«לעם»
הוצאת ספרים

THESAURUS

TOTIUS HEBRAITATIS

ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

VOL. IX

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

Popular Edition

specially published for

»LA'AM« Publishing House

Tel-Aviv

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן-יהודה

ירושלמי

כרך תשיעי

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע"מ

מהדורה עממית מיוחדת

להוצאת „לעם"

תל־אביב

A Complete Dictionary

of

Ancient and Modern Hebrew

by

Eliezer Ben Yehuda

of Jerusalem

Dictionnaire complet

de la

Langue Hébraïque ancienne et moderne

par

Éliezer Ben Yehouda

à Jérusalem

Gesamtwörterbuch

der

alt- und neuhebräischen Sprache

von

Elieser Ben Jehuda

in Jerusalem

Jerusalem

Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben-Yehuda Ltd.

Popular Edition

specially published for

»LA'AM« Publishing House

Tel-Aviv

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והויות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבוקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן-יהודה

ירושלמי

כרך תשיעי

ירושלים — תל-אביב

שנה שניה למדינת ישראל

נדפס מאמהות בדפוס „אילון", תל־אביב, רח' השרון 11

ל כ ב ו ד

הנדיב לורד מלצ'ט

(אלפרד מונד)

ברגשי כבוד והכרת טובה

משפחת **המחבר**

הערה מאת העורך

כמו בכרך שמיני כך גם בכרך זה אני אחראי בעד סדורו של כל החֹמר שלאחרי המקרא שאסף והניח המחבר, ובעד הגדרתם ותרגומם של כל הערכים שלאחרי המקרא. בכמה ערכים הוספתי גם חֹמר חדש, ביחוד מספרים שהופיעו אחרי מותו של המחבר. ואלו הערכים בכרך זה שנתחברו על ידי:

עֶבֶד, עֲבָד, עֲבֹדָה, עֲבָדָה, עַבְדְּקָן, עָבוֹת, עֲבִירָה, עָבַר (הרב המכריע), עֲבָרָה, א. עָנָה, ג. עַד, ב. עָדַד, ד. עָדַד, עֲדָה, עֲדִינָה, עָדִיר, עֶדְנָה, עֲדָנָה, עוּג, עוּגָב, עוֹד, עָוַל, עוֹלָם, ב. עוֹנָה, ג. עוֹנָה, עִוְעִים, ג. עוּף, ב. עוּר, עָוַר, עִזָּה, עֲזוּבָה, עָזַז, א. עָטוּף, עֲטַלֵּף, עַיִד, ב. עַיִט, עִילוּם, עַיִן (החלק המקראי), עָיַן, א. עֵינָה, ב. עֵינָה, עִיף, עִיר (החלק המקראי), עַכְשׁוּב, ב. עַל, עָלָה (החלק המקראי ורב החלק מתו״מ), עֹלֶה, עֹלָה, ב. עִלְעֵל, ב. עַם, עִם, עָמַד (החלק המקראי), ב. עָמַם, א. עָנָה (החלק המקראי), ד. עָנָה, ב. עָנָן, עֹנֶן, עֲנָק, עֲסִיסִי, עֹעַר, עַפְעַף, עֵץ (החלק המקראי), ב. עֵצָה, עֲצֵלִי, עָקָה, עִקְּשׁוּת, עָרַב (החלק המקראי), עָרֵב, ג. עֲרָבָה, עֲרָבִי, עַרְבִי (החלק המקראי), עַרְדָּל, עֵרוּב, עֶרְיָה, ב. עַרְעוּר, ב. עַרְעָר, עָרַף (החלק המקראי), א. עָרַר, עֲשׁוֹת, עָשֵׁף, עֲשֵׂב, עִשְׂבִּיָּה, א. עָשָׂה (החלק המקראי), ב. עָשָׂה (החלק המקראי), עֲשֵׂה, עָשׁוּר, עֲשִׂירִי, עָשֶׂר, עָשַׂר, עֶשֶׂר, עִשָּׂרוֹן, עֶשְׂרִים, עֵת, עַתָּה, ב. עָתַר, א. עָתָר.

המזכיר הראשי במערכת המלון, ה׳ יעקב כנעני, המציא לנו את החֹמר למספר של ערכים נוספים אחרים, ואלו הם:

עֲדֶן, עֵינָן, עֲלֶטֶת, ג. עִלְעֵל, ג. עָמַד, ב. עֹמֶד, ב. עֶמְדָּה, ג. עֶמְדָּה, עֲמָדָה, עָמָה, עִמּוּם, ב. עֲמִידָה, עֲנִישָׁה, עֲנַנְאֵל, עָנְשִׁי, עֲסִיסוּת, עֹפֶת, עֲצִיוּת, ב. עֲצִירָה, ב. עֶצֶר, עַקְבָה, עֲקִיצָה, ה. עָקַל, עִקְלֵן, ב. עָרַג, עַרְכָּן, ד. עַרְעָר, ג. עָרַר, עָשַׁב, ב. עַתִּיקוּת, עֲתִרְיאֵל.

ההערות שלי במדרש מלים שמתחת לקו מְסֻמָּנוֹת בסוגרים [ ], כדי להבדילן מהערותיו של המחבר.

מפני סבה תכנית לא נכנסו לכרך זה שיכים של ערכים אחדים. הם יבואו בכרך המלואים.

ירושלם, א׳ ניסן תרצ״א.

משה צבי סגל.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער העין

 ע

ע, אות השש עשרה באלף בית העברית ושמה עַיִן, עי' זה הערך.

אות עין היא סִמן לקול גרוני יותר חיצוני מקול האלף. והבדל זה בין האלף וקול העין היה חי בפי היהודים גם בזמן מאוחר, בפרט ביהודה; רק אנשי בית שאן והיפה וטבעון היו מפרסמים בהברתן המקולקלה שקוראים עיינין אלפין, ולכן אסרו עליהם לעבור לפני התבה (ירוש' ברכ' ג ז). וכן גם בני גליל לא הבדילו בין הברת עין לאלף [1]). ויהודי המזרח הברים אותה כתקונה גם כעת, אך יהודי המערב הברים אותה בהברת האלף בלי הבדל ביניהם כמו אנשי בית שאן והגליל בכלל. העין ססנה מעקרה שני קולות גרוניים נפרדים זה מזה, האחד הקול שהזכרנו והשני קול שהיה יוצא מהגרון בסיוע קצת נשימה ותכוך בהחיך, הוא הקול שבלשון הערבית הוא עודנו איתן ומצֻין באות ע'. ושרשי קצת מלים, גם של הלשון העברית, היו מרכבים מזה הקול הגרוני, והיה חי הקול הזה בדבור אצל היהודים עוד גם אחרי גלות בבל. וראיה לדבר כי בתרגום השבעים הֶעתקה האות ע שבמקרא לא בכל מקום באותה האות היונית [1]).

בלשון העברית בעצמה רפתה הברת האות עין בקצת מלים ונהפכה לאלף כבר בזמן המקרא, ואמרו במקום ג ע ל ג א ל, במקום ת ע ב ת א ב, ופעמים במקום ע ל, א ל. וכמו״כ כתבו פעמים ע במקום א, ע ל במקום א ל.

עם הלשונות האחיות מתחלפת ע ברֹב אותיות הגרון, ופעמים באות ג, ק, צ.

---

[1]) עי' עירוב' (נג:) גם שבת (עז:), גם כגל § 41 Gram. of Mishn. Heb.; הוא, יסודי הפונטיקה העברית (כמ' 16-18).

---

[1]) ברוב המקומות העתקה האות ע באות היונית Ἀ או Ἐ וכדומ': עפרון Ἐφρών, ענה Ἀνά, אך בקצת שמות האות ע מֻעתקה באות γ Γ, כן למשל עמורה Γομόῤῥα, רעואל Ῥαγουήλ, עזה Γάζα, צוער Ζήγωρ ועוד. וראיה לדבר שבהעתקה משֻׁנה זו של העין באלה השמות מבשמות זולתם התכונו המעתיקים להברת האות ע' a) שבערב' היא שקצת אלה השמות הגויים בלשון הערב' החיה כיום הזה באמת באות ע' a) ולא באות ע b) כמו ע'זה c). ומקצת מאלה השמות שאינם נהוגים בהלשון הערבית החיה יש בערב' שרש דומה לשרש השם העברי שאות הגרונית שלו היא ע' a) ולא ע b)

---

a) غ b) ع c) غزة

ע נבלעת באותיות אחרות כמו נשקה—נשקעה (עמו׳ ח ח); בכו—בעכו (מיכ׳ א י); למו—לעמו (תהל׳ כח ח).

האות ע היא מאותיות השרשיות בלבד ואינה מצטרפת בשרשי הלשון העברית עם א, ה, ח (מכחס).

האות ע משמשת במקום המספר שבעים: ויעקב על שמו נקרא יו״ד מול העשירי חשוב מבנימן עד לוי הוא עשירי ע׳ בשבעים נפש ק׳ כנגד אותיות הברכה ויתן לך נשתיירו ב׳ כנגד שני מלאכי׳ עולים (מד״ר במד׳ יח). ד״א ק״ל של קערה וע׳ של מזרק וי׳ של כף הרי ר״י כנגד רד״ו שנים שעשו ישראל במצרים מיום שירד יעקב למצרים עד שיצאו משם (שם יג).

ע״א, — ר״ת, עֹבֵד אלילים, עבודת אלילים.

עאכו״כ, — ר״ת, על אחת כמה וכמה.

ע״ב, שבעים ושנים, מ״ר עבי״ן: והחשבון הזה כשתחזור אותו לשברי השעה תמצא כי ע״ב חלקים הוא חומש שליש שעה כי ט״ו עבי״ן יש בשעה (לדה לדרך ד ג ו).

א·עָב[1], עָב, ס״ז, מ״ר, עֻבִּים, — במלאכת הבנין, כעין ספסל מקֹרה בעץ או באבן לפני הבית, ישבו עליו אנשים לנוח ולהשתעות ולחסות מֵחֹרֶב, Bank vor dem Hause; banquette devant une maison; bench in front of a hause: ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו ואולם על פניהם ועמדים וְעָב[2] על פניהם (מ״א ז ו). ועשויה

כמו עמורה Γομόρρα, בערבי ע׳מר a); צוער Ζήγωρ, בערב׳ צע׳יר b).

כל טענותיו של Rud. Ruzicka (Zeitschr. für Assyr. XXI, 293-340) מפני שלא בכל מקום שבהשרש הערבי יש ע׳ c) השם מעתק בתרגום השבעים באות γ, ולהפך בקצת שמות מעתקת האות ע באות γ אע״פ שבלשון הערב׳ אין שרש כזה באות ע׳, אינן מכריעות, יען בודאי שתי הלשונות האחיות, העברית והערבית, לא היו מסכימות בכל השרשים בענין שני הקולות ע וע׳ כמו שאינן מסכימות בשאר הקולות מעין זה, כמו ח וח׳, ובודאי קצת שרשים היו בעברית באות ע׳ מה שבערב׳ באות ע וכן להפך. ובקצת שמות אפשר כי כבר נתמעך הקול ע׳ גם בדבור החי בעברית, ובקצת שמות נשתבשה ההברה בפי המתרגמים ביונית, ובקצתם כתבו על פי הסברה שלהם, אך עכ״פ זו ראיה שהברת הקול ע׳ היתה ידועה להם. והשערתו של רוזיקא, כי בהאות γ התכונו המתרגמים היונים להברת הקול ע d) הפשוטה, ומה שלא העתיקו בשאר השמות האות ע באות γ הוא מפני שכבר נתמעך בפי המתרגמים גם הקול ע d) ברוב המקומות והגוהו כמו א, אינה מתקבלת, יען הברת האות γ אינה דומה כלל להברת האות ע d), ולמה נשמרה הברה זו דוקא בשמות לא מצויים אלה? ועוד, שהלא בזמן התרגום היוני היתה הברת העין בכל תקפה ביהודה, ואין לנו שום יסוד לחשב כי הברת היהודים במצרים היתה משֻׁנה בענין זה, ולו כך היו מזכירים גם אותם במקום שהזכירו את אנשי בית שאן. וכבר דחה Flashar, במאמרו (ZAW, XXVIII, 217), את כל דברי רוזיקא.

ומלבד כל זה מהלשון בעצמה נראה מציאות שני קולות של ע בעבר׳ לפנים. בקצת מלים בעבר׳ שצרוף האותיות בהשרש שלהן דומות, משמעותיהן מתחלפות, ואין אפשרות שנסתעפו כלן משרש אחד בעצמו מפני שאין ביניהן שום קרבה. ועל כרחנו אנו צריכים להניח כי נסתעפו משני שרשים מתחלפים, וההבדל ביניהם היה בהקול ע וע׳. כך למשל שרש עלם שממנו נעלם, העלם, ושרש עלם שממנו עֶלֶם, שהוא בערב׳ ע׳לם a), במשמ׳ כח ורתיחת הדם. אך מפני שבלשון הכנענית, לפחות בזמן שהמציאו הכנענים את האלף בית שלהם, כבר נתמזגו שני הקולות בקול אחד ולא הניחו אלא אות אחת ע, הסתפקו היהודים באות זו האחת לשני הקולות, כמו שהסתפקו באות ח אחת לשני הקולות ובאות ש אחת לשני הקולות. ובזמן המסורה כבר היו שני הקולות ממֻזגים גם בפי היהודים, ולכן לא עשו עין ימין ועין שמאל כמו שעשו באות שין. עד אימתי היה קול ע׳ עוד חי בפי היהודים אין לברר, אך בימי הירונימוס כבר כנראה פסקה הברה זו כליל, והעתק העתיק כבר את האות עין בכל מקום באות a הרומית, רק השם עמורה העתיק Gomora, והעיר ע״ז: sciendum quod g litteram in hebraico non habet sed scribitur per vocalem ע (de nom. hebr.. Lag. Onom. I, 6).

[1]) אמר רד״ק וז״ל: מפני דגשות הבית ידמה ששרשו עבב או יהיו מנחי העין ושרשו עוב ויהיה משקל עֻבִּים כמו לֻלִים כי ימירו הנח בדגש בְּהרבה מקומות (השרשים ערך עב). כך מפקפקים גם החדשים, ובתוכם Kö סֹבר כי הקמץ הוא תולדת פעולת האות ב. ואולי היו שני משקלים עָב, עֹב, ואין לו חבר בלשונות האחיות במשמ׳ נאותה לכאן, ועי׳ הערה לקמן.

[2]) השבע׳ תרגמו כאן πάχος, ר״ל עֳבִי, וביחזק׳ σπουδαῖα ξύλα, עץ חזק. אך לפי הענין נראה כי הכונה במלה זו להלק מיוחד בבנין ולא לעץ בכלל.

a) غمر b) صغر c) غ d) ع

a) غلم

אליהן אל דלתות ההיכל כרובים ותמרים כאשר עשוים לקירות וְעָב עץ אל פני האולם מהחוץ וחלונים אטמות ותמרים מפו ומפו אל כתפות האולם וצלעות הבית וְהָעֻבִּים (יחזק׳ מא כה-כו). — ובתלמ׳ במשמ׳ קורה:

המוכר את הספינה מכר את האסכלה וכור המים שבתוכו אבל לא מכר היציעין והעוגין [1] והאיסקופה והבוצית (ירוש׳ ב״ב ה ח).

ב. עָב, שזו״כ, סמ׳ עַב, עָב, מ״ר עָבִים, עָבוֹת, סמ׳ עָבֵי, כנ׳ עָבָיו. — א) מה שמצמצם ומקבץ יחד Dichtigkeit; épaisseur; thickness; עַב הענן: הנה אנכי בא אליך בְּעַב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך (שמות יט ט). — ובתלמ׳, אריג גס כמו לבד וכדומ׳: עב [2] כסות ותכריך כסות מדרס עב ארגמן ותכריך ארגמן בית שמאי אומרים מדרס (כלים כו ו). העבים והרכים אין בהם משום שלש על שלש (שם כח ח). אלו הן העבין ואלו הן הדקין כגון הכורסין וכו׳ הן העבין (תוספת׳ שם ב״ב ה יח). — *עַב הָראש, שם דג: עב הראש (דיקקאפף, הארדער) מראה גבו שחרחר ובטנו לבן ככסף בקוים שחורים לארכו משכנו בימי איראפא הדרומי (שייכהלק, תוה״ח רמג). — ב) בכלל, קבוץ האדים המתנשאים מהמים שעל פני האדמה ומתקבצים בחלל האויר ומכסים פני הרקיע וכשמתקררים יורדות ארצה טפות טפות שהוא המטר [3], Wolke; nuage; cloud: ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עָבִים נטפו מים (שפט׳ ה ד). וישת השך סביבתיו סכות חשרת מים עָבֵי שחקים (ש״ב כב יב). ויאמר הנה עָב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר ורד ולא יעצרכה הגשם ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו

ת״י כאן סקופתא, וביחזק׳ סקפתא, שהוא גם תרגומו של מפתן בעבר׳. והנה, אם הכונה באמת למפתן קשה למה עזב כאן את השם הרגיל מפתן, והשתמש בשם זה. בעלי התלמוד פרשו עב, עֻבִּים, מריש וז״ל: דתניא צלעות הבית אלו המלטסין והעובים אלו המרישין (ב״ק סז.). ומריש היא קורה גדולה שנושאת עליה את הגג, וזה קצת סיוע לתרגום השבע׳ ביחזק׳. אך כבר נדחה פרוש זה למעלה. ריב״ג: פשר פיה שקאיף וקיל רואשן, ע״כ, ותרגם ר״י א״ת: פרשו בו תקרות, ע״כ. (והפרוש השני קיל רואשן, שהיא כעין חלונות, לא תרגם ר״י א״ת). ורש״י אמר כי הכונה בהעב והעבים האלה היא הכלונסות של ארז הנזכרים במשנה מדות שהיו קבועות מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט, ע״כ. והנה כבר העירו החדשים כי כל אלה הפרושים של עב אינם מבארים היטב מהותו של הדבר המכֻון במלה זו. Smend בפרושו ליחזק׳ שער כי העב היה כעין מאהילה בולטת מהכותל להגן על הדקה שלפני הבית מגשם וכדומ׳. ואחרים ראו בעב כעין מעלה של מדרגות בשער האולם. אך כל זה דחוק ואינו נראה לפי סגנון הלשון: ועב על פניהם ועב עץ על פני האולם מהחוץ, שנראה מזה שהיה שם דבר בנוי על פני כל העמודים ופני כל האולם. ודבר כזה יש למצא בפרוש הראשון שהביא ריב״ג בשם מפרשים סתם, פשר פיה, ר״ל הפרוש המקֻבל. זה הפרוש מסר ריב״ג בהמלה הערבי שַׂקָאִיף a), ותרגמו ר״י א״ת: תקרות, אך השם המשמש בלשון ערבי במשמ׳ תקרה או גג גבנוני, הוא שַׂקְף b), הנה המ״ר שלו אינו שקאיף אלא שֻׂקֻף c) שֻׂקוּף d), ושַׂקָאִיף a) הוא הרבים מהשם שַׂקִיפַה e), ופרוש זה השם אינו גג או תקרה, אלא לוח בכלל, ובפרט ספסל ארוך בולט מכותל הבית ועפי״ר כשהוא מקרה מלמעלה: ואלשקיפה אלצפה ומנהו שקיפה בני שאעדה ופי (אל) חדית׳ אג׳תמאע אלמהאג׳רין ואלאנצאר פי שקיפה בני שאעדה היא צפה להא שקף, ובעבר׳: והשקיפה היא הצפה וממנו שקיפת בני שאעדה. ובחדית׳ היא ספות המהגרים והעוזרים באכסדרת בני שאעדה היא אכסדרה אשר לה תקרה, ע״כ. וצפה f) בערב׳ הוא מקום מקרה במסגד שהיו גרים בו העניים. ואפשר שלזה כִּוֵן ג״כ ר״י א״ת בתרגומו תקרות. וקצת דומה לזה במקדש בירושלם: לא קידשו תחת האגוף שבירושלם וכו׳ כדי שיהיו מצורעין מגינין תחתיהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ודכוותה לא קידשו תחת האגוף של הר הבית כדי שיהו זבין מגינין תחתיהן בחמ׳ מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (ירוש׳ פסח׳ ז יח).

[1]) [בתוספת׳ (ב״ב ד ח) הגרסה: הישויין.]

[2]) [פרש הערוך וזה לשונו: לבד שעושין ממנו כסות והוא עב כסות פי׳ עב ארגמן לבד חשוב צבוע ארגמן תכריך כסות בגד עב ואין ראוי לעשותו מלבוש ועושה ממנו בגד שלא כמנהג העולם, ע״כ. וכן פרש הר״ש. ולדעת הרמב״ם פרושו תיק של עור, וז״ל: ג׳לאף ג׳לד יעמל לתצאן פיה אלת׳יאב ואסמה אלמשהור עיבה, ובעבר׳: תיק מעור הנעשה לשמור בו הבגדים ושמו ידוע בערב׳ עיבה a), ע״כ. ועי׳ פרינקל (Aram. Fremdw. 81).]

[3]) בערב׳ עַ׳בו b), אד, ענן קל.

a) سقائف b) سقف c) سقف

d) سقوف e) سقيفة f) صفة

a) عيبة b) غبو

עבים ורוח ויהי גשם גדול (מ"א יח מד-מה), ואשיתהו (את הכרם) בתה לא יזמר ולא יעדר וכו' ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר (ישעי' ה ו). הנה יי' רכב על עב קל ובא מצרים (שם יט א). אעלה על במתי עב אדמה לאל עליון (שם יד יד). כחרב בציון שאין זרים תכניע חרב בצל עב זמיר עריצים יענה (שם כה ה). מי אלה כעב תעופינה (שם ס ח). המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח (תהל' קד ג). המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר (שם קמז ח). אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד (איוב כ ו ז). עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך (שם כב יד). צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם (שם כו ח). אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו (שם לו כט). אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו (שם לז יא). התדע על מפלשי עב מפלאות תמים דעים (שם יו). התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך (שם לח לד). אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו (קהל' יא ג). שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור (שם ד). ושבו העבים אחר הגשם (שם יב ב). — ומ"ר עבות: וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנגה ממטר דשא מארץ (ש"ב כג ד). זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חציך יתהלכו (תהל' עז יח). — ואמר המשורר: מאורך ביומך ולילך יאירך אבל לא כשמש תכוסה בעבות שמח כי בשלה תאושר תבורך בכל הברכות אשר בה כתובות (ראב"ע, אגולה לפניס). — עב טל, משל לדבר נעים: כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר (ישעי' יח ד). — עב מלקוש, כמו"כ נעים: באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש (משלי טז טו). — ומשל לדבר מתפזר על נקלה ולא נשאר ממנו כלום: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך (ישעי' מד כב). — ודבר עבר במהרה: תרדוף כרוח נדבתי וכעב עברה ישעתי (איוב ל טו). — ואמר בן סירא: עשיר דובר הכל נסכתו ואת שכלו עד עב יגיעו (ב"ס גני' יג כג). שועת דל עבים חלפה ועד תגיע לא תנוח (שם לב כא). [נאה ר]צ[ונ]ו ב[ז]מן מצוקה כעב חזיזים בעת בצורת (שם כו). — ובתו"מ: חמשה שמות נקראו לו איד עב ענן נשיא חזיז וכו' עב שהוא מעב' את הרקיע[1] (ירוש' תעני' ג ג). ועצר השמים מן העבים ומן הרוחות (ר' יוסף, בבלי שם ג:). תנא

[1]) [כמד"ר (ברא' יג) הגרסה: שהוא מעבב את פני הרקיע, עי' עבב, פע'.]

העבים והרוחות שניות[1]) למטר (שם). מים קשים עבים סובלים אותו עבים קשים רוח מפורתן (ר"י, ב"ב י.). הרבה טיפין בראתי בעבים וכל טיפה וטיפה בראתי לה דפוס בפני עצמה (שם טז.). חיטין שירדו בעבים[2]) מהו (ר' זירא, מנח' סט:). העבים משמיעים את קול צינורותיהם לימים והימים משמיעין את קול צינורותיהן לתהומות וכו' והעבים שואבים מים מן התהומות (פרד"א ה). — נתקשרו, נתפזרו העבים: הבא בעבים שנתקשרו מערב יום טוב עסקינן (ר' יצחק, ערובי' מה:). בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדים בלילות בשחרית נשבה הרוח נתפזרו העבים זרחה החמה נתנגבה הארץ (מד"ר ויקר' לה). — נתקשרו השמים בעבים: מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים עד שנתמלאו שתים עשרה מעיינות מים והותירו (אדר"נ ו). פעם אחת נתקשרו השמים בעבים וכו' ונתפזרו העבים וזרחה החמה (ברכ' כז:). ואותו היום תקופת תמוז היה נתקשרו שמים בעבים ונראה כעין קשת בענן (חגי' יד:). — ובסהמ"א: נתקשרו השמים בעב עבה אז טוב כי ירד גשם רב (רש"י, ברכ' כט.). קיטרי עבים מתקשרין וגשמים יורדין והוי כימות הגשמים (הוא, ר"ה ז:). — *וקישור, פזור עבים: הכל מודים כשהניחם (את הכלים תחת הצנור לקבל מי גשמים) בשעת קישור עבים טמאים בשעת פיזור עבים ד"ה טהורין לא נחלקו אלא שהניחם בשעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו (שבת עז:). — ואמר הפיטן: צורר מים פלאך במים עביך מים סובל מים (גנזי שכט' ג, דודסון 22). שמעו שחקים והאזיני חלד ניבי עדות עניו מקדם להביא בנים גדלתי ורוממתי עד עבי והם פשעו בי (שם 164). — ואמר המשורר: קנינך דבוק רגבים ואדים ועבים באונך ורגשת כרובים רצים ושבים בגאונך (ר"י אבן גיאת, קנינך ארבע יסודות, שער השיר 19). ובהדבקו בסוף החדש עם החמה אם יהיה תלי ביניהם ועל קו אחד יעמדו שניהם אז יעמד הירח לפני השמש כעב שחורה ויסתיר מעין כל ראיה מאורה (רשב"ג, כתר מלכות). ירוו ארצכם עבי שחקים כמו לבי אשר ירוה מצוקיו (הוא, כאין כשאו). קמתי בגן נשף העת ילדת העב עלי חולה וישא אל אפי רוח ריח מחלים

[1]) [כמעט שמועילות כמטר עצמו (רש"י).]

[2]) [פרש"י עם המטר כששתו העבים באוקיינוס בלעו ספינה מליאה חטין, ע"כ.]

נפש הולה (רמב״ע, הגביר כספלו בחורק, שער השיר 73). **ילד** העב הניק הגן ותלמיו כאבק דק שחק עד כי שחקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (שם 74). משכיל מפיו עב ההכמה על כל צמא אם עופרת (הוא, מחב׳ עילוס, דיואן קנז, בודל׳). כבר נהפך זמן לרע נאמן וטל עביו כמן (ר״י הלוי, שני אדם ולה, שער השיר 91). **שמש בפניך** וליל תפרשי על זהרו עבי קצותיך משי ורקמה הם כסות גופך אבל החן והיפי כסות עיניך (הוא, מה לך לביה, שם 92). עב תערף או יזלו עינים וברק שחקים או יקוד מעים (שלמה אבן אל מועלם, עב הערף, שם 130). אתמה לעבי טובך איך נבלאו (ר״י הריזי, תחכמוני 514). שגיה היתה כי לא... דיו בקראי לי ענן חסדו ועבו וכו׳ (עזרום הלוי, קטע כ״י גני׳ בידי ספירא). וגם ידו כמו עבים מריקים לרוות **גיא** וגם מדבר וציה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 13). אלי קצין נדיב הלב אשר שם בני עמי לעם אחר קציניו אשר עביו בדולהים יריקיון ומטרון זהב אופיר **ענניו** (שם 19).

ג. **עָב**[1], מ״ר, עָבִים, — יער, Wald; forêt; forest: מקול פרש ורמה קשת ברחת כל העיר באו בעָבִים ובכפים עלו כל העיר עזובה (ירמ׳ ד כט). — ובסהמ״א: עבים כתר לחיתו יער חרי עפר מחסה לחלד ועבבר (אסף ג שו כה).

ד. *עָב[2], ת״ז, נק׳ עָבָה, מ״ר עָבִים, עָבוֹת, — מה שהוא עָב, מְעֻבֶּה, גַּס, קשה, הפך מן דק ורך, dicht, hart; épais, dur; thick, hard: נתערב קומצה בקומץ חברתה וכו׳ רבי יהודה אומר במנחת כהן משיח במנחת נסכים פסולה שזו בלילתה עבה וזו בלילתה רכה והן בולעות זו מזו (מנח׳ ג ג). אין אופין פת עבה בפסח דברי בית שמאי ובית הלל מתירין וכמה פת עבה א״ר הונא טפח (פסח׳ לז:). — ובסהמ״א: שאני מיא דקלישי ויוצאת מכל עבריו ונכנסות בינו לבין הכלי אבל דם עב הוא (רש״י, יומ׳ כח.). ואין להלק ולומר דשאני הכא לחומרא כלומר דקמחא שהוא מן שלקות שבלילתו רכה אסור אבל בעלמא שהוא עב והוי מעשה תנור אף שהיתה עיקר לא אולינן לקולא (תוספ׳ ביצ׳ טז:). **כשנשפך התבשיל של** מקפה ופוסק מלשפוך העמוד סולד וחוזר לאחוריו מתוך שהתבשיל עב (הוא, נזיר ל:). **מן המשובח** שבחומר והעב שבו (ר״י א״ת, השרש׳ לריב״ג, ערך ענה). ומקצתם אפלים עבים כחתיכת העופרת המותכת באש (רס״ע פלקירא, מקור חיים לרשב״ג ג 27). **הגופים** העבים מונעים הגופים הדקים הזכים מלפגוש בהם האור השמשי (ר״י אבן לטיף, רב פעלים א.). **ור׳ שמעון** ברבי היה קולו עב שכן אמר לו **רבי חייא** בפרק הקורא את המגלה (יוחסי׳ השלם א 52). **שהוא עץ עב** וגדול ונקרא בדברי הז״ל מריש (ר״י אברבנאל, ת״א ז ו). **ואם** יזוב מהם דם עב בלא כאב **זה ירפא** מחלאי׳ רבי׳ ואין ראוי שיפסקנו (ר״ע אלדבי, ש״א נתיב ה, סו::). — ובדקדוק, אות, תנועה עָבָה: ודע כי תנועת החולם היא תנועת הקביצה באות **העבה** בלשון הערב וכו׳ וע״כ נקראת הצירי בלשונינו קמץ קטן כי תנועתה עבה כתנועת הקמץ (ר׳ סעדיה אבן דנן, ספ׳ השרש׳, מלאכת השיר 3).

[1]) [משמ׳ מיוחדת מהערך הקודם, וכמו **שפרש** רד״ק בשרשיו היערים העבים והמסובבים.]

[2]) [צורת מ״י נמצאת רק בסהמ״א. **צורות הנק׳** ומ״ר אפשר שהן מן עָבֶה, עי׳ ערכו.]

עבב, ממנו א. עָב, עֹב (?), *עָבַב.

*עָבַב, קל לא נמצא.

— *פעי, עִבֵּב, בינ׳ מְעַבֵּב, — עשה שיהיה **עב, עָבֶה**, verdicken; épaissir; to thicken: ה׳ שמות נקראו לו עב אד ענן ונשיאים חזיז עב שהוא מעבב את הקרקע איד שהוא שובר אידן של בעלי שערים (מדר׳ ברא׳ יג).

— *הפעי, הֶעֱבִיב, — עשה עב וענן, כסה בענן, ואמר הפיטן: אף ברי אתת שם שר מטר להעביב ולהענין להריק להמטר (קליר, אף ברי, תפלי גשם). שעירים להרביב הזיזים להעביב (אזיק מען, שם). שערי רקיע בו מאורות התקיע ומטנו זורחים במקומם להשקיע הפתחו לחנון ים למו הבקיע ותעל תפלתם פני מעביב רקיע (שערי שמים, סליחי ב, עי״ם).

— נפעי, *עתי׳ יֵעָב, ייעב, — נעשה עב ושָׁמֵן[1]: דרך השושנים הרגיל לאוכלן מצמתין גופו ולא ייעב לעולם וכו׳ המצמתין גופן ושדיהן ולא ייעבו ולא יהיו גסות (פרוש שה״ש למחבר בלתי ידוע, בספי הספג לשטינשניידר 173).

*עֲבָבִית, עֲבַעֲבִית, — עי׳ אֲבָבִית.

[1]) [ואולי זה מן פעל יעב, כמו עבה.]

עבד[1]), ממנו עבד, עבד, עבד, עבד, עבדה, עבדה, °עבדה, °עבדון, עבדות, *עבדן, °עבדנות, *עבוד, מעבד, °מעבדה, *שעבד, *שעבוד.

עָבַד, פעו"י, עבדך, עבדו, עבדה, עבדת, עבדת, עבדתני, עבדתם, עבדתי, עבדתיך, עבדו, עבדו, עבדוך, עבדוהו, עבדהו, עבדום, עבדתם, עבד, עבדים, עובדים, עבד, עבד־, לעבד, לעבוד, מעבוד, עבדך, עבדו, עבדה, עבדם, עבדנו, עבד, עבדהו, עבדו, עבדו, עבדהו, אעבד־בוד, אעבדך, תעבד, תעבדם, יעבד, יעבדני, יעבדנו, יעבדם, נעבד, נעבדה, נעבדך, נעבדנו, נעבדם, תעבדו, תעבדו, תעבדון, תעבדון, תעבדום, יעבדו, יעבדו, יעבדני, יעבדוני, יעבדוך, יעבדוהו, יעבדהו, יעבדום, — א) עבד פלוני, עשה מלאכה בבית, בשדה, וכיוצא בזה, arbeiten; travailler; to work: ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם (שמות ה יח). ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך (שם כ ט). כי כהר פרצים יקום יי' כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד עבדתו נכריה עבדתו (ישעי' כח כא). כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד (ירמ' ב כ). ושכר לא היה לו ולחילו מצר על העבדה אשר עבד עליה (יחזק' כט יח). פעלתו אשר עבד בה נתתי לו (שם כ).—ובמשמ' עשה מלאכה בתמידות, זמן פחות או יותר ארוך, שרת, שמש, dienen; servir; to serve: ויעבד יעקב ברחל שבע שנים (בראש' כט כ). ויעבד עמו עוד שבע שנים אחרות (שם ל). הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו ושמרו את משמרתו וכו' לעבד את עבדת המשכן (במד' ג ו-ז). ונשאו את יריעות המשכן וכו' ואת כל אשר יעשה להם ועבדו (שם ד כה-כו). אלה פקודי משפחת הקהתי כל העבד באהל מועד (שם לז). ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד (שם ח כה). ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד (שם יח כג). ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר (הוש' יב יג).—ועבד את פלוני במשמ' זו, עשה מלאכתו: היאבה רים עבדך אם ילין על אבוסך (איוב לט ט). — עבד את האדמה, עשה כל המלאכות הדרושות להמציא פרי תבואה מהאדמה, חרש וזרע וקצר וכיוצא במלאכות האלה, das Lnad bearbeiten; travailler la terre; to work the soil: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יי' אלהים על הארץ ואדם אין לעבד את האדמה (בראש' ב ה). וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה (שם יה). כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (שם ד יב). ועבדת לו את האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת והיה לבן אדניך לחם ואכלו (ש"ב ט י). והנחתיו (את הגוי) על אדמתו נאם יי' ועבדה וישב בה (ירמ' כז יא). עבד אדמתו ישבע לחם (משלי יב יא).—ועבד כרם: כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה (דבר' כח לט).—עבד את פלוני, עשה מלאכתו בבית או בשדה, וכיוצא בזה: ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם (בראש' כט יה). ויאמר (יעקב) אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה (שם יח). הלא ברחל עבדתי עמך (שם כה). אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי (שם ל כט). מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות יד ה). חדל ממנו ונעבדה את את מצרים כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר (שם יב).—עבד בפלוני, הכריח את פלוני שיעבד לו, שיעשה לו מלאכה מן המלאכות: את כל עבדתם אשר עבדו בהם (מצרים בישראל) בפרך (שמות א יד). לא תעבד בבכר שורך (דבר' טו יט). הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמ' כב יג).—ואמר בן סירא: אל תרע עבד עובד באמת וכן שכיר נותן נפשו (ב"ס גני' ז כ). טוב עובד ויותר הון מ(מת)תכבד ו(ח)ס(ר) מזון (שם י כז).—ובתו"מ: נודות הגויים גרורין מותרין חרשין וזפותין אסורין גוי עובדו וזופתו ישר' עומד על גביו כונס לתוכו יין ושמן ואינו חושש (תוספת' ע"ז ד י). נתן כליו לכובס נכרי ובא ומצאו עובד בו בשבת אסור (ירוש' שבת א ד).—ובפרט עשה עבודת המקדש: מאימתי (כהן קטן) כשר לעבודה משיביא שתי שערות אבל אחיו הכהנים אין מניחין אותו לעבוד עד שיהא בן כ' (חול' כד:).—וביני' פעו' שעבדו והכשירו אותו לאיזה תשמיש שהוא: עורות בין עבודין ובין שאין עבודין מותר לטלטלן בשבת (שבת מט:). — °וקרקע עבודה: ביצד בודק העשרים אמה שאמרנו חופר עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה והיא הקרקע שנראית שאינה עבודה

1) שרש משתף בלשונות השמיות, בערב' עבד a).

a) عبد

(רמב"ם, טומאת מת ט ו). — ב) היה עֶבֶד לפלוני, קנין כספו או שבוי, Sklave sein; être esclave; to be a slave: כי תקנה עבד עברי שש שנים יַעֲבֹד ובשביעית יצא לחפשי חנם (שמות כא ב). ורצע אדוניו את אזנו במרצע וַעֲבָדוֹ לעולם (שם ו). וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך וכו' עד שנת היבל יַעֲבֹד עמך (ויקר' כה לט-מ). כי משנה שכר שכיר עֲבָדְךָ שש שנים (דבר' טו יח). — עָבַד בפלוני, הכריחו לַעֲבֹד עבודת עֶבֶד: וכי ימוך אחיך וכו' לא תַעֲבֹד בו עבדת עבד (ויקר' כה לט). וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וכו' בהם תַּעֲבֹדוּ (שם מה-מו). לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עֲבָד בם ביהודי אחיהו (ירמ' לד ט). — ובתלמ': מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (בית הלל, גיטי' ד ה). שהרי כמה שנים שלא עבדתונו (גביהא בן פסיסא, סנהד' צא.). — ג) עָבַד את פלוני, לפלוני, היה נכנע לו, היה פלוני אדון לו, מושל עליו: ורב יַעֲבֹד צעיר (בראשי' כה כג). יַעַבְדוּךָ עמים וישתחוו לך לאמים (שם כז כט). ועל חרבך תחיה ואת אחיך תַּעֲבֹד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך (שם מ). שתים עשרה שנה עָבְדוּ את כדרלעמר ושלש עשרה שנה מרדו (שם יד ד). וגם את הגוי אשר יַעֲבֹדוּ (זרעך) דן אנכי (שם טו יד). כי תקרב אל עיר להלחם וכו' והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס וַעֲבָדוּךָ (דבר' כ י-יא). וְעָבַדְתָּ את איבך אשר ישלחנו יי' בך (שם כח מח). וַיַּעַבְדוּ בני ישראל את כושן רשעתים שמנה שנים (שפט' ג ח). התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תַּעַבְדוּ לעברים כאשר עָבְדוּ לכם (ש"א ד ט). ויעל נחש העמוני ויחן על יביש גלעד ויאמרו אנשי יביש אל נחש כרת לנו ברית וְנַעַבְדֶךָּ (שם יא א). והייתם לנו (ישראל להפלשתים) לעבדים וַעֲבַדְתֶּם אתנו (שם יז ט). וישלמו (בני עמון) את ישראל וַיַּעַבְדוּם (ש"ב י יט). עם לא ידעתי יַעַבְדֻנִי (שם כב מד). מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים מגשים מנחה וְעֹבְדִים את שלמה כל ימי חייו (מ"א ה א). וימרד במלך אשור ולא עֲבָדוֹ (מ"ב יח ז). ובא אשור במצרים ומצרים באשור וְעָבְדוּ מצרים את אשור (ישע' יט כג). כן תַּעַבְדוּ זרים בארץ לא לכם (ירמ' ה יט). וְעָבְדוּ הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה (שם כה יא). והיה הגוי והממלכה אשר לא יַעַבְדוּ אתו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא (שם כז ח). והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל וַעֲבָדוֹ והנחתיו על אדמתו (שם יא). הביאו את צואריכם בעל מלך בבל וְעִבְדוּ אתו ועמו וחיו (שם יב). על ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לַעֲבֹד את נבוכדנצר מלך בבל וַעֲבָדֻהוּ (שם כח יד). — ובהשאלה, חַיַּת השדה: ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנאצר מלך בבל עבדי וגם את חית השדה נתתי לו לְעָבְדוֹ (שם כז ו). — ובני המדינה את מלכם: ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נַעַבְדֶנּוּ הלא בן ירבעל וזבל פקידו עִבְדוּ את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נַעַבְדֶנּוּ אנחנו (שפט' ט כח). הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו וְנַעַבְדֶךָּ (מ"א יב ד). — ושר המלכות למלכו: והשנית למי אני אֶעֱבֹד הלא לפני בנו כאשר עָבַדְתִּי לפני אביך כן אהיה לפניך (ש"ב טז יט). — עָבַד בפלוני בענין זה, הכריחו להיות נכנע לו: והיה כמלאות שבעים שנה אפקוד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יי' את עונם וכו' כי עָבְדוּ[1]) בם גם המה גוים רבים (ירמ' כה יב-יד). והצלתים מיד הָעֹבְדִים בהם (יחזק' לד כז). — ובהשאלה, במשמ' בִּטֵּל רצונו לפני פלוני, נתן לו מה שהוא מבקש: וידבר אליו (הזקנים לרחבעם) לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה וַעֲבַדְתָּם ועניתם ודברת אליהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים (מ"א יב ז). — ד) עָבַד אלהים, האמין בו ושמר תורתו ועשה מצוותיו, הביא לו קרבן: בהוציאך את העם ממצרים תַּעַבְדוּן את האלהים על ההר הזה (שמות ג יב; גם ד כג; ז יו). וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לַעֲבֹד את יי' אלהינו ואנחנו לא נדע מה נַעֲבֹד את יי' עד באנו שמה (שם י כו). והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני וכו' ארץ זבת חלב ודבש וְעָבַדְתָּ את העבדה הזאת בחדש הזה (שם יג ה). לא תשתחוה להם ולא תָעָבְדֵם[2]) כי אנכי יי' אלהיך וכו' (שם כ ה; גם כג כד; כה; לג). ופן תשא עיניך

---

1) כי יַעַבְדוּ, יוד נשמטה מפני יוד שבמלה שלפניה.

2) [במקום תַעַבְדֵם, וכך גם (כג כד; דבר' ה ט). וכן וְנָעָבְדֵם (דבר' יג ג) במקום וְנַעַבְדֵם; ועי' ריב"ג (הרקמה שער ל, עמ' 198), ורד"ק (מכלול שדה"ס, לג.). ויש מהחדשים סוברים שהוא הָפְע' (Kö, I, 259), אבל זה נגד משמעת הכתוב ונגד שמוש הלשון.]

השמימה וראית את השמש ואת הירח וכו' ונדחת והשתחוית להם ועבדתם (דבר' ד יט; גם ה ט; י יב; כ; יח יג; יז). ובא האות והמופת אשר דבר אליך (הנביא) לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם[1] (שם יג ג; גם יז ג). לבלתי בוא בגוים האלה הנשארים האלה אתכם ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם (יהוש' כג ז; גם כב כז; כד ב; יד; טו; יט; לח). ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי' ויעבדו את הבעלים (שפט' ב יא; גם יג; י ו; יג; יז). ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל יי' וכו' והכינו לבבכם אל יי' ועבדהו לבדו ויצל אתכם מיד פלשתים (ש"א ז ג; גם כו יט). כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר אם ישוב ישבני יי' ירושלם ועבדתי את יי' (ש"ב יה ח). ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אלהם אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה (מ"ב י יח; גם יז לג; לה; מא). ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם וכו' לא יאספו ולא יקברו (ירמ' ח ב; גם יו יא). ואתם בית ישראל כה אמר אדני יי' איש גלוליו לכו עבדו ואחר אם אינכם שמעים אלי וכו' כי בהר קדשי בהר מרום ישראל נאם אדני יי' שם יעבדני כל בית ישראל (יחזק' כ לט-מ). כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' לעבדו שכם אחד (צפנ' ג ט). זרע יעבדנו יספר לאדני לדור (תהל' כב לא). מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (איוב כא יה). ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה (דהי"א כח ט). — ובתלמ': העובד עבודת כוכבים אחד העובד ואחד המזבח וכו' (סנה' ז ו). האיך נניח את אלהינו שבשמים ונלך ונעבוד עצים ואבנים (שם י). הגוים העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מותרין ומה שעליהם אסורין (ע"ז ג ה). אלו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין היה מבטלו הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולמו מפני השוטים (שם ד ז). האומר בואו ועבדוני רבי מאיר מחייב (סנה' סא.). אילן שנטעו ולבסוף עבדו מותר (ע"ז מה:). דמות יונה מצאו להן בראש הר גריזים שהיו עובדין אותה (רב כהנן בר יצחק, חולי ו.). — ובספרות: ובא רב אשי ופורק שני התקפות האלה ואמ' כי העבודה תלויה בדעת הכהן העובדה (גנזי שכטר ב, גינצבורג 136). וענין זה הוא שהזהירה תורה עליו ואמרה ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וכו' כלומר שמא תשוט בעין לבך וכו' ותאמר שראוי להשתחוות להם ולעובדן (רמב"ם, עכו"ם ב ח).

— הפע', העביד, העבדתני, העבדתיך, והעבדתיך, מעבדים, העבד, ויעבד, יעבדו. — העביד את פלוני, עשה שיעבד עבודת עבד וכדומ': ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך (שמות א יג). וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אותם (שם ו ה). ושש מאות מנצחים להעביד את העם (דהי"ב ב יז). — ואת החיל וכדומ': בן אדם נבוכדראצר מלך בבל העביד את חילו עבדה גדולה אל צר (יחזק' כט יח). — והעביד את פלוני במשמ' הטיל עליו משא כבד: לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה וכו' אך העבדתני בחטאותיך הוגעתני בעונותיך (ישע' מג כג-כד). — העביד את העם, את אויבו, שיהי' נכנע לו: והעבדתיך את איביך בארץ לא ידעת (ירמ' יז ד). — ולעבד את יי': ויסר יאשיהו את כל התעבות מכל הארצות אשר לבני ישראל ויעבד את כל הנמצא בישראל (דהי"ב לד לג). — ואמר המשורר: ומתי אוכלה אצא לחפשי וחסדך יעבידני לדורות (ר"י הלוי, התמיר בזקונים). ואמר בדונים הפלוסוף אבדת הדעת מן היצר והתאוה כי הדעת ימליכך על הזמן והתאוה תעבידך לזמן (ר"י זכ'הרה, שעשועי, דודסון 92). — ואמר הפיטן: גוי מעבידים נעצב גוי קדוש לא נעצב גברו גאולים על מצב גואל וקדוש בם נצב (גנזי שכט' ג, דודסון 32). גדע קרני ועול מעבידי איכה אשא לבדי (שם 155).

— פעו', עבד, עבד בבהמה, שהכרחה הבהמה לעבד בשדה וכדומ': ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל (דברי כא ג). — והאדם, עבד בו עבודה: ביום הניח יי' לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה אשר עבד בך (ישע' יד ג). — ואמר המליץ: זרעך יעונה ויעובד ארבע מאות (רסע"ג, הסג' על חוי הבלכי, דודסון 66). — והקב"ה אינו מקפח את שכר הכלבים לפסול את הספר המעובד בצואתם לא יפה הם עושים ולא יתכן כלל ליראי שמים (רח"ב"ן הירחי, סו"ת, כה, ורטהיימר).

— נפע', נעבד, -בד, נעבדתם, יעבד, תעבד, — נעבד באדמה שחרשוה וזרעו בה וכיוצא בזה: נחל איתן

---

[1] [עי' הערה הקודמת.]

אשר לא יֵעָבֵד בו ולא יזרע (דבר' כא ד).—וְנֶעֶבְדָה האדמה, שתרשוה וזרעוה וכו': ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וכו' ופניתי אליכם וְנֶעֱבַדְתֶּם ונזרעתם (יחזק' לו ח-ט). והארץ הנשמה תֵּעָבֵד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר (שם לד).—וְנֶעֱבַד האדם, השדה, נהיה עֶבֶד לו, היה אנוס לעבדו כמו עֶבֶד: מלך לשדה נֶעֱבָד (קהל' ה ח). — ובתלמ', במשמ' נעשה: רובע ונרבע שנעבדה בהן עבירה אינו דין שאסורין לגבי מזבח (תמור' כח.). נעבדה בהן עבירה על פי עד אחד או על פי הבעלים מנין (שם).—ועורות: היכה באחר ידו בנייר בפינקס בעורות שאין נעבדין ובטומוס של שטרות שבידיו נותן ארבע מאות זוז (תוספת' ב"ק ט לא). המר בתמורה שהקדושה חלה על בעלת מום קבוע ואינה יוצאה לחולין להגזז ולהעבד (תמור' ג ג).—וביה"ב, שעבדו אות. בתור אלהות: כל הצלמים אסורין מפני שהן נעבדין אחת בשנה (ר' מאיר, ע"ז ג א). הנרבע והמוקצה והנעבד אתנן ומחיר וטומטום ואנדרוגינוס אין נכנסין לדיר להתעשר (תוספת' בכור' ז ז). יש נעבד במחובר אצל גבוה או אין נעבד במחובר אצל גבוה (רמי בר חמא, ע"ז מו:). — ואמר המשורר: כי תעביד אנשי אמונה רק לכל נוכל נלוז דרך נעבדת (רמב"ע, דיואן מח בודל'). השחיר לבבי יד זמן שמו נעבד לכל מצחק ולפידים אך שערות ראשי מאד שנו מיקוד נדוד נוער ולפידים (הוא, התרשיש ה כג). השלכו ביאר כל הילודים וכל האבות בפרך נעבדים (רלב"ע, אותות אכ).— ובמשמ' עֶבֶד: אמרתי הקשיבו נכבדים כי פשעו בנו הנעבדים החיות עם עופות נצמדים ועמהם הדגים נאחדים וילכו אל מלך השדים (הוא, אל בורלאי, כהנה). והיה בתוכם נשיא ונכבד וכל איש לאהבתו נעבד (ר"י זבארה, שעשועי', דולקון 7). שהיו חושבים כי בקבלתם עבודת המלך המוצלח או החכם ההוא עליהם כבר עשו בזה נחת רוח למזל המטיב בהשפעתו לנעבד ההוא (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג כג, סג.).

—פעי, *עִבֵּד, עִבֵּד את העור, השיר את השער וְיִבֵּשׁ אותו עד שיהא ראוי לכתיבה או לעשות ממנו כלים וכדומ', gerben; tanner; to dress (hides): הצד צבי השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבדו והמוחקו וכו' הרי אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת (שבת ז ב). ס"ת שכתבתי לפלוני גוילין שלו לא עיבדתין לשמן (גיט' כד:). — ובסהמ"א: חמשה איסורין אחד שלא עיבדן בעפצי ואחד שלא עיבדן לשם ספר תורה (גנזי שכעי' ב, גינצבורג 140). ולא היו להם סופרים שהיה בידם הלכה למעשה באיזה צד מעבדין את עורות ובאיזה צד כותבין ספרי תורות וכו' (שם 143). ואם גוי מעבדן וישראל עומד על גביו ומסייע: מסייע זה יש בו ממש (רבנו תם, הלכ' ס"ת יב, גנזי ירושלם). וישיר את השער שלהן במה שירצה ולעבדן בסלה וקמח ועפצא (שם יג). אם המעבד עיבדן לשם ספרים אחרים ונמלך עליהן אחר כך וכתב עליהן ספר תורה או מכרן לכתוב בהן ספר תורה פסולין (שבלי הלקט, ענין תפלה לח).—°ובמשמ' סִדֵּר ונתן צורה להֹמר ספרותי, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

—התפ', *הִתְעַבֵּד, נִתְעַבֵּד,—כמו נִפְע', נעשה: בעל מום שלא נתעבדה בו עבירה פסול לגבי מזבח (תמור' כח.). תורש בשור וחמור יוכיח שנתעבדה בהם עבירה ומותר לגבי מזבח (שם).—וביה"ב במשמ' שעבדו בו לאלהות: ואעשה כן גם אני יש כן לעבודה ויש כן למתעביד מכאן אמרו בדבר שמקריב אותו לגבי מזבח ואין מקריבים אותו לע"ז אם הקריב אותו לע"ז חייב (ספרי דבר' פא). — ובסהמ"א, נִתְעַבֵּד העור, שעִבְּדו אותו: לא ישטחנו (את העור) במקום דריסת הרגלים שזהו צורך עבוד שמתעבד ע"י דריסה (רש"י, ביצ' י.). היה (העור) עשוי בקמח ועדיין לא נתעבד בעפצה שיעורו כדי לכתוב עליו את הגט (רמב"ם, שבת יח יד). — °וכמו קל, הכריח את פלוני לעבוד: בזה הוזהרנו שלא יתעבד אדם בחבירו עבודה קשה (ספ' חורחת לדיקים, שער האכזריות כד.).

—הפע', °הָעֳבַד, שעשו אותו לעֶבֶד, ואמר המשורר: הנה העבד הבן שנתתו תמול גביר ונותו ביד כל צרר והיתה לך דביר (ר"י הלוי, יה למיחלים, שער השיר 108).

עֹבֵד, עובד, ש"ז, מ"ר סמ' עֹבְדֵי, כנ' עֹבְדָיו, עֹבְדֵיהֶם, —א) מי שעֹסֵק בעבודה, פֹּעֵל, Arbeiter; ouvrier; workman: מתוקה שנת העֹבֵד אם מעט ואם הרבה יאכל (קהל' ה יא). — עֹבְדֵי העיר: והיתה תבואתה ללחם לְעֹבְדֵי העיר וְהָעֹבֵד[1]) העיר יַעַבְדוּהוּ[2]) מכל

[1]) [בשבע' οἱ δε 'εργαζόμενοι, וְעֹבְדֵי, כמו בפסוק הקדם.]

[2]) [בשבע' 'εργῶνται αὐτὴν, יַעַבְדוּהָ.]

שבטי ישראל (יחזק' מח יח-יט). — עֹבֵד אדמה, אדם שעסקו הוא לעבד האדמה, אִכָּר, ; Landarbeiter paysan; husbandman: ויהי הבל רעה צאן וקין היה עֹבֵד אדמה (בראש' ד ב). ואמר לא נביא אנכי איש עֹבֵד אדמה אנכי (זכרי' יג ה). — וגם בהמה עֹבֶדֶת האדמה, חֹרשת וכו': והאלפים והעירים עֹבְדֵי האדמה בליל חמיץ יאכלו (ישע' ל כד). — עֹבֵד פשתים וכיוצא בזה, עֹשה המלאכות הנצרכות להתקין הפשתן לטויה וכדומ': ובשו עֹבְדֵי פשתים שריקות וארגים חורי (שם יט ט). — מַס עֹבֵד, כמו עֹבֵד במס: וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבול ויהי למס עֹבֵד (בראש' מט טו). וישב הכנעני בקרב אפרים עד היום הזה ויהי למס עֹבֵד (יהוש' טז י). בניהם אשר נתרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עֹבֵד עד היום הזה (מ"א ט כא). — ב) עֹבֵד אלהות, מביא קרבן לאלהות, Verehrer, Anbeter; adorateur; worshipper: ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עֹבֵד אלהים לאשר לא עבדו (מלאכי ג יח). — עֹבְדֵי הבעל: ועתה כל נביאי הבעל כל עֹבְדָיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יפקד לא יחיה ויהוא עשה בעקבה למען האביד את עֹבְדֵי הבעל (מ"ב י יט; גם כא; כב; כג). — עֹבְדֵי פֶסֶל: יבשו כל עֹבְדֵי פסל המתהללים באלילים השתחוו לו כל אלהים (תהל' צז ז). — ובתו"מ: הגוים העובדין את ההרים ואת הגבעות אף על פי שהן מותרין עובדיהן בסקילה אדם שנעבד אף על פי שהוא מותר עובדיו בסקילה (תוספת' ע"ז ו-ח). כשם שנפרעין מן העובדין כך נפרעין מן הנעבדין (מד"ר ויקר' כו). — ובספה"מ: מנהג העובד אצלנו איננו נגזר מן העולם שלא יהיה למשא עלינו ויהיה למשא עליו (ר' י' ה"ת, הכוזרי ג א). — ועֹבֵד כוכבים, עֹבֵד כוכבים ומזלות: בשנה ראשונה עלו ישראל לרגל אמר להם דוד צאו וראו שמא יש בכם בני אדם עובדי כוכבים ומזלות (פרד"א יז יט). — ונק': וכן אשה שאין שם חששא שמא תחליף שיפחת קדירה ע"ג כירה ועובדת כוכבים מגיסה בה עד שתצא מן המרחץ (ר"ח, ע"ז לח:). אין מילדין את העובדת כוכבים ומזלות בשבת ואפי' בשכר (רמב"ם, שבת ב יב). ונהגו ליתן (מתנות בפורים) אף לשפחות ולמיניקות עובדות כוכבים שלא לצורך התינוקת (שבלי הלקט, פורים רב). כמדומה לי כיון שנתיחדה העובדת כוכבים וכו' שאינה נתפשת כגנב על כניסתה וכו' ואפילו משכה העובדה כוכבים וכו' ואפילו הברזא יוצאה חוץ לקנה אם אין העובדת כוכבים יודעת ה"ל כחה של עובדת כוכבים שלא בכוונה (מרדכי, ע"ז תתמז). — וְעוֹבְדֵי פסילים: ויהיה (הקב"ה) אחד לבדו וימלוך על כל העולם ויבושו כל עובדי פסילים וישתחוו לו כל בריות (גנזי שכט' ב, גינצבורג 165).

עֶבֶד, ס"ז, עָבֶד, עַבְדִי, עַבְדְּךָ, עַבְדֵּךְ, עַבְדּוֹ, ר"ר עֲבָדִים, עֲבָדִם, סמ' עַבְדֵי, כנ' עֲבָדַי, עֲבָדֶיךָ, עֲבָדָיו, עֲבָדֶיהָ, עַבְדֵיכֶם, עַבְדֵיהֶם, — א) גבר שהוא קנינו של איזה אדם ועֹשה את עבודתו, מקביל לְאָמָה, שפחה, Sklave, Knecht, Diener; esclave, serviteur; slave, servant: ולאברם היטיב בעבורה (בעבור שרה) ויהי וגמלים לו צאן ובקר וחמורים וַעֲבָדִים ושפחות ואתנת (בראש' יב יז). ויאמר אברהם אל עַבְדּוֹ זקן ביתו המשל בכל אשר לו (שם כד ב; גם לב ו; מא יב). למה נמות לעיניך וכו' קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עֲבָדִים לפרעה (שם מז יט). הירא את דבר יי' מעבדי פרעה הניס את עֲבָדָיו ואת מקנהו אל הבתים (שמות ט כ). וכל עֶבֶד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו (בפסח) (שם יב מד; גם כ י; כא ב). כי עֲבָדַי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עָבֶד (ויקר' כה מב; מד; נה). וזכרת כי עֶבֶד היית בארץ מצרים (דבר' ה יה; גם ו כא; יה יה; כג יו; כח סח). ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עֲבָדִים המתפרצים איש מפני אדניו (ש"א כה י). ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכא וכל מושב בית ציבא עֲבָדִים למפיבשת (ש"ב ט יב). ויקם שמעי ויחבש את חמרו וילך גתה אל אכיש לבקש את עֲבָדָיו וילך שמעי ויבא את עֲבָדָיו מגת (מ"א ב מ). והיה כעם ככהן כַּעֶבֶד באדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר (ישע' כד ב). הַעֶבֶד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז (ירמ' ב יד). בן יכבד אב וְעֶבֶד אדניו (מלאכ' א ו). הנה כעיני עֲבָדִים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל יי' אלהינו (תהל' קכג ב). עכר ביתו ינחל רוח וְעֶבֶד אויל להכם לב (משלי יא כט). טוב נקלה וְעֶבֶד לו ממתכבד וחסר להם (שם יב ט; גם יד לה; יז ב; כב ז; כט יט; כא; ל י; כב). אם אמאס משפט עַבְדִּי ואמתי ברבם עמדי (איוב לא יג). עֲבָדִים משלו בנו פרק אין

מִידָם (איכ׳ ה ח). ראיתי עֲבָדִים על סוסים ושרים הֹלכים כַּעֲבָדִים על הארץ (קהל׳ י ז). הנה אנחנו היום עֲבָדִים והארץ אשר נתתה לאבתינו לאכל את פריה ואת טובה הנה אנחנו עֲבָדִים עליה (נחמ׳ ט לו). ולששן עֶבֶד מצרי ושמו ירחע (דהי״א ב לד).—עֶבֶד עֲבָדִים, היותר שפל שבעבדים: ויאמר ארור כנען עֶבֶד עֲבָדִים יהיה לאחיו (ברא׳ ט כה). — עֶבֶד עוֹלָם: ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עֶבֶד עולם ואף לאמתך תעשה כן (דבר׳ טו יז). ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לְעֶבֶד עולם (ש״א כז יב). היכרת ברית עמך תקחנו לְעֶבֶד עולם (איוב מ כח).—בית עֲבָדִים, כנוי למצרים: אנכי יי׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עֲבָדִים (שמות כ ב; גם יג ג; יד). השמר לך פן תשכח את יי׳ אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עֲבָדִים (דבר׳ ו יב; גם ז ח; ח יד; יג ו; יא). וישלח יי׳ איש נביא אל בני ישראל ויאמר להם וכו׳ אנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואוציא אתכם מבית עֲבָדִים (שפט׳ ו ח). כי העלתיך מארץ מצרים ומבית עֲבָדִים פדיתיך (מיכ׳ ו ד).—ב) עֶבֶד למלך, שר ובדומ׳, נתין המשֻׁעבד לו: והוכח אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גזלו עַבְדֵי אבימלך (ברא׳ כא כה). ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה יי׳ לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עֲבָדָיו ולכל ארצו (דבר׳ כט א). ויעמד (גלית) ויקרא אל מערכות ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עֲבָדִים לשאול ברו לכם איש וירד אלי אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לַעֲבָדִים ואם אני אוכל לו והכתיו והייתם לנו לַעֲבָדִים ועבדתם אותנו (ש״א יז ח-ט). ותהי מואב לדוד לַעֲבָדִים נשאי מנחה (ש״ב ח ב).—ובפרט שרים העֹמדים לפני המלך ומשרתים אותו: ויעל יוסף לקבר את אביו ויעלו אתו כל עַבְדֵי פרעה זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים (ברא׳ נ ז). ויאמרו עַבְדֵי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש (שמות י ז). ויאמרו עַבְדֵי שאול אליו הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך (ש״א טז טו). ויבאו עַבְדֵי דוד ארץ בני עמון (ש״ב י ב). וגם באו עַבְדֵי המלך לברך את אדנינו המלך דוד (מ״א א מז). ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את נעמן עַבְדִּי ואספתו מצרעתו (מ״ב ה ו). ויאמרו עַבְדֵי המלך אשר בשער המלך למרדכי (אסת׳ ג ג). — ובמשמ׳ אנשי חילו: ויצא אבנר בן נר וְעַבְדֵי איש בשת בן שאול ממחנים גבעונה ויואב בן צרויה וְעַבְדֵי דוד יצאו ויפגשום על ברכת גבעון יחדו (ש״ב ב יב-יג; גם ח ז; יט ז; כ ו). ויאמר המלך להם קחו את עַבְדֵי אדניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אתו אל גחון (מ״א א לג).—ג) עֶבֶד יי׳, העֹבד אותו ושמר את מצותיו: כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמולך ועתה שא נא לפשע עַבְדֵי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו (ברא׳ נ יז). כי עֲבָדַי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים (ויקר׳ כה מב). הרנינו גוים עמו כי דם עֲבָדָיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו (דבר׳ לב מג). ויאמר יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמר הברית והחסד לַעֲבָדֶיךָ ההלכים לפניך בכל לבם (מ״א ח כג). והכיתה את בית אחאב אדניך ונקמתי את דמי עֲבָדַי הנביאים ודמי כל עַבְדֵי יי׳ מיד איזבל (מ״ב ט ז). כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עַבְדֵי יי׳ וצדקתם מאתי נאם יי׳ (ישע׳ נד יז; גם סג יז; סה ח; טו; סו יד). פדה יי׳ נפש עֲבָדָיו ולא יאשמו כל החסים בו (תהל׳ לד כג). נתנו את נבלת עֲבָדֶיךָ מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ (שם עט ב).—ותֹאר למלאכים: הן בַּעֲבָדָיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה (איוב ד יח).—ותֹאר לצדיקים ידועים, כמו האבות: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עֲבָדֶיךָ אשר נשבעת להם בך (שמות לב יג). —ואברהם: וירא אליו יי׳ בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך והרביתי את זרעך בעבור אברהם עַבְדִּי (ברא׳ כו כד). — יצחק: והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לְעַבְדְּךָ ליצחק (שם כד יד).—יעקב: כה אמר אדני יי׳ בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על אדמתם אשר נתתי לְעַבְדִּי ליעקב (יחזק׳ כח כה). זרע ישראל עַבְדּוֹ בני יעקב בחיריו (דהי״א טז יג).—ורגיל למשה: ויראו העם את יי׳ ויאמינו ביי׳ ובמשה עַבְדּוֹ (שמות יד לא). לא כן עַבְדִּי משה בכל ביתי נאמן הוא (במד׳ יב ז). וימת שם משה עֶבֶד יי׳ בארץ מואב על פי יי׳ (דבר׳ לד ה). כאשר צוה יי׳ את משה עַבְדּוֹ כן צוה משה

את יהושע (יהוש׳ יא יח). זכרו תורת משה עַבְדִּי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים (מלא׳ ג כב).— גם יהושע: ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן נון עֶבֶד יי׳ בן מאה ועשר שנים (יהוש׳ כד כט).— כָּלֵב: וְעַבְדִּי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה (במד׳ יד כד).—ואיוב: ויאמר יי׳ אל השטן השמת לבך על עַבְדִּי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע (איוב א ח). ויאמר יי׳ אל אליפז התימני חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כְּעַבְדִּי איוב (שם מב ז).—דוד: ועתה עשו כי יי׳ אמר אל דוד לאמר ביד דוד עַבְדִּי הושיע את עמי ישראל מיד פלשתים ומיד כל איביהם (ש״ב ג יח). ויאמר שלמה אתה עשית עם עַבְדְּךָ דוד אבי חסד גדול כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך (מ״א ג ו). בעבור דוד עַבְדֶּךָ אל תשב פני משיחך (תהל׳ קלב י). —אליקים: והיה ביום ההוא וקראתי לְעַבְדִּי לאליקים בן חלקיהו (ישע׳ כב כ).— חזקיהו: ועוד דברו עבדיו על יי׳ האלהים ועל יחזקיהו עַבְדּוֹ (דהי״ב לב טז). — זרבבל: ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אקחך זרבבל בן שאלתיאל עַבְדִּי נאם יי׳ ושמתיך כחותם (חגי ב כג).—צמח: שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי אנשי מופת המה כי הנני מביא את עַבְדִּי צמח (זכר׳ ג ח).— ותֹאר לנביאים: והכיתה את בית אחאב אדניך ונקמתי את דמי עֲבָדַי הנביאים (מ״ב ט ז). עד אשר הסיר יי׳ את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עֲבָדָיו הנביאים (שם יז כג). מקים דבר עַבְדּוֹ ועצת מלאכיו ישלים (ישע׳ מד כו). מי בכם ירא יי׳ שמע בקול עַבְדּוֹ אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יי׳ וישען באלהיו (שם נ י). למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה ואשלח אליכם את כל עֲבָדַי הנביאים יום השכם ושלח (ירמ׳ ז כה). ושלח יי׳ אליכם את כל עֲבָדָיו הנביאים השכם ושלח ולא שמעתם (שם כה ד). כה אמר אדני יי׳ האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עֲבָדַי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אתך עליהם (יחזק׳ לח יז). כי לא יעשה אדני יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עֲבָדָיו הנביאים (עמו׳ ג ז). אך דברי וחקי אשר צויתי את עֲבָדַי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם (זכר׳ א ו). ולא שמענו בקול יי׳ אלהינו ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עֲבָדָיו הנביאים (דני׳ ט י).—וכן אחיהו: ויקברו אתו ויספדו לו כל ישראל כדבר יי׳ אשר דבר ביד עַבְדּוֹ אחיהו הנביא (מ״א יד יח).—אליהו: ויאמר דבר יי׳ הוא אשר דבר ביד עַבְדּוֹ אליהו התשבי לאמר (מ״ב ט לו).— יונה: הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר יי׳ אלהי ישראל אשר דבר ביד עַבְדּוֹ יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר (שם יד כה).—ישעיהו: ויאמר יי׳ כאשר הלך עַבְדִּי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש (ישע׳ כ ג).— וגם נבוכדנאצר המוציא לפֹעל פקודת יי׳: הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יי׳ ואל נבוכדראצר מלך בבל עַבְדִּי והביאתים על הארץ הזאת ועל ישביה ועל כל הגוים האלה סביב (ירמ׳ כה ט; גם כז ו; מג י). — ותֹאר לעם ישראל: ואתה ישראל עַבְדִּי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עַבְדִּי אתה בחרתיך ולא מאסתיך (ישע׳ מא ח-ט). מי עור כי אם עַבְדִּי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כְּעֶבֶד יי׳ (שם מב יט; גם מג י; מד א-ב; כא; מה ד; מח כ; מט ג; נב יג; נג יא[1]). ואתה אל תירא עַבְדִּי יעקב נאם יי׳ ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק (ירמ׳ ל י). —ד) עַבְדְּךָ, דבור של כבוד לפני גדול: כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עַבְדְּךָ יעקב עם לבן גרתי (בראש׳ לב ה). ויאמר עַבְדְּךָ אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (שם מד כז). ויקרא לכל בני המלך וכו׳ ולשלמה עַבְדְּךָ לא קרא (מ״א א יט). — ובפרט דבור של הכנעה למדבר בעדו במשמ׳ אני: ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עַבְדֶּךָ (בראש׳ יח ג). ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עַבְדְּךָ ילך ונלחם עם הפלשתי הזה (ש״א יז לב; גם כ ז-ח; כז ה). ויאמר שמעי למלך טוב הדבר כאשר דבר אדני המלך כן יעשה עַבְדֶּךָ (מ״א ב לח).— וכן עַבְדּוֹ: ויאמר למה זה אדני רדף אחרי עַבְדּוֹ כי מה עשיתי ומה בידי רעה ועתה ישמע נא אדני המלך את דברי עַבְדּוֹ (ש״א כו יח-יט). ויפל יואב על פניו ארצה וישתחו ויברך את המלך ויאמר יואב היום ידע עַבְדְּךָ כי מצאתי חן בעיניך אדני המלך אשר עשה המלך את דבר עַבְדּוֹ[2] (ש״ב יד כב).

1) [ויש מפרשים את המקומות האלו על המלך המשיח, או על הנביא וכדומ׳.]—2) [כך הכתיב, והקרי עבדך.]

ויאמר ארונה מדוע בא אדני המלך אל עַבְדּוֹ ויאמר דוד לקנות מעמך את הגרן (שם כד כא). ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח לאמר ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עַבְדּוֹ בחרב (מ"א א נא).—ומ"ר: ויאמרו אליו לא אדני וַעֲבָדֶיךָ באו לשבר אכל כלנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו לא היו עֲבָדֶיךָ מרגלים (בראש' מב י-יא). אדני שאל את עֲבָדָיו לאמר היש לכם אב או אח (שם מד יט). ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עֲבָדֶיךָ ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר יהודית באזני העם אשר על החומה (ישע' לו יא).—ובפרט בתפלה לפני יי': ויאמר משה אל יי' בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עַבְדֶּךָ כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שמות ד י). ויאמר משה אל יי' למה הרעת לְעַבְדֶּךָ ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי (במד' יא יא). ויצמא מאד ויקרא אל יי' ויאמר אתה נתת ביד עַבְדְּךָ את התשועה הגדולה הזאת (שפט' טו יח). ויאמר עלי לשמואל לך שכב והיה אם יקרא אליך ואמרת דבר יי' כי שמע עַבְדֶּךָ (ש"א ג ט). ותקטן עוד זאת בעיניך אדני יי' ותדבר גם אל בית עַבְדְּךָ למרחוק (ש"ב ז יט). ועתה יי' אלהי אתה המלכת את עַבְדְּךָ תחת דוד אבי ואנכי נער קטן לא אדע צאת ובא (מ"א ג ז). גם עַבְדְּךָ נזהר בהם בשמרם עקב רב (תהל' יט יב). ועתה שמע אלהינו אל תפלת עַבְדְּךָ ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם (דני' ט יז). — ואמר בן סירא: **עבד** משכיל חורים יעבדו ...ס...א יתאונן (ב"ס גני' י כה).—ובתו"מ: **עבד** עברי נקנה בכסף ובשטר וכו' **עבד** כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה (קידוש' א ב-ג). ממזר שנשא שפחה הולד **עבד** שחררו נמצא הבן בן חורין רבי אליעזר אומר הרי זה **עבד** ממזר (שם ג יג). אל תהיו **כעבדים** המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו **כעבדים** המשמשין את הרב שלא (על מנת) לקבל פרס (אנטיגנוס איש סוכו, אבו' א ג). האו' תנו נכסיי לפלוני ופלוני **עבדיי** לא זכו בנכסים ולא קנו עצמן בני חורין (תוספת' ב"ב ט י). משל הדיוט אומר **עבד** מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך (ספרי דבר' ו). יוצא **העבד** בחותם שבצאורו אבל לא בחותם שבכסותו (שמואל, שבת נח.). כלום יש **עבד** שנות: שלום לרבו (ריב"ל, שם פט.). כי לי בני ישראל **עבדים** ולא **עבדים לעבדים** (ריב"ז, קידוש' כב:). אם עושה אדם עצמו **כעבד** לאדמה ישבע לחם (ר"ל, סנה' נח:). לאחד שבא ליקח **עבד** אמר לאדוניו **העבד** הזה שאת' מוכר קאקריסין הוא או קאלוחסין הוא א"ל קאקריסין הוא ועל זה אני מוכרו וכו' א"ל מרי היאך לקחת אותי **בעבד** טוב או **בעבד** רע א"ל **בעבד** רע א"ל **בעבד** רע אתה לקחתני ותבקשני **עבד** טוב (ר' יהודה בר שלום בשם ר' יהודה בר סימון בשם ר' לוי בן פרטא, מד"ר שמות מג).—ומשל: רוב **עבדים** גאים (אבא שאול, ירוש' קידוש' ד יא). אל תאמין **בעבד** עד ששה עשר דור (ר' יוחנן, שם הוריות ג ז).—ובמהמ"א: ואומר הערב כי **העבד** מחומר אדוניו קורין וישמעני אדוניו ולשונו עלי חרין (ר"י זבארה, שעשוע' יא, דודסון 128). נתתי אל **עבדי** זרת בקש אמה (עמני' מחב' כ). אין המלכים מלכים ברצון בלבד אלא בטבע וכמו כן **העבדים עבדים** בטבע בתחלה (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ' 68). — ובהשאלה, ואמר המשורר: איך תהי נראה כאישים אשר המה בבור יגון שקועים ומה תירא ומה ירך לבבך והימים **עבדים** לך ידעים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי). אוילים **עבדי** בטנם ואחרי עיניהם הלכים (קטע כ"י גני' JQR., XVI, 1904, 439). אמרו **עבד** תבל וחלילה להיות אדוניה עבדיה מה נעמה תבל והיא עץ טוב לו נתנה לנו מגדיה (קטע כ"י גני', העתקי ספירא). ודע כי כל בני אדם **עבדי** תאות העולם (ראב"ע, במד' ו ז). **עבד** התאוה יותר מדוכא ומעונה **מעבד** בני אדם (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופי' ג יא, 42). **עבד** התאוות יותר שפל **מהעבד** הנעבד (משלי חכמים פו). והפושע בו (במוסר) נטרד ואבד מן העולם הבא והם הנקראים **עבדים** אסירי יצרם **ועבדי** תאוותם (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ג טו). — *ובמשקל השיר, שוא וחטף, בהבדל מן התנועות[1]: אמנם המשוררים יש להם דרך אחרת כי התנועות אצלם ג' מינים המין האחד הוא ז' תנועות וקורין אותן מלכים והן החולם וכו' והמין הב' הוא ב' תנועות שלפעמים יקראו מלכים ולפעמים יקראו **עבדים** והן השורק וכו' והשורק אשר תקרא **עבד** היא השורק הבאה לפני האותיות השפתיות (ר' סעד' אבן דנאן, מלאכ' השיר, ניבויאר 4). ולא זה בלבד כי גם במלכים **ובעבדים** יזהרו מאד המשוררים ולא ישימו כי אם **עבד** תחת

1) [עי' מלך ג).]

עבד ומלך תחת מלך (ר"מ אבן חביב, מרפא לשון, ו.). וכל שיר שאיננו שקול במלכים ועבדים בו יבוזו לו להקת המשוררים (שם ו:).

עֲבָד ש"ז, מ"ר כנ' עֲבָדֵיהֶם, — מעשה, פְּעֻלָּה, כמו עֲבֹדָה: כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה אשר הצדיקים והחכמים וַעֲבָדֵיהֶם [1]) ביד האלהים (קהל' ט א).

עֻבְדָּא[2]), עובדא, עובדה, —שז"נ, מעשה, עבודה, Tat; action; deed: מה שאתה רואה אותם הצדיקים עובדא שלהם הנגלה היא כטפה מן הים נגד הפנימיות שלהם (נועם אלימלך, לגרי הקודש, עא:). אל תהי רשע בפני עצמך והטעם הוא כי אם ח"ו יחזיק עצמו כרשע אזי אין לבו בקרבו לעשות איזו מצוה או תורה ותפלה ואיזו עובדא כשרה וישרה כי מתייאש עצמו (שם פרש' שופטי).—ומ"ר עֻבְדּוֹת, עובדות: וכל העובדות האלה מלמדות אותנו שאין ראוי שישתמש אדם בכתרה של תורה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ד, ד"ה אל תעשה עטרה). ולכן אמרו ז"ל במסכת סנהדרין פרק נגמר הדין תניא ר"א אומר שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא כדין ושלא מן התורה לא לעבור על דברי תורה כי אם לעשות סייג לתורה וכו' והביאו שם מעשים ועובדות מורות על זה (הוא, הקדמ' ספטי). אם שתעבוד אותו בכל העובדות המנויים והמפורשים בפסוק ואז תהי' כלי יפה ונאה ומוכשר לקבל (נועם אלימלך, פרש' עקב). יש כמה עובדות אחרות שצריך לעשות כגון ציצית ותפילין ושאר מצות (ר' נחמן מברסלב, שיחות כג).—ובמשמ' מעשה בנגוד לדעה והשערה, Tatsache; fait; fact, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

עֲבֹדָה, עבודה [3]), ש"נ, סמי' עֲבֹדַת, עבודת, כנ' עֲבֹדָתִי, עבודתי, עֲבֹדָתוֹ, עבודתו, עֲבֹדָתֵנוּ, עֲבֹדַתְכֶם, עֲבֹדָתָם, עבודתם,—א) מעשה, פְּעֻלָּה, מלאכה, Arbeit, Werk; travail, ouvrage; labour, work: וימררו את חייהם בַּעֲבֹדָה קשה בחמר ובלבנים ובכל עֲבֹדָה בשדה את כל עֲבֹדָתָם אשר עבדו בהם בפרך (שמות א יד). ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא מדי הָעֲבֹדָה למלאכה אשר צוה יי' לעשת אתה (שם לו ה). את קלעי החצר את עמדיה וכו' ואת כל כלי עֲבֹדַת המשכן לאהל מועד (שם לט מ). כי כהר פרצים יקום יי' כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד עֲבֹדָתוֹ נכריה עֲבֹדָתוֹ (ישע' כח כא). מצמיח חציר לבהמה ועשב לַעֲבֹדַת האדם להוציא לחם מן הארץ (תהל' קד יד). יצא אדם לפעלו וְלַעֲבֹדָתוֹ עדי ערב (שם כג). והם הלוים המעשרים בכל ערי עֲבֹדָתֵנוּ (נחמ' י לח). ועל הסבלים ומנצחים לכל עשה מלאכה לַעֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה ומהלוים סופרים ושטרים ושוערים (דהי"ב לד יג).—עֲבֹדַת האדמה: ועל עשי מלאכת השדה לַעֲבֹדַת האדמה עזרי בן כלוב (דהי"א כז כו).—עֲבֹדַת הַבֻּץ: בני שלה בן יהודה ער אבי לכה ולעדה אבי מרשה ומשפחות בית עֲבֹדַת הבץ לבית אשבע (שם ד כא).—עֲבֹדַת הצדקה: והיה מעשה הצדקה שלום וַעֲבֹדַת הצדקה השקט ובטח עד עולם (ישע' לב יז).—מְלֶאכֶת עֲבֹדָה: ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עֲבֹדָה לא תעשו (ויקר' כג ז). ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עֲבֹדָה לא תעשו (במד' כח יח; גם כט א).—מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ: ועשה בצלאל ואהליאב וכו' את כל מלאכת עֲבֹדַת הקדש (שמות לו א).—כְּלֵי עֲבוֹדָה: ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר וכו' ואת כל כלי עֲבֹדָתָם ואת כל אשר יעשה להם ועבדו (במד' ד כו). ומהם (מהלוים) על כל כלי הָעֲבֹדָה כי במספר יביאום ובמספר יוציאום (דהי"א ט כח). ולמחלקות הכהנים והלוים ולכל מלאכת עֲבוֹדַת בית יי' ולכל כלי עֲבוֹדַת בית יי' לזהב במשקל לזהב לכל כלי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה (שם כח יג-יד).—ואמר בן סירא: כי בעבודתה מעט תעמל ולמחר תאכל פריה (ב"ס גני' ו יט). אל תקוץ בצבא מלאכה ועבדה כי מאל נחלקה (שם ז יה). על עבדת עץ יהי פרי כן חשבון על יצר אחד (שם כז ו).—ובתלמו' במשמ' שֶׁטַח של קרקע הנצרך לַעֲבֹדַת הצמח: היתה שדהו זרועה תבואה וביקש ליטע לתוכה שורה של דלועין נותנין לה לעבודתה ששה טפחים (כלא' ג ז). כרם שחרב מאמצעו אם אין שם שש עשרה אמה לא יביא זרע לשם היו שם שש עשרה אמה נותנין לה עבודתה וזורע את המותר (שם ד א). גפן שהיא נטועה בגת או בנקע נותנין לה עבודתה וזורע את המותר

---

1) [כן פרש ראב"ע מעשיהם. וכן תרגמו כל התרגומים חוץ מהארמי. וכן בסור' עבד. ולדעת רד"ק בשרשיו הוא השם מעבד בהשמטת המם. ורש"י פרש ע"פ התרגום הארמי כמו עֲבָדֵיהֶם, כלומ' תלמידיהם, משמשיהם.]

2) [מן הארמ' עוֹבָד, עוֹבָדָא.]

3) [הכתיב המלא נמצא רק בדה"י.]

(סס ה ד). וכמה היא עבודת הגפן ששה טפחים לכל רוח (סס ו א). עבודת ירק בירק אחר ששה טפחים בין מן האמצע בין מן הצדדים וכו' אפילו אין שם אלא קלח אחד נותן לו עבדתו ששה טפחים (תוספתי סס ג ז). גפן שנטוע במדריגה נותנין לה עבודתה הזרעים והירקות הנטועים במדריגה נותנין להן עבודתן (סס ג ז). מהו להקרית בתחילת ששה להיות מיצר והולך מה אם בשעה (שאין) [ש]עבודה פוגעת בעבודה את אמר מותר כאן שאין עבודה פוגעת בעבודה לא כל שכן (ירוש' סס ג א). ד' אמות שאמרו כדי עבודת הכרם (ב"ב פג.). — ב) עֲבֹדָה ושרות קבועה של עבד, של משעבד, וכדומ', Dienst; service: מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת בַּעֲבֹדָה אשר תעבד עמדי עוד שבע שנים אחרות (בראש' כט כז; גס ל כו). ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן הָעֲבֹדָה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן הָעֲבֹדָה (שמות ב כג; גס ה ט; יא; ו ו). וכי ימוך אחיך ונמכר לך לא תעבד בו עֲבֹדַת עָבֶד (ויקר' כה לט). גלתה יהודה מעני ומרב עֲבֹדָה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח (איכ' א ג). ועל ידם החזיקו התקועים ואדיריהם לא הביאו צורם בַּעֲבֹדַת אדניהם (נחמ' ג ה). ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה הָעֲבֹדָה על העם הזה (סס ה יח). לחברוני חשביהו ואחיו בני חיל אלף ושבע מאות על פקדת ישראל מעבר לירדן מערבה לכל מלאכת יי' וְלַעֲבֹדַת המלך (סס כו ל). כי יהיו לו לעבדים וידעו עֲבוֹדָתִי וַעֲבוֹדַת ממלכות הארצות (דהי"ב יב ח). — עֲבֹדָה קשה: ולא שמעו (בני ישראל) אל משה מקצר רוח וּמֵעֲבֹדָה קשה (שמות ו ט). וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עֲבֹדָה קשה (דבר' כו ו). אביך הקשה את עלנו ואתה עתה הקל מֵעֲבֹדַת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך (מ"א יב ד). והיה ביום הניח יי' לך מעצבך ומרגזך ומן הָעֲבֹדָה הקשה אשר עבד בך (ישע' יד ג). — ובתלמ': ואם אמור יאמר העבד שתי אמורות אחת בסוף שש ואחת בתחילת שבע אחת בסוף שש עד שהוא בעבודתו ואחת בתחלת שבע (ירוש' קידוש' א ב). בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרי' (ר"ה יא:). — ג) עֲבֹדַת יי', עֲבֹדַת המקדש: והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יי' לכם כאשר דבר ושמרתם את הָעֲבֹדָה הזאת והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה הָעֲבֹדָה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא ליי' (שמות יב כה-כז). והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את הָעֲבֹדָה הזאת בחדש הזה (סס יג ה; גס ל יז; לח כא; לט לב; מב). זאת עֲבֹדַת בני קהת באהל מועד קדש הקדשים (במד' ד ד). מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת משא באהל מועד (סס מז; גס ז ה; ח יט; יח ד). ולבני קהת לא נתן כי עֲבֹדַת הקדש עלהם בכתף ישאו (סס ז ט). ומבן חמשים שנה ישוב מצבא הָעֲבֹדָה ולא יעבד עוד (סס ח כה). כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו לעבד את עֲבֹדַת יי' לפניו בעלותינו ובזבחינו ובשלמינו ולא יאמרו בניכם מחר אין לכם חלק ביי' (יהוש' כב כז). ונתתי אותם שמרי משמרת הבית לכל עֲבֹדָתוֹ ולכל אשר יעשה בו (יחזק' מד יד). והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לַעֲבֹדַת בית אלהינו (נחמ' י לג). ויהיו משרתים לפני משכן אהל מועד עד בנות שלמה את בית יי' בירושלם ויעמדו כמשפטם על עֲבוֹדָתָם (דהי"א ו יז; גס כג כד; ט יג; כד ג; כה ו; כח יג; כט ג). ויעמד כמשפט דויד אביו את מחלקות הכהנים על עֲבֹדָתָם והלוים על משמרותם (דהי"ב ח יד; גס כד יב; כט לה; לא ב; לה ב; לה י). — ובתו"מ: על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (שמעון הצדיק, אבו' א ב). ולעבדו בכל לבבכם איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה (תענ' ב.). תחת אשר לא עבדת את יי' אלהיך בשמחה ובטוב לבב איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב הוי אומר זה שירה (רב מתנה, ערכ' יא.). לעבוד עבודת עבודה איזהו עבודה שצריכה עבודה הוי אומר זו שירה (ר' יוחנן, סס). — ובפרט הָעֲבֹדָה שבבית המקדש: אין אדם נכנס לעזרה לעבודה אפילו טהור עד שיטבול חמש טבילות (יומ' ג ג). ומה עבודה שאינה באה אלא מכח המכשירין הרי היא דוחה שבת מכשירי עבודה שאין [עבודה] באה אלא מכחן אינו דין שידחו את השבת (מכי' ויקהל א). להזהיר את הכהנים שתהא העבודה נעשית כתקנה שבשעבודה נעשית כתקנה הם כלים את הפורעניות מלבא לעולם (ספרי, במד' קטז). גביני כרוז שהיה מכריז בבי' המקדש מה היו או' הכהנים לעבודה והלוי' לדוכן וישראל למעמד (ירוש' שקל' ה ב). אין הכהן נרצע שמא ויעשי בעל

מום וויפסל מן העבודה (ר״מ, שם קידוש׳ א ג). הא למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה שטעון טבילה (רבי, יומ׳ לב:). וחמש עבודות הן תמיד של שחר בבגדי זהב עבודת היום בבגדי לבן (שם). בקש הקב״ה ליתן להם ד׳ דברים תורה וייסורין ועבודת הקרבנות ותפלה ולא בקשו (ר׳ אחא, מד״ר שמות ל).— ובתפלה: ושעירי עזים נעשה ברצון ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו (רמשי חדשים, מוסף לר״ח). — ״ובפרט, עֲבֹדַת כה״ג ביום הכפורים: והכי אמר רב נטרונאי גאון מחסיה במנחה של יום הכפורים אין אומר ש״ץ אתה כוננת וסדר עבודה ולא בשחרית אלא במוסף בלבד שמזכיר סדר עבודה והזיות והודאות בשעת עבודת כהן גדול (סדר ר׳ עמרם השלם ב, קעז.).—ושכר הָעֲבֹדָה של הכהן: אם היה בעל מום נותנה לכהן שבאותו משמר ועבודתה[1]) ועורה שלו ואם היה זקן או חולה נותנה לכל כהן שירצה ועבודתה ועורה לאנשי משמר (ב״ק קט:).—וברכת רצה שבתפלת י״ח שהיא תפלה על עֲבוֹדַת ביהמ״ק: ומברך עליה שמונה ברכות על התורה ועל העבודה ועל ההודאה (יומ׳ ז א). כל דבר שהוא לבא אומרה בעבודה וכל דבר שהוא לשעבר אומרה בהודאה (ירוש׳ ברכ׳ ד ג). טעה ולא הזכיר של ר״ח בעבודה חוזר לעבודה נזכר בהודאה חוזר לעבודה בשים שלום חוזר לעבודה (ריב״ל, ברכ׳ כט:). וכיון שבאת תפלה באת עבודה וכו׳ וכיון שבאת עבודה באתה תודה (מגיל׳ יח.).—הָעֲבוֹדָה, קריאה של שבועה: אמר שמעון הצנוע לפני ר׳ אליעזר אני נכנסתי לבין האולם ולמזבח שלא רחוץ ידים ורגלים אמר לו מי חביב אתה או כהן גדול היה שותק אמר לו בוש אתה לומר שכלבו של כהן גדול חביב הימך אמר לו רבי אמרת אמר לו העבודה אפילו כהן גדול פצעין את מוחו בגזירין מה תעשה לא מצאך בעל הפול (תוספת׳ כלים ב״ק א ו). אמר לו (ר״ט לר״ע) העבודה שלא בידתה אשריך אברהם אבינו שיצא מחלציך עקיבא (ספרי במד׳ עה). אמר לה העבודה לא ראיתי בך מום שאין כיפיך בכל העולם (שם קטו). העבודה אם יש בדור הזה יכול להוכיח (ר׳ טרפון, ספרא קדוש׳ פרק ד). מעשה בבנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה ובאתה אשה לפניו אמרה לו רבי פרנסני אמר לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום (אדר״נ ג). וכשבאו אצל ר״ג אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה (ברכ׳ לד:). קפץ ר׳ חייא ונשבע העבודה כך שמעתי מרבי (יבמ׳ לב:). אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה העבודה שאגלחך לשמים (שמעון הצדיק, נדר׳ ט:). העבודה שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך (ר׳ יוסי בן דורמסקית, מד״ר שה״ש, לאחרך כמגדל השן). — ובסהמ״א: תשובתכם הטובה מאד ערבה לי כי ממנה הבנתי כוונתכם הרצויה והעבדה כי לא היתה הידוש אצלי (לוחת הרב נתנאל טרבוט, משנת חיב Magaz. XIV, ברלינר, אוצר טוב 18). — העבודה לשמים באותה המשמ׳: אמר הזאב אם תניחני לשמור אותם (את הצאן) לא אזיק אחת מהן העבודה לשמים שלא אוכל מהן כלום (מעשה משה, JQR, 1911-12, 361).— וַעֲבֹדָה זרה, עֲבֹדַת כוכבים, עֲבֹדַת כוכבים ומזלות: המדיח זה האומר נלך ונעבוד עבודה זרה (סנה׳ י). על אלו דברים נפרעין מן האדם בעוה״ז וכו׳ על עבודה זרה ועל גלוי עריות (תוספת׳ פאה א ב). בית עבודה זרה מפחמין אותו בפיחמין (שם מ״ש ה יג). מתלש בשערו מקרע את כסותו משבר את כליו מפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעבד עבודה זרה שאילו אמר לו יצרו לך ועבוד עבודה זרה היה עובד שכך הוא עבודתו של יצר הרע (שם ב״ק ט לא). כך אני (יהונתן בן גרשום בן משה) מקובל מבית אבי אבא מבור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (ר׳ שמעון בר נחמן, ירוש׳ ברכ׳ ט ג). — ובסהמ״א: כהן שהמיר דתו לעבודת כוכבים וחזר בו לא ישא את כפיו (בשם ר׳ נטרונאי גאון, שבלי הלקט, תפל׳ לג). אשה שהמירה דתה לעבודת כוכבים ובנה קטן עמה או שנגנב ונאנס להמיר דתו לעבודת כוכבים ומת אין משמרין עליו אבלות (בשם ר״ת, שם, שמחות יט).— ובמשמ׳ פסל: מניין לעבודת כוכבים שהיא מטמאה במשא כנידה (ר׳ עקיבא, שבת ט א). עיר שיש בה עבודה זרה חוצה לה מותר (ע״ז א ד). הרואה עבודה זרה אומר ברוך ארך אפים (תוספת׳ ברכ׳ ז ב). לא יאמר אדם לחבירו המתן לי בצד עבודה זרה פלונית ואני אמתין לך בצד עבודה זרה פלונית שנ׳ ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שם ע״ז ו יא). גר וגוי שירשו את אביהם גוי יכול הוא לומר טול אתה עבודת כוכבים ואני מעות אתה יין ואני פירות (דמאי ו י).

---

[1]) [פרש״י שכר עבודתה דהיינו בשרה, ע״ב.]

כל ישיבה שישבו ישראל במדבר עשו להם עבודת כוכבים ומזלו' (רד״י, פדר״א מז).—וכסהמ״א: מה בין עבודת כוכבים של עובד כוכבים לעבודת כוכבים של ישראל עבודת כוכבים של עובד כוכבים אסורה בהנאה מיד וכו' ושל ישראל אינה אסורה בהנאה עד שתעבד וכו' (רמב״ם, עכו״ם ז ד). — וספר עֲבֹדָה זרה: ולא היה להם סופרים שהיה בידם הלכה למעשה כאיזה צד מעבדין את עורות וכאיזה צד כותבין ספרי תורות והיו לוקחין ריק מידי גוים שעושין לכתוב בהן ספר עבודה זרה והיו כותבין בהן ספרי תורה מפני שלא היה בידם הלכה למעשה ועדיין הן נוהגין כך (גנזי שכטר ב, גינלבורג 143).

עֲבֻדָּה, ס״נ,—שם הקבוץ להעבדים והשפחות, Dienerschaft; personnel, gens; household, servants: ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר וַעֲבֻדָּה רבה (ברא׳ כו יד). ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן וכו' וחמש מאות אתנות וַעֲבֻדָּה רבה מאד (איוב א ג).

***עֲבָדָה**, ס״נ,—עִבּוּד עורות: צריך עבדה לשמו (ר' תנחום הירושלמי, ספ' המספיק, בכר 133). אינו צריך עבדה כלל (שם).

***עֲבָדוֹן**, ס״ז,—כמו עֲבָדָה: באיזו פורני אמרו בפורני של ישראל או אפ[ילו] בפורני של גוים נמי כך ראינו שמשנה זו לא משום גוים נגעו אלא משום עבדון חול נגעו בה וכו' ואין גוזין אותן במספרים ולמה שהוא נראה כעבדון חול ואין גוזזין את הירק בתספורת כולן שהוא ניראה בעבדון חול וכו' (גאוניקה II, גינלבורג 222).

עַבְדוּת, עַבְדֻת, ס״נ, כנ׳ עַבְדֻתֵנוּ, עַבְדֻתָם.—מעמד אדם שהוא עֶבֶד, Knechtschaft; esclavage; servitude: ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת יי' אלהינו וכו' ולתתנו מחיה מעט בְּעַבְדֻתֵנוּ כי עבדים אנחנו וּבְעַבְדֻתֵנוּ לא עזבנו אלהינו (עזר' ט ח-ט). ויתנו (יוצאי מצרים) ראש לשוב לְעַבְדֻתָם במרים (נחמ' ט יז). — ובתו״מ: הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה (פסח' י ה); ולמה אל הדלת שעל ידי דלת יצאו מעבדות לחירות (ראב״י, ירוש' קידוש' א ב). א״ל כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם (ר״ג, הור' י:). כי גר יהיה זרעך וגו' גירות עבדות עינוי בארץ לא להם לארבע מאות שנה לאספטיה שלהם (ר' יוחנן, מד״ר ברא' מד, תיאודו'). -- ובסהמ״א: בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית וכלו ימיו שכל זמן שהיה עבד היתה מותרת לו ומשעה שיצא מן העבדות נאסר (תש' הגא' גני', אסף 103). נשקי חותם וסימן עבדות שתולין לעבדים בצואריהם (רש״י, גיט' מג:). והעבדות שיקבלו הוא שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם (רמב״ם, מלכים ו א).—ואמר המליץ: ואם שכיר יהיה לך ועבדך חשוב אותו כאלו הוא ילידך ואם הקל לעבדותו לאט לו ושלם חיש שכירותו ופעלו (רה״ג, מוסר השכל, לקוטי קדמוניס 57). ואיך אשרוהו בעבדת מלכים אשר היא בעיניו עבדת אשרים (ר״י הלוי, היוכלי סגריס, שער השיר 96). דת האלהים שים לך ציץ נורך על ראש ועבדתו תנה לגאון צבי (ר״י חריזי, הענק רכז).

***עַבְּדָן**, עובדן, ס״ז, מ״ר עַבְּדָנִים, עבדנין, עובדנין,—מעבד עורות, בורסי, Gerber; tanneur; tanner: בש״א אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס נכרי אלא כדי שיעשו מבעוד יום (שבת א ח). עורות בעל הבית מחשבה מטמאתן ושל עבדן[1] אין מחשבה מטמאתן (כלים כו ח). הנותן עורות לעובדן הקצועין והתלושין הרי אילו של בעל הבית והיוצא עם שטף המים הרי אילו שלו (תוספת׳ ב״ק יא יז). והנותן עורות לעבדן כולן אצל בעל הבית הרי אילו משל בעל הבית (שם יז). — עֲרֵבַת הָעַבְּדָנִים: דרדור עגלה וקוסטות המלכים ועריבת העבדנין[2] ובור ספינה קטנה והארון אף על פי שמקבלין טמאין (כלים יה א). עריבת העובדנין שנתן לתוכה קמח שלשה ימים קודם לפסח אינו צריך לבער (תוספת' פסח' ג ב).—ובסהמ״א: דהיכי דצריכי לאושכף עשיר שהוא (דלא) [צלא] ד' ככרות למזונותיו ואנשי ביתו כך צריכין לעבדן עני (רגמ״ה, ב״ב ה.). אין טופלין אותם בסיד להסיר שערן (של הראש ושל הרגלים) דהוי דרך העבדנין (רש״י, ביצ' לד.). רוניא רצען היה (ולוקח עורות) ונותן עורות לעבדנין לעשות מהן מנעלין למוכרן בשוק (הנ״ל, ב״ב ה.). ואם לקחו העור אחר שהעבירו שערו וחלקו אותו בעביו לשנים כמו שהעבדנין עושין (רמב״ם, תפלין א ז). ארבעה ככרות אוכל העבדן שמעבד את העורות ביום

---

1) [במדב״מ של עובדן.]

2) [במדב״מ העובדן. וכן נקוד בכ״י פרמה הָעוֹבְדָן, וכן הגרסה בכמה דפוסים.]

שהוא עני וארבע ככרות אוכל בעל העורות שהוא עשיר[1]) (תשובי הרמב"ם). נתן עבדן קמח לעריבה (ר' זרח' הלוי, מזהר' לפסח, הגדי מלוירה ומנקדה, כ"י בריטי' מוז'). שהעור מתעלה שמתרכך ומצהיל את הפנים וזה טוב מאד למען ירוץ קורא בו כאשר הגידו לי העבדני' שע"י עבוד זה הוא נעשה רך וטוב (רמב"ן הירחי, פו"ת לב, גנזי ירושלם, ורעהיימר). כי בעלי הבצלים הם בעלי ידיעת האומנות כגון העבדנים והרצענים והצבעים וכו' (ר"י אבן לטיף, אגרת התשובה 49).

***עַבְדָּנוּת**, ש"נ, מְלֶאכֶת הָעַבְּדָן, Gerberei; tannage; tanning: ובעודם בשותפות השניה נתן כותי אחד עורות לראובן לעבדם ובכל אותם הימים שנתעסק בעורות לא נתעסק במלאכת הרצענות עתה באים חבריו ומבקשים חלקם מן הריוח שהרויח בעבדנות ואומרים שלא הוציאו מכלל השותפות שום דבר כי אם מלאכת הרצענות (רא"ש, שו"ת פט יג). והשיב ראובן הלא לא היה כונתינו אלא שירויח כל אחד במלאכתו כדי פרנסתו מה לי במלאכת העבדנות מה לי במלאכת הרצענות (מוהרש"ג, סוהפין קטו).

***עַבְדְּקָן**[2]), ש"ז, מי שזקנו עב, גדול, רב השער:
אני יודע שלא תעשה לי כשפים מעולם מפני שבעלה ולדקן ואני עבדקן (א"ב בל ב"מ ה). ועי' ולדקן.

עבה[3]), ממנו עָבָה, *עָבֶה, *עִפּוּי, *עָבוּת, עֲבוּת, עָבוֹת, עֳבִי, עֹבִי, *עָבְיוֹן, *עֲבִיוּת, מַעֲבֶה.

עָבָה, פ"ע, עָבִית, — עָבָה פלוני, היה או נהיה עָבֶה, בעל גוף רחב, גס, בעל הרבה בשר, dick sein; être épais; to be thick, fat: שמנת עָבִית כשית (דברי לב יה). קטני עָבָה ממתני אבי (מ"א יב י). — ובספהמ"א: ואחר כך כדור הארץ אשר היא המרכז כבדה ועבתה בעבור רחקה ממקום התנועה (ר"י א"ת, הכוזרי ה ג). אילן קטן שגדל ועבה וארץ שהעלתה שרטון הרי זה נוטל בשבת פי שנים (רמב"ם, כתב' ג ד).

—פעי', *עִבָּה, עִיבה, בינ' מְעֻבֶּה, — עשה שיהיה עָבֶה: מחפין את הקציעות בקש ר' יהודה אומר אף מעבין (מו"ק ג ה). המסמא את עיניו והמצבה את כריסו והמעבה[1]) את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיהא לו כן[2]) (תוספת' פאה ד יד). הדא דתימא בשעיבה על מנת להדל אבל אם עיבה על מנת שלא להדל לא סוף דבר לביתו אלא אפילו לשוק נותן מן המשואר על הכל (ר' זעירא, ירוש' שם ג ג). מתוך שהוא מעבן הן עושות יותר לשנה הבאה (שם ז ה). עד כאן הוא מעבה את הכורת מיכן והילך הוא מתיש את כוחו (שם, שביע' א א). — ומקו' לְעַבּוֹת: אין נוטלין עצים מן הסוכה אלא מן הסמוך לה שמואל אמר בשלא נתכוון לעבותה אבל אם נתכוון לעבותה אסור בשלא היתנה (שם ביצ' ד א). — ובספהמ"א: שמעבין תבשיל הקדירה ע"י שממהין קמח לתוכו (רש"י, פסחי' לט:). בעכביש אשר יארוג על מאור הבית וכאשר יתמיד יעבה ויסתום וכו' וכל אשר יתמיד הדבר (אריגת העכביש) יחזק ויעבה וימנע אור השמש מעבור בו (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). שהרוח דרומית יעבה האויר ויוריד מה שבו מן הלחיות אל המים (ר"ש א"ת, אותות השמים, בהכוזות, כ"י ביה"מ בגעטינגן). המימות המלוחים הם חמים מאד ואינו מפני חום הקיטור שיחזק בם אך כח הארץ היוצא מהם הוא גובר ויעבם ויקפיאם (ר"י זבלרה, ששעוני ט, דודקון 111). כשיעלה (האד הלח מן הארץ) ויפגוש המקום הקר הנה הקרירות יעבה אותו ויתהוו ממנו מים (רלב"ג, משלי ג יח). כאשר הגיד עליו האיד הקר שהוא ריעו מה שהגיד ר"ל שעיבה פני הענן ועצר בתוכו האיד הקיטורי בדרך שלא יוכל לעלות ולצאת (רלב"ג, איוב לו ה). ולא נתחדש אלא הכדורים והכלים המעבים אורו בערכם לא בערך האור והחום שבכחו אז כחו עתה (עקים רמונים ד ט). אבן מהרי' סגל דרש עיסה שבלילתה רכה אין רשאין להוסיף קמח כדי לעבותה (מהרי"ל, הלכי תיקון המלות). ועשה לו טפלה של טיט סביב לעבותו לשמור חומו כדרך שעושין לתנורים (ר"ע מברט', ע"ז ז ז).

—פעי', *עֻבָּה, רק בינ' מְעֻבֶּה, מעובה, — שעשו אותו עָבֶה: ושני ספלים של כסף היו שם ר' יהודה אומר של סיד היו אלא שהיו משחירין פניהם מפני היין ומנקבין כמין שני חטמין דקין אחד מעובה ואחד דק (סוכ' ד ט). הוון בעיין מימר המעובה של מים

---

[1]) והוא תרגום ופרוש של האמרי אנשי: ארבעי לצלא וארבע לצללא (ב"ב ה.), מקום המאמר נשמט מכ"י המחבר.

[2]) [מרכב מן הארמי עב דקן.]

[3]) גם בארמ', בערב' קצת דומה לזה ע'בי a).

a) غبي

---

[1]) [כך בדפו'. ובהוצ' צוק"מ והמקפח.]

[2]) [עד שיחלה כך.]

והמידק של יין דאמר ר' יונה בשם אימי וכו' (ירוש', פס ד ה). פעם אחת ביקש אגריפס המלך ליתן עיניו באוכלוסי ישראל אמר ליה לכהן גדול תן עיניך בפסחים נטל כוליא מכל אחד ונמצאו שם ששים רבוא זוגי כליות וכו' והיו קוראין אותו פסח מעובין[1] (פסח' סד:). תני לוי לא מעבה[2] ולא מידק אלא בינוני (ערכי כה.). — ובסהמ"א: אי זו היא עוללת זה אשכול הקטן שאינו מעובה כאשכול שאין לו כתף (כמב"ס, מתנות עניים ד-יז). דרך הסכוך להיות קל כדי שיראו ממנו הכוכבים הגדולים היתה מעובה כמין בית אעפ"י שאין הכוכבים נראין מתוכה כשרה (הוא, סוכ' ה כח). וצורת גופה (של הלבנה) כדור והוא מעובה ושחור חלק אין בו אורה (ר"מ אלדבי, ש"א 3 ג).

—התפ', *התְעַבָּה, נִתְעַבָּה—נעשה עָבֶה: מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתכערת ומתעבת (רבי חונא בשם רבי נחיר, מד"ר שה"ש, יונתי בחגוי הסלע). — ובסהמ"א: מפסלין שנוטלין מן הכל כדי שתתעבה הקורה מלשון ויפסול שני לוחות אבנים (ערוך ערך זבל). ומתגדל (ע"י הירח) הכבד והטחול וכל דבר חי שהוא דק מתעבה (הכמוני, פי' ספר יצירה ע פד, עא:). ומתנאיו (של הכח הכפוריי) שיהיה בתכלית הבהירות כדי שיוטבעו בו הצורות הנראות ולא יכנס דבר בינו ובין הנראה כענין מי שירדו המים בעיניו ויתעבה הליחות הלבניית אשר לפני הכפוריי (רחב"ד, אמו"ר 28). כשנפלה סאה תרומה על פי המגורה ונתקבצה שם ונתעבה כגון שנפלה סאה חטים של תרומה על פני אוצר גדול מחטים (רמב"ס, תרומ' ד יא). כל אשר יקרבו הגשמים לנקודת המרכז התעכרו והתעבו עצמם וכבדה תנועתם (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). המים ההם (שנמס בו מלח) יתעבו וישובו כדמות החומר ולא ישקעו בהם הבצים לעובים (הוא, אותות השמים, כ"י ביה"ס בזנהנסי). וכשתרחק (השמש) ממנה (מן הארץ) יתקבץ האיד ההוא העולה ויתעבה וישוב מים מפני הקור (שם). שהאתיר אשר הוא האויר המתלהב העליון ירד למטה ויכנס לתוך הארץ לדקותו ויתגעש בתוכה למטה ולמעלה ויתנועע הארץ בהתעבותו בתוכה וירעישנה (שם). הדברים הגשמיים יתעבה גופם ויעפר ברדתם (ר"מ קורדוזירו, אילימה כב). והמתרחק

1) [פרש"י עב על שם שהעם רב. ע"כ.]

2) [ברגמ"ה ורש"י: מעובה.]

משם (מן הגלגלים) נתעבה וקבל צורת הארץ (ר"י אברבנאל, שנים קדמים עיון א, יא.). ויש משתין עב וישאר עב ויש משתין דק ואחרי כן יתעב' וישאר בעבותו (ר"מ אלדבי, ש"א נתיב ד, מקוה השתן). ויתעבה ויתעכר וימאסוהו האיברי' ותשליכם הכח הדוחה הטבעית מאבר לאבר עד שתוציאם לתחתית הגוף (שם, המתגים). ואבוקראט כתב כי הדב' הגורם שינה הוא העשן היוצא מהאצטומכא בבשול ראשון שהוא הולך אל הלב וחום הלב מעלהו אל הראש ושם יגיע לתכלית עלייתו ויתעבה וירד לאיברי החושים ומבטל הרגשותם (שם נתיב ה, בהנהגת השינה). ואם הרגיל נפשו בסבות המחייבות לקבין החלאה על מראתה בלכתה אחרי התאות אז חשך משחור תארה ונתעבתה חשבתה ובטלה מהכל הבנתה (רהצ"ה, מאזני צדק לאלגזלי 45). אבל השפע עצמה הוא כולו אותיות המתעבה בירידתו למטה (ר"כ בר' אלחנן, עפ"מ ד, ג:). ואי אפשר לכל עשרה כתות המלאכים להתגלים ולהתעבות כל כך כמו כתות האישים ובני אלהים (שם, שער קרית ארבע קט, קז:). יצאה ראשונה מלכות בתחילה וז"א אחריה וכן כולם וזכה הכלי בלוע בהם וראשון שבהם חזר ונכנס וכן כתר בתחילה וכולם אחריו ונתעבה הנשאר ונעשה כלי מניצוצות שנפלו בו בהכא' אורו מהזרתו של עליון (רמח"ל, חוקר ומקבל א ז). אז יתפרדו החלקים הקיטוריים שבגשם ויעלו למעלה אל הכובע המקורר ושם יתעבו ויגעו בצנור ומן הצנור ינטפו אחת אחת לתוך הקנה החלול (ליכדא, רחבית למודים ב ב 27). — ובהשאלה התעבה הדמיון: גם אנו נאמר על האברופיים בכללות מה שהוא אמת ויציב שכל כך התעבה דמיונם במעבה החומר הגולמיי עד שלא ידעו להבדיל באמונותיהם בין החי ובין המת (שחרית הבקלה לד).

—הפעי', *הֻעֳבָּה,—כמו פעי': היו דקות ולא היו מכאנות העבן[1]) ונעשו מכוונות הרי זה אינו כרם (תוספת' כלא' ג ז). — ובסהמ"א: להקפות פירוש להעבות ראש הפתילה להרבות אורה מותר (ר"ח, שבת כח.). פעמים שהוא צריך להעבות את הכתב ופעמים שהוא צריך להמעיט את הכתב ולהדיקו (הלכ' ספ' תורה, גנזי מלרים, אדלר 20). ומקבלת הריאה הקצף שעולה על

1) [נ"א העבו, ובדפו' סיעתו. ובירוש' (ה א), דפו' וויניציא: העבי, ודפו' קרוטוש': היו עבית, ובר"ש שם: היו עבים.]

הדם הדומה לקצף על המים לא למזונותיה שאינה נזונית (אלא) מן הדם אלא לבשולו כדי להעבותו עד שיהא לחלוחית לבנה דקה והוא הנקרא בלשון ערבי בלג׳ם (ר״י אבן עקנין, ספי מוסר ז יג).

—הִפעי, *הֶעֱבָה,—כמו פְעי: נס גדול נעשה במטה שאעפ״י שבלע כל אותן המטות שהשליכו וכו׳ ולא הועבה כל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן (ר׳ יוסי ברי חנינא, מד״ר שמות ט).

—נִפעי, *נֶעֱבָה,—כמו פְעי: אמרו ז״ל נס גדול נעשה במטה וכו׳ ובלען מטה אהרן ולא נעבה יותר מזה שהיה (תנחו׳ וארא ג).

*עָבֶה, ת״ז, נקי עָבָה, מ״ר עָבִים[1]), עבין,—כמו ד.עָב: קנה כדי לעשות קולמוס אם היה עבה או מרוסס כדי לבשל ביצה קלה שבבצים טרופה ונתונה באלפס (שבת ח ה). אמר קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה (נדרי ו א). סגום עבה וכפת עבה אינן מביאין את הטומאה עד שיהיו גבוהים מן הארץ פותח טפח (אהלי יא ג). אין החנוני רשאי להרתיח את המידה ולא להקפיצה וכו׳ ולא יעשה את המחק עבה מצד אחד וצר מצד אחד (תוספת׳ ב״ב ה ה). אמר אביי צואה כל שהוא מבטלה ברוק אמר רבא וברוק עבה (ברכי כה:). ג׳ מיני הדרוקן הן של עבירה עבה ושל רעב תפוח ושל בשפים דק (שבת לג.). ציפהו מקום הנחת פיו או שהיה קולו עבה מחמת הציפוי פסול (ירוש׳ ר״ה ג ג). ואיזו היא אילוני׳ וכו׳ רשב״א אומר כל שקולה עבה ואינה ניכרת בין אשה לאיש (יבמי פ:). (טיפת חלב) דנפל ברוטב עבה (רבינא, חולי קח.). לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה הציץ המלך וראה אותו א״ל עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי (ר׳ נחמיה, מד״ר ברא׳ ל).—ונקי עָבָה: ושל זכוכית כדי לצוק בתוכה שמן והכא את אמר הכין רבי אחא רבי מיישא רבי כהן בשם רבנן דקיסרין כאן בעבה כאן בחדה (ירוש׳ שבת ח). שתיתא רב אמר שהכל נהיה בדברו ושמואל אמר במ״מ א״ר חסדא ולא פליגי הא בעבה הא ברכה עבה לאכילה עבדי לה רכה לרפואה קא עבדי לה (ברכי לח.). ושוין (ת״ק ות״ב) שבותשין את השתית בשבת ושותים זיתום המצרי והאמרת אין גובלין ל״ק הא בעבה הא ברכה (שבת קנו.).—אור עָבֶה: היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם עבה כפי הכבשן מברך עליו ואם לאו אינו מברך עליו (ברכי נג.).—פת עָבָה: מאי פת עבה פת מרובה ואמאי קרו ליה פת עבה משום דנפישא בלישה ואי בעית אימא באתריה דהאי תנא פת מרובה פת עבה קרו ליה (בשם רבינו הקדוש, פסחי לז.).—ובספה״א, טיט עָבֶה: סליקוסתא אגודה של נרקים היא והיא דקא אמרינן בכאי זה צד האי נרקים דגינוניהא ושורין טיט עבה וקובעין אותן אגודות באותו הטיט כדי שלא יבשו ויכמשו (תשו׳ הגאו׳ גכיי, אסף 158). והוא החולי הידוע בל׳ ישמעאל אלא סתסקא וישנו שלשה מינין עבה קורין אותו אלזקי ואין בכך ספק כל עיקר (תשו׳ הגאו׳ הרכבי רסד). ובגמ׳ מוקי לה בתבשיל עבה שאין המים נכרים בו (רש״י, ביצ׳ לז.). חוץ מדבש הזיפים מאותו דבש שהוא עבה ויכולין לזייפו לערב משקין אחרים (הוא, בזיר כ.). ומי חטאת עבין הן מפני אפר פרה שבהן (שם, סד.). והלכתא שתיתא עבה מברך בורא מיני מזונות קלישתא מברך שהכל (תוספי ברכי לח.). והשני שהשכל הוא עצם רוחני נגזר מן העולם העליון הרוחני והוא נכרי בעולם הגופים העבים (ר״י א״ת, חו״ה עבודי האלהים ג). רוחב הדף הוא לפי הכתב אם דקה אם עבה (רמב״ם, ס״ת ט ה). והנה כל (מה) שישפל וירד מהפשוטים אל המרכבים יותר עבה ויותר גס וכל מה שיעלה יהיה יותר זך ויותר דקיק (רש״ע פלקירא, מקור חיים לרשב״ג ג, 23). וכשיהיה היסוד עבה (שם 28). ודווקא בלילתן (של חלת המשרת) רכה אבל בלילתן עבה חשוב לחם (סמ״ג מ״ע קמא). אמרתי שאם יהיה הראש קרוב מאד לחזה ולא היה דבר מפסיקו היה קיטור הלב ועשנו חם מאד ועבי הצואר מרחיק זה מזה והחום מתקרר ויהיה מזוג ברוחק המקום ודם העשן העבה מזדכך ונחלש ברוחק המקום (ר״י זבארה, שעשועי, דודסון 107). כי מה שהוא יותר עבה מן המים לא נשתוו פעולות הטבע בכל חלקיו (ר׳ עמנו׳ מרומי, פי׳ התורה, Merx Archiv 375). — ובהשאלה טבע עָבֶה, גם: ולפני האלהים נשפוך שיחנו כמה טבענו עבה וערפנו קשה ואמונתנו מעוטה (ר״י א״ת, חו״ה, חשבון הנפש ג).

*עִבּוּד, עיבוד, ס״ז,—א) שה״פ מן עִבֵּד, עֲבֹדַת העור: המעבדו מה עיבוד היה במשכן שהיו משרטטין בעורות (ירוש׳ שבת ז ג).—ובספה״א: אטו מליחה לאו צורך עיבוד הוא (רש״י, שבת עה:). שיהא הקלף

1) [צורות הנק׳ ומ״ר אפשר שהן מן ד.עָב, עי״ש הערה.]

מתוקן בעפצים בשעת עיבודו שעושים אותו שחור ישוב אין אדם עושה בה מחק (הוא, גיט' יח.). וכבר בירורתי ענייני העיבוד ומלאכתו והטעמים אלו בשאלה שנשאלתי בעניין הגויל והקלף (הלכי פ"ת, גנזי מלכים, אדלר 18). הא למדת שהעבוד (של עור בצואת כלבים) ההוא טוב מאד מכל שאר העבודים דאי לא תימא הכי מאי האי דקאמר זכו ומי יודע שבאותו עבוד מעבדין כלל (ראב"ן הירחי, סו"ת כה, ורטהימר). נבאר עתה כי אין כל אדם חייב להזור על כל סיבה מסיבות הטרף כי הסבות רבות מהן נקלות שטרחם מעט וכו' ומהן סבות יש בהן יגיעה וטורח בעבוד העורות וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ג).—ובהשאלה, *עִבּוּד אוכלין: האי מאן דמלח בישרא חייב משום מעבד רבא אמר אין עיבוד באוכלין (שבת עה:).—ובסהם"א: דהוי עבוד (מליחת הבשר) אוכלין בעלמא ומשום שמחת יום טוב התירו (תוספ' ביצ' יז:).—ב) *סה"פ מן עבד ד), עֲבֹדָה: והיה טועה (אחאב) בעבוד אלילים אם בהכניסו אמצעי בינו ובין השם יתברך ואם בהיותו חושב שהשם יתברך משגיח על הטובים והדבקים בו באליהו (ר"י אלבו, העקרים א יד).

עֲבוֹט[1], ש"ז, ככ' עֲבֹט — א) מַשְׁכּוֹן, Pfand; gage; pledge: כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עֲבֹטוֹ בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העֲבוֹט החוצה ואם איש עני הוא לא תשכב בַּעֲבֹטוֹ השב תשיב לו את העֲבוֹט כבוא השמש ושכב בשלמתו (דבר' כד י-יג).—ובמדר': שלא תשכב ועבוטו עמך (ספרי דבר' רעז).—ובסהם"א: שנאמר לא תשכב בעבוטו ולא תשכב ועבוטו אצלך זו כסות לילה (רמב"ם, מלוה ולוה ג ה).—ב) כמו עָבִיט א), סל: הלוקח עבוט[2] ענבים מן הגוי ומצא תחתיו גומיות אסור (תוספת' ע"ז ז [ח] ה). — ג) מ"ר עֲבוֹטוֹת, כמו עָבִיט ב), אוכף, כר: לשליח של מלך שהלך לגבות (את העיר) [בעיר] משגבה אותה מצאו עירוני אחד בדרך (לסטים) קיפחו ונטל את כליו ואת המוגבה שהיתה בידו לאחר ימים בא לאותו עירוני דין לפני השלטון בא לשכור לו אדם שילמד עליו זכות א"ל הגבויי מה אתה עושה כאן א"ל יש לי דין ואני מבקש לשכור לי אדם שילמד עלי זכות א"ל תן לי [אותו הזהב ואותן הכלים] אותן עבוטות שנטלת ממני ואני אלמד עליך זכות א"ל כן אעשה הלך ונתן לו אותו זהב ואתן עבוטות מקצת והלך לו וכו' (תנחו' אמור כו, בובר).

1) [עי' שרש עבט.]

2) [כך בהוצ' צוק"מ, ובדפו' עביט.]

*עִבּוּי, עיבוי, ש"ז, סה"פ מן עָבָה,—הִתְעַבּוּת: כי אותו האור היוצא מתוך א"ק הזה הנה הוא כולו אור אחד שוה רק כי ע"י התרחקותו וירידתו הוא מתעבה עיבוי אחר עיבוי (רח"ו, ע"ח א' היכ' א"ק ה ב).

א. **עֲבוּר**[1], ש"ז, — עֲבוּר הארץ, מה שהאדמה מביאה, דגן, תבואה Ertrag, Getreide; récolte, blé; product, corn: ויאכלו מֵעֲבוּר הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה וישבת המן ממחרת באכלם מֵעֲבוּר הארץ (יהוש' ה יא-יב).

ב. **עֲבוּר**[2], עם ב' השמוש, בַּעֲבוּר, בַּעֲבֻר, בַּעֲבוּרִי, בַּעֲבוּרֶיהָ, בַּעֲבוּרֶךָ, בַּעֲבוּרָהּ, בַּעֲבוּרָם,—מה"ט להורות הסבה והתכלית שלכן עשה דבר או לא עשה,—א) לפני שם, כמו מלת היחס, בגלל, בשביל wegen; pour, à cause de; because of, for the sake of: לא אסיף לקלל עוד את האדמה בַּעֲבוּר האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו (ברא' ח כא). ויסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים (צדיקים) ויאמר לא אעשה בַּעֲבוּר הארבעים (שם יח כט; גם לא-לב). והרביתי את זרעך בַּעֲבוּר אברהם עבדי (שם כו כד). וידע דוד כי הכינו יי' למלך על ישראל וכי נשא ממלאכתו בַּעֲבוּר עמו ישראל (ש"ב ה יב). בַּעֲבוּר דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך (שם ז כא). ויאמרו עבדיו אליו (אל דוד) מה הדבר הזה אשר עשית בַּעֲבוּר[3] הילד חי צמת ותבך ובאשר מת הילד קמת ותאכל לחם (שם יב כא; גם ו יב; ט א; יג כה; יג ב). בַּעֲבוּר האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ

1) [בארמ' עבורא, דגן [ובאשור' אֵבוּר (דליטש, Handw. 11).]

2) [הברוהו עם א. עבור, ויהיה פרושו בשביל תבואת או שכר הדבר. ואמר שד"ל: ואמרו שאדם עושה דבר מה בעבור דבר מה כגון ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו והכוונה כדי שיבואהו ממעשהו הפרי הזה והוא שישמרו חקיו ואח"כ הרחיבו שמוש המלה ואמרוה גם במקומות שאין הכוונה על הפרי העתיד אלא על הסבה הקודמת כמו בעבור אברהם עבדי (מכתב ברא"ם ספי הרקמה).]

3) [בעבור הילד כשהיה חי, רד"ק, וכן בשבע'. וי"ת עד דרביא קים, וכן בשבע' (נוסח לוקיאן); וכך פרש ריב"ג בשרשיו. ועי' פרושו של סגל.]

בשו אכרים חפו ראשם (ירמי' יד ד). כה אמר יי' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון בַּעֲבוּר נעלים (עמוס ב ו). לקנות בכסף דלים ואביון בַּעֲבוּר נעלים (שם ח ו). קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בַּעֲבוּר טָמְאָה [1]) תחבל וחבל נמרץ (מיכ' ב י). בַּעֲבוּר דוד עבדך אל תשב פני משיחך (תהל' קלב י). וידע דויד כי הכינו יי' למלך על ישראל כי נשאת למעלה מלכותו בַּעֲבוּר עמו ישראל (דהי"א יד ב). כי הכניע יי' את יהודה בַּעֲבוּר עמו ישראל (דהי"ב כח יט).—וכן עם כנ': ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וכו' ארורה האדמה בַּעֲבוּרֶךָ (בראשי ג יז). אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בַעֲבוּרֵךְ (שם יב יג). ולאברם היטיב בַּעֲבוּרָהּ ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים וכו' (שם טז). ויאמר דוד יי' אלהי ישראל שמע שמע עבדך כי מבקש שאול לבוא אל קעילה לשחת לעיר בַּעֲבוּרִי (ש"א כג י). ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בַּעֲבוּרָם (תהל' קו לב).—ואמר בן סירא: למען תשמח בעבורם ועל מוכר תשא שכל (ב"ס גנזי לה ב). בעבורו היה שארית ובבריתו חדל מבול (שם מד יז).—ולפני זה, זאת, כן: ואולם בַּעֲבוּר זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ (שמות ט טז). והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בַּעֲבוּר זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים (שם יג ח).— ואמר בן סירא: לב קניתי לי מתחלתה בעבור כן [לא אעזבנה] מעי יהמו כתנור לה להביט בה בעבור כן קניתיה קנין טוב (ב"ס גנזי נא כ-כא).—ולפני מקו': בַּעֲבוּר הראתך את כחי (שמות ט טז). וכעסתה צרתה גם כעס בַּעֲבוּר הרעמה כי סגר יי' בעד רחמה (ש"א א ו). ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדניהם המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלוא בַּעֲבוּר חקר את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך (ש"ב י ג). ואבשלום לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בַּעֲבוּר הזכיר שמי (שם יח יח).—ומקו' עם ל: ויאמרו שרי בני עמון לחנון המכבד דויד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלא בַּעֲבוּר לחקור ולהפך ולרגל הארץ באו עבדיו אליך (דהי"א יט ג).—ואמר בן סירא: הלא מעין המתיקו מים בעבור להודיע כל אנוש כחו (ב"ס גנזי לח ה).—וכן עם ל', לְבַעֲבוּר: ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לְבַעֲבוּר נסות אתכם בא האלהים (שמות כ כ). לְבַעֲבוּר סבב את פני הדבר עשה עבדך יואב את הדבר הזה (ש"ב יד כ). ויי' צוה להפר את עצת אחיתפל הטובה לְבַעֲבוּר הביא יי' אל אבשלום את הרעה (שם יז יד).—ובתו"מ: ולמה נקרא שמו נקדימון שנקדרה חמה בעבורו תנו רבנן שלשה נקדמה להן חמה בעבורן משה ויהושע ונקדימון בן גוריון (תעני כ.). שמש שבא בעבורו זרחה בעבורו (ר' ילחק, סנה' לה:). למלך שכעס על מטרונה ודחפה והוציאה וכו' אני הוא שפסלתי כל הנשים בעבורך (ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, מד"ר איכ', לני הגבר).—ואמר הפיטן: סיבר טוב עם הנשמעה עורר בעבור התשועה (גנזי שבע' ג, דוקסון 23). כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה כי בעבור זה פתותה יגרועה (בלמה סיים סבר טוב, למח לדיק ד). יגועו בעבור יעיקם ישקוטו (חדש לגנכסון, על סמי פי הסכום 117).—ב) לִפְנֵי פֹּעַל, למען, damit, um zu; afin que; in order that: כי את שבע כבשת תקח מידי בַּעֲבוּר תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת (בראשי כא ל). ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה בַּעֲבוּר תברכך נפשי בטרם אמות (שם כז ד). ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם אבתינו בַּעֲבוּר תשבו בארץ גשן כי תועבת מצרים כל רעה צאן (שם מו לד). כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בַּעֲבוּר תדע כי אין כמני בכל הארץ (שמות ט יד). ויאמר יי' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בַּעֲבוּר ישמע העם בדברי עמך (שם יט ט). ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בַּעֲבוּר ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללויה (תהל' קה מד-מה).—בַּעֲבוּר אשר: והבאת לאביך ואכל בַּעֲבֻר אשר יברכך לפני מותו (בראשי כז י).—ובלא ב' בראש, עבור[1]), ואמר בן סירא: בני במאמר ובמעשה כבד

[1]) [שם כמו טמאה. וי"ת כמו מקור טמאה, וכן פרש"י ור"א מבלגנצי. וראב"ע ורד"ק פרשו טֻמְּאָה, עבר לנסתרת, ועי' מנחת שי, וס"א טמאה, כהא רפה.]

[1]) כבר השיגו על דונש תלמידי מנחם ואמרו: באמרך עבור לא תוקש בלבות המורים עבור במקום בעבור ולא נמצא בכל התורה עבור ולא יתכן מבנין הלשון לדבר כן. וכן ראב"ע קרא תגר על מעשי הפיטנים ואמר: בגללך ובעבורך לא יבאו כ"א בבית והשר (ר"ל המשורר) המסיר הבית הוא סר טעם (לחב"ע, בראשי יב יג) ע"כ. אולם כבר השיבו על זה תלמידי דונש (תשובות 30), וגם ריב"ג הגן על שמוש זה ואמר: ובכבר נהגו המשוררים לומר עבור במקום בעבור כמו שאמו

אביך עבור ישיגוך בל ברכות (ב״ס גגיי ג ס).—ואמר המליץ: והצדק בקש ואל תהיו עקש עבור ואל תנקש בלבות המורים (דונש בן לברט, דעה לבי חכמה).—ומצוי בכהמ״א: ואשר שאלתם נבונינו עבור מהו לומר השיאנו ועבור החילוק שיש בין חכמי מקומב׳ (הילכי ר״ה, מעשה הגאונים ונו, עפשטיין 37). קצת סמך יש מכאן שנוהגים בכל הקהלות שיחיד המדיין עם קהלו עבור עניני מסים שהקהל גובין ממנו המס תחלה ואחר כך אם ירצה ירדו עמו לדין (מרדכי, ב״ב תקכב). ותבע אותו עבור ממונו ולא נזדמן לו לפרוע ואני נכנסתי אצלו בערבות בקנין גמור (ר״י ברצלוני, נוסח שטר ערבות, ספ׳ השטר׳ 68). אלא בלב שלם ובנפש חפצה ובדעת שלימה ובעין יפה נעשיתי לו קבלן גמור עבור פלוני בן פלוני שלוה ממנו כך וכך דינרין (שם 83). ואינו נקרא מנחש אלא כשיסמוך על הנחש שינית מעשיו עבור נחשיו (ספ׳ ילקוט פע). נזק השני שבאצטומכא הוא הכאב ההוה מג׳ סבות וכו׳ הב׳ עבור הדות מרה הירוקה (ר׳ עובי׳ כך, מעשה טובי׳, בית חלב ד). וזה מצוי בורידים הלבנים הנקראים (וינ״י לאקטיא״ה) עבור צורתם ומיץ שבהם (שם ו). ופעם עבור הקילוס עצמו ופעם עבור הכלים אם נעלה בהם עיפוש נולד בהם רוע הקניה (שם ו). אמרה אשת ראובן לשמעון אל תקח הסוס בלל כי בעלי ג״כ צרי׳ לרכב׳ עליו עבור עסק (תרומת הדשן לז.). שאם המת היה דר בעיר וגם בנו האומר קדיש אחריו ג״כ היה דר בעיר נמצא יש לו שני חלקים בזכות אמירת הקדישים חלק אחד עבור המת שהיה תושב וחלק אחד עבור עצמו שהוא תושב וכו׳ (ר׳ יוחנן עריי״ס, הביאו הב״י בהל׳ אבלות מובא בכונ״י בו״ת חו״מ ס, ג.). כי לא מצינו שאב יאמר קדיש עבור הבן (שם). ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו והצער גדול שהיה לו עבור בנו יעקב במכיר׳ יוסף כמו שנאמר ויבך אותו אביו (רב״ע פלקירה, לרי סיגון 24).—ואמר המליץ: ודין חכם יהי קודם לאחר עבור חכמה ודינו אל תאחר (רס״ג, אהלל אל, פד״מ וס״ב 73).—ואמר הפיטן: ביאור שמם לא שנו ולשונם לא שנו וסודם לא גלו עבור כן נגאלו (גנזי שכטר ג, דודסון 18). עדת עגמים עבור עגומים עליהם מרום הרעים (עדת, יול׳ ז׳ פסח). כפוני גנויו פנה להילותיו לבזור עבור בכל לב אותו לעזור (אומה, יול׳ אחרי פסח). ערך בה חק לעם מפזר עבור מלפתל עקש כמין וזר (מגרה הוקס גזר, יול׳ שבת פרה). ממנו לנו פח ומוקש ישור כשך יוקש עבור ממך להעקש (רשב״י בר׳ אבון, אל אל מי ארכן, יול׳ שבת ב אחה״פ). ויום החמשים עדת קדושים מקדישים חג עצרת עבור הימן ציר נאמן נטל ביום זה עטרת (ר״י ברצלוני, אזהרי ב:). עבור איתן אשר נתן יחידו לך ענה אותי (יוסף, יקידתי בכרתי, יוה״כ, מחז׳ רומני). —ועם כנ׳: ולפי שהולך בדרך רגיל לקנות יותר מבביתו שיש לו קונים עבורו וגם מוצא בביתו הרבה משום הכי נקט הולך בדרך (תוספ׳ מוק׳ כז.). שאלו להר״ם על ראובן שנתפס וגם אשתו נתפסת מצד אחר ומיסרין אותה ועמדו קרוביה ופשרו עבורה אם יכולין להוציא דמי פדיונה מיד שמעון שיש בידו פקדון אחד משל ראובן בעלה (מרדכי, כתוב׳ רפח). ואין בית דין עושין עבורו והן מתפרנסין מן הצדקה (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטר׳ 61). ראובן היה לו סוס בבית: ויצא לשוק ובא שמעון לביתו של ראובן ולקח הסוס לרכוב עליו מהר עבור הוב אחד שאם לא ירכוב עתה עבורו יהא בודאי נפסד וכו׳ (תרומת הדשן לז:). שמעון אוכל עם חמיו ראובן הוא ואשתו ב׳ שנים יותר על קצבת הזמן שהגביל לתת להם המזונות לאחר החתונה ועתה בא ראובן ותבע מחתנו שיפרע לו המזונות עבורו ועבור אשתו אל אותם השנים היתירות וכו׳ (שם). שיבקש עבורך מן הכרמל את הגליונות שבאו שם שירי ועבורי את גליונות המליץ (יל״ג, אגרות א כז). — ואמר הפיטן: נושאים פלל עבורך ולאל זועקים (חזן, יול׳ ב׳ ספוס׳). מזרות ושמשים וכל שמרי מזרח עבורך קבעתי עולם בלי נקרח (ר׳ שמואל כהן, אימתי שמי, יול׳ שבת ב׳ אחה״פ).— עבור כי: אמונים גשו לנצחך איום נצח כל היום עבור כי פנה יום (אז ילעד הפ׳ נעילה).—ועבור ש־:

המשורר והצדק בקש וכו׳ ויש אנשים מבעלי הדקדוק שתפשו עליו בזה ואין לתפש בהשבת הדבר אל עקוו לצרך השיר וכן גם עושים בעלד לשון אחרת (הרקמה שער ז), ע״כ. וביותר באור בהשרשים: נהגו לשמש במלה זו במקרא בתוספת הבית אבל הפייטים הקלו על עצמם לשמש בלי בית ואומרים עבור כך וכך וכבר מחה בידם מי שקדמנו מבעלי הדקדוק אבל אני איני מוחה בידיהם כי הפיוט מקום הדחק ומפני שהבית בו נוספת אינה מהשרש ויהיה זה כמנהג הערב שאומרים מנ אג׳ל כד׳א בתוספת מנ ואג׳ל כד׳א בלי מנ, ובעברי: מפני כך וכך ואומרים פני כך וכך מבלתי מן ע״כ. [ועי׳ דברי שד״ל, במכתב בראש ספ׳ הרקמה.]

ועבור שהגאוה שרש להרבה מדות פחותות וגם היצר משתתף ומתערב בלב האדם וכו' לכן צריך אתה להתחכם כנגדו (ספי אורחות לדיקים, הגאוה, ג:). השני שלועג על דברי ב"א עבור שהוא בו להם מחמת שלא הצליחו גם הם בממון ובכבוד (שס, השתיקה, קב:). מי שלועג לרש עבור שהוא רש ונראה בעינו מה שהוא רש מחמת הסרון הכמתו (שס). על כן תמצא ברכות וקללות להפחיד לב הקורא כדי שיעורר לבו כמו שעושין לנער עבור שהוא קטן בחכמה (שס, ירלאת שמים קג:).

א. ***עִבּוּר,** עיבור, ש"ז, שה"פ מן עִבֵּר, — א) פרשת העִבּוּר: ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור[1]) ויהיו צרכיהם לפניך בא"י ש"ת (ר' יהושע, ברכי ד ד). — ב) עִבּוּר דין, עברה על הדין והצדק: לכך אין מצוה שלא הזהיר עליה הקב"ה שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה מי גרם לו כך אלא עיבור הדין שעבר על אחרים (מד"ר שמות ל). לפי שהפסוק [אומר] (האומר) עצתי תקום וכל חפצי אעשה מי ששומע את הפסוק הזה אומר שמא יש עיבור דין למעלה אמר ר' תנחומא בר אבא מהו וכל חפצי אעשה שאינו חפץ לחייב שום בריה (תנחו' תזריע ט). —ג) עִבּוּר צוּרָה, העברת הצורה, קלקול בשר הקרבן: משום הכי בעי עיבור צורה שמא יבוא אליהו ויטהרנה (פסח' לד.). אפילו פיגול טעון עיבור צורה (תנא דבי רבה בר אבוה, שם לד:). — ד) עבור של אשה, התעברותה, הריון, Schwangerschaft; grossesse; pregnancy: וימי עבורה מצטרפין בתוך ימי מיניקותה (ר' יוסי, תוספתי נדה א י). עיקר עיבורה של דינה זכר היה מאחר שנתפללה לה רחל נעשית נקבה (ר' יהודה בן פזי בשם דבית ינאי, ירוש' ברכי ט ה). ימי עיבורה וימי מיניקותה מצטרפין לשלש עונות (שם

[1]) [כבר בימי האמוראים נשתכח פרושו הנכון של בטוי זה, והם פרשוהו בדרך דרש, וז"ל: מאי פרשת העיבור אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברת יהיו כל צרכיהם לפניך איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שהם עוברים על דברי תורה יהיו כל צרכיהם לפניך (ברכי כט:), והרמב"ם פרש כפרוש הראשון. ובירוש' (שם) פרשו: רבי אחא בשם רבי אסא כל מה שש"ץ עובר לפני התיבה ותובע צרכי עמך לפניך ע"כ. וצריך להעיר שבכ"י פרמה, הגרסה: פרשת הציבור.]

נדה א ג). עצבונך זה צער גידול בנים והרונך זה צער העיבור[1]) (ר' ילחק בר אבדימי, עירובי ק:). גדול ב' שנים שנה של עיבורה של מלכה ושנה של עיבורה של יסכה (מד"ר בראשי לח). מתחילת עיבורו שלמואב לא היה לשם זנות אלא לשם שמים (ר' חנינא בר פפא. שם נא, תיאודי). ז' דברים מכוסים מבני אדם ואלו הם יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ובמה הוא משתכר ומה בלבו של חברו ומה בעיבורה של אשה ומלכות זו של אדום אימתי נופלת (שם קהל', אם יעלאו). — ומ"ר: ל"ש אלא בדורות הראשונים ששנותיהן מרובות (ימתין עשר שנים לאשתו ואם לא תלד יוציא) אבל בדורות האחרונים ששנותיה' מועטות שתי שנים ומחצה כנגד שלשה עיבורים (ר"י בריה דרב שמואל בר שילת, יבמ' סד:).—ובפהמ"א: עברתו עיבורו הריון שלו (רש"י, ישעי עז ו). —*ובהשאלה, לעץ פרי: הרוב זה משעת נטיעתו עד שעת גמר פירותיו שבעים שנה וימי עיבורו שלש שנים (בכור' ח.). —*וְעִבּוּר נשמה: רשע ורע לו הוא רשע שלא היה לו עיבור נשמה כמדובר ולכן רע לו (ר' אליהו, טבע מוסר כג). — ה) *עִבּוּר של עיר, בליטה של עיר ותוספת עד שבעים אמה מחוצה לה: הנותן את עירובו בעיבורה של עיר לא עשה ולא כלום (עירוב' ה ז). הנודר מן מן העיר מותר ליכנס לתחומה של עיר ואסור ליכנס לעיבורה (נדר' ז ה). מהו ליתן עיבור לעיבור מלתא דרבי שמעון בן יוחאי אמרה כן נותנין עיבור לעיבור (ירוש' עירוב' ה א). בעיבורה (של יריחו) היה (יהושע) (ר' יודן בר שלום, שם נדר' ז ו). והשובת במדינה אפי' היא גדולה כאנטוכיא מהלך את כולה ועיבורה וחוץ מעיבורה אלפים אמה ומהו עיבורה החנויות והפונדקיות שחוץ למדינה על הדרך (תנחו' במד' ט, בובר).—ובסהמ"א: ויהי בהיות יהושע ביריחו בגבול יריחו ומכאן סמכו ז"ל שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר (רד"ק, יהוש' ה יג). כל אדם שדר בעיר יכול לילך בשבת או ביו"ט מעבור העיר כגון שיש לה בית או נפש או גשר שיש בהן בית דירה או כל דומיהן ונקרא על שם אותה העיר מחשבין אותה שתהא ישיבתה מיושבת עד אותה העיבור היוצא ולכך נקרא עיבורה של עיר שעושין אותה כמין אשה מעוברת שכריסה בולט מן העובר שבמעיה (ר"י ברללוני, הלכי

[1]) [עי' מד"ר בראש' כ ובהערה של תיאודי']

עירוני תחומין, ספ׳ העתים 62).—ו) עִבּוּר הַחֹדֶשׁ, **תוספת של יום אחד לחדש**[1]. intercalation: **עיבור החודש בשלשה** (סנה׳ א ב). **אחד אומר בשנים בחודש ואחד אומר בשלשה** בחודש עדותן קיימת שזה יודע **בעיבורו** של חודש וזה אינו יודע **בעיבורו** של הודש (שם ה ג). אכל בחבורת מצוה אכל **בעיבור** החודש אכל מעשר שני בירושלים וכו׳ אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיאכל בשר וישתה יין (שם ח ב).—אור, לילי, יום עִבּוּר: אין משיאין משואות אלא על החדש שנראה בזמנו לקדשו ואימתי משיאין לאור **עיבורו** (ר״ה כב:). אין עצרת חלה אלא ביום הנף ואין ר״ה חלה אלא או ביום הנף או לאור **עיבורו** (ערכ׳ ט:). ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובלילי **עיבורו** לא נראה וקיבלן רבן גמליאל (ר״ה ב ח). אין משיאין לילי זמנו אלא לילי **עיבורו** (ירוש׳ שם ב א). קידוש ביום **עיבור** בשלשה (סנה׳ י:).—וכן עִבּוּר שָׁנָה, תוספת של חֹדש לשנה: [ומה] חדש אין תוספת עבורו אלא בסוף אף שנה אין תוספת **עיבורה** אלא בסוף (מכי׳ בא ב). עד מתי שואלין עד שתגיע זמנה של רביעה וכו׳ אם היתה השנה מעוברת נותנין לה **עיבורה** (תוספת׳ תענ׳ א ב). קידוש החודש **ועיבור** שנה בשלשה דברי ר׳ מאיר וחכמ׳ אומ׳ **עיבור** שנה בשלשה מתחילין בחמשה נושאין ונותנין וגומרין בשבעה (שם סנה׳ ב א). לקידוש החדש מתחילין מן הגדול **לעיבור** השנה מתחילין מן הצד (ירוש׳ ר״ה ב ו). אמר הרי השנה מקודשת **בעיבורה** (שם). כמה **עיבור** שנה שלשים יום רבן שמעון בן גמליאל אומר חדש (שם בבלי, יט:). **והעיבור** נכנס להשוות ימות־ שנות החמה עם ימות שנות הלבנה והחמה (פדר״א ז).—ובסהמ״א: הלא תראה [כ]דבריך מחסרי דעה שמועד יתנהג **בעיבור** השנים **ובעיבור** יום וזמנו **בעיבור** שנים ובחשבון מולד לבנה (מספרי הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 457). ואנחנו יודעים כי מבראשונה ומימים שהיה בית המקדש קיים לא היה **עבור** השנה תלוי לקבוע אדר ואדר אלא בחכמי ארץ ישראל ובארץ ישראל לפי **שהעבור** תלוי באביב ובפירות האילן (וכוח בן מאיר, JQR, NS, V, 546).—וחֹדֶשׁ הָעִבּוּר, החדש השלישה עשר: מעשה בציפורי וכו׳ ובא מעשה לפני רבן שמעון בן גמליאל ולפני ר׳ יוסי ואמרו יחלקו את חדש **העיבור** (ב״מ ח ח). מה ת״ל נציב אחד אשר בארץ הוי אומר זה חודש **העיבור** (תוספת׳ ב״ב ב י).—שְׁנַת הָעִבּוּר, שנה מְעֻבֶּרֶת: והלבנה מהלכת לאחרי׳ וטלה מתחיל לשרת לפניה בלילה וכן המזלות משרתין אחריו כדרכן וכן עד שנת מחזור הקטן עד שנת **העיבור** (פדר״א ז).—ובסהמ״א: בכן יום השבת בחרי אף ענה ספר חג המצות כבשיו בשנה ויותר ממאה כבשיו לי למנה ובשנת **העבור** אוסיף עוד שמונה (ראב״ע, שירי ריב, כהנא א, 122).—סוֹד הָעִבּוּר, החשבון הסודיי שעל פיו היו מעברים את החדש והשנה: א״ל אבא אבוה דרבי שמלאי לשמואל ידע מר האי מלתא דתניא בסוד **העבור** נולד קודם חצות או נולד אחר חצות (ר״ה כ:). אדם מסר לחנוך ונכנס בסוד **העיבור** ועיבר את השנה וכו׳ וחנוך מסר לנח סוד **העיבור** ועיבר את השנה (פדר״א ח).—ובסהמ״א: בזמן שהיתה סנדרי גדולה בארץ יהודה היה להן לעבר את השנים כאשר הם רואין אם במסורת שיש בידינו בסוד **העיבור** ואם בזולתה (תשו׳ הגאו׳ הרכבי סנה). ואף מי שבדאו מתחילה וכתבו לא היה יודע בסוד **העיבור** בין ימינו לשמאלו (וכוח בן מאיר, JQR, NS, V, 550).—ואמר המשורר: אלהים תן עזרה לאברהם בן עזרא היה עמו תמיד אשר תקן חבור בסוד **העבור** למבין עם תלמיד (ראב״ע, ספ׳ העבור, הקדמ׳, מק״כ). ועי׳ עוד סוד.—חֶשְׁבּוֹן הָעִבּוּר: קחה לך החבור בחשבון **העיבור** אשר סודו נסתם (ראב״ח הנשיא, שיר בראש ספ׳ העבור).—וְחָכְמַת הָעִבּוּר: החדש הזה לכם ראש חדשים על הדמיון לא נסתפק העם אם רצה לומר חדשי המצרים שהיו ביניהם או חדשי הכשדים שהיו עם אברהם באור כשדים או רצה חדשי השמש או חדשי הירח או שני הירח בתחבולות יסכימם עם שני השמש כאשר בחכמת **העבור** (ר״י ה״ה, הכוזרי ג לה). אמרתי אשאלך בחכמת **העבור** אשר נפלינו בה מכל האומות ואם אינה ממנין החכמות (ר״י בן זבארה, שעשוע׳, דודסון 118). ומחכמת **העבור** אשר צריך אליה כל יחיד וצבור מה ידע (שם 133).—ואמר המשורר: וענין

---

[1]) [בהשאלה ממשמ׳ ד), במו שמוכח מהבטויים חדש מְעֻבָּר, נתעברה השנה וכדומ׳; עי׳ ב.עבר. ויש שפרש כמו העברה של ראש חדש ליום שלאחריו (ברנשטין, ספ׳ זכרון להרכבי 89 וכו׳), וכן גינצבורג (גנזי שכט׳ א, 387), אבל זה נגד שמוש הלשון בתלמוד, וגם אינו הולם את הבטוי **עבור** השנה.]

כפרחים ומעשה פתוחים מכסים כירחים בענת עבורם (ר"ס הנגיד, בחשמרת ערב).—ואמר הפיטן: רגלים לישב ומנים לחשב בעבור איך לישב וסוד מה להקשיב (חֻבי כל, יוצ' פרש' החדש). עבור מעברים לשמרו במועדו (חֻזון, שם).—*ומ"ר עִבּוּרִים, עיבורין: באחד בניסן ראש השנה לחדשים ועיבורין ולתרומת שקלים (ר"ה ז.). העיד ר' יהושע בן לוי משום קהלא קדישא דירושלים על שני אדרים שמקדשין אותן ביום עיבוריהן (שם יט:). היה הקב"ה יושב והושב השבונות ומעבר עיבורים ומקדש את השנים (פסיקי רבת', החדש). ומה אם האשה הזו ע"י שפרשה שנים שלשה ימים התורה קורא אותה נדה אנו שפורשנו מבית חיינו ומבית קדשינו ותפארתנו כמה ימים וכמה שנים כמה קיצים וכמה עיבורים על אחת כמה וכמה (מד"ל איקר' יט). אין הרים וגבעות האמורין כאן אלא קצים ועיבורין מדלג על החשבונות ועל הקצים ועיבורין (רבי יהודה, שם פס"ס, קול דודי).—ובסהמ"א: והיה כל החשבונות מתחשבים לפני הק' עד שנברא אדם ומסר לו בגן עדן חשבון ימים ולילות שנים וחדשים תקופות ומחזורות ועיבורים שנא' זה ספר תולדות אדם (סעדיהגה, סכטר 93). ואם יהיו החדשים של עיבורים שלמים בידך (רחב"ח הנשיה, הגיון הנפש, הקד' VII). העבורים קבעו עבור בשנה השלישית אחר שנתים וחצי שנה בעבור שהתחברו מיתרון שנת החמה על שנת הלבנה (רחב"כ, כפי הפבור, נוק"כ, ג:).—ואמר הפיטן: ובתשע מאות עבורים עדיו עברת והיום הודית לעם אשר בחרת (רבות עסית, יוצ' פרש' החדש). חשבון מחזור החמה ולבנה שבעה עבורים בם נמנה זה לתשעה עשר וזה לעשרים ושמונה (גנזי שכטר ג, דודסון 114).—*ומ"ר עִבּוּרִיּוֹת, עבריות: ודבר זה מפורש בירוש' פסחים ר' ירמיה בעי בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שצריכין בדיקה וכו' עד שהן אוכלים שם בעבריות ובראשי חדשים פירוש בעבור השנה ובקידוש החדש (תשו' הגאו' כיק קה).

עִבּוּר, עיבור[1]), ש"ז,—כמו א. עָבוּר: בית סאה אחת הניח לו אביו ממנה משה ממנה חמר ממנה עיבור ממנה קטניות (כתוב' קיב.).

עִבּוּרִי, ת"ש, נק' עִבּוּרִית,—של העברה, כתב עבורי, עבורית, כתב פטורים: נשתיירו עשב שטבנה

1) [כך בארם.]

אחרות שהן מן הזקנים והחכמים שבותבין על מי שרואין לעשות בו אחת מהן והן כתב מינוי כתב עבורי כתב תקנתא כתב מסמיך (ר"י ברצלוני, ספר השטרות 131). וכתב השני הוא כתב עיבורית והוא כגון שמעבירין לשליח ציבור או לטבח או לסופר שנמצא בו דבר שאינו הגון (שם).

עֲבוֹת, עֲבֹת, כנ' עֲבֹתוֹ, ש"ז"נ, מ"ר עֲבוֹתִים, עֲבֹתִים, עֲבֹתֹת, עֲבֹתוֹת,—א) חֶבֶל עָב, גדול, מפתל וקלוע, ישתמשו בו לאסר איש, לאסר העל בבהמה, Strick, Seil; corde; rope: ויאסרהו בשנים עבתים חדשים ויעלוהו מן הסלע וכו' ותצלח עליו רוח יי' ותהיינה העבתים אשר על זרועתיו כפשתים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו (שפטי' יה יג-יד). אם אסור יאסרוני בעבתים חדשים אשר לא נעשה בהם מלאכה וכו' ותקח דלילה עבתים חדשים ותאסרהו בהם (שם יו יא-יב). הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם (יחזק' ג כה). והנה נתתי עליך עבותים ולא תהפך מצדך אל צדך (שם ד ח). אסרו חג בעבתים[1]) עד קרנות המזבח (תהל' קיח כז). התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך (איוב לט י).—ובתו"מ: הנוגע בעול ובקטרב בעין ובעבות אפילו בשעת מלאכה טהור (כלים כח ג). כל כלי לרבות הקלע והקמיע והתפילה או יכול שאני מרבה את העץ ואת העבות ת"ל אשר יעשה וכו' (ספרא במיני פרק ח).—ובסהמ"א: ופירוש נוז הוא דבר מחובר ותלוי בדבר אחר כמו התפירה והאריגה ועשיית הגדילין והעבותות (רי"ק, שו"ת עו).—ובמשמ' קליעת הקשר של חבל: אבל לא מפקיע החבל לסתור עבותו וגדילתו (רס"י, ב"ק לח:).—עֲבוֹת העגלה: הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה (ישעי' ה יח).—ובתלמו': יצה"ר בתחלה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף דומה כעבותות[2]) העגלה (ר' חסי', סוכ' נב.).—וקצץ עבתיו במשמ' זה: יי' צדיק קצץ עבות רשעים (תהל' קכט ד).—ואמר המשורר: קצץ עבות חטא יגוד עקבה (רס"ג, סולמית, מנח' יוה"כ, סדר רע"ג, ורסה, נג.). לחזק מיתרי אהל ודידות לבל ינתקו לעד עבותינו (רמב"ע, לפי סכל, דיוקן כב, בודל').—ואמר הפיטן: סבו עגלה הורגיה עבותיה לקצץ ועוגיה סוף להשבית בוגיה התאנה

1) [יש מפרשים כמו ענפים מן עבות ב): ע"י בפרושו של חוות.]
2) [בסנה' (צט:) הגרסה: כעבות.]

חנטה פגיה (אהוביך, יול׳ סבת חוהמ״פ). עורה קבין שאריתי מכפרי גליות לידידי פנים אשא לקצץ עבותי מלביות (גנזי סכט׳ ג, דודסון 87). כי להקטיר לפניך על מזבח לא ננסר מתי נראנה בארץ וחג בעבותים נאסר (סס 169)—ובהשאלה, עבתות אהבה: בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה להם כמרימי על על לחיהם (הוש׳ יא ד).—ואמר המשורר: והוא הים אשר נמשך נחלים ולב איש בעבות אהבה משכו כמו אדם אשר יקרב למראה ולא ידע אנוש קץ מהלכו (רשב״ג, אחלתס על לבבי). מי ימשכני בעבתות אהבה מי יתמכני עת צעדי צרו (הוח, בימי יקותיאל). משכתיך לי בעבות ואהבות ונדבות נהרות האבות הן לא יוכלו לכבות את אהבה (ראב״ע, בהרתי באהליבה). ובשורה שמשה יותשך ימים מקדם השבה זכרה מקדם עת משכתה בעבותות האהבה (הוח, אילת על דוד). קשור לבות באין עבות ובדברך עבותך והחבירם והתירם כרגע מלאכותך וסולמות בסרומות עלות ולירד עשותך וכו׳ בלהיו הב עבות אהב וימשכהו לביתך (יפיא למלכו, אהבה לפסח, הגדי ונכק׳ ומלויר׳, כ״י בריט׳ מוזי).— נפשי פדות עפרה לזר תקרב תכין בפניה ללכדו ארב לגזור לבבות בעבות נמשכות אמר לעיניה קחו לי חרב (כ״י בן זכחרה, סעסוע׳, דודסון 135).— ועבות חשק: ואסר בעבות חשק לבבי והתעורר גבור ממצוריו (רשב״ג, אני האיש). — ב) שרשרת של זהב קלועה ומפתלת: ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם מעשה עבת ונתתה את שרשרת העבתת על המשבצות (שמות כח יד). ונתתה את שתי עבתת הזהב על שתי הטבעות אל קצות החשן (סס כד).— ומעשה עבת: ועשית על החשן שרשרת גבלת מעשה עבת זהב טהור (סס כב).—ובסחס״א: נקראו הותלות של תמרים וכלי הוא מעלין של דקל שגודלין אותו כאריג או כמעשה עבות (תשו׳ הגאוני הרכבי קכו).

עָבוֹת, מ״ר עֲבֻתִּים, עֲבֹתִים,—א) ת״ז, כמו עבת: ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבות ויזבחו שם את זבחיהם (יחזק׳ כ כח). — ב) ש״ז[1]), אילן עבת, ענף עבת: ותגבה קומתו על בין עבתים[2]) וירא

1) [בדב יוצא מהמאמר בסוכה (לג:).]

2) [אילנות שענפיהם מרובין, רש״י. וכן ר״א מבלגנצי: אילנות גדולים כדרך הגפנים שזמורותיהם מתפשטים למעלה בגובהי האילנות, ע״כ. ורד״ק: הענף שהוא בין העבתים שהוא גבוה על כל שאר הענפים.

בגבהו ברב דליותיו (סס יט יא). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וכו׳ ובין עבתים[1]) היתה צמרתו (סס לא ג). ויתן צמרתו אל בין עבותים (סס י).—ובתלמ׳: נשרו רב עליו ונשתיירו בו מיעוט כשר ובלבד שתהא עבותו[2]) קיימת (סוכ׳ לג:).—ובסהמ״א: עץ שהוא עבות וענפו חופה את עצו הוי אומר זה הדס (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק׳ 28). — ג) שם כוכב: ויעלו הכוכבים המיושבים ההם התקועים בכדי סוף מזל תאומים בעין הכוכב הגדול ההוא המזהיר התק׳ בלשון הגר עבות (אפשר שזהו פי׳ הפסוק ביום ההוא וכו׳ הושך בוקר לא עבו״ת) (ובכ״א הגירסא הנק׳ כוכב עבור) (ר״י הישראלי, יסו״ע ב ו). — ד) כמו עבה: יוכת כולו היטב ביחד וכבור אותו בכברה של סולת ובשל הדבש והחלב ומרוביו ביחד בכיר על האש ויתיחו עד שיהיו עבותים כמו דבש (חקף 86).

עֲבוֹת, ש״נ, — כמו עבי: ויש משתין עב וישאר עב ויש משתין דק ואחרי כן יתעב׳ וישאר בעבותו (ר״מ אלדבי, ש״א ד, מקוה הבסן). וכפי העלתו למעלה למעלה כן ימעט כבדתו ועבותו (ר״ד מפריזנהויזן, מוסדות תבל ט). — ועבות הקול: והנה בשנת הארבעה עשר בקירוב והוא התחלת החלק השלישי מהז׳ זמנים אז נולד ובפרט אצל מין זכר עבות קול דיבורם ותאות הנערות מתחילים אצלם להגלות ולשלוט (ברוך משקלוב, עמודי השמים ב, ו).—ומ״ר עבויות: וכבר נודע לו כי הויה בנקודת אלהים הם מדותיה של אימא הם הגבורות הממותקות והם המשתוים בעבויותהגבורות[3]) אל הבן אדם (ר״כ בכ״י אלססן, עה״ש, שער ריסה חתבל׳ חנפין לד).

א.עבט[4]), ממנו עבוט, א.עבט.

ובעין זה גם התרגומים העתיקים. ויש מהחדשים המפרשים כלשון עב וענן, עי׳ הערה הבאה, אולם זה נגד משמ׳ הכתוב ונגד המסרת.]

1) [כך פרשו כל המפרשים העברים וכל התרגומים, חוץ מהשבע׳ שתרגמו εἰς μέσον νεφελῶν בין העננים, עי׳ א.עב. וכן כל החדשים. וי״ת: ועל גומתיה שלח שרשוהי, כאלו היה כתוב: ועל יובל ישלח שרשיו.]

2) [מפרש שם בגמרא שלשה עלים זה אצל זה.]

3) [ואפשר שצ״ל בעביותם, מן עביות.]

4) [גם בארמ׳ קרוב לעבה, צבמ אבת. באשור׳ אבט, אבת, אסר בשלשלת, ואולי גם עבט; עי׳ דלוטש (Handwb. 6).]

א. **עָבַט**, פעו"י, תַּעֲבֹט, עֲבֹט, — לקח או נתן עֲבֹט, verpfänden ; mettre en gage; to pawn, pledge —א) עָבַט הָעֲבֹט, לקח עֲבֹט מאיש: כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ (דבר' כד י). — ב) עָבַט, נָתַן עֲבֹט, לוה מעות בעבט: ואתה לא תַעֲבֹט (שם יה ו). —ואמר המשורר: העת אשר שמש נעורים פנתה גם צללי השחרות ינטו העוד ישובון או ישיבון אל מתי זוקן עבוט נוער אשר עבטו (רמב"ע, דיואן קב. בודל'). —ואמר הפיטן: בעוטה ולעוטה ועבוטה בין אצר ודישון (אדעה, יולי סבת תשובה). פארים פרודים ובגוים עבוטים צנפם בסכך מריב ושפטים (אין מי יקרא, סליחי יום א). עובט מעביטי תהיה גואלי תמיד לא יהטיא פתי מסלי ידך תפתח נא לי פתוח (עמרם, ספ' רכי וסמחי ז:). אודך אלהי עולם בעבור השבת הבול תמונתי אשר עבטתני בעד משאת תנומתי (רס"פ, די כוסות, כוס ישוע' א).

—הִפע', הֶעֱבִיט, פ"י, הַעֲבֵט, הַעֲבַטְתָּ, תַּעֲבִיטֶנּוּ, —הֶעֱבִיט את פלוני, הלוה לו מעות בַּעֲבֹט: ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ די מחסורו אשר יחסר לו (דבר' יה ח). כי יי' אלהיך ברכך כאשר דבר לך וְהַעֲבַטְתָּ גוים רבים ואתה לא תעבט (שם ו). —ואמר הפיטן: משכנותיך יסד וקמים החבט שונא פדוייך כבקש להעבט (גנזי שכט' ג, דודקון 132). עובט מעביטי תהיה גואלי (עמרם, ספ' רכי וסמחי, ז:).

ב. **עבט**[1], ממנו ב.עָבַט.

ב. **עָבַט**[2], קל לא נמצא במקרא.

—פִּע', יְעַבְּטוּן, —עִבֵּט דרכו, עִקֵּם אותו, לא הלך בדרך ישר, נטה מן הדרך, krümmen, abbiegen (v. Wege); tortuer, détourner; to walk in a crooked path: כגבורים ירוצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יְעַבְּטוּן[3] ארחותם (יוא' ב ז).

ג. **עבט**[1], ממנו *עֲבָט, *עָבִיט, *מַעְבָּט.

***עֲבָט**, עֲבָט, ש"ז, —כמו עָבִיט א): האוכל מן העבט ומן המשטיח של עלים ונפל ממנו גרגר יהידי אם יש לו חותם טהור (טהר' י ה). ענבים המבוקעות מן העבט ונפלו לאויר התנור טהור (תוספת' שם ג 3). שתי אצבעות שאמרו בינונית של כל אדם ולא אמר בעבט כזית מן הנבלה וכעדשה מן השרץ ספק יש בהן כשיעור ספק אין בו ספקו טמא (שם מקוא' ה ז). אילו דברים שעושים. לאבל בימי אבלו דורכים את עבטו וזולפים את יינו וגפים חבייותיו וזיתיו (ירוש' גבי' 195). —וַעֲבָט של ענבים: תני שוין שאין מוכרין גדיש של חטין ועבט של ענבים ומעטן של זתים אלא להבר ולמי שהוא יודע שהוא עושה אותן בטהרה (שם דמאי ו ו). והא תני על העבט של ענבים על המעטן של זיתים שמשבן לא יטול מהן ביום טוב (שם ביצ' ה א).

עַבְטִיט[2], : הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עַבְטִיט הלוא פתע יקומו נשכיך ויקצו

---

1) רק בעבר' ועי' הערה להערך.

2) עי' הערה לקמן. — 3) ת"י: ולא מעכבין אורחתהון. השבע' ἐκκλίνωσιν, במשמ' נטיה, וכך שאר המתרגמים. מנחם: פתרונו לפי ענינו לשון עיקול הוא. ע"כ. ריב"ג: לא יתחבשון, ע"כ, ובעבר': לא יתעכבו. רש"י: אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו יעקלון, ע"כ. רד"ק: כלומר לא יעכבו באורחותם כי במהרה ירוצון וכו' ויש מפרשין לא ישאילו אורחותם ול"ז, ע"כ. ורב החדשים במשמ' עקול והסתבכות. וקצתם יְעַוְּתוּן, יְעַוְּתוּן [עי' בשרשי רד"ק, ובהערה שם בשם ראב"ע: כמו יעוותון וככה בלשון ישמעאל], וגרץ: יַטּוּ. והנה משמ' עכוב בודאי אינה מתישבת על לשון המליצה כי במשמ' זו היה צריך להיות אח"כ באורחותם, בהוספת ב' בראש. ולכן יותר נראה פרוש המלה של השבע' ומנחם ורש"י במשמ' נטיה ועקול, ואולי יש לו חבר בלשון ערבי בהשרש עטף a), המשמש בלשון זו במשמ' נטיה בכלל, וגם בפרט בענין נטיה מן תכניתו, שב על עקביו. ועוד בערבי' עתב b) עזב את הדרך הטוב והלך בדרך רע וקשה ללכת בו, וגם נסוג הצדה, ועזב דרך נוה, [ועי' גם לקו"ק לפינסקר קמו.]

1) [עי' הערה לערך עביט.]

2) [כל המפרשים העברים פרשו שהוא מלה מרכבת, עב־טיט. ואמר ריב"ג בשרשיו וז"ל: הוא בעיני מורכב מעב ומטיט וזה על דרך ההעברה בענין וכו' ואין ענין להיותו מענין עבוט כמו שחושבים הפתיים בבני אדם, ע"כ. וכן בפש' ענגא דסינא, והירונ' densum lutum. וכעין זה בשבע', אלא שהם נסחו עָלוֹ במקום עליו. אולם י"ת תקוף חובין, ונראה שחבר את השם עם א.עבט. וכן החדשים מפרשים שהוא כמו עבוט במשקל סגריר. והמחבר העיר בצד הגליון בחבק' שם: צ"ל עֹבְטִים מהערב' עטב עלי c), התקצף על פלוני, תקפו, וגם כמו אִבֵּד.]

a) عطف b) عتب c) عطب عل

מזעזעיך והיית למשׁסות למו (חבק' ב ו-ז).—ובסהם"א במשמ' טיט עבה: בטיט הפריכם ועבש וכוח אונם הרטיט טרפו בעשר וגאוה לבש והכביד עליו **עבטיט** (רסע"ג, עבודה, קובץ מעשה ידי גאוני קדמוני' ב, 13). ולפרקים ביחוד לפני הפסח מתמלאים על כל גדותם ומעלים על הרחובות והשוקים **עבטיט** ורפש (מנדלי מו"ס, מסעות בנימין השלישי, הפרדס III 52).—ובמשמ' התעבות הדם הנוזל, cruor sanguinis[1]: **עבטיט** הוא קפיאת דם שופע נראה לחוש (פרקי משה כג, מח:).—וטיט בלול במים: הנה מן הרפואות העוצרות הדם הטין הבלול במים קרים עד שישוב **עבטיט** (קאנון ג ה ו).

עֲבִי, ס"ז, סמי' עֲבִי,—א) איכות מה שהוא עָבֶה, Dicke, Dichtigkeit; épaisseur; thickness: ירוץ אליו בצואר בַּעֲבִי גבי מגניו (איוב יה כו).—ב) כמו מַעֲבֶה: בככר הירדן יצקם המלך בַּעֲבִי האדמה בין סכות ובין צרדתה (דהי"ב ד יז).

עֳבִי, ס"ז, כי' עָבְיוֹ,—כמו עֲבִי א): וְעָבְיוֹ טפח (מ"א ז כו). שמנה עשרה אמה קומה העמד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסבנו וְעָבְיוֹ ארבע אצבעות נבוב (ירמי' נב כא).—ובתו"מ: בתוך **עוביו** של כותל היה מהלך עד שנמצא עומד בין ב' השערים (ר' יהודה, מדות ב ג). בית תבלין של חרס וקלמרין המתואמות ובית תבלין של עץ נטמא אחד מהן במשקה לא נטמא חברו רבי יוחנן בן נורי אומר חולקין את **עביו** (כלים ב ז). מגדל שהוא עומד באויר טומאה בתוכו כלים **שבעביו** טהורים טומאה **בעביו** כלים שבתוכו טהורין (אהל' ד א). כל המטלטלין מביאין את הטומאה **בעובי** המרדע (שם טז א). ערוב מקואות בשפופרת הנוד **בעביה** וכחללה כשתי אצבעות חוזרות למקומן (מקוא' ו ז). ומרדע שאמרו אין **בעביו** טפח ויש בהיקפו טפח וגזרו על היקפו משום **עביו** (ר' ינאי, שבת יז.). אם רצה מביא יתידות גבוהות עשרה טפחים ומשקען בארץ ומביא שלשה טפחים **שעוביין** יותר מטפח או ארבעה אף על פי שאין **עוביין** יותר על טפח ומקיפן מבחוץ (תוספת' עירובי' ג ב). מחט שנמצאת **בעובי** בית הכוסות בזמן שנראית מצד אחד כשרה משני צדדין פסולה (שם חולי' ג י).—של רקיע, ארץ: וכשם **שעביו** של רקיע מהלך חמשים שנה כך **עוביה** של ארץ **ועוביה** של תהום מהלך

1) תרג' ד"ר טויא.

חמשים שנה וכו' (ירוש' ברכ' א א). מהארץ ועד לרקיע מהלך ה' מאות שנה ומרקיע לרקיע מהלך ת"ק שנה **ועביו** של רקיע ת"ק שנה (שם ט א). כמה מהלך אדם בינוני ביום י' פרסאות מעלות השחר ועד הנץ החמה ה' מילין משקיעת החמה עד צאת הכוכבים חמשה מילין נמצא **עביו** של רקיע אחד מששה ביום (רבה בר ר' הונא, פסח' צד.). **עביה** של ארץ מהלך ס' שנה (ר' יהושע, פדר"א ה).—ואורכה אמה **ועוביה** כרביע כרע מיטה אחת לשנים ושנים לארבעה (ר' יודה, ירוש' סוט' ב ג). והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה **ועביין** שלשה (ר' יהודה, ב"ב יד.). למה הקדים אלו לאלו (שמות השבטים) לפי שהם תקרת העולם זה שמתקן תקרה כראוי נותן **עוביה** של תקרה זו בצד ראשה של אחרת שאינה שוה לפיכך מקדים אלו לאלו (מד"ר שמות א).—ומשל: מכאן לבעל הקורה שיכנס **בעביה** של קורה[1] (ברכ' סד.). בעל הקורה טוען **בעוביה** (מד"ר בראשי' מג).—ובסהם"א: כדרך המשפחות שהא' נכנס **בעובי** הקורה בעד שאר בשרו ולא יתנו לזרים מקום למשול בהם (כלי יקר על התורה, בראשי' יג א).—וצריך הסופר לשער את היריעות ואת הדפים ואת השטין שכותב בכל יבלו במספר ובשיעור כמדת הגויל **בעביו** ובחזקתו (הלכי' ס"ת, גנזי מלכים, אלדר 19). ואיה יתרון נפשך על גופך ומעלת עולמה על עולמו ועלותה מירידתה וכו' ודקות עצמה **מעביו** (ר"י א"ת, מו"ה, חשבון הנפש ג). וטחול שוחק בעבור שבכח הטבעי מנקה הדם והמרה השחורה מהעבירות **והעובי** ובהנקותם תהיה השמחה והשחוק (הנ"ל, הכוזרי ד כה). העושה את הלבד הרי זה תולדת טווה וחייב והוא שילבד דבר שאפשר לטוות ממנו חוט אורך ארבעה טפחים **בעובי** בינוני (רמב"ם, שבת ט ט). היה (מגדל) עומד באויר וטומאה בתוכו כלים **שבעביו** טהורים (הנ"ל, טומאת מת יח ו). עכירות המים קרוי רפש **ועביו** קרוי טיט וכל זה נמשך במים מכח הרוח (רמב"ן, ספ' יציר' א יא). אמרתי שאם יהיה הראש קרוב מאד להזה ולא היה דבר מפסיקו היה קיטור הלב ועשנו חם מאד **ועבי** הצואר מרחיק זה מזה והחום מתקרר ויהיה מזוג ברוחב המקום (ר"י

1) [אם בא לטלטלה ממקום למקום לתחת בבנין (רש"י), כלומ' הוא צריך לטול את הצד היותר עבה; והכונה שמי שנוגע יותר בדבר צריך לקבל עליו את האחריות.]

זכ̇הרה, סעשועי ע, דודסון 107). ולפי שהמזגים הולכים בהדרגה וסדור מהעובי אל הדקות (רלב"ג, מלחמ' ה' א יג). אמנם מעבי הגרמים השמימיים צריך שנדע כי הם ואם יתנו המזגים הנה יכינו ויניעו ויעזרו אחד מהקבלים אבל לא יכריחונו בפעולתנו כי לא יהיה האדם בעל בחירה (ר"מ הכרבוני, המחשי בבחירה, ספ' ד"ת לח). השתן כל מה שתקריבהו אליך יוסיף עובי וכל עוד שתרחיקהו יוסיף זכות (קאנון א ב ג ב א, מאמר כללי בשתן). וכשנתנה תורה לישראל שאז היה נעקר זה הבעת אסר להם קצת הב"ת המולידים עובי ועבירות (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, יז.). — ואמר הפיטן: במדד לו שער עביו איך לשער (אבי כל חוזה, יוצ' פרשת החדש). בעבי רום נכתב דבר צחות ראו אל חי מושל בכל רוחות ובברקים שם נחזה שיחות (רחב"ע, בקש אל חי). — עבי הלחות: ובת הכרסנה יספיק בה לחתך עבי הליחות ולבשלם ולהתיכם (פרקי משה כג, יוח:). — ועבי החום: למה הכחשת עוות קומת הזקן מפני חולשת גופו לעמוד בקומה זקופה ולא לעובי החום הטבעי ורב צלו ותשכתו (ר"מ אלדבי, ש"א נתיב ה, סג.). — עבי התשובה: הנה בהיותם בהתעצמות התלונה מהדברים נכנס אהרן עם משה בעובי התשובו' אבל משה התחיל בה ואהרן סייעו (ר"י אברבנאל, פי' על התורה, בשלח, קכט:).

עֲבִיּוֹן, עוביון, ש"ז, — מין מחלה, התעבות הרקמה שבגוף, tumescentia[1]: לכל מיני השחין הצומח בצואר וכו או נפוח או עביון או כמו אגודות קשות ונקשחות (אסף 51:). ויעביר הירקון וירבה הבעירה וירכיך את העוביון (שם 54.). לעביון הלשון אם הוא נפוח די ללעוס קורנית בכל יום עד הרפא (שם 88.). דבר אחר לעביון הלשון ולכל שחין שיצמח בו האבילתו עוגת להם אפויה בנתר וכו' (שם 88:). ויולשו באגדם הביצה היטב והטח על עביון הנפח פעמים או ג' (שם 111:).

עֲבִיּוּת, עביות, עוביות, ש"נ, — כמו עבי, עׂבי, עבות: אם תקח ס"א ותשחקהו ותערבהו במים ערבים עד שיותך בו היטב ואחר כך תשליך במים ההם בצים ויהיו צפים על המים המלוחים כי המים ההם עבים ועכורים וישובו כדמות הטיט ולא יוכלו לשקוע שם לעביותם וישקעו במים הערבים (ר"י זכחרה, סעשועי

[1]) תרג' ד"ר מויא.

ע, דודסון 110). הנפש החמרית איננה עבה כעביות החמר ממש (ר"מ קורדוזירו, שיעור קומה, נשמות). אמנם צריך שימסור הטיפה הזאת בספי' ב' שתהיה נקבה כדי שע"י עקירת ההויות מן הספי' זכר ומסירתם לספי' נקבה יהיה להם עביות וגידול וכיוצא להעתיק הנמצאות ממציאות אל מציאות (הנ"ל, אילמה, עין חמד ו יג). ע"ד האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום ויהיה זה אם כן נס בגרם השמימיי או שמדרש הכ"ה באויר עובי ועביות מכופל שלא היה עובר בו ניצוץ השמש למצריי (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים י ט). והסבה בזה לעביותה (של הארץ) וקשיותה וכמו שנתבאר כל זה בארוכה (ר"מ אלבילדה, לחסית יעת, קטו:). האור הנמשך ויוצא דרך האזן הוא זך מאד וכאשר נמשך האור הזה בפנימיות הא"ק עד הגיעו אל החוטם ויצא קצת דרך שם הוא מתעבה וקונה איזה עביות וגסות (רח"ו, עץ חיים ג, כג:). ומהשפעת ההסתר יולד החסרון העביות והשפלות וכו' עניני עביות ועניני זכות (רמח"ל, דרך ה' ג מ"ג). וכל הבני אדם מדריגה אחת יהיה להם דהיינו מדריגת נשמה ולא ישאר חלק העביות בקצת בני אדם (ר"נ בר"י אלחנן, עה"מ כו.). ואותו היותר זך שבדינים נדבק ביותר עב מהחסדים ואזתו העביות נדבק חלק בחלקו (שם סח:). — עביות: שהיסודות כל מה שיתקרבו יותר לשמים הם יותר בהירים וספיריים וכשיתרחקו יותר מן השמים יוסיפו עוביות (רי"ן קאלו, תולדות יצחק, בראשי' ג:). והית' הקשת בענן לא הזכיר קשת לבדו לפי שאין האות הקשת אלא היותו בענן וזה האות מתייחס מאד שהענני' העבים הערפליים יהיו סבה להמטיר תמיד עד שתשחת הארץ וכשלא יהיו בזה העוביות וערפליות לא ימטיר כל כך (שם כח, כב:).

***עֲבִיט**[1], ש"ז, מ"ר עביטים, — א) כלי גדול, של חרס או מתכת להחזיק בו פירות, נוזלים וכדומ', Gefäss, Wanne; vaisseau, cuve; vessel, tub, עביט של ענבים: היה הוא תחלה לקוצרים פוסק עמו על הגדיש ועל העביט של ענבים ועל המעטן של זתים (ב"מ ה ז). לקחו גדיש של תבואה ועביט של ענבים ומעוטן

[1]) [לוי מחברו עם אבט, עי' ערכו וערך אמבט, גם פלישר אצל לוי (מלון לתרגומים ח"ב עמ' 578). ולדעת י. נ. אפשטין הוא משרש עבט־עבץ, ומזה מעבט־מעבץ, ובארמ' של סונה נטבש; עי' תרבי' א, 53.]

של ויתים זה מעשר שלו וזה מעשר שלו (תוספת' דמאי ו יא). עביט של ענבים ומעוטן של זתים שמשכו אין מסתפקין מהן ביום טוב ואין צריך לומר בשבת (שם שבת ג [ד] ט). — ושל זיתים: שאל תלמיד אחד את ר' נחוניא בן הקנה איש אמהום (ש)אמר לו עביטי זיתים וחמש שבלים מה הן לעכב את הודוי אמר לו בערתי הק' מן הבית מה שבבית מעכב לא מה שבשדה (מדר' תנאים, דבר' כו יג, הופמן). — ושל מימי רגלים: גרף של רעי ועביט של מי רגלים עמו בבית הרי זה מרחיק ארבע אמות וקורא (קריאת שמע) (תוספת' ברכ' ב יט). אמר שמואל, גרף של רעי ועביט של מימי רגלים מותר להוציאו לאשפה (ביצ' לו:). התקינו שהיו מניחין אותה (את הכתובה) בבית חמיה עשירות עושות אותה קלתות של כסף ושל זהב עניות היו עושות אותה עביט של מימי רגלים [1] (כתוב' פב:). אסור לאדם שישהא מדה חסרה או יתירה בתוך ביתו ואפילו היא עביט של מימי רגלים (ר' יהודה בשם רב, ב"ב פט:). ספת לה צואה או שנסך לפניה עביט של מימי רגלים חייב (ע"ז כ:). — ובסהמ"א: שמעשה באחת שהיתה רוחצת רגליה בעביט בא אחד וחטף זוז מחבירו והשליכו לך [2] אמר לה הרי לך ומקודשת את לי בו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 82). ופוסק על היין משיבצור הענבים ויתנם בעביט ועל השמן משנתן זיתים במעטן ועל הסיד משישקענה בכבשן (רמב"ם, מלוה ולוה ט ח). — ב) כר של הגמל שרכבים עליו [3], Kamelssattel; bât de chameau; saddle of camel: אלו טמאין משום מרכב זריז האשקלוני וכו' ועביט של גמל וכו' (כלים כג ב). איזה המרכב המיוחד זרז האשקלוני ומדוכה המדרית ועביט של גמל וטפיטו של סוס (ספרא מצורע פרק ג). — ומ"ר עביטים, עביטין: שיירא ששרתה בבקעה והקיפוה בגמלים ובעביטין ובאוכפות ובשקים ובקנים ובקולחות אפילו שלשה חבלים זה למעלה מזו מטלטלין לתוכן ובלבד שלא יהא בין גמל לגמל כמלא גמל וכו' (תוספת' עירוב' ג ה). בכל עושין מחיצות אפי' אוכפין אפי' עביטין אפי' גמלים ובלבד שלא יהא וכו' בין עביט לעביט מלוא עביט (ירוש' שם א ה). שיירה שחנתה בבקעה והקיפוה בגמלין באוכפות בעביטין בשליפין בקנים בקולחות מטלטלין בתוכה (בבלי שם טז.). — ג) בשם א. עבוט, משכון: והלא חנן בישא מפורסם היה ואמר לו רב הונא לאיתי האיש לך והתר לו עביטך [1] (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 66).

1) [רשי לא גרס של מימי רגלים, ור"ת גרס של נחשת, עי' תוספ' שם.]

2) [כך בדפו', וברור שהוא טעות במקום לה.]

3) [כך בארם', ובערב' עביט a.]

a) غبيط

*עביה, — עי' עבירה.

***עבירה**, ש"נ, — פה"ם מן עבר: מאן דמר ב' בדי — עבירת אדם, מאן דמר ארבעה בדי מקום (ירוש' עירוב' א-ה); — ועי' גם עברה ב).

עבר [2]), ממנו עבור, *עפור, *עבירה, עבר, עבר, עבר, עברה, עברה, *עברה, *עברון, עברי, עברי, *עבריות, *עברין, *עברינות, *עברית, *העברה, מעבר, *מעבר, מעברה, *מעברה, *מעבדי, *מעברות, *מעברת.

עבר, ש"ז, כנ' עברו, מ"ר עברים, סמ' עברי, כנ' עבריו, עבריהם, — א) צד של נהר, ים, עמק וכדומ' שצריכים לעבור כדי להגיע אליו, הצד השני, השפה האחרת שלעומת השפה שאתה עומד עליה או מדבר בה; Seite, jenseits; côté, au delà de; side, across, beyond: — עבר ארנון: משם נסעו ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר היצא מגבל האמרי (במד' כא יג). וילך (ישראל) במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב ויחנון בעבר ארנון (שפט' יא יח). — עבר הים: ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה (דבר' ל יג). ואת מלכי האי אשר בעבר הים (ירמ' כה כב). ויבאו ויגידו ליהושפט לאמר בא עליך המון רב מעבר לים מארם והנם בחצצון תמר היא עין גדי (דה"ב כ ב). — והעמק: ויראו אנשי ישראל אשר בעבר העמק ואשר בעבר הירדן כי נסו אנשי ישראל (ש"א לא ז). — המדבר: והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ויפל על הנערים וימותו (איוב א יט). — נהרי כוש: הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש (ישע' יח א). מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובלון מנחתי (צפנ' ג י). — וישמעו בני ישראל לאמר הנה בנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה

1) [עי' ב"ק קטו.]

2) [משתף במעט לכל הלשונות האחיות.]

את המזבח אל מול ארץ כנען אל גלילות הירדן אל עֵבֶר בני ישראל (יהוש' כב יא). מבית שאן עד אבל מחולה עד מֵעֵבֶר ליקמעם (מ"א ד יב).—עֵבֶר הירדן ממזרח לירדן: ויבאו עד גרן האטד אשר בְּעֵבֶר הירדן וכו' על כן קרא שמה אבל מצרים אשר בְּעֵבֶר הירדן (בראש' נ י-יא). ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מֵעֵבֶר לירדן ירחו (במד' כב א). בְּעֵבֶר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת (דבר' א ה). נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בְּעֵבֶר הירדן (יהוש' א יד). וראש עֹרב וזאב הביאו אל גדעון מֵעֵבֶר לירדן (שפטי' ז כה). כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עֵבֶר הירדן גליל הגוים (ישע' ח כג). — וממערב לירדן: כי לא ננחל אתם מֵעֵבֶר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מֵעֵבֶר הירדן מזרחה (במד' לב יט). עד אשר יניח יי' לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ אשר יי' אלהיכם נתן להם בְּעֵבֶר הירדן (דבר' ג כ). ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בְּעֵבֶר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש יי' את מי הירדן (יהוש' ה א). ויהי כשמע כל המלכים אשר בְּעֵבֶר הירדן בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון (שם ט א). להברוני חשביהו ואחיו וכו' על פקדת ישראל מֵעֵבֶר לירדן מערבה (דהי"א כו ל).—עֵבֶר הנהר, מזרח לנהר פרת: ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יי' אלהי ישראל בְּעֵבֶר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים (יהוש' כד ב). וישלח הדרעזר ויצא את ארם אשר מֵעֵבֶר הנהר ויבאו חילם (ש"ב י יו). והכה יי' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מֵעֵבֶר לנהר יען אשר עשו את אשריהם מכעיסים את יי' (מ"א יד יה).—וגם מערב לנהר פרת: כי הוא רדה בכל עֵבֶר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עֵבֶר הנהר (שם ה ד). ויתנו את דתי המלך לאחשדרפני המלך ופחות עֵבֶר הנהר ונשאו את העם ואת בית האלהים (עזר' ח לו). ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחות עֵבֶר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה (נחמ' ב ז).—ב) ובכלל במשמ' צד, כמו עֵבֶר במקום, צד אחד במקום מן המקומות: לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מֵעֵבֶר הלז (ש"א יד א). בין המעברות אשר בקש יונתן לעבר על מצב פלשתים שן הסלע מֵהָעֵבֶר מזה ושן הסלע מֵהָעֵבֶר מזה (שם ד). ויאמר אל כל ישראל אתם תהיו לְעֵבֶר אחד ואני ויונתן בני נהיה לְעֵבֶר אחד (שם מ). מִכָּל עֶבְרֵי פלוני, מכל צד, מכל מקום מסביב: ושלום היה לו מכל עֲבָרָיו מסביב (מ"א ה ד). ומכל עֲבָרָיו אביא את אידם נאם יי' (ירמ' מט לב).—איש לְעֶבְרוֹ, כל אחד ואחד לְצִדּוֹ, להמקום שהוא שם: סחריך מנעוריך איש לְעֶבְרוֹ תעו אין מושיעך (ישע' מז יה). עֶבְרֵי נָהָר וכדומ', שתי שפות הנהר מזה ומזה: ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה בְּעֶבְרֵי נהר במלך אשור (שם ז כ). עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב והיו כיונה תקנן בְּעֶבְרֵי פי פחת (ירמ' מח כח).—עֵבֶר של דבר או לוּחַ, וכיוצא בזה, צִדּוֹ, שני עברי הלוח, שני צדדיו: לוחות כתבים משני עֶבְרֵיהֶם מזה ומזה הם כתבים (שמות לב יה).—עֵבֶר פני דבר, לְעֻמַּת המקום שהדבר שם: ועשית את נרתיה (של המנורה) שבעה והעיר על עֵבֶר פניה (שמות כה לז).—וּלְעֵבֶר דבר: על שפתו אשר אל עֵבֶר האפוד ביתה (שם כח כו). וכתרת על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן אשר לְעֵבֶר השבכה[1] (מ"א ז כ).—עֵבֶר הָעֵבֶר: ויעבר דוד הָעֵבֶר ויעמד על ראש ההר (ש"א כו יג).—ובמדרי': העברי שכל העולם כלו לעבר אחד והוא היה לעבר אחד (פסיק' רבתי, אנכי אנכי).—ואמר הפיטן: תחיה בדברים דורש מכל עברים בדברים היות מלמדי עדרי (Kahle, Masor. d. West., כג). למה נטשתה נודדה ביערים ומכל עברים פרשי מכמרים (ר"י הלוי, יונה נשאתה). מים ומזרח ומצפון ותימן שלום רחוק וקרוב שאי מכל עבריך (הוא, ציון הלא תשאלי). בנים ובנות תשוקה בשוקיך שוקקו שחקו והשתקשקו בסך עבריך (ציון ידידות, קיני). ולך גביר ישפות מכל עברים רוב שלום כמו שפת מאז ומקדמון (גנזי שכטר ג, דודסון, **314**).

א. **עָבַר**, פעו"י, עָבַר, עָבְרוֹ, עָבְרָה, עָבַרְתָּ, עָבַרְתִּי, עָבְרוּ, עֲבַרְתֶּם, עָבַרְנוּ, עֹבֵר, עוֹבֵר, עֹבְרִים, עֹבְרֵי, עוֹבְרֵי, עָבוֹר, עֲבוֹר, עֲבֹר, לַעֲבָר־, עָבְרִי, עֲבַרְנוּ, עֲבָרְךָ, עָבְרָךְ, עָבְרְכֶם, עָבְרוֹ, עָבְרָם, עֲבֹר, עִבְרִי, עֲבֹרִי, עִבְרוּ, אֶעֱבֹר־בּוֹר, אֶעְבְּרָה, אֶעֱבֹרָה, תַּעֲבֹר, תַּעֲבָר־, תַּעַבְרִי, יַעֲבֹר, יַעֲבוֹר, יַעֲבָר־, יַעַבְרֶנּוּ, יַעַבְרֶנְהוּ, תַּעֲבֹר, תַּעֲבָר־, נַעֲבֹר, נַעְבְּרָה, נַעֲבֹרָה, תַּעַבְרוּ, יַעַבְרוּ, יַעֲבֹרוּ, יַעֲבֹרוּן,

---

[1] [כך הקרי והכתיב שבכה.]

יַעַבְרֻנְהוּ, יַעַבְרוּם, תַּעֲבֹרְנָה, — א) עָבַר נחל, נהר, ים וכיוצא בזה, מעבר אחד אל העבר שכנגדו, -über schreiten; passer; to pass, cross over: ויקם וַיַּעֲבֹר את הנהר (ברא' לא כא). כי במקלי עָבַרְתִּי את הירדן הזה (שם לב יא). עד יַעֲבוֹר עמך יי' עד יַעֲבֹר עם זו קנית (שמות יה יו). וְעָבַר לכם כל חלוץ את הירדן (במד' לב כא). כי אתם עֹבְרִים את הירדן אל ארץ כנען (שם לג כא). עתה קומו וְעִבְרוּ לכם את נחל זרד (דבר' ב יג). וַעֲבַרְתֶּם את הירדן וישבתם בארץ (שם יב י). והיה ביום אשר תַּעַבְרוּ את הירדן וכו' וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת בְּעָבְרֶךָ וכו' והיה בְּעָבְרְכֶם את הירדן תקימו את האבנים האלה (שם כז ג-ד). מי יַעֲבָר־לנו אל עבר הים (שם ל יג). ויהי בנסע העם מאהליהם לַעֲבֹר את הירדן (יהוש' ג יד). וַתַּעַבְרוּ את הירדן ותבאו אל יריחו (שם כד יא). וילכד גלעד את מעברות הירדן לאפרים והיה כי יאמרו פליטי אפרים אֶעֱבֹרָה וכו' (שפט' יב ה). ועברים עָבְרוּ את הירדן ארץ גד וגלעד (ש"א יג ז). ויעמדו מאתים איש אשר פגרו מֵעֲבֹר את נחל הבשור (שם ל י). עָבְרוּ מיכל המים וכו' קומו וְעִבְרוּ מהרה את המים (ש"ב יז כ-כא). וְעָבְרָה העברה לעביר את בית המלך ולעשות הטוב בעינו ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בְּעָבְרוֹ בירדן (שם יט יט). וְעָבַרְתָּ את נחל קדרון (מ"א ב לז). תעו מדבר שלחתיה נטשו עָבְרוּ ים (ישעי' טז ח). סחר צידון עֹבֵר ים מלאוך (שם כג ב). חשפי שבל גלי שוק עִבְרִי נהרות (שם מז ב).—ובתו"מ: כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו אל הר גריזים וכו' (סוטה; ה). — ובהשאלה, עָבַר תלמודו, שנה אותו: זה תלמיד שאינו רגיל במשנתו ששפתיו נוטפות מור[1] אעפ"כ עובר הוא וחוזר ומברר תלמודו (מד"ר שה"ש ה, לסייו).—וְעָבַר גבול של ארץ: דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאול עד אשר נַעֲבֹר גבלך (במדב' כ יז). בדרך המלך נלך עד אשר נַעֲבֹר גבלך (שם כא כב). ויקם דוד וַיַּעֲבֹר הוא ושש מאות איש אשר עמו אל אכיש בן מעוך מלך גת (ש"א כז ב). וישקף ארונה וירא את המלך ואת עבדיו עֹבְרִים עליו ויצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה (ש"ב כד כ). כה אמר יי, יגיע כפים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יַעֲבֹרוּ ולך יהיו אחריך ילכו בזקים יַעֲבֹרוּ ואליך ישתחוו אליך יתפללו אך בך אל ואין עוד אפס אלהים (ישעי'

מה יד).—וכפרט למלחמה: וַיַּעֲבֹר יפתח אל בני עמון להלחם בם (שפט' יא לב). ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי וָאֶעְבְּרָה אל בני עמון ויתנם יי' בידי (שם יב ג). ויהי היום ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה וְנַעְבְּרָה אל מצב פלשתים (ש"א יד א).—והמים וכדומ' עָבְרוּ את גבולם, את גדותם: עִבְרִי ארצך כיאר בת תרשיש אין מזח עוד (שם כג י). האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חוק עולם ולא יַעַבְרֶנְהוּ ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יַעַבְרֻנְהוּ (ירמ' ה כב). גבול שמת בל יַעֲבֹרוּן בל ישבון לכסות הארץ (תהל' קד ט). אחי בגדו כמו נחל באפיק נחלים יַעֲבֹרוּ (איוב ו יה).—ובהשאלה לחיל האויב, שטף וְעָבַר: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע (ישעי' ח ז-ח). ובא במלכות מלך הנגב ושב אל אדמתו ובנו יתגרו ואספו המון חילים רבים ובא בוא ושטף וְעָבַר וישב ויתגרו עד מעזה (דני' יא ט-י). ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות ובא בארצות ושטף וְעָבַר (שם מ). ובשטף עֹבֵר כלה יעשה מקומה ואיביו ירדף חשך (נחו' א ח).—וְשׁוֹט: וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום שוט שוטף כי יַעֲבֹר והייתם לו למרמס מדי עָבְרוֹ יקח אתכם כי בבקר בבקר יַעֲבֹר ביום ובלילה (ישעי' כח יח-יט).—ומים וכדומ' עָבְרוּ עַל: כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מֵעֲבֹר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך (שם נד ט). ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עָבָרוּ (יונ' ב ד). תהום אל תהום קורא לקול צנוריך כל משבריך וגליך עלי עָבָרוּ (תהל' מב ה). אזי המים שטפונו נחלה עָבַר על נפשנו אזי עָבַר על נפשנו המים הזידונים (שם קכד ד-ה).—ועון, חרון: כי עונתי עָבְרוּ ראשי כמשא כבד יכבדו ממני (שם לח ה). עלי עָבְרוּ חרוניך בעותיך צמתתוני (שם פח יז). — וְיַיִן: הייתי כאיש שכור וכגבר עֲבָרוֹ יין מפני יי' ומפני דברי קדשו (ירמ' כג ט).—ומֹר: קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עֹבֵר (שה"ש ה ה). לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים נטפות מור עֹבֵר (שם יג).—ותער על הראש, גלח את הראש: כל ימי נדר נזרו תער לא

1) [כמו מרירות.]

יַעֲבֹר על ראשו (במד' ו ה).—ועבר על פלוני, במשמ' עבר והגיע ושכן על, רוח: וְעָבַר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה (שם ה יד). ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי ויאמר אי זה עָבַר רוח יי' מאתי לדבר אותך (מ"א כב כד). —ורעה או דבר: אין כהה לשברך נחלה מכתך כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עָבְרָה רעתך תמיד (נחום ג יט). החרישו ממני ואדברה אני וְיַעֲבֹר עלי מה (איוב יג יג). כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יַעֲבֹר עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח (דבר' כד ה).—ובמדר': מי היה מחכה ליוסף שעברו עליו כל הצרות האילו שיהיה למלך (מד"ר בראש' פח).—ובספה"א במשמ' חָל על: הטוב לך לבקש משכון ולקחתו אלא מריעך וחבירך אשר אין לו רשות עליך ולא מצותו עוברת עליך (ר"י א"ה, חו"ה הבטחון ו).—ובהשאלה: עָבַר ברית, תורה וכדומ', עָבַר עליה, לא השגיח בה, לא שמר, לא עשה, überschreiten; transgresser; to transgress, עָבַר ברית: כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר יי' אלהיך נתן לך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני יי' אלהיך לַעֲבֹר בריתו (דבר' יז ב). חטא ישראל וגם עָבְרוּ את בריתי אשר צויתי אותם (יהוש' ז יא). בְּעָבְרְכֶם את ברית יי' אלהיכם אשר צוה אתכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יי' בכם (שם כג יו). ויחר אף יי' בישראל ויאמר יען אשר עָבְרוּ הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם ולא שמעו לקולי (שפט' ב כ). על אשר לא שמעו בקול יי' אלהיהם וַיַּעַבְרוּ את בריתו את כל אשר צוה משה עבד יי' ולא שמעו ולא עשו (מ"ב יח יב). ונתתי את האנשים הָעֹבְרִים את בריתי אשר לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני וכו' ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם (ירמ' לד יח-כ). והמה כאדם עָבְרוּ ברית שם בגדו בי (הוש' ו ז). אל חכך שפר כנשר על בית יי' יען עָבְרוּ בריתי ועל תורתי פשעו (שם ח א).—וְתוֹרָה: והארץ חנפה תחת ישביה כי עָבְרוּ תורת חלפו חק הפרו ברית עולם (ישעי' כד ה). וכל ישראל עָבְרוּ את תורתך וסור לבלתי שמוע בקלך (דני' ט יא).—וחֹק: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יַעֲבוֹר (תהל' קמח ו).—וּמִצְוָה: ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך למרדכי מדוע אתה עוֹבֵר את מצות המלך (אסת' ג ג). ויאמר להם (זכריה בן יהוידע הכהן) למה אתם עֹבְרִים את מצות יי' ולא תצליחו (דהי"ב כד כ).—ופה באותה המשמ': למה זה אתם עֹבְרִים את פי יי' והוא לא תצלח (במד' יד מא). ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לַעֲבֹר את פי יי' אלהי לעשות קטנה או גדולה (שם כב יח). ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עָבַרְתִּי את פי יי' ואת דבריך (ש"א טו כד).—ואמר בן סירא: זרע נקלה עובר מצוה (ב"ס גני' י יט).—ובתו"מ: יכול אם אמר לו אביו ואמו לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה ישמע להם (ספרא קדוש' א). אם יאמר גוי לישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה חוץ מעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים יעבור ולא יהרג (בשם ר' ינאי ובשם ר' שמעון בן יוצדק, ירוש' שביעי' ד ב).—ועל דת: ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית (כתוב' ז ו).—ועל דין ומשפט: שלא הפך את סדום עד שעברה את הדין וכו' ואף ירושלם לא גלתה עד שעברה את הדין (מד"ר שמות ל). כך אחר הדברות הזהיר הקב"ה על המשפטים שלא יעברו עליהם ישראל (שם).—ועל דברי פלוני: כדיי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל (ברכ' א ג). עלו בו צמחים מחמת המכה נסתרה המכה חייב לרפותו וחייב ליתן לו שבתו שלא מחמת המכה או שעבר על דברי הרופא פטור (תוספת' ב"ק ט ד). הרי שעבר על דברי רופא ואכל דבש או כל מיני מתיקה (ב"ק פה.). מימי לא מלאני לבי לעבור על דברי חברי (רבי מאיר, שבת קלד.). שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה (ר"א בן יעקב, יבמ' צ:).—ועל דעת פלוני: מעשה באדם אחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל ובא לפני ר' יוסי אמר לו ואילו היית יודע שעוברת על דעתך ועולה לרגל כלום הדרתה א"ל לא והתירו ר' יוסי (נדר' כג.).—עָבַר על, במצות עשה, במצות לא תעשה: השוחט את הפסח על החמץ עובר בלא תעשה (פסח' ה ד). התולש סימני טמאה והכווה את המחיה עובר בלא תעשה (נגע' ז ד). שלשה הן ותשובה עם כל אחד ואחד עבר על עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו וכו' עבר על לא תעשה ועשה תשובה וכו' עָבַר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה ויוה"כ תולין ויסורין

ממרקין (יומ׳ פו.). המלוה את חבירו אינו רשאי למשכנו ואם מישכנו צריך להחזיר לו ועובר על כל שם ושם שיש בו (תוספת׳ ב״מ י ח). כל הכובש שכר שכיר עובר בה׳ שמות הללו (גמרי׳ שם קיא.). ולמה חלקן הכתוב לעבור עליו בשני לאוין (כנ״ל, שם). בעו מיניה מרב ששת קבלנות עובר עליו משום בל תלין או אין עובר משום בל תלין (שם, קיב.). — עָבַר את הדין: אמר הקב״ה לישראל כשם שאני יכול לעבור את הדין על העכו״ם וכו׳ (מד״ר שמות ל). — עָבַר רצונו של הקב״ה: הרואה מרקוליס אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו (ברכ׳ נז:). — עֹבְרֵי עֲבֵרָה: ספיחי חרדל מותרין שלא נחשדו עליהן עוברי עבירה (ר׳ יהודה, שביע׳ ט א). — ועי׳ עֲבֵרָה. — עָבַר על פשע, עָבַר עליו ולא השגיח בו, סלח לפלוני את עֲוֹנוֹ: מי אל כמוך נשא עון וְעֹבֵר על פשע (מיכ׳ ז יח). שכל אדם האריך אפו ותפארתו עֲבֹר על פשע (משלי יט יא). — וְעָבַר לפלוני סתם במשמ׳ זו: הנני שם אנך בקרב עמי ישראל לא אוסיף עוד עֲבוֹר לו (עמו׳ ז ח). — ב) עָבַר דרך מקום, הלך בכל המקום וכדומ׳, durchschreiten, durchziehen; traverser, parcourir; to pass through, traverse עָבַר ב: וַיַּעֲבֹר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה (בראש׳ יב ו). וְעָבַרְתִּי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה (שמות יב יב). וַיַּעֲבֹר (שאול) בהר אפרים וַיַּעֲבֹר בארץ שלשה ולא מצאו וַיַּעַבְרוּ בארץ שעלים ואין וַיַּעֲבֹר בארץ ימיני ולא מצאו (ש״א ט ד). וַיַּעֲבֹר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה וכל הברים (ש״ב כ יד). וְעָבַר בה נקשה ורעב (ישעי׳ ח כא). המוליך אתנו במדבר וכו׳ בארץ לא עָבַר בה איש ולא ישב אדם שם (ירמ׳ ב ו). ואנשי תמיד יבדילו עֹבְרִים בארץ מקברים את העברים את הנותרים על פני הארץ לטהרה וכו׳ ועברו הָעֹבְרִים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון (יחזק׳ לט יד-יה). — וְעָבַר בקרב: כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עָבַרְנוּ בקרב הגוים אשר עברתם (דבר׳ כט יה). עִבְרוּ בקרב המחנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה (יהוש׳ א יא). ובכל כרמים מספד כי אֶעֱבֹר בקרבך אמר יי׳ (עמו׳ ה יז). — עָבַר בתוך: ויאמר יי׳ אלו (אל יחזקאל) עֲבֹר בתוך העיר בתוך ירושלם (יחזק׳ ט ד). להם לבדם נתנה הארץ ולא עָבַר זר בתוכם (איוב טו יט). — עָבַר בנהר, בנחל: וכל הארץ בוכים קול גדול וכל העם עברים והמלך עֹבֵר בנחל קדרון (ש״ב טו כג). ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בְּעָבְרוֹ בירדן (שם יט יט). כי תַעֲבֹר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך (ישעי׳ מג ב). הפך ים ליבשה בנהר יַעַבְרוּ ברגל שם נשמחה בו (תהל׳ סו ו). — ובתוך ים: וַיַּעַבְרוּ בתוך הים המדברה (במד׳ לג ח). והים בקעת לפניהם וַיַּעַבְרוּ בתוך הים ביבשה (נחמ׳ ט יא). — ובַשַּׁעַר: עִבְרוּ עִבְרוּ בשערים פנו דרך העם סלו סלו המסלה (ישעי׳ סב י). — וְעָבַר את: ותהי על יפתח רוח יי׳ וַיַּעֲבֹר את הגלעד ואת מנשה וַיַּעֲבֹר את מצפה גלעד (שפטי׳ יא כט). כי אם שם אדיר יי׳ לנו מקום נהרים יאורים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יַעַבְרֶנּוּ (ישעי׳ לג כא). — וְעָבַר סתם: וְעָבַר יי׳ לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות (שמות יב כג). אבל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אֶעְבְּרָה ברגלי (דבר׳ ב כח). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עָבַר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ׳ ה ז). — עָבַר וָשָׁב: ויאמר להם (משה) וכו׳ עִבְרוּ ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו (שמות לב כז). — וביח׳ עֹבֵר וָשָׁב, הלך בדרך, נסע: ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עֹבֵר ושב (יחזק׳ לה ז). ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום והארץ נשמה אחריהם מֵעֹבֵר ומשב וישימו ארץ חמדה לשמה (זכר׳ ז יד). וחניתי לביתי מצבה מֵעֹבֵר ומשב (שם ט ח). — ובתו״מ: והיה כל עובר ושב דומה שהמלך צלוב (תוספת׳ סנה׳ ט ז). כל המגביה עצמו על ד״ת למה הוא דומה לנבלה מושלכת בדרך כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנה (ר׳ עקיבא, אדר״נ יא). — ומ״ר: מפני מראית העין כיצד שלא יהו עוברין ושבין אומרין ראו פלוני שקצר שדהו ולא נתן ממנה פאה (ר׳ שמעון, תוספת׳ פאה א ו). מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שיחין ומערות לעוברים ושבים פעם אחת היתה בתו עוברת להינשא ושטפה נהר (ר׳ חגיי בשם ר׳ שמואל בר נחמן, ירוש׳ שקל׳ ה ב). מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברים ושבים אומרים מה טיבם של אלו (בני שאול ובני מיכל) הללו בני מלכים הם ומה עשו

פשטו ידיהם בגרים גרורים (ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהולדק, יבמ' עט.). למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך וכל פמליא שלו שם והיה עוברים ושבים אומרים מה טיבו של מלך וכל פמליא שלו כאן (ר' ברכיה ור' סימון, מד"ר רות ח).—ובה"א הידיעה: ויעש להם משתה בביתו של אברהם אבינו היה שהיה מקבל את העוברים ואת השבים (שם ברא' כ). מה פלטירה זו מבלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם כך בניך מבלים את כל אומות העולם (ר' עזריה בשם ר' אחא, שם סט).—עָבַר בְּרִית, עָבַר בין בתרי הגוף שהיו כרתים לפנים לשם ברית, ובכלל התקשר בקשר של ברית: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עָבַר בין הגזרים האלה ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית (ברא' טו יז-יח). לְעָבְרְךָ בברית יי' אלהיך ובאלתו אשר יי' אלהיך כרת עמך היום (דבר' כט יא). ונתתי את האנשים הָעֹבְרִים את בריתי אשר לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים וַיַּעַבְרוּ בין בתריו שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ הָעֹבְרִים בין בתרי העגל (ירמ' לד יח-יט).—ג) עָבַר והלך בצד פלוני, או בצד מקום או דבר, vorübergehen; passer; to pass along, עָבַר עַל: כי על כן עֲבַרְתֶּם על עבדכם (ברא' יח ה). והבית הזה יהיה עליון כל עֹבֵר עליו ישם ושרק (מ"א ט ח). לשום ארצם לשמה וכו' כל עוֹבֵר עליה ישם ויניד בראשו (ירמ' יח יו). איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עוֹבֵר עליה ישרק יניע ידו (צפנ' ב טו).—וכן עָבַר אֶל: וילך (אליהו) משם וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר וַיַּעֲבֹר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו (מ"א יט יט). ויהי היום וַיַּעֲבֹר אלישע אל שונם (מ"ב ד ח).—וְעַל פָּנָיו: וַיַּעֲבֹר יי' על פניו וכו' (שמות לד ו).—עָבַר אֶת: ויזרח לו השמש כאשר עָבַר את פנואל והוא צלע על ירכו (ברא' לב לב). ואהוד נמלט עד התמהמהם והוא עָבַר את הפסילים וימלט השעירתה (שפטי ג כו). וישלח איש האלהים אל מלך ישראל לאמר השמר מֵעֲבֹר המקום הזה כי שם ארם נחתים (מ"ב ו ט).—וְעָבַר סתם: וַיַּעַבְרוּ אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור (ברא' לז כח). והיה בַּעֲבֹר כבודי ושמתיך בנקרת הצור (שמות לג כב). ויהי מדי עָבְרוֹ (אלישע) יסר שמה לאכל לחם (מ"ב ד ח).—והרוח: כי רוח עָבְרָה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו (תהל' קג יו). כַּעֲבוֹר סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם (משלי י כה). ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עָבְרָה ותטהרם (איוב לז כא).—ומים: ראוך יחילו הרים זרם מים עָבָר נתן תהום קולו רום ידיהו נשא (חבק' ג י). כי אתה עמל תשכח כמים עָבְרוּ תזכר (איוב יא יו).—וביג' עֹבֵר[1]): ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך לעיני כל עוֹבֵר (יחזק' ה יד; גם יד טו; יו טו; כה; לג כח; לו לד). מחזיק באזני כלב עֹבֵר מתעבר על ריב לא לו (משלי כו יז).—ומ"ר: והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גי הָעֹבְרִים קדמת הים וחסמת היא את הָעֹבְרִים וקברו שם את גוג ואת כל המונה וקראו גיא המון גוג (יחזק' לט יא).—ואתמול עמי לאויב יקומם ממול שלמה אדר תפשטון מֵעֹבְרִים בטח שובי מלחמה (מיכ' ב ח). ולא אמרו הָעֹבְרִים ברכת יי' אליכם ברכנו אתכם בשם יי' (תהל' קכט ח).—עֹבֵר אֹרַח: נשמו מסלות שבת עֹבֵר ארח (ישע' לג ח).—עֹבְרֵי דרך: למה פרצת גדריה וארוה כל עֹבְרֵי דרך (תהל' פ יג). שסהו כל עֹבְרֵי דרך היה חרפה לשכניו (שם פט מב). לקרא לְעֹבְרֵי דרך המישרים ארחותם (משלי ט יח). הלא שאלתם עוֹבְרֵי דרך ואתתם לא תנכרו (איוב כא כט). לוא אליכם כל עֹבְרֵי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי (איכ' א יב). ספקו עליך כפים כל עֹבְרֵי דרך שרקו וינעו ראשם על בת ירושלם (שם ב יה).—*וְעֹבְרֵי דרכים: (החופר בור) לעוברי דרכים ממלא ושותה ואסור להכניס לתוך ביתו (תוספת' ב"מ יא ל). מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (ר' יוסי, ברכ' ג.). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מסילות שהתקנת לירושלים שלא יהו עוברי דרכים פוסקים מהם היאך היו לשממה (מד"ר איכ' פתי').—וכן סתם עֹבֵר, נֹסֵעַ: דריש עובר גלילאה י"ג ווין נאמרו ביין וכו' (סנהד' ע.).—וכסף הָעֹבֵר מיד ליד: וישקל אברהם את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עֹבֵר לסחר (ברא' כג יו). ויאמר יהואש אל הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית יי' כסף עוֹבֵר איש כסף נפשות ערכו (מ"ב יב ה).—ובסהמ"א: יש מן הדין לראות אם אלו הזהובים מטבע עובר בארצכם שקונין ומוכרין בו (רי"ף, סו"ת יד). — ד)

[1]) [כמו עֹבֵר ושב למעלה.]

עָבַר וְהָלַךְ לו הלאה weitergehen; passer (sur une route) avancer; ,to pass on, go on: ויאמר (אברהם) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תַעֲבֹר מעל עבדך וכו' ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תַּעֲבֹרוּ (בראש' יח ג-ה). ויוסף מלאך יי' עֲבוֹר ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל (במד' כב כו). וַיַּעֲבֹר יהושע וכל ישראל עמו ממקדה לבנה וילחם עם לבנה (יהוש' י כט). וַיַּעַבְרוּ משם הר אפרים ויבאו עד בית מיכה (שפט' יח יג). ויאמר אליו אדניו לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה וְעָבַרְנוּ עד גבעה (שם יט יב). ויצקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תם כל העם לַעֲבוֹר מן העיר (ש"ב יה כד). ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תַעֲבוּרִי מזה וכה תדבקין עם נערתי (רות ב ח). ויהיו הרצים עֹבְרִים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בם (דה"ב ל י).—ובתלמו': אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר מלפני הכלה ושיבחוהו חכמים (כתוב' יז.). —וזמן: וַיַּעַבְרוּ ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה וכו' (בראש' נ ד). ויהי כַּעֲבֹר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קשב (מ"א יח כט). עָבַר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו (ירמי' ח כ). לאמר מתי יַעֲבֹר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר (עמו' ח ה). כי הנה הסתו עָבָר הגשם חלף הלך לו (שה"ש ב יא).—ובתלמו': השכיר נשבע בזמנו ונוטל עבר זמנו אינו נשבע ונוטל (תוספת' ב"מ י ו). חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה (פסח' ב ב). וכיון דעבר יומו בטל קרבנו (ברכ' כו.). קונם יין שאני טועם וכו' שבת זו אסור בכל השבת ושבת שעברה חדש זה אסור בכל החדש ור"ח להבא וכו' שבוע זו אסור בכל השבוע ושביעית שעברה (נדרי' ס.). יכול יהא בכור שעברה שנתו[1]) כפסולי המקדשין ויפסל ת"ל וכו' (תמורי' כח:). —שֶׁעָבַר, הזמן שֶׁעָבַר, כמו עָבָר: משביעין אותה על העתיד לבא ואין משביעין אותה על שעבר (כתוב' פז.).—וכן לְשֶׁעָבַר,—תה"פ: והיו סוסות ומרכבות רצות מעצמן ונכנסות בעל כרחן לשעבר היו הפרדות מושכות המרכבות ועכשיו מרכבות מושכות את הפרדות (מכי' בשלח ה). אמר להן לשעבר אדם נברא מן העפר וחוה נבראת מן האדם (ירוש' ברכ' ט א). כל דבר שהוא לבא אומרה בעבודה וכל דבר שהוא לשעבר אומרה בהודאה (ירוש' ברכ' ד ג). אם יש בו דעת לשעבר יש בו דעת להבא אם אין בו דעת לשעבר אין בו דעת להבא (ר' בנימין בר לוי, שם תרומ' א א). האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית (שם, שביעי' ב ז). לשעבר אם לא היה אדם רואה אשה לא היה מתאוה ועכשיו בין רואה בין אינו רואה מתאוה (פסיק' דר"כ, החדש, בובר). אמרה (היו"ד) לפניו רבש"ע בשביל שאני קטנה שבאותיות הוצאתני משרה הצדקת אמר להם הקב"ה לשעבר היית בשמה של נקבה בסופן של אותיות עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשון של אותיות (מד"ר בראש' מז). לשעבר היית בעל הבית והקב"ה כהן ועכשיו נעשית כהן והקב"ה בעל הבית (שם שמות לא). לשעבר הייתם משתמשים ע"י והק עכשיו אין אתם משתמשים אלא ע"י מלאך (שם לג). לאמר לו למשה מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים (שם במד' יג). כי כבד אכבדך מאד יותר ממה שהייתה נוטל לשעבר אני נותן (שם כ). לשעבר כשהיתה הפרוטה מצויה היתה נפש אדם מתאוה לשמוע דבר הלכה (סופרי' יו ד).—ובסהמ"א: וכן ורחל באה עם הצאן לשעבר באה עם הצאן לעתיד ולכל זמן (ג' ספרי דקדוק לר"י חיוג, הוצ' נוט 42).—וְעָבַר את הזמן בלה אותו, עי' הפע': מדבר לדבר ומענין לענין לעבור השעה ברוב דברים (פלא יועץ לח).—והגבול עָבַר אל מקום פלוני: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים וְעָבַר צנה וכו' ויצא חצר אדר וְעָבַר עצמונה (במד' לד ד). ועלה הגבול בית חגלה וְעָבַר מצפון לבית הערבה וכו' וְעָבַר הגבול אל מי עין שמש (יהוש' יח ו-ז). ומשם עָבַר קדמה מזרחה גתה חפר עתה קצין (שם יט יג; גם יע; יה ג-ד; יו ב; ו; יח יח).—

ה) עָבַר לפני, על פני, הלך לפניו: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל עבדיו עִבְרוּ לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר (בראש' לב יז). וַתַּעֲבֹר המנחה על פניו והוא לן בלילה ההוא במחנה (שם כב). ויאמר יי' אל משה עֲבֹר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל (שמות יז ה). וידעת היום כי יי' אלהיך הוא הָעֹבֵר לפניך (דבר' ט ג). וכל עבדיו עֹבְרִים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים שש מאות

---

1) [בזבח' (כט.) הגרסה: שעיברה, ובת' ת' (תנח' ג ו) הגרסה: שעיברה זמנו, ועי' פע'.]

איש אשר באו ברגלו מגת עֹברים ע, פני המלך (ש"ב יח יח). כאשר הגה מן המסלה עָבַר - איש אחרי יואב לרדף אחרי שבע בן בכרי (שם כ יג).— *וְעָבַר לפני הַתֵּבָה להתפלל בתור שליח צבור[1]: העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו וכו' העובר לפני התיבה לא יענה אחר הכהנים אמן (ברכ' ה ג-ד). העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר (ר' יהודה, תענ' א א). אין פוחתין משלשה בני אדם עוברין לפני התיבה בתענית צבור (מכי' עמלק ג). מעשה באיש אחד שהיה עומד בבית הכנסת ובנו עומד כנגדו וכל העם עונים אחר העובר לפני התיבה הללויה ובנו עונה דברים של תפלות וכו' (מד"ר במד' ד).—עָבַר למנין, על הפקודים: זה יתנו כל הָעֹבֵר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש וכו' כל הָעֹבֵר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת יי' (שמות ל יג-יד).—תחת השבט: וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יַעֲבֹר תחת השבט העשירי יהיה קדש ליי' (ויקר' כז לב). ויקמו וַיַּעַבְרוּ במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בשת בן שאול (ש"ב ב טו). בערי ההר בערי השפלה ובערי הנגב ובארץ בנימן ובסביבי ירושלם ובערי יהודה עד תַּעֲבֹרְנָה הצאן על ידי מונה אמר יי' (ירמ' לג יג).—ו) עָבַר והלך בגולה: עִבְרִי לכם יושבת שפיר עריה בשת לא יצאה יושבת צאנן וכו' (מיכ' א יא).—עָבַר ונעלם: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עָבָר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני (שה"ש ה ו).—ומֹץ עֹבֵר: והיה כאבק דק המון זריך וכמֹץ עֹבֵר המון עריצים (ישעי' כט ה).—וקש: ואפיצם כקש עוֹבֵר לרוח מדבר (ירמ' יג כד).—וְצֵל: אדם להבל דמה ימיו כצל עוֹבֵר (תהל' קמד ד).—נַחַל: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יַעֲבֹרוּ (איוב ו טו).—עָבַר ובטל, פְּקֻדָּה, מנהג וכדומ': אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יַעֲבוֹר (אסת' א יט). קימו וקבל[2] היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יַעֲבוֹר להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם וכו' וימי הפורים לא יַעַבְרוּ מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם (שם ט כז כח).—ובתלמ': אלו עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי (פסח' ג א). הרי זה גיטך

1) [עי' Elbogen, Stud. 38.]

2) [מן הכתיב והקרי וקבלו.]

כל זמן שאעבור מכנגד פניך שלשים יום (גיט' ז ז).—ועברה הצורה במשמ' זו: על הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל תבשיל שעברה צורתו אמר שהכל נהיה בדברו (ב"ב לה:).—מום עֹבֵר: אלא דנפל ביה מום עובר מערב יום טוב (ביצ' כו.).—ובספה"א, במשמ' מה שאינו קַיָּם, מה שאינו אמת ונכון: והשמיני לבאר עניני האחד העובר והאחד האמת והתשיעי שהאל ית' אחד אמת ואין אחד אמת זולתו (ר"י א"ת, חו"ה, שער היחוד א). ומהם מי שמיחדהו בלבו ולשונו אחר שיבין ענין האחד האמת והאחד העובר ויביא ראיות על ברור מציאותו ואמתת יחודו (שם). והר' אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו זכרם בפירוש המלות המסופקות בספרי הקודש והנראה מן הפשט וחקרו עם זה על ידיעת העובר והאמתי בלשון העברית והשמות הדומים ושאינם דומים (שם עבודת האלהים). מצד כל אלו הג' ראיות נראה שאין דיבורו עובר (ר"י קארו, תולדות יצחק, וירא בלק, קי:). — ז) *במשמ' קרה וארע: מה שעבר במדרשנו בשבת הזאת אשר עברה א"ך א"ם את"ה ל"ו שמעני[1] (תשו' הגאוני' הרכבי רמח). וילך המשנה ויגד לאלכסנדרום המלך הדברים שעברו (יוסיפון יא, דפו' פרנקפורט). — ובלשון הפלוסופים במשמ' יכול לקרות, יתכן, אפשר: לפי שאמר ברודם פחם לא יעבר שיאמר ברודה רודם (דונש, תשו' על רס"ג 56). אמר הכוזרי יעיינו ברוב הספרים כי הרבים לא יעבור עליהם הכזב ויניחו היחידים וכן יעשה במעתיקים כשיחלקו המיעוט ישובו לדעת הרוב (ר"י א"ת, הכוזרי ג כו). ואלה הענינים אשר לא יושגו מדרך ההקשה בטלום פילוסופי יון מפני שההקשה מרחקת מה שלא נראה כמוהו וקיימו אותם הנביאים מפני שלא יכלו להכחיש מה שראוהו בעין הרוחנית אשר נתן להם יתרון בה והיו קהלות ובדורות נחלקים לא תעבור עליהם ההסכמה והודו להם החכמים אשר השיגום (שם ד ג). דע שלא יעבור לשום אדם לקחת מלה אחת מענין שכלו דבק ומתחבר להיות לו (רמב"ם, אגרת תימן ז). לא יתכן שתהיה הצורה הנעדרת היא המקבלת ולא יעבור ג"כ שיהיה העדר האויר ממציא אותם (רלב"ג, מלח"ה 9). הנה התאמת שלא יעבר שיהיה במציאות שני אלוהות (שם 50). התמורה אשר נכוין לזכרה הוא שם יפול על הסרת הדבר ממה

1) [בשבת של פרשת חיי שרה.]

שהיה ויעבור בלשון הערב שיאמר המיר האור את החשך והמיר האל ממשלת עם אחד בעם אחר ומה שדומה לזה (שם 75). ויש שאפילו א׳ לא נשאר כישעיהו ואליהו וזולתי מאשר לא יעבור שישאר עמו השארת דתו (רסב״ג, מאמר על ישמעאל, פרלס ע.). אמנם בייעוד הגשמי כבר יסופק בו תחלה אם היה שיעבור שלא יתקיים לאחד מהסבות שזכרנו (ר׳ חסדאי קרסקס, אור ה׳ ג ג ג).—וכן בלשון הקראים: יהליכה בשבת אסורה בעבור פחד בעבור כי יעבור שיצא אריה לאכול אותו ויעבור שלא יצא וכו׳ (ר״א הקראי, ספ׳ ג״ע, ענין שבת יז, לד.). ונראה שהיתה זאת התרועה מחוברת עם תקיעת החצוצרות שהיתה ביום הזה עם המוספים וגם יעבור כי בכל ערי ישראל היו מתקבצים ומריעים בשיר יהלל (שם, ענין יום תרועה כח::).—וכמשמ׳ אפשר, מֻתָּר: והתורה אסרה הבשול בשבת הוא הדין להאסר כל יבר בשול בשבת כגון הכובש כבושים וכו׳ אמנם להתחמם מן השמש הפך לצנן המאכל עובר להעשות (שם ענין השבת יח, לד::). מה שעושים מלבון הבגדים ותקון הספרים וכל עניני הדבק שאינו עומד לאכילה ונפסד ממנו צורת החמץ עובר לקיומו בפסח (שם, ענין חג המצות ב, מו::). כי לא נתחייבה אכילת המצות בעבור שהקרה אלא במצוה היה עליהם כדי שלא יהיו מתמהמהים ויעבור לעשותו בתנור על האש עוגות (שם ג, מו::). המצות אשר אין להם תליאה בשכל יעבור לעשותם גם האינו ישראל (שם ענין חג הסוכות, סה::).—ובמשמ׳ מֻתָּר ולא חובה: והנה יש דברים שתלויים בעניני המצות ונעשה בהם ע״ד הקרבה מהם מה שיהיה ע״ד עובר ומהם מה שיהיה ע״ד חוב ומה שהוא ע״ד עובר כגון שנרצה לאכול משחיטת זולתנו עם היותנו מקריבים כי הוא מאמין וזה לא יהיה בדעת ברורה כי אם על דעת ההקרבה וזה על דעת עובר שאם לא נרצה לאכלו אין לנו חיוב (שם, ענין קדוה״ח י, יח::). ביאת הגרים בסכה על דרך עובר ולא על דרך חיוב (שם ענין חג הסכות ג, סה::). — ובחכמת הלשון, שמש במשמ׳ מעתקת, בהשאלה: ואלו היו יודעים האנשים האלה מהעברות הלשונות ושמושיהם מה שנדעהו לא היו מונעים מה שהכשרנוהו ובעבור סכלות הרבה אנשים אשר לא למדו חכמת לשון הערב במה שעובר אצלם בלשונם מההעברות וההשאלות (ר״י ח״ח, הרקמה, הקדמ׳ XI). — ועי׳ עוד הַעֲבָרָה.

—נִפע׳, יֵעָבֵר,—נֶעֱבַר הַנָּהָר, שעברו בו, שאפשר לעבור בו: כי גאו המים מי שחו נחל אשר לא יֵעָבֵר (יחזק׳ מז ה).

—פִּעֵ׳, עִבֵּר, וַיְעַבֵּר,—עִבֵּר ברתוקות, verriegeln; rouiller; to bolt: ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סגור וַיְעַבֵּר[1]) ברתוקות זהב לפני הדביר ויצפהו זהב (מ״א ו כא). — ובתלמו׳ במשמ׳ העקרית, כמו קל: וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש אם עיבר[2]) צופים שורפו במקומו (פסחי׳ ג ח). ולד חטאת ותמורת חטאת וחטאת שמתו בעליה ימותו ושעיברה[3]) שנתה ושאבדה ונמצאת בעלת מום משכפרו הבעלים תמות (תמו׳ ד א). מעשה שעיברה הדליקה עד הירדן שהיתה קשה (תוספתי ב״ק ו כב). נשים המעברות על הדת מאבדות את הכל (ר׳ חייא, ירוש׳ כתוב׳ ז ז).—וְעִבֵּר הדין: מי גרם לו כך אלא עיבור הדין שעיבר על אחרים (מד״ר שמות ל).

—וְעִבְּרָה צורת התבשיל, נתקלקל: כיצד דבר שדרכו לאכול אין מחייבין אותו לאכול לא קנובת ירק ולא פת שעיפישה ולא תבשיל שעיברה צורתה[4]) (תוספתי שביע׳ ו ב).

—הִפע׳, הֶעֱבִיר, הֶעֱבִירַנִי, הֶעֱבַרְתָּ, וְהֶעֱבַרְתָּ, הֶעֱבַרְתִּי, וְהַעֲבַרְתִּי, הֶעֱבִירוּ, הַעֲבַרְתֶּם, מַעֲבִיר, מַעֲבִרִים, הַעֲבִיר, לַעֲבִיר, הַעֲבִירֵנוּ, הַעֲבִירוּ, הַעֲבֵר, הַעֲבֶר־, הַעֲבִירוּנִי, אַעֲבִיר, תַּעֲבִירִי, תַּעֲבִרֵנוּ, יַעֲבִיר, וַיַּעֲבֵר, וַיַּעֲבֶר־, וַיַּעֲבִרֵנִי, וַיַּעֲבִרֵהוּ, וַיַּעֲבִירֵם, תַּעֲבִירוּ, יַעֲבִירוּ, יַעֲבִרוּ, יַעֲבִירוּנִי, יַעֲבִירֵהוּ, יַעֲבִרוּם,—א) הֶעֱבִיר את פלוני נחל, ים וכדומ׳, מעבר אחד אל העבר שכנגדו, עשה שֶׁיַּעֲבֹר, hinüberführen, übersetzen; faire passer; to cause to pass over: וַיַּעֲבִרֵם את הנחל (בראש׳ לב כד). אל תַּעֲבִרֵנוּ את הירדן (במד׳ לב ה). אהה יי׳ למה הַעֲבַרְתָּ[5]) הַעֲבִיר את העם הזה את הירדן (יהוש׳ ז ז). וַיַּעֲבִירֵהוּ (את איש בשת) מחנים (ש״ב ב ח). וללכת לקראת המלך

---

1) פרשו הקדמונ׳ במשמ׳ בריח, בערב׳ בריח ע׳ברא, וא״כ אין זה מזה השרש? [ואפשר שהפע׳ עִבֵּר והשם הארמ׳ עברא, עיברא, מקבילים להפעל ברח והשם בריח באותן המשמ׳, עי׳ ברח א).]

2) [כך במדב״מ, ובפרוש רה״ג (תה״ג, הוצ׳ אסף 210). ובדפוי׳ עבר, קל.]

3) [כך במדב״מ ובגמרא ובפרוש רגמ״ה. ובדפו׳: ושעברה. וכן יומ׳ (סו.).]

4) [ואולי צ״ל שעוברה פֻּע׳, עי׳ להלן.]

5) [כך במסורה.]

להעביר את המלך את הירדן (שם יט יו). ועברה העברה לעביר את בית המלך (שם יט). בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד (תהל' עח יג). לגזר ים סוף לגזרים וכו' והעביר ישראל בתוכו (שם קלו יד).—והעביר רוח: ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים (בראש' ח א).—ותער על הבשר, הראש, לגלח את השער: וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו (במד' ח ז). ואתה בן אדם קח לך חרב חדה תער הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך (יחזק' ה א).—ובתו"מ, העביר את הנהר, הים: הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו א"ל טול דינר והעבירני (את הנהר) אין לו אלא שכרו (ב"ק קטז.). למלך שהיתה לו בת אהובה נתונה בעבר הנהר פשט המלך את ידו והעבירה והושיבה בקרונין שלו (מד"ר שמות טו). – ובתפלה: וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם (עזרת אבותינו, תפל' שחרית). — ואמר המשורר: זרוע רמה התעוררה ובים עבדים ניערה וביבשה עברה העברה להעביר את בית המלך (ראב"ע, מי כמוך אפס יס).— והעביר על או את הדבר: מי רגלים נתר ובורית וכו' כדי לכבס בגד קטן בסבכה רבי יהודה אומר כדי להעביר על הכתם (שבת ט ה). לוחשין על העין ועל הנחש ועל העקרב ומעבירין את העין בשבת (תוספת' שם ז [ח] כג). ערים שהעבירו על גבי קנים הרי הן קנים מחיצה (ר' יהודה, שם כלאי' ד ד). בתשעה באב מרחיץ ידיו ומעבירן על פניו (רבי זעירא בר חמא, ירוש' יומ' ח א). בשעה שמעביר (רבי) ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים (רבי חייא, ברכ' יג:). ואעפ"י שהיה להם חורשים סמוך לבתיהם שדה קטנה היתה ומעבירין דרך עליה (ב"ק פ.).—והעביר על דעת פלוני: ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו (עירוב' מא:). כל המעביר על דעת של בעל הבית נקרא גזלן (ב"מ עח.). טלית לא יקח בו חלוק מפני שמעביר על דעתו של בעל הבית (שם עח:).—ועל חק: אם יכעוס המלך עליך כדי להעבירך על חוקי התורה אל תתבהל מכעסו כדי שתלך בעצתו (מד"ר במד' יד).—*העביר על הלשון, דבר, הביע: ואינם מעלים על מחשבתם להבין אמתת ענין מה שיעבירו על לשונם מפני הסכלות והעצלות (ר' א"ח, מו"נ, היסוד ב).—והעביר על המחשבה, צייר בדמיונו: אם תעביר על מחשבתך עגול גדול (ר' הריזי, מו"נ א עב).—ב) העביר ממקום למקום, העתיק, übersetzen, übertragen; transporter; to transfer: ואת העם העביר אתו לערים[1] מקצה גבול מצרים ועד קצהו (בראש' מז כא). וירו היורים למלך יאשיהו ויאמר המלך לעבדיו העבירוני כי החליתי מאד ויעבירהו עבדיו מן המרכבה וירכיבהו על רכב המשנה אשר לו (דהי"ב לה כג-כד).—ודבר לא בע"ח: וצוו אותם לאמר שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה (יהוש' ד ג). ויעשו כן בני ישראל וכו' וישאו שתי עשרה אבנים מתוך הירדן וכו' ויעברום עמם אל המלון וינחום שם (שם ח).—העביר נחלת פלוני לפלוני: כן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את נחלת אביהן להן ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו (במד' כז ז-ח). — ובתלמו': מעבירין את המת[2] מלפני כלה וזה וזה מלפני מלך ישראל (כתוב' יז.). שכרו (את הפועל) לעשות עמו מלאכה אחרת אף על פי שאמר לו העבר לי חבית של יין נסך ממקום למקום שכרו מותר (ע"ז ה א). גוי שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום אם היה בחזקת המשתמר מותר אם הודיעו שהוא מפליג כדי שישתום ויסתום ויגוב (שם ג). ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל ממקום למקום (סוט' י.). — והעביר לזמן אחר: אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין דינו למחר (סנה' ה ה). מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין אותה (תוספת' שם ט א).— *העביר את הזמן, עשה שיעבר הזמן: העתקתי לעצמי אלה השיחות כדי להעביר בהם זמני הרע בקצת העתים ולהפיס דעתי ולהפיג צערי (מלך ארטוס, Magaz. XII, ברלינר, אוצר טוב 1). — והעביר לאלהות, קדש: והעברת כל פטר רחם ליי' וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי' (שמות יג יב). — ובפרט ילדים לע"ז: ומזרעך לא תתן להעביר[3] למלך ולא תחלל את

1) [השומר' והשבע' גורסים: העביד אתו לעבדים.]

2) [דרך אחרת (רש"י).] — 3) [פרש ראב"ע וז"ל: להעביר מתורת השם לדת המולך. ורש"י פרש זו העברת האש, וכן משמע מהמשנ' (סנה' ז ז); ועי' משמ' ג).]

שם אלהיך (ויקר׳ יח כא). ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם לְהַעֲבִיר את בניהם ואת בנותיהם למלך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת (ירמי׳ לב לה). ותשחטי את בני ותתנים בְּהַעֲבִיר אותם להם (יחזק׳ יו כא). ואטמא אותם במתנותם בְּהַעֲבִיר כל פטר רחם למען אשמם (שם כ כו). וגם את בניהן אשר ילדו לי הֶעֱבִירוּ להם לאכלה (שם כג לז). — ג) הֶעֱבִיר במקום, עשה שיעבר דרך מקום, hindurchführen; faire traverser; to cause to pass through: לו חיה רעה אַעֲבִיר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה (יחזק׳ יד יה). ויוציאני אל החצר החיצונה וַיַּעֲבִירֵנִי אל ארבעת מקצועי החצר (שם מו כא). ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחוות עבר הנהר אשר יַעֲבִירוּנִי עד אשר אבוא אל יהודה (נחמ׳ ב ז). — ובמשמ׳ הִרְשָׁה לַעֲבֹר: ולא אבה סיחון מלך חשבון הַעֲבִרֵנוּ בו כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה (דבר׳ ב ל). — וּבַמַּלְבֵּן: ואת העם אשר בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרות הברזל וְהֶעֱבִיר[1] אותם במלבן (ש״ב יב לא). — ותחת השבט למנין: וְהַעֲבַרְתִּי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הברית (יחזק׳ כ לז). — הֶעֱבִיר קול: ויצו משה וַיַּעֲבִירוּ קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש (שמות לו ו). ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר יי׳ מפי ירמיה העיר יי׳ את רוח כרש מלך פרס וַיַּעֲבֶר־קול בכל מלכותו (עזר׳ א א). וַיַּעֲבִירוּ קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ ירושלם (שם י ז). ואשר ישמיעו וְיַעֲבִירוּ קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת (נחמ׳ ח יה). ויעמידו דבר לְהַעֲבִיר קול בכל ישראל מבאר שבע ועד דן וכו׳ (דהי״ב ל ה). — וְשׁוֹפָר: וְהַעֲבַרְתָּ שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תַּעֲבִירוּ שופר בכל ארצכם (ויקר׳ כה ט). — הֶעֱבִיר במים: בצאת האיש קדים וקו בידו וימד אלף באמה וַיַּעֲבִרֵנִי במים מי אפסים וימד אלף וַיַּעֲבִרֵנִי במים מי ברכים וימד אלף וַיַּעֲבִרֵנִי מי מתנים (יחזק׳ מז ג-ד). — וכלי גם באש: כל דבר אשר יבא באש תַּעֲבִירוּ באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר

1) [יש מהחדשים שמנסחים וְהֶעֱבִיד, עי׳ בפרושו של סגל.]

לא יבא באש תַּעֲבִירוּ במים (במד׳ לא כג). — ובפרט הֶעֱבִיר ילד באש לע״ז[1]: לא ימצא בך מַעֲבִיר בנו ובתו באש (דבר׳ יח י). וגם את בנו הֶעֱבִיר באש כתעבות הגוים (מ״ב יו ג). לְהַעֲבִיר איש את בנו ואת בתו באש למלך (שם כג י). בְּהַעֲבִיר בניכם באש אתם נטמאים לכל גלוליכם (יחזק׳ כ לא). — הֶעֱבִיר נוגש: ועמד על כנו מַעֲבִיר נוגש הדר מלכות (דני׳ יא כ). — — ובתלמו׳: היה (חמור) אחד טעון ואחד רכוב מעבירין את הטעון מפני הרכוב (תוספת׳ ב״ק ב י). הוציא חצי גרוגרת והניחה והזר והוציא חצי גרוגרת אם הניחה בתוך ארבע אמות לראשונה חייב ואם לאו פטור רבי יוסי אומר אם העבירו דרך עליה חייב ואם לאו פטור (ירוש׳ שבת א א). — ד) הֶעֱבִיר על פני, לפני פלוני: ויאמר אני אַעֲבִיר כל טובי על פניך וקראתי בשם יי׳ לפניך (שמות לג יט). ויקרא ישי אל אבינדב וַיַּעֲבִרֵהוּ לפני שמואל ויאמר גם בזה לא בחר יי׳ וַיַּעֲבֵר ישי שמה ויאמר גם בזה לא בחר יי׳ וַיַּעֲבֵר ישי שבעת בניו לפני שמואל ויאמר שמואל אל ישי לא בחר יי׳ באלה (ש״א יו ח-י). — *וְהֶעֱבִיר לפני התבה: אין מעבירין לפני התיבה לא חיפין ולא בשנין ולא טבעונין מפני שהן עושין חיתין הותין ועיינין אינין (ירוש׳ ברכ׳ ב, גני׳ ד). — ובמשמ׳ עשה שילך לפני פלוני: ויאמר (יהונתן) לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי לְהַעֲבִרוֹ (ש״א כ לו). — ה) עשה שיעבֹר וילך לו, הֵסִיר, בִּטֵּל, ממלכה: כה יעשה אלהים לאבנר וכה יסיף לו כי כאשר נשבע יי׳ לדוד כי כן אעשה לו לְהַעֲבִיר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה (ש״ב ג ט-י). — ועין שלא תראה: הַעֲבֵר עיני מראות שוא בדרכיך חיני (תהל׳ קיט לז). — אדרת: ויגע הדבר (דבר יי׳) אל מלך נינוה ויקם מכסאו וַיַּעֲבֵר אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר (יונ׳ ג ו). — וטבעת: ויסר המלך (אחשורוש) את טבעתו אשר הֶעֱבִיר מהמן ויתנה למרדכי (אסת׳ ח ב). — גלולים וכדומ׳: וַיַּעֲבֵר (אסא) הקדשים מן הארץ ויסר את כל הגללים אשר עשו אבתיו (מ״א יה יב). והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה אַעֲבִיר מן הארץ (זכר׳ יג ב). — חטא ועון:

1) [ואולי הכונה לא דרך האש, אלא הקדיש אותו ע״י האש, כמו במשמ׳ ב).]

ויאמר נתן אל דוד גם יי׳ הֶעֱבִיר חטאתך לא תמות (ש״ב יב יג). ויאמר דוד אל יי׳ חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה יי׳ הַעֲבֶר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד (שם כד י). ויאמר אליו (המלאך אל יהושע הכהן הגדול) ראה הֶעֱבַרְתִּי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות (זכר׳ ג ד). ומה לא תשא פשעי וְתַעֲבִיר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני ואינני (איוב ז כא). — חרפה, רעה: הַעֲבֵר חרפתי אשר יגרתי כי משפטיך טובים (תהל׳ קיט לט). והסר כעס מלבך וְהַעֲבֵר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל (קהל׳ יא י). ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו ותבך ותתחנן לו לְהַעֲבִיר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים (אסת׳ ח ג). — ומועד: קראו שם פרעה מלך מצרים שאון הֶעֱבִיר המועד (ירמ׳ מו יז). — ובתו״מ: האלפס והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין (שבת ג ה). מעבירין מעל השלחן פירורין פחות מכזית (שם כא ג). כתיב וכתת נחש הנחשת וכי לא עמד צדיק ממשה ועד חזקיהו להעבירו אלא אותה עטרה הניח לו הקב״ה להתעטר בה (ירוש׳ דמאי ב א). [מיבלין] מעבירין את היבולת מפרקין בעלין מאבקין עושה לה אבק (שם שביע׳ ב ב). כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה נזוק ואם אתה מעבירה הרי אתה מעלה נימי (ספרי דבר׳ מה). ולפי שהיה (משה) יפה הכל מתאוים לראותו מי שהיה רואהו לא היה מעביר עצמו מעליו (מד״ר שמות א). — וכמו הֶחֱלִיף: כבר נשבענו להקב״ה שאין אנו מעבירין אותו באל אחר ואף הוא נשבע לנו שאין מעביר אותנו באומה אחרת (גיטי׳ נז:). — *וְהֶעֱבִיר את השער, הסיר אותו: מספריים שנחלקה לשנים טהורה לפי שאינה מעברת את השיער אלא בדוחק (רמב״ם, יא ט). — *וְהֶעֱבִיר את פלוני, הסיר אותו מעבודתו, ממשמרתו: מי ששחט והוציא טריפה פעם אחת מתחת ידו וכו׳ אם כבר נכשל ורגלים לדבר מעבירין אותו (רמ״א, יו״ד ב). נסתפק במי שהעבירוהו מהיות שו״ב ע״י עד אחד וכו׳ אם רשאי לשחוט בביתו וכו׳ ואפילו העבירוהו ע״פ ב׳ עדים וכו׳ (פתחי תשובה שם). — *ובמשמ׳ בִּטֵּל: יוחנן כה״ג העביר הודיית המעשר (מע״ש ה טו). — ואמר הפיטן: ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה (ונתנה תקף, מוסף יוה״כ). — *הֶעֱבִיר את פלוני בדברים, הרחיקו מהאמת ע״י דברים: ומה שאמר שם דוד לאחימלך ואת הנערי׳ יודעתי אל מקום פלוני אלמוני אמר כן להעבירו בדברים (ר׳ יצחק ברי אברהם, חזוק אמונה א מה). — ו) *כמו קל: היה עומד ומתפלל באסרטיא או בפלטיא הרי זה מעביר[1]) מפני החמור ומפני הקרון (ירוש׳ ברכ׳ ה א). למדנו שאין מעבירין על האוכלין[2]) (עירוב׳ סד:). תנא שלימין מעבירין פתיחין אין מעבירין (שם). כל המעביר על מדותיו[3]) מעבירין לו על כל פשעיו (ר״ה, יומ׳ כג.). אין מעבירין על המצות[4]) (ר״ל, שם לג.). תנא דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון[5]) (ר״ה יז.). לכך נתן הקב״ה דינין אחר י׳ הדברות לפי שהבריות מעבירין על הדין והוא נפרע מהם (מד״ר שמות ל).

—הִתְפ׳, הִתְעַבֵּר, — א) כמו קל, עבר את הזמן, דחה ענין מיום ליום, ואמר בן סירא: אל תאחר לשוב אליו (אל יי׳) ואל תתעבר מיום אל יום כי פתאום יצא זעמו ובעת נקם תספה (ב״ס גני׳ ה ז). אל תתקצר בתפלה ובצדקה אל תתעבר (שם ז י). בני בחולי אל תתעבר התפלל אל אל כי הוא ירפא (שם לח ט). — ב) *הִתְעַבֵּר אל זולתו, עבר ענין אל איש אחר: והוא חובות האברים אשר תועלתם ונזקם מתעברים אל זולתו כצדקה והמעשר (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ד). — ובדקדוק, פעל מִתְעַבֵּר, שפעלתו עוברת מהפֹעל אל הפעול, פֹעל יוצא, transitif; transitiv(e): והפעל השלישי יחלק לשני חלקים אחד מהם מוסף והשני בלתי מוסף וכל אחד מן המוסף ושאינו מוסף יחלק לשני חלקים למתעבר ושאינו מתעבר (הוא, הרקמה יד). דע כי הפעלים המתעברים מתעברים אל פעוליהם על שלשה דרכים (שם יו). ואלה וכמותם הם הפעלים המתעברים פעם במלה יתכן נפלה ופעם מבלי המלה ההיא (שם). אבל ההכמים וזולתם מן המפרשים שמוהו מענין המנוחה ושמוהו פעל מתעבר

---

[1]) [בתוספתי (ברכ׳ ג כ) הגרסה: עובר.]

[2]) [המוצא אוכלין בדרך אינו רשאי לעבור עליהן ולהניחן שם (רש״י).]

[3]) [שאינו מדקדק למדוד מדה למצערים אותו ומנית לו מדותיו והולך לו (רש״י).]

[4]) [הפוגע במצוה לא יעבור ממנה (רש״י). ואולי הכונה אין דוחין, כמו הִתְפ׳ א).]

[5]) [עון שבראשונים הבאים לתתם לכף מעבירו ושומטו (רש״י).]

אמרו החכמים ז"ל וינח לעולמו ביום השביעי ר"ל הפסק הבריאה בו (ר"ס ח"ת, מו"כ ח סז).—ובמשמ' קבל הפעל שם בתור פעול: כמהפכת אלהים את סדם ואת ע' הוא שם במקום המקור ועל כן ה ת ע ב ר אל סדום (כ"י ח"ת, הסרס' לריב"ג, הסק). המלות האלה מ ת ע ב ר י ם על הרב בבית כאשר אתה רואה ויש ש מ ת ע ב ר בלתי בית כאשר נאמר מושל בגבורתו עולם טושל עמים ויפתחהו (סס, מסל).

—פעי, *עֻבַּר,—עֻבְּרָה צירה, עשו שיתקלקל הקרבן ותבטל צורתו[1]: הפסח שיצא או שנטמא ישרף מיד נטמאו הבעלים או שמתו ת ע ו ב ר צורתו וישרף בששה עשר (פסחי ז ט). בשר שנמצא בעזרה איברין עולות ותתיכות חטאות בירושלים זבחי שלמים זה וזה ת ע ו ב ר צורתו ויצא לבית השריפה (סקלי ז ג). אברי חטאת שנתערבו באברי עולה וכו' והכ"א ת ע ו ב ר צורתן ויצא לבית השרפה (זבחי ח ד). הביא אשמו ולא הביא גזילו לא יהא ממרס בדמו עד שיביא גזילו אלא ת ע ו ב ר[2] צורתו (תוספתי פסחי ד ח). מצורע שהביא חטאתו קודם לאשמו לא יהא ממרס בדמו עד שיביא אשמו אלא ת ע ו ב ר[2] צורתו ותצא לבית השריפה (סס ב"ק י ט). לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף ו ת ע ו ב ר צורתן (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, פסחי לד.).—ובסהמ"א: הרי הוא מאום הרי הוא ירוד הרי הוא מ ע ו ב ר הרי הוא כהדיוט (רסע"ג, ספי הגלוי רלג).

—הפעי, *הֻעֲבַר, יֻעֲבַר, יועבר, מֻעֲבָר, מועבר,—שֶׁהֻעֲבִירוּ אותו: נאור בעת עבר הדרי בטוב דבר נבול קש יועבר כי הנה הסתיו עבר (מחז' איטלי א, קד.). היך לדקדק חשבון בכל דבר לבל יגלם חשבון וישטף ויעבר (אז ראים, יולי פרשי שקלי). ובאלה הדורות וכו' לא פסקו השבעים סנהדרין וחכמתם על פיהם היו מבנים המסונה ומעבירין המועבר (כ"י ח"ת, הכוזרי ג סה). מלכי צדק הועבר מן הכהונה ונתנה לאברהם לפי שהקדים אברהם להקב"ה בברכתו (חזקוני, ברא', יד כ).

ב.עבר, ממנו ב.עָבַר. עֻבְּרָה.

ב.עָבַר, קל לא נמצא.

1) [נראה שהיה דבור מיחד לעניני קרבנות.]

2) [כך בדפוי, ובהוצ' צוק"ם: ת ע י ב ר.]

—התפ׳, הִתְעַבֵּר, הִתְעַבְּרוּת, מִתְעַבֵּר, מִתְעַבְּרוֹ, יִתְעַבֵּר, יִתְעַבָּר,—הִתְעַבֵּר בפלוני ועם פלוני, קצף, חרה אפו בו zürnen; être irrité; to be angry: ואתחנן אל יי' בעת ההיא לאמר וכו' וַיִּתְעַבֵּר יי' בי למענכם ולא שמע אלי (דברי ג כג-כו). ואתה זנחת ותמאס הִתְעַבַּרְתָּ עם משיחך נארת ברית עבדך חללת לארץ נזרו (תהלי פט לט-מ). — ובדבר לא בע"ח, בארץ וכיוצא בזה: ויסגר לחרב עמו ובנחלתו הִתְעַבָּר בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו (סס עח סב-סג).—וְהִתְעַבֵּר סתם: שמע יי' וַיִּתְעַבָּר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל (סס כא). שמע אלהים וַיִּתְעַבָּר וימאס מאד בישראל (סס נט). חכם ירא וסר מרע וכסיל מִתְעַבֵּר[1] ובוטח (משלי יד טז).—הִתְעַבֵּר על דבר, בשביל הדבר: מחזיק באזני כלב עבר מִתְעַבֵּר על ריב לא לו (סס כו יז).—וְהִתְעַבֵּר את פלוני, הכעיסו, העלה חרונו בו: נהם ככפיר אימת מלך מִתְעַבְּרוֹ[2] חוטא נפשו (סס כ ב).—ואמר בן סירא: עד אשר יועיל יהתל בך פעמים שלש יעריצך ובכן יראך ו ה ת ע ב ר בך[3] ובראשו יניע אליך (ב"ס גניי יג ז). בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נצתה חמה אשר לא נשא לנסיכי קדם המורים בגבורתם ולא חמל על מגורי לוט ה מ ת ע ב ר י ם[4] בגאותם (סס יו ח).—ובמדר' נִתְעַבֵּר: ויתעבר יי' בי כאדם שאומר נ ת ע ב ר בי פלוני ונתמלא עלי חימה (ספרי במד' קלה).—ואמר המשורר: ולמה נתעבר בזד כי התגבר ומה נוכל דבר בארץ מרחקים (ראב"ע, כדוד הסיל).

ג.עבר[5], ממנו ג.עָבַר, *עָבָר, *עבור(־תבואה?).

1) [והכסיל יתעבר ויבעום (המיוחס לראב"ע). וכן רלב"ג: כועס ומקנטר. אולם רש"י פרש: מתחזק לעבור בחוזקה, ע"כ. וכן בתרגום החמשי של אוריגינס: διαβαίνει, והירונ': transiit, ועי' א.עבר, התפ'. והפשט' והתרג' הארמי: מתחלט, גרסו מִתְעָרֵב, ועי' הערה הבאה.]

2) [כך בפשט' ובתרג' הארמ': ומן דמחמית ליה, וריב"ג: מקציפו, ורש"י: מכעיסו. וכן הירוני': qui provocat eum. וכעין זה גם בשבע': ὁ δὲ παροξύνων αὐτὸν, המתגרה בו. אולם עקיל', סומכ' ותיאוד' תרגמו ὑπερβαίνων, מן א.עבר. ויש גם גרסה: ἐπιμιγνύμενος מִתְעָרְבוֹ.]

3) [משמ' זו של קצף אינה הולמת היטב את הכתוב, ואולי זה מן א.עבר, וכמו ועבר עליך.]

4) [המתגאים, וכן נרדף עברה לגאוה (ישעי יו ו).]

5) בארמ' עבר במשמ' זו. [ויותר נראה שהוא

ג׳ עָבַר, — קַ׳ לא נמצא.

—פִעֵ׳. עִבֵּר, — א) עִבֵּר הַשּׁוֹר את הפרה, עשה אותה הרה, בולד בקרבה, befruchten (decken); féconder; to impregnate: שורו עִבֵּר ולא יגעל תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא י). — ובתו״מ במשמ׳ פ״ע, עִבְּרָה הבהמה: הגוזל את הפרה ועיברה אצלו ושנת ושילשה אפילו ארבעה וחמשה פעמים וכו׳ משלם כשעת הגזילה (תוספתי ב״ק י א). גזל כחושה והשמינה מהזירה בעיינה מפני שעיברה אצלו וילדה משלם כשעת הגזילה (כב מקלא, ירוש׳ ב״ק ט א). בשנטרפה ולבסוף עיברה (חולי כח.). — וְעִבְּרָה האשה: כהן שבא על בת ישראל לא תאכל בתרומה עיברה לא תאכל ילדה תאכל (יבמ׳ ז ה). רבי יוהנן כי עברתו אמו מת אביו ילדתו מתה אמו (קידוש׳ לא:). שלטו בעצמן (בנות לוט) והוציאו עירותן ועיברו כמביאה שנייה (ר׳ תנחומא, מד״ר ברא׳ מה, תילודי׳). עיברו כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים (פסיק׳ רבתי מג). כל עקרות שהיו בעולם נפקדו עם שרה ועיברו עמה (שם). — ופ״י: אמי אמי לא עברתני כדרך כל הנשים ולא ילידתני כדרך היולדות (שם כו). — ובסהמ״א, עִבֵּר הזכר: שור הוא הזכר המעבר ולא יפלוט השכבת זרע לחוץ לבטלה כי מרב שלותם אפילו זרע בהמתם היה נכון ולא יוצא לבטלה (רשב״ץ דורלן, אוהב משפט, באורים לאיוב, קיו.). — ב) עִבֵּר את העיר, הוסיף על גבולה מה שנמצא מחוצה לה: כיצד מעברין[1] את הערים בית נכנס בית יוצא פגום נכנס פגום יוצא וכו׳ (עירוב׳ ה א). — ג) עִבֵּר השנה, הוסיף בה חדש אחד, עִבֵּר החדש, הוסיף בו יום אחד einschalten; intercaler; to intercalate: עבר (חזקיהו המלך) ניסן בניסן ולא הודו לו (פסח׳ ד ט). שנים אומ׳ צריכה לעבר ושלשה אומ׳ אינה צריכה לעבר בטלו שנים במיעוטן (תוספתי סנה׳ ב א). האב אומ׳ לעבר ובנו א׳ שלא לעבר שניהם נימנין (שם). הרי שעברו את אדר ולא בא אביב בזמנו שומעני שיעברו ר״ח ניסן היה ר״ש אומר הא אם אמרת כן נמצאת אתה עושה ניסן ב׳ ואמרה תורה ראשון הוא לכם ר׳ נתן אומר את חדש [האביב] חדש הסמוך לאביב אתה מעבר ואי זה זה הוי אומר זה אדר (מכי׳ בא ב). מנין שאין מעברים את השנה אלא בבית דין הגדול שבירושלים תלמוד לומר ראשון הוא לכם (שם). מעשה שעיברו השנה שלשה רועי בקר (ר׳ קריספא בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ ר״ה ב ו). אמרין כל מי שספיקה בידו לעבר את השנה ואינו מעברה כאילו עובד עבודה זרה (שם סנה׳ ג א). אין מעברין את השנה אלא ביהודה ואם עיברוה בגליל מעובר׳ וכו׳ אין מעברין את השנה בגליל ואם עיברוה מעוברת (שם נדרי ו יב). כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה מצאתי נחמיה איש בית דלי (ר׳ עקיבא, יבמ׳ קטו.). אין מעברין את השנה לפני ר״ה ואם עברוה אינה מעוברת (סנה׳ יב.). יצא יעקב לחוצה לארץ ובקש לעבר את השנה בחוצה לארץ אמר לו הקב״ה יעקב אין לך רשות לעבר את השנה בח״ל (פדר״א ח). מכאן אמרו אפילו צדיקים וחכמים בח״ל ורועה צאן ובקר בארץ אין מעברין את השנה אלא ע״י רועה צאן ובקר (שם). — ובסהמ״א: עבר (חזקיהו) השנה לעצת בית דין והפסח שעשה היה בחדש הראשון והשם הנכבד קבלו בראיות ברורות רק שגג שגגה קטנה שלא עבר ביום שעבר לפני החדש הראשון (ראב״ע, אגר׳ השבת א. קבוצ׳ קוגטרס׳). כשמעברין בית דין את החדש מפני שלא באו עדים כל יום שלשים היו עולים למקום מוכן ועושין בו סעודה ביום אחד ושלושים שהוא ראש חדש (רמב״ם, קדוה״ח ג ז). ועל זה סומכין ומעברין חדש אחר חדש או עושין חדש חסר אחר חדש חסר (שם יח ט). — ואמר הפיטן: והתבוננו קבוע שנים ולתקנם במרץ אלהיכם המשכילכם לחסר ולעבר בתרץ (את פני מלך, יוצ׳ שבת הפסקי׳ ב).

—פֻעַ׳, *עֻבַּר, רק בינ׳ במקורות הקדומים, מְעֻבָּר, מעובר, מְעֻבֶּרֶת, מעוברת, — א) נקבה שֶׁנִּתְעַבְּרָה, הָרָה: החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה בזמן שהולד של קיימא הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו (יבמ׳ ד א). אף בת כהן לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר (שם ז ג). האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך לא תנשא ולא תתייבם עד שתדע שמא מעוברת היא צרתה (שם טז א). היתה

אחד עם א.עבר, וּפִעֵ׳ במובן פ״י, עשה שיעבר הזרע אל הנקבה. וכן בארמ׳ עדא, עָבַר, עַדָּא, עִבֵּר, ומזה עִדּוּי, עי׳ ערבו.]

[1] [ואמרו בירוש׳: רב אמר מאברין ושמואל אמר מעברין מאן דמר מאברין מוסיפין לה אבר מאן דמר מעברין כאשה עוברה, ע״כ. וכעין זה בבבלי (שם נג.) ועי׳ עוד א.עִבּוּר ה).]

מעוברת ואמרו לה מה טיבו של עובר זה מאיש פלוני וכהן הוא רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים נאמנת (כתוב׳ א ט). מעוברת חבירו ומינקת חבירו לא שותה ולא נוטלת כתובה (סוט׳ ד ג). ארבע נשים דיין שעתן בתולה מעוברת מניקה וזקנה (רבי אליעזר, נדה א ג). המעוברת לעצמו המינקת לעצמו או שותה או לא נוטלת כתובתה (תוספת׳ סוט׳ ה ג). לא ישא אדם מעוברת חברו ומינקת חברו משום שנ׳ אל תסיג גבול עולם ובשדה יתומים אל תבוא (שם ג ז). התירו למעוברת שתהא טועמת דבר מועט מפני סכנות נפשות (שם מקוא׳ ז ו). דומה שאשתי מעוברת עכשיו שאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני (ב״ב קמז.). הייתה אשה אחת מעוברת ורואה אחד מהם אומרת לו נביא מה בבטני וכו׳ (תנחומ׳ ויקר׳ י, בובר).—ומ״ר מְעֻבָּרוֹת, מעוברות: שנים שקידשו שתי נשים ובשעת כניסתן לחופה החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה וכו׳ ומפרישין אותן שלשה חדשים שמא מעוברות הן (יבמ׳ ג י).—ובספה״א: עזבתי אשתי מעוברת ואי[ני] יודע אם הולידה זכר או נקבה (גנזי שכטר א, גינצבורג 239). ודע שהאלרחה וההריון הכווב הם שמות נרדפים להריון כווב בסבת התקבצות מים ברכומיים ברחם ותראה כמעוברת זמן מה ואחר יתרוקנו פתאם (רס״ט ספרוט, עין כל [פרוש קאנון א״ס], כ״י ביהמ״ד שכטר 80:).—מְעֻבָּרָה, ואמר המשורר: דעה כי הזמן אשת נעורים המעברה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר).—וְעֻבַּר, בהשאלה לְזָכָר: אויל עבר שמועה יחבל לו כחבלי אשה הרה מעולה (ב״ז ב״ם יע עז).—ב) חדש מְעֻבָּר, שנה מְעֻבֶּרֶת, שעברו אותם, חדש שהוסיפו לו יום אחד, שנה שהוסיפו לה חדש אחד: ראוהו בית דין וכל ישראל נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר (ר״ה ג א). וכן בגליות נוהגין אחד מעובר ואחד שאינו מעובר היו נוהגין תמוז בזמנו והאב מעובר וכו׳ (תוספת׳ ערכי׳ א ח). מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר (רב, ר״ה יט:). עד מתי שואלין עד שתגיע זמנה של רביעה וכו׳ אם היתה שנה מעוברת נותנין לה עיבורה (תוספת׳ תעני׳ א ג). כגון שהיתה שנה מעוברת עיבור שנה ל׳ יום (ר׳ משרשיא, ערכי׳ ט:).—ובספה״א: ואסקינן הא אתרוג ראש השנה שלה ט״ו בשבט דחדשים ולא שלתקופה בין בפשוטה ובין במעוברת ואיזו היא שלתקופות זו שלפני מנין יונים (תשו׳ הגא׳ הרכבי רמג). ואם היתה שנת בצרת בארץ ישראל ומסביב והנה אין זרע אף כי אביב הנקבע השנה פשוטה או מעוברת גם אין ספירה נספרת (ראב״ע, הקד׳ א לפרושו על התורה, כהנא, ג, 67). והשנה המעוברת אם יהיו חדשיה כסדרן. תהיה יתרה על השנה הסדורה שלשים יום (רמב״ם, קדוה״ח יב ג).—ומ״ר, מְעֻבָּרִים, מעוברין: אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברין בשנה ולא מוסיפין על שמנה חדשים המעוברין (שם יח ט).

—התפ׳, *הִתְעַבֵּר, נִתְעַבֵּר, נִתְעַבְּרָה, — א) שנעשתה מְעֻבֶּרֶת, הרה: גזל פרה ונתעברה[1]) אצלו וילדה וכו׳ משלם כשעת הגזילה (ב״ק ע א). עצבונך בזמן שהאשה מתעברת פניה מכוערות ומוריקות כל ג׳ חדשים הראשונים (אדר״נ א). ר״מ סבר אימתי לבשו כרים הצאן בזמן שעמקים יעטפו בר ואימתי עמקים יעטפו בר מאדר מתעברות באדר ויולדות באב (ר׳ יוחנן, ר״ה ח.). וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב וכו׳ שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר (תהליםא, מו״ק ט.). בשלמא אונן משום לא לו יהיה הזרע אלא ער מאי טעמא עבד הכי כדי שלא תתעבר ויכחיש יופיה (יבמ׳ לד:). הרי שבא על אשת חבירו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג (ע״ז כד:). ר׳ לוי בר חייתא אמר מביאה ראשונה נתעברה א״ר אלעזר לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה (מד״ר בראש׳ מה). והיתה הגר אומרת להם שרה גברתי אין סיתרה כגלוי נראת צדקת ואינה צדקת אילו היתה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברה ואני בלילה אחת נתעברתי (שם). כל השירות שבעולם נאמרו בל׳ נקבות לומר מה הנקבה הזאת מתעברת ויולדות וחוזרת ויולדת כך הם הצרות באות עליהן והיו אומרים שירות בלשון נקבות (שם שמות כג). הנואף הזה כשהוא הולך אצל אשת איש והיא מתעברת הימנו נמצא אותו ממזר שאין לו דין חלק בנכסי בעלה והוא יחלוק עם בניו בנכסים (שם במד׳ י). — ובהשאלה, נִתְעַבְּרָה הארץ: ובמקום שיפקוד להם הקב״ה להעלות ולהמטיר שם מגשימי׳ מיד הארץ מתעברת וצמחה כאשה אלמנה שהיתה מעוברת מזונות (פדר״א ה).—*נִתְעַבְּרָה הנשמה בגוף,

[1]) [במדב״מ: ועיברה. וכן בירוש׳ ובתוספת׳ (י א).]

נכנסה אל תוכו: והנה כבואה נשמה זה להתעבר בגוף זה אם הוא צדיק צריך הקב"ה להביא יסורין על הצדיק הזה וכו' וכיון שאין ביד הצדיק עון כלל ונלקה על חנם בעבור הנשמה אשר נתעברה בו צריך הקב"ה להרבות שכרו לעוה"ב יען שנצטער כדי לתקן את הנשמה המתעברת בו (ר' אליהו, סבע מוסר כג). ואפשר לומר דכל זה רמזוהו רז"ל באומרם צדיק וטוב לו צדיק גמור כלומר הנשמה שנתעברה בו היא נשמת צדיק גמור ולא נתעברה בו כ"א להדריכו ולשמרו לבל יכשל בשום דבר (שם).—ב) נִתְעַבֵּר עם העיר, נתוסף על גבול העיר, נתחבר עם העיר: ואילו שמתעברין עמה נפש שהוא ארבע אמות על ארבע אמות ר' יהודה אומר כתליה ווזיה מתעברין עמה וכו' וגדר וכורגנין שבתוכה ובית שבים מתעברין עמה ואילו שאין מתעברין עמה וכו' (תוספת' עירוב' ו (ה) ד-ה). עיר של רבים שחרבה ונשתיירו בו גודריות גבוהות עשרה טפחים אף על פי שאין צורות פתחיה ניכרין הרי זה מתעברת להיות כעיר (שם ז ד). יכול אני לעשות שתהא בית מעון מתעברת עם טיבריא (ר"ש בן לקיש, ירוש' שם ה א). —ג) נִתְעַבְּרָה השנה, נעשתה שנה מְעֻבֶּרֶת, נִתְעַבֵּר החֹדש, נעשה חֹדש מְעֻבָּר: קראו את המגילה באדר הראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר השני (מגל' א ד). המשכיר בית לחברו לשנה נתעברה השנה נתעברה למשכיר השכיר לו לחדשים נתעברה השנה נתעברה למשכיר (ב"מ ח ח). הואיל והחדש מתעבר והשנה מתעברת מה החדש אחד ממנויו אף שנה אחד ממנויה (מכי' בא ב). ר' אומר ניסן לא נתעבר מימיו וכו' רב אמר תשרי לא נתעבר מימיו (ירוש' ר"ה ג א). העיד ר' חנניה איש אונו אם אינה (השנה) יכולה להתעבר ביהודה שמעברין אותה בגליל (שם נדרי' ו יג). שנה תמימה וכו' וחכ"א מונה שנים עשר חדש מיום ליום ואם נתעברה נתעברה למוכר (יומי' סה:). ראויה היתה אותה שנה שתתעבר ומפני מה לא עיברה אלישע ששנת בצורת היתה והיו הכל רצין לבית הגרנות (סנה' יב.).

*עֹבֶר, עובר,—א) תה"פ, של הזמן שכבר עבר, קֹדֶם ל- [1]), früher als; antérieurement; before, prior to: כל שקדם הקדשן את מומן או מום עובר להקדשן ולאחר מכאן נולד להם מום קבוע ונפדו

[1]) [עי' Jacob, ZDMG 1901, 136.]

פטורין מן הבכורה ומן המתנות (בכור' ב ג). מצות מאימתי מברך עליהן רבי יוחנן אמר עובר לעשייתן (ירוש' ברכ' ט ד). כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן [1]) (רבי יהודה אמר שמואל, פסח' ז:).—ב) *כמו עָבָר: עלינו לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה לכל עוברי פניה (דונש על מנחם 9). ותאבה ותאפה כתובים באל"ף ובלא אל"ף ומבטאם שוה ולא נוכל להפעילם לכל עוברי פניהם כי אם אלף מיוסד בהם (שם 25). — ג) בדקדוק, שז"ת, כמו עָבָר: כי אין הפועל העובר ממנו כמו יצא יבא כי אם בא כמו קם (ג' ספרי דקדוק לר"י חיוג, הול' נוע 43). ובושו וכו' והוא על משקל הפועל העובר שאתה מספר בעד הרבים שכבר בושו (שם). והעוברים בתוספת נון בראש האבנים לאות הבנין (רד"ק, מכלול, סדה"פ כד.). ובאו על תכונתם להורות כי כן היה המשפט בכלם לולי דמיונם אל העוברים (שם).—ואמר המליץ: אין אלוה מבלעדיך אין מלך זולתך אתה בעובר ובהווה ובעתיד (ר' אליהו, סבע מוס' יח).—ומ"ר כקי: בני חטאת חדל בקש על העוברות ויכפרו לך (ב"ז ב"ס, כא א).—ד) פֹּעַל עֹבֵר, שפעולתו עֹבֶרֶת מהפֹּעֵל אל הפעול, פֹּעַל מִתְעַבֵּר, יֹצֵא: הפעלים נחלקים על שלשה דרכים כי מהם מה שלא יהיה לעולם כי אם עובר כמו אמר שמר וכו' ומהם מה שיהיה עומד לעולם וכו' גבר גדל וכו' (ר"י א"ת, הרקמה יד, 82).

*עָבָר, שז"ת, — הזמן שעבר, פעל המסמן פעולה שנעשתה כבר, Vergangenheit; passé, prétérit; past tense, preterite: וכל המדקדקים הסכימו דעתן לשקול כל המלות שיש להם עבר ועומד מגזרת פעל (ראב"ע, לחות ה:). אולי אבנה מגזרת בן ועוד יתכן. שהבן הוא כדמות בניין והאב כמו היסוד וכן חסר ה"א וכן כל חי תאר או פעל עבר (הוא, ברלשי' יו ב). להורות על רבים נמצאים שפעולתם לזמן עבר והנמשל פעלתם (רד"ק, מכלול, סדה"פ ז.). ועשו כן בעבור שלא ידמה הצווי לעבר (שם כד.). ורוב ענין במשקל וכמנין הכל הכל ורעיון העבר אין העתיד עדין וההוה כהרף עין אם כן דאגה מנין (ר' זליגמן הולמא,

[1]) [ואמרו שם: מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא אמר רב נחמן בר יצחק דאמר קרא וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי אביי אמר מהכא והוא עבר לפניהם ואבע"א מהכא ויעבר מלכם לפניהם, ע"כ.]

מלאה המוסף ה.). ויתכן שיתחברו בכל חלקי הבנין בין בעבר ובעתיד שהם בבחינת פעלים ובין בבינוני ובמקור שהם בבחינת שמות (צ"ז, הל"ע רכב). כל עבר נפעל מפעלים שפאיהם עי"ן ולמדיהם ה"א יוצאים אצלנו מן הכלל (ר"ש פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי 92).

עֻבָּר, עובר, ש"ז, מ"ר עֻבָּרִים, עוברים, עוברין, — ולד במעי אמו, Embryo(n), foetus[1]: בת ישראל שנשאת לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר (יבמ' ז ג). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה וכו' (ב"ק ה א). בהמה שמת עוברה בתוך מעיה והושיט הרועה את ידו נגע בו בין בבהמה טמאה בין בבהמה טהורה טהור (חול' ד ג). הלוקח עובר חמורו של נכרי והמוכר לו אף על פי שאינו רשאי וכו' פטור מן הבכורה (בכור' א א). המחתך את העובר במעי אשה ברשות בית דין והזיק פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים (תוספת' ב"ק ו יז). לא תחתך נכרית העובר במעיה של בת ישר' (שם ע"ז ג ד). מוכר לו בהמה ומשייר לו עוברה (ירוש' דמאי ו ג). אפילו שניהן או' על העובר שבמעיה ממזר הוא אינן נאמנין (שם קידוש' ד ז). כתיב כי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה וכו' מה ת"ל הרה מגיד שאין מתחייו' עד שיכה במקום עוברה (אבא יוסי בן חנן, שם ב"ק ה ו). מיילד' מבחוץ אבל לא מכפנים לא תכנים ידה לפנים שלא תמיק את העובר במיעיה (שם ע"ז ב א). וכל היולדת לתשעה עוברה ניכר לשליש ימיה (ר' נחמן, יבמ' לז.). שלש נשים משמשות במוך קטנה מעוברת ומניקה וכו' מעוברת שמא תעשה עוברה סנדל (רב ביבי, שם). דכתיב שופך דם האדם באדם דמו ישפך איזהו אדם שהוא באדם הוי אומר זה עובר שבמעי אמו (סנה' נז:). ר' אליעזר סבר עובר ירך אמו ור' יהושע סבר עובר לאו ירך אמו (חול' כח.). — ומ"ר: אין ממירין לא אברים בעוברים ולא עוברים באברים ולא עוברים ואברים בשלימים (תמו' א ג). המוכר מעשרו' שדהו לחבירו וכו' עוברי בהמתו לחבירו לא עשה כלום (ירוש' דמאי ו ג). היה רבי מאיר אומר מנין שאפי' עוברים שבמעי אמן אמרו שירה שנאמר וכו' (ברכ' נ.). בן נח נהרג בדיין א' וכו' משום רבי ישמעאל אמרו אף על העוברין (סנה' נז:). — ובסהמ"א: ולמה

1) תרגי' ד"ר מויא.

חוששת שמא מת עוברה (נגזי סכטר ב, גינלבורג 170). בת כהן שבא עליה ישראל אין חוששין שמא נתעברה אלא טובלת ואוכלת לערב וכו' הוכר עוברה הרי זו מקולקלת למפרע עד מ' יום שכל המ' יום אינו עובר אלא מים בעולם הוא חשוב (רמב"ם, תרומו' ח ג). אבק נקרא מגין העובר להוציא הכוחות המתחדשים על הקרום ועוצר הבטן (גרבוני, אורח חיים, בהריון, כ"י ביהמ"ד סכטר). — ואמר הפיטן: על הכל יתגדל מלך כל סוד עמו כי עד תום זה החדל עובר ירך אמו (מן היוס, ליומי פורים, כנף רננים, מג.). — *וְעֻבָּר של דגים, ביצים של דגים: ידע אנא מפרשה בין עוברי דגים טמאין לעוברין דגים טהורין עוברי דגים טמאים עגולין עוברי דגים טהורין ארוכין (כהן בר נח, ירוש' ע"ז ב י). קרבי דגים ועוברן[1] אין ניקחין אלא מן המומחה (בב, ע"ז מ:). כסימני ביצים כך סימני עוברי דגים (שם).

עֲבָרָה, ש"נ, מ"ר סמי' עַבְרוֹת, — א) כמו מַעְבָּרָה, שֶׁעֹבְרִים בה נהר וכדומ', Furt; gué; ford: ועברה העברה לעביר את בית המלך ולעשות הטוב בעינו (ש"ב יט יט). ראו אנכי מתמהמה בְּעַבְרוֹת[2] המדבר עד בוא דבר מעמכם להגיד לי (שם טו כח). ועתה שלחו מהרה והגידו לדוד לאמר אל תלן הלילה בְּעַבְרוֹת[2] המדבר וגם עבור תעבור פן יבלע למלך ולכל העם אשר אתו (שם יז טז). — ובסהמ"א: ומצאתי בדברי הגאונים ז"ל שאם המחוז יבש שאין הספינה יכולה להתקרב ביבשה כדי שיעשו כבש מותר לירד בעברה היא בוצית קטנה שהעברה היא כגשר (שבלי הלקט, שבת קיא). — ב) *שהמ"פ מן עָבַר, — כמו עֲבִירָה: צריכה להיות בודקת וכו' יתרות עליהן כהנות בשעה שהן אוכלות בתרומה רבי יהודה אומר אף בשעת עברתן[3] מלאכול בתרומה (נדה א ז). תיפתר בשהיה החמור טעון גדיים ובשעת עברתן פשטו צואריהן ואכלו מפתח החנות (ר' יוסי בי רבי בון, ירוש' ב"ק ב ד). מנא ליה מעשר גמר עברה עברה מבכור (זבחי' לז:). שהעברה שאני עובר קשה היא שנאמר ועברתי בארץ מצרים (מד"ר שמות טו). — ג) *כמו

1) [פרש"י ביצים שלהן. ופרש עמנ' לו שהוא כמו ovaria, עי' תיאוד' במד"ר (ברא"ש לו, 336, הערה 11), וגם PSm, Thesaurus, ערך וברא.]

2) [כך הכתיב, והקר' בְּעַרְבוֹת, וכן בתרגומים.]

3) [במדב"ם: עבירתן.]

הַעֲבָרָה,—פס״פ מן העביר ה), כתב עברה, כמו כתב עבורי: וכל בית הכנסת שתראה את כתב עברה הזה יקראוהו ויעשו כאשר פירשנו (רקע״ג, מספר הגלוי רלד).

עֶבְרָה, ש״נ, סמ׳ עברת, כנ׳ עברתי, עברתך, עברתה, עברתו, מ״ר עברות, סמ׳ עברות, עברות.—כעס, זעם, חרון אף, Zorn; colère; fury: ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה (בראש׳ מט ז). הנה יום יי׳ בא אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לשמה וחטאיה ישמיד ממנה (ישעי׳ יג ט). מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים מרדף בלי חשך (שם יד ו). שמענו גאון מואב גא מאד גאותו וגאונו ועברתו לא כן בדיו (שם טז ו). היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי (הוש׳ ה י). אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (שם יג יא). כה אמר יי׳ על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו׳ א יא). הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים אפך אם בים עברתך כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה (חבק׳ ג ח). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים (תהלי עח מט). אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך (שם פה ד). כי כל ימינו פנו בעברתך (שם צ ט). מי יודע עז אפך וכיראתך עברתך (שם יא). רצון מלך לעבד משכיל ועברתו תהיה מביש (משלי יד לה). בלע יי׳ וכו׳ הרס בעברתו מבצרי בת יהודה (איכ׳ ב ב).—עברת יי׳: בעברת יי׳ צבאות נעתם ארץ ויהי העם כמאכלת אש (ישעי׳ ט יח). על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת יי׳ צבאות וביום חרון אפו (שם יג יג).—עברת זדון: זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (משלי כא כד).—עם עברה: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז (ישעי׳ י ו).—דור עברה: גזי נזרך והשליכי ושאי על שפים קנה כי מאס יי׳ ויטש את דור עברתו (ירמי׳ ז כט).—אש עברה: ושפכתי עליך זעמי באש עברתי אפיח עליך ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית (יחזק׳ כא לו; גם כב כא; לא; לח יט).—שבט עברה: זורע עולה יקצור און ושבט עברתו[1] יכלה (משלי כב ח). אני הגבר ראה עני בשבט עברתו (איכ׳ ג א).—יום עברה: יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפני׳ א טו). לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות (משלי יא ד).—ואמר בן סירא: אל תבטח על נכסי שקר כי לא יועילו ביום עברה (ב״ס גני׳ ה ח). יום עברת יי׳: כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו (יחזק׳ ז יט). גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ ובאש קנאתו תאכל כל הארץ (צפני׳ א יח).—ומ״ר, יום עברות: כי ליום איד יחשך רע ליום עברות יובלו (איוב כא ל).—ובסמ׳: קומה יי׳ באפך הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית (תהל׳ ז ז). הפץ עברות אפך וראה כל גאה והשפילהו (איוב מ יא).—ובתו״מ: אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיו כל צרכיהם לפניך (רב חסדא בשם מר עוקבא, ברכ׳ כט:). שהיא (גבורת גשמים) אוספת את העברה שנא׳ אספת כל עברתך (מד״ר בראש׳ יג). ד״א פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נתחטא עלי נתמלא עלי עברה כאשה עוברת (שם שה״ש, פתחתי אני). באותה שעה נתמלא הקב״ה בעברה עליו (ר׳ שמלאי, תנחו׳ ואתחנן ו).—ואמר המשורר: נמחו כמבול לטהר ארץ לא מטוהרה היא נח נמלט מעברה ויצא בשלום ותשורה (ראב״ע, אחד רבה אמונתך).—ומ״ר, ואמר הפיטן: שונאי תוכחות ומוסר פורעים עברות יובלו וברגז שבעים (אמתי סמו, יוצ׳ ב שבוע׳). אויל מוכן לעברות מה לכהן בקברות (ירדה להליל, יוצ׳ שבה״ג).

***עֲבֵרָה,** עבירה, ש״נ, מ״ר עברות, עבירות—מעשה של מי שעבר על מצות אלהים, נרדף עם עון, חטא, Überschreitung des Gesetzes; transgression de la loi; of the law —: על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו). תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה ועל החמורות היא תולה עד שיבא יום הכפורים ויכפר וכו׳ עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה לחבירו (יומ׳ ח ח-ט). והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה (אבו׳ ב א). שבעה מיני פורעניות באין לעולם

---

1) [קשה, רש״י פרש: שבט חמתו שרודה בני אדם כלה והולך. ובעין זה ראב״ע, ר״י נחמיאש ורלב״ג. רד״ק בשרשיו מפרש בשם אביו עברתו כמו עבור, השבט שחובטין בו התבואה, אבל זה רחוק. והשבע׳ גרסו: עבדתו.]

על שבעה גופי עבירות (שם ה ח). עבירה יש לה קרן ואין לה פירות (תוספת' פאה א ג). בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים הגשמים נעצרין (רבי שמואל בר נחמני, ירוש' ברכ' ה ב). (לולב) גזול פסול משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה (ר' אמי, יומ' ל.). גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה (ר' נחמן בר יצחק, נזיר כג:). דאין אדם מתכפר בדבר הבא מן העבירה (רבה, תמור' כ:).—עבר עֲבֵרָה: כל המזכה את הרבים אין מספיקין בידו לעבור עבירה כדי שלא יהיו תלמידיו נוחלין העולם והוא יורד לשאול (תוספת' יוה"כ ה (ד) י). ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה (דבי רבי ישמעאל, ברכ' יט.). כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם (ר' אליעזר, שם כח:). כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו (רב הונא, יומ' פו:). כל העובר עבירה אפילו יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאלו עבר כל השנה כולה (חגי' ה:). אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות (ר' מאיר, סוט' ג.). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי (שם).—ובספהמ"א: חנופה יש בכאן אני וחבירי גנבנו אני וחב[ירי גזלנו אני וחבי]רי עברנו עבירות רעות אני וחבירי עשינו מעשים מקולק[לים] וכו' (גנזי שכטר א, גינצבורג 203).—וְעִבֵּר עֲבֵרָה: ענש הכתוב את הנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה (ר"ע, סנה' ע.). — ובפרט בעניני עֲרָיוֹת וזנות: כל מקום שיש קדושין ואין עבירה הולד הולך אחר הזכר ואיזו זו כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי ולישראל (קידוש' ג יב). ג' מיני הדרוקן הן של עבירה עבה ושל רעב תפוח וכו' סימן לעבירה הדרוקן (שבת לג.). אין טחינה אלא לשון עבירה וכך הוא אומר תטחן לאחר אשתי (ר' יוחנן, סוט' י.). בדין שתהא בת ראויה להיות כבן סורר ומורה שהכל מצויין אצלה בעבירה אלא גזירת הכתוב היא בן ולא בת (רבי שמעון, סנה' סט:). מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה (ר' יצחק, שם עה.). שבשעה שהולך אדם לחטוא השטן מרקד לו עד שגומר את העבירה (מד"ר במד' כ).—וכן דבר עֲבֵרָה: כל העושה דבר עבירה ומתבייש מוחלין לו על כל עונותיו (רב, ברכ' יב:). שניהם לדבר עבירה נתכוונו (רבה, מגל' יב.). מלמד שתבען (פרעה למילדות העבריות) לדבר עבירה ולא נתבעו (ר' יוסי בר' חנינא, סוט' יא:). — וְהִרְהוּר עֲבֵרָה: ג' עבירות אין אדם ניצל מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע (רב, ב"ב קסד:).—וכנוי לערוה: יוסף משלו נתנו לו פיו שלא נשק בעבירה על פיך ישק כל עמי צואר שלא הרכינו לעבירה וישם רביד הזהב על צוארו ידיו שלא משמשו בעבירה ויסר פרעה את טבעתו גופו שלא נגע בעבירה וילבש אותו בגדי שש (רשב"ג, מד"ר ויקר' כג). — ובספהמ"א: כי העבירה האחת ממני שוקלת עבירות רבות משלו מפני שעבירתי מכוסה וצפונה ועבירתו נראית ומפורסמת (ר"י א"ת, סו"ה, יחוד המעשה ה). חושק בנות נכר ועוזב רעית חיקו עברותיו גשו לשמוע (ר"י חריזי, תחכמ' כ). — ובמשמ' עֲרָיוֹת: כל הקרובים בעבירה יורשים ככשרים כיצד היה לו אח או בן ממזר הרי זה יורש ככשר (שו"ע חו"מ נחלות, רעו ו).

*עֻבָּרָה, עוברה, עֻבֶּרֶת, עוברת, — ס"כ, — מְעֻבֶּרֶת[1], הרה, Schwangere; enceinte; pregnant: עוברה[2] שהריחה (מאכל ביוה"כ) מאכילין אותה עד שתשוב נפשה (יומ' ח ה). חצרות היו בירושלים בנויות על גבי הסלע וכו' ומביאים נשים עוברות[3] ויולדות שם ומגדלות שם את בניהן (פרה ג ב). עוברות ומניקות מתענות תשעה באב ויום הכפ' ושלש תעניות שניות של ציבור (תוספת' תענ' ג (ב) ב). באותה שעה אמר (רבי) אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל (ירוש' כתוב' יב ג). האומר לשפחתו הרי את שפחה וולדך בן חורין אם היתה עוברה זכתה לו (גיט' כג:). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה (יומ' פב.). כיצד תולות (נשים הישנות במטה אחת את הדם שנמצא בה) זו בזו עוברה ושאינה עוברה תולה עוברה בשאינה עוברה וכו' היו שתיהן עוברות וכו' (נדה ס:). כל אותן י"ג שנה שהיה חושש רבי את שיניו לא הפילה עוברה בארץ ישראל ולא נצטערה יולדת (ר' יוסי בר אבין, מד"ר ברא' לג). לאשה עוברת שנחבשה בבית האסורין ילדה שם בן גדל אותו הילד עבר המלך לפני בית האסורין התחיל אותו הילד לצוות אדוני המלך למה

---

1) [בהשמטת מ"ם הבנין, כמו מועט, ממועט, ע' Segal, Gram. of Mishn. Heb. §. 62, 130.]

2) [במדב"מ: עברה.]

3) [במדב"מ: עברות.]

אני חבוש בבית האסורים אמר לו המלך בחטייה של אמך את נתון כאן (ר' לוי, שם דבר' ט).--ובסהמ"א: העוברת שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר במעיה בין בסם בין ביד (שו"ע חו"מ, חובל תכה).— ואמר הפיטן: כעברה המליטה בטרם יבא חבל (אדיר ונאה, יוצ' שבת אחר שבוע').--ועי' עוד עֻבָּרָה.

עֶבְרוֹן, ש"ז,—אולי כמו עֶבֶר, ואמר הפיטן: גם אל מרים נמסר מעין באר גנים עליו עת שיר עונים ישקה נאות מדבר בסביבותיו חבר פרת וציץ שרון וכעת הכל עברון מות ולא חיים (כנף רננים, פזמוני כ).

עַבְרוּת, ש"נ,—כמו עָבָר: כי הביא מה שנתחלף בלשון והשוה בטעמים שהביא המאמרות העומדות שהם לא עברות ולא עתידות (דונש, תשו' על רסע"ג 122).

עִבְרִי[1], — **א)** ת"ז, נק' עִבְרִיָּה, נ"ר עִבְרִים, עִבְרִיִּים, עִבְרִיּוֹת, עִבְרִיֹּת,—שהוא מבני ישראל; hebräisch; hébreu; Hebrew: ויאמר מלך מצרים למילדות העִבְרִיֹּת אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה (שמות א טו). וירא (משה) איש מצרי מכה איש עִבְרִי מאחיו (שם ב יא). והנה שני עִבְרִים נצים (שם יג). כי תקנה עבד עִבְרִי שש שנים יעבד (שם כא ב). כי ימכר לך אחיך העִבְרִי או העִבְרִיָּה ויעבדך שש שנים (דבר' טו יב). לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העִבְרִי והעִבְרִיָּה הפשים (ירמ' לד ט).— **ב)** שז"נ,—כל אחד ואחד מבני ישראל, Hebräer; hébreu; Hebrew: כי לא יוכלו המצרים לאכל את העִבְרִים לחם (ברא' מג לב). ויאמר (פרעה) בילדכן את העִבְרִיּוֹת וראיתן על האבנים (שמות א טז). ותאמר (בת פרעה) מילדי העִבְרִים זה (שם ב ו). האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העִבְרִיֹּת (שם ז). יי' אלהי העִבְרִיִּים[1] נקרה עלינו (שם ג יח). מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה העִבְרִים (ש"א ד ו). התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעִבְרִים כאשר עבדו לכם (שם ט). ושאול תקע בשופר בכל הארץ לאמר ישמעו העִבְרִים[2] (שם יג ג). כי אמר[3] פלשתים פן יעשו העִבְרִים חרב או חנית (שם יט). ועברים[4] עברו את הירדן (שם ז). ויאמרו פלשתים הנה עִבְרִים יצאים מן החרים אשר התחבאו שם (שם יד יא). והעברים[2] היו לפלשתים כאתמול שלשם (שם כא). ודוד ואנשיו עברים באחרנה עם אכיש ויאמרו שרי פלשתים מה העִבְרִים האלה (שם כט ב-ג). ויאמר אליהם עִבְרִי אנכי ואת יי' אלהי השמים אני ירא (יונ' א ט). — ובתו"מ: שני גיטין שכתבן זה בצד זה ושנים עדים עברים באים מתחת זה לתחת זה ושנים עדים יוונים באים מתחת זה לתחת זה את שהעדים הראשונים נקראים עמו כשר עד אחד עברי ועד אחד יוני ועד אחד עברי ועד אחד יוני באין מתחת זה לתחת זה שניהם פסולין (גיט' ט ו). יש בעבד עברי מה שאין בעברייה ובעברייה מה שאין בעבד עברי עבד עברי יוצא בשנים וכו' (ספרי דבר' קיח).—והלשון והכתב העברי: ד' לשונות נאים שישתמש בהן העולם ואילו הן לעז לזמר רומי לקרב סורסי לאילייא עברי לדיבור וכו' עברי יש לו לשון ואין לו כתב בחרו להם כתב אשורי ולשון עברי (ירוש' מגל' א יא). בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש חזרה וניתנה להם בימי עזרה בכתב אשורית ולשון ארמי בירו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש והניחו להדיוטות כתב עברית[5] ולשון ארמי (מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא, סנה' כא:). בלשון עברי שמו יין ובלשון ארמי שמו חמר (ר' יהודה הלוי בר שלום, תנחו' שמיני ז).—ובסהמ"א: ולא יעבור מן הפירוש הזה בלשון העברים (דונש, תשו' על רסע"ג 14). זה מקרא

1) [קדמונינו פרשו באופנים שונים, וז"ל: ר"י אומר כל העולם כולו מעבר אחד והוא (אברהם) מעבר אחד ר"נ אומר שהוא מבני בניו של עבר ורבנן אמרי שהוא מעבר הנהר והוא משיח בלשון עברי, ע"כ (מד"ר ברא' מב). ומהמפרשים העברים וגם החדשים יש סברים כמו ר"נ ויש סברים כפרוש הראשון של רבנן ואלו הם הרֹב. ודעת רֹב החקרים נטה שהשם הוא אחד עם השם חַבִרי הנזכר באגרי עמרנה, עי' Böhl, Kanaanäer u. Hebräer, 83 ff. במקרא נתיחד השם לשמושים אלו: בפי הנכרים (ברא' לט יד; ש"א ד ו); בפי ישראל כשהוא מדבר אל הנכרי (ברא' מ טו; יונ' א ט); להבדיל בין ישראל לנכרי (ברא' מג לב; שמות א טו); וכן גם תאר לאברהם (ברא' יד יג); ולעבד מישראל להבדילו מעבד כנעני (שמות כא ב).]

1) [צורה מלאה זו דרשו במד"ר (שמות ג) בשתי תבות, וז"ל: למה הוא קורא אותם עבריים על שם שעברו ים, ע"כ.]

2) [השבע' גֹרסים: העֲבָדִים, עי' בפרושו של סגל.]—3) [כך הכתיב, והקרי: אמרו.]

4) [השבע' מנקדים וַעֲבָרִים, עי' בפרושו של סגל.]—5) בפרוש ר"ח הגרסה: עברי.

לשון עברי של חומש (רש"י, מגילה ג.). וזולת זה ממנהגיהם ממה שנוהגים גם כן העבריים בלשונם (ר"י א"ת, הרקמ' XI). ואין להקפיד על צאת הכוכבי' שיש לו שני פירושים שכמה עברי יש בתלמוד שלשונם שוה ופירושן חלק (ספ' יראים קב, לג:). תקרא ספר מגיד סתר אמרי שפר אל דת עברים אל סוד משקל כבד וקל גם עקלקל הא לך טורים (קבלה על מלאכת השיר ב. ביבולאר **19**).

עֲבְרִיאֵל,—שם מלאך: השר הששי **עבריאל** וכל מחנהו (ר"נ בר"י אלחנן, עמ"ה, הקדמ' ד, ס.).

*__עִבְרִיָּה__, ש"נ, מ"ר עִבְרִיּוֹת — אשה מבני ישראל. — עי' עִבְרִי.

עֲבֵרִיִי, ש"ז,—של עֲבֵרָה: אמנם אם היה העון המחייב זה אמונה כוזבת או מעשה **עבריי** שהם ב' חלקים ראשונים אשר אליהם תחלק התורה האלהית (ר' אברהם ביבאגו, דרך אמונה ג, כג:).

*__עֲבַרְיָן__, עבריין, ש"ז, מ"ר עֲבַרְיָנִים, עברייניס.—מי שֶׁעָבַר על התורה, עֹבֵר עֲבֵרוֹת; Gesetzesübertreter; transgresseur; transgressor: אמר רב המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי וכו' ורב אמי אמר נקרא **עבריין** שכך אומנות של יצה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך (נדה יג:).—ובסהמ"א: כי העושה זה הוא **עבריין** גמור אשר לא יאבה השם סלוח לו (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, קעז:). ואם הוא **עבריין** באחת מכל מצות האמורות בתורה במזיד ולא עשה תשובה אינו היי' לא להחיותו ולא להלוותו (ספ' יראים מז). וצריכים העדים להעיד מה שהם יודעים לפני בית דין אם יתבעו בית דין שנאמר או ראה או ידע וכשראה אדם **עבריין** בדבר צריך להעיד עליו (ר"א הקראי, ספ' ג"ע, דין העדים, קלד:). וזה כמו שיתגבר הקטן בגדול כשיהיה שונא או הנקלה בנכבד **והעבריין** בנזיר אלקים (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ' ג יח). קרא עליו ערער שמעון הנז' וקרא לו **עבריין** כי הפר חק השבועה (פרי הארץ, שו"ת ב, חומ' טוען ונטען א). גי"ה הגיעני ע"ד **עבריין** א' שהערים באלו מכר חמצו לנכרי ועבר עליו הפסח (חתם סופר, או"ח קו). — ומ"כ: על דעת המקום ועל דעת הקהל וכו' אנו מתירים להתפלל עם **העבריינים** (תפל' ערבי יוה"כ). ולא כאלה הרשעים **העבריינים** הקמים ביחוד בב"ה ומהש"י אינם יראים (הקנה, כוונת ק"ש).

עֲבַרְיָנוּת, עבריינות, ש"נ,—מעשה העבריָן, עֲבֵרָה: אם אין בית דין מכין ועונשין אותו על **עבריינותו** והן אמת כהא דהיתרא הלזה אלמלא כתוב אפשר לאומרו מכח סברא ישרה (כסא לבית דוד ב ע). ואם נשאת **בעברינות** תצא (ר' בנימין, שו"ת כא).

עֲבִירוֹן, שם מלאך רע: השר השביעי **עבירון** גווניו כדמות עבים והוא וכל מחניהו מתלבשים בעבים המסבבים בעולם כל מיני נזיקין (ר"נ בר"י אלחנן, עה"מ, שער קריאת ארבע טו, פד::).

*__עִבְרִית__, ש"נ,—כמו עִבְרִיָּה: ראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס אמר להם רבן יוחנן בן זכאי ראיתם ריבה זו מה היא אמרו לו **עברית** כום זה של מי הוא אמרו לו פרש ערבי אחד (מכי' יתרו א).—ובפרט הלשון והכתב העברי: גט שכתבו **עברית** ועדיו יונית ועדיו **עברית** עד אחד עברי ועד אחד יוני וכו' כשר (גיטי' ט ח). משנין שטרות מעיברית ליוונית ומיוונית **לעיברית** ועושין לו קיום (תוספת' ב"ב יא ח). קראה (את המגלה) גיפטית **עברית** עילמית מדית יוונית לא יצא וכו' גיפטית לגיפטים **עברית** לעברים וכו' לא יצא (מגיל' יח.). אין כותבין לא **עברית** ולא ארמית ולא מדית ולא יוונית כתב בכל לשון בכל כתבים לא יקרא בו עד שתהא כתובה אשורית (סופרי' א ו). או ששוה אותיותיהן (של תפילין) או שכתבן **עברית** או שעשאן כמין קמיע הרי אלה פסולים (מסכ' תפילין, הל' קירכהיים). —ובסהמ"א: לשון הקדש הברית אשר היא לשארית בשקלו **העברית** במשקלים זרים (תשו' תלמידי מנחם ד). כי יש מלות בלשון **עברית** מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה (רש"י, שמות כז ב). ולא רצה באמרו ולשון עלגים הלועזים אשר אינם מדברים **עברית** כלל (ר"י א"ת, הרקמה VI). ועי' עִבְרִי.

עַבְרְנוּת, ש"נ,—אולי כמו בערות: וידוע כמו כן שהדתות ההם המדמים לדתנו הם דברים שאין להם פנימיות אלא ספורים ודמיונים שהתכוון להם המדמה לכבוד עצמו ולאמר עליו שהיה כפלוני ופלוני והתבארה **עברנותו** לנגד החכמים ונעשה דבר שחוק וליצנות (ר' נחום מערבי, אגרת תימן להרמב"ם **9**).

עבש[1], ממנו עָבַשׁ.

---

[1]) עי' שרש עפש, וקרוב לזה גם אבש.

עָבַשׁ¹), פ״ע, עָבְשׁוּ,—עָבְשָׁה מנופת החבית, וכיוצא בזה, כמו עָפַשׁ: עָבְשׁוּ ²) פרדות תחת מגרפתיהם נשמו אוצרות נהרסו ממגרות כי הביש דגן (יואל א יז).—ובסהמ״א: בטיט הפריכם ועבש וכוח אונם הרטיט (רסע״ג, עבודה, קובץ מעשה ידי גאוני׳ ג, 18). הגפן הובישה והתאנה אומללה ועבשה ועין המים יבשה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 27). משכב מנוחה אלי אבות אוי נבחרה גופת קדושים בלי תרקיב ועובשת (רסב״ג, אכסוף לספר, לפנת פענח, קבץ על יד ז, 26). לשונם ברע שתו ויין ענושים ישתו גאותם בקרבם עבושה ועליהם תכסה הבושה (ר׳ עזרא הבבלי, הוכח׳ מוס׳, הקדמו׳). אל תתפאר בחכמה כי חכמת אדם אין נגד ד׳ משיב חכמי׳ אחור בחכמתו ולא בגבורה כי כחה עובש בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש (ר׳ שלמה אלעמי, אגרי המוסר, ז:).

***עֹבֶשׁ**, עובש, ש״ז, מ״ר עֳבָשִׁים, עובשין,—א) מין תפוח, ועצו, כמו חֹבֶשׁ, חַבּוּשׁ: וכן היה ר׳ יוסי אומר שורשי העובשין והתפוחין והאתרוגין של קטן לתלותן בחופתו או על פתח חנותו הרי אלו מצטרפין (תוספתי עוקצ׳ א ה).—ב) *עִפּוּשׁ ורקב, Schimmel; moisi; mould (mucor) (שימעמל) הוא אשר נראהו לפעמים על לחם יבש וישן (סייהאלק, תולדות הצמחים תקנו).

¹) עי׳ הערה לקמן.

²) תרגום השבע׳ ἐσκίρτησαν δαμάλεις, ובעבר׳: רפשו פרות. ואין להכריע אם באמת היתה למתרגמי יואל נסחה אחרת, או זה תרגום עפ״י סברה, עכ״פ כבר אמרו גם החדשים, כי אין כאן שום מקום לדבר על הפרות. ת״י: אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון, ע״כ. ור״ל נתעפשו, והביא גם ריב״ג את ת״י והוסיף: מן קול אלמשנה ועל הפת שעיפשה ויג׳אנש קול אל ערב פי ע׳יר הד׳א אלמעני עבש עליה אלושח׳ אי יבש והד׳א אלמעני הו אלאליק ענדנא בעבשו פרדות אי יבשת באנה קאל יבשו, ע״כ. ובעבר׳: מלשון המשנה וכו׳ ודומה לזה מה שאומרים הערב בזולת הענין הזה עבש עליה אלושח׳ ר״ל יבשה הצואה, וזו המשמ׳ יותר נאה אצלי בעבשו פרדות כאלו אמר יבשו, ע״כ. [ועי׳ גם לקו״ק קמז.] רש״י כמו ת״י במשמ׳ נתעפשו, וכך רד״ק. [וכן מנחם, אבן בוחן, עי׳ עטרת צבי לכבוד גרץ 106]. רב החדשים פרשו כמו ריב״ג במשמ׳ יבש, וקצתם הגיהו לפי התרגום היוני. והיותר נאות לפי הנסחה המקבלה הוא פרושו של ת״י שהסכימו עליו רב הקדמוני׳. ועי׳ ערך מגרפה וערך פרדה.

***עַבְשׁוּת**, ש״נ,—אולי כמו עֹבֶשׁ ב), רקב, חלשה: וכן מי שקיים בהם עבשות על אלהינו ית״ש עושה נוראות (ר״י הדסי, JQR. VIII, 434).—ובמשמ׳ עפוש: קול מבשר אתה שומע מבשר ברכה משמיע ישועה ליבושת המים ונאות גרן ויקב וירק דשא ולטהר עבשות אויר ארץ לא מטוהרה (רס״פ, ארבע כוסות, כוס תנחומים ד).

א. **עבת**, ממנו עָבוֹת, עָבֹת.

עָבֹת, עבות, ת״ז, נק׳ עֲבֻתָּה,—אילן עבת, שיש בו עלים הרבה, dichtbelaubt; feuillu; leafy: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל (ויקר׳ כג מ). ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבות ויזבחו שם (יחזק׳ כ כח). ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עֲבֻתָּה מקום אשר נתנו שם ריח ניחח (שם ו יג). צאו ההר והביאו עלי זית וכו׳ ועלי עץ עבת לעשות סכות ככתוב (נחמי׳ ח יה).

ב. **עבת**, ממנו ב. עָבַת.

ב. **עָבַת**, — קל לא נמצא.

—פעי׳, יְעַבְּתוּהָ. — עִבֵּת את הדבר, עשה את הדבר למשחק: השר שואל והשפט בשלום והגדול דבר הות נפשו הוא ויעבתוה ¹) טובם כחדק ישר ממסוכה (מיכ׳ ז ג).—ובסהמ״א כמו עִוֵּת: וסקלו נתיבותיה ועבתו

¹) השבע׳ תרגמו ἐξελοῦμαι, שר״ל שרף, ואולי היתה לפני מתרגם מיכ׳ נסחה: ויבערוה, ת״י: ווי עליהון דקלקלוה, ע״כ. פרש במשמ׳ קלקול. תרג׳ ירוש׳: עבדנוה כקלעיה דחיבין, ע״כ. במשמ׳ עץ עבת. ריב״ג: ומנ הד׳א אלמעני הוא ויעבתוה אלצ׳מיר אלד׳י פי ויעבתוה ראג׳ע אלי הות נפשו יקול אנהם יפננון אל׳שר ויפרעונה. ע״כ, ובעבר׳: ומהענין הזה (של אלה עבתה) ויעבתוה הכנוי שבויעבתוה שב אל הות נפשו הוא אומר שהם מסעיפים הוות נפשם, כלומ׳ מה שיש בלבך מן הרע מסעיפים אותו ומגדילים בו, ע״כ. רש״י כמו תרג׳ ירוש׳ מלשון קליעה. [וכך ר״י קרא: לשון עבותות וגדילים (ברכת אברהם לכבוד ברליגר 25). ור״א מבלגנצי: מעבתים ומגדילים את הרע וכו׳ כמו מעשה עבות, ע״כ.] וכך רי״ק: ויעבתוה פרוש וישלשלוה כי הם שלש בפסוק השר והשופט והגדול, וכך רד״ק. והחדשים קצת מפרשים כמו עִוֵּת, עִוְּתוּ המשפט, וקצתם סברים כי הנסחה משבשת. והנראה כי מהשרש הערבי עבת׳ a) שחק, עשה דברים בטלים [השאר חסר בכ״י המחבר].

a) عبث

מלותיה ותיבותיה (ר"י א"ת, הרקמה, הקדי).—וכמו קלע וסרג: סוף גדל במים וכו' ותוכם ספוגי רך וממנם יעבתו הכסאות ויעשו סלים ושאר דברים (ליגדא, רא"י למודים א ז, ל.).

עָ"ג, ר"ת — על גב, על גבי; עובדי גלולים.

עגא, — עי' עָגָה.

עָגָב, — עי' עוּגָב.

עגב[1], ממנו עָגַב, עָגָב, עֲגָבָה.

עֶגֶב, ס"ז, מ"ר עֲגָבִים,—א) אהבה ותאוה לְהִזְדַּוְּגוּת בין זכר לנקבה, Liebesverlangen; amour sensuel; sensuous love: ושמעו את דבריך ואותם לא יעשו כי עֲגָבִים בפיהם וכו' והנך להם כשיר עֲגָבִים יפה קול ומטיב נגן (יחזק' לג לא-לב).—ואמר הפיטן: ויהי לאבל כנור ושיר ועגב הקודרים ברנה ותודה התהלך בשג: (אסוב ארחמנו, סליח' לצו"ג). זכור סבב צקלג ונגב עמלק יושב בארץ הנגב פגרו טוב רואי מנשף בעגב (זכור. יולי פרשי זכור). וההפרש בין ידיד לאהוב היא אהבת החשק והעגב לא כאהבת נשים כי היא אהבת מסוגלה ונקראת ידידות הנפש (ר' שלמה ב"ר שמואל, ספר המלילה, בכר 16).—ושירי עֲגָבִים, שירת עגבים, ואמר המשורר: אי ישן מחדש גילים אי שירת עגבים כל דם נאסר לאצילים בלתי דם ענבים (רא"ע, אי ישן). כל א' וא' מרבה רננים ושירי עגבים ופניהם פני להבים (קובץ על יד ט, סדר מעיר, 11). ונראה אסור בענין הנשים המגדלות בניהן בשירי עגבים ודברי חשוקים לפי ששירים אלו מטמאים הגוף והנפש (ר' אליהו, שבט מוסר כז).—ב) *מ"י מן עֲגָבוֹת, עי' עֲגָבָה.

עָגַב, פ"ע עָגְבָה, עָגְבָה, תְּעַגֵּב, תְּעַגְּבָה,—עָגַב האיש, עָגְבָה האשה, התאוו להזדוג וב"ז הזדוגות בשרית, sinnlich lieben; aimer sensuellement; to love carnally: ותתן תזנותיה עליהם מבחר בני אשור כלם ובכל אשר עָגְבָה (יחזק' כג ז).—ועָגְבָה אל פלוני, השתוקקה אליו להזדוג בו: אל בני אשור עָגָבָה פחות וסגנים (שם יב). — ועָגְבָה על פלוני כמו"כ: ותזן אהלה תחתי ותעגב על מאהביה אל אשור קרובים (שם ה). לכן נתתיה ביד מאהביה ביד בני אשור אשר

1) [בערב' עג'בa), תמה, העריץ; עג'יבb) אהוב.]

a) عجب b) عجيب

עָגְבָה עליהם (שם ט). ותעגב[1]) עליהם למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה (שם יו). ותעגבה על פלגשיהם אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם (שם כ).—ובמשמ' חָשַׁק, ואמר המשורר: אילת על דוד עגבה יום יום לראותו תאבה בליל ברחובות סבבה עד תמצא את שאהבה (רא"ע, אילת על דוד). בא יום ולא היום אשר קויתי בו ממך חמדת לבבי ורתי ואעגבה בבוז תמול הפחתי (עמנו', מחב' א). תשכבנה על מטות קרשות שן עם הבנים תקוצנה בבעלים תעגבנה נתינים (שם). עשיתי לי משם עוגב למו עופרים בה אעגבם יחד הרם דגליך (רס"פ, יריעות שלמה יח:).—*וביג' פעו': לי עגובה ברה כחמה וטובה על יצועי תאיר כמו המאורות כלבנה יפה אדומה לבנה אך קווצות שערה בלבי שחורות (ר' סעדי אבן דנאן, מלאכת השיר, ניבויאור 12).

—פעי'[2]). *עִגֵּב, התעלס באהבים עם פלוני, Liebelei haben; courtiser; to make love to: מעתה אני נותן לך רשות להכנס בבית שבתי בו ולשחוק עמה ולעגב[3]) אותה ברצונך (מעשה ירושלמי, דה"י של משה, קא.). ונמשכו דברי אהבה ואחוה ורעות ביניהם עד שיצא הקול בעיר פלוני עיגב[4]) את פלוני ופלוני עוגבת את פלוני (חמת ישרים, סו"ם לג).

—הפעי' *הֶעֱגִיב, יַעֲגִיב,—עשה שתהא אהבה: בהושעת חרידי שגב מכף מלך נגב ויעגיב[5]) עגב הבן את הבת (כהושעתה יהודה ואפרים, ממז' ויטרי 450).

—התפ' *הִתְעַגֵּב,—כמו קל: נפשי בין פוך מאסה לשוא עלי תתעגבי (רשב"ג, אל נפשו). נודע כי בבסלה הרבה הנדוד לו התעגבה על דת דהבה כאישון ובנות (יונה נכאבה, תפלי ישרים, רם.).

עַגָּב, ס"ז, מ"ר עַגָּבִים,—מי שדרכו לעגב, מזנה ונאף, Buhler; amoureux; paramour: ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עַגָּבִים נפשך יבקשו (ירמי' ד ל).

עֲגָבָה, ס"נ, כני' עֲגָבָתָהּ,—כמו עֶגֶב: ותרא אחותה אהליבה ותשחת עגבתה ממנה ואת תזנותיה מזנוני

1) [ותעגב כתיב ותעגבה קרי.]

2) [עי' הערות הבאות.]

3) [אפשר שהוא קל: ולעגוב.] — 4) [אפשר שצריך לגרוס עוגב, קל.] — 5) [במחז' ארג' (כהושע' כשבת), הגרסה: וַיְעַגֵּב, פִּעֵ'.]

אחותה (יחזקי כג יח).—ובספהמ״א: חובב עגבה אוהב זרים (אסף ב יח ו). גם בא עד אחד שקודם הגירושים היה בין פורפיניין והאשה הנז׳ דברי עגבה ואהבה ושראה אותו פירפיניאן הוא בחצר והיה בהלון גבוה הרבה שהיה מסתכל בה וקורץ בעיניו גם מדבר עמה דברי עגבה ואהבה (תמת ישרים, סו״ת לג). — ומ״ר עֲגָבוֹת כנוי לְשֵׁת, אחורים של גוף האדם שהוא ישב עַל הם, Hüfte, Hinterbacke; hanche, fesse; hip, buttocks: עצים בעולם עצים באדם זה עצמותיו של אדם גבעות בעולם גבעות באדם זה עגבותיו של אדם (אדר״נ לא). עגבות אין בהן משום ערוה (ירוש׳ חלה ב ד). וינאץ השקד זו קליבוסת ויסתכל החגב אלו עגבות ותפר האביונה זו חמדה (שבת קנב.). א״ר אושיעה משמיה דרב אדם הראשון גופו מבבל וראשו מארץ ישראל ואבריו משאר ארצות עגבותיו א״ר אחא מאקרא דאגמא (סנה׳ לח:). למה הולד דומה במעי אמו לפנקס שמקופל ומונח ידיו על שתי צדעיו שתי אציליו על ב׳ ארכובותיו וב׳ עקביו על ב׳ עגבותיו וראשו מונח לו בין ברכיו (ר׳ סמלאי, נדה ל:).—ובספהמ״א: סנטירו יש גורסים כך ואנו גרסנו סניטרו מנגד מתניו מצדו בין צלעותיו לעגבותיו ונקרא בלשון ישמעאלים אלרצר (תשו׳ הגא׳ הרכבי ח). לפי שהעגבות[1]) שם הנקבים שמוציאין המיאוס לפי׳ בראן מאגמא דיוקרא שאינו מקום יפה (ערוך ערך אגמא). פ״א עגבותיו כבדים לו נפלו פי׳ [לא יבלו] מלט משא שאינו יכול לסבול צואתו (שם, ערך כבד). ויסתבל החגב שיהיו עגבותיו לו לסבל ומשאוי (רבנ״ס, קהל׳ יב ה, הוצ׳ ילינק). בכנורות על השמינית אחשב שהוא כלי זמר יש בו שמנה יתרים הנקרא (גיטאר״א לטינ״א בלע״ז) ומזה המין הנקרא (לאו״ט בלע״ז) והוא עוגב בלשון הקדש כי יש לו בדמות עגבות (רלב״ג, דה״י א טו, תולה״ם ב). ובתחתית המוח יש נקב עגול ובו יוצא המוח לחוט השדרה עד העגבות (ר״מ אלדבי, ש״א ד, מו:). שני צידי החיק במקום שקבועים הירכיים ועושים נטייתם לצד הפנים הוא נקרא בל״ה עגבות ובל״ל אינגווינ״א ובל״א גימע״ך (ברוך משקלוב, עמודי השמים, תפארת אדם, ע.). — וגם מ״י ״עֶגֶב: ומתחלת עצם העגבות יצאו ג׳ נתיבות מכל עגב לנתיב אחד וכולם יורדים אל הרגלים (ראב״ד, פי׳ ספר יצירה, טו.). וזה יכנס בכלי העגב שממנו יעשה הקשר הראשון (מכאה״ז בן זכריה, ספר אלמנכסור, שער העלמות, כ״י ותיקן). כל עצמות הרגל הם כ״ט ואלו הם העגב וקצה השוק ועצם העקב ועצם האריה (שם).

״עַגְבִי, ת״ז, נקי׳ עַגְבִיִּית,—של עֲגָבָה: אחרי שדברה הנערה החושקת את כל הדברים הנזכרים להקל מעליה כובד חליה מאהבה נשאה עיניה וראתה נערות אשר היו שומעות את קולה ולועגות עליה על היותה נמשכת אחרי האהבה העגביית בהיותה כעורה ושחורה (ר׳ יוסף דון יחיא, פי׳ שה״ש, סחורה אני, ו::).

עֻגָה, עוגה, ש״נ, סמי׳ עֻגַת, מ״ר עֻגוֹת,—א) חתיכה קטנה של בצק אפויה, Kuchen; gâteau; cake: מהרי שלש סאים קמח סלת לושי ועשי עֻגות (ברא׳ יח ו). ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עֻגות מצות (שמות יב לט). שטו העם ולקטו (את המן) וכו׳ ועשו אתו עֻגות והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדי יא ח). עשי לי משם (מהקמח והשמן שהיה להאשה) עֻגה קטנה בראשנה (מ״א יז יג). ועֻגַת שערים תאכלנה (יחזקי ד יב).— עֻגַת רְצָפִים, אפויה על רצפים: ויבט והנה מראשתיו עֻגַת רצפים וצפחת מים (שם יט ו).— עֻגָה לא הפוכה, לא אפויה אלא מצד אחד, ובמליצה לְעם שאין דעתו מֻישבת עליו כראוי: אפרים היה עֻגָה בלי הפוכה אכלו זרים כחו והוא לא ידע (הוש׳ ז ח-ט).—ובמדר׳: ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברהם יושב ועוסק במצות עוגות (מד״ר ברא׳ נג). תשע סאין אפתה (שרה) שלש לעוגות שלש להביץ ושלש למיני מילוטמיה (ר׳ אביתר, שם מח).— ובספהמ״א: בשר אפעה מערבין בו לחם חמץ יבש שחוק ועושין אותו עוגות כמין סלעים ומיבשין אותן ומכניסין אותן עם שאר סימנין בטריאקא (תשו׳ הגא׳ גני׳, אסף 211). שמענו שיש מקום שקורין לעוגה קליר על כן נקרא ר׳ אליעזר הקליר שאכל עוגה שהיה כתוב בה קמיעא ונתפקח (ערוך ערך קלר). קנובקאות לא איתפרש וכו׳ ושמא הן כעין עוגות של יונקי שדים שמחזירן לסולתה לעשות להם חלובה (ר״ש, חלה א ה). ועוד צריך ליהזהר שלא יאפו עוגה קטנה בצד פשטי״דה פן יאכל העוגה בחלב (התרומה, או״ה סא). נשאל לרבינו מאיר על עוגות התינוקות שכותבין עליהן האותיות ותיבות איך אוכלים אותם התינוקות ביו״ט (מרדכי, שבת שסט). דברים אלו עוגה בלי הפוכה בלבל כמה דברי׳ אשר אין להם שחר (רשב״א, משמרת הבית על תורת הבית, בית הכבוס א׳). ואם

---

[1]) [בהוצ׳ קוהוט: עגביות.]

ישעם לי טעם מעדנות שרים הסרוחים על ערשותיהם כטעם **עוגת** רצפים תחת צל רתם ברתום מרכבות כבודך על ראשי ההרים (רס"ס, ד' כוסות, כוס ישועות ח).—ובחכמת הרפואה, שפך דם שנקרש, placenta [1] sanguinis: ואם לא יהיה שם חפזה חזקה אך כשיהיה טפה טפה ותהיה **בעוגות** אז ראוי שתהיה ההקזה מעט מעט (קאנון ג ס א ז).—וְעוּגַת הרחם: והנה זאת הליחה הדקה המדבקת היא מתעבית מידי זמן זמן אשר אחרי התעבותה בשלימות נקראת אז בלשון החכמים **עוגת** הרחם ובל"ל פלאצענטא אוטערינא (ברוך מסקלוז, עמודי השמים, תפארת אדם, ג:). — ובמלאכת הרכבת הרפואות, רקיקי רפואה קטנים, pastilli [1]: או יעשה (מהסמים הנזכרים שם) **עוגות** וישתה מהן במי כסבור (כרבוני, אורח חיים, בהליי הראש א, כ"י ביה"מ סכטר). וראוי שתבא ההרקה בעת שלא תהיה קדחת ואע"פ שהנהנה לפעמים תקל השקוי הנה המורסא מחזירתו וראוי שיתמעט מהם **העוגות** הקובצות[2]) ואע"פ שיהיו חזקים כמו **עוגות** ברבריש וביחוד בעת העצר הטבע (קאנון ג יד יב). **עוגות** ורדים חצי זוג ומעט מסחיטת אפסנתין (שם יג ד א). **ועוגות** הכוכב חזקי תועלת מן הפוקות (שם ה יב). תאר **עוגות** אפעה וכו' ולא יאות **לעוגות** אלה כל אפעה אבל וכו' וכשימות תוציא קרביו וכו' ואחר תעשה **עוגות** רקיקות (שם מזכרת הרפואה א א ב). ואם לא יהיה שם חפזה חזקה אך כשיהיה טפה טפה ותהיה **בעוגות** אז ראוי שתהיה ההקזה מעט מעט (שם ג ה ז). ויקח בכל בוקר כמו דראמה **עוגות** מקנפורה עם מעט מהיולי הניו' וזה תואר **העוגות** עלי וורדים וכו' (יצחק בן טודרוס, בהר לחי).—ב) *עִגּוּל,—כמו חוג, Kreis; cercle; circle: מה עשה (חוני המעגל) **עג עוגה** ועמד בתוכה (תענ' ג ח). ואמר המשורר: על כן לא תמדד **עוגתו** ולא יודע שעור קומתו (ראב"ע, חי בן מקיץ).—ג) בור עגול, כמו עוּגִיָּה, עוּקָה: אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך כלים אבל שוחט הוא לתוך **עוגה**[3]) של מים (חול' ב ט). מוכר אדם **עוגתו**[1]) של מים לנכרי ומחליף עמו משכח למוצ"ש ואינו חושש (תוספת' מו"ק א א).

1) תרג' ד"ר מויא.

2) עי' ערך קבץ.

3) [ס"א עוגא, במדב"ם: העוגל, וכן מביא ר"יי וכן גרסת הערוך והוא מביא גם גרסה אוגן, וכן גרסת הרי"ף וכ"י מינכ'. וכן גרס הרמב"ם, ועי' כסף משנה, (הלכ' שחיט' ב ה); גם ד"ס.]

א. **עגה**, ממנו *עָגָה, א. *עָגָה.

*__עָגָה__, עגא, אגא, ש"נ,—לשון עגה, לשון לעז, המונית: אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו וכו' תנא ובגבולין ובלשון **עגה**[2]) (סנה' קא:).— ובסהמ"א, עוּגָה: על זה ידוו כל הדוויים ותוסיף הדאגה כי הענינים הראויים להסתר בסתר המדרגה ידרשום בגבולים ובלשון **עוגה** (ספ' היכל הקד', מנה' קנא' 123).

א. *__עָגָה__, פ"ע, דבר בלשון עגה, חרף ולעג: ויתכן להיות מהענין הזה בחנפי לעגי מעוג כלומר **עוגים** בלעגיהם כלומר שהם מחרפים אותו ומיחסים אליו מן הגנות מה שהם **עוגים** בו ודבקים בו והמלה הפוכה ושעורו **עוגי** לעג[3]) (ר"י בן גנאח, ספ' השרשים לריב"ג, שרש עוג).

ב. **עגה**, ממנו ב. *עָגָה.

ב. *__עָגָה__[4]), פ"ע,—הִכָּה, קִוָּה: וכבר אמר המשורר בענין העכוב והתוחלת פאת צפון וגם תימן אצוה שלומי לך ואחותי תחוה אצוהן וגם אבבה **אליהן** ואעגה ועדיהן אקוה (שם, שרש עגה).

*__עִגּוּג__[5]), ש"ז, מ"ר עִגּוּגִים, גנדרנות, הִתְיַפּוּת, Schön-tun; coquetterie; coquetry: שכן דרך אשה מנאפת

1) [כך בדפו'. ובהוצ צוק"ם: משכיר אדם עונתו.]

2) [פרש הערוך (ערך אגא), וז"ל: אגא פי' בגבולין חוץ לירושלים בל' אגע בלשון ליעוג שאינו צריך לכך. ויש אומרים אגא [כמו עגה] כל לשון שאינו עברי הוא עגה והוא הדין בירוש' אבל משום הכי בגבולין שבירושל' לא משתעי בלשון עגה, ע"כ. ורש"י פרש: לעז שאינו הוגה באותיותיו בלשון הקודש שלנו אלא שאר לועזין עגה לשון בלעגי שפה. ל"א עגה לשון עוגה מקום שיש בו חבורת בני אדם שמדברין דברי חול, ע"כ. ולוי ואחריו קוהוט ויסטר' סברים שהוא אחד עם אגא בתרג' השמרוני במקום ויקב (ויקרי כד יא). אבל קשה לומר שהבריתא הביאה את התרג' השמרוני. וברור שהיה להם בטוי לשון עגה או אגא. ואפשר שבשם זה קראו ללשון השמרונים, וזוהי כונת הפרוש של המשנה (ירוש' סנה' י א) המובא אצל לוי: ר' מנא אומר כגון אילין כותאי דמשתבעין, ע"כ. ועי' גם פלישר אצל לוי (ח"א 278).] —3) [שתי התבות האחרונות נמצאות במקור הערבי.]—4) [שרש זה המציאו ר"י חיוג' וריב"ג לגזור ממנו תעגנה (רות א יג), ועי' הערה לערך עגן.]

5) [כמו עִגְעוּג מן עִגְעֵג.]

לעשות עגוגים ובעגועים למצוא חן (סלרית הנחלה פח).

*עָגוֹל, עִיגוּל, ס"ז מ"ר, עִגּוּלִים, עיגולין, — א) כלי עָגֹל שלכבשים אל תוכו תאנים בצורת עוגה עֲגֻלָּה: ליטרא קציעות שדרסה על פי עגול ואינו יודע באיזה עגול דרסה (ב"מ ג:). — ובפרט עוגה עֲגֻלָּה של תאנים או של פירות אחרים: רבי יהודה אומר כל שיש בו שנוי חייב להכריז כיצד מצא עגול ובתוכו חרס ככר ובתוכו מעות (ב"מ ב ח). השוכר את הפועלים לעשות בנטע רבעי שלו הרי אלו לא יאכלו אם לא הודיען פודה ומאכילן נתפרסו עיגוליו נתפתחו חביותיו הרי אלו לא יאכלו (שם ז ז). כתב בחרס ונתן על פי חבית בנייר ונתן על פי עיגול חייב להכריז (תוספת׳ שם ב ד). על דעתיה דחזקיה אפילו עיגולי׳ מן גוא עיגולין אפילו רמונים מן גוא רמונים (ירוש׳ שבת ז ב). וכיון שהגיע זמן מולדיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח וכו׳ והקב"ה שולח מלאך משמי מרום ומניקה אותם וכו׳ ומלקט להם שני עגולין אחד של שמן ואחד של דבש (מד"ר שמות א).—וְעִגּוּל של דבלה: באמת אמרו העיגול של דבילה שנטמא מקצתו תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו וכו׳ היו שני עיגולין וכו׳ לא יתרום מזה על זה (תרומ׳ ב א). מצילין סל מלא ככרות ואף על פי שיש בו מאה סעודות ועגול של דבלה וחבית של יין (שבת טז ג). ביצין שנקפו בקערה הרי זה חבור וכו׳ טרפן במשקין חבור טרפן במימי עצמו הוכשרו הרי הן כעגול של דבלה (תוספת׳ טבול יום ב יא). כל מקום ששנה ר׳ נראין עדיין המחלוק׳ במקומה חוץ מעיגול של דבילה דדין מודה לדין ודין מודה לדין (ר׳ זעורה, ירוש׳ יבמ׳ ד יא). בעיגול של דבילה והוציאו לר"ה בקורה והוציאו לר"ה ר׳ יהודה אומר אם לא יכול האחד להוציאו והוציאו שנים חייבין (שבת צג.).—וְעִגּוּלֵי דבלה: אלו מציאות שלו מצא פירות מפוזרין מעות מפוזרות כריכות ברשות הרבים ועגולי דבלה וכו׳ (ב"מ ב א). סקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרת כולם בהקפה אחת תורמין ומעשרין מזה על זה (תוספת׳ תרומ׳ ג י). כל העגולין טהורין אין מביאין טומאה חוץ מעיגולי דבלה מפני שהן יושבין תחתיהן בפקיעות (ר׳ יוחנן בן נורי, שם אהיל׳ יב ה). עיגולי דבילה שנפלו משקין על מקצתו הרי הוא נוטל עובי שלש אצבעות על רוחב מלא קציעה דברי ר׳ יהודה וחכמים אומרים אין נוטל הימנו אלא מקום משקה בלבד (שם טבול יום ג יב). וכיון שהגיעו אצל פרוזדאות אמרו להם להיכן אתם הולכין אומרין להם לעשות שני עגולי דבילה במכתשת שלפנינו ובעלי שעל כתפינו (תעני׳ כח.).—עִגּוּל בְּעִגּוּלִים: א"ר אבהו כד משיב רבי שמעון בן לקיש לר׳ יוחנן הסאה פוטרת את הכל א"ל וכי עיגול בעיגולין דבר ברי שהתרום׳ עולה בידו ואת אמרת דבר קל הוא אף הכא קל הוא ויתבוניה שנייא הא בעיגולין שכבר בטלו (ירוש׳ חלה א ה). שאני שונה עיגול בעגולים עולה (ריש לקיש, יבמ׳ פא.). — עִגּוּל שלג, כמו כדור של שלג: עגולי שלג המשוקעים במקוה הרי אלו מעלין (תוספת׳ מקוא׳ ה ח). —ובספה"א: עיגולי דבלה הגדולים מעלין את הקטנים הקטנים מעלין את הגדולים (והזהיר שמות עד). עד שיקפלו המקצועות הסכינים שהם מיוחדים לחתוך התאנים כשעושים מהן עיגולין נקראין מקצועות וכו׳ ואף העיגולין עצמן נקראין בן על שמן (ר"נ, נדרי׳ פא:). והלכה למשה מסיני שעיגול של דבלה שנטמא מקצתו תורמין לכתחלה מן הטהור שבו על הטמא שבו ולא העיגול בלבד שהוא גוף א׳ אלא אפילו וכו׳ שני עיגולין או שתי אגודות או שתי ערימות אחת טמאה ואחת טהורה בצידה לא יתרום מן הטהור על הטמא לכתחלה (רמב"ם, תרומ׳ ה ז).—וְעִגּוּל של פַּת: כשהתאנים לחין כותשין אותן במכתשת ומעמלין אותן בידים ועושין מהן כעיגולי פת[1] (ערוך ערך דבל). ומעיד אני עלי שמי׳ וארץ איך עיני ראו ולא זר בעיר ויניציא יע"א שהגוים מוכרים עיגולים וגלוסקאות גילושות בחמאה ולא עכבו המורים לקונים ואוכלים אותם בפומבי (ר׳ רפאל מלדולה, מים רבים, סו"ת יו"ד יב). ואין לבקש היתר מטעם דרוב פעמים גילושי׳ העיגולי׳ עם מים רותחי׳ ויהי׳ חלוטי׳ (חתם סופר או"ח קלח). — ושל מאכלים אחרים: מ"מ האוכל המגביה העגול ע"י כף מהקערה ובה עגול א׳ הרי נאסר העגול והכף ומרק המועט שבתוכו (שם). ואחר הנחה זו שיש בכמה מקומות פירורי חמץ אפי׳ שהיה אחד מאלף בכל מקום שהוא נגד התערובות כולו מ"מ אם נעשו ממנו עגולים קטנים ויהי׳ בתוך עגול קטן פירור חמץ קטן ולא יהיה בעיגול ס׳ כנגדו (שם). —

[1]) [ע׳ מד"ר (ויקר׳ ו): תרין עיגולין דפתא.]

ב) *קורה עגלה של עץ או גלגל של טיט שסוחטים בהם את הענבים בגת: ושוין אלו ואלו שטוענים קורות בית הבד ועיגולי הגת (סבת א ט). בין העגולין[1]) לזגין רשות הרבים (טהרי י ח).— ובסהמ"א: ומניחין אותן על הזגין ואותו יין שיוצא מהן נקרא תמר והן העיגולין דקאמר עיגולי הגת (ערוך ערך טלפח).— דעדשין לאו גת עצמה הוא אלא עיגול של טיט שמכביד על ענבים שבגת לדורכן (תוספי כדה, ד"ה הדפין, סה.).— ג) *קו עגל וסובב שכל נקדותיו רחוקות מן המרכז במרחק שוה Kreis; cercle; circle: שהמרובע יתר על העיגול רביע (אהלי יב ו). —ובכלל צורה עגלה: והראה לו דמות הלבנה במים כדמות עגול כמין גבינה עגולה (קנהי לט.).— ובסהמ"א: והדבר ידוע שרוחב העיגול הוא אלכסונו של מרובע החקוק בתוכו (אלפסי, סבת ג.). ודבר עגול כי מרבעת לה מתוכו ומפקע עיגול שסביב הריביע לא משכחת ביה ד' מרובעים אי לא הוי עיגול: קרוב לששה (רש"י, סבת ה.). ומזה נאמר לכלי שמתארין בו את העגול מחוגה ובמחוגה יתארהו (ר"י א"ת, ספי הסרסי לריב"ג, חוג). כל אחד מבני המיעים שפסולת המאכל סובבת בהן הן הנקראין דקין וכו' ויש מהן מלופפין ומוקפין זו לפנים מזו בעיגול כמו נחש שנכרך (רמב"ס, סחיטה ו יג). כל חכמי האומות הולכין סביב העיגול ודעתם ליגע עד הנקודה ואין להם צד על מה שיסמכו לידיעת אותה הנקודה מאחר שאינה מסורה להם (ג'יקאטיליא, גנת אגוז ג, ע:). וימהר ויעש עגול מאבנים ויעש עליהם עצים קטנים (ר"י חריזי, תחכמוני לז).— זריעות של ירקות, נטיעות של גפנים וכדומ' בצורת עִגּוּל: והא אלו ד' המקומות שד' עיגולין הללו פוגמין זה בזה ונמצא ירק מכחיש בירק וכו' אם היה זה העגול זרוע תלמיו שתי זורע את תלמי זה ערב כדי שיהא מנוכר למראית העין (תסוי הגהי הרכבי תכה). הרוצה למלאות כל גנתו מיני ירקות רבים ולא ירחיק ביניהם עושה כל הגנה ערוגות מרובעות אפילו ששה על ששה ועושה בכל ערוגה חמשה עיגולין ארבעה בארבע רוחותיה ואחד באמצע (רמב"ס, כלאים ד טו). וכשתסתכל הצורות תמצאם ז' על ז' והם מ"ט גפן ויצאו מהם ד' גפנים חוץ מן העיגול (סס פי' ס ה).— וחתיכת בד בתבנית עגלה שנשאו היהודים על בגדיהם בארצות הנוצרים לאות קלון: לפיכך אותם עגולים ירוקין שגזרו המלכו' שכל יהודי מחויב להיות לו אחד בבגדו כדי שיכירו בו שהוא יהודי מותר לצאת בהן וכו' דודאי לא ישלפנו מפחד המלכות (הלבוש, או"ח סא כג).— ובחכמת השעור והתכונה וכתיבת הארץ: העגול בג' פנים בסביבה בחוט ובגג (מסכת המדות א ד). מצבה עגולה אשר ראשה וכן תושבתה שטח עגול אשר קוטרו י' אמות וגובה המצבה י"ד אמה ואתה יכול לדעת את תשברתה אם אתה מונה את קוטר העגול אשר הוא י' במנין עצמו ויהיה ק' (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת ד ה, הלופה מארץ הגר א א, 26). והחלק הראשון אם תהיה התושבת מעגלת אתה פוחת מרובע חצי קוטר העגול מן מרובע הקו היוצא מהתושבת אל הראש והנשאר מן מרובע הקו הזה קח את גדרו והוא יהיה גובה המוצק (סס, 28). כל עיגול אין לו ראשית (ראב"ע, אגרת השבת ה, קבולי קוטרי). יש מחלוקת גדולה בין חכמי האומות במדת העגול (סס ו). והנה סוד כל התנועות על שלש דרכים התנועה האחת מהמוצק שהיא כנקודה בתוך עגולה וזאת תנועת האויר והאש שהיא תנועה מלמטה אל מעלה (הוא, ספי לחות, א.). כי בירושלים עצמה מזרחים ומערבים רבים ושמזרח ציון דרך משל איננו מזרח בית המקדש ועגולי אפקיהם נחלקים על דרך האמת אשר לא ישיגום החושים (ר"י א"ת, הכוזרי ב כ, הירספלד 87). וכאשר תרחיק המחשבה שהארץ כדורית ושהיא חלק אחד ממאה וששים ושש מעגול השמש (סס ג מט). כאשר הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בעגול כן שרש כל ההרגשות במוח (הוא, כוח הן ג). כשם שהיוצר חפץ להיות האש והרוח עולים למעלה והמים והארץ יורדים למטה והגלגל סובב בעיגול וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן שחפץ בו (רמב"ס, תשובה ה ד). תבנית שם נגזר מן בנה וענינו בנין הדבר ותכונתו ר"ל תארו בריבוע והעיגול והשילוש וזולתם מן התארים (ר"ס א"ת, מו"נ, א, ג.). עוד יש תמונ' אחר' גופנית מעוגלת לא כעגול הכדור אלא עגול אחר ואתה צריך להכירו והיא התמונה שהחכמים יקראו אותה משופע עגול והוא דומה בתבניתו ומצבו לאוהל נטוי וקרקע המשופע (ר"י הישראלי, יסוד עולם א ד, עז.). והעיונית (חכמה) מעיינת

[1]) [פרש רה"ג: עיגולין של טיט ועושין אותן כמין ריחיים ושמן ים, וכן בערוך ערך ים.]

בקיים ושטחים בגשמים על דרך כלל ועל דרך שיכלול שטחי כל הגשמים ויצייר השטחים והרבוע והעגול והשלוש וכו' (רס״ע פלקירה, ראשית חכמה 42). והנקרא זה התבנית בשם הסובבו עגול (ר״י אבן עקנין, ספ' מוסר ג כא). ראוי לנו לחזור לבאר ולסדר לתלמידים אפני ראשי ועקור עגולי רקיע השמיני (דוד גנז, נחמד ונעים לא). שזה העגול נר' כולו מה שאין כן בשאר עגולים שאין אנו רואי' בשום א' מהם רק הציו בלבד וכו' ואינו סובב כשאר עיגולים אפי' כמלא נימא (שם לה.). והעגולים הנזכרים בזה המאמר הן תמונות שטחיות (יש״ר מקנדיא, מעין גנים מספ' סוד היסוד פנה ב). הא לך עיגול דרב נחשון גאון (הלבוש, או״ח תכח). שני העגולים של פנויות השמש (ווענדעצירקעל) עומדים במרחק שוה מן כ״ג מעלות שלשים חלקים נגד קו המשוה (יחזקאל, למודי הטבע, כו:).—קו הָעִגּוּל: כי אינו רחוק שתהיה מלת מעגל מגזרת עיגול על שהמצות הם נמשלות לקו העיגול באדם שאין אדם רשאי לעברו (ר' זרחיי מברצלונה, פי' ומשלי, הספר פנה ב, 78). ורמז בחוקו חוג ענין הכדורית שדומה לחוג שהוא הכלי שעושים בו קו העגול (שם א כז, 225). והמשל שאורך קו העגול עם היותו מהדברים שאם היה אפשר שיתבארו בשום חכמה יתבארו בחכמת הגימטריא (רלב״ג, מלחמו' ה' ו א יח). והקשת ר״ל קו העגול היוצא מן האופק על יושרו ממטה למעלה (דוד גנז, נחמד ונעים לה).—חצי עִגּוּל: ואם היא (החיצונה) עודפת על הפנימית הנכחית הצלעות ההם יהיו חסרים מחצי העגול ואם היא חסרה מהנכחית יהיו ב' הצלעות הנותרים עודפים על חצי העגול (יש״ר מקנדיא, מעין גנים מספר סוד היסוד, פנה ב כז). ההבדל שבין הזוית השלישית וחצי העגול וכו' (שם לה).—עִגּוּל הישר, עִגּוּל המישור, קו המשוה, Equator: עגול הישר קו השוה אשר לכל א' מהשמות יש טעם בדבר נקרא משוה היום מפני שכל השוכנים תחת זו הקו להם לעולם כל ימות שנה יום ולילה שווים וכו' ומה שנקרא עיגול המישור מפני שהשוכנים תחת זה הקו רואין שני הצירים וכדור הארץ נראה להם כשטח ובארץ מישור (דוד גנז, נחמד ונעים לד).—ועִגּוּל הראיה: ביאור עגול השני הנקר' אופן המפריש או אופקי או עגול הראיה או חוג הארץ (שם לה).—עִגּוּל הַהִפּוּךְ: משכנו תחת חלק עגול הפוך הסרטן הפונה לפאת אירופא (ר״ש בלוך, שבי״ע ב, יא.). משכנו באזור החום בין עגול היפוך הסרטן ובין קו המשוה (שם יב.). ועי' עוד הִפּוּךְ.—ואמר המשורר: מדברי גלגל מספור נמרצים בהדר אל גל כי יקרו העצים כל ישר מעגל בעגולו רצים (ראב״ע, אור כבוד). ועלים במתכנתם ורצים במשמרתם עלי קו והעגול נכונות מסבותיו (הוא, בשם אל אשר אמר, כהנא א, 193).—ה) ״במשמ' גלגל: ודמיון הסיבות הקרובות כהוצאת המים ממעמקי הארץ בגלגל הכלים המעלים את המים מן הבור וסיבתו הרחוקה האדם שהוא קושר הבהמה אל הגלגל ומניעתו להעלות המי' מתחתיות הבאר אל פני הארץ אך הסיבות אשר בין האדם והכלים מצועים בין שני הדברים והם הבהמה והעגולים שמניע קצתם את קצתם והחבלים (ר״י א״ת, מו״ה, הבטחון ג).

״עִגּוּלִי, עִגּוּלִיִי, ת״ז, נק' עִגּוּלִית, מ״ר עִגּוּלִיּוֹת, — של עִגּוּל, בצורת עִגּוּל, עָגֹל, kreisförmig, rund; circulaire(ar): ולמה כמות הארץ כמעשה עגולית (ראב״ע, שאלות, פז. כהנא ב, 24). כי התנועה הגלגלית הסבובית והעגולית מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע (ר' מנחם גיכלי הגולה, לקו״ק, כספס' 49). ולהיות השמש יותר גדולה מהארץ הנה בהכרח שחצי כדור הארץ יאיר תמיד מפאת השמא[1]) וצל הארץ השטוח באויר עגולי תתמעט בעגול עד יכלה חדודו (שלמה בן אברהם אבינדור, אספירא 7). כי התנועה העגולית טבעית לו (ר״י הכהן, הקד' מדרש החכמה, כ״י ברלין). וכן העמידם על מתכונתם בתמונה העגולית אשר נפלה בגורלם המוטל בחיקו ית' ואל אשר יחפוץ יטנו (ר״י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי א פט). כי אין שום מקום פנוי וריק מן הנקודה והרי היא בכח כל התמונות ההנדסיות עגולית משולשת מרובעת וזולתן לאין תכלית (הוא, כפולות יהודה ג ז, ע:). וזאת התנועה יאמר בה חלוף ולא נגד כי אין לתנועת העגולת נגד לפי שאין כנגדה התנועה הישרה וכל שכן שאין כנגדה תנועה אחרת עגולית ואע״פ שהאחת מן המזרח למערב והאחרת ממערב למזרח אין זה נגד (ר״מ אלדבי, ש״א ב, כ״ה::). ויש לך לדעת שכדור הארץ הוא עגולי וכדורי מכל ששה קצותיו (דוד גנז, נחמד ונעים א). נהגו לעשו' כדור עגולי חלולי מרצועות דקו' (וקורין לו ספירא) (שם לא). ועל שרשם (של עצי תמר) יניצו הפרחים אשר יעזבו אחריהם פרי אבני ארוך עגולי

---

[1]) [כך בדפו', וצ״ל: השמש.]

דומה בתארו לפרי האלון (פייכהאק, תולדו׳ הצמחים כט, יב). פריו עגולי ואדום בגודל פרי הקירשע וטעם בשרו טוב (שם רסד, מז).—וְעִגּוּלָיו: הששה הוא מספר עגוליו (כ״י אבוהב, פעה״ש לר׳ אברהם כהן אירירי, ו עז).—ומ״ר נקי: הצורות עגוליות אשר אתה רואה הנה הנם קרויי׳ אצלם נוללי צירדו רוצה לומר אפס ואין (כפאות לבית דוד מ, עו:). כי הצורות הטבעיות הנם תמיד מעורבות עם המנגדות אותם כמו שהם השוות ודומות עם בלתי שווי ובלתי דמוי העגוליות עם בעלות הזויות או ישרות (כ״י אבוהב, פעה״ש לר״א כהן אירירי, ד יב).

א.*עָגוּם, ת״ז, נק׳ עֲגוּמָה, מ״ר עֲגוּמִים, עגומין, עֲגוּמוֹת, עָצֵב,—כמו אָגֵם, betrübt; triste; sad: והיו בני ירושלם כותבין מירושלם הגדולה לאלכסנדריאה הקטנה עד מתי ארוסי יושב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו (ירוש׳ חגי׳ ב ב). אמר לו הקב״ה דייך אני ואתה בעולם אם אינך מקבל עליך למול דיו לעולמי עד כאן ודייה לעורלה עד כאן ודייה למילה שתהא עגומה עד כאן וכו׳ (מד״ר ברא׳ מו, תיאור׳). ונשיא שמת כל בתי מדרשות בטלין ולא היו בטלין ומטיילין בשוק אלא יושבין ועומדין עגומין ודומין כבני אדם שאין להם פרנס (שמח׳ מז::).—נפשו, נפשן עֲגוּמָה: למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה קטן שבכולם אמר אפשר שמניח אבא אחיו גדולים ושורה עמי הלך ועמד ופניו כבושות ונפשו עגומה[1]) (ספרי דבר׳ שכג). הרואה חלום ונפשו עגומה[2]) ילך ויפתרנו בפני שלשה (ר׳ הונא בר אמי בשם ר׳ פדת בשם ר׳ יוחנן, ברכ׳ נה:). לפי שהיתה נפשו של משה עגומה עליו ואמר הכל הביאו נדבתן למשכן ואני לא הבאתי (מד״ר ויקר׳ א). ד״א ועניים מרודים אלו אבלים ומרי נפש שנפשן עגומה עליהן ומי משמחן יין (שם לד). — ואמר הפיטן: חון להקת ענייך הדלים והעגומים זכור להם בריתך וברית שלשה תמימים (סדר רע״ג, סדר סליחות, תיקון ס). נאוף בת מלהלל לתת לה בעגומים זקן בא בימים (ר׳ אליה הזקן, אזהרי, קובץ מעשי ידי גאונ׳ קדמו׳ ב, 71). אתה מלא רחמים ברחמיך שמח עגומים גאלם כי הם יתומים (אתה, יוצ׳ שבת זכור). סוד כיצא בהנויה צאת עגומים לרויה (ירדת להציל, יוצ׳ שבה״ג). עדת ענמים עבור עגומים עליהם מרום הרעים ושפטם וחבטם בעשרה נגעים (עדת, יוצ׳ ז פסח). תענוג בלבוש משי ומנוח לעגומים יהי לנו מורשה לעולמי עולמים (אשיחה, יוצ׳ שבת ד אחה״פ). מה אספר ואנחות עצומות נקטה נפשי ומקהלות עגומות (אבלה, שחרי׳ צו״ג). מתי תגלה קץ שלומים ואין נביא והוזה לבשר לעגומים (שם ב, יא.). להקשיב מאמר עגומים דברים טובים דברים נחומים (גנזי שכטר ג, דודזון 167). העגומים משחת רפסון כי לא ירדה בכם עוד אסון (שם 168).—ואמר המליץ: והט אזן לשועת מתחנן ולב עגום תרנין (בן סרוק, אגרת 32). ושמעו עגומים למלאך רחמים מן המרומים קול הצעדה (כ״י הלוי, ינץ ומקים, שער השיר 98). אריכות ימים ושנות קיומים בטוב ובנעימים יהי נא מסוימים לנחם עגומים (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 82). איך לא השאתי מהוני אשה אלמנה ועגומה ולא רויתי דשן נפש יתום או יתומה (עמנו׳, מחברי כח). בידו יוביל שי למורא ומשמועה רעה לא ייראי מגיע כפו יפרנס את כל דל ועגום וישתדל לקרות הפרשה ב׳ מקרא ואחד תרגום (עזרא הבבלי, תוכחי׳ מוסר ג, טו:).—ונפשו עֲגוּמָה: ומה שהתירו רז״ל תענית חלום בשבת זהו כשיהיה החלום קשה מאד הרבה והוא שראה אותו נפשו עגומה עליו לפי שאינו יודע מהו (אוצ׳ הגא׳ א, לוין 75). כתב חקוק רשומה לשמח נפש עגומה למעלה לזקוף ולרוממה (מחז׳ איטלי׳ א, פח:).—וַעֲגוּמַת נפש: רחם על ציון כי היא בית חיינו ולעגומת נפש (תושיע) מהרה בימנו ותבנה מהרה (רמב״ם, אהבה, סדר תפלות, ברכת המפטיר).

ב.*עָגוּם[1]), ת״ז,—מגמגם, stotternd; bègue; stammering: שתה כוס רביעית יצא כל דעתו נשתעממו כל הכליות ונטרף לבו והלשון נפסק מבקש לדבר ואינו יכול אלא לשונו עגום (מד״ר במד׳ י).

*עִגּוּם, מ״ר עִגּוּמִים, עיגומים, שה״פ מן עגם,—כמו עֻגְמָה: הגלות והחרבן בכו בעיגומים והשמד קוננו בתמרור ושימומים (יוסיפן של אהימעץ, ניבויאר ב, 123).

---

1) [במדר׳ תנאים (לג יב, הופמן 217) הגרסה: עגומה עליו.]

2) [בכ״י מינכ׳: עגומה עליו, וכן ברוב הספרים, עי׳ הערת ד״ס.]

---

1) [בערב׳ עג׳ם a), דבר בלשון לעז, גלעג.]

a) عجم

*עָגוֹן, ש"ז, מ"ר עֲגוֹנִים, עיגונין, — א) כמו עוֹגִין: עוגין תני רבי חייא אלו עיגונין[1]) שלה (ב"ב עג.). — ובסהמ"א: אבל וכשוכב בראש חבל נגזר מן והורידם בחבל והוא דבר עשוי מחבלים צף על פני המים בים כשמעגנין את הספינות ובו ידוע מקום העגון (ריב"נ, השרש', חבל). על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה רמז להרים ולגבעות שהם להכביד הארץ כמו האדנים והעגונין והם סבת עמידתה (מעין גנים לאיוב לח ו). ולוחות הברזל נקראים עגון או זיון (אנקער ארמאטור) (יחוואל, למודי הטבע, קטו:). אחר כי נסענו ארבעים שעות מיפו הנה השלכנו העגון במים (גוטלובר, מוולדים של פרנקל 6). — ב) *סה"פ עִגֵּן, עשית אשה לעגונה, מצב העגונה: ולאשה עבריה עוד נגע אחד העגון הכל יכול וכוללם יחד (יל"ג, קוצו של יוד ה, 28). — ג) וכמו עִגּוּם, ואמר הפיטן: רקיקי מצות עושין זכר לעגון[2]) ולשמן צריך לשמרן מהמוץ כהגון (ר' יוסף בר זרח, אלהי הרוחות, יוצ' סה"ג). — ומ"ר עִגּוּנִים: והיה דווה בדאבונים ומתעגן בעיגונים וחינן בחינונים פני שוכן מעונים (יוסף' לאחימעץ, ניבויאור ב, 131).

*עֲגוּנָה, ש"נ, מ"ר עֲגוּנוֹת, — א) אשה הקשורה לבעל ואינה יכולה להנשא לאחר, עזובה מבעלה, אשה המצפה לבעל: בראשונה היה עושה בית דין וכו' מפני תקון העולם וכו' ואמרין בשם ריש לקיש שלא תהא יושבת עגונה (ירוש' גיט' ד ג). משום תקנת עגונות (רב חסדא אמר אביימי, שם בבלי כו:). הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם (לנדב ואביהיא) (רבי לוי, מד"ר ויקר' כ). הלהן תעגנה יכולות אתם יושבות עגונות לבלתי היות לאיש (שם רות ג). — ובסהמ"א: ואין בודקין עדי אשה בדרישה וחקירה שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר אלא להקל משום התרת עגונה (רמב"ם, גירוש' יג כח). לפיכך הקילו חכמים בדבר זה וכו' כדי שלא תשארנה בנות ישראל עגונות (שם כט). ולפעמים לא ימצאו שם עדים כשמת בעלה או כשיהרג אלא היא ואם לא יאמינוה תהיה עגונא כל ימיה וכו' ומשום עגונא הקילו בה רבנן וכו' (ר' בנימין זאב, סו"ת א, בסוף). —

[1]) [כך הגרסה בכ"י וברי"ף ובילקוט (יחזק' שסז), וכן משמע מפרוש רשב"ם; והערוך גורס עגינין, ובדפי עוגינין; ועי' ד"ס הערה (ג), ולהלן ערך עוגין.]

[2]) [שאכלו לחם עוני (אור זרוע, הלכ פסח' רנו).]

*וגם זָכָר עָגוּן: ומתקנת רבינו גרשום אסור לומר לאשה בינו לבינה אל תסתרי עם פלוני שמא תסתר ותהיה אסורה לו ולא יוכל לגרשה ויהיה עגון (כ"א מלוניל, ספ' ארחות חיים ב, כתובו' כז). — ובמשמ' עָצוּר, אסור, ואמר המליץ: ובה (במדת הכילות) יהיה הדבר בפיו (של החכם) עגון לבלתי למד לתלמיד שאינו הגון (זכריה בן סעדיה, ספ' המוסר, כ"י תימנ' מחב' ו). — ב) בהמה עֲגוּנָה, מאחרת, אחרונה[1]): שאלו את רבן גמליי' מה הוא לגדל בהמה דקה א' להן מקיימין את העגונה שלשים יום והטבח לוקח ומוכר ובלבד שלא ישייר את האחרונה שבהם יותר משלשים יום (תוספת' ב"ק ח יב). והטבח לוקח ושוחט לוקח ושוהה ובלבד שלא ישהה העגונה שבהן ל' יום (ב"ק פ.).

עָגוּר, ש"ז, *מ"ר עֲגוּרִים, — שם עוף: כסוס עָגוּר[2]) כן אצפצף (ישעי' לח יד). גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותר וסוס וְעָגוּר[3]) שמרו את עת באנה (ירמ' ח ז). — ובסהמ"א: חרדו להנן בעדו כל זרע אגור כי הוא לכם ממרום שגור צפצפו לברכהו כסוס ועגור (קטע מזמן הגא', סעדיאנה שכטר 74). המצפצפים ומהגים נביא קרי לשון גנאי שהם מצפצפים כעגורים ומהגים כיונים (רש"י, סוט' יב:). הגבורה לאריה והסבל לשור וההכמה לעגור והאריגה לעכביש וכו' (ר"י בן זבארה שעשוע' ז, דודסון 76). כמשל העגור שנטל עצם מגרון

[1]) [כך פרש רש"י בב"ק והערוך, אלא שהערוך גֹרס ענוגה. וכבר התקשו בתוספ' בפרוש זה ופרשו יחידה. ואולי באמת הגרסה ענוגה כמו בערוך, ובמשמ' רכה וחלשה. והפרוש אחרונה בא להם מסוף המאמר בתוספת'.]

[2]) [י"ת כסוסיא דאחיד ומנציף, כסיס הנאחד ומצפצף, כנראה גרס סָגוּר, כלומ' בכלוב. וכן סומכוס ἐγκεκλεισμένη. בשבע' חסרה מלה זו. עקי' ותיאוד' לא תרגמו אלא העתיקו את המלה באותיות יוניות ἀγούρ. בפש': איך סנוניתא דמנצרא נצרת, כסוס המצפצף אצפצף, פרש כמו פֹעל; ובעין זה הירונ' כמו תֹאר של סיס: pullus hirundinis, אפרֹח של סנונית, כלומ' סיס המצפצף. והמפרשים העברים פרשו שחסרה ויו השמוש כמו וְעָגוּר, והוא שם עוף, ועי' בפרוש רד"ק; ועי' גם ערך א.סוס.]

[3]) [גם כאן העתיק עקי' באותיות יוניות. וכן גם סומכ' וגם השבע', אלא שהסופרים שִׁנו בשבעי' מן ἀγούρ ל־ἀγροῦ. של שדה. והירונ' תרגם ciconia, והוא העוף Storch; cigogne; stork. וכן בלקו"ק לפינסקר ריב; ועי' א.סוס.]

הזאב ושאל שכרו והשיב הזאב וכי לא יספיק לך שהיה ראשך בפי ויצא בשלום (פענח רזא, תולדות, יח.). כמו שאמרו שלא יהא בביתו של אדם חיה רעה וכלב רע כך עוף כמו עורבים ונץ ועגור וכו׳ ואם יהיה ליהודי עגור מיד ישחט אותו ואל יעכב (ספר חסידים החתריד). והעגור אשר יעמד על רגל אחת כי יפחד שמא תטבע הארץ בו (תרג׳ כלילה ודימנה, Orient et Occident I. 167). אחודה נא לכם חידה מהזאב והעגור הנקרא גוריאי הזאב היה אוכל בשר ובאכילתו בלע עצם ונאחז בגרונו שלא היה יכול לבולעו ולא להשליכו לארץ וכו׳ אמרה לו הארנבת הנה מצאתי לך אדוני רופא מומחה ורוצה בשכרו מאה זוזי׳ והוא העגור וכו׳ (חידות איזופיטו, בקבץ דה״י של תסה, ע:). הרחם אשר יטהר את הארץ מנבלת כל פגר כאשר תעשינה העגור (קראניך) וההסידה (ר״ש בלוך, ספי״ע א, טו:). העגור (קראניך) גדול בהטרוטהאה״ן רק צוארו ארוך ורגליו גבוהות הרבה ממנו (טייכהאק, תולד׳ החיים קסו). — ואמר המשורר: וצהל לסוסים וצפצוף לסיסים וגם מן הטסים כמו כן לעגורים (דונש, לדורש החכמות). ואהגה בם כיונים ואצפצף בשיחי כעגורים או כסיסים (רשב״ג, רביבי דמען). והתי כעגור בתוך מסגר סגור כאחד בא לגור ויצא ממגורות (הוא, ואומר אל תחסה). איך אהיה דאג ואשמע קול מים וקול עגור ותור אשור ובצל הדם אשב ונצני גן לי כיציע וכר אשור (רמב״ע, הגביר ככפלו באורך, שער השיר 73). וקול סים ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (שם). פנה אל שיר מחומש מא[הבי]ם יצפצף לך כמו צפצוף עגורך (גנזי שכטר ג, דודקין 310). ועגורי נהפך קפוד ותורי כתנים שב ויונתי כעורבי (דון יהודה אברבנאל, זמן הכה בחן, או״צ ב, 73).

עָגִיל, ס״ז מ״ר עֲגִילִים,—א) כעין טבעת בזהב וכדומ׳ תלויה לתכשיט, Ohrring; boucle d'oreille; earring: כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עָגִיל וכומז (במדי לא נ). וָאֶתֵּן נזם על אפך וַעֲגִילִים על אזניך (יחזקא׳ יו יב).—ובסהמ״א: הני כיפי עגילים דמרתא (רגמ״ה, ב״ב כב.). זוג עגילים של זהב עם חולי כתם משקלם ששה שקלים (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 94). ואיש הלל לאיש בלתך כפתי עגילים שם עלי אזני עגילים (עדרום הלוי, קטע כ״י גניי בידי ספירא). ויהי כראותה את יופי הצורה שמחה מאד עליה ותלבישה את מעילה ותתן לה נזמיה ועגיליה ותשב האשה אל ביתה שמחה ועליזה על עצתה ויאמר לה אישה בראותה מה היה מקרך ואיך נפל דברך ותאמר ראה מעילי ונזמי ועגילי את כל זה נתנה לי ויאמר בעלה ואנה העושר והכבוד אשר אמרת האם מעילים נזמים ועגילים חסרת (ר״י בן זבארה, ספ׳ שעשועי ב, דודקין 25). — ואמר המשורר: וזבל בגלותו פני שמש ותכס פני כוכבי זבליה כדמות יפת תאר תגלה את לחיה ותחביא את עגיליה (ר״ש הנגיד, הנה יחידתי). הכי יכסה פניו בתשבץ נצניו ובכתנת פסים ומאין לב יגיל כבת תעדה עגיל ותתיף בשביסים (רמב״ע, זמן יקרא, דיואן קמז, בודל׳). בת חיקי בפניך חיים וצוף בשניך יופי וחן אזניך עגילים באזניך ועינך בפוך שמת (ראב״ע, איומתי). — ואמר הפיטן: יקוש בעיניו וילכוד בפח חבלו וצבי עדיו הורד ועגילו (יוקש בעניו, יול׳ שבת ה אחה״פ). נאה כעגיל חבר הרגיל זקן ופרקו נאה בדורן (מתני אחזו אלאלה, ומחז׳ איטל׳ ב, עט:).—ב) ס״ת, כמו עָגֹל: בית העגיל העשוי כשובך אין מטמאין בנגעים (תוספתי נגעי ו ג).—ובסהמ״א: ויש שמפסיקים (בערב ת״ב) בביצים שאין להם פה ועגילים כגלגל (אבן ירחי, המנהיג, תעני כד). ואמר ושדיך לאשכולות ויותר מבואר שדיך לאשכלות הגפן כי היו קטנים ועגילים (ר״י אבן כספי, טרטות כסף, לאקט 37).—ואמר המשורר: נסתר בלילה ויומם בינות גלילי עגילים אך הגבהים גבהים גם השפלים שפלים (ראב״ע, אחוד בבנים אליליס, כהנא א, 88).

°עֲגִילוּת, ס״נ, כמו—עֹגֶל. עִגּוּל: ומעגל רגלך מידי דאיתיה בעגילות רגלך והינו ערוה (ענן, ספ׳ המצוות, הרכבי 31).

עגל, ממנו *עִגּוּל, °עִגּוּלִי, עָגִיל, א.עֵגֶל, ב.עֵגֶל, עָגֹל, *עָגַל, *עֹגֶל, °עָגֹל, *עֲגַלְגֶּלֶת, °עֶגְלָה, עֶגְלָה, עֲגָלָה, °עֶגְלוֹן, °עַגְלָן, *מְעַגִּיל, *מְעַגִּילָה, מַעְגָּל, מַעְגָּלָה.

א.עֵגֶל[1], ס״ז, כנ׳ עֶגְלְךָ, מ״ר עֲגָלִים, סמ׳ עֶגְלֵי,—הילד של הבקר, Kalb; veau; calf: קח לך עֵגֶל בן בקר לחטאת (ויקר׳ ט ב). ולאשה עֵגֶל מרבק בבית ותמהר ותזבחהו (ש״א כח כד). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וְעֵגֶל וכפיר ומריא יחדו (ישע׳ יא ו). שם ירעה עֵגֶל ושם ירבץ (שם כז י). יסרתני ואוסר כְּעֵגֶל

---

1) [מְשֻׁתָּף לכל השפות האחיות.]

לא למד (ירמי' לא יח). העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (שם לד יח). וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזק' א ז). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו' ו ד). במה אקדם יי' אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה (מיכ' ו ו). ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק (מלאכ' ג' כ)—ובתלמו': אין העגל יוצא בגימון (שבת ה ד). מדדין **עגלים** וסייחים (ברשות הרבים) (שם יח ב). אין ממרין את **העגלים** אבל מלעיטין אותן (שם כד ג). חזן הכנסת עומד עליה ורצועה של **עגל** בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה ושתי רצועות עולות ויורדות בה (מכו' ג יב). **עגל** זה לפדיון בני אין בנו פדוי אבל אם אמר **עגל** זה בחמש סלעים לפדיון בני וכו' בנו פדוי (תוספת' בכור' ו יג). **עגלים** וסייחים המקפצין ממקום למקום אין להן תקנה (ר' יוחנן, ירוש' ב"ב ג א). **עגלים** וסייחין מטפל בהן ג' חדשים מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן (ב"מ כח:). שהיו משרתי עבודת כוכבים נותנין עיניהם בבעלי מומין ומרעיבים את **העגלים** ועושין דמות עצבים ומעמידין בצד אבוסיהן (ר' יצחק דבי רבי אמי, סנה' סג:).—ובספהמ"א: ופי' תור היינו **עגל** שהוא עיגלא תולתא בן ג' שנים (ערוך ערך כד). תבא לביתי ברנה תשבע בטוב מאכלים לחם המודות ויין ישן ומבחר **עגלים** (רשב"ע, אחוד לבנים אלילים, כהנא א, 90). רב אחא בר יעקב כשעשה הקיפו כארבו בעורות של **עגלים** כתב הרוצה לעשות גוילין לספר תורה צריך שיקח את העורות וישיר את השער שלהן (הלכ' ס"ת, גנזי מצרים, אדלר 13).— **עגל הים**: והעושה לרגליו מנעלים מן עור **עגל הים** לא יכאב כל ימי לכתו במנעלים ההם (אסף 59:). **עגל הים** הוא פוקיון והוא ביקלו מרינו (שם 103).—**ב) עגל הזהב**, צלם זהב בצורת עגל שעשו בני ישראל לפנים: ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם ויביאו אל אהרן ויקח מידם ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים (שמות לב ג-ד). ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשלכהו באש ויצא העגל הזה (שם כד). ויועץ המלך (ירבעם בן נבט) ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם (אל עם ישראל) רב לכם מעלות ירושלם (מ"א יב כח). כן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה (שם לב). זנח עגלך שמרו וכו' והוא חרש עשהו ולא אלהים הוא כי שבבים יהיה עגל שמרון (הוש' ח ה-ו). יעשו עגל בחרב וישתחוו למסכה (תהל' קו יט). אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים (נחמי' ט יח). — ובתו"מ, העגל: אותו היום היה קשה לישראל כיום שעשו בו **העגל** (תוספת' שבת א יז).—**מעשה העגל**: והוא זוטא רבים נשא שכיפר על מעשה **העגל** (סוט' יד.). כך אמר הקב"ה תבא פרה ותכפר על מעשה **העגל** (ר' איבו, מד"ר במד' יט). א"ל הקב"ה למשה דברים גדולים גזרתי ועשיתי גזירתך למחול על מעשה **העגל** וסלחתי כדבריך (תנחומ' תשא כז).

ב. **עגל**, מ"ר עגלים,—כמו עגול ג), חתיכה עגלה של בד על בגדי היהודים: ויעשו **עגלים** לטפם ונשיהם לאות על לבושיהם (עלילות דברים, אוה"ג ד, 179). **עגלים** הם עגולים והם הסמנים להכיר היהודים (שם).

עגל. עגול, מ"ר עגלים, נק' עגלה, עגלות, ת"ז,—דבר עגל שצורתו או הקו המקיפו הוא כמו עגול; rund; rond; round: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב (מ"א ז כג). ופיה עגל מעשה כן וכו' ומסגרתיהם מרבעות לא עגלות (שם לא). ובראש המכונה חצי האמה קומה עגל סביב (שם לה). וראש עגול לכסה מאחריו (שם י יט). משפתו עד שפתו עגול סביב (דה"ב ד ב). ומצוי בתלמו': אלפים אמה לכל רוח **עגולות** (ר' חנינה בן אנטיגנוס, עירוב' ד ח). אלו דברים של גוים אסורין ואסורן אסור הנאה היין וכו' ועורות לבובין רבן שמעון בן גמליאל אומר בזמן שהקרע שלו **עגול** אסור ומשוך מותר (ע"ז ב ג). היתה מרובעת ונעשית **עגולה** או ארוכה (נגע' א ה). היתה כלי (השקת שבסלע) וחברה בסיד ממלאין בה וכו' ניקבה מלמטן ופקקה בסמרטוט המים שבתוכה פסולין מפני שאינן **עגולים** כלי (פרה ה ז). עד שהוא נתון תחת הכר ונמצא עליו דם **עגול** טהור משוך טמא (רבי אליעזר ברבי צדוק, נדה ח ד). ולמה תנינן דירבענה היא והיא נגעה מלא קיטרין והיא אכיבא דפילא **עגול** הוא מלמטן (ירוש' מעשר' ה ז). פעמים שהן נעשים כיוצא בו בגל **עגול** (שם פרמ' ח ו). סנהדרין היתה כחצי גורן **עגולה** והנשיא היה יושב באמצע כדי שיהו רואין אותו ושומעין קולו (שם סנה' א ג). גלגלי (העין של) אדם **עגולין** וגלגלי בהמה ארוכין (שם .דה ג ג).—ובספהמ"א: דדבר **עגול** אין

ו׳ אלכסון (רש״י, עירובי׳ נח.). והנה הכל (כל הגלגלים) עשרה ע״ב צורות יו״ד כדמות קו עגול שהוא מקיף כל אשר בתוכו (רמ״ע, יסוד מורא, יח). זהירות הדסים וערבה לאגדם באחת אגודה עגולה והוא עומד בין ההדסים אשר במצלה (רי״ל בר אשר, אזהר׳ י:). סביבותי תעלה העגולה כשמים עלי ארץ עגולה (גנזי שכטר ג, דודסון 213).—חשבון עָגֹל: גם החמשה והששה חשבון עגול כי ימצאו לעולם במרובעם (ראב״ע, ספ׳ השם ג, קבולי קונטרסי).

*עָגַל, פ״י,—עשה עִגּוּל: הרוצה למלאות כל גנתו ירק עושה ערוגה ו׳ על ו׳ ועוגל בה חמשה וכו׳ (שבת פה:). — ובספה״מ״א: אם היקפת בחוט של ט״ו אמה בקרקע בריבועא תמצא בתוכו ד׳ מרובעות ואם היית צריך לעגלו מבפנים ולהוציא קרנות ריבועו אתה עוגלו בחוט י״ב ונמצא חיצון יותר על הפנימי רביע (רש״י, סוכי ח.). עושה ערוגה מרובע ו׳ על ו׳ ועוגל בה בתוך הריבוע הפנימי ה׳ על ה׳ (תוספי שבת פה:). הילך עוגל חמשה עגולים אלו בלי שירחיק כלום בין זרע לזרע (ר״י אבן מיגאש, שו״ת כו). —*ובמשמ׳ פ״ע, הלך בעִגּוּל: ולפי גלגול עוגל העגלה מתגלגלים אלה שני מזלות ועוגלים והולכים סביב סביב כנגד קצותיה (ר״ש דונולו, ספ׳ חכמוני, פי׳ יצירה ו, 147).

—נפעי, *נֶעְגַּל, נעשה עָגֹל: בשעה שקורעה (את הבהמה) עד שהיא בחיים הוא נסלל ונעגל (רבי הונא, ירוש׳ ע״ז ב ג).—ובספה״מ״א: והמוצקות נחלקות לד׳ מינים האחד מוצקת אשר כל סלעיו שוות או נעגלות וכל הקוים היוצאים מזוית תושבתם או מהקו הסובב אותה אל ראש המוצק שוים מכל צד (ראב״ח הנשיא, המשיחה והתשברת ד ה, הלופה מארץ הגר א א, 27).

—פעי, *עִגֵּל,—גלל כלי עָגֹל על דבר מה: הגרוגרות משידוש ומגורה משיעגל היה דש בחבית ומעגל במגורה נשברה החבית ונפתחה המגורה לא יאכל מהם (מעשר׳ א ח). אלו הן הגולין ההורג נפש בשגגה היה מעגל במעגילה ונפלה עליו והרגתו וכו׳ (מכו׳ ב א).—וגוף בן אדם: סך כהן עצמו שמן של תרומה ומביא בן בתו ישראל ומעגלו על גביו (תוספי תרומ׳ י י). תני רבי חייה השף שף ברגל והמעגל מעגל ביד (ירוש׳ מו״ק א י).—ובספה״מ״א: פי׳ הייא מהרה נ״א לעגל והוא מהרה חילקם בלשון אבל הפתרון אחד (ר״ח, פסחי׳ עה.). כהנת שחפפה ראשה בתלתן של תרומה אין הישראלית מותרת לחוף אחריה אבל מעגלת שערה בשערה (רמב״ם, תרומ׳ יא ט). ומנהג בישראל לעגל החיות בעת לידותן שוכבי על המטה שלא ישלוט בהן רוחין ולילין (Brülls Jahrb. I, 103).—ובמשמ׳ עשה עִגּוּל: ואם היית צריך לעגלו מבפנים ולהוציא קרנות ריבועו אתה עוגלו בחוט י״ב (רש״י, סוכי ח.). תשע שורות מן הגפנים רוחב ותשע באורך וכשנעגל עגולה בתוך אותו המרובע שיהיה הקפה נוגע בשורות החיצונות כדי שיהיה חצי אלכסון העגולה י״ו אמו׳ (פי׳ הרמב״ם, כלא׳ ה ה). וכנגד אותן ראשי קרנות הנוגעין בחודו של עגול החיצון בנגדן אנו סובבין ומעגלן שיהא עיגולו ישר לכל הצדדין וכשאנו מרבעין העיר הזו ואנו מעגלין אותה מבחוץ בעין עיגול החיצון הזה נמצאת העיר משתכרת ד׳ מאות אמה לכל רוח ורוח (ר״י ברצלוני, הלכי עירובי תחומין, ספי העתים סי׳ 83). — ובחכמת השיעור: ואנו מעגלים בצורה הזאת אופן אחד אשר מרכזו מרכז הארץ (ראב״ח הנשיא, ספ׳ העבור א ו). אני מעגל עגולות אופן היוצא מרכז ללבנה והוא העגולה אשר על ארבע רוחותי׳ (הוא, צורת הארץ עז). — וכמו הִתְפ׳ ב), נעשה עָגֹל: עקולי בעין שרגילין המים לעקול ולעקול סביב ובאותן מים שהתהום תחתיהן והולכין ומעגלין עד שמטביעין מה שצף על גבן (רגמ״ה, ב״ב כז.). חומט אומר אני שהוא מין שרץ שקורין ליגמא הגדל בקליפה ההולכת ומעגלת תמיד כל כמה שגדל (רש״י, חגי׳ יא.).—ואמר הפיטן: גזר מי בחזיר יפגל גם משך ערלה מלעגל גויתו להשאיר והממאן מלעגל (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, שבת א׳ חנוכי).

—התפי, *הִתְעַגֵּל,—א) גלל את עצמו: גוי שנתן שמן על גבי טבלא של שייש להתעגל עליה משעמד מותר לישראל לישב אחריו (תוספתי דמאי א יט). לא יסוך כהן שמן של תרומה על גבי טבלה של שייש להתעגל עליה (שם תרומי י י). סך שמן ומתעגל על גבי קטיבלייא הדשה ואינו חושש (ירוש׳ שבת ו א).—ב) נעשה עָגֹל: מה רוק שמתעגל ויוצא אף כל שמתעגל ויוצא (נדה יט:).—בהשאלה: והדבור היה יוצא מפיו של הקב״ה ובא ויושב על אזנו ומתעגל[1] עליה זו היא ועגילים על אזניך (פסיקי רבתי לג).—ובספה״מ״א: פי׳ נחש שבצל העמוד שבתוכו שמתעגל בראשו כמין גבעול ומתקבץ בו זרע הבצל (ר״ח,

---

1) [ועי׳ גם בהערת מא״ש.]

עירוב' כט:). וכשחמה מסבבת פניה למולה (למול פני העשב שנקרא הרני) היא מתעגלת עמה עד ששוקעת החמה (ערוך, ערך הרני). משנתלש רוקו בפיו משנתעגל ונאסף לצאת (רש"י, עירובי' לח:). מה הסהר הזה מתעגל ומשלים פגימתו לסוף י"ד יום ואז מבהיק זיוו של עולם (מחז' ויטרי 318). כי צורת השמים כולם צורת כידור מתעגל מכל רוחותיו עגול שוה וישר (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ י). והנה האש היה נמשך ומתגלגל עד שנתעגל בעיגולו ומתוך העיגול נתקשה ונהיה לשמים (ראב"ד, פי' ספר יצירה א). איזו היא עונת המעשרות וכו' התפוחים והאתרוגים משיתעגלו מפני שהן ראויין לאכילה כשהם קטנים (רמב"ם, מעשר' ב ה). והתנין הבולע היא החכמה הלמודית וקראה תנין לפי שהתנין מתעגל כעגולת השמים ורמז כי חכמה זו מעולה מחכמת הטבע (ר"ש אבן ויגאה, שבט יהודה, 64).

—הפעי', *הֶעֱגִיל,—עשה שיהיה עָגֹל: אין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו ראש כפיקה (אהל' ז ז).—וכמו פָּעֵי': שפין את הסוקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים (מו"ק יא.).—ובסהמ"א: סך הוא הכהן עצמו בשמן של תרומה ומביא בן בתו ישראל ומעגילו על גביו (רמב"ם, תרומ' יא ח). בעלי הקבלה התירו זה כגון לפתוח מים לגנה ולאסור הסוס אל הרחים לטחון וכו' ולהעגיל על הזיתים להיות זבים בשבת (ר"י הקרקסי, ג"ע, ענין השבת ז, כז:). —ואמר הפיטן: יקרת המלוכה לך ובעוזך נדגלתה כנויך הסגלתה במעגל יושר העגלתה (גנזי שכטר ג, דודסון 83).—ובחכמת החשבון: וראה והפלא בפרדס מהרב הקורדווירו ז"ל שער הצרף פ"ה שהניח ט' מיני מספר מעגיל הקדמי הכרחי מוספי מרובע כללי פרטי שויי מספריו (ר"י די מודינו, אר"י נוהם י, 25).

—פָּעוּל, *עֻגַּל, רק בִּינ' מְעֻגָּל, מעוגל,—כמו עָגֹל: כי המרבע דבר המעוגל אינו עודף כי אם רביע (ר"א ברצלוני, הלכ' עירובי תחומין, ספ' העתים קו, 83). ויש כדור חלול והוא שיש לו שתי תכלית מעוגלות וכאלו הן מקבילות בשטחיהן זו לזו (ר"י הישראלי, יסוד עולם, א, יג.). כיון שהארץ היא כדורית כמו שאמרנו הי' מדין הטבע המוחלט בחלק הזה משטחה הנק' יבשה להיות מעוגל שוה עד מאד בעיגולו (שם ב ג, כח.). לפיכך בנאום בתמונת הששיות ולא עשאום מעוגלים (ר"י אלבו, העקרי', הקדמ' יג.).

*עֹגֶל, עוגל, ש"ז,—א) כעין בְּרֵכָה עגלה של מים[1]: אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך כלים אבל שוחט הוא לתוך עוגל[2] של מים (חולי' ב ט). ואיזהו חרדלית מי גשמים הבאין מדרון רואין אותן אם יש מתחלתן ועד סופן צרוף ארבעים סאה מטבילין בהן ואם לאו אין מטבילין בהן דברי בית שמאי בית הלל אומרים אין מטבילין בהן עד שיהא לפניו עוגל ארבעים סאה (תוספת' מקוא' ד י). —ב) תכונת מה שהוא עָגֹל, עֲגֻלּ, עִגּוּל, runde Form; rondeur; roundness: יש אומרים לארבו מדדו ויש אומרים לעוגלו (ילקוט שמעו' תהלי' כב).—ובסהמ"א: ולפי גלגול עוגל העגלה מתגלגלים אלה שני מזלות ועוגלים והולכים סביב סביב כנגד קצותיה (ר"ש דונולו, ספ' חכמוני, פי' יצירה ו, 147). כשם ששוחטין נפיא ע"פ העוגל כך שוחטין הכא ומניחו על פי הקנה (רגמ"ה, חולי' מה.). ועוגל בכל ערוגה ה' וזורע בעוגל מין א' ויש היכר הרבה לדבר וא"צ להרחיב בין ערוגה לחברתה (רש"י, שבת פה:). דאם יש בו נקב אחד ארוך שאין עגול רואים אותו אם יתנו ארכו לעגלו והוי כמלא מקדח הוי חסרון (שם, חולי' מה.). חוג עוגל מחוגת שמים כמו ובמחוגה יתארהו (רש"י, איוב כב יד). אגן עוגל הסהר מה הסהר הזה מתעגל וכו' (מחז' ויטרי 318). עושה ערוגה מרובע ו' על ו' ובתוכה מרובע עוד ה' על ה' וכו' וימלא העוגל במין אחד (תוספ' שבת פה:). ואם תעשה עוגל של עשרה על עשרה בתוך ריבוע החיצון יהא העגול בין שני הריבועים (שם סוכ' ח:). ותחזור ותעשה בתוך העוגל ריבוע של אלכסונו שבעה כמדת העוגל הוה ליה ריבוע פנימי חמשה על המשה (שם).—ואמר הפיטן: ועמקו בעשרים וארבעה למתח סוף וסוף בשבעים ושנים לעגל גיחון (ר"א קליר, אז ראית, יוצ' שקל').

*עַגָּל, ש"ז,—בעל עגלה, עגלון: ותו מעשה שהביאו יין ממרחק ללובי"ן במקום שהיה דר מורי אב"י העזרי בע"ש ולא הספיקו להורידו עד שקדש עליהם היום והיו הרבה סוסים בעגלה והיה אומר להם

---

1) [כך יוצא מהמאמר שבתוספת'. ולדעת הערוך הוא כמו אָגָן.]

2) [כך הגרסה במדב"מ ובערוך, וכן מביא רש"י. והערוך מביא גם גרסה אוגן, וכן בכ"י וברי"ף, וכן כנראה גרסת הרמב"ם (הלכ' שחיטה ג ה, ובמפרשים), ובדפו': עוגה, עוגא.]

העגל או תורידו היין או תצטרכו לשלם לי כל הוצאות סוסים[1] (לוך זכוע, סו״ת, סנת פז). ומהר״ר מן אמר שהיה מפחד המגרש שקרובי האשה בפראג ישובו לתפשו וכי בדרך בבואו מעיר נוימבורג לפראג הופקד ביד העגל לשומרו אך בפראג לא רצה להמתין העגל ולשטרו והלך לו וככה נמצא בעדיות ג״ב שנגנבו (כמ״ח, סו״ת כט).

***עֲגַלְגֶּלֶת**, עגולגלת, ת״נ.—עגלה־ארכה[2]). משוכה, elliptic; elliptique; elliptisch: ובבצים כל שכודרת ועגולגלת בידוע של עוף טמא וכל שאינה כודרת ועגולגלת בידוע של עוף טהור הוא (תוספת׳ חול׳ נ כג). ואלו הן סימני ביצים כל שכודרת ועגולגלת ראשה אחד כד וראשה אחד חד טהורה (ע״ז מ.).

עֲגֻלָּה[3]), עגולה, ס״נ. מ״ר עֲגֻלּוֹת. עגולות.—א) כמו עִגּוּל: להתעב אלו עשרת אבירי עגולה ואילו הן ר׳ ישמעאל ור׳ שמעון וכו׳ (גנזי סכטר ח. גינלנזורג 236).— עֲגֻלָּה של דבלה: המקבץ דבלה ועשה ממנה עגולה או שנקב תאנים והכניס החבל בהן עד שנתקבצו גוף אחד הרי זה תולדת מעמר וחייב וכן כל היוצא בזה (רמנ״ס, סנת ח ו).—ב) כמו ד. עִגּוּל, נטיעות של גפנים בצורת עגול: ומה שאמר הרי זה מקדש מ״ה גפנים בפי מה שאומר והוא שהוא מקדש לעולם ששה עשר אמה לכל רוח עגולות כדי שתהיה העגולה שיתקדש כל מה שבתוכה עגולה שיש באלכסינה ל״ב אמות (פי׳ הרמנ״ס, כלא׳ ה ה). יהיו כל הגפנים שיש בתוך העגולה מ״ה (סס). וכשתסתכל בצורה הזאת תמצא שמה שבתוך העגולה מ״ה גפנים (סס).—ועֲגֻלָּה במים: כשתשליך אבן בבריכת מים ותעשה עגולה לפניו במים ואותה העגולה תעשה אחרת והאחרת אחרת עד שיהיו הרבה עגולים זה בתוך זה (כ״מ חלדני, ס״ח ז, מח:).—עֲגֻלָּה תוך עֲגֻלָּה: ועכביש ראה קלות פעליו ורשתו לזבוב פרש ודקרה ועת ארגו עגולה תוך עגולה כאלו במחוגה הוא תארה (עמנו׳, מחב׳ ח). —ומצוי מאד בחכמת השעור והתכונה וכתיבת הארץ: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן המרבעת

[1]) [ועי׳ גם REJ, IX, 49.]

[2]) [כך יוצא מפרוש רש״י (חול׳ סד.), וז״ל: עגולגלת לחודה הוה משמע עגולה כעדשה וכגבינה וכו׳ משוכה לארכה ועגולה לרחבה. ע״כ.]

[3]) [כך הוא הנקוד במחב׳ עמנואל.]

והמשלשת והעגלה[1]) והקשותה (משנת המדות א). העגולה כיצד מצרף החוט בתוך עצמו ומשליך ממנו שביע וחצי שביע והיתר היא המשיחה (סס ג). שלש מדות בעגולה ואלו הן התלויה התלולה והשפלה (סס ה). ג׳ דברים נאמרו בקשותה ואלו הן הישרה החסרה והיתרה איזו היא ישרה כל שהיא עומדת בחצי העגולה לא חסר ולא יתר (סס). אם מוצק תושבתו (של גולם) מרובעת קורין לו מרובע תהיה וכו׳ ואם היא עגולה קורין לה עגולה מוצקת (רלנ״ח הנשיא, המשיחה והתשבורת ז, הלופה מארץ הגר א א, 24). שהתורה ספרה על עגלת האש והעפר בראשית ברא אלהים וכו (ר״י א״ת, חו״ד לרסע״ג א ג ו). אך זאת התנועה שתראה האש למעלה היא מקרית בעבור שתצא מעגלת האויר וכאשר תצא מעגלת האויר ותגיע אל מוצאה תשתנה תנועתה בסבובה (סס מ). כאשר הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בעגול כן שרש כל ההרגשות במוח (הוא. כוח חן 3). הנה זה הגלגל סבה ראשונה גשמי בהויה והפסד והיהם בין האדם וזאת העגולה התיחסות חלוש והוא כי האדם הוא גשם וזאת העגולה מקרה בגשם שתי קשתות כשיקובצו יהיה מהם עגולה (רלנ״ד, למו״ר 6). כי שני הקטבים והבריח והעגולה הגדולה אשר מרחקה משני הקטבים מרחק אחד כלן מקרה לעגולה מצד שהיא מתנועעת (סס 59). וכאשר נחל מלכטה הנה העגלות הגדולות תשע והעשירי הוא הקדוש (רלנ״ע, ספי הסס ג, קנולי קונטרס׳). השם הנשגב לבדו ברא בעולם העליון תשע עגולות גדולות סובבות את הארץ שהוא העולם השפל (הוא, ספי׳ המספר 1). אין מחלוקת בין משכילי חקות השמים כי שתים עגולות הנה הן הן המסבות העליונות שמוצק האחת מוצק הארץ (הוא, אגר׳ השבת פתי׳, קנולי קונטרס׳). ועתה אדבר על הלוח יש בו שלשה עגולות האחת הקו הסובב והיא עגולות[2]) ראש גדי כי לא יעבר מזל אחר עליה רק ראש גדי לבדו ויסתירנה ותקרא עגולות[2]) הפך הסתיו ועגולה השנית היא עגולות[2]) ראש טלה ומאזנים כי עליה יעברו הם לבדם ויסתירוה ותקרא עגולות משווה היום והעגולה השלישית היא עגולות[2]) ראש סרטן כי לא יעבור

[1]) [ואפשר שהוא נק׳ מן עגל.]

[2]) [אולי צריך לנקד עֲגוּלּוֹת, כמו עֹגֶל.]

עליה מזל אחר חוץ מתחילת סרטן ותקרא **עגולות**[1]
הפוך הקייצי (הנ"ל, כלי נחושת א). **העגולה** שסובבת
בה הירח תמיד היא נוטה מעל העגולה שסובבת
בה השמש תמיד (רמב"ם, קדוה"ח עז א). **העגולה**
שהיא עוברת במחצית המזלות שבה מהלך השמש
אינה עוברת באמצע העולם מחצי המזרח לחצי
המערב (שם יט ב). ונאמר להם הראיתם כשיתנועע
הרכב סבוב שלם הלא החלק אשר במקיפו הלך דרך
העגולה הגדולה בזמן ההוא בעצמו אשר הלך בו
החלק אשר הוא קרוב לנקודת מרכזו **העגולה**
הקטנה אם כן תנועת המקיף יותר ממהרת מתנועת
העגולה הפנימית (ר"ם א"ח, מו"נ א עג). דמיון זה
אמרנו בגדר **העגולה** שהיא תמונה תקיף בה קו
אחד לתוכה נקודה (כל מלאכת ההגיון, המוספת, מג ב). וכפי
רחוק סדן גלגל מסדן גלגל העליון יעשו **עגולות**
קטנות מרכז אותן **העגולות** (ר"י הקרא', ספ' ג"ע,
הבדל שני משנה ד, יז:). והמון **העגולות** הקטנות
החקוקות לשם מב' צידי גלגל המישור המקבילות לו
בשטחיהן וכו' ואחרים יקראו אותן **עגולות** הזמן
או עגולות המקבילות (ר"י הישראלי, יסוד עולם, כ:). עמד
ועיין **בעגולת** נחושת ההיא העשויי' כמין טבעת
שטחית גדולה מאוד (שם לט:). והמרוצה הזאת הוא
שתקרא ויאמר עליה כי היא מהלך הירח האמצעי
ברוחב **והעגולה** הקוית שחוקק מרכז גלגל ההקפה
(שם מה:). אולם אמצע גלגל המזלות בכדור (ר"ל
כדור הארץ המלאכותי) היא **העגלה** הנחלקת
לש"ס חלקים שוים וכו' וא"כ גלגל משוה היום היא
העגולה החולקת זאת **העגלה** על ראשי טלה
ומאזנים (יעקב בן מכיר בן תיבון, ספר המעשה בכדור הגלגל,
כ"י ביהמ"ד שכטר). נזכיר בתחלה ממראי הקשת ונאמר
כי הם שלש מראות **העגלה** העליונה אדומה והשנית
ירוקה והשלישית כרכומית (אבי הרלב"ג, מעה"ש א ז).
ובאור זה כי מה שהם באמת מרובעות כשיעיין אותם
האדם מרחוק וראה אותם כאילו הם **עגולות**[2]
ופעמים רבים יראה מה שהם אלו כנגד אלו שהם
מחוברות יחד (רש"ט פלקירא, ראש' חכמה 44). ונאמר כי
עגולות[1]) משוה היום היא **עגולה** חותכת הכדור
לשני חלקים שוין (ר' שלמה בן אברהם אביגדור, אספירא
ב, מו:). שוה הב"ח אינו נמצא בשום אחד מהנהרות
הגדול"י ומים המתוקים שבעולם זולתי בנילוס וגם
בשום ים מהימים המלוחים אינו נמצא כמו שכתב
פליאניאו הטבעיי זולתי בים אוקיאנוס של כוש מפני
חוזק החום **מהעגולה** השרופה אשר שם מעורב עם
המליחות של ים אוקיאנוס (כ"י אברבאנאל, פי' התורה,
ואתח, קיד:). ובמחוגה יתארוהו לאמר יונח מציאות
גשם בב"ת ונצייר עליו **עגולה** וקוים יוצאים ממרכזה
אל המקיף וכו' (כ"י מוקאטו, כפולות יהודה ד ז, יג.).
עבים סתר לו ולא ירצה לראות בזה העולם השפל
ובעגולת שמים המקפת שם יתהלך ולא ישגיח
על השפלי' (רשב"ל, אוהב משפט, באורים על איוב, קכח.).
העגולה היא צורה שטוחה יסוב בה קו אחד יאמר לו
הסובב ובפנים **מהעגולה** נקודה כל הקוים היוצאים
ממנה לקו הסובב שוות מקצתן למקצת ומרכז **העגולה**
היא אותה הנקודה (הקדי אקלודוס, כ"י כזנטנסקי, רומא).
העגולה היא צורת שטוה יסובבנה קו א' יאמר
לו הסובב ויש בתוך **העגולה** נקודה כל הקוים
הישרים היוצאים ממנה עד הקו הסובב יש (?) יחס
כולם זה לזה (אקלידי של יהודה הכהן). **העגולות**
הממששות אלו אלו ולא תחצוב אחת לאחרת יאמר
להן **העגולות** הממששות (הנ"ל, במדרי החכמה ג, ד).
העגולות היא תחלת הצורות והשטוחות והכדור
תחלת הגופניות (שם הקד', כ"י ברלין). ואי אפשר העדר
המרכז בהיות **העגולה** כמו שאי אפשר העדר
העגולה בהיות המרכז (כ"א בן אליה הקראי, עץ
חיים קט). **העגולות** היותר צריכין למלאכת הכדור
הנזכר הם עשרה (דוד גנז, נחמד ונעים לב). והקשת וכו'
נקרא **עגולות** הגובה לפי שממנה חלקת גובה
השמש והירח ושאר כוכבי' (שם לה). אם תשום רגל
א' מהמחוגה בנקודה א' ובו כח ושקט וברגל השני
מהמחוגה נרשום בסיבובה קו א' שלם ומחובר קצה
הראשון עם האחרון והתמונ' הזאת תקרא **עגולה**
(ברוך משקלוב, עמודי השמים, ג:). ועתה נציע משולש
א ב ג שווית ג' ממנו היא נצבת הג"ה ונחוג עליו חצי
עגולה המקי' ע"ד האמור למעלה (שם יג.). לא יהי
קו המקיף **עגולה** ממש רק יהי' כמין **עגולה** ארוכה
הנקראת עליפסא (כ"ד מזריזנהויז, מוקדות תבל ב, יד:).—
ואמר המשורר: נשמת רבבות סגלה ואלפי **עגלה**
מרוממת רוצה תפלה מקדמי תהלה רננו צדיקים באדני
לישרים נאוה תהלה (כ"י אבן אביתור, כנשמת ישראל, שער
השיר 11). ושלום רב ממזרח למערב **ומעגולה** לעקרב

---

[1]) [עי' הערה 2) בעמ' הקודם.]

[2]) [אפשר שזה נק' מן עגֹל.]

(רמב"ע, לגביר דעות). באיתן שבתן על עגולות ברורות צרורות באור היום ודולקות כנרות (ראב"ע, אמרות יפים). בטרם עגולה וחלדה בחכמה נועצת לבדה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (הוא, אין אלוה מבלעדיך). ועקרב יוצא מהעגולה הנאמנה לפאת נגבה תימנה ונגידנו ישיבנו לעגולת בת רבים למעלה עקרבים (הוא, חי בן מקיץ). ואזור עגולה כאופן עגלה יגלגל וירעיש צבא רום וירעים (דון שלמה בונאפיד, שירים קלרים, ד"ח פו). בבין עמל ובינות היגונים אני נמשל כקוטר העגולה (עמנו', מחבי' א).—ובהשאלה: ותוקר הדברים בסבותיהם וסובב סובב על דרך ההשכלי' וההקירה אשר היא עגלה רעיונית ממת שממנו אל מה שאליו (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, כג.).—ג) ואות האפס בחכמת החשבון: והנה נשים עגולה ונכתוב סביבה ט' מספרים ובעבור היות ט' סוף חשבון יהיה ערוך על עצמו כמספר החשבון שהוא לימינו ולשמאלו ובעבור החמשה אמצעי ע"כ יתהפכו משם לשוב אחדים עשרות והעשרות אחדים (ראב"ע, ספ' השם ו, קבולי קונטרי).

עֲגָלָה[1], ש"נ, ככי עֶגְלָתוֹ, מ"ר עֲגָלוֹת, סמי עֶגְלוֹת,— כעין תיבה שמתחתיה אופנים ואסורה בעבותים לבהמה, תשמש להסיע בה משא ממקום למקום או לישב בה אדם ולהמשך בה ממקום למקום, Wagen; charette, voiture; cart, waggon: קחו לכם מארץ מצרים עֲגָלוֹת לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם (ברא' מה יט; גם כז; מו ה). שש עֶגְלֹת צב ושני עשר בקר עֲגָלָה על שני הנשאים ושור לאחד וכו' ויקח משה את העגלת ואת הבקר ויתן אותם אל הלוים את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבדתם ואת ארבע העגלת ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי (במד' ז ג-ח). ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת וכו' ואסרתם את הפרות בעגלה וכו' ולקחתם את ארון יי' ונתתם אתו אל העגלה (ש"א ו ז-ח). ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו עלה ליי' (שם יד). וירכבו את ארון האלהים אל עגלה הדשה וכו' ועזא ואחיו בני אבינדב נהגים את העגלה חדשה (ש"ב ו ג). הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות[2] העגלה חטאה (ישעי ה יח). כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמון יוסב וכו' והמם גלגל עֶגְלָתוֹ ופרשיו לא ידקנו (שם כח כז-כח). הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר (עמו' ב יג). משבית מלחמות עד קצה הארץ קשת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש (תהל' מו י).— ובתו"מ: אין עושין חלל תחת רשות הרבים בורות שיחין ומערות רבי אליעזר מתיר כדי שתהא עגלו מהלכת והיא טעונה אבנים (ב"ב ג ח). דרדור עגלה וקוסטות המלכים וכו' אע"פ שמקבלין טמאין (כלים טו א). שלש עגלות הם העשויה כקתדרא טמאה מדרס כמטה טמאה טמא מת ושל אבנים טהורה מכלום (כלים כד ב). בהמה שנכנסה מאליה לרשות היחיד והיזיקה בידה וברגלה ובקרנה ובעול וכו' בעגלה שהיא מושכת משלמת נזק שלם (תוספת' ב"ק א ו). השוכר את החמור להביא לתך חיטין והביא שש עשרה שעורים פטור אם הוסיף על משאו חייב וכמה יוסיף על משאו ויהא חייב סומכוס אומר משום ר' מאיר קב לכתף שלש סאין לעגלה וספינה לפי מה שהיא (שם ב"מ ז י). אבל מוכר הוא (האומן בשביעית) מגליד ומגל קציר ועגלה וכל כליה (ירוש' שביעי' ה ו).—עֲגָלָה שמוליכים עליה ארון של גרוסות: וארון של גרוסות ר' צדוק מטמא וחכמים מטהרין היתה עגלה שלה של מתכת טמאה (כלים יב ד).—וכן עֲגָלָה של עריסה; עריסה מאימתי מקבלת טומאה משתגמר מלאכתה ואם עתיד לעשות לה עגלה טהורה עד שיעשה לה עגלה (תוספתי שם ב"מ ה יב).— ועגלה שתחת אלית האילים: אין הזכרים יוצאין בעגלה שתחת האליה שלהן (שבת ה ד).— עֲגָלָה של קטן, שהתינוק משחק בה: עגלה של קטן טמאה מדרס ונטלת בשבת ואינה נגררת אלא על גבי כלים רבי יהודה אומר כל הכלים אין נגררין חוץ מן העגלה מפני שהיא כובשת (ביצה ב י).— ובכהס"א: וארבעה אופני שנים לפניה ושנים לאחריה כדרך העגלות הגדולות (רס"י, מ"א ז ל). שנקרא כן (השם מעגל) לפי שיכול האדם ללכת בו במרוצה ובמהירות מענין בעגלא ובזמן קריב וכן העגלות יכולות ללכת בו בנקל (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ב י). גלח אחד היה רוכב אחר הר' נתן נ"ע ראה סום גורר עגלה אחת בלא גלגלים א"ל להר' נתן נ"ע ראה כמה סוס גורר בקלות זו העגלה ומהו ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו בכבדות מה כבדות יש (יוסף המקנא, ברכת אברהם לכבוד ברליגר 82). ואית דמפרשי

---

[1]) נכך גם בארמ' עגלתא, ובפונית עגלת (?) (לידלב' 336), והשאל גם במצר' עֲגַרֶת, ובקופט' עֶגְלֶת (Burchardt, II 1).] — [2]) צ"ל השור ובעבות.

פרודות עצים הנפרדים מן העגלה שמושכים את העגלה בהם (רעמזי"ע, ב"ב ה א). חסום העגלה בהאופנים למען תתנהג העגלה בכבדות (יל"ג, קפילת הדרך). — עֲגָלָה זוחלת: ירתמו על הרוב ד' כלבים בעגלה זוחלת (שליטע) ויסיעו בני אדם או הכבודה אשר להם ממקום למקום (ר"ם בלוך, סבי"ע ג, לו.). — ואמר המשורר: רצו המולות עלי מסלות מאש חצובות ולו תהלות נשאה וראשה לכל עגלות (ראב"ע, אל אל אמת). — *ושם אחד המזלות, ursa major: עגלה[1]) בצפון ועקרב בדרום וכל הישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב (פסחי' לד.). מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון (שם לד:). כל מאורי אור הגדולים נתונים בדרום חוץ מן העגלה שהיא נתונה בצפון (פדר"א ז). — בין עקרב לסרטן כבין עגלה לעקרב עגלה בצפון ועקרב בדרום וכו' המזלות כמדינים התלי כמלך ועגלה המנהיג (בריית' דשמואל הקטן א). — ובסהמ"א: והעגלה הנתונה בצד צפון לתלי קרובה לתלי וקצות העגלה דבקים בטבעת התלי (ר' שבתי דונולו, חכמוני, פי' יצירה ו). ועקרב יוצא מהעגלה הנאמנה לפאת נגבה תימנה (ראב"ע, מכתי' לר' שמואל בן נחמע, כהנא ב, 39). וטעם בין השמשות רגע היות נקדת עגלת השמש כנגד שטח הארץ כנגד היושב אז חצי עגלת השמש למעלה (הוא, הקדמ' ב' לפירושו על התורה, שם 82). ואני אשכון למול עקרב בשחר ולערב נכח העגלה (עמנו', מחב' א). התוכנים קוראים אותו דו"ב הגדו"ל וההמון קורים להם העגלה (דוד גנז, נחמ' ונעי' א כו). שבזנב הדוב הקטן הנקרא עגלה (כתב זרח, ג, ספי אליס ליס"ר מקנדיה). הדוב הגדול הנה הוא הכוכב הבהיר והיפה ברקיע הצפון נודע ונכר הוא ע"י שבעה כוכבים הזכים והמאירים אשר בתוכו הנקראים עגלה הגדולה שבצפון בלשון חז"ל (יהוושע, למודי הטבע 7 ט). — *וצורת אחד הטעמים המשרתים, ירח בן יומו: רביעית היא עגלה עם גלגל כלולה (בן אשר, דה"ט 17). ושמונה משרתים לטעמים חרותים הראשון אזלה וכו' החמשי היא עגלה עם גלגל כלולה הששי שופר הואר בו ישפר וכו' (הוריה הקורא, דרנבורג 73).

1) [פרש"י, וז"ל: אותן כוכבים העשוים כעגלה והוא מזל שור, ע"כ. אפשר שנקד עֶגְלָה, ועי' רש"י (ברכי' נח:): רישא דעגלא ראשו של עגל והיינו מזל שור, ע"כ.]

אבר, — עפרת, — אוֹפָן, — גלגל. חלקי האופן: גַּב, *זְרוֹעוֹת, חִשֻּׁק, חִשּׁוּר, טַבּוּר, יָדוֹת, סֶרֶן. — *אָפַן, — הסב האופן. — ∞אוֹפֵן, — רוכב על אופנים. — *אוֹפַנִּי. — ∞אָפְנַיִם[1]), — מכונה על שני גלגלים.

גַּלְגַּל, אופן של עגלה. — גִּלְגַּל, — אופן של עגלת הדישה. — גִּלְגֵּל, הניע דבר באופן שיסב סביב עצמו. — ∞גְּרָרָה, — עגלה בלי אופנים נגררת ומחלקת על השלג.

*זוּג, — פעמון בצואר הבהמה.

חֶבֶל, חֲבָלִים.

*טַס, טַסִּים, — צפויי פח או ברזל העשויים כעין טסים לצורך העגלה.

כְּנָפַיִם, — א) קשוט העגלה, — ב) הקצוות המנקבות ששם עוברות הרצועות.

לוּחַ, לוחות, — הקרשים שמשני צדי העגלה.

מוֹט, מוֹטוֹת. — מוֹסֵרָה, מוֹסֵרוֹת, — חבל לקשר בו העֹל להבהמה. — מוֹשְׁכָה, מוֹשְׁכוֹת, — *מְחַבֵּר, — יתד בקצה העֹל. — מְצִלָּה, — פעמון בצואר הסוס. — *מְרִיצָה, — עגלת ברזל קטנה בת שני אופנים ישתמשו בה להביא חול, עפר ואבנים לצורך בנינים. — *מְשִׁיחָה, מְשִׁיחוֹת, — חבלים. — מֶרְכָּב, — א) דבר שישב עליו אדם ברכיבתו, כר וכדומ'. — ב) שם הקבוץ לרכב הברזל למלחמה. — מֶרְכָּבָה, — עגלה של ברזל, רתומה לסוסים לרכיבת שרים.

*סֹמֶךְ, — הטבעת שבאמצע העֹל שלתוכה נכנס ראש המחרשה או ראש העגלה הנמשכת ע"י הבהמה.

עֲבוֹת, — חבל עב, גדול ומפתל, ישתמשו בו לאסר העֹל בבהמה. — *עַגָּל, *עֶגְלוֹן, *עַגְלָן — נוהג עגלה, בעל־עגלה. — *עֶגְלוֹנוּת. — עֹל, — בד כבד של עץ או של ברזל, יקשרוהו במוסרות בצואר הבהמה שתמשך את העגלה וכדומ'. — *עִנְבּוּל, עִנְבָּל, — הלשון המקשקשת בזוג שבצואר הבהמה.

צִיר, צִירִים, — סֶרֶן, גלילי ברזל שגלגלי העגלה מסתובבים עליהם. — *צִנּוֹרָא, צִנּוֹרָה, — וו עקום. — *צִפּוּי, צִפּוּיִים.

*קַטְרָב, — על של מתכת. — קֶרֶשׁ, קְרָשִׁים, — קרשי העגלה.

רֶכֶב, רֹכֵב, רֶכֶב, רַכָּב. — *רְצוּעָה, רְצוּעוֹת.

*תַּמְחוּיוֹת, — על עגל כעין קערה.

1) [כך נקד המחבר בת"א, אבל לדעתי יש לנקד אוֹפַנַּיִם.]

עֶגְלָה, ס"נ, סמי עֶגְלַת, כנ' עֶגְלָתִי, מ"ר סמ' עֶגְלוֹת, — נקבת בני הבקר: קחה לי עֶגְלָה משלשת ועז משלשת ואיל משלש (ברא"ש' יה ט). ולקחו זקני העיר ההוא (שנמצא הלל בקרבתה) עֶגְלַת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל והורידו זקני העיר ההוא את הָעֶגְלָה אל נחל איתן וכו' וערפו שם את הָעֶגְלָה בנחל וכו' וכל זקני העיר ההוא הקרובים אל החלל ירחצו ידיהם על הָעֶגְלָה הערופה בנחל (דבר' כא ג-ו). עֶגְלַת בקר תקח בידיך ואמרת לזבח ליי' באתי (ש"א יו ב). והיה ביום ההוא יחיה איש עֶגְלַת בקר ושתי צאן (ישעי' ז כא). עֶגְלָה יפהפיה מצרים (ירמי' מו כ). כי תפושי כְּעֶגְלָה דשה ותצהלי כאברים (שם נ יא). ואפרים עֶגְלָה מלמדה אהבתי לדוש (הוש' י יא). — ועֶגְלָה שלשיה, תאר למואב: לבי למואב יזעק בריחה עד צער עֶגְלַת[1]) שלשיה (ישע' יה ה). מזעקת חשבון עד אלעלה עד יהץ נתנו קולם מצער עד חרנים עֶגְלַת[1]) שלשיה (ירמי' מח לד). — ומשל, חרש בְּעֶגְלַת פלוני, השתמש בדבר שלו בכונה מהכונות: ותגד (אשת שמשון) ההידה לבני עמה וכו' ויאמר להם לולא חרשתם בְּעֶגְלָתִי לא מצאתם חידתי (שפט' יד יז-יח). — ובתו"מ: ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים וחכמים אומרים עגלה בת שתים ופרה בת שלש או בת ארבע (פרה א א). הלומד תורה בילדותו למה הוא דומה לעגלה שכיבשוה כשהיא קטנה (אדר"נ כג). למה נקרא עגלה על שפעתה כעגלה ומתה (ר' יהודה בר' סימון, מדרי שמואל כג). — ועֶגְלָה ערופה: ואלו נאמרין בלשון הקדש וכו' ופרשת עגלה ערופה (סוט' ז ב). משרבו הרוצחנים בטלה עגלה ערופה (שם ט ט). — ואמר הפיטן: להגי זכריה ומלאכי נגלה ולהם אל במחזה גלה קץ זמן פרה ועגלה (אלילי עם, יוצ' פרש' פרה). מרימי עול עגלה להלאות מכאב הגתה להראות אות (מרימי עול, יוצ' פרש' החדש). להוכט ארבעה כוסות של יפיפיה עגלה וכדי לשכר אמות עממות משקצות בגעילה (אין ערוך, יוצ' שבה"ג). סבו עגלה הורגיה עבותיה לקצץ ועוגיה (אהוביך, יוצ' מוהנ"פ). — וחרש בְּעֶגְלָה: אבל ישבת לחכמים ולמחברים אשר קדמוני כי ממימיהם אני שותה ועל פיהם אני מדבר ומספריהם אני מספר וכו' ובעגלותם חרשתי

[1]) עי' רש"י ורד"ק. ורב החדשים סברים שזה שם עיר כמו עֶגְלַיִם (יחזק' מז י).]

ונדחיהם אספתי ופזורם קבצתי (ר' מנחם בר זרח, צידה לדרך, הקד'). — וצלם זהב בצורת עֶגְלָה: לעגלות[1]) בית און יגורו שמרון כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו (הוש' י ה).

עֶגְלוֹן, עַגְלָן, ס"ז, מ"ר עֶגְלוֹנִים, עַגְלָנִים, — נוהג עגלה Fuhrmann, Kutscher; voiturier, cocher; waggoner, driver: אבל הבעל עשה בערמה וכשהיה חצי פרסה מחוץ לעיר צוה לעגלון לשוב ולילך לעיר (מעשיות עו, ביה"מ ילינק ו). מעשה בחכם אחד וכו' והיה נמנע מליכנס לבית ע"ז בשעת פטירתו היו מוציאים אותו להוליכו לבית הקברות והיה ע"ז על שער העיר וברחו הסוסים שלא ברצון העגלון והוליכו העגלה דרך פירצת כותל העיר (ספ' חסידים תתתקנו). נוסף על זה בעו"ה נתרבו גנבים גזלנים עד חדל לספר ובצרוף לזה שבקרב הימים נרצח ר' משה חתן ר' העניך ע"י יהודי עגלון שלו (מהר"ם ז"ק, תשו', מובא בספ' העוכסים של הרב אסף 124). גם הוליכני העגלון השני ששכרתי לעצמי במ"ש הנ"ל בדמים יקרים (יעב"ץ, מגלת ספר 81). בא' שקנה ד' חביות יין וקנה כדרך התגרים ונתחייב המוכר להביא היין למקום פ' בשלימות בלי שום חסרון וכו' ואח"כ נתנסך היין בדרך ע"י העגלונים והלוקח אינו רוצה לקבל היין (פתחי תשובה, שו"ע חו"מ, מקח רכה). הרצים האיצו בפקידים והעגלונים נלחצו מאת נוגשיהם (רמח"ג, הגרפתים ברוסיה 17). ברבוי סוסים ומרכבות מהדרות בעגלונים מקושטים כמנהג המדינה (ר"א לויזל, שע"י ג, הספקה לטובה, יד.). ואם בגד מלמד אחד או עגלון אחד מגאלים ברפש אז כל העם נבזים ומגאלים (פ. קמולינסקין, קבורת חמור יד). אקבע לי עגלון קבוע אשר יבוא לביתך פעם בפעם בהיותו בריגא לקחת את אשר יהיה בידך אלי (יל"ג, אגר' א ד). — ועַגְלָן: ולנה בלילה בכפר עם הנערה בבית ע"א אחד ועמהם גויה אשת העגלן הבעל ובבוקר כשהחזיק' בדרך שללוה האויבי' (רא"ש, שו"ת לב ה). כרב החובל הספינה והעגלן העגלה (כתב מיז, ספי אליס ליס"ר מקנדיה). והנה בנסעו כמו שעה והמה באו השבים מיריד הנ"ל פגעו במרכבת האיש תם הסגורה מכל צד וישאלו לעגלן מי היושב בה ולא ענה אותם דבר (ר"י עמדין, התאבקות). וכן עוד שנית ראו עגלן שלו

[1]) [החדש' מגיהים לְעֵגֶל מפני כני הזכר שבא אח"כ.]

רוכב וסוסיו מושכים בקרון שלו (הוא, שחק הכסיל). עובדא הוה איש א' מעירו שלח קודם פסח עגלן לק"ק פלוני לפלוני המוכר לשלוח לו ב' היין י"ש ראזאלא (ההס סופר או"ח קלג). והעגלן בא להמוכר ולקח ממנו הי"ש בע"פ שחרית וכו' והעגלן הערל בא למחוז חפצו בתוך המועד (שם). ואביו של הגויה ישב את עצמו על הקעלני כמו עגלן (פוהרמאן) (ר"י פערל, מגלה טמירין מד, לז.). כי עגלן אחר לא יכול להנהיג הסוסים (שם מה לח.). העגלן נוסע עמה מעיר לעיר וכו' (הוא, בוחן לדיק 8).

***עֶגְלוֹנוּת**, ש"נ,—עבודת העֶגְלוֹן, נהוג בדבור העברי ובספרות העברית החדשה.

עגם[1]), ממנו *עָגוּם, *עִגּוּם, עָגַם, *עָגֵם, *עֲגָמָה, *עַגְמוֹן, *עַגְמוּת.

עָגַם, פ"ע, עָגְמָה,—עָגְמָה נפשו לפלוני, היה בצער ובדאגה לפלוני, traurig sein; être triste; to be sorrowful: אם לא בכיתי לקשה יום עָגְמָה נפשי לאביון (איוב ל כה).—ובפדר"א: פלוטית בתו של לוט היתה נשואה לא' מגדולי סדום ראתה עני אח' מדוקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו (פדר"א כה).—ואמר המליץ: והסיר את סבלו לעמו גם חבלו ונפשו עגמה לו ורחמיו נכמרים (תלמידי מנחם, לנגוד בתשובה). עגמתי בלחצי ומחצי פרוך ביד קורצי ופורצי (רשב"ג, ארוממך, רשות לעבודה, מחז' ספרד'). ומקלל אב ואם נפש לעגמה כצרור אבן במרגמה (ר' אליה הזקן, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני קדמ' ג, 62). עורה כבודי מה לך נרדמת כי שחרך עלה ומה עגמת (יוס' בן יהודה, כ"י Jews' Coll., לונדון). אמת שוא צפו רגשת עוגמיך דואבי עלומיך תהו קוו (שטון, הקדמ' כפר המחבר תורת אמת, שו"ת). הלא כבר עגמה נפשי עליך לאמר מי יודע העודנו חי (שד"ל, אגר' עח).

—נִפע'. *נֶעֱגַם,-כמו קל: נעגם (הכהן) בבכי כי הורשע כפתי והם יבכו פן צדיק ירשיעו (ר' יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, סדר עבודה) נזלו דמעיו כי לכן צרכו נעגמו גם הם ופרשו ובכו (Elbogen. Stud. 175).

—הפע' *הֶעֱגִים,—עשה שיהיה עגום, העציב: מקרעין לקטן מפני אגמת נפש כדי להעגים נפשות הגדולים ולא מפני שהוא אבל (ערוך ערך אגמה).—ואמר הפיטן: אין כמוך באלמים דומם ושותק למעגימים צרינו רבים קמים (אין כמוך, יוצ' שבת א' אחה"פ). ולפכך נהגו רבותינו החכמים שהיו קוראין ביום הכפורים סליחות מעגימות הלבבות ומאנחות הנפשות כדי שיכבשו יצר הרע בקריאתם (ר' ברכיה הנקדן, ספר המיבור וספ' המלכה XXXVIII, גאלאנץ 37).

—ספע' *עֻגַּם,—כמו הפע': ובבית האסורים שמו ושמה עיגמו ואחר יהודי עמו (יוסף של אמימען, ב, ניבויאר 121).

עֻגַּם, ס"ז,—כמו עֲגָמָה, ואמר המקונן: מחולל הוא ביד נוקמי והן גדל לזאת עגמי אלהי חוש וקנא לי וגם בנה להיכלי (מנחם בן נתן, לקו"ק סז.).

עֲגָמָה[1]), ש"נ, עֶצֶב, צער, Kummer; tristesse; sorrow, עֲגָמַת נפש: עלו בו (בבית הכנסת שחרב) עשבים לא יתלוש מפני עגמת[2]) נפש (ר' יהודה, מגיל' ג ג). במה דברים אמורים בישובן אבל בחורבנן מניחין אותן ומגדלין בהם עשבים מפני עגמת נפש (הוא, תוספת' שם ג ז). מפצעין באגוזים ומפרכסין ברימונים מן המנחה ולמעלה מפני עגמת נפש (שבת קטו.). מקרעין לקטן מפני עגמת נפש (מו"ק יד:). תולין מפתחו ופנקסו של מת בארונו מפני עגמת נפש (שמח' ח). —ובכהמ"א: אך טובת החומל על העני הכואב לו הוא מכוין בה לדחות צער מעל עצמו אשר מצאהו מעגמת נפשו ובאבו (ר"י א"ח, מו"ה, עבוד' האלהי, פתיח'). כמה דברים של עגמת נפש אומרים בו שאין קינה בעולם גדולה מהם (שבלי הלקט, חנוכה קלב). דאף אם אין דרכו למכור כלל (הבתים) רק שהיה מחזיקם להכנים בהם דיורים זוכים הבנות דלא נאמר למעט חלק הבנות כ"א הבתים שהיה דר בו האב ושפיר איכא עגמת נפש (פתחי תשובה, שו"ע חו"מ, נחלות רפח).

עַגְמוֹן, ס"ז, — כמו עֲגָמָה: השר דעה כי אל [בחר] בשירים מפי גיל ולא מעיצבון ועגמון (גנזי שכטר ג, דודסון 313).

עַגְמוּת, ש"נ, — כמו עֲגָמָה: חושבי קצים האנוחים בעגמות זמיון מלכות סבלו וחסמו פה בכלימות (גנזי שכטר ג, דודסון 88).

---

1) [כך בארמי, והוא כמו אגם, עי' ערכו ובהערה שם.]

1) [כמו אגמה, עי' ערכו.]

2) [גרסת הערוך: אגמה.]

עגן[1], ממנו עָגֵן, *עִגּוּן, *עוֹגִין, *עֶגֶן, *עֲגוּנָה.

עָגַן, — קל לא נמצא.

—נִפְעַ׳, נֶעֱגַן, תֵּעָגַנָּה, — נֶעֶגְנָה האשה לפלוני, היתה עגונה לו, שהיה אסור לה להנשא לזולתו: כי אמרתי יש לי תקוה הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תֵּעָגֵנָה[2] לבלתי היות לאיש (רות א יב-יג).

—פִּעֵ׳, *עִגֵּן, — א) עשה שיהיה עָגוּן או עֲגוּנָה, שלא יכול להנשא: לאו חדוה שלימה היא אחרי שהרשות בידו ל ע ג נ ה וכו׳ (מהר״מ מרוטנברג, שערי תשוב׳, כ״י פרמה, בלוח 38). וראוי לכל בר דעת שלא י ע ג ן עצמו ולא בת זוגו מפני ממון רב (ר״א מלוניל, ארחות חיים ב, הלכ׳ כתוב׳ ג). — ב) החזיק את פלוני שלא יזוז מן המקום, עי׳ עוֹגִין, עִגּוּן א): שלא היו חכמים רוצים להחמיר עליהם כל כך ו ל ע ג ן אותם שלא יהיו זזין מד״א שלהם (רמב״ן, חדוש׳, עירובין, ג.).

—פֻּעַ׳, *עֻגַּן, בינ׳ מְעֻגָּן, — שעגנו אותו: כי היא בטוחה שלא ירצה להמתין ולהיות מ ע ו ג ן עד כלות הכתובה (תוספ׳ כתוב׳ ד״ה אבל. סג:).

—הִתְפַּ׳, *הִתְעַגֵּן, נִתְעַגֵּן, — עשה עצמו עָגוּן, נעשה עָגוּן, עֲגוּנָה: ונהי שגם הוא (הבעל) מתעגן בדורות הללו מתקנת ר״ג ז״ע מ״מ איהי נמי מעגנא וכ״ש לדברי ראב״ן ז״ל שמתיר לבעל לשא אחרת והיא תתעגן (מהר״מ מרוטנברג, שערי תשו׳, כ״י פרמה, בלוח 38). דאתתא דמשו׳ עגונא מקלינן דאם לא תאמינה תתעגן כל ימיה (ר׳ בנימין זאב, שו״ת א, בסוף). ופקח עיני העורות להבין ולהורות בדין אשה זו אשר נתעגנה זה שנים רבות להתירה לפי ע״ד (שם).

***עֶגֶן**, ש״ז, — כמו עִגּוּן ג). עִגּוּם: סוד סנהדרי ערער זקנים שבתו משער מבית לבנון יער עדן נהפך ל ע ג ן ובטלו שירי נגן (ר׳ שמעון בר׳ יצחק, אל אל חי ארכן, שבת ב אחה״ש).

***עֲגָן**, ש״ז, מ״ר עֲגָנוֹת, — כמו אַגָּן: ומים שרוחצים בהם ע ג נ ו ת וכוסות שלקמוח צריך לשופכן במקום גבוה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 16).

***עֹגֶס**, ש״ז, מ״ר עֲגָסִים, עוגסים, — כמו אגס: גוי שהרכיב פרסק על גבי ע ו ג ס אף על פי שאינו

---

[1]) בארמ׳ סגר, אסר בבית האסורים, והוא קרוב לאגן, הגן.] — [2]) [הוקלה הנון מן הדגש, ומטעם זה גזרו ריב״ג מן עגה, אבל עי׳ רד״ק, שרש עגה.]

רשאי לעשות כן נוטל הימנו וחוזר ונוטע במקום אחר (תוספת׳ כלא׳ ב טו). ושאר כל פירות האילן כגון ה ע ו ג ס י ם והקרוסטמילון והפרישין והעוזרדין אוכלין ממה שבהר על שבעמק וממה שבעמק על שבהר (ר׳ שמעון, שם ז טז). פגי ה ע ו ג ס י ן הקרוסטומלין וכו׳ כעונתן למעשרות ואין מטמאין טומאת אוכלין (שם עוקצין ג ז).

***עִגְעֵג**, פ״ע, בינ׳ מְעַגְעֵג, מְעַגְעֲגִים, — כמו גִּעְגַּע א): אפרוחין מ ע ג ע ג י ן[1]) באדמה (פסיק׳ דר״כ, אחרי מות).

עגר, ממנו עָגוּר.

א.**עַד**[2]), ש״ז, — שלל, בפרט של דבר נאכל, של צידה[3]), Beute; butin; booty: בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עַד ולערב יחלק שלל (ברחש׳ מט כז). אז חלק עַד [illegible]

ובסהמ״א: עד הוא שלל ושלל הוא ע ד ועד הוא שהד (דונש, תשו׳ על רס״ג). — ואמר המשורר: ואיך יובל לשי אם הוא מנובל מנת כלב יהי גופו ו ע ד ו[6]) (עמנ׳ פרנסי, לבי מודה, קובץ על יד א, 105). בקר אכלו ע ד חלקו שלל בערב (שלום הכהן, כיר דוד, 187).

ב.**עַד**, ש״ז, — זמן ארוך, נצח, Ewigkeit; éternité; eternity, שֹׁכֵן עַד: כי כה אמר רם ונשא שכן עַד וקדוש שמו (ישעי׳ נז טו). — אֲבִי עַד, אב לעולם: כי ילד ילד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עַד[7]) שר שלום (שם ט

---

[1]) [כך הגרסה הנכונה, עי׳ הערת בובר קעא:]

[2]) [בארמ׳ עדי, עדיתא, וזה מוכיח שהוא מן שרש ב.עדה, אע״פ שמובנו רחוק ממשמ׳ שרש זה. ומהצורה ע ד ו ד ה נראה ששרשו עדד, עי׳ הערה 4), ב.עַד הערה, ועדודה.]

[3]) אולי זה המנה הנתנת להחיל.

[4]) הוספה ופרוש על הגליון.

[5]) [לדעת רד״ק שיך לכאן גם צפנ׳ (ג ח): ליום קומי לַעַד, שפרש: כלומר לשלל כמו בבקר יאכל עד, ע״כ. ואחרים מנקדים לעד, וכן יש מפרשים אבי עד (ישע׳ ט ה): אבי השלל, ולפי פרוש רבו של רש״י מפרש אבא שאול יביאהו עד (שמות כב יב). כמו עַד, ועי׳ הערה לערך ב.עד.] — [6]) ובהערה: ל׳ יאכל עד.

[7]) [אב ואדון לנצח, ומוסב על המלך המשיח שיולד. ורש״י מפרש שמוסב על ה׳ הנושא של ויקרא, וכן רד״ק, וז״ל: אבי עד שהוא קיים לעולם והוא אבי הזמן וכו׳; ועי׳ גם א.עד, הערה 5).]

ה).— גְּבֶרֶת עַד, גברת לעולם: ותאמרי לעולם אהיה גברת עַד[1]) לא שמת אלה על לבך לא זכרת אחריתה (שם מז ז).— הַרְרֵי עַד, שמתקימים מעולם עד עולם: ויתפוצצו הררי עַד שחו גבעות עולם (חבק' ג ו).— *חיי עַד: מה אם מזון שאינו אלא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו תורה שהיא חיי עד לא כל שכן (ירוש' ברכ' ז ח).— *גיל עַד: יראת אלהים היא צרי כל ציר כי בה משוש עולם והיא גיל עד (ר"י חריזי, הענק כג).— לָעַד, תה"פ, לזמן ארוך, לעולם, ewig; pour toujours; for ever: עתה בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לָעַד[2]) עד עולם (ישעי ל ח). אל תקצף יי' עד מאד ואל לָעַד תזכר עון (שם סד ח). ויטרף לָעַד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו' א יא). לא החזיק לָעַד אפו כי חפץ חסד הוא (מיכ' ז יח). כי לא לנצח ישכח אביון תקות ענוים[3]) תאבד לָעַד (תהל' ט יט). יראת ד' טהורה עומדת לָעַד (שם יט י). כי תשיתהו ברכות לָעַד תחדהו בשמחה את פניך (שם כא ז). יחי לבבכם לָעַד (שם כב כז). צדיקים יירשו ארץ וישכנו לָעַד עליה (שם לז כט). כן אזמרה שמך לָעַד לשלמי נדרי יום יום (שם סא ט). ושמתי לָעַד זרעו וכסאו כימי שמים (שם פט ל). הוד והדר פעלו וצדקתו עמדת לָעַד (שם קיא ג). שפת אמת תכון לָעַד ועד ארגיעה לשון שקר (משלי יב יט). מלך שופט באמת דלים כסאו לָעַד יכון (שם כט יד). מי יתן אפו ויכתבו מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לָעַד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד). אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לָעַד (דהי"א כח ט).— ואמר בן סירא: אל תאמין בשונא לעד כי כנחשת רועו יחליא (ב"ס גני' יב י; גס יא ז; מז יג).— ובמשנה: וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתן וצדקתם עומדת לעד (אבו' ב ב).— ובתפלה: ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים (תתברך, תפל' שחרית). כי אתה אלהים אמת ודברך אמת וקים לעד (אלהינו ואלהי אבותינו מלוך, תפל' ר"ה שחר').— לָעַד לעולם: נאמנים כל פקודיו סמוכים לָעַד לעולם (תהל' קיא ז-ח). ויעמידם (את השמים) לָעַד לעולם (שם, קמח ו).— ובתפלה: ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים (ויציב, תפל' שחר').— עֲדֵי עַד, במשמ' לעולם: בטחו ביי' עדי עַד (ישעי כו ד). כי אם שישו וגילו עדי עַד אשר אני בורא (שם סה יח). יבשו ויבהלו עדי עַד ויחפרו ויאבדו (תהל' פג יח). ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עַד (שם צב ח). אם ישמרו בניך בריתי ועדתי זו אלמדם גם בניהם עדי עַד ישבו לכסא לך (שם קלב יב). זאת מנוחתי עדי עַד פה אשב כי אויתיה (שם יד).— ובספר יצירה: י"ב פשוטות וכו' מדתן י"ב גבולים וכו' והולכין עדי עד והם זרועות עולם (ספר יצירה ה ח).— ומאתו נדרוש להורותינו הדרך הטובה והישרה לבלתי נטות ימין ושמאל ויצילנו מעונש הטעות ואל נכשל למען שמו כי הוא יתברך לעדי עד הבטיח דורשיו שלא יבושו לעולם (גנזי שכטר ב, גינצבורג 408).— ואמר המשורר: אמרים מעצת ברים שלולים ומדעת בני בין יהיו עד אמת אחר בלות ימים ינובון ויהיו אחרי מות עדי עד (רמב"ע, התרשיש י עט-פ).— עַד עוֹלְמֵי עַד: ישראל נושע בד' תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עַד (ישעי מה יז).— לעולם וָעֶד, כמו וָעַד[1]): ד' ימלוך לעולם וָעֶד (שמות טו יח). כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ד' אלהינו לעולם וָעֶד (מיכ' ד ה). גערת גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם וָעֶד (תהל' ט ו; גס מה יח; קיט מד; קמה א; ב; כא). והמשכילים יזהרו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם וָעֶד (דני' יב ג).— ובתפלה: ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד (מודים, תפל' י"ח). ויציב ונכון וכו' וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד (ויציב, תפל' שחרי).— עולם וָעֶד: ד' מלך עולם וָעֶד אבדו גוים מארצו (תהל' י טז; גס כא ה; מה ז; מח יד; נב י; קד ה).— ועל זמן העבר, מִן עַד, מאז. מעולם: הזאת ידעת מני עַד מני שום אדם עלי ארץ (איוב כ ד).

ג. עֲדֵי[2]), במליצה עֲדֵי[3]), כנ' עָדַי, עָדֶיךָ, עָדָיו, עֲדֵיכֶם, עֲדֵיהֶם[4]).

— א) מלת היחס להראות הגבול במקום ובזמן שאליו:

---

1) [המסורה מפסיקה גברת באתנח, ומחברת עד אל הבא.]

2) ת"י, פשיט' והירונ' מנקדים: לְעָד.

3) [כך הכתוב, והקרי: עניים.]

1) [בנקוד העליון וָעַד, עי' פינסקר (מבוא לנקה"א 54), ועל נקוד הו"ו עי' ערך ו (עמ' 1253).]

2) [משתף לרב לשונות האחיות.]

3) נחלקו המדקדקים החדשים אם היוד שרשית או סמן הרבוי כמו אחרי, ועי' ערך אל, הערה.]

4) [במקום עֲדֵיכֶם, עֲדֵיהֶם.]

יגיע דבר, ובנגוד ל־ אֶל, יכלול ע״פ רב גם אותו הגבול, bis, bis zu; jusque, jusqu'à; until, as far as,— א) לסמן את הגבול במקום, אחרי פעלים של תנועה, בא עַד: ויבאו עַד חרן וישבו שם (בראש׳ יא לא; גם כ י). על כל דבר פשע על שור על חמור וכו׳ עַד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). וחלפת משם והלאה ובאת עַד אלון תבור (ש״א י ג). ויגד הצפה לאמר בא המלאך עַד הם [1]) ולא שב (מ״ב ט יח). אך ביי׳ לי אמר צדקות ועז עָדָיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו (ישעי מה כד). כי אנושה מכותיה כי באה עַד יהודה נגע עד שער עמי עד ירושלם (מיכ׳ א ט). שמע תפלה עָדֶיךָ כל בשר יבאו (תהל׳ סה ג). הושעני אלהים כי באו מים עַד נפש (שם סט ב).—הלך עַד: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עַד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (בראש׳ כב ה). כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עַד ים סוף ויבא קדשה (שפט׳ יא יו). לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עַד הראה (ש״א ט ט). וסרני פלשתים הלכים אחריהם (אחרי הפרות) עַד גבול בית שמש (שם ו יב). — נגש עַד: והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עַד גשתו עַד אחיו (בראש׳ לג ג). ויבא אבימלך עַד המגדל וילחם בו ויגש עַד פתח המגדל לשרפו באש (שפט׳ ט נב).—שב עַד: והעם לא שב עַד המכהו ואת יי׳ צבאות לא דרשו (ישעי ט כב). שובה ישראל עַד יי׳ אלהיך כי כשלת בעונך (הוש׳ יד ב).—הֵשִׁיב עַד: תשב אנוש עַד דכא ותאמר שובו בני אדם (תהל׳ צ ג).— עבר עַד: ויעבר אברם בארץ עַד מקום שכם עַד אלון מורה (בראש׳ יב ו).— נטה עַד: וירד יהודה מאת אחיו ויט עַד איש עדלמי ושמו חירה (שם לח א). וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חתן משה ויט אהלו עַד אלון בצענים אשר את קדש (שפט׳ ד יא).—נגע עַד: ואמר אהה יי׳ יי׳ אכן השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם ונגעה חרב עַד הנפש (ירמ׳ ד י). זאת רעתך כי מר כי נגע עַד לבך (שם יח). כי עתה תבוא אליך ותלא תגע עָדֶיךָ ותבהל (איוב ד ה).—הגיע עַד: וחלף ביהודה שטף ועבר עַד צואר יגיע (ישע׳ ח ח). ומבצר משגב חומתיך השח השפיל הגיע לארץ עַד עפר (שם כה יב) כי השח ישבי מרום קריה נשגבה ישפילנה וכו׳

[1]) [מלה אחת (כד״ק), והוא כמו עָדֵיהֶם.]

יגיענה עַד עפר (שם כו ה).—אהל עַד: ולוט ישב בערי הככר ויאהל עַד סדם (בראש׳ יג יב).—ואחרי פעלים אחרים: החקר אלוה תמצא אם עַד תכלית שדי תמצא (איוב יא ז). ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וירדפו את פלשתים ויכום עַד מתחת לבית כר (ש״א ז יא). אל יי׳ ויאר לנו אסרו חג בעבתים עַד קרנות המזבח (תהל׳ קיח כז). ותשלחי ציריך עַד מרחוק ותשפילי עַד שאול (ישעי נז ט). ותזעק חשבון ואלעלה עַד יהץ נשמע קולם (שם טו ד). קום בלק ושמע האזינה עָדַי בנו צפור (במד׳ כג יח). וְעָדֵיכֶם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח (איוב לב יב). התבוננת עַד רחבי ארץ הגד אם ידעת כלה (שם לח יח).—ובלי פעל: יי׳ בהשמים חסדך אמונתך עַד שחקים (תהל׳ לו ו). ראשית גוים עמלק ואחריתו עֲדֵי אבד (במד׳ כד כ). וצים מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עֲדֵי אבד (שם כד).—ואמר בן סירא: עקבת גאים טמטם אלהים וישרשם עַד קרקע ארץ (ב״ס גני׳ י יו). — ולפני מלת היחס, עַד אל: ויגד הצפה לאמר בא עַד אליהם ולא שב (מ״ב ט כ).—עַד לפני: ויבוא (מרדכי) עַד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק (אסת׳ ד ב).—עַד מתחת: ויכום עַד מתחת לבית כר (ש״א ז יא).—עַד מעבר: מבית שאן עד אבל מחולה עַד מעבר ליקמעם (מ״א ד יב).—עַד מעל: מהארץ עַד מעל הפתח הכרובים והתמרים עשוים (יחזק׳ מא כ). —עַד נגד: אחריו החזיק נחמיה וכו׳ עַד נגד קברי דויד (נחמ׳ ג יו). והנתינים היו יושבים בעפל עַד נגד שער המים למזרח (שם כו).—עַד נכח: ויקם וילך ויבא עַד נכח יבוס היא ירושלם (שפט׳ יט י).—עַד מרחוק: ותרבי רקחיך ותשלחי ציריך עַד מרחוק (ישעי נז ט).—עַד באך: מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עַד באך שמה (בראש׳ יט כב). ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ עַד באך עזה (שפט׳ ו ד). ויכם מערוער וְעַד בואך מנית עשרים עיר (שם יא לג). ויקמו אנשי ישראל ויהודה וירעו וירדפו את הפלשתים עַד בואך גיא ועד שערי עקרון (ש״א יז נב). ויך (דוד) את פלשתים מגבע עַד באך גזר (ש״ב ה כה). ויד יי׳ היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עַד באכה יזרעאלה (מ״א יח מו). ועי׳ עוד בוא.—בואך... וְעַד: כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם בואך שורה וְעַד ארץ מצרים (ש״א כז ח).—מן... עַד, וְעַד, לסמן שני גבולות קיצוניים של שטח מקומי: ויהי גבול הכנעני מצידון

באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד לשע (בראש׳ י יט; גם יג ג; יח יח; כה יח). ושמתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר (שמות כג לא). מערער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר בנחל ועד הגלעד לא היתה קריה אשר שגבה ממנו (דבר׳ ב לו). הנה ימים באים[1]) נאם יי׳ ונבנתה העיר ליי׳ ממגדל חננאל עד שער הפנה (ירמ׳ לא לז). וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (תהל׳ עב ח).—מקצה ועד קצה: ואת העם העביר אתו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו (בראש׳ מז כא). מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הרחקים ממך מקצה הארץ ועד קצה הארץ (דבר׳ יג ח; גם כח סד). וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו (מ״א ו כד). כי חרב ליי׳ אכלה מקצה ארץ ועד קצה הארץ אין שלום לכל בשר (ירמ׳ יב יב).—משפה ועד שפה: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב (מ״א ז כג).—ובגוף האדם: וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו (ויקר׳ יג יב). יככה יי׳ בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך (דבר׳ כח לה). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (ש״ב יד כה). ויצא השטן מאת פני יי׳ ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו (איוב ב ז). מכף רגל ועד ראש אין בו מתום (ישעי׳ א ו).—לסמן שני סוגים קיצוניים של בני אדם ובעלי חיים הכוללים את הכל, במשמ׳ גם... גם: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (בראש׳ יט ד; גם יא). ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול (ש״א ה ט). כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בצע ומנביא ועד כהן כלו עשה שקר (ירמ׳ ו יג). ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה (שמות ט כה; גם יא ה; יג יה). טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עד שאב מימיך (דבר׳ כט י). ויהי כל הנפלים ביום ההוא מאיש ועד אשה שנים עשר אלף (יהוש׳ ח כה). עתה לך והכיתה את עמלק וכו׳ והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (ש״א טו ג; גם כב יט). וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והיה כמסס נסס (ישעי׳ י יח). מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו (ירמ׳ ט ט).—ולא בבעלי חיים: אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראש׳ יד כג). השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע (גם לא כד). כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל (במד׳ ו ד). וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר (מ״א ה יג). ויבנו להם (בני ישראל) במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עד עיר מבצר (מ״ב יז ט).—ואמר בן סירא: מעוטה צניף וציץ ועד עוטה שמלת שי[ער] (ב״ס גני׳ מ ד).—מן... עד... עד, ועד: ויאמר יי׳ אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים (בראש׳ ו ז). אם המצא תמצא בידו הגנבה משור עד חמור עד שה חיים שנים ישלם (שמות כב ג). ויחרימו את כל אשר היה בעיר מאיש ועד אשה מנער ועד זקן ועד שור ושה וחמור לפי חרב (יהוש׳ ו כא). ויבער (שמשון) מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שפט׳ יה ה; גם כ מח). ולא נעדר להם מן הקטן ועד הגדול ועד בנים ובנות ומשלל ועד כל אשר לקחו להם הכל השיב דוד (ש״א ל יט).—ובהשמטת מן: כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ (ויקר׳ יא מב). וזה מעשה המנורה עד ירכה עד פרחה מקשה היא (במד׳ ח ד). ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגרו (ש״א יח ד).—ורגיל בתלמו׳: הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים מותר להעמיק עד הסלע (שביע׳ ג י). נפרצה הכותל (שבין שתי חצירות) עד עשר אמות מערבין שנים ואם רצו מערבין אחד (עירוב׳ ז ב). בית מלא מסרתי לך וכים מלא מסרתי לך והלה אומר איני יודע אלא מה שהנחת אתה נוטל פטור זה אומר עד הזיז וזה אומר עד החלון חייב (שבוע׳ ו ו). כזית מן המת נתון תחתיה כנגדו עד התהום טמא על גבה כנגדו עד הרקיע טמא וכו׳ (אהל׳ ט ג).—ואחרי שלילה: עשה ראשה (של קורה) גולל לקבר אין טמא אלא עד ארבעה טפחים (שם טו ח). אין טמא אלא עד מקום שהוא יכול לפשוט את ידו וליגע (טהר׳ ז ב).—עד פחות: אם רצה גומם עד פחות מטפח וזורע ואח״כ משרש (כלאי׳ ב ד).—מן... עד, ועד: שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא

[1]) [כך הקרי, ובכתיב חסר.]

נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד וכו' (שביע' ו א). מהלך ממקום רגליו ועד עיקרו אלפים אמה ומעיקרו ועד ביתו אלפים אמה (עירובי' ד ז). הדקים שבכלי חרס וכו' שיעורן מכדי סיכת קטן ועד לוג (כלים ג ב). בעופא ר' ינאי אומר (חייבין לבדוק עד) למטה מן האגפים וריש לקיש אמר עד בין אגפים (חולי' מו.).—עד היכן: עד היכן הוא אומר בית שמאי אומרים עד אם הבנים שמחה וכו' (פסחי' י ו). ועי' היכן.—עד כאן: חזור לאחוריך שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן תחום שבת (חגי' טו.). ועי' כאן.—ובסהמ"א: וזה שאין עולין (הבורסקאים) לרגל לא מפני שהן מצירים לאחרים בריחם אלא מפני שאח[רים] מתרחקין מהן ומכנסין את עצמן בגשתם עדיהן לבל יגעו בהם (ספרי הגלו' גניז, אקף 93). עזבוה ונלך איש לאהלו כי נגע אל השמים משפטו ועיקולו ונשא עד שחקים עדי רום זבולו (מקברות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 495). עשירית כף בראש השם עשירית כף באחריתו וכו' ותבוא עד תכונתו (כאב"ע, עשירית כף 37).—ב) לסמן את הגבול בזמן: והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי (בראש' ח ה). והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה (שמות יב ו; גם יח; יט).—עד היום: ותלד הבכירה בן ותקרא את שמו מואב הוא אבי מואב עד היום (בראש' יט לז; גם לח). ויתצו את בית הבעל וישימהו למחראות עד היום (מ"ב י כז).—ואמר בן סירא: ויתן בפלשתים ערים ועד היום שבר קרנם (ב"ס גני' מו ז).—עד היום הזה: ויקרא אתה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה (בראש' כו לג). ועי' יום.—עד עצם היום הזה: ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה (ויקר' כג יד). ועי' עצם.—עד יום: ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלתו (שמות מ לז). ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו וכו' עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם (יהוש' ו י). ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ (שפטי' יח ל).—ובמשנה: אל תפרוש מן הצבור ואל תאמין בעצמך עד יום מותך (הלל, אבו' ב ד).—ואמר הפיטן: כי לא תחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה ועד יום מותו תחכה לו (ונתנה תקף, מוסף ר"ה).—עד בקר, עד הבקר: ולא תותירו ממנו עד בקר והנתר ממנו עד בקר באש תשרפו (שמות יב י). ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד הבקר (שם טז כג).—עדי ערב: יצא אדם לפעלו ולעבדתו עדי ערב (תהל' קד כג). ועי' ערב.—עד עולם: כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם (בראש' יג טו).—ובמשנה: לעולם אוכל פירי פירות עד שיכתוב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן ובפירי פירותיהן עד עולם (כתוב' ט א).—עד דור ודור: לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור (ישע' יג כ).—עדי עד, עי' ב.עד.—עד שבע פעמים: ויזורר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו (מ"ב ד לה).—ואמר בן סירא: אל [תבחר] בזדון מצליח זכר כי עד מות לא ינקה (ב"ס גני' ט יב).—עד בלי: יפרח בימיו צדיק ורב שלום עד בלי ירח (תהל' עב ז). ועי' בלי.—עד בלתי: ויכו אותם (את אנשי העי) עד בלתי השאיר להם שריד ופליט (יהוש' ח כב; י לג; יא ח; מ"ב י יא). ועי' בלתי.—עד מן: עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום (ויקר' כג טז).—עד אחר: ואמרה אשר לא יפתחום (את שערי ירושלים) עד אחר השבת (נחמ' יג יט).—מן...עד: ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב (שמות יח יג). נזיר אלהים יהיה הנער (שמשון) מן הבטן עד יום מותו (שפט' יג ז).—ואמר בן סירא: מיום צאתו מרחם אמו עד יום שובו אל אם כל חי (ב"ס גני' מ ב).—מעולם עד עולם: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל (תהל' צ ב).—ולפני מקור: בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת (בראש' ג יט). ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר (שם לב כה; גם ח ז; יט כב; כז מה; לג ג; לד ה; מג כה). ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו (ויקר' כה כט). וגם יד יי' היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם (דבר' ב טו). לא יתיצב איש בפניך עד השמדך אתם (שם, ז כד). ויחילו (עבדי עגלון) עד בוש והנה איננו פתח דלתות העליה (שפט' ג כה). ויתחרשו (העזתים) כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו (שם טז ב). והכית את ארם באפק עד כלה (מ"ב יג יז).—ואמר בן סירא: עד כלותו לשרת מזבח ולסדר מערכות עליון (ב"ס גני' נ יד).—ובמשנה: בין תכלת לכרתי (קוראים שמע וגומרה) עד הנץ החמה (ר' אליעזר, ברכ' א ב).—ולפני תח"פ, עד אנה,

עד הנה, עד כה, עד כמה, עד מתי, עד עתה, עי' ערכים אלו במקומם. — עד כן, עד עכשו: **וליהודים ולכהנים** וכו' עד כן לא הגדתי (נחמי' ב יו). — **עד מה,** מה: **כי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תשבך** (במד' כד כב). **בני איש** עד מה כבודי לכלמה (תהל' ד ג; גם כד ט; עט ה; פט מז). — **ולסמן את הזמן שבין** שני גבולות, משך הזמן, בינתים, während; pendant; during: והיה בעבר כבודי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי (שמות לג כב). ואהוד נמלט עד התמהמהם (שפט' ג כו). ויתפלל אל יי' ויאמר אנה יי' הלא זה דברי עד היותי על אדמתי (יונה ד ב). **כמה** לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רקי (איוב ז יט). — ולפני שם: ויהי כראות יהורם את יהוא ויאמר השלום יהוא ויאמר מה השלום עד[1]) זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים (מ"ב ט כב). **כי** רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע (איוב כ ה). — ורגיל בתלמו': **תפלת השחר עד חצות** (ברכ' ד א). כיוצא בו המשכיר בית לחבירו עד הגשמים (שביע' ט ז). עד ימיו (של יוחנן כהן גדול) היה פטיש מכה בירושלים (סוט' ט י). עד הקציר עד הבציר עד המסיק אינו אסור אלא עד שיגיע (נדר' ח ג). עד אברהם לא היה זקנה (ב"מ פז.). — ובסהמ"א: ונמצא הראשונים אמרו בחכמה וכו' עד שבכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד הפלוסוף ובכאן הכמה לא נמצא השלמות בה עד גלינוס (רלב"ג, מלחמ' ה' ה א יח). — *ואחרי שלילה: **התקינו שלא יהו מקבלין** (עדות החודש) **אלא עד המנחה** (ר"ה ד ד). **הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד הצות** (זבחי' ה ח). נולד לו (לבכור) מום וכו' לאחר שנתו אינו ראוי לקימו **אלא עד שלשים יום** (בכורי' ד ב). — מן... ועד: מעצרת **ועד** החג מביא (בכורים) וקורא מן החג **ועד** חנוכה מביא ואינו קורא (ר' יהודה, בכורים א ו). אמר לו (ר' דוסא בן הרכינס לר' יהושע) אם באין אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו (ר"ה ב ט). המשכיר בית לחבירו בימות הגשמים אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח (ב"מ ח ו). עשרה דורות מאדם ועד נח וכו' עשרה דורות מנח ועד

[1]) [כמו בעוד, כל זמן שמתקימים זנוני אזבל. ורד"ק התקשה לפרש: מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך, ע"כ.]

אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו (אבות ה ב). — מכאן... ועד: (הרי זה גיטך) על מנת שתתני לי מכאן ועד שלשים יום (גיטי' ז ה). ועי' מכאן. — **ג)** לסמן את הגבול הקיצוני של פעולה, במשמ' ערך הפלגה של תה"פ. — עד מאד, עי' מאד. — עד מהרה: השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (תהל' קמז יח). — עד אין: כי אפפו עלי רעות עד אין מספר (שם מ יג). — עד אפס: הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום (ישעי' ה ח). — ובמשמ' אפילו: וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד (שמות ט ז; גם יד כח; שפט' ד יו; ש"ב יז כב). אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דבר' ב ה). ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש (אסת' ה ו; גם ז ב). שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עד[1]) עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה (ש"א ב ה). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו (איוב כה ה). — ובהשואה, עד מדרגת, כמו: מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא (ש"ב כג יט). כי עד סירים סבכים וכסבאם סבואים אכלו כקש יבש מלא (נחום א י). ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה (דהי"א ד כז). — ובתלמו': עד כמה הוא נותן לפועלים עד שליש יתר מכאן קוצר כדרכו והולך (כלא' ז ו). עד כמה מזמנין עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה (ברכ' ז ב). תולה (האשה כתם דם שנמצא בבגדה) בפשפש ועד כתורמוס (ר"כ ברי ילקק, נדה נח:). — אמר לו בן עזאי (לר"ע) עד כאן העזת ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך (ברכ' סב.). בעו מיניה מרב עולה עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה נכרי אחד באשקלון וכו' (קידוש' לא.). — **ד)** בהוספת ל- לחזוק, עד ל-, ע"פ רב בספרים המאחרים, במקום: וילכו למבוא גדר עד למזרח הגיא לבקש מרעה לצאנם (דהי"א ד לט; גם יב יז). וירדפם אסא והעם אשר עמו עד לגרר (דהי"ב יד יב). כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזרי ט ו). — עד לבוא: והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש מבעל גד תחת הר חרמון עד לבוא חמת

[1]) [אולם אפשר שהנבחה משבשת, עי' בפרושו של סגל.]

(יהוש׳ יג ה). **חמשת סרני פלשתים וכל הכנעני והצידני והחוי ישב הר הלבנון מהר בעל חרמון עַד לבוא** חמת (שפט׳ ג ג). **ולמזרח ישב עַד לבוא מדברה למן הנהר פרת** (דה״א ה ט). **ויקהל דויד את כל ישראל** מן שיחור מצרים וְעַד לבוא חמת להביא את ארון האלהים מקרית יערים (שם יג ה). **ויצא שמו (של עזיהו) עַד למרחוק כי הפליא להעזר** (דה״ב כו טו).—**ובזמן:** ואני ישב משומם עַד למנחת הערב (עזר׳ ט ד). **כי אמר דויד הניח יי׳ אלהי ישראל לעמו וישכן בירושלם עַד לעולם** (דה״א כג כה).—ובמשנה: **אין פותחין מששה טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים וכו׳ ומוסיפין עַד לעולם אין פותחין משתי חצוצרות ומוסיפין עַד לעולם וכו׳ אין פותחין משנים עשר לוים עומדין על הדוכן ומוסיפין עַד לעולם** (ערכי׳ ב ה ו).—ועם מקור: ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו (נביאי הבעל) עַד לעלות המנחה (מ״א יח כט). **יעמדו נא שרינו לכל הקהל וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים ועמהם זקני עיר ועיר ושפטיה עַד להשיב הרון אף אלהינו ממנו** (עזר׳ י יד). **לא ירפך ולא יעזבך עַד לכלות כל מלאכת עבודת בית יי׳** (דה״א כח כ). **וישמחו כל השרים וכל העם ויביאו וישליכו לארון עַד לכלה** (דה״ב כד י; גם לא א; כו יו; לב כד).— ובמשמ׳ תה״פ, להפלגה: **כי לעת יום ביום יבאו על דויד לעזרו עַד למחנה גדול כמחנה אלהים** (דה״א יב כג). **ויתנו העמונים מנחה לעזיהו וכו׳ כי החזיק עַד למעלה** (דה״ב כו ח). ועי׳ ערך מעלה.—וישרפו לו (לאסא) שרפה גדולה עַד למאד (שם יו יד). **ויאמר יחזקיהו המלך והשרים ללוים להלל ליי׳ בדברי דויד ואסף החזה ויהללו עַד לשמחה** (שם כט ל). **ויאמר אליו עזריהו הכהן הראש לבית צדוק ויאמר מהחל התרומה לביא בית יי׳ אכול ושבוע והותר עַד לרוב וכו׳** (שם לא י). **ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנבאיו עַד עלות חמת יי׳ עַד לאין מרפא** (שם לו יו).— *עַד לחייו: **כל מי שיאמר לי קודם שאכנס לגדולה זו הכנס רוצה אני שארד עמו עַד לחייו** (יהודה בן טבאי, מדר״כ י ג).

—**ב)** מלת הקשור bis; jusque; until;—א) של הזמן עם פעל עבר המוסב על זמן שעבר: **וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עַד שבו הרדפים** (יהוש׳ ב כב). **וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עַד דוד הגדיל** (ש״א כ מא). **ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עַד נתך מים עליהם מן השמים** (ש״ב כא י). **כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עַד הכרית כל זכר באדום** (מ״א יא טז). **ויבא (יהוא) שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון עַד השמדו** (מ״ב י יז). **תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עַד נמצא עולתה בך** (יחזק׳ כח טו).—ומוסב על זמן העתיד: **וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל רעהו מה אנחנו ישבים פה עַד מתנו** (מ״ב ז ג). **ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון עַד קברו אתו המקברים** (יחזק׳ לט טו). **ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות והצליח עַד כלה זעם** (דני׳ יא לו). —ועם פעל עתיד על זמן עבר: **וידם השמש והירח עמד עַד יקם גוי איביו** (יהוש׳ י יג). **עַד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם** (תהל׳ עג יז). **הן הוחלתי לדבריכם אזין עַד תבונותיכם עַד תחקרון מלין** (איוב לב יא).—ועל זמן העתיד: **ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך עַד יגדל שלה בני** (ברא׳ לח יא). **וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עַד יגמל הנער והביאתיו** (ש״א א כב). **ויאמר המלך שבו בירחו עַד**[1] **יצמח זקנכם ושבתם** (ש״ב י ה). **ונגלה באזני יי׳ צבאות אם יכפר העון הזה לכם עַד תמתון** (ישעי׳ כב יד; כו כ; לב ה; סב א; ז). **ובצל כנפיך אחסה עַד יעבר הוות** (תהל׳ נז ב). **שעה מעליו ויחדל עַד ירצה כשכיר יומו** (איוב יד ו; גם כז ה).—ואחר מלת השלילה: **לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עַד כי יבא שילה** (ברא׳ מט י). **הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עַד יאכל טרף** (במד׳ כג כד). **לא יכהה ולא ירוץ עַד ישים בארץ משפט** (ישע׳ מב ד). **וגם עַד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני עַד אגיד זרועך לדור לכל יבוא גבורתך** (תהל׳ עא יח; גם קיב ח). **הן אל לא ימאס תם ולא יחזיק ביד מרעים עַד**[2] **ימלה**[3] **שחוק פיך ושפתיך תרועה** (איוב ח כ-כא)—ואמר בן סירא: **שועת דל עבים חלפה ועַד תגיע לא תנוח לא תמוש עַד יפקוד אל** (ב״ס גני׳ לב כא; גם כב; כג; כד; כה). —ואמר המשורר: **אמיר בושם אשר רוח תניפו לכל רוח עַדי נקרא הפכפך בעת ארים שמו נהפך לאויב והוא סבב לדמי עַד ישופך** (רמב״ע, אמיר). **רעות עלי**

1) [בדהי״א (יט ה): עַד אשר.]
2) [אולי נקד עֲד.]
3) [כך הכתיב, והקרי: ימלא.]

אפפו עד עצמותי רחפו ואויבים שמך גדפו ולא אספו אבל יספו (הוא, חיך מגר).—עַד אשר, עם פעל עבר של זמן העבר: ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עַד אשר דק (שמות לב כ). והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עַד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה (דבר׳ ב יד). וכל ישראל עברים בחרבה עַד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן (יהוש׳ ג יז; גם ח כו). ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עַד אשר הכריתו את יבין מלך כנען (שפט׳ ד כד). ולא האמנתי בדברים עַד אשר באתי ותראינה עיני (מ״א י ז; יז יז). וימאס יי׳ בכל זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים עַד אשר השליכם מפניו (מ״ב יז כ; כג; כא יו).—ועל זמן העתיד: ואם אל עיר יאסף והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא חבלים וסחבנו אתו עד הנחל עַד אשר לא נמצא שם גם צרור (ש״ב יז יג). יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הנחלות עַד אשר הפיצותם אותנה אל החוצה (יחזק׳ לד כא).—ועם פעל עתיד על זמן העתיד: וישבת עמו ימים אחדים עַד אשר תשוב חמת אחיך (ברא׳ כז מד; גם כט ח). מעט מעט אגרשנו מפניך עַד אשר תפרה ונחלת את הארץ (שמות כג ל; גם כד יד) איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עַד אשר יטהר (ויקר׳ כב ד). עד חדש ימים עַד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא (במד׳ יא כ; גם כ יז). וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם עַד אשר אדע מה יעשה לי אלהים (ש״א כב ג). אלך אשובה אל מקומי עַד אשר יאשמו ובקשו פני (הוש׳ ה טו).—ואמר בן סירא: עד אשר יועיל יהתל בך פעמים שלש יעריצך (ב״ס גני׳ יג ז).—ועל זמן העבר: ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל עַד אשר יראה מה יהיה בעיר (יונה ד ה). תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עַד אשר אראה איזה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים (קהל׳ ב ג).—עַד אשר אם, עַד אם: כי לא אעזבך עַד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך (ברא׳ כח טו). ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עַד אשר אם הביאנם אל מקומם (במד׳ לב יז). עַד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם (ישע׳ ו יא). ותאמר (רבקה לאליעזר) גם לגמליך אשאב עַד אם כלו לשתות (ברא׳ כד יט; גם לג). אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עַד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה (ישע׳ ל יז). עם הנערים אשר לי תדבקין עַד אם כלו את כל הקציר אשר לי (רות ב כא).—עַד כי: ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עַד כי גדל מאד (ברא׳ כו יג; גם מא מט). הוא קם ויך בפלשתים עַד כי יגעה ידו (ש״ב כג י). ויצא שמו (של עזיהו) עד למרחוק כי הפליא להעזר עַד כי חזק (דה״ב כו טו). לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עַד כי יבא שילה ולו יקהת עמים (ברא׳ מט י).—ואמר המשורר: ואשיג אל קצת תאות לבבי על ידי מרמה וכל מה שיהיה שוה עדי כי תאדים שלמה עדי ארדוף ואשיגה ואכה עדי חרמה (ראב״ע, הרחקת כליל).—עַד שֶׁ־, שֶׁ־, עם פעל עבר: חדלו פרזון בישראל חדלו עַד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל (שפט׳ ה ז). כמעט שעברתי מהם עַד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו עַד שהביאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי (שה״ש ג ד).—עם פעל עתיד: השבעתי אתכם בנות ירושלם וכו׳ אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עַד שתחפץ (שה״ש ב ז; גם יז; ג ה; ד ו; ח ד).—ורגיל מאד בתו״מ: מאימתי קורין את שמע בערבית וכו׳ רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר (ברכ׳ א א). הבריסין והברדסין וכו׳ לא ילבש בהן עד שיבדוק (כלא׳ ט ז). אוכלין ארעי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים (חלה ג א). מותר המת יהא מונח עד שיבא אליהו (ר״מ, שקל׳ ב ה). היה עומד בתפלה ומים שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחוזר ומתפלל (ברכ׳ כב:).—ואחר שלילה: האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך לא תנשא ולא תתיבם עד שתדע שמא מעוברת היא צרתה (יבמ׳ טז א). רבי יהודה אומר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד לילי הפסח וכו׳ קונם בשר שאיני טועם עד שיהא הצום אינו אסור אלא עד לילי הצום וכו׳ ר׳ יוסי בנו אומר קונם שום שאיני טועם עד שתהא שבת אינו אסור אלא עד לילי שבת (נדר׳ ח ה-ו). האשה שהיא יצאה ליהרג אין ממתינין לה עד שתלד ישבה על המשבר ממתינין לה עד שתלד (ערכ׳ א ד). לא היה המקטיר מקטיר (את הקטורת) עד שהממונה אומר לו הקטר (תמיד ו ג).—וביחוד לתביע תנאי, במשמ׳ אלא אם: אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו (ברכ׳ ח ו). וכל

מי שאינו צריך ליטול (מן הצדקה) ונוטל אינו מת מן הזקנה עד שיצטרך לבריות וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט). קטנה שאמרה התקבל לי גיטי אינו גט עד שיגיע גט לידה (גיט׳ ו ג). המגדף אינו חייב עד שיפרש השם (סנה׳ ז ה). ומודה ר״ע (לחכמים) שאין מביא את מעילתו עד שתתודע לו ויביא עמו אשם ודאי (כרית׳ ה ג). — ואלא עַד: אין מעידין (לאשה שמת בעלה) אלא עד שתצא נפשו ואפילו ראוהו מגוייד וצלוב והיה אוכלת בו (יבמ׳ טז ג). קונם יין שאיני טועם היום אינו אסור אלא עד שתחשך (נדר׳ ח א).—וכספמ״א: הידעת כל מה שאתה חייב לדעתו מן המצות אשר אינך רשאי להתעלם בהם ואין ראוי לך לפשוע בהם עד שנפנית להשוב בשאלות נכריות אשר לא תקנה בהם מעלה יתירה בתורתך ואמונתך (כ״י א״מ, הו״ה הקדמ׳ 11).—ב) במשמ׳ מֶשֶךְ הזמן, בינתים: ויהי עַד דבר שאול אל הכהן וההמון אשר במחנה פלשתים וילך הלוך ורב (ש״א יד יט). יפלו במכמריו רשעים יחד אנכי עַד אעבור (תהל׳ קמא י). עַד[1]) זה מדבר וזה בא וכו׳ (איוב א יח). ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש ועַד הם עמדים יגיפו הדלתות ואחזו (נחמ׳ ז ג).—עַד שֶׁ־: עַד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו (שה״ש א יב). —ובתו״מ: התיבון הרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו אברם אתה הוא יי׳ האלהים אשר בחרת באברם שנייא היא שעד שהוא אברם בחרת בו (ירוש׳ ברכ׳ א ט). מנין לרבות העופות והמנחות עד שאני[2]) מרבה לוג שמן של מצורע ת״ל אשר הם מקדישים לי (זבח׳ מד.). כך הקב״ה מראה להם לצדיקים עד שהם בעולם הזה מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא והם ישנים (כבי אליעזר, מד״ר ברא׳ סב). אמרו להן הנוגשים אם אתם הולכים לישן בבתיכם עד שאנו משלחין אחריכם בבקר היום עולה לשעה ולשתים ואין אתם משלימין את הסכום שלכם שנאמר והנוגשים אצים לאמר (שם שמות א). תמן תנינן נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה ואני לא עשיתי כן אלא עד שאתם עוסקין בטיט ולבנים קפצתי וגאלתי אתכם (שם שה״ש, אתי מלבנון). עד שאתם בציון לא גליתם (ויהי בעת ספרחה, פסיק׳ רבת׳ כו). שמא יעשו תשובה עד שהם נתונים בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה לסנחריב (ותאמר ציון, שם לא).—עַד לא, לפני, קודם: עַד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל (משלי ח כו).—וכן עַד אשר לא: וזכר את בוראיך בימי בחורותיך עַד אשר לא יבאו ימי הרעה (קהל׳ יב א; ב; ו).—ובתו״מ עַד שלא: מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו במבוי ירושלם ואמר לנו אבא מהרו והוציאו את (כל) הכלים למבוי עד שלא יוציא ויאסור עליכם (רבן גמליאל, עירוב׳ ו ב). דרך ת״ח עד שלא היתה בתו יוצאת מאצלו אומר לה כל נדרים שנדרת בתוך ביתי הרי הן מופרין (נדר׳ י ד). מתו בעליהן עד שלא שתו בש״א נוטלות כתובה ולא שותות (סוט׳ ד ב). בא סימן התחתון עד שלא בא העליון או חולצת או מתיבמת (נדה ו א). ספינה הבאה לים אין יוצאין מתוכה ליבשה אלא אם כן היתה בתוך התחום עד שלא חשיכה (תוספת׳ שבת יג (יד) יא). הפוסק צדקה עד שלא זכו בה פרנסין אין רשאי לשנותן לדבר אחר אלא מדעתן (שם מגל׳ ג (ב) ד). שחטה עד שלא חשיכה מותר לשחוט את בתה משחשיכה אסור (שם חול׳ ה (ו) ח). לאחד שיצא ליהרג הוא ובניו אמר לספקלטור הרגני עד שלא תהרוג את בניי (ספרי במד׳ לא). שלח המלך והביאו וחייבו לקטוע את ראשו עד שלא יצא ליהרג אמר המלך מלאו לו מדה של דינרים זהב והוציאו לפניו (שם קלא). קצירת שיבולת הראשונה דומה למירוחו עד שלא קצר שיבולת הראשונה לא נתחייבה שדהו פיאה (ר׳ יוסי, ירוש׳ פאה א א). שלח להם כך אמר אבא ק״פ שנה עד שלא חרב הבית פשטה המלכות על ישראל (ר׳ ישמעאל ברי יוסי, שבת טו.). משך חמריו ופועליו והכניסן לתוך ביתו בין פסק עד שלא מדד ובין מדד עד שלא פסק שניהן יכולין לחזור בהן (ב״ב פה:). אמר לבני העיר דעו שהמלך עליכם בכעס והוא מבקש לשלוח לגיונות על העיר להחריבה צאו ופייסוהו ויחזור אצלכם עד שלא ירחיק מכם (רסב״ג בשם ר׳ יוחנן, פסיק׳ דר״כ, בובר קנו:). עד שלא יצרתיך במעי אמך מניתיך להיות מתנבא על עמי (ויהי בעת ספרחה, פסיק׳ רבת׳ כו). בשר ודם מבקש לצור צורה כמה סמנין צריך להביא עד שלא צר אותה אבל הקב״ה צר צורה מתוך טיפה אחת (תנחומ׳ תזריע ג). ועשה שם (באלוני ממרי) עשר שנים עד שלא נשא

1) [אולי נקד עֹד, כמו בפי״ו, יז, וכן בנחמ׳.]

2) [אחרי שאני מרבה אורבה עמהם אף לוג שמן (רש״י).]

את חגר (סע״ר א). שבעה דברים נבראו עד שלא נברא העולם ואלו הן תורה וגיהנם וגן עדן וכו׳ (פדר״א ג).—וקודם עד שלא: אילו היה כתיב בשמי ניחת הוא יאות לית כתיב אלא מפני שמי ניחת הוא קודם עד שלא הזכיר את השם כבר ניחת הוא (ר׳ אבון, ירוש׳ ברכ׳ א ח). ויטע יי׳ אלהים גן בעדן דבית ינאי אמ׳ למה הוא מזכיר שם מלא במטעת הזו שמתחילת ברייתה היא צריכה כיוון קודם עד שלא נוצרה ממעי אמה אדם צריך לכוין את רוחותיה (מד״ר בראש׳ טו, תיאוד׳). וכל יצר מחשבות מבין קודם עד שלא נוצר יציר מחשבתו גלויה לפניו (מדר׳ שמואל ה).—ובכהם״א: שלשה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ (רמב״ם, מלכים ו ה).—ועם השנות הפעל, במשמ׳ קדם... אח״כ: עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותה מגולתה נגנות וכו׳ נמחקה המגילה ואמרה וכו׳ (סוט׳ ג ג), לא נתן מן הגדיש נותן מן הכרי עד שלא מירח ואם מירח מעשר ונותן לו (תוספת׳ פאה א ה). כשבא עני ועמד על פתחו של בעל הבית ואמר להם אכיכם יש בכאן יאמרו לו הן בוא והכנס עד שלא נכנס ושולחן [היה ערוך] לפניו נכנס ואכל ושתה וברך לשם שמים (אדר״נ ז). היה יודע לו עדות בשטר עד שלא נעשה גזלן ונעשה גזלן הוא אינו מעיד על כתב ידו אבל אחרים מעידין (ב״ב קנט.). הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס ומאחר שתכנס הלך כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום (ר׳ מאיר, מד״ר בראש׳ ד).—עד שלא ועכשו ש...: רבא בתר צלותיה אמר הכי אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי (ברכ׳ יז.). אמר עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי עכשיו שמלתי לא יבואו אמר לו הקב״ה עד עתה היו בני אדם ערלים באים אצלך עכשיו אני ופמליא שלי נגלים עליך (מד״ר בראש׳ מח).—עד שלא... כיון ש־: על פני כל אחיו ישכון הכא את אמר ישכן ולהלן את אמר נפל אלא כל הימים שהיה אברהם קיים ישכון וכיון שמת נפל עד שלא פשט ידו במקדש ישכון כיון שפשט ידו במקדש נפל וכו׳ (שם מה, תיאודי). שכן אמר ר׳ עד שלא חטא אדה״ר היה שומע קול הדבור עומד על רגליו ולא היה מתירא כיון שחטא כששמע קול הדבור נתירא ונתחבא (שם פה״ש, הנה מעתו). תני עד שלא יחלה אדם אוכל מה שמוצא כיון שחלה מבקש לאכול כל מיני תיני תענוגים (שם, סמכוני באשישות). למלך שהיתה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה במבואות מדבר עמה כיון שהגדילה וכו׳ אמר אין כבודה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא אלא עשו לה פאפיליון (ר׳ יהודה בר׳ אלעאי, פסיקי דר״כ, ויהי ביום כלת משה, בובר).—וביחוד עד שלא... מש־: נטמאת מנחתה עד שלא קדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותפדה ואם משקדשה בכלי וכו׳ (סוט׳ ג ו). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה משלם חצי נזק לפרה ורביע נזק לולד (ב״ק ה א). שמין את האשה כמה היא שוה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה (שם ד). התורם חבית של יין ונמצאת של חומץ אם ידוע שהיתה של חומץ עד שלא תרמה אינו תרומה ואם משתרמה החמיצה הרי זו תרומה (כני, שם תרומ׳ ד ז). הנותן שדהו קבלה לעמי הארץ עד שלא באו לעונות המעשרות צריך לעשר על ידן משבאו לעונת המעשרות אינו צריך לעשר על ידן (תוספת׳ דמאי ז יב). עד שלא נבחר בית עולמים היתה ירושלים ראויה לשכינה משנבחר בית עולמים יצאת ירושלים (מכיל׳, מסכ׳ דפסח׳ פתיחתי). בוא וראה מה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היו בהם זבים ומצורעים ומשפשטו ידיהם בעבירה היו בהם זבים ומצורעים (רבי יוסי הגלילי, ספרי במדב׳ א). עד שלא נחתם גזר דין ישא ד׳ פניו אליך ומשנחתם גזר דין אשר לא ישא פנים וכו׳ (שם מב). זה שהוא עומד ומתפלל צריך לישב שתי ישיבות אחת עד שלא יתפלל ואחת משיתפלל (ר׳ יהושע בן לוי, ירוש׳ ברכ׳ ה א). השכים לשנות עד שלא קרא ק״ש צריך לברך משקרא ק״ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה (ר׳ יהודה בשם שמואל, שם בבלי. יא:). עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל ארצות לומר שירה (ערכי׳ י:). במה ששנו רבותינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות ומשהוקם נאסרו הבמות ועבודה בכהנים (מד״ר במדב׳ ד). עד שלא נכנסו לארץ ישראל היו מברכין ברכה אחת הזן את הכל משנכנסו לארץ ישראל היו מברכין על הארץ ועל המזון (שם כג). עד שלא הכיר (אחשורוש באסתר) שהיא יהודית היה מספר עמה על ידי

מתורגמן משהכיר בה התחיל לספר עמה בעצמו (ר' אבין, תנחומי' אמור ה).—ועם פעל עתיד: עד שלא יחטא אדם נותנים לו אימה ויראה משהוא חוטא נותנים עליו אימה ויראה (ר' שמעון בן יוחאי, במד' יא).—ובסהמ"א: לולבי זרדין והחרובין עד שלא ימתיקו כגרוגרת ומשימתיקו כמלא פי גדי (רמב"ם, שבת יח ו). ושאר כל הנכבשים בין משימתיקו בין עד שלא המתיקו נלקחין (הוא, מ"ש ונט"ר ז ח). ועי' מן.—לא... עד ש־, באותה המשמ': פעם אחת לא נכנסו לנמל עד שחשיכה אמרו לו לרבן גמליאל מה אנו לירד אמר להן מותרים אתם (עירובי' ד ג). כיון שהיה נותנו (את הבשר) לתוך פיו לא היה מתחיל לפוסקו עד שנשמתו יוצאה (ספרי במד' לח). הנכנס לבית אל יאמר להם תנו לי ואוכל עד שיאמרו לו הם אכול (דר"א ח). לא שהה שלשה ימים עד שנתנוהו בקברו (תוספתי יוה"כ א ח). אמרו לא היו ימים מועטין עד שחיפו כהנים פני כל האולם בטבלאות של זהב (שם מנחי יג יט). לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה (ברכי יח:). לא היו ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קסמא והלכו כל גדולי רומי לקוברו (ע"ז יח.).—לא הספיק עַד ש־: סאה תרומה שנפלה למאה ולא הספיק להגביהה עד שנפלה אחרת הרי זו אסורה (תרומי ה ה).—ובסהמ"א: וכן סנדל שהוא טמא מדרס ונפסקה אחת מאזניו ותיקנה טמא מדרס וכו' לא הספיק לתקן את הראשונה עד שנפסקה השנייה או שנפסק עקיבו או ניטל חטמו או נהלק לשנים טהור (רמב"ם, כלים ז יב). ועי' ב.ספק, הִפע' ב).—ובלי מלת השלילה באותה המשמ': האשה שהפקידה עיסתה או שמכרתו או שנתנתו במתנה עד שיתגלגל בחיטין ותיטמטים בשעורין וכו' (תוספתי חלה א יא). כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים לפנינו התחיל משה עומד ותוהא אמר אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה (מד"ר במדי טז). אמר משה לפנחס ולאנשי הצבא יודע אני שבלעם הרשע הוא שם ליטול שכרו עד שהזאב בא לצאן פרשו לו מצודה (שם כב). תן דעתך עד שיצא מפיך (דא"ז ג).—וקדם במעלה, להביע חשיבותה של פעולה אחת מחברתה: עד שפותחי' לו בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום (ר' צדוק, נדרי ט א). עד שאנו למדים מן הקנה נלמד מן השער (ר"ע, נגע' י א).

עד שאתם מתקנים את חשוטות בואו ותקנו את תפקחות (ר' יהושע, נדה ו יד). בימי טרוגיונוס הרשע נולד לו בן בתשעה באב והיו מתענין מתה בתו בחנוכ' והדליקו נירות ושלחה אשתו ואמרה לו עד שאת מכבי' את הברבריי בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך (ירוש' סוכ' ה א). שאל רבי חנינא בן עגיל את ר' חייא בר אבא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונות נאמר בהם טוב א"ל עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב שאלני אם נאמר בהן טוב אם לאו (ב"ק נה:). ר' יוסי מתיר בחרדל מפני שיכול לומר לו עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך מן דבוראי הרחק דבורך מן חרדלאי (ב"ב יח.). א"ל (ר' יהושע לר' גמליאל) עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה רבי אלעזר חסמא ור"י בן גודגודא שיודעין לשער כמה טפות יש בים ואין להם פת לאכול ולא בגד ללבוש (הורי' י.). נכנס' מטרונה ולימדה עליהם סניגוריא א"ל אדוני המלך עד שאתה מביט באלו שאוכלין ושותין ומקללין אותך הביטה באילו שאוכלי' ושותי' ומברכי' אותך (מד"ר שה"ש, ברח דודי). לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה ואחד ביהודה ויש לו כרם בגליל אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו אותו שביהודה הולך לגליל לעדר את כרמו עמדו זה עם זה אמרו זה לזה עד שתבא אתה למקומי שמור שלי בתחומך ואני אשמור שלך בתחומי (תנחומי קדוש' ו).—ג) עַד בכלל, הגבול המסמן נכלל בתוך המשמ' של עַד: איבעיא להו עד ועד בכלל או דילמא עד ולא עד בכלל (ברכי כו:). איכא עד ועד בכלל ואיכא עד ולא עד בכלל (נדה כח:).

א. **עֵד**, ס"ז, כנ' עֵדִי, מ"ר עֵדִים, סמ' עֵדֵי, עֵידִי, כנ' עֵדַי, עֵדָי, עֵדֶיךָ, עֵדֵיהֶם,—א) מי שראה בעיניו או שמע באזניו מעשה מן המעשים ויוכל להגיד בשעת הצֹרך כל מה שראה או שמע שבאמת כך וכך היה המעשה, Zeuge; témoin; witness: אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי אין עמנו ראה אלהים עֵד ביני ובינך (בראשי' לא נ). ויאמר יהושע אל העם עֵדִים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את יי' לעבד אותו ויאמרו עֵדִים (יהוש' כד כב). ויאמר אליהם עֵד יי' בכם וְעֵד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עֵד (ש"א יב ה). ואעידה לי עֵדִים נאמנים את

אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו (ישעי׳ ח ב). מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עֵדֵיהֶם ויצדקו (שם מג ט). אתם עֵדַי נאם יי׳ ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי (שם י; גם מד ח-ט). הן עֵד[1] לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים (שם נה ד). ולעיני הָעֵדִים הכתבים בספר המקנה (ירמ׳ לב יב). ויאמר בעז לזקנים וכל העם עֵדִים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי וכו׳ עֵדִים אתם היום ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עֵדִים (רות ד ט-יא).—ודבר לא בע״ח, כמו אות וזכרון כי כך וכך היה הדבר: ועתה לכה ונכרתה ברית והיה לְעֵד ביני ובינך (בראשי׳ לא מד; גם מח). למען תהיה לי השירה הזאת לְעֵד בבני ישראל וכו׳ היה כי תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לְעֵד כי לא תשכח מפי זרעו (דברי׳ לא יט-כא; גם כו). ונאמר נעשה נא לנו לבנות את המזבח לא לעולה ולא לזבח כי עֵד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו וכו׳ ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק ביי׳ (יהוש׳ כב כו-כז). ביום ההוא יהיה מזבח ליי׳ בתוך ארץ מצרים וכו׳ והיה לאות וּלְעֵד ליי׳ צבאות בארץ מצרים (ישעי׳ יט יט-כ). כירח יכון עולם וְעֵד בשחק נאמן (תהלי׳ פט לח). ותקמטני לְעֵד היה ויקם בי כחשי בפני יענה (איוב טז ח).—ובפרט עֵד שמגיד בפני בית דין וכדומ׳ מה שהוא יודע בענין הנדון: ונסתרה (האשה) ונטמאה וְעֵד אין בה (במדי׳ ה יג; גם לה ל). על פי שנים עֵדִים או שלשה עֵדִים יומת המת לא יומת על פי עֵד אחד יד הָעֵדִים תהיה בו בראשונה להמיתו (דברי׳ יז ו-ז; גם יט טו). ואנכי היודע וָעֵד (ירמ׳ כט כג). והייתי עֵד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר (מלאכ׳ ג ה). תחדש עֵדֶיךָ נגדי ותרב כעשתך עמדי (איוב י יז). גם עתה הנה בשמים עֵדִי ושהדי במרומים (שם טז יט).—עֵד אמת: והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי׳ בנו לְעֵד אמת ונאמן (ירמ׳ מב ה). מציל נפשות עֵד אמת ויפיח כזבים מרמה (משלי יד כה).—עֵד אמונים: עֵד אמונים לא יכזב (שם ה).—עֵד שקר: ודרשו השפטים היטב והנה עֵד שקר העד שקר ענה באחיו (דברי׳ יט יח). אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עֵדֵי שקר ויפח חמס (תהלי׳ כז יב). יפיח כזבים עֵד שקר ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט; גם יד ה).—עֵד שקרים: יפיח אמונה יגיד צדק וְעֵד שקרים מרמה (שם יב יז; גם יט ה; ט). עֵד כזבים: עֵד כזבים יאבד ואיש שומע לנצח ידבר (שם כא כח).—עֵד בליעל: עֵד בליעל יליץ משפט ופי רשעים יבלע און (שם יט כח).—עֵד חמס: אל תשת ידך עם רשע להית עֵד חמס (שמות כג א). כי יקום עֵד חמס באיש לענות בו סרה (דברי׳ יט טז). יקומון עֵדֵי חמס אשר לא ידעתי ישאלוני (תהלי׳ לה יא).—עֵד חנם: אל תהי עֵד חנם ברעך (משלי כד כח). — ב) כמו עֵדוּת: לא תענה ברעך עֵד[1] שקר (שמות כ יו). ולא תענה ברעך עֵד שוא (דברי׳ ה כ). מפיץ וחרב וחץ שנון איש ענה ברעהו עֵד שקר (משלי כה יח).—ובתלמו׳: לידע להודיע ולהודע שהוא האל הוא היוצר וכו׳ הוא הדין הוא העד וכו׳ (רבי אלעזר הקפר, אבו׳ ד כב). סנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש מקצתן נעשו עדים ומקצתן נעשו דיינין דברי רבי טרפון רבי עקיבא אומר כולן נעשו עדים ואין עד נעשה דיין (ר״ה כה:). העיד ר׳ יוסי הכהן ור׳ זכריה בן הקצב על בת ישראל שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה ועדיה מעידים אותה שלא נסתרה ושלא נטמאה (כתוב׳ כו:). (אם מסר לאומן) אפילו בעדים נמי מתוך שיכול לומר לו החזרתיו לך כי א״ל לקוחה היא בידי מהימן (ב״ב מה.). עידי חתימה כרתי וכו׳ עידי מסירה כרתי (רבנ״י, קידוש׳ מח.).— עֵד זומם, עֵדִים זוממים, עי׳ ערך זמם. — ודבר לא בע״ח: שאלו את ר״א ראשונים גדולים או אחרונים גדולים אמר להם תנו עיניכם בבירה אבא דאמרי אמר להם תנו עידיכם בירה (יומ׳ ע:).—ובמשמ׳ עֵדוּת, סִמָן: (על הצרור של בית הכסא) אם יש עליה עד[2] מותר (רב ששת, שבת פא.).—ובספהמ״א: מי שנשבע שלא ידון אלא לפני הישיבה הקדושה ואמר לבעל דינו נכתוב טענותי וטענותיך ונעיד תחתיהם עדים ונשגר לפני גאון ונקח קניין כי לא נצא ממה שיחקק בתשובתו (גנזי שכטר ב, גינצבורג 62). ואין ירושה נעקרת מן היורשים

---

[1] אולי זה במשמ׳ שופט, ואולי צ״ל עַד, וכו׳ ליום קומי לְעַד כי משפטי וגו׳ (צפני׳ ג ח)?

[1] [ואפשר שהוא אחד עם עַד א), ופרושו כמו עַד, בתור עַד.]

[2] [רש״י: קנוח המעיד שעשויה לכך מותר לטלטלה לקינות, ע״כ. ולדעת ר״ח הוא מן ג. עֵד, וז״ל: פירשו רבינו עד כגון סמרטוט או פקולין כדתנן התם מ[illegible]שת בב׳ עדים. [illegible]״כ; וכן פרש רי״ף; [illegible], דעת הר[illegible]ל, והערוך [illegible] [illegible] [illegible]רושים.]

כי אם בעדים ב[רורים] (שם 217). לקיום השטר ובלא העדאת עדים שיעידו על כתב ידן (רש"י, כתוב' כח:). מי שירצה לשקר ירחיק עדיו (ר' משה מינץ, סו"ת כו). — ואמר המשורר: ידע לבב משכיל בוראו במעבדו כי כל מכחש בו הוא באמת עדו (רחב"ע, יסוד מורא, הקד'). — ובמשמ' ראיה: שבעתים עד שבעה דורות כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ומ"ג והעד ואור החמה יהיה שבעתים וכו' (הוא, ברחש' ד יח).

עֵד, ס"ז, — כמו א.עַד, גוף בהמה טרופה: אם טרף יטרף (החמור או השה שנתן לשמור) יבאהו עֵד[1] הטרפה לא ישלם (שמות כב יב).

1) אונק' קרא עֵד ותרגם במשמ' עדות: אתי סהדין דתביר, ע"כ, ונראה כי לא קרא יבאהו אלא יָבִא. וכמו ת"א כך גם דעת ר' יוחנן בר יאשיה, אמר וז"ל: יביא עדים שנטרפה ויהא פטור מלשלם (מכי' מסכ' נזיקין טז). וכך גם רסע"ג: פליאת בשאהד. והשבע' קראו עַד וראו בו מלת הטעם עַד הרגילה וחברוה עם הטרפה: יביאהו (את בעל הטרפה) עד הטרפה, וכך גם דעת ר' יונתן: יביאהו עד הטרפה יוליך הבעלים אצל טרפה ויהא פטור מלשלם (מכי' שם). וכך גם רב כהנא: עד טרפה ישלם הטרפה עצמה לא ישלם (ב"ק י:). ואולם כ"ז דחוק. אך אחד מחכמי התלמוד פרש עד זה במשמ' אחרת: אבא שאול אומר יביא עדודה לבי"ד (שם ב"ק יח.). כך הגרסה בנוסח' הדפו': עדודה, בעין ושתי דלתין, ובכ"י וקצת דפו' ישנים הגרסה עדורה בריש אחרי הוו, וכך בפרוש הר"ח, ופרש: יביא הנבלה בבי"ד לשומה לניזק בתשלומים. ובהערוך הגרסה אדורה, באלף וריש. ולפי גרסה זו של הערוך הובאה מלה זו אדורה למעלה בערך אדורה. ורש"י מקים גרסת עדודה, והביא בשם רבו וז"ל: עדודה נבילה וכו' והכי משמע קרא יביאה עד יביא העדודה כדכתיב בבקר יאכל עד דהיינו שלל כדמתרגמינן עדאה מפי מורי, ע"כ. וכן דעת שאר המפרשים והפוסקים כי הכונה בהמלה שהשתמש בה אבא שאול כאן, לכל הגרסאות הכל אחד, היא להנבלה והסכרה מכרעת להגרסה עדודה, שלפי כך השתמש אבא שאול כאן במלה זו ולא במלה נבלה הרגילה, מפני שהוא פרש כך את המלה עד שבכתוב, כמו שהרגיש בזה מורו של רש"י. וזהו הפרוש היותר נאה להכתוב. ורגלים לדבר כי בימי אבא שאול היה נהוג המשקל עדודה במקום המשקל עד בזמן קדום. ונראה דעת מורו של רש"י כי זו היא המלה עד בהכתוב בבקר יאכל עד, ואפשר שבאמת גם כאן צריך לנקד העין בפתח, אבל מפני משא פנים להנקוד של המסורה קבעתי הצורה עד בצירה, שגם זה אפשר.

ג.עִדָּן[1], מ"ר עִדִּים, — חתיכת בגד תשתמש בה האשה לקנח אותו מקום ולקליטת הדם בשעת וסתה: ונהי כטמא כלנו וכבגד עִדִּים[2] כל צדקתינו (ישעי סד ה). — ומצוי בתלמו': כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה והמשמשת בעדים[3] הרי זו כפקידה (נדה א א). עד שהוא נתון תחת הכר ונמצא עליו דם עגול טהור משוך טמא (שם ח ד). כדי שתושיט ידיה ותטול העד מתחת הכר או מתחת הדלוסקמוס (רא"ב"ד, תוספת' שם א ח). שימשה בעד אסורה לבית' (ר' זעירה בש חייה בר אשי בשם רב, ירוש' שם ב ג). עד שלפני תשמיש אינו ממעט בפקידה (ר' יהודה בשם שמואל, בבלי שם ה.). — ועם כנ': וזהו עדן[4] של צנועות (ר' אמי אמר ר' ינאי, שם יב.) — ובספה"א: וכשתקנח האשה אחריה תראה על העד או שנראה לה אדמומית (תשו' הגאו' גנ"י, אסף 108). אשה שהרגישה בעצמה שנפתח מקורה

1) רק בעבר', ועי' הערה לקמן.

2) תרגמו השבע': ῥάκος ἀποκαθημένης, [מטלית של היושבת בנדה, וכך גם הירונ'.] י"ת: וכלבוש מרחק. רסע"ג: כת'וב דנס, ר"ל בגד לא נקי, מגֹעל. הפשט': ואיך אורקעתא דכפסניתא, ר"ל מטלית של נדה. [סומכ': בגד של הרה, וכך גם רד"ק בפירוש אחד, מן הארמ' מעדיא. עקילס מנקד ומפרש עֵדים, מלשון עדות, והעיר הירונ' שהכונה לעדות של בתולים, עי' פילד Hexapla. וריב"ג בשרש עד אמר וז"ל: איפשר שיהיה דומה לתרגום שאת או ספחת עמקא או עדיא והוא נגע רע והבגד המושם עליו יהיה נמאס בלי ספק, ע"כ.] ובשרש עוד אמר וז"ל: ואפשר שיהיה מן השרש הזה ומן הענין הזה וכבגד עדים ויהיה החפץ בו מה שנאמר במשנה בנות ישראל משמשות בשני עדים ויהי' הדגש בדלת וכבגד עדים בעבור הבלע הנח הרפה אשר בין העין והדלת של עדים כאשר נבלעה היוד ציין במלת ופטורי צצים, ע"כ. [רש"י, ע"פ ת"י, מפרש מן עדה במשמ' הסיר. ורד"ק בפרושו ובשרשיו מביא פרוש זה וגם פרושיו של ריב"ג.] והחדשים קבלו את פרושו השני של ריב"ג אך קבעו יחיד עִדָּה, בערב' עִדָּה[a] הוא מעמד האשה בזמן אחרי מות בעלה או הגרושים או בזמן וסתה. והוא מן עדד, מספר (?), אך אינו נראה. היחיד בתלמו' הוא עד וקוראים עֵד.

3) [פרש רה"ג: מטלית וסמרטוט של בגד שהאשה בודקת עצמה בהן לאחר תשמיש, ע"כ.]

4) [הערוך ערך עדן פרש כמו עִדָּן וזמן, ועי' מהרש"ל וגליון הש"ס.]

a) عِدّة

להוציא דם וחלכה ובדקה את עצמה מיד ומצאתה על העד ליחלוחית לבן וכו' יש לטהר האשה או לאו (ר' ישראל איסרלן, תרומת הדשן, רמו). — ואמר המשורר: עלי מה אקרעה מלבוש ומדים ולבתי כבגד עש ועדים (ר"ש הנגיד, עלי מה). ובמקום שירי דוד הקדושים ישוררו להם שירי הקדשים וכו' ידמו עדים לעדיים וחטתים אל חיים (ר"י חריזי, תחכמוני כד). האחשוב בלויי פשתן מגן וצנה בפני חרבות חרף וצינה או אם יש עודד בבגד עדים (רש"ס, ארבע כוסות, כוס התרעלה ג).

***עֲדָאֵל,** — שם מלאך: כשיוצא אדם יחידי בלילה אומר מימיני (בל אמוט) אל ומשמאלי עדאל[1]) (סדר רע"ג ב, כה).

א. עדד, ממנו א. עַד (?), ב. עֵד, *עֲדוּדָה.

ב. עדד, ממנו ג. עֵד.

ג. עדד, ממנו א. עָדַד[2]).

ד. עדד[3]), ממנו ב. *עָדַד *עֲדָה.

א. עָדַד, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— פוע', עוֹדֵד, יְעוֹדֵד, מְעוֹדֵד, — עוֹדֵד את פלוני, חִזֵּק, אִמֵּץ, חזק לבבו, רוחו, aufrichten, ermutigen; restaurer, encourager; to restore, encourage: יי' שומר את גרים יתום ואלמנה יעוֹדֵד ודרך רשעים יעות (תהל' קמו ט). מְעוֹדֵד ענוים יי' משפיל רשעים עדי ארץ (שם קמז ו). — ואמר הפיטן: עודדני בצדק משוי ממים וכפר זדון ומשוגה פדנו ממהומת מות ואחור בל נסוגה (אל נא רפא נא, סליח' לתחלואי ילדים, סדר רע"ג ב, ריז). כי הוא רחום ומרחם ופתח להם בנשואי רחם מעודד בשלום ליודעי רחם (גנזי שכטר ג, דודסון 43). ידענו דרכיך ועורר רחמיך לעודדנו יי' ארחותיך למדנו (תנא אלהי, סליחו' שחרי יוה"כ). מנודד בלי מעודד מאסף חרפתי דבת עם אשמע ומוסר כלמתי (ימי שנותי, יוצ' שבת א' אחה"פ). מנה דר מועדי ירד ופלג דודי מדלג הר לעודדי קול דודי (אנעים חדושי שירים, יוצ' א' פסח, מחז' איטל' א, קג:). ואם המה כאדם ומועדה ומטה ידם ואתה נוצר האדם ויתרון תנה לעודדם (לפני בנת תמותה, שחרי יוה"כ, שם ב, פא.). — ואמר המשורר: עודד בן רפה ידים וזכור רחמיו מחמד עינים (ראב"ע, אנשי אמונה). במעשה ידיך מאד הפחדתני ובפקודיך הכי עודדתני (הוא, את הפלי מלא). אורחותיך למדני עמך תמים עד אהיה ובשפלותי עודדני יי' ממית ומחיה (הוא, אורחותיך למדני). בינה הגיגי ועודדני ולעשות רצונך למדני (הוא, אל תבוא את עבדך). והכביד הנדוד עליו ואין לו מעודד בלתי ילדי סעיפי (אבוי ברואי, המליץ ע ב, 54). שיקרה למי שנפשו עייפה מחוזק החולשה שהמים הקרים אשר ישתה או שיזלפו על פניו יעודד נפשו להתעורר ולהתחזק מעט (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כו, ד"ה טוב שבת). רבש"ע עודדני בעוסק לי בלימוד תורה תמימה (ר' משה שמשון, רבש"ע אנך, סו"ת חות יאיר רלח, בסוף). המרחיק ליהודי ארץ מולדת ומדינה חפשית וכו' ואף הוא יכול ככל בני אדם לעלות שם במעלות למדרגה גבוהה על האיצטבא העליונה לעודד את נשמתו העגומה (מגדלי מו"ס, הפרדס ג, ומסעות בנימין השלישי 63).

— התפע', הִתְעוֹדֵד, נִתְעוֹדֵד, — עוֹדֵד את עצמו: המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו וַנִּתְעוֹדָד (תהל' כ ט). — ובסהמ"א: זכרך יאמץ כל עדי יתחזקו ושמך יסעד כל ויתעודדו (גנזי שכטר ג, דודסון 207). כי לא תמנו בם עולם נושענו והתעודדנו וקמנו המה יתדות אהלי והם מיתרי וחבלי (יצחק אבן גיאת, יום לכו לעדי, שער השיר 18). ואולם בעבור זאת קמתי ונתעודדתי אמרתי הנה באתי למען שיתי שומי שאשית אני אותותי (ר' יוסף בן ר' אהרן ששון, הקדמי' תורת אמת, סו"ת). ובשם קדשך בצוקי התעודדתי כי אזכרה מקדם פלאך צדק ומשפט מכון כסאך (יחיד לבקש, אגר' שד"ל רט, 509). וכמו השחר עלה קמנו התעודדנו למלשינינו בלשונם לענות למדנו (יל"ג, על דא קא בכינא, א, 132). ומרגע לרגע ירב הכעש תחזק המהומה יגדל הרעש אין איש מתעודד אין מי שלום יעש (הוא, משלי ד, 15). — גם הִתְעַדֵּד: דברי סבות התעדדו עליהם בנינים יסדו ושנים עשר נולדו אלה תולדות יעקב (ראב"ע, אמונה אלהי, כהנא א, 177).

---

1) [אולי זה אחד עם עדיאל (זהר פקודי מח:), עי' שואב (Angélogie 207).]

2) [כך ריב"ג, וכן משמע מהשמוש אצל הפיטנים, ורד"ק בשרשיו סבר שהוא מן עוד, וכן דעת כל החדשים. ולפי זה יש לגזרו מן א. עוד במשמ' חזר. שב. ומזה פוע', השיב, שובב וחזק; עי' ברט (Wurzelunters. 35), אבל נראה שהוא אחד עם ד. עדד, והוראתו העקרית היא קָשַׁר, ומזה חִזֵּק; וכן המְקֻשָּׁרוֹת, הַקְּשֻׁרִים (בראש' ל מא-מב) פרושם מְחֻזָּקוֹת, חזקים; עי"ש ראב"ע ורמב"ן, וגם רד"ק בשרש קשר.]

3) [עי' הערה לערך עֵדָה.]

—פִּעֵ׳, עִדֵּד, יְעַדֵּד,—שעודדו אותו, ואמר הפיטן: בסכת עמקים ימדדו בסכת צלצל יעדדו בסכת סביביו ימדדו (ר״א הקליר, כי אקח מועד, ג סוכות).

—קַל, עָדַד,—כמו פּוֹעֵ׳, בינ׳ עוֹדֵד: נפשו בצדקתם הם עודדים כל חטא ואשמה כיסם יטהר מעלים בקדש ולא מורידים (ר״א עזרי, קינ׳ על ר״י מפיסא, REJ. XXVI 231).—ובינ׳ פעו׳: ירא אנוש ותן תודה לאל בעוד נפשך עדודה (את פני מבין, יוה״כ, מחזו׳ רומני).

ב. **עָדַד**, קל לא נמצא[1].

—פִּעֵ׳, *עִדֵּד, בינ׳ מְעֻדָּד, מעודד,—שקשרו אותו: אמרו בית הלל לבית שמאי הכל מודין במעלה שק אחד מעודד[2] ונתנו על גב הנהר שאף על פי שהמים יורדין מצד העליון לתחתון שאינן בכי יותן אמרו להן בית שמאי אי אתם מודין במעלה שני שקין מעודדים[3] ונתן זה על גבי זה שהמים יורדין מן העליון לתחתון שהתחתון בכי יותן (תוספת׳ מכשי׳ א ג).

***עֲדִידָה**, עודה, ש״נ,—קשר, חבילה: הניח עליה עודה[4] של שקין פסלה (רב יהודה בשם רב, סוט׳ מג:).

א. **עֵדָה**, ש״נ, — נקבה לְעֵד: כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לְעֵדָה כי חפרתי את הבאר הזאת (ברא׳ כא ל). עד הגל הזה וְעֵדָה המצבה (שם לא נב). הנה האבן הזאת תהיה בנו לְעֵדָה כי היא שמעה את כל אמרי יי׳ אשר דבר עמנו והיתה בכם לְעֵדָה פן תכחשון באלהיכם (יהוש׳ כד כז).

ב. **עֵדָה**, ש״נ, מ״ר עֵדוֹת, עֵדֹת, עֵדֹתַי, עֵדֹתֶיךָ, עֵדֹתָיו, עֵדוֹתָם,—מה שהועד בן אדם והזהר לעשות, ונרדף עם חֹק, מצוה, פִּקּוּד, משפט, Warnung, Mahnung; admonition; exhortation: אלה הָעֵדֹת והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים (דבר׳ ד מה). שמור תשמרון את מצות יי׳ אלהיכם וְעֵדֹתָיו וחקיו אשר צוך (שם ו יז; גם כ). כל ארחות יי׳ חסד ואמת לנצרי בריתו וְעֵדֹתָיו (תהל׳ כה י; גם עח נו). עֵדֹתֶיךָ נאמנו מאד (שם צג ה; גם קיט ז; קיט ב וכו׳). אם ישמרו בניך בריתי וְעֵדֹתִי[1] זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (שם קלב יב).

ג. **עֵדָה**, ש״נ, סמי׳ עֲדַת, כנ׳ עֲדָתִי, עֲדָתְךָ, עֲדָתוֹ, עֲדָתָם, —א) קבוץ אנשים יחדו, צִבּוּר, Gemeinde; congrégation: דברו אל כל עֲדַת ישראל (שמות יב ג; גם יז א; לה כא). וישבו אליו אהרן וכל הנשאים בָּעֵדָה וידבר משה אלהם (שם לד לא). וסמכו זקני הָעֵדָה את ידיהם על ראש הפר (ויקר׳ ד טו; גם ח ג; כד יד). אלה קרואי הָעֵדָה נשיאי מטות אבותם (במד׳ א טז; גם יג; יד א; לה; יח כד; יז ג; כב; כ א; כז יו-יז; לה כד-כה). וילנו כל הָעֵדָה על הנשיאים (יהוש׳ ט יח; גם כא; כ ו). ותקהל הָעֵדָה כאיש אחד למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד אל יי׳ המצפה (שפט׳ כ א; גם כא י). כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסרם כשמע לַעֲדָתָם[2] (הוש׳ ז יב). והיו בניו (של יעקב) כקדם וַעֲדָתוֹ לפני תכון (ירמ׳ ל כ). זכר עֲדָתְךָ קנית קדם (תהל׳ עד ב). — ואמר בן סירא: מאדון וגברת על שקר מעדה ועם על פשע (ב״ס גני׳ מא יח; גם ז ז; מו יד). — ב) אספת הצבור, ישיבת הצבור למועצה: ויהי כשמע כל ישראל כי שב ירבעם וישלחו ויקראו אתו אל הָעֵדָה וימליכו אתו על כל ישראל (מ״א יב כ). לכן שמעו הגוים ודעי עֵדָה אשר בם (ירמ׳ ו יח). הללויה אודה יי׳ בכל לבב בסוד ישרים ועדה (תהל׳ קיא א). כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל וְעֵדָה (משלי ה יד).—ואמר בן סירא: אל תרשיעך בעדת

---

1) [אולי שייך לכאן הדבור: עודה את כל הפרשה כולה ליבום (ירוש׳ יבמ׳ ג א), אורעה כל הפרשה כולה ללא חפשה (גיט׳ לט:), עירה כל הפרשה כולה (ספרא קדוש׳ פרק ה). וצריך לגרוס עוֹדֵד, או עִדֵּד, ובמשמ׳ קשר וחבר.]

2) [כך בדפוי, ובהוצ׳ צוק״מ: מעודר, ובפרוש ר״ש (מכשירי א ז): מעורר.]

3) [כך בדפוי, ובהוצ׳ צוק״מ: מעודרון וברי״ש שם: מעוררין.]

4) [פרש״י: אגודה של שקין, ובע״ו (כנ.) פרש, וז״ל: שקין הרבה ריקנין קשורין ביחד, ע״כ, וכן הערוך בשם תשובות, וגזרוהו מן מעודד ענוים יי׳. ובלשנא אחרינא (בע״ז שם) פרש״י: עץ שטווים בו שקין, ע״כ. ור״ח (ע״ז שם) פרש, וז״ל: חבק מצוייר של עדיים שאוגדין אותה בבהמה, ע״כ. כנראה פרש מלשון עֲדִי, או מן הערבי עֻדָּה a), כר ואוכף. אבל ברור שהוא כמו הערבי עֻדָּה a), במשמ׳ קשר וחבילה, וכן בסור׳ עֶדָּדָא; ובינ׳ פעיל עדידא. קשור. וכן השמות עדידותא, תעדידותא (PSm. Thesaurus, 2803, 2804).]

a) عدة

---

1) [אמר ראב״ע, וז״ל: החולם תחת שורק או היא מ״ה זרה מורכבת מלשון יחיד ורבים כמו והפלא יי׳ את מכותך, ע״כ. והשבע׳ תרגמו τὸ μαρτύριά μου, עדיותי נקדו: עֵדָתִי.]

2) [השבע׳ גרסים לְרָעָתָם.]

שער ואל תפילך בקהלה (ב"ס גני' ז ז).—ובכלל קבוץ הרבה אנשים, חבורה גדולה: כי סבבוני כלבים עֲדַת מרעים הקיפוני (תהל' כב יז). זדים קמו עלי וַעֲדַת עריצים בקשו נפשי (שם פו יד).—וגם חבורת עמים: וַעֲדַת לאמים תסובבך (שם ז ח).—עֲדַת פלוני, חבורת אנשים הדבקים בפלוני, נשמעים לקולו, הולכים בדרכיו וכיוצא בזה: אשר הצו על משה ועל אהרן בַּעֲדַת קרח (במד' כו ט). וידבר אל קרח ואל כל עֲדָתוֹ לאמר (שם יו ה; גם יא; יו). תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם ותבער אש בַּעֲדָתָם (תהל' קו יז-יח).—ואמר בן סירא: בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נצתה חמה (ב"ס גני' יו ו).—וקבוץ של בע"ח, דבורים וכדומ': והנה עֲדַת דברים בגוית האריה ודבש (שפט' יד ח).—ובתו"מ: מה אגרוף הידוע לעדה ולעדים אף אבן תהא ידועה לעדה ולעדים (שמעון התימני, תוספתי סנה' יב ג). ראה חיים עם האשה אשר אהבת א"ר משום עדה קדושה קנה לך אומנות עם התורה וכו' למה הוא קורא אותן עדה קדושה ששם היו ר' יוסי בן משולם ור' שמעון בן מנסיא שהיו משלשין היום שליש לתורה שליש לתפלה שליש למלאכה (מד"ר קהל', ראה חיים).—ובסהמ"א: ומה בין עדה שהיא לשון עדות לעדה שהיא קיהול עשרה עדה שהיא לשון עדות הע' נגקדת בצירה שהיא קמוצה קטנה וכו' אבל עדה של עשרה הע' נסגלה כגון לעדה הרעה הזאת וכו' (מדר' שכל טוב, בראשי' כא ל).—ואמר הפיטן: [עוזו וז]מירתו קשוב עדתו כי ברחמים תשוב (Kahle, Masor. d. West., י). בזעם אם עדה פולסה אפרו יעל ראש ובצעם זכור בי נשבעתי וחוסה והסך עד יעבור זעם (רסע"ג, באלהי ילדקו, עבודה, קובץ מעשי גאוני קדמוני ב, 12). אליכם עדה נאמנה אשאל מכם טענה מה נשתנה יום זה מכל השנה (עליכם, קני, ספרד'). אלי עדתי והלילי יום בו נפל בלילי ויהי לאבל כנורי (אלי עדתי, קני' ספרד', שם).—ואמר המשורר: מה תאנחי יעלת צבי בי שמחי כי בך אשמחה אך עד יעבר זעם חבי אחר עיניך אפקחה ושבותך אשיב משבי ואקבץ עדה נדחה (ראב"ע, אילת על). ביציאת מצרים זנב בן פלגש עדת אל כי כן כתוב ויבא עמלק וילחם עם ישראל (הוא, אל תכונתך).—ובחכמת הרפואה, קבוץ של מתגים: קבוצות מתגים כאלה נקראות בשם עדות ובכל עדה ועדה ירמשו אלפי אלפים מתגים (עוזיס, הדיפתיריה, 5).

א. **עדה**[1], ממנו א. עָדָה, א. עֲדִי, *עֲדִית (?).

א. **עָדָה**, פ"י עָדִית, עֲדֵה, אֶעְדֵּךְ, תַּעְדִּי, תַּעְדֶּה, וַתַּעַד.

—עָדְתָה האשה תכשיטיה, לבשתם, שמתם עליה, sich schmücken; se parer; to adorn oneself: כחתן יכהן פאר וככלה תַּעְדֶּה כליה (ישע' סא י). ואת שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תַעְדִּי עדי זהב (ירמ' ד ל). עוד תַּעְדִּי תפיך ויצאת במחול משחקים (שם לא ג). וַתַּעְדִּי זהב וכסף (יחזק' יו יג). כחלת עיניך וְעָדִית עדי (שם כג מ). וַתַּעַד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה (הוש' ב יח).— עָדָה את פלוני עדי, הלבישו: וָאֶעְדֵּךְ עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך (יחזק' יו יא).—ובהשאלה, עָדָה גאון וכיוצא בזה: עֲדֵה נא גאון וגבה והוד והדר תלבש (איוב מ י).—ובסהמ"א: והוא איננו מתעלם ממך לובש לך בגד הידידות ועודה עדי האהבה לך ונכנס בכלל נאמניך (ר"י א"ת, מו"ה, יחוד המעשה). לא תעדה אשה עדי האיש וכו' ולא יעדה איש עדי אשה וכו' איש שעדה עדי אשה ואשה שעִדתה עדי איש לוקין המלקט שערות לבנות מתוך השחורות מראשו או מזקנו משילקט שערה אחת לוקה מפני שעדה עדי אשה (רמב"ם, עבודת כוכבים יב י). טהר לב אהבו ויעדו תורה ומצות כהרוזים וקשורים (ר' שמואל בן עלי, תרבי"ץ ג, 59). ויקן פזי חכמות ועדה סותי הכמה תחת תכלת וארגמן (שם 61). אל אחינו בית ישראל הקהלות הקדושות וכו' עדויי עז פועלי פדות וכו' (שם 72). ואמר המליץ: ספרי יהי זכרי ואעדהו (רד"ק, הסכל וידוע, מכלול קלד:). שר המלכים בו יקרם יעלון לרוב ומלכותם מאד שמחה כי מחלצותם בעזו העטיר ויעדם נזרו ובו נסרחה (ד"ס יהודי מצרים וא"י ב, מן 267). ואז שילחום (המצריים את היהודים) וליוום השים ונמהרים עדויי כסף וזהב ופנינים יקרים (אז כגולגל, יוצ' סבה"ג, סדור מנוקי, כ"י ביה"ס כסנטנסי). צדו צעדיה מלכת עדו עדיה לעיר ממלכת צדו כארי לעיר מהפכת (על מה גכם, אגר' סד"ל רט, 499).

—הפע', *הֶעְדָה,—כמו קל: וכראותי יקר השיר ויקרו הכינותיו לנוהו מסלות והעדיתיו בעדי הבדולה והעדיתיו עטרות מתהלות (רסב"ג, תהלת אל). ונשכם בבקר אני ואשתי לפנית הבית ולתקנו ולהעדותו ולהכינו (ר"י בן זבארה, שעשוע' ה, דודסון 46). ענה סגולה

---

[1]) [רק בעבר', ובתור שם גם בארמ'.]

והעדה ממלתחת ענח נין ממלא אמתחת וגם מביא מטפחת (ענה אומה, סמא״ל, תרכ:).

—התפ׳, *התעדה, יתעדה,—עדה את עצמו: פתח מענה רך להשיב הימה פחז מטהו מתוודה ולא יתעדה (Elbog., Stud. 163).

ב.**עדה**[1]), ממנו ב.עדה, *עדוי, ב.עדי.

ב.**עָדָה**, פ״ע, עדה הארי, וכדומ׳ על דרך, עבר עליו vorübergehen; passer; to pass by: נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה לא הדריכוהו בני שחץ ולא עדה עליו שחל (איוב כח ז-ח).—ובסהמ״א: ויקח לו לאשה על אשתו ויקרא עשו את שמה עדה לאמר עדה ממנו הברכה (ספי הישר, פרש׳ תולד׳).—ובשתי המשמ׳ יחד, ואמר המשורר: ינהמוני באמרם לי בשיבה תאריך עדה והיא דמתה לגור דמה טרוף אותי ביום עדה (רמב״ע, התרשים ה סח-סט).

—הפע׳, הֶעְדָה, בינ׳ מַעְדֶה,—העדה בגד, פשטו, entfernen auszziehen; enlever; to remove: מַעְדֶה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשרים על לב רע (משלי כה כ). — ובמדר׳: יום שנזדווג נבוכדנצר לישראל העדה מהן שני לבושין בגדי כהונה ובגדי מלכות (ר׳ סימון, מד״ר איכ׳, פתיח׳).—ואמר הפיטן: ידוו הדווים ויספדו על כי חלל לארץ נזר העדו איך נפלו גבורים ויאבדו (ברית כרותה, סליחי מוסף יוה״כ). ויד יקדים בעת יעדם וראש עת יחלוץ אתם (ידיד עליון, יול׳ פרס׳ עקב). חרש חכם כמקדם חוצה יצא מלהאדם חברו בראשו מלהעדם ומראש הררי קדם (אמרת רכן תערוכה, יול׳ סמה״ז, מחז׳ איטלי׳ ב, קסע).—ובינ׳ מֵהֻעְדָּה בלי השמטת הא הבנין[2]): וכשרואה הנביא בעין הנסתרת הצורה התמימה שבצורות אשר ראה אותה בדמות מלך או שופט יושב על כסא דין בענין צווי ואזהרה מהקם ומהעדה ידע שהיא צורה ראויה למלך נעבד נשמע (ר״י ה״ת, הכוזרי ד ג). והסדר לשאר בני אדם על מדרגות כאשר יוצא ממנו יתברך סדר העולם ומתכונתו ורואים אותו בעת שהוא מהעדה ומהקם ודן את המלכים (שם).

—הפע׳, *העדה, העדו, הועדו,—שהעבירו והסירו אותו:

---

1) [בארמ׳ עדא, וכן בערב׳ עדא a), ובכושית עדו.] 2) [כמו בארמ׳ (דני׳ ג כח).]

a) عدا

שאמר לו דוד (לשאול) ואבי ראה גם ראה א״ל מה את בעי מן גלגוי דידך בסירה הועדה[1]) כדאתון למעגל אמר לו הלא תענה אבנר בכנף אמרת בסירה הועדה חנית וצפחת בסירה הועדו (מד״ר ויקר׳ כו).

ג.**עָדָה**, ס״נ, כנ׳ עֲדָתִי,—גוף, קבוץ כל אברי בע״ח יחד, Organism(us): אך אתה הלאני השמות כל עֲדָתִי[2]) (איוב יו ז).

*__עֲדוּדָה__, ס״נ,—נבלה, גופה של בהמה שנטרפה, Aas; carcass(e): אבא שאול אומר יביא עדודה[3]) לב״ד (ב״ק יח.). — ובסהמ״א: אם נטרפה בפשיעה שהוא בר תשלומין יביא עדודה ויוסיף מביתו על הדמים שהיה שוה בשעת מיתה (כס״י, שם).

*__עִדּוּי__[4]), עידוי, ס״ז, מ״ר עִדּוּיִים,—הֵרָיוֹן, Schwangerschaft; grossesse; pregnancy: עצבונך זה צער העיבור והרונך זה צער העידוי[5]) בעצב זה צער הנפלים (מד״ר בראש׳ כ). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה וסתות ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עידויי[6]) האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה עדינין ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה זמני (שם מח).

*__עִדּוּן__, עידון, ס״ז, מ״ר עִדּוּנִים, עידונין — שם״פ מן עֵדֶן, תענוג, ואמר בן סירא: חיי מה לחסר תירוש והוא לגיל נהלק מראש שמחת לב וששון ועדון[7]) יין נשתה בעת וראי (ב״ס גני׳ לד כח).—ובתלמו׳: שבח ואכל ושתה אל יתראה בפני הצבור ואל ינהיג עידונין בעצמו (תעני׳ י:).—ובסהמ״א: אחרי שבליתי וזקנתי איך תתחדש לי עדון ועונג הנוער (כח״צ״ע,

---

1) [פרש מ״כ: בקוץ הוסרה ממך כנף מעילך, ע״כ.]

2) [עי׳ רלב״ג, וז״ל: שמת כל אברי שוממים, ע״כ. ורֹב החדשים מפרשים שהכונה לבני ביתו ואוהביו.]

3) [אמר רה״ג, וז״ל: ושאלת יביא ארורה (ב״ק יח.) לבית דין היכי גירסה ופירושה ויש בנוסחאות ערעורה וכו׳ אבל עיקר הא בריתא מסיפרי דבי רב היא וכו׳ יביא עדידה לבי״ד וכו׳ וכללו של דבר בין למאן דתאני עדידה ובין למאן דתאני ארורה וערעורה פרושו מדעם מן נבלה או מן מאי דהאוי סימן לטרפה כגון שתי כרעים או בדל אזן שהרועה מציל שיביאהו עד (תשו׳ הגאו׳ הרכבי רכט).] — 4) [תרג׳ של עִבּוּר.]

5) [משך ההריון בהבדל מן עִבּוּר שהוא ההתעברות, ועי׳ גם הגרסה בעירוב׳ (ק:), והערת תיאוד׳.]

6) [בנוסחאות מדויקות עידנין, ועי׳ תיאוד׳; ועי׳ גם תרג׳ יונ׳ וירוש׳ (בראשי׳ יח יב).]

7) [בב״י: ועדוי.]

בראשי' יח יב). וכן ענין ושלם נות צדקך וישלם **שוכנת** צדקך וכו' ודמה אותה בשוכנת בבתים בעבור ענוגה ועדונה וזה כמו שאומרים ליושבת בהררים **חודרת** (ר"י א"ת, ספר השרשים לריב"ג, נוה). אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן ולא באלו שלומדין מתוך **עידון** ומתוך אכילה ושתיה (רמב"ם, הלכ' ת"ת ג יג). אע"פ שאין השמש הזה הגשמי פועל בנשמות בחומו ולא מעדן **בעדונו** רק שהם משלים נרמזים בדברים דקים פנימיים (רשב"א, מאמר על ישמעאל, פרלס מא). המחיצה השלישית והיא החומה הפנימית שם **העידוני'** שלמים בלי שום רוגז כלל ושם הם החסידים הגמורים משרתי עליון (ר"מ אלדבי, ש"א ט, קיז:). ומכאן אתה למד שאין לו לאדם לקנאת בכל טובת שבעולם הזה וגם לא באנשי רשע ובדרכיהם **ועדונם** שאם כן נראה שמוסף ומתאוה בדרכם (ר"י אבוהב, מנוה"מ, נר א, הקדמה). וצריך לידע ממנו במה היה רגיל לסעוד שאולי הוא רגיל **בעדונים** אם הוא בן טובים (שם ג א ז א). הצדיקים שמניחים עדוני הגוף ועוסקין **בעדוני** הנפש אין ממשלתם ראויה להיות בעולם הזה (שם ד ג ג ג). כי אין שחוק הלויתן זולת זה לקבץ בו בכל יום מעין ברכותיו **מעדוני** המצוי' שהצדיקי' מתאוי' בלבב שלם (רמ"ע מפאנו, אמרי טהורי, הקול דין א ג). כי מרוב תאות הגוף אכילה ושתיי' **ועידוני** העוה"ז שהוא עול' שוא ושקר והושב לאסוף הון רב אין כח הנשמה לחשוב אחר הבורא ית' (ספר ארחות צדיקים, שער האהבה, יע.). ותשב באיתן קשתו (של. יוסף) עם גודל יפיו **ועדונו** והוא בבחרותו (ר' שלמה אלגזי, אגרת מוסר, ז:). ואם עד אלה לא נכנע היצר ידמה נגד עיניו שיושב בטיולים **ועידונין** ומעדנים ובמנוחות וכו' וידמה נגד עיניו שאם יעשה העבירה מאבד כל זה (ר' אליהו, שבט מוסר, יב). ביום התענית לא ינהוג **עידונין** בעצמו אלא יהא דואג ואונן וינוד מכל נדנוד עבירה (ר"ד אופנהיים, הנהגות אדם, כג:). והנה מה שהורונו חז"ל הוא שהאדם לא נברא אלא להתענג על יי' וליהנות מזיו שכינתו שזהו התענוג האמיתי **והעידון** הגדול מכל **העידונים** שיכולים לימצא ומקום **העידון** הזה הוא באמת העוה"ב (רמח"ל, מסלת ישרים א). המותרות המשמשות לעונג **ועידון** בני האדם (ספר המדות לאהרסטו, סטגוב). ובשעת **עידון** וחדוה זו נתגלגלה מדת הרחמים לזכות איתו בריוח טוב של ק"ן מיליון אדומים בבת אחת (מכלי' מו"ס, מקצועות בנימין השלישי, הפרדס ג, 6).—ואמר הפיטן: נטע כל עץ מאכל וכל מיני **עדונים** נבראו לקומתם ומאליהם פרי טעונים (אגורה, יוצ' שבת ה אחה"פ). חשק **עידונים** מסך וטעימה חשתה לברא יצור מאדמה (משולם בן קלונימוס, אלצוגין 126). בורא ארץ **עדון** משמני הארץ היות ברכה בארץ הפץ בלי צוחה ופרץ (ר' שמואל, גנזי שכטר ג, דודקון 40).

א.*עִדּוּר, עידור,—שה"פ מן ג.עדר: אין לי אלא זירוע וזימור מניין לניכוש **ולעידור** ולכיסות ת"ל שדך (מו"ק ג.). וכיון שהגיע (אברהם) לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש **בעידור** בשעת העידור אמר הלואי יהי חלקי בארץ הזאת (ר' לוי, מד"ר בראשי' לט).—ובסהמ"א: אף כל עבודה וכו' כגון כל הני פרטי יצא קשקוש **ועידור** (רש"י, מו"ק ג.).

ב.*עִדּוּר, עידור, ש"ז, שה"פ מן א.עדר,—חסרון, ואמר הפיטן: שים מיעוט דמי כדם המצאה **עדור** חלבי שעה כחלב הקלאה (ר' משה בר' שמואל, אל ימעט, סליח' יוס ז).— ובמשמ' פטירה ומיתה: וגם נתברר לפננו ח"ם שזהו חוק קבוע מעתה ועד עולם אצל הקיפטול שבכל עת שיארע ה"ו **עידור** בהגמון שלא יפחתו עכ"פ מליתן לכל שר ושר מאה ר"ט וכו' בכן יצא מאתנו ח"ם מעתה ועד עולם שבכל עת וזמן שיארע ח"ו **עידור** כנ"ל וכו' (פנקס ק"ק בגנזורג 14). אך שם בעיר בודון הנ"ל אין להם שום תקנה קבועה על דבר **העידור** אלא כל א' וא' משם עד"ר עד"ר לבדו דהיינו מקצתם מתנים וכותבים בשטר תנאים בזה הלשון ומחמת **העידור** והחזרה יתקנו בשטר כתוב וחתום קודם החופה כתקנת ק"ק שו"ם (ר' אהרן ששון, תורת אמת, שו"ת נד, עד.).— שטר עִדּוּר: כותבין שטר הורה וקורין לו שטר **עדור** וזה נוסחו וכו' (חכם לבי, שו"ת סא).

*עֲדוּדָה, עי' אֲדוּרָה, עֲדוּדָה.

א.עֵדוּת, עֵדֻת, ש"נ, מ"ר עֵדְוֹת,— כמו ב.עֵדָה, לוחות העדות: ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת הָעֵדֻת לחת אבן כתבים באצבע אלהים (שמות לא יח; גם לב טו; לד כט).—ובלי לוחות: ונתת אל הארון את הָעֵדֻת אשר אתן אליך (שמות כה יו; גם כא; לא ז; מ כ).—ארון הָעֵדוּת, שבו היו מֻנחים שני לוחות הָעֵדוּת: ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני

הכרבים אשר על ארון העדת (שם כה כב; גם כו לג-לד; לו כו; לט לה; מ ג; ה; כא). ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורדו את פרכת המסך וכסו בה את ארן העדת (במד' ד' ה; גם ז פט). צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן (יהוש' ד יז).—ובלי ארון: ויניחהו אהרן (את המן) לפני העדת למשמרת (שמות יו לד; גם כז כא; ל ו; לו). ונתן את הקטרת על האש לפני יי וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות (ויקר' יו יג). והנחתם (את מטות השבטים) באהל מועד לפני העדות אשר אועד לכם שמה (במד' יז יט; כה).—משכן העדות, המשכן שבו עמד ארון העדות: אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה (שמות לח כא). ואתה הפקד את הלוים על משכן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר לו (במד' א נ; נג; י יא). — אהל העדות, כמו משכן העדות: וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר (במד' ט יה; יז כב-כג; יח ב). ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה עבד יי' והקהל לישראל לאהל העדות (דהי"ב כד ו).—פרכת העדות, שהיתה פרושה לפני ארון העדות: מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערוך אתו (את נר התמיד) אהרן ובניו מערב עד בקר לפני יי' תמיד (ויקר' כד ג). — ובמשמ' תורה: תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי' נאמנה מחכימת פתי (תהל' יט ח; גם עח ה; פא ו; קיט פח; קכב ד).—ויוצא (יהוידע הכהן) את בן המלך ויתן עליו את הנזר ואת העדות[1]) וימלכו אתו וימשחהו ויכו כף ויאמרו יחי המלך (מ"ב יא יב).— שם נגינה מהנגינות שנגנו בהם מזמורי תהלים, שושן, שושנים עדות: למנצח על שושן עדות[2]) מכתם לדוד ללמד (תהל' ס א). למנצח אל ששנים עדות[3]) לאסף מזמור (שם פ א).—ומ"ר עדות: לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה (מ"א ב ג). וימאסו את חקיו ואת בריתו אשר כרת את אבותם ואת עדותיו אשר העיד בם (מ"ב יז טו). ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית לפני יי ללכת אחר יי' ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש (שם כג ג). ולא שמעתם בקול יי' ובתורתו ובחקתיו ובעדותיו לא הלכתם (ירמ' מד כג). ולא הקשיבו אל מצותיך ולעדותיך אשר העידת בהם (נחמ' ט לד). בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון (תהל' קיט יד; גם לא; לו; לט; קיח; קכט; קמד; קנז).

ב.* **עֵדוּת**, ש"נ, מ"ר עדויות,—מה שמעיד העד, Zeugnis; témoignage; testimony, ואמר בן סירא: תן עדות למראש מעשיך והקם חזון דבר בשמך (ב"ס גני' לג כ). טוב על להם תברך שפה עדות טובו נאמנה (שם לד כג).—ובתו"ם: קבלנו עדותכם אבל מה נעשה שגזר רבן יוחנן בן זכאי שלא להושיב בתי דינין על כך (רשב"ג, עדו' ח ג). משעה שיצאת עדות ברורה יצאת (ירוש' כתוב' ב ב). בו ביום גזרו על פיתן (של גוים) וכו' ועל לשונן ועל עדותן וכו' (ר"ש בן יוחי, ירוש' שבת א). מעידותו של ר' עקיבה היא דתנינן תמן הוסיף ר' עקיבה וכו' (ר' יוחנן, שם חגי' ג ב). כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו (ברכ' יד:). מימי לא העדתי אלא עדות אחת והעלו עבד לכהונה על פי (ר"א בר צדוק, יבמ' לט:). מעדותו של ר' יוחנן בן גודגדא אמר לעדים ראו גט זה שאני נותן ואמר לה כנסי שטר חוב זה הרי זו מגורשת (רבא, שם קיג:). כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים (כתוב' כ.). עד שתשקר גופה של עדות (מכות ה.).—ומ"ר: שלשה אחים ואחד מצטרף עמהן הרי אלו שלשה עדיות והן עדות אחת להזמה (ב"ב ג ז). היו שנים רואין אותו מחלון זה ושנים רואין אותו מחלון זה ואחד מתרה בו באמצע בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו עדות אחת ואם לאו הרי אלו שתי עדויות (מכות א ט). כשם שבודקין אותו (את החולה או המשותק) לגיטין כך בודקין אותו למקחות ולמתנות לירושות ולעדיות (תוספת' גיט' ז א). החזיקה בפני שנים שנה הראשונה בפני שנים שנה שנייה בפני שנים שנה השלישית הרי אילו שלש עדיות והן עדות אחת להזמה (שם ב"ב ג ט). אמר להם הקב"ה מה עדיות לא העדתי ביד הנביאים (פסיק' רבתי לג).—ובמשמ' סמני הבתולים: לשושבין בתו של מלך שהיו עדותיה בידו עמד אחד מן המסובין וקלל את השושבין ואמר

1) [רש"י פרש שהכונה לתורה (ע"פ דברי יז יט), וכן רלב"ג. וריב"ג בשרש עדה פרש כמו עדי ותכשיט מן א.עדה, וכן רד"ק. והחדשים מגיהים: והעדיים או הצעדות (ע"פ ש"ב א י).]

2) [ריב"ג מפרש גם כאן כמו עדי.]

3) [המנקדים הפרידו ע"י טעם מפסיק בין ששנים ובין עדות, אבל ברור שהוא אחד עם שושן עדות.]

לא היו בתולים לבתו של מלך וכו' (מד"ר במד' יח). כלה זו יושבת בפוריה ואומרת ראו שאני טהורה וזו **עדותי** מעידה עלי (שם שה"ש, כפת תעפכה). בנות גוים משמרות עצמן ממקום **עידותן**[1] ומפסידות ממקום אחר (מדה"ג שכטר, חיי שרה, והנערה טובת מראה). —ובפהמ"א: ומתוך שהיה מיסית עם בני אדם או' להן ראיתי יהודי במקום פלן נידון בשלטון ומת וכו' בודקין אם בכוונה בא על שם להעיד אותה **העידות** או קרובי האשה שמת בעלה הלכו והביאו אותו (מעשים לבני ארץ ישראל, תרביץ א, לוין 93). אבל ודאי כל **עידיות** שמעידין לפני שכיב מרע וכל פקדונות שמצוה שכיב מרע בכתובין ובמסורין דומין (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 91). ויש מקומות וכפרים ומרחקים שאינן כך אלא שקרנות וכזבנות ידועה בהן וגומלין הן ונהנין **מעדיותיהן** (תשו' הגא' הרכבי רעח). דעה כי משפטי תורה השוקים ולהמשה חלקים הם הלוקים ממונות גם קנסות גם **עדיות** ולמלקיות ולנפשות צדויות (רב האי גאון, אהלל אל, סד"מ וש"ס, 24-25). שאף על פי שעדות החזקה של **עדויות** הן הרי הן **בעדות** אחת להוזמה (רמב"ם, עדות כא ז). כי שכרו עידי שקר נגד הכת העלובה והעידו עליהם **עדיות** רבות ורעות לפני שופטי הארץ והוזמו (הלל המספר מאלך כוד, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה א, עדלמן, יע). אם יתאמת הפרסום הנזכר שיקבלו **העדויות** ועל פיהם ידונו מה שיראה להם מקו ישר והנה יצאו לפניהם **עדויות** שזה נסתם וכו' (רא"ש, שו"ת יז א). וגם לא יקבלו **העדות** שלא בפניה ושלא בפני בעלה בדין כל **העדויות** שיבא בעל השור ויעמוד על שורו (הלבוש, אישות יא ז). ורבו הקטטות ביניהם לבלי הוק עד שהוזקקנו נתנו ה"ם כדי להשקיט ריב ומדון מביניהם לקבל כל **העדויות** הנמצאות על החצר הנזכר (מהרשד"ם, בו"ת, חו"מ טו). **והעדויות** ההם הטה אזנו וגזר גירוש כולל בבל ממשלתו ועל זה היה דוה לב כל היהודים (ר"ש אבן ויגגא, שבט יהודה 38).— ובמשם הוכחה וראיה: אמנם היות לשמים תנועות נפשיות ברצון הנה כבר בארנו **עדויותיהם** מן הכתובים (ראב"ד, אמו"ר 62). ויישב דעתו על מה שיבטה עליו מן הראיות והמורגשות **והעדויות** הגלויות

1) [כך הגרסה בערוך ערך עד, ובמד"ר (ברא"ש' ס) הגרסה: ערותן או עירותן ועי' שם מה; נא, ובהערות תיאו"ד'.]

האמתיות (ר"י א"ת, סו"ה, הבטחון ד). כבר בארנו זה באר היטב בראיות ידועות והתקיים **בעדויות** ברורות כי ענין האחדות האמתי דבק אל עצם כבודו (שם היחוד י). רבים הכמים אמרו (כהה) כמו השך **ועדותן** ותבהינה עיניו (רלב"ע, ויקר' יג ו).—**זכרון עֵדות**: במה דברים אמורים שהיה כתוב בלשון שמוכח שלא היו ב"ד כגון זכרון **עדות** אבל אם כתוב בלשון ב"ד כגון זכרון דברי' ובפנינו ב"ד הודה ואין התום בו אלא שנים וכו' (טוחו"מ, מלוה ולוה לט). — ואמר הפיטן: שמעו שחקים והאזיני חלד ניבי **עדות** עניו מקדם להביא בנים גדלתי ורוממתי עד עבי והם פשעו בי (גנזי שכטר ג, דודזון 164). אי **עדיות**[1] אלי אשר האמנתי איה ברית אל אשר אצורה איה הסידים בעדם נשענתי מי זה זרעם ואני אקצורה (עמנו', מחב' ז).

א.עֲדִי, עֶדִי, ס"ז, כנ' עֶדְיֵךְ, עֶדְיוֹ, עֶדְיָהּ, עֲדָיִים, מ"ר עֲדָיִים,—כלי של תבשיט בזהב או אבנים טובות, Schmuck; ornement; ornament: וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עֶדְיוֹ עליו (שמות לג ד). הורד עֶדְיְךָ מעליך וכו' ויתנצלו את עֶדְיָם מהר חורב (שם ה-ו). בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים המעלה עֲדִי זהב על לבושכן (ש"ב א כד). כי כלם כַּעֲדִי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע' מט יח). התשכח בתולה עֶדְיָהּ כלה קשוריה (ירמ' ב לב). מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עֲדִי זהב כי תקרעי בפוך עיניך (שם ד ל). וצבי עֶדְיוֹ לגאון שמהו (יחזק' ז כ). ותרבי ותגדלי מאד ותבאי בַּעֲדִי עֲדָיִים[2] שדים נכנו ושערך צמח (שם טז ז). ואעדך עֶדִי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך ואתן נזם על אפך ועגילים על אזנך ועטרת תפארת בראשך (שם יא). כהלת עיניך ועדית עֶדִי (שם כג מ). המשביע בטוב עֶדְיֵךְ[3] תתחדש כנשר נעוריכי (תהל' קג ה).—

1) [מנקד עֲדִיּוֹת מפני המשקל.]

2) [במכי' בא (פי"ג) דרשו מן א.עֲדָה, שלל, וז"ל: בעדי זו ביזת מצריים עדיים זו ביזת הים, ע"כ. כמ: עדי ים, ומנחם הברו עם עֲדֵי עַד (תשו' דונש והכרעת ר"ת 82). ריב"ג גורו מן ב.עדה וכמו ב.עדי, וז"ל: ענין המרוצה והמהירות בהליכה, כלומ' שגדלת והגעת אל הבחרות במהרה ובזמן קרוב, ע"כ. והחדשים מגיהים עַד עֲדִים, או בעת עִדִּים, מן ג.עֵד.]

3) [מספק, תרג': יומי סיבותיכי, ימי זקנותך,

ואמר בן סירא: עדי זהב עולה ומוסרותיה פתיל תכלת (בן סירא הגני' ג ל). תואר שמים והדר כוכב ועדי משריק במרומי אל (שם מג ט). — ובתו"מ: רוני רוני השיטה וכו' המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים (ר"י נפחא, ע"ז כד:). ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר בגדי יפיה ואת עדי תפארתה ותקח עמה את שתי נערותיה וכו' והנערה השנית הולכת אחרי גברתה וסומכת עדיה לבלתי נגוע הזהב אשר עליה ארצה (מד"ר אסת' ט). — ואמר המשורר: רעוץ ורצוץ חליו ועדיו ראוי לשלם נשיו בקשיו רגבים יבלו שרשיו ופריו ראיו יאמרו איו רבה רעת האדם (רסב"ג, אזכי מה אדם). איך תאמרו לי עדיך הורד ופשוט רבידה מגרוניה (הוא, נפש אשר עלו שאוניה). לחיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה תעדה עדי זהב ומני בדלהים ובכל יקר אבן ספיר מעלפה (הוא, מי זאת כמו שחר עלה). וצפונים לבת האיתנים בעדיי קשורים (הוא, בלל שדי החסה, אזהרי'). שכחי אלהים איה זהבם והלי עדיהם היש בהם אשר יחיה ובעפר יסודיהם (רמב"ע, חרדים לבית תפלתם). רקמת גויתה מהודרה תדמה לכלה תעדה עדיה (ראב"ע, איך תחסה). מה תתאונני בתי קומי לך צאי אתי אביאך לבית תפארתי אני אישך ואת אשתי עדי עדיך והתנהמת (הוא, איומתי). ומזל בתולה בלי חץ נטוי וראש לו חפוי וכבודה בת מלך בעדי רב כהול אז תשמח בתולה במחול (הוא, חי בן מקיץ). קראוה תבל והיא כאשה תבל ראשה אבל וסופה ציר וחבל תשיא אתכם בעדיה ותעגב עליכם ביפיה (ר"י חריזי, תחכמוני ג). ובתוכה מזרע הקדש קהלה עדי הישר תעדה רבבה כצמח השדה (שם מו). ומכל לץ ובער אחשוך את תבונתי ועוצם דברותי לבל על אף הזיר אתן נזמי ועל כלב עדיי מהלפותי (ר' משה הקרלי, לקו"ק לג). עדי קשטתי סוסי צר להכהילה סונים לירות ולזרוק בנבכי מצולה (גנזי שכטר ג, דודסון 61). — ואמר הפיטן: כל עדיה פהחה הכלה כוס מוגה לקרואי הלולה כבשו פניהם מהביט צלה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, שבת א חנוכ'). אתה קלים הכבדת ומעדיי ערמוני קרבת בא (בואם) אלי ויתרימני (דוד זרעו מכסאו נשבת, קני, ממז' איטלי' א, קע:). — ומעשה באדם אחד שהיה מוכר עדי וכו' (והזהיר ויקר', קז.). מהם אלצוני להעתיק להם זה הספר הנותן אמרי שפר כי הוא עדי הלשון וחלי ההגיון (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופ', פתיי'). ונשכם בבקר אני ואשתי לפנות הבית ולתקנו ולהעדותו ולהבינו ולא מצאנו מאמה מהבגדים והליים והתכשיטים והעדיים (ר"י זבארה, שעשוע' ה, דודסון 46).

ב. **עֲדִי**, ש"ז, כנ' עֶדְיוֹ, — עֲדִי הסוס, מרוצתו; Lauf; carrière; course: אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עֶדְיוֹ[1]) לבלום בל קרב אליך (תהל' לב ט). — ובסהמ"א במשמ' פֶּה: ואל יצר אשר מלב גרשתיו והריתי בשכלי והמתיו ואל פי באמר צדק חסמתיו ועדיי מדבר עתק בלמתיו (ר"י בן זבארה, שעשוע', הקדמ', דודסון 4). פתי במתג דום עדי סבלך בלום של נעלך של ואל תקרב הלום (חכמי פרובינציא, סירים קלרים, פ). כי אמנם כן טבע רב ב"א בעלי זרוע רמה אשר בהתוכחם את האדם הכפוף תחת ידם וכו' ובכח הזרוע עדיו יבלומו להודות לדבריהם (ר"י סטנוב, דברי ריבות, ח.). אף רוכבו יבלום עדיו בעוז ידו (מאסף, אהבת ציון ט). — וא.עדי וב.עדי יחד: יעלה כמו כוכב ביד עופר הכוס ומערבו ישו עדיו ויזרהו אוריו עלי להיו ויף בהודו מצבי עדיו (רמב"ע, התרשיש ב לח-לב).

*__עֲדַיִן__[2]), עדיין, *עדאין, עדעיין, — תה"פ של הזמן, עוד, עד אז, עד עכשו, לפעמים במשמ' נגודית, בכל זאת, noch, noch immer; encore; still, yet: אף המשיא בתו הקטנה ונתאלמנה או נתגרשה וחזרה אצלו עדיין היא נערה (כ"י, נדרי' יא י). כיצד מקנא לה (לאשתו) אמר לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני ודברה עמו עדין היא מותרת לביתה ומותרת לאכול בתרומה (סוט' א ג). בו ביום דרש רבי יהושע

בנגוד לנעוריכי הבא, חברו עם עוד, זמן, וכעין זה סומכ' עס τὴν ἐπιμονήν σου, אולי גרס: עֹדֵכִי. השבע': ἐπιθυμίαν σου, תאותך, תרג' חפשי, כמו נפשך, עי' ראב"ע. עקילס פרש תכשיט, וכן הירונ'. הפש': גושמכי, גופך. ריב"ג מפרש פיך, וגם מלשון עדי: שמפארך ומקשטך ברב מה שגמלך מן הטוב, ע"כ. וכעין זה גם ראב"ע.]

1) [התרג' ורש"י פרשו מן א.עדי, וכן עקילס וסומכ'. וריב"ג פרש לפי הענין פיהו. והשבע': לְחָיַיִם, וכן הירונ', וכן מביא ראב"ע בשם ר' משה. והפשט': מן טליותהון, מנעוריהם.]

2) [נראה שהוא הרחבה מן עֲדֶן שנכתב בכתב א"י מאוחר גם עדאן, וכן עדיין—עדאין, עי' להלן. ואפשר שהרחבת הצורה באה בהשפעת הארמ' אֲדַיִן שהוא קרוב לאֲזַי העברי.]

בן הורקנוס לא עבד איוב את הקדוש ברוך הוא אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל ועדין הדבר שקול (שם ה ה). ומודים (ב״ש לב״ה) בשוכת בחצר שהוא טהור א״ר יוסי עדיין מחלוקת במקומה עומדת (מקוא׳ ד א). והלא מבני יעקב נאסר גיד הנשה ועדיין בהמה טמאה מותרת להן (ר׳ יהודה, חול׳ ז ו). א״ל ר׳ יהושע (לרבן גמליאל) הכתוב אומר ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה ועדין לא שבו (ידיס ד ד). כשהוא אומר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה וכו׳ עדיין הדבר שקול וכו׳ (מכי׳ ב ז). ועדין לא היה יודע משה כיצד יקריבו נשיאים (ספרי במד׳ מז). א״ל (משה ליהושע) עם זה שאני מוסר לך גדיים הן עדיין תינוקת הן אל תקפיד עליהם (שם דבר׳ שה). תנא דבי ר׳ ישמעאל שש תקיעות תוקעין ע״ש התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור וכו׳ ועדיין חנויות פתוחות ותריסין מונחים (שבת לה:). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים התקינו שיהו מניחין אותה בבית אביה ועדיין כשהוא כועס עליה אומר לה לכי אצל כתובתך התקינו שיהו מניחין אותה בבית חמיה (רב יהודה, כתוב׳ פב:). אפילו אלף אלפי פעמים כן עדיין להצי כבוד לא הגיע (פסיק׳ רבתי, י׳ הדברות רביעייתא).—ובסהמ״א: מען שעדיין שותפי אתה ונשאר לי אצלך כך וכך וזה אומר כבר חלקנו וכו׳ (רמב״ם, שלוחין י ג).—עדאין: המכבר כרמו של חברו שבורות אתו ועדאין סמדר הוא וכו׳ (גאוניקה ב, גינצבורג 246). נכנס (ישעיה בן אמוץ) לבית חמישי ומצא שם הפחות והסגנים והגיזברין ופרעה הרשע [והמצריים ונ]שיהם ועדאין פר׳ הרשע יושב ומשמר (גנזי שכטר א, הוא 205). — עדעיין: והיו כותבין בהן (בעורות מעובדים לשם ע״ז) ספרי תורה מפני שלא היה בידם הלכה למעשה ועדעיין הן נוהגין כך (גנזי שכטר ב, הוא 143).

עֲדִינָה, ת״נ, מ״ר *עֲדִינוֹת,—אשה מתעדנת, מתפנקת, verzärteltes Weib; femme indolente; self- indulgent woman, ובהשאלה תאר לבבל: ועתה שמעי זאת עֲדִינָה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול (ישע׳ מז ח). --ואמר הפיטן: רגלי מבשר החיש וקול קורא במדבר ועול עדינה מעליה ישבר (ר׳ ינאי, גנזי שכטר ג, דודקין 28). שנה בשנה אהגה כיונה כי עיר עדינה היתה לזונה (שנה בשנה, תפלת ישרים, רכט:). כמו נגדעה קֶרן עדינה היא גברת כל מדינה (ראב״ע, ספי׳ לאות, ז.). כסיסרא בקישון כיבין בקלשון בלע דשון ואצר ודישן ואבד עדינה בגיחון ופישון (ר׳ שלמה, גנזי שכטר ג, דודקין 93). אך במר לב שחתי לעדינות בוטחות נא שמען קולי יעבר עלי מה עד ירפא שברי אל ימינו רמה (ראב״ע, איסרה עת).—ובמשמ׳ רכה וענוגה: כבודה כבת מלך עדינה מענגה ריח כריח מקטר מר ובשרפה (רשב״ג, מי זאת כמו שחר). ובנות עדינות הגלו ממדינות ממטות רעננות ומנוחת שאננות (ר״י הלוי, יונה נשאתה). איחרה עת פדותי ואין מצפים וגולים קץ שבותי ונדים בני עדינה וגולים (ראב״ע, איסרה עת). מיונת רחוקים נשמע קול חנינה אם בין השפתים שכבה עדינה כנפיה בכסף נחפה כי באמנה (הוא, איה גואלנו). ומי יספד בעד החושקים כי אם דמעתה אן יהיה תחנות הלבבות העדינות כי אם על הריה ועל גבעתה (עמנו׳, מחב׳ טז). תכון נא משאת אנחותי קטרת לפניך נפש עדינה קחי נסכי עיני כנסכי קרבן כי קדשו (רש״פ, ארבע כוסות, כוס הארבעה ה). בתוחלת ממושכה ועדינה הלא נפשי שמתני גבר מאושר וצולה (ר״ם זכות, שבי״ע ג, סקד׳ 3). ואתה נפש עדינה זכה וטהורה (שם 5). עלמה עדינה ויעלת חן (מאפו, אהבת ציון 3).—ובמשמ׳ מלאה עדן ותענוג: צדקו דברי מליצי הפרסיים באמרם כי בערך שאר בני חלד יתדמו יושבי קאשעמיר לבני עליון המועדים לגור בארץ עדינה אשר גם היא בערך שאר ארצות תבל לגן עדן תחשב (ר״ם זכות, שבי״ע ג, פרס לא:).—וכן ת״ז עָדִין, רך וענוג, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

*עֲדִינָה, עדיינה, ש״נ, כסוי של בור[1]: אשר ישכב עליו הזב יטמא יכול אפי׳ שכב על עדיינה ועל הדלת ת״ל משכב ולא עדיינה ולא הדלת (ספרא מצורע זבים פרק ג).

*עֲדִיף, ש״ת, נקי׳ עֲדִיפָה,—יותר טוב, משבח: besser, vorzüglicher; mieux, préférable; better, preferable: חביבה תורה כששאל דוד לא שאל אלא תורה שנאמר טוב אתה ומטיב למדני חקיך טובך עדיף עלי ועל

---

1) [כמו אודייני (ב״ב קמד.) שפרש רגמ״ה: בור וכסויו, וכן רשב״ם. ור״ת פרש באופן אחר. עי׳ שם בתוספ׳, גם אצל יסטר׳; קרוים (ארכיאולו׳ I, 274).]

כל באי העולם (ספרי במד' קיט). דרבי יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף (עולא, ברכ' מא.). פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו (רבא, שבת כג:). מקרא מגילה עדיף וכו' מת מצוה עדיף (מגיל' ג:). וחכם עדיף מנביא שנאמר ונביא לבב חכמה מי נתלה במי הוי אומר קטן נתלה בגדול (ב"ב יב.). חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים עדיף (הורי' יד.).—ובסהמ"א: שלא מצינו הטפל עדיף מן העיקר (ר"ח, פסח' לו:). היה העד חכם גדול והיה בבית דין פחות ממנו בחכמה הואיל ואין כבודו שילך לפניהם עשה של כבוד תורה עדיף ויש לו להמנע (רמב"ם, עדות א ב). —ונקי: י' ספירות בלימה אחת רוח אלהים חיים וכו' והיא האם הגדולה וממנו יצאו כל התולדות והיא עדיפה ומשובחת מכל שרשים (ר"י ברצלוני, פי' ספ' יצירה 179).— *וגם עדיפא: מערכה גדולה עדיפא שכן כפרתה מרובה אדרבה מערכה שניה עדיפא שכן מכניסין ממנה לפנים וכו' (יומי לג.).—ובסהמ"א: ונאמן הלוה לומר פרעתי ושובר היה לי ואבד ואפילו שיש בו נאמנות דהוכחה זו עדיפא (לבוש חו"מ, טוען וכטען סה א).

*עֲדִיפָה, ש"נ,—סגֻלת מי שהוא עדיף, יתרון, Vorzüglichkeit; préférence: עד שלא נבראו המאורות [ביום ד] שלשה ימים הראשונים שוים במדת שעותיהם ובשיעוריהם וכו' אבל משנבראו המאורות ביום הרביעי נתן הקב"ה [ל]לילה ויום עדיפה או מעיטה (מדר' הדשא א, אפשטין).—ובסהמ"א: עדיפת הדיבור על השכל פתוי ועדיפת השכל על הדבור גנות והטוב שיופה זה את זה (ר"י א"ת, מבח' הפנינים לרשב"ג 41). ומדת העדיפה במקום הזה אשר היום הארוך עודף על השוה אינה מוספת על שעה אחת (רא"ב"ח הנשיא, ספ' העיבור א ג). שנאמ' ותחסריהו מעט מאלהים שיש לו צלם ודמות דעת ומזימה מחשבת הלב ורגיל הלשון ותשמיש כח באבריו חצונים עדיפת אדם מן הבהמה ועדיפת בהמה על הצמחים (רזיאל המלאך, י:).

*עֲדִיפוּת, ש"נ,—כמו עדיפה: אפי' ר' יהודה מודה דאין עדיפות בשבעת המינין אלא מברך על איזה שירצה תחלה החביב לו מאי טעמא דרבי יהודה דאמר שבעת המינין עדיף מאי עדיפות שייכ' בהו אחר שאינן יכולין לפטור שאר מינין ומשני דהעדיפות הוי מן ההקדמה (תוספ' ברכ' מא.). אלא דהתם בנידון הריב"ש ז"ל היה עדיפות זה דגם בני הקהל הסכימו באלה ובשבועה לקיים חותם המלך (מורפורגו, שמש צדקה ב, לא.). — ובמשמ' תוספת: שימכור אפי' תכשיטיו במכירה גמורה לחבירו שבטוכתו אפי' בזול ואח"כ יחזור ויקחנו ממנו בעדיפות הרבית שחשב עליו הלוקח (דברי חכמים ודעת חכמה ב יו).

*עֲדִיר, ש"ז,—כמו מַעְדֵּר: יד הקרדום של בקוע ושל עדיר [1]) ששה (כלים כט ז).

*עֲדִירָה, ש"נ, מ"ר עֲדִירוֹת, שה"פ מן עָדַר,—חפירה: גם בלילה לא שכב לבו מאחר שהיה אחד מישראל משלים מלאכתו היה אומר לו המצרי עדור לי שתי עדירות [2]) ובקע לי שתי בקיעות (מד"ר קהל' א).—ובסהמ"א: ואפי' נשחת כל הברזל בעדירה מחזיר לו הנצב של עץ וכן כל כיוצא בזה (רמב"ם, שאלה ופקדון א ז).

*עִדִית [3]), עידית, ש"נ,—אדמה טובה ומשֻבחת: לוף של ערב שביעית שנכנס לשביעית וכן בצלים הקיצונים וכן פואה של עידית בש"א עוקרין אותן במארופות של עץ וב"ה אומרים בקרדומות של מתכות (שביע' ה ד). הניזקין שמין להם בעידית ובעל חוב בבינונית (גיטי' ה א). אחד נזקי אדם ואחד נזקי בהמה שמין להם מן העידית (תוספת' ב"ק א א).—ובהשאלה, מִבחר, ואמר הפיטן: סככתני בלילה היא יהודית סוֹדה ברוך וטעמה עדית סוחרה לעמה וליון לפידית (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, שבת א חנוכ').

עֲדִית, או עִדִּית,— שמה של אשת לוט: עדית [4]) אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה אחריה לראות אם היו הולכות אחריה וראתה אחריה השכינה ונעשית נציב מלח (פדר"א כה).

---

[1]) [בכמה דפו' נשתבש: עדור.]

[2]) [במד"ר (בראשי' כז) הגרסה: עדריות.]

[3]) [כן בארמ' ופרשוהו מלשון עדי ותכשיט, וזה רחוק. והנכון כדעת קוהוט שהוא כמו הערבי עַדִ'יַה a), ארץ טובה ומבריאה, מן עד'א b), היתה הארץ, האויר, בריאה; ועי' גם S. Fränkel, Beiträge z. Assyriol. I, 76.]

[4]) [כך גם בילק' (דפוי' ורשה). על גרסות אחרות עי' הערות הרד"ל. ועי' גם אוצר ישראל VI, 17.]

---

a) عذية b) عذا

עֲדֶל, ס״ז, — מין צמח, כמו אָדֶל, עי׳ ערכו: לולבי ורדים ושל עדל[1]) ועלי הלוף השוטה אינן מטמאין טומאת אוכלים עד שימתוקו (עוקצ׳ ג ד).

***עֲדַלְמִי**, ס״ת, — מְתַוֵּךְ בין גברים לנשים זונות, מי שסוחר בזונות: עדולמי[2]) הוא שם תאר לכל מי שמשדך נשים לאנשים בדרך זנות רופיאן בלעז (אבולרבי, REJ. 1890, oct. 269).

א.עדן[3]), ממנו *עִדּוּן, עֲדִינָה, א.עֵדֶן, עָדַן, עֶדְנָה, א.מַעֲדָן, ב.*מַעֲדַנָּה.

א.עֵדֶן, ס״ז, מ״ר עֲדָנִים, כנ׳ עֶדְנֵיךָ, — א) שם מקום יפה, מְשֻׁקֶּה מאד, שנטע שם אלהים גן והשכין בו את אדם הראשון: ויטע יי׳ אלהים גן בְּעֵדֶן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר (בראשי ב ח; גם י; יח; ג כג; כד; ד יו). כי נחם יי׳ ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כְּעֵדֶן וערבתה כגן יי׳ (ישע׳ נא ג). — ואמר בן סירא: יראת אלהים כעדן ברכה ועל כל כבוד חפתה (ב״ס גני׳ מ כז). — ובתו״מ: מאי עין לא ראתה אריב״ל זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית ר׳ שמואל בר נחמני אמר זה עדן שלא שלטה בו עין כל בריה (ברכ׳ לד:). מצינו שכל העולם כלו ככיסוי קדרה לגיהנם ועולם אחד מששים בעדן אין לה שיעור (רבי יודן בר׳ אלעאי, מד״ר שה״ש, אחת היא). — ואמר המשורר: ארכב עלי במתי ימות אלי חיי עולם ואלך אלי עדן עלי תופת (רמב״ע, מאמרה בשם ר״ש הנגיד, כ״י ילין). צורה החיתני איך מותי בשלה צורת ראש אהבים להט עם כרובים על עדן נציבים (ראב״ע, לוכה המיתני). בלכל עדני מתשישות יסרני קשות מקששות בונתו חולת תשישות סמכוני באשישות (אור ישע, יול׳ ב פסח, מחז׳ איטלי א, קיב.). כי אין לבו כי אם לערמה כי מדוע לא בחר במקום ההוא להיות מנוחתו ותענוגו ועדנו (ר״י זכארה, מעשוע׳ ב, דודסון 24). והוא חייו והוא כחו ועדנו ויהפך בכל נתח למינו (הוא, בתי הנפש, שם 163). היוסף אוהבי נצב כצר לי ותפת נהפך גני ועדני (טדרוס הלוי, קטע כ״י גני׳ בידי ספירא). — ובסתרי הזוהר נמצא העדן העליון למעלה מכל עדן והוא העדן הפנימי מקום כל העדונין (רס״ט, ספ׳ האמונות ו ו). — ועֵדֶן גן: נזיר אחים ומי ראוי לעדן ועדן גן למי ראוי לדירה ומי יבנה בעולם הנשמות לשבתו בית זבול ארמון וטירה (עמנו׳, מחב׳ ח). — ומ״ר עֲדָנִים: האויב בקומו לעורר מדנים ודמה להכרית פרחי עדנים זמם לשקול לגנזי אדונים (סליח׳ תענית אסתר, סדר רע״ג ב, רי״ד:). וולתך בעלוני אדני זדים עודוני מעדני חויר כרסם מעדני עוזרי מעם יי׳ (מנחם בר מכיר, אמור וקדש לרם, יול׳ שבת ספקקה א). — *נוח עֵדֶן, תאר או ברכה לצדיק מת: ואמרנו בישיבה כששינן גאון אבא מארי נוח עדן את הפרק הזה דהדין גירסא טפי דק (גנזי שכטר ב, גינצבורג 59). שאל ר׳ מנחם את ר׳ נתן נוחו עדן והשיב לו ואמ׳ ששאל וכו׳ (מעשה הגא׳, אפשטין 26). אשכחן פירושה משמה דאדוננו מר רב יהודאי ובפירושי אדוננו סעדיה גאון נוחם עדן דאמרי וכו׳ (תשו׳ הגא׳ גני׳, אסף 212). — *ובהשאלה, תאר של החכמה: והחכמה היא הנקרא עדן שהיא מרכבה לכתר (רס״ע, ספ׳ האמונות ו ו). — גַּן עֵדֶן: בְּעֵדֶן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם וכו׳ (יחזק׳ כח יג; גם לא ט; יז; יח). ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עֵדֶן (שם לו לה). כגן עֵדֶן הארץ לפניו (לפני הארבה) ואחריו מדבר שממה (יואל ב ג). — ובתו״ם: כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו מ״ט כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן שנא׳ וכו׳ (יומי פז.). הכא את אמר וכל שיח השדה ולהלן את אמר ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה א״ר חנינא להלן לגן עדן וכאן לישובו של עולם (מד״ר בראשי יג). גם את זה לעומת זה זה גיהנם וגן עדן כמה ביניהם טפח (שם קהל׳ ז). — ובספה״א: ור׳ יהושע בן לוי שהיה גם הוא צדיק גמור ואהוב למלאך המות פעם אחת אמר למלאך המות הראני גן עדן אמר לו בשמחה (אלפא ביתא דבן סירא, כט.). דע כי הגן עדן שיעד הקב״ה לצדיקים והזכירוהו הנביאים ברמז במקרא גם חכמי התלמוד הביאוהו באלפי מקומות בגמ׳ בבלית וירושלמית ובאגדות מדריגת ההגעה אליו הוא על דרך שאומר לך עתה (ר׳ הלל מוירונא, תגמו׳ הנפש, כא:). ואני שמעתי מן האפיפיור וההגמונים שכל מי שאינו מקבל טבילת ישו הוא טמא לעולם ולא יוכל לבוא לגן עדן (ר״ש אבן ויגא, שבט יהודה 30). אם תקבלו דת הנוצרים אחינו אתם ותקבלו ממנו בכל יום כבוד ותועלת ותחיו עמנו

---

1) [רה״ג מביא גרסה אדל, ובמדב״מ: ערל.]

2) [ע״פ בראש׳ לח כ.]

3) [גם בסור׳, ובערב׳ עַדְן a), רֹך ועיפות.]

a) غدن

חיים ערבים גם בגן עדן נשב יחדיו (סס 67). והוא דוגמא הג״ע העליון כאמרם ז״ל הביאני המלך חדריו אלו חדרי ג״ע (ר״י מפיסקא, מכת׳ קהל׳ 76). ואמרו חכמים הוקף גן עדן במאוסים והוקף גיהנם בתענוגים (ראב״ע, מאזני לשון לאלגזלי 71).—ועם כל׳: והפילוסופים קוראים נותן המדרגה הזאת השכל הפועל וישימוהו מלאך אחרי האלהים וכאשר שכלי בני אדם נדבקים בו הוא גן עדנם והתמדתם הנצחית (ר״י א״ת, הכוזרי ה כג).בגן עדנה להתעדן רצוני ועתות צמאוני הוא נהרי (ראב״ע, בדת אל תדבקה).—גן עֲדָנִים: העם קראתי בנים לחסתירו ממונים סכתה בענן הבאתו לתוך גן עדנים תחת שבעה עננים בצל שדי יתלונן (ר״י הלוי, יום נקים גאולים).—וגנת עֲדָנִים: אחפש בו הדר חכמה ואעל בלי סלם אלי גנת עדני (רמב״ע, הקילוחי).—וגני עֲדָנִים: ועל כן יש שני גני עדנים מטה ומעלה (ר״מ די ליאון, נפש החכמה ג). — ב) מאכל או משתה טוב הטעם מאד: אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מֵעֲדָנַי[1]) הדיחנו (ירמ׳ נא לד). ירוין מדשן ביתך ונחל עֲדָנֶיךָ תשקם (תהל׳ לו ט).—ובסהמ״א: ארץ דגן תירוש ויצהר רבת תנובות ועדנים וכל מיני מגדים (מנחם בן סרוק, מכת׳ ר׳ חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים). ראה בגן הושבתיך ומפרי עדניו האכלתיך ותאוה אחת מנעתיך ביני ובינך מה היא (ראב״ע, אחד רצה לאמונתך). ויזרוק על חטאיו מי סליחות לכבות אש יגונים ואנחות ונפש להטה לה יט עיניו וצמאה ישברו מימי עדניו ועם נפשות חרדים אל דברו צרורה תהיה בצרור יקרו (ר״י זבארה, בתי הנפש, דודסון 167).

ב. עֲדָן[2]),—כמו א. עֲדִי: בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכן שני עם עֲדָנִים[3]) המעלה עדי זהב על לבושכן (ש״ב א כד).

א. עָדַן, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—התפ׳, הִתְעַדֵּן, אכלו ושתו מעדנים, התפנקו; wohl leben; vivre dans les délices; to live in luxury: ויאכלו וישבעו וישמינו וַיִּתְעַדְּנוּ בטובך הגדול (נחמ׳ ט כה). —ובתו״מ: צדיקים מתרפאין בה וכו׳ ולא עוד אלא שמתעדנין בה (ר״ש בן לקיש, ע״ז ד.). לבן מלך שעמד מחליו א״ל פדגוגו ילך בנך לאיסכולי א״ל המלך עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו אלא יתעדן ויתענג בשלשה חדשים במאכל ובמשתה ואח״כ ילך לאיסכולי וכו׳ אמר להם הקב״ה וכו׳ יתעדנו בני עד ג׳ חדשים בבאר ומן ושלו ואח״כ אתן להם התורה (מד״ר שה״ש, ממכוני באסיסות).—נִתְעַדֵּן הבשר, היה רך וענוג: אחר שנתבלה הבשר ורבו הקמטין נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וחזר היופי למקומו (ר׳ חסדא, ב״מ פז.). —ובסהמ״א: מי הוא אשר ירוץ להתענג ולהתעדן בנעימים שהוא יכול על זה יותר ממני (ר״י א״ת, הסרסי לריב״ג, כמן). וחבב אליהם להתעדן ולהתנשא בו (בעולם) עד אשר צללו במצולות ימיו וחייבם היצר לסבול צער גליהם והעולם מושל בהם (הוה, חו״ה, הפרישות ג). ראשו של לויתן בגן עדן להתעדן שם ושם הצדיקים (ספר חסידים תתתתסכד). אהבי תענוגי העולם הזה לא יתעדן בטוב הגדול (קטע כ״י גניי, JQR. 1904, 430). על כן יחושו נחליו ויתרוצצו גליו לחנות בגבוליו ולנשוק מדרך רגליו ולהתעדן בזוהר הדרתו ולהתברך בברכתו (ר׳ יוסף בן תנחום הירושלמי, מכת׳ אל ר׳ דוד בן אברהם בן הרמב״ם, מטמוני מסתרים, 19, קובץ על יד ט). שכמו שיש ג״ע של מטה שהוא מקום תתעדנו בו הנפשות כן הגהינם הוא מקום מוכן אל העונש והיסורין (ר״י מפיסקא, מכת׳ קהל׳ 82). שלא תתעדן כלל לא בשינה ולא אפילו בתנומה שהיא פחותה מהשינה (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ו ה). ונשקפה על פני הישימון פירוש נראית על פני המדבר לתענוג להם ולמקניהם לשתייה ולהתעדן ולהתקרר (פענח רזא, חקת, כג.). צורת החיות מתעדנות כפי חפציכן והאתונות רועות על ידיהן (משל הקדמוני א). (היין) משמח לב החכם ומחזק הנפש החכמה בחכמה ובתבונה אשר בהם הנפש שמחה ומתעדנת עדי יפיה (ר״מ אלדבי, ש״א ד, סה:). ואמר הפיטן: זה זכרם שלחו למקנה להתעדן בפרי סחרם (Eldog., Stud. 146).—ואמר המשורר: יגעים בימיו מצאה נפשם נפישה אשר התעדנה תבל בחסדו כאלו היתה היום חדשה (רשב״ג, הלפור או דרור). שתו והיותר

---

1) כך נקוד המסורה, אך יש לפקפק, כי מַלֵּא מדבר אינו נהוג בלשון ונמצא רק פעם אחת: מלא את אשפתו מהם (תהל׳ קכז ה), ואולי היתה הכונה כאן מַעֲדַנַּי?

2) עי׳ הערה לקמן.

3) הקדמוני׳ פרשו גם עדנים זה במשמ׳ הרגיל, בענין תענוג ותפנוק, אך זה דחוק כאן, כי אין זו מליצה טבעית הלביש את פלוני תענוגים, והסוגר של הפסוק אומר בפרוש כי הכונה בעדנים זה הוא עדי זהב. ואולי הוא ט״ס במקום עֲדָיִים, [ועי׳ בפרושו של סגל.]

כשמן טוב עלי ראשם להתעדן ביד משחו (רא"ע, אם קדמו אוריו). ונוראות ירדן בם אתעדן וכמו בעדן לב ארחיבה (ר"י הלוי, יען ומקים). פרקו הנזמים וזרקו הבשמים ועבדן יתעדן בקנמונן ונרדן (הוא, יוני גאיות). בגן עדנה להתעדן רצוני ועתות צמאוני הוא נהרי (ראב"ע, בדת אל אדבקה). בי שהדי לנורא עלילה אתעדנה בדעתו וגילה (הוא, אודה לשם). אל תתן מאויי מחרפי ותפל תהנתי לפניך ראש מסכי עמל פימו יכסם ואל יתעדנו בעדניך (הוא, יי אקראכי). יביאוני לגן עדנך ושם תהיה ישיבתי ואתעדן באורך (הוא, לך אלי תשוקתי, כהנא א, 207). ואל תשים חלקי עם רודפי תאות העולם וטובותיו והמתעדנים בתענוגותיו (ר"י חריזי, תחכמוני יד). השיבתני ואם כן בחלום קום ונתעדן ביופי הראייה (גנזי שכטר ג, דודסון 231). מלאו הגביעים דם ענב וחמר ובמעדני המלך התעדנו (גוטלובר, ממאריס של פרנקל 57).

—פִּעֵ', *עִדֵּן,—עשה שיתעדן, שיתענג: למלך שהיו לו אפוטרופסים במדינה וכו' ואמר להם כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מערבים ומעדנים אותו (ספרי דברי' לו). אשר ברא מיני מעדנים לעדן בהן נפש כל חי (ר' יונה בשם ר' שמעון חסידא, ירוש' ברכ' ו א). תקנו שווקין להושיב בהן זונות מרחצאות לעדן בהן עצמן (רשב"י, שבת לג:). מה שמן מעדן הראש והגוף (מד"ר שה"ש, כי טובים). —ובמשמ' עשה שיהיה רך: אנפיקנון שמן זית שלא הביאה שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השיער ומעדן את הבשר (שבת פ:). עדינו העצני כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שהיה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ (מו"ק טז:). —עִדֵּן את העשבים, את הפֵּרות: מה רביבים הללו יורדין על העשבים ומעדנין אותן ומפרנקין אותן כך דברי תורה מעדנין אותך ומפרנקין אותך (מדר' תהלים לב ב, הופמן). מטר משקה מרוה ומזבל ומעדן וממשיך (רב חנן בגדתאה, כתובי י:). התקשור מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח ר' חנינה בר פפא ור' סימון אמר כימה מעדנת[1] את הפירות (מד"ר בראשי' י). —ובספהמ"א: ואסכך בשמן לעדן הבשר שנתקשה בעבוד' בחמר ובלבני' (רד"ק, יחזק' טז ט). כי המנהג לסוך בו (בשמן המור) גם הידים לעדן ולרכך אותם (רמב"ן, שמות ל כג). אע"פ שאין השמש הזה הגשמי פועל בנשמות בחומו ולא מעדן בעדונו רק שהם משלים נרמזים בדברים דקים פנימיים (רשב"א, מאמר על ישמעאל, פרלש מא). ומראה להם (לצדיקים) השחוק כדי שיראו שמעדן ומענג להם לויתן (ספ' חסידים אתתתשכד). ויהיה זה הדבר דומה לדבש שנפל לתוכו סם המות שאכילתו מעדנת והורגת (ר' ברכיה הנקדן, ספ' החיבור וספ' המצרף VI, גאלאנץ 8). ואם יצאו השדה צנה או חום יזיקום עד שובם אל חיק אמם תחממם ותעדנם (אלשיך לאיוב לט ד). —ואמר הפיטן: דגלים העלים באהבה ועידנם בחופת גנה דבר צום והמירו וגורשו ממנה דלים (רסע"ג, אלהים יה מקדם, עלבוגן 122). חופפתני במדבר מן ושליו כשסע גרגשי להדום בארץ צבי ואקדום ויעדנוני לשדום זקפתני ימינו המוני ממרוד בפרא ואדום (פיוטים ושירים, גנזי שכטר ג, דודסון 65).

—פֻּעַ', *עֻדַּן, מְעֻדָּן, מעודן,—שעִדנו אותו, שהוא רך וענוג: אבל אם היה מרוכך מעודן מפונק כל שכן שכפול בו צערו (מכי' משפט' ח). מה ת"ל המעלה עדי זהב על לבושכן שאין תכשיט נאה אלא על גוף מעודן (ירוש' נדרי' ט יא). —ובספהמ"א: כדי שיהא (לויתן) מעודן לעתיד לבוא ויאכלוהו בכל מיני תאותם (ספ' חסידים תתתשכד). —ואמר הפיטן: צאתי לאלוש עדנתי ברדת טל צעקתי והזכר לי ברית ילדות טל (ר"א הקליר, אאגרה, תפלי טל). צבאו פרה ארמון הגמון מעדן נבל וכילי צהל לקראתם ואמר בואו לבדכם אלי (אודך כי, יוצ' שבת ב' חנוכ'). עלי נטעי וגזעי המעודן וצורתי אשר יפתח בצורות ועל ארז יפה ענף וקומה (תדמו כי, סמא"ל תשעה). —ואמר המשורר: ראש אקרת וסר אצרה על גולת אשביליה על אצילים הם חללים ובניהם בשביה ועל בנות מעודנות נמסרו לדת נכריה (ראב"ע, אהה ירד). לחיה מעלה שחרים ושערה מעריב ערבים תהי בה נפשך מעודנת ותהי לך סכנת (ר"י חריזי, תחכמוני ו).

—הִפְעִ', *הֶעֱדִין,—היה עָדִין, התעדן, ואמר הפיטן: מצות וחקים דת ודין משם למדו מאמצי הדין מדשן ביתך זכו להעדין משמים השמעת דין (שלמים בחנותם, יוצ' ב שבוע').

—קל, *עָדַן, ביכ' שעו' עָדוֹן, מ"ר עֲדוֹנִים: עדונים להיות שבע בצל רעננים סימן לשבעה עננים בחג הסכוה (אכוו במלות, ליל ב סוכ'). —וכמו עֲדָנִים: ואברהם המון כל הנדיבים אשר נטע פרי עדן עדונים אבי סעד

1) [ויש מפרשים: מקשרת, מן מעדנות משרש עדן־ענד, עי' הערת תיאודי, ועי' גם א.מַעֲדַנָּה.]

סעדו אל בחסדו והמשילו בכל קצוות ו[פ]נים (ד"ה יהודי מלכים וח"י, ב, מן 76). חוה הראשונה היא תעיד למבינים בה גרש האדם מגן העדונים (עמנו', מחב' ח).

ב. עדן, ממנו ב.מַעֲדָן, א.מַעֲדַנָּה.

עִדָּן[1], ס"ז, מ"ר עִדָּנִים,—זמן, ואמר הפיטן: טס וידא ועדן שנה יקיץ כישן וער במשנה (אחית עם דודים, יוצ' פרשי' החדש). חלף זמן ועדן נגרע ענג ומעדן ארכו קצים ומועדן (ר"י עוז עלם, אריות הדיחו, יוצ' שבת ג אחה"פ). ממערכי לב משוה כל נבון ורבן נעלם משך העדן ונסתם בשש ההרבן ספו תמו תמידי כפרה ובטל הקרבן (יי' אלהי ישראל, סליחי' ז, עי"ת). כבד עלי עול סבל ואיך אנחם בזה יום בכל שנה עידן עלי שנה והנני עגומה ועגונה יתר מאלף שנה (איך תכחמוני, קני'). — ומ"ר: היה בכל זמנים לאבותיי הקדמונים ויהיה בכל עדנים לבנים ולבני בנים (אחימעץ, ספ' יוחסין, ניבויאר ב, 112). דברך נצב לעולמי עדנים דרכי טובך נצח לא שונים (ר' שלמה בר יצחק, ה' אלהי, סליח' ער"ה). קרב קץ עדני קול להשמיע לעויני (ר' שמעון בר יצחק, אזרך ואמתך, סליחי' ג' עי"ת). קהלים נוסדו מדני לשנים עשר עדני רב ריב יי' על חושבי אבדני (אין צור, יוצ' שבת א חנוכ'). זהרו מצא בנס לימים שמונה לשקדני קבעו לכן הימים האלה לדורות עדני (אודך כי, יוצ' שבת ב חנוכ').—כמה רפאות תעלה בעדניה[2] בכל אשר יורו הרופאים מפיהם או מפי כתבם פתשגן אגרתא (אבן בוחן, ויכילא סא.). — עִדַּן עִדָּנִים: חשבתי עדן עדנים[3] עיני כלות לזמנים לפי רוב השנים (ר' אפרים בר יצחק, אלהי בך אחבק, יוצ' שבת ז אחה"פ).—עִדַּן וסת: אפשר אחר שזקנתי יחזור לי עדן וסת וכו' שאין אשה יכולה להיתעבר אא"כ יהזור לה עדן וסת (הגהה ברא"ש הדף, כ"ה:).—ובמשמ' תקופה בחיי האדם: אמנם בשארי דברים הם שווים לזמן הקודם שאין התחדשות יותר מתהדש בגופם עד השנה השביעית שהוא החלק הב' מחלקי שבעה עידנין שחלקו החכמים מיני בריאות מאדם והשתנות שמתחדשים בגופו (ר' ברוך משקלוב, עמודי השמים, הפלרת האדם, ו.). והנה אז האדם עומד בימי הנערות שהם עד שנת המ"א בקירוב עד עבור כל משך שבעה העידנין ועד עבור הז' עידנין היא הנפש מתאחדת מאוד עם הגוף ומראית בו כחה וכל כח הנפש המגדלת (שם).

1) [מן הארמי.]

2) [מליצה ע"פ המשל: תעלא בעידניה סגיד ליה (מגילי טז:),—השתחוה לשועל בזמנו.]

3) [עי' דני' (ז כה).]

עֶדֶן[1], תה"פ, — עֲדֶיִן: וטוב משניהם את אשר עֶדֶן לא היה אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש (קהל' ד ג).—ובסהמ"א: ולא בריך מפני שהיה אוכל הרבה כלומר שעדן לא שבעתי שאומר ואכלת ושבעת (גאוניקה ב, גינצבורג 341). חרתא דארגיז עיר שיש סמוכה לעירינו ברחוק פרסה אחד ושמה חרתא דארגיז ארגיז איש א[מג]ושי היה והיה רב [המנו]נא [דר שמה] ועדן [קבו]רתו שם (תשוי הגא' גכי', אסף 155). כל זמן שאוכיל מהן בין שלחן לפניו ואוכיל עליו בין גמר סעוד ועדן שלהן לפניו וכו' כל זמן שלא ברך ברכת המזון מברך לפניו ואין מברך לאחריו (שם 74). רב [הונא] אכל י"ג ריפי שהן בני ג' ג' לקבא וכו' ולא בריך מפני שהיה אוכל הרבה שעדן לא שבעתי (אוצ' הגא' א, לוין 94).—ואמר המשורר: גדפו חסידיך אשר מאומה אין עדן בידיך קומה ורומה על שמי כבודך ויחזו מה נחלו עבדיך (רא"ע, אכי באוני).—ועדאן: ר' יהודה אומר אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחלת שש מה טעם גזירה משום יום המעונן שאם תתיר לו לאכול בחמש פעמים שתגיע שבע עדאן חמש הן (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 12). כיון שבבל מאז מקום לשון ארמי ולשון כשדי ועדאן בכל העיירות בלשון ארמי וכשדי מספרין הכל בין ישראל ובין הגויים (אוצ' הגא' א, לוין 34). ובאותן השנים היה מנהג כל אדם להפרד מאילו בעלי אומניות (ברסקאים) ולא היו יושבין עמהן ולא מתערבין בהם ומתרחקין מהן ולפיכך היו להם בתי כנסיות לבדן ועדאן בכמה מ[קומ]ות יש (תשוי הגא' גכי', אסף 93). אבל אם נמוקו שני פעמים בודאי הולכת שהוא לה ביותר ועדאן השמנונית מצויה בו (שם 108). שבכל ימות [השבת הוא מד]ליק את הנר ונתן בה שמן ארבעה וחמש[ה] פעמים ועדאן [היא כובה אבל בליל]י שבת מדליקה

1) [קצור מן עֲדֶנָּה שהוא קצור מן עד הנה, ואמר ראב"ע (בפרושו לקהל' ד ג), וז"ל: עדנה חסר הא והוא עד הנה וכו' מלת עדן מורכבת והיא חסרת הא לפני הנון ואחריו כמו עדנה, ע"כ. וכן רד"ק בשרשיו וכל החדשים; אבל אולי הוא להפך שעֶדֶן הוא מן עד בהוספת נון, כמו גרזן, ועֲדֶנָּה הוא צורה מֻארכת מן עֶדֶן.]

מבעוד יום והלך לבית המדרש וכו' ועדאן היא דולקת (גנזי שכטר א, גינצבורג 6). — ועידאן: צא וחשב תתקכ"ב כי כן החשבון מהרבן הבית ועידאן (תשוב הגאו' הרכבי מה).

עֲדֶנָה[1], תה"פ, — כמו עֲדֶן: ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עֲדֶנָה (קהל' ד ב). — ובסהמ"א: עוד זכור אזכורה עדנה לא שכחתי (אדם הכהן לבנסון, אמת ואמונה א ב).

עֶדְנָה, ש"נ, מ"ר עֲדָנוֹת, — תענוג, Vergnügen, Wonne; délice, plaisir; delight, pleasure: ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עֶדְנָה ואדני זקן (בראשי' יח יב). — ובסהמ"א: מעדן נותן עדנה וזיו בפירות (רס"י, כתוב' י:). — ואמר המשורר: שמואל בן יוסף שמע דברי כסף שמואל בן יוסף ועדנה ספירם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). — ואמר המליץ: בריעה אלו זכרתיה בהיותי עם יעלה על ערש רעננה לא תהיה לי כל הלילה עדנה (עמנו', מחב' ב). הייתי שעשועי לבות צביות חן בי תגלנה בי תשכחנה עדנה אותי על ראש שמחתי תעלינה (שם ד). — ובמשמ' ימי העלומים[2] שהם זמן התענוגים: יוצרי ורועי ואני בעדנה נפשי וגוי קנית לעשות רצונך מתרפה (ר"י הלוי, מי יתנני עבד, מלא חפנים, גיגר, לח). והלמני דבר עון אשר אצבור נשמטו ימי עדנה ובא העת לקבור (ראב"ע, וכן יי' קראתיך). ואלו איש אסיר שיבה ישורה יהי שב מזמן זקנה לעדנה (ר"י חריזי, תחכמוני כ). כל הרואה נסיעתו מן הנער אל העדנה ידע כי כן יסע מן העדנה אל הזקנה (שם מד). ומעיר (היין) בלב כילי נדבה ומאריך העדנה ומאחר הזקנה (ר"י זבארה, שעשועי א, דודסון 12). ואם יהיה ביום ג' תהיה בעדנתו מכאן ואילך תהיה בזקנתו (שם, יב, 137). הה לזמני כתב שטנה עלי לא השאיר לי עדנה (עמנו', מחב' ז). ובצאתו מן הנוער אל העדנה והוא כבן שלשים שנה נשא אשה מבנות הנדיבים (שם כד). — עֲדָנוֹת הגן: והנהר הוא הבינה שהוא משקה כל עדנות הגן[3] וממנה נמשכו

1) [עי' הערה לערך עֲדֶן.]

2) [ע"פ תרג' אונקלוס (בראשי' יח ב): עדנה – עולימו, ועי' רש"י שם, וז"ל: דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות, ע"כ, ע"פ מד"ר (בראשי' מח); וכן ריב"ג בשרשיו מפרש עדנה בהרות.]

3) [מליצה לקוחה מן הדבור עדן גן, עי' א. עֵדֶן א).]

ההויות כמו הנהר שממנו נמשכו המים מהגבוה לעמוק (רס"ע, ספר האמונות ו ו).

עדף[1], ממנו *עָדִיף, *עֲדִיפָה, *עֲדִיפוּת, עָדַף, *עֹדֶף, *עַדְפָנוּת.

עָדַף, עֹדֵף, עֹדְפִים, עֹדֶפֶת, — עָדַף דבר, היה יותר מהצרך, מהמדה überflüssig sein; être abondant; to be in excess: שבת קדש ליי' מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל הָעֹדֵף הניחו לכם למשמרת עד הבקר (שמות טז כג). — וְעָדַף במדה, שהוא יותר ארוך יותר רחב מדבר זולתו: וסרח הָעֹדֵף ביריעת האהל חצי היריעה העֹדֶפֶת תסרח על אחרי המשכן והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה לכסתו (שם כו יב-יג). — ויותר במנין, במספר, יותר מהחשבון: כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו וכו' והשיגה ידו ומצא (כסף) כדי גאלתו וחשב את שני ממכרו והשיב את הָעֹדֵף לאיש אשר מכר לו (ויקרי כה כה-כז). ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים הָעֹדְפִים על הלוים מבכור בני ישראל וכו' ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העֹדְפִים בהם ויקח משה את כסף הפדיום מאת הָעֹדְפִים על פדויי הלוים (במד' ג מו-מט). — ובתלמוד: אם יש לה (לטבלא שהיא מלאה קערות) לזבז עודף נטמאת אחת מהם נטמאו כלן (כלים ב ז). כלי חרש שיש לו שלשה שפיות הפנימית עודפת הכל טהור (שם ד ד). לפסין זו בתוך זו ושפתותיהן שוות וכו' השרץ בעליונה והתחתונה עודפת היא והתחתונה טמאה (שם י ח). נסר שהוא נתון על פי תנור הדש ועודף מכל צדדיו בפותח טפח טמאה תחתיו כלים שעל גביו טהורים (אהלי' יב א). א"ר חנינא שה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים מישראל אמר אביי תדע שהרי מנה הכתוב עודפים באדם ולא מנה עודפין בבהמה (בכורי' ד:). — ועָדַף עַל: שפתו העליונה עודפת על התחתונה והתחתונה עודפת על העליונה הרי זה מום (שם משנה ז ה). פתחו של אולם גובהו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה וחמש מלתראות של מילת היו על גביו התחתונה עודפת על הפתח אמה מזה ואמה מזה (מדות ג ז). והאולם עודף עליו חמש

1) [כך בארמ', ובערב' ע'דפ a).]

a) غدف

עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום (סס ד ז). ראה לשון שלימדנו בן הנפח אילו אמר בעיבורה הייתי אומר אילו אחד עשר יום שהחמה עודפת על לבנה (ר' יוחנן, ירוש' סנה' א ג). כגון שהיו ישראל מחצה טמאים ומחצה טהורים ונשים משלימות לטהורים ועודפות עליהם (ר' אשי, בבלי סס, יב:).—ובסהמ"א: והזוית שלש מהם זוית נצבה וכו' ומהם זוית נרוחת והיא העודפת על הזוית הנצבה (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א, 10). אין מעמידין את הציון ממקום הטומאה אלא יהי עודף מכאן ומכאן בצידי הטומאה שלא להפסיד את הטהרות (רמב"ם, טומאת מת ח ט). שני זיזין זה על גב זה וכו' היה העליון עודף על התחתון פותח טפח וטומאה תחת התחתון או ביניהן תחתיהן וביניהן טמא (סס יז ד). — ובהשאלה במשמ' יתר, מרבה: והתגדלם בטובות האלהים העודפות והתגלגלם בהם עד ששכו אצלם רגילות וידועות (ר"י א"ת, מו"ה, הבחינה, פתיח'). יכשיתברר כל זה ממנו לבוטח יתחייב שתנוח נפשו עליו וישען אליו בעבור מה שקדם לו עליו מן הטובות העודפות והתועלות המתמידות (סס, הבטחון ג). וכשיכיר העבד מאדוניו סימני טובותיו העודפות בנפשו וגופו וכל תנועותיו (סס, חשבון הנפש ג). והם בעלי ברית לשעירים אשר זונים אחריהם ואולי אחוריהם יעופו בשערותם אשר עדפו ילכו ולא ייעפו (משא גי חזיון 12).—ואמר המשורר: לו נפשך לה כן תהי מדדת סרת אשר עדף בשמך תחשב סרת ואז תשב לך בודדת (יהודה אבן אבון, סיבה, שער השיר 129). —וכמו עָדִיף: אבל נפל ביתו ומבקש לישב בו הוא מוציאו אפילו בימות הגשמים ואע"פ שלא הודיעו שלשים יום שאומר לו אין את עודף ממני (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 56). קרן בלא שבועה עודף מיכפל בשבועה (סס 58).—"וכינ' פעו', עָדוּף, עֲדוּפָה, —מְרֻבֶּה, יתר: ונהיה דורשים על מדת שנת החמה התמימה ויעלה בידינו מדת שנה עדופה ואין זה דרך החקירה (ראב"ח הנשיא, ספ' העבור א, 77).—ואמר המשורר: וכן חקו להתבאש בהפים ולשלים עם מתי דמים ומרמה וטובתו לכל כולי עדופה ואיפתו לכל נדיב זעומה (רמב"ע, חרדה לבשה תבל). טוהר גמילות חסד בין דל ובין עשיר וכבוד אב ואם והבאת שלום עדופה (רי"ל בר ראובן, אזהר', יא.). אמרתם צרופה ומליצתם רצופה ונדבתם עדופה ולשונם חרב שלופה

(ר"י חריזי, תחכמוני א).—ובלשון הקראים במשמ' עָדִיף: ויש תשובה אחרת על זה שבעל קרי אינו צריך רחיצה אלא בעבור המקדש ואם על מחנה קטון צריך פנות ערב ונמצא מחנה קטון עדוף מן המקדש (ר"א הקראי, ג"ע, טומאה וטהרה, קטו::). אומרים שאם שנת השמטה פחותה מן המועד בשביתה ונקראת בשם שבת הדין להקרא המועד בשם שבת שהוא עדוף בשביתת מלאכה (סס, ענין חג השבועי, הקדמי, כ:.). ואיך מפני צורך מעברין את החדש והצורך ההוא יהיה עדוף מחלול השבת וזה דבר שאי אפשר (סס, ענין קדוה"ח ע, י::). וכבר הודענו שהשבת עדופה מן המועד שהמועד יש בו התר מעשה אכל ובשבת הוא באסור (סס, ענין חג השבוע', הקדמי, כ:.). ומה שיש לנו לומר בעבור שטמאת המת עדופה מכל הטמאות (סס, טומאת מת ד, קכג::).

—הִפעי, הֶעֱדִיף, פ"ע,—הֶעֱדִיף פלוני, היה לו עֹדֶף, מצא יותר מהמדה הקצובה, überflüssig haben; avoir du superflu; to have a surplus: וימדו בעמר ולא הֶעְדִּיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו (שמות יו יח).—ובתו"מ, במשמ' עשה יותר מן המדה, הִרבה: קונם שאני עושה לפיך אין צריך להפר ר"ע אומר יפר שמא תעדיף עליו יותר מן הראוי לו (נדר' יא ד). שנים לוקחין ושנים מוכרין אף על פי שמעדיפין זה על זה אין בכך כלום (תוספת' ב"מ ד יד). שני זיזין זה על גבי זה וכו' סתר את התחתון או שהעדיף עליו שיעורו כל שהוא (סס אהיל' יד ח). טובך עדיף עלי ולא כל באי העולם יעדיף טובך עלי ולמדני הקיך (ספרי במד' קיט).—ובסהמ"א: שהקב"ה בגודל רחמיו העדיף טובתו וחנותו על בני אדם (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, ע.). ואם העדיף ה' לו טובה יותר על אחרים ראוי לו להלל לה' המעדיף טובו עליו (פלא יועץ, סז).—המעדיף על מעשרותיו מעשרותיו מקולקלין ופירותיו מתוקנין (ירוש' דמאי ה כד). והא אפשר לצמצם אמר רבי אמי במעדיף (עירוב' עו:). ב' בתים בב' צידי רה"ר זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו זה שלא כנגד זה ומעדיף (אבי, ב"ב ו:). גדול הוא כיבוד אב ואם שהעדיפן הקב"ה יותר מכבודו (פסיק' רבת', י' הדברות רביעיתא).—ובסהמ"א: משהיה מרבה לא היה מעדיף שנ' לא העדיף המרבה הממעיט (גנזי שכטר א, גינצבורג ד). כי כן דרך האיסטומכא כשיעדיף

עליה האוכל לא תקבלנו (ערוך ערך אפקטפיזון). טובה הכמה מגבורה ומוסיפה ו מ ע ד י פ ה אורה ועינים מאירה (דה"ע 5, 6). אמנם פעמים ימצא בנו נוחל שני עולמות והוא כשיהיה השבח הרבה ש י ע ד י ף על שניהם וזה לא יוכל להיות כי אם במעט ולכן לא היה בישראל גבורה בזה העולם כי אם מעט אבל לעתיד לבוא יעדיף עלינו בשני עולמות כמו שהבטחנו על ידי נביאיו (ר"מ אלדבי, ש"א ט, יג:). — וכמו פ"ע, היה יתר, מרבה: וכוונת הדת הנימוסית הוא להרחיק המגונה ולקרב הנאה כדי שיתרחקו האנשים מן הגנות כפי המפורסם ובזה תעדיף על הטבעית (ר"י אלבו, העקרים א ז). והענין שהוא יתב' היה נמצא ראשון קודם מציאות העולם וימצא אחרי העדרו אחרון ותעדיף אם כן התמדתו על מציאות כלל נבראיו משתי קצותיו (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ב ה).—ובלשון הקראים: ככר היה יעבור להעדיף מי אינו ראשית און על מי הוא ראשית און (יעקב בן שמעון, ספ' הישר (העריות) לישועה בן יהודה הקראי 78). והדין נותן להשתמר לעצור שני הימים ואין להעדיף אחד מן האחר (ר"א הקראי, ג"ע, ענין קדוה"ח יב, יג:.). והיה ביום הנחילו את בניו אין לו להעדיף אחד על זולתו (שם דיני ירושה ב, קסו::). ובעבור שדרישת המת מתשע תועבות וכו' להרחיק תכלית ההרחקה על כן העדיפה במשיגי הטמאה באהל ובקבר (שם טומאה וטהרה ו, קכד:.). —ואמר הפיטן: ושני הנהרות מעדיפים באורך הירדן (אז כאית, יוצ' שבת שקלי'). שדי חילי תאמץ ת ע ד י ף קט וקומץ לבאר בלי שמץ הלכות בעור המץ (אזה בחיל, יוצ' שבה"ג). נפשי לך תמד ותעדיף אהבה לו נפשך לה כן תהי מדדת (יהודה בן אבון, סיבה). מרחשון חדש שני נקרא בו י ע ד י ף לעני הצרה מבלי אש ומלבוש בקרה (כאב"ע, שמעו כא אל דברי הרופא, כהנא א, 181). אתך השר היקיר הנחמד יפדה צור ממעד ברכותיך יעדיף ויישר לך נהל בכל צעד (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 54).

—נפעל, *נֶעְדַּף,—שעדפו אותו: המסלה האחת היא דרך הצדיקים השלום בה נ ע ד ף ונכפל והמסלה השנית דרך הרשע אשר השלום ממנה נאבד ונחדל (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, יג.). ולא נשכיל אופן למה נעדפו ישראל (ר"י בן אליה הקראי, עץ חיים קד). לחודיע חסרונו אצל שלמות האדון שלא יהיה מתקשט בקומתו הזקופה אשר נעדף בה מבעלי חיים (ר"א הקראי, ג"ע, ענין תפלה, פתי', ע:.). בעבור שטמאת המת עדופה מכל הטמאות וכי המת אב אבי הטמאה ונעדפה במשיגי הטמאה (שם טומאה וטהרה ד, קכג::).

—הפעל, *הֻעְדַּף, הועדף, — שהעדיפו אותו: טהרתם ועדפנותם מהם עדופים על מקצתם אשר הועדף הכל ושת מקין (ר"י הדסי, אה"כ כה). נשיאים וזקנים ושופטים ושוטרים הועדפו בכל שבט ושבט לישראל עמו (שם).

*עֹדֶף[1], עודף, ש"ז, מ"ר עֳדָפִים,—מה שהוא עודף, יתר, נסר שהוא נתון: Übermass; excès, superflu; excess על פי הדות וטומאה תחתיו או על גבי הכלים שכנגד העודף מכאן ומכאן טמאין היתה כפישה ויש לה ליזבז טפח וטומאה תחת הכלים שכנגד העודף מכאן ומכאן טמאין (תוספת' אהיל' יב ה). וכל כלי פתוח [וגו'] פתיל זה העודף צמיד זה הדופק (ספרי במד' קכו). כשיפדה מעשר שני שבעודף פדוי (ירוש' דמאי ה ב).—ובסהם"א: א"ר לוי קשה עונשין של מידות יותר משל עריות וכו' ומה עודפם אותם של עריות אפשר להם בתשובה וכו' (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוקי 75). אין מעמידין את הציון על גבי הטומאה אלא יהי עודף מכאן ומכאן בצידי הטומאה שלא להפסיד את הטהרות (רמב"ם, טומאת מת ח ט).—ואמר המליץ: (קו של אות ק') כונן בעדף צבי עדיו בגדף ומן בני אפרים צר הודף פרעוש כמו רודף (מיוחס לרסע"ג, הורית הקורא, דרנבורג 147). עתק גבוהה כבטאו בעדף עגמה יהידתו ותקצר בגדף (שם בהערה). להויתך אין חסרון וליהודך אין יתרון כמו היית לעולם תהיה חוסר ועודף בך לא יהיה (שיר היחוד ג). — ונשלמו החלופים וההילוקים היפים הם טעמי החסרים והעדפים אשר אזן וחקר ותקן מבדיל הנרדפים (שד"ל, אגרי כד). — ובחכמת החשבון סִמַּן הָעֹדֶף, Plus: כאשר בחרו להם המחשבים סימן המורה על השתוות שני מספרים או שעורים כן בחרו להם סימן המורה על בלתי השתוותם וכו' ונקרא העודף (ר' דוד פריזנהויזן, כליל החשבון יח.).

*עַדְפָנוּת, ש"נ,—בלשון הקראים כמו עֲדִיפָה, עֲדִיפוּת, יתרון: באשר ישיב אל דבר אשר לו יתרון ו ע ד פ נ ו ת (יעקב בן שמעון, ספ' הישר (העריות) לישועה בן יהודה הקראי, הקדמ' 2). ואם יהיו שוים ב' העלות ונתנשאה עדפנות אחת מן האחרת (שם 3). ואולם אין

---

[1] [כך הקריאה המסורה, ואפשר שצריך לנקד עֹודֵף, בינ' פוע'.]

ראוי לעמוד המקובל במקום המושבל כי המושכל משיג הרחוק והקרוב כאחד ובכל העתים כאחד בשוה ואין **עדפנות** לאיש אחד מאיש אחר (ר"א הקרקי, ג"ע, ענין קדוש"ה י, יא:). ואם זה היום ומעשהו הוא ליאוש על התשובה היהיה לתשובת זה היום **עדפנות** מתשובת ימים אחרים (שם ענין יום הכפורים א, ס:). כמו שדן הכתוב בדם נדה הראשון שהוא זולת השני ואמר שבעת ימים תהיה בנדתה היינו דנים גם אם תראה האשה דם זולת השבעה אולי יהיה **עדפנות** לראשון מן השני (שם, ענין טומאה וטהרה ז, קיג:.). וכאשר יש להעביר (המילה) מן העת הראשון אל העת השני כן יש להעביר מן היום הראשון אל היום השני לא שיש ליום השני **עדפנות** על היום הראשון (שם, מילה ו, קסג:). והאמת כי לשניהם דין אחד שצריך לפרעו בעדים שאין לשטר **עדפנות** מן העדים (שם, דין קיום הדברים, קסח:.). טהרתם **ועדפנותם** מהם עדופים על בקצתם אשר הועדף הבל ושת מקין (כ"י הדס', אה"כ נה).

א. עדר, ממנו עדר.

עדר[1], ס"ז, כנ' עדרו, ר"ר עדרים, סמ' עדרי, — עדר צאן, עדר עזים, עדר בקר, הרבה צאן, עזים וכדומ', הלכים יחד לרעות בשדה וכיוצא בזה, Herde; troupeau; herd, flock: וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים (ברא"ש' כט ב; גם ג; ח; ל מ). רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר (ש"א יז לד). כבקרת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אבקר את צאני (יחזק' לד יב). מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי צאן נאשמו (יואל א יח). ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר (תהל' עח נב). ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים (משלי כז כג). שניך כעדר הרחלים שעלו מן הרחצה (שה"ש ו ו; גם ד ב). — של עזים: הנך יפה עיניך יונים מבעד לצמתך שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד (שה"ש ד א; ו ה). — של בקר: מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם (יואל א יח). — ובפתם: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר (ברא"ש' לב יז; גם כ). למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים (שפט' ה טז). עזובות ערי ערער לעדרים תהיינה ורבצו ואין מחריד (ישעי' יז ב; גם לב יד; מ יא). אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את ידו (ירמ' ו ג; גם לא ט; כג; לא כג). גבלות ישיגו עדר גזלו וירעו (איוב כד ב). שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך (שה"ש א ז). ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל בהמה ובהמה ועדרים לאורות (דהי"ב לב כח). — ובהשאלה במליצה לאנשים, לעם: ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי' (ירמ' יג יז). שאי עיניכם וראי הבאים מצפון איה העדר נתן לך צאן תפארתך (שם כ). כי פקד יי' צבאות את עדרו את בית יהודה (זכרי' י ג). — ובתו"מ: מי שנדר בנזיר וכו' נשאל לחכם והתירו והיתה לו בהמה מופרשת תצא ותראה בעדר (נזיר ה ג). אלו מביאין ותוצצין השידה והתיבה וכו' ועדר[1] בהמה טמאה וטהורה ומכונות חיה ועוף וכו' (אהל' ה א). יצא עדר גמלים ועדר רחלים ומכונת חיה ועוף ששכנו טמאות שאין מפורשות מן התורה (תוספת' שבוע' א ז). וכן **עדר** בהמה חיה ועוף וכן החיים שהיו מהלכין זה אחר זה אפילו ראשו של זה בין רגליו של זה וראשו של זה בין רגליו של זה אין הנזיר מגלה עליהן (שם אהיל' ט א). בעא מיניה רבא מר' נחמן כמה שעירים משלח א"ל וכי **עדרו** משלח אמר לו וכי **עדרו** שורף (יומא סא:). מאי אחד מיוחד **שבעדרו** (שם ע:). הנכנס לתוך **עדרו** בלילה וראה כעשר כחמש עשרה מבכירות וכו' (בכור' כז.). — ובהשאלה לבני אדם: וכיון שמתגדלין (ילדי ישראל במצרים) באין **עדרים עדרים** בבתיהם שנא' ותבאי בעדי עדיים אל תקרי בעדי עדיים אלא **בעדרי עדרים** (מד"ר שמות א). הולכת ויושבת לה **עדרים עדרים** במדבר (דבי ר' ינאי, שם שה"ש, התחלה). את מוצא עד שלא גלו ישראל היו עשויים **עדרים עדרים עדרי** כהונה לבד **עדרי** לויה לבד **עדרי** ישראל לבד וכיון שגלו נעשו **עדר** אחד כי נשבה עדר יי' (שם איכ' פתי'). ועל אותו הדור נאמר ותהי האמת נעדרת ומהו נעדרת שבעלי האמת נעשו עדרים עדרים והולכים ובורחים ומתחבאים במערות ובמחילות עפר (אותות

---

1) [כך בארמ' עדרא. השבע' מעתיקים את השם מגדל עדר (ברא"ש' לה כא [יו]) Γαδερ. ולפי זה יש לשער ששרשי ע'דר a) והוא א"כ מן ב. עדר.]

a) غدر

1) [נראה שהערוך גרס אדר, עי' ר"ש.]

המסים, ביה״מ ילינק ג, 58).—ומ״כ עֲדָרוֹת: אמר שמעון בן פתירא נוהרין היו עדרות[1]) באיסטרטית של מלך והיו עולי רגלים מפקיעין בדם עד רכובותיהם ולא חשו להם משום טומאה (תוספת׳ עדוי׳ ג 3).—ואמר המשורר: ומצאו בעיניו זאבי יערים כהן הבתולות בעני נערים והשב יענים לשרים ונגנים ושאגת כפירים שרקות עדרים (ר״י הלוי, היוכלו פגריס). מעון ימינך הרם ושית לבך לעדרים אשר בהטאם נמכרים לכפירים בכל יערים (ראב״ע, איך מגר כקאך). דרך נבואות צרפית לבי כתי על משענותם תעמדי בשעריך ובעקבותם תרעי את עדריך (הוא, יעלה יפה). הכמוך המאוששים ומונים עדרים ותורה מפרשים וימסור טעמיהם אבי הוזים וישישים (גנזי שכטער ג, דודסון 72). סח מתק למרעית עדרים עמוסי ידרשוני והיו ושלמו נדרים (שם 80).

ב. עדר[2]), ממנו א. עָדַר, ״הֶעֱדֵר, ״הֶעְדֵּר.

א. עָדַר, קל לא נהוג.

—נִפְעַ׳, נֶעְדַּר, נֶעְדָּר, נֶעְדָּרָה, נֶעְדֶּרֶת, — נֶעְדַּר פלוני, או דבר פלוני, לא היה איש או הדבר במקום מן המקומות, חָסֵר, fehlen; manquer; to be lacking, fail: ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק וכו׳ ולא נֶעְדַּר להם מן הקטן ועד הגדול ועד בנים ובנות ומשלל ועד כל אשר לקחו להם (ש״א ל יח-יט). ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נֶעְדָּר אשר לא עבר (ש״ב יז כב). דרשו מעל ספר יי׳ וקראו אחת מהנה לא נֶעְדָּרָה אשה רעותה לא פקדו (ישעי׳ לד יו). המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נֶעְדָּר (שם מ כו). ותהי האמת נֶעְדֶּרֶת וסר מרע משתולל (שם נט יה).—וסתם, לא נֶעְדָּר, לא יחסר: בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נֶעְדָּר ולא יודע עול בשת (צפני׳ ג ה).—ובספהמ״א: יחיל לבנו על זאת וחית רוחנו כי נעדר נעדר מפינו הגות קדש מעוזנו (רסע״ג, ספ׳ האגרון, הקדמי העברי כד). עוד שאלת על מיני היסורים הרעב והחלי והפחד וכו׳ למה מן האדם לא נעדרים כל אלה שאלה אחת והרבית דברים (הוא, על חוי הבלכי, דודסון 42). וגדול החטא ועצם הרשע ונעדרת האמת והצדק איננו (יוסיפון כז). ולא יתכן שיהיה המסולק הנעדר הוא המקבל לצורת המתחדש כי מתנאי המקבל שישאר עם המקובל (כאב״ד, אמו״ר 10). כי בורא העולם יתעלה לא מתרבה ולא נעדר ולא מחודש (ר״י א״ס, מו״ה, היחוד י). בכמו המקומות האלה וזולתם יצטרך האדם אל בעלי הגרסא ואנשי הקבלה אשר נעדרו ממנו בפאה הזאת (הוא, הקדמה ל, 197). והחלק השני דברים מצואים בעל כרחינו או נעדרים בעל כרחינו (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ב עז). כן העתקת המעתיק הוא הפועל ודברי הספר המועתק הם החומר ואם לא ידעם המעתיק הנם לו כדברי הספר החתום ובאלו נעדרו ממנו (ר״ש א״ת, פתי׳ מו״כ). שאלו הדברים אשר נדעם עתה אינם ידיעותינו אשר ידענום אתמול אבל נעדרו המדעים ההם ונבראו מדעים אחרים כמותם (שם א עג, קיט:). ונעדר ההרגשה יקרא חוטא (הוא, פי׳ הרמב״ם לאבות ה). שמשלמות השם ומעלתו הוא להשגיח כשפלים ובנעדרי היכולת להושיעם מיד שוסיהם (ר״י אלבו, העקרים א יח). אמרתי כמה טובות נעדרות מהאדם בעבור העצלה והאיחור (ר״י זבארה, שעשועי׳ ס, דודסון 83). אמנם אמרנו אחד הוא כאמרנו נעדר הרבוי (ר״מ אלדבי, ש״א א, ז:). ועוד ע״ב קודם המשכתם היו נעדרי מציאות (רמח״ל, חוקר ומקבל 3). כי השומע מופת מה על ענין מה תדמה הנפש שהמופת הוא הסבה והאמונה היא המסובב אשר בהעדר הסבה יעדר המסובב (באור מו״נ ב עז, ברלין תקנא).—ואמר המשורר: וכהדו אל שדי באמרם כי יש די בארבע מוסדי אשר הם עקרים להמציא הנעדר באל חי הנאדר (רסב״ג, תחלת ההכמה). והוא הוא התאם שנים אב ואם בשמות יקראו ואינם נעדרים (שם). מעמק יה לשרך כבני רפתים מאכלם בועם ולעפר שפותים נעדרה מלדת כפיל לתוגה נמצון ודרדר להצמיח בערוגה (ר׳ משולם בן קלונימוס, אפוהם כפלאותיך, Elbog., Stud. 127).—ומשל: מי שנעלם הליוו נעדר מזורו (משלי חכמים קמה).—ובמשמ׳ פטירה ומיתה: והנני מודה בפניכם היום איך אמת ויציב הוא שאם ח״ו אעדר אני או תעדר זוגתי הנ״ל ולא ישאר ממנו זש״ק הרי אני וב״ב מחוייבים להחזיר לזוגתי הנ״ל וליורשיה כל מה שהכניסה לי בנדוני׳ (חכם צבי, שו״ת סא).

—פִּעֵ׳, עִדֵּר, יְעַדְּרוּ,—עִדֵּר דבר, החסיר, לא נתן: וכלכלו

---

1) [בירוש׳ (שקלי׳ ה א), הגרסה: ערודות.]
2) בערב׳ ע׳דר a), פגר, נחשל

---

a) غدر

הנצבים האלה את המלך שלמה וכו' איש חדשו לא יְעַדְּרוּ דבר (מ"א ה ז).

—הִפעִ', °הֶעְדִּיר, עשה שיהיה נעדר, שלל: [ד]ע וראה כי אלוה לטובת יצורים ייסרם למען ידעו כאב המוסרים ותמרורם ויחדלו מעשות רע אשר לזה יסגירם ולא היו מכירים אילו העדירם (רסע"ג, הסג' על חוי הבלכי, דודקון 42). והנה אתם לכם יכולת להמית החיים ולהעדיר מהם חיי העולם הזה כי תהרגו' וכי תמיתו' אבל אין בידכם יכולת על המתים לשפטם או להציל אותם מן האבדון אף כי להחיותם (יוסיפון לג). אע"פ שיש יכולת לו יתעלה לשנותו כולו (את העולם) או להעדירו או להעדיר אי זה טבע שירצה מטבעיו (ר"ב א"ח, מו"נ ב כט). ששמנו חובה עלינו בכל שבת ושבת בשתי הכניסיות שנתפלל עליו במעמד להקותינו ולא נעדירה את שבחו גם בראש מרנא ורבנא דויד הלוי (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, ענן 87). והיו שוללים השגחת השם יתברך מעולם השפל עד שהעדירו מציאותו והיו אומרים כי הגלגל הוא האלוה (ר"א הקרלי, ג"ע, ענין קדוה"ה ג, ד::). שזה לא יתדיין שמשתף עם השם זולתו ולא שמקצר בהשגתו ולא שמשיגו בחלוף מה שהוא אלא מעדיר מציאותו ית' מכל חסרון (שם ענין תפלה, פתי', ע:). ואם נאמר השם ית' העדירו (ר"א בן אהרן הקרלי, עץ חיים ו). וההיולי הוא המקבל הוויה והפסד כי הוא מקבל צורה ומעדיר צורה (שם עוב, מו"נ, הקדי ז). החושבים עליהם (על חכמי התלמוד) כי רצו הם ז"ל להעדיר הסבה הטבעית וכו' (מהר"ל מפרג, באר הגולה ו). הלא הן סברות מעדירות האמת (ר"י ווסקוני, פי' על הרלב"ע הקדמי, ברלינר, אוצר טוב, Magaz. 1878). ואולם זה א"א שימצא בזולתו שיהי' אמיתותו מכרחת לו השלימות ומעדרת ממנו החסרונות וכו' ויהי' הוא מעדיר מעצמו החסרונות וכו' (רמח"ל, דרך ה' א ב ג). שאם היות שאין ההעדר כח פועל בעצמו עם כל זה להיותו מעדיר הצורה הקודמת הוא בבחינת מה סבה להגעת הצורה הנמשכת (שלמה מימון, גבעת המורה א יז).

—קַל, °עָדַר, בִּינ׳ פָּעוּ׳, עָדוּר, עֲדוּרוֹת,—כמו נפע': ואם אתה חסר ש[כל] ובינה ודעות מלבבך עדורות בעיני כל אנוש [י]שכיל ויבין אני פ[טור] ושירותי פטורות (רסב"ג, גני', JQR. 1913, 71).

—הִתפ׳, °הִתְעַדֵּר, נתעדר,—כמו נִפע': אבל בבית שני לא שבי הכבוד בתוכו כלל כי לא היה להם ארון וכפורת וכרובים ולא אורים ותומים ולא רוח הקודש ולא אש עליונה ולא שמן המשחה כאשר היה בבית ראשון אשר מהעדר אלו הה' דברים נתעדר השלום ביניהם (ר' יצחק בר' אברהם, חזוק אמונה א לד).

ג.עדר[1], ממנו ב.עָדַר, מַעְדֵּר.

ב.עָדַר, קל לא נמצא.

—נִפעִ', יֵעָדֵר, יֵעָדֵרוּן,—נֶעֶדְּרָה האדמה, נחפרה ונעשתה תחוחה לא במחרשת אלא במעדר; behackt werden; être houé; to be hoed: ואשיתהו (את הכרם) בתה לא יזמר ולא יֵעָדֵר ועלה שמיר ושית (ישע' ה ו). וכל ההרים אשר במעדר יֵעָדֵרוּן לא תבוא שמה יראת שמיר ושית (שם ז כה).—ובתלמו': הצר הנעדרת הרי היא כגינה ואוכלין ארעי (ר' נחמי', תוספת' מ"ר ב כ).—ובסהמ"א: הצר שהיא נעדרת הרי היא כגנה ואוכלין בתוכה עראי והוא שיעדר רובה ואם זרע רובה אין אוכלין עראי (רמב"ם, מעשרי ד יז).—ואמר המליץ: הופרץ גדרי ומרמס הושמתי ואהיה בתה ולא נעדרתי (אבי הכרם, אילת השחר ו, נג.).—ובמשמ' א.עָדַר וב.עָדַר יחד: הבט רום כרקב יבלה גם כוכביהם יעדרון אף ההרים יבלו ומעדר כליון יעדרון (ר"י חריזי, הענק קכג).

—קַל, *עָדַר,—א) חפר את האדמה וכדומ' במעדר: אומר אדם להבירו נכש עמי ואנכש עמך עדור עמי ואעדור עמך (ב"מ ה י). כיצד ראיית הנגע האיש נראה כעודר וכמוסק ותים האשה כעורכת וכמניקה את בנה (נגעי ב ד). ועודרין אותו (את הזבל) כדי שיתפח (ר' מאיר, תוספת' שביעי ב יד). שכרו לנכש וגמר את שדהו לא יאמר לו בוא ועדור (שם ב"מ ז ה). רשאי בעל הבית לשנותו למלאכה קלה אבל לא למלאכה חמורה הא כי זה צד שכרו לנכש וגמר שדה ואמ' לו מרעתו בוא ועדור שתי גפנים (שם ו). יצא המנכש בשום ובבצלים והמסמך בגפנים והעודר תחת הזתי' (ירוש' מעשר' ב ו). שש תקיעות תוקעין ע"ש התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדות (תנא דבי רבי ישמעאל, שבת לה:). יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים וכו' ת"ל שדך לא

---

[1] [כך גם בערב' המדבּרת בסוריה עדר a).]

a) عدر

תורע (מו״ק ג.). (אין עושין את האמה וכו׳) פליגי בה רבי זירא ור׳ אבא בר ממל חד אמר מפני שנראה כעודר וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה (שם ד:). מציאת פועל לעצמו אימתי בזמן שאמר לו בעל הבית נכש עמי היום או עדור עמי היום (ב״מ קיח.). השוכר את הפועל לעדור ולקשקש תחת הזיתים הרי זה לא יאכל (ב״מ פט:). הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה בגרניה אם אין הקב״ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי (ר׳ לוי, מד״ר ויקר׳ כח). מאחר שהיה בן ישראל גומר את מלאכתו היה אומר לו עדור לי שתי עדריות בקע לי שתי בקעיות (שם ברא׳ כ ז).
—ובהשאלה, עָדַר את ההלכה: מלך זה בעל תלמוד לשדה נעבד זה בעל משנה שהוא עודר לפני׳ את ההלכה (שם קהל׳ ה).—ובסהמ״א: ואין עודרין עם הנכרי בכלאים אבל עוקרין עמו בדי למעט התיפלה (רמב״ם, כלא׳ ה ח). שאלו לעדור בו פרדסים (הרבה שלי:) עודר בו כל הפרדסים שלו ואפילו נשחת כל הברזל בעדירה (הוח, שאלה ופקדון א ז).—ב) לקט תאנים, ירקות ובדומ׳: פועלין שהיו עודרין[1]) בתאנים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים אע״פ שמפסיקין ואוכלין וכו׳ אין צריך לברך (תוספת׳ ברכ׳ ד יט). הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלין ועודרין אותן ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות (שם שביע׳ ח א). ואין לי אלא קוצר בוצר מוסק גודר עודר מניין (בית שמאי, יבמ׳ קטז:). מנכשי זרעים ועודרי ירקות בזמן שבעה״ב מקפיד עליהן יש בהן משום גזל (ב״ק קיט:).

—פע׳, *עִדֵּר,—כמו קל: מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה (שביע׳ ב ב). פועלין שהיו מנכשין בשדה ומעדרין בשדה לא יאכלו מן הזית ומן התאינה אלא אם כן נתן להם בעל הבית רשות (תוספת׳ מעשר׳ ג יג). הרי אדם שלא עמל ולא חרש וכו׳ ולא עידר ובשעת הקציר בא שדפון וירקון והילקה ואין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש ועדר וכסה ובשעת הקציר בא שדפון וחילקה הרי שיניו שלו קהות (ספרא בחוקי׳ פרק ה). הראשונים חרשו זרעו וכו׳ עידרו קצרו וכו׳ ואנו אין לנו מה לוכל (ר׳ חגי, ירוש׳ שקל׳ ה א). מה קנמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות וכו׳ (ר״ל, מד״ר ברא׳ מו). השדה הזו כל זמן שאתה מזבלה ומעדרה היא עושה פירות (שם עב). אמרו לו טוב כשהוא מוכר שדה אחת ומזבלה ומעדרה ממי שהוא חוכר שדות הרבה ומבירן (שם פב). אחד מהם עומד ונוטע מעדר ומנכש (תנחומ׳ שמיני יג). לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה ואחד ביהודה ויש לו כרם בגליל אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו אותו שביהודה הולך לגליל לעדר את כרמו (שם קדוש׳ ו).

—פעי׳, *עֻדַּר, עודר, שעדרו אותו, ואמר המקונן: עודר ונחרש יסודך לשדה בור וניר לחכה ואכלה סביבך אש פלדיך (ליון לפירת, קינ׳).

1) [הערוך ערך אר, גד, גורס: אורין, וכן תריטב״א.]

ד.**עדר**[1]), ממנו ג.עָדַר.

ג.**עָדַר**, פ״ע, לַעֲדוֹר,—עָדַר, השתתף במערכות המלחמה: מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף וְלַעֲדֹר[2]) בלא לב ולב (דהי״א יב לד). כל אלה אנשי מלחמה עֹדְרֵי[3]) מערכה בלבב שלם באו חברונה להמליך את דויד על כל ישראל (שם לט).—ואמר המשורר: ובלא לב ולב במלחמה זאת עדרו ובכל כה ארצם את הילימו אזרו (יל״ג, מלחמות דוד בפלשתים, ג ו, 4).

—פעי׳, *עִדֵּר, תְּעַדֵּר,—העמיד במערכה: בעצתך הנבער תאדריני ובאדרת שיער תאדריני במקבותיך החזקים תעדריני ובמערכות מלחמותיך תעדריני (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוס׳, סע:).

עד״ש,—ר״ת: ערוב דבר שחין: ר׳ יהודה היה נותן בהם סימנים דצ״ך עד״ש באח״ב (ספרי דבר׳ סח).

עֲדָשׁ[4]), עָדֶשׁ, מ״ר עֲדָשִׁים, עדשין, — מין ממיני הקטניות, צורתו קצת ביצית פחוסה, קצהו האחד כד

1) עי׳ הערה להערך.
2) [ט׳ כ״י והשבע׳ והירונ׳ גרסים: לעזור. ואמר ריב״ג וז״ל: הוא ההשתדלות לערוך מערכות המלחמה מענין עדר עדר לבדו וישת לו עדרים מערכות ושורות, ע״כ. וכן רד״ק בפרושו ובשרשיו. ובפרוש המיחס לרש״י פרש, וז״ל: לשון עדור ממש וכו׳ ומתוך כך יעמדו הם העורכי מלחמה, ויש אומרים לעדור כמו לערוך מלחמה, ע״כ.] — 3) [בכ״י אחדים ובכמה נוסחאות של השבע׳: עֹרְכֵי.] — 4) [בערב׳ עַדַשׁ a), עדשים, והיחיד עַדַשָׁה b),

a) عدس b) عدسة

והשני חד, Linse; lentille; lentil : ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עֲדָשִׁים ויאכל וישת (ברא' כה לד). והטים ושערים וקמח וקלי ופול וַעֲדָשִׁים (ש"ב יז כח). ואתה קח לך חטים ושערים ופול ועֲדָשִׁים ודחן וכסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק' ד ט).— ובשדה בקמתם: ותהי שם חלקת השדה מלאה עֲדָשִׁים (ש"ב כג יא).—ובתו"מ: שום בעל בכי וכו' והעדשים המצריות (מעשר' ה ח). המוציא אוכלין כגרוגרת מצטרפין זה עם זה וכו' רבי יהודה אומר חוץ מקליפי עדשים שמתבשלות עמהן (שבת ז ד). מעבירין מעל השלחן פירורין פחות מכזית ושער של אפונין ושל עדשין מפני שהוא מאכל בהמה (שם כא ג). ר' יעקב דכפר הנן אמר עדשין היו אלא שהיתה ענבה שלהן יפה כשל שעורין א"ר לוי אילו הן הפלשתים שהיו באין וקופין כשעורין והולכין להן נמוכין כעדשין (ירוש' סנה' ב ה). הרגיל בעדשי' אחת לשלושים יום מונע אסכרה מתוך ביתו (ר' מרי א"ר יוחנן, ברכ' מ.). לא שנו אלא שאמר מן השעורים אבל אמר מן העדשים לא מייתי ולא כלום (נזיר ע:). הלוקח יין לתת לתוך המוריים או לתוך האלונתית כרשינין לעשותן מהן טחינין עדשים לעשות מהן רסיסין חייב משום דמאי (חול' ו.). כדרך שבני אדם מוציאין חטה בקליפתה ושעורה בקליפתה ועדשים בקליפתן (תנא דבי ר' ישמעאל, שם קיט.). אם קידמך חבירך בעדשים קדמנו בבשר למה שהוא גמל עליך תהלה (ר' יוחנן, מד"ר בראש' לח). מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצה המלכה שהיו גשמים יורדים בלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני הזתים ועדשים כדינרי זהב (שם ויקר' לה). כתוב אחד אומר עדשים וכתוב אחד אומר שעורים ר' יעקב אמר עדשים היו אלא שהיתה ענבותן דומה לשעורים (שם רות ה). —ובספה"א: [יום] טוב שחל להיות ערב השבת עושה עירוב [תבשילין מביא דג ובצה] שעליו שהן שני תבשילין אפילו עדשין ובצל (גנזי שכטר א, גינצבורג 42). העדשים קרים ממעיטים את הדם דוחין את האסכרה מרבים את הגוף מחזקין את הכוח ואת הבטן (אסף 32:).—וברפואה: בעלי הקבלה אמרו קרחת אלו הם השחקים גבחת אלו הם העדשים (ר"א הקרא', ג"ע, טומאה וטהרה ו, קיט::).— עַדְשֵׁי הפנים, Sommersprossen; taches de rousseur; summer freckles : אם תחבוש המקום בדם ארנבת יסיר עדשי הפנים (ראב"ע, ספ' הנסיונות ג ד). מעדשי הפנים הנקרא כלף (קאנון ג ג פתיח'). ואמנם המומות הגפרתיים הנה הם מנקים העצבים וכו' ומנקים חיצוני הגוף וכו' והכתמים המגונים ועדשי הפנים וכו' (שם א ג ג א יט). באלכלף הם עדשי הפנים והכתמים (נרבוני, ארח חיים ז א, כ"י ביה"מ שכטר).—וְעַדְשֵׁי המים, מין צמח מימי: עדשי המים שקורין אלטחלב והוא ירוקה שעל פני המים (רשב"ץ דורחן, מגן אבות, חלק יעקב ד סא:).— וְעַדְשֵׁי הים: אם התרנגולים ההולכים בחצר סגור טוב להאכילם לפעמים חציר ועשב שלש העלים וכו' גם חתיכות בשר ועדשי הים (מעערלינזען) (אברמוביץ, תוה"ט, העוף, 254).—ומ"י *עֶדֶשׁ, ואמר הפיטן: הדום מגר נזוד עדש כהיום הזה יחדש בגודש (קיסת, יוצ' פרשי החודש). בצדק אב זד עדש (ביום הכנסת פסע', מחז' רומני). אל נא ספק ספק בכל חדש והדש וברך ארז ודוחן ופול ועדש (אל נא תולכך, הושענה רבה).—יהיה החלק הדומה לעדש באחריתו בולט וחלק (קאנון ד ה ג א). בהיקתא מים אדמדם בצורת עדש ולפעמים שחור (מלון למח דוד, נכריות, יח::).

*עֲדָשָׁה, ש"נ, מ"ר עֲדָשִׁים, עֲדָשׁוֹת,—א) כמו עָדָשׁ[1]): מקום עדשה ארבע שערות (נגע' ו א). איטתי בזמן שהיא כעדשה מובאת היתה יתרה מכעדשה המותר סימן פשיון לפנימית והחיצונה טמאה היה בהק פחות מכעדשה סימן פשיון לפנימית ואין סימן פשיון להיצונה (ר' שמעון, שם ו). אמרו במערבא משמיה דרבה בר מרי מה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה וכו' מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות ומחזרת על באי העולם (ב"ב טז:).—ומ"ר: מקום הגרים תשע עדשות (נגע' ו א).—ב) מין כלי, שטוח ועגל בצורת עֲדָשָׁה[2]): לא יתן (אדם) עדשה מלאה חמין על מעיו (תוספתא שבת ג ז). אין ממלאין בעדשה בשבת ואם כחם על ההבל ועל המשיחה מותר (שם עירוב' יא כא). — וכן כף המאזנים בצורת עֲדָשָׁה: בעדשה (הולכין) אחר המסטר[3]) (ר' נחמיה,

וגראה שהיחיד גם בעברית הוא עֲדָשָׁה כמו בתו"מ, וכמו חטה-חטים וכדומ'. והיחיד עֶדֶשׁ של הפיטנים הוא יצירה מלאכותית.]

1) [עי' הערה לערך הקודם. מ"ר עדשות משמש רק בהשאלה במשמ' מדת השעור.]

2) [וכן ביוני' φακός וברומ' lenticula, עי' קוהוט.]

3) [בשבת (פ.) הגרסא בערסי הלך אחר שלשלותי.]

כס כליס ב״מ ג יג).—ג) עגול של גת מטיט בצורת עֲדָשָׁה: מי שהיו גתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן הדפין והלולבין והעדשות[1]) מנגבין והן טהורין (כס ע״ז ח ג).—ובחכמת הרפואה, נגע שבעור: ויקרו הנגעים כשהירה מאחד מד׳ נקודות אם הוא על ראש מלה יקרה לו (לנולד) בכף ועל מאזנים צרעת ועל גדי הנגע הנקרא עדשה וכו׳ (ר״י הכהן מטוליטולה, חותות השמים ומשפטי הכוכבים, ח:).—עֲדָשָׁה של העין, lens crystallina[2]): הכלי המקרב את הדבר הרחוק לעין הנקרא קנה הבטה (פערנגלאז) מורכב מן שני מיני זכוכית הרמים ובולטים משני עבריהם אשר האחד יושם נגד העין הנקרא עדשה של העין (אויגענלינזע) והשני אשר בקצה השני וכו׳ (ליחוועל, למודי הטבע, פט.).

עֲדָשִׁי, עֲדָשִׁית, מ״ר עֲדָשִׁיִּים, ת״ז — בצורת עדשה, linsenförmig; lenticulaire; lenticular: כי הצפאק מקבל הצד הרחב מהחלק העדשיי וכו׳ שהלקי הדבר העדשיי העגול למחתך הזה הוא מאחור ויחתך וכו׳ (קלכון ד ה ג ח). ראוי שתשוה נקרת עצם המות ההווה מן ההתך והנקור אם במגדרים ואם בדבר מן המחתכים הדומים השע׳ והם העדשיים (כס).—ועי׳ גם ערך מַחְתֵּךְ.

עַדְשָׁן, ש״ז, — אדם שעורו מנֻגע בעדשי הפנים sommersprossig; lentigineux; summer freckled: כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן צה (רש״י, ויקרי יג לט).

ע״ה,—ר״ת: עזרת השם, עליו השלום, עם הארץ.

עה״ב,—ר״ת: עולם הבא.

עה״ז,—ר״ת: עולם הזה.

עה״ח,—ר״ת: על החתום.

עה״ק,—ר״ת: עיר הקדש, ערוך הקצר.

עה״ש,—ר״ת: ערוך השלם.

עוב, ממנו ב. עָב, ג. עָב, ד. *עָב.

עוג, ממנו ב. מָעוֹג, עֻגָה, *עוּגִיָּה. א. עוּג.

אולם הערוך גורס גם שם בעדשה, וכן כ״י מינכ׳, עי׳ ד״ס (הערה (ז) (ח).]

1) [בתוספת׳ (טהרי יא יו) הגרסה: והעדשים. רש״י (ע״ז כה.) פרש: גת עצמה, אבל עי׳ ר״ש (טהרי י ח).]

2) תרג׳ ד״ר מזיא.

א. עוּג, פ״י, תְּעֻגֶנָּה, — א) עשה עֻגָה: ועגת שערים תאכלנה והיא בגללי צאת האדם תְּעֻגֶנָה[1]) לעיניהם (יחזק׳ ד יב).—ובסהמ״א: ותעוג בהם שאר הסמנים (ספי רפוא׳ להרמב״ס, גרוסברג 20).—ב) עָג עוגה, עשה חוג, עי׳ עֻגָה ב): מה עשה (חוני המעגל) עג עוגה ועמד בתוכה ואמר רבונו של עולם וכו׳ נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תעני׳ ג ח). באותה שעה עג משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר איני זז מכאן עד שתרפא מרים אחותי (אדר״נ ט). וכיון שראה משה שנחתם עליו גזר דין גזר עליו תענית ועג עוגה קטנה ועמד בתוכה ואמר איני זז מכאן עד שתבטל אותה גזירה (מד״ר דבר׳ יא).

—הִפעי, *הוּעַג, יוּעַג, — שעשה אותו עֻגָה: ויש מן הרפואות המורכבות המועילות מזה עוגות דילי ותארם ורדים מחוגים עשרה זוזים נרד ב׳ זוזים זעפראן זוז וכו׳ יודקו הסמנים ויותך הדילי ביין ויולשו בו הסמנים ויועגו והשתיה שלשה זוזים (קלכון ג יב ג יח).

ב. עוּג, ש״ז, מ״ר עוּגִים, — כמו עוֹגֶן: סבו עגלה הורגיה עבותיה לקצץ זע יה סוף להשבית סיגיה התאנה הנטה פגיה (קליר, יוצ׳ שבת הוהמ״פ).

***עוֹגִין**[2]), ש״ז, מ״ר עוֹגִינִים, עוגינין, — ברזל כבד שמורידים אל המים כדי להעמיד את הספינה Anker; ancre; anchor: (המוכר) את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת העוגין ואת כל המנהגין אותה (ב״ב ה א). כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מ. שה רשב״ג אומר אף העוגין[3]) של ספינה (תוספתי שבת יד (יא) א). עוגין תני ר׳ חייא אלו עוגינין[4]) שלה וכן הוא אומר

---

1) [נון רפה, עי׳ רד״ק בפרושו. וס״א נון דגושה. עי׳ רד״ק בשרשיו, גם מ״ש וגינצבורג.]

2) [גזרוהו בגמרי מן עגן, כלומ׳ דבר המעכב עי׳ ערוך ורשב״ם (ב״ב עג.); אולם בירוש׳ (ב״ב ה א) הגרסה: הוגין, ובכן עגן זה נרדף להגן, אגן ואולי אַגָּן. אבל קשה הצורה עוֹגִין בחירק, ונראה שצריך לנקד בצירה כמו בינ׳ פוע׳. וכן באמת במדב״ם (ב״ב ה א): ההוגן, שאמנם אפשר גם לנקד ההוֹגֶן. הֹגֵן, וכן בסליה׳: העוגן. לדעת פרינקל (Aram. Fremdw. 229) היא מלה זרה שצריך לנקד עוֹגִין, אבל זה רחוק.]

3) [כך בדפו׳, ובהוצ׳ צוק״מ: אגוז. הגר״א מגיה: העיגול.]—4) [כך בדפו׳. ועי׳ עֹגֶן הערה 1).]

וכו' הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש (ב"ב עג.). — ובסהמ"א: ואם רואין כי קלו המים משליכין העוגין בים שהן ברזילין [גדולים] ומעמידין אותה שם (ר"מ, שבת קב.). — ואמר הפיטן: יראי חטא נמאסו ונפסק העוגן נבזו חנויות מזויות ואין מגין (בכימין הקטן, ברית כרותה, סליחי מוסף יוה"כ). לשוא שקדו העוגין והמנהיגים (רמב"ן, תפלי הים, אחרי כעס, קט:).

עוּגָב, עֻגָב, ככי עֻגָבִי,—כלי נגינה: ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור וְעוּגָב (בראשי ד כא). הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים וְעוּגָב (תהלי קנ ד). ישאו בתף וכנור וישמחו לקול עוּגָב (איוב כא יב). ויהי לאבל כנורי וְעֻגָבִי לקול בכים (שם ל לא). — ובתלמו': עוגב זה ארדבלם[1] (רסב"כ, ירוש' סוכה ה ו).—ובסהמ"א: עוגב מן כלי השיר אומרים שהוא התוף (לקו"ק ריג). אבוב לחרי זמר השתא לגירדאי ולא קבלוה כלומר עוגב[2] שהיה מקדם זמר לנכבדים עכשיו נפל ביד פחותים בעלי אומנות ואין יודעים לקבלו (המאירי, יומי א, כ:). עגבו עלי עוגבם ויחללו קדש חלילם (יוסי בן יהודה, כיב ספתים, כ"י .Jews' Coll, לונדון). זתהי קוראה בספרים היצונים ופרטת על עגב ומנים (יל"ג, כהרא כהרא, ג ו).—*ומ"ר עוּגָבִים: ובממלכה השלישית נשים שאננות מנגנות ומענות תופשות בנורים ועוגבים וזמירים (רחב"ע, חי בן מקיץ). דעת העגבים והקולות (כסי ב"ר כח הקרא', לקו"ק, כספס' 9).

עוּגִיעֵל, — א) בלשון המקבלים שם של הקלפה השניה: (הקליפה) השנית נקי עוגיאל ופי' הטעם כי היא עוגה לחברתה כן פירש הרמב"ן ז"ל ואפשר לפרש מלשו' הלהן תעגנה והכונה מעכב השפע ומונע ההשגה' (ר"מ קורדוביירו, פרדס רמונים כה ז).—ב) שם ספירה: הספירה השנייה אומרים ששמה עוגיאל והמכוון בה כי היא עוגה מן הברתה (ר' שם טוב, ספ' האמונות ה ג).

עוּגִיָּה, ב"ג, רק מ"ר עוּגִיּוֹת, עוּגִיָאוֹת, — הפירה עֻגָלה סביב האילן, כמו עֻגָה ג)[3]: ואין עושין עוּגִיּוֹת לגפנים (מו"ק א א). אילו הן עוגיות אילו בדידין שבע קרי אילנות מותרין ומשטטין בקנים (תוספת' שביעי א ז). זותי ערב שביעות שנכנסו לשביעית מסקלין סקוסין מטלין נקעין שתחתיהן עפר ועושין עוגיות מזה לזה (שם ג ז). ולא ימלא את הנקעים שתחת הזיתים ולא יעשה עוגיאות בין אילן לאילן חבירו (ספרא בהר פתיחי). הממלא את הנקעים שתחת הזתים והעושה עוגיות לגפני' (ירוש' שבת ז ב).

א. **עוּד**, ממנו עוד

עוֹד[1], עֹד, עוֹדִי עוֹדֶנִּי, עוֹדְךָ, עוֹדֵךְ, עוֹדֶנּוּ, עֹדֶנּוּ, עוֹדֶנָּה, עוֹדָהּ, עוֹדֵינוּ (קרי), עוֹדֶנּוּ, עוֹדָם, עודינה, (כתיב).

—א) לפני שם כעין נסמך במשמ' יתר, נוסף על הקדם, noch, ferner; encore; still, yet, more: ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת ארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה (בראשי' לה יז). ויאמר יי' אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה (שמות יא א). ויאמר ציבא אל המלך (דוד) עוד בן ליהונתן נכה רגלים (ש"ב ט ג). כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדוני המלך ותשת את עבדך באוכלי שלחנך ומה יש לי עוד צדקה ולזעק עוד אל המלך (שם יט כט). כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב (חבק' ב ג). העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט). וישאלו עוד ביי' הבא עוד הלם איש[2] (ש"א י כב). — ובתלמו': המניח איסר ואכל עליו חציו והלך למקום אחר והרי הוא יוצא בפונדיון אוכל עליו עוד איסר המניח פונדיון ואכל עליו חציו והלך למקום אחר והרי הוא יוצא באיסר אוכל עליו עוד פלג (מעש"ש ד ח). הוסיף לו (לחייב מלקות) עוד רצועה אחת ומת הרי זה גולה על ידו (מכות

---

[1]) [צ"ל אדרבלים והוא כמו הרדולים—הרדולים —הדרולים (ערכ' י:), ביונ' ὕδραυλις, עוגב של מים, עי' ר"ב מוספיא (ערוך ערך הרדולים).]

[2]) [תרג' הארמ': אבובא.]

[3]) [עי' רש"י (מו"ק ד:); והערוך ערך בדיד מפרש כמו ערוגה, וכן הראב"ד (ספרא בהר). ואולי מ"י עוּגִית. מ"ר עוּגִיּוֹת, עוּגִיאוֹת. ואפשר ג"כ שמ"י הוא עוגה, שלא נמצא במ"ר במשמ' זו.]

[1]) [מעקרו שם במשמ' חזרה, המשך והוספה. משֻתף לכל הלשונות האחיות במשמעות מתחלפות. בכנעני' עד, עוד. בערב' עוד, עאד a), חזר. הוסיף לעשות; עאדה b), הֶרְגֵל; בערב' ההמונ' עַאד c), עוד. בכוש' עוֹדַ, סבב; עַוֶד, סבוב והקף. בסור' עַיֵד, הרגיל; עִידָא, הֶרגל, ועי' ברט (Wurzelunters. 34).]

[2]) [כמו הבא עוד איש הלם.]

a) عود عاد b) عادة c) عاد

ג יד).—**עוֹד מעט: ויצעק משה אל יי' לאמר מה אעשה לעם הזה עוֹד מעט וסקלני** (שמות יז ד). **עי' מְעַט.** — **ולפני שם המספר: כי לימים עוֹד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה** (בראש' ז ד; גם ח יב; כט כז; ל). **ויצא בנימין לקראתם מן הגבעה ביום השני וישחיתו בבני ישראל עוֹד שמנת עשר אלף איש ארצה** (שפטי' כ כה). **ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד ויקרא ויאמר עוֹד ארבעים יום ונינוה נהפכת** (יונה ג ד). **כי כה אמר יי' צבאות עוֹד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ וכו'** (חגי ב ו). **ועתה אמת אגיד לך הנה עוֹד שלשה מלכים עמדים לפרס** (דני' יא ב). — **ובתלמו': בכל יום היו שם (במקדש) עשרים ואחת תקיעות וכו' ובמוספין היו מוסיפין עוֹד תשע ובערב שבת היו מוסיפין עוֹד שש** (סוכ' ה ה). **מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים ובא בנה מן המלחמה בשלום והיתה נזירה שבע שנים ובסוף שבע שנים עלתה לארץ והורו בית הלל שתהא נזירה עוֹד שבע שנים אחרות** (נזי' ג ו). **ומנין להביא עוֹד שלשה (למספר כ' של סנהדרי קטנה) ממשמע שנאמר וכו' הטייתך לטובה על פי א' הטייתך לרעה על פי שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוֹד אחד** (סנה' א ו). **דיני ממונות בשלשה זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ושניהן בוררין להן עוֹד אחד דברי רבי מאיר וחכמים אומרים שני דיינין בוררין להן עוֹד אחד** (שם ג א). **האשה שאמרה הרי עלי קן כשאלד זכר ילדה זכר מביאה שתי קנים א' לנדרה ואחד לחובתה וכו' והכהן צריך לעשות שלש פרידות מ־מעלן ואחד מלמטן ולא עשה כן אלא עשה שתים למעלן ושתים למטן ולא נמלך צריכה להביא עוֹד פרידה אחת** (קני' ג ו). — **עוֹד מי: ויאמרו האנשים אל לוט עוֹד מי לך פה התן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום** (בראש' יט יב). — **ולפני ל־: ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש הַעוֹד לכם אח** (שם מג ו). **ויחר לשאול מאד וכו' ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים וְעוֹד לו אך המלוכה** (ש"א יח ח). **ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי הַעוֹד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים** (רות א יא). — **לפני כנוי הרמז: כה אמר יי' אלהים עוֹד זאת גדפו אותי אבותיכם במעלם בי מעל** (יחזק' כ כז). — **ואמר בן סירא: עוֹד כאלה ולא נסוף וקין דבר הוא הכל** (ב"ס גני' מג כז). — **ובתלמו': ועוֹד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא תוקעין וביבנה לא היו תוקעין אלא בבית דין בלבד** (ר"ה ד ב). **ועוֹד זאת התקין רבן יוחנן בן זכאי שאפילו ראש בית דין בכל מקום שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הוועד** (ר' יהושע בן קרחה, שם ד). — **אחרי שֵׁם: ויאמר המלך (אחשורוש) לאסתר המלכה וכו' ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוֹד ותעש** (אסת' ט יב). **אחרי אין, אפס: אתה הראת לדעת כי יי' הוא האלהים אין עוֹד מלבדו** (דבר' ד לה). **וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוֹד** (שם לט). **למען דעת כל עמי הארץ כי יי' הוא האלהים אין עוֹד** (מ"א ח ס). **ויאמר יהושפט האין פה נביא ליי' עוֹד ונדרשה מאותו** (שם כב ז). **ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוֹד כלי ויאמר אליה אין עוֹד כלי** (מ"ב ד ו). **אני יי' ואין עוֹד זולתי אין אלהים** (ישעי' מה ה; ו; יד; יח; כא; כב; מו ט). **וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יי' אלהיכם ואין עוֹד** (יוא' ב כז). **כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוֹד להם שכר** (קהל' ט ה). **ויאמר המלך האפס עוֹד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד אלהים** (ש"ב ט ג). **ועתה שמעי זאת עדינה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוֹד** (ישעי' מז ח; גם י). **זאת העיר העליזה היושבת לבטח האומרה בלבבה אני ואפסי עוֹד איך היתה לשמה** (צפנ' ב טו). — **אחרי יש, ואמר בן סירא: מג[ד]ל[ו ייי'] הרימו קול בכל תוכלו כי יש עוֹד** (ב"ס גני' מג ל). — **ובהשמטת יש: ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוֹד איש אחד לדרוש את יי' מאתו ואני שנאתיו** (מ"א כב ח). **ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים מן הבית ואמר לאשר בירכתי הבית הַעוֹד עמך ואמר אפס** (עמוס ו י). — **לפני פֹּעַל, כמו תה"פ: ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים ויאמר עוֹד שאר הקטן והנה רעה בצאן** (ש"א טז יא). **לכן עוֹד אריב אתכם נאם יי' ואת בני בניכם אריב** (ירמי' ב ט). **ויאמר יי' אלי עוֹד לך אהב אשה אהבת רע ומנאפת** (הוש' ג א). **אשרי יושבי ביתך עוֹד[1] יהללוך סלה** (תהל' פד ה). **כי יש לעץ תקוה אם יכרת**

1) [בגליון מגיה המחבר לעולם וָעֶד.]

וְעוֹד יחליף ויונקתו לא תחדל (איוב יד ז). ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה (שם כד כ). וְעוֹד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע וכו' (קהל' ג יז; גם יב ט). ויגבה לבו (של יהושפט) בדרכי יי' וְעוֹד הסיר את הבמות ואת האשרים מיהודה (דהי"ב יז ו).—ובתלמו': ועוד אמרו לפניו אומר היה רבי אליעזר וכו' (שביע' ח י). מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו (את הירח) שחרית במזרח וערבית במערב אמר ר' יוחנן בן נורי עדי שקר הם וכשבאו ליבנה קבלן רבן גמליאל ועוד באו שנים ואמרו וכו' (ר"ה ב ח). מעשה שירדו זקנים מירושלים לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון ועוד גזרו תענית על שאכלו זאבים שני תינוקות בעבר הירדן (תעני' ג ו). ועוד שאלן ר"ע אבר המדולדל בבהמה מהו (כרית' ג ח). ר' מתון בעא קומי ר' יוחנן ומאלישע אנו למדין תורה א"ל מתון מתון מה המת משהוא מסתלק עוד אינו רואהו כך זה משנסתלק עוד לא ראהו (ירוש' מו"ק ג ז).—ובספה"מ"א: ועוד אבאר העונות שאינן מתכפרות אלא לאחר נקמה (ר' ברכיה הנקדן, ספ' החיבור וספ' המצרף XXXIX, גאלאנץ 38).—ובפרט אחרי פֹּעל: וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת (בראשׁ' ד כה; גם ח יב; כח; ט יח; יה; יז ה; יח כט; כד כ; כט לג; לד; לה; ל ז; יט; לב כט; לה ט; י; לז ה; ח; ט; מו כט). ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל (שמות ג יה; גם ד ו; ט כט; י כט; לו ו). ויאמר יי' אלי (אל משה) רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (דבר' ג כו; גם יג יז; לא ב; לד י). ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (יהוש' ב יא). ויוסף עוד געל לדבר ויאמר וכו' (שפט' ט לז; יג ח; ט; כא; כ כח). ותאמר (חנה לעלי) תמצא שפחתך חן בעיניך ותלך האשה לדרכה ותאכל ופניה לא היו לה עוד (ש"א א יח; ז יג; י כב; יח כט; כ ג; כג ד). ויתקע יואב בשופר ויעמדו כל העם ולא ירדפו עוד אחרי ישראל ולא יספו עוד להלחם (ש"ב ב כח; כג; ה יג; כב; ו א; ז ב; יב כג; יד י; יט ל; לו; כא יז; יח; יט). ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה ומאכל שלחנו ומושב עבדיו וכו' ועלתו אשר יעלה בית יי' ולא היה בה עוד רוח ותאמר אל המלך וכו' (מ"א י ד-ו; גם יב ה). ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה כי לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם ליי' (מ"ב ה יז; גם כד ז). על מה תכו עוד תוסיפו סרה (ישע' א ה; גם ב ד; ה ד; יד א; כג יב; כו כא; ל כ; לא יא; כד ט; סב ד). לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד (ירמ' ג א; גם יג כז; יו יד; לא יט). כי אני יי' אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוד (יחזק' יב כה; גם כח; יג כא; כג). ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש' א ו). ויען יי' ויאמר לעמו הנני שולח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים (יואל ב יט). ותשנה קולן ותבכינה עוד ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה (רות א יד). טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד (קהל' ד יג). לא ישוב עוד לביתו ולא יכירנו עוד מקומו (איוב ז י; לב יה; יו; לד כג). — ובספה"מ"א: והוא מה שאמרו ז"ל היום לעשותם ומחר לקבל שכרם וכשתסתכל עוד בדבר תראה כי השלימות האמיתי הוא רק הדביקות בו ית' (רמח"ל, מסלת ישרים א).—ועוד ש־: שאלתי את ר' אליעזר בבית מותבא רבא מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים א"ל גזירת הכתוב הוא ועוד שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים (ר' חנינא, בכור' ה:). — ודבור ולא עוד אלא, במשמ' וְעוֹד, וְעוֹד יותר, לפני אף: כתב המהלך תחת הצורות ותחת הדיוקנאות אין מסתכלין בו ולא עוד אלא אף בחול אין מסתכלין בדיוקנאות משום שנאמר אל תפנו אל האלילים (תוספת' שבת יז א). ולא עוד אלא אע"פ שהיה הענן עושה כל המדבר מישור היה מניח מקום גבוה למשכן שיהא שם חנייתו (תנחומ' חוקת לז).—ולפני אפילו: אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה ולא עוד אלא אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין (סוט' ו ב). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית ולא עוד אלא אפי' בשביעית מרביצין אותן (תוספת' שביעי' ב א). מדור אלמנה שנפל אין היורשין חייבין לבנותו ולא עוד אלא אפי' היא אומרת הניחוני ואבננו משלי אין שומעין לה (כתוב' קג.). גר שקבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים (ר' יוסי, תנחו' ויקר' ג).—ולפני ש־: נושא אדם אשה ופוסק עמה

על מנת שלא לזון על מנת שלא לפרנס ולא עוד אלא שאדם נושא אשה ופוסק עמה על מנת שתהא זנתו ומפרנסו ומלמדתו תורה (תוספתי כתוב' ד ו). מי לנו גדול כיוסף שלא נתעסק בו אלא משה וכו' ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו ועם יוסף הארון והשכינה וכו' ולא עוד אלא שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים (מכי' בשלח ב). ולא עוד אלא שמצטער (הים) ואין יכול לעשות כענין שנאמר יהמו גליו ולא יוכלו (ספרי דברי שו). כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו (אבו' ו א). ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של ג"ע ואחת של גיהנם (ר' אליעזר, ברכ' כח:). לפי שהיה אברהם אבינו מפחד וכו' א"ל הקב"ה לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם וכו' ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך בתחלה וימת תרח בחרן ואח"כ ויאמר ה' אל אברם (מד"ר בראשי' לט). והלא נשמת אדם ונשמת בהמה הכל הולכין אל מקום אחד ולא עוד אלא שאחד האדם ואחד הבהמ' מקרה אחד להם ליום המות (מדר' א"ב דר"ע כ, ביהמ"ד ילינק ג, 38). — אני עשיתי כדברי בית הלל ואתה עשית כדברי בית שמאי ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות (ברכ' יא.). — ובלי קשור אחרי אלא: אמר לו הקב"ה (לאברהם) מגוח לא העמדתי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחר בהן שיכול לומר למידת הדין דיי אני נוטלו ומכפרו עליהן (מד"ר בראשי' מד, תלוד'). והיה אברהם מתפלל (על אבימלך ובני ביתו) וכולם מתרפאים מן עצירתם ולא עוד אלא עיברו כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים (פסיק' רבת' מג). — ובסהמ"א: ולא עוד אלא המוכר קרקע שלו לאחר יש לחבירו שהוא בצד המצר שלו ליתן דמים ללוקח ולסלק אותו (רמב"ם, שכני' יב ה). ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו לא לצדקה תחשב לו (רמח"ל, מסלת ישרים יא). — *ובמשמ' גם: עוד הוא בדברי נחמות (ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ה א). עוד היא כשלא אמר יזכו לי ד' אמות שלי (ר"ש בן לקיש, שם פאה ד 3). — ובסהמ"א: מי שנשא שתים או שלש או ארבע נשים וקבר את הראשונה ויש לו ממנה בנים וכו' ואחר כך מת האיש ומתה עוד היא ועמדו בניהן ליטול את כתובת אימותן (מעשים לבני א"י, תרביץ א, לוין 94). כל מי שאינו תוכף גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך יצא לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג עוד הוא הפליג (שם 88). — ואחרי השם: למה לא חסכתם כליכם עוד (שם 92).

—ב) *ס"ז, במשמ' תוספת מועט לשעור: שמונה אמות ועוד נותנין לו כדי עבודתו וזורע את המותר (כלא' ו ו). ר' אליעזר אומר תרומה עולה באחד ומאה רבי יהושע אומר במאה ועוד ועוד זה אין לו שיעור (תרומ' ד ז). מלוא תרווד ועוד עפר קברו' טמא ר' שמעון מטהר (אהל' ב ב). בהרת כגרים ופשתה חצי גרים ועוד והלך מן האום כחצי גריס רבי עקיבא מטמא (נגעי' ד ט). שנים שבאו אצל כהן בזה בהרת כגרים ובזה כסלע בסוף שבוע בזה כסלע ועוד ובזה כסלע ועוד שניהן טמאין (שם ה ה) לעולם הוא בפסולו עד שיצא ממנו סלואו ועוד (מקוא' ג א). שיער רבי ב' בצים ועוד כמה הוא ועוד אחד מעשרים בביצה (עירוב' פג.) — ות"ר וְעוֹדִים, ועודין: נמצאו עשרת קבים ירושלמיים שהן ששה עשרונות ועודין[1]) (מנחי' ז ב). — ובסהמ"א: ונמצא אותן ב' ידות [סמצה] (במצה) של תודה שהן כ' קבין ירושל' שהן ו' עשרונות וְעֶדְוִים ועודיין[2]) היינו ב' שלישין (רבמ"ה, מנחי' עז.). — וגם וְעוּדוֹת: נמצאת שליש של צפורי בועודות[3]) של רבי יתירה על מחצה של מדבריות שליש ביצה (עירוב' פג.).

—ג) במשמ' המשך הזמן והפעלה, עד הנה, עֲדַיִן, während, noch; encore, pendant; still, yet: הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה (בראשי' כט ז). אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו מכסף מקנתו (ויקר' כה נא). ויאמר יי' אל גדעון עוד העם רב (שפטי' ז ד). ויאמר דוד הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול (ש"ב ט א; גם יד לב). רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות (מ"ב יד ד). והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע (ישעי' סה כד). ויהודה עד רד עם אל ועם קדושים נאמן (הושי' יב א). לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם (תהל'

---

1) [כך במדב"ם ובפרוש הרמב"ם, ובגמר' (עמ.): ועודיין, ובדפו' נשתבש ועדוין, ובירוש' (כלא' ו ה): ועדויין.] — 2) [כפל משבש. וצ"ל ועודים או ועודין.]

3) [כך ברש"י ובכ"י. בדפו': בועודיות.]

עם ל). עוֹד זה מדבר וזה בא ויאמר וכו' (איוב א יז; גם יח).—ואמר המשורר: צנפני זמן מיום היותי ועוד לא נם הדר אפי ולחו (רמז"ע, עלת משכיל, בספי החג לסטיינסניידר, 39).—ובשאלה: ותען רחל ולאה ותאמרנה לו (ליעקב) הַעוֹד לנו חלק ונחלה בבית אבינו (בראש' לא יד; גם מה ג). הַעוֹד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט).—עוֹד ב־: וְעוֹד בה עשיריה ושבה והיתה לבער (ישעי ו יג).—ואמר בן סירא: הוי למות מה [מ]ר זכרך לאיש שוק[ט] על מכונתו איש שליו ומצליח בכל ועוד ב[ו ח]יל לקבל תענוג (כ"י גני' מא א).—כל עוֹד: ויאמר אלי עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ כי כל עוֹד[1] נפשי בי (ש"ב א ט). כי כל עוֹד נשמתי בי ורוח אלוה באפי (איוב כז ג).—ובסהמ"א: כל עוד שמתגדל האדם מניח הכעס והאכזריות ומקבל הרחמים והחמלה (רמס"ל, פתחי חכמה כז:). — ועם כנ': ואברהם עוֹדֶנּוּ עמד לפני יי' (בראש' יח כב; גם מג כז; כח; מו ל). וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה הַעוֹדָם חיים (שמות ד יח). כי אם מאן אתה לשלח (את ישראל) וְעוֹדְךָ מחזיק בם הנה יד יי' הויה במקנך (שם ט ב-ג; גם יז). הבשר עוֹדֶנּוּ בין שניהם טרם יכרת ואף יי' חרה בעם (במדי יא לג). עוֹדֶנִּי היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה (יהוש' יד יא). עד היום הזה עוֹדֶנּוּ (המזבח אשר בנה גדעון) בעפרת אבי העזרי (שפטי ו כד; גם ח כ). ושאול עוֹדֶנּוּ בגלגל וכל העם חרדו אחריו (ש"א יג ז). והנה עוֹדֶנָּה מדברת (בת שבע) עם המלך ונתן הנביא בא (מ"א א כב; גם מב; מ"ב ו לג). ויהי דבר יי' אל ירמיהו שנית והוא עוֹדֶנּוּ עצור בחצר המטרה (ירמ' לג א; גם מ ה). אספרם מחול ירבון הקִיצותי וְעוֹדִי עמך (תהל' קלט יח). וְעֹדֶנּוּ (איוב) מחזיק בתמתו (איוב ב ג; גם ט). עודינה[2]) תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע (איכ' ד יז). עוֹדָם מדברים וסריסי המלך הגיעו (אסת' ו יד). ובשמונה שנים למלכו והוא עוֹדֶנּוּ נער החל לדרוש לאלהי דויד אביו (דהי"ב לד ג).—ובתלמו': עודהו הסל על כתפו קורא (המביא בכורים) מהגדתי היום וכו' (בכורי

1) [עי' בפרושו של סגל.]

2) [הכתיב עוֹדֶינָה עם כנ' לנסתרות, וכן משמע מתרג' ורש"י. הקרי עוֹדֵינוּ עם כנ' למדברים, וכן מדינחאי ובשבע' ובוולג'.]

ג ו). בהרת ואין בה כלום בתחלה בסוף שבוע ראשון יסגיר בסוף שבוע שני לאחר הפטור יפטור עודה: מסגירו ופוטרו ונולדו לו סימני טומאה יחליט וכו' עודהו מהליטו והלכו להן סימני טומאה וכו' (נגעי ז ג). שלשל דלי למלאות ונפסק חחבל מידו אם עד שלא הגיע למים חשב עליו מערה וצריך לנגב עודרו במים וחשב עליו מערה ואין צריך לנגב (תוספתי פרה ס ה). בריא שכתב דייתיקי חוזר בו ולא עוד הוא בריא ודכוותה שכיב מרע שכתב מתנה חוזר בו ולא עודהו שכיב מרע (ירוש' פאה ג ט). עודהו[1]) (הציץ) על מצחו מרצה אין עודהו[1]) על מצחו אינו מרצה (כ"י יהודה, יומ' ז:). מה אם רשות שלמטן שיש בה כזב ושקר וגניבות דעת וכו' והיום עודנו ומחר איננו וכו' רשות של מעלן וכו' על אחת כמה וכמה (כי אכהו, ירוש' סנה' ו). עודה שפחה ונשתחררה עודה נכרית ונתגיירה משבאת לישראל ילדה בכור לנחלה ואינו בכור לכהן (בכור' ח א). משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל פגה עודה תינוקת בוחל אלו ימי נעורים (נדה ה ז). פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבא לביתי אכסנה בכסותי אלא מכסה ועודה בבית אביה (כתוב' ו ה). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראי' (שם ז ח). ראתה (דם) ועודה בבית אביה בית שמאי אומרים וכו' (נדה י א). וכן אגודה של ירק מתניתן שניטמאת ועודה אגודה אבל ניטמאת קלחין ואגדן לא בדא ואין סופו ליחלק ולעשות שתים (ירוש' תרומ' ב א). חד אמר עודן בידו מותר ע"ג קרקע אסור (שבת לח:). והתניא אע"פ שאין עודן עליו אסור (שם נג.). מעות שעל הכר וכו' ארבב"ח א"ר יוחנן לא שנו אלא לצורך גופו אבל לצורך מקומו מטלטלו ועודן עליו (שם קמב:).—ובסהמ"א: עודם באותו מושב בא חתול וקיטע תינוק יצא רב ודרש חתול אסור לקיימו מפני שחשבו כארי וזאב ופרדלם ונחש (תשו' הגא' הרכבי רעד).—ואמר הפיטן: שש ודץ שלול נות בית עודו צג בפרוזדור הבית (מן הסר למעוניו, יוצ' א שבועי).—וכמו שם: אל תדאג אם עושרך אבד אם שכלך נשמר והודך כי איך תהיה דואג עלי תער העוד החרב בידך (רש"ע פלקירא, לרי היגיון 16).—ובמשמ' חיים: כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כל ימי עודו: (שבלי הלקט, שמיטי' הקדמי', קלג:).

1) [במשנה' (יב:) הגרסה: עודו.]

—ד) עם אות היחס ב־, בְּעוֹד, בְּעוֹדִי, בְּעוֹדֶנִּי, בְּעוֹדֶנּוּ,— לסמן זמן נוסף. במשך, אחרי הזמן: בְּעוֹד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך (ברא' מ יג; גם יט). הכינו לכם צדה כי בְּעוֹד שלשת ימים אתם עֹברים את הירדן הזה (יהוש' א יא). כי כה אמר יי' אלי בְּעוֹד שנה כשני שכיר וכלה כל כבוד קדר (ישע' כא טז; גם ז ח). בְּעוֹד שנתים ימים אני משיב אל המקום הזה את כל כלי בית יי' (ירמ' כח ג; גם יא). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בְּעוֹד שלשה חדשים לקציר (עמו' ד ז).—ולסמן מקום: ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בְּעוֹד כברת ארץ לבא אפרתה (ברא' מח ז). — ובמשמ' עֲדַיִן: ויאמר (דוד) בְּעוֹד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע יחנני יי' וחי הילד (ש"ב יב כב). אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בְּעוֹד רשע לנגדי (תהל' לט ב). כאשר הייתי בימי חרפי בסוד אלוה עלי אהלי בְּעוֹד שדי עמדי (איוב כט ד-ה).—בעוד הגרזן אש אל רעו ובעוד שלש אמת להכ|ת נשמ|ע קל איש קרא אל רעו (כתבת השלח). — בְּעוֹד יום, יומם, לילה: ויבא כל העם להברות את דוד להם בְּעוֹד היום (ש"ב ג לה). אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בְּעֹד יומם בושה וחפרה (ירמ' טו ט). ותקם בְּעוֹד לילה ותתן טרף לביתה (משלי לא טו). — ועם כנ': ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בְּעוֹדֶנּוּ חי קדמה (ברא' כה ו). הן בְּעוֹדֶנִּי חי עמכם היום ממרים היתם עם יי' ואף כי אחרי מותי (דבר' לא כז). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה איתה בְּעוֹדָהּ בכפו יבלענה (ישע' כח ד). — ובתלמו': אסור לטלטלן בעודן עליו (שבת מג.).— ובספהמ"א: נשמת בוראי הבינתני ויאורו עיני בכל יום מברכת בעודה באפי בדתך אשים הגיוני (ראב"ע, נשמת אל). בְּעוֹדִי, בחיי: אשירה ליי' בחיי אזמרה לאלהי בְּעוֹדִי (תהל' קד לג; גם קמו ב).—ובספהמ"א: בעודו תולעים יסובבהו ואחריתו רמה וגוף עפר יכסוהו (רבנו בחיי, ברכי נפשי, בסוף חו"ה). אשרי שיאחז נתיב יושר בעודו ונפץ את עלילות שחרות ימי חלדו (ר"יי נג'ארה, אשרי, עולת חדש כ).—ועם אות היחס מ־, מֵעוֹדִי, מֵעוֹדְךָ, מזמן היותי, היותך: האלהים הרעה אתי מֵעוֹדִי עד היום הזה (ברא' מח טו). ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מֵעוֹדְךָ עד היום הזה (במד' כב ל).— *מִבְּעוֹד יום, כמו בעוד יום: אין שורין דיו וסממנין וכרשינין אלא כדי שישורו מבעוד יום (ב"ש, שבת א ה). מאימתי נותנין רשות כש"א מבעוד יום ובה"א משחשיכה (עירובי ו ד). אבל אם היו עליו (התפלין) מבעוד יום מותר (יתוש' ברכ' ב ג). א"ל ר' יהודה (לר' מאיר) והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים (ברכ' ב:). כבר סעדתי מבעוד יום (ר' יהושע, ד"א ו). אבל אם מבקש לפרוש כמו מצוד לצידון מותר לו לפרוש אפילו בערב שבת מפני שהדבר ידוע שהוא יכול לילך מבעוד יום (מד"ר במד' ט).—בְּעוֹד ש־: בעוד שהיו מהלכין (אברהם ויצחק) בדרך קדמו שטן לאברהם בדרך (מדר' ויושע, ספ' ד"ם א). בעוד שהיו מהלכים בדרך אברהם ויצחק נכנס תגרות בין ישמעאל ובין אליעזר (שם ב). משל במדר' הנעלם לרועה שהיה רועה צאנו אצל שפת הנהר ובאו זאבים אל העדר מה עשה נטל תיש אחד גדול והשליכו לזאבים בענין שבעוד שלוחמים עמו מעביר צאנו (ר' אברהם סבע, צרור המור, עב:). והחלק הנשאר באיד מן האש והאויר יעלה כל אחד למקומו הטבעי כי בעוד שהשאיר מורכב מן המים לא יוכל להגבי' למעלה לכבדותו (ר"יי א"ש, כוס הן ז).

ב. **עוד**[1], ממנו א.עוד, עַד, א.עֵדָה, ב.*עֵדוּת, *מוּעָד, *מוּעֶדֶת, תְּעוּדָה.

א. **עוּד**, אֲעוּדֵךְ: מה אֲעוּדֵךְ[2] מה אדמה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כי גדול כים שברך מי ירפא לך (איכ' ב יג).

—הפע', הֵעִיד, הֵעִד, הַעִידֹתָ, הַעֲדֹתָה, הַעִידֹתִי, הַעִדֹתִי, הֵעִידוּ, מֵעִיד, הָעֵד, הָעִידוּ, אָעִיד, וְאָעִיד, וְאָעַד, אָעִידָה,

1) [החדשים הברוהו עם א.עוד במשמ' חזר וכפל את דבריו, וכהפע' המשיך את דבריו, העיד, אבל זה רחוק. ויותר קרובה דעתו של ברט (Wurzeluntert. 34) שהוא כמו בערב' עַהַדַ a), ידע, והסור' עֲהַד, זכר. ובערב' ההמונ' נמצא עַאד, אַעַאד b), במובן אמר.]

2) [כך הכתיב, וקרי אֲעִידֵךְ, הפע'. וכבר עמדו קדמונינו על הקשי שבלשון ואמרו: מה אעידך מה תכשיטים שלא קשטתי אתכם ואין הלשון הזה אעידך אלא עדי (פסיק' רבת' לג). וע"פ זה אמר מנחם: מה לבני פרחח לעוד בנזם וחח, עי' פרחון (מחברת הערוך ערך פרח). וריב"ג פרש, וז"ל: והענין בו איזה דבר אאמת בך, ע"כ. והירונ' תרגם: comparabo te, ולפי זה מתקנים כמה מן החדשים: אֶעֱרֹךְ.]

a) عهد a) عاد أعاد

תָּעִיד, וְתָעַד, וַיָּעַד, יְעִדֵהוּ. — א) הֵעִיד בפלוני, הזהיר אותו, אמר לו לעשות כך וכך ואם אין יהי כך וכך, warnen, feierlich erklären; avertir, affirmer solennellement; to warn, affirm solemnly: ויאמר אליו יהודה הָעֵד הֵעִד בנו האיש לאמר לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם (בראשי׳ מג ג). רד הָעֵד בעם פן יהרסו אל יי׳ לראות ונפל ממנו רב (שמות יט כא). לא יוכל העם לעלת אל הר סיני כי אתה הַעֵדֹתָה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו (שם כג). והיה אם שכח תשכח את יי׳ אלהיך וכו׳ הַעִדֹתִי בכם היום כי אבד תאבדון (דברי ח יט). שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מֵעִיד בכם היום (שם לב מו). ועתה שמע בקולם אך כי הָעֵד תָּעִיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם (ש״א ח ט). הלא השבעתיך ביי׳ וָאָעִד בך לאמר ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות (מ״א ב מב). וַיָּעַד יי׳ בישראל וביהודה ביד כל נביאו כל חזה לאמר שבו מדרכיכם הרעים וכו׳ וימאסו את חקיו וכו׳ ואת עדותיו אשר העיד בם (מ״ב יז יג-יח). שמעו וְהָעִידוּ בבית יעקב וכו׳ כי ביום פקדי את פשעי ישראל עליו ופקדתי על מזבחות בית אל (עמוס ג יג-יד). על מי אדברה וְאָעִידָה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמי׳ ו י). כי הָעֵד הַעִדֹתִי באבותיכם ביום העלותי אותם מארץ מצרים ועד היום הזה השכם וְהָעֵד לאמר שמעו בקולי (שם יא ז) דבר יי׳ עליכם שארית יהודה אל תבאו מצרים ידע תדעו כי הַעִידֹתִי בכם היום (שם מב יט). וַיָּעַד מלאך יי׳ ביהושע לאמר (זכרי׳ ג ו). שמעה עמי ואדברה ישראל וְאָעִידָה בך אלהים אלהיך אנכי (תהלי׳ נ ז). ואת נביאיך הרגו אשר הֵעִידוּ בם להשיבם אליך (נחמי׳ ט כו). וַתָּעַד בהם להשיבם אל תורתך (שם כט). וָאָעִיד ביום מכרם ציד (שם יג טו). וָאָעִידָה בהם ואמרה אליהם מדוע אתם לנים נגד החומה (שם כא). — ואמר בן סירא: חכמות למדה בניה ותעיד לכל מבינים בה (ב״ס גני׳ ד יא). — ב) הֵעִיד את פלוני, עָשָׂהוּ עֵד על דבר, zum Zeugen nehmen; prendre à témoin; to take as witness: הַעִידֹתִי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר (דברי׳ ד כו). הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם וכו׳ וְאָעִידָה בם את השמים ואת הארץ (שם לא כח). — ואמר בן סירא: ועת נוחו על משכבו תעיד יי׳ ומשיחו (ב״ס גני׳ מו יט). — ובתו״מ: נענח אותו תינוק ואמ׳ וכו׳ באותה שעה אמ׳ ר׳ יהושע מעידני עלי שמים וארץ שאיני זז מיכאן עד שאפדה אותו (תוספת׳ הורי׳ ב ו). מעידני עלי שמים וארץ שיותר מד׳ וה׳ פעמים לקה עקיבא על ידי לפני ר״ג שהייתי קובל לו עליו (רבי יוחנן בן נורי, ספרא קדוש׳ פרק ד). מעיד אני עלי שמים וארץ שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא וכו׳ (יבמ׳ טז.). — והֵעִיד עדים על שטר וכדומ׳, עשה שיחתמו עליו: קח לך גליון גדול וכתב עליו וכו׳ וְאָעִידָה עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו (ישעי׳ ח א-ב). ואכתב בספר ואחתם וָאָעֵד עדים (ירמי׳ לב י). ואתה אמרת אלי אדני יי׳ קנה לך השדה בכסף וְהָעֵד עדים (שם כה). — הֵעִיד את פלוני, הגיד עליו עדות, Zeugniss ablegen; rendre témoignage; to give evidence: והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו וִיעִדֻהוּ לאמר ברכת אלהים ומלך (מ״א כא י). ויבאו שני האנשים בני בליעל וישבו נגדו וַיְעִדֻהוּ אנשי הבליעל את נבות נגד העם לאמר ברך נבות אלהים ומלך (שם יג). כי אזן שמעה ותאשרני ועין ראתה וַתְּעִידֵנִי[1] (איוב כט יא). — והֵעִיד סתם, היה עד׳ בדבר: כי יי׳ הֵעִיד בינך ובין אשת נעוריך (מלאכי ב יד). — ובתו״מ: היו שנים מעידין אותו שאכלה שלש שנים ונמצאו זוממין משלמין לו את הכל (ב״ב ג ד). כהן גדול דן ודנין אותו מעיד ומעידין אותו חולץ וחולצין לאשתו וכו׳ (סנה׳ ב א). ראה שמתחייב בדין ואמר קרבו פלוני ופלוני והעידוני או שהוציא ראיה מתוך אפונדתו הרי זה אינו כלום (שם ג ח). שבועה שלא נעידך נשבע לבטל את המצוה (שבוע׳ ג ח). המודר הנאה מחבירו מביא לו ארון ותכריכין חלילין ומקוננות שאין הנאה למתים ומעידו עדות ממון ולא עדות נפשות (תוספת׳ נדרי׳ ב ז). אמ׳ לעדים בואו והעידוני שיש לי ביד פלוני מאתים זוז מעסקי שכר שכיר וממזון אשה ובנות שבועה שלא נעידך הרי אילו פטורין עד שיאמרו שבועה (שם שבוע׳ ב יא). אין אומרין למי שלא ראה את החדש יבוא ויעיד אלא למי שראה (ר׳ אליעזר, שם נדה א ח). אמר לו (ר״ג לר׳ יהושע) עמוד על רגליך ויעידוך וחיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהושע עומד על רגליו (ירוש׳ ברכ׳ ד א). עבד שרבו מקרבו לדונו וממהר להעידו תקנה יש לו (חגי׳ ה.). העיד ר׳ יוסי הכהן ור׳ זכריה

---

[1]) [העידה על צדקתי ותם לבבי (רלב״ג).]

בן הקצב על בת ישראל שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה ועדיה מעידים אותה שלא נסתרה ושלא נטמאה (כתוב' כז:). וכבר העיד אליעזר ספרא ויוחנן בן גודגדא על הגלודה שפסולה (חול' כח:).— *העֵדְתְּ, ־תִּי: אמר הקב"ה אם היעדת להבריך עדות שקר מעלה אני עליך כאילו היעדת עלי שלא בראתי שמי' וארץ (ירוש' ברכו' ח ה). מימי לא העדתי אלא עדות אחת והעלו עבד לכהונה על פי (ר"ה בר לדוק, יבמו' לט:).—ובסהמ"א: ופתר ישמע אל ויענם ויעיד עליהם (דונש, תשו' על רסע"ג 31).—ואמר המשורר: שער הסגור בסחרת תסעיד שיר העין בעטרת תעיד (יוסף אבן אביתור, שער האיתון, שער השיר 13). וכל סבל בסבר טוב שפתיו מליציו טוב ביום משפט מעידים אזי מאן להתנחם לבבי ושבעתי עדי גוע נדדים (ר"ש הנגיד, הכימיס בחרתס). לבי יעידני ראות צלמם והם שכבו ומהביט מאורי הזו (רמב"ע, דיואן קא, בודלי). אתה אל מסתתר לך המלכות תאות בריאותיך יעידוך ועינינו רואות (ראב"ע, אל תכונתך).

—הפע', הוּעַד,—הוּעַד השור הנגח וכדומ', העידו בבעליו לשמרו: ואם שור נגח הוא מתמול שלשום והוּעַד בבעליו ולא ישמרנו (שמות כא כט).—ובתלמו': שאלו (את השור) בחזקת שהוא תם ונמצא מועד הבעלים משלמין חצי נזק והשואל פטור הועד בו בפני שואל ואחר כך מסרו לבעלים הבעלים משלמין חצי נזק והשואל משלם חצי נזק (תוספתי ב"ק ה ז).—ובסהמ"א: ולשוך אשר הוטל והועד וכעיט יצפצף לבאר מחקרי לב וחידותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר, כהנא א, 198).

ג׳עוּד׳, קל לא נמצא.

—פע' עִוֵּדְנִי,—עִוְּדוּ החבלים את פלוני, נתכרכו ונסתבכו סביב לגופו [1], umwickeln; envelopper, enserrer; to enwrap: חבלי רשעים עִוְּדֻנִי תורתך לא שכחתי (תהל' קיט סא) [2].—ואמר הפיטן: וולחך בעלוני אדני זדים עודוני מעדני (ינחס בר יגקיב, אחור וקדם, יוצ' שבת הפסק' א).—ואמר המשורר: יי' סעפוני זדים עודוני ולארץ תחתיות הורידוני כמעט מגוי יכחידוני ויאמרו לא יראה יה (ראב"ע, אלילים אבסי תוסיוס). ופתאם לפתע באה עזרתי ממקום לא קויתי ובהסח הדעת מאתים אלף בגורל זכיתי ועדת הנפים ומלקקים עודוני (ילי"ג, בירח בלילה ב א).

עוה [1], ממנו עָוָה, עַוָּה, עָוֹן, *עִוְעֵי, עִוְעִים, עִי, מְעִי, *מַעֲוָה, *מַעֲוֶה.

עָוָה, קל לא נמצא בהכתובים הקדומים.

—הפע' הֶעֱוָה, הֶעֱוּו, הֶעֱוֵיתִי, הֶעֱוִינוּ, הַעֲוֵה, ד־ ־תו,— הֶעֱוָה פלוני, עשה דבר לא ישר בעיני אלהים ואדם, verkehren, verkehrt handeln; pervertir; to pervert: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בְּהַעֲוֹתוֹ והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש"ב ז יד). ואל תזכר את אשר הֶעֱוָה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם (שם יט כ). הנה אנכי חטאתי ואנכי הֶעֱוֵיתִי ואלה הצאן מה עשו (שם כד יז). חטאנו וְהֶעֱוִינוּ רשענו (מ"א ח מז). למדו לשונם דבר שקר הַעֲוֵה נלאו (ירמ' ט ד). חטאנו עם אבותינו הֶעֱוִינוּ הרשענו (תהל' קו ו).—הֶעֱוָה דרכו, הלך בדרך לא ישר, חטא: כי הֶעֱוּו את דרכם שכחו את יי' אלהיהם (ירמ' ג כא). הֶעֱוָה הישר: חטאתי וישר הֶעֱוֵיתִי ולא שוה לי (איוב לג כז). —ובתפלה: דברנו דפי העוינו והרשענו (ודוי יוה"כ). —ואמר הפיטן: ויבא רגז כי פשענו הישר העוינו והרע בעיניך עשינו (ר' אברהם בן אביגדור, אנא אלהי אברהם, סליחי' שחר' יוה"כ). — ואמר המשורר: ראיתי את כל אשר העוה עבדך כי כל דרכי ומחשבותי נגדך וכסיתם מאנוש למען חסדך (ראב"ע, אלהי בשם קדשך).

—פע' עִוָּה,—עִוָּה פני דבר, פני האדמה וכיוצא בזה, עשה אותן לא חלקות: הנה יי' בוקק הארץ ובולקה וְעִוָּה פניה והפיץ ישביה (ישע' כד א).—וְעִוָּה הדרך, עשה אותו לא חלק, לא ישר: גדר דרכי בגזית

---

[1]) [כך תרגמו השבע', הפשט' והירונ'. מנחם חברו עם א.עד, שלל, וכן פרש רש"י בלשון ראשון, וכן רד"ק בשרשיו. וראב"ע גנה פרוש זה וחוא מבאר כמו אחזוני. ורש"י בלשון שני אמר, וז"ל: ויש לפותרו לשון עוד כלומר נוספו ורבו עלי, ע"כ. וכעין זה תרגם הארמי: אתכנשו עלי. ואפשר שהוא פרש בסרום אותיות כמו ועד. והחדשים מחברים אותו עם עוד כמו רש"י, אלא שהם מפרשים אותו במובן סבוב כמו בבוש', וכמו תהל' (יח ו), עי' הערה לערך עוד; ברט (Wurzeluntere, 35).] — [2]) [לדעת המחבר בהערותיו לתנ"ך שיך לכאן גם תהל' קמא ה: כי עוד ותפלתי ברעותיהם, שצריך לגרוס לפי דעתו: כי עִוְּדוּ תפלתי.]

[1]) [בארמ' עוא, עוי. בערב' מתחלק לשני שרשים עָוִי a), עֲוֵת ועקם, וּעֲוִי b), תעה, סר מן הדרך. וכן בכוש' עיי, תעה.]

a) عوي b) غوي

נתיבתי עוה (איכ' ג ט).—ובתלמו': עוים מתימן באו ולמה נקרא שמן עוים שעיוו[1]) את מקומן ד"א שעיוו[2]) לאלהות הרבה (חול' ס:)—ואמר המשורר: ואותי הזמן יצוד ועלי נתיבי יום ליום בניו (של הזמן) יעוו (רמב"ע, דיואן כד). כי בה תפלם לך נתיבות גיל בידי יגינות הזמן עון (ר"י חריזי, תחכמוני ה).

—נפע', נעויתי נעוה, — נעוה פלוני מבהלה וכדומ', נתעקם, gekrümmt sein; être tordu; to be bent, twisted: על כן מלאו מתני חלחלה צירים אחזוני כצירי יולדה נעויתי משמע נבהלתי מראות (ישע' כא ג). הבאישו נמקו חבורתי מפני אולתי נעויתי שחותי עד מאד (תהל' לח ו-ז).—נעוה לב, שלבו אינו ישר: לפי שכלו יהלל איש ונעוה לב יהיה לבוז (משלי יב ח). —נעות המרדות, שסרה מן המוסר: ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות[3]) המרדות (ש"א כ ל).— ואמר בן סירא: עשיר יעוה הוא יתנוה ועל דל נעוה הוא יתחנן (ב"ס גני' יג ג).—ובכהמ"א: והענין השלישי מה שהוא נראה מחולשת תחבולותיו כשיחסר כח הדבר אשר נתן בו הבורא בו יתרון על שאר החיים שאינם מדברים למאורע שיארע במוחו כי בעת ההיא יהיה נעוה ונתעה משאר ב"ח (ר"י א"ת, חו"ה, עבוד' האלהים, פתיח'). — ואמר המליץ: כמום ונעוה יעורטל בהיכל אומר כבוד (רסע"ג, באדוני ילדקו, סד' עבודה, קובץ מעשי ידי גאוני קדמ' ג, 14). אל תרבו תדברו אלי בני נעות סורו ממני מרעים ואצרה מצות אלהי (אלהי ימי סכותי, יול' סגת א אחה"פ). דבקה לעפר נפשי ולא אשא ראשי נעויתי שחותי עד מאד כל היום (דוד אבן פקודה, אדכי דאבה רוחי, סער הסיר 133). אכן לישר נעוה לשון ולנחלה שפה יהי מרחי (רד"ק, הסכל וידוע, מכלול. קלד:). וזדון לבבך השיאך בן הנעוה שוכני בחגוי סלע מרום הגאוה הנותן כל הצביות לבוז ולראוה (עמנו', מחב' ג). הה שאול איך נעוית עשו הסכלת כהני אל בנב טבחת לא חמלת (שלום הכהן, ניר דוד 85).

-קל, עותה, עוינו,—עוה האדם, כמו העוה, עוה על פלוני, חטא לו: לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה (אסת' א יו). חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו (דני' ט ה).-ובמשנה: וכך היה אומר אנא השם עויתי פשעתי לפניך אני וביתי (יומ' ג ה). אנא השם עוו פשעו חטאו לפניך עמך בית ישראל (סם ו ב).— ובתפלה: נאצנו סררנו עוינו פשענו צררנו (ודוי יוה"כ).—ואקח את בני מעיו בידי ואתן בתי לאיש אחר אם לא עותה ואם עותה תמות (יוסיפון סיח). —ואמר הפיטן: סלה סכו ונסכו ובניצוצים הרביבו על אלה עויתי ובכן השליכו כאשר לא אביתי להמליכו (הכל אכחו במבוכה, יול' סבת איכ', מחז' איטלי' א, קסד.). — ואמר המשורר: יתלבן כתמה אם נקתה יתאדם עונה אם עותה על אשר לא עשתה את מאמר המלך (ר"י הלוי, אלהי מעשיו). — ואמר המליץ: ותספר לו את אשר עשתה ואת מעוותה אשר עותה (ר"י זבארה, שעשוע' ג, דודסון 30). — ומקור: וישקול עמה (עם נפשו) בזותו בעניני אהריתו ועותו[1]) מעבודת אלהיו ואז ימצא מהשבתו בעניני עולמו (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). לפי שלמדו לשונם בדבר שקר ובעות[1]) גלאו (ר"י ברי אנטולי, מלמד התלמידים, קלח:).

עוה, ש"ז, עוות, חרבן, כמו עי, Zerstörung; ruin(e): עוה עוה עוה אשימנה גם זאת לא היה עד בא אשר לו המשפט ונתתיו (יחזק' כא לב).—ואמר הפיטן: פלטיך סגרו לפי הרב מגרו דמיהם נגרו ושמוני עוה (אכי אכי, סליח' מוסף יוה"כ). רומה יחד תציתנה לירכתי בור תשפתנה עוה עוה תשיתנה (אפריס בר יצחק, אלהי בך אחבק, יול' סבת ד אחה"פ). גדלני ורוממני לתאוה נגעמתי בשמור מצוה גדר בשוטי עוה שחורה אני ונאוה (אהוביך, יול' סבת חוהמ"פ). — ואמר המשורר: קצרה ידי ולשוני מדבר צהות עוה עוה לפני מלוה כל שר מאור חכמתו אך הוא לא לוה (רמב"ע, מה אסיב, Monats. 1896, 198).

עוה"ב, — ר"ת: עולם הבא.

עוה"ז, — ר"ת: עולם הזה.

ר' דבר' פח);

עווי, ש"ז,—שה"פ מן עוה, מעשה חטא ועון: עות עוה עוה אשימנה עיווי עיותה ולעוה אשימנה (רש"י, ע"ז ד.).—ואמר הפיטן: וזעמו בעוויים וממאוים נסחו זורו באפסים ולא נחו (אזון תחן, סליח' תעני' שני אחרי). הרב תכבסם תמהר מעווים אותם לטהר (קראון, יול' שבת פרה).

---

1) [כך הגרסה בערוך וברש"י ובילק' (כ"י דבר' תתל), עי' ד"ס הערה (ב), ובילקו' (יהוש' כב): שעוו ובגמר': שעיותו.]

2) [כך בערוך, ובגמר': שאיוו.]

3) [עי' בפרושו של סגל.]

1) [ואולי זה ט"ע.]

*עִוּוּל, ש״ז—כמו עָוֶל, ואמר הפיטן: די שקלי עד לא שקלתי הנם למס עובד היום שקלהי ובחטא עוול שקל לרשע נשקלתי (אלה אזכרה, יוה״כ שבת שקל׳). מהר היהיד ושב בינתים מוחלין לו נואש ולא שב אין תקנה לעוולו (בנימין, זו מגת, סליח׳ נו״ג).—עוול פשעי עיוול פשעי כמו ועולתה קפצה פיה (ר׳ יוסף קרא, פי׳ איכ׳ ד״ה יח).

*עִוּוּת, ש״ז, שה״פ מן עִוֵּת,—עִוּוּת הדין: חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה (אבו׳ ה ח). בעון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא (שבת לג.). ויקם משה ויושיען וישק את צאנם בא משה וישב עליהם בדין אמר להם מנהגו של עולם אנשים ממלאין ונשים משקות כאן נשים דולות ואנשים משקין עיוות הדין יש כאן הייבין בדין חייבין לשעה (אדר״נ כ).—ואמר המליץ: ירא חרב אשר באה להחרים עבור עיוות ועינוי דין ומורים (רה״ג, אחלל אל, סד״מ וס״ס 87).—בי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר (ראב״ע, דבר׳ כה טו). וכל שיראו בו עוות דבר מביאין אותו לבית דין ודנין אותו כפי רשעו (רמב״ם, סנה׳ א א). וענין סורה וסרר ענין העוות והשתנו׳ מהמנהג (רד״ק, הוש׳ ד טז). וי״ל כי למך לא אמר בדרך נבואה רק שהתפלל כך דרך תפלה שכשמת אדם נולד נוח והתפלל יתקן זה עיוותו של זה (פענח רזא על התורה, בראש׳ ג:).— עִוּוּת מאזנים ומשקלות: ורוב העולם כשאיש ואשתו עוולנים במעות בלא אונס או בעיוות מאזנים ובעיוות משקלות ובכסף ובמעות גם הבנים רעים באותו עניין (ספ׳ חסידים התחלה).—עִוּוּת קומה: ואם יאמר אומר למה הכחשת עוות קומת הזקן מפני חולשת גופו לעמוד בקומה זקופה וכו׳ (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פג.).—ובמשמ׳ קלקול, שנוי בשליחות לרעה: נתן מעות לשלוחו לקנות לו קרקע וקנה לו שלא באחריות הרי זה עוות (רמב״ם, שלוחין א ג). כל שינוי שהשליח משנה לעיוות מקחו וממכרו בטל בכל שהוא וכו׳ דעיות משהו בשליח מבטל המעשה (ראב״ד, השגות שם). אם התנה עמו (עם השליח) בין לתקון בין לעיוות אפילו מחל לו על הכל מחול (טוחו״מ, שליח, קפג י).—ומ״ר: עִוּוּתִים, עיוותים: והיו דוחים אותנו בלך ושוב עד שנתגלגל הדבר שבא סופר מן המלכה לשמוע כל העיוותי׳ שנעשו בעיר בין מן השר בין מן העירונים ואז באנו בתוך הבאים וקבלנו על העירונים וספרנו לפניו העיוותים שעשו לנו (מהרש״ל, שו״ת לה).— ובמשמ׳ העקרית, עָקוֹם: אלו הדברים שיקרו בשחיטה נוטים מיושר השחיטה ועכ״ז אינם פוסלים את השחיטה כגון ששחט את הסימנים בעוות לא על טור אחד ישר ואם נכרתו הסימנים עכ״פ השחיטה כשרה (כ״א הקראי, ג״ע, ענין שחיטה י, פח::).—ושם מחלה, כמו עוית: כי בששה קולות משוררים לפניו מידות נושאי כסא כבודו כרובים והאופנים וחיות הקודש בקול שמעולה מחבירו ומשונה משלפניו קול הראשון קול השומע אותו מיד משתגע ומשתטה וכו׳ קול השלישי השומע אותו אוחזתו עוות ומיד מת (היכלי רבתי׳ ד, ילינק ג). יאחזם עוות שקורין קראמפף (רס״י, קהל׳ יב ג). א״ג (אמר גלינוס) העוות יתחדש באיברים אשר ימשכו העצבים וכו׳ (יעקב בן יוסף זבארה, תרג׳ פרקי אבוקרט. כ״י ביה״מ סכטר 30:). והפך זה נראה תמיד שהוא (השלשול) מחדש צער גדול ועוותים בבטן וחלשה וסבוב הראש (אפוריסמי אבוקרט ג א, כ״י ברלין).—ועִוּוּת הפה, paralysis facialis [1]: והפלאג הוא פרליסיאה ועוות הפה ועמעום העינים והסנורים (ר׳ שבתי דונולו, חכמוני, פי׳ ספ׳ יצירה, סד::).

עוז[2], ממנו עוז א. מָעוֹז.

עוּז, פ״ע, מקור, לָעוֹז, Zuflucht suchen; se réfugier; to take refuge: ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לָעוֹז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים (ישע׳ ל ב).

—הפעי׳, הֵעֵז העִיזו, הָעִזו,—א) פ״י, הֵעֵז את המקנה, אסף אותם מהשדה וכדומ׳ אל מחסה, in Sicherheit bringen; mettre à couvert; to bring into safety: ועתה שלח הָעֵז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו (שמות ט יט).—ב) פ״ע, הֵעִיזו, נאספו יחד למחסה: נדדה מדמנה ישבי הגבים העִיזו (ישעי׳ י לא). שאו נס ציונה הָעִיזו אל תעמדו כי רעה אנכי מביא מצפון ושבר גדול (ירמ׳ ד ו).

1) תרג׳ ד״ר פזויא.

2) [בערב׳ עָאדַ; עוד׳a), ועי׳ א. מָעוֹז, הערה.]

a) عاذ عوذ

הָעִזוּ בני בנימן מקרב ירושלם ובתקוע תקעו שופר (שם ו א).

*__עוֹז__,—מין עוף טמא, כמו עוזניה[1]): ויש בהם שנברא ביום הראשון טומאה בשני אין בו טו״אה בשלישי יש בו טומאה ברביעי ובחמישי אין בהם טומאה חוץ מכנף ה ע ו ז וכו׳ א״ר יוחנן בן נורי מה נשתנה כנף העוז מכל הכנפים (כלים יז יד).

__עֲוִיל__[2]), ס״ז, מ״ר עֲוִילִים, כנ׳ עֲוִילֵיהֶם,—ילד קטן, נער, בפרט בכֻונת קצת זלזול, Junge, Schlingel; garçon, gamin; boy, youngster: יסגרני אל אל עֲוִיל[3]) ועל ידי רשעים ירטני (איוב יו יא). רוחי זרה לאשתי וחנותי לבני בטני גם עֲוִילִים מאסו בי אקומה וידברו בי (שם יט יז-יח). ישלחו כצאן עֲוִילֵיהֶם[4]) וילדיהם ירקדון (שם כא יא).—ואמר הפיטן: יצרו הורגל לתאות רבעו ושלחה עויליה עובד ורועה (ר׳ ינאי, אתה כוננת, מעשי ידי גאונ׳ קדמו׳ ג, 112). — ואמר המשורר: והשם את גבורתם והיו במלחמתם לנשים ועוילים (ר״ש הנגיד, הלי העת). אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עויליהם בזיק כבלי חרונך יעד להם והעבירם בזיק (רמב״ע, התרשים א לט-מג).—ובמשמ׳ עָוֶל ורשע: ודכרין הם אלים למזבח עולים להוטאים ע ו י ל י ם להמציא כפורים (דונש, לדורש החכמות). ערב לך להעבירנו מן העולם ואיך תשעבדנו לעוילים פדיתנו אז מקשה פרך למה תניחנו בעל פרא (יוסף אבן אביתור, את מי זנחת לנצח, בער הסיר 15). צור יסר עוילים והלכו בניו גאולים ופרעה בנגעים גדולים והרפתו ישיב לו (ראב״ע, מי כמוך אל). הוא רופא אליל כסיל בן עויל (ר״י הריזי, התחכמו׳ כו). אל תאמין אל העוילים נואלים אם במרומים יתנו הסכל הוצא כספך בספרי היקר תמצא תמורתם זהב השכל (עמנו׳, מחב׳ יד). אמור לי פודי מצילי עד אן עוילי מנהילי ירעני רועה אוילי ויהי הכל רועה צאן (ר׳ אלעזר ערלקי, ספ׳ הפזמונ׳, קז).

*__עֲוִית__, ס״נ,—מין מחלה שגורמת התעותות והתעקמות האברים, Krampf; crampe; convulsion: מבעיתין

---

1) [והערוך הוסיף: וי״א אווז, ע״כ.]

2) אולי הקטנ׳ מן עול, משק׳ פְּעיל בערבי.

3) קצת סוברים כי הוא כמו עָוֶל אך במשמ׳ זו היה צריך להיות עַוִיל, ולפי הנקוד עדיף מן עול.

4) [עי׳ מד״ר (בראש׳ לו): א״ר לוי בערביה צוחין לינוקא עוילה, ועי׳ שם הערת תיאוד׳.]

לעוית ולפיקה ולא מדרכי האמ׳ עמד עצם בגרונו נותן על ראשו מאותו המין (תוספתי שבת ז כא). המשמש מטתו מעומד אוחזתו עוית[1]) מיושב אוחזתו דלריא (גיטי ע.). עוים שכל הרואה אותם אוחזתו עוית (חול׳ ס:). ראית מימיך חמור עוית עליו גמל עוית עליו[2]) אלא איכן הייסורין מצויין בבני אדם (רבי שמואל בר נחמן, מד״ר קהל׳ א).

א. __עול__[3]), ממנו עול, עָלָה, עֲוִיל(?), *עוּלָה.

__עוּל__, ס״ז,—ילד, תינוק, שעודנו יונק שדי אמו, Säugling; nourrisson; suckling: התשכח אשה עוּלָהּ מרחם בן בטנה (ישע׳ מט יה).—ועול יָמִים: לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו (שם סה כ).—ואמר המליץ: אם תוכל השיבני על מלולי ערכה לפני התיצבה למולי ואל תשב בחדר עם נערי ועולי להתהלל נגד פתיי קהלי (קהל בן מלאים הכהן, לקו״ק, כספי׳ 27). אויל עבר שמועה וחבל לו כחבלי אשה הרה מעולה (ב״ז ב״ס יט טז).—ובמשמ׳ נעורים: יש עם באבלם ילבשו לבן מקום שחור והיום אל גבולם באתי ואלמדה חקם ואל אבדן ימי עולי לחיי ילבשו שיבתי (ראב״ע, יש עם, כהנא א, 35).—ועול ימים: שוקד ללקוט ענב סמדר עם בסר זקן ועול ימים רש ויוצר עצר (ר״י נגיארה, ילדי גפן, עולת חדש כב).

ב. __עול__[4]), ממנו *עִוּוּל, עָוֶל, עַוָל, עַוְלָה *עַוְלָן, *עַוְלָנוּת, עַוְלָתָה.

__עָוֶל__, ס״ז, כנוי עָוֶל, כנ׳ עַוְלוֹ, — מעשה שלא בצֶדֶק וישר ומשפט, Unrecht; injustice: לא תעשו עָוֶל במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך (ויקר׳ יט יה; גם לה). לא יהיה לך בכיסך

---

1) [בערוך ערך אלריא הגרסה: עועית, והוא קצור מן עֲוָעִית, ומכאן הצורה אבאבית בהערה הבאה.]

2) [במדר׳ הגדול, שבטר (בראש׳ ג יד, ד״ה ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש), הגרסה: שמעת מימיך אומרין חמור זה עועיות עלו בו גמל זה אבאבית באה עליו, ע״כ. ועי׳ אבבית.]

3) [בערב׳ ע׳ול a) היניקה ההרה, עול b) זָן, פרנס.]

4) [כך בארמ׳, ובערב׳ עול b), נטה, סר מן הצדק וכדומ׳; בכוש׳ עלו, עקס, השחית.]

a) غول b) عول

אבן ואבן גדולה וקטנה וכו' כי תועבת יי' אלהיך כל עשה אלה כל עשה עול (דברי כה יג-יו). הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא (שם לב ד). כה אמר יי' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו (ירמי' ב ה). בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהם בעולו אשר עשה ימות (יחזק' יח כו; גם ח; כד; ג כ; לג יג; יח; יח). מרב עוניך בעול רכלתך חללת מקדשיך (שם כח יח). יי' אלהי אם עשיתי זאת אם יש עול בכפי אם גמלתי שלמי רע ואחלצה צוררי ריקם ירדף אויב נפשי (תהלי' ז ג-ד). השהיתו והתעיבו עול אין עשה טוב (שם נג ב). עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו (שם פב ב). תועבת צדיקים איש עול ותועבת רשעים ישר דרך (משלי כט כז). הלילה לאל מרשע ושדי מעול כי פעל אדם ישלם לו (איוב לד י-יא). אם עול פעלתי לא אסיף (שם לב). — ובמדר': אמר הקב"ה אבותיכם לא מצאו בי עול ואתם מצאתם בי עול אדם הראשון לא מצא בי עול ואתם מצאתם בי עול (ילק' איכ' תתר). — ובסהמ"א: אך אדוני המלך לא חטאתי לך וכל עול לא נמצא בי לפניך (יוסיפון ב, דפו' פרנקפ', יח:). דוברי מישרים ועול והמס מתעבים (ר' שמואל בן עלי, קובץ הגרי, חרכין ב, 62). העול והחמס הוא הפך הצדק והמשפט והוא לעקם הישרה ולפעול שלא כדין (שלמה חיים חבר טוב, נעם לדיק כח, כג.). אל תקנא בעול כי לא ידעת מה אחריתו (ב"ז ב"ם ט טו). — ואמר המשורר: בני אל תעמד סלבות בעול ולא חברה במדינים ופרין (ר"ש הנגיד, ב"מ 77, הרכבי 137). — ומ"ר עולים: ומפני זה יראו שידיעת הדברים השוים והעולים אינם הבבה (יוסף כספי, קלור ספר המוסר ה, כ"י ועיקן).

עָוַל, קל לא נמצא.

— פִּעֵ', עִוֵּל, יְעַוֵּל, מְעַוֵּל. — עשה עול: יחן רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול ובל יראה גאות יי' (ישע' כו י). אלהי פלטני מיד רשע מכף מעול וחומץ (תהלי' עא ד). — ובתלמו': שבעה גנבים הם הראשון שבכולם גונב דעת הבריות וכו' המעול במידות ומשקר במשקלות וכו' (תוספת' ב"ק ז ח). — ובסהמ"א: וישרצה בבל ענין שיעתיקנו אליו ואם ישביעהו יודה וישבח ואם ירעיבהו ירצה ויסבול לא יחשדנו בדינו ולא יעוולנו בגזרתו (ר"י חו"ס, חו"ה, עבודת האלהים ב). והאנשים אשר נחמסו פעמים רבות גם אשר הפסידו ריבותם לפני השופטים שבו למרמס רגל וכל אדם יעוולם אחרי היותם בזה האופן מן החלשה והעדר היכלת (ר"י ונקיר ליחון, כופי לופ' ב ו, 68). מי זה מצא ידו לעשוק ולא עשק לעול רעהו ולא עול (ב"ז ב"ם לח עז).

— התפ', הִתְעַוֵּל, מִתְעַוֵּל. — שעשו לו עול: שכבר עול ועשק בין שהיה זה ברצון או בבלתי רצון ר"ל ברצון המעול והמתעול או בבלתי רצונם (יוסף כספי, קפי המוסר ה, כ"י ועיקן).

עָוֶל, ס"ז. — איש עשה עול: ולא יודע עול בשת (צפני ג ה). אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל (איוב יח כא). יהי כרשע איבי ומתקוממי כעול (שם כז ז). ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף (שם כט יז). הלא איד לעול ונכר לפעלי און (שם לא ג). — ואמר בן סירא: לא ימלט בגזל עול ולא ישבית תקות צדיקים (ב"ם גני' יו יג). — ואמר המשורר: דעה כי אין בשלטונים כמושל אשר חפניו עלי עול מריביו (ר"ש הנגיד, ב"מ 125, הרכבי 182). עול עוד תפתח פיך סורו מריעים סורו (רמח"ל, לישרים תהלה ג).

עַוְלָה, ס"נ. — כמו עול: כנפל לפני בני עולה נפלת (ש"ב ג לד). ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה (שם ז י). שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה (ישע' נט ג). יי' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן (צפנ' ג ה). שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב (שם יג). תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו (מלאכ' ב ו). אל תתחר במרעים אל תקנא בעשי עולה כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל' לז א). מאיש מרמה ועולה תפלטני (שם מג א). לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו (שם פט כג). יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה (שם קז מב). אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו (שם קיט ג). זרע עולה יקצור און (משלי כב ח). היש בלשוני עולה אם חכי לא יבין הוות (איוב ו ל). אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה כי אז תשא פניך ממום (שם יא יד-טו). הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה (שם יג ז). הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה (שם טו טו-טז). ותשבר כעץ עולה (שם כד כ). אין עם יי' אלהינו עולה ומשא פנים ומקח שחד (דה"ב יט ז). — ובמשנה: ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה וכו'

(ר' אלעזר הקפר, אבות ד כב).—ואמר המליץ: ולא נשגה באהבת אל ותורת אמת לשתות בצמא את דברה ראה כי נחרוש רשע ועולה הכי נקצור ונאכל מעבורה (עמנוי, מחב' ח). ומעולם לא יצא מתחת ידם דבר שאינו מתוקן ולא נמצא עולה בשעתם (ר"י בר ששת, שו"ת קלה).—בני עַוְלָה, ואמר הפיטן: יונה תמה עלה רגשו בני עולה מי זאת עולה (אור ישע, יוצ' ב פסח, מחז' איטלי א, קיב.). סורו בני עולה סורו ממני (רמח"ל, לישרים תהלה ג).

עוֹלָה, ש"נ, מ"ר עוֹלֹת[1]),—כמו עַוְלָה: האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם אף בלב[2]) עוֹלֹת תפעלון בארץ חמס ידיכם תפלסון (תהל' נח ב-ג). יחפשו עוֹלֹת[3]) תמנו חפש מחפש (שם סד ז).

***עוּלָה**, ש"נ,—ילדה, ריבה, Mädchen; fille; girl: והניחו יתרם לעולליהם עולה אחת שנשתיירה לו עשית אותה אגוסטים במלכות שאינה שלה ואיזו זו ושתי (מד"ר אסת' ג).—ובספה"א עוּלַת ימים: ובתך לא עת עוד לא עת בוא עוד דודיה כי עולת ימים היא גם הוא עודנו ילד (אדם הכהן, אמת ואמונה א ג).

עוֹלָל, עֹלָל ש"ז, מ"ר עוֹלָלִים, כנ' עוֹלָלַיִךְ, עֹלָלֶיהָ,—כמו עוּל, ילד קטן, גדול מיונק: ואת חמת יי' מלאתי נלאיתי הכיל שפך על עוֹלָל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו (ירמ' ו יא). כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עוֹלָל מחוץ בחורים מרחבות (שם ט כ). אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוֹלָלִים ויונקי שדים (יואל ב טז). נשי עמי תגרשון מבית תענגיה מעל עֹלָלֶיהָ[4]) תקחו הדרי לעולם (מיכ' ב ט). גם עֹלָלֶיהָ ירטשו בראש כל חוצות (נחו' ג י). בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו אשרי שיאחז ונפץ את עֹלָלַיִךְ אל הסלע (תהל' קלז ח-ט). עוֹלָלֶיהָ הלכו שבי לפני צר (איכ' א ה). שאי אליו כפיך על נפש עוֹלָלַיִךְ העטופים ברעב בראש כל חוצות (שם ב יט). דבק לשון יונק אל חכו עוֹלָלִים שאלו לחם פרש אין להם (שם ד ד). ואמר המשורר: אחפף על ילדי תענוגיך ושאי בחיקך את עולליך (ר"י הלוי, יפה נוף עטו אהליך).

1) [עי' רש"י (תהל' נח ג), גם Kö, II 162.]
2) אולי: אך כלבם.
3) רגלים לדבר כי הגרסה משבשת [תרג' ורש"י פרשו כמו עלילות.] — 4) אולי עלליהן?

עוֹלֵל, עֹלֵל ש"ז, מ"ר עוֹלְלִים, עֹלְלִים, סמ' עֹלְלֵי, כנ' עוֹלְלֵיהֶם, עֹלְלֵיהֶם,—כמו עוֹלָל: והמת מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק (ש"א טו ג). כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועֹלְלֵיהֶם תרטש והרתיהם תבקע (מ"ב ח יב). ועֹלְלֵיהֶם ירטשו לעיניהם (ישע' יג טז). להכרית לכם איש ואשה עוֹלֵל ויונק מתוך יהודה (ירמ' מד ז). עֹלְלֵיהֶם ירטשו והריותיו יבקעו (הוש' יד א). מפי עוֹלְלִים ויונקים יסדת עז (תהל' ח ג). ישבעו בנים והניחו יתרם לְעוֹלְלֵיהֶם (שם יז יד). או כנפל טמון לא אהיה כְּעֹלְלִים לא ראו אור (איוב ג טז). בעטף עוֹלֵל ויונק ברחבות קריה וגו' בהשתפך נפשם אל חיק אמתם (איכ' ב יא-יב). אם תאכלנה נשים פרים עֹלְלֵי טפחים (שם כ).—ובתלמו': בשעה שהיו אבותינו בים היה מוטל עוללו[1]) על ברכה של אמו ותינוק יונק משדי אמו (ר' יוסי הגלילי, ירוש' סוט' ה ו).—ובספה"א: שוח ישיחו בו עם אלהינו בצאתם ובבואם ובכל משלח ידם ובחדרי משכבם ואל עולליהם (רסע"ג, ספ' האגרון, ההקדמ' העברי' כו). כי כבוד אל בהיכלי והקדושה באהלי ואור עולם על דגלי והחסידות באצילי והנבואה בזקני ועוללי (ר"י חריזי, תחכמוני מז). יוחק מוחות הצפרים והיונים המשים במספר והלמון ביצת תרנגולים עוללים ימים עשרים (קאנון ג כ א כא). אמנם העוללים שטבעם חלוש ואין בו יכולת למנוע השתן מלצאת לכן ישתינו בשינה (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עט:). מינקת תישן עוללה בזמר ספרה (שלום הכהן, כיר דוד 68).

עוֹלֵלָה, ש"נ, מ"ר עוֹלֵלוֹת, עֹלֵלוֹת, עֹלֵלֹת, סמ' עֹלְלוֹת עֹלְלֹת, הגרגרים בענפי האילן שנשארים אחרי לקיטת הלקט: הלא טוב עֹלְלוֹת אפרים מבציר אביעזר (שפט' ח ב). ונשאר בו עֹלֵלֹת כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישע' יז ו). כנקף זית כְּעֹלֵלֹת אם כלה קציר (שם כד יג). אם בצרים באו לך לא ישאירו עוֹלֵלוֹת אם גנבים בלילה השחיתו דים (ירמ' מט ט). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כְּעֹלְלֹת בציר אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי (מיכ' ז א).—ובתו"מ, ביחוד עוֹלְלוֹת הבציר שצריך להשאיר לעניים[2]): כרם שכולו עוללות ר' אליעזר אומר

1) [אפשר גם לנקד עוֹלָל, וכן במאמרים הבאים.]
2) [ע"פ המצוה בויקר' (יט י).]

לבעל הבית וכו׳ אין לעניים בעוללות קודם הבציר המקדיש את כרמו עד שלא נודעו בו העוללות אין העוללות לעניים משנודעו בו העוללות העוללות לעניים (פאה ז ז-ח). גוי שמכר כרמו לישראל לבצור חייב בעוללות וישראל שמכר כרמו לגוי לבצור פטור מן העוללות (תוספתי שם ג יג). מקום שדורכין את העוליליות נאמן עני לומר יין זה של עוללות הוא (שם ז ח). ד״א מעולל מקטפין עוללותיהן (מד״ר אסתי ג). אמר להם הקב״ה שוטים שבעולם אדם נכנס לכרם ואוכל עד שישבע ולוקט ויוצא לו שמא יאמר אלקוט עוללותי׳ של גפן ואתה לקחת עד העוללות ואף אני משלם לך כך (מדרי תהלי קכח). — ומ״י עוֹלֵלָה: מעשה בחסיד אחד שיצא לכרמו בשבת וראה עוללה אחת וברך עליה אמר כדאי היא העוללה הזו שנברך עליה (מד״ר ברא׳ כט). — ועוֹלֶלֶת: איזהו עוללת כל שאין לה לא כתף ולא נטף וכו׳ עוללת שבארכובה אם נקצרת עם האשכול הרי היא של בעה״ב ואם לאו הרי היא של עניים גרגר יחידי רבי יהודה אומר אשכול וחכ״א עוללת (פאה ז ד).

*עוֹלָלוּת, ש״נ. — ימי הָעוֹלָל, יַלְדוּת, Kindheit; enfance; infancy: וכן נמצא האדם בהקשתו אצל שאר מיני החיים שאינם מדברים חסר וחלש מכל ויראה לך זה בג׳ ענינים אחד מהם בענין גדולו ועוללותו כי נמצא שאר מיני החיים חוקים ממנו וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, עבודת האלהים, פתי׳).

עוֹלָם[1], עֹלָם, כנ׳ עֹלָמוֹ, ת״ר עוֹלָמִים, עֹלָמִים, *עוֹלָמוֹת, סמי עוֹלְמֵי, ש״ז, משך זמן ארך עד מאד, משך זמן בלי גבול בעבר או בעתיד, ימי קדם, תמיד, נצחיות, Fortdauer (in Vergangenheit oder Zukunft), Ewigkeit; longue durée (au passé ou au futur), éternité; long duration (in past or future), eternity.

—א) מזמן שעבר כסומך לשם, ארח עוֹלָם: הארח עוֹלָם תשמור אשר דרכו מתי און (איוב כב יה). — במות עוֹלָם: כה אמר אדני יי׳ יען אמר האויב עליכם האח ובמות עוֹלָם למורשה היתה לנו לכן הנבא ואמרת וכו׳ (יחזקי לו ב-ג). — גבול עוֹלָם: אל תסג גבול עוֹלָם אשר עשו אבותיך (משלי כב כח; גם כג י). — גבעות עוֹלָם: ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עוֹלָם תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (ברא׳ מט כו). ומראש הררי קדם וממגד גבעות עוֹלָם (דברי לג יה). — זרועות עוֹלָם: מענה אלהי קדם ומתחת זרעות עוֹלָם (שם לג כו). — חרבות עוֹלָם: ובנו ממך חרבות עוֹלָם מוסדי דור ודור תקומם (ישעי נח יב; גם סא ד). — ימי עוֹלָם: בכל צרתם לא[1] צר וכו׳ וינטלם וינשאם כל ימי עוֹלָם וכו׳ ויזכר ימי עוֹלָם משה עמו איה המעלם מים את רעה צאנו (שם סג ט-יא). ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וגדרתי את פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עוֹלָם (עמו׳ ט יא). ממך (מבית לחם) לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאתיו מקדם מימי עוֹלָם (מיכי ה א; גם ז יד). — ימות עוֹלָם: זכר ימות עוֹלָם בינו שנות דר ודר (דברי לב ז). — ואמר בן סירא: רב כבוד חלק להם עליון וגדלו מימות עוֹלָם (ב״ס גני׳ מד ב). — מתי עוֹלָם: כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי הושיבני במחשכים כמתי עוֹלָם (תהלי קמג ג). — נתיבות עוֹלָם: כה אמר יי׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עוֹלָם אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם (ירמי ו יו). — עם עוֹלָם: ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עוֹלָם ואתיות אשר תבאנה יגידו למו (ישעי מד ז). והורדתיך את יורדי בור אל עם עוֹלָם והושבתיך בארץ תחתיות (יחזקי כו כ). — פתחי עוֹלָם: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עוֹלָם ויבוא מלך הכבוד וכו׳ שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עוֹלָם ויבא מלך הכבוד (תהלי כד ז-ט). — שבילי עוֹלָם: כי שכחני עמי לשוא יקטרו ויכשלום בדרכיהם שבילי עוֹלָם ללכת נתיבות דרך לא סלולה (ירמי יח טו). — מֵעוֹלָם: וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה

[1]) [גם במואב׳ ובכנענ׳ עלם; בארמ׳ עָלַם, עָלְמא; בערב׳ ובכוש׳ עאלם a). גזרוהו מן א. עלם, מה שנסתר ונעלם, ואמר ר״י בר׳ אנטולי (מלמד התלמידים כח, יא.) וז״ל: וכבר אמרו בעלי הלשון שהעולם נגזר מן העלם ואמרו כי נקרא כן לרב סתריו ועומק עניניו, ע״כ. ור׳ אהרן הקראי (ספ׳ ג״ע, ענין תפלה, ג, עג.) אמר, וז״ל: ולא נקרא העולם עולם אלא מפני שהוא מחודש שלשון עולם לשון הדוש מגזרת כן מי זה העלם, ע״כ. וזה רחוק. אחרים מחברים אותו עם הכוש׳ עֲלַת, זמן, יום, ששרשו ועל; אשור׳ אִלוּ, אִלַאנֻ, הזמן הרחוק, העבר הרחוק (Del., Handw. 65), וא״כ הסיום —ָם הוא סיום נוסף של היחס, כמו יוֹמָם וכדומ׳.]

a) عالم

[1]) [כך הכתיב, והקרי: לו.]

הגברים אשר מעולם אנשי השם (ברא' ו ד). ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יי' אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהוש' כד ב). ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם[1] (ש"א כז ח). החשיתי מעולם אחריש אתאפק (ישע' מב יד; גם מו ט; נז יא; סג יו; יט; סד ג). כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך (ירמ' ב כ; גם ה טו). והושבתיך בארץ תחתיות כחרבות מעולם את יורדי בור (יחזק' כו כ). זכר רחמיך יי' וחסדיך כי מעולם המה (תהל' כה ו; גם לג ב; קיט כב). מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ (משלי ח כג). — ואמר בן סירא: ואזכרה את רחמי יי' והסדיו אשר מעולם (ב"ס גני' נא ח). — ובסהמ"א: שמנונית שבין שוק לירך טהור או טמא כך נהוגים אנהגו מעולם וטבחים שלמדו מן ההכמ' ליטול אותו (גנזי שכטר ב, גינצבורג 104). — ובתו"מ עם שלילה, במשמ' אף לא פעם אחת: מעשה בגנת ורדים שהיתה בירושלים והיו תאנים נמכרות משלש ומארבע באיסר ולא הופרש ממנה תרומה ומעשר מעולם (מעשרו' ב ה). כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה כיצד אמר לו מה אתה עושה בתוך שלי והוא אמר לו שלא אמר לי אדם דבר מעולם אינה הזקה (ב"ב ג ג). רבי טרפון ורבי עקיבא אומרים אלו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם (מכו' א י). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם (אבו' ה ה). (הפשפש) שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם (תמי' ג ז). אמרו עליו על יוסף הכהן שלא נמצא כתב ידו ביד גוי מעולם (תוספת' שבת יג יג). אמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק (ברכ' יז.). א"ל (רבי) בר קפרא איני מכירך מעולם (מו"ק טז.). —לא היו דברים מעולם, שקר הדבר: אדם שאמר לחבירו תן לי מנה שאתה חייב לי אמר לו לא היו דברים מעולם (ירוש' ב"מ א א). —ובראש המאמר: מעולם לא נתמעך אדם בעזרה חוץ מפסח אחד שהיה בימי הלל שנתמעך בו זקן אחד (פסח' סד:). מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון (רבי, שם לד:). מעולם לא שנה אדם בה (בקטורת) (יומ' כו.). מעולם לא קדם צד שמאל לצד ימין (רבי חנינא בן אחי ר"י, נדה נא:). מעולם לא נזקק הקב"ה להשית עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע"י עילה (רבי בר סימון ור' יוחנן בשם ר' אליעזר בר שמעון, מד"ר בראש' מה). מעולם לא אמ' הקב"ה דבר טוב וחוזר בו (שם אחר', ולא זכר). הלכו אצל בלהה ואמרו לה הכנסי אצל יוסף ואמרי לו אביך צוה לפני מותו לאמר ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כלום אלא מעצמן אמרו דבר זה (תנחומ' נו י). —מן העולם: הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות (ירמ' כח ח). עם רב ועצום (הארבה) כמהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסף עד שני דור ודור (יואל ב ב). — ומ"ר לעולמים: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל' א י). —דורות עולמים: עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי כימי קדם דורות עולמים (ישע' נא ט). —שנות עולמים: חשבתי ימים מקדם שנות עולמים (תהל' עז ו).

—ב) מזמן העתיד, במשמ' זמן רב, כל הימים. בסומך לשם, גאלת עולם: וערי הלוים בתי ערי אחזתם גאלת עולם תהיה ללוים (ויקר' כה לב). —הרת עולם: ותהי לי אמי קברי ורחמה הרת עולם (ירמ' כ יז). — חרפת עולם: ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח (ירמ' כג מ). — כלמת עולם: ויי' אותי כגבור עריץ על כן רודפי יכשלו ולא יכלו בשו מאד כי לא השכילו כלמת עולם לא תשכח (שם כ יא). — עבד עולם: ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם (דבר' יה יז). ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לו לעבד עולם (ש"א כז יב). היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם (איוב מ כח). — מום עולם, ואמר בן סירא: גור מרע כי רע יוליד למה מום עולם תשא (ב"ס גני' יא לג). — ובתלמו': אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו דברי ר' מאיר וחכ"א מוכרים אותו ממכר עולם חוץ מארבעה דברים למרחץ ולברסקי ולטבילה ולבית המים (מגיל' ג ב). עמוני ומואבי אסורין ואיסורן איסור עולם אבל נקבותיהם מותרות מיד וכו' קל והומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד וכו' ממזרין ונתינין אסורין ואיסורן איסור עולם אחד זכרים ואחד נקבות (יבמ' ח ג; גם סוט' ו ג). מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון

1) [ממת כ"י של השבע' גרסים מטילם, עי' פרושו של סגל.]

נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער וכו׳ נזיר שמשון אינו מיקל וכו׳ (נזי׳ א ב). אמרו לו (החכמים לר׳ אליעזר) יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת עולם ואל יטמא כהן שקדושתו קדושת עולם (סס ז א). כל חטתות צרורות טהורות חוץ משל ערביין ר׳ מאיר אומר צרור שעה טהורה צרור עולם טמאה (כלים כו ד).—ועם פֹּעַל: ישב עוֹלָם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרהו (תהל׳ סא ח). כי אמרתי עוֹלָם חסד יבנה (סס פט ג).—וביחוד לְעוֹלָם: והגישו אדוניו אל האלהים והגישו (את העבד) אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לְעֹלָם (שמות כא ו). והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לְעֹלָם בהם תעבדו (ויקר׳ כה מו). ותאמר (בת שבע) יחי אדני המלך דוד לְעֹלָם (מ״א א לא). ואמר למלך המלך לְעוֹלָם יחיה (נחמי׳ ב ג). נשי עמי תגרשון מבית תענגיה מעל עלליה תקחו הדרי לְעוֹלָם[1] (מיכ׳ ב ט). וישמחו כל חוסי בך לְעוֹלָם ירננו ותסך עלימו (תהל׳ ה יב). כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עשה אלה לא ימוט לְעוֹלָם (סס טו ה; גס ל ז; יג; לא ב; לז כז; כח; מא יג; מד ט; כב יח; נה כג; עג כו; עה י; עט יג; פו יב; קיט לג; לח; קיא; קיב; קכה א). צדיק לְעוֹלָם בל ימוט ורשעים לא ישכנו ארץ (משלי י ל).—ואמר בן סירא: בכל מעשיך זכור אחרית ולעולם לא תשחת (ב״ס גני׳ ז לו).—וכן עד עוֹלָם: וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את פני יי׳ וישב שם עד עוֹלָם (ש״א א כב).—ועוֹלָם ועד: חיים שאל ממך נתתה לו ארך ימים עוֹלָם ועד (תהל׳ כא ה; גס קיט מד).—עי׳ ב. עַד. — ובמשמ׳ זמן בלי קץ, עדי עד, לנצח, כסומך לשם, אהבת עוֹלָם: מרחוק יי׳ נראה לי ואהבת עוֹלָם אהבתיך על כן משכתיך חסד (ירמ׳ לא ב).—אור עוֹלָם: לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך יי׳ לאור עוֹלָם ואלהיך לתפארתך (ישע׳ ס יט; גס כ).—אות עוֹלָם: תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס והיה ליי׳ לשם לאות עוֹלָם לא יכרת (סס נה יג).—ואמר בן סירא: וגם ירח ירח עת עת ממשלת קץ ואות עולם (ב״ס גני׳ מג ו).—אחזת עוֹלָם: ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עוֹלָם (ברא׳ יז ח; גס מח ד). ושדה מגרש עריהם לא ימכר כי אחזת עוֹלָם הוא להם (ויקר׳ כה לד).—איבת עוֹלָם: כה אמר אדני יי׳ יען עשות פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט נפש למשחית איבת עוֹלָם (יחזק׳ כה טו; גס לה ה).—אל עוֹלָם: ויטע (אברהם) אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם יי׳ אל עוֹלָם (ברא׳ כא לג).—אלהי עוֹלָם: הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עוֹלָם יי׳ בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע (ישע׳ מ כח).—ובתפלה: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו (המאיר לארץ, תפל׳ שחר׳).—בית עוֹלָם, הקבר: וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי הולך האדם אל בית עֹלָמוֹ (קהל׳ יב ה).—ובסהמ״א: נאספה לבית עולמה האשה הזקנה וכו׳ (מלכה מעדן, .CIH, חבולסון 126). נאסף לבית עלמו פרח בר יהואש (מלכה, סס 130). שמואל אשר גדל בישראל לעטות הדרנו וכו׳ וילקח אל בית עולמו להיות בכלל ישיבת בני עליה (ר׳ שמואל בן עלי, אגר׳, הרכין ב, 73). עי׳ בית.—ברית עוֹלָם: והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עוֹלָם בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ (ברא׳ ט טז; גס יז ז; יג; יט; שמות לא טז; ויקר׳ כד ח; ש״ב כג ה; ישע׳ כד ה; נה ג; סא ח; ירמ׳ לב מ; נ ה; יחזק׳ טז ס; לז כו; דה״א טז יז).—ברית מלח עוֹלָם: כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל ליי׳ נתתי לך ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם ברית מלח עוֹלָם הוא לפני יי׳ לך ולזרעך אתך (במד׳ יח יט). — ברית כהנת עוֹלָם: והיתה לו (לפנחס) ולזרעו אחריו ברית כהנת עוֹלָם (סס כה יג).—גאון עוֹלָם: תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עוֹלָם משוש דור ודור (ישע׳ ס טו).—דורות עוֹלָם: ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לדרת עוֹלָם (ברא׳ ט יב).—דראון עוֹלָם: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וכו׳ ואלה לחרפות לדראון עוֹלָם (דני׳ יב ב).—דרך עוֹלָם: וראה אם דרך עצב בי ונחני בדרך עוֹלָם (תהל׳ קלט כד).—זכר עוֹלָם: כי לעולם לא ימוט לזכר עוֹלָם יהיה צדיק (סס קיב ו).—חיי עוֹלָם: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עוֹלָם וכו׳ (דני׳ יב ב).—ובתלמו׳: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה (שבת י, שבת לג:).—ואמר הפיטן: קוניהם לחיי עולם עתידים רב טוב הצפון לחסידים (אלוף, יוצ׳ ב שבוע׳). — חֵי הָעוֹלָם: לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי הָעוֹלָם (סס ז). — ובתלמו׳: מודים אנחנו לך אדון כל הבריות

[1] אולי יש לנקד לְעוֹלָם ולפרש כמו פרנסה, מזון.

 עולם

אלוה התשבחות צור עולמים חי העולם יוצר בראשית וכו' (ירוש' ברכ' ח ה). — *וחי הָעוֹלָמִים: אשר ברא נפשות רבות להחיות בהן נפש כל חי בא"י חי העולמים (שם ו א). ההולך לעבוד ע"ז מצילין אותו בנפשו אם מפני כבוד בשר ודם מצילין אותו בנפשו לא כל שכן מפני חי העולמים (שם סנה' ח ט). — ובתפלה: אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים (תפלת שחרית, ישתבח). — ובספר יצירה: ברוך ומבורך שמו של חי העולמים (יציר' א ט). — חסד עוֹלָם: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עוֹלָם רחמתיך אמר גאלך יי' (ישעי' נד ח). — חֹק, חֻקַּת עוֹלָם: וחגתם אתו (את הפסח) חג ליי' לדרתיכם חקת עוֹלָם תחגהו (שמות יב יד). והיה לאהרן ולבניו לחק עוֹלָם מאת בני ישראל (שם כט כח; גם כז כא; כח מג; כט ט; ל כא; ויקר' ג יז; ו יא; יה; ז לד; לו; י ט; יה; יו כט; לא; לד; יז ז; כג יד; כא; מא; כד ג; ט; במד' י ח; טו יה; יח ח; יא; יט; כג; יט י; כא; ירמ' ה כב; יחזק' מו יד). — חָרְבוֹת עוֹלָם: הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יי' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה וכו' ושמתים לשמה ולשרקה ולחרבות עוֹלָם (ירמ' כה ט). כי בי נשבעתי נאם יי' כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה תהיה בצרה וכל עריה תהיינה לחרבות עוֹלָם (שם מט יג). — חרפת עוֹלָם: ויך צריו אחור חרפת עוֹלָם נתן למו (תהל' עח סו). — כהנת עוֹלָם: ומשחת אתם כאשר משחת את אביהם וכהנו לי והיתה להית להם משחתם לכהנת עוֹלָם לדרתם (שמות מ יה). — שֵׁם עוֹלָם: שם עוֹלָם אתן לו אשר לא יכרת (ישעי' נו ה). — שמחת עוֹלָם: ופדויי יי' ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עוֹלָם על ראשם (שם לה י; גם נא יא; סא ז). — שממות עוֹלָם: והיה כמלאת שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יי' את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אתו לשממות עוֹלָם (ירמ' כה יב; גם נא כו; סב; יחזק' לה ט). — שְׁנַת עוֹלָם: בחמם אשית את משתיהם והשכרתים למען יעלזו וישנו שנת עוֹלָם ולא יקיצו (שם נא לט; גם נז). — שרוקת עוֹלָם: לשום ארצם לשמה שרוקת עוֹלָם כל עובר עליה ישם ויניד בראשו (ירמ' יח יו). — תל עוֹלָם: ואת כל שללה (של עיר הנדחת) תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל ליי' אלהיך והיתה תל עוֹלָם לא תבנה עוד (דבר' יג יז). וישרף יהושע את העי וישימה תל עוֹלָם שממה עד היום הזה (יהוש' ח כח). — ואמר בן סירא: טוב למות מחיים רעים ונוחת עולם מכאב עומד (ב"ס גני' ל יז). — *אסור עוֹלָם, כעס עוֹלָם: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי וכו' שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם וכו' אעפ"כ הייתי בוכה (ר' אליעזר, ברכ' כח:). — *משוש עוֹלָם: יראת אלהים היא צרי כל ציר כי בה משוש עולם (ר"י חריזי, הענק נג). ואיך נמכור משוש עולם ונצחי בעד הבל ותבל הארורה (עמנו', מחב' ח). — סוד עוֹלָם: ספר ספירות כל יצור סופר שכל וטבע הם שני עדיו צופה לסוד עולם נתתי כי כל רז וכל סתום במצעדיו (ר"י אבן לטיף, צורת העולם, הקדמה). — וכן עד עוֹלָם: ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עוֹלָם (שמות יב כד). — עי' ב. עַד. — וכן עוֹלָם וָעֶד: כי זה אלהים אלהינו עוֹלָם ועד הוא ינהגנו על מות (תהל' מח יה). ועי' ב. עַד. — ואחרי פֹּעַל: משל בגבורתו עוֹלָם עיניו בגוים תצפינה (שם סו ז). כירח יכון עוֹלָם ועד בשחק נאמן סלה (שם פט לח). — לְעוֹלָם: ויאמר עוד אלהים אל משה וכו' זה שמי לְעוֹלָם וזה זכרי לדר דר (שמות ג יה; גם לא יז). ואמר לא אפר בריתי אתכם לְעוֹלָם (שפט' ב א). כי טוב יי' כי לְעוֹלָם חסדו (ירמ' לג יא). וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב וכו' המה ובניהם ובני בניהם עד עוֹלָם (יחזק' לז כה). לקצבי הרים ירדתי הארץ בריחיה בעדי לְעוֹלָם (יונ' ב ז). קרבם בתימו לְעוֹלָם משכנתם לדור ודר (תהל' מט יב; גם לג ט; ק ה; קו א; קז א; קי ד; קיח א; ב; ג; ד; כט; קיט קמב; קמד; קלה יג; קלו א; קלח ח). כי לא לְעוֹלָם חסן (משלי כז כד). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לְעוֹלָם (קהל' ב יו; גם ג יד; ט ו). — ועם פֹּעַל: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לְעוֹלָם (בראשי' ג כב; גם ו ג). וגם בך (במשה) יאמינו לְעוֹלָם (שמות יט ט; גם לב יג). מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לְעוֹלָם (דבר' ה כו; גם כג ז; לב מ). ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לְעוֹלָם לפניך (ש"ב ז כט). ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו לְעוֹלָם (מ"א ב לג; גם ט ה; י ט; ה"ב ה כז; כא ז). לא תחד אתם בקבורה כי ארצך שחת עמך הרגת לא יקרא לְעוֹלָם זרע מרעים (ישע' יד כ; גם כה ב; לד י; מ ח; מז ז; נא ו; ח; נז יו; ס כא). הינטור לְעוֹלָם אם ישמר לנצח

הנה דברתי ותעשי הרעות ותוכל (ירמ' ג ה; גם יב; יז כה; לא מ). בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לְעוֹלָם נאם אדני יי' (יחזק' כו כא; גם לז כו; כח; מג ז; ט). וארשתיך לי לְעוֹלָם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים (הושע' ב כא). ולא יבשו עמי לְעוֹלָם (יואל' ב כו; גם כז; ד כ). מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לְעוֹלָם (עובד' י). אבותיכם איה הם והנבאים הַלְעוֹלָם יחיו (זכרי' א ה). ויי' לְעוֹלָם ישב כונן למשפט כסאו (תהל' ט ח; גם יב ח; כט י; לג יא; לז יח; מה ג; נט ט; כה כג; עב יז; יט; עח סט; פא יו; פה ו; פט כט; לז; נג; קב יג; קג ט; קד לא; קה ח; קיא ה; ח; ט; קיב ו; קיז ב; קיט לג; קיא; קכב; קס; קכה א; קמה א; ב; קמו ו; י; קמח ו). צדיק לְעוֹלָם בל ימוט ורשעים לא ישכנו ארץ (משלי י ל). מאסתי לא לְעוֹלָם אחיה חדל ממני כי הבל ימי (איוב ז יו). כי לא יזנח לְעוֹלָם יי' (איכ' ג לא; גם ה יט). דור הלך ודור בא והארץ לְעוֹלָם עמדת (קהל' א ד). זכרו לְעוֹלָם בריתו דבר צוה לאלף דור (דהי"א יו יה; גם יז כז; כג כה; כט יח; דהי"ב ט ח; ל ח; לג ד)—ומ"ר עוֹלָמִים, בתור סומך: בטחו ביי' עדי עד כי ביה יי' צור עוֹלָמִים (ישע' כו ד). ישראל נושע ביי' תשועת עוֹלָמִים (שם מה יז). שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עֹלָמִים (דני' ט כד). — ובמדר': עד שלא נבחר בית ע ו ל מ י ם היתה ירושלים ראויה לשכינה משנבחר בית ע ו ל מ י ם יצאת ירושלים (מכי' מסכ' פסח' פתי').—ובתפלה: צור ה ע ו ל מ י ם אדון כל הבריות (על הכל יתגדל, בסל' כע"ג). — כָּל עוֹלָמִים: מלכותך מלכות כל עֹלָמִים וממשלתך בכל דור ודר (תהל' קמה יג).—וסמ' עוֹלְמֵי: לא תבשו ולא תכלמו עד עוֹלְמֵי עד (ישע' מה יז).— ובמדר': כל ימיך לעולם ולעולמי עולמים (ספרי דבר' רכא). — ובתפלה: ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים (ויציב, תפל' שחר'). —ואמר הפיטן: תענוג בלבוש משי ומנות לעגומים יהי לנו מורשה לעולמי עולמים (חסיהם, יוצ' שבת ד אחה"פ). דברך נצב לעולמי עדנים דרכי טובך נצח לא שונים (ר' שלמה בר יצחק, ייי אלהי, סליח' ער"ה).— ועם פעל, כמו לְעוֹלָם: בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עוֹלָמִים (מ"א ח יג). אגורה באהלך עוֹלָמִים (תהל' סא ה). הַלְעוֹלָמִים יזנח יי' ולא יסיף לרצות עוד (תהל' עז ח).—ובתלמו': וכי עלתה על דעתו של דוד שהוא חי וקיים לעולמים (ירוש' סקל' ב ה).—ואמר המליץ: לא יחליף האל ולא ימיר דתו לעולמים לזולתו (יגדל, תפל' שחר'). וישימהו (המלך את הפרש) בכלא אכזרי לעולמים (ר' ידעיה הבדרשי, ספי' הפרדס א, אוצה"ס ג, 4).—מֵעוֹלָם עַד עוֹלָם: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל וּמֵעוֹלָם עד עוֹלָם אתה אל (תהל' צ ב). ויאמרו הלוים ישוע וכו' קומו ברכו את יי' אלהיכם מן הָעוֹלָם עד הָעוֹלָם (נחמ' ט ה). ברוך יי' אלהי ישראל מן הָעוֹלָם ועד הָעוֹלָם (דהי"א יו לו).— ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי לאבותיכם למן עוֹלָם ועד עוֹלָם (ירמ' ז ז; גם כה ה).—ואמר בן סירא: מ ע ו ל ם ועד עולם יביט ואין נפלא וחזק ממנו (ב"ס גני' לט כ).—ובתלמו' לְעוֹלָם במשמ' תמיד, בכל זמן, בכל אופן: ל ע ו ל ם היא ברשות האב עד שתכנס לרשות הבעל לנשואין (כתוב' ד ה).—ועי' ערך לְעוֹלָם. — ובסהמ"א: ל ע ו ל ם חושש למיתה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 88). ו ל ע ו ל ם לא ישאל החבר מע"ה לא אוכלין ולא משקין ולא כלי חרס אלא על דעת שהן טמאין (רמב"ם, טומאת מת כג א). — *ובסוף המאמר: כל זמן שהיא בבית בעלה גובה כתובתה ל ע ו ל ם (כתוב' יב ד). אמר קונם שדי שאיני חורש בה ל ע ו ל ם (נדרי' ד ו). בת חלל זכר פסולה מן הכהונה ל ע ו ל ם (קידוש' ד ו). אין פוחתין מששה טלאים וכו' ומוסיפין עד ל ע ו ל ם אין פוחתין משתי חצוצרות ומוסיפין עד ל ע ו ל ם וכו' (ערכי' ב ה). תניי בית דין שאין מחשבה הולכת אלא אחר העובד לעולם (ר' יוסי, תוספתי זבח' ה יג). שאין הדין בטל מלפניו לעולם (מכי' פסח א). הלכה כרבי אליעזר ל ע ו ל ם (ירוש' ברכ' ה ב). אין אדם מתחייב בתוך ארבע אמות לעולם (שם שבת א א).— ובסהמ"א: ואחר כך תחזור אצל רוחב הירח הראשון ותקח שני שלישיו לעולם (רמב"ם, קדוה"ח יז יב).

—ג) במשמ' תבל ומלואה[1], Welt; monde; world: את הכל עשה יפה בעתו גם את הָעֹלָם[2] נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה

[1]) [כך גם בארמי' ובערב'. ואמר ר"י הישראלי (יסוד עולם יז:), וז"ל: דע כי שם העולם נאמר בחכמת התכונה על השמים והארץ וכל צבאם על הכדור העליון ומה שבתוכו.]

[2]) [כך מפרש רש"י, וכן הירוני' : mundum ; וראב"ע ורב המפרשים החדשים מבארים גם כאן במשמ' נצחיות, עי' כדברי ראב"ע.]

האלהים מראש ועד סוף (קהל׳ ג יא).—ואמר בן סי׳א: מעט נפשך מכל גדולת עולם ולפני אל ת׳.א רחמים (ב״ס גני׳ ג יח). אשר לא נשא לנסיכי ם המורים עולם בגבורתם (סס יו ז).—ומצוי מאד כתו׳: על הזיקין ועל הזועות וכו׳ אומר ברוך שכוחו וגבורת מלא עולם (ברכ׳ ט ב). כל חותמי ברכות שהיו במקד׳ היו אומרים מן העולם משקלקלו האפיקורסים ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם (סס ה). שכל זמן שהרשע׳ בעולם חרון אף בעולם נאבדו רשעים מן העול׳ נסתלק חרון אף מן העולם (סס י ו). על שלשר דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות הסדים (שמעון הצדיק, אבו׳ א ב). הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רו המעשה (סס ג יה). בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אל׳ להפרע מהרשעים שמאבדין את העולם שנבר׳ בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימי את העולם שנברא בעשרה מאמרות (סס ה א). שבע׳ מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירו׳ וכו׳ דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתור׳ שלא נמסרו לבית דין וכו׳ חרב בא לעולם על ענוי הדין וכו׳ חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא וכו׳ גלות בא לעולם על עובדי אלילים וכו׳ (סס ח-ט). הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר וכו׳ (סס ו ו). הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם שנאמר וכו׳ (רבי שמעון בן מנסיא משום רבי שמעון בן יוחאי, סס ח). מה אעשר חשקה נפשי בתורה ויתקיים העולם על ידי אחרים (בן עזאי, תוספת׳ יבמ׳ ח ד). חל (עצרת) להיות בהמשה סימן רע לעולם (ר׳ יהודה, סס ערכי׳ א ט). תמיה אני אם יאריך אותו האיש ימים בעולם (ירוש׳ יומ׳ א ה). לפי שבכל מקום אין אדם מזכה אלא למי שהוא בעולם וכאן למי שאינו בעולם (ר׳ זעירא, סס כתוב׳ ד יב). ליבתו הרוח היו כולן פטורין תמן אמרי׳ ברוח של אונסי׳ היא מתניתי׳ אבל ברוח שהעולם מתנהג בו חייב (סס ב״ק ו ד). שמיתתן של רשעים הנייה להן והנאה לעולם ולצדיקים רע להן ורע לעולם (סס סנה׳ ח ז). עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה (רב יוסף בריה דריב״ל, פסח׳ נ.). כי ישבו אחים יחדו שהיתה להם ישיבה אחת בעולם (רב יהודה אמר רב, יבמ׳ יז:). עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן הדין (ע״ז נד:). בעונתו נברא העולם לא היה העולם ראוי להבראות קודם לכן (ר׳ תנחומא, מד״ר בראשי׳ א, תיאודי׳).—דבר שלא בא לָעוֹלָם, שאינו עדין במציאות: אדם מקנה דבר שלא בא לעולם (ב״מ עז:).—ובסהמ״א, ואמר המשורר: והוא מעורר מדי חדש בחדשו עולם וקורותיו וטובותיו ורעותיו ברצון הבורא אותו להודיע לבני אדם גבורותיו (רסב״ג, כתר מלכות). אם יחליק לך עולם לשון חשב אותו חובר חבר (רמב״ע, התרשיש ח סב). אשרי רואה כל טוב עולם חציר יצמח תוך גן ירק ונצורות לב חשב תבל ובפניה ירק ירק (סס סו-סז). העולם כארגז ומנעול ברזל עליו כה וכה (ראב״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 99).—כאשר יבין הנלבב את העולם ימצאנו אויב שלובש כסות אוהב (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג 68). נמצא כל העולם לענין מצות התלויות בארץ נחלקת לג׳ מחלוקות א״י וסוריא וח״ל (רמב״ם, תרומ׳ א ו). ומרב אהבת האל באשכול לזאת תלה מכון עולם באשכול (ר״י חריזי, תחכמונ׳ מט). העולם ים גדול ורחב ידים והאדם ספינה משוטטת בתוכו (אבן בחן עט::). כי מי בעולם מסתפק במשמעותו (ר״י קמחי, ספר הגלוי 106). — *כל הָעוֹלָם כלו: שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל (ידים ג ה). היה מחזר בכל העולם כולו ורואה אי זו נטיעה יפה וניטעה בתוך פרדסו (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). של כל העולם כולו לקה שלו (של אותו חסיד) לא לקה (סס, בבלי יח:).—ועם כנ׳: וכל מה שברא הקב״ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו (אבו׳ ו יא). היה לי בעולמי גוי אחד צדיק ונתתי לו שכרו ופטרתיו מעולמי (ר׳ חייה, ירוש׳ קוט׳ ה ח). אבסקנטא לא אמר (ר״ג) אלא שכך ברא בריות נאות בעולמו (סס ברכ׳ ט ב). בעון משכב זכור אמר הקב״ה אתה זיעזעתה איברך על דבר שאינו שלך חייך שאני מזעזע עולמי על אותו האיש (רבי אחאי, סס ט ג). אחת לשבע שנים הקב״ה מחלף את עולמו (ר׳ יוסי בי רבי בון בשם רב זביד, סס שבת א ג). עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העה״ב (ברכ׳ יז.). כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קיבל עולמו (דבי ר׳ ישמעאל, ערכ׳ טז:). כך אמר הקב״ה לעולמו עולמי עולמי הלואי תהא מעלת

חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו (ר' יונתן, מד"ר בראש' ט). אמר לו הקב"ה (לאל"ף) **עולמי** ומלואו לא נבראו אלא בזכות התורה (ר' אלעזר בר אבון בשם ר' אחא, שם שה"ש, ראשו כתם פז). אומה שעשתה שלום ביני ובין **עולמי** שאלו לא קבלה תורתי הייתי מחזיר **עולמי** לתוהו ובוהו (בשם ר' ירמיה, שם, שוקי שוקי)—ואמר המשורר: כי אתה מקום **עולמך** ואין **עולמך** מקומך (ר"י חריזי, תחכמוני, הקדמ' 5).—*ובמשמ' זמן החיים שבָּעוֹלָם: אשת אחיו שלא היה **בעולמו** (יבמ' א א). שני אחין **בעולם** אחד ומת אחד מהן בלא ולד (שם גמר' יט). וישב שם עד עולם והלא אין **עולמו** של לוי אלא חמשים שנה (ירוש' ברכ' ד א). ועבדו לעולם כל ימי **עולמו** שלרוצע (קטע מכיי דרשב"י, JQR. 1904, 445).—וסומך לשמות, **אבות הָעוֹלָם**: ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי **אבות העולם** לא עמדו על דבריהם (עדי' א ד).—**אֻמּוֹת הָעוֹלָם**: בכל יום ויום **אומות העולם** משלחין נוטריהן ומשיאין את התורה שהיתה כתובה בשבעים לשון (ר' יודה, ירוש' סוטי' ז ה). מיד יחרה אפו של ארמילוס הרשע ויקבוץ כל חילי **אומות העולם** לעמק החרוץ וילחם עם ישראל ויהרגו ממנו תילי תילים ויגנפו ישראל מעט ויהרג משיח ה' ובאים מלאכי השרת ונוטלים אותו ומטמינים אותו עם **אבות העולם** (אותות המשיח, ביהמ"ד ילינק ב). ועי' אֻמָּה.—°**אנשי הָעוֹלָם**: ומי הוא זה מאנשי העולם והשרה שלא יתן אתונות עשרים ועירים עשרה (עמנו', מחב' י).—***באי עוֹלָם**: בראש השנה כל **באי העולם** עוברין לפניו כבני מרון (ר"ה א ב). והלא אם מתכנסים כל **באי העולם** לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר' לב). וכי מה צורך **לבאי עולם** בכך (שם לז). הרי כתר תורה מונח כדי שלא יתן פתחון פה **לבאי העולם** לומר אלו היה כתר מלכות וכתר כהונה מונחים הייתי זוכה בהן ונוטלן (שם במדי' קיט). ועי' בוא, פתחון.—**בריאת הָעוֹלָם**: שאין כתיב בהן יצירה מתחילת ברייתו של **עולם** (ירוש' נדה ג ב). אין בכח האדם למצוא עומק הטוב ר"ל התחלת בריאת העולם והרע הוא הפסדו (דונש בן תמים, פי' ספר יצירה ל).—ובפרט במנין השנים: ושוב כותבין (בגט מקושר) בשטה (השנת) [חמישית] בשנת כך וכך **לבריאת עולם** (ערוך ערך גט). בשלישי בשבת בתשעה ועשרי' לירח מרחשון שנת חמשת אלפים ושמנה עשרה **לבריאת עולם** למנין שאנו מנין כאן בפריש (טופס הגט מרבינו יחיאל מפאריס, סמ"ג מ"ע, גירושי', קלג:). בארבעת אלפים וחמש מאות ושמנים ושתים שנה **לבריאת עולם** (מצבה, Ascoli, Inscrizion 25).—**גלגל עינו של עוֹלָם**: הה"ד וישבו ויבאו אל עין משפט היא קדש לא בקשו להזדווג אלא לגלגל **עינו של עולם** עין שעשתה מדת הדין בעולם בקשו לסמותה (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר אסתר א).—**חדוש הָעוֹלָם**: ואמנם העירותיך על זה שלא תרומה שהנה אפשר שישימך לחשוד אדם יום אחד בספק שיספקהו על **חדוש העולם** ותוספת מהרה (ר"מ א"מ, מו"נ ב כג). החלק הא' מצאנום ח' הא' **חדוש העולם** הב' השארו' הנפש וכו' (ר"מ קריסקש, אור יי' ג ו).—°**חשק הָעוֹלָם**: נתן בלבי **חשק העולם** לרדוף אחרי ימים והבלם אכן בהשפטי על כל נעלם ירא אני את אדני המלך (רמב"ן, מראה מקדמי עולמים, מלא הפנים לגיגר, 40).—**יסודי עוֹלָם**: אע"פ שהן **יסודי עולם** אין מחזיקין טובה לעצמן (ערוך ערך מרגל).—***ישוב הָעוֹלָם**: להלן לגן עדן וכאן **לישובו של עולם** (ר' חנינה, מד"ר בראש' יג). עי' ישוב.—**כבשונו של עוֹלָם**: דברים שהן **כבשונו של עולם** (חגי' יג.).—ובסהמ"א: והריני אני מבאר לכם ראשי פרקים מאלה הדברים שהם **כבשונו של עולם** (רמב"ם, אגר' לחכמי מרסליה).—**מציאות הָעוֹלָם**: היה (הבורא) נמצא ראשון קודם **מציאות העולם** (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים ב ה).—**סוף הָעוֹלָם**: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום **עד סוף העולם** (יבמ' א א). כיצד מאיימין את העדים וכו' הוו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות וכו' דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויים בו **עד סוף העולם** (סנה' ד ה). אתה הוא עקיבא ששמך הולך **מסוף העולם ועד סופו** (שם גמר' עז.).—ובסהמ"א: דור הולך ודור בא מאנשים ובעלי חיים וצמח והיא כן עומדת **עד סוף עולמה** (ר"י א"מ, או"ד לרסע"ג א ד).—**סתרו של עוֹלָם**: לכך משה אמר יושב בסתר עליון הקב"ה שהוא יושב **בסתרו של עולם** הוא רואה הכל ואינו נראה (מד"ר במדי' יב).—**עניי עוֹלָם**: תמחוי **לעניי עולם** קופה לעניי העיר (ב"ב ח:).—°**עניני הָעוֹלָם**: ומהם שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו **מעניני העולם** וליחד לבבו לעניני העבודה (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון פתיח'). וכיון שאתה עושה זה

בעניני עולמך הכלה כל שכן שתעשה כפלים בעניני אחריתך הקיימת (סס יהוד המעשה ו). — עסקי העולם: בודקין על אדם נאמן ושיש לו כח בעסקי העולם כדי לשמור נכסים ולהרויח בהן ומעמידין אותו על הקטנים (רמב"ם, נחלות י ו). — *פירות העולם: אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר (ספרי במדי קנה). — *צורת עולם: חותם תורה ניתן צורה ספר נקרא צורת עולם כי בו ניבי רמז וביא מפי נביא על כל נעלם (ר"י אבן לטיף, צורת העולם, הקדמ'). — *צרך העולם: אלו לדבר שאינו צורך העולם[1]) כו היו עובדין היה מבטלו הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים יאבד עולמו מפני השוטים (ע"ז ד ז). — ובסהמ"א: והמתעסק בהן אינו מתעסק בדבר ריק אלא בדבר שהוא מצורך העולם והמצות ואני רואה חכמת המנין ואם שהיא מצורך העולם ומועילה בעסקיו ובעסק מצות רבות אינה קשה להבין (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת, הקדמ' 2). — *קיום העולם: כל א' וא' (מן המלאכים) ממונה על י"ב אלף ממוני' אחרי' והם ממונים על קיום העולם ואלה נקי מאזנים וכו' (ר"מ קורדוביר, פרדס רמונים כג א). — *קרקע עולם: בדקה קרקע עולם וישבה עליה ומצאה דם עליה טהורה (תוספ', נדה ו:). — ראש השנה של עולם: התיב ר' יודן בר פליא קומי ר' יונה הרי חרובין הרי הן חונטין קודם ראש השנה של עולם והן מתעשרין לבא (ירוש' שביעי' ה א). — רבון העולם: עלה ספר משנה תורה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבון העולם כתבת בתורתך כל דייתיקי שבטלה מקצת בטלה כולה וכו' (ר"ש בן יוסי, ירוש' סנה' ב ו). אמרה רבון העולם אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת מיד ויקרא מלאך אלהים אל הגר (ר' ברכיה, מד"ר שמות ג). בקשו מלאכי השרת לקטרגו (על ישמעאל) אמרו לפניו רבון העולם אדם שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר (סס). וביון שהיתה יולדת עוזבת הנער ומוסרת אותו להקב"ה ואומרת רבון העולם אני עשיתי את שלי ואתה עשה שלך (ר' יהודה, סס כג). — רבונו של עולם: כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם לא חסיד אני וכו' (ברכ' ד.). אמר לפניו רבונו של עולם אני ראשון של אותיות ולא בראת בי (את עולמך) אתמהא (מד"ר בראשי' א,

היחוד'). — *רבון כל העולמים: רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך (תפלת השחר). — *שביעית של עולם: ובשביעית יצא שביעית של מכירה לא שביעית של עולם (ירוש' קידוש' א ב). — *שמאל של עולם: וצריך לכתוב בימינו ואיטר בשמאל של עולם שהוא אליו ימין ושולט בשתי ידיו יכתו' בימין העולם (ספ' התרומה, תפילין כה, ד"ה הנה פירשנו). — *תקון העולם: התקין רבן גמליאל הזקן שלא יהו עושין כן מפני תיקון העולם (גיטי ד ב). אין עושין כתובת אשה מן המטלטלין מפני תיקון העולם (תוספתי כתוב' יב ב). הלוקח מביא ביכורין מפני תיקון העולם (ירוש' דמאי ה ט). — ובסהמ"א: כל אותם הימים שמיטפל באבדה קודם שימכרנה בבי' דין אם האכילה משלו נוטל מהבעלים בלא שבועה מפני תיקון העולם (שו"ע חו"מ אבידה רסז כו). — העולם הזה, העולם הבא, העולם הנצחי שאחרי המות: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וכו' (פאה א א). יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא (בן זומא, אבות ד א). העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא (ר' יעקב, סס טז). גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא (סס ו ז). — חיי העולם הבא: קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא (הלל, סס ב ז). יצתה בת קול ואמרה כולכם מזומנין לחיי העולם הבא (ר' פרנך בשם ר' יוחנן, מו"ק ט.). — חלק לעולם הבא: כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנה' י א). היום הזה אתה עבור ואי אתה עבור לעולם הבא ויש לך חלק בו (מד"ר במדי כב). — בן העולם הבא: כל שקבוע בארץ ישראל ומדבר לשון הקדש וכו' יהא מבושר שבן העולם הבא הוא (בשם ר"מ, ירוש' שקל' ג ד). איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית (ר' יוחנן, ברכ' ד:). — ובתפלה: אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה אתה הוא בעולם הבא (תפלי השחר). — ובסהמ"א: וכשראו הכהנים שבשביל בן נתמעטה האמונה של עולם הבא התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם (ערוך ערך עם). — ואמר המשורר: שם יחליפו כח ושם ינוחו יגיעי כח ואלה בני נח ובו נועם בלי תכלית וקצבה והוא

1) [כך הגרסה במרב"ם ובידוש', אולם בדפו' הגרסה: לעולם.]

העולם הבא (רשב"ג, כתר מלכות). **וחקים צדיקים** הוריתנו להנחותינו במעגלי ישר וכו' ולפדות נפשותינו ממוטות הזמן ומן תאות **העולם הזה** (ר' בחיי, יי' שפתי תפתח, בסוף חו"ה). **כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא** (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). שער פרישות **מהעולם הזה** ואהבת העולם הבא אמר החכם מולות העולם הזה על הבורא שאין ממרין אותו כי אם כו וכו' (הנ"ל, מבחר הפנינים לרשב"ג 63). **ואמר** שהכם ראה אדם אחד דואג אמר אם דאגתך על **העולם הזה** ככר הינח[1] לך אלהים ממנו ואם דאגתך על **העולם הבא** יוסיף לך האלהים דאגה (שם 68). **ולא יאמר** באביו ובאמו ולא **יאמר** כך יזכה **לעולם הבא** (ספ' חסידים תתתקלג). אמר החכם **העולם הזה** למי שיגבר עליו (פניני המליצות, גנזי פטרבורג, הרכ' גורלנד). עשה מה שתמצא ידך **בעולם הזה** כאלו לנצח היתך ועשה מה שתמצא **לעולם** כאלו הגיע זמן מותך (שם נח). ואמר הכון **לעולם הזה** כאלו לעולם תהיה (ר"י בן זבארה, שעשוע' ז, דודסון 73). ואמר הכון **לעולם הבא** כאלו מחר תמות (שם). כי גרושי תבל המה נשואי **העולם הבא** (עמנו', מחברו' יט). ולכן תעבוד **בעולם הזה** עבודת מי שיחיה לעולם וחשוב **לעולם הבא** כמו שימות למחר (סוד הסודות 127). וצוה פילוסוף לתלמידו ואמר לו די לך מן **העולם הזה** מה שיטריפך להם הקך ומה שירוה צמאונך וכו' (ר"מ אלדבי, ש"א ה ט). — ובלי הא הידיעה: **בעולם זה** זרע זרע צדקה ומי טהר זרוק בו עת זרוע תהי קוצר **בעולם בא** אלומות אשר תלאה לנשאם על זרע (ר"י חריזי, ספ' הענק לג, ספ' זכרון להרכבי). עורה **אנוש** טרם לעולמך תסע וקח צידה **בעולם זה** (שם לה). —ובלי הזה: ולא נטה עם אל **העולם** עד שנטו מן התורה (ר"י א"ת, חו"ה, הפרישות ג).—ונסמך לשם: בראתיו **עולם הבריאה** שם נשמות הצדיקים וגנזי ברכה וחיים (מסכ' אצילות). יצרתיו **עולם היצירה** שם חיות הקדש שראה יחזקאל בן בוזי הכהן (שם). אף עשיתיו **עולם העשייה** שם אופנים ומקבלי התפלות והבקשות (שם). הנה יתבאר כן לפי שהמציאות בכלל ג' חלקים עליון והוא **עולם המלאכים** אמצעי והוא **עולם הגלגלים** שפל והוא **עולם היסודות** (ר"ש קריספין, אור יי' ב ו ג). ומי יבנה **בעולם הנשמות** **בית זבול ארמון** וטירה (עמנו', מחב' ח). **אשה אשר תמות בתולה אין לה בעולם הנשמות חלק** (שם מחב' עז). והיינו שברא העולם במדה"ד דהיינו ההנהגה הרחוקה כדפי' ראה שאין העולם מתקיים ירצה אם **תתרחק לעולם** הכחות שהיא הנהגת **שם אלהים** (ר"מ קורדוזירו, שעור קומה, בונה עולמות ומחריבן). **כי כל זה** בחי' הכתים והוא נקרא **עולם אצילות** אשר בתוכו יושב האדם העליון וכו' ואח"כ נברא **עולם הבריאה** (רח"ו, היכ' אבי"ע). מתחילת בריאותו של **עולם** רמז לנו אלה **העולמות** אבי"ע ארבעתן באופן זה כי **בעולם המלבוש** הוא אור לבושו שנא' עליו עוטה אור כשלמה רמז לנו **עולם האצילות** אשר כל הנאצלים נאצלים ממנו (ר"ן בר"י אלחנן, עמ"ה, עולם הבריאה ג). **וצדקו בזה** דברי ספר הזכרון שאמ' שהספירו' הן זו אחר זו בשלשל' דהיינו דווקא במצב הזה שהיו **בעולם הנקודות ובעול' התוהו** (שם, עול' התוהו יב). **עולם הנקודים** והוא **עולם התוהו** ו**עולם התיקון** **עולם הנקודים** הוא מה שהאצילות עם כל ענפיו היו הולכים ונעשים כאומן העושה כלי מחתיכת עץ (רמח"ל, פתחי חכמה לו-לז). וכל אלו הם סוד הגבורות והדינים וזה הוא הנקרא **עולם התהו** (עמנואל חי ריקי, משני חסידים פג). ולמטה הכלילות הנמשך מן הכתר יקרה אל הכל וישיגו כלם הניצוץ של הכלילות הנזכר וגם **בעולם התיקון** (ר"נ בר"י אלחנן, עמ"ה, עולם התוהו י). ולעשות לו הכנה כדי שיתוקן **בעולם התיקון** (שם יז). חלק האצילות והיא נשמה נקראה בשם אלוקית והחלק הב' אינם אלוקית ונקראי' **עולם הפירוד** (רמח"ל, חוקר ומקבל 2). ובשבתי פה אינני יודע מן הענינים המתחדשים **בעולם היהודים** אלא במקרה (הלל החסר מאהרן כוך, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדי גנוזי, עדלמן יח:). — **ועם תאר**: והצורה הזאת אשר אינה מתדבקת אל ההיולי הוא צורת המלאכים והשרפים והנפשות וכל הצורות המיוחסות אל **העולם העליוני** (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, ג:). השם הנשגב לבדו ברא **בעולם העליון** תשע עגולות גדולות סובבות את הארץ שהוא **העולם השפל** (ראב"ע, ספ' המספר 1). וזכר שלש פעמים קדוש כנגד שלשה עולמות **עולם העליון** והוא עולם המלאכים והנשמות **ועולם התיכון** והוא עולם הגלגלים והכוכבים **ועולם השפל** והוא זה העולם והנכבד בזה העולם הוא האדם ואמר שהוא קדוש ומרומם ונעלה מג' העולמות ובשני

[1]) [הניח בבאור.]

העולמות יקדישוהו וירוממוהו בתהלתם והאדם גם כן בעולם השפל (כד"ק, ישעי' ו ג). והיינו סוד אומרו והיה אור הלבנה כאור החמה והטעם שהנשמות נתקנו וקנו עולמם בעולם התחתון והגבירו הטוב על הרע (ר"מ קורדוזירו, שעור קומה, בוכה עולמות ומחריבן). ויבינו במקרה עולם התחתון תכונותיו מוצאיו ומובאיו איך נקשר זה בזה בשלוב (כש"פ, ד' כוסות, כוס ב'יד ה' ז). — עוֹלָם גדול, macrocosmos, עוֹלָם קטן, microcosmos: העולם הגדול הולך על ד' טבעים וכן העולם הקטן שהוא האדם (ר"י א"ת, תקון מדות הנפש לרשב"ג י). אמר מי שקנה הרב במעט והכיר כל אלו הצרות ומושל בתאוות עולם קטן בעבור עולם גדול אשריו ואשריו (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג 69). החכמה תחיה האדם שהוא עולם קטן (ראב"ע, משלי ג טו). בצלם אלהים האדם עולם קטון או העולם אדם גדול כמאמר יחזקאל וכו' (הוא, שיטה ראשונה מפי' התורה, או"כ ב, 214). ולמה נקרא (האדם) עולם קטן ונקרא עולם גדול הנה אלו הענינים כלם מיוחד נפש החכמה הפילוסופית (העתקות ממאזני העיונים לאבוחמד אלגזלי (כ"י פרים) פרק י' בסגולת נפש החכמה, שם 197). ועל כן נקרא האדם עולם קטן לפי שיש בו דמות מכל מה שבעולם גופו במעלת העולם הגשמי ונפשו ההכמה במעלת העולם הרוחאני (רבי יוסף אבן לדיק, העולם הקטן, הקדמ'). ולהיות הענין כן נק' האדם עולם קטן לפי שבמתכונת גופו ונשמתו הוא דוגמא לכל העולמות (ר"י מפיסא, מנחי קנאי 87). —*עוֹלָם חדש: כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש (ר' לוי, מד"ר ברא"י ל). —°עולם החדש, ובפרט אמריקה: וזה עולם החדש שמצאו הוא גלגל מובדל מהקודם ורחוק ממנו מצד הצפוני שהוא היותר קרוב כמו שלש מאות וחמשים פרסה בקירוב (אמונת חכמים ד, לא.). ועתה נדבר מעולם חדש הנמצא וזה אמעריקא הנתגלה ע"י קאלומבום (ארחות עולם כח). וקראוהו עולם חדש לגדלו ואורכו (שם כט). והחלק הב' הוא מה שאנו קורין עולם החדש או אמריק"א והחלק הזה העליון הוא מתהיל ממדינת פורטוגאל וכו' העולם החדש הזה כפי המורגל בפי ההמון לא נודע ממנו בימים הקדמונים (ר"י מוסקאטו, אולר נחמד לכוזרי ב יע, יע:). והוא החלק העולם החדש שקורין נאבא מונדע אשר שם יבשה רחבת ידים (דוד גנז, נחמד ונעים ג קד). סימן ע"ג ממציאות עולם חדש הנקרא אמוריק"ו (שם עג). וברבות העתים נתישבה מהם כל העולם החדש (מקוה ישראל של מנשה בן ישראל, יז.). וכנגד זה מצאו בעולם החדש אנשים לבנים ומגודלי זקן (שם יט.). —*שֶׁבָּעוֹלָם: מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה (קידוש' ד יד). כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו (אבו' ג יז). בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה (ר' יוסי בן קסמא, שם ו ט). אמר לו רבו אתה יודע בי שאלו היו נותנין [לי] כל ממון שבעולם אין אני מבדה (מכי' משפט' כ). והרי כל האומות שבעולם אומרים שבחו של הקב"ה אבל שלי נעים ונאה לפניו יותר משלהם (שם בשלח ג). שבתחלה הוא מותר בכל הנשים שבעולם והיא מותרת בכל האנשים שבעולם קדשה הוא אוסרה והיא אוסרתו (ר' יוסי, יבמ' לה.). בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה וכו' (ירוש' סוט' א ז). — ועי' נהג. — ולהפלגה: אמרו לו (ר"ג רב"י ראב"ע ור"ע למין אחד) רשע שבעולם אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצירו בשבת אמר להם הן אמרו לו עליונים ותחתונים חצירו של הקב"ה (מד"ר שמות ל). שהיינו כאחד וגנבנו כאחד וגזלנו כאחד ועשינו כל מעשים רעים שבעולם כאחד (שם קהל', מעוות). — ובסהמ"א: כירה גרופה וקטומה משהין עליה כל תבשיל שבעולם (ר"ן על הרי"ף, שבת יז:). —°בְּעוֹלָם, כעין תה"פ במשמ' סתם, בלבד, אינו אלא[1]), bloss, nur; ne... que, seulement; just, only: עכשיו שכתב יקנו בתחלה מכסף שקנה ושטר לראיה בעולם (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 51). אמר רב יוסף על מי אתה סומך על שטר שטר חרש בעולם[2]) הוא (שם 69). והלכה שאין קידושין תופשין באשת איש ואם אדם [קדשה] קידושין בעולם קידשה ולא כנסה אינה צריכה גט ממנו (שם 98). וגם חליצה בין שנכתב ביום ונחתם בלילה כשר שלראיה בעולם הוא (שם 100). ואשה שהפילה שיליה בעולם אע"פ שאין בו וולד נאמר אין אפשר לשיליה בלא וולד (שם 102). הפלגת דברים בעולם הוא (תשו' גאוני קדמ', קסל קיד). אל תאמרו מים מים שאין שם מים כל עיקר

---

1) [מן הארמ' בעלמא.]

2) [מן הארמ' חספא בעלמא, בלום' אינו שוה כלום.]

אלא דמות בעולם נראית (ר"ח, חגי' יד:). אבל גבי לויתי מסך מנה דהיינו נפילה דרבים שיש לחוש מאיש אחר בעולם נפל ואיש אחר בעולם מצאו (רשב"ם, ב"ב, קעג:). בת כהן שבא עליה ישראל וכו' הוכר עוברה הרי זו מקולקלת למפרע עד מ' יום שכל המ' יום אינו עובר אלא מים בעולם הוא חשוב (רמב"ם, תרומ' ח ג).—*ובמשמ' יושבי הָעוֹלָם, בני אדם: שרגילין העולם לומר איני אומר כנגדך הרעה שהקורה לי (ערוך ערך קבל). כדי שאם יבא למכור קרקע לא יבינו העולם שהוא דחוק לפרוע מעות (רש"י, ב"ב מב.). וגם מה שאומרים העולם לכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא על כן נתקן בלשון תרגום שלא יבינו המלאכים (תוספ' ברכ' ג.). ומה שהעולם אין נזהרין עכשיו בזה לפי שאין אותה רוח רעה שורה באלו המלכיות (שם יומ' ע"ז:). ומה שנהגו העולם להדליק הנר מי"ט לחבירו ואין מדקדקין אם הוא לילה וכו' (שם ביצ' כב.). והעולם נהגו שלא להגעיל כלי שיש בו טלאי (ריי"ץ מוינה, אור זרוע, ב, פסח', כח::). שלא להוציא לעז על קדושין הראשונים שהעולם יאמרו אין קדושי שליח כלום (מרדכי, קדוש' תקו). ודרך העולם למחול טעות עד שתות (טוחו"מ הונאה רכז). ונהגו העולם שלא לאכול בפסח לא גבינה ישנה ולא דגים מלוחים (הלבוש או"ח תמז ה). על מה ששואלין העולם לפי סוד העבור היכן חיה נשמתו וכו' (הרקנטי א, לד:). כיון שהעולם מבשלים אותו לאכילה וכו' ואפשר שעל זה סמכו העולם לברך שהכל על הקאוי לצאת ידי ספק (מורפורגו, שמש לדקה, שו"ת, יב::). לכך נהגו העולם לתת האפיקומן תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם (חזקוני, פי' התורה, שמות יב לד). והעולם נהגו לברוך שליש ולא לעשות חוליות (לנדא, האגור, ג:). אומרים העולם שהוא יסוד ר' ינאי (סד"ל, מבוא למחז' בני רומא, י).—*ומ"ר עוֹלָמִים: רבון כל העולמים כן הגון להם שתתן להם ותהרגם (תוספת' סוט' ו ז). זוכה ונוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא (ר' יוסי בר חנינא, ברכ' כח.).—ובסהמ"א: ובצאת הדברים מן המציאות אל האפיסה ומן האפיסה אל המציאות יתכן להמציא עולמים רבים (יוסף בן צדיק, העולם הקטן א ג).—*ועוֹלָמוֹת: סכותה לראשי ביום נשק וכו' ביום ששני עולמות נושקין זה את זה העולם הזה יוצא והעולם הבא נכנס (ירוש' יבמ' טו ב). ביצחק וכו' בי"ת תרי בן שהוא עתיד לנחול שני עולמות העולם הזה והעולם הבא (ר' הונא, שם נדר' ג יב). רוכב על כרוב קל שלו ושט בשמונה עשר אלף עולמות (ע"ז ג:). שבעה הבלים שאמר קהלת כנגד ז' עולמות שאדם רואה (מד"ר קהל' א). וביציאתו (הילד) בוכה ולמה מפני שמחליפין לו שבעה עולמות באותה שעה (סדר יצירת הולד, ביהמ"ד ילינק א, 154).—ובסהמ"א: כתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו מלמד שברא הקב"ה ארבע עולמות וכו' (מסכ' אצילות). יש עוד ע' עולמות בסוד הבי' שהיא ע' שמשם השפיע ע' שנה לדור הם אלף אלו הם אלף דורות אלף עולמות (ר"מ קורדוביר, שעור קומה, בונה עולמות ומחריבן).

עוֹלָמִי, ת"ז, נק' עוֹלָמִית, עוֹלָמִיִּית, מ"ר עוֹלָמִיִּים, עוֹלָמִיּוֹת,—א) מה שהוא לעולם, נצחי, ewig; éternel; everlasting: כי זאת היא התכלית הטובה העולמית אשר אם יגיע אדם אליה תכלה עינו תמיד להגיע אל מה שלמעלה ממנה (ר"י א"ת, תקו' מדוי הנפ' לרשב"ג ט). ומהענין הזה משובה נצחת כלומר תמידה עולמית משקלו נפעלת ועקרו נִנצחת (הוא, ספ' השרש' לריב"ג, נלח). כי זה המות ירצה לומר בה המות הנצחיות והעולמיות אשר תהיה לנפש האדם הרודף לתאוות החושיות (ר' זרחיי מברצלונה, פי' משלי ז כז, השחר ב, 219). כי בידיעת הכללים אלו תנחל הירושה העולמית הנצחית אשר לא תפול תחת גבול ההעדר (מכת' מיוחס להרמב"ם, חמד' גנוז', עדלמן, מב:). והכל בא להוכיח האדם שלא יטה אחר גופו ולא ישים השתדלותו בו לפי שהנטיה ההיא היא טומאה עולמית (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, סט:). לפי שידוע שהאשה החוטאת תחת אישה אין ספק שדבר מבריח גרם לה לשכחה את השם וענשו לסלק מעליה אימת בעלה ולקנות לה שם רע עולמי בין שכנותיה (שם קכו.). וכן ראו בכל דור ודור לכל אנשי השם הנמצאים בכל דור ודור שילך לפניהם שכלם לתור להם מנוחה עולמית בשלשלת הזמנים העוברים על האדם (שם קל:). הדבר הנעדר אפשרות הגעת התועלת ראוי שידחה דחוי עולמי (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופי ב יג). והסבה בהשתוקקם כל דבר שדעותיהם מבולבלות לא נתישבו עדין על מה שראוי מהענינים העולמיים ואין סברותיהם קימות (שם ג יח). אחר שהשי"ת יועד לישראל בשבועות האלה לגאול אותם מזו הגלות

גאולה שלימה עולמית מ"מ לא מאסם ולא השליכם מיאוס עולמי והשלכה נצחית (ר"י ב"ר אברהם, חזוק אמונה א כח). נבואת משה באמון אין למעלה ממנו והוא אמון עולמי (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים לט). —ב) של העולם הזה, מה שאינו רוחני, weltlich; mondain; worldly, secular: לפי שקצת הטוענים עלינו יבוזונו לפי שבתורתנו לא ימצא בה גמול ולא עונש אלא עולמי (ראב"ד, אמו"ר 39). ובמה שלמטה מזה מן החדושים העולמיים והעתקת המלכיות שיצאו באמצעיים (שם 86). אחר שקנה מן הקנינים העלמיים ומן המתכות והצמחים או משאר הקנינים (ר"י א"ת, הקו' מדו' הכפ' לרסב"ג, ג, הערה שכו). אבל כוחות המדה השנית הן מותרי הדבור ורב חברת בני אדם וכו' והקנאה בהם בקנינים העולמיים וכו' (הוא, חו"ה, עבודת האלהים ה). אך תועלת הבטחון בעולם מהם מנוחת הלב מן הדאגות העולמיות והשלוה מנדנוד הנפש וצערה לחסרון תאוותיה הגופיות (שם, הבטחון פתיח'). לא עמדנו על איזה מלאכה מן המלאכות טובה לנו ויותר ראויה לבקשת הטרף והבריאות והטוב ולא באיזה סחורה ובאיזו דרך ובאיזה מעשה מן המעשים העולמיים נצליח כשנתגלגל בהם (שם ז). ופנו נפשותם ולבותם לעניני תורתם ועבודת אלהיהם לכבודו ורוממותו ולשמור מצותיו וגופותם עולמיות ולבותם רוחניות (שם, אהבת יי' ז). ומישר כלי המחשב ומפנה אותו מכל אשר קדם מהמחשבות העולמיות (הוא, הכוזרי ג ה). אלה דיניו יתברך העולמיים (שם יט). וכאשר יגיע קצו יאֹבד גנו העולמי ויזכור אוצרו ומעשיו ומצאם בלתי מספיקים להיות כופר נפשו וישליט עליו כעס הבורא ויענישהו העונשים המרים עונש נצחי (ר' ידעיה הבדרשי, ספי הפרדס א, אולה"ם ג, 4). ההצלחה השנייה והיא הצלהה רוחנית בחכמת האדם בהנהגת עולמית (רש"ע פלקירא, ראשי חכמי 6). ונתינת עורף אויביהם ואריכות ימים עולמיים ונתינת שובע בארצות מרבוי כסף וזהב (ר' יצחק אבן לטיף, אגר' התשובה 57). כי כל הרעות העולמיות אינן רק מצד מעוט ההסתפקות בני אדם בהכרחי (דוד בן יו"ט בן בילא, יסודות המשכיל ז, ד"א כח). ולא יבקש היותו ראש ופרנס על הצבור בעסקיהם העולמים (פרים. ר דורהן הלוי, מעשה אפד, הקדמ' 5). והיה הכתב באוצר למה שירצה האדם זכירתו בהשתדלויותיו ועסקיו העולמיים (שם ח, 84). לפי ש·יתה תלם ו בכוון אם להתעדנו בעיון ואם להתכבד בו שהם כלם דברים עולמיים (ר"י אברבנאל, נחלי אבוי ד, ד"ה הלמד ע"מ ללמד). ולפי שרוב עסקי האדם ועניניו העולמיים הלא הם להתמדת כבודו (שם, כל המקיים את התורה). כי אין זכרון ארך ימים ושנים לדברים העולמיים אם אין על מה שיסמוכו מאיזה מעשה ופועל עומד (כסאות לבית דוד ד כא, מא.). ולבש בגדים אחרים שלא מהעולמיים מורי הוראה שיצא מדעתו לבחור בחיי הפרישות מעולם הזה (שם ז מב, עט.). והנה כפי מדרגת השפעתם של הימים האלה (שבת ויו"ט) כן הוצרכנו לינתק מן העסק העולמי וכפי איסור המלאכות בהם (רמח"ל, דרך הי' ד ז). והתחילו הנאות העולמיות להתגנב מעט מעט בחיי האיש הישראלי (ר"א נויפלד, שע"י ג, השקפה לטובה, יג.).

*עוֹלָמִית, תה"פ—לְעוֹלָם, immer; toujours; for ever: במי שבא לכלל עוני הכת' מדבר יצא נשיא ומשיח שאינן באין לכלל עוני שקדושתן עולמית (תוספת' שבוע' א ו). הפר לאשתו הפר עולמית הפר לעבדו יצא לחירות משלים נזירותו (מד"ר במד' י).—ובסהמ"א: שומרת יבם שנשאת בלא חליצה אם אין לה בנים תצא מזה ומזה מבעל בגט ומיבם בחליצה ואסורה להן עולמית (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 109). כיון שבנפילה ראשונה לא היתה ראויה לו אע"פ שבנפילה שניה היתה ראויה לו אסורה עליו עולמית (והזהיר ויקרי, פא.). כי יד על כס יה ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית (רש"י, שמות יז טז). לצמתות לפסיקה למכירה פסוקה עולמית (הוא, ויקר' כה כג). בלע המות יכסנו ויעלימנו עולמית מישראל (הוא, ישעי כה ח). ואחרים הוציאו זמנם כולו בגשמיות לבד ויצאו ממנו כאשר באו כלעומת שבא כן ילך והפסידוהו כולו הפסד עולמית (ר"ש א"ס, פי' הר"מ לאבות יט.). נוהג שבעולם אשה ראשונה שאדם בועל אהבתו תקועה בלבו עולמית (חזקוני על התורה, בראשי כט ל).—ואמר המשורר: הלחזות בנעם אדני צמית ולשרת פניו עולמית שובי שובי השולמית (ר"י הלוי, יקרה מיקר). בחרתי היות לך לריע ולעמית ולהיות שמי חרות על לוח ספרך עולמית (עמנוי, מחב', הקדמי).—וביחוד עם שלילה, nimmer, nie; jamais; never: עשו לו (לגוי בשבת) ארון וחפרו לו קבר יקבר בו ישראל ואם בשביל ישראל לא יקבר בו

ע ו ל מ י ת (שבת כג ד). פקח שנשא פקחת וכו׳ נתחרש הוא או נשטתה אינו מוציאה ע ו ל מ י ת (יבמ׳ יד א). הצורם באוזן הבכור הרי זה לא ישחט ע ו ל מ י ת (בכור׳ ה ג). וכולן שחזרו בהן[1] אין מקבלין אותן ע ו ל מ י ת (ר׳ מאיר, תוספת׳ דמאי ב ט). אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות ומעלין ומושיבין אותו עמהם אם יש ממש בדבריו פטרוהו ולא היה יורד משם ע ו ל מ י ת (שם סנה׳ ט ג). קצצה מתכוין ר׳ אליעזר אומר משיולד לו נגע אחר ויטהר הימנה וחכמים אומרי׳ אין לזה טהרה ע ו ל מ י ת (שם נגע׳ ג ה). ד״א מימים ימימה מגיד שאדם צריך לבדוק את התפלין אחת לשנים עשר חדש וכו׳ דברי ב״ה בית שמאי אומרים אינו צריך לבדקן ע ו ל מ י ת (מכיל׳ בא יז). הנושא מעוברת חבירו ומניקת חבירו יוציא ולא יחזיר עולמית (ר׳ מאיר, ירוש׳ סוט׳ ד ד). הוציא לו (לחברו) שם רע אין לו מחילה עולמית (ר׳ יוסה, שם ב״ק ח י). נפל ליד דיין לא יוציא עולמית (ב״מ ז.). ההוצב קבר לאביו והלך וקברו במקום אחר הרי זה לא יקבר עולמית (סנה׳ מז:). כלי נתר אין לו טהרה ע ו ל מ י ת (ר׳ יוסי א״ר אמי, ע״ז לג:). אמר לו הקב״ה (ליעקב) ואתה אל תירא אם אתה עולה אין לך ירידה ע ו ל מ י ת לא האמין ולא עלה (מד״ר ויקר׳ כט). — ובסהמ״א: היעמדו דברי מרדכי האומר שלא ישתחוה ע ו ל מ י ת כי הוא יהודי (רס״י, אסת׳ ג ד). ושופר של תקרובת ע״ז אפילו של גוי לא יצא בו דתקרובת ע״ז הרי היא כמת שאין לה היתר ע ו ל מ י ת (ריטב״א, מסכ׳ ר״ה ג, לט::).

°**עַוְלָן**, ס״ז, מ״ר עַוְלָנִים, עוולנים,—כמו עַוָּל: והנה אשר ימית עצמו בגלל הכעס הנה אינו ע ו ל ן בענין המיוחד (יוסף כספי, קלור ספי המוסר ה, כ״י וטיקן). ואמר (הפלסוף) כי האדם הפועל השווי יקרא שוה והפועל בלא שווי יקרא לא שוה או ע ו ל ן (הוא, קיצור ספי המדות ה, כ״י וטיקן). והמדברים שקר במו״מ שעושים עם גוייה גורמים חילול ה׳ שאומרים הגויים ידוע הדבר שיהודי שקרן כזבן ע ו ל ן (ר״א פאפו, פלא יועץ א יד). — ומ״כ: ורוב העולם כשאיש ואשתו ע ו ו ל נ י ם במעות בלא אונס או בעיוות מאזנים ובעיוות משקלות ובכסף ובמעות גם הבנים רעים באותו עניין (ספי חסידים תתרלא).

[1] [מדברי חברות וכדומ׳.]

°**עַוְלָנוּת**, ס״נ,—כמו עַוְלָה; אמנם הנלקחים ב ע ו ל נ ו ת הם אם הדברים אשר ראוי שתפול בהם המחילה (ר״י מסיר ליאון, נופת צופים ב ו).

עַוְלָתָה, ס״נ—כמו עַוְלָה: חרשתם רשע עַוְלָתָה קצרתם (הוש׳ י יג). תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עד נמצא עַוְלָתָה בך ברב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא (יחזק׳ כח יה-יו). להגיד כי ישר יי׳ צורי ולא עַוְלָתָה בו (תהל׳ צב יו). למען לא ישלחו הצדיקים בְּעַוְלָתָה ידיהם (שם קכה ג). — ואמר הפיטן: ואם ע ו ל ת ה תחפש ותבדק מה נדבר ומה נצטדק (אתה חלקי, סליח׳ לז ע״ת).—כי באמת ישרים דרכי ה׳ ולא עולתה בהם (רכה״ו, יין לבנון, פי׳ אבות ב, כג.).—ועי׳ עַוְלָה, עֹלָתָה.

עָוֹן, עָווֹן, ס״ז, סמי׳ עֲוֹן, עֲווֹן, כנ׳ עֲוֹנִי, עֲוֹנֵנוּ, עֲוֹנְךָ, עֲוֹנֵךְ, עֲוֹנְכֶם, עֲוֹנוֹ, עֲוֹנָהּ, עֲוֹנָם, מ״ר עֲוֹנֵינוּ, עֲוֹנֶיךָ, עֲוֹנֵכִי, עֲוֹנֹת, עֲוֹנוֹת, כנ׳ עֲוֹנֹתַי, עֲוֹנֹתֵינוּ, עֲוֹנוֹתֵינוּ, עֲוֹנוֹתֶיךָ,־נֹתֶיךָ, עֲוֹנוֹתֵיכֶם,־נֹתֵיכֶם, עֲוֹנֹתָיו, עֲוֹנוֹתָיו, עֲוֹנֹתָם,־נוֹ, עֲוֹנֹתֵיהֶם־נוֹתֵיהֶם,—מעשה לא ישר, שלא לפי הצדק, לא לפי התורה והחקים, Sünde; Verbrechen; iniquité, crime; iniquity: ויאמר קין אל יי׳ גדול עֲוֹנִי מנשוא (ברא׳ ד יג). כי לא שלם עֲוֹן האמורי עד הנה (שם יה יו). פן תספה בַּעֲוֹן העיר (שם יט יה). והתודה עליו את כל עֲוֹנֹת בני ישראל ואת כל פשעיהם וכו׳ ונשא השעיר עליו את כל עֲוֹנֹתָם אל ארץ גזרה (ויקר׳ יו כא-כב). כי מנחת קנאות היא מנחת זכרון מזכרת עָוֹן (במד׳ ה יה). הכרת תכרת הנפש ההוא עֲוֹנָה[1] בה (שם יה לא). לא יקום עד אחד באיש לכל עָוֹן ולכל חטאת (דבר׳ יט יה). המעט לכם את עֲוֹן פעור אשר לא הטהרו ממנו עד היום הזה (יהוש׳ כב יז; גס כ). כי שפט אני את ביתו עד עולם בַּעֲוֹן אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בהם ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עֲוֹן בית עלי בזבח ומנחה (ש״א ג יג-יד; גס כ א; ח). ותפל (אביגיל) על רגליו ותאמר בי אני אדני הֶעָוֹן ותדבר נא אמתך באזניך (שם כה כד). עלי אדני המלך הֶעָוֹן ועל בית אבי (ש״ב יד ט.) אל יחשב לי אדני עָוֹן ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם (שם יט כ). ואהיה תמים לו ואשתמרה מֵעֲוֹנִי (שם כב כד). ועתה יי׳ העבר נא את עֲוֹן עבדך (שם כד י). באת אלי להזכיר את עֲוֹנִי

[1] [כך במסורה בלא מפיק.]

ולהמית את בני (מ"א יז יח). הוי גוי חטא עם כבד עָוֹן זרע מרעים בנים משחיתים (ישע' א ד). הוי משכי הֶעָוֹן בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה (שם ה יח). הכינו לבניו מטבח בַּעֲוֹן אבתם (שם יד כא). דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עֲוֹנָהּ כי לקחה מיד יי' כפלים בכל חטאתיה (שם מ ב; גם מג כד; נ א). והוא מחלל מפשעינו מדכא מֵעֲוֹנֹתֵינוּ (שם נג ה). וַעֲוֹנֹתָם הוא יסבל (שם יא; גם נט ג; סד ה). כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עֲוֹנֵךְ לפני (ירמ' ב כב; גם ג יג; ה כה; יג כב; יו י; לא ל; לג ח). אם עֲוֹנֵינוּ ענו בנו יי' עשה למען שמך (שם יד ז). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בַּעֲוֹנָהּ (שם נא ו). הוא רשע בַּעֲוֹנוֹ ימות ודמו מידך אבקש (יחזק' ג יח; גם יו מט; כא כח; כד כג; כח יח; לג כז; לו לג; מג י). ואפרים יכשלו בַּעֲוֹנָם כשל גם יהודה עמם (הוש' ה ה). כל יגיעי לא ימצאו לי עָוֹן אשר חטא (שם יב ט; גם יג יב; יד ב). ישוב ירחמנו יכבש עֲוֹנֹתֵינוּ ותשליך במצלות ים כל חטאתם (מיכ' ז יט). ומשתי את עֲוֹן הארץ ההיא ביום אחד (זכר' ג ט). ורבים השיב מֵעָוֹן (מלא' ב ו). כשל בַּעֲוֹנִי כחי ועצמי עששו (שם לא יא). כי עֲוֹנֹתַי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני (שם לח ה). בתוכחות על עָוֹן יסרת איש (תהל' לט יב). השיגוני עֲוֹנֹתַי ולא יכלתי לראות (שם מ יג). למה אירא בימי רע עֲוֹן עקבי יסבני (שם מט ו). הרבה כבסני מֵעֲוֹנִי ומחטאתי טהרני (שם נא ד). הסתר פניך מחטאי וכל עֲוֹנֹתַי מחה (שם יא). תנה עָוֹן על עֲוֹנָם ואל יבאו בצדקתך (שם סט כח). שת עֲוֹנֹתֵינוּ לנגדך עלמנו למאור פניך (שם צ ח). הסלח לכל עֲוֹנֵכִי הרופא לכל תחלואיכי (שם קג ג). פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתו וימכו בַּעֲוֹנָם (שם קו מג). עֲווֹנֹתָיו ילכדנו את הרשע (משלי ה כב). אם חטאתי ושמרתני וּמֵעֲוֹנִי לא תנקני (איוב י יד). ודע כי ישה לך אלה מֵעֲוֹנֶךָ (שם יא ו; גם יח ה; כב ה; לא לג). מחטאת נביאיה עֲוֹנוֹת כהניה השפכים בקרבה דם צדיקים (איכ' ד יג).—עֲוֹן אבות: אנכי יי' אלהיך אל קנא פקד עֲוֹן אבת על בנים על שלשים ועל רבעים (שמות כ ה). והנשארים בכם ימקו בַּעֲוֹנָם בארצת איביכם ואף בַּעֲוֹנֹת אבתם אתם ימקו (ויקר' כו לט). עשה חסד לאלפים ומשלם עֲוֹן אבות אל חיק בניהם אחריהם (ירמ' לב יח).—עֲוֹן אשמה: והשיאו אותם עֲוֹן אשמה באכלם את קדשיהם (ויקר' כב יו).—עֲוֹן האשה: ותפקד עלי עֲוֹן האשה הזאת (ש"ב ג ח).—עֲוֹן בצע: בַּעֲוֹן בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצף (ישע' נז יז).—עֲוֹנוֹת חרב: גורו לכם מפני חרב כי חמה עֲוֹנוֹת חרב למען תדעון (איוב יט כט).—עֲוֹנוֹת נעורים: כי תכתב עלי מררות ותורישני עֲוֹנוֹת נעורי (שם יג כו).—עָוֹן פלילי: כי הוא זמה והוא עָוֹן פלילים (שם לא יא). גם הוא עָוֹן פלילי כי כחשתי לאל ממעל (שם כח).—ואמר המקונן: גדר ארחות שבילי וגלתה עדת חבלילי כנפקד עון פלילי יום ענו בי עונותי ובושתי מכל עלילותי (אלי עדתי, קינ' ספרד').—מכשול עָוֹן: כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי' נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו כי מכשול עֲוֹנָם היה (יחזק' ז יט). ועי' מכשול.—סר עָוֹן: ויגע על פי (השרף) ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עֲוֹנֶךָ וחטאתך תכפר (ישע' ו ז).—מצא עָוֹן: ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עֲוֹן עבדיך הננו עבדים לאדני (בראש' מד יו). ויאמרו (המצרעים) איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עָווֹן (מ"ב ז ט).—נשא עָוֹן: נצר חסד לאלפים נשא עָוֹן ופשע וחטאה (שמות לד ז). עי' נשא ג.—סלח עָוֹן: וסלחת לַעֲוֹנֵנוּ ולחטאתנו ונחלתנו (שם ט). ועי' סלח.—פקד עָוֹן: ותטמא הארץ ואפקד עֲוֹנָהּ עליה ותקא הארץ את ישביה (ויקר' יח כה). ועי' פקד.—ובמשמ' ענש הֶעָוֹן: וישבע לה שאול ויאמר חי יי' אם יקרך עָוֹן[1] בדבר הזה (ש"א כח י).—ובתו"מ: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון (רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא, אבו' ב ב). וכשמת דיקדקו חכמים על כל מעשיו ולא מצאו אלא עוון אותה העיז בלבד (ירוש' סוט' ט, גני' 221). בעון נדרים מתה אשה של אדם (רבי נתן, שבת לב:). בעון גזל הגובאי עולה והרעב הווה ובני אדם אוכלים בשר בניהם ובנותיהן (שם, ועוד שם, ולג.). גר שבא להתגייר בזמן הזה וכו' ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה (יבמ' מז.). לא נתת לי את שלך אלא שתהא אתה ואביך אוכלין ושותין ומרצין

1) [יש מפרשים כך גם בראש' (ד יג) ועוד מקומות, כמו בדבור נשא עון, עי' להלן; ועי' גם ראב"ע (שם).]

זה לזה ויהא עון תלוי בראשו (ב״ב קלד.). אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע מחול לי על אותו עון שלא יאמרו הר שבכם צפור נדדתו (סנה׳ קז.).—ובסהמ״א: אמ׳ רב פפא אם טועה התנא הזה ואין יודע במה יצאו בעוננו מאחר ארבעת אלפים שנה וכו׳ (תשו׳ הגאו׳ הרכבי מה). ואין לחשוב עוֹן על מי שהתנצל (ר״י א״ח, מבחי הפנינים לרשב״ג 35). דע כי פשע קשה מעון (ראב״ע, שמות לד ז). — ואמר המשורר: הנה העון גרצה ואדני בעמו רוצה ולנפש קצרה וקצה צרי ותעלה ימצא (ר״י הלוי, ירושלים למוניך). וישב במארב עון מריך הרב ועם נפשך התוכח ומעשיך אל תשכח (ראב״ע, תוכחה בפי). היה שערי כמו טורי דיו מעון נער כתבים והן נמחו בשיבתי (יהודה אבן גיאת, מבין ספאים, שער השיר, 124)—עָוֹן השרשי, הנטיה לעָוֹן שירשו בני אדם מאדם הראשון: הפרק השלישי לבאר ענין ההגשמה אשר האמונה והסיבה התכליתית שלה בעניין העוון השרשי אשר קראוה אורגינאל (פרופייט דורלן, ספ׳ כלמת הגוים, הלופה מארץ הגר ג 103). —*ומ״ר עֲוֹנוֹת: מעשה באחד שהיה יוצא ליהרג אמרו לו אמור תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ ו ד). כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עוונותיו (ברכ׳ ה.). שני אלפים ימות המשיח ובעוונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו (דבי אליהו, סנה׳ לז:). למה היה יוסף דומה לצלוחית שהיה עליה פקק ולא היה ריחה ניכר כך כל זמן שהיה בבית אביו לא היו מעשיו נכרין וכיון [שהורק] מכלי אל בלי והלך בגולה בעוונות מיד נכרו מעשיו (מדר׳ שה״ש א ג, גרינהוט).—ובסהמ״א: אם יש תפילין עם עונות בכף מאזנים בעון שפשע ולא הניח תפילין היא מכרעת ואם היה זהיר במצות תפילין כף של זכויות מכרעת (אוצר הגאונ׳ א, לוין 40). שלג הם עונותיו של אדם שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וכשם שהשלג מיד נעשה ממנו מים והולכים לים כך עונותיו של אדם מיד כשיעשה תשובה ימסו למים שנאמר וכו׳ (הגדת עולם קטן, ביהמ״ד ילינק ה).—ואמר הפיטן: אבל עונות אבותינו החריבו נוה וחטאתינו האריכו קצו (אבל, מוסף יוה״כ). כי בעונותינו ובעֲוֹנוֹת אבותינו חסרנו כל אלה (שם).—אנו זקנים ומנהיגים וראשי קהל מדינה פלונית כך היה שבעוונותינו ובעון דורנו גברו היגונות ועצמו התלאות (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות 137). ויש לדעת שהתשובה מפלת כלל העונות ואם יהיו לאדם זכיות ועונות שקול המאזנים נתחייב מדין השכל ומדין התורה (ר״א הקראי, ספ׳ ג״ע, ענין יוה״כ ד, פג:). ואמרנו שהחכמים בהכמה שנו פעם חטא ועברה ופעם עון כי יש הבדל בין חטא לעון החטאים הם בדרכי החכמה שבכל דבר ממנה יש דרך לטוב ודרך לרע וכו׳ והעונות הם בדרכי הבינה שאין בדבר מהן דרך והפוכו אלא דרך אחד לבד (רכה״ו, פי׳ אבות, ג, כג.).—ומ״ר עֲוֹנִים: בכל עת יהיו בגדיך לבנים ותמיד תנקי מעונים (רמב״ע, ערס אענה, דוקס 93). ושער ראש בהתלבן ויזהיר אשר יתלבנו כתמי עונים (רש״ע פלקירא, המבקש יח). — ידבור בַּעֲוֹנוֹת, להביע צער, כמו לדאבוני, ;leider; malheureusement unfortunately: וששאלתם צבור דמצלו תפלת ערבית וקרו ק״ש קודם צאת הכוכבים ולא יכיל איניש לעכובינהו דבעונות כמה קהלות אקילי על נפשיהו בבך (רה״ג, אוצר הגא׳ א, לוין 2). ויירא אני מאד פן ילך ויביא שטר מהבטול הן שיהיה בדרך אמת או בשקר כי בעונות הדבר הזה מצוי (כ״ג ג׳ירונדי, שו״ת מג). ויאמר שמעו שמים והאזינו ארץ כמו שזכירתי פרצה בגבול הזכירות פרץ ועמנואל דודי בעיני לא יוחן כי הוא בעונות שכחן (עמנו׳, מחב׳ יח). אבל אני בעונות שכחן (זכרי׳ בן סעדיה אלאהרי ספ׳ המוסר, מחב׳ יח, כ״י סימני). לאחר שסיימו הלימוד ורצה לילך לביתו קרא האר״י ז״ל למהר״ר אביגדור בנו של הר״ר יוסף לחוץ וא״ל אחיך הקטן איך שלומו א״ל ולמה שואל האדון הוא ישן במטה א״ל בעוונות שהנר סיפר לי שימות (לקוטים מספ׳ תעלומות חכמה, מד:). — וכן הן בְּעָוֹן[1]: אחרי כי הן בעון באנו לגזוז ונמצינו גזוזים (שארית הנחלה, רעב). כי הן בעון מלבד המעוקשים רבו אשר בשם תלמודיים יכנו והם עמי הארץ גמורים (שם רפג). המדבר בגנות חברו ואומר אמת והן בעון אין אדם ניצול ממנו (ר״א פאפו, פלא יועץ, כ׳ קפח). — *עון גליון, כמו און גליון, Εὐαγγέλιον, עי׳ און: אלה בשביון עון גליון[2] ואלה בהגיון שוא קנאוני (סכנו לפוגס, אחבה לבגת ואלה, סדור עבודה בלב).—וכן עֲוֹן פִּלְיוֹן: ועוד כתב להם ספרי כזבים

---

1) [מן תהלי׳ (נא ז).]

2) [בדפו׳ אחרים: עין רעיון, כנראה מפני תקון הבקרת.]

וקרא אותם עו״ן כליו״ן והם סברו שהוא אומר אב״ן גליו״ן כלומר אב ובן (תולד׳ ישוע, 115). וירכב שמעון על העב ויקבץ את אנשי עי אל המגדל וימסור להם את ספר העון כליון ויצו להם לכשיולדו להם בנים שיזרקו על הבנים מים (שם 118). לקיים את דברי העון כליון כחוק אשר נאמר בהעון כליון (שם 126).

ערן׳ ממנו א.מָעוֹן, א.מְעוֹנָה.

עוֹנָה¹), ש״נ, כנ׳ עֹנָתָהּ, סמ׳ *עוֹנַת, מ״ר *עוֹנוֹת— זמן קבוע לדבר מהדברים, ובפרט לתשמיש המטה Beiwohnung; cohabitation: אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועֹנָתָהּ[2]) לא יגרע (שמות כא י). — ובתו״מ: העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום וכו׳ (כתוב׳ ה ו). עונה של תלמידי חכמים אימת אמר רבי יהודה אמר שמואל מע״ש לע״ש (כתוב׳ סב:).—מצות עוֹנָה: למימרא דרבי יוסי מצות עונה לא קיים (שבת קיח:).—ובספהמ״א: נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי הטורח המוטל עליו (רש״י, ברא׳ לב יח). — ואמר המשורר: ולא יגרע אותה שארה וכסותה ומשכב עונתה בקחתו בת אחרים (רסב״ג, אזהר׳, מג:).—*ובמשמ׳ זמן, Zeitabschnitt; saison; season, עוֹנַת הגשמים: משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו (ר׳ אליעזר, תענ׳ א א). המניח קנקנים בראש הגג לנגבן ונתמלאו מים רבי אליעזר אומר אם עונת גשמים הוא אם יש בו כמעט מים בבור ישבר ואם לאו לא ישבר (מקוא׳ ב ז). ביב שהוא קמור ארבע אמות ברשות הרבים אין שופכין לתוכו מים בשבת ותני עלה אם היתה מזחילה מותר עונת גשמים מותר (ירוש׳ כלא׳ ט ב). אם היה שעת דוחק או עונת גשמים אפילו (אבל) על אביו ועל אמו מרבח בעסקיו (שם מו״ק ג א). רבנן אמרי כבר הבר מצוי ועונ׳ הגשמים עברה ועדיין השרב לא בא (מד״ר ברא׳ פב). ואם תאמר תשרי הרי יש בו עונת גשמים הוי בכושרות (שם במד׳ ג).—ושל מים: משכיר אדם עונתו של מים לגוי ומחליף עמו משבת למוצאי שבת ואינו חושש (תוספת׳ מו״ק א ב). ושל בעל שמנע מהם מים שתי עונות דברי רבי מאיר וחכמים אומרים שלש (שביע׳ ב ט). אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו וכו׳ ומרביצין שדהו משתגיע עונת המים שלו (מו״ק א.). — עוֹנַת המעשרות: וכל אילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו (שביע׳ ד י). ושאר כל פירות האילן בעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית (שם ד ט).—של תאנה, של צדיקים: בעל התאנה יודע אימתי עונתה של תאינה ללקוט (והיה) (והוא) לוקטה כך הקב״ה יודע אימתי עונתן של צדיקים לסלקן מן העולם והוא מסלקן (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). התאנה הזו בשעה שהיא נלקטה בעונתה יפה לה ויפה לתאינה (רבי אבהו, מד״ר ברא׳ סב). — ושל ק״ש ותפלה: ולמה אמרו בשוכח כדי שיהא אדם מזרז בעצמו לקרותה בעונתה (ירוש׳ ברכ׳ א ה). הקורא מיכן והילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה הא בעונתה חביבה היא ביותר מדברי תורה (שם שבת א א). ילמדנו רבנו היה רוכב על חמור והגיע עונת תפלה כיצד יעשה וכו׳ (תנחומ׳ תולד׳ א). — ובספהמ״א: ור׳ יהודה והרבה מן החכמים שהיו מתפללין תפלת המנחה בעונתה בין מנחה גדולה ובין מנחה קטנה (ר״ח, אוצ׳ הגאו׳ א, כספ׳, לוין 31).— *עוֹנַת נדרים: קטן שלא הביא שתי שערות וכו׳ ר׳ יוסי אומ׳ אם עד שלא בא לעונת נדרי׳ אין תרומתו תרומה (תנחומ׳ תרומ׳ א ג).—באחד באדר משמיעין וכו׳ ולמה באחד באדר כדי שיביאו ישראל את שקליהן בעונתן (שם שקל׳ א א). חמשה דברים נאמרו בשושבינות נגבית בבית דין וחוזרת בעונתה ואין בה משום רבית (ב״ב קמה.). הכל מודים שאם הוזקקנו לעונתו של שטר ונמצאת עונתו מכוונת בשבת או בעשרה בתשרי ששטר מאוחר הוא וכשר (ר׳ פדת, שם קעא.). ובספהמ״א: ורוב השטרות בעונות היכן משכחינן להו (תשו׳ הגא׳ הרכבי רלח).—*של סְעודה: וכיון שהגיע עונתה של סעודה וכו׳ הלכה ונטלה הפך (של שמן) מתוך הבירה (אדר״נ כז, נוסח׳ ב).—בעונתו נברא העולם לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן (ר׳ תנחומא, מד״ר ברא׳ א, תיאודי׳). שהשקיעה הקב״ה גלגל חמה

---

1) [קָרוב ל־עת שהוא ג״כ כנראה מן שרש ענה. אחרים מחברים אותו עם א.עָנה או אפילו עם ב.ענה, אבל זה נגד השמוש בתו״ם.]

2) [רז״ל (כתוב׳ מז:) אמרו וז״ל: עונתה זו עונה האמורה בתורה וכו׳ רבי אלעזר אומר וכו׳ עונתה אלו מזונות וכו׳ רבי אליעזר בן יעקב אומר וכו׳ ועונתה לפום עונתה תן כסותה שלא יתן חדשים בימות החמה ולא שחקים בימות הגשמים, ע״כ, וכן מכי׳ (משפטים ג).]

בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצנעה (שם פח). — ובסהמ״א: לסוף בא אליהו ז״ל אצלו אמ׳ לו **כבר הגיעה העונה** ליטול מה שנתתי לכם וכו׳ (תשו׳ הגא׳ גנזי, אסף 252). **כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום** שלא **בעונתה** כדי שילין שם (רש״י, ברא׳ כח יא). —*של עסה: ואימתי **עונתה** של עיסה להדבק בתנור הוי אומר בשעה שהוא מוסק (מד״ר ברא׳ י). — מה ראה זה לומר שלא **בעונתו** (פסיק׳ רבת׳, ויהי בעת ספקה״ה). — ובסהמ״א: יובא (הצלף) בשתי **עונות** ביומי ניסן וכו׳ (תשו׳ הגא׳ הרכבי סעמ). היתומה הקטנה שהגיעה **לעונת** הפעוטות שהשיאוה אמה או אחיה לדעתה או שנשאת היא לדעתה היא שיכולה למאן (ר״י ברצלוני, ספר השטרות 27). ומגבין אות׳ (את מס הקופה לפרנסת הדיינים) **בעונתו** כמו ארנונית כדי שיהא מקובץ ומוכן לו (טוחו״מ סנה׳ ט). —וברפואה: ואמנם זמן **עונתה** (של הקדחת) הנה היא מן ארבעה שעות עד כ״ד שעות (קאנון ד א ב כב). הקדחת היומית היא אותה שתקרה **עונתה** ביום ופשירתה בלילה (שם כז). ואמנם אורך **עונת** הקדחת הנה תורה על זמן החולי כי היא כל מה שיהיה ארכה יותר רב הנה היא תורה על תוספת החולי (קבולי גליגוס, כ״י פרים). מהם (מהקדחות) מה שיהיו **עונותיהם** שלישיות ומהם מה שיהיו רביעיות ומהם **שעונותיהם** בכל יום (תרגום פרקי גליגוס, כ״י פרים). שלשי כי ראוי שיהיה הרופא חכם ונבון כמו שהעיד גליאינו בעצמו בבוא החולה לפניו מהות הליחה המחליאה אותו ואז ידע בנקלה **סדר העונות** העתידות להקיף בחולי ההוא ועתותיו וכו׳ שאם יכיר הליחה המחליאה אותו היא אדומה ידע **שהעונות** הבאות משלשי לשלשי וכו׳ (אפוריסמי אבוקרט יב, כ״י ברלין). ותהיה (קדחת יום) **עונה** אחת לא תשוב ופעמים נראתה אותה **העונה** ב׳ ימים או ג׳ ולא יותר (כרבוני, אורח חיים בקדחת יום, כ״י ביהמ״ד סכטר). שהקאה משובחת בתחלת כל קדחת מפסקת וביותר בקדחת רביעית וטוב לעשותה שעה אחת שהן שתים קודם **העונה** (טוביה כץ, מעשה טוביה, משמרת הבית הקדמ׳ ז). — ואמר הפיטן: רוממה בחנינה כי געה **עונה**[1] ועת לחננה (זכור אה, יוצ׳ שבת זכור). סלה יסכית תחנה בכל עת ובכל **עונה** ויתקימו ברננה (אל מתנשא, יוצ׳ שבת שקל׳). כטל חיים במושבו כיורה ומלקוש **בעונתו** (Elbog., Stud. 115). עוד היום בנוב לעמוד עד געה **עונת** פסח (אומץ גבורותיך, מחזו איטלי קג.). — ואמר המשורר: ומנער בחר רע אמנה אשר תמצא בכל רגע **ועונה** (רמ״ג, לקוטי קדמוניס 62). וגלות נבעלות ומקוות ותעלות עליהן אילות כאילות היערים בכל **עונות** ערגות ואין להם פוגות לרות הערגות בסים מגרים (דונש, דעה לבי חכמה). וענין בפרחים ומעשה פתוחים מכוסים כירחים **בענת** עבורים (ר״ש הנגיד, באשמרת ערב). ויען בכל **עונה** אשר אבינה לבבי לדרשהו בצר לי ענה (הוא, אהלל). אך אם יבואון אויבים נגדו ויורו אז הלא יברח אלי קול תילה אחד בכל **עונה** הלא אליו רשות ידלג בכל בית באחד סלה (ראב״ע, אשיר בקולי שיר, כהנא א, 155). בשעה מעולה **ועונה** מהוללה ויד ושם ותהלה ומלוי כל שאלה וכו׳ לחתן ולכלה ולכל הקהלה הנקהלה (נוסח כתוב׳, כ״י בריטי מוזי, מובא בסוף ספ׳ רפואות להרמב״ם, גראסבערג 62). — ובשתי המשמ׳ יחד: אני אוקיר כבודי משאול מאנוש חסדו לפי רגע **ועונה** אבל ממי יהי בן מה בלבי ולא ימנע שאר וכסות **ועונה** (רמב״ע, התרשיש ט ל-לח). — ומספר קבוע של ימים: איזו היא זקנה כל שעברו עליה שלש **עונות**[1] סמוך לזקנתה (נדה א ה). כמה **עונה** נותנין לה ר״ש בן לקיש אמר נותנין לה **עונה** בינונית שלשים יום (ירוש׳ שם ב ג). תינוקות שלא הגיע זמנה לראות וראתה ראייה ראשונה ושנייה דייה שעתה שלישית מטמאה מעת לעת הפסיקה שלש **עונות** וראתה דייה שעתה (תוספתי נדה א ח). — ובסהמ״א: בר״א בוסת שאינו קבוע והוה לה בפחות **מעונה** בינונית אבל **עונה** בינונית שהיא לשלושי׳ יום הרי הוא לה כוס׳ קבוע לדבר זה (רשב״א, תורת הבית ז ב, קסס). — וחלק קבוע של מעת לעת: הפולטת (שכבת) זרע ביום השלישי טהורה ד״ר אלעזר בן עזריה רבי ישמעאל אומר פעמים שהם ארבע **עונות** פעמים שהם חמש פעמים שהם שש (מקוא׳ ח ג). ראתה ועודה בבית אביה ב״ה אומרים כל הלילה שלה ונותנין לה **עונת** שלמה וכמה **עונה** שלמה פירש רבן שמעון בן גמליאל לילה וחצי יום (נדה סה.). וכמה **עונה** א״ר חייא בר

---

1) [חגיעה העונה.]

1) [ואמרו שם בגמר׳ (ט:). וז״ל: כמה עונה אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה עונה בינונית שלשים יום ורבא אמר רב חסדא עשרים יום ולא פליגי יבו׳, ע״ב.]

אבא א"ר יוחנן או יום או לילה וכו' אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן חצי יום וחצי לילה וכו' ולא פליגי וכו' (שם סה:). חכמים תיקנו להן לבנות ישראל שיהו בודקות עצמן שחרית וערבית וכו' וזו הואיל ולא בדקה הפסידה **עונה** (ר' יהודה אמר שמואל, שם ד:). נדה לזו בית הלל אומרים כל הלילה שלה רבן שמעון בן גמליאל אומר נותנין לה **עונת** שלמה חצי יום ולילו (תוספת' שם ט ח). ואם יצאת מקצת **עונה** ראשונה משלימים לו מקצת **עונה** ששית (ר' עקיבא, ספרא מצורע זבים פרק ו).—והלק של שעה: ארבע משמרות בלילה **העונה** אחת מעשרים וארבע בשעה והעת אחת מעשרים וארבע **בעונה** והרגע אחת מעשרים וארבע בעת (רבי, תוספת' ברכי' א ג). דבר אחר הצור התקיף תמים פעלו פעולתו שלמה אם כל באי העולם ואין להרהר אחר מעשיו אפי' (**עונה**) [עולה] של כלום (ילק' דברי' תתקמג).—ואמר הפיטן: **ועונות** היום חמש מאות ושבעים ושש רגעי **העונה** **כעונות** כל היום (אז כאיש, יוצ' שבת שקל').

ב. **עוֹנָה**, ש"נ, מ"ר עונות, כנ' עוֹנֹתָם, — כמו מענה, מענית: באותי ואסרם ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עוֹנֹתָם[1]) ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה ארכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב (הוש' י י-יא).

ג.* **עוֹנָה**, ש"נ, מ"ר עונות,—כמו ענוי, יסורים: ואת זו **עונה**[2]) של מדבר גם זאת זו **עונה** של בעל פעור ואף גם זאת זו **עונה** של מלכי האמורי (ספרא בחקתי פרק ח). כי אין חרצובות למותם ובריא אולם לא הרהרתים בחלאים ולא צביתים **בעונות**[3]) אלא ובריא אולם עשיתים בריאים כאולם (מד"ר ויקרי יז).

---

[1]) [כך הקרי, והכתיב: עינתם, ופרש ר"א מבלגנצי לשתי מענות שלהם. וכן רד"ק, וז"ל: כמו מעניתם והם חרישות האדמה הנקראות גדודיי ותלי העפר מזה ומזה נקרא תלמי', ע"כ. וריב"ג פרש שהתבה שלנו היא בינ' פועלות מן ענה במשמ' חרש, כלומ' הורשות. ורש"י מפרש כנראה ע"פ הכתיב כמו עֵינַיִם, וז"ל: דימה יסוריהם לפרה שמייגעין אותה בחרישה ואסרוה בעול המחרישה וסימלוני העול נוקבין ויורדין אחד מכאן ואחד מכאן אצל שני עיני השור, ע"כ. ועי' עין. והשבע' והפש' והירונ' נקדו: עֲוֹנֹתָם, ועי' עוד בפרושו של וויינקופ, הוצ' כהנא.]

[2]) [אולי זה מן א. עוֹנָה.]

[3]) [עי' מתנות כהונה.]

עִוְעֵף[1]),—פ"י, בלבל, ואמר הפיטן: סוגה עועו מוגיה סוף כדנג למוגגיה סערה מאנחה להפיגה התאנה תנטה פגיה (אסיק רכן, יוצ' ב פסח).

עִוְעִים[2]), ש"ז, רק מ"ר,—סלוף יעוות, ובהשאלה בלבול, טרוף הדעת, Verwirrung; confusion: יי' מסך בקרבה רוח עִוְעִים והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו (ישעי' יט יד).—ואמר הפיטן: עושקיהם יקניאום ונתנום לשסוף **עועים** יםסכו ויהיו לספוף (חזון תמן, סליחי ה, עי"ה). נבקה רוחם ונבלעה עצתם מסך **עועים** נמסכו להתעותם (תרגלת, יוצ' ז פסח).— דבר המבקש אל העשיר תחנונים ודבר בנחת נשמעים אולי יכנע לבבו הערל וישוב מדרכיו הרעים ויחדש בקרבו רוח נכון תחת רוח **עועים** (רס"ע פלקירא, המבקש טו). בקום עש ורמה עלי עש וכימה לדבר במרמה דבר שוא **ועועים** ושועל חרבות ועורב ערבות בגלגל ערבות יבקע בקיעים (דון שלמה בונאפיד, שירים קלרים, ד"ח פו).

עוּף[3])، ממנו עוֹף, עוּף, *עוֹפְפוּת, *עוֹפֶפֶת, ב. *מָעוֹף, *מְעוּפָה, *מְעוּפִי, *מְעוֹפֵף, *מְעוֹפְפוּת.

עוֹף, ש"ז, *מ"ר עופות,—בע"ח שיש לו כנפים להתרומם באויר ולהעתק באויר ממקום למקום; Gevögel, Vogel; oiseau; fowl, birds (coll.): ותלה אותך על העץ ואכל הָעוֹף את בשרך מעליך (ברא' מ יט). ואת אלה תשקצו מן הָעוֹף לא יאכלו שקץ הם לכם (ויקר' יא יג). וידבר (שלמה) על הבהמה ועל הָעוֹף ועל הרמש ועל הדגים (מ"א ה יג). והיה כעוף נודד קן משלח (ישעי' יו ב). ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ' ה כז).—עוף השמים, כנ' להעופות מפני שהם עפים במרום האויר: ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים (ברא' א ל). והיה נבלתם למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ (דברי' כח כו). ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך לְעוֹף השמים ולבהמת השדה (ש"א יז מד). ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לְעוֹף השמים ולחית הארץ (שם מו). ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה (ש"ב כא י). וכרתי להם ברית היום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש

---

[1]) [פעל נגזר מן עִוְעִים, עי' הערך הבא.]

[2]) [מן היחיד עִוְעֶה, מעקרו עִוְעַו, צורה כפולה מן עוה.]

[3]) [משתף לרב הלשונות האחיות.]

האדמה (הוש' ב כ). אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים (צפני א ג). ראיתי והנה אין האדם וכל עוף השמים נדדו (ירמי' ד כה). והפקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (שם יט ג). בסעפתיו קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה (יחזק' לא ו). נתנו את נבלת עבדיך מאכל לְעוֹף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ (תהלי' עט ב). עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יתנו קול (שם קד יב). שאל נא בהמות ותורך וְעוֹף השמים ויגד לך (איוב יב ז). ונעלמה מעיני כל חי ומֵעוֹף השמים נסתרה (שם כח כא). גם במדעך מלך אל תקלל וכו' כי עוף השמים יוליך את הקול (קהל' י כ).—עוף כנף: ויברא אלהים את התנינים וכו' ואת כל עוף כנף למינהו (בראשי' א כא). — עוף הרים: ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי (תהל' נ יא).— שרץ הָעוֹף, חרוק בעל כנפים geflügeltes Insekt; insecte ailé; winged insect: כל שרץ הָעוֹף ההלך על ארבע שקץ הוא לכם (ויקר' יא כ). וכל שרץ הָעוֹף טמא הוא לכם לא יאכלו (דבר' יד יט).—ואמר בן סירא: אליל בעוף דברה וראש תנובות פריה (ב"ס גני' יא ג). כעוף אחוז בכלוב לב גאה וכמרגל יראה ערוה (שם ל).—ובתו"ם: ומשולש בכתובים [1]) כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו (ב"ק צב:). דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (רבי יהודה, חול' ג א). ואלו טרפות בעוף נקובת הוושט וכו' (שם ג). ואלו כשרות בעוף ניקבה הגרגרת או שנסדקה וכו' (שם ד). סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה וסימני העוף לא נאמרו אבל אמרו חכמים כל עוף הדורס טמא וכו' ר' אליעזר בר צדוק אומר כל עוף החולק את רגליו טמא (שם ו). כל שיש לו אצבע יתירה בעוף טהור כל העוף הדורס טמא (רבן שמעון בן גמליאל, תוספת' חול' ג כב). עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור והטמא אין נקרא אלא עוף בלבד (ר' יצחק, ספרי דבר' קג). עוף שאסור משום נבלה יכול יהא אסור לבשל בחלב ת"ל בחלב אמו יצא עוף שאין לו חלב (ר' יוסי הגלילי, שם קד). עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (ברכ' ו:). עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו (שבת כא.). הלכתא עוף הבא בסימן אחד טהור (חול' סב.). ואמר לך של עוף פלוני וטהור הוא סמוך עליהם (שם סג.). כל עוף הקולט מן האויר טמא (ר"ש בן אלעזר. שם סה.).—עוף של מים: סיפא אתאן לעוף של מים הואיל ואין לו קרום וכו' הואיל וקרומו רך (שם נו.).—ובספהמ"א: ויש מאכלות שהם רעים ואינן כמו אלו והם עוף המים ובני יונה (רמב"ם, דעות ד ו). ודגרה היא קריאה שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו (רש"י, ישעי' לד טו). עשו עוף ראשונה ודג באחרונה צלו עוד בן יונה קנו לו צמוקים (ראב"ע, נדוד הסיר, כהנא א, 30). עוף האניה (שיינהאק, תולדות החיים, מערכת העוף קעו). עוף הגשם (שם קח). עוף הדבש (שם קלד). עוף הזקן (שם קלב). עוף החצוצרה (שם קעח). עוף המות (שם קלח). עוף המלך (שם קסז). עוף המפואר (שם קכח). עוף הנבער (שם קעח). עוף הנחשים (שם קעה). עוף הסוף (שם קסז; גם ברוך ליבדא, ראשית למודים א ו, יז:). עוף הסערה (שם קעו). עוף העדן (ברוך ליבדא, ראשית למודים א ו). עוף העצל (שיינהאק, תולדות החיים, מערכת העוף, קסג). עוף הפטדה (שם קכז). עוף הפלפל (שם קכא). עוף הפרדם (שם קלא). עוף הפשתה (שם קמב). עוף הקרח (שם קכד; גם ברוך ליבדא, ראשית למודים א ב). עוף הרעש (ברוך ליבדא, ראשית למודים א ו).—*ומ"ר: מאה עופות יש במזרח וכולן מין איה הן (אחי בן יהודה, ספרי דבר' קג). העופות כלן נותנין את בניהם תחת רגליהם מפני שהן מתייראין מעוף אחר שהוא פורח באויר (מכי' יתרו ב). שלשה עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות (ביצ' כה:). עופות יש להם קשקשת ברגליהם כדגים (חול' כז.). עופות טהורים קורקבנן נקלף וטמאין אין קורקבנן נקלף (שם סב:). עשרים וארבעה עופות טמאין הן (רב חנן בריה דרבא אמר רב, שם סג.). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעופות טהורין מרובין על הטמאין לפיכך מנה הכתוב בטמאין (רבי, שם סג:). ז' מאות מיני דגים הן וח' מאות מיני חגבים ולעופות אין מספר (אבימי בריה דר' אבהו, שם).—ובספהמ"א: וטלאים ועופות כשהן בעורותיהן וכו' ובשביל העופות ששאלתם שהולכין לשם ואינן תדירין ואין אתם יודעין אם סוגה היא או לא וכו' (גאוניקה ב, גינצבורג 118). השליח השני הוא השור הלך אל שאמור"ך מלך העופות אשר אינן דורסים (ר'

[1]) [עי' ב"ס גני' (יג טו-טז).]

קלוניאוס, בעלי חיים ב ד). עופות האגם רגליהם ארוכות למען אשר יוכלו לעבור בהם לצרכם בבצאת ואגמי מים (סייכהלק, תולד' החיים, מערכת העוף קסג).

עוּף, פ"ע, עָפוּ, עָפָה, עָפוֹת, עוּף, אָעוּפָה, יָעוּף, וַיָּעָף, וַיָּעֹף, תָּעוּף, וַנָּעֻפָה, יָעֻפוּ, תְּעוּפֶינָה,—עָף הנשר וכיוצא בו, נע ממקום למקום בחלל האויר ע"י תנועת כנפיו, fliegen; voler; to fly: כל צפור כנף אשר תָּעוּף בשמים (דבר' ד יז). כצפרים עָפוֹת כן יגן יי' צבאות על ירושלם (ישע' לא ה). ילק פשט וַיָּעֹף (נחו' ג יז). ואמר מי יתן לי אבר כיונה אָעוּפָה ואשכנה (תהל' נה ז). כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יָעוּף השמים (משלי כג ה). כצפור לנוד כדרור לָעוּף כן קללת חנם לא תבא (שם כו ב).—ומלאך וכדומ': וַיָּעָף אלי אחד מן השרפים (ישע' ו ו). וירכב על כרוב וַיָּעֹף (תהל' יח יא).—ובני רשף: כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז).—ובהשאלה לכל תנועה ממקום למקום בחלל האויר, הענן וכדומ': וְעָפוּ בכתף פלשתים ימה (ישע' יא יד). מי אלה כעב תְּעוּפֶינָה (שם ס ח).—ומגלה עָפָה: ואשוב ואשא עיני ואראה והנה מגלה עָפָה[1]) ויאמר אלי מה אתה ראה ואמר אני ראה מגלה עָפָה[1]) ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה (זכר' ה א-ב).—והחץ וכיוצא בזה: לא תירא מפחד לילה מחץ יָעוּף יומם (תהל' צא ה).—ובהרחבה, להליכה מהירה מאד: ופרשיו מרחוק יבאו יָעֻפוּ כנשר חש לאכול (חבק' א ח).—והעין: התעוף[2]) עיניך בו ואיננו וכו' אל תלחם את לחם רע עין (משלי כג ה-ו).—ובמשמ' עָבַר וחלף מהרה: כי גז חיש וַנָּעֻפָה (תהל' צ י). כחלום יָעוּף לא ימצאהו וידד כחזיון לילה (איוב כ ח).—ובתלמוי' בהשאלה, מלהב האש: אין מדליקין בנפט לבן בחול ואצ"ל בשבת וכו' מפני שהוא עף[3]) (שבת כו.).—ובסהמ"א: אם הסופר מכתש סממני הדיו ועף מהן אבק על הקלף וכתב באצבעו על האבק (ערוך ערך אבק). שרף של קטף שהוא עף ואם מעמידו

1) [כך התרגומים ור"י חיוג' והחדשים. ולדעת חז"ל פרושו כפולה, מן הארמ' עיף, עי' עירוב' (כא.) ור"ח שם, וז"ל: פי' עפה כפולה כדמתרגמינן רבוע יהיה כפול ארבעה יהא עיף, ע"כ; וכן רש"י שם. ועי' עוד רש"י כאן וריב"ג בשרשיו.]

2) [כך הכתיב, וא"כ צריך לגרוס עֵינְךָ כמו הקרי בכמה כ"י ובשבע' ובתרגום' והפשט'; ועי' הפע'.]

3) [ונדבק בכותלי הבית ומדליק את הבית (רש"י).]

כנגד הנר אף על פי שמרוחק מיד עף ובא הנר ודולק בו (שם ערך אפרסמון).—ואמר המשורר: וברק ענן אורו כמו ניצוץ עף על פני כוכבי מהליה תשמע שאון רעמו כהוללת ארץ יבקע קול חליליה (ר"ש הנגיד, הכה יחידתי). ואלו אהיה כזבוב ואעוף עלי דודי עקרני בידו (רשב"ג, זמן בוגד). ועל כן ברוח ברחתי ולו יכולתי עפתי פרחתי כי עד מאד סבלתי (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 131). ושחרתיו ואיננו בשכבו בתוך עפר כמו עף עם רננים (ר' שמואל בן עלי, אגר', הרבינ' ב, 76).—ואמר הפיטן: סע ועף בבצע שקלי חשדי ונשאו את רדידי מעלי שדדי (זכרתי מלון, מוס' פרס' שקל'). סחי ים השריץ שבע מאות מיני טהורים וכושר עפים לאין חקר ומספרים (ר' בנימין, אלהינו אלהים אמת, יוצ' שבת ברא', מחז' איטל' א, סג:).

—פוע' יְעוֹפֵף, מְעוֹפֵף, עוֹפְפִי,—א) פ"ע, כמו קל: ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יְעוֹפֵף על הארץ על פני רקיע השמים (ברא' א כ).—ומלאך: שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יְעוֹפֵף (ישע' ו ב).—ובהשאלה לנחש מזדרק במהירות באויר: כי משרש נחש יצא צפע ופריו שרף מְעוֹפֵף (שם יד כט). אפעה ושרף מְעוֹפֵף (שם ל ו).—ובתו"מ: היתה מעופפת[1]) בזמן שכנפיה נוגעות בקן היב לשלח (חול' יב ג). כשהיא רובצת עליהם פרט למעופפת יכול אעפ"י שכנפיה נוגעים בהם (ספרי דבר' רכז).—ובהשאלה: א"ר הונא בר ברכיה משום ר' אלעזר הקפר כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו וכו' ר' שמואל בר נחמני אמר פרנסתו מעופפת לו כצפור (ברכ' סג.).—ובסהמ"א: וזה כי אתה לקחת הכנף בענין ההצטרפות כי לא יהיה אלא למעופף ולא לקחת המעופף בענין ההצטרפות (רלב"ד, אמו"ר 7). נראו אליו כאלו הם מעופפים אל הפך צד מרוצתו (שם 51). והרביעית סימן החכמה הנראה במיני שאר החיים מקטנם ועד גדולם מהם המעופף והשוחה הזוחל (ר"י א"ת, מו"ה, הצתיכה 7). וכנפיהם היו פרודות מהגוף ופרושות למעלה לעופף (רד"ק, יחזק' א יא). עוף אחד היה משוטט ומעופף אחריו והחזיר ראשו לאחוריו וראהו אמר ודאי שליחותא אית גביה רצה לומר שהוא בשליחות (דכך אמת על הזהר, ואלה, כח.). שדרך העופות

1) [ריב"ג בשרש עוף גרס מעפעפת, וכן ר"ש פרחון במחברת הערוך.]

כשנלכדות בפח מבקשות לעופף (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי יב כז). ונוכל להמשיל ולרשום מעלת האהבה כעוף יעופף על הארץ (שלמה חיים חבר טוב, לנצח לדיק, ד:). ואמר המשורר: ולא נחלקה רוחי לעמדה לנגדך מהרה שלחתיה לעופף כאיש דואה (רס״ג, JQR. NS. I, 233). קנינך המלת מעופף ואופן מטפף באונך וכרוב ינפף כנף לעופף בגאונך (יצחק אבן גיאת, קנינך, שער השיר 19). ובנפול עלי עיני תנומה ותרדמה תעופף שנת עיני ותדד תנומתי (רשב״ג, ידידי שעו). חשוב היטב ואחר כן תדבר והבן כי לשון כל איש כמו קן ומליך יעופפו לאזנם ולהם לא יהי על לבך קן (רמב״ע, התרשיש, י לב-לג). לבות בני בין עופפו אל שיר נעים להתבונן יקר חנם ימכרו בהם בני חורים יעבדום שרי זמן חנם (הוא, הנביר נכפלו באורך). הקרן המתהלך יחלק לשתי רוחות והמעופף לעשר משפחות (ראב״ע, אגרת חי בן מקיץ). אני הגבר ממבחר ילדי עבר שוטטתי בכל עבר ועופפתי מים ועד מזרח בלי אבר (ר״י חריזי, תחכמוני כ).—ובהשאלה: החוטאים מהם יקרא מעופף ומהם חולשה (ספ׳ המדות לארסטו ז ע, סבטוב). החטא אשר הוא בלתי נעצב הוא הנקרא מעופף (שם). מהחוטאים אמנם טובים הם נקראים מעופפים (שם י). והנה החוט הנ״ל עם חמשקל יכונה בשם משקל מעופף (pendulum) (ברוך ליבדא, ראשית למודים ב ד). לימודי וכללי תנועת המעופף והמסתעפים ממנו הם רבים ועמוקים עד מאד (שם).—ב) פ״י, בהרחבה, עופף חרב וכדומ׳, עשה בו תנועה מהירה מאד באויר: בְּעוֹפְפִי חרבי על פניהם (יחזק׳ לב י).—ואמר הפיטן: מלך אביון תנומה תעופנו תרדמה תעופפנו תהו ישופנו עד מתי ימלוך (מלך עליון, מוסף ר״ה א).—כי יש מעופף יעופפהו הרוח (ראב״ד, אמו״ר ד). ולנחם לבבי מכאבו בהזכירי חרפת הזמן וטובו ובעופפי חרבי על פני אשר כסו פניהם בחלבם (עמנו׳, מחב׳ א). הנמצא חן בשירות נערבות ותנית כי נגיעיה מהרה הבחרב נעופף על פני איש הכי תופיע עלי נפש נהרה (שם ח).

—התפ׳ יִתְעוֹפֵף,—הִתְעוֹפֵף העוף, עף לו מהרה מן המקום, wegfliegen; s'envoler; to fly away, ובהרחבה גם לדבר לא בע״ח, במשמ׳ עבר וחלף מהרה; הִתְעוֹפֵף כבודו של פלוני: אפרים כעוף יִתְעוֹפֵף כבודם (הוש׳ ט יא).—ואמר המשורר: ובהם חי אשר יצעד וישחה ויתעופף וחפה בבין ארץ ותוך מהמרותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר, כהנא א 196). — ואמר הפיטן: קול ינופפון ויתעופפון עשות חפץ אל נאדר (יקודי אש, יוצ׳ שבת ה אחה״פ).

—הפעי׳ תָּעִיף,—הֵעִיף עינו, הביט במהירות גדולה בדבר: הֲתָעִיף[1]) עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף בשמים (משלי כג ה). — ואמר בן סירא: למענו ברא אוצ[ר] ויעף ע[בי]ם כ[צפורי]ם (ב״ס גני׳ מג יד).—ואמר המשורר: ותשכיבו (את הפרעוש) בלילה האפילה עלי גבי והשחר יעיפו (תחכמוני ז). הלא יתן את לבו כי עשה יעשה לו כנפים הונו ומהר תעיף עינ[2]) בו ואינו (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה ד). לבי הלא ללכת אליו (אל יושר) פעמי מאילת יער ישא ויריץ אף יעיף כנשר (רמח״ל, לישרים תהלה ב).

ב.**עוּף**, ממנו ב.עוּף, עֵיפָה, מוּעָף, א.מָעוּף.

ב.**עוּף**, פ״ע, תְּעֻפָּה, — היה חשך, dunkel sein; être obscur; to be dark: ומצהרים יקום הלד תְּעֻפָה[3]) כבקר תהיה (איוב יא יז). — ואמר הפיטן: תנומה תעופנו תרדמה תעופפנו (מלך עליון, מוס׳ ר״ה א).

ג.***עוּף**, פ״ע, — כמו ב.יעף, עיף: השחיז את הסכין ועף[4]) בא חבירו ושחט אם שהה כדי שחיטה פסולה (חול׳ ב ג). כנסת ישראל אומרת לפני הקדוש ברוך הוא מרוב עונות שלי הצדיקים שבי עפים ומתעלפים (מדר׳ שמואל כג).

עוֹפְפוּת, ש״נ, פעלת העוף, פריחה, טיסה, Flug; vol; flight, flying: כי לא היו בחיות אלא שתים לעופף ושתים לכסות גויותיהן כמו שאמ׳ ושתי׳ מכסות את גויותיהנה ובשתים שהיו פרודות מלמעלה

---

[1]) [כך הקרי ועי׳ קל, ועל פרושיהם של קדמונינו עי׳ ר״י נהמיאש.]

[2]) [בהערות: עיניך.]

[3]) [אמר ראב״ע וז״ל: י״א מסתכל וכן התעיף עיניך בו ואחרי׳ אמרו כי תעופה מן עיפה וזה נכון והענין וכו׳ ובעת החשך תשוב כבקר, ע״כ. ורלב״ג פרש תאיר ותזהיר. ורש״י אמר וז״ל: אפילך כבקר תהיה פ״א תעופה לשון עפעפי שחר שאם הוא לשון אופל היה לו לומר תעופה נקוד בשבא כמו תנופה תקומה תרומה, ע״כ. ובאמת כך מנקדים רב החדשים ע״פ תרגי׳ והפש׳.]

[4]) [נתייגע (רב״י), ורמב״ם מפרש: ונסתלק, כנראה מן א.עוף.]

היתה העופפות (רד"ק, ישעי' ו ב). ענין העופפות וענין הכסוי פרשנו למעלה (הוא, פרוש מרכבה, בסוף יחזקאל). והוא נאמר בדרך השתוף או בדרך המשל לפי שקלות העופפות מיוחסת לנשרים (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידים, ז.). לפי שידוע שהמלאך מתואר בתנועת עופפות כמו שאמר ובשתים יעופף והוא בעל כנפים כמ"ש שש כנפים לאחד (שם מג.). חזק העופפות (העורב) המרבה ללכת בדרך רחוקה המשוטט בקצוות המגיד העתידות (ר' קלונימוס, בעלי חיים ב ז). הנה אני עם גודל גופי ואומץ כחי ומהירות עופפותי עזבתי בתיה' וברחתי מהם אל האיי' הרחוקים ואל ההרי' הרמי' והנשאי' (שם ט). החי לא ינשא על הדבור והעופפות ואמנם ינשא על המדבר והמעופף (רלב"ג, מלחמות ה' ג יב). וכן לא זכרה התורה יסוד האויר הפשוט ואפי' בעופפות העופות אמר על פני רקיע השמים ולא אמר באויר להיותו בלתי מוחש (ר"י אברבאנאל, בראשי' א, ד"ה רוח). ויעף אלי אחד מן השרפים שהוא מלשון עופפות בא בקמץ (הוא, ש"ב כא, ד"ה ותהי עוד מלחמה). ולא היה העופפות לסלוק שכינה (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, חלק שופינו ג). דאה היא ראה שבמשנה תורה ויש לה שני דברים הצריכים לדרוש אחד שרואה מאד מרחוק כאז"ל שיושבת בארץ ישראל ורואה נבילה בבבל ונקרא וולטור והוא שם העופפות השני' שפורחת במהרה להשיג הנדרס (כ"י קארו, תולדות יצחק, סה.). אלופי לא זו הדרך והיא רחוקה מחיי האדם והוא עופפות לשמים בלי כנפים (כתב זרח ג, ספי אילס ליס"ר מקנדיאה י). ומלאכת העופפו' לבני האדם נתפרסם בזמננו והמרגיל עצמו יעופף באויר כאשר על ידי ההרגל ישוט בים כדג (שם, מעין חותם סו).

*עוֹפֶפֶת, ש"נ,—עוף נקבה: שלא יסתכל אדם באשה נאה אפילו פנויה באשת איש אפי' מכוערת וכו' ולא בעוף ולא בעופפת בשעה שוקקין זה לזה (ר"י אבוהב, מנוה"מ א ב ג ב).

עוּץ[1]), עָצוּ, פ"י,—כמו יעץ: והיה כל הראה ואמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת (כמעשה פלגש בגבעה) למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים עד היום הזה שימו לכם עליה עֻצו ודברו (שפט' יט ל). עֻצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל (ישע' ח י). —ואמר הפיטן: לץ בבוא ללוצץ פלץ ונתלוצץ כעץ מתצצים לחצץ כנץ על צפור לנצץ (אז קולץ, יוצ' שבת זכור). סקרת כי למוקש ולצנין יעמד עצת זה לזה שמע במעמד עתיד שקלים מראש הדש ללמד (מעתיק פלוסים, יוצ' שבת שקלי'). בדעת ראשית דרכו עץ אדם למעת (רשפ"ג, באדני ילדקו, עבודה, קונן מעש' ידי גאוי קדמוני' ב, 11). למען ספר שמך עצת חמש מאות מהלך רצת ולסוף בסוף לחמו נפצת וכל שאונו בסאסאה לחצת (בעשר, יוצ' ב פסח). בנין בערכו בי עץ צרכו בשעשוע ברכו ראשית דרכו (אדון אמנני, יוצ' א שבוע'). הטה אלהי אזנך לעצי עצה יחשבו מזימה בל יוכלו (הטה אלהי, קינ').

*עוּצִית, ש"נ,—כנוי לאדום[1]): ראש מבית רשע נמחץ בעץ וזמשים בפסח שתי אלה רגע תביא לעוצית בפסח (אומץ גבורותיך, מהזי איטלי' א, קב.).

*עוֹק[2]), ש"ז, מ"ר עֻקִים, עווקים, עווקין,—שלב של סלם, חוק, Stufe; échelon; step, rung: מקום המרזב בחצר יש לו חזקה מקום קילוחו בחצר אין לו חזקה דבית רבי ינאי אמרו עד ג' עווקין[3]) בכסא (ירוש' ב"ב ג ה). מלמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בבל עולה ע' עווקין[4]) ושל מדי נ"ב ושל יון ק"פ ושל אדום עולה ולא יודע כמה (רבי שמואל בר נחמן, מד"ר ויקרי' כט). לסולם גדול ועטרה בראשו אמר המלך כל מי שיעלה לראשו נוטל העטרה עלה אחד והגיע לשני עוקים ונפל כך השני כך השלישי עלה אחד שהיה בן בינה כשעלה שנים או שלשה עוקים נתמוטטו רגליו התחיל קורא אדני המלך סעדני (רבי פנחס הכהן בר חמא, ילקוט מכירי תהל' יז יד, בשם תנחומא[5]).

*עוּקָה, מ"ר עוקות, ש"נ,—א) כמו עֻגָה ג), עוּגִיָּה, עֻגֶל א): השמן משירד לעוקה (מעשרי' א ז). חצר

---

[1]) [ככר הביאו המחבר בשרש יעץ, וכן רד"ק, אבל ברור שהוא שרש לעצמו.]

[1]) [ע"פ איכה (ד כא).]

[2]) [כך נקד המחבר חֻוק; אחרים מנקדים עֻוק. ואולי צריך לנקד עוֹק כמו שׁוֹר או עוּק כמו שׁוּק, והוא מן עוק, עיק, מפני שדוחקים ורומסים אותו ברגל, כמו כֶּבֶשׁ.]

[3]) [בבבלי (עירוב' עז: וב"ב נט.): חווקין.]

[4]) [כך גם בפסיק' דר"כ (קנא); ובתנחומ' (וילא ז) ובפדר"א (לה) הגרסה: עוקים. ובילק' (בראשי' קכא) הגרסה: חווקים; וכן בערוך. ועי' חֻוק.]

[5]) [עי' הערת גרינהוט.]

שהיא פתוחה מארבע אמות אין שופכין בתוכה מים בשבת אלא אם כן עשו לה עוקה מחזקת סאתים (עירוב' ח ט). (וכן) שתי דיוטאות זו כנגד זו מקצתן עשו עוקה .ומקצתן לא עשו עוקה את שעשו עוקה מותרין את שלא עשו עוקה אסורין (שם יא). מים שאובין ומי גשמים שנתערבו בחצר ובעוקה ועל מעלות המערה אם רוב מן הכשר כשר (מקוא' ד ד). עוקת המערה אין מטבילין בה אלא אם כן היתה נקובה כשפופרת הנוד (שם ו א). עוקה שבחצר מחזקת סאתים אף על פי שנתמלאת מערב שבת שופכין לתוכה מים (תוספת' עירובי' ט יח). מכאן אמרו התבואה משתמרת והיין משתקפה והשמן משירד לעוקה (ספרי במד' קכא). ניקבה העוקה אית תני אין צריך לפוק ואית תני צריך לפוק נתמלאת העוקה אית תני צריך לשפוך אית תני אין צריך (ירוש' עירובי' ח א). בימות הגשמים עוקה מחזיק סאתים נותנין לו סאתים מחזיק סאה נותנין לו סאה (רב נחמן, שם בבלי פח:).—ובספהמ"א: ראובן ושמעון שהיו הולכין מי תשמיש ביתו דרך סילון אל בית שמעון והיו מתקבצים עם מי תשמישו של שמעון בעוקה שתחת הארץ וכשהיו מצטרכין לפנות העוקה אחר שנתמלאה היה אומר שמעון לראובן תן עמי בהוצאה (ר"י אבן מיגש, סו"ת קלב, לשון המתרגם). היתה העוקה פחותה מסאתים שופכין לה במלואה (רמב"ם, שבת טו יז). והיו מימיו נשפכין לעוקה שבקרקע (ר"נ על הרי"ף, שבת יח:). ובקהלתינו עשוים מימי הגאונים הקדמונים ב' עוקות זו בצד זו ושניהם מלאים ונקובים זה לזה נקב גדול (חתם סופר, יו"ד ריד). — ב) החלל שבתוך הושט, בית הבליעה, Schlund; gosier; gullet, עוקת נפש: מי גריסין לעיסת גריסין של פול עוקת[1]) נפש (נדה ט ז). לעיסת גריסין של פול עז עיקת[2]) נפש (תוספת' שם ח ט).—ובספהמ"א: ואמר לנו משום רב האי גאון תרי טעמי עוקת נפש כלומר שכל כך הוא נלעס שכבר עומד ליבלע בתוך עוקת הגרון דהיינו נפש (ערוך ערך חלק). בהאשה פרק ט' בנדה לעיסת גריסים של פול על עוקת נפש פירוש כשילעוס אדם גריסין יפה יפה ולא נשאר בהם כלום אלא הם בעוקת נפשו פירוש כשילעוס בהכנסת בית הבליעה שדומה לעוקה של בית הכד ולעוקת המים (שם ערך לעס).—ג) °במשמ' עגול, וביחוד טבעת של הגרגרת: עיקור מי ששוחט בהמה ועוקר קנה מן הקוע ואין מניח שיעור שתי שעורות מן הקוע אפילו עוקה אחת טריפה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 141).

עור[1]), ממנו עור, עַר, *מְעוֹרֵר, °הֶעָרָה, °תְּעוּרָה.

עוּר, — פעו"י, עוּרָה, עוּרִי, יְעוֹרְנוּ,—עָר פלוני משנתו, הקיץ, עברה השֵנה ממנו, ובהשאלה התחזק ברוחו לעשות דבר, התגבר על רפיונו, על לא חפצו, sich ermuntern, aufwachen, sich erregen; s'éveiller, se réveiller; to awake, rouse oneself: עוּרִי עוּרִי דבורה עורי עוּרִי דברי שיר (שפט' ה יב). עורי עוּרִי לבשי עז זרוע יי' עוּרִי כימי קדם דורות עולמים (ישעי' נא ט). קומה יי' באפך הנשא בעברות צוררי וְעוּרָה אלי משפט צוית (תהל' ז ז; גם נט ה).—וגם לדבר לא בע"ח, במשמ' התחיל לעשות דבר, עָר הרוח, התחיל לנשב: עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני (שה"ש ד יו). — וְלָעִיר: עוּרִי עוּרִי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם כי לא יוסיף יבא בך ערל וטמא (ישעי' נב א). —ולחֶרב: חרב עוּרִי על רעי ועל גבר עמיתי נאם יי' צבאות הך את הרעה ותפוצין הצאן (זכרי' יג ז). —ולדבר מפשט, לכבוד, ולכלי נגינה: עוּרָה כבודי עוּרָה הנבל וכנור (תהל' נז ט). — ובמשמ' העקרית בענין השֵנה: הוי אומר לעץ הקיצה עוּרִי לאבן דומם (חבק' ב יט). עוּרָה למה תישן יי' הקיצה אל תזנח לנצח (תהל' מד כד).—ופ"י, עָר את פלוני, עשה שיקיץ משנתו: לא אכזר כי יְעוּרֶנּוּ[2]) (את הלויתן) ומי הוא לפניו יתיצב (איוב מא ב).—ואמר המשורר: בגדי נקמה לבש באף וחמה עורה למה תישן יי' (ראב"ע, אל אל אקרא). עור מתנומות לשחר צורך וגל תעלומות לפני יוצרך (טוב דל, סליחי' ר"ה, סנוא"ל תמד.). קומי אורי עורי עורי שיר דברי (ר' שלמה אלקבץ, לכה דודי).

—הִפעי. הֵעִיר, פעו"י, הַעִירוֹתִי, הַעִירֹתִיהוּ, מֵעִיר, מְעִירָם, הָעִירָה, הָעִירוּ, אָעִירָה, יָעִיר, יָעַר, וַיָּעַר, יְעִירֵנִי,

---

[1]) [כך גרסת רה"ג, ועי' להלן; ובדפו' חלוקת.]

[2]) [משבש, בדפו': עור עוקת נחש, ג"כ משבש, אבל ברור שהגרסה עוקת היא נכונה כגרסת רה"ג.]

---

[1]) [כך בארמ', ובאשור' אֵיר; והברוהו עם הערב' עִיר עַאר a), קנא.] — [2]) [כך הע' ...]

a) غير غار

תְּעִירוּ,—א) הֵעִיר הָעוֹף קִנּוֹ, היה ער ושמר עליו: כנשר יָעִיר[1]) קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דבר' לב יא).—והֵעִיר על פלוני, שמר עליו, יום ולילה: אם זך וישר אתה כי עתה יָעִיר עליך ושלם נות צדקך (איוב ח ו).—ב) הֵעִיר את פלוני, על פלוני, עשה שפלוני יָעוּר לעשות דבר לפלוני, שילחם בו, שיתגבר, שימצא את לבו לזה: הנני מֵעִיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו (ישעי' יג יז-יח). הַעִירוֹתִי מצפון ויאת (שם מא כה). אנכי הַעִירֹתִיהוּ בצדק וכל דרכיו אישר (שם מה יג). כי הנה אנכי מֵעִיר ומעלה על בבל קהל גוים גדולים מארץ צפון (ירמ' נ ט). הנני מֵעִיר את מאהביך עליך את אשר נקעה נפשך מהם והבאתים עליך מסביב (יחזק' כג כב). קראו זאת בגוים קדשו מלחמה הָעִירוּ הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה (יואל ד ט). הנני מְעִירָם מן המקום אשר מכרתם אותם שמה (שם ז). לא אכזר כי יעירנו[2]) ומי הוא לפני יתיצב (איוב מא ב). הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס והרביעי יעשיר עשר גדול מכל וכחזקתו בעשרו יָעִיר הכל את מלכות יון (דני' יא ב).—ודבר לא בע"ח, מפשט, אהבה, הֵעִיר את האהבה בלב פלוני, עשה שפלוני יתחיל לאהב, שתתחזק אהבתו: השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תָּעִירוּ ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ (שה"ש ב ז).—ואת רוחו של פלוני לדבר, שירצה פלוני בדבר, שיתחיל לעשותו: הֵעִיר יי' את רוח מלכי מדי כי על בבל מזמתו להשחיתה (ירמ' נא יא). וַיָּעַר יי' את רוח זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואת רוח יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואת רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה בבית יי' צבאות אלהיהם (חגי א יד). ובשנת אחת לכורש מלך פרס וכו' הֵעִיר יי' את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו (עזר' א א). ויקומו ראשי האבות וכו' לכל הֵעִיר אלהים את רוחו לעלות לבנות את בית יי' אשר בירושלם (שם ה). וַיָּעַר יי' את רוח פול מלך אשור וכו' ויגלם (דה"א ה כו).—והֵעִיר את רוחו על פלוני: וַיָּעַר יי' על יהורם את רוח הפלשתים והערבים אשר על יד כושים ויעלו ביהודה ויבקעוה (דה"ב כא טז-יז).—וקנאה: יי' כגבור יצא כאיש מלחמות יָעִיר קנאה יריע אף יצריח על איביו (ישע' מב יג).—וחֵמָה, אף: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יָעִיר כל חמתו (תהל' עח לח).—ואמר בן סירא: העיר אף ושפוך חמה הכניע צר והדוף אויב (ב"ס גני' לו ח).—ולֵב, לב: וְיָעֵר כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול (דני' יא כה).—ואזן: אדני יי' נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יָעִיר בבקר בבקר יָעִיר לי אזן לשמע בלמודים (ישע' נ ד).—הָעִיר השחר, במליצה, עשה שהשחר כמו יקיץ משנתו, יתחיל: עורה הנבל וכנור אָעִירָה שחר (תהל' נז ט).—ובמשמ' העקר', הֵעִיר את פלוני משנתו: וישב המלאך הדבר בי וַיְעִירֵנִי כאיש אשר יעור משנתו (זכרי' ד א).—ב) פ"ע, כמו קל: הָעִירָה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי (תהל' לה כג).—ובמדר', פ"י: מי הוא זה שהעיר לבם של מזרחיים שיבואו ויפלו ביד אברהם (מד"ר ברא' מג). ישינים היו אומות העולם מלבא תחת כנפי השכינה ומי העירן לבא לחסות תחת כנפיו אברהם וכו' ואל תאמר לאומות העולם בלבד העיר אברהם אלא אף הצדקה היתה ישינה והעירה כיצד אברהם פתח לו פונדק וכו' (מדר' תהל' קי, בובר).—ואמר המשורר: אם מעשות משפט ישן מעט לעשות כזו וכזו את לבו הלא יער (רא"ע, התרשים א קיג). העיר שחרים לעבדת אל טרם שאול אתך יהי מעיר (ר"י חריזי, הענק קעה). לא הקצנו עד אור הבקר העירנו ונקם לאור היו ונחבוש את חמורינו (ר"י זבארה, שעשוע' ג, דודסון 64).—והעיר את השכל, את הרגש, או לעשות איזה מעשה: ועוד אשמיעך בו ענין מעיר השכל (ר"י חריזי, מו"נ ג יח). שהמושל בנפשו וכו' ויכבוש את יצרו ויחלוק עליו בפעולותיו אל מה שיעירוהו אליו כחותיו ותאוה ותכונת נפשו וכו' אבל החסיד הוא נמשך בפעולה אחר מה שתעירהו תאותו ותכונתו (ר"ש א"ת, שמונה פרקים להרמב"ם ו). הדבר אשר העירני לפרש ספר משלי היה שתי סבות (ר' זרחי' מברצלונה, הספר ג, 65). ויאמר אלי אכול את החזרת טבולה בחומץ כי היא מעירה את התאוה ומכבה להב הכבד (ר"י זבארה, שעשוע' ח, דודסון 82). אלה הענינים העירו או רוחי לטרוח לשם שמים (ר' הלל מווירונה, תגמולי הנפש א). והעירה (התורה) היחידים לחקור על האמונה המיוחד להם בדברים האלה (ר"א דילמדיגו, בחינת הדת 5).

1) אולי זה פעל אחר עיר [ויותר נכון שפרושו יעיר את קנו.]

2) [כך הכתיב, ועי' קל.]

וכשראה משה שישראל פשעו בענין העגל והיו חיבים כליה על פי הדין והשם העירו לבקש בעדם (כ״א בכי אליה הקראי, עץ חיים מא). — ובפרט הֵעִיר בדברים לשים לב לאיזה ענין: ובעשות מה שהעירונו אליו שם לשוב אל שני ספרי ר׳ יהודה (כ״י א״ח, הסרפ׳ לריב״ג, הקדמי). וכשמעירים את בעלי הטובות להכיר אופני יתרונם ומגלים להם מה שנעלם מדעתם מהם יגדל שבחם ותרבה הודאתם (הוא, חו״ה, הבחינה, פתיח׳). וכבר זכרתים והעירותי עליהן כמה שנזדמן לי מן הכתוב (שם, הבטחון ג). הנה העירות על מקום ספק ואין אצלי בו ספק (הוא, הכוונה׳ ד טו). וכבר בארנו בחבורינו התלמודיים כללים מזה הענין והעירונו על ענינים רבים (ר״מ א״ח, מו״נ פתיח׳). ואמנם העירותיך על זה שלא תרומה שהנה אפשר שישימך לחשוד אדם יום אחד בספק שיספקהו על חדוש העולם (שם ב כג). ולא חדלתי בעוד חברתך עמי בבוא זכר פסוק או דבר מדברי חכמים המעיר אל ענין מופלא לבאר אותו לך (כ״י חריזי, שם פתיח׳). אבל כשנבאר לו המשל ההוא או נעירהו להבין כי הוא משל (שם). לפי שאינו בא לגזור פירוש או מאמר לא בפסוקים אלה ולא באחרים אבל להעיר עליהם (כ״י בכי אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמ׳, ד). יש בקצת פירושין בביאור ברייתא של לשבות דברים מבולבלים שאני צריך להעירך בהן דרך קצרה (המאירי, יומי א, יא:). ושהעירו אח״כ להיות זהיר בעשית המצוות וכו׳ ושהעירות אח״כ בעשית המצוות ומניעת העבירות וכו׳ (הוא, פי׳ אבות ב א). כבר העירותי אל מציאות התכלית האחרונה שהיא תכלית התכליות (כ״י אבן לטיף, סעה״ש, השער ב, 104). והנה העיר בזה כי הקנינים מהחכמה וכו׳ (רלב״ג, משלי כ כא, ד״ה נחלה מבהלת). והרמב״ם בספר מורה הנבוכים פרק ל״ה ח״ב העיר על היות הנס הזה בערך ישראל לא בערך הגלגל (כ״י אברבנאל, יהוש׳ י, השאלה השלישית). — ובספרות הקראים: אודות הדברים העירותני שנראים לפי דעתך שהם נוטים מדרך הישרים (מנחם גיגלי הגולה, לקו״ק, נספחי׳ 47). ועוד יש לחוש במאמר זה החכם איך לא חשש להעיר מה הסבה (כ״א בכי אליה הקראי, עץ חיים מא). כבר העירונו בפתיחת עניננו זה כי התורה בנויה באמצעות הנבואה לפי חכמת המבטא ילפי בחינת הדבור (כ״א הקראי, ג״ע, ענין שחיטה יע, לד.). — הֵעִיר הערה: ואלה חוקרין ומביאין ראיות ומעירים הערות רבות כדי למצא דברים המקובלין ההם (כ״י בכי אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמי ג:).

—נפעי, נֵעוֹר, יֵעוֹר, יֵעֹרוּ, יֵעוֹרוּ, — א) נֵעוֹר מהשֵׁנה, שסרה השֵׁנה ממנו: ויעירני (המלאך) כאיש אשר יֵעוֹר משנתו (זכרי ד א). ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שמים לא יקיצו ולא יֵעֹרוּ משנתם (איוב יד יב). —ב) בהשאלה, נֵעוֹר לעשות דבר, כמו קל: הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יֵעוֹר מירכתי ארץ (ירמ׳ ו כב). ומלכים רבים יֵעֹרוּ מירכתי ארץ (שם נ מא). יֵעוֹרוּ ויעלו הגוים אל עמק יהושפט (יואי ד יב). הס כל בשר מפני יי׳ כי נֵעוֹר[1] ממעון קדשו (זכרי ב יז). והסער: וסער גדול יֵעוֹר מירכתי ארץ (ירמ׳ כה לב).—וכתו״מ: נתן בידה והיא ישנה נעורה קוראה והרי הוא נטה (גיטי ח ב). הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי וכו׳ הרי זה מתחייב בנפשו (ר׳ חנינא בן חכינאי, אבות ג ד). הגונב כיסו של חבירו והחזירו לו כשהוא ישן וניעור והרי הכים בידו אם מכיר את שלו פטור ואם לאו חייב (תוספת׳ ב״ק י לו). אי זהו קטן וכו׳ ר׳ יוחנן אמר כל שהוא ניעור משנתו וקורא אימא (ירוש׳ סוכ׳ ב ט). מעשה כר״א ורבי יהושע שהיו באין בספינה והיה ר״א ישן ור׳ יהושע נעור נזדעזע ר׳ יהושע וניגער ר״א (ב״ב עד:). כשניעור אביו משנתו נכנס והוציאה (מד״ר דברי א). וכיון שנעור משנתו בקש להרוג את כל עבדיו (שם אסת׳ ג).—ובמשמ׳ נתעורר ונתחזק: מצא מין את מינו וניעור[2] (ע״ז עג.).—ונוֹעַר במקום נֵעוֹר: מתוך שהוא ישן על מיטה כפויה הוא נוער בלילה (בשם ר״ש בן לקיש, ירוש׳ ברכ׳ ג א). הנוער משנתו צריך לומר בא״י מחיה המתים (דבי רבי ינאי, שם ד ב). בשעה שהיה דוד ישן בלילה תולה הכנור במטתו והיה נוער משנתו בחצי הלילה ונוטלו ומקיש בו (פסיק׳ רבתי, ויהי בחצי הלילה).—ובפהמ״א: עלו בהן (בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שחרבו) עשבים תולשין אותם ומניחין אותן במקומן כדי שיראו אותן העם ותעור רוחם ויבנום (רמב״ם, תפלי יא יא). אבל תהיה ניעור ונזהר בענין השכל לרדוף אחריו (ר׳ זרחיי מברצלונה, פי׳ משלי ו, השחר שנה ב, 210).—ואמר המשורר: בני בסל חצות ליל ישנים ומשנה בני שבל נעורים (רמב״ע, התרשיש ח ד).

1) [לדעת ריב״ג הוא מן א.נָעַר, עי׳ בשרשיו (שרש נער); Opuscules, הוצ׳ דרנבורג (עמ׳ 98-99 ועמ׳ 258). וכן דעת ר״י קמחי, עי׳ רד״ק (שרש נער).]

2) [רש״י: נתחזק וניתוסף איסורו.]

—פוע׳, עוֹרֵר, עוֹרַרְתִּי, עוֹרַרְתְּךָ, עֹרֵר, עוֹרְרָה, תְּעֹרֵר, תְּעֹרְרוּ, תְּעוֹרְרוּ,—כמו הִפע׳, עוֹרֵר את פלוני מהשֵׁנה, ובמליצה את המתים: שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עוֹרֵר לך רפאים כל עתודי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים (ישע׳ יד ט).—ועוֹרֵר את פלוני על פלוני, לאיבה, למלחמה: וְעוֹרַרְתִּי בניך ציון על בניך יון ושמתיך כחרב גבור (זכר׳ ט יג).—ועוֹרֵר אהבה וכדומ׳: אם תעירו ואם תְּעוֹרְרוּ את האהבה עד שתחפץ (שה״ש ב ז).—וגבורה: לפני אפרים ובנימן ומנשה עוֹרְרָה את גבורתך (תהל׳ פ ג).— ומדנים: שנאה תְּעֹרֵר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י יב).—והספד על מת: יקבהו אררי יום העתידים עֹרֵר לויתן (איוב ג ח).—עי׳ לויתן.—ובהשאלה מליצית, עוֹרֵר את פלוני, הביאו מאין לַיֵשׁ, עשה שיתהוה, הולידו: תחת התפוח עוֹרַרְתִּיךָ שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך (שה״ש ח ה).—עוֹרֵר חנית, שוט, הניף, הניף על פלוני: והוא עוֹרֵר את חניתו על שלש מאות חלל (ש״ב כג יח). ועוֹרֵר עליו יי׳ צבאות שוט כמכת מדין בצור עורב (ישע׳ י כו).—ובתו״מ: לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (מו״ק א ה). והיה יצרו מקטרגו ואומר לו דוד דרכן של מלכים להיות השחר מעוררן ואת אמר אעירה שחר (ירוש׳ ברכ׳ א א). היודע מספרכם הוא יעורר אתכם (ר׳ חייא בשם ר׳ יוחנן, שם ט ג). דבר שהוא בטל דבר תורה מעורר[1]) את מינו ליאסר (ר׳ יוסי, שם תרומ׳ ה ז). זהו שאמר הכתוב שנאה תעורר מדנים וגומר שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהן שבשמים עוררה להן דיני דינין (מד״ר ויקר׳ ז). אוכיחך ואערכה לעיניך תרין אמוראין חד אמר אעורר כל לעיניך וחד אמר אסדור כל לעיניך (שם דבר׳ א). ויצא משה למחנה ישראל והיה מעורר אותם משינתם (פדר״א מא).—וכמו ערר. ערער: מכיון שערר עמו ג׳ שני׳ הראשונו׳ עוד אין צריך לעורר עליו (חיה בר רב בשם רב, ירוש׳ ב״ב ג ג). ועי׳ מעורר. —ובסהמ״א: לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתי ומנשקתו (רש״י, שה״ש ח ה). המחשבה והחכמה אשר עוררוהו לדבר כדי להביא הנחשב מתהו אל ממש בדרך שב״ע וחכמה מעוררים הבינה ליצירה (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה, כב:). המרכיב זכר על נקבה שאינו מינו בין בבהמה בין בחיה ובעוף וכו׳ אבל אם העלם זה על זה בלבד שעוררן בקול מכין אותו מכת מרדות (רמב״ם, כלא׳ ט א). לא תעורר אשה על מת שלח שלשים יום קודם לחג (הוא, אבל יא ו). אבל אם יונח האיש ההוא המוכן במזגו אל זאת המעלה מבלתי למוד כלל ולא יעורר כחותיו ישאר סכל בלי ספק (ר״ש א״ת, שמונה פרקים להרמב״ם ח). אמר אם לא אהיה אני בעצמי המעורר נפשי למעלה מי יעירה שאין לו מעורר מחוץ (הוא, אבות ה). והיה מנהג אחד מן הפילוסופים בשבתו בבית משתה היין אמר לקראת בעל המוסיקא עורר הנפש לקראת כחתיה הנכבדות מן הענוה והיושר וסבר הפנים (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסו׳ א יח). אמנם באלה הענינים שרוחך עוררתני ובהם הזכרתני והעירותני (מכתב גיגלי הגולה, לקו״ק, כספתי 48). וזאת היתה הסבה הראשונה אשר עוררתני בראותי התלמיד החשוב הנזכר שולח ידיו בפרי עץ הדעת טוב ורע (ר״י ב״ר יהודה לנדא, האגור, הקדמ׳, ג.). (הפרק) הרביעי בעת שהיו הכהנים מעוררין אותו אחר שהניחוהו זקנים אלו והלכו להם (המאירי, יומ׳ פתיח׳). ורז״ל חכמי האמת יודעי הצפונות אשר דבריהם כדרבונות הביאו על זה מאמר מעורר נפלא ריחו כשמן הטוב מורק (בחיי, בראש׳, ו.). ומעלים אותה למעלה ומעוררין עמה נחש קדמוני הלויתן נחש עקלתון שיעלה ויעורר קללות נמרצות (ר׳ אליהו די וידאש, ראשית חכמה יג, כח.). כבר קדם לנו בפרקים העוברים שכל אלו הענינים שאנו עושים בימים הללו (בימים הנוראים) הנה הם לעורר המדות העליונות (ר״מ אלבילדה, ראשית דעת, לט.).—ועוֹרֵר בדברים לשים לב לדבר: לכן חוייב שנעורר על טבע מהו ועל מה יאמר באמת ועל מה יאמר בהעברה (ראב״ד, אמו״ר 3). וכשנבאר לו המשל ההוא או נעורר על היותו משל ימלט וינצל מן המבוכה ההיא (ר״ש א״ת, מו״נ פתיח׳). וככר בארנו בחבורי ספרינו בתלמוד כללים מהענין הזה ועוררנו על ענינים רבים (ר״י חריזי, שם פתיח׳). והנה אעורר אותך על עומק מחשבות אריסטו ופליאת השגת שכלו (שם ב כ). ואני המעורר אין מחשבתי שישיג שכלי אפילו כטיפה מן הים באמתת הענין (ר״א הלוי מברצלונה, ספ׳ החנוך, תל, קעז.). ואחר שעוררנוך על זה יש לנו לעוררך על היות אלקים שם הבא אחר שם י״ה כמו שביארנו למעלה (ר״י גיקאטיליא, גנת אגוז, א, יג:). וכן הוא ענין המחקר

1) [עי׳ נפע׳ למעלה (ע״ז ע״ג).]

שמעוררי' הלבבות להניע הרעיונים בסברות וראיות עד שישיגו מהם המבוקש (המאירי, הקדמי' למשלי). ומכל אלה הדברים אשר עוררנוך עליהם יש לך להקיש על כל מה שתמצא בתורה מענין אוהב ואויב נגדו ית' (ר"מ אלדבי, ש"א א, ט:.)—ואמר הפיטן: סיבר טוב עם הנשמעה עורר בעבור התשועה (ר' ינאי, גנזי שכטר ג, דודסון 23). את ישיני מערות את תעורר בתפארות בעבור רווח לצרות בניך להציל ממאירות (Kahle, Masor. d. West., יג). |עו]רר ערי מקטרי מפטמי פיטומי בושם ערוגה (שם יד).—ואמר המשורר: שירה הדשה שוררו ואהבה ישנה עוררו וביבשה עברו ואת אויביהם כסה הים (ר"י הלוי, מי כמוך). אהבה עוררו כי הנה גמלות יעוררו חן למאהבי ונקמה לעזבי כי נוטר לאיבי אני ונצר חסד לאהבי (הנ"ל, יה למיחלים). וכבנות יענה אבל אסדר וקינתי ונהיתי אעורר (ד"ש יהודי מצרים וא"י ב, מן 15). וכן אמר המשורר לכל איש אשר תאותו עליו עורר (ר"י זבארה, שעשועי, דודסון 10).

—התפעל', הִתְעוֹרֵר, הִתְעוֹרְרִי, הִתְעוֹרַרְתִּי, יִתְעוֹרֵר, — הִתְעוֹרֵר לעשות דבר, כמו קל: הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קומי ירושלם (ישעי' נא יז). ואין קורא בשמך מִתְעוֹרֵר להחזיק בך (שם סד ו).—הִתְעוֹרֵר על פלוני, לאיבה, להרע לו: ישמו ישרים על זאת ונקי על חנף יִתְעֹרָר (איוב יז ח).—ובמשמ' שמח על דבר: אם אשמח בפיד משנאי וְהִתְעֹרַרְתִּי כי מצאו רע (שם לא כט).—ובמדרי': עורי צפון זו העולה שהיתה נשחטת בצפון מהו עורי דבר שהיה ישן ומתעורר (מד"ר בראשי' כב). עתיד הקב"ה להתעורר עליך ולשלם לך כל צדקות שעשית (רב חייא בר אבא, שם עט). קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה כבושה בין ישראל לבין אביהם שבשמים מיום שיצאו בני ישראל ממצרים ועד שנה שנתעוררה עליהן בימי יחזקאל (שם ויקר' ז). עורי צפון לכשיתעוררו הגליות הנתונות בצפון יבאו ויחנו בדרום (שם ט). לכשיתעורר גוג ומגוג שנתון בצפון ויבא ויפול בדרום וכו' לכשיתעורר מלך המשיח שנתון בצפון ויבא ויבנה בית המקדש (שם שה"ש, עורי צפון). חייך שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש (המן) ומאבדו מן העולם (שם אסת', ויאמר המן). והקב"ה אומר בני התעוררו עלי לפי רצונכם (מדר' תהל' קיט). ומשנפלו ארמיים בדבר אלישע לא עמדו אלא שנתעוררו בימי אחז ונפלו (סדע"ר כ). —ובסהמ"א: ויהי מקץ מאתים וה' שנה ויתעוררו מלחמות גדולות ועצומות בין בבל ובין רומניים בים וביבשה (יוסיפון יג). אמר להם חוני המעגל התחת אלהים אני להסיר מלחמות שהתעוררו ברוב עונות וחטאות (דברי מלכי בית שני [1]).—ודע שמן הכח המדמה הזה יבאו שלשה ענינים האחד הוא השגת תכונת המוחשי' והרכבתם וכו' והג' הוא שמתעורר להרחיק הדבר המזיקו ולכוין אל הנאות לו (ר"י א"ת, כוזר חמ ג). ומפני שהמסכים לעשות דבר יתעורר לעשותו בקימה נאמר לכל מי שיתעורר לאיזה ענין שהוא קם (ר"ש א"ת, מו"נ א יג). שמעלות המדות כולם ימצאו לחלק המתעורר לחלקי הנפש (הנ"ל, אבות ג). וכן הוא ידוע אצל הפילוסופים והרופאים שהנפש המתעוררת היא בלב והלב חדרה וכליה אליו תיוחס (שם). ולפי שהמלאך והבהמה אין תולדותם שוה על כן יתעוררו מלחמו' גדולות בגוף האדם כל ימי חייו (סמ"ג, הקדמי' למצוות עשה).—כֹּחַ מִתְעוֹרֵר: והמזג היותר נאות הוא אשר לו תוספת על מה שזכרנו שני כחות והם בשלוח השגה והנעה ושניהם יעבדו כח בו בהם יברח מן המזיק ויקרב אל הערב והוא יקרא כח מתעורר (ראב"ד, אמו"ר 26). לפי שמין האדם צריך למלאכות רבות אשר לא ישלמו אלא בכח השכל המעשי הראשון שהוא באמת כח המדמה ומכח המתעורר והזכרנו אותו למעלה (ר"י א"ת, כוזר חמ 7). והמתעורר הוא הכח אשר בו ישתוקק האדם ויבקש דבר או יברח ממנו (רש"ט פלקירא, המעלות ג, 37). והם ז"ל לקחו ריע בדרך דרש מגזרת רע ובשלא יאמן הרע ההוא יפרד הדל ממנו גם אחיו שהם הכח המדמה וכח המתעורר וכח ההרגשה (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמיד', כה:). לפי שהחלק השכלי שהוא החלק הנבחר מחלקי הנפש הוא המלך וכו' כי הוא משל לכל ההנאות הגופיות שאינן כלל לחלק הזה רק לשאר חלקי הנפש והם המרגיש והמתעורר (שם קל.). הכח המתעורר כשיהיה לדבר הערב נקראת תאוה (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים עה). -הוקשה לי זה ימים הכתוב הזה וכו' ונתעוררתי עתה מפני שראיתי בזה הפרק אמר רבי אבהו וכו' (רשב"א, תשו' ס). ואל תתמה כי כבר נתעוררת אתה לדעת כי אין בכל פרטי המצו' מצוה שאינה רומזת אל עניני החכמה (שם לד). כי הלב הוא המרגיש והמתעורר מכל האברים (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי כג עז). שכל הרואי' הערתו

---

[1]) [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

בפתיחת דבריו יכיר כי בו דברים נעלמים ויבין עצמו להתעורר לתת לב בהבנתם (המאירי, פי׳ משלי, הקדמי). ויש מהם שהוקדשו שיתחלקו הפירות לבד ושאר הקרן קיים ביד הגבאי ועכשו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל (ר״כ גירונדי, סו״ת ב). ראובן ושמעון ולוי נתחברו והתעוררו לעבור הים ולהתקרב לארץ ישראל (שם לח). ואדרבה נראה שהיתה דעתו קרובה אצל רבי חיים הנז׳ שבחר בו להיותו סופר עמו מזולתו אמת הוא שר׳ אברהם נתעורר לשאול הספרות בעד עצמו (בר ששת, סו״ת קלה). והיה מי שהתעורר ראשונה .התחיל לכתב בחכמה הזאת הגאון רבינו סעדיה (פריפוט דוראן הלוי, מעשה אפד ח). וכאשר באו ב׳ כתות הראשונות בתוך הכתבים כי הם נתעוררו מזה כאשר הוזכר בלשון הרב (ר״מ בר שמואל נכתויה, מכתב, אגרי קנא׳ יח). וכתב אפלאטון צריך האדם להתרחק מהחשק כי הוא תקוה מתעוררת בלב ויתקבצו בו כחות מן התאוה (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פא:). וכשמעי הדברים האלה בלהות בעתתני ורוח קנאה הציקתני ונתעוררתי ללמוד בספרים החיצונים (שם ח, קז:). ואפשר שהתעורר לזה מהמלחמות אשר ראה (ר״י אברבאנאל, מ״ב יד א). אלא נתעורר בזאת ההשגה (ר״א בר׳ אליה הקראי, עץ חיים מא). ותמר התעוררה ותאמר (מאפו, אהבת ציון י). — ובמשמ׳ שם לבו לדבר, העיר הערה, פרש: ודי למתעורר שיתעורר אל כלל הכוונה ואל עיקר הענין ואין צורך גדול לפרטים (ר״ש א״ת, יקוו המים ג, 149). וזהו מה שיראה שצריך להתעורר עליו בתשובת הרב (ר׳ חסדאי קרשקש, אור יי׳ ג א ד). ראו להתעורר מה היתה הסיבה להודיע סדר הקבלה (המאירי, פי׳ אבות פתיחה). הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר וצריך להתעורר על אמרו מגלה סוד מכסה דבר ולא אמר בשניהם סוד או בשניהם דבר (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, לב:). ומה שאמ׳ בקליפווי דטמיר׳ דבולא התעורר מאד על מלת בקלפויי (הרקנטי, פי׳ התורה, ד::). יש לך להתעורר על מה שעוררתיך כבר כי כל הדברים העליונים בהגלותן נגלה בעולם השפל דוגמתם וכפי ההתעוררות הנעשה למטה כך נעשה למעלה (שם, י::). ונתעוררו רז״ל על מלת ויזכור מפני שהמבול בא בכח מדת הדין וכו׳ (שם, כח יט:). ומצאתי שרבותינו זכרונם לברכה נתעוררו במדרש רות על מה ששואלין העולם לפי סוד העיבור היאך חיה נשמתו והיכן (שם, וישב לד:). ועם היות דבר פי חכם חן הנה לא התיר הספקות אשר הערותי ולא התעורר לתת הסבה למה סדרו חכמינו ז״ל שמות חלקי כתבי הקדש בזה האפן תורה נביאים כתובים (ר״י אברבאנאל, פי׳ נביאים ראשונ׳, הקדמי). והרלב״ג לא התעורר אליה כלל (שם, מ״ב יג יג). וכבר התעוררו המפרשים למה נזכרו כאן הדברים האלה (שם שפט׳ ב ז). ראוי שתתעורר במ״ש הרב וכו׳ (הוא, מו״נ ב לז). ראוי שתתעורר שפרש (הרמב״ם) ראשונה המאוחר בדברי אריסטו שהוא דעתנו ופירש באחרונה מלת שכלנו שזכר אריסטו ראשונה (הוא, שמים חדשים עיון א). וכבר נתעוררו חז״ל ואמרו שבשביל יחיד שעש׳ תשובה כגון זו מוחלין לכל צבור (רמ״ע מפאנו, חקור דין א יד, אמרי טהורי). ולהיות נשמתם צרורות בצרור החיים למעלה ולא להיות למטה הרי נרא׳ שאין זה מה שהתעוררנו עד עתה ולא מה שאומרי׳ רוב אנשי העולם (אבקת רוכל ב, א). וראוי להתעורר בכוונתו ראשונה בקשר אומרו ראש דברך אמת עם אומרו וה׳ אלקים אמת וכו׳ (ר״מ אלבילדה, ראשית דעת, לב.). דע שכבר התעורר על זאת המבוכה בעל מאור עיניב גם אחרים זולתו (דוד גנז, נחמד ונעים פט). תחלה יש לנו להתעורר על אמרו קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ (ר״י מוסקאטו, נפוצ׳ יהודה לח). — ואמר המשורר: ולבי יתעורר להשיב ולברר דבר המשתרר עלי כל הפתרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה). מי יעמד בצר להשיב צוררים כי יערימו סוד ויתעררו (רסב״ג, בימי יקותיאל). אתעוררה אתגברה על שורה משחוררה פה פערה על סוערה ואחברה שה פורה לי שברה לא אזכרה חסד נעוריה (ראב״ע, איפה בכי). אמצת המחצבת מדוכא מחלל בכן יתעוררו הגליות לנואי מכלל גורי צמח ומרשעת תאמלל (פיוטים ושירים, גנזי שכטר ג, דודסון 76). כאשר חרדתם ונתעוררתם ועזרתם בהונכם בנפשותיכם כן תחרדו וכצפור ממצרים ותתעוררו לבוא לירושלים (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 157). התעוררי התעוררי כי בא אורך קומי אורי (ר׳ שלמה אלקבץ, לכה דודי). ותכל נפש דוד עליו נכמרו רחמיו כי נחם על אמנון ואהבתו התעוררה (שלום הכהן, כיר דוד 320).

—הפעי, *הוּעַר, —שהעירו אותו: ותהר ותלד בן ותקרא שמו ער שהוער מן העולם (מד״ר בראש׳ פה). — ובסהמ״א: אריות נוסו כי אריה הוער לשמר פליטת

כרם זו (קטע מזמן הגאוני, ספדיאגס, הכפר 72). הועד מקדם וממזרח הובא וצדק לרגלו נקרא ונתוה זהר תועים מדרך תועבה חשכם מאש ולהבה (בנימין, אהבת עזות, סליס׳ ס עי״ם).

עוֹר¹), ס״ז, כנ׳ עוֹרִי, עוֹרֵנוּ, עוֹרוֹ, עֹרוֹ, עוֹרָהּ, עוֹרָם, עֹרָם, מ״ר עוֹרוֹת, עֹרֹת, כנ׳ עֹרֹתָם, — הקלפה העליונה שעל פני הבשר בבע״ח, Fell; peau; hide, עור של בהמה וחיה: ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (בראש׳ ג כא). ואת עֹרֹת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו (שם כז יז). וְעֹרֹת אילים מאדמים וְעֹרֹת תחשים (שמות כה ה). ואת בשר הפר ואת עֹרוֹ ואת פרשו תשרף באש (שם כט יד). ואת עוֹר הפר ואת כל בשרו (ויקר׳ ד יא). ושרפו באש את עֹרֹתָם (של השעיר ופר החטאת) ואת בשרם (שם יו כז). וכסו אתו במכסה עור תחש (במד׳ ד ח). — ובפרט עוֹר מעֻבד, Leder; cuir; leather: מכל כלי עץ או בגד או עוֹר או שק (ויקר׳ יא לב). או בשתי או בערב לפשתים ולצמר או בְעוֹר או בכל מלאכת עוֹר (שם יג מח). לכל אשר יעשה הָעוֹר למלאכה וכו׳ ושרף את הבגד וכו׳ או את כל כלי הָעוֹר אשר יהיה בו הנגע (שם נא-נב). וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו (במד׳ לא כ). איש בעל שער ואזור עוֹר אזור במתניו (מ״ב א ח). — ועוֹר אדם Haut; peau; skin: כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לְעֹרוֹ במה ישכב (שמות כב כו). וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עוֹר פניו (שם לד ל). אדם כי יהיה בְעוֹר בשרו שאת או ספחת או בהרת (ויקר׳ יג ב). ובשר כי יהיה בו בְעֹרוֹ שחין ונרפא (שם יח). ונתתי עליכם גידים והעליתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עוֹר ונתתי בכם רוח וחייתם (יחזק׳ לז ו). ואשר אכלו שאר עמי ועוֹרָם מעליהם הפשיטו (מיכ׳ ג ג). עוֹרִי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב (איוב ל ל). בלה בשרי וְעוֹרִי שבר עצמותי (איכ׳ ג ד). צפד עוֹרָם על עצמם יבש היה כעץ (שם ד ח). עוֹרֵנוּ כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב (שם ה י). — ומשל, עור בעד עור: ויען השטן את יי׳ ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (שם ב ד). — לבש בשרי רמה וגוש עפר עוֹרִי רגע וימאס (שם ז ה). עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני (שם י יא). בְּעוֹרִי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בְּעוֹר שני (שם יט כ). — ובתלמו׳: פורסין עור של גדי על גבי שידה תיבה ומגדל (רבי שמעון בן ננס, שבת עז א). אין נותנין את העור לפני הדורסין (ב״ם, ביל׳ א ח). עולה שנשחטה שלא לשמה אע״פ שלא עלתה לבעלים עורה לכהנים אחד עולת האיש ואחד עולת האשה עורותיהן לכהנים (זבח׳ יב ג). מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השרפה (רבי חנינה סגן הכהנים, שם ד). כלי עץ מאימתי מקבלים טומאה המטה והעריסה משישופם בעור הדג (כלים טז ג). אלו עורות טמאין מדרס עור שחשב עליו לשטיח עור סקורטיא עור קטבוליא עור החמור עור הכתן עור הכתף עור הרופא עור העריסה עור הלב של קטן עור הכר עור הכסת מדרס עור הסרוק עור הסורק ר׳ אליעזר אומר מדרס וחכמים אומרים טמא מת (שם כו ה). עורות בעל הבית מחשבה מטמאתן ושל עבדן אין מחשבה מטמאתן (שם ח). כתבו (את הגט) וכו׳ על עור כרישין על עלי בצלים וכו׳ המקרע על העור כתבנית כתב פסול הרושם על העור כתבנית כתב כשר (תוספת׳ גיט׳ ב ג-ד). היכה באחר ידו בנייר בפינקס בעורות שאינן נעבדין ובטומוס של שטרות שבידיו נותן ארבע מאות זוז (שם ב״ק ט לא). עור שבפני חמור אף על פי שיש בו חמשה על חמשה טהור שאינו אלא חיפוי (שם כלים ב״ב ד יב). כרים יוצאין לבובין שהוא נותן עור מכורסינין כנגד לבו והוא מתרים כנגד חיה (ירוש׳ שבת ה א). ולא פרה בעור הקופד שהוא נותן עור קופד בין דדיה בשביל שלא תינק את בנה (שם ג). השף את העור על גבי העמוד חייב (שם ז ג). שהספרים נכתבין בשתי עורות ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא בעור אחד (שם מגיל׳ א יא). אחד עור בית הפרסות ואחד עור הראש של עגל הרך ואחד עור של תחת האליה וכל שמנו חכמים גבי טומאה אלו שעורותיהן כבשרן להביא עור בית הבושת (ר״ש בן יהודה משום ר״ש, חול׳ כה:). — בית הָעוֹר: והרגל של ימין בשמאלו ובית עורו לחוץ וכו׳ של ימין בימינו של שמאל בשמאלו ובית עורן לחוץ (תמי׳ ד ג). — ובספהמ״א: וטלאים ועופות כשהן בעורותיהן (גאוניקה ב, גינלבורג 118). חפיפית בל׳ ישמעאל וקובה והוא דבר שמתכנס על העור מן הטינוף (ר״ח, שבת עז:). בפ׳ במה טומנין בשלחין פי׳ עורות שגלושין נוטל צמרן ועדיין לא נעבדו (ערוך ערך

¹) רק בעברית? [בפונית: ערת (לידזבר׳ 346).]

סלם). אין לנו להביא ראיה לשאר עורות מעולה שפרט בה הכתוב לבדה מפני שלא הוצרכנו ללמוד על שאר עורות מה תהא עליהן אלא על של עולה בלבד (רש"י, זבחי קג:). וכמו מחתך העורות מהעור הבא לידו יעשה נעלים טובים (ספ' המדות לאריסטו, א ז, סטנוב).—ושל אדם: וכמו שברא בעולם ארץ עבה וקשה וארץ לחה ורכה כן ברא באדם בשר ועור (ר' שבתי דונולו, חכמוני, פי' ספ' יצירה א, סד::). ואית דמפרשי עורו עור האדם ממש (רש"י, נזיר, נא:). הנה כל הכחות המשנים החלקים מכחות הטבע הנה הם המתחדשים לעצמו ב' עורות כמו שני עורות האצטומכא ושני עורות המעים ושני עורות הרחם עם מה שהוא עליו (פרקי משה, כג::).—ואמר הפיטן: שמלת עורו ימהר יפשוט (הכהן הגדול) וירד ויטבול ויעל ויסתפג (ר' יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, מעשי ידי גאונ' קדמוני' ג, 6). עורנו יועם כהם בקרץ וגויתינו שמנו בארין אז תרצה הארץ (איכה אספתי, קינ'). ותשחטהו (את בנה) ותפשוט עורו ובשרו עשתה כבשר זבחים לנתחיה לשנים עשר נתחים (ר"י נג'ארה, אלה אזכרה, עולת חדש כה). לחש ידיד תמים לאביו לחש קום אב מהרה מותה לי תחש קומה פשוט עורי כמו עור תחש לי אונך האטם כפתן נחש (הוא, כפסי לך תערג, עולת חדש מו).

ב.**עוּר**[1], ממנו ב.עוּר, עֵירֹם, עָרוֹם(?), מָעוֹר, א.מַעֲרֹם.

ב.**עוּר**,—קל לא נמצא.

—נִפְעַ', נֵעוֹר, תֵעוֹר, נגלה ונעשה ערום, entblösst werden; être à nu; to be bare: עריה תֵעוֹר[2] קשתך שבעות מטות אמר סלה (חבק' ג ט).

ג.**עור**, ממנו עִוֵּר, עָוָה, עִוָּרוֹן, עַוֶּרֶת.

עִוֵּר[3], ש"ז, מ"ר עִוְרִים,—א) אדם שאין עיניו רואות, Blinder, aveugle; a blind person: מי שם פה לאדם או מי ישים אלם או חרש או עִוֵּר הלא אנכי יוי' (שמות ד יא). לא תקלל חרש ולפני עִוֵּר לא תתן מכשול (ויקר' יט יד). ארור משגה עִוֵּר בדרך (דבר' כז יח). והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש הָעִוֵּר באפלה (שם כח כט). לא תבוא הנה כי אם הסירך הָעִוְרִים והפסחים (ש"ב ה ו). ואת הפסחים ואת הָעִוְרִים שנאו נפש דוד על כן יאמרו עִוֵּר ופסח לא יבוא אל הבית (שם ח). ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עִוְרִים תראינה (ישעי' כט יח). אז תפקחנה עיני עִוְרִים ואזני חרשים תפתחנה (שם לה ה). החרשים שמעו וְהָעִוְרִים הביטו לראות מי עִוֵּר כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עִוֵּר כמשלם וְעִוֵּר כעבד יוי' (שם מב יח-יט). צפו עִוְרִים כלם לא ידעו (שם נו י). נגששה כַעִוְרִים קיר וכאין עינים נגששה (שם נט י). והצרתי לאדם והלכו כַּעִוְרִים כי ליוי' חטאו (צפנ' א יז). וכי תגישון עִוֵּר לזבח אין רע (מלאכ' א ח). יוי' פקח עִוְרִים יוי' זקף כפופים (תהל' קמו ח). עינים הייתי לַעִוֵּר ורגלים לפסח אני (איוב כט יה). נעו עִוְרִים בחוצות נגאלו בדם (איכ' ד יד).—ובתו"מ: עור בין סומא בשתי עיניו בין סומא באחת מעיניו (בכור' מד.). הקב"ה מצוה על העורים שאין יסורין גדולים מהם וכו' וכשיבא לרפאות העולם אינו מרפא תחלה אלא העורים וכו' ומי הן העורים הדורות הללו שהולכות בתורה כעורים (מדר' תהל' קמו).—ובספה"א: ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים (ראב"ע, ברא' כה לד). כי כל מה שיאמרו בהם הכל דרך אומדות והשערות כעורים מגששים קיר בחשכה יתהלכו (ר"מ אבן גבאי, עבודת הקדש, סתרי תורה א).—ואמר המשורר: דמות פקחים והם עורים וחרשים בפה רחב ובלבבות סגורות (ר"י הלוי, התמיר בזקנים). יהי ראש לבית אבות כיולדיו ויחיה עדי יחזו עוריו אשר בו ישברו (ר"י חריזי, תחכמוני כ). אשוב אני עור ולא יחשבו עוד רעיוני על דבר תפארת (עמנו', מחב' א). ומשל: המאשים לסכל כמאשים לעור (משלי חכמים לא). אין ראות העין מועיל כשהלב עור (דברי מוסר, בסוף ספר המבחר למולכו, 52).—ומעי עִוֵּר: תועלת המעים העליונים וכו' והשלשה התחתונים האחד הוא מעות ונקרא עור יש לו פתח אחד ממנו יבא לו פסולת המאכל (ר' מנחם בר זרח, צידה לדרך, א יג, כד.). עי' מעי.—ב) ת"ז, איש עִוֵּר: איש עִוֵּר או פסח (ויקר' כא יח). הוציא עם עִוֵּר ועינים יש וחרשים ואזנים למו (ישעי' מג ח).— מ"ר נק' עִוְרוֹת: לפקח עינים עִוְרוֹת לחוציא ממסגר אסיר (שם מב ז).

---

1) [קרוב לערה, ערר; בערב' עַוְרָה a), עֶרְוָה.]

2) [ענין גלוי וכו' נפע' מנחי העין (רד"ק).]

3) [כך בארמ', ובערב' עַוַר b), היה בעל עין אחת; בכוש' עוֹר, היה עִוֵּר. לדעת יוסף הלוי פרושו העקרי אדם שעינו מכסה בעור, עי' REJ XI, 67.]

a) عورة b) عور

—ובסהמ״א: ופקח עיני העורות להבין ולהורות בדין אשה זו וכו' (ר' בנימין זאב, סו״ת א בסוף). — *ומ״י עֻוְּרָה: ויאנח העם אנחת חללים ורואים תמיד בעיניהם את המות והממית לא ראו על כן קראו למות ההיא מות עורה (יוסיפון ספה). — וְעִוֶּרֶת: הקנקן ריקן בלי יין והגבינה נגובה בלי זין והגברת עורת בלי עין חגרת ונשברת צעדה עלי עין (רא״בע, בירי ענין, כהנא א, 13). אחר אשר עין הזמן עורת כי לא יחלק טוב לאישים טובו (עמנו', מחב' א). והרביעי הוא המעי הנקרא עיוורת הסתום (אסף הרופא, כ״י מינכן, 35:). כשיוספר על האבן שהיא משוללת הראות או שאינה רואה לא יחוייב מפני זה היותה עורת כי דרך השלילה בלתי מורה על נושא מוכן לזה ולזה בדרך ההעדר (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג ג).—ג) שם מפשט, עצם המום [1]: וכי יהיה בו (בהבכור) מום פסח או עִוֵּר כל מום רע (דבר' יה כא).

עָוַר, קל לא נמצא.

—פע', עִוֵּר,—עשה שיהיה עִוֵּר, blenden; aveugler; to blind, make blind: ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני צדקיהו עִוֵּר ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבל (מ״ב כה ז).—ובהשאלה, עשה שלא יראה: ושחד לא תקח כי השחד יְעַוֵּר פקחים ויסלף דברי צדיקים (שמות כג ח). לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד כי השחד יְעַוֵּר עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים (דבר' יו יט).—ובמדר': ונטל קרן הודו מבין עיניו ועיור את עינו עד כאן עלתה למשה (מד״ר דבר' יא). לזה (לצדקיהו) עוורו עיניו ולזה (לשמשון) עוורו עיניו (תנחומ' אחרי א).—ובסהמ״א: כי היה מנהג מלך פרס כל מי שמיקל מלכותן מעוורין עיניו (ערוך ערך פרס). ויאמר המלאך (אל טובי) מי שעור אותך ממאור עיניך הוא ירפאך כי צדיק אתה (ספ' טוביה ה, סבסטי' מונסטר). ובאפל אז נפשם לפי חרב דכאה לא עוד עורו עינם עתה שוא ורמיה (מיכל, הריסות טריא).—ובהשאלה: התעו כהני מצרים את המון עם ארצם ויעורו את עיניה' באמונות וחזיונות שוא וכזובות (סייכסק, תוה״א, העוף כא, קסז).

-פעֻ', *עֻוַּר, עֻוְּרוּ: אך עורו עיני עם אוניהם נאטמו (שם).

—התפ', *הִתְעַוֵּר, נִתְעַוֵּר—נעשה עִוֵּר: כנשבע זה צדקיהו וכו' ונתעורו עיניו וכו' כאשר שבועה ירא זה שמשון וכו' ונתעורו עיניו (תנחומ' אחרי א). — ובסהמ״א: שמי שעומד במקום מלך פרס ושואל איזהו חשוב הוא איש מלחמתו מכת עין תוחבו ובאילו תובע עיניו להתעוור (ערוך ערך פרס). מי שיבחר אחת משתי הדעות אם מפני גידול או לתועלת אחת מן התועלות הוא יתעוור מראות הנכונה (ר״ם א״ת, מו״נ ב כג).

*עוֹרָה, ש״נ,—כמו עור: כי בחמשי יום המקולל לערב

משחשיכה הלך ר' יצחק בר' אלעזר מבלויש והיה משקה סוסו בנהר והיה נושא את עורה ווירא בחיקו שהיה מביאה מבית עירון אחד ונשמט אחד משולי העורה שקורין פאו והיה נראה מתחת סרבלו ובא גולייר אחד גם הוא להשקות סוסו וכבואו ראה סוס הגולייר לובן העורה וקפץ לאחריו ולא היה יכול להביאו במים (QGID II, 32).

עִוָּרוֹן, ש״ז,—מום העִוֵּר, Blindheit; cécité; blindness.

יככה יי' בשגעון ובעִוָּרוֹן ובתמהון לבב (דבר' כח כח). ביום ההוא נאם יי' אכה כל סוס בתמהון וכו' וכל סוס העמים אכה בַּעִוָּרוֹן (זכר' יב ד).—ובמדר': אין צער גדול ואין יסורים גדולים וקשים כעורון עינים (מדר' תהל' קמו). — ובסהמ״א: וזה נקרא כניעה מדרך ההסכמה אבל על דרך האמת הוא דלות הנפש ועורונה (ר״י א״ת, חו״ה, הכניעה ג). והרביעי חשבונו עם נפשו בגודל טובות האלהים עליו בהערתו אל מה שיש בו חיותו בשני העולמים בתורה נכבדת נאמנה להסיר עורונו ולבער סכלותו (שם חשבון הנפש ג). כי העורון העדר ומציאותו אמנם יהיה בדבר שיהיה מטבעו להיות בו הראות והראות הוא הקנין (ר' זרחיי ברצלונה, פי' מש"ל, השחר שנה ג, 224). רק הוא שולל הראות ממנה עם היות שאין מדרכה קבול הראות והעורון (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג ג). — ואמר המשורר: בשכחו אני אחל וטובו לא איחל כי אפס שברון וזאת יורה עלי כי לא שקר מלי ואין בם עורון (מנחם בן סרוק, אדוני, שער השיר 1). מה לי עוד בתבל לולא שאת עורוני (רשב״ג, כתר בקראי). — ואמר הפיטן: טהור עין פקח עין לענוי שלח אורך והאר עורוני (פסוקי רב, קונטרס הפיוטי' 47). ממרום השמיע נלאתי מעון והכני בעורון ובשגעון ופקד עלי עון נוב וגבעון (איכה ישבה מבללת,

---

1) [לדעת כל המפרשים הוא כמו משפ' א) או ב).]

קי׳). — *ומ״ר עִוְרוֹנִים: שלח אלהים השכל אליה לפרוש כנפיו עליה ולהאיר באורו עורוניה ולרוות במימיו צמאוניה וכו׳ (ר״י חריזי, תחכמוני, הקדמה).

עַוָּרוֹת, ס״נ, — כמו עִוָּרוֹן: והייתי עור ד׳ שנים וכל אחי וקרובי עצבים על עורות עיני (ספ׳ טוביה ב, קבעני נויבויער). ובעת אשר היית קובר את המתים אני הייתי עמך ונסה אותך יי׳ בעורות עיניך כי יי צדיק יבחן (שם יב).

עוֹרִי, עוֹרִית, ת״ז, מ״ר עוֹרִיִּים, — של עוֹר, מטבע העוֹר: אם יהיה הגבול בכמו גדר או ירקון או גרב ובכלל לסבת דברים העוריים (קלאזון ז ג א לו). הוא נעצוץ גבוה כשלש אמות גדל באגמים הוא וקליפתו הם עוריי (לעדעראַרטיג) ויקלעו ממנו כלים שונים הזקים (סייכהאָן, תולדות הצמחים ג מו). ועליו גדולים ועבים מטבע עורי פריו עגולי ואדום (שם מז).

עַוֶּרֶת, ס״נ, — כמו עִוָּרוֹן: כל מום לא יהיה בו (בהקרבן) עַוֶּרֶת או שבור או חרוץ או יבלת (ויקר׳ כב כא-כב).

עִישׁ[1]), ממנו עוּשׁ.

עוּשׁ פ״ע, עוּשׁוּ, — כמו עור (?): עושו[2]) ובאו כל הגוים מסביב ונקבצו שמה הנחת יי׳ גבוריך (יואל ד יא). — ואמר המשורר: באו לגן עדן מתים וגעו בעין דעת ועין החיים ואל תשתעו עושו ובואו תמצאו דעתו מקור חיים ובלעדיו כדוב תפגעו (ראב״ע, גבהי ספקים). קרבו רומי קשת משמאלים מימינים עושו ובואו כל נושאי המגנים (עמנו׳, מחב׳ א). עושו זריזים ובו בתי זמירות בנו כי המקרה יהי מך בעצלתים (עמנו׳ פרנקים, מתק שפתים, מבוא 16).

— הִפעי׳, *הֵעִישׁ, קִבֵּץ ואסף: גיא החסיף... גורניה באסיף להעיש ולהאסיף... וגם לו בכסיף עד פה תבוא ולא תוסיף (Elbogen, Stud. 176).

1) [הברוהו החדשים עם הערב׳ עָ׳אתַ a), סבאית עות, עָוָר, וקרוב לעות.]

2) [ת״י והשבע והפש׳ תרגמו: הֵאָסְפוּ, כנראה לפי הענין; וע״פ זה מפרש רש״י: מן עשת ברזל המכונס יחד, ע״כ. וראב״ע ורד״ק מן עָשׁ, עַיִשׁ. קבוץ של כוכבים. ואמר ר״א מבלגנצי, וז״ל: היו נוקבים ומבקעים לבא בעש שאוכל ונוקב ויוצא, ע״כ; וכל זה רחוק. ומנחם אמר כמו חושו מהרו. וכן יש מהחדשים מגיהים חושו, ואחרים עורו, כמו העירו (יואל ד ט), יעורו (שם יב).]

a) غاث

א. עות[1]), ממנו א.עות.

א. עוּת[2]), פ״י, לָעוּת: אדני יי׳ נתן לי לשון למודים לדעת לָעוּת[3]) את יעף דבר (ישעי׳ נ ד). — ואמר המשורר: ועתיו (של הזמן) מהרו לעות יעפים עליצותם ולרגוע רגעיו (רמב״ע, קראני הנדיב, דיואן קמה, בודלי). ולעות יעפים דברים כצופים וקור מי עדנים ולא מי גבאים (שם, לאהבי לבבות, שם 132). הן כתבתי לך שלישים על מחברת השרשים לעות אמרי אל לדעו דעת עליון (ר״י א״ח, הפרט׳ לריב״ג, הקדמ׳). — ולעות דבר בעתו מה טוב מוסר יתאר (חסף ב טו, כ.). הפיץ נוזלי הכמה עלי צמאי דעת למען תרב לעות את יעף דבר (שם כד). בני אם דעה תנוך אלהים לדעת לעות את יעף דבר חכמת בונה השמר לך מכהש בגדולות ובנפלאות (שם מג י). בידך עתותי טרם יעותו[4]) (שם ג מד ז). ויאמר (המלך) בלבו לדעת יעות להרג את הנזיר בצניעות (זכרי בן סעדיה, ספ׳ המוסר, מחב׳ ד. כ״י חימנ׳). אתם האל מלא ידיכם להדוך גאון הסכלות ורמיה בארץ נשיה לעות לנו בקודש חזיתם מה הגיד אל ומה עניתם (בלומנפלד, הלשון, ליון ג, 1). ברוך אתה לי ידיד היודע לעות דבר (יל״ג, אגרו׳ שם).

— נפעי׳, *נֵעוֹת, יֵעוֹתוּ - כמו נֵאוֹת, ועי׳ אות: אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו רב אמר יאותו ושמואל אמר יעותו מאן דמר יאותו אך בזאת נאות לכם מאן דמר יעותו לדעת לעות את יעף דבר (ירוש׳ ברכ׳ ח ז).

ב. עות, ממנו ב.עות, עַוָּתָה, *עִוּוּת, *מְעֻוָּת.

ב. עוּת[5]), — קל לא נמצא.

— פעי׳, עִוֵּת, עִוְּתַנִי, עִוְּתוֹ, עִוְּתוּנִי, עַוֵּת, יְעַוֵּת, — עִוֵּת המאזנים, הכריעם לצד אחד, לא לפי הצדק והישר, beugen, krümmen; faire fléchir, pervertir; to falsify, pervert: שמעו זאת השאפים אביון ולשבית

1) [עי׳ הערה לשרש עוש.]

2) [עי׳ הערה לקמן.]

3) [מנחם וכל הבאים אחריו חברוהו עם עֵת. ופרשו בו פרושים שונים. ובא בצורת נחי העין במקום כפולים כמו לבוז (קהל׳ ט א), במקום לבֹר. ועי׳ ריב״ג בשרשיו שהאריך בזה. וכבר חלק על זה דונש, ועי׳ הכרעת ר״ת (עט). והחדשים מגיהים באופנים שונים.]

4) [יבואו בעתם.]

5) דומה לעוה? [עי׳ הערה לשרש עוה. וכן בארם׳.]

ענוי ארץ מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאוני מרמה (עמו' ח ד-ה).—עות את פלוני במשפטו, בריבו וכדומ', הכריע הדבר לרעתו של פלוני: יבשו זדים כי שקר עותוני אני אשיח בפקודיך (תהל' קיט עח). דעו אפו כי אלוה עותני ומצודו עלי הקיף (איוב יט ו). להטות משפט גבר נגד פני עליון לעות אדם בריבו (איכ' ג לה-לו).—עות משפט, עות צדק, קלקל הצדק, שפט לא בצדק: האל יעות משפט ואם שדי יעות צדק (איוב ח ג; גם לד יב).—עות דרכו של פלוני, עשה אותה לא ישר: יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות (תהל' קמו ט).—ובכלל עות דבר, קלקלו, השחיתו: ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו (קהל' ז יג).— ובתו"מ: ק"ו לשאר כל אדם המענים את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (ספרי במדי קלה). למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני עלי שמים וארץ שהזרנו על כל המקומות שבתורה (שם דבר' א). דור שבן דוד בא בו העזות תרבה והיוקר יעות[1]) והגפן יתן פריו והיין ביוקר (רבי נחמיה, סנה' צז.). עוים מתימן באו ולמה נקרא שמן עוים שעיותו את מקומן (חול' ס:). אין בודקין אותן (את בנות ישראל שהגיעו לפרקן) ביד מפני שמעוותות אותן אלא סכות אותן בשמן מבפנים ומקנחות אותן מבחוץ והן נבדקות מאליהן (רבי יהודה, נדה י:). אשה שאין לה וסת אסורה לשמש וכו' ר"ח בן אנטיגנוס אומר משמש בשני עדים הן עוותוה הן תקנוה (שם יב:). נראין דבריו (של ר"א בר"ש) מדברי שהוא מתקנה ואני מעוותה (כ', שם נג:). ומתוך כך משכחין את התורה ומעוותין את הדין (מד"ר במד' י). אם אין אדם מעוות עצמו מד"ת יכול הוא לתקן את עצמו (שם קהל' א). ושלמה צות מקום המשפט שמה הרשע שלמה היה צופה איך הרשעים מעוותין במקדש (תנחומ' ויקר' ח). אמר דוד אע"פ שהרשעים הם מעותים אותי לא הנחתי את התורה (מדר' תהל' קיט עח).—ובסהמ"א: לא אמרנו אלא ביתומים עצמן שחלקו זה עם זה אבל שליח זה ושליח זה שחלקו יכול לומר לתקן שלחתיך ושלא לעוות (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 45). ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועות הנתיב הידוע נכון הוא (ראב"ע, ברא' ו יא). כמו הפרה הרעה שמעקלת ומעוותה עצמה מתחת העול ולא יוכל אדם לחרוש בה כן סרר ישראל מתחת אלהיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצות אשר צום ועותו עצמם מתחת העול (רד"ק, הוש' ד טז). איש חכם רמז לך שהחכם צריך לו שיהיה נוח בדיבורו ושלא יעשה בתוך דבריו תנועות משתנות ומרגיזות באיבריו ובידיו כמו שעושים הרבה בני אדם בדברים עד שידברו עם אבריהם כלם ומעוותים צורותיהם וכו' (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי כט ט, השחר ב 306). והג' שהיו עוד מעותים המאזנים ועושין מאזני מרמה אחר שעותו אותן (ר' יצחק ברי אברהם, חזוק אמונה א לא). ואם אחד סיפר עליו מעשים רעים אם אמת הדבר לא יתפוש לעוות את האמת לנקות עצמו (אורחות צדיקים, הענוה, א.). והנה הוא מעות במחשבתו את היושר (רמה"ו, יין לבנון, פי' אבות ג, כג.).—ואמר הפיטן: עמלק אשר בא ועות מחנות והקר אתכם בפני בנות (אלהים אל דמי, יוצ' שבת זכור). בלע שופטי במועצות עותם ופנים הסתיר מהם כשר עותתם (איכה תאחרתי, קינ'). ויסבב חומה ויעות המון (זכור את אשר עשה, שם).—ואמר המשורר: שבתי וראיתי בכעס גדפו ולעותו ולבישו בפלים (ראב"ע, באתי ביום נוס, כהנא א, 14). איגע להצליח ולא אוכל כי עותוני כוכבי שמי (הוא, גלגל ומזלות, שם 10). עיניו כעיני היונים ורקתו כפלח הרמונים לא עותה קומתו ולא כשל כחו (הוא, חי בן מקיץ). שוא ידבר והבל ימלל צדק יעות ואמת יהולל תהפוכות בלבו און יחשוב על משכבו (שם). חם לבי בתוך קרבי על נפשי אשר עותה ומארצה מחוז חפצה לארץ טמאה גלתה (הוא, אהה יכד).

—פע', מעות,—עות הדבר, נתקלקל, נשחת, דבר מעות, מקלקל, נשחת: מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות[1]) (קהל' א יה).— ובמדר': בשר ודם מדותיו ועלילותיו מעוותי' הן (מד"ר שמות ג). בעוה"ז מי שהוא מעוות יכול להתקן ומי שהוא בחסרון יכול להמנות אבל לע"ל מי שהוא מעוות אינו יכול להתקן (שם קהל' א).— ובסהמ"א: לשמור את כל דברי כי הוא יתקן המעוותים בכחו (ראב"ע, דבר' יז יט). שתנועת הרות תנועה מעוותה מפני

---

1) [עי' רש"י. בסוטה (מט:) הגרסה: יאמיר, יכן במשנה שם (ט טו).]

1) אולי להמלאות.

שהאיר יעלה למעלה ואח"כ ישוב סובב סביב הארץ וישב מעוות (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י ביה"ס כזנתנכי). ואשר אכתוב [על דרך] הלימוד פעמים יהיו השורות מיושרות פעמים יהיו מעוותות (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, נן 146). — ואמר המשורר: בעץ יבש מעות לא יתוקן ויתקן בעודו לח ורטוב (ר"ש הנגיד, ב"מ ב עה, הרכבי 137). קומה כמו חומה ושקים כשני עצי יער מכרתים וכו' ולחי כפחם רק שפתיה שפתי חמור גרם מעותים (ר"י חריזי, תחכמוני ו). שור נא קצה משוט אל תוך המים הן רק מעות ומעקל תראהו (רמח"ל, לישרים תהלה ג). — ובחכמת התכונה, שעות מְעֻוָּתוֹת, בנגוד לשעות ישרות: השער הששי בידיעת כמה שעות עברו מן היום השעות המעוותות וכו' ועיין נוכח השמש על כמה שעות נפל מן המעוותות ובכה שעות עברו מעוותות (ראב"ע, כלי נחושת עו). ההקדמה השנית כי השעה הנסכם עליה בעבור מהשעות המעוותות ר"ל מעוותות שהם י"ב ביום וי"ב בלילה בכל עתות השנה (רמב"ס, חשבון העבור, ד"ה כ-). ועי' מְעֻוָּת.

—התפ', הִתְעַוֵּת, הִתְעַוְּתוּ, נתקלקל, נשחת: ביום שיזעו שומרי הבית והִתְעַוְּתוּ אנשי החיל (קהל' יב ג). —ובתו"מ: אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן מתחילה ונתעוות (רשב"י, חגי' א ז). מיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים (ר' שמעון בן חלפתא, סוט' מח:). דבר אחר מעות לא יוכל לתקון משנתעוותו המים מששת ימי בראשית עוד לא נתקנו וכו' דבר אחר מעוות לא יוכל לתקון משנתעוותו דור המבול במעשיהם הרעים שוב לא נתקנו (מד"ר קהל' א). — ובסהמ"א: ואנוב (האליל) היה גדול בעיני העם מאסירים להתעוותם יותר (יוסיפון סב, פרנקפ'). או כחוט דבר של מתכת הנתך באש ויצוק על הארץ ויורד כחוט מתעוות פה ופה באש היה וכהרף עין נראה לעין (ר' שבתי דונולו, חכמוני, פי' יצירה, קז.). כלי עץ שהכובס מכה בו הבגדים על אבן בעת שמלבנן ואלו כולן קפיד עליהן שלא יתעוותו או יפגמו (ר"ח, שבת קכג.). יצאו משם ונתעוות (מקומם) שחרב (תש"י, חול' ס:). איך נתעות האדם ואיך היתה האמירה ואיך באו הרעות ועל מי יתאונן (ר"ה, הככי נגד דונש 7). דמיון זה האיש יתעותו פניו ויקרה לו עקום (כל מלאכת ההגיון המופת, נג.). ויחתלו גופו בנח' כדי שלא יתעוותו איבריו וירחצוהו בכל יום במים פושרין באויר ממוצע (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עה.). ילפתו ובעת שיזורכו ילפתו ארחות דרכם ויתעוותו ללכת אנה ואנה עד שיפסקו לגמרי (רשב"ן, אוהב משפט, באורים לאיוב, סו.). — ואמר המשורר: אם כשמאל דוחם בימין קרבם אל יאמרו נואש בעת יתעותו אך יאמינו כי לעולם הם וכי לא ישבתו עד יום וליל ישבתו (ר"י הלוי, שמש וירח).

°עַוְתָן, ש"ז, — מי שמעַוֵּת את הצדק: היוקר יעות שלא יכבדו זה את זה יקר כבוד ל"א היוקר יעוות מכובד שבהן יהא עוותן ורמאי (רש"י, סוט' מט.).

עַוָּתָה, ש"נ, — חָמָס ולא צדק, Gewalt; violence; perversion (of justice): רבת יי' ריבי נפשי גאלת חיי ראית יי' עַוָּתָתִי שפטה משפטי (איכ' ג נח-נט). — ואמר המקונן: בלע שופטי במועצות עותם ופנים הסתיר מהם כשר עותתם ויומר לאבק מטרם להבעיתם (איכה הפאלתי, קינ'). ראה רוב בעתותי השימות כל עדתי ראית יי' עותתי (איכה אשפתו, שם). — ואמר המשורר: העותי ובעותתי אדברה אני כי אלוה עותני (ר"י נג'ארה, רבונו של עולם, עולת חדש נג). כי לא לתקן עותתי עתה יכול אני וככר הודי שחתי (רמח"ל, לישרים תהלה).

עֵז[1], ש"נ, ונ"ר עִזִּים, כנ' עִזֵּךְ, — נקבת בע"ח ביתי, מהבהמות הדקות, בעל קרנים, מכסה שערות ארכות, נותן חָלָב, Ziege; chèvre; goat: קחה לי עֶגלה משלשת וְעֵז משלשת ואיל משלש (ברא' טו ט). ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים ואת כל הָעִזִּים הנקדות והטלואות (שם ל לה). זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך וְעִזֶּיךָ לא שכלו (שם לא לח; גם לב יה). ודי חלב עִזִּים ללחמך ללחם ביתך (משלי כז כז). — ב) שם כללי לכל המין, הזכר והנקבה: מן הכבשים ומן הָעִזִּים תקחו (שמות יב ה). ואם מן הצאן קרבנו מן הכבשים או מן הָעִזִּים לעלה זכר תמים יקריבנו (ויקר' א י). כל חלב שור וכשב וָעֵז לא תאכלו (שם ז כג). אך בכור שור או בכור כשב או

1) [כך בפונית: עז, מ"ר עזם (לידזב' 844); בארמ' עיזא, מ"ר עיזין; בסור' עֶזָא, סמ' עֵנַז; באשור' אנזו (דליטש 99); בערבי' עַנְז a); במצרי' הקדומה ענה, ומזה נראה שהשרש ענז.]

a) عنز

בכור עֵז לא תפדה (במד' יח יז). ולו צאן שלשת אלפים ואלף עִזִּים (ש"א כה ב). שערך כעדר הָעִזִּים שגלשו מהר גלעד (שה"ש ד א).—גדי עזים, חשפי עזים, כביר עזים, צפיר עזים, שה עזים, שעיר עזים, עי' כל אחד בערכו.—עור הָעֵז: ועשית יריעת עִזִּים לאהל על המשכן (שמות כו ז). — ושערות הָעִזִּים: ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש וְעִזִּים (שם כה ד). וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את הָעִזִּים (שם לה כו). וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עִזִּים וכל כלי עץ תתחטאו (במד' לא כ). — ובתו"מ: מפנין תרומה טהורה וכו' והתורמוס היבש מפני שהוא מאכל לעזים (שבת יח א). הלוקח בהמה מן העובד כוכבים ואינו יודע אם ביכרה ואם לא ביכרה רבי ישמעאל אומר עז בת שנתה ודאי לכהן (בכור' ג א). אין שמין לא את העיזים ולא את הרחילים ולא כל דבר שאינו עושה ואוכל (תוספת' ב"מ ה ד). הגוזז עזיו פטור מראשית הגז (שם חול' י ד). פעם אחת הלך ר' אליעזר לסכנין ומצא עז רבוצה תחת התאינה וחלב שותת ממנה ודבש יוצא מן התאנה ומתערבין זה בזה (מדר' תהלים כו ע, הופמן). הרואה עז בחלום שנה מתברכת לו (ר' יוסף, ברכ' נז.). בגד אין לי אלא בגד צמר ופשתים מניין לרבות צמר גמלים וצמר ארנבים נוצה של עזים והשיריין וכו' (שבת כז.). מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שינק חלב רותח משחרית לשחרית והביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המטה והיה יונק ממנה משחרית לשחרית לימים נכנסו חביריו לבקרו כיון שראו אותה העז קשורה בכרעי המטה חזרו לאחוריהם ואמרו לסטים מזויין בביתו של זה ואנו נכנסים אצלו (ב"ק פ.). ההולך לחלוב את עזיו ולגזוז את רחליו (ב"מ קז.). מה שעזי חולבות מכור לך (שם). שערך כעדר העזים מה עז זו בזויה כך ישראל בזויין בשטים (מד"ר שה"ש, הסבי עיניך). כשנכנס יעקב נכנס גן עדן עמו שנאמר וירח את ריח בגדיו וגו' והרי לא לבש אלא בגדי עזים וכו' ואין לך ריח רע בעולם מן השטף של עזים וכו' (תנחומ' תולד' כב, בובר). — ואמר הפיטן: סליחה ימן לעמוסי בקוראיו עז משתלח נדחף לאחוריו עונות נמחלים לבני בחיריו (שמעון בר יצחק, איך אשא, סליחו' מוס' יוה"כ). —*ובמשמ' הזכר, תיש: אי זהו כוי א"ר לעזר עז שעלה על גבי צבי (ירוש' בכור' ב ז). — *עז הגמל: עז הגמל (קאמעל ציגע) משכנו באמעריקא והוא דומה לעז ולגמל (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו, יד). ואם יאלצהו הרעב ירהיב עוז לטרוף גם חיות קטנות כמו צעירי הצאן ועז הגמל (אברמוביץ, תוה"ט, העוף 55).

עֹז, עוֹז, עָז, סמ' עֹז, עָז, כנ' עֻזִּי, עוּזֵּנוּ, עֻזְּךָ, עֻזֶּךָ, עֻזָּהּ, עֻזֵּךְ, עֻזְּכֶם, עֻזּוֹ, עֻזֹּה, עֻזָּהּ, עֻזָּמוֹ,—א) כח, כח גופני או רוחני, Kraft, Macht; pouvoir, puissance; strength, might: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בְעָזְּךָ אל נוה קדשך (שמות טו יג). ושברתי את גאון עֻזְּכֶם ונתתי את שמיכם כברזל (ויקר' כו יט). תדרכי נפשי עֹז (שפט' ה כא). יי' יחתו מריבו וכו' ויתן עֹז למלכו וירם קרן משיחו (ש"א ב י). ודוד מכרכר בכל עֹז לפני יי' (ש"ב ו יד). עורי עורי לבשי עֹז זרוע יי' (ישע' נא ט). נשבע יי' בימינו ובזרוע עֻזּוֹ אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך (שם סב ח). יי' בְּעָזְּךָ ישמח מלך ובישועתך מה יגיל מאד (תהל' כא ב). רומה יי' בְּעֻזֶּךָ נשירה ונזמרה גבורתך (שם יד). יי' עֻזִּי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי (שם כח ז). ואני אשיר עֻזֶּךָ וארנן לבקר חסדך וכו' עֻזִּי אליך אזמרה (שם נט יז-יח). ברב עֻזְּךָ יכחשו לך איביך (שם סו ג). הן יתן בקולו קול עֹז (שם סח לד). אל ישראל הוא נתן עֹז ותעצמות לעם (שם לו). אתה פוררת בְעָזְּךָ ים שברת ראשי תנינים על המים (שם עד יג). אתה האל עשה פלא הודעת בעמים עֻזֶּךָ גאלת בזרוע עמך (שם עז יה-יו). יסע קדים בשמים וינהג בְּעֻזּוֹ תימן (שם עח כו). הרנינו לאלהים עוזנו (שם פא ב). אשרי אדם עוז לו בך (שם פד ו). פנה אלי וחנני תנה עֻזְּךָ לעבדך והושיעה לבן אמתך (שם פו יו). אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עֻזְּךָ פזרת אויביך (שם פט יא). מי יודע עֹז אפך וכיראתך [1] עברתך (שם צ יא). מטה עֻזְּךָ ישלח יי' מציון רדה בקרב איביך (שם קי ב). ביום קראתי ותענני תרהבני בנפשי עֹז (שם קלח ג). יי' עֹז ישועתי סכותה לראשי ביום נשק (שם קמ ח). גבר חכם בַּעוֹז ואיש דעת מאמץ כח (משלי כד ה). חגרה בְעוֹז מתניה ותאמץ זרועתיה (שם לא יז). עמו עֹז ותושיה לו שוגג ומשגה (איוב יב יו). מה עזרת ללא כח הושע זרוע לא עֹז (שם כו ב). וגשם מטרות עֻזּוֹ (שם לז ו). בצוארו ילין עֹז ולפניו תדוץ דאבה (שם מא יד).—עֹז פנים: מי כהחכם ומי יודע פשר דבר

[1] צ"ל: ומי רֹאֶה כֹחַ.

הבטת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא (קהל' ח א). —ב) קצת במשמ' מגן ומחסה: ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם (שפטי' ט נא). ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחל (ישע' כו א). ואכבד בעיני יי' ואלהי היה עזי (שם מט ה). יי' עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה (ירמ' יז יט). כי תעלה בבל השמים וכי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שודדים לה נאם יי' (שם נא נג). אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד (תהל' מו ב). על אלהים ישעי וכבודי צור עזי מחסי באלהים (שם סב ח). ואתה מחסי עז (שם עא ז). ביראת יי' מבטח עז ולבניו יהיה מחסה (משלי יד כו). הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה במשכיתו (שם יח יא). אח נפשע מקרית עז (שם יט). עיר גבורים עלה חכם ויורד עז[1] מבטחה (שם כא כב).—ועי' עזי.—ג) כמו פאר והדר: אך ביי' לי אמר צדקות ועז עדיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו (ישע' מה כד). עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש (שם נב א). נדו לו כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עז מקל תפארה (ירמ' מח יז). ותתש (הגפן) בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה התפרקו ויבשו מטה עזה אש אכלתהו (יחזק' יט יב). הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם (שם כד כא). ונפלו סמכי מצרים וירד גאון עזה (שם ל ו). עמך בחרב יהרג ומצבות עזך לארץ תרד (שם כו יא). צר וסביב הארץ והורד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמו' ג יא). ועמד ורעה בעז יי' בגאון שם יי' אלהיו (מיכ' ה ג). כסה שמים הודו וכו' ונגה כאור תהיה קרנים עמדו לו ושם חביון עזה (חבק' ג ג-ד). מפי עוללים ויונקים יסדת עז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם (תהל' ח ג). הבו ליי' בני אלים הבו ליי' כבוד ועז הבו ליי' כבוד שמו (שם כט א). כי עז לאלהים (שם סב יב). כן בקדש חזיתיך לראות עזך וכבודך (שם סג ג). תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים (שם סח לה). ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר (שם עח סא). כי תפארת עזמו[2] אתה וברצונך תרום קרננו (שם פט יח). יי' מלך גאות לבש לבש יי' עז התאזר אף תכון תבל

1) אולי עז החלק הגבוה במגדל המחסה.
2) אולי עזנו.

בל תמוט (שם צג א). הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו (שם צו ו). ועז מלך משפט אהב (שם צט ד). דרשו יי' ועזו בקשו פניו תמיד (שם קה ד). הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו (שם קנ א). עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון (משלי לא כה). הוד והדר לפניו עז וחדוה במקמו (דהי"א יז כז). ומהללים ליי' יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליי' (דהי"ב ל כא[1]).— ואמר בן סירא: וילבישהו כליל תפארת ויפארהו בכבוד ועוז (ב"ס גני' מה ח). — ובתפלה: אדון עזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו וכו' מאורות נתן סביבות עזו פנות צבאיו קדושים רוממי שדי (המאיר לארץ, תפל' שחרי).—ובתלמו': ומנין שהתפלין עוז הם לישראל דכתיב וכו' (ברכ' ו.). ר' יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתציץ בבשתינו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעזך ותתעטף בחסידותך (שם טז:).— ואמר הפיטן: עוז אבנט התאזר (הכהן הגדול) במזח ארוג בד ולא כלאים (ר' יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות עבודה, מעשי ידי גאוני קדמוני 3, 7). שר יבין נלחמו בו כוכבי לילה עזו וגאונו אשה הפילה (ר' ינאי, גנזי שכטר ג, דודסון 28). ימס לבבי מעוז כאבי (היכל יי', שבת איכה, ספרד'). והיה (משה) כמגדל עוז לדליו ואביוניו (רה"ג, לבני, JQR. NS. 1. 240). — ואמר המשורר: בעוז מלכו כלם בטעמו הפיל.. ולשאול השפילם בריקים ופחזים (דונש, דעה לבי חכמה). ויצהק אשר תצחק אדמה בלכתו בה ותעז ותתגאה בעזי בגאותי (רסב"ג, ידידי שעו מני). יום בצר נכבדת ואלי נחמדת ולך עז יסדת מפי עוללים (ר"י הלוי, יום ליבשה). האל התולה על בלמה תבל וכאשכול תולה אותה בלי חבל והיא ברקב תבלה ועזו לא יבל (רמב"ע, האל התולה, דוקס 82). ועז התלי לעזור ולכשיל דמות תנין זנבו תבוסתו והעז מראשתיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). ומנהו יהיו יגון וחדוה ועז מצח ושפלות ענוה (ר"י זבארה, בתי הנפש, דודסון 166). עלמות מחטבות לתופף שירי סגן עזך כי צמח איומה התבשרי נצות הודיות במשכנות הצרי (גנזי שכטר ג, דודסון 71). ולא הוא לבדו סף ונמלט המון עזו ולא רע מעט מעט בא על המונו ומשפחתו (שם 201). אדוננו משה השר האדיר בישראל עוז הישי[בה]

1) בקצת המשלים קשה להכריע לאיזו מג' המשמ' התכון בעל המאמר.

וכו' (קטע כ"י גני', REJ. LXVI 66). ובבכי אמרר כל ימותי וגם אספוד בהגה הי וקינים לבן יקיר וילד שעשועים ועוז מורים ותפארת מבינים (ר' שמואל בן עלי, קובץ אגרי, תרכ"ץ ג 75). הן כל גבורה אין כגבורת גבר כובש בעוז יצרו שליט ברוח (רמח"ל, לישרים תהלה). עוז עמך מגן גוי מרעיתך הדרת תהלתנו מלכותך יכין בורא שמים עד עולמי עד סלה (הוא, שם ג).

עַז, עָז, ת"ז, נק' עַזָּה, מ"ר עַזִּים, עַזּוֹת, סמי' עַזֵּי,—חזק, בעל עז בגוף או ברוח, stark, mächtig, hart; fort, puissant, violent; strong, mighty, fierce: והשבתי גאון עַזִּים ונחלו מקדשיהם (יחזק' ז כד). המבליג שד על עָז ושד על מבצר יבוא (עמו' ה ט). יגורו עלי עַזִּים לא פשעי ולא חטאתי יי' (תהל' נט ד).—בדברים מפשטים, כעס: ארור אפם כי עָז ועברתם כי קשתה (ברא' מט ז). מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עַזָּה (משלי כא יד).—ואהבה: כי עַזָּה כמות אהבה קשה כשאול קנאה (שה"ש ח ו).—ורוח: ויולך יי' את הים ברוח קדים עַזָּה כל הלילה (שמות יד כא).—ומים עַזִּים, רבים סוערים: כה אמר יי' הנותן בים דרך ובמים עַזִּים נתיבה (ישע' מג טז). והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עַזִּים (נחמ' ט יא).—וחזק וקשה בכח גופני: אפס כי עַז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד (במד' יג כח). מהאכל יצא מאכל ומֵעַז יצא מתוק (שפט' יד יד). מה מתוק מדבש ומה עַז מארי (שם יח). יצילני מאיבי עָז משנאי כי אמצו ממני (ש"ב כב יח). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עַז ימשל בהם (ישע' יט ד). על כן יכבדוך עם עָז קרית גוים עריצים ייראוך (שם כה ג). הנמלים עם לא עָז ויכינו בקיץ לחמם (משלי ל כה). — וגבול עַז, מבצר וקשה לכבשו: ויירש (ישראל) את ארצו (של סיחון) עד יבק עד בני עמון כי עַז גבול בני עמון (במד' כא כד).—ובתו"מ: הוי עז כנמר וקל כנשר וכו' (יהודה בן תימא, אבו' ה כ). עזאזל שיהא עז וקשה (יומ' סז:). תנא משמיה דר' מאיר מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שהן עזין וכו' והיינו דאמר ר"ש בן לקיש שלשה עזין הן ישראל באומות וכו' (ביצ' כה:). אתה מוצא מי שהוא עז אינו תופס מדת הדין אבל הקב"ה וכו' (ילק' תהל' תתכג).—ואמר המשורר: אם לעגו עזים ועליזים לך הנה מאד מפחדך סמרו (רשב"ג, ביאני יקותיאל). והם (הצפרים יונקי הדבש) **עזים** לערך טבע רפיונם ורכות טבעם (שייכהאק, תולד' החיים, מערכת העוף עו, קכו).—מראה עַז, חזק: מראות נגעים שנים שהן ארבע בהרת עזה כשלג וכו' (נגעי א א).—ומים ויין: אין משערין במים מפני שהמים עזין ומעברין אותו (תוספת' נדה ד יא). יין קפריסין למה היא באה שבה שורין את הצפורין מפני שהיא עזה (ירוש' יומ' ד ה). תני ר' יהודה בר חביבא אין עושין מי מלח עזין מאי מלח עזין רבה ורב יוסף בר אבא דאמרי תרווייהו כל שהביצה צפה בהן (שבת קח:).—ולשון: מפני מה נאמרה פרשת רוצחים בלשון עזה דכתיב וכו' (רב חמא בר חנינא, מכו' יא.).—ובסהמ"א: אבל חי"ת ועי"ן אותיות הגרון המה וכו' אבל האחת עזה מרעותה כי היא פנימה ממנה והוא עי"ן (מנחם, מחברת 6). ובתשובות עזות השבתי על זאת והואל נא לחזות חכם כל היצורים (תלמידי מנחם, לגבור בתשודה, שער השיר 7). לפי שהעופרת מחליק את החרם ואינו מניחו לבלוע אבל הירוקים מעורב צריף שקורין אלו"ם בתוך העופרת והוא עז ומהלהל את החרם ובולע (רש"י, כתוב' קז:).—עַז פנים, שאינו יודע חמלה ורחמים: גוי עַז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן (דבר' כח נ). ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עַז פנים ומבין חידות וכו' ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם קדשים (דני' ח כג-כד). עַז נפש, עי' נפש.—ובתלמו': עז פנים לגיהנם ובשת פנים לגן עדן (יהודה בן תימא, אבו' ה כ). ציין אית דבעי מימר על הגודפנים אית דבעי מימר על עזי פנים (ירוש' יומ' ז ה). חמשת אלפים עבדים היו לו לפשחור בן אמר הכהן וכו' הן הן עזי פנים שבכהונה (ריב"ל, שם, יבמ' ח ג). רבי בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים (ברכ' טז:). האמתנין והגפתנין והוחתנין והזדונין ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר וכו' (ד"א ג).—ובסהמ"א: ומי שהוא עז פנים תראה אותו ברוב העניינים מסקר העינים לא יחרד לבושת (כ"י א"ס, הקו' מדו' הנפש לרסב"ג יד). ואיך לא יתבייש זה העז פנים לבקש מן הבורא שיקדים טובות גדולות על מה שקדם לו אצלו ויכבד החוב עליו (הוא, חו"ה, הבטחון ו). ואמר ר' יהודא לכלתו האנוש הנ"ל את עזי פנים חוצפה פנים היכן ראית מעש'

כזאת שאשה מגרשת את בעלה (שער אפרים, סו"ת קיג). עז פנים לגיהנם דלא שייך בעז פנים לעשות רצון אביך שבשמים ואם ראית עז פנים בידוע לך שהוא רשע וסופו לירש גיהנם (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבו', מפתח ה, קיז.).—עַזּוֹת, דברים עַזִּים, קשים: תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עַזּוֹת (משלי יח כג).—ואמר המשורר: בדבר רך תדבר אל שלשה ואם ענו לך **עזות** וקשה אלי מלך בך ישלוט ואל איש אשר חלה חלי כבד ואשה (ר"ש הנגיד, ב"מ ב נו, הרכבי). ענה **עזות** הסכל (פרעה) בסכלו מי יי' אשר אשמע בקולו (ר"י הגיאלה, מי כמוכה, עולת חדש ס).—ואמר המקונן: למה ברחוק תעמוד בדברם **עזות** נמת הנשמה אושיב פרזות (איכה אספתו, קיכ'). נביאיך תעו תרמית שוא חזות ואדרוש לסלות ופצתי אי לזאת פתיתים וכנגדי השיבו **עזות** (איכה תפארתי, שם).

*עַזָּא, עַזָּה, — שם מלאך שמרד באלהים בתחלת הבריאה ונפל ארצה וחטא עם בנות האדם: אמרה לפניו (אשתו של משה) רבש"ע מאצל שכינתך ממרום ירדו שני מלאכים עזה ועזאל והמדו בנות ארצות והשחיתו דרכם על הארץ וכו' אבל בן עמרם מיום שנגלית אליו בסנה לא בא לאשתו (מד"ר דבר' יא). ומה **עזא** ועזאל שגופן אש כשירדו לארץ חטאו אנו לא כש"כ (פסיקי רבתי לד). את תכשל בעיניך שאין מכשול אלא בעינים שכן אתה מוצא **עזה** ועזאל לא נכשלו אלא בעיניהם (כלה רבת' ג).—ובסהמ"א: והיה שט (המלך שלמה) בכל יום אצל **עזא** ועזאל על כסא שהיה עומד על נשר (ר"ן בר"י אלחנן, עה"מ, הקדמ', ה:). מעשה בשלמה המלך ע"ה אשר היה שט בכל יום לרקיע לשמוע סודות מפי **עזא** (שם, תיקוני התשובות, הקדמ', יד:). ויש מהן כצורת שעירים ומאלה היו כת **עזא** ועזאל ושניהם לבדם צורת אדם ממש וכשנפלו מן השמים שהוא חלק אחד מן האויר שזכרנו נתלבשו בכח זה האויר (שם, קרית ארבע עז, סה:). וצריך אתה לדעת כי **עזא** ועזאל הם המלאכים שקטרגו על אדם (שם קט, קז:). הלך ופרח בבישופיו להרי חושך והגיע לאותם שלשלאות של ברזל שהם על רגלי **עזא** ועזאל (שם קי, קז::).

*עֻזָּא, עוזא, שם מלאך,—א) כמו עַזָּא: עזאזל שמכפר על מעשה **עוזא** ועזאל (יומי סז:).—ב) שר של מצרים: בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד **עוזא** שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי דין עמהם (מדר' ויושע, ד"מ ד). כיון שראה הקב"ה שהיה רוצה **עוזא** להחזיר את ישראל למצרים אמר **לעוזא** מפני מה אתה רוצה להחזיר את בני לשעבודך (שם).

עֲזָאזֵל[1],—שם בריה כמו השטן וכדומ', שֹׁכן במדבר: ומאת עדת בני ישראל יקח (אהרן) שני שעירי עזים לחטאת וכו' ולקח את שני השעירים והעמיד אתם לפני יי' פתח אהל מועד ונתן אהרן על שני השעירים גרלות גורל אחד ליי' וגורל אחד לַעֲזָאזֵל והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל ליי' ועשהו חטאת והשעיר אשר עלה עליו הגורל לַעֲזָאזֵל יעמד חי לפני יי' לכפר עליו לשלח אתו לַעֲזָאזֵל המדברה (ויקרי יו ה-י).—ובסהמ"א: וענין **העזאזל** לעד כי ידוע שכמו נפש גלגל מאדים שהוא מלאך סמאל שרו של עשו (ר"י מפיסק, מנח' קנח' 50). ויען נאטיניפו ויאמר אינינו (האלהים) בחור ואינינו זקן אמנם אמצעי הוא בשנים ויש לו קרני **עזאזל** (עמנואל בן יעקב, תרגי תולדות אלכסנדר, REJ. 1881, oct. 268). אין רצונו של הקב"ה לשמוע קטרוג על ישראל והוא אוהב משפט הוא נותן עצה בשעיר המשתלח **לעזאזל** הוא מלה מורכבת מעזה ועזאל ומחלק אותם כדי שיגיע מיתוק לאחד שלא יקטרג (ר"ן בר"י אלחנן, עה"מ, קרית ארבע קיב, קח:).—ובהשאלה, שלח אותו לַעֲזָאזֵל: כלי זיני עלי חרב חנית קשת נחושה וקרני ברזל על עם עברתי אצום לנתוש ולנתוץ לשלח אותו **לעזאזל** (אבן בחן, ויכליה נח:). ואמרתי לו לך **לעזאזל** המדברה (חות יאיר, סו"ת עג). והערל שלא הבין דבורו רקק בפניו ושלח אותו בחרון אפו **לעזאזל** (מכלי מו"ם, מסעות בנימין השלישי, הפרדס ג,

---

[1]) לא נתברר מקור השם ומהות הדבר שהיה מכוון בהשם הזה [רז"ל (יומי סז:) פרשו מקום עז וקשה, קשה שבהרים; וכן רסע"ג (אלל ראב"ע) וכן רש"י. ותנא דבי ר' ישמעאל (יומי שם) חברהו עם שם המלאך עזאל, וכן במדרש המאחר המובא בערך עזאל ואצל המקבלים. ורד"ק בשרשיו פרש, וז"ל: מלה מורכבת מן עַז ואזל. ונקרא ההר כן לפי שהעז היה הולך לשם, ע"כ. וכן מלמד התלמידים (קסד:). ובעין זה רֹב החדשים סֹברים שהוא כמו עזלזל, כפל מן עזל[a], שפרושו בערבי' הסיר והרחיק, עי' אזל הערה, ויהיה פרוש השם **עזאזל** הרחקה גמורה לחלוטין.]

---

a) عزل

נה).—ואמר המשורר: פקיד אב משמאלו לאות ומימינו סגן קרואיו פליאות שם ועזאזל לראות סוד יי' ליראיו (רשב"ע, אזכירה סדר עבודה). כאלו תארך כשעיר עזאזל ואיך נמלטת מארץ גזרה (ר"י חריזי, תחכמוני ז).—ובמשמ' מדבר: והיית כעזנית עזאזל ודמית קאת מדבר וכוסו (רשב"ג, בחר והחלי).

*עֲזָאֵל,—שם מלאך, חברו של עֻזָּא, תלוי בחלל האויר והוא מסית לעבירה: עזאזל שמכפר על מעשה עוזא ועזאל (יומי סז:). ממרום ירדו עוזא ועזאל וחמדו בנות ארצות והשחיתו דרכם על הארץ עד שתלית אותם בין הארץ לרקיע וכו' (מד"ר דבר' יא). עזאל לא חזר בתשובה ועדיין הוא עומד בקילקילו להסית בני אדם לדבר עבירה (מדרי אבכיר, מובא בהערוך ערך עזא). כיון שעמדו דור המבול ועבדו ע"ז היה הקב"ה מתעצב מיד עמדו שני המלאכי' שמחזאי ועזאל ואמרו לפניו רבש"ע הלא אמרנו לפניך כשבראת עולמך מה אנוש כי תזכרנו וכו' (שמחזאי ועזאל, ביהמ"ד ילינק ד).—ובסהמ"א: כדי שיראה בנפילתו תמיד ויצטער בכפליים ועזאל הוא כי לו עיניים תלוי ועומד בעפעפי עיניו מדה כנגד מדה שהלך אחרי עיניו (ר"ן בר"י אלחנן, עה"ת, קרית ארבע, קט, קז:). ועי' עֲזָא, עֻזָּא.

א. **עזב**[1], ממנו עָזַב, עָזוּב, עֲזוּבָה, עִזָּבוֹן, *עֲזִיבָה.

א. **עָזַב**, פ"ע, עָזַב, עֲזָבַנִי, עֲזָבוֹ, עֲזָבָנוּ, עֲזָבָהּ, עָזַבְתְּ, עֲזַבְתַּנִי, עֲזַבְתֶּם, עָזַבְתִּי, עֲזַבְתִּיךָ, עֲזַבְתִּים, עָזְבוּ, עֲזָבוּ, עֲזָבוּנִי, עֲזָבוּךָ, עֲזַבְתֶּם, עֲזַבְתֶּן, עֲזָבְנוּ, עֲזַבְנֻהוּ, עֹזֵב, עֹזְבִי, עֹזְבִים, עֹזְבֵי, עֹזְבָיו, עֹזְבֶיךָ, עֹזֶבֶת, עָזוּב, עֲזוּבָה, עֲזוּבַת, עֲזֻבוֹת, עָזוֹב, עֲזֹב, עָזְבֵךְ, עֲזָבְכֶם, עָזְבָה, עָזְבָם, עֲזֹב, עִזְבָה, עִזְבוּ, עִזְבוּהָ, אֶעֱזֹב, אֶעֶזְבָה, אֶעֱזָבְךָ, אֶעֶזְבְךָ, אֶעֶזְבֵם, תַּעֲזֹב, תַּעַזְבֵנִי, תַּעַזְבֵנוּ, תַּעַזְבֶנּוּ, תַּעַזְבֵם, תַּעַזְבֶנּוּ,־בֶהָ, תַּעַזְבִי, יַעֲזֹב־זוֹב,־זָב, יַעַזְבֵנִי, יַעַזְבֵנוּ, יַעַזְבֶךָּ יַעַזְבֶנּוּ,־בֶנָּה, תַּעֲזֹב, נַעֲזֹב, נַעַזְבָה, תַּעַזְבוּ, תַּעַזְבוּ, תַּעַזְבֻהוּ, יַעַזְבוּ, יַעַזְבוּ, יַעַזְבֻנִי, יַעַזְבֻךָ, יַעַזְבֻהוּ,—א) עזב דבר, בגד וכדומ' אצל פלוני, במקום פלוני, הניחו מִידוֹ ונתן לו שישאר ביד פלוני או במקום פלוני, lassen; laisser; to leave: ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי וַיַּעֲזֹב בגדו בידה וינס ויצא החוצה ויהי כראותה כי עָזַב בגדו בידה וינס החוצה ותקרא לאנשי ביתה (ברא' לט יב-יד). וַיַּעֲזֹב בגדו אצלי (שם יח). וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו (הלכו לקבור את יעקב) רק טפם וצאנם ובקרם עָזְבוּ בארץ גשן (שם נ ח). ואשר לא שם לבו אל דבר יי וַיַּעֲזֹב את עבדיו ואת מקנהו בשדה (שמות ט כא). וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תַּעֲזֹב אתם (ויקר' יט י). וגם של תשלו לה מן הצבתים וַעֲזַבְתֶּם ולקטה (רות ב טז). וַיַּעַזְבוּ שם עצביהם וישאם דוד ואנשיו (ש"ב ה כא). ויצא המלך וכל ביתו ברגליו וַיַּעֲזֹב המלך את עשר נשים פלגשים לשמר הבית (שם טו טז). ויקומו וינוסו בנשף וַיַּעַזְבוּ את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה (מ"ב ז ז). וכאסף ביצים עֲזֻבוֹת כל הארץ אני אספתי (ישעי י יד). כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו וְעָזְבוּ לאחרים חילם (תהל' מט יא). כי תַעֲזֹב לעפר ביציה (איוב לט יד).—ואמר בן סירא: הלא לאחר תעזב חילך ויגיעך ליודי גורל (ב"ס גני' יד יה). ודבר מפשט, כבוד וכדומ': ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לעזרה ואנה תַעַזְבוּ כבודכם (ישעי י ג).—ב) עזב את פלוני, התרחק ממנו, פָּרַשׁ ממנו, לא היה אתו כמו קדם, verlassen; abandonner; to forsake: על כן יַעֲזָב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד (ברא' ב כד). לא יוכל הנער לַעֲזֹב את אביו ועזב את אביו ומת (שם מד כב). ותאמר רות (אל חמותה) אל תפגעי בי לְעָזְבֵךְ לשוב מאחריך כי אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין (רות א טז). וַתַּעַזְבִי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשם (שם ב יא).—ובהשאלה, עָזַב את אלהים וכדומ', לא עָבַד אותו יותר, לא הלך בדרכיו, לא שמר תורתו: עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רע מעלליך אשר עֲזַבְתָּנִי (דבר' כח כ). וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו וַעֲזָבַנִי והפר את בריתי (שם לא טז). חלילה לנו מֵעֲזֹב את יי' לעבד אלהים אחרים (יהוש' כד טז). כי תַעַזְבוּ את יי' ועבדתם אלהי נכר ושב והרע לכם (שם כ). וַיַּעַזְבוּ את יי' אלהי אבותם המוציא אתכם מארץ מצרים וילכו אחרי אלהים אחרים (שפט' ב יב). חטאנו לך וכי עָזַבְנוּ את אלהינו

1) [באשור' אֵזֵב, עזב; אֻשֵּׁזִב, עזר, הציל (דליטש 34-35); וכן בארמ' המקראית שיזב. בערב' עַזַב a), הלך לו, התרחק, בכושי מַעְסַב, אשה עזובה, אלמנה.]

a) عزب

ונעבד את הבעלים (שם י׳ י). **ואתם** עֲזַבְתֶּם **אותי** ותעבדו אלהים אחרים (שם יג). על אשר עָזְבוּ **את יי׳** אלהיהם (מ״א ט ט). **יען** אשר עֲזָבוּנִי וישתחוו לעשתרת אלהי צידונין (שם יא לג). הוי גוי חטא וכו׳ עָזְבוּ את יי׳ נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור (ישעי׳ א ד). וְעֹזְבֵי יי׳ יכלו (שם כח). ואתם עֹזְבֵי יי׳ השכחים את הר קדשי (שם סה יא). ודברתי משפטי אותם על כל רעתם אשר עֲזָבוּנִי ויקטרו לאלהים אחרים (ירמ׳ א טז). **הלא זאת** תעשה לך עָזְבֵךְ את יי׳ אלהיך (שם ב יז). מקוה **ישראל** יי׳ כל עֹזְבֶיךָ יבשו (שם יז יג). **איש את** שקוצי **עיניהם** לא השליכו ואת גלולי מצרים **לא** עָזָבוּ (יחזק׳ כ ח). **יד** אלהינו **על כל** מבקשיו לטובה **ועזו ואפו על כל** עֹזְבָיו (עזר׳ ח כב). **אם** תדרשנו ימצא לך ואם תַּעַזְבֶנּוּ יזניחך לעד (דה״א כח ט).— **ואשה את בעלה**: להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה הַעֹזֶבֶת אלוף נעוריה (משלי ב טז-יז).— **ואדם את חברו**: עִזְבוּ פתאים[1] וחיו ואשרו בדרך בינה (שם ט ו).— **ודבר מפשט, תּוֹרָה, ברית, וכדומ׳, במשמ׳ זו**: על אשר עָזְבוּ את ברית יי׳ אלהי אבותם (דבר׳ כט כד). לא עכרתי **את** ישראל **כי אם** אתה **ובית אביך** בַּעֲזָבְכֶם את מצות **יי׳** (מ״א יח יח). **קנא** קנאתי ליי׳ אלהי צבאות כי עָזְבוּ בריתך בני ישראל (שם יט י). וַיַּעַזְבוּ את כל מצות יי׳ אלהיהם (מ״ב יז טז). על עָזְבָם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה (ירמ׳ ט יב). על אשר עָזְבוּ **את** ברית יי׳ אלהיהם (שם כב ט). **אם** יַעַזְבוּ בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון (תהל׳ פט לא). זלעפה אחזתני מרשעים עֹזְבֵי תורתך (שם קיט נג). כי לקח טוב נתתי לך תורתי על תַּעֲזֹבוּ (משלי ד ב). קנה חכמה וכו׳ אל תַּעַזְבֶהָ ותשמרך (שם ה-ו). ויראת שדי יַעֲזוֹב (איוב ו יד).—ג) **הניחו לבדו, בלי עזרה**: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אֶעֱזָבְךָ עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך (בראש׳ כח טו). ויאמר (משה לחותנו) אל נא תַּעֲזֹב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד׳ י לא). השמר לך פן תַּעֲזֹב את הלוי (דבר׳ יב יט). והלוי אשר בשעריך לא תַעַזְבֶנּוּ כי אין לו חלק ונחלה עמך (שם יד כז). כי יי׳ אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יַעַזְבֶךָּ (שם לא ו). **כאשר הייתי** עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אֶעֶזְבֶךָּ (יהוש׳ א ה). ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם לא עֲזַבְתֶּם את אחיכם זה ימים רבים עד היום הזה (שם כב ב-ג). נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי וַיַּעַזְבֵנִי אדוני כי חליתי היום שלשה (ש״א ל יג). ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אֶעֱזֹב את עמי ישראל (מ״א ו יג). יהי יי׳ אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו אל יַעַזְבֵנוּ ואל יטשנו (שם ח נז). **כי גם** אילת בשדה ילדה וְעָזוֹב כי לא היה דשא (ירמ׳ יד ה). עָזְבָה יתמיך אני אחיה (שם מט יא). ובניכם ובנותיכם אשר עֲזַבְתֶּם בחרב יפלו (יחזק׳ כד כא). הוי רעי האליל עֹזְבִי הצאן (זכרי׳ יא יז). ויבטחו בך יודעי שמך **כי** לא עָזַבְתָּ דרשיך יי׳ (תהל׳ ט יא). עליך יַעֲזֹב חלכה יתום אתה היית עוזר (שם י יד). אל תטשני ואל תַּעַזְבֵנִי אלהי ישעי כי אבי ואמי עֲזָבוּנִי ויי׳ יאספני (שם כז ט-י). **כי יי׳** אהב משפט ולא יַעֲזֹב את חסידיו לעולם (שם לז כח). צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו יי׳ לא יַעַזְבֶנּוּ בידו (שם לב-לג). **כי לא יטש** יי׳ עמו ונחלתו לא יַעֲזֹב (שם צד יד).—ובשנאה: וחרה אפי ביום ההוא וַעֲזַבְתִּים והסתרתי פני מהם (דברי׳ לא יז). ותאמר ציון עֲזָבַנִי יי׳ (ישעי׳ מט יד). ברגע קטן עֲזַבְתִּיךְ וברחמים גדולים אקבצך (שם נד ז). מי יתנני במדבר מלון אורחים וְאֶעֶזְבָה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בגדים (ירמ׳ ט א). אלי אלי למה עֲזַבְתָּנִי (תהל׳ כב ב). אלהים עֲזָבוֹ רדפו ותפשוהו כי אין מציל (שם עא יא). למה לנצח תשכחנו תַּעַזְבֵנוּ לארך ימים (איכ׳ ה כ). כי עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עֲזָבָנוּ אלהינו (עזר׳ ט ט). וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך וַתַּעַזְבֵם ביד איביהם (נחמ׳ ט כח). כה אמר יי׳ אתם עֲזַבְתֶּם אתי ואף אני עָזַבְתִּי אתכם ביד שישק (דה״ב יב ה). כי עָזְבוּ אתו במחליים רבים (שם כד כה). וכן במליצי שרי בבל וכו׳ עֲזָבוֹ האלהים לנסותו (שם לב לא).—ד) עָזַב עיר, ארץ וכדומ׳, **יצא ממנה**: וַיַּעַזְבוּ את הערים וינסו (ש״א לא ז). מיום עָזְבָה[1] את הארץ ועד עתה (מ״ב ח ו). עֲזֻבוֹת ערי ערער לעדרים תהיינה (ישעי׳ יז ב). כַּעֲזוּבַת החרש

---

1) [כמו את הפתאים. ואפשר לפרש כמו רש״י ורלב״ג שפתאים הוא נושא, וצריך להשלים: את דרך הפתיות, ועוד, שפתאים הוא שם מפשט, מ״ר מן פתי (שם א כב), כמו את הפתיות, וכן פרשו התרגומים העתיקים, ושלשת הפרושים נמצאים במיחס לראב״ע.]

1) [הא רפה לפי המסורה במקום עזבהּ, עי׳ ריב״ג בשרשיו ורד״ק.]

והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל (שם ט). כל העיר עזובה ואין יושב בהן איש (ירמ' ד כט). בשנו מאד כי עזבנו ארץ כי השליכו משכנותינו (שם ט יח). עזב ככפיר סכו (שם כה לח). עזבו ערים ושכנו בסלע יושבי מואב (שם מח כח). רפאנו את בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך איש אל ארצו (שם נא ט). כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה (צפני' ב ד). ולא נעזב את בית אלהינו (נחמ' י מ). — ה) עזב את פלוני, לא לקחו אתו: למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם (שמות ב כ). — ונתן לו ללכת: ויאמר אליהו אל אלישע שב נא פה וכו' ויאמר אלישע חי יי' וחי נפשך אם אעזבך וירדו בית אל (מ"ב ב ב). — והניחו לנפשו, זז ממנו: ויעזב את הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך (מ"א יט כ). ותאמר אם הנער (לאלישע) חי יי' וחי נפשך אם אעזבך ויקם וילך אחריה (מ"ב ד ל). — ודבר מפשט, נתן לו שלא יהיה יותר אצלו: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו יחמל עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך חכו (איוב כ יב-יג). — ולא לקח דבר: היעזב מצור שדי שלג לבנון (ירמ' יח יד). — עזב חוב, לא דרש, לא תבע: וגם אני אחי ונערי נשים בהם כסף נעזבה נא את המשא הזה (נחמ' ה י). — עזב דבר ביד פלוני, לא עסק בדבר זה, לא שם לבו לו, נתן לפלוני לעסק בו: ויעזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה (ברא' לט ו). — ו) עזב עצה וכדומ', דחה, לא עשה כמו שיעצו: ויעזב (רחבעם) את עצת הזקנים אשר יעצהו (מ"א יב ח). — ותוכחת: ועזב תוכחת מתעה (משלי י יז). — ז) עזב דבר, פרש מהדבר שלא לעשותו, עזב חסד וכדומ' מעם פלוני: ברוך יי' אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני (ברא' כד כז). משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו ואני בקול תודה אזבחה לך (יונ' ב ט-י). ברוך הוא ליי' אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים (רות ב כ). — ועזב חמה, לא כעס יותר: הרף מאף ועזב חמה (תהל' לז ח). — עזב פשעיו, נדר לא לפשע: מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (משלי כח יג). — תזנותיה: ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה (יחזק' כג ח). — עזב פניו, יגונו, חדל מזה: אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה (איוב ט כז). — עזב ארח, לא הלך יותר בדרך שהלך עד כה, ובהשאלה, במנהגיו ומעשיו: יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישב אל יי' וירחמהו (ישע' נה ז). העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (משלי ב יג). מוסר רע לעזב ארח (שם יה י). — ח) עזב לפלוני, נתן לו יכלת, רשות לעשות דבר: מה היהודים האמללים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים מערמות העפר (נחמ' ג לד). — והניחו כמו שהוא, כך וכך: ויעזבו את העיר פתוחה (יהוש' ח יז). וגם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת (שפט' ב כא). ועשו אותך בשנאה ולקחו כל יגיעך ועזבוך ערם ועריה (יחזק' כג כט). כי רצץ עזב[1] דלים בית גזל ולא יבנהו (איוב כ יט). — ודבר לא בע"ח, הכח וכדומ', עזבהו כחו, נפסק, לא היה לו יותר כח: לבי סחרחר עזבני כחי ואור עיני גם הם אין אתי (תהל' לח יא). — לבו עזבהו, במשמ' דעתו, לא היה בו יותר דעת: עצמו (הרעות) משערות ראשי ולבי עזבני (שם מ יג). — וחסד ואמת, חדל ממנו: חסד ואמת אל יעזבך קשרם על גרגרותיך (משלי ג ג). — ועשר: קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל (ירמ' יז יא). — ובתו"מ: וכתוב במגילת חסידים אם תעזבני יום יומים אעזבך (ספרי דברי' מח). אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אדם נושא אשה על אשתו הראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני (ריש לקיש, ברכ' לב:). עזובה זו מרים ולמה נקרא שמה עזובה שהכל עזבוה מתחילתה (סוט' יב.). מומי עזובה דא (רבי יוסי בר"ח בר"ס, ב"מ פה.). אמר (יעקב) לפניו רבון העולם כשם שהיתה בדעתו של לבן לעשות עמי רעה ולא עזבתו אף מחשבות של עשו אחי שמחשב עלי להורגני הפר דעתו (מד"ר ברא' עה). עשיתם לפני קטיגור ואמרתם מה אנוש כי תזכרנו ולא עזבתם אותי עד ששרפתי מכם כתות באש (פסיק' רבת', מתן תורה). א"ל הקב"ה לירמיה ירמיה וכי אני עזבתים תהילה (שם, ותאמר ציון) — ובסהמ"א: עזבתי אשתי מעוברת ואי[ני] יודע אם הולידה זכר או נקבה (גנזי שכטר א, גינזבורג 239). [אמר רבן יוחנן] בן זכאי חמ[שה בתי דינין יש] בג[הינם] וכולן ראה אותן ישעיה בן אמוץ וכו' וראה בני אדם שהן אוחזין מים וממלאין ומשליכין לתוך הבאר והבאר אינה מתמלאת ובני אדם אינן עוזבין

---

1) כך הנקוד המסור, אך אולי עזב?

(שס 196). ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד (רמב״ם, תשובי ב ב). כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו (שס ג). ואם עזבתם את ה' ושגיתם במאכל ובמשתה וזנות ודומה להם מביא עליכם כל הקללות האלו (שס ע ח). על אשר עשה עם [א]נשי ביתו [כר]בת בני עמון כי עזבה עגונ[ה] אלמנה [חיה זה] ארבע שנים (ד״ה יהודי מצרים וח״י ב, מן 130). כי אם אבוא אצלכם מעצמי אני הנה לא יעזבנו האל מכל טוב וכו' (שס 307). וזה האיש כל ימי היותו בארץ השקה והזריע והצליחה ועשתה פרי וימים רבים עזב הארץ ולא בא אליה וכו' פן יפגעני הארי וימיתני ועל כן עזבתיה היום כמה זמן (משלי סנדבאר, מה.).—ואמר הפיטן: סם חיים לבהם מתכבדים עוזביהם עוזבים וחובקיהם מכבדים פלפולם בשלש עשרה מתלמדים צורפיהם מושיבים בין נגידים (אלוף, יוצ' ב שבוע'). ואם נחבא ונסתר מלפני שמו הרע כפי עטי עזבו כמו עכבר אשר נכנס בתוך חור ועזב חוץ כפי חתול זנבו (ר״י חריזי, תחכמוני כ).—ובמשמ' נתן והרשה: ויגשו בני יעקב לשבור את דלתי שערי העיר ולא עזבום יושבי העיר כי היו משליכים עליהם אבנים (ספר הישר, פרש' וישלח, לז:). [שהיה] משתכר בפונדיון אחד ביום חצ[יו אוכל וחציו] נותן לשומר בית המדרש שהיה עוזבו לשמוע דברי תורה מפי שמעיה ואבטליון (גנזי שכטר א, גינזבורג 195).—ואמר המשורר: הלא המתהולל ברית קדש חלל עזב לו ויקלל אנשים צדיקים (רמב״ע, כדוד השיר אוני, כהנא א, 25).

—נפעי, נֶעֱזַב, נֶעֱזָב, נֶעֱזָבָה, נֶעֱזָבוֹת, תֵּעָזֵב, יֵעָזְבוּ, — שעזבו אותו, נֶעֱזָבָה ארץ מיושביה, שיצאו ממנה יושביה: והארץ תֵּעָזֵב מהם ותרץ את שבתתיה בהשמה (ויקר' כו מג). כי בטרם ידע הנער מאס ברע ובחור בטוב תֵּעָזֵב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מלכיה (ישעי' ז יו). ולך יקרא דרושה עיר לא נֶעֱזָבָה (שס סב יב). כה אמר אדני יי' להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות ולחרבות השממות ולערים הַנֶּעֱזָבוֹת אשר היו לבז (יחזק' לו ד).—ובמשמ' שאין איש בא שם: כי עיר בצורה בדד נוה משלח וְנֶעֱזָב כמדבר (ישעי' כז י).—נֶעֱזַב דבר לפלוני, נתן לו לעשות בו כרצונו: יֵעָזְבוּ יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף (שס יח ו).—אדם נֶעֱזָב, שנשאר בלי עֶזרה: נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נֶעֱזָב וזרעו מבקש לחם (תהל' לז כה).—ונֶעֱזַב דבר, במשמ' אין אדם נותן דעתו לו: טרף נפשו באפו הלמענך תֵּעָזַב ארץ ויעתק צור ממקומו (איוב יח ד). מדוע נֶעֱזַב בית אלהים (נחמי' יג יא). — ובמדר': אע״פ שזרעו ובניו הם מבקשים לחם לא ראיתי שאותו צדיק נעזב מיראתו של הקב״ה (מד״ר ויקר' לה).—ובתפלה: שתראה בעני עמך ישראל וכו' ומקדשך אשר היה משלח ונעזב כמדבר (רסע״ג, תפלי השחר, סדר רב עמרם השלם א, סז.).—ואמר הפיטן: תוחלת ישראל חסד לא נעזב תקותם נצח אמון לא אכזב (תוחלת, סליחי ב עי״ת).

—פעי, עִזֵּב, עֻזְּבָה, — עֻזְּבָה עיר, כמו נעזבה, שיצאו יושביה ממנה: איך לא עֻזְּבָה עיר תהלה קרית משושי (ירמי' מט כה). — ואמר המקונן: הטה אלהי אזנך לאומרים עזב ושבת ונטש ולעד שומם ושמע אנקתנו וקנא קנאתנו (הטה אלהי, קינ').

—הפעי, *הֶעֱזִיב, יַעֲזִיב,—עשה שיֵעָזֵב, התיר, בטל את הנשואים: גט זה לא יתיר לא יעזיב לא ישלח וכו' אינו מועיל אינו מתיר אינו מעזיב אינו משלח (גיט' לב:).

—פעי, *עִזֵּב,—עשה שיהיה עזוב: דבר אחר עזבני ה' עיזבני ביצד וכו' (פסיק' רבת', והאמר ליון).

—התפ', *הִתְעַזֵּב,—כמו נפע': שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא מתעברת ומתעזבת[1] (בשס רי אחיר, מד״ר ברא' מה). שהיו יושבות אצלם והיו רואים שזרות שורות של כנים יורדות משערם לתוך קדקד והיו משתקצות ומתעזבות[2] בפניהם (פסיק' רבת', והאמר ליון).

ב. עזב, ממנו ב. עָזַב, *עֲזִיבָה.

ב. עָזַב, עָזֹב, עֲזֹב, תַּעֲזֹב[3]: כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מֵעֲזֹב לו עָזֹב תַּעֲזֹב עמו (שמות כג ה).—ובספה״א: צריך לעזוב המשא מן החמור זה מצד זה ובעל החמור באמצע (ר״א הקרא', ג״ע, דין האבדה, קפה:).

---

1) [אולי צ״ל: ומתועבת, עי' הגהת תיאודי'.]

2) [אולי צ״ל: ומתועבות.]

3) [המחבר לא כתב את הערך הזה במלואו, וקשה להכריע אם פרש פעל זה עָזַר וסִיַּע, כמו מנחם ורש״י, או טען את המשא, כמו ריב״ג; ועי' גם פרשני לפסוק זה וראב״ע.]

ג.עזב¹), ממנו ג.עָזַב, *עֲזִיבָה, *מַעֲזִיבָה.

ג.עָזַב, פ״י, יַעַזְבוּ, – במלאכת הבנין, אולי חִזֵּק, תִּקֵּן: ועל ידו החזיק (בבנין חומת ירושלים) חנניה בן הרקחים וַיַּעַזְבוּ²) ירושלם עד החומה הרחבה (נחמ׳ ג ח).—ובכהס״א: שר השרים ונגיד הנגידים ועוזב לבית ישראל הנגיד הגדול נר הגולה וכו׳ (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 252). — א.עזב וג.עזב יחד, ואמר המשורר: אהמה לאפריון עפרים נטשו אותו ועל אהל צבאים עזבו אחר אשר תוכו בנער רצפו אהב וקירותיו בחשק עזבו (רמב״ע, התרשים ז סב-סג).

עִזָּבוֹן³), ש״ז, מ״ר כני עִזְבוֹנָיִךְ, — א) סחורה Ware; marchandise; wares: תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עִזְבוֹנָיִךְ יון תובל ומשך המה רכליך בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מערבך מבית תוגרמה סוסים ופרשים ופרדים נתנו עִזְבוֹנָיִךְ בני דדן רכליך איים רבים סחרת ידך קרנות שן וכו׳ וראמת וכדכד נתנו בְּעִזְבוֹנָיִךְ וכו׳ ודן ויון מאוזל בְּעִזְבוֹנַיִךְ נתנו וכו׳ וזהב נתנו עִזְבוֹנָיִךְ וכו׳ הונך וְעִזְבוֹנַיִךְ מערבך מלחיך וחבליך וכו׳ יפלו בלב ימים ביום מפלתך (יחזק׳ כז יב-כז). בצאת עִזְבוֹנַיִךְ מימים השבעת עמים רבים ברב הוניך ומערביך העשרת מלכי ארץ (שם לג).—ואמר הפיטן: לא תחמוד סתר רעך הונו ועזבוניו אף מכל מאכל אשר אסר לך (רסע״ג, אזהרו׳, קובץ מעשה ידי גאוני קדמ׳ ב, 52).—ב) *מה שנשאר מאדם במותו לבניו, ירושה וכדומ׳ Vermächtnis; legs; bequest: ונמצא העד השני של גט עד אחד ואין סומכין עליו להוציא את ירושתה מחזקת ירושת האיש ולפיכך ראוי להיות הקרקעות ההם עם כל עזבון האשה בחזקת יורשי הבעל (קטע כ״י גניז, JQR. XVI, 1904. 654). כגון שהיה עזבון מורישם קרקע שוה ת״נ דינרים (ערוך ערך ופכ). ואנו ב״ד תקרנו אחר עזבון פלו׳ בעלה הנפטר (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות 37). ויש לך שטר אחד שכותבין בית דין על האפטרופוס בסך עזבון הנפטר ומניחים אותו אצל נאמן (שם 91). התם בשלא הנית האב עזבון כלל במה להשלים התנאי אבל היכא שנותר עזבון וכו׳ למה לא יפרע מעזבונו וכו׳ (שם 129). מה שהודה בפנינו ראובן שיש עליו ממון עזבון יעקב כך וכך (טוש״ע מלוה ולוה סח). עשיר אחד שצוה לפני מותו וכו׳ על א׳ מבניו שאם ידרוש ברבים בבית הכנסת שיתן לו סך מה מעזבונו יתר על חלקו (שבות יעקב, שו״ת ב קמו). הנה נכתב שם לירד לנחלה ולחלוק עזבוני (פתחי תשובה על טו״ע חו״מ, כתל׳ רפח).—ומ״ר עִזְבוֹנוֹת: ונעתקו הספרים ההם לידי הטובים רכי הלב הסכלים אשר אין אצלם מאזנים ידעו בהם האמת מן השקר והסתירום ונמצאו בעזבונותם ונחשב בהם שהם אמת (ר״ם ח״ת, מו״נ ח, קב). ושם בלבו ר׳ נתן בנו לצאת בשביל עזבונותיו שלא יאבדו ופייסנוהו למנות שליח ולא יטריח הוא על עצמו (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 24).

***עִזָּה**, עיזה, ש״נ, הנקבה של התיש: וצבי שעלה על גבי עיזה (רי לעזר, ירוש׳ בכור׳ ב ז).

עָזוּב, ש״ז,—פנוי, שאין לו אשה, רֵוָק, Junggeselle; garçon, célibataire; bachelor, ובפרט בהדבור עָצוּר וְעָזוּב: כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור וְעָזוּב ואמר אי אלהימו (דבר׳ לב לו-לז). והכרתי לירבעם משתין בקיר ועצור וְעָזוּב בישראל (מ״א יד י). והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור וְעָזוּב בישראל (מ״ב ט ח). כי ראה יי׳ את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עָזוּב ואין עזר לישראל (שם יד כו).—ובכהס״א: ואז פשעו כל עבדי יהודה אשר כבשו אבותינו ויתנו כתף סוררת ואפס עצור ועזוב (יוסיפון רטז).—ועזור ועזוב: יברך צורנו שלא נתיתם דורינו ולא הואפס עזור ועזוב¹) והביט בהכשר דלים ונבזים (רס״י, תשו׳,

---

¹) [אולי כמו בסבאית: עדב, תקן, בערב׳ מעזב a), אבן של בנין. ועוד אולי צריך לחברו עם ב.עצב, פעל ועשה.]

²) [כך פרש ריב״ג: ענין החזוק והבנין, וכן רד״ק. ורש״י: מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה, ע״כ. וראב״ע: מלשון חכמים מעזיבה ויש אומרים כי כן עזוב תעזוב עמו, ע״כ.]

³) [פרש ריב״ג, וז״ל: נאמר בסחרים הנמכרים הנעזבים אצל קוניהם בארצות אשר יובילו אליהם, ע״כ. ורש״י פרש ממון, מן ג.עזב, וז״ל: וממונו של אדם הוא הוזקו המעמידו על רגליו, ע״כ. אמנם גזרון זה הנהו דרש, אבל עם הפרוש ממון יש להשוות שבאשור׳ אזוב, אזב, תשלום כסף של עזיבה, עי׳ דליטש (Handw. 35).]

a) معزب

¹) [לפי פרושו של רש״י (דבר׳ לב לו): מחוזק, מן ג.עזב.]

קנול' קונט', ז:).—ואמר הפיטן: עזוב ולא עוזר ואין בי עוזרתי (אלהי, יול' שבת א' אחה"ם).

א·עֲזוּבָה, ש"נ, אשה שעֻזְּבָה בעלה: לא יאמר לך עוד עֲזוּבָה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה (ישע' סב ד).—ומ"ר *עֲזוּבוֹת, ואמר המשורר: ותבנה מהרוסיה בצורות ותקים מנתוציה תלולות ותבעל מבנותיה עזובות אשר היו לצודיהן בעולות (רשב"ג, תהלת אל).—וס"ת: כי כאשה עֲזוּבָה ועצובת רוח קראך יי' ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך (ישע' נד ו).—ואמר המשורר: ותהי לבזה כאשה עזובה ביד צריה עלובה (ראב"ע, אוי כי לבי).

ב·עֲזוּבָה, ש"נ, מעמד דבר עָזוּב, שאין שם אדם, שאין אדם מצוא בו וכדומ', Verlassenheit; abandon; desertion: עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם והאדמה תשאה שממה ורחק יי' את האדם ורבה העֲזוּבָה בקרב הארץ (ישע' ו יא-יב).

עֱזוּז, ש"ז, כב' עֱזוּזוֹ,—כמו עֹז: וישפך עליו חמה אפו ועֱזוּז מלחמה (ישע' מב כה). הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה ועֱזוּז נוראותיך יאמרו וגדלותך אספרנה (תהל' קמה ה-ו). לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות יי' ועֱזוּזוֹ ונפלאתיו אשר עשה (שם עח ד).—ואמר בן סירא: ויחרו בו זרים ויקנאו בו במדבר אנשי דתן ואבירם ועדת קרח בעזוז אפם (ב"ס גני' מה יח).—ואמר הפיטן: כי קהלך עסה בכל צרה ודריסה גם בך לא חסה ובעזוז הדליל עמוסה בתוך אבן מעמסה (זכור את, יול' שבת זכור). מוליך לימין משה זרוע עזו בוקע מים להראות עזוזו נער פרעה בחמת רוגזו וגאל בשמחה גנת אגוזו (ר' יוסף אלברדאני, גנזי שכטר ג, דודסון 95). עזוזך וחלו פחדו וגם חולחלו צירים אחוזים וחלו (שם 126). בעזוז נפש אותם ענה או לך מנו לילות עמל לבב כבד להם מנה (ר' יוסף בן סהל, איכה יועץ, דוקעס 102).—ומ"ר *עֱזוּזוֹת: ותן כבוד למצרים והקל פעמיך ואל תרדף עזוזות בחוצות עברה בם השכינה לבקש דם ברית על המזוזות (ר"י הלוי, רחה עריס, הרכבי ג).

עִזּוּז, שות"ז,—א) בעל עֹז וכח: מי זה מלך הכבוד יי' עזוז וגבור יי' גבור מלחמה (תהל' כד ח).—ובתלמו': האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד (ברכ' לג:).—ובספה"א: חדל לכם ממנו כי יהודי הוא ואיש נורא מאד ועזוז יפרוץ בכם וישחיתכם (יוסיפון ג, פרנקפ').—ואמר המליץ: אתה עזוז והכל בך יעז אתה גדול והכל גדולתך יביע (ר' בחיי, יי' שפתי תפתח, בסוף חו"ה). —ב) שם הקבוץ, הגבורים, ראשי המלחמה: המוציא רכב וסוס חיל ועִזּוּז יחדו (ישע' מג יז).—מ"ר *עִזּוּזִים: זרץ גלגל והוא הולך לאטו ונצח בעצליו את זריזיו ולו יצא למלחמת זמנו בחרב נכנעו לו כל עזוזיו (ר"י הלוי, כאס אקף, הרכבי א).—ג) ש"ת, מ"ר נק' עִזּוּזוֹת: תחבולות נמרצות ועזוזות צנורות וכלים חלולים דקים מן הדקים (אגרות חכמה, מודע לבינה א, הקדמ' עז). —ד) וכמו עֱזוּז: אהבת עזוז[1]) ותקף חבה ברית נעורים זכור וחסד תאוה (אהבת עזוז, סליח' ה עי"ת). עזוז[1]) הדריך בנעלים יופי פעמי נעלים ערף קמי בשעלים אחזו לבו שעלים (אפיק רנן, יול' ב פסח).

***עִזּוּק**,—שה"פ מן עזק: ובן אם עזקו ובדק בשעת עזוק מלמטה ולמעלה לא עשה כלום (רמב"ם, טומאת מת י יב).—ובמשמ' גדר וסיג, ואמר המליץ: צרימו צמתו עזוקיו[2]) צרחו להפר חוקיו צרר כל משפט יקו צו לצו קו (אדיר, מטמוני האמבורג א יג, המגיד עז, 345).

***עַזּוּת**, ש"נ,—העזה, חֻצפה, Frechheit; insolence; impudence: עשרה קבים עזות[3]) ירדו לעולם תשעה נטלה מישן (קדוש' מט:). דור שבן דוד בא העזות תרבה והיוקר יעות והגפן יתן פריו והיין ביוקר (רב, נחמיה, סנה' לז.).—גלוי ראש עזות תקיפא הוא (כלה רבתי ג). א"ל הקיסר (לר' יהודה בן בבא) כמה עזי פנים אתם שעל פתח מיתה אתם עומדים ועדיין עזות אתכם (מדרש אלה אזכרה, ביהמ"ד ילינק ב).—ואמר הפיטן: תורה נתתי בסיני אותה עזבתם בעזות ההיתה כזאת הלא מידכם לא עלי (מי האב, קינ', ספרדי). לחם כזבים כל ימותם לחמו לכם בפת עזות ואון יסעדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה על רלאים, שער השיר 164).—וימנעו רביבים משום דמאנת הכלם שהיה בך עזות (רש"י, תעני' ז:). וכן תראה עיני הרשעים אנשי העזות הומיות ואינן נחות (ר"י א"ת, תקו' מדו' הנפ' לרשב"ג, יד).

---

1) [ברפו' מנקד: עִזּוּז, ואפשר שצריך לנקד: עֱזוּז.]

2) [ואפשר שהוא בינ' פעול מן עזק.]

3) [מסורות (רש"י), שהמסורים עזי פנים הם, עי' מסכ' כלה ב.]

וכאשר יתהלל החכם בחכמתו והגבור בגבורתו יתהללו קצתם בשקריהם ובמרמותם וקצתם בשגעונותם וקצתם ברכילותם וקצתם ב ע ז ו ת ם ופריצותם (ר״י זבארה, שעשועי׳ יג, דודסון 142). ה ע ז ו ת היא מדה גרועה ברוב פעולותיה והיא הפוך ממדת הבושת (ארחות צדיקים, שער העזות). וה״ה דלא אצטרך למתני דרך הרעה ש ב ע ז ו ת דאנא ידענא ש ה ע ז ו ת לרעה היא דרך רעה ו ע ז ו ת רעה שייכא בכל הדברים וכדפי׳ ש ה ע ז ו ת היא השקידה שהאדם שוקד על ענינו ואינו שב ממנו (רבה״ו, פי׳ אבות ה, קיז.).—עזות אף, ואמר ב״ס: לא נחלק לאנוש זדון ו ע ז ו ת אף לילוד אשה (ב״ס גני׳ י יח).—עזות פנים: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתצילני היום מעזי פנים ו מ ע ז ו ת פנים בדברי תורה (רבי, שבת ל:). כל אדם שיש לו ע ז ו ת פנים סוף נכשל בעבירה (רב המנונא, תעני׳ ז:). כל אדם שיש לו ע ז ו ת פנים מותר לקרותו רשע (רבה בר רב הונא, שם). ארבע מאות עבדים ואמרי לי ארבעת אלפי עבדים היו לו לפשחור בן אימר וכולם נטמעו בכהונה גדולה וכל כהן שיש בו עזות פנים אינו אלא מהם (רבי יהודה אמר שמואל, קדוש׳ ע:). שנו רבותינו ארבעה נקראו רשעים הפושט ידו לחבירו להכותו וכו׳ והלוה ואינו משלם וכו׳ ומי שיש בו עזות פנים ואינו מתבייש לפני מי שגדול ממנו וכו׳ ומי שהוא בעל מחלוקת (מד״ר במד׳ יח). —ובסהמ״א: בעבירות שבין אדם למקום אינו צריך לפרסם עצמו ועזות פנים היא לו אם גילם (רמב״ם, תשוב׳ ב ה). וכן אסור לישראלי לשמש מטתו ביום שעזות פנים היא לו (רמב״ם, אסורי ביאה כא י). יבאו בעזות פנים כאילו רוח קדים שהיא עזה שתתה פניהם או השקתה (רד״ק, השרש׳, גמא). מי שהוא עזות פנים לא יתבייש לפני איש אך עומד בעזות (ארחות צדיקים, שער העזות). — *עזות מצח: אם ראית כהן ב ע ז ו ת מצח אל תהרהר אחריו (ר׳ אליעזר, קדוש׳ ע:). ויש מהמדות שהם רעות לגמרי ולא נמצאו בהם קצוות משובחות ולא אמצעיות משובחות כמו ע ז ו ת המצח והקנאה והניאוף וכו׳ (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה 15).—ובתפלה: ועל חטא שחטאנו לפניך בעזות מצח (על חטא, מעריב יוה״כ). ועי׳ מצח.—עזות תאר: הטוי דין לכפר בזהורן בולד נפסלים מרצה מחילים ומטהר עזות תוארן (מחזי אחזו סלחלה, מחז׳ איטל׳ ב, עט:)

עזז[1], ממנו עז, עז, *עזא, *עזא, עזאזל, *עזאל, עזוז, עזוז, *עזות, עזז, עזי, *עזיאל, *עזיז, *העזה, מועז.

עזז, עזוז, עוזה, יעז, יעוז, תעז, תעז,—פ״ע, היה עז, חזק, stark, mächtig sein; être fort, puissant; to be strong, mighty: ויתן יי׳ בידו (של עתניאל בן קנז) את כושן רשעתים מלך ארם ותעז ידו על כושן רשעתים (שפט׳ ג י). ותעז יד מדין על ישראל (שם ו ב). קומה יי׳ אל יעז אנוש ישפטו גוים על פניך (תהל׳ ט כ). הנה הגבר לא ישים אלהים מעוזו ויבטח ברב עשרו יעז בהותו (שם נב ט). צוה אלהיך עזך עוזה אלהים זו פעלת לנו (שם סח כט). לך זרוע עם גבורה תעז ידך תרום ימינך (שם פט יד). באמצו שחקים ממעל בעזוז עינות תהום (משלי ח כח). החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר (קהל׳ ז יט). ונשא ההמון ירום לבבו והפיל רבאות ולא יעוז (דני׳ יא יב).—ואמר הפיטן: תרום ידך תעוז ימינך בליל התקדש חג פסח (אומץ גבורותיך, מחז׳ איטל׳ א, קנ.). — ואמר המשורר: ויצחק אשר תצחק אדמה בלכתו בה ו ת ע ז ותתגאה בעזי בגאותי (רסב״ג, ידידי שעו). אשרי אדם י ע ו ז בצורו עד עולם לא ימעד אשורו (רמב״ע, אשרי אדם, דוקס 86). א ע ו ז בדודיו ואנעם ממגדיו וטל פיהו יכבה יקוד חשקי וצמאתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים, שער השיר 125).

—הפעי׳, העז, העזה,—העז פנים, היה עז פנים, התחצף, frech sein; être insolent; to be impudent: והחזיקה בו ונשקה לו העזה[2] פניה ותאמר לו זבחי שלמים עלי (משלי ז יג-יד). — והעז בפניו: העז איש רשע בפניו וישר הוא יכין דרכיו (שם כא כט).—וכמו מן עוז, העיז מצח, ואמר בן סירא: עם בעל אף אל תעיז מצח ואל תרכב עמו בדרך (ב״ס גני׳ ח יז).— וכן בתו״מ, העיז פנים: א״ל בן עזאי (לר״ע) עד כאן ה ע ז ת פניך ברבך (ברכי׳ סב.). אשה שאמרה לבעלה גירשתני נאמנת חזקה אין אשה מ ע י ז ה

[1] [כמו יעז. בכנעני׳ עז (לידלברי 338), וכן בארמ׳, ובערב׳ עז a); ובאשור׳ אזיז, קצף (דליטש 35); בכוש׳ עזז, היה חזק; ובסבא׳ עזת, עז.]

[2] [בקלות הזי״ן והיתה ראויה להדגש (רד״ק בשרשיו).]

a) عز

פניה בפני בעלה (רב המנונא, יבמ' קטז.). חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו (כתוב' יח.). ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי (רבי, ב"ב קלא.). רשע הוא והעיז פניך בו (רבי יוחנן, זבח' קב.). שמתחלה נאמר לו לא תלך כיון שהעיז פנים להלוך הלך שכן כתוב ויחר אף אלהים כי הולך הוא (מד"ר במד' כ). למה אינך שותה מן המים המרים העזות פנייך (פסיק' רבתי, ויהי בעת ספרסה).—והֵעִיז סתם, באותה המשמ': חלק שמעיז בו עשיר לזה תאוה ולזה תאוה שניהם שוין לקבר הכל הבל (מד"ר קהל', הבל הבלים).—ובספהמ"א: ויתגר מלחמה בחצים ובקשתות וברמחים מול היהודים ויעיזו היהודים על המקדונים ויכו בהם היהודים אשר מחוץ לחומה (יוסיפון תעו). ובתוך הסעודה אירע מקרה בלתי טהור שנתקוטט ראובן עם בנו והעיז בנו עמו ונתמלא ראובן אף וחימה (פרי האכן, סו"ת יו"ד יג, יח:).— *הֵעֵז הצבע, נעשה עַז: והנה הנגע עמד בעיניו שאם העז וכהה כהה והעז כאילו לא כהה (ספרא תזריע נגעים פרשה ב פרק ב).—ובספהמ"א: נשתנו מראיהן בין שהעזו או שכהו יראה בתחילה כיצד עכו"ם שהיתה בו בהרת בקרום ביצה וכו' (רמב"ם, טומאת צרעת ו ד).—*ועל דרך השלמים, הֶעֱזִיז, ואמר הפיטן: וחט הרוט בברזל צויין לעזריאל ועיז למעזיזים אל גורל ליי' וכו' (Elbog., Stud. 179).

—התפ', *הִתְעַזֵּז, נִתְעַזֵּז,—כמו הפע': אל יתעזזון במלכותן ואל יתעזזון בשלותן ישפטו גוים על פניך (מדר' תהל' ט). — ואמר הפיטן: בעזוז עינות תהום וכו' נתעזזו מימי ממימי תהום (בעזוז, יוצ' א סבועי).

—נפע', *נֶעֱזַז,—נעשה עז, ואמר הפיטן: בעזוז עינות תהום נעזזה מעיני ממעינות תהום (שם). בטרם נעזזו עזים עזה הייתי על תהום (שם). טירת מצוקי נעזזים תואר איתני חרוזים טכס זרועי מפוזים קרות בתינו ארזים (אהוביק, יוצ' שבת חוהמ"פ).

—פעי', *עִזֵּז, בינ' מְעַזֵּז,—חִזֵּק: הכם הגדול מעוזז ומיקר ומהדר את היודע אמתת הנפש הנבנית והנשכלית שבאדם (תרגום קדוש של או"ד לרקע"ג, ליון תרח, 79).

עִזִּי, ש"ז,—גבור, גבור מלחמה, מנצח: אשירה ליי' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים עִזִּי[1] וזמרת יה ויהי לי לישועה (שמות יה א-ב).—ואמר הפיטן: אפיק רנן ושירים לנושאי על נשרים אשורר כעזי שרים שיר השירים (אפיק רנן, יוצ' ב פסח).

*__עֲזִיאֵל__, עוזיאל,—שם מלאך: מלאכים עוזיאל ממונה עליהם (מסכ' אצילות). ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו אשר אלה שמותם וכו' עוזיאל על המלאכים חשמל על החשמלים וכו' (ר"ן בר"י אלהכן, עה"ת, עולם היצירה א, קעח.). מלאכים ושרם עוזיאל בני האלקים ושום הפניאל וכו' (רמח"ל, פתחי הכמה).

*__עֲזִיבָה__, ש"נ,—א) שה"פ מן א.עָזַב: בר נגרי שנייה היא בלקט ובשכחה ובפיאה שהן בעזיבה (ר' אבהו, ירוש' פאה ה ד). יש לך עזיבה אחרת כזו מה זו לעניים ולא לעשירים אף מה שנ' במקום אחר לעניים ולא לעשירים (שם ו א). מעשר עני ניתן בזכייה ואילו (לקט שכחה ופאה) בעזיבה (שם נדר' ג א). ארבעה דברים אמר ירמיה מאיסה וגעילה עזיבה ושכיחה (ר' יהושע בר אבין, שם, איכ', למה לנצח תשכחנו). אני משיב אתכם על עזיבה ושכיחה שתבעו אותי (פסיק' רבתי לא).—ובספהמ"א: ואמר (החכם) העושר והגדולה היא עזיבת החמדה (ר"י א"ה, מבחר הפנינ' לרשב"ג 19). בקש מה שאתה צריך לו ועזוב מה שאין אתה צריך לו כי בעזיבת מה שאין אתה צריך לו תשיג מה שאתה צריך לו (שם 63). ואם יאמר כי הזימון ההוא צריך למי שיזדמן ועזיבת הזימון צריך למי שלא הזדמן ככר הודה בסבות אמצעיות ושבהם עמידת המתאחרות (הוא, הכוזרי ה כ). שער בעזיבת העולב וזכרון משלי תנואותיו (ידעיה הבדרשי, הפרדס א, אולה"פ ג). כל מבקש שלמות צריך שיעזוב עזיבה גמורה כל בעל מדה רעה או בעל אמונה פחותה (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידים, יג:).—ב) שה"פ מן ב.עָזַב: ואמר וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו וענין העזיבה צריך לעזוב המשא מן החמור זה מצד זה ובעל החמור מצד זה (ר"א הקראי, ג"ע, דין האבדה, קסה:).—ג) שה"פ מן ג.עָזַב: ואין עזיבה אלא פרנסה היך מה דאת אמר ולא ראיתי צדיק נעזב (ר' איסי, מד"ר ברא' סט).

*__עֲזִיזוּת__, ש"נ, נקי' מ"ר עֲזִיזוֹת,—כמו עַז: עמדו בנסיונם וקבלו דין בעליזות ולא נסוג אחור לב ועינים נלוזות ראויים לקבע תפלות עזיזות (אמוני שלומי ישראל, סליח' כ סיון). ואחרי זאת הבין לחזות לעשות עזיזות קשות ועזות (יוסף, בן אמיתן, ניבולר ב, 113).

[1] עי' הערה לערך זִמְרָת, המו"מ בפרוש מלה זו.

***עֲזָם**[1], ס״ח, מ״ר עֲזָמִים,—עַז, אמיץ: דרש ר׳ ישמעאל וחבריו שבעה רקיעי׳ כדעת פלוסופי עזומי[2] הוברי׳ שמי׳ החוזים בכוכבים ומודיעים תולדות לבנת לחדשים (ר״י הדקי, לה״כ סג).

***עֲזָמָה**, ס״נ, עז, אמיץ, Entschluss; résolution; resoluteness: והרמת הרוח ושפעת העזמה בעת בטלה כזו אינן מביאות רוב תועלת (מאמר לאסי בהמליץ תרס״ח ד לייל).

עָזְנִיָּה[3], ס״נ,—שם עוף דורס: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר ואת הפרס ואת העָזְנִיָּה (ויקר׳ יא יג). והפרס וְהָעָזְנִיָּה והראה (דבר׳ יד יב-יג).—ובספהמ״א: והיית כעזנית עזאזל ודמית קאת מדבר וכוסו (רסב״ג, בחר מהמסלי). השליח השלישי הוא העזני״ה מלך העופות הדורסים (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים ב ד). אדוני שליח עופות הדורסי׳ אני ויאמר לו ומי שלחך פה אמר מלכנו ומי הוא מלככם ויאמר עזני״ה נפלא׳ מאד (שם ג י). אמר המלך תאר לי צורת העזני״ה מדותיה והנהגותיה ויאמר כן אעשה אדוני המלך (שם). ומהעופות אלעוקבן שהיא עזניה (לידס לדרך א כט). עזניה היא עזה וחזקה לדרוס ושמה אבישטרו״ץ ואוכלת ברזל וזכוכית וגם לזה נקרא עזניה (ר״י קארו, תולדי יצחק, שם).

***עֲזַפִּיאֵל**, — שם מלאך: ולצד צפון ב׳ (מלאכים) אחרים ושמם עזפיאל קטטריהאל וכל אחד ממונה על י״ב אלף ממונים אחרים[4] (רמ״ק, פרדס רמונים כד ג).

***עַזְפָּן**, ס״ז,—עז פנים: אגשטון עזפן (מלון לצמח דוד, נכריות, ג.). גאה גא גאים גאיונים עזפן (שם עבריות, יג:). זיד וזד עזפן (שם כה.). עזפן תואר למי שאין לו בושה (שם נכריות, קסג:).

---

[1] [בערב׳ עַזַם a).]

[2] [מן החרוז עם השמות הבאים מוכח שצ״ל: פלוסופים עזומים.]

[3] [עי׳ עזז. הקדמונים שלנו גזרוהו מן עזז, ואמר ראב״ע (ויקר׳ יא יד) וז״ל: ועזניה מן עזז והנו״ן נוסף והוא הנקרא עקאב, ע״כ. ורד״ק (בשרשיו) אמר, וז״ל: כי על רוב עזה נקראת כן, ע״כ. וכן חזקוני (ויקר׳ שם): העזניה אורפריש ועל שם עזותה ועקשותה נקראת כך; ועי׳ גם ריב״ג (בשרשיו). ואולי הוא שם נכרי.]

[4] [עי׳ זהר פקודי (רס:).]

---

a) عزم

***עַזְפָּנוּת**, ס״נ, — כמו עזות פנים: עשה או דבר בעזפנות (שם עבריות, כה.). זדון עזפנות (שם). כעס וחמה עזפנות תאוה לא נהוגה (שם שם:). רהב חוזק עזפנות (שם קסה:).

עזק[1], ממנו עָזַק.

עָזַק, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פִע׳, עִזֵּק, יְעַזְּקֵהוּ.—עִזֵּק את הכרם וכדומ׳, חפר באדמה לעשותה תחוחה לנטיעה, umgraben; bêcher; to dig round: כרם היה לידידי בכרם בן שמן וַיְעַזְּקֵהוּ[2] ויסקלהו ויטעהו שרק (ישע׳ ה א-ב).—ובספהמ״א: שמכבד הקרקע ומוציא ממנה עצים המכוסין בקרקע מסקל ומעזק הארץ (הערוך ערך זק). זך גם כמו נצח כבד הקרקע מסקל ומעזק הארץ ומצא בערוך (מלון לצמח דוד, נכריות, כב:).—ואמר המליץ: כרמיה שורקים מסקלים ומעזקים שרשיה על יובל תשלח (רלב״ע, אגרי׳ סי בן מקיץ). תרקו ברקו ארקו סדקו עזקו תרוקו חקו עושקו לחשוקו קדוש (אלהים בהכסילך, יוצ׳ ב שבוע׳, מחזי איטלי׳ א, קנה.). פסיעות עמי לסקל ולעזק צר לבי להנזק (גנזי שכטי׳ ג, דודסון 118).

—קל, *עָזַק,—א) כמו פִע׳: אף העוזק[3] בית הפרס טהור (ר׳ שמעון, אהל׳ יח ה). עזקו (את בית הפרס) אין לך בדיקה גדולה מזו (תוספת׳ אהיל׳ יז ט). ומצאו שהיה עוזק תחת זיתיו (מנח׳ פה:).—ואמר המליץ: בחמתך גפרית עלי תבזק ואת כרמי במגליך תעזק

---

[1] גם בערב׳ עזק a) במשמ׳ חפירה מסביב לשרשי הנטע [בכוש׳ עֲזֶקֶת, בור, באר. בארמ׳ עזקה (דני׳ ו יח) עזקתא, טבעת. ומן חבור המשמ׳ בערב׳ ובארמ׳ יש להסיק שעקר פרוש השרש הוא: חפר חפירה עגלה כמו עוגה, עוקה.]

[2] [רש״י פרש: סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עזקא, ע״כ. וכן מביא רד״ק; ועי׳ הערה הקודמת.]

[3] [רה״ג פרש שעשה לו גדר אבנים, כמו רש״י לישע׳ (עי׳ הערה הקודמת). ועי׳ תוספ׳ (מנח׳ פד. ופו:). והערוך מביא פרוש זה בשם וי״מ, והוא עצמו מפרש: משליך אבנים. ורמב״ם מפרש, וז״ל: בלשון ערב אל תעזיק והוא שמסלק האבנים ומנקה אותן עד שיהיה שוה, ע״כ. ור״ש ורא״ש מפרשים חופר ומשליך אבנים, כמו בערוך. ורגמ״ה (מנח׳ פה:), פרש: חופר; ושם רש״י: שחופר סביב הזית כעין טבעת כמו עזקתא, ע״כ.]

---

a) عزق

(עזרה הבבלי, תוכח' מוס', סט:).—ב) בהשאלה, סגר וחתם כמו בטבעת[1]), קבע: חצר גדולה היתה בירושלים בית יעזק היתה נקראת מהו בית יעזק ששם היו עוזקין את ההלכה (ירוש' ר"ה ב ג).—ובמשמ' סגר, החזיק: בא אביו של תינוק מצא שעוזק[2]) אחד בפיו ושתים בידו חבטו בקרקע ומת (חול' לד.).

—נפע', *נֶעֱזַק, שעזקו אותו: לא תהא סבור דבשדה בור גדלו אלא נתחרש יפה ונעזק כמו שנאמר ויעזקהו ויסקלהו (ערוך ערך עזק).

—פעל', *עִזֵּק,—כמו נפע', רק בינ' מְעֻזָּק, מְעֻזֶּקֶת: מפרדס מעוזק וגדר סביב לו (רש"י, יבמ' קכב.).— ואמר המשורר: מעינותיה יפוצו וצמחיה יציצו כרמיה שורקים מסוקלים ומעוזקים (רלב"ע, מי בן מקין).—ובהשאלה, ואמר הפיטן: בל תהי מצות סכה בעיניך קלה כי כנגד כל מצות דת הקותיה שקולה המעוזקה והמסקלה (בל תהי, יוצ' ב סוכ'). יתירה היבתך תשוקה והשוקה עם הכלה ·הסודה מעוזקה מאת ה' תהיה הזקה (ר' שמעון הגדול, רשות לחתן, מחז' ויטרי הגה, 598). דבורה על אפן הקוקה המסקלה והמעוזקה ודשונה דשון למשמר חקה (אלולה אמן, יוצ' שבת פרה). הנוה והמעונגה בחשוקות דליותיך נטועות שורק ומעוזקות (פיוט' ושירים, גנזי שכטר ג, דודסון 85).

—הפע', *הֶעֱזִיק, כמו החזיק,—כמו קל ב): כבירים הבזיק כנסם כבזיק כהחזיק העזיק באזיק מחזיק (אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח).

***עֶזֶק**, ש"ז, מ"ר עֲזָקִים, עזקין,—ספוג של צמר או צמר גפן, Wulst von Wolle oder Baumwolle; ouate de laine ou de coton; pad of wool or cotton: משעה שגוזזין אותה (את הרחל) טומנין לה עזק[3]) בשמן ומניחין לה על פדחתה כדי שלא תצטנן (רב אחא בר עולא, שבת כד:). בשעה שכורעת (הרחל) לילד טומנין לה שני עזקין של שמן ומניחין לה אחד על פדחתה ואחד על הרחם (רב פפא בר שמואל, שם).

***עֲזֵקָה**, עזיקה, ש"נ,—פרדס שעזקו אותו: נכרי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הן של עזיקה[1]) הן של נטע רבעי הן לא אמר כלום (יבמ' קכב.).

***עִזְקָה**, ש"נ,—כמו עזוק, עֲזָקָה, ואמר המשורר: ויש פרי בבן כרם ויוסף פרי אחר זמירה ועזקה ואור פני אזי ירבה כהרבות מאור בית בהקצץ אבוקה (ר"ש הנגיד, ידידותך).

א.**עזר**[2]), ממנו א.עֵזֶר, ג.עֵזֶר, עֵזֶר, עֶזְרָה, *עֲזַרְיָאֵל, עֶזְרַת, עֶזְרָתָה.

א.**עֵזֶר**, ש"ז, כנ' עֶזְרִי, עֶזְרֵנוּ, עֶזְרְךָ-רֵךְ, עֶזְרוֹ-רָהּ, עֶזְרָם,—א) מי שעוזר לחברו בדבר מן הדברים, Helfer; aide; helper: ויאמר יי' אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו וכו' ולאדם לא מצא עזר כנגדו (ברא' ב יח-כ). ואני עני ואביון אלהים חושה לי עזרי ומפלטי אתה (תהל' ע ו).—ובמשמ' שם הקבוץ, עֶזְרוֹ: וכל אשר סביבתיו עזרה[3]) וכל אגפיו אזרה לכל רוח (יחזק' יב יד).—ב) שם מפשט, עצם הפעולה שעל ידה נחלץ האדם מצרתו, Hilfe; secours; help: כי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה (שמות יח ד). ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה (דבר' לג ז). רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים (שם כו). מי כמוך עם נושע ביי' מגן עזרך ואשר חרב גאותך (שם כט). על עם לא יועילו למו לא לעזר[4]) ולא להועיל כי לבשת וגם לחרפה (ישע' ל ה). שחתך ישראל כי בי בעזרך[5]) אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל עריך (הוש' יג ט-י). ישלח (אלהים) עזרך מקדש ומציון יסעדך (תהל' כ ג). נפשנו חכתה ליי' עזרנו ומגננו הוא (שם לג כ). ישראל בטח ביי' עזרם ומגנם הוא (שם קיה ט). אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי עזרי מעם יי' עשה שמים וארץ (שם קכא א-ב). אשרי שאל יעקב בעזרו שברו

1) [עי' הערה לשרש.]

2) [רש"י פרש: סוגר, ורגמ"ה מפרש לפי הענין: בוסם.]

3) [לא נתברר מקורו. והוא אחד עם הסורי עדקא, קווצות ומחלפות שער, בחלוף ו"ד. וכן גרס הערוך בצורה ארמ' עדק (שבת כד:); ובבב"י א"פ הגרסה: ערק בשבוש, עי' ד"ס שם הערה.]

1) [עי' הערוך, רש"י ותוספ'. ובתוספ' (מנחו' פד.) מובא פרוש שהוא על העיר עזקה שפרותיה משובחים. ובתוספתא' בדפו' (דמאי ה ב) הגרסה: עזק, וכן בירוש' (דמאי ו י, הוצ' לונץ).]

2) [כן בכנעני' בשמות בני אדם; בתדמור' עדר וגם עזר (לידלבר' 338); בניבים ארמיים אחרים עדר; ובערב' עד'ר a). וכן בערב' הדרומית.]

3) [הקרי עֶזְרוֹ, ות"י והשבע' והפשט' מתרגמים: עוזריו.]

4) אולי לַעֲזוֹר.

5) אולי עֶזְרֶךָ.

a) عذر

על יי אלהיו (שם קמו ה). ובהכשלם יעזרו עזר מעט (דני׳ יא לד).—ובמדר׳: וכל מי שאין לו אשה שרוי בלא טוב בלא עזר בלא שמחה בלא ברכה בלא כפרה (מד״ר קהל׳, כלה חיים). על שם בשר ודם נקרא שמו אדם ומשבנה לו עזר נקרא שמו ביניהם י״ה (ר׳ יהושע בן קרחה, פדר״א יב). – ובמשמ׳ אשה: הכתנות שעשה הקב״ה לאדם ולעזרו היו עם נח בתיבה והנחילם לנמרוד (ילק׳ ברא׳ סב). — ובסהמ״א: אמר הכוורי וזה מנטותך ועזרך לעמך (ר״י ח״ת, הכוזרי א לג). שושנת [עם]קנו מרנא ורבנא נתנאל עזר הישיבה ההוגה דת נפש משיבה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 168). וגם הוא מלובש מעיל הן מעיל הוד וכמה מעילים יהי א׳ בעזרו לעולם אויביו בחרבו נפולים (ר׳ שמואל בן עלי, אגרי, הרכין ב, 71). אל תפחדו כי הנבואה דברה בכשלם עזר מעט נעזרו (רסב״ג, בימי יקותיאל). דולקי אור בישעם ועזרם גזרת פנינים גזרם מדור לדור יעמד נזרם (ר״י הלוי, יאתה ממשלה). ומצא טוב ונתאם בעזר ונתנחם בטוב (ר׳ שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון, 36).

ב. **עֵזֶר**[1], ש״ז, — כמו נֵזֶר: אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר שויתי עֵזֶר[2] על גבור הרימותי בחור מעם (תהל׳ פט כ).

ג. **עֵזֶר**, ש״ז, מ״ר עֲזָרִים, — מס שהטילו הקהלות על צרכי אכל נפש[3]: יהידים מקהל נתחייבו ליהיד אחד מקהלם שקנה עזרים הנקראים שישא״ש היין והבשר וזהו טופס שטר היובם שאמרו לנו פלוני ופלוני וכו׳ תנו לו לפלוני קונה עזר היין והבשר של שנה פלונית מחמת שאנו מודים וכו׳ (ריב״ש, שו״ת תכו). ובכל קהלות ישראל שיש בודקים שכורים מהקהל לא ירים איש את ידו לשחוט ולבדוק במקולין בלעדיהם אין צריך לומ׳ קונה העזר עצמו כדי להרחיק מן הכעור ואפי׳ יהיה מומחה כאילא ביבנה מאח׳ שמן הכשרו׳ נוטל עזר ולא מן הטרפו׳ (שם תק).

עָזַר, פ״י, עֲזָרַנִי, ־רָנוּ, עֲזָרְךָ, ־רוֹ, עֲזָרַתְּ, עֲזַרְתַּנִי, ־תִּיךָ, ־תִיךְ, עָזְרוּ, עֲזָרוּם, עֲזַרְתֶּם, עֹזֵר, עוֹזֵר, עֹזְרִי, עֹזְרִי, עֹזְרֶךָ, עֹזְרָיו, עֹזְרֶיהָ, עֲזֹר, בַּעֲזֹר, לַעֲזֹר, ־זוֹר, עָזְרֵנִי, ־נוּ, לְעָזְרוֹ, עָזְרֵנִי, ־נוּ, עֹזְרֵנִי, יַעֲזֹר, יַעַזְרֶךָּ, יַעַזְרֵהוּ, ־רֶת, ־רֵם, יַעְזוֹרוּ, יַעְזְרוּ, יַעְזְרֵנִי, יַעַזְרוּנִי, יַעְזְרֻכֶם, יַעְזְרֵהוּ, — עָזַר את פלוני, לפלוני, נתן לו כח ויכלת להנצל מצרה, helfen; aider; to help: מאל אביך וְיַעְזְרֶךָּ ואת[1]) שדי ויברכך (ברא׳ מט כה). אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו וְיַעְזְרֻכֶם יהי עליכם סתרה (דבר׳ לב לז-לח). עד הנה עֲזָרָנוּ יי׳ (ש״א ז יב). ואין עֹזֵר לישראל (מ״ב יד כו). אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני א היך אמצתיך אף עֲזַרְתִּיךָ אף תמכתיך בימין צדקי (ישע׳ מא י). כה אמר יי׳ עשך ויצרך מבטן יַעְזְרֶךָּ אל תירא עבדי יעקב (שם מד ב-ג). ואדני יי׳ יַעֲזָר לי על כן לא נכלמתי (שם נ ז). וקצף גדול אני קצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עָזְרוּ לרעה (זכר׳ א יה). יתום אתה היית עוֹזֵר (תהל׳ י יד; גם כב יב; ל יא; כד ו; עב יב; קז יב). יי׳ לי בְּעֹזְרָי ואני אראה בשנאי (שם קיח ז). וַיַּעְזְרֵם יי׳ ויפלטם (שם לז מ). אלהים בקרבה בל תמוט יַעְזְרֶהָ אלהים לפנות בקר (שם מו ו). עָזְרֵנוּ אלהי ישענו על דבר כבוד שמך (שם עט ט). אתה יי׳ עֲזַרְתַּנִי ונחמתני (שם פו יז). עָזְרֵנִי יי׳ אלהי (שם קט כו). תהי ידך לְעָזְרֵנִי כי פקודיך בחרתי (שם קיט קעג). תחי נפשי ותהללך ומשפטך יַעְזְרֻנִי (שם קעה). מה עָזַרְתָּ ללא כח (איוב כו ב; גם כט יב; ל יג). שלום לך ושלום לעוזריך כי עֲזָרְךָ אלהיך (דהי״א יב יח). ויהי בֶּעְזֹר האלהים את הלוים וכו׳ (שם טו כו). יי׳ אין עמך לַעְזֹר בין רב לאין כח עָזְרֵנוּ יי׳ אלהינו כי עליו נשענו (דהי״ב יד י). ויזעק יהושפט ויי׳ עֲזָרוֹ (שם יח לא). כי יש כח באלהים לַעְזוֹר ולהכשיל (שם כה ח). וַיַּעְזְרֵהוּ האלהים על פלשתים (שם כו ז). להם (לאלהי מלכי ארם) אזבח וְיַעְזְרוּנִי (שם כח כג).—עָזַר אחרי פלוני: וַיַּעְזְרוּ אחרי אדוניה (מ״א א ז).—ועָזַר לפלוני במלחמה וכדומ׳, השתתף עמו, נלחם אתו יחד בהאויב, mithelfen; aider; to help: ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל וַעֲזַרְתֶּם אותם (יהוש׳ א יד). עלו אלי וְעִזְרֻנִי ונכה את גבעון (שם י ד). עלה עלינו מהרה והושיעה לנו וְעָזְרֵנוּ כי נקבצו אלינו כל מלכי האמרי (שם ו). ותבא ארם דמשק לַעְזֹר להדדעזר מלך צובה (ש״ב ח ה). וַיַּעֲזָר לו אבישי בן צרוית ויך את הפלשתי וימתהו (שם כא יז). שלשים ושנים מלך עֹזֵר אתו (מ״א

1) עי׳ הערה לקמן.

2) כך בנסחת המסורה, ואין להכריע אם זה טעות ספר פשוט או באמת אמרו גם עֵזֶר במקום נזר. [כל התרג׳ תרגמו כמו א.עזר. ויש מגיהים עז.]

3) [כנראה מן א.עֵזֶר, ופרושו סיוע לצרכי הקהלה.]

1) אולי: ואֵל.

ג יו). ומצרים הבל וריק יַעְזֹרוּ (ישע׳ ל ז). ואביט ואין עֹזֵר ואשתומם ואין סומך (שם סג ה). על היום הבא לשדוד את כל פלשתים להכרית לצר ולצידון כל שריד עֹזֵר (ירמ׳ מז ד). בתתי א״ש במצרים ונשברו כל עֹזְרֶיהָ (יחזק׳ ל ח) ידברו לו אלי גבורים מתוך שאול את עֹזְרָיו (שם לב כא). בנפל עמה ביד צר ואין עוֹזֵר לה (איכ׳ א ז). והמה בגבורים עֹזְרֵי המלחמה (דהי״א יב א; גם שם יח). וממנשה נפלו על דויד בבאו עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עֲזָרֻם (שם יט). והמה עָזְרוּ עם דוד על הגדוד כי גבורי חיל כלם וכו׳ יום ביום יבאו על דויד לְעָזְרוֹ עד למחנה גדול (שם כא-כב). ויצא אל פניו יהוא בן חנני החזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לַעְזֹר ולשנאי יי תאהב (דהי״ב יט ב; גם כה ח; כו יג; כח יו). והנה מיכאל אחד השרים הראשנים בא לְעָזְרֵנִי (דני׳ י יג). ובא עד קצו ואין עוֹזֵר לו (שם יא מה). כי בשתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לְעָזְרֵנוּ מאויב בדרך (עזר׳ ח כב).—עֹזְרֵי רהב אלוה לא ישיב אפו תחתו שחחו עֹזְרֵי רהב (איוב ט יג).—וביני׳ פעו׳: ויי׳ יטה ידו וכשל עוזר ונפל עָזֻר ויחדו כלם יכליון (ישע׳ לא ג).—ובמלאכה: איש את רעהו יַעְזֹרוּ ולאחיו יאמר חזק (ישע׳ מא ו). ויצו דוד לכל שרי ישראל לַעְזֹר לשלמה בנו (בבנין המקדש) (דהי״א כב יז). ויועץ (יחזקיהו) עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר וַיַּעְזְרוּהוּ ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות (דהי״ב לב ג-ז).— ובבקשה והחלטה וכיוצא בזה: אך יונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על זאת (בענין אספת הקהל) ומשלם ושבתי הלוי עֲזָרֻם (עזר׳ י יה).—ואמר בן סירא: נגד קמי הייתה לי עוזרתני ברוב חסדיך (ב״ס גני׳ נא ב). ואפנה סביב ואין עוזר לי ואצפה סומך ואין (שם ז).—ובתו״מ: אשכחיה ר׳ יוסי לאליהו א״ל כתיב אעשה לו עזר במה אשה עוזרתו לאדם (יבמ׳ סג.). לשני כלבים שהיו בעדר וכו׳ בא זאב על האחד אמר האחר אם איני עוזרו היום הורג אותו ולמחר בא אלי (סנה׳ קה.). הוא דמשק אליעזר שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני האל (מד״ר בראשי׳ מד). אמרה להם (קמחית לחכמים) כך יעזרו עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי מימי (שם במדב׳ ב).—ובפסה״א: אבל דין האשה הזאת כמה שפירשנו למעלה שכבר קנתה בחליפ׳ מה שהקנה לה לפי מה שפירשנו וכך הדין ברוך העוזר (תש״ג, תשו׳ הגאו׳

הרכבי ר, 94). וישלח גביאוגוס אל הורקנוס ואל אנטיפטר לבוא אליו ללכת יחד אל תלמי לעזור לו (יוסיפון מג, פרנקפ׳). ויבא גביאוגוס מצרימה ויושב את תלמי במלכותו ויעזרהו וכו׳ (שם). שלא תזכיר שם שמים לא באמת ולא בחנם לא בלעז ולא בשום לשון כמו שרגילים לומר כך יעזרני ה׳ ואתה אל תאמר כך (ספ׳ חסידים תתתקלז). וכן יעזרו צורות המזלות שבהם הכוכבים (ר״י הכהן מעולינעולא, אותות השמים ומשפטי הכוכבים, ה:). ופרות האילנות השקדים היבשים וכו׳ אלו כלם מועילי׳ למשגל כי יעזרו אל הקושי ויוסיפו בורע (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פא.). ויאמר לה (להזקנה) אשת פלוני אהבתי עזרני עליה ואתן לך מתנות (משלי קנדלבר, מז.). אחרי זה הגלה קיסר רומי כל שרי היהודים והביאם לרומי וגם שם יד ה׳ היתה בם ובהשתנות האוירים והמזונות והעון העוזר מתו כלם וברומי היתה קבורתם (ר״ש אבן ויגגא, שבט יהודה 2). כי פחד פחד מאומרו שהתעוררות התחתון עוזר רוכב שמים בעזריך שלא יובן כמו שאמרנו אלא דברים כפשוטם (ר׳ יהודה אריה די מודינא, ארי נוהם ג ב).—ואמר הפיטן: ותהיה עוזר את יקומי ותידע שיבתי וקו[מי] (Kahle, Masor. d. West., ג).—ואמר המשורר: עלי אלי ועוזריני ידידי עלי ימים גלוני כבודי (ר״ש הנגיד, עלה, הרכבי 21). וזהל הערים ויגזור ואשה לחטא תעזור לחמו ישימו מזור אין תבונה בו (ר״י הלוי, אפתחה שערי רנני). והנהו היום ראש לנזירים ועוזר לכל הנעורים (עמנו׳, מחבר׳ ח).—עָזוּר וְעָזוּב, עי׳ עָזוּב.—ומשל: מומך נסתר בעוד מולך יעזרך (משלי חכמים קלז).—ובחכמת הנתוח: ובראש עצם הראש הנקרא עוזר וקצה אחד מתמיד בקצה החזה והוא כלי הגרון (רש״ע בן ילחק מעורקעוקא, ספ׳ אלמנצור לאלראזי, שער ב).

—נפע׳: נֶעֱזַרְתִּי, לְהֵעָזֵר, יֵעָזֵר, יֵעָזְרוּ,— נֶעֱזַר פלוני, שנתן לו כח להנצל מצרה וכדומ׳: יי׳ עזי ומגיני בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי (תהל׳ כח ז).—נֶעֱזַר על על פלוני, התגבר עליו בכח הָעֵזֶר שבא לו: ויעשו מלחמה עם ההגריאים ויטור ונפיש ונודב וַיֵּעָזְרוּ עליהם וינתנו בידם ההגריאים (דהי״א ה יט-כ).—וְנֶעֱזַר, במשמ׳ אמץ כחו למען יחזק: ויעש בירושלם חשבנות וכו׳ ויצא שמו עד למרחוק כי הפליא לְהֵעָזֵר עד כי חזק (דהי״ב כו יה). — ובמשמ׳ מצא עֵזֶר: ובהכשלם יֵעָזְרוּ עזר מעט ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (דני׳

יא לד). — ובספהמ״א: ובעת ההיא יהיו כל מוטות הרשע נתוקות ושבורות והנפשות הרצוצות ביד יצר הרע נעזורות (ראב״ע הנפשות, הגיון הנפש, טו.). ולא יתכן שיקבל ההמון מיחיד אלא אם יהיה נביא או נעזר בענין האלהי (ר״י ה״ת, הכוזרי ג לג). סמוך לבם בטוח ביוי לא יראו מצוררים בו יהיו נעזרים ובצל ידו נסתרים (ר׳ שמואל בן עלי, אגר׳, תרנ״ז ג 59). לא יכובו מימיו ישא שלום משע[ר] הישיבה האחרונית הנעזר בשם אלהי יעקב (ד״ס יהודי מצרים וא״י א, מן 21).—ואמר המשורר: עשה אשר חפץ ומקים אשר גזר עריצים ייראוהו ואמר כל נעזר עזרי מעם אדני (ר״י הלוי, אלולה מרום הקדש). ובעיר נא אמון ראיתי המבין אליעזר ושירו על ריק נעזר ובאזור שוא נאזר (ר״י חריזי, תחכמוני יח). פלאות צור שרו עמו בנעזרו ועטו כסוף אל תוך הים באו וכל המונם היה כסוף (ר׳ יוסף אלברדאני, גנזי שכטר ג, דודסון 95).

—הפע׳, הֶעֱזִיר, מַעֲזִירִים,—הֶעֱזִיר לפלוני, עָזַר לו: ויזבח (אחז) לאלהי דרמשק המכים בו ויאמר כי אלהי מלכי ארם הם מַעֲזִרִים[1]) אתם להם אזבח ויעזרוני (דהי״ב כח כג).—ומקוי׳ לַעְזִיר, כמו לְהַעֲזִיר: ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לַעְזִיר[2]) (ש״ב יח ג).

—הפע׳, *הָעֳזַר, הועזר,—שעזרו אותו: וחלילה לי לומר כי אכל (השם) אוכל או שתה כל משקה וכו׳ או הועזר מן בשר ודם וכו׳ (כתאב הכוזר 1).

—התפ׳, *הִתְעַזֵּר,—עָזַר וחִזק את עצמו: אין מתעזר אין עוז אוזר חץ פתאם היו מכותם (עמנו׳, מחב׳ יב).

ב. עזר, ממנו עֶזְרָה.

עֶזְרָא,— שם איש ושם הספר שנקרא על שמו,— ובספהמ״א שם רפואה: משתה זו הנקרא עזרא הצעיר יועיל לכל חולי ולנפל גום (אסף 190). תריאק עזרא בלטין תריאקא אישטרי (קאנון ה א ז). והתריאק הזה מלאכת עזרא (שם ס).—עי׳ עֶזְרָה.

***עֶזְרָד**, עוזרד, ר״ז, מ״כ עֶזְרָדִים, עוזרדין — קנה שנתיבש ונעשה קשה: ש״מ כאן בעוזרדין[3]) כאן בשאין עוזרדין[3]) ש״מ (ערכו׳ לד:).—ובספהמ״א: בקנים דקים שהן עוזרדין שהן כמין ירק וגותים להרכיבם ולנטותם (ר״ח, שם). ועי׳ עוזר.

א. עֶזְרָה, ש״נ, סמ׳ עֶזְרַת, כנ׳ עֶזְרָתִי,-תֵנוּ,-תֵךְ,—כמו א. עֵזֶר ב): אורו מרוז אמר מלאך יי׳ ארו ארור ישביה כי לא באו לְעֶזְרַת יי׳ לְעֶזְרַת יי׳ בגבורים (שפט׳ ה כג). ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לְעֶזְרָה ואנה תעזבו כבודכם (ישעי׳ י ג). הנה כה מבטנו אשר נסנו שם לְעֶזְרָה להנצל מפני מלך אשור (שם כ ו). הוי הירדים מצרים לְעֶזְרָה ועל סוסים ישענו וכו׳ וקם על בית מרעים ועל עֶזְרַת פעלי און (שם לא א-ב). הנה חיל פרעה היצא לכם לְעֶזְרָה שב לארצו מצרים (ירמי׳ לז ז). האם אין עֶזְרָתִי בי ותשיה נדחה ממני (איוב ו יג). כי אראה בשער עֶזְרָתִי (שם לא כא). עודינה תכלינה עינינו אל עֶזְרָתֵנוּ הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע (איכ׳ ד יז). ויתן (אחז כסף וזהב) למלך אשור ולא לְעֶזְרָה לו (דהי״ב כח כא).—במלחמה: פוט ולובים היו בְּעֶזְרָתֵךְ (נחו׳ ג ט). ואתה יי׳ אל תרחק אילותי לְעֶזְרָתִי חושה (תהל׳ כב כ). אל תט באף עבדך עֶזְרָתִי היית (שם כז ט). החזק מגן וצנה וקומה בְּעֶזְרָתִי (שם לה ב). אלהים לנו מחסה ועז עֶזְרָה בצרות נמצא מאד (שם מו ב).— ובתלמו׳: על אלו מתריעין בשבת וכו׳ ר׳ יוסי אומר לעזרה ולא לצדקה (תענ׳ ג ז).—ובמשמ׳ אשה[1]): מיועדת לי מהו עזרתי מהו נגדתי מהו (קדוש׳ ו.). — ובספהמ״א: וילך (אנטיפטר) לעזרת גבינואו׳ וימצאהו בדמשק (יוסיפון רכז).—ואמר המשורר: אשר צריך לעזרתי כמו מלכו ירציני וילעג לי אשר צריך אני אליו ויבזוני (ר״ש הנגיד, ב״מ א מג, הרכבי). התנגשו התקדשו הברו הושו לעזרתי וידי חזקו (רשב״ג, ציוני יקותיאל). אם אתה עזרה לימיני הן שחת רשתם חנם מזורה (ר״י נג׳ארה, אני לייי, עולת חדש ג). ופתאם לפתע באה עזרתי ממקום לא קויתי ובהסח הדעת מאתים אלף בגורל זכיתי (יל״ג, בירח בלילה).

ב. *עֶזְרָה, ש״נ,— שם רפואה, עי׳ עזרא: וראוי לכל מי שיקרהו מקרה חולי בחודש הזה להשקיהו מי המשתה הנקרא עזרה במשקל סלע א׳ (אסף 37). או אשר יקרה בו יובש במות ראשו או אשר

---

1) [כמו מעזירים, עי׳ רד״ק בשרשיו.]

2) [כך הכתיב, והקרי: לעזור.]

3) [כך הגרסה בדפו׳. ופרשו הגאונים (תשו׳ הגאו׳ הרכבי כז): עוזרדין וכן פירושו בלשון ארמי קני דורדתא ובלשון ישמעאלי קצב פארסי, ע״כ. ולפי זה הוא כמו זרד. אולם בכ״י מינכ׳ ובדפו׳ קדמונ׳, הגרסה: עוזררין, עי׳ ד״ס הערות. ולדעת לֵו (שמות הצמחים, עמ׳ 289) הוא שבוש מן וורד, כמו בתוספת׳ (כלאי׳ ב יח), וכן דעת קוהוט; אבל זה נגד כל דעות הראשונים.]

1) [עי׳ א.עֵזֶר.]

ס,ה ממנו הדעת ויפול לארץ לשיגעון במלאות החודש צוו להשקותו מן המשתה הזה עזרה במים של אפיתימון עם מעט דבש (סס).—ועזרה גדולה: משקה הנקרא עזרה הגדולה יועיל לכל מחלה (סס 179:).

עֲזָרָה¹), ס"נ, סמי' *עֲזָרַת, מ"ר *עֲזָרוֹת,—חדר גדול, אולם מיוחד בבנין, ובפרט בבית המקדש, Halle; salle; hall: ומחיק הארץ עד הָעֲזָרָה התחתונה שתים אמות ורחב אמה אחת ומהָעֲזָרָה הקטנה עד הָעֲזָרָה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה (יחזק' מג יד). וְהָעֲזָרָה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב (סס יז). ולקחת מדמו ונתתה על ארבע קרנותיו ואל ארבע פנות הָעֲזָרָה (סס כ). ויעש חצר הכהנים וְהָעֲזָרָה הגדולה ודלתות לָעֲזָרָה ודלתותיהם צפה נחשת (דהי"ב ד ט). כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך הָעֲזָרָה (סס ו יג).—ואמר בן סירא: בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש (ב"ס גני' נ יא).—ובתו"מ: אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד (סנה' א ה). ולשכות היו תחת עזרת ישראל ופתוחות לעזרות הנשים וכו' עזרת ישראל היתה ארך מאה ושלשים וחמש על רחב אחת עשרה וכן עזרת כהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וראשי פספסין מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים (מדו' ב ו).—ספר הָעֲזָרָה, ס"ת שהיה מונח בעזרה: ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר העזרה²) (מו"ק ג ד). כל הספרים מטמאין את הידים חוץ מספר העזרה (כלי' יה ו). כל העזרה כשרה לאכילת קדשי קדשים

¹) [רש"י פרש: מלבן המזבח, וכן כל החדשים שמבדילים בין המשמ' ביחזק' למשמ' שבדהי"ב. אולם ר"א מבלגנצי פרש, וז"ל: כל רחבה שסביבות מקום מיוחד קורא עזרה ואיני יודע בו משמע, ע"כ. וכן רד"ק, וז"ל: מקום מעמד הכהנים המקריבים על המזבח, ע"כ. ובדהי"ב (ד ט) מוסיף, וז"ל: ונקראת עזרה שהיו נעזרים בה בהתפללם שם, ע"כ. וכן בשרשיו, וזה דרש. והחדשים חברוהו עם הערב' עַדִ'רַה a), רחבה לפני הבית; ועם מעד'ר, בסבא' ובערבי' בניבים שונים, בטוי תבני בקשר עם בנין.]

²) [כך הגרסה בירוש', במדב"מ, כ"י מינכ' ועוד. ובדפו' עזרא, ועי' ד"ס הערה (ס) (מו"ק יח:).]

a) عذرة

ולשחיטת קדשים קלין (תוספת' כלים ב"ק א ט).—ואמר הפיטן: ספרו לו (לכהן הגדול) כי ברק נוגה ורץ למקוה טוהר לבית עזרה סכו מחיצת שש בינו לבין עם (יוסי בן יוסי, מזכיר גבורות, עבודה, קובץ מעשי ידי גאוני קדמונ' ב, 6). צו עונש מיתה לבאי עזרה להרחיץ ידים ורגלים בבואם (סס 7). שופך שאר בחוץ ביסוד פני פתח כי בם יכפר על עזרת הקדש (סס 9). עולם עוזר אז ירצה ולמזבח העזרה הוזר (אל אלהים, עבודה, סס, 23). ברביצת פוך וספיר חקה חוק עזרתי ברוש תדהר ותאשור רהיטי ברותי הזרתי (אמונתך, יוצ' שבת ר"ח).—וכן תמצא בעזרות המזבח וכיוצא בו תמצא בענין הזה הרבה (ר"א מבלגנצי, יחזק' מ ז). באמרם בעזרה כי הצגתו לפניהם לתשורה (דון וידאל בלמה, אגרי חסן משפט, תפארת סיבה ללונץ, 151).

עֲזְרִיאֵל, שם מלאך.—ואמר הפיטן: והט חרוט בברזל צויין לעזריאל ועוז למעוזים אל (Elbog., Stud. 179).—ואם בתקופה שלישית וכו' ושרה עזריא"ל זבדיא"ל שמעיא"ל (רזיאל המלאך, ד:). וזה הפחד מכפר על הרהור עבירה ותיכף טובל עצמו בנהר דינור ועזריאל המלאך עוזר לו ומוציאו מהגיהנם (ר"ן בר"י אלחנן, עמ"ה, קרית ארבע קלד, קיו.).

***עֻזְרָר¹)**, עוזרר, עוזרד, ס"ז, מ"ר עֻזְרָרִים, עוזררין, עוזרדין,—מין פרי האילן, תפוח קטן, Mispel, Holzapfel; corme, pomme sauvage; crab apple, sorb apple: הקלין שבדמאי השיתין והרימון והעוזררין²) וכו' (דמאי א א). ובאילן האגסין והקרוסתמלין והפרישים והעוזרדים³) אינן כלאים זה בזה (כלא' א ד). האגסים והקריסטומלין והפרישין והעוזרדין⁴) משיקרחו (מעשר' א ג). שיתין ארבב"ת א"ר יוחנן מין תאינים רימון כנדי העוזרדין טולשי (ברכ' מ:). פעם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד והביאו לפנינו ביצים מצומקות כעוזרדין ואכלנו מהן הרבה (רב חמא בר

¹) [בדפו' בכל מקום עוזרדין אבל צריך לומר עזררין, עוזררין, והוא כמו בסור' עוררא; עי' לֶו (שמות הצמחים, עמ' 288), וקוהוט. ורה"ג (עוקצ' א ו), פרש: זערור a). עי' גם פרינקל (Fremdw. 142).]

²) [במדב"מ: והחוזררין, עי' חזרר.]

³) [במדב"מ: והחזררין.]

⁴) [במדב"מ: והחוזררין, וכך עוקצ' (א ו).]

a) زعرور

סכינא, שבת לח.). סוחטין בגפנין ובפרישין ובעוזרדין אבל לא ברמונים (שם קמד:). — ובסהמ"א: האוכל עוזרדין אדומים חולאים יבאו לו וכו' (ר"ש אלמולי, פתרי חלומי, מ.).—"ועזורים: ולא אצל המלך ממנה (מאשתו שהלתה ושבה ונרפאה) משאלת כי היא אשה יפה משכלת ותאמר למלך אולי ימצא לה עזורים והסתיו והשלג וכו' האילנות טרם יפריחו וכו' פרישים ורמונים ועזורים (זכרי' בן סעדי' אלצאהרי, ספ' המוס', כ"י תימני, מחברי' מב). וערך הוא להם תאנים עזורים (שם).

עֶזְרָת¹), ש"נ,—כמו עֶזְרָה: הבה לנו עֶזְרָת מצר ושוא תשועת אדם (תהל' ס יג).

עֶזְרָתָה,—א) צווי, כמו עֶזְרָה²): קומה עֶזְרָתָה לנו ופדנו למען חסדך (תהל' מד כז).—ב) כמו עֶזְרָה, עֶזְרַת: כי היית עֶזְרָתָה לי ובצל כנפיך ארנן (שם סג ט). לולי יי' עֶזְרָתָה לי כמעט שכנה דומה נפשי (שם צד יז).

עֵט³), ש"ז, מ"ר "עֵטִים,—כלי ברזל או קנה חד בקצהו לכתֹב בו, Griffel, Stift; burin; stylus, reed pen: חטאת יהודה כתובה בְּעֵט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם (ירמי' יז א). איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יי' אתנו אכן הנה לשקר עשה עֵט שקר ספרים (שם ח ח). לשוני עֵט סופר מהיר (תהל' מה ב). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויוחקו בְּעֵט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד).—ובסהמ"א: מכתבא שהוא עט ברזל נוקב את הצור כך דגלא שהוא מכזב מכיר בכזבנות חבירו (ערוך ערך דגל). וכן עט של מתכת שכותבים בראשו האחד ובראשו השני מוחקין ניטל הכותב טמא (רמב"ם, כלים יא כ). ואמר (סוקרט) בעט תנועות העט רסן על תנועת יתרי הכנור (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופי' ב א). ואמר (אלכסנדר) על העט לולי העט לא היה העולם מתקיים ולא תיישר המלוכה (שם ה). אמר בעט העט קטן בכמותו גדול על כל גדול באיכותו (שם ב יו). העט הוא הכשוף חחוק (שם יז). השמחה על בשורת השלום ועצבון על אשר מנעת ממני את עטך ולא זכיתני לראות את טורי יהלומך (הלל הספר מאיר נוד, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה יח.). ומה לי פה לחלל גאון יפעתן בקנה רצוץ בעטי הכהה (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, הקדמ' 3).—ואמר המשורר: לך העט אשר נכבד ונחמד והוא גבוה הדל תאר וקומה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, שער השיר 28). לך חלק עליון בעט ובגליון וגולת עם אביון בביתך מסתורם (ר"ש הנגיד, באשמורת ערב). ושית אתה כטוטפת עלי ידך מקשרה ותכתב בלבתך בעט ברזל ועפרת (הוא, שלח יונה מנהרת). וכף עפר בעט מאין דיו על פני כנור ככף כותב ונוקד (הוא, ידידי קום). ליל כתבו עטם עלי המון צורות וצורות האדמה מחו (רשב"ג, אולי דמעות). היא כל תהלתך ואולם לאט על עט שגה בכתבו כל לא כל ולא חציה (הוא, גפן פסולה). מחבים ברוח פיו לבב פתי ורוק עטו דמי כסל זמן הדיח (רמב"ע, אשיר אשר לבו, דיואן ענ, בודל'). ראה העט ביד השר יכתב אבל ירקום וכברק ירוצץ (שם, דיואן קעב). ימינו על פני ספר תחקק בפי העט כתב משי ורקמה (הוא, חרדה לבשה תבל). בעט ספר יהי עשה אחי בין אשר לא יעשה גבור בחרב (הוא, הגביר כספלו בחורך). אשר עטו אלי מזרח ומערב מאד ארך ואם קסתו קסרה¹) (ר' יהודה בן יוסף, למי אקשור, JQR. NS. I. 245). ולמה דבור העט נשאר לזכרון (רלב"ע, שאלוה, כהנא ב, 24). אנחנו ליקר עמוד ותמיד בעטנו נפאר המלוכה (ר"י, חריזי, תחכמוני מ). פליאה דעת העט ממני זר מעשהו (דון שם טוב בר"י אדרוטיל, ד"ח מז). עט בלי לב יבין לחשי ובלי אזן ישמע רחשי (שם). עצר דיו ועט קרה בצנתו עד כי ליד סופר שחקו בני ביתו כי לא נתנו קור לגמור כתיבתו השליך כפור קרחו שלא בתיבתו נסה טבול עטו שנית ונשברה רגלו ולא עלתה טבילתו (שם כ). במטה עט יבקע ים תעודות ויתן ברוח פיו דרכים (ידי משה, שירים קלריס, שם פב). עטי עט סופר קומה ופצה פיך (יל"ג, אתם בדי א, 122).—ומ"ר: עיטיו בפיהם רוש לפי שטים ועל הק הישרים ציף ולשפתים (רמב"ע, ענקות תהוס, דיואן פב, בודל'). ויעשו עיטיו אשר לא יעשו חוגרי חרבות לקרב הורקו (הוא, אולי בקרבת, שם קעא). נלאו העטים לחק מעלתך

1) משק' זִמְרָת וכו' עי"ש.

2) [כך פרשו התרגומים העתיקים, אבל המפרשים פרשו כמו עֶזְרָתָה ב): להיות עזרה לנו, או שהוא תאר ליי [illegible] זתה עֶזְרָתֵנוּ.]

3) [לא נתברר מקורו. יש מחברים עם הערבי ע'וט, עַ'אטַa), שקע, חָדַר (Kö, II 83). ואולי הוא קרוב לחטט. ובאשורי הַטּ, שבט (Del., 273).]

a) غوط غاط

1) [צ"ל: קצרה.]

(עמנוי, מחני יח). ואם צנה גם קור מימי הדיו גוזל ואין העט גוזל קח לך עט ברזל יעוז לך מעשרה עטים (דון ס״ע בר״י אלדוטיל, ד״ח כ). את הכל עשה יפה בעתו ויעלני מדלות מימי רהטים בתבונה משנה עטים שירה כתובה בלא עט ודיו רצה נא כאשפר (שם)

א. עט־ [1]), ממנו עָטָה, ״עֲטִיָּה, מַעֲטֶה.

א. עָטָה, פעו״י, עָטוּ, עֹטֶה, תַּעְטֶה, יַעְטֶה, וַיַּעַט, תַּעְטוּ, יַעְטוּ,—עָטָה בגד, מעיל, התכסה והתעטף בו, sich einhüllen; s'envelopper; to wrap oneself: איש זקן עלה והוא עֹטֶה מעיל (ש״א כח יד). וְעָטָה את ארץ מצרים כאשר יַעְטֶה[2]) הרעה את בגדו (ירמי מג יב). וילבש בגדי נקם תלבשת וַיַּעַט כמעיל קנאה (ישעי נט יז).—ובהשאלה: עֹטֶה אור כשלמה (תהל׳ קד ב). תהי לו כבגד יַעְטֶה[2]) ולמזח תמיד יחגרה (שם קט יט). ילבשו שטני כלמה וְיַעְטוּ כמעיל בשתם (שם כט). יבשו יכלו שטני נפשי יַעֲטוּ חרפה וכלמה מבקשי רעתי (שם עא יג).— עָטָה על שפם, כסה בבגד את שפמו לאות טֻמאה או אבל, verhüllen; envelopper; to enwrap: והצרוע אשר יהיה בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יַעְטֶה[?]) וטמא טמא יקרא (ויקר׳ יג מה). האנק דם מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תַעְטֶה[3]) על שפם (יחזק׳ כד יז). ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תַעְטוּ[4]) (שם כב). ובשו החזים וחפרו הקסמים וְעָטוּ על שפם כלם כי אין מענה אלהים (מיכ׳ ג ז).—ואמר בן סירא: בעטה א[פ]ר אל תהתל ואל תקלם במרירי יום (ב״ס גני׳ יא 7). מעוטה צניף ועד עוטה שמלת שי[ער] (שם מ 7).—ובתו״מ: ברוך שעטני מעיל (כדר׳ מט:). שלא אהיה כאבל הזה שהוא עוטה על שפמו ובוכה וכו׳ שלא אהיה כרועה זה שנכנסו זאבים בתוך עדרו ובקעוהו ועטה את בגדו ויצא (מד״ר שה״ש א ז).—ובסהמ״א: מלך הכבוד יפתח לך אור עינינו ולכל תלמידי חכמ׳ שבקירואן משוש לבנו חביבנו ידידנו שערי חכמה ושערי בינה ומעטה תהלה יעטמו וחלקם בחיים יהי נצח (תשו׳ הגאוני׳ הרכבי רסד). אמר החכם וכו׳ מי שעטתהו מעיל הבושת יעלמו מומיו מבני אדם (ר״י א״ת, מבח׳ הפניני׳ לרשב״ג 21). עוטי סותי אמונה וכפיהם מתמוך בשוחד נוערים (ר׳ שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 59). שמואל אשר גדל בישראל לעטות הדרנו לרשת מצבנו ומטהרנו ולחבוש פארנו (שם 73). — ואמר המשורר: ומשך השוטה זקנתו טוטה אשר היתה עטה מלובה כגברים (דונש, דעת לבי תכמה). זקן יראה חבר תורה ומוסר ישיש תלמוד שארית הנבונים והנכר בעטי הגדלים והנכבד בעטי הסדינים ובראותם באפריקי כבודו חשבוהו כאחד מגאונים (ר״ש הנגיד, ידידיך). לבשו (ההוללים) לבוש הפך ובגד בוגדים עטו וכתנות האמת פשטו (רמב״ע, דיואן סב, ברדלי). מה מצאו ימים באנשי האמת כי לעגו להם ובהם עטו מלאו ידי רעים כלבותם בהון עתק ולטובים מעט צבטו (שם). אובא לגן בשם ואשכח שד ואעטה גיל יום לגן אובל (הוא, הגביר נכפלו באורך). סות אהביו עטות טובו מבל מדים ועליו איך תלוני ולחשוק בך הקדים חכו ממתקים וכולו מחמדים (ראב״ע, אי׳ה עופר). לשירם נבהלו אנשי לבכות ועטה הזמן בגדי חרדות (ר״י חריזי, תחכמוני׳ יח). לכן פשוט סות איד והשמחה לבש וחלוץ מעיל יגון והשלוה תעט (שם ה). אויה לי כי אבדה ארין תפארתו בעטותו אדרתו לשמור את משמרתו (גנזי שכטר ג, דודסון 262). יפת תואר יפת מראה עדינה עטי צבייך ואת עדיך עדי נא (ר״י נג׳ארה, יפת תואר, עולת תמיד קסט). — ואמר הפיטן: ימיני לבש חן ונסמך על עוטה גאונות (אגגי, סליח׳ אספר). הלעיטה רמש והיא משכה לעופר הוערמו ועטו עלים ולא עדי (אזכר סלה, עבודה, מחזי איטלי׳ ב, קכט).—ונסתר עָט: אור עט אדרת נוגה עוטרת סביביו סוחרת ברכו (קונטרי׳ הפיוטי׳ ד). טרם בעלותו יקדימנו סגן ביכתונת בד עט כמו מסוים (Elbog., Stud. 137). אור עז ועט קנאה בשריון וכבע נראה (אזר, יול׳ אחרי פסח). נקמות וקנאה יעט שונאיו להדוף כמו לשעבר עט לנדוף (מפה, שם).—וביכי׳ פָּעוּי: צבאות דגים ותוקף תנינים התוית ליודעיך עטויי קשקשת (ר׳ יכי, אתה כוננת, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני׳ ב, 111). סגולים ששים רבוא נכללו עטוים בששים אותיות ובם נדגלו פוצחים שרי משמרותיה כהודגלו (גנזי שכטר ג, דודסון 70). נודה לי״י אדוננו כי חסדיו עלינו

1) [כך בארמ׳, ובערב׳ ע׳טא a) ; ובסורית גם השחית, כִבה; באשור׳ אַטוּ, חֹשך (Del., Handw. 45).]

2) [ס״א: יַעֲטֶה.] — 3) [ס״א: תַעֲטֶה.]

4) [ס״א: תַעֲטוּ.]

a) غطا

נטויים ורחמיו עטויים ובטובו אנו נחויים (ר' שמואל בן פלי, אגרי, הרצ"ן ב, 61). מטולטלים בכל פאה נפיצים במדינות סחובים מנוי עוז עטויים בסדינות פקוד דמעת עשוקים (חשר לו כל תפלה, סמח"ל, הריט.).

—הִפעי, הֶעֱטָה, הֶעֱטִית, יַעְטֶה, פ"י, — כמו קל: עברי בעמק הבכא מעין ישיתהו גם ברכות יַעְטֶה[1]) מורה (תהל' פד ז). הֶעֱטִית עליו בושה (שם פט מו). — ואמר המשורר: הוא יום ביום משתחוה לך גם את מעטה עליו מעיל הדר (רשב"ג, שמם כחתן). בוז ושמה למוח ושמה ובן האמה העטני אימה (ר"י הלוי, יונה נשאתה). וארצי חנפה תחתי כאלו תמול לא העטתני את מעילה (עמנו', מחבר' ח).

—הָפעי, *הֻעֲטָה, — שהעטו אותו, ואמר הפיטן: הוד אפדני נטה ועל גבנון אותו הטה זה סיני גאות עטה חידתו כעל אברה העטה (הכז, יוצ' א סגוע'). ועי' גם ב.עיט, הָפע'.

—הִתפ', *הִתְעַטָּה, — עָטָה את עצמו. ואמר המשורר: בושה יעטה וכלמה יתעטה ידך בתנטה ובשמי תבטה (גנזי שכטר ג, דודסון 101).

ב.**עטה**, ממנו ב.עָטָה.

ב.**עָטָה**, פיו"ע, עָטֹה, עֹטְךָ.—עָטָה את פלוני, העתיקו והנידו ממקום למקום: הנה יי' מטלטלך טלטלה גבר ועֹטְךָ עָטֹה (ישעי' כב יז). — ועָטָה, תעה ממקום למקום: הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כְּעֹטְיָה על עדרי חבריך (שה"ש א ז). — ואמר המשורר: אלו הרבה עלי תורה אשר הלכה לבית ציה אשר היתה עלי עדרי חבריה כמו עטיה (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה). לזבוב אשר בקצה יאור מצרים נשכני ושבתי עוטיה (עמנו', מחב' ז). עודנו מדבר והנה כסופות בנגב חולפות עוטיות ונכלמות ושוממות וכיוני הגיאיות כולם הומות (שם כה).

א.**עָטוּף**, ת"ז, מ"ר עֲטוּפִים,—חלש. בלי כח, schwach, kraftlos; débile, défaillant; feeble, faint; כבשים עֲטוּפִים: ובהעטיף הצאן לא ישים והיה הָעֲטֻפִים ללבן והקשרים ליעקב (בראש' ל מב). שאי אליו כפיך על נפש עולליך הָעֲטוּפִים ברעב בראש כל חוצות (איכ' ב יט). — ואמר המשורר: ומי עינו לטוב ישים עליהם ויורם מחשבות מדע וערמה לפת מוסר ומי שכל עטופים ברעב ועיפים הם בצמא (רמב"ע, הריס לנפה תגל). לשון כיסו דבק לחכו בצמא ושפתי שלהנו עטופים ברעב (ר"י זבארה, שעשוע' יב, דודסון 182).

—נק' עֲטוּפָה: נפש עטופה בעת זכרי לאשך הלא נכבה (ציון לשירת קינ').

ב.***עָטוּף**, ת"ז נק' עֲטוּפָה, מ"ר עֲטוּפִים,—לָבוּשׁ עֲטִיפָה: הרי שהיה עטוף במעפורת בבידוס ובפלדוס אין כבוד שיקרא ויתרגם ויעבור לפני התיבה וישא את כפיו (תוספתי מגילי ד ל). הרי שמצאו עומד בשוק ועטוף טליתו שומע אני שהוא רשאי ליטלנה מעל כתיפו ת"ל בחוץ תעמוד (ר' נתן, מדרי תנאים, דברי כד יא). אין נשאלין נדרים אלא עטופים ויושבים והנשאל יושב והשואל צריך להיות עומד וכו' (ירוש' נדרי י י). כי אתא רב דימי אמר עטופה (האשה) כאבל ומנודה מכל אדם (ערוב' קד:). כשהיו ישראל נראין לעמונים נראין עטופין לשלום ולמואבים נראים מזוינין למלחמה (מד"ר במדי כ). ר' ישמעאל בר' יוסי בעא קמיה רבי א"ל מה דין דכתיב כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה א"ל כגון את וחברך ושני עטופי סדינין כיוצא בך שאין אתם חשובין בעצמיכם כלום (שם קהל' א). — ובסהמ"א: אמרו רבותינו עמדו שפחותיו באותה הלילה ועשו נ"ר טלאות של תכלת ובבקר בא לו אצל משה הוא ונ' ור' איש עטופים טלאות של תכלת (גנזי שכטר א, גינצבורג 215). דרך כל החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהן עטופים (רמב"ם, תפלה ה ה). ואז יוחנן בן מתתיה עשה לו חרב שתי זרתות ארכה וזרת רחבה תחת בגדיו עטופה (מגלי אנטיוכס). — ואמר המשורר: אראה היום במקדש מעט עטוף כאביון בגלותי כפי כחי כפי ארחץ בנקיון (ר"י הלוי, ארצה היום). — וא.עָטוּף וב.עָטוּף יחד: ישנים בלילם הלא תקראו אל להתיר אסורים בחשך עטופים ורועים כסילים באפל בעת בל בני איש בסותי שחרים עטופים (רמב"ע, התרשיש ז סח-סט).

ג.***עָטוּף**, ת"ז, מחבר: ולא יהיה וגדרוה צאן עטוף על ברית רעים אלא על נות לבדו (ר"י א"ת, התרש' לריב"ג, ככה). ודע כי ומורט תאר לגוי עטוף על ממושך (שם מרט). ואמרו ראה בטוב מקור והוא עטוף על אמרו בשמחה לא על אנסכה (שם נסך). ואמרו כוכב אלהיהם רומז אל שבתו או אל זולתו וכו' וכוכב עטוף על מה שלפניו (שם סכת).

1) [ס"א: יַעֲטֶה.]

ד.*עָטוּף, ת״ז, מ״ר נקי׳ עֲטוּפוֹת,—עָקוֹם וכפוף: ולשון התפעל אל תתהדר לפני מלך ענינו התגאות והתיפות והדורים אישר הם הנתיבות העטופות והסבוכים של דרכים (שם הדר). והקשתות עטופות כנחשים והחצים יוצאים מפיהם כצפעונים מחוריהם גרושים (כ״י חריזי, תחכמוני, קאמינקא 483).

א.*עֲטוּף, עיטוף, ש״ז,—שה״פ מן ד.עטף: תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטוף[1] נוטלו בשתי ידיו ונותנו בימין וכו׳ (ברכ׳ נא.).—ובסהמ״א: כך האיש הישר הנותן בתו לת״ח אף שלבושו קרעים ועטפו בלים רעים ואין משים לבו ע״ז באומרו כי אין אלו דברי׳ דבוקים בגופו כי הוא רואה מה שבתוכו ובהסיר אותו עיטוף מעליו מראה תוארו ואור תורתו (ר׳ אליהו, שבט מוסר פה). ולעומת זה התלוננתי עליו על כן על הייסורין שעברו עלי לא יתנהג עמי בתואר שמאל וכו׳ כי אם שאם מתחלה היה שמאל עתה גם שיקרב בימין יהיה בעיטוף מה כי יעטוף ימין ולא יפשוט אותי׳ (אלשיך, איוב כג ט). — ומ״ר סמי׳: מאותו יום (מיום שקבל כתב מסמיך) ולהלן קורין אותו כל אדם ר׳ וממנין אותו בדיינין ובסודות החברים ושמושיו ומלבושיו כשמושי החכמים ועטופי החכמים והחברים והרבנים הנסמכים (כ״י ברצלוני, ספר השטרות 132).

ב.*עִטּוּף, ש״ז, שה״פ מן א.עטף,—התעלפות: ויתחדשו הגעש והקיא ודפיקת הלב ועטוף ואם יגברו בהן אלה המקרים וכו׳ (ברבוני, אגרת חיים במורסות, כ״י ביהמ״ד שכטר 412). ואם החום חזק ויפחד מהעטוף ימשח באחרים העצלים (שם בקדחת הדקה). רפואת העטוף להריח סמי הריח ורדים והדם וכו׳ (שם בהריון). רפואתו (של האש הפרסי) בהתחלה להקיז במקום המתחלף אשר מנגד עדי יתחדש העטוף ייכל לשרוט המקום אחרי ההרקה (שם בחליי הפרקים).

ג.*עִטּוּף[2], ש״ז,—בדקדוק, חִבּוּר וקשור, Konjunktion; conjonction; conjunction: ויעש גם הוא מטעמים ותהיה לעטוף במקום הואו (כ״י א״ת, הפרס׳ לריב״ג, גס). לא בענין עטוף אך בענין שכל מאוחר מהם טעם לאשר לפניו (ר״ש א״ת, יקוו המים לו).—וו העטוף, וו החבור: ומה שהיה מן ווי העטוף דינה להיות בשבא ונפלה (ר״י א״ת, הרקמה טו, 102). ומה שהיה דינה מן ווי העטוף להיות בשורק כמו ושמרתם לעשות וכו׳ (שם 103). כאשר תהיה ואו העטוף במלה גבוהה ר״ל מלעיל תהיה הואו ההיא ברוב דבריהם קמוצה (שם 118). אך כאשר לא יהיה ענינה העתידות ולא יהיה בה ואו העטוף השבאות מלתה תהיה מלעיל (שם 202).

א.*עִטּוּר, עיטור, ש״ז, מ״ר עִטּוּרִים, עיטורין, שה״פ מן א.עטר,—עִטּוּר הבכורים, הפֵּרות שהיו מקשטים בהם את הבכורים: שלש מדות בבכורים הבכורים ותוספת הבכורים ועיטור הבכורים תוספת הבכורים מין במינו ועיטור הבכורים מין בשאינו מינו תוספת הבכורים נאכלת בטהרה ופטורה מן הדמאי ועיטור הבכורים חייב בדמאי (ר״ש, ביכור׳ ג י).—ואמר הפיטן: ארמסך. בעטור בכורי בקלתות מזהבות ולא בתורמל כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל (תור, מעריב ליל ב פסח).—וקשוט של כוס: שלשה דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור[1] ומודח (ר׳ אחא, ירוש׳ ברכ׳ ז ו). תנא עשר׳ דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדח׳ ושטיפ׳ חי ומלא עיטור ועיטוף וכו׳ (שם בבלי, נא.).—ושל סֻכָּה: עיטורי סוכה הרי בעיינן הן ואינן בהכנן (ר׳ ירמיה, ירוש׳ שבת ג ג). מקרקע סוכה את מודד עשרים אמה היתה למטה מעשרה ותולה בה עיטורין שהן ראויין לסכך בהן ממעטין בה לפסול (שם סוכ׳ א א). ר׳ ירמיה בעי עיטורי סוכה מה הן חזר ר׳ ירמיה ואמר כל שבעה הן בטילין על גב סוכה (שם ביצה א א).—ובסהמ״א: עיטורי סוכה שנפלו בשבת אסורין באכילה ואסורין לטלטלן ממקומן (רס״י, סדור רמז, בובר).—*ומשמ׳ נוי וקשוט: עד שבא אברהם ונתן לו הקב״ה את העטרה הזו (הזקן) שהוא עיטור לאדם כשהוא מזקין (תנחומ׳ חיי שרה ד, בובר).—ואמר הפיטן: אל נא ברך בעטור שנה אמרי רצה בפלפולי ביום הושענא (אל נא תעינו, הושע״ר).

ב.*עִטּוּר, שה״פ מן ב.עטר,—הסרה, עִטּוּר סופרים, השמטת וו החבור במקרא ע״י הסופרים: מקרא

1) [מפרש שם בגמרא: רב פפא מעטף (בטליתו, רס״י) ויתיב רב אסי פרים סודרא על רישיה, ע״כ.]

2) [עי׳ ג.עִטּוּף.]

1) [בציצים ופרחים כדרך היונים (ר״ז פרנקל בפרושו) ועי׳ גם עֲטָר.]

סופרים ועיטור סופרים[1]) וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני (ר׳ יצחק, נדרי לז:).

***עִטּוּשׁ**, ש״ז, מ״ר עִטּוּשִׁים, שה״פ מן עִטֵּשׁ,—הִתְעַטֵּשׁ: ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש זיעה שלשול קרי ושינה וחלום (ברכי נז:).—ובספהמ״א: מיד כל שעה שבא לה העיטוש היתה עומדת ברגליה ומרחבת בין עיניה כאשר אמר לה וסובלת עצמה וסוגרה את פיה מעט מעט ונפסק ממנה העיטוש כלל (אלפא ביתא דבן סירא). כדי להבדיל אותו מקול השעול והעטוש והדומה להם מהקולות שאינם בהסכמה כקולות הבהמות (רס״ט מלקירא, כאס׳ חכמ׳ 24). גם יאמינו כי הנשים חמות מן האנשים ושהעטוש גבול החולי (ר״י הישראלי, מוסר הרופאים 6). כל בעלי הנזלים יקבלו הזק בתחלת התחדשם בעטוש (פרקי משה ע, כה::). העטוש הוא תנועה היובית מן המות לדחות הליחה (כרבוני, אורח חיים ו א, כ״י ביה״מ שכטר). ומהם (ממקרי הגוף) מושג לנשמע בבת כעיטוש ופיהוק יציאה לרוח וקיאים וטעמים בפי איש חמוצים (שלמה רופא ברגנים, פרוזי אבן סינא). ואולם העטושים אם נמנה אותם בסוג הנה הוא הרפואה אשר תושם בנחירים להריק מותר הראש (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). העטוש היא תנועה מיוחדת מן המות לדחות ליחה או חמרים אחרים בעזר מן האויר הנשאף (קאנון ג ה ב ז). ולפעמים ידקדקו או יזילו המימיות אל הכים וינקבו מן הכים הצפאק מעט מעט והוא הנהגה טובה מועילה וזה בעטוש ובכל מה שימשוך המימיות למטה וראוי אז שתזהר מבקיעה פן יקרה מן העטוש בקיעה (שם יד ד יב). העטוש תנועה מסגלת מן המות לדחות חלאים רעים מתקבצים במות (כתן פלקירא, לרי הגוף, כ״י בריט׳ מוזי). העיטוש יהיה מן הראש כאשר נתחמם המות ונרטב המקום הפנוי מן הראש וירד האויר אשר בו ונשמע קולו כי עברו ויציאתו יהיה ממקום צר (יעקב בן יוסף אבן זבארה, פרקי אבוקרט ז לט, כ״י ביה״מ שכטר). וממין הנחש העטוש אצל ההמון כמו שאמרנו כמה פעמים נתעטש שתים או שלשה וקוראים העטוש נחש הראש (ר״א בדרשי, חותם תכנית יט ב). — עִטּוּשׁ של וֶשֶׁט, נפיחה: עשה לו הטחור הוא מעי השרשור הנדבק בחור התחתון להוציא הגלל והדומן והצואה והרוח של עטוש שלו הנולד מן הקרבים ומן המעים (ר׳ שבתי דונולו, חכמוני, פי׳ ספר יצירה א, סג.). ובבקע׳ צריך להתרחק כדי שלא ישמע חברו עטושים של מטה אבל אין צריך להתרחק עד כדי שלא יראנו (רש״י, ברכי סב.). אמר לו למה נבראו עיטושים אמ׳ לו אלולי עטושים היה אדם נתרז בבגדיו וכשידע אדם שעטושים באים עליו ילך ויעשה צרכיו שלא יבא לידי בושה וישב בבגדיו מטונפים (אלגא ביתא דבן סירא). כשראתה שלשה פעמים בעטושין או שלשת פעמים בפיהוקין (רסב״א, תורת הבית, בית הכסא ג). ומדרכי ע״ב הצניעות הוא ג״כ שלא ילכו שני בני אדם יחד לבית הכסא אחד שלא יראה האחד פירועו של חבירו או ישמע עיטושו (הלבוש או״ח ג ב). ולא יעטש בתפלתו עטוש מלמטה בא לו עטוש ואינו יכול לעמוד על עצמו או שנאנס ונתעטש וכו׳ (שם). ורפואה המביאה לידי עִטּוּשׁ, כמו מְעַטֵּשׁ: וראוי כשיקרה למעוברת קושי הלידה שתכנס במי׳ נתבשלו בהם חולבה וכו׳ ויעשו לה עטוש בלבונ׳ ותלך בנחת במקום מורד ומדרון (כ״מ אלדבי. ש״א, ה, עד::). עטוש שנסה אותו גאלינוס וכו׳ ויריח אותו החולה וינשם אותו וכו׳ (כתן פלקירא, לרי הגוף, כ״י בריט׳ מוזי). ויעשה עטוש באלגבדבא וכו׳ תשחוק אותו ויעטש בהם (שם). ויעשה מיני העטוש שקדמו למעלה ויעשה עטוש בשמן נרד או בשמן באבונג ויצוק על האזן על צד הכאב (שם).

עטט, ממנו °עָטֵט.

עָטַט, קל לא נמצא.

—הִפעי׳, °הֶעֱטִיט, — חתך באלכסון כצורת העֵט: כל שחיטה העשויה כעט[1]) טרפה ואם העטיטה מתחת ארבע חותמות החבוקות אל הטבעת הגדולה טהור הוא ואם העטיטה מתחת הטבעת הגדולה כשלשה חותמות טרפה היא (אלדד הדני, הלכ׳ טרפות ב ה, אפשטין).

***עֲטִי**, ש״ז, — עצה ומזמה, Aufhetzung; instigation: ארבעה מתו בעטיו[2]) של נחש ואלו הן בנימין בן

---

[1]) [עי׳ ערוך, תשו׳ הגאו׳ הרכבי המובא בערך עטירה; רשב״א מאמר על ישמעאל (לד): פירוש הסרת סופרים, וכי הרא״ש. ורש״י ור״ן פרשו בדחק כמו א.עֲטוּר

[1]) [עי׳ חולי׳ (ל:): וב שחיטת העשויה בקולמוס, ופרש רגמ״ה, וז״ל: שחותך הסופר באלכסון, ע״כ.

[2]) [פרש רש״י בעטיו כמו עטא וטעם (דני׳ ב יד), וכן רגמ״ה (ב״ב יז.). והערוך מביא גם פרוש מלשון עֵט: קולמוסו שנכתב בו המות, ע״ב. ואחרים פרשו כמו חֵטְא. וזה רחוק.]

יעקב ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד (שבת נה:).—ובסהמ"א: אבל הצדיקים הגמורים אשר אין להם שום עון וחטא כי אם חטא עטיו של נחש הקדמוני עליהם נאמר ואני תמיד עמך (ר"י מסיקלי, מנמי קנאי 98). הנה הוא (האדם) מכה רע בחירתו ההווה מעטיו של נחש הקדמוני עלתה לו לעבור את חוקו ולהשחית את דרכו עד שנפסד המין בכללו (ר"י ערמאה, חזות קשה א).

עֲטִיָּה, עטייה, מ"ר עֲטִיּוֹת, ש"נ,—שה"ש מן א.עָטָה, ואמר הפיטן: אור נוגה עטית מעילו ברוך שם כבוד גדלו גבור כח ושגיא חילו שרפים עומדים ממעל לו (אור נוגה, מוסי יוה"כ, מחזי איטלי ב, קכד:). טירתך אור עטיתך נוגה וזורח כמראה קשת (Elbog., Stud. 185). קדוש עטיות בדים לבנים קשוטים כפרת אבות ובנים רצוי עבודתם בהם מתלבנים רשע ועון וחטא סרבנים (ר' שמעון, איך אסא, סליחי מוסי יוה"כ).—רק דמות כמראה אדם כעין בבואה ואף עטיית אורו ולבוש הודו והדרו לא ראה (ר"א מבלגנלי, פי' יחזק' א כז).

עֲטִיט¹), ש"ז, נַחַר, Schnarchen; ronflement; snoring: וכמו אל עטיט והוא יותר קשה ויורה על לאות כח המניע לאברי הנשימה והיותר קשה שלא יתראה הנשימה ולא הקצף ולא העטיט (קאנון ג א ס ס).

עָטִין,—א) ש"ז, מ"ר כנ' עֲטִינָיו: זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו עֲטִינָיו³) מלאו חלב⁴) ומח עצמותיו ישקה (איוב כא כג-כד).—ובסהמ"א: דלאו מחובר הוא (החלב) אלא פקיד ועקיר וקאי בעטיני הדד כתבואה בקשיה (רש"י, שבת לה.). כאשר נאמר עוד בענין הזה עד מתי תתחמקין כלומר עד מתי תקיפי ותתעכבי משוב והוא נגזר מן חמוקי ירכיך אשר הם העטינים המקיפים את הירכים והשוקים וזולתם (ר"י א"ס, הפרש' לריב"ג, ענה). כי באמת על זאת יתפלא כל משכיל וטהור לב יוסיף לתמוה איך קצר ימים ושבע רוגז עת תפקחנה עיניו לראות אשר רק תחולי אטון ועטיני חלב כל מחסוריו בראשיתו ארון עץ ואבן מראשותיו כל קניניו באחריתו (ר"ש גלוק, סבי"ע א, הקדמ' 7).—ואמר המליץ: עטיניו מלא ראש ולען עצמותיו ישוקה (רסע"ג, תוכחה, JQR. NS. III. 96). —ואמר המשורר: ואצעדה תהי עש על ורעי ובגיה רבידי צורני אזי לא אחמד עוה ואלו תשוה מעלות גלגל עטיני (רמב"ע, הקילותי, שער השיר 71). התאבקו יחד ברבעיהם ואת עפרות עטיניהם ימי עד חוננו (סוא, דיואן קכס). ותכחדי כי את הרגתים והלא דמם בבתיך ובעטיניך שמת את יסותיהם הלום סתום ואך מות שבריך ופתרוניך (הוא, תבל תכי נבך, דוקס 100). כלנו (היינו) שאננים והלב בעטינינו וממתני קמינו עבה קטנינו ועתה דלונו וגברו שוטנינו (אסזתי בקאתי, יוה"כ, סדור איטני). להתענג בזיו כבוד ולמוץ הלב...ד למלאת העטינים ולנהול יש עדי נצח נצחים ואוצרותי למלא מחסונים (ר' שמואל בן עלי, אגר', תרביץ ג 76). — ומ"י: אסובב על מקום עטין כמו נזיר סחור כרמא ודי שתהיה עמי מטוהרה ולא גושמה (ראב"ע, קרא שיר זה).—ואהר (שרחצו את האתון) הנה העטין והוא שם הכלי שמשימין בו חלב מלשון עטיניו מלאו חלב במים חמים ויחלב בה (קאנון ג י ס ו).—עֲטִינֵי השמים: ראוי לדעת מעשה השנה ועטיניה מהקבציים והנכחיים הקודמים לארבעה הפרקים בטבע המזלות טלה מוליד רעם וברק וראש המזל הזה מוליד רוחות וממר ואמצעותו בינוני וסופו שידף וכו' (ר"י הכהן מעולטיליא, אותות שמים ומשפטי הכוכבים ב, ו.). — ב) זיתים עטונים: המשלח לחבירו שתילין ועטינין והוצני פשתן מעשרן ודאי מפני שנחשדו רוב בני אדם עליהן (ר' יהודה משום ראב"ע, תוספתי מע"ר ג ח). א"ר פינחס בי רבי זכיי מתני' בעטינים מה דתני ר' חייה בגרגרים (ירוש' מו"ק ב א).

¹) [בערבי ע'טיט a).]

²) [מהמשך הפסוק נראה שהכונה להלק מגוף האדם, וכן הבינוהו התרגומים העתיקים: התרג': הָזֵה; השבע': מעים, וכן הירוני'; הפש': צלעות. רש"י מפרש מלשון מעטן, אבל גם הוא ממשיך אל גוף האדם: חלבו ולחלותו ושומנו, ע"כ; רלב"ג: השדים. ריב"ג אומר, וז"ל: העטינים אצל הערב הם מקומות קבוץ הגמלים על המים וזולתם כלומר מרב חלב בקרו וצאנו מלאו עטיניו חלב כענין ארץ זבת חלב ודבש, ע"כ; וכן ראב"ע. רד"ק (בשרשיו) אומר, וז"ל: יש מפרשים הכלים שחולבין לתוכן ואין בזה יתרון וגדולה וכו' ע"כ. וכן מפרש ב"על הקאנון במאמר המובא בפנים הערך. וכן דעת רֹב החדשים. ורשב"ץ (בפרוש אוהב משפט) מחבר שני הפרושים: וכן נקרא בלשון ערבי כלי שחולבין והוא רמז אל השדים, ע"כ.]

³) אולי כמו: עצליו.

⁴) אולי: הֵלֶב.

a) غطيط

*עֲטִיף, ש"ז, מ"ר עֲטִיפִים, — טלית שמתעטפים בה[1]) צריך אדם שיהו לו שני עטיפים[2]) אחד לחול ואחד לשבת (שס פאה ח ח).

א.* **עֲטִיפָה**, ש"נ, — שה"פ מן ג.עָטַף, כמו א.עִטּוּף: תלמידי חכמים ניכרים בהילוכם ובדיבורם ובעטיפתם בשוק (ספרי דברי שמג). בעטיפתינו בחול כן עטיפתינו בשבת (ירוש' פאה ח ח). מנודה מהו בעטיפת הראש א"ר יוסף תא שמע והן מתעטפין ויושבין כמנודין וכאבלים עד שירחמו עליהן מן השמים (מו"ק טו.). וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה[3]) (שמואל, שם כד.). ר' יצחק (אמר) בירכו במן וקידשו במקושש בירכו בעטיפה רב הונא אמר צריך להחליף (מד"ר ברא' ג, סיאוד'). שני תלמידים משל ר' יהודה שינו עטיפתן בשעת השמד וכו' (שם פג). דגול מרבבה א"ר אבא בר כהנא מלך בשר ודם מעטיפתו ניכר ברם הכא הוא אש ומשרתיו אש (שם, שה"ש, מה דודך). ת"ח צריך שיהא צנוע באכילה ובשתיה ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל בהליכתו ובעטיפתו ובקולו (דא"ז ז).—ובסהמ"א: וכי מאחר שהתבונן בציצותיו בשעת עטיפתן וברך עליהן לאחר מכאן למה אוחזן בידו וכו' (חול' הגא' א, לוין 36). ואלה תולדות אהרן ומשה רבות' אמרו לא מפני שהיו עטיפת פניהם שוה לפיכך ייחס האבות עם הבנים וכו' (גנזי שכטר א, גינזבורג 95). כל בית דין של ישראל שהוא הגון שכינה עמהם לפיכך צריכין הדיינים לישב באימה ויראה ועטיפה וכובד ראש (רמב"ם, סנה' ג ז).—עֲטִיפַת הארץ: דשא ארברו"ץ עטיפת הארץ מכוסה בירק (רש"י, דברי לג ג).

ב.* **עֲטִיפָה**, ש"נ,—שה"פ מן א.עָטַף,—כמו ב.עִטּוּף: כי יעטוף עטיפת נפשו ודאגת לבו יתפלל תחלה והדר לפני ה' ישפוך שיחו שמונה עשרה (רש"י, ע"ז ז:). ולהחליף בגדים בלבוש שק ואפר ולבכות עד עטיפת רוח (מספרות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גולדבורג 486). הבטיח הנביא שהתפלה שהיא

1) [בערב' עטאף a).]

2) [אולי זה מ"ר מן עטיפה. ס"א עטופים, וכן מד"ר רות (ורשא). ומ"כ גרס שם: עטפים.]

3) [פרש ר"ח (שם), וז"ל: מכסה שפמו וזקנו וחוטמו במצנפתו או בטליתו.]

a) عطاف

מתוך הצער ועטיפת הנפש היא הנכנסת לפניו אל היכל קדשו יתברך (רבנו בחיי, שמות, ז:). וקראה עטיפה לפי שהוולדות החם חלושים מלשון נפשם בהם תתעטף (ר"י אברבאנל, בראש' ל).

ג.* **עֲטִיפָה**, ש"נ, שה"פ מן ד.עָטַף—כמו ג.עִטּוּף: יש לואו המהפכת אז בחינה אחרת כי היא לא תשיב את העוברים לעתידים אלא כשתהיה המלה מלרע כי כשתבוא המלה מלעיל לא יצא דינה מהעטיפה (ר"ד אבן יחייא, לשון למודים א ג)

ד.* **עֲטִיפָה**, ש"נ, מ"ר עֲטִיפוֹת, שה"פ מן ב.עָטַף, — עִקּוּם: הלוך וטפוף תלכנה כבר נזכר בספר בעלי הכפ־ ועניינו לפי המקום הולכות בעטיפת הגוף ונענועו אצל צד (ר"י א"ח, השרשים לריב"ג, טפף). —ועִקּוּם של הדרך: ורצה באמרו והדורים אישר הדרכים המעוקלים הקשים אשר הם כמו כרוכים לעטיפות אשר בהם ועל הדעת הזאת אמר התרגום בוהיה העקוב למישור ויהא כפלא למישרא כלומר שהוא כמו כפול וכרוך לעטיפות אשר בו (שם, הדל).

עֲטוּלִית[1]). ש"נ,—אולי ערומה, ובהשאלה שוממה: אליך שורק הנטועה בקרן בן שמן מבחר קרוחיות ועטולית כולה זרע עלי עין פאות שלחתה (רש"י, תשו', קבול' קונטרס' א).

עֲטִירָה, ש"נ, שה"פ מן ב.עטר,—הסרה: עיטור סופרים פי' לשון עטירה הוא תרג' רק הבמות לא סרו ולא עטרא (ערוך ערך עטר).

עֲטִישָׁה, ש"נ, מ"ר כני' עֲטִישֹׁתָיו, שה"פ מן עָטַשׁ, — דחיה פתאמית של רוח בקול מיוחד מהנחירים das Niesen; éternuement; sneezing: עֲטִישֹׁתָיו (של הלויתן) תהל אור ועיניו כעפעפי שחר (איוב מא י). —ובמדר': לפיכך חייב אדם לומר בעטישתו חיים שנהפך המות הזה לאור שנא' וכו' (פדר"א כג). עטישותיו של מטטרון תהל אור ועיניו כעפעפי שחר (מסכ' אצילות).—ובסהמ"א: אמר התדע מתנועת העטישה אמרתי ליחה או רוח יזיקו את המוח ועל כן ידיחנו הטבע אל העצם הנקוב ככברה וכו'

1) [בערב' עִטַל, עָטַל a), היה ריק, היתה בלי תכשיטים; הלך בט׳; ובבנין הכבד עַטֵּל, גם הֵשֵׁם ארץ מיושביה. או הוא כמו ערטל בארמ' שפרושו ערום.]

a) غطل عطل

ועל זה ישמע קול העטישה (ר"י זבארה, שעשוע' ע דודסון 102). לפי שמתפזרים מכח עטישותיו המים או מוציא ראשו מהם להתעטש ויתגלו עיניו ויאיר העולם (רשב"ן, אוהב משפט, פי' איוב קלד:).

עֲטַלֵּף[1], ש"ז, מ"ר עֲטַלֵּפִים,—מין עכבר בעל כנפים שיעוף בלילה, Fledermaus; chauve-souris; bat: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר וכו' ואת הדוכיפת ואת הָעֲטַלֵּף (ויקר' יא יג-יט). ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפור פרות וְלָעֲטַלֵּפִים (ישע' ב כ).—ובתלמו': צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה עטלף[2] עטלף לאחר שבע שנים נעשה ערפד (ב"ק טז.). לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאור א"ל תרנגול לעטלף אני מצפה לאורה שאורה שלי היא ואתה למה לך אורה (סנה' צח:). כל המוליד מניק וכל המטיל ביצים מלקט חוץ מעטלף שאף על פי שמטיל ביצים מניק (בכור' ז:).—ובסהמ"א: המוסר מעביר מהדעתן שכרות ויוסיף לשוטה שכרות כמו שהיום מוסיף לבעלי העינים ראות ולעטלף עורון (ר"י א"ת, מבחר הפנינ' לרשב"ג 26).—ואמר המשורר: אשר פרש כנפיו כעטלף ועפו עורבי שחק (רשב"ג, אני האיש, דוקס 19). אך נסגרו לפני מאור שמש לעת ערב ולצאת כעטלף חשו (למה תסגרי לב, סירים, ד"ח פח).—ובמשמ' סנונית: העטלף (שוואלבע) הוא ידוע להיות נמצא ברוב המקומות מאכלו כל מיני תולעים ודבורים (ברוך ליבלא, רמשי' למודים א ו). במדינות שוועדען וענגלאנד יבואו העטלפים כאשר יתחיל לפרוח פרח היער (יאוועל, למודי הטבע ב, יג.). סימנים על ירידת הגשם מגדר החי אם העטלף יעוף קרוב למים והאדמה (שם מז:).

עטן[3], ממנו ב.*עָטִין, *עָטַן, *מַעֲטָן.

***עָטַן**, פ"י,—עָטַן זיתים, שם אותם במעטן: הזית השלישי עוטנו בבית הבד עד שילקה ומעלהו ומנגבו בראש הגג (מנח' ח ד). מביאין שתלים וקרומנין מחוצה לארץ לארץ אבל לא מארץ לחוצה לארץ וכו' ולא זיתים מחוצה לארץ לארץ ועוטנין אותן בארץ (תוספת' שביעי' ד יט). הגיע זמן זיתים שלוחי בית דין שוכרין פועלים מוסקין אותן ועוטנין אותן בבית הבד (שם ח א). ובלבד שלא יהא הוא מלקט והן אוגדין על ידיו בוצר ודורכין על ידיו מוסק ועוטנין על ידיו (שם חלה ב ה). העוטין זיתיו בין שני בדין כיון שגמר אחד מהן הוכשרו לקבל טומאה (שם טהר' י ד).—ובינ' פעו': דרך בני אדם לוכל זיתיהם עטונין (רבי יוחנן, ירוש' דמאי ו ו).
—פע', *עִטֵּן, בינ' מְעֻטָּן, מעוטן,—שעטנו אותו: לאהוב למעלה וחמד למטה וכו' המובחר ממגורגר ומעוטן[1]) בראש הזית (רש"י, תשו', קבול' קונטרס' יד).

א.עטף, ממנו א.עָטוּף, ב.*עִטּוּף, ב.*עֲטִיפָה, א.עָטֵף.

א.עָטַף, עֲטוּפִים, עָטֹף, יַעֲטֹף, -טוֹף,-עָטֵף מרעב וכדומ', היה חלש בלי כח, schwach, ohnmächtig sein; être faible, défaillant; to be weak, faint; ובהשאלה היה בצער גדול וכדומ': תפלה לעני כי יַעֲטֹף ולפני יי' ישפך שיחו (תהל' קב א).—וְעָטַף הלב במשמ' זו: מקצה הארץ אליך אקרא בַּעֲטֹף לבי (שם סא ג).—ובמשמ' התפלל, ואמר המשורר: לך נפשי וטוב רחשי אל אשפוך לפניך והין אטף כדל יעטף למצא חן בעיניך (ר"י אבן גיאת, יד חזיה, שער השיר 21). לך עטפתי גם שטפתי דמעי במשכבי (רשב"ג, שמר גבי, ליוה"כ, סדור תימני, כ"י בריטי' מוז'). נפשי לאישיה תעטוף תהמה המות יונה בגג בודדת (רמב"ע, דיואן מח, צולי'). אצפה לעברם ואעטף בקברם ועיני לשברם יפיצון נהרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים).—והרביעי שיתחנן אל האלהים ויעטוף אליו תמיד לכפר עונותיו ולמחול לו ולקבל תשובתו (ר"י א"ת, חו"ה, התשובה ה).
—נפע', בֵּעָטֵף (במקום בְּהֵעָטֵף), נֶעֱטַף הילד ברעב וכדומ', כמו א.עטוף: כלו בדמעות עיני וכו' על שבר בת עמי בֵּעָטֵף עולל ויונק ברחבות קריה (איכ' ב יא).—ובסהמ"א: כי רוח מלפני וכו' כשרותו נעטפת והוא נכנע (רש"י, ישע' נז טז).—ואמר הפיטן: קרב בן ישאף לצל חסדיך הומה בלב נעטף צורי אל תט באף אל עבדך (מה לך, סליחי, סדי רע"ג ג).—ואמר המשורר: נדיבים נאספו היום אל מעוזיו רעבים נעטפו וצמאים לפניו (רמב"ע, אחרית ותקוה, דוקס 78).

1) [לא נתברר מקורו; כך גם בארמ', ובכנעני' בהעתק יוני cϑολαβαδ.]

2) [בסדר רב עמרם השלם (ח"א קלח:) הגרסה: נקבה, וכן בכ"י מינכ' ובילק'. עי' ד"ס, הערה.]

3) [בערב' עטן a), טנן והרטיב.]

a) عطن

1) [עי' מנח' (ח ד).]

ולשלחנות ערוכים מהרו אכול והותר מי כרעב נעטפו (הוא, דיואן קכז, בודלי).

—התפ', התעטף, התעטפם, תתעטף, ־טף,—התעטף הילד, נחלש, נעטף, כמו א.עטוף: לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל חיק אמותם (איכ' ב יב).—ובהשאלה התעטפה הנפש, נחלשה מרוב צער ויגון: בהתעטף עלי נפשי את יי זכרתי (יונ' ב ח). רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל' ק ה).—והתעטפה הרוח: אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי (שם עז ד). אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד בהתעטף עלי רוחי (שם קמב ג-ד). ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי (שם קמג ד). —ובמדר': הלכו להם ביער ונתעטף רוח האב ולגו עיני הבן דמעות על ענים (תנחומי האזינו ח).— ואמר המשורר: אלהים אלי אתה רם לכל שאל נדרש רצני בהתעטפי כעני ורש (רסב"ג, אלהים אלי אתה). צמאה לך נפשי וכו' ותתעטף עלי להזכיר את שמך ולהרבות זכרך (בחיי, בקשה בסוף חו"ה). בפיך נחלי נפת וצופים ואתעטף בצירי בין צמאים (רמב"ע, לכל איש, דוקס 97). בהתעטף רוחי אזכרה נעמך הבט לכבודך יום בו ארוממך (ראב"ע, ובכן יי' קראתיך). ויצחק אלי ויאמר אלו רעבת כאשר דברת והיתה נפשך ברעב מתעטפת ובצמא מתעלפת היית אוכל צללי הרפת ולא היית שואל צנון ולפת (ר"י זבארה, שעשוע' ד, דודסון 42). ובאחרית הגענו אל גשר רעוע ותחתיו נחל שוטף ובאילו רואיו גוזל וחוטף ואז החלה נפשי להתעטף (עמנו', מחבר' כח). אני נפשי תהלל לו בכל יום ותתעטף בפלולים ושיחה (במיעב סיב, פזמוני לפסח, שמח"ל, תסיד:).

הפע', העטיף, העטיף,—כמו קל, העטיף הצאן: ובהעטיף הצאן לא ישים (את המקלות) והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב (ברא' ל מב).

ב.**עטף**[1]), ממנו ד.°עטיפה. ב.עטף.

ב.**עטף** יעטף,־טוף,—עטף ימין וכדומ', נטה ועבר וחלף: שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ט). כי לא לעולם אריב ולא לנצח

---

1) [בערב' עטף a), נטה, סבב, קפל, עטף טלית, עקם חבר.]

a) عطف

אקצף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (ישעי' נז טז).

ג.**עטף**[1]), ממנו ב.עטוף, א.עטוף, °עטיף, א.עטיפה, ג.עטף, מעטפה.

ג.**עטף**, יעטף, יעטפו,—עטף בגד וכדומ', כמו עטה, sich umhüllen; s'envelopper; to wrap oneself; ובהשאלה, עטף לבוש של חמס וכדומ': לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו (תהל' עג ו).—ובהשאלה, העמקים בר, יתכסו: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר (שם סה יד).—ובתו"מ: ולשם (לחצר המעורבת) מוציא כל כלי תשמישו ולובש כל מה שיכול ללבוש ועוטף כל מה שיכול לעטוף (שבת עז ד). עתיד עשו הרשע לעטוף טליתו ולישב עם הצדיקים בגן עדן וכו' (ר' חונה, ירוש' נדרי' ג יב). מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלך ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונועל סנדלך או עוטף טליתך (ר' ישמעאל כה"ג, מכי' משפטי' יח). זה נקרא ר' וזה נקרא ר' זה חכם וזה חכם זה עוטף בטליתו וזה עוטף בטליתו אם כן למה חכמתי אז יותר (מד"ר קהל' א, החכם עיניו בראשו). שלא תהא תפילין נושא [וטליתך] עוטף והולך ועובר עברות (פסיק' רבת' כב).—ובהשאלה עטף אור, כמו עטה אור: משעטף את האור חזר וברא את העולם (מד"ר שמות טו).—ואמר המשורר: חיה רעה ומשכלת זוקן כי יחטיא פי חטפי חשכת יום צרה ומבוכה זוקן כי המעיט פי עטפי (עמנו', מחברי ד). כר נרחב אין קצה יעטוף אדם רב כעטוף הים מים (אדם הכהן לבנסון, חלום חזיון לילה).

—נפע', *נעטף,—כמו קל: דרכים ששוה (אנדרגינוס) בהן לאנשים וכו' וחייב בכל המצוות האמורות בתורה כאנשים ואינו נעטף[2]) ומספר כאנשים (תוספת' ביכורי' ב ד). היה נעטף בטליתו וטמאות וטהרות בצדו וטמאות וטהרות למעלה ספק נגע ספק לא נגע ספקו טהור ואם אי אפשר לו לכון ספקו טמא (שם טהרות ד א). האיש נעטף[3]) ומספר ואין האשה נעטפת[3]) ומספרת (שם סוט' ב ט).

—פע', *עטף, מעטף, — עטף את פלוני, הלביש: והמלביש והמנעיל והמעטף[4]) הרי אלו באזהרה

---

1) [עי' הערה לב.עטף.]

2) [כשהוא מצורע, עי' ויקר' (יג מה).]

3) [בדפו' מעטף, מעטפת.]

4) [בספרי (דבר' לא) הגרסה: והמעטיף.]

(שם סנה׳ יג).—וכמו קל: כי מעטף בציצית ליומא ברוך אשר קבמו״צ להתעטף בציצית (ברכ׳ ס:).

—פע׳, *עִטֵּף, מְעֻטָּף.—כמו א.עָטוּף: בכל שנה ושנה היה זקן אחד לבוש לבנים ומעוטף לבנים (מד״ר ויקר׳ כא).—ובספהמ״א: נראה לו למשה [רבע״ה] מתוך כבודו של הקב״ה כדמות שליח צבור מעוטף שיורד לפני התיבה (ר״ח, כספח׳ לאוצ׳ הגא׳ א, לוין 4).—ואמר המשורר: קחה שירה מישרת ישרה תשורת אהבה זכה קדומה מעלפת בכליה ככלה מעטפת בעדיה בעלמה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, שער השיר 29).

—התפ׳, *הִתְעַטֵּף, נתעטף.—עטף את עצמו: המוצא ספר בשדה וכו׳ אם היו גשמים יורדין מתעטף בעור והוזר ומכסה אותו (תוספת׳ ערוב׳ יא טו). אבל מיסב מתעטף ומברך (רבי בא בריה דרבי חייא, ירוש׳ ברכ׳ ז ז). אחז בה (בטלית) האור משני צדדין נוטלה ומתעטף בה ואם כבת׳ כבת׳ (שם שבת טז א). בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורי׳ ומגדל זקנו שאינו יודע היאך דינו יוצא אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחים זקנם (ירוש׳ ר״ה א ג). כיון שראתה (בתו של נקדימון בן גוריון) את ר׳ יוחנן בן זכאי נתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לה רבי פרנסני (ספרי דבר׳ שה). אני ראיתי את ר׳ שגיהק ופיהק ונתעטש ורק ומשמש בבגדו אבל לא היה מתעטף (רבי חנינא, ברכ׳ כד.). אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית (שם ס:). מאימתי התחלת דין רבי ירמיה ור׳ יונה חד אמר משיתעטפו הדיינין וחד אמר משיפתחו בעלי דינים (שבת י.). אותו היום ערב שבת היה והלל חפף את ראשו הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש (שם לא.). ירד ר״ג מן החמור ונתעטף וישב והתיר לו נדרו (ערוב׳ סד:). באו והודיעו את שמעון הצדיק מה עשה לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה ומיקירי ישראל עמו וכו׳ (יומ׳ סט.). עמד (דוד) והעביר פיפורין מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף בטליתו והלך לו אצל סנהדרין (מד״ר ברא׳ עד). מה עשה (מרדכי) נתעטף בטליתו ועמד בתפילי׳ לפני הקב״ה (ר׳ לוי, שם ויקר׳ כח). מיד צוה ועשו ר״נ טליות תכלת ונתעטפו בהן אותן ר״נ ראשי סנהדראות שקמו על משה (שם במד׳ יח). באותה שעה מה עשה משה לבש שק ונתעטף שק נתפלש באפר ועמד בתפלה ובתחנונים לפני הקב״ה עד שנזדעזעו שמים וארץ (שם דבר׳ יא). מעשה בגרגרן אחד וכו׳ פעם אחת נתעטף בכלי קוריים שלו ועלה לראש הגג ונפל ומת (שם קהל׳ א). לאחד שהיה מוכר טלית באיטלס ועבר אחד וראה אותה א״ל שלי הוא א״ל התעטף בה אם מחזקת היא לך הרי היא שלך (כ׳ חייא רבה, פסיק׳ דר״כ יא, בובר).—ובספהמ״א: ומפסיק ומברך בין ישתבח לקדיש להתעטף בציצית ומתעטף ומתחיל לומר קדיש (אוצר הגאונים א, לוין 39).—ובהשאלה: ר׳ יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יר״מ ה׳ אלהינו שתציץ בבשתינו ותביט ברעתינו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך (ברכ׳ טז:). ר׳ שמעון בר׳ יהוצדק שאליה לר׳ שמואל בר נחמן וכו׳ מאיכן נברא האור אמר נתעטף הקב״ה בה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו (מד״ר ברא׳ א, תיאוד׳). מיד לבש (סמאל) כעס וחגר הרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראתו של משה (שם דבר׳ יא).

ד׳**עָטַף**, ממנו ג.˙עָטוּף, ג.˙עֲטִיפָה, ד.˙עָטַף, ˙עֶטֶף.

ד׳**עָטַף**¹), פ״י,—בדקדוק חִבֵּר, ביחוד ע״י וו החבור: ואפשר שיעטפו הרב על המעט באשר נאמר בשבעה ועשרים יום (ר״י א״ת, הרקמה 236). ואם יאמר אומר ולמה לא עטפו עליו (ר״ל בשנים עשר) כאשר עטפו בשנים ועשרים (שם). ואמרו נחת גדודיה עוטף על אמרו תלמיה רוה ואמרו צמחה תברך עוטף על אמרו ברביבים תמוגגנה (הוא, הסרסים לריב״ג, כהת).—וו עוֹטֶפֶת, וו הָעִטּוּף: וכבר המירו עוד האלף מהוו העוטפת הנופלת על הבית והמם והפא בין שתהיה אחת האותיות האלה נחה בין שתהיה נעה והומרה עוד מהוו העוטפת הנופלת על כל אות נחה איזו אות שתהיה (הוא, הרקמה 45). והשבועה נכנסת בין שני הדברים כאשר תראה ותהיה במקום ואו העוטפת בעבור שהיא ממוצאה (שם 34). ואם תרצה להבין המאמר עטוף הביאור ואמור (ר״א בדרשי, חותם תכנית ב ה). והואו הזאת כשתבא על פעל עבר הבא על פעל עבר אחר לא תהיה או מהפכת כי אם עוטפת (ר״ד אבן יחייא, לשון למודים א ג).

—הפע׳, ˙הֶעֱטִיף,—כמו קל: וכאשר תעטיף מספר על

---

¹) [עי׳ הערת לב.עטף.]

מספר ותרצה להודיע[1]) תודיע המספר הראשון בלבד אם תרצה ותעטיף השני בלא הודעה כאשר נאמר יום האחד ועשרים (ר"י א"ח, הקדמה 238).

ה.**עטף**, ממנו ה.עָטַף, ד.עָטוּף. ד.עֲטִיפָה.

ה.**עָטַף**[2]), פ"י, — נטה ועקם: ומפני שכל מי שנשען על מטה הוא כופף עצמו עליה ו ע ו ט ף את מתניו (הוא, הסרסים לריב"ג, עמד).

— נפע', *נֶעֱטַף, — שעטפו ועקמו אותו: אמר הנה מדבר עם פרעה המדומה במשענת קנה כי כשתשבר תעמיד מתניהם אשר היו כופפות ו נ ע ט פ ו ת עליה (שם).

— ומקוי, הָעֲטֵף: ומזה הענין אצלי והעמדת להם כל מתנים כלומר שיעמדו מתניהם מהכפף והעטף והשען (שם).

א.**עֲטֵף**, ס"ז, — כמו ב.עֲטִיפָה, עֲטֵף רוח: שמעה דכא ביטה עטף רוחו יהיו לרצון אחריו ושפך שיחו (ר' אליה בר שמעיה, אקרא בשמך, סליח' יום ג). נמתיק לתוכו סוד לצור עשנו בו תשבו אתנו ב ע ט ף רוח (יוסף ידידיה, כל מלאכי מרום, כנף רננים, עז:).

ב.**עֲטֵף**, ס"ז, — כמו ב.עטוף: אבל הואו יביאוה בתחלת המלות לעטף בכמו את השמים ואת הארץ (ר"י א"ח, הקדמה 20). ומן העטף מה שיהיה בלא ואו גם כן ויאמר לו עטוף הבאור (שם 120). ואות ה ע ט ף נופלת מן כבבש אלוף כנפלה מן שמש ירח[3]) עמד זבולה (הוא, הסרסים לריב"ג, אלף). וזה נקרא ע ט ף הבאור כלומר שהוא באור מהות הדברים וראוי להיות מן הכבד רצוני לומר וכו' (שם נחס). — וו הָעֲטֵף: ויכנס בה ענין ואו ה ע ט ף כמו או הודע אליו חטאתו (שם או). ופעמים יפילו ואו המשך מן יסב והדומים לו כשיוסיפו עליהם ואו ה ע ט ף הפתוחה המורה על הפועל החולף (שם המס). וינטשו בעמק רפאים כשהוסר ואו ה ע ט ף ישאר הפעל העתיד (שם נטש). והשמוש היותר מיועד לואו הוא חבור הדברים והענינים קצתם אל קצת והמדקדקים יקראו לואו הזאת ואו העטף (ר"ד אבן יחייא, לשון למודים א ג).

א.**עטר**[4]), ממנו א.*עָטוּר. א.עָטַר, עֲטָרָה, עֲטֶרֶת.

1) [ע"י הא הידיעה.]
2) [עי' הערה לב.עטף.]
3) [כך במקור הערבי, ובדפו' של העברי: ו י ר ח.]
4) [כך בכנעני בפעל והשם עטרת (לידלב' 830); בארמ' במשמ' סבב, ובאשורי אטר, הציל, שמר (לליעם 46).]

א.**עָטַר**, עֹטְרִים, תַּעְטְרֶנּוּ, עִטְרוּ אל פלוני, הלכו סביב לו, to surround; entourer; umgeben: ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול ושאול ואנשיו עֹטְרִים אל דוד ואל אנשיו לתפשם (ש"א כג כו). — ועָטַר אותו דבר, הקיפו בדבר, כרך הדבר סביב לו: כי אתה תברך צדיק יי' כצנה רצון תַּעְטְרֶנּוּ[1]) (תהל' ה יג). — ובברכה: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם ע ו ט ר ישראל בתפארה (ברכת השחר). — ואמר הפיטן: אור עט אדרת נוגה ע ו ט ר ת סביבותיו סוחרת (אור עט, מחז' ויטרי תמ, 567). — כי שניהם (הכתר והכותרת) סמוכים לגוף המוקף ונוגעים בו ה ע ו ט ר גם הוא מקרוב אך איננו סמוך כמו המכתיר וכו' (שד"ל, בית האוצר ב, 189). — *ובינוי פעו': כוס של ברכה מצוותו שיהא מודח ושיהא עָטוּר[2]) ושיהא מלא (ר' אחא בשם ר' יוחנן, פסיק' רבתי ט). — ובספה"א: הרי שהצדיק פעול במקצת מאת הקב"ה שהוא ע ט ו ר מן הרצון (ראב"ע, תהל' ה יג). וכל חבירנו וזקננו ומנהיגנו יהיו ע ט ו ר י ן מבורא הכל (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 137). — ואמר הפיטן: ע ט ו ר ע[טרה עם לא] היביט אוזן (Kahle, Masor. d. West. ב). ע ט ו ר כבע ולבוש שריונו פרש ורכב מצמדת על מתנו צועד ברגל וקולע באבנו קצין ונקלה ועבדו ואדונו (מתנה, יוצ' אחר' פסח). ולא מחנכים לי ע ט ו ר י[2]) שבט יד ציר תומכים (Elbog., Stud. 187).

— פעֵ', עִטְּרָה, עִטַּרְתָּ, תְּעַטְּרֵהוּ, מְעַטְּרֵכִי, — א) עִטֵּר לפלוני בעטרה, שם עטרה על ראשו, to crown; couronner; krönen: צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שֶׁעִטְּרָה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו (שה"ש ג יא). — ובהשאלה, עִטְּרָהוּ כבוד, הָדָר: ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תְּעַטְּרֵהוּ (תהל' ח ו). — ועִטְּרוֹ חסד, רחמים: הגואל משחת חייכי הַמְעַטְּרֵכִי חסד ורחמים (שם קג ד). — ובמליצה, עִטֵּר את השנה: תלמיה (של הארץ) רוה נחת גדודיה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך עִטַּרְתָּ שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן (תהל' סה יא-יב). — ואמר בן סירא: ועתה ברכו נא את יוי' הטוב המעטר אתכם כבוד (ב"ס גני' מה כה). — ובתו"מ: רבי שמעון בן ננס אומר מ ע ט ר י ן את הבכורים חוץ משבעת המינים רבי עקיבא אומר אין

1) [ריב"ג וראב"ע סברים שהוא הִפע', במקום תעטירנו.]
2) [עי' א.עטור.]

מעטרין את הבכורים אלא משבעת המינים (ביכור׳ ג ט). מי שהיו לו ביכורים גרוגרות היה מעטרן תאינים וצימוקים היה מעטרן ענבים (ירוש׳ שם ג ג). היתה פתוחה (החנות) לר׳ הרבים פותח אחד ונועל אחד ובערב יום טוב האחרון מוציא ומעטר את כל השוק (תוספת׳ מו״ק ב יג). וערב יום טוב האחרון של חג מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות (מו״ק יג:). עיטור[1] (של כוס) רב יהודה מעטרהו בתלמידים רב חסדא מעטר ליה בנטלי (ברכ׳ נא.). סבכה כהלכתה ועטרה בקרמים ובסדינין המצויירין וכו׳ (ביצ׳ ל:). מכוערות שבהם מה היו אומרות קחו מקחכם לשום שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים (תעני׳ לא.). אברהם תבע זקנה אמר לפניו רבון העולמים אדם ובנו נכנסין למקום ואין אדם יודע למי מכבד מתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי מכבד (ר׳ יהודה בר סימון, מד״ר בראשי׳ סה). אותו היום פרוזבוטי של פרעה היה וכו׳ משעטרו אותו היו משה ואהרון עומדין על פתח פלטרין של פרעה וכו׳ כיון שעלו היה מסתכל בהן שמא יעטרו אותו או שמא יתנו לו כתבים ואף לא שאלו בשלומו (ר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן, שם שמות ה). למלך בשר ודם שנכנס למדינה מכבדין אותה ומרביצין אותה ומעטר׳ אותה ומפרשין קיטאות וכלי׳ נאים ומדליקין נרות (שם כט). בא וראה כמה מצות מעטרות את ישראל (שם במד׳ י). למלך שנשא אשה והביא הנייר והלבלר משלו עיטרה משלו והכניסה לביתו (שם דבר׳ ג). ביום שירד הקב״ה ליתן תורה לישראל ירדו ששים רבוא של מלאכי השרת וכל אחד מהם עטרה בידו כדי לעטר את ישראל (ר׳ יוחנן, פסיק׳ דר״כ ט״ז, בובר).—ואמר הפיטן: [וזכר רץ] אל הבקר ועטרינו ששון ויקר (Kahle, Masor. d. West., ה). מים אביב בם גיא לעטר לבל יעצרו בנשיון שטר (ר״א הקליר, אף ברי, תפל׳ גשם). נעלי להר ציון ומקדש ידנו בגילה בעטרך מלבינו (גנזי שכטר ב, גינזבורג 256). צנות ורמהים צבאיו עטר צנועים בהשיג מערים להאטר (שם ג, דודסון 104). עטר בעב עולים דעך עופרת משולים ענו גוי שעולים אחוו לנו שועלים (אגנים חדושי פיוטים, מחזו׳ איטלי׳ א, קד.). יוסף עיטר ע״ל שימשות שוהם טרם יורבץ (Elbog., Stud. 138).— ואמר המשורר: העומדים בסודך לעשות דברך חשים בכחך מתאורים וראשם בשמך מעטרים (ראב״ע, אלוליס מהודך).

—הפעי׳, הֶעֱטִיר, מַעֲטִירָה,—ארץ מַעֲטִירָה, מפארה, לבושה עטרה בראשה: מי יעץ זאת על צר הַמַּעֲטִירָה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ (ישעי׳ כג ח).—ובמדר׳: ובאו כל המלכים כלן (אל פרעה) לכבדו והביאו דורואות של עטרות והיו מעטירין אותו שהוא יום קוזמוקרטור (מד״ר שמות ה).—ואמר הפיטן: הלשונות מאמירות מעריצות מעטירות הנשמות מאדירות בין להבין ולהורות (אמרות האל, יול׳ פרס׳ יתרו). גבהי שחק העטיר מאורות וצבא גבולם ודוברם בחוק ולא נעדרו (אזכר סלה, עבודה, מחזו׳ איטלי׳ ב, קכט.), הנאות אור תורה העטירי דתים נחמדים מזהב ומפז הכתירי געות עד כמה יעוכב סברי (גנזי שכטר ג, דודסון 79).—ואמר המשורר: רצון תעטיר בצנת גבור שמרי תעודתך ותסיר מהם מגנת לב ועשו עבודתך (ראב״ע, אל חי יואל). נגיד בתורות אל מעטיר יזרוק דם כדת קרבני נרות טב עת יקטיר קטורת תמיד לפני יי׳ (הוא, אזכירה קדל עבודה).—והנה גם המכתיר גם העוטר גם קודם שיכתירו ויעטירו כבר היו בצורה עגולה כמו הכתר והעטרה (סד״ל, בית האוצר ב, 189).

—פעו׳, *עֻטַּר, רק בינ׳ מְעֻטָּר, מעוטר, מ״ר נק׳ מְעֻטָּרוֹת, מעוטרות,—שעטרו אותו: עיר שיש בה ע״א והיו בה חניות מעוטרות ושאינן מעוטרות זה היה מעשה בבית שאן ואמרו חכמים המעוטרות אסורות ושאינן מעוטרות מותרות (ע״ז א ד). החתה רוכב במרכבה ועולה מעוטר כחתן וישיש כגבור (פדר״א ו). וכשיצא יעקב מאת פני יצחק אביו יצא מעוטר כחתן וכבלה בקשוריה (שם לב). מה המלך עטרה בראשו כך היה מרדכי מעוטר שנאי׳ ועטרת זהב גדולה (שם נ). מפני דת עינים של והדריאל ה׳ אלהי ישראל שמעוטר ובא על כסא כבודו (פרקי היכלות ד).— ובפסהמ״א: מודיע אני לך שבא אלינו כתבך המעוטר בנועם הלשון ע״י יהודי מארץ נמץ (מנחם בן סרוק, מכתי ר׳ חסדאי למלך הכוזרים, לד). ויתר הקהל גדלים וקטנים שבים ונערים יברכם כלם עושה אורים וכאישון יהיו שמורים ובשמו מתגברים וחסדו יהיו מעוטרים מביטים אליו ונוהרים (ר׳ שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ב, 59).—ואמר הפיטן: קרב העטר שוקי ירושלים בפירות מעטרים בזריזות בית דין מחצות רחוקים מתרים (אזר, מעריב ב פסח). המעטר בקול מצרף מעש קול

[1] [עי׳ א.עטור.]

מגבע בלבשו שמנה בהדורן (מתכי אחזו אלאלה, מחז' איעל' ב, עט:). כי המלך בכס מלכותי יושב בפז ועטרה וחתן באפריונו בכלת חתנים מעוטרה (ר' אליעזר ברי כהן, רשות לחתנים, Monats. 1895, 34). ואם האנוש נתעב ונאלח בגופתו הלא הוא יקר והוד מעוטר בנשמתו (רס"ע פלקירא, ראשי חכמה 1). משם נסעו ויחנו במקהלות חסידים יושבים מעוטרים כבוד והדר בגינת ביתן המלך וה' בראשם (רס"ס, ארבע כוסות, כוס ביד ה' ז).

—התפ', *הִתְעַטֵּר, נתעטר, — עִטֵּר את עצמו, התקשט: משכיר אדם מעותיו לשולחני להתנאות בהן להתלמד בהן ולהתעטר בהן נגנבו או שאבדו חייב באחריותן (תוספתי ב"מ ד ב). כתיב וכתת נחש הנחשת וכי לא עמד צדיק ממשה ועד חזקיה להעבירו אלא אותה עטרה הניח לו הקב"ה להתעטר בה ואנן העטרה הזאת הניח הקב"ה לנו להתעטר בה (ירוש' דמאי ב א). שנשא (ירחמאל) אשה גויה להתעטר בה (שם סנה' ב ג). הוסיפו עליהן הסייף והעטרה והטבעי' הסיף שהורג בו והעטרה שמתעטר בה טבעת שחותם בה (שם ע"ז ג א). כתיב אשת חיל עטרת בעלה וכו' בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה (רבי אחא, מד"ר ברא' מז). ד"א אפרתים כל אותה העטרה שנתעטר אפרים מאבינו יעקב בשעת פטירתו מן העולם (ר' פנחס, שם רות ב). אל תשימם כעטרה להתעטר בהן ולא בקורדום (דא"ז ב).—ובסהמ"א: ולכן בכל עת היות ישראל מחזיקים בתורתו ומתעטרים בעבודתו לא תנות כהם רק טובה ושפע ברכה (ר"א הלוי מברצלונה, החנוך סנז). יתהלך בדמותו ובצלמו יתעטר בנזרו וציץ נזמו ותהי משרת התורה על שכמו (ר"י אברבאנל, נחלי אבות, הקד'). ומשם יעלו למעלות הרמות להשכיל ולהתעטר בנצח נעימות (ר"י מסיקא, מנחי קנאי 10). וקורם בואם ותולם בגוף יורדות דרך ג"ע של מטה ומתעטרות שם במעלות העליונות ההם (שם 75).—ואמר המשורר: הן לעקור שאר שרשי צר נוטר ובכתמי יקר תרשישי יתעטר (ר"י הלוי, לאן אבדות בגלות). עליו כבוד והדר והוד בדעת מתפאר ובשכל מתעטר (ראב"ע, חי בן מקיץ). נאוו בנות עירי בהוד תפארת מתעטרות מוסר ולא תפרענה (ר' משה אבן חביב, דרכי נעם, יז.). — ואמר הפיטן: באפיו פת מרוחו מעט מאלהים לחסרה בעדן גן שמו כבוד והדר להתעטרה (ר' אליעזר ברי כהן, רשות לחתנים, Monats. 1895, 34).

ב.עטר[1], ממנו ב.*עֲטַר ב.*עִטּוּר.

ב.עָטַר, קל לא נמצא.

—פע', *עִטֵּר,—הִסִּיר: עיטור סופרים תרגי' רק הבמות לא סרו לחוד במתא לא עטרא שהיה טוען במקראות הללו ואומרין ואחר תלך ואח' תעברו ומשפטיך תהום רבה ואחר נוגנים עד שעיטרום הסופרים ובירום (תשוי' גאוני' הרכבי רע).

עֲטָרָה, ש"נ, מ"ר עֲטָרוֹת, — א) כעין טבעת גדולה עשויה פרחים או כסף וזהב, ישימוה על ראש אדם לכבוד או לשמחה וששון וכיוצא בזה Kranz, Krone; guirlande, couronne; wreath, crown; צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בַּעֲטָרָה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לו (שה"ש ג יא). כה אמר אדני יי' הסיר המצנפת והרים הָעֲטָרָה (יחזק' כא לא). ולקחת כסף וזהב ועשית עֲטָרוֹת ושמת בראש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול (זכרי ו יא).—ענד עֲטָרָה, עי' עָנַד. ובמליצה. עָנַד את פלוני לַעֲטָרָה, עשה לעצמו את פלוני לַעֲטָרָה מפני אהבה וכבוד לפלוני: מי יתן לי שמע לי וכו' אם לא על שכמי אשאנו אענדנו עֲטָרוֹת לי (איוב לא לה-לו).—ובתו"מ, עֲטָרָה של צמחים, עלים ופרחים: איזהו מחיר כלב אלו חלופי כלב שנא' תמכר עמך בלא הון החליף עמו פרכילי ענבים ועטרות של שובלין ויינות שמנים וסלתות (תוספתי תמור' ד ד). רב ירמי' שיבשב ולבש עטרה של זית (ירוש' סוטי ט טז). מצא בראשו מעות וכו' א"ר יונתן לא סוף דבר עטרות שיבולים אלא אפי' עטרות של וורד (שם ע"ז ד ב). ותלה בה אגוזים שקדים וכו' יינות שמנים וסלתות ועטרות שבלים אסור להסתפק מהן עד מוצאי יו"ט האחרון של חג (ביצ' ל:).—ועֲטָרָה של מלך וכדומ': ובאו כל המלכים כלן לכבדו (את פרעה) והביאו דוראות של עטרות וכו' אותה שעה כעס ואמר וכו' לא היה יודע לשלח לי עטרה (מד"ר שמות ה). לבן מלכים שמסר לו אביו ב' אפטרופין וכל עטרה שהיה אביו מעטרו לא היה מעטרו אלא על ידיהן (שם דברי י). באותה שעה בעס הקב"ה עליו ואמר שלמה ולשמחה מה זו עושה מה עטרה זו בראשך רד מכסאי (מדר' שה"ש ג, גריכהוט כט:).—של חתנים וכלות: בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס בפולמוס של טיטוס

1) [מן הארמי.]

גורו על עטרות כלות (סוט׳ ט יד). שלשה דברים נאמרו באיסטמא אין בה משום כלאים וכו׳ רבי שמעון בן אלעזר אומר אף אין בה משום עטרה לכלות (ירוש׳ שבת ו א).—וזר במשתה: מר״ה עד יוה״כ לא היו עבדים נפטרין לבתיהן וכו׳ אלא אוכלין ושותין ושמחין ועטרותיהן בראשיהן (ר׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקא, ר״ה ח:).—ובמליצה: העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו׳ אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו שכינה (רב, ברכ׳ יז.). עתיד הקב״ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק (סנה׳ קיא:).—ובמשמ׳ כבוד ותפארה: אל תעשם (את דברי התורה) עטרה להתגדל בהם וכו׳ (ר׳ צדוק, אבו׳ ד ה). מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסולייסה (ר׳ יצחק בר אלעזר, ירוש׳ שבת א ה). אותו יום (שבו הוקם המשכן) נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית וכו׳ (שם שבלי פז:). למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה (ריב״ל, יומ׳ סט:). האבות עטרה לבנים והבנים עטרה לאבות (מד״ר בראש׳ סג). ואת החזיר זו אדום וכו׳ ולמה נקרא שמה חזיר שמחזרת עטרה לבעליה (שם ויקר׳ יג).—ובסהמ״א: וכיון שראה שנסתלקו כל הכבודות והעטרות מישׂ׳ מיד התחיל לקבול ולצעוק (גנזי שכטר א, גינצבורג 257). הטורת בחכמה ובמוסר מקנה העטרות והנזירים יעשו העטרות מזהב הלשון המדברת ויושמו בראשי אוהביהם (ר״י א״ת, מבח׳ הפניני לרסב״ג 2). ואלה עשיתי לאיש עשה פתוחי כסף ועטרה לספר תורה (ר״י חריזי, תחכמוני כ). ומייפין אותן במקום המונח על הראש וקורין לה עטרה (הלבוש או״ח י י). מנהג יפה הוא מנהג ארצות הישמעאלים שאין עושין עטרות לטליתות להראות שאין עקרו נעשה לכך וכו׳ (שם).—ואמר הפיטן: ספרו לעל כפים חקוקים עטרות ענודות לקבוצי מרחקים (גנזי שכטר ג, דודסון 166).—ואמר המשורר: ולקחת לך כסף וזהב ועשית לראשיהם עטרות (ר״י הלוי, דודסי הורס). אבן בסודך לא העמדתני לדבוק בהודך עטרות ענדתני (ראב״ע, את ספלי מלא). — ב) זר של בנין לקשוט[1]: העטרות והפתוחים מביאים את הטומאה בפותח טפח (אהלי יד א). ושרשות של זהב היו קבועות בתקרת האולם שבהם פרחי כהונה עולים ורואים את העטרות שבחלונות[1] (מדו׳ ג ח).—וזר על כלי: עשה לה (לשֹקת) עטרה של טיט והלכו המים לשם פסולין (פרה ה ז).—וגדר עגֹל: עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה וכו׳ היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצדדין (שביעי׳ א ו).—ג) ראש גיד הזכרות: אלו הן ציצין המעכבין את המילה בשר החופה את רוב העטרה ואינו אוכל בתרומה (שבת יט ו). אילו הן ציצין המעכבין את המילה ר׳ אבינא בשם ר׳ ירמי׳ בחופה רוב גובהה של עטרה (ירוש׳ שם יט ו). וכרות שפכה כל שנכרת הגיד ואם נשתייר מהעטרה אפילו כחוט השערה כשר (יבמ׳ ח ג). איזו היא הערייה וכו׳ עד שתכנס העטרה (ר׳ יוחנן, שם ירוש׳ ו א).—ובסהמ״א: וסוד הפריעה שאמרנו שהוא סוד גלוי העטרה הוא שמתגלים החסדים מכח מתוק (ר״כ בר״י אלחנן, עה״ע, עולי׳ הבריאי׳ יז, קטה.).—ד) ההקף שמסביב לעֹקץ הדד שבאשה: אלו הן סימני בגרות וכו׳ ר׳ יוסי אומר משתקיף העטרה (נדה מז.).—והבשר מעל הערוה: או משתשקיף עטרת האשה היא הבשר התפוח שלמעלה מהערוה לעומת הכרם (תקנה, בדיקת איילנית, לז:).

עֲטֶרֶת[2], ש״נ,—כמו עֲטָרָה: ויקח את עֲטֶרֶת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה ותהי על ראש דוד (ש״ב יב ל). הוי עֲטֶרֶת גאות שכורי אפרים וכו׳ אשר על ראש גיא שמנים (ישעי׳ כח א). אמר למלך ולגבירה השפילו שבת כי ירד מראשתיכם עֲטֶרֶת תפארתכם (ירמ׳ יג יח). ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך וַעֲטֶרֶת תפארת בראשך (יחזק׳ טז יב). ויתנו צמידים אל ידיהן וַעֲטֶרֶת תפארת על ראשיהן (שם כג מב). יי׳ בעזך ישמח מלך וכו׳ תשית לראשו עֲטֶרֶת פז (תהל׳ כא ב-ד). ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור וַעֲטֶרֶת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן (אסת׳ ח טו).—ובהשאלה, כבוד ותפארה: ביום ההוא יהיה יי׳ צבאות לַעֲטֶרֶת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו (ישעי׳ כח ה). והיית עֲטֶרֶת תפארת ביד יי׳ וצנוף מלוכה בכף אלהיך (שם סב ג). תתן (החכמה) לראשך לוית חן עֲטֶרֶת תפארת תמגנך (משלי ד ט). אשת חיל עֲטֶרֶת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה

---

[1]) [כך רב המפרשים, ורה״ג פרש, וז״ל: בנין למעלה מן החלון ויש בו חורין עגולים כמין עטרות. ע״כ, וכן בערוך; ועי׳ המאמר הבא.]

[1]) [כך במדב״ם ובערוך, ובדפו׳ חסר.]

[2]) [נראה שהוא הנסמך מן עטרה, אבל בסהמ״א השתמשו בו גם בנפרד.]

(שם יב ד). עֲטֶרֶת חכמים עשרם (שם יד כד). עֲטֶרֶת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא (שם טז לא). עֲטֶרֶת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם (שם יז ו). כבודי מעלי הפשיט ויסר עֲטֶרֶת ראשי (איוב יט ט). שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו נפלה עֲטֶרֶת ראשנו (איכ׳ ה טו-טז). — ואמר בן סירא: עטרת פז מעיל מצנפת ציץ [חרות חות]ם קדש (ב״ס גני׳ מה יב). — ובהשאלה: סביב לו עטרת בנים כשתילי ארזים בלבנון (שם נ יב). — ובתלמוד׳: משמת ר׳ אלעזר בן עזריה בטלה עטרת חכמים שעטרת חכמים עשרם (תוספת׳ סוט׳ יד ג). — ובספהמ״א: וכמו שאמר הקיסר אוקטאביאנו כאשר הביאו עטרת מלכות להמליכו ברומה לקח העטרת בידו ואמר עטרת עטרת אלו ידע האדם העמל והכאב אשר תחתיך אעפ״י שימצאך בחוץ מושלכת ארצה לא יקחך בידיו (ר״י אברבנאל, פירוש׳ ט, משל יותם). — ואמר הפיטן: וכימה מהם אינה נספרת והיא לטלה זנב ולשור עטרת (ר״א הקליר, מחז׳ איטלי׳ א, יב.). שער הסגור בסתרת תסעיד שער העין בעטרת תעיד (יוסף אבן אביתור, שער האיתון, שער הסיר 13). — *ובנין עגל שעל הבירה, בעין זר: עטרת בירה טהורה (כלים ה ג).

עַטְרִיאֵל, שם מלאך: לצד צפון שנים אחריו ושמו׳ פתחיאל עטריאל וכל א׳ וא׳ ממונה על י״ב אלף ממונים אחרים (רמ״ק, פרדס רמונים כג א). ונקרא עטריאל על שם העטרה הגדולה שהיא כדמיון הזהב הנמשל למדת הדין (ר״מ אבן גבאי, עבודת הקדש טז).

***עִטְרָן**, ש״ז, — מי׳ שרף של עץ כעין שמן שריחו רע ומשמש למאור: אין מדליקין בעטרן[1]) מפני כבוד השבת (ר׳ ישמעאל, שבת ב ב). פלפלת כל שהוא ועטרן[2]) כל שהוא מיני בשמים ומיני מתכות כל שהן (שם ט ו). מדליקין בשמן דגים ובעיטרן (תוספת׳ שם ב ד). הלא אין דרכן של עדביים להיות נושאים אלא עורות ריח רע ועיטרן (ר׳ טרפון, שם ברכ׳ ד יד). — ובספהמ״א: שלשה טיפין של פסולת זפת והוא העיטרן (ערוך ערך כפר).

1) [פרשו בגמרא (שבת כ:) פסולתא דזיפתא, ופרש רש״י, וז״ל: לאחר שיוצא הזפת מן העץ זב ממנו על ידי האור פסולת צלול כשמן והוא עיטרן, ע״כ.]

2) [פרש הרמב״ם, וז״ל: עטרן ידוע ובלשון ערבי קטראן, ועי׳ פרינקל (Aram. Fremdw. 150; 291).]

עטש[1]), ממנו *עִטּוּשׁ, עֲטִישָׁה, *עָטֵשׁ.

***עָטַשׁ**, פ״ע, — זורר, niesen; éternuer; to sneeze: העוטש בתפילתו סימן רע לו (ר׳ חלפתא בן שאול. ירוש׳ ברכ׳ ג ה). עד ימי יעקב היה אדם עוטש ומת תדע לך שכך הוא אדם עוטש והוא אומר לו חיים טובים (ילמדנו, ויהי כי זקן יצחק, ערוך ערך עטש). מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם חולה אא״כ הי׳ בא בדרך או בשוק היה עוטש והי׳ נשמתו יוצאת מנחיריו (פדר״א כב). מיד היה קצפיאל השר דורך קשתו ועטש ומביא לך רוח סערה וכו׳ (היכל׳ רבתי יט). — ובספהמ״א: אמר לה אביך גוזר עלי שאעטוש אלף עטושים לפניו (אלפא ביתא דבן סירא). אמרה לו אל תדאג בזה אני אלך במקומך ואעטוש לפניו אלף עטושים בשבילך ובשבילי (שם). ביום השלישי לקחה לאביה ואמר לה לכי עטשי לאביך אלפים עטושים באה לפניו ולא יכולה לעטוש אפילו פעם אחת (שם). אבל עטשה פעם אחת וראתה ופהקה פעם אחת וראתה וחששה פעם אחת בפי כריסה פעם אחת וראתה לא קבעה לה וסת שאין מקרי׳ אלו קובעין וסת כל אחד לחברו (רשב״א, תורת הבית, בית הנשים ג).

— פעי, *עִטֵּשׁ, בינ׳ מְעַטֵּשׁ, — כמו קל: ואלו הן הווסתות מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה וכו׳ (נדה ט ח). אני ראיתי את רבי מפהק ומעטש ונותן ידיו ע׳ פיו אבל לא רוקק (ר׳ חנינא, ירוש׳ ברכ׳ ג ה). — ובספהמ״א, מְעַטֵּשׁ, שם של רפואה המביאה לידי עִטּוּשׁ: ומי שיעשו לו המעטשים ולא יתעטש לא תקוה בריאותו כלל (קאנון ג ה ב ז). המעטשים הקלים הם אופי אם יורת בענפי באדרוג (שם ט).

— התפ׳, *הִתְעַטֵּשׁ, נתעטש, — כמו קל: עזים היו לבית אבא בהרי מכוור והיו מתעטשות מריח פטום הקטרת (ר׳ אלעזר בן דגלאי, תמיד ג ח). אני ראיתי את רבי שגיהק ופיהק ונתעטש ורק וממשמש בבגדו (ר׳ חנינא ברכ׳ כד.). המתעטש בתפלתו סימן רע לו (שם כד:). עץ אחד יש בברכי הים והגון ישמו ומביאין קיסם ומניחין

1) [כך בסורית בשמות כמו עטשא, עוטשא. ובערבי׳ עַטַשׁ a), ובכוש׳ עֲטַס, וגם בניבים החדשים של כוש׳.]

a) عطس

לה בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה (כת תולה, סנה כד:). היתה (הסוטה) מלובנת עושין אותה שחורה מאדמת עושין אותה ירוקה וסרת פיה ותפת צוארה תהא כשרה נישל תהא ובה תהא מתעטשת תהא מתרפקת איברים (מד"ר במדי ט). לפיכך חייב אדם להודות כשמתעטש שנהפך מן מות לחיים (ילק' איוב תתקכו). — ובסהמ"א: לא היו אומרים למתעטש מרפא מפני ביטול בית המדרש (ערוך ערך רפא). מרפא לאדם המתעטש שרגילים לומר אסותא (רמ"י, ברכ' נג.). ע' מַרְפֵּא. לאחר ימים אמר לו המלך יש לי בת אחת ומתעטשת בכל שעה אלף עיטושים רפא אותה (אלפא ביתא דבן סירא). — ובמשמ' *עָטַשׁ מלמטה, נפח נפיחה: עד מקום שמתעטש ואין קולו נשמע (ר' חננאל, יומ' ב"ב ס א). היה עומד בתפלה ונתעטש ממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל (ברכ' כד:). — אחורי הגדר נפנה מיד ובבקעה כל זמן שמתעטש ואין חבירו שומע (עולא, סס סב.). — ובסהמ"א: אעפ"י שרואה את גופו ושומעו מתעטש עיטוש של מטה לית לן בה דבשרה לא הטריחוהו יותר (הלכות א"ח, ג ס).

— הפעי', *הֶעֱטִישׁ. — עשה שיעטוש, שיתעטש: אשה הנהוגה להפיל שים בנחירנה אשר יעטישנה וצווה לה שתסתום את פיה ונחירה לעצור בעיטוש (אסף 136). וזה בענין הרופא שיתן ביד החולה תפוח מורקחת מעשה רוקח לפקחו בעצם רוחניותו או להעטישו שיזהירנו שלא יאכל ממנו פן יזקנו כי לא נעשה לאכילה (ר"י אברבנאל, פי' התורה, ברא', ד"ה ויטע יי' אלהים גן בעדן). אעפ"י שהעיטוש בא בלי חולי ע"י שיטת דברים המעטישים בחוטם (ר"י להלון, אולה"מ ז ז). צריך שתעזרהו ע"י חכוך הנחיריים או ע"י דברים המעטישים ואם בכל אלה לא ישקוט צריך להקזה (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית מדם א א). המשל בזה שורש פירטרו או גרגדי מאסטיחי ומהם שמירניטאטריא הוא אבק המעטיש (סס ס).

— פוע', *עוּטַשׁ, יְעוּטַשׁ, כמו התפ': וחשבו קצתם כי אם יעוטש בשבעה עלים אזוב ושבעה גרגרים חרדל וכו' וממה שיעוטש בו לזה ויטסם וכו' וממה שחשבו אנשים שהוא חזק התועלת מזה שיוקה פחיטת עלי אל גנאת שהוא איבולה נסחט בלי מים ויעוטש בנחרים שלש טפות (קאנון ג א ג יג). תרופתו הרקת הבלגם בחוקן וכו' והתחבושות המתיכות ואח"כ יעוטש באלק ודם וכו' (כרבוני, א"ח ג ג, כ"י ביה"מ סכטר).

ע"י, — ר"ת: על יד, על ידי, עין יעקב.

עִי[1], ס"ז, מ"ר עִיִּים, עִיִּין, — ערמת עפר ואבנים שנשארים מחרבן עיר, בית ובדומי, Trümmerhaufen; décombres, ruine; heap of ruins: ושמתי שמרון לְעִי השדה למטעי כרם והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה (מיכ' א ו). לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עִיִּין[2] תהיה (סס ג יב). אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לְעִיִּים נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים (תהלי' עט א-ג). אך לא בְּעִי[3] ישלח יד אם בפידו להן שוע (איוב ל כד). — ואמר הפיטן: אפריון לעיי השדה מהר לשכלל יסודי ציון במשפט תפדה (אל אמנה, קליר' ער"ה). אבן הראשה לעיים ולחרישה ונוחלי מורשה מנוד ראש בלאמים (אבן הראשה, קליר' עשר בטבת). — ואמר המשורר: יתנו שוכני עי בם זמירים ורנה יפצחו ציים ואיים (רמב"ע, הסרכסים י טו-טז). — ובנוי לקבר: ואיך אשקט וילד שעשועי וכריה צבי כל עולליכם בעי ישן שנת עולם ולבי לפרודו כמו על נחליכם (ר' אליעזר בן יעקב הבבלי, Babyl. Geon. פוזננסקי 77). — ובהשאלה שריד: ובעצתם אסף מוראט מעיי המחנה הגדולה כל איש שמן וכל איש חיל בשלשים וחמשה אלף איש מכל לשונות עמי אוראפא (רמא"ג, הלרסתי ברוקי', 115).

עִיב[4], ממנו, עִיב, *עִיּוּב.

עִיב, פ"י, עת' יָעִיב — עָב את הדבר, את העם: איכה יָעִיב[5] באפו יי' את בת ציון השליך משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הדם רגליו ביום אפו (איכ' ב א).

---

1) [במקום עָוִי מן עוה.]

2) בירמ' (כו יח): עִיִּים.

3) מסתבר כי צריך לקרא: בְּעִיֵּי שָׁלַח, במשמ' נוכח. — 4) [קרוב לעוב, עכב, עכה. בערב' ע'יב a), נחבא.]

5) [במד"ר איכ' פרשו מלשון עב: את מסוטן ומעבירם כעבים, ע"כ. וגם חִיב כִּיב (כְּאָב) בחלוף ע' לח' ג'כ'. רש"י פרש יאפיל, וראב"ע: יחשיך, והוא מוסיף: והנכון יגביה עד עב, ע"כ. ורד"ק (בשרשיו) מביא את שני הפרושים ומסיים: והראשון נכון. ברט (Etym. Stud. 28) מחברו עם השרש יעב בהשם תועבה, ועם הערב' עָאפ b), שִׁקֵּץ ותִעֵב, בחלוף ב"פ.]

---

a) غيب b) عاف

—הִפְעִ', ״הֵעִיב, החשיך, ויימר המיירר: ורחהדרו ברום הבבות ומתהום הלבבות עבות זכות בלי אכזבות יפעת אורי מעיבות ושפעת גילי מריבות (ר״י חריזי, תחכמוני טז).

עיד, ממנו *עֵיד. ״עָיַד.

***עֵיד**[1], ש״ז, מ״ר עֵידִים,—חג ומועד של עובדי אלילים, Fest; jour de fête; festival: לפני עידיהם[2] של עובדי כוכבים שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם (ע״ז א א). יום אחד בגליות לפני עידיהן אסור (תוספתי סם), ועי׳ אֵיד.

״עָיַד, קל לא נמצא.

—פִּעֵ׳, ״עִיֵּד, מְעַיֵּד—קבע חג ומועד: והוא מעבר השנים והמוריש מעייד והוא פושט השנים (לקו״ק כספח׳ 92).

״עַיָּה, עַיַּת, ש״נ,—כמו עַי, ואמר המקונן: ראה גורל אוית הושם לרועים לעית ולקאת מדבר הייתי דמוית (איכה תפארתי, קינ׳).

״עָיָה[3], קל לא נמצא.

—פִּעֵ׳, ״עִיָּה,—עשה לְעִי, החריב: כפיר מושלו משיה משנים חלקו מציה בכוש עוינים ולעיה ולדן אמר דן גור אריה (אמרת רכן אערוכה, מחז׳ איטל׳ ב, קפט.).

״עִיּוּב, ש״ז,—שה״פ מן עִיֵּב: ולפני קונו רוחו ונפשו נשפכת וכות ענושים לחיוב לעיוב מהפכת (ר׳ אליה בר שמעיה, ארכן וקלכן, סליח׳ ג עי״ת)

עיוה״כ,—ר״ת: ערב יום הכפורים.

עיו״ט,—ר״ת: ערב יום טוב.

עיו״כ,—ר״ת: ערב יום כפור.

***עִיּוּן**, ש״ז,—שה״פ מן עִיֵּן,—א) עִיּוּן תפלה, כַּוָּנה בתפלה: ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים ועיון תפלה והשכמת בית המדרש וכו׳ (ר׳ אסי אמר ר׳ יוחנן, שבת קכז.). שלשה דברים

---

1) [בערב׳ עִיד a), ולפי זה צריך לנקד עִיד, אולם מהשנוי איד ברור שבטאו אותו בצירה.]

2) [שְׁנוּ לאידיהם, עי׳ בגמר׳ (ע״ז ב.) וירוש׳ (שם א ב).]

3) [פעל שנגזר מן השם עִי.]

a) عيد

מזכירין עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה[1] ומוסר דין על חבירו לשמים (ר׳ יצחק, ברכ׳ נה.). שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע (ר׳ עמרם א״ר. ב״ב קסד:).—ומצוי מאד בספה״מ: ועיון לנפשך עיון שיאית לכמוך ויהיה שקול עם שכלך (ר״י א״ת, חו״ה, התשובה י). והוי יודע כי המלות תהיינה כלשון כקליפה והעיון במלות כלב והתפלה כגוף וכו׳ (שם חשבון הנפש ג). וכן נמי אם ישבו בית דין והוצרך להם יעיין ולאחר הדבר בין מפני טירוף השעה בין מפני עיון הדין לעיין בדבר כותבין שטר שימוש על כך (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות 91). אין עומדין להתפלל לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש וכו׳ אלא מתוך דברי תורה שאין בה עיון כגון הלכות פסוקות (רמב״ם. תפלה ד יח). מי שיריצו צעדיו יחסר עיונו (ר״י חריזי, מוסרי הפלוספים א י). ולא תקרא אותו קריאת העברה וקצור אלא קריאה השלמה ועיון אמתי (פי׳ המשני׳ לרמב״ם, חגי׳ ג). ואפילו בדברים פשיטים מן עומק העיון נקלים (מנחם גיגלי הקראי, לקו״ק, נספח׳ 28). בשם אשר מעשיו לו עדים נתחיל ענין המועדים והעיון בתחלה בענין הפסח (ר״א הקראי, ג״ע, ענין הפסח, הקדמי, לז:.). נקל לכסיל עשות ומה שאינו עושה מחשבתו בעיון ומיתון רק העולה על רוחו בפעם הראשונה עושה (ר״י בן נחמיאש, משלי י כג). איש אחד יפליג בעיונו מתבודד ויסירו המצנפת מעל ראשו והוא לא ירגיש בהסרתו אבל תמיד ישב בהתבודדותו (ר״י אברבאנל, מ״ב ב יב). — עִיּוּן בספר, קריאה בספר: וגם לא ליודעים חן רצה לומר על חוש הראות שלא תהיה דעה כי אם בהארכת עיון בספרים והתמדת הלמוד והגירסא בהם (ר״י א״ת, תקו׳ מדו׳ הנפ׳ לרסב״ג יח). וכן הדין בלילי פסחים שחל להיות בשבת וצריך לו לומר הגדה על השלחן אם הוא יחידי אסור לקרות בספר ולא יועיל בעיוני אשתו עמו אם אינה יודעת לקרות בספר אבל עיוני ראשי הדברים שיודע לגמור בחוץ מותר (ר׳ צדקיה ב״ר אברהם הרופא, שבלי הלקט, שבת סד). וכן אחר שיתחיל

---

1) [שמחשב דעתו אכוין דעתי בתפילתי כדי שיעשו לי רצוני והיינו שדומה כמו מנסה לבוראו (ערוך ע״פ רגמ״ה) ור״ח (ר״ה טז:): המעיין בתפלה שתתקבל ותבוא שאלתו וסומך בצדקתו, ע״כ. ועי״ש גם רש״י ותוספ׳, רשב״ם ותוספ׳ (ב״ב קסד:).]

ללמוד עמו גמרא יקבע לו עכ"פ יו' א' בכל שבוע למקרא באופן שלא ימוש המקרא עד שיגיע לכלל [ה]עיון מעצמו (פנקס ועדי הקהלות, סימן סנג, טובים 193). — עִיּוּן בחכמה, הסתכלות והתבוננות עמקה, Speculation: ולזה יחשבו רבים מאנשי דורנו שהעיון באלה חכמות הדקות ממה שיזיק באמת (רא"ד, אמו"ר 2). אמנם נושא העיון הזה הנה מבואר שהוא פילוסופיא מעשית מצד היותה ברת מקובלת וכפילוספיא האמיתית מבוארת במופת (שם 4). ויהיו שבעה ענינים עם המתון על מלאכת העיון עד השלמתה תצא לנו האמת (ר"י א"ס, הו"ד לרסע"ג, הקדמי). והחלק השלישי מחלקי היחוד הוא יחוד הבורא ובלשון אחר שיוכל להביא עליו ראיו' על אמתת מציאותו בדרך העיון מבלי דעת ענין האחד האמת והאחד העובר (הוא, חו"ה, היחוד ג). אמר החבר זה שאתה אומר היא הדת ההקשית המנהגית מביא אליה העיון ונכנסים בה ספקות רבות (הוא, הכוזרי א יג). ותהיה במדרגת רבי עקיבא ע"ה אשר נכנס בשלום ויצא בשלום בעיונו באלו הענינים האלהיים (ר"מ א"ת, מו"נ א לב). מה שתוכל להמציאו מדרך העיון טוב ומה שלא תשיג בו יד העיון השאירה על שרש הקבלה (המאירי, פי' משלי, הקדמי). מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסכים אל האמת ומאמין כפשטן וכו' איננו יוצא בזה מכלל בעלי התורה חלילה (ר"י אלבו, העקרי' א ג). ולהיות הדבר מצד העיון מסופק הוצרכה התורה לומר בראשית ברא אלהים כי מצד העיון לא נכריע מהחדוש המוחלט על הקדמות (ר"י מפיסא, מנס' קנאי 97). ועל כן צריך לעיין בנמצאים עיון יותר כולל מהעיון הטבעי (רש"ט פלקירא, ראשי סכמ' 91). — ובמשמ' חקירה: וזה עיון דק מאד והבינהו (ר"מ א"ס, מו"נ א ס). וכבר יצאנו מענינו הנכבד ועיוננו הדק אל העיון בבטול שגעון יראה בטולו לכל משכיל בעיון (שם סב). לבאר המכון מצד הפשט בעיון מופלא (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים מא). וזה הדעת יצא להם מעיונם הנפסד שהוא עיון גופני (ר"י בר' אכטולי, מלמד התלמידים. ז.). חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא וזה דבר אמתי והוא עיון פילוסופי (רש"ט פלקירא, המעלות 6). ששני השרשים האלה רצונו לומר מציאותו והיותו אחד אמנם יושג בעיון האנושי וכל מה שיגיע בו במופת משפט הנביא בו (רשב"א, דברי חפץ, עדלמן 9).

ועתה אתה המעיין עמוד והתבונן נפלאות אל ושים לבך לזה העיון הנכבד הדק העמוק האמתי (ר"י אבן לטיף, שער"ש כז, ססחר ב, 101). וכבר עיין זולתי בזה הפסוק עיון נאות (המאירי, פי' משלי יא יג). והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנהותיו מצד העיון הטבעי (ר"י אלבו, העקר' ד ג). או שמא השיאך העיון הפילוסופי להפוך קערה על פניה (ר' יהושע אלורקי, נוסח כתב, ד"ס מא). והיה כל חכם מהם כותב האמת ההוא בשם היהודי והיה משבחו על עיונו הדק (שו"ת בדבר למוד החכמות, שם עא). ומי שיפליג עיונו בדברי אבן רשד ירגיש בלבולו בשאלה הזאת (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג). אמרות טהורות מזוקקות שבעתים בעליל האמת ובהתמדת העיון האמתי והפלגת החקירה (ר"י מפיסא, מנס' קנאי 2). כי התורה הקדושה לא תתלה החיים הנצחיים בעיון המושכלות כי אם בלמוד התורה ועשיית המצות (שם 72). — תחלת העִיּוּן: והסתכל איך אלו הענינים המופלאים האמתיים אשר אליהם הגיע עיון המעולים שבפילוסופים מפוזרים במדרשות כשיעיין בהם האיש החכם שאינו מודה על האמת בתחלת העיון ישחק מהם למה שיראהו בפשוטיהם מההבדל מאמתת המציאות (ר"מ א"ס, מו"נ א ע). עוד אמר דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים וגומר ר"ל אל יעלה על לב אדם שדברי ספרים אלה הם למטה ממעלת דברי חכמי התורה הנאמרים בדרך קבלה כמו שיראה בתחלת עיון (ר"י בר' אכטולי, מלמד התלמידים, הקדמי, ג.). על כן הערימה תורה ונתנה רשות להבטיח למתחיל העיון בשכר שהוא כטפה לים אצל העתיד לבא והוא שקול בעיניו יותר מהשכר והעדון הגדול הבא בסוף (ר"י אבוהב, מנוה"מ ד א א א). - אנשי, בעלי, חכמי העִיּוּן: ואינך לבדך על זה כי אם רבים מאנשי העיון בגלילנו זה (רא"ד, אמו"ר 2). וכבר הגיע המאמר באנשים מבעלי העיון באמרם כי תאריו יתעלה אינם עצמו ולא דבר יוצא מעצמו (ר"מ א"ת, מו"נ א נא). א"כ אשר השיגו משה רבינו ע"ה ושלמה הוא אשר ישיג האיש האחר מקצת דורשי החכמה וזה אי אפשר בו תוספת אבל מן המפורסם אצל בעלי התורה וגם אצל בעלי עיון הפילוסופי כי היתרון בזה הרבה (שם נט). ולפי שחכמי העיון הולקים על זה ומבקשים מדרך השינוי והרבוי הנמשכים לידיעת הפרטים אמר כמתרץ קושייתם זה הפסיק (ר"י בר'

אכטולי, מלמד התלמידים, קעט:). וצריך האדם שהוא בעל חכמה ועיון והוא נבדל מהמון בדעתו שתהיה דעתו בבקשת חכמתו גדולה מדעתן כפי יתרונו עליהם (רש״ט פלקירה, ראשי חכמ׳ 17).—צריך עִיּוּן, צ״ע: בפרק כיצד הרגל בגמרא אם נהנית רבי הייא בר אבא נתיישב בדבר פי׳ ישב ועיין בדבר ולא עמד על בירור אמר עדיין צריך עיון (ערוך ערך סב). ולעיל אמרי׳ על אביו ואמו קורע לעולם וצ״ע (תוספ׳ מו״ק כד.). אין אנו חוששין אם יתפרנו הנכרי ולכאורה היה מותר ועוד צ״ע (שם כו.). אמר (גלינוס) שהליחות והחום מתחסרים מעת הולד ב״ח עד אחרית הימים וצריך עיון (פרקי משה כה, כח:).—וספק שדורש עיון: זה הכח יש בו עיון אם הוא במצוע הגלגל אם לא (ר״ש א״ת. מו״נ א עב). יש לי קצת עיון (ר׳ אברהם די בוטן, לחם משנה על הרמב״ם, טוען ונטען ז ה).—ומ״ר עִיּוּנִים: מי שיכלה הזמן וישים כל מחשבתו לעיונים הארוכים ולשאלות הקשות ועניינים לא קרו ולא יקרו לעולם בסבורים שהם מצרף השכל ולטישה אליו והוא באמת איבוד הזמן (ראב״ד, אמו״ר 46). והחוקרים מחכמי ישמעאל שעמדו אחר בטלמיו״ס חקרו בעיוניהם על זה (ר״י הישראלי, יסוד עולם, כד.). ומחדד רעיונים ומצהיל פנים ומאיר עיונים (ר״י זבארה, שעשוע׳ א, דודקון 12). וראיתי שעשיתי בזה ארבעה עיונים הראשון בביאור דברי הפרק הזה וכו׳ בעיון השני אוציא מדרך כלל מדברי הפרק הטענות וכו׳ (ר״י אברבאנאל, שמים חדשים, הקדמ׳). האנשים אשר הם משתבשים בעיוניהם וכו׳ האנשים אשר הם מורגלים בשבושים בדעות (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ג י). וצבא השכל הם עיוניו והקשיו (של ה׳) (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה לו). ועתה במציאת נבראי׳ ובורא ית״ש הרי לנו בכאן ב׳ העיונים עיון בנבראים והעיון בבורא ית״ש (רמח״ל, חוקר ומקבל 51). ואלו העיונים נקראים מטעם זה בשם עיונים חיצונים בעבור שאין עיונם הכרחי אל תוכיות המעשה וקיום המצות (ר׳ ישראל זאמושץ, נצח ישראל, הקדמ׳). — ובמש׳: להיות מצות התורה הם הנותנות שלמות אחרון אל הנשמה המשכלת ולא עיוני החכמות המחקריות (ר״י מפיסא, מנחי קנאה 72). וכן הוא עיוני היהודים היום כמו שראיתי בישיבתם אשר שאלתי מהם מסקנת הדברים ואין גם אחד שידע להשיב (ר״ש אבן ויגא, שבט יהודה 116).—ואמר המליץ: מה טובו אהליה כי תבחר מסחר העבודה והמדע כי תאהב והב הפרישות והעיון (ר׳ ידעיה הבדרשי, בחינת עולם טו). רעיוניו מכל עיון לא ילאו קטן וגדול שם הוא (ר״י פרנסיס, מתק שפתים 104). אשר יפרוץ בעיונו הלא הוא כמו אבן בעמקי ים צלולה וישתבש ולא ידע להשיב לבד קול אך והברה צלולה (ר״מ אבן חביב, דרכי נעם טו.).—ב) *הבטה בעין: והעִיּוּן העומד מבלי עפעוף ותנועה רע (קאנון ד ג א לג).—ג) כמו עצם אצל הפילוסופים: האדם נכלל בשער העיון כי הוא עין האדם והיודע ובשער הספירה[1]) כי הוא נברא מחלקים מקובצים (רמב״ע, ערוגי הבשם, ליון ג, 119). — ד) מעשה רקמה ותשבץ בתבנית עינים: ועשית משבצות זהב וכתנת תשבץ הכל רקמה ועיון[2]) רצוני לומר עינים עינים כמלאכת בגדי המשי כי אחוזי השבץ תפשני העיון[3]) רצוני לומר [ההקפה] שהקיפוהו אנשי המלחמה וסבבוהו ולא יוכל להנצל מהם (ר״י א״ת, הפרפ׳ לריב״ג, סבז). ועי׳ עַיִן ד), ב. עַיְנָה.

*עִיּוּנִי, ת״ז, נק׳ עִיּוּנִית, מ״ר עִיּוּנִים, עִיּוּנִיִּים, עִיּוּנִיּוֹת, — של הָעִיּוּן, מסגלת הָעִיּוּן, תוריי, מה שאינו מעשיי. speculativ, theoretisch; spéculatif, théorique; speculative, theoretical: והאנושיות הם אשר בהם יובדל מין האדם בכחות עיוניות ומעשיות תיחדוהו (ראב״ד, אמו״ר 23). וכבר קיימנו לך שכל הכחות הם עובדים למתעורר והמתעורר יעבוד לזה הכח הדבר והעיוני במה שיחבב אליו דברים וימאיס אליו דברים (שם 33). אבל מה שאמרתי לך הוא שורש אמונתם כי תכלית ההצלחה לאדם איננה כי אם המדע העיוני (ר״י א״ת, הכוזרי ד יט). וקיום התחית החכמות העיוניות מהמוסריות והטבעיות מן הדבריות (שם ה יב). והנפש המדברת כשהיא מקבילה אל החכמות נקראת פעולתה שכל עיוני (שם). השכל האנושי יחלק לשכל מעשי ולשכל עיוני והשכל המעשי הוא אשר בו יבחר האדם הטוב מן הרע (פוא, רוח חן ג). הלא תראה בהחלש הכחות הגופניי׳ לעת הזקנה שיגבר זה הכח העיוני ויתחזק באדם והוא קצת ראיה שלא יכלה בכלות הגוף (שם). כל

1) [הכמות.]
2) [בערב׳ תַּעְיִין a).]
3) [בערב׳ אלעִיַאן b).]

a) تعيين b) العيان

חכמה אמתית ר"ל עיונית היא יראת יי' (שם). מין המקובלות נופל ג"כ בדברים המעשיים כמו שנופל בדברים העיונים (שם ו). והשם מלאכה אצל הקודמים שם משתף יפילוהו על כל חכמה עיונית ויפילוהו גם כן על כל המעשים המלאכתים (מלות הגיון יד). ויקראו כל חכמה מחכמת הפילוסופיא מלאכה **עיונית** (שם). ויפול אצלם השם הזה (פילוסופיא) על שתי חכמות יקראו אחת מב' החכמות הפילוסופיא **העיונית** והחכמה האחרת הפילוסופיא המעשית (שם). ואלו הן המלאכות **העיוניות** כחכמת הטבע וזולת זה מהחכמות (כל מלאכת ההגיון, המוספת, מה). גדלה מעלתך בעיני לרוב זריזותך על הדרישה ולמה שראיתי בשיריך מחוזק התשוקה לדברים **העיוניים** (ר"ש א"ח, מו"נ, פתיי, ג.). יחלשו תשוקותיו **העיוניות** וישתקעו (שם א לד). ואלו הפעולות מהן מעשי ומהן **עיוני** המעשי ממנו מלאכות מחשבות וממנו מחשבי **והעיוני** אשר בו ידע האדם הנמצאות שאינן משתנות כפי מה שהן עליו והם אשר יקראו חכמה סתם (הוא, שמנה פרקים להרמב"ם א). וחכמת הנגון נחלקת לשני חלקים האחד חכמת הנגון המעשית והשני חכמת הנגון **העיונית** (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ' 46). והמון העם הם האנשים אשר יספיקם בדיעותיהם **העיוניות** מה שיחייב אותו תחילה המחשבה המשותפת לכל (שם 69). מלבד מה שהקדמנו מזכרון הראויות **העיוניות** הנקיות מן הזיוף המכריעות אמונת החדוש על הדעות הנמשכות אחר הקדמות (ר"י אבן לטיף, השער ג, שעה"ש ג ג, 132). שרש מציאות הים ועיקר הויתו היא סתר עליון תורני תלוי באילן גבוה נעלם מעיני כל בעלי המחקר **העיוני** (הוא, רב פעלים ז, ד.). ההפרש **העיוני** שבין יש למצוי יש בו עיון דק (שם מד, יד:). או לחזק בהם הפנות **העיוניות** או להחליש ולבטל דעתיהם במה שהורגלו לחלוק עמנו בפנות התוריות (המאירי, פי' משלי, הקדמ'). ראיתי לחבר דברים מועילים למשכילים החושדים תמיד לשכלם מאמינים שיש שם השגה שהיא למעלה מן השגה **העיונית** (ר' דוד בר יום טוב בין בילא, יסודות המשכיל, הקדמ', ד"ה כו). אמנם במעשים **העיונים** אשר ישמח בהם השכל לא יתערב בהם כח מן הכחות הגופניו' לעזרו ולתמכו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יז, ד"ה לב יודע). ההצעות **העיוניות** והמעשיות (שם כב, ד"ה אמר עלל). כי על שני מיני תלמודים ידבר **העיוני** אשר היא מכוונה אל האב והמעשי אשר היא המכוונה אל האם (שם כג, ד"ה כלל ז). ראיתי להודיעך בזה שני דרושים **עיוניים** כפי מה שביארום חכמי הפילוסופים (ר"י אברבנאל, ברא' א). ואחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת הנה אנכי בא אליך בעב **עיוני** לבטל דעת אריסטו (הוא, שמים חדשים, עיון ג). ואין ענין כניסת הפרדס כמו שחשב ר' ידעיה ז"ל וכאשר יראו אחרים זולתו שירצו בזה פרד(ת) [ס] החכמות והשגת הדעות **העיוניות** (ר"י מוסקאטו, מנח' קנאו' 104). אף גם זאת בכל דור ודור הוא קיים כל משפט צדקו ביושר לבב הסברא **העיונית** השכלית שלא ננעלו שערי העיון בפני הדופקים על דלתותיו (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה ד). וההולך בחקירה **העיונית** הולך בלי משען ומשענה וכי הוא כהולך בחצי הלילה במדבר יחידי במקום חשך ענן וערפל (שם טוב, מו"נ, פתיח'). אמנם עוד אחת אני שואל וכו' שאם ימצא בחבורי זה או בספר השני במלאכת הרפואה **עיונית** ומעשיית איזו שגיאה בלשון או בדקדוק שיבערנה ויתקננה וידינני לכף זכות (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, הקדמ', 26). והנה זכינו לספר רפואות תעלה אשר כוננו ידיך ושם אתנו בלשון עברי דרכים לדעת בקלות כל הרפואה **העיונית** (ר' זרח, כתב ג, ספ' אילם לישר מקנדיה, יז).—ואדם **עִיּוּנִי**, שאינו מעשיי, שעוסק בחכמה **עִיּוּנִית**: אל תחשוב שבעבור שזכרתי תולדות יפת ותולדות חם ולא נזכרו עדינה תולדות שם שלא היו לו בנים ושלהיות אלהי **ועיוני תמיד** לא נזדווג לאשה אין הדבר כן (ר"י אברבנאל, פי' התורה, נח, ד"ה בני יפת). הודיעני נא את דרכיך ומדרגתך אם אתה **עיוני** במוחלט או סדיני (הוא, נחל' אבות ד"ה סהכה ר' יוסי בן קסמא).

עִיּוּף, ש"ז, סה"ש מן עָיֵף,—כמו עֲיֵפוּת, יגיעה, Ermü-dung; fatigue; weariness: ולא נתעלף לשון **עיוף** ואיכא דאמרי ולא נתבייש לשון ויתעלף (תנמ"ע, סוכ' ג:).—ואמר הפיטן: יה הכט רגל ייחופי יום נפש **עיופי** יהי רצון שלא איענש במוספי יהיו לר' א' פי (ר"א הקליר, Elbog., Stud. 119). אילת אווי תשוקות לחלוח **עיוף** שוקקות אסמי שבע להשקות ישקני מנשיקות (הוא, יוצ' א פסח). רבה שחים ודאים להכרות לחתן כירה רמש ובהמה ותייתו ארץ קרא בלא **עיוף** ויגיעה כל הנברא ברה בלא מעצד וכשיל כי אם באמירה (ר' אליעזר בר' נתן, רשות לחתנים, Monats. 1895, 34).

עי"ז, — ר"ת: על ידי זה.

עיט[1]), ממנו א.עַיִט, ב.עַיִט (?), א.עיט (?), ב.עִיט.

א.**עַיִט**, ש"ז, עָיִט, סמ' עֵיט, מ"ר *עֲיִטִים, סמ' עֵיטֵי,— שם עוף טורף שוכן בהרים, Raubvogel; oiseau de proie; bird of prey: וירד הָעַיִט על הפגרים וישב אותם אברם (בראש' יס יא). יעזבו יחד לְעֵיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו הָעַיִט וכל בהמת הארץ עליו תחרף (ישע' יח ו). הַעַיִט צבוע נחלתי לי הַעַיִט סביב עליה (ירמ' יב ט). על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך ועמים אשר אתך לְעֵיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך לאכלה (יחזק' לט ד). נתיב לא ידעו עָיִט ולא שזפתו עין איה (איוב כח ז). — ובמדר': כצאת השמש היה אברהם יושב ומניף עליהם (על הבתרים) בסודרו כדי שלא ימשול בהם העיט עד שבא הערב (פדר"א כח).—ובסהמ"א: לנשר הממהר כעיט לעוף מארץ מרחקים וכן מצאנו במקרא המלכי' נמשלו בעיט ובעוף (דונש, תשוב' עם הכרעו' ר"ת 31). אמרתי אלך אל מצרים ולא התמהמהתי ויצאו עלינו לסטים טורפים וחוטפים כעיטים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ג, מן 39). כי עין ה' נכחך לנשב ממך עיטי הטבע העוטרים על פגרך (רמ"פ, ארבע כוסות, כוס ביד ה' 3). עיט הרים וכו' מראה הזכר הוא שחור (אברמוביץ, תוס"ט, העוף 53). וביום מועד יקשרו עיט אחד עיט אחד בגב כל שור אחרי דקרוהו מעט לראשונה ברומח (שם 55).—ואמר המשורר: ועטה שת עיט ועוף הוא העיט ולא ידע שיט ונשלך בנהרים (דונש, תשו' עם סעדי' כ"ת, 31). במקום לא ידעו עיט שפים ואף רגל בני איש לא רמסו (רסב"ג, בחר מהחלי). יערב מענה גרונה ויחריש קול זמירם לסים עלי ציץ ועיטים (רמב"ע, התרשיש ג פז). אשר מתקו לשון ימים יצפצף בגן כופר כמו תורים ועטים בשניו צוף אמונה לישרים ובהם לעגת זדים ושטים (הוא, דיואן סד). ולשוך אשר הוטל והועד וכעיט יצפצף לבאר מחקרי לב וחידותי (ראב"ע, בשם אל אשר אמר, כהנא א, 198).

ב.***עַיִט**, עייט, ש"ז, — ציצית וגדיל שבקצה האריג Franse; frange; fringe: עייט[2]) של צמר שנתנו בפשתן מותר עשה שני ראשים לצד אחד אסור (תוספת' כלאי' ה כ).

*א.**עָט**[1]), פ"ע, יָעַט, — עָט בפלוני התנהג אתו בגסות, דבר לו קשות: ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר הנה שלח דוד מלאכים מהמדבר לבקש את אדנינו וַיָּעַט בהם והאנשים טבים לנו מאד (ש"א כה יד-יה).

—הפעי', *הֵעִיט,—כמו קל: והאיש רע מעללים העיט בגומלהו נתן דפי בדוד נלעב במלאכהו (שלום הכהן, כיר דוד 132). אז אל נא תעטי[2]) בו אל נא תקצפי (יל"ג, אל תאמינו, משלי יהודה ד ט).

ב.**עָט**, פ"ע, יָעַט, תָּעַט, במליצה עָט אל השלל, טס והתנפל על השלל כמו עַיִט[3]): ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילנה ויעף העם מאד וַיַּעַט[4]) העם אל השלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה (ש"א יד לא-לב). ולמה לא שמעת בקול יי' וַתַּעַט אל השלל (שם יה יט).—ועל לחם, ואמר בן סירא: עין רע עין תעיט על לחם ומאומה אין על שלחנו (ב"ס גני' יד י). אכול כאיש דבר ששם לפניך ואל תעט פן תגעל (שם לד יו).—ובסהמ"א: העטלף גרו"ט עוף קטן עט ועף בלילה ואין לו עינים (חזקוני, על התורה, שמיני יא יט).

—הפעי', *הֵעִיט, עשה שיעוף: משליך צרור בצפרים

---

[1]) [חברוהו עם הערב' עיט, עַיַּט a), צוח, גער והעוף נקרא כן על שם צעקתו, אבל זה רחוק.]

[2]) [כנראה הוא כמו פיף במשנה (כלאי' ט ט), וכן גרסת מנחת בכורים, ובדפו' עיפו, והגר"א מגיה: כיפה.]

a) عيط

---

[1]) כערב' ע'יט a), במשמ' כעס? [פרשו במדר' מלשון עיט: ואפרחינון במלין, הפריח וגרשם בדברים; וכן ריב"ג (בשרשיו), וז"ל: העיף אותם והענין גרשם ודחה אותם במלים, ע"כ. וכן ביתר באור בספר התוספת שלו (Opuscules, הוצ' דרנבורג, עמ' 96), וכן רש"י ורד"ק. עי' גם הערה לשרש למעלה, ובפרושו של סגל.]

[2]) [צ"ל: תעיטי.]

[3]) [כך פרש רש"י לנכון. ובא יוד בפתח כמו ותחש (איוב לא ה). אולם ריב"ג גזרו מן עטה מפני נקוד היוד בפתח במקום קמץ; עי' בשרשיו (שרש עטה), ובס' התוספת (דרנבורג שם); וכן רד"ק. ור' ישעיה: נתפזרו לכאן ולכאן לשלול שלל, ע"כ. ורלב"ג: סר וסבב לקחת מהשלל, ע"כ. ולזה מסכים גם קיניג (Lehrgebäude I, 517-8), אבל זה נגד משמ' הכתוב ביחוד בש"א יה יט.]

[4]) [כך הקרי, והכתיב: ויעש.]

a) غيط

יעט אותם גוער ברעהו מגרש אהבתו (צ״ז צ״ם כב כ).
—הִפעי׳, ״הוּעַט—כמו מן א.עטה, שהעטו אותו: והדבר הזה הוא ידוע כי כל חרב יקרת תולט ו ת ו ע ט בשמלה למען יעמוד ברק לטישתה (דונש, תשו׳ עם הכרע׳ כ״ם 78). הברכה אחת היא לך אבי למח ידיך אתה י ו ע ט המבלי העט רקמת הכתב אין לרקום (דון ס״ע בר״י אדרוטיל, ד״ם כ).

עי״כ, ר״ת: על ידי כן, כך.

״עַיִל[1], ס״ז, מ״ר עִילִים, — עַיִר, בן החמור, ואמר הפיטן: ערודים עם ע י ל י ם מדו זדו שעולים ענין לא מעלים (אור ישע, יוצ׳ א פסח).

עֵילוֹם, ס״ז,—כמו עוֹלָם, לְעֵילוֹם: וישם (מנשה) את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר אלהים אל דויד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לְעֵילוֹם[2] (דהי״ב לג ז).—ואמר הפיטן: פקוד המשלמת לרדוף שלומה ולבקש אותו כמצות צור ע י ל ו ם עת לאהב ועת לשנא עת מלחמה ועת שלום (ר״י בר ראובן, אזהרי, יו.). תזכנו עם כל ישראל חברים לראות בבנין בית ע י ל ו ם וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום (סם כח.).—יקרב אל ע י ל ו ם בימיו שר שלום וירבה השלום למרבה המשרה (ר״י חריזי, תחכמוני א). ומנה זה כתיבתי בידי ויד תבלה ומכתבה לע ל ו ם וכל דור אחרי יבוא ויקום וזכרי בו לחיים גם לשלום (לקו״ק קיז).

עים, ממנו עְיָם (?).

עְיָם, ס״ז,—עְיָם הרוח, עזו וחזקו: והחרים יי׳ את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בַּעְיָם[3] רוחו והכהו לשבעה נחלים (ישע׳ יא יה). — ואמר הפיטן: מרום קרא למי הים וארבות השמים פתח ב ע י ם (ר׳ שמעון בר׳ יצחק, אמרו לאלהים אדירים, ז פסח). בהיר במי תלחיו מתח כשמלה ב עים דיים צו מלגוללה (אסיסת, קונט׳ הפיוט׳ י).—ואמר המליץ: ויצידו הדגים ממצולות ים ויניפו ידיהם על הנהר ב ע י ם (עמנו׳, מחב׳ ג). הלא עמה ב ע י ם גאונך תשבית (סם יא). מי הניף ידו על נהרי התעודה ב ע י ם רוחו (סם יב). —וכאשר היתה הקרה עזה וקשה הפך ים ליבשה וכי חזק הקור בתחתיות ו ב ע י ם (ר״מ אלדבי, ס״א ב, יע::). הניף בעים ידו על ים צרים צללו כעופרת (אליהו בחור, מסרת המסרת, הקדמי). על נהר בעים או במצולות ים נמצאתי מאז נבראתי (משה ריאטי, אגרת יער הלבנון, כ״י בריט׳ מוז׳). ובין כוכבים תשים קנך שבתך וכנך בעים רוחך גרסה נפשך לתאבה אהבה רבה אהבת החכמה (יש״ר מקנדיאה, מכתי אחוז, מלא חפנים לגיגר 5). מיום הבראך עד עתה לא הכביד אכפו עליך ב ע י ם רוחו (רש״פ, ארבע כוסות, כוס תנחומ׳ ה). נשבו בעים רוחם כפית כבשן נדפנו (שלום הכהן, כיר דוד 73). רוחי בעים רוחם ארצה דכאו (יל״ג, הוי אח, א, 160).

עין[1], ממנו *עִיּוּן, ״עֵיוּנִי, א.עַיִן, ב.עַיִן, ג.*עַיִן, עָיַן, מַעְיָן, ״מַעֲיָן, ״מְעֻיָּן.

א.עַיִן, עָיִן, סמ׳ עֵין, כנ׳ עֵינִי, עֵינְךָ, עֵינֵךְ, עֵינֵךְ, עֵינוֹ, עֵינָהּ, עֵינֵנוּ, עֵינְכֶם, עֵינָם, עֵינֵמוֹ, מ״ז עֵינַיִם, עֵינָיִם, סמי עֵינֵי, כנ׳ עֵינַי, עֵינַי, עֵינֶיךָ, עֵינַיִךְ, עֵינָיו, עֵינֶיהָ, עֵינֵינוּ, עֵינֵיכֶם, עֵינֵיהֶם, עֵינֵיהֶן,—א) כלי הראות בבעלי החיים, Auge; oeil; eye ;של אדם: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לָעֵינַיִם ונחמד העץ להשכיל (ברא׳ ג ו). וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לחפשי ישלחנו תחת עינו (שמות כא כו). או גבן או דק או תבלל בְּעֵינוֹ או גרב או ילפת (ויקר׳ כא כ). אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עֵינַיִם ומדיבת נפש (סם כו יו). ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עֵינוֹ ולא נס לחה (דבר׳ לד ז). אדני יי׳ זכרני נא וחזקני

---

[1] [מן הארמ׳, וקרוב לעול.]

[2] [בכמה כ״י: לְעוֹלָם.]

[3] כך בנסחה המסורה, ולא עמדו החכמים על מקור מלה זו ומשמ׳ בדיוק, אך לפי הענין פרשוה במשמ׳ הזק ועז. וכבר אמרו קצת החדשי׳, שד״ל ואחרים, כי זה שבוש מהמלה עֹצֶם. אך לא מצאנו במקרא המלה עֹצֶם שתשמש בענין עז הרוח. גם הנקוד בשוא וקמץ מעיד כי עכ״פ לא היתה כאן המלה עֹצֶם, כי אין ספק כדבר כי זה נקוד מקבל, כי אלמלא נקדוה הנקדנים עפ״ז מסברתם הם היו יותר מנקדים עֹיֶם ולנקוד שוא וקמץ אין שֵׁם מהשרש עצם. [ריב״ג בשרשיו מביא פרוש שהעין הוא במקום אלף, מן איום ונורא. ורד״ק מביא בשם אחיו ר׳ משה שהוא מ״ר מן עַי, ופרושו גלי הים. ולפי זה צריך לנקד בְּעִיִּים, אבל היה צריך להיות בעיי. ועי׳ גם תשו׳ דונש (על רסע״ג 164) ושפת יתר (לראב״ע); פינסקר (לקו״ק קנג).]

[1] מְשֻׁתָּף לכל הלשונות השמיות.

נא אך הפעם הזה האלהים ואנקמה נקם אחת משתי עֵינַי מפלשתים (שפט' יו כח). בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בְּעֵינָיו יעשה (שם כא כה). ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו וְעֵינָיו על עֵינָיו וכפיו על כפו ויגהר עליו ויחם בשר הילד (מ"ב ד לד). ואת בני צדקיהו שחטו לְעֵינָיו ואת עֵינֵי צדקיהו עור (שם כה ז). הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עַיִן הלא יביט (תהל' צד ט). — של בעלי חיים: והיה בכל יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לְעֵינֵי הצאן ברהטים (בראש' ל מא). כי חנם מזרה הרשת בְּעֵינֵי כל בעל כנף (משלי א יז). נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עֵין איה (איוב כח ז). משם חפר אכל למרחוק עֵינָיו יביטו (שם לט כט). בְּעֵינָיו יקחנו במוקשים ינקב אף (שם מ כד). — של יי': יי' בהיכל קדשו יי' בשמים כסאו עֵינָיו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (תהל' יא ד). — של אלילים: פה להם ולא ידברו עֵינַיִם להם ולא יראו (שם קיה ה). — של אופני המרכבה: וגבתם מלאות עֵינַיִם סביב לארבעתן (יחזק' א יח). — ושל אבן (בחזון): כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עֵינָיִם (זכר' ג ט). — ובתו"מ: איזהו חרום הכוחל שתי עיניו כאחת שתי עיניו למעלה ושתי עיניו למטה וכו' עיניו גדולות כשל עגל או קטנות כשל אווז (בכור' ז ג-ד). יד לעין תיקצץ (שבת קח:). — ובסהמ"א: ולעולם אל ישלים אדם דעתו אחריו שהעינים הם לפנים ולא לאחור (רמב"ם, אגרת לחכמי מרסיליה). — *מלא עֵינַיִם: שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו' ואפי' מלא עינים כמלאך המות (ע"ז כ:). — ומשל: עינים להרים ואזנים לכותלים (פרקי רבינו הקדוש ג ג, גרינהוט לד.). — *העין תורגמן ללב (משלי חכמים טו). — *עינו של עולם: הוא (המלך הורדוס שהרג את חכמי ישראל) סימא עינו של עולם ילך ויתעסק בעינו של עולם (בתקון בית המקדש) (ב"ב ד.). — עֵין הזמן, עי' עִוֵּר. — *עין הלב: ראיתיך בעין הלב ואחר בתורתך בכה נאדרי (ראב"ע, בדה אל אדבקה). ואיך לא אהי צופה כבודו בעין לבי ודעה אשר שם בי ונפש מעידותיו (הוא, בשם אל אשר אמר, כהכה א, 192). — *ותאר לאליל: את (האליל) שקורין לו פני אלוה קורין אותו פני כלב עין כוס[1] קורין אותה עין קוץ (ירוש' ע"ז ג ח). — *ובהשאלה תאר לאדם חשוב: בעל החוטם כלומר עין שבהם

1) [בבבלי (ע"ז מו.), הגרסה: כ ל.]

החשוב שבהם[1] (רגמ"ה, תענ' כט.). — עֵין העדה: ראובן היה שוכן במדינה ויודע שהוא עין העדה (תשוב' הגא' הרכבי לז). — עֵינַיִם רכות: וְעֵינֵי לאה רכות ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה (בראש' כט יז). — עֵינַיִם עִוְרוֹת: לפקח עֵינַיִם עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך (ישע' מב ז). עי' עִוֵּר. — עֵינַיִם כיונים, עי' יונה. — וכבְרֵכוֹת, עי' בְּרֵכָה. — אישון, בבת עַיִן, עי' ערכים אלו. — בת עַיִן, כמו בבת עַיִן: שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (תהל' יז ח). הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך אל תדם בת עֵינֵךְ (איכ' ב יח). — ואמר המשורר: חקקתים עלי לוח לבבי ויתרת כבדי ואישון עין ימיני ובבתי (רשב"ג, ידידי שעו). — גִּבּוֹת, רִיסִי, גַּלְגַּל, חַכְלִילוּת, חַכְלִילִי, לִפְלוּף עֵינַיִם, עי' ערכים אלו. — *גַב, קרקע הָעַיִן: איזה הוא רוק שצף על גבי העין ולא המשוקע בקרקע העין חלזון כמשמעו נחש כמשמעו וכו' (תוספת' בכור' ד ג). יין בתוך העין אסור על גב העין מותר (שבת קח:). — ובסהמ"א: שעלתה קרמית על גב עינו (ערוך ערך ירוד). — *ראש, זנב הָעַיִן: מי שלחלוחית נמשכת מראש עינו מכנגד החוטם או מזנב עינו מצד צדעיו וכו' הואיל ויש בין שתיהן שינוי מ"מ פסול (רמב"ם, ביאת המקדש ח ו). — *שחור, לבן, אדם של הָעַיִן: אוכמא שחור של עין ציהרא אדום הסובב את השחור (ערוך ערך לר). — ואמר המשורר: ולבן בעיניהם ושחור בציציהם וירוק במראיהם ואדם בצמחותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר, כהכה א, 196). — ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעינים כמוהו והוא כאור (הוא, בראש' לו כ). וצבע מראות העינים הוא בעניינים מתחלפים יש מהן שצבע מראה העין ירוקה כדמות גלאנ"י וכו' ועל זה ראות עין השחורה איננו חד אך עין הגלאני הוא חד הראות (אבי סרלב"ג, מעה"ש ט). — מכת עַיִן, מכה בְּעַיִן: שמי שעומד במקום מלך פרס ושואל איזהו חשוב הוא איש מלחמתו מכת עין תוחכו (ערוך ערך חרש). — יפה עֵינַיִם: וישלח (ישי) ויביאהו (את דוד) והוא אדמוני עם יפה עֵינַיִם וטוב ראי (ש"א טז יב). עי' יפה. — וכתלמו': לכלה שהיא בבית אביה כל זמן שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה (תעני' כד.). — ובסהמ"א: מאד הם יושבים יפה אילו העינים וכו' במקום שמתקבצין כל

1) [עי' ספרא (ויקר' פרשי ז): מה עיני האמור להלן ב"ד אף כאן ב"ד.]

העולם לחשב חשבון כל יופי עיני הנשים היפות (מחז' ויטרי 319).—*עין של זהב: עשה לה עין של זהב שן של זהב (ירוש' נדרי ט י).—עין רואה, חוזה, מביטה ושרה: והנה עיניכם ראות ועיני אחי בנימן כי פי המדבר אליכם (ברא' מה יב). מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים (ישע' לג יז). ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני (תהל' צב יב). ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים (איוב כד טו).—ואמר בן סירא: ועין ייי צפתהו לטוב וינעריהו מעפר צחנה (ב"ס גני' יא יב).—ובתלמו': דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת (רבי, אבו' ב א).—ואמר המשורר: ובעין לב שרתיך ואמנם אתה גוחי (ר"י הלוי, אלהים ספרתיך).—והאדם נושא עיניו ורואה: וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן (ברא' יג י). עי' נשא.—ובתלמו': הנושא את עיניו באשתו שתמות וירשנה או ישא את אחותה סוף קוברתו (תוספת' סוט' ה י). אף על פי שאמרו מקדימין ולא מאחרין קורין את המגילה גובין ומחלקין בו ביום לפי שאין עיניהם של עניים נשואות אלא ליום מקרא (שם מגיל' א ד).— ומשל: תשא עיניך לשמים ולבך בין תנור וכירים (שבע מוס' כט).—וכן זקף עיניו: מעשה בר' יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ור' חנינא בן אחי ר' יהושע ור' יונתן שהיו יוצאים ח"ל והגיעו לפלטום וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם (ספרי דבר' פ).—וכן תלה עיניו: אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים (ב"מ נח:). לאתליטום שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך תלה עיניו וראה את המלך עומד על גביו והרפיש עצמו לפניו (ר' שמח בר סימאי, מד"ר ברא' עז). לאוהבו של מלך שהיה נפנה מן העולם והיו בניו סובבין את מטתו וכו' תלה עיניו והביט במלך אמר להם וכו' (שם לח). כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו שרן של מצרים פורח באויר (שם שמות כא). שכיון שרדפו אחריהם וראו אותן נתייראו מאד ותלו עיניהם למרום ועשו תשובה והתפללו (שם). ואין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובבלים נאים ותולה עיניו כנגדה ומיישר את רגליו ומברך (סופרי כ א).—ובסהמ"א: בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניה (רש"י, ברא' לג ז). לפי שהעניים והאביונים בחטאם ובעניותם תולין עיניהם על התבואות בראותם בעלי השדות מאלמים אלומים (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך תקנב). שהסוטה תולה עיניה באיש אחר (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו יט). החזיר לו חובו ולא אמר לו כן יכול להיות עיניו תלויות בו ומסבב עמו דברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתים לך (לבוש חו"מ, סעי' קא לו).—ואמר הפיטן: ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו (היום הרת עולם, מוס' ר"ה). - ומראה העינים, עי' מראה.—*מראית עין, עי' מראית.—הרף עין, עי' הרף.—שוטטו העינים: עיני יי' המה משוטטים בכל הארץ (זכרי ד י).—ואמר הפיטן: סובל בכחו שמי עליותיו עיניו משוטטות במעש בריותיו (גנזי שכטר ג, דודסון 195).— שנה לעין: אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה (תהל' קלב ד). כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה (קהל' ח טז).—ובסהמ"א: לא נבראה העין לישון כי אם שעה ידועה גם לכוכבים תנועה כנשמה (ראב"ע, ישע' כז טו).— ובמליצה, רדומי עין, המתים הישנים בעפר: בכיהון עין נתאב ללחום לחם רע עין ונתאמת לו מתוך העין נדבה ברכה לחם בטוב עין מאמין בטל תחית רדומי עין (גנזי שכטר ג, דודסון 39).—העין מקור דמעה: מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמ' ח כג). עי' דמעה.— ואמר הפיטן: מדמיעים עין בביקושים עת מכהן מתפרשים הוא דורש נדרשים והם לפניו דורשים (Elbog., Stud. 172).—פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך (תהל' קיט קלו). עי' ירד.—מליצי רעי אל אלוה דלפה עיני (איוב יז כ). עיני נגרה ולא תדמה מאין הפגות (איכ' ג מט). עי' נגר, ולג.—ואמר המשורר: תוחלתי נכובה ועיני בבכי ובה וכל אזיל אני דמעה יגוני יענה הבה (ראב"ע, תוחלתי נכזבה). ועצמי כרקב תבלה ועיני שלחה יבלי בכי (שם).—ובהשאלה, עיני שחק, ענן: ילד העב הניק הגן ותלמיו כאבק דק שחק עד כי שחקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (רמב"ע, סגביר נכספו בחורך). עיני ענגים ברכי נמאסו עד עקבי גן חהדם נחמסו (הנ"ל, דיואן קכה).—*מי עינים, דמעות: מי עינים מלוחים (תכפות' סוכה א).—העין תכהה מזקנה: ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות (ברא' כז א). עי' כהה. ועיני ישראל כבדו מזקן לא

יוכל לראות (שם מה י). ועלי בן תשעים ושמונה שנה ועיניו קמה לא יכול לראות (ש"א ד יו).—דלו עיני למרום אדני עשקה לי ערבני (ישע' לח יד). עיני דאבה מני עני קראתיך יי' בכל יום (תהל' פח י).—ואמר בן סירא: בני אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר רוח (ב"ס גני' ד א).—על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו (איכ' ה יז).—גלה עין, עי' גלה.—*גלה עפר מן העין: דרש רבי יהודה בן פדייה מי יגלה עפר מ ע י נ י ך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בציווייך אפי' שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים (מד"ר בראש' כא).—פקח את העין: ויפקח אלהים את עיניה (של הגר) ותרא באר מים (בראש' כא יט). עי' פקח.—ובספה"א: ויצטייר לך כל ענין נעלם בנפשך ותראה צורות האמתות ב ע י נ י ם פקוחות (ר' א"ת, מו"ה, חשבון הנפש ד).—עינים פתוחות: להיות עינך[1] פתוחות אל הבית הזה לילה ויום (מ"א ח כט). עי' פתח, עמץ, עצם, עצימה.—מאור עינים: מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם (משלי יה ל). עי' מאור.—ובספה"א: ונותרנו מעט מהרבה ומדרש התנאים כמו שומם כי כל נער מאור ע י נ י ם היה מובל למדרש המשנה ועתה אין איש מביא (תשו' גאו', JQR .1918, 147). וכך אמ' בה מר' יצחק גאון מאור ע י נ י נ ו (חול' הגא' א א, לוין 117).—אורו העינים, האיר את העינים, עי' אור קל והפע'.—ובתלמו': אי זהו רבו וכו' כל שהאיר ע י נ י ו במשנתו (ר' יוסי, ירוש' מו"ק ג ז). אם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה ירד להעלותה והאיר הב"ה עיניו ומצא סימא וכו' (שם הורי' ג ז). לא נמצאת מאירה (האשה) ע י נ י ו ומעמידתו על רגליו (ר' יוסי, יבמ' סג.).—ובספה"א: מהם מודדים במדה מחוקה ומהם גודשים מאירי עינים במאו[רה] ומישור שמים מעקשים (ר' שמואל בן עלי, אגר', תרביץ ג, 80).—גלוי, שתום עינים: וישא (בלעם) משלו ויאמר נאם בלעם בנו בעור ונאם הגבר שתם העין נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים (במד' כד ג-ד).—טח, השע את העינים: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם (ישע' מד יח). השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (שם ו י).—העלים

1) [חסר י.]

עין: ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע (שם א טו). עי' עלם.—כסות עינים: ולשרה אמר (אבימלך) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך (בראש' כ טז). ואמר המשורר: משי ורקמה הם כסות גופך אבל החן והיפי כסות ע י נ י ך (ר"י הלוי, מה לך צביה). —כחל את העינים: ואף כי תשלחנה לאנשים באים אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי (יחזק' כג מ). עי' כחל.—וכן שים, קרע בפוך עינים: ויבוא יהוא יזרעאלה ואיזבל שמעה ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה ותשקף בעד החלון (מ"ב ט ל). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים (ירמ' ד ל).—לטש עינים: ולטש עיניו לי (איוב טז ט).—קרץ עינים: שנאי חנם יקרצו עין (תהל' לה יט). עי' קרץ.—רזמו העינים: מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך (איוב טו יב). - וכן *רמז בעיניו: שבכל יום ויום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזין ב ע י נ י ה ם ומנענעים בראשיהם ומפטירים בשפתותיהם (פסיק' רבת' לז).—נקר את העינים: ויאחזוהו פלשתים (את שמשון) וינקרו את עיניו ויורידו אותו עזתה (שפט' טז כא). עי' נקר, עור, סמא.—שים עין על פלוני: ותאמר אל עבדיך הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו (בראש' מד כא). עי' שים.—ובלי פעל: ארץ אשר יי' אלהיך דרש אתה תמיד עיני יי' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה (דבר' יא יב). עיני בנאמני ארץ (תהל' קא ו). הנה עין יי' אל יראיו למיחלים לחסדו (שם לג יח). אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה עליך עיני (שם לב ח). יתן לו לבטח נישען ועיניהו על דרכיהם (איוב כד כג). — ולראיה: הנה עיני אדני יי' בממלכה החטאה (עמו' ט ח). לא תשורני עין ראי עיניך בי ואינני (איוב ז ח). — שית עינים: עיניהם ישיתו (הרשעים) לנטות בארץ (תהל' יז יא).—*שער עיניו: מצודות[1] היו לו לרבן גמליאל שהיה משער בה ע י נ י ו במישור (ירוש' ערובי' ד א). עי' שער. — ועם פעלים אחרים: אף בלעם הביטן בהם ויצאה ע י נ ו כנגדן שלא היה יכול ליזוק בהם (מד"ר במד' ג). וקרח שפקח היה מה ראה לעשות שטות זו אלא ע י נ ו הטעתו (תנחומ' קרח יא, בובר). היכהו על מוחו וירדו מים והיפו את ע י נ י ו על

1) מצופות ?

עיניו ויצאו בנות מלך וסימא את עיניו יצא בן חורין (תוספת' ב"ק ט כז). ושם הנהר השני גיחון זו מדי שהיה המן שף עינים כנחש על שם גחונך תלך (מד"ר ברא' ב). חש בעינים: אדם החש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא (ר' אבהו, כתוב' קה.). — ובסהמ"א: החושש בעיניו בשבת מהו שיתן לתוכה יין לתוך העין אסור על גב העין מותר (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 6). — *מהו כבלע א"ר לוי אם רואים בארון כבלע הזה שהוא נופל מן העין מיד הם מתים (מד"ר במד' ה). — *בתי עינים, משקפים, Brillen; lunettes; spectacles: הדברים המחזיקים העין והראות הן הפינוקיאו ווירבינה שושנים צילידוניה רוטה הבטה במעיין ובמראה בתי עינים הבטה בעשבים ירוקים ראות בבקר בהרים ובערב במעיין רחיצת בשחרית העינים והידים (ר"י אהלון, אולס"ם א, ס:). ועוד יש שינוי אחר של מצב הלהות הזה שאם יצא ויבלט לחוץ אזל אישון העין אז רואה דבר יותר ברוחק מקרוב כנראה בזקנים ואם יכנס תוכו בעימק אז רואה יותר הקרוב מהרחוק וצריך להשתמש מבתי עינים נקרא מיאופיאה (שם ז ב). ויהי היום היה יושב ומלמד אל משכילי עמנו והי' לו בתי עינים בחוטמו כמשפט הזקנים ואומר לו אדוני בתי עינים אשר בחוטמך הם מראים לעיני בני אדם האנשים ראשם למטה ורגליהם למעלה וכו' אז אמרתי שיתן לי בתי עינים שלו ואשים אותם רחוק מעיניו מנקודת הערבוב והלאה ויראה בעיניו הוא וכל העומדים שם מה שלא היה אפשר להם להאמין (אבי עזר סר טלוס, אמונת חכמים יב). ותיק של בתי עינים שקו' ברילי"ן אע"פ שהתיק הוא של כסף אסור לצאת בו שהבתי עינים הם עיקר והם משוי ואין לומר שהבתי עינים יהיו בטלים אגב התיק שהוא חשוב שהוא של כסף דאדרבא הבתי עינים הם עיקר שאין אומרים נעשה בתי עינים לתיק אלא אומרים נעשה תיק לבתי עינים (הלבוש אוס"ח, שבת שא יח). משל התפילין לבתי עינים פלא מלאכת מעשה חושב מראה זכוכית תעזור עינים חוש הראות נשמר וגם כפלים תוסיף ראיה נגרעה השב (ר' שמשון כהן, קול מוסר כא). כמו שבתי עינים א"א שישוה לכל עין כך אין מלות לכל הלבבות והשכלים (רמס"ל, סוקר ומקבל 20).

—ב) בהשאלה למדות הנפש והרגשותיה המשתקפים בעינים. גאוה: עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים (ישעי' ב יא). וישח אדם וישפל איש ועיני גבהים תשפלנה (שם ה יה). גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל (תהל' קא ה). רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת (משלי כא ד). והיה כי יבצע יי' את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (ישעי' י יב). כי אתה עם עני תושיע ועינים רמות תשפיל (תהל' יח כח). יי' לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדלות ובנפלאות ממני (שם קלא א). שש הנה שנא יי' ושבע תועבות נפשו עינים רמות לשון שקר וכו' (משלי ו טז-יז). — ובתו"מ: עיניו של אבא היו גבוהות ונשא אשה שאינה הוגנת לו וחילל את אותו האיש (ירוש' סביעי' ו א). אמר הקב"ה לא אברא אותה מן העין שלא תהא עינה רמה (ר' יהושע דסכנין, מד"ר דבר' ו). ויתפלל מרדכי אל יי' ויאמר וכו' כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן (סב אסת' ד יז). — ובסהמ"א: היה מהלך בגובה עינים ומביט לכאן ולכאן עד שנכשל בראיית אותה האשה והעלה לבו טינא (רה"ג, אוצ' הגא' א א, לוין 44). — ואמר המשורר: בעלי קומות ובטנם בערמות להם נפשות בזויות ועיניהם רמות (ר"י סריזי, תחכמוני כד). — ענוה: ושח עינים יושיע (איוב כב כט). — ובסהמ"א: ומוכרח הוא שבושת פנים יבא מחמת שיהא שח עינים שאם הוא גבה עינים ודאי שאין לו בושת (ר"א די וידאש, ראש' חכמ', הקדושה). — שח בעין: שא נא כתבי את שלומי שא אל שח בעין נפשו והוא נשא (ר' אליעזר בן יעקב הבבלי, Babyl. Geon. פוזננסקי 67). ויודע שהתעוררות חיצון מסייע להתעוררות פנימי וע"י התנהגו בכובד ראש ושחות עינים (פלא יועץ, אות ש, רסא). — בוז ולעג: עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז). — חמלה: ועינכם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (ברא' מה כ). עי' חוס. אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נחם יסתר מעיני (הוש' יג יד). — נדיבות וקמצנות: טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל (משלי כב ט). אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו (שם כג ו). נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבאנו (שם כח כב). — ואמר בן סירא: תן לעליון כמתנתו ובטוב עין כהשיגת יד (ב"ס גניז' לה יב). ללב קטון לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה חרוץ (שם יד ג).

עין רע עין תעיט על לחם ומאומה אין על שלחנו (שם י). רע מעין מה חלק על כן מפני כל נס לחה (שם לא יג).—ובתו"מ, עין טובה, יפה, רעה, צרה: אמר להם (ריב"ז) צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם ר' אליעזר אומר עין טובה וכו' (אבו' ב ט). ומשם היו שולחין בכל עיירות שבארץ ישראל וכל מי שהיו מוצאין אותו חכם ענוו שפוי עין טובה וכו' מושיבין אותו בבית דין שבהר הבית וכו' (ירוש' סנה' א ב). למלך שהיה בנו הולך למדינה אחת הלך ושרה אצל עשיר אחד וקיבל העשיר בנו של מלך בעין טובה וכו' (מד"ר שמות כ). הראשונים היו הובטים זיתיהם ונוהגים בהם עין יפה (ספרי דברי רפד). שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה (שם במד' קי). איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם וכו' עין רעה (אבו' ב ט). עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין א' האדם מן העולם (שם יא). הרוצה שיתן (צדקה) ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו (שם ה יג). מה דגים שבים מים מכסין עיניהם ואין עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין ע"ה שולטת בהן (ר"י בר' חנינא, ברכ' כ.).—ובספה"א: ומפני זה אמר נביא הישמעאלי' שעין הרע יכנים האדם לקבר והשה לקדרה (ר"י אברבנאל, נחל' אבו' ב, ד"ה רבי יהושע אומר). שדבר אחד הוא עין הרע ודבר אחר הוא לשון הרע וכמו שהנשים הלוחשות על מי שחלה מעין הרע ומשליכות טפות שמן על כלי מים אומרות אחת על עין הרע ואחת על לשון הרע (ר"י קארו, תולד' יצחק, עד:).—*ובהשמטת רע: רב ור' חייה רבה תריהון אמרין תשעים ותשעה מתים בעין ואחד בידי שמים (ירוש' שבת יד ג). אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו (דבי רבי ישמעאל, תעני' ח:). אמר להם (יעקב לבניו) אל תוציאו בידכם פרוסה ואל תכנסו כולכם בפתח אחד מפני העין (מד"ר בראשי' צא).—משרבו צרי העין ומורפי טרף הן הן שפכי דמים רבו אומצי הלב וכל אחד ואחד קופץ יד מחבירו (תוספת' סוט' יד ז). גיחזי אדם גבור בתורה היה אלא שהיו בו ג' דברים עין צרה ופריץ בערוה וכו' (ירוש' סנה' י ב). לא שהיתה עינו צרה אלא שהיה חושש לדברי חכמים (שם פסח' ד ח). שכל מי שעיניו צרות בתלמידי חכמים בעולם הזה מתמלאות עיניו עשן לעולם הבא (ר' חננאל, ב"ב עה.).—ואמר הפיטן: ועל חטא שחטאנו לפניך בצרות עין (על חטא, תפלת יוה"כ).—תאוה: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל (בראשי' ג ו). ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם (במדי' יה לט). וזכרו פליטיהם אותי בגוים אשר נשבו שם אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי ואת עיניהם הזנות אחרי גלוליהם (יחזק' ו ט). ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה (איוב לא א). אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי (שם ז). לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע (קהל' א ח).—ובתלמו': מאי אנפוריא אר"י אמר שמואל כלים חדשים שלא שבעתן העין (ב"מ כג:).—ואמר המשורר: עינים לא שבעו לראות פלאים נודעו והאזנים שמעו כי אתה יי' (ראב"ע, אמונתך נודעה).—וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם לא מנעתי את לבי מכל שמחה (קהל' ב י) ובמדר': ותשא אסתר את עיניה ותרא את פני המלך והנה עיניו כאש בוערות מרוב החמה אשר בלבו (מד"ר אסתי ה א).—מחמד עינים: בן אדם הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה (יחזק' כד יו).—ואמר בן סירא: י[פי ונע]ם [יח]מידו עין ומשניהם צמחי שדה (ב"ס מ כב). עי' מחמד.—שקוצי עינים: ואמר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזק' כ ז).—גנב, אחז את העינים, אחיזת עינים, עי' ערכים אלו.

—ג) ואחרי אות או מלת היחס, בעינים. טוב, יטב, יקר, ישר בעיני פלוני, עי' ערכים אלו.—רע בעיני פלוני: כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ וכו' ועשיתם הרע בעיני יי' אלהיך להכעיסו (דברי ד כה). עי' רע.—חרה בעיני פלוני, עי' הרה.—מצא חן בעיני פלוני, עי' חן, מצא.—נפלא בעיני פלוני: ויפלא בעיני אמנון לעשות לה (לתמר אחותו) מאומה (ש"ב יג ב). כה אמר יי' צבאות כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם בעיני יפלא נאם יי' צבאות (זכרי ח ו). –נבזה, זך, חכם, טהור, טמא, נכרי, צדיק, קל, צנינים, שבים בעיני פלוני, עי' ערכים אלו.—היה בעיני פלוני כמו: ויאמר (לוט אל התניו) קומו צאו מן המקום הזה כי משחית יי' את העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו (בראשי' יט יד). והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה (שם כז יב). ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה

(שם כט כ). -ואמר בן סירא: [א]ל ת[ת]מה ב[דרכי ר]ע [ק]רוץ לייי וקוה לא[ו]רו כי נכח בעיני ייי ב[פ]תע פתאם ל[ה]ע[שיר דל] (ב"ס גני' יא כא). — ובתלמו': אמר לו ר' אליעזר (לר"ע) כך אני בעיניך שדיני בזה שחייב מיתה אין דיני אלא כשהמית אדם ע"פ עד אחד (ב"ק מא:). — לְעֵינֵי פלוני, לפניו, כשהוא רואה: לְעֵינֵי בני עמי נתתיה לך קבור מתך (בראש' כג יא). ועוד רבים. — ואמר בן סירא: כאשר נקדשת לעיניהם בנו כן לעינינו הכבד בם (ב"ס גני' לו ד). — וכן נגד, לנגד, מנגד עֵינֵי פלוני, עי' נגד. — ובהשאלה לְעֵינַיִם, להראות הדרך, מורה דרך: ויאמר (משה לחותנו) אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לְעֵינָיִם (במדי י לא). — מֵעֵינֵי פלוני: ותדד שנתי מֵעֵינָי (בראש' לא מ). — נסתר, הסתיר, נעלם מֵעֵינֵי פלוני, עי' ערכים אלו. — בין עֵינַיִם: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עֵינֶיךָ למען תהיה תורת יי' בפיך (שמות יג ט). וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפות בין עֵינֶיךָ (דברי ו ח). לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עֵינֵיכֶם למת (שם יד א). והצפיר קרן חזות בין עֵינָיו (דני' ח ה; גם כא). — ראה עַיִן את עין: וצדקיה מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי הנתן ינתן ביד מלך בבל ודבר פיו עם פיו וְעֵינָיו את עינו תראינה (ירמי' לב ד; גם לד ג). — ראה עַיִן בְּעַיִן: ואמרו אל יושב הארץ הזאת שמעו כי אתה יי' בקרב העם הזה אשר עַיִן בְּעַיִן נראה אתה יי' וענגך עמד עליהם (במדי' יד יד). קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עַיִן בְּעַיִן יראו בשוב יי' ציון (ישעי' נב ח). — עַיִן תחת עַיִן: ואם אסון יהיה ונתת נפש תחת נפש עַיִן תחת עַיִן שן תחת שן וכו' (שמות כא כג-כד). — וכן עַיִן בְּעַיִן: ולא תחוס עֵינְךָ נפש בנפש עַיִן בְּעַיִן שן בשן וכו' (דברי' יט כא). — *ובמשמ' בדיוק, בצמצום, שלא תכריע כף המאזנים את הכרתה: היה שוקל עין בעין נותן לו גירומיו (ב"ב ה יא). — ובספה"א: במה דברים אמורים במקום שנהגו למכור עין בעין (רמב"ם, גניבה ח יד). — ושבועה, על עֵינַי: ותענה הצפרדע על ראשי ועל עיני כי תעבור במים אתך אני (זכריה בן סעדיה אלצאהרי, ספר המוסר ב, כ"י תימני').

— ד) בהשאלה, מה שרואים בְּעַיִן, תאר ומראה של הדבר הנראה, עֵין הארץ, שטח הארץ: וכסה (הארבה) את עֵין הארץ ולא יוכל לראת את הארץ (שמות י ה). הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עֵין הארץ (במדי' כב ה). — ובתו"מ כְּעֵין, כמראה, כמו[1]: ואם היה משקה עומד אפילו כעין החרדל מצטרף (טהרו' ח ח). היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה ומטמאים בכל שהן אפילו כעין החרדל ובפחות מכן (נדה ה ב). הרואה טיפה כעין החרדל יושבת ומשמרת עליו שבעה נקיים (רב הונא, ירוש' ברכ' ה א). כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ומחמשת המינין אומר עליו בורא מיני מזונות (ר' יעקב בר אידי בשם ר' חנינא, שם ו א). מצות חליצה בשלשה שיודעין להקרות כעין דיינים ר"י אומר בחמשה (יבמו' קא.). כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט (דבי ר' ישמעאל, זבח' ד:). — ובספה"א: פי' כעין אלו שחורשין עם החמור או סוס או פרד יביאו בגדים של צמר או של עור או של שק וכו' (ערוך ערך עב). פת גדולה האפוייה בתנור גדול כעין תנורים שלנו שהתנורים שלהם היו קטנים ומטלטלין (רש"י, פסח' לא:). — *כְּעַיִן, בצורה הרגילה, בשלמות: כל גזילה שהיא בעינה ולא שינה אותה מבירייתה אומר לו הרי שלך לפניך (תוספת' ב"ק י ד). שילח האב שושבינות כשהיא חוזרת בעיניה (שם ב"ב י ז). ראשי לפתות ששקלן אם בעיינן הן אומר עליהן בורא פרי האדמה (ר' זעורא בשם שמואל, ירוש' ו א). אין לך דבר שהוא בעינו ואינו בהבנו אלא דבר אחד בלבד (ר' יוחנן, שם שבת ג ג). — ובספה"א: מי שנטל מעות בעסקא מחבירו ומת או שלקח ממנו מעות לעשות בהן כלים וישני לעסקא בעינו ומת וכו' (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכו' פסוק' 41). ואם יש תכשיטין שכתב לה בכתובתה וכו' וישנן בעיניהן בין ישנן עמה בין ישנן עמו נגבה ממנו ונתן לה (שם 79). אסור לחבר לומר תבואה שיש לי במקום פלוני תהא תרומה על זו שמא אותה שעה אינה בעין ואם עשה עשוי (הוא, גיטי' ל:). ומיירי שהגט כבר בעין דאם אינו בעין אפילו בממון לא שייך מעמד ג' (תוספ' גיטי' יג.). כיצד מגעילין משפשף תחלה כדי להעביר איסור הנדבק על פני הכלי שאין הגעלה לאיסור שבעין ואח"כ מגעיל (רשב"א, תורת הבית הארוך ד ד, קכג.). ועוד אם היה ענין היותו אדם הוא בעינו ענין היותו אחד לא יעבור שיהיה אדם אחד וסוס אחד ואילן אחד ואבן אחת (ראב"ד, אמו"ר 50). או מתי ראינו אותם נתקים אל אלה הארבעה בעיניהם אם

[1] [בארמ' כגון.]

ינתק הלק אל דמות העפר אינו עפר (ר״י א״ת, הכוזרי ה יד). ואין אותו החמימות (של האש) החמימות ההוא בעינו מפני שהאש תסתלק וישאר זה החמימות באויר וכו׳ (והאור המתפשט על הארץ) אינו האור הנשוא בעצמו בעינו (רס״ע פלקירא, מקור חיים לרשב״ג ג יא). כי הדבר האחד בעינו כאשר נבחן מצד מה שיסודר ממנו דבר זולתו נקרא יכול או פועל (כרבוני׳ מו״נ א כח). אשר הוקדמו עצתם לסבה אחת בעינה (רלב״ג, מלחמ׳ השם, הקדמה). וזה השקר בעינו יתחייב (שם א א). ומברכין על המוגמר כדר׳ שמברכין על המתגמר אם היה בעין אם הוא עץ מברך עצי בשמים ואם הוא עשב בורא עשבי בשמים (טור או״ח ברכ׳ ריו). שצד חלקי הגלגל אשר תשעה ביום היותם למעלה הוא בעינו יהיה בלילה מטה (ר״י אברבנאל, שמים חדשים ב, יח.). וקשה עוד מזה (בהפרושים על משלי) הראות בו ההכפל בהשבת הרבה דברים בעינם אם במלות שונות או בהן עצמן (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקדמה). כבר היו לו קצת עורות מוכנים בעין (דברי ריבות, סו״מ קח). ראובן שמסר ביד שמעון פקדון בעין בשבתם באיתן מושבם בבודון להוליכו לבלו ראדו (ר״א ששון, תורת אמת, סו״מ קנד). — ובכסף בְּעַיִן, בשלמותו, מזמן: ובמקום שהכניסה לו מעות וישנן בעיניהן או שעושין בהם משא ומתן וכו׳ (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 89). דביון דישנו (הכסף) בעין נוטל כל אחד כחשבון שהטיל (רש״י, כתובי׳ לג:). אם מעות של גוים בעין ולא מעות של יהודים וכו׳ ואם מעות של גוים אבודים ושל ישראל בעין וכו׳ (ספר חסידים תתתרכה). בן חבורה זו שהתנה ואמר שמחצית מה שידור יהא להברת הולים אם במקדיש מעכשיו אתה תופסו לא אמר כלום אלא אם כן היה לו אותו מנה בעין (ר״נ גירונדי, תשו׳ א). עוד שאלת אם האשה אינה רוצה בכליה כי אם במעו׳ בעין אם יכול הבעל לכופה ליטול כליה (ריב״ש, סו״ח כב). ואפילו בש״מ שהרי אינו מונה בעין שיוכל המקבל מתנה לטלו כמו שהוא (ר״י קולון, סו״מ לה). ואין הזהובים בעין כאשר השבתי שלא היו בעין בנדון הזה (שם). —*וכן מַעַיִן, דומה לדבר, קצור דומה לדבר: אם שגורה תפלתו בפיו יתפלל שמונה עשרה ואם לאו מעין שמונה עשרה (ר׳ עקיבא, ברכ׳ ד ג). מברך על הרעה מעין על הטובה ועל הטובה מעין על הרעה (שם ט ג). העושה מלאכות הרבה מעין מלאכה אינו חייב אלא חטאת אחת (שבת ז א). שריון שנחלקו לארכו טהור לרחבו אם משמש מעין מלאכתה ראשונה טמא ואם לאו טהור (תוספת׳ כלים ב״מ ג א). והכמים אומרים כלי מתכות שנתרועעו אם משמשין מעין מלאכתן ראשונה טמאין ואם לאו טהורין (שם ד א). כל שהוא כעין סולת ובעין חליטה ומהמשת המינין אומר עליו בורא מיני מזונות ומברך לאחריה ברכה אחת מעין שלש (ר׳ יעקב בר אידי בשם ר׳ חנינא, ירוש׳ ברכ׳ ו א). כל יום שיש בו קרבן מוסף כגון ראש חודש והולו של מועד צריך להזכיר מעין המאורע אם לא הזכיר מחזירין אותו (שם ז ח). נטיעה מעין עשר וזקינה מעין שלש (שם שביעי׳ א ז). המבדיל צריך שיאמר מעין התיבה סמוך לחתימתו (ר׳ יהודה אמר שמואל, פסחי׳ קד.). ומראה לאילו [ולאילו] מעין דוגמה שלהם (פסיק׳ רבתי׳ כב). —ובספהמ״א: גומר כל ברכה וברכה כתיקונה ולחתום כמעין אותה ברכה (בן באבוי, גנזי שכטר ב, גינצבורג 553). הברכות יש בהן כללות ופרטות וכל מין ומין תן לו מעין ברכותיו (אוצ׳ הגאו׳ א ב, לוין 65). השביע נפש רעיבה ונפש שוקקה מלא טוב תהי רועי לא אחסר וביוצא באלו בכל ברכה מעין התורף שלה וכו׳ (שם א א, 141).—צבע של דבר: וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד בְּעֵינָיו לא פשה הנגע בעור וכו׳ (ויקר׳ יג ה). והמן כזרע גד הוא וְעֵינוֹ כְּעֵין הבדלח (במד׳ יא ז). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סביב ומתוכה כְּעֵין החשמל (יחזק׳ א ד; גם ח ב; י ט). וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרעתיו ומרגלתיו כְּעֵין נחשת קלל (דני׳ י ו).—ושל יין: אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עֵינוֹ יתהלך במשרים (משלי כג לא).—ובמשנה: בש״א אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין ובית הלל מתירין (שבת א ו).—ובספהמ״א: צהוב בלשון ישמעאל קרוב מעין הלובן (ראב״ע, ויקר׳ יג ל). ככרמל יש אומרי׳ הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן (הוא, שה״ש ז ו, פעם א). העושה עין הצבע הרי זה תולדת צובע וחייב (רמב״ם, שבת ט יד). ולוקחין חוט צמר שנצבע כעין הרקיע וכורכין אותו על הענף והוט זה הוא הנקרא תכלת (הוא, ציצית א ב). ושנוי עין הבגדים או הבתים

קרוי צרעת (הוא, טומאת צרעת עז י). האדום כיצד הוא עינו כעמוד שיצא ראשון מדם הקזה של בני אדם נותן הדם בכוס ומקיף לו ורואהו והשחור כעין הדיו היבש (הוא, אסורי ביאה ה ח). והטעם שלא יוכל המאכל להתעכל עכול ראשון או שני וכו' ואינו מתעכל יפה ויהפך לדם דומה לעין הורד (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ז יג). ומי רגלים עצמם מביטים (מהם) ראייה על העכול השיני שבכבד מסתכלין בעינו הלבן הוא או אדום או ירוק וכו' (שם). נדבק והוסיף ולא נהפך הרי זה הולה כמו בעלי הנתק שמוסיף המאכל באבריהם ואינו משתנה אל עינם מפני הכח המשנה שהוא הלוש (שם). ומה שתראה האשה שחור טמאו החכמים שאמרו שהוא דם נשרף ואין הפרש בין שיהיה עין הדם עמוק או יהיה נוטה אל הלבנות וכו' אבל אם תראה האשה עין לבן לגמרי או ירוק מה שאין עינו נוטה אל אודם החכמים טהרוהו (ר"א הקראי, ג"ע, ענין טמאה וטהרה ד, קי::). — ואמר המשורר: ברוך אשר עינו כעין ברקת שלח לגינת ההדם מינקת (רשב"ג, קטע כ"י גנזי, ביד ספירא).—ומ"ר עינים: לבנה אדמדמת משני העינים (ראב"ע, ויקרא יג יט). ומן העינים (של כוכב צדק) האדמדמות וכל מין מכות בעבור היות זה העין בין הלובן והשחרות (הוא, ספר הטעמים ב, כ"י פריז). — ומ"ר עינות: כל הגלגלים אינן לא קלים ולא כבדים ואין להם לא עין אדום ולא עין שחור ולא שאר עינות וזה שאנו רואין אותם כעין התכלת למראית העין בלבד הוא לפי גובה האויר (רמב"ם, יסודי התורה ג ג). אם היה הדם במראה דם ההקזה ושאר העינות המתדמות או עמוק מהן הנה טמא ואם לאו טהור (ר"א הקראי, ענין טמאה וטהרה ד, קיא.).

—ד) כנוי לדברים שונים שדומים לעַיִן, *עַיִן של תנור, של כירה וכיוצא בזה,—נקב להכניס בו רוח או להוציא העשן: השרץ שנמצא בעין של תנור בעין של כירה בעין כופח מן השפה הפנימית ולחוץ טהור (כלים ח ז). תנור שנקב מעינו שעורו מלא כוש נכנס ויוצא דולק (שם ט ח). תנור שהוא עומד בתוך הבית ועינו קמורה לחוץ והאהילו עליו קוברי המת בש"א הכל טמא ובה"ה התנור טמא והפת טהור (אהלי' ה א). עין של תנור שעשה לה לימודין מבפנים וכו' (תוספתא כלים ב"ק ז ט).—וטבעת בצורת עַיִן: הנוגע בעול ובקטרב בעין ובעבות אפילו בשעת מלאכה טהור וכו' בעין של מתכת בלחיין ובערויין טמא (כלים כא ג). העיין שבמצעד והעיין שבמחרישה והמסוה שבמעדר בזמן שהן קבועין חיבור לטומאה ולהזאה (תוספתא כלים ב"ב א ז).—עַיִן של מחט, קוף המחט: ואם ראשה (של מחט) למעלה ועינה למטה לא הלכה אלא דרך הקנה ולא נקבה וכשרה (והזהיר ויקרי ט.). — הנקבים שבמעשה אריג וקליעה: האלף כסף נתתי לאחיך שיקנה לך בו כסות נאה שהיא עשויה עינים עינים (רד"ק, השרשים, עין). שלא יהיה שם בסריגות אלו או בעיני המשפלות או בין חבל לחבל פותח טפח (רמב"ם, טומאת מת יג ח). מפני שעיני אותה הסבכה דקין ביותר (הוא, כלים כג ג).—כלי מדידה: אמר להם בפניכם הוא גבור ובעל קומה איני יודע הרי העין אם יהא בו קומה מדדו ונמצא קטן ונפסל (אגדת בראשית מ). — ובחכמת הנתוח, עַיִן הכתף: והתוספת הזאת (בעצם הכתף) כמו הסנסן בחוליות נבראת להגן ונקראת עין הכתף (קאנון א א א יז).—מין פרי עץ: ובלשון ישמעאל אגאץ עיין בקר ומברכין עליהן בורא פרי העץ (ערוך ערך דרמסקן). ושמענו שיש מן המפרשים שאומר שהבכאים הם אילנות ידועות שקורין בלשון ערבי אגאץ והם בלעז פרונץ וגם קצת קורין אותן בלשון ערב עין בקר (ר"י ברצלוני, פי' ספר יצירה ח, 136).—עַיִן שור השמאלי, שם כוכב: עין שור השמאלי הוא הנקרא אלדבראן הוא במזל שור (ראב"ע, כלי נחשת כט). וכתב כי הנכון בעיניו כי הוא (כימה) כוכב אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי (רד"ק, השרשים, כים).

ב.**עַיִן**, ש"נ, עֵין, עֵינָה, סמי עֵין, מ"ר עֲיָנוֹת,־נֹת, סמי עֵינוֹת,־נֹת,—פתיחה בקרקע שמשם נובעים ויוצאים מים חיים מבטן האדמה, Quelle; source; spring: וימצאה מלאך יי' על עין המים במדבר על הָעַיִן בדרך שור (בראשי' טז ז). הנה אנכי נצב על עין המים (שם כד יג). ותרד הָעַיְנָה ותמלא כדה ותעל (שם טז). וירץ לבן אל האיש החוצה אל הָעָיִן (שם כט). ותרד הָעַיְנָה ותשאב (שם מה). בן פרת יוסף בן פרת עלי עָיִן (שם מט כב). ויבאו אלימה ושם שתים עשרה עֵינֹת מים (שמות יה כז). וירד הגבול משפם הרבלה מקדם לָעָיִן (במדי' לד יא). ארץ נחלי מים עֲיָנֹת ותהמת יצאים בבקעה ובהר (דברי' ח ז). וישראל חנים בְּעַיִן[1] אשר ביזרעאל (ש"א כט א). באמצו שחקים ממעל בעזוז

1) ואולי שע"פ?

עֲינוֹת תהום (משלי ח כח). ויועץ (יחזקיהו) עם שריו וגבריו לסתום את מימי הָעֲיָנוֹת אשר מחוץ לעיר (דהי"ב לב ג). — עֵין יעקב, תאר לישראל: וישכן ישראל בטח בדד עֵין יעקב[1]) אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל (דבר' לג כח). ובתו"מ: מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה (ר' יוסי, כתובי' א י). למה זה דומה וכו' לעוכר את העין והוזרת וצוללת (ירושי שם א ג). כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו (רבקה) כיון שראו אותה המים מיד עלו (מד"ר ברא' ס). — ובסהמ"א: שלחה קציריה עד ים ואל נהר ויונקות אל עינם (ר' שמואל בן עלי, אגר', תרבין ג, 73).

עַיִן, מ"ר עַיִנִים, עיינים, עיינין, — שם האות ע: מאן דא' לרעץ ניתנה התורה עין מעשה ניסים (ר' לוי, ירושי מגילי א יא). נו"ן סמ"ך עי"ן נונא סמא לעינים (שמואל, נדרי כד:). בשביל מה הקדים פה לעין בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם (רבא א"ר יוחנן, סנהי קד:). — ומ"ר: וכתבהם כתב שלם מכאן אמרו כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים וכו' הרי אלו יגנזו (ספרי דברי לו). תנא אין מעבירין לפני התיבה לא היפנין ולא בישנין ולא טיבעונין מפני שהן עושי' היהין היתין ועיינין אאין[2]) (ירושי ברכי ב ד). דבי רבי אליעזר בן יעקב קורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין (שם בבלי לב.). שלא יכתוב אלפין עיינין עיינין אלפין (הלכי פ"ה, גנזי מצרים לב). — ובסהמ"א: התבונן ואל תתעלם מן המעשים המסובבות בפה ובעין ובלמד שלהן (דונש, על רסע"ג 36). וחכם גדול בדקדוק לשון ישמעאל חבר ספר בדקדוק הלשון ושם הספר ספר העין בעבור כי ממנו החל כי העין הוא אות היוצא בתחילה מהגרון רק החית והעין הם קשים (ראב"ע, ספי צחות, ז:). ראה עין אשר דרכו להמרות לבר בער ולברות עברות (ר' שלמה פרנקו הזהב, לקוטי קדמונים 17). — עֵין הפֹעַל, האות השניה של השרש: ותקרא האות הראשונה מהבנין ההוא

1) [אמר דונש (תשו' דונש עם הכרעי ר"ת 80), וז"ל: משל לשורש יעקב, וכאשר נמשל האב בעין נמשלה האם בבור וכו' (ישעי נא א), וכאשר נמשלו האב והאם בעין ובבור כן נמשלו הבנים במים ככתוב וממי יהודה יצאו (שם מח א) וכו' ועוד כאשר נמשל בעין יעקב נמשל במקור ישראל וכו' (תהלי סח כז), ע"כ. ועי' גם ריב"ג וראב"ע.]

2) [בגנזי הגרסה: ועינים אינים.]

פא הפעל כי היא נכח פא פעל ותקרא השנית עין כי היא נכח עין הפעל וכו' (ר"י א"ת, הרקמה יא). פעמים רבות תשמעני שאומר פא הפועל ועין הפועל ולמד הפועל (הוא, הסרסי לריב"ג, הקדמי). — ועם כני: ותמוגגנו מן הפעל המסתכן עינו והוא כמו נמוגו כל יושבי כנען (דונש, על רסע"ג 46). וממנו מה שהלמד שלו ממקום עינו והוא מעט מן הראשון (ר"י א"ת, הרקמה יד, 77). וזה יורה על ששני הפנים נכונים בכל פעל שלישי אשר עינו ולמדו נמלטות מאותיות הגרון (שם 84). ואמר אות פלוני היא פא המלה הזאת ואות פלי היא עינה ואות פלי היא למדה (הוא, הסרסי, הקדמי). — ומ"ר שני: וכן הנח הנסתר אשר בשב וקם שהוא על משקל פעל והנח עומד במקום עין כנהפך לוו ביקום ישוב שגם ווין אלו וחבריהם הם עיני הפעלים (ר' משה הכהן גקטילה, ג' ספרי דקדוק מריב"ג, כוע 10).

עָיַן, פ"י, בינ' עֹיֵן, — הביט בעַיִן, ובפרט בשנאה, schel :blicken; regarder de mauvais oeil; to look askance ויהי שאול עֹיֵן[1]) את דוד (ש"א יח ט). — ובסהמ"א: שהעוין את האנשים בעין רעה ימלא בטנו מטומי האנשים ובמעט סבה בנודות הדשים יבקע (ר"א די וידאש, ראשי חכמה, ענוה ה). ואם היה ראובן מחזירו ללוי היה שמעון עוין עליו כל ימיו (הלבוש, גניבה סמח ז). סר לב שאול נפש צדיק נאלחה עוין את דוד ביקר שמו קנאהו (שלום הכהן, כיר דוד 67). ודרכם של אלו להיות עוינים זה את זה כל אחד ואחד מהם מרבה לספר בגנות חברו (ר"א לויפל, סעי' ג, שם משם טוב, ה:).

— פעי, *עִיֵּן, עיין, —א) נתן עַיִן, הביט, בפרט בתוך הספר, קרא: אסור למתרגם לעיין בתורה ולתרגם (תנחומי כי תשא לד). — ורגיל בסהמ"א במשמ' קרא בספר בהתבוננות: דנין יג"ל מיג"ל עיין בערך תבטש (ערוך ערך יגל). ומפני שחכמת המצוות שבתורה על שני ענינים האחד מהם גלוי והשני נסתר עיינתי בספרי הקדמו' וכו' (ר"י א"ה, סו"ה הקדמי). ואני מבקש מן המעיינים בספרים האלה וכו' (הוא, הרקמי, הקדמי). ועתה מפיל אני תחנתי לפני כל מעיין בספר הזה אשר אם ימצא בהעתקה טעות וכו' שיתקננה וידינני לכף זכות (ר"ש א"ת, מו"נ פתיחי). שאין ראוי למעיין בספריו שיחסהו במה שיחקר עליו לעזות (שם א ה).

1) [כך קרי, והכתיב: עוֹן. ויש סברים שזה משקל פועל במקום מְעוֹיֵן, עי' בפרושו של סגל.]

מי שמעיין בספרו (הכוזרי) תהי משכורתו שלמה מעם ה' אלהי ישראל (ר"י מפיסא, מכתי קנא' 107). ואולם מדרגות הלמוד הנעשה בזה הספר הנה ראוי שיקדם העיון למעיין בו במאמר השביעי והשמיני והתשיעי מאקלידים (רלב"ג, מעשה חושב, הקדמה). יעיינו בספרי הפילוסופים כדי להכיר מעלת תורתינו הקדושה על שאר החכמות והדתות הנימוסיות (ר' דוד בר יום טוב בן בילא, יסודות המשכיל, הקדמה, ד"ה כו). על כן בראותי עצלות בני אדם מלעיין בחבורים הגדולים וכו' (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקדמה). והם רמזים וחידות לא יבינום כלל אלא המעיינים בספרי החכמות המבארים אותם העניינים (רש"ע פלקירא, ראשי חכמה 21). ואבקש מהמעיין בזאת האגרת כי אם יראה בה שגיאה שתהיה מסותרת אל יתן אליה בעין רעה אלא בטובה (הנ"ל, המבקש יג). דע אתה המעיין אלהים יחנך ויצילך מן התועים (ר"מ אלדבי, ש"א ה, קו:). —*והביט בהתבוננות: כי הם עיינו אל מראה הלובן אשר בזה הנייר דרך משל וראו שהלובן במוחלט יותר כולל ממנו וכו' (ראב"ד, אמו"ר 5). ואם היה השמש מערבי בלקיחתך גובהה שים אותה בגשרים המערבים ועיין נוכח השמש וכו' (ראב"ע, כלי נחשת טו). כשתעיין בעיניך תשיג מה שבכח ראותך שתשיגהו וכשתכריח עיניך ותפליג בעיון ותטרח לעיין על רוחק גדול יותר ארוך ממה שבכחך לעיין ברוחקו וכו' לא יחלש ראותך על זה אשר לא תוכל לבד אבל יחלש גם כן על מה שבכחך שתשיגהו (ר"ש א"ת, מו"כ א לג). כי הוא העיד ואמר כי בכל שהיה מעיין את הירח בכל ימי החדש זולתי עת ההקבלה ועת הקבוץ האמצעיים היה בודק ומצא כל אחד מזויות חלופו עודפת על המדה הראויה לה לפי חלופו הפשוט (ר"י הישראלי, יסוד עולם, כג:). — ובמשמ' השגיח: ראובן היה בדעתו לילך למדינת הים והיה לו קרקעות אמר לשמעון עיין לי בשדות אלו (רי"ף, שו"ת ע). —וכמו קל: יעיין אותם בעין רעה (רלב"ג, איוב עז). וילטוש עיניו לי לעיין אותי בעין רעה (שם). עוד המעיין את חבירו בעין טובה לא יתמלא כעס עליו מהרה (ר"א די וידאש, ראשי' חכמה, ענוה ה). — ב) *הביט בעין השכל, הסתכל, התבונן: אין לי אלא זרעה זרע זרעה מניין ת"ל זרע אין לה עיין[1]) לה (קידושי' ד.). - עין בתפלה: כל המאריך בתפלתו ומעיין

בה סוף בא לידי כאב לב (ר' חייא בר אבא בשם רבי יוחנן, ברכ' נה.).—ובסהמ"א: במעשה של גט שנמצא בבית דינו של רב הונא וכו' א"ל רב חסדא לרבא צא ועיין[1]) בה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 100). עיינו על כל מה שכתוב בשאלה זו ואם כן היה הדבר כאשר כתוב בה כך ראינו וכו' (תשו' הגא' הרכבי ר). אין אומרים קדוש אלא בשבת ובימים טובים בלבד ודברים הללו אין מעיין אותן ומדקדק בהם (גאוניקה ב, 52). וכאשר עיינתים והנה הם חילוף מה שאמר (דונש, על רסע"ג 6). וצריך לפשפש ולחקור ולעיין אחריהם אם יש להן יורשין וכו' צריך לעיין לכל הכאין מכת אחיו (רגמ"ה, ב"ב קטו.). עיינו בשאלה זו וראינו כי השטר לא היה בו מהיום ולאחר מיתה ואעפ"כ השטר מקויים (רי"ף, שו"ת כג). כאשר הכטנו בתלמוד ועיינו בדרכיו מצינו ענייניו חמשה וכו' (גנזי שכטר ב, גינצבורג 407). ועוד תדע שהעצם יחלק אל גשמי ובלתי גשמי והעצם הגשמי הוא אשר נעיין בו עתה (ראב"ד, אמו"ר 11). והתעלמו מעיין במה שאין להם רשות להתעלם ממנו מעניני נפשותם (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ז). וכן כשהוא צריך ללכת בדרך רחוקה מזמין עניני הליכתו קודם לכן בימים ויעיין במה שהוא עובר במקום שהוא הולך אליו מן המסתרים (שם, חשבון הנפש ג). והנחוץ ממה שיעיין עליו היחיד הוא חלק הכל שיתננו ולא יתעלם ממנו (הנ"ל, הכוזרי ג יט). בן אדם אלו היית מעיין במעט שנשאר מימיך היית מואס במה שתקוהו ממעט מאוייך (הנ"ל, מבחר הפנינים לרשב"ג 69). מי שנתחייב מיתה בחולו של מועד מעיינין בדינו ואוכלין בית דין ושותין ואחר כך גומרין את דינו סמוך לשקיעת החמה והורגין אותו (רמב"ם, סנה' יב ה). בעינן שתעיין כמה יש בין היום אשר תקבע בו ר"ה אותה שנה ובין היום אשר תקבע בשנה הבאה (הנ"ל, חשבון העבור, ד"ה לא). נעמו לי דבריך החבר חיים כי חיים הם למוצאיהם ויפה עיינת ואל האמת כיונת ולהלכה הסכמת (רי"ן מויכה, אור זרוע, יו"ט, ע:). ואין אסורם (של העריות) מן הדעת כשנעיין אלא גזרת מלך הם (ר"מ בסיילי, כריות, הקדש ג א-ב, 60). ואולם מצות שבאו בתורה שתלויות בזמן המעיין בהם ימצא ענינים גבוהים ורמיזות עצומות (ר"א הקראי, ג"ע הקדמה, ג.). ועתה רבותי חושו לצרכי ועיינו במזוזותי (ר"י ברללוני, ספר ספטו

1) [עי' רש"י (יבמו' כב); רגמ"ה ורשב"ם (ב"ב קטו.).]

1) [עי' גטין (כז.).]

62). וישים הקירתו בחכמת מעיינת בגופים וטבעיהם ועצמם ומקריהם וחומר וצורתו (רס"ע פלקירא, ראשי הכמ' 4). אלו החכמות כולם הם מעיינות בקוים ובשטחים והמוגשמים ומספרים וכו' (שם 47). חקר על מדת השנה ע"ד האמת עמד ועיין בעגולת נחושת ההיא העשויי' כמין טבעת שטחית גדולה (ר"י הישראלי, יסוד עולם, לט:). כאשר עיינגו ביצירת הבעל חי ושלמות כל אבריהם מצאנו שהשגחת הבורא ביצירתם השגחה נפלאה לתקן ענייניהם (ר"י אלבו, העקרים א ו). לא דייך שאתה מתרשל ואין אתה מעיין אלא שאתה מתריז כנגדי (רדב"ז, שו"ת ד רעט). אם לאחר שנתרצה הלוה או הנפקד ליתן למקבל אומר עיינתי בחשבוני וכו' (שו"ע חו"מ הרשאה קכו יג). —ועי' מְעַיֵּן.—ג) *שקל בדיוק ובצמצום, עִיֵּן פָּעֵין: מנין שלא יעיין במקום שמכריעים ולא יכריע במקום שמעיינים ת"ל וכו' (ספרי דבר' רלד). הריני מעיין במקום שמכריעין וכו' והריני מכריע במקום שמעיינין (ב"ב פט.). ועי' כרע, הפע'.—ד) *ובמשמ' קבע, יִחֵד[1]: באומר זה וזה אני נוטל אעפ"י שלא עיין האפרוחים אלא אמר מעיו"ט מזה השבך אני נוטל וכו' (ר"ה, ביצ' י.). ומפני מה נשתנה דין החטאת והפסח מכל הזבחים ודין מנחת חוטא ומנחת קנאות מכל המנחות שעיין עליהם הכתוב (רמב"ם, פסולי המוקדשין טו ג). דעת זה האיש כי התורה לא עינה דרך אחת מכלל דרכי הירח (ר"א הקראי, ענין קדוה"ח ו, ז:). כי הם היו מעיינים בכל יום ששי לרדת אל נמל במטילי הברזל זה אי אפשר (שם, ענין השבת יז, לב.). ויהיה עוד ראוי לעיין מלאכה אחרת יקבל הטמאה כיצד סיר אשר הקרקע שלו כדמות קערה יהיה טמא משום קערה (שם, ענין טמאה וטהרה י, קג:). וצריך לעיין בזמנו אם עיין לו זמן ואם שכח יש לו לקיימו אחרי הזמן ההוא ובמהותו ואיכותו וכמותו (שם, דיני נדרים, קעג.). דבר שעיין הלוה שיפרע המלוה ממנו בעדות אפילו נמכר מוציאו מיד הקונה (שם, דין קיום הדברים, קפט:).

—פֻּעַל, *עֻיַּן, בינ' מְעֻיָּן, מעויין, מְעֻיָּנִים, מעוינים, מְעֻיָּנוֹת, מעויינות.—א) שָׁקוּל, שמשקלו מְדֻיָּק, עין בעין, בלי הכרע: היה מעוין וכו' הקב"ה הוסיף שטר אחד מן העבירות והזכיו' מכריעות (ירוש' קדוש' יא א). מהו כי עין בעין אמר ר"ל הרי מאזנים מעוין (מד"ר במדי' טז). אמר משה רבש"ע הרי מדת הדין בכף מאזנים מעויין (שם דבר' ה). ושוקל את העונות כנגד הזכיות והם נשקלים העונות והזכיות אלו כנגד אילו ושתי הכפות של המאזנים נמצאים מעויינות (פסיק' רבתי' מה).—ובפהמ"א: כשהקדוש ברוך הוא דן את האדם בראש השנה והוא שקול ומעויין מדת רב חסד שלו שהוא מטה כלפי חסד פוטרו מגיהנם (רמב"ן, שער הגמול, א::). הנה נא בפעם הזאת ערכתי משפט ערוך ומעויין שהוא על ענין רב האיכות (ר"מ אלשיך, פי' איוב יג יח). ועי' מְעֻיָּן. ב) *שעיינו והתבוננו בו: והוא הצד אשר יעויין בהם בחכמה הזאת (ספר המדע הטבעי של בן רשד ד, יד:). והיותר מיוחד ויותר מבואר שבהם לפי כונת זה הספר הוא שכאשר יעויינו הנמצאות נראה שהם כולם בכללם יגיעו לתכלית אחד והוא הסדור הנמצא בעולם כסדור הנמצא במחנה (ר"י אלבו, העקרים ב יג).- וזה הדעת כשיעויין בו ימצא נפסד הפסד גמור (שם ג א). כאשר יעויין הבדלם כל אחד בסגנון שלו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקדמי'). כאשר יעויינו שני הדרכים האלה וכו' כבר התאחדו הדרכים האלה בעצמם (ר"י אברבאנל, שמים חדשים, ענין ג). ובשני אלו הכללים נכללי' המצות כשיעויין בהם (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, יח:).—ג) נראה, שראו אותו והביטו בו: והחכמת המראות (אפטיקא) ומעייני' בקו והשטח והגוף מצד מה שהם מעויינים (רס"ע פלקירא, המבקש, עג). דע כי זאת החכמה מעיינת בקו ובשטח ובגוף מצד שהם מעויינים (שם עח). ומהם התחבולות מראייות במלאכת כלים ידריכו העינים להשיג אמיתת הדברים המעויין אליהם אשר הם רחוקים (הוא, ראשי הכמ' 48).—ד) קבוע, מיחד, bestimmt; defini; definite: וממה שמאמץ להיות עזבוניך ומערבך מסחרים ודברים מעוינים אמרו הונך ועזבוניך מערביך ומלחיך וחבליך (ר"י א"ח, הפרשי' לריב"ג, ערב). המזג שראוי שיהי' לאיש אחד מעוין עד שיהי' נמצא חי ובריא (קאנון א א ג א). השיב בכעס ואמר לא ידעתי איזה יום היה קודם תענית ולא הזכיר יום מעויין (ר"א שבזן, תורה אמת, שו"ת יז). ואותה הנקודה מגלגל המזלות צריך היותה מעוינת תמיד בתחלת החדש שלא תשתנה שלא יבא פעם בארוכה ופעם בקצרה (ר"א הקראי, ג"ע, ענין קדוה"ח ג, ג::). אבל מראה

1) [כמו בערב' עַיַּן a).]

a) عيّن

הדבר שיש להם יסוד מעויין במצוה ואותו היסוד אם יחליפיהו יאמרו מוטעין אנוסין שוגגין (שם ו, ז.). בשמרנו המצות שהם לאותים לנו כ"ש בבאר התורה איכות הלאוט במצוה מעויינת (שם, ענין עשלה ועהרה, פתיח׳, לח:). לא הכלילה התורה על כל מה שתראה האשה מאותו המקום שיהיה טמא אבל בארה לו צורה מעויינת והוא עין הדם (שם, ז, קי::). אדם שיש לו חובות הרבה ובאו בעלי חובו לגבות אין קדימה לאחד מן האחר לבד אם היה דבר מעויין בתנאי לגבות חובו ממנו יש לו דין קדימה אלא אם אינו מעויין יד הכל שוה (שם, דין קיום הדברים, קפט:). ועשהו לכשרות לבד בעת המעויין אחרי הכמתו לא לצרך אליו (ר"א בר׳ אליה הקראי, עץ חיים פט). ההפרש בין המוחיי והאצטומכיי כי האצטומכי אין לו סדר ולא עתים מעויינים (קאנון ג יו א ג). — ובלשון הפילוסופים, בנגוד למֻשְׁלָה: כי אין במעשה האל ית׳ ויתי קיום לדבר מן הדברים בלתי מעויין ורמוז אליו עד שנאמר שהוא ית׳ ברא דבר שיהיה בלתי נודע המהות (רלב"ד, אמו"ר 10). והמקובץ מהם הוא חומר ליסודות ואם כולם יחד במציאות דבר בסתם שיהיה נמצא והוא בלתי מעויין אם כן החומר הראשון הוא עצם יקחהו השכל מופשט מכל צורה ואיננו דבר מעויין אך הוא דבר אשר שיהיה ממנו כל גשם (שם 11). אך המקרים אמנם יאמרו על מה שישיג הגשם אחר היותו מעויין אבל היא הצורה עושה הגשם ברצון האל ית׳ (שם). בעבור שהיו הנמצאות המעויינות בהם יותר מסוג אחד (כל מלאכת ההגיון, מופת). ויאמרו שההקדמה האומרת כי מאחד לא יסודר אלא אחד היא נצחית ואמנם תצדק בפועל הפרטי המעויין אבל בשם יתברך שהוא הפועל הכולל המשולח וכו׳ (ר"י אלבו, העקרים ב יג). — חֹמֶר מְעֻיָּן: זה חמר שיוזדמן רק לחמר מעוין (ר"א בר׳ אליה הקראי, עץ חיים פח). אם היו (הענינים המושכלים) נתלים בחומר לא ימנע מהיותם דבקים בהומר מעויין עד אי אפשר שיגיעו במחשבה נקיים מן החומר המעויין כאדם והצמח וזולתו וכו׳ (ר"א מזרחי, מלאכת המספר, הקדמה).

עָיִן, ס"ז, מ"ר עֲיָנִים, עוינים — שונא, אויב: וכל צופה ועוין גם מקנא ישו מתים ומעולם אבודים (ר"מ הקראי, לקו"ק סג). מקריבים למשוך אליו חסדו להטות עליו חנו להצילו מכל עוין וצורר (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 134). ואמר לך עלי שחל ופתן דרוך ורמוס כפיר תנין ועוינך (שם 265). ועי"כ, ואמר הפיטן: כפיר מושלו משיח כשנים חלקו מציה כבוש עוינים ולעיה ולדן אמר דן גור אריה (מנחת כהן לערוכה, מחז׳ איטלי ב, קפט.). עמך להפיל בנחת עוינים להפיל בשחת (אדיר, מעמוכי המחוברת א יג, סמג"ד עז, 345). [ו]מטה עז אשר שלח אלהים ליסר בו המין זדים ועוינים (ר׳ שמואל בן עלי, אגר׳, סרבין ב, 74). ורוח חן ותחנונים תנשב ב[אה]ליו לשמר מלכד עוינים רגליו (שם 81). — ועם כנ׳: קרב קץ עדני קול להשמיע לעויני כי קרוב יום אדוני (אורך ואמתך, סליחי׳ ב, עי"ח). קום בשרו ספו עוינין ומוניו אך לו לבד פניו יאר ד׳ מתנדבים בעם ברכו ה׳ (פיוט לאל, קונטי׳ הפיוטי׳ ג). עיני בכל עויניו ומשטיניו אגער בהר שעיר אשעיר וערער יתערער (ימי סכות׳, שם כג).

א.***עֵינָה**, ס"נ, — כמו א.עַיִן, וכמו ב.עַיִן: ג׳ נשי׳ הביאו קיניהן אחת אומרת לעינתי[1]) ואחת אומרת לימתי ואחת אומרת לזיבתי זו שאמרה לעינתי סברין מימר שופעת כמעיין אמ׳ לון בעיינה סכנת (ירוש׳ שקל׳ ה א).

ב.***עֵינָה**, ס"נ, מ"ר עֵינוֹת, — אולי מעשה אריג בצורת עַיִן, כמו עיון ד), עַיִן ד): אשה זו טווה מעה[2]) אחת דקה ומעה[2]) אחת עבה אלו לציבין ולעינות[3]) ואלו לאיספריטן (מד"ר ויקר׳ יז).

***עַיְנָן**, ס"ז, — בעל עינים גדולות: והוה (אבא בר נתן) עיינן ואיתחמי גחיך ואיקפד עלוי ומית (ירוש׳ נזיר ז ג).

עיף[4]), ממנו עָיֵף, עָיַף, עָיֵף, *עִיּוּף, עֲיֵפָה, ב.*עֵיפָה, *עֲיֵפוּת.

---

1) [במנח׳ (סד:): לעונתי, וכך גרסים שם רגמ"ח ורש"י שמפרשים מן א.עונה, אבל הערוך גרס שם לנכון: לעינתי, וכך מביא בעל ד"ס, וברור שהיא צורה עממית מן עַיִן.]

2) [ג"א: מפה.]

3) [כך הגרסה בערוך ערך אספריטן, ובדפו׳: הציבום לעונות, משבש, ובילק׳ (תתח) הגרסה: לצביתים ולענות, או לציקין ולעונות, וקוהוט מפרש מלה שלנו כמו אונין, חוטים, ועי׳ גם בפרוש עין יוסף.]

4) [כן בסור׳, והוא כמו יעף, ואמר ר"י חיוג (ג׳ ספרי דקדוק, נוט 51), וז"ל: נהפך מעקר יעף היוד שהיא בתחלת יעף נקבעה באמצע עיף.]

עִיף, פ"ע, וַיָּעַף,—עָיֵף, נהיה עָיֵף, נחלש: ותתקע (יעל) את היתד ברקתו (של סיסרא) ותצנח בארץ והוא נרדם וַיָּעַף[1] וימת (שפטי' ד כא). ארור האיש אשר יאכל לחם היום וַיָּעַף העם (ש"א יד כח). ויירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים וַיָּעַף דוד (ש"ב כא יה).

עָיֵף, ת"ז, נק' עֲיֵפָה, מ"ר עֲיֵפִים, "עֲיֵפוֹת,—חלש, בלי כח, מפני יגיעה, מפני רעב וצמא, müde, erschöpft; fatigué, faible; weary, faint: ויבא עשו מן השדה והוא עָיֵף ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עָיֵף אנכי (בראשי' כה כט-ל). אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עָיֵף ויגע (דברי' כה יח). ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אתו עֲיֵפִים ורדפים ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי עֲיֵפִים הם (שפטי' ח ד-ה). ויבא המלך (דוד) וכל העם אשר אתו עֲיֵפִים וינפש שם (ש"ב טז יד). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול כי אמרו העם רעב וְעָיֵף וצמא במדבר (שם יז כט). אין עָיֵף ואין כושל בו (ישעי' ה כז). אשר אמר אלהים זאת המנוחה הניחו לֶעָיֵף וזאת המרגע (שם כח יב).—ובפרט חלש מפני צמא ומשתוקק למים: כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ ורקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עָיֵף ונפשו שוקקה (שם כט ח). כי הרויתי נפש עֲיֵפָה וכל נפש דאבה מלאתי (ירמי' לא כה). מים קרים על נפש עֲיֵפָה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כה). לא מים עָיֵף תשקה ומרעב תמנע לחם (איוב כב ז).—ובהשאלה ארץ עֲיֵפָה, יבשה, מאין גשם: כפלגי מים בציון כצל סלע כבד בארץ עֲיֵפָה (ישעי' לב ב). צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה וְעָיֵף בלי מים (תהלי' סג ב). פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עֲיֵפָה לך (שם קמג ו).—ובתו"מ: אין נמסר עם עייף בתורה ביד מי המציק לו (ר' אלעזר בר צדקיה, סנהד' לד:). נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילני מפסחך מפני שהיו עייפים מן הריח (מד"ר שמות יט). ד"א עיפתה שהרשעים עייפים בה (שם לח). משנתיגע הרכב פגעה בו סגולה וראתה משה שהית עיף מן היגיעה אמרה לו אדוני משה למה אתה עיף אמר לה וכו' (שם דברי' יא). שאין דברי תורה נבלעין אלא במי שהוא עיף להם (אליהו זוטי' יד).—ואמר הפיטן: רץ והקרה בדרך עיפי טרחות דרך (ר"א הקליר, אז קולך, יוצ' שבת זכור). שישו בדברי דת המשעשעים נפש עיפה כמים קרים (גנזי שפטי' ב, גינצבורג 406). ויישן מאשר הרע כעיף או כשכרה ותעש לו אשר תחפץ ותשחק בו כצפורת (ר"ש הנגיד, אחי מוסר). מהם נסיכות ומהם משרתות מהם צבאות רצות ובאות לא עיפות ולא נלאות רואית ולא נראות (רשב"ג, כתר מלכות). ויורם מחשבות מדע וערמה לפת מוסר ומי שכל עטופים ברעב ועיפים הם בצמא (רמב"ע, הקדמה לנשה תבל). ותעיתי בתלאובות פתיות והיא אל קר רסיסיה עיפה (הוא, ברשפי הבכי, דיואן קנה, בודל'). צרי היגון ומרפא לא נחה בו ימצאו גיל ושמחה לאובד ולמרי נפש אתן מנחה כל עיף הטרדות ויגע המקרים יתור בו מנוחה (רש"ע פלקירא, לרי היגון, ג.).

עָיְפָה, פ"ע, עָיְפָה,—כמו עיף, עָיְפָה נפשו, נחלשה, דכאה מפני רב צער וכדומ': כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי עָיְפָה נפשי להרגים (ירמי' ד לא).—ובסהמ"א: ונחלשו הסוסים מן המרוצה עד כחללים נאקו ועיפו החרבות משפך דם צעקו (ר"י חריזי, תחכמוני, קאמינקא 482). הגיעה עת הצהרים ידי הבוצרים והבוצרות עיפו וישטחו להם שטוח בכל פנות הכרם לצחק ולהחליף כח (מאפו, אהבת ציון ה).

—התפ', "הִתְעַיֵּף, מִתְעַיֵּף,—כמו קל: פי' הבריכים שמתעייפין מפני המזיקין שסומכין עליהם (ערוך ערך שה).

עֲיֵפָה, ש"נ,—מעמד של מי שהוא עָיֵף, בהמות עֲיֵפוֹת: היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם עמוסות משא לַעֲיֵפָה (ישעי' מו א).

עֵיפָה[1], ש"נ,—תחלת אור היום, נרדף עם שחר: כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עֵיפָה[2] ודרך על במתי ארץ יי' אלהי

---

1) עי' הערה לקמן.

2) מליצה דחוקה מאד. ופרשו הקדמו' שהוא עֹשֶׂה את השחר חשך, ואין כל יסוד לבאור השם עֵיפָה במשמ' חשך, ומה שהביאו המפרשים הקדמו' סמך לזה מהכתוב ארץ עפתה, כמו אפל, אינו מכריע, מפני שבעצם פרוש המלה עפתה במשמ' חשך יש לפקפק, ויש מפרשים גם

1) [במקום: וַיָּעַף, ואמר רד"ק, וז"ל: העין בפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר, ע"כ. וכן לש"ב (כא יה), ובשרש עוף, ועי' גם בפרושו של סגל לשמואל.]

צבאות שמו (עמוס ד יג).—ובמשמ' חשך, ואמר הפיטן: נועם דע יראתך יתמלאו ארקים משתחוים כל בשר לפניך עושה שחר ו ע י פ ה (מלכותך תכון, יול' יוה"כ). גיה קראת להאיר ע י פ ה גאה דרכך בסעורה וסופה (Elbog., Stud. 126). נר שבת וחנוכה מאור ע י פ ת ך פטר שור וחמור בכורי רפתיך (ר' אליה הזקן, אזהר', מעשי ידי גאוני קדמוני ג, 57). שמעו שנוקשתי בדחיפתם וכילק עלה עיפתם שמעת חרפתם (חיכה אספסו, קיני).—ואמר המשורר: הכל היום נסיעה וחניה וכל ליל מלון עיפה כאיה וכל בקר נדד ישחק בביתי וערב מנדד עיני בבכיה (ר"ש הנגיד, הכל היום). אנה פנותך אך היום מאד פנה ותבל ראי לולי אורך כמו עיפה (רשב"ג, מי זאת כמו סהר). וכוכבי שחקים זורחים המה בעיפה (רמב"ע, ברכפי הבכי, דיואן קכח, בודלי). יתנו שכני עיפה זמרים ורנה יפצחו ציים ואיים (הוא, הגביר ככפלו באורך).

א.° עִיפָה, ש"נ, שה"פ מן עוף, פעולת העוף, עופפות: ואפשר שמשתמשין בלשון הזה בעיפה בעבור שהיא באבר ובכנף (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, אבר). ודע כי נצא תצא כי נצו גם נעו אע"פ שענינם ענין עיפה הם נגזרים מן בנצתה וכו' ושמשו העברים בגזרה הזאת כאשר שמשו באבר נץ בעיפה גם כן הנגזר מן ישאהו על אברתו (שם, נלה). וכבר שמשו רבותינו ז"ל בענין העיפה בכמו הכפל הזה וכו' ומה נכון שמושם מעפעפת בכמו העיפה הזאת אשר הוא ריחוף רצוני לומר הנעת הכנפים וסבוב על הקן ואינה עיפה שלמה אך היא תנועתה (שם, עוף). ר' יהודה אומר בית ארבעה כורין מלא שגר היונה כלומר שעור השתלחות היונה בעיפה (שם, שגר). כל שנאמר בו יעוף הרי זה עיפה גמורה (פרחון, מחברי, עוף). וענין התנועה קרוב לענין העיפה וכו' היתה מעופפת בזמן שכנפיה נוגעות בקן חייב לשלח כלומר מתנועעות שאינה עפה אלא קרוב לעיפה (רד"ק, השרש', עוף). דע כי יתר עופות אשר ספר יי' לאיוב הגיד ע י פ ת ן וגם שכנן במשכנן (ר"י הדסי, אשה"כ, סעג).

ב.° עִיפָה, ש"נ, שה"פ מן עִיף,—עיפות ויגיעה: והוא הכסא המתנשא הנושא את נושאיו ועומס את עומסיו בלי יגיעה ובלי עיפה והוא אפריון (רשב"ג, כתר מלכות).

°עִיפוּף, ש"ז,— עִיפָה קלה שיש בה גם הליכה: וכל שנא' בו יעופף הרי זה עיפוף קטן שיש עמו הילוך ברגל (פרחון, מחברי, עוף).

°עֲיֵפוּת, ש"נ,—כמו עִיוּף, ב.עִיפָה: אוכצנא קטלה בפ' המפקיד וכו' פי' ע י י פ ו ת (ערוך ערך אכלן). אובצנא ע י י פ ו ת ויגיעה ממשאה (רש"י, ב"מ עח.). אובצנא עייפות שאינו יכול לזוז ממקומו (הוא, שבת קו:). סינוק לשון עייפות (הוא, פסחי' ג:). ותלה כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו (הוא, ברחשי' מז יג). עלפו לשון ע י י פ ו ת (הוא, ישעי' נא כ). ואני שוכב פרקדן מרוב העיפות (רמב"ם, אגרי', קובץ אגרי', י:). כי אותה עייפות באה לו מהמלחמה שעשה (ספר הישר, ספורים). ולפי שהעיף צמא למים קראו בדרך ההשאלה לצמא עיף ואע"פ שאין בו ענין העיפות כ"א ענין הצמאה לבד (רד"ק, השרש', עוף). ומה שאמרתי לך שהוא בא הפך הרבה פסוקים באו במקרא כמוהו והוא נרדם ויעף וימת שהיה לו לומר ויעף וירדם וימת כי לא היה. עיף בעבור שהיה נרדם רק מפני העיפות שהיה בו נרדם (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי, י ד הסשר ג, 229). ואמנם ישתנו שכלי הזקנים אשר הגיעו לסוף הזקנה לעייפות האבר המקבל השכל (רש"ט פלקירא, המעלות ג, 43). אמי שמעי דברי והסתכלי בהם והתחזקי בטוב נחמה והתעלי מהדמות לשאר נשים בעייפות החרדה ובהתעוררות יגון האבל (הוא, אגרי הויכוח, ז:). ר"ל

המלה עפתה במשמ' אור (מלבים), ועי' הערה לערך עפתה. ואם נתבונן למשקל הכתוב ונדמה את הסוגר להדלת נראה כי מלה אחת בהסוגר: יתרה, כי לפי הדלת יוצר הרים ובורא רוח צריך להיות בהסוגר: עשה שחר ודרך על במתי ארץ, או עשה עיפה ודרך על במתי ארץ. ומלבד זה, הנה שמוש עשה בענין השנוי בין היום והלילה אינו מדרך דבור של עמוס, כי הוא השתמש בענין זה בהפעלים הפך והחשיך, כמו שאמר במקום אחר: הפך לבקר צלמות ויום [ל]לילה החשיך (שם ה ח). ולכן מסתבר כי באבר הראשון של הסוגר מלה אחת מהשתים: שחר עיפה, יתרה. ולפי הידוע שבכל מקום שיש שתי מלים, אחת מצויה בהמקרא ואחת לא מצויה, ואחת מהן יתרה, היתרה היא המצויה, שרגלים לדבר שנרשמה על הגליון לפרוש להלא־מצויה ונשתרבבה אח"כ לתוך גוף הכתוב, קרוב לודאי הוא שגם כאן המלה שהשתמש בה עמוס היתה ע י פ ה, במשמ' שחר, תחלת אור היום, והמלה שחר נכתבה על הגליון לפרוש לעיפה עפ"י מה שהיה מקבל אצלם. עכ"פ אין לפרש כי הכונה עשה שחר לעיפה, לאמר, הפך הבקר לערב, כי מה שנאמר אח"כ ודרך על במתי ארץ אין ספק כי הכונה בזה היא עלות השמש ברקיע. אך בכל זה אולי הוא כמו המשקל של הפסוק עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות?

שהיא (התורה) כמים עמוקים בשכל האדם בכח דבריו ולפי העומק ההוא רבים מבני אדם לא ישתו מהם וימותו בצמאם ובעייפותם לפי שאין להם חבל מספיק כדי לדלותם (ר״י ברי אכטולי, מלמד התלמידים, הקדמי, ב:). רחיצת הרגלים מועלת לכאב הראש והעינים ומסירה עייפות ומרגשת לאכול בתאוה (ר״י זכארה, שעשועי ו, דודסון 55). בשקידה עצומה ייעף לבכו ובעייפותו ילאו כל האיברים (ר״י אבן לטיף, אגרי השתוי 53). אבל אם מתה בדרך ולא הרגיש בה עייפות טורח הדרך לא יוכל לישבע שמחמת מלאכה מתה (טוש״מ, שואל שמ ה). אבל היכא שנכנס בה חלשות ועייפות מטורח הדרך אפי׳ שלא מתה מיד אלא מתנוונת והולכת זמן מרובה מתה מחמת מלאכה קרינן ביה (שם). כי היא (הנפש העייפה) תצטרך החזוק במשקה הלביי ולזה היא חוזרת מיד אל עייפותה (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כו, ד״ה טוב שבח).

עִיפָתָה, — עי׳ עֵפָתָה.

עיק, ממנו עִיק, ״עָקָה, וי״א מוּעָקָה.

עִיק[1]. **תָּעִיק**, עָקָה העגלה הטעונה, השמיעה כעין קול צעקה מפני המשא הכבד על גלגליה וכדומ׳: הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תָּעִיק[2] העגלה המלאה לה עמיר (עמוס ב יג).

הפעי׳, **הֵעִיק**, **מֵעִיק**,–**הֵעִיק**, עשה שיָעִיק, ובמליצה לקול רעש הארץ: הנה אנכי מֵעִיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר (שם).— ובמדרי במשמ׳ הציק, לָחַץ: ויחר אף יעקב ברחל א״ל הקב״ה כך עונים את המעיקות חייך שבניך עתידים לעמוד לפני בנה ויאמר התחת אלהים אני (מד״ר בראשי עא).— ובספה״א: אשרי עין שרואה צאת המלך ביום קרב בחמה זורחת ופליאה חיליו כברקים ירוצון שנים לרבבה ואחד למאה קמיהם יעיקון כאשר תעיק העגלה המלאה (מנחם בן סרוק, מכתב ר׳ חסדאי למלך הכוזרי). מוכני (פרושו) הגלגל שהיה מעיק כשמושכו לקדש ידיו ממנו (רגמ״ה, תמיד כח:). ולא יעיקם מלהשתדל בהשגת ההצלחה והתכלית האחרון למין האנושי (ר״י אלבו, העקרים א ז). ואף המכחישים השכר והעונש הנפשיי יודו על היות הבחירה מוחלטת ביד האדם ושאין לו מעיק עליה ובה יוכל לבחור מה שירצה (שם ט). ולהיות כל זה מותר בלתי טבעי מונע ומעיק האדם מהשגת שלמותו האמתי הנפשיי (ר״י אברבנאל, פי׳ התורה, כח, ד״ה ואומר). וביען הסבות ההן שיעיקו כל אדם מהדבקות (שם, ויקה, ד״ה ויקח אליו). ואפילו שיהיו שלמים בירושלם יעיקו האנשים החכמי׳ ויסירום מדבקותם (ר״א בינאגו, דרך אמונה א ב, י:.). וראיתי כי אין בידינו חבור כולל הכל על ספר נאסף למי שיכוין לעמוד על האמת בנקלה כי יעיקוהו רוב ההקדמות (ר׳ לוי ברי אברהם, פתי פרקם הסכוני, ה קדמוי, אולה״ם ג). פנה אל רהבים ושטי כזב כדמות כלים יעקוהו אל ההצלחה המדומית על שהיא כלי לנצחית (ר״מ הכרבוני, המאמר בבחירה, ד״ה מח). ונתן טעם לדבריו מפני מה לא יכלו להעיק לו המזונות והאויר (ר״י מוס קאטו, קול יהודה לכוזרי א לה). כי השינה אחד מששים למיתה ואז לא יעיקהו הגוף כמו שיעיקנו בהקיץ (ר״ם אלמולי, פתרי חלומי, יב.).— ואמר המליץ: כי את מי לא העיקות בהעמיסך עליו משא לעיפה (רשע״ג, ספי הגלוי קפו). — ואמר המשורר: אשוע מפני שוד הזובבים אשר לא יתנו השב רוחי בכל כחם יעיקוני באויבים (ראב״ע, למי אנוש, כהנא א, 21). - הט שכמך לסבל ולא תעיק תחתיך משאה (צ״ז ב״פ ו כז). עגלות עמוסות אכל על דרכים תעיקנה (אייכנבוים, הבליר, ליון ב, 177). — ובינ׳ מֵעִיק, כמו שֵׁם, מציק, מונע: על דברי האויב המרגיז לנפשו אשר האלהים ינקום נקמתו וידרוש ויבקש מיד מעיקי בני מקרא יצ״ו (קהל בן מלליס, אגרי תוכחה, לקו״ק 25). וכל חולי הוא אם בטוח אם בלתי בטוח והבטוח הוא החולי אשר אין מעיק מלרפאותו כראוי והבלתי בטוח היא אותו שיתחבר בו מעיק ולא יעזבנו להתנהג בו כנכון הנהגתו (קאנון א ב א ז). כי כוונת התור׳ בהיות׳ מיעדת לנו טובות גשמיות לא הי׳ ח״ו למה שהם היו השכר חלילי׳ אלא הכונ׳ להסרת המעיק כי אם האדם לא יהי׳ לו לאכול אם אין קמח אין תור׳ וכו׳ בהסרת המעיקים ובהמציא הקניני׳ הטובים וכו׳ באמרי׳ יאהבך אין הכונ׳ אלא מה שיש בהסרת

---

1) [עי׳ הערה לקמן.]

2) [כך תרגם עקילס: τριζήσω ὑποκάτω ὑμῶν καθὰ τρίζει ἡ ἄμαξα, וכן הירונ׳: ego stridebo subter vos sicut stridet plaustrum. השבע׳ תרגמו על פי הענין: κυλίω ... κυλίεται, אגלגל... תגלגל. ת״י והסורי חברוהו עם הארמי׳ עוק כמו צוק העברי, וכן רש״י, רד״ק וכל המפרשים העברים. וכלם סברים ששני הפעלים הם שוים, אם עומדים אם יוצאים. יהחדשים מתקנים מֵפִיק, תָּפִיק.]

החולי שהוא הסרת המעיק (ר״י אבוהב, נהר פישון, מגורע, כא:). כשיהיו המים למעלה כשיכריחם מעיק אי אפשר שיתחיל בתנועה עד שיסתלק המעיק א״כ אלו היסודות תחלת תנועתם היא במהוה ומסיר המעיק (שם טוב, מו״נ ב, הקדמ׳ יז). ומלבד היותה בלתי נותנת שלמות לעוסקים בה הנה היא באופן מה מעיקה לשלמותם (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א ג). וכשיוסרו המעיקים ההם וההפכים יחוברו אל הסכמה אחת אז תבנה ותכונן הדת וארמונה על משפטו ישב (שם פ). שהיו המדינות רשעות ומעיקות אל ההצלחה המנהיגים בהם רעים מבוים החכמה והידיעה (ר׳ יוסף שם טוב, כבוד אלהים, יג:). ואחר זה באר מעיקי האומה בכללה והורה שהם שני מינים אם מעיקי הגוף בעבודה קשה בעול הגלות הזה אם מעיקי הנפש בטענות מזויפות לחלוק על התורה (אברהם שלום, נוה שלום ט ע, קסט.). כל מי שקורא ק״ש כתקנה ואין בו שמץ דופי של חטא נשמתו עולה בישיבה של מעלה בלי מעיק (ר״ן בר״י אלהכן, עה״מ, קרית ארבע קלה.).— צורה מְעִיקָה: ואחר שהדבר אמנם יתהוה מצד ההעדר המוכד עם שיש בו צורה מעיקה ומשנה כ״ש שיתהוה הדבר מההעדר אשר אין בו צורה מעיקה ולא משנה כלל והוא ההעדר הגמור (ר״י אברבנאל, מפעלי אלהים ד ז).—וַיָּעִיק מֵעִיק: ומהם ענינים יבואו מחוץ ויעוררו על התנועה התגברות וניצוח וכו׳ או מעיקים יעיקו מתנועה הכרחית עד שכאשר יסתלקו תהיה התנועה (רלב״ג, אמו״ר 42). כי ליסודות חומר משותף מתפעל לא ישפע על דבר מהם שלמותו אלא על מזג מה ותכונה מה ואם יעיק מעיק מחוץ מהגיע זה המזג לא יהיה שפע זאת הצורה או כחותיה על השלמות (שם 94). עיניך יביטו אל היושר והאמת ולא יעיקך מעיק ועפעפיך יישירו נגדך (רלב״ג, משלי ד, בסוף). ולזה כאשר יתבודד באהבתו ויסכימו בו התנאים וישלימו ההכנות כאשר לא יעיק מעיק מחוץ אין ספק בשיושפע עליו רוח נבואי (ר״ח קרישקש, אור יי׳ ב ד ז). אי אפשר שיהיו מים בפועל מבלתי שיעיקם מעיק לירד למטה לא ירדו לעולם (שם טוב, מו״נ ב, הקדמ׳ יז). העם המושגח מהאל יהיה נעדר המונעים מהשיג שלמותו ולא יהיו לו מעיקים יעיקוהו מהצלחתו (ר״א שלום, נוה שלום ט ו, קסא:).

—הָפְעַ׳, *הוּעַק, מוּעָק, שהעיקו אותו: ויתבאר אז היותו קצר יד ונמנע ומועק מדבקות ההצלחה (פרקי ההצלחה א, מיוחס לרמב״ם, בקפי פלא הדור, לג.:). ואיך יאמר באליהו שהוא נשאר בגופו להיותו מועק בזה בגשם העפריי (שם ב, לה:).

עִיקָר, — עי׳ עָקָר.

עיר[1], ממנו א.עיר, *עֲיָרָה, *עִירוֹן, *עִירוֹנִי, *עִירָנוּת, *עִירָנִי.

א.עִיר, ש״נ, הָעִירָה, עִירִי, עִירְךָ, עִירוֹ, עִירָהּ, עִירָם, מ״ר עָרִים, עֲיָרִים, *עֲיָרוֹת, מ״ר סמ׳ עָרֵי, כנ׳ עָרַי, עָרֶיךָ, עָרַיִךְ, עָרֵינוּ, עָרֵיכֶם, עָרָיו, עָרֶיהָ, עָרֵיהֶם, — א) מקום ישבו בו בני אדם בבתים מסדרים ברחובות וכדומ׳, Stadt; ville, cité; town, city: וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך ויהי בנה עיר ויקרא שם הָעִיר כשם בנו חנוך (בראש׳ ד יז). הבאתי להם על אם בחור שדד בצהרים הפלתי עליה פתאם עִיר[2] ובהלות (ירמ׳ יה ח). לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבוא בְּעִיר[3] (הוש׳ יא ט).—ועם תארים שונים, עִיר גדולה: ואת רסן בין נינוה ובין כלח הוא הָעִיר הגדלה (בראש׳ י יב). והיה כי יביאך יי׳ אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך עָרִים גדלת וטבת אשר לא בנית (דבר׳ ו י). ונינוה היתה עִיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים (יונ׳ ג ג).—עִיר קטנה: עִיר קטנה ואנשים בה מעט (קהל׳ ט יד).—עִיר רחבת ידים: וְהָעִיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים (נחמ׳ ז ד).—עִיר נושבת: וְהֶעָרִים הנושבות תחרבנה והארץ שממה תהיה (יחזק׳ יב כ).—עִיר הומיה: תשאות מלאה עִיר הומיה קריה עליזה (ישע׳ כב ב).—עִיר עליזה: זאת

1) [לא נתברר מקורו. אולי מהשומרית אר; ואולי כן ער מואב.] — 2) [ת״י: משריון בתכף וחבילא קרויהון, מחנות פתאום וחרבן עריהם. וע״פ זה מפרש רש״י: גייסות של עיר. והוא מוסיף: ויש פותרים עיר לשון שנאה, וכן מביא רד״ק בשם אביו. ורד״ק בעצמו מפרש: חרבן הערים. גם עקילס וסומכוס והירונ׳ מתרגמים כמו קריה. אולם בשבע׳ מתרגמים: τρόμον, רעד ופחד. ובעין זה הסורי: דלוחיא. וכך רֹב המפרשים החדשים שמחברים אותו עם עור והתעוררות, אבל זה רחוק.]

3) [התרגומים העתיקים וכל קדמונינו פרשו קריה, עי׳ רד״ק. והחדשים מפרשים: בקצף וכחמה, ע״פ הפרוש שהמציאו להם לפסוק הקודם מן ירמ׳ (יא ח), או מגיהים אֶבְעַר, או לְבַעֵר, במקום אבוא בעיר. והמחבר רשם בגליון התנ״ך שלו שצריך למחוק אבוא ב, ותהיה הגרסה: ולא עִיר.]

הָעִיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה מרבץ לחיה (צפני ב יה). —עִיר הֻלָּלָה: ונשאו עליך קינה ואמרו לך איך אבדת נושבת מימים הָעִיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישביה (יחזק' כו יז).—עִיר היונה: הוי מוראה ונגאלה העיר היונה (צפני ג א).—עִיר שֹׁפכת דם: כה אמר אדני יי' עִיר שפכת דם בתוכה לבוא עתה ועשתה גלולים עליה לטמאה (יחזק' כב ג).—עִיר בצורה: כי עִיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב כמדבר (ישעי' כז י). אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו עָרִים גדלת ובצורת בשמים (דברי' א כח). ועי' בצר.—עִיר נצורה: ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כְּעִיר נצורה (ישעי' א ח).—עִיר פרוצה: עִיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כה כח).—עִיר מבדלה: וְהֶעָרִים המבדלות לבני אפרים בתוך נחלת בני מנשה כל הערים וחצריהן (יהוש' יו ט).—עִיר מבקעה: מקול פרש וגלגל ורכב תרעשנה חומותיך בבואו בשעריך כמבואי עִיר מבקעה (יחזק' כו י).—עִיר חרבה: וְהֶעָרִים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו (שם לו לה).—עִיר נחרבת: כה אמר אדני יי' בתתי אתך עִיר נחרבת כערים אשר לא נושבו (שם כו יט).—עִיר נשמה: ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו עָרִים נשמות וישבו (עמו' ט יד).—עִיר עזובה: עזובות עָרֵי ערער לעדרים תהיינה (ישעי' יז ב).—עִיר נעזבה: ולך (לירושלם) יקרא דרושה עִיר לא נעזבה (שם סב יב). כה אמר אדני יי' להרים ולגבעות וכו' וְלֶעָרִים הנעזבות וכו' (יחזק' לו ד).—עִיר רחוקה: כן תעשה לכל הֶעָרִים הרחקת ממך מאד (דברי' כ טו).—עִיר נמצאה: גם כל הֶעָרִים הנמצאות שלחו באש (שפטי' כ מח).—עִיר שרופה: ארצכם שממה עָרֵיכֶם שרפות אש (ישעי' א ז).—עִיר רבתי עם: איכה ישבה בדד הָעִיר רבתי עם היתה כאלמנה (איכ' א א). —ונסמך לשמות שונים, עִיר אֲחֻזָּה: ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית וְעִיר אחזתו ביובל כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם בתוך בני ישראל (ויקר' כה לג).—עִיר אלהים, תאר לירושלים: נהר פלגיו ישמחו עִיר אלהים קדש משכני עליון (תהלי' מו ה).—עִיר יי': וקראו לך עִיר יי' ציון קדוש ישראל (ישעי' ס יד). חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד עָרֵי אלהינו ויי' יעשה הטוב בעיניו (ש"ב י יב).—עִיר אמת: ונקראה ירושלם עיר האמת (זכרי' ח ג). עָרֵי הארץ: והכרתי עָרֵי ארצך והרסתי כל מבצריך (מיכ' ה י).—עִיר גבורים: עִיר גברים עלה חכם וירד עז מבטחה (משלי כא כב).—עָרֵי גורל: ולמשפחות בני קהת הלוים הנותרים מבני קהת ויהי עָרֵי גורלם ממטה אפרים (יהוש' כא כ).—עִיר דמים: ואתה בן אדם התשפט את עִיר הדמים והודעתה את כל תועבתיה (יחזק' כב ב). הוי עִיר דמים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף (נחו' ג א).—עִיר ההרס: ביום ההוא יהיו חמש עָרִים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי צבאות עִיר ההרס יאמר לאחת (ישעי' יט יח).—עִיר חומה: ואיש כי ימכר בית מושב עִיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו (ויקר' כה כט).—עָרֵי הככר: ויהי בשחת אלהים את עָרֵי הככר ויזכר אלהים את אברהם (בראשי' יט כט).—עִיר מבצר, מבחור: והכיתם כל עִיר מבצר וכל עִיר מבחור וכו' (מ"ב ג יט). ויבנו (בני ישראל) להם במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עד עִיר מבצר (שם יז ט). ואת בית נמרה ואת בית הרן עָרֵי מבצר וגדרת צאן (במד' לב לו).—עָרֵי המועדה: אלה היו עָרֵי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר בתוכם לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה (יהוש' כ ט).—עִיר מגרש: ויאמר דוד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יי' אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בְּעָרֵי מגרשיהם ויקבצו אלינו (דה"א יג ב).—עִיר מושב: תעו במדבר בישימון דרך עִיר מושב לא מצאו (תהלי' קז ד).—עִיר המים: וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה גם לכדתי את עִיר המים (ש"ב יב כז).—עָרֵי מישור: וכל עָרֵי המישור וכל ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון (יהוש' יג כא).—עִיר המלוכה, הממלכה: וילחם יואב ברבת בני עמון וילכוד את עִיר המלוכה (ש"ב יב כו). וייראו מאד כי עִיר גדולה גבעון כאחת עָרֵי הממלכה (יהוש' י ב).—עָרֵי מסכנות: ויבן (עם ישראל) עָרֵי מסכנות לפרעה (שמות א יא).—עִיר מעוז: ביום ההוא יהיו עָרֵי מעוזו כעזובת החרש והאמיר וכו' והיתה שממה (ישעי' יז ט).—עִיר מצור: ברוך יי' כי הפליא חסדו לי בְּעִיר מצור (תהלי' לא כב). ויבן את בית חורון העליון ואת בית חורון התחתון עָרֵי מצור דלתים ובריח (דה"ב ח ה). וישב רחבעם בירושלים ויבן עָרִים למצור ביהודה (שם יא ה). ועי' מצור.—עִיר מקלט: והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עִיר מקלטו

אשר גם שמה (במד׳ לה כה). ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח (שם ו). עיר מתים: ונלכד את כל עריו בעת ההוא ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף לא השארנו שריד (דבר׳ ב לד)—ערי הנגב: ערי הנגב סגרו ואין פתח הגלת יהודה כלה הגלת שלומים (ירמי׳ יג יט).—ערי עבודה: והם הלוים המעשרים בכל ערי עבודתנו (נחמי׳ י לח).—עיר עז: ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחל (ישעי׳ כו א).—ערי הפרזי: כל אלה ערים בצרות חומה גבוהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד (דבר׳ ג ה). על כן היהודים הפרוזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום הארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו (אסת׳ ט יט).—עיר קברות: אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבותי ואבננה (נחמ׳ ב ה).—עיר הקדש, תאר לירושלים: כי מעיר הקדש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו (ישעי׳ מח ב).—ערי הרכב, הפרשים: ויבן שלמה את גזר וכו׳ ואת ערי הרכב ואת ערי הפרשים וכו׳ (מ״א ט יז יט).—עיר רכלים: את ראש יניקותיו קטף ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רכלים שמו (יחזק׳ יז ד).—ערי השדה: ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש״א כז ה).—ערי השפלה: ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון וכו׳ (דהי״ב כח יח)—עיר תהלה: איך לא עזבה עיר תהלה קרית משושי (ירמי׳ מט כה).—עיר התמרים, תאר ליריחו: ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער (דבר׳ לד ג).—ועיר של פלוני: ויקם (אליעזר עבד אברהם) וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כד י).—כן תעשה לכל הערים הרחקות ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה רק מערי העמים האלה אשר יי׳ אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה (דברים כ יה יו). לא נסור אל עיר נכרי אשר לא בבני ישראל הנה (שפט׳ יט יב). ואת נב עיר הכהנים הכה (שאול) לפי חרב (ש״א כב יט). ויבא אל עיר הנביא הזקן לספד ולקברו (מ״א יג כט).—ובפרט עיר דוד, תאר לציון: וילכד דוד את מצדת ציון היא עיר דוד (ש״ב ה ז). ועוד. ערי יהודה: ויהי אחרי כן

וישאל דוד ביי׳ לאמר האעלה באחת ערי יהודה ויאמר יי׳ אליו עלה (ש״ב ב א). ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם (מ״ב יח יג).—ערי ישראל: ויהי בבואם בשוב דוד מהכות את הפלשתי ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלשים (ש״א יח ו).—וסומך לשמות, אחזת העיר: כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רביעית תרימו את תרומת הקדש אל אחזת העיר (יחזק׳ מח כ).—אנשי העיר: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (בראש׳ יט ד).—בת, בנות העיר, עי׳ בת. בעלי העיר: ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם (שפטי׳ ט נא).—גבול עיר: ואם יצא יצא הרצח את גבול עיר מקלטו וכו׳ ורצח גאל הדם את הרצח אין לו דם (במד׳ לה כו כז).—גדולי העיר: ובני המלך (אחאב) שבעים איש את גדולי העיר מגדלים אותם (מ״ב י ו).—דרך העיר: כי יצא עמך למלחמה על איביו בדרך אשר תשלחם והתפללו אליך דרך העיר הזאת אשר בחרת בה וכו׳ ושמעת מן השמים את תפלתם ואת תחנתם (דהי״ב ו לד-לה)—המון עיר: כי ארמון נטש המון עיר עזב עפל ובחן היה בעד מערות עד עולם (ישעי׳ לב יד).—זקני העיר: והיה העיר הקרבה אל החלל ולקחו זקני העיר ההוא את עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן וכו׳ וערפו שם את העגלה בנחל וכו׳ וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה וכו׳ (דבר׳ כא ג-ז).—חומת העיר: והיה במשך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה ונפלה חומת העיר תחתיה (יהוש׳ ו ה).—חסן העיר: ונתתי את כל חסן העיר הזאת ואת כל יגיעה וכו׳ ביד איביהם ובזזום (ירמ׳ כ ה).—מבוא העיר: ויראו השמרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד ויראם את מבוא העיר (שפט׳ א כד-כה).—מבנה עיר: במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ויניחני אל הר גבוה מאד ועליו כמבנה עיר מנגב (יחזק׳ מ ב).—מגרשי הערים: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה

אלף אמה סביב (במד׳ לה ד).—מושב הָעִיר: ויאמרו אנשי הָעִיר (יריחו) אל אלישע הנה נא מושב הָעִיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת (מ״ב ב יט).—מעלה הָעִיר: המה (שאול ונערו) עלים במעלה הָעִיר והמה מצאו נערות יוצאות לשאב מים (ש״א ט יא). — סביבות הֶעָרִים: וכל החצרים אשר סביבות הֶעָרִים האלה עד בעלת באר ראמת נגב זאת נחלת מטה בני שמעון למשפחתם (יהוש׳ יט ח).— עון הָעִיר: וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאת פן תספה בעון הָעִיר (בראש׳ יט טו).— עשן הָעִיר: ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן הָעִיר השמימה (יהוש׳ ח כ).—פקדות הָעִיר: ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פקדות הָעִיר ואיש כלי משחתו בידו (יחזק׳ ט א).—פרץ עִיר: וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו (מ״א יא כז).—פתח הָעִיר: ויקם וילך צרפתה ויבא אל פתח הָעִיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עצים (שם יז י).—קיר הָעִיר: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר הָעִיר וחוצה אלף אמה סביב (במד׳ לה ד).—קצה הָעִיר: המה יורדים בקצה הָעִיר ושמואל אמר אל שאול אמר לנער וכו׳ (ש״א ט כז). —רחוב הָעִיר: ויבא וישב ברחב הָעִיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון (שפט׳ יט יה). לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עִיר בהשתפך נפשם אל חיק אמתם (איכ׳ ב יב). — שדה הָעִיר: ויקבץ (יוסף) את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן אכל בערים אכל שדה הָעִיר אשר סביבותיה נתן בתוכה (בראש׳ מא מח).—שועת הָעִיר: והאנשים אשר לא מתו הכו בעפלים ותעל שועת הָעִיר השמים (ש״א ה יב).—שלל הָעִיר: רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הֶעָרִים אשר לכדנו (דבר׳ ב לה).— שם הָעִיר: וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם הָעִיר חרמה (שפט׳ א יז). ויקראו בשמות את שמות הֶעָרִים אשר בנו (במד׳ לב לח).—שער הָעִיר: והוצאתם את שניהם אל שער הָעִיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו (דבר׳ כב כד). ויורידו את נבלתו (של מלך עי) מן העץ וישליכו אותה אל פתח שער הָעִיר (יהוש׳ ח כט). ויקם (שמשון) בחצי הלילה ויאחז בדלתות שַׁעַר הָעִיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם

על כתפיו (שפט׳ יו ג).—שר הָעִיר: וישמע זבל שר הָעִיר את דברי געל בן עבד ויחר אפו (שם ט ל).— תוצאת הָעִיר: ואלה תוצאת הָעִיר מפאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים מדה (יחזק׳ מח ל).— ודבורים שונים, עִיר וָעִיר: והימים האלה (ימי הפורים) נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה וְעִיר וָעִיר (אסת׳ ט כח).—כל עִיר וְעִיר: ויבא שדד אל כל עִיר וְעִיר לא תמלט (ירמ׳ מח ח).— עִיר ואם: אתה מבקש להמית עִיר ואם בישראל למה תבלע נחלת יי׳ (ש״ב כ יט).—עִיר על תלה: רק כל הֶעָרִים העמדות על תלם לא שרפם ישראל (יהוש׳ יא יג). כה אמר יי׳ הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עִיר על תלה וארמון על משפטו ישב (ירמ׳ ל יח).—עִיר ויושבי בה: מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה עִיר וישבי בה (שם ח יו).—עִיר ומלואה: מתעב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי והסגרתי עִיר ומלאה (עמו׳ ו ח).—ונושא לפעלים שונים, ישבה שפלה, מלאה, פצה, שבה, צהלה, נבוכה, נבקעה, נצדה, נתצה הָעִיר, עי׳ ערכים אלו. — ופעו׳ לבמה פעלים, בא, הבדיל, בזז, בחר, בנה הפר, חקק, חקר, החרים, יסף, יצא, הצית, ירש, לכד, מאס, מדד, מלט, מצא, הכה. הקיף, נתץ, שב, שדד, השחית, שרף את הָעִיר, עי׳ ערכים אלו.—ועם מלת או אות היחס, ארב לעִיר, בא, יצא, סר, צר, קרב אל עִיר; גנן, פשט, שם על עִיר; עבר מן עִיר, פץ מעל עִיר, עי׳ ערכים אלו.—ב) בהשאלה, יושבי הָעִיר: והאיש בא להגיד בעיר ותזעק כל הָעִיר (ש״א ד יג). הלילי שער זעקי עִיר נמוג פלשת כלך (ישעי׳ יד לא). ותלכנה שתיהן (נעמי ורות) עד בואנה בית לחם ויהי כבואנה בית לחם ותהם כל הָעִיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי (רות א יט).—ואמר בן סירא: נורא בעיר איש לשון ונושא על פיהו ישונא (ב״ס גני׳ ט יח). כשופט עם כן מליציו וכראש עיר כן יושביה מלך פרוע ישחית עמו ועיר נושבת בשכל שריה (שם י ב-ג). ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת (שם מ יט). יחזקיה חזק עירו בהטות אל תוכה מים ויחצב בנחשת צורים ויחסום הרים מקוה (שם מח יז). הדואג לעמו מחתף ומחזק עירו מצר (שם נ ד). — ורגיל בתו״מ: איזו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין (מגיל׳ א ג). כמה יהא בעיר ותהא ראויה

לסנהדרין מאה ועשרים (סנה' א ו). א"כ עשה לה כעיר הדשה שביהודה שיש בה חמשים דיורין (ירוש' עירובי ה ה). עיר שיושבת על שפת הנחל אם יש לפניה דקה ארבעה מודדים לה משפת הנחל (ר' יוחנן בשם רמי בר אבא בשם ר' הונא, שם בבלי, סא.). — הָעִיר, ירושלים: אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד (סנה' א ה). ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו עיר שהיא עושה כל ישראל חברים (ריב"ל, ירוש' חגי' ג ו).—עִיר של זהב, תכשיט של זהב עם ציור של עִיר ירושלים: לא תצא אשה לא בחוטי צמר וכו' ולא בעיר של זהב (שבת ו א). כל תכשיטי נשים טמאים עיר של זהב קטליות נזמים וכו' (כלים יא ה). מעשה בר' עקיבא שעשה לאשתו עיר של זהב (ירוש' שבת ו א). —עִיר הנדחת, שנדחו יושביה לעבודת אלילים: אין עושין עיר הנדחת אלא בבית דין של שבעים ואחד ואין עושין עיר הנדחת בספר (סנה' א ה). ועי' נדח. —בן עִיר: בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר אם עתיד לחזור למקומו קורא (את המגילה) במקומו (מגילי ב ג). — ראש הָעִיר: כל מקום שהיו נכנסים הייתי עושה לראש העיר למות וכיון שהיו נכנסין מוציאין כל בני העיר מטפלים עם ראש העיר (תנחומי הוספ' לשלח י).—חֶבֶר עִיר, עי' חבר.— ובסהמ"א: אל תקראו עיר הלולים קראו במת ערלים (גנזי שכטי ג, דודסון 150). הבא למדוד אלפים אמה של תחום העיר וכו' (שו"ע או"ח שצט א).—ואמר המקונן: חמול עיר ההרבה תמור מוקד שביבה (מעוני שמים, קינ').—*ובכני: לא מכאן ולא מכאן הריני כבני עירוי (עירובי ג ה). שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך וכו' (ר' עקיבא, פסחי י ו). בראשונה היה משנה שמו ושמה שם עירו ושם עירה (גיטי ד ב).—ואמר המקונן: אלי ציון ועריה כמו אשה בציריה וכבתולה חגורת שק על בעל נעוריה (אלי ציון, שם).—ואמר המשורר: אמר לעירי עורי עורי שירך שירי משיחך שורי (ר"י הלוי, יפעת מלכי).—*ומ"ר עָרִים: כיצד מעברים את הערים וכו' (עירובי ה א). מעשה שירדו זקנים מירושלים לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון (תעני ג ו). כהנים ולוים עולים לירושלים וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן יקוראין במעשה בראשית (שם ד ב).—ואמר המשורר: אשר כערים קם ונתש ערים ובחמתו גוחלה נחלתו

מיום עלותו (ראב"ע, אלוף נעורים). וכן עֲיָרִים: ויהי לו (ליאיר הגלעדי) שלשים בנים רכבים על' שלשים עירים ושלשים עֲיָרִים להם להם יקראו חות יאיר עד היום הזה (שפטי י ד).—ובתו"מ *עֲיָרוֹת[1]: כפרים ועיירות גדולות קורין (מגלת אסתר) בי"ד (באדר) (מגילי א א). שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעירות ביום שני וביום החמישי (כתוב' א א). נמצא מכוון בין שתי עיירות שתיהן מביאות שתי עגלות (ר' אליעזר, סוטי ט ב). לא כל העיירות ראויות לחומה (רשב"ג, ב"ב א ה). וכל העיירות הסמוכות לשם (למקום קצירת העומר) מתכנסות לשם כדי שיהא נקצר בעסק גדול (מנחי י ג). עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה (כלים א ז). מעשה שנכנסו רבותינו לעיירות של כותים שעל יד הדרך (ר' שמעון, תוספת' דמאי ה כד). בראשונה היו שלוחי בית דין מחזרין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו (שם שביעי ח א). שכן דרך השוק להיות עומד בעיירות מערב שבת לערב שבת (שם ב"מ ג כ). שלשה עיירות הללו אין בונין אותן לא כרכים גדולים ולא טירים קטנים (שם מכו' ג ח). אם ראית עיירות שנתלשו ממקומן בארץ ישרא' דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשני' (רשב"י, ירוש' חגי' א ז). אין בונין אותם (את ערי המקלט) לא כרכי' גדולים ולא עיירות קטנות אלא בינוניות (ר' נחמיה, שם מכו' ב ז). אמרו עליו על רבי אלעזר בן הרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים (יומי לה:). לא א"ר יוחנן אלא בשוק של עיירות דלא קביע תרעייהו (רב אשי, ב"מ עב:). ומודה ר"ה בריה דרב יהושע ברוכלין המחזירין בעיירות דלא מצי מעכב (ב"ב כב.). אמר להם (פרעה למשה ואהרן) בחור הוא (אלהי ישראל) או זקן הוא כמה שנותיו כמה עיירות כבש כמה מדינות לכד (מד"ר שמות ה). מדד הקב"ה את כל העיירות ולא מצא עיר שיבנה בו בית המקדש אלא ירושלים (רשב"י, שם ויקר' יג). מעשה בינאי המלך שהיו לו ב' אלפים עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת (שם במד' כב). מגיבת עד אנטיפטרס ששים רבוא עיירות ואין לך עיירות מקולקלות בכלן כבית אל ויריחו (ר' יוחנן, שם שה"ש, כפת תפוחה). — עֲיָרוֹת נדחות: אין עושין שלש עיירות נידחות בארץ ישראל כדי שלא

[1] [במקום מ"ר עָרִים שאינו רגיל בתו"מ]

יחריבו את ארץ ישראל (תוספתי סנה' יד ח).— ובסהמ"א: ובשנכנסין ישראל בבתי כנסיות להתפלל בעיירות עומד חזן הכנסת ופותח ברוך שאמר והיה העולם (סדר רע"ג ח, סט:). כאן שהוקף חומה ולבסוף ישב שנתנו חם ללוים לית להו [דין] בתי ערי חומה דשוברין חומתן ועושין אותן עיירות בינוניות (רגמ"ה, ערכ' לג:). בד"א בעיירות אבל בכרכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים צריך להודיעו י"ב חדש מקדם (רמב"ם, שכירות ו ז). הסוחרים שמביאין סחורתם למכור בתוך העיירות בני העיר מעכבין עליהם (שם, שכנ' ו י). על חרבך תחיה וקשה וכי רצה שיעסוק ברציחות וי"ל שר"ל בהרבך תשמור איתו וכרכיו ועיירותיו (פענח רזא, תולדות, טו:). וכל העיירות הקרובות שמחו מאד מפני טורח עלייתם לירושלים וכן מפני ההנאה מן העולים (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 22). ב' עיירות מצרניות זו לזו צור וצידון (ר"י בר' חיים, מטה אהרן, פו"ת סא, קיז.).— ואמר הפיטן: זכור פליטים אשר באף הסעיר צבאי בלכתם אל הר שעיר קנא לנקום עירות שעיר (זכור אים, יוצ' שבת זכור). — ראש הֶעָיָרוֹת, ירושלים, ואמר המשורר: תבנה ראש העירות תחפוץ שי בעזרות (ר"י הלוי, אמרות האל). ועי' עֲיָרָה.

ב. *עִיר, ס"ז, מ"ר עִירִים, עירין, מלאך [1]: ומה יעצור כח רב וצעיר ודוי ופלל לקדיש ועיר (ר' שלמה, אין מי יקרא, סליחי שחרי יוה"כ). אני ישנה ולבי ער ביאת עיר משעירים תוחלת יסחבום צעירים (לאיכה ולאיכה, יוצ' ב פסח, מחז' איטל' א, קיב:). עיר וקדיש שת כביביו סתר אבן אתה אל מסתתר (שיר היחוד, יום ד). גם קדישין ועירין דובבים ומשוררים הוד מבתירים (נשמת אהוזים, קובצ' הפיוט' קא). וסוד עירין אשר בעין קלל בוערים לפני שיר זה לא מפארים (הוא נקרא, יוצ' פרשי החדש). יביט תמונת צור במחזה זך ופה אל פה ידבר בו דברים ברים מבחר יצירת האנושי הוא באין מסך והשיג מעלת הוד עירים גשמו בלי נמנע (JQR, 1915, V, 539). ויתמיד להיות בפעל ויטהר ויתקדש בעירים (בתי הנפש והלחשים).

ג. *עִיר, ס"ז, שה"פ מן עור, — התעוררות משנה: ראשית עיר שיר ומבחר שיר כזב ותכלית כזב פליאה ואחרית פלא דעת (אהק ב כג טו). זמן חום וחורף

[1]) [מן הארמ' (דני' ד יד).]

עירים מסובים (חרוזי אבן עזרא, תכלי ההרקה, 156 : כ"י ברלין).

עַיִר, ס"ז, עִירֹה, מ"ר עֲיָרִים,—ילד של החמור, junger Esel, Eselsfüllen; ânon, âne; young ass: אסרי לגפן עִירֹה ולשרקה בני אתנו (בראש' מט יא). אתנות עשרים וַעְיָרִים עשרה (שם לב יו). ויהי לו שלשים בנים רכבים על שלשים עֲיָרִים (שפט' י ד). ויהי לו ארבעים בנים ושלשים בני בנים רכבים על שבעים עֲיָרִים (שם יב יד). ישאו על כתף עֲיָרִים [1]) חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרתם (ישע' ל ו). והאלפים וְהָעֲיָרִים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו (שם כד). עני ורכב על חמור ועל עַיִר בן אתנות (זכר' ט י). ואיש נבוב ילבב וַעַיִר פרא אדם יולד (איוב יא יב). — ובתלמו': אם משים אדם עצמו כעיר הזה שמהלך אחר סיחה נאה מה כתוב אחריו כי אש יצאה מחשבון (ב"ב עח:). —ובסהמ"א: ואין בין זברני וזבת תולדה כאשר אין בין הסוס הבחור לעיר השבור (דונש, על רסע"ג 21). ויקח עמו אתון מנקת עייר ויאסור את העייר בנה במבא המקום (יוסיפון לו).—ואמר המשורר: ואולי כי חשבתני לשטן ועל כן זחלה מראש פתני ולו אהיה כעיר בן אתונות אזי מלאה כרסה מעדני (עמנו', מחב' ז). ישלח רוכב בעיר להביא מרחוק בניך בגדולה (ר"י נג'ארה, יונת חן, עולת תמיד רכ). — ועִירְךָ: מרפא נגעי צירך יהיה צירך כי רוכב על עירך יושיב עירך (ראב"ע, אחות נגע). — *ומ"ר עֲיָרוֹת, סמ' עֲיָרוֹת נמרים: צ' פרים היודעים לנצות ולהריב ארבעים פילין ועירות נמרים ג' מאות (יוסיפון קג).

*עִירָה, ס"נ, מ"ר עִירִין, *עיראין, כמו אִירָא: הנוגע בכבד העליון בכבד התחתון וכו' ובעירה שאינו עתיד להחזירה טהור (כלים כא ח).—ובסהמ"א: והנוגע בחרב ובבורך וכו' ובעיראין טמא (רמב"ם, כלים כ יד).

*עֲיָרָה, עיירה, ס"נ,— עיר קטנה, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

*עִירוֹן, ס"ז, מ"ר עִירוֹנִים, עִירֹנִים,—אזרח ותושב קבוע של העיר, Städter, Bürger; citoyen, bourgeois; citizen, burgher, ובמשמ' אזרח שאינו יהודי: וששאלתם על העירונים שבנו מגדל על יסוד חומת ראובן וכו'

[1]) כך הקרי, והכתיב: עורים.

וראובן אמר שהעירונים העבירו עליו את הדרך וכו' העירונים אמרו שבדין בנה (מהר"ם מרוטנבורג, בערי תשוב' קפ, 221). וכבר היה מעשה ברעגנשפור"ק ששלה עירין[1]) שחלה אחר מאכל יהודי ושלחו לו ע"פ (רופאי) [חכמי] העיר (מרדכי, סנה' רנב). הרבה מהם ברחו דרך חצרות לבית העירונים ונמלטו (ספ' חסידים תתתתרסב). כי העירונים שבכל עיר ועיר אשר באו שם התועים התגרום בנו כי גם ידם היתה עמהם להכרית שרש וגפן (הגזרות הישנות, משנת תתנ"ו 3). ויקח מקצה העירונים ויקץ את ידם (שם 4). ואנחנו בני מגנצא הנחנו ספרי התורה כלי חמדתינו וספרים וכל מאודינו בין זאיבי ערב בין העירונים להקל מעלינו לברוח על נפשינו (Monats. 1895, 458). ובקשו מ"ו הרב ר' יעקב ובנו הר"ר מאיר הי"ד מן העירונים שיתנו להם רשות לתקן עצמם נגד הקידוש (A. Epstein, Wormser Minhagbücher, XI). ובשנת תט"ו לפ"ק היה עירון חשוב נקרא רילוא (שם XXVI). וזכרון מה שאירע... שנעשה ריב וקטטה בין העירונים ובין השרים דלבורג אשר להם היה המשפט ללוות מתי ישראל ע"י אנשיהם מימים קדמונים (לקוטי פנקס הסקדב של ק"ק ווירמיישא, מק"ג ט, 12). ובפנינו החתומים מסר הנדיב ר' יהודה בר' שמואל כתב זה לעירונים הממונים לאצור הכתבים והחותמות של מכירת קרקעות להיותי בידים לעדות נאמנה (QGJD. I. 18). הקרקעות והבתים שהיו של שני עירונים (שם 45). אז נתקבצו התועים והעירונים ועמי הארץ עלינו ויאמרו אלינו איה ההבטחה שלכם איך תוכלו להנצל (שלמה בר שמעון, שם II, 4). אם יאמר לך חברך קח לך כ' ככרות ותחלקם לפרשי' ולעירונים ולכפרים לפרש שתי ככרות ולעירון ככר אח' ולכפרי חצי ככר וכו' (ירחמיאל בן שלמה, הידוה, JQR, 1899, XI, 380). עירונים או פקידים שלחו אחריו או שהלך מעצמו אליהם מחמת חוב שיש לו על ארמאים (כ"י היקרלין, תרומת הדשן ה, ג.). חבורת אנשים ונשים והרבה נפשות הלכו מעיר לעיר לשמחת נישואין ועברו דרך עיר אחת של מושל רשע וכל משרתיו רשעים והעלילו עליהם לחייבם מיתה והריגה ותפשום כולם וחלקום העירונים בכל העיר בבתיהם כל איש וכל אשה לבד (שם רמח, עח.). שמעון תבע את ראובן איך שהשיג גבולו וקפח מחייתו כי כבר קנה היין שרף מן העירונים על ג' שני' ובעבור זאת עקר דירתו למקום הגליל שקנ' בתוכו היין ועכשיו קודם כלות הג' שנים הלך ראובן ורצה לקנות אותו מן העירונים בלא ידיעתו וכשמעו שרצה ראובן לקנות את היין אז השתדל הוא עם השר והעירוני' עד שהחזירו לו היין שרוף על ג' שני' אחרי' (מהרש"ל, שו"ת לה). בשנת רט"ג אלף תפ"ג לנוצרי' התקשרו המון דלת העם בעיר פראג אשר נטו אחרי דת יאהנים הוס וקמו על ערוני וזקני העיר והרגו אותם (דוד גנז, למח דוד ב, רמג, כד:). בעיר הגדולה ערפורט היה המולה ותלונת העם על זקני וערוני העיר בעבור שלוו כמה אלפים זהובים בלתי ידיעת העדה אשר בעבור זה לקחו את ראש הערונים וכו' ותלו אותו על עץ גם בעיר קוילן ושפייאר דנהר רינוס נקהלו בעת ההיא עדת ההגמון על ערזני וזקני העיר להרגם (שם רסה, כה:). עירון שלח לפרנס הרגיל ונשוא פנים אצלו בע"ש דג גדול קרפין פתוח מופלג בשמנוני' ונשאלתי מה שיהא הישראל מותר לאכלו (חות יאיר, שו"ת קעט). אחד מן העירוני' היה חייב לראובן והוא היה מן הפשרני' ובשביל שטרח בדבר וכו' מעכב את שלו שלא כדין וכו' וטוען שמעון שאינו מחויב ליתן מה שהעירון מעכב משלו שלא כדין ילך ויתבע את העירון עוד טוען שהעירון אמר שהוא מעכב בשביל שהוא עושה לו טובות הרבה בכל השנה וראובן משיב שהגוי עיכב בשביל מה שעשה טובה בחוב זה וכו' גם שמעון הביא עד אחד שאמר העירון עליו כמו שטוען (חוט השני, שו"ת לח). מה שיראה מדבריו (של בעל חוט השני) דשמעון מחייב ליתן כפי כל החוב שהיה לראובן אצל העירון ובאמת נראה דיש לשום החוב כפי שויו לפי נכסי העירון ואלמותו (פתחי תשובה על שו"ע חו"מ, בבועה לח ג). — ובמשמו' אורח יהודי: יש שם (בעיר) עוד כמה וכמה דרים שאינם בכלל הקהלה ונקראים חוצים אע"פ שנושאים בעול ופורעים מסים אבל אין חזקת עירוני' בהקהלה והם כולם מטאנים ולא ירצו לקבל גזירות איסור שחוטי חוץ (חתם סופר חו"מ קיז).—ועי' עירוני.—וכן עִירָנִים: אח"כ הלכה זקנתנו לאה ואמנו ואבינו וציוו לכתוב בפינקס העירנים שהם מכרו לנו בית הנ"ל והעירנים קבלו הודאתה ולקחו שכרם כנהוג (רמ"א, שו"ת קט, לח:). יום א' כ"ד מנחם ת"ל שלחו היקרים והברורים ראשי ומנהיגי ק"ק מאהילא"ו יצ"ו

[1]) [כך בדפוס.]

בפקודת עירני המקום את השמש של הקהל וכו' (ר' מאיר כ"ץ, שו"ת, כט:. בקפי גבורת אנשים). ועשו עם הערני' פשר ויתחברו הע ר נ י ם עם הצוררים (לוק העיתים, ו::).

*עִירוֹנִי, ש"ז, נק' עִירוֹנִית, בן עיר קטנה, קרתני[1]), כמו עִירָנִי, Kleinstädter; provincial; rustic: נראין דברי ר"מ בעירוני (ירוש' נדרי' ז ד). לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג והיה לפניו קופה מלאה כוסות ודיוטרוטין והפשיל במקל ושיברן עמד ותפשו (ר' יודן בשם ר' יוחנן בן זכאי ור' ברכיה בשם ר' עקיבא, מד"ר ברא' יט). לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אע"פ שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא י"ח (ר' לוי, שם ויקר' ד). בני ציון היקרים מה היתה יקרותן עירוני שנשא ירושלמית היה נותן לה משקלה זהב ובן ירושלמי שנשא עירונית היו נותנין לו משקלו זהב (שם איכ', בני ציון). ירמיה ע"י שהיה עירוני מענתות היה נכנס לירושלים ואומר לישראל דברים של נהוטים (פסיק' דר"כ יד, זוכר). למה הדבר דומה לשליח של מלך שהלך לגבות (את העיר) (בעיר) משגבה אותה מצאו עירוני אחד בדרך (לסטים) קיפחו ונטל את כליו ואת המוגכה שהיתה בידו וכו' (תנחומ' חמור כו). — ובסהמ"א: טבח ישראל החליף פרתו עם גוי עירוני על פרתו מה שיש לו בכפר אצל גוי א' (שער אפריס, סו"ס עע, כו::).

*עִירִיאֵל, שם מלאך: ויש ממונה אחד תחת ידו הנקרא עיריאל והוא יוצא ומרים קולו והכרוז יוצא ממנו עד שנשמע קולו בהיכל[2]) (ר"ן בר"י אלמכן, כה"גו, עולם הבריאה יח, קעה:).

∞עִירִיָּה, ש"נ, חֶבֶר עיר, הסתדרות תושבי העיר, Stadtverwaltung; municipalité(y), נתקבל בדבור ובספרות[3]).

*עִירִית, ש"נ, — מין חציר: העירית[4]) שלקטה למאכל בהמה צריך לבער (תוספת' שביע' ס ח).

*עִרְנוּת, עירונית, ש"נ, — מעמד וזכות של עירון, Bürgerrecht; droit de bourgeoisie; citizenship:

1) [עי' מאמרי ביכלר ובאכר, (REJ, XLI, 154, 215).]

2) [עי' זהר פקודי (רמח:).]

3) בהאור שנת תרע"א ותרע"ב ואולי עוד קודם התחלתי להשתמש במלה זו.

4) [בדפוי' הגרסה: העידית.]

ונער שהוא בר מצוה באותו שבת ואף שלא יהיה לו דין עירנות פה עולה לס"ת (הלבוש, או"ח סבת רפב ז, בהגהה). דמי שאין לו דין עירנות אינו דוחה שום חיוב (מגן אברהם, שם). שכל מי שקבל כאן מן ג"ין או מן גבאי פיקס מהיום והלאה הן שיש לו עירונית כאן הן שאין לו עירונית כאן וכו' (REJ. 1889, 130).

*עִירָנִי, ש"ז, מ"ר עִירָנִים, עירנין, עִירָנִיּוֹת, — כמו עירוני: כגון העירנין הללו (ר' יוחנן, ירוש' סגה' ה ג). מיתיבי ר' שמעון בן אלעזר אומר כהול אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לקשט בב' עינים תרגמא הילל בריה דרב שמואל בר נחמני בי תניא ההוא בעירניות[1]) (שבת פ.). למדינה שהיה לה פטרונין אחד בן מדינה ואחד עירני ובעם המלך בקש לרדותן ואמר המלך אם רודני אתם בפני בן המדינה עכשיו יאמרו אילו היה עירני כאן היה מתקיים עלינו ואילו היה בפני עירני עכשיו הן אומרין אילו בן המדינה שם עכשיו היה מתקיים עלינו (מד"ר ברא' כ, תילוד'). — ובסהמ"א: וגם סודני אינו מכוער לקרוא לבן כפר עירני וסודני (תפוי הגה' הרכבי תה).

*עִירָנִית, ש"נ, מ"ר עִירָנִיּוֹת, -- כמו אִירוֹנִית: נאין עושין אלפסין הרניות ביום טוב וכו' מאי הרניות אמר רבי יהודה עירבינות[2]) מאי עירניות אמר אביי צעי חקלייתא (ביצ' לב.).

*עִירָנִית, ש"נ, עֵרָה, חריפה, aufgeweckt; bien éveillée; wide awake: עלץ בנערה אהרונית אתרונית עירנית[3]) והנעירתו (ר' אבהו, עיכובי כג:).

עֵירֹם, — עי' עֵרֹם.

עַיִשׁ, ש"ז, שם לקבוץ כוכבים ברקיע, ein Sternbild; une(a) constellation[4]): התציא מזרות בעתו ועַיִשׁ על בניה תנחם (איוב לח לב). ועי' בּ-עַשׁ. — ובתלמוד: שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני

1) [בנות כפרים (רש"י).] — 2) [כך הגרסה בערוך ערך ערן וכ"י מינכ'; ובדפו' ערניות. ועי' ד"ס השדה.]

3) [פרשו בגמר', וז"ל: אמרי לה אשה נאמני לה מסכתא, ע"כ; ופרש רש"י: אשה עירנית בעלת חן והריפה כאדם ער וכו' מסכתא עירנית עמוקה ומחודדה ומעוררת לומדיה, ע"כ. ור"ח גרס: עירונית ומפרש אשה מבנות הכפרים, מסכתא משנה חיצונה, ע"כ. ופירוש רש"י יותר מתקבל על הדעת.]

4) [לדעת קדמונינו הוא Jos m sa ד, הדב הגדול.]

ככבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמה נטל שני ככבי מעיש וסתמה (ברכ׳ נט.).—ובסהמ״א: כשבא מבול לעולם גנבה כימה שני כוכבים מעיש והיא רצה אחריה כלומר תן לי בני והב״ה עתיד להחזירן לה ולנחמה שנאמ׳ ועיש על בניה תנחם (ר״ש בן ר׳ נסים מסכות, ומעין גנים לאיוב לה, 125).—ואמר המשורר: ונפשו חמדה עיש וכימה ואף כי זחלי עפר ורמשו (רסב״ג, בחר מהבלי). לפת מוסר ומי שכל עטופים ברעב ועיפים הם בצמא בניהם נשאו קינה ושמש בבואה ופחדו עיש וכימה (רמב״ע, חרדה לבבה חבל). אשר אמרו נתיב שכל פעמיו ורגליו דרכים מוסר ובוסים ומנער שעיפיו על שחקים ורעיוניו עלי עיש עמסים (הנ״ל, הריה נגר). גם בחרה עיש היות חותם ידך ובניה צמידיך (הנ״ל, דיואן, בודלי׳ לג). אמת תאות אנוש מים עמוקים והפצם מן ידי עיש תלויות והרוחות להפצם נושבות על פני ים לא עלי חפץ אניות (סס ל). עפרה אחות כימה ובת שמש אור זהרה תסתיר בבגדי שש על רצפת עיש ברגליה תרקע מקום בהט ואבני שש (יוסי בן יהודה, ניב שפתים, כ״י Jews' Coll., לונדון).—בני עַיִשׁ: יחשב לבכי בעלות שמש כי מעשהו מעשה נבון עת האדמה שאלה אורו יקח בני עיש לערבון (רסב״ג, יחסב, שער השיר 39).—בנות עַיִשׁ: והמרחק השמאל הוא קוטב השמאלי בצד אפרקדון ובנות עיש (אבוסהל דונש בן תמים, פי׳ ספר יצירה לג). הדוב ובתוכו בנות עיש (ראב״ח הנשיא, חשבון המהלכות יז, כ״י בריטי מוזי). סביב הקוטב הצפוני יש שבע ככבים מהלכים כדמות שור ונקרא אותן השבע ככבים בלשונינו בנות עיש ובלשונם אורש״א מאנו״ר[1]) (ר״ש בן אברהם אבגדור, אספירא הגדול ב). וכאשר יהיה היום והלילה בשני ימים בזה החדש יראה באויר מצד צפון נגד בנות עיש דמיון הברקים והאשים (כרבוני, או״ח בקדמת המגפות, כ״י ביהמ״ד סכטר). °ונ״ר עֲיָשִׁים, או עֲיָשִׁים: ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים מזוו קודרים כוכבי נוגה ועישים ומאורו חופרים מאורים ובושים (גנזי שכטר ג, דודסון 302).

ע״ב, — כ״ח: עד כאן, על כך.

עכב[2]), ממנו *עָכַב, *עַכָּבָה, *עִכּוּב, °עִכּוּבִי.

עָכַב, קל לא נמצא.

1) [כך בדפוס.]

2) [כמו עקב.]

—פִּעֵ׳, *עִכֵּב,—א) עצר בעד דבר או פלוני, החזיק בו שלא ילך הלאה, שלא יעשה מעשה, מנע בעדו, zurückhalten, verhindern ; rétenir, empêcher ; to detain, prevent ; עִכֵּב את המחרישה: היו שרשיו (של האילן) יוצאין לתוך של חברו מעמיק שלשה טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה (ב״ק ב יג). עד מתי חייב לטפל בנטיעות עד כדי שיחולו רבן שמעון בן גמלי׳ אומר בתאינים עד שיעכבו המחרישה (תוספת׳ ב״מ ט יח). — עִכֵּב אותו שלא יוכל לעבֹר, שלא יוכל לבוא: מעשה שעברו יותר מארבעים זוג (עדים לקדוה״ח) ועיכבן רבי עקיבא בלוד שלח לו רבן גמליאל אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (ר״ה א ו). שיאכל אצלו וחלה הוא או שחלה בנו או שעכבו נהר הרי אלו נדרי אונסין (נדרי׳ ג ג). ויהי לשבעת הימים אילו שבעת ימי אבלו של מתושלה הצדיק שעיכבו את הפורענות מלבוא לעולם (תוספת׳ סוט׳ י ג). היה עומד לפנים מן המודיעים ואין יכול ליכנס מפני גמלים וקרונות המעכבות אותו יכול לא יהא חייב ת״ל ובדרך לא היה (פסחי׳ צג.). שהספדן של צדיקים מעכבין את הפורעניות לבא (רב, סנה׳ קיג:).—וְעִכֵּב את פלוני שלא יעשה מעשה: אין מעכבין את התינוקות מלתקוע אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו (ר״ה ד ח). אפי׳ הקפת נזירות על ראשה מעכבה היא מלוכל בזבחים (ירוש׳, סוט׳ ג א). — ובסהמ״א: אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה (רס״י, ברא״ר לג ז). כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום (הנ״ל, דברי׳ א כג).—*וכן עִכֵּב על פלוני: בכל השותפין מעכבין זה על זה[1]) בחצר חוץ מן הככיסה מפני כבוד בנו׳ ישראל (ר׳ בניה, ירוש׳ נדרי׳ ה א). ואם בא להלוק בתוך זמנו חבירו מעכב עליו (ב״ב קט.). מכאן ואילך חמר מעכב עליו (סס עט:). צנור המקלה מים לחצר חבירו ובא בעל הגג לסותמו בעל החצר מעכב עליו (ר׳ יהודה אמר שמואל, ב״ב נט.). הייך שאני מעלה עליך שאם אמרתי לך שתשחוט את נפשך שלא היית מעכב על שמי שכך כתיב ולא השכת את בנך (רסב״י, מד״ר בנגדי׳ יז). פתח יצחק ואמר רבונו של עולם כשאמר

1) [כבבלי (ב״ב כ״ז:), הגרסה: זה את זה.]

לי אבא אלהים יראה לו השה לעולה בני לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח (שם איכ' פתיח').—וְעִכֵּב על ידי פלוני: אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לעכב על ידה שכך כבודו של בעלה (תוספת' כתוב' יא ג). הנותן מעות להבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ורצה אחד מהם ליושנן חבירו מעכב על ידו (שם ב"מ ד יח). השם בהמה מחבירו אין מיטפל בה פחות משנים עשר חודש עשה בה כל ימות החמה ומבקש למוכרה בימות הגשמים יכול לעכב על ידו עד שיעשה בה כל ימות הגשמים (שם ה ט). חמש חצירות הפתוחות למבוי כולן משמשות עם החיצונה וכו' רצו בני פנימית לפתוח להם פתח במקום אחר יכולין לעכב על ידו (שם יא יט). יש לו חנות ברשות הרבים ומבקש לפותחה לחצר השותפין יכולין לעכב על ידיו מפני שמרבה עליהן את הדרך (שם ב"ב א ד). לא תעשה משפט א"ר יהודה ברבי סימון כשבקשתה לדון את עולמך מסרת אותו ביד שנים רומוס ורומילוס שאם בקש אחד מהם לעשות דבר חבירו מעכב על ידו ואת בשביל שאין מי שיעכב על ידיך לא תעשה משפט (מד"ר בראש' מט).— עִכֵּב בפלוני: ומילת זכריו ועבדיו מעכבת בו מלאכול בפסח ואין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בתרומה (יבמ' ע:). ג' דברים מעכבין בה (בסוטה) עד שלא קרב הקומץ ועד שלא נמחקה מגילה ועד שלא תקבל עליה שבועה (סוט' יט:). — ועִכֵּב בידו: הלכו ישראל אל משה אמרו לו בקש עלינו מלפני המקום יכול שיעכב משה בידו ת"ל ויצעק משה אל ה' יכול שיעכב בידו המקום ת"ל וכו' (ספרי במד' פו).—עִכֵּב איזה מעשה: מחט שהעלתה חלודה אם מעכבת את התפירה טהורה ואם לאו טמאה (כלים יג ה). ניקב (את השופר) וסתמו אפילו במינו אם מעכב את התקיעה פסול (תוספת' ר"ה ג ד). שפה מזוית לזוית א"ר אמי ובשפה המעכבת[1] (מו"ק יח.). —ובסהמ"א: והשפתים לעכב המשתה כדי שיהא הנצוק ממנו בשעור ובכונה (ר' א"ח, חו"ה, הבחינה ה). —ובהשאלה עִכֵּב דבר את דבר, עִכֵּב הדבר החסר את הדבר שלא יהיה כראוי, כפי הדין: ולאלמנה זה מעשר עני הלקט והשכחה והפיאה ואף על פי שאין מעכבין את הוידוי (הלכ' ה י). התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת (מנח' ד א). יש בטחיה שהטחיה מטמאה בקרחת ובגבחת הפוכה ושלא הפוכה ומעכבת את ההופך כלו לבן (נגע' ד ג). ברכת כהן גדול מעכבת זו את זו (תוספת' מנח' ו יב). ברכות ותקיעות מעכבות זו את זו (שם). תרומה אינה מעכבת את הביכורין (ירוש' תרומ' ג ז). אילו ציצין המעכבין את המילה (ירוש' שבת יט א). כהנים ולוים וישראל ושיר מעכבין את הקרבן (ר' שמעון בן לעזר, שם פסח' ד, גנז' 110). יצאו הקטר אמורים שאינן מעכבות את הכפרה (שם ה ד).—ואת פלוני: מגיד שמילת עבדו מעכבתו (מכילת' בא טו).—ובלי הפעול: אמר רבי אליעזר ככה יעשה כל דבר שהוא מעשה מעכב אמר לו רבי עקיבא משם ראיה ככה יעשה לאיש כל דבר שהוא מעשה באיש (יבמ' יב ג). ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת (זבח' ה א). חליצה מעכבת ואין רקיקה מעכבת (ר' שמעי משום ר' עקיבא, תוספת' יבמ' יב טו). אם היה שם אחד מעכב הופך את החוית אצלו (ר' יוסי, שם ב"מ יא כג). פקע מקרנה ומטלפה ומפרסה אין צריך להחזיר שאין זבה שאין מעכבת בחייה אין מעכבת בשרפתה (שם פרה ג יב). היה קורא בתורה וכו' א"ר בא זאת אומרת שאין הברכות מעכבות (ירוש' ברכ' ג א). חברייא אמרי שאינו מתודה ברביעית אלא בחמישית א"ר הילא שאינו מעכב ודאי ברביעית אלא בחמישית (שם מ"ש ה ה). אית תניי תני כל המצות שבתורה מעכבות אית תניי תני כל המצות שבפרשה מעכבות (שם ז). לולב מעכב מצרים אינה מעכבת הרי מצאנו דבר מעכב למד מדבר שאינו מעכב ודבר שאינו מעכב למד מדבר מעכב (שם יומ' א א). הסולם והקפיש אין מעכבין (שם מו"ק ג ה). אף הטבילה מעכבת (ר' יהושע, שם קידוש' ג יד). ורבי אלכסנדרי בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות (ברכ' יז.). הרגיל בשמן שמן מעכבו (לענין ברכה) (רב, שם מג.). על אביו ועל אמו קורע את כולן ואפיקורסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד האשה (מו"ק כב:). וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת (סנה'

1) [מסוף הפה לסוף האחר מותר לגלח שהרי מעכבת אֲכילה ושתיה ומאום (רש"י).]

נז:). אמרו לו (אנשי דור המבול לנח) ומי מעכב אמר לה פרידה אחת יש לי להוציא מכם (ר׳ יוסי דמן קיסרי, שם קה.). אין לי אלא מתן שבע שמעכבות בכל מקום מתן ד׳ מניין ת״ל וכו׳ (זבח׳ לט.). אשכחן שעיר ונשיא בין למצוה בין לעכב (שחיטה בצפון) שאר חטאות נמי אשכחן למצוה לעכב (שם מח:). אמרה לו (רחל ליעקב) אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי בלהה בא אליה (מד״ר ברא׳ עא). — ובמשמ׳ ההזיק בו, עצר אותו ועשה שיאחר: אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון מיטיך בא אדם אצלך לדין או לשאלך ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונוטל סנדלך או עוטף טליתך (מכיל׳ משפט׳ יח). כיצד לאלמנה הוא תובעה והיא מעכבתו היא תובעתו והוא מעכבה נותנין לו לפרנס את עצמו (כתוב׳ ז).— ובסהמ״א: בבקשה ממך אל תעכביני שמא ירגזו עלי (גנזי שכטר א, גינצבורג 239). לאחר שסחרתים עמך עיכבתן אצלך יותר מג׳ הדשים (שם ב, 272). כדרך שמוזהר בעה״ב שלא יגזול שכר עני ולא יעכבנו כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעה״ב (רמב״ם, שכירות יג ז). דוקא שאכל כבר הפירות כדי התביעה שטוען עליו אז הוא נאמן לעכבם בחובו (טוחו״מ, הזקת קרקעות קנ ו). — עִכֵּב אשה אצלו: האונס אם רצה אביה ולא רצה הוא כופין אותו אבל אם עכבה בין היא בין אביה אין כופין אותה (רי״ף, כו״ת לו).—ואמר הפיטן: זדון לבבם השיאכם המלכה לכבוש ומנה להעביר ולעכבה עד בוש (אז כאהבת, יוצ׳ שבה״ג).—ואת הדין: בית דין הגדול קרוב ממקומם אם הוצרך הדבר לשאל מעכבין את הדין וכותבין ושולחין (גנזי שכטר ב, גינצבורג 64).—ב) *פ״ע, כמו התפ׳, מנע את עצמו מלעשות דבר, הסס, אֵחַר, zögern, säumen; hésiter, s’arrêter; to hesitate, delay: באותה שעה אמר יצחק הלואי היה נגלה עלי הקב״ה ואומר לי שאחתך אחד מאיברי ולא אעכב מיד והאלהים נסה את אברהם (מד״ר ברא׳ נה). מעלה אני עליך באילו אמרתי לך הקרב עצמך לי ולא עיכבת (שם נו). מגיד הכתוב שמיד היו ישראל זריזים לקיים דברי המקום ברגלים ולא עכבו לעשות (שם במד׳ ג). ויעש משה כאשר צוה ה׳ ללמדך שאע״פ שאמר לו גזרה רעה על אהרן לא עיכב (שם יט). אם יבא יצליח אם יעכב שעה אחת אין בו תוחלת (שם כ). אבל יהושע כיון שבא להלחם עם ל״א מלכים אמר אם אני הורגם מיד מיד אני מת כשם שעשה משה רבינו מה עשה התחיל מעכב במלחמתם (שם כב). תדע לך בשעה שבקש הקב״ה לשלוח אותו בשליחותו התחיל מעכב א״ל הקב״ה אי אתה זכור מה שעשיתי לאסכילי פרעה (שם דבר׳ ב).—ומקו׳ לְעַכֵּיבָה[1]), לעכב: עצתי להגיד לך מה עשו פורקי עלך הרוצים אמרך לעכיבה (קטע גני׳, JQR. Oct. 1911).

— פֻּעַל, *עֻכַּב, בינ׳ מְעֻכָּב, מעוכב, מְעֻכֶּבֶת, מעוכבת, מְעֻכָּבִים, מעוכבים, מְעֻכָּבוֹת, מעוכבות,—שעכבו אותו: הלך משה ועמד על נילוס נהר ואמ׳ יוסף יוסף הגיע השעה שהקב״ה גואל את ישר׳ ממצר׳ שבינה מעוכבת[2]) לך ישר׳ מעוכבין[2]) לך ענני כבוד מעוכבות[2]) לך (תוספת׳ סוט׳ יד ז). תן כבוד לייי אלהי ישראל ואל תעכב את (גאולתך) גאולתנו כי בגללך אנו מעוכבים אם לאו נקיים אנו משבועתך (מכיל׳ בשלח ב, פתיח׳). ומכיון שהוא מעוכב מלשטוח עמה במי שהוא מעכבה מלאכול בזבחים (ירוש׳ סוט׳ ב א). גר מעוכב לאכול בקדשים עד שיביא קינו (כרית׳ ח:). —ובסהמ״א: ובשביל תקנה זו הוא מעוכב מליכנוס באחד בשבת (רש״י, כתוב׳ ב.). לפי שאינו מעוכב ביום מלילך לשדות לבית הכסא בכל עת שירצה (שם י:). ועדיין יהא הובו מעוכב בידו עד השלמת עשר משיהא פורע לו בחובו (שם קי.). המפקיר עבדו יצא לחירות וצריך גט שחרור ומעוכב גט שחרור אוכל בתרומה (תוספ׳ גיט׳ מ.). ואע״פ שיש מצות שאין נוהגים עכשיו וכו׳ אין אחת מהן בטלה אלא שמעוכבת מחמת שאי אפשר לה בלתי המקום והדברים הצריכים להם (רסב״א, מאמר על ישמעאל, פרק כה). וקרובי הבהורה כששמעו הכרוז הלכו ועכבו הכרוז וכו׳ והמנהג לכל מי שמעכב הכרוז שהולך המעוכב לפני החצר או לפני השר ואם המעכב אינו מעכב בדין יפטרו למעוכב (ריב״ש, סו״ת קכז). כיון שהחמץ שלו והבית עדין מעוכב אצלו (הלבוש חו״מ תלג א). ועדיין היה החפץ מעוכב ביד השר הנזכר (מטה אהרן, סו״ת עי׳ קמה.). שם ארח להוראת הדרך הרחבה שיש בו רווחה לעוברים ושבים שאינם צריכין לעכב זה את זה מחמת צמצום הדרך וגם לא יעוכבו

---

[1]) [לפי הערת דווידסון אפשר לקרוא בכ״י גם לעכיבה.]

[2]) [בפסיקי דר״כ (ויהי בשלח) הגרסה: מעכבת, מעכבין.]

מן שום ערעור מבני אדם אחר שהוא רשות הרבים (רמ"פ, ידיעות שלמה א 3 ג, מג.).—ואמר המקונן: איכה מעכב זמן לדחך ועד אן תהי את נקשרת בחיל צירי אחודיך (ציון לפירת, קינ׳).

—התפ׳, *הִתְעַכֵּב, נתעכב, עִכֵּב את עצמו, התאחר: משמר שזמנו קבוע היה נוטל עשר חלות והמתעכב נוטל שתים (סוכ׳ ה ח). מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לפיכך נתעכבו לה ישראל שבעה ימים במדבר (סוט׳ א ט). וכן את מוצא בעומר של מן אם בא בזמנו מיד הוא כלה ואם לאו מתעכב הוא לשלשה ימים (תוספת׳ כ"ה א יב). הכתפים אסורין בנעילת הסנדל שמא יפסוק סנדלו של אחד מהן ונמצא מתעכב מן המצוה (ירוש׳ ברכ׳ ג א). מכיון שהוא שבת ואינו מזה עליו נמצא מתעכב מן המצות (שם פסח׳ ו ג). אמר משה ילך אדם אצל אשתו ונמצאו מתעכבין מלקבל את התורה (פדר"א מא). כיון ששמעו שנתעכבו במדבר מ׳ שנה היו סבורים שבמדבר תהא דירתם (ר"ש בר אבא בשם ר׳ יוחנן, מד"ר שמות כ). אמר אעלה ואראה מה טיבו שבני מתעכב עלה ומצאו שהכישו נחש ומת מושלך בין החביות (שם קהל׳ א). — ובסהמ"א: והעם לא נסע זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור (רב"י, במד׳ יב יה). כשלא היה לו פנאי להקטיר בלילה כל האיברים שנתעכבו מבערב וכו׳ ונעשה בהן נס ולא היו מסריחין כל זמן עכבתן (הוא, אבו׳ ה ה). והה׳ שבעל הכימיא"ה איננו מתעכב בשום מקום מיראתו שמא יתגלה סודו (ר"י א"ת, הו"ה, הבנחון, פתיחי). ופרוש ממיני הגנבה והאונאה והגזל ומהרע לזולתך והתעכב בתנועת ידך (בס הפרישות ה). ואילו היה מה שאתה מבקש ממני לא היינו מתעכבים בגלות הזה עם מה שיש לאלהים בנו סוד וחכמה (הוא, הכוזרי ד כג). רץ כצבי מתעכב כמו הדוב (סוד הסודות, מיוח׳ לאריסטו, גסתר IV, 47). הוא נראה במתעכב ומהלך במתינות (ר"י היסראלי, יסוד עולם, מו:).—ואמר המשורר: הנורי מאחרי תבל ואל תתעכבי (רבנ"ג, מה לך יחידה).—ואמר המקונן: געו על נהרות בבל כנתעכבו ובעוללו עוללו חוצה שבבו (איכה את אבר, קינ׳).

—הפע׳, *הֻעְכַּב, תְּעֻכַּב, תועכב,—כמו פע׳: מחצות יום מיעטו מינו סעודה מקרה פן יטנפו ותועכב עבודה (Elbog., Stud. 175).

עַכָּבָה, ש"נ,—דבר המעכב, מעצור, מניעה, Hind rnis Verzög ·ing; empêchement délai; hindrance, delay: כל עכבה שאינה היטנה הרי זה גט (רסב"ג, גיט׳ ז ו).—ובמשמ׳ התעכבות, שהיה: כל עכבה שהיא מן האיש כאלו היא אשתו (ר׳ אליעזר בן יעקב, יבמ׳ יג ג). אין ישיבה למעלה ולא אכילה ולא שתיה ולא שינה ולא פריה ורביה וכו׳ ולא עורף ולא עיפוי ולא עכבה (דא"ר ב).—ובסהמ"א: שמו ת"ק פרחים ערבות שאם יבא שלא יעשו לו שום עכבה (ריב"ש, שו"ת קכז).—ואמר המליץ: תמיד נראהו מיצר ודואג על עכבתו (עמנו׳, מחב׳ כג).—וע"ר עַכָּבוֹת: ויעמוד השמש יש במשמעה שתי עכבות אחת בחצי השמים והיינו בחצי היום ואחת סמוך לשקיעתו (רש"י, ע"ז כה.).—*עַכֶּבֶת יין, קצת יין שנתעכב מן הכלי ולא נשפך ממנו: נטל את המשפך ומדד לתוך צלוחיתו של גוי וחזר ומדד לתוך צלוחיתו של ישראל אם יש בו עכבת[1]) יין אסור (ע"ז ה ז). גוי ששילה לגינו אצל ישר׳ ומקצת עכבת יין לתוכו הרי זה ממלא לו את הלגין ונוטל ממנו דמי כולו ואינו חושש (תוספת׳ שם ז יז).—ובסהמ"א: גוי שהיה בידו קיתון של יין ומזג ושתה ונשאר בקיתון עכבת יין (רשב"א, שו"ת קז).

עַכְבּוֹר, ש"ז,—כמו עַכְבָּר: ובשאר בעלי היים כמו הכלב שוקק בעצמות החתול בעכבור השממית בזבוב וכן הרבה ביתר בעלי חיים (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג ג).—עַכְבּוֹר ראש, גנב, רמאי: מלך ממלכי אדמה גזר שלא יהא יומא דשוקא כי אם פעם או שתים בשנה וכו׳ ויצו את עבדיו שלא יבואו שמה כי אם הפרתמים ועבדי המלך הסרים אל משמעתו ואנשי אמת שונאי בצע ומהחמסנים והחוטפים ומעכבורי ראש כל ימצא (אורי ויסעי, שער התפלה ז, למברג, לג:).

עַכָּבִישׁ[2]), ש"ז,—בע"ה קטן, ממין הזבוב וביוצא בזה, יוצא מפיו כעין ריר שיהפך לחוט דק מאד

---

[1]) [בירוש׳ ובמדב"ם: עקבת, וכן גרס הערוך, אלא שהוא מביא גם הגרסה: עכבת, ובדפו׳ נאפולי: עקיבת. ועי׳ ד"ס (ע"ז עז. הערה טו).]

[2]) [קרוב לעכשוב. בארמ׳ עכוביתא; בערב׳ עַנְכַּב a), עַנְכַּבוּת a); עי׳ לקו"ק לפינסקר, ריב.]

a) عنكب عنكبوت

והוא אורג לו מוה כעין רשת לשבתו וצד בה זבובים וכדום', Spinne; araignée; spider: ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו (ישע' נט ה). אשר יקוט כסלו ובית עכביש מבטחו (איוב ח יד). — ובמדר': בתחלה דומה לחוט של עכביש ולבסוף נעשה כקלע הזו של ספינה (מד"ר בראשי' כב). — ובסהמ"א: פעם אחת היה דוד מלך ישראל ע"ה יושב בגנו וראה צירעה אוכלת עכביש ובא שוטה ובידו עץ והיה מגרשם (אלפא ביתא דבן סירא). עכביש יארוג כל השנה ולא ילבשנו (שם). ואם יבא שטן המחשבה להראות לו העול על הארנבת באשר היא מאכל לצבועים והזבוב לעכביש ישיב עליו השכל ויגער בו (ר"י א"ח, הכוזרי ג יא). הגבורה לאריה והסבל לשור והחכמה לעגור והאריגה לעכביש והבנין לדבורים ועשיית האוצרות לנמלים (ר"י זבארה, שעשועי ז, דודסון 76). ניעור כמו הדבורה בורח במו התייש דואג כמו העכביש עניו במו הנמלה (סוד הסודות, ניוס' לאריסטו, גסתר IV, 47). יביט אל הנמלה המבינה בקיץ לחמה ושכל אין לה ולעכביש האורגת לצוד ציד למאכלה (רמ"ע פלקירא, ראשי חכמ' 7). והעכביש תארוג מצודה לצוד ציד למאכליה (סוף, מאנקש כט). פלאים תחזה ודבר גבורה בעכביש אשר רשתה מזורה (שם). ומעליותא יש לעכביש שמושל בהם (ברמשים) וגם שטוה ברוקה פעם או פעמים ביום ואין רוק אלא כדי טויה אחת (ספ' הסידים תתתתכג). ועכביש ראה קלות פעליו ורצתו לזבוב פרש ודקרה (עמנו', מחב' ח). בעכביש ימיי נראה שענינו קרוב מהעקרב הימיי (קאנון ד ו ה כד). שיש להביא ראיה מן העכביש שמטבעה לארוג אריגות לשבת בם ולתפוש שם הזבובים והיתושים למאכלה (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה אכבעה). עכביש הבית (הויז שפיננע) היא אשר תתפש בחדרים או בחלונות (ברוך ליכדא, ראשי למוד' ו, 93). עכביש המים (וואסער שפיננע) וכל אחד מבינם יש לו שמונה עינים (שם).

עכבישי*, ת"ז, נק' עכבישית, עכבישיות, מ"ר עכבישיים, — של העכביש, דומה לקורי עכביש: ויתתרגו השני זוגות האלו שריגים עכבישיים קרובים מן ההרגש וכו' (קאנון א א ה ג). ואחריה (אחרי הקרום הביציות שבעין) העכבישיות והיא דומה באריגת העכביש בדקותה לפי שהיא דקה מאד (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוזי). כי הליחה הספירית היא מימיית ואוירית גם העכבישית אוירית כי לא יוכל חוש העין להשיג המראים אלא אחר שיחקקנו (צרי הרלב"ג, סעה"ס ט). יעלה עליו גוף דומה לאריגת העכביש וזאת היא המחיצה העכבישיית ויש שיהי' תכליתיי וכו' והילדים בעת לידתם יהיו עיניהם תכליתיות ואח"כ יעתקו אל המראה הטבעי אשר לזה הולד (רמב"ן דורא, מגן אבות, חלק יעקב ב, כז:). כלי הראות הוא מבואר שהם העינים וכל אח' מורכב משבעה מעילות ויש להם ג' ליחות וכו' אחריה העכבישית דומה לאריגת העכביש שהיא דקה מאד (מנחם בר זרח, צידה לדרך א יד).

עכבית*, ס"נ, מ"ר עכביות, — מין דרדר שאפשר לאכול אותו[1]: החותך מן האדם מן הבהמה ומן החיה וכו' ר' שמעון אומר חוץ מן העכביות וכו' הרי אלו צריכין מחשבה והכשר (עקצ' ג ב). אין מספרין את הירק במספרת אבל מספרין את הקונדס ואת העכביות (תוספת' יו"ט ג יט). אבל מתקנין את הקונדס ואת העכביות ומסיקין ואופין בפורני (ביצ' לד.). וקוץ ודרדר תצמיח לך קוץ זה קנדים דרדר אלו עכביות ויש מחליפין קוץ אלו עכביות דרדר זה קנדים שהוא עשוי דרים דרים (מד"ר בראשי' כ). — ובסהמ"א: פירוש אטדין הן עכבות ומיני חדס הן (ערוך ערך אטד). קוץ ודרדר קוגדס ועכביות והן נאכלים על ידי תיקון (רש"י, בראשי' ג יח). וקוץ ודרדר הוא ממיני הקוצים ובבראשי' דר' אושעיא ודרדר אלו עכביות והוא בלשון ערבי ברשף (ר"י א"ח, הפרסי' לריב"ג, דת).

עכבר[2], ש"ז, גנ"ר סמי' עכברי, כנ' עכבריהם, — א) שרץ הלך על ארבע, דר בחורי האדמה ויוצא בפרט בלילה לבקש לו מזון, והחתול הוא אויבו ורדפו, Maus; souris; mouse: וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעכבר והצב למינהו (ויקר' יא כט). וצלמי עכבריכם המשחיתים את הארץ (ש"א ו ה). אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר (ישע' סו יז). — וצלם של עכבר עשוי זהב: וחמשה עכברי זהב (ש"א ו ד). — ובתו"מ: צדין את האישות ואת העכברים

---

1) [עי' לו (שמות הצמחים, עמ' 292).]

2) [כך בארמ' עכברא, ובסור' עקברא, אכברא, בערבי' עכבר[a]).]

(a عكبر

משדה האילן ומשדה הלבן שלא כדרכו במועד ובשביעית (מ"ק א ד). עכבר שחציו בשר וחציו אדמה הנוגע בבשר טמא באדמה טהור (חול' ט ו). מפני מה הכל נשאלין על העכבר מפני שעיסקו רע (תוספת' הורי' ב יב). דתנינן גמל פורה באויר ניתני עכבר פורח באויר (ירוש' נדרי' ג ב). שאלו תלמידיו את ר"א מפני מה הכלב מכיר את קונו והחתול אינו מכיר את קונו אמר להם ומה האוכל ממה שעכבר אוכל משכח האוכל עכבר עצמו עאכ"ו שאלו תלמידיו את ר"א מפני מה הכל מושלים בעכברים מפני שסורן רע (הורי' יג.). ושוב מעשה בר"פ בן יאיר שהלך לעיר אחת והיו העכברים אוכלים בתחומה של אותה העיר (מד"ר דבר' ג).—ובפהמ"א: והללו סימנין של חלדה שרצא והרצא ושוקיה דקין והוא מין עכברים (גאוניקה ב, גינצבורג 249). פעם אחת ישב עכבר עם נקבתו אצל חתול וכו' (אלפא ביתא דבן סירא). אך באמרך עצם העפר נשתנה וקבל צורה חיונית עד שנעש' ממנו העכבר הודעת המקרה המשיג לעצם ההוא בהשתנותו מצורה לצורה (ר"י א"ת, רוח חן י). והיו באים עכברים ושומטים את המעי ההוא ושעל החולי צוו לעשות עפולי זהב ועל העכברים שהיו מכים אותם שם צוו לעשות עכברי זהב (ר"י אברבאנל, ש"א ו, ד"ה ויקראו פלשתים לכהנים). — ואלו היה רואה בו דבר מכוער היה מתבייש ונמאס בעיניו והיה מטמין את עצמו באמתחת עכבר מגודל הבושה (נעם אלימלך, הנהגי' האדם עו). — ואמר המשורר: כמו עכבר אשר נכנס בתוך חור ועזב חוץ בפי חתול זנבו (ר"י חריזי, תחכמוני כ). שנאו הדלים אשר מכל טוב חסרים כשנאת הישמעלים את החזירים ובנות החן את בני הנזירים והחתולים את העכברים (עמנו, מחב' כח).—*עַכְבַּר של ים: מתוך שנאמר עכבר יכול אף עכבר של ים יטמא (ספרא שמיני פרש' ה). —*עַכְבַּר מדברי: ואם יתלה עליו (על הנכפה) ראש עכבר מדברי יתרפא מן הנפילה (כרבוני, או"ח ג יא, כ"י ביהמ"ד שכטר).—עַכְבַּר פרעה: ואב"ן אד"ם הוא עכברא פרעה אם ילקת אותו ב"ה ויחפף אותו בעקיצתו יבריא מיד (פרקי משה כא).—עַכְבַּר מצרי: זאת החיה המסוכנת (צפרדע של משה) גדילה והולכת כל זמן שמזקנת ומארכת ימים מאד אלא שברא לה הקב"ה העכבר המצרי הגדול בברכי נהר נילוס לאויב ולשטן לה בכל דרכיה (מודע לבינה, אג' ג, י).

—עַכְבַּר גדול: מה שנסתפק מעלתו אי עכבר גדול שקירין (ראטץ) יש לו דרוסה (חתם סופר יו"ד כח).—
—עַכְבַּר הרים: רוב עושרו (של חצי האי קמצ'טקה) חיתו יער לרוב שועלים מכל מיני צבעים צאבעל עכבר הרים וכו' (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, רוסיא באזיא, ו).
עַכְבַּר דולג: (בארץ ערב ישנם) קופים לרוב אשר ישחיתו את אילני קאווע עכברים הדולגים (יערבויאס) עכברי פאראניים הערביים יאכלו גם את בשרם (שם כא:).—עַכְבַּר האגוז: עכבר האגוז דומה לשאר עכברים אך הוא אוהב לאכול אגוזים משאר פירות (ברוך לינדא, ראשי למודי א ו, יג.).—עַכְבַּר הכים: עכבר הכים ארץ מולדתו הוא אמריקא גדול כחתול הבית (שם). בין הרבה חיתו יער אשר שמה (בהודו) ימצא גם חיתו כים והוא ממין עכבר הכים (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, הודו, כח:).—עַכְבַּר השדה: עכבר השדה דומה לעכבר הבית ומשכנו תמיד בשדה (ברוך לינדא, ראשי למודי א ו, יא:). עַכְבַּר המעי: העכבר המעי גדול כחתול (שם, יב.).—אזן העַכְבָּר, מין עשב: ואלו ג' עשבים שהזכירו נכנסין ברפואות הרבה ושמותם ברפואות מטה הרועה ואזן העכבר וחי לעולם (שו"ת בדבר למוד החכמות, ד"ה קד). — ב) שריר שבגוף, Muskel; muscle: ועוד יש שמונה מוסקולי והם כמן חתוכי בשר בצורת עכבר בלשון לאטינו נקרא מוס (ר"י להלון, חולי"ה ט ד). העכברים (מוסקעלן) הוא שם הכולל לחתיכת בשר מעשה רשת מפתילים וורידים דקים מתעקמים מלובשים בעור דק תוארו כצורת העכבר ויוכל להכווץ ולהתפשט כמו העכבר (ברוך לינדא, ראש' למודי א ט, נא:). שם מושקולי הוא שם כולל חתיכה בשר תואר כצורת העכבר ויוכל להכווץ ולהתפשט והוא מורכב מעורקים וגידין וחללים (ברוך משקלאוו, עמודי השמים, תפארת אדם, י:). והעכברים הם מספר גדול אשר הגוף מכוסה עמהם מאוד מאוד באין מקום פנוי (שם). עכברי העיניים הם י"ב המניעים את העין למעלה נק' עכברי הגאווה מפני שהגיא יש לו גבהות העינים (שם יא.). והמניעים את העין למטה נק' עכברי הענווה מפני שהעניו שח עיניים (שם). וכמו כן שני זוגות המניעי' את העין למטה באלכסון ונקרא עכברי האהבה מפני שהאוהבים מביטים א' על חבירו והופכי' את פניהם לכל צד נגד האוהב (שם). עכברי התנוכים של הגרון הם י"ד במספר ז' בכל צד (שם יא:). והנה

בתוך שני העוקצים העומדי׳ לצד פני הגוף קבועים ומחוברים הקצה הא׳ של עכברי הרקות הנק׳ בל״ל מושקאלי טעמפאראליש (שם יז.).—זנב הָעַכְבָּר, דֹּפֶק, Puls; pouls; pulse: ותשים הדפק אשר נקרא זנב העכבר החוזר פעם שנית (פרקי משה ד). יש מין (דפק) ונקרא זנב לעכבר ונדע לכל איש משכיל ונבר (שלמה רובלברגויס, מרוזי לבן סינא, כ״י ברלין). לוח סוגי הדפקים וכו׳ זנב עכבר וכו׳ (טוביה כ״ץ, מעשה טוביה ב ד ב).

עכ״ד, — ר״ת: עד כאן דבריו.

*__עָכָה__, קל לא נמצא.

—הפע׳, *הֶעֱכָה, בינ׳ מַעֲכֶה, — אולי כמו מעך: הולך וחזק מאד מנהג ההדיוט כל זמן שהוא הולך [קולו] מחליש ומעכה[1]) אבל באן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר (מכי׳ יתרו, מסכ׳ דבחדש ד).

*__עִכּוּב__, עיכוב, שה״פ מן עִכֵּב,—כמו עֲכָבָה: תמן צלי אש כי אם צלי אש שנה עליו הכתו׳ לעיכוב (ירוש׳ פסחי׳ ז ב). מאי כדון למצוה או לעיכוב (שם מגיל׳ ב ם). אם היתה עיכובה מחמתו ניזונת משלו (ריב״ל, שם כתוב׳ ה ב). המתפים עולה לבד״ה אין בה אלא עיכוב גוברין בלבד (עולא, תמור׳ לב.). — ובשהמ״א: הקיצה אחי משינת פתיותך וכו׳ וכמה ועד מתי העכוב הזה וכבר בלית ימיך ברצון תאותך (ר״י לו״ת, חו״ה, התשובה י). אבל לא תמנע הטענה הזאת שיקח האדם העצה הטובה ותזמן כלי מלחמה לאויבך והמזון לרעבונך וכו׳ שתבחור בזריזות ובהשתדלה או בעצלה ובעכוב (הוא, הכוזרי ה כ). אמרו שאדם אחד עמד בשער המלך וכו׳ כתב באגרת ארבעה טורים האחד הצורך והתוחלת הביאוני אליך השני עם החסרון אין סבל על העכוב וכו׳ (הוא, מבחי׳ הפניני׳ לרשב״ג 16). — ואמר הפיטן: צמצם שכנו מרכבי יום חנוך ברכובי צפיתי פה עכובי על משכבי (אור, יוצ׳ א פסח). בעשר מכות פתרוסים הפרכת וארבא למו הארכת לשלח בלי עכוב עם אשר ברות (בעשר, יוצ׳ ב פסח). צדיק נאלמתי בעכובי תפלתי סתם ועכבי צערוני לילות לעכבי על משכבי (אנעים מזופי שירים, יוצ׳ א פסח, מחז׳ איטל׳ א, קד.).

[1]) [בתנחומ׳ (יתרו יג) הגרסה: קולו עמה וכהה. וברש״י (שמות יט יט): מחליש וכוהה. ועי׳ הערת מא״ש שם.]

*__עִכּוּבִי__, ת״ז, נק׳ עִכּוּבִית,—של עִכּוּב, המעכב, תנועה עִכּוּבִית: אבל מציאות גלגל תשיעי יש בו ספק כי בטלמיוס חשב שיש שם תנועה עכובית לגלגל המזלות מלבד התנועה היומית (רש״ט פלקירא, מורה המורה א עב).

*__עָכוּז__[1]), עָכָז, ס״ז,—מקום העגבות של בהמה: אין לו ביצים או אין לו אלא ביצה אחת וכו׳ ר״ע אומר מושיבו על עכוזו[2]) וממעך אם יש ביצה סופה לצאת (בכור׳ ו ו). מעשה בפרה של בית מנחם שהושיבוה על עכוזו ומיעכוהו בביצים ולא יצאת אחת ונשחטה וכו׳ (ר׳ יוסי, תוספת׳ שם, ד ח).

*__עִכּוּל__, עיכול, מ״ר עִכּוּלִים, סמ׳ עִכּוּלֵי, עיכולי, — שה״פ מן עִכֵּל, כמו אִכּוּל,—א) גמר אכילת המזון בקֵבה והפיכתו לחמרי הזנה של הגוף, Verdauung; digestion: כמה שיעור עיכול א״ר יוחנן כל זמן שאינו רעב (ברכ׳ נג:). ומה למעלה (בפה) שאינו עושה עיכול מציל למטה (בבני מעיים) שעושה עיכול אינו דין שמציל (חול׳ עא:). בעא ר״א מר׳ אסי אכל חצי זית והקיאו וחזר ואכלו מהו מאי קא מיבעיה ליה אי הוי עיכול אי לאו הוי עיכול ותיבעי ליה כזית (שם קג:).—ובשהמ״א: ויצטרך הטבע להוציאו (את רוח העשני) מקנה הריאה להכניס רוח קר מחוץ לנשב בו על כל הבשול כדי שלא יכבה חחום הטבעי אשר בלב או תחלש אש הבשול אשר בכבד ויבטל העכול וימות החי (אבוסהל דונש בן תמים, פי׳ ספר יצירה כא). ובעל נפש חסידה תהינה חלומותיו צודקות על הרוב ולזה יהיו החלומות הנראים לבקרים אחר השלמת הטבע מן העכול צודקות על הרוב (שם לא). ושלשת העיכולים הללו משמשין אותם ארבע כחות (ר״י אבן עקנין, ספר מוס׳ ב יג). אמנם בעכול כי העכול ישלם בפירוק חלקי מה שהוא עב וגם (קאנון א א ו ג). וכן ענין המזון במדרגתו השלישית והוא אשר יאמרו העכול השלישי בשנוי והתהפכות (יעקב בן יוסף זבארה, פרקי אבוקרט, כ״י ביהמ״ד

[1]) [לא נתברר מקורו. יסטר׳ מחברו עם כוז, וזה רחוק. ואולי הוא מן הסורי כֻּוזָא, בושה. וביונ׳ κυσός, κυσθός, ערוה של אשה. ועי׳ גם אָכוּז.]

[2]) [בערוב׳ (נג:) שאלו: עכוזו תנן או אכוזו תנן, ובערוך ערך הרגז, הגרסה: הרגוזו, ופרוש הרמב״ם הרגיזו, וז״ל: והרגיזו הוא סוף חליות השדרה ויש מי שקורא עכוזו, ע״כ. ויש גם גרסה: עבוזו, אכוזו.]

סכטר, 12.). כאשר נלעס המזון בין השינים נקרא עיכול ראשון (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית הדש ג ג). וכן מי שמזונו מצוי כדגים ועופות שם עיכולו מהיר מאד (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, כס:).—ב) כְּלָיָה וגמר, בפרט על ידי אש: בעינן נמי עיכול בשר (סנה' מז:). — ובסהמ"א: ואפילו לא נתעכלו כדשן הם חשובים שחצות לילה עושה עיכול והנהנה בהם לא מעל (המאירי, יומ' ח, כ.).—ואמר הפיטן: קשוב מקראות וחנון סדרים כעין איברים ועכול פדרים (תפלה תקה, סליחי ער"ה).—ג) *מ"ר, מה שפקע ונִתז מן האש שעל גבי המזבח: עיכולי עולה אתה מחזיר ואי אתה מחזיר עיכולי קטורת (יומ' מה:). עיכולי עולה אתה מחזיר ואי אתה מחזיר עיכולי גידין ועצמות (זבחי פו.).

***עָבוּל**, ת"ז[1]), עב וגס (?): ואם המאכלת קצרה והצואר עבול[2]) הרבה ושחט אותה פעמים וכו' ואם תיש גדול הוא ועורו עבול[2]) עד למאד ועליו שער גדול (אלדד הדני, הלכי טרפות ב ג, הוצ' אפשטין).

עכו"ם,—ר"ת: עובדי כוכבים ומזלות: ג' אין מתקנאין בהן ואלו הן עכו"ם קטן ונחש (פסחי קיג.). וכבר ארז"ל שעכו"ם בזמן הזה לאו עובדי כוכבים הם (חות יאיר, סו"ת א, השגה יא ויג).

***עָכוּר**, ת"ז, נק' עֲכוּרָה, מ"ר עֲכוּרִים, עכורין,— משקה שאינו צלול, דלוח, turbid; trouble; trübe: לוג יין צלול שנפלו לתוך מאה לוגין עכורין אין מוציאין שמרים שבהם (תוספתי תרומ' ו י) אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרוֹת ולא לתוך מים עכורין (שם חול' ב יט). משערין אותן עכורין ואין משערין אותן צלולין (שם נדה ג יא). ואם לאו יתכסה במים ויקרא מתניתא בעכורין אבל בצלולין אסור (ירוש' ברכ' ג ה). וכן לוג יין צלול שנפל למאה לוג יין עכור אין את מוציא שמרים שבו (שם תרומ' ה ט). נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש אבל עכורין לא (זעירי, שבת קלט:). ואין בודקין אותן צלולין אלא עכורין צללו חוזר ועוכרן (נדה כ.). עכורה היתה ההבית וצללנו אותה (ר' יהודה בר סימון, מד"ר, ברא' פ). - ובסהמ"א: ומקבל

---

1) [עי' הערה הבאה.]

2) [המו"ל א. אפשטין מעיר בהערה, וז"ל: הרמש"ש קורא עפול ופירש גס וגבוה וכו' אפשר שצ"ל עבול ועבל בערבית הוראתו עב וגס.]

בשאר שמנים שמן עכור העולה למעלה על פני השמן (רמב"ס, מכירי יח ט). ראובן שמכר לשמעון נאד שמן ולא פתחו אלא סמך על המוכר שא"ל שהוא טוב וכשפתחו מצאו עכור ישבע המוכר שנתן לו שמן טוב כמו שהתנה עמו (שו"ע חו"מ אונאה רלב יז). וישקע העכור בעכור (ר"י הריזי, מוסרי הפילוסו' א ו).—*וכהשאלה לדברי מינות: שתה מים מבורך שתה ממים של בוראך ואל תשתה עכורים ותמשך עם דברי מינים (ר' שמעון בן מנסיא, ספרי דברי מח). —תפלה עֲכוּרָה, לא זכה, לא טהורה: וכי יש תפלה עכורה אלא כל מי שידיו מלוכלכות בגזל הוא קורא להקב"ה ואינו עונה אותו וכו' מנין שכל מי שהגזל בידו שתפלתו עכורה שנא' וכו' (מד"ר שמות כב).— ומי שהוא בצרה, ברעה: ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ה' ביום הזה היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעולם הבא ויש לך חלק בו (שם במדי כג).— *אמונה עֲכוּרָה: כי אמונת הרשעים וכל מי שהוא מן הכת שלהם והנמשך אחר דעתם היא אמונה מבולבלת ועכורה והיא כמו האפילה שהולך בה יהיה נכשל (ר' זרחי מברצלונה, פי' משלי, הסחר ג, 169). —ואמר המשורר: ועיר ההללה ביפי נגבלה לאחריו משפלה וישביה עכורים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער השיר, 5). שניהם בעלי שכל ותורה ראו כמה פעולתם עכורה ומיריהם שחוק אל הכסילים ועל דרך אמת המה כפירה (עמנו', מחב' ח). זה עכורה תשוקתו וזו תתאו זהר את זה תתעב טומאה וזו תתכם טהר (שלום הכהן, כיר דוד 10).—חֹמר עָכוּר, תאר לגוף: כי הם (בעלי החיים) לפי שחומרם עכור ועפרי הספיק לו מלבושו הנוצר עמו (ר"י בר' אכטולי, מלמד התלמידים, ק:). שאם היה ענין הנפש דבר אלהי נצחי ומצד עצמה היא שלמה בתכלית מה היתה הסבה בבאה בחמר העכור הזה (ר"י מפיסקא, מכתי קנאת 84).

***עֲכוּרִי**, ת"ז,—כמו עכור: לנשמה הקדושה הטהורה בגוף האדם העפרי והעכורי שהוא קשה לשכל (ר"י קארו, תולדי יצחק, עט:).

עכ"ז, — ר"ת: עם כל זה.

***עָכִין**, ש"ז, מ"ר עֲכִינִים, עכינין[1]),—כמו עַכְנָה: עם חמת זוחלי עפר שיהו מוזחלין בעפר דבר אחר אלו עכינין[2]) שאין שלטונן אלא בעפר (ילקי דברי תתקמה).

---

1) [ואפשר שהוא מ"ר מן עכינא.]

2) [בספרי (דבר' שכא) הגרסה: הכינים.]

*עָכִיר, ש"ז, מ"ר עֲכִירִים, עכירין — כלי שמשתמשים בו בבית הבד לכבש את הזיתים [1]: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל ואת הבתולות אבל לא מכר את העכירין [2] ואת הגלגל ואת הקורה (ב"ב ד ה). המוכר את בית הבד וכו' לא מכר לא את העכירים ולא את המרצופין (שם בבלי סז:).

*עֲכִירָה, ש"נ, — שפ"ש מן עָכַר: ובתוספת נון ובתבואת רשע נעכרת אשר היא שם העכירה (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, נכא). תרפשון ומרפש כתוב בשין והם ענין הרמיסה במים והעכירה (רד"ק, יחזק' לד יט). —ובהשאלה עֲכִירַת הקול: ומועלת (הביצה) לחזה וכלי נשימה ולריאה ורקיקת הדם ולעכירת הקול (ר"מ אלדבי, ש"א ה, פג.). עֲכִירַת הדם: פעולתו (של הטחול) משיכת עכירת הדם אשר יתבשל בכבד (ר"מ בוטריל, פי' ספר יצירה ג ה).

*עֲכִירוּת, ש"נ, — כמו עֲכִירָה: וטחול שוחק בעכור שבכח הטבעי מנקה הדם והמרה השחורה מהעכירות והעובי ובהנקותם תהיה השמחה והשחוק (ר"י א"ת, הכוזרי ד כה). ואמר הללו את יי' מן הארץ וזה לפי שהארץ היא המורגשת יותר לפי עכירותה וכבדותה (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, ה.). ולמה הוא (הצדיק) דומה למעיין שדולחין ורומסין ברגל וחוזר עכור לשעה שאותו עכירות אינו לעולם ואין לו קיימא כי עתיד הוא שיחזור לצלילותו (רבינו בחיי, וישלח, ברא"ש הפרש'). ושכלם זך ונקי ואין בו דופי ולא עכירות כמו שאמר בדניאל והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע וכו' (ר' זרחי' הברצלוני, פי' משלי, השחר ג, 169). סוג המראה סוג הממשות וסוג הזכות והעכירות וכו' וסבת העכירות ערוב החלקים זרי המראה חשוכים וכו' (קאנון א ג ג א). וכשנתנה תורה לישראל וכו' אסר להם קצת הב"ח המולידים עובי ועכירות (ר' רפאל מנורלי, מרפא לנפש, יז.). ושמא תאמר הלא מצד עכירות עולם השפל לא יהיה לו מבא בו ויניחהו למזלות לא כן הוא (ר"מ אלשיך, פי' איוב ע ה). ואיך יהיה לו מבא בחשך עכירות עולם השפל אם גם עין האדם להיותו גשמי והחושך הוא במינו וחשך לא תראה מה גם עתה מי שהוא גובה שמים רוחני עד אין תכלית כי איזה הדרך יהיה לו מבא אל עכירות הגשמות (שם כב יג). ויקרא אלקים לאור יום שהמשילם ליום לרוב בהירותו וזכותו והחשך החמרי ללילה לרוב ערבובו ועכירותו ורוע סדורו (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים ג ז). — עֲכִירוּת המים: ותדלח ותרפוש ענין אחד במלות שונות ענין הדרים' במים עם עכירו' המי' (רד"ק, יחזק' לב ב). רפש וטיט עכירות המים קרוי רפש ועביו קרוי טיט וכל זה נמשך במים מכח הרוח (רמב"ן, פי' ספר יצירה א יא). מעכירות המים נעשה שלג (שם ג ג). עֲכִירוּת החמר: והרכב' היא והוספ' גדולי' בעכירות החומר בהיות חומר מעורב עם חומר (ר"י אבוהב, נהר פישון, מג::). — ובהשאלה, עֲכִירוּת החושים: האות (של המחלה) כובד הראש ועכירות החושים (כרבוני, חו"ם ג, במליי הכלאס, כ"י ביהמ"ד סבטר). ואלו הקולות לא ישמעו החרשים כאשר לא יביטו העורים מעשה ה' נוראים ע"כ פי' אם מצד ההרגל התמידי או מצד עכירות החושים (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה א). — וַעֲכִירוּת הקול: והמר' (של כרוב חם ויבש) שלו ילחלח הבטן ויעורר השתי' ועצמו יבש ועוצר ויועיל לעכירות הקול (ר"מ אלדבי, ש"א ה, פה::).

עכל, ממנו *עָכַל, *עִכּוּל.

*עָכַל, פ"י — כמו אכל, עכלה האש, verzehren; consumer; to consume: איתמר פירשו קודם חצות והחזירן רבה אמר חצות שני עוכלתן רב חסדא אמר עמוד השחר עוכלתן (זבחי' פז.).

—כפי', *הִתְעַכֵּל, נתעכל, —א) שעכלה אותו האש, נגמר וכלה: נתעכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן במקומן (סנה' ו ו). נותן על גבי המזבח עם שקיעת החמה מתעכלין והולכין כל הלילה (תוספת' מנח' ו ה). היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבוקר שיהא נותנן מבוא השמש והם

---

1) [בגמרא (ב"ב סז:) מפרשים כבשי, ופרש רגמ"ה, וז"ל: אותן קצעין שמשימין על הקרשים, ע"כ. ורשב"ם מפרש, וז"ל: נסרים שנותנים על הזיתים בבית הבד כשמורידין הקורה עליהן לכבשן, ע"כ. ורמב"ם: הנסרים הכבדים שמכבידין אותן על האמתחות ששמים בהם הזיתים הכתושים ועליהם נתלית האבן וכובשן, ע"כ. והערוך מביא שני פרושים: כבשי שכובשין את הזתים בבית הבד והוא קורה פי' אחר עכירין הן העגילין וכו' והם גלגלי אבנים נקובות באמצע וטוחנין וכובשין בהן הזיתים, ע"כ. ועי' גם א.כיר.]

2) [כך מביא רה"ג (כלים יב ח), וכן גרס הערוך. במשנה שבבלי: עבירים, ובירוש': הכירים, ובמדב"מ: העיבידים, ובכ"י מינכ': העמודים. עי' ד"ס (הערות ו, ז).]

מתעכלים והולכים על המזבח כל הלילה (ספרא לו א). ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה (ברכי כו:). ואחת לאיברים ופדרין שלא נתעכלו מבערב (רבי מאיר, יומ' מה.). מה הבשר מתעכל בסיר כך נתעכלו שם שהרגם מלך מואב ולא נמלט מהם אלא אח אחד לדוד שבר' אצל נחש בני עמון (מד"ר במדי יד). — ובסהמ"א: ואפילו לא נתעכלו כדשן הם חשובים שחצות לילה עושה עיכול והנהנה בהם לא מעל (המאירי, יומ' א, כ.). ואסמכוה רבנן כנגד אברי' ופרדים שלא נתעכלו מבערב שנ' בה היא העולה על מוקדה ואם נתעכלו מבערב נתעכלו (אבן הירחי, המנהיג, דיני תפלת הערב פג).—ב) *נתעכל המזון בקֵבה: ועד מתי מברך עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו (ברכי כא:).—ובסהמ"א: פי' כשיאכל אותם עד שיתעכלו במעיו לא יישן כי השינה מיד מזיקתו (ר"ח, מו"ק, יח.). וזה קודם שיתעכל אבל לאחר שיתעכל טוב לשתות עליו מן היין ומן השכר (ערוך ערך כוור). (אכילתו) מרקבת אינה מתעכלת לעשות זבל (רש"י, שבת מא.). והטעם שלא יוכל המאכל להתעכל עכול ראשון או שני מה שאנו אומרים אפשר שיאכל האדם וקודם שיתעכל במעיו או בכבד מתנדנד ואוכל מאכל שיני ובעת שיתעכל הראשון יורד מן המעין אל הכבד ומוצץ הכבד האוכל המעוכל ואינו מתעכל יפה ויהפך לדם דומה לעין הורד (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ב יג). —ואמר המשורר: באוכלך אל תתאוו מים כאיין לבד אם יהיה מזוג ביין עדי יתחיל להתעכל מזונך אזיי תרויח במים די רצונך (ר"י חריזי, רפואות הגוייה). —ג) *במשמ' נתקלקל ונשחת: עצם של ירך שהוא עצם של מוח שנזח ממקומו טרפה כשנתעכלו החוטים (והזהיר ויקר' מז.). ואם נשמט עצם אמצעי מעצם הירך אף שנתעכל הניבין לא מצינו בו ט' (ראב"ד מנרבונה, האשכול ג, י"ח טרפות בקלרה, 55). מעוטה מתעכל ותתמעט כברזל על רוב טבח (ר"א מבלגנצי, יחזקי כא כא). ויש מפרשים בזו של משנתינו אכול החניכים לבד והוא מחשש שמא יתעכל החיך ויסתכן (המאירי, יומ' ח, פג.). ומשהין אותן בקיץ יום אחד ובחורף ג' ימים ואין משהין אותם יותר כדי שלא יתעכלו (ראב"ן הירחי, גנזי ירושלים, סו"ת כח).

—פעי, *עִכֵּל, ביני מְעֻכָּל, מעוכל, מ"ר נקי מְעֻכָּלוֹת, מעוכלות,—שעכלה אותו האש: נטל את המחתה ועלה לראש המזבח ופנה גחלים אילך ואילך וחותה מן המעוכלות[1] הפנימיות וירד והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה (יומ' ד ג).—ועִכֵּל המזון בקֵבה: אמנם כאשר יעוכל המזון ויפסק העשן אז יתחזק הכח ההוא וחלומותיו צודקים (ר' ישראל, פי' ספר יצירה של אבוסהל לח, בהערה). ולכן יש לומר שכל מה שיהיה המאכל בעת החלום יותר מעוכל יהיה החלום יותר צודק (ר"ש אלמולי, פתרי חלומ', יג:). ואפילו אם הנבלה בתוך מעיו ועדיין לא עוכל הוא יוצא לידי טהרה (ר"א הקראי, ג"ע, ענין טמאה וטהרה ד, קכד.). עכול מה שהוא בלתי נכנע באצטומכא ונשאר מהמעוכל הנשמע אליו (קאנון ב: יו א א).

—פע', *עִכֵּל,—גמר את אכילת המזון בקבה, הפך אותו לחמרי הזנה של הגוף, verdauen; digerer; to digest: ואמנם השנים והמלתעות לחתוך המאכל וטחינתו עד שירד אל האצטומכא לטחון ויקל עליה לעכלו (אבוסהל דונש בן תמים, פי' ספר יצירה עו). והשלישי כח יקרא מעכל ומשנה ידמה הנמשך לגשם הנמשך עליו ויתהפכה אל שריגים ועלים פרחים וזולתם (ראב"ד, אמו"ר 25). המדה הזאת גורמת בגוף חלאים ומדוים גדולים ורבים כמו הכובד והנפח וכו' והדומה לאלה מן החלאים המשונים אשר יקרו ממיעוט כח המעכל (ר"י א"ת, תקו' מדו' הנפ' לרשב"ג מז). ותקן בתוכו עוד ארבעה אוצרות לארבעה פקידים ר"ל הכח המושך והכח המחזיק והכח המעכל והכח הדוחה (הוא, חו"ה, עבודת האלהים ט). ואין המשל בו אצלי אלא כמי שיזון הנער היונק בלחם החטה והבשר ושתיית היין שהוא ימיתהו בלא ספק לא שאלו המזונות רעים בלתי טבעיים לאדם אבל לחולשת לוקחם לעכלם עד שיגיע לקבל התועלת בהם (ר"ש א"ת, מו"נ א לג). למה יהיה הצנון מעכל ולא יתעכל מפני שאינו מעכל בכל חלקיו אלא בעצם הדק אשר בו וכשיכלה ישאר העצם העב ולא יוכל הכח לעכלו (רש"ט פלקירא, המבקש לז). ואם יאכילוהו אז מזון אחר יביאו עליו חליים גדולים לפי שהכח הטבעי שבו אינו חזק כל כך לעכל שום מאכל וזולתו החלב לבד (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עס.). והכח המעכל יפעל בכח החום (נרבוני, או"ח ג, בחליי האצטומכא א,

1) [במדב"ם (תמי' א ד) הגרסה: המאוכלות, וכן שם בגמרא.]

כ״י ביהמ״ד סכטר). והשלישית היא המעכלת והיא המפזרת אותו לאיבריו (ר׳ ברכיה הנקדן, חו״ד של רקע״ג, Monats. 1870, 413).

עכ״ל, — ר״ת: עד כאן לשונו.

***עֻכְלָא**, עוכלא, שם מדה[1]): עוכלא תבלין וליטרא ירק ועשרה אגוזין (ר״ש בן אלעזר, ערוכי׳ כט.). קב וחצי קב רובע וחצי רובע תומן ועוכלא[2]) מנין (סוט׳ ח:). ולוג וחצי לוג ורביעית וחצי תומן ועוכלא (ב״ב פט:). אבל עושה הוא סאה תרקב וחצי תרקב וקב וחצי קב ורובע ותומן וחצי תומן ועוכלא וכמה היא עוכלא אחד מחמשה ברביע (שם).—ואמר הפיטן: אשמתנו גדלה עד תמן ועוכלא אתה יי׳ רחמיך לא תכלא (תוכלת, סליח׳ 3 עי״ת).

עָכַם[3]), קל לא נמצא.

—התפ׳, ״הִתְעַכֵּם, נתעכם, נעשה דומה לעכו״ם, לאינו יהודי: אחב״י היושבים בארצות צרפת בריטאניה ואשכנז כבר נתעממו ונתעכמו כמעט שפתם נתבלבלה שמותיהם נשתקעו והם ומנהגיהם נטמעו בין האומות (ר״א לויפל, סע״י 7, 53).

עכן[4]), ממנו *עָכִין, *עָכַן, *עַכְנַאי, *עַכְנָה.

עָכַן, קל לא נמצא.

—פע׳, *עִכֵּן עיכן, בהשאלה סִבֵּב וגלגל: ולמה נקרא שמו עכן שעיכן[5]) עוונותיהן של ישראל (סנה׳ מד:).

עַכְנַאי, ש״ז-כמו עַכְנָה: שהקיפוהו הלכות כעכנאי[6]) זה וטמאוהו (ברכ׳ יט.).

***עַכְנָה**, עכנא, עכינא, ש״נ,—מין נחש[7]): כיון שהוא שותה היה היין בוער בו ככריסה של עכנא וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ י ב). אמרו לה עכנא עכנא פתחי פיך ויכנס בן אצל אביו (ב״מ פד:). והיתה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנה והיה הקב״ה אומר לישעיה מה אלו עושות כאן יקומו ויגלו מכאן (מד״ר ויקר׳ טז). לעכינא שהיה יושב על פרשת דרכים ונושכת לעוברים ולשבים בא הדרכון וישב לו כנגדה בא החבר וראה אותן אמר זו עכנא כך היא דרכה לישוך על זה אני תמיה שבא ונדבק לה (ר׳ ילחק, שם דבר׳ ו). לחבר אחד קשה שראה עכנה אחת קשה אמר מי יוכל לחב׳ את זו אמרו לו ולא את החב׳ הכל ממך (שם ז). — ובסהמ״א: עכנה נקבה של נחשים וזה שנתכוונו לדמותן לדברים בעכנה מפני שהקיפו דבריהן עליו בראיות ברורות וכו׳ כעכנה זו שאם מקפת על שום דבר וסוגרת עליו לא יהיה לו ממנה מפלט (ר״נ, ברכ׳ יט:). שנאי בצע ששונאין את ממונן וכ״ש ממון ישראל שאין מקבלין את שוחד שהשוחד קשה הוא לפני המקום ולמה הוא דומה לעכנה שנושכת את החברים (והזהיר שמות מג:׳

עכס[1]), ממנו עֶכֶס, עָכַס.

עֶכֶס[2]), ש״ז מ״ר עֲכָסִים, ״עכסין,-א) תכשיט של אשה, כעין אצעדה על הרגלים ושרשרת של זהב מחברת ביניהם: ביום ההוא יסיר יי׳ את תפארת הָעֲכָסִים והשביסים והשהרנים (ישע׳ ג יח).—ואמר המשורר: עדי היו נזמינו עטרות והיו טבעותינו עכסים (רשב״ג, רביני דמעך). ואל תרהה לעינים כיונים אשר שכרו אבל מיין חמסים ויעמד לבך בחבוק זרעות באצעדות ותפארת עכסים (רמב״ע, הריס מר). בנות אשר ילכו נטויות צוארי גאוה לאט משקרות עינים הלוך וספוף[3]) ילכו ויגבהו בצבי עכסים שעלי רגלים (הוא, דיואן פד. בודלי). המשבצות מגוללות בבצות ושבו כלי הרקמות כלי נקמות והעכסים נרמסים (ר״י חריזי, תחכמוני כט). את רגלי תשים בעכסים ותשחית לי תפארת העכסים כאריה תעמוד על האבוסים ותאכל כל שוורים האבוסים (ר׳ עזרא הבבלי, תוכ׳ מוס׳, כט:). ברקתו פאות ראשו כמעט נותרו בעכסי כסף נעלי רגליו סגרו (לטרים, נסיא בישראל 38, בסוף הספר

---

[1]) [שם ארמי, כמו שמוכח מהכתיב ומזווגו עם תומן, לא נתברר מקורו.]

[2]) [בירושׁ׳ (סוט׳ א ז), הגרסה: ואוכלא.]

[3]) [נגזר באופן מלאכותי מן עכו״ם.]

[4]) [בערב׳ עַכַּנ a), נתקפל הבטן.]

[5]) [פרש הערוך, וז״ל: כעכנא שמסבבת ומעקמת, ע״כ. ורש״י פרש, וז״ל: גלגל עליהם פקודות עוונותיהם כעכנא זו שמתגלגלת בהיקף עגול, ע״כ.]

[6]) [בד״ס הגרסה: כעכנא.]

[7]) [כך רש״י (ב״מ פד:). ור״ן (ברכ׳ יט:), מפרש: עכנה נקבה של נחשים. חברוהו עם היוני ἔχις, ἔχιδνα. ונחלקו הנסחות בכתיב שם זה, עי׳ עָכִין.]

a) عكن

---

[1]) בערב׳ עכאשׁ a), [כבל ברגלי הגמל.]

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך בכ״י.

a) عكاس

מאמרים של פרנקל).—ובמשמ׳ כבל ושרשרת: והערבים קוראים לעכסים ולכבלים שם אחד [חגל] כמו שעשו העבריים שקראו שניהם חח (פי׳ א״ח, השרשי׳ לריב״ג, חח). האצעדה וכו׳ והודיענו דין אחר והוא כי העכסין אינן מקבלין טומאה (פי׳ הרמב״ם, שבת ו ד). כי עכס שם הכבל שהוא עגול כמו העכסים שנותנין הנשים בידיהם וברגליהם לנוי (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ז כב). ואמנם בשמע הנה כמו שיחלש שלא ישמע אלא הקרוב או הקול הרם או שיתבלבל שישמע מה שאין לו מציאות מחוץ כמו ההמיה כהמיית המים הרבים או כמכה בפטיש עם הקורנוס או כתפוף בתפים או בעכס פעמונים (קאנון ג יו א א). שחוקי הנערים אשר הם יצחקו יום יום בקוטנם בכדור באגוזים בתמרים בגורי הכלבים בחתולים עכסים פעמונים גם ניירים (מנחם מלונזנו, דרך חיים חתימה). וחפזון עכסי בנפיו יאיץ לפעור ארובות שחקי חכמ׳ כי עמסם חשך (ר״ח אהרן ב״ר יוסף ששון, הקדמ׳ לתורת אמת, סו״ת).— ב) כלב (?): הולך אחריה פתאם כשור אל טבח יבא וּכְעֶכֶס[1]) אל מוסר אויל עד יפלח חץ כבדו (משלי ז כב-כג). — ג) *מין נחש[2]): אין אפעה אלא עכס אמרו שעכס זה רואה צל עוף שהוא פורח באויר ומיד מת ואבריו נושרין (מכי׳ בשלח ד א). יצא עליה העכס ונשכה ומתה (מדר׳ תהלים, הוצמן לב ל).— ואמר הפיטן: גחון גח מבין עכסים דראוני להוכיח

---

[1]) כך הנסחה המסורה, ואין לברר אם כך באמת היתה הנסחה הראשונה. השבע׳ תרגמו ὥσπερ κύων ἐπὶ δεσμοὺς, כתבו, אפוא, במקום המלה עכס שבנסחה המסורה את השם היוני לכלב, ואין להכריע אם בנסחה שלהם היה כתוב כלב או שהם תרגמו את המלה עכס בכלב. וכמו השבע׳ כך גם ת״י: היך כלבא לאסורו. [וכן הפשיט׳. סומכוס מתרגם νωτρικός, מפזז ומרקד. הירונ׳ agnus, כבש. וכן מביא ר״י בן נחמיאש בשם ר׳ יעקב גאני, וז״ל: הוא הכבש או הטלה שתולין בצוארו פעמון ומשמיע קול, ע״כ. רב המפרשים העברים פרשו כבל ובאופנים שונים. כך ריב״ג ורד״ק בשרשיהם, המיוחס לראב״ע, ר׳ זרחיה מברצלונה נחמיאש, רלב״ג ואחרים, ועוד מביא נחמיאש, וז״ל: וי״מ שמשפטו ובעכם אויל מוסר כי כעסו (צ״ל ככעס) של אויל בשעה שמייסרים אותו ויהיה עכס וכעס ככבש וכשב וי״מ ובעכס וכו׳ במכת רידוי שמכים ומרדים בעת שמייסרין אותו ומפרש ברגליהם תעכסנה מכות האדמה בהליכתן, ע״כ. ורש״י מפרש ארס נחש מן משמ׳ ג.).]

[2]) [כמו היוני ἔχις.]

לרקב בעסים (אזכיר סלה, יוצ׳ שבת זכור). טורח ובעסים טורדתי מעמוסים שובה ישראל יקשונו עכסים יחתונו מכעיסים ואיך נשוב (אמרתי לפושעים, יוצ׳ יוה״כ, מחז׳ איטל׳ ב, קיב:). במקום נעילת העכסים ישתו ארס העכסים במקום שמן משחתם יפלו בבור שחתם (ר׳ עזרא הבבלי, תוכ׳ מוס׳, פב.).—ואם היתה חמתו של מלך בעכסים (ר״ז אלנאהרי, ספי המוס׳, מחב׳ לז, כ״י תימני). במחלקה הזאת נכללו העכסים וכו׳ המצוינים בזאת אשר קשקשי הזנב התחתונים מסודרים בטור אחד (אברמוביץ, תוה״ט, מפלגי הזוחלים. 199).—°ובמשמ׳ ארס ורעל: ובערתי מן הארץ מות ועכס לבלי עוד ירימו לתפתה מכם (יל״ג, משלי יהודה א כה).— ד) במשמ׳ כבש וטלה[1]): וכן המשורר אומר פדיום שם לו עכס ומרא (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ז כב).

עָכַס, קל לא נמצא.

—פִּעֵ׳, עִכֵּס, תְּעַכֵּסְנָה, – עִכְּסָה האשה ברגליה, השמיעה קול צלצול בהעכסים שברגליה: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים הלך וטפף תלכנה וברגליהם תְּעַכַּסְנָה ושפח יי׳ קדקד בנות ציון (ישעי׳ ג יו-יז).— ובסהמ״א: הגוף מרקד ורגל תעכס וכל אדם מכרכר ומפזז (ר׳ אברהם ב״ר שמואל אבולעפיה, ספר האות, עטרת צבי לכבוד גרץ 67). אשר בהגיחה גוה מעכס חרצובות אסריה רטושת יתר קשת (ר״ח אהרן ב״ר יוסף, הקדמ׳ לתורת אמת, סו״ת).—ואמר המשורר: מי זה אשר נתן לרגל כאבה רגל מעכסת ויד תפפת (ר״י הלוי, העוד לילדות). ולמי ינגן החזן ברגל מעכסת ויד מפרכסת רק לקירות בית הכנסת (ר״י חריזי, תחכמוני כד).

עכ״פ, — ר״ת: על כל פנים.

°**עַכְפַּת**, — כמו אִכְפַּת: מה עכפת לעבדה זרה אם מתקין יש׳ את שלו אם לאו (גאוניקה ב, גינצבורג 198). ומה עכפת לה אם בבת אחת מכבה אם בסירוגין (תשו׳ הגאו׳ הרכבי מ).

עכר, ממנו *עָכוּר, °עֲכוּרִי, *עָכִיר, °עֲכִירָה, °עֲכִירוּת, עָכָר, °עִכָּרוֹן, °עֲכִרוּרִית, °עֲכַרְירוּת, °עַכְרָן, °מַעֲכֹרֶת.

עָכַר[2]), פ״י, עָכַרְתִּי, עֲכַרְתָּנוּ. עֲכַרְתֶּם. עֹכֵר, עוֹכֵר, עֹכְרִי, יַעְכָּרְךָ.—עָכַר את פלוני, הביא עליו צרה, רעה גדולה. betrüben, verwirren; troubler, affliger; to

---

[1]) [עי׳ הערה הקודמת.]

[2]) [בארמ׳ ובתו״מ במשמ׳ העקרית, דלח מים

trouble, disturb: ויאמר יעקב אל שמעון ולוי (אשר הרגו את אנשי שכם) עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ בכנעני ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי (בראש' לד ל). ויאמר יהושע (לעכן אשר לקח מהחרם וגרם מפלה לישראל) מה עכרתנו יעכרך יי׳ ביום הזה (יהוש׳ ז כה). ויהי כראותו אותה (יפתח את בתו) ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני ואת היית בעכרי[1]) ואני פציתי פי אל יי׳ ולא אוכל לשוב (שופטי׳ יא לה).—עכר ישראל: ויהי כראות אחאב את אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל ויאמר (אליהו) לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך (מ״א יח יז-יח). ובני כרמי עכר עוכר ישראל אשר מעל בחרם (דהי״א ב ז).—ואת הארץ: ויאמר יונתן עכר אבי את הארץ (במה שאסר להצבא לאכל) ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה וכו׳ (ש״א יד כט-ל).—ואת גופו: גמל נפשו איש חסד ועכר שארו אכזרי (משלי יא יז). — וביתו: עכר ביתו ינחל רוח (שם כט). עכר ביתו בוצע בצע (שם יה כז).—ובתלמו׳: כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקדוש ברוך הוא מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו (ברכ׳ ה.). כל אדם שיש בו גסות הרוח אפילו רוח קימעא עוכרתו (רב חסדא ואיתימא רב עוקבא, סוט׳ ה.).—ובסהמ״א: מי שבוצע בצע סופו לעכור ולהשחית את ביתו (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי טו כז). חנך בנך ויסר אותו בכל כחך ולא תעכרך תרבות רעתו (ב״ז ב״ס ל יג).—ואמר הפיטן: חמסי אם גבר לעכור חסידים אלו והריגתם זכור (אודך כי אנפת, יוצ׳ שבת א חנוכה). פועל שטימת בכורה לעכור צמיתות צאן קדשים למכור (אזכיר סלה, יוצ׳ שבת זכור). ותפקוד ותזכור כאב צר לעכור פיהו לסכור לנוע כשכור (אל נא, יוצ׳ פרש׳ זכור, סדר ר״ע השלם ב, רכא:).—ואמר המשורר: חדד מכר וחת עכר ולו הכר ופיו סכר בבוז נכר עדי שכר ואף זכר לבן בכר (רא״ע, אני אני).—עכר נפשו, שארו: עזוב בני אל תלך בחברת איש עכר נפשו חזק לבך אל גאלך והדבק בשם קדשו (סוא, מלחק בקוביא, כהנא א, 162). עכר שארו איך ייטיב לאחר הוא לא יצלח בעשרו (ב״ז ב״ס יד ה).—*ובמשמ׳ העקרית, דלח ורפש: פחותה מבנות שלש שנים ויום אחד וכו׳ למה זו דומה וכו׳ לעוכר את העין[1]) וחוזרת וצוללת (ירוש׳ כתוב׳ א ב). שפיר מרוקם וכו׳ אין בודקין אותו במים מפני שהן עזין ועוכרין אותו וכו׳ (שם נדה ג ג). מים צלולין ישב בהן עד צוארו וקורא וי״א עוכרן ברגלו (ברכ׳ כה:). ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעה עוכרתו אדם וכו׳ (ר׳ אלכסנדרי, סוט׳ ה.). וכשהוא עוכרן אין עוכרן ביד אלא בכלי (נדה כ.). רבנן אמרי צלולה היתה החבית ועכרתם אותה (מד״ר בראש׳ פ).

—נפע׳, נעכר, בינ׳ נעכר, נקי׳ נעכרת,—שעכרו אותו: נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל׳ לט ג) בית צדיק חסן רב ובתבואת רשע נעכרת (משלי׳ יה ו).—ואמר בן סירא: אך עם איש מפחד תמיד אשר תדע שומר מצוה אשר בלבבו כלבבך ואם תכשל יעכר בך (ב״ס גני׳ לז יב). — ואמר המשורר: מה אנושה מכתי ומה נעכרת וכיום הזה סרה ממני כל תפארת (רא״ע, איך אוכל). המטר מטר גפרית ואש עליו עד כי ביד מות יהי נעכר (ר״י חריזי, תחכמוני כ). בלב נעכר במספד מר אקונן ואאנח ובבכי אמרר (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, ננ 15). ראיתי עמדתו מרעיד לבי יתר מחרדתו כי נעכרתי עד וכרתי חמדת לבי וסגלתו (עמנוי, מחב׳ ס). הבטן עקר ומשתיתו נעכר הנחש נחש בריח רותח ומליח (ר׳ יוסף ידידיה, לבי הטה, כנף רננים, עג:).—*ובמשמ׳ שדלחו אותו, שנעשה עבה: לא משום זה אלא שהלח נעכר[2]) והיבש אינו נעכר[2]) (ר׳ יוסי, מנחו׳ ט ה). שאין החלב נעכר אלא לאחר שלשה חדשים (תוספת׳ נדה ב ב). יצללו ולא יעכרו (ירוש׳ שם ב ו). דם נעכר ונעשה חלב (שם בבלי ט.).—ובסהמ״א: ומשקע מים המי׳ הצלולי׳ ששקע הטיט ולא נעכרו ברגלי׳ (רש״י, יחזק׳ לד יח).

—פע׳ *עכר,—כמו קל: אמר ליה (שמואל לרב חמא בר גוריא) לעכר מוחך (ב״ק לט:)—ובסהמ״א: שאם אינן עכורין (המים) אינו רשאי לקרות (ק״ש) אלא יעכר המים ברגליו (ר״ח, הולי׳ סגא׳ א, כספס׳, לוין 28). ואין שיעור למים ולא לעפר ומעכרן בכלי ומשער בהן לשעתו ובמקומו כשהן עכורין ואם צללו חוזר

ע״י עפר וטיט, או יין ע״י שמרים וכדומ׳. וכן בערב׳ עכר[a]).]

1) אולי לשון נופל על לשון.

a) عكر

1) [המעין.]

2) [נ״א: נעקר, במרב״ם: נעבד.]

ומעכרן (רמב"ם אסורי ביאה ה ח). וכן מימי אדמה נוטל מבקעה אדמה ונותן עליה מים עד שיעלה המים על העפר כקליפת השום ומעכרו בכלי ומשער בהם לשעתו כשהן עכורין ואם צללו חוזר ומעכר (ר"א הקראי, ג"ע, ענין טמאה וטהרה, ד, קיא).

—הפע', *הֶעֱכִיר,—כמו קל: כשדורס אדם במים שאינם עמוקים שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעלה הטיט ומעכיר המים (רד"ק, יחזק' לב ב). העפר מעכיר את המים (ר"י אבוהב, נהר פישון, מג::). כי מדי עברו איש לפתח ביתה שעדיין אינה בפתח רק מתקרב כאמור לפתח ולא בפתח שם תעוררנו אשת כסילות יצרו להעכירו (ר"מ אלשיך, משלי ט יג).

—התפ', *הִתְעַכֵּר, נתעכר,—נעשה עָכוּר,—עבה וגם: שלא יתעכר החלב (רמב"ם, גרושי יא כה). כל אשר יקרבו הגשמים לנקודת המרכז התעכרו והתעבו עצמם וכבדה תנועתם (ר"ש א"ח, מו"כ א עב). זה הנברא כשיתעכר יתגשם וכשיתגשם יתגרם וכשיתגרם יעמד (ר' אלחנן בן אברהם, יסוד עולם י, ספי הסנה, ביהמ"ד בודפסט 1898-9, 21). כי למה שנתעכר חמרנו בזוהמת נחש תעבב זוהמתנו מלקבל בגוף ונפש מערכת שולחנו יתברך מלא דשן אשר הכין לנו (ר"מ אלשיך, משלי ט 7). האדם אשר יחטא תדבק החטא בנפשו ותתעכר במראה אשר קבל עשן בבית ונתעכר (ספי מלכיאל, ס:).

***עָכְרוֹן**, ש"ז,—עמל, צרה: פניתי אחר ההבל ונעכר עכרון פקודה קרב ומלאני שברון (פלח, סליחי יז ממות, מסזי איטלי א, קפא).

***עֲכְרוּרִית**, ש"נ, כמו עֲכִירוּת: ודע כי עכרורית[1] כל היסודות ירד בטבע אל מרכז הארץ ולזה נעשה טבעה קר בקר המוחלט והיובש המוחלט (אבוקהב דונש בן תמים, פיי ספ' יצירה כד).

***עֲכִירוּת**, ש"נ,—כמו עֲכִירוּת: האסטומכא כדי לבשל המזון אשר ירד אליה טחון ואז יקל עליה בשולו והבדל עכירותו מזכותו (שם עו). זה הענין נאצל מכחו יתן רק מהאמצעיים לצד עכירות החמר (ר"א בכ' אליה הקראי, עץ חיים פו). אי אפשר היות הנהגתו על פי החוב כי הנה מין האדם עצמו שנולד בעל מום ולא קדם לו חטא ואומי שוה מצד עכירות החמר וזה עומד כנגד מאמ' הכתו' וכו' (שם פח).

1) [אפשר שצריך לגרוס עכירות.]

***עַכְּרָן**, ש"ז,—אדם עָכוּר: והמתעטש מלמטה סימן רע לו ויש אומרים ניכר שהוא עכרן[1] (אלפסי, ברכי עו). — ובמשמ' רשע: רב שקה שהמיר ולקח לו אשה תמרורית שהמירה גם היא ולקחה בגיותן וקדשה בדיניהם וילדה בת ממנו וכו' שגדלה ביניהן והשיאה אותה לעכרן מומר גם הוא והולידו בן ערל ומים הזדונים עברו על ראשו ונתגדל ביניהם מפתם אכל ומכוסם שתה (רמ"א, סו"ת קב).

עַכְשׁוּב, ש"ז, מין עכביש גדול שמזיק בארסו, tarantula: שננו לשונם כמו נחש חמת עַכְשׁוּב[2] תחת שפתימו סלה (תהל' קמ ד). — ובתלמו': נפל לתוכן עכשוב שיבאו ביבאי דגה וצפרדע ונתבקעו ונשתנו הרי הן פסולין (תוספתי פרה ט ו). — ואמר המשורר: רודף בהייו רוח נשוב רודה במוחו חמת עכשוב (רשב"ג, אזוסים ועגוסים).

***עַכְשְׁבוֹנִית**, ש"נ, — מין מחלה שנגרמת ע"י עַכְשׁוּב, או שמופיעה בצורת עכשוב: הדא עכשבונית[3] סכנה (ר' חזקיה משם רבנן דקיסרין, ירוש' ע"ז ב ג).

***עַכְשָׁו**[4], עכשיו,—א) תה"פ של הזמן, עתה, בזמן זה, jetzt, nun; maintenant, à présent; now, at present: מפני בטול עניים כיצד שלא יהו עניים

1) [פרש ר' יונה: עכור במעיו. ובגמרי (ברכי כד:), הגרסה: מכוער.]

2) [תרגו': דעכיביתא, וכן רש"י: עכביש אירוינא בלעז. וכן אמר ריב"ג, וז"ל: אמרו שהוא רְתִילָא בערב' a), ע"כ. וראב"ע אמר, וז"ל: שם חיה רעה נושכת. ורד"ק בשרשיו מפרש, וז"ל: אחד מזוחלי עפר ממין פתן, ע"כ. וכן השבע': ἰὸς ἀσπίδων, ועקילס: ἰὸς βασιλίσκου, והפשיט': דאספס, והירונ': venenum aspidum, פרוש זה מיוסד רק על התקבלת עם נחש, ולפיכך יותר קרוב הפרוש הראשון, שהוא ע"פ סרוס האותיות מן עכביש.]

3) [בירוש' (שבת יד ד), הגרסה: עכשמוניתה.]

4) [לא נתברר מקורו, אבל ברור שהוא מלה מֻרכבת. גיגר שער שהוא מרכב מן עד כשעה, לוי: עד כשעה היא, יסטר': עתה כמו שהוא. ואולי מן עד כשהוא, ונשתנה לְ־ו, כמו בסיום לנסתר יחדו, בניו, על הכתיב החסר עי' בתשבי. ובנקוד העליון מנקד עַכְשָׁו, גם עַכְשׁוֹ.]

a) رتيلا

יושבין ומשמרין כל היום ויאמרו עכשיו נותן פאה ועכשיו נותן פאה (ר' שמעון, תוספתי פאה א ו). שאין עגלה ערופה באה אלא על הספק ועכשיו בגלוי רוצחין (שם סוטי יג א). אמר להן ר' יהושע (לאנשי אלכסנדריא) עכשיו שאלתם דבר של חכמה (שם נגעי ע ט). עכשו יהו אומות העולם מקישות עליו כזוג (מכי' בשלח א). שרי יהודה פסול שנה לי וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי עכשיו ששנית לי פסול החזרת לי אבדתי (יוסף הבבלי, מנחי יח.). בג' מקומות בא הקדוש ב"ה להתוכח עם ישראל ושמחו אומות העולם ואמרו כלום אינון יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר ויקר' כז). התחיל משה מיצר אמר עכשיו עתידה המחלוקת להנתן בין השבטים (שם במדי ג). מהו ועתה אלא שאמר לו הקב"ה אפי' עכשיו עשה תשובה ואני מקבלך (ר' אבא בר כהנא, שם יג). כיון שראה עכן כך אמר עכשיו אני נלכד בגורל איני מאמין ונחשב כזבן לפני יהושע (שם כג). וכששמע יעקב נתיירא הרבה מאד שאמר עכשיו יצאו כל עמי הארץ ויאספו עלי (פדר"א לח).— ובסהמ"א: עכשיו אם שאלו שנים חלוק אחד זה לילך בו שחרית לבית המדרש לרוח מזרח וזה לילך בו ערבית לבית הכנסת לרוח מערב וכו' (אלפסי, ב"ל תתקכז). וידיעת שני מינים הללו בזמן העובר ובזמן הבינוני שבין העובר והעתיד הנקרא עכשיו ידיעתנו בהן שוה (ר"י אבן עקנין, ספי מוסי ב טז). — עַכְשָׁיו יאמרו: אמר משה לפני הקב"ה עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה ואינו יכול להציל (ר' אלעזר, ברכי לב.). עכשו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם (שם סג:). הכל יודעים שאביך ירא שמים הוא עכשיו יאמרו אמו גרמה לו (משום רשב"י, סנהי פ:). אמר לו הקב"ה למשה שבהך הוא שהוצאת ששים רבוא וקברתם במדבר ואתה מבנים דור אחר עכשיו יאמרו אין לדור המדבר חלק לעולם הבא (תנחומי חקת לג, בובר).—*מֵעַכְשָׁיו: זה גטך לאחר מיתה לא אמר כלום מהיום אם מתי מעכשיו אם מתי הרי זה גט (גיטי ז ג). בת ישראל לכהן תאכל בתרומה מעכשיו ולאחר שלושים יום ובא אחר וקדשה בתוך שלשים יום מקודשת (קדושי ג א). השכיר לו את חצרו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך בעשרה סלעים לשנה ואם של חדש בחדש בסלע לחדש מותר (ב"מ ה ב). כתבו מעכשיו ותנו אם לא באתי (גיטי עז.). מי מקבל עליו מעכשיו לילך בשליחותי (פסיקי רבתי לג).— ובסהמ"א: כי ידע מעכשיו כי נסתמו לפניו הגדולות והנוראות האלה בכוונת מכוון ורצון עושה (רס"פ, די כוסוה, כום ביד ה' ג). — *עַד עַכְשָׁיו: א"ל בעלה היכן היית עד עכשיו אמרה לו שומעת הייתי לר' מאיר דורש (מד"ר דברי ה). — ובסהמ"א: עד עכשיו אין אומרים בארץ ישראל קדוש ושמע אלא בשבת או בימים טובים בלבד (בן באבוי, גנזי שכטר ב, גינצבורג 556). ולא שכחו תורה שבעל פה ולא הלכה למעשה שתי ישיבות מימות עולם ועד עכשיו (שם 563). — שֶׁל עַכְשָׁיו: צא ועשה עלי כשער של עכשיו ואני אעלה לך כל שנים עשר חדש אסור (ב"מ סג:).—ובנגוד לזמן העבר בראשונה, בתחלה... עַכְשָׁיו: בראשונה היה חומץ שביהודה פטור מן המעשרות וכו' ועכשיו שהיין מהמיץ חייב (רבי יודה, ירוש' דמאי א א). אין מעבירין על האוכלין רבי יעקב בר זבדי בשם רבי אבהו הא דמר בראשונה אבל עכשיו מותר מפני הכשפים (שם ב ג). בראשונה כשהיו השנים כתיקנן אבל עכשיו שאין השנים כתיקנן היא שביעית היא שאר שני שבוע (ר' מניא, שם שקלי א, גני', 121). הדא דאת אמר בראשונה אבל עכשיו אפי' הלכות (ר' יוסי, שם מו"ק ב ז). בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה עכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות ייבום (יבמי לט:). בתחלה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי (כתובי כב.). — עד ש... עד שלא... וְעַכְשָׁיו: עד שנכנסנו לתוך הבית את היית מלוה אותי ועכשיו אתה אומר לי הדלק את הנר הזה והאיר לי (מד"ר במדי טו). זכרי יום שהחזירך הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך עד שבאו בני להר סיני וקבלו אותך וכבדוך ועכשיו את באה להעיד בהם ביום צרתם (שם איכ' פתיח'). —רבא בתר צלותיה אמר הכי אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי (ברכ' יז.). הוי יודע שעד שלא באת למדה זו אכלת חלב אי אתה ענוש כרת חללת שבת אי אתה ענוש סקילה ועכשיו אכלת חלב ענוש כרת חללת שבת ענוש סקילה (יבמ' מז.). צרפית אמרה עד שלא באתה אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשת

עירי וחיו מעשיי רבים על מעשה עירי עכשיו שבאת אצלי הזכרתה עוני והמתה את בני (בשם ר' חמא בר' חנינא, מד"ר ברא' נ, תיאודו'). שפייסו הקב"ה א"ל למשה מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו המעשה כך עכשיו במדת רחמים אנהוג עמהם (ר' סימון, שם במד' יב). ועי' עד.—מפני מה אשתקד של כל העולם כלו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כלו נשדף ושלך לא נשדף (ברכ' יח:). כל ימי וכו' אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו (שם סא:). כל השנים הללו הוא עמה ועכשיו הוא אומר לה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (מד"ר ברא' מ). כך א"ל הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה איני רוצה (משמו של ר' יהושע בן קרחה, ברכ' ז.). אמר הקב"ה אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת עכשיו אני מטריח אותם שלש פרסאות (יומ' עה:). נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח ועכשיו בטל (ב"ב ס:). רשע כל הדרך הוא רץ בשבילה ועכשיו אין אתה נותנה לפניו (מדר' תהל' כד כו, הופמן).—ובסהמ"א: לא תאמר לו אמש היית עובד ע"ז ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבור' (רש"י, ויקר' יט לג).—*כמדומה אני שאתם נכוים בפושרים עכשיו אי אתם נכוים אפילו בחמי חמין (ברכ' עז:). דומה שאשתי מעוברת עכשיו שאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני (ב"ב קמז.). דאמרה כסבורה אני שאני יכולה לקבל עכשיו אין אני יכולה לקבל (כתוב' ע:). כסבורה הייתי שאבא נותן עלי ועכשיו שאין אבא נותן עלי מה אני יכולה לעשות (אדמון, שם קט.).—

כְּעַכְשָׁיו: כשהייתם שם (במצרים) היתה מתברכת בשבילכם ולא כעכשיו שאין ברכה עליה (ספרי דברי לח).—ובנגוד לזמן העתיד: אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי (הלל, אבו' א יד). ר' יהודה אומר נפרעין מהן מפני שהוא מצר אמרו לו אף על פי שהוא מצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן (ע"ז א א). ויש מהן שילדו עכשיו ויש מהן שילדו לאחר זמן (ירוש' נדה א ג). באו להם (בני ישראל) אל משה אמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לו פעם שניה לוואי ישקני מנשיקות פיהו וכו' אמר להם אין זו עכשיו לעתיד לבא הוא (ר' נחמיה, מד"ר שה"ש, ישקני).— ובסהמ"א: גנב פטר חמור קודם שנפדה משלם כפל אעפ"י שעכשיו אינו שלו ראוי להיות שלו אחר שיפדה (עושו"מ גניבה שב כג).— ב) במאמר של תנאי להציע את הסיפה: אוי לי אם אומר או לי אם לא אומר עכשיו מלמד אני את הרמאין לרמות אם לא אומר עכשיו אני מונע את התלמוד (תוספת' כלים ב"מ ז ט). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי וכו' הייתי בוכה ועכשיו שמוליכין אותי לפני ממ"ה הקב"ה וכו' ולא אבכה (ר' יוחנן בן זכאי, ברכ' כח:). עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה וכו' כך אם אנו הולכים ומבטלים ממנה עאכו"כ (ר"ע, ברכ' סא:). אילו זה לגדל וזה לגדל זה להעביר וזה להעביר יפה אתם אומרים עכשיו נזיר להעביר ומצורע לגדל (רשב"י, נזיר ס:). יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי עכשיו איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא (ר"א, ע"ז כד.). אמר הקב"ה אם נכנס נח לתיבה בלילה עכשיו יהיו כל דורו אומרים כך לא היינו יודעים בו (מד"ר ברא' לב). אם אהרוג אותו עכשיו אני מתחייב מיתה למלך (שם מא, תיאודו'). אמר הקב"ה אם רודה אני אותם ביום עכשיו הן אומרין אלו היתה לבנה שם היתה מתקיימת (שם נ). אלמלא אתם שמעתם לבדכם והם לא שמעו הייתם אומרים עכשיו כולם שמעו ומדוע תתנשאו (שם במד' יח). אם אני משיבו יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי (שם).—ובסהמ"א: ממתנו מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום היה נבאר ממיתתנו עכשיו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות (רש"י, שמו' יד יב). שאלו היה רפה הייתי מפרשו וכו' עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים (שם טז ז).

א. **עַל**, עָל, ש"ז,—מה שלמעלה, רום, Höhe; hauteur; height: נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם עָל (ש"ב כג א). ישובו לא עָל היו כקשת רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם (הוש' ז יו).—אל עָל, למעלה: ועמי תלואים למשובתי ואל עַל יקראהו יחד לא ירומם (שם יא ז).— מֵעַל, ממעל: ויען יצחק אביו ויאמר אליו (אל עשו) הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מֵעָל ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד (ברא' כז לט-מ). מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מֵעָל ברכת תהום רבצת תחת (שם מט כה). יקרא אל השמים מֵעָל[1])

---

[1]) [בכ"י אחד הגרסה: ממעל]

ואל הארץ לדין עמו (תהלי׳ נ ד).—ואמר המשורר: מה יעשה לך אל ולא עשה השח בני אדם ואתה על (ר״ש הנגיד, רעי התחוכן). על אף משנאינו ומקניאנו אל על בכל עת יעלה שיאנו (רמב״ע, אל על, דוקס 95). ואבן בעון הדור לקחו ואל על מבני תבל קראו (הוא, בקבל זה גביר הדור. Monats. 1896, 199). ומה צפור אשר יקיא שחרים גם תמימים בעברים והוא חלש והוא גבור והוא על והוא אלם ירנן במהירים (ר״י הלוי, ומה לפור, דברי ספן 12). עזב יקר מתר בעד תענוג היום שמו אקרא בליעל ישח לתאותיו ועת כי אותו יקראו אל על בלי יעל (ר״י סריזי, הענק לד). יכבד על העצם העלה משחת יעלה על חיש קל כמוץ לפני רוח (גוטלובר, תוגלריס של פרנקל, 192). — ואמר הפיטן: ערב יהפך לבקר ובוגדים אל יעלו על (במדס, סליחי׳ י טבת).

ב. **עַל**[1], במליצה עֲלֵי[2], עָלַי, עָלֶיךָ, עָלַיִךְ, עָלַיִכִי, עָלָיו, עָלוֹ, עָלֶיהָ, עָלֵינוּ, עֲלֵיכֶם, עֲלֵכֶם, עֲלֵיכֶן, עֲלֵיהֶם, עֲלֵהֶם, עָלֵימוֹ, עֲלֵיהֶן, עֲלֵהֶן.

א) מלת היחס. — **א)** לסמן את השטח שאיזה דבר נמצא למעלה ממנו, או את המקום שבו, או למעלה ממנו, נעשית איזו פעולה, auf; sur; upon: ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב וכו׳ אשר זרעו בו על הארץ (ברא׳ א יא). והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ (שם יה). ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים (שם כ). ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש וכו׳ על גחנך תלך (שם ג יד). והוא (יעקב) צלע על ירכו (שם לב לב). וכתבתי על הלחות את הדברים אשר היו על הלחות הראשנים (שמות לד א).—בפרט אחרי פעלים כמו נוח, ישב, שכב, רכב, וכדומ׳.—ובהשאלה אחרי בטח, נשען.—וכן *נִסְתַּמֵּךְ עַל: התחיל (פנחס) מסתמך על עץ שלה עד שהגיע לפתחו (ירוש׳ סנה׳ י ב). כרם הנטוע על פחות מד׳ אמות ר״ש אומר אינו כרם וחכ״א ה״ז כרם (ב״ב קב:).—*ולסמן מדה מרבעת של השטח כאלו הרחב מונח על הארך: נכנס להיכל ופנה לימינו ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש וכו׳ (סוט׳ ב ב).—ומדה מעקבת: ג׳ על ג׳ על רום ג׳ (שביעי ג ס).—על פה, לשון, שפה: ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך (שמות כג יג). ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך (תהל׳ נ יו). ומלתו על לשוני (ש״ב כג ב). לא רגל על לשונו (תהל׳ יט ג). ובל אשא את שמותם על שפתי (שם יו ד).—ומבגדים שנמצאים על הגוף: ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו (ברא׳ לז כג). ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם (של הגבעונים) ושמלות בלות עליהם (יהוש׳ ט ה). ויאמר (בעז) הבי המטפחת אשר עליך (רות ג יה).—ודברים אחרים שנושאים על הגוף: ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני (ברא׳ לח ל). פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם (דבר׳ ז כה). ויואב חגור מדו לבשו ועלו חגור חרב (ש״ב כ ח). איש חרבו על ירכו (שה״ש ג ח). — ועם פעל היה: לא יהיה כלי גבר על אשה (דבר׳ כב ה).—ובמשנה: היו עליה כלי זהב וקטלאות (סוט׳ א ו).—ועלה על: ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך (ויקר׳ יט ט). עי׳ עלה.—ועם פעלים כמו גנן, כסה, סכך, עטה, פרש.—ובתלמו׳: המדלה את הגפן על מקצת אילן מאכל (כלא׳ ו ד). המאהיל עליה טמא (ירוש׳ מעש׳ א ב).—וכן מן דבר המכסה דבר אחר: באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת (שמות כז כא).—ובהשאלה: חומה היו עלינו גם לילה גם יומם (ש״א כה יו). ויתן לי המלך כיד אלהי הטובה עלי (נחמי׳ ב ח).—סגר על: סגר עליהם המדבר (שמות יד ג). יסגר על איש ולא יפתח (איוב יב יד).

—**ב)** מה שמכביד על אדם, מטריח מצער אותו: והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר ליי׳ וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה (ויקר׳ ז כ). מוסר שלומנו עליו (ישע׳ נג ה). פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים (יחזק׳ לג י). תכבד העבדה על האנשים ויעשו בה (שמות ה ט). ויאמר לו דוד (לחושי הארכי) אם עברת אתי והית עלי למשא (ש״ב יה לג). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח (ישעי׳ א יד). למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא (איוב ז כ). והצאן והבקר עלות עלי (ברא׳ לג יג). ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל (שם מח ז). יבכו עלי לאמר וכו׳ (במדי׳ יא יג). — ובתו״מ: ויהי מורא שמים עליכם (אבו׳ א ג). אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי וכו׳ (שבת עז:). כיון שהוא חוטא נותנין עליו אימה ויראה (מד״ר שה״ש, הנה מטתו).

—**ג)** מה שמוטל על אדם כחובה, תשלום וכדומ׳: ויאמר (לבן ליעקב) נקבה שכרך עלי ואתנה (ברא׳ ל כח). הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה (שם לד יב).

1) [משתף כמעט לכל האחיות.]

2) [עי׳ אֶל, עַד.]

—ועם הפעלים שים, שית, נתן, צוה, כתב, נטל, עזב, גלל, השליך, פקד וכדומ'.—ובלי פעל: כל מחסורך עָלַי (ספטי יט כ). זבחי שלמים עָלָי (משלי ז יד).—ועם מקו': וְעָלַי לתת לך עשרה כסף (ש"ב יח יא).—ועם היה: חדש בשנה יהיה עַל אחד[1] לכלכל (מ"א ד ז).—ובתלמו': האומר הרי עלי עצים (מקל' ו ו). הרי עלי לגלח חצי נזיר (נזיר ב ו). כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות (אבו' ג ה). האומר לחבירו נשכים ונשנה פרק זה עליו להשכים (רב גידל בשם רב, נדרי ח.). קא סברי רבנן על המזיק להרחיק את עצמו (ב"ב יח:). האשה שהיו עליה ספק חמש לידות וכו' מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים (שם קטו.). מחוי להו ר' ינאי בר ישמעאל עלי ועל צוארי (ע"ז ל.). ב"ד גוזרין שלשה תעניות על הצבור (תענ' א ה).—ובסהמ"א: והיה עליך להצדיקם כזה כאשר הצדקת אותם בענינים ובפירושים (תלמידי מנחם, תשו' 44). עלי שלשה דברים שאשים עיני עליו כשהוא בא ושארחיב לו מושב כשהוא יושב וכו' (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג 29).—ד) להביע שאיזה רגש או מצב נפשיי מתהוה בנושא עצמו ופועל עָלָיו: מה תשתוחחי נפשי ותהמי עָלָי (תהל' מב ו). בהתעטף עָלַי רוחי (שם קמב ד). עָלַי לבי דוי (ירמ' ח יח). נהפך עָלַי לבי (הושי' יא ח). ותתפעם רוחו (של נבכדנצר) ושנתו נהיתה עָלָיו (דני' ב א). והודי נהפך עָלַי למשחית (שם י ח). וימלך לבי עָלַי ואריבה את החרים ואת הסגנים (נחמי' ה ז). אם עַל המלך טוב יכתב לאבדם (אסתי' ג ט). ולב נבל טוב עָלָיו והוא שכר עד מאד (ש"א כה לו).—ה) חיה עַל: וְעַל חרבך תחיה (ברא' כז מ). לא עַל הלחם לבדו יחיה האדם (דבר' ח ג). ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עֲלֵיהֶם הוא יחיה (יחזק' לג יט).—ו) לסמן את הטעם והסבה לאיזו פעולה, כאלו הפעולה נמצאת מלמעלה לסבה, או נשענת עָלֶיהָ: הנך מת עַל האשה אשר לקחת (ברא' כ ג). כי עָלֶיךָ הרגנו כל היום (תהל' מד כג). כי לא עַל צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי עַל רחמך הרבים (דני' ט יח).—וכן בדבורים עַל זה, זאת, עַל מה, עַל אדות, עַל דבר, עַל כן, עי' ערכים אלו.—ועם מקו': ויקרא שם המקום מסה ומריבה עַל ריב בני ישראל וְעַל נסתם את יי' (שמות יז ז). הנני נשפט אותך עַל אמרך לא חטאתי (ירמ' ב לה). כה אמר יי' וכו' עַל דושם בחרצות הברזל את הגלעד (עמו' א ג).—ואחרי פעלים בכה, ספד, שחק, שמח, חדה, נחם וכדומ', עי' ערכים אלו.—ובמשנה: על שלש עבירות נשים מתות (שבת ב ו). כחס על הנר וכו' (שם ה). ומעשה ושאלו את ר"ט עליה ועל החלה שנטמאה (כיל' ג ח).—ובסהמ"א: לפי שבעלי שלמות השכל הזה הם על מעלות חלוקות (ר"י בר' אכטולי, מלמד התלמידים, לו.). ולו השכיל הנמצאות על הפנים אשר הם עליהם נמצאים היו קודמות בטבע אליו על צד מה שיוקדם המושכל לשכל (ר"מ הכרבוני, המאמר בבחירה, ד"ח מ).—עַל הדבר, המשפט: וישבע לו עַל הדבר הזה (ברא' כד ט). הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם עַל כל הדברים האלה (שמות כד ח). ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם עַל המשפטים האלה (במדי' לה כד). ונבנתה עיר על תלה וארמון עַל משפטו ישב (ירמ' ל יח).—*ולסמן את האמצעי, כמו עַל ידי: של בית נמר היו מלקטין על החבל ונותנים פאה מכל אומן ואומן (פאה ד ה). שלא ימתח על המים (קינ' א ד).—הניח בנות גדולות וקטנות אין הגדולות מתפרנסות על הקטנות ולא הקטנות נזונות על הגדולות אלא חולקות בשוה (ב"ב ח ח). הבנות נזונות על הבנים (שם). לא ישחוט עליו (בכורי' ה ב). נוטל נפשו עליה (מכו' ג טו). כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכו' גופו מחולל על הבריות (אבו' ד ו)—ובסהמ"א: שאין אדם נודר אלא על לשון שהוא רגיל לדבר (רש"י, ר"ה יב:).—וכן עַל פה: קראה (את המגלה) על פה (מגי' ב א). המחלק נכסיו על פיו (ב"ב ט ז).—בְּעַל פה, תורה שבעַל פה, בנגוד לתורה שבכתב, עי' פה.—ודבורים עַל פי, עַל שם, עַל ידי, עי' ערכים אלו.

ובמשמ' כפי, לפי, כמו: הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים עַל צבאתם (שמות ו כו). ויתילדו עַל משפחתם לבית אבתם (במדי' א יח). אתה כהן לעולם עַל דברתי מלכי צדק (תהל' קי ד).—ובתלמו': על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים (תעני' ד ב).—לסמן דבר שבשבילו נעשית הפעולה: המלט עַל נפשך (ברא' יט יז). אשר נלחם אבי עֲלֵיכֶם (שפט' ט יז). אנכי אדבר עָלֶיךָ אל המלך (מ"א ב יח). לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו עַל עמה (אסתי' ד ח). לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עָלַי (שם טז). מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך (דני' יב א). ואלה יעמדו

1) [האחד קרי.]

על הקללה (דברי כז יג). ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים (שמות כט לו). עי' כפר. — ובמשנה: כשהיה מתפלל על החולים (ברכ' ה ה). מברך על איזה מהם שירצה (שם ו ד). האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים וכו' (פסחי ח ג). —ח) במשמ' נגד, למרות: על דעתך כי לא ארשע (איוב י ז). על משפטי אכזב (שם לד ו). — ובמשנה: וכל המתנה על שכתוב בתורה תנאו בטל (כתוב' ט א). —ט) במשמ' בנוגע ל..., אחרי פעלים אמר, דבר, הגיד, שמע, צוה, צעק, התודה, חטא, נבא, וכדומ': ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים (ברא' מא לב). על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי' וכו' על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה (ויקר' ה כא-כב). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). — ובתלמו': ואמרו לה על בתה (כזיר ו יא). השומע על מתו (פסחי לב:). כתובים היו ונמלך עליהם שלא ליתנם (ב"מ א ז). אמרו עליו על רבי זכריה בן אבקלום שהיה מחזיר פניו אחורי המטה וזורקן (שבת קמג.). — נאמנין על הלקט ועל השכחה ועל הפאה (פאה ח ב). מפני שחשודין על הרביעה וכו' על העריות וכו' על שפיכות דמים (ע"ז ב א). חוששין על שכרו משום שביעית וכו' (ירוש' דמאי ו יא). — ובסהמ"א: ולא שנאני אדם שלא התפללתי בעדו שיישרהו הבורא ולא האמין אדם אותי על סודו וגליתיו (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרסב"ג 34). ודע לך אלכסנדר כי הודענוך כל הדברים אשר אנחנו עליהם [1] (יוסיפון קט). — *ובמשמ' בזמן של[2]: מה שאומרים על החתונה מילתא דבדיחותא ואומרים מקודם על א רמז וכו' (מגיד שיחות לר' נחמן מברסלב ל:). —י) במשמ' יותר מן: ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך (ברא' מח כב). והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות טז ה). או כי תזוב על נדתה (ויקר' טו כה). ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים העדפים על הלוים מבכור בני ישראל (במד' ג מו). ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך (דבר' כה ג). אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני (קהל' א טז). וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וימצאם עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני' א כ). — ובתלמו', להביע ערך היתרון: אם הפרוץ מרובה על העומד ואם העומד מרובה על הפרוץ (כלא' ד ד). אף על פי שהעור מרובה על הבשר (מ"ש א ג). יתרות על הראשונות (תעני' א ו). יתרות על הבנין (ערובי' א ה). יתרות על בנות ג' (כתוב' א ד). יתר על ג' סלע (ערכי' ב א). — והדבור יתר על כן, עי' יֶתֶר, יָתֵר. — שפתו העליונה עודפת על התחתונה (בכורי' ז ה). עי' עדף. —יא) במשמ' נוסף ל־: ואם תקח נשים על בנתי (ברא' לא נ). ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם (במדי' לא ח). ימים על שנה תרגזנה בטחות (ישע' לב י). הוה על הוה תבוא (יחזק' ז כו). ועם פעל: ולא שתם על צאן לבן (ברא' ל מ). וילוו עליך וישרתוך (במד' יח ב). עוד אקבץ עליו לנקבציו (ישע' נו ח). תנה עון על עונם (תהל' סט כח). — ובמשנה: נושאין על האנוסה ועל המפותה (יבמ' יא א). מוסיף עליו וכו' (כתוב' ג ה). — יב) במשמ' ביחד עם: פן יבוא והכני אם על בנים (ברא' לב יב). על מרורים יאכלהו (את הפסח) (שמות יב ח). ויבאו האנשים על הנשים וכו' (שם לה כב). לא תאכלו על הדם (ויקר' יט כו). לא תאכל עליו (על הפסח) חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות (דבר' טז ג). —יג) במשמ' הִתְעַלּוּת, גבוה מן, מַעְלָה מן: ולתתך עליון על כל הגוים (שם כו יט). הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה (שם כח מג). רומה על השמים אלהים (תהל' נז ו). כי אל גדול יי' ומלך גדול על כל אלהים (שם צה ג). ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה (נחמ' ט ה). — וכך עם הפעלים גבר, גדל, חזק, נשא, עזז, עי' ערכים אלו. — ובפרט לסמן שלטון וממשלה כמו עם הפעלים מָלַךְ, הפקיד, היה, שם, שת, נתן, ועם השמות מֶלֶךְ, שר, פקיד וכדומ'. — ובלי פעל: וְעַל צבאו נחשון בן עמינדב (במד' י יד). ויואב בן צרויה על הצבא (ש"ב ח טז). ויאמר (יוסף) לאשר על ביתו (ברא' מג טז). שבנא אשר על הבית (ישע' כב טו). אדרם אשר על המס (מ"א יב יח). וישלח אשר על הבית ואשר על העיר והזקנים והאמנים אל יהוא לאמור וכו' (מ"ב י ה). ויאמר (יהוא) לאשר על המלתחה וכו' (שם כב). — ובמשנה: פינחס על החותמות

1) [הדברים אשר עלינו.]
2) [דבור גרמני.]

אחיה על הנסכים (שקלי׳ ה ח). ואין עושין שררה על הצבור פחות משנים (שם ה ב). יוחנן שהוא ממונה על החותמות (שם ה ד).—יד) במשמ׳ ממעלה לדבר, גבוה ממנו ואינו נוגע בו, über; sur, au-dessus de; over, above: ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים (בראשי׳ א כ). השמש יצא על הארץ (שם יט כג). אם זרחה השמש עליו דמים לו (שמות כב ב). ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש (דבר׳ כד יה).—וענן יי׳ עליהם יומם (במדי׳ י לד). והיו שמיך אשר על ראשך נחשת (דבר׳ כח כג). יהי עליכם סתרה (שם לב לח). וברא יי׳ על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כבוד חפה (ישעי׳ ד ה). ויי׳ עליהם יראה (זכרי׳ ט יד). בהלו נרו עלי ראשי (איוב כט ג).—ועם פעלים של תנועה ממעל לדבר: הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו (שמות יד יו). והניף ידו על הנהר בעים רוחו (ישעי׳ יא יה). הנשקף על גי הצבעים (ש״א יג יח).—נקרא שם על: וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך (דבר׳ כח י). עי׳ קרא.—השמיע על: השמיעו על ירושלם נצרים באים מארץ המרחק (ירמי׳ ד יו). עי׳ שמע—*איים על: ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות (סוטי׳ א ד).—ובהשאלה ישן על: ולא יישן על המלוי[1] (קלכון א ג ה ח).—יה) במשמ׳ סמוך לדבר, אצל, כאלו הוא שוחה מעל להדבר, an, bei; près de; by, near: וימצאה מלאך יי׳ על עין המים במדבר על העין בדרך שור (בראשי׳ יו ז). והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה (שם כט ב). הקדשה הוא בעינים על הדרך (שם לח כא). בראש מרמים עלי דרך (משלי ח ב). וישיגו אותם חנים על הים וכו׳ על פי החירת וכו׳ (שמות יד ט). ותהי עליו רוח אלהים (במדי׳ כד ב). ועלי הכהן ישב על הכסא על מזוזת היכל יי׳ (ש״א א ט). ועל גבול בנימן וכו׳ ועל גבול שמעון וכו׳ (יחזק׳ מח כד-כה). והיה כעץ שתול על פלגי מים (תהלי׳ א ג). אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא ט).—ובמשנה: על כל סוכה וסוכה אומרים לו הרי מזון והרי מים (יומ׳ ו ה).—וכן על יד, ירך, כתף, עי׳ ערכים אלו.—ומאכילה ושתיה: מי יתן מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר (שמות יו ג). ואתה תאכל לחם על שלחני (ש״ב ט ז). למאחרים על היין (משלי כג ל). אם ילין (הרים) על אבוסך (איוב לט ט).—ובמשנה: היה אוכל עמו על השלחן והניח לפניו לגין וכו׳ (שבת ה ה). שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים (רבי שמעון, אבו׳ ג ד).—ובפרט עם הפעלים נצב, עמד: שלשה אנשים נצבים עליו (בראשי׳ יח ב). והוא (אברהם) עומד עליהם תחת העץ ויאכלו (שם ח). עי׳ יצב, עמד.—ובמשנה: שמרה עומדת על פתח חצרה (ב״ק ח ו).—ובסהמ״א: לפי שמספרין בתחלת הלילה ברחוב העיר על פתחיהן זה עם זה (חובי הלב׳ א ב, לוין 3).—יו) אחרי פעל של תנועה מלמעלה למטה: כי לא המטיר יי׳ אלהים על הארץ (בראשי׳ ב ה). וירד העיט על הפגרים (שם יה יא). ויפל אברם על פניו (שם יז ג). ויצק שמן על ראשה (שם כח יח). וישלך עליו בגד (ש״ב כ יב).—ובמדר׳: והרי המאכלת על צוארו (של יצחק) ובכו מלאכי השרת ונפלו דמעותיהם על הסכין (מדר׳ ויושע, ד״ח ג).—ובהשאלה: ויפל יי׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן (בראשי׳ ב כא). ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים (שם ט ב). ויפל פחד יי׳ על העם (ש״א יא ז). אשפוך חמתי עליך (יחזקי׳ ז ח).—וכן הביא רעה, חטאה על פלוני, עי׳ ערכים אלו.—ובלי פעל: חמסי עליך (בראשי׳ יו ה). עלי קללתך בני (שם כז יג). עלי אדני המלך העון ועל בית אבי (ש״ב יד ט).—וכן בהשאלה עם פעלים שונים להביע את המטרה של הפעולה, כמו רחם, חמל, חוס; התפאר, התענג, שמח, גיל, שוש, שחק, בכה, ספד, אבל, נשא קינה, נשא משל; הנבא, העיר, שמר, שקד; חשב, יעץ, דבר, התודה, עי׳ ערכים אלו.—ובתו״מ: ליגלג עליו (ב״ק כ:). והיה אומות העולם רואין אותן מתמיהין עליהם (מד״ר בראשי׳ לח). האלהים חס על כבודן של ישראל (שם במד׳ ט).—יז) אחרי פעל של תנועה מלמטה למעלה, עם פעל עלה, עי׳ ערכו.—יח) אחרי פעל של תנועה בקו ישר, כדי לעמד על הדבר: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך (בראשי׳ מ יג). השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה (שמות לד יב). ענתת לך על שדיך (מ״א ב כו). ורוח יי׳ ישאך על אשר לא אדע (שם יח יב).—ועל פלוני, כמו אל פלוני: ויעל (יהודה) על גזזי צאנו (בראשי׳ לח יב). ויקהל העם על אהרן (שמות לב א). והם לא ידעו כי נגעת עליהם הרעה

---

[1] [ר״ל בעת שהבטן מלא מיד אחרי האכילה.]

(שפט' כ לד) מי ישמני שפט בארץ ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט (ש"ב יה ד). ועל מקום, אל מקום: הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (ברא' כד מט). וירכתו על צידון (שם מט יג). וילך אלקנה הרמתה על ביתו (ש"א ב יא).—ובמשנה: מהלכין על כל האחין (יבמ' ד ה). והלכה לה על לבו (סנה' ט ב). יחזרו [1]' על הפתחים (כתוב' יג ג). איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו (מדו' א ב).—בא על אשה: ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ (ברא' יט לא).—ורגיל בתלמו': ישראל שבא על בת כהן כהן שבא על בת ישראל (יבמ' ז ה). ואשה המביאה את הבהמה עליה (כריתו' א א). עי' בוא.—וכן להביע פעולה נפשית המכונת אל פלוני או אל דבר: וידע יואב בן צריה כי לב המלך על אבשלום (ש"ב יד א). כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק ועל המרוצה לעשות (ירמי' כב יז). אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יי' אלהיו (תהל' קמו ה). אני לדודי ועלי תשוקתו (שה"ש ז יא). לי היתה המלוכה ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך (מ"א ב טו). ביום ההוא ישעה האדם על עשהו (ישע' יז ז).—יט) עם פעלים המביעים פעולה של איבה, התקפה נגד פלוני: ויבאו (שמעון ולוי) על העיר בטח ויהרגו כל זכר (ברא' לד כה). ונאספו עלי והכוני (שם ל). ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים (שם מ ב). ואתם חשבתם עלי רעה (שם נ כ). החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת יי' במדין (במד' לא ג). דבר סרה על יי' אלהיכם (דבר' יג ו). אחבירה עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי (איוב יו ד). חרק עלי בשניו (שם ט).—וכן עם הפעלים לון, עמד, קום, נלחם, חנה, צור, שפך סוללה וכדומ'.—ובלי פעל: לכן הנני על הנביאים (ירמ' כג ל). יחדו המה על יהודה (ישע' ט ב). פלשתים עליך שמשון (שפט' יו יב). זה הדבר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל (שם כ ט).—ובתלמו': בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס (סוט' ט יד). אין להם זה על זה אלא תרעומות (ב"מ ו א). הריני כמשיב על טרפון אחי (ר' יהושע, ידים ד ג). אומרין צדוקין קובלין אנו עליכם פרושים (שם ו). חלוקין עליו חבריו על סומכוס (ב"ק לה:). חולקין עליו חבריו על בן ננס (ר' אבא בר ממל א"ג, ב"ב קה.). הרי שהיה אוכל שדה ובא בחזקת שהיא שלו וקרא עליו אחד ערער לומר שלי הוא וכו' (ר"מ בן לקיש, שם קכד:).—ובספהמ"א: ומעוט הנקמה אחר היכולת עליה כאשר נאמר על אחד המלכים שאמר למי שנתחייב אצלו וכו' חי יי' לולא חזקת כעסי עליך הייתי נוקם ממך נקמה גדולה (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה). כי אתה מוצא עצמך יכול על הדבור ועל השתיקה (הוא, הכוזרי ה כ).—ועליו, במשמ' נגדו, לרעתו, בנגוד אל לו: ויש על האדם מאורח מוסר שיודה על האמת הן לו הן עליו (תלמידי מנחם, תשו' 19). אשר יאכל אכלים הראוים לגופתו יהי לו מאכלו והאוכל אכלים לא ראוים תהי עליו אכילתו ולא לו (ר"מ הנגיד, ב"מ, הרכבי 134). ואל תסמוך על דבר שאין לך בו זכות ותנוח דעתך על הטענה שהיא עליך ולא לך (ר"י א"ת. חו"ה, חשבון הנפש ג). מי שיהיו דבריו יותר משכלו יהיו דבריו עליו ומי ששכלו יותר מדבריו יהיו דבריו לו (הוא, מבחר הפנינ' לרשב"ג 41).—כ) כמו אל, ל־: אם על המלך טוב (אסת' א יט). אם עליכם טוב (דהי"א יג ב). אף נחלת שפרה עלי (תהל' יו ו). יערב עליו שיחי (שם קד לד). יי' גמל עליכי (שם קיו ז). רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש (קהל' ב יז). הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו משכיל (איוב כב ב). ועלי הטה חסד לפני המלך (עזרי ז כח). כל אשר עשיתי על העם הזה (נחמ' ה יט). ותמשך עליהם שנים רבות (שם ט ל). — ובספהמ"א: לפי שהפנימית יש לה דרך על החיצונה (ר"ש, מעשר' ג ה). — כא) *להציע את הפעול, כמו את: להעביר על[1]) הכתם (שבת ט ה). ללמד על מעשה הקטרת (יומ' ג יא). שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה (נדרי' יא יב). כבש עליו לתוך המים (סנה' ט א). הצביע עליו (שבועו' ה ב). מציל על הכל (עדו' א יד). אין משנין על המנהג (ירוש' ב"מ ו ד).—כב) ולפני מלות אחרות, על אחרי: ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה (יחזק' מא יה).—על בין: ותגבה קומתו על בין עבתים (שם יט יא).—על לפני: ועל פני השער היאתון על לפני אלם השער הפנימי (שם מ יה).—על מעל: על מעל לפתח ועד הבית הפנימי (שם מא יז).—על עבר: והאיר על עבר פניה (שמות כה לז).—על ככה: ומה ראו על ככה

---

1) [במדב"ם: ישאלו.]

1) [במדב"ם וירוש' בדפו': את.]

(תהל' ט כו).—וכן עַל יד, עַל ידי, עַל פי, עַל פני, עַל אתר, עַל שם, עַל מנת, עַל גב, עַל כֹּרח, בְּעַל כרח, עי' ערכים אלו.—*ודבור אשר הוא, שהוא, הם עָלָיו, בלשון הפילוסופים במשמ' לפי טבעו והכונתו: וזה כי היושר יגזור שישפיע על כל בעל מזג צורה הראויה לחמרו ומזגו וכאשר תהיה ראויה לו הושפעה עליו והיו הנמצאות על זה הסדור אשר הם עליו (רמב"ד, אמו"ר 99). וכדור הארץ מרכז עומד באמצעיתו מבלי נמיה ולא סבה ושם סדר הכל על מה שהוא עליו מהכמות והאיכות והתמונות (ר"י א"ת, הכוזרי ב ו). בהכרח לבחון הנמצאות כלם כפי מה שהם עליו (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). החמר מחיצה גדולה ומסך מונע השגת השכל הנפרד כפי מה שהוא עליו (שם ג ט). כל מה שהוא בטבע ההויה וההפסד הנה השתנותו ממה שהוא עליו אצל משה ע"ה הוא משער האפשר וכו' והעולם הזה כפי מה שהוא עליו דבק אל מציאות הבורא בדבוק העלול לעלה (פרקי משה כה). לא יתהפך ולא ישתנה ולא יצא מן תנאו אשר עליו הוא מותנה (מנחם גנלי הגולה, לקו"ק, כספ' 50). ומה החכמה במציאת הדברים לפי מה שהם עליו ומה המהווה מהם (העתקות ממאזני העיונים לאבוחמד אלגזלי (כ"י פריס) פרק י בסגולת נפש החכמה, חו"כ ב, 196). וצריך לתקן עניינים על אשר יועתקו ממה שהם עליו מההנהגות והעצות אל האמת וההנהגות הטובות (כס"ע פלקירא, ראש' חכמ' 77). בחקרנו בהם למה היו במה שהם עליו מהמציאות (רלב"ג, משלי ו). ולמה היה הכוכב הזה או הגלגל הזה או העולם כולו במדה הזאת שהוא עליו ולא במדה אחרת גדולה ממנה (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב ב, כא:). המראה אשר שלמותה בשיראו בה הצורות היפות כפי מה שהם עליו מבלי עוות ושנוי (יהודה בן שלמה כהן, כוונת הפלוסופים לאלגזלי).—וכן שאתה עָלָיו: ואין ראוי שתסתיר מבני אדם מה שאתה עליו מן החסידות (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה).

—ב) מלות הקשור,—א) להביע טעם וסבה, יען, מפני: wegen, weil; parce que; because: ויגנב יעקב את לב לבן הארמי עַל בלי הגיד לו כי ברח הוא (בראש' לא כ). פלגי מים ירדו עיני עַל לא שמרו תורתך (תהל' קיט קלו). וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל ליי' עַל הוסד בית יי' (עזר' ג יא). ועם אשר: ויגף יי' את העם עַל אשר עשו את העגל (שמות לב לה). ואמרו עַל אשר עזבו את ברית יי' אלהי אבותם (דבר' כט כד). ויך לב דוד אתו עַל אשר כרת את כנף אשר לשאול (ש"א כד ו). ועי' אשר.—ועם כי: ואמר ביום ההוא הלא עַל כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה (דבר' לא יז). עַל כי עשו את הרע בעיני יי' (שפט' ג יב).—ולפני הא הידיעה: וישמח יחזקיהו וכל העם עַל ההכין האלהים לעם (דה"ב כט לו). — ב) ובמשמ' אף עַל פי, למרות, obwohl; quoique; although: ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במתיו עַל לא חמס עשה (ישע' נג ט). עַל לא חמס בכפי (איוב יו יז). *עַל ש־: אמר הקב"ה עַל שאהב את ישראל (מד"ר שמות א). אמר הקב"ה אם מעכב אני עליהם הם אומרים עַל שאינה טובה לא הראה אותה לנו (שם במדי' עז).—*עַל מנת ש־, *עַל תנאי ש־, עַל שם ש־, אף עַל פי ש־, אף עַל פי כן, עי' מנת, תנאי, אף.

— ג) עם אותיות היחס, כְּעַל: בדרך עדותיך ששתי כְּעַל כל הון (תהל' קיט יד).—כְּעַל... כְּעַל, כפי... כך: כְּעַל גמלות כְּעַל ישלם חמה לצריו גמול לאיביו (ישע' נט יח).—מֵעַל,—א) עם פעלים המביעים הסרה או תנועה של דבר מן איזה שטח: הן גרשת אתי היום מֵעַל פני האדמה (בראש' ד יד). ותרם (התבה) מֵעַל הארץ (שם ז יז). ותורד (רבקה) כדה מֵעָלֶיהָ (שם כד סו). ופרקת עלו מֵעַל צוארך (שם כז מ). וגללו את האבן מֵעַל פי הבאר והשקו את הצאן (שם כט ג). ותסר (תמר) בגדי אלמנותה מֵעָלֶיהָ (שם לח יד). בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מֵעָלֶיךָ (שם מ יט). ולפי העלות הענן מֵעַל האהל (במדי' ט יז). שמלתך לא בלתה מֵעָלֶיךָ (דבר' ח ד). וירד סיסרא מֵעַל המרכבה (שפט' ד יה). ויקם דוד מֵעַל משכבו (ש"ב יא ב). דרשו מֵעַל ספר יי' (ישע' לד טז). לילה עצמי נקר מֵעָלָי (איוב ל יז).—ובהשאלה: סר צלם מֵעֲלֵיהֶם (במדי' יד ט). ויסר כחו מֵעָלָיו (שפט' יו יט). הסירי את יינך מֵעָלָיִךְ (ש"א א יד).—ב) והסרת רעה או דבר המכביד עַל פלוני: ויסר מֵעָלַי רק את המות הזה (שמות י יז). ויסר מֵעָלֵינוּ את הנחש (במד' כא ז). הסר מֵעָלַי נגעך (תהל' לט יא). ויאמר לו פרעה לך מֵעָלָי (שמות י כח). שלחו נא את זאת מֵעָלַי החוצה (ש"ב יג יז).—והקל מֵעָלֶיךָ ונשאו אתך (שמות יח כב). וישתק הים מֵעָלֵינוּ וכו' וישתק הים מֵעֲלֵיכֶם (יונ' א יא-יב).—וצבא: וישב יואב מֵעַל בני עמון (ש"ב י יד). ואלכה מֵעַל העיר (שם כ כא). לך הפרה את בריתך את בעשה מלך ישראל ויעלה מֵעָלָי (מ"א יה יט). ועתה ברח (דוד) מן הארץ מֵעַל אבשלום (ש"ב יט י). ויט

ישראל מֵעָלָיו (במד' כ כח).—ג) ובמשמ' מאצל: ויעל אלהים מֵעַל אברהם (ברא' יז כב). אל נא תעבר מֵעַל עבדך (שם יח ג). ויצאו מֵעָלָיו כל העמדים עליו (שפט' ג יט). רחקו מֵעָלָי (ירמ' ב ה). ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מֵעָלָי (שם לב מ). הלוים אשר רחקו מֵעָלַי בתעות ישראל אשר תעו מֵעָלַי אחרי גלוליהם (יחזק' מד י). לא סר (יהוא) מֵעַל חטאות ירבעם (מ״ב י לא). אחי מֵעָלַי הרחיק (איוב יט יג). כי קרע ישראל מֵעַל בית דוד (מ״ב יז כא). הבדל יבדילני יי' מֵעַל עמו (ישע' נו ג). זנית מֵעַל אלהיך (הוש' ט א). ד) וכמו עַל: ויתן את כסאו מֵעַל כסא המלכים אשר אתו בבבל (מ״ב כה כח). כי גדול מֵעַל שמים חסדך (תהל' קח ה). כי גבה מֵעַל גבה שמר (קהל' ה ז). ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מֵעַל כל העם היה (נחמ' ח ה). והחמנים אשר למעלה מֵעֲלֵיהֶם גדע (דהי״ב לד ד).—ה) מֵעַל לְ־, כמו עַל או ממעל לְ־: ויבדל (אלהים) בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מֵעַל לרקיע (ברא' א ז). ויחגר דוד את חרבו מֵעַל למדיו (ש״א יז לט). וימן יי' אלהים קיקיון ויעל מֵעַל ליונה להיות צל על ראשו (יונ' ד ו). יגדל יי' מֵעַל לגבול ישראל (מלאכי א ה).—ובמשמ' אצל: והצרעת זרחה במצחו (של המלך עזיהו) לפני הכהנים בבית יי' מֵעַל למזבח הקטרת (דהי״ב כו יט).

עֹל[1], עול, ס״ז, עֻלֵּנוּ, עֻלֵּךְ, עֻלְּכֶם, עֻלּוֹ, עֻלָּם, מ״ר *עֻלִּים, עולין,—בד כבד של עץ או של ברזל יקשרו במוסרות בצואר הבהמה החורשת שתמשך בו את המחרשה וכדומ', Joch; joug; yoke: ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עֹל (במד' יט ב). ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בְּעֹל (דבר' כא ג). ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פרות עלות אשר לא עלה עליהם עֹל (ש״א ו ז).—ובהשאלה, עֹל כבד, שלטון קשה של אדון על עבדו, בפרט של מלך על בני עמו, על עמים אחרים; הכביד עֻלּוֹ עליהם, מלך עליהם בקשי, הטיל עליהם מסים כבדים: אביך הקשה את עֻלֵּנוּ ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומֵעֻלּוֹ הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך (מ״א יב ד). אבי העמים עליכם עֹל כבד ואני אסיף על עֻלְּכֶם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים (שם יא). קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עֻלֵּךְ מאד (ישע' מז ו).—נתן עֹל על צואר פלוני, שעבדו אליו, עשהו לעבד לו, העבידו עבודה קשה: ועבדת את איביך וכו' ונתן עֹל ברזל על צוארך עד השמידו אתך (דבר' כח מח). כי כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל עֹל ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לעבד את נבכדנצר מלך בבל ועבדהו (ירמ' כח יד).—נתן את צוארו בְּעֹל מלך פלוני: והיה הגוי והממלכה וכו' אשר לא יתן צוארו בְּעֹל מלך בבל בחרב וברעב אפקד על הגוי ההוא (ירמ' כז ח). הביאו את צוארכם בְּעֹל מלך בבל ועבדו אתו ואת עמו וחיו (שם יב).—פרק העֹל מעל צוארו, השתחרר מהעבדות: ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר תריד ופרקת עֻלּוֹ מעל צוארך (ברא' כז מ).—ושבר את עֻלּוֹ, שחררו: כי מעולם שברתי עֻלֵּךְ נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד (ירמ' ב כ). אך המה יחדו שברו עֹל נתקו מוסרות (שם ה ה). שברתי את עֹל מלך בבל וכו' נאם יי' כי אשבר את עֹל מלך בבל (שם כח ב-ד).—שבר מטות עֻלּוֹ: אני יי' אלהיך אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים ואשבר מטת עֻלְּכֶם ואולך אתכם קוממיות (ויקר' כו יג). והיו על אדמתם לבטח וידעו כי אני יי' בשברי את מטות עֻלָּם והצלתי מיד העבדים בהם (יחזק' לד כז).—הֵחַת את עֻלּוֹ של פלוני, שחררו: כי את עֹל סבלו וכו' החתת כיום מדין (ישע' ט ג).—סר עֻלּוֹ: והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך וְעֻלּוֹ מעל צוארך וחבל עֹל מפני שמן (שם י כז). לשבר אשור בארצי ועל הרי אבוסנו וסר מעליהם עֻלּוֹ וסבלו מעל שכמו יסור (שם יד כה).—ובהשאלה, עֹל הפשעים: נשקד עֹל פשעי בידו ישתרגו עלו על צוארי (איכ' א יד).—נָשָׂא עֹל, נכנע, סבל מה שהֻטל עליו: טוב לגבר כי ישא עֹל בנעוריו (שם ג כז).—ובתו״מ: הטמאין שבעגלה העול של מתכת והקטרב וכו' הטמאין שבעגלה העול המצופה וכנפים העשויות לנוי וכו' (כלים יד ד-ה). הנוגע בעול ובקטרב בעין ובעבות אפילו בשעת מלאכה טהור (שם כא ג). כמה רחבו (של התלם) מלא העול השרוני דומה לעול של כרמים (תוספ' כלא' ג ל). בעול שלא

---

1) [בבאורים הכנענים שבאגרות עמרנה חֻ'לֻ, חֻ'לֻ (=עֻ'לֻ, עֻ'לֻ), ובערב' עُل a), שלשלת לקשר את הידים לערף.]

a) عل

לעבודה הכתוב מדבר (ספרי במדי׳ קכג). א״ר אבהו בעי מיניה מר׳ יוחנן משיכת עול בכמה א״ל כמלא עול (סוטי׳ מו.). ודייני גולה אמרי כל שהעול כובשו לא הוי שיור כל שאין העול כובשו הוי שיור (ב״ב ע.).—ובהשאלה: למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצות (ברכי׳ ב ב). כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ (אבוי ג ה). נושא בעול עם חברו מכריעו לכף זכות (שם ו ו). ספרי מינים שמטילים איבה ושנאה וקנאה ועול דבבות עאב״ו שימחו מן העולם (ספרי במדי׳ טז). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי שתשבור ותשבית עולו של יצר הרע מלבינו (ירוש׳ ברכי׳ ד ב). אבותיך לא היה עליהם עול מלכות ואתם אף על פי שיש עליכם עול מלכות וכו׳ (שם שביעי׳ ו א).—ואמר המשורר: והשתוממו כלם למען סר צלם ומקל את עלם גדולים וצעירים (תלמידי מנחם, לנגוד בתעודה). היום כמה שנים עלך משכת וימין ושמאל איננה משרכת (יוסף אבן אביתור, אלהים אמן אס, שער השיר 15) ואמרו מכבידי עלי כי סר מעלי צלי ואני ידעת גאלי הזק והוא לעשות יפליא (ר״י הלוי, ירושלם למוגיך). המר שב הדבש תחת לשונו ועול שם הענק על צוארונו (טדרוס הלוי, קטע כ״י גנזי, ביד ספירא).—ואמר המקונן: נשקוד נטל עול פורכינו ויתעב שי ערכנו (איכי אספתו, קינ׳).—לפרה שהיו מבקשין ליתן עליה עול שתחרוש בשדה ולא היתה רוצה לצאת (גנזי שכטי׳ א, גינצבורג 46).—*ומ״ר: אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע שני עולין אתה מטיל על בניך עול תורה ועול שעבוד גליות (תנחומ׳ ברכי׳ ה).—ובסהמ״א: ידיע להוי למר שהמסים והעולים שאנו דנים עליהם מתחלקים לפי הממון (מורפורגו, שמש לדקה, חו״מ ב, יו.).—ואמר הפיטן: סגלתי ראיתיך בכבליך בצער עליך פשוטה מעיליך (סגלתי איומה, יוצ׳ שבת ד אחה״פ).

עלב, ממנו *עָלַב, *עָלֵב, *עֹלֶב, *עֶלְבּוֹן, *עָלוּב, *עֲלִיבָה.

***עָלַב**[1], פ״י,—עָלַב את פלוני, גרם לו צער, הכלים והשפיל אותו, כמו לָעַב, demütigen, beleidigen, humilier, insulter; to humiliate, insult: עלובין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין וכו׳ (שבת פח:).—ובסהמ״א: יען כי מניעת המצטרף שיצטרף ברשות חבירו בלי חפצו ודעתו והוא רע כי ירע בעיניו ויעלב אותו (מנחם גיגלי הגולה, לקו״ק, כספמי 58). הסר מסוסריו והמסיר אחריו והמפיל דבר אחד מדבריו חומס נפשו ומשחיתה ועולב יחידתו וממיתה (רלב״ע, חי בן מקיץ). דברי נרגן כמתלהמים שדבריו כאילו הוא נעלב והלום ואינו כן כי הוא העולב וההולם את חבירו (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי יח ח). ואם יצטרך לעלוב את בני ביתו להסירם מדרך הרע יעלוב בענין שלא יכעוס בלבו (ר״ד אופנהיים, הנהגות אדם, כה:).—ואמר הפיטן: נטפו טוחי זיע עולב טפסת חן בבואי ללבלב ימסוך פי צוף וחלב יכין לו מחשבות לב (רסע״ג, פתיחי לתרי״ג מלות, קובץ מעשה ידי גאוני קדמוני׳ ג, 28). זויות לב ביד עולב שבויות לבני אמה ובחורים בחורים מתעלפים בצמא (על נהרות, קינ׳ תימני׳).

נפעי׳, *נֶעֱלַב,—שעלבו אותו: הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין וכו׳ (יומי כג.).—ואמר הפיטן: מלך יושב על כסא דין קטון וגדול משלב ורואה מי שב בכל לב ומי שב בכלב ינקום נקמת הנעלב מן העולב (מלך אחד, סליחי ער״ה). ואמרו הנה מתלאה ומה לכם להעלב על עסקי עון נצלב (רסב״ג בכי אבון, אל אלהי אכנן, יוצ׳ שבת ב אחה״פ).

***עָלֵב**, ש״ז,—צער ועֶלְבּוֹן: והעלב הביאו לעשותו חמס (מנחם גיגלי הגולה, לקו״ק, כספמי 58). צדייתה שמא תעשה חורים ונקבים בשחיטה ותביא עלב ועצב לעוף ולחיה ולשור (ר״י הדפי, אה״כ יד). וכל עצב ועלב ויגיעת העצמות מרחקת מאנשיך (שם סא).

***עֹלֶב**, ש״ז,—כמו עָלֵב: חבוש מחץ עוצבי ועלבי (רסב״ג, אכוממך, רשות לעבודה).

***עֶלְבּוֹן**, ש״ז, מ״ר עֶלְבּוֹנִים,—ענוי, כלמה, שפלות, Demütigung, Beleidigung; humiliation; insult(e): והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו (ר׳ מאיר, אבוי ו ב). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (ר׳ יהושע בן לוי, שם). מי כמוך באלים מי כמוך באלמים שומע עלבון בניך ושותק (מכי׳ בשלח, שירה ח). אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו עלבון

---

1) [כך בארמ׳; ובערב׳ עָלַב a).

a) علب

אביו תבע (ר׳ שמעון בן אלעזר, שבת נה:). **מי שמבקש עלבונה של תורה הוא יבקש עלבוני** (ר׳ חנינא בן תרדיון, ע״ז יח.). **אתה אל ראי א״ר איבו אתה הוא הרואה בעלבון של עלובין** (מד״ר בראשי׳ מה). **בעודני חי אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני** (שם סא). **מה האתון שאין לה וכו׳ נצטויתי לתבוע עלבונה מידך אומה שלימה שאתה בא לעוקרה עאכ״ו** (שם במדי׳ כ). **קבל עליך דברי תורה בצער ואל תהי מבקש עלבונך** (דא״ז ג).—ובסהמ״א: **אוי להם לאותן הדיינים שנהגו בכך מעלבון תורת משה שבזו דיניה והשפילוה עד ארץ** (רמב״ם, סנהי׳ כה ד). **ואם רצו לפטור גמי אחד מפורעי המס לגמרי עד כך וכך שנה מפני עלבונו או מפני הפסדו או מפני שגרבו השלטון כותבין עליו כפי מה שיראו** (כ״י ברצלוני, ספ׳ השטרות 138).—ואמר המשורר: **ואביהם רואה עלבונם בעת צרתם ואין עונם** (ראב״ע, אוי כי לבי).—ואמר הפיטן: **נושא עון ורואה בעלבון מחשב חשבון כחכם ונבון** (מי ימלל, מוסף יוה״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, קכה.).— ומ״ר: **ושירי ביד עושק זמני ועלבוניו כגבור ואין חרב בידו כאלו לא גבורי בנו נתן גדודיו ולגיוניו** (קטע כ״י גניז׳, JQR. NS. I. 242). **והנה הם עשו נגדו (נגד יוסף) שלשה עלבונים** (כ״י אברבנאל, פי׳ התורה, מקץ, ד״ה ויקחו האנשים את המנחה).—ואמר הפיטן: **מדיו אמונה לאל הצילני נא מעלבונים פן יבא והכני אם על בנים** (אדם בקום, סליחי׳ תעני׳ אסתר).

ע־ג[1], ממנו עִלֵּג, *עָלַג, *עִלְּגָה, *עִלְּגוּת, *עִלְּגִי.

עִלֵּג, ש״ז, מ״ר עִלְּגִים,—בעל מום שאינו יכול לדבר היטב, שלשונו אינה ממהרת לדבר ;stammelnd bègue; stammering: **ולבב נמהרים יבין לדעת ולשון עִלְּגִים תמהר לדבר צחות** (ישעי׳ לב ד).—ובסהמ״א: **ותהיה תפלת אלו העלגים תפלה שלימה כתפלת בעלי הלשון הצחה ומפני ענין זה תקנו כל הברכות והתפלות מסודרות בפי כל ישראל כדי שיהא ענין כל ברכה ערוך בפי העלג** (רמב״ם, תפלי׳ א ד). **וכן העלג כגון מי שקורא לאל״ף עי״ן או לעי״ן אל״ף וכל מי שאינו יכול להוציא את האותיות כתיקונן אין ממנין אותו שליח צבור** (שם ח יב). **יש מקומות שאנשיהם עלגים ומפסידין את הלשון ומכנין על דבר בדבר אחר הולכין שם אחר הכנוי** (הנ״ל, נדרי׳ א טז). **והעלגים מכנין אותה (את השבועה) ואומרים מוהא כיון שאמר לשון שמשמעו וענינו שבועה הרי זה חייב כמי שהוציא לשון שבועה** (הנ״ל, שבוע׳ ב ה). **ולא השבועה בלבד אלא כל כינויי שבועה כשבועה כגון שהיו אנשי אותו מקום עלגים והיו קוראים לשבועה שבותה או שקוקה וכו׳** (שם). **והוספתי תימה האיך יהיה טבע בן שנולד בין העלגים** (הנ״ל, אגרו׳, אגרי הרמב״ם, י.). **העלג אעפ״י שהוא אנוס צריך להזהר בכל כחו ושימעט בדבורו בדברים שהוא עלג באותיותיהן** (רד״ק, מכלול, עג.). **מי שהיה עלג או מקומות שהכל עלגין ודרכן לומר במקו׳ נזיר נזיק נזיח או פזיח ואמר אחד מלשונות אלו על עצמו וכו׳ הרי זה נזיר** (ר״א הלוי מברצלונה, החנוך שעד). **ש״ם נשתתק כפקח הוא אלא שאינו יכול להגיד כמו העילגים** (עיטור ז א). **ויש מקצת מבני אדם אשר לשונם עבה מאד ולא יוכלו לדבר כהוגן והם נקראים עלגים וכבדי לשון** (אבי הרלב״ג, סעה״ש ט). **ואחרים שלשונם דבוק מלמטה ולא יוכלו לדבר וכל אלה נקראים עלגים וכבדי לשון** (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כג.). **העלגים יבוא להם השלשול הארוך בסגולה** (פרקי אבוקרט ו לא, כ״י ברלין).—מדבר בלשון לעז, מקלקלת: **ומימי קדם היו חסידי עולם בלשון הקדש שמחים והיום פריצי עמנו וכו׳ וכל בניה עזבו לשונם ושבו עלגים וכספם היה לסיגים** (כ״י חריזי, תחכמוני, הקדמ׳ ז). **ותמנעו אותם מן לשון העלגים אשר היתה לנו למורשה מאבותינו האחרונים לבשתנו ולבשת אומתנו** (יל״ג, אגרו׳ א סח). — ואמר המשורר: **החוהים שם שוחות וחונות כנחות ועלג הצחות בפשר נפגרים** (תלמידי דונש, תשו׳ 11). **איה צבי עלג ואנה פנה עפר מקטר מר דרור ולבונה** (כ״ש הנגיד, איה לבי עלג). **כל עלגי העוף למינו החליף זמיר לעמת נגנים פצחו** (ראב״ע, אם קדמו חוריו). **:שפתי עלגים צחות יזובון לקוסם בניני גיל ההרוסים** (הנ״ל, הריס מכ).

עָלַג, קל לא נמצא.

— פִּעֵל, *עִלֵּג, בינ׳ מְעַלֵּג,— עשה שיהיה עִלֵּג, קלקל את הלשון: **התבונן בני בשפת הקדש למצחצחיה ונוסה ממעלגיה ומנחתיה** (דונש, על רסע״ג 11).

— התפ׳, *הִתְעַלֵּג,—נעשה עִלֵּג, דבר כְּעִלֵּג: **כאלה ישוג המשכיל לדעת שפת יתר ובהם יתבונן אמרי שפר לדבר צחות וכו׳ יצמצם מליו ולא יתעלג כמו**

---

1) [כמו לעג.]

כמו (מנחם בן סרוק, הקדמי, Literat. Histor. Mittheil. II, דוקס 130). עתה אפרשם למחלקותם לבעבור לא תתעלג כמו כל לשון ולא תתעלג כמו כל שפה (מנחם בן שלמה, אבן בוחן, עטרת לצי לגרץ, 111). — ואמר הפיטן: יה ילבין כשלג חט מאדם כשני ופה קטיגור כמתעלג ילבין ולא ילשין (במקדש אל וסיכלו, מנחי יוה"כ, מחזי רומני).

***עִלְּגָה**, ס"נ,—לעז. קלקול הלשון, Verderbnis (der Sprache); corruption (de la langue; of language): נגלינו אף אחריו בכל שערי ארץ ואיי הימה לא היה גוי שלא באו בו נדחינו גם בתוכם רבינו ילדינו לשונותם למדנו ותלט עלגתם על שפר אמרינו ולא נכון כן (רסע"ג, ספי האגרון, הקדמי כד).

***עִלְּגוּת**, ס"נ,—כמו עִלְּגָה, תכונת העִלֵּג, Stammeln; bégaiement; stammering: לשון עלגים תמהר לדבר צחות והחפץ בו עלגות הלשון (ר"י א"ת, השרשי לריב"ג, לעג). ודע כי יש נדיבות שהיא ככילות ויש מהירות הדבור שהיא כעילגות ויש חכמה שהיא כסכלות (רס"ע פלקירא, המבקש מה). קונטרס אחד שכתב האיש המקולקל המוח והמבלבל השכל כלו מלא טעות ושבושים ברב דברים ודמיונות ועלגות (ר' סעדיה בר' מימון אבן דנאן, שאלה ע"ד האנוסים, חמדי גנוזי, יג:).— ואמר המשורר: כלכלה בציה דרורי למות ימינו תרעה לעתיד מגדלים ביתמות טופפו למלך בלי עלגות ואלמות (גנזי שכטר ג, דודסון 88). — ומחלת העִלְּגוּת: ויש מפגעיו (של הלשון) העלגות וכבד הלשון הנקרא בלף ובלש (קאנון ג ו ד). העלגות הבא מלחות רע בעצם הלשון (המפרש לפרקי אבוקרט ו לא). ויקרה מנשיכתו (של הלטאה) כאב חזק והתלהבות אשיי בגוף ומורסא חמה בלשון וכבדות לשון ועלגותו ורעדה ותרדמת איברים (ספר הארסים וספר הקשוט ג, הפליט 30).

***עִלְּגִי**, ת"ז, מ"ר נקי עִלְּגִיּוֹת,—כמו עִלֵּג: ויתר מה שנמצא במערכת לשוני מן הגסות וערבוביא מלשונות עילגיות וממעוט הדיוק על דקדוק הלשון צחותו ונקיונו (רמ"ס, יריעת שלמה א, הקדמי, יג::).

עָלֶה, ס"ז, סמי עֲלֵה, כני עָלֵהוּ, מ"ר סמי עֲלֵי, כני עָלֶהָ, *עָלִים, עָלִין,—עֲלֵי הצמח, עֲלֵה האילן וכיוצא בזה, כעין דף דק פחות או יותר גדול, עפי"ר ירק הגון, שצמח מקלחי הצמחים וענפי האילנות, Blatt; feuille; leaf: ויתפרו עֲלֵה תאנה (בראשי ג ז). ותבא אליו היונה והנה עֲלֵה זית טרף בפיה (שם ח יא). ורדף אתכם קול עָלֶה נדף (ויקרי כו לו). כי תהיו כאלה נבלת עָלֶהָ וכגנה אשר מים אין לה (ישעי א ל [1]). ונבל כֶּעָלֶה כלנו (שם סד ה). אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה וְהֶעָלֶה נבל (ירמי ח יג). והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבוא חם והיה עָלֵהוּ רענן (שם יז ח). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עָלֵהוּ ולא יתם פריו (יחזקי מז יב). וְכֶעָלֶה צדיקים יפרחו (משלי יא כח). הֶעָלֶה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף (איוב יג כה). הקטפים מלוח עֲלֵי שיח ושרש רתמים לחמם (שם ל ד). צאו ההר והביאו עֲלֵי זית וַעֲלֵי עץ שמן וַעֲלֵי הדס וַעֲלֵי תמרים וַעֲלֵי עץ עבת (נחמי ח יה).—ובתו"מ: אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית (ר' שמעון, שביעי ג ג). אלו מותרין באכילה חלב שחלבו עובד אלילים וישראל רואהו וכו' ועלה של חלתית וכו' (ע"ז ב ז). איזו היא ערבה פסולה קנה שלה לבן עלה שלה עגול (תוספתי סוכי ב ז). אין לוקחין קורט של חילתית אלא מן המומחה והעלה ניקח מכל מקום (שם ע"ז ד יג). אבל עלה ירק ושתה כוס של יין מצטרף (משנה דרבא, ברכי מח:). יש לה (ריאה לעוף) וישנה כעלה של וורד בין אגפים (ר' יוחנן, חולי מז.).—ומ"כ: לוף שעברה עליו שביעית רבי אליעזר אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו ואם לאו יעשה חשבון עם העניים (שביעי ה ג). אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאביהן (שם ז ה). המוציא וכו' עלי שום ועלי בצלים לחים כגרוגרת ויבשין כמלוא פי גדי (שבת ז ד). יש מהן שהילכו אחר הפרי ויש מהן שהילכו אחר העלין הלפת והצנון הילכו בהן אחר הפרי הלפת והנפוס הילכו בהן אחר העלין (ר' יוחנן, ירושי כלאי א ה). מהוצאת עלין ועד הפגין חמשים יום (רשב"ג, שם שביעי ה א). בתרומת מעשר אין העלין תלושין על העלין ולא הקלחים תלושין על הקלחים (שם, תרומי יא ד). נותנין על גבי מכה בשבת שאינו אלא במשמרה א"ר תנחומא חוץ מעלי גפנים שהן לרפואה (שם שבת ו א). עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתונית האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי

---

[1]) [לדעת אבי הרד"ק שייך לכאן גם יפקד עָלֶיהָ (ישעי כז ג).]

גפנים וכו' (ברכי נה.). עלין[1]) אין בהם משום רפואה (מר עוקבא אמר שמואל, שבת קט.). מה זית אין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים וכו' (ר' יהושע בן לוי, מנחי נג:). מה הגפן הזה העלים שלה מכסין על האשכלות כך הם ישראל (מד"ר ויקרי טו).— ובסהמ"א: ופי' שראבי עלין רחבין שאוחזין בארץ (ר"ח, שבת ו.). פי' עלי האילן נקראו שיחים (ערוך ערך סח). והגפן מעשה אמן היה שריגיה ועליה ופרחיה זהב (יוסיפון סו). פי' חתך עלי הלוף השוטה משישית ועתה בשביעית הוציא עלין אחרים (ר"י בן מלכי צדק, שביעי ה ג).—ואמר המשורר: קרא אחי תשובה לך שלוחה בחפזון כמו עלה דפוקה ומי יכין בשירתך אשר מר ושמן טוב עלי ראשים מריקה (ר"ש הנגיד, ידידותך). טוב טעמו הפר ועלה תאנה תפר השיבו שדי לעפר ויגרש את האדם (רסב"ג, מי כמוך סכן). ופרחו גניהם ועלו עליהם וצצו ציציהם ופתחו זמוריהם (רמב"ע, דיואן כב, בודלי). לי ציצים לי פרי לי עלים לי שושן לי כפר ואהלים (ראב"ע, אב אחד). ומתוק ומר מהם וחמוץ בעליהם ותפל ומלוח בטעם לאורותיו (הוא, בשם אל אשר אמר). יניסני עלה נדף בקולו והייתי תמול מנים קהלה (עמנו', מחב' ח).— עָלֶה של נייר, דף של ספר: עשה תעשה לך ולרעך דף אם מנסרים דקים אם ממתכת וכו' ויהיה הדף למדת רביע עלה של נייר או יותר וכו' (ר"ש ארקוולטינו, ערוגת הבשם ל, קח.). והלומד כל היום וכל הלילה כעוף המצפצף ויביט באשר עבר מן העלין הכתובים ולא נזכר אם קראם מה יועיל לו קריאתו ויגיעו לריק (מנחם בן זרח, צידה לדרך א כא, כח.). היא השלהבת הנזכר' בזוהר פ' בלק בתחילתו דף פ"ה עמוד ב' עלה ב' (ר"ן בר"י אלמנן, עה"מ, קרית ארבע קיג, קי.). דהא קיי"ל בברכות עלה נ' עושה אדם כל צרכיו בפת (בשמים ראש, סו"ת קלח).—עֲלֵי עתים, עתונים, Zeitungsblatt; journal; periodical: צדקו האומרים לי כי למוציא עלי עתים יאות להכיר את העם אשר ברגלו ולמלא משאלותם (יוסט, אגרי לשד"ל, קסטיליוני ח).—ובהשאלה עָלֶה של ראה: בד"א מלפניה של ריאה אבל על גבה אם נמצא בעלה של ריאה טריפה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 140).—ובמשמ' אבר הגוף: עלים יוקח בעד איברים שהם על שוק כמו הירך (מלון למח דוד, עבריות, קכו.).

1) [פרש ר"ח: עלי ירק לצנן העין. ורש"י פרש, ז"ל: עלין כך שם העשב.]

עָלָה[1])

ממנו עָלֶה, עֹלֶה, *עֹלֶה, *עִלּוּי, עִלִּי, עֶלִי, עֲלִיָּה, עֶלְיוֹן, *עֶלְיוֹנוּת, *עֶלְיוֹנִי, *הַעֲלָאָה, *הַעֲלָיָה, מֹעַל, א.מַעֲלָה, מַעֲלָה, *מַעֲלוֹתִי, *מַעֲלִית.

עָלָה,

פ"ע, עָלְתָה, עָלָתָה, *עָלַת[2]), עָלִית, עָלִית, עָלִיתִי, עָלוּ, עֲלִיתֶם, עָלִינוּ, עֹלֶה, עוֹלָה, עֹלִים, עוֹלִים, עֹלָה, עוֹלָה עֹלֹת, עֹלוֹת, עֲלֵה, עֲלוֹת, עֲלֹת, עֲלֹתִי, עֲלֹתְךָ, עֲלֹתוֹ, עֲלוֹתוֹ, עֲלֹתָהּ, עֲלוֹתָהּ, עֲלוֹתָם, עֲלֵה, עֲלִי, עֲלוּ, אֶעֱלֶה, אַעַל, תַּעֲלֶה, תַּעֲלִי, יַעֲלֶה, יַעַל, יָעַל, יַעֲלֶנָה, תַּעֲלֶה, תַּעַל, תָּעַל, נַעֲלֶה, נַעַל, תַּעֲלוּ, יַעֲלוּ, תַּעֲלֶינָה, תַּעֲלֶנָה, — הלך מלמטה למעלה, טִפֵּס, aufsteigen, hinaufsteigen; monter, remonter, s'élever; to go up, ascend, climb.

—א) עלה פלוני מן ארץ שפלה, מן מקום נמוך: וַיַּעַל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה (בראשי יג א). ויאמר יי' אל יהושע לאמר צוה את הכהנים נשאי ארון העדות וְיַעֲלוּ מן הירדן (יהושע ד יח-יו). מי זאת עֹלָה מן המדבר כתימרות עשן (שה"ש ג ו). ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עֹלִים מן הארץ (ש"א כח יג). ויהי אחרי לכתם וַיַּעֲלוּ מהבאר (ש"ב יז כא). והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת וְהָעוֹלֶה מתוך הפחת ילכד בפח (ישעי כד יח).—ובמשנה: שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות וכו' (רבי יהודה, שקלי ב ד). פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם פשט ירד וטבל עלה ונסתפג (יומ' ג ד). עדת קרח אינה עתידה לעלות (סנהי י ג). יום תגלחת זקנו ובלוריתו יום שעלה בו מן הים ויום שיצא בו מבית האסורין וכו' (ע"ז א ג).—המקום שעלה אליו, ביחס הפעול: וַיַּעַל משם באר שבע (בראשי כו כג). ויאמר אלהים אל יעקב קום עֲלֵה בית אל ושב שם (שם לה א). וישלח אתם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אלהם עֲלוּ זה בנגב וַעֲלִיתֶם את ההר (במדי יג יז). לא בשמים הוא לאמר מי יַעֲלֶה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה (דברי ל יב). פחז כמים אל תותר כי עָלִיתָ משכבי אביך אז חללת יצועי עָלָה (בראשי מט ד). ולכן כה אמר יי'

1) משתף בלשונות השמיות, בערבי' עלא a).

2) [בנוסחאות ארצישראליות, עי' Segal Gram. of Mish. Heb., § 204-5).

a) علا

המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה (מ"ב א ד). ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויעל בית יי' (שם יט יד). כי מעלה הלחות בבכי יעלה בכי כי במורד חורנים צרי צעקת שבר שמעו (ירמ' מח ה). כגבורים ירוצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון (יואל ב ז). ובעז עלה השער וישב שם (רות ד א). —ועם מלת או אות היחס: ויאמר משה אל יי' לא יוכל העם לעלת אל הר סיני וכו' (שמות יט כג). כי יפלא ממך דבר למשפט וכו' וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו (דברי יז ח). והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר יי' אל בית אלהי יעקב (ישעי' ב ג). ויקח דוד מידה את אשר הביאה לו ולה אמר עלי לשלום לביתך (ש"א כה לה). ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ (במדי' לב ט). ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי' לאמר האעלה באחת ערי יהודה (ש"ב ב א). מי יעלה בהר יי' ומי יקום במקום קדשו (תהל' כד ג). והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם על הגג (יהוש' ב ח). אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעי' יד יד). —ואמר בן סירא: בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש (ב"ס גני' נ יא). —ובתלמו': הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים (פסחי' ח ג). מעשה בבריא אחד שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לראש הגג ונפל ומת ארשב"ג וכו' (גיטי' ו ו). ומסבה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים (מדו' ד ה). העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה כשרה ועולין לה ביום טוב בראש האילן או על גבי גמל כשרה ואין עולין לה ביום טוב וכו' (סוכ' ב ג). כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וכותב ארך אפים (סנה' קיא.). —ובסהמ"א עלה לתורה: אם לא נמצא מי שיודע להפטיר אלא אחד מאותם שעלו לקרות בתורה וכו' (שו"ע או"ח רפב ה). —ועם ב־: לא עולין באילן ולא רוכבין ע"ג בהמה (ביצ' ה ב). —עלה דרך: ויפנו ויעלו דרך הבשן (במדי' כא לג). ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה (שפטי' ח יא). וראיתם אם דרך גבולו יעלה בית שמש הוא עשה לנו את הרעה הגדולה הזאת (ש"א ו ט). —ובמשנה: כל העולים למזבח עולין דרך ימין ומקיפין ויורדין דרך שמאל (זבחי' ו ג). —עלה בדבר: ויחלם (יעקב) והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו (בראשי' כח יב). ולא תעלה במעלת על מזבחי (שמות כ כו). ויבא אל שער אשר פניו דרך הקדימה ויעל במעלתו (יחזק' מ ו). —ובמשנה: בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם ובזמן שהן מרובין רצין ועולין בכבש וכו' מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו (יומ' ב א-ב). עלה בכבש ופנה לשמאלו (סוכ' ד ט). החלו (הכהנים) עולים במעלות האולם וכו' (תמי' ו א). היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו הרי זה אינו גולה (מכו' ב א).

—ב) עלה אל, על, לקראת פלוני: ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני (בראשי' מד כד). עלו אלי ועזרני ונכה את גבעון (יהוש' י ד). ויעלו אליה (אל דבורה) בני ישראל למשפט (שפטי' ד ה). וינחם יהודה ויעל על גזזי צאנו (בראשי' לח יב). ויאסר יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה (שם מו כט). ומלאכים שלח (גדעון) באשר ובזבלון ובנפתלי ויעלו לקראתם (שפטי' ו לה). ומלאך יי' דבר אל אליה התשבי קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון ודבר אלהם וכו' (מ"ב א ג). —ואל יי': ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו יי' מן ההר לאמר (שמות יט ג). ויאמר יי' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם (שם כד יב). —ולמלחמה: ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל ביי' לאמר מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם (שפטי' א א). ויעלו סרני פלשתים אל ישראל וישמעו בני ישראל ויראו מפני פלשתים (ש"א ז ז). וישמעו בני ישראל (כי שבטי עבר הירדן בנו מזבח) ויקהלו כל עדת בני ישאל שלה לעלות עליהם לצבא (יהוש' כב יב). ויאמר איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו (הפלשתים) לאסור את שמשון עלינו (שפטי' יה י). ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם יי' בידנו (ש"א יד י). ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם למלחמה עליה (ישע' ז א). רדי מכבוד ישבי בצמא ישבת בת דיבון כי שודד מואב עלה בך שחת מבצריך (ירמי' מח יח). —ועלה אחרי פלוני: ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש ומאתים ישבו על הכ ים (ש"א כה יג). ועליתם אחריו ובא וישב על כסאי והוא ימלך תחתי (מ"א א לה). —ומעל פלוני: ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם (בראשי' יז כב). ויאמרו אנשי בית שמש מי יוכל לעמוד לפני יי' האלהים הקדוש הזה ואל מי יעלה מעלינו (ש"א ו כ). ויעל

כבוד יי' מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר (יחזק' יא כג).—ומהלחם על פלוני: לך הפרה את בריתך את בעשא מלך ישראל וְיַעֲלֶה מעלי (מ"א יה יט). ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים וכו' ואת כל הזהב הנמצא באצרות בית יי' ובית המלך וישלח לחזאל מלך ארם וַיַּעַל מעל ירושלם (מ"ב יב יט). דרש נא בעדנו את יי' כי נבוכדראצר מל־ בבל נלחם עלינו אולי יעשה יי' אותנו ככל נפלאתיו וְיַעֲלֶה מעלינו (ירמי' כא ב).

—ג) והנושא בעלי חיים: והנה מן היאור עֹלֹת שבע פרות יפות מראה ובריאות בשר (בראשי' מא ב). ושרץ היאר צפרדעים וְעָלוּ ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך (שמות ז כח). ויהי בערב וַתַּעַל השלו ותכס את המחנה (שם יו יג). לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יַעֲלֶנָּה (ישעי' לה ט). עָלָה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע יצא ממקומו (ירמי' ד ז). כי גוי עָלָה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אריה ומתלעות לביא לו (יואל' א ו). בעיר ישקו בחומה ירצון בבתים יַעֲלוּ בעד החלונים יבאו כגנב (שם ב ט). שניך כעדר הקצובות שֶׁעָלוּ מן הרחצה שכלם מתאימות ושכלה אין בהם (שה"ש ד ב).—ובמשנה: כופין את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו (שבת יח ב). עלתה (הבהמה) לראשי צוקין ונפלה הרי זה אונס (ב"מ ז י).

—זכר על הנקבה: ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים הָעֹלִים על הצאן עקדים נקדים וברדים (בראשי' לא י).—ובמשנה: עלה עליה (על הפרה האדומה) זכר פסולה (פרה ב ד).

—ד) וצמחים: ובגפן שלשה שריגם והיא כפרחת עָלְתָה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים (בראשי' מ י). ויחלם (פרעה) שנית והנה שבע שבלים עֹלוֹת בקנה אחד בריאות וטבות (שם מא ה). גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יַעֲלֶה בה כל עשב (דבר' כט כב). ואשיתהו (את הכרם) בתה לא יזמר ולא יעדר וְעָלָה שמיר ושית (ישעי' ה ו). תחת הנעצוץ יַעֲלֶה ברוש ותחת הסרפד יַעֲלֶה הדס והיה ליי' לשם לאות עולם (שם נה יג). ועל הנחל יַעֲלֶה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו (יחזק' מז יב). ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יַעֲלֶה על מזבחותם (הוש' י ח). וימן יי' אלהים קיקיון וַיַּעַל מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו (יונ' ד ו). והנה עָלָה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה (משלי כד לא). חוח עָלָה ביד שכור ומשל בפי כסילים (שם כו ט). — ובהשאלה קֶרֶן: ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל ולו קרנים והקרנים גבהות והאחת גבהה מן השנית והגבהה עֹלָה באחרנה (דני' ח ג).— ובמשנה: עלתה[1] חזזית על רובו (של אתרוג) נטלה פטמתו וכו' פסול עלתה[1] חזזית על מיעוטו וכו' כשר (סוכ' ג ו). עלו בו (בבית כנסת שחרב) עשבי' לא יתלוש מפני עגמת נפש (מגי' ג ג). תבואה שעלו בה ספיחי אסטים וכן מקום הגרנות שעלו בהן מינין הרבה וכו' אין מחייבין אותו לנכש (כלאי' ב ה). הנוטע ברשות הרבים וכו' והעולה מאליו חייב בערלה (ערל' א ב). הקונה שני אילנות בתוך שדה חבירו הרי זה לא קנה קרקע וכו' הגדילו לא ישפה והעולה מן הגזע שלו ומן השרשים של בעל הקרקע וכו' (ב"ב ה ד). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית (תוספת' שביע' ב א). —ובהשאלה: הכהו חייב לרפאותו עלו בו צמחים אם מחמת המכה חייב שלא מחמת המכה פטור (ב"ק ח א). משלו משל למה הדבר דומה לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא כופתו ומחתך ברגלו כדי לראותו (שם שקל' א ו). כהן שעלתה לו יבלת במתניו חבירו חותכה לו בשיניו במקדש אבל לא במדינה ואם בכלי כאן וכאן אסור (שם עירוב' יא כ). איזהו סימניה רבי יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד (נדה ה ח). מעשה ביוסף בן פכסס שעלת נומי על רגלו ובקש הרופא לחותכה וכו' (ספרא אמור פרש' א). — עָלָה ונעשה שלם, נתחברו שבריו והיו לאחד: אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שביע' ד ו). וכן קורה שנשברה סומכין אותה בספסל או בארוכות המטה לא שתעלה אלא שלא תוסיף (שבת כג ה).

—ה) ודברים שונים, אד וענן: ואד יַעֲלֶה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראשי' ב ו). ויהי בשביעית ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עֹלָה מים (מ"א יח מד). הנה כעננים יַעֲלֶה וכסופה מרכבותיו קלו מנשרים סוסיו אוי לנו כי שדדנו (ירמי' ד יג).— שחר: וכמו השחר עָלָה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר וכו' (בראשי' יט יה). עי' שחר.—ובמשנה: מאימתי קורין את שמע בערבית וכו' רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד

1) בכ"י מנקד של ביהמ"ד שכטר, הגרסה: עָלָת.

השחר (ברכ׳ א א).—לבָנה: שפעם אחת עלה מאור הלבנה ודימו שהאיר מזרח ושחטו את התמיד והוציאוהו לבית השרפה (יומ׳ ג ב).—קיטור ועשן: והנה עָלָה קיטור הארץ כקיטור הכבשן (ברא׳ יט כח). וַיַּעַל עשנו (של הר סיני) כעשן הכבשן (שמות יט יח).—אש ולהב: וישלח מלאך יי׳ את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות וַתַּעַל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות (שפט׳ ו כא). ויהי בַּעֲלוֹת הלהב מעל המזבח השמימה וַיַּעַל מלאך יי׳ המזבח (שם יג כ).—טל: וַתַּעַל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס (שמות יו יד). — ובמשנה: ירד לתוכו טל רבי אליעזר אומר יניחנה בחמה והטל עולה וחכמים פוסלים (פרה ט ה).—באר ומים: אז ישיר ישראל את השירה הזאת עֲלִי באר ענו לה (במד׳ כא יז). מי זה כיאור יַעֲלֶה כנהרות יתגעשו מימיו מצרים כיאור יַעֲלֶה וכנהרות יתגעשו מים (ירמ׳ מו ז-ח). הנה מים עֹלִים מצפון והיו לנחל שוטף וישטפו ארץ ומלואה (שם מז ב).—ובמשנה: המוריד בהמה לשתות המים העולים בפיה בכי יותן (מכשי׳ ג ח). המים העולין בספינה ובעקל ובמשוטות אינן בכי יותן (שם ה ז).—באש: וחלליהם ישלכו ופגריהם יַעֲלֶה באשם ונמסו הרים מדמם (ישע׳ לד ג). וְעָלָה באשו (של הארבה) ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות (יואל ב כ).—קטרת: ועתר ענן הקטרת עֹלֶה (יחזק׳ ח יא).—״עָלְתָה השמועה, הבעיה: וישאלת הא דקאמר ראבה בר חנניה משמא דרב אין אומרין אהבה רבה אלא אהבת עולם ועלתה השמועה בכך (אוצ׳ הגאו׳ א א, לוין 29). עשר תקנות תיקן עזרה וכו׳ ותיקן טבילה לבעלי קרואים ועלת השמועה וחזרו רבנן לפלפל בה (גיאוניקה ב, גינצבורג 249). בעיות דר׳ ירמיה הם ופשוטות הן ועלו כולן בתיקו (ר״ח, ב״מ כא:).—בגד: את חקתי תשמרו וכו׳ ובגד כלאים שעטנז לא יַעֲלֶה עליך (ויקר׳ יט יט). והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יַעֲלֶה עליהם צמר בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה (יחזק׳ מד יז).—ובמשנה: אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר פשתן עולה עלי מותר להתכסות באניצי פשתן וכו׳ אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי מותר להתכסות ואסור להפשיל לאחוריו (נדר׳ ז ג). היה טעון צמר והוצד אמר קונם צמר עולה עלי אסור לטעון ומותר ללבוש (תוספת׳ שם ד ד).— מורה: הנך הרה וילדת בן ומורה לא יַעֲלֶה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שפט׳ יג ה). ומורה לא יַעֲלֶה על ראשו (ש״א א יא). — עָלָה עַל, עי׳ עַל. — גורל: והקריב אהרן את השעיר אשר עָלָה עליו הגורל ליי׳ ועשהו חטאת (ויקר׳ יו ט).—בשר: וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עָלָה ויקרם עליהם עור מלמעלה (יחזק׳ לז ח).—מספר: ולא עָלָה המספר במספר דברי הימים למלך דויד (דה״א כז כד).—קרבן: ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לַעֲלוֹת המנחה ואין קול ואין ענה ואין קשב (מ״א יח כט). כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יַעֲלוּ על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר (ישע׳ ס ז).—ובמשנה: המזבח מקדש את הראוי לו ר׳ יהושע אומר כל הראוי לאישים אם עלה לא ירד שנאמר וכו׳ מה עולה שהיא ראויה לאישים אם עלתה לא תרד אף כל דבר שהוא ראוי לאישים אם עלה לא ירד וכו׳ (זבח׳ ט א). כשם שאם עלו לא ירדו כך אם ירדו לא יעלו וכלן שעלו חיים לראש המזבח ירדו עולה שעלתה חיה לראש המזבח תרד וכו׳ ואלו אם עלו ירדו (שם ד-ה).—ארכה: הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם כי מדוע לא עָלְתָה ארכת בת עמי (ירמ׳ ח כב). ועי׳ ארכה.—ובהשאלה, נגינה עולה: ראשון אולה לעולם עולה וכו׳ ששית היא שישלא פעם יורדת ופעם עולה (דה״ט 17). — ומחשבה אודות דבר, על לב, על רוח, על דעת, במחשבה: ויאמר יהואש אל הכהנים וכו׳ כל כסף אשר יַעֲלֶה על לב איש להביא בית יי׳ (מ״ב יב ה). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא תַעֲלֶינָה על לב (ישע׳ סה יז). זכרו מרחוק את יי׳ וירושלם תַּעֲלֶה על לבבכם (ירמ׳ נא נ). ביום ההוא יַעֲלוּ דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה (יחזק׳ לח י). — ואמר בן סירא: בעת שלחן אל תרבה דברים ואם עלה על לבך דבר (ב״ס גני׳ לב יב).—ובתו״מ, גם עָלַת: וכי עלת על לב שיהא זה מהלך בשוק והלה נהרג על ידו (תוספת׳ ב״ק ט ז). וכי עלת על לב דוד שהוא חי לעולם (בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ב א).—וְהָעֹלָה על רוחכם היו לא תהיה (יחזק׳ כ לב).—ובתלמו׳: וכי עלת על דעתך שאת נותן לי עד שלא יתבעוהו (מדר׳ תנאים, הופמן כג ב). דכתיב ובא ויצא ופשט את בגדי הבד שאין תלמוד לומר אשר לבש וכי עלת על דעתינו כלום הוא פושט אלא מה שהוא לובש (ירוש׳ יומ׳ ז

ב). עי' דעת.—אבל הקב"ה אינו כן אלא את השמים שמים שעלו במחשבה ואת הארץ הארץ שעלת במחשבה (מד"ר בראשי' א, תיאודי'). עי' מחשבה.—וכן *עָלָה לפני יי': כך עלתה לפני (פדר"א נ).—חֵמה ואף: והיה אם תַּעֲלֶה חמת המלך ואמר לך וכו' (ש"ב יא כ). ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וכו' עד עֲלות חמת יי' בעמו (דהי"ב לו יו).—ואמר המשורר: עולם דומה אל גוף גבר אך אברהם רוח אפו ישקוט כל עת יהיה רוצה ומאד ירגז בעלות אפו (רמב"ע, האדרים א לג-לד).—ורוח: אם רוח המושל תַּעֲלֶה עליך מקומך אל תנח (קהל' י ד).—שַׁועה וכדומ': ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וַתַּעַל שועתם אל האלהים (שמות ב כג). והאנשים אשר לא מתו הכו בעפלים וַתַּעַל שועת העיר השמים (ש"א ה יב).—יען התרגזך אלי ושאננך עָלָה באזני ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך (מ"ב יט כח). קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא עליה כי עָלְתָה רעתם לפני (יונ' א ב). והגבול עָלָה מן העמק אל ההר: וְעָלָה הגבול בית חגלה ועבר מצפון לבית הערבה וְעָלָה הגבול אבן בהן בן ראובן (יהוש' יח ו). ויהי להם הגבול לפאת צפונה מן הירדן וְעָלָה הגבול אל כתף יריחו מצפון וְעָלָה בהר ימה (שם יח יב). עי' ירד.—*כרם: כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד (מ"ש ה ב).—והֵפֵרות לירושלים: וחכ"א יעלו הפירות (של דמאי) ויאכלו בירושלים (דמאי א ב). מעות בירושלים ופירות במדינה אומר הרי המעות האלו מחוללין על פירות ההם ובלבד שיעלו הפירות ויאכלו בירושלים (מ"ש ג ד).—קדרה: ארובה שהיא בתוך הבית וקדרה נתונה תחתיה שאם תעלה אין שפתותיה נוגעות בארובה וכו' (אהל' י ו).—טומאה: טומאה תחתיה בתוכה או על גבה טומאה בוקע ועולה בוקעת ויורדת (שם).—שטרות: כל השטרות העולים בערכאות של נכרים אף על פי שחותמיהם נכרים כשרים (גיט' א ה).

ו) במשמ' היה מעלה, עדיף: הגר אשר בקרבך יַעֲלֶה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה (דברי כח מג). רבות בנות עשו חיל ואת עָלִית על כלנה (משלי לא כט). ובסהמ"א: אלא בודאי עלו אהדדי בדמים (רגמ"ה, ב"ב ז.). שטר שכתוב בו שחייב פלוני לפלוני כך גרושי"ש לזמן פלוני בין יעלו בין ירדו (מהרי"ט, סו"ח ב, מ:). — ואמר המשורר: יעלה יפת קול מה יפו דבריך עלית עלי כל בחכמת שעריך (ראב"ע, יעלה יפת).

—ז) עלה המאכל, היה טוב לבריאות: שנות לב טוב תחת מטעמים ומאכלו יעלה עליו (ב"ס גני' ל כה).—ובמדר': האוכל אוכלין שאינם עולים על גופו עובר משום ג' לאוין (ר' עקיבא, אדר"נ כו).

—ח) *עָלָה המנין, היה המנין בסך הכל: וכן מררי מונה אותם מבן חדש ועולה מניינן ו אלף ומאתים (מד"ר במד' ה). אין לך בכל השבטים פחות במנין כמנשה שלא עלה מניינם אלא ל"ב אלף ור' (שם).—ובסהמ"א: וכשתצרפם עולה חשבונם מאתים ואחד ככר ואחד עשר מנה (רגמ"ה, בכורי' ה.) כל אלו המספרים כל מה שהוא ממעלה אחת יחד הכל ומה שיעלה יותר מעשרה או עשרה כתבהו אחר המעלה ההיא ויעלה המחובר מ"ה אלפים ופ"ה (ראב"ע, ספר המספר א). דאפילו לא נשתתפו אלא היה לכל אחד מעותיו בביתו היה עולה לו זה הריות או ההפסד (טוחו"מ שותפין קעו).

— ט) *עָלָה דבר במדה, לחשבון, למנין וכדומ', נמנה ונכלל בתוך המדה, החשבון והמנין: כל שהוא בתוך בית רובע עולה במדת בית רובע אבילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת בית רובע (כלאי' ב י). לא היה כלה עורב עולה מן המדה אלא ארבע אמות היה מעקה (רבי יהודה, מדו' ד ו). בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין כסדרן ואין עולין להם מן החשבון (מגיל' ג ו). ואם גלח (מי שנזר שתי נזירות) יום ששים חסר אחד יצא שיום שלשים עולה לו מן המנין (נזי' ג ב). אין עולין (הקטנים) למנין ואין עומדין על הדוכן (ערכי' ב ו). היתה שנת שדפון וירקון או שביעית אינה עולה לו מן המנין (שם ט א). וגיזבר הולך וקורא ונותן לו מן המטבע העולה לו לפי חשבון (תוספת' שקל' ב יג). בית השלחים שלהם ובהמת אחרים בית השלחין שלהן קודמת לבהמת אחרים וכולן עולין לחשבון באחרונה (שם ב"מ יא לז). שכל נבוכדנצר דכתיב בירמיה חי היה ברם הכא מת היה ואינו עולה להם מן החשבון אית מן תניי תני עולה להם מן החשבון (ירוש' מגיל' ג ז). היה הוא חולה או שהיתה היא חולה וכו' אין עולין להן מן המינין (תוספת' יבמ' ח ד). ישיבתו בחוצה לארץ אינה עולה לו מן המיניין (ריש לקיש, מד"ר בראשי' מה, תיאודי'). הרגל עולה לאבל למנין שלשים ואין עולה לו למנין שבעה (שמח' ז).—והפעל סתם,

במשמ' נחשב: שבת (לענין קבורה) עולה ואינה מפסקת רגלים מפסיקין ואינן עולין (מו"ק ג ה). רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון רבי שמעון אומר שלשה כתרים הם וכו' וכתר שם טוב עולה על גביהן (אבו' ד יג).—ואמר המשורר: כי עזר לא בזמנו עלה כרפואה אחרי מות החלה (יל"ג, משלי יהודה א יט).—ועם אות היחס ל־, במשמ' נמנה הדבר לפלוני, נחשב לו, יצא בו ידי חובתו: נמצאו או שהחזירום הגנבים אלו ואלו שקלין ואין עולין לשנה הבאה (שקל' ב א). גלח (הנזיר) על המזבח ונמצא פסול תגלחתו פסולה וזבחיו לא עלו לו וכו' רבי שמעון אומר אותו הזבח לא עלה לו אבל שאר זבחים עלו לו (נזי' ו י). כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה (זבח' א א). הקומץ שנתערב במנחה שלא נקמצה לא יקטיר ואם הקטיר את שנקמצה עלתה לבעלים וזו שלא נקמצה לא עלתה לבעלים וכו' (מנח' ג ג). הביא צפורים ונתנגע לא עלו לו עד שיביא את חטאתו (כרית' ב ג). הנוטע והמבריך והמרכיב שלשים יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה ומותר לקיימן בשביעית (תוספת' שביעי' ב ג). מלך שעמד בעשרים ותשעה באדר כיון שהגיע אחד בניסן עלתה לו שנה (ר"ה ב.). שאין הרגל עולה לו שיתעסקו בו הרבים ומלאכתו נעשית על ידי אחרים וכו' (תוספת' מו"ק ב יג). הרי שהיה נזיר ומצורע מהו שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו (ספרי במדי' לה). פתחה עיניה ביותר או עצמה ביותר לא עלתה לה טבילה (ר' יוחנן, נדה סז.). א"ר הונא נר שיש לה שתי פיות עולה לב' בני אדם אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם לא כפה עליה כלי וכו' ואפילו לאחד נמי אינה עולה (שבת כג:). דילמא זכרון אחד עולה לכאן ולכאן (ערכי' ג.).

—י) *וְעָלָה לפלוני, קרה לו, באה עליו צרה וכדומ': אמרו לו תלמידיו (לנחום איש גמזו) רבי וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך (תעני' כא.). אמרו הראיתם נעמי שיצאה מארץ לחו"ל מה עלתה לה (ילק' רות א). באותה שעה כיון ששמעתי את קול החזק הזה נרתעתי ונדמתי ונפלתי לאחורי עד שבא הרפיאל הדרניאל אשר נתן בי רוח ונשמה והעמידני ואמר לי ידידי מה עלתה לך (ס"ה כע"ג א, יג).

—יא) *עָלָה ביד פלוני, בא אל ידו, בפרט מקצת מהרבה: תרם ועלה בידו אחד מששים תרומה ואינו צריך לתרום וכו' עלה בידו מששים ואחד תרומה ויחזור ויתרום (תרומ' ד ג). מעשה בעסיא באחד ששלשלוהו לים ולא עלה בידם אלא רגלו וכו' (יבמ' טז ד). דינר זהב שיעלה בידי ראשון הרי הוא הקדש ועלה של כסף ב"ש אומרים הקדש וב"ה אומרים אינו הקדש חבית של יין שתעלה בידי ראשונה הרי הקדש ועלתה של שמן ב"ש אומרים הקדש וב"ה אינו הקדש (נזיר ה ב). קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול (מנח' א ב). נתכוון לתרום אחד מעשרה ועלה בידו מעשרים משלשים ומארבעים וכו' תרומתו תרומה (תוספת' תרומ' ה ה). מי שנתכוון לעלות בידו בשר טלה ועלה בידו בשר חזיר וכו' המתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר (איסי בן יהודה, נזיר כג.). — ובמשמ' בא הדבר ליד פלוני, השיגו, הצליח בדבר: הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן כר' שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן (אביי, ברכ' לה:). בשר ודם בונה בנין בשעה שהבנין עולה בידו הוא מרחיב ועולה (מד"ר בראשי' ב א).—ובספר יצירה: וכיון שצפה א"א ע"ה והביט וחקר והבין וחקק וחצב וצרף ועלתה בידו אז נגלה עליו אדון כל (ספר יצירה ו).—וכמו משמ' י), בא עליו: דומה שלא עלת בידי אלא הטחה זו בלבד (ירוש' שבת ו ט). ובלי בידו במשמ' זו, הצליח, היה מתאים וטוב: בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה (ר' יוחנן, פסח' מט.).—°ובמשמ' הצליח, יכול לעשות: ויוליכוהו אל מקום כלו אורה אין חושך ואין צלמות וכו' מה שאין הלשון עולה לספר (רס"ע פלקירא, המבקש כב).

—יב) *עלה באחד וחמשים, באחד ומאה, באחד ומאתים, נסתלק ויצא ממנו: סאה תרומה שנפלה על פי מגורה וקפאה ר' אליעזר אומר אם יש בקפוי מאה סאה תעלה באחד ומאה ר' יהושע אומר לא תעלה וכו' ואם כן למה אמרו תרומה עולה באחת ומאה כשאינו ידוע וכו' לא שהתרומה עולה בחמשים ואחד אלא שהיו שם מאה ושני חצאים (תרומ' ד יא-יג). תנור שהסיקוהו בקליפי ערלה ואפה בו את הפת תדלק הפת נתערבה באחרות תעלה באחד ומאתים (ערל' ג ה).—והפעל סתם: סאה תרומה טמאה שנפלה לתוך מאה חולין טהורין ר' אליעזר אומר תירום ותשרף

שאני אומר סאה שנפלה היא סאה שעלתה וחכ"א תעלה ותאכל נקודים או קליות (תרומ׳ ה ג).

—נפע׳ נַעֲלָה, נַעֲלֵיתָ, הֵעָלוֹת, הֵעָלוּ, יֵעָלֶה, תֵּעָלוּ, —א) כמו קל, נַעֲלָה הענן: וּבְהֵעָלוֹת הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם ואם לא יֵעָלֶה הענן ולא יסעו עד יום הֵעָלֹתוֹ (שמות מ לו-לז). ולפי הֵעָלוֹת הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל (במד׳ ט יז). ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר וְנַעֲלָה הענן בבקר ונסעו או יומם ולילה וְנַעֲלָה הענן ונסעו או יומים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו וּבְהֵעָלֹתוֹ יסעו (שם כא-כב). —וכבוד יי׳: וכבוד אלהי ישראל נַעֲלָה מעל הכרוב אשר היה עליו (יחזק׳ ט ג). —ובמשמ׳ עָלָה והלך לו, נסתלק: דבר אל העדה לאמר הֵעָלוּ מסביב למשכן קרח דתן ואבירם וכו׳ וַיֵּעָלוּ וכו׳ (במד׳ יו כד-כז). ויאמר יואב חי יי׳ כי לולא דברת כי אז מהבקר נַעֲלָה העם איש מאחרי אחיו (ש"ב ב כז). וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם וַיֵּעָלוּ מעל ירושלם (ירמ׳ לז ה). והיה בְּהֵעָלוֹת חיל הכשדים מעל ירושלם מפני חיל פרעה ויצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן (שם יא). —וביני כקי׳ *נַעֲלֶת: בעון שפיכות דמים שכינה נעלת ובית המקדש מיטמא (תוספת׳ יוה"כ א יב).

—ב) התרומם, היה גבוה, עליון, erhaben sein; être exalté; to be exalted: לאלהים מגני ארץ מאד נַעֲלָה (תהל׳ מז י). כי אתה יי׳ עליון על כל הארץ מאד נַעֲלֵיתָ על כל אלהים (שם צז ט). —*ורגיל כתאר של כבוד נַעֲלֶה, מְעֻלֶּה, גבוה ועליון: בחודש ניסן תל"ד קנה האלוף כהר"ר ליזר ווינהיי׳ בן הנעלה כמר מאיר אופנהיי׳ שלי"ט המקום בב"ה דנשים (פנקס הקקדש של ק"ק וורמייסא, קכט: מק"כ ט, 11, הערה 2). —ג) שהעלה אותו: יען ביען שמות ושאף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים וַתֵּעָלוּ[1] על שפת לשון ודבת עם (יחזק׳ לו ג). הכל העלה ששבצר עם הֵעָלוֹת הגולה מבבל לירושלם (עזר׳ א יא).

—הפע׳, הֶעֱלָה, הַעֲלֵה, הֶעֱלְךָ, הֶעֱלָנוּ, וְהַעֲלִתָה, הֶעֱלִתֶם, הֶעֱלִיתָ, וְהַעֲלִיתָ, הַעֲלֵיתָ, הֶעֱלִיתָנוּ, הֶעֱלִית, הֶעֱלֵיתִי, וְהַעֲלִיתִי, הֶעֱלִיתִיךָ, וְהַעֲלִיתִיךָ, וְהַעֲלִיתִיהוּ, וְהַעֲלִיתִים, הֶעֱלוּ, הֶעֱלוּךָ, הַעֲלִתֶם, הַעֲלִיתֶם, הֶעֱלִיתָנוּ, מַעֲלֶה, מַעֲלֵה, מַעַלְךָ, מַעֲלָם, מַעֲלָה, מַעֲלַת, מַעֲלִים, מַעֲלֵי, הַעֲלוֹת, הַעֲלֹתְךָ, הַעֲלֹתוֹ, הַעֲלוֹתָם, הַעַל, הַעֲלֵהוּ, הַעֲלִי, הַעֲלוּ, אַעֲלֶה, וָאַעַל, אַעַלְךָ, תַּעֲלֶה, וַתַּעַל, תַּעֲלֵנִי, תַּעֲלֵנוּ, תַּעֲלֶנָּה, יַעֲלֶה, וַיַּעַל, וַיַּעַל, יַעֲלֵנִי, יַעֲלֵהוּ, יַעֲלֵם, וַתַּעַל, תַּעֲלֵהוּ, תַּעֲלוּ, יַעֲלוּ, יַעֲלֵהוּ, יַעֲלוּהוּ, — עשה שֶׁיַּעֲלֶה, aufbringen; élever, faire monter; to bring up —א) הביא את פלוני מן מקום נמוך: ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו וַיַּעֲלוּ את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף (בראש׳ לז כח). ויאמר (העם אל משה) למה זה הֶעֱלִיתָנוּ ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שמות יז ג). זה משה האיש אשר הֶעֱלָנוּ ממצרים לא ידענו מה היה לו (שם לב א). חי יי׳ אשר הֶעֱלָה את בני ישראל מארץ צפון וכו׳ (ירמ׳ יו יח). הנה אני פתח את קברותיכם וְהַעֲלֵיתִי אתכם מקברותיכם עמי (יחזק׳ לז יב). לקצבי הרים ירדתי הארץ ברחיה בעדי לעולם וַתַּעַל משחת חיי יי׳ אלהי (יונ׳ ב ז). יי׳ הֶעֱלִיתָ מן שאול נפשי (תהל׳ ל ד). —ובתלמו׳: פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצער על תלמיד חכם שבה ומנו רבי עקיבא וכשעליתי ביבשה בא וישב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נעניתי לו בראשי (ר"ג, יבמו׳ קכא). מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור הגדול ובאו והודיעו לר׳ חנינא בן דוסא וכו׳ אמר לה בתי מי העלך אמרה לו זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו (שם קכא:). —הֶעֱלָה שליח צבור מן התבה, מנעוהו מלהתפלל לפני הצבור: עמד שמואל הקטן ותקנה (ברכת הצדוקים) לשנה אחרת שכחה והשקיף בה שתים ושלש שעות ולא העלוהו (ברכ׳ כט.). טעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו בברכת הצדוקים מעלין אותו (רב יהודה אמר רב, שם). —והמקום שמַּעֲלִים אליו ביחס הפעול: קח את אהרן ואת אלעזר בנו וְהַעַל אתם הר ההר (במד׳ כ כה). ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם וַיַּעֲלֵהוּ במות בעל (שם כב מא). והיא (רחב) הֶעֱלָתַם הגגה ותטמנם בפשתי העץ (יהוש׳ ב ו). ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת האדרת וכו׳ וַיַּעֲלוּ אתם עמק עכור (שם ז כד). ויהי בְּהַעֲלוֹת יי׳ את אליהו בסערה השמים

[1] [אמר רד"ק בפרושו, וז"ל: העי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי משפטו על המנהג העי"ן בקמץ כמו ויעלו מעל משכן קרח, ע"כ. ויש ספרים שהעין בקמץ, עי׳ מנחת שי, ועי׳ גם Kö., I, 553-4.]

וכו' (מ״ב ב א). נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם ולא אנחנו זבחים מימי אסר חדן מלך אשור המעלה אתנו פה (עזרי ד ב).—ועם אל, ל־: תני לי את בנך ויקחהו מחיקה ויעלהו אל העליה (מ״א יז יט). ויתן ידו ויעלהו אליו אל[1]) המרכבה (מ״ב י טו). ואת בת פרעה העלה שלמה מעיר דויד לבית אשר בנה לה (דהי״ב ח יא).—ובתו״מ: מסרוהו זקני בית דין (את הכהן הגדול) לזקני כהונה והעלוהו לעלית בית אבטינס (יומי א ה). הכל מעלין לא״י ואין הכל מוציאין הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין (כתוב׳ יג יא). היו מעלין אותה (את הסוטה) לבית דין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה (סוטי א ד). וכשבא אל אמו אמרה לו היכן היית בני אמר לה נטלני אבא והעלני הרים והורדני גבעות והעלני להר אחד (מד״ר קהלי א).—והעלה לכהונה: רבי יהודה אומר אין מעלין לכהונה על פי עד אחד אמר רבי אליעזר אימתי במקום שיש עוררין אבל במקום שאין עוררין מעלין לכהונה על פי עד אחד וכו' (כתוב׳ ב ח).—ובתפלה: יהי רצון מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו (תפלת שבת, מוסף לשבת).—ועם על: ויצא אליו בן הדד ויעלהו על המרכבה (מ״א כ לג). ויתחזק (יחזקיהו) ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלות[2]) (דהי״ב לב ה). — מעל: ואעלה את שרי יהודה מעל לחומה (נחמי׳ יב לא). — ב) עשה שיעלה פלוני אל פלוני, לפלוני: וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר העלו אותו במטה אלי להמתו (ש״א יט טו). ויתפשו את המלך ויעלו אתו אל מלך בבל רבלתה (מ״ב כה ו). קסומי נא לי באוב והעלי לי את אשר אמר אליך (ש״א כח ח).—ועל פלוני, נגד פלוני להלחם בו: הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדלים מארץ צפון (ירמי׳ נ ט). והעלו עליך קהל ורגמו אותך באבן (יחזק׳ טז מ). הנני עליך צור והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו (שם כו ג). ויעל עליהם את מלך כשדיים ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם (דהי״ב לו יז).—ג) העלה מן העולם, מן החיים: אמר אלי אל תעלני בחצי ימי (תהל׳ קב כה).—ד) העלה מס, למס: ויעל המלך שלמה מס מכל ישראל (מ״א ה כז). ויעלם שלמה למס עבד עד היום הזה (שם ט כא).—ה) העלה בעלי חיים: נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים (שמות ח א). העלו סוס כילק סמר (ירמ׳ נא כז). ותעל אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף (יחזק׳ יט ג). כלה בחכה העלה[1]) יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק׳ א טו).—ובתלמו׳: בן אנטיגנוס העלה בכורות מבבל ולא קבלו ממנו (חלה ד יא). העלה (את הבהמה) לראשי צוקין ונפלה ומתה אינה אונס (ב״מ ז י). מה שאירש מאבא מכור לך ומה שתעלה מצודתי מכור לך לא אמ' כלום מה שאירש מאבא היום מכור לך ומה שתעלה מצודתי היום מכור לך דבריו קיימין (תוספת׳ ב״מ ד י).—העלה זכר על בהמה: עלה עליה (על פרה אדומה) זכר פסולה רבי יהודה אומר אם העלהו פסולה ואם מעצמו כשרה (פרה ב ד).—עשה שיעלה דבר, גרה: כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסת מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו (ויקר׳ יא ג). עי' גרה. — נר: ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה והאיר על עבר פניה (שמות כה לז). עי' נר. — פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמתי מזה (בראש׳ נ כה).— והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הרב להעלותם משאת העשן מן העיר (שופט׳ כ לח).— וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים (ש״ב ו ב). — נשיאים: מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה (תהל׳ קלה ז). — והמקום שמעלים אליו ביחס הפעול: ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך ונביאם לך רפסדות על ים יפו ואתה תעלה אתם ירושלם (דהי״ב ב טו).—ועם אל: ויסעם (את דלתות שער העיר) עם הבריח וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר (שופט׳ טז ג). ויקהל דויד את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון יי' אל מקומו אשר הכין לו (דהי״א טו ג). — ולפלוני, אל פלוני: ויעלו לה סרני פלשתים שבעה יתרים לחים (שופט׳ טז ח). ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה (ש״א ב יט). רדו העלו אתו (את ארון יי') אליכם (שם ו כא). וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה (מ״ב יז ד).—ועם על:

[1]) [ס״א: על.]

[2]) [הירונ׳ מתרגם: turres desuper, עליה מגדלות.]

[1]) [אמר רד״ק ז״ל: ומלת העלה משונה בניקוד מהמנהג כי הה״א נקודה בצרי והעי״ן בשוא ופתח וכמוהו למה העברת העבר (יהוש׳ ז ז), ע״כ.]

גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזה יעלם יי' עליך עד השמדך (דברי' כח סא). ויעלו עפר על ראשם (יהוש' ז ו). עי' עפר. בנות ישראל אל שאול בכינה המלבשכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכם (ש"ב א כד). ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט שש מאות זהב יעלה על הצנה האחת (מ"א י יו). כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך (ירמי' ל יז). עי' ארכה. ונתתי עליכם גידים והעלתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור (יחזק' לז ו). והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה והעליתי על כל מתנים שק (עמוס' ח י).—ובתלמוי: המעלה את העוף עם הגבינה על השלחן אינו עובר בלא תעשה (חולי' ח ג). שכר את החמר ואת הקדר להביא פריפרין וחלילים לכלה או למת ופועלין להעלות פשתנו מן המשרה וכל דבר שאבד וחזרו בהן (ב"מ ו א). המעלה מן הפקעת לחברתה מן הסליל לחברו וכו' (נגעי' יא ט). צנון שבמערה נדה מדיחתו והוא טהור העלתו כל שהוא מן המים טמא (מכשירי ד ו). כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד וכו' (בכורי ג ב). לא יאמר אדם לחבירו העל לי פירות הללו לירושלם לחלק אלא אומ' לו העלם שנאכלם ושנשתם בירושלם (תוספתי שביעי ו כג). לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטין לעלייה הלך והעלה לו א"ל עירבת לי בהן קב חומטין א"ל לאו א"ל מוטב אם לא העליתה (שבת לא.). מביא אדם את אבניו ומפרקן על פתח ביתו ברשות הרבים להעלותן לראש הדימוס (תוספתי ב"מ יא ה). ומצית בהן את האור ומוליך ומביא ומעלה ומוריד (ר"ה ב ג). צלוחית שפיה צר טובל ומעלה כדרכו (פרה יד ב). שיכול לומר לו למחר אתה יוצא ממנה ומעלה[1]) לפני עשבים (ב"מ ט ד). וכן תלתן שהעלית מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (ירוש' כלא' ב ו).—ובסהמ"א: האום של ריאה שנמצאת סמוכה לדופן בין שהעלת צמחים בין שלא העלת חוששין לה שמא ניקבה (רמב"ם, שחיטי ז ה).—השחין והמכוה והקדח ונעשו צרבת טהורים הראש והזקן עד שלא העלו שער (נגעי ז א). מחט שהעלתה חלודה אם מעכבת את התפיר' טהורה (כלים יג ה). מעלין אזנים בשבת[2]) (כדה בר זוטרא א"ר חנינא, ע"ז כח:). פירש ממנו אבר שאין עליו בשר בראוי מטמא במגע ובמשא ובאהל שיעור בשר בראוי כדי להעלות ארוכה וכו' (כלים א ה). זאת אומרת מות בפנים אינו מעלה ארוכה מבחוץ (חולי' קכח.). מוגמר כיון שהעלה עשן צריך לברך (ר' זעירא בשם ר' ירמי', ירוש' ברכי' ו ו). בית אבטינס היו בקיאין במעשה קטורת וכו' והיו יודעין לפטם כמותן ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן (יומי' לח.).—ובסהמ"א במשמ' לעשן: לשתות קאווי ומעלה עשן בחנות של גוי שהוא מושב לצים (פלא יועץ, רס).—ומעלה עשן, שם צמח: אם אין לו יין קפריסין מביא חמר חיורין עתיק מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא (ירוש' יומי' ד ה). אמרתי לו (לאחד מבית אבטינס) בני למה בכיתה אמר לי על כבוד של בית אבא שנתמעט ולמה שחקתה אמר לי על הכבוד המתוקן לצדיקים לעתיד לבא ומה ראית מעלה עשן לנגדי (שם שקלי' ה א).—והעלה שטרות, עי' קל: ראובן הפקיד מעות ביד שמעון להתעסק בהם ונתן לו רשות להעלות השטרות בשמו ואחר כך נתנם לו במתנה בלא כתיבה לא קנה (טו"ע חו"מ הלוואות סו ה).—*ועם ב־ במקום את: התלו מעלים באפר על גבי התפוח וכו' (תמיי ב ב-ג).—וביחי נקי מעלת, כמו מעלה: עמד השוכר והקדישה הרי זו מקודשת עד שתצא מרשותו ומעלת שכר לבעלים ומעלת שכר להקדש (תוספתי ב"מ ט לג). והיתה מעלת להם דגים שמנים יותר מצרכם (ספרי במדי' לה).—ובסהמ"א: אמרו חכמים מעשה בחסיד אחד שהיתה לו שדה שמעלת לו אלף מדות בכל שנה (אבן ירחי, המנהיג, ד.).—ו) ודבר מפשט, חמה ואף: להעלות חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות (יחזק' כד ח). מענה רך ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף (משלי' יה א).—ובמדר': בשעה שהיה יהודה מעלה חמה היו שערות לבו בוקעות כליו ויוצאות (מד"ר ברא' צג).—גלולים על, אל לב: בן אדם האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם ומכשול עונם נתנו נוכח פניהם (יחזק' יד ג). איש איש מבית ישראל ומהגר אשר יגור בישראל וינזר מאחרי ויעל גלוליו אל לבו וכו' (שם ז).—*שם: היה מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו (ע"ז כו:). שכל אחד ואחד מאומות העולם הלך ובנה כרך גדול לעצמו והעלה לו על

---

1) [במשנ' שבגמר' ובגמר' ובמדב"ם: מעלת, ועי' ד"ס.] — 2) [גידי אזנים פעמים שיורדין למטה ומתפרקין הלחיים וצריך להעלותן ויש סכנה בדבר (רש"י).]

שם הרי ארץ ישראל (חול׳ ס:).—הֶעֱלָה חן, מצא חן: עולמי עולמי הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו (מד״ר ברא״ש ע). —*וזכרון: עוד הנני מצוה ומחלה פני מעלתכם שתעלו זכרון נשמתי מדי שבת בשבתו (צואת ר׳ נתנאל טרבוט, אוצר טוב MWJ. 1887, 17).—ז) ובמשמ׳ העדיף, החשיב יותר, עשה למַעְלָה: תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אַעֲלֶה את ירושלם על ראש שמחתי (תהל׳ קלז ו). — ובמשנה: אם אמרו יתומים אנחנו מעלין על נכסי אבינו יתר דינר כדי שיטלו כתובת אמן אין שומעין להן (כתוב׳ י ב). על של שיש נותנין לחם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו שמעלין בקדש ולא מורידין (שקל׳ ו ד). — ודבור לא מַעֲלֶה ולא מוריד, אין לו שום חשיבות: מות זה לא מעלה ולא מוריד (חול׳ מה:). דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (גיט׳ נב:).—ובסהמ״א: כי לעולם היה לאדם יכולת לדקדק ולומר בכל שיעור שאין מעלה ומוריד בו לפחות או להוסיף ממנו משהו (ריטב״א, פי׳ ר״ה א, טז:).—ח) העלה קרבן על המזבח, או עשה שיעלה באש: ויקח (נח) מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור וַיַּעַל עֹלֹת במזבח (ברא״ש ח כ). עי׳ עֹלָה. לא תַעֲלוּ עליו קטרת זרה (שמות ל ט). וַיַּעַל בלק ובלעם פר ואיל במזבח (במדי כג ב). בחלקי נחל חלקך הם הם גורלך גם להם שפכת נסך הֶעֱלִית מנחה (ישעי׳ נז ו). — ובלי פעו׳: והשבתי למואב נאם יי׳ מַעֲלֶה במה ומקטיר לאלהיו (ירמי׳ מח לה). ובדבר יום ביום לְהַעֲלוֹת כמצות משה לשבתות ולחדשים וכו׳ (דהי״ב ח יג). וככלות לְהַעֲלוֹת כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (שם כט כט). —ובמשנה: שחט מבפנים והעלה בחוץ חייב שחט בחוץ והעלה בחוץ פטור שלא העלה אלא דבר פסול (ר״י הגלילי, זבחי׳ יג א). המעלה מבשר חטאת מבשר אשם וכו׳ (שם יד ג).—שור זה עולה אומדים כמה אדם רוצה ליתן בשור זה להעלותו עולה שאינו רשאי (ערכי׳ ח ז). אמר להם הממונה בואו והפיסו מי שוחט מי זורק וכו׳ מי מעלה אברים לכבש וכו׳ (תמיד ג א).—ט) הֶעֱלָה שכר, שִׁלֵּם: אף זה דר בתוך ביתו של חבירו צריך להעלות לו שכר (רבי יהודה, ב״מ י ג). מעלים היו שכר ללויים (הרוצחים שגלו לעיר המקלט) דברי רבי יהודה רבי מאיר אומר לא היו מעלים להן שכר (מכו׳ ב ח). אע״פ שאמרו הדר בחצר חבירו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר הלוהו ודר בחצירו צריך להעלות לו שכר (ר׳ יוסף בר טביומי א״ר נחמן, ב״מ סד:).—ומזונות: לא יאמר להם צאו ועשו מלאכה ואני זן לכם אלא הם יושבין ומעלה להם מזונות (תוספתי כתובי י ב). ואם גירש הרי יפה ואם לאו יעלה לה מזונות (ירוש׳ שם ז א).—י) עשה שיעלה בחשבון, חשב, עי׳ קל ט): ואיזהו צאן ברזל היו לפניו מאה צאן ואמ׳ לו הרי הן עשויות עליך במאה של זהב הוולדות והגיזין שלך ואתה העלה עלי סלע מכל אחד ואחד באחרונה אסור (תוספתי ב״מ ה יד). הרי שהיו חמריו ופועליו תובעים אותו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם ואני אעלה לך יפה דינר וטריסית ממעות שיש לי בבית אם יש לו מעות מותר ואם לאו אסור (שם גמרי מו.). ישראל שלוה מעות מן הנכרי בריבית וביקש להחזירם לו מצאו ישראל אחר וא״ל תנם לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לו אסור (שם עא:). אמר לו חיטים יש לי שאני נותן לך צא ועשה עלי כשער של עכשיו ואני אעלה לך כל שנים עשר חדש אסור (שם סג:). השוכר את השדה מחבירו בעשרה כורים חטין לשנה ואומר לו תן לי מאתים זוז ואפרנסנה ואני אעלה לך שנים עשר כורים לשנה מותר (שם סט:). כל שאילו יחלק ושמו עליו חולקין אם לאו מעלין אותו בדמים (ב״ב יג:). המקבל בהמה מן הנכרי וילדה מעלין אותו בשויה ונותן חצי דמיו לכהן (בכור׳ ב:).— ובסהמ״א. [illegible] המעות) לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לו (אלפסי, ב״מ המה). אין בהן כדי לזה וכדי לזה מעלין אותו בדמים ויש (לו) לומר לחבירו או מכור לי או קנה ממני (רמב״ם, שכני׳ א ה). השם פרה מחבירו ואומר לו הרי פרתך עשויה עלי בשלשים דינרין ואני אעלה לך סלע בחדש (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרי׳ 91). כגון שהוא משים לו בשיתוף מאת דינרין ויעלה בהן ריוח מ׳ דינרין או מ׳ דינרין הפסד (שם 112). במה דברים אמורי׳ כששני הבתים שוים וחלקו כנגד בית ולא הוצרכו לשום אותם ולהעלות בדמי׳ (שו״ע חו״מ חלוקת שותפ׳ קעב ב).—ואמר הפיטן: ורצה החתן לזכות את ישראל עם גורלו ולהעלות נכסים אלו בפרי ישוה לו (ר״י מ׳אלה, כתובה לחג השבוע׳, נב:).—ומקו׳ לְהַעֲל, כמו להעלות: אז מאז זמות בכל פועל במספר במשקל

כל לך להעל גדת בכן למשוי ממי שעל (אז מאז, יול׳ פרס׳ סקל׳).—ובהשאלה: וכל העמלים עם הצבור וכו׳ ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם (רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא, אבו׳ ב ב). המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו (ר׳ שמעון, שם ג ז). בין שנתן בין שלא נתן כפר ומעלין עליו כאלו לא כפר (נגעי׳ יד י). מכיון שקיבלו עליהן בסב׳ פני׳ יפות העלה עליהן המקום כאילו מאליהן קיבלו עליהן את המעשרות (ירוש׳ קדוש׳ א ט). ישראל כשהם חוטאים אין הקב״ה מעלה עליהם (מד״ר במדי׳ ב). כל המעמיץ את עיני הגוסס מעלין עליו כאילו הוא נוטל נשמתו (שמח׳ א ד).—הֶעֱלָה את המקוה, הֶעֱלָה אותו עד השעור, השלים אותו: יש מעלין את המקוה ולא פוסלין פוסלין ולא מעלין לא מעלין ולא פוסלין וכו׳ מקוה שיש בו ארבעים סאה חסר אחת נפל מהם סאה לתוכו והעלהו נמצא מעלין ולא פוסלין (מקוא׳ ז א).— יא) עשה שיסתלק ויצא, שלא יפסול, עי׳ קל יב): רבי יהושע אומר תאנים שחורות מעלות את הלבנות והלבנות מעלות את השחורות עגולי דבלה הגדולים מעלים את הקטנים והקטנים מעלים את הגדולים העגולים מעלים את המלבנים והמלבנים מעלים את העגולים ר׳ אליעזר אוסר ורבי עקיבא אומר בידוע מה נפלה אין מעלות זו את זו וכשאינו ידוע מה נפלה מעלות זו את זו (תרומ׳ ד ח). התרומה מעלה את הערלה והערלה את התרומה וכו׳ הערלה מעלה את הכלאים והכלאים את הערלה וכו׳ (ערלה׳ ב ב). בין יש בהן להעלות במאה ואחד בין אין בהן להעלות במאה ואחד (חול׳ לט.).—יב) הֶעֱלָה על פלוני, הכריח אותו: מַעֲלִין על אדם להלך באמצע ולא יהא נוטה לכאן ולכאן (תוספת׳ חגי׳ ב ו).—יג) הֶעֱלָה בידו, הצליח בדבר: זייפתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום (ר׳ אליעזר בר׳ יוסי, סנה׳ לו:).

—הָפעַ׳, הֹעֲלָה, הֹעַלְתָה,—שהעלו אותו: והצב גלתה הֹעֲלָתָה ואמהתיה מנהגות בקול יונים מתפפות על לבבהן (נחו׳ ב ח).—וקרבן על המזבח: וישכימו אנשי העיר בבקר והנה נתץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרתה ואת הפר השני הֹעֲלָה על המזבח הבנוי (שפט׳ ו כח). הֹעֲלָה על ספר, נכתב: ויתר דברי יהושפט הראשונים והאחרונים הנם כתובים בדברי יהוא בן חנני אשר הֹעֲלָה על ספר מלכי ישראל (דהי״ב כ לד).—ובתלמו׳: לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק (מו״ק כה:). — ואמר המשורר: היה יקותיאל כתרן העלה על הר אשר בו עברים אשרו (רשב״ג, בימי יקותיאל).—ואמר הפיטן: בחורים מוטטו כשל בי לחרב ושכינה הועלה מקרב וכשלו איש באחיו כמפני חרב (איכ׳ אספתו, קיר׳). עודנו עף כבוד ועלה ועשר מסעות הועלה עינוי עוללה (שם). שפועי מזבח על מכונותיו נכללו רננתי עולות עליו כהעלו (גנזי שכטר ג, דודסון 78). — יכבד על העצם העלה משחת יעלה על חיש קל כמוץ לפני רוח (גוטלובר, ממלכים של פרנקל 192).

—התפ׳, הִתְעַלָּה, יִתְעַל,—א) הֶעֱלָה את עצמו, עָלָה: אל ידרך הדרך קשתו ואל יִתְעַל[1] בסרינו (ירמי׳ נא ג).—ובתפלה: וביום השביעי נתעלה וישב על כסא קדשו (כאל אשר שבת, תפל׳ שבת, שחר׳). — וענין מועף ביעף מתעלה למעלה ר״ל שראה אותו מתעלה באויר יכול שיהיה להתעלותו בו לעוף (ר״י א״ש, השרשי׳ לריב״ג, יעף). ואליהו בקנאו את קנאת התורה נתעלה השמימה (סב׳ השמונים, הול׳ שוילר ו).—ואמר הפיטן: למען ציר עלה ונתעלה ברכב וסוסי אש למען קדושים משלכים באש (למען איתן, הושענ׳).—ב) *ובהשאלה, עלה למדרגה גבוהה, התרומם: וכל מי שעוסק בתורה הרי זה מתעלה (ר׳ יהושע בן לוי, אבו׳ ו ב). מטרף בני עלית מטרפו של יוסף עלית ונתעלית מטרפה של תמר עלית ונתעלית (מד״ר ברא׳ לח). עשרה צדיקים ראשי דורות היו מלפנים ולא זכה אחד מהם להתעלה בעולם אלא אתה (פסיק׳ רבת׳ לג).—ואמר המליץ: שירה לנצח במחולות קניה מושיעה חולות מן הנשים נתעלות המשוררים עוז תהלות (הוריות הקורא, דרכנבורג 148).—ואמר הפיטן: חשו הרים לקבל שכינתו חפצים להתעלות ביקר תפארתו (שלמים, יול׳ ב שבוע׳).—ובסהמ״א: אמי שמעי דברי והסתכלי בהם והתחזקי בטוב נחמה והתעלי מהדמות לשאר נשים בעייפות החרדה ובהתעוררות יגון האבל (רס״ע פלקירא, צרי היגון 14). לפי שנפשו מתעלית על ידי

---

[1]) [ואל, פרש רד״ק, וז״ל: אל אשר יתעלה ויתגאה בשריונו שהוא לבוש, ע״כ, וזה קשה. ובכמה ספרים הגרסה: וְאַל, וכן הסורי והירונ׳. ובת״י יש שתי גרסות: ולה, ולא, עי׳ רד״ק (השרשי׳ שרש אלה), וגם בשבע׳ הגרסות מחולקות, עי׳ (Field, Hexapla II. 728,).

האמונה במדרגה שהיא למעלה מן הדברים הטבעיים (ר״י אלבו, העקרים א כח). כי המלאכים אין מלכותם מתעלית אלא מצד הכבוד הנעשה להם מזולתם (שם ב יד). הקדושה מתגלית ומתעלית בהתקדש החדש הזה (ניסן) (חמדת הימים ג, א:). וכך יכול הוא (הגוף) להתעלות בכל העולמות המזומנות לו אח״כ (רמח״ל, פתחי חכמה ב, כד.).—ומקוי: הכתוב אינו מדבר רק על הצרות ושפלות אומת ישראל בזמן הגלות והתעלות' למעלה עליונה מזמן הגאולה ואילך מהקודמים (ר״י בר' אברהם, חזוק אמונה א כב). עד כי האומות העולם ואפי' מלכיהם בראותם ישועת ישראל והתעלותם למעלה עליונה בתכלית העלוי והתרוממות יתמהו עלינו תמיהה עצומה ונפלאה (שם). כי תוקף יצרו של אדם שחמתו בערה בו הוא עצמו יבא לכלל הודאה בהתעלותו למדרגת הרוחניות לעבוד את בוראו בטהרה ובקדושה (ר״י מוסקאטו, נפוצ' יהודה כו).—ובפרט דבור של שבח ביחס לאלהים: אבל הקב״ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו אינו כן אלא העולם וכל אשר בו שלו (ר' נחמיה, מד״ר שמות מח). יוקשרו כלם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו ואם עשיתם כך אותה שעה אני מתעלה (שם ויקר' ל). אמרתי אעלה בתמר אמרתי שאני מתעלה בכל האומה כולה ולא נתעליתי אלא בכם (שם שה״ש, אמרתי אעלה). — ובסהמ״א: ונתברר ונתקיים כי הקב״ה יתעלה שמו חי בעצמו (ר״ן, ברכ' לג.). ולא הטעין המצות אלא לאחר שנתן הכח והיכולת יתעלה שמו לנצח (הוא, ספר המפתח, הקדמ', גולדנתל). והכל מעמד לבור' העול' ישתבח לנצח והכל ישוב אל העפ' ברצון הבורא יתעלה שמו (יוסיפון פד, פרנקפ'). וייחדנו הבורא יתעלה משאר האומות בעבודה חייבנו בה להודות לו (ר״י א״ת, חו״ה, עבוד' האלהי' ג). יתברך האל האחד העיזוז הגבור והנורא הקרוב העונה בעת צרה הקדמון הראשון הבורא יתעלה לאין קץ (הוא, תקו' מדות הנפש לרשב״ג, ח). פעמים רוצים בו האור הנברא אשר ישכינהו השם במקום להגדלה וכו' ופעמים רוצים בו עצמו יתעלה ואמתתו (ר״ש א״ת, מו״נ א סד). איני רואה אותך אחר הגיעך לזאת המדרגה ואמתך שהוא יתעלה נמצא לא במציאות ואחד לא באחדות צריך שיבואר לך הרחקת תאר הדבור ממנו (שם סה). ומעתה לא יקשה לך דברי אברהם אבינו ע״ה אל השם יתעלה באומרו לו

חלילה לך וכו' כי ליועץ המלך נתנוהו (הרקנטי, פי' התורה, כה.).—*והתורה: בכל אתר את אמר הולכין אחר התורה והכא את אמר מוליכין את התורה אצלן אלא על ידי שהן בני אדם גדולים התורה מתעלה בהן (ירוש' יומ' ז א).—ג) עלה בשווי, במחירו: ויראו אותה שרי פרעה ר' יוחנן אמר מתעלה והולכת חד אמר אנא יהיב מאה דינרין ואיעלל עמה וחד אמר אנא יהיב מאתן ואיעלל עמה (מד״ר ברא' מ). פרקמטיא שאתה רואה שפלה ונתונה בארץ לך עסוק בה שסופה להתעלות ואת משתכר (תנחומ' משפט' ה).—ובסהמ״א: ובסוף גמ' דברכות דרש בר קפרא זלת קפוץ קני מינה פי' סחורה שהיא בזול קפוץ קנה מינה שסופה להתעלות (ערוך ערך זל). וע״י שעושה מחיצה ונתעלה נתייקר מקום מושבו (פתחי תשובה על שו״ע חו״מ, חלוקת שותפ' קעא א).—ובהשאלה נגינת הטעם: ושופר הפוך המשרת עם חברו ברית כרת יורד ועולה ומתעלה (דה״ע 17).

—פעי *עִלָּה,—כמו הִפְעִ', בהשאלה רומם,—א) הֶעֱלָה למעלה גבוהה, erheben; élever; exalter; to raise up, exalt: וישם שם וכו' ר״י אומר עילה אותו (מד״ר ברא' יח). ועל שפתיו יוסיף לקח שהוסיף על דברי תורה עילהו (שם שה״ש, טיו).—ובסהמ״א: עילו על חכמיו ומסר בידו אסמיו עצמו היהודים בימיו כמלאת הירדן במימיו (יוסיפון של אחימעץ, ניבויאר ב, 130). ועילנו בהרכבה נכבדת ומזג ישר ומכוון ומעלות עליונו' העלנו אשר בם משאר בעלי החיים הפרישנו (יחיאל הרופא, הקדמ' מעלות המדות). — ואמר הפיטן: עליתני אל על כל בנות כי בעבורי בחורב תתה קול (אהובה לעזרה, מוס' ב ר״ה). שלם פעלו שרת בזבולו שביעי עלו שמור מחללו (אל נשא, יוצ' שבת ברא'). צביוני אם תעשה מלכלא צאצאי בית אביך אעלה (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי, שבת א חנוכ'). אז על כל חיתו יער נשאת שור ועל כל ניחח עלית תשורת שור (אז, יוצ' ב פסח). ריש גלי כהעלה יונה תמה עלה רגשו בני עולה (אור ישע, שם מחז' איטלי' א, קיב.).—ב) רומם בדברים, הִלֵּל, שִׁבַּח loben; louer; to praise: לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל וכו' לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (פסח' י ה). כורתי בריתי שנכרתו על ידי עלי זבח שעילו אותי ונזבחו על שמי (ר״ם בן מכיר, ירוש' סנה' י ד). אמרו יהודה שעילה

יתעלה יוסי ששתק יגלה לציפורי (שבת לג:).—ואמר הפיטן: כבוד שמך מ ע ל י ם בשיר ובתחן מתפללים בחשבון ראש רגלים (אות זה, יוצ׳ פרשי החדש).

—פע׳, עֻלֶּה, — שֶׁעֻלּוּ אותו שנתעלה למדרגה יותר גבוהה. ואמר הפיטן: ע ל ה ויחס שמות חמשה עגל פר אלף שור בקר כדת חמשה (אז, יוצ׳ ב פסח).—

—ורגיל בבינ׳ *מְעֻלֶּה [1]) מעולה, סוה״ז, נקי מְעֻלָּה, מעולה, מ״ר מְעֻלִּים, מעולים, מְעֻלּוֹת, מעולות,—נבחר, היותר טוב, excellent; vorzüglich: למאן דאמר אכסדרה מאי עליית מ ע ו ל ה שבבתים (ברכ׳ י:). זו היא מ ע ו ל ה שבברכות (רב המנונא, שם יא:). מאי עלייה אמר רבי אלעזר ב מ ע ו ל ה שבנכסיו וכו׳ אצל מ ע ו ל י ם שבמשפחה ומאן נינהו דוד ושלמה (ב״ק עז:). ה מ ע ו ל ו ת שבהם יהיו בביתך (רבי יהודה בר שלום, מד״ר שמות י). אותן כלים שהיה (עשו) לובש ומשמש בהן את אביו הן מעולים (רשב״ג, שם דבר׳ א). שה״ש המשובח שבשירים המעולה שבשירים המסולסל שבשירים (שם שה״ש, שיר). זה משה המעולה בשבטים (שם לבנתני). אילולי שיש בידו (של אברהם) דבר מ ע ו ל ה לא היינו עולים לו בכך והוא מקבל (תנחומ׳ בובר, לך לך ח). אם היה מ ע ו ל ה בדמים מותר (ר׳ חנינא, כלה רבתי י). אינכם מ ע ו ל י ם ממני (ילק׳ שופטי ה).—ובסהמ״א: זעירי בר חמא וכו׳ אמר לו ליוסף בן ר׳ יהושע בן לוי בוא אומר לך דבר מ ע ו ל ה שהיה עושה אביך (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 23). שקיום שטרות משל חכמים הוא שם עידות מ ע ו ל ה וזוא וקרוב על צורה הוא מעיד (שם 49). אבל ודאי שבועות על דברים שהן מתקיימין בנדרים הרי זה נדר מ ע ו ל ה ומחוק כשבועה (תשו׳ הגא׳ הרכבי רנא). ומי לו כשמך ה מ ע ו ל ה והנאה (רס״ג, JQR. NS. I. 234). אביר שרים ושר בן שר מעלה וראש ראשים ומשרתו עלויה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, 11). וכן כשיפנה (האיש) במחשבתו אל ענין מעולה ונכבד יאמר עלה (ר״ם א״ת, מו״נ א י). מידות ה מ ע ו ל ו ת הם אדם עוצר מחשבותיו ונלחם עם הרהוריו (ספר חסידים תתתתסקד). ונתן לנו התורה אשר בה כל חכמה כלולה וצונו להגות בו יומם ולילה כדי להתבונן ממנ׳ דרך אמונתינו ה מ ע ו ל ה (ר״מ אלדבי, ש״א, הקדמ׳, ב.). הלא הוא כלל גדול בהבנת כונתו בכלל בספר הזה ה מ ע ו ל ה (משלי) כמו שכן היה רב ענינו בספר קהלת (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקדמ׳). מי שהוא נכבד ומעולה שלא יועיל לו הבזיון כלל (שם יא, ד״ה לדקת). ספר הכתוב שאחרי הבנין ה מ ע ו ל ה והגדול אשר עשה שלמה בבית ה׳ ובביתו באה עליו הנבואה (ר״י אברבנאל, פי׳ נביאים, מ״א ט, ד״ה ויראה ה׳ אל שלמה שנית). אמנם הנאה הוא הדבר המשובח וטוב וערב מצד מה שהוא טוב וערב הנבחר בגלל עצמו והמעולה היא קנין משער לכל פעל הוא טוב מצד אותה ההשערה או יחשב בו שהוא טוב (ר׳ יהודה מסיר ליאון, נופ׳ צופי ב ג).—ואמר הפיטן: בצלם ובדמות אותו לדמות כאחד ממנו מ ע ל ה באימות ומוראו על חיות ובהמות (במוקו מוקדוש, יוצ׳ א שבועי).

—ותאר לאדם חשוב: באו לפנינו עדים ח״מ מעלות הברורים שהם ה מ ע ו ל ה כמהר״ר בנימין בכמר יוסף מארישאני יצ״ו ו ה מ ע ו ל ה כ׳ משה בכמ״ר יחיאל נ״ע וכו׳ (שריד מעיר ב, קובץ על יד ט, 4). בפני ה מ ע ו ל ה כ׳ מרדכי מציפיריאנו יצ״ו ובפני ה מ ע ו ל ה כ׳ מצליח וכו׳ (שם 5).—ולנקי מְעֻלִּית, מעולית: המין הב׳ מן התשובה שהיא מאהבה שלמה ויראה פנימית מ ע ו ל י ת מאד באמרו קחו עמכם דברים (ר״י מוסקאטו, נפוצ׳ יהודי לט). הנהגת ירושלים ע״י המלך הצדיק וסיעתו היתה מ ע ו ל י ת מכל צד (שם מט).

עֹלֶה, עולה, ס״ז, מ״ר עֹלִים, עולים, סמ׳ עוֹלֵי,—א) פלוני או דבר העולה: יגיד עליו רעו מקנה אף על עוֹלֶה [1]) (איוב לו לג).—ובתו״מ: מי שאינו מניח את העניים ללקוט וכו׳ הרי זה גוזל את העניים על זה נאמר אל תסג גבול ע ו ל י ם [2]) (פאה ה ו). — עוֹלֵי בבל, מצרים, ירושלים: שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו ע ו ל י בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו ע ו ל י מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד (שביע׳ ו א). בור של יחיד כרגלי היחיד וכו׳ ושל עולי בבל כרגלי הממלא

---

1) [נשמט מן אות מ.]

---

1) [קשה. ראב״ע פרש כמו עָלָה, בהמה מניקה. גרץ ופרלס מגיהים: עלעולה, סערה. אחרים: על עַוְלָה.]

2) [כך הגרסה בדפו׳ ובשרידי הירוש׳ (עמ׳ 40), ובמדב״ם וירוש׳ וכ״י מינכ׳ ועוד, הגרסה: עולם. אולם מן הפריש בירוש׳ מוכח שהגרסה ע ו ל י ם עקר, וז״ל: רב ירמיה ורב יוסף חד אמר אלו עולי מצרים וחרנה אלו שירדו תנכסיהן לססיא צווחין סגיא נהוריא (כלומ׳ לעִוֵּר קוראים רב המאור) ע״כ. ועי׳ בפירוש הרמב״ם. וגיגר (קבוצת מאמרים 54) סבר שצריך לנקד עולים, קטנים.]

(ביצ' ה ח). הנודר משובתי שבת אסור בישראל ואסור בכותים וכו' מעולי ירושלים אסור בישראל ומותר בכותים (נדר' ג י).—*ועוֹלֶה לקריאת התורה: במקום שנהגו שהעולה עצמו קורא בקול רם אם לא סידר תחילה הפרשה פעמים שלש בינו לבין עצמו לא יעלה (שו"ע או"ח קלט א). מותר לקרות עולים הרבה אף על פי שקרא זה מה שקרא זה (שם רפב ג). וביום שאין בו מוסף תקנו לקרות להפרשה של חובת היום עם מניין העולים לחובת היום (לבוש שם ז). — ובמשמ' מסקנה שעולה מן החקירה, Ergebnis; résultat; result: והעולה מכל זה הוא וכו' (ר"י אברבנאל, מ"א יט). ונראה שהעולה מהגמרא ומהמדרשות הוא שחיה מאומות העולם קודם זמן התורה או באותו זמן (רסב"ג, אוהב משפט, פי' איוב, מה:).—ובחכמת החשבון: כאשר הוכה מספר מה על מספר מורכב משלושה מספרים והיה העולה מספר מה הנה אם הוכה המורכב משני מספרים מהם על המספר המורכב מהמספרים הנשארים יהיה העולה המספר ההוא בעינו וכו' (רלב"ג, מעשה חושב 7). כתוב העולה בחברך אלו המספרים תחת הטורים ההם וכו' (שם 52). המספר המורכב מהמספרים רבים הוא כשהוכה הראשון בשני והעולה על השלישי וכן עד כלותם (שם 1). — ב) דבר שעולים בו, מעלה: ואל הכתף מחוצה לָעוֹלָה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות (יחזק' מ מ).

***עֹלֶה וְיֹרֵד**, עולה ויורד, סוה"ז.—א) קרבן המתחלף בשווי לפי מצבו של המקריב אם עני אם עשיר[1]: כל שיש בה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בנתיים הרי זה בעולה ויורד יש בה ידיעה בתחילה ואין בה ידיעה בסוף שעיר שנעשה בפנים ויום הכפורים תולה עד שיודע לו ויביא בעולה ויורד (שבוע' א ג). שבועת בטוי וכו' וחייבין על זדונה מכות ועל שגגתה קרבן עולה ויורד (שם ג י). ומה הן מביאין קרבן עולה ויורד (הורי' ב ז).— ב) חד של סכין שהוא משפע: ג' מדות בסכין אוגרת לא ישחוט וכו' עולה ויורד[2] בסכין שוחט בה לכתחלה (רבא, חולי' יז:).—ג) שם אחד הטעמים של ספרי אמ"ת: המלכים שלשה הס"פ העולה ויורד וכו' (ר' שלמה, שערי נעימה ה). הורקא

1) [עי' ויקר' (ה ו ז יא).]

2) [פרש רגמ"ה: סכין שאינו שוה בחידודו.]

הקטן שר העולה ויורד או הרביעי הקטן כשאין להעולה ויורד משרת ולא יבואו אחר העולה ויורד ולא אחרי האתנח (שם).

א.עֹלָה, עולה, ס"נ, סמ' עוֹלַת, כנ' עוֹלָתִי, עֹלָתְךָ, עֹלָתֵךְ, עֹלָתוֹ, עוֹלָתוֹ, עֹלָתָם, מ"ר עֹלֹת, עֹלוֹת, עוֹלוֹת, כנ' עוֹלֹתֵינוּ, עֹלֹתֶיךָ, עוֹלֹתֶיךָ, עֹלוֹתָיו, עֹלֹתֵיכֶם, עוֹלֹתֵיכֶם, עֹלוֹתֵיכֶם, עוֹלוֹתֵיכֶם, עוֹלֹתֵיהֶם,—קרבן שנשרף כליל על המזבח, Ganzopfer; holocauste; whole burnt offering: והקטרת את כל האיל המזבחה עֹלָה הוא לי"י ריח ניחוח אשה לי"י הוא (שמות כט יח). אם עֹלָה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו (ויקר' א ג). ויאמר שמואל החפץ לי"י בְּעֹלוֹת וזבחים כשמע בקול י"י (ש"א טו כב). במה אקדם י"י אכף לאלהי מרום האקדמנו בְעוֹלוֹת בעגלים בני שנה (מיכ' ו ו). כי לא תחפץ זבח ואתנה עֹלָה לא תרצה (תהל' נא יח). אז תחפץ זבחי צדק עֹלָה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים (שם כא).— ובתלמו': המתכוון לאמר תרומה ואמר מעשר וכו' עולה ואמר שלמים שלמים ואמר עולה (תרומ' ג ח). ח' דברים בעולה מצטרפין זה עם זה הבשר והחלב וכו' (מעי' ד ג). חטאת שנתערבה בעולה ועולה בחטאת אפי' א' בריבוא ימותו כלם וכו' וכן עולה שנתערבה בחובה אין כשר אלא כמנין עולות שבחובה (קני' א ג). (השוחט) שתי עולות לציבור ואין צריכין אלא אחת חייב על האחרונה (תוספת' פסח' ה ז).—העלה עֹלָה: ויבן נח מזבח לי"י וכו' ויעל עֹלֹת במזבח (ברא' ח כ). קח נא את בנך וכו' והעלהו שם לְעֹלָה (שם כב ב). והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי וכו' והעליתיהו עוֹלָה (שופט' יא לא). ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו עֹלָה לי"י וכו' ואנשי בית שמש העלו עֹלוֹת ויזבחו זבחים ביום ההוא לי"י (ש"א ו יד-יה).—ובמשנה: שור זה עולה אומדים כמה אדם רוצה ליתן בשור זה להעלותו עולה שאינו רשאי (ערכ' ה ז).—הקריב עֹלָה: עור הָעֹלָה אשר הקריב לו יהיה (ויקר' ז ח). איש איש מבית ישראל וכו' אשר יקריבו לי"י לְעֹלָה (שם כב יח). ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לי"י כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עֹלָה תמיד (במד' כח ג). והָעֹלָה אשר יקרב הנשיא לי"י ביום השבת וכו' (יחזק' מו ד).—ובמשנה: שתי נשים שלקחו קיניהן בעירוב או שנתנו דמי קיניהן לכהן לאיזה שירצה כהן יקריב חטאת ולאיזה שירצה כהן יקריב עולה (ר' יוסי, קני'

א ד). כיצד מערימים על הבכור מבכרת שהיתה מעוברת אומר מה שבמעיה של זו אם זכר עולה ילדה זכר יקרב עולה וכו' ילדה זכר ונקבה הזכר יקרב עולה והנקבה תקרב שלמים (תמור' ה א).— הביא עֹלָה: והבאתם שמה עֹלֹתֵיכֶם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם (דבר' יב ו). לא הביאת לי שה עֹלֹתֶיךָ וזבחיך לא כבדתני (ישעי' מג כג). ובאו מערי יהודה ומסביבות ירושלם וכו' מבאים עֹלָה וזבח ומנחה ולבונה (ירמי' יז כו).— ובמשנה: בש"א מביאין שלמים ואין סומכין עליהם אבל לא עולות ובה"א מביאין שלמים ועולות וסומכין עליהן (ביצ' ב ד). המפריש נקבה לעולה וילדה זכר ירעה עד שיסתאב וימכר ויביא בדמיו עולה (תמור' ג ג). המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין על גבי המזבח וכו' ימכרו לצרכי אותו המין ויביא בדמיהם עולות (שקל' ד ח).—שחט עוֹלָה: וישחט את הָעֹלָה וימצאו בני אהרן אליו את הדם (ויקר' ט יב).— זבח עֹלָה: מזבח אדמה תעשה לך וזבחת עליו את עֹלֹתֶיךָ ואת שלמיך (שמות כ כד). — הדיח עֹלָה: ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את הָעֹלָה (יחזק' מ לח). —עשה עֹלָה: ואת השני יעשה עֹלָה כמשפט (ויקר' ה י). ועשית עֹלֹתֶיךָ הבשר והדם על מזבח יי' אלהיך (דבר' יב כז). ואם תעשה עֹלָה ליי' תעלנה (שפטי' יג טז). ביום ההוא קדש המלך (שלמה) את תוך החצר אשר לפני בית יי' כי עשה שם את הָעֹלָה ואת המנחה (מ"א ח סד).—הקטיר עֹלָה: ויקטר (המלך) את עֹלָתוֹ ואת מנחתו (מ"ב טז יג). ומקטרים ליי' עֹלוֹת בבקר בבקר ובערב בערב (דה"ב יג יא).—והפשיט: והפשיט את הָעֹלָה ונתח אתה לנתחיה (ויקר' א ו). רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל הָעֹלוֹת (דה"ב כט לד).—*הבדיל בְּעֹלָה: לא הסיר לא את המוראה ולא את הנוצה וכו' ולא הבדיל בעולה פסול (זבח' ו ו). — ובקמ': והכהן המקריב את עֹלַת איש וכו' (ויקר' ז ח). ויצא ועשה את עלתו ואת עֹלַת העם וכפר בעדו ובעד ביתו (שם טז כד). ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עֹלַת הבקר (שם ט יז). עֹלַת שבת בשבתו על עֹלַת התמיד ונסכה (במדב' כח י). ושעיר עזים אחד לחטאת ליי' על עֹלַת התמיד יעשה ונסכו (שם טו). ויצוהו המלך אחז את אוריה הכהן לאמר על המזבח הגדול הקטר את עֹלַת הבקר ואת מנחת הערב ואת עֹלַת המלך ואת מנחתו ואת עֹלַת כל עם הארץ (מ"ב טז טו). ויעשו את חג הסכות ככתוב וְעֹלַת יום ביום במספר כמשפט דבר יום ביומו (עזר' ג ד). קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה ליי' עֹלוֹת חנם (ש"ב כד כד). עֹלוֹת מחים אעלה לך עם קטרת אילים (תהל' סו טו). — ובתלמו': עולת העוף נעשית למעלה ועולת בהמה למטה (קני' א א). עולות צבור ששחטן שלא לשמן הרי זה חייב ויקטיר אימורין לערב חטאת יחיד ועולת יחיד ששחטן בשבת לשמן וזרק דמן שלא לשמן הרי זה חייב והורצו הבעלים (תוספת' פסח' ה ז).—וסומך: וישכם אברהם בבקר וכו' ויבקע עצי עֹלָה (בראש' כב ג). וסמך ידו על ראש הָעֹלָה ונרצה לו (ויקר' א ד). ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנות מזבח הָעֹלָה ואת דמו ישפך אל יסוד מזבח הָעֹלָה (שם ד כה). צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת הָעוֹלָה (שם ו ב). ויקרב את איל הָעֹלָה וכו' (שם ח יח).—ובמשנה: מותר עולה לעולה מותר מנחה למנחה (שקל' ב ה). שלשה עשר שופרות היו במקדש וכתוב עליהן תקלין חדתין ותקלין עתיקין קנין וגוזלי עולה וכו' קנין הן תורין וגוזלי עולה הן בני יונה וכו' (שם ו ה). האומר קרבן עולה מנחה חטאת תודה שלמים שאני אוכל לך אסור רבי יהודה מתיר (נדר' א ד). דמי עולה יביאו עולה דמי שלמים יביאו שלמים (מעי' ג ב). אמר לו (ר' ישמעאל לר' יהושע) והלא קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה וכו' (ע"ז ב ה). חטאת העוף שעשאה למטה כמעשה חטאת לשם חטאת כשרה כמעשה חטאת לשם עולה כמעשה עולה לשם חטאת כמעשה עולה לשם עולה פסולה (זבח' ז א). אברי חטאת שנתערבו באברי עולה וכו' (שם ח ד). תמורת עולה וולד תמורה וכו' (תמור' ג ב). ילדה שני זכרים אחד מהן יקריב עולה והשני ימכר לחייבי עולה ודמיו לחולין (שם ה ב).

ב. *עֹלָה, עולה, ש"נ, סה"פ מן עָלָה, — כמו עליה: ויצפה לעתות אצור המסחרים ועתות מכירתם וצופה עניני השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזולתם עולתם וירידתם בכל קצוי הארץ (כ"י א"ח, מו"ה, מסטון הכסף ג).

עָלָה, ש"נ, מ"ר עָלוֹת,—פרה או כבשה עָלָה, מניקה, : säugend; qui allaite; that gives suck, nursing
אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עָלוֹת עלי

ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן (בראש' לג יג). קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פרות עָלוֹת וכו' והשיבתם בניהם מאחריהם הביתה (ש"א ו ז). ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות עָלוֹת ויאסרום בעגלה ואת בניהם כלו בבית (שם י). כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עָלוֹת ינהל (ישעי מ יא). מאחר עָלוֹת הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו (תהל' עח עא).— ובסהמ"א: וכן הוא מנהיג גדוליהן במקלו ועלותיהם וילדיהם ינהל לאט ויניקם מדדי בעלי החלב (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידים, כט).

א. *עָלָה[1]), עילה, עילא, ש"נ, מ"ר *עָלוֹת, עילות,— עֲלִילָה, תואנה, סבה, Vorwand; prétexte; excuse, מצא עָלָה: מעשה ברבן גמליאל שהפיל שן טבי עבדו אתא גבי דר' יהושע א"ל טבי עבדי מצאתי עילה לשחררו וכו' (ירוש' כתוב' ג ט). עילה[2]) מצאו וטיהרו את ארץ ישראל (ריש לקיש, כתוב' כ:). כגון שבאו שני בני אדם בתוך ביתו ועמד והפגין בלילה ואמר נגנבו כליי כ"ש עילא[3]) מצא (ב"ק קיד:). —ובמשמ' עֲוֹלָה: שמא עילה[4]) מצאת בי (עדוי' ה ז). -בקש עָלָה: עילא היו מבקשין להתיר דמן של בעלי מחלוקת (ר' יסא, ירוש' פאה א א). מעשה שירדתי להעיד על עד אחד באושא ולא היו צריכין לי אלא עילה ביקשתי להקביל פני חביריי (ירוש' ר"ה ב א).—נטוש זה שיצא לדע' תדע לך שעילה היה רוצה להבריחו מנכסיו (שמואל, שם יבמ' טו ג). המוצי' את אשתו משום נדר לא יחזיר וכו' תדע לך שעילה היה רוצה לגרשה שהרי נדר שאינו צריך חקירת חכם היה (ר' זעירא, שם גיט' ד ז). לפיכך נפלו עליהם בעילה (פסיק' רבת' כח).—ובמשמ' סבה מיחדת: מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע"י עילה (בשם רבי אליעזר בר שמעון, מד"ר בראש' מה). — ובסהמ"א: כשיבא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו שמא בגלל ממון שיטול וכו' ואם לא נמצא להם עילה מודיעין אותן כובד עול התורה וכו' (רמב"ם, אסורי ביאה יג יד). והוא (פרעה) לרוע בחירתו בקש עילות ותואנות לתלות בהן ענין המכות (ר' רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לב.).—ומצוי ביחוד במשמ' סבה: כל תשרי שיש בו עיבור ונולד קודם רנ"ו וכו' ועילת הדבר בזמן שמולד שלשנה מעוברת וכו' (רסע"ג, מספר הגלוי קיז). ואין אנו יודעין אמתת עלת הדבר ואף אין אנו יודעין כי בודאי סרה העילה שזה הדבר תלוי בה (רה"ג, תשו' הגאו' ליק א). והחלק הב' מצות השמע וכו' שנעלמו ממנו עילת איסורם ועילת היוב ממה שנתחייבנו מהן (ר"י א"ת, חו"ה, הקד' 3) הקדמון הוא שאין לו עלה ומה שאין לו עלה אין לו תחלה (שם היחוד ה). אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם והשתדלו לדעת עילות הנקוד והטעמים וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו (שם עמודי האלהים ז). ואם יקראו האלהים יתברך בורא הוא על דרך העברה לא על המובן מהמלה אך הוא רוצה באמרו בורא ויוצר שהוא סבתו ועלתו (הוא, הכוזרי ד יג). כי שמתי תכונת שבע ביום הללתיך קודם תכונת הלך וכו' בעבור העלה הנזכרת (הוא, הפרש' לריב"ג, הקדמ' 7). ויש שתהיה עלת שנותו שיתבאר ממנו שמוש העבריים בקצת המלות פעם בתוספת אות ופעם בלעדי תוספת (שם 8). ואי אפשר לאמר מה הטעם והעילה כי אות זה יורד וזה עולה או זו קטנה וזו גדולה (הורית הקורא, דרנבורג 8). וכמה חטאו המשנים אשר שמו לטוב עלה ולרע עלה (פי' ספ' יצירה של אבוסהל, לג). וכבר שמו אנשים מן הראשונים הבצים מן האברים הראשים לעלת בשול הזרע בהם והזרע עלת ההולדה (שם עו). לפי שפרו' שם חחכמה ידיעת העלות הרחוקות למצוא המצואים כלם מהנבראים וידיעת העלות הקרובות בראיית האמת שהם מצויים ומה הם והיאך הם (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ג יא). עלת תנועת העורקים עלה טבעית (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כה:). כי אין כל העלות הכרחיות ולא פעולתם הכרחית (ר"מ הכרבוני, המאמר בבחירה, ד"מ לט). לפי מה שנתבאר במופת הוא שיש בעולם נמצא מחוייב המציאות בעצמו שאין לו עלה ולא דומה לו (ר"י אלבו, העקר' ב ו). ואמרו מקדם ירמוז לעילה הקדומה אשר האצילה זה העדן אשר הוא עולם הרוחניות (ר' דוד מרקיטו, זכות אדם, בריל 15). שעומדת עליהם (על הענינים) מארבע העלות הטבעיות שהם העלה

---

1) [כך בארמ', ובערב' עִלַּה[a].]

2) [בנזיר (סה:), הגרסה: עילא. והערוך מביא גרסה: עלעא, צלע, וכן לפי פרוש ר"ח ובתוספ' (כתוב' שם).]

3) [הערוך גרס: שעילה.]

4) [במדב"מ: עולה, וכן בכמה דפו'. ובכ"י מינכ': עול.]

---

a) علة

החמריות והצורית והפועלת והשלמית (נסים בר שלמה ד״ח, תרגי מבור ילחק הרופא הישראלי, בספר החג לשטיינשניידר 132). והנה זאת העלה היא סבה גדולה וממנה זאת המכשלה (מנחם גיבלי הגולה, לקו״ק, כספסי 48). וההפרש השלישי אשר הוא שכל בלתי הרגשי לא תבקש לו עלה וסבה ולא תפול בו מחשבה (שם 50). לא תחרש בשור וגו׳ עלת זה כי זה חלש וזה חזק (יעקב בן ראובן הקראי, שם 86). אכן ההסכמה (על התחלת השנה) נפלה מעת הכנס השמש במזל טלה וזה יהיה לעלות ידועות (ר״א הקראי, ג״ע, ענין קדוש״ח א, ג). ואם היתה העלה כדי שיהיו כל ישראל עושים יום אחד הלא בגלות בבל שהיו ביניהם נביאים לא חששו בשביל זה העלה (שם ח:). ואני כשעיינתי בספר רבינו ישועה נ״ע בהביאו דרך העלות הכתובות והעלות המוצאות בסדר מאמריו הבינותים בדרך אחרת (שם, עריות ד, קלב.).—ואמר המליץ: אתם בני עליון שוגים באהבתו התבוננו וראו נוחלים בתורתו נמצא מחוייב יש סבת לכל מצוי אפשר בעצמותו ראוי בעלתו (JQR. NS. V. 538).—ותאר לבורא: ושבח לראש כל ראש ואדון ועלה לכל הווה ונצחו וסבתו (רש״ע פלקירא, ראשי חכמ׳ 1). ואחשבה ואדעה כי הוא עלת מציאות כל וסבתו (עמנוי, חרוזים על יג עקרים, JQR. NS. V. 534).—וכן עִלָּה ראשונה: וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם ימנע ממך השגתם ואפשר שתמצא סבות סבותם עד שתגיע אל הפלכים ואחר כך אל עלות הפלכים ואחר כך אל העלה הראשונה ובאמת אמר האומר כי הכל בגזירת הבורא (ר״י א״ח, הכוזרי ה כ). הפילוסופים כמו שידעת יקראו השם ית׳ העלה הראשונה והסבה הראשונה (ר״ש א״ח, מו״נ א סט). ואומר בתחלה שבח וגדולה ועוז וממשלה לנורא עלילה אשר על כל מאד נעלה כי הוא עלה ראשונה לכל עלה (ר״מ אלדבי, ש״א, הקדמ׳, ב.).—וכן עִלַּת הָעִלּוֹת: ואמת אמר הפלוסוף באמרו לא יוכל לעבוד עילת העילות ותחלת ההתחלו׳ אלא נביא הדור בטבעו (ר״י א״ח, מו״ה, היסוד ג). וכל אשר נחקור על עלות העלות ההן למעלה נמצא מספרן פחות מהן וכל אשר תעלינה יתמעט מספרן עד שיגיע אל עלה אחת והיא עלת העלות (שם ז). ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בראך הם אומרים זה על דרך העברה מפני שהוא עלת העלות בבריאת כל נברא (הוא, הכוזרי א א). וא״ת היא העילה הראשונה

כמו שקוראין אותו וכו׳ וא״ת עילות העילות וכו׳ (ראב״ע, ספ׳ העצמים, ה). והסוד כי עילת העילות יתחייב ממנו כתר עליון שכל פשוט בתכלית הפשיטות עד שאין בינו ובין עילתו דבר אלא שזה עילה וזה עלול (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה, הקדמ׳, ב:). הלא טוב היה להאמין כאמונת כל קהל ישראל שעילות העילות הוא אחד בתכלית האחדות ושהוא מנהיג עולמו (רמח״ל, חוקר ומקבל ז). — ואמר המליץ: תהלה לאל נורא עלילות ועלת העילות החונן לאדם המושכלות (רש״ע פלקירא, ראשי חכמ׳ 6). — ובנגוד לעלול: עוד נקח זה הענין אשר עיינו אליו מצד אחר ונאמר שהנמצאות מתחלקות אל עלה ועלול (ראב״ד, אמו״ר 47). כי הוא רם על כל רמים ועליון על כל העליונים וראש כל תחלה ועלת כל עלה ועלול (ר״י א״ח, מו״ה, היסוד ז). אם תהיה העלה בכח העלול בכח ואם תהיה בפעל העלול בפעל והבורא יתברך עלה בפעל ועלולו בפעל בעוד שהוא עלתו (הוא, הכוזרי ד יג). והעלה מעלתו גדולה ממעלת העלול (הוא, הקדמה א). וכשנמצא דבר שהוא עלה בלבד נדע כי איננו עלול (רמב״ע, ערוגי הבושם, ציון ב, 122). וכל אחד יש בה ראש וסוף ותוך הרי שלשים וכח עלה וכח העלול הרי ל״ב כחות לנתיבות החכמה (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה, הקדמ׳, ב::). קודם בעילה הוא כל דבר שהוא עילת חבירו ואי אפשר להמצ׳ העלה בלתי העלול ולא העלול בלתי העלה (ר״י א״ח, רוח חן ח). וכמו שאומרין בעילה שהיא למעלה מן העלול (רמב״ם, יסודי התורה ב ו). ואין לאל ית׳ כונה בבריאה אבל העולם עלולו והוא העלה כדרך שהנר עלה לאורו והעמוד עלה לצלו ואי אפשר לעלה שתקדם לעלול ולא עלול בלא עלה (תלמיד הרמב״ם, אגר׳ הרמב״ם, ג:). ונחזור אל מה שהיינו בו ונאמר שהרע אמנם העלות הטוב והטוב מצד הבורא ומאצילו הראשון אי אפשר שיוסר כי עלתו לא הוסרה עד שיוסר העלול ויעלה בהעלתו עלתו (פי׳ ספ׳ יצירה לאבוסהל, לב). ובהיות אצילות השכלית דרך עלה ועלול נתחייב באהרון שבהם האחדות והפשיטות (ר״י מפיסק, מנח׳ קנא׳ 95). כי ישיגו (הנביאים) העלול באמצעות העלה שהיא השגת המאוחר עם הקודם והעלה עם העלול (שם 118). כי העלה היא אשר בהמצאה ימצא העלול (ר״א קרשקש, אור יי׳ א ג). ואמר לא באש יי׳ להגיד שמציאותו ומהותו יתעלה נבדל ממציעות המלאכים כי

הם עלולים ואפשרי המציאות והוא ית' **עלה** ומחוייב המציאות (ר"י אברבאנל, מ"א יט יב). ועניון ההשתלשלות הזה הממשמש ועולה יורה על עלות ועלולים (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה ד). כדעת המינים המאמינים שהוא ית' עלה והם עלולים (מנחם גיגלי הגולה, לקו"ק 49). לא קראוהו בשם כי אם בשם עלה (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים ע). והשם עלה והעולם עלול וכבר בארנו שהעולם מחודש (שם).— ואמר המשורר: ונמשלת תלאתי לעלה קדומה ואני לה כעלולה ודמיתי זמני אש ומקריו לעצים ואני השה לעולה (עמנו', מחבר' א). אמונתי בלבך שים ותשיג בגן עדן אכול בפרי מגדיו אמונתי באל נמצא וממציא לכל עלול ועלה בלעדיו (הוא, JQR. NS. V. 537).—ובנגוד למעֻלָּל: כי העילות כל אשר תקרבנה מהמעולל תמעט יכלתם להועיל למעולל ולהזיקו (ר"י א"ת, מו"ה, הנטמון ז). ואף תכנים עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדיבר וכו' ואיכות הילוך העילה עם המעולל וכו' מפני עמקם ודקות ענינם (שם, יחוד המעשה ה).

ב. **עֲלָה**, ש"נ,—חֻלשה, מחלה[1] Schwäche, Krankheit; faiblesse, maladie; weakness, sickness: העלה אשר יקראוהו הרופאים עלת הכבד היא עלת רוע מזג מבלי מורסא (פרקי משה כג). אמר גאלינוס דע אתה פיקוליאס שאני הייתי חושב שאין לך צריך לדבר מצואתינו בעלת הנער (חנין בן יצחק, ספר גאלינוס בהנהגת הנער הנכפה, Monats. 1894, 177).— ובהשאלה, אות עִלָּה, אות של רפיון, אות רפויה ונחה: והדומה לזה מן השמות אשר עיניהם אות עלה (ר"י א"ת, הרקמה ו).

***עָלוּב**, שות"ז, נקי עֲלוּבָה, מ"ר עֲלוּבִים, עֲלוּבוֹת,— עָנָו, שָׁפָל, מִסְכֵּן, אֻמְלָל, demütig, unglücklich; humble, malheureux; lowly, unfortunate: איזהו **עלוב** שבעלובים זה שהוא עלוב כמשה רבינו שנאמר וכו' (אדר"נ כג). ותאמרו נשלח אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ א"ר שמעון עלובים בני אדם שבך בקשו להם מרגלים (ספרי דבר' כ). ויקחו מפרי הארץ א"ר שמעון עלובים בני אדם שבך נטלו בידם (שם כג). עלוב הוא אדם זה שצריך ללמד מן הנמלה (ר"ש בן אלעזר, שם טו). מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהן ודברי ב"ש (רבי אבא בשם שמואל, ערובי' יג:). רבש"ע עלוב ושאינו עלוב צדיק ורשע מי נדחה מפני מי (תעני' טז). עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה (ר' חייא רבה, מד"ר בראשי' לד). עלוב הוא השאור שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא רע (אבא יוסי הסורסי, שם). עלובה הנטיעה שמי שנטעה מעיד עליה שהיא רעה (שם). והיתה שרה אומרת להם צאו ושאלו בשלומה של עלובה והיתה הגר אומרת להם שרה גברתי אין סיתרה כגלוי (שם מה). אלו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהן ועלובות וכיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נזקפות (שם עא). עלובה היא הכלה שמקלקלת בתוך חופתה (ר' שמעון בן חלפתא, שם שה"ש, מי זאת עולה). מבין שניהם (פינחס ויפתח) אבדה ההוא עלובה (בת יפתח) ושניהם נתחייבו בדמיה (תנחומא בחקותי ז). דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח וזריז ממולא עלוב ואהוב לכל אדם (דא"ז ח). הוי עלוב ואהוב להשיב ליודעך (שם ג). אמר לו (השטן ליצחק) הא עלוב בנה של עלובה כמה תעניות נתענית אמך וכמה תפילות [נתפללה] עד שלא באת לה והזקן הזה נשתטה מזקנותו והולך לשוחטך (פסיק' רבתי מ). אמר לה (השטן לשרה) עלובה איך יקהו שניך על בנך שאינך יודעת שלזבוח הוליכו (מדר' ויושע, ד"ח ב). לעולם תהא נאה בצאתך ובבואך ותהא עלוב לאנשי ביתך (פרקי רבינו הקדוש יא, הלקוטים של גרינהוט ג, פח).—ובסהמ"א: אנו העניים העלובים על אחת כמה וכמה (הלכי' פ"ת, גנזי מצרים, אדלר 31). ושמו תחת אבות בנים ממלאי מקום תמיד יען כי טוב מליץ עלובים להחליץ מיד מפליץ (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 151). וכאשר הזמן ישלח חפשי הזבוב העלוב ויתן הנשר בכלוב דמוהו החכמים לכף מאזנים ישפילו היתרים ויעלו החסרים (רש"ט פלקירא, ספר הניגון, ה.). והעלוב יוסף בן חיון וכו' (תשב"ץ ד כד). יהיה מן העלובים אפי' מאשתו וב"ב אף שלא ירא מהם (כ"ד אוצהיים, הנהגות אדם, כה:).—ואמר המשורר: ותהי לבזה כאשה עזובה ביד צריה עלובה (ראב"ע, אוי כי לבי). על ייי השליכו יהבים פזר נתנו לאביונים עלובים צדקתם עומדת לעד ובספר זכרון כתובים (ר' שמואל בן עלי, אגרו', תרביץ ג, 62).

***עָלוּג**, ש"ז, שה"פ מן עלג,— הדבור של עִלֵּג: יש שהיו אומרים שהמופלגים בעלוג היו מדברים כן (רח"ש, נדרי' י:).

1) [מערב'.]

עַלְוָה, ש״נ, — כמו עַוְלָה, בסרוס האותיות [1]: מימי הגבעה חטאת ישראל שם עמדו לא תשיגם בגבעה מלחמה על בני עַלְוָה (הושי׳ י ט).—ואמר הפיטן: הלכו ימותי באין שלוה וספו בלי חדוה וירשו בני עלוה מקום אהלי ([ירכם] לעלער, קונטרי הפיוטי כו). מי אל וולל ישוה יקר או איש ישר לבני עלוה איכה יתחר את הסוסים מי עם רגלים אין לו שלוה (רמב״ע, מה אשיב, Monats. 1896, 198). צורי פדני באהבה מיד בני עלוה (ר׳ סעדיה בן יוסף, מעמוני מספרים, מק״כ ע, 27).

עִלּוּז, ש״ז, מ״ר עִלּוּזִים, שה״פ מן עָלַז, — שמחה: ההרהור והמחשבה והעצה והעלוז והשמחה עם הקול מן הכליות ומן הלב (ר״ש דונולו, חכמוני ה).— ואמר הפיטן: צעד לאיתון בעילוזים וכליותיו מעלזים צדדיו שני זריזים (Elbog., Stud. 179).

*__עִלּוּי__, עילוי, ש״ז, מ״ר עִלּוּיִים, עילויין, שה״פ מן עלה, —א) כמו עֲלִיָּה, הליכה ממקום נמוך למקום גבוה: מי זאת עולה מן המדבר עילויה מן המדבר חילוקה מן המדבר (מד״ר שה״ש ג).—ב) ובהשאלה, עליה למדרגה יותר גבוהה, חשיבות: דרך עילויו היה קרב כיצד דרך עילויו הראש והרגל החזה וכו׳ (ר׳ יוסי הגלילי, יומ׳ כה:). הה״ד עלית למרום שבית שבי כל עילוייך לא היו אלא מן המרום (מד״ר שמות לג). אין ויקח אלא לשון עילוי שנאמר ותקח האשה בית פרעה (תנחומ׳ בחקתי ג).— ובסהמ״א: והפתאים לא יקחום על דרך המשל וכו׳ ולא על דרך ההפלגה בעילוי מעלה ומדרגה לעוצם גבורתו ית׳ במציאותו (ר׳ זכרי׳ הברצלונה, פי׳ משלי, השחר ג׳ 71). שאין כל נביא שיבוא קורא עלוי ספר מי שהקדימו כמו שלא יבוא מרע״ה קריאת עלוי נבואת אברהם יצחק ויעקב ויוסף ונח (רשב״א, מאמר על ישמעאל, פרלס, ט). כי הפעולות ג׳ אם פועל מעולה או פועל פחות או ממה שלא יפול בו לא פחיתות ולא עלוי (פי׳ ספר יצירה של אבוקלא, נג). שהואיל ובא לכלל עלויין שהם זנים וסועדין את הלב נעשין כמין בפני עצמן לברך עליהן ברכה מיוחדת (אבודרהם, סדר ברכות, קז:). והנה אין ספק שאת הפרידה ואם היא עלוי ותועלת אצל החשוב ההוא הנה הוא יותר מועילם מעט כבודו והוא עמהם (ר׳ ידעיה הבדרשי, הפרדס א, אולה״ם ג). הנערות הוא זמן התוספת והעילוי (רבנו בחיי, פי׳ שרה, ד״ה מאה שנה). ובהתפשטות עשר ספירות הנסתרות במציאות נאצלו מאמתתו עשר מעלות דקות שלמות עליונות בתכלית התקון והשלמות והעלוי (ר׳ שם טוב, ספר האמונות ד יט). העילוי מהשמחה והמצוה המובחרת היא להרבות במתנות לאביונים (ר״י אבוהב, מנורה״מ ג ג ד ג). וכשהחבור הוא בידיעה כראוי הוא עלוי גדול השכינה שרויה ביניהם והקב״ה שותף עמו והוא שותף להקב״ה (שם ג א ו ו). יתעלה האל ממאמר המורדים והפושעים עלוי גדול (ראב״ח, מאזני צדק לאלגזלי, 35). שללו ממנו הידיעה מהם על צד עלוי ורוממות (ר״א בר׳ אליה הקראי, עץ חיים מט). תפארת החכמה ההיא הן מצד עלוי נושאה הן מצד מדרגת בירור מופתיה (ר״י מוסקאטו, כפולי יהודה יב). יתעלה בכבודך מזה וכיוצא בו עלוי רב (שד״ל, אגר׳ פד). זה זה הוא כבודו וזו זו היא גדולתו שכל עלויו לא היה אלא מעצמו (ר״א לויסיל, סעי׳ ג, 12).—מֵעִלּוּי לְעִלּוּי: הנשמה מתעלה מעלוי לעלוי מן העולם הזה שהוא עולם הגופות לעולם הנשמות וכו׳ (רבנו בחיי, ברא׳, ד״ה יהי מאורות). נמצא שכל הדברי׳ נעשית למזון וזולתם אות׳ שהם למעלה מהם עד שהולכין מעלוי לעלוי עד למעלה (ר״י אבוהב, מנו״ה ג ג ו ו). והסוד אני לדודי תשוקתי להתעלות מעלוי לעלוי עד התיחד עמו בנשיקה (ר״מ אבן גבאי, עבודת הקדש, הקדמ׳ 8).— ואמר הפיטן: פדה דבקיך מתרץ וכלוי פלטם מעון ותנם לעלוי צוה ישועות משחריך בחלוי (אזון מסן, סליחי׳ ה עי״ח). לופדת וזקוקיה יהילו ממדבר עלויה וכל מתנותיה ההונחלו נוגה תמרותיה לחזות עמים בקהלו (גנזי שכטר ג, דודסון 70). להלך ותומך בפלך בהדרת כל מלך ושרים עלויים (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 22).—וחשיבות מיחדת, יתרון ועדיפה לדבר אחד על השני: ואם אמרנו שהיתה חלוקת הארץ לגלגלתם במספר שמות יקשה אם כן מה שברך יעקב ליוסף שנתן לו הבכורה באומרו אפרים ומנשה כראובן ושמעון וכו׳ ותהיה לפי זה ברכה לבטלה ומתנה בלי עילוי (ר״י אברבנאל, פי׳ יהוש׳ יד, שאלה א). וכונתם לתת עלוי לפעולות הרצוניות על הפעולות הטבעיות (ר״א ביבאגו, דרך אמונה א א). כי לענין שבעה אין שום עלוי לתושב על האורח (הלבוש חו״מ קלג א). ויש עילוי יותר לתורף על הטופס משום זמן שכו (שם חו״מ, סה עו). אבל רמוז גם כן שהאב ר״ל השכל

[1]) [עי׳ רד״ק. ובכמה ספרים הגרסה: עֻוְלָה, ובס״א כתיב עלוה וקרי עולה, עי׳ גינצבורג.]

שוחט את הבן וכו' רוצה לומר שכובש את החומר והחומר מסכים להכבש תחתיו בעלותו גם הוא למדרגת רוחניות והוא מה שתלוי בו עלוי מדרגתו על מדרגת הנבדלים (ר"י מוסקאטו, כפור' יהודה לד). ושם על הארץ בהמה וחיה ועוף וכו' הכל מוכן ומזומן לאדם אשר ברא מובחר מכל הבריאה ונתן לו עלוי ומעלה על כל הנבראים (ר' אליהו, סבע מוסר א).—ג) *ערך, מחיר שויו, בפרט העלאת המחיר, עי' עלה, קל ח): עשרים וחמש הבעלים נותנין שלשים שאין מוסיפין חומש על עלויו של זה (ערכי' ח ג). אמר לאדם עילויין עלי סידורו עלי שומו עלי ערכו עלי נותן את ערכו (ירוש' נזיר ג א). אמור מעתה מקדישו אתה הקדש עילוי ואין אתה מקדישו הקדש מזבח (ערכי' ח ז). ומקדישין אותן הקדש עילוי ומחרימין אותן (תמור' ז ג).—ובסהמ"א: לשון הבאי הוא והוא נקרא גוזמא כי הוסיף בעילויו של דבר כלומר אילו היה בן אדם יכול לשתות כך היה זה שותה אף כך הוסיף עליו בעלוי תפות (ערוך ערך גוזמא). מעילוויא דאב לפי אומד עילוי דעת וותרנותו (רס"י, כתוב' כ:). מפני שעילוי דמיהן של (פירות) חדשות אינן כפי שהן טובות כישנות אלא שאדם רוצה לישנן (רס"י, ב"מ ס.). וחלוקה זו על ידי חולקים כשרים ובקיאין במדה ובאומד קרקעות ובעילויין ובקיאין אלו בוררנום וקבלנום על עצמינו (ר"י ברצלוני, ספ' השטרי 51). והוסיפו הבעלים על עלויו אפילו פרוטה אחת (רמב"ם, ערכין וחרמין ח ו). ראובן שלוה משמעון והתנו שיעלה המנה דבר ידוע לחדש ולבטחון המנה והעלוי עשה ראובן לשמעון שטר מכר וכו' ואחרי עבור שנה או שנתים הביא שמעון לראובן לעשות החשבון ועולה לפי חשבון העילוי קרו' למאתים וכו' (ר"נ גירונדי, סו"ת, מח). אם יבא שום אדם בתוך ימי ההכרזה ויעלה הקרקע יותר מאשר שמוה ב"ד והמלוה רוצה ליקח הקרקע צריך לקבלו באותו עילוי (טוחו"מ גביית חוב קיד טו). אחין שחלקו והגיע החצר לאחד והבית לשני והיה לאביהם חלונות פתוחים מן הבית לחצר צריך לסותמן וכו' שלא היה דעתם בעילוי זה אלא על בנין הבית וכו' וה"ר כתב דוקא שפירשו שלא היה העילוי אלא בשביל הבנין (שם שכנים קנד לז). והפסיד ראובן מאותם הסחורות שקנה משמעון סך רב שכבר לקחם בהיות המטבע בעילויו עתה כבר נפחתו משויונם (ר"א ששון, תורת אמת, סו"ת סג). ואחר כמה ימים חזר ראובן ולקח המוקטע' בחברת שמעון בעלוי גדול והוצאה מרובה (שם קלג).—ד) צמחים שעולים מאליהם, עי' עלה, קל ד): ומקיימין את העלויים[1] שבגג אבל אין משקין אותן (תוספת' שביע' א יב).—ה) *עליה של הקול בנגינה: כי יתחלקו (הטעמים) לג' חלקים ידיעה והעמדה ועלוי וכו' ומיני העלוי ששה והם זרקא וכו' (ג' ספרי דקדוק לר"י חיוג', כוע 128).—ושם לאחד הטעמים, מנח: תמונת העלוי הוא המונח ממש (ר' אליהו האשכנזי, ספ' טוב טעם ה). שופר מכרבל שופר עלוי ותרין חוטרין (קלונימוס, מקנה אברהם, שער בטעמי המקרא).—ו) תלמיד חכם צעיר המצין בחריפותו ובבקיאותו: אך עלוי הוא בקי בשלש בבות (יל"ג, קוצו של יוד, ד 15).

***עָלוּל**, סוה"ז, נק' עֲלוּלָה, מ"ר עֲלוּלִים, עֲלוּלוֹת.— א) מה שבא מן עִלָּה, מְסֻבָּב, Folge; résultat; effect: הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם וכו' והדרת רוחניות העולם ועלוליו ומעולליו וכו' (ר"י א"ח, סו"ה הבחינה ג). וזה שאתה כשתקח העלה גם בן בכח תהיה היא קודמת לעלולה בזמן אמנם כשתהיה עלה בפעל יהיה עלולה נמצא במציאות העלה בפעל בהכרח (ר"ש א"ח, מו"נ א סט). מכח בלי תכלית נראה [כי] ראוי שימשך עלול בלי תכלית (ר"א הכהן אירירי, סעה"ם ה יב). אמנם הראשון הוא בעלולים עצמם והשני בהצטרפות אל סבתם (שם). ולדעתי הוא הצמצום והוא התאסף הא"ס ב"ה בעצמו בהתפרדו מעלולו (שם). אמנם בבחינת שהבלתי תכלית האמורה מצטרף אל עלוליו העתידים ע"י התפשטות מינים ממינים שונים (שם). כי ההולכים לרגלו סוברים כי הבורא ית' ראשית כל האציל שכל עלול אחד שלם בתכלית מה שאפשר (ר"י מוסקאטו, כפור' יהודה ח). כי שלא תאבד העלולה לא יאבד העלול ונפשות הכסילים לא תאבד באבוד גופן (ר"י אבן עקנין, מאמר על הנפש, דברי חפץ 27).—ואמר המשורר: ארץ עלולה שם לפנים קננה מינות ושמה כופרים דגרו (ר' משולם בר' שלמה, יהגו מזמותי, שירים מקובצים, ד"מ עז). ועי' עִלָּה.—ב) חולה, חלש: והחכם גאלינוס כתב בספר הסמים כי עשב שנקרא דרור מביאים אמותיהם לבנים כשהם עלולים בעיניהם ונקרא כן על שם רפואתם כצפור דרור והיא טובה מאד לכל עין ב"ח (אבי הרלב"ג, סעה"ם ז). וזכרו קצתם

1) [כך בדפו', ואצל צוק"מ: העלואין.]

שראוי שיוקח קנטרידש ויותז ראשיהם וכנפיהם ואח' יותך גויותיהם במי הדבש ויכנס העלול למרחץ ואחר ישתה זה או יאכל בו הלחם וזה אצלי סכנה גדולה (קאנון ג יד ב יב). מעשה באשה עלולה ט"ו שנים רצופים וקרה לה הריון גם הפילה הולד אבל מאז הוסר הכאב ולא חזר יותר (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש א א). ולפעמים ישתתף לו כאב גדול באופן שישתגע העלול ולפעמים בא לידי כיווץ (שם ב ד). אלו היה בסבת האויר הלא אנו רואים באותו הזמן כמה חלאים העלולים בקדחיות או בחולי הצד ולמה לא נפלו בדבר הפועל יותר חזק בגוף הנחלש (שם, מאמרת הבית ב ב). כמדומה שאין תקנה לעלולי המדות לרפאותם ולשנותם להחליפם בזולתם אין תרופה למחלתם (ר"י עמדין, בירת מגדל עז, לה.).—ובהשאלה ימים עֲלוּלִים, ימים שאין לשמוח בהם, הימים שבין י"ז תמוז ות"ב: מכל מקום הימים האלו עלולים הן אין להרבות בהן מיני שמחות (שבלי הלקט, תעני' רסג). — ג) בדקדוק רפוי, בעל אות נחה: המלות העלולות העין והמלות העלולות הלמד (ר"י ח"ת, הפרפי' לריב"ג, הקדמ' 7). וכבר (הראה) ר' יהודה המופתים על טעותם בזה וכדומה לו מהפעלים העלולים והפעלים בעלי הכפל (הוא, הקדמ' 12). ומה שיהיה מן הפעלים העלולי העין פאו עין או חית או שתהיה הלמד שלו עין או חית או ריש פא הפעל ההוא ברוב דבריהם מונעת בפתח (שם 106). ומה שיהיה על דמיון פועל ממה שהוא עלול הלמד ישתנה בסמכו אל השמות הנראים (שם 126). וכל שהוא פחות משלש אותיות יאמרו שיש בו אות נעלם בתחלתו או בסופו או באמצעו כמו קם יש בו אלף נעלם נח כמו וקאם שאון בעמיך לכך היא עלולת אות אמצעית לפי שאינו יוצא בלשון (הורית הקורא, דרנבורג 88). אמרו החכמים ז"ל וינח לעולמו ביום השביעי ר"ל הפסק הבריאה בו ואפשר שיהיה מעלולי הפא או עלולי הלמד ויהיה ענינו והניח (ר"ש א"ת, מו"נ א סז). וכתב החכם רבי יונה כי סר וזעף מפעלי הכפל וראייתו שהוא פתח ואילו היה מפעלי העין היה קמץ כי התארים עלולי העין קמוצים (רד"ק, ספרש', סור).

*עֲלוּלָה, ש"נ, - רפיון, חֻלשה: ואם יודע האלקים עלולתך אל מכות גדולות ונאמנות ממהר האלקים לשסות עתידותיהם במי המרים אשר בידך (רפ"ס, ארבע כוסות, כוס ביד ה' ו). — ובדקדוק, רפיון השרש: והעלולה הזאת מכלל מה שלא הרגיש בו אדם זולתנו (ר"י א"ת, הקדמה 103).

*עָלוּם, ת"ז, — שה"פ מן עָלֵם: ואין לשער מרכבות כבודך ואין לפרש עלום[1]) שמך (אין קצבה, מוס' כ"ה א). לעון עבדיך עלם ובבוש בעלומך (קלם כא, מעריב יוה"כ).

*עֲלוּמָה, תוש"נ, מ"ר עֲלוּמוֹת, —נעלם ונסתר, ואמר הפיטן: קוממיות עלומה וגם לא בלומה כתבנית היכל רמה מאה אמה (ר' ינאי, פסח לך, גנזי שכטר ג, דודסון 8). גלומה עלומה ונקוקה דבורה על אפן חקוקה (אללת, יוצ' שבת פרה). — ואמר המשורר: רמה על מחשבת חכמתו ויגלה לרועים עלומתו ובאר מים חיים היא דתו (ראב"ע, אודה עליון). — בראשית כל יסוד הבן יסודך חקור למצוא מציאות הקדומה אמת נמצא יחיד עולם לבדו והוא קדמון וקדמותו עלומה (ר"מ אלדבי, ש"א, י, קכט.). אפתח בכינור על עלומות שיר (עמנו', חרוז מיוסד על י"ג עיקרים, JQR. NS. V. 534). — וכמו עֲלָמִים, חטאות נסתרות: הטל עולה ומחספס עלומות מלבין ובוחן (אזכרה מקדס, יוצ' בין יוה"כ לסוכ').

א. עֲלוּמִים, עֲלוּמַיִךְ, עֲלוּמָיו, שמ"ר, —השנים שאדם הוא עֶלֶם, Jugend; jeunesse; youth: כי בשת עֲלוּמַיִךְ תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישע' כד ד). הקצרת ימי עֲלוּמָיו העטית עליו בושה סלה (תהל' פט מו). רטפש בשרו מנער ישוב לימי עֲלוּמָיו (איוב לג כה).—ובמשמ' כח של זמן העֲלוּמִים: עצמותיו מלא עֲלוּמָיו[2]) ועמו על עפר תשכב (שם כ יא).—ובסהמ"א: ינהגנו על מות וכו' אמר הגאון ישיבנו לימי עלומנו וככה פירש ר' משה הכהן ספרדי ור"א פי' מגזרת נעלם (ראב"ע, שפת יתר ק). וכאשר פנו לערוב ימי עלומים וחטאי נעורים היו כתולע אדומים (רפ"ע פלקירא, המבקש, ע.).—ואמר המליץ: אני באמת והמות תאומים וינקנו שדי אם מעלומים (ר"י חריזי, תחכמוני ז).—ומ"ר עֲלוּמוֹת: חלפו כצל ימי עלומותי וקלו מנשרים שנותי ולא אזכר מזמן שמחותי לא יום ולא לילה (רמב"ע, נפשי אויתיך בלילה). — ומ"י עָלוּם: גדע רום קרנם ועלומם הקציר ובאבחת חרב שעריהם הציר (איכה תפארתי, קינ').

[1]) [בכמה דפו' מנֻקד: עֲלוּם.]

[2]) [כך הקרי, והכתיב עלומו.]

ב.עֲלוּמִים, — עי' עֲלֻמִים.

עֲלוּס, ס"ז, מ"ר עֲלוּסִים, שה"פ מן עָלַס, —ואמר הפיטן: זמנת בו ביום עלוס כנף רננים (אסיפה, יוצ' שבת ד אחה"פ). ישר ענניו בעלוסים קשר לה ככתרי הדסים (ר"א הקליר, ארק הכניפה, תפארת שיבה ללונץ, 205). מלך הכבוד מלאכי המלאכים אוכלוסיו אמן לממלכת כהנים שעשועי עלוסיו (ר' מאיר בר' יצחק, אדיר וכאה, יוצ' שבת אחר שבוע').

א.**עֲלוּף**, שה"פ מן א.עלף, מ"ר עֲלוּפִים, — כמו א.עטיפה: וישער שלך אשר בפני עילופיך ועיטופיך שחור והגון כשער עדרי עזים (רשב"ם, שה"ש ד א, הוצ' יעלינק). —ואמר המליץ: וגדול שם אלוף ותחול כל עלוף ובניהם חלוף (תלמידי דונש, תשו' 3, 12).

ב.**עֲלוּף**, ס"ז, מ"ר עֲלוּפִים, שה"פ מן ב.עלף, —התעלפות, חלשה: דברי חכמי התלמוד אשר בלשון משנה עילוף הוא פריחת הרוח כמו חיישינן שמא נתעלפה (ר"ת על דונש, תתעלפנה, 84). לפעמים יקרה העלוף לרבים מחוזק מקרי הנפש ורוב מה שיקרה זה לחולים ולזקנים ולחלשים (פרקי משה ז). וכן דעת אונקלוס שתרגם בכאן (על הפסוק ויגוע) ואתנגיד והוא העלוף כלשון התנגיד ואתפח (רמב"ן, בראש' כה יז). כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה וכו' (שם מה כו). שבא עליה בשעת עלופה דפשיטא שזה חשיב אונס דאין לך אונס גדול מזה (ר"י קולון, שו"ת קכט). וימשך אחר תנועתו לחוץ קור הפנימי ולפעמים יפליג זה ויותך בבת אחת ויתקרר החיצוני והפנימי וימשך אחריו עלוף או מות (קאנון א ב יב יד). העלוף הוא בטול רוב הכח המניע והמרגיש וכו' (שם ג יא ג ו). ובאלה העניינים תבטח מהתחדש העלוף שהוא חבר המות (כרבוני, או"ח, באליי הלב ג, כ"י ביהמ"ד שכטר). ראוי שתריק הדם עד שיגיע לעלוף הדם (שם, באליי החזה ב). מי שימצאה פעמים רבות עילוף חזק מבלתי סבה נגלית הנה ימות פתאם (יעקב בן יוסי זבארה, תרגו' פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד שכטר, 14:). הנה יראה העלוף מורה על מיתה פתאומית כשיתחברו עמו שלשה התנאים אשר זכר (המפרש של ספרי אבוקרט ב מא). שאורך ישיבת המרחץ יפוחד ממנו העלוף וכו' שהרושם הראשון אשר יעשה בגוף מחמום הלב הוא העלוף (רס"ט שפרוט, עין כל (פרוש קאנון), כ"י ביהמ"ד שכטר 82:). לפי שבהעצר הנדות בהולד הולד מאותו העצר וכו' יתחדשו עלופים (ר"י אברבאנל, פי' התורה, אלה תולדות). כי מצד הצער והדאגה שנתחדשו בו בשמעו זכרון יוסף ושהוא חי בחשבו שלא היה כן קרהו עלוף בהכנס הרוח לפנים (שם, ויגש, ד"ה ויעלו ממצרים). וחשבו רבים מהמעיינים שיסבור הרב שקרה לנער חולי העלוף ולא נרגשה נשימתו ושלא מת בהחלט (שם, מ"א יז). כאלו נפשה יוצאה בדברה וכאלו באין אליה כמין עלופים (ר' יוסף דון יחייא, פי' שה"ש, כתפוח). ורפדוני בתפוחי' שר"ל חזקוני בתפוחים טובי הריח המוציאים חוצה כוחות ורוחות הגוף אשר נתקבצו בפנים מפני העילוף (שם). ולבלתי לכת אחרי הרצים אשר יצאו דחופים בקריאתם בהתעלפם בעילוף צום תעניתם (חמדת הימים ב, שמות הרמוזים במגילה ג). דורות הראשונים התחילו בהקזת הדם אבל האחרונים אינם מסכימים מאימת העלופים (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג ד). —ואמר הפיטן: בעבור זאת ראתה עלוף כובשה אמנה מהקטין ותורה זהב חבושה (ויושע, יוצ' שבת א אחה"פ). שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה (איכה תפארתי, קינ').

עֲלוּפִי, ת"ז, נקי עֲלוּפִית, מתכונת העלוף, הגורם לעלוף: ולפעמים יהיה הרעב הזה עלופיי אם תאחר עמו המזון יפול בעלוף (קאנון ג יג א כו). הקדחת העלופיית הליחיית זאת באה בריב בסבת ליחה לבנה (שם ד א ב כה). הקדחת הרקיקה העלופיית וכו' (שם כו). - ובהשאלה: בעוד היות האהוב' עילופיית ומתאוננת על העדר אהובתה ממנה ומספרת עם בנות עירה את אשר היתה לה אתו בימים הלפו למו (ר' יוסף דון יחייא, פי' שה"ש, ד"ה השבעתי).

עֲלוּץ, ס"ז, מ"ר עֲלוּצִים, שה"פ מן עָלַץ, —כמו עלוס: סגל לי נביאים נבואות פצים עת שמעי המו מעי בעלוצים פרשגן הנשתון לחוק גרצים (גנזי שכטר ג, דודסון 77).

עֲלוּק, ת"ז, מ"ר עֲלוּקִים, —של עֲלוּקָה או גיהנם [1], המביא לענש גיהנם: תולעי חמוקים כצמר מנוקים עונותיהם עלוקים במים מציקים ומשוד פינוקים וממעודני תפנוקים לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים (Elbog., Stud. 181).

---

[1] [עי' עלוקה, הערה.]

עֲלוּקָה[1], ש״נ, מ״ר ״עֲלוּקוֹת,—א) שם לבריה דמיונית מִמין השדים (?)[2]: לַעֲלוּקָה שתי בנות הב הב (משלי ל יה).—ב) *בע״ח מימי ממין התולעת וכדומ׳, מתדבק בפיו לגוף בע״ח ויונק את דמו, וישתמשו בו לרפואה, להוציא דם רע מהגוף, Blutegel; sangsue; leech: זבוב לצירעה פשפש לעלוקתה[3] נחש לחפפית (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה מאי סכנה סכנת עלוקה (ע״ז יב:).—ובסהמ״א: וכבר נאמר כי שלוח העלוקה על הצדעים מועיל (קאנון ג ג ד ו). אמנם העלוקות הנבחרות להשים אותם על איבריו הם אותם שגוונן כגוון הכבד (מפתח הרפואה, כ״י בריט׳ מוז׳, 97). מי שבלע עלוקה כדי שישליכנה יקחו פשפשים ויתנו אותם על אש ויפתח פיו ויקבל אותו עשן ויפול העלוקה (ר׳ אליהו, ספט מוסר יח). כשיתחדש בפי האצטומכא עקיצה או חפיץ קיא או מצוק או עלוקה או פוקה הנה אז הדפק ישוב תכוף מאד וקטן (פרקי משה ז). הדם כשיקפא וישוב כעלוקה במקוה (שם ו).—ובמשמ׳ גיהנם: וזה האבדון הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ואבדון ותפתה ועלוקה וכל לשון כלייה והשחתה (רמב״ם, תשובה ח ה).—ואמר המשורר: ישלח אל עלי אישים זכרתם אשר שלח עלי נסי עזקה ויבלימם בתוך ארצו וירדו מכוסים בכלמה אל עלוקה (ר״ש הנגיד, ידידותך). בשבתו לכסא מתנשא באש עלוקה באפו נשקה כי באש אדוני נשפט (ר״י הלוי, המוכים המוכים).

״עֲלוּקִי, ת״ז, מ״ר עֲלוּקִיִּם, — מתכונת הָעֲלוּקָה: והמימות אשר יתערב עמהם עצם מחצבי או מה שיריץ מרוצתו או המימות העלוקיים הם כלם רעים (קאנון א ג ג יו).

עלז[4]), ממנו עָלֵז, עָלַז, *עֲלִזָה, ״עֶלְזוֹן, עַלִּיז, ״עַלִּיזוּת.

---

1) [כך בארמ׳ ובערב׳ עַלֲקָה(a).]

2) [רז״ל פרשו בדרך דרש גיהנם (ע״ז יז:), וכעין זה רסע״ג: אבדון וכליון, וכן מביא ריב״ג. רד״ק בשרשיו, ירלב״ג ואחרים פרשו כמו משמ׳ ב), וכן מתרגם בשבע׳ ואצל הירונ׳. המיהם לראב״ע מפרש שהוא בסרוס אותיות כמו עקולה. ׳עוות. ולדעת ר״ת (תוספי ערוכ׳ יע., ע״ז כ.) הוא שם חכם.]

3) [צורה ארמית.] — 4) [קרוב לעלס, עלץ.]

a) علقة

עָלֵז, ת״ז,—מי שעלֵז, שָׂמֵחַ, frohlockend; joyeux; exultant: וירד הדרה והמונה ושאונה וְעָלֵז בה (ישע׳ ה יד). — ואמר המליץ: היה מראה זרוע עם גבורה בעת מקרה ופגע רע יאונך ויום צרה בלב עלז תקבל כיום טובה וכבה את חרונך (רס״ע פלקירא, ברי היגון, ג:).—מזה נמשך שאני עלז בקנותי מזולתי ידיעה מה (שד״ל, אגרי פג).

עָלַז, פ״ע, עָלְזוּ, עָלַזְי, עָלְזוּ, אֶעֱלֹז, אֶעֶלְזָה,-לוֹזָה, תַּעַלְזִי, יַעֲלֹז, תַּעַלְזוּ, יַעַלְזוּ, יַעֲלֹזוּ, תַּעֲלֹזְנָה,—עָלַז האדם, שָׂמַח. frohlocken, jubeln; exulter, triompher; to exult: אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תַּעֲלֹזְנָה בנות הערלים (ש״ב א כ). ויאמר לא תוסיפי עוד לַעֲלוֹז המעשקה בתולת בת ציון (ישע׳ כג יב). כי רעתכי אז תַּעֲלֹזִי (ירמ׳ יא יה). לא ישבתי בסוד משחקים וָאֶעְלֹז מפני ידך בדד ישבתי (שם יה יז). כי תשמחי כי תַעֲלְזִי[1]) שסי נחלתי (שם נ יא). בחמם אשית את משתיהם והשכרתים למען יַעֲלֹזוּ וישנו שנת עולם (שם נא לט). ואני ביי׳ אֶעֱלוֹזָה אגילה באלהי ישעי (חבק׳ ג יח). רני בת ציון הריעו ישראל שמחי וְעָלְזִי בכל לב בת ירושלם (צפנ׳ ג יד). יי׳ עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי וַיַּעֲלֹז לבי ומשירי אהודנו (תהל׳ כח ז). אלהים דבר בקדשו אֶעֱלֹזָה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד (שם ס ח). שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו וְעִלְזוּ לפניו (שם סח ה). עד מתי רשעים יי׳ עד מתי רשעים יַעֲלֹזוּ ביעו ידברו עתק (שם צד ג-ד). יַעְלְזוּ חסידים בכבוד ירננו על משכבותם (שם קמט ה). בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני וְתַעֲלֹזְנָה כליותי בדבר שפתיך מישרים (משלי כג יה-יו). — ובהשאלה לדבר לא בע״ח, יַעֲלֹז שדה וכדומ׳: ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלאו יַעֲלֹז שדי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער (תהל׳ צו יא-יב).—ואמר הפיטן: עליונים ששו ותחתונים עלזו בקבלת תורה הכתובה מסיני (אז שם מאות, מוסף א שבוע׳). סעתה בענן כבודך להנחות צאן ידך נחית בחסדך עם בך יעלוזון בתוך הים כגזון שמעו עמים ירגזון (אופל המוכי, יוצ׳ א פסח, מחזו׳ איטל׳ א, קכו:). ארי עלז ביום הלז וחץ קלקל למול עיר (סעה, סליח׳ י עבת). כי בישועתך יגילו ישירו יתרועעו שארית צאנך

---

1) [כך הכתיב, והקרי: תעלזו.]

ותוסיף לעלוז המעוקשה (ר"י נגיארה, ישאפון לך רעיוני, עולת תמיד יב). — ואמר המשורר: לא אעלז בה (בתבל) לעולם לא יעלץ לה גאוני (רשב"ג, כתר בקראי). יעוז ויעלז לבבי בם בהשתוממי הם שעשועי ובהם כל נגינתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים). בנים אלי אביהם יום שעו מהם בני אמתם לא שעו היא תעלוז ועיניהם שעו (ראב"ע, עבד עלי). ההוא שמחת עולם בזכרו לבות עולזים דמותו מדברות בעדו ותארו מחוים החוזים (הוא, איה עופר). עת יעלה נצן ורם נסן יעלוז עלי זמיר לקול אמיר (ר"י חריזי, תחכמוני ה). המעט קחתך הצביות מחמד עינינו אשר עלזנו בם בימי עלומינו (עמנו', מחבי כו).

—הפע', *הֶעֱלִיז,—עשה שיהיה עָלֵז, שָׂמֵחַ: גלה כבודו בסנה לחוזי דבר בקדשו לחדי ולהעליזו (אני מונס, יול' שבה"ג, מחזי איטלי' א, ל:).

—פע', *עִלֵּז,—א) כמו הִפע': ואם שוד יעלזו ובדין יליזו וצדק ירוץ לאחוז בקול חיל שופר (אסף דעי, מוס' כ"ס א).—ב) כמו קל: וכליותי מעלזים צדדיו שני זריזים (Elbog., Stud. 179).

—נפע', *נֶעֱלַז,—כמו קל: לפי שיעקב לא ירד למצרים אנוס כי אם שמח ונעלז (ר"י אברבנאל, זבח פסח, מז).

*עֶלֶז, ס"ז,—רעדה והתרגזות: ואמרו אם כן קרית עליזה הוא מעלז[1]) המות (ר"י א"ת, הסרס' לריב"ג, עלז).

***עֲלָזָה**, ס"נ,—סה"פ מן עָלַז: בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה שמחה רינה פצחה צהלה עלצה עלזה חדוה תרועה (מד"ר שה"ש, כגילה וכשמחה). — ואמר המשורר: ענות ענות תנות תנות לא עת גילה לא עת עלזה (ר"י ועמנו' פרכסים, לבי מודם, קבץ על יד א, 102).

***עִלָּזוֹן**, ס"ז,—כמו עָלֵז: ספק בר ומזון ואל תשיתנו רזון ונודה לך בעלזון (אספוק סים, תפלי על עצירת גשמים, אילת השחר, קס.)

עלט[2]), ממנו *עָלַט, *עֶלֶט, עֲלָטָה, *עֲלָטַת.

***עָלַט**, פ"י,—החשיך, שם בחשך, finster machen; obscurcir; to make dark: היום הזה מלך בבל

1) [מן הערב' a).]

2) [חברוהו עם הערב' עלט' b), עבה, או עם הערב' ע'טל c), מכסה בענן, עי' ברת (Etymol. Stud. 5).]

a) علز الموت b) علظ c) غطل

התחיל בי לשלוט נרי כבה אותו לעלוט סבבוני חיל כשדים ואין מפליט לפלוט (אריה עלם מסבכו, סליחי' י' טבת, סמא"ל, תרס"ז). פור נהפך באויבים לשלוט צליבה הוכן אגגי לקלוט קלע ובלע פני הלוט הלוט ריבי עם באשמנים לעלוט (אתה האל, סליחי' תעני אס"ר, סדר רע"ג ב, רעו.).—וביני פעו': ותבריק מאור לעלוטים באישון גם אתה כמו כן אל שחק שוכן פדות לעמך הכן (ירויי היאור, הושענ' א, ספרד').

—הפע', *הֶעֱלִיט, בינ' מַעֲלִיט, בהשאלה אויב לוחץ: בלע מעליטי שרו מלעיטי בור שומטי וחומסי ולובטי (שזופי פליטי, מנחי' יוה"כ). סלה ארוממך מושיע ושליט מוציאי לחפשי מבית מעליט (אלהים בלעדך, יול' שה"ג).

—הפע', *הֻעְלַט, הועלט,—שהעליטו אותו: עת בא אתוי נהרים אשר זרח ממזרח העלט באפל ובעשור נטרח (אימתי, יול' שבת ב' אחה"פ).

—התפ', *הִתְעַלֵּט, נתעלט,—חשך, היה אפל: ואם תנשב רוח מערב ותתעלט הארץ ויהיה חנק ושרב דע כי יתגרו חלאים בבני אדם (אסף 127.). כל אדם אשר אחזתו קדחת רכה (?) וכאב ראשו או נתעלטו עיניו או אחזו מכאוב בקרבו העליון דע כי יקראיהו קיא וכו' (שם 145.).

—פעו', *עֻלַּט, בינ' נקי' מְעֻלֶּטֶה מעולטה, — כמו הִפע': ואם תהיה השנה מעולטה בנשף בכל עת תתגרה קדחת חדה לשטן על בור אדם (שם 127.)

עֶלֶט, ס"ז,—כמו עֲלָטָה: תשלח אסיריך מבור העלט תשובב קוראיך ברני פלט שמע תחנתם ואון אל תשלט (אבן בחן, פזמ' שחרי' יוה"כ). שבוים ימלט מאשמני עלט עדי עד יסובבם עז בני פלט (שמעון בר' יצחק, תורה הקדושה, סליח' לוס גדלי). ממזרח האיר עלט מאפלו צדק יקראהו לרגלו (הוא, שבתי ורחה, יול' ב ר"ה). עלט ואור איך אמן רקמו חשך אי זה מקומו (קטע כ"י תלמיד סוי, JQR. 1901, 359).

עֲלָטָה[1]), ס"נ, מ"ר *עֲלָטוֹת—חשך, בין השמשות (?), Finsternis; obscurité; darkness: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש (בראשי' טו יז). ואתה תצא בערב לעיניהם כמוצאי גולה וכו' לעיניהם על כתף תשא בעלטה תוציא (את הכלים) פניך תכסה ולא תראה את הארץ וכו' כלי הוצאתי ככלי גולה יומם ובערב חתרתי לי בקיר ביד בעלטה הוצאתי

1) באשורי: atalu (Beitr. z. Assyriologie 8, 86,).

על כתף נשאתי לעיניהם (יחזק' יב ד-ז). והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא בָּעֲלָטָה ויצא (שם יב). — ובסהמ"א: ויבא הוא במקום וימצא אויר המקום מעונן בעלטה ואיד ולא ראו איש אל רעהו (יוסיפון לו). ועד שהוא השמש עובר ועולה עוביה של חלון להראות בישוב יהא שחר שנאמר וכמו השחר עלה ועד שהוא בא והולך ונמשך במושבו (צ"ל בעוביו) של מבוי יהיה עלטה (ר"ש דונולו, ספר המזלות, פכיכי סד"ל). רוח צפון וכו' לפיכך מטהר עוביו של אויר חומו ועלטתו יגיה השמש בלא חשך ענן וערפל (כזיחל המלחך, כ:). אם לא תהיה מניעה מצד הזמן מצד עלטת העבים ואז צריך להסמך עליו מתחלתו (כ"ח הקרחי, ג"ע, ענין הבדל סכה מסכת ז, יע.). — ועֲלָטָה בתוך השתן: ואם ראיתה את השתן בעודינו חם מאד ועלטה בתווך באמצע השתן גם זה ימהר להירפא ואם ראיתה את העלטה למעלה במרום השתן כשברי זכוכית (חסף 141:). — ומ"כ, ואמר המשורר: מזמותי נמעטות ביום בואם לבית עלטות אשר אין דרך לנטות (ר"י בן רחובן, פחדתי מילדי, שער השיר 57). לא תרצח סתר או גלוי נודע בכל סתרי עלטות עיני אדני המה משוטטות (ר"י הלוי, ויכד חים).

עֲלֶטֶת, ש"נ, — כמו עֲלָטָה: אמולה לבתי כמו איש מלהטת לנוכח תועבותי עיני מבטת לעשות באור ובעלטת מעשה אשה זונה שלטת (ר' דוד, אמולה לבתי, סדור התפלות כמנהג הקרחים ג, קכז:).

עֱלִי, ש"ז — כלי בעץ או במתכת קצהו האחד רחב וכבד, לכתש בו במכתשת, Stössel; pilon; pestle: אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בַּעֱלִי[1]) לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב). — ובתלמו': בית שמאי אומרים אין נוטלין את העלי[2]) לקצב עליו בשר ובית הלל מתירין (ביצ' א ה). ומודים (ב"ה לב"ש) שאם קיצב על העלי שאסור לטלטלו (שם תוספתי א יח). היה מביא את הביכורים ועושן כמין סלין ומחפן בקציעות ונוטל את הסל ואת העלי על כתיפו ועולה וכו' לעשות קציעות הללו שתי כפין של דבילה במכתש הלז שלפני בעלי זה שבידי (שם תעני' ד ז). — ובסהמ"א: ואז ישימם (את השרשים) לבדם במכתש ויכתשם וימעכם בעלי עד אשר יתרככו היטב (ר"ש דונולו, ספי המרקחות, שטיינשני II). — ובמשמ' מכתש: ואחרי שיהיה הדבש מרותח להתבשל כחק הדת אז תתן הבשמים הכתובים (צ"ל הכתותים) הנכברים בתוך העלי (שם). ויכתוש את מרקחת המשקה בכל כוחו בתוך העלי ככה (שם). — ובהשאלה, כלי הנקבות של הפרח, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

עִלִּי, ת"ז, נק' עִלִּית, מ"ר עִלִּיּוֹת, — כמו עֶלְיוֹן: ויתן לה כלב את גלת עִלִּית ואת גלת תחתית (שפטי א יה). ויתן לה את גלת עִלִּיּוֹת ואת גלת תחתיות (יהוש' יה יע). — ובמדר': למלך שבנה פלטין משבנה תחתית בונה העלית (מד"ר ברחשי א). — ובסהמ"א: לא יחפור בשוה לאחרים אלא מלמטה יחפור אותו שיהא אמה בינתים בעין עילית ותחתית (רש"י, ב"ב, קח:). הבתים אשר להם בחצר המכונה קורטיג"ו די בוטון שהם בית א' תחתית וא' עלית על גבו (פרח מטה אהרן א). ראובן שהיה לו בית עילית על אויר שתחתיו הוא שטח קרקע שהוא מעבר לשאר השכנים שבחצר (שם עב). וכן יקרא אותו החלק שבנשוא הנוגע בנושא או סמוך לו תחתית והחל' השני שעל אותו החלק הסמוך לנשוא יקרא עלית (רש"פ, יריעת שלמה א ב, פתיח', לד::). ואמר תשמיעני ששון ושמחה זהו מעלת רוח הקדש שהוא על ידי מצוע המרה האדומה כמתנצל בזה המאמר שמזה הכח יבואו מדות עליות ומדות תחתיות (כ"ח הקרחי, ג"ע, טמחה וטהרה יח, קכו:). — וכמו עליה ג): מדין תורה שאין בעל חוב נפרע מן העלית שהרי בעבוט אומר בחוץ תעמוד וכו' (שם קסח.). — ואמר המשורר: וחיות עליות חיצוניות ופנימיות הליכותיך צופיות (רשב"ג, כתר מלכות). גור אומר להיות בגלות עליות ותחתיות אור מתרוצץ לחיות באור פני מלך (רחב"ע, מי כמוך חסם יס). על ארץ עלית מפי כל נקראו כדמות הרי נשף נראים לעין (יל"ג, הוי אח א, 167).

עֲלִיבָה, ש"נ, — שה"פ מן עָלַב: עושין מאהבת המקום ושמחים ביסורים על עליבה הבאה עליהם (רש"י, שבת פח.). ופירוש יחבלו שור אלמנה כמו יקחו משכון האלמנה בחוב שיש להם אצלה וזה הדבר נמנע בעבור עליבת האלמנה (רד"ק, השרש', חבל).

עֲלִיבוּת, ש"נ, כמו עֲלִיבָה: טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם ועל האביונים ירבו את עליבותם (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר, הקדמי).

1) [פרש רש"י, וז"ל: על שם שמעלין אותו ומבין בו תמיד נקרא עלי, ע"כ. וכן רד"ק והחדשים.]
2) [בגמר' (שם י.), פרש רש"י: דף עב וכבד.]

עֲלִיָּה[1], עלייה, ס״כ[2]), סמי' עֲלִיַּת, כני' עֲלִיָּתוֹ, מ״ר עֲלִיּוֹת, כני' עֲלִיּוֹתָיו, עֲלִיֹּתָיו,— א) חדר מעל לחדר התחתון שעל הארץ, Obergemach; chambre haute; upper chamber: והוא ישב בַּעֲלִיַּת המקרה אשר לו לבדו (ספט' ג כ). ויסגר דלתות הָעֲלִיָּה בעדו ונעל וכו' והנה איננו פתח דלתות הָעֲלִיָּה (סס כג-כה). ויעל על עֲלִיַּת השער ויבך (ס״ב יט א). ויקחהו מחיקה ויעלהו אל הָעֲלִיָּה אשר הוא ישב שם וישכיבהו על מטתו (מ״א יז יט). ויקח אליהו את הילד וירדהו מן הָעֲלִיָּה הביתה ויתנהו לאמו (סס כג). ויפל אחזיה בעד השבכה בַּעֲלִיָּתוֹ אשר בשמרון (מ״ב א ב). נעשה נא עֲלִיַּת קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה ויהי היום ויבא שמה ויסר אל הָעֲלִיָּה וישכב שמה (סס ד י-יא). ואת המזבחות אשר על הגג עֲלִיַּת אחז אשר עשו מלכי יהודה (סס כג יב). הוי בנה ביתו בלא צדק וַעֲלִיּוֹתָיו בלא משפט וכו' האמר אבנה לי בית מדות וַעֲלִיּוֹת מרוחים (ירמ' כב יג יד). נגד שער המפקד ועד עֲלִיַּת הפנה (נחמ' ג לא). ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו וַעֲלִיֹּתָיו וחדריו הפנימים (דה״א כח יא). וְהָעֲלִיּוֹת חפה זהב (דה״ב ג ט). — ובהשאלה כנוי לשמים: המקרה במים עֲלִיּוֹתָיו השם עבים רכובו (תהל' קד ג). משקה הרים מֵעֲלִיּוֹתָיו (סס יג).—ובתו״מ: אלו מהלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון (שבת א ד). חמש חבורות ששבתו בטרקלין אחד בש״א עירוב לכל חבורה וחבורה וב״ה עירוב אחד לכולן ומודים בזמן שמקצתן שרויין בחדרים או בעליות שהן צריכין עירוב לכל חבורה וחבורה (ערוב' ו ו). הנודר מן הבית מותר בעלייה דברי ר' מאיר וחכ״א עלייה בכלל הבית הנודר מן העלייה מותר בבית (נדר' ז ד). הבית והעלייה של שנים שנפלו שניהם חולקים בעצים ובאבנים ובעפר (ב״מ י א). היה מעמידו (את התנור) בעלייה עד שיהא תחתיו מעזיבה שלשה טפחים ובכירה טפח ואם הזיק משלם מה שהזיק (ב״ב ב ב). אמר לן (ר' חנינא בן חמא) המתינו לי עד שאעלה לעלייה ועלה לעלייה וירד וכו' (ירוש' ברכ' ה ה). אם העבירו (הצי הגרוגרת) דרך עליה חייב ואם לאו פטור (רבי יוסי, סס שבת א א). ישראל וכהן שהיו שותפין בחנו' ממלא הוא ישראל את הנר שמן שריפ' ועולה בו לעלייה ויורד בו לחנות לעשות צרכיו של כהן אבל לא צרכיו של ישראל (סס ב א). נמנו בעליית בית ארים התלמוד קודם למעשה (סס חגי' א ז). נזדווג לו גוי לישראל נותנו לימינו וכו' עולה עמו לעלייה ויורד עמו לחרות (סס ע״ז ב א). נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לר״ה (שבת כא:). אמרו להם ב״ה לב״ש לדבריכם אדם בונה עלייה ואחר כך בונה בית (חגי' יב.). בעלייה התקינו שיהו בנות ניזונות מן המטלטלין (כתוב' נ:). ואת מניקתו בחדר המטות מהו בחדר המטות וכו' רבי אלעזר אמר בתאים ור' שמואל בר נחמן בעליות ולא פליגי מ״ד בתאים בימות הגשמים מ״ד בעליות בימות החמה (מד״ר קה״ס, הנך יפה דודי). מעשה באחד מגדולי בבל שהיה משיא את בנו ועשה סעודה גדולה לחכמים אמר לבנו עלה והבא לנו חבית יין פלונית מן העלייה עלה לעלייה הכישו נחש בין החביות ומת (תנחומ' שמיני ג).—ובסהמ״א: ותבא השמועה אל שער הישיבה ובעליית דרב אלבקר ראוך אנשים כשרים תחת הנערים עם כתבי הקדש (רסע״ג, מספר הגלוי רל). כיבד בעל הבית ורבץ עלייתו או שרבה בה חלונות כדי לעשות בו אוצר וכו' (רמב״ם, שכנ' ט יג).—ואמר המשורר: ועשה משרתיו אש ולהט ומלאכיו ורוחות ואף קרה במים עליותיו (רלב״ע, בשם אל אשר אמר). —ותאר לשמים: והקים מחלציו האלהים כמותו שר בתוך אום הקנויה ענקהו בחכמה עם תבונה ויראת שדי אל אשר שוכן עליה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 12).—ובהשאלה, *חלק של הרחם: משל משלו חכמים באשה החדר והפרוזדור והעלייה דם החדר טמא נמצא בפרוזדור ספקו טמא לפי שחזקתו מן המקום (נדה ב ה). — ובסהמ״א: והשבילים שבהן מתבשלת שכבת הזרע שלה מקום זה הוא הנקרא עליה (רמב״ם, אסורי ביאה ה ז).— ב) *שה״פ מן עלה: כל הכלים הנמצאים בירושלים דרך ירידה לבית הטבילה טמאים דרך עלייה טהורין שלא כדרך ירידתן עלייתן (רבי מאיר, שקל' ח ב). טבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אקבמ״ו על הטבילה (ברכ' כא.).—ואמר הפיטן:

---

1) [כך גם בארמ', ובערב' עֲלִיָּה a), חדר האכל, שאול מן הארמי; עי' פרינקל (Fremdw. 20).]

2) [פעם אחת גם ש״ו (ירמ' כב יד).]

a) علية

אל הר המור גבעת הוריה בית עקד הרועים ותשר העליה גדול בענקים כהשכים לזבח והשתחויה דבקתו חבקתו ותוציאו לרויה (ר׳ מאיר בר׳ יצחק, אל הר המור, קליר׳ ב׳ עי״ח).—*ועֲלִיָּה לרגל: אלמלא לא עלינו אלא לאכול פירות גנוסר בירושלים דיינו נמצא עליה שלא לשמה (פסחי׳ ח:).—*עֲלִיָּה לתורה, גשת הקרואים לברך על קריאת התורה: לפעמים ימצאו ביום אחד כמה חיובים לעלות לתורה והכהן אינו רוצו למחול על עליתו לתורה וכו׳ (חתם סופר, או״ח כה) —עֲלִיַּת הקרבן למזבח: השוחט והמעלה בחוץ חייב על השחיטה וחייב על העליה (זבחי׳ יג א). חומר בשחיטה מבעליה ובעליה מבשחיטה וכו׳ חומר בעליה שנים שאחזו בסכין ושחטו פטורים וכו׳ העלה וחזר והעלה וחזר והעלה חייב על כל עליה ועליה דברי רבי שמעון (שם ג).-ועֲלִיָּה מן תבואה אסורה כדי לבטל את האסור, עי׳ עלה קל יב), הִפע׳ יא: מה בין מעשר מה בין ביכורין מעשר אין לו עליה בכורים יש להן עליה (ירוש׳ ביכור׳ א ג).—ובהשאלה, עֲלִיָּה למדרגה גבוהה: לא ירד משם (התלמיד שהעלוהו) כל איתו היום כדי שלא תהא עליתו ירידה לו (תוספתי סנה׳ ט ג). כהן גדול שחטא מלקין אותו אין תימר בעשרים ושלשה נמצאת עליתו (בשם כיש לקיש, ירוש׳ שם ב א). — ובסהמ״א: כי כל נפש ורוח כל בשר איש יש לה חוק וגבול להשגת עליתה כי על כן הצדיק מתגלגל עד השיגו אל שלמות הראוי לנפשו לפי בחינתה (ר״מ אלשיך, פי׳ איוב כג יג). — ועֲלִיָּה של המחלה: ואם היה נוטה להתכרכם בכרכמות הקרוב לאודם ואז הוא העליה ועוד כשירקיק העלול רקיקה נקלה וכו׳ אז היא ההעמדה וכו׳ ועם ההעדר הכאב וחסרון המקרים הנה היא אז הירידה (קאנון ג י ד ה).-ועֲלִיַּת המטבע בערכו: ומעשים בכל יום בשנים שהטילו לכיס א׳ מנה וא׳ מאתים וכשבאים לידי חלוקה עלה המטבע או ירד כל א׳ מה שהניח הוא נוטל ואין משגיחין בעליית המטבע וירודתה כלל (פתחי תשובה על שו״ע חו״מ קעו ו). — ג) *במשמ׳ המעלה שבנכסים, עִדִּית: מה בין תם למועד אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העליה (ב״ק א ד).—בני עֲלִיָּה, עלייה: ראיתי בני עלייה[1] והן מועטין אם אלף הם אני ובני מהם וכו׳ אם שנים הם אני ובני הם (רשב״י, סנה׳ לז:).—

1) [כת המקבלין פני השכינה (רש״י, סנה׳ מה:).]

ובסהמ״א: ומה תדאוג פה להפקד כלי מלחמת דמית מבני עליה (ר׳ ידעיה הבדרשי, בחי״ע ד).

*עֲלִיָּה, ס״נ,—כמו עֲלִיָּה ב): קיחת עלית עקד היא נצבה בפקד (קיחת, יוצ׳ שבת החדש).

עֶלְיוֹן,—א) ת״ז, נקי עֶלְיוֹנָה, מ״ר עֶלְיוֹנִים, עֶלְיוֹנוֹת,— דבר עֶלְיוֹן שהוא על דבר אחר, ההפך מן תחתון בחלומי והנה שלשה סלי :ober; supérieur; upper חרי על ראשי ובסל הָעֶלְיוֹן מכל מאכל פרעה (ברא׳ מ יז-יז). ולתתך עֶלְיוֹן על כל הגוים (דבר׳ כו יט). בית חרון עֶלְיוֹן (יהוש׳ יז ה). והבית הזה יהיה עֶלְיוֹן (מ״א ט ח). הוא בנה את שער בית יי׳ הָעֶלְיוֹן (מ״ב יח לה). ויעמדו בתעלת הברכה הָעֶלְיוֹנָה (שם יח יז). בשער בנימן הָעֶלְיוֹן (ירמ׳ כ ב). מדרך שער הָעֶלְיוֹן (יחזק׳ ט ב). וכן התחתונה יעלה על הָעֶלְיוֹנָה לתיכונה (שם מא ז). והלשכות הָעֶלְיוֹנֹת קצרות (שם מב ה). אף אני בכור אתנהו עֶלְיוֹן למלכי ארץ (תהל׳ פט כח). והמגדל היוצא מבית המלך הָעֶלְיוֹן אשר לחצר המטרה (נחמי׳ ג כה). ותבן את בית חורון התחתון ואת הָעֶלְיוֹן (דה״א ז כד). והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון הָעֶלְיוֹן ויישרם למטה מערבה לעיר דויד (דה״ב לב ל).—ותאר לאלהים, אֵל עֶלְיוֹן: והוא כהן לאל עֶלְיוֹן (ברא׳ יד יח).—ובתפלה: האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים (תפלי ש״ע). —יי׳ עֶלְיוֹן: כי יי׳ עֶלְיוֹן נורא מלך גדול על כל הארץ (תהל׳ מז ג). — ובתו״מ: זרע לוף העליון וכו׳ ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלים פטורים מן המעשרות ונלקחים מכל אדם בשביעית (מעשר׳ ה ח). הבית והעליה של שנים שנפלו וכו׳ ורואין את העליונות כאילו הן ראויות להשתכר (תוספת׳ ב״מ יא א). הקב״ה פתח להם מעיינות עליונים ותחתונים כדי לאבדם (ר׳ יוסי בן דורמסקית, ספרי דבר׳ מג). צופה הייתי בין מים העליונים למים התחתונים ואין בין זה לזה אלא שלש אצבעות בלבד (בן זומא, חגי׳ טו.). המוכר בית לחבירו ואמר לו על מנת שדיוטא העליונה שלי דיוטא העליונה שלו (ב״ב סד.). מה השמן הזה עליון על כל המשקין כך הם ישראל עליונים על כל האומות (מד״ר שה״ש, לריח שמניך).— ובסהמ״א: עשה לו תקרה העליונה שעל הפה היא הנטועות בה השנים והמתלעות כדמות הרקיע הזה שעלינו וכמו שמבדיל הרקיע הזה שעלינו בין מים למים וכו׳ גם כן התקרה העליונה של פה מבדלת

בין הִליתה שבראש לבין הליתה שבקרב **העליון** (ר"ש דונולו, ספ' חכמוני, הקדמ' ח). שלשה בשפתים ואלו הן מי ששפתו **העליונה** עודפת על התחתונה מי ששפתו התחתונה עודפת על **העליונה** מי שפיו רפוי ורירו יורד מפיו (רמב"ם, ביאת המקדש ח ח).—**ב)** שם, כנוי לאלהים, **Allerhöchste; Très-Haut; the Most High**: נאם שמע אמרי אל וידע דעת **עֶלְיוֹן** (במד' כד יו). בהנחל **עֶלְיוֹן** גוים (דבר' לב ח). ירעם מן שמים יי' **וְעֶלְיוֹן** יתן קולו (ש"ב כב יד). אעלה על במתי עב אדמה **לְעֶלְיוֹן** (ישע' יד יד): אזמרה שמך **עֶלְיוֹן** (תהל' ט ג). זבח לאלהים תודה ושלם **לְעֶלְיוֹן** נדריך (שם נ יד). ויוסיפו עוד לחטא לו למרות **עֶלְיוֹן** בציה (שם עח יז). אני אמרתי אלהים אתם ובני **עֶלְיוֹן** כלכם אכן כאדם תמותון (שם פב ו-ז). ישב בסתר **עֶלְיוֹן** בצל שדי יתלונן (שם צא א). להטות משפט גבר נגד פני **עֶלְיוֹן** (איכ' ג לה). מפי **עֶלְיוֹן** לא תצא הרעות והטוב (שם לח).—ואמר בן־סירא: והתבוננת ביראת **עליון** ובמצותיו הגה תמיד (ב"ס גני' ו לז). זה חלק כל בשר מאל ומה תמאס בתורת **עליו[ן]** (שם מא ד). רב כבוד חלק להם **עליון** וגדלו מימות עולם (שם מד ג).—***וְעֶלְיוֹן** **הָעֶלְיוֹנִים**: והדרך הזאת תפשו **בעליון העליונים** אמר וכובע ישועה בראשו וכו' (רמב"ע, שמות יט כ).—ובתו"מ כמו **א)**: התחתון נותן את התקרה **והעליון** את המעזיבה (רבי יוסי, ב"מ י ב). שתי גנות זו על גבי זו והירק בנתים רבי מאיר אומר של **עליון** רבי יהודה אומר של תחתון אמר רבי מאיר אם ירצה **העליון** ליקח את עפרו אין כאן ירק וכו' אמר רבי שמעון כל **שהעליון** יכול לפשוט את ידו וליטול הרי הוא שלו (שם ו). הכל הולך אחר התחתון אם כן למה כותבין את **העליון** שאם תמחק אות אחת מן התחתון ילמד מן **העליון** (ב"ב י ב). היה מונדרן באמצע המבוי **לעליונים** נידון משום חריץ (ירוש' ערוב' א ח). עולם הפוך ראיתי **עליונים** למטה ותחתונים למעלה (רב יוסף בריה דריב"ל, פסחי' ז.).—ובמשמ' יושבי מרום, מלאכים: סליקא אמתיה דרבי לאיגרא אמרה **עליונים** מבקשים את רבי והתחתונים מבקשין את רבי יהי רצון שיכופו תחתונים את **העליונים** (כתוב' קד.). בששי בא לבראות את האדם אמר אם בורא אני אותו מן **העיליונים עיליונים** רבים על התחתונים בריה אחת ואין שלום בעולם וכו' אלא הריני בוראו מן **העיליונים** ומן התחתונים בשביל של ים (מד"ר בראשי ב, תיאודו'). בכל יום ויום **העליונים** מכתירין להקב"ה ג' קדושות (שם ויקר' כד).—ובתפלה: ומי **בעליונים** או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה (אתה הוא, תפל' שחרי').—ואמר המשורר: מה אעשה יום ירדו אל פי שאול **עליוני** אף כי בעת יפקדו עלי עוני (רשב"ע, ככל יצורי). סמכו באור **עליוניו** ונשא אליו פניו וערך שלחן לפניו מלא ברכת יי' (הוא, אמונתך נודעה). ויתרוצצו סביב **עליונים** שבעה פנימים חיצונים המה השרים הראשונים המשרתים את פני המלך (הוא, מי כמוך אפס יס). **עליונים** היו לאגודה בעמוד מליץ חמדה ועלה באיל ונפדה על יד איש משרי המלך (שם).—ובמשמ' **עֶלְיוֹנֵי**, החלקים הגבוהים: סוריא כמה מדינות היא כגון דמשק וחלב ומנבג ועד חרן אותן מקומות שעל **עליוני** פרת קרויין סוריא (אוצ' הגא' א א, לוין 86). והעורקים הבלתי דופקים יורדים אל המוח **מעליוני** המוח כדי שתקל הולת המזון אל המוח (פרקי משה א). כשתהיה הליחה הולכת אל **עליוני** הפה או אל הלא"ה הנה חורתה אל הפה יהיה בערעורים ברפואות החריפות (שם ח).—ועם כנ': ויעבור על לבו כל מה שהשיג בחושיו משרשי העולם וענפיו ופשוטו ומורכבו **ועליונו** ותחתונו שכלו עומד בדבר יי' (כ"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). כעליית האש היסודית היורדת **עליונה** בהכרח מורידה לסבות **עליונו** והיא תעלה בטבע לשוב ליסודה (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפ', ג:).—***יד פלוני על הָעֶלְיוֹנָה**, לו הלח והברֵרה: בזמן שהמוכר חוזר בו יד לוקח על **העליונה** וכו' ובזמן שלוקח חוזר בו יד מוכר על **העליונה** (ב"מ עז:). ושכיב מרע שאמר תנו מאתים לפלונית אשתי כראוי לה נוטלתן ונוטלת את כתובתה אם אמר בכתובתה ידה על **העליונה** רצה נוטלתן רצה נוטלת כתובתה (ב"ב קלא.). וכן העבד שקנה או מכר או נתן מתנה או נתנו לו יד האדון על **העליונ'** (טו"ע חו"מ, הונאה רלה כד).—**וכן לְעֶלְיוֹנָה**: הב"ה אינו כן אלא ואתה מרום לעולם ידך **לעליונה**[1]) (ירוש' ברכי' ט ז).

***עֶלְיוֹנוּת**, ש"נ,—סגלת העליון,—**א)** במובן חמרי, גבה, רום, מקום גבוה, **Höhe; hauteur; height**: ונאמר שהטבע הוא התחלה מה לתנועת מה שהוא בו ומנוחתו בעצם ולא במקרה ר"ל שהוא יניע האבן אל מקום מה וכו' לא כהנעת הבנאי לאבן אל **עליונות**

[1]) [במד"ר (ויקר' כה). הגרסה: **בעליונה**.]

הגג והנחתו אותה בה (ראב״ד, אמו״ר 14). ומזה נאמר יושבת העמק כלומר הרחוקות בעליונות והגובה (ר״י א״ת, הפרפ׳, עמק). ואמנם הכוונה בזה הפרק כי רם ונשא אין ענינו המובן ממנו עליונות מקום אבל עליונות מעלה (ר״ש א״ת, מו״נ א כ). ולפי שיש לגלגל עליונות מקום זה על זה ושנוי מצד תנועתם בפאות העולם ימצא השנוי בין הענינים הנמשכים אל העצם כעושר וריש וכיוצא בם (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, כד:). ובבא העשן ההוא על עליונות מוח הראש אז הוא בתכלית עלייתו (ר׳ פנחס בר זרח, לידה לדרך, מו.). כי הנה לא ייוחס דבר לשמים להיותו בעליונות האויר אלא להיות התחלתו מן השמים (ר״י אברבנאל, פי׳ התורה, בשלח, ענין המן). מדברי מעלתו בענין קשקשים נראה שהקשקשים גורמים ששוכנים באויר בעליונות המים ואינו כן (חתם סופר, יו״ד עה). — ב) במובן רוחני, רוממות, חשיבות עליונה, Hoheit; grandeur, sublimité(y): אמר החבר וכי אנו דוחים שיש לעליונות מעשה בארציות (ר״י א״ת, הכוזרי ד ט). גלות לבני אדם שרוממות השם ועליונותו בכל מיני העליונות הן עליונות מציאות הן זולתו וכו׳ (ר״ש א״ת, יקוו המים יב). ואבינה בעליונותם המופלא ממני (ר׳ ידעיה הבדרשי, בחי״ע יב). וזהו שאמר ולתתך עליון והורה עליונותם ועלויים בשלשה דברים וכו׳ (ר׳ אברהם שלום, נוה שלום י ה, קפ:). וירא וירץ לקראתם להורות כי בראשונה נשא עיניו והבין בעליונותם המופלא (ר׳ אברהם סבע, צרור המור, ויקרא, יט:). ויש דעה בעליון ששללו ההשגחה מעולם השפל מצד עליונותו (ר״א בר׳ אליה הקראי, עץ חיים פה). וכפי גדולת נושא שבו הן בתכלית העליונות (כתב מין, ספ׳ אילס ליש״ר מקנדיאה). על כן שמתי פני כחלמיש לקדם פני עליונותו (כתב זרח ב, שם). ראיתי לבדי באספקלריא המאירה מה שלא ראתה עינם של אלה החכמים המדקדקים אשר אין ערוך אל עליונותם מערכי השפל והנמוך (רש״פ, יריעת שלמה א, הקדמ׳, ב.).

°**עֶלְיוֹנִי**, ת״ז, נק׳ עֶלְיוֹנִית, — כמו עֶלְיוֹן: וכבר שנה ר״א זה הענין בעצמו וגלה בו ר״ל היותם שני חמרים עליוני ותחתוני (ר״ש א״ת, מו״נ ב כו). כי רכב האבן העליונית הרוכבת על התחתונית הנקראת שכב (ר״י קמחי, ספר הגלוי 152). ואולי הסבה בזה עליונית כוכבית (ר׳ הלל מויכונא, תגמ׳ הנפ׳, מו.). ומן המבואר כי היושר בריאות הנפש ויש לו יתרון על בריאות הגוף כפי מעלת הנפש על הגוף ובאמצעות הנפש שיהיה למושל בה אשר הוא העליוני יתרון על המשועבד אשר הוא שפלי (רש״ט פלקירא, המעלות ב, 45). שהנפש המשכלת והיודעת היא דבר נשגב ועליוני מאד אין לשתפה עם שאר הנבראי׳ (ר״י מפיסא, מנחי קנאי 72). וזה דבר תלוי בכוונת החבור איש ואשתו בעת הזווג וכו׳ ולוח ענין החבור הוא נשגב ועליוני מאד כשהוא בקדושה ובטהרה (שם 83). הנה נשארה בו עדין זאת התשוקה כי היא עליונית ואלהית (שם 78). ולא יוכלו לשנות הגזרה העליונית ונתיעץ עם משנהו ושריו שיהרג כל נולד באותה שנה (ר״י קלונימוס, בע״ח ה ד). ועל דרך השכל ענין הסנה ירמוז למציאת החומר השפל הבוער באש העליונית והיה ראוי וכו׳ (רבנו בחיי, שמות, ח:). כי כל דבר עליוני יש לו דוגמה וענין בזה העולם (הרקנטי, פי׳ התורה ב, כ:). האמונה ההיא סותרת התורה לגמרי שאם אין השגחה עליונית אין תורה עליונית (ר״ש א״ת, יקוו המים יב). אשר אברי גופם יתהפכו לדבר רוחני כענין מנוח ואליהו וישיגו השגה עליונית יותר ויותר ממה שהיו משיגים בעה״ז (ר״י מפיסא, מנחי קנאי 80). עם הדעת הזו (אמונת גלגול הנפש) יתחילו בודאי ליחס יסוריו לרשעת נפשו הקדומה בגוף אחר ויתחיל להאשי׳ בתוך צערו ההנהגה העליונית (שם 94). ודע שיסוד האש נחלק לשני חלקים החלק העליוני הוא יותר חם מן התחתון (ר״י א״ת, רוח חן ז). ותענוגות הגוף בדבר ניתך ועל כן תענוגות נפש הפילוסוף יותר מפני ששני חלקי נפשו השפליים משועבדים אל החלק העליוני (רש״ט פלקירא, המעלות 9). בהיות הנפש המדברת שבאדם חלק עליוני וכו׳ נתן בה כח רב לפעול אפילו במה שהוא חוץ ממנה (ר״א הלוי מברצלונה, ספר החנוך כלא). יען היות השכל האנושי שהוא נשמת האדם חלק עליוני (ר״א הקראי, ג״ע, ענין עריות, פסוק׳, קכח:). איה עטרת הפרישות הרבני ואיה זמרת הישות העליוני איך מכרת הקיום והנעלה בכלה ופרי עץ חיים בעלה (עמנו׳, מחב׳ ג). כי התלמיד ימצא בלבו כשהוא משתדל בחכמה כח עליוני רוחני אין בכח אדם להועילו בו (ר״י א״ת, מו״ה, חשבון הנפש ג). ויתחדש לך כח עליוני נברי׳ לא ידעתו בכל אשר הרגלת בו מבחותיך (שם ד). והוא כח

עליוני הנאחז מן הש' היא חבינה (הקנה הקדמ', ה.). וזה פרי התורה ומצותיה וכוונת הבריאה ובזה משלים הכוונה ומוציא הכח העליוני הרשום והנטוע בנפש לפועל (ר"מ אבן גבאי, עבודת הקדש, הקדמ' 6). כי כל כח עליוני אף כי הוא רוחני המציא דוגמה למטה ומשם אצילות הברכה למכריע שני הרמוז בברית (הרקנטי, פי' התורה, בראשי', ה:). למה ישראל בשעה שעוסקי' בתורה הם מתנועעים לפי שנשמתן בא מכח עליוני נשגב אשר אינו משתכך לעולם כמו אור הנר אשר לעולם מתנועע לכאן ולכאן (ר"י מפיסא, מנח' קנאו' 89). וכשנפלו (עזא ועזאל) מן השמים שהוא חלק אחד מן האויר שזכרנו נתלבשו בכח זה האויר אשר עלינו ונתגשמו גשמיות בני אדם ממש ונחלש הכח העליוני וקבלו הכח התחתוני (ר"ן בר"י אלמכן, עה"מ, קרית ארבע עז, סה.). לי כתר התורה העליוני וכתר המלכות הרוחני ותפארת העולם הרבני (עמנוי, מחב' ח). או במדת רחמים עליונית שתעשה בהם אותות ומופתים (רמב"ן, שמות ג יג, ד"ה ואמרו לו מה שמו). אמור מעט ועשה הרבה זו מדה עליונית היא (רשב"ץ דוראן, מגן אבות א טו). ויהיה אופן המישור חולק את המחצית העליונית בנתים חציו לצפון וחציו לדרום (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, פתח ז). שיגיע לקנין החכמות והשגת האמתיות וידמה למערכה העליונית בהקש אליו והיא מערכת המלאכים (ראב"ח, מאזני צדק לאלגזלי 98). יודוך אחיך ובית אביך בי בך בחר השכל לתתך סגולה וכו' ולמלאת משבצות ההכנות מטוב מציאות העליוני ומזמרת הישות ללמד בני יהודה (עמנוי, מחב' יג). ואחר כך נפח בו (באדם) נפש עליונית (רמב"ן, בראשי' א כז). ומפני כן אמרו שכורכין חוט התכלת על הלבן שהנפש היא העליונית והגוף תחתון (ר"א הלוי מברצלונה, ספר החנוך תפו). והוא שיתדבק בנפש העליונית לקבל אורה מאור הדיעה (נסים בר שלמה ר"ת, תרגו' חבור יצחק הרופא הישראלי, ספר החג לשטיינשניידר 133). המעלה היתרה והזהר העליוני להכנס בבית האמת (שם). כי מי שיש בו נשמה עליונית באפו והלך אחר הגוף לא יעשה טוב (ר"י קמחי, ספר הגלוי 49). ואם לא זכתה נסתלק ממנו כח הנשמה העליונית ותשאר הנפש לקבל ענשה (ר"י מפיסא, מנח' קנאו' 76). וכן פירש אדוני אבי ז"ל לא יהיה רוחי העליוני שנפחתי באדם במריבה עוד לעולם עם הגוף (רד"ק, השרשי' דון).

עַלִּיז, ת"ז, נק' עַלִּיזָה, מ"ר עַלִּיזִים, סמי' עַלִּיזֵי, —כמו עָלֵז: עיר הומיה קריה עַלִּיזָה (ישע' כב ב). הזאת לכם עַלִּיזָה מימי קדם (שם כג ז). שבת משוש תפים חדל שאון עַלִּיזִים שבת משוש כנור (שם כד ח). גם קראתי גבורי לאפי עַלִּיזֵי גאותי (שם יג ג). זאת העיר הָעַלִּיזָה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד (צפני ב טו). אז אסיר מקרבך עַלִּיזֵי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד (שם ג יא). —ובמדר': וכן את מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע ממלכות העליזה אלא ברוח קדים (מכי' בשלח ז). — ובספר יצירה: ואלו הן שנים עשר מנהיגין בנפש שתי ידים ושתי רגלים וכו' [שתי לועזים ושתי עליזים שתי יועצים ושתי יועצים[1]) שתי טורפין ושתי צידים] (ספר' יצירה ה ב). ב' לועזים הם המרה והכבד כי הם המרגיזים את האדם וגורמים לו לעז ב' עליזים המסס הוא אטומכוס והטחול הם המשמשים את האדם (ר"ש דונולו, חכמוני ה). — ואמר המשורר: אם לעגו עזים ועליזים לך הנה מאד מפחדך סמרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). ופנים זעפים לבשו עליצות ועליזים מתי יגון וששים (רמב"ע, הריס מר). — ואמר הפיטן: עדתי הטה נא אזניך לתגבורת שלטי עליזים ערוב הנערב להוצאת שבת תקון ערובים אשר תקנו חוזים (ר"י בר ראובן, אזהרי' כג.). פסו נביאים וחוזים שבת גאון עליזים תמיד נשמעה צוחה נפשי לעפר שחה (אריות הדיסו, יוצ' שבת ג אחה"ש).

*__עֲלִיזָה__, ש"נ, מ"ר *עֲלִיזוֹת, שה"פ מן עָלַז, —כמו עֶלְזָה: בעשרה לשונות נקרא שמחה גילה שמחה שישה עליסה עליזה פצחה רנה צהלה חדוה הריעה (אדר"נ לד). — ובסהמ"א: מן הלב וב' הכליות יבא ההרהור והמחשבה והעצה והעליזה מן הכליות (ר"ש דונולו, חכמוני ה). ואני עתיד לבאר ענין העליזה באות העין בע"ה (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, כי). שהעליזה והעצה מן הכליות דכתיב ותעלוזנה כליותי (רזיאל המלאך, ח.). —ומ"ר, ואמר הפיטן: געי בבכיה מעטרת בעליזות היית מקדם והנך לבזות (אמרתי שעו, קינ'). להקדים קריאת שקלים בחדוה ובעליזות שמור תשמרון את כל המצוה הזאת (את פני מלך, יוצ' שבת הפסקה ב).

---

[1]) [אצל רסע"ג, ר"י ברצלוני וכוזרי (ד כה) הגרסה: עליצים.]

***עֲלִיזוּת**, ש"נ,—כמו עֲלִיזָה: פתח לבבך ולאהבה אותו ולהשבע בשמו בעליזות ונקית משבעתי זאת (ר"י בר לאונן, אזהרי, ח:). ובפחזותם ובחזותם ובעליזותם יכעיסוני (שכנו לשוכס, יולי פרשׁ' ויראו). וינפש העם בקבלם חרוזות ודרשו מהם קלות ותמורות בעליזות (אות מברלשים, מחז' ויטרי 602). קביעת חקי בעליזות רחשתי לעם מי זאת (גנזי שכטר ג, דודקון 158). והשם מצהלות וכו' כולם ענין עליזות (רד"ק, השרש', עלז).

עֲלִיל, ש"ז,—א) אולי כור ומצרף[1]: Schmelzofen; creuset; crucible: כסף צרוף בַּעֲלִיל לארץ מזקק שבעתים (תהל' יב ז).—ואמר המשורר: צרופה צרפוה רעיונים במצרף לב וגם בעליל זקוקה (ר"י הלוי, ויש בת שיר). וגם אתה הכון והכן לך שירים צרופים בעליל היופי ומזוקקים שבעתים מאין דופי (עמנו', מחב' יז).—ואמר הפיטן: ועת תנקני כבעליל מסטיני אז ייליל כי לבי לך כליל (ר' יצחק, ישב בסתר, סליחי' ד עי"ת). שמעו מצרים התמוגגו כי כל חכמיהם כעליל צרף אותם לאמר חזו אין בם כסף כי אם בדיל (ליל שמורים, שמח"ל, תסכז:).—ואם בין כוכבים אשים קנו בעליל לארץ מזוקק ממעבה הגשמיות בין רגלי החיות האוכלים למעדנים לחם שמים (רש"פ, ארבע כוסות, כוס ביד ה' א). — ב) *גלוי, פרהסיה[2] offenbar; évidemment; openly, נראה בֶּעֱלִיל: בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל מחללין עליו את השבת רבי יוסי אומר אם נראה בעליל אין מחללין עליו את השבת (ר"ה א ה).—ובסהמ"א: ועם זה ידע הקורא שגם הדבור גם שלוחו פעמים שנראים בעליל ופעמים שלא בעליל (ר"ש ארקוולטינו, ערוג' הבושם ל). מחמת שנראה בעליל כי כמה נערים אשר אין להם מורה דרך הולכים אחרי בצעם ומזמתם (פנקס קראקא שנת של"ח, אוצה"ס ד, 582). כל זה ראית בעליל ולא בחלום (יל"ג, קפילת הדרך).—ואמר הפיטן: רבודים זר וכליל כמו נגיד ופליל כנראה בעליל (גנזי שכטר ג, דודקון 280).—ובלי הפעל: בורק כשחר בעליל עברו אל דורו פורק ומה לכם ולאליל והוא נעור ורק (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודה, קובץ מעש' ידי גאוני קדמוני׳ ב, 12). דגר שנית בחרב לחובה גש בשלישי בעליל בחובה (תמימים, יולי שבת זכור). על מה מכל אום שת עלי כפו זאת בעליל כי פיד חקוק בכפו (אהלי אסר, קיכ').—וַעֲלִיל: המוציא גלגל חצי עליל וחצי משקיע (סלו מכסה, יולי שבת כמוו). ולמה החכם מכסה אותו תחת כנפיו וכו' שלא לעשותו עליל ופומבי לעוברי דרכים (מחז' ויטרי 629). — *ובַעֲלִיל העיר. לעיר: נמצא בעליל העיר היו מודדין שמצות עיסוק מדידה (תוספתי סוטי ט א). ומדדו שאפילו נמצא בעליל לעיר היו מודרין שמצוה לעסוק במדידה (גמר' שם מה.). — ובסהמ"א: אפילו נמצא בעליל מצוה לעסוק במדידה שמתוך שיהיו עסוקים ברבר יבאו מתוך הערים הנמדדות ומי שהלך מביתו ולא חזר באים בני משפחתו ומכירים הנרצח (חזקוני על התורה, שפט' כא ב).

א.**עֲלִילָה**, ש"נ, סמי' *עֲלִילַת, מ"ר סמ' עֲלִילֹת, עֲלִילוֹת, כנ' עֲלִילוֹתֶיהָ,־תֶיךָ, עֲלִילֹתֵיכֶם, עֲלִילוֹתָיו, ־לֹתָיו, עֲלִילוֹתָם, — א) תואנה, האשמה, Vorwand, Beschuldigung; prétexte, accusation; pretext, charge, שָׂם עֲלִילֹת דברים על פלוני, אמר עליו שהוא עשה דבר מהדברים, חיב אותו: כי יקח איש אשה ובא עליה ושנאה ושם לה עֲלִילֹת דברים והוציא עליה שם רע (דבר' כב יג-יד). והנה הוא שם עֲלִילֹת דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים (שם יז). — ובמדר': והדר בנבלה עם אשתו והמוציא עליה עלילות דברים בשביל לגרשה עליהם הכתוב אומר וכו' (ד"א ב).—ובסהמ"א: נראה להם (לדינים) שאינו בא אלא בעלילות דברים ובטענות של דופי (רמב"ם, מלוה ולוה כב ב).—*ועם פעל, בא בעֲלִילָה: שלשה באו בעלילה אלו הן קין עשו ומנשה (ס:ס׳ קא:). א"ל (יהודה ליוסף) מתחלה באת עלינו בעלילה כמה מדינות ירדו למצרים לשבר אוכל ולא שאלת

---

[1] [כך תרגם יונתן: בכורא, והוא לפי הענין. השבע' ואחריהם הסורי והירונ' תרגמו כמו נרדף לצרוף, וגם זה לפי הענין, ולא שהיתה להם מסרת בפרוש המלה. וכעין זה פרש ר"י בן קריש: מוצק (רסלאה, כח), וכך רדב"א (לקו"ק לפינסקר קכה). ובגמר' (ר"ה כא:), פרשו: לישנא דמגלי, ובירוש' (שם א ה) אמרו: מהו בעליל מפורסם; וזהו לפי השמוש בלשון המאחרת. רש"י מביא פרוש זה ועוד פרושים, וז"ל: לשון גילוי הוא וכו' ויש מפרשים בעליל לשון מעלה וכו' כי כורי המצרף יעשה אדם מן העפר המשובת ל"א בעליל כמו עלי בתוך הריפות וכו' ל"א בעליל לשון בעלים כלומר אדון הארץ ע"כ. ועי' גם ריב"ג (בשרשיו), רד"ק (בשרשיו ובפרושו), וראב"ע. ורמבמ"ן גזר אותו מן עלל, עשה מעשה. וגיגר גזר אותו מן עלל, בא, מבוא. אבל כל זה רחוק. ועי' גם בפרושו של חיות לתהלים.]

[2] [או בפֹעל, כמו עֲלִילוֹת.]

אחד מהם (מד"ר בראשי' ל ג). המן הרשע בעלילה גדולה בא על ישראל (ר' יצחק נפחא, ספ אספי, אס על המלך טוב). אמר (משה) לפניו רבונו של עולם בעלילה אתה בא עלי אתה תופש את החבל בשני ראשים יאבד משה ואלף כמותו ואל יאבד אחד מישראל (תנחומא' ואתחנן ו). — ובסהמ"א: יבא עליו (על האפיקורוס) בעלילה כיצד נפל לבור ויש סולם בבור יסלקנו בעלילה שיאמ' לו הריני צריך להוריד בני מן הגג וכן כל כיוצא בזה (טוש"מ נזיקין תכה). — וע"י עֲלִילָה: ומ"מ ע"י עלילה גמורה ונכונה באו עליהם (בני יעקב על בני העיר שכם) (חזקוני על התורה, וישלח לד יג). — *הביא עֲלִילוֹת: עלילות הביא הקב"ה (פסיק' רבת', סוף או כשב). — לידי עֲלִילָה: מה זאת עשה אלהים לנו להביאנו לידי עלילה זו שלא חושב אלא להתעולל עלינו (רש"י, בראשי' מב כח). — בא, באה, עֲלִילָה: אם נודע לחבירו שגנב וגזל ואעפ"כ חלק עמו הגניבה ואח"כ בא שום עלילה על הגנב מחמת זה וכן אם קנה גניבה וחלק עם חבירו ובא אחר כך עלילה עליו כיון שלקח וקבל הריוח גם ההפסד לאמצע (לבוש שותפין קעו יב). — *בקש עֲלִילָה: כמתאוננים אין מתאוננים אלא מתרעמים מבקשים עלילה לפרוש מאחרי המקום (ספרי במדי' פה). שהיו מבקשים עלילה האיך לחזור למצרים (רשב"י, מד"ר במדי' ז). — מצא עֲלִילָה: א"ל אליהו פר פר אל תירא לך עמהם ואל ימצאו עלילה שכשם ששמו של הקב"ה מתקדש על אותו שעמי כך מתקדש עליך (שם כב). ראה האיך תמצא עלילה לירמיהו ותפרע הימנו (פסיק' רבתי, ויהי בעת שסרחה). — ובסהמ"א: ואלכסנדרה אם הבחור בקשה להמית את נפשה ובחרה בחיים למען תמצא עלילה לעשות נקמה באורודוס (יוסיפון רפ). ולא דברה אלכסנדרה בי אם במרמה להיות מעט אחריה אולי תוכל לנקום נקמתה ולמצא עלילה להרוג את אורודוס (שם רלו). וישמח כסתיאו על דברי אגריפס כי מצא עלילה לעשות נקמה ביהודים (שם שפ). — *נתן עֲלִילָה: שהוליכו בידם כל מיני קסמים שהיו קוסמין בהם שלא יתן לו עלילות וביד זקני מדין היו הקסמים (מד"ר במדי' כ). — *העליל עֲלִילוֹת: חללה של רשות בריש גמ' דשבת פי' שמעללין עלילות על בני אדם (ערוך ערך רשות). להעליל עלילות שקר (שלטי הגבורים על הרי"ף, כתובי' ד:, ד"ה ובמקום שנהגו). פעם אחת במצרים בא אליה שופט זקן וכסיל וכו' והיה שונא היהודים וכו' והיה מעליל עליהם עלילות ברשע וכו' (יוסף סמברי, לקוטי, נויבויער 10). כי מלך ממלכי מערב רצה להעליל עלילות על אחד משריו (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי יד ז). — עשה עֲלִילָה: כיון שדחקו רב פפא לגוי במלוה שלו רצה הגוי לעשות לו עלילה במרמה כדי להנצל בה מן התביעה (רבנו נסים, מפתח על ברכי', יג.). — ויקצוף האדון עליו בעלילה כדי לעשות גדולה לצדיק ויחזירהו לכנו ולמשמרת הרפואה (אביתר הכהן, קטע מכתב מזמן הגאוי, סעדיאנה שכטר 90). בי הכל מודים כי כל מי שיש לו כוח הדעת ויוכל להחליף מועד מיום ליום בעלילה גם יוכל להדיח שבת בעלילה (מחברות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 458). והתנפל עלינו המסור קרויז בעלילותיו בשנת שס"ז שכמעט באנו עם כלל אחינו שבכל אשכנז לידי סכנה שאין למעלה הימנו (Brülls Jahrb. I, 107, הערה 93). — ובלי פֹּעל: הודאה גמורה בלא שום טענה וערמה ועלילה אלא הודאה שלימה וברורה (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 42). ואתן אותם לו בכל טענה ועלילה (שם 49). כי המלך יודע היה בימים הקדמונים שכל מה שמדברים על היהודים עלילה הם וכבר נתאמת אצלו כי אין עליהם אשמה (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה, 36). — ובסמי': היוצא בקולר בעלילת המלך ויתנוהו בסוגר (ר"ש, עבו"י ד ה). גם תושבי העיר והם ספרדים נבונים ופקחים שבאומות האמינו הבלי זקנות משיחות כשטוות לאור הלבנה ועלילות עריצים יבקשו עילה למלא חסרונם בעמל אחרים (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה 9). — עֲלִילַת דם, האשמת שקר שהיהודים הורגים ילדים כדי לאכול את דמם בפסח: והוציאו מאמר מן המלך לאמר שכל עלילת דם וכו' שלא ישמע לפני שר ושופט כי אם לפני שער המלך וכו' (יוסף סמברי, לקוטי נויבויער 58). מאמר התנצלות נגד עלילת דם שנתחדשה בימינו (רלב"ח, תפארת לישראל, יט.). — ובמשמ' עִלָּה וסִבָּה: כמו עץ הדעת עלילת מות כך יין ושכר עלילת סכלות (קטע כ"י גניי, JQR. 1903, 429). כי אתם לא תדעו עלילות הניקוד ... והטעמי ולא חילוף עשרים וארבעה ספרים (ד"ס יהודי מצרים וא"י ב, מן 49). — ב) כמו מעשה, מפעל, Tat, Handlung; oeuvre, action; act, deed, של אלהים: כי אל דעות יי' ולא נתכנו עֲלִלוֹת (ש"א ב ג). הודו ליי' קראו בשמו הודיעו בעמים עֲלִילֹתָיו הזכירו כי נשגב שמו (ישע' יב ד). לכו וראו מפעלות אלהים נורא

עֲלִילָה על בני אדם (תהל' סו ה). והגיתי בכל פעלך וּבַעֲלִילוֹתֶיךָ אשיחה (שם עז יג). וישכחו עֲלִילוֹתָיו ונפלאותיו אשר הראם (שם עח יא). יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עֲלִילוֹתָיו (שם קג ז).—ושל בני אדם: כי תראו את דרכם ואת עֲלִילוֹתָם וידעתם כי לא חנם עשיתי את כל אשר עשיתי בה (יחזק' יד כג). וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עֲלִילוֹתֵיכֶם אשר נטמאתם בם וכו' לא כדרכיכם הרעים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הנשחתות (שם כ מג מד). כדרכיך וְכַעֲלִילוֹתַיִךְ שפטוך (שם כד יד). השכימו השחיתו כל עֲלִילוֹתָם (צפני' ג ז). ביום ההוא לא תבושי מכל עֲלִילֹתַיִךְ אשר פשעת בי (שם יא). השחיתו התעיבו עֲלִילָה אין עשה טוב (תהל' יד א). אל נשא היית להם ונקם על עֲלִילוֹתָם (שם קג ז).—ובמדר': ב"ו מדותיו ועלילותיו מעוותות הן וכו' אבל מדותיו ועלילותיו של הקב"ה רחמניות הן (מד"ר שמות ג). שעשה עלילותיו במצרים כדי שיספרו ישראל עלילות שעשה הקב"ה למצרים (שם).—ובסהמ"א: ומלת וירד יי' בעבור שכל מעשה התחתיים תלויים הם בכח הגבוהי' ומהשמים יתכנו כל העלילות (ראב"ע, בראש' יא ה). יאמץ כח תולדת הכליות ויתנו עלילות הזרע (הוא, שמות כג כה).—ואמר הפיטן: וזכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר מחשבות אדם ותחבולותיו יצרי מעללי איש (אתה זוכר, מוסף ר"ה).—ואמר המשורר: ומושל ביומם וליל ובך לא ימשלו ולך נתכנו עללות ואתך לא תכנו (ר"י אבן גיאת, יה כל לספר, שער השיר 17). וכל שמע אשר תשמע ישמיע תהלתו וכל ריח תריח יודיע עלילתו (ראב"ע, אשיר תחוה). השחיתו בני איש עלילות לעשות במגדל גדולות (הוא, מי כמוך אל). אבל הוא אשר נודע בראשית עלילותיו בכחו וחכמתו ועוז תעצמותיו (הוא, בשם אל אשר אמר). ואל יהיה לפניך ועמך אשר לו נתכנו כל העלילות (ד"ם יהודי מלכים וא"י ב, מן 17). ההדסים במצלה ענו אותמו הטרם תדעו כי בעלילת אלוה אין אבדן נצח כי טובת כלמו (יל"ג, משלי יהודה ד א).—התעולל עֲלִילוֹת: אל תט לבי לדבר רע להתעולל עֲלִלוֹת ברשע את אישים פעלי און (שם קמא ד).— ואמר המשורר: ובעפר שרשו נתבא ועדה המצבה בשובו אל האדמה דובר גדולות להתעולל עלילות בעוד יש בו הנשמה (ר"י הלוי, יתפארו, דברי חשק 13). השקונו מצרים כוסות תרעלות להכרית כל עולל להתעולל עלילות (ראב"ע, יום נוסעו).

ב.*עֲלִילָה, ש"נ, שה"פ מן עָלוּל,— הכשרה וסגֻלה לדבר, Fähigkeit; capacité; susceptibility, suitability: דמשקין עלולין לקבל טומאה ומה היא עלילתן[1]) שמקבלין טומאה שלא בהכשר (פסח' יח:).

*עֲלִילוּת, ש"נ,—שה"פ מן עלל,—בַּעֲלִילוּת, במעשה, בפעל, in der Tat; au fait; in fact: לאשה שאמרה לבעלה ראיתי בחלום שאת מגרשני אמר לה למה בחלום הא בעלילות (ר' לוי, מד"ר בראש' כג, היחודי).

עֲלִילִיָּה, ש"נ, מ"ר *עֲלִילִיּוֹת,—כמו עֲלִילָה ב): גדל העצה ורב העֲלִילִיָּה אשר עיניו פקחות על כל דרכי בני אדם (ירמי' לב יט).—ואמר המשורר: הלא תרהו ואם לא תעריצו רב עליליה (ר"ש הנגיד, הנמות פליליה). רבת תועלת כל עוד מושלת כי כל תושיה היא העליליה (יל"ג, הבערה, א, 90).—ומ"ר, ואמר המשורר: ידעתי ועיני צופיות הליכות רב עליליות ומחר נפשות וגויות יבואו למשפט אל המלך (ראב"ע, מי כמוך אפס יש).—ואמר הפיטן: חמודות באר לו האותיות כי קצף עליו רב העליליות ובו בלילה נהרג בשאיות (אמרו, יוצ' ז פסח).

*עֲלִימוּת, ש"נ, חזק,— כמו א.עֲלָמוּת: הוא ינהגנו עלמות בעלימות בזריזות (ר' חנינה, ירוש' מגי' ב ג).

*עֲלִיסָה, ש"נ,—שה"פ מן עָלַס: בעשרה לשונות נקרא שמחה גילה שמחה שישה עליסה עליזה פצחה רנה צהלה חדוה הריעה (פסיק' דר"כ כ).

*עֲלִיץ, מ"ר עֲלִיצִים, עֲלִיצוֹת,—כמו עָלִיז: וצר בהם מזלות וחדשים ומנהיגים ב' לועזים וב' עליזים וב' יועצים וב' עליצים וב' טורפין וב' צײדין (ר"ש דונולו, הכמוני, ה).— ואמר המשורר: יאלמו שפתי יגונות מענות כאשר גבוהה העליצות שתו משקה לטיש עיני בנגהו ועלי אזני קרא בשמו ויתפתחו (רמב"ע, אם קדמו אוכיו).—ואמר המליץ: ועפרות החברה למוצק הפרידה הוצקו ועד לא העליצות בכור הדמי נמקו (ר"י חריזי, תחכמוני טז). וללצים אני אליץ אני הרזן אני מליץ אני שש אני עליץ ועצמות בוערים אחליץ (עמנו', מחב' ט). כשמוע השר השירים והמליצות העליצים והעליצות אשר חברתי אל יהודה גור אריה (שם יג). והבנות העליצות אשר היו צבי לכל הארצות שבו כאבני גיר מנפצות (שם כו).

---

[1]) ובתוספ' (שם) הגרסה: עלילֻתן.

°עֲלִיצָה, ש"נ, מ"ר עֲלִיצוֹת, — כמו עֲלִיצוּת: ימלא משאלי וירצה מפעלי ועמי וקהלי יקבץ בעליצה (גנזי שכטר ג, דודסון 234). והלילו לעומתי יללה וכתבו לעליצה[1]) גט חליצה (שם 256). ועל מה זה מתאחר דיץ העליצה[1]) שלוחים הריצו לזה ולזו במרוצה (אתי מלבכון, יוצ' שבה"ג).—ומ"ר: עמדה בראש מחנות האיב עליצותיו להפג וחיליו לדיב על ראשו גמולו לחיב (אודך כי, יוצ' שבת א חנוכ').

עֲלִיצֻת, עליצות, ש"נ,—שה"פ מן עָלַץ: נקבת במטיו ראש פרזו יסערו להפיצני עֲלִיצֻתָם כמו לאכל עני במסתר (חבק' ג יד).—ואמר המשורר: דאג מפשעך ובעת עליצות ועת כעם אלהים נגדך שים (ר"ש הנגיד, ב"מ ד, הרכבי 151). אלהים אלי אתה יודע מסתרי מליצות יגוני הסר והמר בעליצות (רסב"ג, אלהים אלי אתה). והכתים ירננו ומקיר צרור יען ומעצים כפיסים ופנים זעפים לבשו עליצות ועליזים מתי יגון וששים (רמב"ע, הריח מר).—ואמר הפיטן: אנא חיש עליצותם להאזין חין מליצתם כאז מנוף בצאתם (אכיות הדיהו, יוצ' שבת ג אהה"פ).

עֶלֶךְ[2]), ש"ז, — מין שְׂרָף של עץ: וימרחו בשמנים הנזכרים בשער צמיחת השינים ובדבש מעורב בשמן קאמומילא ובדבש עם עלך אלבנוט (קאנון א ג א ג, בחליי הילודים).

א·עלל[3])**,** ממנו א.*עֹלָה, °עָלוּל, א.עֲלִילָה, ב.*עֲלִילָה, *עֲלִילוּת, עֲלִילִיָּה, א.עָלַל, מַעֲלָל.

א·עָלַל, קל לא בא במקורות הקדומים.

—התפ', הִתְעַלֵּל, הִתְעַלַּלְתִּי, הִתְעַלַּלְתָּ, הִתְעַלְּלוּ, יִתְעַלְּלוּ. הִתְעַלֵּל בפלוני, עשו לו מעשים רעים, קשים, באיבה בבזיון: ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר הִתְעַלַּלְתִּי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם (שמות י ב). ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבד ומצרים ופרעה את לבם הלוא כאשר הִתְעַלֵּל בהם וישלחום וילכו (ש"א ו ו). ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבאו הערלים האלה ודקרני וְהִתְעַלְּלוּ בי (שם לא ד). ויאמר המלך צדקיה אל ירמיהו אני דאג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אתי בידם וְהִתְעַלְּלוּ בי (ירמ' לח יט).—ולבהמה, הִתְעַלְּלָה הבהמה בפלוני, התנהגה אתו שלא כהוגן: ויאמר בלעם לאתון כי הִתְעַלַּלְתְּ בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד' כב כט).—ובפרט הִתְעַלֵּל באשה, אנס אותה, בעלה הרבה פעמים על כרחה, שלא ברצונה: ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ וידעו אותה וַיִּתְעַלְּלוּ בה כל הלילה (שפט' יט כה).—ובסהמ"א: ואל תאמן בם כי לא יחיוך לטובה או לחסד אך לחרפה ישמרוך אשר היא קשה ממות למען יתעללו בך בחרפת גדופיהם (יוסיפון סז). לא תלך אשה בשוק ובנה אחריה גזירה שמא יתפשו בנה ותלך אחריו להחזירו ויתעללו בה הרשעים שתפסוהו דרך שחוק (רמב"ם, אסורי ביאה כא יז). הילד חפצו ורצונו להתעלל ולשחק ובחור ועלם בקשתו בתנועה ותשמיש (תולדות אלכסנדר, לוי 4). ידעתי גם אני וגם ראיתי בעיני מדרך הנהגתו יתברך כי יתעלל על בני אדם הטועים בכוונתו (ר"מ אלשיך, פי' איוב יב טז). לכן גם אתה התעללת במו כמתעלל בילדים אין הבין (רכה"ו, חכמ' שלמה יב כה). אל תתחרה באיש מתעלל כי צודה הוא לדבריהם (ב"ז ב"ס ח יד). — ונִתְעַלֵּל, נִתְעַלְּלָה: ותתעצב מאד כי נתעללה לאיש (שבמרמה הובאה אל המקדש ושם שגל אותה הבחור) (יוסיפון סב, פרנקפ'). יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה (אבימלך בשרה) החזירה (רש"י, ברא' כ טז).

—התפוע', הִתְעוֹלֵל: אל תט לבי לדבר רע לְהִתְעוֹלֵל עֲלִלוֹת ברשע (תהל' קמא ד).—ובמדר': אדם שתפסוהו לסטים והיה כאו"א מתעולל בו להכותו (מדר' תהל' ו, בובר).—ובסהמ"א: ויש לפתור והתשוטטנה והתעוללנה בזבל גדרות צאן (רש"י, ירמ' מט ג). ואין הפרש בין עושק שכיר או מתעולל עליו להוציאו מבלי שכירות (ר"ש א"ת, מו"כ ג מט). ואחד מהם היה תלמי שנכתבה לו התורה בלשון יונית שהיה מתעולל ומתאנה על ישראל (דברי מלכי בית שני).— ואמר הפיטן: עז בכן יתמלל מפי יונק ועולל למשבית צר ומתעולל כל הנשמה תהלל (אין צור חלף, יוצ' שבת א חנוכ'). זכור ונתעולל לרבע כאשה וזדון לבו השיאו באשה (זכור איש, יוצ' שבת זכור). לבבתיני וארשתיך נוגשיך יתעולל מה יפו מעגלותיך וארחך סולל (שני, יוצ' ב פסח).—ואמר

---

1) [אולי זה נק' מן עֲלִיץ.]

2) [מן הערב' עִלְךְ a).]

3) [בערב' עַל b).]

a) علك b) عل

המליץ: ובעת שיאמרו פלוניות פעמים היא תתעולל יאמרו פלונית אשה יראת ה' היא תתהלל (עמנו', ממנ' ח).—הִתְעוֹלֵל עלילות: והרגיש הדברים שרצה להתעולל עליו עלילות ברשע (חולי הגאונ' ח ח, לוין 21). כי מאהבתו להקראות במחבירי פתרון ובמתקני ספר נשאו לבו להתעולל עלילות להכזיב מנחם בן סרוק בספר פתרוניו (תלמידי מנחם, תשו' 19). ויהי לימים וישוטטו האנשים לתור סביבות בית דניאל לדעת את אשר יעשה למען מצוא עלילה להתעולל למחשבותם על דניאל (יוסיפון כג).—ואמר המליץ: עתה כל חכם מדברי(ך) יתבונן כי עלילות תתעולל ועונן תעונן (רקע"ג, על חוי הבלבי, דוקסון 52). ועי' עלילה בסופו.—ונתעולל: ותשמע האשה ותתעצב מאד כי נתעוללה ותלך ותספר לבעלה ולא היה לו מענה לשו' להריב עם אשתו (יוסיפון שם).

—פוע', עוֹלְלָה, עוֹלַלְתָּ, עוֹלַלְתִּי, עוֹלֵל,—א) עולל לפלוני, עשה לו, בפרט מעשה רע: תבוא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי (איכה א כב). ראה יי' והביטה למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים (שם ב כ).—עינו עוללה לו: עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי (שם ג נא).—וביני' מְעוֹלֵל: עמי נוגשיו מְעוֹלֵל[1] ונשים משלו בו (ישעי' ג יב). ב) עולל בעפר: שק תפרתי עלי גלדי וְעֹלַלְתִּי[2] בעפר קרני (איוב טז טו).—ואמר המקונן: עיני מעוללת ביוונית נכויה עשה ונחם וקרא לבביה (שבת קורו מגו, קינ').— כי לא לחנם הוקבע היינו המנהג הקדום להכות המן דווקא בענין מפלתו לא זולת ולא כאשר תעלולים עוללו למו (חמדת הימים ב ג, עז:).

—פועַ', עוֹלַל, שעוללו לו, הובא עליו: הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עוֹלַל לי (איכה א יב).

—וביני' כמו שם מְעוֹלָל[1]), מְסֻבָּב, כמו עָלוּל: כי העילות כל אשר תקרבנה מהמעולל תמעט יכלתם להועיל למעולל ולהזיקו (ר"י א"ח, מו"ה, הבטחון ז). ואל תכנים עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדיבר וכו' ואיכות הילוך העילה עם המעולל וכו' מפני עמקם ודקות עניגם (שם, יסוד המעשה ה). והקושיא שמקשים שמהם יהיו עושים היום ומהם למחר הואיל וקדוש החדש יהיה על הראייה כפי העלה יהיה המעולל (ר"א הקראי, ג"ע, ענין קדוה"ח ע, י).

—קל *עָלַל, פ"ע,—התעסק בדבר: למלך שהיה לו כרם ומסרו לארים לעלול בו כשעושה יין טוב אומר המלך כמה המריה דכרמי דידי טב וכשעושה יין רע אומר המלך המריה דכרמא דאריסי ביש (מד"ר קהל' ח).—וביני' פָּעוּ', *עָלוּל,—א) עשוי לאיזו פעולה, מֻכְשָׁר, מְסֻגָּל, fähig, ausgesetzt; capable, apte à; capable of, liable to: מפני מה אמרו אם לא הדית טהור שאין המים שבגבו עלולין לקבל טומאה עד שיתלשו (ר' נחמיה, תוספת' מקוא' א א). אמרו בית שמאי לבית הלל וכי מי הוא עלול לקבל טומאה אדם או משקין אמרו להן משקין אמרו להן וכי מה אדם שאינו עלול לקבל טומאה כיון שנגע בה טומאה נטמא משקין שבתוכו אינו דין שיהו טמאין (שם אהילו' טו ט). ומה כלי חרס שהם עלולים לקבל טומאה הרי הם מצילים צמיד פתיל באהל המת כלי אבנים כלי אדמה שאין עלולים וכו' אינו דין שיצילו (ספרי במד' קכו).—ובפהמ"א: ומשה היה רועה וכו' והטעם כדי שיתרחק מן הישוב שהוא עלול אצל החטא (רבנו בחיי, שמות, ג:::). אדם שהוא עלול לנזילות ולא יכול לגלות ראשו מפני הקרירות שמזיק לו וכו' מוטב שנתיר לו להניחם על הכובע הדק הסמוך לראש (הלבוש או"ח כז ה). ואשר שאלתני אשה עלולה לכאב ראש ולחלישות וציוו הרופאים לבלתי הרטיב ראשה בין במים קרים בין בפושרים (בשמים ראש, סו"ת רלח). — ב) נגרם ע"י עלה וסבה, מְסֻבָּב, עי' עלול: שהעולם הוא מחודש חדוש מוחלט ואולם כשהונח השכל הפועל עלול ממניעי הגרמים השמימים לא יפול זה הספק (רלב"ג, מלחמות ה' ה ג יג). כי יראו שמניע הגלגל העליון הוא עלול מהסבה ראשונה (ר"י מפיסא, מנחי קנאי 20). כי עלול היצירה עלול

1) [כך רש"י. ר"י חיוג פרש מן א.עול, כמו עולל, וכן רד"ק; וי"ת מן ב.עלל.]

2) [מנחם חברו עם ב.עלל, והוסיף, וז"ל: ואף יתכן להיות מגזרת עול, ע"כ. וחלק עליו דונש ופרש מן הארמי עלל, בא, נכנס, וכן בערב' עַ'לַּ[a], שם בתוך דבר. והשיג עליו ר"ת (הכרעו' 83). אבל גם ר"י חיוג חברו עם על. וריב"ג חולק עליו ומפרש מלשון רוממות ועליה, העליתי עפר על ראשי. וראב"ע בפרושו מחליט כפרוש ר"י חיוג, רש"י פרש: ולכלכתי וגניתי וכו' לשון בזיון, ע"כ. רד"ק בשרשיו מפרש פשוט עשיתי. והנכון כפרושו של דונש אלא שגם על שיך לשרש זה.]

a) غل

1) [נשמט מן אות מ.]

ממנה ובאמצעותה נצטיירו כל הצורות המצויירות ציור רוחני פנימי כנגד העולם הנבדל (ר' סם טוב, ספ' האמונות ד ע). הוא שכל בעצמו מבלי שיצטרך אל זולתו והעלול ממנו יצטרך אליו (ר"מ הכרבוני, המאמר בבחירה, ד"ח לט). כי מה שכתבתי למעלה כי כת"ר אינו בכלל ולא במנין הספירות לא יובן מזה שיהיה הוא האי"ן סוף הוא עלול ממנו והוא שמו שאינו נבדל ואינו חוץ ממנו (ר"מ אבן גבאי, עבודת הקדש, הייחוד ג).

—הפע', ״הֶעֱלִיל,—א) מצא עלילה, הוציא דבה, האשים באשמת שקר: אשכח ינוקי מלעיל וסבי מלתחת כדי להעליל על האדם אם יקדים שלום לאלו או לאלו (רגמ"ה, בכורי' מ:). המוכר עבדו לפרהנג נכרי פי' בקונטרס מציק ושם עלילות ומכרו לו באותן דמים שהעליל (תוספ' גיטי' מד.). ערל אלם השכין לי זקוק זהב והפקדתי בידך ופעם אחת מלאך לבך לצאת מן העיר ובקשתיך להחזיר לי הזהוב שלא יעליל עלי הגוי ואמרת לי בוא עמי אל הגוי ואפטרך (מהר"ם מרוטנברג, שערי תשוב' ריט). כיון שלא ראה (יוסף) את בנימין עמהם השב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימין אחיו (רמב"ן, ברא"ש' מב ט). שכבר חמס ב׳ אנשים והעלילם עד שמכרו לו בזול וכו' אם יביא ראובן ראיה שהעליל אותו הגזבר שני אנשים (רשב"א, שו"ת התקעו). שיעלילוהו שאמר או עשה עלה כנגדם מה שאינו כן (רלב"ג, פי' משלי יט). מנהג העולם שמעלילין ומבקשים תואנות על העשיר (ר"י בן נחמיאש, שם יג ח). ומי שיודעים בו שהוא רש אינם מעלילים עליו (שם). והדברים ההם בדא אותם מלבו כדי להעליל אותך כי שקר הם (ריב"ש, שו"ת תעג). ובשנת ה' כ' ליצירה העלילו על היאודים לפני המלך שהיאודים עושים זיוף במטבע והמלך הקר ודרש ומצא כי המעלילים המזייפים היו מטילים האשמה על היאודים ונמלטו (יוסף סמברי, לקוטים, ברליינר 28). השיב המלך חמתי עליך טומאש כי הבנת ממני שאני מאמין מה שמעלילים על היהודים ולחרפה נחשב לי הדבר הזה (ר"ש אבן ויגרא, שבט יהודה 9). והמעלילים כאשר ידעו שהיהודים שלהו שלוחי' רדפו אחריהם והיהודי' יראו מאד ונחבאו בתוך היער (שם 25). הודה ואמר איך השליך את הנער מת בבית היהודית להעליל עליה (שם 35). שלפי שלא רצה ראובן לקנות מהשר משי לשותפות העליל עליו מה שהעליל (ר"א ששון, שו"ת, תורת אמת, פה). ה' יפיר עצתם ויקלקל מחשבתם הרעה ויצמיח ישע תשועתנו ואשר עד הנה עזרונו רחמיו שהמעלילה עצמה הודתה שהוסתה והודהה מקצת מבני עירנו (אגר' ק"ק פוזן לק"ק ברלין, Monats. 1868, 175). ואליפז לא היה יודע דבר זה בבירור כי עכשיו לא רצה להעלילו בדברים לא היה יודע בהן (רשב"ץ, אוהב משפט לאיוב, כח:). אבל אליפז מחפצו להרשיעו במעשה ובאמונות העלילו בדברים לא היו בו (שם קכא.). ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע והניח ממון רב קרוב שני אלפים פרחים מהם פיזר לשרים ולסגנים קרוב ארבע מאות פרחים על אודות העלילה אשר העלילוהו ומהם שללו השוללים וכו' (ר' אליה מזרחי בקנדייא, שו"ת קו, מובא בקבץ על יד ז, 8). ועדיין אין שמנה חדשים שבא הנה קרובו אלגזי הדר באי שיאו על דבר עלילה אחת שהעלילוהו על אודות אשה משומדת שברחה משיאו ואמרו הוא הגורם (שם 9). היה גירוש האחרון בצרפת בימי מלך קארל הששי שהעלילו על היהודי' שהרגו מומר אחד (שארית ישראל כ). ושתי שנים אחרי זה העלילו על היהודים שגנבו תינוק נוצרי ומלו אותו ושחטו אותו לפסח (שם כא).—ואמר הפיטן: מונים לנקום להעלילו נוסדו יחד למולו התכינו עלילות מעללו הבה נתחכמה לו (אין מושיע, יוצ' שבת ב חנוכ'). —ב) עשה שיהיה עָלוּל, שיצא המסבב מן הסבה: א"כ יקשה שזה שנקרא עילת כל העילות הוא ח"ו חידוש בו שהרי קודם שהעלילם לא נקרא עלית כל העילות (ספר פרדים א ה).

—פעי', ״עֲלֵל,—א) כמו הִפע' א): חללה של רשות בריש גמ' דשבת פירוש שמעללין עלילות על בני אדם (ערוך ערך רשות). —ב) ובלשון הקראים, עשה עִלָּה, נתן סבה וטעם לדבר: כי אלו כשר לו לעלל בשכיבה בקריאת שם האשה ערוה (יעקב בן שמעון, ספ' הישר (העריות) לישועה הקראי 53). אכילת המצה בחיוב בכל שבעת הימים כאשר אמר שבעת ימים תאכל עליו מצות וכו' ועלל[1]) עלה באמרו למען תזכור יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך (ר"י הקראי, ג"ע, ענין חג המצות ג, מז). ואע"פ שעלל[1]) עשיית המלאכה ליום כפור משום שהוא יום כפורים וזאת העלה לא תכלול למי שהוא זולת בוגר (שם, ענין יום הכפורים, פתיח', ס.). ועל כן עלל[1]) החכם משום היותה

1) [ואולי זה קל.]

צרה שהאסור משתלשל מנקבה אל נקבה (סס, עריות ה, קלג.). וכמו עלה או אשר **יעלל** כולל והלקיי (משה ריאטי, מקדש מעט ג).

—נפע', נֶעֱלַל,—בדקדוק נעשה רפוי, נעשה נח, עי' עלול ג): ומזה הבנין עלולי העין כמו וגיד ברזל משקלה גיד על משקל פעל אלא שנה היוד **ונעלל** וחרק תחת הגימל לכך נקראת עלולת העין (הוכיוס הקורא, דרנבורג, 39).

ב. עלל[1]), ממנו ב. עֳלָל.

ב. עָלַל, קל אינו נהוג.

—פוע', עוֹלֵל, תְּעוֹלֵל, יְעוֹלְלוּ, יְעֹלְלֻהוּ,—עוֹלֵל את הכרם, לקט את העוֹלְלוֹת, את הגרגרים שנשארו מהלקיטה הראשונה: וכרמך לא **תְעוֹלֵל** ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם (ויקר' יט י). כי תבצר כרמך לא **תְעוֹלֵל** אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה (דבר' כד כא). — ובהשאלה, עוֹלֵל את האויב, הרג את השרידים, הנשארים: ויפנו וינסו המדברה אל סלע הרמון **וַיְעֹלְלֻהוּ** במסלות חמשת אלפים איש (שפט' כ מה). כה אמר יי' צבאות **עוֹלֵל יְעוֹלְלוּ** כגפן שארית ישראל השב ידך כבוצר על סלסלות (ירמ' ו ט). — ובסהמ"א: וישלח הפחה נוגשיו ומוכסיו וכו' לשוטריו וצריו ויפרצו בעם בסובם מאחרי המטה ויכתרום וירדיפום וידריכום **ויעוללום** במסלות (ד"ס יסודי מגלריס וא"י ב, מן 31). — ואמר המשורר: רועים באו בכרם ולמורשה ירשוהו שנה בשנה ינצלוהו ובשביעית לא יטשוהו יבצרוהו **ויעוללהו** ישנוהו וישלשלוהו (כתב"ע, אמ ועבד, כסגא א, 180). והמות **יעולל** את המונם בסלסלות וילקט הנזורים (ר"י מכיזי, הענק קלב).

עלם[2]), ממנו עוֹלָם (?), *עָלוּם, עֶלֶם, תַּעֲלוּמָה.

עָלַם, קל אינו נהוג.

—נפע', נֶעֱלַם, נֶעֶלְמָה, נֶעְלָם, נֶעְלָמָה, נֶעְלָמִים,—נֶעֱלַם דבר ממנו, נסתר, לא ידע את הדבר, לא ראהו: verborgen sein; être caché; to be concealed: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וכו' **וְנֶעְלַם** ממנו (ויקר' ה ב). ולא **נֶעְלַם** דבר משלמה (דהי"ב ט ב). — **וְנֶעְלַם** דבר מעיני פלוני, לא ראהו, ובכלל לא ידע: ואם כל עדת ישראל ישגו **וְנֶעְלַם** דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשינה (ויקר' ד יג). ושכב איש אתה שכבת זרע **וְנֶעְלַם** מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה (במדי ה יג). והחכמה מאין תבוא ואיזה מקום בינה **וְנֶעֶלְמָה** מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה (איוב כח כ-כא).—ובינ', נֶעְלָם, סתם, דבר נסתר, לא ידוע: ויגד לה שלמה את כל דבריה לא היה דבר **נֶעְלָם** מן המלך אשר לא הגיד לה (מ"א י ג). כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל **נֶעְלָם** אם טוב ואם רע (קהל' יב יד). ומ"ר נַעֲלָמִים, נסתרים, רשעים המסתירים רעתם: לא ישבתי עם מתי שוא ועם **נַעֲלָמִים** לא אבוא (תהל' כו ד). — ונקי' נַעֲלָמָה, מתעלפת: גם את תשכרי תהי **נַעֲלָמָה**[1]) גם את תבקשי מעוז מאויב (נחו' ג יא). — ואמר בן סירא: כי פלאות מעשי ייי **ונעלם** מ[אדם] פעלו (ב"ס גני' יא ד). —ובתלמו': נטמא וידע **ונעלמה** ממנו הטומאה וזכור את הקדש **נעלם** ממנו הקדש וזכור את הטומאה **נעלמו** ממנו זה וזה ואכל את הקדש ולא ידע ומשאכל ידע הרי זה בעולה ויורד (שבוע' ב א). זו הלכה **נעלמה** מזקני בתירה פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת ולא היו יודעין אם פסח דוחה את השבת אם לאו (ירוש' פסח' ו א). כיון שקינתרן בדברים **נעלמה** הלכה ממנו (מן הלל) (סס).—ובתפלה: אין דבר **נעלם** ממך ואין נסתר מנגד עיניך (אתה יודע רזי עולם, תפל' יוה"כ).—ובסהמ"א: וגם אחר שקיעת השמש במעט **יעלם** אורם מן האור שנשאר ברקיע מהשמש ולא יראו הכוכבים לעין האדם אלא עד שיתגבר אורם על האור המצוי מהשמש כמו שאינן **נעלמין** בשחר אלא עד שיתגבר אור השמש על אורם (גנזי שכטר ב, גינצבורג 365). וראינו רבים מחברנו טעו בידיעת עניניו והעמדה על סודותיו מפני היות בו רמיזות עמוקות וסודות **נעלמות** (פי' ספר יצירה של אבוסאהל, עז.). עיין צורה מ"ד נציע שמרכז העגולה הזאת היא **נעלם** ממנו ונרצה להכירו (ר"י הישראלי, יסוד עולם, יא.). וזהו הענין שנבוכו בו כל הנבוכים **להעלם** מהם הסיבה (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמ', ז:). כשיזדמן להיות שמספר

---

1) [נגזור מן השם עוֹלֵל, עוֹלֵלָה.]

2) בערב' עלם a) כמשמ' הפכית, יָדַע, למד.

a) علم

1) [ורד"ק פרש כאלו לא היית על דרך ושתו ולעו והיו כלא היו, ע"כ. וזה קשה. והנכון שהוא כמו התעטף, התעלף; עי' בפרושו של הירשלר, הוצ' כהנא.]

האי הוא נעלם קת מספר הבי (ברוך משקלוו, עמודי השמים, ו:).—מדרש הנעלם, שם ספר שנוסף על הזהר: אמרו המגיהים מתוך הלשון ניכר שאינו מספר הזוהר והאור נכר מתוך החשך ולדעתינו כי הוא ממדרש הנעלם ובלשון הקדש היה (הגהות ויסי על הזוהר, ריח:).—ומשל: **רע נעלם מן העין דאגה עליו אין** (ב"ז, מלון גרמני עברי, ערך וויסקען).—ואמר המשורר: **אן ואן לא אבקשך גוחי נעלמת ופעלך נבהי** (ראב"ע, אן ואן). **אל אשר נשא ונעלם וחסדיו יודון פיות שובבה בנים לגבולם ובקדם יחד להיות** (הוא, בעלי ריבי, כהנא א, 56).—ונֶעֱלָמִים: **שמע תמיד לדברי החכמים וסורה מאנשים נעלמים** (רס"ג, ירא האל).—ובדקדוק, אות שאינה נראה, שאינה הגויה: ונקרא בן מגזרת ויהרקו שן ויתכן היות אחרי נוח נעלם שהוא יוד כמו ריב ומדון ופעם יהסרוהו מהמכתב כמו לא תענה על ריב (ראב"ע, ספר לחות א). רק הוא על משקל מפעל כי הנה נעלם תחת פ"א (שם ו).—ובשמ' גוף נסתר: תשפוט על כל מוסף על השרש מצד הקנינים זכר ונקבה רבים ורבות נמצא ונעלם ונוכח (פי' ספר יצירה לאבוסהאל, סד).

--הפעי, הֶעְלִים, הֶעְלִימוֹ, מַעְלִים, הַעְלֵם, אַעְלִים, תַּעְלִים, תַּעְלֵם, יַעְלִימוֹ—הֶעְלִים דבר מפלוני, הסתירו, לא הגיד לו, לא הראה לו, לא הודיעו, verbergen; cacher; celer; to conceal, hide: **הרפה לה כי נפשה מרה לה ויי' הֶעְלִים ממני ולא הגיד לי** (מ"ב ד כז). **מי זה מַעְלִים**[1] **עצה בלי דעת** (איוב מב ג).—הֶעְלִים עינו מדבר, הסב עינו מהדבר ולא ראה את הדבר, ובכלל, לא ראה ולא ידע: **ואם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא וכו' לבלתי המית אתו ושמתי אני את פני באיש ההוא** (ויקר' כ ד-ה). **ומיד מי לקחתי כפר וְאַעְלִים עיני בו** (ש"א יב ג). **ומשבתותי הֶעְלִימוּ עיניהם** (יחזק' כב כו). **נתן לרש אין מחסור וּמַעְלִים עיניו (מן העני) רב מארות** (משלי כח כז).—וְהֶעְלִים אזן, לבלתי ישמע: **קולי שמעת אל תַּעְלֵם אזנך לרוחתי לשועתי** (איכ' ג נו).—וְהֶעְלִים סתם, במשמ' הֶעְלִים עין: **למה יי' תעמוד ברחוק תַּעְלִים לעתות בצרה** (תהל' י א).—ואמר בן סירא: **אל תועץ עם חמיך ומסקנא העלים סוד** (ב"ס גני' לז י).—ובתו"מ: **אמרה ליה (תמר ליהודה) בבקשה ממך הכר פני בוראך ואל תעלים עיניך ממני** (סוטי י:). **כל המעלים עיניו** מן הצדקה כאילו עובד ע"א (ר' יהושע בן קרחה, ב"ב י.). (לגימה) מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים **ומעלמת עינים מן הרשעים** (ר' יוחנן, סנהי קג:). ותלך העלמה למה קראה הכתוב עלמה שהלכה בוריזות ר' שמואל אמר **שהעלימה את דבריה** (מד"ר שמות א). **העלים הקב"ה ממנו שהליכתו מאבדתו מן העולם ומוליכתו לבאר שחת** (שם במד' כ). **ד"א על בן עלמות אהבוך על שהעלמת מהם יום המיתה ויום הנחמה אהבוך וכו' על שהעלמת מהם מתן שכרן של צדיקים** (שם שה"ש, לריח שמניך). **אמר הקב"ה ומה אם שעה שהעלמתי מהם שם המפורש הם הורגים בכינוי אלו נתתי וגליתי להם שם המפורש עאכ"ו** (שם קהל' ג). **אילולי שהעלים הקב"ה מבני אדם יום המיתה לא היה אדם לא בונה ולא נוטע שהיה אומר למחר אני מת למה אני עומד ליגע בשביל אחרים לפיכך העלים הקב"ה לבות בני אדם מן המיתה** (תנחומ' קדוש' ח, בובר).—ובסהמ"א: **במים רותחים בקדרה ונשפכין להוץ כי הקדרה לא הכילם לפיכך מה שניטל מן הקדרה באותה שעה הרי הוא נשמר וכו' ואם מעלימין עין הרי הוא נשפך ארצה** (חולי הגא' א א, לוין 139). **פעם יוצץ לנו האמת עד שנחשבנו יום ואחר כן יעלימוהו הטבעים והמנהיגים עד שנשוב בליל חשוך** (ר"ס א"ח, מו"נ פתיחי).—ואמר המשורר: **לעג שוטני שמעה אוני וכלבי אני אקרא את יי' מענות אלם אזנך תעלם ויכלם כל מבקש יי'** (ראב"ע, אל אל אקרא). **תמר תעלים השמש מדי צאתה כאשר תעלים השמש אור הכוכבים ביפעתה** (עמנו', מחב' ב).

—התפ', הִתְעַלַּמְתָּ, הִתְעַלֵּם, תִּתְעַלֵּם,-לַּם, יִתְעַלֵּם,—א) הִתְעַלֵּם מדבר, העלים עיניו מהדבר לבלתי יראנו, עשה עצמו כאלו אינו רואה הדבר: **לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים וְהִתְעַלַּמְתָּ מהם השב תשיבם לאחיך** (דברי כב א). **וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל לְהִתְעַלֵּם לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך וְהִתְעַלַּמְתָּ מהם הקם תקים עמו** (שם ג-ד). **כי תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תִתְעַלָּם** (ישעי נח ז).—הִתְעַלֵּם מתחנת פלוני, לא הטה אזן לבקשתו: **האזינה אלהים תפלתי ואל תִּתְעַלַּם מתחנתי** (תהל' נה ב).—ב) הִתְעַלֵּם השלג על הקרה וכדומ', נפל ונצבר עליו וכסהו: **כאפיק נחלים יעברו הקדרים מני קרח עלימו יִתְעַלֶּם שלג**

1) אולי במשמ' אחרת?

בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם (איוב ו יט-יז).
—ואמר בן סירא: כמשפטו אסוף שארו ואל תתעלם בגויעתו (ב"ס גני' לח יז).—ובתו"מ: אל תסתר פניך ממנו ואל תתעלם מתחינתנו (ירוש' ברכ' ד ג). אלו ואלו לא היו זזין משם עד שהוא מתעלם מהן (שם יומ' ג ז). בוצרין עם הגוי וכו' מסייעין אותו עד שנתעלם מעיניהן נתעלם מעיניהם יעשה יין נסך (תוספת' ע"ז ז א). מכאן נתעלם מעיני דוד שלא נשאו לוים את הארון אלא (בעגלה) [בכתף] (ר' נתן, ספרי במדי' מו). הרי שהיו חמריו ופועליו טעונין טהרות אפילו הפליג מהן יותר ממיל טהרותיו טהורות ואם אמר להן לכו ואני בא אחריכם כיון שנתעלמ' עינו מהם טהרותיו טמאות (ע"ז סט.).— הלכה זו נתעלמה מבני בתירה (פסחי' סו.). אמרתי לו (ליעקב איש כפר סכניא) יפה אמרת ונתעלמה ממני הלכה לשעה (רבי אליעזר, מד"ר קהלי, כל הדברים יגעים). שהפך (דוד) משכבו של לילה למשכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכה (ר' יהודה, סנה' קז.). ונעלם דבר ולא שתתעלם מצוה כולה (הוריו' ד.). נתן להם ר' לוי בר סוסי ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה נתעלמו דברי תורה מפיו (מד"ר בראשי' פא). שהיה הקול מתעלם מהן והיו שומעין את הקול מן המזו־ה והולכין למזרה והקול יוצא מן המערב וכו' (מדרי' ספ"ם, בריכהוע ה).—ובספהמ"א: והם מתעלמים מחובת הלבבות ואינם מתעוררים למפסידי המעשים (ר"י א"ת, חו"ה, עבוד' האלהים ד). ואל תתעלם לרפא מדוה הגאוה מנפשך וממדותיך (שם הכניעה י). ואיך נתעלם והנסיעה מתמדת והעתקה תדירה והדרך ארוך והמרגוע רחוק (שם חשבון הנפש ג). ואל תתעלם מנפשך שתפקוד אותה ותחפש על סכלותה (שם). ואנשים חכמים גדולים נשתבשו בהן ונתעלמו מהן דברים ונולדו להן ספיקות (רמב"ם, קדוה"ח יא ב). כך האדם מדותיו הרעות וכו' ואם יתעלם ולא יתקנם יעקור מלבו אור האמת (ספ' אורחת לדיקים, הקדמ'). ה"ז מתיישב ומתעלם בכלי אותיות הדבור כמו שמתיישבי' ומתעלמים המים ויין בתוך כלי הכום (האדמו"ר דוב בר, גביע הכסף ב א:).—ומקו': דלוגו לנראה וגכסה בקומו הנם ארבעים וחמשה ימים בהתעלמו ועוד קץ לגלות למו (גנזי סכטר ג, דודסון 66).

—הפע', *הֻעֲלַם, הועלם, — שהעלימו אותו: העולם הועלם מהם שם המפורש (ר' אמונה בכים דכ' זיכה, מד"ר קהלי ג).—ובספהמ"א: אמר (אריסטו) בעדו הוא רחוק הקרוב הנגלה אשר לא יתעלם מאום אבל הועלם אשר לא נודע לאדם (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ג, 135).

—פעי, *עֻלַּם, בינ' מְעֻלָּם, מעולם, מְעֻלָּמִים, מעולמים, מעולמין, — כמו הפע': דברים שהיו מעולמים ומסותרים מן הבריות הוציאו ר' עקיבא לאורה (אדר"נ ב יג). כך בני קרח אמרו על עלמות שיר מעולמין הם הדברים שראינו ואין אנו יודעין מה ראינו (מדרי' תהל', בובר מו).

—פעי *עִלֵּם,—כמו הִפע': זה שמי לעולם לעלם כתיב לעלם עינים בו כששמים הכהנים שמי על ישרי (ספי חסידים תתתספח). — ואמר הפיטן: צווי עבודתו ודבוקו ולצפון את השם ולעלמו פן תהיה פי כסיל מחתה (ר"י בר לאונן, אזהרי ע.). לטובתם בלי לעלמה ותהיה לה כחומה תולה ארץ על בלימה (אל מתנשא, יולי סבת סקלי).

עֶלֶם, ס"ז, מ"ר ככי עֲלֻמֵנוּ, — שגיאה, עון בשוגג שנעלם מהחוטא, heimliches Vergehen; faute cachée; secret sin: שת עונתינו לנגדך עֲלֻמֵנוּ למאור פניך (תהל' צ ח).—ואמר המשורר: איך לחמו לוחמי לחומי נגלה עלומי וסף עלומי בשאול ודומה דמות לעמי פן אדמה אין דמי לדמי (ראב"ע, איך לחמו). רוח הן בקרבי חדש כי עלומי קמו לענות בי (הוא, אחלי יכונו). הסירה עלומינו אשר למאור פניך שתם כי נורא את ומי יעמוד לפניך (הוא, אשכון עמך). חמול אבי כי תביא במשפט על כל עלומים שלח פדותך מלכותך מלכות כל עולמים (בעת קומם, סליחי לר"ה, סמא"ל, תמז:).—ישאו רובי שלומים בברכות ארוכות מותחמים כתחלה מלפני שוכן מרומים וכופה סתומים ועלומים (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרבין ג, 81).

ב. עלם[1], ממנו א. עֶלֶם, עַלְמָה, עֲלוּמִים.

א. עֶלֶם[2]. עָלֶם, מ"ר *עֲלָמִים, ס"ז, — אדם אחרי שנות הילדות, כשהגיע לימי הנערות והבהרות, נרדף עם נער. Jüngling; adolescent; a youth: וכראות שאול את דוד יצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר

---

1) בערב' ע'לם a). כח ועז.
2) משתף כמעט לכל האחיות.]

a) غلم

הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העֶלֶם (ש״א יז נה-נו). והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה וכו' ואם כה אמר לָעֶלֶם הנה החצים ממך והלאה וכו' (שם כ כא-כב).—ובסהמ״א: עלם זכור יום מפני זוקן תנוד כנוד צפור דרור מקן (עמנו', מחב' 7). וירץ לקראתם כנער ועלם להזדרז למצות השם (ר' אברהם שבע, צרור המור, ויקרא, יט.).—ומ״ר: ויש בעלמים משכל חכמים וצעיר לימים מבאר פלאים (רמב״ע, דיואן ברודי, 130). ר' נחום ידע עד מאד כי אין לאל ידו להשיב חרפה אל חיק העלמים האלה ודברים אין בפיו להוכיח מעלתו עליהם (ר״א ברוידס, הדת והחיים א, 14).

ב. **עֶלֶם**[1]), ש״ז חשוב, יקר: ואל תבחר בכל יקר ועלם (רס״ג, שערי שבועות, קבצ' קונטרסים 64).

***עֶלֶם**, עולם[2]) מ״ר שמי עֶלְמֵי, עולמי,—כמו א.עֶלֶם: הדודאים נתנו ריח אלו עולמי ישראל שלא טעמו טעם חטא (מד״ר שה״ש, הדודאים).

***עֶלֶם**, ש״ז—כמו הֶעְלֵם, שנעלם ממנו אסורו של הדבר: אכל כמה זיתים בכמה פרסים בעלם אחד אינו חייב אלא אחת (ירוש' שבת ט ט).

עַלְמָה, ש״נ, מ״ר עֲלָמוֹת,[3]) — א) ש״נ מן א.עֶלֶם, Mädchen, junge Frau; jeune fille, femme; girl, young woman: הנה אנכי נצב על עין המים והיה העַלְמָה היצאת לשאב מים וכו' (בראשי' כד מג). ותאמר אחתו (של משה) אל בת פרעה האלך וקראתי לך וכו' ותאמר לה בת פרעה לכי ותלך העַלְמָה ותקרא את אם הילד (שמות ב ז-ח). הנה העַלְמָה הרה וילדת בן (ישע' ז יד). קדמו שרים אחר נגנים בתוך עֲלָמוֹת תופפות (תהל' סח כו). שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתים דרך הנשר בשמים וכו' ודרך גבר בְּעַלְמָה (משלי ל יח-יט). לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עֲלָמוֹת אהבוך (שה״ש א ג).—בחצרות המלכים לפנים, האשה במדרגה השלישית, מלכה, פלגש, עַלְמָה[1]): ששים המה מלכות ושמנים פילגשים וַעֲלָמוֹת אין מספר (שם ו ח).—ב) עֲלָמוֹת, כנוי לקול הדק, כמו קול העֲלָמוֹת[2]) Soprano, falsetto,: למנצח לבני קרח על עֲלָמוֹת שיר (תהל' מו א). וזכריה ועזיאל וכו' (ממֻנים לנגן) בנבלים על עֲלָמוֹת ומתתיה וכו' בכנרות על השמינית לנצח (דה״א טו כ-כא).—ובמדר': עתיד הקב״ה לעשות ראש מחולה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב לחולה שהם חלין לפניו כעלמות ומראין עליו באצבע (בשם ר' ברכיה, מד״ר קהל', אין זכרון). — ואמר הפיטן: כרתה ברית עם עלמה תופפת גועה ונאספה ולא היה מים (ר' יוסי, אזכיר גבורות, סדר עבודה). עדי יפיה הגידו למלך עלמה שאין כמוה בפלך (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי, שבת א חנוכ'). מעטפת בעדיה כעלמה (ר' יוסף אבן חסדאי, הלבבי הן, שער השיר 29). עלמות מחטבות לתופף שירי סגן (גנזי שכטר ג, דודסון 71).— ואמר המליץ: ורמונים להייהם כעלמות והמה ממאור עין איש צפונים (ר״י חריזי, תחכמוני לג). על מה עלמה על מעל מה על מה עת ישקוט עת ידוד או בו תחפוץ או יד תקפוץ ותצו לו לין דוד אז לנדוד (עמנו', מחב' ז). האם בחשוק צביות ועלמות תקבל את פני יוצרה וצורה (שם ח). עלמה גברת עלמות (כ״י בריטי' מוז', שירי תימן, באכר 41). שדי עלמה תוך לבי (שם).—ובהשאלה, כנוי לשירות: ושירותי חלי כתם ואיה אנוש יכיר פניני שיר ומלות עלמות לא ידעם איש ואיכה לאישים בוערים יהיו בעולות (רמב״ע, דיואן קה, ברודי). — ואמר המשורר: יונתי זיו יפעתך דמה לכסיל וכימות ואני לאהבתך אשיר שיר על עלמות (ר״א עיראקי הכהן, ספ' הפיזמונ', שירים תימני', לה:).—ובשתי המשמעות: ראה מה נעמה

---

1) [מערבי.]
2) [צורה ארמ', וכעין זה בערב' עֻלַאם a).]
3) [בכנעני עלמת (לידזב' 342).]

a) غلام

1) [בתדמור' משמש גם במובן זונה.]
2) [כעין זה בעקילס ἐπὶ νεανιοτήτων, והשבע' ות״י והסורי והירונ' תרגמו נסתרות, מן א.עלם; וכן רד״ק. וסומכוס תרגם נצחיות מלשון עולם ועד. מנחם ורש״י מפרשים שהוא שם כלי זמר. וכן גרץ סבר שהוא כלי זמר שבא מן ארץ עילם, כמו הגתית מן עיר גת. וראב״ע פרש שם פיוט, וכעין זה ריב״ג. מנחם מחבר לכאן גם על מות לבן (תהל' ט א), עי' גם רש״י בפרושו וראב״ע וכן אחרים, עי' לקו״ק לפינסקר ריב, וכך גם החדשים. ועי' גם דונש (תשו' על רס״ג 69). ועוד סברים חדשים שגם על מות (תהל' מח טו) שיך לכאן, ושצריך לחברו אל א ט. ועי' עלמות.]

עפרה תשורר עלי כנור ותופפות עלמות יספרו נעים יפיה בשירים והיא להם תשורר שיר עלמות (רמב"ע, התרשיש ג פה). יפי קול קדמו כנור ליפות ושרים אחרי נוגגים חליפות עלמות לעלמות נעלמות (ר"י הלוי, יפי קול).

א. °עַלְמוֹן, ש"ז, — נצחיות, כמו עולם: יזכני שוכן קדמון היותי אצלו אמון בארץ חי וכית עלמון (ר' שמשון הזקן, תשו' ר"ת 5).

ב. °עַלְמוֹן, ש"ז, — מין חיה, proteus anguineus: העלמון הוא מין חי נפלא מאד וכו' הוא האחד מסלמנדרי הדג הנמצא באירופה וטמיר ונעלם במימי הנהרות (אברמוביץ, תוה"ע, מפלגי הזוחלים 259).

***עֲלָמוֹת**[1], ש"נ, — א) חזק ואמץ, כמו בימי העלומים: ד"א על כן עלמות אהבוך בעלמות ובזריזות (מד"ר שה"ש, לריח שמניך). — ובספה"א: ותלך העלמה הלכה בזריזות ועלמות כעלם (רש"י, שמות ב ח). — ואמר הפיטן: נקבה תסובב גבר פרק שיר נחל סוד נהוג עלמות בעלמות תופפות אחר חיל (אמונתך אמתי, יוצ' שבת ר"ח). הוא ינהגנו עלמות הוא ינהגנו עלמות הוא ינהגנו בלי עלמות (קיני, מחז' רומני). — ב) ובמשמ' ימי העלומים: כקבלת העלמות אחר הילדות והבחרות אחר העלמות והזקנה אחר הבחרות וזו היא סבה מצד הטבע (ר"א מוירונזא, תגמו' הנפ', יג.). ושם איש כנוי לתחלת המעמד שנכנס בו האדם אחר צאתו ממעמד הנערות והעלמות (רש"פ, יריעת שלמה

1) [יש לחבר לכאן גם תהל' (מח יה): הוא ינהגנו על מות, שנכתב במסורה בשתי תיבות, אבל הקדמונים גרסו בתבה אחת. וכן בירוש' (מגי' ב ג), פרשו וז"ל: עלמות בעלימות בזריזות כאילין עלמות, ע"כ. וכן ת"י: ביומי טליותנא. וכן מביא דונש בשם רסע"ג (תשו' 139), ור' משה אצל ראב"ע. ובעין זה רש"י: כאדם המנהג את בנו הקטן לאט, ע"כ. והשבע' והירונ' תרגמו מלשון עולם ונצחיות, וכן תרגם סומכוס, וכן פרשו מנחם וראב"ע, ובעין זה שם בירוש', וז"ל: הוא ינהגנו בעולם הזה הוא ינהגנו לעתיד לבוא, ע"כ; וכן במדרש שוחר טוב, כאלו היה מנקד עָלְמוֹת. ועוד אמרו שם, וז"ל: תירגם עקילס אתא נסייא, עולם שאין בו מות, וכאמת כן מובא בהקספלה בשם עקילס ἀθανασία, עי' פילד. וזה שנוי גרסה: אל מות, או כמו שתרגם הסורי לעיל מן מותא. ודונש נדחק לפרש מלשון נעלם ונסתר. וחלק עליו ראב"ע (שפת יתר ק). ובעלי המסורה שחלקו לשתי תיבות פרשו כמו עד מות, עי' ראב"ע ורד"ק בשרשיו.]

אא י, ל:). — ואמר הפיטן: השב אותי לעלמותי קץ פדותי נא תמהר משיחנו לעירנו ולהיכלנו אל נא נהר (פנחס, הסלוך ע ב, 46). — ג) וכמשמ' נצחיות, כמו עולם, א.עלמון: ארח צדקה ועלמות נחית דבריך אמץ להעצים עשות רצונך ודבריך (סליס' ננחי יוה"כ).

עלס[1], ממנו עָלַס, *עֲלִיסָה, °עֶלְסוֹן.

עָלַס, פ"ע, — כמו עָלַז: משיב יגע ולא יבלע כחיל תמורתו ולא יַעֲלֹס (איוב כ יח).

— נִפְעַ', נֶעֱלְסָה, — כמו קל: כנף רננים נֶעֱלָסָה אם אברה חסידה ונצה (שם לט יג). — ובספה"א: כל"י מין עוף אשר זנבה נעלס מלא עינים מגוונים שונים (ר' בנימין מוספיא, הגהות לערוך, ערך טווס). בריכות יזלו מים יטיפו בתעלה ויעלו בצנורות ופרדס יגדל עץ וכו' אשר שם צפורים יקננו ועוף יעופף בהגיונם נעלסים ונעלצים בצפצופם (שלמה אוליליכו, אגר' אילת אהבים, א:). ולקול זמיר צפרים וכנף רננים נעלסה כנועם המאור הגדול (מפו, אהבת ציון ז). — ואמר המשורר: יפרח חתן כשושן בקרב ידידים נעלסים ויהי כמלך בגדודיו בחפת הדר מתכסים (ר"י הלוי, יפרח חתן). ויתעלס לבב כל באהבים ויעלס זמן בכנף רננה (הוא, בכל אף). וגיל בחור באילת אהבים והרנינו שניכם נעלסים והתעדן בקומת חן כתמר אבל תנע כבדי ההדסים (רמב"ע, הרים מר). קדושים ברשת זר נתפשו ואבדו כולם אז נעלסו ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה (ראב"ע, אותות אל במעשיו). אז רץ (אברהם) ואחז בו (באיל) ואותו עשה במקום בנו עולה ביד נעלסה נפשו בקול תודה מאד נצהלת (ר"י נגארה, נפשי לך תערג, עולת חדש מו).

— התפ', נִתְעַלְּסָה, — הִתְעַלֵּס באהבים, נאות, התענג בתענוגי בשרים, geniessen; jouir; to enjoy: לכה נרוה דדים עד הבקר נִתְעַלְּסָה באהבים (משלי ז יח). — ובספה"א: כנף רננים שם עוף נקרא כן אולי הוא מרנן ויפה קול או מרנן ומתעלס בכנפיו שהן יפות (רד"ק, השרש', רנן). וציצית התוגות נובלת וכין השמחות פורח עמו מתעלסים באהבים והדודאים נתנו ריח (רש"ט פלקירא, המבקש טז). בהיותנו כימי הנעורים עם קצת החברים מתעלסים בספורי המאמרים (ר' ידעיה

1) [כמו עלז, עלץ.]

הנזרעי, סף׳ הפרדס, פתיחי, אוצה״ס ג). הניעני רוח הזמן ואני בן שמנה עשרה שנה ותשאני רוח העת להתעלם בחברת נכבדים ומביני מדע (הוא, אוהב נשים, תפארת ביצה ללונץ 1). ושב בהכרח לזכור הדרך ההולכת אל האוצר כי אין זולתה להתעלם לשכח צרתו (הוא, הפרדס א, אוצה״ס ג). המלאים למו באביב כל חמדה וכל ענג להשתעשע ולהתעלם שמה באהבים (ר״ש צלוק, בני״ע ג, הקדמי 1). ונתעלסתי בצחותם ורוממותם (שד״ל בתולת בת יהודה, 4). משנה שמחה ישמחו ויתעלסו באהבים באין מחריד (ר״א מפו, אהבת ציון כט).—ואמר הפיטן: אל נשא ארגן בהתעלסה אומץ עשה אגיד בכנסה (רי סלמה בר׳ יהודה הבבלי, אל נשא, יוצ׳ שבת ברא״ס). גדי קשור ידים ברכות לשא באהב עוד גדיו שבינה נתעלסה (גדי קשור, מוס׳ פרשי שקלי). דבוקות לבסאו הומות מול הלל לנשאו ומתעלסות לנישואו (גנזי שכטר ג, דודסון 112). נתת בידי מאזני משפט ופלם אם לחסד ימציאני בו אתעלם ואם לרעה יהיה לעג וקלם כי לא היתה מאת המלך (רמב״ן, מרא״ש מקדשי עולמים, מלא חפנים לגייגר מ). לו אהיה אהל ואתה שוכני נתעלסה אהב בגיל נתאזרה (ר׳ ישראל, ידד סיכת עיני, פזמוני תימני׳ ח:).—ואמר המליץ: ועל ערש אהבים יתעלם בנעימה וכו׳ (ר״י חריזי, תחכמוני׳, הקדמ׳). וקשרתי עפעפי בעפעפי שחרים וכנפי בכנפי נשרים להתעלם בכפרים במקום נרדים עם כפרים ומרעה עפרים (שם ג). והאם רובצת עליהם ומתעלסת עמהם והם פעם בחיקה ישנים ובמרעה טוב דשנים (שם כח). והתעלסנו כל הימים אשר נצמדנו עד אשר מחיק החברה נפרדנו ולכל צד נדדנו (שם). שכב בצל שיחים ומתעלם על קול שאון מים ושיר יונים (הוא הענק רמב). נקח צביות מאוילים שמנו נתעלסה נחנו והם יאבדו רעה תבואמו והמרגעת (עמנו׳, מחב׳ ז). ראה דובים אשר אורבים צבירה להתקלם להתעלם ביופיה (ר״י נגיארה, עולת תמיד קסט).

—*פעי, עִלֵּם,—עשה שיְעֻלַּס, שיהיה עלז, ואמר הפיטן: כהושעת ברכות וארוכות וגבוהות מעלסים בפטירתן יופי לך מזבח מקלסים כן הושע נא (כהושעת אדם, הושעני לסכת). עילסם ובא לו לשער היסוד עמידת שעירים (Elbogen, Stud. 160).—תוכחותם נחמדות מפניגים יעלסו שומעיהם כרננים גם המה כחצים שנונים (ריב התלמוד והפלוסופיה, כנסת ישראל ב, הרמם, אורות מאופל 3).

*עֶלְסוֹן, ש״ז,—כמו עֲלִיסָה, שמחה: גילה ללבך יצוה ועלסון גבור ישיתך גם חסון (קטע מזמי הגאי, קעדיאלה שכטר 71). ויפי דברו לו לששון וגיל ועלסון (מכתב שמואל הכהן ראש הישיבה [1])).—ואמר הפיטן: טיעת צר תלשת אשר כאלונים הסון יה ברחמיך ולא כפעלינו: עשית לעלכון כן מלטנו העת כמלטת את אבותיך מאסון (אזכר מעלליך, סליחי לום אסתר, סמא״ל תרל.).

עלע, ממנו עָלַע.

עָלַע, קל לא נמצא.

—פעי, יְעַלְעוּ,—עָלַע העוף דם וכדומ׳, שתה, בלע, כמו שהעוף עשה, schlürfen; lapper; to lap, swallow: ואפרחיו יְעַלְעוּ[2]) דם ובאשר חללים שם הוא (איוב לט ל).—ואמר הפיטן: עריסת החמץ וחלאתו תתם כאשר עלעו והוצאתי את בלעו (אפאלה רפיון, יוצ׳ שה״ג, אילת השחר, קג.). הרפתגו אצו ברוחם יעלעו אפרוחם למה תהיה כאיש נדהם ואורך זורחם (זכור איכה, ערבי לת״ב, מחז׳ איטלי א, קסח.).—והאפרוחים מהם יעלעו (רי יוסי ברוך, הקדמי, עין משפט על התלמוד). ודמי הרוגים הם עלעו בנחלים (מיכ״ל, יעל וסיסרא). ועי׳ ב. עלעל.

*עֲלַע[3]), ש״ז, מ״ר, עִלְעִים, עילעין—כמו צֵלַע: שדרה שגירד רוב עילעין[4]) שבה טהורה (כזיר נב.).

*עַלְעוֹל, עִלְעוֹל ש״ז, מ״ר עַלְעוֹלִים, עלעולין,—רוח סערה, Sturm; tempête; storm: ואמר בן סירא: קול רעמו יחיל ארצו ובכוחו יזעים הרים אימתו תחרף תימן עלעול צפון סופה וסערה (ב״ס גניי מג יו).—ובמדר׳: אין לך עלעול קשה מן העילעול הזה שהוא בא מן הצפון ועולה ומכסיף את הבריות שנתונות בדרום (מד״ר שה״ש, מלאכי השומרים). משל לשני ספינות פורשות לים הגדול אחת יוצאת מן הלמן ואחת נכנסת ללמן וכו׳ היה שם פקח אחד אמר

---

1) [מראה המקום נשמט מכ״י המחבר.]

2) [מנחם חברו עם לע, וכבר השיג עליו דונש (תשו׳ דונש עם הכרעי׳ ר״ת 86). וכן גם ריב״ג מחברו עם לוע, ובכתאב אלמסתלחק (Derenbourg, Opuscules 82) הוא אומר שהוא במקום יְלַעֲעוּ, ילועעו. וכן רד״ק (מכלול עדה״פ, קח.). ורב החדשים גורסים ילעלעו.]

3) [מן הארמ׳.]

4) [ברש״י הגרסה: צלעות, ובתוספ׳: עלעולין ובתוספתי (אהלי ב ה), הגרסה: חליות.]

להם וכו' זו שהיתה יוצאה מן הלמן לא צריכין לשמוח עמה שאין יודעין באיזה פרק עומדת וכו' כמה ע ל ע ו ל י ן הן מזדווגת (סס קהלי, טוב סס).— ואמר הפיטן: נמשלו כארזים כהיות יער עולים יהרסו כבא מהבנות כקש כ ע ל ע ו ל י ם (ויוסע, יולי סבת ח אחה״פ). ועי' עָלֶה הערה.

א.*עִלְעֵל, פ״י,—עִלְעֲלָה הרוח, סְעָרָה, הפיצה בסערה durcheinanderwirbeln; tourbillonner; to hurl, drive about: הרוח ש ע ל ע ל ה את הגפנים על גבי תבואה יגדור מיד (כלא׳ ז ז).—ואמר הפיטן: כסוחים באש ל ע ל ע ל ינוסו צללי האומות לשכרם תרעל טרוד יטרוד הסוס ברושים להרעל (גנזי סכטר ג, דודסון 68).

ב.*עִלְעֵל, פ״ע, עִלְעֲלָה היונה, היו לה צלעות מלאות דם: בני יונה מ ש י ע ל ע ל ו[1]) או עד שיצהיבו תורין משיפריחו (תוספתי חולי א יח).

ג.*עִלְעֵל[2])י פ״י, הפך את הדפים של ספר, דִפְדֵף umblättern; feuilleter; to turn the leaves of a book: רגע עוזבה את הראי ותשב על יד המנים בִּידיה הרכות ע ל ע ל ה את כתבי המנגינה ותכר את אשר ישרו בעיניה (כ. ח. ברוידס, הרמון, חולה״ס ג, 2).

***עַלְעֶלֶת**, ס״נ, — כמו עַלְעוֹל, ואמר הפיטן: אונך הטית שועי לקשוב איבתי כקש כ ע ל ע ל ת לנשוב (ר׳ יוסף בר שלמה, אודך כי, יולי סבת א חנוכי).

***עַרְעֶלֶת**, ס״נ,—שם צמח: ושורש ע ל ע ל ת הוא כסוניא והוא (בלשון) יוון פוטיריון (אסף 170:).

א.עלף[3])י ממנו א.עָלַף, א.עָלֶף.

א.עָלַף, קל לא נמצא.

—התפ׳ הִתְעַלֵּף, תִּתְעַלַּף—הִתְעַלְּפָה האשה בצעיף וכדומ׳, כרכה את פניה בהצעיף, sich einhüllen; s'envelopper; to wrap oneself: ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף וַתִּתְעַלָּף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה (ברא׳שי לח יד). — ובסהמ״א: ת ת ע ל פ נ ה בצעיפיהם הבתולות היפות והבחורים בבגדיהם וכו' המתעלפות ומתעלפים באפרים ובצעיפים (כ״ת, חסוי דוכס עס הכרע׳ כ״ת 84). — ואמר המליץ: בריעה לולי במעילה ת ת ע ל ף לא הכרתיה מן העטלף (עמנו׳, מחבר׳ ג).

—פע׳ עֻלַּף, מְעֻלֶּפֶת,—עֻלַּף דבר אבנים יקרות וכדומ׳, נקבעו בו אבנים יקרות, כֻּסה בהן, besetzt; incrusté; incrusted: ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עשת שן מְעֻלֶּפֶת ספירים (שה״ש ה יד). — ובסהמ״א: בכל יום שלשה תפלות מסודרים וכו' בלשון צחה מ ע ו ל פ ת ספירים ובשבתות ובראשי חדשים ובימים טובים הוסיפו תפלה רביעית כנגד מוספים הקרבים (אבודרהם, הקדמ׳). — ואמר המשורר: לחיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה תעדה עדי זהב ומיני בדלחים ובכל יקר אבן ספיר מ ע ל פ ה (רשב״ג, מי זאת כמו שחר). שירים בספירי ידידות ע ל פ ו וביהלמי אהבה מלאו יתפארו כוכבי שחקים בם הכי על שם אחיהם הבכור נקראו (רמב״ע, עד מה בגרון Monats. 1896, 35). כי פארו שמך עלי כל שיר וכל טוריו בתרשישי כבודך ע ל פ ו (הוא, דיואן קכ, בודל׳). ואשר רצון אל בקשה תשכן טירה בספירים מ ע ל פ ת (ר״י חריזי, הענק קסה). ראה פטדה מזורזפת בספירים מ ע ו ל פ ת (גנזי סכטר ג, דודסון 239). - ובמשמ׳ כֻּסה, עֻטַּף: המהללה בדביר ארמון ה מ ע ו ל פ ת מבין שני כרובים (מד״ר ברא׳שי כד). ועי׳ עדי. — ובסהמ״א: דרך הזונה לשבת בפתח עינים מ ע ו ל פ ת הצעיף (רמב״ן, ברא׳שי לח טו). — ובהשאלה: השמים יתעלפו במעולפת שלהבת יה מחט המאגנעט יטה מסדר הוראתו לרוב תתהוה קודם זועה שנה גשומה (יאוועל, למודי הטבע, סז.). — ואמר הפיטן: והגבירה והצפירה בראש דוד תשימנה ומצנפת מ ע ל פ ת בראש אהרן תקימנה (סכי זתים, יולי סבת א חנוכי).— ואמר המשורר: קחה שירה מישרת ישרה תשורת אהבה זכה קדומה מ ע ל פ ת בכליה בכלה (ר׳ יוסף אבן חסדאי, הללבי חן, סער השיר 29). וכבר עמד הסהר בחצי השמים ובכל המון כוכבימו השחקים ע ל פ ו (יל״ג, מלחמות דוד בפלשתים ג).

---

[1]) [כך הגרסה בדפו׳, ובהוצ׳ צוק״מ בטעות: מ ש ש ל ע ו. וכך גרסת הערוך וכ״י מינכ׳ ודפו׳ ישנים בגמר׳ (חולי כג:), עי׳ ד״ס הערה (פ). ובדפו שם בגמר׳: מ ש י ע ל ע ו, כמו מן עָלַע. ואמרו שם וז״ל: הוא (ר׳ יעקב) תני לה והוא אמר לה אפרוחיו י ע ל ע ו דם, אבל זה רק אסמכתא על הפסוק שגרמה לשנוי הגרסה בגמר׳. ואמרו שם עוד: אימת אמר אביי מכי שמיט גדפא מיניה ואתי דמא (כששומטין ממנו את הכנף והדם בא). ולפי זה ברור שהוא מן עָלַע, כמו שפרשו בתוספ׳.]

[2]) [נגזור מן עָלֶה.]

[3]) בערב׳ ע׳לפ a), ע׳לאפ b), מכסה, צפוי, מעטפה וכדומ׳.

---

a) غلف b) غلاف

ב.עלף[1]. ממנו ב.עָלַף, °הִתְעַלְּפוּת, °עִלּוּף, ב.°עֻלָּף, *עִלְפָּה, °עֻלְפֶּה, °עִלְפּוּי, °עָלְפוֹן, °עָלְפוֹנִיּוּת.

ב.עָלַף, קל לא נמצא.

—התפ׳, יִתְעַלָּף, תִּתְעַלַּפְנָה, — הִתְעַלֵּף האדם, חָלַשׁ וכמו בטלו חושיו, למשל מצמא, מרב חם וכיוצא בזה, schwach, ohnmächtig werden; être faible, s'évanouir; to be faint, to swoon: ביום ההוא תִּתְעַלַּפְנָה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמוס׳ ח יג). ותך השמש על ראש יונה וַיִּתְעַלָּף וישאל את נפשו למות (יונ׳ ד ח). — ובתו״מ: מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף וכמדומה שמת וקרע ואחר כך מת לא יצא ידי קריעה (נדרי׳ פז.). אם נתעלף אדם בדברי תורה והלכה סוף שנעשה בהם ספיר (ר׳ אבא בר ממל, מד״ר שה״ש, ידיו גלילי זהב). כנסת ישראל אומרת לפני הקדוש ברוך הוא מרוב עונות שלי צַדיקים שבי עפים ומתעלפים (מדר׳ שמואל כג). אמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) אהובי ורעי מפני מה נתעלפתה (מדה״ג שכטר, וישב, ד״ה ויהי כהיום הזה). — ובמשמ׳ התיגע: מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין עליה אפר מקלה ולא היו מתעלפין עליה ואחד יושב ומשמרה כל היום (תוספת׳ תעני׳ א ח). מכות בשלשה אחד מכה ואחד מונה ואחד קורא ולא היו מתעלפין עליו רצועה ולא היתה ארוכה אלא קצרה (שם מכות ה טו). — ובספה״מ: הלא על חמסי אני בוכה ועל משפטי עיני דמע דולפת ועל סלף דיני תתעלפנה עצמי גם לבבי ימס ויחר בבדי (מנחם בן סרוק, תלמידי מנחם, תשו׳, הקדמ׳ XXVII). מה נד צפור ועומד כך מצריין צרורין ועומדין והיו מתעלפין מריח הים (גנזי שכטר א, גינצבורג 352). ולפעמים יתעלף הנביא מחזקת המראה (ראב״ד, אמו״ר 72). אמנם האנשים המלומדים במוסרים ותוכחת התוריות והמתענגים במדות הפילוסופיות הם מקנים להם חזק נפש וגבורה והם גבורים באמת עד אשר לא תתעלפנה נפשותיהם לדברי׳ אלו (רש״ט פלקירא, צרי היגון 6). ואיפשר שינאק נאקה ויתעלף בו נפשו עשרים וארבעה שעות ויחשבוהו מת ויקברוהו והוא חי (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופ׳ ב ח). אלו רעבת כאשר דברת והיתה נפשך ברעב מתעטפת ובצמא מתעלפת (ר״י זבארה, שעשועי ז, דודסון 42). אותם שמתעלפים הרבה ובלי סבה ימותו פתאם (פרקי אבוקרט ב מא). ולבו בל עמו מצרת בניו ואשתו המצפים לו ואינו יודע אם ימצאם מתעלפים בחיים או מתים (ר׳ אליה, שבט מוסר ט). — נִתְעַלְּפָה סברתם: שאמרת שדעת קצת בני עמנו נעדרה ונתבלבלה ונשה לבבם והתחדש להם ספק ונתעלפה סברתם (ר׳ נחום מערבי, אגרת תימן לרמב״ם). — ואמר הפיטן: מתעלפות מפחד רם יושב על כסא נראות נושאות והם נשואות עם כסא (וחיות אשר, מוסף כ״פ א). אם תתעלפנה הבתולות והבחורים בצמאון צחיחים (אם תאכלנה, קינ׳). — ואמר המשורר: יונתי מה לך נודדת מקן אל קן תרחפי וכהרה תקריב ללדת בהבל תתעלפי (ר׳ ישראל נגארה, יונתי, עולת תמיד יו). — ובשתי המשמ׳ יחד: נפשי מאד תחיל ותבהל בראות אחות שמש ותתעלף תדמה להילל עת תכס בצעיף שער מאור אפה ותתעלף (רמב״ע, התרשיש ז כד-כה).

—פעו׳, עֻלְּפוּ עֻלְפֶּה (?). עֻלַּף האדם, כמו הִתְעַלֵּף: שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך בניך עֻלְּפוּ שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר (ישעי׳ נא יט-כ). — ובהשאלה, לצמח, עֻלַּף האילן וכדומ׳, נָבַל, נכמ״ש: ואקדר עליו לבנון וכל עצי השדה עליו עֻלְפֶּה[1] מקול מפלתו הרעשתי גוים (יחזק׳ לא טו-טז). — ובמדר׳: ולא מוציאין ולא מכניסין מעולפים מריח הים (מכילת׳ בשלח, פרש׳ השירה ו). מעולפת ספירים מעולפת כחן של בני אדם (מד״ר שה״ש, ידיו גלילי זהב). — ובספה״מ: כאשר התוא מעולף במכמר כן בניך מעולפים במצודים וחרמים וברשת ברגליהם (ר״ת, תשו׳ דונש עם הכרע׳ ר״ת 84). ולזה יהיה המעולף כשיצעק לו אדם בקול רם ישמע (קיבוצי גליכוס[2]). וזהו ותחי רוח יעקב אביהם שחייתה רוחו

---

[1]) [לדעת ברת (Etymol. Stud. 28) הוא כמו הערב׳ לַעִ׳ב[a]), בסרוס אותיות וחלוף פ־ב, ואחרים סברים שהוא אחד עם א.עלף. וכן א.עטף, אחד עם ג.עטף, עי׳ ערכים אלו.]

[a]) لغب

[1]) [דונש (תשו׳ דונש עם הכרע׳ ר״ת 84), מפרש שהוא שם במשמ׳ חֹרב ויבשות. וכן רד״ק מפרש שהוא שם תאר בתוספת הא כמו אִשֶּׁה, תִּפְתֶּה, וכן הוריית הקורא (דרנבורג 41), וכן הוא השמוש בספה״א. ומהחדשים סברים כך (Olshausen, Lehrbuch 409) ואחרים. ורב החדשים סברים כמו המחבר שהוא פֻּע׳, במקום עֻלְּפָה.]

[2]) [מראה המקום נשמט מכ״י המחבר.]

תחת היותו מעולף (ר"י אברבנאל, פי' התורה, ויגש, ד"ה ויעלו ממצרים).—ואמר המקונן: עלפתי כחורב בציון עד אשר יופיע אלהים מציון (איכה את אשר, קינ'). והכלות לבושות שנים מעלפות בזרועות חתנים (הפריסו, שם). — ואמר הפיטן: וברוח סוף הרתיח מעלפים ערמומית נלקחה ולעדת קדושים לריחני בשמים נפקחה (ויסע אור, יוצ' שבת א אהה"פ). היותו בגוש עפר מעולף והוא כחציר גגות ימל בבקר יציץ וחלף (Elbog., Stud. 145). נפש בתענוגי זמן תגיל יום דין תהי מרה מעלפת (ר"י חריזי, הענק קסה). ועֻלְּפָה: בשנים הראשונים חיתם עלפה כי הסכיתום מפה אל פה (אז, יוצ' א שבועי'). הכרת פארת פרת השלך אל כל עבר וכו' עלפה עד אין מרפא (גוזל נגזל, סחר' ת"ב ספרד'). וכל איש על פני אדמתנו נדהם וכל עצי השדה עלינו עולפה כי המות הממנו אכלנו בכל פה (ר' זכריה אלצאהרי, ספ' המוסר מה, קבץ על יד ט, מטמוני מסתרים 22).—ואמר המשורר: את ישועת דוד אצפה אחכה אם יתמהמה כי לבבי עליו עלפה ובשרי אליו כמה (ר"י נג'ארה, יתכודדו כב סכותי, עולת תמיד ריב). מגד תנובות שדי תחתיו ימוללו עלפה עץ פרי מגזעם יסחו (מיכ"ל, הריסות טריא 18).

—פעי, ״עִלֵּף,—עשה שיתעלף: שובב לי בקדם דת מורשה אשר בה עלפתני בלפידים וקול (אנוסה לעזרה, מוס׳ ב כ"ה). סלעמו סוד נמלכים עלפו ונסוגו אחור ונסיכים (מקול, יוצ' אחרי פסח). כחר ועצר טל עלפת להם וטרף טורף וטולטל קדוש הבית לבל תופר ברית טל (קטע כ"י גניי בידי ספירא).

—נפעי ״נֶעֱלַף, כמו התפעל: אז נרדמתי וגם נעלפתי וינחני הרוח בבקעת דורא (דודסון, ספר שעשועי CXX). מפני שאין לנו דבר אשר יעיד עליו הנסיון יותר מבטול הדפק בנעלפים ונחנקים (מארקוס הערץ הרופא, מכתב יא).

א.״עֶלֶף, ס"ז,—כסוי ועטיפה: גלי צמתך חשפי שבל מבעד לצמתך ענין עלף הם (מנחם, מחב', למת). כסות וקדרות ועלף ענין אחד הם (ר"ת, תשו' דונש עם הכרע' ר"ת 84). גדרו נכחו עשרים ושתים גלם כאחת בעלף צורותים (אסיפת שלוחתו, קונטרי הפיוט' י). הכלי הסתום יש ממנו שיהיה טמא טומאת יום והוא כשיהי' הכלי נוגע בעלף וממנו יהיה טהור כשיהיה בין הכלי ובין העלף דבר שאינו מקבל טומאה (ר"א הקראי, ג"ע, ענין טמאה וטהרה ז).

ב.״עֶלֶף, ס"ז, התעלפות, ובהשאלה, עמל ויגיעה: עוללי אשר טפחתי בעלף ואיך גזו מני בחלף (אז בהלוך, קינ').

***עִלְפֶּה**[1])**,**— כמו ב.עלף.

—התפ׳, נִתְעַלְּפָה, יִתְעַלְּפֶה: ולא למרחץ להויע בעלמא לכתחלה אמאי לא גזירה שמא יתעלפה (שבת ט:). בד"א ששחטו לפנינו ב' וג' פעמים ולא נתעלפה[2]) אבל לא שחט לפנינו ב' וג' פעמים לא ישחוט שמא יתעלפה[3]) ואם שחט ואמר ברי לי שלא נתעלפתי שחיטתו כשרה (חול' ג:). גזרה שמא יתעלפה[4]) (כנ, נדה סט:).—ובסהמ"א: לפעמים בעת שילך ימצא קור גדול והרעב כבד יהיה לו ויתעלפה ולפעמים ימות (ספ' אלמנצור ו ו, כ"י ותיקן).—ואמר הפיטן: היש לי פתחון פה לשוני יתעלפה בחסדך אף תכפה יה צור עולמים (שחר אעירה, לגס גדליה, סמא"ל, תקכט:).

״עֻלְפֶּה, ס"ז,—כמו ב.עלף: משה עלה ומות כי גזרה היא שתמות לא אמות לא אמות ועל מה אמות אם גמלתי בעלפה בסנה בדבור פה בדברי פה אל פה (לא אמות, לש"ת, מחז' איטלי ב, קלג:). — ות"ז, מתעלף, חלש ויגע: ראה עבדך עלפה (עמנוי, מחב' יא). ויהי כראות האיש כי הרחבנו עליו פה ולמחלתו אין מרפא היה כאיש נדהם ועולפה (שם יז). שם ירזמון עליהם (של עצי התמר) הרחבים והארוכים מחסה ומסתור להיעפים במדבר אשר בנפש עולפה ישאפו צל (ר"ש בלוך, שבי"ע א, ד.).

״עַלְפּוּי, ס"ז, סה"ס מן עִלְפֶּה, — כמו ב.עֶלֶף: גם מדמן תדומי לשון עלפוי ועיפות (פרחון, מחב', דוס). יעף וכו' פ' לשון עלפוי ועילוף (שם, יעף). ואין ספק כי כמו שיקרה בלילה כן יקרה ביום עלפוי על ההרגש (ר"א בר' אליה, עץ חיים לח). ודע זה שאמרנו שיקרה עלפוי על ההרגש ביום ויהיה מפתח בידך שבו תפתח קשרים (שם).

״עַלְפּוֹן, ס"ז,—כמו ב.עֶלֶף, עִלְפּוּי: ואם היתה סבת זה המרה יהיה לחולה חמימו' וצמאון ועלפון עשני (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כו:).

---

[1]) [נראה שנתארך מן עלף ע"י השפעת הצירה עִלְפֶּה.]—[2]) [כך הגרסה בכ"י מינכ' ובכמה דפוסים ישנים בגמר' וברגמ"ה ובראש. ובדפו': נתעלף.]

[3]) [כך הגרסה בערוך וכ"י מינכ' וכמה דפוסים ישנים בגמר' ובהרא"ש. ובדפו': יתעלף. ועי' ד"ס.]

[4]) [הזב ודומה למת, רש"י.]

°**עֶלְפּוֹנִיּוּת**, ת"נ, — של עֶלְפּוֹן, מה שגורם להתעלפות: קדחת יום עלפוניית הנה יקרה למי שיתעלף להתגעשות תנועת הרוח חום מתחלף ויתהפך לקדחת (קאנון ד א א כט).

עלץ[1], ממנו עָלַץ, עֲלִיצָת, °עֶלֶץ, *עֲלָצָה, °עֶלְצוֹן.

עָלַץ, פ"ע עָלַץ, אֶעֶלְצָה, יַעֲלֹץ, תַּעֲלֹץ, יַעַלְצוּ, יַעַלְצוּ. —עָלַץ בדבר, כמו עָלַז, שָׂמַח: ותתפלל חנה ותאמר עָלַץ לבי ביי' רמה קרני ביי' רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). אשמחה וְאֶעֶלְצָה בך אזמרה שמך עליון (תהל' ט ג). וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו וְיַעַלְצוּ בך אהבי שמך (שם ה יב). וצדיקים ישמחו יַעַלְצוּ לפני אלהים וישישו בשמחה (שם סח ד). בטוב צדיקים תַּעֲלֹץ קריה ובאבד רשעים רנה (משלי יא י). בַּעֲלֹץ צדיקים רבה תפארת (שם כח יב). —ועָלַץ לפלוני במשמ' שמח לרעתו של פלוני: אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יַעַלְצוּ אויבי לי (תהל' כה ב). — ובהשאלה, במליצה, עָלַץ השדה: ירעם הים ומלואו יַעֲלֹץ[2] השדה וכל אשר בו אז ירננו עצי היער (דהי"א יו לב-לג). —ובסהמ"א: וראיתי אדוננו גאין טוב לב למאוד ממכתביך הבאים עליך וששתי ושמחתי ועלצתי בדבר הזה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, ימן 136). — ואמר הפיטן: עיר ויושביה בכשר. בחזותה עלצה ותלך עמה שפחתה (ר"י בר שלמה, אודך כי, יוצ' שבת א חנוכ'). יוקשים כהתעו זו במעשה העגל רבים עלצו ופצו אין ישועתה לסגל (אז, יוצ' ב פסח). מנין מעות עשרים נתינת עניים ועשירים סמיכת כל הנספרים עולצים בכל עברים (אתה אהבת, יוצ' פרש' שקלי'). עולצי בשמחות ישישו ברב הצלהות ויתמלטו מכל אנחות (אות זה, יוצ' פרש' החדש). עלצו הבנות כנוסות וארוסות לאבחת חרב לקדם דצות וששות (אמרתי שעו, קינ'). גלים בירשתם רוננים בפור חלקתם עולצים בארחותם חדים את אל בחדותם (כי אקח מועד, ב' סוכ'). שמחי מאד עלצי טוב מענה תמלצי כי יש ארוכה לצירך ולמזוריך (ישראל, יונה ואיך תרגלי, פזמוני תימנ' קו). נפשי בישועתך עלצה אחוה קידה לך ארצה (שונתי פני, שם קסה). אל בת עמי יבשר טוב וכו' יאמר קומי אל גן רטוב עלצי עם דוד מאז הלך (ר"י נגיארה, ללבי חיש, עולת תמיד, רכה). נאם אל הפצו ובברית עלצו חזקו ואמצו כי הנצו הרמונים (ברכת וגילה, פזמוני למילה, סמא"ל, תסכח). —ואמר המשורר: לקטו חצירי מאמר להם ביום אקטף אני ציציו בעת פתחו עד עלצו בהם בני השיר (רמב"ע, אם קדהו אוריו). עניים דבקים בעושם עלץ לבי ביי' (ראב"ע, אזכירה, סדר עבודה). אגילה בך ואעלוצה ברודיך אשמח ואשיש מיין הרקח ומעסים (הוא, חי בן מקיץ). לא יאכלו מחקם המחצה יעלצו עד כי השמש יצא (הוא, אל אחד, כהנא א, 110). —וביני פעו', עֲלוּצָה: וחן נשאה מאד נאה כרחל וכלאה בגרלך עליצה עלוצה (אגודת אזן, מחז' ויטרי 602). —וביני פוע', במשמ' פ"י: עגמתי בלחצי ומחצי פרוך ביד קורצי ופורצי צפיתי לאומצי ועולצי כי הוא יוציא (רסב"ג, אכוממך, רשות לעבודה).

—הפע', *הֶעֱלִיץ, —עשה שיעלץ, שִׂמַּח, ואמר בן סירא: יין ושכר יעליצו לב ומשניהם אהבת דודים (ב"ס גניי מ כ). —ואמר הפיטן: להעריץ ולהעליץ להרגיש להקדיש כשיר עירין כשירות קדישין (ר"א הקליר, אקחה בראשון, יוצ' א סכות). ארורה זרש גפרית לחצי ברוכה אסתר דפקה להעליצי ארור המן האגגי ברוך מרדכי וזרעו בחגי (ארור המן, מחז' ויטרי 217). — ועננו רחב הלב והגאון ויעליצני רוב ההון והאון (ר"י חריזי, ומחברי איתיאל יב).

—פִּעֵ', °עִלֵּץ, —כמו הִפְעִ', ואמר הפיטן: גם אתה חלץ אלוין ממאלץ ומדוי לב תעלץ (כהושעת יקיר, הושע' ד, ספרדי). עלץ בישעך עם תורתך שומר פשעו מנגד עיניך יטמר (גנזי שכטר ג, דודסון 127).

—נִפְעַ', °נֶעֱלַץ, —כמו קל: נעלץ צועד נאמן עד נוטרים מועד נתקפים מהמעד (אל נשא, יוצ' שבת בראשי').

—התפ', °הִתְעַלַּצְתִּי, נִתְעַלַּצְתִּי, —כמו קל: לבושי עוז כי רביתי נאוצים מעלות לבנין נתעלצתי כגעו קצים נגיד צוה ושב וקבל קרצים (גנזי שכטר ג, דודסון 77).

°**עֶלֶץ**, ש"ז, מ"ר עֲלָצִים, —כמו עֲלָצָה, שמחה, ואמר הפיטן: רוממות שדי אפרוש ואחגור הלץ ראו די ערכו למוצאו בעלץ (רסב"ג, הללו את, תיקון ליל שבת בין ר"ה ליוה"כ, סדר רע"ג ב, לג). יען היותך כל כך חשובה יפה לך בעלץ ולשמות בטובה (אז נמלאת, קינ'). —ומ"ר, ואמר המשורר: וידבק לעצמי השבורים יגון לבי כטבעת לבדים למות אחי מנוחים ועלצים לנפשי עד ימי עולם מנדים (ר"ש הנגיד, עלי מה אקראה).

[1] [כמו עלז, עלס.]
[2] בתהלי' (צו יב): יעלז, ועי' עלז.

***עֲלָצָה**, ס״נ,—כמו עֲלִיזָה, שמחה: בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה וכו׳ עלצה עלוה חדוה תרועה (מד״ר שה״ש, נגילה ונשמחה).

***עֶלְצוֹן**, ס״ז, — כמו עֲלָצָה: יהי רצון מלפניך ה׳ אוא״א שתהא שנה זו הבאה עלינו ועל כל עמך ישראל בכל מקום שהם וכו׳ שנת ששון שנת עלצון שנת פדות שנת צהלה (ר׳ יוסי בן יוסי הכהן, יהי רצון, סדר רע״ג, מוסי יוה״כ).—ואמר הפיטן: תשמור מוצא שפתיך כי תדור ותפליא להזיר לרצון תקריב אם תטמא בפתע ועל תורת נזרך לעלצון (רסע״ג, את יי׳ אלהיך תירא, תרי״ג, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 31). — שבע ודשן בפנימי וחצון ים ודרום יורש בעלצון (אשרי העם שלו ככה, יוצ׳ ש״א). מלאכי צבאות בעלצון מהן שנאן גדודיך מאורי זקות הלצון (מנחם בר מכיר, מלאכי צבאות, יוצ׳ שבת הפסקי א). שערי תפלה פנימי וחיצון שדי תפתח דלתותם בעלצון (אעירה שחר, מחזי איטלי ב, יב:). יוסף פצה מקמיו הצילהו מלחצון פלולו קבל בשמחה ועלצון צדקת הוריו זכור (יוסף אשר מקדם, סליחי שחרי יוה״כ, מחזי איטלי ב, קב.). כונן עמי לבך ועזבה כל לצון לכה איעצך שובה בכל לבבך ובעלצון (ישראל עם קדש, סליחי ר״ה, סמא״ל, תמה:). ענני בעת רצון וקרב שנת עלצון ופדה את מעט הצאן מאיש עושה רמיה (ר״א ערלקי הכהן, הרס דגלי, ספי פזמוני תימני, לא). מתפללים על חיי אחינו בכל רגעי עיתותינו להפיקם רצון בגיל ועלצון נצח (ר׳ שמואל בן עלי, אגרי, תרבין ב, 46). בעת יודון במו שפה ברורה אלהיהם ויאמרון הללויה בקבוץ עם במו שמח ועלצון אלי ציון ואבן השתיה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 13).

עלק, ממנו *עָלוּק, עֲלוּקָה, *עֶלֶק, *עַלָּק.

***עֶלֶק**, ס״ז,—כמו עֲלוּקָה, תאר לגיהנם[1]: יקדו כהבהבי עלק הרחר ריח וחלק עקור מתן חלק חג ומנורה דולק (ר׳ שלמה ברי יהודה הבבלי, אין צור, יוצ׳ שבת א חנוכי).

***עַלָּק**, אולי ס״ז,—חוטא חטאים המביאים לגיהנם (?), או חוטא שענשו גיהנם[2]: עלק שבר לגלע גררו וקלעו בקלע עלומה בסחורת סלע (אנעים מדושי שירים, יוצ׳ א פסח, מחזי איטלי קד.).

---

1) [עי׳ עֲלוּקָה הערה, ובתוספ׳ (ערוב׳ יט.), ד״ה: והאיכא תפתה.]

2) [עי׳ עלוקה.]

***עֲלָשׁ**[1], ס״ז, מ״ר עֲלָשִׁים[2], עולשין, — מין ממיני הירקות, Endivie; endive: חזרת וחזרת גלים עולשין ועולשי שדה וכו׳ אינם כלאים זה בזה (כלא׳ א ב). כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית וכו׳ ואיזה זה עלה הלוף וכו׳ העולשין והכרישין וכו׳ (שביעי ז א). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת ובעולשין ובתמכא וכו׳ (פסחי ב ו). עולשין שלקטן לבהמה ואחר כך חשב עליהן לאדם אין צריכין הכשר (תוספת׳ עוקצ׳ ג ב). ר׳ בעה מישרי שמיטתא סלק ר׳ פינחס בן יאיר לגביה א״ל מה עיבורייא עבידין א״ל עולשין יפות (ירוש׳ תעני ג א). התולש עולשין והמזרד זרדים אם לאכילה כגרוגרת אם לבהמה כמלא פי הגדי (שבת קג.). עולשין שזרען מתחילה לבהמה ונמלך עליהן לאדם צריכות מחשבה (נדה נ.). — ובסהמ״א: הנדבא הוא הנקרא בלשון הקדש עולשין וביוונית אדיביא וכן בלעז אינדיבייא (מפתח הרפואה). ואם ירגיש בעפעף החיכוך ירחצם במים קרים או ישים עליהם תחבושת משמן בנפסג׳ עם מיץ עולשין (ר״מ אלדבי, ש״א ד, מע:). — ואמר הפיטן: פנה לחזרת ועולשין תמכה וחרחבינה ומרור למנעמיך (ר׳ זכריה הלוי, אזהרי לפסח, הגדה מליצה ומנקדה, כ״י בריט׳ מוז׳).

עֲלָתָה, ס״נ, — כמו עוֹלָה, עַוְלָתָה: ויושע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון ותהי לדל תקוה ועֹלָתָה קפצה פיה (איוב ה יה-יו). — ובתפלה: ובכן צדיקים יראו וישמחו וכו׳ ועולתה תקפץ פיה (תפלי ר״ה סדר רע״ג ב, קלח:).

א.עַם, ס״ז, מ״ר, כני עַמֶּיךָ, עַמָּיו, עַמֶּיהָ, — עַם של פלוני, בן משפחה אחת, קרוב לו קרבת משפחה[3] Verwandter; parent; relation, kin, רק במ״ר: ונכרתה הנפש ההוא מֵעַמֶּיהָ (ברא׳ יז יד). — נאסף אל עַמָּיו.

---

1) [בארמ׳ רק מ״ר עולתין, ובערבי עלת a); עי׳ לֹו (שמות הצמחים 255).]

2) [בכ״י בריט׳ מוז׳, Add. 27210. Or. 5558.1 מנקד: עוֹלָשִׁין.]

3) [בערב׳ עַם b), אחי האב, עַמָּה c), אחות האב וכן בערב׳ הדרום׳ עַם, אחי האב ובסור׳ אַמְתָא, אחות האב.]

a) علث b) عم c) عمة

מת: וימת אברהם בשיבה טובה וכו' ויאסף אל עַמָּיו (שם כה ח). עי' אסף. לנפש לא יטמא בְּעַמָּיו כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו וכו' (ויקר' כא א-ג). כי אם בתולה מֵעַמָּיו יקח אשה (שם יד). וראיתה אותה (את הארץ) ונאספת אל עַמֶּיךָ גם אתה (במד' כז יג).

ב. **עַם**, עָם, ס"ז, כנ' עַמִּי, עַמֵּנוּ, עַמּוֹ, עַמָּהּ, עַמְּךָ, עַמֶּךָ, עַמָּהּ, עַמָּם, מ"ר עַמִּים, עֲמָמִים, סמ' עַמֵּי, עַמְמֵי, כנ' עֲמָמֶיךָ, צבור אנשים שיצאו ממקור אחד, מדברים לשון אחת, שיש להם דה"י משתפים, חיים במדינה אחת וכיוצא בזה Volk; peuple; people,—א) במשמ' אמה שלמה, גוי: ויאמר יי' הן עַם אחד ושפה אחת לכלם וכו' (ברא' יא ו). יעבדוך עַמִּים וישתחוו לך לאמים (שם כז כט). אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עַמִּי (שם מא מ). אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל הָעַמִּים (שמות יט ה). היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני הָעַמִּים תחת כל השמים (דבר' ב כה). שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עַמֵּךְ ובית אביך (תהל' מה יא). עַמֵּךְ עַמִּי ואלהיך אלהי (רות א טז). לא הגידה אסתר את עַמָּהּ ואת מולדתה (אסתר ב י).—ואמר בן סירא: שופט חכם יוסד עמו וממשלת מבין סדורה (ב"ס גני' י א). אוהב עמו ואהוב עושהו המושאל מבטן אמו (שם מו יג).—ובסהמ"א: ואמרו (חכמי הערבים) מלך מיסר בחרונו טוב מעם משולם עושה דרכיו ברצונו (ר' מנחם מאירי, משיב נפש י)—עַם כמוש: אוי לך מואב אבדת עַם כמוש (במד' כא כט).—עַם ארם: וגלו עַם ארם קירה (עמו' א ה).—ואמר המשורר: עם כל ועם בכל פניו מחלים ערב וכוש ולוב עצרו במלים (ראב"ע, הודות עלי).—עַם בני ישראל: הנה עַם בני ישראל רב ועצום ממנו (שמות א ט).—עַם יי': ומי יתן כל עַם יי' נביאים (במד' יא כט). אל בני כי לוא טובה השמעה אשר אנכי שמע מעברים עַם יי' (ש"א ב כד). ויאמר יי' ראה ראיתי את עני עַמִּי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי (שמות ג ז). עד יעבור עַמְּךָ יי' עד יעבר עם זו קנית (שם טו טז). כי חלק יי' עַמּוֹ יעקב חבל נחלתו (דבר' לב ט).—כי עַם קדוש אתה ליי' אלהיך (דבר' ז ו). וקראו להם עַם הקדש גאולי יי' (ישע' סב יב). כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עַם קדש תכלינה כל אלה (דני' יב ז). והשחית עצומים וְעַם קדשים (שם ח כד). בך בחר יי' אלהיך להיות לו לְעַם סגלה (דבר' ז ו). עי' סגלה.—קהל עַם: וירוממוהו בקהל עָם ובמושב זקנים יהללוהו (תהל' קז לב). ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עַם האלהים (שפט' כ ב).—ואמר בן סירא: דבת עיר וקהלת עם והבישתך [בע]דת שער (ב"ס גני' מב יא).—קהל עַמִּים: ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עַמִּים (ברא' כח ג). ופרשתי עליך את רשתי בקהל עַמִּים רבים (יחזק' לב ג).—עַם הקהל: וכפר את מקדש הקדש וכו' ועל כל עַם הקהל יכפר (ויקר' טז לג).—משפחות עַמִּים: הבו ליי' משפחות עַמִּים הבו ליי' כבוד ועז (תהל' צו ז).—הָעָם הזה: למה הרעת לעבדך ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל הָעָם הזה עלי האנכי הריתי את כל הָעָם הזה וכו' מאין לי בשר לתת לכל הָעָם הזה כי יבכו עלי וכו' (במד' יא יא-יג). אל תפן אל קשי הָעָם הזה ואל רשעו ואל חטאתו (דבר' ט כז).—*ובמ"ר כמו גוים, אומות העולם: יוסי בן יועזר איש צרידא ויוסי בן יוחנן איש ירושלים גזרו טומאה על ארץ העמים ועל כלי זכוכית (שבת יד:).—ובהשאלה לבע"ח: יום חשך ואפלה יום ענן וערפל כשחר פרש על ההרים עַם רב ועצום כמהו לא נהיה מן העולם (יואל ב ב). אתה רצצת ראשי לויתן תתנו מאכל לְעָם לציים (תהל' עד יד). הנמלים עַם לא עז ויכינו בקיץ לחמם שפנים עַם לא עצום וישימו בסלע ביתם (משלי ל כה-כו).—ב) חלק של האמה, שבטים: אף חבב עַמִּים[1] כל קדשיו בידך (דבר' לג ג). נצב לריב יי' ועמד לדין עַמִּים[2] (ישע' ג יג). וקאם שאון בְּעַמֶּיךָ[3] וכל מבצריך יושד (הוש' י יד).—ותושבי העיר: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל הָעָם מקצה (ברא' יט ד). ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה הנביא מירושלם אל יתר זקני הגולה ואל הכהנים ואל הנביאים ואל כל הָעָם אשר הגלה נבוכדנאצר מירושלם בבלה (ירמ' כט א). ויאמר לָעָם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי' (דהי"ב לא ד).—ואנשים ההולכים אחרי

---

1) [כך אונקלוס. אולם השבע' ורב החדשים גורסים: עַמּוֹ.]

2) [בשבע': עַמּוֹ.]

3) [כתיב ביוד והוא לשון רבים ר"ל על השבטים. והתרגומים גורסים בְּעַמֶּךָ, והחדשים מגיהים: בְּעָרֶיךָ וכדומ'.]

מי שהוא, עבדים וכדומ׳: ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את הָעָם אשר אתו (בראשי׳ לב ח). ויהי כאשר כלה (אהוד בן גרא) להקריב את המנחה וישלח את הָעָם נשאי המנחה (שפטי׳ ג יח). ויצא המלך וכל הָעָם ברגליו (ש״ב יח יז). ויסבו כל הָעָם אשר שבה ישמעאל מן המצפה וישבו וילכו אל יוחנן בן קרח (ירמי׳ מא יד). ועתה קום לילה אתה וְהָעָם אשר אתך וארב בשדה (שפטי׳ ט לב).—ג) וצבא: ויהי ממחרת וישם שאול את הָעָם שלשה ראשים וכו׳ ויכו את עמון עד חם היום (ש״א יא יא). אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל הָעָם אשר ברגלי (מ״א כ י). ויצא אדום לקראתו בְּעַם כבד וביד חזקה (במדי׳ כ ז). ויאמר יי׳ אל יהושע וכו׳ קח עמך את כל עַם המלחמה וקום עלה העי (יהושי׳ ח א).—ד) והמון העם בנגוד לשרים ולעשירים: אלה שרי הנצבים אשר על המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים בָּעָם העשים במלאכה (מ״א ט כג). ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת עבדיו ואת הָעָם וכו׳ ביד נבוכדראצר מלך בבל (ירמ׳ כא ז). ותהי צעקת הָעָם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים (נחמי׳ ה א). ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת הָעָם להתיחש (שם ז ה). — ובתלמו׳: פוטר היה רבן גמליאל אפילו עם שבשדות (ר׳ אחא בר עוירא א״ר שמעון חסידא, ר״ה לה.). עם שאחורי כהנים אינן בכלל ברכה (שם).—ובמשמ׳ ההמון הנבער: ואמונת העם היא שאין כל מה שישכיל דבר יחוייב שיהיה הוא אותו הדבר (ראב״ד, אמו״ר 66). אלא שהעם עיינו וראו שאין מן החיוב שיהיו אלה הענינים המתחלפים הם הנותנים הצורות המתחלפות (שם). — ה) ובמשמ׳ בני אדם בכלל: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עַם רב (בראשי׳ נ כ). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני וְעַמֶּךָ (שמות לג טז). ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את הָעָם המתאוים (במדי׳ יא לד). וישלח יי׳ בָּעָם את הנחשים השרפים וינשכו את הָעָם וימת עַם רב מישראל (שם כא ו). אכן חציר הָעָם (ישע׳ מ ז). כי אתה עַם עני תושיע ועינים רמות תשפיל (תהל׳ יח כח). ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עָם (שם כב ז).—ובלעג, בני אדם מופלאים, הכמים: אמנם כי אתם עָם ועמכם תמות חכמה (איוב יב ב).—ובתלמו׳: מימיהם של בת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי׳ מפני ש**עמה** מועטין (פסק׳ ס ז). שאלו להלל הזקן מה לעשות ל**עם** שלא הביאו סכיניהן עמהן (ירוש׳ פסח יע א). נהגו העם בערבויי׳ להיות גובה מן הבושם ומן הגמלים וכו׳ (ר׳ יוחנן, שם כתוב׳ י ג).— ובפהס״א: והסתכלתי במה שאמרו העם הזה ומצאתיו רובו אמת (ר״י א״ת, או״ד לרסע״ג י ד). — ו) ומ״ר עַמָּמִים [1], סמי׳ עַמְמֵי: מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין בַּעֲמָמֶיךָ (שפטי׳ ה יד). ותתן להם ממלכות וַעֲמָמִים ותחלקם לפאה (נחמי׳ ט כב). ויבאו הבנים ויירשו את הארץ וכו׳ ותתנם בידם ואת מלכיהם ואת עַמְמֵי הארץ לעשות בהם כרצונם (שם כד).—ובתו״ם: נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן ארץ זבת חלב ודבש מה להלן ארץ חמשת **עממים** אף כאן ארץ חמשת **עממים** (ספרי דבר׳ פא). מגיד הכתוב שמעשיהם של מצרים מקולקלים מכל **עממין** ואותו המקום שישבו בו ישראל מקולקל מכולם (ספרא אחרי יג). ר׳ אומר אין לך וכו׳ ואין לך ב**עממים** קשה מאמורי כשאדם קשה קורים אותו אמורי (מד״ר בראשי׳ מ (מא), תיאודי). כך עלה בדעתו של הקב״ה שמנחיל לישראל עשרת **עממים** ולא נתן להם אלא שבעה וכו׳ (ר׳ יוחנן, שם מד).—ובמשמ׳ גוים, נכרים: מת ביום טוב ראשון יתעסקו בו **עממים** מת בי״ט שני יתעסקו בו ישראל (רבא, ביצ׳ ו.).—ובפהס״א: ומפני שלא יוכלו להתעסק בו למחר התירו לקוברו ע״י **עממים** (רש״י, פסח קלט:).—ואמר הפיטן: נגון נעימים למולם מנעימים נשאם מ**עממים** עליהם למלוך (אנקיכה מלכי, מוס׳ ר״ה א). הים וגליו בעוך פורו הירדן הובשת וברגל עברו ובמדבר כלכלתם ודבר לא חסרו וממלכות ו**עממים** בידם נמסרו (ר׳ גרשם בר יהודה, איה כל, סליחו׳ ד). שדי בן משבעים **עממים** חשק והבדיל מעטי עמים (אאמיר, יוצ׳ שבה״ג). צירים אחוזים מתקוממים קרואים ולקוחים מ**עממים** רצו ונמשכו משלמים שדי הוליכם שלמים (מרוממותך, יוצ׳ ז פסח). וישגיח ממרומים ויבין מעש **עממים** (מלך אזור, יוצ׳ א ר״ה מחז׳ איטל׳ ב, לג:). מעילם ועלוה ועלון ו**עממיהם** מפוט ופות ופול ופליטיהם (מאורך, הושעני ג, קמא״ל, תרמ״ס:).—ואמר המשורר: ראו **עממים** יום סיני בעינם אותות עצומים גם שמעו באזנם מופתים קמים על זאת שוא והנם (ראב״ע, אבות קדושים). — וַעֲמָמוֹת: וכדי לשבר אמות **עממות**[2]

1) [כמו בארמ׳ המקראית: עַמְמַיָּא (דני׳ ג ד-ז).]
2) [לזוג עם אמות.]

משקצות בגעילה (אין ערוך, יול׳ סנה״ג).—ז) בני עם, עם כנ׳, חברים, בני אמה אחת: לא אדני שמעני וכו׳ לעיני בני עמי נתתיה לך (ברא׳ כג יא). לא תקם ולא תטר את בני עמך (ויקר׳ יט יח). וישלח (בלק) מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו [1] לקרא לו (במד׳ כב ה). החדה חדתה לבני עמי ולי לא הגדתה (שפט׳ יד יו). בן אדם דבר אל בני עמך ואמרת אליהם וכו׳ (יחזק׳ לג ב).—ואמר בן סירא להשמיע בדביר קולו לזכרון לבני עמו (ב״ס גני׳ מה ט).—בני העם, הדלים שבעם: וישלך את עפרה על קבר בני העם (מ״ב כג ו). וישלך את נבלתו (של אוריהו) אל קברי בני העם (ירמ׳ כו כג).—ובמשמ׳ העם בכלל: כה אמר יי׳ אלי הלך ועמדת בשער בני העם [2] אשר יבאו בו מלכי יהודה (ירמ׳ יז יט). ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיכם בני העם (דהי״ב לה ה).—ובמליצה, בת עמי, תאר לישראל: על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני על שד בת עמי (ישע׳ כב ד). בעת ההיא יאמר לעם הזה ולירושלם רוח צח שפים במדבר דרך בת עמי (ירמ׳ ד יא). נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכ׳ ב יא).—וכן בתולת בת עמי: שבר גדול נשברה בתולת בת עמי מכה נחלה מאד (ירמ׳ יד יז).—ח) ונקי: תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו והנה עבדיך מכים וחטאת עמך [3] (שמות ה יו). וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה ויראו את העם [4] אשר בקרבה יושבת לבטח (שפט׳ יח ז).—מדוע שובבה [5] העם הזה ירושלם משבה נצחת (ירמ׳ ח ה).—ואמר המשורר: התנערי מעפר קומי לבשי בגדי תפארתך עמי על יד בן ישי בית הלחמי (ר׳ שלמה אלקבץ, לכה דודי).—ט) ודבורים מיחדים: לעם נכרי לא ימשל למכרה (את האמה) בבגדו בה (שמות כא ח).—ואמר בן סירא: הניף יד על עם נכר ויראו את גבורתיך (ב״ס גני׳ לג ג).—ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד׳ כ כ).—ואמר בן סירא: בעם כבד לא אודע ומה נפשי בקצות רוחות (ב״ס גני׳ ו יז).—הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם (דבר׳ לב כא). אז ירד שריד לאדירים עם יי׳ ירד לי בגבורים (שפט׳ ה יג). ויקשר עליו (על זכריהו בן ירבעם) שלם בן יבש ויכהו קבל עם [1] וימיתהו וימלך תחתיו (מ״ב טו י). יי׳ רמה ידך בל יחזיון יחזו ויבשו קנאת עם אף אש צריך תאכלם (ישע׳ כו יא). ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים (שם מב ו). ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך עמי (יחזק׳ לג לא). ותעלו על שפת לשון ודבת עם (שם לו ג). איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה (איכ׳ א א). ויכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך וכו׳ ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו (אסת׳ ג יב). ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם (נחמ׳ יג כד).—בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישע׳ י ו) כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עשהו (שם כז יא). את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמע נלעג לשון אין בינה (שם לג יט). כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט (שם לד ה). פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב (שם סה ב). והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם (יחזק׳ כו כ). והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יי׳ (צפני׳ ג יב). וזרעות הנגב לא יעמדו ועם מבחריו ואין כח לעמד (דני׳ יא טו).—ואמר בן סירא: חכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לחיי עולם (ב״ס גני׳ לז כו).—י) עם הארץ, האמה בכלל: ויקם אברהם וישתחו לעם הארץ לבני חת (ברא׳ כג ז). ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה אחת ממצות יי׳ אשר לא תעשינה ואשם (ויקר׳ ד כז). עם הארץ ירגמהו באבן (שם כ ב). וכל עם הארץ שמח ותקע בחצצרות (מ״ב יא יד). ויותם בן המלך על הבית שפט את עם הארץ (שם טו ה). ויך עם הארץ את כל הקשרים על המלך אמון וימליכו עם הארץ את יאשיהו בנו תחתיו (שם כא כד).—ואמר בן סירא: וירנו כל עם הארץ בתפלה לפני רחום (ב״ס גני׳ נ יט).—ובנגוד להשובים שבאמה: והגלה את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל וכו׳ לא נשאר זולת דלת עם הארץ (מ״ב כד יד). ונתתי את האנשים העברים את בריתי וכו׳ שרי

1) [בכמה כ״י ובשומר׳ והסור׳ והירונ׳ גרסים: עמון.]

2) [כך הקרי והכתיב: עם.]

3) [עי׳ ראב״ע, והחדשים מגיהים ע״פ השבע׳: וחטאת לעמך, או כמו סומכום: וחטאת עמך.]

4) [החדשים מגיהים באופנים שונים.]

5) [החדשים מגיהים: שובב.]

1) [החדשים מגיהים ע״פ לוקיאן: פיבלעם.]

יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עַם הארץ וכו' ביד איביהם (ירמי' לד יח-כ). ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עַם הארץ פר חטאת (יחזק' מה כב). ועתה חזק זרבבל נאם יי' וחזק יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וחזק כל עַם הארץ נאם יי' (חגי ב ד). אמר אל כל עַם הארץ ואל הכהנים לאמר וכו' (זכרי' ז ה). — והגוים היושבים בארץ ישראל: ואתם אל תיראו את עַם הארץ כי לחמנו הם (במד' יד ט). ויהי עַם הארץ מרפים ידי עם יהודה (עזר' ד ד). — עַמֵּי הארץ, אמות העולם: למען דעת כל עַמֵּי הארץ את יד יי' כי חזקה היא (יהוש' ד כד). כי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל עַמֵּי הארץ כאשר דברת ביד משה עבדך (מ"א ח נג). כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עַמֵּי הארץ (צפני' ג כ). וידברו אל אלהי ירושלם כעל אלהי עַמֵּי הארץ מעשה ידי האדם (דה"ב לב יט). — והיושבים בארץ ישראל: אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מֵעַמֵּי הארץ (עזר' י ב). ועתה תנו תודה ליי' אלהי אבותיכם ועשו רצונו והבדלו מֵעַמֵּי הארץ ומן הנשים הנכריות (שם יא). ואשר לא נתן בנתינו לְעַמֵּי הארץ ואת בנתיהם לא נקח לבנינו (נחמ' י לא). — וכן עַמֵּי הארצות: הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עַמֵּי הארצות (עזר' ט יא). ותעד בם ברוחך ביד נביאיך ולא האזינו ותתנם ביד עַמֵּי הארצות (נחמ' ט ל). ושאר העם הכהנים הלוים השוערים וכו' וכל הנבדל מֵעַמֵּי הארצות (שם י כט). הלא תדעו מה עשיתי אני (סנחריב) ואבותי לכל עַמֵּי הארצות (דה"ב לב יג). — ובמשמ' של מ"ע, אדם בלא ידיעת התורה והחכמה, אדם גס, בער, Unwissender, grob; illettré, grossier; illiterate, coarse: אין בור ירא חטא ולא עַם הארץ חסיד (הלל, אבו' ב ה). האומר וכו' שלי שלך ושלך שלי עַם הארץ (שם ה י). והכותי מזמנים עליו אמאי לא יהא אלא עַם הארץ ותניא אין מזמנין על ע"ה (ברכ' מז:). אם עַם הארץ הוא חסיד אל תדור בשכונתו (ר' שמעון בן לקיש, שבת סג.). ופנחס אמר אני כהן גדול ובן כהן גדול ואלך אצל עַם הארץ זה (יפתח) (מד"ר ויקר' לז). — ובפרט מי שאינו זהיר בתרומות ומעשרות ובדיני טֻמאה וטהרה: הדמאי אין לו חומש ואין לו ביעור וכו' ונותנו לְעַם הארץ ויאכל כנגדו וכו' (דמאי א ג). ואיזהו עַם הארץ כל שאינו אוכל חוליו בטהרה דברי ר' מאיר וחכמ' אומ' כל שאינו מעשר (תוספת' ע"ז ג י). אין עושין חלת עַם הארץ בטהרה אבל עושין עיסת חוליו בטהרה (משום ר' אלעזר בן חסמא, גיטי' סב.). — ובנגוד לחבר: אשת חבר משאלת לאשת עַם הארץ נפה וכברה (שביע' ה ט). המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לְעַם הארץ לח ויבש (דמאי ב ג). עַם הארץ שקיבל עליו דברי חבירות חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו (תוספת' שם ב ה). לא ישמש חבר במשתה עַם הארץ ולא בסעודת עַם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו ואפילו מניקת של יין (ירוש' שם ב ג). — ובנגוד לפרוש: בגדי עַם הארץ מדרס לפרושין (חגי' ב ז). בית שמאי אומרים לא יאכל זב פרוש עם זב עַם הארץ (ירוש' שבת א ה). — ובסהמ"א: אוי לו לְעַם הארץ שפעמים שבורות שלו גורם לו למות מיתה מנוולת (ר' שרירא גאון, מובא בהר"ן על הריף, פסח' עז:). ואם עַם הארץ הוא (הכהן הגדול) מסיחין לפניו (Elbog., Stud. 104). ולמה לא אמרו כלי חרס של ע"ה לא יציל על הכל ושל חבר יציל על הכל שהרי הוא טהור מפני שאין עם הארץ טמא בעיני עצמו (רמב"ם, טומאת מת כג א). — ומ"ר *עַמֵּי הארץ: שינה של שחרית וכו' וישיבת בתי כנסיות של עַמֵּי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (רבי דוסא בן הרכינס, אבו' ג י). השולח ביד עַמֵּי הארץ וביד הכותי אינו חושש משום מעשר ומשום שביעית (תוספת' דמאי ד כו). וקנים שאלו כהלכה שני' תנה לנו מלך לשפטינו אבל עַמֵּי הארץ חזרו וקילקלו (שם סנה' ד ה). ואל יסב (הת"ח) בחבורה של עַמֵּי הארץ (ברכ' מג:). רוב עַמֵּי הארץ מעשרין הן (רבא, שבת יג.). הלכות הקדש תרומות ומעשרות הן הן גופי תורה ונמסרו לְעַמֵּי הארץ (רשב"ג, שם לב:). מוטב שיחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף ולא יאכילו לְעַמֵּי הארץ טבלים (רבי, ערוב' לב.). גדולה שנאה ששונאין עַמֵּי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאים עכו"ם את ישראל (פסח' מט:). וחברים אין שאילת שלום ביניהם עַמֵּי הארץ ששואלין מחזירין להם בשפה רפה ובכובד ראש (תעני' יד:). מה התמר הזה עושה תמרים רוטבי' ניקלווסין נובלות ועושה סולין כך הם ישראל יש בהם בני תורה ויש בהם עַמֵּי הארץ ויש בהם בורים (מד"ר במד' ג). — ובסהמ"א: ודבר זה (הרתחת בשר בלא מלח) אסור למוסרו לנשים ולְעַמֵּי הארץ שאין יכולין לעמוד על הולכות חליטת (גאוניקא ל גינצבורג 102). וכל שכן רוב אנשי זמננו זה אשר ולולו בחכמת

מצות האברים כל שכן במצות הלבבות ואשר ידבנו לבו מהם לעיין בחכמת התורה הוא מתכוין לדבר שיקרא בו חכם אצל עמי הארץ (ר"י ח"ת חו"ה, הקדמ'). ומתגדלים ומתפארים על עמי הארץ שבהם באמונה ואיך יתפארו אלה בטענת מה שיגיעו אליו וכו' (הוא, הכוזרי ח קע). ומה שהזהירו בק"ש הוא וכו' שכל ישראל קוראים אותם פעמים ביום חכמים ועמי הארץ לפיכך היו צריכין להזהר עליהן מפני עמי הארץ שאינם רגילים בקריאה (רד"ק, מכלול, עב:). מי שהוא בא מארץ מרחקים אל יספר בגנותם בפני עמי הארצות ובפני הנשיא ובפני תלמיד חכם אם ראה שום דופי בהם (ספר חסידים ההתחסקט). ואומר אליו עם כל זה הזהר מעמי הארץ כי כל מעשיהם פרץ על פני פרץ (ר"י זבחרה, מעשוע', דודקון יב). ואין עמי הארץ מבינים לשון הקדש (אבודרהם עד:).—הָעַמֵּי הארץ: ובאמת כי כן שמעתי אומרים בין העמי הארץ שמצות הי"ט הוא בקריאת ששה גברי מלבד המפטיר (מגיס רבים, טו"ת, או"ח כב).—*ומ"ר עַמֵּי הארצות: בעון שני דברים עמי הארצות מתים על שקורין לארון הקדש ארנא ועל שקורין לבית הכנסת בית עם (ר' ישמעאל בן אלעזר, שבת לב.).—ובסהמ"א: אוי לכם עמי הארצות גם למודי המצות בלא עיקר ידיעתם (הקנה, ענין מותר לאכל בשר, קיא.). אוי לעיר שראשיה נערים ועמי הארצות ואכזורים (ר' אליהו, שבט מוסר י).—וְעַמֵּי ארצות, הָעַמֵּי ארצות, הָעַמֵּי הארצות: והנני מודיעך בפעם הזאת מעם ששמעתי מעם הארץ אחד למה העמי ארצות שונאים לתלמידי חכמים משום שתלמידי חכמים מונים לנו כבהמות לכן אנו שונאים לתלמידי חכמים וכו' ואני השבתי לו תדע למה ת"ח שונאים לעמי ארצות וחשובים בעיניהם כבהמות משום שאינן מתערבים עם ת"ח ללמד מהם (שם יא). ועוד מפני עמי הארץ שאינם יודעי' אותן (את הברכות) נהגו לסדרן בבית הכנסת כדי שיענו העמי הארצו' אמן אחריהן ויצאו ידי חובתן (הלבוש או"ח מו ג).—וְעַמֵּי הארצים: ועתה בעונתינו הרבים בדו' הזה יש ויש הרבה מעמי הארצות שנותנין לחם קבלה אע"פ שהם עמי הארצים גמורים וקלי הדעת שאין בהם יראת שמים כלל (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר לו).

עַם הָאֲרָצוֹת, ש"נ, תכונת עם הארץ, חסר ידיעת התורה והחכמה, בורות, Unwissenheit; ignorance; illiteracy, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

עִם[1], עִמִּי, עִמְּךָ, עִמָּךְ, עִמְּכָה, עִמָּהּ, עִמּוֹ עִמָּהּ, עִמָּנוּ, עִמָּכֶם, עִמָּם עִמָּהֶם, מלת היחס, — תורה חבור בין שני גופים או דברים, כמו ב.את, ההפך מן בלא mit; avec; with, —: א) במשמ' יחד את פלוני: ויעל אברם ממצרים וכו' ולוט עִמּוֹ הנגבה (בראש' יג א). ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנתיו עִמּוֹ (שם יט ל). ויקח יהושע את עכן בן זרח וכו' וכל ישראל עִמּוֹ ויעלו אתם עמק עכור (יהוש' ז כד).—ולזוג שני שמות: ולא תאכל הנפש עִם הבשר (דבר' יב כג). בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עִם עדנים (ש"ב א כד). עלות מחים אעלה לך עִם קטרת אילים (תהל' סו יה). שלחיך פרדס רמונים עִם פרי מגדים כפרים עִם נרדים נרד וכרכם קנה וקנמון עִם כל עצי לבונה מר ואהלות עִם כל ראשי בשמים (שה"ש ד יג-יד). — ועִם פעלים שונים: ואברהם הלך עִמָּם לשלחם (בראש' יח טז). והנה רחל בתו באה עִם הצאן (שם כט ו). והנער יעל עִם אחיו (שם מד לג). ויאכל שאול עִם שמואל ביום ההוא (ש"א ט כד). לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עִם הזנות יפרדו וְעִם הקדשות יזבחו (הוש' ד יד). — ב) להביע עזר וסיוע: אלהים עִמְּךָ בכל אשר אתה עשה (בראש' כא כב). ואהיה עִמְּךָ ואברכך (שם כו ג). עזב תעזב עִמּוֹ (שמות כג ה). סבו והמיתו כהני יי' כי גם ידם עִם דוד (ש"א כב יז). והנה ידי עִמָּךְ להסב אליך את כל ישראל (ש"ב ג יב). דברו דבר ולא יקום כי עִמָּנוּ אל (ישעי' ח י). יי' צבאות עִמָּנוּ משגב לנו (תהל' מו ח). — התחזק עִם: ואין אחד מתחזק עִמִּי על אלה כי אם מיכאל שרכם (דני' י כא). ואלה ראשי הגבורים אשר לדויד המתחזקים עִמּוֹ במלכותו (דה"א יא י).—עזר עִם: והמה עזרו עִם דויד על הגדוד כי גבורי חיל כלם (שם יב כא). —חי יי' אם יפל משערת ראשו ארצה כי עִם אלהים עשה היום הזה (ש"א יד מה). ועשה למבצרי מעזים עִם אלוה נכר (דני' יא לט). — ג) להביע שְׁתפות באיזו פעולה: כי לא יירש בן האמה הזאת עִם בני עִם יצחק (בראש' כא י). עי' ירש. תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עִמָּךְ (שם כו כח). עי' כרת.

---

[1]) [כך בארמ' ובסבא'. ובערב' מַעַ a), אבל בניבים גם עַם b).

a) مع b) عم

השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע (שם לא כד). וחשב עם קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל (ויקר' כה נ). על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו (דבר' י ט). חלקו שלל איביכם עם אחיכם (יהוש' כב ח). עם שונים אל תתערב (משלי כד כא).—ואמר בן סירא: אל תתאחר מבוכים ועם אבלים תתאבל (ב"ס גני' ז לד). עם פותה אל תסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (שם ח יז). עם נבון יהי חשבונך (שם ט יה). השמר והיה זהיר ואל תהלך עם אנשי חמס (שם יג יג). אל תועץ עם חמיך (שם לז י).—ובתלמו': משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור אבל לא תבור ולא תטחן עמה (שביעי' ה ט). ולא תתיחד אשה עמהן (עם גוים) מפני שחשודין על העריות (ע"ז ב א). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו (תוספתי שם א ב). רשאי בעל הבית שיאמר לו אין לי חשבון עם כל אדם אלא עימך (שם ב"מ ט לג). מיטה שנקליטיה עולין ויורדין עמה שומטן ודייו (ר' יסא, ירוש' מו"ק ג ה). כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו חותמין על השטר אלא א"ב יודעין מי חותם עמהן ולא היו יושבין בדין אלא א"ב יודעין מי יושב עמהן ולא היו נכנסין בסעודה אלא א"ב יודעין מי מיסב עמהן (סנה' כג.).—ובסהמ"א: ולא יערב טהורים עם טמאים לא במעשה ולא בדבור ולא במאכל ולא במשתה (ר' אליהו, סדר מוסר לו).—ד) ועם פעולה משתפת של התנגדות בין הפועלים, במשמ' נגד: ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר וכו' (בראש' כו כ). ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי גם יכלתי (שם ל ח). שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (שם לב כט). יי' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו (ישע' ג יד). מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פעלי און (תהל' צד טז). אף כי אנכי אענגו אבחרה דברי עמו (איוב ט יד).— וכן עם הפעלים נאבק, נלחם, ריב, נשפט, המרה, עי' ערכים אלו.—ואמר בן סירא: אל תריב עם איש גדול למה תפול בידו (ב"ס גני' ח א). אל תינץ עם איש לשון ואל תתן על אש ע[ץ] (שם ג). עם בעל אף אל תעיז מצח (שם יו).— ה) לסמן פעולה או יחס בין איש לרעהו בין לטובה בין לרעה: הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם (בראש' כד יב). תהי נא אלה בינותינו וכו' אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום (שם כו כח-כט). שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך (שם לב י). ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי וכו' (ויקר' כו כא). והצנע לכת עם אלהיך (מיכ' ו ח). אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך (תהל' נ יח). עתה יי' אלהים יאמן דברך עם דויד אבי (דהי"ב א ט).—ועם תאר: תמים תהיה עם יי' אלהיך (דבר' יח יג). והיה לבבכם שלם עם יי' אלהינו (מ"א ח סא). ולבם לא נכון עמו (תהל' עח לז).—ואמר בן סירא: כי בהתנכר אלך עמו ולפנים אבחרנו בנסיונות (ב"ס גני' ד יז). אם יש לך יוטיב דבריו עמך (שם יג ה). צורך לו עמך והשיע לך (שם ו).—ובתלמו': יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים (רב זוטרא בר טוביה אמר רב, ברכ' ז.). אמר להן הקב"ה לישראל דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע (ר' אלעזר, שם). בני אפי' אתה עושה להן כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב (ר' יוחנן בן מתיא, ב"מ פו:).— ו) במשמ' ביחד את, כמו: ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע (בראש' יח כג). לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל (ישע' לח יא). אל תאסף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי (תהל' כו ט). אל תמשכני עם רשעים ועם פעלי און דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם (שם כח ג). בעמל אנוש אינימו ועם אדם לא ינגעו (שם עג ה). חטאנו עם אבתינו העוינו הרשענו (שם קו ו). כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי עם מלכים ויעצי ארץ הבנים חרבות למו או עם שרים זהב להם הממלאים בתיהם כסף (איוב ג יג-יה). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם וכו' ואיך ימות החכם עם הכסיל (קהל' ב יו).— ז) וכן בהשואה, במשמ' כמו: צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור (תהל' כח א). נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל (שם פח ה). חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (שם קכ ד). חלפו עם אניות אבה כנשר יטוש עלי אכל (איוב ט כו). תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק (שם לז יח).— ח) בהוראה זמנית, ביחד, בזמן, כל זמן, während; pendant; while, during: ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהל' עב ה). כל כלים לזהב ולכסף וכו' הכל העלה ששבצר עם העלות הגולה

מבבל לירושלם (עזרי ח יח). ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו עִם חליו וימת בתחלאים רעים (דהי״ב כא יט). — ואמר בן סירא: מושכת מת ישבות זכרו והנחם עם צאת נפשו (ב״ס גניי לח כג).—ובתו״מ: אין מעמצין את המת בשבת ולא בחול עם יציאת הנפש (שבת כג ב). בית שמאי אומרים אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס עובד כוכבים אלא כדי שיעשו מבעוד יום ובכולן בית הלל מתירין עם השמש (שם א ח). נותן על גבי המזבח עם שקיעת החמה מתעכלין והולכין כל הלילה (תוספתי ונכסי ו ח). מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם חשיכה (שם יוה״כ ה יד). לא יצא החייט במחטו התחובה בבגדו בע״ש עם חשכה (שבת יא:). — ובסהמ״א: בערב שבת עם חשכה פטור מפני שחנוני טרוד (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכי פסוקי 75). ועי׳ השכה. לאחד שהיה מהלך בדרך עם דמדומי חמה (ר׳ יוחנן, פסיקי דר״כ, בובר כח). ועי׳ דמדום. תאינה עם נפילתה נמאסת (רב פפא, ב״מ כא:). — ומלת הקשור במשמ׳ זו, עִם ש־: משל למלך שקדש מטרונה בבי מרגליות מיד ליד וכו׳ עם שהיתה משחקת עם אוהבה אבדה את ב׳ המרגליות שנתן לה המלך (ר״ש בשם ריב״ל, ומד״ר שמות מג). עם שהוא מפרש בים הגדול שקעה ספינתו בים וירד לעמקי תהום (פסיקי דר״כ, בובר יח). עם שהוא בורא גופן (של המזיקין) קדש יום השבת והניחן ונשארו רוח בלא גוף (ר׳ בנייה, תנחומי ברא׳, בובר יז). מי שהוא מכה את האויל עם שהוא מעלה את השבט להיות שונה לו הוא שוכח את הראשון (שם כח כד). עם שהן (אברהם ויצחק) הולכין בא השטן מימינו של יצחק ואמר וכו׳ (ר׳ אבין הלוי ברבי, שם וירא מו). עם שהרשע מקלסן בקש לגנותן (ילקי שמני, בלק תשעא).—ובסהמ״א: עיקור כיצד כגון שהיה עומד טבח ושוחט בהמה וטבח היה גיבור ועם שהיה אחוז סימנין של בהמה נתעקרו סימניה ואפילו אחד מהן קודם שישחוט (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 136). — *ועִם כש־: לאחד שגנב גרתיקו של רופא עם כשהוא יוצא נפצע בנו חזר אצלו ואמר לו וכו׳ (ר׳ יודה בן פזי, ירוש׳ ברכ׳ ה ג). איזהו חסיד שוטה ראה תינו׳ מטבע בנהר אמר לכשאחלוץ תפילי אצילינו עם כשהוא חולץ תפליו הוציא זה את נפשו (שם סוטי ג ז). עם כשהלכו להם ירד לחרוש בתוך הצי שדהו עם כשהוא חורש בתוך הצי שדהו שקעה פרתו ונשברה וכו׳ (שם הורי׳ ג ז). לצייר שהוא יושב וצר בלקטירים של שלטין עם כשהוא יושב וצר באו ואמרו לו נתחלף השלטון מיד רפו ידיו (פסיקי רבתי כד). עם כשהוא יוצא ממעי אמו וורתיה מתוחה לקיבליה (תנחומי תלא, בובר ד).—ט) ולסמן את האמצעי, על ידי: ובבאה לפני המלך אמר עִם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו (אסתי ט כה). — ובסהמ״א: וויראתי השכחה על מה שעלה במחשבתי מהם והתכת מה שקפא ברעיוני מעניניהם עם מעוט העוורים מאנשי דורנו עליהם והסכמתי לכתבם על ספר (ר״י א״ת, חו״ה, הקדמי). שלא תגיעי בו אל משאלותיך עם אורך השתדלותך בהם (שם עבודי האלהי ה).—י) בהוראה מקומית, אצל מקום פלוני: ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו וישב יצחק עִם באר לחי ראי (בראשי כה יא). ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עִם שכם (שם לה ד). וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עִם בית און מקדם לבית אל (יהוש׳ ז ב). המה עִם בית מיכה והמה הכירו את קול הנער הלוי (שפטי יח ג). וימת שם (עוזה) עִם ארון האלהים (ש״ב ו ז). — ואצל פלוני: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עִמּוֹ (שם יט לב). גר ותושב אנכי עִמָּכֶם (בראשי כג ד). וישבת עִמּוֹ ימים אחדים (שם כז מד). הלא ברחל עבדתי עִמָּךְ (שם כט כה). עִם לבן גרתי (בראשי לב ה). ושכבתי עִם אבתי (שם מז ל). שבעת ימים יהיה (הבכור) עִם אמו (שמות כב כט). אני האשה הנצבת עִמְּכָה בזה (ש״א א כו).—ובתו״מ: באמת אמרו בין בשכר שעשיתי עמך ובין בשכר שאעשה עמך אינה מקודשת (ר׳ יהודה הנשיא, ב״ק לט:). אמר הקב״ה לישראל בניי עשו עמכם ששה ימים ועשו עמי יום אחד (פסיקי רבתי כג). אמרו לאחד חייך העמידנו עם אבא יודן אמר להם אותו האיש ומי יכול לעמוד עם המלך ולא עמו (מד״ר דברי ד).—ואמר המשורר: ועמי ועקו מקיר אבניו ומעץ יענה עמי כפיסו (רסב״ג, בחר מהחלי).—ובהוספת הוראה של קנין: גם תבן גם מספוא רב עִמָּנוּ גם מקום ללון (בראשי כד כה). והיתה (התורה) עִמּוֹ וקרא בו כל ימי חייו (דברי יז יט). תנה את המנה אשר נתתי לך אשר אמרתי אליך שים אתה עִמָּךְ (ש״א ט כג). — ומשמות מפשטים: נבל שמו ונבלה עִמּוֹ (ש״א כה כה). כי עִם יי׳ החסד והרבה עִמּוֹ פדות (תהלי

קל ז). עִמּוֹ חכמה וגבורה (איוב יב יג). אבל דברים טובים נמצאו עִמָּךְ (דה״ב יט ג). כי לא לאדם תשפטו כי ליי׳ וְעִמָּכֶם בדבר משפט (סס ו). — ואמר בן סירא: כי רחמים ואף עמו (ב״ס גני׳ ה ו). מכאוב וגדדי שינה וצער ותשניק ופני הפובות עם איש כסיל (סס לד כ). ויתן לכלב עצמה ועד שיבה עמדה עמו (סס מו ט). — יא) במשמ׳ חברות וידידות: וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עִמּוֹ כתמול שלשום (ברא׳ לא ב). היש את לבבך ישר כאשר לבבי עִם לבבך (מ״ב י יה). אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עִמָּךְ (משלי כג ז). — יב) ובמשמ׳ בתוך פלוני, בתוך לבו ונפשו: ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עִמּוֹ וימלא אחרי וכו׳ (במד׳ יד כד). יען אשר היתה זאת עִמָּךְ ולא שמרת בריתי וחקתי וכו׳ (מ״א יא יא). ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי זאת עִמָּךְ (איו׳ י יג). מה ידעת ולא נדע תבין ולא עִמָּנוּ הוא (סס יה ט). כי ישלים הקי וכהנה רבות עִמּוֹ (סס כג יד). — וכן עִם לבב פלוני: וידעת עִם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלהיך מיסרך (דברי ח ה). השמר לך פן יהיה דבר עִם לבבך וכו׳ (סס יח ט). ואשב אותו דבר כאשר עִם לבבי (יהוש׳ יד ז). ויהי עִם לבב דוד אבי לבנות בית לשם יי׳ אלהי ישראל (מ״א ח יז). ותדבר אליו את כל אשר היה עִם לבבה (סס י ב). יען אשר היתה זאת עִם לבבך ולא שאלת עשר וכו׳ (דה״ב א יא). ויהי אחרי כן היה עִם לב יואש לחדש את בית יי׳ (סס כד ד). עתה עִם לבבי לכרות ברית ליי׳ אלהי ישראל (סס כט י). — ובסהמ״א: והחובות לאלפים ולרבבות ולבו בל עמו מצרת בניו ואשתו (ר׳ אליסו, סבט מוסר ט). — ובמשמ׳ בעיניו: והנער שמואל הולך וגדל וטוב גם עִם יי׳ וגם עִם אנשים (ש״א ב כו). ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני וְעִם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה (ש״ב ו כב). — יג) במשמ׳ בכל זאת, אף על פי כן, trotz, dennoch; malgré, néanmoins; in spite of, nevertheless: וְעִם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבודה על העם הזה (נחמי׳ ה יח). — ואמר בן סירא: ועם כל אלה העתר אל אל אשר יכין באמת צעדיך (ב״ס גני׳ לז יט). — ובסהמ״א: אבל עם כל זה אינני נמנע להודות לבוראי ולשבחו על מה שחנני מן הטובה (ר״י א״ת, תקוי׳ מדו׳ הנפ׳ לרסב״ג כס). ומלבד זה היו תמיד מקריבים בבמות אם לשם ע״ז ואם לשם ה׳ אשר לא כרת ועם זה לא היו עושים השמטות (ר״י אברבאנאל, פי׳ מ״ב כג כט). ושלח משה ואהרן עם חולשתם ועמדו כנגד פרעה עם חוקתו באותות ובמופתים ובשנוי המנהגים (ר״י א״ת, הכוזרי א סג). ואם אתה נוהג בחריצות הזאת וההשתדלות הזאת בתקנת גופך עם פחיתותו וגנותו ועם חלישותך וכו׳ (הוא, חו״ה, חשבון הנפש ג). וזה יתכן גם כן עם התוקנו באמונת החדוש כי החדוש לא ימנע הנצחית (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים יא.). — °ובעין מלת הקשור, עִם מה: שהעם עם מה שהאמינו במה שבא משה אחר המופתים האלה (ר״י א״ת, הכוזרי א פז). הלא תראה מה שאמר יהושע לא תוכלו לעבוד את ה׳ כי אלהים קדושים הוא וזה עם מה שהיתה בו עדתו מן החסידות והזהירות (סס ב נס). אומר עם רוב מה שאני מוצא מן המכאובים והנגעים מאנה נפשי העניה להפרד מגופו ולסור ממנו (הוא, קה״ס לריב״ג, כנע). ואל יאשימנו אדם בחברנו הענין הזה אל לשון לא תעשון כן עם שאנו סוברים בו מה שאמרו רז״ל וכו׳ (הוא, הקדמה לד). ומה שנראה לי בזה הוא שעם שזה התועלת היה מגיע מלשון אעשה אדם כתב נעשה כדי שיובן ממנו גם כן ענין אחר יותר עמוק והכרחי (ר״י אלבו, העקרים א יח). ועל זה בעצמו אמר כי עם שדרך בקשת עניני זה העולם הנה הוא ישר וחזק ובטוח כרצון איש ואיש הנה אחריתו דרכי מות (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, ד״ה לב יודע). ואף גם זאת עם שהוא מבואר שעל כל בעל תורת משה להאמין ביאת הגואל מדברי הנביאים מנבואות פרטיות המורות על ביאתו (ר׳ רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לח:). — וְעִם היות: שהנדיב עם היות מתקן לתת לכל מבקש מתקן גם כן שלא להשוות מתנותיו (המאירי, פי׳ משלי יא, ד״ה מרוה). הלא תראה כי מרדכי עם היותו יודע כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך אין להשיב הנה עם כל זה לא רפו ידיו (רלב״ג, סוף אסתי׳, תועלת כט). וזה שאנחנו נמצא השכל החיולאני עם היות מדרכו להשיג הצורות הנה הוא ישיג ואת ההכנה רקה מן הצורות (הוא, מלחמ׳ ה׳ א ב). שעם היותו אלהי השמים ידע אותי ידיעה פרטית ודבר לי ונשבע לי (ר״י אלבו, העקרי׳ א יח). והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו מצד העיון הטבעי עם היות החוש מסכים לדברי התכוני (סס ד ג). עם היות שהגלגל מצד עצמו נמנע מלקבל

תחלוק (חפודי, מו"כ ב, הקדמ' ז). **ועם היות** דברי פי חכם חן הנה לא התיר הספקות (ר"י אברבאנאל, פי' נביאי ראשונ', הקדמ'). אמנם יהושפט **עם היותו** ירא ה' הנה לא האמין בדברי הנביא (שם מ"א כב). **שעם היות** עיקרים אלו בלתי מבוארים מפי גבורת המופתים החוקים וכו' מ"מ אצל המטיבים לראות בעין יפה וכו' הנסיון יוכיח על אמתתם (ר"י מוסקאטו, כפול' יהודי' יט). **עם היות** שהכוזרי לקח לו ממנו יתד לתלות עליו חובת קבלתו (הוא, קול יהודה לכוזרי א פו).

—ב) מֵעִם, מֵעִמִּי, מֵעִמְּךָ, מֵעִמֵּךְ, מֵעִמּוֹ, מֵעִמָּנוּ, מֵעִמָּכֶם, —תורה על הסרה והרחקה של דבר או פלוני מן המצב המסמן עי' עִם, — **א)** אחרי פעלים המביעים תנועה מאצל פלוני למקום אחר: וי' אמר אל אברם אחר הפרד לוט מֵעִמּוֹ שא נא עיניך וכו' (בראש' יג יד). ויאמר אבימלך אל יצחק לך מֵעִמָּנוּ כי עצמת ממנו מאד (שם כו טז). ולקחתם גם את זה מֵעִם פני וקרהו אסון (שם מד כט). ויצא משה ואהרן מֵעִם פרעה (שמות ח ח). פן יש בכם איש או אשה וכו' אשר לבבו פנה היום מֵעִם יי' אלהינו וכו' (דבר' כט יז). פקדו נא וראו מי הלך מֵעִמָּנוּ (ש"א יד יז). ורוח יי' סרה מֵעִם שאול (שם טז יד). ויירא שאול מלפני דוד כי היה יי' עמו וּמֵעִם שאול סר (שם יח יב). אנכי מתמהמה בעברות המדבר עד בוא דבר מֵעִמָּכֶם (ש"ב טו כח). שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מֵעִמָּךְ (מ"ב ב ט). —אחרי שאל: וכי ישאל איש מֵעִם רעהו ונשבר או מת וכו' שלם ישלם (שמות כב יג). מה יי' אלהיך שאל מֵעִמָּךְ (דבר' י יב). ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מֵעִמּוֹ (ש"א א יז). — דרש: והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מֵעִמּוֹ (דבר' יח יט). הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר מֵעִמְּךָ (מ"א יד ה). —ותנועה מן מקום אחד למקום אחר: ויוצא יוסף אתם מֵעִם ברכיו (של יעקב) (בראש' מח יב). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מֵעִם מזבחי תקחנו למות (שמו' כא יד). הנה עם ירדים מֵעִם טבור הארץ (שפט' ט לז). ויקם יהונתן מֵעִם השלחן בחרי אף (ש"א כ לד). —**ב)** ושם מפשט: ברוך יי' אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מֵעִם אדני (בראש' כד כז). ולא תכרית את חסדך מֵעִם ביתי עד עולם (ש"א כ טו). וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסרתי מֵעִם שאול (ש"ב ז טו). וחסדי לא אפיר מֵעִמּוֹ (תהל' פט לד). ולא יכרת שם המת מֵעִם אחיו (רות ד י). — **ג)** והרחקה מן רשותו של פלוני: כי יראתי כי אמרתי פן תגזל את בנותיך מֵעִמִּי (בראש' לא לא). כי עבדך ערב את הנער מֵעִם אבי לאמר (שם מד לב). ואם גנב יגנב מֵעִמּוֹ ישלם לבעליו (שמות כב יא). ויצא מֵעִמָּךְ הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו (ויקר' כה מא). ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מֵעִמָּךְ (דבר' טו יב). לא תסגיר עבד אל אדניו אשר ינצל אליך מֵעִם אדניו (שם כג טז). וישלח איש בשת ויקחה מֵעִם איש מֵעִם פלטיאל בן לוש (ש"ב ג טו). לקנות מֵעִמְּךָ את הגרן (שם כד כא). —**ד)** לסמן את המקור והסבה של הדבר: ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מֵעִם האלהים וממהר האלהים לעשתו (בראש' מא לב). דע כי כלתה הרעה מֵעִמּוֹ (ש"א כ ז). נקי אנכי וממלכתי מֵעִם יי' עד עולם (ש"ב ג כח). ולדוד ולזרעו וכו' יהיה שלום עד עולם מֵעִם יי' (מ"א ב לג). ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מֵעִם יי' למען הקים את דברו אשר דבר (שם יב טו). הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי' לאתות ולמופתים בישראל מֵעִם יי' צבאות (ישעי' ח יח). גם זאת מֵעִם יי' צבאות יצאה (שם כח כט). עזרי מֵעִם יי' עשה שמים וארץ (תהל' קכא ב). המֵעִמְּךָ ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני (איוב לד לג). ותהי משכרתך שלמה מֵעִם יי' אלהי ישראל (רות ב יב).

****עֹם**, לְעֹם, בלשון הפיטנים כמו עֻמָּה, לְעֻמָּה, ואמר הפיטן: סלח נא כחש כורעים ומשתחוים **לעמך** לעון לקוחיך כפר בטוב טעמך (סלח כא, ערבי יו"כ). ישן ונגער והנה **לעומו** ידע והבין שהוא מעצמו (Elbog., Stud. 129). משה ואהרן נאמני עמו ידועים בכשר ראויים **לעומו** (גנזי שכטר ג, דודסון 159).

ע"מ, — ר"ת: על מחצה, על מנת, על משקל.

עמ"ב, — ר"ת: עושה מעשה בראשית.

עמ"כ, — ר"ת: על מנת כן.

עמד

עמד, ממנו עָמַד, עֹמֶד, עֹמֶד, עֶמְדָּה, עַמּוּד, **עַמּוּדִי, *עֲמִידָה, מַעֲמָד, מֶעֱמָד, מָעֳמָד, *מַעֲמִיד.

א. עָמַד, פ"ע, עָמַד, עָמְדָה, עָמַדְתָּ, עָמַדְתִּי, עָמְדוּ, עֲמַדְתֶּם, עָמַדְנוּ עֲמֹד, עֹמֵד, עֹ', עֹמְדִים, עֹמֶדֶת, עֹמְדֹת, עֹמְדוֹת, עֲמֹד, עֲמוֹד, עָמְדִי, עֲמָדְךָ, עָמְדוֹ, עָמְדָהּ, עָמְדָם, עֲמֹד, -מְדִי, עִמְדִי, עִמְדוּ, עֲמֹדוּ, אֶעֱמֹד, -מֹדָה, תַּעֲמֹד, יַעֲמֹד -מֹד-, -מוֹד, נַעֲמֹד, נַעַמְדָה, תַּעַמְדוּ, תַּעַמְדוּן, יַעַמְדוּ, יַעַמְדוּ, תַּעֲמֹדְנָה, יַעֲמֹדְנָה, — **א)** עָמַד האדם

על רגליו, הפך מן יָשַׁב ושָׁכַב, לא יָשַׁב ולא שָׁכַב, stehen; être debout; to stand, עם מלות היחס: ויקח המאה וכו' ויתן לפניהם והוא עֹמֵד עליהם תחת העץ ויאכלו (ברא׳ יח ח). של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עוֹמֵד עליו אדמת קדש הוא (שמו׳ ג ה). ויעבר דוד העבר וַיַּעֲמֹד על ראש ההר מרחק (ש״א כו יג). ויתקבצו בני בנימן וכו' וַיַּעַמְדוּ על ראש גבעה אחת (ש״ב ב כה). וַיַּעֲמֹד משה בשער המחנה (שמו׳ לב כו). וַיַּעֲמֹד מלאך יי' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה (במד׳ כב כד). וירץ דוד וַיַּעֲמֹד אל הפלשתי ויקח את חרבו וכו' (ש״א יז נא). והוא בא וַיַּעֲמֹד אל אדניו (מ״ב ה כה). וילך הנביא וַיַּעֲמֹד למלך אל הדרך ויתחפש באפר על עיניו (מ״א כ לח). והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן וכו' וַתַּעֲמֹדְנָה אצל הפרות על שפת היאר (ברא׳ מא ג). והנה ששה אנשים וכו' ויבאו וַיַּעַמְדוּ אצל מזבח הנחשת (יחזק׳ ט ב). ויפנו משם האנשים וילכו סדמה ואברהם עודנו עֹמֵד לפני יי' (ברא׳ יח כב). אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך וַתַּעֲמֹדְנָה לפניו (מ״א ג טז). — ועָמַד בתפלה: וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עָמַד שם את פני יי' (ברא׳ יט כז). יום אשר עָמַדְתָּ לפני יי' אלהיך בחרב (דבר׳ ד י).—ובתו״מ: היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה וכו' (תרומ׳ ח א). העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים (שבת א א). נטל את הדם ממי שהיה ממרס בו נכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה (יומ׳ ה ג). י' נסים נעשו לאבותינו בבהמ״ק לא הפילה אשה מריח בשר הקדש וכו' עומדים צפופים ומשתחוים רוחים וכו' (אבו׳ ה ה). שכח בעל הבית ולא שכחוהו פועלים עמדו העניים בפניו או שחיפוהו בקש הרי זה אינו שכחה (ספרי, תצא רפב). והיה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו עד שריננו בו כל העם (ירוש׳ תעני׳ ד א). ועוצם עיניו מראות ברע א״ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה (ב״ב נז:). עד שרבותינו חוזרין עברו באותו מקום אמרו לאחד תייך העמידנו עם אבא יודן אמר להם אותו האיש ומי יכול לעמוד עם המלך ולא עמו (מד״ר רות ד).—ובספה״א: גם רבינו מאיר התיר ליגע בשבת במעמד שלפני ארון הקדש והנרות דולקות ועומדות עליו (מרדכי, שבת ח).—*ועָמַד בזמן: תנא אין מוסרין את השם לכל אדם ולא לעומד בחצי ימיו אלא למי שיצאו רוב שניו (מד״ר קהל׳, את הכל עשה יפה בעתו). — ב) עָמַד ועשה דבר: וְעָמַד ואמר לא חפצתי לקחתה (דבר׳ כה ח). וַיַּעֲמֹד ויקרא אל מערכת ישראל (ש״א יז ח). וַיַּעֲמֹד ויברך את כל קהל ישראל (מ״א ח נה). ויהי בבקר ויצא וַיַּעֲמֹד ויאמר אל כל העם צדקים אתם (מ״ב י ט). וַיַּעֲמֹד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית (שם יח כח). ולא יכלו הכהנים לַעֲמֹד לשרת מפני הענן (מ״א ח יא). עָמַד וימדד ארץ ראה ויתר גוים (חבק׳ ג ו). — ובתו״ם: עומד ואומר זה וזה אני נוטל (בית הלל, ביצ׳ א ג). מעשה באיש אחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת וכו' (יבמ׳ עז ו). מרחיקין את הנבילות וכו' דבית רבי ינאי אמרו עד מקום שעומד ומריח (ירוש׳ ב״ב ב ט). כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך עמדו וקידשו קנו הן הן הדברים הנקנין באמירה (רב גידל בשם רב, כתוב׳ קב.). כיון ששמעו שנתעכבו במדבר מ' שנה היו סבורים שבמדבר תהא דירתם עמדו ונטעו נטיעות וגדלו אותן ואח״כ הכניסן לארץ (ר׳ שמעון בר אבא בשם ר׳ יוחנן, מד״ר שמו׳ כ). חביבה עלי תפלה אחת שאתה עומד ומתפלל לפני מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להעלות לפני (מד״ר רות ג). מה עשה (אחז) עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה (מד״ר אסתר׳ א). ויש אומרים שאפילו עומד וצוות אל תכתבו לו שטר כותבים על כרחו אף על פי שאין עדיו רוצים לילך למ״ה (ש״ע ח״מ, הלוא׳ לט ד).—ועם מקו׳: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבד ראש (ברכ׳ ה א). עמד תחת הצינור לחקר או לידות בטמא טמאין ובטהור בכי יותן (מכשיר׳ ד ג). — ג) עָמַד על, נגד פלוני: ויאמר יואש לכל אשר עָמְדוּ עליו האתם תריבון לבעל (שפט׳ ו לא). וַיַּעַמְדוּ על עזיהו המלך ויאמרו לו וכו' (דהי״ב כו יח). לא תַעֲמֹד על דם רעך (ויקר׳ יט טז). — ד) עָמַד לפני, התיצב: ויקמו וירדו מצרים וַיַּעַמְדוּ לפני יוסף (ברא׳ מג טו). ויקחו את פיח הכבשן וַיַּעַמְדוּ לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה (שמו׳ ט י). וַתַּעֲמֹדְנָה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאם וכל העדה (במד׳ כז ב). ויבא דוד אל שאול וַיַּעֲמֹד לפניו ויאהבהו מאד (ש״א טז כא). — ולפני יי': ויקרבו כל העדה וַיַּעַמְדוּ לפני יי' (ויקר׳ ט ה). וְעָמְדוּ שני האנשים וכו'

לפני יי' לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם (דברי' יט יז). ובאתם וַעֲמַדְתֶּם לפני בבית הזה וכו' ואמרתם נצלנו (ירמ' ז י). ויצא הרוח וַיַּעֲמֹד לפני יי' ויאמר אני אפתנו (מ"א כב כא).—כה אמר יי' צבאות אם בדרכי תלך וכו' ונתתי לך מהלכים בין העֹמְדִים האלה (זכרי' ג ז).—*ותֹאר לאנשים חשובים: לפי שהיו להם מהלכים בין העומדים והכירו בשפלותם וערכם (ר' ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, הולך בישרו).—ולפני השופטים: ולא ימות הרצח עד עָמְדוֹ לפני העדה למשפט (במדי' לה יב). - וכן *עָמַד בדין: נערה שנתפתתה בשתה ופגמה וקנסה של אביה וכו' עמדה בדין עד שלא מת האב הרי הן של אב מת האב הרי הן של אחים לא הספיקה לעמוד בדין עד שמת האב הרי הן של עצמה (כתובו' ד א). דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין שנאמר וכו' אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא וכו' אבל עומדין בדין ר' נחמיה אומר אלו ואלו אין עומדין בדין שנאמר וכו' (סנה' י ג).—ה) ובמשרת לפני אדוניו: וישלח שאול אל ישי לאמר יַעֲמָד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני (ש"א טז כב). יבקשו לאדני המלך נערה בתולה וְעָמְדָה לפני המלך ותהי לו סכנת (מ"א א ב).— ולפני יי': בעת ההוא הבדיל יי' את שבט הלוי וכו' לַעֲמֹד לפני יי' לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה (דברי' י ח). ופינחס בן אלעזר בן אהרן עֹמֵד לפניו בימים ההם (שפטי' כ כח). ויאמר אליהו התשבי וכו' חי יי' אלהי ישראל אשר עָמַדְתִּי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (מ"א יז א). ויאמר אלישע חי יי' צבאות אשר עָמַדְתִּי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך (מ"ב ג יד). לכן כה אמר יי' אם תשוב ואשיבך לפני תַּעֲמֹד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה (ירמ' טו יט). והכהנים הלוים בני צדוק וכו' המה יקרבו אלי לשרתני וְעָמְדוּ לפני (יחזק' מד טו).—ו) עָמַד בפני, לפני, התיצב נגד פלוני, התגבר עליו: ויאמר יי' אל יהושע אל תירא מהם וכו' לא יַעֲמֹד איש מהם בפניך (יהוש' י ח). וינח יי' להם מסביב וכו' ולא עָמַד איש בפניהם מכל איביהם (שם כא מב). ויחר אף יי' בישראל וכו' ולא יכלו עוד לַעֲמוֹד לפני אויביהם (שפטי' ב יד). ויראו מאד מאד ויאמרו הנה שני המלכים לא עָמְדוּ לפניו ואיך נעמד אנחנו (מ"ב י ד).—וְעָמַד סתם: הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נַעֲמֹד אנחנו (שם). ותפש הקשת לא יַעֲמֹד (עמו' ב טו).—*וְעָמַד בִּ־: הירא ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה (ר' עקיבא, סוטי' ח ה). עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכלם להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו ע"ה (אבו' ה ג). שאין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה (ב"ב ס:).— ובשהמ"א: ולעולם אי ניחא ליה (לאבל) לעמוד באבלו עד סוף היום אינה מגונה (תשו' הגא' גניי, אסף 103).—וכן *עָמַד על: הנצרך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה וכו' במה דברים אמורים כשאין יכול לעמוד על עצמו אבל אם יכול לעמוד על עצמו תפלתו תפלה (ברכ' כג.).—ז) עָמַד מרחוק, מנגד: וירא העם וינעו וַיַּעַמְדוּ מרחק (שמו' כ יח). והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תַּעֲמֹד (ישעי' נט יד). וקרובי מרחק עָמָדוּ (תהל' לח יב). למה יי' תַּעֲמֹד ברחוק (שם י א). ביום עֲמָדְךָ מנגד ביום שבות זרים חילו (עובד' א יא). אהבי ורעי מנגד נגעי יַעֲמֹדוּ (תהל' לח יב). וחמשים איש מבני הנביאים הלכו וַיַּעַמְדוּ מנגד מרחוק (מ"ב ב ז).—ואמר בן סירא: מרע אוהב מביט אל שלחן ובעת צוקה מנגד יעמד (ב"ס גניי' לז ד).—ח) עָמְדָה הרגל: וְעָמְדוּ רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכרי' יד). רגלי עָמְדָה במישור (תהל' כו יב). עֹמְדוֹת היו רגלינו בשעריך ירושלם (שם קכב ב).—והמים: על הרים יַעַמְדוּ מים (שם קד ו).—ט) עָמַד ונשאר במקומו, חדל מלכת, מלרוץ, או מפעלה אחרת, stillstehen, aufhören; s'arrêter, cesser; to stand still, stop: ותהר עוד ותלד בן וכו' וַתַּעֲמֹד מלדת (בראשי' כט לה). וראהו הכהן וכו' והנה הנגע עָמַד בעיניו (ויקר' יג ה). ואם תחתיה תַּעֲמֹד הבהרת (שם כג). וידם השמש וירח עָמָד (יהוש' י יג). שמש ירח עָמַד זבלה (חבקו' ג יא). וַיַּעַמְדוּ איש תחתיו סביב למחנה (שפטי' ז כא). ושמואל אמר אל שאול אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ואתה עֲמֹד כיום (ש"א ט כז). וַיַּעַמְדוּ כל העם ולא ירדפו עוד אחרי ישראל (ש"ב ב כח). וַיַּעֲמֹד השמן (מ"ב ד ו). ויאמר קח החצים וכו' ויך שלש פעמים וַיַּעֲמֹד (שם יג יח). וַיַּעֲמֹד הים מזעפו (יונ' א טו). והוחלתי כי לא ידברו כי עָמְדוּ לא ענו עוד (איוב לב טז).—ובתלמ"ס: עָמַד עצם בגרונו נותן מאותו המין על ראשו (ר' חייא, ירוש' שבת ו ח). כותי אחד שאל את ר' מאיר אמר לו אפשר המים העליונים תלוים במאמר אמר לו הן

א"ל הבא לי ארפכס הביא לו ארפכס נתן עליה טס שלזהב ולא עמדו המים טס שלכסף ולא עמדו כיון שנתן אצבעו עמדו מים (מד"ר בראש׳, תזאודי ד).—*עָמְדָה הסכין, חדלה מלחתוך, היתה קהה: וא"ר יוסף סכין שעמדה מותר לחדדה ביום טוב (ביצ׳ כח:).—ובסהם"א: שהיה כיצד כגון וכו׳ או שעמדה סכין או שיגע ובא חבירו ושחט (תלמידי יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 135). וסכין שעמדי כלומ׳ שאינו חותך יפה מותר לחדדה ביום טוב (תניא, מוקלה עת:).—י) נשאר בחיים, במקומו, נשאר קיים bleiben; rester, demeurer; to remain: אך אם יום או יומים יַעֲמֹד (שמות כא כא). ואתה פה עֲמֹד עמדי ואדברה אליך (דבר׳ ה כח). ואנכי עָמַדְתִּי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה (דבר׳ י י). וישב מלך אשור ולא עָמַד שם בארץ (מ״ב יח כ). כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עֹמְדִים לפני נאם יי׳ כן יַעֲמֹד זרעכם ושמכם (ישעי סו כב). לקוח את הספרים האלה וכו׳ ונתתם בכלי חרש למען יַעַמְדוּ ימים רבים (ירמי׳ לב יד). ורוחי עֹמֶדֶת בתוככם (חגי ב ה). המה יאבדו ואתה תַעֲמֹד (תהל׳ קב כז). יראת יי׳ טהורה עוֹמֶדֶת לעד (שם יט י). והארץ לעולם עֹמָדֶת (קהל׳ א ד). אף חכמתי עָמְדָה לי (שם ב ט). ויגידו להמן לראות הֲיַעַמְדוּ דברי מרדכי (אסת׳ ג ד). ואני מעתה לא יַעֲמָד בי כח (דני׳ י יז). ובת הנשים יתן לו להשחיתה ולא תַעֲמֹד ולא לו תהיה (שם יא יז).—והטעם: על כן עָמַד טעמו בו וריחו לא נמר (ירמי׳ מח יא).—ואמר בן סירא: בדבר אל יעמדו חק ולא ישנו באשמרותם (ב״ס גני׳ מג י). ויתן לכלב עצמה ועד שיבה עמדה עמו (שם מו ט). חכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לחיי עולם (שם לז כו). עד עולם יעמד זכרם (שם מד יג).—ובתו"מ: על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (שמעון הצדיק, אבות א ב). שזכות אבותם מסייעתן וצדקתן עומדת לעד (שם ב ב). חבית שנתקלפה והזפת שלה עומדת וכו׳ (כלים י ה). עדיין מחלוקת במקומה עומדת (ר׳ יוסי, מקוא׳ ד א). ואם היה משקה עומד אפילו בעין החרדל מצטרף (טהר׳ ח ח). את העומד (מראה הנגע) בסוף שבוע ראשון לפטור את העומד בסוף שבוע שני להחליט (נגע׳ א ג). זה הכלל כל דבר שהוא משום מלאכה בין עמד בין לא עמד פסול ודבר שאינו משום מלאכה אם עמד פסול ואם לא עמד כשר (פרה ז ט). ר׳ יהודה אומר מקום שאין קנה המדה עומד (מקוא׳ ב י).—שתי עֹמֶד: וכן שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן הרי השני טהור בנפש המסכת ובשתי העומד הרי אלו מיטמאין בנגעים מיד (נגע׳ יא ט).—הלב עֹמֵד, נעשה קפוא: דאמר מר הלב טהור עומד הלב טמא אינו עומד (ע״ז לה:).—צריך שלא יהא בינו לבין חבירו כמלואו כדי שלא יהא פרוץ כעומד אם העומד כפרוץ כנגד העומד מותר כנגד הפרוץ אסור (תוספת׳ כלא׳ ד ז). אם העומד רבה על הפרוץ מותר ואם הפרוץ רבה על העומד אסור (ירוש׳ סוכ׳ א א). לבן מלכים שהיו מאכילין אותו דבר שאי אפשי לו ואינו עומד בתוך מעיו (קטע מכילת׳ דבר׳, JQR. 1904, 452). שע"י הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביפיה (מד"ר בראש׳ מ).—ובסהם"א: ילמדינו אדונינו קידושין של מי יעמדו קידושי הראשון שקידש על ידי האח ברשות האב או קידושי האח שקידש מהאב עצמו (גנזי שכטר ב, גינצבורג 66). שמע מיני רפואות הגוייה ונפשך תהא עמדה וחיה (כ״י אלחריזי, רפואות הגוייה).—*ועָמַד בדבור, בשמועה, ונשאר בו, היה נאמן לו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב"מ ד ב). אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמועתן (עדו׳ ה ז).—וכן עמד על: אבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה (תוספת׳ שם א ג).—ובסהם"א: עד שנאמר כל הנשבע על זה הרי זו שבועת שוא אין אנו יכולין להתיר והוא חייב לעמוד על שבועתו (אוצ׳ הגא׳ א, לוין 78).—*ועָמַד על מדותיו, הקפיד שיקבל כמדתו: מי שאינו כועס במהרה ומי שאינו משתכר ומי שאינו עומד על מדותיו (פרק׳ רבינו הקדוש, גרינהוט ג מח).—ובסהם"א: ואם נמנע מזו זה הוא דרך ההפסד ואם עומד על מדתו מסלקין אותו (רס"ג, תשוב׳ הגא׳ הרכבי קעח).—˚ובמשמ׳ שָׁכַן, יָשַׁב במקום: וראיתי את העם אשר אנחנו עומדים ביניהם מתחזקים להגיע אל תכלית חכמת לשונם כאשר זכרנו (כ״י א"ת, הרקמה הקדמ׳ ה). בחורה אחת נשאת לבחור אחד ועמד עמה כמו שמנה חדשים וכו׳ (הכיצ"ם, קכז). ואבי הבחור היה עומד במקום רו"מנו במקום שהבחורה ואמה ואחיה היו עומדים (שם).—יא) ובמשמ׳ המתין, התמהמה, warten; tarder; to wait, stay: מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו וכו׳ רדה אלי אל תַעֲמֹד (בראש׳

מה ט). ויאמר אלהם משה עִמְדוּ ואשמעה מה יצוה יי' לכם (במד' ט ח). ואתם אל תַּעֲמֹדוּ רדפו אחרי איביכם וזנבתם אותם (יהוש' י יט). ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תַּעֲמֹד (ש"א כ לח).—*ועם מקו' במשמ' המתין שתֵּעָשֶׂה בו איזו פעלה, היה עתיד ומוכן לאיזו פעֻלה: גזל פרה מעוברת וילדה רחל טעונה וגזזה משלם דמי פרה העומדת לילד דמי רחל העומדת ליגזז (ב"ק צ ח). כל העומד לזרוק כזורק דמי (פסח' יג:). סוף סוף כל העומד לגזוז כגזוז דמי (כתוב' נח.). במאי עסקינן אילימא בתרנגולת העומדת לאכילה מאי טעמייהו דבית הלל אוכלא דאפרת הוא (ביצ' ג.). אמר רבה מסתברא מילתיה דשמואל בשור להרישה ועומד לחרישה אבל בשור לחרישה ועומד לטביחה זה נוטל לפי מעותיו וזה נוטל לפי מעותיו (כתוב' נג:). בעי ר' אבין שער העומד ליגזוז בבמה כגזוז דמי ובשלשה או כמחובר דמי ובעשרה (סנה' טו.). מי סברת בהמה בחייה לאכילה עומדת בהמה בחייה לגדל עומדת (חול' יד.). עד כאן לא פליגי אלא דמר סבר בחייה לאברים עומדת ומ"ס בחייה לאו לאברים עומדת (חול' קב:).—יב) ובמשמ' קָם aufstehen; se lever; to stand up: וַיַּעַמְדוּ המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד (יהוש' ג יז). קרא אני אליהם יַעַמְדוּ יחדו (ישעי' מח יג). הוא צוה וַיַּעֲמֹד (תהל' לג ט). וַיַּעֲמֹד פינחס ויפלל (שם קו ל). רוח והצלה יַעֲמוֹד ליהודים ממקום אחר (אסת' ד יד). ארבע מלכיות מגוי יַעֲמֹדְנָה ולא בכחו (דני' ח כב). ואתה לך לקץ ותנוח וְתַעֲמֹד לגורלך לקץ הימין (שם יב יג). לא יאכלו מקדש הקדשים עד עֲמֹד כהן לאורים ולתמים (עזר' ב סג). ויפתח עזרא הספר וכו' וכפתחו עָמְדוּ כל העם (נחמ' ח ה). ויהי אחרי כן וַתַּעֲמֹד מלחמה בגזר עם פלשתים (דה"א כ ד).—ועם מלות היחס: בן אדם עֲמֹד על רגליך (יחזק' ב א). ותבוא בהם הרוח ויחיו וַיַּעַמְדוּ על רגליהם (שם לז י). ראיתי את כל החיים וכו' עם הילד השני אשר יַעֲמֹד תחתיו (קהל' ד טו). ועל שר שרים יַעֲמֹד ובאפס יד ישבר (דני' ח כה). ושר מלכות פרס עֹמֵד לנגדי עשרים ואחד יום (שם י יג).—ואמר בן סירא: ובעבורו עמד אחריו בן משכיל שוכן לבטח שלמה מלך בימי שלוה ואל הניח לו מסביב (ב"ס גני' מז יב-יג). וגם אחריו עמד נתן להתיצב לפני דוד (שם מז א).—ובתו"מ: מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר וכו' (ר' מאיר, ערובי' ד ז). בעקבות משיחא חוצפא יסגי ויוקר יאמיר וכו' וזקנים יעמדו מפני קטנים וכו' (סוט' ט טו). עשה בראשה (של קורת בית הבד) כסא טהור מפני שאומרין לו עמוד ונעשה את מלאכתנו (כלים כ ג). כתיב וכתת נחש הנחושת וכי לא עמד צדיק ממשה ועד חזקיהו להעבירו וכו' (ירוש' דמאי ב א). בקש משה שיעמדו ממנו כהנים ומלכים (מד"ר שמו' ב). לי מנשה זה משיח שעומד מבניו של מנשה שנאמר וכו' (שם במד' יד). כל מי שעומד על אהרן לא על הקב"ה הוא עומד (שם יח). מיד הביאו התינוקות שבמעי אמן ומשדי אמן ועמדו כריסן כזכוכית (מדרש תהלי', בובר ח ז). — ובסהמ"א: אבל ישבו לפניך בעת דון ועת יקרב גמר דין יעמדון (רה"ג, סד"ס קז).—*ועָמַד על: שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו (הגדה של פסח). — *עָמַד מאצל, קם והלך לו: א"ל שמא ממני אתה מתכייש הריני עומד מאצלך עמד ר' יוחנן והלך לו (סדר"א, ב). —*עָמַד למנין: אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו עומדין למנין (סנה' ה ה). — *ועָמַד מן השנה: שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ברכות א ב). ישן ברשות הרבים ועמד כליו טמאים מדרס (ר' מאיר, טהר' ה ז). נגע באחד בלילה ואין ידוע אם חי אם מת ובשחר עמד ומצאו מת ר' מאיר מטהר וחכמים מטמאים (שם). המהרהר בלילה ועמד ומצא בשרו חם טמא (מקוא' ח ג).—ומחלי: זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה ועמד והלך בשוק וחלה ומת אומרין אותו וכו' (גיט' ז ג). — ומליצה, עָמַד השֵׂער, קם מפחד: ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו (פסח' ג ה).—*עָמְדוּ הדברים, קמו, נתקיימו: ולמה ברח (יונה הנביא) אלא שפעם ראשונה שלחו לחשיב את גבול ישראל ועמדו דבריו שנאמר וכו' (תנחו' ויקר' ח). —*ועָמְדָה ההלכה, הבריתא: ועמדה ההלכה אומר קדושה והבדלה על הכוס (חול' הגא' א, לוין 38). אינה עומדת (הבריתא) לא בר' ולא בר' חייא (ותוספ', ויקר' טו). — ודבור, *עומדת לנו[1], קבוע לנו: והלכה כרב שעומדת לנו כל מקום שחלוקין רב ושמואל באיסורין ולא נפסקה הלכה כרב (תלמידי יהודאי גאון, הלכ' פסוקי 104). ועומדת לנו שבכל מקום שחלוקין רב אחא ורבינא בכל התורה כולה הלכה כמי שמיקל והלכך הולך

1) [כמו בארמ' קימא לן.]

כשר (שם 109). ועומדת לנו שכל מקום שחלוקים רב ושמואל באיסורן הלכה כרב (שם 111).—יג) עָמַד לעֹזר לפלוני: כי יַעֲמֹד לימין אביון (תהל' קט לא). אשר נתן המלך ליהודים וכו' להקהל וְלַעֲמֹד על נפשם (אסת' ח יא). ובעת ההיא יַעֲמֹד מיכאל השר הגדול הָעֹמֵד על בני עמך (דני' יב א).—ואמר בן סירא: כי יש אוהב כפי עת ולא יעמוד ביום צרה (ב"ס גני' ו ח).—וכן *עָמַד לפלוני: הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבו' ב ג). מכאן ועד שלשים יום אלהיהן של יהודים עומד להם (מד"ר דבר' ג).—ובתפלה: והיא שעמדה לאבותינו ולנו וכו' והקב"ה מצילנו מידם (הגדה של פסח).—ודבורים שונים: עָמַד לפני בהמה, שָׁכַב אתה: ואשה לא תַעֲמֹד לפני בהמה לרבעה (ויקר' יח כג).— עָמַד על הפקדים: ויקריבו נשיאי ישראל וכו' הם הָעֹמְדִים על הפקדים (במד' ז ב).—על הקללה: ואלה יַעַמְדוּ על הקללה בהר עיבל (דבר' כז יג).—על חרב: עֲמַדְתֶּם על חרבכם (יחזק' לג כו).—בברית: וַיַּעֲמֹד כל העם בברית (מ"ב כג ג).— בסוד: כי מי עָמַד בסוד יי' וירא וישמע את דברו (ירמ' כג יח).—יד) *וְעָמַד בקומתו: מאימתי אדם יורש את אשתו קטנה ב"ש אומרים משתעמוד בקומתה וב"ה אומרים משתכנס לחופה (יבמ' פט:).—*עֲמִידָה תמיה: משל למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה כך עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו (ר' ברכיה בשם ר' יהודה ב"ר סימון, מד"ר ברא' יג). —יה) *וְעָמַד במחיר: משך ממנו מעשר בסלע ולא הספיק לפדותו עד שעמד בשתים נותן לו סלע וכו' (מע"ש ד ו). כל המקבל עליו לספק סלתות מארבע עמדו משלש יספק מארבע משלש ועמדו מארבע יספק מארבע (שקל' ד ט). א"ר חסדא מכר לו שוה חמש בשש והוקר ועמד על שמנה וכו' לוקח יכול לחזור בו ולא מוכר (ב"ב פג:). מעשה ועמדו קינים בירושלים בדינרי זהב (שם קסו). רבי דוסתאי בן יהודה אומר מכרה לו במנה והשביחה ועמדה על מאתים מנין שאינו מחשב אלא במנה שנאמר וכו' (ערכי' ל). מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה מנין שאין מחשבין אלא במנה שנאמר וכו' (שם).— ובסהמ"א: ואמר לו מלוה ללוה חבית זו שאני מלוה לך עומדת בעשרה דינר עכשיו אני נותן ונושא בך עשרה דינר וכו' ואמר לו לוה למלוה הלויני חבית זו ואם עומדת בסאה בדינר לוקח אני לך במאה דינר (תלמידי יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 38). א"ר יהודה אמר שמואל ד' כוסות הללו צריך שיהא בהן בכל אחד כדי שיהא בהן מזיגת כוס יפה של ברכה שיעורו רובע רביעית לוג כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית לוג (רשב"ס, פסחי' קח:).—*וכמו עלה ט): א"ר יוסי מסתברא בשן של זהב שעמדה לה ביוקר לא תצא (ירוש' שבת ו א). לא דייכם שניוולתם פלטין באבנים ובעצים שעמדה לי בכמה יציאות אלא מחציפין אתם וקושרין עלי קטיגוריא (מד"ר קהל' מה יתרון העושה). — ובהשאלה: שמונה עשרה אפי' גדול אינו מבטל מפני שעמדה להן בנפשותיהן (ירוש' שבת א ו).—*ובמשמ' שוה במחירו: לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין ונכנס לבודקו ומצאו כולו חומץ בא לצאת מתוך האוצר ומצא חבית אחת יין טוב אמר חבית זו עומדת עלי כמלא אוצר (מד"ר במד' ג).—יו) *עָמַד על דבר, חשב, מצא אותו: הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ואמר לו הילך מנה ואינו יכול לעמוד על הפרוטרוט אסור (תוספת' ב"מ ד יז). משל לאדם אם מאבד סלע או כילרין בתוך ביתו הוא מדליק כמה נרות כמה פתילות עד שיעמוד עליהם והרי דברים קל וחומר מה אלו שהם חיי שעה של עולם הזה אדם מדליק כמה נרות וכמה פתילות עד שיעמוד עליהם ומצאם ד"ת וכו' אין אתה צריך לחפש אחריהם כמטמונים הללו (מד"ר שה"ש, שיר השירים). — *ובמשמ' השיג, הבין אותו: וכי אפשר לבשר ודם לעמוד על (חציה) חציו של לילה אלא א"כ יוצרו חלקו (מכי' בא יג). כיצד עומדים על הדבר רואין אותו כאלו הוא עומד באמצע בית כור ומדליק (שם מספעי' יד). ר' יוסי אומר בין השמשות כהרף עין ולא יכלו לעמוד עליו חכמים (ירוש' ברכ' א א). והמכשלה הזאת תחת ידך דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אא"כ נכשלים בהן ישנן תחת ידיך (רב קטינא, שבת קכ.). ר' מאיר בדורו לא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו (ר' יוחנן, עירובי' יג.). למלך שהיה לו בן והיה מבקש ליתן לו ירושה ואומר אם נותנה לו אני עכשיו עדיין קטן הוא ואינו יודע לשמרה אלא עד שילמוד כתובין ויעמוד על עמקן ואח"כ אני נותנה לו (מד"ר שמו' כ). מה ברכה זו אין אדם יודע מה שבתוכה כך אין אדם עומד על דברי חכמים (שם במד' יד). מדבר לדבר ממשל למשל עמד

שלמה על סודה של תורה (שם בה"ש, שיר השירים). ר' יהושע דסכנין בשם ריב"ל לפרי שהיה עומד בסדקי והיו הכל באין לשערו ולא יכלו היה שם פקח אחד א"ל אתם מבקשין לשערו מתרומותיו אתם עומדים עליו (מד"ר איכ', העיר רבתי עם). עמד שלמה בחכמתו על משתיתה של ארץ (ר' ינאי בריה דרבי שמעון, שם קהל' עסיפי לי גנות). לתלמידו של יוצר שגנב וכו' ועמד רבו על גניבתו מה עשה עמד ועשה כלי ונתנה לפניו כל כך למה להודיעו שעמד על גניבתו (ר' לוי, פסיק' רבתי כד). — ובסהמ"א: שראיתי הרבה מהתלמידים בזמננו זה לא עמדו על זה ויטרחו בבקשת אותה הראיה ולא ימצאו אותה ויתקשה עליהם ההלכה (ר' נסים גאון, הקדמה לברכות). ובעמדנו על מה שזכרנו מן האדם יתבאר לנו מסוד העולם הזה הרבה מפני שהוא דומה אליו (ר"י א"ת, חו"ה הבחינה ה). וממ שראוי לעמוד עליו כי כל מטיב לזולתו מבני אדם מכל המינים אשר זכרנו אין לו יתרון על מי שמטיב לו אלא במקרה מן המקרים (שם, עבודת האלהים, פתיח'). ובאשר תרצה לעמוד על בירור מה שזכרתיו מרוב חטאי הלשון קבל על עצמך לזכור מה שיצא מלשונך (שם, הפרישות ה). וענין ונצורות ולא ידעתם שמורות מהגיע אליהם ומעמוד עליהם נמנעות מדעת אותם ומהשקפה עליהם (הוא, פסו"ם לריב"ג, נלר). והנה בני האדם לא יוכלו לעמד על אמתת הויתם ולא יגיעו עד תכליתם (הוא, הרקמה ל). ואלו המדעות הראשונות אין אנו יודעין היאך ידענו אותן אלא מצינו דעתנו השיגה אותם ועמדה על אמתתם ולא ידענו במה השיגה אותם ועמדה על אמתתם ובורייתם (ר"י אבן עקנין, ס' מוסר ב יג). ועמדתי על כל הכתוב בו (ד"ס יהודי מצרים וא"י ב, מן 145). וזה דבר עמדנו עליו מן החוש שהעמדנו מראה שורפת כנגד אור הנר (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ב ו). והיה מבואר שכאשר נרצה לעמוד בדרך החקירה העיונית על משיג ממשיגי הדבר אם הוא נמצא לדבר או לא (שם ו א ח). וזה דבר עמדו עליו מהלקויות הירחיים כאשר עמדו עליהם המזרחיים והמערביים (שם יג). וסברת דברי נדמית לפעולות הבורא היא שעומדת על אמתות הענינים וכו' שעומדת עליהם מארבע העלות הטבעיות (נסים בר שלמה ריית, חבור יצחק ישראלי, ספר היובל לשטינשנידר 132). —יז) *וביני עמד, בעין פעל העזר להביע המשכתה והתמדתה של הפעלה המסמנת בבינ': הרי שהיה

תופש פרתו ועומד ובא חבירו ואמר לו פרתך למה לחמור אני צריך (ב"מ מז.).—ובסהמ"א: וכשמדליק נר בשבת מברך להדליק נר של שבת ויש אומרים שאין לברך עליו ונותנים טעם לדבריהם שאם היתה דלוקה ועומד' אין צריך לכבות' כדי לחזור ולהדליקה וכו' ועוד אומ' ר"ת שאם היה דלוק ועומד שצריך לכבותה ולחזור ולהדלי' (לנלא, האגור שנז). — *וכמו תה"פ, בעמידה, כמו מעמד: חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וכו' וכהן גדול עומד ומקבל וקורא עומד (יומי ז א). הקורא את המגילה עומד ויושב וכו' קראוה שנים יצאו (מגיל' ד א). מפירין נדרים בין מהלך בין עומד ובין רכוב (ר' נחמן, ערובי' סד:). — ומ"ר עמדים, עמדות: אורגים (הטהור והטמא) בין בעומדין בין ביושבין (זבים ג ב). שימשתי את רבי עקיבה עומדות מה שלא שימשת ישיבות (ר' יוחנן הסנדלר, ירוש' חגי' ג א). — יח) בדקדוק, *פעל עמד, שפעלתו נשארת בפעל ואינו יוצא לאחר (ve) (f) intransitiv: כאשר הקריב מתנהו או הוא מהפעלי' העומדי' כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו (ראב"ע, בראש' יב יא). כי יש תואר דומה לפועל כמו הולך שלא יתכן היותו פועל כי אין לו פעול בעבור שהוא מהפעלים העומדים (הוא, שפה יתר 21). שהוא בנין הקל פעמים שהוא עומד בעצמו ופעמים שהוא יוצא לזולתו (רד"ק, מכלול, ליק כ:). והפעלים העומדים לא ימצא בהם בנין נפעל מקבל מקרה בנין הקל (שם כא:).

—הפעי', העמיד, העמידו, העמדה, העמדת, העמדתה, והעמדת, העמדתי, העמדתיך, העמדתיהו, העמדנו, מעמיד, העמיד, העמיד, העמידו, העמידה, העמד, אעמיד, אעמידה, אעמידם, יעמיד, יעמד, יעמד־, יעמידני, יעמדהו, יעמדה, יעמידם, תעמדני, נעמיד, יעמידו, — א) עשה שיעמד: ויצא משה וכו' ויאסף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סביבת האהל (במדי' יא כד). ויקראו לשמשון וכו' ויעמידו אותו בין העמודים (שפט' יו כה). ויעש ירבעם חג וכו' והעמיד בבית אל את כהני הבמות אשר עשה (מ"א יב לב). לך העמד המצפה אשר יראה יגיד (ישע' כא ו). העמדת במרחב רגלי (תהל' לא ט). ונעמיד משמר עליהם (נחמי' ד ג). ואקבצם ואעמדם על עמדם (שם יג יא). ויעמד שפטים בארץ (דהי"ב יט ה). — ואמר בן סירא: אל תעמידהו אצלך למה יהדפך ויעמד תחתך (ב"ס גני"

יג יג).—ובתו"ש: לא יעמיד אדם תנור בתוך הבית אלא אם כן יש על גביו גובה ארבע אמות היה מעמידו בעלייה עד שיהא תחתיו מעזיבה שלשה טפחים (ב"ב ב ב). היה מעמיד בהמה בחצר וכו' אינה חזקה (שם ג ה). העמיד עליה (על האבן) עבודת אלילים וסילקה הרי זו מותרת (ע"ז ג ז). אין מעמידין בהמה בפונדקאות של עכו"ם מפני שחשודין על הרביעה (שם ב א). וראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי מזרח (תמי' ה ו). היה נותנו (כלי חרס) על גבי האור והאור מעמידו בידוע שאינו כבונס משקה וכו' ר' יוסי אומר אם נתנה (כלי חרס) על גבי הרמץ והרמץ מעמידו בידוע שאינו כבונס משקה (תוספת' כלים ב"ק ז ג). עושה אדם שני ציבורי מלח ומניח עליהן קורה שהמלח מעמדת את הקורה (רבה, ב"ב כ:). כלונסות של ארז שמעמידין בהן את הקורה (ר' יוחנן, שם סז:). קנים המחולקין שמעמידים תחת הגפנים (דבי רבי ינאי, שם סט.). עברו (החכמים) באותו מקום אמרו לאחד חייך העמידנו עם אבא יודן (מד"ר ויקה ד). א"ר יהודה בן פדייה בשעה ראשונה עלה אדם במחשבתו של הקב"ה להבראות וכו' בששית העמידו גולם בשביעית נפח בו נשמה (תנחו' שמיני, בובר יג).—ועל רגליו: אדם מביא חיטין חיטין כוסס פשתן פשתן לובש לא נמצאת מאירה (האשה) עיניו ומעמידתו על רגליו (אליהו, יבמ' סג.).—שהוא מחזיקני ומעמידני על רגלי (פסיק' רב' לו).—ובסהמ"א: כלים שהן מפוצלין וכו' מעמידין אותן בי"ט (הלבוש, או"ח תקיט).—*והֶעֱמִיד בדין: בעא מיניה אביי מרבה האומר לחבירו אנסת ופיתית את בתי והעמדתיך בדין ונתחייבת לי ממון והוא אומר לא אנסתי ולא פיתיתי ולא העמדתני בדין ולא נתחייבתי לך ממון (כתוב' מג.). — ובהשאלה: מעמידו על האמת מעמידו על השלום מתישב לבו בתלמודו (אבו' ו ו) בא דוד והעמידן (את המצוות) על אחת עשרה דכתיב וכו' (מכו' כד.). לא חרבה ירושלים אלא על וכו' שהעמידו דיניהם על דין תורה (ב"מ ל:).—ובסהמ"א: [משום שאינן] יודעין (הנשים ועמי הארץ) להעמיד איסור והיתר על מקומו (גנזי שכט' ב, גינצבורג 222).—*הֶעֱמִיד פלוני או דבר על חזקתו: העמד הגוף על חזקתו וחזקה אין אדם שותה בכוס אא"כ בודקו (כתוב' עה:). מ"ט שמאי קסבר העמד אשה על חזקתה ואשה בחזקת טהורה

עומדת (ניד' ג.).—ובסהמ"א: אמר רב נהמן העמיד אכילות לעומת אכילות והעמיד נכסים בחזקת אבות (תלמידי יהודאי גאון, הלכו' פסוק' 68).—*הֶעֱמִיד מלוה על דבר, להפרע ממנו: ש"מ דמעמידין מלוה על גבי פירות (ב"מ סג.).—*והֶעֱמִיד פלוני אצל פלוני, העבירו לפרע ממנו חוב: ראובן קנה סחורה משמעון ואמר לו אעמידך אצל לוי שאני עושה לו מלאכה פלוי ונותן לי כך וכך לשנה ולכשיגיע הזמן יתן לך שכרי במקומי (טוחו"מ מעמד שלשתן קכו). דמי שקונה סחורה ואין בידו מעות מעמידו אצל בעל חובו (שם). לוי חזן העיר חייב לראובן שני זהובים והעמידו אצל שמעון שהי' גובה ופורע ממנו לחזן שיתן בשבילו לראובן ב' זהובים (שם).— *ובמשמ' עשה שֶׁיַּעֲמֹד, שיחדל מהליכה או מפעלה אחרת: אמר אחד יש לי ללמד עליו (על הנידון) זכות הלה מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידו (סנה' ו א). קשר את הספינה בדבר שהוא יכול להעמידה וכו' מביאה את הטומאה (אהל' ח ה). מה אני שאני בשר ודם אצבעי מעמדת מים אצבעו של הקב"ה עאכ"ו (ר"מ, מד"ר ברא' ד). אין מעמידין את עיני הגוסס הנוגע בו ומזיזו הרי זה שופך דמים (שמח' א ד).—ב) עשה שישאר, שיהיה קים: ואולם בעבור זאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בעבור הראתך את כחי (שמו' ט יז). כי למען דוד נתן יי' אלהיו לו ניר בירושלים וכו' וּלְהַעֲמִיד את ירושלים (מ"א יה ד). משוה רגלי כאילות ועל במתי יַעֲמִידֵנִי (תהל' יח לד). וַיַּעֲמִידֵם לעד לעולם (שם קמח ו). מלך במשפט יַעֲמִיד ארץ (משלי כט ד). באהבת אלהים את ישראל לְהַעֲמִידוֹ לעולם (דהי"ב ט ח).—ואמר בן סירא: בהמה לך ראה בעיניך ואם אמנה היא העמידה (ב"ס גני' ז כב).—ובתו"מ: והם הם (ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ור"ש ור"א בן שמוע) העמידו תורה אותה שעה (יבמ' סב:). והארץ לעולם עומדת מה היא עומדת מעמדת (מד"ר קהל' והארץ).—ובסהמ"א: ועלי ועל יורשי אחרי להפיץ ולהדית ולסלק מעליו ומעל הבאין מכחו כל עורר וטוען בעולם בין בכתב בין בעל פה עד שאעמיד בידו וביד הבאים מכחו העמדה גמורה בלא שום פסידא בעולם (הברצלוני, ס' השטרו', 74). אם הדקו (את השופר שנסדק) הרבה בחוט או במשיחה כשר שהרי החוט מעמיד שלא יתבקע (ר"נ על הרי"ף, ר"ה ו:). יצחק אע"פ שהיה נביא היה מתמיד במטעמים להעמיד בריאותו (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, תולדות

כד ג). וזה כמשל מי שהניח המזון הטוב והמשקין הטובים המעמידים הבריאות שהוא בלא ספק יחלה וימות (שם, עקד קכו א). והעצמות ההמה מעמידים ומציבים את כל הגוף לבלתי ינוע מאליו אנה ואנה (ליכדא, כאפית למודים א ט).—ג) עשה שיקום, הקים, קיֵם: ותבוא בי רוח וכו' וַתַּעֲמִדֵנִי על רגלי (יחזק' ב ב). ויגע בי וַיַּעֲמִידֵנִי על עמדי (דני' ח יח). ומראשי האבות וכו' התנדבו לבית האלהים לְהַעֲמִידוֹ על מכונו (עזר' ב סח). לרומם את בית אלהינו וּלְהַעֲמִיד את חרבותיו (שם ט ט). ויקם אלישוב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן המה קדשוהו וַיַּעֲמִידוּ דלתתיו (נחמ' ג א). והמקומות אשר בנה (מנשה) בהם במות וְהֶעֱמִיד האשרים והפסלים הנם כתובים על דברי חוזי (דהי"ב לג יט).—וברית: וַיַּעֲמִידֶהָ ליעקב חק לישראל ברית עולם (תהל' קה י).—ורוח: ויאמר וַיַּעֲמֵד רוח סערה (שם קז כה).—וחזון: ובני פריצי עמך ינשאו לְהַעֲמִיד חזון ונכשלו (דני' יא יד).—והמון: ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו וכו' וְהֶעֱמִיד המון רב (שם יא יא). — *ושֵם: ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת (ב"ס גני' מ יט).—ובתו"מ: איזהו גרנן למעשרות הקשואין והדלועים משיפקסו ואם אינו מפקס משיעמיד ערימה (מעשר' א ה). המקבל שדה מחברו ולא עשתה אם יש בה כדי להעמיד כרי חיב לטפל בה (ב"מ ט ה). בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וכו' ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל (תענ' ד ו). העושה עבודה זרה המחתיך והמעמיד הסח וכו' עובר בלא תעשה (תוספת' קנ"ה י ג). אמרו ב"ד היום ראש השנה הקב"ה או' למלאכי השרת העמידו בימה (ירוש' ר"ה א ג). אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמיד ממנו שופט (סוכ' כז:). — *וְהֶעֱמִיד עצמו: שראה צורת ע"ז ואהבה או אדם שהעמיד עצמו ע"ז כהמן (ר"ח, שבת עב:).—ובהשאלה, *הֶעֱמִיד נדר, דבר: א"ר זעירא הדא דאת אמר בשאינן מעמידים (את הנדרים) אבל אם היו מעמידין צריכין היתר הכם הרי זה מעמיד וזה אינו מעמיד מאחר שבטל אצל זה יבטל זה (ירוש' נדר' ג א). א"ר לוי אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה היו כל אוה"ע מרננים ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא ולא עוד אלא שעושין משתה גדול להעמיד דבריהם (ב"מ פז:).—וכן הֶעֱמִיד תלמידים, בנים, פרות: הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה (אבו' א א). כל המעמיד תלמיד רשע סופו להתבזות ממנו (מד"ר איכה, פתי'). ואילולי שנתת לו (לאדם הראשון) יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך נזקק להעמיד תולדות (ר' יהושע בר נחמיה, שם ברא' כב). אמר (דוד) לפניו רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים ולהעציבך מוטב לי ונחני בדרך עולם (שם מד). כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות (שם סה). ובאותה שעה נשא (נח) אשה והעמיד בנים (שם במד' יד). אוכל שדה העיר אשר סביבותי' נתן בתוכה נתן מה שבתחו' טבריה בטבריה וכו' שכל ארץ וארץ מעמד' פירותיה (שם, ברא' ל). ר' נחמיה אמר נתן בהם עפר וקטמיות דברים שהן מעמידין פירות (שם). — וְהֶעֱמִיד פלוני משנתו, העיר אותו, עי' עָמַד יב): נכנס (המלך) לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנץ החמה (מכי' בשלח ה). — ד) *הֶעֱמִיד דבר לפלוני, הקים, המציא את הדבר liefern; procurer; to supply: המוכר יין ושמן לחבירו כל ימות השנה חייב להעמיד לו כדרך שמעמיד בקטלזון (תוספת' ב"מ ו יג). הנותן מעות לחבירו ליתן לו פירות בגורן חייב להעמיד לו כשער בינוני (שם עז). יבש המעיין ונקצץ האילן חייב להעמיד לו מעיין אחר חייב להעמיד לו אילן אחר (שם ט ג). מאה חביות יין אני מוכר לך חייב להעמיד לו יין יפה כרוב היין הנמכר באותו חנות (ירוש' ב"ב ו א). רשאין החמרין להתנות שכל מי שיאבד לו חמורו יעמיד לו חמור אחר וכו' ורשאין הספנים להתנות שכל מי שאבדה לו ספינה יעמיד לו ספינה אחרת אבדה לו בכוסיא אין מעמידין שלא בכוסיא מעמידין לו ואי פירש למקום שאין הספינות הולכין אין מעמידין (ב"ק קטז:). הגוזל שדה מחבירו ושטפה נהר חייב להעמיד לו שדה אחר (ר' אלעזר, שם קיז:). השוכר את החמור והבריכה או שנשאת לאנגריא וכו' שאינה חוזרת חייב להעמיד לו חמור אחר (ב"מ מח:). א"ל בן בית אני הלויתו ובאחריותו הם לשלם אני מעמידך על הכל (מד"ר שמות מג).—ובסהמ"א: ראובן עשה מקח עם שמעון להעמיד לו סחורה לזמן קצוב (שער אפרים, שו"ת, קלז). הביא זה המחזיק

עדים שאותו פלוני שמכר לו דר בה אפילו יום אחד או אפילו שעה אחת טוענין לו שלקחה אותו פלוי דטוענין ללוקח ומעמידין אותה בידו (לבוש, חו"מ קמו יד). בראובן שעשה מעמד עם שמעון שיעמיד סחורתו למקום פלוני על אחריותו (סו"ע חו"מ, פתחי תשובה, הל' ערב קכט ח). כגון מי שעושי מקח עם חבירו שיעמיד לו סחורה פלונית ליריד (שם מקח רז ג). —ה) הֶעֱמִיד לפני פלוני, עשה שיתיצב, הציג: ויבא יוסף את יעקב אביו וַיַּעֲמִדֵהוּ לפני פרעה (בראש' מז ז). וְהֶעֱמִיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם (ויקר' יד יא). ולקח את שני השעירים וְהֶעֱמִיד אתם לפני יי' (שם יו ז). ואם מך הוא מערכך וְהֶעֱמִידוֹ לפני הכהן (שם כז ח). ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר הֶעֱמִיד לפניה (אסת' ד ה).—ו) הִפְקִיד, מִנה: וַיַּעֲמִידוּ (זרבבל בן שאלתיאל וישוע בן יוצדק וכו') את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית יי' (עזרי ג ח). ואלה אשר הֶעֱמִיד דויד על ידי שיר בית יי' (דהי"א ו יו). וַיַּעֲמִידוּ הלוים את הימן בן יואל וכו' (שם יה יז). וַיַּעֲמֶד לו כהנים לבמות ולשעירים (דהי"ב יא יה).—ואמר בן סירא: ביד אלהים ממשלת תבל ואיש לעת יעמיד עליה (ב"ס גני' י ד). —ובמשנה: המדיר את אשתו מליהנות לו עד ל' יום יעמיד פרנס יתר מכן יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז א). והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו של עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם (סוט' ח ו).—וכן *הֶעֱמִיד עדים: ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק וכו' העמיד עליה עדים ובא לפני רבי עקיבא וכו' (ב"ק ח ו). מי שנמחק שטר חובו מעמיד עליו עדים ובא לפני ב"ד (ב"ב י ו). העמידו עושי חביתים לעשות חביתים (תמי' א ג).—ז) הֶעֱמִיד את פניו, התאפק: וַיַּעֲמֵד את פניו וישם עד בש (מ"ב ח יא). —*ובמשמ' התנגד, מרד: כל מי שהוא מעמיד פנים בגל הגל שוטפו וכל מי שאינו מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו (בשם ר' לוי, מד"ר בראש' מד). כל שמעמיד פניו במלך כאילו העמיד פניו בת"ח (בשם ר' יהודה בר סימון, מד"ר בראשי לז).—*הֶעֱמִיד הלב וכדו', עשה שיקפא: המעמיד בשרף הערלה אסור (ר' אליעזר, ערלי א ז). אמר ר' יהודה שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע כשהיו מהלכין בדרך אמר לו מפני מה אסרו גבינת עו"א אמר לו מפני שמעמידין אותה בקבת נבלה (ע"ז ב ה). המעמיד בעורה של קיבה כשרה אם יש בה בנותן טעם הרי זו אסורה (חולי ח ה). מפני שמעמידין אותה בחומץ (רב חסדא, ע"ז לה:).—ובסהמ"א: נפשי בשאלתו אודות בן תורה א' דדחיקא ליה שעתי' ואין פרנסתו כ"א מעשיית גבינה ורוצה מעלתו בתקנתו להמציא לו היתר להעמיד החלב בעו' קב' כי ההעמדה בקבה בלא עור מקלקל הגבינות (חת"ס, יו"ד פא).—*וְהֶעֱמִיד דבר על, שִׁנה והחליף אותו למצב אחר: גרדו (לשופר) והעמידו על גלדו כשר (ר"ה כז:). שתי אמות היה והעמידו על שתים עשרה (ר' ירמיה, מגלי טו:). מאי מקולקלת אמר רבי אבא שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים (מו"ק ז:).—*הֶעֱמִיד פלוני מלפני פלוני, עשה שֶׁיַּעֲמֹד מאצלו, שיקום וילך לו, הרחיקו: אמר לו (לר' אליעזר בן הורקנוס) מפני מה אתה בוכה אמר לו (לר' יוחנן בן זכאי) מפני שהעמדתני מפניך כאדם שמעמיד מלפניו מוכה שחין (פדר"א א א).—*הֶעֱמִיד עצמו, עשה שֶׁיַּעֲמֹד בעצמו, החזיק בעצמו: אימתי בזמן שהי' מעמדת עצמה אבל אם אינה מעמדת עצמה מטבילין בה כמה שהיא (ר' יהודה, מקוא' ו א).—*ובמשמ' התאפק, התגבר: קים להו לרבנן דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו (סנה קיב.).—ובסהמ"א: וזה (החותר במחתרת) להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק (רש"י, שמות כב א). בקש להוציא רוח מלמטה ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו מהלך לאחריו ארבע אמות וממתין עד שתכלה הרוח (רמב"ם, תפלה ד יב). השרוי בתענית יכול לטעום תוך פיו עד כדי רביעית ויחזור ויפלטנו שאין זה חשיב הנאה ובלבד שידע בעצמו שיכול להעמיד עצמו שלא יבלע כלום (הלבוש, או"ח תקסז א).—וכן *הֶעֱמִיד על עצמו: שהיו (דניאל חנניה מישאל ועזריה) אונסין את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה ומעמידין על עצמן בשעה שנצרכין לנקביהם (ר' חמא בר חנינא, סנהי צג:).—*וכמו קל י): שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס מי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו (פסחי קיג:). אשרי מי שאינו מעמיד על דבריו (פרקי רבינו הקדוש, גרינהוט ג מח).—*וְהֶעֱמִיד משנה וכדו', פרש אותה[1]: והקשו הכמים בדבר זה בריתא זו

[1]) [מן הארמ' אוקים.]

ששנינו בכל שוחטין בין בת, וש בין במחובר במי נעמיד אותה (הבריתא) (והזהיר, ויקרי טו). (הבריתא) אינה עומדת וכו' והמשנה העמדנוהו באם שחט (סס). ואם אין מקדש תקבר היא ועורה בירושלמי מעמידה במסכת מעשר שני כשהקדישה בשעת המקדש וחרב המקדש (סמ"ג, מ"ע קלו). אמרינן בפרק הפועלין עשר תעשר ואכלת ולא מוכר תבואת זרעך ולא לוקח ומעמידה רבינו יצחק בר רבי מרדכי כשלקח מישראל קודם מירות (סס קלג)—ובמשמ' עשה שיבין, עי' קל יו): ובאה התורה והעמידתנו עליו בהערת זה המאמר (ר"י הקרלי, ג"ע, קדוס"ס ד כ). הוא יוכל להעמידך על הרבה מעניני בית המדרש הזה (סד"ל, אגרות קכא).

—הפעי, העמד, מעמד, יעמד,—שהעמידו אותו: והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני יי' (ויקרי יו י). והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם (מ"א כב לה). — ובתלמו': והעמיד צלם בהיכל אית תניי תני הועמד מאן דאמר הועמד צלמו של מנשה (ירוש' תענ' ד ח).—ובסהמ"א: ואל יחשוב (האדם) כי טרפו מועמד על סיבה ידועה ושאם תמנע הסיבה ההיא ממנו לא יבא בסיבה אחרת אבל יבטח על האלהים בטרפו (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ג). מן הידוע שרוב הב"ח הרגשתם יותר חריפה ומחודדת מהרגשת מין האדם להיותם מחוסרי שכל ומדע והיו עלולים יותר אל הנזק המועמד לעומתם אלו לא הזדיין אותם הבורא ית' בהרגשה ומשוש מחודד (כס"פ, יריעות שלמה א ב ג). — ובדקדוק, שהעמידו והפסיקו אותו על ידי נגינה, שיש לו נגינה: ודגשות הלמד ממנו בעבור שהוא מעמד לא להבלע כפל (ר"י א"ת, ספ"ס לריב"ג, זלל). ולרבים לאמר הסו ואע"פ שהוא מלעיל אין לחוש עליו כי מפני ההפסק הועמד כמו ערו ערו עד היסוד בה השני הועמד מפני ההפסק והראשון מפני השני (רד"ק, ספ"ס, הסה). ויש שקורין אותה בהעמדה וכן מצאנוה בספרים מדוייקים הכ"ף מעמדת בגעיא (סס כרת). כי יפגשך עשו אחי הגימ"ל בקמץ מעמד ורפה (סס פגס).

—פעי, *עמד, רק בינ' מעמד, מעומד,—א) תה"ס ותה"פ, כשהוא עומד, כמו קל יז): אין דנין אלא מעומד ואין מעידין אלא מעומד וכו' (תוספת' סנה' ו ב). צריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד (בסס שמואל, ירוש' ברכ' ב א). ולפי שדרך עבדים להיות אוכלין מעומד וכאן להיות אוכלין מסובין להודיע שיצאו מעבדות לחירות (ר' לוי, ירוש' פסחי' י א). מלמד שאין מלקין מעומד (ספרי דבר' רפו). והיכי מצלי לה רב חסדא אמר מעומד רב ששת אמר אפילו מהלך (ברכ' ס.). אמר ר' אבהו ואמרי לה במתניתא תנא האוכל ומהלך מברך מעומד וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב (סס נא:). דבר צניעות ראה בה (בעז ברות) עומדות מעומד נופלות מיושב (סבת קיג:). ויקם ויקרע אמר רמי בר חמא מניין לקריעה שהיא מעומד (מו"ק כא.). ואין מוסרין אותו אלא מעומד (מד"ר קהלי, את הכל עסה).—ובסהמ"א: עמידה כיצד אין מתפלל אלא מעומד (רמב"ס, תפלה ה ב).—תקיעות שמעמד, התקיעות שתוקעין בר"ה כשהש"ץ חוזר על תפלת העמידה: לא ישיח לא התוקע ולא הצבור בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד (סו"ע או"ח, הלכוי ר"ה תקלב ג).—ב) במשמ' קם: כרע שכב כארי זה דוד המעומד ממך שנא' אשר לבו כלב האריה (אגדי ברא"שי סב, ביהמ"ד ד, ילינק).—ג) שקבעו אותו, שנועד: ופרי השבוע יום השבת מפני שהוא מעומד להדבק בענין האלהי (ר"י א"ת, הכוזרי ג ה).—ד) וכמו הפע': משכו וקחו לכם צאן והמ"ם מעומדת[1]) בגעיא (רד"ק מכלול עז ליק).

ב. **עָמַד**, קל לא נמצא.

—הפעי, העמיד, והעמדת,–כמו המעיד: והעמדת[2]) להם כל מתנים (יחזקי כט ז).

ג. ***עָמַד**, פ"י,—כמו אמד: מתני' מסייעא לר' יוסי בן חנינה עמדוהו למיתה וחיה מאומתי נותנין לו משעה שיקל (ירוש' גזי' ט ה).

עִמָּד, כני עמדי[3]) מלת היחס,—כמו עמי: האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ (ברא"ש' ג יב). ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי

---

[1]) [אפשר שצריך להגיה מועמדת.]

[2]) [הקדמונים השתדלו לפרשו מן א.עמד, וגם הביאו שהוא כמו מעד בסרוס אותיות; עי' רש"י, ריב"ג בשרשיו ורד"ק. והחדשים מגיהים והמעדת.]

[3]) קצת החכמים סברים כי היא המלה ענד a) הערב' במשמ' אצל, עם. ועי' גם Brockelm., Grundr. II, 413. [כל קדמונינו חברוהו עם הפעל עמד. וכן הערב' ענד הוא במקום עמד.]

---

a) عند

(שם יט יט). מעשים אשר לא יעשו עשית עִמָּדִי (שם כ ט). זה חסדך אשר תעשי עִמָּדִי (שם יג). כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עִמָּדִי (שם כא כג). אם יהיה אלהים עִמָּדִי ושמרני בדרך הזה (שם כח כ). שבה עִמָּדִי (שם כט יט). ונתנה לך גם את זאת בעבדה אשר תעבד עִמָּדִי עוד שבע שנים אחרות (שם כז). ואלהי אבי היה עִמָּדִי (שם לא ה). ולא נתנו אלהים להרע עִמָּדִי (שם ז). הכר לך מה עִמָּדִי (שם לב). ויהי עִמָּדִי בדרך אשר הלכתי (שם לה ג). ועשית נא עִמָּדִי חסד (שם מ יד). מה תריבון עִמָּדִי (שמות יז ב). כי גרים ותושבים אתם עִמָּדִי (ויקר' כה כג). ואתה פה עמד עִמָּדִי (דבר' ה כח). הלא הוא כמס עִמָּדִי (שם לב לד). ואין אלהים עִמָּדִי (שם לט). כי משמרת אתה עִמָּדִי (ש"א כב כג). וכלכלתי אתך עִמָּדִי (ש"ב יט לד). כאשר עשיתם עם המתים ועִמָּדִי (רות א ח). וזיז שדי עִמָּדִי (תהל' נ יא). עיני בנאמני ארץ לשבת עִמָּדִי (שם קא ו). כי חצי שדי עִמָּדִי (איוב ו ד). כי לא כן אנכי עִמָּדִי (שם ט לה). חיים וחסד עשית עִמָּדִי (שם י יב). ותרב כעשך עִמָּדִי (שם יז). מי הוא יריב עִמָּדִי (שם יג יט). אך שתים אל תעש עִמָּדִי (שם כ). אם לא התלים עִמָּדִי (שם יז ב). כי ידע דרך עִמָּדִי (שם כג י). וים אמר אין עִמָּדִי (שם כח יד). בעוד שדי עִמָּדִי (שם כט ה). וצור יצוק עִמָּדִי פלגי שמן (שם ו). כבודי חדש עִמָּדִי (שם כ). — ומֵעִמָּדִי, כמו ממני: בלכתך היום מֵעִמָּדִי (ש"א י ב) נשאל נשאל דוד מֵעִמָּדִי עד בית לחם (שם כ כח).—ובסהמ"א: וכבוד חכמי ישראל חדש עמדו (יל"ג, אגרות א קנא).

א.עֹמֶד, ש"ז, כנ' עָמְדִי, עָמְדְךָ, עָמְדוֹ, עָמְדָם—מקום, דבר שאדם עֹמד עליו, Stelle, Platz; place; position: ויעמד המלך על עָמְדוֹ (דה"ב לד לא). ויעמדו הכהנים על עָמְדָם (שם לה י). ויבא אצל עָמְדִי (דני' ח יז). ויעמידני על עָמְדִי (שם יח). הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך ועמד על עָמְדֶךָ (שם יא). והעם על עָמְדָם (נחמ' ח ז). ויקומו (זרע ישראל) על עָמְדָם (שם ט ג). ואקבצם (את הסגנים) ואעמדם על עָמְדָם (שם יג יא). — ובמדר': אמר יונה לדג עמוד במקום עָמְדְךָ שאני מבקש להתפלל תפלה (תנחו' ויקר' ח). —ובסהמ"א: יהיו מזומנים להתיצב על עמדן (רש"י, שמות יט כב). אין צריך לומר שלא יעמוד על עמדו כי אם שכל כך יותש כחו עד גדר שלא יאמין בחיין (ר"מ אלשיך, איוב כד כב).—ואמר המשורר: ואני בעודי שמתיך אילותי אעמד על עמדי לא אט ממסלת (יצחק בן כלפון, אקבלה כדדי). וכאשר כלה זמירותיו עמד על עמדו לערוך תהלותיו וכסה פניו ולא מענוה ועמד בגאוה וכו' (ר"י חריזי, תחכמוני כד). ונבהלו רעיוני מאשר ראו עיני ונלאתי מרוב אידי ופחדי לעמוד על עמדי ואמרתי אל השלוחים הרפו ממני עד אנות (הוא, אגרת לשון הזהב, דברי חפץ, 3).

ב.*עֹמֶד, עומד, מ"ר עֻמְדִים, עומדין,—כמו אֹמֶד: משוך מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות בעומד חמש סאין גחלים ובשבת בעומד שמונה סאין גחלים (תמי' ב ה). רבנין אמרין שני עומדין[1] רבים על עומד אחד ר' נחמיה אומר עומד האמצעי רבה על שניהם (ירוש' נזי' ט ה). עמד[1] של טעות היתי' (ר' אבהו בשם ר' יוסי בן חנינה, שם).

***עֹמֶד**, או עָמֵד, ש"ז, בן העמד,—כנוי של גנאי: לא זכה להיקראות בן העמל הרי הוא נקרא בן העמד[2] אמר ר' יצחק בר נחמן תמן קריין לפעלה טבה עמלה ולהרהון של מימי רגלים עמדה[2] (מד"ר בראש' לט, תיאודו').

א.עֶמְדָּה, ש"נ, כנ' עֶמְדָּתוֹ,—כמו א.עֹמֶד: עברי לכם יושבת שפיר עריה בשת לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל יקח מכם עֶמְדָּתוֹ (מיכ' א יא).

ב.*עֶמְדָּה, ש"נ, — כמו ב.עֹמֶד: וכי עלת על דעתך שיהא זה מהלך בשוק והלה נהרג על ידיו אלא אפי' מת מחמת עמדה ראשונה פטור (ירוש' נזי' ט ה).

ג.*עֶמְדָּה, — ש"נ: לא רצה להיקרות עמדה[3] קורין אותה עמידה (ר"א, ירוש' שבת ט א).—ובסהמ"א: אהובי חביבי עמדתי רעי יקירי נכבדי גדולי ר' שלמה ב"ר יצחק קרובי (רש"י, תשובי, קבולי קונטרסי יג).

***עֲמָדָה**, ש"נ, — כמו הָעֲמָדָה: ר' ירמיה בעא קומי ר' זעירה בהמה טמאה מהו שתיטען עמדה והערכה (ירוש' מע"ש ג ט).

עמה[4], ממנו *עֻמָּה, *עָמָה, **עָמִי.

---

1) [בסנה' (שם ט ג): אמודין, עומד.]
2) [על הגרסות השונות עי' הערת תיאודור.]
3) [מהענין נראה שהוא כנוי של חבה וכבוד, ואולי הוא כמו חמדה במבטא הירוש'. על הגרסות השונות עי' הערת תיאודור (מד"ר בראש' לט).]
4) [כמו עמם, ובארמ' עמא.]

***עָמֶה,** ת"ז, - עָמוּם, רפה matt, schwach; mat, faible; faint, feeble: ההדיוט כל זמן שהוא הולך ותוקע קולו עמה וכהה וכאן הולך וחזק (תנחו' יתרו יג).

***עָמָה,** קל לא נמצא.

—הפעי, *הֶעֱמָה, - עשה שיהיה עָמֶה ורפה, החליש: עמיאל בן גמלי העמה כחו על שאמר כי חזק הוא ממנו וגמל לעצמו שלא נכנס לארץ ישראל (תנחו' האזינו ז).

א. **עַמּוּד,** עַמֻּד, ש"ז, ככ' עַמּוּדוֹ מ"ר עַמּוּדִים, עַמֻּדִים, סמי' עַמּוּדֵי, ככ' עַמּוּדָיו, עַמֻּדָיו, עַמּוּדֶיהָ, עַמֻּדֶיהָ, עַמּוּדֵיהֶם, עַמֻּדֵיהֶם. — א) עַמּוּד של עץ או של אבן, עצם מעץ או מאבן שמדת ארכו הרבה יותר ממדת עביו, עגל או מְרֻבע הצורה ועֹמד נצב זקוף ומשמש עפ"ר להיות משען בראשו, חלק מהבנין וכיוצא בזה, Säule, Pfeiler; colonne, pilier; column, pillar: ונתתה אתה על ארבעה עַמּוּדֵי שטים (שמות כו לב). ועַמֻּדָיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העַמֻּדים וחשקיהם כסף (שם כז י). עַמֻּדֵיהֶם שלשה ואדניהם שלשה (שם יד). כל עַמּוּדֵי החצר סביב מחשקים כסף (שם יז). ויתן את בריחיו ויקם את עַמּוּדָיו (שם מ יח). ויקראו לשמשון מבית האסירים ויצחק לפניהם ויעמידו אותו בין העַמּוּדִים ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי והימשני את העַמֻּדִים אשר הבית נכון עליהם ואשען עליהם (שפט' יו כה-כו). וילפת שמשון את שני עַמּוּדֵי התוך אשר הבית נכון עליהם (שם כט). ויבן את בית יער הלבנון וכו' על ארבעה טורי עַמּוּדֵי ארזים וכרתות ארזים על העַמּוּדִים (מ"א ז ב). ואת אולם העַמּוּדִים עשה וכו' ועַמֻּדִים ועב על פניהם (שם ו). ויצר את שני העַמּוּדִים נחשת שמנה עשרה אמה קומת העַמּוּד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסב את העַמּוּד השני ושתי כתרת עשה לתת על ראשי העַמּוּדִים (שם יה-יו). ועַמֻּדִים אל האילים אחד מפה ואחד מפה (יחזק' מ מט). כי משלשות הנה ואין להן עַמּוּדִים כעַמּוּדֵי החצרות (שם מב ו). עַמּוּדָיו עשה כסף (שה"ש ג י). חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועַמּוּדֵי שש (אסת' א ו). — ואמר בן סירא: קנה אשה ראשית קנין עזר כנגדו ועמוד משען (ב"ס גני' לו כט). — ובתו"מ: איזו היא שבועת שוא וכו' אמר על העמוד של אבן שהוא של זהב (שבוע' ג ח). בית המטבחיים היה לצפונו של מזבח ועליו שמנה עמודים ננסין וכו' ומפשיטין על שולחנות של שיש שבין העמודים (תמי' ג ה). טומאה תחת העמוד טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת (אהל' ז ו). ואם היה (הבית) מרובע אפילו על ארבעה עמודים מיטמא (נגע' יב א). עמוד שהוא מוטל באויר אינו מביא טומאה תחת דופנו עד שיהא בהיקפו עשרים וארבעה טפחים (תוספת' אהיל' יג ע). ר' אליעזר אומר לא היה שם כבש אלא עמודים של שיש היו קבועין וכלונסאות של ארז על גביהן (שם פרה ג ז). משל למלך בשר ודם שבנה פלטין והבריות נכנסין בתוכה ואומרים אילו היו העמודים גבוהים היתה נאה (ר' שמעון בן יוחי, מד"ר בראשי' יב, תילוד'). — ועַמּוּד להלקות עליו: כיצד מלקין אותו כופה שתי ידיו על העמוד הילך והילך (מכו' ג יב). מלמד שכפאתו אמו (של שלמה) על העמוד ואמרה לו מה ברי ומה בר בטני (ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחי, סנה' ע:). — ובסהמ"א: וראוי למתות אותו על העמוד כי הלך בערכאות כותים (מרדכי, ב"ק קלה). — *פרחי העַמּוּדִים: פירחי העמודי' נידונין ככרמלית (ר' חנינה, ירוש' שבת א א). — ובהשאלה: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולְעַמּוּד ברזל (ירמ' א יח). — ובדמיון: שוקיו עַמּוּדֵי שש מיסדים על אדני פז (שה"ש ה יה). — ובמדר': שלח פרעה והביאו סייף שאין כמותה ונתנו י' פעמים על צוארו ונעשה צוארו של משה כעמוד השן ולא הזיקתו (מד"ר שמות א). — ובמליצה, עַמּוּדֵי הארץ, משען לה[1]: נמוגים ארץ וכל ישביה אנכי תכנתי עַמּוּדֶיהָ (תהל' עה ד). המרגיז ארץ ממקומה ועַמּוּדֶיהָ יתפלצון (איוב ט ו). — ובמדר': והראהו (הלויתן את יונה) עמודי ארץ ומכוניה (פדר"א י). — ועַמּוּדֵי שמים: עַמּוּדֵי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו (איוב כו יא) — ובמדר': אמר לו (אברהם ליצחק) מה אתה רואה אמר לו אני רואה עמוד של אש עומד מן הארץ ועד לשמים (פדר"א לא). ובאמצע הרקיע עמוד אחד והעמוד הזה נעוץ מקרק' הגן עד שנאחז פני כסא הכבוד (סדר ג"ע, נוסחא ב, ביהמ"ד ג, ילינק 132). — ובמליצה, עַמּוּדֵי בית החכמה: חכמה בנתה ביתה חצבה עַמּוּדֶיהָ שבעה (משלי ט א). — ובהשאלה, דבר שיש לו קצת דמיון לעמוד, עַמּוּד אש, עַמּוּד ענן: ויי' הלך לפניהם יומם בְּעַמּוּד ענן לנחותם הדרך ולילה בְּעַמּוּד אש להאיר להם (שמות יג כא). והיה

---

[1] ואולי לפי אמונת ההמון שהיא עומדת על עמודים.

כבוא משה האהלה ירד עַמּוּד הענן ועמד פתח האהל (סם לג ט). בְּעַמּוּד ענן ידבר אליהם (תהלי צט ז).— *ועַמּוּד של קדרות: עמוד של קדרות שהוא עומד בתוך הבית מן הארץ ועד הקורות וכו' (תוספתי אהילי י ג).—ועַמּוּד בביה"כ: ואדם נכנס לבי' הכנס' ועומד אהורי העמוד ומתפלל בלחישה (ירושי ברכי ט א). —ובסהֵמ"א: וסביב הקירות (של ביהכ"נ) מזה ומזה ספסלים וכו' לשבת עליהם המתפללים איש ועמודו מלפניו (יל"ג, מעלות ומורדות).—*ובמליצה, תאר לצדיק שנסמכים עליו: אמרו לו תלמידיו (של ר' יוחנן בן זכאי) נר ישראל עמוד הימיני[1]) פטיש החזק מפני מה אתה בוכה (ברכי כח:). אמר לו הקב"ה (למשה) במקום עמודו של עולם אתה עומד (מד"ר שמות ב).— ובסהמ"א: על דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו (רמב"ם, עכו"ם א ג). — וכן *עַמּוּד התלמוד, ההוראה וכדומ': ושת עמוד התלמוד והבניה נהרסה והמשנה לשנינה ברגלים נרמסה (ראב"ע, אהה ירד). בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל (רמב"ם, ממרים א א). שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות (הוא, שניעה ויובל י ו). אני זוכר תמיד באלה הסתרים מלת אחת שהיא עמוד כל הענין (ר"י חריזי, מו"נ ב ל). ידי משה ביד שכל תמוכים ועמודי אמונה בו סמוכים (ידי משה, ד"ח, פב). — ועַמּוּד עשן: והמשאת החלה לַעֲלות מן העיר עַמּוּד עשן ויפן בנימין אחריו והנה עלה כליל העיר השמים (שפט' כ מ).—ובמשנה: ולא נצחה הרות את עמוד העשן (אבו' ה ה).—ובסהמ"א: מביא חתיכות בשר ומניחו לפניו ומרתיח את הקדירה עד שיעלה עמוד ונוטל חתיכה אחת וחוזר ומרתיח עד שעלה עמוד (גאוניקה ב, גינלבורג 102).—*ועַמּוּד השחר[2]): מאימתי קורין את שמע בערבית וכו' רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר (ברכ' א א). אמר שמואל שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרולא (סם סב:).—וגליל של עץ שֶׁגּוללים עליו את המגלה: גליון שבספר וכו' רבי יהודה אומר שבסוף אינו מטמא עד שיעשה לו עמוד (ידים ג ד). ועושין עמוד לספר בסופו לתורי מיכן ומיכן (ירוש' מגילי א ח). מה טעמא ווי העמודים שיהו ווים של תורה דומים לעמודים (סם). ועושה בראשו כדי לגול עמוד ובסופו כדי לגול היקף (ב"ב יג:).—לב הבצל והשום: שרשי השום והבצלים וכו' והעמוד שהוא מכוון כנגד האוכל (עוקצי א ב). איזהו שום בעל ביכי כל שאין לו אלא תור אחד מקיף את העמוד (ירוש' מעשרי ה ז). — ובסהמ"א: פי' נחש שבבצל העמוד שבתוכו שמתעגל בראשו כמין גבעול ומתקבץ בו זרע הבצל אותו העמוד נקרא נחש של בצל (ר"ח, עירוב' כט:).—*ועַמּוּד של צואה יבשה בתוך הגוף, קלוח של שתן: עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן (רסב"ג, ברכי כה.). ספק מי רגלים וכו' דא"ר המנונא לא אסר' תורה אלא כנגד עמוד בלבד (סם). — *וקלוח של משקה: כשנשפך התבשיל של מקפה ופוסק מלשפוך העמוד סולד וחוזר לאחוריו מתוך שהתבשיל עב (תוספ' נזיר כ:). המערה כד של שמן תרומה ה"ז מערה עד שיפסוק העמוד ויתחיל השמן לנטוף מעט מעט (רמב"ם, תרומי יא טו).—ועַמּוּד של שורות הכתב שבספר וכדומ': ראובן הלך והביא פנקס אביו יעקב והיה כתוב בו בעמוד א' תוב השטר (ר"י ששון, תורת אמת, שו"ת פב).—וחבל האנך: וצדקה למשקלות כמו עמוד של עופרת או של ברזל ששוקל בו הבונה הבנין כדי שיהיה על קו היושר (ר"י די וידאש, ראשית חכמה, פרק הדיכין).—ובחכמת הנדסה, קו זקוף העֹמד על קו מונח, מְאֻנָּך, Senk-rechte; perpendiculaire; perpendicular: והקו הנקרא עמוד הוא העומד על קו אחד ועל שני צדיו שתי זויות שוות (ראב"ח הגכיה, חבור המשיחי והתשבורת א 10). ולהראות אות לזה נוציא עמוד על זוית נצבה מקו אד עד נקדת ט מרכז העגול והוא עמוד טג (סם 38). ידוע כי מרובע צלע המשולש השוה בתוך העגול כמרובע עמוד המשולש השוה שכל צלע כאלכסון העגול וכאשר הוא מרובע עמוד המשולש השוה שלשת רבעיות מרובע הצלע (ראב"ע, יסוד מורא יא). ועל כן בחרנו בשמש יציאת העמוד על גלגל הקפה (ר"י חריזי, מו"נ ב יב). כל מה שאמר אריסטו בכל הנמצאים אשר מתחת הגלגל הירח עד עמוד הארץ הוא אמת (סם כג). וכל אחד משני קווים האלה הניצבים זה על זה כעין שאמרנו יקרא

---

[1]) [עי' מ"א ז כא.]

[2]) [וכן בארמי, ובערב' עמוד אל צֻבח a).]

a) عمود الصبح

ויאמר עליו כי הוא עמוד על חבירו (ר״י הישראלי, יסו״ע ו.). הקו העומד על הקו יאמר לו עמוד (ר׳ יהודה הכהן, אקלידי). — ובמשמ׳ גֹבה: והמשלשת בדי פנים בשני הצלע בקבע בעמוד בגג (משנת המדות א ג).

ב. **עָמוּד**, — כמו א. עֹמֶד, עָמְדָה: ותרא והנה המלך עמד על הָעַמּוּד 1) במשפט (מ״ב יא יד). ותרא (עתליהו) והנה המלך עומד על עַמּוּדוֹ 2) במבוא (דה״ב כג יג).

ג. ***עָמוּד**, — כמו מַעֲמָד ג): עשרים וארבעה אלף עמוד מירושלים וחצי עמוד מיריחו אף יריחו היתה יכולה להוציא עמוד שלם אלא בשביל לחלוק כבוד לירושלים היתה מוציא׳ חצי עמוד (ירוש׳ פסח׳ ד א). ועל כל משמר ומשמר היה עמוד בירושלם של כהנים ושל לוים ושל ישראל (שם תענ׳ ד ב).

***עַמּוּדִי**, ת״ז, נק׳ עַמּוּדִית, מ״ר עַמּוּדִיִּים, — א) כמו עמוד שנסמכים עליו, יסודי, עקרי, grundlegend; fondamental; standard: ואם איננה (הכמת הלשון) קודמת במנין היסודי היא האדן העמודי וקודמת בסדר הלמודי (ר״י א״ת, הקד׳ המתרגם לס׳ הרקמה). וב״ש בספרים העמודיים בחכמה כספרי התלמוד או הרי״ף וטור ורמב״ם וכספרי אריסטוטו׳ וכן ראשד בפילוסופיאה וכו׳ (ר״מ מין, אגרת ליש״ר 42). — ב) בהנדסה, זקוף, מאֻנָּך, senkrecht, perpendicular (aire): ותהיה קשת יכג עמודית על צבג (יש״ר מקנדיה, מעין גנים, סוד היסוד א, שם 136). ונוריד מנקדת ג קשת עמודית גב (שם 138). נבאר שערך בקע תושבת אד אל בקע תושבת אב הוא כמו ערך נוגע הקשת העמודית הד אל נוגע הקשת העמודית גב (שם 142). ועל קצוות הקשתות העמודיות ד וב נעמיד ב׳ עמודים (שם 143). כמו שהעמודית או שטוחית (מעשה טוביה, עולם הגלגלים ז). אבל השכל אשר יטריד עצמו לדעת אם כדור הארץ עגול אמתי או עמודי או בעל צלעות (ר״י עמדין, מגדל עז, קט.).

***עָמוּל**, ת״ז, — כמו עָמֵל, עני ואביון: ומשפחת החסרוני ישב לו ממול משפחת העמול וישגב אביון מעוני לחסרון משפחת החסרוני לעמול משפחת העמולי 3) לשאול משפחת השאולי (מסא בי חזיון 10).

1) [התרגומים והרבה מפרשים סברים שהוא אחד עם א. עָמוּד, ועי׳ רד״ק.]

2) [ברד״ק (מ״ב שם), הגרסה: עמדו.]

3) [מליצה במקום חצרון, חמול (במד׳ כו מה).]

***עִמּוּל**, עימול, שה״פ מן עָמַל, — התעמל: אין מתעמלין בשבת ואיזה עימול שדורסין על גופו בכח כדי שיגיע ויזיע (הלבוש, סכה מג).

***עִמּוּם**, עימום, ש״ז, — א) כמו עמעום: פיתן (של גוים) וכו׳ מהלכות של עימום היא (בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ שבת א ה). — ב) *שה״פ מן עָמַם, החלשה: ויותר מזה כולו תשמיש עם הנקבה השנואה אשר יעמים זה מעצמו עימום כי הטבע יאסוף העצלה לזה העון (ר׳ זרחיה בר״י בן שאלתיאל, שני מאמרי המסגל לרמב״ם, קראכר 19).

***עָמוּם**, תוא״ז, נק׳ עֲמוּמָה, מ״ר עֲמוּמִים, עֲמוּמוֹת, — שהולך וכבה, כהה, חשוך; verlöschend, dunkel; éteint, obscur; quenched, dim: גחלים עֲמוּמוֹת, כמו עוממות, שאינן לוחשות: ששה שנים היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשובה (ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי, מד״ר ויקר׳ כו). — ובפהמ״א: מוחטין מקנת הדשן של פתילה כשהוא עמום (רמב״ם, מנח׳ קז.). ההפרש שבין פחם וגחלים הוא שפחם הם גחלים עמומות וגחלים הם גחלים בוערות (רד״ק, ספ׳ השרש׳, פחם). — ובהשאלה, יושב בחשך, רפה ואמלל: נהל מעוטי עמים זרח אורך לעמומים בשכונה לכרמים (אלה ואלה, יול׳ שבת מוס״ע פסח). — חשוך, שאי אפשר לראותו, קשה ההבנה: כי נחתי אמרי שפר בתורת מורשה ובינותי פשר דבר בכל מענה סתום ועמום יראו מפני כי ראו כי יי׳ אלהים נתן לי לשון למודים (הלכ׳ ספר תורה, גנזי מלכים מט). הוא חכם ונבון ונבר ויודע פשר דברוגם כל חלום סתום ועמום פותר (ר״י זכאריה, טעטוע׳, ברכ׳ 12). — ושם מחלה, כהות העינים: ומסיר (הצבר) את העמומה מן העינים (אסף 32). להטיף בתוך העיין טיפה או שתים יטהר את הלובן ויאיר את המאפל ואת העמומה (שם 47). יטהר את העיין מן הנשף והעמומה והלובן (שם 48).

עַמּוֹן, — מי שמחזיק בדעה שהעם צריך לשלט, Demokrat.

עַמּוֹנִי, ת״ז, — כמו עַמּוֹן.

עַמּוֹנוּת, ש״נ, — שלטון העם, Demokratie; démocratie; democracy.

***עָמוּס**, תוא״ז, נק׳ עֲמוּסָה, מ״ר עֲמוּסִים, עֲמוּסוֹת, — טעון משא, ובהשאלה כבד, מלא, כוס עמוס, כוס

מלאה פְּרעָנוּת: הלא הוא כמ' עמ' וכו' הלשון הזה לשון נוטריקון הוא כוס עמום למאוסים (ר' אליעזר בנו של ר' יוסי, מדרי תהלים לב לד, הופמן). — וְעָמוּם בלשון, כבד פה: למה נקרא שמו עמוס שהיה עמום בלשונו (ר' פנחס, מד"ר ויקרי י). — וַעֲמוּסֵי בטן, תֹּאַר לבני ישראל, עי' עמס: וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידין להתחדש כמותה (רב יהודה, סנהי מב.). — וַעֲמוּסֵי ירך, בנים, זרע: בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום ועמוסי ירכי נחשון בקשו לקבוע נציב אחד ולא הניחן אדומי הלז (שם יג.).

— ובסהמ"א, במשמ' העקרית, טעון, מלא, ובהשאלה: ותועים במצולות הסכלות שבים במרוצות העצלה עמוסים במעמסות התאוות ומבקשים גמול העובדים במעשי העוברים (ר"י א"ת, מו"ה, הפריסות ב). ונראה על פני הכעסן כאילו הוא עמום ומתחמם גופו הרבה ומתנדנד לבו נדנוד גדול ודופק דופקו בחזקה ובמהירות (הוא, תקון מדה"נ לרשב"ג, מ). כל דבור ודבור שיוצא מפיהם או מדי כתבם יצא עמום בנקודים (משה חביב, פי' בחיני עולם א ב, יז.). נקרא בנימוסו נלוה בדימוסו נתכפר בעמוסו נאה לקלוסו (אילת השחר, יוצ' שבת כ"ח). — עָמוּס תלאות: ואני עמום התלאות לא יאומן כי יסופר (תח"ס, או"ח קלג). — ואמר הפיטן: סלף בעצת שתום עין סגולים משבעים וחכם ביין עמום בשכם חשו עצמות עלי עין (גנזי שכטר ג, דודסון 103). אומץ כם רם עמוסות בארבע דפנים כסוכה טכוסות גויתם מכסות ונכסות (שם 112). — ואמר המשורר: וכאשר קשרנו המשאות והמעמסות ורתמנו המרכבות העמוסות (ר"י חריזי, איתיאל יב). ויצאו מלפניו שמחים בתהלתו עמוסים בנדיבותו (הוא, תחכמוני ז). בזויה ומאוסה כדמן באשפה רמוסה ומכל חרפה עמוסה (שם מח). כי בכפר ההוא הרפתים עמוסים צפרים ברורות וברבורים אבוסים (יל"ג, משלי יהודה ג ג). — ותֹאַר לְאֻמָּה הישראלית הָעֲמוּסָה בתורה, או עֲמוּסָה מני בטן: ובעוז הדליל עמוסה בתוך אבן מעמסה (זכור את, יוצ' שבת זכור). אמון עמוסה מלוי מצוות כרמון ואהיה ועודה לניני פצל לח ולוז וערמון (ר' שמעון בר יצחק, ואסיה שכונה, יוצ' א' שבועי'). שמים כסה הודו והדרו ונפלאות עשה וירד על הרו והראה לעמוסה תפארת יקרו (רמב"ע, מי כמוך, דיואן רלה, בודלי). יום נגלה בסיני אל רם ונשא אנכי אדני שח לעמוסה לא יהיה לך אל אחר למשא (לוי אל תבן, השכל והדת, שער השיר 120).

— ומ"כ: תרגלת עמוסים ממצרים בצאתם שרים כחוללים ומברכים במקהלותם (תרגלת, יוצ' ז פסח). בני בלי שם במכרם עמוסים בזונה וביין ובשוד חמסים (אמץ אדירי, מוסף א' ר"ה). אהובים שמרום עמוסים חקרום בכל לב נצרום בחכמה דרשום (אהובים, מוסף א' שבוע'). מה גדלו מעשים לעושה נפלאות ונסים לבנים אהובים ועמוסים נצלו מיד פתרוסים (מה גדלו, יוצ' שבת פרשי החדש). עמוסים באתיו לעת בצור עדימו לשי יהא עצור (שם, מרימי עול). ענה זכים במעשה ודת נועם עמוסים כאתרוג בריח ובטעם (ענה אומזי, הושעי יום ב, סמא"ל). מיום אל יום זרע עמסים ירדים דלים ועלים שסים (יוסף אבן מוהגיר, אדון כל מעשיו, שער השיר 120). — ועם כנ': סגגיך שריך סנסניך סביבך תרביץ עולליך עמוסיך עדריך עמיד בשבץ (Kahle, Masor. d. West, כב). יהללוך עמוסיך ישבחוך הוסיך (הוספי ותקוני לס' רע"ג 23). נאור רחמיך על כל מעשיך נפלאים יתר את עמוסיך (מה אילו, יוצ' ב פסח). העתר נא ורצה לקרא לעמוסיך לך אכול ושתה בריצה לחמך ועסיסך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (ר' יהודה, ידידך מאמש, סמא"ל, תריו:). דגים האוכל התיר לחוסיו והכין לויתן לתבל הן עליו יכרו עמוסיו (Elbog., Stud. 144). נשמת אלי עמסיך חילי הציך מאדרת את נסיך בקצוי אפסיך אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך (יוסף אבן אביתור, נשמת ישראל). — ובמשמ' כבד, קשה ההבנה: ואין דמיון נפלא אלהינו ואין חקר נשגב אדוננו וסתור מכל סתור עמום מכל עמום ומכל כמוס (ואין דמיון, שיר היחוד, יום ה). אשר הוא (היוצר) נפלא לאין חקר וסתור מכל נסתר ועמום מכל עמום ועמוק מכל עמוק ונעלם מכל נעלם וכו' (תרגום מיחס לר' ברכיהו הנקדן, או"ד של רס"ג). אמנם שאר הנסים העמוסים והמעשים החרוצים אשר הפליא לעשות עמנו צור מחסנו ומושיענו כל ימי משך המלחמה (ר' אליהו קפשלי, REJ. LIV 131). — וַעֲמוּסֵי מעים, כמו עמוסי בטן: יום כפור מיוחס מיומים יועיל לכפרת עמוסי מעים יוקשים יוצללו בצול תהומים (הנה אלהי, סליח' שחר' יו"כ). ייטב לך עין־הטוב את אצרו הטוב לעמוסי מעים ידגם כנחלי מים את השמים (את עמי, מחזי איטלי ב, קעו.).

עָמוֹק, — עי' עָמֹק.

א.***עָמוֹר**, עימור, ש"ז, —שה"פ מן א.עמר: שאין השבח אלא בשעת העמור (ר' יהודה, פאה ד ו). מה קציר

שאין אחריו קציר אף עימור שאין אחריו עימור (מדר׳ תהלים כט יט, הופמן). תולדות העימור אי זו היא (ר׳ שמואל בר ססרטאי, ירוש׳ שבת ז ב). אין עימור אלא בגידולי קרקע (אביי, שבת עג:). כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעימורן בדישן בגרניהן ביקביהן (ר׳ לוי, מד״ר שה״ש, חכו ממתקים).

ב. *עֲמוּר, עימור, ש״ז, — שה״פ מן ב. עמר: גנבו ומכרו ישן מהו מכר אשה לעוברה מהו יש דרך עימור בכך או אין דרך עימור בכך (ר׳ ירמיה, סנה׳ פה:). — ובסהמ״א: שמיד אחר ביאה ראשונה מוזהר עליה (על יפת תאר) באסור עמור ומכירה (ריב״ש, שו״ת שלא).

˙˙עֲמוּת, תוס״ז, נק׳ עֲמוּתָה, מ״ר עֲמוּתִים. עֲמוּתוֹת, — קשור ומחֻבר, חָבֵר, כמו עָמִית ורֵעַ: עדי עד היא לך רבני צמותה אותך רועה ואת בניך עמותה מלפני מפתח בני תמותה לתתה לך ולדורותיך תמודה (קעדילאכה, שכטר 66). הוחק בארבע אותות הן לארבע שמות חרותות הנם כרותות ועמותות רבות עשית אתה ה׳ (מי ימלל, סליחות, סדרע״ג ב, ורשה). שמו משתף בעם לו עמותים ועליו כל היום הם מטתים יעיר ויחשוף זרוע ויד ממתים בזיל נטפי לקש להחיות מתים (מעתיק פלוסים, יול׳ פרסי סקל׳). צפה בבת תמותה צום העשור עמותה צאן בהענשה מיתה צדקה ממכר צמיתה (לפה בבת, מחז׳ איטלי ב, פח.). תמך בזרועו עמותים תרגלם כאומן בנחתים (אמרת רכן, שם, קפט.). הן כל זה שדי הכינו לעשות לאורח הבא הכא הביתה עת קראו שם נפש בגו עמותה הזמין הלך להביאו (Elbogen, Stud. 144). היום שמחו מתים ונתבשרו העמותים בבאר מימיו שותים כל העולם באמת (היום שמחו, קינות על המתים, סמא״ל תשפב.). וכן כל שני אותיות בתיבה אחת צבותות זו לעומת זו עמותות (הורית הקורא, דרנבורג 66).

˙˙עֲמִי[1], ש״ז, — כמו עָמֶה: וכן כל כיוצא בהן מגיהין את האות עמי וחשוך מאיר אותו בדיו חדש (ר״ש בן היתום, מס׳ משקין, מק״נ, 98).

א. *עֲמִידָה, ש״נ, מ״ר עֲמִידוֹת, שה״פ מן עָמַד, — א) עֲמִידָה במקום, מצב העֹמד, בנגוד לישיבה או להליכה: מקום עמידת תנור וכירים בחצר אין להן חזקה (תוספת׳ ב״ב ב יג). ואמר את האשה הזאת מלמד שאין אומר דבריו אלא בעמידתה (ספרי דבר׳ רלה). אלא אימא עד על לבבך בעמידה מכאן ואילך לא (ברכ׳ יג:). אמרה ליה (לר׳ חייא בר אבא) אימא ישיבתה זו היא עמידתה (יבמ׳ קו.). ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב וכו׳ אלא שליש בישיבה שליש בעמידה שליש בהילוך (כתוב׳ קיא.). בשעת גמר דין דברי הכל דיינין בישיבה ובעלי דינין בעמידה (רב הונא, שבוע׳ ל:). אמר קרא לעמוד לשרת לעמידה בחרתיו ולא לישיבה (רבה אמר רב נחמן, זבח׳ כג:). — ועֲמִידָה בדין, בבי״ד: עד שלא עמד בדין והשביח אין לו אלא כשעת ניזקו משעמד בדין הכחיש אין לו אלא כשעת עמידת בדין (תוספת׳ ב״ק ג ה). מתיב ר׳ יוסי לר׳ חגיי על דעתך דתימר בעמידת ב״ד הדבר תלוי (ירוש׳ כתוב׳ ד א). — ובסהמ״א: מהו שיחזור ויאמר השליח בשעת עמידת הצבור להתפלל ברכו את ד׳ המבורך וכו׳ (אולר הגא׳ א, לוין 6). וכאשר אמרו מפי סופרים ולא מפי ספרים מפני שנעזרים בדברים שבעל פה בעמידה במקום ההפסקה (ר״י א״ה, הכוזרי ב עב). כי ראובן העומד אצלנו הוא עומד ואין העמידה אז לו אפשרית אבל תדמה לדבר המחייב בזה אז (רמב״ם, מלות ההגיון ז). — ב) *תפלת שמנה עשרה שנאמרת בַּעֲמִידָה: אברהם תקן תפלת שחרית שנ׳ וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אלא תפלה שנ׳ ויעמד פנחס ויפלל (ברכ׳ כו:). אבל קדוש של עמידה וכו׳ אינו הדין לאומרו פחות מי׳ (מס׳ סופרי׳ טז יב). — ג) ˙˙ובמשמ׳ הפסק התנועה, הפסק ההתפתחות, ועי׳ עמד ט): כשהחלי יהיה בעמידה צריך להנהיג הנהגה מאד דקה (אבוקרט, כ״י ברלין). כדברי המפרש כן בעונות יען היות להם ד׳ עיתים פרטיים ר״ל ההתחלה עליה עמידה ירידה (שם). וכן עוד נקח ראיה על שהזן זולת המגדל כי אחר העמידה רצוני אחר הארבעים שנה מחיי המין האנושי יסתלק הגדול לגמרי ותשאר ההזנה (רלב״ג, אמו״ר 26). — שני הָעֲמִידָה: השומן אחר הרזון בשני העמידה הוא מהמין הזה (קאנון א א ו ב). — והפסק האמונה והחקירה, ספקנות: והדעת השנים עשר דעת העמידה אלה האנשים חשבו כי האמת היא שיעמוד האדם ולא יאמין בדבר (ר״י א״ת, אמו״ד, יח:). — ד) ˙˙ובמשמ׳ השָׁארות באיזה מקום, שֵׁכן וישיבה במקום, עי׳ עָמַד י): והרבה פעמים

1) [מן הארמ׳.]

כשלא היה להם ברור מקום הלידה היה אומר אל תכתבוהו כלל ומקום עמידה נמי אין צריך לכתוב דהא כל גיטין הבאי' ממדינת הים אין כותבין מקום עמידת האשה (תוס' גיטי פ.).—ה) *במשמ' קיום, עי' עָמַד י): אם אין אתה נותן חולו בסיד אין לו עמידה כך אם אין ישראל אין האומות יכולים לעמוד (מד"ר במד' ב).—ובסהמ"א: וכל אלו הכחות מהותיהם בלים בבליון כליהם ואין ע מ י ד ה אלא למדברת (ר"י אה"ת, הכוזרי ה יב). שבגוף אישי האדם דברים מכוונים מהם מה שכוון בהם שמירת אישו ככלי המזון ומהם מה שכוון בהם עמידת מינו (ר"ש אה"ת, מו"נ א עב).—ו) *ועֲמִידָה מן מקומו, קימה, עי' עָמַד יב): אמר הקב"ה מפני שיבה תקום וכו' אני הוא שקיימתי ע מ י ד ת זקן תחילה (ר' סימון, ירוש' בכורי' ג ג). ויאמר אליהו התשבי וכו' מלמד שכל עמידות שעמד לפני אחיה השילוני רבו כאילו עמד לפני השכינה (רב, ירוש' ערוב' ה א).—*ועֲמִידָה מן השֵׁנָה: פירי' ר' נתן סבר שזה שאמר דוד קדמו עיני אשמורות לא על השחר שהוא עת ע מ י ד ת רוב העולם מן השינה אלא על תחלת שעה שלישית מן היום שהיא עת ע מ י ד ת המלכים (גנזי שכטר ב, גינצבורג 369). —ובמשמ' עֲמִידָה מן הקבר, תחית המתים: תהא עמידתם בקרוב ישה עליהם השלום (JQR. NS. I. 48). —ז) *וכמו הַעֲמָדָה: על דעתיה דרבי יוחנן היה שם שבע עמידו' וששה פירוקין (ירוש', יומי א א). המשכן נתקדש בעמידה ובפירוק ובמשיחה (מד"ר במד' יב). —ובסהמ"א: ואחר כן אמר מי צרר מים בשמלה ויהיה מלת שמלה עמידת היסוד ההוא כלומר יסוד המים (ר' זרחי' מברצלונה, משלי ל ד, הסחר ג, 307).—ח) ובמשמ' הבנה של איזה ענין, עי' עמד יו): כי קיום המצות כמשפטם מהבנתם ועשייתם לא יהיה כי אם אחרי העמידה על הדקדוק (ר"י אה"ת, הרקמה, הקדמ' VI). סגולת זאת הנפש על רוב החכמות העיוניות אשר אין הרצון אלא העמידה על אמתתם לבד (העתקות ממאזני העיונים לאבוחמד אלגזלי, או"כ ג, 196). שהעמידה על האמת בהתחלות היא נכבדת מאד (רלב"ג, מלחמות ה', הקדמ').

ב.*עֲמִידָה, ש"נ, סה"פ מן ג.עמד,—כמו ב.עֹמֶד: וכי עלת' על דעתך שיהא זה מהלך בשוק והלה נהרג על ידיו אלא אפילו מת בעמידה ראשונה פטור (ירוש' סנה' ט ג).

ג.*עֲמִידָה, ש"נ.—עביט של מימי רגלים [1]: לא רצה לקרות עומדה קורין אותו ע מ י ד ה וצווחין לדהון של מימי רגלים ע מ י ד ה (ר' לעזר, שם ע"ז ג ח).

*עֲמִידִית, ש"נ, - כמו עֲמָדָה, מַעֲמָד: העגול השביעי נקרא עגול סרטן גם נקרא עגול ע מ י ד י ת הקייצית (דוד גנז, נחמד ונעי' מ). העגול השמיני נקרא עגול גדי גם נקרא עגול עמידית החורפית (שם מח).

*עֲמִיּוּת, ש"נ,—חסר ידיעה, עם הארצות, Unwissenheit; ignorance: אוי לו לעם הארץ שפעמים שבורות שלו גורם לו למות מיתה מנוולת שעמיותו מביאו לרוץ אחר נערה המאורסה (בשם רס"ג, ר"כ על הרי"ף, פסחי' מט:). אוי לו לעם הארץ שפעמים שיש לו בהמות ועופות ומתוך ע מ י ו ת ו שאינו יודע לשחוט ולבדוק אסור לאכול מהן (בשם ר"י ברצלוני, שם). ועם כל חרופיהם וגדופיהם גערותיהם וקללותיהם (של הקנאים) וכו' ע מ י ו ת ם והדיוטותם וכו' (לויפל, סע"י ד 33).

*עֲמִיל[2], ש"ז, מ"ר עֲמִילִים, סוכן למכירת סחורה Vertreter; commissionnaire; agent, נהוג בדבור ובספרות החדשה: בפני באו לדון ראובן ושמעון ותבע שמעון לראובן שבזמן שהיה ע א מ י ל ראובן הנז' נתן לו בתורת הלואה ארבעי' פרחים וכו' (מוהרשד"ם, שו"ת ב רא).

*עֲמִילָה, ש"נ,—א) פת עמילה, שעמלו ועבדו הרבה בהכנתה, כמו לחם הפנים [3]: אם אמרו (עובי טפח) בפת ע מ י ל ה יאמרו בפת שאינה ע מ י ל ה (ר' יוסף, פסחי' לז.).—ובהשאלה, כנוי לאשה בעולה: אדם אומר לחבירו במה סעדת היום בפת עמילה או בפת שאינה עמילה (שבת סב:).—ב) *סה"פ מן עמל, עבודה ויגיעה: ואפילו היה מוציא בעלה בנטיעתה ובעמילתה משלו כיון שאכל פירותיה קודם פטירה לא היה לו להשב מן ההוצאה כלום (ר' חנוך, תשו' גאוני' מו"מ קטו).—ובפרט עבודה בהכנת הפת: רבי

---

1) [גזרוהו מן היוני ἀμίς,-ῖδος, אבל אין זה ברי. על הגרסות השונות עי' הערת תיאוד' (מד"ר ברא' לט).]—2) [מהערב'.]

3) [כך יוצא מפרוש הערוך ורש"י, והוא כמו הסור' ע מ י ל א י ת. רב החדשים מחברים אותו עם ע מ י ל ן, אבל זה אינו הולם את כונת המאמר וגם אינו מתאים לצורה העברית.]

התיר ללוש ולקטף בחולו של מועד שלש וארבע עומרים ביחד בעמילת עץ לפי שממהר לעשות מלאכתו (מעשה הגאונ' לט). בפת עמילה שאינה ממהרת להחמיץ שעמילתה מעכבתה (רש"י, פסח' לז.). ומה שהם מקטפים בעמילה מה יושיענו בה אחר כי העיסה גדולה ואינם יכולים לטלטלם מצד אל צד בזריזות (חמדת הימים ג, יז.).—ומ"ר עֲמִילוֹת: ואנו רואים כמה מחלוקיות נפלו בהנחותיהם וכמה מן הלשונו' הזרות ויוצאי הכלל שנשארו בספרי תנ"ך אחר כל העמילות והיגיעות שיגעו (רש"פ, יריעת שלמה א, הקד').

*עֲמִילָן, ש"ז,—כעין צפיחית שהטבחים מניחים על פי הקדרה לשאוב את הזוהמה של הבשר[1]: אלו עוברין בפסח כותח הבבלי וכו' ועמילן של טבחים וכו' (פסח' ג א). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור וכו' ואמר גוריון בן אסטיון משמיה דרב הללו לעמילן של טבחים (ב"מ פו:).

*עֲמִימָה, ש"נ,—שה"פ מן עמם: כמו שתקצר שלהבת הפתילה הקטנה הדולקת בעששית גדולה מלאה שמן על כל גדותיה אבל יקרה לה מזה החניקה והעמימה (ר"א שלום, נוה שלום ה יב פג:).

*עֲמִימוּת, ש"נ,—קהות של חרב וכדו', Stumpfheit; état émoussé; bluntness: כי מריטת הראש מן השיער כמריטת החרב מעמימות' ומריקת הסיר מחלאתה (דונש תשוב' והכרעי' ר"ת 75).

*עֲמִיסָה, ש"נ,—שה"פ מן עמס: ואין נשיאה אלא לשון עמיסה כמא דתימא ויעמוס איש על חמורו (מד"ר שמות ז).

*עֲמִיצָה, ש"נ,—שה"פ מן עמץ: ואמנם העפעפים לפי שהתחתון ממנו בלעדו מצטרך אל תנועה לפי שהכונה תשלם בתנועות בתכונת העליון לבדו וישלמו בו לבדו העמיצה והירידה וכו' (קאנון א א ב ה).

עָמִיר, ש"ז,—כמות השבלים שהקוצר קוצר בבת אחת: ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה וּכְעָמִיר מאחרי הקוצר (ירמי' ט כא). הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עָמִיר (עמו' ב יג). כי קבצם כֶּעָמִיר גרנה (מיכ' ד יב). וכלפיד אש בְּעָמִיר (זכר' יב ו).—ובתו"מ שם קבוץ במשמ' שבלים, בפרט

[1]) [כך פרשו בגמ' (פסח' מב:). והחדשים מחברים אותו עם היוני ἄμυλον, עִגה מקמח שנטחן בזהירות ובלא רחים. ועי' לֶו אצל קרוים (Lehnwörter II. 416).]

כשהן משמשות למאכל בהמה[1]: המוציא תבן כמלא פי פרה עצה כמלא פי גמל עמיר כמלא פי טלה וכו' (שבת ז ד). ובלבד שלא יאמר לו וכו' כך וכך עמיר תהא מוטיל לפניה (תוספת' דמאי א יז). פול המצרי שזרעו לעמיר וכן פולין הגמלונין וכו' מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית (ר' שמעון שזורי, שם שביעי' ב יג). לקח לו אלומה של עמיר נתנה על כתפו והיה החמור בא בדרך אחריו מקוה לאכול אותה אלומה (מדר' תהלים כד עו, הופמן). תעזוב הנח לפניהן תבואה בקשה תלתן בעמיר (ירוש' פאה ד א). אמר תמן משזרען (את התלתן) לעמיר (שם ב"ב ה א). וקרצית שבעמיר אינה פוסלת במי חטאת (ר' יוחנן בשם ר' הלפתא דמן הוכה, גיטי' פו:).—פקיעי עָמִיר: מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה (שבת כד ב). ועי' פקיע.—ואמר הפיטן: שפוך על זדים חמתך ודושם כמו דוש עמיר (יוצר כותה עוכי, סליחי' שבת שובה, סנה"ל, תקנח.).

*עֲמִירָה, ש"נ,—שה"פ מן א. עמר: בכל מעשיהם ישראל משונין מן אוה"ע בחרישתן ובזריעתן ובקצירתן ובעמירתן ובדישתן וכו' בעמירתן שנ' וכו' (כ"י, פסיקי' דר"כ, פרש' החדש).

עָמִית, ש"ז, כנ' עֲמִיתִי, עֲמִיתְךָ,-תֵךְ, עֲמִיתוֹ,—עֲמִיתוֹ של אדם, חברו, מי שאינו הוא, זולתו; der Nächste; prochain; neighbour: נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי' וכחש בַּעֲמִיתוֹ בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עֲמִיתוֹ (ויקר' ה כא). ואל אשת עֲמִיתְךָ לא תתן שכבתך (שם יח כ). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בַּעֲמִיתוֹ (שם יט יא). בצדק תשפט עֲמִיתֶךָ (שם יה). הוכח תוכיח את עֲמִיתֶךָ ולא תשא עליו חטא (שם יז). ואיש כי יתן מום בַּעֲמִיתוֹ כאשר עשה כן יעשה לו (שם כד יט). וכי תמכרו ממכר לַעֲמִיתֶךָ או קנה מיד עֲמִיתֶךָ אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עֲמִיתֶךָ וכו' ולא תונו איש את עֲמִיתוֹ (שם כה יד-יז). חרב עורי על רעי ועל גבר עֲמִיתִי נאם יי' צבאות (זכר' יג ז).—ובתלמו': אין אדם כיחש בעמיתו עד שכופר בעיקר (חנניה בן כינאי, תוספת' שבוע' ג ו). עולא חבירנו עמית בתורה ובמצות (ר' יוסף, גמר' שם ל.).—ובסהמ"א: ובעמדי על המעשים האלה וכו' ודהמתי ונהמתי לעמיתי ובני בריתי (תרגום או"ד מיוחס לר' ברכיהו הנקדן, פתיח').

[1]) [בסור' עמיר, קש וחציר. ועי' Vogelstein, Landwirtschaft 74, ואילך.]

וכן א"ל עמיתנו בשם ר' ישעי' וכו' (מהר"מ מרוטי', שערי תשוב' 141).—ואמר המליץ: מחל נא לעמיתך חטא וחובה ושובה אל תהי תמיד משובה (רה"ג, מוסר השכל). ותובע לפניך עמיתו חקור מה היא ובמה טענתו (הוה, סד"מ, 57). אל תחטף ידך כל מאכל אשר תראה ולא תתנגח בעמיתך בקערה (ב"ז ב"ם לא כא). — ואמר הפיטן: טמאו אשת אב ברוע מזמתם וזכרים נזקקים לזכר עמיתם (ר"א הזקן, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ג, 62). אעלה על במתי עב ולעמיתי אדמה (מחז' איטלי א, סג:). עמיתה הפגיע בעדה קריאה עד עת בא דברו אשר ראה (ויאהב אמון, קרובץ לפורים).—ואמר המשורר: שאל כימה אשר תדע שבילו שאל צדק למען הוא עמיתו שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו שאל שמש בצאתו (ר"ם הנגיד, הכרפה הזמן). אני עמית לכל מוצא דבש מקרא ורדהו ורע כל אשר נלחם בתלמוד גם לבדהו (הוה, אהוב כספי). כי האדמה הארורה אין בה רע ועמית וכל גריה עצרה החזיקו בתרמית (רמב"ע, מדי ימי, דוקס 87). והנני עמך ברית כורת להיות לך עמית ומשרת (ר"י זבארה, שעשועי ג, דודקון 35). עמית ורע אך להרע לבו ולא יחשוב לקץ ימיו (שם יג, 144). ראו היותך עמיתי בשיר בערבי וגילי (ר"ם בונפיד, דברי חפץ 22).—ומ"כ: ויער יי' את רוח כהניו בני חשמונאי ויהיו כלם עמיתים ורעי' (יוסיפון תסג). ועתה הנם לי לעמיתים כי ישבו על שלחני וערכתי לפניהם ארוחה מבשרך (שם לג, פרנקפ'). — ואמר המשורר: יהיר שלת עמיתים טרם יהיו בבוריך נצמתים (ר"י הלוי, אל נעלה). לשון צדק ויחביר העמיתים ויקביע שלומים ביקומים (הוה, דברי חפץ, 12). עמיתי עבור בעדי יתנפלו סדור תחנות יפגיעו ויתפללו (גנזי שכטי' ג, דודקון 78). משנאי ממיודעי מצאתים ולכן אל תהי מרבה עמיתים (שם 209). —וס"ח כקי: והאותות הראויות עמיתות חבורות מקבילות ומשיקות אלה לקראת אלה (מנחם, מחברי פתיחי 7).

עמל[1], ממנו °עָמוּל, °עָמִיל, *עֲמִילָה, עָמַל, עָמֵל, עָמָל, °עַמָּל, °עַמְלִי, °עַמְלָן, °הִתְעַמְּלוּת.

1) משתף בלשונ' השמיות, בערב' עָמַל a)

(a عمل

עָמָל, ש"ז, סמי' עֲמַל, כנ' עֲמָלִי, עֲמָלֵנוּ, עֲמָלְךָ, עֲמָלוֹ, עֲמָלָם, — א) קשי החיים, בעבודה קשה, בטרחה, בצער ויגון Mühe, Trübsal; tribulation; trouble, sorrow: ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עֲמָלִי ואת כל בית אבי (ברא' מא נא). וישמע יי' את קלנו וירא את ענינו ואת עֲמָלֵנוּ ואת לחצנו (דבר' כו ז). ותקצר נפשו (של אלהים) בַּעֲמַל ישראל (שפטי' י יו). מֵעֲמַל נפשו יראה ישבע (ישעי' נג יא). למה זה מרחם יצאתי לראות עָמָל ויגון ויכלו בבשת ימי (ירמי' כ יח). ראה עניי וַעֲמָלִי ושא לכל חטאותי (תהל' כה יח). בַּעֲמַל אנוש אינימו ועם אדם לא ינגעו (שם עג ה). ויכנע בֶּעָמָל לבם כשלו ואין עזר (שם קז יב). תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו וַעֲמָלוֹ לא יזכר עוד (משלי לא ו-ז). כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עָמָל מעיני (איוב ג י). כי אדם לְעָמָל יולד ובני רשף יגביהו עוף (שם ה ז). כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עָמָל מנו לי (שם ז ג). כי אתה עָמָל תשכח כמים עברו תזכר (שם יא יו). שמעתי כאלה רבות מנחמי עָמָל כלכם (שם יו ב).—ובמדר': אמר לו (טנוסרופוס הרשע לאביו המת) ומה עמל יש לכם שם אמר לו כל ימות השבת אנו נדונין ובשבת אנו ניניחין (מד"ר ברא' יא, סיאודי). — ב) מעשה ופעלה לא בצדק, לא כהגן, שמביא עָמָל וצער, ונרדף עם אָוֶן: לא הביט און ביעקב ולא ראה עָמָל בישראל (במדב' כג כא). הוי החקקים חקקי און ומכתבי עָמָל כתבו (ישעי' י א). אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה וכו' הרו עָמָל והוליד און (שם נט ד). למה תראני און וְעָמָל תביט ושד והמס לנגדי (חבק' א ג). טהור עינים מראות רע והביט אל עָמָל לא תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (שם יג). הנה יחבל און והרה עָמָל וילד שקר (תהל' ז יה). ישוב עֲמָלוֹ בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (שם יז). אלה פיהו מלא ומרמות ותך תחת לשונו עָמָל ואון (שם י ז). כי ראיתי חמס וריב בעיר וכו' ואון וְעָמָל בקרבה (שם נה י-יא). ואחשבה לדעת זאת (מדוע דרך רשעים צלחה) עָמָל היא בעיני (שם עג יו). ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכו' ורהבם עָמָל ואון (שם צ י). ראש מסבי עֲמַל שפתימו יכסומו (שם קמ י). כי שד יהגה לבם (של אנשי רעה) וְעָמָל שפתיהם תדברנה (משלי כד ב). כאשר ראיתי חרשי און וזרעי עָמָל יקצרהו (איוב ד ח). כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עָמָל

(שם ה ו). הרה עמל וילד און ובטנם תכין מרמה (שם יה לה). — ובמדר': אפילו בית מלכותו עמל ואון (ר' חנינא בר יצחק, מדרש תהל' ל יה, בובר). — ובסהמ"א: לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום (רש"י, בלק כג כא). ויחוקקו עליהם חקקי און ויכתבו עליהם כתובי עמל (ד"ה יהודי מצרים וא"י ג, מן 31). — ואמר המשורר: ברבות טובתך התרב חדותך התדע כי לפי רבה הוות ועמל בקרבה (יצחק אבן גיאת, מה יתרון לאדם). — ג) בפרט טרחה ויגיעה והשתדלות שאדם יגע ועבד ומשתדל בחייו, occupation ; Beschäftigung: ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניהנו לאדם שיהיה אחרי ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש (קהל' ב יח-יט). — ופרי היגיעה וההשתדלות: ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו (תהל' קה מד). — ועצם היגיעה וההשתדלות: מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש (קהל' א ג). כי לבי שמח מכל עמלי וזה היה חלקי מכל עמלי ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח (שם ב י-יא). וסבותי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (שם כ-כא). וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו (שם ד ד). טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם (שם ט). כל עמל האדם לפיהו (שם ו ז). ושבחתי אני את השמחה וכו' והוא ילונו בעמלו ימי חייו (שם ח יה). ראה חיים עם אשה אשר אהבת וכו' כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש (שם ט ט). עמל הכסילים תיגענו (שם י יא). — ובתו"מ: אין מושיבין תרנגולין למחצה ואין שמין עגלין וסיחין למחצה אלא אם כן נותן לו שכר עמלו ומזונו (ב"מ ה ד). אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו (ר' יוחנן, ברכי יז.). אמר ר"א כל אדם לעמל נברא שנאמר כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר וכו' הוי אומר לעמל תורה נברא (סנה' צט:). כל תלמוד שלימדו (חזקיהו למנשה) וכל עמל שעמל בו לא הועיל לו אלא יסורים (ספרי דברי לג). למה יקבים דרכו ויצמאו לפי שהיתה מארה מצויה בעמלו של רשע (ר' אינו, מד"ר ברחשי לא). אבל איוב שלא הי' בעמלו גזל היתה תפלתו זכה (ר' יהושע הכהן ברי נחמיי, שם שמות כב). מה יתרון לאדם וכו' אינו אומר אלא בכל עמלו בעמלו הוא שאינו מועיל אבל בעמלה של תורה מועיל (ר' שמואל בר נחמני, שם ויקרי כח). נכרי ועבד אין מתעסקין עמו לכל דבר אבל קורין עליו הוי ארי ארי הוי גיבור ר' יהודה אומר הוי טבי הוי נאמן אוכל מעמלו (שמח' א ט). — ובסהמ"א: צריך להעלות שכר עמלו ומזונו (רמב"ם, שלוחין ח א). ואם אמר לו הרי הראש והאליה שלך בעמלך יתר על מחצית השכר מותר (שם). — עמל ושבת: ושאינו קרוי שדה עבוד ושאינו עבוד עושה פירות ושאינו עושה פירות עם כל עמל ושבת ששם וכו' (ר"י ברצלוני, ספי השטרות 22). הכל משכנתי לו לפלוני זה בדינרין אלו הכתובים למעלה עם כל עמל ושבח ששם בעפר ובאדמה (שם, 63). — ד) מ"ר עמלים, כמו התעמלות: אחר עמלים קח מאכלך גם אחר צאת מותר וזבלך (שלמה רופא, חרוזי אבן סינא, כ"י ברלין). אל תשב למים אחר אכילה גם אחרי צאת מן הטבילה גם אחרי חוזק העמלים או הבעילה (שם). ותמעיט בקיץ עמלים לבשר הלא גוף בזיעה ידוקק ויאסר (שם).

עָמֵל, ת"ז, ונ"ר עֲמֵלִים, *נק' עֲמֵלָה, — א) מי שעבד עבודה, labourer ; ouvrier ; Arbeiter: ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים (שפטי ה כו). נפש עמל עמלה לו (משלי יז כו). — ואמר המשורר: הוא רך כמשי ויכה מכה כהלמות עמלים (ראב"ע, אחוד לבנים). ויהי כאיש גם כאשה נמשל בדת ישראלים נהפך ושב כנקבה כי בא בארץ עמלים (שם). — ב) מִצְטַעֵר, לא שָׂמֵחַ בחייו: למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש (איוב ג כ). כל יד עמל תבאנו (שם כ כב). — ובסהמ"א: אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה וכו' שמא מן העמלין מרי נפש הוא המחכים למות (רמב"ם, סנה' יח ו). — ואמר המשורר: אנושים וענושים בקשים אמלים ועמלים במרים (רסב"ג, אדני מה אדם). — ג) ביני סוע': כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש (קהל' ב כב). מה יתרון העושה באשר הוא עמל (שם ג ט). ולמי אני עמל ומחסר נפשי מטובה (שם ד ח). — ואמר בן

סירא: יש עמל ויגע ורץ וכדי כן הוא מתאחר (ב"ס, גני' יא יא). עמל[1] עשיר לקבל הון ואם ינוח יהיה צריך עמל עני לחסר כחו ואם ינוח לאנחה לו (שם לא ג-ד). — ובתו"מ: וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים (ר' גמליאל בן ר' יהודה הנשיא, אבו' ב ב). הוי שקוד ללמוד תורה וכו' ודע לפני מי אתה עמל (ר' אלעזר, שם יד). כך היא דרכה של תורה וכו' ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (שם ו ד). השונה ואינו עמל כאיש זורע ולא קוצר (ר' יהשע, תוספת' אהלו' טז ח). שאני עמל והן עמלין אני שוקד והן שוקדין אני עמל לירש גן עדן והן עמלין לבאר שחת (ירוש' ברכו' ד ב). בני אדם שעמלים בו (באש) ניכרים הם בין הבריות וכו' (ספרי דברי שמג). שהנפש יודעת כל מה שהיא עמלה לעצמה היא עמלה (ר' חנינא בן יצחק, מד"ר קהל', ואלו היה אלף שנים). מה הזיין וכו' כך ד"ת מתקיימת עם מי שעמל בהן כל צרכן (שם, שה"ש, ישקני מנשיקות). — עֲמֵלֵי תורה: רבותינו באו לגבות לעסק מצות עמילי תורה ואין סיפק בידי ליתן להם (שם, דברי ד). כל מה שישראל נגזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נגזזין (שם, שה"ש, אל גינת אגוז). עשר בשביל שתתעשר עד שלא תתחסר רמז למפרשי ימים להוציא אחד מעשרה לעמילי תורה (תנחומ' ראה יז, בובר). — *בן הֶעָמֵל: לא זכה להיקראות בן העמל הרי הוא נקרא בן העמד (ר' ליעזר, מד"ר ברא' לט, תיאודו'). — ובסהמ"א: וששאלתם האיך עמלים אצלכם בגויל וכמה שוהה בסיד (ראב"ן הירחי, שו"ת גנזי ירושלם, ורטהיימר כז). כל העמל על תורתו אף תורתו עמלה עליו (המאירי, פי' משלי ג). — ואמר המקונן: גבורי כח עמליה[2] בטהרה דמם נשפך ונשתה בורה (ארזי הלבנון, קינ').

עָמַל, פ"ע, עָמְלָה, עָמַלְתָּ, עָמַלְתִּי, עָמְלוּ, יַעֲמֹל, עָמֵל וכו', — עָמַל האדם. עָבַד, יָגַע, עָסַק בעבודה, mühsam arbeiten; travailler, peiner; to labour, toil: אתה חסת על הקיקיון אשר לא עָמַלְתָּ בו ולא גדלתו (יונ' ד י). אם יי' לא יבנה בית שוא עָמְלוּ בוניו בו (תהל' קכז א). נפש עמל עָמְלָה לו כי אכף עליו פיהו (משלי יו כו). מה יתרון לאדם בכל עמלו שֶׁיַּעֲמֹל תחת השמש (קהל' א ג). ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שֶׁעָמַלְתִּי לעשות (שם ב יא). ולאדם שלא עָמַל בו יתננו חלקו (שם כא). אשר יַעֲמֹל האדם לבקש ולא ימצא (שם ח יז). — ואמר בן סירא: כי בעבודתה מעט תעמל ולמחר תאכל פריה (ב"ס גני' ו יט). ראו בעיניכם כי קטן עמלתי והרבה מצאתי מנוחה (שם נא כז). — ובתו"מ: ואם עמלת בתורה יש (לו) שכר הרבה ליתן לך (ר' מאיר, אבו' ד י). מאי קרא שנאמר נפש עמל עמלה לו וכו' הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר (ר' יצחק בר אבודימי, סנה' צט:). זו היא שילום עבודה של מ' שנה שעמלתי עד שהיו עם קדוש ונאמן (מד"ר דברים יא). משלו ד"ת בזיין מה הזיין הזה מתקיים לבעליו בשעת מלחמה כך ד"ת מתקיימת עם מי שעמל בהן (ר' שמעון בר' נחמן, שם שה"ש ישקני). וכל עומלי תורה עומדים משנתם (בחצי הלילה) ויגעים בתורה (פסיקי רבת', ויהי בחצי הלילה). — ובסהמ"א: קראתי ושמעתי ועמלתי בדברי מצות וכו' (גנזי שכט' א, גינצבורג 194). כי מרוב היות נפשו לאסוף הון עומלת יגדל חטאה וישרה ימעט (רס"ג פלקירא, ראשית חכמה 7). שיום השבת הוא סבה לזרוז האדם במלאכתו בשאר הימים כי אם לא ידמה האדם קץ לעמלו יקוץ בו ויעמול בעצלה ובכאב לב (ר"י אבוהב, מנורת המאור, ...).
— התפעל, *הִתְעַמֵּל, — כמו קל, עשה איזו פעולה עד שהתיגע: אין רצין בשבת כדי להתעמל אבל מטייל כדרכו (תוספת' שבת טז (יז) כב). — וכן הִתְעַמֵּל בסוס, רכב עליו עד שהתיגע: ומעשה בהלל הזקן שנתן לעני בן טובים סוס אחד שהיה מתעמל בו ועבד אחד שהוא משמשו (ספרי דברי קטז). — ובסהמ"א: כל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה ואינו שבע ומעיו רפין אין חולי בא עליו וכחו מתחזק (רמב"ם, דעות ד יד). אמנם הנשר הוא ידוע כי הוא מתעמל בבניו יותר מדאי (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה לעלוקה). נעם דבשי לחכי ואתעמל גם אני לעשות כמתכנתו (יל"ג, אגרות א ג). — *ובפרט שפשף את גופו בכח, massieren; masser; to massage, הניע גופו בתנועות מיגעות, exerzieren; prendre de l'exercice; to take exercise: סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלין[1] ולא מתגרדין (שבת כב ו). הנכנס לבית

---

1) [כך בגליון, ובכ"י: עמלי.]

2) [בדפו' מנקד: עֲמָלֶיהָ.]

1) [פרש ר"ח, וז"ל: אבל לא מתעמלין פי' פושטין ומקפלין זרועותיהם לפניהן ולאחריהן וכן רגליהן ע"ג ירכותיהן ומתחממין ומזיעין.]

המרחץ אין מתעמל[1]) ואין מתגרד על השיש (כלה רב' י).—ובסהמ"א: קודם שייגע ויתעמל ואחר שייגע ויתעמל (רמב"ם, דעות ד טז). ויזו' במזונו' ממהרו' להתעכ' ועושו' ליחה טוב' ויתעמל התעמלו' ממוצע (ר"מ אלדבי, ש"א ד, סח:).

—פִעֵ', *עִמֵּל, בינ' נק' מְעַמֶּלֶת,—עשה שֶׁיִּתְעַמֵּל: אסור לעמוד בקרקעיתה של דיומסת מפני שמעמלת ומרפא (ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, שבת קמז:).—ובסהמ"א: ואמנם יניע האברים השפלים כלם לבדם והיא תנודה שיהיה האדם תולה עצמו מן חבל או משתלשל מבריח יאחז עליו גופו ולא יסור מהניע הרגלים ויעמלם (קאנון ג א א כג).—ובמשמ' שפשף בלח: כשהתאנים לחים כותשין אותן במכתשת ומעמלין אותן בידים ועושין מהן כעיגולי פת (הערוך ערך דבל).

—הִפעִ', °הֶעֱמִיל,—כמו פִּעֵ': ויעמילהו קצת בידיו (ר"י להלון, אולה"ח, יב.). וכן טוב להעמיל הגוף ע"י בגד ועל הכתפים (שם יט::).

°עֲמָל, ס"ז,—כמו עָמֵל, עַמְלָן: וכל דבר שנותן אדם בין לעמלנית בין לעמל כדי לעמלו בשכירותו (ר' יהודאי גאון, הלכו' קלוצו' גיטי', הורויץ, תורתם של ראשונים).

°עֲמָלִי, נק' עֲמָלִית, עֲמָלִיִּית,—של עמל, שגורם עמל ויגיעה: ומחדש הגיהוק או יותר חזק ממנו ויחדש היגיעה העמליית אם יהי' נח (קאנון א ב ב ב יג). אך קצתם ינות לו (קדחת היומית) בהתענג כבעלי העמליית והיגוניית והרעבוניית (שם ד א א ס). קדחת יום עמליית הנה העמל יגיע בחמום הרוח והגוף עד שישיב קדחת (שם כג). ועי' יגיעי.

°עַמְלָן, ס"ז, נק' עַמְלָנִית,—כמו עָמֵל, מי שרגיל בעבודה קשה: ויש אדם שהוא עמלן וחזק ועני ומפני זוז אחד מצטער צער הרבה (רמב"ם, חובל ומזיק ב ט). וכל דבר שנותן אדם בין לעמלנית בין לעמל כדי לעמלו בשכירותו וכו' (ר' יהודאי גאון, הלכו' קלוצו', גיט', הורויץ, תורתם של ראשונים).

עֲמָלֵק, מ"ר עֲמָלֵקִים,—שם עם שהיה אויב לישראל, °ובהשאלה, אויבים, רשעים: בו (בספר לב עברי) מצאו שראוי לכל שומר נפשו שלא יראה ושלא ישמע דברי העמלקים המינים (ר"א לויסל, שעו"ש 7 34).

---

[1]) [פרשו שם, וז"ל: כגון האי דכיף רישיה כיני ברכיה.]

א. עמם, ממנו עַם, עָמָם, °°עַמּוֹן, °°עַמּוֹנִי, °°עַמּוֹנוֹת.

עָמָם, ס"ז, מ"ר עֲמָמִים,—כמו עַם, עי' עַם.

ב. עמם[1]), ממנו *עָמוּם, *עִמּוּם, עָמַם, *עִמְעוּם, עִמְעֵם.

עָמַם, פ"י, עֲמָמוּךָ, עֲמָמֻהוּ,—א) עשה שיהיה כהה, החשיך, verdunkeln; obscurcir, éclipser; to darken, dim, eclipse: כל סתום לא עֲמָמוּךָ[2]) (יחזק' כח ג). ארזים לא עֲמָמֻהוּ[3]) בגן אלהים (שם לא ח).—ואמר המשורר: ישוב לאחור צל נטה בעוד יומם לאור ולגלות סתום אשר עמם אור נר בנו ישי עד אן יהי נדעך (ר"י הלוי, ישוב לאחור). עבדים לך יתחננו אות לנגדם שמוך בטוב שמך יתרוננו במלים לא עממוך (הוא, כלה רנה). כי את קנית את כליתי תעלמותי וסתום חביוני לא עממוך (הוא, כל עצמתי). אהה חכם ושר גדול אשר לא עממוהו בחכמתו נבונים (ר"ש בן עלי, אגר', הרכבי ג, 74). וישא משליך ושיריך והמה ינחמוך וגער בזמן וקורותיו אשר הממוך כי משוררי הזמן ונבוניהם לא עממוך (עמנו', מחבר' א). ותאמר לה תמר רב לך פתיות התל בי הן רועה הוא אך רוח נדיבה יצוקה בקרבו ובגדי הרועים לא עממוהו (מפו, אה"צ ד).—ב) פ"ע, *כבה, עי' עָמוּם: גחלים שעממו או שהדליקו עליהן נעורת של פשתן הרי הן בקטומות (תוספתא שבת ג ג). לא שנו אלא גחלים עוממות אבל גחלים לוחשות אסורין (פסחי' כז.). גחלי יבול עוממות[4]) ת"ל אש (שם עה:).—ובסהמ"א: אותן שהיו קודם

---

[1]) [כך גם בארמ', ובערב' עַמַּ a), כסה, הסתיר.]

[2]) [פרש ר"א מבלגנצי, וז"ל: לא הכהו מראיתך ולא הפילו אור פניך על ידי שלא תוכל לידע אותם, ע"כ. וריב"ג פרש: לא נסתר ממך, וכן רד"ק.]

[3]) [פרש רש"י וז"ל: לא כהו תארו כלומר לא היה בהם אחד נאה הימנו, ע"כ. וריב"ג פרש: לא כסוהו והחפץ שלא עלו עליו, ע"כ. וכן רד"ק. וזה ע"פ הערב'. ויש מהחדשים שמחברים אותו עם א.עמם, עִם, עִמָּה, היה יחד, היו שוה, ומביאים ראיה מתרגום של סומכוס ותיאודוט', עי' בפרושו של Cornill; אולם הם תרגמו לפי הענין.]

[4]) [ושאלו שם: אוממות או עוממות אמר ר' יצחק ארזים לא עממוהו.]

---

a) غم

תחתונות ועוממות נעשו עכשיו עליונות ולוחשות והיינו מבעיר (רגמ"ה, כריתי כ.). כי חכמי האומות הם גחלים עוממות וכי במשפטיה תעו (ר"י מפיקא, מנח׳ קנא׳, 14). ונגה לאש סביב ולא עממה היא (ר"א מבלגלי, יחזק׳ א יג).

—הִפעִ׳, הֵעֵם, יוּעַם,—שעשו כהה וחשוך, החליד: איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב (איכ׳ ד א).—ואמר הפיטן: עורנו יועם כחרס בקרץ וגויתנו שמנו בארץ (איכה אספתו, קינ׳). יום זעם בו הועם אור עיני ונצח (איך מקדשי, אגרי סד"ל 209, 501).—ואמר המשורר: ראו נא זרעם אורכם הועם כי אתם עם אשר זעם יי׳ (ראב"ע, אל אל אקרא). ויפיי כזהב הטוב לא יועם ודרכי דרכי נעם (ר"י חריזי, תחכמוני מז). ויחפש המלך נשיו ופלגשיו וימצא בתוכן בחור נאה ויפה וכו׳ הכסף והזהב לפניו יועם (ר"י זבארה, ספ׳ שעשוע׳, בריל 13).

—הִתפַּעֵ׳, ״הִתְעַמֵּם, נִתְעַמֵּם, כמו קל ב): הבדים לא השליכם עד לאחר שש שנים לקבלתי שנתעממו הגחלים בידו כל שש שנים (רש"י, יחזק׳ י ז).

—הִתפּוֹעֵ׳, ״הִתְעוֹמֵם, כמו הִתפַּעֵ׳: וההושים מתהוממים ומתעוממים כל עת יותר ויותר (תפארי ישראל, פתיחה לקדשים).

—הִפעִ׳, הֶעֱמִים,—כמו קל א): וחס ושלום שהיו גאונים ויראי חטא אנשי אמת קדושי עליון ויודעים שדברים אילו אסורין שמעמימין עליהם (ר"י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ד ז).—ואמר הפיטן: ליץ הכה ופתי העמים כלל להתיחם נדיבי עמים (תמימים בעודם, יוצר׳ שבת זכור).

עמס¹)

ממנו עָמוּס, עָמַס, *עֹמֶס, ״מַעֲמָס, מַעֲמָסָה

עָמַס, פ"י, עָמְסִים, עֲמַסִים, עֲמוּסוֹת, יַעֲמֹס־מֹס,— א) עָמַס על הַחֲמוֹר וכדומ׳, שם עליו מַשָּׂא, טען אותו, beladen; charger; to load: וַיַּעֲמֹס איש על חמרו (את האמתחות שהורידו קודם) וישבו העירה (בראש׳ מד יג). בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערמות וְעֹמְסִים על החמרים (נחמי׳ יג יה). — עָמוּס החמור וכדו׳, טעון משא: היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם עֲמוּסוֹת משא לעיפה (ישעי׳ מו א).—ב) עָמַס האדם, הרים משא, נשא את המשא: והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אבן מעמסה לכל העמים כל עֹמְסֶיהָ שרוט ישרטו (זכרי׳ יב ג).— עָמוּס האדם, נשוא, שנשאים אותו: שמעו אלי בית יעקב וכל שארית בית ישראל הַעֲמֻסִים מני בטן הנשאים מני רחם (ישעי׳ מו ג).—וְעָמַס לפלוני, כמו בעד פלוני: ברוך יי׳ יום יום יַעֲמָס לנו האל ישועתנו (תהלי׳ סח כ).—ובמדר׳: דורכי גיתות מצירין בהם (בגשמים) עומסי גרנות מצידין בהם (ר׳ אבהו, מד"ר שה"ש, סימני כחותם).—ובסהמ"א: כי פורחת היא (האשה) ולא צומקת ונכמשת וכי בּוֹלֶה¹) עממה נשאה וילדה (סעדיאנה, סכטר 66). דקל נפל על דקל אחר והיה עמסו²) והיה נקרא דקלא דסביל אחור (ר"ח, עירובי׳ כח.). וכאשר עמדתי על מה שהזהיר עליו השכל והכתוב והקבלה ממצות הלבבות החילותי להרגיל את נפשי בהם ועמסתי עלי משא ידיעתן ועשייתן (ר"י א"ת, חו"ה הקד׳). מאז נולדתם בבית לבן הארמי עמסתי אתכם על זרועותי וכו׳ ולא כעכו"ם שהיו עומסים ונושאים את אלהיהם (רש"י, ישעי׳ מו ג). הוא יי׳ אלקינו וכו׳ מני בטן עמסנו (ר׳ יצחק ברי אברהם, חזוק אמונה, הקד׳ תלמיד המחבר). משא כבד ממך לא תעמוס ולעשיר ממך לא תתחבר (ב"ז, ב"ס, יג ב). —ובהשאלה: אמנם שאר הדברים אשר עמסו על עצמם שתי האומות האלה וכו׳ (ר"ם א"מ, מו"נ א עא). וכדי להרגילכם עמס עליכם מצות באכילת חזיר ואסור הכלאים (רסב"א, מאמר על ישמעאל, פרלם כ). שענין ההלצה הוא כח עומס על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מהענינים הנפרדים (ר"י מסיר ליאון, נופ׳ צופ׳ א). ולא אעמס לגב יום מחרתו ולא אדאג עלי ערבי בשחרי (ר"א בדרשי, חרב מתהפכת, חותם תכנית). עומס את עומסיו (רדב"ז, כתר מלכות, אור קדמון, ג:). ויצברו אותם חמרים חמרים ויעמסום על תלמי לב הנער או על כל הלומד (ב"ז, הל"ע, הקד׳). ואתה אל תבהל ברוחך לעמסנה ולגוללנה על לבך (מפו, אה"ל כא).— ודבר עוֹמֵס פרוש, סובל את הפרוש וכדומ׳: אלא כן אנו אומרין כי המדרשות יפין הן וכו׳ ומכל מקום ואף יש לנו לומר דבר אחד ודבר אחר כל זמן שהדברים עומסין לדרוש עליהן (רה"ג, תשו׳ גאו׳ הרכבי רמח). וזה כמו שעומסת ההלצה לבאר שהדבר נמצא

---

¹) [כך בכנעני׳ (לידזבי 343), ובערב עַמַשַׁ a), היה כבד וקשה.]

a) عمس

¹) כך בגוף הכ"י.

²) [כמו עומסו.]

(באור ספר השמים לאריסטו).—ועָמֵס עליו, טען עליו טענות: העוממים עלינו דברים אשר לא כן (אבא מארי, מנחת קנאות פו). שהאומות עוממים עלינו משא קלס ולעג ואומרים שלא נוכל להושיע נפשנו בגלות אחר שאין שם קרבן (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, מח:). לא שהסבה על אריכות הגלות הוא הטענה שעוממים עלינו המשחקים עלינו (שם, קמא.).—ואמר המשורר: ורב כים והוא קטן בעיניו ורם כהר וצפורן עמסו (רשב"ג, בחר מהללי). אם תפקוד עליו עון הנכמס אפך וגם קצפך איך ישא ועמם (הוא, יי' מה אדם). נאסף יוסף ובניו נחמסו וערלים עול עליהם עמסו ובטיט וחומר חוצות נרמסו (ראב"ע, אותות אל). ואספתי כל הבגדים אתי ועמסתי הכל על בהמתי (ר"י חריזי, תחכמוני ו).—ואמר הפיטן: בגדי עצמו עמס וטבל וכלי כבום לסכי נטל (Elbog., Stud. 133). ואנחנו בשם יי' אלהינו עומסים ביראה ובפחד וברעד (שמע ישראל, סליחי ער"ה).—ובינ' פעו' מ"ר: שטו ועטו בתלאות והיו על כנף רוח עמוסים (רשב"ג, רביבי דמעך). ומנער שעיפיו על שחקים ורעיוניו עלי עיש עמסים (רמב"ע, הריש מר). בעצם שחקים ובהר ברקים עלי עש עמוסים וכימה נשואים (הוא, דיואן, לאכסי לבבי, בולי' 11).

—הפעי', הֶעֱמִים, — הֶעֱמִים משא על פלוני, שם עליו, טען עליו, ובהשאלה הֶעֱמִים עֹל על העם, במשמ' השתעבד בו בקושי, הטיל עליו עבודת פרך, מסים הרבה: ועתה אבי הֶעְמִים עליכם עֹל כבד ואני אסיף על עלכם (מ"א יב יא).—ובסהמ"א: כי את מי לא העיקות בהעמיסך עליו משא לעיפה (רסע"ג, ספר הגלוי תרג' העברי קפו). היעמים איש פרתו משא כבד כי לא תוכל שאתו (שלמה אוליוירו, אגי אילי אהבי, ג.). וגם העמיסוהו (ישו) קורה לצולבו עליה (כסתור הכומר 10). כי העמים עכן על חמורו מחלב חטה (מפו, אה"צ ט).—ובהשאלה: כי לא העמיסה (התורה) על האדם שום מעמס (רלב"ג, משלי ג). לא כנימוסי הגויים שהיו מעמיסי' בהם דברים קשים (שם). והקשיות שהעמים לנמשכים אחרי הראייה כדי לבטלה (ר"א הקראי, ג"ע, קדוה"ח ד). ואם אין יכולים להתקיים מעמיסין עליו לשלם כפל על מוהרה האחרון (שם, נשים כח). שהיה המלך אוהב כסף ורצה להעשיר עצמו בממון היהודים כאשר מצינו שהעמים גם על עמו עול כבד אשר לא יוכלו לסבול ועמדו כנגדו (שארית ישראל כ). והעמיסו עליהם (על היהודים) שיתנו י"ח אלפי ר"ט (שם). הוא לטעמי' נמרצי' כתובים אצלינו בגליון הפסוקי' האלה ולא נעמים בהם הקורא במקו' הזה (פענח רזא, בחקותי). ולמען לא אעמיסך ברוב דברים למעט את התפלה צמצמתי אותם עד שהמועט מהם יחזיק את המרובה בענינים (ר"י מוסקאטו, נפוצו' יהודה, הקד' 4). הנה עלי עבדו העמים להשיב לך מענה (קובץ אגרות בוקסטורף IV, 33).— והֶעֱמִים כונה ופרוש על דבר: והתנאים והחילוקים האלה לא נתבארו בכתובים כי הוא מעמים אותם לומר מה שלא נמצא בהם (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהי' י יב). אמנם דחוק להעמים כן בכוונת המג"א וכו' (ר"ע איגר, תשו' כג, ד"ה אמנם דחוק). —ואמר הפיטן: כי מרחם אותם נשאת ומבטן אותם העמסת כרעים ואחים הם לך (ואתה, יוצר ב פסח).

—פֻעַל', *עֻמַּס, — שֶׁעֻמְּסוּ אותו, רק בינ' מְעֻמָּס, מעומס: נותנין לו אשה ומוליד בנים ובנות וכו' והוא מעומס מן בנים ובנות (תנחו', פקודי ג).

—פִעֵל', *עִמֵּס, —כמו קל: והיה מעמס על אומות שבא והודו וכוזר' להבינו ולעשות מה שכתוב בו (בספר התורה) (ר"י א"ה, הכוזרי א ק).

—הָפעַל', *הָעֳמַס, הועמס, —שהעמיסו עליו: לשפוט יתום וריב אלמנה כצעקתה הבאה אלינו להקל מעליה עול משא הנתינו' אשר הועמס עליהם עד היום הזה (פנקס ק"ק במבורג ד). ויצא חפשי מאתם נקי מכל מה שיועמס על העיר (ר"ש מורפורגו, שמש צדקה ב, ג.). אין כח ביד אנשי העיר שיצא ממנה לשתפו עמהם במה שהועמס אחרי צאתו (שם).—ואמר הפיטן: נצלו מיד פתרוסים אשר אותם מעשים והועמסו היות ששים (אות זה החדש, מחזו' איטלי' א, פט:). נלאיתי נשוא עונותיכם כהועמסו ואיסרכם כנמתי אם בחקותי תמאסו (איכה תפארתי, קינ').

—נִפעַל', *נֶעֱמַס, — שעמסו עליו, ואמר הפיטן: רעה גדיותיו על אבן מעמסה צאנו על שכם וחצן נעמסה (גדי קשור, מוסף פרש' שקלים). בני בלי שם במכרם עמוסים בזונה וביין ובשוד חמסים איך בדין יהיו נעמסים (אמץ אדירי, מוסף ר"ה א). שברתי אל ידיד איום מְתי ישוב אל גן נחמס ואם נעצר אוחיל פדיום ואסבול עול עלי נעמס (ר"י נאגארה, יקו לאור, עולת תמיד). כי נעמסו במשאת המסים ונמסו כהמסים וידל ישראל מאד (Monatsschr. 1894, 95).

—הִתפ׳, *הִתְעַמֵּם, — כמו נפע׳: כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכו׳ ותתעמם משא עון פשעם משוד עניים מאנקת אביוני (מהר״י ב, קמ.).

***עֹמֶם**, עוםס, ס״ז, — משא, בפרט שאפשר להחזיק בחפן: עתיד הקב״ה ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עוממו[1]) (רב דימי, סנהד׳ ק.). ר׳ מאיר אומר במידה שאדם מודד מודדין לו וכו׳ א״ר יהושע וכי אפשר לומר כן אדם נותן מלא עוממו לעני בעוה״ז הקב״ה נותן לו מלא עוממו לעוה״ב (שם). — ובסהמ״א: מי יתן לי כי תוסיף להרבות עלי עוד עומם ושירות מה להנאתך ולטובתך (קובץ אגרות בוקסטורף לו, 239).

***עֹמֶס**, ס״ז, משא, — כמו עֹמֶס: מיסב אצלו (עבד עברי אצל אדוניו) וישן כנגדו אפילו היה בטנו עמס לקה או שחלה אינו מחשב לו את בטלונו (מכי׳ עבדי ג, קירכהייס 26). — ובסהמ״א: טענו את בעירכם ענין עמס ומשא הוא (מנחם, מחברת, טען). ופתרת אותו לשון עמס ומשא המה ואין לעמס ולמשא במטועני חרב ענין (דונש, תשו׳ והכרעות ר״ת 67).

***עִמְעוּם**, עימעום, ס״ז, — שה״פ מן עִמְעֵם, החשכה, העלמת העינים מן הנימוקים שכנגד: מהלכות של עימעום היא (ר׳ זעירא בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ מע״ש ג א). ויש עימעום לאיסור (ר׳ מנא, שם). — *ועמעום העינים, כהות העינים: והרעד של איברים והפלאג הוא פרליסא״ה ועוות הפה ועמעום והסנוירים (ר״מ דונולו, חכמוני א, סד:). — ומ״ר שמי: ועוד אני מחוור עמעומי השטה הזו ואומר (רמב״ן, מלחמי ה׳, עירובי׳, סוף פרק א).

***עִמְעֵם**, פ״י, — החשיך, כסה, העלים עיניו כאלו אינו רואה, לא השגיח במה שכנגד: ונעלם מעיני אישה [שלא יהא] בעל רוא׳ ומעמעם (ספרי במד׳ ז). בתחילה מסרב שנייה מעמעם ובשלישית רץ ובא (ר׳ יהושע דרומיא, ירוש׳ ברכ׳ ה ג). במקום שאין פת ישראל מצויה בדין שתהא פת גוים אסורה ועימעמו עליה והתירוה מפני חיי נפש (שם, מע״ש ג א). מעמעמין על הנראה לעברו אין מעמעמין על שלא נראה לקדשו (ר׳ זעורה ר׳ אחי בשם ר״י בן לוי, שם, ר״ה ג א). בא משה לעמעם על מעשה העגל א״ל הקב״ה הוביחן (מדרש אחר על פרשי׳ דברים, בית תלמוד ד 250). — ובסהמ״א: ובזה יצאתי ידי חובתי מכל מה שעמעמו הראשונים בהלכה זו (ר״ן, נדרי׳ ז.). כך נראה בעיני פירוש משנתנו וראיתי לראשונים ז״ל שעמעמו הרבה ולא העלו דבר מחוור לפי דעתי (שם יא.). ואמנם מתוקנת תקון הגון להיות פטורה מציצית ועמעמו עליה קצת אנשים לפי דבריכם באמרם וכו׳ (ר״י קולון, שו״ת סח). בדין היה ששניהם לאיסור אלא עמעמו למי שאומר לקט לי והתירוהו (ר״י בן מלכיצדק, סביעי׳ ח ד). מצינו משניות שלא נמצא בהם טעם אלא שעמעמו והתירו (ר״ש מקינון, הכריתות ל״ל ש״ב, לב). — ואמר הפיטן: חן זבדה מהררי אל זכותה עמעם ביד בן אביאל (ויאהב אמון, קרובי׳ לפורים).

1) [מלא חופניו של הקב״ה טובה (רש״י).]

עמץ[1]), ממנו עָמַץ.

עָמַץ, קל לא נמצא במקורות הראשונים.

—פִּעֵ׳, *עִמֵּץ, סגר את העינים בחוזקה: אין מעמצין[2]) את המת בשבת ולא בחול עם יציאת נפש והמעמץ עם יציאת נפש הרי זה שופך דמים (שבת כג ה).

—הִתפ׳, *הִתְעַמֵּץ, — עי׳ התעצם: שהעפעף העליון מצטרך לשתי תנועות העליה כשיפתח העפעף והירידה כשיתעמץ (אלכון א א ב ה).

—קל, *עָמַץ, פ״י, — כמו פִּעֵ׳: אדם לוקה על ראשו אין עומץ[3]) אלא עיניו (ילקוט מכירי, תהלי׳ לא כז). ולכן תשוב אחת משתי הבבות יותר חזקה במראה כשעומץ האחרת וכו׳ על כן יוסיף הנקב הענבי רוחב כשעומצים האחרת (אלכון א א ג ב).

עמק[4]), ממנו עָמֹק, עָמֵק, עֲמַק, עֹמֶק, עֵמֶק, מַעֲמָק, *עָמְקָה, *עֲמִקּוֹת, *עִמְקִי, *עָמְקָן, *עַמְקָן.

עָמֹק, ת״ז, נק׳ עֲמֻקָּה, עֲמוּקָּה, מ״ר עֲמֻקִּים, עֲמֻקּוֹת, — א) שָׁפָל, שצריך לרדת מלמעלה למטה כדי להגיע אליו, tief; profond; deep, ובהשאלה גם למראה וגון שידמה שהוא למטה לדבר אחר: וראה הכהן

1) [כמו עצם בסרוס אותיות.]

2) [במדב״ם ובירוש׳ ועוד הגרסה: מאמצין, וכך שאלו בבבלי (שבת עז:): מאמצין תנן או מעמצין, ע״כ. ובדפו׳ מעצמין.]

3) [בספרי (במד׳ סד), הגרסה: אומץ.]

4) בערב׳ עַמֻק a) [גם בארמ׳ ובכוש׳, ובאשור׳ רק בהוראות מְשאלות עי׳ דליטש (Handw. 88).]

a) عمق

את הנגע בעור הבשר וכו׳ ומראה הנגע עָמֹק מעור בשרו (ויקר׳ יג ג). והנה אין מראהו עָמֹק מן העור (שם לא).—ובתלמו׳: איזהו אדום כדם המכה שחור כחרת עמוק מכן טמא (כידי ב ז). שחור כחרת עמוק מכאן טמא (תוספת׳ שם ג יא). מראה גבוה שבהן כמראה צל בחמה מראה עמוק שבהן כמראה חמה בצל (שם נגעי א ה). אי זהו אדמדם שבאדומים זה זהורית עמוקה (ירוש׳ סוכ׳ ג ו). כמראה חמה העמוקה מן הצל (חול׳ סג.).—ובסהמ״א: ואין הפרש בין שיהיה עין הדם עמוק או יהיה נוטה אל הלבנות (ר״א הקראי, ג״ע, טמאה וטהרה ד).—ב) כלי עָמֹק, כוס עֲמֻקָּה, שדפנותיה גבוהות הרבה מעל לשוליה: כוס אחותך תשתי הָעֲמֻקָּה והרחבה (יחזק׳ כג לב). — ובור עָמֹק: שוחה עֲמֻקָּה פי זרות זעום יי׳ יפול שם (משלי כב יד). —והשאול: גבהי שמים מה תפעל עֲמֻקָּה משאול מה תדע (איוב יא ח). ובתלמו׳: מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים ומחבת צפה ומעשיה קשים (ר׳ חנניה בן גמליאל, מנח׳ ה ח). פליאה ממך מה תדע עמוקה משאול מה תחקור (ר׳ לעזר בשם בר סירה, ירוש׳ חגי׳ ב א). לא הגלה הקב״ה את ישראל לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול (ר׳ אלעזר. פסח׳ פז:).—ובסהמ״א: ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות (רמב״ם, בה״ב ד א). — ג) מים עֲמֻקִּים, שמפני המים ועד קרקע המקום שהם נקוים שם רחוק הרבה, ובמליצה תֹאר לדברים שקשה להבינם: מים עֲמֻקִּים דברי פי איש (משלי יח ד). מים עֲמֻקִּים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה (שם כ ה).—ואמר המשורר: גלתה ודלתי מעין פתחה ועוד עינה אלי מים עמקים תלתה (ר״י הלוי, כספי לבית אל). — ד) ודבר עָמֹק שקשה להבינו, להשיגו: רחוק מה שהיה וְעָמֹק עָמֹק מי ימצאנו (קהל׳ ז כד). — עֲמֻקּוֹת, דברים עֲמֻקִּים, נסתרים: מגלה עֲמֻקוֹת מני חשך ויצא לאור צלמות (איוב יב כב).—לב עָמֹק, שקשה לדעת מה שם: יחפשו עולת תמנו חפש מחפש וקרב איש ולב עָמֹק (תהל׳ סד ז). — ובסהמ״א: וענין שני הגמרות הוא פירוש דברי המשניות וביאור עמוקותיה (רמב״ם, יד החזקה, הקד׳). כאשר החל ראש הפילוסופים לחקור ולעשות מופתים בענינים עמוקים מאד וכו׳ (ר״ש א״ת, מו״נ א ה). יתקן (המחבר) להם לשונות עמוקים וצחים (רלב״ג, מלחמות ה׳, הקד׳). ואין לאשה הסמוכה בפלך להבין בעמוקות האלה (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 38). —ואמר המשורר: הידעי נפלאות עמקים נמצא בתוך מחשב יקומים בלב ודמים (ר״י הלוי, מודים לך). קראתיך לגלות סוד אשר לא ממך נעלם וגלית עמוקות לי ולא שב עבדך נכלם (ראב״ע, תברך יה).

עֲמֵק, סמי׳ מ״ר עִמְקֵי, כמו עָמֹק, ובהשאלה עֲמֵק הַשָּׂפָה, שהוא מדבר בלשון זרה להשומע: את עם נועז לא תראה עם עִמְקֵי שפה משמע (ישעי׳ לג יט). כי לא אל עם עִמְקֵי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל לא אל עמים רבים עִמְקֵי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם (יחזק׳ ג ה-ו).

עֵמֶק, ש״ז, כנ׳ עִמְקְךָ, עִמְקָם, מ״ר עֲמָקִים, סמי׳ עִמְקֵי, כנ׳ עֲמָקַיִךְ.—מקום עָמֹק באדמה, שפל הרבה מהאדמה מסביב, ובכלל ארץ שאין שם הרים וגבעות Tal, Tiefebene; vallée, plaine; valley, lowland, ובצרוף למלים אחרות לשם פרטי למקום מהמקומות: עֵמֶק השדים (בראש׳ יד ג). עֵמֶק שוה הוא עֵמֶק המלך (שם יז). עֵמֶק ברכה, עֵמֶק יהושפט וכדומ׳.—ובכלל מקום שפל: והעמלקי והכנעני יושב בָּעֵמֶק (במדי׳ יד כה). וילך יהושע בלילה ההוא בתוך הָעֵמֶק (יהוש׳ ח יג). ורכב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ הָעֵמֶק (שם יז טז). ויורש את ההר כי לא להוריש את ישבי הָעֵמֶק כי רכב ברזל להם (שפט׳ א יט). וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לָעֵמֶק (שם לד). ויששכר כן ברק בָּעֵמֶק שלח ברגליו (שם ה טו). ומחנה מדין היה לו מתחת בָּעֵמֶק (שם ז ח). ובית שמש קצרים קציר חטים בָּעֵמֶק (ש״א ו יג). ויראו אנשי ישראל אשר בעבר הָעֵמֶק ואשר בעבר הירדן כי נסו אנשי ישראל (שם לא ז). יען אשר אמרו ארם אלהי הרים וכו׳ ולא אלהי עֲמָקִים הוא (מ״א כ כח). ויהי מבחר עֲמָקַיִךְ מלאו רכב (ישעי׳ כב ז). הנני אליך ישבת הָעֵמֶק צור המישר (ירמ׳ כא יג). באה קרחה אל עזה נדמתה אשקלון שארית עִמְקָם[1] (שם מז ה). ואבד הָעֵמֶק ונשמד המישר (שם מח ח). מה תתהללי בָּעֲמָקִים זב עִמְקֵךְ הבת השובבה (שם מט ד). ונמסו ההרים תחתם וְהָעֲמָקִים יתבקעו (מיכ׳ א ד). לבשו כרים הצאן וַעֲמָקִים יעטפו בר (תהל׳ סה יד). עברי בְּעֵמֶק הבכא מעין ישיתוהו (שם פד ז). התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עֲמָקִים אחריך (איו׳ לט י). אני חבצלת השרון שושנת הָעֲמָקִים

---

[1]) [השבע׳ גרסים: עֲנָקִים, וכן רב החדשים.]

(סס״ם ג א). ויבריחו את כל העֲמָקִים למזרח ולמערב (דהי״א יב טו). ויסיפו עוד פלשתים ויפשטו בָּעֵמֶק (שם יד יג). ועל הבקר בָּעֲמָקִים שפט בן עדלי (שם כז כט). —עִמְקֵי שאול: ולא ידע כי רפאים שם בְּעִמְקֵי[1] שאול קראיה (משלי ט יח). — ובתו״מ: גליל העליון וגליל התחתון והעמק מכפר חנניה וכו' גליל התחתון ותחום טבריה העמק וביהודה ההר השפלה והעמק[2] (שביעי' ט ב). הר והורו עמק ועמקו שפלה ושפלתו (תוספתי שם ז י). סימן להרים מילין סימן לעמקים דקלים (רשב״ג, שם יא). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה אני היא וחביבה אני שנתונה בעמקי הצרות (מד״ר שה״ש, אני חבצלת השרון). — ואמר הפיטן: חוקקי מגלת ספר הוגה ומתמוגגת ונוחים אמרי שפר זוכרה ומתענגת פעם בפתח תקוה ופעם בעמק אחור (יוצרי לאשים, יוה״כ קדור תימני, כ״י בריט' מוז'). בכוס העסיסים וטל הרסיסים ורקח הדסים ושושן עמקים וזוהר עשישות ופנים חדשות וכו' תהלות מטיבים (גנזי שכטר ג, דודסון 291).

עֹמֶק, עומק, ס״ז, —סגולת דבר עָמֹק, Tiefe; profondeur; depth: שמים לרום וארץ לָעֹמֶק ולב מלכים אין חקר (משלי כה ג). —ובתו״מ: תנא שפופרת היתה לו לר״ג וכו' הרוצה לידע כמה עומקו של גיא מביא שפופרת ומביט בה וידע כמה עומקו של גיא (עירובי' מג:). וכמה עומקו של גיא א״ר יוסף אלפים (שם מח:). —ובסהמ״א: ותו הגוף שיש לו ארך ורחב ועמק שלשתם (ראב״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה כהנא ב, 58). —*ובהשאלה: למלך שהיה לו בן והיה מבקש ליתן לו ירושה ואומר אם נותנה לו אני עכשיו עדיין קטן הוא ואינו יודע לשמרה אלא עד שילמוד כתובין ויעמוד על עמקן ואח״כ אני נותנה לו (מד״ר שמות כ). —*ועֹמֶק הדין: שבעה דברים מכוסים מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין וכו' (פסחי' נד:). —ועֹמֶק ההלכה: מלמד שלן[3] (יהושע) בעומקה של הלכה (מגילי' ג:). וכן הוא אומר בעמק שלח ברגליו בעומקה של הלכה (מד״ר בראשי' לט). —ובסהמ״א: עשר ספירות בלי מה מדתן עשר שאין להם סוף עומק ראשית ועומק אחרית עומק טוב וכו' (ספ' יצירה א ה). במה דברים אמורים בזמן שלא הבינו התלמידים הדבר מפני עומקו או מפני דעתן שהיא קצרה (רמב״ם, ת״ת ד ה). — ועֹמֶק המלחמה: ויקרא יהודה אל יי' מתוך עומק המלחמה (יוסיפון קנד). ויטבע את עצמו בתוך עומק המלחמה ויבוא בין רגלי הפיל וידקור אותו בחרבו (שם קנז). —ומ״ר עֳמָקִים, עומקים, עָמְקֵי: עשרה עומקים מזכיר כאן כדכתיב עמוק עמוק מי ימצאנו וכל העמקים שוים בהשואה אחת (רמב״ן, פי' ס' יצירה א ה). גבהי ההרים ועמקי הנחלים והנהרות וכו' (רס״ע פלקירא, ראשית החכמה 44). כי המקום הזה מקום היראה והפחד לחשב עניניו ועמקיו (ר״י ג'יקאטיליה, שערי אורה, פה.).

עָמַק, עָמְקוּ,-א) פ״ע, עָמֹק הדבר, היה עָמֹק, ובהשאלה עָמְקָה המחשבה, שקשה להבין אותה: מה גדלו מעשיך יי' מאד עָמְקוּ מחשבתיך (תהלי' צב ו). —ב) *פ״י, כמו הִפְעִ': חפר בור עשרה טפחים ובא אחר ועמק בו טפח האחרון חייב (ירוש' ב״ק א ב).

—הִפְעִי', הֶעֱמִיק, הֶעֱמִיקוּ,-מִקוּ, מַעֲמִיקִים, הַעֲמֵק, — א) הֶעֱמִיק האדם, עשה עָמֹק, ובהשאלה בדברו משלטון, הֶעֱמִיק להשחית וכדו', השחית הרבה מאד, השחתה גדולה מאד: הֶעֱמִיקוּ שחתו כימי הגבעה (הוש' ט ט). —הֶעֱמִיק שְׁאֵלָה, שאל דבר במקום עָמֹק: שאל לך אות מעם יי' אלהיך הַעֲמֵק שאלה[1] או הגבה למעלה (ישעי' ז יא). — הֶעֱמִיק סָרָה, עשו סרה גדולה מאד: שובו לאשר הֶעֱמִיקוּ סרה בני ישראל (שם לא ו). — הֶעֱמִיק לָשֶׁבֶת, ישב בעמק במקום עָמֹק: נסו הפנו הֶעֱמִיקוּ לשבת ישבי דדן (ירמי' מט ח). —הֶעֱמִיק המדורה, עשה אותה עֲמֻקָּה, מדורה גדולה: הֶעֱמִיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה (ישעי' ל לג). —ובתו״מ: הבונה גדר בינו ובין ר״ה מותר להעמיק עד הסלע (שביעי' ג י). היו שרשיו יוצאים לתוך (שדה) של חבירו מעמיק שלשה טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה (ב״ב ב יב). ר' לעזר בן עזריה אומר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה (ירוש' מו״ק א ב). ורבנן אמרי העמיקו עצה שלא יפרע הקב״ה מהן במים (מד״ר שמות א). אמרה כנסת ישראל בשעה שאת מעמיק עיניך בי אני מרטבת מעשים טובים כשושנה ואומרת שירה (מד״ר שה״ש, אני חבצלת השרון). כל מה שאתם רבים בעולם אף היא (התפתה) מתפתחה בכל

1) [ואפשר שזהו מן עֵמֶק, או הוא כמו עֹמֶק.]
2) [בירוש' וס״א הגרסה: והנגב.]
3) [בתוספ' הגרסה: שהלך ולן, ובערוב' (סג:) רק שהלך, ושם ברש״י שלן, וכן בב״י מינב'; ועי' ד״ס הגהה ת.]

1) [עקילס, סומכו' ותיאודו': εἰς ᾅδην, שאלה.]

יום ומרחבת ומעמקת (ילקו' ישעי' תלו).—ובסהמ"א: היו מעמיקין כל הלילה חבורה בחבורה עד שמגיע זמן שחיטה (Elbog., Stud. 104). כך ראינו כל מזוזה שהעמיקה טפח פסולה (תשוב' הגא' גני', אסף 69).
—ב) הֶעֱמִיק מפלוני, הסתיר ממנו: הוי הַמַּעֲמִיקִים מיי' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם (ישעי' כט יה).
—התפעי, *הִתְעַמֵּק, — כמו הפע': אוי להם לרשעים שהם מתעמקין עצות על ישראל (ר' לוי, תנחומ' אמור, בוכר יח).

*עָמְקָה[1], עומקה, ש"נ,—מקום עמק: ומצולה עומקה בעלמא שיש בה מים שאינן ראוין לזריעה (רגמ"ה, ערכ' לג.).

*עֲמֻקּוּת, ש"נ,—סגלת העמק, תכונתו של ענין עמק או של אדם המעמיק בענין, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

*עִמְקִי, ת"ז,—של העֵמֶק[2] עורב העמקי, מין עורב לבן: את כל העורב להביא עורב העמקי וכו' העמקי חיוורא וכה"א ומראהו עמוק מן העור (חול' סג.).—סנדל עִמְקִי: סנדל עמקי[3] וכים של שנצות וכו' הרי אלו מיטמאין ומיטהרין שלא באומן (כלים כו א).

*עָמְקָן, עומקן, ש"ז, — אדם המעמיק מחשבותיו ומסתירן: בא לשתות ברבים הופך פניו לצד אחר וישתה ולא יהא אדם לא נוקדן ולא עומקן[4] ולא גרגרן (דא"ז ו).

*עַמְקָן, ש"ז,—אדם היורד לעמקו של דבר, המעמיק בלמודיו ובמחשבותיו, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

א.עמר, ממנו *עִמּוּר, עָמִיר, *עֲמִירָה, א.עֹמֶר, ב.עֹמֶר, א.עָמַר.

א.עֹמֶר, ש"ז, — מדת היבש והלח, עשירית האיפה: לקטו ממנו איש לפי אכלו עֹמֶר לגלגלת (שמות

1) [כמו עומקא בארמ'.]
2) [כגמ' פרשוהו מן עֵמֶק.]
3) [רה"ג פרש על שם מקום כמו כפר עמקי, וכן בערוך. ורמב"ם פרש וז"ל שילך בו בארץ הלחה (העמוקה), ע"כ.]
4) [בה"ג הגרסה עוקמן ופרשוהו עקם ועקש, אבל זה אינו נאות לענין שעוסק במדות שבאכילה ושתיה. קרויס (REJ, XXXVII 51) מפרש אדם השותה עד עמקה של כוס, ולפי דעתו נוקדן עומקן גרגרן הם שלשתם אחד, אבל זה רחוק.]

יו יו). וימדו בָעֹמֶר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר (שם יח). וְהָעֹמֶר עשירית האפה הוא (שם לו).
עֹמֶר[1] ראשית קצירכם (ויקר' כג י).—ובמשנה: העומר היה בא בשבת משלש סאין ובחול מחמש (ר' ישמעאל, מנח' י א). מצות העומר לבא מן הקרוב (שם ב). מפני הביתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב (שם ג).—*ספירת העֹמֶר, עי' ספירה.

ב.עֹמֶר, עומר, ש"ז, מ"ר עֳמָרִים, עומרים,—אלֻמה קטנה Garbe; gerbe; sheaf: כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עֹמֶר בשדה לא תשוב לקחתו (דבר' כד יט). אלקטה נא ואספתי בָעֳמָרִים אחרי הקוצרים (רות ב ז). גם בין הָעֳמָרִים תלקט ולא תכלימוה (שם יה). ערום הלכו בלי לבוש ורעבים נשאו עֹמֶר (איוב כד י).—ובתלמו': נטל מקצת פאה וזרקה על השאר אין לו בה כלום וכו' וכן בעומר השכחה (פאה ד ג). הרוח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (שם ה א). שני עומרים שכחה ושלשה אינם שכחה (שם ו ה). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו' ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם (אבו' ה ה). לא נתן מן הקמה נותן מן העומרים לא נתן מן העומרים נותן מן הגדיש (תוספת' פאה א ה). לא יטול בעל הבית לקט מן העניים על מנת ללקט מבין העומרים (שם ב ז). את שיש לו שכחת קמה יש לו שכחת עמרין את שאין לו שכחת קמה אין לו שכחת עמרין (בשם רב ושמואל, ירוש' שם ד ז). ושמואל אמר בטוענו כסות עבד גדול כסות עבד קטן עומרי שדה גדולה עומרי שדה קטנה (ב"מ ק.).—ובסהמ"א: ויפל את גבורי מקדון כאשר יפיל הקוצר את אלומותיו ואת עמרי קצירו (יוסיפון, כ). ויפלו ההרוגים ארצה כאשר יפיל הקוצר קצירו ועומרי אלומותיו (מדר' ויסעו, ביה"מ ילינק ג, 5). ואין מקריבין את העומר כי אם בבא התבואה (ר"י בר' שבתי, מלחמ' החכמ' והעושר, ג:). עפו עמריו ברוח חזקה לתוך שדה חבירו ושכח שם עומר אינו שכחה שנאמר קצירך בשדך (רמב"ם, מתנות עניים ה ה). ומקום שאינו גמר מלאכה הוא המקום שמקבצין בו העומרים כדי לעשות מהן אלומות גדולות כדי להוליכן למקום אחר (שם ה יג). ופי' רבינו ישעיה זצ"ל שהיה אומר לאותן שקושרין העומרין בעת הקציר שישמרו אותם

1) [כך לפי קבלת רז"ל. והחדשים מפרשים אותו כמו ב.עֹמֶר.]

מן המים לשם מצה שלא ישורו השבולים ויחמיצו (שבלי הלקט, פסח רי). ויהי היום בחפשי אמתחות החכמה ועיקריה באגרי אלומיה ועומריה בדבריה ודריה (ר״י מפיסקה, מנחת קנאות 6).—ואמר המשורר: את הימים האלה בכליון עינים ספרו הנאהבים **כימי העמר** (יל״ג, קוצו של יוד).

א.עָמַר, קל לא נמצא.

—פִעֵל, עִמֵּר, מְעַמֵּר,—עִמֵּר הַקֹּצֵר, עשה עֳמָרִים: שלא מלא כפו קוצר וחצנו מְעַמֵּר (תהל׳ קכט ז).—ובתו״מ: המעמר לגדיש יש לו שכחה (פאה ה ח). הקוצר בלילה והמעמר והסומא יש להם שכחה (שם ו יא). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש וכו׳ והמעמר הדש וכו׳ (שבת ז ב). כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וקצר ועימר ודש וזרה ובירר וטחן (תוספתא ברכ׳ ז ב). שדה שעומריה מעורבבין ועימר ושכח אחד מהם אין שיכחה עד שיעמר את כל סביביו (שם פאה ג ד). החותך כריכות ועתיד לעמרן וכן אוגורי השום ואגודות השום והבצלים אין להן שיכחה (שם ח). עימר את הראשון ואת השני ואת השלישי ושכח את הרביעי וכו׳ (ירוש׳ שם ה ב). הפרד והציפוקים והחרובי׳ משיעמר עריסה (שם תרומ׳ א ט). הראשונים חרשו וזרעו וכו׳ קצרו עימרו דשו וכו׳ ואנו אין לנו מה לוכל (ר׳ חגי, שם שקל׳ ה א). דאמר רבה א״ר חייא פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה מקום דחוק לתלמידים ויצא לשדה ומצא שדה מלאה עומרים ועימר רבי כל השדה כולה (שבת קכז.). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן (מו״ק יב:). בשדך פרט למעמר בשדה חבירו (ספרי, תלא רסג). הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה בגרניה וכו׳ (ר׳ לוי, מד״ר ויקר׳ כח). וכן מעשה בקוצר א׳ שהיה מעמר וקוצר בבקע׳ בית תופת (שם במדי׳ יח).—ובסהמ״א: ודברים הללו שאני שונה ואומר לא מאלי אני אומר ולא כמשורר ומזמר וכ״ד בלב דעות ולמססות מעמר (תלמידי רסע״ג, פרוש דה״י, אוצה״ס ד 315). בעפרות תבל חטאים עמרת. (ר׳ עזרי הבבלי, חוכ׳ מוס׳, לה.).

—התפעל, *הִתְעַמֵּר, נתעמר,—שֶׁעֻמְּרוּ אותו: עמורה שנתעמרו יושביה ונקטפו אדמה שנהפך כמו אדמה צבוים שנפלו נפשות מן האש והגפרית והיו צבוים בדם (שכל טוב, ברא׳ יט כג).

ב.עמר[1], ממנו ב.עָמַר, ב.*עִמּוּר.

ב.עָמַר, קל לא נמצא.

—התפ׳, הִתְעַמֵּר, תִּתְעַמֵּר,—הִתְעַמֵּר בפלוני, התנהג בו כאלו היה פלוני קנינו, שיכול למכרו לכל מי שירצה: והיה אם לא חפצת בה וכו׳ לא תִתְעַמֵּר[2] בה תחת אשר עניתה (דבר׳ כא יד). כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל וְהִתְעַמֶּר בו ומכרו ומת הגנב ההוא (שם כד ז).—ובסהמ״א: זה (לבן) נתעמר בנו ויאכל שכר טרחך (שכל טוב, ברא׳ לא טו). פן יעגב על הרות המדומה ויתעמר בכספנו לקנין השטרים (רמ״ג, קרית ספר, מכתב ז).—ואמר הפיטן: יפת תאר עניתה לא תתעמר לצערה (ר״א הזקן, אזהרות, מעשי ידי גאוני קדמוני׳ ב, 69). בעפרות תבל חטאים עמרת ובאחיך בני אביך נתעמרת (ר׳ עזרא הבבלי, חוכ׳ מוס׳, לה.).

ג.עמר[3], ממנו ג.עָמַר.

ג.*עָמַר, פ״י, או עִמֵּר, — בלשון השומרונים השכין, עשה שידור: ועמרתי זאת התורה על פי מן היא תחת ידו בעת עמרתי יתה[4]

—הפעי׳, *הֶעֱמִיר, יַעֲמִיר, כמו קל: ויבאו ויעמירו את בית הארון (REJ. 1902 Jan. 220).

***עֲמַר**[5], ש״ז,—כמו צמר: פי׳ מירטא דביני אטמא העמר שבין הירכות של בהמה (ר״ח, שבת עג.).

***עֲמַר**, ש״ז,—עבד בצמר: אני לבן אבי אבות כמו זייר כמו עמר (עמנו׳, מחברי׳ ט).

עמש, ממנו עָמַשׁ.

עָמַשׁ, פ״י,— כמו עמס: הבונים בחומה והנשאים בסבל עֹמְשִׂים[6] באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח (נחמי׳ ד יא).

---

1) [בערב׳ עַ׳מַר[a], היה אויב, וכן בעבר׳ פרושו השתמש בפלוני בגסות ובאכזריות.] — 2) [כך תרגם אונקל׳: לא תתגר. אבל בספרי פרש ר׳ יונתן לא תשתמש, ובמשנ׳ (סנה׳ יא א) אמרו: הגונב נפש מישראל אינו חיב עד שיכניסנו לרשותו ר׳ יהודה אומר עד שיכניסנו לרשותו וישתמש בו שנא׳ והתעמר בו ומכרו, תנא קמא פרש התעמר מן ג.עמר. ועי׳ פרוש ר׳ משה הדרשן לתורה ורש״י בדברים.] — 3) [כך בארמ׳.]

4) [מראה המקום נשמט מכ״י המחבר.]

5) [מן הארמ׳ עֲמַר.] — 6) [בשבע׳ ἐν ὅπλοις בנשק, ולפי זה מגיהים החדשים: חֲמֻשִׁים.]

a) غمر

עמת[1], ממנו עָמִית, ״עָמַת, ואולי עֻמַּת.

עֻמַּת, מלת היחס, לְעֻמַּת, מִלְּעֻמַּת, לְעֻמָּתוֹ, לְעֻמָּתָם. לְעֻמּוֹת,—מלה להראות מעמד דבר כלפי דבר אחר, שהוא מכֻון ממש נגדו, neben, entsprechend; tout près de, conforme à; close by, corresponding to: לְעֻמַּת המסגרת תהיין הטבעת (שמות כה כז). ונתת אתם (את שתי טבעות הזהב) על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לְעֻמַּת מחברתו (שם כח כז). ועשרים אמה ארך וקומה ברחב חמש אמות לְעֻמַּת קלעי החצר (שם לח יח). האליה תמימה לְעֻמַּת העצה יסירנה (ויקרי ג ט). ושמעי הלך בצלע ההר לְעֻמָּתוֹ הלוך ויקלל (ש״ב יו יג). והאופנים ינשאו לְעֻמָּתָם כי רוח החיה באופנים (יחזקי א כ). — ובמשמ׳ נֶגֶד: הנה נתתי את פניך חזקים לְעֻמַּת פניהם ואת מצחך חזק לְעֻמַּת מצחם (שם ג ח). והרצפה אל כתף השערים לְעֻמַּת ארך השערים (שם מ יח). וגדר אשר לחוץ לְעֻמַּת הלשכות (שם מב ז). וארך לְעֻמּוֹת אחד החלקים מגבול ים (שם מה ז). והלוים לְעֻמַּת גבול הכהנים (שם מח יג). על גבול ימה לְעֻמַּת חלקים לנשיא (שם כא). ויפילו גורלות משמרת לְעֻמַּת כקטן כגדול מבין עם תלמיד (דה״א כה ח). —וקול לְעֻמַּת קול: וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לְעֻמָּתָם וקול רעש גדול (יחזקי ג יג).—ומִלְּעֻמַּת דבר: וכתרת על שני העמודים גם ממעל מִלְּעֻמַּת הבטן אשר לעבר שבכה (מ״א ז כ). —כָּל עֻמַּת שֶׁ... כֵּן: וגם זה רעה חולה כל־עֻמַּת[2] שבא כן ילך (קהלי ה יה)—ובמשנה: ונותן לה (לאשתו) חצי קב קטנית וחצי לוג שמן וכו׳ ואם אין לו פוסק לעומתן פירות ממקום אחר (כתובי ה ח).—ובתפלה: והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם משבחים ואומרים (תפלי שחרית).— ובסהם״א: נתוספו האונות במניינם אם היתה האוזן היתירה בצד האונות או מלפני הריאה שהוא עומת הלב מותרת (רמב״ם, שחיטה ח ד). נחבט על פני המים אם שט מלא קומתו ממטה למעלה לעומת המים אין חוששין לו (שם ט טז).—ואמר הפיטן: ברח שואף שוררי להמת שובה והשיבנו מכל עמת בשמים תפיחנו כי אפס צמת (רסע״ג, אזהרי, מעשי ידי גאי קדמוני 3, 54). ואל עם אהבתו תשימון עומתו אבל הבין דתו ויערב בהלקהך (גנזי שכטי ג, דודסון 206). איה נדיבות אותך שויתי נגדי ועומתי ולא עברתי מצות שפתיך ולא שכחתי (עמנו׳, מחברי א).

עָמַת, קל לא נמצא.

—הפעי, ״הֶעֱמִית, עשה שיהיה עמית, חבר יחדו zugesellen; associer; to associate.—ואמר הפיטן: מחכימי פתי יעמיתו לו לחנכו לשננו בחוקי עשור (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה). וישב עם זקני גוי אחד אוגדי לולב אחד ומעמיתים בם אתרוג אחד (ר״א הקליר, כי אקח מועד, ב סכות). מתי לחציר נעמית תועה ומתעה להעמית שובי שובי השולמית (אהבוק, יוצ׳ א פסח). בחרתני סגל להעמית שפר נחלתך עולמית (אודך, שם ב פסח). קרב מחסר כפרים ורצה לעבד בעבדת כשרים להתחבר ולהעמית קדוש ידים ורגלים מן הכיור פן במיתה חיתו יצמית (ר׳ יצחק, אדברה, אזהרי כ.).—ואמר המשורר: לשון עברי העמית בלשון הארמית והכשיל גם המית נפשות ופגרים (תלמידי מנחם, תשו׳ על דונש, 98). והחזיק בתרמית ובין רעים הצמית ופירודו העמית לעומת הצרות (רסב״ג, ואומר אל האסה).—מן הזרע שנתתי לך וברכתיו באת בברית עם פלשתים זרע הארורים ולהעמית עמו (פענח רזא, ויצא יב).

—הפעי, ״הָעֳמַת, הועמת, —שהעמיתו אותו, נתחבר: נצלו מיד פתרוסים אשר אותם מעשים והועמתו היות ששים שונאיהם בים דורסים (אות זה החדש, יוצ׳ פרשי החדש).

—נפעי, ״נֶעֱמַת, נעשה עמית,—כמו הפע׳: ראשי שבטיו (של כה״ג) הם נעמתו לו להשביעו בשם (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, מעשי ידי גאי). הם נעמתו לו בשבת אחים יחד להורהו סדר (שם). על כי תועים למד (אברהם) תעוב מסכה ומאס רהבי גויה ונעמתה לו יסכה (ר״א הקליר, אלים בהשעין, ב סכות).

—פעי, ״עִמֵּת, עשה שיהיה לְעֻמַּת פלוני, העמיד לפניו,

---

[1]) [הקדמונים שלנו הניחו שרש זה, אבל אין בדומה לו בלשונות האחיות. ולפיכך הניחו החדשים את השרש עמה, א. עמם, וסברים שעֻמַּת הוא נסמך של צורה עֻמָּה; וכך ציין גם המחבר במלונו הקטן. ועמית הוא שם נקבה במשקל דָּלִית, זָוִית, שמשמש לזכר. באשור׳ אֵמוּת, יחד. ובּרת מחבר עֻמַּת עם הערב׳ אַמַם a), אצל (Etymol. Stud. 15).]

[2]) [כמו כְּלְעֻמַּת; ואמר ריב״ג, וז״ל: עקרו לעמת והכף נוספת אלא שנכתב בשתי מלים, ע״כ.]

a) أمم

נגדו: עמתו להראהו ולא הכיר מראהו עד באצבע הראהו אז בן וראהו (אבי כל חוזה, יול' סבת פרס' החדש). עמתו ונגדו בשויון (ר"י הדסי, אשה"כ סעג).

״עֲנָאֵל, — שם מלאך: ונכתבת (המזוזה) בחמישי [בשבת] בשעה רביעית במלאך ענאל הממונה על אותה שעה (רס"י, סדור תכה). והה' נוגה ונפשו ענאל (עמנואל פי ריקי, משנת חסידים, המלאכים והרקיעים א). קפציאל על רקיע שבתאי צדקיאל על רקיע צדק סמאל על רקיע מאדים רפאל על רקיע חמה ענאל על רקיע נוגה וכו' (ר"י מפיסא, מכת' קנא' 34). — ואמר המשורר: מחזות נביאים שמעו אזני מאת שר צבא אדוני מיכאל שמו ושר ענאל ורפאל ואיש גבריאל (ראב"ע, שנים מספרים). רוממות אל בפי גבריאל והשר ענאל ורפאל ומיכאל ראש השלישים (הוא, אלוהים מהודך).

א. **ענב**[1], ממנו עֵנָב, *עִנְבָה, *עִנְּבוּת, ״עִנְּבִי, *עִנְבָּל.

עֵנָב, שז"כ, מ"ר עֲנָבִים, סמ' עִנְּבֵי, כנ' עֲנָבֵמוֹ, — א) הגרגרים, פרי הגפן שידרכום ויעשו מהם יין, Wein-traube; raisin; grape: כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה עֲנָבִים וכוס פרעה בידי ואקח את הָעֲנָבִים ואשחט אתם אל כוס פרעה (ברא' מ י-יא). כבס ביין לבשו ובדם עֲנָבִים סותה (שם מט יא). את ספיח קצירך לא תקצור ואת עִנְּבֵי נזירך לא תבצר (ויקר' כה ה). וכל משרת עֲנָבִים לא ישתה וַעֲנָבִים לחים ויבשים לא יאכל (במד' ו ג). והימים ימי בכורי עֲנָבִים (שם יג כ). ויכרתו משם זמורה ואשכול עֲנָבִים אחד וישאהו במוט בשנים (שם כג). כי תבא בכרם רעך ואכלת עֲנָבִים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן (דבר' כג כה). ודם עֵנָב תשתה חמר (שם לב יד). כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק וכו' ויקו לעשות עֲנָבִים ויעש באשים (ישעי' ה א-ב). אין עֲנָבִים בגפן ואין תאנים בתאנה (ירמ' ח יג). ואהבי אשישי עֲנָבִים (הוש' ג א). כַּעֲנָבִים במדבר מצאתי ישראל (שם ט י). הנה ימים באים נאם יי' ונגש חורש בקוצר ודרך עֲנָבִים במשך הזרע (עמו' ט יג). ואף יין עֲנָבִים ותאנים וכל משא ומביאים ירושלם ביום השבת (נחמי' יג טו). — ובהרחבה כל פרי שדומה קצת לענבים, גרגרי גפן סדום: כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי רוש אשכלת מררת למו (דבר' לב לב) — ואמר בן סירא: חלב ודבש דם ענב יצהר ובגד (ב"ס גני' לט כו). — ובתו"מ: הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות (ר' יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי, אבו' ד כ). ענבים המבוקעות מן העבט נפלו לאויר התנור טהור טמא (תוספת' טהר' ג ב). אימתי מתקדשת משתשליש וכו' וענבים משיעשו כפול הלבן (ירוש' כלא' ז ה). חרובין שילשולן הוא חנטן וכל השחורין כגון עינבי הדס ועינבי סנה משינקידו (ר' חיננא בר פפא, שם מעשר' א ג). עינבי בציר שנתערבו עם עינבי עוללות וכו' (שם חלה ג ז). קונם תאינה שאיני טועמה ועוד ענב וכו' אחר הנדר (ר' ישמעאל, שם נדרי' יא ו). הרואה ענבים בחלום לבנות בין בזמנן בין שלא בזמנן יפות שחורות בזמנן יפות שלא בזמנן רעות (ברכ' נז:). פרכילין ובהן ענבים קשין וכו' אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה (סוכ' יג:). אכלה סמדר ר' יהושע אומר רואין אותן כאלו ענבים עומדות ליבצר (ב"ק נט.). ומודה רב אשי בעינבי דכדום ובשדה שלקתה בעומריה (ב"מ קו:). זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית (ר' יהושע בן לוי, סנה' צט.). אין תקופת תמוז בלא תאנים וענבים (מד"ר במד' עז). — ובסהמ"א: והגפן מעשה אמן היה וכו' וענביה ותרצניה וזגיה אבני יקרה (יוסיפון סו). אבן עשויה בעיגולין לסחוט עליה זיתים או ענבים (הערוך ערך יס). דאפי' פרידה אחת של ענב או פרידה אחת של רימון טעונה ברכה לפניה ולאחריה (תוספ' סוכ' כו:). — *עִנְּבֵי הדס, הסנה: נפרצו עליו (של הדס) או שהיו ענביו מרובות מעליו פסול (סוכ' ג ב). ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל (פסח' מט.). — ״עֲנַב השועל: וממה שילקח בטעות המין הנפרד מענב השועל וזה שרבים מן הרופאים צוו וכו' (שם טוב פורטוסי בשם הרמב"ם, ספר השמוש). — ב) *בהשאלה, מרסה בעפעף העין בצורת ענב[1]: הרי בעיניו דק תבלול חלזון נחש ועינב[2] (בכור' ו ב). איזה הוא רוק שצף על גבי העין וכו' נחש

---

1) משתף לרב לשונ' השמיות, בערב' ענב a).

a) عنب

1) [כמו ביונ' σταφύλη מן σταιφύλωμα, ענב וכן בארמ' עינבתא (ע"ז כה.).]

2) [כך הגרסה במשניות ובפירוש רגמ"ה ובערוך יבמדב"מ: בעיניו. ובגמר': עצב.]

כמשמעו עינב[1]) כמשמעו (תוספתי סס ד ג). דק זה הדוק חלזון נחש עינב[2]) מנין תלמוד לומר או דק (ספרא, אמור ג).—ועי' גֶּפֶן, כֶּרֶם, יַיִן, כֹּמֶר, עביט.

ב. ענב[3])

ממנו *עָנַב, *עֲנִיבָה.

***עָנַב,** פ"י,—עשה עניבה, קשר על ידי לולאה, binden mittelst einer Schleife; attacher avec une ganse; to tie with a loop: חבל דלי שניפסק אין קושרין אותו אלא עונבין אותו (תוספתי סבת יב טז). נימא כינור שנפסקה וכו' משלשל מלמעלה ועונב מלמטה (סס עירובי יא יט). חבל דלי שנפסק לא יהא קושרו אלא עונבו ור' יהודה אומר כורך עליו פונדא או פסקיא ובלבד שלא יעניבנו (סבת קיג.). וכמה שיעור גרדומין וכו' כדי לענבן (מנחי לח:).—וביני סעו': בית הלגינין ובית הכוסות התפור טמא קשור וענוב טהור (תוספתי כלים ב"מ ה ו). אמר להם (משה לישראל) הרי אתם קשורים ענובים תפוסים מחר בואו וקבלו עליכם המצוות כולן (מכיי בחדש ג). — ובסהמ"א: והם התירו בהבל דלי שנפסק לענב ופרקנו (גאוניקא ב, 12).—ואמר המליץ: אפדתי דברותי בתוך כל דבור כמה מצות לענוב (רסע"ג, אבני אש אוכלה, אזהרי, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 50). צודי נפשות לענוב עמלם מידם לקנוב עמם לא תגנוב (אלהים בהנחילך, יוצ' ב סבועי, מחזי איטלי א, קנה.). קשורות משולבות אחוזות וענובות ברשפי שלהבות (ר"ת, ספי הישר, סו"ת כו).

—פעי, ^עִנֵּב,—כמו קל: ידיו ורגליו קשר וענבה[4]) פן בפרכום יפסל לעולת חובה (אהבת עזוז, סליחי הי עי"ת).

***עֲנָבָה,** ס"נ, (מ"ר עֲנָבוֹת,—א) כמו עֵנָב א): אבל חצי זית חרצנים וזגין מענבה אחת וכו' אבל כזית חרצנים וזגין משתי ענבות וכו' (ירוסי נזיר ו ג). ואין לך כל ענבה וענבה[5]) שאין בה שלשים גרבי יין (כתוני קיא:).—ב) *בהרחבה, גרגר של שעורים או עדשים: קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה אין בה סאתים אבל היא ראויה לעשות סאתים אפילו היא של טופח רואין אותה כאלו היא ענבה[1]) של שעורים (פאה ו ז). עדשין היו אלא שהיתה ענבה שלהן יפה כשל שעורין (ר' יעקב דכפר חנן, ירוסי כתי ב ה).—ג) ^עֲנָבָה שבעין, כמו עֵנָב ב): עינב שיש בעינו כענבה שמנומר עינו כנחש (רגמ"ה, בכור' לח:). בפרק על אלו מומין הלזון נחש וענב פי' שיש בעינו כענבה (הערוך ערך ענב). בליטת הענבות הוא ד' מינים הא' שתהי' הבליטה מעט והב' תהיה הבליטה יותר ותקרא ענבה (נתן פלקירא, לרי הגוף ג, חליי העין, כ"י בריטי מוזי). צריך שיראה וכו' רביע קשת הענבה של גלגל העין (יס"ר מקנדיה, אילס, 78).

***עֲנָבוֹת,** ס"נ,—כמו עֲנָבָה ב): כתוב אחד אומר עדשים וכתוב אחד אומר שעורים ר' יעקב אומר עדשים היו אלא שהיתה ענבותן[2]) דומה לשעורין (מד"ר רות ד).

^ענבי, ת"ז, נקי עֲנָבִית, עֲנָבִיית,—של הענב, דומה לענב, גון עֲנָבִי: גוואנין בין זעפראני ובין אלגבאר כמהי וכבין אלשרבי גפני ענבי ובין זעפראני ובין הייני ובין האדום והשחור חומרו מוטב וקיומי לטומאה כלם (ר"י ברצלוני, פי' ספ' יצירה, 230). — אחת המחצות שבעין: שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרנים הוא מפני עבור הרות הרואה עד שישיג מה שישיג (ר"ס א"ת, מו"נ ג כה).—וכן הכתנת הַעֲנָבִיית: שהעין אמנם ברא ממנה הכתונת הענביית לראות (פרקי משה לרמב"ס, כה). ועי' כתנת—וס"נ: ויש בעין שבעה מחיצות ושלש ליחות השבע מחיצות הם אלו הרשת והשליא וכו' והענבית והקרנית וכו' (ר"מ אלדבי, ס"א ד, מח:). והמחיצה השלישית היא הקרנית לפי שהיא דומה לקרן לבן והיא קשה ולבנה וזכה ובהירה אלא שהיא נצבעת בעין המחיצה שתחתיה שהיא הענבית (סס מט.) כענביית המקיף על האויר הנח שישמע הקול בגליותו (קלנון ג ד ג).

^עִנְבָּל[3]), עינבל, עִנְבּוֹל, ס"ז, מ"ר עִנְבָּלִים, ענבולים, — לשון של הזוג, כעין קנה של מתכת עם

---

1) [כך הגרסה בדפוס ובהוצא' צוק"מ: אינב.]
2) [כך הגרסה בראב"ד, ובפנים: עיניו.]
3) [רק בעבר'. אולי הוא אחד עם א.ענב, ע"ש שענפי הגפן מסתבכים בלולאות.]
4) [בדפו' מנקד ועִנְּבָהּ, ואולי צריך לנקד וַעֲנָבָהּ, קל.]
5) [במדר' תנאים (הופמן לב יד) הגרסה: עניבה.]

---

1) [כך הגרסה בירוש' ובדב"מ. וס"א: ענוה, עניה.] — 2) [ואולי צריך לגרום: ענבתן.]
3) [לדעת ר"ב מוספיא ואחרים הוא מן היונ' ἔμβολον, דבר הנתן תוך דבר אחר. אבל יותר נראה שהוא נגזר מן עֵנָב ע"ש צורתו בהוספת הסיום הזערי ל, כמו קרסול, רבצל; עי' יסטר', פרינקל (Aram. Fremdw. 96).]

ראש עבה שמקשקש בזוג ומצלצל, Klöppel einer Glocke; battant de cloche; clapper of a bell: החרצנים אלו החיצונים הזגים אלו הפנימים ד"ר יהודה רבי יוסי אומר שלא תטעה כזוג של בהמה החיצון זוג והפנימי ענבל (נזיר ו ב). הטמאין שבעגלה העול של מתכת והקטרב וכו' והענבל והצנורה ומסמר המחבר את כלן (כלים יד ז). הזוג והענבל הבור (פרה יב ח). העושה זגין למכתשת ולעריסה וכו' יש להם עינבל טמאין אין להם עינבל טהורין ניטלו עינבליהן עדיין טומאתן עליהם (שבת נח:).— ובפהמ"א: וכשתכרת אשה נכשלת בשלשלת ומתנודדת ונוקש הענבול בזוג ואווז וכלב צועקין ומתנערות המשמרות (הערוך ערך סלסל). ופעמוני זהב זגין עם ענבלין שבתוכם (רש"י, שמות כח לג). זוג העשוי לאדם וכו' ה"ז תכשיט ומקבל טומאה אע"פ שאין לו ענבול (רמב"ם, כלים ח ח). ומביא שנים ושבעים זוגים וכהם שנים ושבעים ענבולים הכל זהב (הוא, כלי המקדש ע ז).

א.ענג[1]), ממנו ענֶג, עָנֹג, א.ענַג, *ענוּג, תַּעֲנוּג.

ענֶג, ש"ז, — רגש של טוב בלי גבול בגוף וברוח, הנאה ועדנה Wonne, Vergnügen; délice, plaisance; delight, pleasure: וענה איים באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג (ישעי יג כב). וקראת לשבת ענג לקדוש יי' מכבד (שם נח יג). — ובתלמו': עונג זה איני יודע מהו כשהוא אומר וקראת לשבת עונג הוי אומר זה עונג שבת (ר' יהודה בשם רב, שבת קיח:).—ובספ' יצירה: אין בטובה למעלה מענג ואין ברעה למטה מנגע (ספ' יצירה ב ז).—ובפהמ"א: ומה שהתירו רז"ל תענית חלום בשבת וכו' לפי שאינו יודע מהו ואין לו עונג שבת (אוצ' הגאו' א, לוין 75). ושבת יש בה מצות עונג ולא הותרה תענית בה אלא לחלום (שם א ג, 44). כשתקיש בין מנוחות האדם ועונגו בעת מנוחתו עם מה שיקרהו וכו' (ר"ס א"ת, מו"כ ג יב). — ואמר המשורר: לבד אני מכובד יום עונג לעמי ובין אל ובין בניו אני האות בעצמי (ראב"ע, בין שבת ומועד). שירה ראשונה אדם התקינה בעונג מתוקנה ולעתיד לכוננה (גנזי שכטר ג, דודסון 128).—ומ"ר *ענָגים, עונגים: והעונגים הזרים יפעלו אשר העצבים המיוחדים (ספר המדות לארסיטו ג ו ח).

עָנֹג, ת"ז, נקי ענֻגה—רגיל בחיי ענֶג, üppig, verzärtelt; luxurieux, délicat; luxurious; dainty: האיש הרך בך והענג מאד וכו' הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (דבר' כח נד-נו). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל וכו' כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה (ישעי מז א).—ובמדר': ויודע אתה שבתי רכה וענוגה ורוח רעה אינה יכולה לסבול (פסיק' רבתי, מתן תורה).—ובפהמ"א: מי שהיה ענוג ועשיר והרי כל ימיו כשבת צריך לשנות מאכל שבת ממאכל החול (רמב"ם, שבת ל ח).—ואמר המשורר: עליהם מלכה ענוגה ורכה פניה כשמש בצאתו וכירח בתומתו (ראב"ע, הי מן מקין, 142). שחורה סקורה אני בתוכחת בי זרק ענוגה ונאוה בנחמות לי פירק (גנזי שכטר ג, דודסון 60).

א.ענַג, קל לא נמצא.

—פעו', ענַג, מענָגה, אדם מענָג,—רגיל בענג, כמו ענג: בנחץ הפעלה: הנוה והמענגה דמיתי בת ציון (ירמי' ו ב).—ובפהמ"א: ויתנהו בסוגר בחחים בחיים כתיב חי שלשלוהו אלא שהיה מעונג ומת בידם (ערוך ערך חח). משהגדלת השמחה לישראל ובא יום מנוחה ושמחתי לאחר שאני שבע ומעונג ומפונק אינני שוכחך (רש"י, סדור תקיג). ומיהו אנשים מעונגים הרגילין ליטול ידיהן אחר הסעודה ודאי להם מעכבת הנטילה לברך ברכת המזון (תוספ' ברכ' נג:). ולאנשים מעונגים לבד שהקפידו ליטל (הידים) ודאי מעכב (ראב"ד, האשכל א, נט"י וסעודה).—ואמר הפיטן: מענגה ורכה צלחה למלוכה ומעניתה ארכה זה כמה שנים וימים (אבן הראשה, סליחי' עשרה בטבת, סדר רע"ג ב, ריג.). הנוה והמעונגה בהשוקות דליותיך נטועות שורק ומעוזקות (גנזי שכטר ג, דודסון 85). — ואמר המשורר: כבודה כבת מלך עדינה מענגה ריח כריח מקטר מר ובשרפה (רשב"ג, מי זאת).

—התפע', התענג, התענגו, התענגתם, התעַנג, תתענג, יתענג, תתענג, תתענגו,—התענג האדם, התרגל בענג, מצא ענג בהדבר, היה לו הדבר לענג, לנחת רוח גדול: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך (דבר' כח נו). — והתענג על, sich ergötzen; se délecter; to take delight: שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישעי'

1) [כך בארמ' היהודית, ובערב' ע'נג' a), ענגב.]

a) غنج

כה ב). אז תתענג על יי' והרכבתיך על במותי ארץ (שם נח יד). למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה (שם סו יא). בטח ביי' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה והתענג על יי' ויתן לך משאלת לבך (תהל' לז ג-ד). כי אז על שדי תתענג ותשא אל אלוה פניך (איוב כב כו). כי מה תקות חנף וכו' אם על שדי יתענג יקרא אלוה בכל עת (שם כז ח-י). — ובמדר': עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו אלא יתעדן ויתענג בני כשלשה חדשים במאכל ובמשתה (מד"ר שה"ש, הביאני אל בית היין). כל שהוא מתענג בשבת שואל והקב"ה נותן לו משאלותיו (ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, פסיק' רבת' כג). — ובמשמ' התנהג כענג, כמפנק: בא וראה היאך הצדיקים מתענגים וכו' והם מתענגי' ואומרי' כי אי אפשר לישן במטה הזאת (ר' שבתי, מדר' תהל' קמט ה, בובר). — ובסהמ"א: והוא (אברהם) מתענג עלי על כן ויתפלל בעדך וחיה (רלב"ע, שמות ז א). וזכרו כי עשיר היה מהמתענגים המבלים ימיהם בטוב ואוכלים ושותים וחוגגים (רש"ע פלקירא, המבקש כ).

—פעי', *ענג, — עשה שיהיה ענג, שיתענגו בו: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים (ר' יוחנן משום ר' יוסי, שבת קיח.). כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו וכו' במה מענגו וכו' (ר' יהודה בשם רב, שם קיח:). עתיד הקב"ה לענגם בגן עדן ולקטר לפניהם מכל הבשמים (מד"ר במדב' יג). — ענג את השער, עשה שיהיה רך וענג: תלתן של תרומה שחופפת בה בת כהן את ראשה אין בת ישראל רשאי' לחוף אחריה אבל מענגת[1]) שערה בשערה (תוספתי' תרומו' י). — ואמר הפיטן: ובצדק הגה ערך כי תשא ענגנו בנפש אל רם ונשא (לי יבא, מוסף שבת שקלים). ענג אומנים בטוב מעדנים ותאריך שנים לפני אלהים זרה שופכי דם ואל תהי בסודם כי האדם בצלם אלהים (רסב"ג, אמון יום זה, אזהר', כט).

—הפעי', *העניג, — כמו פע': מכל עיוני האדם עיון החכמה הוא יותר שלם ונעלה ומועיל ומעניג (הגמון יוסף כיאכתים, קילור תוגי אקינה, א ב, הקדמו', ביה"מ דומיניק' ירושלים).

ב. **ענג**, ממנו ב. ענג.

---

1) [ס"א: מעגלת, מעגנת, ועי' עגל פע'.]

ב. **ענג**[1]), קל לא נמצא.

—התפעי', התענג, תתענגו, — התענג על פלוני, לעג עליו התקלם בו וכדומ', sich lustig machen; se jouer de; to make sport of: ואתם קרבו הנה בני ענָנה זרע מנאף ותזנה על מי תתענגו[2]) על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר (ישע' נז ג-ד).

ענד, ממנו ענד, *ענוד, *ענידה.

ענד, פ"י, ענדם, אענדנו, — ענד התכשיט על הצואר, העטרה על הראש וכדו', קשר וחבש אותו, umbinden; attacher; to bind around: קשרם על לבך תמיד ענדם על גרגרתיך (משלי ו כא). אם לא על שכמי אשאנו אענדנו עטרות לו (איוב לא לו). — ואמר הפיטן: עוזרינו נותן כוח ליעף ענדינו אור זורית ושואף (Kahle, Masor. d. West., ס). — ואמר המשורר: ומדותי בהכמתו אשר הוא לא מדדהו ולי הון רב והוד מלכות ושם צדק ענדהו (ר"ש הנגיד, אהוב כפשי). ענדוך ענק השיר ולא כן אבל הם בענק שמך ענודות (ר"י הלוי, השפע הזמן). לבדוק בהודך עטרות ענדתני וברצון עבדיך עד כה פקדתני (רלב"ע, את הפלי אלה). אי שהרן החן אשר על לויותיהם ואי קשר יקר ענדו איה כלי מראה ואי בר נשקו בם רפדו שרים והתפרדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה על רלאים). שמו רביד לצוארי רבדתיו ועל ראשי עטרות לי ענדתיו: ועל לבי בעט ברזל חקקתיו לבל יוכל אמר דמעי מחקתיו (ר"י זבארה, שעשועי', הקדי', דודסון 2) — וביני' הבוי: לבשה רוח אז יהודה לבו מלאו גבורה ענודה להש ויקנא קנאה כבדה (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א' הנכה). סלסולם וצלצולם ענות שירות נקצבים ענודי חן ולוית חן שמחים ולא נעצבים (אכוגי עוז, יוצ' שבת א' אחה"פ). היא לראשך חן ועטרת ענודים וסלסלה ותרוממך ותושיבך בין נגידים (ר' אליעזר ברבי נתן אילה אהבים, Monatsschr. 1895, 34). בשכם חשו עצמות עלי עין ענודים בחמשה מיני זיין (גנזי שכטר' ג, דודסון 103). ידבר בה ולא יבוש לעולם במלכי גיא אשר לו הענודה (דה"י יהודי מצרים וא"י ב, מן 85). שמו משה והוא רופא ומשה לחולים מכאב חלים

---

1) עי' הערה לקמן.

2) הקדמונ' פרשו גם פעל זה במשמ' התענג של הפעל הקודם.

חרדים נשיאות עם צניעות בו ועל גרגרותיו הזמן שמם ע נ ו ד י ם (ר"מ דרעי הקרלי, לקו"ק נג.). קל וחמר תבין משירת האזינו העגודה (רבנו יפת הלוי, שם, נספסים 21). מעשה כל מצוה עם כל התורה המתייחסת אליה ענודים זה בזה (ר"מ חלביק, משלי ו כא).

—פִּעֵ', *עִנֵּד,—כמו קל: הבינני סודי סתרים ענדני[1] שלוש בתרים (משולם ברי קלונימוס, אפיק רכן, יוצ' ב פסח). סמכם בשם יחודך ענדם[1] במאודך (אחה מלח, יוצ' שבת זכור). כבדני משוטט בעין רבבותיו ענדוני[1] זין כוון לב ועין הביאני אל בית היין (שבתי הקטן, אנעים חדושי שירים, יוצ' א פסח, מחז' איטלי' א, קג:).

—הִפְעִ', *הֶעֱנִיד,—כמו קל: קמים כאפר פזר קדושים ה ע נ ד בנזר רבדם בשלוש זר (אחור וקדם, יוצ' שבת הפסקה א). ו י ע נ י ד ו ן ויעידון ויגידון אמתך אין קדוש כיי' כי אין בלתך (אדוני עוז, יוצ' שבת א אחס"פ). שלחו יד בתורת משה איש האלקים ו ה ע נ ד ו ה עטרות להם (ר"י אברבנאל, פי' יהוש' י, עיון ב).

ענה, ממנו א.עָנָה, יַעַן, א.מַעַן, ב.מַעַן, ג.*מַעַן, מַעֲנֶה.

א.**עָנָה**, פ"י, עָנָנִי, עָנֵנִי, עָנָךְ, עָנָהוּ, עָנָם, עָנְתָה, עָנִית, עֲנִיתַנִי, עֲנִיתֶם, עָנִיתִי, עֲנִיתִיךָ, עָנוּ, עֲנִיתֶם, עֹנֶה, עֹו־עֹנֵהוּ, עֹנִים, עֲנוֹת, עֲנֵה, עֲנֵנִי, עֲנֵנוּ, עֲנוּ, עֱנוּ, אַעֲנֶה, אֶעֱנֶה, וָאַעַן, אֶעֶנְךָּ־נֶךָּ, אֶעֱנֵהוּ, אֶעֱנֶנּוּ, אֶעֱנֵם, תַּעֲנֶה, תַּעַן, תַּעֲנֵנִי, תַּעֲנֵנוּ, תַּעֲנֶנּוּ, תַּעֲנֵם, יַעֲנֶה, יַעַן, יַעֲנֵנִי, יַעֲנֵנוּ, יַעַנְךָ, יַעֲנֵהוּ, יַעֲנֶנּוּ, יַעֲנֵם, תַּעֲנֶה, תַּעַן, תַּעַנְךָ, תַּעֲנוּ, תַּעֲנֵהוּ, יַעֲנוּ, יַעֲנוּכָה, תַּעֲנֶנָּה, תַּעֲנֶינָה, — ענה לפלוני על שאלתו אמר לו דברים להודיע לו מה ששאל לדעתו וכדומ', antworten; repondre; to answer; reply: ויאמר יוסף וכו' ולא יכלו אחיו לַעֲנוֹת אתו (בראש' מה ג). חכמות שרותיה תַּעֲנֶנָּה אף היא תשיב אמריה לה (שפט' ה כט). ויעל (גדעון) משם פנואל וידבר אליהם כזאת וַיַּעֲנוּ אתו אנשי פנואל כאשר ענו אנשי סכות (שם ח ח). ויאמר אליה קומי ונלכה ואין עֹנֶה (שם יט כח). ואין עֹנֵהוּ מכל העם (ש"א יד לט). ולא ענו העם אתו (את אליהו) דבר (מ"א יח כא). תחנונים ידבר רש ועשיר יַעֲנֶה עזות (משלי יח כג). אל תַּעַן כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה (שם כו ד).—ואמר בן סירא: אם יש אתך ענה רעך ואם אין ידך על פיך (ב"ס גני' ה יב). בכחך ענה רעך ועם חכמים הסתייד (שם ט יד).—ועל ברכה וקריאה: כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תַעֲנֶנּוּ (מ"ב ד כט). ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו יען קראתי ולא עֲנִיתֶם דברתי ולא שמעתם (ישעי' סה יב). אשר אם צדקתי לא אֶעֱנֶה (איוב ט יו). פתחתי אני לדודי וכו' בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא עָנָנִי (שה"ש ה ו).—ושלום: אלהים יַעֲנֶה את שלום פרעה (בראש' מא יו). כי תקרב אל עיר להלחם עליה וכו' והיה אם שלום תַּעַנְךָ ופתחה לך וכו' (דברי' כ י-יא).—ובפרט עם אָמַר: וַיַּעַן אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני וכו' (בראש' יח כז). וַיַּעַן עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו לאמר (שם כג י). וַיַּעַן יצחק אביו ויאמר אליו (שם כז לט). וַיַּעַן משה ויאמר והן לא יאמינו לי (שמות ד א). וַיַּעַן בני גד ובני ראובן לאמר (במדי' לב לא). וַיַּעֲנוּ את יהושע לאמר (יהוש' א יו). ויסף הנער לַעֲנוֹת את שאול ויאמר (ש"א ט ח).—ועם דִּבֵּר: וַיַּעֲנוּ בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו (בראש' לד יג). וַיַּעֲנוּ בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה וידברו את ראשי אלפי ישראל (יהוש' כב כא). וַיַּעֲנֶה אליהו וידבר אל שר החמשים (מ"ב א י).—עָנָה על בקשה: אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם וַעֲנִיתָם ודברת אליהם דברים טובים (מ"א יב ז).—ועָנָה אלהים על תפלה: ויזעק שמואל אל יי' בעד ישראל וַיַּעֲנֵהוּ יי' (שם ז ט). בהעצר שמים וכו' והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תַעֲנֵם (מ"א ח לה). ויקראו (נביאי הבעל) בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עֲנֵנוּ ואין קול ואין עֹנֶה (שם יח כו). ויגש אליהו הנביא ויאמר וכו' עֲנֵנִי יי' עֲנֵנִי וידעו העם הזה כי אתה יי' האלהים (שם לו-לז). חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו עָנָךְ (ישעי' ל יט). והיה ביום ההוא אֶעֱנֶה נאם יי' אֶעֱנֶה את השמים והם יַעֲנוּ את הארץ והארץ תַּעֲנֶה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר והם יַעֲנוּ את יזרעאל (הוש' ב כג-כד). קולי אל יי' אקרא וַיַּעֲנֵנִי מהר קדשו סלה (תהל' ג ה). בקראי עֲנֵנִי אלהי צדקי בצר הרחבת לי (שם ד ב).—ואמר בן סירא: ויענהו אל עליון באבני ב[רד וא]ל[גבי]ש (ב"ס גני' מו ה). — ובתלמו': פעם אחת היינו יושבין לפני ר' טרפון ובאה יבמה לחלוץ ואמר לנו ענו כולכם חלוץ הנעל (ר' יהודה, יבמ' קא:). יתניאל שענאו אל (תמור' טז.). — ובסהמ"א: הגה

[1] [בדפו' מְנֻקד כמו פִּעֵ', ואולי צריך לנקד כמו קל].

תמיד לענות תשובות מוכנות (תלמידי מנחם, תשו' על דונש, שטרן 23).—ואמר המשורר: מענות אלם אונך תעלם ויכלם כל מבקש יוי' (רשב"ג, אל אל אקרא).—ענה בקול, באש: ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול (שמות יט יט). והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים (מ"א יח כד). --וענה בלא להמתין לשאלה, התחיל בדבור: וענו ואמרו (זקני העיר) ידינו לא שפכה את הדם הזה (דברי כא ז). וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם (שם כז יד). ויענו חמשת האנשים ההלכים לרגל את הארץ ליש ויאמרו אל אחיהם וכו' (שפטי יח יד). ושמואל ראה את שאול ויוי' ענהו הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצר בעמי (ש"א ט יז). ויען וידבר אליו איש האלהים (מ"ב א יא). — וענה על טענות בוכוח וכדו': אם יחפץ לריב עמו לא יעננו אחת מני אלף (איוב ט ג). אלוה לא ישיב אפו וכו' אף כי אנכי אעננו אבחרה דברי עמו (שם יד-יה). ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח עונה אמריו מכם (שם לב יב). מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה (שם לג יג). — ובהשאלה, ענה הכסף: לשחוק עשים לחם ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכל (קהלי י יט).—*וענה על שיר, על הלל, עי' ד.ענה: אז ישיר משה וגו' לקטן שהוא מקרא את ההלל בבית הספר והן עונין אחריו על כל דבר ודבר משה אמר אשירה והן עונין אחריו אשירה וכו' (ר' עקיבא, ירוש' סוט' ה ו). הוא אומר הללויה והן אומרים הללויה מכאן שמצוה לענות הללויה וכו' הוא אומר הודו לה' וכו' מכאן שמצוה לענות ראשי פרקים (סוכ' לח:).—*וענה אמן על ברכה: אם בירכך גוי ענה אחריו אמן (ר' תנחומא, ירוש' סוכ' ג יב). אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה (ברכ' מז.).—ב) ענה ב־, העיד עדות בפלוני: וענתה בי צדקתי ביום מחר (בראש' ל לג). —ובפרט נגד פלוני: לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ יו). ועד אחד לא יענה בנפש למות (במדי לה ל). כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה (דברי יט יו). וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (שם לא כא). הנני ענו בי נגד יוי' ונגד משיחו (ש"א יב ג). ויאמר אליו דוד דמיך על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יוי' (ש"ב א יו). הכרת פניהם ענתה בם (ישעי' ג ט). למה תקראנה לי נעמי ויוי' ענה בי ושדי הרע לי (רות א כא).—ובספה"א: אחנן ויקשה לאהב וישנא ואען אמת בו ושוא יענה בו (רמב"ע, בשם הנגיד, מחאלרה 129). — ג) במשמ' שב אל דבר, מוסב, מכון אל דבר [1]), sich beziehen, entsprechen; s'adresser à, se rapporter, s'accorder; to refer, apply, correspond: ומאי וטהר טהר היום כלומר פנה היום והוא יציאת הכוכבים ועונה וטהר ליום וכו' ומאי וטהר טהר גברא ועונה וטהר לגברא ועדיין לא פנה היום (הערוך ערך אר). ושכח לפרש מה הוא ופניו מפני צפונה וכו' אך [2]) ופניו עונה לכירים (ר"י קמחי, ספר הגלוי 126). עוד יש מזה החלק דברי הנהגת אנושיות שינהג בהם האדם עם בני ביתו ועם שאר אנשים ומצאו על זה פסוקים צחים כעונים ומסכימים על אלה הדברים וכו' (ר' הלל מוירונא, תגמי הנפש, כה:). והושיבו פסוקים עליהם כאלו יענו על כך ואעפ"י שאינם עונים על כך ואינם מכוונים לכך (שם כו.). ותנאי המחאה עונה על הערעור ותנאי הכפייה הוא תנאי שני בלתי עונה על הערעור (ריב"ש, שו"ת רב). מה שכתוב בשער השכירות וקנינו משמעון על כל הכתוב לעיל אינו עונה על פרעון דמי השכירות (שם שיג). מכלל שמלת מחרת עונה תמיד על זמן היות השמש על הארץ (ר"א הקראי, ספי ג"ע, חג השבועות ד, כה:). ואם כן נראה שזה המאמר אינו עונה לעשות הסכה (שם, חג הסכות א, סה:). שמלת העצה אינו עונה סוף חוליות השדרה וכו' ואיך אפשר להיות עונה למה שהוא נטוי (שם, ענין שחיטה כב, לז:). והנה הראשון עונה לתשיעי ולשמיני מהקצרים והב' עונה לעשירי וכו' (ר"י אברבנאל, פי' התורה, בשלח, ד"ה ואחרי שידענו). ובסדר המשקל הזה שמו מגמתם אל ערכי הנגון כי יש נגון ערוך שיענה הראשון עם הג' ויענה הב' עם הד' שוים בארך משיכת הניגון או בקצורו וכו' והנה מיסדי אלה השירים שמו מגמתם כל א' מהם לשקל האותות העונות כאחת בערך הניגון שלהם (לפנת פענח, עי' שיריי).—ובמשמ' כלומר, רצה לומר [3]): כי אין על השחיטה מג' הפנים האלה אחד בהם יענה כי לא בא צווי לא על דבר חדש וכו' (מנחם גילני הגולה, לקו"ק, נספחי 59).

---

[1]) [עי' אוצ' הגא' ב"א ח"ב, לוין 2, הערה ו.]

[2]) [בדפו': א ף.]

[3]) [מן הערב'.]

—נִפְע', נַעֲנֵיתִי, נַעֲנֶה, אֵעָנֶה, יֵעָנֶה,—א) שענו אותו על קריאתו, על צעקתו: אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יֵעָנֶה (משלי כא יג). הן אצעק חמס ולא אֵעָנֶה אשוע ואין משפט (איוב יט ז).—וְנַעֲנָה הדבר: הרב[1]) דברים לא יֵעָנֶה ואם איש שפתים יצדק (שם יא ב).—ובתו"מ, נַעֲנָה על תפלה: עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור (תעני א ו). גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפ"כ לא נענה אלא בתפלה (ר' אלעזר, ברכי לב:). זה התפלל ונענה וזה התפלל ולא נענה מפני מה זה נענה וזה לא נענה זה התפלל תפלה שלימה נענה וזה לא התפלל תפלה שלימה לא נענה (ר' מאיר, ר"ה יח.). כיון שאמר (דוד) ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה (מו"ק ט.). ואם לחש ולא נענה מאי תקנתיה ילך אצל חסיד שבדור וירבה עליו בתפלה (ר' אמי, תעני ח.). ג' הם שנענו במענה פיהם אליעזר עבדו של אברהם ומשה ושלמה (רשב"י, מד"ר בראשי ס).—ובסהמ"א: ואנכרו קולי הענותו ממרום ואלאמה דאימא תדעי משמי מרום תעניני[2]) (רקט"ג, ספ' הגלוי בהגוף הערבי קטז).—התפלה הנענית: כי התפלה הנענית אינה כי אם לקהל או בקהל (ר"י א"ת, הכוזרי ג יז). ומתנאי התפלה הנענית שתהיה במה שיועיל העולם ולא יזיקהו בשום פנים (שם יט).—ב) כמו קל: אני יי' נַעֲנֵיתִי[3]) לו בה ברב גלוליו (יחזק' יד ד). כי איש איש מבית ישראל וכו' ובא אל הנביא לדרש לו בי אני יי' נַעֲנֶה לו בי (שם ז).—ורגיל בתו"מ: נענה אותו תינוק ואמ' וכו' (תוספת' הורי' ב ו). נענה פנחס באותה שעה ואמר אין אדם כאן שיהרג ויהרג (ספרי במדי' קלא). וכבר היה ר"א חולה וכו' נענה ר' טרפון ואמר רבי חביב אתה לישראל יותר מגלגל חמה (שם דברי' לב). וכבר היה ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור' עקיבא מסובים בבית ערוד נשאלו מי גדול תלמוד גדול או מעשה נענו כולם ואמרו תלמוד גדול (שם מא). נענה ר' אלעזר ואמר ומה מילה וכו' (יומא פה:). נענה מלאך מן האש ואמר הן הן מעשה המרכבה (חגיי יד:). נענה ר' טרפון ואמר וכו' נענה ר' יהושע ואמר וכו' נענה ר"א בן עזריה ואמר וכו' (סנה' קא.).

—הִפְע', הֵעָנָה, רק צ"ל מַעֲנֶה,—כמו קל: כי האלהים מַעֲנֵהוּ[1]) בשמחת לבו (קהל' ה יט).—ומקו' °לְהַעַן, ואמר הפיטן: אשאלה בעדם מען גבורות טל להען טל אב הבטח לשען יתן להמתיק לען (ר"א הקליר, אלים כהסטין, תפלי טל).

ב.**ענה**, ממנו ב.עָנָה, עָנָו, °עָנִי, עֲנָוָה, *ענָּוִי, עֱנוּת, *עֲנוּתָן, *עֲנוֹתְנוּת, עָנִי, *ענִי, עֳנִי, עֲנִיָּה, *עֲנִיּוּת, תַּעֲנִית.

ב.**עָנָה**, עָנִיתִי, אֶעֱנֶה, יַעֲנֶה, יַעֲנוּ,—א) עָנָה מן פלוני, נכנע, כמו נפע', gedrückt, demütig sein; être soumis, affligé; to be lowly, afflicted: כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יַעֲנֶה כן ירד יי' צבאות לצבא על הר ציון ועל גבעתה (ישעי' לא ד).—ובמשמ' היה שפל, סבל ענות: על כן נסעו כמו צאן יַעֲנוּ[2]) כי אין רעה (זכרי' י ב). האמנתי כי אדבר אני עָנִיתִי מאד (תהלי' קטז י). טרם אֶעֱנֶה אני שגג ועתה אמרתך שמרתי (שם קיט סז).—ב) פ"י, עשה שיהיה ענו, שפל: כחרב בציון שאון זרים תכניע חרב בצל עב זמיר עריצים יַעֲנֶה[2]) (ישעי' כה ה).

—נִפְע', לְהֵעָנוֹת, נַעֲנָה, נַעֲנֶה, נַעֲנֵיתִי,—א) נַעֲנָה מפני פלוני, נכנע: כה אמר יי' אלהי העברים עד מתי מאנת לֵעָנֹת מפני שלח עמי ויעבדני (שמות י ג).—ב) נפש נַעֲנָה, אדם שלא אכל: ותפק לרעב נפשך ונפש נַעֲנָה תשביע (ישעי' נח י).—ג) ובכלל שמענים אותו בְּצַעַר, בְּיִסּוּרִים: נגש והוא נַעֲנֶה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזזיה נאלמה ולא יפתח פיו (שם נג ז). נַעֲנֵיתִי עד מאד יי' חיני כדברך (תהלי' קיט קז).—ובמדר': אלמנה ויתום שדרכן לענות

---

1) [התרגומים מנקדים: הֲרַב, כלומ' המרבה דברים.]

2) [ובעבר': וגנו את מאמרי הענותו ממרום והאמה תתפלל תמיד משמי מרום תעניני.]

3) [כך פרש ריב"ג (בשרשיו), שהוא פ"י כמו קל, וז"ל: מתעברים כי ענין נעניתי לו הוא עניתיהו וענין נענה לו עונהו, ע"כ. ות"י מפרש כמו נפע': אשתאיל, וכן רש"י: אדרש. וכן רד"ק (בשרשיו), מפרש כמו נעתרתי; ועי"ש גם בשרש עתר ובפרושו.]

---

1) [אמר ראב"ע בפרושו, וז"ל: מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה נשיאים, ע"כ. ורש"י מפרש שהוא שם דבר. ומהחדשים מחברים אותו עם ג.ענה, או מגיהים: עֹנֵהוּ.]

2) [אפשר שזהו הפע'?]

בחן דבר הכתוב (ר׳ עקיבא, מכי׳ משפטי׳ יח). — ובסהמ״ו: ישב במנוחות שאננות ועזב אוננו ל ע נ ו ת (ר׳ זכריא בן סעדיה אלצאהרי, ספ׳ המוסר ,,ג. מטמוני מסתרים 23). ואם לעיני אדם נ ע נ ו נעימות ונצ.ו .קיום (רמב״ז אגרת סלמה ג ד). — *ובמשמ׳ נכנע לפלוני, נשמע לו: אני הוא נ ע נ ה לחבורה ובניו ובני ביתו נ ע נ י ן לו וכו׳ תני ר׳ חלפת׳ בן שאול גדולים נ ע נ י ן לחבורה קטנים נ ע נ י ם לו (ירוש׳ דמאי ב ג). — והדבור *נַעֲנֵיתִי לך, במשמ׳ בקשה, סליחה ומחילה: אמ׳ לו (ר״ג לר׳ יהושע) נ ע נ י ת י לך (סם תעני׳ ד א). אמר לו (ר״ג לר׳ יהושע) נ ע נ י ת י לך מחול לי (ברכ׳ כח.). מיד הלך ר׳ יהושע ונשתטח על קברי בית שמאי אמר נ ע נ י ת י לכם עצמות בית שמאי (חגי׳ כב:). אמרה לה (פנינה לחנה) בבקשה ממך נ ע נ י ת י לך (פסיק׳ רבת׳ מג). — ובסהמ״א: כי ישר אתה ואנכי העויתיך והחטאתיך על כן נ ע נ י ת י לך מחול לי (ר״מ אלשיך, פי׳ איוב לג כז).

— פִּעֵל, עִנָּה, ס״י, עִנִּיתָ, עִנִּיתָנִי, עִנִּיתָנוּ, עִנִּיתָהּ, עִנֵּיתִי, עִנִּתְךָ, עִנּוּ, עִנִּיתֶם, עִנִּינוּ, מְעַנַּיִךְ, עַנֵּה, עַנּוֹת, עַנֹּתְךָ, עַנּוֹתְךָ, עַנֹּתוֹ, עַנּוֹתוֹ, אֲעַנֶּה, אֲעַנֵּךְ, תְּעַנֶּה, תְּעַנֵּנִי, תְּעַנֵּנוּ, יְעַנֶּה, יְעַנֵּנִי, יְעַנְּךָ, יְעַנֶּהָ, יְעַנֶּהָ, יְעַנֵּנּוּ, יְעַנֵּם, תְּעַנֶּהָ, תְּעַנּוּ, תְּעַנּוּן, יְעַנּוּ, יְעַנּוּנוּ, — א) עִנָּה את פלוני, התנהג אתו בקשי, העבידו בפרך, עשה לו מכאובים, גרם לו צער חזק בגוף או בנפש; bedrücken, peinigen; opprimer, affliger; to oppress, afflict: ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וְעִנּוּ אתם ארבע מאות שנה (בראש׳ טו יג). ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך וַתְּעַנֶּהָ שרי ותברח (הגר) מפניה (סם טז ו). אם תְּעַנֶּה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי (סם לא נ). וישימו עליו (המצרים על ישראל) שרי מסים למען עַנֹּתוֹ בסבלתם וכו׳ וכאשר יְעַנּוּ אתו כן ירבה וכן יפרץ (שמות א יא-יב). כל אלמנה ויתום לא תְעַנּוּן אם עַנֵּה תְעַנֶּה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (סם כב כא-כב). וצים מיד כתים וְעִנּוּ אשור וְעִנּוּ עבר (במד׳ כד כד). וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי׳ אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען עַנֹּתְךָ לנסתך וכו׳ וַיְעַנְּךָ וירעבך (דבר׳ ח ב-ג). וירעו אתנו המצרים וַיְעַנּוּנוּ ויתנו עלינו עבדה קשה (סם כו ו). פתי אותו וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו ואסרנוהו לְעַנֹּתוֹ וכו׳ הגידה נא לי במה כחך גדול ובמה תאסר לְעַנּוֹתֶךָ (שפט׳ טז ה-ו). ותחל לְעַנּוֹתוֹ ויסר כחו מעליו (סם יט). וימאס יי׳ בכל זרע ישראל וַיְעַנֵּם ויתנם ביד שסים (מ״ב יז כ). והלכו אליך שחוח בני מְעַנַּיִךְ והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (ישע׳ ס יד). העל אלה תתאפק יי׳ תחשה וּתְעַנֵּנוּ עד מאד (סם סד יא). הנני עשה את כל מְעַנַּיִךְ בעת ההיא (צפנ׳ ג יט). לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יְעַנֶּנּוּ (תהל׳ פט כג). שמחנו כימות עִנִּיתָנוּ שנות ראינו רעה (סם צ יה). עמך יי׳ ידכאו ונחלתך יְעַנּוּ אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו (סם צד ה-ו). עִנָּה בדרך כחו קצר ימי (סם קב כד). עִנּוּ בכבל רגליו ברזל באה נפשו (סם קה יז). כי יתרו פתח וַיְעַנֵּנִי ורסן מפני שלחו (איוב ל יא). ורב צדקה לא יְעַנֶּה (סם לז כג). — ואמר בן סירא: ביד ירמיהו כי ענוהו והוא מרחם נוצר נביא (ב״ס גנ׳׳ מט ו). — ובמדר׳: אם ענה תענה מגיד שאינו חייב עד שיענה וישנה (מכי׳ משפ׳ יח). — ועִנָּה נפשו של פלוני, גרם לו צער גופני או רוחני: כל נדר וכל שבעת אסר לְעַנֹּת נפש (במד׳ ל יד). — ובפרט עִנָּה פלוני נפשו, במשמ׳ נמנע מאכל זמן רב, צָם, fasten; jeûner; to fast: בחדש השביעי בעשור לחדש תְּעַנּוּ את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו (ויקר׳ טז כט). ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם וְעִנִּיתֶם את נפשתיכם (במד׳ כט ז). הכזה יהיה צום אבחרהו יום עַנּוֹת אדם נפשו (ישע׳ נח ה). ואני בחלותם לבושי שק עִנֵּיתִי בצום נפשי (תהל׳ לה יג). — ובתו״מ בלא נפש, עשה שיצום: התינוקות אין מ ע נ י ן אותן ביום הכפורים (יומ׳ ח ד). מה עשה מרדכי קבץ את התינוקות וענה אותם מלחם ומים והלבישן שק והושיבם באפר (מד״ר אסת׳, ותאמר אסתר). — ואמר המשורר: כי עת בלי המר מאד ימר גם יום בלי זמר כיום ע נ ו ת (רמנצ״ע, התרסים ב פה). — ב) ובפרט עִנָּה אשה, אִנְּסָהּ, שכב אתה ובעלה על כרחה ושלא ברצונה, vergewaltigen; forcer une femme; to force, violate a woman: ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה וַיְעַנֶּהָ ותדבק נפשו בדינה (בראש׳ לד א-ג). לא תתעמר בה (ביפת תאר שלקח בשבי) תחת אשר עִנִּיתָהּ (דבר׳ כא יד). כי יהיה נער בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה וכו׳ ואת האיש (תמית) על דבר אשר עִנָּה את אשת רעהו (סם כב כג-כד). ונתן האיש השכב

עמה לאבי הנער (שמצא בשדה) חמשים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה לא יוכל שלחה כל ימיו (שם כט). הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וענו אותם ועשו להם הטוב בעיניכם (שפטי יט כד). ואת פילגשי ענו ותמת (שם כ ה). ויחזק בה (אמנון בתמר) ויאמר לה בואי שכבי עמי אחותי ותאמר לו אל אחי אל תענני כי לא יעשה כן בישראל וכו' ויחזק ממנה ויענה וישכב אתה (ש"ב יג יא-יד). כי שנא אבשלום את אמנון על דבר אשר ענה את תמר אחתו (שם כב). כי אמנון לבדו מת כי על פי אבשלום היתה שומה מיום ענתו את תמר אחתו (שם לב). ערות אב גלה בך טמאת הנדה ענו בך וכו' ואיש את אחתו בת אביו ענה בך (יחזק' כב י-יא). נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה (איכ' ה יא). — ובתו"מ: א"ל רב פפא לאביי הא תשמיש גופה איקרי ענוי דכתיב וישכב אותה ויענה א"ל התם שעינה מביאות אחרות (יומ' עז:). שהיה (יהויקים) הורג את בעליה' ומענה את נשיהם (מד"ר ויקר' יט). — ג) ענה את הדין, עכב ודחה הוצאה לפעל של פסק הדין: אין מענין את דינו של זה אלא ממיתין אותו מיד (ר' יהודה, סנה' יא ד). אם משה חכם חכמים [גדול] גדולים אבי נביאים לא נשא לו פנים ק"ו לשאר כל אדם המענים את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (ספרי במד' קלה). על ידי שאמר (משה) שמעו נא המורים נגזר גזירה שלא יכנס לארץ המענין את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (שם דבר' כט).

—פעי, עניתי, מענה, ענותו, תענה, — ענה האדם, שענו אותו, בכל המשמ' של הפע', במשמ' צום: כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה (ויקר' כג כט). — ובענין של מכאובים ויסורים: אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה (ישעי' נג ד). — ובכלל צער ויסורים: טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך (תהל' קיט עא). זכור יי' לדוד את כל ענותו (שם קלב א). — ובתלמו': תשעה באב שחל להיות ערב שבת אוכל אדם אפילו כביצה ושותה כביצה כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה (ר' יהודה, תוספת' תעני' ב ז). מפני מה הגרים מעונים מפני וכו' (ר' חנינא בן גמליאל, מסכ' גרים ב ז). — ובספה"מ"א: זרעך יעונה ויעובד ארבע מאות תמהת איך גזר עלימו זה בלי חטאות (רסע"ג, השג' על חוי הבלכי ב, דודסון 47). אביון מעונה מעני (רש"י, ב"מ קיא:). — ואמר המשורר: לכודה במוקש פתלתל ועקש נשאת סבל מענת כבל אחזת חבל ספרד ובבל ובגדי אבל לבשה (ר' י' הלוי, אהה יי' אלהים). שובב מה זה יענה יום במשפט יעונה יכונן ויבנה לפני שחת יי' (ראב"ע, אמונתך כודעה).

—התפ', התענה, התענית, התענות, יתענו, התעני, — א) התענה האדם, ענה את עצמו בכלל, צער א"ע, הניה לענותו: ויאמר לה מלאך יי' שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה (ברא' יו ט). — צער א"ע: וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון אדני יי' לפני דוד אבי וכי התענית בכל אשר התענה אבי (מ"א ב כו). — ואמר בן סירא: יש מתעשר מהתענותו ו[יש] יחיב שכרו (ב"ס גני' יא יח). — ובמדר': כי מתו כל האנשים וגו' מאי מתו שנתענו (מד"ר שמות ה). עני ורוכב על חמור זה משיח ולמה נקרא שמו עני שנתענה כל אותם השנים בבית האסורים (פסיק' רבתי לד). — ב) התענה פלוני, ענה את נפשו בהמנעו מאכילה, fasten; jeûner, to fast: אוליב מדרך פשעם ומעונתיהם יתענו כל אכל תתעב נפשם (תהל' קז יז). להם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וכו' אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך (דני' י ג-יב). ואקרא שם צום על הנהר אהוא להתענות לפני אלהינו (עזר' ח כא). — ובתו"מ: ואמרו עליו על ר' אליעזר שסיפר ועל ר' יהושע שרחץ אמר להן ר' יהושע צאו והתענו על מה שהתעניתם (ירוש' מגיל' א ו). וכי בתשעה מתענין והלא בעשר' מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי (ברכ' ח:). פעם אחת חל ט' באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו (עירוב' מא.). אין גזרת המלכות ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין (ר"ה יח:). כמה תעניות נתענית אמך (שרה) וכמה תפילות [נתפללה] עד שלא באת לה (פסיק' רבתי מ). — ובספה"מ"א: ומה שהתירו רז"ל תענית חלום בשבת זהו כשיהיה החלום קשה מאד הרבה והוא שראה אותו נפשו עגומה עליו לפי שאינו יודע מהו ואין לו עונג שבת וכשהוא מתענה סובר שהתענית מועיל לו (חול' הגא' א, לוין 75).

ג׳עָנָה¹), ממנו ג׳עָנָה, עִנְיָן, *עִנְיַן, *עִנְיָנִי, *הִתְעַנְיְנוּת.

ג׳עָנָה, לַעֲנוֹת,—עָנָה בדבר, התעסק בו, השתדל בו, sich m. Etwas beschäftigen; s'occuper de; to be occupied, busied with: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לַעֲנוֹת בו (קהל׳ א יג). ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני האדם לַעֲנוֹת בו (שם ג י).—ואמר בן סירא: על מוסר פותה וכסיל ושב כושל עונה בזנות (ב״ס גני׳ מב ח).

ד׳עָנָה²), ממנו ד׳עָנָה, ב׳*עַנּוּי.

ד׳עָנָה, עָנוּ, עַנּוֹת, עֱנוּ, יְעַנֶּה, תַּעַן, יַעֲנוּ, תְּעַנֶּינָה, פ״ע,—הרים קול בשיר, בפרט ביחד עם אחרים, singen; chanter; to sing: וַתַּעַן להם מרים שירו לױ׳ כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים (שמות יה כא). אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר עֱנוּ לה (במד׳ כא יז). ויאמרו עבדי אכיש אליו וכו׳ הלוא לזה יַעֲנוּ במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש״א כא יב). ױ׳ ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו וכו׳ הידד כדרכים יַעֲנֶה אל כל ישבי הארץ (ירמ׳ כה ל). נשבע ױ׳ צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כילק וְעָנוּ עליך הידד (שם נא יד). עֱנוּ לױ׳ בתודה זמרו לאלהינו בכנור (תהל׳ קמז ז). וַיַּעֲנוּ בהלל ובהודת לױ׳ כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל (עזר׳ ג יא).—ואמר בן סירא: על כן ענו לו בנות ויכנוהו ברבבה (ב״ס גני׳ מז ו).—ובמשמ׳ צעק: ױ:.מר (משה) אין קול עֲנוֹת גבורה ואין קול עֲנוֹת חלושה קול ענות אנכי שמע (שמות לב יח).—ובתלמ׳: איזהו ענוי שכולן עונות כאחת קינה שאחת מדברת וכלן עונות אחריה (מו״ק ג ט). לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה (ר׳ שמואל, פסח׳ לו.).—ואמר המשורר: איך קול ענות חלושה מפי אהליבה ויד בן הגרושה על בן האהובה (רלב״ע, איך קול).

—פִּעֵל, עִנָּה, עַנּוֹת, עַנּוּ,—כמו קל בבחין הפעולה: ויאמר (משה) אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול עַנּוֹת אנכי שמע (שמות לב יח). ביום ההוא כרם חמר עַנּוּ לה (ישע׳ כז ב). שיר מזמור לבני קרח למנצח על מחלת לְעַנּוֹת משכיל להימן האזרחי (תהל׳ פח א).—ובמשנה: נשים במועד מענות אבל לא מטפחות וכו׳ בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה ובזה אבל לא מקוננות (מו״ק ג ח-ט).— ואמר המשורר: ובממלכה השלישית נשים שאננות מנגנות ומענות תופשות כנורים ועוגבים ומזמרים (רלב״ע, אגרת חי בן מקיץ).

¹) [כך בסור׳ ענא; ובערב׳ ענא, ענׄי a).]

²) [בערב׳ עַ׳נִּי b), ובסור׳ עַנִּי. ונמצא גם במצרית עַנִּי, ואולי גם באשור׳ אֶנוּ.]

a) عنا عني b) غني

עֹנֶה, ש״ז,—מי שעֹנֶה: יכרת ױ׳ לאיש אשר יעשנה ער ועֹנֶה מאהלי יעקב (מלא׳ ב יב). ועי׳ עֵר.

עָנָו, עֲנָוִה, שם״ז, ת״ר עֲנָוִים, סמי׳ עַנְוֵי,—אדם נוֹחַ לבריות, לא קשה, לא גס, לא גֵאֶה demütig, sanft; humble, doux; meek, lowly: והאיש משה עָנָו¹) מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (במד׳ יב ג). אם ללצים הוא יליץ וְלַעֲנָוִים²) יתן חן (משלי ג לד). טוב שפל רוח את עֲנָוִים²) מחלק שלל את גאים (שם טז יט).—ובמשמ׳ צדיק, השפל בעיניו ונכנע לױ׳: יען משח ױ׳ אתי לבשר עֲנָוִים שלחני לחבש לנשברי לב (ישע׳ סא א). כי דרש דמים אתם זכר לא שכח צעקת עֲנָוִים²) (תהל׳ ט יג). קומה ױ׳ אל נשא ידך אל תשכח עֲנָוִים²) (שם י יב). תאות עֲנָוִים שמעת ױ׳ (שם יז). יאכלו עֲנָוִים וישבעו (שם כב כז). ידרך עֲנָוִים במשפט וילמד עֲנָוִים דרכו (שם כה ט). בױ׳ תתהלל נפשי ישמעו עֲנָוִים וישמחו (שם לד ג). ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו וַעֲנָוִים יירשו ארץ והתענגו על רב שלום (שם לז י-יא). מעודד עֲנָוִים ױ׳ משפיל רשעים עדי ארץ (שם קמז ו). כי רוצה ױ׳ בעמו יפאר עֲנָוִים בישועה (שם קמט ד).— ועַנְוֵי ארץ: בקשו את ױ׳ כל עַנְוֵי הארץ אשר משפטו פעלו (צפני׳ ב ג). בקום למשפט אלהים להושיע כל עַנְוֵי ארץ (תהל׳ עו י). — ובמשמ׳ עָנִי, נרדף לדל, אביון: ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לְעַנְוֵי ארץ (ישע׳ יא ד). ויספו עֲנָוִים בױ׳ שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו (שם כט יט). וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל עֲנָוִים³) באמרי שקר ובדבר אביון משפט (שם לב ז). השאפים על עפר ארץ בראש

¹) [ס״א עניו קרי, ויש ספרים שכן גם כתיב.]

²) כך הקרי, והכתיב: עֲנִיִּים.

³) [כך הכתיב, והקרי: עֲנִיִּים.]

דלים ודרך עֲנָוִים יטו (עמוס ב ז). **שמעו זאת השאפים** אביון ולשבית עֲנִוֵי[1] ארץ (שם ח ד). **כי לא לנצח** ישכח אביון תקות עֲנָוִים[2] תאבד לעד (תהל׳ ט יט). **בז לרעהו חוטא ומחונן עֲנָוִים[3] אשריו** (משלי יד כא). —ואמר בן סירא: **כי רבים רחמי אלהים ולענוים יגלה סודו** (ב״ס גני׳ ג כ). — ובתו״מ: וכשמת (הלל) אמרו עליו הי עניו הי חסיד תלמידו של עזרא (תוספת׳ סוטי׳ יג ג). ענן שהוא עושה את הבריות ענוים אילו לאילו (ירוש׳ תעני׳ ג ג). שם בן ארבעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו (רב, קדוש׳ עא.). ענוים הגיע זמן גאולתכם (פסיק׳ רבתי׳ לו).—וכקי׳ עֲנָוָה: מי שהוא ענו ואשתו ענוה ובניו ובני ביתו ענוים אף הכלבים שלו אינן מזיקין (אדר״נ ב יד).—ובסהמ״א: גרדן דלא טייון עניו סתם גרדן אין לו בשת פנים (רש״י, ע״ז כו.).—ואמר הפיטן: רוצה בעמו ענוים יפאר יושב תהלות בם להתפאר (אנעים זמירות).—ותאר למשה: כה מופתים נתן לעניו ותחל רוחו לפעמו כאשר בא ובשר המוניו כי פקד יי׳ את עמו (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). — ואמר הפיטן: אז בקשוב ענו עלה אל הר העברים בדעתו השב בעלית סין בהדורים (ר׳ משה בר׳ שמואל, אז בקשוב, יוצ׳ ש״ח). ויואל ענו להרים ויקרא אליו אלהים וכו׳ דת היתה אמון בשחק הורישה ענו וירש (שם, אסדיר).

עָנָה, קל לא נמצא.

—התפ׳ °הִתְעַנֵּו, התענוו, — היה עָנָו, עשה את עצמו לענו: שאף שידע (משה) התורה כלה עד סופה והיא נקראת תורת משה על שמו עם כל זה התענוו מאד (פענח רזא, בהעלותך). והוא בענוותנותו התענוו מאד עד כאילו חסרו לו כל העשרה דברים הרוחניים (שם).

***עִנּוּג**, ש״ז, ומ״ר °עִנּוּגִים, ענוגין,—סה״פ מן עִנֵּג: אף הקורא מקרא בעינוגו ובניגונו עליו נא׳ דבש וחלב תחת לשונך (ר׳ לוי, מד״ר שה״ש, נסח תוספות). עשיתי לי שרים ושרות אלו התוספות וכו׳ ותענוגות אלו האגדות שהן ענוגי של מקרא (שם קהל׳, כנסתי לי גם כסף וזהב). ותענוגות בני האדם זה ענוגן של ישראל (שם).— ובסהמ״א: בהט אבנים שמתחוטטות על בעליהן פי׳ ענין עינוג (ספרוך ערך חט). שברוב עשרך היה לך אהבה בתענוגים לענג את בשרך וע״כ נהפך עינוגך לשחין רע בעורך ובבשרך (ר״מ אלשיך, פי׳ איוב טז טו). —ואמר הפיטן: סגלת שבת לשמור בענוג להשביע בצחצהות נפוחי נשמות (ר״ל בן לאונן, עלה עלה, אזהר׳ יג.).—ומ״ר: שדורסת ואוכלת מיד לאחר הריגתה שאינו מקפיד על תענוגים אלא אוכל בשר בלא תבלין וכן שאר עינוגין (רש״י, עירובי׳ כז.). אבל עינוגיו ושמחת לבו בהגיון דת אלהים להסתכל ולהבין באותותיו ובכל מעשיו הגבוהים (ראב״ח ספסיה, הגיון הנפש, יט:).

°**עִנּוּד**, ש״ז, — סה״פ מן עִנֵּד: שגמיו ענין קישור ועינוד (הערוך ערך סגס). — ואמר הפיטן: פאור ענוד כלילי לבדני כתרני והכלילי פודי ועוז מגדלי דודי לי (ר׳ שבתי בר׳ משה, אנעים סדושי שירים, יוצ׳ א פסח, מחז׳ איטלי׳ א, קד.).

א. **עֲנָוָה**, ש״נ, כנ׳ עַנְוְתְךָ,—סגולת העָנָו ומדתו, Demut :Sanftmut; humilité, douceur; humility, meekness
בקשו צדק בקשו עֲנָוָה אולי תסתרו ביום אף יי׳ (צפני׳ ב ג). ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני וְעַנְוְתְךָ[1] תרבני (תהל׳ יח לו). **לפני שבר יגבה לב איש ולפני כבוד** עֲנָוָה (משלי יח יב). עקב עֲנָוָה יראת יי׳ עשר **וכבוד וחיים** (שם כב ד).—ואמר בן סירא: **בני בעשרך התהלך בענוה ותאהב מנותן מתנות** (ב״ס גני׳ ג יז). **תועבת גאוה ענוה ותועבת עשיר אביון** (שם יג כ). **באמונתו ובענותו[2] בחר בו מכל ב[שר]** (שם מה ד). — ובתו״מ: קדושה מביאה לידי ענוה **וענוה** מביאה לידי יראת חטא (ר׳ פנחס בן יאיר, סוט׳ ט טו). מה שעשת חכמה עטרה לראשה **עשת ענוה** עקב לסולייסה (ר׳ יצחק בר׳ אלעזר, ירוש׳ שבת א ג). **ענוה** גדולה מכולם (ערכ׳ טז:). **הענוה** סייג לחכמה (רבא, כלה רבתי׳ ג). **מה ענוה** חרבה הקב״ה לאברהם שהיה יושב והשכינה עומדת (מד״ר בראש׳ מח). — ובסהמ״א: החכמה תוליד **הענוה** (ראב״ע, קהל׳ ח א). אמר החכם קרן המשכיל **ענוה** (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, 10). אינני יודע עון שהוא שוקל יותר מֵענותי (הוא, מו״ה, הכניעה א). **אדוננו** חכם כמלאך האלהים **וענותו** תעביר על מדותיו

1) [כך הכתיב, והקרי: עֲנִיֵּי.]
2) כך הכתיב, והקרי: עֲנִיִּים.
3) כך הקרי, והכתיב: עֲנִיִּים.

1) [בש״ב (כב לו): עֲנֹתְךָ].
2) [בגל׳ הגרסה: ובענותנותו.]

ויסחול על כבודו (ר' יוסף בן תנחום הירושלמי, מעשייני מספרים 19). **הסבל** טוב שביועצים **והענוה** טוב שבחברים התרוצים (רס"ע פלקירא, לרי היגיון 9). **הענוה** היא שפלת רוח להחזיק עצמו פחות ממה שהוא הרבה (שלמה חיים סבר טוב, לאמת לצדיק, לג:). שמי שוכה לכתר ענוה זוכה לרוח הקדש וכו' ויש בכל נפש בסתר ובהעלם מדת הענוה ומדת היראה (רמח"ו, יין לבנון ו, קכה:). — **ובמשמ'** רכות וניומים: וכאשר תתישב בה (בכניעה) יראו אותותיה על האברים מהם הלשון הרכה והקול הנמוך והענוה בעת הכעס וכו' (ר"י ח"ח, סו"ה הכניעה א). ולולי אשר לא מנעתנו **הענוה** מעל השלחן השלכנוהו ומן הבית גרשנוהו (ר"י חריזי, תחכמוני ג). — **ואמר הפיטן**: אהי עולם מימות עולם ליסדתה **ענוה** לבאי [עולם] (יניי, Kahle, Masor. d. West., כד). עם נענה **אענה** על דבר אמת וענות צדק ועל עקר דת וכל יקר שות (אלהי ימי סנותי, יולי שבת א אחה"פ). — **ואמר המליץ**: במדות האנוש אין **כענוה** והיא יפה לכל משכיל ונאוה (ר"י חריזי, תחכמוני יט). ומי יעט מעילי הענוה ומי זה יארה **בשמה ומורה** (עמנו', מחבר' א).

ב.* **עֲנָוָה**, ש"נ, — כמו עֲנָבָה ב): ואע"פ שאמרו אין לפאה שיעור הכל לפי גדל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה [1] (פאה א ב). — ובסהמ"א: **וענוה** אחד לא יעשה קיץ (תומת ישרים, סו"ח לה, כד:).

עַנְוָה, ש"נ, — כמו עֲנָוָה: והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה [2] צדק ותורך נוראות ימינך (תהל' מה ה).

***עִנּוּי**, עינוי, ש"ז, מ"ר עִנּוּיִים, עינויין, — א) מסה"פ מן ב.ענה: אם ענה תענה אחד **עינוי** מרובה ואחד עינוי מועט (ירוש' משפט' יח). למה נקרא לחם עוני על שם **עינוי** שנתענו במצרים (ר' שמעון, ספרי דברי קל). ולמה ששה דברים כנגד ששה **עינויין** האמורין בפרשה (ירוש' יומא ח א). **ענוי** שהוא אבידת הנפש ואי זה זה אכילה ושתיה דבי ר' ישמעאל תנא נאמר כאן **ענוי** ונאמר להלן **ענוי** מה להלן ענוי רעבון אף כאן ענוי רעבון וכו' דנין **ענוי** בידי שמים מענוי בידי שמים ואין דנין ענוי בידי שמים **מענוי** בידי אדם (יומא עד:). הנה חמשה ענויין כנגד מי אמר רב הסדא כנגד חמשה **ענויין** שבתורה (שם עו.). כנסת ישראל אומרת לפני הקב"ה רבונו של עולם זכור **ענויין** שעניתי ומרודי שמרדתי בך (מד"ר איכ', זכר עניי ומרודי). — **עִנּוּי הדין** [1], עכוב ודחוי של הוצאת פסק הדין: **חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין** (אבו' ה ח). — **ועִנּוּי נפש**: ואלו נדרים שהוא מפר נדרים שיש בהן **ענוי נפש** אם ארחץ אם לא ארחץ אם אתקשט אם לא אתקשט אמר רבי יוסי אין אלו נדרי **ענוי נפש** (נדר' יא א). כל דבר שיש בו **עינוי נפש** בין בינו לבינה ובין בינה לבין אחרים יפר (תוספת' שם ז א). — ובסהמ"א: ודע כי **עינוי נפש** לד' הם פנים פנים לחדל מאכילה ושתיה ולעמד על רגלים בתפלה הרבה הרבה עד **עינוי הנפש** וכו' ולבכות בקול עד עטיפת רוח עד יהיה תום **עינוי נפש** (מספרות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 486). — **ואמר המליץ**: ואמר אחד מחכמי ההנדיים **ענוי הנפש** חותם הבריאות (ר"י זבארה, שעשוע' א, דודסון 89). — **ועִנּוּי הכבל**: אשר עבר עלינו צרות רבות ורעות והבישת בית האסורים **וענוי הכבל** ומ(ל)כות עד לצאת הנפש (קטעי בן מאיר, JQR., NS. 1915, 555). — ב) שסה"פ מן ד.ענה: איזהו **ענוי** שכלן עונות באחת קינה שאחת מדברת וכלן עונות אחריה (מו"ק ג ט).

***עִנּוּן**, עינון, ש"ז, — שסה"פ מן ב.ענן, עונן: **הניחוש והעינון** בכלל היו ויצאו מן הכלל לחילוק כלל בהיכרת ופרט בהיכרת (ירוש' סנה' ז ב). כן לא תנחשו ולא תעוננו והלא **הניחוש והעינון** [2] וכו' (ירוש' גכי' סנה' ז, 258).

עֲנֹק, — כמו עֲנָק: ויתנו להם את קרית ארבע אבי **הענוק** היא חברון בהר יהודה (יהוש' כא יא).

***עִנּוּק**, ש"ז, — שסה"פ מן ענק: **פתיגיל ועגיל בדלי ענוק** פנוק קדלי פנים בפנים השדילי דודי לי (ר' שלמה הבבלי, אור ישע, יולי ב פסח, מחזו' איטלי' א, קיב).

---

1) [ס"א: ענבה, ע"י רמב"ם ורש"י.]

2) [אמר ראב"ע, וז"ל: ומלת וענוה צדק בין עומדת ובין נסמכת, ע"כ. כלומ' שהנקוד הוא מרכב מן נקוד הנפרד והנסמך. ולדעת רד"ק הוא משקל שונה מן הצורה עֲנָוָה. ובתרג': וְעַנְוְתָה וצדק, וכן בשבע' והירוני', ועקילס והסורי תרגמו כמו וְעַנְוַת צדק. ואולי בא הנקוד המקצר מפני המקף שמחבר את שני השמות וענוה־צדק לדבור מרכב.]

---

1) [עי' ב.ענה פִּעֵ' ג).]

2) [בדפו': והעוננ.]

***ענוק**, ת״ז, נקי עֲנוּקָה,- מקשט כמו בענק: גרון ענוק לשון למודים דברים דבורים באופן שקודים (ר׳ שמעון ברי ילחק, אלוף, יול׳ ב שבועי׳).—וסמ׳: הקרנתי זיו שלוחיך ישרתי שמתי לנוחיך הגות ענוק שיחיך נאוו לחייך (ר׳ שבתי ברי משה, אנעים סדושי שירים, יול׳ א פסח, מחז׳ איטלי׳ א, קג:). ואת מתהכבת בעיני בשביל ענק אחד אשר לצוארך יותר מאשה אחרת ענוקה בענק כפול (רשב״ס, שה״ש, ילינק ד ז-יא).

ענוש, ס״ז, רק ג״ר עֲנוּשִׁים,—כמו ענש, יין עֲנוּשִׁים, יין שהוטל על אדם לתת כענש בשביל דבר מה: ועל בגדים חבלים יטו אצל כל מזבח ויין עֲנוּשִׁים ישתו בית אלהיהם (עמוס ב ח).

ענות, ס״נ,—עֹנִי, סבל ויסורים, Leiden; misère; affliction,: כי לא בזה ולא שקץ עֱנוּת[1]) עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע (תהל׳ כב כה). —ואמר המשורר: והורני בעוד יש בי יכלת להתענות ואל תבזה ענותי (ר״י הלוי, אדני נגדך). ברחמיו יהי פנה לעבדו ואל יבזה ענותו בגרותו וצוקיו וקורותיו (כאב״ע, בשם אל אשר אגר).

***ענותן**, עינוותן, ס״ז, מ״ר עַנְוְתָנִים. עינוותנין,—כמו עָנָו, שאינו קפדן: לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי (שבת ל:). בא (הגר) לפני הלל א״ל עינוותן הלל ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה (שבת לא.). רבן שמעון בן גמליאל ודאי ענוותן הוה (ב״מ פה.). שלחו מתם איזהו בן העולם הבא ענוותן ושפל ברך (סנה׳ פח:). שלשה ענוותנין הן ואלו הן אבא ובני בתירה ויונתן בן שאול (רש״י, ב״מ פד:). שבזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין כשבא עני ועמד על פתחו של בעל הבית ואמר להם אביכם יש בכאן יאמרו לו הן בא והכנס וכו׳ (אדר״נ ז). —ובסהמ״א: שלא היה ענותן כאביו (יוחסין השלם ד). ומוסף על חכמתו (של ר׳ יוסף הלוי אבן מגאש) שהיה חסיד וענוותן גדול ושפל ועשה טובות הרבה בישראל (ר׳ סעדיה אבן דנאן, מאמר על סדר הדורות, חמדה גנוזה, ל.).

***ענותנות**, ענוותנות, עינוותנות, ס״נ,—מדת הענותן, כמו ענוה: ומשה נגש אל הערפל גרם לו ענותנותו שנאמר והאיש משה ענו מאד (מכי׳ יתרו ט). ענותנותך הביאני לחיי העולם הזה והבא (אדר״נ טו). יר״מ ה׳ אלהינו שתציץ בבשתנו וכו׳ ותבא לפניך מדת טיבך וענותנותך (ר׳ יוחנן, ברכ׳ טז:). קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה (שבת לא.). כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב״ה אתה מוצא ענוותנותו (ר׳ יוחנן, מגי׳ לא.). ענוותנותו של ר׳ זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו (ר׳ יוחנן, גיטי נו.). לחכם שנטל קרובתו ועשתה עמו י׳ שנים לא ילדה אמר לה בקשי לי אשה אמר לה יכול אני ליטול חוץ מרשותיך אלא שהייתי מבקש ענותנותיך (מד״ר שמות לז). להודיעך ענותנותו של משה שלא נשתהא לבקש עליהם רחמים (שם במדי׳ יט). למה לא נאמר כאן ביהושפט מלך להודיעך ענותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות (שם כא). היא (התורה) וכל כלי אומנותה ניתנה עינותנותה צידקה וישרותה ומתן שכרה (ר׳ תנינא, שם דברי׳ ח). קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים (בשם ר׳ שמואל ברי ילחק, פסיק׳ דר״כ יד).—ובסהמ״א: אבל הוא בענותנותו יסיר התמיד להעמיד העתיד (ר״י הלוי, מכתב לר׳ אהרן, הרכבי א, 149). מי שרב סכלו רב ענותנותו ימעטו הומסיו וירבו עוזריו (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, שער הענוה). ומה שקדם לזה מסיפור ענוותנותו (של משה) (הוא, תקו׳ מדו׳ הנפ׳ לרשב״ג כב). היודע בעצמו שהוא בקי בתורה וכיוצא בו בעיר וכשמביאין איסור והיתר אומר תביאו לאחרים הרי עינוותנותו לחטא שמא אם היה הוא מורה היה אוסר מה שהם מתירים (ספר חסידים תתתשכח). ומי שימשול עליו צדק לא ילמד המלאכה למיאוסו בעולם וענותנותו ושהוא מסתפק במעט מדברי העולם (רמ״ע פלקירא, המבקש ל).—ואמר הפיטן: כארז בחור בגדלתו כברוש רענן ענותנותו (אלומס, שיר היחוד, יום ד). בני בנים משולשים חסידים ומקודשים כאבות יהיו ראשים

---

1) [קשה. ראב״ע פרש, וז״ל: מגזרת עני ויש אומרים כמו מענה לשון על משקל שבות, ע״כ. ורש״י אומר, וז״ל: צעקת דל כל ענייה שבמקרא לשון צעקה ועוד יש לפתור ענות לשון הכנעה כמו לענות מפני שהוא נכנע ומתפלל לפניך, ע״כ. וכפרוש הראשון תרגם הסורי, ועל פי זה מגיהים החדשים צעקת. ועקילס תרגם כפרוש השני, ואפשר שבאמת נקד עֲנֻת. והתרגום השבע׳ והירונ׳ תרגמו כמו תפלת.]

ביראת אל ועְנותנותו לתורתו (סמס יולד בילד זה, פזמ' למילה, סמא"ל, תסכב). חוי על ענותנותו ועל גודל חסידותו וישרותו ותמותו (סס, סיום סמתו: קי"ל על המתים, תספב.).

ענה[1], ממנו עֳנִי.

עֳנִי, בהפסק עֹנִי, עוני, ס"ז, סמ' עֳנִי, כנ' עָנְיִי, עָנְיֵנוּ, עָנְיֵךְ, עָנְיוֹ, עָנְיָהּ, עֳנָים, — א) דחק ולחץ אויב וצער ויגון ויסורים, Leiden, Elend; misère; affliction, misery: כי שמע יי' אל עָנְיֵךְ (בראשי' יו יא). כי ראה יי' בְּעָנְיִי כי עתה יאהבני אישי (סס כט לב). את עָנְיִי ואת יגיע כפי ראה אלהים (סס לא מב). ראה ראיתי את עֳנִי עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו (שמות ג ז). ואמר אעלה אתכם מֵעֳנִי מצרים (סס יז). וישמע יי' את קלנו וירא את עָנְיֵנוּ ואת עמלנו ואת לחצנו (דברי כו ז). ותדר (חנה) נדר ותאמר יי' צבאות אם ראה תראה בָּעֳנִי אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליי' (ש"א א יא). כי ראה יי' את עֳנִי ישראל מרה מאד (מ"ב יד כו). חנני יי' ראה עָנְיִי משנאי (תהלי ט יד). ראה עָנְיִי ועמלי ושא לכל חטאותי (סס כה יח). אשר ראית את עָנְיִי ידעת בצרות נפשי (סס לא ח). למה פניך תסתיר תשכח עָנְיֵנוּ ולחצנו (סס מד כה). עיני דאבה מני עֹנִי קראתיך יי' בכל יום (סס פח י). וישגב אביון מֵעוֹנִי (סס קז מא). זאת נחמתי בְּעָנְיִי כי אמרתך חיתני (סס קיט נ). לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בְּעָנְיִי (סס לב). ראה עָנְיִי וחלצני כי תורתך לא שכחתי (סס קנג). גלתה יהודה מֵעֹנִי ומרב עבדה היא ישבה בגוים (איכי א ג). ראה יי' את עָנְיִי כי הגדיל אויב (סס ט). אני הגבר ראה עֳנִי בשבט עברתו (סס ג א). זכר עָנְיִי ומרודי לענה וראש (סס יט). — אסירי עֹנִי: ישבי חשך וצלמות אסירי עֳנִי וברזל (תהלי קז י). — ארץ עֹנִי: ואת שם השני קרא (יוסף) אפרים כי הפרני אלהים בארץ עָנְיִי (בראשי' מא נב). — בני עֹנִי: פן ישתה וישכח מחקק וישנה דין כל בני עֹנִי (משלי לא ה). — חבלי עֹנִי: ואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי עֹנִי (איוב לו ח). — ימי עֹנִי: ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי עֹנִי (סס ל יו). זכרה ירושלם ימי עָנְיָהּ ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה (איכי א ז). — כור עֹנִי: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עֹנִי (ישעי מח י). — ולשון של עֲנָוָה[1], בָּעָנְיִי: והנה בְעָנְיִי הכינותי לבית יי' זהב ככרים מאה אלף וכו' (דהי"א כב יד). — ב) במשמ' דַּלּוּת וָרִישׁ, Armut; pauvreté; poverty: שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עֹנִי כי בחפזון יצאת מארץ מצרים (דברי יו ג). יחלץ עני בְעָנְיוֹ ויגל בלחץ אזנם (איוב לו טו). — ובתו"מ: כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני (ר' יונתן, אבו' ד ט). למה נקרא לחם עוני על שם עינוי שנתענו במצרים (ר"ס, ספרי דברי קל). כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני (רסב"ג, מו"ק יז:). — ובסהמ"א: וכאשר ראיתי זה ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מזלי ומיעוט דעתי (ר"י א"ת, סה"ס לריב"ג, הקד'). האמת בפי אותם הקדומים החכמים אבותינו שאמרו העני זולת קנאה מהדברים ההוים (אפרים מארץ מודינא, ספי המוסר מ). דל מורה על חסר ממון ושאר צרכי האדם אבל עני בכל כתבי הקדש על עוני הנפש (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבו' א ה). — ואמר המשורר: אני אני במו אני ומחני כמו אני בים עני והנני בחנני למעני באבות (רא"ב"ע, אני אני).

עָנִי, סת"ז, מ"ר עֲנִיִּים, סמ' עֲנִיֵּי, כנ' עֲנִיֶּיךָ, עֲנִיָּיו, נק' עֲנִיָּה, — א) ההפך מן עָשִׁיר, מי שאין לו כדי מחיתו, אלא בצמצום גדול, שאין לו נכסים וכדומ', Armer; pauvre; poor: אם כסף תלוה את עמי את הֶעָנִי עמך לא תהיה לו כנשה (שמות כב כד). וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לֶעָנִי ולגר תעזב אתם (ויקרי יט י). ואם איש עָנִי הוא לא תשכב בעבטו (דברי כד יב). לא תעשק שכיר עָנִי ואביון וכו' ביומו תתן שכרו וכו' כי עָנִי הוא ואליו הוא נשא את נפשו (סס יד-יה). פתח תפתח את ידך לאחיך לַעֲנִיֶּךָ ולאבינך בארצך (סס יה יא). ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם מלכם תדכאו עמי ופני עֲנִיִּים תטחנו (ישעי ג יד-יה). להטות מדין דלים ולגזל משפט עֲנִיֵּי עמי (סס י ב). תרמסנה רגל רגלי עָנִי פעמי דלים (סס כו ו). הָעֲנִיִּים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה (סס מא יז). הלוא פרס לרעב לחמך

---

1) בערב' ענו a).

a) عنو

---

1) אפשר ששייך למשמ' ב).]

וַעֲנִיִּים מרודים תביא בית (סס נח ז). דן דין עָנִי ואביון אז טוב (ירמי כב יז). הנה זה היה עון סדם אחותך וכו׳ ויד עָנִי ואביון לא החזיקה (יחזק׳ יו מט). עָנִי ואביון הונה גזלות גזל (סס יח יב). מֵעָנִי השיב ידו (סס יז). שמעו זאת השאפים אביון ולשבית עֲנִיֵּי[1]) ארץ (עמו׳ ח ד). עליצתם כמו לאכל עָנִי במסתר (חבק׳ ג יד). ואלמנה ויתום גר וְעָנִי אל תעשקו (זכר׳ ז י). צדיק ונושע הוא עָנִי ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות (סס ט ט). יארב לחטוף עָנִי יחטף עָנִי במשכו ברשתו (תהל׳ י ט). משד עֲנִיִּים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר יי׳ (סס יב ו). זה עָנִי קרא ויי׳ שמע ומכל צרותיו הושיעו (סס לד ז). מי כמוך מציל עָנִי מחזק ממנו וְעָנִי ואביון מגזלו (סס לה י). ידין עמך בצדק וַעֲנִיֶּיךָ במשפט (סס עב ב). כי יציל אביון משוע וְעָנִי ואין עזר לו (סס יב). שפטו דל ויתום עָנִי ורש הצדיקו (סס פב ג). יען אשר לא זכר עשות חסד וירדף איש עָנִי ואביון ונכאה לבב למותת (סס קט יו). ידעת כי יעשה יי׳ דין עָנִי משפט אביונים (סס קמ יג). כל ימי עָנִי רעים וטוב לב משתה תמיד (משלי יה יה). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עָנִי בשער (סס כב כב). דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו לאכל עֲנִיִּים מארץ ואביונים מאדם (סס ל יד). פתח פיך שפט צדק ודין עָנִי ואביון (סס לא ט). כפה פרשה לֶעָנִי וידיה שלחה לאביון (סס כ). יטו אבינים מדרך יחד חבאו עֲנִיֵּי[1]) ארץ (איוב כד ד). יגזלו משד יתום ועל עָנִי יחבלו (סס ט). לאור יקום רוצח יקטל עָנִי ואביון (סס יד). להביא עליו צעקת דל וצעקת עֲנִיִּים ישמע (סס לד כח). יחלץ עָנִי בעניו ויגל בלחץ אזנם (סס לו יה). מה לֶּעָנִי יודע להלך נגד החיים (קהל׳ ו ח).—ואמר בן סירא: קרב **ע נ י** אל תכאיב ואל תמנע מתן ממסכין (ב״ס גני׳ ד ג).— ובתו״מ: כיצד **הענ י** עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט **הענ י** את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית וכו׳ **הענ י** חייב (סבת א א). אין פותחין **לענ י** וכו׳ המסבב על הפתחים (תוספת׳ פאה ד ח). בשר ודם יש לו קרוב אם היה עשיר הוא מודה בו ואם היה **ע נ י** כופר בו (ר״ס בן לקיס, ירוס׳ ברכ׳ ט א). לבושל בגופו **ו ע נ י** (ר׳ אחא, סס כתוב׳ ט ב). שלשה מכריז עליהן הקב״ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל **ענ י** המחזיר אבידה לבעליה וכו׳ (ר׳ יוחנן, פסח׳ קיג.). ארבעה חשובין כמת **ע נ י** ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים (נדרי סד:). **ע נ י** היה (בעה״ב) באותה שעה (חול׳ קל:). **הענ י** הזה עומד על פתחך והקב״ה עומד על ימינו (ר׳ אבין, מד״ר ויקר׳ לד). החזיק עשיר בדבר טוב תחלתו רעב הוא לו המתישן בו עשאו למרמס גם **ע נ י** כי דל חלקו גם **ע נ י** גבוה ממנו (סס קהל׳, ויסב העפר). אמר לו אותו **ע נ י** וכו׳ (מדרש עשרת הדברות ז, ביהמ״ד ילינק א).—עני מְדקדק: ראתה (בתו של לוט) **ענ י** אח׳ מדוקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו (פדר״א כה). — מעשר עָנִי, עי׳ מַעֲשֵׂר.— ובסהמ״א: כשהעשיר מבולה **והענ י** מרוית בפעולה אינם שוים כלה (חובי׳ ויסעי, סער התפלה יג, כ.). וכמה היה **הענ י** יגע להוציא פרנסתם ביום ובלילה ולא היה מספיק להם מזונות (ר״ס בן ר״כ מסכות, מעין גנים, פי׳ איוב כט יג). **והענ י** הזה לא ראה להם מעודו (ר״כ בר״י אלהכן, עה״מ, הקד׳, ד:).— *עָנִי בדעת, בדעה: אלא לאו **ענ י** בדעת עשיר עשיר בדעת (כתוב׳ סח.). אין **ענ י** אלא בדעה (אביי, נדר׳ מא.).—ובסהמ״א: כי אם אתה עשיר בממון אתה **ע נ י** בדעת (רס״ע פלקירא, המבקש יח). **ו ה ע נ י** בדעת הנה עניותו תכניע אותו (ר״י בן ערמאה, יד אבשלום על משלי י יב).—ובהשאלה: ואחריו רבי יצחק בן אלאואני הוא מאד עשיר אבל שירו דל **ו ע נ י** (ר״י חריזי, תחכמוני יח).— ואמר המשורר: אהה אבד לכל עשוק **ולענ י** ולעניה ורב ספק בחק ראה ובכבד ובכליה (ר״ש הנגיד, הבמות פליליה).— *ונקי׳: יי׳ אלהי ישראל וכו׳ עזר נא אמתך אשר נשארתי יתומה בלי אב ואם ומשולה **לענ י י ה** שואלת מבית לבית (מד״ר אסת׳, ותאמר אסתר).— ומ״ר, ואמר בן סירא: כסא גאים הפך אלהים וישב **ע נ י י ם** תחתם (ב״ס גני׳ י יד).— ובתו״מ: תלש מלא קמצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ הרי הוא של בעל הבית תוך היד ותוך המגל **לענ י י ם** (פאה ד י). ויהיו **ענ י י ם** בני ביתך (יוסי בן יוחנן איש ירושלים, אבו׳ א ה). לוף שעברה עליו שביעית וכו׳ אם לקטו **הענ י י ם** את עליו לקטו ואם לאו יעשה חשבון עם **הענ י י ם** (ר׳ אליעזר, סביע׳ ה ג). אין משתכרין בשל הקדש אף לא בשל **ענ י י ם** (ר״ע, כתוב׳ קו:). **ענ י י ך** ועניי עירך **ענ י י ך** קודמין עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין (ר׳ יוסף, ב״מ עא.). תמחוי **לענ י י** עולם קיפה **לענ י י** העיר (ב״ב ח:). אמרו ישראל לפני

1) כך הקרי, והכתיב: עֲנָוֵי.

הקב"ה ומי הם עמך אמר להם העניים (מד"ר שמות לא). נקמתן של אומות העולם ביד ישראל ונקמתן של ישראל ביד ענייהן (ר' אלעזר בן יעקב, שם רות ה).—*ובהשאלה: הנה יש בפיוטיו (של ר"א הקליר) חרוזים עניים ואביונים מחזרים על הפתחים (ראב"ע, קהל' ה א). כי יש בהם אנשים אכזרים וקשים נושבים בנחשים עניים ממעשים (ר"י חריזי, תחכמוני' מו).—ב) כהרחבה, בכלל אדם לחוץ ודחוק במסבות החיים, נרדף, שבאו עליו צרות, וכיוצא בזה Unglücklicher, Elender; malheureux; afflicted, unhappy: ואת עם עָנִי תושיע ועיניך על רמים תשפיל (ש"ב כב כח). כי יי' יסד ציון ובה יחסו עֲנִיֵּי עמו (ישע' יד לב). כי נחם יי' עמו וַעֲנִיָּו ירחם (שם מט יג). ואל זה אביט אל עָנִי ונכה רוח וחרד על דברי (שם סו ב). והשארתי בקרבך עם עָנִי ודל וחסו בשם יי' (צפנ' ג יב). פנה אלי וחנני כי יחיד וְעָנִי אני (תהל' כה טז). ואני עָנִי ואביון אדני יחשב לי (שם מ יח). ואני עָנִי וכואב ישועתך אלהים תשגבני (שם סט ל). ישפט עֲנִיֵּי עם יושיע לבני אביון וידכא עושק (שם עב ד). אל תתן לחית נפש תורך חית עֲנִיֶּיךָ אל תשכח לנצח (שם עד יט). עָנִי אני וגוע מנער נשאתי אמיך אפונה (שם פח טז). תפלה לְעָנִי כי יעטף ולפני יי' ישפך שיחו (שם קב א).—ונק' עֲנִיָּה: צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה עֲנִיָּה[1]) ענתות (ישע' י ל). לכן שמעי נא זאת עֲנִיָּה ושכרת ולא מיין (שם כא כא). עֲנִיָּה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (שם כד יא).—ובהשאלה, עֲנִיֵּי הצאן: וארעה את צאן ההרגה לכן עֲנִיֵּי הצאן (זכרי' יא ז).—ובמדר': באו וראו מאותו עני פרעה מה עשו כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וכו' בכל זאת לא היה יכול להם (מד"ר אסתר, אם על המלך טוב).—ובסהמ"א: אמר לו בן סירא עני תנחומין של הכל אתה מתנחם (א"ב של בית סירא). ויביאו ההרב לפני המלך וצוה וחתכו את ראשו ונהרג אותו העני (משיח השקר) תהא מיתתו כפרה עליו ועל כל ישראל (רמב"ם, אגרו' לחכמי מרסיליא). כי האב העני ייגע גופו ויטריד נפשו כדי לגדל בנו וללמדו וכאשר יקוה לשמוח בו לחכמתו ולטוב שכלו יכאיב גופו ונפשו לסבלותו (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמיד', קא:). והעני איננו יודע כי התורה האמיתית יש לה על כל פנים תכליות שלשה (רמב"ם, מאמר על ישמעאל, פרלס יח). התחיל אותו העני להצטער ענה אותו בעל הבית אל תצטער אני אמלא לך אחד משאוי מכל דבר שתרצה וכו' התחיל אותו העני להלוך בשוק כמו המשוגע (משלי סנדאבר, כד.). הלך דרך שם יהודי חייט והעני לא ידע על מה היו עומדים ולעג עליהם ועל ענינם (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה 4). והנה העני היהודי אמר שהרג הנוצרי ההוא והננו חי (שם 49). וזה העני חתן בלא דמים (רלב"ח, סו"ת לג). וגם יורה לעצמו היתר כי עדין לא מלא כריסו לחם ובשר מהגמרא עד שהעני הזה כל ימיו לא יספיקיהו ללמוד קצת ממנו (ר"נ בר"י אלהנן, עה"מ, הקדי, ע:). מה יעשה העני הזה אם לא נתן לו הקדוש ברוך הוא לב ושכל (שם, שער קרית ארבע כה, לד:).—*ונק': מה נעשה באותה העניה (ירוש' כתובי' ט ג). היכי נעביד נגרשה יאמרו עניה זו לשוא שמרה (רבי, כתובי' סב:). לא הספיקה אשתו (של ר' חנינא) לראותו עד שיצאת נשמתה אמר לפניו רבש"ע עניה זו זו שכרה (מד"ר ויקר' כא). וכשנכנס ר' חנינא בן תרדיון לאפיקורסת גזרו עליו שריפה ועל אשתו הריגה ועל בתו לישב בקופה אמר להן מה גזרו על אותה עניה אמרו לו הריגה (שמח' ה).—ובסהמ"א: וגם יש בזה קצת תנחומין על העניה המבויישת שתשאר עמו לעולם (ר"א הלוי מברצלונה, ספר החנוך תקנז). למה ברא האשה העניה הזאת שאין לה לא שכר ולא עונש וכו' (הקנה, מלות ח"ת, כב.).—*חמורה עֲנִיָּה: אמר (ר' פנחס בן יאיר) עניה זו הולכת לעשות רצון קונה ואתם מאכילין אותה טבלים (חולי' ז:). חמרתיה דרבי פנחס בן יאיר נסבוה לסטאי וכו' כיון דעלת' נהקת וחכים קלה אמר פתחו לאותה העניה ויהבו לה דתיכול (מד"ר בראש' ס).—*ונפש עֲנִיָּה: מאנה נפשי העניה להפרד מגופו ולסור ממנו אעפ"י שאני מתאוה לזה (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, נגע). לו יראו עיניך נפש עניה זאת עת כי רגליה מצלך יניסו איך אחריך היא תדבק (רמח"ל, ליש"ים תהלה, ענין א, תהלה באה בשדה).—ועיר עֲנִיָּה: מעת עברו מי המבוכה המרים האלה על העניה זאת עיר מולדתנו לא נח לבבי (שם, שכל יושר).—ומ"כ: ומה תעשו עניים בהקשותכם את ערפכם (יוסיפון תכו). אשתי יקרתי ממשפחת טובי' היא עמכם ואבי ואמי העניים הקדושים עמכם הם (שם תענ). מקל וחומר מהסופרים הראשונים וכו'

---

1) [החדשים מנקדים ע"פ הסורי עֲנִיָּה מן א.ענה.]

אנו העניים העלובים על אחת כמה וכמה (הלכ' ס"ת, גנזי מלכים לח). איך יעניש ה' לאבדון עולמי המון עניים האלה אשר לא יכילם ספר ומספר (ר' יהושע אלורקי, כוסף כתב, ד"ס מו). ובמלחמה אחת היה לנו עגלה עם סוללה גדולה ושמו אותה נגד פתח העיר ורצנו עמה וחשבו העניים שבעיר שהיא חיה וברחו (ר"ס אבן וירגא, שבט יהודה 23). והנני אעורך על סודות חתומים שבאו סתומים וכו' ואנו העניים מגששים קיר בעורים וכולנו סומים (ר"י גיקטיליה, פי' הגדה ש"פ, ספי כפס החכמה, עבדים היינו).

עָנִי[1], קל לא נמצא.

—הִפעִי, *הֶעֱנִי, הֶעֱנוּ, מַעֲנִי, יַעֲנִי, יַעֲנוּ,—א) פ"ע, היה עני, נתרושש, arm werden; devenir pauvre; to become poor: פעמים שאדם עני והעשיר או עשיר והעני (כתוב' ו ו). בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס העני חזרו וקבעוה בתפלה (ר' יוחנן, ברכ' לג.). מי שיש לו אויב יעני או יעשיר אמרו לו יעני (מעילי יז.). אדם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה אפילו העני אשתו אינו כופרת בו (מד"ר שמות לג). — ב) פ"י, עשה שיהיה עני, רושש, arm machen; appauvrir; to impoverish: העני פושט ידו לבעל הבית לקבל צדקה ובעל הבית אינו רוצה ליתן לו כלום עושה כלם יי' מי שהעני זה סוף שיעשרנו ומי שהעשיר זה סוף שיעני אותו (מכי' יתרו ג). שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר למי שהוא רוצה מעני (מד"ר ברא' כה). שאלה מטרונה אחת לרבי יוסי בן חלפתא אמרה לו הכל מודים שבששת ימים ברא אלהים את העולם מששה ולכאן מהו עושה אמר לה מעלה סולמות ומוריד סולמות פלוני שהיה עשיר יעני ופלוני שהיה עני יעשיר (שם במד' ג).

***עֲנִיבָה**, ש"נ — א) שה"פ מן עָנַב, לולאה, קשירה שקל להתיר אותה: עניבה לר"מ מהו (רב אסדבוי, שבת קיא:). חבל בחבל מיחלף עניבה בקשירה לא מיחלפא (שם קיג.). ר' יהודה היא דאמר עניבה קשירה מעלייתא היא (סוכ' לג:).—ובסהמ"א: וכשאתה מתירו בעניבה אין ידו נפשטת לקשירה (גאוניקה ב, גינצבורג 12). ואמאי לא עניב ליה עניבה שהיא הצי קשר משום דהאי תנא סבר ליה כוותיה דר' יהודה דעניבה קשירה היא (ר"ח, סוכ' לג:). ללאת לצול"ש בלע"ז וכן תרגם אנקלוס ענובין לשון עניבה (רש"י, שמות כו ד). העניבה מותרת לפי שאינה מתחלפת בקשירה לפיכך החבל שנפסק מקבץ שני קצותיו וכורך עליו משיחה ועונב עניבה (רמב"ם, שבת י ה). אבל עניבה מותר ובלבד שלא יעשה קשר למטה מן העניבה כלל (מרדכי, שבת שטו). קראו קשר לחוט דק שאין בו כדי עניבה (לויפל, שע"י ב, מודעה רבה 9).—ואמר הפיטן: זוגו יחד פרחי כהנה בעניבתם יחיאל ויקותיאל בכהנה ובשרותם (אמוני שלומי, סלית' מוסף יו"כ). ב) *סרט שקושרים לנוי על הצואר או על הַצוּרוֹן, Schlips; cravate; necktie, נהוג בדבור ובספרות.

עֲנִידָה, ש"נ, שה"פ מן עָנַד: הפוך כמו עדנם קשרם וכן ענידה בלשון תלמוד קשר (ר"י קמחי, ספי הגלוי, 133). ענדו כלומר עיינו או מלשון אענדנו עטרות ולפי שהיה צריך לע' תפס לשון זה פי' עשו ענידה לדין זה (ר"י מויכה, אור זרוע ב, טרפות, כח:).

עֲנִיָּה, ש"נ,—שה"פ מן א.עָנָה: ולהלן הוא אומר וענו הלוים ואמרו מה עניה האמורה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש (סוט' ז ד). כל מקום שנאמר בה ככה עניה ואמירה הרי זה בלשון הקדש (מכי' יתרו ט). יכול יעלו מן הנחל ויאמרו ת"ל בנחל שתהא אמירתן ועניתן בנחל (ספרי דברי רט). ענה דודי ואמר לי א"ר עזריה לא היא ענייה ולא היא אמירה אלא ענה ע"י משה ואמר לי ע"י אהרן (מד"ר שה"ש, התחלה חנטה פגיה). ובסהמ"א: וענותך תרבני אמר וענותך מן לשון עניה והוא מעיד על הנפת הואו (דונש. תשו' על רסע"ג, 138). הנני כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון (רש"י, בראשי כב א). ומזכירין שלש עשרה מדות בין כל ענייה ועניה (תכלא רבתי, ר"ה עב). הואיל והתחילו לקבל עליהם עול מ"ש שהוא בעניית אמן תוסיף נשמתם אי זה שלמות (ר"י מפיסא, מנחי קנאי 89). ומה יענהו לתת לו שחוק לצדיק ותמים שלם שחוק צדיק תמים היא העניה אשר יענהו (רשב"ץ, אוהב משפט לאיוב, פד:). דין עניית הקדיש ע"י הקהל (הלבוש כו). דין ברכו ועניתו וכו ב' סעיפים (שם כז). שהחזן משמיע קולו במלות אחרונו' כדי שיבינו העם שהוא בסוף העניה הראשונה כנ"ל וכן הוא המנהג בכל כדר הפסוקים והעניות של הקדושה עד תומה

---

1) [נגזר מן השם עָנִי.]

(ר' רפאל מילדולה, מים רבים, סו"ת או"ח כג). להוציא ידי חובת ענייה להמברך (פלא יועץ עז).—ואמר הפיטן: הזהרת ניאוף ועניית שקר איש באחיו פן תעידוהו (רבינו ילחק, אחוה דעי, אזהר', כא.). בשבתו תוך חכמים היד[ועים] הלא דומים ולא עונים עניה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ג, מן 12).

***עֲנִיָּה**, ס"נ,—כמו עֲנִיָּה, ואמר הפיטן: להזכר למו עֲנִיַּת [1]) קול אחד כשבתו בכסא שפוט גוי אחד (להזכר למו, מוסף ר"ה א).

***עֲנִיווּת**, ס"נ,—כמו עֲנָוָה, עַנְוְתָנוּת: בענינים כאלה אני סומך עליך אמר סענדעריל בעניוות כתלמיד לפני רבו (מכלי מו"ס, מסעות בנימין השלישי ו).

***עֲנִיּוּת**, ס"נ,—מצב העני, דלות, מסכנות, Armut; indigence; poverty, : בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן (ר' ישמעאל, נדרי' ט י). שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות (ר' מאיר, קדוש' ד יד). בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה וכו' קוברה או קוברתו או מביאתו לידי עניות (ר' יוחנן, פסחי' מט.). אין עניות במקום עשירות (כתובי' קו:). שכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה ועניות כמיתה שנאמר וכו' (רב, נדרי' ז:). עשרה קבים עניות ירדו לעולם תשעה נטלה בבל ואחד כל העולם כולו (קדוש' מט:). סימן לגסות עניות וכו' מאי עניות עניות דתורה (שם). אמר לו הקב"ה מה אתה רוצה עניות או ייסורין אמר לו איוב רבון העולם מקבל אני עלי כל ייסורין שבעלם ולא עניות וכו' אמר הקב"ה לא דיו עניותו אלא שאת' נוטל הימנו רבי' וכו' אין לך מדה קשה מן העניות שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקים בו כל ייסורים שבעולם וכו' ואמרי רבותי' אלו נתקבצו כל ייסורין לצד אחד והעניות לצד אחד העניות מכרעת לכולן וכו' (מד"ר שמות לא). והזהיר הקב"ה שלא יגזול אדם מהם מתנות הראויות ליתן להם כי דל הוא דיי לו עניותו (שם במד' ה). — ובסהמ"א: גבאי צדקה לוקחין מן הנשים ומן העבדים ומן התינוקות דבר מועט וכו' וכמה הוא מועט שלהן הכל לפי עושר הבעלים ועניותן (רמב"ם, מתנת עניים ז יב). לפי שהעניים והאביונים בחטאם ובעניותם תולין עיניהם על התבואות (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החינוך תקלג). — ובהשאלה: ואמר ר' אדונים שהוסרה ג' נכאים כאשר הוסרה כ' כסות ממלת ענבים סותה וזאת עניות גדולה (ראב"ע, שפת יתר כז). — ואמר המשורר: חנטושה והצלעה מאין מרגעה והנהלאה מכבד משאה בחונת עניות ואלמנות חיות כאשה מאישה גרושה (ר"י הלוי, אהה אדני יי"). — *דקדוקי עֲנִיּוּת: ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו אלו הן עובדי כוכבים ורוח רעה ודקדוקי עניות (עירובי' מא:).—ואמר הפיטן: צמצומו תרויח בנקיות פדהו מדקדוקי עניות (תמור עבודת מזין, סליחי' מנחה יו"כ).—*ובהשאלה בַּעֲנִיּוּת, בַּעֲנִיּוּת הדעת: ר' עקיבה אומר יש ממזר ביבמה שמואל אומר בעניותינו צריכה ממנו גט (ירוש' קדוש' ג ה). — ובסהמ"א: בעניותינו בעניות דעתינו צריכ' גט (רש"י, יבמות מט:). בעניותינו מתוך עניות דעתנו שאין אנו יודעים פירוש המקרא (שם לג:). ואני כתבתי בעניותי מאי דסבירא לי (גנזי מצרים, הלכות ס"ת 41). ואנן לעניות דעתן חזי לן דצריך רחיצה כמו בחול (ראב"ד, האשכול א, הלכות תפלה וק"ש ג). ובעניות דעתין יפה עשו הגאונים (שם י). אבל עניות דעתם ישים להם גאות לתפוש את החכמים כי גאות חבר לעניות (ר"ם פרחון, מחבר', ערס). ולפי עניות דעתי אומר בזה מה שהורוני מן השמים (ר' סעדיה אבן דאנאן, חמדה גנוזה, לא.).

עִנְיָן, עִנְיַן, ס"ז, כנ' עִנְיָנוֹ, מ"ר *עִנְיָנוֹת, עִנְיָנִים,— א) דבר שאדם עֹנֶה בו, מתעסק בו, עֵסֶק, Beschäftigung, Sache; emploi, affair(e); occupation: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים הוא עִנְיַן רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו (קהל' א יג). כי כל ימיו מכאבים וכעס עִנְיָנוֹ גם בלילה לא שכב לבו (שם ב כג). כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן עִנְיָן לאסף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים (שם כו). ראיתי את הָעִנְיָן אשר נתן אלהים לבני האדם לענות בו (שם ג י). גם זה הבל וְעִנְיַן רע הוא (שם ד ח). כי בא החלום ברב עִנְיָן וקול כסיל ברב דברים (שם ה ב). ואבד העשר ההוא בְּעִנְיַן רע והוליד בן ואין בידו מאומה (שם ה יג). כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הָעִנְיָן אשר נעשה על הארץ (שם ח טז). — ובתו"מ: ד' דברים היה ר"ע דורשם

[1]) [כך מנֻקד בדפו'.]

ואין אני דורשן כמותו וכו' ותרא שרה את בן הגר המצרית שעבד ע"ז ואני אומר לא לענין הזו צריך אלא לענין שררות (רשב"י, ספרי דברי לא). נכנס ומצאן שהן עסוקין בהלכה לא יהא קופץ לתוך דבריהם עד שישב וידע באיזה עינין הן עסוקין (תוספתי סנה' ז י). ונושאין ונותנין בפרשת העינין כל הלילה (שם ט א). והוא שעסוקין באותו ענין (רבי, קדוש' ו.). אמר להם כל הענין הפצירו בו (באדם המכוער) מאד שימחול לו (לרשב"א) (דא"ר ד). —ובספה"א: כי האור הוא ענין באויר יתחדש בו בשהזריח עליו גשם מאיר וכאשר סר הגשם המאיר נשאר חשוך ולא יתחדש בו ענין (ראב"ד, אמו"ר 94). לשנים למאי הילכתא כלומר לאיזה ענין שייך ר"ה (ריטב"א, פי' מסכ' ר"ה א, י:.). ואמר אחד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר היה מתפרנס משכר ספרותו אמר לו יום אחד היאך ענינך אמר לו בטוב בעוד ידי שלמה (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ז). — ובפרט עסק עיוני, מחקר: האחדות הוא הענין אשר בו קוראין לכל אחד מהנמצאים בעולם (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת 11). ואני חוזר לראש הענין ואומר הצורה נאמרת על שלשה ענינים (הוא, הגיון הנפש א, ד.). אם אנחנו חייבים לחקור על ענין האחד האמת והאחד העובר (ר"י א"ת, חו"ה, הקד', 11). ואילו היינו יכולין להליץ על ענינו במלה אחת וכו' (שם, היחוד י). כי הדבר שיובן ממנו ענין גשמי לא יזיק המשכיל מפני שהוא מכיר בו (שם). והמעלה הזאת היא המעלה אשר יגיע אליה הקטן והפתי אשר איננו יודע ענין האמונה (שם ג). אף על פי שנצא מענינינו מעט באר לי כונת המזמור הזה (הוא, הכוזרי ה ט). אלו היה רובנו מקבל הדלות כניעה לאלהים ובעבור תורתו לא היה מניחנו הענין האלהי כל הזמן הארוך הזה (שם א קטו). וחל עליהם הענין האלהי לאהבה להיות להם לאלהים (שם ג יז). כן נאמר אנחנו כי צריך לאדם שלא יהרס לזה הענין העצום הנכבד מתחלת המחשבה בלתי שירגיל עצמו בחכמות ובדעות (ר"מ א"ת, מו"נ א ה). ועל זה הענין מורה זו המלאכה בלשון הערב (ר"ש פלקירא, ראשי חכמ' 36). ואנחנו בכח האבילה ההיא היינו מדברים בענין מלאכת השירים (ר"י חריזי, תחכמוני ג). אמנם ענין דבריו בבינה ובדעת הוא ענין פילוסופי דק מאד (ר"י בר' אכטולי, מלמד התלמידים, קסד.). על כן אני צריך לכתוב בכאן מה שכבר חשבתי אליהם כי אין הענין על הצד אשר לקחוהו (רשב"ה, מאמר על ישמעאל, פרלס לב). ואשוב לענין הפרק ואומר וכו' (ר"י הישראלי, יסוד עולם יא). בשם אשר מעשיו לו עדים נתחיל ענין המועדים והעיון בתחלה בענין הפסח (ר"א הקראי, ג"ע, ענין פסח, הקד', לז:.). — ומ"ר *עְנְיָנוֹת: כשהפליגו דעתן לעניינות אחרים אבל אם היו עסוקין באותו עניין גט הוא (ירוש' מ"ש ד ו). —ובספה"א: הנה זאת אשר הבננו אם כאשר כתוב בשאלה זו כי שלשה ענינות יש בה שני ענינות מהם לא שאל השואל עליהם וכו' (רסע"ג, תשו' גאוני מו"ת ל, מילר כא:). וטבעו הספינות ההיו למצרים פונות בשנה זו ברוע עניינות (תשו' הגאו', JQR. NS. 1918, 177). ויש מי שמורה שדין הנדרים והשבועות בעניינות אלו אחד הם (רמב"ם, נדרי ב יא). וכן שאר הענינות שפירשנו בשבועות כולן בנדרים כדרך שהן בשבועות (שם ד ה). אז תרצה הארץ אז כשיעברו עליכם שש גזרות שבענינות שהזכרנו מדה כנגד מדה וכו' (חזקוני, פי' התורה, בחקותי כו לד).—ואמר הפיטן: חקר עונות חלל ומעונות חק כי ענינות באין מעינות (יוצ' א שבועות, ספי' קרובות יח:).—וענְיָנים: ואילו היה נוהג הספר וכו' היו נשארים רוב המדברים בלי דת ובלי תורה מפני קוצר שכלם וחלישות הכרתם בענינים הרוחניים (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). ומהם שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה (שם, הבטחון, פתיחה). לולי שלשה היו נתקנים עיניני בני אדם זקן שאינו נשמע ותאוה שאינה נמנעת וגאות אדם בנפשו (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 23). סבות הנמצאות ארבע החמר והצורה הפועל והתכלית דמיון זה בענינים המלאכתים בכסא ד"מ חמרו העץ ופועלו הנגר (רמב"ם, מלות הגיון ט). ואלו הענינים אשר נפל בהם זה הבלבול הרבה מאד בענינים האלהיים ומעט בענינים הטבעיים ונעדרים בענינים הלימודיים (ר"ש א"ת, מו"נ א לא). להישיר פעולותיו לצד ההצלחה האמתית ונתינת דמיון העניינים האלהיים וכו' (ר"מ חביב, דרכי נעם, ה.). ועניין המסכתא אמנם הוא לבאר עניני יום הכפורים בשלמות (המאירי, יומא, פתיחה). כי מי שיש לו זה השכל ישבחו בני אדם עניניו ומעשיו והם מסכימים לקראו בעל

שכל טוב (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי ג, השחר ב, 105). ויושיב (המשכיל) העניינים כל ענין על כנו וישים בין מעלותיהם גבולים מבדילים ביניהם (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ', 18). דע שהמופתים בעניינים הנמנעים בטבע לא יתאחר כלל (ר"מ אלדבי, ש"א א, יא:). כי ענייני מושיענו אף על פי שאינם חוץ לשכל אינם קרובים אל השכל (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 18). אין ספק שאנחנו בין שני ענינים (ר"י אברבנאל, פי' התורה, בשלח, ויסעו כל עדת). עתה יעשה הרב טענות אחרות לבאר מהם שעניני השמים וכוכביהם כפי הנחתם יורו בהכרת שאינם ע"צ החיוב מהאל ית' (הוא, שמים חדשים א, ט.). וכן ספרו לנו כותבי עניני העולם חדש וכו' (ר' שמואל ארקוולטי, ערוגות הבושם ל, קב:). — עִנְיְנֵי הכלל: ואתה מוצאה (את השטר) על ענייני הכלל שעושין אותה ב"ד או זקני העדה (ר"י הברצלוני, ספ' השטרי' 137). מ"מ במי שהוא ממונה פרנס על הציבור וכל ענייניהם על פיו צריך שיהא מעוטר במדה זו עד תכלית (המאירי, יומא ב, כב:). — בעל הָעִנְיָן, בעלי הָעִנְיָנִים: כל מחבר בדברי חכמה צריך להקדים פירוש השמות והמלים [אשר הם משתמשין בהם] לפי שאין הלומד רגיל לשמוע אותם ולא להבין מהם הענין אשר בעלי הענין מבינים אותו (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). מפני שהוא מורה על בעלי הענינים ומורים עליו בדבור (פי' ספר יצירה לאבוסהל, כד). — ודבור עִנְיָן מן הָעִנְיָנִים: ואם תצא לידך מלה מן המלות מענין מן הענינים ולא תבין ענינה שלח ידך אל השרש אשר היא ממנו (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג הקד', 2). כי אין הצורה הזאת נמלטת מענין מן הענינים (שם 4). ששאלני שואל בקרטבה על ענין עמוק מעניני המקרא (הוא, הרקמה כח). ואז עמדו מבהור בענין מעניניהם יותר מזולתו ובטחו על הבורא שיבחר להם הטוב והנכון מהם (הוא, סו"ה, אהבת יי' ז). כי כל מי שיוכל לחקור על הענין הזה והדומה לו מן הענינים המושכלים בדרך הסברא השכלית חיב לחקור עליו כפי השגתו וכח הכרתו (שם, היחוד ג). או בענין מענייני נפשו אשר הוא מתנועע אליהם ממיני קלות ראש או כובד ראש (רש"ע פלקירא, ראשי חכמ', 18). — ואמר המשורר: וענין כפרחים ומעשה פתוחים כבסים כירחים בענת עבורים (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב).

דבריך בתוך לבי נטועים ומדיך בתחבלות שרועים ושיריך שקולים וחזקים ומשבר וענין רך מנועים (הוא, דבריך בתוך לבי). וכמו השלים ענין ותמלא הארץ קנין חתם תכנית בנין ויברא אלהים את האדם (רשב"ג, מי כמוך שכן). הוא נחמד מצרור כסף וממר דרור הוא מחמדי והוא ענין תהלתי (ר"י בן גיאת, מבין עפאים, שער השיר, 125). יקרבו לדיון יגידו כל ענין ענין משפט יקים ושניהם צדיקים (ראב"ע, אל אחד). הובאתי הנה להתבונן עניני נלחם בי יצרי המיתני באזני (הוא, כי עליך השלכתי). אלה הצאן האובדים והתועים הגידה לי איפה הם רועים ועל מה הם מדברים ואי זה ענין הם מספרים (ר"י חריזי, תחכמוני ג). וגם יש עוד בענינה פליאה אשר בם תעצור אם היא מלאה (ר"י זבארה, שעשוע', בתי הנפש, דודקון 164). ויאמרו הם בענין רע וגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה (עמנו', מחברו' ה). יתן כל אחד מכם הענין אשר יחפצו ליסוד ועליו אבנה הבנין (שם כ). המה בידך כמו קניין מודים לפניך בכל עניין חסדך וצדקתך ישננו (ר' אהרן, טובה יי', סליחי שבת שובה, פוא"ל, תקמח.). בראשית קנינו בינותי בנינו באר מענינו בחבורת מנינו (תילת השחר, יולי שבת ר"ח). — ומ"ר: אחל במלים צרופים בענינים זקוקים למאד מתקנים (ר"י בן ששת, אחל במלים, שער השיר, 8). קלו לפניו עניני שירי הכי רום מעלתו עד זבול נוגע (רשב"ג, לבי בחיית אהבה). מלים כמו שלג ביום קציר עלי לבו ועניניםים כגחלי תפת (רמב"ע, שים לדקה, דיואן קנט, בודלי). חיל גבר עניו הודע לתנין עניניו הוכה בעשר וקציניו כי עת רעה היא (ראב"ע, אחד כבה אמונתך). מתניו שנס עניו והודיע לאחיו עניניו וינאמו לתנין וקציניו כה אמר המלך (הוא, מי כמוך אפס). במבטא שפתים לך אערוך רנני ועניני תהלתך עלי לבי הרושים (הוא, חכדו רעיוני). מה יתאונן מה יענה גבר יום יראה פני יצרו על מאסו עניני דתו (הוא, אל מתנשא על כל). ולבי מגלת עניניהם ואני ספר הזכרון לשיריהם (ר"י חריזי, תחכמוני ג). ראתה עיני בימי נערותי וזמן ילדותי שני אנשים עברים נצים כגבורים חלוצים כפיהם ענינים נמרצים ובלשונם חנית וחצים (שם ז). מהרתי לקראתו וקדמתי בשלום אותו ושאלתיהו על עניניו ואנה מגמת פניו (שם ו). — ואמר הפיטן: ובריאים כמריאים יצא מחלב עינימו יביעו ידברו רע

ומר ענינימו (חשבה לדעת, יול' פנת ברלס'). ויספרו זה לזה ענינים זה אמר משבית ציונים שביתי שפחה לבושת שנים (ואת כוי, קיני).—ב) *וענין של דבר, תכן של דבר, מה שהדבר עסק בו, ;Gegenstand, Inhalt subject ;sujet, context(e) : דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו (ר' ישמעאל, ספרא ויקר', פתיח'). החזיר בו דבר אחד או שני דברים מעינייני של שטר כשר (תוספת' ב"ב יא י).—ובסהמ"א: והפירוש בענין והענין בצרוף השכל (בן אשר, דה"ע ה). תפלת המוספין של ראש השנה מתפלל תשע ברכות וכו' וחותם בכל אחת מהן מעניינה (רמב"ם, תפלה ב ו). וביום הפרק שהכל באין לשמוע ענין אותו מועד הרי הוא (הרב) שאול להם (לתלמידים) והם אינן שאולין לו (הוא, שאלה ופקדון ב ג). ההקדמה הראשונה ענינה שהם חשבו שהעולם בכללו וכו' מחובר מחלקים קטנים מאד (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). הגור אפוד בד שהם קמוצים אינם סמוכים כאשר ידמה הענין אלא יחסר בית השמוש (רד"ק, מכלול, שה"ם, יג.).—ומ"ר: ושפתים והפה מגידים עניני הכתב (בן אשר, דה"ע ה). קדושי עליון כגון ר' אלעזר בר קליר מקרית ספר ורבי שלמה הבבלי וכו' יסדו מענייני ימים טובים אזהרות דחג שבועות וקרובות ויוצרות מעיניני מתן תורה (Beitr. z. Geschichte und Literatur, Eppenstein 215). ודע שהשירים המחוברים מאיזה לשון שיהיו צריך שיבחנו בעניניהם אם הם הולכים על דרך הדבור אשר חלקנוהו (ר"ש א"ת, פי' אבו' א יז). אבל בימי קדם היו בהם משוררים רבים וכו' מלבד אלה אשר אין זכרון לשיריהם מפני חולש עניניהם (ר"י חריזי, תחכמוני ג). הט אזנך ושמע דברי הכמים וכו' כי עניניהם ערבים למאזין וכולם נכוחים למבין (הוא, מוסרי הפילוסופ', פתיח'). והנני מעירך על איגרת אריסטו וכו' ואלו הם ענייני דבריו (רס"ע פלקירא, רלשי הכמ', 17). וכוונת החבור הזה על הדרך שיעדתי לדבר בו היא חדשה בעיני אע"פ שעניניו אינן חדשים כי הם מלוקטין מדברי הנביאים וכו' (ר"י אבן כטיף, שעה"ש, הקד', הסחר ב, 97).—ג) *ובפרט במשמ' תכן של פרשה שבתורה וכדומ', פרשה: ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם אין לו אלא מה שאמור בענין (סול' י א). מה ת"ל לפר לרבות פר יום הכפורים לכל מה שאמור בענין (רבי, זבחי מ:). יחד הכתיב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו ואי זה זה עבודה זרה (מכי' בא ה). בתחלת העניין מה הוא אומר ושבתה הארץ וכו' בסוף הענין מה הוא אומר אלה החוקים וכו' (ר' ישמעאל, שם יתרו ג). ת"ל מועד צאתך הפסיק הענין ובשלת ואכלת משחשכה (שם בא ה). פטר (חמור) הפסיק הענין (ר' יוסי הגלילי, בכורי ו.). במי הענין מדבר בחי (רבי ילחק, מכי' בא ג). לאביו ולאמו במה ענין מדבר בנפשות אדם (ספרי במדי כו). ותקעתם בחצוצרות וכו' אמרת במה ענין מדבר בשל צבור (שם עז). ויאמר משה אל בני ישראל להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם קורא אני לבד מנדריכם איני יודע במה ענין מדבר תלמוד לומר וכו' (ר' ישמעאל, שם קנג). זכרנו את הדגה וכי יש בענין שהיו המצרים נותנים להם דגים בחנם (שם פז). ג' כספים נאמר בענין אחד למעשר טהור ואחד למעשר טמא ואחד ללקוח בכסף מעשר [שני] (שם דברי קז). מטומאות בני ישראל וגו' יש לי בענין זה להביא שלש טומאות טומאת ע"א וטומאת גילוי עריות וטומאת שפיכות דמים (שבועי ז:). כתיב למעלה מן הענין ואלה המלכים וכו' (מד"ר ברלשי פד). מה כתיב למעלה מן הענין לך קח לך אשת זנונים וכו' וכל הענין וכו' (ר' יוחנן, שם במד' ב). מה כתיב למעלה מן הענין השמר בנגע הצרעת (תנחומי מלורע ג). באיזו ענין היה ר' אליעזר דורש באותה שעה אמרו רבותינו בזה הענין (שם לך לך י, בובר).—ובסהמ"א: מיקלע ר"ח אדר בשבת מוציאין שלשה ס"ת וקורין א' עניני של יום וא' בשל ר"ח (סדר פורים, סרע"ג ב, לד.). יו"ט שחל להיות בשבת במנחה באיזה ענין קורין בענינו של יום אי בענין סדר פרשה של שבת (סדר של פסח, שם, קטו:). ושניתי בזה הענין ביקרותיך אפעלפי שזכרתיו בענין בית הנה עשיתיו כאן בענין יוד (דונש, תשו' על רסע"ג 36). ולפי התרגום כל הענין מדבר במלך המשיח ובגאולה אחרונה (רש"י, ישעי' מא כט). ולא יהיו שנים קורין בשני ענינים אבל קורין בענין אחד שנים דווקא אבל לא שלשה (שו"ע חו"מ, אבידה ומליאה רסז כ). ומ"ר *עִנְיָנוֹת: ברכות אף על פי שיש בהם מאותות השם ומעיינות הרבה שבתורה אין מצילין אותן אלא נשרפין במקומן (תוספת' שבת יג ד). מדלגין מעניינות הפסח הכתובין בתורה[1]

[1] [כך בדפו', ובהוצ' צוק"ם: בעניין פסח האמירין בתורה.]

(שם מגילי ג ג). מפני ענינות של תורה שהן כותבין בהן (ר׳ ישמעאל, סופרים טו ה). — ובסהמ״א: ובנביא מדלגין אפילו בב׳ עניינות (ר״ח, מגילי כד.). — *וְעִנְיָנִים: ולא יקרא אחר עמו וכו׳ אמר אביי לא קשיא כאן בענין אחד כאן בשני ענינים (ב״מ כט:). — ובמשמ׳ חלק של פרשה, חלק של ענין: בקטן שהוא קורא את ההלל בבית הסופר ועונין אחריו על כל ענין וענין (תוספת׳ סוט׳ ו ג). ואם הרי זה מוסף על ענין ראשון ולמה הפסיק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין (ספרא ויקר׳ פרש׳ ה, דיבורא דנדבה). — והדבור, מֵעִנְיָן לְעִנְיָן: מענין לענין באותו ענין (חגי׳, קדוש׳ ו.). — ובסהמ״א: ראובן שהחזיק בחצר שמעון שיקבל מי גגו ובטענו יכול לשנותן מענין לענין באיזה צד שירצה (טוחו״מ, נזקי שכנים קנג יח). — ד) *לְעִנְיַן של דבר פלוני, בנוגע לדבר פלוני: בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו וכן לענין הטומאה (פסח׳ ג ג). וכן לענין קידושין וכן לענין החוב (גיט׳ ח ג). חרש שוטה וקטן ששחטו ואחרים רואין אותם חייבין לכסות בינן לבין עצמן פטורין מלכסות וכן לענין אותו ואת בנו (חול׳ ו ג). ושואלין לעניין הפסח קודם לרגל שלשים יום (תוספת׳ מגיל׳ ד (ג) ה). נותר שאינו בבל יראה ובבל ימצא אינו דין שלא ידחה יום טוב לשרפו ומה תלמוד לומר עד בקר לענין שאמרנו (מכי׳ בא ו). לענין טובה באיזה צד היו ישראל רשעים בראש השנה וכו׳ לענין רעה כיצד הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים וכו׳ (ספרי דבר׳ מ). אף לעניין מציאה כן (ר׳ זעירא בשם שמואל, ירוש׳ פיאה ה ו). ולעניין ספחים מראש השנה ועד חנוכה אסור ספחין (הוא, שם דמאי ב א). ולעניין שטרות כותבין באדר הראשון וכו׳ (שם נדר׳ ח ז). והתירו לו לענין כלאים (עירוב׳ יא.). מודה היה ר״ש לענין קדשים שאינו קדוש (ר׳ יוחנן, ע״ז כג:). מה נפשך אם לענין החשבון לא היה צריך למימר אלא אחד שנים שלשה (ר׳ שמואל בר אמי, מד״ר ברא׳ ג). ואע״פ שהיה הפרש בין כלים הנתנין בפנים לכלים העומדים בחוץ לענין בגד תכלת אבל לענין עור תחש אלו ואלו שוין (שם במד׳ ד). בשלשה מקומות כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו אחד לעניינו ואחד לענין תורה ואחד לענין מעשרות (ר׳ יצחק, תנחומ׳ ראה טז, בובר). — ובסהמ״א: וכן לעיניין דליקה כעיניין הזה מכבין את הדליקה ומצילין את המת ממקום שמגיע עליו דליקה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 3). ואמרו חכמים לעיניין פת קרקע וכו׳ (שם 16). ולעיניין ממזרות אשת ישראל מישראל אחר בין באונס בין ברצון הוולד ממזר (שם 107). והא מאה נשי כתרי גברי דמיין לענין קבוץ תפלה ולענין כל דבר שבעשרה (תוספ׳, ברכ׳ מה:, ד״ה והא). אין צריך עדים לענין קנייתו אבל צריך עדים לענין תביעתו (רמב״ם, מכירה ו יא). יהיו פעמים לענין המגע והקרוב במקום ופעמים יהיו לענין הדבק המדע בידוע (ר״מ א״ת, מו״נ א יח). ולענין ששאלתם וכו׳ (ספ׳ התרומות סב). ולענין שיתחייב בבל יראה ובל ימצא וכו׳ (סמ״ג, מ״ע לט, סוף). — ה) *כְּעִנְיָן, כפי הדבר שעסוקים בו: שואל כענין ומשיב כהלכה (אבו׳ ה ז). אין שואלין אלא כעינין ואין משיבין אלא במאורע (תוספת׳ סנה׳ ז ז). והשואל שלא כעינין צריך שיאמר שלא כעינין שאלתי (ר׳ מאיר, שם). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ליטעון טען אחר שהוא כענינו וכו׳ ליטעון טען אחר שלא כענינו (ר׳ ישמעאל, ספרא, פתיח׳). — ובסהמ״א: כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אע״פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול (רמב״ם, עדות ט ט). והוי מחשב להשיב על דברים כעניין על דבר ראשון הוי משיב ראשון ועל דבר אחרון הוי משיב אחרון (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ד כט). — *ובמשמ׳ דומה לענין, כמו: אין להם לא מושל ולא שר כענין שנאמר וכו׳ (מכי׳ בשלח א). ויאכל חצי בשרו חצי בשרנו היה צריך לומר כענין שנאמר כי אחינו בשרנו הוא (ספרי במד׳ קה). — ו) *במשמ׳ שיכות וקשר: מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו ומאימתי הוא ענין לחברו משיצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה (ל״ב מדות דר׳ אליעזר, מדה כ). — ובסהמ״א: אבל מאמרם וזה אין ענין לו (ר״י אברבנאל, שמים חדשים ב, יז:). — והשאלה *מה עִנְיָן: וכי מה ענין זה לזה נתנו הענין אצלו ללמדך שאין נגעים באים אלא על לשון הרע (ספרי דבר׳ רעה). וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה ה״ז בא ללמד ונמצא למד (פסח׳ כה:). וכי מה ענין זה לזה אלא כשהם משקים את הסוטה היו אומרים

לח הרבה יין עושה (מד"ר במד' ט). — והדבור אם אינו ענין... תנהו ענין: אם אינו עניין לו תניהו עניין לשלפניו (ירוש' ב"מ ג ח). אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לכל התורה כולה (קדוש' מג.). ועי' נתן.—ז) במשמ' דבר קבוע, תכונה ומצב של פלוני: הגיעה תורה לסוף ענינו של זה (של בן סורר ומורה) ואמרה זה ימות זכאי ולא ימות חייב (ספרי דבר' רכ).—ובסהמ"א: מפני שיצא מענין העוני והצער אל ענין הטובה והשלוה בעת שהכרתו בה גמורה (ר"י א"ח, חו"ה הבחינה, פתיח'). וישאר המין האנושי על ענינו ואם יפסדו אישיו (שם, עבודת האלהים ג). שבקצת איי הודו מדינה אחת הסכימו יושביה למנות עליהם איש נכרי בכל שנה וכאשר תשלם לו השנה יוציאוהו מביניהם ויחזור על הענין אשר היה עליו קודם שיתמנה עליהם (שם ט). וכשיחזור אל ענינו הראשון הטבעי ינהג במזונו המנהג השוה ואם יהיה חליו וכו' עד שישוב אל הענין השוה (שם, התשובה א). ואחר כן היה מענין החבר שהסכים לצאת מארץ כוזר ללכת ירושלם (הול, הכוזרי ה כג). ואין כן ענין הפלסוף כי אם הוא לא מצא סבות אלה החלופים לא יתכן שיקיים דעת החיוב (ר"י אברבנאל, שמים חדשים א, יא.). ומה שהוא מהם ממהר לסור כגון ירקון הפחד נקרא עניין או דבר עתי (ר"י הישראלי, ספר היסודות, כ"י ביה"ס בזנתכסי). תחזור חלילה אל השינה וההנהגה המדקדקת וכו' עד שתשוב אצטומכתו לענינה (קאנון ג יג ג ד). ואם תקצר (הנשימה) הנה כבר סרה הסבה המצריכה להאריך הנשימה וישובו האברים אל הענין הטבעי (שם ג ט ה). איך נעשה נס לרועים כי התירם המושיע והו' מורה אמתת עניינם ותהום כל העיר ושמו פניהם להציל הרועים (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה, 5). חזות אפים ומלבוש יוכיחו מה מעשיו צחקו ומהלכו יעידו מה ענינו (ב"ז, ב"ס יט לב). — ובנגוד לקנין: האיכות והיא תכונה באיש בה ישיב השואל ממנו איך הוא והוא ארבעה מינים אחד מהם תכונת אם בנפש כמו החכמה או הסכלות או היושר או העול ואם בגשם כמו הבריאות או החולי וכל אלה בהיותם מהירי ההסרה יקרא ענין וכאשר נקבעו נקראו קנין (ראב"ד, אמו"ר 6). אולם הקנין והענין הם שני מינים אחד מהם התכונה אשר בנפש כהכמה והמדות וכו' והמין השני התכונה אשר בבעל נפש, כמה שהוא בעל נפש כמו בריאות והחולי וכו' (כל מלאכ., ההגיון ז.). — ומ"ר: ובריאות וחולי נקראו ענינים בלשון המחבר (רס"ט ספרוט, עין כל, פרוש לקאנון א"ס 3, כ"י ביהמ"ד סכטר). — ואמר המליץ: ויודעים (הרופאים) עניני הגוף ועסקו וכל חליו ומכאוביו ונזקו (ר"י זבארה, שעשוע', דודסון 166). והנה חבר הקיני על סוס רוכב ובגדי מלכות סוחב ושני עבדים לפניו ויחרד לבי לשנוי עניניו כי בלילה ראיתיהו ביגון ומגנה ובערב ילין בכי ולבקר רנה (ר"י חריזי, תחכמוני כג). אלה הם כחות הנפש ומדותיה וכל עניינותיה (זכרי' בן סעדיה, ספ' המוסר, מחב' ו, כ"י תימן). — ח) *במשמ' דרך ואפן של עשית דבר: למחר עשה כאותו ענין וכל העם עונין אחר העובר לפני התיבה אמן הללויה וכו' (מד"ר במד' ד). באותה שעה נזקק הקב"ה למלאכי השרת אמר להם מה לכם קושרין מספד בענין הזה שורות שורות (שם איכ' פתיח').— ובסהמ"א: וראוי עתה שנבאר מדבר הכניעה וכו' באיזה ענין צריך להתנהג בה וכו' (ר"י א"ח, חו"ה, הכניעה, פתיח'). מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע (רמב"ם, תשובה ה א). והרבה בני אדם נצולים בזה הענין (מעשי ר' בנימין, גרינהוט 88). שאין אותה שחיקה שהיא ליומה נעשית באותה ענין שהיא נעשית לימים הרבה (ר"נ על הרי"ף, ביצ' יב:).—ומ"ר: ומפני שחכמת המצות שבתורה על שני ענינים האחד מהם גלוי והשני נסתר (ר"י א"ח, חו"ה הקד'). ותדע דאלו הארבע לשונות שמתקיימות בהן הערבות אתה מוצאן על שני עניינים הענין הראשון כגון אחד מד' לשונות הללו על ממון ידוע כגון שאמ' הלוהו אלף זוז ואני פורע מאחר שנודע בתחלה כמה היה ההלואה וכו' (ר"י הברצלוני, ספ' השטרות, 82). כי תכלית כונת בריאת האדם להיותו מדיני בטבע בחמלת ה' על אישי מינו ובהשגחתו עליהם בטוב שבענינים (סוף מנחת קנאות, כ"י REJ. XXVI. 231). וכן *בְּעִנְיָן שֶׁ־: וכשתרגיש הנפש בענין שיוסיף לה אור בעצמה וכח בנפשה תטה במזימתה אליו (ר"י א"ח, חו"ה, אהבת יי, א). שמחזיקנו בענין שלא ינענעו הרוח (ר"נ על הרי"ף, סוכ' יא:). בית הבד הבנוי על גבי סלע וגינה על גביו ונפתחה הכיפה בענין שאין בעל הגינה יכול לזרוע גינתו וכו' (טוש"מ, שותפים בקרקע

קסה). וכשמוד' דבר לו לא יעשה בענין שתעל' הרתיחה ותראה המדה כאילו היא מלאה (שם, הוכחה ומקח טעות, רלח). קנה צמר ולבנו בגפרית או צבעו בענין שאינו חוזר לבריתו (שם, גזלה, שם). איזהו חלב כל שהוא פרוס על הקרום בענין שכשנקלף הקרום נקלף עמו ושלא יהיה בשר חופה אותו (ר"מ בן זרח, צדה לדרך ב ב ח). אלה הם כללי השלמיות ותכליתם הוא שיהיה האדם בענין שיהיו נובעים ממנו מעיני השלמיות תמיד בלי מחשבה והתבוננות (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי יד, 84). שכרו להשקות לו שדהו ובא מטר בלילי בענין שאינו צריך עוד השקא' וכו' (הלבוש, שכירי' ופועלי' שלד ג). - ובלא ש־, באותה המשמ': כי קצת המזגים יהיה בהם מהרוע והמרחק מהשווי בענין לא יהיה אפשר שיקבל אלא צורת המחצבים לבד (ראב"ד, אמו"ר 36). — ודבור בכל ענין, בכל אפן: וכולן שאומרין ללוקחין להטמין בה שקנה אסור בכל ענין (טוחו"מ, גניבה שנח). שאין חילוק' בין אם נתאנה השליח או הלוקח בכל ענין המקח בטל (שם גביית חוב מהיתומים קט). — ט) ״במשמ' פרוש והוראה: ענין אחר פיתא והוא פת ממש (הערוך ערך אפתא). וטהר כלומר וטהר היום שעינינו והחשיך (גנזי שכטר 3, גינצבורג 364). ואל יתבעני תובע להביא כל מלה שתהיה תחת כל ענין כי אם הייתי עושה כן הייתי מביא כל המקרא אך אביא מכל ענין מלות כפי אשר אראה שיש בו די וכו' ויי' פקד את שרה והוא ענין זכרון ובקור (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, הקד' 2). גם מטעם ענין המקום כי מלת גדל בהיותה מבנין הקל לא יצא הפעל אל אחר (ראב"ע, שפת יתר, 15). ואינו יכול לומר לו לא היה ענין דברי אלא שיהיה קרוב לנהר או לשוק או למרחץ (רמב"ם, שכירות ה ז). או יהיה משרש פלילים ומענינו כאשר כתבו רבי יהודה (רד"ק, סה"ש, פלל). כלם ענינם ענין אחד (שם). והחכם רבי יונה חלק השרש הזה לשלשה ענינים והשיב על החכם רבי יהודה שכתבם כולם ענין אחד (שם, שבב). מתרפקת על דודה ענינו לפי מקומו מתגעגעת (שם, רפק). ובא כמהלך רישיך ומחסורך כאיש מגן והוא כפול ענין במלות שונות (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו יא). והמשותפים הם השמות המורים על הענינים יותר מאחד ואלו אין שתופים אלא בשם בלבד והם משונים בענין כמו העין שהוא מורה על עין המים ועל עין הראות ועל עין השמש (רס"ט פלקירא, ראשי חכמה 24). ראה כי בעצב יש ענינים רבים גערה דאגה ואבל וכאב וצער ומרי (ר"א בדרשי, חותם תכנית, עלב). ועניין יושב בסתר עליון כעניין מי יעמוד בסוד ה' (ר"י אבן לטיף, שעה"ש כז, השער ב, 102). — ומ"ר: כי פה לא הוא מן הפעלים כי אם מן תיבות הענינים אשר לא יפעלו ולא יקבצון ולא יסורו מבנינם (דונש, תשו' על מנחם 25). על כן צריך שיהיה כל מעתיק מלשון אל לשון אחרת בקי ומלומד בשתי הלשונות ובכל עניני דקדוקיהם ובנייני מיני שרשיהם והשתנות עניניהם לפי מקומותיהם (ר"י א"ת, חוה"ל, הקד' XVIII). וכאשר תסיב מלת הפקדות על כל הענינים האלה לא תמצא מהם ענין שהוא דומה אליה (הוא, סה"ש לריב"ג, הקד' 2). ולמלת אב ענינים מהם הענין הנודע והוא האב המצטרף אל הבן וכו' (שם אבה). וכן רוב בני עמנו יבזו לשון הקדש כי עניניו מהם נפלאו ועינים להם ואורו לא ראו (ר"י הריזי, תחכמוני, הקד', 10). כתב רבי סעדיה מה שצונו הבורא יתברך לתקוע בשופר בר"ה יש בזה עשרה ענינים הענין הראשון וכו' (אבודרהם, סדר תקיע' ר"ה ופירושה, לח:). — י) ״במשמ' שמוש הלשון, חלק הענין בנגוד לחלק הדקדוק, Syntax — יא) ״חלק משיר החזון, כמו מערכה ז): חלק ראשון ענין ראשון וכו' (רמח"ל, מגדל עז, 5). ענין ב' וכו' (שם, 11).

״עִנְיֵן, פ"י, — משך את הלב לענין, עורר תשומת לב, interessieren; intéresser; to interest: הבה נרדה ונבלה שם דעותיהם ונענין רבים בדברי רוח אלה (מנדלי מו"ס, אגדות האדמונים, לוח אחיאסף תרס"ג, 156). הנני מתאמץ לחשב ולענין את מוחי במחשבות מן הצד (אבי דוד, המליץ תרס"ח, גל. 54).

— התפ', ״הִתְעַנְיֵן, ענין את עצמו בדבר: נחוץ ר[…] להקשיב היטב להתענין כדבעי (שם).

״עֲנִינָה, ש"נ, — שה"פ מן ענן, ואמר הפיטן: ציה א[…] מלקשת ומלקוש אם מבקשת טל צוק עבים תה[…] מאששת כבענינת קשת (ר"א הקליר, ליה, תפלי ט[…]

״עִנְיָנִי, ת"ז, נקי ענינית, — של הענין, מה שש[…] לתכן הדבר: אמר הכוזרי באמת נדחתה מע[…] שמעית בעבור מעלה ענינית (ר"י א"ת, הכוזרי עג). וכתב חמישי הוא כתב עניני כגון שמסבי[…]

בית דין או זקני עדה או הישיבה על דבר לעשותו כותבין אותו הכתב ביניהן על הענין (ר"י הברצלוני, פי' הספירות, 134). נדחית אצלכם המעלה השמעית וכו' מפני מעלה אחרת מעולה הימנה והיא המעלה ה ע נ י נ י ת (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב עג, סב:). שתי סבות לשונית ו ע נ י נ י ת (גולדבלט, ספר מספיק לידיעת דקדוק לשון ערבית, שער המלים, קא.). להמשל נדרש גם קיצור ע נ י נ י מלבד קיצור חלקיו (יל"ג, אגרות א ד).

*עֲנִיפָה, ש"נ,—שה"פ מן עָנַף, ובהשאלה כמו ענפים: זכור איכה אנו שפתנו איך אכו פעמי מרון שאפתינו אותי אזי השמו ע נ י פ ת נ ו אני אנפו בי טלאי תכיפתנו (ר"א הקליר, זכור איכה, שחרי ט"ב, מחזי איטלי א, קסח.).

*עֲנִיץ, מ"ר עֲנִיצִים,—כמו אָנִיץ: סיכך בהוצני פשתן כשירה ב ע נ י צ י פשתן פסולה (תוספת' סוכה א ה-ו).

*עֲנִיקָה, ש"נ, שה"פ מן עָנַק,—כמו הַעֲנָקָה: ולא תמנע לכל שאל שאלה ולא תחדל לאביון מ ע נ י ק ה (ר' יצחק בן כלפון, כדיבותך רחבה, שער השיר 26).

*עֲנִישָׁה, ש"נ,—שה"פ מן עָנַשׁ: עפתה עלי המשה עליה עדה נענשה עוד נענשת ע נ י ש ה על עברי על מורשה העיר נחרשה (אנהים במר יסידתי, לום יז תמוז, מחזי איטלי א, קסא.).

ענן[1], ממנו עָנָן, עָנָן, עֲנָנָה. *עֲנָנִי.

עָנָן, ש"ז, סמי' עֲנַן, כנ' עֲנָנְךָ, עֲנָנוֹ, מ"ר עֲנָנִים,— א) הצטמצמות בחלל האויר של האדים הבאים מהארץ ומתהוים כעין עָשָׁן ומרחפים באויר ומכסים פני הרקיע ומתהפכים למים ונהיים למטר ונתכים ארצה או נקפאים והיו לשלג או כפור ויפלו ארצה, Wolke; nuage; cloud: את קשתי נתתי בֶּעָנָן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ והיה בענני עָנָן על הארץ ונראתה הקשת בֶּעָנָן וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם (ברא' ט יג-יה). ויעל משה אל ההר ויכס הֶעָנָן את ההר וכו' ויבא משה בתוך הֶעָנָן ויעל אל ההר (שמות כד יה-יח). ויכס הֶעָנָן את אהל מועד וכו' ובהעלות הֶעָנָן מעל המשכן יסעו בני ישראל (שם מ לד-לו). ויש אשר יהיה הֶעָנָן מערב עד בקר ונעלה הֶעָנָן בבקר ונסעו (במד' ט כא). שמעו כי אתה יי' בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה יי' וַעֲנָנְךָ עמד עלהם (שם יד יד). וההר בער באש עד לב השמים חשך עָנָן וערפל (דבר' ד יא). ויהי בצאת הכהנים מן הקדש וְהֶעָנָן מלא את בית יי' (מ"א ח י). וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראה עָנָן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (ישעי' ד ה). הנה כַּעֲנָנִים יעלה וכסופה מרכבותיו (ירמי' ד יג). והנה רוח סערה באה מן הצפון עָנָן גדול ואש מתלקחת (יחזק' א ד). כמראה הקשת אשר יהיה בֶּעָנָן ביום הגשם (שם כח). שמש בֶּעָנָן אכסנו וירח לא יאיר אורו (שם לב ז). ועלית כשואה תבוא כֶּעָנָן לכסות הארץ תהיה (שם לח ט). בסופה ובשערה דרכו וְעָנָן אבק רגליו (נחום א ג). פרש עָנָן למסך ואש להאיר לילה (תהל' קה לט). צרר מים בעביו ולא נבקע עָנָן תחתם (איוב כו ח). התדע בשום אלוה עליהם והופיע אור עֲנָנוֹ (שם לז יה). בשומו עָנָן לבושו וערפל חתולתו (שם לח ט). סכתה בֶעָנָן לך מעבור תפלה (איכ' ג מד). —עֲנַן בקר: מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כַּעֲנַן בקר וכטל משכים הלך (הוש' ו ד). —עֲנַן אור: אף ברי יטריח עב יפיץ עֲנַן אורו (איוב לז יא). עֲנַן הקטרת: ונתן את הקטרת על האש לפני יי' וכסה עֲנַן הקטרת את הכפרת (ויקר' יו יג). ואיש מקטרתו בידו ועתר עֲנַן הקטרת עלה (יחזק' ח יא).—ובהשאלה, יום עָנָן, יום צרה: כי קרוב יום וקרוב יום ליי' יום עָנָן עת גוים יהיה (שם ל ג). והצלתי אתהם (את הצאן) מכל המקומת אשר נפצו שם ביום עָנָן וערפל (שם לד יב). יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום עָנָן וערפל (צפני' א יה).—עַב הֶעָנָן, עַמּוּד הֶעָנָן, עי' עָב, עַמּוּד.—ואצל בן סירא: תמרורי רצון הנחה וצעקה ע נ ן חשתה (ב"ס גני' לב כ).—ובתו"מ: מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסי בן סמאי בשחין וכו' מיד קשר עליו ה ע נ ן וכיבהו (ירוש' יומא ח ה). ראו אותו (את הירח) יוצא מ ע נ ן זה ונכנס לתוך ע נ ן אחר מעידין עליו (ר' חייא בר בא, שם ר"ה ב ה). וירא את המקום מרחוק מה ראה ראה ע נ ן קשור בהר (מד"ר ברא' נו). כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ע נ ן קשור על פתח אהלה וביון שמתה פסק אותו ע נ ן וכיון שבאת רבקה חזר אותו ע נ ן (שם ס). בגדיהם שהיו מעשה שמים היה ה ע נ ן שף בהן ואינו מזיקן (ר"ש בן יוסי, שם דבר' ז). כל מי

1) [כך בארמ', ובערב' עֲנַאנa), עננים, שמים.]

a) عنان

שטעה הענן נקלף מעליו והשמש זורחת עליו בתוך הקהל (תנחומ׳ בלק יט). כל מי שהיה צריך טבילה היה הענן מפליטו חוץ ממחנה ישראל (פדר״א מד).— ובהשאלה, עֲנַן של צפרים: ענן של ציפורי׳ שכן עליהם וניקרו (ר׳ יוסי, ירוש׳ מעש׳ א ב).—ומ״ר: מלמד שהעננים מתגברים ועולים לרקיע ופותחין פיהן כנוד ומקבלין מי מטר (ר׳ יהושע, תענ׳ ט:). הקב״ה וכו׳ משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים וכו׳ (תנחומ׳ ראה טז).—וְעַנְנֵי כבוד: שמע (הכנעני) שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל (ר״ה ג.). צדק ומשפט מכון כסאו ושבעה ענני כבוד סובבים אותו (פדר״א ד).— ובסהמ״א: השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל והחמה זורחת עליו (רש״י, במדי׳ כה ד). ויבט אל הענן אשר על פניהם (רס״ע פלקירא, המבקש לא). השתברות הענן (וואלקענברוך) מתהוה אם הענן הקרוב אל היבשה נלחץ ונדחק למקום אחד מרוח סועה וסער (יאוועל, למודי הטבע ב ב).—ואמר הפיטן: חושב פרוכת וכפורת כבודך בין שני כרוביה להענן כמראה הקשת אשר יהיה בענן (רסע״ג, אכבי אש, אזהר׳, קבץ מעש׳ ידי גאוני קדמוני ב, 39). תבור וכרמל כהרי גלבוע בלי טלך ומטרך ולא אור בעננך (ר׳ יוסף ליון במספט, קינ׳). — ואמר המשורר: והוא לאביונים כמו אב לבנים וכפיו כעננים לעורכי השירים (דונש, דעה לבי חכמה). ועפעפי יזלו מים ובבותי לילה ויומם לא תפוגינה עד אשר ענני שחק לא השיגוני בנטפיהם ולא נצחוני ברעף רביביהם (מנחם בן סרוק, אגרת אל חסדאי, מערן XXVII). וגוי יהלך על אדמה ונפשי תהלך על העננים (רסב״ג, עטה הוד). ראה אתה אחי מוסר ובינה והבט יום כלותם כעננים (שם). השר אשר לולי שטפך בענן ריו (?) שרפנוך באש קצפנו (רמב״ע, אלמאלרה, 125, בשם אבן גבריאל, כ״י ילין). צאי בת אמוני מאפל ענני כי כבוד אדני עליך זרח (ר״י הלוי, יען ומקים). אשר בחנו יסובבהו בעננו ואשר צרפו יסככהו בכנפו (הוא, מי זה אשר יפתח). העם קראתו בנים להסתירו ממונים סכתה בענן הבאתו לתוך גן עדנים תחת שבעה עננים בצל שדי יתלונן (הוא, יום נסית גאולים). שמה הרקים יופיעו והרעמים יריעו והעננים סוככים והגשמים נתבים (ראב״ע, סי בן מקיץ). לולי דמי לבי בתוכם יזלו לא אצרו בלתם עננים מים (שלמה אבן אל מועלים, כב תערף). אלי קצין נדיב הלב וכו׳ אשר עביו בדולחים יריקון ומטרון זהב אופיר עננינו (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 19).—ובסמ׳: בחר מהחלי מבחר שביסו ודי לך מענן בקר רסיסו (רסב״ג, בחר מסחלי). שומו עד בלי חקר כי תבל ענן בקר ועד ארגיעה לשון שקר (רמב״ע, התבוננו ודעה). דחה תדחה משוגה ותחיה בשמי ערוגה ותתן לדמעה פוגה בהפיצך ענן דאגה (ר״י הלוי, ידע תדע). הפץ עברות אפך ואת ענני זעמך (הוא, כאלם סופך לבו). ויכם לחיי ענן שער כליל וחץ שיבה בברק יבקע את אפלתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים). ודי מענני קיץ רסיסים ומן המהלל ראשי פרקים (עדרוש הלוי, קטע כ״י גני׳ 2). רוח אנחות נשבה בי עד התקדרו בענן בכי שמי (ר״י חריזי, תחכמוני ט).— ב) *בחכמת הרפואה, עֲנַן השתן, אחד ממראות השתן: וראית את ענן השתן עומד בתווך דע כי החולי יצא בתאצאות השתן (אסף 133:). כל אדם אשר הוא קדוח והראך את מי רגליו וראיתה את הענן ברום השתן דע כי יאריכו ימי חוליו וכל שתן אשר תראה את עננו מכורכם ברום השתן והענן דק ורקיק זאת אות חדות החולי וחוזק מכאוב (שם 138:). כל שתן ישוב אל השחרות הוא רע בתכלית הרוע וכו׳ וכשיהיה הענן שחור באמצע השתן הוא פחות נראה על האבדון (פרקי משה לרמב״ם, ה). השתן הלבן הרקיק במים כשיהיה בעליוניו ענן נח או שמרים שחורים וכו׳ הנה זה כלו ממית (שם). שתן אשה הרה בחדש הראשון או השני או השלישי יראה ענן באמצעיתו ואותו הענן הוא אדום מעט (ר״י זכאריה, טעמעי׳, מראות השתן, דודקון 173). אותם שעתיד לבוא להם קץ החלי בשביעי ענן שתנם ביום הרביעי אדום (אבוקרט ד, כ״י ברלין). — ומחלה בעין: דע כי הלובן בעין יש ממנו רקיק מתחדש בשטח החיצון ויקרא הענן (קאנון ג ג ב ט).

א.עָנַן, קל לא נמצא.

—פעי, עִנֵּן, עִנַּנִי,—עַנֵּן עָנָן, עשה עָנָן: והיה בְּעַנְנִי[1] ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן (בראשי׳ ט יד).

—פעי *עֻנַּן, רק בינ׳ מְעֻנָּן, מעונן, *מעוננים—מכסה בעננים, אָפֵל, bewölkt; nuageux; cloudy: אין רואים הנגעים בשחרית ובין הערביי׳ ולא בתוך הבית ולא

---

1) [אמר ראב״ע וז״ל: קל הנו״ן והיה ראוי להדגש בעבור שהוא מבנין הכבד, ע״כ.]

ביום המעונן לפי שהכהה נראית עוה (נגעי׳ ב ב). גזירה משום יום המעונן (רבא, פסחי׳ יב:). יום המעונן היה ומפציע לכאן ולכאן (דבי ר׳ ישמעאל, יומא כח:). אמר לו שמעיה לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (שם לה:). — ובסהמ״א: וכן משמע מדברי רב שרירא גאון שכתוב בספר המקצועות מעשה שהיה בימי אבותינו הקדומים ז״ל פ״א ע״ש היה יום המעונן וכסבורין העם שחשיכה והדליקו את הנירות וכו׳ (אור זרוע לר״י מוינה ב, ערב שבת, ה:). בעת שהיו שלשה ימים מעוננים ולא נראתה חמה בהם ולא כוכבים אותה העת צריכין לברך עליהן בעת שיתראו וזולתי זו העת לא (ר״מ, אולי הגאו׳ ה, כסס׳, לוין 65).

—נפע׳, *נֶעֱנַן, —כמו פע׳: כבודך בין שני כרוביה להענן (רסע״ג, אהכי אש, אזהרי, מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 39).

—הפע׳, *הֶעֱנִין, — כמו פע׳: והט און לשועת מתחנן ולב עגום תרנין אם פניך לא תענין מאומה לא אבקש בלתי קשב (מנחם בן סרוק, אגרת אל חסדאי).

—התפ׳, *הִתְעַנֵּן, - נעשה ענן: כשהאויר יתענן עד הגיעו לארץ שאז יתרשם הקשת בכלו (ר״י אברבנאל, פי׳ התורה, נח, ד״ה את קשתי נתתי).

ב. עָנַן, ממנו ב. עָנַן, עֹנֵן, עֹנְנָה, *עֹננות, מעוֹנֵן.

ב. עָנַן, קל לא נמצא.

- פוע׳, עוֹנֵן, תְּעוֹנֵנוּ, — עשה מין כשוף[1], Zauberei treiben; pratiquer la divination; to practise soothsaying: לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוֹננו (ויקר׳ יט כו). והעביר את בנו באש ועוֹנֵן ונחש ועשה אוב וידענים (מ״ב כא ו). — ובסהמ״א: עתה כל חכם מדברי[ך] יתבונן כי עלילות תתעולל ועונן תעונן (רסע״ג, הסגו׳ על חיוי הבלכי, דודסון 52). — ואמר המשורר: הניד ראשו בעננו ונחשו ואמר בפרשו מה דבר יי׳ וביתך חללי חרב מלא העל אלה תתאפק יי׳ (ראב״ע, אל אל אקרא).

עֹנֵן, ס״ז, מ״ר עֹנְנִים, כנ׳ עֹנְנֵיכֶם, — כמו מְעוֹנֵן[2]: כי נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם וְעֹנְנִים כפלשתים (ישע׳ ב ו). ואתם אל תשמעו אל נביאיכם ואל קסמיכם ואל חלמתיכם ואל עֹנְנֵיכֶם ואל כשפיכם (ירמ׳ כז ט).

1) [עי׳ מעונן הערה, והמאמר שם מן תוספת׳.]
2) [בהשמטת מ״ם הבנין.]

עֲנָנְאֵל, — שם מלאך: ועל שערי רוח דרום שרים ממונים עליהם ואלה שמותם מהוריאל וכו׳ ועננאל וקשיאל (ספ׳ רזיאל, לו:).

עֲנָנָה, ס״נ, — עָנָן כבד: יגאלהו (את היום ההוא) חשך וצלמות תשכן עליו עֲנָנָה יבעתהו כמרירי יום (איוב ג ה). — ואמר המשורר: אך לבבי יקרע עת זכר מנעמי שיריו יום אשר נסע ופנה תחנה עליו עננה (ראב״ע, בעלי ריבי). צבית חן לבנה כלבנה ושערה על מאור לחיה עננה (ר״י חריזי, תחכמוני כ). כמו עלמה אשר לחיה לבנה ושערה על מאורה כעננה (שם לג).

עֹנְנָה, ס״נ, — כמו עֹגְבָה: ואתם קרבו הנה בני עֹנְנָה[1] זרע מנאף ותזנה (ישע׳ נז ג).

***עֹנְנוּת**, עוננות, ס״נ, — מעשה המעונן: היא (חכמת הכוכבים) נמנית בכחות ובמלאכות אשר בהם יוכל האדם להזהיר במה שיהיה כמו פתרון החלום והניחוש והעוננות והדומה לאלו הכחות (רס״ע פלקירא, ראשי חכמ׳ 45). ומה שיראה בניחוש ובעוננות ובראיית המלחמות ובמעשי השם י״ת וי״ת אשר יורה על כחו (הוא, המבקש לה). מה התועלת בידיעת העתידות קודם היותם ומה יגידו עליה׳ בזה באופני הקסם הניחוש והעוננות וקלקול בחיצים וכו׳ (ר״י קלונימוס, בעלי חיים ס ה). המין הרביעי מהעבודה היא עבודת הצלמים המיוחדים לגדול הצמחים ולעבודת האדמה והיה ענין אנשי המין הזה מיוחד בצמחים ונקרא מלאכתם עוננות ובעליהם מעוננים (ר״י אברבנאל, פי׳ נביאים, מ״ב יז).

א. עֲנָנִי, ס״ז, נק׳ עֲנָנִית, — של הענן: הפלאתי לדבר בלמודים טבעיים והנדסיים על הקשת העננית והכל ערוך במענית (יש״ר מקנדיה, מכתב אחוז, מלא ספנים לגיגר, 26).

ב. *עֲנָנִי, ס״ז, מ״ר עֲנָנִיִּים, — תלמידו של ענן, קראי: העננים מיוחסים לאיש ששמו ענן בן דוד ראש גליות (ר״ש פינסקר, לקו״ק ט).

ענף, ממנו *עֲנִיפָה, עָנָף, עָנֵף, *עָנֵף, *עַנְפִּי, *עַנְפִּיאֵל.

עָנָף, ס״ז, סמי׳ עֲנַף, כנ׳ עַנְפְּכֶם, מ״ר עֲנָפִים, כנ׳ עֲנָפֶיהָ, — א) ענפי האילן, הנצרים והבדים שיוצאים מגוף

1) עַנ a) בערב׳ בענין חסר כח גברא, ואולי מזה עֹנְנָה. [כל המפרשים פרשוהו כמו נק׳ מן עֹנֵן.]

a) عن

נוף האילן ושעליהם העלים והפרי, Zweig; branch(e), bough: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת (ויקרי כג מ). אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (יחזקי יז ח). בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר (שם כג). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל (שם לא ג). ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל (שם לו ח). כסו הרים צלה (של הגפן) וענפיה ארזי אל (תהלי פ יא).—שרש וענף, הכל, כלום: אשר לא יעזב להם שרש וענף (מלאכי ג יט). — ואמר בן סירא: כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה ענף (ב"ס גנזי כ י). וישים קנו בעופיה ובענפיה יתלונן (שם יד כו).— ובתו"מ: כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין (ר' אלעזר בן עזריה, אבות ג יז). את שענף עצו דומה לקליעה זה הדם (ספרא אמור פרק טז). אין תימר זרגונה ענפיו חופות את רובו ואינו עולה כמין קליעה ואי זה זה הדם (ירוש' סוכ' ג ב). ענף עץ עבות שענפיו חופין את עצו (סוכ' לב:).— ובסהמ"א: שוטיתא פי' ענף של הדס שמשחקין בו למשתה (הערוך ערך שט).— ואמר המשורר: נראו בני התור בארצנו מראש ענפים זה לזה יקרו (ר"ש הנגיד, הנה ימי הקר). דעי כי אין בידיך מאומה אבל עץ ייבשו מחר ענפיו היי לפני אלהיך ומלכך אשר באת לחסות תחת כנפיו (ר"י הלוי, יחידה שחרי). ומטה רשע ציץ וענף חבלים חלק אל באפו (רסב"ג, סדר עבודה ליו"כ, הלופה לח"י ו א, 65).—ב) "בהשאלה, חלק מדבר, פרט מן ענין, כמו סעיף ג): וישארו דברים אשר קוו כי ישמרו בשבתם בארץ כי מענפי החקות הנה (סעדיאגה סכטר, 5). ונמשך לזה ג"כ שלא ידעו שרשי הדת ועיקריה אשר בהם ראוי שיהיה רוב עיונם ודיוקם ולא ענפיה אשר יספיק בהם עיון מעט (ראב"ד, אמו"ר 2). וחלקי החכמה הטבעית שהם כמו הענפים מהם מלאכת הרפואה וכו' (רס"ט פלקירא, ראשי חכמ' 52). ענפי חכמת האלהות מהם ידיעת איכות הנבואה וההתעוררות האלוהי וכו' (שם 55). הנה הוא (האמונה בנצחיות התורה) ענף מסתעף משליחות השליח (ר"י אלבו, העקרים א כג). עתה נרצה להודיע שרשי המדות וענפיהם ותועלתם ונזקם (אורחת צדיקים, הקד', סוף). והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק לשרשיו וענפיו פירש שיהי' בתחלה זמן ההשתדלות לשרשים שבתולדות ואח"כ לענפים שבהם (רמח"ל, דרך ה', ב ד).— ענפי ענפים: אלו עיקרים גדולים שיכולים דואג ואחיתופל וכיוצא בהם להוציא בהם ספקות וענפים וענפי ענפים כדמפורש בתלמוד (תשו' גא' ליק יט).

ענף, ת"ז, נק' ענפה,—שיש לו הרבה ענפים: אמך כגפן בדמך על מים שתולה פריה וענפה היתה ממים רבים (יחזקי יט י).—ואמר הפיטן: סבבום עשרה עדים במכה טריה פצו צאי כלה ענפה ופוריה (ר' יוסף טוב עלם, אז כארשת, יוצ' שה"ג).

ענף, פ"י,—עשה ענפים, רק בינ' פעו' ענופים,—כמו ענף, ואמר הפיטן: בעץ ארז לענופים כארז באזוב לנדכאים כאזוב (ר"א הקליר, אין לשוחח, יוצ' שבת פרה).

—הפעי, "הענף,— כמו קל: [ותשרי]שו ותעניפו ותעשו שרשים למ[טה] וענפים למ[עלה] (רסע"ג, מספ' הגלוי, ריג). שלום מעניף ע[ד שמי] מרומים ומצליל עד יצוק הדומים (בן מאיר, שם). קרן משיחו ירים ויניף ונצר שרשיו יפרה ויעניף יסיר אפר וישים הצניף הטהור על ראשו (ר' יצחק, יוצק יוס, יוצ' שבת החדש, קרובי' אהגו').— האם נותרה שורש עקרו מלהשאיר שורש מפריח ומעניף (מעשה בוסטנאי, ד"ה ויאלוס המלך).

—הפעי, "הענף,—שהעניפו אותו, שנעשה לענפים: ושלום כבודכם יפרה וירבה וידגה ויעצם וישרש ויוענף ויסולסל לעולם שלום (רסע"ג, מספ' הגלוי, רכ). אשרי אבות כזה הענפו הורים עמסו אתו וילדו (סעדיאגה, שכטר 68). ראש מצנף גבוה מוענף להגסה מרצה בן דוסא הורן (ר' משה בר' בנימין, מתכי אחזו חלחלה, שחרי יו"כ, מחזי איטלי' ב, עט:).

—נפעי, "נענף,— כמו הפע': וכן האילנים אם היו נענפים ונפרחים מן מיני מאבל (ר' ברכיה הנקדן, ספי החיבור כא, גאללאנן 21).

—התפעי, "התענף,— עשה ענפים, נתחלק לענפים: כמו שההשתרגות והחלוקה הנזכרים מתחילים ממקום צר ויתענפו לרחב יתייבוהו ההתפשטות (קאנון א א א ב). ויתענף ממנו אצל כל חולייא שריג ויכנס בה ויתפזר וכו' והעורקים אשר יבואו לרחם מהצדדים מתענף מהם עורקים עולים אל השד וכו' ויתענף בו ענפים ושריגים (שם א א ה ה).

ענפי, ענפיי, ת"ז,—של הענף, כמו ענף: והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק

לשרשיו **וענפיו** וכו׳ (רמח״ל, דרך ה׳ ב ז). **החלק הג׳** מהקנה הוא חלק הקנה הנכנס לתוך הריאה **ושם** נק׳ ענפיו כי כיוון שהוא נכנס לריאה **אז הוא** שולח פארותיו וענפיו לצידי הריאה (ברוך משקלאוו, עמודי השמים, תפארת אדם, כד).

***עֲנָפִיאֵל**,—שם מלאך: **והמלאך הנאחז מן העטרה** שמו ענפיאל (הקנה, הקד׳, ד:). **ושם הכולל** לכלם שיוצאים מהמקור **ההוא ענפיאל** (ספר התמונה לר׳ שם טוב, שער י׳). **ונקראים שרפים על שם שנאצלו** מכח שרף גדול הנקרא **לחכמי המרכבה** ענפיאל וסימן לדבר **וענפים ארזי אל** (ר״מ אבן גבאי, עבודת הקדש, הייחוד יו). **והממונה על כל מיני השאלה שהיא** בחלום הוא הנקרא **ענפיאל** (ברית מנוחה, דרך הוי).

א.ענק[1], ממנו עֲנוֹק, א.עֲנָק, ***עֲנָקִי.

א.עֲנָק, ש״ז, מ״ר עֲנָקִים,—שם עם שבחברון לפנים, שהוא גבה קומה מאד: ושם ראינו את הנפילים בני עֲנָק מן הנפלים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם (במד׳ יג לג). עם גדול ורב ורם כַּעֲנָקִים (דבר׳ ב י). עם גדול ורם בני עֲנָקִים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני עֲנָק (שם ט ב).—ובמדר׳, בהרחבה, כל אדם גבה קומה ביותר, Riese; géant; giant: ז׳ שמות נקראו להם אמים וכו׳ ענקים עווים נפילים (מד״ר בראש׳ כו). מהם (מבנות קין והמלאכים) נולדו **הענקים** המהלכים בגובה קומ׳ ומשלחים ידם בכל גזל וחמס (ר׳ צדוק, פדר״א כב).—ובסהמ״א: **הלא** אדם אחד כשמדבר עם ננס וענק הלא פונה כנגד פני הענק ולא כלפי גופו (ספר חסידים, התוספה). ומשם (מטורטוסה) הלכתי דרך שני ימים לעיר טרכונה הקדמוניה והיא היתה מבנין ענקים ויונים ולא נמצא כבנין ההוא בכל ארצות ספרד (ר׳ בנימין, מסעו׳, גרינהוט 2). אדם ענק לפעמים בזבוב נחנק (עמנו׳, מחב׳ יח). וירחיב (יהודה מכבי) את כבוד עמו וילבש שריון כענק ויתאזר בכל כלי מלחמה (תרג׳ ספ׳ החשמונ׳, קובץ על יד ז). אירקוליש האחרון הענק וכו׳ הרג לנחשים וכו׳ (יוסיפון הסלס ו).— נהר עֲנָק: נהר נק שתי מלין הן ונהר ידוע הוא בבבל והוא נהר ענק ומנהר פרת הוא נושא (תשו׳ גאו׳ הרכבי רפ).—ואמר המשורר: ואלו בא חגב יונ׳ בם שגב ורכב על כל גב ונחשב כענקים (ראב״ע, כדוד הצעיר אוני).—ובהשאלה: וכל המשוררים הענקים הם כחגבים בעיניו (ר״י חריזי, תחכמוני יח). **הענק הגדול שבכחות** החומר (רשב״ץ דוראן, תפארת ישראל, עמודי גולה, קלג.).

ב.ענק[1], ממנו *עִנּוּק, *עָנוּק, *עֲנִיקָה, ב.עֲנָק, עָנַק, *עֶנֶק, עֲנָקָה, *הַעֲנָקָה.

ב.עֲנָק ש״ז, מ״ר עֲנָקִים,—א) תכשיט להצואר, בזהב ואבנים יקרות וכדומ׳, Halsschmuck; collier; necklace: כי לוית חן הם לראשך וַעֲנָקִים לגרגרתך (משלי א ט). לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד עֲנָק מצורניך (שה״ש ד ט).—ובתלמו׳: אם משים אדם עצמו כענק זה שרף על הצואר ונראה ואינו נראה תלמודו מתקיים בידו (עירובי׳ נד.). זכה עושין לו צלצל לא זכה עושין לו ענק וכו׳ זכה עושין לו ענק לא זכה עושין לו קמיע (רבה בשם ר׳ יוחנן, ב״ב עה.).—ובסהמ״א: מעשה באחד שהיה מוכר ענקים באת אשה אחת אמרה לו תן לי אחת אמר לה התקדשי לי אמרה לו נתן תתן (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכו׳ פסוק׳ 82). וישירותי אשר בהם עשיתים והבאתים אליהם בבתולות יפיפיות חרוזות בענקים הלא הנם כמו זונות הללות (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 17). ויאמר לו אדוני תרצה לקנות את הענק או תשיבנו ולזולתך אמכרנו ויאמר לו איזה ענק הראית אחד מבני ענק ויאמר לו ענק הפנינים אשר לקחת תמול מידי (ר״י זבארה, שעשוע׳, דודסון 49). בהיות הצואר לבן אין צורך אל ענק (עמנו׳, מחב׳ יד). — ואמר המשורר: ופי דבר בצחות על לבב קדר וצדהו ויזן את דברי על ענק מלכו רבדהו (ר״ש הנגיד, אחוב כפשי). **אהללך** ואת מהלל אמרי וצואר טוב ויפה ענקיו (רסב״ג, אלין כשאו). נטפי בדלח אשר לולי יקוד האדיבם הברו גרגריו בענק לגרגרת (ר״י הלוי, עין כדינה). — *ובמשמ׳ א.עֲנָק וב.עֲנָק יחד: רבנן אמרו שהיו מרבים ענקים על גבי ענקים (מד״ר בראש׳ כו). — ובסהמ״א: ודברי אהבים כקשרי ענקים אחבר ששונים ואפריד יגונים ואחריש מבינים ואוריש

1) [אולי אחד עם ב.ענק, ופרושו בעל צואר גבוה. וכך גם פרוש הפעל ענק בערב׳.]

1) בערב׳: עֻנֻק a), צואר [וכן בארמ׳: עונקא, צואר, עינקא, ובסור׳: עַקָא, תכשיט הצואר; ובכוש׳ עֶנְקוֹ, אבן טובה.]

a) عنق

ענקים (גנזי שכטר ג, דודסון 291). אלה בני הענק אשר הסבלות לצוארם ענק (ר"י זבארה, שעשועי, דודסון 130). בקרב תבונות אם זרועו יחשוף יחלוש בהרבות מאמריו כל ענק כי הם עלי ראש כל מתי שכל לציץ יקר ועל צואר מתי חכמה ענק (ר"י בן תנחום הירושלמי, מטמוני מסתרים יח).—ובמשמ' צורון: העבריות העניות יוכלו למכור בכל יום מצנפות וענקים שהם מעשה ידיהם ומלאכתם (תקנקי הקהל בקראקא א, ספי תהלה לדוד קויפמן, 69). — ב) שם לשיר מהשירים: קראתיו ענק (לשיר זה) שהענקתיהו אנוש גם כענק שמתיו עלי גרגרת (רשב"ג, אתן לאל עוז). הנה ענק שירי אשר אורו יהי מאיר יד מחשב משה נתנהו על גרגרות השר בנו מאיר (רמב"ע, ברכה ספי התרשיש). ושמתים (את שירי) ככתר עלי ראש חסדיו וטוריו מלאים באבני שבחות ועל גרגרות מעלתו ענק חן (שם א יח-יב). ענדוך (זמירותי) ענק השיר ולא כן אבל הם בענק שמך ענודות (ר"י הלוי, השעש הזמן). לקח יציאות הענק אשר לרבי משה בן עזרא ויחבר על כל יציאה מיציאות חרוזיו שירה ערוכה כדומן באשפה דרוכה (ר"י חריזי, תחכמוני יח). ענק שירים אשר שכל ושם טוב לעושיהם (ברכה ספ' הענק לחריזי, הקדמ' ברודי, ספ' הזכרון להרכבי, 310).

עָנַק, קל, פ"י, עֲנָקַתְמוֹ,—עָנַק את פלוני, היה לו לְעֲנָק, —ובהשאלה במליצה עֲנָקַתְמוֹ גאוה וכדומ', שהיתה לו הגאוה כמו עֲנָק לצוארו, שהיה גֵאֶה מאד: בעמל אנוש אינמו ועם אדם לא ינגעו לכן עֲנָקַתְמוֹ גאוה יעטף שית חמס למו (תהל' עג ה-ו).—ואמר המשורר: הנה ענקתך גאוה על כלנו וממרום תדבר לנו (ר"י חריזי, תחכמוני ז). לבלי ירום לבו גאוה בל תענקהו (שלום הכהן, כיר דוד ג, 28). — וכמו העניק א): בבטן יצרהו ודם אם להיניקו וטובו ענקו באפלו וחנותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). והקים מהלציו האלהים כמותו שר בתוך אום הקנויה ענקהו בחכמה עם תבונה ויראת אל אשר שוכן עליה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ג, מן 12). — *כמו העניק ב): שהיו (הענקים) עונקים[1]) גלגל חמה ואומרים הורד לנו גשמים (ר' חמא, מד"ר בראש' כו). ילידי הענק שראוהו שהיה עונק את השמש כשראו אותן מרגלים נתייראו (שם במד' טז).—ובסהמ"א: מרוב גובה קומתן דומין כאילו צוארם נוקב ועונק בנקב שהחמה יוצאה בו (רש"י, סוטי לד:).

—הפע', הֶעֱנִיק, הַעֲנֵק, תַּעֲנִיק,—א) הֶעֱנִיק לפלוני, נתן לו מתנה וכדומ': וכי תשלחנו (את העבד העברי) חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם הַעֲנֵק תַּעֲנִיק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך יי' אלהיך תתן לו (דבר' יה יג-יד).—ובתו"מ: ומנין שאם הענקת לו פעם אחת תעניק לו אפילו מאה פעמים ת"ל הענק תעניק (ספרי שם קיט). וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים הענקתי לך ושניתי לך אף אתה הענק לו ושנה לו (שם קכ). אילו שמעניקין להם היוצא בשנים וביובל וכו' אבל היוצא בגירעון כסף ובמיתת האדון אין מעניקין להן (ירוש' קדוש' א ג). ר' מאיר אומר בורח אין מעניקים לו ויוצא בגרעון כסף מעניקים לו ר"ש אומר ארבעה מעניקים להם וכו' (קדוש' טז:). אם מתברך הוא על רגלו מעניק לו ואם לאו אינו מעניק לו (רמב"ע, עבדים ג).—ובסהמ"א, בהרחבה, נתן מתנות רבות: היה בורא אותנו מתחלה באותו העולם שכולו טוב וכולו ארוך ומעניקנו אותו הטוב הצפון מעת היותנו (ר"נ, ברכי, הקדי). השתדל בכחך לשבח ולפאר האמת והצדק ורודפיו ומחזיקיו ולגנות השקר והרשע ועוזריו ומעניקיו (שלמה אלעמי, אגרת המוסר, השפה והלשון כג). לא תלכו ריקם כי הם יעניקו לכם מג' מינים כסף וזהב ושמלות (חזקוני, שמות ג כח). — ואמר הפיטן: לגאון ולגודל ארוחות היעניקם לחם הקדשים היות מזון חוקם (Elbog., Stud. 174). — ואמר המשורר: מי העניק להם כל ימי עולם נראה לרעיוני מי הקשה אליו וישלם (רמב"ע, מי אל כמוך). כי כל מבקשי יוצרם כמה נעימות העניק להם ומה נעשה יקר (ר"י חריזי, הענק י). ובין העמרים תלקט ולא יכלימוה ומברכתם יעניקון לה ומן הצבתים שול ישולו לה (הוא, תחכמוני ז). כאלו בחלה בי או כאלו תמול לא העניקתני שללה (עמנו', מחב' ח).—ב) ומליצה, *הֶעֱנִיק חמה, לבש את החמה כענק על צוארו, היה גבוה יותר מן החמה: ילידי הענק שמעניקין[1]) חמה בקומתן (סוטה לד:). — ואמר הפיטן: בצוארון זכותרת וגולה כסיל כימה וחמה

1) [קוהוט (בעה"ש) מפרש שהוא כמו הערב' חנק בבנין הכבד, שפרושו אחז בצואר; וכעין זה יסטרו', שמפרש שהוא כמו אנק, הנק. אבל ברור שהוא אחד עם הפע' ב), ושם אי אפשר לפרש שבקומתן אחזו בצואר החמה כדי לחנק אותה.]

1) [עי' פרוש רש"י המובא בפנים, קל.]

מעניקים הדר קומתך אילן טוב שתולה רשפי אהבתך חוגים (ר"א ערלקי, ספ' הפזמונים קיד, לח.).
—הפעי, "הֶעֱנִק, בינ' מַעֲנָק, מוענק, — שהעניקו אותו, שהיה לבוש כמו ענק על הצואר, ואמר הפיטן: חי הרים בנפלאות מובהקות ומנו לתשבי בכרמל וללובש ארגמן **מוענקות** (גנזי שכטר ג, דודסון 85).

*__עֲנָק__, ש"ז, — מתנה שנותנים לעבד כשיוצא לחרות, הענקה: ענק עבד עברי לעצמו וענק אמה העבריה לעצמה (קדוש' טז:). — ובסהמ"א: **ענק** עבד עברי לעצמו ואין בעל חוב גובה הימנו (רמב"ם, עבדים ג טו).

__עֲנָקָה__, ש"נ, מ"ר עֲנָקוֹת, — קשוט לצוארי הגמלים וכדומ': לבד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין ולבד מן הָעֲנָקוֹת אשר בצוארי גמליהם (שפטי ח כו).

∞__עֲנָקִי__, ת"ז, — כמו עֲנָק, גבה קומה מאד, ובכלל גדול מאד, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

*__עֲנְקָלֶת__, עֲנְקְקָלָה, ש"נ, מ"ר עֲנְקְקָלוֹת, ענקוקלות, — ענבים שלקו ולא הבשילו כל צרכם: **ענקוקלות**[1]) והחרצנים והזגים והתמד שלהם וכו' אסורים בערלה (ערלי א ח). יכול שאני מוציא את **ענקוקלות** והבוסר תלמוד לומר פריו פריו (ריה"ג, ספרא קדושי פרש' ג).

ענר, ממנו עָנֵר.

__עָנֵר__, ש"ז, — שע"פ של אדם אמרי מבעלי ברית אברהם ואחיו אשכול[2]), ובמליצה "אֲחִי עָנֵר, כנוי לאשכול של ענבים: יום רצחו דודם במזרק שפכו בו דם אחי **ענר** ולא רצחו (רסב"ג, אולי דמעות). ויקרא אל עבדו ויאמר לו הדלק מהרה את הנר ואין קול ואין עונה כי הרגו אחי **ענר** (ר"י זבארה, שעשוע' יא, דודסון 126).

---

[1]) פרשו בירוש' (בבא רב, שם ה ז): ענבים שלקו עד שלא הביאו שליש. והערוך מפרש, וז"ל: הרכים שבראשי הגפנים כמו שפי' רב אחא משבחא בשאילתות והי ניהו קנוקתא כדאמ' קנוקנות גפנים, ע"כ. וקנוקנות פרש רגמ"ה (חולין לג.), וז"ל: סופי ענבים שהם ענבים קשים, ע"כ. והראב"ד לספרא (קדוש' פרש' ג) אומר, וז"ל: הייתי סבור שהם קנוקנות של ענבים והן השדראות והעוקצין שהגרגרין תלויין בהן ומפני שהן נעשין שומרי הפרי נקראו כן, ע"כ, אבל אח"כ הוא מביא את הפרוש של הירושלמי הנ"ל.

[2]) [בראש' (יד ג).]

ענש[1]), ממנו "עֲנִישָׁה, עֹנֶשׁ, עָנַשׁ, "עָנְשִׁי.

__עֹנֶשׁ__, ש"ז, — סכום כסף או מאסר וכדומ' שיוטל על אדם להפרע ממנו בשביל נזק שעשה לזולתו או על עם, בשביל שפשע ומרד וכיוצא בזה; Strafe; punition; fine, punishment: ויתן (פרעה נכה) עֹנֶשׁ על הארץ מאה ככר כסף וככר זהב (מ"ב כג לג). — נשא עֹנֶשׁ, סבל את העֹנֶשׁ שהטילו עליו: גדל[2]) חמה נשא עֹנֶשׁ כי אם תציל ועוד תוסף (משלי יט יט). — ובתלמו': בתחילה פירש **עונשה** (של תורה) וכו' ולבסוף פירש מתן שכרה (רבי, שבת פז.). גדול **עונש** האחרון מן הראשון (ר' ישמעאל, שם קיח:). ומודיעין אותו (את הגר) **עונשן** של מצות (יבמ' מז.). מאי לאו **לעונש** ממון לא **לעונש** שבועה (ב"ק קה:). קשה **עונשן** של מדות יותר **מעונשן** של עריות (ר' לוי, ב"ב פח:). **עונש** שמענו אזהרה מניין (סנה' כז.). כך **עונשו** של בדאי שאפילו אמר אמת אין שומעין לו (שם פט:). — ובסהמ"א: ויצילנו **מעונש** הטעות ואל נכשל למען שמו (גנזי שכטר ג, גינצבורג 408). כמו שיקרה **מהעונש** הקורה לרשע רע לבריות שעם היות **העונש** אבדון ורע בערך אל הנענש הוא אמנם טוב בערך אל זולתו (ר"ע ספורנו, אור עמים, לג.). — *ומ"ר עֳנָשִׁים, עונשין: לא ענש על **עונשין** שבגלוי עד שעברו ישראל את הירדן (ר' נחמיה, סנה' מג:). — ובסהמ"א: שעל המצות המעשיות הוצרך ליראם **מעונשי** השם (ר"י א"ת, כוח הן ע). וכן נאמר בכל ענין הדומה לזה שיש בספר התורה כמו גמול העולם הב' **וענשיו** (ר"מ אלדבי, ש"א א, ה.).

__עָנַשׁ__, פ"י, עָנְשׁוּ, עָנוֹשׁ, עֲנוֹשׁ, עֲנָשׁ־, עֲנוּשִׁים, יַעֲנֹשׁ, — עָנַשׁ את פלוני, שם עליו עֹנֶשׁ, פסק עליו לשלם כך וכך בשביל דבר רע שעשה, bestrafen; punir; to fine, punish: וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון עָנוֹשׁ יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים (שמות כא כב). ולקחו זקני העיר ההוא את האיש ויסרו אתו וְעָנְשׁוּ אתו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל (דבר' כב יח-יט). — ועֹנֶשׁ גוף, מכות: גם עֲנוֹשׁ לצדיק לא טוב להכות נדיבים עלי ישר (משלי יז כו).

---

[1]) [גם בארמ' המקראית (עזר' ז כו), ובפונ' נפעי נענש, ובתדמור' ענושתה, משרת הגזבר (לידזברי 344).]

[2]) [בתיב: גרל.]

בענש לץ יחכם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת (שם כא יא).—ואת הארץ: ויענש את הארץ מאה ככר כסף וככר זהב (דה״ב לו ג).—ובתו״מ: שמעתי שעונשין שלא כהלכה ועונשין שלא כתורה (ר׳ אלעזר בן יעקב, ירוש׳ חגי׳ ב ב). מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן (ר׳ יהודה, סנה׳ מג:). מר סבר עונשין מן הדין ומר סבר אין עונשין מן הדין (שם כז.). ק״ו מנבלה מה נבלה שלא ענש הזהיר חלב שענש אינו דין שהזהיר (זבח׳ קו:).—ובינ׳ פעו׳: מנין שענוש לפני המקום כבא על אשה ואמה וכו׳ (ר׳ אליעזר, תוספת׳ קדוש׳ א ד). על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדים בארבעים (ספרא אחרי פרק יב). אכלת חלב ענוש כרת חללת שבת ענוש סקילה (יבמ׳ מז.).—ובספהמ״א: חלילה לנו מלפרוץ כפתרון מילה אחת מדברי אלים חיים לריק מבלי דין ודיקדוק ושיקול כל מילה שלא נהא ענושין (דונש, תשו׳ על רסע״ג 1).—ואמר הפיטן: השב גרושה לנחלה ירשה ופקוד אנושה ביד צר ענושה (סדוריס, יוצ׳ שבת ב׳ אחה״פ). ביד נוגש ענושה זמן ישעי חושה ואקרא דרושה (סגלתי, יוצ׳ שבת ד אחה״פ).

—נפע׳, נענש, נענשו, יענש,—נענש פלוני, שמו עליו ענש: ענוש יענש (המכה) כאשר ישית עליו בעל האשה (שמות כא כב). ערום ראה רעה ויסתר ופתיים עברו ונענשו (משלי כב ג).—ובתו״מ: כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב״ה (ר׳ יעקב בריה דבת יעקב, שבת קמט:). מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו (רב, יומא כב:). המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה (רב חנן, ב״ק צג.). על דבר זה נענש משה וכו׳ (ר׳ חנינא ואיתימא ר׳ יאשיה, סנה׳ ח.). וישאו להם נשים מואביות תני בשם ר׳ מאיר לא גיירום ולא הטבילו אותם ולא היתה הלכה להתחדש ולא היו נענשין עליהם (מד״ר רות, וישאו להם נשים).— ובספהמ״א: כי שם נענש אדם על עברו מצות ה׳ לרמוז על כלל המין (ר״י אלבו, עקרים א יא).—ואמר הפיטן: עפתה עלי המשה עליה עדה נענשה עוד נענשת ענישה על עברי על מורשה העיר נחרשה (אהרים בחר יחידתי, לום יז תמוז, מחז׳ איטלי׳ א, קפא.).

—פעי׳, *ענש, מענש,—גרם ענש, עשה שיענשו, ואמר הפיטן: הולכי רכיל שלשה מענשים ונאמני רוח מכסים ומהשים (אמרי כזב, יוצ׳ ב׳ שבועי׳).

—פעו׳, *ענש,—כמו נפע׳, ואמר הפיטן: וענש (האדם) בועת אף לטרוף חקו (משולם ברבי קלונימוס, אמיץ כח, עבודה).

—הפע׳, *העניש,—כמו קל: אחדי שדרכך להיות נוקם ונוטר כנחש ושאלתך ובקשתך שאעניש את ישראל ושאספה עלימו רעות לך מכאן ושוב למנהגך ודרכך שהוא להשתדל להעניש את ישראל (ר״י אברבנאל, פי׳ נביאים, מ״א יט). לפי שהיה רצונו ית׳ להעניש את ישראל בימי אחאב ובימי אליהו (שם). שהשם ית׳ זימן שלשה שלוחי השגחתו להעניש את החטאים האלה בנפשותם (שם).

*ענשי, ת״ז, של ענש: ולא יועיל הממון והשמירה אחר שהגופות נאבדים בדרך מקריי או טבעיי או ענשיי (ר׳ זרחיה מברצלונה, פי׳ משלי יא ד, המחר ב, 233).

ע״ס,—ר״ת: עשר ספירות.

*עסה, עיסה, ש״נ, מ״ר עסות, עיסות, עסיות, עיסיות,—א) קמח מערב במים שנלוש כדי לאפות לחם, עריסה, בצק, Teig; pâte; dough: האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה (שביעי׳ ט ט). עסה שתחלתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה תחלתה עסה וסופה סופגנין תחלתה סופגנין וסופה עסה חייבת בחלה (חלה א ה). עסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה (שם ח). האשה ששאלה מחברתה תבלין ומים ומלח לעסתה הרי אלו כרגלי שתיהן (ביצה ה ד). לא יעשה לו (לעם הארץ) עיסתו תרומה בטהרה אבל עושה לו עיסתו חולין בטהרה (תוספת׳ דמאי ג א). העושה עיסה לרבים חייב בחלה העושה עיסה לאוכלה בבצק חייב בחלה קמח קלי שקיבלו ועשאו עיסה חייב בחלה עיסת הארנונא חייבת בחלה (שם חלה א ד). קב ומחצה חייב בחלה שנ׳ ראשית עריסותיכם חלה כדי עיסתכם וכמה עיסתכם כדי עיסת מדבר וכו׳ (שם עדי׳ א א). עיסה שקראה שם חלתה בצפונה וכן קישות שקרא שם תרומה בצפונה הרי זה אין חבור (שם טבול יום ב א). הראוי ליתן לו פת נותנים לו פת הראוי ליתן לו עיסה נותנים לו עיסה (ספרי דברי קיח). המקטף שיבלין לעיסתו לאוכלין מלילו׳ ניטבלו לעשותן עיסה לא נטבלו (ירוש׳ מעש׳ ד א). בנות לוד היו לשות עיסתן ועולות ומתפללות ויורדות עד שלא יחמיצו (שם ה ב).

עיסת מברין חייבת בחלה (ר׳ בא בר זבדא, שם חלה א ו). עיסת כותח חייבת בחלה (רב, שם). תיפתר שבא מעיסת הנשוך (ר׳ הושעיה, שם ג ז). תפוח שריסקו ונתנו לתוך העיסה וחימיצה הרי זו אסורה (שם פסח ג ג). שכן עני אוכל פתו בעיסה בלוסה (אביי, בבלי שם עו:). גלגל עיסה מערב יו״ט מפריש ממנה חלתה ביום טוב (רבה, ביל׳ ט.). שאין לך אשה שלא נעשית אפוטרופיא שעה אחת בחיי בעלה על פילכה ועל עיסתה (כתוב׳ פו:). לא שנו אלא דאין חלוקין בעיסתן אבל חלוקים בעיסתן אימור מעיסתו קימץ (ר׳ חסדא, ב״ב כב:). פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם שמגבלין עיסותיהם בטומאה א״ל מפני מה אתם מגבלין עיסותיכם בטומאה (סנה׳ ה:). כאשה הזאת שהיא משקשקת עיסתה במים ומגבהת חלתה מבנתים (ר׳ יוסי בן קצרתה, מד״ר ברא׳ יד). עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה (ר׳ חייא רבה, שם לד). והיה חופר בארץ ועושה גומא ולש בתוכה והיו הצרורות מדבקות בעיסתן (שם איכה, בכה תבכה). שם הנהר השני גיחון זה מדי שהעמידה את המן הרשע שמשך עיסה[1] בנחש (שם ויקר׳ יג). — פת עיסה, פת נקיה, בנגוד לפת קיבר: מצא בה פת הולכין אחר רוב הנחתומין ואם היתה פת עיסה הולכין אחר רוב אוכלי פת עיסה ר׳ יהודה אומר אם היתה פת קיבר הולכין אחר רוב אוכלי פת קיבר (מכשי׳ ב ח). — ובסהמ״א: ומותר לספר לו (לעבד עברי) שערו ולכבס לו כסותו ולאפות לו עיסתו אבל לא יעשה אותו בלן לרבים או ספר לרבים או נחתום לרבים (רמב״ם, עבדים א ז). יתבאר במקומו שאשה אינה רשאה ללוש עיסת מצה בחמה שמא חום השמש גובר עליה וממהרה להחמיץ (המאירי, יומא ג, כח:). אם אחד מהיורשים יש לו בנים יותר מאחר ואוכלים מעיסת השותפות (ר״ש מורפורגו, שמש לדקה, סו״ח ב, יט.). ונשאר פה חצרון בנו של ראובן שהוא היה חלוק בעיסתו ולא היה דר עם אביו (ר״א פרסיא, פרח מטה אהרן, סו״ת א, סט). — ואמר הפיטן: שילה רצה כחלה מעיסה ונמאס באשר בו נעשה (ר״א הקליר, איכה את אשר, קינ׳). קטוף העסה בחררה קמוצה רצופה בראשיהם שלא המצה (ר״י טוב עלם, יוצאי מצרים, יוצ׳ שבה״ג). — *שאור שבעסה: שאור שבללו בשאור אחר והימץ בו את העיסה אם אין בשאור בנותן טעם מותר (תוספת׳ תרומ׳ ו יא). גדול הוא השלום שהשלום לארץ כשאור לעיסה (ריב״ל, דא״ז, פרק השלום). כל הגופות נוגעין בעפר הארץ עד שאינו משתייר מן הגוף אלא כמלא תרווד רקב והוא מתערב בעפר הארץ כשאור שהוא מתערב בעיסה (ר׳ שמעון, פדר״א לד). — ובהשאלה, כנוי ליצר הרע: רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות (ר׳ אלכסנדרי, ברכ׳ יז.) — ואמר המליץ: ואפפוני חבלי העולם אשר בו צרפתני ותכבד עלי למאד יד שאור עיסתי (ר׳ בחיי, יי׳ שפתי תפתח, בקשה, בסוף חו״ה הערבי). — ובהשאלה, עִסַּת החומר, עִסַּת הנפש, במשמ׳ מזון: והענין הוא לפי שהמזונות הם עיסת החומר והתבוננו׳ במושכל וביראת אלהים ובמצותיו היקרות הוא עיסת הנפש והנפש והחומר הפכים גמורים הם כמו שכתבתי בראש הספר ועל כן בהתגבר עיסת החומר תחלש קצת עיסת הנפש (ר״א הלוי מברצלונה, החנוך רנח). — ומ״ר עִסּוֹת: כרשיני מעשר שני וכו׳ רבי טרפון אומר יתחלקו לעסות[1] (מ״ש ב ד). ראשית עריסותיכם כדי עיסותיכם וכמה עיסותיכם כדי עיסת המדבר (ערוב׳ פג:). כיצד שתי עיסות אחת טהורה ואחת טמאה וכו׳ (ר׳ אליעזר, סוט׳ ל.). שאני עיסה הואיל וראויה לחמע בה כמה עיסות אחרות (ר׳ זירא, ע״ז סח.). — ובסהמ״א: שאילו היה חייב כשאר העיסות לא היה ראוי לזר וכו׳ (פי׳ רמב״ם, חלה ב ה). — *ועִסְּיוֹת: עירם ראשי עיסיות א״ר יוסי וההן נשוך לאו במעירם הוא (ירוש׳ חלה א א). אמר להם הקב״ה אני נותן לכם עסיות מרובות שתפרישו לי חלה ולא רציתם אני נותן לכם דבר שהוא פטור מן החלה (אדר״נ ב מא). אין לוקחים מנחתום כותי במוצאי פסח אלא לאחר שלשה תנורים וכו׳ ולא מן הכפרים אלא לאחר שלשה עסיות (מסכ׳ כותים ב). — *ועִסִּים, ואמר הפיטן: מי מעכב שאור שבעיסים ועיר קטנה ומלך גדול סובבה באוכלסים (יי׳ אלהי הלבאות, סליח׳ שחר׳ יוה״כ).

---

1) [משבש, שם בראש׳, הגרסה: שף עינים, ועי׳ מ״כ ויפ״ת כאן, והערת תיאוד׳ שם, ולדעת אפטוביצר (הצופה לחכמת ישראל, כרך י, 39) צריך לגרום שנשך עיסה, כלו׳ שהלשין.]

1) [בירוש׳ הגרסה: יתפרדו לעיסיות ובהערוך: יתחלקו לעסיות, והוא מפרש, וז״ל: חטין המבושלין נקראין עסיות, ע״כ, אבל עי׳ בפרוש רמב״ם ורש״י.]

—ב) *בהשאלה, כנוי למשפחה של תערֹבת, משפחה שאין לה עדות על טהרתה: איזו היא עיסה כל שאין בה לא משום נתינות ולא משום ממזרות ולא משום עבדי מלכים (תוספת' קדוש' ה ב). מפני מה אמרו עיסה פסולה לכהונה מפני שספק חללין נטמעו בה (שם). כל ארצות עיסה[1] לארץ ישראל וארץ ישראל עיסה לבבל (ר' יהודה בשם ר' שמואל, שם גמר' סט:). — אלמנת עִסָּה, אלמנה שהיתה נשואה לאחד ממשפחת עִסָּה[2]: העיד ר' יהושע ורבי יהודה בן בתירא על אלמנת עיסה שהיא כשירה לכהונה (עדי' ח ג). אלמנת עיסה הרי היא כשירה ובתה פסולה (ר' לעזר, ירוש' כתוב' א ט).

עס־ו[3], ממנו עָסָה, עִסּוּי, *הִתְעַסּוּת.

עָסָה, קל לא נמצא.

—פעי', *עִסָּה,—כמו עָסַס, דחק ולחץ: ועוד שמע קליה דערבי דאמר לחבריה מה את מכסה בי והיה רוצה לומר מה את מעסה בי דכתיב ועסותם רשעים כי יהיו אפר (מד"ר ברא' עט).—ובספהמ"א: שהעור הוא מתקבץ אל המאכל ומעסה אותו ודוחהו למטה (אבי הרלב"ג, ספה"ש ע, עג:). ואם תרצה לעשות (להגרב שבעין) דבר זולת הכויה היותר נכון שתעסה ותוציא מה שיש בו ואחר ירוחץ ביין (קאנון ג ג ב ז). ובקרום החיצון אשר הוא אל מראק יש תועלות כי הוא מעסה האצטום' בתנועת העצלים עמו (שם ג יג א א). ויעסה הרוחות הנופחות שיצאו שלא ילאו המעים ויעזור על הלידה (שם). דע כי הבליעה תהיה בושט בכח מושך ימשוך המאכל בפתילים ההולכים באורך ויעזורה הפתילים וכו' ויעסוהו למטה (שם ג יג א ג). —ואמר הפיטן: כי קהלך עסה בכל צרה ודריסה (זכור את אשר, יוצ' שבת זכור). שמעו עמים וששו ואותנו באפר עסו תבא תתן להם גמולם כעשו כמה שגזלו והחמיסו (הכל אכתו במצוקה, יוצ' שבת איכה, ממחז' איטלי' א, קסד). בעבור חרון בעסיך קורות הזמן תעסיך תכלם מפני רוע מעשיך ותתן חשבון לפני עושיך (ר' עזרא הבבלי, תוכח' מוסי' ח, מ.). — ואמר המשורר: עופר תנה

1) [הערוך פרש: חולין, כמו עסה אחרי שנטלה ממנה החלה. ורש"י פרש: תערֹבת, ושם (ע.) פרש, וז"ל: כעיסה מעורבת ובשם ר' משה מרומא"ט שמעתי עיסה בפסולת ענבים שנסחט ממנה משקה שלהם, ע"כ.]

2) [עי' רש"י ותוספ' (כתוב' יד.).]

3) [כמו עסס; בארמ' עסא, עסי.]

אודם שפתיך מגדי ועסות שדך אשכר (רמב"ע, התרשיש ג ג).

—פעו', *עֻסָּה,—שעִסּוּ אותו: וכאשר השתנה מראה וכו' יעוסה באצבע או בכלי עד יפתח ויוציא המוגלה (כרבוני, חו"ם, בחליי החזה א, ביהמ"ד שכטר). והיא (העגלה) משני עורות הפנימי שבה פתיליו באורך למה שידעת מצורך המשיכה ולכן תעוסה האצטומ' בעת הבליעה (קאנון ג יג א א). בהיות מורסא בטחול מונעת יציאת הרוח בעת שלא יעוסה עליו (שם יו א א).

***עִסּוּי**, ש"ז,— שם־פ מן עִסָּה, ובחכמת הרפואה שם מחלה שבקבה: ואמנם האצטומכא הנה קצת הפתילים אשר בהם ימתחו באורך בסבת המשיכה וקצתם נמשכים ברוחב בסבת העסוי (פרקי משה לרמב"ם א, קוף). מי שימצאהו קדחת ויהיה קרוב הזמן בקבסא וימצא עקיצה ועסוי בצדי האצטומכא ויהא בגופו מלוי מהדם וכו' (שם י). ידעת כי העסוי נעשה בסבת ליחות עוקצות בשפל המעים ויתנועע הטבע לדחותם בעסוי ולא יוכל לכשירבה העסוי ההיא יתנועע העובר ג"כ ותפיל (המספר לפרקי אבוקרט ה מט, כ"י ברלין). והליי העסוי הם חלאים יתחדשו מהולת החמרים בחום הפנימי והחצון וכאשר יכה אותם קור נגלה יעסם (קאנון א ב ב ו). ואם תעסה באצבע בכל מקום מגופו ישפל בעסוי (שם ג יד ד ט). ראשית מה שיצטרך שיודע מענין העסוי האם הוא עסוי אמתי או כוזב וכו' (שם ג יו ב עו). הנה יתראה אליהם עסוי (שם ג כא ב).

***עֵסוּק**, עיסוק, ש"ז,—שם־פ מן עָסַק: נמצא בעליל העיר היו מודדין שמצות עיסוק מדידה (תוספת' סוט' ט א). צא שעה אחת לעיסוקו ואת עבד מנחה שתי שעות ומחצה (ר' יוסי, ירוש' ברכ' ד א). שור שעיסוקו רע יוצא בפרומביא שלו (ר' זעירא בשם ר' שמואל, שם שבת ה ד). בין הערבים כיצד חלק בין הערבים ותן לו שתי שעות ומחצה לפניו ושתי שעות ומחצה לאחריו ושעה אחת לעיסוקו (ריב"ל, שם פסח' ה א). אברהם ראה המלכיות בעיסוקן (מד"ר ויקר' יג).—ובספהמ"א: מקום שם משותף ענינו הראשון לעסוק הגוף וגבול העסוק יקרא מקום ויאמר ג"כ לגבול שאינו מיושב כי אם את כל המקום (ר"א בן אליהו, עץ חיים כ).

עָסִים, ש"ז, סמי' עֲסִים, מ"ר עֲסִיסִים,—מה שיסחט מענבים או רמונים וביוצא בהם ולא תסס והיה

לשכר, must; moûst; Most: והאכלתי את מוניך את בשרם וְכֶעָסִים דמם ישכרון (ישעי' מט כו). הקיצו שכורים ובכו והיללו כל שתי יין על עָסִים כי נכרת מפיכם (יואל' א ה). אשקך מיין הרקח מֵעֲסִים רמני (שה"ש ח ג). — ובמליצה, ההרים הטיפו עָסִים: והיה ביום ההוא יטפו ההרים עָסִים והגבעות תלכנה חלב (יואל' ד יח). הנה ימים באים נאם יי' ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עָסִים וכל הגבעות התמוגגנה (עמוס ט יג).—ובמדר': ולא עוד אלא אפילו השמים מטיפין להן עסים שנאמר וכו' (מדר' תהל' עג).—ובסהמ"א: ועסיסו (של ההדס) כמו כן וכו' שכן עסיסו וגרגריו ימנע שפיכת המותרות אל האצטמכ' (קאנון ב ב ד). ומי חמוץ האתרוג ביחוד עסיסו הקרוש (שם ג א ב כח). הסכלי אין גפן ותירוש באשור יבואו הלום לאגור ייננו ולמצות עסיסנו (מפו, אה"ל עז).—ואמר הפיטן: איום שבע שוקקות נחני עסיסו להשקות אלפני דת בנשיקות ישקני מנשיקות (ר' משולם בר' קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). — ואמר המשורר: והשקני ביד שנה ערבה עסים פיהו בכבי אחלמה (ר"י בן חסדאי, הללני חן, שער השיר 28). ועוד תשתה עסים רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי). ואם ימר עסיסו (של הזמן) לי אהלך כמתרונן בטוב יינו רקחיו (רמב"ע, דיואן סו). ועפעפיו כאח בקרבי קרבו אבל בשתות עסים בפיו ובתור וסים ונטפי מי רסים בדלח לח ואחלמה יחשבו (ר"י הלוי, פני אדם ולב). בך אעיר זמרות כל ימותי ובעסיסך אשר מצו שפתי (הוא, בך אעיר). לך אכול ושתה ברינה לחמך ועסיסך כי ככר רצה האלהים את מעשיך (הוא, ידידך משאם, סליחי). אמצה גביע עסים רקח לקול תור וסים מיין רקחיו ולא מיין זמרתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים, שער השיר 125). — ואמר המליץ: ומעי צעקו חוסה אדוני ללחם צר אשר אוכל באוני ולבי יאסוף ילדי יגוני לעסים נאסף מפי ויֵיני (ר"י זבארה, שעשועי ד, דודסון 43). מאז הטעמתם כוס חמתך לא יוסיפו לשתות עסים טובך (רש"פ, ארבע כוסות. כוס התרעלה ב).—ומ"ר: ותשתה על הצום מעסיסי המגדים החמוצים (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עד:). והשקהו עסיסי המגדים החמוצים והאטוצים ובשול התאנים והצמוקים והעדשים הקלופים (שם עו.). והצטייד העסיסים המבושלים החמוצים למזוג אותם בכל מים מהמתחלפים הנהגה טובה (קאנון א ג ג ז).—ואמר המשורר: אוכיה לנסים נפלאו בתוך אחיי יטפו עסיסים יזלו במלקוחיו (ר"י בן גיאת, יום שאת ויתר, מחז' ויטרי רכח). ואיכה לא תזמור הזמורה ולמת לא תחלל העסיסים (רשב"ג, רציתי דמעך). וברק או ברק כסות עסיסים והעבים יריקון הבשמים ומראשי הדסים הרסיסים (רמב"ע, הריח מר, שער השיר 68). הרוח מור ואם ריח עסיסים ואם רוח מנופפת הדסים (ר"י הלוי, הרוח מור, Orient 1851. 372). ונטפי רסיסים ותורים וסיסים וכוסות עסיסים כמים לים מכסים (ר"י חריזי, תחכמוני, הקד'). עסיסים הם בכוסות דר מכסים ויפיצו מאורים עד שחקים (שם ג). וכל גבעותי והרי גנות ופרדסים כמים לים מכסים ומהם יטפו ההרים עסיסים (שם מז).—ואמר הפיטן: כבן גן בעדן ומאכל עסיסים (רשב"י הבבלי, אמן דר, יוצ' שבת ג אחה"פ). זבובי מות יבאיש עסיסים זדונות ופשעים והרהורים תוססים (יי' אלהי הצבאות, סליחי ספרד יו"כ). לך שתה עסיסים אחרי אכול משמן אל זכור תחלה גם שנה במיכאל (קורא' מגילה, סדר לפורים, מחז' איטלי א, פז:). תשיבני בטח גנות ופרדסים והשקני נצח רקוחי עסיסים (אתאנו על שמך, יו"כ, סדור תימני).

עֲסִיסוּת, ש"נ,—כמו עָסִים: ויועיל מכל שלשול דמיו כשמלכלכים בו או עושים ממנו תחבושת או שותים ממנו וכן עסיסותו המבושל הנקרא רב בערבי (קאנון ב ב ד).

עֲסִיסִי, ת"ז, נק' עֲסִיסִית, מ"ר עֲסִיסִיִּים, נק' עֲסִיסִיּוֹת,—של עָסִים, כמו עָסִים, נהוג בדבור ובספרות.

עָסִיק, ש"ז, מ"ר עֲסִיקִים, עסיקין, — א) מי שעסק בדבר: בני אדם עסיקין במין פרגמטיה (מדר' תהלים לב יב, הופמן).—ב) מי שרב ומתקוטט על דבר, ובפרט מי שעורר ערעור על מכירה וכדומ': ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות ויצאו עליו עסיקין[1]) עד שלא החזיק בה יכול לחזור בו (אביי, ב"מ, יד.). ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו ופו' זה הלוקח שדה שיש עליה עסיקין[1]) (ר' שמואל, שבועי' לח.).—ובסהמ"א: אסור למוכר למכור לחבירו קרקע או מטלטלין שיש בה עסיקין ויש בה דין עד שיודיעו (רמב"ם, מכירה יט א). הקונה שדה מחבירו ויצאו עליה עסיקין ובא לבית דין וכו' (שו"ע חו"מ הלוואות עג יא).

1) [ובדפו' ישנים עסקין, וכן בערוך, והוא מפרש ערעורים.]

*עַזְלָא, — כמו אַסְלָא, אסלד׳ מאי עור העסלא וכו׳ עור כיסוי של בית הכסא (רבב״ח א״ר יוחנן, ערובי׳ י:).

עסם¹, ממנו עִסָּה, עָסִים, *עֲסִיסוּת, *עֲסִיסִי, עָסַס.

עָסַס, פ״י, עַסּוֹתֶם, — עם דבר, לחץ והדק, drücken; pressen; presser, fouler; to press, crush: וְעַסּוֹתֶם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג כא).
—הִפעי, *הֶעֱסִים,—עשה שיהיה כמו עָסִים, המתיק, süss machen; rendre doux; to sweeten, ואמר הפיטן: מים כרמים להעסים בנטפי חלב ועסים (ר״א הקליר, יפתח אהל, תפלי גשם). טל יעסים צוף הרים טעם במאדיך מבחרים (הוא, טל תן לרצות ארצך, תפלי טל). סיסרא אפס ובאבדו שוש נשיש נהל קישון בחבלו גת העסים שקוי מעין ירסים (ר׳ שלמה, גנזי שכטר ג, דודסון 93).

*עֲסִסִית², עֲסִיסִית, ש״נ, מ״ר עֲסָסִיּוֹת, עֲסִיסִיּוֹת,— מין קטנית: לא תמלא אשה קדירה עססיות ותורמוסין ותתן לתוך התנור ערב שבת עם חשכה (תוספת׳ שבת ג א). משלחין חיטין מפני שנאכל עסיסיות ופול מפני שמאכל להיות (ר׳ שמעון, שם יו״ט א כג). —ובבהס״א: עססיות וכו׳ ובבבל אין מצויין לא עססיות ולא תורמוסין (ערוך ערך עסקיות).

***עסק**, ממנו *עִסּוּק, *עָסִיק, *עֵסֶק, *עָסַק, *עַסְקָן, *עַסְקָנוּת, *הִתְעַסְּקוּת.

***עֵסֶק**, ש״ז, מ״ר עֲסָקִים,—א) דבר שעֹסקים בו, ענין, עבודה, מלאכה, מסחר, דאגה, Geschäft, Beschäftigung, Angelegenheit; occupation, affair(e), métier, besoigne; business, concern, ואמר בן סירא: הוצא בת ויצא עסק ואל גבר נבון זבדה (ב״ס גני׳ ז כה). בני למה תרבה עסקך ואץ להרבות לא ינקה (שם יא י). חכמת סופר תרבה חכמה וחסר עסק הוא יתחכם (שם לח כד).—עֵסֶק גדול: עסק גדול חלק אל ועול כבד על בני אדם (שם מ א).—ובמשנ׳: וכל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהא (העמר) נקצר בעסק גדול (מנחי׳ י ג).—ואמר הפיטן: חול ושבת כרבים מלאכותיו בשלוש באות קבצו עירות הסמוכות עסק גדול לנאות (ר׳ מאיר ברי יצחק, אור יום הנף, מעריב ב פסח).—ובתו״מ: מחשיבין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין (שבת כג ד). כל שעסקו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים (קדוש׳ ד יד). הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה (ר׳ מאיר, אבו׳ ד י). גוים שבאו על עיירות ישר׳ יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת אימת בזמן שבאו על עיסקי נפשות לא באו על עיסקי נפשות אין יוצאין עליהן וכו׳ (תוספת׳ ערובי׳ ד (ג) ה). חנות של נחתומין ושל צבעין שלש שנים מפני שעיסקן מרובה (שם ב״מ ח כז). אמ׳ לעדים בואו והעידוני שיש לי ביד פלוני מאתים וזו מעסקי שכר שכיר (שם שבוע׳ ג יא). רוצה הוא אדם לפגע עסקיו בבית הראשון שהוא פוגע וללון שם (ר׳ חלפתא בן שאול, ירוש׳ מעשר׳ ג ב). שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו (ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן, שם מו״ק ג ז). על כל המתים כולן הוא דוחה במיטה ואינו מרבה בעסקיו וכו׳ אם היה שעת דוחק או עונת גשמים אפילו על אביו ועל אמו מרבה בעסקיו ודוחה במיטה (שם ה). מעשה בי ר׳ אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבה שעלו לחולת אנטוכיא על עסק מגבת חכמים וכו׳ (שם הור׳ ג ז). הנכנס להקיז דם אומר ירמ״י אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה (ר׳ אחא, ברכ׳ ס.). אמרה ליה איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא לברה לא ליהוי לך עסק דברים בהדי יהודאי (תענ׳ כד:). ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן (מו״ק כז.). משמיעין אותה בכל לשון שהיא שומעת וכו׳ על מה נטמאת על עסקי שחוק וילדות (סוט׳ לב:). אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו (ר״ש בר נחמני בשם ר׳ יונתן, ב״ק לב.). אמר להן אביהם בני שמא יש לכם דבר או שמא יש לכם עסק אמ׳ לו אבא אין לנו דבר ואין לנו עסק (מדר׳ תהלים לג ו, הופמן). למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו וכו׳ ומה אם הקטן שהוא מקטין עסקיו כך גדול שהוא מקטין את עסקיו עאכ״ו (מד״ר בראש׳ לז). ויאהב יעקב את רחל בגין דאנא ידע דאנשי מקומך רמיאן לפיכך אני מברר עסקי עמך (שם ע). אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתיירא אם ישאלו

1) [קרוב לב. עשה, בארמ׳ עסא, ובערב׳ عَسَّ a.]

2) [לא נתברר מקורו, ועי׳ גם בכר (ספי׳ הפסקים, 141).]

a) عسّ

לו מה שמו מה יאמר להם (שם שמות ג). לאוהבו של מלך שהיה לו עסק הלך לצעוק לפני המלך (ר' יהושע, שם כח). בשעה שנתברר (משה) על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו (שם ויקר' יח). באותה שעה קרא הקב"ה למלאך המות ואמר לו אעפ"י שעשיתי אותך קוזמוקטר על הבריות אין לך עסק באומה זו למה שהן בני (שם יח). משל לבן מלך שהיה לו סניגור כשהיה לו עסק היה מדבר על ידיו אחר זמן. חבש המלך אותו הסניגור והיה עסק לבנו אמר לו אביו עשה עסקך אמר לו הבן בבקשה ממך סניגור שהיה מדבר על ידי חבשת ואיני יכול לעשות כלום אלא הוציא אותו ואחר כך אתה עושה עסקי (מדר' אגדת בראש' כד). וכך היה שמואל עוסק בעסקיהם של ישראל והולך בכל המקומות (שם נג).—עֵסֶק רע, מעשה, מנהג רע: ומפני מה הכל רצין אחר העכבר מפני שעסקו רע עם הבריות (ירוש' הורי' ג ז). חמור שעסקיו רעים כגון זה מהו לצאת בפרומביא בשבת (ר' לוי בריה דר"ה בר חייא, שבת נג.). לשור אחד שהיו עסקיו רעים מה עשו קשרו לו ארי על אבוסו והוא רואה אותו ותש (מדר' תהלי' ל).— ובסהמ"א: טבעת של רצועה שתוחבים בחוטם בהמה שעסקיה רעים (רש"י, ברכ' סג:). לשון אחר סוסיא סוס שעסקו רע (הוא, ע"ז ז.). כדרך שעושין לבהמה עקשת שעסקיה רעים (חזקוני, פי' התורה, בלק כב כז). — ואמר המליץ: אמר בעבור כי הוא חמור שעסקיו רעים וכל הלילה היה צועק ומרעים (ר"י זבארה, שעשוע' יא, דודסון 127). — ורגיל בסהמ"א: ושם את עסקי הטלאים והגוזלות סעד לו (תשו' גאו' הרכבי שכה). בבקשה מרבינו שיורינו בעסקים אלו מה שיראה מן השמים (תשו' גאו', הרכבי סג). שאלנו מאדונינו לעסק מי שנשבע שלא ידין בדיני ישראל ולעסק מי שנשבע שלא ידין לפני דיאן של אותה העיר וכו' (גנזי שכטר ב, גינצבורג 62) נשאל מרב שרירא על עסק בני אדם שבאין ביום הכפורים ואינן יודעין תפלות כתקנן וכו' (אוצ' הגאו' א א, לוין 58). בדאמר ר"נ בשיש עסק שבועה ביניהן ה"נ בשיש עסק שבועה ביניהן (רי"ף, ב"מ ח, כו.). מי שרואה חברו מחפש על עץ לח אומר בדעתו שמא להכות אותי מה עסקו לכך שואל אותו מה עסקך והוא מדקדק אחריו (ערוך ערך רפס). כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית (רש"י, שמות לב יז).

ואני רואה חכמת המנין ואם שהיא מצורך העולם ומועילה בעסקיו ובעסק מצות רבות אינה קשה להבין (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת, הקד' 2). ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את יי' בלבד (רמב"ם, מלכים יב ה). אבל הענין אשר אין בטבע האדם להשיגו העסק בו מזיק מאד כמו שביארנו (ר"ש א"ת, מו"נ א לב). ומקצת התלמידים שאל על עסק הסימן שהוא מנצפך (הלכ' ס"ת, גנזי מצרי 32). טבילה מה עסקה בכאן (והזהיר, שמות, יח:). ולהעמיד סופרים וחזנים ושלוחי ציבורים וראשי קהלות ולמחות על עסקי שמים (ר' שמואל בן עלי, אגרי, הרכבין ג, 62). כי לא ידע האדם מה ילד יום שעסקו של עולם מתחדש יום יום (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך תיט). שראובן הוציא פסק דין על יורשי שמעון שאביהם נתחייב לו שבועה על עסק תביעת ממון (טוחו"מ הלכ' כתב ידו קט טו). יפרע ראובן חלקו מכל שיברר שמעון בעדים שהוציא על עסק זה (סו"ע חו"מ, סותפים קעו לז). אין ב"ד ממנים אפוטרופוס לא אשה לא עבד וכו' אלא בודקין אדם נאמן ואיש חיל ויודע להפך בזכות היתומים וטוען טענתם ויש לו כח בעסקי העולם (שם אפוטרי' רל ב). ונכנס כמוהרר שמואל אוזידא שחבר ספר מדרש שמואל על פרקי אבו' לדבר עם הרב עסק אחד (ר"ב בר"י אלחנן. עה"ע, שער אבא ואמא לו, עו:). כי איש אמונים ובעל עסקים הוא ותכל נפשנו לנסות עסקים אתו (רמא"ג, קרית ספר א). נמצאתי בטוב לבב להעסקים אשר דרשו מע"ל ממני (שם ב). — ואמר המליץ: בקרוב או באיש פסול וכשר ורחוק מעסקיהם (רה"ג, אהלל אל שד"מ, קבול' קונטרי' 146). ויודעים (העורקים) עניני הגוף ועסקו וכל חליו ומכאוביו ונזקו (ר"י זבארה, שעשוע', בתי הנפש, דודסון 166). לכן בעסקי ריק ושוא אל תבטחי (ר"י חריזי, תחכמוני יג). והוא איש עצות ומזימות ומגלה עמוקות בעסקי בני אדם ותעלומות (רש"ע פלקירא, ראשי חכמי' 7). ראה טורי ברב טוב תסגגר לפי עסקי וקשיון העבודה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 85). ופנה מעסקיו הזמן רע משלם אל פני נפשי גמולה (עמנו', מחבר' א). הגד כרוב ממשה ברוב חסדך ומכל עסקיך האם פנית (שם ג). — ב) ״בדיני ממונות, מסחר שעושה אדם בכסף שהלוה לו חברו ונעשה לו שותף, עסקא: שני עסקים ושטר אחד הפסידו של של לוה כגון שנתן אלף זוז בעסקא בשתי פנים

וכתב בהן שטר אחד עסק אחד של חמש מאות השביח מאתים זוז ועסק אחד של חמש מאות הפסיד מאתים זוז הפסידו של לוה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳, 51). ראובן נתן ממונו לשמעון בתורת עסק שיסחור בו ויחלקו האמצע לאמצעו שיטול ראובן מחצה ושמעון מחצה וכו׳ (רי״ף, שו״ת עא). נראה לו ממון אחר שנשבע שבועה זו ואמר של אחרים הוא או עסק הוא בידי אין שומעין לו (רמב״ם, מלוה ולוה ב ב). אבל אם היה האחד בלבד הוא שנושא ונותן בממון השתוף אע״פ שהממון משל שניהם הרי זו השותפות נקראת עסק (הוא, שלוחין ושתופין ו א). — ואמר הפיטן: משכו לעדן עסקו בצפונות מופיע (ר״א בן יצחק, אדיר ונאה, יוצ׳ שבת אחר שבוע׳).

°עָסַק, פ״ע, — עשה באיזה ענין, עשה דבר במשך זמן, היה טרוד בדבר sich beschäftigen, befassen; s'occuper de; to be engaged in, occupied with: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה (ר׳ יהודה בשם ר׳ שמואל, ברכ׳ יא:). לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא לשמן (הוא בשם רב, נזיר כג:). א״ל הקב״ה במאי עסקתם אומרים לפניו רבש״ע הרבה שוקים תיקננו הרבה מרחצאות עשינו (ע״ז ב:). זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים הללו (שם יז:). — ובסהמ״א: פקדון ברשות רבו עומד וכמי שעסק בו הוא דומה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳, 39). אחד זקן אמר לאחד עסוק לי שיתנו לי פלונית הבתולה ולא רצה אמר לא אעסוק שלא תהא על ידי וכו׳ (ספר חסידים תתסג). —*ורגיל מאד בבינ׳: שלש נשים עוסקות[1]) בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (פסח׳ ג ד). אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף (ריב״ל, אבו׳ ו ב). מעשה בארבעה זקנים שהיו יושבין בבית שער של ר׳ יהושע וכו׳ היו עוסקין במה ששנה להן ר׳ עקיבה (תוספתא ברכ׳ ד טז). כל מי שאינו עוסק בפריה וריביה מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט את הדמות (בן עזאי, שם יבמו׳ ח ד). ההולך לקדש הרי זה נוטל מפתח ופותח וכו׳ וכשר מפני שהוא עוסק עם הקדוש (שם פרה ו א). כתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימים שאת עוסק[1]) בהן בחיים ולא ימים שאת עוסק[1]) בהן במתים (ר׳ בון, ירוש׳ ברכ׳ ג א). כל שעה שעוסק במילה חוזר בין על ציצין המעכבין במילה בין על ציצין שאין מעכבין (שם שבת יט א). ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך וכו׳ (ר״י בשם ר׳ שמואל, ברכ׳ יא:). יר״מ ה׳ אלהינו שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה ובין התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה (ר׳ ספרא, שם יז.). מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה (רשב״י, שבת לג:). קנין עד אימתי חוזר רבה אמר כל זמן שיושבין רב יוסף אמר כל זמן שעוסקין באותו ענין (ב״ב, קיד.). ויחר אף יי׳ בם וילך מה ת״ל וילך מלמד שנסתלק מאהרן ודבק במרים מפני שלא היה אהרן עסקן בדברים אבל מרים שהיתה עוסקת[2]) בדברים מיד נענשה יותר (אדר״נ ט). בסוף אמר המלאך אני מודיעו עם מי הוא עוסק מה עשה וכו׳ (ר׳ הונא, מד״ר בראשי׳ עז). למדני ר״י בן פדייה בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור (שם שמות ו). ר׳ ור׳ ישמעאל בר׳ יוסי היו יושבים ועוסקים במגלת קינות ערב תשעה באב (שם ויקרי׳ טו). אמרו ליה (לבן עזאי) שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק (שם טז). והיו פועלים יוצאים ועוסקים במלאכתן (שם לה). זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בזיתו וזה עוסק בפחמו כולן עוסקים במלאכתם (שם קהל׳ ב, טוב שם משמן). שני חברים שעוסקין בדבר הלכה וכו׳ (ר׳ יונה, שם שה״ש, השיאני אל בית היין). וכן היה שמואל עוסק בעסקיהם של ישראל (מדר׳ אגדת בראשי׳ כב). — ובינ׳ פעו׳: היתה יושבת במטה ועסוקה בטהרות ופרשה וראתה דם היא טמאה (נדה א ב). כמדומה אני שנתיאשו מלקרות מפני שהן עסוקין בצורכי ציבור (ר׳ יהודה, תוספת׳ ברכ׳ א ד). וכל העסוקין להספד מפסיקין לק״ש (שם ב יא). הרי שהיה עסוק עם המת בקבר והגיע עונת ק״ש וכו׳ (ירוש׳ שם ב ג) אם היו עסוקין באותן עניין גט הוא (בשם ר׳ הושעיה, שם מ״ק ד ז). אנו שעסוקין בתלמו׳ תור׳ אפי׳ לקרית שמע אין אנו מפסיקין (ר׳ יוחנן בשם

1) [בירוש׳ ובמדב״ם, הגרסה: עסיקות, אפשר שזהו מן עָסֵק, או מן עסיק, עי׳ ערכו.]

1) [בכ״י גני׳ הגרסה: עסוק.]

2) [בהוצ׳ שבטר: עסקנית.]

רשב"י, שם שבת א א). מפני שאנו **עסוקין** בהילכות שבת אנו מתירין אשת איש (הוא, שם יב). ר' חייא עסוק במצות הוה ור' סבר לא אפגריה (כתוב' קג:). אין הקב"ה וכו' דן את ישראל אלא ביום בשעה שהם עסוקים במצות (ר' לוי, מד"ר ברא' ג). שבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה והקב"ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח (שם פה). והיה שם ר' אלעזר המודעי עסוק בשקו ובתעניתו (שם איכ', בלע ה'). ראובן שמח ושמעון עסוק בקרדומו בשדה (פסיק' רבת' מג). והיתה המגפה עסוקה בהן כל הלילה (מדר' תה"ם ב, גריניהוט, כד). — ובסהמ"א: לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח (רש"י, נח ט יח). — ואמר הפיטן: הוי עסוק בפסוק הראשון כדיננו (שפי פעמים, יולי שבת נחמו).

—הפעי', *הֶעֱסִיק,—עשה שיעסק, שיהיה עסוק; beshäftigen; occuper, employer; to engage, keep busy: ומעסיקין אותו (את כה"ג בליל יו"כ) עד שיגיע זמן השחיטה (יומא א ז). תנא לא היו מעסיקין אותו לא בנבל ולא בכנור אלא בפה (שם גמר' יט:). לפי שהיו (הבנות) מעסיקות אותו (את שאול) עד שיבוא שמואל (מדר' תהל' ז יד, בובר).—ובסהמ"א: אילו היתה מעסקת אותו לתשמיש הבית והיתה נטרחת דעתו לא הוינא יכול למיגרם (ר"ח, ערוב' סה.).—ואמר הפיטן: שנון שיחות מלכים קדמונים אם יהיה בער בם יעסיקוהו (ר' ינאי, אתה כוננת). העסיקוהו לעוררה עד האורה הוקמו מחצות אפר לנערה (Elbog., Stud. 128). מתקדש בעוצר שבוע ולא יגעל מעסיק בדם וקטרת ונירות מאד מנתו יגיש ראשון ולא בחלק (שם 162).

—פעי', *עִסֵּק,—כמו הפע': לא היו ישנין כל הלילה אלא שוקדין כנגד כהן גדול לעסקו בהברא (תוספת' יוה"כ א ט).—ובסהמ"א: שאל (ר"ע) על בנו אמרו לו הרי ערל הוא אפילו מצות מילה לא **עיסקנו** בו (מחז' וויטרי קמג).

—התפעי', *הִתְעַסֵּק, נתעסק,—כמו קל, היה עסוק: מעשה בכהן אחד שהיה **מתעסק** וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה וכו' (שקל' ו ב). אין מעכבין את התינוקות מלתקוע אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו והמתעסק לא יצא והשומע מן המתעסק לא יצא (ר"ה ד ח). מי לנו גדול מיוסף שלא **נתעסק** בו אלא משה (סוטה א ט). למה נאמר אשר חטא בה פרט **למתעסק** (ר' יהודה, כריתו' ד ג). שחטה בהמה חיה ועוף נתעסקה בכתמים וכו' הרי זו תולה בה (נדה ח ג). מי שיש לו עשרה מנה **מתעסק** בירק בקדרה בכל יום (ר"א בן עזריה, תוספת' ערכי' ד כז). שתי נשים **שנתעסקו** בציפור הראויה להוציא דם בסלע ולאחר זמן נמצא על גבי זו בסלע ועל גבי זו בסלע שתיהן מקולקלות (שם מקוא' ג יב). אף על פי שהוא מתעסק באותו המין אחר שטבל הרי זה טמא וכו' (שם טהר' ד ח). ולמה אינו גט אני אומר **מתעסק** היה בשטרותיו (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' תרומ' א א). הכא לא **נתעסק** בכגרוגרת שלימה (שם שבת א א). מה בכך **שנתעסק** בשטרותי' (ר' נחמיה, שם עז א). לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא מתחייב בהן שאין **מתעסק כמתעסק** וכו' (ר"נ בר יצחק, פסח' לג.). ניכר לרבים רבים מתעסקים עמו אינו ניכר לרבים אין רבים מתעסקים עמו (ר"א בן עזריה, מו"ק כד:). אלא מפני מה נענש משה מפני **שנתעסק** במלון תחילה (רבי, נדרי' לב.). עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו מתעסקין אלו עם אלו בראו הקב"ה (ר' הונא רבה, מד"ר ברא' ח). מתוך שראה אותן (הנחש לאדם וחוה) **מתעסקין** בדרך ארץ ונתאוה לה (ר' יהושע בן קרחה, שם מח). **המתעסק** בצרכי צבור משכח תלמודו (שם שמות ו). מתחלת ברייתו של עולם לא **נתעסק** הקב"ה אלא במטע תחלה (שם ויקר' כה). כל מי שהמקום **מתעסק** בו להעמיד ממנו אומה או שלשלת יוחסין היה המקום **מתעסק** בו בענין הזה לכתוב בו תולדות (שם במד' ג). כשהיית **מתעסק** עמה נתנה עיניה בצורות הלבנות וילדה כיוצא בהן (שם ט). עמד (אחז המלך) ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא **להתעסק** בתורה (שם אסת', ויהי בימי אחשורוש).—ובסהמ"א: ואף חכמי לעולם הבא מתעסקין בתורה שבעל פה בישיבה שלמעלה (נן באבוי, גנזי שכטר ג, גינזבורג 572). שהכת לא הצריכנו **להתעסק** בזה המקום (מספרות הלכה של הקראים הקדמונים, שם 468). לימא אפילו שוחט **להתעסק** דלהתעסק גריע טפי מלהתלמד **ולהתעסק** היינו כגון שנתכוון לחתוך שום דבר אחר ושחט העור בלא מתכוון (רגמ"ה, בכור' יג:). כי כל עסק וכל חכמה שהיא מועילה לאדם בדרכי

החיים ובדבר מצוה ראוי לו ללמדה ולהתעסק בה (רמב"ם הכשיל, חבור המשיחה והחשבורה, הקדי) והמתעסק בהן אינו מתעסק בדבר ריק אלא בדבר שהוא מצורך העולם והמצות (שם). הקשה במה שאתה עושה למלכך כשאתה מתעסק בהודאתו ושבח' (ר"י ח"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). ולא התעסקו בו אלא לענין התורה (הוח, הכוזרי ד כט). האוכל מאכל ממאכלות האסורות דרך שחוק או כמתעסק אע"פ שלא נתכוין לגוף האכילה הואיל ונהנה חייב (רמב"ם, מאכלות אסורות יד יב). והוא מתעסק ברמ"ח מצות שהם מנין אבריו (גנזי שכטר ג, דודסון 321). [ה]לואה בדרך כל מתעסק שברמלה משותף בנכה וחתמו העדים ונתקיים (ד"ס יהודי מצרים וא"י ב, מן 29). ובשני ענינים אלה ישראל נאהבים וחביבים וקרוב להיות להם צלם בפועל לפי התעסקם בתלמוד לא זולת זה (ר"י בר"י אכטולי, מלמד התלמידים, כה:).

—נפעי, *נֶעֱסַק, — שעסקו בו, שנעשה, ואמר הפיטן: הודך שם לשפטני על כל הנעסק והגיגי ברוב שגגי בכיור אש נסק (ר' יצחק, יחביאנו, סליחי יוה ה).

עִסְקָא, עסקה, עיסקא, ש"נ, ו"ר עִסְקוֹת, —א) כמו עֵסֶק ב), מסחר שנעשה בכסף של הלואה ושהמלוה נעשה בו שותף: שאם תאמר נעשה כולי עיסקא הלואה אסור לו למלוה ליטול ריוח שנראה כריבית ואם תאמר נעשה לכולו עסקא פקדון וכו' (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי, 39). יורינו אדוננו בראובן נתן לשמעון מעות בעיסקא וכו' יודיענו מחסדו אם יכול ראובן לגבות עסקתו מהנדוניא הנז' וכו' אם לא שעשאה ממעות עסקת ראובן וכו' (ר"י אבן מיגש, שו"ת, קסט). וכל שכן אם נתן ראובן לשמעון ממון בתורת עסקא ונתן שמעון מהממון ללוי בעסק שמשביע ראובן ללוי שבועת השותפין דהא הוא מרי דנכסי לבדו וזה שלוחו (הלבוש, שותפין קעו ל). היה מחוייב לשלם לי במעות מזומנים ואותם נתתי לו בשאר עסקותיו וגם אם הפסיד ביין אין לי חלק בו כי איך יתן לי ריוח מן עסקותיו אם לא הרויח ביין הטכור לי (כ"ד ווסריזנהוזן, מוקדות חבל, התכללות). — שטר עִסְקָא, שטר של הלוה למלוה בענין שותפות העִסְקָא: ואם המלוה אינו מאמין ללוה על ההפסד בקרן או בריוח אזי יכתוב בשטר העסקא שאין הלוה נאמן וכו' ומשמע דוקא הכא שהוא בשטר עסקא אבל בהלואה ממש וכו' (בה"ט, יו"ד הלכי רבית, קסז.). —ב) כמו עסק א):

שלא היה עסקתם אלא עסקת התורה ודקדוקיה וטעמיה (קונטרס הדקדוק, פוזננסקי 11)

***עַסְקָן**, ש"ז, נקי עַסְקָנִית, מ"ר עַסְקָנִיּוֹת, —מי שעֹסק בדבר, מי שאוהב, שרגיל לעסק: ויחר אף יי' בם וילך מה ת"ל וילך מלמד שנסתלק מאהרן ודבק במרים מפני שלא היה אהרן עסקן בדברים (אדר"נ ט). והידים מפני שהידים עסקניות הן (שבת יד.). —ובסהמ"א: ולברך כל אחת ואחת בשעתה וכו' אי אפשר מפני טנופת הידים שהן עסקניות ועשויות לשמש (ברכות הסחר, סרע"ג, כח.). בתוארה עצמה אשר היא אשה גדולה וטובה עסקנית ובעלת משא ומתן (רמח"ג, דביר ב, מכתב לו). — *ובמשמ' עשה נסיונות, מתבונן בטבעם של דברים: אמרו עליו על ר"ש בן חלפתא שעסקן בדברים היה (חולין נז:).

***עַסְקָנוּת**, ש"נ, —סגלת העסקן, עסוק, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

ע"ע, —ר"ת: עבד עברי.

עע"א, —ר"ת: עֹבד עבודת אלילים.

עע"ז, —ר"ת: עֹבדי עבודה זרה.

עֹעַר[1], פ"י, יְעֹעֵר, — כמו עורר: לבי למואב יזעק בריחה עד צער עגלת שלשיה וכו' כי דרך חרונים זעקת שבר יְעֹעֵרוּ[2] (ישעי יה ה). — ואמר המשורר: ויהי לבבי כי בוער וכמוץ מגורן יסוער וזעקת שבר יעוער ולמפקד מחמדי יתעצב (עמנו', מחבי ח). והנה בהיכל פריאם שם מר צרחו וזעקת שבר עוערו עד שמי ערבות (וניכ"ל, הריסות טריה, 25). ובשיחו יריד עוער וזעקת שבר (הוח, המדהבה, שם 96).

ע"פ, —ר"ת: על פה, על פי.

---

[1]) [עי' הערה הבאה.]

[2]) [אמר רש"י: יצעקו ולשון ארמי הוא וכו', ע"כ. וריב"ג בשרש עור אמר, שהוא מן עור, כי הוא כפל הפא וכו' וכבר נאמר בו שהוא מן וירע העם ושהוא הפוך ירועעו, ע"כ. ורד"ק בפרושו מוסיף, וז"ל: ולפי דעתי שהוא מענין שבר מדברי רבותינו נמחקה המגלה ואמרה איני שותה מערערין אותה פירוש משברין ומכין אותה עד שתשתה אף על פי שביעוערו לא נכפלה בו כי אם הפא בלבד שניהם ענין אחד, ע"כ. ויש מהחדשים שתקנו באפנים שונים. אבל הנכון שהוא מן ערער, עי' ערכו, ויעֹעֵר הוא במקום יְעַרְעֵר. ובא חולם במקום ר דוגמת שפופרת במקום שפרפרת, וכדומ'; עי' סגל (יסודי הפוניטיקה העברית § 142).]

א. עפה[1]), ממנו עָפִי.

ב. עפה[2]), ממנו *עִפּוּי.

***עִפּוּי**, עיפוי, ש"ז, — עִיפות ויגיעה [3]) Müdigkeit; lassitude; weariness: גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי שמא חס ושלום שתי רשויות הן (אלישע בן אבויה, חגי' טו.).

עָפוּל, ת"ז, — גבוה ורם, hoch; haut; high: יבן להיכלנו היכל עפול לשית לו עז בתוך עז כפול (סעדיאנה, סכטר 71).

עָפוּץ, ת"ז, נק' עֲפוּצָה, ת"ר עֲפוּצִים, — א) שעבדו אותו ע"י עפצים, עָפִיץ: אם ניכר הגויל שהוא עפוץ תופר ואפילו קרע הבא בתוך שלש (רמב"ם, ס"ת ט יח).—ב) שטעמו כטעם עֶפֶץ, מר וחריף, עפיץ, herbe, bitterlich sauer; âpre, âcre; sharp, sour: כאכילת עפר ופחמים והדברים העפוצים והחמוצים מאד (ר"ש א"ת, שמנה פרקים לרמב"ם, ג). שגאלינוס סובר כי הטעם העפוץ והקובץ אמנם יתולדו מעצם ארצי קרוש (פי' אבן רשד על חרוזי אבן סינא). ויש מן הלבנה ג"כ עפוצה וענינה הענין הזה כי לפעמים תהיה עפיצותה לערוך המרה השחורה העפוצה וכו' (קאנון אבן סינא א א, במהות הלחה). שאי אפשר שיהיו אלו הטעמים המתוק והמר והחריף אלא לעצם חם ולא הקובץ והחמוץ והעפוץ אלא מעצם קר (שם ב א ג). והעפוץ והקובץ קרובים בטעם אך הקובץ אמנם מקבץ חיצוניות הלשון והעפוץ מקבץ ומנחיר מבית ומחוץ (שם). שמה שהוגבל אצל חכמי הרפואה חם או קר במעלה ראשונה או שניה או חד או עפוץ או דשן או תפל וכו' (ר"י פרווינצאלי, שו"ת בדבר למוד החכמות, ספי ד"ה, קד). ושאר כל האילן משוציאו פרי מברכי' עליו בור' פרי העץ ובלבד שלא יהא מר או עפוץ ביותר עד שאינו ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק (שו"ע או"ח, ברכת הפירות רב ג).

1) [בארמ' עפא, עפי.]
2) [בארמ' עפא, עפי, והוא כמו עיף. ועי' הערה לערך עפוי.]—3) [כך פרש הערוך ורש"י. אבל הרמב"ם (כנס' פי' היסוד השלישי) פרש, וז"ל: לא עורף ולא עפוי כלומר לא פירוד והוא עורף ולא חבור והוא עפוי מלשון ועפו בכתף פלשתים, כלומר ידחפו אותם בכתף להתחברם בהם, ע"כ; וכן ר"מ אלדבי (ש"א י:). ור"ש א"ת (יקוו המים יב) פרש: הכרת. ויש מחבר אותו עם הארמי עיף כפול, עי' קוהוש (עה"ם).]

***עִפּוּץ**, עיפוץ, ש"ז, שה"פ מן עָפַץ,—עבוד העור ע"י עפצים: ואומר ר"ת דתיקון שלנו (בהקלף) חשיב כעיפוץ (תוספ' שבת עט:, ד"ה קלף). נראה מדבריו שאפילו בגויל שעפוצו נכר אין לו תקנה בתפירה ביותר משלש (ריב"ש, סו"ס ל).

***עִפּוּשׁ**, ש"ז, ת"ר עִפּוּשִׁים, — שה"פ מן עָפַשׁ, — א) רקב, עבש, Schimmel; moisissure; mould: והיה בו העיפוש כמו ניקודים (ערוך ערך נקד). הקדמונים יקראו שנוי העצם אל מין אחר זולת מינו עפוש כשנוי היין כשישתנה וישוב חומץ (פרקי משה לרמב"ם כג). ומיני בעלי חיים המתיילדים בפירות כשיתעפשו ומה שיתיילד מעיפוש הליחויות ותולעים המתולדים במעיים וכיוצא בהם (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). ובו"ח שלשה מינים מוליד כמותו ונולד מביצה ונולד מעפוש (רס"ע פלקירא, המבקש, עה). ויהיה שם מקום תצא המוגלה ובמכות מגלות חדרי בטן הפצע ההוא כדי לנקות כל עפושיו (רלב"ג, משלי כ). וכתב הרמב"ם ז"ל כי בשרץ הנולד מזכרים ונקבות נאמר שורץ ואשר הוא נעש' מן העיפוש נאמר עליו רומש (ר"א הלוי מברצלונה, ספר החינוך קסה). ארץ נתנה באמצעותם מערה שפל אליה ישפכו כל מותרות הארכסים ועיפושיהם (ר"י הפניני, בחינ' עולם יב). לנקותו מן [illegible] בו מחמת העיפוש והם המביאות כל חולי (ר"מ אלדבי, ש"א ז, לח:). והטובה שבכלם היא שמירת הבריאו' אשר הו' התרחק האד' וכו' מהרבות מהמאכלי' והמשקים אע"פ שהם קלים לפי שמרבי' בם עפושים בבני אדם (ר"י אבוהב, מנוה"מ ו א א ז). ואמר (גאלינוס) כשיהיה העפוש בקרבים או בעורקים הגדולים מכה אז יוביל אל חדרי הלב (גרבוני, או"ח בקדמות יומיות, כ"י ביהמ"ד סכטר).—ובהשאלה: אולם הכסילים אשר לבם טרוד בעסקים הזמניים וכו' ולא נשאר בו מקום עם העפושים המותריים אשר שם (כ"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד). — וכנוי לזבוב קטן: וכן יתמהו בני אדם על בריאת הפיל ולא יתמהו על בריאת צעיר הזבובים אשר נקרא עפוש יתוש אשר אין בריאה חלושה ממנה (רמב"ע, עזוגי הכסס, ליון ג, 136).—ומין צמחים: בסדר העפוש (אפטר מאזע) יבואו מיני צמח אשר אין להם גזע כלל רק עלים קטנים ירוקים שטוחים ומדובקים על פני האדמה או על פני הסלע או על עץ רקב (ליכדה, ראשי למודים א ז, לג). — ב) ריח רע שבא מן התעפשות הגושים:

ובהאסף הלב הולך וחסר יוצא האיד העפוש שנולד בו מהחמימות שבחלל אל אותו הגיד ומוציא אותו אל הקנה [ו]אל החוטם (ר״י אבן עקנין, ספי מוסר ה כח). ומצאתי עיר נחמדת נכונה בראש הרים כל הרוחות באות ונושבות בה ומזויום כל מיני עיפושים עד שכל השוכנים בה בריאי בשר וכו׳ (ר״י סמנרי, לקוטים, ברליגר 25). — ומחלה, דֶבר, חלי רע, Seuche; peste; plague: אחר רב המטר ימשך לאות הרבה בגופות וכו׳ וימהרו אל בעליו חולאי העפוש כי העפוש אינו דבר אחר אלא חולשת הכח המפעל וחושי המתפעל (יעקב בן יוסף זבארה, תרגי פרקי אבוקרט, כ״י ביהמ״ד שכטר 19). שלסבת רבוי החום יבוא העפוש שהוא אב החולאים (רס״ע ספרוע, עין כל (פרוש על קאנון א״ם), שם). רע ומר החורבן הגדול הזה יותר שבעתיים ממכות של העיפוש (Monatsschr. 1894, 188). שלע״ע אין שעת הכשר מחמת רעש מלחמה ורעש העיפוש ב״מ וכו׳ אם יתן ה׳ שלום בארצנו הן מחמת עיפוש ב״מ הן מחמת המלחמה וכו׳ (פנקס הקהלות של פוזנו, שנת תעז). כל הדברים ששותים או אוכלים לרפואה צריך דוקא שישב בשעת אכילה או שתיה בלבד בשעת עיפוש ח״ו צריך לעשות דוקא מעומד (תולדות אדם, כלל י). ובנסיעתם מגאלאץ לביתם נסעו דרך ק״ק יאס והיה שם עיפוש גדול והיה להם יסורים גדולים בכל עיר ועיר ובכל כפר וכפר (מגיד שיחות להר״נ מברסלב, נסיעתו לא״י 28) — עִפּוּש האויר: והד׳ מכות האחרות באו עם ב׳ היסודות האחרים שהם האויר והאש ובא בתחלה הדבר אשר הוא מעפוש האויר והשחין אשר בא מחמום יסוד האש וכו׳ (כ״י אבוהב, מנוה״מ ג ד ד ג). לענין דינו אשר מתיירא על נפשו בסבת ירושת אשתו ז״ל אשר הלכה לעולמה בעיפוש האויר וכו׳ (כמ״א, שו״ת קיב).

ׂ**עִפּוּשִׁי**, ת״ז, נקי עִפּוּשִׁית, נו״ר עִפּוּשִׁיּוֹת, — של עִפּוּש, שנגרם ע״י עִפּוּש, — קדחת עִפּוּשִׁית: אין מוקדת אחד בו קדחת עפושית תהיה קדחתו יומית (כל מלאכת ההגיון יח). ונחלק הקדחת אל קדחת יומית וקדחת עפושית וקדחת שדפון (שם כו.). אמנם יעורר (הכעסן) חמימות הגוף ומחממו חמימו׳ גדול ומוריש קדחת יומית וקדחת עפושית כי יתעוררו החלטים (ר״מ אלדבי, ש״א ה ט, פח:). ולכן היתה הראשונה (קדחת שבאה בעפוש הליחות) קדחת עפושית והשנית קדחת יום (נרבוני, בקדחת יומית, כ״י ביהמ״ד שכטר). כי המאכל הגס תגבר חליחה הדומה למזג אותו מאכל ותחדש קדחת עיפושית (ר״ש אבן ויגאה, שבט יהודה, 123). והשנית נקראת קדחת עפושית למה שיתעפשו גם הליחות ולכן היא יותר קשה מהראשונה (ר״מ אלבילדה, ראשי דעת ס א, עח:). (והרוח) הדרומית מרפה הכח וכו׳ ומעוררת כאב הראש ומביאה השינה ומורישה הקדחות העפושיות (קאנון א ב א י). בחוקנים העשוים לטהר ולכבס הנגע העפושי שבמעי הישר (ר״ט כץ, מעשה טוביה, בית חדש ד ג, קי.). מדוע קדחות העפושיות אינם מתדבקות בגופות האדם (שם, מסמרת הבית ב, קטו::). — מלת מגפה אינו רק ענין מכה שענינה המגפה האמיתית שנולדה מכה עיפושית במקום אחד והיא ארסית ונמשכת לכל האברים (ר״ח בן משה, חות יאיר, שו״ת קלז). התחמצות עפושי או הרקבוי (ליברא. ראשי למודים ב, 81).

עָפִי[1]), ס״ז, מ״ר עֳפָאִים[2]), — הענפים או העלים המכסים את האילן, Laub; feuillée, feuillage; leafage, foliage: עליהם עוף השמים ישכון מבין עֳפָאִים[3]) יתנו קול (תהל׳ קד יב). — ואמר בן סירא: וישים קנו בעופיה ובענפיה יתלונן (ב״ס גני׳ יד כו). — ואמר המשורר: ויורידני משם אל גנת אגוזים ובה כל עץ פרי וכל ארזים עליהם העופות ישכונו מבין עפאים קולם יתנו (ראב״ע, חי בן מקיץ). אשבר מתלעותיה ואכרות עופיה להראות העמים והשרים את דופית (ר׳ עזרה הבבלי, תוכחי מוסי יו).

***עַפְיָאן**, עפיין[4]), ס״ז, — מין דג קטן: אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כגון הסולתנית והעַפְיָאן[5]) הרי זה מותר (חולי סו.).

ׂ**עֲפִיפָה**, ס״נ, מ״ר עֲפִיפוֹת, שה״פ מן עָפַף, — כמו א. עִיפָה, עוֹפְפוּת: תועפות וכו׳ לשון עוף יעופף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה ותועפות ראם עפיפת גובה (רש״י, במדי כג כב). גבריאל שמעופף כל העולם בשתי עפיפות (מחז׳ ויטרי, רפט). מועף ביעף מכאן שגבריאל עופף העולם בשתי עפיפות (פי׳ דני׳ מיוחס לרסע״ג, ט כא). ויחי׳ לו משלמות החושים

---

1) [כך בארמ׳ (דני׳ ד ט) ובסור׳.]
2) [כמו חלאים, צבאים וכדומ׳.]
3) [על הנקוד ע״י מ״ש, גם גינצבורג.]
4) [מן היונ׳: ἀφύη.]
5) [הערוך גורס: אפיין, עי׳ ערכו. ובערך אקונס הוא גורס: עפיין, ובע״ז (לט.) נשתבש לעפיין.]

כח ההליכה ועפיפה כמו הסוס ודומיהם (בן המלך והנזיר, שער לד). שהנשר מלך שבעופות ועפיפתו גבוה מכל עוף (ר' בחיי, בראש' כז.). וכתיב וכו' ובשתים יכסה רגליו ובשתי' יעופף עפיפה וכסוי באין כאחד (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מג.). ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ר"ל שהגביה עפיפתם מעל שמים להגלות נגלות וכו' (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה יג). ועוף יעופף זה אליהו שהוא עף כל העולם כלו בד' עפיפות (שם כט).—ואמר הפיטן: קצובות בדי שתים כמו עפיפות שתים ומוצעות בנתים (ר"א הקליר, אקשה פרי, יוצ' א סכות).

°עָפִיץ, ת"ז,—א) עור מעבד ע"י עפצים, כמו עָפוּץ א): שמיעת מינת שכל גויל שלספר תורה עפיץ[1]) הוא (הלכי פ"ח, גנזי מצרים 13).—ב) כמו עָפוּץ ב), כטעם העָפִץ: ויתחבר אל זה החוש במעלה חוש הטעם וכו' והוא אשר ישיג בו תשעה טעמים המתוק והדשן וכו' והעפיץ והקובץ וכו' (כאז"ד, אמו"ר 27). ורוב שתתאוה בו הוא כל דבר חמוץ וחריף ועפיץ (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עד.). — ואמר המליץ: והחמוץ ומליח ועפיץ והחריף אשר יפריד ויפיץ (ר"י זבארה, שעשוע', בתי הנפש, דודסון 157).

°עֲפִיצוּת, ס"נ, — הטעם של עפץ, של דבר שהוא עפוץ: שבלהות יתבלע טעם מן הנטעם בלשון או מתוק או מר וכו' והשמנונית והחריפות והקביצות והעפיצות והתפל (כאז"ד, פי' ספר יצירה א א). שהמרה השחורה יוחס ממנה בטעם ובריח ובחמיצות נראת או עפיצות נראת או בשני הדברים יחד ולא יקרבו אליה זבובים (פרקי משה לרמב"ם ג). עוד יש לה תועלת אחרת להסיר מן הספירית הנחור והעפיצות ממגע הכתנות שנוגעות בה (אבי הרלב"ג, שעה"ש ט). ואמנם הטעמים השמונה אשר זכרו הם באמת טעמים אחר התפל והם המרירות המתיקות החריפות המליחות העפיצות הקביצות וכו' (קאנון ב א ג). וכל מנגב לעפיצותו או קביצותו וכו' הוא מצמיח הבשר (שם).

עפל[1]), ממנו עָפוּל, °עָפוּל, עָפַל, עֹפֶל.

1) [עי' מגילי יט.]

2) [פרשוהו: היה תפוח, צבה, ובערב' עַפִלַ a).

a) عفل

עֹפֶל, ס"ז, — גבעה, בפרט גבעה בצורה: ויבא אל העֹפֶל ויקח מידם ויפקד בבית (מ"ב ה כד). כי ארמון נטש המון עיר עזב עֹפֶל ובחן היה בעד מערות עד עולם משוש פראים מרעה עדרים (ישעי' לב יד).—ושם למבצר של ירושלם: ואתה מגדל עדר עֹפֶל בת ציון עדיך תאתה (מיכ' ד ח). והנתינים היו ישבים בָּעֹפֶל עד נגד שער המים וכו' מנגד המגדל הגדול היוצא ועד חומת העֹפֶל (נחמ' ג כו-כז). ובחומת העֹפֶל בנה לרב (דהי"ב כז ג). ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים וסבב לָעֹפֶל ויגביהה מאד (שם לג יד).—ובתלמו': שאלו את ר"א מאימתי מתפללין על הגשמים שילכו להם אמר להן כדי שיהא אדם עומד בקרן העופל[1]) ומשקשק את רגליו בנחל קדרון (ירוש' תעני' ג יא).—ובספהמ"א: מצודת ציון היא מקום חוזק ועופל ומבצר (רש"י, שה"ש ד ב). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה במקום עפל (ר' זרחיה הלוי, ספר המאור, פסחים). והשוערים חשבו כי הם מחיל הקיסר ויפתחו להם השער והמיתו מיד את השוערים ונלחצו לבוא תוך העופל הנקרא הרדאשין וכו' (אחרית ישראל כז). ויהי כל המקום אשר עברו לא נשגבה מהם קריה ולא נמלט כל עופל אשר לא לקחו והשלימו (תולדות אלכסנדר, קבץ על יד ב, 19).—ואמר המשורר: מחזיק בבלתי טח תפל חושך סתרו לבוחן ועופל אמר לשכון בערפל (ראב"ע, אל באין). למי יי' אהלי שודד ושפל בחן ועופל ונגדע לארץ כפריץ נופל (הוא, למי יי). לולי שדי בצרך ועפלך כי אז גועת אבדת (רמ"ע, ארבע כוסות, כוס ביד ה', ב).

עָפַל, קל לא נמצא.

—הפעי', יַעְפִּלוּ, — הֶעְפִּיל לעשות דבר, הרהיב והעז, vermessen sein; être insouciant; to be reckless: ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יי' והוא לא תצלח אל תעלו כי אין יי' בקרבכם וכו' וַיַּעְפִּלוּ[2]) לעלות אל ראש ההר (במדי' יד מא-מד).—ובמדר': אלא מאין היה (צלפחד) מן המעפילים היה שנאמר ויעפילו וכו' (ספרי במדי' קיג).—ובספהמ"א: ואם יעפיל המעפיל (כתב תמים, אוצר נחמד ג, 64). אמנם הות המעפילים

וכן במואב': אנך בנתי קרחה חמת היערן וחמת העפל (כתבת מישע כא-כב).]

1) [בבבלי (שם כב:): בקרן אפל.]

2) [בדבר' (א מג): ותזדו ותעלו ההרה.]

והמעקשים אשר נאמר עליהם הנה עופלה לא ישרה נפשו בו (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יג). בזמנינו העפילו אנשי איראפא לעלות בסולם אל ראשה (של הספינקס) (ר״ש בלוך, שבי״ע א, מלריס, לא). אף כזאת תהי חטאת הכותב רבה אל הטעם הטוב ואל דרכי המכתב אם יעפיל הכותב לרומם את מכתבו במלות הגיונות (רמח״ג, קרית ספר, הקד׳). לבל יעפילו לבקש ממני לקנא את קנאתם (שם ח). ולתנות עם הסוחר הנ״ל על דבר פראוויזיאן אשר העפיל לבקש ממני כדרך סוחרים אשכנזים (שם ל).—ואמר המשורר: גאון לבבכם השפילו וישרו ואל תעפילו ואיככה יתגבר שכבו למחר קבר (ר״י אבן גיאת, מה יתרון לאדם, שער השיר 22). מגדל עוזם הפיל ובלל שפת עם העפיל והפיץ אתם והשפיל עיני גבהות אדם (רסב״ג, מי כמוך שכן). ויעפיל לעלות אל הר תבונה ורגליו מנטות אליו השוכים (הוא, זממי). געיי שעה כי צרי העפילו המה כרעו ונפלו (גנזי שכטר ג, דודסון 86). והלילות ירדו למצער ומקומם השפילו והימים הגדילו ולעלות העפילו (ר״י חריזי, תחכמוני לט). הדורכים מפתן חסדי לעלות עד מעלותי ייעפו ייגעו על כן לכל הורם ומעפיל לעלות אומר רדו דודים והכנעו (עמנו׳, מחב׳ ג). יסיתוני ללכת אחרי הצבאים וללבוש בגדי צואים כורעים ומתנפלים ולעלות ההרה מעפילים (שם). ופיל יעפיל להלחם ולעלות ועליו יתנו און והורשים (ר״ש מזל טוב, שיר על שחוק האישקאקי, דברי חפץ 6). אנא וצר מעפיל תפיל במכמורה (ר״י נאגארה, יונת כדוד, עולת שבת ה). ראוך מים יחילו יום מפני נבקעו ומצרים עת העפילו לבא אחרי טבעו (הוא, ישאפון לך רעיוני, עולת תמיד יב). עוז לארץ השפילו עלות בהר קדשך העפילו חשבו להשיג ושוא עמלו (רשב״ל, לפנת פענח, קובץ על יד ז, 21). אם אומרה אעפיל אטה לצור קדמון כמי אשר השפיל אבקע ללי ארמון (כהי ולווי, ספ׳ כנף רננים, ח). יעפילו בשטף אף עלות שמים כמו עיט הרים על כנפי רוח (אדם הכהן לויבזון, בחלום חזיון ערב). יך שרשיו כלבנון עץ גבוה המעפיל בשעפיו עד לב שמים (יל״ג, בית מועד לכל חי). מקדקד איש חוקר וגלוי עינים העפיל בשעפיו עד חקר אלוה (שם).

—פעי, עֻפְּלָה,—עֻפְּלָה נפשו: הנה עֻפְּלָה [1] לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה (חבק׳ ב 7).

1) אולי עֻפְּלָה כמו עֻלְּפָה [כך גרסו השבע׳

—פעי, *עִפֵּל,—עשה שיהיה חזק וקשה, ואמר המקונן: דרך קשתו וכלה בחרץ וכברזל עפל שמי ערץ (ר״א הקליר, איכה תפארתי, קינ׳).

עֹפֶל, ש״ז, מ״ר עֳפָלִים, עָפְלֵי, עָפְלֵיכֶם [1],—כעין צמח יוצא בתוך פי הטבעת או הרחם: יככה יי׳ בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס (דבר׳ כח כז). ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם עפלים (ש״א ה ט).—עפלי זהב, דבר עשוי בזהב בצורת עפל: חמשה עפלי זהב וכו׳ ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם (שם ו ד-ה).—ובסהמ״א: עפולים משמע נקבים (ערוך ערך דציון). ואמרו שכמו שהיה עפל זהב בעד כל אחד מהסרנים כך ישלחו עכבר זהב בעד כל עיר (ר״י אברבנאל, פי׳ ש״א ו, ד״ה ויעשו האנשים כן).

***עַפְעוּף**, ש״ז, שה״פ מן עִפְעֵף,—תנודת העפעפים: העפעוף הזה יהי׳ מהלאה בעין קלה ויהיה מיובש וירבה בבעלי המתיחה (קאנון ג ג ג יח).

עַפְעַף, ש״ז, רק מ״ז עַפְעַפִּים, סמ׳ עַפְעַפֵּי, כנ׳ עַפְעַפַּי, עַפְעַפֶּיהָ, עַפְעַפָּיו, עַפְעַפֶּיהָ,—גבות[2], ריסי העינים, Augenlid; paupière; eyelid:—ובהשאלה עינים: כה אמר יי׳ צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה וכו׳ ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים (ירמ׳ ט טז-יז). יי׳ בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (תהל׳ יא ד). אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה (שם קלב ד). עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישרו נגדך (משלי ד כה). אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך (שם ו ד). אל תחמד יפיה (של אשת רע) בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (שם כה). דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו (שם ל יג). פני חמרמרה מני

ועקילי. ובגלי׳ של התנ״ך העיר המחבר: הנה הָעֳפֶל, בערבי׳ עַאפַל a), ע״ב. ורד״ק פרש ענין גבהות הלב, ובשם אחיו ר׳ משה: תשים עצמה כעופל ובחן להשגב שם מפני האויב; וכן בשרשיו. ור״א מבלגנצי: נבצרה ונתחזקה. וכן ר״י ערמאה (יד אבשלום על משלי כו, ד״ה אכול דבש). ועי׳ גם בפרושו של לוונגר להבק׳ (הול׳ כהנא).]

1) [כך מנקד במקרא, אבל נקוד זה הוא של הקרי טחורים. הכתיב עפל נראה שצריך לנקד עֳפָל, עֳפָלים וכו׳. ועי׳ גם ערך טחור, ובפרושו של סגל (ש״א שם).]—2) [כך ריב״ג ואחרים, ורסע״ג ורד״ק פרשו אישון, אבל לפי זה קשה למה בא במ״ז.]

a) عافل

בכי ועל עַפְעַפַּי צלמות (איוב יז יז).—ובמליצה עַפְעַפֵּי שחר, זריחת השחר: יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל יראה בְּעַפְעַפֵּי שחר (שם ג ט). עטישתיו תהל אור ועיניו כְּעַפְעַפֵּי שחר (שם מא י).—ובתלמו': פוך מעביר בת מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפים (ר' יוסי, שבת קט.). הנכנס לישן על מטתו אומר וכו' ברוך המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי (ברכ' ס:).—ובסהמ"א: ברוך אתה וכו' המפיל חבלי שינה על עיני ומשקיע שנת תרדמה על עפעפי ומנוחה על אישון בת עין (אוצ' הגא' ג, לוין 97). עשה לו נקבי העינים ועפעפים שיביט ויראה בהן כשהן פקוחות וכאשר יעצים עפעפיו אינו רואה מאומה ועוד כאשר יחפוץ לנום ולישן יעצים עפעפיו שאם לא יעצימם אינו יכול לישן (ר"ש דונולו, חכמוני, פי' ספ' יצירה א). וכתב אפלאטון צריך האדם להתרחק מהחשק כי הוא תקוה מתעוררת בלב וכו' ויהיו עפעפיו כבדות ומראהו כרכומי וכו' (ר"מ אלדבי, ש"א ה, פא). הרף תנועת העפעפים (ר"ד רופא, מלון למח דוד, ערך הרף).—ואמר המשורר: אזרעם ברגבי עפר ואמטיר עלימו מימי עפעפי ותמיד ארום בדמעתי (מנחם בן סרוק, תשוב' אל דונש, שער השיר 2). ואיך אישן ועפעפי קשורים בגבותי ואישוני עקודים (ראב"ג, אהה לי מזמן). לאש עפעפיך לראות מאורי ודי כי מראות סגור תפישו (הוא, בחר משכלי). אזיל נצח דם עפעפים (רמב"ע, אתנהלה בנפש). אם תגלי נומי בליל חשקי הלא אתן שנת עיני לעפעפיך (ר"י הלוי, מה לך צביה). כבדי זובי זובי כבדי ומעפעפי רדי ומררתי קד הוקידי (ראב"ע, אוי כי לבי). רגליהם לא יגפון וברצונם לא ייעפון ומעפעפי שחר יעופפון ולמקומם לא גולים (הוא, אגולים מזוזך). ואביט אליו והנה השינה תצודד אישוניו ועפעפיו רוצים לנשק בת עיניו (ר"י זבארה, שעשועי, י, דודסון 116).—ומ"י: ישיני לב עורו הסירו שינה מעפעף ואל יפית אתכם זמן בצל עפעף (ר"י נאג'ארה, אשרי שיאהב, עולת חדש כ). מי שירצה להביט ולכוון יפה אל דבר מה כוגר העפעף קצת כדרך מורי החצים (ר"ע אלבילדה, רזה' דעת ג ה, קנז:).

*עפעף, ממנו *עַפְעוּף, עַפְעֵף, *עִפְעֵף.

*עִפְעֵף, פ"ע,—כמו עיפף, עִפְעֵפָה הצפור: והאם רב' על האפ' פרט למעפעפת יכול אפילו כנפיה נוגעות בקן ת"ל וכו' (מדרי תנא' כב ו, הופמן).— ובסהמ"א: והוא אמרם היתה מעפעפת בזמן שכנפיה נוגעין בקן חייב לשלח ומה נכון שטושם מעפעפת בכמו העיפה הזאת אשר הוא ריחוף (ר"י א"ת, פה"מ לריב"ג, עוף).—*ועִפְעֵפָה העין, הנידה את העפעפים: והעין שנשארת פתוחה לא תעפעף כמו שיהיה וכו' (קאנון ג א א יג).

*עפף, ממנו *עֲפִיפָה, *עָפַף.

*עָפַף פיו"ע,—כמו עוף, עופף: אל תיקרי אפפוני אלא עפפוני הצרות טסות ובאות עלי כעוף (מדרי תהלי' יח).—ובסהמ"א: ויצא מן הדין הישר שתהיה בריה זו גדולה מזו וזו קטנה מזו וכו' זו עופפת וזו הולכת זו קופצת על רגליה וכו' (ר"י ג'יקאטיליה, שערי אורה, קב:).

עפץ[1], ממנו *עָפוּץ, *עִפּוּץ, *עָפִיץ, *עֲפִיצוּת, *עַפֵּץ, *עָפַץ, *עַפְצָה, *עַפְצוּת, *עַפְצִי.

*עָפָץ, עָפָץ, ש"ז, ר"ר עֲפָצִים,—מין אגוז שגדל באילן האלה ושמשתמשים בו לעשות דיו ולעבוד עורות, Gallapfel; noix de galle; gallnut: אילין בני מדינחא ערומין סגין כד חד מינהון בעי משלחה מילה מסטריקון להבריה הוא כתב במי מילין והחן דמקבל כתבייא הוא שופך[2] דיו שאין בה עפץ והוא קולט מקום הכתב (ר' חייה בר בא, ירוש' שבת יב ז).—ובסהמ"א: העפץ שנותן בשפופרת של קנה (הערוך ערך גנתא). שיהא הקלף מתוקן בעפצים בשעת עיבודו שעושים אותו שחור (סמ"ג, עשי' יח). ומנהג היה לעבד בעפץ אבל עכשיו שאין מעבדין בעפץ נראה שמותר לכותבה על הקלפים שלנו (תניא רבתי, פורים לט). וזה כי מה שיהיה מן השינויים פתאום כמו שהשלכנו על מי העפצים מי הקומוס וישתחור פתאום לא יקראו זה תנועה (רלב"ג, מאמ"ר 13). ובשעת כתיבה שורהו (את הדיו) במי עפצים וכיוצא בו וכותב בו שאם תמחקנו יהיה נמחק (רמב"ם, תפילין א ז). ספר תורה שנקרעה בו יריעה בתוך שתי שיטות יתפור בתוך שלש לא

---

1) [כך בארמ', ובערב' עפץ a).]

2) [אלו בני מזרח ערומים מאד כשאחד מהם מבקש לשלח דבר סתר לחברו הוא כותב במי העפץ והמקבל את הכתבים שופך וכו'.]

a) عفص

יתפור במה דברים אמורים בישן שאין עפצו ניכר וכו׳ (הוא, פ״ח ע טו). וכשהיה נחסר העפץ היה יכול להודיף (רחב״ן היכרסי, סו״ת גנזי ירושלם, ורטהימר כט). ואם יהיה החום חלוש יהי׳ הפרי רך כאגוז הודו וכשיהיה חזק מאד יהיה הפרי קשה וכלו קלפה כאגוז קפרים והעפצים (חבי הרלב״ג, סעה״ס ג ג). ואי אפשר שיגיע זולתו כלל כמו שלא יגיע הדיו בזולת העפצים והקנקנתים (ר׳ רפאל מנורלי, מרפא לנפש, כו:). —ומשמש לרפואה: העפצים ג״ב מוליכין את המעים ומחזקים את ההילוך וכו׳ (אסף 31.). ויושיבוהו במי בישול הסמים הקובצים כמו עפצים וסומק וקליפת רמון והדס ומה שדומה לו (כ״ע אלדני, ס״א ד, סו.).

עָפַץ קל לא נמצא.

—פעי **עִפֵּץ**, בינ׳ מְעַפֵּץ, מְעוּפָּץ,— שעבד ע״י עפצים: על הגוילים מעופצים מדבר שהם משימים אותם בקמח ואח״ב מעבדין אותם בעפיצים ובא לומר לך שבין המעופצים בין שאינם מעופצין אלא עשוין בקמח בלבד הם בשרים (ר״י דיטרני, המכריע, יג). וכך הוא הקלף העשוי בסיד ספר חשוב כמו הגויל מעופץ (שם). ומעתה על מה הם סומכים בכל הגלות לכתוב ס״ת תפו״מ ומגלה בעבוד שאינו מעופץ ברב המקומות (רחב״ן היכרסי, סו״ת, גנזי ירושלים, כט). ואולי סמכו על פי׳ רש״י שפי׳ גויל מעובד בעפצים וכן קלף ודוכסוסטוס וכן נמצא בערוך בשם ר״ח שלשתן מעופצים (שם לח).

עֲפַצָּה[1], ש״נ,—כמו עָפָץ: המוציא עור שלא נתעבד כלל אלא עדיין הוא רך שיעורו כדי לצור משקולת קטנה שמשקלה שקל היה מלוח ועדיין לא נעשה בקמח ולא בעפצה שיעורו כדי לעשות קמיע היה עשוי בקמח ועדיין לא נתעבד בעפצה שיעורו כדי לכתוב עליו את הגט (רמב״ם, שבת יט יד).

עַפְצוּת, ש״נ,—כמו עֲפִיצוּת: המאכל הנושא מקרה העפצות (סטנוב, פי׳ ספי המדות לאריסטו א ב).

עַפְצִי, ש״ז, מ״ר עַפְצִיִּים,—בטעם העפץ, עָפוּץ: רוח הנפשי טבעו קר וכו׳ וניזון מחלקי המימיים שבדם ועוד נהלקים למלוחים וחריפים ועפציים (ר״ט כ״ץ, מעשה טוביה ב א ג, ארץ החדשה א ב). זה המאכל העפצי טוב לנחלה בחלי השלשול (סטנוב, פי׳ ספי המדות, לאריסטו א ב).

1) [מן הארמ׳ עפצא, אפצא.]

א.עפר[1], ממנו עֹפֶר.

עֹפֶר, ש״ז, מ״ר עֳפָרִים,— א) הילד של הצבי והאיל Rehkalb; faon; faun: דומה דודי לצבי או לעפר האילים (שה״ש ב ט). סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר (שם יז). שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה הרעים בשושנים (שם ד ה). — ובמדר׳: כשני עפרים למה מדמה אותן (את משה ואהרן) כעפרים שאין לך עניו בכל החיות כעפרים (מדר׳ שה״ש ד ה, גריכהוט, לד.).—ואמר הפיטן: מגר באף מעציבי נחלני חמדת צבי מדמה לעפר נציבי דומה דודי לצבי (ר״מ ברי קלונימוס, אפיק רנן, יוצ׳ ב פסח).— ואמר המשורר: עפרים אך במלחמת חכמים בפיהם יטרפו את שחליהם (רמב״ע, לבני יחרד, Monatsschr. 1896, 196). ולו חן עפרים וזוהר מאורים ושאגת כפירים ונדבת ענוים (הוא, שירת ישראל, הלפר, קעב). ואם דמעות עפרים על לחייהם ואם על הורדים הרסיסים (ר״י הלוי, הכוס מור, Orient 1851. 372). — ואמר המליץ: ויעלים ועפרים ופראים בין שיחים ינהקו ומריאים בין דשאים ינאקו (ר״י זבארה, שעשועי׳ ב, דודסון 21). ונקראתי במערכת עפרים לא במערכת גבורים (ר״י חריזי, תחכמוני מח). צבי ידמה ברואותיו לעופר וצוארו אבל אין לו קרניו (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 19).— ובהשאלה אהוב, ואמר המשורר: עופר תנה אודם שפתיך מגדי ועסות שדך אשבר (רמב״ע, התרשיש ב ג). בקשו אנשי חשק וראו על תבל אם יולד זכר כי ימצא כל חושק צירי יולדה אם עפרו זכר (שם ד כו). ובהתחברות עפר אל עפרה יפה פיה שכל תעשה כרקמה ויפי תעדה כחליה (ר״י הלוי, אהבי נער). ימהר לחזות עפרי אהבים מחברים בכפה רעננה (הוא, אמור אל). צבאות חמדו עופר טהור גוף שמו נזכר בסוד מקהל אמונות (ראב״ע, לצאות חמדו). שעו מני ומספד אעשה לי לנוד עופר אשר הוא שר צבאים (הוא, שעו מני). צרור מר ומבחר עפרים וכרו בנרד וכפרים (הוא, איך ישליו). איה עופר ידידות נפש מושלה בנפשים ברח ונטש בקרבי אהלי תשוקתו נטושים (הוא, איה עופר). ובללתי בספר הזה משלים רבים וענינים ערבים וכו׳ וחשק עפרים וגנים

1) [בערב׳ עֻפְר a).]

a) عفر

וכפרים וכו' (ר"י חריזי, תחכמוני, הקד' 11). אני רעיה בינותי בספרים שלוחים אלי מאת בני העפרים (עמנו', מחברי ג), הגד עופר אם לא תדע כי בנדודי הכה לבי (שם ד). ולנוה הידיד ירחב ויארך ויאסוף בו עפריו החמודים (ר"מ דרעי, אמור לזמן, לקו"ק פב). — ב) *בהשאלה, בחור, עלם: עפר וכו' עופר[1] עלם על מליאתו נברא (ר' יהודה בר קימון, מד"ר ברא' יד, תילודי). מי מנה עפר יעקב מי מנה עפרים שיש בהן שהגיעו לעונת אשה וכובשין את יצרן (ילמדנו, הובא בערוך ערך עפר). כמה עפרים יש בהן בישראל שאין עסוקין בדברי זיין (פדר"כ, רמא"ש 116). מי מנה עפר יעקב כמה עפרים יש בהן בישראל ועוסקין בדברי תורה שנאמר או לעופר האילים (ילק' במד' תשסו).

ב. עפר[2], ממנו עָפָר, עַפָּה, °עֶפְרוֹן, °עַפְרוּרִי, *עַפְרוּרִית, °עַפְרוּתִי, °עֲפָרִי, °עַפְרִיּוּת, °עַפְרִירוֹן, °עַפְרִירוּת, °עַפְרִיתִי, *מְעֻפֶּרֶת.

עָפָר, ש"ז, סמי' עֲפַר, כנ' עֲפָרֵךְ, עֲפָרוֹ, עֲפָרָהּ, עֲפָרָם, מ"ר *עֲפָרוֹת, סמי' עַפְרוֹת, °עֲפָרִים, — א) עצם החמר שממנו מרכב גוף האדמה: וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים (ברא' ב ז). על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך (שם ג יד). בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב (שם יט). ושפכו את העפר אשר הקצו (מהבית שהרסו) אל מחוץ לעיר וכו' ועפר אחר יקח וטח את הבית (ויקר' יד מא-מב). ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית (שם מה). ושפך את דמו וכסהו בעפר (שם יז יג). ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים (במד' ה יז). יתן יי' את מטר ארצך אבק ועפר (דבר' כח כד). ויעלו עפר על ראשם (יהוש' ז ו). ותאכל (האש) את העלה וכו' ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה (מ"א יח לח). אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י). וירץ משם והשליך את עפרם אל נחל קדרון (מ"ב כג יב). ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידשן (ישעי' לד ז). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (שם ט). יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו (שם מא ב). התנערי מעפר קומי שבי ירושלם (שם נב ב). ונחש עפר לחמו (שם סה כה). כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו ולא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר (יחזק' כד ז). ושחתו חומות צר והרסו מגדליה וסחיתי עפרה ממנה (שם כו ד). ואבניך ועציך ועפרך בתוך מים ישימו (שם יב). בבית לעפרה עפר התפלשתי (מיכ' א י). ילחכו עפר כנחש (שם ז יז). הוא לכל מבצר ישחק ויצבר עפר וילכדה (חבק' א י). ושפך דמם כעפר ולחמם כגללים (צפני' א יז). ותבן צור מצור לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות (זכרי' ט ג). מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך (תהל' ל י). כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו (שם קג יד). ויקרעו איש מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם (איוב ב יב). לבש בשרי רמה וגוש עפר עורי רגע וימאס (שם ז ה). זכר נא כי כחמר עשיתני ואל עפר תשיבני (שם י ט). שק תפרתי עלי גלדי ועללתי בעפר קרני (שם טז טו). אם יצבר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש (שם כז טז). ברזל מעפר יקח ואבן יצוק נחושה (שם כח ב). בצקת עפר למוצק ורגבים ידבקו (שם לח לח). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם (איכ' ב י). הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר (קהל' ג כ). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו (דני' יב ב). — ודבור עפר ואפר: הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר (ברא' יח כז). הרני לחמר ואתמשל כעפר ואפר (איוב ל יט). על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר (שם מב ו). — ובהרחבה, נרדף עם ארץ, אדמה: אבנים שחקו מים תשטף ספיחיה עפר ארץ (שם יד יט). מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון (ש"א ב ח). יען אשר הרימתיך מן העפר ואתנך נגיד על עמי ישראל (מ"א טז ב). בוא בצור והטמן בעפר (ישעי' ב י). ובאו במערות צרים ובמחלות עפר מפני פחד יי' (שם יט). ומבצר משגב חומתיך השח השפיל הגיע לארץ עד עפר (שם כה יב). הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל (שם יט). והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף (שם כט ד). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים (שם מז א). ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי וכבודי לעפר ישכן (תהל' ז ו). לפניו יכרעו כל יורדי עפר (שם כב ל). כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (שם מד כו). כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח

1) [פי' מ"כ: לשון עופר בחור וחזק עומד על מעמדו ותקפו.]

2) [משתף לרב האחיות, ונמצא גם במצרי' המאחרת.]

עָמָל (איוב ה ו). כי עתה לֶעָפָר אשכב ושחרתני ואינני (שם ז כא). אם יזקין בארץ שרשו וּבֶעָפָר ימות גזעו (שם יד ח). ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על עָפָר יקום (שם יט כה). ושית על עָפָר בצר (שם כב כד). — וכנוי לגוף האדם בנגוד להרוח: וישב הֶעָפָר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהל' יב ז). — ב) עָפָר שהודק ונעשה כמו אבק, Staub; dust ;poussière: ושמתי את זרעך כַּעֲפַר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עֲפַר הארץ גם זרעך ימנה (בראש' יג טז). נטה את מטך והך את עֲפַר הארץ והיה לכנם (שמות ח יב). מי מנה עֲפַר יעקב (במד' כג י). ואשחקם כַּעֲפַר ארץ כטיט חוצות אדקם (ש"ב כב מג). מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עֲפַר הארץ (ישעי' מ יב). אפים ארץ ישתחוו לך וַעֲפַר רגליך ילחכו (שם מט כג). וימטר עליהם כֶּעָפָר שאר וכחול ימים עוף כנף (תהל' עח כז). כי אתה המלכתני על עם רב כַּעֲפַר הארץ (דה"ב א ט). — עַפְרֹת זהב, עָפָר שיש בו רסיסי זהב: מקום ספיר אבניה וְעַפְרֹת זהב לו (איוב כח ו). — ג) כמו אֵפֶר, Asche; cendres; ashes: ולקחו לטמא מֵעֲפַר שרפת החטאת (במד' יט יז). ואשרף אתו (את העגל) באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לְעָפָר ואשלך את עֲפָרוֹ אל הנחל (דבר' ט כא). וישרף אתה (את האשרה) בנחל קדרון וידק לְעָפָר וישלך את עֲפָרָהּ על קבר בני העם (מ"ב כג ו). —ובתו"מ: הבונה גדר בינו ובין רה"ר מותר להעמיק עד הסלע מה יעשה ב ע פ ר צוברו ברשות הרבים ומתקנו (ר' יהושע, שביעי' ג י). המבקיע בזית לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש (שם ד ה). נוטל עפר מתחתיה ונותן כדי שיראה על פני המים (קוני' ב ב). מי יגלה עפר מעיניך ר' יוחנן בן זכאי וכו (ר' יהושע, שם ה ב). מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בציוויך אפי' שעה אחת (מד"ר בראש' כא). אבניו (של בית סמוך לבית ע"ז) עציו ועפרו מטמאין כשרץ (ע"ז ג ו). לפי שעפרו של הר קל ושל בקעה שמן (ספרי דבר' לט). כשם שבין זהב ל ע פ ר כך בין דורינו לדורו של אבא (ר' ישמעאל, ירוש' גיטי' ו ט). מרבה אני את אלו שהן מין עְ פ ר ומוציא אני את אלו שאין מין ע פ ר (חול' פח:). עפר זכר אדמה נקבה היוצר הזה מביא עפר זכר ואדמה נקבה כדי שיהיו כליו בריאין (ר' יונה, מד"ר בראש' יד). אלו הרגני אמרפל לא הייתי ע פ ר ואילו שרפני נמרוד לא הייתי אפר (שם מט). ונחש עפר לחמו למה שהוא הוריד הבריות לעפר (שם לה). כאישית זו שאינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת לעפר (שם נא). מפני מה אמרה תורה הבא ע פ ר לסוטה זכתה יוצא ממנה בן כאברהם אבינו וכו' לא זכתה תחזור ל ע פ ר ה (ר' מאיר, שם במד' ט). אמר להם רבותי עפר אני תחת כפות רגלכם אומר לפניכם ד"א (שם ויקר' ב). אמרתי להן רבותיי ע פ ר אני תחת רגליכם אומר אני לפניכם דבר אחד אמרו לי אמור (סדא"ר ב, כמא"ש 9). — וַעֲפַר הקבר: מיד הולכין צדיקים ועומדין על עפרם של רשעים ומבקשין עליהן רחמים והקב"ה מעמידן מ ע פ ר ן על רגליהם (שם 15). — עָפָר לבן, שחור: ומרביצין ב עפר לבן (ר' שמעון, שביעי' ב י). במה דברים אמורים באילו העושין ב ע פ ר שחור אבל באילו העושין ב עפר לבן כונס את גורנו ומסתלק (ר' נחמיה, תוספת' ב"מ ה כז). והן ע פ ר לבן לא במרווחין היא (ירוש' מו"ק א ג). — וסמ': אין הבעל מיפר שלא מצינו שועל שמת ב עפר פיר (ר' אדא בר אהבה, כתוב' עא:). ועי' פיר. — עפר כסוי לא מנה מפני שהוא הכשר מצוה ואין ממנו הנאה (מד"ר במד' ט). ג' צריכין שיראו ע פ ר סוט' ואפר פרה ורוק יבמה (שם). — ובמשמ' אבק: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק ב עפר רגליהם (יוסי בן יועזר, אבו' א ד). — וכמו אפר: רואים עפרו של יצחק כאילו צבור על גבי המזבח (מד"ר בראש' לז). — ובספה"א: וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו (רמב"ם, שמיטה ויובל א ה). ורוחץ (אדם) ידיו בעפר הפירות וכיוצא בו ובלבד שלא יתכוין להשיר השער (הוא, שבת א ה). וזה שנוהגים לתת עפר ארץ ישראל בקבר מצאתי אני המחבר עיקרו בירושלמי וכו' (ר"י מולין, אור זרוע ב, אבילות, פס::). וכן הדין בתרנגולים שהדסו והעלו עפר או צרורות ושברו כלים (הלבוש, נזקי ממון סל ד). אם היתה השומירה עפר שנפרך אסור וכו' או הגדר [הוא] כמו גדר [דעלמא] ועפר כותש על גביו (ר"י בן מלכי צדק, כלאי' ה ג). כמו מה שהתפרסם מהויות הגורל אשר יקראום חכמת העפר (רלב"ג, אסתר' ג ז). עפר בורית (זייפען ערדע) מראיהו לבן שחרחורת (ליכדא, כאסי למודים א ח). עפר החצץ וכו' אינו מתרכך במים ואינו משתנה לְמיד ע"י האש (שם). ע פ ר הטורקי וכו' מראיהו לבן ויתקשה כאשר ייבש (שם).

— ואמר הפיטן: קמתי על כן בקהל אשוע מבקש צדקה חנם רוגש בבית הועד ומתכפש בעפר (ר׳ בנימין בר זרח, אקום אלות, סליחי שחרי יוכ׳, מחז׳ איטלי׳ ב, קע.). —ואמר המשורר: ומי יתנני על כנפי נשרים עד ארוה בדמעתי עפרך ויתערב (ר״י הלוי, יפה נוף). יי׳ שוכן גוש עפר יקימנו ונחלתו תשפר זרע יעבדנו יסופר (ראב״ע, אליליס אנשי תוסיות). ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותיו והם אש והרוח ומים והעפר (הוא, בשם אל אשר אמר). גברה עלי תאות העפר האדום ואני עוצר נפשי ממנו (ר״י זבארה, שעשועי ה, דודסון 90). ושמה נהרות מושבות גבירות וכל עפרה נעימה והדורה (עמנו׳, מחב׳ ח). — פסקו למשחו ביין שרף ובעפר השרפה ובגפרית והדליקום לבלותו (שבתי סופר, סליח׳ כ״י שבת ס״ן, הספר ב, 152). — ומ״ר *עֲפָרוֹת: שהיו בקיאים בעפרות בנחשים (מד״ר ברא׳ כו). — ובסהמ״א: אי אפשר שיהיה צורת האדם מורכבת בהומר עכור יותר מהומר האדם ורב לו עפרות בהרכבתו מהיסודות כנגד הומר הגלגלים וצבאם (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידי׳, ק:) — *עֲפָרוֹת זהב: ומן העפר זה היה עפרות הזהב אשר טחן (משה) (מד״ר במד׳ ט). —ובסהמ״א: ראובן קנה צרור א׳ מעפרות זהב מערבי אחד והראהו לצורף אומן אחד (הסב״ן ב קעד). ולא יזרוק עפרות זהב על האותיות שכתב העליון נקרא כתב ומבטל כתב התחתון (הלבוש, או״ח לב ג). — ואמר הפיטן: זכר ראש עפרות ותולדות כפורות רשום ספורות למספר חול יזכר (ר״א הקליר, זכר התלת, מוסף ר״ה א). — ואמר המשורר: וכל יום תלהך מנעלי העפרות (רסב״ג, התלעג לאנוש, JQR. 1913, 70). שניהם (אש ומים) מוסר נשקו ורוח אש נושבת עפרות למים יוצקו לכבות אור להבת (ר״י ה״ת, סק׳ מדה״כ לרסב״ג יע). יודו אורות מאין לשון חסד גמל אתם גשם כי הוציאם מעפרותם ולאט גדל להם גשם (רמב״ע, הגביר ככפלו באורך). כל איש עשר אחר עפרות תבל לצבר לבו פנה (יוסף בן הסלי, איכה יועס, בער השיר 86). הוא ההי באין עפרות תבל והוא העשה והוא הסבל (ר״י הלוי, מי כמוך עמקות גלה). מעט מאלהים חסרהו הכי הם לעד בחיים והוא עפר וישוב לעפרותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). יהיה את מיתיו ישני עפרותיו מחכי אמרותיו (עמנו׳, הרוזים על יג עקרי׳ JQR. NS. V. 540). — וַעֲפָרִים, ואמר הפיטן: קו עליהם נטית וכגבינה אותם הקפאת וכל עפרים במדה כלתה וכל הרותם בפלס שקלת (הוספ׳ ותקוני׳ לרסע״ג 24). קום ועלה אל הר העברים וטמון גולם בעפרים בך לעתיד עם כמהים יגידו פועל אלהים (ר׳ שמואל, על משה ארגז ואהיס, פיוטי׳ לס״ת, כמה״ל, תרעה.). — ואמר המשורר: בחכמתי אוריד מנחם לעפרים הלא יגעה רוחו בהבלו ובשיחו (תלמידי מנחם, הכינותי כינך, שטרן 16). וגם נהרו אליו ואל טוב מפעליו ותחת כף רגליו ילחכו העפרים (הם, לגבור בתעודה). וכל טנף רחץ ותנינים לחץ וראשימו מחץ ודשם בעפרים (תלמידי דונש, את מי חרפת, שטרן 11). בעפרים ישבנו ובנצורים ילינו (ר״י אבן גיאת, יה כל, בער השיר 17). ודם על יבשה תבסה בעפרים (רסב״ג, אמון יום, אזהר׳). לאיש קץ בחייו וכל מאוייו לגלל לחייו במבחר עפרים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים). היהודים האמללים אשר מאהבתך חולים מתאבליך ונוגיך החננים את עפריך (הוא, ירושלים למוגיך). מה לבן ימים ספורים אחרי נצח נצחיו כשחקים מעפרים גבהו מנו ארחיו (הוא, אמרות האל). ובעודי באחת עריה ובשער משעריה אחונן עפריה ומרעה עפריה ראיתי אנשים נקבצים וכו׳ (ר״י חריזי, תחכמוני׳ יח). ויאבדו הפגרים בעפרים ולעד ישכנו מדבר ישימות (הרימוני, דברי חפץ 27). — יצר אנוש מגוש ועל כל חי הקימו מושל בכל היות ברואות מעפרים (ר׳ מנחם גילני, אגר׳ לעקילס הגר, לקו״ק כספה׳ 55). — ודעה כי לו אלף תהיה סופך לבא תוך העפרים וזכור את יום דין האיום אין בו פדיום גם כופרים (ר״מ אלדבי, ש״א ז, לז.). והעפרים האלה (טיט אדומי ובדומה) אינם מצויים אצלינו (גרבוני, או״ח בקדחת מגפית, כ״י ביהמ״ד סכטר).

עָפַר, קל אינו נהוג.

—פע׳, עִפֵּר, — עִפֵּר בעפר, פלוני זרק בו עָפָר באיבה: ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו (של דוד) הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו וְעִפַּר בעפר (ש״ב יו יג). —ואמר המשורר: בן אל בין פלשת יתפלש באפר שממותיו בשמה מי יהוק בספר מסתער בשעיר ויעפר בעפר (ראב״ע, איה גואלנו). —ואמר הפיטן: זרע נדמה לעופר מוניו לשחת עפר זרע פדיון וכופר אשכול הכופר (ר׳ שבתי בר׳ משה מרומא, אנעים קדושי ביריס, יוצ׳ א פסח, מחז׳ איטלי׳ א).

—התפ׳, *הִתְעַפֵּר, כסה את עצמו בעפר, באבק, ישב או שכב בעפר, באבק: והם ישנים בארץ ומתעפרים

בעפר וסכין בשמן לפיכך השמן ביוקר (מד"ר איכ' פתיח'). —ובסהמ"א: ויאבק איש עמו פתרונו ויתעפר איש עמו (מנחם, מחבר', אבק). כשאין לה תרנגול ומתעפרת בעפר ויולדתו ומאותן הבצים לא יצא מהן אפרוח (ערוך ערך ספן). ספנא קולטת ביצים כשמתעפרת בקרקע (רש"י, ביצה ז.). בזמן שתלמיד חכם נכנס לעיר וכו' שתתעפר בעפר רגליו (מחז' ויטרי, 467). עפר התפלשי וכו' באפר יתפלשו יתגלגלו בו ויתעפרו בו (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, פלש). ויאבק איש עמו ויתעפר עמו והעלה עפר כדרך המנצחים איש עם חברו (ר"י קמחי, ספ' הגלוי, אבק). ורוצה כל אדם לזלף חצירו ולרבצו שלא יתאבק ויתעפר בחצירו לפיכך שופך שם אותן שופכין שמשתמש בם בכל יום (הלבוש, או"ח שנז א). וזה יתעפר באבק ספרים (סד"ל, כנור נעים, סוף, 529). —ומקו' לְהִתְעַפְּרָה: כי שקולה הריגתם להתאבלה ולהתעפרה בשריפת בית אלהינו האולם והבירה (ר' קלונימוס בר' יהודה, מי יתן, קינ').

—פעי, °עֻפַּר, שעפרו אותו בעפר: רמוסה ביד צר ובעפר מעֻפרה שכולה וגלמודה גולה וסורה (ר' משה בר' שמואל, מקוה ישראל, סליח' ה עי"ת). ידע רמז הקורות לעם מעופר ומהודם כתב הסתר אסתיר ומר דרור מפורדם (ר' מנחם בר מכיר, אדם בקום, סליח' תעני' אסת'). אכן הרצון בחלקת גבול א' בלי תחבולה שלא יעופר בגלל ושלא תהיה במקום גבוה אשר תמעט הרטיבות (ר"א הקראי, ג"ע, הבדל סנה משנה ז, יח::).

ג. **עפר**, ממנו °עִפְרִי, °עַפְרִירוּת, °עַפְרִיתִי, עֹפֶרֶת, °עַפְרָתִי, °עַפְרָתִיּוּת.

°**עָפְרָה**,—נקי' מן עֹפֶר, ובמליצת השיר כנוי לאהובה: עפרת שניר ארכה תנומתך עלי ערש הלי התנערי התעוררי (ר"ש הנגיד, מלכה רשעה, הרכבי, א). בואי עפרת טירות אלי כי כל נעם בימינך בא (רמב"ע, התרשיש ג י). ראה מה נעמה עפרה תשורר עלי כנור ותופפות עלמות (שם פד). דוד בחלום נטה ללון בחיק עפרה מה נעמה מטה לו החלום פתרה (ר"י הלוי, דוד בחלום נעה). יום באה עפרת היופי אלי בצעיף החן צמה נמתי לה חסירי מסך מפניך יפה תמה (ר"מ דרעי, יום באה, לקו"ק פד). נפשי פדות עפרה לזר תקרב תכין בפניה ללכדו ארב (ר"י זבארה, שעשועי' יג, דודסון 135). איך אחשוק עוד בבנות החן ותהי עפרת חן בי לויה (עמנו', מחב' ד). לא שגבה עפרה ממני לא תבצר עיר ציונה אם תסתתר במסתרים האנכי לא אראנה (שם). יום בהנשא עפרה להסיל אמרו מה אל כימה וכסיל (שם ז).

°**עָפְרוֹן**, — שם מלאך הממֻנה על המתים, מלאך דומה: וידבר אל עפרון וכו' זה המלאך הנקרא דומה ולמה נתכנה שמו עפרון על שהוא ממונה על שוכני עפר (זוהר חיי שרה, מדרש הנעלם, קכד:). ועתה אני הולך לרמות חלוף עפרון ומרום כי בהיות בעפרון עופרן יהיה מתנה נתונה לשוכני עפר (מרכות שלמה מולכו, חיים קנה, ה:).

°**עַפְרוּרִי**, ת"ז, נקי' עַפְרוּרִית, עַפְרוּרִיִּית,—של עפר, מטבע העפר, מחצבי, erdartig, mineralisch; terreux, minéral; earthen, earthy: וכל גוף יבש שיגבר עליו העפרורית יתלהב באש וישוב גחלת (ר"ש א"ת, אותות השמים ד, ר"י כזנכנפי, רומא). כי טבעה (של פרישת הקיבה) להתיך כל קפוא מדם וחלב ולהקפיא כל דבר נתך וזה מפני היותה עפרורית (רש"ט פלקירא, המבקש לח). מי שנוטה לתאותיו במאכל ומשגל עצביו בבית נכרי כי זה נמשך לכחות הנפש הצומחת היא העפרורית והיא הנכריה (ר"י בר' זכטולי, מלמד התלמיד', קע:). ונראה לי שאחר שקלל אותו בשיאכל עפר כל ימיו בכלל זה האלמות שמי שיאכל עפר ולשונו לועס לעולם עפר אי איפשר שידבר שלשונו תהיה עבה וגסה ועפרוריית (ר"י קארו, תולדות יצחק, טו.).

*°**עַפְרוּרִית**, ש"נ, — עפר דק, צרורות של עפר או חול שנמצאים בתבואה וכדומ', טִנֹּפֶת: המוכר פירות לחבירו חטין מקבל עליו רובע קטנית לסאה וכו' עדשים מקבל עליו רובע עפרורית לסאה (ב"ב לד:).—ובסהמ"א: המנפץ נופץ עפרורית מן האוכל (ר"ח, שבת עד.). מטיל אוכל ופסולת בכברה אם הפסולת כמין עפרורית היא יוצאה מהכברה ונשאר האוכל (ערוך ערך רקד).—ובהשאלה: מי מנה עפר יעקב מי יוכל למנות עפרוריתו של יעקב הם הבנים (חזקוני פי' התורה, במד' כג י).

°**עַפְרוּתִי**, עַפְרוּתִיִּי, ת"ז, מ"ר עַפְרוּתִיִּים,—כמו עַפְרוּרִי: יחלישו צדעיו (של בעל השחפת) וידוקה אפו ופניו עפרותיים וכו' (נכבוני, או"ח בקדחת אלדק, כ"י ביהמ"ד סכטר). — ובמשמ' מחצבי: שישותי העצמיי מתגלה ומוחש עכשיו יותר כשנתישן ונתעשן מחלקים

עפרותיים והמוצים שמתדבקי׳ עמו מתחלת ברייתו (ר״ש פפנהיים, יריעות שלמה א, לב::). להיות שמהידוע שכל משקה יש בו ג״כ חלקים מקשיים ועפרותיים כמו שנראה אותם תמיד בשולי הכלי כשהמשקה עומד בו זמן מה בלי תנועה (שם מח:). העצם המימיי מורכב בו מין עצם מלחיי עפרותי וכו׳ כדורי הדם מעורבים עם חלקי ברזל (ליכדא, ראש׳ למודים ב 20). כי יאבדו (המתכיות) זהרם ואיכותם ולא נשאר מהם כי אם אבק עפרותיי סידיי כמו העופרת אשר יותך בכור ויתראה וכו׳ עור עפרותיי (שם 33).

עֲפָרִי

עֲפָרִי, עֲפָרִיִּי, ת״ז, נק׳ עֲפָרִית, עֲפָרִיִּת, מ״ר עֲפָרִיִּים, עֲפָרִיּוֹת, - של עפר, מטבע העפר, עפרורי: והוא מסוד השכל הכללי או מן הבורא אשר חנכו ואשר בנו מן האיברים המימיים והעפריים יתנועעו לעומת האמצע וידחקו הגופות במקומותם (רמב״ע, ערוגת הבשם, ליון ב, 119). והייבה החכמה נסות הנפש בגופות עפריות מקבלות הגדול והתוספת במצוע המזונות הראויים להם (ר״י א״ת, חו״ה, הפרישות א). החלק הרביעי והוא האמצעי שבכלן קבל צורה עפריית ונהיה בה יסוד העפר (הוא, כוס מן ז). וזה מה שיהיה חזק העובי והעפריית ובכלל מה שחסר הכבד לשנותו ימשכהו הטחול אליו וכו׳ (פרקי משה לרמב״ם ב). ומהם חכמת הצלמים והכונה בה למזוג הכוחות השחקיים בכוחות מקצת הגופים העפריים כדי שתתחבר מזה כח פועל פעל זר (רש״ט פלקירא, ראשי חכמ׳ 53). ומה שהתקבץ בו שנים בהרכבה הרכיב הוא כמו כן השמות וקראו מימי ועפרי (שם 84). והדומם שלשה מינים עפריים שאינם נתכים ולא נשרפים כמיני קנקנתום והפוך והדומה להם (הוא, המבקש עה). הוא הנכרי לא הזר כי הזר ההוא כבר הבטיח עליו שיהיה כהן רק על הנכרי והוא העפרי הצומח (ר״י בר׳ אבטולי, מלמד התלמידים, פב.). לפי שחומרם עכור ועפרי הספיק לו מלבושו הנוצר עמו (שם, ק:). וכן דרך המתאוננים לתת מאכלם הדברים העפריים השפלים ויתאוו לרבוי הבשר הם המבקשים תואנות לשוב מאחרי יי׳ (שם, קלא.). כי נראה העופות העפריים כמו תרנגולת ואווזים כשיצאו האפרוחים מן הביצ׳ מיד ילכו והעופות האויריים הפורחים והמעופפים לא יוכלו לילך עד זמן רב (אבי הרלב״ג, שעה״ש ז). החוש החמישי הוא חוש המשוש החוש הזה הוא עפרי וגם יותר מכלם (שם ע). הנה כאשר יהיה מזגך ארור שחוריי ועפריי ימשך בהכרח איבה בינך ובין האשה וכו׳ (ר״י אברבנאל, פי׳ התורה, בראשי׳, ד״ה ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש). פרעה המכונה בחומר ההיולי העפרי (רי כהן הכופא, מבחר המאמרי׳, שמות, כב:). ובראש עומד התנין הגדול אשר הוא בים והיא הנחש אשר בים ואינו מזיק כל כך כמו נחש העפרי (ר״נ בר״י אלחנן, עמה״מ, שער הקליפות, קעט:). והניחו (קופירניקוס וסיעתו) הכדור הנכבד וכו׳ בטבור העולם והכדור העפרי והמימיי כאחד מצבא המרום במרום (זרח, כתב ג, אילם ליש״ר מקנדיה). נטייתו על הרוב מתחלת יצירתו היא הדברים העפריים והחמרים (ר״ד מרוקא, זכות אדם, יין לבנון 11). ואמרו ועפר תאכל ירמוז להבדל השלישי כי ברוב ישה לדברים העפריים והחמריים כנזכר (שם 19).

עָפְרִי

עָפְרִי, עופרי, ת״ז, — של עֹפֶרֶת, עָפְרָתִי, כמו שימית כדור העופרי הגרוש מן קנה השריפה (ר״י זמושץ, כלם ישראל על התלמוד, כג.).

עֲפָרִיּוּת

עֲפָרִיּוּת, ש״נ, — סגלת העפר, חמריות: ולא ימנע העפריות מהיות עמה אשיות מופלגת (קאנון ב א ג). ומזג הנחש לעפריותו רחוק ממנו (מן האדם) בקצה האחרון וכו׳ (ר״י אברבנאל, פי בראשי׳, ד״ה ויאמר יי׳ אלהי׳ אל הנחש). וחלילה שנפש שמואל הנביא הצרורה בצרור החיים את ה׳ תוכל הבעלת אוב להשיבה לעפריותה (הוא, ש״א כח, ד״ה ויתחפש שאול). האדם חוטא כגון בחושקו בעפריות זו התשוקה אינה באה כי אם מצד כוחותיו הבהמיות (ר״י אבן לטיף, אגרת התשובה כג, קובץ על יד א, 56). כדכתיב והאבדת את הנפש ההוא מקרב עמה ר״ל מהמקום שנגזרה שלא תשוב שמה אלא תשאר בעפריותה ובחמדתה שחמדתה בהיותה בגוף (ר״י אבוהב, מנוה״מ א א ב ב). כי טבע עפריותו יחייבהו שיטה לבהמיותו (ר״מ אלבילדה, ראשי דעת ד ב, קא.). בהרבה מהב״ח חסרים מהם לארציותם ועפריותם (ר״מ מין, ספי אילם ליש״ר מקנדיה 52). אדון הטבעים שלחו ראשונה מהשגת החלק המיוחד אשר בג״ע ונתנו עובד ושומר העפריות והחומריות (ר״ד מרוקא, זכות אדם, יין לבנון 22).

עֲפִירוֹן

עֲפִירוֹן, — שם מלאך: השר הששי עפירו״ן גווניו כדמות העפר (ר״נ בר״י אלחנן, עמה״מ, שער קרית ארבע טו, פד:).

עֲפִירוּת

עֲפִירוּת, ש״נ, — צבע העפר: והנוטה אל רכיכה (רעיכה) וביהות ועפירות מורה שהקור החזק

באברים הפנימיים עד שהם כאלו הגיעו בגדר המות (פרקי משה לרמב"ם ו).

***עֲפִירִיתִי**, ת"ז, **של צבע העפירות: ואמנם ההוראה מדרך מראה הגוף הנה המראה חזק ההוראה על ענין האצטו'** והכבד ברוב הענינים כי ברוב חליי **האצטו' קרים** ומראה בעליה עפיריתיי (קאנון ג יג א יד).

עֹפֶרֶת¹), עֹפֶרֶת, ש"נ²),— מתכת דֹמה לבדיל שחופת **הגון**, כבדה ונתכת מהרה, Blei; plomb; lead: **נשפת ברוחך** כסמו ים צללו כַּעוֹפֶרֶת במים אדירים (שמות טו י). את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת **העֹפָרֶת** (במדב' לא כב). נחר מפוח מאשתם עֹפָרֶת לשוא **צרף** צרוף ורעים **לא** נתקו (ירמי' ו כט). קבצת בכסף **ונחשת וברזל ועוֹפֶרֶת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש להנתיך** (יחזק' כב כ). תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף **ברזל** בדיל ועוֹפֶרֶת נתנו עזבוניך (שם כז יב).— כִּכַּר עֹפֶרֶת, אבן המשקל של ככר עשוי עֹפֶרֶת: והנה ככר עֹפֶרֶת נשאת וכו' וישלך את אבן העֹפֶרֶת **אל פיה** (זכרי ה ז).— עֵט עֹפֶרֶת, עט עשוי מעֹפֶרֶת: **בעט ברזל ועֹפָרֶת** לעד בצור יחצבון (איוב יט כד).— **ובמדר': הרשעים** שבהם היו מטורפין בקש הבינוניים **כאבן** הפקחים **בעופרת** (מכיל' מסכ' דשירתא ה). וכשהוא מושל את המצריים אינו מושלן אלא בעופרת (שם ו).— **ובסהמ"א: ומן המתכות העופרת השחורה והברזל החלוד ואבנים שחורות** (ר' זרח, לדה לדרך א א כט). **וקצתם** (של החצים) מקנה ותניתם מברזל ונחשת **ועפרת קלעיי** מקרן ומעצמות ומאבן ומקנה וכו' (קאנון ד ד ג י). הששה מיני מתכות אם יושמו בארץ **יחסרו והעופרת** לעולם תוסיף (חזקוני, פי' התורה, בבלם יו י). **יוצק עופרת** רותח **תוך** גרון מי שכתב **כן על רבותינו חכמי ארץ ישראל כי משם תצא תורה** (שלטים הגבלה רכא). **שדעות הרב רעות מדעות אריסטו ועופרת** רותח יוצק לתוך פיו ולמדברים תועה **כמוהו** (ר"י די מודינא, ארי נוהם א). עופרת המים וכו' מראהו שחרחורות וממנו **יעשו עט עופרת** (לינדא, רפא' למודים א ס, לז).

¹) [בארמ' אֲבָרָא, ומזה בערב' אַבָּארa). ובאשור' אַבָּר, מין מתכת: Magnesit.] — ²) [בסהמ"א גם ש"ז.]

a) ابار

***עֲפָרְתִי**, עֲפָרְתִּיִי, ת"ז, מ"ר עֲפָרְתִּיִּים,— של עֹפֶרֶת, **כצבע עפרת: והמראה העפרתיי** (של שמרי השתן) אמנם יולד מקור לבד (פרקי משה לרמב"ם ה, כ"י ביהמ"ד שכטר). לוח המלמד אדם **דעת מראות השתן** וכו' עיפרתי¹) בעופרת ממש (ר"ע כ"ץ, מעשה טוביה, ארץ הדשה, פח). **פניהם ועורם מזוהמים ושפתותיהם** עפרתיים (ר"י עמדין, בירת מגדל עוז, לע).

***עֲפָרְתִּיּוּת**, ש"נ, — סְגֻלַּת העֹפֶרֶת, צבע העפרת: והמעצלת והמרפה המשנה המראה אל העפרתיות מביאה השינה והתנומה מורה שהיא ליחה לבנה (קאנון ג א א ס).

עָפַשׁ²), ממנו *עִפּוּשׁ, *עִפּוּשִׁי, *עָפֵשׁ.

—פִּעֵל, *עִפֵּשׁ, עיפש, פ"ע,— **נתקלקל** ע"י רקב ורטיבות **והעלה עֹבֶשׁ** ועפוש, נרקב, schimmeln, schimmelig werden; se moisir, être moisi; to moulder, be mouldy, עִפֵּשׁ הלחם: **אין מחייבין אותו לאכול קנובות ירק ולא פת שעיפישה ולא תבשיל** שעיברה צורתו (תוספת' תרומ' ט י). שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו אופין כיוצא בהן וכו' של אלכסנדריא לא היו עושין כך ויש אומ' זו היתה מעפשת (שם יוה"כ ב ה). חלת הבצק שעיפשו או שיבשו הרי אילו **אסורות** (ר' יוסי ברי יהודה, שם פסח' ב (ג) ז). על הפת שעפשה ועל היין שחקרים וכו' אומר שהכל (ברכ' מ:).— **ובסהמ"א**: טרף גדול הבמה בקלפי העלה רקב ובספרים אשר עיפשו למד לכל לומדי יסודות דת ודין (יסגו מזמוסי, סף' ד"ם עט).— פ"י, עשה שיעלה עִפּוּשׁ, שיתעפש: **אולי מעפשים** (המצורעים) האויר (ר"א זכות, קצ' יוסקין השלם ה, 225). ואם אין יכולת לרוחות על הנשיבה יהיו מוכנים להתעפש ולעפש הליחות (קאנון א ג ב ס). **כי** דבר המעופש הנוגע דבר אחד מעפשו ומכל זה עולה ליחות הם (ר"י להלון, חולה"ם ס, יב:).— **ואמר הפיטן**: שאור המעפש ומבאיש העסה עקרהו נקרהו חמא בלי לשא (ר"ש בר יצחק, חולי המתעה, בליסי ער"ם).

— התפ', ***הִתְעַפֵּשׁ**,— **כמו פע': בית גרמו היו** בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו **חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים וכו' הללו פיתן מתעפשת והללו אין פיתן מתעפשת** (יומא

¹) [נראה שצ"ל: עופרתי.]
²) [כמו עבש, עי' שם.]

לא.). מתוך שהנדבה מרובה תיקנו להם שופרות מרובין כדי שלא יתעפשו המעות (ר׳ יוחנן, מנח׳ קז:). היו מחזירין אותה (את הקטרת) למכתשת פעמים בשנה בימות החמה פזורה שלא תתעפש בימות הגשמים צבורה כדי שלא תפוג ריחה (כרית׳ ו:). מפני הפירות שאתה כונס שלא ירקבו שלא יתעפשו ושלא ישתנו (מד״ר ברא׳ לא). ולמה היו נותנין קנים ביניהם כדי שישלוט הרוח בהם ולא יתעפש הלחם (שם במד׳ ד). — ובסהמ״א: שכיון שתדיר בהן להניחן אויר שולט בהן ואין מתעפשות מבפנים (ר׳ יהודאי גאון, תורתן של ראשונים א, 46). אחת לשלשים יום שמתעפשין כששוהים מלפותחן וכל ספרים שלהן היו עשויין בגליון (רש״י, ב״מ כט:). זהב אינו מתעפש בארץ וזכוכית שמא ישבר (שם). ומיני בעלי חיים המתיילדים בפירות כשיתעפשו ומה שיתיילד מעיפוש הליחויות ותולעים המתילדים במעיים וביוצא בהם (ר״ש א״ת, מו״נ א עג). התעפשו גרגרי הזרע (רד״ק, שה״ש, עבש). והזרעונים שרואה שהם לחים וקרובים להתעפש מפנה אותם לאוכלם מיד (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ו יח). הרמונים המתוקים גם החמוצים מציצתם אח׳ אכילה מועיל למי שמאכל נפסד באצטומכתו ומתעפש מלמעלה עיפוש הדומה לריח ביצים מעופשים (ר״מ אלדבי, ש״א ה, עז:.). וכאשר עלתה המורסא שם עליה הרפואות המרפות בתחבושות קמח החטה ומים ושמן ונתעפשה יד האיש ההוא ומת (קאנון ד ד ד ב). יותר מהרה יתעפש החי ששחט הנכרי ממה שישחוט היהודי מפני ששחיטת הנכרי לא הוציאה כל הדם שבחי (ר״ש בן וירגא, שבט יהודה 9). שלא יתעפש גופו (של הילד המת) (ר״י אברבנאל, פי׳ מ״ב ד, ד״ה ויהי היום). עוד אפשר שיתעפש הדם תוך הורידין ע״ד שמתעפש בבועות ובנגעים (ר״י להלון, אוצה״ח ב ח א). אם אדם נופח בהבל פיו בכלי זכוכית מתעפש ומתחשך בשוכן עליו ענגה (ר׳ אליהו הכהן, שב׳ מוסר יא). והפרוטות מתעפשות ואם יחזור ויחליפם בסלעים נמצא שלהני משתכר ב׳ פעמים ומעשר שני נפסד (רעמב״ע, עדו׳ א י). שתהיה הטוגלה מסוגרת שם ותתעפש (ר״ט כ״ץ, מעשה טוביה, בית חדש, קה.).

—קל, °עָפַשׁ, יעפוש, — כמו פִע׳: הוא סיגים לכן יסריח הוא עפר לכן יעפוש (מחזו׳ יכיי, דודסון 17).

—פעי, °עִפֵּשׁ, — כמו הִתפ׳: מעופש והיה בו העיפוש כמו ניקודים (ערוך ערך נקד). ומהו הקינוב שיסיר את העלים המעופשות ויקצץ השאר ויתקן אותו לאכילה (רמב״ס, שביתת עשור א ג). והפה והשפה יצאו עליו הרפשים המעופשים והטנוף והאספסף וכלייה (ר״י הריזי, אגרי לשון הזהב, דברי חסן 4). עד אין תקוה נפשך תשום הלא מחר כמו רפש יעופש פגרך (ילחק בן סולקאר, וכוס התורכי, טעם זקנים יז). פעמים יתילדו במעים תולעים מהמשך הפסד המאכ׳ באצטומכה ממאכלי׳ עוצרי׳ מעופשים שיתקבין מהם לחה נאה במעים (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כח:.). והוא עפוש יקרה באויר דומה לעפוש מי המשרה המעופשים וכו׳ (קאנון א ב ב ט). וכן נראה בשתן גם כן הבא מהדם שהוא מעופש ולכן הרופא מקיז דם להוצי׳ דם מעופש שהוא סיבת הקדחת (ר״י להלון, אוצה״ח, יב::). בחולי התולעים הטנופות שבמעיים הם מעופשות ובשלשול (ר״ט כ״ץ, מעשה טוביה, ארץ החדשה, פח:).

—נפעי, °נֶעֱפַּשׁ, — כמו הִתפ׳: יין קרוש שנעפש ונקרש (רש״י, סוכ׳ מט.). בנקל היו נסתמים צינוריהם מליחות גסות ודבקיות ואם שיאחר שם נעפשים (ר״ט כ״ץ, מעשה טוביה, בית הדם, קד:).

°**עֶפֶשׁ**, ש״ז, — כמו עֹבֶשׁ ועִפוש, ובהשאלה, קלקול והשחתה, ואמר הפיטן: בלבי אל יהי טפש בחובי אל יהי עפש גאוותיך משות מרפש (רסע״ג, אלהים אלי, פתיחי, אזהרי, קובץ מעש׳ ידי גאוני קדמוני ב, 28).

°**עֶפֶת**, ש״נ, — כמו א.עיפָה, עֲפִיפָה, ואמר הפיטן: ששי מעון ואצרותיו מלאים נפת לצדיקים לאות ולמופת ואור גדול ורבותים אלפי שנאן לעוף °בעֶפֶת (אל אלהים, יוצ׳ שבת לפני ר״ה).

עֵפָתָה[1], ש״נ, — כמו שְׁמָמָה, מקום שאין בו שום סימן של דרכים או של צמח, של עקבות בע״ח, מקום של הפקר שאין שליטה לשום אדם עליה, Wüste; désert: בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות ארץ עֵפָתָה[2] כמו אפל צלמות ולא סדרים ותפע כמו אפל (איוב י כא-כב). — ואמר הפיטן: על שואלי אוכלים ששה עת עניתי נפשנו יבשה עפתה

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.

[2]) כך ברב ספרי הדפו׳ בלי יוד אחר העין, וכך נמס׳: לי׳ וחסר. ופרשו הקדמו׳ ורב החדשי׳ במשמ׳ חשך, והסתיעו מהשם עיפה שבכתוב עושה שחר עיפה וכו׳. אבל כבר העירותי בערך עיפה כי גם שם הדבר בספק אם באמת זוהי משמ׳ עיפה. ומלבד זה כאן כל מליצת הכתוב דחוקה מאד, כי אין זו לשון בני

עלי חמשה עליה עדה נענשה (תענית יז בתמוה ממזי׳ אילע׳ א, קסא.). שם מהר נשף יצא ליל לבוש כסות צלמות זהר תבל יכסה צעיף עיפתה על פני ארץ יפרש (יעקב ריפמן, ליון ז, 152.). — ואמר המשורר: הוליכם בתהמות רחבי ידים להפש ארץ עיפתה לא נודעה ארץ תחתים חדשי לא ראתה עין (יל״ג ג, 15). ראש ירימו עתה ילדי עיפתה אויבינו ישובו יהמו ילשינו (הוא, הסחר כדמם כדמה).

עֵץ¹, ס״ז, כנ׳ עֵצָה, עֵצוֹ, עֵצָהּ, מ״ר עֵצִים, סמ׳ עֲצֵי, כנ׳ עֵצֵינוּ, עֵצֶיהָ, עֵצֶיהָ, עֵצָיו, עֵצֶיהָ, — שם לצמח גדול וגבוה, בעל גזע עבה וחזק, ומרבה ענפים ועלים, אילן, Baum; arbre; tree: ותרא האשה כי טוב הָעֵץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד הָעֵץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל (בראש׳ ג ו). יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת הָעֵץ (שם יח ד). כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עֵץ או על הארץ וכו׳ לא תקח האם על הבנים (דבר׳ כב ו). והיה כְּעֵץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו (ירמי׳ יז ח). — ומ״ר: הלוך הלכו הָעֵצִים למשח עליהם מלך (שפט׳ ט ח). עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עֵצִים (קהל׳ ב ו). — ובתו״מ: המוכר את הכרם מכר את הקנים ואת הדוקרנים וכו׳ אבל לא מכר לא את העצים וכו׳ (תוספתא ב״ב ו ו). את שענף עצן דומה לקליעה ות הדם (ספרא אמור, פרק טו). במקומו של ר״א היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת (שבת קל.). קוצצין עצים במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור (מו״ק יב:). עץ שהוא פוסה על פני כל החיים (מד״ר בראש׳ טו). — ובספהמ״א: אבינרא על אותו עץ שכך נקרא שמו עד דובין ליה קרקע שלו (רגמ״ה ב״ב, מח:). דבר שגדל סביב העץ שקורין טיל ומתקנין אותו לצורך חבלים (הוא, חול׳ כח:). ועצה האמור כאן לשון הרבה עצים כמו דגה לשון דגים (רש״י, ירמי׳ ו ו). הלא בעץ בן פריו (מסו, אה״ל ג). — ואמר המשורר: בהיות אלהים עמך כל עץ יער יהי עשה לך פרות ובאין אלהים עמך גפנך הנעבד יוציא לך סורות (ר״ש הנגיד, בהיות אלהים). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותכונתו ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ודשאיו וכו׳ שמח שמחה גדולה וימלא חדוה וגילה (ר״י זבארה, שעשוע׳ ג, דודסון 21). — עֵץ החיים, הדעת: ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה כל עץ נחמד וכו׳ וְעֵץ החיים בתוך הגן וְעֵץ הדעת טוב ורע (בראש׳ ב ט). עֵץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר (משלי ג יח). ויצו יי׳ אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל וּמֵעֵץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראש׳ ב יו-יז). — ואמר המשורר: מעשיו ראיתי באתי גן עדנו שם עץ הדעת שם עץ החיים עיני אורו כי נטע לי קדם אוזן שומעת תוכחת חיים (ראב״ע, אודה לאל חיי). — עֵץ הגפן: בן אדם מה יהיה עֵץ הגפן מכל עֵץ (יחזק׳ טו ב). — עֵץ רענן: אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים וכו׳ את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עֵץ רענן (דבר׳ יב ב). כי על כל גבעה גבהה ותחת כל עֵץ רענן את צעה זנה (ירמי׳ ב כ). ועי׳ רענן. — עֵץ עבת, עי׳ עבת. — וידעו כל עצי השדה כי אני יי׳ השפלתי עֵץ גבה הגבהתי עֵץ שפל הובשתי עֵץ לח והפרחתי עֵץ יבש (יחזק׳ יז כד). — ובהשאלה לסרים: ואל יאמר הסרים הן אני עֵץ יבש (ישעי׳ נו ג). — ומ״ר סמ׳: ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים וינע לבבו ולבב עמו כנוע עֲצֵי יער מפני רוח (שם ז ב). מה יהיה עץ הגפן מכל עץ הזמורה אשר היה בַּעֲצֵי היער (יחזק׳ טו ב). ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עֲצֵי השדה ימחאו כף (ישעי׳ נה יב). הנה אשור ארז

אדם שבעית ארץ שחשכה כמו חשך. וכבר הרגישו בזה החדשים, וקצתם (Duhm ועוד) מוחקים את המלים כמו אפל צלמות. ורגלים לדבר כי שלש המלים כמו אפל צלמות הן פרוש להשם עפתה שהיו כתובים על הגליון ונשתרבבו לתוך גוף הכתוב, והמלים שבסוף הכתוב ותפע כמו אפל הן פשוט כפל משבש של עפתה כמו אפל שבראש הכתוב, ושעור הכתוב הוא: ארץ עפתה (כמו אפל צלמות) ולא סדרים (ותפע כמו אפל). והוא הסוגר של הכתוב הקדם: בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות ארץ עפתה ולא סדרים. ושם׳ האמת׳ של עפתה אנו מצאים בלשון הערב׳, בהשם עַפוֹ, עַפָא a). ואלה דברי Lane: A land in which is no sign of the way nor trace of habitation or cultivation; untrodden and not having in it any traces, or vestiges, or footprints; or a country or portion of the earth or of land in which is no trace of its being possessed by any one.

1) [כך בפונ׳, ובערב׳ חדרום׳: עצ, ובכוש׳ עַצ׳; בארמ׳: עק, עָא, אָעָ; באשור׳: אִצ, אִצֻ; בערב׳ עִצ׳ה b).]

a) عفو عفا b) عضة

בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה וכו' ויקנאהו כל עֲצֵי עדן אשר בגן האלהים (יחזק' לא ג-ט). למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עֲצֵי מים ולא יתנו את צמרתם אל בין עבתים (שם יד). ישבעו עֲצֵי יי' ארזי לבנון אשר נטע (תהל' קד יו). נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עֲצֵי לבונה (שה"ש ד יד). — ובע"י במשמ' שם הקבוץ: ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו וְעֵץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו (ברא' א יב). ויצו יי' אלהים על האדם לאמר מכל עֵץ הגן אכל תאכל (שם ב יו). הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עֵץ בו (ישעי' מד כג). אל תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי עֵץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב).—ובסמי': ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עֵץ פרי עשה פרי למינו (ברא' א יא). ההרים וכל גבעות עֵץ פרי וכל ארזים (תהל' קמח ט). עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עֵץ כל פרי (קהל' ב ה). ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ ואת כל פרי הָעֵץ אשר הותיר הברד (שמות י יה). ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עֵץ הדר כפת תמרים וענף עֵץ עבת וערבי נחל (ויקר' כג מ).—ואמר המשורר: אני כל עת אבקש את שלומם והמה בקשו נפשי לקחתה ואמנם כי פרי העץ בשרשו והמשל אמת כאם כבתה (רשב"ג, לך נפשי תספר). עי' פרי.—ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עֵץ השדה שבר (שמות ט כה). עי' שדה. וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עֵץ מאכל (ויקר' יט כג). עי' מאכל. אתן במדבר ארז שטה והדס וְעֵץ שמן (ישעי' מא יט). צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עֵץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים וכו' (נחמ' ח יה).—ואמר בן סירא: כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה ענף (ב"ס גני' נ י).—ושאר עֵץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם (ישעי' י יט). כאשר עץ הגפן בְּעֵץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את ישבי ירושלם (יחזק' יה ו). ועד הגפן והתאנה והרמון וְעֵץ הזית לא נשא (חגי ב יט). יודע כמביא למעלה בסבך עֵץ קרדמות (תהל' עד ה).—*ובמשמ' חֹמר של האילן: צא וראה איזהו אילן שעצו נאכל כפריו ואין את מוצא אלא אתרוג (מד"ר ברא' טו). כיון שעמד לילך אמר לאילן מה לי לברכך ומה יש לי לומר לך שיהא עצך נאה נאה הוא שיהא צלך נאה כבר הוא נאה (ר' לוי בשם ר' יוחנן, שם במדי' ב).—ובסהמ"א: סימן לפירות האילן כל שאתה נוטל פירותיו ועצו מתקיימת זהו אילן ומברכין על פירותיו בורא פרי העץ (תוס' ברכ' ד ב, לוין 66).—ב) עֵץ כרות, גזר של עֵץ: ויצעק (משה) אל יי' ויורהו יי' עֵץ וישלך אל המים וימתקו המים (שמות יה כה).—ואמר בן סירא: הלא מעץ המתיקו מים בעבור להודיע כל אנוש כחו (ב"ס גני' לח ה).—ושל עץ ארז לטהר את הטמא: וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות וְעֵץ ארז ושני תולעת ואזב (ויקר' יד ד). ולקח הכהן עֵץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה (במדי' יט ו).—ג) משמש חֹמר לבנין או לעשית כלים, Holz; bois; wood: ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עֵץ לעשות בכל מלאכה (שמות לא ה). מכל כלי עֵץ או בגד או עור או שק כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם במים יובא וטמא עד הערב (ויקר' יא לב). וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עֵץ תתחטאו (במדי' לא כ). בעת ההוא אמר יי' אלי פסל לך שני לוחת אבנים וכו' ועשית לך ארון עֵץ (דבר' י א). כה אמר יי' מוטת עֵץ שברת ועשית תחתיהן מטות ברזל (ירמי' כח יג). ויעמד עזרא הספר על מגדל עֵץ אשר עשו לדבר (נחמ' ח ד). וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דוד וַעֲצֵי ארזים וחרשי עֵץ וחרשי אבן קיר ויבנו בית לדוד (ש"ב ה יא). ויוציאהו (את הכסף) לחרשי הָעֵץ ולבנים העשים בית יי' (מ"ב יב יב).—ובפרט לעשית אלולים: ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עֵץ ואבן (דבר' ד כח). המסכן תרומה עֵץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט (ישעי' מ כ). ולא ישיב אל לבו וכו' חציו שרפתי במו אש וכו' ויתרו לתועבה אעשה לבול עֵץ אסגוד (שם מד יט). הנשאים את עֵץ פסלם ומתפללים אל אל לא יושיע (שם מה כ). עמי בְּעֵצוֹ ישאל ומקלו יגיד לו (הוש' ד יב).—ובמשנ': פרשת המלך כיצד מוצאי יו"ט הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה (סוט' ז ח). מוריתו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור (תמי' ג ח). עץ המשמש את המתכת טמא והמתכת המשמשת את העץ טהורה כיצד פותחת של עץ והפין שלה של מתכת וכו' פותחת של מתכת והפין שלה של עץ טהורה (כלים יג ו).—ובסהמ"א: אי גמי לולאות בלבד ומכנים בהן עץ ומחברן וכשרוצה

לפרקן מושך העץ ההוא והן נופלים ונקרא עץ ההוא לבתא (ר"ח, סנת קכה.). וכן אם אמר האומן הא לך דמי צמרך או דמי עצך ולך אין שומעין לו (רמב"ס, סכירות י ד). האדם יראה בעינו וירגיש מעשיהם והמריהם כמו חדוד הסייף וברזלה ורבוע המטה ועצה (רס"ע פלקירה, רלשי חכמי 49).—ורגיל במ"ר: עשה לך תבת עֲצֵי גפר (ברלשי ו יד). וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת וכו' וערת אילם מאדמים וערת תחשים וַעֲצֵי שטים (שמות כה ג-ה). עי' שטה. ויהי חירום נתן לשלמה עֲצֵי ארזים וַעֲצֵי ברושים כל חפצו (מ"א ה כד). ויעש בדביר שני כרובים עֲצֵי שמן עשר אמות קומתו (סס ו כג). ולקנות עֵצים ואבני מחצב לחזק את בדק בית יי' (מ"ב יב יג). ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחוות עבר הירדן וכו' ואגרת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן לי עֵצים לקרות את שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר (נחמי' ב ז-ח). ובכל כחי הכינותי לבית אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף וכו' וְהָעֵצים לָעֵצים (דהי"א כט ב).—ובמשמ' כלים של עֵץ: והיה דם בכל ארץ מצרים ובָעֵצִים ובאבנים (שמות ז יט). ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי' בכל עֲצֵי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים (ש"ב ו ה). עי' ברוש.—ובמשמ' קורה של בנין: ונתץ (הכהן) את הבית את אבניו ואת עֵצָיו ואת כל עפר הבית (ויקר' יד מה). וישאו (אנשי יהודה) את אבני הרמה ואת עֵצֶיהָ אשר בנה בעשא (מ"א טו כב). כה אמר אדני יי' הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב ובפרשים וכו' ושללו חילך ובזזו רכלתך והרסו חומותיך ובתי חמדתך יתצו ואבניך וְעֵצַיִךְ ועפרך בתוך מים ישימו (יחזק' כו ז-יב). כי אבן מקיר תזעק וכפיס מֵעֵץ יעננה (חבק' ב יא). ובאה (האלה) אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עֵצָיו ואת אבניו (זכרי' ה ד).—ובתלמו': היה חופר בור ושיח ומערה קוצץ ויורד והעצים שלו (ב"ב ב יב). אבניו (של בית סמוך לבית ע"ז) ועציו ועפרו מטמאין כשרץ (ע"ז ג ו). היורד לחורבתו של חבירו ובנאו שלא ברשות כשהוא יוצא אומ' תנו עציי ואבניי אין שומעין לו (תוספת' כתוב' ח ט). נתן לחרש לעשות לו כסא ועשה לו ספסל ספסל ועשה לו כסא וכו' ר' מאיר או' נותן לו דמי עיציו (סס ב"ק י ח). פרק זה את עצי' והציל פשתנו של חבירו נותן לו שכרו (סס כו). קרדום מבקע בו את העצים בלבד (סס ב"מ ב כב). אבני בית המנוגע ועיציו ועפרו מעכבין זו את זו (סס מנח' ו י). שטף נהר קוריו עציו ואבניו ונתנו בתוך שדה חבירו הרי אלו שלו (ב"מ כב.).—ובסהמ"א: רב יהודה צלחו ליה פתורא פי' שולחן העשוי מעצי יונס והן יקרים (ר"ח, סנת קכט.). היה איש אחד בדמשק והיה חכם גדול בחרושת עץ ויהי יום אחד מתקן את עציו בשתי ידיו ופועל בעניניו (ר"י זבלרה, שעשוע' ב, דודסון 26).—ד) במשמ' יד של כלי: ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן הָעֵץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי (דברי' יט ה). וְעֵץ[1] חניתו (של גלית) כמנור ארגים (ש"א יז ז). ויך אלחנן בן יערי ארגים בית הלחמי את גלית הגתי וְעֵץ חניתו כמניר ארגים (ש"ב כא יט). ואיש יגע בהם ימלא ברזל וְעֵץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת (סס כג ז).—*עֵץ הפרור: על מה נחלקו על המלח בפני עצמה שבית שמאי אומ' בפך ובעץ הפרור לצלי ובית הילל אומ' וכו' (תוספת' יו"ט א טו). עץ פרור מגעילו ברותחין ובכלי ראשון קסבר כבולעו כך פולטו (ר' הונא בריה דרב יהושע, פסח' ל:).—ובסהמ"א: עץ פרור וכו' פי' הרמב"ן ז"ל וכו' הוא עץ שתוקעין בו עצים ובולטין ממנו: אילך ואילך וממחין ומפררין בו כל מאכל עב (ר"נ על רי"ף, פסח' ח:).—ה) עֵץ של תליה: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עֵץ ואכל העוף את בשרך מעליך (ברלשי מ יט). וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עֵץ (דברי' כא כב). ואת מלך העי תלה על הָעֵץ עד עת הערב וכבוא השמש צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן הָעֵץ וישליכו אותה אל פתח שער העיר (יהוש' ח כט). ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם (בגתן ותרש) על עֵץ (אסת' ב כג).—ובתו"מ: כיצד תולין אותו משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנה וכו' (סנה' ו ד). מה ת"ל תקברנו יכול יקברו עצמו ת"ל כי קבור תקברנו קבורה לו ולעצו ולאבנו וכו' (ירוש' נזיר ז א). נאה לך (להמן) העץ מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית (מד"ר אסת' ט).—ובסהמ"א: הגיע העת והעונה לנקום נקמת התלוי בעץ אשר

1) [הכתיב: וחץ.]

הרגוהו אבותיהם (הגזרות היסטוריות, מסכת תמכ"ו).—ו) וגזרי עצים לשרפה, להסקה: ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקשש עֵצִים ביום השבת (במד' טו לב). ויקם (אליהו) וילך צרפתה ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עֵצִים (מ"א יז י). ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עֵצִים וכו' (דבר' יט ה). ולא יכרת מכם (מישבי גבעון) עבד וחטבי עֵצִים ושאבי מים לבית אלהי (יהוש' ט כג). כי ערוך מאתמול תפתה וכו' מדרתה אש וְעֵצִים הרבה (ישע' ל לג). — ובפרט לשרפת הקרבן על המזבח: ויבקע (אברהם) עֲצֵי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים (בראש' כב ג). ויאמר (יצחק) הנה האש וְהָעֵצִים ואיה השה לעלה (שם ז). ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עֵצִים על האש (ויקר' א ז). ויאמר ארונה אל דוד וכו' ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לָעֵצִים (ש"ב כד כב). ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם (נביאי הבעל) הפר האחד וינתחהו וישימו על הָעֵצִים ואש לא ישימו ואני אעשה את הפר האחד ונתתי על הָעֵצִים ואש לא אשים (מ"א יח כג). — ובתו"מ: כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכו' (ר"ה ב ג). בררו משם עצי תאנה יפין לסדר המערכה (תמיד ב ה). וכי כל העצים כשרים למערכה הין כל העצים כשרין למערכה (שם ג). ומלקטין עצים משדותיהם ולא אמרן אלא בהיזמי והיגי אבל בשאר עצים לא (ב"ק פא.). לא נבראו המלכיות האלו אלא עצים לגיהנם (ר' עזריה, פסדר"א כח). — ובסהמ"א: גוווא עצים יבשים וסילתא עצים קטנים דקים (רש"י, ב"ק כב:). שני עצים יבשים ואחד לח היבשים שורפין את הלח (והזהיר שמות, משפטים, מט). — ומיני עצים, עץ אבני: אמרו כי האלמוגים הנקרא קור"יול בלע"ז כי הוא צומח בקרקע הים וכשמוציאין אותו מתקשה ועל כן קראוהו עץ אבני (רש"ט פלקירא, המבקש לט).—עץ ברזל: עץ ברזל (אייזן האלץ) הוא עץ קשה כברזל (ר"ם בלוך, שבי"ע ג, הודו, כד.).—עֲצֵי גומר: עצי גומר (בוכס בוים) (ליכלא, ראשי למודי ז כט ב).— עץ הדונג: עץ הדונג והוא שוכה וכו' (ר"ם בלוך, שבי"ע ג, מה:). — עץ לבנה: עץ לבנה (בירקען) גם הוא ממין עצי היער ועץ שלו טוב להדליק וקליפתו לבנה (ליכלא, ראשי למודי א ז, כח:).— עֵץ הלחם: בה ישגא עץ הלחם עץ הפלא הנושא פרי כדמות ככרות לחם (יל"ג, ח"ג 13).—עֲצֵי נשר: עצי נשר (אדלער האלץ) הנותן ריח ניחוח (ר"ם בלוך, שבי"ע ג, הודו, כד.).—עֵץ קָדוֹש: איך יתנהג בענין עצים הטובים בחולי זה כגון קינא סאלסא פארילא עץ קדוש סאנדולו וכו' (ר"י להלון, חולה"ח ע ה יח). שעץ הנקרא עץ קדוש הוא חם מאד (שם). — עֵץ השרף: כאדם שמכה על עץ השרף ויוצאין שביבים (רזיאל המלאך, כא.). ועי' השיכים בסוף ערך אילן.— ז) ובהשאלה קנים של פשתן: והיא (האשה) העלתם הגגה ותטמנם בפשתי הָעֵץ הערכות לה על הגג (יהוש' ב ו). ועי' אילן.

א.**עֶצֶב**[1], ממנו א.עֶצֶב, א.עֹצֶב, א.עָצֵב, א.עָצַב, *עָצַב, עַצָּבָה, עִצָּבוֹן, *עִצְּבוֹנִית, *עַצְּבוּת, *עַצְבָן, ב.עַצֶּבֶת, *הִתְעַצְּבוּת, *מְעֻצָּב, *מְעַצֵּב, מַעֲצֵבָה.

א.**עֶצֶב**, ס"ז, מ"ר עֲצָבִים, עֲצָבֶיהָ, עַצְּבֵיכֶם,—א) צַעַר ומכאוב גופני או רוחני, Kummer; douleur; sorrow: בְּעֶצֶב תלדי בנים (בראש' ג טז). ברכת יי' היא תעשיר ולא יוסף עֶצֶב עמה (משלי י כב). — ובמשמ' קֹשִׁי ורֹגֶז: מענה רך ישיב חמה ודבר עֶצֶב יעלה אף (שם טו א).—לחם עֲצָבִים, שאדם משיג בְּעֶצֶב ובדאגה: שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם הָעֲצָבִים כן יתן לידידו שנא (תהל' קכז ב). — ובסהמ"א: ושל כלאים האצבעות שוחקות פי' מרווחות בדרך השוחק שפוסק שפתיו והעצב [מדביקן] (ר"ח, עירובי' ז.). פחות מזה שיתן לו (צדקה) בעצב (רמב"ם, מתנות עניים י יד). הדאגה איבוד הלב והעצב חולי הלב (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופי' ב ט). וקראם עצבים לפי שהם עצב ויגון לקוראים אליהם ולא יענום (ר"י אברבנאל, זבח פסח, ד"ה שפוך חמתך).—ואמר המשורר: קבל בפה סגור לימות עצב ובעם כפה מלב יום תעצב (ר"י אבן גיאת, את מחזה הוד, שער השיר 25). אשר חכו כיין הטוב ופיהו צרי עצב ועץ חיים שפתו (ר"ש הנגיד, הכרפה הזמן). בקראי ענני יום שבחיך עצבי ישכחוני שלח אורך ואמתך המה ינחוני (רסב"ג, אלהים אלי אתה).—ומ"ר: אמר השכל הטובה שלות נפשך ומנוחתה מאפל קדרות העולם שהנאותיו

---

1) בערב' עַ'צַ'בַ a) [התרגז, קצף; בכוש' היה קשה. ונמצא גם בארמ' היהודית במשמ' העברית.]

a) غضب

מעורבות בעצבים ותאותיו נפסקות (ר״י א״ת, מו״ה ה). ובעבור זה יהיו המעלות אמנם אצל ההנאות והעצבים (סטכוז, ספ׳ המדות לארסטו ז ב). ותכתוש כל אלה העשבים במכתש העצבים (ר״י חריזי, תחכמוני ונח).—ב) טרחה, עמל: בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור (משלי יד כג).—ובהרחבה, פרי העצב, מה שאדם משיג בעצב, בעבודה, הון, נכסים: פן תתן לאחרים הודך ושנתך לאכזרי פן ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי (שם ה ט-י).—ובסהמ״א: אך לנשים נתת חילך ועצביך לנכריה (ב״ז, ב״ס מט יט). נגש את עצביו, זמם מזמה: הן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל עצביכם[1]) תנגשו (ישעי׳ נח ג).

א. **עֹצֶב**, ס״ז, עצבך,—א) כמו עצב א): והיה ביום הניח יי׳ לך מעצבך ומרגזך ומן העבדה הקשה אשר עבד בך (ישעי׳ יד ג). חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי וראה אם דרך עצב בי ונחני בדרך עולם (תהל׳ קלט כג-כד). כי ילדתי בעצב (דהי״א ד ט).—ובסהמ״א: וכעס ירבה עוצב בי קמה וגם נצבה תסובנו מחשבות לבי לאלם אלומות אהבה (רסב״ג, תקי׳ מדה״כ כ). הבטחתו אני מלבך מחזיקך ובתום מוליכך מעצבך מניחך במוצא הכך (גנזי שכטר ג, דודסון 45).

א. **עָצַב**, עצבו, עצובה, עצבי.—עצב את פלוני, גרם לו עצב, צערו, גער בו, betrüben, kränken; chagriner, fâcher; to vex, grieve: ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית (מ״א א ה-ו). והיתה ידך עמי לעשות מרעה לבלתי עצבי (דהי״א ד י).—עצוב רוח, שיש לו עצב: כי באשה עזובה ועצובת רוח קראך יי׳ (ישעי׳ נד ו). — ואמר בן סירא: אשרי אנוש לא עצבו פיהו ולא אבה עליו דין לבו (ב״ס גני׳ יד א). — ואמר המשורר: מה תשאלי מה היה לילד שעשועים אביו עצבו ויצו שלוחיו להשיבו (רמב״ע, אל אל וטובו). — וביני פעוי: יעלת חן אהובה מימי נעורים די שכנה עצובה במעון כפירים תושע בשובה לבא חדרים (לוי אלתבן, השכל והדת, שער השיר 120).

—נפעי, תעצבו, ־צבו, נעצב, נעצב, יעצב,—נעצב פלוני, היה לו עצב, צער, בעקב דבר מהדברים: ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם (בראשי׳ מה ה). ידע ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר אל ידע זאת יהונתן (כי הוא רצה להמית את דוד) פן יעצב (ש״א כ ג).—ונעצב אל פלוני, בשבילו: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו (שם לד). — ועל פלוני: ותהי התשעה ביום ההוא לאבל לכל העם כי שמע העם ביום ההוא לאמר נעצב המלך על בנו (ש״ב יט ג). לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו׳ ואל תעצבו כי חדות יי׳ היא מעזכם וכו׳ הסו כי היום קדוש ואל תעצבו (נחמי׳ ח י). — נעצב בדבר, טרח בו, נהיה יגע ועיף: מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם (קהל׳ י ט). — ואמר המשורר: ימלוך הרופא לנעצבים מונה מספר לכוכבים (רמב״ע, ימלוך יי׳ לעולם). נעצב אני על מותך אך זאת עצב אשר לא אקחה ממך (הוא, אחי יהודה, כהנה א, 80). ואומר בקול נעצב אל הנער המחזיק מצב ולראות מה אדבר בו ומה אשיב על תוכחתו יתיצב (עמנו׳, מחב׳ יג). — ואמר הפיטן: גוי מעבידים נעצב גוי קדוש לא נעצב (ר׳ שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון 32)

—התפ׳, התעצב, יתעצבו,—התעצב אדם, היה לו עצב גדול, צער ורגז: ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה (בראשי׳ לד ז). — והתעצב אל לבו: וירא יי׳ כי רבה רעת האדם וכו׳ וינהם יי׳ כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו (שם ו ו).—ובתו״מ: משה היה מתעצב בלבו שלא עמד אחד מבניו (ר׳ נתן, ספרי דברי שה). כיון שהגיע (אדם הראשון) לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו (ריש לקיש, סנהד׳ לח:). —ובסהמ״א: שהם שמחים בהם (בעצבים) ויתעצבו בו באחרית (המאירי, פי׳ על משלי י).—ואמר המשורר: ואל תסיג גבול לשום דמי שלום במלחמה והתעצב

---

[1]) [אמר רד״ק, וז״ל: עצביכם ממונכם כמו ועצביך בבית נכרי וכו׳ ודגש צדי עצבים לתפארת הקריאה, ע״כ. ורש״י מפרש: בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידכם; וכן תרגמו סומכ׳ ותאוד׳ והירונ׳. השבע׳ תרגמו: ὑποχειρίους, המשעבדים; ובעין זה עקיל׳: διαπονήματα, העמלים. ועפ״ז מפרש׳ כמה מהתחדשים פועליכם, מן ב. עצב. ואחרים מגיהים את הנוסחה. והסורי נקד עצביכם, אליליכם. ועי׳ גם בפרושו של קרוים לישעיה. ובמלונו הקטן גזר המחבר תבה זו מן עצב, ופרש עסק.]

לך כי מיץ חלבים יעלה חמה (רלב"ע, קרא שיר זה כהנא א, 76). — ובמשמ' פ"י, קצף וכעס: ויהי אחרי הדברים האלה ותתעצבנה הנשים את מרימה אשת אורודוס ואת אלכסנדרה אמה ותשנאנה אותו מאד על אשר הרג הזקן אביהם (יוסיפון רעד).

—פעי, עִצֵּב, עִצְּבוּ, יְעַצְּבוּ, — עִצֵּב את פלוני, עצב את רוחו, כמו קל בנחץ הפעולה: והמה מרו וְעִצְּבוּ את רוח קדשו ויהפך להם לאויב (ישעי סג י). — עִצֵּב דברי פלוני: כל היום דברי יְעַצֵּבוּ עלי כל מחשבתם לרע (תהלי נו ו).

— הפעי, הֶעֱצִיב, יַעֲצִיבוּהוּ, — הֶעֱצִיב את פלוני, כמו עִצֵּב, הרגיזו: כמה ימרוהו במדבר יַעֲצִיבוּהוּ בישימון (תהלי עח מ). — ובמדר': אמר לפניו (דוד) רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים ולהעציבך מוטב לי ונחני בדרך עולם (מד"ר ברא' נד). — ובספהמ"א: כשתמצאנה את האדם צרות ופגעים מעציבים תשבר רוחו ויכנע לבו (ר"י ח"ת, חו"ה הכניעה ג). זאת המדה (השמחה) תמצא אותה בקצת בני אדם נחלקים וכו' וכל שכן לאדם שתאותיו מוזמנות לו תדיר ולא עברה עליו דאגה מזמן ארוך וניצל מן הדברים המעציבים (רסג"ג, תק' מדה"ג, לו). וההכרעה לעניינים המעציבים על המשמחים (ר"מ אלדבי, ש"א ט, קיב:). וע"כ היה ירא סנדבאר להעציבו ולהכניעו (משלי סנדבאר, מב:). אם תעציבני והיית לוקח לך אשה אחרת על כן אמרתי וכו' (שם נג:). והוא (האטד) המעציב גם כן ומדאיג תמיד לכל אדם אם יפגע בו (ר"י אברבנאל, פסחי ט, מבל יותם). — ואמר המשורר: ידידי העציבני זמני וחרק שן מאד עלי חריקה (ר"י אבן כלפון, כדיבוחך לחנה, שער השיר 27). ואיך יפחד אנוש לו שת לגלגל עמוד מרוץ אזי לא יעציבו (רמב"ע, התרשים א קל). הורג בזדון שדי העציבו לנוד ולנוע בארץ מושבו ולרעתו ולבחשו קמו בו כל האלות האלה (רלב"ע, אותות אב). לכן אלה יהיו לך לאיבים מאכל חם מרחץ גם משכבים עם נשים כי כלם מעציבים (הוא, שמעו כא, כהנא א, 185). בריעה לא נבראת רק להעציב הרואים ולהפיל בעצומיה חלכאים (עמנו, מחב' ג). ויאמר אלי (השר) וכו' כלך מדברותך אל ענינים ערבים וכו' ונניח ספורי המתים המעציבים (שם כד).

*עָצֵב, ת"ז, נק' עֲצֵבָה, מ"ר עֲצֵבִים, עצבין, עֲצֵבוֹת, — מלא עֹצֶב, כמו עצוב traurig, gekränkt; triste, fâché; sad, vexed: אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן וכו' (ברכ' ה.). לאדם שיצא עליו שטר הוב קודם שפרעו היה עצב לאחר שפרעו שמח (שם ז:). במוצאי יו"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה נוטה כלפי צפון עניין שמחין ובעלי בתים עצבין וכו' נטה כלפי דרום עניים עצבין ובעלי בתים שמחים וכו' נטה כלפי מזרח הכל שמחין כלפי מערב הכל עצבין (יומי כא:). בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ הלבין היו שמחין לא הלבין היו עצבין ומתביישין וכו' (שם סז.). בא וראה שלא כמידת הקב"ה מידת בשר ודם ב"ו מנצחין אותו ועצב אבל הקב"ה נוצחין אותו ושמח (ר' ישמעאל בר' יוסי, פסחי קיט.). והיו ישראל עצבים שהיה יום חנוכת בית המקדש ולא היו יכולין לעשות (את קרבן התמיד) מפני שהיה ישן שלמה (מד"ר במדי י). אם נפשך עציבה אני טורדן מעכשיו (פסיקי רבתי לו). — ובספהמ"א: כמו שבני אדם עצבים כשמביא ההכרח אל שיהיו מעשה ידיהם נשחתי' כן אמר הכתוב ויתעצב אל לבו (ר"י אלבו, עקרים ג, יד). והתחיל התפחד ולהחרד ויאמר עציבה נפשי עד מות (כלמון ישן, Wagenseil 42). — *ובהשאלה, מצמצם, בדחק: כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות (רבא בשם רב נחמן, עירובי ג:). — ובספהמ"א: משך מבוי בארבע אמות שוחקות וגובהו עשרים אמה עציבות רוחב הפרצה עשר אמות עציבות וכיוצא בהן לענין סוכה וכלאים (רמב"ם, שבת יז לו). ולזה כתב הרשב"א מה בין עצבות לשוחקות חצי אצבע לאמה (מהרי"ט, שו"ת ב יט, יז:).

ב. עָצַב[1], ממנו ב. עֶצֶב, א. עָצָב, ב. עֹצֶב, ב. עָצֵב, *עִצָּבָה, א. עַצֶּבֶת.

א. עָצָב[2], ש"ז, מ"ר עֲצַבִּים, סמי עֲצַבֵּי, עֲצַבֵּיהֶם, עֲצַבֶּיהָ, — צורת אלהות עשוי עץ ואבן או מתכת וכדומ', Götzenbild; idol(e): ויכרתו (הפלשתים) את ראשו (של שאול) ויפשטו את כליו וישלחו בארץ פלשתים

---

1) [חברוהו עם הערב' עַצַב a), גזר וחתך, ומזה: נתן לו צורה ותבנית.]

2) [על משקל הֲדַס, הֲדַסִּים. אחרים מנקדים: עָצָב, על משקל גָּמָל, גְּמַלִּים.]

a) عضب

סביב לבשר בית עצביהם ואת העם (ש"א לא ט). ויעזבו (הפלשתים) שם את עצביהם וישאם דוד ואנשיו (ש"ב ה כא). הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ולעצביה (ישעי' י יא). כרע בל קרס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה (שם מו א). חבור עצבים אפרים (הוש' ד יז). כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת (שם ח ד). ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה (שם יג ב). אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו (שם יד ט). וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש וכל עצביה אשים שממה (מיכ' א ז). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אכרות את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד (זכר' יג ב). ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש וכו' וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען (תהל' קו לו-לח). עצביהם כסף וזהב מעשי ידי אדם (שם קיה ד). ויעבדו את האשרים ואת העצבים (דה"ב כד יח). — ובתו"מ: ע"ז נקראת בלשון פגימה חרם שקץ תועבה וכו' עצבים גילולים וכו' (מכי' משפטי' כ). מצבה על שם שהם עומדים עצבים על שם שנעשים פרקים (ספרא, קדוש' פתיח'). שהיו משרתי ע"א נותנים עיניהם בבעלי ממון ומרעיבים את העגלים ועושין דמות עצבים[1]) ומעמידין בצד אבוסיהן ומוציאין אותן לחוץ (ר' יצחק דבי ר' אמי, סנה' סג:). — ובסהמ"א: ועוד אודיעך כי כל אלהי הנכר עצבים ולא פסילים כי הפסילים מעצי' ואבנים והעצבים מזהב ומכסף ומעץ ומאבן ומכל דבר (דונש, תשוב' עם הכרעי' ר"ת, 58). – ואמר המשורר: יסרוני בעקרבים הבורי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה לחוצה קצוצה רעוצה ופח ופחד חד בחד יתלכדו (ר"י הלוי, אהה אדני אלהים). ושגגתך צבי החן שגגה בעיני החכמים לא זעירה אבל יאמרו בני מוסר והשכל שגגה בעצבים היא חמורה (עמנו', מחב' ח).

ב. עֹצֶב, ש"ז כמו עָצָב: ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך פן תאמר עָצְבִּי עשם ופסלי ונסכי צום (ישעי' מח ה).

ב. עָצַב, קל לא נהוג.

—פעי', עִצְּבוּנִי. — עִצֵּב את פלוני, עשהו עָצָב, נתן לו צורה ותמונה, עשהו, bildən; former; to shape, fashion, : ידיך עִצְּבוּנִי ויעשוני (איוב י ח). — ובתלמוי:

1) [ברש"י הגרסה: עצביהם, ועי' ד"ס הערה.]

ואין מעצבין את הקטן ואין מחזירין את השבר (שבת כב ו). מפני מה דלת שבמגדל של רופאים טמאה וכו' מפני שהוא מעצב עליה את התינוק (ר' יוסי בר' יהודה, תוספת' כלים ב"מ ג ט). — ואמר הפיטן: עין ללבו יציר לייפות עיצבו גבים ושדראות בתועפות (ר' שמעון בר יצחק, אייחד שם, מחז' ויטרי תעח). — ואמר המשורר: אל יואל ויפעל ויעצבם יעט סות קנאות ויחובבם מלאכיו בחכמה לו הללו (ראב"ע, אותות אל).

—הפעי', הֶעֱצִיב, מקו' לְהַעֲצִבָה, — כמו פִּעֵ': המבלעדי אנשינו עשינו לה (למלכת השמים) כונים לְהַעֲצִבָה[1]) והסך לה נסכים (ירמ' מד יט). — ובמדר': שמע קול אומר טעון וחרוש כי בשעה זו נולד משיח שמע האיש רהץ פניו וקם ושמח הלך לביתו ולקח רצועות ארוכות של משי לתינוקות להעציבם בעריסם לקהם והלך לירושלים וכו' (מד"ר איכ', אין לה מנחם, נוסחה ב, בובר).

ב. עֶצֶב, ש"ז, מ"ר עֲצָבִים, — דבר שעִצְּבוּ אותו, כלי[2]), Gefäss; vase; vessel: הֶעֶצֶב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו (ירמ' כב כח). — ואמר הפיטן: זדים מאוד הליצוני כעצב נבזה הפיצוני (אריות הדימו פזורה, יוצ' שבת ג אחה"פ). — ומ"ר: פתיות המזעכת אף עצבים גנובים מלשאף פקד לא תנאף (אלהים בהכחילך, יוצ' ב שבוע', מחז' איטלי' א).

ג. עצב, ממנו ב. עֲצַב, ב. עַצְבָן.

ב. עֲצַב[3]), ש"ז, מ"ר עֲצָבִים, — רשת של חוטים דקים שיוצאים מן המח ומתפשטים תחת העור על כל הגוף ומשמשי' להרגשה, Nerv; nerf; nerve: וכל זה הכח (המתנועע וכו') העצבים ומשכנו במוח (ראב"ע, ספי' העלמים, כב). והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע

1) [הא רפה, ואמר ריב"ג שהיא נוספת, אבל רד"ק סובר שצריכה להנקד במפיק, וכן באמת בכמה כ"י מפיק הא, עי' מ"ש. ופרש רש"י, וז"ל: דפוסים בדמות עציבה, ע"כ. וריב"ג פרש מן א. עצב; וכעין זה עקילס: להרע. ורד"ק מפרש שהוא בנוי בלשון סגי נהור ופרושו לשמחה. ות"י תרגם כמו לַעֲצַבִּים, וכן סומכ' וסורי הכספלרי. והשבע' והפש' משמיטים.]

2) [כך יוצא מן התקבלת עם כלי. וכל קדמונינו פרשו מ"י מן עֲצַבִּים.]

3) [מן הערב'. וראוי לנקד עָצָב, מ"ר עֲצָבִים. והראיה שכמה מקדמונינו כמו ר' זרחיה הלוי ור"ש פרחון מפרשים במשמ' זו ועצביך (משלי ה י).]

ההרגש ושרש העצבים (ר״י א״ת, סו״ס, הבחינה ה). ופזר העבדים מבית ומחוץ לעבדו ולשמרו (את ההיכל) הפנימיים המעים והגידים והמיתרים והעצבים והעורקים וכו׳ (שם, עבודת אלהים ט). הדפקים והעצבים והורידים (הוא, הכוזרי ג כו). תראה התינוק מדבר כל מה שהוא שומע והוא אינו יודע באיזה אבר באיזה עצב ובאיזה מיתר ראוי לדבר (שם יא). העצב אשר יבא לעצל בכח החוש והתנועה מהמוח וחוט השדרה מתחבר בכל עצל אם בתחלתו או בין התהלתו ואמצעותו (פרקי משה לרמב״ם א). הכח הנפשי המשולח מהכח המדבר שמשכנו במוח בעצבים (ובעורקים) וכו׳ (רש״ט פלקירא, מקור חיים לרשב״ג ג). ובפסוק זה זכר הכח וכליו שהם העצבים ואמר שלא יטרידם ולא יכלם בענינים שהם בעיני הנפש החכמה בענינים זרים (ר׳ זרחי׳ מברצלונה, פי׳ משלי ה, הסחר ג, 172). ידוע ומפורסם כי הבורא יתברך ברא העצמות לצורך העמדת הגוף וחזקתו ויהיו הבשר והגידים והעצבים נסמכים בהם וכו׳ וכאשר אי אפשר לעצבים ההם מפני רכותם להניע הפרקים עשה השם יתב׳ תחבולה שיצאו בעצב הוטים ונמלאו החוטים ההם בשר (אבי הרלב״ג, מעה״ש ט, כז.). כדי שיתנועע ממנו הכח המניע לעצלים ולעצבים (ר״מ הכרבוני, מו״כ א כב). עשה לו (לאדם) עצבים לחזק את דבק העצמות והאברים (אבודרהם עו.). אמנם המחוייב מדעת אריסטו כי העצבים הוצאו למצע החמימות הטבעי עד שיחיה בהם חוש והם כלים לתנועה הרצונית (כתן פלקירא, כלי הגוף, כ״י בריטי׳ מוז׳). והעצבים שני מינים המין האחד צומח מן הקדקד והם ז׳ זוגים שבהם יהיה חוש החושים וכו׳ והמין הב׳ צומח מן השדרה וכו׳ ובזה המין מהעצבים יהיה הרגש וכו׳ (שם). ועבדי המוח הנאמנים לעבדו והמוכנים לשרתו הם העצבים היוצאי׳ ממנו (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כה.). לפי שהמוח הוא שורש העצבים (שם:). ויש בין הכליות ומקוה השתן מכסה מעצב דומה לקליפה דקה (שם כט.). ויתילד פעמים חולי בגיד הנשה משפיכת הליחות בעצב הגס הנקרא אל חגבי אשר יקרא גיד הנשה (שם סז:). אבל המרבה בשתייתו יכבה חום הטבעי וכו׳ ומחליש העצבי׳ ומתילדים ממנו הרעש ומישוך העצב והיתרי׳ והבהלה והדממה והמרה השחורה (שם ה, עז:). תועלת העצב מהם מה שהוא בעצם ומהם מה שהוא במקרה וכו׳ והעצבים התחלתם על הדרך הידועה וכו׳ (קאנון א א ג א). העצבים והם גשמים מוחיי הצמיחה את חוטיי הצמיחה לבנים רכים לכוף קשים להתפרק (שם א ה, במהות האבר). והעצבי׳ הם כלי החוש והתנועה והיו העצבים אשר הצטרך אליהם בהשגחת החושים לבד או בתנועה קטנה שאין בה רק טורח מעט כתנועת העפעפים והלחי נולדו מן המוח והעצבים אשר הוצרך אליהם לתנועת האיברים יצאו מחוט השדרה להניע הפרקים (רשב״ל, אוהב משפט, ביאור׳ לאיוב יו, כ:). וי״א כי החוטי׳ הבאים מן המוח והוט השדרה נקראו עצבים בלשון הקדש כמו שהוא בלשון ישמעאל עצב (שם עא.). כדי לעיין יפה בכל הגידין וכו׳ עצבים ועצלים וכו׳ (שאילת יעבץ א מא, לד.).

***עֲצָּבָה**, ש״נ, — כמו עַצֶּבֶת, ואמר בן סירא: באין עצבה אל תתחר ובריב זדים אל תקומם (ב״ס גני׳ יא ט). מדין יוצא אסון כן רע לבב יבנה עצבה (שם לא ים).

***עִצְּבָה**, ש״נ,—תבנית ודמות, ואמר הפיטן: עצבתם וקומתם זקופה בקומת תמר (יקודי אש, יולי שבת ם אחה״פ).

***עֲצָבָה**, עוצבה, עוצבא, עיצבה, ש״נ, — שטיח של עור, מכסה המרכבה [1]), Reisedecke; couverture de voyage; travelling rug: כל מקום שאין חסרון מלאכה מחשבה מטמאתן וכל מקום שיש חסרון מלאכה אין מחשבה מטמאתן אלא העוצבה [2]) (כלים כו ז). והלא עוצבה [3]) שנו כאן ועוצבה אין צריכה קיצוע (רמב״ם, ב״ק סו:). עוצבא [4]) שחשב עליה לקצעה טהורה עד שיקציענה (שמעון בן מנסיא, זבחי׳ לד.).

עִצָּבוֹן, ש״ז, סמי׳ עִצְּבוֹן, כנ׳ עִצְּבוֹנֵךְ, ונ״ר *עִצְּבוֹנוֹת, *עִצְּבוֹנִים,—כמו א. עֶצֶב, במשמ׳ צער ומכאוב: אל האשה אמר הרבה ארבה עִצְּבוֹנֵךְ והרנך בעצב תלדי בנים וכו׳ (בראשי׳ ג יז). ארורה האדמה בעבורך בְּעִצָּבוֹן

---

1) [כך פרש הערוך (ערך אברזין), וכן הרמב״ם והר״ש בכלים. ורש״י (בזבח׳) מפרש, וז״ל: שטיח לאכול עליו או לשכב עליו ורובו מן העור ויש שעושין מן הבגד. ע״כ. ובב״ק פרש, וז״ל: דולבקי שאוכלין עליו וכעין שולחן הוא, ע״כ.]

2) [בב״ק הגרסה: העיצבה, ובערוך: העוצבא, ובמדב״מ: העצבה.]

3) [כך הגרסה בכ״י מינכן ובר״ש כלים (שם) ובדפו׳: עיצבא. ובערוך: עוצבא.]

4) [בתוספת׳ צוק״מ (כלים ב״ב ד י), הגרסה: אצבע. ובר״ש כלים (שם): עוצבה.]

תאכלנה כל ימי חייך (שם יז). זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו (שם ה כט).—ובמדר': עצביך זו יגיעת הארץ לומר שיאכלו בעצבון כל מה שיאכלו בארץ נבריה (מד"ר במד' ט). ופקד עליו (על הנחש) שיהא מפשיט את עורו פעם אחת לשבע שנים בעצבון גדול ויהא סוחף במעיו על הארץ ומאכלו מתהפך במעיו (פדר"א יד).—ובספהמ"א: ולתור ללבי מנוחה מלהג הרבה שהוא יגיעת בשר ולנפש עצבון ואנחה (רס"ע פלקירא, המבקש ט). העצבון והדאגה מדה הפכית ומנגדת אל השמחה (שלמה חיים חבר טוב, למוח לדיק כו:). והנוגשים אצים הצדיקים לאמר כלו מלאכת העצבון דבר יום ביומו (אפריים מארץ מודינא, פגי השוקר ה).—ואמר המשורר: אל [בחר] בשירים מפי גיל ולא מעיצבון (גנזי שכטר ג, דודסון 313). איך אעצור כח כי גדל עצבון לבי ואין דבר אשר לנפשי יערב (עמנו' מחב' ז).—ומ"ר *עִצְּבוֹנוֹת: ירבו עצבותם אחר מהרו הרבית עצבונות לבני אדם וכו' הרבית עצבונות לאבות העולם (מדר' תהל' טז ג, בובר). אמר דוד הרבית עצבונות לדורו של שמד שמתו על קדושת שמך וכו' בני אדם שממהרין לפתחך לבא ומאחרין לצאת הרבית להם עצבונות (שם ד-ה).—ובספהמ"א: אבל זה ואם הוא מין ממיני עצבונות האנשים לא עליו אחרד (ר"א הבדרשי, בחינ' עול' ו).—*ועִצְּבוֹנִים: ואם אמרותי תת לי דמי ולעיני הפוגות עצבוני חמסי יעירו דמעותי (מנחם בן סרוק, אגרת אל חסדאי, שטרן XXVIII). לקחו ממני עטרת ראשי א"א ז"ל ואני בן שלש שנים הרבו עלי עצבונים תחת שעשועים צעצועים (ר"י מפיסא, מנחי קנאי, 5). ומהכרח העצר ההוא יתחדשו בבטן המליאה עצמים זרים וכבדים ואידים רעים נותנים לה עצבונים ובאבים (ר"ד מרוקא, זכות אדם, יין לבנון, 6).—ואמר הפיטן: שמם מני קן רבצתי שנים בו על אפרוחי בכלי עצבונים בא וטרפני זה אם על בנים (יוצר אלם, יו"כ סימני).—ואמר המשורר: אני אשתה ואשכח ריש ואחריש ואסיר מלבבי עצבוניו ומכל חי ילוד אשה אברך אני נח ונטעי נעמניו (עמנו', מחב' ט).

***עִצְּבוֹנִית**, ש"נ, — מין שיח דוקר: משל להדס ועצבונית[1] שהיו גדלים זה על זה כיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה נותן חוחו (מד"ר ברא' סג).

1) [בתנחומי (תלא ז), הגרסה: עצמוני.]

***עַצְּבוּת**, עציבות, עצבות, ש"נ, — כמו א.עֶצֶב א): אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות וכו' אלא מתוך שמחה של מצוה (ברכו' לא.). שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות וכו' אלא מתוך דבר שמחה של מצוה (שבת ל:). אין עציבות לפני הקב"ה שנאמר הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו (ר' פנחס, חגי' ה:).—ובספהמ"א: לא אכלת באני וכו' ענין עצבות ואבלות המה (מנחם, מחב' לח). וכשמוע האיש דברי פיוסים כי נעמו מסיר עצבותו מלבו (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כד). והעצבות הוא בא מיסוד העפר והיא מדת הפלונית (פלא יועץ, ערך עלבות, ריל). מה זה ועל מה זה שהוא בעצבות מן ר"ה עד עתה וה' יודע אם טוב הדבר (מגיד סיחות להר"ר מברסלב, כסיעתו לא"י).

***עַצְבִּי**[1], עצבית, ת"ז, מ"ר עצביים,—של העצב, מטבע העצב, nervig; nerveux; nervous: העצב הנקרא (אלחג"ב) והוא הטרפשות הנה ראשו באמצעיתו והוא המקום העצביי מהטרפשות אשר בו יתחברו חלקי העצב (פרקי משה לרמב"ם א). וההפלגה במשגל יזיק בעצבים ויפסידם והרגלים הם איברי' עצביי' ולזאת הסבה לא יקרה לסריסי' כאב הנקרס בעבור שהם לא יעשו המשגל (ר"מ אלדבי, ש"א ד, סח.). קרומי העורקים האפקים לא בעצמיותם העצבי (קאנון א א ג א). והופקד לכל אחד משני הענינים עוד עור עצביי לחוש ועור בשריי לעבול והושם העור הפנימי עצביי והחצוני בשריי וכו' (שם למוד ה, במהות האבר). הקרומות והם גשמים ארוגים מפתילים עצביים בלתי מוחשים (שם). ואלו היה עצביי יותר אז יהיה יותר משתתף למות (קאנון ג כלל א א). וגרם המעים עצבי כפול (ר"מ בר זרח, לדה לדרך א יג (כד). ולפי שהרחם עצביי יהיה ארוך או יתקבץ יותר כפי הנצרך (ר"ע כ"ץ, מעשה טוביה, גן נעול א, קיח).

***עַצְבָן**, ש"ז, מ"ר עצבנים,—א) כמו עָצֵב, מלא עצבות: ולא יהיו שניהם לא שכורים ולא עצלנים ולא עצבנים ולא אחד מהן (רמב"ם, דעות ה ד). בעלי יגונים ועצבנים (ר"י עמדין, בירת מגדל, לט).—ב) בעל עצבים, גבור, חזק: ואם הביט אליו מאדים והיה טוב יהיה בעל התשואות וכו' אוהב הכבוד עצבן בעל צווי (ר"י הכהן מטוליטולה, אוסף השמי, משפטי

1) [או עַצֵּבִי, וכו'; עי' הערה לערך ב.עֶצֶב.]

הכוכ׳ ג, ע:). ואם היה הכוכב העושה שרות על הנפש מאדים לבדו יהיה הנולד חזק **עצבן** יש חולי מסוכן מאד בעצורו נכנע בוטח בגבורתו בו לדברים מנצח (שם).

א. עצבת, ש״נ, כנ׳ עצבותם, — כמו א. עצב, אליל: ירבו עצבותם אחר מהרו בל אסיך נסכיהם מדם ובל אשא את שמותם על שפתי (תהל׳ יו ד).

ב. עצבת, עצבת, סמ׳ עצבת, ונ״ר כנ׳ עצבתם, עצבותם, — כמו עצבון: הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם (שם קמז ג). קרץ עין יתן עצבת ואויל שפתים ילבט (משלי י י). לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (שם טו יג). אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה יגרתי כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני (איוב ט כז-כח). — ואמר בן סירא: לב עקוב יתן **עצבת** ואיש ותיק ישיבנה בו (ב״ס גני׳ לג כה). — ואמר הפיטן: בטוב רואי **עצבותם** חבש נטעם שתל רטוב (רסע״ג, באזכי ילדקו, עבודה, קובץ מעשי ידי גאוני ג, 13). — ואמר המשורר: בתקו בנותי וישרקו יראו **עצבותי** וישחקו (ראב״ע, על אם).

עצד[1], ממנו *עצד, מעצד.

***עצד**, פ״י, — הכה במעצד, ובהשאלה חיב למיתה: **עצד** בלחומו מחללי עונג ושוחט ומעלה חוץ ההראל (רסע״ג, אזכי אש, אזהר׳, קוב׳ מעש׳ ידי גאונ׳ ג, 46).

א. עצה, ממנו עצה.

עצה, ש״ז, קצה השדרה שבגוף[2], Rückgrat; épine dorsale; backbone, spine: חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה (ויקר׳ ג ט). — ובתו״מ: ואיזהו אליה הותך ויורד עד שמגיע לעצה נכנס לפנים מן **העצה** עד שמגיע לפרק חותך ונוטל את כולה (תוספת׳ חול׳ ט יג). אי לעומת **העצה** יכול לא יכנס לפנים מן **העצה** ת״ל יסירנה יכנס לפנים מן **העצה** (ספרא נדבה פרק יט) — ובסהמ״א: ודע כי הליחה מושלת במרום הראש ויורדת ומושכת משורות הצואר עד כל שאר השערות של גוף עד העצה היא עצם המושב וכו׳ הדם והמרה מושלים גם הם ממרום הגוף עד שמנה שורות (אסף 13.). וללמדך על עצם **העצה** הוא העצם הראשון הנברא בגופו של אדם והוא יסוד בניין הגוף בעצמות והוא שישאר בסוף אחרי שימות האדם ויבלו כל עצמותיו הוא ישאר אחר כל העצמות (שם 25:). — ואמר המליץ: הפכתי ידי לקחת האליה לעומת **העצה** אמר לא טובה **העצה** כי היא מזוהמת ורעה (ר״י זבארה, שעשוע׳ ה, דודקון 96).

א. עצה, ש״נ, סמ׳ עצת, כנ׳ עצתי, עצתך, עצתו, עצתם, ונ״ר עצות, כנ׳ עצתיך, — א) מה שיועץ אדם לחברו לעשות כך וכך בענין מהענינים, Rat; conseil; counsel, advice: הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלם (שפט׳ כ ז). סכל נא עצת אחיתפל יי׳ (ש״ב יה לא). והפרתה לי את עצת אחיתפל (שם לד). ויאמר אבשלום אל אחיתפל הבו לכם עצה מה נעשה ויאמר אחיתפל אל אבשלום בוא אל פלגשי אביך וכו׳ ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים (שם יו כ-כג). ויאמר חושי לא טובה העצה אשר יעץ אחיתפל בפעם הזאת (שם יז ז). ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתפל (שם יד). ואחיתפל ראה כי לא נעשתה עצתו ויחבש את החמור וכו׳ ויחנק (שם כג). ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה (מ״א א יב). ויעזב (רחבעם) את עצת הזקנים אשר יעצהו (שם יב ח). וידבר אליהם כעצת הילדים (שם יג). עצו עצה ותפר (ישעי׳ ח י). ונחה עליו רוח יי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה (שם יא ב). אך אולים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נבערה (שם יט יא). נלאית ברב עצתיך[1] יעמדו נא ויושיעך הברו שמים

---

[1]) [בערב׳ עצ׳ד a), כרת עצים במעצד, ובכוש׳ עצ׳ד, עצד, קצר תבואה; השם עצד (=עצד?) נמצא בלוח ההקלאי של גזר, שהוא קדום לכתבת השלח, וז״ל: ירחו לקש, ירח עצד פשת ירחו קצר שערם, חדש של לקש חדש עצד פשתים חדש קציר שעורים. פרושו של השם כאן אינו ברור, עי׳ לידצברסקי (Ephemeris III. 38).]

[2]) [כך תרג׳ אונק׳: שורתא. ורז״ל פרשו בדרך דרש: מקום שהכליות יועצות (חול׳ יא.). ואסף מפרש עצם המושב, וכן ריב״ג שמתרגם אלעצעץ b). ועוד בערב׳ עצא c), עצם הגב; ובאשור׳ אצין ציך (I. l., Handw. 121). ור״ש פרחון פרש, וז״ל: שני אברים נקובים שיכנס קנה של ירך בנקב שלהן הן בסוף השדרה מכאן ומכאן לפיכך נקרית כל אחת שורתא עומדין על ראש האליה, ע״כ.]

[1]) [אמר רד״ק: ברבוי הזכרים לבד, ע״כ. וכמו תהלתיך, (תהל׳ ע כ). ואולי צריך לנקד עצתיך.]

a) عضد b) العصعص c) عصا

החוים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (שם מז יג). כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא (ירמי' יח יח). ותורה תאבד מכהן ועצה מזקנים (יחזקי' ז כו). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים (תהלי' א א). עצת עני תבישו כי יי' מחסהו (שם יד ו). בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני (שם עג כד). מהרו שכחו מעשיו לא חכו לעצתו (שם קו יג). גם עדתיך שעשעי אנשי עצתי (שם קיט כד). לא אבו לעצתי נאצו כל תוכחתי (משלי א ל). לי עצה ותשיה (שם ח יד). דרך אויל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם (שם יב יח). מים עמקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה (שם כ ה). מחשבות בעצה תכון ובתחבלות עשה מלחמה (שם יח). עמו חכמה וגבורה לו עצה ותבונה (איוב יב יג). לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי (שם כט כא). כי המה היו לו יועצים אחרי מות אביו למשחית לו גם בעצתם הלך (דהי"ב כב ד-ה). כי עשית זאת ולא שמעת לעצתי (שם כה יז).—ובתו"מ: בן ארבעים לבינה בן חמשים לעצה (ר' יהודה בן תימא, אבו' ה כא). נדב ואביהוא לא נטלו עצה ממשה איש מחתתו איש מעצמו יצאו ולא נטלו עצה זה מזה וכו' הכניסוה בלא עצה (ספרא שמיני, מכילתא דמילואים). לא היה לו להסתכל באלה שעשו דבר שלא בעיצה (שם פרשי' כדב ואביהו, כ"י בית"מ שכטר). ומכת פרושים זה שהוא נותן עצה ליתומים להבריח מזונות מן האלמנה (ירוש' סוטי' ג ד). משמת ר' יהושע פסקו עצות טובות ומחשבות טובות מישראל (שם ט יז). הלכו (יהודה בן שמוע וחביריו) ונטלו עצה ממטרונית אחת שכל גדולי העיר מצויין אצלה (ר"ה יט.). אם אתה שומע לעצתי גרשה (גיטי' כח.). אם אתה שומע לעצתי רומסם (אלעזר בן פועירה, קידוש' סו.). ועייץ ליה עצות רעות (שם פו:). עצה טובה השיאן הכתוב (לבנות צלפחד) שלא ינשאו אלא להגון להן (ב"ב קכ.). עצה שיש בה דבר ה' היא תקום לעולם (סנה' כו:). בג' דברים אני אוהב את בני המזרח שאינן נושכין ואוכלין וכו' ואין נוטלין עצה אלא במקום רווח (רשב"ג, מד"ר ברא' עד). בעצה שנתן (בלעם) בה נפל (שם במד' כ). מה ראה ממוכן לקפוץ בעצה תחלה מכאן שהדיוט קופץ בראש (שם אסתי' ד). ארורים הם הרשעים שהם מתעסקים בעצה רעה על ישראל כל אחד ואחד יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך (ר' לוי, שם ו). אתה בחור נאה וחכם ובעצתי אל תסתכן (תנחומי האזינו ח). בני איעצך עצה נכונה ואל תט מעצתי (שם). ר' אלעזר בן ערך שהיה יועץ עצות ומתקיימות ומצליחות (מדר' תהלי' א).—ובסהמ"א: אמר החכם הטובה שבבהמות צריכה לשבט וכו' והדעתן שבאנשים צריך לשאול עצה (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 32). מי שבטח בעצתו תעה ומי שסמך בשכלו נכשל (שם 80). הטוב שבסוסים צריך לרסן וכו' והפקח שבאנשים צריך לעצה (המאירי בית הבחירה, פי' אבו' א ז). שאפי' משכיל שבמשכיל צריך מעצת זולתו (שם).—ואמר המליץ: העצה בטרם תחול הרעה היא עצת חכמה ודעה ואחרי בא הצרה היא עצה נבערה (ר"י בן זבארה, שעשוע' ג, דודסון 21). אל תשמעו אישים עצת נשים אל יט לבבכם אחרי דרכם מה טוב ומה נעים נאם אומר שאלו עצתן ועשו הפכן (יוסף בן יהודה, כתב שפתים, כ"י Jews'. College, לונדון). ואם לעצה יש למלך יועצים וחכמים ובמקום העצה שם הישועה (משלי סנדאבר, מב.). היינו דאמרי אינשי ללועזים בלעז קח עצת החכמים וקיים כל דבריהם והזהר ולא תעשה כמעשיהם (אגרת הנחלה כד). הקב"ה אינו רוצה שזה המקטרג יצא ריקם מלפניו הואיל והוא נוטל את חלקו וכו' יש לתת לו עצה וכו' (ר"מ בר שם טוב, הנפש החכמה יז).—ואמר הפיטן: עצתך אלישיב יבין (Kahle, Masor d. West., א). משופרים ולו עצות יעוצים אשר במו ידידיו נעזרים (גנזי שכטר ג, דודסון 249). ומה נענה אבי חכמה ומוסר ומה נאמר אבי עצה ומשרה ביום אהיה אני עם כל חשוקי ואתה עם חשוקיך בצרה (עמנו', מחבר' א).—ואמר המשורר: אחי עצה כמו שחר מאירה בעת צרה לצלמות מדמה וכל מלך לאור פניו יהלך וכל פנים תכסמו כלמה (ר' יוסף בן חסדאי, הלבני חן, שער השיר, 28).—איש עצה, יועץ: מי תכן את רוח יי' ואיש עצתו יודיענו (ישעי' מ יג). – ובעל עצה, רגיל בדבור.

—ב) בינה, כח השכל להבין דבר לאמתו Verstand; discern(e)ment: כי גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם וכו' (דברי' לב כח-כט).—ובתו"מ: מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות (מגילי' יג:). אמר להם (תלמי המלך לע"ב זקנים) כתבו לי תורת משה רבכם נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד והסכימה דעתן לדעת אחת (מסכ' סופרי' א).—ובסהמ"א: המין השני הם המפורסמות והם

העצות ר"ל המצות הגלויו' שנתפשטו בכל האומות או ברובם (ר"י א"ח, רוח חן ו, עז:). ולא סרו הקדמונים מלומר שהעצה הוא ראש המוסר (סוד הסודות לאריסטו, IV, 43 גקטר). והוכחנו שחקי החכמה והן חקי אלהים ותורותיו מתוארים בספרי הקדש עצות ושבכל מקום שנזכר לשון עצה סתם ענינו משפטי התורה וחקותי' (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבו' א, ז.). ושמשו ת"ח בישיבה והגיעו לכלל עצה לדון להורות ואצלם נעשית התורה קנין נפש (שם ב, כז:).—ג) זמם שאדם זומם במחשבות רבות ומחליט לעשות, Plan, Anschlag; projet; plan, scheme: בשנה אפרים יקח ויבוש ישראל מעצתו (הוש' י ו). והמה לא ידעו מחשבות יי' ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה (מיכ' ד יב). האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבאה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישעי' ה יט). הביאו עצה עשו פלילה שיתי כליל צלך בתוך צהרים (שם טז ג). זאת העצה (לשבר אשור בארצי) היעוצה על כל הארץ וזאת היד הנטויה על כל הגוים (שם יד כו). *כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד מפני עצת יי' צבאות אשר הוא יועץ עליו (שם יט יז). אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן (שם כה א). גם זאת מעם יי' צבאות יצאה הפלא עצה הגדיל תושיה (שם כח כט). הוי המעמיקים מיי' לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם (שם כט טו). הוי בנים סוררים נאם יי' לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי (שם ל א). אמרתי אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה (שם לו ה). אמר עצתי תקום וכל חפצי אעשה (שם מו י). ואתה יי' ידעת את כל עצתם עלי למות (ירמ' יח כג). ובקתי את עצת יהודה וירושלם במקום הזה והפלתים בחרב לפני איביהם (שם יט ז). גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם (שם לב יט). לכן שמעו עצת יי' אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (שם מט כ). כי יעץ עליכם נבוכדראצר מלך בבל עצה וחשב עליהם מחשבה (שם ל). אלה האנשים החשבים און והיעצים עצת רע בעיר הזאת (יחזק' יא ב). והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם (זכר' ו יג). עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם (תהל' יג ג). יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא (שם כ ה). יי' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים (שם לג י). רבות מחשבות בלב איש ועצת יי' היא תקום (משלי יט כא). אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד יי' (שם כא ל). לכד חכמים בערמם ועצת נפתלים נמהרה (איוב ה יג). ועל עצת רשעים הופעת (שם י ג). יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו (שם יח ז). עצת רשעים רחקה מני (שם כא יז). מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת (שם לח ב). וסכרים עליהם יועצים להפר עצתם (עזר' ד ה). וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו (שם י ח). ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע לנו ויפר האלהים את עצתם ונשב כלנו אל החומה (נחמ' ד ט). כי בעצה שלחהו סרני פלשתים (דהי"א יב כ). — ובמשמ' תורה: ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת אדני והחרדים במצות אלהינו (עזר' י ג).—ובתו"מ: שלשה היו באותה עצה (ללחץ את ישראל במצרים) בלעם ואיוב ויתרו (בשם ר' סימאי, סוט' יא.). בן יפונה הוא בן שפנה מעצת מרגלים (שם יא:). מן הארץ ההיא יצא אשור מן העיצה ההיא יצא אשור (מד"ר בראש', תיאודו' 347). — ובספהמ"א: למדך מאיזה עצה קפץ הנחש עליהם (רש"י, בראש' ג ב). ואמר שחכם נכנס על אנשים שהיו חולקים בדברים אמר להם לא תשלם לבם העצה אמרו לו ולמה אמר להם שהעצה היא ההסכמה (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, 10). כי אין העצה אלא הסכמה לעשות מעשה (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבו' א, יב:). — ד) *כמו מועצה ב), חבר של יועצים: ואתה תדע שכל מיני אופני היועצים האלה אשר זכרתי לך פה הנה הנם היום הזה בעיר הגדולה ויניציא כי יש ביניהם העצה הגדולה שהיא יותר מאלף איש ויש עצה אחרת נקראת פרגה"יי שהיא ממאתים איש בלבד ויש עצה אחרת מארבעים אנשים אחרים וכו' (ר"י אברבנאל, פי' התורה, יתרו, ד"ה ואתה תחזה בריבוי השופטים). — ראש העצה: מהו שתועיל שבירות מראש העצה שבהמבורג (ר' צבי אשכנזי, שו"ת א ו).—בית העצה: יצאו אשתו ובניו לבית העצה בבכי וצעקה (ר' שבתי סופר, סליח', הספר ב, 151).

ב. **עצה**, ממנו עץ, ב.עצה.

ג. **עצה**[1], ממנו א.עצה, *עציות.

---

1) [בערב' עַצַ'א a), סגר את העינים, ובכוש' עצו, סגר את הדלת.]

a) غضا

א.**עָצָה**, פ"י, סגר, סתם, — כמו ג.עָצַם: עֹצֶה[1]) עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כלה רעה (משלי יו ל). — ובסהמ"א: ראו שהעוצה עיניו והמסתירים מהביט אנה ואנה אם בכל אם במקצת הוא מחזק ראותו וחוש עיניו (ר"י כספי, טרסות כסף, 28). — ואמר המשורר: קומה לשחר את פני עופר אחי וריח גן וכוס ישן ושתה בעת עצו בני ימים עינם וממך הזמן ישן (רמב"ע, התרשיש 3 נה).

ד.**עצ־ה**[2]), ממנו ב.*עָצָה.

ב.**עָצָה**, קל לא נמצא.

— פעי, *עִצָּה, — עָשַׁק ולחץ, ואמר הפיטן: הכרת שוטני לי יעצון שמך על כל יתגדל (כ"י כג'חכה, יחיד על כל ברוחים, עולת תמיד, קפד).

— נפעי, *נֶעֱצָה, הֵעָצֵה, — נלחם, רב בעד[3]), ואמר בן סירא: עד המות היעצה על הצדק ווי' ילחם לך (ב"ס גכי' ד כח).

ב.**עֵצָה**, ש"נ, — כמו עֵץ במשמ' שם הקבוץ: כי כה אמר יי' צבאות כרתו עֵצָה[4]) ושפכו על ירושלם סללה היא העיר הפקד כלה עשק בקרבה (ירמ' ו ו).

*****עִצָּה**, או עַצָּה, ש"נ, — תבן של קטנית[5]): המוציא תבן כמלא פי פרה עצה כמלא פי גמל וכו' (שבת ז ד). ושורף את הקש ואת העצה ומטמא במגע ובמשא ואינו מטמא באהל (אהל' יח ג). אין מכסין לא בתבן ולא בקש ולא בגבבה לא בעצה ולא בנוצה וכו' (תוספתי חול' ו יח). ג' דברים התיר רבי חנינא בן עקביא לאנשי טבריא ממלאין מים מגזוזטרא בשבת וטומנין בעצה ומסתפגין באלונטית (עירוב' פז:). — עִצָּה שבים: ג' דברים התיר ר' חנינא בן עקביא התיר עצה שבים והתיר בצוצרה והתיר הבאת לונטיות (ירוש' ג ח). — ובסהמ"א: ואנשי [טי]בריא היו רגילין להשכים להביא עצה לטמון בו פירותיהן ופעמים שהיה הטל על העצה ההוא והיו מורים ואומרין להן כי הוכש[רו] אותן הפירות (גנזי שכטר ב, גינצבורג 77).

א.*****עִצּוּב**, עיצוב, ש"ז, — שה"פ מן א.עִצֵּב, ואמר הפיטן: נדו מסיבבו בוכים ובוכה בעיצובו (Elbogen, Stud. 178).

ב.*****עִצּוּב**, עיצוב, — שה"פ מן ב.עִצֵּב: ואין מעצבין את הקטן וכו' פי' מושכין אבריו של קטן ומיישב בידו חוליות של שורה אחת על חברתה וזהו עיצוב (ר"ח, שבת קמז:).

עָצוּם, מ"ר עֲצוּמִים, עֲצֻמִּים, עֲצֻמָיו, נקי' *עֲצֻמוֹת, — א) ת"ז, שעָצַם, שהוא רב וחזק וכדומ', zahlreich, mächtig; nombreux, vigoureux; numerous, mighty: ואברהם היו יהיה לגוי גדול וְעָצוּם ונברכו בו כל גויי הארץ (ברא' יח יח). הנה עם בני ישראל רב וְעָצוּם ממנו (שמות א ט). ואעשה אותך לגוי גדול וְעָצוּם ממנו (במד' יד יב). ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עָצוּם מאד (שם לב א). להוריש גוים גדולים וַעֲצֻמִים ממך מפניך (דבר' ד לח). שבעה גוים רבים וַעֲצוּמִים ממך (שם ז א). לכן אחלק לו ברבים ואת עֲצוּמִים יחלק שלל (ישע' נג יב). כי גוי עלה על ארצי עָצוּם ואין מספר (יואל א ו). כי רב מאד מחנהו כי עָצוּם עשה דברו (שם ב יא). ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עֲצֻמִים עד רחוק (מיכ' ד ג). ושמתי את הצלעה לשארית והנהלאה לגוי עָצוּם (שם ז). ובאו עמים רבים וגוים עֲצוּמִים לבקש את יי' (זכרי' ח כב). אודך בקהל רב בעם עָצוּם אהללך (תהל' לה יח). שהכ׳

---

1) [כך המיחס לראב"ע, רד"ק בשרשיו, ורלב"ג ואחרים. ורש"י פרש לשון קריצה, וכן הסורי והתרג': רְמַז. שאר התרגומים תרגמו כמו א.עצם, מחזק את עיניו, כלו' מביט בעינים עומדות.]

2) [מן הארמ'.] — 3) [כמו בסור'.]

4) [אמר רש"י, וז"ל: לא מפיק הא וכו' לשון הרבה עצים כמו דגה לשון דגים הרבה, ע"כ. וכן למערבאי. אולם למדנחאי מפיק הא, וכן כל התרגומים חוץ מן ת"י.]

5) [כך פרשו בגמר' (שבת עו.). והנה בעלי המלונים הקודמים נקדו עֵצָה וחברוהו עם ב.עצה, אבל ר' לוי גינצבורג (גנזי שכטר ב, הערה). העיר שבנקוד העליון מְנֻקד עְצֹה, והוא סובר שזה מן שרש עצץ. סברתו נכונה שהוא מן הכפולים, אבל אי אפשר לקבל את הנקוד העליון כי אין משקל כזה בשמות של הכפולים. והנה במדב"מ מְנֻקד באהלות עַצָּה ולפיכך קרוב שהסופר הגה את השם עַצָּה. ורה"ג בפרושו לאהלות כותב עיצה־עִצָּה, ולפיכך נקדתי כמו בפנים. וכנוגע לגזרונו של הערך יש לחברו עם הסורי: עצוצא, מין קטנית (PSm, 2951) ובעברית נתיחד להפסולת של קטנית, עי' רש"י (עירוב' שם), ועוד יש להעיר שבערב' עֻצ' a) הוא מאכל הבהמה, כמו תבואה וכדומ'.]

a) عض

גוים רבים והרג מלכים עֲצוּמִים (סס קלה י). כי רבים חללים הפילה וַעֲצֻמִים כל הרגיה (משלי ז כו). שפנים עם לא עָצוּם וישימו בסלע ביתם (סס ל כו). והשחית עֲצוּמִים ועם קדושים (דני׳ ח כד). ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול וְעָצוּם עד מאד (סס יא כה).— ומים: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר הָעֲצוּמִים והרבים (ישעי׳ ח ז).—ודברים מפשטים: כי ידעתי רבים פשעיכם וַעֲצֻמִים חטאתיכם (עמו׳ ה יב). —ואמר בן סירא: רבות כאלה ראתה עיני ועצמות מאלה שמעה אזני (ב״ס גני׳ טז ה).—ובמדר׳: וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם גדולים בקומה ועצומים בכח מכם (ספרי דבר׳ כ).—ובסהמ״א: ואם יבוא אדם שוטה עצום ויבריח עצמו ויאמר כי הנביאים האלו ראו את ד׳ כמשמע הכתוב וכו׳ (אולי הגאוני א א, לוין 16). אין מספידין אימה פלונית לרבות ועצומות בישראל (סס ג, 22). וכן כח המשער אשר באדם שיגיד בו עתידות עצומות הוא משלמות כח המדמה (ר״מ א״ה, כוס מן יב). כן נאמר אנחנו כי צריך לאדם שלא יהרס לזה הענין העצום הנכבד מתחלת המחשבה בלתי שירגיל עצמו בחכמות ובדעות (ר״מ א״ה, מו״נ א ה). ותבואה שואה עקבותיה להלמה וכמים תשיגה עברה עצומה כי מתחת הארץ נעתמה ויהי העם במאכלת אש שוממה (ר״ם בן עלי, אגרי, הרכין ג, 72). השכים בבקר והלך אל הפרדס וישקה השקאה עצומה עד התכסות כל הצמחים (ר׳ ידעיה בדרשי, פרדס א, אולה״ס ג). ועתה טענו לפני ב״ד שאינו בטוח להם להניח אותו כתב של סך עצום בידו הואיל שנכתב על שמו לבד (פתחי תשובה על שו״ע חו״מ, מוספים קטע). — ואמר המשורר: איך עוזבה עיר קורבה ותהי כיום שאיה ושם חכמים ועצומים מתו ברעב וציה (קלצ״ע, אסס ירך).—ואמר הפיטן: מה אספר ואנחותי עצומות (אבלה, ספרי לו״ג). — ושה״ע מ״ר, אנשים חזקים: שבר עצמותי עיצומי בני אדם שהיו כבני העצומים[1] (מד״ר איכי, בלע בשרי).—ב) ש״ז, במשמ׳ שם מפשט, תחבולה ומזמות רשע וכדומ׳: נדכה ישח ונפל בעצומיו חלכאים (תהלי׳ י י).—ג) מי שמתעצם עם חברו, נלחם בו, Disputierender; disputeur; disputant : מדינים ישבית הגורל ובין עֲצוּמִים יפריד[2] (משלי יח יח).—

1) [כבני הענקים.]

2) [פרש רש״י, וז״ל: אלו בעלי דינין כמו הגישו עצומותיכם ובמשנה שנים שנתעצמו בדין, ע״כ.]

ד) ס״נ, כמו עֹצֶם, עָצְמָה, ובהשאלה עֹשֶׁר: לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד א״ל כל עצומות שעצמת לא ממנו היה (ילק׳ בראשי׳ קיא).—ה) שנשברו עצמותיו, שנאכל כֻּלו[1]: סחי שמתנו מכים ולוקים עצומי גום ואכולי ילקים (ר׳ אליה בר שמעיה, אויתיך, סליחי׳ ג).

***עִצּוּם**, עיצום, ש״ז, מ״ר עִצּוּמִים,—א) כמו עֶצֶם ב), עִצּוּמוֹ של יום: זכור את היום הזה מה להלן בעצומו[2] של יום אף כאן בעצומו של יום (סנה סו:). וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה על עיצומו של יום הוא מוזהר ואינו מוזהר על תוספת מלאכה (יומי פא.). עד עצם היום הזה עד עיצומו[3] של יום (סוכ׳ מא:).—ובסהמ״א: וכבר שאלתים על מהות כל הדבר ועיצומו (ר״י אבן לטיף, רב פעלים, יז).—ב) *כמו עֹצֶם, עָצְמָה: שבר עצמותי עיצומי[4] בני אדם שהיו כבני העצומים (מד״ר איכי, בלע בשרי).— ובסהמ״א: כחום היום לכבודו של אברהם נכתב מקרא זה כלומר בעת עצומו וחומו של יום (חזקוני, פי׳ התורה, וירא יח א).—ואמר הפיטן: אדברה גבורותיך בארש ניאומים אזמרה תהילתיך קצת מעיצומים (משולם בן קלונימוס, Elbog., Stud. 126). לשבח בעיצומים לחי העולמים (יוחנן של אמיטען, כיבוילר ג, 111).—ג) מ״ר *עִצּוּמִים, עיצומים, תשלום שמבטיח אדם לשלם להברו אם לא יקים איזה דבר, אסמכתא: אף על גב דרבי יוסי רבו גבי עיצומין מודה באילין דיהבון בניהון לאומנותא דאינון גבוי עיצומין מפני חיי הבריות (ר׳ מנא, ירוש׳ גיטי׳ ה ס). עיצומים רבי אבהו גבי וכו׳ (סס ב״ב י ס).

***עִצּוּמִי**, ת״ז,—של העצמה, מתכונת הטענה והוכוח, beweisend; probant; argumentative : סוגי המאמר ההלצי שלשה עצתי ועצומי וקיומי עד כאן דבריו אמנם קוינטיליאנו בפרק רביעי מהחלק השלישי אומר שלא ימנע אם שתהיה משמרת המליץ בדבר נוגע במשפט או חוץ ממנו אם ינתן הראשון יהיה בידנו סוג אחד מסוגי ההלצה והוא העצומי או המשפטי (ר״י מקיר ליאון, נופי צופי׳ א ג). מסוג העצומי וקודם מענין העול (סס ג ה). אמר הפילוסוף בקצור ההלצה אשר עשה לאלכסנדר שאם נכוון המאמר

1) [עי׳ ב. עָצַם.]

2) [ברש״י: בעצמו.]

3) [ברש״י: עצם.]

4) [חזקי וגבורתי (מ״כ).]

בסוג העצומי נתחיל הפתיחה באופן התבאר במה שקדם (שם יב).

*עָצוּר, ס"ז, מ"ר קט' *עֲצוּרֵי, עיצורי, שה"פ מן עָצַר, —א) סתימת אברי ההולדה: שמענו בפרעה שלקה בצרעת ואבימלך בעיצור (ר' אליעזר או ר"א בן יעקב, מד"ר בראשי' מא). — *וסתימת הנקבים שבגוף: ובעל המין הזה יאכל אכילה גדולה ויפליג בתאות המאכל ואם לא יאכל יעקיצו אותו וימצא משברים ועיצור ונעיצה וכאב תחת הטבור ובבטנו (ר"נ אלדבי, ש"א ד, כח:).—ב) *במשמ' סחיטה והתכוצות: סליקוסתא פסולת עיצורי תמרים שעשו מהן שכר (רש"י, ב"ק לא.). אך הדברים הרכים אשר לא יעשה בהם הסחיטה רושם שהוא לא יוצר ולא ישוב אל יצירה אחרת אם יאות לתכונה אחרת ולא יהיה רק מצד העיצור והעצור הוא התקבץ הגוף אל עצמו והתדבק חלקיו (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י פריז). וכן עצור העופרת לבדו אם יתמיד עשייתו יתיך הטחורים (קפי' הטחורי' של הרמב"ם, הוצ' קרונר).

*עָצוּר, ס"ז, מ"ר עֲצוּרִים, נק' עֲצוּרָה, — א) סָגוּר: וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה יכול יהא אדם עצור כל היום כלו בבית המדרש ת"ל לכם (ספרי דברי קלה). ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי עצור אף ששי עצור אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף ששי עצור מכל מלאכה ת"ל ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת וכו' ז' עצור מכל מלאכה ואין ו' ימים עצורים מכל מלאכה (שם). מרבה אני בורות שיחין ומערות שהן עצורים[1] בכלים ומוציא אני חריצין ונעיצין שאין עצורין בכלים (חולי' קז.). —ובמליצה, עֲצוּרָה, כנוי לאשה: מיוחדת לי מהו מיועדת לי מהו וכו' עצורתי[2] מהו צלעתי מהו וכו' (קידוש' ז.).—ותאר לישראל, ואמר הפיטן: כיושבי נטעים המה היוצרים ללמד בו צדק לעצורים[3] (ר"א הקליר, אפד מאז, מוסף א ר"ה). תמכה פועל צורים תמת המה היוצרים תרופה תת לעצורים[3] תבל להאפיל לצרים (הוש, סוסן עמק איומה, מחז' איעלי ג, עט:). — ובמליצה, תאר לחירק: גם אַ הסבורה גם אִ העצורה וסופם אָ החמורה (הוריה הקורא, דרכנבורג 56).—ב) *מי שכלי הלידה או ההולדה הם סתומים, עָקר: אמר לו מנוח (למלאך) עצורים היינו כמה דתימא כי עצור עצר יי' בעד כל רחם ואתה בשרתנו בהרוחה נעשה עמך יום טוב (מד"ר במד' י). — ומי שנקביו סתומים: קשין נקביו של אדם כשהוא עצור (רשב"ם, פסחי' קיט.). ואלה הם הדברים העוצרים הכושים ותותים ותפוח חמוץ וכו' ומי שהוא עצור יזהר מאלה הדברים (ר"נ אלדבי, ש"א ד, כט.). ואסור לשום פתילה בפי הטבעת כדרך שנוהגים לעשות למי שהוא עצור (סה"י א טו). ועי' עוד עָצַר.—עֲצוּרֵי השתן: או השקה לעצורי השתן ויתיר השתן לצאת (אסף 61).—עָצוּר ועזוב, עי' עָזוּב.

*עֵצִיִּי, ס"ז,—של עֵץ, hölzern; de bois; wooden: אם היו מקצת המים למשא על מקצתן וכו' היה מן הראוי שאם יתן כדור עציי או קרש אחד בתחתית המים שישאר שם (ר' טוביה כ"ץ, מעשה טוביה ה א, עא:).

*עֲצִיבָה, ס"נ, שה"פ מן א.עָצַב,—כמו א.עֹצֶב: שבעת ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שלא יבא מבול לעולם מאי טעמיה ויתעצב אל לבו ואין עציבה אלא אבילות (מד"ר בראשי' כז).—ובפסה"א: והעציבה אם בן הפך החדוה (כ"י א"ת, שה"ש לריב"ג, עלב).

*עֲצִיּוּת[1], ס"נ,—שה"פ מן א.עָצָה: אין חוציץ בפני התאוה בעצימת העינים ואין קיום לחברה בעציות העינים (מלחה המוסר, ו:).

*עָצִיל[2], ס"ז, — כמו עָצָל: והגיד הראשון הנחלק ממנו מגיע עד הריאה וגיד אחר אל העציל שבין הצלעות (ר"נ אלדבי, ש"א ד, כד:).

*עֲצִילָה, ס"נ,—כמו עַצְלוּת: מצד העצילה יפסד ויכלה הבנין (רלב"ג, קהלי ט). האותות מאלה ההולאים בהתחלתו הם עצילת אבריו מאליו (ספר דמיון הרפואות ג).

*עֲצִימָה, ס"נ, — א) שה"פ מן א.עָצַם: למדך הכתוב שקודם השעבוד נשתלחה בהם ברכה זו שריצה ועצימה ואחר שהתחיל השעבוד נפחת מהשריצה והעצימה ונשאר בהם הפריה ורביה (רבנו בחיי,

---

1) [שאין להם מוצא ומבוא אלא עצורין בכלים (רש"י).] — 2) [לשון עצרת נאספת עמי בבית (רש"י).] 3) [שהם נאספים בעצרת לפני יי', או שהם עצורים בגלות.]

1) [מלשון: עוֹצֶה עיניו (משלי טז ל).]
2) [בערב' עַצִ'ילָה a).]

a) عضيلة

סמות ג::). — ב) שה"ש מן ג.עָצַם: אמר החכם הגדול שביחוסים השם הטוב ואין חוצץ בפני התאוה עצימת העינים (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג 21). ודעתו בעצימת עיניו כדי שלא יטריד אותו ראות עיניו מלחשוב היטב (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי טז ל). ואמרו בשמות עצימת העינים התאר לענין החוזק בכלל (ר"י כספי, שרשות כסף 28). גודל פלא השני בהם השמי' תמיד מתגלגלים הם ומתהלכי' ולא שוקטים כעצימת עין (ר"י הדסי, אשה"כ, שעג, ד"ה הראשון).

***עָצִיץ**[1], ש"ז, מ"ר עֲצִיצִים, עציצין, — מין כלי חרס: הסייד ששכח עציץ בבור ונתמלא מים אם היו המים צפים על גביו כל שהן ישבר ואם לאו לא ישבר (ר' אליעזר, מקוא' ב ח). — ובספהמ"א: פי' כלי ברזל הוא ובריתו כעציץ של קנקן (ערוך ערך אבל). —*ובפרט לזריעה: אילו ניטלין אחד מששים גידולי תרומה וכו' ותרומת עציץ ותרומת אפטרפין (תוספתי תרומ' ה ז). אין בודקין את הזרעים בגללים ובעציץ אבל בודקין אותן באדמה (שם שביעי א יב). — ובספהמ"א: כשרוצים לעשות חופה נותנין שעורין בעציצין עד שיצמחו ומוציאין אותן לפניהם כלומר כשם שצמחו אלו כך יפרו חתן וכלה (ערוך ערך אפכתא). אם הקנה בעל העציץ עציצו לבעל הבית כיון שמשך בעל הזרעים העציץ קנה דהא עציץ מטלטלי ומטלטלי נקנין במשיכה (לבוש, מקח וממכר רב י). —*עָצִיץ נקוב: עציץ נקוב ה"ז כארץ תרם מהארץ על עציץ נקוב מעציץ נקוב על הארץ תרומתו תרומה (דמאי ה י). עציץ נקוב מקדש בכרם ושאינו נקוב אינו מקדש וכו' המעביר עציץ נקוב בכרם אם הוסיף במאתים אסור (כלאי ז ח). עציץ נקוב אינו מכשיר את הזרעים ושאינו נקוב מכשיר את הזרעים (עוקצי ב י). עציץ נקוב חייב במעשר ותרומתו אינה מדמעת ואין חייבין עליה חומש (תוספתי דמאי ה כה). הנותן עציץ נקוב על גבי עציץ נקובה חייב עליה משום קוצר ומשום זורע (בשם רבי שמעון בן לקיש, ירושי שבת ז ב). עציץ שאינו נקוב מהו (ר' חנינא בר מניומי, מנחי ע.). — ומ"ר: נטע חמש גפנים בחמשה עציצין שאינן נקובין ועשאן שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב את אמר כרם הוא הפכו ויש כרם מיטלטל (רבי יודה בר פזי, ירושי כלאי ז ח). העביר המשה עציצין שאינן נקובין תחת גפן אחת תפלוגתא דרבי לעזר ורבי יוחנן (שם). — ומליצה, שותה בַעֲצִיצוֹ, יחזיק באשה שנטמאת עליו: האונס שותה בעציצו והמפתה אם רצה להוציא מוציא (כתובי ג ד). ולו תהיה לאשה מלמד ששותה בעציצו ואפילו היא חיגרת ואפילו היא סומא (ספרי דברי רלח).

א.**עֲצִירָה**, ש"נ, שה"פ מן עָצַר, — א) סתימת הנקבים שבגוף: כי עצור עצר נאמרה עצירה בפה עצירה בגרון עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה (מד"ר בראשי נב). — וסתימת כלי הלידה: והיה אברהם מתפלל וכולם מתרפאים מן עצירתם (פסיקי רבתי מב). — ובספהמ"א: מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם (רש"י, בראשי כ ט). עצירת השתן יקרה אם בסבת הכליות ואם בסבת המקוה וכו' ואם יהיה עצירת השתן מפני דם קרוש וכו' יתמיד החולה לישב במים (ר"מ אלדבי, ש"א ד, ס:). הנזק הראשון עצירת השתן השני איחור השתן (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ד ב). ירקונא ירקון הולי עבור פיזור המרה ותוליד אותו לפעמים עצירת השתן ובפרט אם אדם התחיל להשתין ולא שלם (ר"ד רופא, מלון למח דוד, ככריות, פח.). — ואמר הפיטן: וירפא אותם מעצירת רחמים (אשר מי יעשה כמעשיך, שחרי ב ר"ה). —*עֲצִירַת גשמים: ומה חרי אף האמור [כאן] עצירת גשמים וגלות אף חרי אף האמור [להלן] עצירת גשמים וגלות נמצינו למדים שכל מקום שנאמר חרי אף חמשה מיני פורעניות הם חרב והיה ודבר ועצירת גשמים וגלות (ספרי דברי מג). נאמרה עצירה בגשמים ונאמרה עצירה באשה נאמרה עצירה באשה שנאמר וכו' ונאמרה עצירה בגשמים דכתיב וכו' (ריש לקיש משום בר קפרא, תעני ח.). — ואמר המשורר: ולמה בעצירה ישעה תפלת הסידיו (ראב"ע, שאלות, כהכה ב, 25). — עֲצִירַת החזה, שִׁעוּל: בטוניקא מין עשב ידוע טבעה חמה ויבשה יפה לכאב הראש גם להפירת המרה לעצירת החזה לקשי הכבד והטחול (ר"י לחלון, אולה"ח ו כו). — עֲצִירַת לח: ומליצת עצירת כח נופל מי שנבעת ומפחד מעשות דבר כשהוא מחוזק טבעו ועוצרו לעשותו (רכס"ו, יין לבנון, פי' אבו' ג ח, מח:). — ב) במשמ' סחיטה: והוא שתשים אחד מאלו השמנים במכתש העופרת וכו' עד שיתעבה

1) [בערב' אציץ a).]

a) اصيص

וזה הוא שיקרא **עצירת** העופרת (ספי הטחורי להרמב"ם, הולי קרונכר). **ועצירת** התפוחים מחזיק האצטומ' ומונע הקי ונוהגין להשקותו למי שיש לו עלופים וכו' והרב העשוי ממנו והוא שלוקחים **עצירתו** ומבשלים אותו עד שיחסרו השלש רביעיות (מפתח הרפואה, כ"י בריטי מוז').

ב. **עֲצִירָה**, ס"נ, כמו עֲצָרָה: ביום השמיני עצרת תהיה לכם עצרו הכתוב מלצאת אין **עצירה** אלא כניסה שנאמר וכו' (ספרי במדי קנח).

°**עֲצִירוּת**, ס"נ,—סתימת נקבים גדולים, Verstopfung; obstruction; constipation: הרקה מועטת או **עצירות** תקרה כשהמרה נבדלת כמות מועט אל חלל הדקין (פלהנבערג, מורה דרכי הרפואה, יז: [1]).

א. **עצל**[2], ממנו °עֲצִילָה, עָצֵל, עָצֵל, עַצְלָה, עַצְלוּת, *עַצְלָן, °עַצְלָנוּת, עֲצַלְתַּיִם, °הִתְעַצְּלוּת.

עָצֵל, ס"ז, מ"ר *עֲצֵלִים, עֲצֵלוֹת, עצילות, סמי עַצְלֵי, נק' °עֲצֵלָה,—מי שאין לו רצון לעבוד עבודה, לעשות מלאכתו וכדומ', אהב לשבת בטל, Faulenzer; paresseux; lazy: לך אל נמלה עָצֵל ראה דרכיה וחכם (משלי ו ו). עד מתי עָצֵל תשכב מתי תקום משנתך (שם ט). כמחץ לשנים וכעשן לעינים כן הֶעָצֵל לשלחיו (שם י כו). מתאוה ואין נפשו עָצֵל ונפש הרצים תדשן (שם יג ד). דרך עָצֵל כמשוכת חדק (שם יה יט). טמן עָצֵל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה (שם יט כד). מחרף עָצֵל לא יחרש ישאל בקציר ואין (שם כ ד). תאות עָצֵל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות (שם כא כה). אמר עָצֵל ארי בחוץ בתוך רחבות ארצח (שם כב יג). על שדה איש עָצֵל עברתי ועל כרם חסר לב (שם כד ל). הדלת תסוב על צירה וְעָצֵל על משכבו (שם כו יד). —ובתו"מ: מה ראה שלמה ללמד לעצל מן הנמלה (מד"ר דברי ה). היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים **עצלים** והשכר הרבה ובעל הבית דוחק (ר' טרפון, אבו' ב טו). נשים עצמן הן נאמנות מפני שהן **עצילות** והן בודקות כל שהוא (ר' ירמיה בשם ר' זעירה, ירוש' פסח' א א). תמן הדבר מסור לכהנים והכהנים זריזין הן והכא הדבר מסור לנשים והנשים **עצילות** הן (ר' שמעון בן לקיש, שם ב ז). היא היתה נקראת כת **עצלים** (שם ה ז). הפיגול והנותר מטמאין את הידים רב הונא ורב חסדא חד אמר מפני חשדי כהונה וחד אמר מפני **עצלי** כהונה (פסח' פה.). —ובסהמ"א: וכבר היטיב שלמה במשלי מאמריו בתאר עניני **העצלים** ועצלותם (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). ואם היא **עצלה** אוי לה ואוי לביתה (פלא יועץ, ריד). —ובהשאלה חסר פעולה וריזה מתוך מחלה: ובקדחת **הזאת** יש רוק מהפה הרבה אם ממום הבטן או הטחול ובתחילה הדפק **עצל** ואחר כך זריז ומהיר (ר"י להלון, אוצה"ח ב יא). אותות קדחת הזאת הן מוג של לחות לבן וכו' שינה עמוקה חושים **עצלים** (שם יד). — ואמר המשורר: להשכיל ולהורות **עצלים** בתורת ולזרוע אורת ולניר את נירם (ר"ש הנגיד, בחשמרת ערב). בינה נדיבי משלי אל נא תהי **כעצלים** וצרוף לבבך ככסף נבחר והסר בדילים (ראב"ע, אחוד לבניס).

עָצַל, קל אינו נהוג.

—נפעי, נֶעֱצַל, תֵּעָצְלוּ.—נעצל פלוני לעשות דבר, היה עָצֵל, לא נזדרז לעשות, träge sein, zögern; être paresseux, hésiter; to be sluggish, hesitate: קומו ונעלה עליהם כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד ואתם מחשים אל תֵּעָצְלוּ ללכת לבא לרשת את הארץ (שפטי יח ט). —ובסהמ"א: ומה טורח יש כאן למה **נעצל** מהן (מהברכות) והוא בחסדו לא הלאנו ולא הוגענו בדכתי' וכו' (ר' שמואל בן חפני, שערי ברכות, אולי הגאו' א ב, לוין 65). ואם תוך שלשים יום או דעתך לשוב או לפנותו ולבער לא **נעצלת** אתה את נפשך הצלת (הגדה מלוירה ומנקדה, כ"י בריטי מוז'). ועד מתי תהי **נעצל** ונהלש אזר כח כמו גבור והואל (חריזי, הענק פח).

—התפ', *הִתְעַצֵּל, נִתְעַצֵּל,—כמו נפע': מפני מה הרחוקים מותרים מחצות היום ולהלן מפני שהיו יודעין שאין בית דין **מתעצלים** בו (בהקרבת העומר) (מנח' יה). למה אתם מכניסין עצמיכם לספק הזה המרובה חזקה שאין ב"ד **מתעצלין** (רב חסדא, ירוש' חלה א א). מימיו לא **נתעצל** הכהן מלהוציא את הדשן (תמי' ב ב). יצתה בת קול ואמרה להן כל מי שלא **נתעצל** בהספידו של רבי יהא מבושר מחיי העולם הבא (ירוש' כלא' ט ד). כל **המתעצל** בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו שנאמר וכו' (ר' יהודה אמר רב, שבת קה.). יחיד **שנתעצל** ולא **בא** מביא גדי וקרניו מצופו' כסף ועטרת של זית בראשו (ר' זעירא,

---

[1]) מראה המקום מאסף ד"ר מזיא.

[2]) [בארמ' עטל עַטְלָא. בערב' עַטִ'יל a) דבק לדבר.]

a) عطيل

ירוש' ביכור' ג ג). וישרוף בשחרית תפתר שנתעצל ולא שרף (שם פסח' א ח). מה אם דבר שמצותו לכן היא היתה נקראת בת עצלים מי שהוא מתעצל במצוה על אחת כמה וכמה (ר' אבון, שם ה ז). האשה שאמרה הרי עלי קן מביאה דמי קן ונתנהו בשופר ואוכלת בקדשי' ואינה חוששת שמא נתעצל כהן (שם שקל' ו ה). אם אומר את כן אף הוא מתעצל ואינו קורא (שם מגי' ד א). אנשי משמר שזכו בקרבן בשבתן נתעצלו ולא הקריבוהו מוציאין אותו מידן (שם ב"ק ט יא). ועל ידי שנתעצל משה במילה ביקש המלאך להורגו (ר' יודה, שם נדר' ג יד). אמר המלך כל מי שמתכשר במלאכתו יטול שכרו משלם וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס (מד"ר שמות ג). חביבה מילה שלא נתלה משה עליה אפי' שעה אחת לפיכך כשהיה בדרך ונתעסק במלון ונתעצל למול אליעזר בנו מיד ויפגשהו ה' ויבקש המיתו (שם ה). בעצלתים ימך המקרה על ידי שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי ירמיה ימך המקרה (שם ויקר' יט). על ידי שהאדם הזה מתעצל לכסות את ראשו כראוי ימך המקרה (שם). על ידי שהאשה הזו מתעצלת מלכסות את עצמה כראוי ימך המקרה (שם). ולפי שנתעצל (משה) לא ידע איש את קבורתו (שם במדי' כ). עמד (העצל) משנתו בבוקר נתנו לפניו לאכול הוא מתעצל לתת לתוך פיו (שם דבר' ח). כך אמרו בבנין ביתו נתעצל בבנין ביה"מ היה זריז ולא נתעצל (שם שה"ש, שיר). ע"י שנתעצלו ישראל לעשות גמול חסד ליהושע (שם רות א). על ידי שנתעצלו ישראל מלחנות בהר סיני ימך המקרה (שם). — ובסהמ"א: [אמ' לו אגריפס לעבדו משום שנ]תעצלת בתכשיל אמ' לו לא נתעצלתי בתכשיל (גנזי-שכטר א, 2). והיו עומדין בדבריהן עד שנתעצל אחד מהן ולא פרנס שדה חברו וכו' (שם 124). ואני התעצלתי לכתוב אותם כלם כי אם כתבתי מעט מאגרותיהם (יוסיפון רנג). והוא מתעצל לעיין בהכמתו וסברתו ברפואת הרופא לדעת אם הוא מתעסק בענינו על דרך נכונה אם לא (ר"י א"ת, הו"ה, היסוד ג). והשנית שיהיה יודע בו עם אהבתו שאיננו מתעלם ממנו ולא מתעצל בחפצו אבל הוא יודע בו שהוא משתדל ומסכים לעשותו (שם הבטחון ג). אין ראוי לאדם להתעצל מלחקור כל זה בשכלו (הוא, רוח חן ו). ועל כן צריך שישתדל בזמן שהוא יכול להרויח ושלא יתעצל בזה אם יסייעהו המזל (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ' 17). על כן יש לך לראות דרכיה (של הנמלה) ולהתחכם ואל תתעצל (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו ח).

— פִּעֵי, ˚עִצֵּל, — עשה שיהיה עָצֵל: שאם היה קר ויבש לרוב היה מעצל את הלב ומקרר את הרוח והדעת מלהבין ומלחשב (ר"ש דונולו, חכמוני 7). האגסים קרים וכבדים מקררים את הגוף משפיעים להשביע ולהטריח על הגוף ומעצלים את האדם מכבים חום הקרביים (אסף 30.). וכאשר יתיאש היצר מספק אותנו בכל מה שקדם וכרו ישתדל לעצל אותנו במעשי העבודה (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה). ואל ישיאך מה שאתה רואה מהשתדלותם ואל יעצלך מה שאתה רואה מרפיון המקבלים (הוא, הכוזרי ג לז). הנה השומן המופלג מעצל הגו מהתנועה וההתעוררות וההתעסקות (קאנון ד ד ד ה).

˚עָצָל[1], ש"ז, מ"ר עֲצָלִים, שְׁרִיר, גיד שתחת עור הגוף שמשמש לתנועה, muscle; Muskel: כאשר יתנועע האדם ממקום למקום ויחשוב חושב שהמתנועע הוא המניע ואיננו כן אבל המתנועע אשר לא יניע דבר הוא העצמות וניעו הם המיתרים ומניע המיתרים העצלים ומניע העצלים הגידים המשתרגים בהם וכו' (ראב"ד, אמו"ר 19). והנתיב הב' נמשך מהנקב שהוא בין החוליא הא' והב' ויעלה עד שיתדבק בעור הראש ויתן לו חוש המשוש ויגיע גם כן לעצלים אשר בעינים ולפנים והוא ממשיך להם התנועה (ראב"ד, פי' ספ' יצירה א א). העצל הוא כלי לתנועה לבד ואינו הוא כלי להרגש לפי שכל תנועה רצונית לא תהי אלא בעצל (פרקי משה לטרמב"ם א). במספר האברים והעצלים והעורקים והמיתרים (רלב"ג, מלחמי ה' א ז). בענין אבריו ועורקיו וגידיו ועצמיו ועצליו (שם יב). אבל יצטרך עם זה אל רצון מתחדש ישולח מכח חשוקיו כדי שיתנועע ממנו הכח המניע לעצלים ולעצבים (ר"א הכרבוני, מו"כ א כג). וכאשר יחדש הקווץ בעצל העפעף יסגר ואם בעצל העין יתעוות העין (הוא, ארח חיים ג י, כ"י ביהמ"ד שכטר). אבל סוג הבשר שהיה קורא אותו גאלינוס עצל והוא הגידים המעורבים מעצבים ובשר היא אבר שהיא אצלו כלי לתנועה

---

[1]) מן הערבי' עַצַ'לַה, מ"ר עַצ'ל a).

a) عضلة عضل

המקומות (כתן פלקירא, לבי הגוף, כ"י בריטי מוז׳). ושאר הזוג הזה יביא העצל אחורי הצואר והעצל הרחב יביא להם התנועה וכו׳ וכבר יתערבו בו כמו כן עצלי הצדעים ועצלי האזנים וכו׳ והחלק הגדול ממנו יכפול לאחור וישקע בעומק העצל עד שיגיע אל הסנאסן (קאנון א א ג ג). כי העצב כשהוא קרוב אל האבר המתנועע יתמלא בשר ויקרא עצל ויתפשט העצב אחר העצל ואז יקרא מיתר (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד, כז:). כדי לעיין יפה בכל הגידין וכו׳ עצבים ועצלים וכו׳ (יעב"ץ, מו"ח א, לד).

עַצְלָה, ש"נ, — סגולת מי שהוא עָצֵל, Faulheit; paresse; indolence, laziness: עַצְלָה תפיל תרדמה (משלי יט יה). — ובסהמ"א: וכן שתי המדות העצלה והחריצות ומקום השמוש בעצלה בתאוות הבהמיות אשר הנאותיהם חולפות מן האדם וכו׳ (כ"י א"ח, מו"ה, עבודי האלהים י). הזהר מן העצלה והרפיון ואל תסמוך על זולתך כי הטוב והרע ביכולתך (שם, יסוד המעשה ה). ואין מה שזכרתיו שלא פגעתי מחכמי הקבלה מי שאבטח בקבלתו מקצורי ועצלתי לדרוש ולחקור כי אתם ידעתם חקרי והשתדלותי על הדרישה מימי עלומי (הוא, הקדמה כב). והכל משל לעצלה מבקשת החכמה (ר"ש א"ח, מו"נ א לד). התמדת הבריאות תהיה להשמר מהמלוי מהמאכל ובעזיבת עצלת התנועה (רש"ט פלקירא, אגרת החלום, JQR. NS. I. 474). שמצאנו שבהה בעצל על העצלה בחרישה בזמן החורף ועל העצלה באגירת הלחם בקציר ובקיץ (ר"י בר׳ אבטולי, מלמד התלמידים, קפז.). — ואמר הפיטן: והשכים (אברהם) בבקר ולא נתעצל בעצלה וחבש החמור בעצמו בגילה (אשר מי יעשה כמעשיך, יוצ׳ ב ר"ה). — ואמר המליץ: אמרתי כמה טובות נעדרות מהאדם בעבור העצלה והאיחור (כ"י זבארה, סעשועי ה, דוקס 83). אמר הששי רוע העולם הזה והבא בשני דברים העניות ועצלה וטוב בעושר ובזריזות (כ"י חריזי, מוסרי הפילוסופי א יד). — ומשל: טובה עצלת השתיקה מעצלת הדיבור (המאירי, בית הבחירה לאבות א יח).

עַצְלוּת, ש"נ, — כמו עַצְלָה: צופיה הילכות ביתה ולחם עַצְלוּת לא תאכל (משלי לא כז). — ובתלמו׳: שזה נושא עצלותו של זה וזה נושא עצלותו של זה (רבי יוחנן, ירוש׳ כלאי׳ ח ד). אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק וכו׳ (ברכ׳ לא.). מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשוא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון (פסח׳ סו.). — ובסהמ"א: ואינם מעלים על מחשבתם להבין אמתת ענין מה שיעבירו על לשונם מפני הסכלות והעצלות (כ"י א"ח, מו"ה, היחוד ג). ואיך אמאס מי שאהבו האלהים ואגנה מי ששבחו הבורא ולא די לי עצלותי לקיים עבודתו כמוהו עד שאשטום מי שיעבדהו (שם, יחוד המעשה ה). השער הרביעי במדת המורך והעצלות (הוא, תקי׳ מדה"נ לרשב"ג, כו). ואנחנו כמעט נטיו רגלינו מן האמת המסור לנו מפי השם וזה מפני עצלותנו בקראנו התורה קריאה חלושה בקריאת הנערים (כ"י בר׳ אבטולי, מלמד התלמידי, הקדמי, ה.). — ואמר המליץ: לדמיון איש יתאר רום שחקים במו שפלות וסבובם בעצלות (עמנו׳, מחב׳ ח).

עַצְלִי, עצליי, ת"ז, — של הֶעָצֵל: וצואר הרחם עצליי הבשר וכאלו הוא שחוסיי (קאנון ג כא א א).

***עַצְלָן**, ש"ז, מ"ר עַצְלָנִים, עצלנין, נקי׳ עַצְלָנִית, עַצְלָנִיּוֹת, — כמו עָצֵל, מתעצל: מימיהם של בת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי׳ שעמה מועטין והיא היתה נקראת בת עצלנין (ר׳ יהודה, תוספת׳ פסח׳ ג יא). היא (בת שלישית) נקראת בת עצלנית (שם גמרי סה.). משבח אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל דכתיב וכו׳ (סוכ׳ כז:). ד׳ מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות עצלניות קנאניות (מד"ר ברא׳ מה). בני ישנה אלו העצלנים (כלה רבת׳ א). — ובסהמ"א: והפועלים ששכר הם עצלנים ובעל הבית דוחק פי׳ דוחק את השעה (רכה"ו, יין לבנון, פי׳ אבות ב יט).

***עַצְלָנוּת**, ש"נ, — מדת העצלן: והאופן הביאנו אותם במחלקת הוא שנספר שהחולקים עלינו הם יושבי קרנות בעלי עצלנות והתרשלות (כ"י מקיר ליאון, כופ׳ לופ׳ א ו).

עֲצַלְתַּיִם[1], — כמו עַצְלָה: בַּעֲצַלְתַּיִם ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית (קהל׳ י יח). — ואמר המליץ: חכמת אדם מרב הקרח ואולת אדם מעצלתיו (קטע כ"י גניי, JQR. 1904. 439).

1) [לדעת ריב"ג (הרקמה ל, 196), הוא קבוץ מן עַצְלָה, אבל היה צ"ל: עַצְלָתַיִם. והחדשים מניחים מ"י: עַצְלָה (Kön, II, 172), או עַצֶלֶת (Olsh. 303), כבנין נק׳ מן עָצֵל.]

א.עצם[1], ממנו עָצוּם, *עִצּוּם, °עִצּוּמִי, °עֲצִימָה, עֹצֶם, א.עָצַם, עֶצֶם, ב.עָצַם, ד.עָצַם, עָצְמָה, עַצְמָה, °עַצְמוּת, °עַצְמוּתִי, °עַצְמוּתִיּוּת, °עַצְמִי, °עַצְמִיּוּת, תַּעֲצוּמָה, ∞מַעֲצָמָה.

עֹצֶם, עוצם, ש"ז, —א) סגולת מה שהוא חזק ורב הכח והיכלת, Macht; pouvoir; might: ואמרת בלבבך כחי וְעֹצֶם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל (דבר' ח יז-יח). תהפך לאכזר לי בְּעֹצֶם ידך תשטמני (איוב ל כא).— ובסהמ"א: מפני שלבם תלוי ב ע ו צ ם מה שהם מקוים ממלאת תאותם והשלמת משאלותם (ר"י א"ת, חו"ה הבחינה, פתיחה, 84). ובכמה יתערב דבר האסור ויאבד בעוצם מיעוטו כשיעור שנתנו בו חכמים יש דבר ששיעורו בששים וכו' (רמב"ם, מאכלות אסורות טו ה). ומפני כן וגם מפני ע ו צ ם דקותו לא חשש לו ולא הקפיד עליו והורה לבני דורו וציוה אותם לסדר שנות העולם ותקופותם משס"ה יום ורביע יום שלם בלי מגרעת (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג, לט:).— ואמר הפיטן: [עדו]ף שמחות להרסים עוצם ההרים עסים (Kahle, Masor. d. West., ז).— ואמר המשורר: **ע צ ם** כבודו הכיל כל וכן נקרא מקום לכל כי לא מקום יכילהו (ר"י הלוי, משגיב בכחו). ואז נתכנו אישים וצורות בעולמו ב ע צ ם מרוצתו וכח תנועותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). בפרוד אח וסור רע ונוד נום ורוב חולי ו ע ו צ ם המצרות (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, ען 15). — ב) כמו עֶצֶם א): לא נכחד עָצְמִי[2] ממך אשר עשיתי בסתר (תהל' קלט טו).

א.עָצַם, פ"ע, עָצְמָה, עָצְמוּ, עָצֵמוּ, עָצְמוּ, יַעַצְמוּ, עָצוּם, —עָצַם האדם, היה רב וחזק בכמות או באיכות, במספר, בכח, בעשר וכדומ', עָצַם מפלוני, היה יותר גדול בעשר וכדומ' מפלוני: ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עָצַמְתָּ ממנו מאד (בראשי' כו טז). ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וַיַּעַצְמוּ במאד מאד ותמלא הארץ אתם (שמות א ז). וירב העם וַיַּעַצְמוּ מאד (שם כ). ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עָצְמוּ מאד (ישעי' לא א). עָצְמוּ לי אלמנותו מחול ימים (ירמי' טו ח). ואיבי חיים עָצֵמוּ ורבו שנאי שקר (תהל' לח כ). רבו משערות ראשי שנאי חנם עָצְמוּ מצמיתי איבי שקר (שם סט ה). וצפיר העזים הגדיל עד מאד וּכְעָצְמוֹ נשברה הקרן הגדלה (דני' ח ח). וְעָצַם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית (שם כד). ועלה וְעָצַם במעט גוי (שם יא כג).— ודברים מפשטים: כי רבו פשעיהם עָצְמוּ משבותיהם (ירמי' ה ו). על רב עונך עָצְמוּ חטאתיך עשיתי אלה לך (שם ל יד). נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עָצְמוּ מספר (תהל' מ ו). השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות עָצְמוּ משערות ראשי ולבי עזבני (שם יג). ולי מה יקרו רעיך אל מה עָצְמוּ ראשיהם אספרם מחול ירבון (שם קלט יז-יח).— ובמדר': אמר לו (אבימלך ליצחק) כל אותן עצמות ש ע צ מ ת לא ממנו היו לך (מד"ר בראשי' סד). — ובסהמ"א: ומי שיש לו עליך טובה וחסד את חייבת לגומלו עליה כל שכן מי שגדלו ו ע צ מ ו טובותיו מגמולך עליהם (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ט). על כן אל יבהילך דברו (של היצר) ואם עצמו חייליו (שם, יחוד המעשה ה). — ואמר המשורר: הרחקת כליל הכמה וחברתך מאד נעמה וכן מחלת פרידתך עלי כל מחלה ע צ מ ה (ראב"ע, הרחקת כליל). וגופו בעת עצם וחזק יתרותיו ויקרם עליהם עור ובשר בשלמותיו (הוא, בשם אל אשר אמר).

— הפעי', וַיַּעַצְמֵהוּ, — הֶעֱצִים את פלוני, עשהו עצום, רב וגדול: ויפר את עמו מאד וַיַּעַצְמֵהוּ מצריו (תהל' קה כד).— ואמר הפיטן: בלב טהור וגוף נקי שם המפורש ארומם וסוד שבעים ושתים על כל שם אעצימם (אמונתך יודיעו, תקון ליל שבת בין ר"ה ליו"כ, קרע"ג ג). בני מעלה מוראו יעריצון ויעצימון אדם נצח תהלתו יקדישון וירוממון (פעמונים, יוצ' א שבוע'). ען תוציא אדמה חיה ובהמה ושקץ ורמש ושרץ להעצימה (ר' בנימין, אלהינו אלהים אמת, יוצ' שבת בראש', מחז' איטל' א, סד). צנוח מרפים וסוכרים יועצים קשרי אצבעותי נטפו מור להעצים (גנזי שכטר ג, דודסון 77).

— הפע', °הֻעֲצַם, שהעצימו אותו, שנעשה חזק: פשע אם העצם ונגזר עצירת מים (ר"א הקליר, תככס, תפלי גשם).

---

1) [כך בכנענ': עצם, עֶצֶם; בפונ' החדשה מ"ר: עצמם. גם בכנענ' בהשאלה: עצמת, גבורות (לידזב' 345). באשור': אִצְמַאת, אִצְמִיתִי, עֶצֶם. בכוש': עַצֶם, עֶצֶם; בארמ': עִטְמָא, עִטְמָה, חלצים; ובהשמטת ע', טמיא, עצמות. בערב' עַטֻ'מַ a), היה גדול, עצום; עַטְ'מ a), עֶצֶם.]

2) [כך ריב"ג בשרשיו, וכן החדשים. והוא כעין שם קבוץ, עצמות הגוף; וכן רד"ק בשרשיו: גופי. וראב"ע פרש כמו משמ' א).]

a) عظم

–התפ', *התעצם, נתעצם, — א) נתעצם בדין, התוכח וטען טענות, הגיש עצמותיו[1]), ;prozessieren; plaider :to dispute, go to law: שנים שנתעצמו בדין אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נלך למקום הועד כופין אותו ודן בעירו (ר' ספרא בשם ר' יוחנן, סנה' לא:). — ובסהמ"א: נתעצמו ראובן ושמעון לדין וברוו לכת אל אהל מועד מקום משפט לאכסניא של תורה (ר"ת, ספר הישר לו). שנים שנתעצמו בדין ונתרצו שניהם וכו' (רמב"ם, שו"ת א תתקסד). המכה רעהו בסתר וחבל בו ורוצים אח"כ להתעצם עמו בדין ולשלם לו כל מה שיחייבוהו דייני ישראל וכו' (ר"ש בר"י הסרדי, ספר התרומות סב). ורפו ידיו ושב להתרעם על ראשי הקהל באומרו שיקשה לו להתעצם בריב עם זה (רמ"א, שו"ת כא, סב::). ועתה נתעצמו בדין וכל אחד תובע לחבירו (פתחי תשובה על שו"ע חו"מ, פקדון רלא). ונתעצמו הרבה בדבר עד שמצאו סמך ר' יצחק בספריו של ר' אליעזר הגדול (ר' משולם, תשו' מעשי הגא' סא). ואמר נתעצמו בו מנחם ודונש (מיוחס לרש"י, דבה"י ב יב). שבאותו הפך כבר היה בו שמן כדי להדליק ממנו לילה האחד ולא היה לנס אפס ז' ימים בלבד עד שנתעצמו בת הקודמין בקושי זה ואמרו כי אף שלא נעשה בו נס לילה האחד אנו מדליקין בה מפני שהיא זכר טהרת המקדש וחזרתה על מכונה (חס"י ב א, כ:). אם היו מתעצמין עליהם לבלתי נתון להם הממון היו הורגין מכל מקום (הלבוש, שותפין בקרקע קסג ג). — ב) *עשה עצום, הבטיח תשלום אם לא ימלא דבר, המרה את רעהו: שנים שנתעצמו זה בזה ואמר אחד מהן לחבירו אם לא באתי מיכן ועד יום פלוני יהא לך בידי כך וכך הגיע זמן יתקיים תנאו (ר' יוסי, תוספת' ב"מ א עז). — ג) "התחזק והתאמץ: דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו (רש"י, ברא' לב כה). וירדתי על ההרים לשון יללה הוא ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כולו ייליל יורד בבכי המתעצ' בבכי עד שגופו משתבר (הוא, שפטי' יא לז). והתבאר כי אותה ההכרחית היא מפני זו הידיעה ואשר היינו חושבים אותה תוספת ומותר אינה כן אבל היא הכרחית בשיתעצם בה האדם (רש"ט פלקירא, ראשי' חכמ', 91). אמר המגיד ובצאתי מאת הרופא אחריו מהרתי ואני מתעצם[2]) מאחוריו (ר"י חריזי, תחכמוני' מח). ראה זה רעה חולה לא זורה ולא חובשה בהתעצם תשוקת משכיל לתכליות בלא הועיל (ר"י הבדרשי, בחינ' עולם ח ה). האתעצם כי נסכתי מלכי ישפר עלי וכו' או כי אעריץ עצתי הנבלה וכו' (סס ז). לכן התעצם מיכה להרבות בנבואתו (ר"י אברבנאל, פי' מ"א כב). וכבר התעצמו חכמי הנוצרים להשיב על הטענה הזאת (הוא, סמים חדשים ב, יז:). ובדברי התעצמתי ואתהפכה לאיש אחר (ר"א אבולעפיה, ספר האות, עטרת צבי לגרן). כי את אשר ראינו כל זרע מלכות יהודה נכרת כאשר בא נבוכדנצר עליהם כי ירא שמא יתעצם העם עם זרע המלוכה (ר"ש בן ויגא, שבט יהודה, 13). אחר זה נתעצמו כל השרים וקצת מההגמונים ולא יכלו לנצח האפיפיור (סס 125). והמתעצם באדם ע"צ הטבע הוא היותר מזויין בגבורה ע"י טיב הרכבתו ומזג חלקיו וגסות' ומקשיותם (רס"פ, יריעות שלמה א, ג:). — ד) "נעשה חזק וקשה, התעבה: ומצרפים עליהם סוכר כמשקל המים ומבשלים אותם עד שיתעצמו (מפתח הרפואה).

עֶצֶם, עָצֶם, ס"נ, כנ' עַצְמִי, עַצְמְךָ, עַצְמְכֶם, עַצְמוֹ, עַצְמָם, נ"ר עֲצָמִים, כנ' עֲצָמַי, עֲצָמֵינוּ, עֲצָמָיו, עֲצָמֶיהָ, מ"ר עֲצָמוֹת, סמ' עַצְמוֹת, כנ' עַצְמוֹתַי,־מֹתַי, עַצְמוֹתֵינוּ, עַצְמוֹתֶיךָ,־מֹתֶיךָ, עַצְמוֹתֵיכֶם, עַצְמוֹתָיו,־מֹתָיו, עַצְמוֹתָם,־מֹתָם, עַצְמוֹתֵיהֶם,־מֹתֵיהֶם, — א) עֶצֶם בגוף בע"ח, אדם ובהמה, החלק הקשה הלבן שבאברי גופות בע"ח שהבשר כרוך עליו, Knochen; os; bone: זאת הפעם עֶצֶם מֵעֲצָמַי ובשר מבשרי (ברא' ב כג). ויאכל גוים צריו וְעַצְמֹתֵיהֶם יגרם (סס). כארי כן ישבר כל עַצְמוֹתָי (ישעי' לח יג). ונחך יי' תמיד והשביע בצחצחות נפשך וְעַצְמֹתֶיךָ יחליץ (סס נח יא). וראיתם ושש לבכם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כדשא תפרחנה (סס סו יד). והיה בלבי כאש בערת עצר בְּעַצְמֹתָי (ירמ' כ ט). נשבר לבי בקרבי רחפו כל עַצְמוֹתָי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין (סס כג ט). גולי עורם (של העניים) מעליהם ושארם מעל עַצְמוֹתָם ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עַצְמֹתֵיהֶם פצחו (מיכ' ג ב-ג). יבוא רקב בַּעֲצָמַי ותחתי ארגז (חבק' ג יז). רפאני יי' כי נבהלו עֲצָמָי ונפשי נבהלה מאד (תהל' ו ג-ד). כמים נשפכתי והתפרדו כל עַצְמוֹתָי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (סס כב יד). אספר כל עַצְמוֹתָי המה יביטו יראו בי (סס יח). כשל בעוני כחי וַעֲצָמַי עששו (סס לא יא). כי החרשתי בלו עֲצָמָי בשאגתי כל היום (סס

1) [מן עצמה, ועי' עצום ג); ורש"י פרש בסנה': נעשו קיצין זה לזה.]—2) [אולי פרושו אחרת ואינו שיך לכאן.]

לג ג). שמר כל עצמתיו אחת מהנה לא נשברה (שם לד כא). אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי (שם לח ד). ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך (שם מב יא). תשמיעני ששון ושמחה תגלנה עצמות דכית (שם נא י). כי אלהים פזר עצמות חנך (שם נג ו). כי כלו בעשן ימי ועצמותי במוקד נחרו (שם קב ד). מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (שם ו). ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו (שם קט יח). נפזרו עצמינו לפי שאול (שם קמא ז). רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך (משלי ג ח). אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (שם יב ד). צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (שם יו כד). אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו (איוב א ה). פחד קראני ורעדה ורב עצמותי הפחיד (שם ד יד). ותבחר מחנק נפשי מות מעצמותי (שם ז טו). עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני (שם י יא). בעורי ובבשרי דבקה עצמי (שם יט כ). עצמותיו מלאו עלומו (שם כ יא). עטיניו מלאו חלב ומח עצמותיו ישקה (שם כא כד). לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון (שם ל יז). עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב (שם ל). והוכח במכאוב על משכבו וריב עצמיו אתן (שם לג יט). יכל בשרו מראי ושפו עצמתיו לא ראו (שם כא). ממרום שלח אש בעצמתי וירדנה (איכי א יג). בלה בשרי ועורי שבר עצמותי (שם ג ד). זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם (שם ד ז). צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ (שם ח). כאשר אינך יודע מה דרך הרוח בעצמים בבטן המלאה (קהל׳ יא ה).—ובפרט העצמות של גוף מת: פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמתי מזה (בראשי׳ נ כה). ויקח משה את עצמות יוסף עמו (שמות יג יט). וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם (במדי׳ יט יו). ויקחו את עצמתיהם (של שאול ויהונתן) ויקברו תחת האשל ביבשה (ש״א לא יג). ועצמות אדם ישרפו עליך (מ״א יג ב). וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו אצל עצמתיו הניחו את עצמתי (שם לא). ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו (מ״ב יג כא). וימלא את מקומם עצמות אדם (שם כג יד). ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח (שם יו). הניחו לו איש אל ינע עצמתיו (של הנביא) (שם יח). בעת ההיא נאם יי׳ ויוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת עצמות שריו וכו׳ מקבריהם (ירמי׳ ח א). וזריתי את עצמותיכם סביבות מזבחותיכם (יחזק׳ ו ה). ותהי עונותם על עצמתם כי חתית גבורים בארץ חיים (שם לב כז). ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות וכו׳ והנה יבשות מאד ויאמר אלי בן אדם התחיינה העצמות האלה וכו׳ העצמות היבשות שמעו דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ לעצמות האלה הנה אני מביא בכם רוח וחייתם וכו׳ ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (שם לז א-ז). העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו (שם יא). ועברו העברים בארץ וראו עצם אדם ובנה אצלו ציון (שם לט יה). על שרפו עצמות מלך אדום לסיד (עמ׳ ב א).—ושל בהמה: עצמיו אפיקי נחשה גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח).—ועצמות בשר בהמה שמבשלים לאכילה: בבית אחד יאכל וכו׳ ועצם לא תשברו בו (שמות יב מו). אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא וכו׳ וגם דור העצמים תחתיה רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה (יחזק׳ כד ד-ה). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יחרו (שם י).—הוא עצמו ובשרו של פלוני, הוא קרובו מבני משפחתו Verwandter; parent; kinsman: ויאמר לו לבן (ליעקב) אך עצמי ובשרי אתה (בראשי׳ כט יד). מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם משל בכם איש אחד וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני (שפטי׳ ט ב). ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה ויאמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו (ש״ב ה א). ולעמשא תאמרו הלוא עצמי ובשרי אתה (שם יט יד).—ובתלמו׳: עצם כדי לעשות תרווד ר׳ יהודה אומר כדי לעשות ממנו חיץ (שבת פ ו). השובר את העצם בפסח הטהור הרי זה לוקה ארבעים (פסחי׳ ז יא). אבר שיצא מקצתו חותך עד שמגיע לעצם וכו׳ ובמוקדשין קוצץ בקופיץ שאין בו משום שבירת העצם (שם יב). עמד עצם בגרונו נותן על ראשו מאותו המין (תוספתי שבת ז (ח) כא). מי שיש לו עצם בגרונו מביא מאותו המין ומניח על קדקדו (שבת סז.). מעלין עצם של ראש בשבת (ירוש׳ ע״ז ב ב). כל בריה שאין בו עצם אינו מתקיים י״ב חדש (רב הונא, חולי׳ נח.).—ובסהמ״א: עצם קטן שעל כף הירך שאדם בולעו ונחנק (רש״י, גיטי׳ סז:). על הארכובה מונה עליו עצם אלילי ונקרא גלגל ואחרים קורים אותו ריחיים (רש״ע בן יצחק מטורטושה, ספי

אלמנצורי לאלראזי, שער העצמות, כ"י). — ואמר המשורר: הרפתה ממך עצם ומכתש ממקום לחי וגם לחך בלילה כי כבר גם מבכי להי (ר"ש הנגיד, אהה שבתי). ועצמי כרקב תכלה ועיני שלחה יבלי בבי (ראב"ע, תוחלתי כזבה).—ומ"ע: גם אני אצריח וארחיב קרחתי עצמי יבביון אלה על אלה ונתחי יהמיון (ר' מנחם בן סרוק, אגרת אל חסדאי אבן שפרוט). ורעיוני רבים ולא אבין גלמי ועת נום ובהשכבים בך עצם עצמי (ראב"ע, אלהי הרוחות). —*וַעֲצָמוֹת: העצמות והגידין והנותר (של קרבן הפסח) ישרפו בששה עשר (פסחי' ז י). המדליק בפת ושמן של תרומה ישרפו עצמותיו (ר' שמואל בר' כהנא בשם ר' יוחנן, ירוש' תרומ' ה א).—ושל מת: השומע על מתו והמלקט לו עצמות טובל ואוכל בקדשים (פסחי' ח ח). אמר ר' יוחנן בן זכאי וכי אין לנו על הפרושים אלא זו בלבד והרי הם אומרים עצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים אמרו (הצדוקים) לו לפי חבהן היא טומאתן שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות (ידים ד ו).—ובסהמ"א: והנה הלילה חזק חליי עד ששבר תחולי כל עצמותי כמו האריה ששובר עצמות החיה הנטרפת בפיו (רד"ק, ישעי' לח יג).—ואמר המשורר: ושמו בקרבי כאש בבליותי קשור בלבי עצר בעצמותי (ר"י הלוי, יודעי יגוני). אדם באהבת עולם רצונו דומה לכלב מוצץ גרמות דם משפתיו מוצץ ודומה כי הוא מוצץ דם העצמות (רי"ק, שקל הקדש 96, גולדן).—ודבור של ברכה למת, *תהיינה עַצְמוֹתָיו פורחות, ואמר בן סירא: וגם שנים עשר הנביאים תהי עצמתם פר[חות תח]תם (ב"ס גני' מט י). —ודבור של קללה למת, *ישתחקו עַצְמוֹתָיו של פלוני: התחיל מחרק עליהם שיניו ואומר וכו' ישתחקו עצמותיו (של פרעה) (רשב"י, מד"ר שמו' ה).—ובסהמ"א: ישתחקו עצמות חוי הכלבי שאמר וכו' (ראב"ע, שמות יד כז).—*וישחקו עַצְמוֹתָם: כי לא הועיל האיש הזה מהכופרים הראשונים ישחקו עצמותם (ר' שם טוב, ספר האמונות ט ב).—*שחיק, שְׁחוּק עֲצָמוֹת: אדרינוס שחיק עצמות שאל את ר' יהוש' בן חנניא (מד"ר בראשי' כח). —ובסהמ"א: וכשהקורא אומר נבוכדנצר הם אומרים שחוק עצמות (מחזו' איטלי' א, פז:).—ואמר הפיטן: ועצמותם בגהינם שחוקים ורב אנשי זמנינו חלוקים (לעתיקים אשר כראי חזקים, או"כ ב, 85). ועי' שָׁחַק, שחיק, שָׁחוּק.—וכן *תפח עַצְמוֹ של פלוני: תיפח עצמן של מחשבי קיצין (ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן, סנה' צז:).—ובסהמ"א: תפח עצמותן של בעלי לשון הרע (ר"י קארו, תולדות יצחק, לט:). ועי' נָפַח.—ב) עֶצֶם דָּבָר פלוני, הדבר ההוא ממש, selbst; même; self, selfsame בְּעֶצֶם הַיּוֹם, לא לפניו ולא לאחריו, כי אם באמת בזה היום: בְּעֶצֶם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת וכו' אל התבה (בראשי' ז יג). ושמרתם את המצות כי בְּעֶצֶם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים (שמות יב יז). ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עֶצֶם היום הזה (ויקרי' כג יד). וידבר יי' אל משה בְּעֶצֶם היום הזה לֵאמר (דברי' לב מח). ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בְּעֶצֶם היום הזה (יהוש' ה יא). וישמו אבנים גדלות על פי המערה עד עֶצֶם היום הזה (שם י כז). המה ואבותם פשעו בי עד עֶצֶם היום הזה (יחזק' ב ג). בן אדם כתוב לך את שם היום את עֶצֶם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלם בְּעֶצֶם היום הזה (שם כד ב).—עֶצֶם השמים, לא העננים וכיוצא בזה, אלא השמים ממש: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וּכְעֶצֶם השמים לטהר (שמות כד י) — ואמר בן סירא: תואר מרום רקיע טהר ועצם שמים מרביט הדרו (ב"ס גני' מג א). — ואמר הפיטן: קדוש מקורא ומשרתיו קדושים טהורי עצם כעצם תרשישים פליאי צורה ולא כתבנית אישים לבלתי שלוט בם יסוד חמשה רגשים (ארוממך, יוצ' פסח, הגדה מצוירה, כ"י בריטי' מוז').—ואמר המשורר: כוכבי זהר עצם טהר ושמש וסהר חוזרים על גלגל (ר"י הלוי, יפעת מלכי).— בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ, כשהוא עודנו תָּם כֻּלּוֹ, בלי שום חסרון: זה ימות בְּעֶצֶם תמו כלו שלאנן ושלו (איוב כא כג). —ומצוי מאד בתו"מ עם כנ': הפתח הפתוח למרפסת אין לו אלא ארבע אמות מרפסת עצמה יש לה ארבע אמות (תוספת' ב"מ יא יב). שלש שני' יהיה לכם ערלים לא יאכל מכל מקום מה בינו למשמר פירותיו לעצים כשם שהוא רוצה בפריו כך הוא רוצה בעצמו ברם הכא רוצה הוא בפריו ואין רוצה בעצמו (ירוש' ערל' א א).—והדבור כל עַצְמוֹ של פלוני או של דבר: הלך אצל בני עשו ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה א"ל לא תרצח אמרו לפניו רבש"ע כל עצמו של אותו אביהם רוצח הוא (ספרי דברי' שמג). כל עצמן (של מים מגֻלים) אסור להשהותן מפני הסכנה (רשב"ג, שבת קכח:).—ובסהמ"א: לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו (רש"י, ביצה' יג כג). מוצא חמין שלו

שצריך לשורפו יכול לטלטלו בידים ולבערו וכו' שהרי כל עצמו הוא מתעסק ומחזר לשרפו (הלבוש, או"ח תמו ג).—*ועם מלת השלילה: חור שבין יהודי לארמאי וכו' פלימו אמר כל עצמו אינו בודק מפני הסכנה (פסח' ח:). כל עצמן של ב"ש לא היו מודים בעירוב עד שיוציא מטתו וכל כלי תשמישו לשם (עירובי' ל:). —ועם אלא: כל עצמו אינו כותב אלא יתן יי' אותך לאלה ולשבועה (ר' יהודה, סוטי' ב ג). בא הכתוב ולימד על פסח שני שדוחה את השבת וכו' אמרת כל עצמו אינו בא אלא מפני הטומאה (ספרי, בהעלו' ט). כל עצמו של שני כתרים אין באים אלא מכהה של תורה (שם קיט). כל עצמם של מלכים אין בוררים להם אלא לחם קל (שם, דברי' א). כל עצמן לא התקינו את הטבילה הזאת אלא מפני תלמוד (ר' חייא בר ווה, ירוש' ברכ' ג ד). כל עצמו של דוד לא מלך אלא ארבעים (שם סוטי' א ח). וגונב מבית האיש ולא מבית האשה כל עצמו אין כתוב רעהו אלא בשואל (שם ב"ק ז א). למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו וכו' א"ל שוטה שבעולם כל עצמו של אבא לא מסרני לידך אלא ע"י שלא הייתי שומע לו (ר' חייא, מד"ר שה"ש, כרמי' שלי). אני כל עצמי לא נתגרשתי אלא שלא מזגתי את הכוס (פדא"ר כח (ל), כמא"ש).--וסומך לשם במשמ' כנוי חוזר לנושא של המאמר, eigen: sien; propre; own: אמר לשנים גזלתי לאחד מכם מנה ואיני יודע איזה מכם וכו' נותן לזה מנה ולזה מנה שהודה מפי עצמו (ב"מ ג ג). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (אבו' ב ג). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמי' א א). חסידים הראשונים היו מוציאין אותן לתוך שדות עצמן ומעמיקין להן שלשה טפחים (תוספת' ב"ק ב ו). לשעבר הייתם עומדים ברשות עצמיכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור (ספרי דברי' כז). כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין בזכות עצמו (ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא, ברכ' י:). מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעביר על דעת חבירי (ר"ע, עירובי' כא:). אנוסת עצמו ומפותת עצמו לא ישא ואם נשא נשוי (יבמ' כע:). פעמים שאדם נשבע על טענת עצמו כיצד וכו' (ר"א בן יעקב, כתוב' יח.). וביוצא מתחת יד אחר אבל מיד עצמו לא (ר' סימי בר אבי, שם כ.). עשה בשביל כבוד עצמך (שם עז:). ובר לבב זה משה וכו' לבו ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (ר' יצחק, מד"ר דברי' יא).— ואחרי מלת היחס: אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע (סנה' ט:). בשעה שעלו ישראל מן הגולה ולא מצאו עצים בלישכה ועמדו אילו ונתנדבו עצים משל עצמן ומסרום לציבור (ירוש' שקל' ד א).—על פי עַצְמוֹ: האומר פתיתי את בתו של פלוני משלם בשת ופגם על פי עצמו ואינו משלם קנס (כתוב' ג ט). גנב על פי שנים וטבח ומכר על פי עד אחד או על פי עצמו משלם תשלומי כפל (ב"ק ז ד). האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך והלכה ונישאת על פי עצמה והלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעלך והלכה ונישאת על פי עצמה וכו' (תוספת' יבמ' יא ה). הודה על פי עצמו משלם קרן וחומש ואשם (ב"ק סג:). —בפני עַצְמוֹ: ואל תהי רשע בפני עצמך (אבו' ב יג). הורה בפני עצמו ועשה בפני עצמו מתכפר לו בפני עצמו (הורי' ב ב).—ובמשמ' לבד, allein: seul; alone: כל קורה וקורה בפני עצמו אילן הוא (ר' יהוש', תוספת' כלא' ד ז). הקורא את המגילה וטעה והשמיט בה פסוק אחד לא יתחיל ויקרא את אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק וגומר עד סוף (שם מגיל' ב ב). יחד הכתוב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו ואי זה זה עבודה זרה (מכי' בא ה). תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא (ר"מ, שבת כח:). ב' ביתי עדים המכחישות זו את זו וכו' זו באה בפני עצמה ומעידה וזו באה בפני עצמה ומעידה (רב הונא, ב"ב לא:). וחייב (הנזיר) על היין בפני עצמו ועל הענבים בפני עצמן וכו' (נזיר ו ב).—וכן לְעַצְמוֹ, בְּעַצְמוֹ, באותה המשמ': שנים שלקחו את האילן נותנין פאה אחת לקח זה צפונו וזה דרומו זה נותן פאה לעצמו וזה נותן פאה לעצמו (פאה ג ה). עושין כל צרכי מילה בשבת מוהלין ופורעין ומוצצין וכו' אם לא טרף יין ושמן מערב שבת ינתן זה בעצמו וזה בעצמו (שבת יט ב). מדבריהם למדנו ששורפין תרומה טהורה עם הטמאה בפסח וכו' ומודים ר' אליעזר ור' יהושע ששורפין זו לעצמה וזו לעצמה (פסח' א ז). לשניהם כותבין שנים לזה לעצמו ולזה לעצמו (רשב"ג, ב"ב

יד). חבל זוג של ספרים וצמד של פרות חייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו שנ׳ לא יחבל רחים ורכב מה ריחיים ורכב מיוחדין שהן שני כלים המשמשין לו מלאכה אחת וחייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו אף החובל שני כלים המשמשין מלאכה אחת חייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו (תוספתי׳ ב״מ י יח). בשלש׳ מקומות השטן מצוי לקטרג המהלך בדרך בעצמו והישן בבית אפל לעצמו והמפרש בים הגדול (ר׳ לוי, ירוש׳ שבת ב ג). לא נאמר כל תוסיף אלא כשהוא בעצמו וכו׳ (ר״ה כח:). — וכן בינו לבין עַצְמוֹ, ביחידות: הדא דתימא בינו לבין עצמו אבל ברבים אפילו מצווה קלה לא ישמע לו (ירוש׳ שביעי׳ ד ב). — ואחרי פ״י במשמ׳ כנוי חוזר לנושא, selbst; se; self: נשבית חייב לפדותה ואם אמר הרי גטה וכתובתה תפדה את עצמה אינו רשאי (כתוב׳ ד ט). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (גיטי׳ ד ה). אין העדים נעשים זוממין עד שיזומו את עצמן (מכו׳ א ד). אל תעש עצמך כעורכי הדיינין (ר׳ יהודה בן טבאי, אבו׳ א ח). והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך (ר׳ יוסי, שם ב יב). כי קדוש אני יי׳ אלהיכם לומר אם מקדישים אתם עצמיכם מעלה אני עליכם כאלו קידשתם אותי (ספרא קדושי׳ פרשה א). קרא ומצא עצמו בלמען חזקה כוין וכו׳ נתפלל ומצא עצמו בשומע תפילה חזקה כוין (ירוש׳ ברכ׳ ב ד), מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (שם ט ג). בדקה עצמה בשחרית ושימשה בעד בחצות וראת במנחה אין טמא אלא עד שעת תשמיש (שם נדה א א). לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (ר״ש בר נחמני בשם ר׳ יונתן, יבמ׳ קט:). לימים עמדה וקדשה את עצמה (כתוב׳ כב.). כל מקום שאתה מוצא שני מקראות אחד מקיים עצמו ומקיים חבירו ואחד מקיים עצמו ומבטל חבירו מניחין זה וכו׳ ותופשין זה שמקיים עצמו ומקיים חבירו (זבחי׳ סג:). אמר לו הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס וכו׳ כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום (מד״ר בראשי׳ ד). ושלף (טיטוס) חרבו וקיצץ את ספר התורה נעשה נס התחיל דם מבצבץ ממנו התחיל משתבח לומר שעצמו הרג (שם במדי׳ יח). לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך אצל זקן לברכו (ר׳ יוחנן, שם רות ו). וישראל על שעשו עצמן נבוזים ושפלים וכו׳ ומתנחמים ונגאלים באש (תנחומ׳ לו ב). — וכן בְּעַצְמְךָ: כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל (ברכ׳ א ג). — והדבור הגע עַצְמְךָ: מתיבין לר׳ יודה הגע עצמך שהיתה עקרה ואין סופה לילד (ירוש׳ יבמ׳ ו ד). ועי׳ יגע, הפע׳. — ועם ל היחס: חלות תודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו פטור למכור בשוק חייב (חלה א ו). נערה שנתארסה ונתגרשה וכו׳ רבי עקיבא אומר יש לה קנס וקנסה לעצמה (כתוב׳ ג ג). האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקדשת לשני (קידוש׳ ג א). אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך (אבו׳ ו ד). ואינו מחזיק טובה לעצמו אהוב (שם ו). בשקצרוה לעצמן אבל אם קצרוה לישראל חייבת (ירוש׳ פיאה ב ז). כיצד סדר הסבה אורחין נכנסין יושבין ע״ג ספסלין ועל גבי קתדראות וכו׳ בא להם יין כל אחד ואחד מברך לעצמו וכו׳ (ברכ׳ מג.). לא תנשא ולא תתייבם וכו׳ ולעולם אמר זעירי לעצמה ג׳ חדשים לחברתה תשעה (יבמ׳ קיט:). אלמנה ששמה לעצמה לא עשתה ולא כלום (ר׳ זירא בשם ר״נ, כתוב׳ לח.). והיא מרת נפש היא לעצמה כיון שנפקדה לא פקדה האלהים אלא לעצמה וכו׳ אני לעצמי שמחתי אבל אחר לא ישמח עמי (מד״ר שמות יט). — ובמשמ׳ שייך לְעַצְמוֹ, ברשות עַצְמוֹ: גופו של גט שחרור הרי את בת חורין הרי את לעצמך (גיטי׳ ט ג). אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני (הלל, אבו׳ א יד). — ובסהמ״א: בותב לו על הנייר או על ההרס הרי את בן חורין או הרי את של עצמך או אין לי עסק בך וכן כל כיוצא בזה (רמב״ם, עבדים ה ג). — *על עַצְמוֹ: אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו (ירוש׳ ברכ׳ ג א). הבערה לימדה על עצמה (ר׳ לעזר, שם שבת ז ב). זובח לאלהי׳ יחרם יצאת זביח׳ ללמד על הכל השתחוה ללמד על עצמה שאינה מעשה (ר׳ חזקיה, שם ז ב). — בְּעַצְמוֹ: נשא אותו גר ק״ו בעצמו ומה ישראל שנקראו בנים למקום וכו׳ (בבלי שם לא.). וישכם (בלעם) קדם ועמד בזריזות הוא בעצמו (מד״ר במדי׳ כ). אמר לו הקב״ה (למשה) וכו׳ למחר אני פורע לך כשיעשה את המשכן תהא סבור בעצמך שאתה משמש בכהונה גדולה ואני אומר לך קרא לאהרן שישמש (תנחומ׳ שמיני ג). — מֵעַצְמוֹ, מאליו: אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה

(ספרי דברי ע). ומעשה נמי בבריא שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לגג ונפל ומת ארשב"ג אם מעצמו נפל הרי זה גט ואם הרוח דחתו אינו גט (חולי' לט:). אביך צוה לפני מותו לאמר ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כלום אלא מעצמן אמרו דבר זה (תנחומא' לו י).—ורגיל מאד בסהס"א: לעולם ימנע אדם עצמו מפירות האילנות (רמב"ם, דעות ד יח). הגזלה שלא נשתנית אלא הרי היא כמו שהיתה וכו' הרי זו חוזרת לבעליה בעצמה (הנ"ל, גזלה ב א). שזה הנמצא אין מציאותו אשר הוא עצמו מספקת לו שיהיה נמצא בלבד אבל שופעת מאתו מציאות רבות (ר"ש א"ת, מו"נ א כח). ומאחר שאין דבר מאלה הכחות באדם לבטלה אלא לצרך הכרחי והם חלק מעצמו על כן וכו' (רס"ט פלקירא, אגרת הוכוח, JQR. NS. I. 484). אם שיהיה העסק נכבד או נבזה הוא עצמו ומהותו של אדם לא דבר אחר בו (ר"י אבן לטיף, רב פעלים, כד.). והנה קדמות העולם הרב עצמו אומר שלא בא עליו מופת ושרבו עליו מחלוקות קודם זמנו יותר משלשת אלפים שנה (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ט א). ואחשוב שרמז בזה לגאון רב סעדיה שזה עצמו היה דרכו (שם טו). לפי ירידת מדריגת אור חכמה שתחת הכתר עצמה תקרא חכמה לפי שירדה מדריגה אחת בבחינת עצמה (ר"ב בר"י אלחנן, עמ"מ ז, מג:).—ואמר המשורר: לך אמה בעודה באדמה ויום תשוב לך כאשר נתתה לך עצמה ואתה הוא מקומה ואת עמה בכל קומה ושבתה (רשב"ג, לך נפשי תספר). עצמו יפתה כל אנוש בפרוש צבע שער ראשו במספחת (רמב"ע, התרשים ה כט). בהגיעו לצוק לאחוריו דוחפו ומתגלגל לעצמו בו אות בהתפזר אבריו כי רוצה יי' בעמו (ראב"ע, אזכירה סדר עבודה).— ג) "כל דבר ממשי, כל גוף. האבן הוא עֶצֶם קשה, הרוח הוא עֶצֶם אדי וכיוצא בזה, Wesen, Substanz; substance: העצם הראשון הנעלם מכל אישון (ר"מ גילכי, לקו"ק, כספאי 48). ועצם השכל הנכבד והפשוט מכל עצמי כחות העולם (ראב"ע, ערוגי' הבשם, ליון ג, 120). ואין יכולת בנברא לברא עצם שיהיה גוף (ראב"ע, שמות כה מ). ודע כי כל גשם הוא מורכב על דעת אנשי שיקול הדעת מעצמים רבים כי אין עצם נראה כי אם הגשם והנה האלף היא כגשם כי הוא העיקר ונקרא כן שהוא מורכב מאל"ף עצמים והטעם רבים (הנ"ל, לחות, האותיות א). ועוד מצאנו שכל הדברים שהם דברי המדברים עשרה והט' מקרים והא' לבדו עצם סובל (הנ"ל, ספר השם ג, קבול' קונטרס'). התבוננתי בעצם העולם מה הוא לחקור הבורא ואראה כי כלו שני דברים גרם ומקרה (הנ"ל, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא 3, 57). ובמה יבדלו שנים בלי זמן ומשכן וכן להיות שני עצמים לא יתכן (שם 61). ולא יתאמת זה עד שנניה תחלה שיש במציאות עצמית בלתי גשמיים יקראו מלאכים (ראב"ד, אמו"ר 3). עצמי השמים רבים יודעים זה בעלי חכמת התכונה (שם, 41). וחשבו שאלה העצמים הנכבדים אם היו מניעים אלה הגשמים השמימיים באופן יחייב ג"כ תנועה בעצמות המניעים יפול הספק (שם, 61). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך וכו' (ר"י א"ת, מו"ה, היסוד ז). והאחד מהשלשה פנים הוא מפני שנברא האדם מדברים שונים זה מזה בטבעים מתגברים זה על זה ומעצמים זה הפך זה והם נפשו וגופו (שם, עבודי' האלהי' ב). שהנפש עצם פשוט רוחני נוטה אל הדומה לה מהאישים הרוחניים (שם, אהבת יי', פתיחי'). ומי לנו באמתת מה שהביאונו בשהנפש עצם שכלי לא יוגבל במקום ולא תשיגהו הויה ולא הפסד (הנ"ל, הכוזרי ה יד). אלא שנמצא בהם כח הצמיחה מוסף על הדומם והיא צורתם העצמית ר"ל המעמדת עצם שלהם (הנ"ל, רוח חן א). וגדר העצם הוא כל דבר שמעמיד ומשלים אמתת הענין (שם י). אמנם העצם הוא סוג העליון (שם). הבקשה האחת (של משה) היא בקשו ממנו יתעלה שיודיעהו עצמו ואמתתו (ר"ש א"ת, מו"נ א כד). ההקדמה הראשונה לקיום העצם הפרדי (שם, עג). יאמרו שהשם יתעלה יברא אלו העצמים תמיד כשירצה (שם). ואחרי שהוכחתי שהיא עצם ראוי שנחקור עליו עוד איזה עצם מן העצמים היא כלומר אם היא עצם צורי או עצם חומרי גופי (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש א ב). למה יהיה הצנון מעכל ולא יתעכל מפני שאינו מעכל בכל חלקיו אלא בעצם הדק אשר בו וכשיכלה ישאר העצם העב ולא יוכל הכח לעכלו (רס"ט פלקירא, המבקש לז). והחמישי ידיעת הדומם והוא ידיעת העצמים האבניים הנקפאים מהאדים הנעצרים בבטן הארץ (שם לז). הרביעי העיון בישות העצמים הנצחיים הרוחניים אשר הם מחדושיו ורוב יצוריו (הנ"ל, ראשי' חכמ', 55). וחקר כמו כן השכל אם הוא נחלק כמו שהנפש והטבע נחלקים לעצם ראשי ולעצם משרת

(שם 88). ואין במציאות אלא שלשה כלומר היסוד והצורה והעצם (הנ"ל, מקור חיים לרשב"ג א 3). אמנם מרחק הטוב והרע דע כי הטוב מקרה אינו עצם ולא גוף שיושג בה החושים (פי' ספ' יצירה לאבוסהל, כט.). השמש סבת האור וכו' ולכן אין לחשך עצם נמצא (שם לא). ר"ל שהאות היא היולי או עצם או הומר לשום נפש מן הנבראים מן החיות והצמחים (הנ"ל, שירי שלמה, דוקס א, III). שלא היה השינוי בעצם הגרם השמימיי (ר' י' אברבנאל, מפעלות אלהים י ע). לכל מתנועע מניע בהכרח וכל העצמים הצריכים לתנועה ולמניע כמו הגלגלים שמציאותם היא לסבת תנועתם בתמידות יצטרכו אל מניע (ר' י' מפיסא, מנחי קנאי 18). הנה בהיות כל אחת מהן עצם נבדל מחומר יתחייב שימצאו עצמים נבדלים רבים (ר"ע ספורנו, אור עמים, גג.). — ובהבדל מן מקרה: והנה כל העצמים והמקרים צריכים למעמידו ושיהיה לנצח ככה בלא שנוי (ראב"ע, ספ' השם ה, קבול' קונטרס'). וק"ו שלא יתהוה מקרה מעצם ולא עצם ממקרה אע"פ ששניהם בלולים תחת הויות המציאות (ראב"ד, הקד' לספ' יצירה, ב:). ואין דעתנו לדבר בכל זה עד שנפקח עיני האנשים בענין העצם והמקרה (ראב"ד, אמו"ר 3). הנמצאים נחלקים הלוקה ראשונה על עצם ומקרה (שם 4). ובאשר נחקור על היסודות הארבעה נמצאם מחוברים מחמר וצורה והמה העצם והמקרה (ר' י' א"ה, מו"ה, היסוד ו). הוצרכנו להאמין כי בורא אחד בראם שאי אפשר למציאות המחודשים מבלעדיו ושאיננו דבר נראה בעצם ובמקרה (שם ז). כל הנמצאים לא ימלטו מהיותם או עצם או מקרה (הנ"ל, רוח חן י). והמין הזה מהשמות מורה על העצם ועל המקרה ביחד בעוד התחברות העצם עם המקרה והדבקו בו (הנ"ל, הקדמה א). והמקרה איננו נמצא כי אם עם עצם ואם לא לא ימצא כלל (שם). ההקדמה הרביעית שהעצם לא ימלט ממקרים רבים (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). כי כל עצם אם לא יהיה בו מקרה החיים אי אפשר מבלתי היות לו מקרה המות (שם). וישים חקירתו בחכמת מעיינת בגופים וטבעיהם ועצמם ומקריהם וחומר וצורתו (רש"ע פלקירא, ראשי חכמ' 4). אמרו עצם להפריש בינו ובין המקרה שהעצם אינו מודיע ממצוי דבר שהוא חוץ ממנו אלא מודיע אמתתו בלבד (ר' י' אבן עקנין, ספ' המוסר ה כא).—ובהבדל מן יסוד: פעם יקרא עצם ופעם יקרא יסוד וההפרש בין העצם והיסוד כי שם היסוד נופל על הדבר המוכן לקבל הצורה שלא קבל אותה עדיין ושם העצם נופל על היסוד שקבל צורה מה והיה באותה הצורה עצם מסוגל (רש"ע פלקירא, מקור חיים לרשב"ג 3).—שם עֶצֶם, שם של פרטי, של אדם, ארץ, עיר וכדומ', Eigennamen; nom propre; proper noun: ובארבע' דברי' יבדל שם העצם משם התאר וכו' והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדע' כאשר יבואר שם התאר וכו' והדבר הרביעי שם העצם לא יסמך כאשר יסמך שם התאר וכו' (ראב"ע, שמות ג טו). דע כי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עצם ושם מקר' שאיננו כן ואם הוא נקרא מעצם האדמה (הנ"ל, דברי' ו ד). והנה חכמי המבטא הקימו שם העצם תחת העצם כאלו הוא עומד בעצמו והוא נושא המקרים בדרך קצרה (הנ"ל, ספ' השם א, קבול' קונטרס'). והנה השם השלישי גם הוא מזאת הגזרה והוא שם עצם נגזר מפועל ובעבור היותו יש אמת עם עצמו הנה הוא שם עצם (שם ח). — ושמות עֶצֶם: ומתי ראה הוא שני שמות עצם מתחברים או יסמכו אל אחר וכו' ובאשר תסתכל בשמות העצם שהם מתיחסים לא תמצא שהם כולם על דרך סברא (הנ"ל, צחות, כד:). שעל שאר השמות תפול הא הידיעה ולא כן שמות העצם (ר"א בלמש, מקנה אברהם, בחלוקת השמות למשיגיהם). —ובמשמ' שם דבר, Hauptwort; nom; noun: שם העצם הוא הנכבד בכל חלקי הדבור (ב"ז, תל"ע, ב א). והוא מתחלק לשני מינים א) שם עצם פרטי וכו' והוא שם יכונה בו עצם פרטי אחד לבד וכו' ב) שם עצם כללי וכו' והוא שם יכונה בו כלל סוג או מין (שם).—ומ"ר שמות עֲצָמִים: ודע כי שמות העצמים שאינם שמות פרטים ישתנו בסמיכות (ראב"ע, צחות, כז:). מאמרנו ששמות העצמים אינם נגזרים וכו' כוונתנו היתה על שמות העצמים שאינם מדברים בלבד אבל שמות העצמים המדברים הם על שני דרכים וכו' (ר' י' א"ה, הקדמה א).

ב. **עָצַם**, קל אינו נהוג.

—פִּעֵל, עִצֵּם,—עִצֵּם את פלוני, אָכַל עֲצָמָיו, שבר עצמי: שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עִצְּמוֹ נבוכדראצר מלך בבל (ירמי' נ יז).—ובמהמ"א: והוא דומה למה שאומרין הערב

עצמתי¹) השה כלומר התכתיה עצם עצם (ר״י א״ח, קס״ם לריב״ג, עלס).—ואמר המשורר: בכל כחם אכלוה יריבים ועודם ידמ[ו שרית נטולות] בעוצם עצמוה העצומים עלי הולה אשר היה נ[חלות] (רסב״ג, [תהלת] א׳ל). סמוכה במצות כחומה ומצמיתי עצמו עצמוני אכלוני ואת נוי השמו (גנזי שכטר ג, דודסון 90). ירחם אל אצילים רחמוני ובנעימות דברים נחמוני ולא אבדה אמונה מלבבם ועת צר לי בחסדם קדמוני ולולי הם משנאי משלו בי ועצמי רצצו ויעצמוני (ר״י חריזי, תחכמוני י). ואם יצדק דברי הטיבו מחירי והבו שכרי ואם אשקר בנאומי עצמו עצמי ושפכו דמי (הנ״ל, מחברי איתיאל יב).

ג. **עֶצֶם**²), ממנו *עֲצִימָה, ג. עָצַם.

ג. **עָצַם**, פ״י, עֹצֶם,—עָצַם את עיניו, סגר אותן, חבר עפעפיהן יחד, zusammenschliessen (die Augen); fermer les yeux; to shut the eyes: אטם אזנו משמע דמים וְעֹצֵם עיניו מראות ברע (ישע׳ לג יה). — ובתו״ם: איזהו הידור לא ישב במקומו וכו׳ יכול אם ראהו יעצום³) עיניו כאילו לא ראהו וכו׳ (תפלה קדוש׳ פרק ז). פתחה עיניה ביותר או עצמה עיניה ביותר לא עלתה לה טבילה (ר׳ יוחנן, נדה סז.). —וכמו פע׳: עצום עיני מראות ברע ואזני מלשמוע דברים בטלים (ברכי׳ יז., כ״י מינכ׳).—ובסהמ״א: אבל בני אדם מבינים ובוחרים הטוב מן הרע ואם מבקשים והופצים רואים ושומעים ולועטים ואם לאו עוצמים עיניהם ואוטמים אזניהם (ר׳ נסי הקראי, לקו״ק, נספחי 8). ועכ״ו היינו מחרישים ועוצמים עינינו לטובאת הקדשים לולי בזיון תורת אלהינו (ר״י זכאריה, פעמוני יג, דודסון 142). — ואמר המשורר: מתמוך בשוחד נוערים כפיהם ומראות ברע עוצמים עיניהם (ראב״ע, חי בן מקיץ, איגר 143).—וכיו׳ פָּעוּ׳: אבקשנו והוא בינות צלעי וראנו ועיני לא עצומה והוא קרוב ולא ישמע צעקה (הנ״ל, תרדה לנפש תבל).—וְעָצַם את הלשון: ואין עוצמים את לשונם מדברי הבאי ועניינים אשר יוכל להביאם לידי גנאי (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, טו:).

¹) [במקור עצ׳מת a).]

²) [כמו עָצָה, עָצַץ, בארמ׳ עמץ, ובערב׳ ע׳מצ׳ b), ובאשור׳ אַמִיץ.]

³) [בקידוש׳ (לג), הגרסה: יעצים, הפע׳.]

a) عظمت b) غمض

— פע׳, יְעַצֵּם,— עִצֵּם את עיני פלוני, כמו עָצַם קל: כי נסך עליכם יי׳ רוח תרדמה וַיְעַצֵּם את עיניכם (ישע׳ כט י).— ובתלמו׳: המעצמו עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים (שבת קנא.). — ואמר המשורר: האל השמין לבות מבין או מהביט עצם עיני (ר׳ יוסף בן קהל, איכה יועס, שער השיר 86). נער אשר מראות עיני יעצם ומהקשיב אמת יאטם אזני תבונתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים, שם 124). ולהראותם רקחים וסמים ומיני עשבים ובשמים לעצם את עיניהם ולקחת את הוניהם (ר״י זכאריה, פעמוני י, דודסון 122).

—הפעי׳, *הֶעֱצִים, יעצים,—כמו קל: יכול יעצים עיניו מקמי דלימטיה זמן חיובא (קידוש׳ לג.).—ובסהמ״א: וכאשר יעצים עפעפיו אינו רואה מאומה ועוד כאשר יחפוץ לנום ולישן יעצים עפעפיו שאם לא יעצימם אינו יכול לישן (ר״ם דוזולו, מכמוני א, סג.). שאם לא יעצים עיניו אינו לא צדיק ולא רשע (רס״י, ב״ב כז:). ואמר המשורר: להבצלת שרון נמתי בגרי עינך גם העצימי נבלמתי לנשוק דוד כי עינך ממני לא תעלימי (ר״מ הקראי, לחבצלת שרון, לקו״ק לד).

—התפ׳, *הִתְעַצֵּם,—עָצַם וסגר את עצמו, נֶעֱצַם: הרוצה שיתעצמו עיניו של מת נופח לו יין בחוטמו ונותן שמן בין ריסי עיניו ואוחז בשני גודלי רגליו והן מתעצמין מאליהן (רסב״ג, שבת קנא:).—ובסהמ״א: ועצומים המתעצמים והמחרישים ומתאפקים מלהורות הורגין את דורן (רס״י, ע״ז יע:).

—נפע׳, *נֶעֱצַם,—היה עָצוּם, נִתְעַצֵּם: ועין שכלי אשר נעצם פקחתיו למען כי בפוך שכלו קרעתיו (ר״י בן זכאריה, פעמוני, הקד׳, דודסון 5).

ד. **עָצֵם**, קל לא נמצא.

—הפעי׳, *הֶעֱצִים, עשה שיהיה עֶצֶם, ברא, יצר bilden; former, façonner; to form, fashion: ממנו (מן נח) העצמת כל משפחות יצור ובהנחמך בו לא אקלל שחתה (ר׳ יוסי בן יוסי, אתה כוננת). כבר ביארנו שהמעשים הטובים מעצימים הם באדם בגופו ונפשו מציאות שלימות ומעלה והפכם המעשים הרעים מעצימים בו מציאות עבירות וחסרון (רמח״ל, דרך הי׳ ג ג).

—פע׳, *עִצֵּם,—כמו הפע׳: אישי כל מין ומין הן הם אישי המין ההוא במה שהם נבדלים ומצויירים בהבדל המעצם אותו המין והמשל שאישי החמור הם אישי מין החמור במה שהם נוערים (ר״א ביבאגו, דרך אמונה, כא.). ועם היות שאמרתי שהממיר דתו

לא נשתנה טבעו נוכל לדקדק עוד ונאמר כי טבעו המעצם אותו כמו צורה אחרונה והבדלו האחרון ישתנה (סס קט:).

—התפ', °התעצם, נתעצם, נעשה עֶצם: וכמו התעצמם בשפעים השופעים מהראשון יתברך (ר"י א"ח, הכוזרי ה יד). וענין הצורה הוא דבר המוציא לאור הוויית החומר אשר בו היה מה שהיה ובו נתעצם רוצה לומר שנהיה עצם שלם ונבדל בו מעצם אחר (הוא, כוס קן ח). אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית ר"ל על הענין אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהוא (ר"ס א"ת, מו"נ א א). ויהיה כל מה שהוא קרוב אל האמצע כחו אשר הוא בו יסוד ומהותו אשר בו יתעצמו הסרים (כס"ע פלקירא, ראשי חכמ' 83). הגופים הטבעיים שני מינים הראשון אחרון מה שיתעצם בו הטבע אשר הוא מהוה כל אחד מהעצמים הטבעיים וכו' (סס 85). פאר עצמותך נעלה מהדבר אשר בו נתעצם וכאשר היה מה שבו יתעצם הדומם חומר לצומח ואשר בו יתעצם הצומח חומר לחי ואשר בו יתעצם החי הומר למדבר כן הדבר אשר בו נתעצם חומר אל מה שבו נתעצמת עד כי כוכבי השמים וכסיליהם היו שרי יהודה (עמנו', מחב' יב). מפני שנתעצמנו בה והיא הבדל לנו יהויב שתהיה עצם (רלב"ג, מלחמ' ה' א ב). שהוא מתעצם באלו הידיעות אשר לו (סס ב ו). כ"ש שהוא מבואר שאינו (האלהים) מתעצם בזולתו ואין ידיעתו אותם מחייבת רבוי בעצמותו כי אמנם היתה מחייבת רבוי בעצמותו אם היה מתעצם בהם (ר"ח קרסקש, אור ה' ב א ד). ואם היתה הנפש מתעצמת מאמתות המושכלות הנה בספר היסודות ובספר החרוטים אמתות מושכלות הרבה מאד (סס ה ה). כי השכל ההוא הנקנה באמצעותה הוא הנשאר אחר המות וזה כשיתעצם השכל והמשכיל והמושכל וישוב דבר אחד בעינו עם המושכלות (ר"י אלבו, העקרי' ג ג). הסבה הראשונה בורא וממציא כל הנמצאים וכו' אינו אחד שיהיה מתעצם עם הזולת ויהיה לו דמיון ערך והתיחסות עם הזולת (ר"י אבוהב, מעה"ב א ה). ובכלל שאין ענין החמר ומהותו דבר זולת מה שלא ימצא בפעל מבלעדי הצורה כי הוא מתעצם בכחניותו כמו שאמר אבן רשד (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ב ד); ואמנם אחרי אסיפת השכלים הנבדלים ונשמות הטהורות אל מקורם וקודם יציאתם ואצילותם מה יהיה ענין מציאותם שם האם הם מתעצמים לגמרי עם מקורם באופן שאין שם זולתי מהותו הפשוט בלבד (סס ח ו). ואמנם התיארים היוצאים מה' ית' משמותיו או כנוייו וכו' הם דברים מתעצמים במחשבת האנשים מבלי פעולה חושיית (ר"י מפיסא, מכס' קנאי 23). אך בתנאי שהחלק השכלי ישכיל המושכלות ויפריד העצמים מהמקרים עד שיתאחדו בשכל הפעל אז יתעצמו יחד (סס 72). דע כי הי"ב מולות שהם בשמי' שבהם מתפרנסי' ברואי' של מטה מקבלי' כח מי"ב חותמו' שהשם הגדול ידו"ד ית' מתעצם ומתיחד בהם (ר"י גיקאטיליה, שערי אורה, כז:). ולהיות ששכל בני אדם אינו מתעצם אלא מצד החוש והדמיון הרשו החכמים הראשונים לעצמם לצייר אותם בכתיבה כדמיון אילן המתפשט בענפיו אילך ואילך (עסיס רמונים ו א, יג.). קודם שנתעצם בהם איך נדע אמתת ענינם (ר"א בן אליהו, עץ חיים קי). ע"כ אמר לא נכחד עצמי ממך ירצה לא נסתר מנגד עיניך ענין הנפש השכלית שבה נתעצמתי (ר"י מוסקאטו, כפול' יהודי ט). גלוי וידוע לפני כסא כבודך ענין צורתי העצמית שהיא נפשי השכלית אשר בה התעצמתי (סס לד). כיון לשלול ידיעת הבורא מאמתת מהות האיש הרמוז אליו מצד מה שהוא הפרטי הלז המתעצם בצורה ההיא המינית (הוא, קול יהודה לכוזרי א, יא.). ואם יוכה שישלים עצמו במושכלות יתעצם וישאר נצחי (יס"ר מקנדיה, אילם, תשובה). והכונה לומר שיותר הוא ית' לנו לאב מצד שלמדנו תורתו אשר היא ניצוץ ממנו ית' המתעצמת בנו ולא מצד היצירה והבריאה שיצרנו (ר' שלמה יזייא, תפארת ישראל ה, כד:). שהיותנו מתעצם מפועל כפנו ר"ל פעולותינו המורגשות לנו הם עצם החיות וכו' המשל בו חוש הראות וכו' ומתעצם בפועל הראות (סטנוב, פי' ספ' המדות לאריסטו ב ח ב).

—פע', °עִצֵּם, בינ' מְעֻצָּם, מעוצם,—שעִצְּמוּ אותו, נעשה עֶצם: כאשר נמצא את עצמינו מעוצמים בהשתכלות המושכלות אשר מתחלה סכלנום ושיהי' כולם ידועים וקבועים במדענו ולא נשאר שום דבר נעלם ממנו וכו' (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפ', יא.). א"ת שהיא (החכמה) מעוצמת מעצמים נבדלים בעצמם (סס כג.).

—הפע', °הֶעֱצִם, יַעֲצִם, יועצם,—כמו פִּע': שהבורא אשר בחבורו זה מתענג על מעשיו או מואס בם וכו' שם בו כח שבהפסדו (של הגוף) יועצם החלק השכלי ממנו (ר"י אריה די מודינו, קול סכל ז).

עָצְמָה, ש״נ, סמ׳ עָצְמַת, — כמו עֹצֶם, כח וחוזק: נתן ליעף כח ולאין אונים עָצְמָה ירבה (ישע׳ מ כט). כוש עָצְמָה[1]) ומצרים ואין קצה פוט ולובים היו בעזרתך (נחו׳ ג ט). — ובמשמ׳ רב: ברב כשפים בְּעָצְמַת חבריך מאד (ישע׳ מז ט). — ואמר בן סירא: באין עצמה אל תתחר ובריב זדים אל תקומם (ב״ס גני׳ יא ט). — ובסהמ״א: אתה האיש המסתפק בגזרות הבורא ושאיננו מאמין בגודל עצמתו וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ו). זאת עשה דדי מתמודיהם וסודותם רצונם יכעיסך לקנא בעצמתם וכעסם ירצך לעבוד עבודתם (ר״י בדרשי, בחינ׳ עולם יד א). — ואמר המשורר: צדקו יראה למאמין ובעלות בימין שם בעצמה צועק הגבה ימין ימין ה׳ רוממה (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). ומה אני ומה חיי ומה כחי ועצמתי כקש נדף מאד נהדף ואיך תזכר משוגתי (הוא, לך אלי תשוקתי, כהנא א, 206). — ואמר המליץ: העצמה לחולה כצידה לאורח (ר״י זבארה, שעשוע׳ ח, דודזון 84). — ואמר הפיטן: ועל אויביו יתגבר באימה בכן על זאת שורה איומה למוציאה מצוען בעצמה (גנזי שכטר ג, דודזון 57).

עֲצֻמָה, ש״נ, מ״ר כנ׳ עֲצֻמֹתֵיכֶם, — טענה, הוכחה, Beweis; argument; pleading: קרבו ריבכם יאמר יי׳ הגישו עֲצֻמוֹתֵיכֶם[2]) יאמר מלך יעקב (ישע׳ מא כא). — ובסהמ״א: ולפי הענין הזה התורה התמימה נתנה גבול בכל הנמשך לכח החיוני להשבית המדנים בינו ובין הכח השכלי ולהפריד ביניהם בסוף עד שלא יתעסק השכל במריבת בעל ריבו ובעצומותיו (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידי, עו). — ואמר המליץ: הגידו ענין מריבותיכם והגישו עצמותיכם (ר״י חריזי, תחכמוני ז).

***עַצְמוֹנִי,** ש״ז, — כמו עצבונית: למה היו דומין (יצחק ועשו) להדס ולעצמוני כל ימים שהם קטנים לא היה אדם מפריש בין זה לזה (ר׳ לוי, תנחומ׳ תלא ז).

***עַצְמוּת,** ש״נ, מ״ר עַצְמֻיּוֹת, — סגלת העצם, מה שהוא טבעי לעצם, תכונה קבועה, שאינה מקרה, Wesenheit; essence; essence: כי אנחנו נחלוק בין עצמות הגשם ושטחו ונשפוט שעצמותו עצם ושטחו מקרה (ראב״ד, אמו״ר 8). וכן אם נרצה להסיר הצורה אלף פעמים הנה זה אפשר לנו ונקרא עצמות הזהב חומר (שם 9). ואין אמצעי בינינו ובין עצמותינו ולא בין דבר מן הדברים ובין עצמותו כי עצמותו הוא הוא (שם 35). וראו שהשם ית׳ אחד שאין בו תואר נוסף על עצמותו הנה ידיעתו היא עצמותו ואחר שידיעתו היא עצמותו הנה אם יתרבו ידועיו תתרבה עצמותו (שם 87). אמרו כי המלאך הזה יש לו שתי מדות אחת שהוא יודע מציאותו בעצמותו והשנית ידיעתו שיש לו סבה (ר״י א״ת, הכוזרי ד כה). כל מה שימצא לדבר מה כירידת האבן למטה וחיוב מות לב״ח בוביחתו נקראהו בעצמות (רמב״ם, מלות הגיון יא). הציור הוא הבנת הדבר במה שיעמיד עצמותו (כל מלאכת ההגיון, מבוא, ב.). והשם הוא מלה מורה בעצמות (שם ע:). ויאמר עצם לכל נמצא שעצמותו לא יצטרך במציאותו אל עצם אחר שיתחבר בו עד שיהיה בפועל (ר׳ זרחיה מברצלונה, פי׳ משלי ט כב, הצופה ב, 224). והיה כותב במצותה עיקר המצוה ועצמותה בתורה (המאירי, בית הבחירה לאבות, פתיחה). וזהו העול האמתי המכניע נושאו לפי שימצא וידע לרב השתדלותו שלא ישיג ממנו אמתת עצמו כשאר המושגים לרב גדולתו ועצמותו (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, קסא:). היא (צורת השכל) אשר נתנה לכל דבר הצורה והמהות כמו שהיה הוא נתן לכל דבר העצמות (רש״ט פלקירה, מקור חיים לגבי״ג ה 43). לפי שטבע הצורה הוא אחד בכל אישי המין בהכרח כי הצורה הוא עצמות הדבר והעצמות לא יקבל הפחות והיותר (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ג). וזה כי מציאותו ואחדותו ועצמותו ומה שהוא בזה התאר הנה השם נאמר בו בקודם ובשאר הדברים אשר שם אותם בעצמות בתאר שיהיו נקראים בזה השם יאמר בהם השם באחור (שם ג ג). והמשל שהיות הנחש מחטטה איננו טוב מצד עצמותו (שם ו ג י). וכן היות הראשון ית׳ אינו מוקף מהשגות שום משיג זולתו הוא מצד קצורם ולכן צריך שיהיה מושכל בבחינ׳ אל עצמו ר״ל בעבור שעצמו משכי׳ אותו והעצמות ההיא המשכלת אשר היא שכל היא בעצמה המושכלת לה (ר״מ אלמוני, ש״א א, ו:). ואי אפשר גם כן שיהיה דבר עצמותי לו ונוסף על מהותו שאם כן היה עצמות האל יתברך מורכב משני דברים (ר״י אלבו, העקרים ב ט).

---

1) [השבע׳ ות״י והסורי תרגמו: עָצְמָה.]

2) [ס״א: עֲצֻמוֹתֵיכֶם, ופרש רש״י, וז״ל: טענות בריאות וחזקות שלכם ולשון ריב הוא זה בלשון משנה, ע״כ. ועי׳ גם רד״ק, וערך עָצוּם ב).]

וכמו שעצמותו נעלם תכלית ההעלם כן חכמתו נעלמת תכלית ההעלם (סס ג). ובה' ית' לא יפול בעצמותו דבר נוסף שא"כ היה רבוי בא בעצמותו ולא היה מחויב המציאות (ר"י מפיסא, מנחי קנאי 22). כמו שה' ית' נצחי כן הכסא נצחי א"כ אין הכסא דבר חוץ מעצמותו ית' (סס 26). שהשכלים הם משכילים וחושקים עצמותם ובזה ידמו לאל ית' כמו שהוא משכיל וחושק עצמותו וכו' הם מתדמים לאל ית' בשהם משכילים וחושקים עצמותם וכו' על צד הכונה הראשונה מניעים לקיום עצמותם (סס 32). שענין שכל הפועל יאמר על שלשה עניני' הראשון הוא כמו עצמות גוף הנפש אשר הוא כמו צורה כללית לכל הצורות (סס 65). אם נדע רצוננו נדע עצמותו (סס 97). ומעשה שדים הוא וכו' מראה לאנשים הדבר בהפך מה שהוא מבלי שישתנה הדבר בעצמותו (ריב"ש, סו"ת לג). ועצמות הראשון אמנם הוא במה שישיג עצמותו על שעצמותו גלוי לעצמותו (ר"מ הכרבוני, המאמר בבחירה, ד"ח לט). הכרובים היו מקשה מגוף הכפרת עצמו וכאמרו מן הכפרת תעשו את הכרובים על שני קצותיו להורות על שני חלקי השכל אשר זכרנו כי שניהם מעצמותו (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה יג). הנה ידוע תדע כי בעצמות המאציל יתעלה ויתברך אסור לנו לדבר ואין לנו צורך להכנס בו כלל (רמח"ל, חוקר ומקבל 8). — עַצְמוּת היין: אותן המים שקורין אייגוא"ת ארדינט"י שעושין אומנים גוים לרפואה מעקרי' ידועים ובתערובת יין נסך אם מותרי' בהנאה דרך רפואה שלא במקום סכנה דאין עצמות היין בהן אלא הזיעה שלו (ריב"ש, סו"ת כנה). — עַצְמוּת המליצה: אמר ניקולאו היהודים היו אם המליצות כאשר גדלו קטניהם על ברכי ספרי הבריבייא והיא עצמות המליצה (ר"ם אבן ויגאה, שבט יהודה 57). — ערך עַצְמוּתָם: ושהחכמות מועילות לאדם ומאשרות אותו מצד ערך עצמותם שהן מזהירות השכל (יהודה בן יונה לבית ייעלם, בה"ע תקפ"ע, 138). — ומ"ר: והשם המשתף הגמור הוא הנאמר על שני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל (רמב"ם, מלות הגיון יג). — עַצְמוּתֵיהֶם, כמו עצמותם: ואולם הסוג והמין וההבדל כבר ימצאו בעצם ובמקרה ואולם מציאות בעצם הוא מאשר יודיעו מאיש עצמותו כחיות והאנושות והדבור אשר כל אחד מהם יודיע מראובן הרמוז אליו עצמותו ולזה יורשמו כללי העצמים בשהם אשר יודיעו מאישיהם עצמותיהם (כל מלאכת ההגיון, מבוא, פ.). ונאמר כי הצורה השכלית היא אשר הבדילה הענינים קצתם מקצתם והעמידה עצמותיהם וההושיית הבדילה העצם והפרישו ממה שאין בו גדול (מאמר במהות הנפש לאבונצר אלפראבי, המדה גבוהה, מו:). — ואמר המליץ: הצור נצחנו נעימותו הנעלם סודו ועצמותו יום נכספו לבות להגדילו ולרוממו איש איש בברכתו (עמנו', מחב' ז). הוא ירדן השכל כי בו יטהר כל לב מצרעתו הוא עצמות השכל עליון הוא איבותו הוא מהותו (סס ח). אתם בני עליון שוגים באהבתו התבוננו וראו נוהלים בתורתו נמצא מחוייב יש סבת לכל מצוי אפשר בעצמותו ראוי בעלתו (הוא, אתם בני עליון, JQR. 1915. 538).

עַצְמוּתִי, עַצְמוּתִיִּי, ה"ז, נק' עַצְמוּתִית, עַצְמוּתִיִּית, מ"ר עַצְמוּתִים, עַצְמוּתִיִּים, עַצְמוּתִיּוֹת, — של העַצְמוּת, מה שבטבע, מה שבתכונה קבועה, wesentlich; substantiel, essentiel; essential: ואם היו הנפש רבות הנה ההפרש שבין האחת מהן לאחרת יהיה אם בדבר מקרי ואם בדבר עצמותי וכו' הנה א"כ אינם נבדלות בדבר עצמותיי (ראב"ד, אמו"ר 36). ואמנם יקרה להם זה מצד סכלותם בתנאי הקדמות המופת ואחד מהם הוא שיהיו התארים עצמותיים למתוארים (סס 42). אמנם האחדות העצמותית ממנה רחוקה שהאדם והאבן אחד בגשמיות וממנה קרובה שראובן ושמעון אחד באנושות ואלה כולם אחדיות כוזבות כי ראובן איננו שמעון ואם כלל אותם האנושות (סס 48). ובכלל הענינים הטבעיים כלם אם יהיו על הרוב הנה הם עצמותים (רמב"ם, מלות הגיון יא). התנועה היומית לכל הגלגלים מקרית ולגלגל הראשון עצמותית והיא תמידית להם (ר' שם טוב, מו"נ ב, הקדמה׳ ח). אבל בבחינתו הפעולית ושמשפט אלו הד' כמשפט מלת הבורא אשר יודהו הסבה שאינה תאר עצמותי (ר"מ הנרבוני, שם א נג). כי לא יניחו התארים עצמותיים כמו שיניחו זה הנוצרים (שם כח). התנועה לה בחינות וזה אם עצמותית טבעית היתה אם הכרחית וכו' ולזה היתה התנועה הסבובית לגלגל עצמותית (ר' חסדאי קרשקש, אור ה' א ו). ענין המציאות הנאמר על כל נמצא מן הנמצאים נחלקו בו הפילוסופים אם הוא מקרה קרה לנמצא או הוא ענין עצמותי לו (ר"י אלבו, העקרים ב א). ולזה יתחייב שתמשך ממנו על צד הרצון

כמו שהם בפועלים השלמים אבל **לא** שנכין רצונו היאך היא לפי שהיא **עצמותית** בו (שם ג). והנה א"כ בסבות העצמותיות שני תנאים שיהיו בעלות תכלית ושיהיו יחד (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים ט ז). ובזה ג"כ יש לדעת כי שם יעקב נשתנה באמונה הנתונה לו אשר הוא היה השינוי במהות **עצמותי** ליעקב שקנה האמונה האמתית בלי חלוף (ר"א ביגאגו, דרך אמונה, כח:).

°**עַצְמוּתִיּוּת**, ש"נ, — סגלת העַצְמוּתִי: ואם היו הנפש רבות הנה ההפרש שבין האחת מהן לאחרת יהיה אם בדבר מקרי ואם בדבר עצמותי ואם הובדלו **בעצמותיות** אי אפשר שתהיינה כלן נפש אדם (רחב"ד, אמו"ר 36).

°**עַצְמִי**, עַצְמִיִּי, ת"ז, נק' עַצְמִית, עַצְמִיִּת, מ"ר עַצְמִיִּים, עַצְמִיּוֹת, — כמו עַצְמוּתִי: והצורה היא הצורה הראשונה הכללית אשר היא שרש כל צורה **עצמית** וכל צורה מקרית (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ו). אך באור המדות האלהיות המושכלות והכתובות שמסופר בהן הבורא ית' הכוונות בהם רבות מאד וכו' והן מתחלקות לשני חלקים **עצמיות** ופעליו' (שם י). והתגדלם בטובות האלהים העודפות והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם רגילות וידועות כאילו הם **עצמיות** להם בלתי סרות מאתם ולא נפרדות מהם כל ימיהם (שם, הבחינה, פתיח'). ואח"כ נעיין בתועלותיו (של האדם) ובבל מדה ממדותיו וכחות נפשו ואור שכלו והדברים **העצמיים** והמקריים אשר בו (שם ה). איני רוצה לומר אלא מעלה תפריד את בעליה פרידה **עצמית** כהפרד הצמח מן הדומם והפרד האדם מן הבהמה (הוא, הכוזרי א לט). ואין בצורות **העצמיות** רב ומעט (שם ה ד). החום והיובש אינם צורתו **העצמית** רק הם איכיות נמשכי' אחר צורתו (הוא, רוח חן ז). ולפי דעתם אשר יראו שיש לו תארים **עצמיים** כמו שהתחייב שיהיה עצמו יתברך בלתי דומה **לעצמיים** כן ראוי שיהיו תאריו **העצמיים** אשר יחשבום בלתי דומים לתארים (ר"ש א"ת, מו"נ א נו). ולא יזיק אם ישתמשו הנה לפי מנהגם בהפרדה בין הנשואים **העצמיים** אשר יודיעו מן האיש עצמותו מקום המציאות וההסרה (כל מלאכת ההגיון, מבוא, ה.). והנפש היא גבול ההויה האנושית כמו כל צורה אחרת **עצמיית** מהדבר המתהווה (מאמר על הנפש לרסב"ג, חמדה גנוזה, א:). היות נפש האדם לבושה מהגוף ולסבת זה לפי פיטגורים היתה עוברת מגוף לגוף אמנם זה סותר הפילוסוף בהראותו היות לנפש יחס מה **עצמי** אל הגוף להיותה נותנת ישות **עצמי** ומיניי לגוף (שם). ועל המקביל הששי נאמר היות השלמת **העצמי** מהמציאות במינים והמקרי בפרטים אם כן לבלתי היות רבוי הנפשות לפי מין מתחלף כי אם לפי מספר לבד ישאר בלתי היות נוסף שלמות על השלמות **העצמיי** מהמציאות לסבת היות נבראות נפשות רבות כי אם על המקרי לבד וזה אינו בלתי נכון (שם ג:). ועם כל זה לא יבצר ממנו לשוב עוד בהודעת מהו כדי לבארו בהוראתו המיוחדת לו שהיא הוראה **עצמיית** אליו (ר' הלל מוירונא, תגמו' הנפש, ג.). והיא (התנועה) מדבר ואל דבר והיא במהלך ובזמן והיא מקרה בעצם גשמי והיא נמצאת ממניע הצטרך לחקור אלו כולם אחד אחד והגשותיהם **העצמיות** (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ' 82). לפי שאין שום דבר פרטיי **עצמיי** או מקריי יכול להתחדש בלי סבה אמצעית קודמת לו (ר"י אבן לטיף, שעה"ש כג, השחר ב; 99). עם שהבאור שעשינו בזה הוא יותר **עצמי** ויותר מיוחד בזה הדרוש (רלב"ג, מלחמו' ה' ה ג ו). דע כי האותות והמופתים האמיתי' הכריחו את כל החכמים להודות ולומר שתנועת כל אחד מגלגלי צבא השמים ומרוצתו **העצמית** וכו' הוא שוה לעולם בלי חלוף (ר"י הישראלי, יסוד עולם, לח:). כמו שמן האיש האחד ילקח ראיה על כל אישי המין בידיעת הדברים שהם **עצמיים** והכרחיים למציאותו וקיום מציאותו (ר"י אלבו, העקרים א יח). ואולם אשר מצד השליח הנה הוא בשיתאמת הגעת הנבואה אל הנביא והיותו שליח להנתן דת על ידו אמות **עצמי** וכו' והאמות **העצמי** הוא שיתאמת הדבר אם מצד סבותיו ואם מצד סגולותיו **העצמיות** (שם יח). כי התואר לא ימלט משיהיה אם ענין **עצמי** ואם ענין מקרי (שם ב ט). אני לא ראיתי להאריך במה שאינו צריך לעקר הדין וכתבתי הטענות **העצמיות** ושהדין נתלה בהם (ריב"ש, שו"ת תלג). כי התואר הוא מה שיתואר בו הדבר ויכונה אם מקריי ואם **עצמיי** (ר"מ הכרבוני, מו"נ א כח) לפי שהאות היותר **עצמי** באהבה (ר"י אברבנאל, פ' התורה, וילך, ד"ה וישמע יעקב). אבל הכאב **העצמי** לו היה על הנער כי אם על שאול (הוא, פיי ש"א י, ד"ה בלכתך). שאין הנפלאות משיג **עצמי** בנבואה כי הן נעשי' כפי הצורך (הוא, מפעלי אלהים י ט). כל אלה,

ראתה עינו של הרב אבל זכר מהם היותר עצמיות (הוא, שונים חדשים, עיון ג). והוא (נזם הזהב) משל עצמי אל חמר האדם (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יא, ד"ה לפי שכסילת). ועוד לסבה אחרת יותר עצמית עשיתי את המעשה הזה (ר"י קארו, תולדות יצחק, הקדמ'). וראוי שנעזוב הדברי' האלה ונבוא לדברים היותר עצמיים (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 15). שא"א שימצא בו לא תאר עצמי בדבר שהוא עצמי לו ולא תאר מקרי (ר"י מפיסא, מכתי קנאי 22). כי כל מה שהוא עצמיי אליו כיוצא בו יהיה עצמי לכל המשתתפים ממנו ובעבורו נמצאים (ר"א כהן אירירו, שעה"ש ד יד). כשיניע איזה גושא תנועה עצמית או מקומית וכו' (ר"ע ספורנו, אור עמים, כח:). הגם שאין לגלגל הזה ולכוכביו שום תנועה עצמיית לא כלפי מזרח ולא כלפי מערב (ר' דוד גאנז, נחמי' ונעי' א יא).—ובספרות הקראית: שהשכל יביט בענינים עצמיים וכלליים בלתי חלקיים וההרגש בדברים חמריים פרטיים ומקריים ומן השכל חיצוניים ובלתי עצמיים וזה ביניהם הפרש גדול וכו' ועוד שהמושגים משניהם וממעשיהם ומתולדותיהם ר"ל בין הדבר העצמיי שהוא בלתי חמריי ובין הדבר המקריי הנשוא בגופניי' וכו' שנושא הדבר העצמיי לא יודע אצל השכל העיוניי כי אם בקדימת ידיעתו וכו' שהעצמי מן הנושא בו יש לו קדימה טבעית (מנחם גיבלי הגולה, לקו"ק, כספחי 50). ואולם יעז שעקרי האמונה אלו הם להודיע אמונת מציאות האל באמונת חדוש העולם ולהאמין במציאות האל יתברך ויחודו מחוייב בספורים העצמיים (ר"א הקראי, ג"ע, הקדמ', ג:).

עַצְמִיּוּת, ש"נ,—כמו עַצְמוּת: אי אפשר שתהיינה כלן נפש אדם לפי שעצמיות זאת אם היה להיותה נפש אדם היה עצמיות האחרת להיותם בלתי נפש אדם (ראב"ד, אמו"ר 36). ולא יצטרכו כאשר ישפיעו מאת מציאותם לזולתם אל דברים יוצאים מעצמיותיהם (ר"ש א"ת, ספ' ההתחלות לאבונצר אלפרבי, האסיף של פיליפובסקי 18).

עַצְנִי, ש"ז,—תאר לתלמיד חכם[1]: ה"ה התורני העצני הרבני המופלג וכו' (ר' משה בר' אהרן, הסכ' על חבור כלת ישראל של ר"י זמושץ).

[1]) [מן ש"ב (כג ח), עי' מו"ק (טז:), וברש"י ורד"ק לש"ב (שם).]

עָצַף, קל לא נמצא.

—הפעי, הֶעֱצִיף,—אולי יפריח ויגדיל[1]): ויוסיף שלטונו ויעציף ממשלתו יתקף ויפאר את כל המוני ישראל בארך ימיו בן האדון הגדול אדונינו ומרינו ורבינו שרירא פאר הישיבה (חשוי גאוי, JQR. 1917, 478).

עַצְפּוּר[2]), ש"ז,—מין צמח, carthamus: סחיטת קשואים מדבריים ועץ העצפור (קאנון ד ז ג ג).

עצץ, ממנו *עָצָה, *עָצִיץ.

עצר[3]), ממנו *עִצּוּר, *עָצוּר, א.*עֲצִירָה, ב.*עֲצִירָה, עֲצִירוּת, א.עֶצֶר, ב.עֶצֶר, ב.עֹצֶר, עֲצָרָה, עִצָּרוֹן, עַצְרָן, עַצְרָנוּת, עֲצֶרֶת, מַעֲצוֹר, מַעְצָר.

א.**עָצַר**, פ"י, עֲצָרַנִי, עָצַרְתִּי, עָצְרוּ, עֲצָרָהּ, עָצֹר, עֲצֹר, אֶעְצֹר, תַּעֲצָר־, תַּעְצְרֵנִי, יַעֲצֹר־צַר־יַעַצְרְכָה, יַעַצְרֵהוּ, תֵּעָצֵר, נֶעְצֹר, נַעְצְרָה,—עָצַר את פלוני מדבר, מנעו מהדבר לזמן מה, zurückhalten; empêcher, retenir; to restrain, keep back: הנה נא עֲצָרַנִי יי' מלדת (בראשי' יו ב).—ועָצַר לפלוני לעשות דבר, במשמ' זו: ותאמר אל נערה נהג ולך אל תַּעֲצָר לי לרכב כי אם אמרתי לך (מ"ב ד כד).—ועָצַר בפלוני, משל בו: הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יַעְצֹר בעמי (ש"א ט יז).—עָצַר את פלוני, עכב אותו לזמן מה שלא ילך מהמקום שהוא בו: ויאמר מנוח אל מלאך יי' נַעְצְרָה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים ויאמר מלאך יי' אל מנוח אם תַּעְצְרֵנִי לא אוכל בלחמך (שפטי' יג טו-טז).—ועָצַר בעד דבר לא בע"ח, עָצַר בעד הרחם של אשה, גרם שלא תלד: כי עָצֹר עָצַר יי' בעד כל רחם לבית אבימלך (בראשי' כ יח).—ועָצַר את השמים לבלתי ירד מטר: וחרה אף יי' בכם וְעָצַר את השמים ולא יהיה מטר (דברי' יא יז). הן אֶעֱצֹר השמים ולא יהיה מטר וכו' (דהי"ב ז יג).—ודבר לא בע"ח עֲצָרוֹ, גרם שלא יוכל ללכת זמן מה וכדומ': אסור ורד ואל יַעַצָרְכָה הגשם (מ"א יח מד).—וְעָצַר בדבר, עָצַר במים לבלתי ירדו: הן יַעְצֹר במים ויבשו וישלחם ויהפכו

[1]) [מן הערב' עצפ a), עלים של תבואה.]

[2]) [מן הערב' עַצְפַר b) ועי' לו, (שמות שלמה"ס עמ' 216 ואילך).] — [3]) [אולי כך באשור' אַצִיר (Del., Handw. 122), באחיות האחרות במשמ' סחיטה.]

a) عصف b) عصفر

ארץ (איוב יב יה). – ועצר במלים, מנען לצאת מהפה: הנסה דבר אליך תלאה ועצר במלים מי יוכל (שם ד ב). שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם (שם כט ט). — עצור לפלוני, מנוע ממנו: ויען הכהן את דוד (שבקש ממנו לחם) ויאמר אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נשמרו הנערים אך מאשה ויען דוד את הכהן ויאמר לו כי אם אשה עצרה לנו כתמול שלשם (ש"א כא ה-ו). — ועצר את פלוני, תפשהו וכלאהו בכלא: וימצא מלך אשור בהושע קשר וכו' ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא (מ"ב יז ד). — ובמשמ' סתם[1], verschliessen; fermer; to shut up: האני אשביר ולא אוליד יאמר יי' אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך (ישעי' סו ט). — ובתו"מ: ביום השמיני עצרת תהיה לכם עצרו הכתוב מלצאת (ספרי במדי' קנא). הואיל וזה קרוא מקרא קודש וזה קרוי מקרא קודש מה זה עצור מלצאת אף זה עצור מלצאת (שם). זאת אומרת שירי מצוה מעכבין את הפורענות שהרי תנופה שירי מצוה היא ועוצרת רוחות וטללים רעים (ר' יוסי בר אבין או בר זבילא, סוכ' לח.). הקב"ה עוצר גשמים ואליהו עוצר גשמים הקב"ה מברך את המועט ואליהו מברך את המועט (רבי עדה בר' סימון, מד"ר בראשי' עז). מי עלה שמים מי הוא שתפילתו עולה לשמים ומורידה גשמים וכו' שהוא עוצר את השמים להוריד טל ומטר לעולם (פסיקי דר"כ א). כל זמן שישראל מעצרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה עוצר שכינתו עמהם (ר' יודן בשם ר' ילחק, שם ל). מאי עצרת עצור בעשיית מלאכה (ילקי דברי תתקז). אמר לפניו רבש"ע למען השבועה שנשבעת להם עצור משחית מישראל (פדר"א מה). — ובסהמ"א: א"ם עצור מגפה מנחלתך (א"מ, סדי רע"ג ב, קמנס.). וטול וכתר אלי אן קאל לה פי בעץ מא קאל אנך אדעית אנך[2] עצרת נגף והכל מחפירין אותך ואומרין לך שקר דברת (רסע"ג, מספר הגלוי רכט). וכי אני עוצר בעם יי' אחריו ברשיון אדוננו ראש הגולה (הלכי פסי' תורה, גנזי נלריס, מט). בהיות בראשם איש חיל רב פעלים המכה ארי בתוך בור ביום השלג ואין עוצר ומכלים (ר' סמואל בן עלי, אגרי, תרצין ב, 80). — ואמר הפיטן: בעת תמיד הבקר גושם ועוצר גליותינו יקצר בזאת תפלת יוצר (איומה, יולי יוס"כ). — ואמר המשורר: ושמו בקרבי כאש בכליותי קשור בלבי עצר בעצמותי (ר"י הלוי, יודעי יגוני). משיב לי ים בבלי לב שחת ובאונך וזדונך הלכת ואת עצור ובאף צור נטרת וזכור דגים תענוגים אבלת (ראב"ע, אפרוס כף, כהנא א, 18). — ואמר המליץ: כל מי שעצר בתאותו ואסר את קיבתו רבו שבחיו והביא לידי בריאות כל נתחיו (ר"י זבארה, סעשוע' ח, דודקון 84). על כן יאות לחכם שלא יעמול אלא במה שהוא צריך לגופו ויהיה עוצר בטנו (שם 91). וזה צרי ציר השנים וזה יחזק רפיון השפתים וזה ימנע כאב הידים והרגלים וזה יעצור חולי מעים (שם י, 122). — עצר כח, החזיק כח, יכל: ואני נשארתי לבדי ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח (דני' י ח). וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך (דהי"א כט יד). ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלהו (דהי"ב ב ה). ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו יי' וימת (שם יג כ). ואין לבית אחזיהו לעצר כח לממלכה (שם כב ט). — ובלא כח, באותה המשמ': עזרנו יי' אלהינו כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון הזה יי' אלהינו אתה אל יעצר עמך אנוש (שם יד י). בהתחברך עם אחזיהו פרץ יי' את מעשיך וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש (שם כ לז). — ואמר המשורר: גבר הצר נבוכדנאצר יחד עצר ביום אף יי' דרך קשתו והציב רשתו ובמלכדתו נתנני יי' (ראב"ע, אל אל אקרא). באמת יד כל תקצר ומי זה כח עצר ואיך ישאל הנוצר על מה עשה יי' (הוא, אמונתך נודעה). איך אעצור כח כי גדל עצבון לבי ואין דבר אשר לנפשי יערב (עמנו', מחברי ז). בידו לבותם ומי יעצר עמו יי' איש מלחמה יי' שמו (ראב"ע, יום נוסעו). — ועצר את הבטן, סתם את הנקבים: וכן כל מי שהוציא בנסיון כשלשול האשקמוניא לבטן ועצור לבטן העפצים הידועים (רמב"ם, מלות הגיון ח). והמאכל האחד ירכך הבטן ברוב רפיונו והמאכל האחר עוצר אותו ברוב קיבוצו שאם תקדים המרכך ותאכל אחריו העוצר ימהר לירידת המאכל אחר שיתעכל (סוד הסודות לאריסטו XII 112, גסטר). השמר מבשר שור כי הוא מקור כל מכאוב וכו'

---

1) [אולי שיך לכאן גם בראש' (יו ב; כ יח); דברי' (יא יז), דהי"ב (ז יג).]

2) [והאריך והרבה דברים עד שאמר לו בתוך שאר דבריו אתה אמרת שעצרת וכו'.]

ועוצר המעים (ר"י זנחרס, סעסועי מ, דודסון 99). והם המר והמתוק וכו' והעצר והשמן והנם טעמים נבראו תשעה למינם (הוח, בתי הנפש, סס 157). ולא תאכל מאכלים הרעים המרכבים תערובו' ולא העוצרים והקובצים כדי שלא תצטרך לשלשל על ידי משקה (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עד.).—עֲצֶרֶת החיה, שם לאחד המזלות: והי"ג עוצרת החיה וכוכביה כ"ד (ראב"ע, ראשי חכמי א). ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלושים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם ואלו הן הדוב הקטן הדוב הגדול וכו' עוצרת החיה וכו' (דוד גנז, נחמי ונעי סה).

—נִפעי, נֶעֱצַר, נֶעֶצְרָה, הֵעָצֵר, תֵּעָצֵר, תֵּעָצַר, — נֶעֶצְרָה המגפה וכיוצא בזה, נפסקה, חדלה: והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטרת ויכפר על העם וכו' וַתֵּעָצַר המגפה וכו' ויהיו המתים במגפה וכו' וישב אהרן אל פתח אהל מועד והמגפה נֶעֱצָרָה (במד' יז יג-יה). ויעמד פנהס ויפלל וַתֵּעָצַר המגפה ותחשב לו לצדקה (תהלי קו ל-לא). —ונֶעֶצְרָה המגפה מעל פלוני: וַתֵּעָצַר המגפה מעל בני ישראל (סס כה ח). לבנות מזבח לויי וְתֵעָצַר המגפה מעל העם וכו' וַתֵּעָצַר המגפה מעל ישראל (ש"ב כד כא-כה). — נֶעְצַר פלוני לפני פלוני, נתעכב שלא ילך מלפני פלוני זמן מה: ושם איש מעבדי שאול ביום ההוא נֶעְצָר לפני יוי (ש"א כא ח).—נֶעֶצְרוּ השמים, לא הורידו גשמים: בְּהֵעָצֵר השמים ולא יהיה מטר (מ"א ח לה).—ובתו"מ: בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים הגשמים נעצרין הן מביאין להן זקן אחד כגון ר' יוסי הגלילי והוא מפגיע בעדן והגשמים יורדין (רבי שמואל בר נחמני, ירוש' ברכי ה ב). בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר (שבת לב:). אין הגשמים נעצרין אלא א"כ נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה וכו' (תעני ז:). כל זמן שישראל נעצרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה עוצר שכינתו עמהם (ר' יודן בשם ר' ילסק, פסיקי רבתי, הוספי ד). למה נעצרו עוד יום אחד רב אמר וכו' (ילקי במד' תשפב).—ובספה"א: כי יוצר הכל גבורת ידו לא תקצר ולא יירא ולא יגור מן האדם הנעצר (רסע"ג, הסגי על חוי הגלגי ג, דודסון 39). והעברים אומרים למי שמתמיד לשבת במקום העבודה לעבוד את השם נעצר ושם איש מעבדי שאול נעצר לפני יוי (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, עלר). ופירש ר"ם בלימה נעצרת ועשה בלימה תיבה אחת (ס"י ספי יצירה לאבוסהל, כד). ואם עשית כל אלו והגוף עדיין נעצר תעשה החוקן הנזכר למעלה (ספי סקדסת, כ"י ברלין). כמו שמים המעצרים טובים לחולה הנחלה בחלי השלשול ורעים לנעצר והמשלשלים טובים לנעצר ורעים למשולשל [1]).—ואמר המשורר: גביר דומה בשחק על אדמה וגם כפיו להמטיר כעננים בהעצרם ימותון הנפשות וימלאון בהמטירם רננים (רסב"ג, ואת יונה). ברה בבלוא הגוף נעצרת התבונני כי העולם מעברת (רמב"ע, נפשי אויתיך). הן אם אהרו פעמי מרכבותי ונעצרו יחד נכמרו נחומי עליכם וגברו (ר"י הלוי, יה למיחלים).

—פִעי, *עִצֵּר, — כמו קל: מוליך ומביא כדי לעצר רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצר טללים רעים (רב אחא בר עוקבא בשם רבי יוסי ברבי חנינא, סוכ' לז:). כיון שירדו משה ואלעזר נתקבצו כל העדה עליהם ואמרו היכן אהרן אמרו להם מת אמרו להם היאך יכול מלאך המות לפגוע בו אדם שעמד במלאך המות ועיצרו (תנחומ' חקת מא, בובר).—ובמשמ' פ"ע: כל זמן שישראל מעצרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה עוצר שכינתו עמהם (פסיקי דר"כ ל, בובר).

—הִפעי, *הֶעֱצִיר, — כמו קל, גרם עצירת הנקבים: ראוי לאכול בתחילת הסעודה מאכלים דקים לחים הקלים לעכל שמהרה יורדים למטה באיסטומכא ואחר כך העבים גסים ויבשים והקשים לעכל ומעצימים ומעצירים באחרונה (ר"י להלון, אולה"ס א ג).

הָפעי, *הָעֳצַר,—שהעצירו אותו, ואמר הפיטן: כים אבים בם גיא לעטר לבל יעצרו בנשיון שטר (ר"א הקליר, אף ברי, תפלי גשם).

ב. *עָצַר[2]), פ"י, — סָחַט, pressen; presser; to press squeeze: קפיפות שעוצרין בהן הזיתים (ערוך ערך קטב).

—נִפעי, *נֶעֱצַר,—שעצרו וסחטו אותו: המוכר בית הבד מכר וכו' ואת הים שהשמן יורד לתוכו כל נעצר (עוסו"מ מכירה רטו ד).

—פעי, *עִצֵּר,—כמו קל: והוא שיצא מהן קצת לחלוחית כשמעצרין אותן (סס, קדוש' רעב).

—הִתפי, *הִתְעַצֵּר,—כמו נִפעי: כשיש לו (להספוג) בית

---

1) [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

2) [כך בארמ', בערב' a) ובכוש'.]

a) عصر

אחיזה ואוחזין אותו בו אינו מתעצר ולא נסחט כשמסתפגין בו (ר"ם א"ח, פי' המשני' לרמב"ם, סבת, קמג.).
—ובמשמ' התעבה, נעשה עבה וסמיך: והעצור הוא התקבץ הגוף אל עצמו והתדבק חלקיו והמתעצר יתעצר מפני אחת משתי סיבות אם שלא היו חלקיו בלתי אפשר שיתקרבו וכשיתקרבו מפועל מתחדש עליו יאמר אז שנתעצר (הנ"ל, אותות השמים 7, כ"י ביה"ס בזכתכםי).

א.עֶצֶר¹), ס"ז, הרוחה של רכוש וחיים טובים, Wohlhaben, Reichtum; aisance, opulence; prosperity: ויראו את העם אשר בקרבה יושבת לבטח כמשפט צידנים שקט ובטח ואין מכלים דבר בארץ יורש עֶצֶר²) ורחקים המה מצידנים ודבר אין להם עם אדם (ספטי יח ז).
—ובמשמ' ״שלטון: כי באמרי פיו הוא אמר ויהי הוא בקול ממשלה וברות עצר (כהנת אברהם א לג ט).—ובמשמ' בן מלך: לא יירש העצר רק הישר בעיני הנסיכים (ר"ם בלוק, סבי"ע ג, לז.). — יורש עֶצֶר, בן

¹) בערב' ע'צִ'ר a), ע'צ'ארה b), ועי' הערה לקמן.
²) כך הנוסחה המסורה, ונחלקו בפרוש מלה זו הקדמונים והחדשים. השבע': θησαυρός, במשמ': אוצר. ת"י: ירותין זעירין, כנראה קרא: צעיר במקום עצר. הירונ' וולג': opum, כמו השבע'. מתרגום עקילס לא נשאר תרגום פסוק זה. מנחם חבר עצר זה עם זה יעצר בעמי, כנראה במשמ' שלטון. וכן ריב"ג: זה יעצר בעמי וכו' יורש עצר ענין הכל הממשלה, וכן רלב"ג ורד"ק. רש"י: יורשין מועטין, כמו ת"י. והנה דחק פרוש עצר במשמ' מלוכה וכמו"כ במשמ' מועט נראה גלוי לעין, כי אין כאן מקום כלל לא לענין מלוכה ולא לענין קטנות, רק מה שהרגמו השבעים ולפיהם הירונ' כאן במקומו, כמו שמעיד ע"ז ספור האנשים בפסוק י: מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ. וכבר אמרו קצת החדשים כי השבע' קראו אולי אוצר במקום עצר, וקצת החדשים הגיהו עשר במקום עצר. אך אין צרך בכל זה, כי עצם המלה עצר של נוסחת המסורה משמשת בערב' במשמ' הרוחה וטיב החיים, והיא המלה ע'צ'ר שנרשמה למַעלה, ויאמרו: עיש עַ'צִ'ר, חיים בהרוחה ובשפע של טובה, וכבר העיר על זה גזנ'. ואעפ"י שעוד גם בזה לא נרפאה כל מליצת הכתוב, ובפרט המלה יורש קשה כאן, מכל מקום במשמ' המלה עצר כאן אין לפקפק, ורגלים לדבר כי המלה יורש משבשת. [הנראה שיורש עצר הוא שבוש של אשר בארץ, והוא כפל של בארץ, עי' סגל (תרביץ ג, עמ' 19).]

a) غضر b) غضارة

המלך היורש את כסא המלוכה: הנותן תשועה למלכים וכו' הוא יברך וישמור וכו' את אדונינו הקיסר וכו' ובנו יורש עצר וכו' (מי סברך להקיסר, תפלת סבת).

ב.״עֶצֶר, ס"ז,—כמו עֲצִירָה, עצירת גשמים: חכיתי בעת עצר לפותח וממטיר כמשיב רוח ליליד אבוד מזכרון (ר' יוסי בן יוסי, אפחד במעשי, מוסף ב כ"ה). — ובמשמ' עצירות הנקבים: ומהכרה העצר ההוא יתחדשו בבטן המליאה עצמים זרים ואידים רעים (כ"ד מרוקא, זכות אדם, יין לבנון 6).

א.עֹצֶר¹), ס"ז,—בלשון בני קדם שֵׁם לפי הרחם: שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון שאול וְעֹצֶר²) רחם ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה

¹) עי' הערה לקמן.
²) כך הנוסחה המסורה וכך תרגמו השבע': ἔρως, ר"ל: תאוה, ואין להכריע אם זו תרגום המלה עצר או היתה בנוסחתו מלה אחרת, אך בנוסחת עקילס בודאי כבר היתה מלה זו, כי הוא תרגם: ἐποχή, במשמ' עצירה, וכך ת"י: אחדת, וכענין זה גם רסע"ג: ותכם אל רחם, במשמ' רחם שאינו יולד, כמו עצר בעד רחמה. וכך ריב"ג, וראב"ע ורד"ק. רש"י: תשמיש. ורוב החדשים פרשו כמו רסע"ג, במשמ' עצירת הרחם מללדת, אעפ"י שכלם הרגישו הדחק שבמליצה זו, כי אין שום טעם להזכיר כאן דוקא רחם של עקרה. יותר לפי פשוטו של המשל הוא פרוש רש"י במשמ' תשמיש המטה, אך לא באר מהו ענין עצר רחם לתשמיש המטה. ומלבד זה שלשה האחרים שאינם שבעים שבמשל זה ששלשתם הם עֲצָמִים: שאול, ארץ, אש, מעידים על הרביעי שגם הוא שם עצם ולא שם פעולה, ולפי הרוח הכללי של אלה נראה כי הכונה בהמלים עצר רחם הוא להרחם סתם שאינו שבע תשמיש, ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר יש בהמשל הערבי: ת'לאתה לא ישבעון מן ת'לאת'ה פרג' מן דכר וחטב מן נאר (פריתג, משלי ערב, ח"ג, משל סמז), ובעבר': שלשה לא ישבעו משלשה רחם מזכרות ועץ מאש. — וכבר רצה אחד החדשים למחוק המלה עצר, אפס זה יקלקל משקל הכתוב. ולכן יש לשער כי הכונה בהמ"ה עצר היא חלק מהרחם בעצמו, והיותר נאה לפי הענין הוא פי הרחם, ומקור השם עצר במשמ' זו אינו משרש א.עצר, אלא משרש אחר, או השרש עד'ר a) בערב', והשם עֻד'רַה b) שמשמש במשמ' בתולים ועדרי' במשמ' בתולה, אמר אלג'והרי: ואלעד'רה אלבכארה ואלעד'רא אלבכר, ע"כ. ובעברית: ועד'רה היא הבתולה, ועד'ר הבתולים. ואמר אבן אלאת'יר: אלעד'רה מא ללבכר מן אלאלתחאם קבל

a) عذر b) عذرة

הון (משלי ל יה-יו).—ובסהמ"א: עשה האלהים שאול כנגד עוצר רחם והוא נעתק אצל הערלים פי רחם והוא נאמר על פי האבר הקולט הזרע ועוצר אותו לקבל צורת הולד (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמיד', ו:). ותמיה אני ממך איך לא תתביש לעבוד מי ששכן ברחם אמו ובעוצר הבטן החשך והאפלה ט' חדשים ויישן במטה והוא עולל ויונק (נקמור הכומר, 11).

ב. **עֹצֶר**, ס"ז,—כמו א.עֶצֶר: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה ולא יפתח פיו מעֹצר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו (ישע' נג ז-ח). — ובסהמ"א: סר מעליהם הוד מלכות וימשכו עליהם ימי עוצר ומשפט ואותותם לא נראו בארץ (מנחם בן סרוק, מכתב ר' חסדאי למלך הכוזרים). — ובשתי המשמ' של שלטון ושל עֹשר: עשר אתן לך ועוצר עוצר טובות בקץ אושר (יוסף פינסו, אסירי התקוה, ז:).

ג. **עֹצֶר**, ס"ז,—לחץ ומצוקה, Zwang, Elend; misère, oppression; constraint: וימעטו וישחו מֵעֹצֶר[1] רעה ויגון (תהל' קז לט).

עֲצָרָה[2], ס"נ, ביאה למקום מהמקומות ועמידה שם כדי להועץ בדבר מהדברים וכדומ' Anwesenheit; presence: ויאמר יהוא קדשו עֲצָרָה לבעל ויקראו וישלח יהוא בכל ישראל ויבאו כל עבדי הבעל (מ"ב י כ-כא). קדשו צום קראו עֲצָרָה אספו זקנים כל ישבי הארץ בית יי' אלהיכם וזעקו אל יי' (יוא' א יד).

אלאקתצ'אצ', ע"כ, ובעברית: עד'רה היא מה שיש לבתולה כעין ארוגה קודם שיקָרע. ואולי הוא משרש כט'ר a) בערב', והשם כט'ר, המשמש במשמ' שפת הרחם, וגם במשמ' עצם הרחם. על כל פנים אנו רואים, כי שני הצרופים, ע,ד',ר, – כ,ט',ר, ששניהן קרובות להצרוף עצר, משמשות בערב' במשמ' שֵם לחלק מבית הרחם, ואפשר שבלשון בני קדם שמש הצרוף דומה להן, עצר, במשמ' דומה לזו.

[1]) [ריב"ג פרש ב.עֹצר וג.עֹצר, בית הסהר. וראב"ע פרש כמו עֹצר רחם, כלומר עקרות של רחם, ועי' פרלס (Analekten 85).]

[2]) לפי דעת חכמי הלשון מהשרש א.עצר, במשמ' עִכּוּב, עכבה, התעכבות במקום, ומזה אספה. ואפשר שהוא משרש הצ'ר b) בערב', שהכונה בו היה במקום.

a) حظر b) حضر

חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל און וַעֲצָרָה[1] חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (ישע' א יג-יד).

עִצָּרוֹן, ס"ז, מ"ר עֶצְרוֹנִים,—כמו מַעֲצוֹר, עִכּוּב: רב במועט אפרוש ולי נאה לדרוש מלין בלי עצרון מכל צדדים כלו מחמדים משלם בלי חסרון (מנחם בן סרוק, אגרי אל ר' חסדאי) — ומ"ר במשמ' חמס ועֹשק: מתי עצרונים אגעל אוי נא לשודדים פני בהם אשים המה יאכלוני בכל פה (גומפלין, גולים הולכי דרך, מלא חפנים לגיגר, 51).

עַצְרָן, ס"ז, נק' עַצְרָנִית, מ"ר עַצְרָנִים,—מי שעוצר ומונע מלהוציא את כספו, כילי, קמצן, Geizhals; avare; miser: כעכבר זה שגונז דינרים כל שמוצא בחורים ושוכב עליהן כך זה עצרן אינו נותן מכל נכסיו כלום לעניים (ערוך ערך עכבר). פר"ח דהא דאמר שמואל שמין באב לא ליפות כח הבת ליתן לה יותר מעשור נכסים אם האב היה וותרן אלא לגרוע כוחה וליתן לה פחות מעשור נכסים אם אנו יודעין שהוא עצרן (תוספ' כתוב' כ:). קימץ עצרן ביותר ולכך נתעשר והיה לו ממון לבדו שאין לאחיו חלק בו (רשב"ם, ב"ב כג:). עצרן וקפדן עינו רעה בשלו ובשל אחרים (שם קמה:). כל אדם שהוא עצרן ומקפיד שלא ירויחו עליו ושלא לוותר כלום להבירו משלו וכו' לא יצליחו כל אותם שבידם מאותו ממון וכו' אבל מי שהוא וותרן בממונו אצל אחרים שנהנים ממנו והוא שמח ומלוה למחצה ואינו עצרן אצל אחרים שנהנים ממנו וכו' (ספ' חסידים תתתלג). אחד היה עשיר ובנו היה עשיר והאב עצרן במאכל ומשתה שלו אמר לו החכם לבן אע"פ שיש לאביך כיון שהוא עצרן תזכה בו ותאכילהו ותשקהו משלך ותכסהו (שם תתתת קכ). בני באו וראו כמה קשים העצרנים וצרי העין שכל מי שעינו רעה הרי הוא כשופך דמים (ספ' מעלות המדות, מעלת הנדיבות, סו.). ע"ד שאלתי זאת בדבר אשת פלוני הידועה לרום מכ"ת בשמה ובמעשיה דיה רגזנית קפדנית ועצרנית ולסיבה זו לא היה דעת אדם סובלתה (חות יאיר, סו"ת קג).

עַצְרָנוּת, עצרונות, ס"נ, כילות וקמצנות, Geiz, Habsucht; avarice: אחד היה עצרן והיה מנפח את הריאה והדם בפה הריאה [ולא היה הותך קצת מן הריאה] אמרו לו בעבור עצרונותיך[2] תכניס

---

[1]) המליצה קצת קשה. — [2]) [כמו: עצרנותך.]

חדם בפיך לא ראוי לעשות כן (ספי חסידים תתתתכה). כי בעונותינו כך היה בסוף בית שני גבר הכילות וגדל הקטצנות גם העצרנות עד שהכהנים עזבו העבודות ודרשו המזונות (סו"ח בדבר למוד החכמות, ד"ח עד). בני הלא תראו מה העצרנות וצורת העין עושה הרי שבא דבר מצוה לידו כגון סוכה ולולב וציצית וכיוצא בו והיתה עינו צרה בממונו וכו' (ספ' מעלת המדות, מעלות הנדיבות, סו:.).

עֲצֶרֶת, ס"נ, עֲצָרָה, מ"ר כנ' עַצְּרֹתֵיכֶם, — א) כמו עֲצָרָה, ליום האחרון של סכות: ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה ליי' עֲצֶרֶת היא כל מלאכת עבדה לא תעשו (ויקר' כג לו). ביום השמיני עֲצֶרֶת תהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו (במד' כט לה). ויעשו חג שבעת ימים וביום השמיני עֲצֶרֶת כמשפט (נחמ' ח יח). ויעשו ביום השמיני עֲצָרֶת כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים (דהי"ב ז ט). — ויום האחרון של פסח: וביום השביעי עצרת ליי' אלהיך לא תעשה מלאכה (דבר' טז ח). — ובתו"מ: ראויה היתה העצרת של חג שתהא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח אלא עצרת של חג על ידי שהן יוצאים מן הקיץ לחורף לית ביומיהו דיוזלון וייתון (ריב"ל, מד"ר שה"ש, מה יפו).—ובסהמ"א: ושמיני של סוכות הוא הנקרא עצרת מיוחד לפי שלא היה בו דבר לבנות אותו וכו' (רד"ק, סה"ש, עצר).—ב) הקטרת של ימי מועד וחג: שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בְּעַצְּרֹתֵיכֶם כי אם תעלו לי עלות ומנחתיכם לא ארצה (עמוס ה כא-כב).—ג) בכלל אספת עם, ועצם הקהל שנאסף יחד: מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עֲצֶרֶת בגדים (ירמי' ט א).— ואמר המשורר: אלהים אלי אתה גדודיך בעצרת ישבו געים כצאן היום יקשבו (רסב"ג, אלהים אלי אתה).—ד) *נתיחד בזמן מאוחר בפרט לחג השבועות: עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שהיא יפה לפרי ובית הלל אומרים עד העצרת (שביעי' א א). אין מביאין בכורים קודם לעצרת אנשי הר צבועים הביאו בכוריהם קודם לעצרת ולא קבלו מהם (ביכורי' א ג). בארבעה פרקים העולם נידון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן וכו' (ר"ה א ב). רבי אליעזר אומר משחרב בית המקדש עצרת כשבת וכו' וחכמים אומרים וכו' עצרת כרגלים ראש השנה ויום הכפורים כשבת (מו"ק ג ו). עצרת שחל להיות בערב שבת וכו' שלא לקיים דברי האומרים עצרת אחר השבת (חגי' ב ד). נדר לפני עצרת עד שיעבור עליו עצרת וחג ופסח ועצרת וחג (תוספתי ר"ה א ב). והשמן מוכרין אותו מן העצרת ועד החג (ר' יהודה, תוספתי ב"מ ד יח). עצרת פעמים שחל להיות עצרת בחמשה ובששה ובשבעה לא פחות ולא יותר וכו' אבא שאול אומר כל זמן שיום טוב של עצרת ברור סימן יפה לעולם (תוספתי ערכי' א ט). המינין האסורין בבית שאן הקצח והשומשום והחרדל וכו' מן העצרת ועד חנוכה (ר' יוסי דכפר דן בשם רבי מעדיה, ירוש' דמאי ב א). הבא חיטים ביכורים בעצרת שיתברכו לפניך פירות האילן (שם ר"ה א ב). ג' דברים צוה אחיתופל את בניו אמר להם וכו' ואם היתה העצרת ברורה זרעו חטים וביתן (שם סנהי' י ב). ולדה בעצרת היכי משהו לה וכו' כגון שהיה חולה בעצרת (רב זביד בשם רבא, ר"ה ו.). אין בין עצרת לעצרת אין בין ר"ה לר"ה אלא ד' ימים בלבד (שם ו:). משה רבינו אוהב ישראל היה ויודע שעצרת יום אחד הוא (מנחי סה.). כך עלתה דעתו של הקב"ה ליתן לישראל רגל אחד בכל חודש שבקיץ בניסן פסח באייר פסח קטן בסיון עצרת (ר' לוי, פסיקי דר"כ ל).—ובסהמ"א: ומשכחת לה שנה בלא רגלים כגון שניהם מלאים ואירע עצרת בה' בסיון והקדישה למחרת בו' בסיון ולשנה הבאה היו שניהן חסרים ואירע עצרת בז' בסיון והשנה מלאה ביום ו' בסיון משהקדישה ועדיין לא עבר עצרת עליו (רש"י, ר"ה ו:). ומצינו שקראוהו עצרת כדגרסינן במסכת פסחים פ' אלו דברים וכו' (ר"י אבוהב, מנוה"מ נ א ד ה). ובעלי הקבלה קראוהו עצרת שלא כדין גזרת התורה באמרם לא גה"ז עצרת והמון העם גם כן נמשכו בזו הקריאה ולא כן האמת כי לא נקרא עצרת אלא שביעי עצרת של חג המצות ושמיני עצרת (ר"א הקראי, ג"ע, ענין חג השבועי' ז, כו::).

***עֲצָתִי**, עֲצָתִית, ת"ז, מ"ר עֲצָתִיִּים, — של עֵצָה, מה שיועץ, ratgebend; conseiller; advisory: סוגי המאמר ההלצי שלשה עצתי ועצומי וקיומי וכו' והדבר אשר הוא חוץ מהמשפט לא ימנע גם כן אם שיהיו בערך אל זמן העתיד ויולד העצתי שהעצה היא בדברים העתידים (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ', 12). שכל מי שיעץ בין לאחד מאנשי המדינה בין לכלל המדינה

הנה לא ימנע אם שיעץ בהרשאה או במניעה והרשאה הוא המאמר העצתי המספיק על שהדבר ראוי שיעשה והמניעה הוא מאמר העצתי המספיק על שהדבר אינו ראוי שיעשה (סס 13). עוד השיב באופן אחר שהחלוקה הראשונה היא בהצטרף אל הדבור וזאת השניה היא בהצטרף אל מקרה הדבור ר"ל בהצטרף אל המקריים והעצומי והעצתי (סס 19). לפעמים יפול בדברים העצתיים לראות מה הוא יותר טוב משני ענינים ולפעמים מה הוא נפלא התועלת מדברים רבים (סס 96).

א. עקב[1], ממנו עֵקֶב, א. עָקֵב, ב. עָקֵב, עָקֹב, א. עָקַב, ג. עָקַב, עָקְבָה, עֲקֵבִי, עִקּוּב, עִקּוּבִי, עָקִיב, עֲקִיבוּת, מְעֻקָּב.

עֵקֶב, — א) מה"ט, כמו יען, לפני פעל עָבָר, עד אשר, עֵקֶב אשר פָעל, כמו יען אשר: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עֵקֶב אשר שמעת בקולי (ברא' כב יח). והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך וכו' עֵקֶב אשר שמע אברהם בקלי (סס כו ג-ה). ואת הכבשה (של העני) ישלם (העשיר ששחט אותה להאורח) ארבעתים עֵקֶב אשר עשה את הדבר הזה (ש"ב יב ו). — ובלי אֲשֶׁר, עֵקֶב פָעל, במשמ' זו: ועבדי כלב עֵקֶב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והבאתיו אל הארץ אשר בא שמה (במד' יד כד). — ולפני כִי, עֵקֶב כי, כמו כן: ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם עֵקֶב כי בזתני ותקח את אשת אוריה החתי להיות לך לאשה (ש"ב יב י). — ולפני פעל עתי' בלי מלה אחרת, עֵקֶב יִפְעַל: והיה עֵקֶב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר יי' לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתיך (דבר' ז יב). כגוים אשר יי' מאביד מפניכם כן תאבדון עֵקֶב לא תשמעון בקול יי' אלהיכם (סס ח כ). — ועם כִּי זאת: עֵקֶב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלהיך ישראל (עמו' ד יב). — ולפני שֵׁם, עֵקֶב דבר, כמו בגלל הדבר, בשביל, בְּסִבַּת הדבר: מצדיקי רשע עֵקֶב שהד (ישעי' ה כג). — ועל עֵקֶב דבר, כמו עֵקֶב: יבשו ויחפרו יחד מבקשי נפשי לספותה יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי ישמו על עֵקֶב בשתם האמרים לי האח האח (תהל' ע יח-יו). — ב) ס"ז, במשמ' אחרית, עֵקֶב דבר, באחרית הדבר, אחר הדבר: עֵקֶב ענוה יראת יי' עשר וחיים וכבוד (משלי כב ד). — ובסהמ"א: אמר החכם קרן המשכיל ענוה וכו' ועקב ענוה שלום (ר"י ח"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג 10). ולמה שלא יתכן זה תמיד לכל חלק יבקשהו על ההמרה והעקב (הנ"ל, הכוזרי ה יד). — ואמר המשורר: איגע להבין ואדע בכלות בשרי ואוני כי סוף אנחה הנחה עקב רזוני מזוני (רשב"ג, כתר בקרלי גרוני). — ובמשמ' שכר: משפטי יי' אמת וכו' גם עבדך נזהר בהם בשמרם עֵקֶב רב (תהל' יט י-יב). — ובסהמ"א: שכל המשתדל במצות לעשותם יש לו שכר גדול ועקב רב (ר' בחיי, ויחי, ד"ה וימת יוסף). — ג) תה"פ, במשמ' בכל פרטיו, vollständig; complètement; completely: הורני יי' דרך חקיך ואצרנה עֵקֶב הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב (תהל' קיט לג-לד). נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם עֵקֶב סעפים שנאתי ותורתך אהבתי (סס קיב-קיג). — ובמדר': מצות שאתם עושים מפירותיהן אתם אוכלים עכשיו אבל שכרו בעקב אני נותן לכם (מד"ר דבר' ג). ועד היכן אני מייסר אתכם עד העקב[1] עקב כי זאת אעשה לך עד שתשמרו את מצותי עד העקב[1] (סס). — ובמשמ' תֵכֶף: וכן השפוד והאסכלה מגעילן עקב אכילה ואינו מניחן עד זמן אכילה שניה (רמב"ם, מעשה קרבנות ח יד). — והדבור זה בעֵקֶב זה, זה תכוף לזה: והגוף איננו נמלט מתנועה ומנוחה ושתיהם מקרים מתחדשים עליו באים זה בעקב זה (ר"י ח"ת, הכוזרי ה יח). — *וכמו עָקֵב: מצדיק רשע עקב שוחד כל מי שנטל שוחד ומצדיק את הרשע בעקב[2] וצדקת צדיקים יסורו ממנו (ר' ילחק, מד"ר ברא' סה).

א. עָקֵב[3], ס"ז, סמי' עֲקֵב, כני' עֲקֵבוֹ, מ"ר סמי' עִקְּבֵי, עִקְּבֵי, כני' עֲקֵבַי, עֲקֵבָיִךְ, עִקְּבוֹת, כני' עִקְּבוֹתֶיךָ, — א) אחורי כף הרגל בבע"ח, Ferse; talon; heel: הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עָקֵב (ברא' ג יה). ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בַּעֲקֵב עשו (סס כה כו). גד גדוד יגדנו והוא יגד עָקֵב (סס מט יט). ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עֲקֵבָיִךְ (ירמי' יג כב).

[1] [עי' הערה לערך עָקֵב.]

[1] [ואולי יש לנקד עָקֵב.]

[2] [בעל מ"כ גורס בעקב נדרש, ובילק' (ישעי' תד), הגרסה: בעקב נרמס ואולי צריך לנקד בעָקֵב.]

[3] [באשור' אִקְבֻ, בארמ' עֵקֵב, עקבא; בערבי' עַקִב a), בכנענ' עקב, המשך (Lidzb. 345).]

a) عقب

ואחז בְּעָקֵב פח יחזק עליו צמים (איוב יח ט). — ועִקְּבֵי הסוס: יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי ארח הנשך עִקְּבֵי סוס ויפל רכבו אחור (בראשי מט יז). — ובהרחבה, פרסות הסוס: אז הלמו עִקְּבֵי סוס מדהרות דהרות אביריו (שפטי ה כב). — הגדיל עליו עָקֵב, התגאה עליו, התנהג אתו בגסות ויהירות: גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עָקֵב ואתה יי' חנני והקימני ואשלמה להם (תהלי מא י-יא). — ובתו"מ: מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לו לר' חנינא בן דוסא אמר להן הראו לי את חורו הראוהו את חורו נתן עקבו על פי החור יצא ונשכו ומת ערוד (ברכי לג.). הותרו רצועות למנעל וסנדל או ששמט רוב הרגל חליצתה פסולה וכו' רוב הרגל אין רוב העקב לא (יבמי קב.). ובשעה שהוא (יצה"ר) רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו מתלא[1] בעקיבו הוא אומר וכו' (ר' אמי, מד"ר בראשי כב). שהיה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו מתלה בעקיבו מתקן בשערו (שם פד). היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותם אפילוסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעליה וכו' (שם ויקרי טז). אמר הקב"ה הכל מוכן לעשות תשובה ואני דורך גיתה של אדום בעקב רגלי (שם דברי ג). תפוח עקיבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה (ר' לוי, שם קהלי ג). לא כך בני אלא הנה עקבך עליו בתוך הקערה (ר"ע, דא"ר ז). בכמה הריגות מסרנו עצמנו על קדושת השם ואתם באים לשוף אותם על העקב (מד"ר תהלי ד י, בובר). אך חשך ישופני והיה (אדם הראשון) יושב ומהרהר בלבו שמא יבא הנחש שהטעה אותי בערב שבת וישופני עקב (שם לב). — דש בעָקֵב, עי' דוש. — *ועם גודל: אמרו עליו על בית שאול שלא נראה מהם לא עקב ולא גודל מומיהם (ירוש' סוכ' ה ג). שהיו מהלכים (הכהנים) עקב בצד גודל וגודל בצד עקב (שם ברכי א א). ותלכנה נטויות גרון שהיו מהלכות עקב בצד גודל (שם סב:). כשם שהזהיר הקדוש ברוך הוא את הכהנים שלא יהו פוסעין פסיעות גסות על גבי המזבח אלא יהו מהלכין עקב בצד גודל כך הזהיר הקב"ה את הדיינין (ר' אבינא, מד"ר שמות ל). ועי' גודל. — ועָקֵב של סנדל: (הלצה) בסנדל שיש לו עקב בשר ושאין לו עקב פסול (יבמי יב א). סנדל וכו' נפסק עקבו ניטל חוטמו או שנחלק לשנים טהור (כלים כו ד). מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסולייסה (ר' יצחק בר' אלעזר, שבת א ה). — *ושל אות: צריך שיהי' לה תג למעלה לצד שמאל בפניה ועקב למטה כדי שלא תראה ככף (ר"א דבלמש, מקנה אברהם א). — *והחלק התחתון של הגוף: רקב הבא מן העקב[1] מהו כי גמרינן רקב הבא מכוליה מת אבל דאתי מן עקב לא או דלמא לא שנא (ר' ירמיה, נזיר נא.). — וכן עֲקֵבָה של אשה: המסתכל בעקיבה של אשה כמסתכל בבית הרחם (ירוש' חלה ב ד). כל הצופה בנשים סופו בא לידי עבירה וכל המסתכל בעקבה של אשה הויין לו בנים שאינן מהוגנין וכו' (ר' אחא בר' יאשיה, כלה' כ.). עקבה דקתני במקום הטנופת שהוא מכוון כנגד העקב (ר"ש בן לקיש, שם). — *ובחכמת המספר: והמספר המעוקב הדומה לעקב והוא הגוף השוה אשר ארכו ורחבו או קומתו ועמקו שוים (ראב"ח הגיל', המשיחה והתשבורת א 24). הראשונה בהם שיהיו כל מרחקיו שוים כגון גולם אשר ארכו עשר אמות ורחבו י' ועמקו י' או גבוהו והצורה הזאת קורין לה מעוקב או צורת עקב (שם ד 25). — ואמר הפיטן: אם המטר עקב חורף טרפי שיחים בגן יחמום (רמב"ע, התרשיש ג כא). — ומ"ר *עֲקֵבִים: מיד נקבום (את הכותים) בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים עד שהגיעו להר גריזים (יומי סט.). נסתכלתי בשני עקיביו (של אדם הראשון) ודומים לשני גלגלי חמה (ר' בנאה, ב"ב נח.). אמר להם הוא מביא (את המבול) מבין עקבי רגליכם שנאמר וכו' (סנהי קח:). למה הולד דומה במעי אמו לפנקס שמקופל וכו' ושני עקביו על שתי עגבותיו וכו' (ר' שמלאי, נדה ל:). על אדום אשליך נעלי מה אני עושה שולף מנעלי ודורסן ורומסן בעקבי וכן הוא אומר וכו' (מד"ר במדי יד). שמשליכין אותן (את המצות הקלות) תחת עקביהן (תנחומא עקב א). — בַּעֲקֵבַיִךְ, כמוך: אמרה לה הריני נזירה בעיקביך מהו (נזי' כג:). — ובסהמ"א: או עקיבים צפודים אשר ירכבם (אסף, 134). הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים (רש"י, שה"ש א ח). וממנו ולא מעדו קרסלי אמר בו התרגום ולא

---

1) [תולה עקבו למעלה דרך גאוה לילך עקב בצד אגודל, (מ"כ).]

1) [פי' ממתנים ולמטה מחציו של צד העקב (ערוך, וכן רש"י). אבל התוספ' נראה שפרשו עקב ממש.]

אודעוא רכובתי ואיפשר שרצה **העקבים** כי הקרסלים בארמית הם היתרות שממעל לרגלי העוף הדומים לשני בהנות (ר"י א"ח, סה"ם לריב"ג, קסח).— ב) בהשאלה קצה המחנה, hintere Teil; arrière-garde; rear: וישימו העם את כל המחנה אשר מצפון לעיר ואת עֲקֵבוֹ מים לעיר (יהוש' ח יג).— ובמשנה: ופקדו שרי צבאות בראש העם **ובעקבו** שם עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם (סוט' ח ו).— ג) רֹשֶׁם שעשה בע"ח באדמה בלכתו ברגליו, Fusstrit, Spur; empreinte du pied, trace; footprint: אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בְּעִקְבֵי הצאן (שה"ש א ח). בים דרכך ושביליך במים רבים וְעִקְּבוֹתֶיךָ לא נודעו (תהל' עז כ). אשר חרפו אויביך יי' אשר חרפו עִקְּבוֹת משיחך (שם פט נב). כל היום דברי יעצבו עלי כל מחשבתם לרע יגורו יצפינו המה עֲקֵבַי ישמרו (שם נו ו-ז).— ואמר בן סירא: אם רע קראך נמצא שם כאיש סומך יחפש עקב (ב"ס גני' יב יז).—ומ"כ: עקבת גאים טמטם אלהים וישרשם עד קרקע ארץ (שם י יו).—ובהשאלה: עקבת לב טוב פנים אורים ושיג ושיח מחשבת עמל (שם יג כו).— ובסהמ"א: הבט נא אל האפר אשר פרשנו על רצפת הבית סביבו' השולחן נראה את מדרכות **העקבות** האלה למי המה וכו' ויבט המלך והנה **עקבות** אנשים ונשים וטף (יוסיפון לח).—ואמר המשורר: דרך נבואות צרפית לכי בתי על משענותם תעמדי בשעריך **ובעקבותם** תרעי את עדריך (רלב"ע, יעלה יפת קול). --*חזר לְעָקֵב, חזר בדרך שבא: כל העולים למזבח עולין דרך ימין ומקיפין ויורדין דרך שמאל חוץ מן העולה לשלשה דברים אלו שהיו עולים וחוזרים **לעקב**[1]) (זבח' ו ג). —ובסהמ"א: עכשיו חוזר על עקב לפרש מה שחיסר מספר התאים וישובם מפה ומפה (ר"א מבלגנלי, יחזק' מ ט). ויהכמו וישבילו זאת כי חוזר לו המודד על **עקב** למדוד רחב השער בפתח המערב (שם יג).— וכן שב עֲקֵבִים, ואמר הפיטן: דרך מצרים משוב **עקבים** כל יחמסו ירא ורך הלבב לב לא ימסו (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קובץ מעש' ידי גאוני קדמונ', 65).— ובמשמ' אחרית, כמו עֵקֶב, ואמר בן סירא: אל תאמין בחייהם ואל תבטח **בעקבותם** (ב"ס גני' יו ג).

ב.**עָקֵב**, ש"ז, מ"כ כני' עֲקֵבַי, — א) מי שעֹקב את חברו והומס אותו Nachsteller, Betrüger; trompeur, sup-

[1]) [במשנה שבגמר': ויורדין על העקב (שם, סג:).]

plantateur; deceiver, supplanter: למה אירא בימי רע עון עֲקֵבַי[1]) יסובבני (תהל' מט ו).— ב) ובסהמ"א במשמ' חטא וערמה, כמו עָקְבָה: אבל הרשע בא עליו (על הצדיק) **בעקיביו** (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי יב ה). בעקבות משיח' הוצפ' יסג' כשיושלמו **העקבים** של א"ה (ר"כ בר"י אלחנן, עס"מ, עולם התהו מג).

א.**עָקַב**, פ"י, עָקוֹב, יַעְקֹב, יַעְקְבֵנִי,— עָקַב את פלוני, חמס אותו בערמה ובתחבולה, hinterlistig betrügen; tromper, supplanter; to overreach: ויאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב וַיַּעְקְבֵנִי זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי (בראש' כז לו). איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עָקוֹב יַעְקֹב וכל רע רכיל יהלך (ירמ' ט ג). בבטן עָקַב[2]) את אחיו (הוש' יב ד).— ובתלמו': בשלשה מקומות הלכה **עוקבת**[3]) מקרא התורה אמרה בעפר והלכה בכל דבר וכו' (ר' יוחנן משום ר' ישמעאל, סוט' יו.). א"ר נחמן בר יצחק כי קא חשיב הלכה **עוקבת** מקרא הא **עוקבת** מדרבנן היא רב פפא אמר כי קא חשיב הלכה **עוקבת** ועוקרת הא **עוקבת** ומוספת היא (שם). מאי עקובה מדם וכו' שהיו **עוקבין**[4]) להרוג נפשות (ר' אלעזר, מכו' ו.).— ובמשמ' הלך בַּעֲקֵבָיו, הלך אחריו, כדי לשרת אותו: אזהרה **לעוקב**[5]) אחר נואף מנין ת"ל לא תנאף לא תנאיף (ר"ש בן ר' ערפון, סבוע' מז:). - ובסהמ"א: מי שנטה אחר התאוה **יעקבוה** הראות (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 28). —ואמר המשורר: פיהו יישר מעקש דרך השיר ואורח לב בעת **יעקב** מושך לבבות מבלי חבל גם כל אנוש נחפז לאט **יעקב** (רמב"ע, התרשיש י קח).

[1]) [רש"י, ראב"ע ואחרים פרשו כמו א.עָקַב, אבל אין זה נמשך היטב לפסוק הבא.]

[2]) [אפשר גם לפרש: אחז בעקב.]

[3]) [פרש הערוך, וז"ל: פי' מלי' **ויעקבני** זה פעמים כלומ' עוקרת לשון אחר עוקמת ל"א עוקפת, ע"כ; ועי' גם הערת רמא"ש (ספרי דברי קכב). ורש"י פרש, וז"ל: מקפחת את עקבו מעמדו ועוקרתו. ובירוש' (קידוש' א ב), הגרסה: עוקפת, וכן מדר' תנאים (הופמן כז).]

[4]) [פרש הערוך: מערימין, ורש"י פרש: אורבין.]

[5]) [כך פרש הערוך, וז"ל: פי' שמרדף והולך על עקביו ומזמן לחבירו ניאוף, ע"כ. ורש"י פרש, וז"ל: נעשה לו אפוטרופוס להרגיל לו נשים לניאוף, ע"כ. ובערך ב.עקב פרש הערוך: מערים; ועי' הערת רמא"ש (מכי' עא:). ובמכי' (שם) הגרסה: עוקף, וכן בזוהיר (שמות לח). ועי' עקף.]

—הִפעי, ״הֶעֱקֵב, תְּעֻקַּב, תועקב, — שעקבו אותו: יעקב [שמך] תונקב וגם לא תועקב ישרת לשרי אל תקרא ישראל (ר׳ ינאי, Kahle, Masor. d. West., כה).

—הִתפ׳, ״הִתְעַקֵּב, — בא זה בעקב זה, בא תכף אחרי דבר: מדרכו שיתעקבו עליו הצורות ולא תתישב בו צורה אבל יומר בחליפה או הפכה וכו׳ שאלו הצורות המתעקבות וכו׳ (אבן זילא, פי׳ חי בן מקיץ לאבן סינא, קבץ על יד ג, 12-13).

—נִפעי, ״נֶעֱקַב, — אחז בעָקֵב: להנצל כצבי מידו ובאחרית יום לשחק יום אידו ועד ירצה עקב בעקב נעקב ועבדו (גנזי שכטי ג, דודסון 47). — ובמשמ׳ שרמו אותו: הותל נעקב (מלון למח דוד, כד:.).

עָקֹב, עקוב, — א) ת״ז, לנקי׳ עֲקֻבָּה, עקובה, — ארץ עֲקֻבָּה מִדָּם: גלעד קרית פעלי און עֲקֻבָּה[1]) מדם (הוש׳ ו ח). — ב) לב עָקֹב, עִקֵּשׁ, לא ישר: עָקֹב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו אני יי׳ חקר לב בחן כליות לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו (ירמ׳ יז ט-י). — ואמר בן סירא: עקובה היא (חכמה) לאויל ולא יכלכלנה חסר לב (ב״ס גנ״י ו כ). לב עקוב יתן עצבת ואיש ותיק ישיבנה בו (שם לג כה). — ובסהמ״א: עקוב הלב מלא תואנה ועקובה מכל רעה (רש״י, ירמ׳ יז ט). מה תעשה בהפוך עליך המון ים שאוניה חיל רודפיה מסביב ועתה עיף ויגע עקוב מכל ואנוש (רש״פ, ד׳ כוסות, כוס ב׳ יד ה׳ 3). — ואמר הפיטן: חון יחון כי יבחון לב עקוב להכינה (יחזיאלנו, קליר׳ נעילי יו״כ). חלים וזעים כלם חרדים מבלי עקוב (מנחם בר מכיר, מלאכי לצאות, יולי שבת הפסקה א). — ואמר המשורר: אלהים אלי אתה רפא משובת לב עקב ראה עצם עשש וגם נרקב רקב (רסב״ג, אלהים אלי אתה). — עֲקֹב ראש: שני לאמים בך לחרוש זה מוה להבדיל ולפרוש זה עקוב ראש וזה קדוש ראש (ר׳ שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון 38). — ג) ס״ז, מקום לא ישר, עולה ויורד[2]), steil, uneben; raide, escarpé; steep, uneven: כל

[1]) [בירוש׳ (ע״ז ה י), פרשו: מלכלך. ובבבלי (מכות י.): אמר ר׳ אלעזר שהיו עוקבין להרוג נפשות, ע״כ; ועי׳ רד״ק. ור״א מבלגנצי פרש, וז״ל: הולכים בעקבי אדם אל מקומו אשר תהיה שם רגלו, ע״כ. ויותר נראה לפרש: מלא עקבות ורשמי הדם השפוך.]

[2]) [בערב׳ עַקַבָה a), שביל שבהר; בבוש׳ עַקַב, גבעה.]

a) عقبة

גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה הֶעָקֹב למישור והרכסים לבקעה (ישע׳ מ ד). — ובסהמ״א: ויעש המלך מישור סביב לבית וימלא את כל העקוב ויעש את כל המקום מישור (יוסיפון טז). כאילו אנשים הלכו אל ארץ רחוקה בדרך עקוב ויש להם ללון במחנים רבים וכו׳ (ר״י א״ת, מו״ה, ספבון הנפש ג).

ב׳עקב[1]), ממנו ב׳עָקֵב, *עֶקֶב, *עֲקֻבָּה, *ב׳עָקוֹב.

ב׳עָקַב, פ״י, קל לא נמצא.

—פִּעי, יְעַקְּבֵם: אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו ולא יְעַקְּבֵם[2]) כי ישמע קולו (איוב לז ד). — ובסהמ״א: פ״א עקוב שמו שמעקב את הגשמים (ערוך ערך עקוב). ברוכים יהיו ולעקב עקבהם[3]) עד סוף כל הדורות (ר׳ שמואל בן עלי, תרביץ ג, אסף 51).

—קַל, ״עָקַב, התאחר, — ואמר הפיטן: חילים מזיעים בחלם חלוצים חושים מלעקוב מחשים וסמללים בקלם מבקיעים רקיעים לקב (מנחם בן מכיר, מלאכי לצאות, יולי שבת הפסקה א).

***עֶקֶב**, ס״ז, — כמו עֲכֻבָּה, עֶקֶב שמן, קצת שמן שנתעכב ונשאר בכלי: מי כבשים ומי שלקות ומי זיתים מטבילין בהן ובלבד שאין בהן עקב שמן (תוספת׳ מקוא׳ ה ט).

ג׳עָקַב, קל לא נמצא.

—פִּעי, ״עִקֵּב[4]), בחכמת המספר, כָּפַל מספר והעלה אותו למדרגת המעקב: מעוקב מעוקב הוא כשנעקב המעוקב (ח״א וירמס, מפתח האלגיברה חדשה, י.).

עָקְבָּה, ס״נ, — מרמה, ערמה, תחבולה; Hinterlist; ruse; artifice, deceit: ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אלהם אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה וכו׳ ויהוא עשה בְעָקְבָּה למען האביד את עבדי הבעל (מ״ב י יח-יט). — ובסהמ״א: כי הבינו כי בזדון היה הדבר ובעקבה ויניחו אותו ליום נקם ועברה השמור

[1]) [נראה שהוא כמו עכב.]

[2]) [ריב״ג, ראב״ע ורד״ק חברוהו עם עקב ופרישוהו: יאחרם. וכן רלב״ג. וי״ת: יעכבינון, אולי כמו יעכבם; וכן פרש ר״ש פרחון, ור״א בחור בנמוקים לשרשי רד״ק, ור״א בלמש (מקנה אברהם, תמורת האותיות). וכן נמצא בכ״י אחדים.] — [3]) [כך נמצא במקור.]

[4]) [אולי יש לחברו עם הערב׳ כעב a) באותה המשמ׳.]

a) كعب

לכל מדיה (רסע"ג, ספ' המועדים, סעדיאנה 11).—ועוקבה: וישלח (ניקנור) אל יהודה ואל [אחיו] בעוקבה דברי שלום לאמר לא לי ולכם תהיה המלחמה וכו' וירא יהודה את עורמתם וידע כי בעוקבה באו (תרג' ספ' החשמונ', קובץ על יד ג 11).

עַקְדָה, — עי' עַכְּבָה.

°עֲקֵבָה, עקיבה,—כמו א. עָקֵב: בכפל כתנת בד יכסה שארו מפסי יד עד עקיבת רגל (ר' יוסי בן יוסי, אתה כוננת).

°עֲקֵבִי, ת"ז, מ"ר עֲקֵבִיִּים,—של העָקֵב, שפל, ארציי: היצר הרע יפסיד ויאבד לב השכל העיוני באמצעות הדברים החמריים תחתיים ועקביים (כ"ד ערוקה, זכות אדם, יין לבנון 20).

עקד[1], ממנו עָקֹד, עָקַד, °עֲקֵד, *עֲקֵדָה.

עָקֹד, ת"ז, מ"ר עֲקֻדִּים,—תיש עָקֹד, שיש ברגלו למטה כעין טבעת, שצבע השערות סביב הרגל במקום הזה מתחלף מצבע שערות שאר הרגל, והוא נראה כאלו היה קשור שם בחבל: ויסר ביום ההוא את התישים העֲקֻדִּים[2] והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאות (ברא' ל לה). ותלדנה הצאן עֲקֻדִּים נקדים וטלאים והכבשים הפקיד יעקב ויתן פני הצאן אל עָקֹד וכל חום בצאן לבן (שם לט-מ). אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כה יאמר עֲקֻדִּים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עֲקֻדִּים (שם לא ח). והנה העתדים העלים על הצאן עֲקֻדִּים נקדים וברדים (שם י). —ואמר המשורר: חק פזורה כי תפקד כתמי טלוא ועקד הסר משם כל שה נקד (ר' יצחק בן כלונך, פמדסי עילרי, בער השיר 60).

עָקַד, פ"י, יַעֲקֹד,— עָקַד כבש או את פלוני, קשרו בחבל ידיו אל רגליו binden; lier; to bind: ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים וַיַּעֲקֹד את יצחק בנו וישם אתו ממעל להמזבח (ברא' כב ט).— ובתו"מ: ומעלה אני עליכם באילו עקדתם עצמכם לפני (ר' יהודה משום ר' עקיבא, ר"ה טז.).—ועָקַד מזבח, עשה עקדה על המזבח: אמרה לו (חנה לבנה) בניי לכו ואמרו לאברהם אביכם אתה עקדת מזבח אחד

---

1) [בערב' עקד a)*, קשר, וכן בכוש'. ובארמ', כרע על ברכיו.] — 2) אולי: הנקדים.

*) عقد

ואני עקדתי שבעה מזבחות (גיט' נז:). כל מה שהיה א"א עוקד את יצחק בנו מלמטה היה הקב"ה כופת שריהם של עכו"ם מלמעלה (רבי חמא בר יצחק, מד"ר ברא' נו). בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו (ר' יצחק, שם). אמר לה (יצחק לשרה) נטלני אבא וכו' ובנה מזבח וסדר מערכה ועקדני עליו ונטל מאכלת לשוחטני (מד"ר קהל', כך אכול בשמחה לחמך). קשר שתי ידיו ושתי רגליו (של יצחק) ועקדו על גבי המזבח (פדר"א לא). — ובסהמ"א: אברהם שניצטער כל אותו הצער השליך עצמו לאש עקד את בנו על גבי המזבית וכו' (גנזי שכטר א, גינצבורג 45). — ואמר הפיטן: והיום הזה לפניך יופקד בשר מפעלות עוקד ונעקד (אשר מי יעשה כמעשיך, יוצ' ב ר"ה).—ואמר המשורר: שתילו עקד להיטיב הקשר (רסב"ג, סולמית יספה, מנחי יוה"כ). לפני אליהו עקד אותו ולקח המאכלת להמיתו (ר"י הלוי, את כתיבי רעיון). נסהו בבנו יהידו ובהר המוריה עקדו ולמאכלת שלח ידו כי כן צוה לו המלך (ראב"ע, מי כמוך אפס יס). משנה ברכה בכפלים הם עקוד לעקוד פעמים (ר' שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון 40). — *ובתי' פעו': לא יצא גמל במטוטלת לא עקוד ולא רגול וכן שאר כל הבהמות (שבת ה ג). עקוד שתי ידים ושתי רגלים רגול שלא יכוף ידו על גבי זרועו ויקשור (שם גמר' נד.). כשנכנסו ישראל לים כבר הר המוריה נעקר מקומו וכו' ויצחק כאלו עקוד עליו ונתון על המזבח וכו' (מכי' בשלח ג).—ואמר הפיטן: זמן עדנה בו בשרה חנוט לקצו עקוד למוסרה (אדון מקדם, יוצ' פרש' החודש). שמאלו רמה וימינו לרום ותחת ויעד בכם עלי שירה עקודה ומה תעשו ליום פקודה (רסע"ג, אנכי אש, אזהר', קובץ מעשי ידי גאונ' קדמונ' ג, 40).—ואמר המשורר: פנו אלי בכל עקוד וקשור ורז אסור ואתיר מאסריו (ר"ש הנגיד, עלי כל איש, הרכבי א כז). ואיך אישן ועפעפי קשורים בגבותי ואישוני עקודים (רסב"ג, אהה לי).—וכמו ש"ז, ואמר הפיטן: ראה ערום ועריה ונאנח ולעקודו סוד זה פיענח (ר"א סקליר, איכה את אבר). והקשרים הנקראים עקוד[1] אשר אני עתיד לזכור אותם בספר הזה (סוד סקודוס לאריסטו, IX 62).

—נפע', *נֶעֱקַד,—שֶׁעָקְדוּ אותו: וילכו שניהם יחדיו זה לעקוד וזה ליעקד זה לשחוט וזה לישחט (מד"ר ברא' נו). פתח יצחק ואמר רבונו של עולם וכו' לא

---

1) [אולי צריך לנקד עָקוּד.]

עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח (שם איכ׳, פתיחי). והקב״ה היה יושב ורואה לאב שעוקד ולבן שהיה נעקד (פדר״א לא). רבש״ע וכו׳ רחם על יצחק שהוא אדם ובן אדם נעקד לפניך כבהמה (ילקי׳ בראשי׳ קא).—ובתפלה: שנשבעת לו בהר המוריה זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח (ברכת השחר). — ואמר הפיטן: שש אב לעקוד ובן להעקד (ר׳ יוסי בן יוסי, אתה כוננת). עוד יזכר לנו אהבת איתן אֹדונינו ובבן הנעקד ישבית מדיננו (מוסף ר״ה). שעה קרבני כשה הנעקד חליפת חגיגת יום זה תמורתי (ר״י בן ראובן, אתוה דעי, אזהרי, כח.). זכות עוקד ונעקד ותומת זד נזיד חשוב היום לשוגה ולפותה ובי יזיד (ר׳ אליה בר שמעיה, אין תלויה, סליחי׳ יוס ז).—ואמר המשורר: מרום כהביט עוקד ונעקד השה עקוד והאש תוקד בחון טהור לב זכר ופקד (רשב״ג, אז בהר, סליחי׳ ער״ה). רב וצעיר נולדו לנעקד ונינו התפקדו ובשבעים מצרימה ירדו כי מיי׳ היא (ראב״ע, אחד רבה אמונתך).

—הִפעי׳, *הֶעֱקִיד,—כמו קל: לא היו כופתין את הטלה אלא מעקידין[1]) אותו (תמי׳ ד א). בשעה שהעקיד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח תלה עיניו והביט בשכינה (מד״ר בראשי׳ סה). נטל את יצחק בנו ועלה לראש ההר וכו׳ והעקידו על גבי המזבח (פסיקי׳ דר״כ כז). יצחק שהעקיד עצמו על גב המזבח (ילקי׳ תהלי׳ קטז).—ואמר הפיטן: האב מעקיד והבן נעקד בחילה הן אראלים צעקו חוצה בילילה (אשר מי יעשה כמעשיך, יוצ׳ ב ר״ה).

***עֵקֶד**, ש״ז, — כמו עֲקֵדָה, ואמר הפיטן: יחיד אשר בעקד נשפט טלאיו בו יחננו מלהשפט (ר״א הקליר, תפן במכון, מוסף א ר״ה). זך המשלים בעקד נפש בזוקן לא מצא נפש (הוא, אומץ אדירי, שם). קיחת עלית עקד היא נצבה בפקד (קיחת, יוצ׳ פרשי׳ החודש). יראה לפניך עקד מיוחד שוכח וטבוח מדבריך פחד (אאות כפס, יוצ׳ יוה״כ).—ומ״ר עֲקָדִים, קשרים, קשורים[2]): ומקטירים לפניהם על הלבנים וקושרים עקדים על התמר של הצדיק לכל מיני חלאים וחוגגים על קברי הצדיקים

1) [כך הגרסה במשנה שבגמר׳ ובמדב״מ. ובדפו׳ המשניות: מעקדין.]

2) [כך בערב׳ עְקֻדָה, ומ״ר עֻקַד a).]

a) عقدة عقد

המתים (שאל בן מלליח. לקו״ק, כשפחי׳ 32). — ובמשמ׳ אסף וקבוץ: שלמים הם (חכמי המזרח) אותנו ומאריות גברו בכל הידיעות הכתובות והנדפסות בעקד ספרי ישראל הגדול והנורא (אחרית הכחלה כג). ועתה צריכים אנו אל עקד אנשים גדולים בקיאים עצומים בחכמת לה״ק (שם רסד). עקד הספרים האחד היה נחלת המוזעאום והשני בהיכל סער אפים (גוטלובר, ממארים של פרנקל 181).—בית עֵקֶד, מקום אספה[1]): תלים בית עקד לגמלים וגלים לנחש שרף ועקרב (ר״י סטנוב, אסף ג טו ל). ואיש רביעי מארץ עסטרייך וכו׳ אשר לו בקאירה בית עקד דברים השייכים לקורות הטבע (נאטור היסטארישעס קאבינעט) וכו׳ (גוטלובר, ממארים של פרנקל 27). — ומקום אספה לחכמים, Akademie; academy: שלשה מיליאן מספר תושביה עשרת אלפים טירות וכו׳ בית עקד לתוכנים ולרופאים וכו׳ (ר״ש בלוך, שבי״ע ג, ע:). וכל אחד מחברי בית העקד הזה יתנדב לחבר ספר בחד מפרטי החכמה ויבנה כל בנינו (אחרית הכחלה רסד).—ומ״ע: ויוליכהו ההלך מפנה לפנה ומרחוב לרחוב ויראהו את הגשרים הרחבים והארוכים וכו׳ בתי נכות ובתי עקד וכו׳ (ריב״ל, תעודה בישראל, הקדמי׳).—בית עֵקֶד ספרים, בית אסף לספרים, Biblio-thek(eque); library: ומנהגם כמנהג אמאר הכליף הערבי אשר גזר אמר במשפטו על בית עקד הספרים המפואר אשר באלכסנדריה לאמר וכו׳ (שם). — ומ״כ: באחת ערי אשכנז הגדולות העריכו המצירים עליה והמציקים אותה את כלי משחיתם בראשונה על בתי עקד הספרים (גוטלובר, ממארים של פרנקל 181).

***עֲקֵדָה**, עקידה, ש״נ, — שה״פ מן עָקַד, קשירה: לא היו כופתין את הטלה וכו׳ וכך היתה עקידתו ראשו לדרום ופניו למערב (תמי׳ ד א). — ובסהמ״א: הידים ורגלים ביחד היא עקידה (רש״י, בראשי׳ כב ט). —ובפרט עֲקֵדָתוֹ של יצחק: וראיתי את הדם רואה אני דם עקדתו של יצחק (מכי׳ בא ז). יי׳ יראה את נזכר להם עקידתו של יצחק ומתמלא רחמים עליהם (ר׳ יוחנן, ירוש׳ תעני׳ ב ד). למה תוקעין בשופר של איל אמר הקב״ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק (ר״ה טז.). באותה שעה אמר משה לפני הקב״ה רבון כל העולמים וכו׳ הריגה הם חייבין זכור להם עקדתו של יצחק וכו׳ (מד״ר שה״ש א יח).—

1) [מליצה לקוחה מן שם המקום: בית עקד הרעים (מ״ב י יב-יד).]

ובתפלה: ותראה לפניך עקדה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גב המזבח וכו' ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור (מוסף ר״ה). שאלו נא וראו ההיתה עקדה מרובה כזאת מימות אדם הראשון עד הנה (הגזרות הישנות (תתנו), 9).

א. עָקָה[1]), ממנו מַעֲקֶה.

ב. עָקָה, ממנו א. עָקָה, ב. °עָקָה[2]).

א. עָקָה, ש״נ, סמי׳ עָקַת, — צוקה ולחץ Bedrängnis; oppression; pressure: מקול אויב מפני עָקַת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני (תהל׳ נה ז).—ובמדר׳: אלו גריסין של פול שבאין על עקת נפש (ילק׳ בראשי׳ קנג).—ובסהמ״א: מעקה טעמו ידוע מהמקום ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזרת עקת רשע והביא עצמו בעקה (ראב״ע, דבר׳ כב ח).—ואמר המשורר: ויהי לזועה הבא מזען ורבה עקת הבא מעקן (הוא, מי בן מקין).—ומ״ר עָקוֹת: כאשר ראה העקות העת ושלא יגיע לו מהמשתתפים עמו בדת עזר כי אם התנגדות וכו' (ר״ת הכרכוני, המאמר בבחירה, ד״מ מה).— בית עָקָה: ואני עמדתי מרעיד תצילנה שתי אזני יצאתי מבית עקתי בשמעי קול הברה (ר״מ 77בכר״ם, מנחי קנאי לאבא מרי מח).

ב. °עָקָה, קל לא נמצא.

—פעי׳, °עִקָּה, — הֵעִיק והציק: פנה אל רהבים ושטי כזב כדמות כלים יעקוהו אל ההצלחה המדומית (ר״ת הכרכוני, המאמר בבחירה, ד״מ מה).—ואמר המליץ: על מתני תשים מועקה ותשליך עלי את המעקה לפני פעמי תחפור העוקה ואת נפשי העניה תעקה (כי עזרא הבבלי, תוכחי מוסר יח).

—פֻעַל, °עֻקָּה, רק בינ׳ מְעֻקֶּה: מאשפות ירים רש ואיש תככים ומעקה נופלים סומך וזוקף כפוף מיסר ונלקה (ר׳ ילחק, לזכך העם. סליחי׳ ה עי״ח).

א.*עָקוֹב, ש״ז,—אולי מקום אצל הגרן: אם באו[3]) עד שלא תחזור חלילה עומדין על העקוב[4]) ונוטלין (רשב״א, תוספתי פאה ז ג).

1) [בערב׳ עַקָא a), עִקֵּב.]

2) [פעל נגזר מן השם: עָקָה במשמ׳ עוק.]

3) [הכהנים אל הגרן לקבל מתנות כהונה ולויה.]

4) [ר״א שוארץ בפרושו הגיון אריה פרש, וז״ל: סמוך למחיצת הגרן מקום שאין דשין בו, ע״כ. ורש״י פין בהאיצר, פרש: מקום דריסת הרגל, ואולי הוא כמו עָקֵב, כלו' עומדים במקומם. המלונים התלמודיים לא הביאו ערך זה כלל.]

a) عقا

ב.*עָקוֹב, ש״ז,—שם של דבר אגדיי שבולע מים או שמְעַקֵּב את הגשמים: ואם מן השמים הוא מביא (את המבול) יש לנו דבר ועקוב[1]) שמו ואמרי לה עקוש[1]) שמו (רבה, סנה׳ קח:).

°עֲקוּבָה[2]), עיקובה, ש״נ, — עִקּוּם, עֲקִיבָה: כתב אפלאטון מי שצמחו[3]) עגול נוטה אל פאת פניו הוא רוגז כל דבריו ועניניו ואם הוא ישר בלא עיקובה הוא בעל מריבה (ר״מ אלדבי, ש״א ז, מז::).

°עִקּוּבִי, עִקּוּבִיי, ת״ז,—כמו מְעֻקָּב, מספר כפול שלש פעמים ע״י עצמו, Kubik; cube: דרך הוצאת השרשים המעוקבים ואנחנו מציעים לבאורו שקצת המספרים אין להם יסוד מספרי עקוביי וכו' (רלב״ג, מעשה חושב, 86).—שרש עִקּוּבִי, Kubikwurzel; racine cubique; cube root: הנה נבאר איך ימצא השרש העקובי למספרים המקיפים בשלמים המעוקבים וכו' (שם). והתבאר בכמו זה הביאור הקודם במספר המורד להוציא שרשו הרבועיי שזהו השרש העקוביי וכו' (שם, 91).

°עִקּוּל, ש״ז, מ״ר עִקּוּלִים, שה״פ מן עִקֵּל,—א) עוות, Krümmung; courbe; crookedness: ואמר הפיטן: הוהגר אבנט שש כולו הקיפו בשילוש כנחש בעיקולו (משולם בן קלונימוס, Elbog., Stud. 129).—ובמשמ' מוסרית: והמתערבים עם הגוים כדי להדריכם בדרך ישרה ולהסירם מעיקולם ולהורותם וכו' (ר״י ברצלוני, ספי׳ היצירה 8). בידוע שהעידו בלא רמייה ועיקול סומכין עליהן (הלבוש איסור יז ו). עזובה ונלך איש לאהלו כי נגע אל השמים משפטו ועיקולו ונשא עד שחקים עדי רום זבולו (מספרות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 495).—ואמר הפיטן: חקתי לא תנאף מוזהר מנאף בעקולו לא יעקבם כי ישמע קולו (ר״ח הזקן, אמת יהגה חכי, אזהרי, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 68). נשקד בעקולו והשכיבו וצוה צרים

1) [כך גורס הערוך, ובדפו' עקב, עקש. ופרש הערוך, וז״ל: מין כפות ושואב את המים וכו' פ״א ועקוב שמי שמעקב את הגשמים, ע״כ.]

2) [נראה שצ״ל עקוב, ש״ז.]

3) [אולי: שמצחו, וטעות הדפוס היא.]

להסביבו (הכל אכמו במבוכה, וחזי איטלי א, קסד.). שמע יה סלחה דופי עקולי חזק מאמיריך ולרצון יהא מלולי (ר' יצחק, אריה ביער, סליחי' יום ד). מרד זד בעקולו מה לי ולקולו ולא הרצני בשקלו (ירדם להליל, יולי סה"ג).—ומ"ר: קצין לבל יעוז מול מקהלים קרא לומר הוני פדאני מעקולים (קלונה הית, יולי שבת סקלי). להתגולל ולהתנפל עליו לעקשו בארחות עקוליו להאשימו באשמת געוליו (מי יחכה, יולי יוה"כ). רבו קלקולי דורשי עקולי ואנכי קולי אל יי' אקרא (אל סוכן, יוה"כ, סדור תימני).—ב) עִקּוּל של נהר, מקום שהנהר מתפתל, בליטה של נהר[1]): ומ"מ מ' סאה בעי בעיקול שיהא כל גופו עולה בהן ולא להצאין (ר"ת, תשו' 95).—עִכּוּב של הפץ בשביל חוב ובדומ', גזרת, תקנת העִקּוּל: על אשר טען ראובן לשמעון להשיב לו מעות שהפקיד בידו למחצית שכר וחייבתם את שמעון להשיב הכל יפה דנתם יפה חייבתם מפני גזירת העיקול (שם 55). אך מה שכתבתם אפי' יש כאן מיגו לא הוה מועיל כלום מפני תקנת העיקול הא ליתא (שם 56). ויפה חייבתם לשמעון מפני תקנת העיקול אבל לא יפסיד שמעון בכך (מהר"ם מרוטנברג, שערי תשובות א ג).—*כמו עָקֹל: מוחל היוצא מעיקול[2]) בית הבד טמא (שבת קמד:).

***עָקוֹל**[3]), ת"ז, נק' עֲקוּלָה,—עָקוֹם, מה שאיננו ישר, krumm; courbe; bent, ובהשאלה: וכל אחד וא' מן הימים והלילות אשר אינם שוים הם נחלקים לדעת כל העולם על י"ב חלקים וקוראים לכל חלק וחלק שעה עקולה להפריש בינה ובין הישרה (ראב"ע הנשיא, צורת הארץ, פתח ו).—ואמר הפיטן: משׁשת את כל חדרי לב עקול מה מצאת מבל (אלהים יי' חילי, סליחי' ד עי"ת).—ובמשמ' עצור, שעכבו אותו: גם שם (המשרת) נפשו בכפו להביא אשתו של אייבנשיצר מפראג אחר שהיתה עקולה שמה מהקיר"ה (ר"י עמדין, התאבקות).

***עִקּוּם**, ש"ז, מ"ר עִקּוּמִים, שה"פ מן עִקֵּם,—כמו עֲקִימָה: כתיב צדיק כתמר יפרח מה התמרה הזו וארז אין בהן לא עקומי[4]) ולא סיקוסים כך הצדיקים אין

[1]) [מהארמ': עקולא, עי' כתוב' (לז.), ב"ב (כז.).]
[2]) [בתוספת' (טהרי' י ג), הגרסה: מעיקת.]
[3]) [כך נקד המחבר במלונו הקטן, ואפשר לנקד גם עָקֹל, עֲקֻלָּה.]
[4]) [בס"א: עוקמי, ובערוך (ערך סקס), גרס: עימקי, ועי' הערת תיאוד'.]

בהם וכו' (מד"ר ברא"ש' מא).—ובסהמ"א: היתה הקורה בתוך המבוי ועקומה חוץ למבוי או שהיתה עקומה למעלה מעשרים או למטה מעשרה רואין כל שאילו ינטל העיקום וישארו שני ראשיה אין בין זה לזה שלשה אינו צריך להביא קורה אחרת (רמב"ם, שבת יא כו). המעי האחרון שהוא שוה ואין בו עיקום והוא שהרעי יוצא בו מן הערוה (ר' תנחום הירושלמי, ספר המספיק, הקדמ', בכר 8). — ועִקּוּם אותיות, הוספת אותיות בדבור של עקיפים[1]): ויש כאן עיקום י"ו אותיות (כס"י, פסחי' ג.).

עָקֹם[2]), ת"ז, נק' עֲקֻמָּה, מ"ר עֲקֻמִּים, עֲקֻמּוֹת,—מה שאיננו ישר, עקול, מְעֻוָּת, krumm; courbe; bent, crooked: היתה (הקורה) וכו' עקומה רואין אותה כאלו היא פשוטה (עירובי' א ה). אבתר הוא סימוק הוא והא כמון בקיפרוס עקום הוא (ירוש' דמאי ב א). מבוי עקום ומפולש וכו' נותן לחי או קורה מיכן ועושה צורת פתח מיכן (ר' יוחנן, שם עירובי' א א). שלשה עשר שופרות וכו' תני השופרות הללו עקומות היו צרות מלמעלן ורחבות מלמטן מפני הרמאין (שם שקלי' ו א). כגון שנעץ שתי יתידות עקומות על שני כותלי מבוי (עירוב' ע.). כוותיא דרב הונא מסתברא דאיתמר מבוי עקום (רב נחמן בר יצחק, שם ו.). דאמרינן דופן עקומה היינו הך מהו דתימא דופן עקומה מרוח אחת אמרי' אבל כל רוח ורוח לא קמ"ל (סוכ' ד.). לולב כפוף קווץ סדוק עקום דומה למגל פסול (שם לב:). ידיו בוהקניות לא ישא את כפיו עקומות עקושות לא ישא את כפיו (מגי' כד:). מפני ששיניה (של ההולדה) דקות ועקומות[3]) (רב הושעיא, חול' כו.).—ובסהמ"א: של חזיר פרים ששפתו עקומה למעלה כשל חזיר (ערוך ערך ספור).—ואמר הפיטן: טוב אשר מטיב לכל יקום ואין בשביליו נתיב עקום יועץ ואומר עצתי תקום (ר' ינאי, גנזי שכט' ג, דודסון 20). ועי' עִקּוּשׁ.

עָקוֹן, עיקון,— עי' אקון.

א. ***עִקּוּר**, ש"ז, שה"פ מן עִקֵּר,— עקור צמחים: אין תימר דיכון בעיקור כולו לבעל הבית אין תימר

[1]) [עי' עָקַם פעל.]
[2]) [כך נקד המחבר במלונו הקטן, ואפשר גם לנקד עָקֹם, עֲקֻמָּה וכו'.]
[3]) [רש"י גרס: עקושות, וכן בכ"י, עי' ד"ס הערה, ועי' גם עָקוֹשׁ.]

אין דיכון בעיקור אין כולו לבעל הבית (ירוש׳ שביעי׳ ה ג).—ומ״ר עִקּוּרוֹת: מעונן איזהו מעונן וכו׳ כגון אילו האומ׳ לימודי ערבי שביעיות להיות יפות ועקורות[1]) קטניות להיות רעות (ר״ע, תוספת׳ שבת ז (ח) יד).—ועִקּוּר פרסות הבהמה: כל עיקור שיש בו טרפה אסור באכילה ומותר בהנאה וכו׳ איזהו עיקור שיש בו טרפה מן הארכובה ולמטה (שם כ). —עִקּוּר סימני השחיטה: דם נהירה ודם עקור ודם הקזה שהנפש יוצאה בו חייבין עליו (כריתו׳ ה א). ואלו הן הלכות שחיטה שהייה דרסה חלדה הגרמה ועיקור (רבי יהודה משום שמואל, חולי׳ ט.). והאיכא עיקור סימנים (רב פפא, חולי׳ מד.).—ובכלל קלקול והשחתת אברים שגורמים מיתה: ואיזהו עיקור נועל דלת לפניה והיא מתה מאליה (יומ׳ סו.).

ב. ***עִקּוּר**, ש״ז,—סגולת העקרה, Unfruchtbarkeit; stéri-lité; barrenness: והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יתר מן הזכרים (רמב״ן, שמות כג כה).

***עִקּוּר**, ש״ז, מ״ר סמי׳ עִקּוּרֵי, עיקורי,—כמו עִקָּר, ראש ושליט: ועל ההסכמה הנ״ל חתומים כערך כ״ח אנשים ראשים וממונים ועקורי הק״ק העומדים על משמרת פקודי הק״ק וכו׳ בא הנער ראובן הנז׳ ובוכה ומתחנן ומתנפל לפני כל א׳ מהראשים והממונים ועיקורי הק״ק שיתירו לו ההסכמה וכו׳ ועיקורי הק״ק וגם החתומים רובם ככולם מתחרטים על ההסכמה הנז (שער אפרים, שו״ת עב).

א. ***עָקוּר**, ת״ז, נק׳ עֲקוּרָה, תלוש, שאינו מחבר לקרקע, שאינו קבוע ומחבר למקומו: סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה וכן באילן והשום והבצלים אינן מצטרפים לסאתים אלא של עניים הם (פאה ו ט). אין נותנין אונין של פשתן בתוך התנור וכו׳ והוא שתהא היורה עקורה (רב יהודה בשם שמואל, ירוש׳ שבת א ח).

ב. ***עָקוּר**, ת״ז, נק׳ עֲקוּרָה, מ״ר עֲקוּרִים, – כמו עָקָר, עֲקָרָה: יצחק אבינו עקור היה וכו׳ מלמד ששניהם עקורים היו וכו׳ מפני מה היו אבותינו עקורים וכו׳ (ר׳ יצחק, יבמ׳ סד.).—ובשהמ״א: דעכו״ם חס על בהמתו מלרובעה מאחר שקנאה כדי שלא תיעקר שנעשית עקורה ברביעה (רש״י, ע״ז טו.).—*ובהשאלה, מה שאין לו תולדות, שאינו עושה פֵּרוֹת, שאינו מביא תועלת, הלכה עֲקוּרָה: א״ר חמא בר גוריא אמר רב הלכות מועד כהלכות כותים למאי הילכתא אמר רב דניאל בר קטינא לומר שהן עקורות ואין למידות זו מזו (מו״ק יב.).—תפלה עֲקוּרָה: לא יהיה בך עקר מן התלמידים ועקרה שלא תהא תפלתך עקורה לפני המקום (ר׳ יהושע בן לוי, בכורו׳ מד:).

[1]) [בסנה׳ (סח:) הגרסה: עיקורי, ובספרי (דבר׳ קע״א): עקירות.]

***עָקוּשׁ**[2]), ת״ז, מ״ר עֲקוּשִׁים, נק׳ עֲקוּשׁוֹת, — עָקוֹם ומְעֻוָּת,—ידים עֲקוּשׁוֹת, ידים שהן כפופות לצדדים[2]): ידיו וכו׳ עקושות לא ישא את כפיו (מגי׳ כד:). —ובשהמ״א: אלו הן שפסולין לישא כפים מי שיש לו מקום בפניו או בידו וכו׳ או שהם כפופים או עקושות והוא שאינו יכול לחלק אצבעותיו לא ישא את כפיו (הלבוש או״ח קכח ל).—ושנים עֲקוּשׁוֹת: ובלשון משנה חולדה ששיניה עקומות ועקושות[3]) (רש״י, דבר׳ לב ה). כלומר הקשה עונשי כנשיכת שועל ששיניו דקות ועקושות ועקיצת עקרב שדרכו לעקוץ מן הזנב (מחז׳ ויטרי 501).—ואותיות עֲקוּשׁוֹת: נסתפקתי עוד בענין התגין המופלגין בספרי התורות משונים חדשים גם ישנים ובאותיות עקומות ועקושות ושאר צורות בשינוי האותיות נדרשות (ר׳ שם טוב, בדי ארון, שפ׳ תגין, 30). ומצאתי בהם מרגליות טמונות אשר אין להם סוף בתגין המנויין ובדקין ולא בדקין ובעקושות ועקומות ומלופפות (שם 32).— פֵּרוֹת עֲקוּשִׁים: והבישול הוא לחלות דבר מקושר ויבש כמו פירות עקושין ומקושרין שמתבשלין באש ומתפתחין ורכין (תשו׳ גאוני׳ הרכבי סב).

עָקוּשׁ. — עי׳ ב.עָקוֹב.

עִקּוּשׁ, ש״ז,—שה״פ מן עִקֵּשׁ: ישרני מעקוש והיהים חשבנו מבול שותהים (ר׳ משולם בר׳ קלונימוס, אפיק רנן, יוה״כ פסח).—וכתגי האותיות ועקושן ולפופן ושאר תקוני ספר תורה (ר׳ שם טוב, בדי ארון, שפ׳ תגין, 29).

***עָקִיב**, ת״ז, נק׳ עֲקִיבָה, מ״ר עֲקִיבִים, עֲקִיבוֹת,—מי שהולך בעקבות עצמו וכדומ׳, ובהשאלה, מי שאינו נוטה הצדה מהעקבות, מי שהולך עד הסוף בדבר, בדעה וכדומ׳, folgerecht; conséquent.

[1]) [כך נקד המחבר במלונו הקטן. ואפשר גם לנקד: עָקֹשׁ, עֲקֻשׁוֹת.] — [2]) [כך פרש רש״י שם.]

[3]) [מן חולי׳ (כו.), ולפנינו הגרסה: עקומות, ועי׳ עָקוֹם, הערה.]

***עֲקִיבָה**, ש״נ, שה״פ מן א.עָקַב, — עקימה, סגלת העקב: מישרים אהבוך אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים (רש״י, שה״ש א ד).

∞עֲקִיבוּת, ש״נ, — סגלת מי שהוא עָקִיב, folgerichtigkeit; conséquence.

***עֲקִימָה**, ש״נ, שה״פ מן עָקַם, — כמו עִקּוּם: בערים המעוקם שנו על ידי עקימה תרתיי מתבלען (רבי שמעון בן לקיש, ירוש׳ כלא׳ ד א). — עֲקִימַת שפתים, דבור בלחש, לוזת שפתים: עקימת שפתיו גרמו לו (למוציא שם רע) (ר׳ יצחק בר אבין או בר אבא, כתוב׳ מו:). מגדף מאי מעשה איכא עקימת שפתיו הוי מעשה (סנה׳ סה.). מעקימת שפתיך אתה ניכר שת״ח אתה (ר״ש, מעי׳ יז:). — וקריאה לבהמה: איתמר חסמה בקול והנהיגה בקול ר׳ יוחנן אמר חייב ר״ל אמר פטור ר״י אמר חייב עקימת שפתיו הויא מעשה ר״ל אמר פטור קלא לא הוי מעשה (ב״מ ל:). — ובסהמ״א: קפיצה עקימת שפתים שנא׳ קפצה פיה ואינו סימן ניכר ברמיזה (רש״י, גיט׳ כט.).

***עֲקִימוּת**, ש״נ, מ״ר עֲקִימִיּוֹת, — כמו עֲקִימָה: אבל הכא דלא חזי לדופן ועקימותו משום דליתחזי למיהוי דופן הוא לא אמר (רש״י, סוכ׳ ז.). — ומ״ר: צורת הברק שהוא עקום בעצמו ויש בו מיני עקימיות מחולפות ופגימות מתחלפות (רש״פ, יריעות שלמה א ג ב).

***עֲקִיף**, ש״ז, רק מ״ר עֲקִיפִים, עקיפין, — הקף וסבוב, Umkreis; circuit: למלך שגזר ואמר על מי שיאכל פגי שביעית יהיו מחזירים אותו בעקיפים[1] הלכה אשה אחת בת טובים ליקטה ואכלה פגי שביעית והיו מחזירים אותה בעקיפים וכו׳ (ספרי במד׳ כו). — ובהשאלה, בדרך לא ישר, בעקמומית[2]: ישראל ועכו״ם שבאו לדין וכו׳ באין עליו בעקיפין ד״ר ישמעאל ר״ע אומר אין באין עליו בעקיפין מפני קידוש השם (ב״ק קיג.). שלשה באו בעקיפין על הקב״ה (תנחומ׳ תולד׳ כב, בובר). — ובסהמ״א: שמעולם לא היה לו חלק באותן מעות שהלויתי לו לאותו הגוי ולא ידע מן ההלואה כלום ולא השתתפתי עמו מיום שנולדתי לא בעקיפין ולא בשותפות (תשו׳ גאוני מו״מ קכב). ובגוי שתחת ידך הכתוב מדבר ואף על פי כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול השם (רש״י, ויקר׳ כה נ). ואם מבקש הלוקח זמן לחזר אחריו נותנים לו עד שלשים יום ובלבד להוציא הדין לאמיתו ושלא לבא בעקיפין (שו״ע חו״מ גביית חוב קיד). בא הכנעני בעקיפין על ישראל ולקח שדהו ולא היה מסור בידו להרגו ומכרו לישראל או נתנו צריך להחזירו לבעלים (שם גזלה רלו). מאחר שבא על בתו בעלילות דברים ובעקופים[1] הרשות נתונה לו להציל את עצמו ובתו (מהרש״ל, שו״ת יח). וכל מה שמעלילין האומות על ישראל וכו׳ שאין נותנין עיניהם אלא על ממונם של ישראל ולכך באין עליהם בעקיפין ובעלילות (הלבוש, שותפי׳ בקרקע קסג ג). ואתה באת אלי בעקיפין ותהפך דברי (יל״ג, אגר׳ א ד). — נאמר הפיטן: באו בעקיפין עלי תוך גלותי להנטישי דתך קדושת יראתי (איומתי שמחי, קונט׳ הפיוט׳ מח). כנחש תתעקש בעקיפיך ואני ביסודותי אקיפיך (ר׳ עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסר, פה.).

***עֲקִיפוּת**, ש״נ, — כמו עֲקִיפִים, עקמומית וערמה: ולא עוד אלא ששמעון זה מוחזק בכשרות יתירה ולא יצא שבועה מפיו מעודו ובע״ד היורש מוחזק בעקיפות (ר׳ יצחק בר׳ ברוך, תורתם של ראשונים ב יז, הורבין).

א. ***עֲקִיצָה**, ש״נ, שה״פ מן א.עָקַץ, — כמו נשיכה א): והוי זהיר בגחלתן (של חכמים) שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (ר׳ אליעזר, אבו׳ ב י). כך הם הצדיקים כל מי שאינו משמר עצמו מהם נשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (מד״ר במד׳ ג). כי הוא (אריסטו) עוקץ עקיצה כנגד הלב (שו״ת בדבר למוד החכמות, ד״ח סו). — עֲקִיצַת הזבובים: והיה אם נשך הנחש את איש וחי לא ימרידוהו עוד עקיצת הזבובים (רש״פ, ארבע כוסות, כוס ביד ה׳ ס).

ב. ***עֲקִיצָה**, ש״נ, שה״פ מן ב.עָקַץ, — כריתת הפרות מן האילן: אין לו אלא שכר לקיטה אין לו אלא שכר עקיצה (ירוש׳ מ״ש ה ד).

***עֲקִירָה**, ש״נ, מ״ר עֲקִירוֹת, שה״פ מן עָקַר, — כמו עקור: אמר לי (ר״ע לר׳ אליעזר) למדתני נטיעתן למדני עקירתן (סנה׳ סח.). למודי ערב שביעיות להיות יפות עקירות[2] קטנות להיות רעות (ספרי

---

1) [ג״א: בקומפון, עי׳ הערת רמא״ש.]

2) [כך פרש הערוך, ורש״י מפרש: בחכמה.]

---

1) [כך בדפו׳, וכנראה שצ״ל: ובעקיפין.]

2) [ועי׳ א.עקור, הערה.]

דברי קעח). — ובהשאלה, כליון: אין להשמידו אלא עקירת בנים ובנות שנאמר ואשמיד פריו ממעל וכו' (ר' יהושע דסכנין בשם ר"ל, פסיקי רבתי מז).—וַעֲקִירַת גוף המצוה: בשהורו מותר לבוא על אשת איש ולא עקירת גוף הוא (ירוש' יבמ' י ג). אין כאן עקירת גוף וכו' (שם הוריו' א ג). — וַעֲקִירַת שֵׁם של דבר, בטול: אי הכי לשמו נמי ניחייב הואיל וראוי לשלא לשמו בפנים בעי עקירה (זבחי קיד:). — ובמשמ' הסרה והעברה של דבר ממקומו: כל עקירת חפץ ממקומו תנא הוצאה קרי לה (שבת ב:). הטעינו חברו אוכלין ומשקין והוציאן לחוץ מהו עקירת גופו בעקירת חפץ ממקומו דמי ומחייב או דילמא לא (רב, שבת ג.). מאי מפסיקין לאו לעקירת השולחן לא למפה (פסחי ק:). מאן תנא עקירות רבי יהודה דתניא חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם לילך לבית הכנסת וכו' (פסחי קב.). זבה שנעקרו מימי רגליה וירדה וטבלה מהו אם תמצי לומר בתר עקירה אזלינן וכו' (נדה מג.).—ובסהמ"א: מי שהחשיך בדרך ולא היה עמו נכרי שיתן לו כיסו והיתה עמו בהמה מניח כיסו עליה כשהיא מהלכת וכשתרצה לעמוד נוטלו מעליה כדי שלא תעמוד והוא עליה וכדי שלא תהיה שם לא עקירה ולא הנחה (רמב"ם, שבת כ ו). לפי שהיה דרכן לאכול על גבי שלחנות קטנות ולסלק אותו מלפניהן אחר אכילה קרי ליה להפסק אכילה עקירת השלחן (ר"נ, על הרי"ף, פסחי יט:).

עֲקִירוּת, ש"נ, — סגלת העָקֵר, יבש: וכתבו חכמי המחקר ללמוד כל אדם מוסר השכל מעצי השדה ועשב הארץ אשר בימי ניסן עומדים דשנים ורעננים ומי יאמר ומי יהשוב שיכול ליפול בהם העקירות והיבשות (חה"י ג, ו).

א. עקל[1], ממנו עִקּוּל, עָקוּל, עָקַל, עִקֵּל, עֻקַּל, עֹקֶל, עִקְּלָן, עֲקַלְקַל, עֲקַלְקַלָּה, עֲקַלָּתוֹן.

עָקַל, קל לא נמצא.

— פעי, עָקַל, רק בינ' מְעֻקָּל, מעוקל, — משפט מְעֻקָּל, שאינו ישר, ההפך מהצדק: על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מְעֻקָּל (חבק' א 7).—ובמדר': משל לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו (ספרי דברי שח).—ובסהמ"א: ונקב האזן נברא עקום מעוקל לבל יפול בו עפר או אבן (ר"י חריזי, אגרת לשון הזהב, דברי חפץ 3). — ונקי מְעֻקֶּלֶת, מעוקלת, ואמר הפיטן: דרך מעוקלת שמאל וימין לא מטו דחקם בעצם לשונם בסיח בטו (גנזי שכטר ג, דודסון 120).

— פעי, עִקֵּל, — א) עשה שיהיה מְעֻקָּל, עִקֵּם: כי היין חזק מן המלך בעת אשר ימשל בו כי את רגלי האדם יעקל מלאכת ועיניו רואות את אשר לא נכון (יוסיפון מ). אם חייבת את הזכאי כאלו נטלת ולקחת משל בוראך ודין שמים עקלת לתת משפט מעוקל (מיוחס לרס"י, דהי"ב יט ו). שאתה סבור שמתוך פילפולו יושר את הדין אדרבא שיותר יעקל שיעמיק לסתור דברי אמת ויטעה את הישרים (ספר חסידים תתתקעה). ומהם תחבולות במלאכת המראות ובעמידת מהמראות אל המקומות אשר ישיבו השביבים כשיעקלו אותם או יתהפכום או ישברום וכו' (רס"ע פלקירא, ראשי חכמה 48).—ואמר הפיטן: צדיק צר צעדי לספור ובעקלתי יושר ואכפור צוד צדוני כצפור (ר"א הקליר, איכה אספתו). ואם עקלו ברשע חוסה ועבור על פשע והצמח למו ישע (דורסים, יול' ש"ע). שלישים פתחו ראשון לקלקל אצו סלול ארח לעקל שם אל באליל להקל (מה מועיל, יול' אחרי פסח). צווי כסף קנין האשה בשוה פרוטה לשקול צויתים בעת נפרדים זה מזה לחקור בם פן תעקלוה עקול (ר"י בן לאון, אדברה, אזהרי'). טוב מעש חסרנו ודלונו כשרון ישר נתיב עקלנו ומאסנו פשרון (ר' אליה בר שמעיה, אלהי בושתי, סליחי ב עי"ת). ישר עם עקלנו בתעתועים יעמדו לנו שלשת הרועים (אתה אלהי, שם 7). — ואמר המשורר: בחבלי באהלי במעלי בפעלי מהללי וגאלי בסכלי בעקלי נתיבות (ראב"ע, אני אני). ומה זה יכף ראש ויעקל גבהו (אדם הכהן לבנזון, או"א, 40). — ב) ובמשמ' שָׂם דבר כבד על הפרות בבית הבד: עקל אותו העץ שיעקלו כבד שלו על תירוש ויצהר להוציא המלאה (ר"ש ברי שמואל, ספר המליצה, בכר 33). — ג) עִכֵּב דבר לתשלום חוב[1]: דגזרו שלא יעקל אדם פקדון חברו או הלואתו בשביל תביעתו (ר"ת, תשו' 55). ויש מקומות

1) [כך בארמ', ובערב' עַקַלַ a), עקם.]

a) عقل

1) [אולי יש לחברו עם הערב' עַקַלַ a), קָשר אסר את הבהמה ברגליה, וגם שִׁלם לכֹּפר.]

a) عقل

שנוהגין שלא לעקל ושלא לעכב הספרים השאולים להם ואפילו שהייבין להם ממון (מרדכי, ב"מ תד). זאת אשר מצאנו ששום ב"ד בכל מדינות מלכותינו וכו' אינם רשאין לעקל שום יהיד ממדינות ליטא או מק"ק בריסק יצ"ו שאינו חתום על השט"ח (פנקס המדינה דליטא, הוציא הרכד, 157). בית דין שעקלו מעות של ראובן שביד שמעון מחמת שחייב ללוי ועב' שמעון ונתנו לראובן (הלבוש חו"מ גבי' מלוה קד ז). ויהי כאשר גדלה המהומה וראובן מילא ספינה בייננ' שלו וביקש להבריחם וכו' ונודע לשמעון ועיקל הספינה ע"י השררה עד שיפרע לו ראובן (חות יאיר, סו"ת מז).

—קל *עָקַל,—א) פ"ע, הלך באופן לא ישר, התפתל: בעין שרגילין המים לעקול ולעקול סביב ובאותן מים שהתהום תחתיהן והולכין ומעגלין עד שמטביעין מה שצף על גבן (רגמ"ה, ב"ב כז.).—ב) פ"י, כמו פִעֵ', עשה שיהיה עקל: ולהכי נקרין עקלין שעוקלין ועוקמין אותן וכורכין אותן סביב (ערוך ערך לולב).

—נִפעַ', *נֶעֱקַל,—שעֻקלו ועקמו אותו: ואם תקים המשקל על עיקרו לבלתי אסוף בין שתי חונות אז היתה הנעת האותיות האלה ואשר כמוהם קמץ חטף ותחשוב כי הוא נשקל והוא נעקל (תלמידי מנחם, סטרן 25). בעין שסומכין את הקורות המוצעות על הקרקע כדי שלא יעקלו ומשימין תחת הקורה חתיכה של הרס לסומכן (רגמ"ה, ב"ב כ:).—ואמר הפיטן: נתיב יושר אם נעקל בלכת משלחתך לעזוב להחרפות במלאכת (ר' שמעון בר יצחק, תמים פעלך, יוצ' ב ר"ה).

—הִתפַ', *הִתְעַקֵּל,—שנעשה מעֻקל ועקום: תכונת הכנס הפלכים זה על זה דמהו אל תנין הים בעבור הכפלו והתעקלו ועליו הוא אומר וכו' (ר"י ח"ח, ספי הסרס' לריב"ג, לוס). והמתעקלים הם אשר בעת שימשכו מהראות יפגע בהם בדרכם קודם שיעברו מראה תמנע אותם מעבור על יושר ועל כן הם מתעקלים (רס"ע פלקירה, רלס' חכמ' 44). והשביבים העוברים בגופים הזכים אל המעיין אליו או שיהיו ישרים או מתעקלים או מתהפכים וכו' (סס).

***עִקֵּל**, עיקל, ס"ז,—אדם שרגליו כפופות, Krummbeiniger; bancal; bandy-legged person: איזהו עיקל כל שמקיף פרסותיו ואין ארכובותיו נושקות זו לזו (בכורי' ז ו). שבר רגל אין לי אלא שבר רגל מנין לרבות הקישן והעיקל והקילבן ת"ל או שבר רגל (סס גמרי' מה.).

***עֶקֶל**, עיקל, ס"ז, מ"ר עֲקָלִים, עקלין,—א) כפיפה מסרגת מנצרים ששמים לתוכה את הגפת של זיתים ומניחים עליה דבר כבד כדי להוציא מן הגפת את השמן שנשאר בה: השמן משירד לעוקה אע"פ שירד נוטל מן העקל ומבית הממל ומבין הפסים וכו' (מעשרי א ז). כלי (של) בית הבד ושל גת והעקל[1] בזמן שהם של עץ מנגבן והן טהורים (טהרי י ח). כשם כבש ק' בית הבד כרוך עליה (רב ירמיה, ב"ק קטו:). תו חזייה לההוא גברא דהוה כסח בכרמא[2] אמר להו כהן וזמר א"ל יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך אמר להם הלב יודע אם לעקל או לעקלקלות (ריש לקיש, סנה' כו.). בשר ודם שיש לו עקלים של זתים כבש את הקורה זה על זה והשמן יורד מלמעלה והשמן יורד מלמטה (מד"ר שמות טו).—עֶקֶל, עֲקָלִים של נצרים: העקלין של נצרים ושל בצבוץ צריך לנגב (תוספת' ע"ז ח ג). היתה גיתו טמאה ומבקש לטהרה הלולבין והדפין וכו' והעקל של נצרים ושל בטבוט וכו' מיישנן כל שנים עשר חדש (ירוש' ע"ז ה יד).—והשמן היוצא מן העֶקֶל: מוחל היוצא מן השמן טמא מן המעטן טהור כינסו ועשאו עיקל טמא (תוספת' טהר' י ג).—ובפהמ"א: הני גורני דארמאי פירוש עיקלין שקורין טורטי[3] (ערוך ערך גרני). ולהכי נקראין עקלין שעוקלין ועוקמין אותן וכורכין אותן סביב וכו' ואמר לן רבי דרב האי גאון אמר מביאין כמין קופה גדולה גמוכה ונקובה ומשימין סביב והיינו עקלין של נצרין ואחר כך משימין הדפין עליהן וטוענין הקורה (ערוך ערך לולב). ולאחר שעצרן להוציא שמנן בבית הבד ומשתהה התפוח של גפת בעקלים[4] הוא אגוד בהן בבית הבד חוזר מוחל וזב מהן (רס"י, סבת קמד:).—ואמר המליץ: גוי עז ויהיר בנמנים עם שקל שוקד כנמר וטורף בם טרף דורך כבציר בתוך גת ועקל (מגדול ישועות, כנף רננים, לח.).—ב) *מקום בספינה שמתקבצים מים לתוכו[5], עוקה: המים העולים בספינה ובעקל ובמשוטות אינן בכי

---

1) [רמב"ם פרש, וז"ל: הוא הקף סביב הזיתים בעת הדריכה לחברם ולקבצם, ע"כ. אולם עי' ברה"ג, וערוך ור"ש.]

2) [שוב ראה לאדם שהיה זומר בכרמים (בסכת השמעה).]

3) [עי' ע"ז (עס.), וברש"י.]

4) [אפשר שזה שיך למשמ' ב).]

5) [כך פרש רמב"ם, ורא"ש מפרש כמו משמ' ג).]

יותן (מכשי׳ ה ז).—ג) עגן של ספינה: והעושה כלים מן העקל שהוא עשוי להכביד בו את הספינה ומכלי גדול שעשאו לגבות בו את המכס ר׳ מאיר מטמא וחכמים מטהרין (תוספתי כלים ב״מ א א).—ד) ״חבל[1]: ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל ומחברין לוחי הספינה ע״י חבלים ועקלים שתוחבין בנקביו (רש״י, ברכי ח.). לכתא עץ קטן שכפוף ראשו וצריך לחמורים נושאים דרדורים של יין שתוחבים אותו בשני עקלים שהדרדורים תלויין בהן משני צידי החמור ומחברים בו הדרדורים שיחזיק זה את זה (הוא, שבת קנ.). וגף החביות כדרכו בלא שינוי ומקשרן בעקלים ועושה כל הצריך לו כדרכו בלא שינוי (הלבוש או״ח תקלה א).—״ה) במשמ׳ חטא: וסוד שקל מחה עקל וגם פרה לטהרתן (סמך לעד, יוצ׳ שבת הפסקה ב).

״**עֹקֶל**, ס״ז,—דבר מעֻקל, חלק של כוכב שהוא עקום כעין טבעת: כנחש עקלתון והעקל שלו באמצע ארכו בחצי (ר״ש דונולו, חכמוני, פי׳ ספ׳ יצירי ו). וקצות העגלה דבקים הם בטבעת התלי הוא העוקל ומתגלגלת העגלה לצד צפון של תלי (שם). כי עשה לו הקב״ה ראש וזנב ונטהו ברקיע רביעי במעון החמה והעוקל שלו באמצעו (רסע״ג, פי׳ ספ׳ יצירי ד א).

***עִקָּן**, ס״ז,—כמו עִקֵּל: הזויד וכו׳ ועקלן וקלבן והיקשן פסולין באדם וכשרין בבהמה (תוספתי בכורי ה ט). שבר רגל אין לי אלא שנשברה רגלו הקשן והעיקלן והקולבן מנין (ספרא אמור פרשה ג).

עֲקַלְקַל, ת״ז, נקי׳ עֲקַלְקַלָּה, מ״ר עֲקַלְקַלּוֹת,— אֹרַח עֲקַלְקַל, לא ישר, מעֻקם הנה והנה: בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עֲקַלְקַלּוֹת (שפטי׳ ה ו).—ובסהמ״א: ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות (רמב״ם, בה״ב ד א). — ואמר המשורר: והסוס בקרב רגלו מאד קל ויתהלך עלי דרך מעקל עקלקלות דרכיו לא סלולות בתוך בתים שלשה לו גבולות (ראב״ע, אסורר שיר, כהנא א, 157). שסבת החוטא הוא בסבת הנכשל בדרך מישור שאין בה לא אבן נגף ולא עקלקל (ר״י בר׳ אבטולי, מלמד התלמידי, כז:). וחללו (של המורסה) כבר יהיה שוה וכבר יהיה עקלקל ופעמים יהיו לו פיות (כרבוני, ארח חיים במורסות, כ״י ביהמ״ד שכטר).

עֲקַלְקַלָּה, ס״נ, מ״ר ככי׳ עֲקַלְקַלּוֹתָם,—דרך עקלקל, ובהשאלה בענין מעשים, לא לפי הצדק: היטיבה יי׳ לטובים ולישרים בלבותם והמטים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוליכם יי׳ את פעלי האון (תהל׳ קכה ד-ה).—ובתלמו׳: והלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות (תוספת׳ שביעי׳ ג ט).—ובסהמ״א: שהירח עקלקלות גדולות יש במעגלותיו ולפיכך אמרו חכמים שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו (רמב״ם, קדוה״ח יז כד). להתהלך במישרים ולנטוש עקלקלות ועשק עם ומירו (רש״ט פלקירא, המבקש, הקדמ׳). עד אשר נער חצנו וישר העקלקלות וסקל המסלות (ר׳ תנחום הירושלמי, ספ׳ המספיק, הקדמ׳, בכר 5). ויען ויאמר אין מביאין ראיה מן השוטים אשר עקלקלותם מטים (ר״י בר׳ שבתי הלוי, החכמה והעושר, ה:). ואם הקרבן היה של איש רשע והיה דומה לצדיק והיה עושה חטאתיו בסתר ולא היה מביא קרבן על אלו החטאת אז העשן לא היה עולה כ״א בעקלקלות והיה אומר הכהן ללוי הרף ידיך מן השיר (ברית מנוחה, נקוד הס׳). — ואמר המשורר: וגם שם סלסלות כמו סל החלות ושת לעקלקלות ועקב מישרים (דונש, לדורש החכמות). עקלקלות בריבו ותוכו ישים ארבו כי יחנן קולו אל תאמן בו (ר״י בן רחוצן, פסדתי מילרי, שער השיר 59).

עֲקַלָּתוֹן, מ״ר ״עֲקַלָּתוֹנִים, עֲקַלָּתוֹנוֹת, ת״ז, — נחש עֲקַלָּתוֹן וכדומ׳ שמתעקל ומתעקם: ביום ההוא יפקד יי׳ בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח ועל לויתן נחש עֲקַלָּתוֹן והרג את התנין אשר בים (ישעי׳ כז א).—ובתלמו׳ דרך עֲקַלָּתוֹן: מהו שישאלנו דרך עקלתון (ר׳ יונה, ירוש׳ דמאי ד ג). גזירא שמא יתן להן דרך עקלתון (שם רבא, ב״ב לט:). כל מן הצד דרך עקלתון הוא קרובה לזה ורחוקה לזה (רב אשי, שם ק.).—ובסהמ״א: עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין (רש״י, ברא׳ יט ג). — ואמר המשורר: דרך עקלתון כגבורים ירוצון אז בלי אחור וגם לא עצלה (ראב״ע, אשיר בקולי שיר, כהנא א, 154).—וכנוי לשטן, ואמר הפיטן: נחשב כצג באיתון דחות בפלולי עקלתון ונקדישך בשבת שבתון קדוש (ר״א הקליר, אשא דעי למרחוק, מוסף יוה״כ). עקלתון נושף קלע ופיתום מכשף נצלע ערב

1) [כך בער׳: עֲקַל a).]

a) عقل

שלשול בהקרע יונתי בחגוי הסלע (ר' שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח).—ומעי עֲקַלָּתוֹן: ויאמר התדע למה אין בהם עקלתון כ"א א' לבד אמרתי לו בעבור כי העקלתון קרוב מן הכבד וממנו ימשוך הכבד את מיץ המאכל (כ"י זבחרה, סעשועי ע, דודקון 104). ומעה זה עקלתון לבדו בעד כבד אשר נתן לצדו לבלתי מאכל דרך ישרה יהי מוצא ויצא קל מהרה (שם בתי הנפש, 161). והששי (העצב) כמו כן רובו יתפזר סביבות המעי ושאריתו סביבות הליפות הדקות הדבקות במעי העקלתון וימשך המזון (קאנון א א ס ג). — ומ"ר עֲקַלָּתוֹנִים: ויש ספרים שאומרים כי ב' תליים הם כשני תנינין גדולים וכשני נחשים עקלתונים והעוקל שלהם כשני טבעות זה כנגד זה אחד נטוי בצד דרום ואחד בצד צפון (ר' שבתי דונולו, חכמוני, פי' ספר יצירה ו). – וַעֲקַלָּתוֹנוֹת: אלו ידעו האנשים ענין הנמלים איך יחפרו תחת הארץ ויעשו להם בתים ויתקנו חדריו ועליו' ומחיצות ושבילים בעלי עקלתונות וכו' (ר' קלונימוס, א"ה ד ג). צואר (בהמקוה להשתן) דוחה המימיות אל האמה מעוקל עקלתונות רבים (קאנון ג י ט). כי הוא (הצואר) בהם (בזכרים) בעל שלשה עקלתונות ובנשים בעל עקלתון אחד (שם ג יז). וכל מין שהיה המעי צר ורב העקלתונות היה זמן עמידת המזון במעיו יותר ארוך (כסב"ן דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ד, ס.).

עקם[1]) ממנו *עִקּוּם, *עָקוּם, *עֲקִימָה, *עָקַם, *עֲקַמּוּמִית, *עֲקַמִּימוּת, *עִקְמָן, *עַקְמָנוּת, *הִתְעַקְּמוּת.

***עָקַם**, פ"י,—עשה שיהיה עקום, לא ישר krümmen; courber; to bend, make crooked: מסמר שעקמו[2]) לו להיות פותח ונועל טמא התקינו לשמירה טהור (תוספת' כלים ב"מ ג יד). כל מה שהפרה פושטת צווארה הגמל עוקם צווארו (ירוש' עירוב' ג א). עקמה צווארה ואכלת משלם מה שהזיקה (רב, שם ב"ק ב ד). ראשו לדרום ופניו למערב היכא משכחת לה אמר רב בעוקם את ראשו (יומ' לו.).—עָקַם חטמו שלא יריח ריח רע: כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת וכו' כזה שהוא עובר במקום המטונף ועוקם חטמו (ר' הילל בר הילני, מד"ר ויקר' יג). — ובסהמ"א: אבל כשעוקם אותה (את השפופרת) כגון שמוריד את הקצה הרחוק מכלפי עיניו מעט והקצה הקרוב אל עיניו עולה כנגדו ומביט בראש העליון צופה הוא מקום רחוק לפי אותו השיפוע ששופע אותה (תוס' גלוכ', הרכבי כח). כמים הללו שאדם צופה בהן ורואה בהם פנים כפניו אם הוא שוחק הם שוחקות ואם הוא עוקם הם עקומות כן לב האדם לאדם אחר (כס"י, יבמ' קיז.). יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון (הוא, במד' לד ד).—ואמר הפיטן: ואת אויבתי אכלה העוקמת עקום הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום (יקס, סחרי לו"ג, ספרד').— וכמו עקף: היה לאותו האיש עשר זהובים ואת עוקם עליו ונוטלן ממנו (פסיקי דר"כ עו).

—פִּעֵל, *עִקֵּם,—כמו קל: שלשים ושתים אמה היה בו (באבנט) והיה מעקמו[1]) לכאן ולכאן (ירוש' יומ' ז ה). במה הראה להם (לשומרים את מבוא העיר) חזקיה אמר בפיו עקם להם ר' יוחנן אמר באצבעו הראה להם (סוט' מו:). כשהיו מהלכין בדרך שאלה שאלה זו בפניהם מנין לדם השרץ שהוא טמא עקם[2]) פיו ר' אלעזר בר רבי יוסי ואמר וזה לכם הטמא (מעי' יז:). כשבא בלעם לקלל את ישראל עיקם הקב"ה את לשונו והתחיל לברך (מד"ר במד' כ). — ובהשאלה, עִקֵּם דרך: אף המלכות מעקמת דרכיה (תנחומ' וארא ד).—והלך בדרך עקלתון, בסבוב: ויסורו אליו ויבואו אל ביתו הדא מסייע' לההוא דאמר רב הונא עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי (מד"ר ברא' נ).—ועִקֵּם אותיות, הוסיף אותיות כדי לדבר בעקיפים: שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו (ריב"ל, פסח' ג.). מצינו שעיקם הקב"ה ח' אותיות ולא הוציאו דבר מגונה מפיו ובמקום אחר עקם שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר של טומאה מתוך פיו (הוא, מד"ר ויקר' כו). — ובסהמ"א: ודרך המלך אין לה שיעור אלא כפי מה שהוא צריך אינו מעקם הדרכים מפני כרמו של זה או מפני שדהו של זה (רמב"ם, מלכים ה ג).—ואמר הפיטן: הנה כיריעה ביד הרוקם ברצותו מישר וברצותו מעקם כן אנו בידך אל קנוא ונוקם (כי הנה, ערבי יוה"כ).

—פֻּעַל, *עֻקַּם,—שעקמו אותו, רק בינ' מְעֻקָּם, מעוקם:

1) [כך גם בארמ', וקרוב לעקב, עקף, עקל.]
2) [אולי זה פע'.]

1) [כמד"ר (ויקר' י), הגרסה: ועוקמו.]
2) [ברש"י: עיקם.]

בערים המעוקם שנו (ר׳ שמעון בן לקיש, ירוש׳ כלא׳ ו א). אם היה גיא מעוקם מקדיר ועולה מקדיר ויורד (עירוב׳ נח.). מה ראו להקיש מלכות מצרים לנחש מה הנחש הולך מעוקם אף המלכות מצרים מעקמת דרכיה לפיכך אמר הקב״ה למשה כשם שהנחש מעוקם כך פרעה הרשע מעוקם (תנחומ׳ וארא ד).

—התפ׳, *הִתְעַקֵּם, — עִקֵּם את עצמו, ובהשאלה, התנהג בעקמומית, התעקש: וכשיבוא (פרעה) להתעקם וכו׳ עד שמשה בסנה הראה לו הקב״ה האיך פרעה עתיד להתעקם (שם). — ובספהמ״א: מוכרי עצים והקורות מתקנין אותן אחד על אחד סדורים כדי שלא יתעקמו (ערוך ערך סוור). מי שיש לו מום כפניו או בידו כגון שהם בהקניות או שהם עקומות שנתעקמו אחורנית (הלבוש או״ח קכח ל).

—נפע׳, *נֶעֱקַם, —כמו פע׳: חזינן ליה להאי סכך כאילו הוא מן הדפנות שנעקמו למעלה ובאו עד סכך כשר (רש״י, עירוב׳ ג:). פ״א נעקמין שדרך הנסרים בזמן שאינם בריאים ואינם עבים כיון שדורסין בני אדם עליהם נעקמין כקשת (ר״י מויכה, אור זרוע, שו״ת ב, אבילות, פז:). —ובהשאלה, אדם נֶעֱקָם, אמלל: ולא יתאבל כל עשוק ורצוץ ונעקם כי יש לאל להחליפו טוב ולא ישוב ריקם (רסע״ג, הספ׳ על מוי הבבלי, דודסון 42).

—הפע׳, *הֶעֱקִים, כמו פע׳, העקים פה: לא תעשה דבר שילעיזו בו הבריות ויעקימו עליך פיהם (רש״י, משלי ד כד).

*עַקְמוּמִית, ש״נ, מ״ר עַקְמוּמִיּוֹת, —כמו עקום, עקומה: Krümmung; courbe; curve, והוא שתהא עקמומית מן הצד עקמומי׳ שאינה מעכבת את המבוי אבל עקמומית שהיא מעכבת את המבוי הרי זו אסורה (ירוש׳ עירוב׳ א א). כגון שנעץ שתי יתידות עקומות על שני כותלי מבוי שאין בגובהן ג׳ ואין בעקמומיתן ג׳ (רב אשי, שם בבלי ט.). היא למעלה מעשרה ועקמומיתה למטה מעשרה רואין כל שאילו ינטל עקמומיתה ואין בין זה לזה שלשה א״צ להביא קורה אחרת (ר׳ זירא, שם יד.). —ובהשאלה, עַקְמוּמִית שבלב: לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית[1] שבלב (בשם ריב״ל, ברכ׳ נט.). — דרך עַקְמוּמִית: מעשה ברבן גמליאל שהיה מטייל בהר הבית וראה אשה אחת גויה ובירך עליה וכי דרכו

[1]) [נ״א: עקמומיות, עי׳ ד״ס הערה.]

של רבן גמליאל להביט בנשים אלא דרך עקמומית היתה (ירוש׳ ע״ז א ט). —ובספהמ״א: כגון עקמומיתו של אגמון שאין בגבהו י׳ ולא בעקמומיתו י׳ (ר״ח, עירוב׳ ט.). אבל המחתך בעקמומית לא חלים (ערוך ערך חלם). מבוי עקום וכו׳ ובעקמומיתו צריך צורת הפתח וכו׳ וצריך לעשות לחי לעקמומיתו וכו׳ שרוחב פתיחת עקמומיתו יתר מעשר (רש״י, עירוב׳ ו.). — ובחכמת התכונה, עַקְמוּמִית הגלגל: ויש לך לדעת שאין אנו משיגים מהגלגל העליון אלא שטח עקמומיתו בלבד (ר״י הישראלי, יסוד עולם, כ:). והיא אז כל עקמומיתה מתלונן בצל עצמו (שם לט:). ושתי תכליתות מעגולות יש לו (לגלגל הירח) מקבילות בשטחיהן זו לזו בחיצונית מהן והיא הגבנונית וכו׳ ובפנימי׳ והיא עקמומיתו הוא פוגש לגבנונית (שם מה.). — ואמר הפיטן: שרירות לב ישר ופשוט עקמומית לא ירגז עוד כהרהור שעמומית (ר׳ שלמה הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליח׳ ד עי״ת). מכנים בני אל חי לבות ברו מעקמומית רחקו גבהות לב שברו (אנא אלהי, סליח׳ שחרי יוה״כ). — *ומ״ר: אין לך דרך שאין בה עקמומיות וכו׳ ואין לך דרך שאין בה פרשות (ספרי דברי כ). ולא נמצאו שתי רשויות משתמשות ברשות אחת אלא אילו משתמשות דרך עקמומיות (ירוש׳ עירוב׳ א א). —ובספהמ״א: שני עצמות יש בצוארו של דג ועקומין הן ושני צידי ראשיהן דקין ואם ח״ו נכנס לתוך פיו של אדם אינו נמשך עם האוכלים מפני עקמומיות שבו אלא ינעץ בגרונו (ערוך ערך אדדא). ויש עקום שהוא מרובה בעקמומיות שמיני העקמומיות שבו אינן שוין אפי׳ הן בעצמן זו לזו (רש״ס, ידיעות שלמה א ב ב).

*עַקְמִימוּת, ש״נ, — כמו עַקְמוּמִית: כתמי ולא בעקמימותי (מדרי תהל׳ ז א, בובר). — ובספהמ״א: וכמו שאשר אישוני עיניו אינם על קו הישר יראה הדבר האחד שנים וכו׳ לחולשת חושיו ועקמימתו[1]) כן יקרה לשכלנו אנחנו (ראב״ד, אמו״ר 53). והוא גלגל הלבנה ולפי שאז תקן שטח עקמימותו אמ׳ ויעש אלהים את הרקיע (ר״מ אלדבי, ש״א ב, כ:). והקו הישר אשר אין בו עקמימות הוא הנמשך לנוכח הנקודות העומדות על תכליתו אחת אל אחת (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א ז). ובפנימיותו והוא העקמימות הוא נוגע בגבנונית גלגל נוגה (ר״י הישראלי, יסוד

[1]) [כך בדפוס.]

עולם, מח:). הוא (גלגל הירח) פוגש לכל עקמימות גלגל כוכב הנקרא עטרא"ד בלשון הגר (שם מה.).

***עַקְמָן**, עיקמן, עִקְמָן, עוקמן, ש"ז, מ"ר עִקְמָנִים, עִקְמָנִים,—א) בעל עקמומית שבלב, עִקֵּשׁ: אמר להם משה לישראל עוקמנים אתם פתלתולים אתם אין אתם הולכים אלא לאור (ספרי דברי' שח). אבנט היה מכפר על הגנבים ואית דבעי מימר על העיקמנים[1] (ירוש' יומי' ז ה).—ב) ובנין של עַקְמוּמִית: ובנה עליה מצודים גדולים עקמן[2] וכמנן (מד"ר בראשי' לג).

***עַקְמָנוּת**, ש"נ,—סגלת העַקְמָן: רבי יהודה פתר קרא באברהם אבינו וכו' בשעה שבא בתמימות הקב"ה בא עמו בתמימות ובשעה שבא בעקמנות הקב"ה בא עמו בעקמנות (מד"ר ויקרי' יח).

***עקף**[3], ממנו *עָקִיף, *עָקַף, *עֶקֶף.

***עָקַף**, פ"י,—א) סבב, הקיף, umgehen; tourner; to go round: כשהיה הדבר יוצא מפי הגבורה היה יוצא דרך ימינו של קודש לשמאלם של ישראל ועוקף את מחנה ישראל י"ב מיל על י"ב מיל (ספרי דברי' שמג). — ובסהמ"א: החמישי נקרא זקף ממשיך המלה ועוקף והוא מכל טעם שקף (מיוחס לרסע"ג, הורית הקורא, דרנבורג 72). — *ובהשאלה, הלך בעֲקִיפִים, רמה: מפני הרמאין שלא יהא אדם רואה את שדה חבירו יפה ומלוה אותו מעות ועוקף ונוטלה ממנו וכו' (ירוש' גיטי' ה ח).—ובסהמ"א: לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו (רש"י, ויקרי' יט יד).—ב) *במשמ' עִקֵּם, עִוֵּת[4]: עד מתי אתה עוקף את המקרא (ר' נחמיה, מד"ר ויקרי' לג).

—הִפְעִי' *הֶעֱקִיף, — הערים, עשה בערמה: שוטים היו הראשונים שמעקיפים עצה על ישראל ולא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים (מדרי' תהלי' ב).

—התפ' *הִתְעַקֵּף, — הסתובב, התעקם: וגם הצולגן המתעקף בראשו לסוף כאגמון אות ומופת הוא כי כל המלכים יכנעו לפני (תולדי' אלכסנדר, קובץ על יד ג', 12).

1) [במד"ר (ויקרי' י), הגרסה: העוקמנים שבלב.]
2) [ג"א: עיקמן, עוקמן; ובמ"כ: עקמון, וכן במד"ר (קהלי' ט).] — 3) [קרוב לעקם, עקב.]
4) [עי' בכר (ערכי מדרש 99).]

***עֶקֶף**, ש"ז, מ"ר עֲקָפִים,—רמאות, כמו עֲקִיפִים: אודך יי' אלהי בכל לבי ביצר טוב וביצר רע שלא יהיה בהם עקף[1] (מדרי' תהלי' פו).—ובסהמ"א: שלא יהיה לך עקף ועקב עוקבה ותרמית (הרוקח, סדר טהרה). —ואמר הפיטן: אזהרת רצח ועקף שמענו בארשת (ר' מאיר בן יצחק, אדיר ונאה, יוצ' שבת אחר שבועי).—ומ"ר: והשתא דקשישנא איני יכול לצאת ולבוא בעקפים[2] וגלגולי דברים ולהתוכח בדברי הפוסקים (ר"ש מורפורגו, שמש צדקה, סו"מ ב, ו:).

***עֲקִפָּה**, ש"נ, — כמו עֶקֶף: ראובן שהוא חזר על הקרקע תחלה לקנותו והבטיחו שמעון שלא יקנהו והלך בעקפה וקנאו מה שעשה שמעון עשוי אלא שנהג בו מנהג רמאות (ר"מ מרוטנברג, שערי תשובי', 202).

עקץ[3], ממנו א.*עֲקִיצָה, ב.*עֲקִיצָה, *עֹקֶץ, א.*עָקַץ, ב.*עָקַץ.

***עֹקֶץ**, עוקץ, עוקץ[4], ש"ז, מ"ר עֳקָצִים, עוקצין, עוקצים, דבר חד שעוקץ ודוקר,—א) אבר הדוקר של בעלי חיים, Stachel; aiguillon; sting, עֹקֶץ עקרב: מה עקרב מכה בעוקצו כך היין מכה בסופו שנא' אחריתו כנחש ישך (מד"ר במדי' י).—ובהשאלה, שם של צמח דוקר: לוקטין לו עוקץ עקרב בשבת (ירוש' ע"ז ב ג).—מה הדבורה הזו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים כך הן דברי תורה סם חיים לישראל וסם המות לאומות העולם (מד"ר דברי' א). — ושל נחש מלאכותי: הרחוש שנפרץ ושנוטל עוקצו טהור (תוספת' כלים ב"מ א ט). — ובסהמ"א: ועל כל חליה וחליה יש בו (בגיהנם) שבעה עשר אלפים עוקצים ועל כל עוקץ ועוקץ יש בו תשעים ושנים אלף כדי מרה וכולן מזומנין למינ[ין] ולמשומדין ולאפיקורסין (גנזי שכטר א, גינצבורג 184). ומהם (מן הרמשים) אשר אין להם עוקץ היונק (זויג שטאכל) ומהם אשר להם קנה ארוך (ברוך ליגדא, ראשי למודי ו, כד.).—ומשל:

1) [במדרי' שוח"ט, הוצ' בובר: עקב.]
2) [אולי צ"ל: בעקיפים.]
3) [כך בארמ', ובסור': עקס, ובערב': עַקַצ' a).]
4) [המחבר במלונו הקטן הביא שתי צורות אלו בלא להכריע. המלונים התלמודיים מנקדים: עוקץ, וכן בסור': עוקסא.]

a) عقص

אומרים לצרעה לא מדובשיך ולא מעוקציך (רש"י, במד' כב יב).—ואמר הפיטן: צערו בעקרבי עקצים וצערו בנמלי שקצים (ר' שלמה הבבלי, אין לנו חלק, שבת א' חנוכ'). — היעשו הדבורים צוף דברי באין עקץ דממתקי ויערי (ר"א הבדרשי, חרב מתהפכת, בסוף ספ' חותם תכנית).—ב) *חֹד של מחט, Spitze einer Nadel; pointe d'aiguille; point of needle: מחט שנטל חרירה או עוקצה טהורה (כלים יג ה).—ג) עֹקֶץ של פרי, זנב הפרי, הבד הדק המחבר את הפרי לענף, Stengel; tige; stalk: המוציא אוכלים כגרוגרת חייב ומצטרפין זה עם זה מפני ששוו בשעוריהם חוץ מקליפיהן וגרעיניהן ועוקציהן וסובן ומרסנן (שבת ז ד). עוקצי תאנים וגרוגרות והכלוסים והחרובים הרי אלו מטמאין וכו' ר' יוסי אומר אף עוקץ דלעת עוקצי האגסין וכו' ושאר כל העוקצים לא מיטמאין ולא מטמאין (עוקצ' א ו). חמשה דברים נאמרו בדלעת אונית אסורה בסיכוך על גבי זרעים עוקצה טפח אוסרת כל שהוא וכו' (תוספת' כלאי' א ו). אין נוטלין שרביט של רמון ולא עוקצין של רימון בצד סדין של שקמה (שם י). עוקץ עינב מטמא ומיטמא ומצטרף (שם עוקצ' א א). ר' היה לוקח קישואין בכורות למלכות וקובע מעשר שני שלהן על כל עוקץ ועוקץ (ר' חנניה, ירוש' מ"ש ד א). אי זהו בצל של רכפה כל שעוקצו נמעך לתוכו (שם מעשר' ה ז). אילו הן הקריקס כל שעוקציהן מעוטין והלקטיהן מרובין (שם). כל המרבה בבדיק' וכו' במה לקטן בעוקציהן לקטן וכו' (שם שבי' ה ג). מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים (בבלי שם מא). אמר להן תאינה זו עוקציה דקין עוקציה גסין (שם). מה התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד (ר' יודן, מד"ר ברא' מו). כפות תמרים זו רבקה מה תמרה זו יש בה אוכל ויש בה עוקצין כך העמידה רבקה צדיק ורשע (שם ויקר' ל).— עֹקֶץ של אתרוג: עלתה חזזית על מיעוטו (של אתרוג) ניטל עוקצו ניקב ולא חסר כל שהוא כשר (סוכ' ג ו).—ובפסהמ"א: ובפיטמה שלדד או עם העוקץ במקום הדבוק באילן קודם שכורתין את האתרוג וכו' (גאוניקה ב, גינצבורג 271). פיטמתו ועוקצו שניהן בזנב עוקצו שניטל העץ מה שחוץ לגומא שבאתרוג כשר פטמתו שניטל העוקץ מתוך האתרוג הוי חסר ופסול (חכ"א רבתי, אתרוג). ניטל עוקצו (של אתרוג) ניקב ולא חסר כל שהוא חסר (שם). ורבינו יצחק הלוי סבור דפיטמתו היינו זנבו ועוקצו נמי היינו זנבו (ר"י מוינה, אור זרוע, ב, שמ).—ומ"ר *עֳקָצִים, עוקצין, שם של המסכת האחרונה של סדר טהרות.—וחדה של אות: מה ב' זה יש לו שני ע קצין אחד מלמעלה ואחד מלמטה מאחריו אומרים לב' מי בראך והוא מראה בעוקצו מלמעלה ואומר זה שלמעלה בראני ומה שמו והוא מראה להן בעוקצו של אחריו ואומר יי' שמו (מד"ר ברא' א).— ד) חֹד של השדים, Warze; mamelon; nipple: איזהו סימניה וכו' כדי שיהא נותן ידו על העוקץ והוא שוקע ושוהה להזור (רבי יוסי, נדה ה ח). מאי עוקץ וכו' עוקצו של דד (שמואל, שם גמר' מז).— ה) האחורים של גוף הבהמה עם הזנב, Hanke; hanche; haunch: הפיס השני מי שוחט וכו' ומי מעלה אברים לכבש הראש והרגל ושתי הידים העוקץ והרגל וכו' (יומ' ב ג). בא לו לעוקץ חתכו ונתנו למי שזכה בו (תמי' ד ה). חוטין שבעוקץ אסורין (רב יהודה, חול' צג). ויהי האדם לנפש חיה וכו' מלמד שעשה לו עוקץ כחיה (יהודה בר', מד"ר ברא' י).— ובפסהמ"א: חמשה חוטין יש בעוקץ שלשה מימין ושנים משמאל (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 146).

א.*עָקַץ, פ"י,—דקר, נשך, stechen, beissen; percer, mordre; to sting, prick: מימיו לא יאמר לך אדם שעקצו חברבר וחיה נשכו כלב שוטה והיה (ירוש' ברכ' ה א). מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים רוח צפונית יוצאה ומטה אותה כלפי דרום והחוח עוקצה רוח דרומית יוצאה ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה ואף על פי כן לבה מכוון כלפי מעלה כך הן ישראל (רבי חנינא בריה דרבי אבא, מד"ר ויקר' כג). אף פורטענה לא עקצה בהם (שם שה"ש, פסקתי את כתנתי). בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה בן מ' שנה משמוציא יציאותיו הוא בא לזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד וכו' איזה נחש נשכו איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה (ר' לוי, שם, סרכך). והלך אותו עקרב ועקץ אדם ומת (תנחומ' חקת א). והיו המצריים הרשעים מביאין קטנים ומכניסין אותו בבתיהם של ישראל ועוקצים אותם ובוכים (ר' יוחנן דליפורי, שם ברא' כב). אמרו לה שכנותיה בעליך אינו כאן למי את מתקשטת ומיתקנת אמרה להן בעלי בולדסוס מעט הוא עוקץ את סוסו ונמצא עומד על ראשי

(מדה״ג סכטר, ברא״ש נח יד). — ובסהמ״א: **מאן עקץ שעקצני שלא רצה לומר הלכה בשמי** (רגמ״ס, בכורי לח:). **מי הוא שעקצני ונשכני שלא אמרה משמי** (רש״י, שם). **כאב עוקץ בצדו** (כל מלאכת ההגיון, עז:). —ואמר הפיטן: **וראם דמה והכריע עוקצי להלאותם הביר קשת צר והרבץ גדויו במרעיתם** (גנזי סכטר ג, דודסון 91). —וביני פעו׳, עֲקוּצָה, שיש לה עֹקֶץ, חדה: וגופן האל״ף מעט **עקוצה** לצד אחד (ספ׳ ירא״ס יו, ז:). —עצה עֲקוּצָה: מזה הפסוק התירו לאח אחותו **הפרו תורתו והחליפו מצותו גם זאת עצה עקוצה** (ר׳ יפת הלוי, לקו״ק, כספתי 23).

—נפע׳, *נֶעֱקַץ, — שעקצו ודקרו אותו: **ותמאן המלכה ושתי וכו׳ רמזתו ולא נרמז עקצתו ולא נעקץ** (מד״ר אסת׳, ותמאן המלכה). — ובסהמ״א: **חמור רועה באחד ההרים והנה סביביו עדת דבורים והצרעה מרחפת לפניו אשר נחבאת באחת מאזניו וירעם ויגעש ובקולו נוער ואנה ואנה הולך וסוער וימאס בחייו ויקץ כי היה נשוך ונעקץ** (משלי שועלים כו).

—פע׳, *עִקֵּץ, — כמו קל: **כביכול היו מעקצין את הארון בערלותם** וכו׳ והיה (האזור) **מעקץ לירמיהו אמר לפניו קוצים יש בו והן מעקצין אותי ואני מצטער אמר לו הקב״ה ולא כך עשו בני בירדן כשהכנסתי אותם בין שני בדי ארון והיו מעקצין את הארון בערלתם בקוצים** (אגדת בראשי׳ יז). —ואמר הפיטן: **שדדנו מדור לדור ומקץ לקץ שרש צפע אותנו עקץ תקיף משפטיך העירה והקץ** (אבלה, בחרי ללו״ג).

—הפע׳, *הֶעֱקִיץ, — כמו קל: **ובעל המין הזה יאכל אכילה גדולה ויפליג בתאות המאכל ואם לא יאכל יעקיצו אותו וימצא משברים** (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כח::).

ב.***עָקַץ**, פ״י, —כרת את הפרי מן העץ: **היה בוצר עקץ את האשכול הוסבך בעלים נפל** [מידו] **לארץ ונפרט הרי הוא של בעל הבית** (פאה ז ג). **ופרט כרמך אין פרט אלא מחמת הבציר מיכן אמרו היה בוצר עקץ את האשכולות** (ספרא קדוש׳ פרק ג). **כי תניא ההוא דפטור באומר עקוץ** (לך) **תאנה מתאינתו וכו׳** (רמי בר סמי, ב״ק ע:). **כגון שעקץ תאנה בשבת דעלה קא מיקטיל** (הוא, כנה׳ מא).

°עֲקָצַיִו, עוקציו, ת״ז, —שעוקץ ודוקר: **וכפי סברתם כאב עוקציו בא מליחות חד ובסבת דם** (ר״ע כ״ץ, מעשה טוביה, בית חדש א, לד:).

א.**עקר**[1], ממנו ב.*עִקּוּר, ב.*עָקוּר, °עֲקִירוּת, עָקָר, ב.עָקַר, *עֲקָרָה, *עֲקָרוּת.

עָקָר, ש״ז, —זָכָר שאינו מוליד, באדם ובבהמה, unfruchtbar (männl.); stérile (masc.); barren (masc.): **לא יהיה בך עָקָר ועקרה ובבהמתך** (דברי ז יד). —ובתלמו׳: **שני נקבים יש בו באדם אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע וכו׳ אם נקבו זה לתוך זה נמצא עקר** (בכורי מד:). —ואמר הפיטן: **קנינך עזוז וגבור ופרוד וחבור באונך ויחיד וצבור ועקר ועבור בגאונך** (ר״י אבן גיאת, קנינך אדבע יקודות, סדר הסיר 20). —ובהשאלה: **הגוזל הזה מלבד אשר הנהו עקר מטבעו** (כלומר נקי ממיקרובים מוכשרים לפריה ולרביה ומזורעם) **עוד הוא נוח להתיבש וכו׳** (יצחק עוזיס, הדיספתיריה ו, 46). — ומ״ר *עֲקָרִים: **צא ולמד מאברהם אבינו ושרה אמנו שהיו עקרים פ״ה שנה** (תד״א יח).

עֵקֶר[2], ש״ז: **וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לְעֵקֶר משפחת גר** (ויקר׳ כה מז). —ובהשאלה, עכו״ם[3]: **בקש עקר רק לעקור ולעקר אויה לי** (ר׳ מנחם בן מכיר, אבל אעורר, קיני).

ב.**עקר**[4], ממנו °עִקּוּר, א.*עָקוּר, *עֲקִירָה, א.עָקַר, *עִקֵּר.

א.**עָקַר**, קל לא נמצא בהמקורות הקדומים.

—פע׳, עִקֵּר, עִקְּרוּ, תְּעַקֵּר, יְעַקֵּר, —עִקֵּר את הסוס, השור, הסיר ממנו בכח את פרסתו, einem Tiere die Sehnen zerschneiden; couper le jarret d'une bête; to hamstring an animal: **כי באפם הרגו איש וברצונם עִקְּרוּ שור** (בראשי׳ מט ו). **את סוסיהם תְּעַקֵּר ואת מרכבתיהם תשרף באש** וכו׳ (יהושי׳ יא ו). **את סוסיהם עִקֵּר ואת מרכבתיהם שרף באש** (שם ט־י). **וַיְעַקֵּר דוד את כל הרכב** (ש״ב ח ד). —ובתלמו׳: **שורפין ומעקרין**[5] **לפני מלכים ואין חוששין משום דרכי האמורי** (שמח׳

1) [כך בארמ׳ ובערב׳. כל קדמונינו חברוהו עם ב.עקר, וכן החדשים.]

2) [סתם המחבר ולא פרש כונת ערך זה. ועי׳ במפרשים לויקרא.]

3) [עי׳ אונקל׳ (ויקר׳ שם).]

4) [כך בארמ׳, ובכוש׳ עַקָר, סם לרפואה. בערב׳ עַקַרַ a), חבל. השמיד.]

5) [בתוספת׳ (שבת ז (ח) יט), הגרסה: עוקרין.]

a) عقر

ה). — וְעִקֵּר את סימני השחיטה: השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר פטור משום אותו ואת בנו (חולי׳ ה ג). השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר שחיטת נכרי מותר בהנאה (תוספתי שם ב טו). — וְעִקֵּר את הנטעים: למלך שהיה לו כרם אחד ונזדווגו לו ג׳ שונאים הראשון מתחיל מקטף בעוללות והב׳ מזנב באשכולות והג׳ מעקר בגפנים (מד״ר בראש׳ מב). — וְעִקֵּר אֻמָּה, השמיד: אם תעקרם מכל האומות אתה מתכבד וכנענים ומצרים הכל משתחוים לך (תנחומי בלק ז). — ואמר הפיטן: שאור המעפש ומבאיש העסה עקרהו נקרהו חטא בלי לשא (ר׳ שמעון בר יצחק, אויל המתעה, סליחו׳ ער״ה).

—נִפע׳, נֶעֱקַר, תֵּעָקֵר, — נֶעֱקַר דבר מתוך האדמה וכדומ׳, הוציאוהו משם בכח חזק, ובהשאלה נֶעֶקְרָה עיר, נחרבה: כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תֵּעָקֵר (צפנ׳ ב ד). — ובתו״מ: (הרואה) מקום שנעקרה ממנו ע״ז אומר ברוך שעקר ע״ז מארצנו (ברכ׳ ט א). נעקרה (ע״ז) ממקום אחד ונקבעה במקום אחר מקום שניתנה בו אומר ברוך ארך אפים ומקום שנעקרה ממנו אומר ברוך שעקר ע״ז מן המקום הזה (ירוש׳ ברכ׳ ט ב). — ובהשאלת: ואינה מטהרת (מן) הוסת עד שתעקר ממנה ג׳ פעמים (נדה ט י). שחור כחרת וכו׳ לא מתחלת בריתו הוא משחיר אלא שנעקר המשחיר (תוספתי שם ג יח). ומה בלשצר שנשתמש בכלי בהמ״ק וכלי חול הוו נעקרו הייו מן העוה״ז ומן העה״ב (ספרי דבר׳ מה). שני יצרים ברא הקב״ה בעולמו יצר ע״ז ויצר זנות יצר ע״ז כבר נעקר ויצר זנות הוא קיים (בשם ר׳ דוסא בר טבת, מד״ר שה״ש, זאת קומתך). אם נעקרה הגומא (של זרע הפול) מותר (ר׳ יוסה בי ר׳ בון, ירוש׳ שביע׳ ב ה). — ובמשמ׳ הוסר ממקומו: שאי איפשר לגורן שתיעקר אא״כ נתרמה (שם מעשר׳ ג ג). לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה וכו׳ לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו (ברכ׳ יב:). בעי רבי יוחנן זרק חפץ ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלה מהו (שבת ה.). נעקרה (שכבת זרע) בהרגשה ויצאה שלא בהרגשה (נדה מג.). כשהשלהבת נעקרת מן הגחלת פורחת והולכת היא למעלה (מד״ר במד׳ יד). קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב״ה להעקר ממקומה (ר׳ סימון, שם שה״ש, קמתי אני לפתוח). האוכל משקל דינר קצח לבו נעקר ארבעים אגוזים לבו נעקר (ארבע) ארבעים ביצים לבו נעקר רביעית של דבש לבו נעקר (כל׳ רבת׳ א). — ובסהמ״א: גפן ממצרים תסיע מה הגפן הזאת נעקרת ממקום [פחות] ונתלשת[1] במקום טוב כך ישראל וכו׳ (גנזי שכטר א, גינצבורג 91). ואין ירושה נעקרת מן היורשים כי אם בעדים ב[רורים] (שם ב 217). ותעש הארץ כתרגומו ואין הלשון נעקר מלשון עשייה (רש״י, בראש׳ מא ז). עיקור כיצד כגון שנעקרה הגרגרת והיא הקנה או הושט ונשמט אחד מהן או שניהן קודם גמר שחיטה (רמב״ם, שחיטה ג יד). ומפני גליות ישראל שנעקרו ממקומן ועדיין לא הגיעו לירושלים מעברין את השנה (הוא, קדה״ח ד ה). אבל אם אמר לו (לנשבע) מופר לך או נעקרה שבועתך וכל כיוצא בענין זה לא אמר כלום (הוא, שבוע׳ ו ה). אמר איני חפץ ליתן הרי נעקר משותפותם (שו״ע חו״מ, שותפים קעו מח). — ואמר המשורר: בנוי לתלפיות מגדל היקר שכן פריץ חיות בו ונעקר (ראב״ע, אם אזכרה).

—קל, עָקַר, לַעֲקוֹר — עָקַר את הנטע מהאדמה, תלש אותו, הוציאו בכח, ausreissen; arracher; to uproot: עת לטעת ועת לַעֲקוֹר נטוע (קהל׳ ג ב). — ובתו״מ: עוקר שתי שורות ונוטע שורה אחת (ר׳ ישמעאל, כלא׳ ג ו). ואם נטע או הבריך או הרכיב (ערב שביעית) יעקור (שביע׳ ב ו). וכן פואה של עידית בש״א עוקרין אותן במארופות של עץ ובה״א בקרדומות של מתכת (שם ה ד). המקבל שדה מחבירו מקום שנהגו לקצור יקצור לעקור יעקור לחרוש אחריו יחרוש הכל כמנהג המדינה (ב״מ ט א). לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו (ר׳ אלעזר בן עזריה, אבו׳ ג יז). המדייר את שדיהו עושה סהר בית סאתים נתמלאת עוקר מתוך הסהר וכו׳ (תוספתי שביע׳ ב יח). פועלים שהיו עוקרין בבצלים ואוגדין בבצלים אוכלין ופטורין (שם מ״ר ב ו). נטעו לפני ראש השנה [של] שביעית עשה ביצים לפני שביעית ודיכנו בשביעית עקרו במוצאי שביע׳ וכו׳ (ירוש׳ שביע׳ ה ג). תיפתר שעקרן עד שלא צמחו (ר׳ יוסה בשם ר׳ לא, שם ד). כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך (של בן כוזיבא) (מד״ר איכ׳, בלע ה׳). — ובסהמ״א: כל זמן שירצה אומר לו עקור אילנך או הרום בניינך (רמב״ם, שכנים י ב). —*ובזיכי פעו׳: רוצה בהן כאלו עקורין ומונהין לפניו

1) [כך בדפו׳; צ״ל: נשתלה.]

(ר' אחא בשם ר' מיישה, ירוש' כלא' ב ה). שהוא רוצה בהן כילו עוקרין ומונחין לפניו (ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, שם ב"ב ה א). — ובסהמ"א: ודוקא מקשאות עקורין אבל מחוברין אינו אוכל כלל (רי"ף, ב"מ כב:).—ואמר המליץ: החיים זורע המות קוצר החיים נוטע והמות עוקר (רבנו בחיי, ברכי נפשי). — *ועָקַר אמה: וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלימה חנם על לא דבר (מד"ר במדי כ). אומה שלימה שאתה מבקש לעוקרה שיש לה זכות וברית אבות (שם). אמר משה רבון העולמים ולכלותם אתה מבקש עקור העליונים והתחתונים ואח"כ עקור אותם (שם דברי ג). שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל (הגדה של פסח).—ואמר המשורר: ומחדשת (החמה) נפלאות בעולם אם לשלום אם למלחמה ועוקרת מלכיות ותחתם אחרות מקימה ומרימה (רשב"ג, כתר מלכות).—*ובהשאלה, הוציא, בִּטֵּל: עקיבא עקרת מה שכתוב בתורה (ר' אליעזר, פסחי ו ב). הורו בי"ד לעקור את כל הגוף אמרו אין נדה בתורה וכו' הרי אלו פטורין (הורי' א ג). אם אמרת כן עקרת את כל הכתוב (מכילי בא ג). הרי שהלכה זו ונשאת לאחיו של זה שנאסרה עליו ומת בלא בנים לא נמצא זה עוקר דבר מן התורה (ר' טרפון, גיטי פג.). הביאו לי ספר תורה ואעקרה מתוכה לא יבוא עמוני (מדרי שמואל יד ז). עלה יו"ד ונשתטח לפני הקב"ה ואמ' רבון העולמי' עֲקַרְתַּנִי מן הצדקת הזאת וכו' (ר' הושעיה, ירוש' סנהי ב ו). ביומוי דרבי יהושע בן לוי בקשו לעקור את הטבילה הזאת (ר' אחא בשם תנחום ביר' חייא, שם ברכי ג ד). ביקש רבי לעקור תשעה באב ולא הניחו לו (ר' בא בר זבדא בשם ר' הנינה, שם יבמ' ו ו). ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע עקרני שלמה ועשאני פלסטר וכו' והרי שלמה המלך ביקש לעקור יו"ד ממני (ר' שמעון, מד"ר ויקרי יט).—ובסהמ"א: שכיון שנישואין הראשונים עקורים לגמרי הוו להו נישואין בתראי נישואין גמורים כדמעיקרא (רי"ף, שו"ת לה). — ואמר הפיטן: יקדו כהבהבי עלק חרחר ריב וחלק עקור מתן הלק חג ומנורה דולק (ר' שלמה הבבלי, אין צור חלף, יוצ' שבת א' חנכה).—*ובמשמ' העביר והסיר מן מקום למקום: אין עוקרין בהמה חיה ועוף ברשות היחיד ואין צריך לומר ברשות הרבים (תוספת' שבת טו א). הטביל בו את הסגים ונבו הימנו שלשת לוגין למקוה כשר עקרו מתוכו פסול (שם מקוא' ג ב). היה שם סלע על פני כל שדהו אם עוקר הוא את המחרישה מצד זה ונותנו מצד זה מפסיק (ר' חייא בר אדא, ירוש' פיאה ב ב). ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה (ר' שימי בר אשי, פסח' קטו:). או שהכישה במקל ורצתה לפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה (ב"ב עט:). קערה זה יעקב אל תקרי קערת אלא עקרת שעקר הימין ממנשה בעד אפרים (מד"ר במדי יד). — ובסהמ"א: ועושה (הקִטע) כמין כסא נמוך ויושב וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ונדחף לפניו (ר"י מויגש, אור זרוע, ה' שבת). — ובהשאלה, *עָקַר לבו, דעתו: ב' שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהן ויצא מבית הכנסת וכו' ונותר הבירו לבדו בבית הכנסת כיון שרואה שנותר לבדו מטרפת דעתו ומיתירא מן המזיקין ועוקר לבו מן התפילה (גאוניקה ב, 91). וכיון שנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם דעתו על הפת (תשו' הגא', אסף 72). — *עָקַר את הרגלים, הלך מן מקומו: בראש חדש אם עקר את רגליו חוזר לכתחילה ואם לאו חוזר לעבודה (בשם ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ה ב). הסיע דעת כמי שעקר את רגליו (ר' יודה בן פזי, שם ג). בני הבורה שהיו מסובין ועקרו רגליהן לצאת לקראת התן או לקראת כלה כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע (פסחי קא:). — ובהשמטת הרגלים: אורחין שהיו מסובין אצל בעה"ב וקידש עליהם היום עקרו עם חשכה לבית המדרש וכו' (תוספתי ברכי ה ג). עקרו להביא את הכלה והניחו שם אפי' זקן אחד ואפי' הולה אין צריכין לברך (שם ד יז).

—התפ', *הִתְעַקֵּר, נתעקר,—כמו נִפע': ואם נתעקרו הסימנין לאחר ששחט כשרה (והזהיר, ויקר' יד:). מי שהוא בעל חמה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל לא ירגיש כלל וילך בדרך זו זמן מרובה עד שיתעקר החמה מלבו (רמב"ם, דעות ב ב). סוררים שכנו צחיחה להתעקר (חרם חיים, יוצ' ב שבועו').

ב.עָקַר, קל לא נמצא.

—נפע', *נֶעֱקַר,—נעשה עָקָר, נַעֲשְׂתָה עקרה: ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצינה (ר' אחא בשם תנחום בר' חייא, ירוש' ברכי ג ד). עכו"ם חס על בהמתו שלא תעקר (משניה דרב, ע"ז כב:).—ובסהמ"א: גם יכולתי לומר תו דעתך שהו מרמין בך ולא היה פורש ממני אלא

אמרתי אם איני כדאי שיבנה העולם ממני יבנה מאחותי ולכך נעקרתי[1].

—התפ', *הִתְעַקֵּר, נתעקר, — כמו נִפע': ולמה נתעקרו האמהות וכו' שהקב"ה מתאוה לתפילתן ומתאוה לשיחתן (ר' חלבו בשם ר' יוחנן, מד"ר ברא"ש' מה). מפני מה נתעקרה רבקה וכו' (ר' יהודה בר סימון, שם שה"ש, יונתי בחגוי הסלע). מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתכערת ומתעגנת (שם). — ובספה"מ"א: הנה אמרו רבותינו ז"ל על עדה וצלה שבימים ההם היו נוהגים לבקש אשה יפה וכו' שתתעקר ולא תלד (כ"מ אלשיך, איוב כד כא).

—הפע', הֶעֱקִיר, — עשה עקרה: מפני מה העקרתי אתכן (מד"ר שה"ש, יונתי בחגוי סלע).

*עִקָּר, עיקר, ס"ז, מ"ר עִקָּרוֹת, עִקָּרִים, עיקרים, עיקרין, — א) החלק התחתון של האילן או הצמח שמתחת לאדמה, שֹׁרֶשׁ, Wurzel; racine; root; ושממעל לאדמה, גזע, Stamm; tronc; stem, stock: אם יש שם ארבע אמות מעקר גפנים ולגדר נותנין לו את עבודתו וזורע את המותר (ר' יוחנן בן נורי, כלא' ו א). הארכובה שבגפן אין מודדין לה אלא מן העיקר השני (שם ז א). כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ וכו' ואיזה זה עקר הלוף השוטה ועקר הדנדנה וכו' (שביע' ז ב). כל המוציא עליו מעיקרו הרי זה מין ירק וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו הרי זה אילן (תוספת' כלא' ג יח). המשרש עיקר חרוב וסדן שקמה לעצים מותר לשדה אסור (שם שביע' ג יז). עיקר חרוב ועיקר הגא ועלי האוג ופרח לבין והאורז אין להם ביעור ולדמיהן ביעור (שם ה ז). אוכלין בזיתים וכו' כדי שיהא עני יוצא ואינו מוצא לא בנופו ולא בעיקרו (פסח' נג.). זה הכלל כל שיש לו עיקר יש לו שביעית וכל שאין לו עיקר אין לו שביעית (נדה סב.). זרוק מטה לאויר לעִקָּרו נופל (מד"ר במד' כ). — ובספה"מ"א: וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן (רמב"ם, עכו"ם א ג). — ומ"ר *עִקָּרוֹת, ואמר בן סירא: עקרת תחבולות לבב ארבעה שבטים יפריהו (ב"ס גני' לז יז). — ומ"ר עִקָּרִים: המבריך שלש גפנים ועקריהם נראים ר' אליעזר בר צדוק אומר וכו' (כלא' ז ג). כל האילנות בשעה שהם לוקים מכסים עיקריהם והם חיים (פסיק' רבת' יא). — ועִקָּרִים של צמחים, שרשים שמשמשים לרפואה וכדומ': בין קמיע שבכתב ובין קמיע שבעיקרין יוצאין בו (תוספת' שבת ד ט). ושמן זית הין שהן שני' עשר לוג שבו היה שולק את העיקרין (ר' מאיר, ירוש' סוט' ח ג). שמן המשחה שעשה משה במדבר היו שולקין בו את העיקרים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר והלא לסוך את העקרים אינו ספק אלא שורין את העקרים במים ומציף עליו שמן (הורי' יא:). ראה כמה יורה בולעת וכמה עקרים בולעים (ר' יהודה, שם). הביאו העיקרין ושלקום במים והציף עליהן שמן המשחה וקלט את הריח וקיפחו (ר' יוסי, כריתו' ה.). מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליה מים והיא (רוח תזזית) בורחת (תנחומ' חקת כו, זוהר). — ובספה"מ"א: התבלין כגון כמון ופלפלין מותר לאצור אותן בארץ ישראל ולהוציא אותן ממקום למקום כשאר העיקרין (רמב"ם, מכירה יד ז). —*כוס עִקָּרִים, משקה שנשרו בו שרשים של צמחים וששמש נגד ההולדה וההריון: האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין שלא יוליד והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד (תוספת' יבמ' ח ד). מיילד' מבחוץ אבל לא מכפנים וכו' ולא תשקינה כוס של עיקרין (ירוש' ע"ז ב א). קילורית לעין מלוגמא למכה כוס עיקרין לבני מעיים (ר' חייא, מד"ר דבר' א). — ואמר הפיטן: סמך סם חיים רטיה מופלאה למלנית עקרי כוסך יפין וקלורי מטלנית (אמץ יוסף, סליחו' ה' עי"ח). — *עִקַּר קרחא, שם צמח: עשב נקרא עקר קרחא הוא פיריתרין (אסף 72:). — *ועִקָּר של שער: שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין טהור (נגע' ד ד). וגילה את כולו ושייר בו שתי שערות והיה בהן כדי לכוף ראשו לעיקרו שני פעמים וגלח מהן פעם אחת וכו' (ירוש' נזי' ו ג). היכי דמי אינו נראה עם הגיזה וכו' כל שעיקרו הפוך כלפי הראש (ר' אלעזר בשם ריש לקיש, בכור' כו:). — ובהשאלה, *עִקָּר של האדם, מוצאו, יחוסו: אמר דוד לפני הקב"ה עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים לא פסול משפחה היא ולא מרות המואביה הוא וכו' אף אתם לא באתם משתי אחיות אתם ראו מה עיקרכם (ר' אבא בר כהנא, מד"ר רות ח). — ובספרות הקראים: דע שהאב והאם יקראו בשם עקרים מפני שהם שורש האיש

1) [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

ועקר מקור מקום נוקרתו והוצבתו (מסה בסיילי הקרלי, ספר עריות ב, הקדס ג, 70). אסור לשחוט העקר עם הפרח ביום אחד שנאמר ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ר"א הקרלי, ג"ע, שחיטה ג, פג:). ואולם קרובי האדם הם לשלשה מעלות פרחים עקרים וכנפים (שם, ירושה, פתיח', קסה.). — *ועֲקַר של נחשת, מקום מוצאה בארץ: מאי מצרף נחושת רב אשי אמר חשלי דודי רבב"ח אמר זה המהתך נחושת מעיקרו (כתוב' עז.). — ב) *בהשאלה, יסוד ובסים של דבר, Fundament, Basis; fondement, base; foundation: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם שמוני בניך כחולדה זו הדרה בעיקרי בתים (ר"ש בן לקיש, פסחי קיח:). — ובסהמ"א: בהמה שנשמט הירך שלה מעיקרו ויצא מן הכף שלו אם נתאכלו ניביו וכו' הרי זו טרפה (רמב"ם, שחיטה י ג). המעי האחרון שהוא שוה ואין בו עיקום והוא שהרעי יוצא בו מן הערוה והוא דבוק בין עקרי הירכים (ר' תנחום הירושלמי, המספיק, הקד', בכר 8). ושנים הנשארים אשר המה העקרים האחד בצורה קצתו והשני במערב ראשיתו (רלב"ע, חי בן מקיץ). — ג) *וכנוי לאלהים: מה מגדף מיוחד שפשט ידו בעיקר והוא נתלה כך כל הפושט ידו בעיקר הוא נתלה (ספרי דברי רכא). ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (מכיל', בא יח). יש לך אדם שיש בו כל המידות הללו אבל אינו כופר בעיקר ת"ל וכו' הא כל שיש בו כל המידות הללו סוף שהוא כופר בעיקר (ספרא בחק', פרשה ב). כל אדם שיש בו גסות רוח וכו' כאילו כפר בעיקר שנאמר וכו' (ר' יוחנן, סוטי ד:). כופר בעיקר היה (אדם הראשון) (ר' נחמן, סנה' לח:). — ד) *עצמותו וממשותו של דבר, הדבר עצמו: כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת (שבת ז א). אי זהו שאינו יודע עיקר שבת קטן שנשבה בין הגוים (ירוש' שם). הכא עיקר התם אגב גררא נסב' (ב"מ ד:). עיקר מטרין[1]) לא היה לה (לשרה) וגלף לה הקב"ה עיקר מטרין (ר' יהודה בשם ר"ל, מד"ר ברא' נג). שעיקרה (של הבדלה) בתפילה (ירוש' ברכ' ה ב). בעי רב פפא המשתחוה לבהמה וכו' קרניה מהו לחצוצרת שוקיה מהו לחלילין וכו' אליבא דמ"ד

1) [רחם.]

עיקר שירה בכלי לא תיבעיא לך דודאי אסור כי תיבעי לך אליבא דמ"ד עיקר שירה בפה (ע"ז מז.). ריח רע שיש לו עיקר[1]) רב הונא אמר מרחיק ארבע אמות וקורא ק"ש וכו' ריח רע שאין לו עיקר וכו' (ברכ' כה.). — בנגוד לטעם: משרת ליתן טעם כעיקר וכו' ומה נזיר וכו' עשה בו טעם כעיקר כלאים וכו' אינו דין שיעשה טעם כעיקר (פסח' מד:). לא נצרכה אלא לטעם כעיקר דבקדשים אסור (חולין לח:). — ובנגוד לתולדות: נגיפה נגיחה עיקר הן ואת עביד להון תולדות אלא מתחיל בעיקר ומסיים בתולדות (ר' ילחק, ירוש' ב"ק א א). — ובנגוד לתוספת: גט גובה עיקר כתובה גובה תוספת (רב, כתוב' פט.). שתוספתו של הקב"ה יתירה מן העיקר בנוהג שבעולם אדם לוקח מחבירו ליטרא של בשר ואמר לו הוסיף לי כמה הוא מוסיף לו אונקיא אבל הקב"ה תוספתו יתירה מן העיקר (מד"ר דברי א). — ובמשמ' החשוב, החלק החשוב של דבר: מי סבריתו דגדול מברך עיקר[2]) שבסעודה מברך (רב, ברכ' מז.). — ובסהמ"א: נמצאו אותם שהביאו מן השוק הם עקרים על הזבח (ר"ח, פסח' לט.). — *רחל היתה עיקרו של בית (מד"ר ברא' עא). — ובסהמ"א: שכל צרכי הבית על ידה נעשים והיא עיקר הבית וכן שור עיקרו של שדה (רש"י, גיט' נב.). — *ובנגוד לטפל: שלא לעשות עיקר טפלה וטפלה עיקר (ר' יהודה, מכי' בא ג). ודברת בם עשם עיקר ואל תעשם טפילה (ספרי דבר' לד). ריבה על הראשון וביטלו נעשה עיקר טפילה וטפילה עיקר (ירוש' ערלי ב ג). לעיקר אין מקדדין לטפילה מקדדין (שם עירובי ה ב). זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכי מד:). ב' בני אדם היו עיקר ועשו עצמן טפילה ונעשו טפילה (מד"ר ברא' מ). — ובסהמ"א: ילמדינו אדונינו על מי החובה (להפריש הלה) וכו' האיש שהוא בעל העיקר או האשה שהיא בעלת המלאכה (גנזי שכטר ב, גינצבורג 52). כשתרצה לידע מקום השמש במהלכה האמצעי בכל זמן שתרצה תקח מנין הימים שמתחלת יום העיקר עד היום שתרצה וכו' (רמב"ם, קדה"ח יב ב). עקר שם הונח על דבר שעמידת דבר

1) [שהצואה מונחת שם ומסרחת ושאין לו עיקר הפחת רוח (רש"י).]

2) [אחד מאותן שהיו בתחלת ההסבה (רש"י).]

אחר וקיומו תלוי בו ואין לו קיום זולתו כמו שהעקר הוא דבר שקיום האילן תלוי בו ולא יצוייר מציאת האילן וקיומו זולתו (ר״י אלבו, עקרים א ב). ששם עקר לא יאמר בלבד על מה שיאמר שם השרש והיסוד כי הנה שם השרש יאמר וכו׳ (ר״י אברבנאל, ראש אמנה ו). — ובמשמ׳ למוד חשוב שהוא כיסוד של הענין, Grundsatz; principe; principle: ולא הוצרכתי לבאר כל העיקרין הללו אלא כדי להסיר השיבוש (גנזי מצרים, הלכ׳ ס״ת, יג). יש על עיקר זה (אין סמיכה בחוצה לארץ) ראיות לא תכילם אגרת זו אך הגדנו לכם עיקר ויסוד לבנות עליו (ר׳ שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ב, 82). ועוד שיש לנו בעיקרים אלו קבלות מפי החכמים וראיות שלא נכתבו בספרים הידועים לכל (רמב״ם, קדה״ח יא ג). העקרים שצריך אדם לידע תחלה לכל חשבונות האצטגנינות וכו׳ אלו הן הגלגל מוחלק בשלש מאות וששים מעלות וכו׳ (שם ז). ומקום גובה השמש היה בעיקר זה בשש ועשרים מעלות חמשה וארבעים חלקים ושמנה שניות ממזל תאומים (שם יב ב). פרק ח׳ בהצעת העקרים והיסודות שצריכין לידיעת מנהג תהלוכת הירח ותוכן גלגליו הגורמים אותו (ר״י הישראלי, יסוד עולם, נד:). ויהי היום בהפשי אמתחות החכמה ועיקריה באגרי אלומיה ועומריה בדבריה ודריה (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳, 6). שהדעת הפילוסופי הנאמר הנה הוא חולק מאד על התורה האלהית בכל העקרים (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקד׳). ואמר לו ירמיהו (לחנניה בן עזור) בטענתו שהיה טוען על העקרים השמורים שאם לא תתקיים נבואתי באמרי שנבוכדנצר יגבר ויחרב בית המקדש וכו׳ אין בזה שום הכחשה בנבואתי (ר״י אבוהב, מנוה״מ ה ג ב ה). — ובפרט עִקְרֵי התורה והדת: נועצו אבותינו וחרתו עיקרי תורה פה עת פורם יוצר הרים (גנזי שכטר ב, גינצבורג 406). והדברים שאנו סוברים הם האמת והודאי העקרים שלמדונו חכמינו מקבלי דתינו (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ב עז). ושם כונתו הראשונה לבאר כל עיקרי היחוד ושרשי האמונה אשר היו נשגבים ונעלים מהכלל (ר״י אבן לטיף, שעה״ש הקד׳, השחר ב, 96). לפי שלא מצינו להמון החכמים שידברו בעקרי הדתות דבור מספיק ולא שיהיו מסכימים בעקרים ולא במספרם (ר״י אלבו, עקרים, הקד׳). וחברתי הספר הזה וקראתי שמו ספר העקרים לפי שהוא חוקר על עקרי הדתות בכלל ובפרט על עקרי הדת האלהית (שם). כן נכתבו בפרשת בראשית ג׳ ענינים חלוקים זה מזה יתבאר בכל אחד מהן עקר מאלו העקרים להורות כי אלו הם שרשים ויסודות לתורה אלהית וכו׳ כי מבראשית עד אלה תולדות השמים הוא ענין אחד ונכתב להורות על העקר האחד שהוא מציאות הש״י הפועל ברצון לכל הנמצאות (שם א יא). — ובמשמ׳ טעם ופרוש; מי שמתו מוטל לפניו פטור מקרית שמע וכו׳ ועיקר הדבר משום לועג לרש חרף עשהו (אוצ׳ הגא׳ א א, לוין 44). שליח צבור נהגו לקרותו חזן ועקרו מלשון שמירה (אבודרהם, מה:). — וכן עִקָּר. כך נכון: ויש אומרים שמשערין בכדי שיגביהנה יירכיצנה וישהטנה וכן עיקר (טוי״ד ה, שחיטה כד). — ובדקדוק, שֹרש ויסוד: וככר הסכימה דעת מחבר לשון הקודש להיות הצי האותיות עיקרים לעולם וכו׳ והצי האותיות פעם עיקְרִים ופעם משרתים (ראב״ע, צחות, ט.). — ואמר המשורר: ושם מם אדדם כמו מם אורידם ותיו וישתומם בתוך העקרים (דונש, לדורש החכמות). וכהדו אל שדי באמרם כי יש די בארבע מוסדי אשו׳ הם עקרים להמציא הנעדר (רשב״ג, תחלת החכמה). — ואמר הפיטן: השוף לעם מיקר לעמד על עקר רעבים לפענח דתיה (קפאון חק, יוצ׳ שבת זרה). — ה) כל עִקָּר, תה״פ אחרי מלת השלילה לחזק ולהדגיש את השלילה, לא כלום, לגמרי לא, durchaus keineswegs; point du tout; not at all: אין שוחטין לגומא כל עיקר אבל עושה גומא בתוך ביתו (חול׳ ב ט). פתר לה באומר אי איפשי ליתן מתנה כל עיקר (ירוש׳ דמאי ו ג). אם אינו יודע כל עיקר פטור (ר׳ ליעזר, שם שבת ז א). כל ימים של שמחת בית השואבה לא היו טועמין טעם שינה כל עיקר (ר׳ יהושע בן חנניה, שם סוכ׳ ה ב). מאי לא אמר כלום אמר רב לא אמר כלום כל עיקר (עירובי׳ מט:). בימות הגשמים עוקה מחזיק סאתים וכו׳ בימות החמה מחזיק סאתים נותנין לו סאתים סאה אין נותנין לו כל עיקר (ר׳ נחמן, שם פח:). תגרי טבריה הן החמירו על עצמן שלא יהו מוכרין כל עיקר (ר׳ יוסי, מו״ק יג:). הלוקח עבד מן הנכרי ולא רצה למול וכו׳ אין משהין אותו בא״י מפני הפסד טהרות ובעיר הסמוכה לכפר אין משהין אותו כל עיקר (רשב״א, יבמ׳ מח:). אמר להן בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר א״א שכבר נגזרה גזרה (ב״ב ס:). את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר

(הורי׳ יב:). אני לא שניתי לו (לרב) כחל כל עיקר (ר׳ יצחק בר אבודימי, חולי קי.). אין משגיחין על התיומת כל עיקר (ר׳ חנינא בן אנטיגנוס, בכורי׳ לט.).—ובספה״א: שר׳ שמעון סבור אע״פ שהושיבה חנוונית ומינה איפוטרופא בעל כל עיקר אינו משביעה (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי׳, 89). האומר בשבילם שהניחו תרגום כל עיקר שלא כהוגן אומר ובאיסור עומד (אוצ׳ הגאו׳ א א, לוין 20). והוא בית שיש לו שלש דפנות ודופן רביעי שמעמידין בו דלת אינה מגופפת כל עיקר אלא ברחבו של בית כולו (ערוך ערך אכסדרה).

עַקְרָב[1], ס״ז[2], מ״ר עַקְרַבִּים,—א) בע״ח זוחל ארסי מאד, ממית בעקיצתו, Skorpion; scorpion: המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף וְעַקְרָב וצמאון אשר אין מים (דבר׳ ח יה).—ובהשאלה, כנוי לאנשים רעים: כי סרבים וסלונים אותך ואל עַקְרַבִּים אתה יושב (יחזק׳ ב ו).—ואמר בן סירא: חית שן עקרב ופתן וחרב נקמות להחרים (ב״ס גניז׳ לט ל).—ובתו״מ: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחז בקורה ועל צואה של קטן ועל עקרב שלא תשוך (שבת מג ז). שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (אבו׳ ב י). ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם (שם ה ה). מרביצין מים על גבי פשתן מפני העקרב (תוספת׳ מו״ק א ו). היה קוצר וכו׳ הכהו קוץ עקצתו עקרב וכו׳ הרי של בעל הבית (ספרא קדוש׳ פרק ג). חמשה נהרגין בשבת ואלו הן זבוב שבארץ מצרים וצירעה שבנינוה ועקרב שבחדייב ונחש שבא״י וכלב שוטה בכל מקום (שבת קכא:).—ומ״ר: ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה הימנו וכו׳ נזדמנו לו נחשים ועקרבים וכו׳ (שם). והבור ריק אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו (מד״ר בראשי׳ פד). יש אומרים ששים בכרם אחד ואל תתמה שהרי עקרב שהיא מן השרצים יולדת שבעים (שם שמות א). כך היין משול בעקרב וכו׳ מה עקרב מכה בעוקצו כך היין מכה בסופו (שם במד׳ י).—ובספה״א: והתחיל העקרב לשרוק בפיו (ספר מעשיות, REJ. 1896, 242). עקרב ראשו בינוני ובסופו פועל רשע (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לט, כ״י ברית׳ מוז׳). והעקרבים רבים במיניהם ובמראיהם ולזה יתחלפו בפעולותיהם יש מהם לבן ועליו קוים אדומים ויש בעל ג׳ חוליות וכו׳ ושם עקרב הים וכו׳ והוא דג בשר וכו׳ (כרבוני, אוי״ח בסמי מות, כ״י ביהמ״ד סכטר). בעקרב ימיו אחשוב שיקרה מנשיכתו נפח קטן (קאנון ד ו ס כג). העקרב (איידעקסע) גופו דק וארוך בארבע רגלים וזנבו ארוך (ליבדא, ראשי למודי א ו). העקרב (סאלמאנדר) והוא מין עקרב נפלא וכו׳ (שם). העקרב (קאמעלעאן) עורו זך ובהיר וכו׳ (שם). העקרב הגדול (קראקאדיל) משכנו באפריקא ובאזיא החם (שם).—ואמר הפיטן: עבדים חשך לי ליום אידם חלקי ואביה בנאצם בחידם חדשים מקרוב עמי בצידם חסדי מקום עקרב תמו לידם (ר״א הקליר, זכור אשר, מחז׳ איטלי׳ א, קסט:). מבור תחתיות רדודי לחץ עקרבי גדודי מהר וקדר מדדי קול דודי (ר׳ שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א׳ פסח).—ואמר המשורר: ועל יחוד שמו תשא אבן מעמסה ובאריות ודבים וצפענים ועקרבים פגושה (ר״י הלוי, אהה אדני אלהים). ובגבול אלו האנשים כל מיני חי המושים שמה יונים וצפרים ועורבים וכו׳ ופתנים ועקרבים וכו׳ (ראב״ע, חי בן מקיץ).—ב) מין ממיני הקוצים, Dorn; épine; thorn: אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בַּעַקְרַבִּים[1] (מ״א יב יא).—ואמר המשורר: יסרוני בעקרבים חבורי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה (ר״י הלוי, אהה אדני אלהים).—ובהשאלה: ונחרטתי חרטות הבתולה אשר הערה בעקרב איש מקורה (עמנו׳ מחב׳ ח).—ג) *ובהשאלה, כלי ברזל בצורת עקרב: עקרב של פרומביא טמאה ולחיים טהורים (כלים יא ה).—ובספה״א: ונתתי חחים בלחייך כמין עקרבים (כ״י א״ח, ספה״ם לר״ב״ג, סמ).—*עקרב בית הבד טמאה (כלים יב ג).—ד) *שם אחד המזלות, Scorpio: עגלה בצפון ועקרב בדרום וכל היישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב (פסח׳ צד.). כל שעה שכימה נראית ברקיע אין עקרב נראה ברקיע ומשעקרב נראה אין כימה נראית (מד״ר במד׳ י). ואחריו מה אתה בורא עקרב כיון ששוקלים אותו ויש בו עונות מורידים אותו לגיהנם (פסיק׳ רבת׳ כ). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות וכו׳ ואלו הן טלה שור תאומים

1) [כך בארמ׳ ובאשור׳ ובכוש׳, ובערב׳ עַקְרַב a).]
2) [כך לפי צורת מ״ר, אבל בתו״מ הוא ע״פ רב ס״ז.]

a) عقرب

1) [המפרשים פרשו שהוא מין שוט שעוקץ ומכאיב כמו עקרב.]

וכו׳ **עקרב** וכו׳ (פדר״א ו).—ובספר יצירה: המליך אות ג׳ וקשר לו כתר וצר בו **עקרב** בעולם ומרחשוון בשנה וטחול בנפש (ספ׳ יצירה ה ג). — ובסהמ״א: כשמגיע למרחשון **עקרב** משמש בתחלת היום ושור לשעה שביעית (ערוך ערך כמה). זרע כשהחמה הולכת במזל **עקרב** וקשת וכנגדו קציר כשהחמה בשור ותאומים (ראב״ח הנשיא, ספ׳ העבור ג, 81). וג׳ ממים והם סרטן **עקרב** דגים (ראב״ע ספ׳ לנוסחאה בקדרות, ז.). **עקרב** ממזלות המים נבזה ובחלקו מגוף האדם האשכים והמקום הנסתר וערות האנשים והנשים וכו׳ ובחלקו מבני אדם כל איש בליעל ונבזה (הוא, ראש׳ חכמה ג). ואם היה האורך במזל **עקרב** או במזל אריה תגרע מן האורך השלישי חמשית (רמב״ם, קדה״ח יז יב). וכי נכספה נפשך להבין שביליו ולמנו׳ חייליו ומוצאם ומובאם וסדור צבאם **ועקרבו** ושורו וכו׳ (הוא, אגר׳ ח.). ויש אומרים כי **עקרב** מתגרה עם אריה ועקרב משליך טפת דם כמים כשאומרים תקופה נופלי׳ (אבודרהם, קו:). וידוע כי מזל הרוח הוא מאזנים ומזל המים הוא **עקרב** (ר׳ בחיי, בראש׳ א ג). **עקרב** ממזלות המים נקבה ממזל הלילה (ר״מ בן אהרן, צדה לדרך א א כח). וכן כתבו הכמי התכונה שעקרב הוא מזל בני ערב הישמעאלים וקשת הוא מזל פרס וכו׳ (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ג, ד״ה ר׳ עקיבא). התמונה השמינית אשר שמה תבוא השמש בכ״ג לחודש אקטאבער נקראת **עקרב** (יאוועל, למודי הטבע ב א, כג:). — ואמר המשורר: גם לאריה נתת מהודך עליו ולאחותו הבתולה הקרובה אליו וכן למאזנים ולעקרב אשר בצדו הושת (רשב״ג, כתר מלכות). **ועקרב** יוצא מהעגולה הנאמנה לפאת נגבה תימנה ונגידנו ישיבנו לעגולת בת רבים למעלה **עקרבים** (ראב״ע, חי בן מקיץ). וחשבתי מאזנים כשחק מאזנים ונשך לעקרב מלשוני עקרב ותופש הקשת יירא אלי מגשת (ר״י חריזי, תחכמוני כב). ואני אשכון למול עקרב בשחר ולערב נכח העגלה (עמנו׳, מחב׳ א).—ואמר הפיטן: כון עש בצפון **ועקרב** בדרום מונחים ליחוד שמו כלם מוכיחים (אלה על כל אלהים, יוצ׳ אחרון פסח). עקרב לבש פחד ורעדה כי בעקרבים יסרונו צרינו (אז בחטאינו, סליח׳ ערב׳ ר״ה). ורנו שחקים מסבים יום תשיב למי משאבים במזל **עקרב** בת רבים למעלה עקרבים (אל חי, סמע״ל, קרובץ ארגוני).— ה) ושם מחלה (?): אך קשים הם (הכרפסים) למוכים **בעקרבים** ומחדד את הנפש (אסף 32.).

***עַקְרַבִּי**, ת״ז, מ״ר עַקְרַבִּיִּים, — דומה לעקרב, עָצָל עַקְרַבִּי: וכבר נולד מהראש הימיני מהירך עצל וידבק באחד משני עצלים העקרביים ואח׳ כך יפרד מהם כשעובר בבטן השוק (קאנון א א ב כט).

***עַקְרַבָּן**[1], ס״ז, מ״ר עַקְרַבָּנִים, עקרבנין, שם צמח: **והעקרבנין**[2] והחלבצין והבוכריא וכו׳ יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שביע׳ ז ב). וכן שמעתי ממנו (מר׳ אליעזר) שיוצאין **בעקרבנין**[3] בפסח (ר׳ אלעאי, עירוב׳ ב ו).

עֲקָרָה, ס״נ, מ״ר *עֲקָרוֹת, — נקבה שאינה יולדת, באדם ובבהמה, stérile ; unfruchtbar (weibl.) barren (fem.) ; (fem.): ותהי שרי **עֲקָרָה** אין לה ולד (בראש׳ יא ל). ויעתר יצחק ליי׳ לנכח אשתו כי **עֲקָרָה** היא ויעתר לו יי׳ ותהר רבקה אשתו (שם כה כא). וירא יי׳ כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל **עֲקָרָה** (שם כט לא). לא תהיה משכלה **וַעֲקָרָה** בארצך (שמות כג כו). ואשתו **עֲקָרָה** ולא ילדה (שפט׳ יג ב). עד **עֲקָרָה** ילדה שבעה ורבת בנים אמללה (ש״א ב ה). רעה **עֲקָרָה** לא תלד ואלמנה לא ייטיב (איוב כד כא).—ובבהמה: לא יהיה בך עקר **וַעֲקָרָה** ובבהמתך (דבר׳ ז יד).—ובמליצה לעיר, יושביה: רני **עֲקָרָה** לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה (ישעי׳ נד א). —ובתו״מ: מתיבין לר׳ יודה הגע עצמך שהיתה **עקרה** ואין סופה לילד (ירוש׳ יבמ׳ ו ז). והיתה אשתו של פוטיפרע **עקרה** (פדר״א לח).—ומ״ר: אברהם היה מתפלל על **עקרות** והן נפקדות (מד״ר בראש׳ נג). בשעה שנפקדה אמנו שרה הרבה **עקרות** נפקדו עמה (שם נג).—ובהשאלה, ואמר המשורר: והמשכיל אבי סכלות ומוליד בשכלו אם תבונה **העקרה** (ר״ש הנגיד, יריבוני אסר ידעו). ווילדי המזמות לא מצאתים ולא היתה מזמתי **עקרה** (ר״י הלוי, שפתי היתה).—ואמר המליץ: ואיך

---

1) [או עַקְרָבָן, בערב׳ עקרבאן a); עי׳ לֶו (שמות הצמחים, 109).]

2) [בירוש׳ הגרסה: הערקבלין, וכן ברש״י, ובמדב״ם יש נסחה אחרת לגמרי.]

3) [במשנה שבירוש׳ הגרסה: בערקבנין, וכן במדב״ם: בצרקבנין, שבוש מן בערקבנין. ובמשנה שבבבלי (כג:): בערקבלין, וכן שם בגמר׳ (כו:) ובפסח׳ (נט.): ערקבלים.]

a) عقربان

עוד תהתל ותלד אמונים והיא מאמונים ומחן עקרת (עמנוי, מחב׳ ז). ואמרו בוערים כי התבונות כבר זקנו והחכמות עקרות (ר״י שבתי הלוי, מלחמ׳ החכמה והעושר).

*עֲקָרוּת, ס״נ,—סגֻלת העקר, כמו ב.עִקּוּר, -unfrucht barkeit; stérilité; barrenness: שלא הפילה מחמת עצמה בעקרות שחוששין לה אחרים ואין נושאין אותה (תלמידי רי יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי׳ יג, 87). אילמלא שהתה עם הראשון עשר שנים ולא ילדה והיו לראשון בנים מאשה אהרת וכו׳ היתה מתחזקת בעקרות (תשו׳ גאוי מו״מ קסו). ויען יצחק את רבקה אשתו לאמר וכו׳ עתה ממך היה העקרות הזה אלינו (ספ׳ הישר, תולדות). הוא אמר הפילה בתוך עשר כדי שישהה עמה והיא אומרת לא הפלתי נאמנת שאינה מחזקת עצמה בעקרות (רמב״ם, אישות טו יג). ומהחלק הזה גם כן הרבה מספורי התורה כמו העקידה ועקרות האמהות וכו׳ (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב ו ב). שלא היה דומה עקרותה (של רבקה) לעקרות שרה וכו׳ ורבקה היה עקרותה מצד אחר (ר׳ אבשלום אשתרוק, מדרשי התורה, הוצ׳ עפפנשטין 42). שהקדוש ברוך הוא מתאו׳ לתפלתם של צדיקים שאמרוהו בענין עקרות האמהות (ר״י אבוהב, נהר פישון, לט:). ולפי שהשכול והעקרות נמשך ממנו (מהייחוד) גם כן אמר שהעבודה אל השם תגן ותושיע מזה (ר״מ ן׳ גבאי, ס׳ עבודת הקדש טו).

עֲקֶרֶת, ס״נ, — כמו עֲקָרָה: מושיבי עֲקֶרֶת הבית אם הבנים שמחה (תהל׳ קיג ט).—ואמר המשורר: העליתי למחלתך ארוכה רנני זמרי עקרת והודי (ראב״ע, אב המון).—*וכמו עִקָּר, עֲקֶרֶת הבית [1]), האשה שהיא העקר והמנהלת של הבית, אשת חיל: קרבנו קערת כסף אחת אל תקרי קערת אלא עקרת כנגד רהל שהיתה עקרת הבית (מד״ר במדי׳ יד).—ובסהמ״א: ויקרא לרחל וללאה לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת [עיקר] הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן (רש״י, ברא׳ לא ד). האשה תהיה עקרת הבית ותעיין תמיד בכל אשר להם ובמטלטלים להיותם שלמים ונקיים ומסודרים ומשומרים (ר״ר בר׳ אברהם, דרך ישרים, דרך ארץ, קכו:).—ואמר המשורר: ובתו היחידה בביתו העקרת כי אמה מתה עליה בנעוריה (יל״ג, קוצו של יוד ב), למה בניך האהובים אם טובה עזבת עקרת הבית למה ביתך החרבת (הוא, ספי ס, 163).

עקש [1]), ממנו *עָקוֹשׁ, עִקֵּשׁ, עָקַשׁ, עִקְּשׁוּת, *עַקְשָׁן, *עַקְשָׁנוּת, מַעֲקָשׁ, *הִתְעַקְּשׁוּת.

עִקֵּשׁ, תוא״ז, עִקֶּשׁ, מ״ר עִקְּשִׁים, סמ׳ עִקְּשֵׁי,—עִקֵּשׁ הפך מן יָשָׁר, אדם שהלך בדרכים לא ישרים, krumm, verkehrt; pervers; crooked, perverted: דור עִקֵּשׁ ופתלתול (דבר׳ לב ה). עם נבר תתבר ועם עִקֵּשׁ תתפל (ש״ב כב כז). צנים פחים בדרך עִקֵּשׁ שומר נפשו ירחק מהם (משלי כב ה).—לב עִקֵּשׁ: לבב עִקֵּשׁ יסור ממני (תהל׳ קא ד).—עִקֶּשׁ לב: עִקֶּשׁ לב לא ימצא טוב ונהפך בלשונו יפול ברעה (משלי יז כ). תועבת יי׳ עִקְּשֵׁי לב ורצונו תמימי דרך (שם יא כ).—ועִקֵּשׁ שפתים: טוב רש הולך בתמו מֵעִקֵּשׁ שפתיו והוא כסיל (שם יט א).—ודרך עִקֵּשׁ: אשר ארחתיהם עִקְּשִׁים ונלוזים במעגלותם (שם ב יה). טוב רש הלך בתמו מֵעִקֵּשׁ דרכים והוא עשיר (שם כח ו).—ובמדר׳: שמשו שניהם כאחת הרי זו דרך עקש וכו׳ היכי דמי כגון דיתבי לצדדין מתוך כך הולד יצא עקש (כלה רבתי א).—ובסהמ״א: (ויברח) מלדבר עם הכסיל ומדלוק עם עקש ומהחליק לשון לנבל (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, 27). בנזהר עצמו להסיר ולהרחיק מעלי עקשות פה ולזות שפתים שלא יהיה עקש בפיו (ר״י בן כספי, פי׳ משלי ד כד).—ואמר המשורר: והצדק בקש ואל תהיה עקש עבור לא תוקש ילבות המורים (דונש בן לברט, דעה לבי חכמה). ומשפטו במשקלת לכל עמו יסדהו וזד יהיר אשר עקש דרכיו האבידהו (ר״ש הנגיד, אהוב נפשי). לבודה במוקש פתלתל ועקש נשאת סבל מענת כבל (ר״י הלוי, אהה אדני אלהים).—ואמר הפיטן: ערך בה הק לעם מפזר עבור מלפתל עקש כמין וזר (מערכת חקה, יוצ׳ שבת פרה).—ומ״ר: מגן אלקים גורשו פותים מעיקשי גא לחרוש כמיתים (ר׳ משולם בן קלונימוס, תשוחת כפלאותיך, Elbog., Stud. 127).—ובמשמ׳ עַקְשָׁן, קשה ערף: ושאלו לאדם גדול במה הגעת אל כל הכבוד הזה ואתה מן הכושיים ואמר בדבר אמת והנאמנות והמנע מן העיקש ושלא שאלתי על מה שאינו צריך לי (ר״י א״ת, מבח׳

[1]) [מליצה לקוחה מלשון הפסוק בתהל׳ ובמובן אחר. יסטרי ואחרים מנקדים: עִקֶּרֶת, אבל לא נמצא עקר בצורת נק׳. ועי׳ לשוננו (א, 323, 447).]

[1]) [כמו עקס בארמ׳, ובערב׳ עקצ a).]

a) عقص

הפכיכ' לרסב"ג, 90). זד יהיר לץ שמו הוא העקש המתמיד על השקר (הוח, סה"ם לריב"ג, יהר). — וכק' עִקֶּשֶׁת, עקשית: ויך את האתון במקל פעם ראשונה ושניה הכה אותה במתג או בשוט ופעם שלישיה במקל כדרך שעושין לבהמה עקשת שעסקיה רעים (חזקוני, פי' התורה, במדי כב כז). כי מי שהוא מתעקש ומפציר ומעפיל להשיג לא ישרה נפשו ר"ל אין לו נפש ישרה אבל נפש עקשית ומפצירה (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, כח:.).

עָקַשׁ, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פִּעֵ', עִקֵּשׁ, יְעַקֵּשׁוּ, מְעַקֵּשׁ, עִקְּשׁוּ, - עִקֵּשׁ הישרה, עִקֵּשׁ אותה, verdrehen, verkehren; pervertir; to pervert: המתעבים משפט ואת כל הישרה יְעַקֵּשׁוּ בנה ציון בדמים וירושלם בעולה (מיכ' ג ט-י).—ועִקֵּשׁ את הדרך: דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלתם נתיבתיהם עִקְּשׁוּ להם כל דרך בה לא ידע שלום (ישעי' נט ח). הולך בתום ילך בטח ומְעַקֵּשׁ דרכיו יודע (משלי י ט).—ובמדר': ועמד אליהו והתפלל לפני הקב"ה ואמר וכו' אף האשה הזאת שאני יודע שמתוך צרת בנה דברה עלי לעקשני (פדר"א לג).—ואמר המשורר: אזרח רענן פרח בשושנה במשכת חדק מעקשי נכונה (רמב"ע, אזרח רענן). קרא לא לעקש תנאף ביוקש אבל היה מבקש זרע אלהים (ר"י הלוי, יום בקול המלה). הטאו עקש דרכו במוקש ומערב בקש והנה מזרח (הוא, יעץ ומקים). — ואמר הפיטן: צורר בגאון וחרון מימיניו לנקשה מחמש המש בסאסאה בשלחה לעקשה (ויושע אור ישראל, יוצ' שבת א אחה"פ). יצרם קשקשו ואותות הקישו ואותי עקשו אללי לי (ר' מנחם בן מכיר, אבל אעורר, קינ').—ומי שאינו מבין והוא שאינו משיג נקודת האמת אעפ"י שממציא המצאות רבות אינו הולך משרים אלא מתואר מעקש מעוות או נלוז (רכה"ו, יין לבנון, אבו' ו, קפו.).

—נִפְעַ', נֶעְקַשׁ, — נֶעְקַשׁ דֶּרֶךְ, שהוא מעקש דרכיו: הולך תמים יושע ונֶעְקַשׁ דרכים יפול באחת (משלי כח יח). —ובסהמ"א: והנה תורת חכם מקור חיים נתנה מאת ה' מן השמים לישר את הנעקשים בנתיבתם והמטים עקלקלותם (ר"א הקרחי, ג"ע, הקדי, ב.). הנה יש לו לאדם כשיראה פתיל תכלת וכו' לזכור את כל מצות ה' אשר נתנו לישראל לישר הנעקשים באורחותם (סם תפלה, פא.).—ובמשמ' נתעקמו: זנבו וכנפיו שחורות ועליהם פצלות נעקשות יורדות ממראה תכלת לבנה (סייגהק, תולדות הארץ א קל).—ואמר המשורר: הנעקשו שבילי רום וחמה בדרך לא סלולה היא נחויה (רמב"ע, הלעד הזמן). — ואמר הפיטן: טמנו לנו פח ומוקש ישור כשך יוקש עבור ממך להעקש (רסב"י ברי אבון, אל אל חי, יוצ' שבת ב' אחה"פ).

—קַל, יַעְקְשֵׁנִי, - עָקַשׁ אותו, עשהו עִקֵּשׁ: אם אצדק פי ירשיעני תם אני וַיַּעְקְשֵׁנִי (איוב ט כ).

—הִתְפַּ', *הִתְעַקֵּשׁ, נִתְעַקֵּשׁ,—א) כמו נִפְעַ', נעשה עִקֵּשׁ, לא ישר, קשה: שכשתלמיד יושב בפני רבו וישא ויתן בדבר הלכה יודע רבו לאיזה צד לבו נוטה ומה מתעלם ממנו ומה מתברר לו ומה מתעקש עליו (תשו' גאוני קדמוי מו, קסל). — ב) התנהג כעקשן, הקשה את ערפו, עמד על דעתו: ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי (רש"י, בראשי ל ח). ואשר גרם לקצת המתגאים והמתגדלים להתנהג במדה הזאת היא שהם מתעקשים וטוענים כי הנפש מתאוה אל הגדולה וקשה בעיניה השפלות (ר"י א"ת, סק' מדה"כ לרסב"ג כז). והלשון הזה דומה למה שאומרים הערב אסתיהר פל' כשהוא מתעקש ומתגלע ומתמיד על עקשותו (הוא, סה"ם לריב"ג, יהר). איננו מכחיש טבע האפשר כי אם מתעקש הנף (הוא, הכוזרי ה כ). אלה ההקדמות לא יכחישם אלא מתעקש (ראב"ד, אמו"ר, 43). ואנחנו לא נתעקש שלא יהיו שום תארים אחרים שיתכנו עליו ית' וכו' ומי שיתעקש בשיהיה להם מספר מה על כל פנים כבר התחכם בעיניו התחכמות גדולה (שם 56). הששה דברים אשר שנא ה' ראשונה היא העזות וכו' המישית המתעקש ורוצה לעמוד על דעתו אפילו במקום שחולקים עליו רבים (ר' אברהם יגל, לקח טוב, ט.). וגם אם אולי יתעקש החולק ויאמר שלא ימצא לעולם שווי בהכנה ודבקות בין שני מעיינים וכו' (ר"ע ספורנו, אור עמים, נד:). ואם תתעקש ותאמר אחרי שהרמב"ם מנה בהקדמתו לספר משנה תורה וכו' (רלה"ח, עטרת לבי, תפארת למשה א, ה:). או יאמר מפי עוללים ויונקים ההולכים לתומם בלתי מתעקשים בחקירות טבעיות ויונקים הלבה של תורה (ר"י מוסקאטו, כפול' יהודה לד). רק בבקשה ממך אל תטריחני בחנם להקיפני בתשובות חבילות שאין בהם ממש ובלי יסוד חזק כדרך המתעקשים (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א, לח.). ודבר זה אינו כדאי אף להעלות על הספר אך מחמת שכבר נתעקש בו

אחד מוכרח אני לבאר ולהוציא מלב המתעקש (כ״י קופר, חתם סופר, או״ח, קמה). — ואמר המליץ: כנחש צפעוני נתעקשת בשביליך ומפשעיך החסיל אכל יבולך (כ׳ עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסר א, י:).

עִקְּשׁוּת[1]), ש״נ, — סגלת הָעִקֵּשׁ, — א) עקמימות, ערמה Verkehrtheit, List; tortuosité, perversité; crookedness, perverseness. עִקְּשׁוּת פה, דבור של ערמה ורמאות: הסר ממך עִקְּשׁוּת פה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי ד כד). אדם בליעל איש און הולך עִקְּשׁוּת פה (שם ו יב). — ובסהמ״א: שאין לו דעת הנפש השכלית לשוב מדרכי העקשות לא טוב הוא (פי׳ הניחס לראב״ע, שם יט ב). החונף מפתח העקשות והעקשות מפתח האשומים (כ״י חריזי, מוסרי הפילוסופ׳ ג יב). ההתפקרות אשר הוא נמשך אל דעותיהם והוא עקשות ונלוזות דרכם (כ״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ג י). בעל המבישה אם היה בחברתה הוא נלחם תמיד בעקשותה (שם יב, ד״ה והרביעי). — ואמר הפיטן: שלוך לים עקשותי שיננתי חיצי קשתי שמע תפלתי ורחישתי שאילתי ובקשתי (כ״א הקליר, Elbog., Stud. 120). — ב) *כמו עַקְשָׁנוּת, קשי ערף, עמידה על הדעת, Eigensinn, Hartnäckigkeit; opiniâtreté; obstinacy: חור ואמר תמה אני דבית מקדשא חרב ואת קיים בעקשותיך (מדר׳ שה״ש א, גריגהוט יז). — ובסהמ״א: וכל ימי אשר נגע העקשות בלבבנו ולא נודה לרצון אלהינו להשלים חפצו וכו׳ (יוסיפון פה, פרנקפ׳). מי שיוכל למנוע עצמו מארבע נוצל מארבע נמנע מארבע המהירות והעקשות והגאוה והעצלות וכו׳ (כ״י א״ח, מבחר הפנינים לרשב״ג, 60). ואין הגבורה העיקשות בדברי שקר וההתמדה על השוא וסבל היגיעה (הוא, תקי׳ מדה״נ, מו). דור עקש ופתלתל תאר כפול העין והלמד וענין הכל עקשות והתמדה על הדבר (הוא, ספ״ש לריצ״ג, פתל). ומן הדומה שהעקשות הוא דבר מורה על שני ענינים הענין האחד הוא שהוא הפך לדבר הישר וכו׳ והענין השני הוא שהעקשות באה ג״כ על האדם העקש בחכמתו ושאינו מודה על האמת (כ׳ זרחי׳ מברצלונה, פי׳ משלי, הסתר ג, 170). ומניין שלא יתחיל לדבר עמו שנאמר באזני כסיל אל תדבר הואיל ורוב פעמים מדבר בעקשותו הלך אחר הרוב (ספ׳ חסידים, תתתתקעח). ותסיר עצמך מן המהירות ומן העקשות (כ׳ אלעזר מגרמיזא, הרוקח, הקד׳). כי תמצא בו מרמת שועלים וגנבות התולים וכו׳ ועקשות חמור וסכלות שור (כ״י חריזי, תחכמוני מו). ומכריחות אותך להודות בהם על פני עקשותך (רמב״ן, מלחמ׳ ה, הקד׳). והרי עשיר זה עקשותו לא תניחהו להכין צדה לעולם הבא (כ״י בן נחמיאש, פי׳ משלי כח ו). כי אין בלשונות טענות מכריחות לבעלי הצורות להורות על פני עקשותם (כ״א קרשקש, אור ה׳, ג א ג). וכי קודם שתשלחם אתה רוצה לדעת כי אבדה מצרים בשביל עקשותך (חזקוני, פי׳ שמות י ז). וכי ימצא איש אשר בדמי הסכלות יתגולל ובעפר העקשות יתבולל (כ״י מפיסא, מנחת קנאות, 11). — ומ״ר עִקְּשִׁיּוֹת: ומאנו במודעי מרמות ומזמות ודקדוקים ועמוקים עקשיות ותושיות (לוחת הרמב״ם). נפתולים וכו׳ עקשיות גדולים נתעקשתי ונפתלתי עם אחותי לאה (כ״י אברבנאל, ברא׳ ל, ד״ה ויהא כי שנואה).

***עַקְשָׁן**, עִקְּשָׁן, ש״ז, — א) אדם שרגליו עקושות ועקומות, כמו עִקֵּל: הזויור והליפיז וכו׳ ועקלן ועקשן[1]) וקלבן והקישן פסולין באדם וכשרין בבהמה (תוספת׳ בכור׳ ה ג). — ב) *קשה ערף, אדם שעומד על דעתו, עי׳ עִקֵּשׁ, Eigensinnig; opiniâtre; obstinate: וכל אדם יוכל לזכו׳ אם ירצה למעלה מופלגת מאד אע״פ שנדמ׳ לו שקשה וכבד עליו העבודה מאד וכו׳ אעפ״כ צריך שיהיה עקשן בעבודתו ולבלי להסתכל על כל זה (מגיד שיחות להר״נ מברסלב, יג). וכמו שמצינו שיש עקשן כגון תינוק וכו׳ (שם עח). סענדריל לא היה עקשן בטבעו זה אומר כך יהא כך ואינו מקפיד (ממו״ס, מסעות בנימין השלישי ד).

***עַקְשָׁנוּת**, ש״נ, — סגלת הָעַקְשָׁן, כמו עִקְּשׁוּת ב): כגון תינוק שבשביל עקשנות לבד יכול להפקיר עצמו לגמרי וכו׳ כמו כן יש בבני אדם שיכול להפקיר חכל ולסלק כל התאו׳ בשביל איזה תאוה או עקשנות שהוא רוצה (מגיד שיחות להר״נ מברסלב, עא).

א. **עָר**[2]), ש״ז, — כמו עִיר, בפרט בלשון הקדומה: כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון אכלה עָר מואב בעלי במות ארנן (במד׳ כא כח). כי בליל שדד עָר מואב נדמה כי בליל שדד קיר מואב נדמה (ישע׳ יז א).

---

1) [הדגש לחזוק הקריאה, עי׳ ריב״ג (הרקמה שער כב); רד״ק (מכלול שד״ם, קסא:).]

1) [כך בדפו׳, ובהוצ׳ צוק״מ חסר. ואולי הוא כפל מן והקישן.]

2) אולי מזה נ״ר עָרִים מן עיר.

ב. **עֶר־**[1]**,** ס"ז, מ"ר **עָרִים, עָרֵיהָ,** — כמו **צַר**: ויאמר שמואל (לשאול) ולמה תשאלני ויי' סר מעליך ויהי עָרֶךָ[2] ויעש יי' לו כאשר דבר בידי (ש"א כח יו-יז). —ומ"ר: ונתשתי אשיריך מקרבך והשמדתי עָרֶיךָ[3] (מיכ' ה יג). אשר ימרוך למזמה נשוא לשוא עריך[4] (תהל' קלט כ). — ואמר המשורר: ברוח אלהינו פיו יפער לאכל הצר ולטרף הער (סעדיאגה, סכטר, 72). צמותי קדקד מרוטי שער חלצם בחסדך מכף צר וער (ר"י אבן אביתור, אדסה עפתי, סער הסיר, 13). וכל רעיו לחפצו הם דרושים וכל עריו בבור אפו אסורים (רמב"ע, התרשים א לו). ומפיו ימשכו רעיו תרופה מנהו יהיו עריו מחולים (שם י כח). וראשם יהיה שמור לעולם ויפדה בכל שוטנים ועריים אשר בחר בשם טוב משמנים וטוב מכל בדולהים ודרים (ראב"ע, ס"י גגי' קציר). וכמה ראתה עיני אהובים השיבם השחוק שונאים ועריים (ר"מ הקראי, לקו"ק פד). וכל אויב ורע ישפיל לרגלם וימשילם עלי שונאים ועריים (שם ל). למה הרגזתני לענות אל מאמריך והשקי סר מעליך ויהי עריך (עמנו' מחב' ג). נפשי עורי לקראת ערי וזקן המחריד פי רדפי (שם ד). הא הא ערי עלי אשרי לו על דתי דמי הוזה (עמנו' פרנקים, לבי מודה, קבץ על יד א, 103). מאז אהבתני מבור מלטתני עתה נטשתני ביד ערי וכו' הון עלי ועל עולי בישועתך הראיני (ר"א ערלקי, ספר הפזמונים, כה:). הושה לנקום מכל צרי וערי אדעה תוכל יכול פארי נזרי (שם ל). השב הדרי ועל ראש ערי מהר הנף חרמש צור מגן ושמש (ר"י נג'ארה, יה חיים, עולת תמיד, קלג). יבקע אז אורי ויהי מכל נודע סכי תקים ערי פזר לו יתודע (אורי כר, כנף רננים, ג:). נהפך לב שאול לדוד ויהי ערהו (שלום הכהן, כיר דוד, 51). ערי ימצו כוס שממה רעי יינקו משד נחמה (ריב"ל, יום אגוע, באר יצחק, 181).

ג. **עָר,** ס"ז, — שם אילן, דפנא, Lorberbaum; laurier; laurel, שמן עָר, שמן שמוציאים מן עלי הָעָר: שמן ער הוא דפני אלואין והוא לאוריני כחו חם ויבש יועיל לכאב הכבד והטחול והכליות ויפוצץ האבן שבכליות (אסף, 69:).

---

1) בארמ': עָר (דני' ד יו). — 2) י"ס, לפי השבע': ויהי עם רֵעֶךָ. — 3) י"ס עצביך.

4) [כך ת"י, עקיל' וסומכ', ורש"י וראב"ע. ור' משה הכהן מפרש שהוא כמו שֶׂמֶךָ, וכך מגיהים החדשים. ובקצת כ"י: עדיך. והשבע' והסורי והוולג' פרשו מן עיר.]

א. **עֵר,** ת"ז, נקי' **עֵרָה,** מ"ר **עֵרִים, עֵרוֹת,** —שאינו ישן, wach; éveillé; awake, לבו ער וכדומ': אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק (שה"ש ה ב). —ובתו"מ: אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן (ב"ק ב ה). ראוה שנתייחדה עמו באפילה או שישנה במרגלות המיטה אפילו הוא ער והיא ישינה הוא ישן והיא ערה אינן חוששין שמא נתעסקו בדבר אחר (תוספת' גיט' ז ד). אחר שאילו היה ער קונה לו שביתה היה ער ולא קנה לו שביתה אין לו אלא אלפים אמה לכל רוח (ר"י בן כורי, ירוש' עירוב' ד א). אין לה וסת בין ערה בין ישנה בעיא בדיקה (ר' אבא בר ירמיה, נדה יב). חמרין ופועלין והבאין מבית האבל ומבית המשתה נשיהם להם בחזקת טהרה ובאין ושוהין עמהם בין ישנות בין ערות (שם). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אני ישנה מן המצות ולבי ער לגמילות חסדים וכו' אני ישנה מן הגאולה ולבו של הקב"ה ער לגאלני (מד"ר שה"ש, אני ישנה). לא יהא אדם ער בין הישנים ולא ישן בין העירים (דא"ז ה). —ובסהמ"א: כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך וכו' האורב לפתות פסיעותיך ואתה ישן לו והוא ער לך (ר"י א"ס, מו"ה, יחוד המעשה ה). —*ובמשמ' מלא תנועה והיים, שקד, כמו עֵרָן: אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים (סנה כה:). — ובסהמ"א: ויקרא את שמו ער שיהודה קראו והיתה כוונתו שיה' ער ומהיר ומשתדל במעשיו לא כבד ונרדם (ר"י אברבנאל, ברא' לח, ד"ה ויהי בעת ההיא). —ואמר המשורר: היה הי תמיד ער והתאות גער ביען את שער לרוחות ובשרים (קונס, דעה לבי חכמים).

ב. **עֵר,** ס"ז, —עֵר וְעֹנֶה[1]: בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם כי חלל יהודה קדש יי' אשר אהב ובעל בת אל נכר יכרת יי' לאיש אשר יעשנה עֵר וענה מאהלי יעקב ומגיש מנחה ליי' צבאות (מלאכ' ב יא-יב). —ואמר המשורר: לזרים נמכרנו יחד ער וענה לעבדים ולשפחות ואין קנה (רסב"ג, סניה בת ליון).

***עֲרַאי,** עריי, ס"ז, — דבר שבמקרה, שאינו קבוע, דבר טפל שאין לו חשיבות, Zufälliges, Nebensächliches; hasard; chance, subordinate: אין עראי לכלאים (כלא' ב ב). כל שבעת הימים אדם עושה

---

1) דבור נהוג אצל השומרונים לפנים (Duhm, ZAW. XXXI, 181). [ועי' בפרושו של מרגלית למלאכי (הול' כהנא).]

סֻכָּתו קבע וביתו עראי[1]) (סוכ׳ ב ט). המכסה את הדם יכסנו ביד ואל יכסנו ברגל שאין עושין את המצות עראי (תוספת׳ חולין ו י). אתם עשיתם את דיני עריי בעולם אף אני אעשה אתכם עריי בעולם (ספרא, בחוקי, פרק ה). לפי שאין עושין אהל עראי בתחילה בי״ט ואין צ״ל בשבת (עירובי׳ מד.). עשה תורתך קבע כיצד שאם שמע אדם דבר מפי חכם בבית המדרש אל יעשה אותו עראי אלא יעשה אותו קבע (אדר״נ יג). — וסומך לשם אחר: יכול יהיה אדם אוכל אכילת עראי בשדה ת״ל עשר תעשר (ספרי דבר׳ קה). אוכל בהן (בתפילין) אכילת עראי ואינו אוכל בהן אכילת קבע ישן בהן שינת עראי ואינו ישן בהן שינת קבע (בשם ר׳ אבא בר ירמיה, ירוש׳ ברכ׳ ב ג). אמרה תורה כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת עראי עד עשרים אמה אדם עושה דירתו דירת עראי (רבא, סוכ׳ ב.). בנין קבע אסרה תורה בנין עראי לא אסרה תורה (ר׳ אסי, ביצ׳ לב:). — וס״ח: השתא בית הכסא קבוע שרי בית הכסא עראי מיבעיא (ר׳ ששת, ברכ׳ כג:). — ובסהם״א: אך מרוב כעס ומהירות מעורב עם יהירות עברת עליהם וקראת קריאת עראי ראשי פרקיהם (ר׳ זכריה הלוי, או״כ ב, 127). — ותה״פ: אבל במוליך לביתו אוכל מהם עראי עד שהוא מגיע לביתו (מעש׳ א ה). אוכלין ושותין עראי[1]) חוץ לסוכה (סוכ׳ ב ד). אבל אמר פירות תלושין אילו עשויין תרומה וכו׳ הרי זה אוכל מהן עראי (תוספת׳ תרומו׳ ג ז). המנכש עם חנוני בחנות אף על פי שפירותיו טבל לא יאכל מהם עראי (שם ח ז). אוכלים עראי מן העיסה עד שתתגלגל (ספרי במד׳ קי). מעשה וכו׳ ואכלנו תאנים וענבים עראי חוץ לסוכה (ירוש׳ סנה׳ ז ב). האומר לחברו צא ולקט לך תאנים מתאנתי אוכל מהן עראי ומעשרן ודאי (עירובי׳ לב.). — ובסהם״א: פרשה ראשונה צריך שלא יקראות עראי (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, קמא:).

א. **ערב**[2]), ממנו עָרֵב, א.עָרַב, *עֲרֵבוּת, *הַעֲרֵב, *הַעֲרָבָה, א.מַעֲרָב, *מַעֲרָבִי, *מַעֲרָבִיּוּת, *מַעֲרִיב.

1) [במדב״מ, הגרסה: עריי.]
2) [משתף לכל האחיות, בערב׳: عَرَبَ a).]

a) غرب

א. **עֶרֶב**, עָרֶב, סו״ג, מ״ז עֲרָבִים, עַרְבַּיִם[1]), מ״ר *עֲרָבִים, — השעות הראשונות של הלילה, תיכף לשקיעת החמה, Abend; soir; evening, בנגוד לבקר: ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (ברא׳ א ה). ערב וידעתם כי יי׳ הוציא אתכם מארץ מצרים ובקר וראיתם את כבוד יי׳ (שמות יו ו-ז). ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב (שם יח יג). בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר (דבר׳ כח סז). ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה (תהל׳ נה יח). וייראו ישבי קצות מאותתיך מוצאי בקר וערב תרנין (שם סה ט). בערב היא באה ובבקר היא שבה (אסת׳ ב יד). ומנת המלך מן רכושו לעלות לעלות הבקר והערב (דהי״ב לא ג). — ובנגוד לנשף: אם שכבתי ואמרתי מתי אקום ומדד ערב[2]) ושבעתי נדדים עדי נשף (איוב ז ד). — בָּעֶרֶב: ויבאו שני המלאכים סדמה בערב (ברא׳ יט א). בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב (שמות יב יח). ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב ואעש בבקר כאשר צויתי (יחזק׳ כד יח). בערב ילין בכי ולבקר רנה (תהל׳ ל ו). בערב בערב: ומקטרים ליי׳ עלות בבקר בבקר ובערב בערב וכו׳ ומנורת הזהב ונרתיה לבער בערב בערב (דהי״ב יג יא). — בערב יום: בנשף בערב יום באישון ואפלה (משלי ז ט). — לָעֶרֶב: בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל (ברא׳ מט כז). ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר (תהל׳ נט ז). בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש (תהל׳ צ ו). מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו (איוב ד כ). בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך (קהל׳ יא ו). ויעל עליו עלות ליי׳ עלות לבקר ולערב (עזר׳ ג ג). להעלות עלות ליי׳ על מזבח העלה תמיד לבקר ולערב (דהי״א יו מ). ועלות לבקר ולערב לשבתות ולחדשים (דהי״ב ב ג). — עד הערב: כל הנגע בנבלתם יטמא עד הערב (ויקר׳ יא כד). ויפל (יהושע) על פניו ארצה לפני ארון יי׳ עד הערב (יהוש׳ ז ו). ויעלו בני ישראל ויבכו לפני יי׳ עד הערב (שפט׳ כ כג). ונסתרתי בשדה עד הערב השלישית (ש״א כ ה). ויכם דוד מהנשף ועד

1) [אפשר שאינו מ״ז אלא בצורתו, והוא באמת מ״ר. ועל פרושו, עי׳ רש״י, ראב״ע, ורמב״ן לשמות (יב ו).]
2) [ריב״ג בשרשיו סבר שכאן ערב משמש כל הלילה. וכן יש מפרשים משלי (ז ט).]

הָעֶרֶב למחרתם (שם ל יז). יצא אדם לפעלו ולעבדתו עֲדֵי עָרֶב (תהלי׳ קד כג). ויאמר אלי עד עֶרֶב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש (דני׳ ח יד).—מֵעֶרֶב עד עֶרֶב, עד בקר: מֵעֶרֶב עד עֶרֶב תשבתו שבתכם (ויקר׳ כג לב). באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת יערך אתו אהרן ובניו מֵעֶרֶב עד בקר לפני יי׳ (שמות כז כא). ויש אשר יהיה הענן מֵעֶרֶב עד בקר (במד׳ ט כא). — לעת עֶרֶב: ותבא אליו היונה לעת עֶרֶב והנה עלה זית טרף בפיה (בראש׳ ח יא). לעת עֶרֶב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישעי׳ יז יד). ויהי לעת הָעֶרֶב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך (ש״ב יא ב). והיה לעת עֶרֶב יהיה אור (זכרי׳ יד ז). — לפנות עֶרֶב: והיה לפנות עֶרֶב ירחץ במים (דבר׳ כג יב). - מנחת הָעֶרֶב: על המזבח הגדול הקטר את עלת הבקר ואת מנחת הָעֶרֶב ואת עלת המלך ואת מנחתו (מ״ב טז טו). תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת עָרֶב (תהלי׳ קמא ב). והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי כעת מנחת עָרֶב (דני׳ ט כא). ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הָעָרֶב ובמנחת הָעֶרֶב קמתי מתעניתי (עזר׳ ט ד-ה).—צִלְלֵי עָרֶב: אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי עָרֶב (ירמ׳ ו ד).—זאבי עֶרֶב: וקלו מנמרים סוסיו וחדו מזאבי עֶרֶב [1] (חבק׳ א ח). שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי עֶרֶב לא גרמו לבקר (צפני׳ ג ג).—ומ״ז בין הָעַרְבַּיִם, בין השמשות: ושחטו אתו (את קרבן הפסח) כל קהל עדת ישראל בין הָעַרְבָּיִם (שמות יב ו; גם טז יב; כט לט; מא; ל ח). בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הָעַרְבַּיִם פסח ליי׳ (ויקר׳ כג ה). בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הָעַרְבַּיִם תעשו אתו (את הפסח) במעדו (במד׳ ט ג; גם ה; יא; כח ד).—ובתו״מ: בי״ש אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמוד (ברכ׳ א ג). ובספהמ״א: יתהיל יאמר אברכה את ד׳ בכל עת כל המזמור ואחרי כן יעמוד ויתפלל הערב (מספרי הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 441).—*לעתותי, לעת עָרֶב: השוכר את הפועל לעשות עמו מלאכה ולעיתותי ערב אמר לו הליך את הלגין זה במקום פלוני אף על פי שאין ישר׳ רשאי לעשות כן שכרו מותר (תוספתי ע״ז ז (ח) י).—ואמר המשורר: תוג[ה אשר

ב]עדר כאב צריה ישח לבבי בעלות שפיה כמה תציקני לעת ערב עד אהיה ערב למול שתיה (רסב״ג, JQR. NS. 1913, 65). ועי׳ עֵת.—*תפלת הָעֶרֶב: ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה (ברכ׳ כו:).—ובהשאלה: בכ״מ שיש ערב אין בקר ובכ״מ שיש בקר אין ערב אלא לכשיעלה בקרן של עכו״ם ערב וערבן של ישראל בקר (ר׳ יצחק, מד״ר בראש׳ פח). בא ערבה של סדום ושקעה שמשה ונחתם גזר דינה (שם נ). בבקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה של מדי ובבקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה של יון ובבקרה של יון תאמר מי יתן ערבה של אדום (שם אסתי, פתיח׳). עד שלא יבא הערב יצמח בן דוד אורן של ישראל (פדר״א כח).—*ומ״ר עֲרָבִים: מאמתי קורין את שמע בערבים [1] משעה וכו׳ (ברכ׳ א א).—ובתפלה: אשר בדברו מעריב ערבים (תפלי׳ ערבית). פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים (ברכ׳ יב.).—ואמר הפיטן: להתפלל יום יום ערבים ושחרים (רסב״ג, אמון יוס, אזהרי׳ ל.). ושחרתי לעת ערב ידיד גם תהתל בי ואם תענה שקרים עניתיהו והי יפיך ערבים לרום אורך השבתים כבקרים (ר״מ הקראי, לקו״ק לד). לבן אם ייטיב בעיניך אתן לך מבנות הנדיבים אילת אהבים לחיה מעלה שחרים ושערה מעריב ערבים (ר״י חריזי, תחכמוני ו). עליו נהמה כדבים שחרים וערבים נענה קינה אחר קינה (ר׳ זכריה בן סעדיה אלצאהרי, ספר המוסר מה, קובץ על יד ט, מטמוני מסתרי׳ 23).—*עֶרֶב שבת, עֶרֶב יו״ט, היום שלפני שבת, יו״ט: אם לא היתה נבילה מערב שבת אסורה לפי שאינה מן המוכן (ר׳ יהודה, שבת כד ד). ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין (תעני׳ ד ז). מעשה בבית דגן שביהודה שמת שם מת אחד ערב פסחים וכו׳ (ר׳ חנניה, ספרי זוטא פרשת פרה, הרביץ א, 75).—ומ״ר: מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין (פסח׳ ד א). ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך (שם י א). נראין דברים בערבי שבתות שזה מביאה וזה מביא׳ כמפריש מחיוב על חיוב (ר׳ יוסי, ירוש׳ חלה ג א). כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (פסח׳ יג.).—ועֶרֶב שביעית, השנה שלפני שנת השמטה: עד אימתי

1) [כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף (רד״ק).]

1) [כך במדב״מ, ובירוש׳: ערבין.]

חורשין בשדה האילן ערב שביעית ב"ש אמרים וכו' (שביעי' א א). אין צורך לומר הריש וקציר של שביעית אלא הריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית (שם ד). — ״ועם כנ': ובערבי ראשי חדשים וחנוכה נוהגין ליפול על פניהם בערביהם וביום מוצאיהם בין בשחרית בין במנחה (סדר תפלות השנת, אמודרדם, כ:). — ואמר המליץ: והעתים אשר לא ישפטו בם ימי שבת ויום טוב וערבם (רה"ג, אהלל אל, סד"מ, קבולי׳ קונטרי׳ 48). — ואמר המשורר: עבד לילו מדד ערבו ובבית מחוללו גלה ריבו (ראב"ע, עבד לילו). — וערבים: רחץ וספג ועטה כלי פז ויקדש עוד ידיו ורגליו רצוי תמיד הגש בערבים והקטיר קטרת בין נתחים לנסך (יוסי בן יוסי, אתה כוננת). — ב) כנוי לכשוף: ויש מכשפים הנקראי' ערב קטן כנזכ' בזוהר פ' כי תשא דאית ערב רבא וערב זעירא אלו היה כישוף שלהם בזמן התחלת מנחה גדולה ואלו הכישוף שלהם בזמן מנחה קטנה (ר"י בר"כ אלחנן, עה"מ, קרית ארבע קח, קז.).

א׳ **עָרַב**, פ"ע, עָרְבָה, עֲרוֹב, – עָרַב היום וכדומ', נהיה ערב, שקע השמש; Abend werden; devenir soir; to become evening: ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לַעֲרוֹב לינו נא (שפטי׳ יט ט). – ובהשאלה, עָרְבָה שמחה: צוחה על היין בחוצות עָרְבָה [1]) כל שמחה גלה משוש הארץ (ישעי' כד יא). – ובספהמ"א: לעולם יהא אדם זהיר כשיזקין בתפלתו ובמעשיו הטובים וידע כי עתו קצר ויומו ערב ויתן אל לבו לעשות תשובה (ר"א די וידאש, ראש חכמ', דרך ארץ, רכט.). — ואמר המשורר: אני הגבר הנדאב בלא עת יומי ערב ועוד לא יומי מלאו ימי (מנחם בן סרוק, מכת' אל חסדאי אבן שפרוט). ומרב מצוקיו בחייו ירב ומותו ערב ויומו ערב וקצו בקרבו לנפשו ארב (רסב"ג, אנוסים ועגונים). וכאשר פנו לערוב ימי עלומים וחטאי נעורים היו כתולע אדומים (רש"ע פלקירא, המבקש, ט.).

הפעי', הֶעֱרִיב, הַעֲרֵב, — א) עשה דבר בערב, etwas des Abends tun; faire quelque chose le soir; to do at evening: ויגש הפלשתי השכם וְהַעֲרֵב ויתיצב ארבעים יום (ש"א יז טז). — ובתו"מ: השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן (ב"מ ז א). השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק משמש (בן עזאי, ברכ' סב.). במי הן מתקיימות (דברי תורה) במי שמשחיר ומעריב בהן (ר' יהושע, מד"ר ויקר' יט). למוד מאליהו ע"י שהשהיר והעריב בתורה לא כבר זימנתי לו עורבים (ר' שמואל בר אמי, שם). — ובתפלה: אשרינו כשאנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (לפיכך, ברכ' השחר). — ובספהמ"א: ושימני מבני העולם הבא מן המשכימים והמעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (רסע"ג, סד' רע"ג ב, קם.). בעם זה תחזה הולך ברגש לבית האל וגם משכים ומעריב (ר"י זבארה, שעשועי׳ יג, דודקון 144). — ב) *כמו קל: אוכל (המצורע) במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה (נגע' יד ג). — ג) פ"י, עשה שיהיה עֶרֶב, ובתפלה: אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים וכו' (תפל' ערבית). — ואמר המליץ: מעביר יום ומביא לילה מזריח חמה ומעריב לבנה (רסע"ג, סד' רע"ג א, סה:).

—פעי', *עֹרַב, רק בינ' מְעֹרָב, מְעֹרַב שמש, — טמא שטבל וְהֶעֱרִיב לו השמש, שנטהר לגמרי, בנגוד לטבול יום שצריך להמתין לטהרתו עד שֶׁיַּעֲרִיב לו השמש: ומטמאין היו את הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקים שלא יהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית (פרה ג ז). כיצד היא מביאה אותם אל פתח אהל מועד אלא אם כן תהיה מעורבת שמש מלמד שהיא טובלת מבעוד יום (ספרא מצרע פרק ט).

—נפעי', ״נֶעֱרַב, — כמו קל: שמשך יזרח בהשך ואם זה ימים נערב (ר"י נגיארה, יונת כדודים, עולת תמיד ל).

—הִתפ', ״הִסְתַּעֲרֵב [1]), בינ' מִסְתַּעֲרֵב, מְסְתַּעֲרָב, — שבא מן ארץ המערב, מאפריקה הצפונית: ואח"כ בא פה מצרים וישימו אותו עליהם קהל המסתערבים לראש ולקצין ויסוב את שמו הר' יוסף סכנדרי (לקוט' מדברי יוסף סמברי, ברליניר 72). אלעזר סכנדרי אשר אזר כגבר חלציו בעד עמו ישראל היושבים במצרים על אודות בית הכנסת של המוסתערבים (שם 79).

ב׳ **עֶרֶב**, ממנו עֹרֵב (?), א.עֶרֶב, ב.עֵרֶב, ב.*עָרֵב, ז.עָרַב, *עִרְבֵּב, *עֲרֵבָה (?), *עִרְבּוּב, *עַרְבּוּבְיָא, ב.*עֵרָבוֹן, *עֵרוּב, ב.״הִתְעָרְבוּת, *תַּעֲרֹבֶת.

---

1) [החדשים מגיהים: עָרְבָה.]

1) [בערב' אש'תערב a), התנהג כמו ערבי.]

استعرب

עָרֹב, ש״ז,—המכה הרביעית מן מכות מצרים [1]: הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הֶעָרֹב ומלאו בתי מצרים את הֶעָרֹב וגם האדמה אשר הם עליה והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם עָרֹב וכו׳ ויבא עָרֹב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הֶעָרֹב (שמות ח יז-כ). ויעש יי׳ כדבר משה ויסר את הֶעָרֹב מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר אחד (שם כז). ישלח בהם עָרֹב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם (תהל׳ עח מה). שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם אמר ויבא עָרֹב כנים בכל גבולם (שם קה ל-לא).— ואמר המשורר: קמטם בערוב ודבר ושחין אבעבועות ושבר (ראב״ע, מי כמוך אזם יה).

א. **עֵרֶב**, עֶרֶב, ש״ז,—אנשים נכרים שמתערבים בתוך האֻמה, mixture; mixtion, mélange; Gemisch: ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף וגם עֵרֶב רב עלה אתם (שמות יב לז-לח). ויהי כשמעם את התורה (שכתוב בה אשר לא יבוא עמני ומואבי בקהל יי׳) ויבדילו כל עֵרֶב מישראל (נחמי׳ יג ג). חרב אל סוסיו ואל רכבו ואל כל הָעֵרֶב אשר בתוכה והיו לנשים (ירמ׳ נ לז). — ואמר הפיטן: ערב אשר עלה את עם הסבבת בכשלו נוקשו עשות זרות תעבת (ר״א הקליר, ערב אשר, יוצ׳ ב פסח). — ואמר המשורר: ביציאת מצרים הלכו בישימון ושם כל ערב רב כי כן כתוב וכו׳ (ראב״ע, אל תכונתך).

ב. **עֵרֶב**, ש״ז,—א) חוטי הארג שהֹלכים לרֹחב היריעה, מבעד לחוטי השתי, trame; Einschlag d. Gewebes; woof: והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים או בשתי או בְעֵרֶב לפשתים ולצמר (ויקר׳ יג מז-מח; גם מט). ושרף את הבגד או את השתי או את הָעֵרֶב בצמר או בפשתים (שם נב; גם נא; נג; נז). —ובתלמו׳: השתי והערב מיטמאין בנגעים מיד ר׳ יהודה אומר השתי משישלך והערב מיד וכו׳ (נגעי׳ יא ח). אפי׳ ערב שבה לא היה בו לא קשר ולא תיומת (ר׳ תנחומא, ירוש׳ שבת ז ב). עלה כשל ערב ושני זרועותיו כב׳ חוטין של זהורית (ר׳ עמרם, נדה כה:). — ובספה״א: פי׳ עירין צמר שנותנין בראש הקנה שמוליכין בו את הערב שלא יצא הערב מן הקנה אלא על יד על יד (ערוך ערך נר). וטלית שהשתי פשתן והערב צמר גפן מה דינו (לנדא, האגור, ג:). —ועם כנ׳: בגד ששתיו צבוע וערבו לבן ערבו צבוע ושתיו לבן הכל הולך אחר הנראה (נגעי׳ יא ד). לוקחין מן הכובסין סוכין מפני שהן שלו ולא יסרוק את הבגד לשתיו אלא לערבו (תוספת׳ ב״ק יא יג). —*חוט של עֵרֶב: פירש ממנו (מן האדם) אבר שאין עליו בשר כראוי וכו׳ ר׳ יהודה אומר אם יש בו במקום אחד כדי להקיפו בחוט של ערב יש בו להעלות ארוכה (כלים א ה). (בית קדש הקדשים) ממזבח הזהב ועד העזרות כחוט של שתי מן העזרות ועד מפתן הבית כחוט של ערב (ירוש׳ שקל׳ ו ג). איזו היא שיליה שאמרו כל שהוא דומה לחוט ערב וראשה תפוח כתורמס (שם נדה ג ז).—ובספה״א: יש לו לאורג עץ שראשו חד ושמו כרכר וכו׳ ושוכט בו את החוטין ומקרב את הקנים שמבדילין בין שני חלקי החוטין העליונין והתחתונין וכו׳ ונפתח שער לירות ביניהן את חוט הערב (ערוך ערך שבט). וכדי שלא יפסד הבגד בהצטרף שתיו עם ערבו על כן אסר אלו שני המינים (ר״א הקראי, ג״ע, ענין טומאה וטהרה ו, קיט:).—ואמר המשורר: כמה תציקני לעת ערב עד אהיה ערב למול שתיה (רסב״ג, תוג[ה אשר כ]עדר, JQR. 1913. 65). אם יהיה ערב אנוש תם יהיה השכל שתי ירוץ בכל כח קנות חכמה וימאס לו שתי (רמב״ע, התרשים י ל). משי הבר מהדבר הבין שתיו התום ערבו הנה כל שיר יקר כגוף נגדו אך הוא רוח קרבו (הוא, יל׳, ימים). לבשי יהידתי כסות צדק ושימי האמת ערבך והישר שתי (חריזי, תענק רמג). —ב) *ובהשאלה, רֹחב של דבר בנגוד לשתי, אֹרך: כל מחיצה שאינה של שתי ושל ערב אינה מחיצה (ר׳ יוסי בר יהודה, עירובי׳ א י). כותל שבין שני מקואות שנסדק הערב מצטרף והשתי אין מצטרף (תוספת׳ מקוא׳ ה ו). סירוג שתי וערב מיתות או שתי או ערב (חזקיה, ירוש׳ מו״ק א ה). — ותה״פ, לרֹחב: אם היו זרועין שתי זורען ערב זורען שתי (רב אשי, שבת פה:). מאימתי תורמין את הענבים משהילכו בהן שתי וערב (ירוש׳ תרומ׳ ג ז). היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה התוכות בודק בבשרה אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה ואם לאו בידוע שהיא טמאה (רב חסדא, חולי׳ נט.). ביצד קורעו וכו׳ קורעו שתי וערב וטחו בכותל (רב

[1]) [המחבר לא פרש את השם, ויש בו חלוקי דעות. כל קדמונינו פרשו ערבוביה של חיות רעות. השבע׳ פרשו: מין ממיני הזבובים, וכן כמה מן החדשים.]

יסודה, שם קט:). — ג) *כנוי לצלב שהוא סמל הדת הנוצרית: שני משומדים אחין היו חקר החכם אחר אבותם מה גרם כשהיתה הגזירה אמרו הקהל מה נעשה אמר הרב ממני תראו וכן תעשו לקח שתי וערב ונשא כדי שלא יהרגוהו גוים ואנסוהו עם בני עירו לכך נשתמדו בניו (ספר חסידים תתתתשכב). וימצאו בה (בתבה) צלם זהב אחד כדמות אדם ובידו שתי וערב וידעו כי לו היה מתפלל בוקר וערב (ר"י זבארה, שעשועי ו, דודסון 62). שכל את ידיו אף כאן מדברים הנוצרים על צדיק עתק ואומרים שכיון לעשות שתי וערב וכה"ג טועים בהרבה מקומות (ר' ליפמן, ספר נצחון מה).

ב.*עָרַב, קל לא נמצא.

—הפעי', *הֶעֱרִיב,—עשה עָרֵב: מהו להעריב ולסרג (ירוש' מו"ק א ה).

ג.עֹרֶב¹) ממנו עֹרֵב, ב.עָרַב, ב.*עֲרָבָה.

עֹרֵב²), עורב, ש"ז, מ"ר עֹרְבִים, סמ' עֹרְבֵי,—א) עוף מעופות הטורפים ע"פ רֹב שחור הנוצות מאד, Rabe; corbeau; raven: וישלח את הָעֹרֵב ויצא יצוא ושוב עד יבשת המים מעל הארץ (בראשי ח ז). את כל עֹרֵב למינו ואת בת היענה ואת התחמס ואת השחף ואת הנץ למינהו (ויקרי יא יה-יו). והיה מהנחל תשתה ואת הָעֹרְבִים צויתי לכלכלך שם וכו' וְהָעֹרְבִים מביאים לו לחם ובשר (מ"א יז ד-ו). וירשוה קאת וקפוד וינשוף וְעֹרֵב ישכנו בה (ישעי לד יא). נותן לבהמה לחמה לבני עֹרֵב אשר יקראו (תהלי קמז ט). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה עֹרְבֵי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז). מי יכין לָעֹרֵב צידו כי ילדו אל אל ישועו (איוב לח מא). קוצותיו תלתלים שחורות כָּעוֹרֵב (שה"ש ה יא).—ובתו"מ: קרא עורב וא' לו צרח קרא עורב ואמר לו חוור לאחוריך הרי זו מדרך האמ' (תוספתי שבת ו (ז) ו). איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי נפלה פת מפי וכו' וקרא לי עורב ונבח בי כלב וכו' (שם ז יג). ואת כל ערב ערב זה ערב שחור ואת כל ערב להביא ערב עמקי ועורב הבא בראש יונים למינו להביא את הורזיר (ספרי דברי קג). במי שמשחיר פניו עליהן כעורב (רבה, עירובי כב.). במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ובני ביתו כעורב (רבא, שם). חצר אינה צריכה בדיקה מפני שהעורבין מצויין שם (הוא, פסחי ח.). תשובה נוצחת השיבו עורב לנח אמר לו וכו' (ריש לקיש, סנהי קח:). שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם כלב נקשר עורב רק חם לקה בעורו (שם). אפילו אם מתכנשין כל באי העולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין (מד"ר שה"ש, ראשו כתם פז). בא עורב אחד שמת לו אחד מחביריו לקח אותו וחפר בארץ וטמנה לעיניהם אמר אדם כעורב אני עושה (פדר"א כא).—ובספה"מ"א: אנשים הרוצים להקיז באין שם להקיז ואגב שמתקבצין שם עורבים מחמת הדם עולין ומפסידין פירות האילנות (רגמ"ה, ב"ב כג.). וקראו אותה כולה עורב כלומר זו מונעת העורבים מלפרוח בגג ההיכל (ר"ח, שבת כז:). ידוע הוא כי העורב יטוש את אפרוחיו כל זמן שעדין לא העלו אברה (ר"ח, עירובי כב.). אמנם העורב הקוסם מנבא הנבאי' הוא זה הלבוש שחורים (ר' קלונימוס, בעלי חיים 3 ז). עורב הלילה וכו' עורב השדה וכו' עורב השחור וכו' עורב הערפל וכו' (שנהק, תולדי החיים קכח-ע). עורב הלוזים וכו' עורב הברושים וכו' עורב האלומות וכו' (שם קל).—*ומשל: לא לחנם הלך הורזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו (ר' אליעזר, ב"ק לב:). ואם ימצא עורב כולו לבן תמצא כשרה בנשים (פרקי רבנו הקדוש ד, הלקוטים, גרינהוט, סה).—ובספה"מ"א: כעורב אחרי אמו נכרך (Monatsschr. 1893, 409). כשתראה עורבים לבנים תראה שתי אחיות יושבות בא' (פלא יועץ, קפא). והוא (העורב) אמיץ לב להתיצב גם נכח הטורפים הגדולים ממנו ערום ואוהב לגנוב בשר ומאכל וכו' ע"כ יאמרו המושלים גנב כהעורב (שנהק, תולדי החיים, קכח).—ואמר הפיטן: רחש ישנים בערב דם תבוסה כעורב קץ חש וקרב לעורר בתנין קרב (קליר, יוצר פרשת החדש).—ואמר המשורר: והברק אזי שחק מעופף כאלו הוא משחק על דברו אשר פרש כנפיו כעטלף ועפו עורבי שחק בשורו (רשב"ג, אני האיש). הה על שער בכנף ערב הושב פתע בכנף יונה מעשה חצים יעשה בלב או ממעשה חרב יונה (רמב"ע, התרשיש ה לז-לח). ערב כל גיל מלב כל דוד העת לנדוד קרא עורב (שם ז סד).—עֹרֵב הפרידה

---

1) [אולי מן הערב' עַ'רַבּ a), היה שחור.]

2) [בארמ': עורבא, באשור': אֵרִבּ, אֵירִבּ; ובערב': עֻ'רַאבּ b).]

a) غرب b) غراب

ועמדתי עמו ימים לבלות שנותי אתו בנעימים עד צחק בינינו עורב הפרידה ונסעתי מאתו בנפש הרדה (ר"י חריזי, תחכמוני מ). ומחר יקראו עורבי הפרידה ביני וביניך (הנ"ל, מחברי איתיאל כו).—ב) שם לקבוץ כוכבים: והשמינית החיה וכוכביו חמשה ועשרים והעשירית העורב וכוכביו שבעה (ראב"ע, ראשי חכמה א). העורב תחת הבתולה בתוכו נכנס מאה כוכבים מגודל משונה (יחזקאל, למודי הטבע, ע:).

ד. עָרֵב, ממנו ג.עָרַב, ב.*עָרֵב, עֲרֻבָּה, א.עֵרָבוֹן, א.*עֲרֵבוּת, תַּעֲרֻבָה.

ג. עָרַב, פ"ע, עָרַבְתָּ, עֹרֵב, עֹרְבִים, עֲרֹב, עָרְבֵנִי, אֶעֶרְבֶנּוּ —א) עָרַב דבר, עָרַב לפלוני דבר, היה עָרֵב, לקחת עליו אחריות הדבר שאם אבד הדבר וכדומ' יהיה עליו להשיב, לשלם וכדומ', Bürgschaft leisten; porter garant; to become surety: אנכי אֶעֶרְבֶנּוּ מידי תבקשנו אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים (בראשי' מג ט). כי עבדך עָרַב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים (שם מד לב). דלו עיני למרום אדני עשקה לי עָרְבֵנִי (ישעי' לח יד). עֲרֹב עבדך לטוב אל יעשקני זדים (תהלי' קיט קכב). בני אם עָרַבְתָּ לרעך תקעת לזר כפיך וכו' עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך (משלי ו א-ג). רע ירוע כי עָרַב זר (שם יא יה). אדם חסר לב תקע כף עֹרֵב ערבה לפני רעהו (שם יז יח). לקח בגדו כי עָרַב זר ובעד נכרים חבלהו (שם כ יו). אל תהי בתקעי כף בַּעֹרְבִים משאות (שם כב כו). שימה נא עָרְבֵנִי עמך מי הוא לידו יתקע (איוב יז ג).—ב) עָרַב, נתן עֵרָבוֹן, verpfänden; mettre en gage; to pledge: ויש אשר אמרים שדותינו וכרמינו ובתינו אנחנו עֹרְבִים ונקחה דגן ברעב (נחמי' ה ג). — ובמדרש: מבקשין אתם שנערוב אתכם שאם אתם מפרישין מעשרותיכם כראוי אין עכברים אוכלין עוד אמרו לו אין ערב אותן והלכו העכברים ולא נראה עוד (מד"ר דברי ג). אמרו אבותינו עורבים אותנו א"ל הקב"ה אבותיכם יש לי עליהם (שם שה"ש, משכני אחריך). א"ל (יוסף ליהודה) מפני מה לא ערבת את אחיך כשמכרתם אותו לישמעאלים (תנחומי' ויגש ה).—ובפהמ"א: ואותם שני אנשים אשר מארין הגבלים מר שאול ומר יוסף אשר ערבו לי להוביל אגרותי אל אדוני המלך (מנחם בן סרוק, אגרי ר' חסדאי אל הכוזרי). רבונו ש[ל עולי'] והלא לפניך ערבתי אתו (גנזי שכטר א, גינצבורג 240). והשיב לי ראו' הדא חומוש מה ואני אערבם עים כסף צרוף ונצא מהן יפו... (שם ג, 273). ותלמוד זה שסדרנו וכו' כמו שערבנו על נפשנו למעלה וכמו שיתבאר לקורא בו (שם 408). כי האל יתעלה ערב לעמו על העבודה הנראית על האברים גמול נראה מהר בעוה"ז וכו' וכן ערב להם על העבירות הנראות הגלויות עונש נראה מהר בעולם הזה (ר"י א"ת, תו"ה, הבטחון 7). האומר לחבירו ערבת לי והוא אומר לא ערבתי או שאמר הערב ללוה אתה הרשיתני לערוב אותך וליתן והוא אומר מדעתך ערבת או לא ערבת כלל וכו' (רמב"ם, מלוה ולוה כו ח). האשה שלותה בשטר או ערבה בשטר חייבת לשלם אחר שנשאת (שם יב).—ואמר המליץ: הלא יום וליל ממנים אנשי חיל כערבי משאות ואם זמן יאריכו משפט יאריכו (מנחם בן סרוק, אגרי אל ר' חסדאי). ואתקע את כפי אל כף עופר כי הוא לבי עורב (רמב"ע, התרשיש ז סט). אמולה עד מתי תסעד לבוב חברים ערוב בעדה לבל תתמעד הודך גלה כסחתה להעד (גנזי שכטר ג, דוקון 91).

—פעי', *עֹרַב, בינ' מְעֹרָב, מ"ר מְעֹרָבִים, מְעֹרָבוֹת, — שנעשה עָרֵב ומשכון: ואת ערובתם תקח תני רב יוסף דברים המעורבין בינו לבינה (כתוב' ע:). ובני אמוריי שהיו תמורות של אבותיהן וכן הוא אומר ואת בני התערובות שהיו מעורבותיהן של אבותיהן (מד"ר אסת' א).

—נפעי', *נֶעֱרַב, — כמו פעי': למחקירת ריבות נפשות נערבות ודין ארבע אבות נזיקים נשמרים (רסב"ג, אמון יום זה, אזהר').

—התפ', *הִתְעָרֵב, נִתְעָרֵב, — כמו קל, נעשה עָרֵב: אם בא ראובן עם מערופיא ללוות משמעון ונתערב ראובן בשביל העובד כוכבים עבור הקרן והרבית וכו' (מרדכי, ב"מ שלג). וערב בשעת מתן מעות אפילו לא נתערב בהדיא וכו' חייב לשלם לו (לבוש חו"מ קכט ג). ראובן קנה שדה משמעון ועשה לו שטר ואמר לו שיעשה לו שטר גם על אשתו ולא היתה אשתו כאן ונתערב לוי בשבילו שלכשתבא שתעשה היא גם היא שטר עליה ובאה ולא רצתה וכו' (שם קלא יח). עבד או אשת איש שנתערבו לאחרים וכו' אין חייבין לשלם (שם קלב א ג).

ה·**עָרַב**, ממנו ד·עָרַב, ב·מַעֲרָב.

ד·**עָרַב**, פ"י, עֹרְבֵי, לַעֲרֹב,—עָרַב מַעֲרָב, עשה מַעֲרָב, הוציא סחורה למקום מהמקומות[1]), exportieren; exporter; to export: כל אניות הים ומלחיהם היו בך לַעֲרֹב מערבך (יחזק' כז ט). מחזיקי בדקך וְעֹרְבֵי מערבך וכל אנשי מלחמתך וכו' יפלו בלב ימים (שם כז).

ה·**עָרַב**[2]), פ"י, עָרַב את לבו, העיז, מצא את לבו, wagen; oser; to dare: והקרבתיו ונגש אלי כי מי הוא זה עָרַב את לבו לגשת אלי (ירמ' ל כא).

ז·**עָרַב**, קל לא נמצא.

—התפ', הִתְעָרֵב, הִתְעָרְבִ־, הִתְעָרְבוּ, תִּתְעָרָב, יִתְעָרַב, יִתְעָרְבוּ,—א) הִתְעָרֵב את פלוני, המרה אתו אם יוכל לעשות דבר מה, wetten; gager; to wager, bet: ועתה הִתְעָרֶב[3]) נא את אדני המלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם (ישעי לו ח).—ובסהמ"א: זיל זכנהו כלומר התערב עמהם בדברי חכמה ועשה תנאי עמהם אם תנצחם שילכו עמך (רגמ"ה, בכורי ח:).—ב) הִתְעָרֵב בפלוני, בדבר, הכנים את עצמו לתוך פלוני, לתוך הדבר, sich mischen; se mêler; to mix oneself: וַיִּתְעָרְבוּ בגוים וילמדו מעשיהם (תהל' קו לה). כי נשאו מבנתיהם להם ולבניהם וְהִתְעָרְבוּ זרע הקדש בעמי הארצות (עזר' ט ב). ובשמחתו לא יִתְעָרַב זר (משלי יד י).—ולפלוני: גולה סוד הולך רכיל ולפתה שפתיו לא תִתְעָרָב (שם כ יט).—ועם פלוני: ירא את יי' בני ומלך עם שונים אל תִּתְעָרָב כי פתאם יקום אידם (שם כד כא-כב).—ובתו"מ: נתערב אחד מהם בכל המינים הרי זה עובר בפסח (חלה א ב). שתי החבורות שנתערבו פסחיהן אלו מושכין להן אחד ואלו מושכין להן אחד (פסח' ט י). רוצח שנתערב באחרים כולן פטורין ר' יהודה אומר כונסין אותן לכפה וכל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה ידונו בסקילה (סנה' ט ג). אפה בו את הפת אסורה בהנאה נתערבה באחרות כולן אסורות בהנאה (ע"ז ג ט). שלשה מקואות וכו' וירדו שלשה וטבלו בהן ונתערבו המקואות טהורין (מקוא' ו ג). תרומת חבר ותרומת עם הארץ שנתערבו כופין את עם הארץ ליטול חלקו (תוספתי דמאי ג ב). מעשה שנתערבו (לי) פירות טבולין בפירותי וכו' (רבי שמעון בזוזי, ירוש' שם ה ט). מרכבו ארגמן זה הקב"ה וכו' והוא אורג את העולם שיצאו כולם למיניהם ולא יתערבו מין בשאינו מינו (מד"ר במדי יב). מה השמן הזה אין מתערב בשאר משקין כך ישראל אין מתערבין באוה"ע (שם שה"ש א ג). הכותים אסורים לבוא בישראל מפני שנתערבו עם כהני הבמות (מסכ' כותים ב, קירכהיים).—ובסהמ"א: פירוש עֶרֶב הזמן שהצורות מתערבות ואינם נפרשות למראה העין (רמב"ע, אגרי השבת ג, קבולי קונטרי). ונאמר על אחד מהמלכים שהיה מתערב בין עבדיו ולא היה ניכר ביניהם (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ד). כיון שגלו ישראל בימי נבוכדנצר הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות (רמב"ם, תפלה א ד). נפש החוטאת תכשל בערבה ומתערב במענים שונים (ב"ז ב"ק כט כ).—ואמר המשורר: לכן אשמח ויתעצב לבבי ותתערב רננה עם זעקה (ר"י אבן גיאת, בדיבותך רחבה).

—פִּע', *עֵרַב,—א) הכנים דבר בתוך דבר, בלל, בלבל, mischen; mêler; to mix, mingle: אין מערבין פירות בפירות וכו' באמת ביין התירו לערב קשה ברך מפני שהוא משביחו אין מערבין שמרי יין ביין וכו' התגר נוטל מחמש גרנות ונותן לתוך מגורה אחת וכו' ובלבד שלא יהא מתכוון לערב (ב"מ ד יא-יב). ולא יהא (החנוני) מערב מים ביין מי בגלקייא בשמן וכו' (תוספתי ב"ב ה ו). איזהו עיסת כלבים וכו' כל שעירב בה מורסן (ר"ש בן לקיש, ירוש' חלה א ט). לא יסוד אדם את ביתו בסיד ואם עירב בה חול או תבן מותר (ב"ב ס:). יין תפוחים של עכו"ם וכו' הנמכר בקטלואי אסור מפני שמערבין בו יין (ע"ז מ:).—ובסהמ"א: שלקה יין נסך ועירב ביינו של ישראל (תוספי רי"ד, גיטי כב:).—*עֵרַב זרע: שאין זרעו ניכר אחריו שהם מערבים זרעם בנשי חבריהם (מד"ר במדי יב).—ובסהמ"א: ועורב נקרא עורב שעירב את זרעו בכל צדדין מרוב זנותו (אלפא ביתא דבן סירא).—*עֵרַב אותיות, נקודות: רבי ירמיה בריך קומי רבי זעירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה

---

[1]) [כל המפרשים פרשו לסחר, החליף סחורה בסחורה, והוא אחד עם א·ערב, עי' רש"י וראב"ע.]

[2]) ואולי זה באמת מן ג·עָרַב, כאלו נתן את לבו בערבון. [כך רש"י: לשון ערבון. וכן החדשים. וריב"ג ורד"ק פרשו כמו היטיב, מן ז·עָרַב.]

[3]) [ריב"ג, רש"י, רד"ק ואחרים פרשו מלשון ערבון ומשכון.]

מה כרבי נחמיה שלא לערב ראשי אותיות (ירוש׳ ברכ׳ ו א). בכל כותבין וכו׳ כתב לא המטיף וכו׳ שלא עירב את הנקודות (ר׳ יוחן בר סלוס, שם גיט׳ ב ג).—ובהשאלה: ודברת בם עשם עיקר ואל תעשם טפילה שלא יהיה משאך ומתנך אלא עליהם שלא תערב בהם דברים אחרים (ספרי דבר׳ לד). שאין מערבין שמחה בשמחה (ר׳ יהודה בשם שמואל, מו״ק ח:). — ובסהמ״א: מפני שמערב שאילה בשבח ואפילו לערב שבח בשאילה ושבח בהודאה והודאה בשבח וכו׳ הרי זה מגונה (בן באבוי, גנזי שכטר ב, גינצבורג 553).—ב) *בהלכות שבת. שִׁתף וחבר שתי רשויות או שני תחומים או את התבשיל של יו״ט ושבת ועשה מהם אחד, עשה ערוב של חצרות, של תחומים או של תבשילים: הדמאי מערבין בו ומזמנין עליו וכו׳ (דמאי א ד). בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח וכו׳ מערבין לנזיר ביין ולישראל בתרומה (עירוב׳ ג א). בני חצר ובני מרפסת שעירבו אילו לעצמן ואילו לעצמן וכו׳ במה דברים אמורים בזמן שהיו של רבים ועירבו אלו לעצמן ואילו לעצמן או שהיו של יהידים ושכחו ולא עירבו אבל אם היו של רבים ושכחו ולא עירבו הגג והמרפסת והאכסדרא כולן רשות אחת הן (תוספת׳ שם י יב). חצר ובה דיורין עירבו מותרין לא עירבו אסורין (שם). בחצר שלא עירבה היא מתני׳ (ר׳ ינאי, ירוש׳ שבת יז א). חריץ שבין שתי חצירות וכו׳ אפילו לא עירבו (שם עירוב׳ ז א). אמרו לו שנים צא וערב עלינו לאחד עירב עליו מבעוד יום ולאחד עירב עליו בין השמשות וכו׳ (רבא, שבת לד.).—ובסהמ״א: למדנו ששמואל מעריב[1]) על כל נהרדעא ר׳ אסי ור׳ אמי על טברייא כולה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי 8).

—פֻעַל, *עֹרַב. בינ׳ מְעֹרָב, מעורב, — א) שֶׁעֵרְבוּ אותו, שֶׁנִּתְעָרֵב: שתי נשים לזו שתי קנים ולזו שתי קנים פרח מזו לזו וכו׳ שאפילו הן מעורבות אין פחות משתים (קנים ב ב). ובפרסת החמור המעורבת בבקעה (מקוא׳ ה ו). כל המעורב למקוה כמקוה (שם ו א). אין המים מעורבין עד שיהיו מעורבין כשפופרת הנד (שם ו ב). אם היו ראשי שירות מעורבין נותן פיאה מאחת על הכל (תוספת׳ פאה א ט). וכשהיו רואין שמחת בית השואבה לא היו (האנשים והנשים) מעורבין (שם סוכ׳ ד א). ולקח מדם הפר ומדם השעיר בזמן שהן מעורבין (ספרא אחרי פרק ד). לא היה שופר של קינים בירושלם מפני התערובת שמא תמות אחת מהן ונמצאו דמי חטאות מתות מעורבות בהן (ר׳ יהודה, ירוש׳ גיט׳ ז ד). של בית אבא היו לוקחין ציר בכסף מעשר אמר לו שמא לא שמעת אלא כשקרבי דגים מעורבין בהם (ר׳ יהודה בן גדיש, עירוב׳ כז.). כל זמן שהיה חלקך מעורב בחלקנו היה חלקנו שמור מן רמה ותולעה (מד״ר קהל׳ א). מניחין בין שם לשם כדי שיהיו ניכרין ובאותיות כדי שלא יהיו מעורבין (מסכ׳ ספר תורה ב א, קירכהיים). כל מקום שנחשדו המעורבים פתוחה אסורה וסתומה מותרת (שם כותים ב). — ובהשאלה: לפיכך ב״ה אומר תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות (כלה רבת׳ י).—ובסהמ״א: ומהיום ההוא והלאה לא דברה מרימי עם קיפרון אם המלך ועם שולמית אחותו וכו׳ באמרה כי מעורבות הנה קיפרון אם המלך ושולמית אחותו (יוסיפון כפ). אהיה מעורב דעתו עמהם ולא אהיה מחרף ומכה (ספר חסידים תתתסכד). נתבלבלו שפתם והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה (רמב״ם, תפלה א ד). של חדשים הם לחות ואינם נטחנין היטב ונשאר הרבה קמח מעורב עם הסובין (רא״ש, תרומ׳ יא ד). והיה האש מקיף למעלה על המים והעפר המעורבי׳ והרוח מנשבת ותכנס בין האש והמים ותרחף על המים (ר״י קארו, תולד׳ יצחק, א:). אבל אם שהא צריך שיהיה לשון המתנה מעורב בשלשתם (טו״ע חו״מ רפא ז). אבל כשיעורבו יחד טובות העולם הזה המגיעות לרשע עם הרעות והעונשים המגיעות לו בעולם הבא (ר״י אלבו, העקרים א ס).—ואמר המשורר: כי הדברים הטובים ברעים מעורבים החדוה במדוה והשמחה באנחה והששון באסון (ראב״ע, חי בן מקיץ, איגר 140).—ב) *שערבו אותו, שעשו בו עֵרוּב: להיכן מצילין אותן לחצר המעורבת בן בתירא אומר אף לשאינה מעורבת (שבת עז ג).

—נִפְעַ׳. *נֶעֱרַב, —א) כמו פֻּעַ׳ א), נִתְעָרֵב: מקום אשר יש שם נהרות כל סביבותיהם מתמוגגים במים ומתמוטטים וכו׳ ואיך תעמוד הארץ והיא נערבת במים (ר״י הדסי, אה״כ סעד יג). — ב) כמו פֻּעַ׳ ב), עשו עֵרוּב: עדתי הטה נא אזניך לתגבורת שלטי עליזים ערוב הנערב להוצאת שבת תקון ערובים אשר תקנו חוזים (ר״י בר אוזן, איסרה אתכם, אזהר׳).

---

[1]) [צ״ל: מערב.]

ו.**עָרַב**, ממנו ז.עָרֵב, א.עָרֵב, ב.°עֲרֵבוּת, א.°הִתְעָרְבוּת.

ו.**עָרַב**, עָרְבָה, עָרְבוּ, יֶעֱרַב, תֶּעֱרַב, יֶעֶרְבוּ,—עָרַב דבר לפלוני, היה לו הדבר עָרֵב, נעים ורצוי לו: **לא יסכו לי׳ יין ולא יֶעֶרְבוּ לו זבחיהם** (הוש׳ ט ד). **עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא עָרְבוּ לי** (ירמ׳ ו כ). **על זאת הקיצותי ואראה ושנתי עָרְבָה לי** (שם לא כה). **וְעָרְבָה לי׳ מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות** (מלא׳ ג ד). **אשירה לי׳ בחיי אזמרה לאלהי בעודי יֶעֱרַב עליו שיחי** (תהל׳ קד לג-לד). **אם תשכב לא תפחד ושכבת וְעָרְבָה שנתך** (משלי ג כד). **תאוה נהיה תֶּעֱרַב לנפש** (שם יג יט).—וכמו עגב: **לכן הנני מקבץ את כל מאהביך אשר עָרַבְתְּ**[1] **עליהם** (יחזק׳ טז לז).—ובתו״מ: **איתתי אתת לגביה רבי יוחנן אמרה ליה נאנסתי אמר לה ולא ערב לך בסוף וכו׳** (ירוש׳ סוט׳ ד ה). **למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו** (ר׳ יוחנן, מד״ר בראש׳ ט). **למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים והכנים לפניהם תמחוי מלא כל טוב אמר כל מי שהוא אוכל ומברך את המלך יאכל ויערב לו וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך יותז ראשו בסייף** (ר׳ שמואל בר׳ יצחק, שם). **למלך שנכנס למדינה וקלסו אותו בני המדינה וערב לו קילוסן הרבה להן בדיצה הרבה להן בהדיוכין** (שם י). **רבינו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת הביא לפניו תבשילין של צונן אכל מהם וערב לו עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילין רותחין אמר לו אותן ערבו לי יותר** (שם יא). **למלך שבנה פלטין ע״י אדרכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדרכל** (ר׳ ברכיה, שם כז). **כיון שראה שמים וארץ אלו ערבו לפניו** (שם שמות ל). **בנוהג שבעולם מלך ב״ו נכנס למדינה כל בני המדינה מקלסין אותו וערב לו קילוסן** (ר׳ פנחס בר׳ חנילאי, שם ויקר׳ כו). **ואחר שהלך י׳ ימים צפה אילן אחד מרחוק אמר שמא יש תחתיו מים כיון שהגיע אצלו מצאו עומד על המעיין וכו׳ ואכל מן פירותיו ושתה מן המעיין וערב לו ושבת נפשו עליו** (ר׳ לוי בשם ר׳ יוחנן, שם במד׳ ג). **למלך שעשה סעודה והזמין אורחים והיתה עינו יפה באורחים והיה מחזר עליהם ואומר להם יערב לכם יבסם לכם** (ר׳ ינאי, שם יג). **לגנבים שגנבו חבית של יין הרגיש בהם בעל הבית אמר להם יערב עליכם א.״. בחייכם משאתם שותים את היין החזירו את ההביות (הקנקן) למקומו** (שם דבר׳ ה). **למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו והיה מחזיק עליהם ואמר להם יערב לכם ויבסם לכם** (שם שה״ש, בראשי לנגי). **היו מקלסין לפניו (לפני הצלם) ואומרים לו: יערב לך ויבסם לך** (ר׳ יוסי, שם איכי, עומאתה בעוליה). **שמע אדון העולם ויערב לו** (סדר״א ג).—ובסהמ״א: **ודע כי כל תאות מאכל וגם משתה אשר יערב לנפש האדם הוא מיתום המרירה האדומה** (אסף, 20.).—ואמר המשורר: **והצליח דרכו שלחו בו מלכו ויערב חין ערכו כמנחת כפרים** (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער השיר 6). **מאור לעין יערב הקים והעמיד המון רב וכלם ממזרח וממערב כרע ומשתחוה לו** (רא״בע, מי כמוך אל).

—הִפְעִ׳, *הֶעֱרִיב,—עשה שיהיה עָרֵב ונעים, ואמר בן סירא: **חליל ונבל יעריבו שיר ומשניהם לשון ברה** (ב״ס גני׳ מ כא).—ובתלמו׳: **ור׳ יוחנן מסיים בה הכי הערב נא ה׳ אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל** (ברכ׳ יא:).—ובסהמ״א: **כי הם (הדם והמררה האדומה) מעריבים את האוכל ומרעיבים את הנפש בחומם** (אסף, 20.). **הלשון תטיבהו ותעריבהו יותר לשומעים** (המאירי, פי׳ משלי יח ג).

—פִּעֵ׳, *עֵרֵב,—עשה שיהיה עָרֵב לו, שיתענג: **למלך שהיו לו אפוטרופוסים במדינה והשלים להם את שלו ומסר להם את בנו ואמר להם כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מערבים ומעדנים אותו** (ספרי דבר׳ שו).

—פֻּעַ׳, °עֹרַב, רק בינ׳ מְעֹרָב, מְעֹרֶבֶת, מעורבת,—כמו עָרֵב: **והיה האיש אש׳ יראו דבריו מחוכמים משני רעיו וחידתו מעורבת על חידות אחיו יהיה למלך** (יוסיפון ג, פרנקפ׳, כב:).

—נִפְעַ׳, °נֶעֱרַב,—כמו קל, ואמר המשורר: **ולנזהר יקרב בשמרם עקב רב ובאור הנערב ישרים מכתירים** (רסב״ג, אמון יום זה, אזהר׳). **רנני בטוב רחשך אשר מדבש נערב** (ר״י נגיארה, יונת כדודים, עולת תמיד ל).—**משה קבל תורה מראש אמנה כלול מכל חכמה אוצר נחמד וסגולה ומתק לשונו נערב ויהי כטל ביום שרב** (ר׳ משה מינץ, ספר אילם לישיש מקנדיס).

א.**עָרֵב**, ת״ז, נק׳ *עֲרֵבָה, מ״ר עֲרֵבִים, עֲרֵבוֹת,—קול עָרֵב, לחם עָרֵב, נעים, מָתֹק, süss, angenehm; suave, agréable; sweet, pleasant: **יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את**

1) [אולי פשוט ט״ס במקום עָגַבְתְּ.]

קולך כי קולך עָרֵב ומראיך נאוה (שה״ש ב יד). עָרֵב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ (משלי כ יז). —ואמר בן סירא: היך ערב ירבה אוהב ושפתי חן שואלי שלום (ב״ס גני׳ ו ה).—ובתו״מ: חליל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה פעם אחת ציפוהו זהב ולא היה קולו ע ר ב כמות שהיה (תוספת׳ ערכ׳ ב ג). אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל וכו׳ ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים (תעני׳ טז.). כבד את ה׳ מהונך שאם היה קולך ע ר ב פרוס על שמע ועבור לפני התיבה (פסיקי׳ דר״כ יא). רבי ירמיה בעא מיבדוק לרבי זעורא אמר ליה כיצד הוא אומר על שמן ע ר ב אמר ליה אשר נתן ריח טוב בשמן ע ר ב (ירוש׳ ברכ׳ ו ו). שצריך ת״ח להיות ע ר ב לכל אדם ולא יהיה כקדרה שאין בה מלח (כלה רבת׳ ג). אימתי העולם ערב בשעה שהאילנות (מ)נצנצים את עליהן (מדרי׳ שה״ש ב, גרינהוט כד:). אמר להן הקב״ה כך אמרתם חייכם ערב עלי ריח של אותו דם של ערלות מסור ולבונה (אגדי׳ ברא׳ יט). מי שסוכתו ע ר ב ה עליו מקדש בלילי יום טוב האחרון בתוך ביתו ועולה ואוכל בתוך סוכתו (ר׳ אחא ברי׳ חיננא, ירוש׳ סוכ׳ ד ה). מה מים אם אין אדם צמא אינה ע ר י ב ה בגופו כך תורה אם אין אדם עיף בה אינה ערבה בגופו (מד״ר שה״ש, כי טובים). ששינת העצרת ע ר י ב ה והלילה קצרה (ר׳ יוחנן, שם, פסעתי את כתנתי). כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצינה והיא ע ר י ב ה עליו (פסיקי׳ רבת׳ לה). בשעה שדברי תורה יוצאין מפי בעליהן כתיקנן הן ע ר י ב י ן לשומעיהן (ירוש׳ סנה׳ י א). כל מי שהוא אומר דברי תורה ברבים ואינן ע ר ב י ן לשומעיהן הן כסולת זו שצפה על גבי נפה נוה לו שלא אמרן (ר׳ אלעזר, מד״ר שה״ש, נפת תטפנה). כל מי שאמר דברי תורה ברבים ואינן ע ר ב י ן לשומעיהן ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה נוח לו שלא אמרן (ר׳ יוחנן, שם). לוט היה ארכי הדיינים שבכולן בשעה שהיה אומר להם דברים שהם ע ר ב י ם להם הן אומרין לו גש הלאה סק לעיל ובשעה שהיה אומר להם דברים שאין ע ר ב י ם להם היו אומרין לו האחד בא לגור וישפוט שפוט (שם ברא׳ נ). שהיה בורא שמים וארץ והיה מסתכל בהם ולא היו ע ר ב י ם אליו והיה מחזירן לתוהו ובוהו (שם שמות ל). אמר הקב״ה בני לא מפני שיש לפני אכילה ושתיה אמרתי לכם אלא בשביל הריח שתהיו ע ר ב י ם ונוחים לפני בריה ניחוח (שם במד׳ כא). אלו תלמודות של תורה שנראו כעורות ושחורות מלאומרן ברבים אמר הקב״ה ע ר י ב ו ת הן עלי (שם, שה״ש, ראשו כתם פז). — ובספה״מ: אבל חזוק גופך ותקונו שתפקדנו במיני המאכלים הטובים ה ע ר ב י ם והמשקים הראויים לטזגו (ר״י א״ת, חו״ה, חשבון הנפש ג). וידוע כי המאכל ה ע ר ב ישעמו האוכל אותו בהכו ולא יבלע ממנו מאומה בלא טעימה (ר״י ברי׳ אבטולי, מלמד התלמידי׳, ה.). נפש שבעה מהנאות הגוף כלומר שאינה מתאוה מ ע ר ב י הגוף ואינה נמשכת אחריהם תבוס נפש (ר׳ זרחיה מברצלונה, פי׳ משלי כז ז, השחר ג, 304). והאהבה תחלק למינים ממנה אהבת ה ע ר ב ממנה אהבת המועיל וכו׳ (ר״י מפיסא, מנחי׳ קנא׳ 1). — ואמר הפיטן: שירת ערבוב מלערב אמנות אבוב ערב שירות נבוב הרב כלם אחוי חרב (ר׳ שלמה הבבלי, אור ישע). למקדשי בניך שבים מכונים כלך צדיקים נעימים נאהבים נצותיך ירצו ובלילה ע ר ב י ם (גנזי שכטר ג, דודסון 73). —ואמר המשורר: בזכרי ים סוף אשר לא יסוף ערב וכסוף שיר איטיבה (ר״י הלוי, יען ומקים). הן הזמן ע ר ב לעשות הפציך לבן בישע רב שמח קבוציך ושנתך תערב מי זה יקיצך (ראב״ע, חתן חדה, כהנא א 128). — ואמר המליץ: ועל כן יאמרו המושלים כי כל ע ר ב י קול הסרי מות (עמנו׳, מחבר׳ כ). ירפא צור משובתם בחיבות ויאהבם נדיבות לקבל תשובתם וישיתם כמנהות ע ר ב ו ת (ר״ש בן עלי, אגרי׳, הרכין ב, 46).

ב. *עָרֵב[1], ש״ז, מ״ר עֲרֵבִים, ערבין,—מי שעורב ונעשה אהראי בעד חברו, מי שמקבל עליו לשלם חוב אם הלֹוֶה לא ישלם, Bürge; garant, caution; surety: המלוה את חברו על ידי ערב לא יפרע מן הערב ואם אמר על מנת שאפרע ממי שארצה יפרע מן הערב וכו׳ ערב היוצא לאחר התום שטרות גובה מנכסים בני חורין וכו׳ ואיזהו ערב שהוא חייב וכו׳ (ב״ב יז ח). ישראל לווה מן הגוי וגוי לווה מישראל ישראל נעשה לו ע ר ב ואינו חושש (תוספת׳ ב״מ ה כ). וברח מן המיאונין ומלהיות ע ר ב בעל פיקדון (ירוש׳ יבמ׳ ג א). אמר הקב״ה אני ע ר ב לך בדבר זה (רבי פרנך בשם ר׳ יוחנן, ב״מ פה.). אמר להם הקב״ה כל מי שמקריב לי קרבן בעולם הזה אינו מקריבו על חנם אלא מקריבו והוא ע ר ב עלי גם לעולם

---

[1] [ס״א מנקדים: עָרָב, עֲרָבִים.]

הבא (מד"ר במד' יז). לאחר שהלך ללוות מן המלך א"ל הבא לי ערב ואני מלוה אותך הלך והביא לו ערב אחד א"ל ערבך צריך ערב (שם שה"ש ח ד). מי שנעשה ערב לחברו צריך למנות מעות מכיסו תחלה (מדה"ג שבטר, ויגש). — ובסהמ"א: ויאמר בעל דינו דינו לי בדין בעלי עירי ואני אתן לך ערב אם יבוא מגאון חילוף הדין יחזור לך הערב כל מה שנטלתי ממך (גנזי שכטר ב, גינצבורג 63). אני אהיה לך ערב בשוקא (רגמ"ה, חולי מח.). והלשון שבין הערב לקבלן ערב הוא כגון שאמר הלוהו ואני ערב הלוהו ואני פורע הלוהו ואני חייב הלוהו ואני נותן (ר"י ברצלוני, ספ' השטרי 81). ויש הפרש בין ערב ובין קבלן שהקבלן אומר לו תן לי ואני אתן הזהובים זהו קבלן והמלוה נפרע ממנו תחלה אבל אם אמר הלוהו ואני ערב נפרע תחלה מן הלוה כל זמן שיש לו נכסים (ר"א הקרקשי, ג"ע, דין הערב, קל:). המלוה את חבירו ואחר שהלוהו אמר לו אחר אני ערב או שתבע את הלוה בדין ואמר לו אחר הנח ואני ערב או שהיה הובק את חבירו בשוק ליתן לו ואמר לו הנח ואני ערב אין הערב חייב כלום (שו"ע חו"מ, ערב קכט א). ערב בעד רעהו איש הסיד ועזוב רעהו עז מצח (ב"ז, ב"ס כט טז). — ומשל: כל ערב הרב (הוא, מלון גרמני עברי). —*ומ"ר: המלוה את חבירו על יד שני ערבין לא יפרע מאחד מהן (תוספתי ב"מ יא טו). שומע אני יתן ערבים ויטייל בשוק ת"ל אם יקום והתהלך בחוץ מגיד שחובשין אותו עד שמרפא (מכיל' משפטי ו). וכשלו איש באחיו בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה (שבועי לט.). אני נותן לכם את התורה אלא הביאו לי ערבים טובים שתשמרוה ואתנה לכם אמרו לפניו רבש"ע אבותינו ערבים לנו א"ל אבותיכם צריכין ערבים (מד"ר שה"ש, משכני). השמר שלא תלוה אותם (את המעות) בערבים אלא על משכונות (ראב"ד, תמים דעים נג). הכל נתון בערבים (ר' יוסף אשכנזי, הגה' על אבו' ג טז, Monatsschr. 1898, 45). וכן שנים שקבלו הכירות מגוי ונעשו ערבים זה לזה והגוי מצא אחד מהם וגבה ממנו חייב חבירו לפרוע חלקו (שו"ע חו"מ, ערב קלא ה). ולבטחון לר' שאלתיאל הנז' ברשות ר' יצחק הנז' נכנסו ר' יודה ור' מרדכי ערבים קבלנים ופרענים לר' שאלתיאל הנז' (ר"א בבון, תיקת אנות, שו"ת כ, עד.).

ז. **ערב**, ממנו ערב, א. ערבה, ג. ערבה (?), ערבי, ערבי, ב. ערבית.

ערב, ש"ז, שם הקבוץ ליושבי ארץ ערב[1], Araber; Arabes; Arabs: ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב השכנים במדבר (ירמי' כה כד). ערב וכל נשיאי קדר המה סחרי ידך (יחזק' כז כא). — ובסהמ"א: וכן הרחיבו הערב בזה והם קוראים לכל בן צפור גוזל (כ"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, גזל). דומה למה שאומרים הערב זחל ממקומו כשהוא סר ממנו וזחל הגמל בהליכתו כשהוא מתאחר (שם זחל).

ב. **ערב**[2], ש"ז, מ"ר ערבים, סמ' ערבי, — אילן גדל בפרט על נהלי מים, ארוך העלים, Weide; saule; willow: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני יי' אלהיכם (ויקר' כג מ). על כן יתרה עשה ופקדתם על נחל הערבים ישאום (ישעי' יה ז). וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים (שם מד ד). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו (תהל' קלז א-ב). יסכהו צאלים צללו יסבהו ערבי נחל (איוב מ כב). — ואמר בן סירא: ויקיפוהו כערבי נחל כל בני אהרן בכבודם (ב"ס גני' נ יב). — ואמר המשורר: על ערבים תלינו כנור באנחה כי שאלונו שובנו דברי שיר ותוללינו שמחה (ראב"ע, וכן על נהרות בבל).

***ערבב**, פ"י, — כמו ו. ערב פע': הדראולים לא היו במקדש מפני שמערבב את הקול ומקלקל את הנעימה (רשב"ג, תוספת' ערכי' א יד). ויהומם המהם וערבבם נטל מגפות שלהם ולא היו יודעים מה היו עושים (מכי' בשלח ב ג). ויהם את מחנה מצרים המהן ערבבן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הן עושין (שם ה). מה עשה משה עירבב את המזלות (ירוש' ר"ה ג ח). למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן (ר' יצחק, ר"ה טז:). למלך שהיה משיא בתו ונמצא בשושבינה דבר של שמצא אמר המלך אם

---

1) [כך בערב': אלעַרַב a).]

2) [כן בארמ', בערב' ע'רב b), מ"י הוא ערבה, כמו בתו"מ.]

a) العرب b) غرب

הורגו אני עכשיו אני מְעַרְבֵב שמחת בתי (ר׳ מאיר, מד״ר ויקר׳ כ). — ובסהמ״א: שכל מקום שאינו [רא]וי לערבבו עם שלו להיות אחד אין בו משום דינא דבר מצרא (גנזי שכטר ב, גינצבורג 125). ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף (רש״י, ברא׳ כב ב). למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו ועִרבבו פתאום וטרף דעתו (שם ד). ויריעו בשופרות תרועה לערבב שטני (ר״י הלוי, אתה כוננת). ושטן תערבב ופי עולה תבלום (שם). והששי שבעל הכימיא״ה אינו בטוח מהחליים והמדויים שמערבבין עליו שמחתו בעשרו (ר״י א״פ, חו״ה, הבטחון, פתיחי). שישתדל (היצר) לספק עליך אמתותך ולשבש מה שנתברר לך ולערבב את נפשך במחשבות כזבים (שם, יחוד המעשה ה).

-פֻעלל, *עֹרְבַּב, רק בינ׳ מְעֹרְבָּב, מעורבב, — שערבבו אותו: יותן נחלתו שומע אני מעורבבים ת״ל בגורל (ספרי במד׳ קלב). כשהנחיל הקב״ה העולם לאומות העולם פירש תחומן לכל אומה ואומה כדי שלא יהיו מעורבבים שילח בני גומר לגומר ובני מגוג למגוג (שם, דבר׳ שיא). אף על פי כן לא היו יושבין מעורבבין אלא יושבין כל אומנות ואומנות בפני עצמה (ירוש׳ סוכ׳ ה א). היו עליה (בני ישראל בא״י) ולא היו מעורבבין שבט יהודה בבנימין וכו׳ (שם גיטי׳ ד ג). מה מעורבב השחוק שאומות העולם שוחקים בבתי קרקסיאות ובבתי תיאטריאות שלהם (מד״ר קהל׳, לשחוק אמרתי). — ובסהמ״א: מהו שיכנסו בני אדם לבית המשתה או לגמילות חסדים ויאכלו בסעודה האנשים עם הנשים מעורבבין כך המעשה אם בזמן שהנשים יושבות כאחת בפני עצמן והאנשים בפני עצמן מותרין וכו׳ אבל אסורין הן בסעודה בזמן שהן מעורבבין אלו ואלו (מעשים לבני א״י, תרביץ א, 97). ונשאר המקום שמארבע רוחותיה מעורבב כולו כאחד שאינו מהותך בתלמים (תשוי הגא׳ הרכבי סכה). שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט אלא כולין יושבים כתקנן (רמב״ם, שמיטה ויובל י ח). עזרת הנשים היתה מוקפת גזוזטרא כדי שיהיו הנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן כדי שלא יהיו מעורבבין (הוא, בית הבחירה ה ט). מי שראיית עינו מעורבבת עד שרואה את ההדר ואת העלייה כאחת וכו׳ הואיל ויש בין שתיהן שינוי מ״מ פסול (הוא, ביאת המקדש ח ו). כרם שאינו נטוע שורות שורות אלא מעורבב אם יש בו לכוין שתים כנגד שלש הרי זה כרם (הוא, כלאים ז ט). —ואמר הפיטן: כונו רמז למינהו בלי צאת מערבבים כי טוב פעמים בפרשה כתובים (אסיפה בדברי, יוצ׳ שבת ד אחה״פ). —ובמשמ׳ מבלבל המח: הוללים משתטים ובלשון משנה מעורבבין (רש״י, תהל׳ ה ו).

א· **עֲרָבָה**, ש״נ, כנ׳ עַרְבָתָהּ, עם ה׳ המקום עֲרָבָתָה, מ״ר עֲרָבוֹת, סמי׳ עַרְבֹת,־בות, — מקום מישור לא מישב, דומה למדבר, Steppe, ובפרט עַרְבַת הירדן, עַרְבוֹת יריחו, עַרְבוֹת מואב: ויחנו בְּעַרְבוֹת מואב מעבר לירדן ירחו (במד׳ כב א). בעבר הירדן במדבר בָּעֲרָבָה מול סוף (דבר׳ א א). פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בָּעֲרָבָה בהר ובשפלה (שם ז). ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הָעֲרָבָה מאילת ומעציון גבר (שם ב ח). בארץ הכנעני היושב בָּעֲרָבָה מול הגלגל (שם יא ל). ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב בְּעַרְבוֹת יריחו (יהוש׳ ה י). ויקח יהושע את כל הארץ הזאת ההר ואת הנגב ואת כל ארץ הגשן ואת השפלה ואת הָעֲרָבָה ואת הר ישראל ושפלתה (שם יא טז). ועבר אל כתף מול הָעֲרָבָה צפונה וירד הָעֲרָבָתָה (שם יח יח). ואבנר ואנשיו הלכו בָּעֲרָבָה כל הלילה ההיא (ש״ב ב כט). אבל אמללה ארץ החפיר לבנון קמל היה השרון כָּעֲרָבָה ונער בשן וכרמל (ישע׳ לג ט). ישֻשום מדבר וציה ותגל עֲרָבָה ותפרח כחבצלת (שם לה א). קול קורא במדבר פנו דרך יי׳ ישרו בָּעֲרָבָה מסלה לאלהינו (שם מ ג). אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בָּעֲרָבָה ברוש תדהר ותאשור יחדו (שם מא יט). כי נחם יי׳ ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וְעַרְבָתָהּ כגן יי׳ (שם נא ג). כי נבקעו במדבר מים ונחלים בָּעֲרָבָה (שם לה ו). על כן הכם אריה מיער זאב עֲרָבוֹת ישדדם (ירמ׳ ה ו). והיה כערער בָּעֲרָבָה ולא יראה כי יבוא טוב (שם יז ו). המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הָעֲרָבָה ובאו הימה (יחזק׳ מז ח). יסב כל הארץ כָּעֲרָבָה מגבע לרמון (זכר׳ יד י). —ובתו״מ: כשהייתם בארץ ערבה ושוחה לא בקשתם לכם מרגלים (ספרי דבר׳ כ). לא בא הכתוב אלא להראות להן דרך בשנייה כדרך שהראה להן בראשונה וכו׳ בערבה לכו ולא בהרים וגבעות (ר״א בן יעקב, סוטה׳ לג:). —ואמר המשורר: ותגל הערבה ותפרח בתנובה לראש כלה כי בא בשמחה ובשירים (תלמידי מנחם, לגבור בתשובה, שער הכיר 5).

ב.*עֲרָבָה, ש"נ, מ"ר עֲרָבוֹת,—כמו ב.עֶרֶב: העשירים מביאים ביכורים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה (ספרי דבר' ש).—ובפרט הערבה שנצריה נקחים יחד עם הלולב: ערבה גזולה ויבשה פסולה (סוכ' ג ג). לולב וערבה ששה ושבעה וכו' יום השביעי של ערבה שחל להיות בשבת וכו' (שם ד א). ערבה של בעל ושבהרים כשירה וכו' איזו היא ערבה פסולה קנה שלה לבן עלה שלה עגול (תוספת' שם ג ז). איזהו ערבה ואיזהו צפצפה ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק (סוכ' לד.). — חבוט עֲרָבָה: שאין ביתוסין מודין שחיבוט ערבה דוחה את השבת (תוספת' שם ג א).—ומ"ר: שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד (שם משנ' ג ד).- ובשתי המשמ' יחד, ואמר המשורר: ובהביאם ערבה שת ערבה לבן עבדו בעיר הומות והלים (ר"ש הנגיד, הלי תעם).

ג.עֲרָבָה, ש"נ, רק מ"ר עֲרָבוֹת,—שם מליצי לשמים[1]: שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בָּעֲרָבוֹת ביה שמו ועלזו לפניו (תהל' סח ה). — *שם של הרקיע השביעי העליון: א"ר יהודה שני רקיעים הן וכו' ר"ל אמר שבעה ואלו הן וילון וכו' מכון ערבות וכו' ערבות שבו צדק משפט וצדקה וכו' (חגי' יב:).—ובסהמ"א: וכן לרוכב בערבות ענינו השליט על ערבות והוא הגלגל העליון המקיף בכל וכו' אמנם המכוון הנה הראותם תמיד שערבות הוא למעלה מן הכל (ר"ש א"ת, מו"נ א ע). ובפרקי רבי אליעזר אמרו שבעה רקיעים ברא הקב"ה ומכולם לא בחר כסא כבוד למלכותו אלא ערבות שנאמר סולו לרוכב בערבות (שם). ועוד כתיב אתה עשיתה את השמי' ושמי השמים וכל צבאם וי"א כי הוא הנקר' ערבות (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב א). — ושם אחד הגלגלים: ולמה בערבות לא כוכב ולא מזל (ראב"ע, שאלות, כהנא ב, 22). הגלגל העליון הנקרא ערבות (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ד ה). וקרוב לשמוע כי על כן נקרא הגלגל התשיעי ערבות על שם ערבות הנגון הנמשך ממנו (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה א, א:).—ואמר המשורר: אצולה לפנים בכסא ערבות לארץ משוכה בחבלי אהבות (ראב"ע, אצולה לפנים). אל רוכב ערבות ושמי השמים מסלול בערבות שים לירושלים (ר"י נגיארה, אודך יום חדושי, עולת חדש כד).

עֲרֻבָּה, ש"נ, כנ' עֲרֻבָּתָם,—א) שה"פ מן עָרַב, הפעולה להיות עָרֵב לחברו בדבר מהדברים, Bürgschaft; garantie; surety: אדם חסר לב תקע כף ערב עֲרֻבָּה לפני רעהו (משלי יז יח).—ובסהמ"א: והיום נפרע המלוה מהלואתו ולקח המפקיד ערבתו וקבל הנותן מתנתו (ר"י חריזי, תחכמוני מה). בערבה רבים יורשו והונם בגלי הים (ב"ז, ב"ס כט יח).—ב) בהשאלה, משכון לסמן שנעשתה השליחות: ואת אחיך תפקד לשלום ואת עֲרֻבָּתָם תקח (ש"א יז יח).—ואמר המשורר: צפה רוח בקרבנו לפקדון גבינו וכמעט עין תפקח ואת ערבתו תקח (ר"י אבן גיאת, מה יתרון לאדם, שער השיר 22).

*עֲרֵבָה, עריבה, ש"נ, מ"ר עֲרֵבוֹת,—א) כלי גדול ושטוח כעין משארת וגיגית שמשמש לתשמישים שונים, Mulde, Trog; baquet, cuve; tub, trough: אין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה (שביעי' ח ו). שברי עריבה לכסות בהן את פי החבית (שבת יז ה). בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער וכו' וכן לענין הטומאה אם מקפיד עליו חוצץ ואם רוצה בקיומו הרי הוא בעריבה (פסח' ג ג). זיתים של שביעית וכו' ר' שמעון אומר כותש ומקפה בעריבה (תוספת' שביעי' ו כז). עריבה של טיט כפה עליו (ר' יוסי ברי' יהודה, שם שבת יג ג). כיצד בודקין כלי חרס לידע אם אינו כבונס משקה היה ממלא עריבה מים ונותן את הקדרה לתוכה וכו' (שם כלים ב"ק ז ג). ערבה שהיא פחותה משני לוגין הרי היא בקערה (שם ב"מ יא א). כסא שקבעו בעריבה כדרך ישיבתו טמא שלא כדרך ישיבתו טהור (שם ב"ב א יב). ערבה גדולה של עץ יש לה בית הצביעה (ר' טרפון, שם ג יא). ועריבה גדולה שהנדות שוכבות בתוכה (ספרא מצורע, זבים פרק ג). כל הכלים יש להן אחוריים ותוך ויש להם בית צביעה ר' טרפון אומר לעריבה גדולה של עץ (ירוש' חגי' ג א). כך היה מנהגו של ר' יהודה בר אלעאי ע"ש מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו וכו' (ר' יהודה בשם רב, שבת כה:). למה"ד לעריבה מלאה דבש נותן לתוכה רמונים ואגוזים והיא מקיאה (שם קנג:). כלי אחד דומיא דב' כלים ה"ד כגון עריבתה של תרנגולין (מנח' כד.). לא יטול עריבה מלאה חמין ויתנה על

1) [כך פרשו קדמונינו ע"פ הגמרא וחפשו טעמים שונים למליצה זו, עי' ריב"ג, ראב"ע ורד"ק. והשבע' והפש' והוולג' תרגמו כמו מערב השמש. וסומכ' תרגם ἐν τῇ ἀοικήτῳ, במדבר, כמו א.ערבה. וכן החדשים.]

כריסו בשבת (מד"ר ברא׳ פ).—עֲרֵבַת עבדנין, בעל הבית, פיסונות: רבי יהודה אומר דרדור העגלה וכו׳ ועריבת העבדנין וכור ספינה קטנה וכו׳ אין בין דברי רבי מאיר לדברי רבי יהודה אלא עריבת בעל הבית (כלים טו א). עריבת פיסונות בית שמאי אומרים טמא מדרס (שם כ ב).—עֲרֵבַת הרגלים, לרחוץ בה את הרגלים: בו ביום נמנו וגמרו על עריבת הרגלים משני לוגין ועד תשעה קבין שנסדקה טמאה מדרס שר׳ עקיבא אומר עריבת הרגלים כשמה (ידים ד א). — ומ"ר: חבית וכו׳ שנחלקה כמין ב׳ עריבות רבי יהודה מטהר (כלים ד א). שלשה עריבות הן עריבה משני לוגין ועד ט׳ קבין שנסדקה טמאה מדרס וכו׳ (שם כד ג).—ובסהמ"א: לא יחבול כלים שעושין בהם אוכל נפש כגון הרחים והעריבות של עץ וכו׳ (רמב"ם, מלוה ולוה ג ב). האומר לחבירו עריבה של עץ אני מוכר לך או קורת בית הבד אני מוכר לך אינו נותן לו עץ שראוי לחפור בו עריבה או קורה שראוי לקורות בית הבד אלא עריבה בצורתה או קורות בית הבד בצורתם שכל הרואה אומר זו עריבה או זו קורת בית הבד (הוא, מכירה יז ט). היתה בה אשה לשה בעריבה של עץ האשה והעריבה טמאין טומאת שבעה והבצק טהור כל זמן שעוסקת בו (הוא, טומאת מת כג ד).—ב) כעין סירה וביצית שמוליכין בה סחורה בנהר, Skiff; chaloupe; boat, skiff: עריבת הירדן למה היא טמיאה מפני שממלין אותה פירות ומוליכין אותה מן הים ליבשה ומן היבשה לים (ר׳ חנינה בן אנטיגנוס, ירוש׳ שבת ד א). נברי שהביא עריבה מלאה חביות ונמצאת כילבית באחת מהן וכו׳ (רב חיננא בר אידי, ע"ז מ.).

*עִרְבּוּב, עַרְבּוּב, ש"ז, מ"ר עִרְבּוּבִים, עַרְבּוּבִים,— סה"פ מן עִרְבֵּב: בא ערבוב וביטל את השורה (רב ששת, שבת סה:). אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה (ר׳ עזיומי, מד"ר ברא׳ ד). עירבובי שאילות יש כאן אברהם אמר חלילה לך וכו׳ והקב"ה אומר והיה כצדיק כרשע (ר׳ חייא בר אבא, שם מט).— ובסהמ"א: שתי שורות מותרות כי אינן עירבוב אבל שורה אחת אסורה כי העירבוב מבטל את דין השורות (תשו׳ גא׳ הרכבי תכה). מותר לכהן להדליק שמן שריפה אפילו בבית האבל או בבית המשתה שיש שם ערבוב (רמב"ם, תרומות יא יע). והבהלה הוא ערבוב שכל מעט (פרקי משה לרמב"ם כג, מט). — ואמר הפיטן: שירת ערבוב מלערב אמנות אבוב ערב (ר׳ שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א׳ פסח).

*עַרְבּוּבְיָא¹), עַרְבּוּבְיָה, עִרְבּוּבְיָא, עירבוביא, ש"נ,— ערבוב, בלבול, מהומה, Verwirrung, Unordnung; confusion, désordre; disorder: וברותי מכם המורדים והפושעים בי א"ר לוי אלו בני תשע מידות וכו׳ בני אנוסה בני שנואה וכו׳ בני ערבוביא בני חצופה (כלה׳ כ:).—ובסהמ"א: וגם לחוף ראשו אי אית ליה ערבוביא ברישיה שרי אפי׳ תוך שבעה (תוספ׳ ברכ׳ טז:).—ואמר הפיטן: פרוזות יושבת ערבוביה מיושבת סמוך במחשבת נועם שיר מקשבת מהולל בכל נושבת (ר׳ ינאי, גנזי שכטר ג, דודקון 15). והושתי לשמה וערבוביה ומהסתר חבויה נדה בית הוביה (ר"א הקליר, איכה ישבה תבלגת, קינ׳).—וכמו סה"פ: כרם (דל) שהוא נטוע ערבוביא²) אם יש בו לכוון שתים כנגד שלש הרי זה כרם (כלא׳ ה א). מה הגפן הזה אין נוטעין אותה ערבוביא אלא שורות שורות כך ישראל הם דגלים דגלים (מד"ר ויקר׳ לו).—וכן בעִרְבּוּבְיָא: כל עדת ישראל מגיד שפסה דורות בא בערבוביא (מכי׳ בא טו). ותקרבון אלי כולכם ותאמרו בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים דוחפים את הראשים (ספרי דבר׳ כ). ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו למה לא הכניסן לו בעירבוביא כדי לתמהו על דורון שלו (מד"ר ברא׳ עו). מיד מתקבצין כל אומות העולם בערבוביא שנא׳ כל הגוים נקבצו יחדיו וכו׳ א"ל הקב"ה אל תכנסו לפני בערבוביא וכו׳ (פסיק׳ דר"כ כט). — ואמר המשורר: אהה חרו פני ארץ והעולם בערבוביא ויש מעות ביד אישים ואין להם פרקמטיא (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה). סמל בריה צאת בערבביא לאו כל הימנה (ר׳ יוסף טוב עלם, אהבן חסדך, יוצ׳ שבת ב׳ אחה"פ).

א.עֵרָבוֹן, ש"ז, מ"ר עֵרָבוֹנוֹת,—מה שאדם נתן לחברו, חפץ וכדומ׳, שיחזיק בידו עד אם הוא יקים מה שאמר, Pfand; gage; pledge: ויאמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן ותאמר אם תתן ערבון עד שלחך ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן לה וכו׳ וישלח יהודה את גדי

---

1) [כך מנקד בכ"י פרמה (כלא׳ ה א).

2) [במדב"מ מנקד: עַרְבּוּבִיָה.]

העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הָעֵרָבוֹן מיד האשה (ברא׳ לח יז-כ).—ובתו"מ: הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים (ר׳ עקיבא, אבו׳ ג טז). הנותן עירבון לחבירו על הבית ועל השדה וכו׳ והלה כותב לו אם אני חוזר בך הריני כופל לך ערבונך היגיע זמן ולא נתן יתקיים תנאו דברי ר׳ יוסי אמר ר׳ יהודה וכו׳ נותן לו עירבון שלו אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בזמן שכתב לו ערבוני יקון (תוספת׳ ב"מ א יז). אמר לו הקב"ה לנחל קישון לך והשלם ערבונך מיד גרפם נחל קישון והשליכן לים (רבה בר מרי, פסח׳ קיח:). הנותן עירבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי אכפול לך ערבונך נתקיימו התנאין (ר׳ יוסי, ב"מ עז:). יש אפרכייה שהיתה קשה והיה נוטל ממנה (בן הדד) שנים ועושה אותו עֵירבון תחת ידו (מד"ר אסת׳ א). מנהגו של עולם דרכו של לוקח ליתן ערבון למוכר ברם הכא המוכר נותן ערבון (שם ז).—ואמר המשורר: פקדתיהו לערבון כפקד ביד איש נאמן יצא ירכו (רסב"ג, שאלתם על לבבי). יחשב לבבי בעלות שמש כי מעשהו מעשה נבון עת האדמה שאלה אורו יקח בני עיש לערבון (הוא, יחשב לבבי).—*ומ"ר: ויתרחק משלשה דברים מן המיאון ומן הפקדונות ומן הערבונות (בר קפרא, יבמ׳ קט.).—ובסהמ"א: אמנם בשידוכין כיון דמנהג העולם להקנות בערבונות בסודר מן הדין אפילו בלא מעכשיו החוזר בו קני (מרדכי, ב"מ שכב).

ג.*עֵרָבוֹן, ש"ז,—כמו עִרְבּוּב, עִרְבּוּבְיָא: מאי חילק אמר רב נחמן בר אבא אמר רב זו סולתנות ומפני מה אסורה מפני שערבונה[1] עולה עִמה (ע"ז לט.).

*עֲרֵבוּת, עֲרֵבוּת, ש"נ,—פעולה של הָעָרֵב, הבטחת הערב, surety; garantie; Bürgschaft: וסופו של ערב לצאת ידי ערבותו (ר׳ עקיבה, תוספת׳ ברכ׳ ד יו). הלוהו ואני קבלן תן לו ואני ערב מאי אמר ר׳ יצחק לשון ערבות לשון קבלנות קבלנות (ב"ב קעד.). והואיל והכנסת עצמך לערבות זה יעשות ראש לך התרפס באבק רגליהם של גדולים ממך (מד"ר שמות כז). ומה היתה ערבותן אלא בשעה שהקב"ה בא ליתן את התורה לא קבלוה אחת מן האומות אלא ישראל וכו׳ ואם לאו תענשו בערבות (שם). א"ל (יהודה ליוסף) כל זאת שאתה רואה בשביל הערבות שערבתי אותו (תנחומ׳ ויגש ה).—ובסהמ"א: כולן לשון ערבות הן (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳, 41). ובכל אחד האלה (הבריתות) יש ששים ריבוא שכולם נתערבו זה בזה על חובתם ועל ערבותם נמצא כל אחד מקבל עליו ערבות של ששים ריבוא בשביל חובות של חבירו (רש"י, סוט׳ לז:). והגאון ר׳ שמואל בן חפני כתב ספר הערבות שחיבר (ר"י הברצלוני, ספ׳ השטרות, 82). וכבר הבטיחנו הבורא יתעלה כאדם הנכנס ערב לחברו ודי לנו בערבותו (ר"כ מערבי, אגר׳ תימן לרמב"ם, 14). כי ערב זר בשני ענינים מענין ערבות ממון וערבות מצות (ר"י בן נחמיאס, פי׳ משלי יא טו). כי הוא חייב יותר לצאת מערבותו אשר ערב לנפשו ממה שהוא חייב לצאת מערַבות זר וכו׳ והוא ענין נאות מאד אל הערבות הפנימי (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כג, ד"ה כלל שלישי). ועקר רצונו לשים כל טענותינו ומחלוקותינו מענין הערבות וכו׳ ביד אנשים נכבדים עד מאד וכו׳ (שריד מעיר, 7, קנן על יד ט). לא עשה לו הערב שטר בפני עצמו אלא כתב הערבות בשטר החוב עצמו וכו׳ (שו"ע חו"מ, קכט ז). יש מי שאומר דערַבות וקבלנו׳ היינו כשתבע הלוה מהמלוה שילונו ונכנס הערב עמו בדבר בלשון ערבות או בלשון קבלנות (שם כ).

ב.*עֲרֵבוּת, עריבות, ש"נ, מ"ר עֲרֵבֻיּוֹת,—סגלת הָעָרֵב והנעים: וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקדושא דסדרא ולומר בנעימה ובעריבות טעם באפוקי שבתא (סרע"ג א, לא.). ולא הגיע להכמות שמספיקים להתעסק בהם ולמצוא עריבות בם שאר חייו כפילוסופים (ר"י א"ה, הכוזרי ג א). ויתבודד השכל בפעולתו שנמצא בו מן הערבות (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ א יג). שהערבות והשמחה בהשגתו ביותר שלם שכפנים (שם ה ג יב). בעבור כי דרך כל שיר להזק דתו ולגדל אמונתו בנועם המליצה וערבות המשלים (ר"י הבדרשי, ספ׳ הפרדס ס, אולה"ם ג). ולא מנע ממני כל עריבות רק פן אבא לידי נדיבות (עמנו׳, מחב׳ א). אמנם נדיבותיך השר גברה על כל נדיבות ועריבותיך על כל עריבות (שם ד). ר׳ עמנואל אחי אשר חדש פרחים בשיר וכו׳ ובפרט ערבותו בשיר העברי (ר׳ יעקב פרנסים, מתק שפתים, 105). וגם משלנו בפרובינצא הגרנ"ו והתריזי והסולמי היו יותר מליצים ופייטנים גדולים

1) [דגים טמאים מעורבים בה ועולין עמה (ר"ח).]

בעריבות גדול מהלשון מהרמב"ם ומהרמב"ן ע"ה שהיו יותר גדולים מהם בחכמה (ר"י פרוצינללי, סו"ת בדבר למוד החכמ', ספי ד"ח, ע). ויש אומרים שאין מברכין עליו כלל שאין ערבות זו ממינו אלא שקולט אותו מדבר אחר (טוא"ח ברכות ריו). ואחשבה כי אין זה רק כדרך המשחק משמחת לבו שהוא מגלה בחיצוניות השחוק פנימיות הלב וערבותו כן היות התורה ממשכת ומגלה חוצה משפע אורה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). אך לא יהיה הוראת שמחתה ושחוק עריבותה (של התורה) חוזר ומתפשט עד למטה לארץ (שם ל). מיהו במקום שדרך לסחוט שאר פירות לשתות מימיהן לצמא כדרך משקין אפי' לתענוג ליהנות מערבותן דינם כתותים ורמונים (הלבוש, או"ח סבת סב א). הנה מהרתי לבא היום להתראות לפני אדוני בעשרת הדברים האלה נעדרי כל היופי והערבות (קונן אגרי בוקסטורף ז). — ומ"ר: ותהיה שמחתו ותענוגיו במה שהשיג יותר חזק וכו' מן הערבות מה שלא נעריכהו אל שאר הערבויות ואין לו אליהם יחס כלל (רלב"ג, מלחמ' ה' א יג). עם היות שאין יחס שתי הערביות בלל כי ערבות החכם הוא מצד מה שישיג מזולתו וכו' והוא יתברך שמחתו בעצמותו מבלי הבטה אל הזולת (ר"י אלבו, העקרים ב טו).

עֲרָבִי, ס"ז, — תושב של הערבה: ולא יהל שם עֲרָבִי ורעים לא ירבצו שם (ישעי' יג כ). על דרכים ישבת להם כַּעֲרָבִי במדבר ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמ' ג ב). — ואמר המשורר: לאט משכה גמליך ערבי הלא עמך כבר נמשך לבבי (גנזי שכטר ג, דודסון 301).

עַרְבִי, תוס"ז, מ"ר עַרְבִים, עַרְבִיִּים, עַרְבִיאִים, נקי *עַרְבִית, עַרְבִיִּית, מ"ר *עַרְבִיּוֹת, של עֲרָב, איש מארץ עֲרָב, — א) ת"ז: וישמע סנבלט החרני וכו' וגשם הָעַרְבִי וילעגו לנו ויבזו עלינו (נחמ' ב יט). ויהי כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הָעַרְבִי וליתר איבינו וכו' (שם ו א). — ובסהמ"א: ואם לא תוכל לומר (האשה את הברכה) בלשון הקדש תאמר אותה בלשון ערבי (גנזי שכטר ב, גינצבורג 52). פעמים יקרה במלה אחת שתהיה בלשון העברי על לשון זכר והיא בלשון הערבי על לשון נקבה (ר"ס א"ת, פתיחי לתרגו' מו"כ). וכל קהילות ישראל וכו' פירשו רוב מה שפירשו מספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשון ערבית (ר"י א"ת, הקדי לתרגו' חו"ה). לא נוכל להוציא כל מחשבות לבנו וכו' כלשון העברית כאשר נוכל בלשון ערבית כי לשון הערבית רחבה וצחה מאד (שם). ולפעמים ישתו מחלב הגמלה הערביית (קאנון ג יד ד יא). — ב) ס"ז: ויהי כאשר שמע סנבלט וטוביה וְהָעַרְבִים וכו' כי עלתה ארוכה לחמות ירושלם וכו' ויחר להם מאד (נחמ' ד א). גם הָעַרְבִיאִים מביאים לו (ליהושפט) צאן (דה"ב יז יא). ויער יי' על יהורם את רוח הפלשתים וְהָעַרְבִים אשר על יד כושים (שם כא טז). כי כל הראשנים הרג הגדוד הבא בָּעַרְבִים למחנה (שם כב א). ויצא (עזיהו) וילחם בפלשתים וכו' ויעזרהו האלהים על פלשתים ועל הָעַרְבִיים[1] היושבים בגור בעל (שם כו ו-ז). — ובתלמו': ערביות[2] יוצאות רעולות ומדיות פרופות (שבת ו ו). שלשה תריסין הם וכו' ודיצת הערביין טהורה מכלום (כלים כד א). עשרה מקומות אין בהם משום מדור עובדי כוכבים אהלי הערביים והסוכות והצריפין וכו' (אהל' יח י). ומה לנו ללמד מן הערבי[3] הזה ולא מקרא מלא הוא וכו' (ר' בון, ירוש' ברכ' ב ד). נתגרשה תלך ותידבק בערביי' שחשקה נפשה בהם (ר' יוסה, שם נדרי' יא יג). לאתויי ערבי מהול וגבעוני מהול (רב שמעיה, יבמ' עא.). — *והלשון הערבית: שאלות רבות הם בלשון הערבי עם קשר אחד ובלשון העברי עם קשר אחר כמלת דמה שנתקשרה בערבי בבי"ת ובעברי בלמ"ד או באל"ף וכן קבל נקשר בערבי בלמ"ד וכן עשה שיקשר בערבי במקומות בלמ"ד וכו' (ר"ס א"ת, פתיחי לתרגו' מו"כ). — ואמר המליץ: ואחרי הדור ההוא נסתמו מקורי השירים בלשון הערבים ומליצת השיר שלח במשמניה רזון גם נביאיה לא מצאו חזון (ר"י חריזי, תחכמוני' יח).

א.***עַרְבִית,** ס"נ, מ"ר עַרְבִיּוֹת, — כמו א.עֶרֶב: אם אומר ליתן עוביו של רקיע ללילה בין בערבית בין בשחרית נמצאת אומר שאין היום והלילה שוין (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' ברכ' א א). תפלת ערבית רשות (ברכ' ז:). איזהו בן העוה"ב זהו הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית (ר' יוחנן, שם ט:). קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית (שבת קיח.). אמר להן הקב"ה לישראל אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית אי אתם נמסרין בידם (רשב"י, סוט' מב.). — ובתפלה: אלו דברים שאדם

---

1) [קרי: הָעַרְבִים.]

2) [נשים ישראליות שבערב (רש"י).]

3) [בכ"י גני' הגרסה: הערביי.]

אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והשכמת בית המדרש שחרית וערבית והכנסת אורחים וכו' (ברכות הסכל).—ובסהמ"א: כמו שהיו קורים קצת הקדמונים הזקנה ערבית החיים ויקראו הערבית זקנת היום (בחור ספר הסירים לחריסטו).—ומ"ר, עַרְבִיּוֹת שבת, כמו ערבי שבתות: שאני י"ט של דבריהם מתוך שמתענין בו שעות משלימין בו ערביות שבת הואיל ואין מתענין בו שעות אין משלימין בה ערביות (רבינא, עירוב' מח.).

ב. עֲרָבִית, ס"נ,—הלשון של הָעֲרָבִים, נהוג בדבור ובספרות.

עַרְבָן, נק' עַרְבָנִית, מ"ר עַרְבָנִים,—כמו א. עָרֵב: ולא יחפוץ ללות על ידי תקיעת כף שישבע הלוה ובוטח העשיר שלא יענש על נעילת דלת באומרו תצא אשתו ערבנית (ר"מ אלשיך, משלי יא טו). וליפות כחו של שמעון נכנסת פלנית אשת ראובן הנזכר בעד בעלה הנזכר ערבנית קבלנית פרענית (ר"א ששון, שו"ת תורת אמת קכא, קלה:).—ואמר הפיטן: רצה לזכות כי הם ערבנים ושלימותם קונים בכלל על ידי עסק התורה (ר' עמרם, אשיר שירתי, רכי ושמחי, קב:).

עַרְבָנוּת, ס"נ,—פְּעֻלַּת הָעַרְבָן, כמו א. עֲרֵבוּת: אם יבוא לוי ויערער בכלום דבר ערבנותו עלי וכו' כך ראינו כי זה אשר אמר שמעון לראובן ערבנות לוי עלי וכו' (תשו' גאו' הרכבי שכ). ואם הוא מתביעות סתם כותבין הכי מחמת שקבלתי ממנו כל חובות ותביעות שהיה לי עליו ולא נשאר לי עליו שום כח משום כל שטר חוב ושטר כיס וערבנותם וקבלנות וכו' (ר"י הברצלוני, ספ' השטר' 9). ר' יצחק אמר לשון ערבנות ערבות לשון קבלנות קבלן (שם 81). תן לו ואני קבלן תן לו ואני פורע תן לו ואני חייב תן לו ואני ערב כולן לשון ערבנות הן ואינו תובעו תחלה ולא נפרע ממנו במקום שיש נכסים ללוה עד שיפרש ויאמר ממי שארצה אפרע (רמב"ם, מלוה ולוה כה ה). קטן שערב את אחרים הורו הגאונים שאינו חייב לשלם כלום אף כשיגדיל וכו' שאין לקטן דעת כדי לשעבד עצמו בדבר שאינו חייב בו ולא בערבנות ולא בכל כיוצא בזה (שם כו יא). שנים שהם ערבים בשביל אחד ופטר המלוה את אחד מהם מהערבנות יש אומרים שיכול לגבות כל החוב מהערב השני (שו"ע חו"מ, הלוואה עז ה).

עָרַג[1], ממנו א. עָרַג, ב. עָרָג, עֲרוּגָה.

א. עָרַג, פ"ע, תַּעֲרוֹג, ־רֹג,—עָרַג הָאַיָּל, עָרְגָה הבהמה: גם בהמות שדה תַּעֲרוֹג[2] אליך כי יבשו אפיקי מים ואש אכלה נאות המדבר (יואל א כ). כאיל תַּעֲרֹג על אפיקי מים כן נפשי תַּעֲרֹג אליך אלהים צמאה נפשי לאלהים לאל חי (תהל' מב ב-ג).—ובמדר' במשמ' זעק: מה האילת הזאת כשיושבת על המשבר היא מצטערת ועורגת להקב"ה והוא עונה לה כך קרא: בני קרח מצרה להקב"ה והוא עונה אותם (מדר' תהל' מב). אסתר בשעה שגזר המן הרשע על ישראל גזירות קשות התחילה עורגת לפני הקב"ה מתוך צרה (מדה"ג, כ"י שכטר).—ובסהמ"א: האריה שואג והאיל עורג והדוב שוקק וכו' (דונש, תשו' והכרעו' כ"ת, 18). ולולי כי אנכי ממהרת ללכת אחריו: והולכת בדרך אשר הלך בכיתי וזעקתי ועורגתי (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופ' ג 7). כאיל צועק על אפיקי מים כאשר יצמא ויבוא לאפיקים שהיו בהם מים והיה שותה בהם ובימי הבצרות לא ימצא שם מים והוא עורג וצועק מרוב צמאו (ר"י קמחי, ספ' הגלוי, טו). בני קרח התנבאו בכאן על הגלות הזה שישראל צועקין ועורגין מתוכו כאיל תערג על אפיקי מים (ר' בחיי, כד הקמח, גאולה ב). להדרת קדשך חביון כחוג שמים לשוני תערוג הטף מרוהי מה תהמי ולא תנוחי (בלומענפעלד, הלשון, ציון ב, 1).—ובמשמ' חָשַׁק וְכָמַהּ: היא מתאוננת ועורגת על ידידה אשר נתרחק הימנה מפני חברותי' והן גוערות אותה ואומרות לה הדבקי באחרים ואל תתאוי ותערוגי אליו והיא משיבתן השבעתי אתכם ריעותי הבתולות בנות ירושלים וכו' (רסב"ס, שה"ש ח). יורד הים באניות יערג אל גלי הים כאיל תערג על אפיקי מים (רש"ס, ד' כוסות, כוס ישועי' ג). ונפש אמנון גם היא ערגה לתמר באהבה נסתרה (מפו, אה"צ ח). עשרים שנה ערגה לך נפשי (שם כט). וישמח לב הקוראים בפרי עטו הנעים אשר

---

[1] [בערב' עַרַגַ', a) עלה, נטה אל; ובכוש' עַרְגַ, עלה, ומזה אולי כָּמַהּ, השתוקק אל.]

[2] [דונש פרש שפעל זה מסמן צעקת האיל. וכן רש"י ורד"ק. אולם ביואל בא פעל זה עם בהמות שדה סתם. וכן השמוש במדרש ובסהמ"א במובן צעק. ויש לפרש כָּמַהּ והתאוה אל, וגם שמוש זה נמצא בסהמ"א.]

---

a) عرج

אליו נפשם **תערוג** (גוטלוצר, ממלריס של פרנקל, תקדי). אחת היא תאותו אשר אליה נפשו **תערוג** (שם 168). ושאר אנשים ישרים ויקרים וכו' עודם שמורים בזכרוני ולבי **ערג** אליהם (יל"ג, אגרות א מה).—ואמר הפיטן: כאיל **עורגים** ועליך נהרגים ואיך אנהם (ר"א הקליר, איך תנחמוני, קינ'). אום גלות סובלת ביד אויב נחשלת גועשת וזחלת דופקת על דלת **ועורגת** כאילת על אפיקי נהרות (ר' יצחק, יחידה ממסגרות, סדע"ג ב, ת.). **ועורג** בחילו והומה בקולו אם יורש אין לו אם אין לאיש גואל (ר' נחום, כלכד במוקש, שם א, כג.). זדונות חשוב כשגגות חשוך מזדים נפשות לך **עורגות** (אך במתח דין, סליח' ער"ה). חי עליך הרגנו ובכלי ריק הצגנו נפש עליך **ערגנו** אל דמי לך (רשב"י בר יוחאי, אל אל חי, יוצ' שבת ב' אחה"פ). טובך יעיר **לעורגים** כמו איל על מים אלהים צבאות שוב נא הבט משמים (אלהים ברוב חסדך, קמא"ל, תקמד:). בכיתי ואתנפל כאיל **עורג** אז הצלת לקוחים למות ומטים להרג (תלאותי ביום לו,ני, שם, תרפט:). — ואמר המשורר: בכל ענות **ערגות** ואין להם פוגות לרות **הערגות** במים מגרים (דונש בן לברט, דעה לבי חכמה). **וערג** לאילים כנהם לשחלים וגעה לעגלים ופרות עם פרים (הוא, לדורש החכמות). ומפשעך דאגי ועל חטאך שאגי ולצורך **תערגי** **כערג** אילים (רשב"ג, עדי מתי). אבכה ונפשי **תערג** אליו ומן אז חושקים על מי בכי **ערגו** (רמב"ע, כ"י בודלי ל). ויש הורגים וגם **עורגים** מקום אנה ואנה מקום תפלה ותהלה לבית תפלה נתכנה (ראב"ע, אהה יכד). לוחם מלחמתי **אערוג** בסברה מגיחי באפפס גן ארוז לשברה (גנזי שכטר ג, דודקון 83). אם יש לי מעוג לבנים **עורגים** כאיל תערוג (ר"י חריזי, מחב' איתיאל ג). **ערוג** **יערגו** מביני פתרון מיד מגששים באפלה בעורון (יפת, לקו"ק, כספי 22). **וערוגות** גנה **ערגו** אלי מים (אד"ם הכהן, קול המון הגשם). עד יך בי לבי עד לא נפשי נפחה לך ינהו **יערגו** אש בם קדחה (מיכ"ל, עוד לבי). הן נפש אין בם כי **תערג** כי תכל (הוא, התפלה). אך כצמא למים **יערג** לאשר מכל אדם יעלם (יל"ג, סוד אלוה). לא עוד **יערג** הדב לדבש ומגד (הוא, הדבר בבהמות יער). קולו (של האריה) כרעם ישמע ברות לדם **יערג** בצמאון למים (הוא, דוד ומיכל 7). אך עיני אחד בהם בשנת לא נעצמו הוא שמה הגבור נפשו לקרב **ערגת** (הוא, מלחמות דוד בפלשתים ב, פי שש', 33).

ב.*ׄ**עֲרַג**, רק בינ' פעו', **עָרוּג**, **עֲרוּגִים**.—מסדר בַּעֲרוּגָה: ענה זוקקי זמני חגים החשובים כגנה **ערוגים** (פסע"ג, Monatsschr. 1893, 513). וככבים וגלגלים **ערוגים** בצדק על מסילותם נהוגים (רה"ג, סד"מ וש"ס 11, קבול' קונטרס').

ערד[1], ממנו *עָרַד, עֲרָד, *עָרוּד.

ׄ**עֲרָד**, ש"ז,- כמו עָרוֹד, ואמר הפיטן: זכור יושב נגב כלי עול **בערד** (זכור איש, יוצ' שבת זכור).

***עָרַד**, פ"י,—כמו טרד. גרש. verjagen; chasser; to drive away: ויולד לחנוך את עירד וגומר אריב"ל כולן לשון מרדות הן עירד עורדן אני מן העולם מחויאל מוחן אני מן העולם (מד"ר ברא' כג). — ובסהמ"א: ועושין מחיצה בין השדה ליער בשביל שאם יצאו חיות **ערודין** מן היער כדי שירעו באותה הרחקה שיש מן המחיצה ליער (רגמ"ה, ב"ב לו.).

עַרְדָּל, ש"ז, מ"ר עַרְדָּלִים, ערדלין[2]).—מנעלים של עור או צמר וכדומ' שלובשים מתחת להנעלים: ערדלין אין בהם משום כלאים (רב פפא, בילה טו.). —ומ"ז ׄעַרְדָּלַיִם, במשמ' נעל של גומי שנועלים אותו על הנעלים,—רגיל בדבור ובספרות החדשה.

א.**ערה**, ממנו א.עָרָה, *עֵרוּי.

א.**עָרָה**, קל לא נמצא.

—פע', עֵרָה, תְּעַר, יְעָרוּ,—עֵרָה הכד וכדומ', שפך המים שבכד, שפך נוזלים, יצקם לכלי השני, übergiessen; verser; to pour out: ותרד (רבקה) העינה ותמלא כדה ותעל וכו' ותמהר וַתְּעַר כדה אל השקת ותרץ עוד אל הבאר לשאב (בראש' כד יו-כ).—עֵרָה את הארון, הריק אותו מן הכסף שבתוכו: בעת יביא את הארון אל פקדת המלך ביד הלוים וכו' וִיעָרוּ את הארון (דה"ב כד יא).—ובהשאלה, עֵרָה את נפשו של פלוני, שפך אותו מקרבו, המיתו: כי אליך יי' אדני עיני בכה חסיתי אל תְּעַר נפשי (תהל' קמא ח).—ובתו"מ: **עירה** דם הפר לתוך דם השעיר ונתן את המלא בריקן (יומי ה ד). עירה של מים לתוך של יין ושל יין לתוך של מים יצא (סוכ' ד ט). **המערה** מכלי אל כלי אח

1) [בערב' עַרַד a), ברח.]—2) [כך הגרסה בדפו וברא"ח, ועוד. והערוך גרס: עדילרין. וברש"י: **ערדילין**. וכן בכ"י מינכ'. ועי' הערת ד"ס.]

a) عرد

שעירת ממנו מותר ואת **שעירה** לתוכו אסור (ע״ז ה ז). אחד שבישל בו (בכלי נחשת) ואחד **שעירה** לתוכו רותח (זבחי' יא ז). נפל לתוכה (לצלוחית) משקין ומי פירות **יערה** וצריך לנגב (פרה ט א). **המערה** מכלי לכלי ונמצא שרץ בתחתון העליון טהור (טהר' ד ד). המניח קנקנים בראש הגג לנגבן ונתמלאו מים וכו' ר' יהושע אומר בין כך ובין כך ישבר או יכפה אבל לא **יערה** (מקוא' ב ז). **והמערה** מן הצרצור ומטיל ממקומות הרבה ר' עקיבא מכשיר (שם ג ג). בראשונה היו אומרים היושבת על דם טוהר היתה **מערה** מים לפסח וכו' (נדה י ו). **המערה** מחם לחם ומצונן לצונן ומחם לצונן טהור מצונן לחם טמא (מכשיר' ה י). אין **מערין** בכברה בשבת (תוספת' שבת טז ג). מודים חכמים לר' יהודה בזמן שהצלוחית ביד תינוק וחנוני **מערה** לתוכה שמן ונפלה ונשברה שחייב על השמן ופטור על הצלוחית (שם ב״ב ה ב). בימינו היה שוחט ונותן הסכין לפניו אומ' לזה שעומד בימינו מקבל בימינו **ומערה** בשמאלו מזה באצבע הימנית (ר' יהודה, שם זבחי' א ט). מלא דלי לשתות חשב עליו עד שלא הגיע למים **ועירה** צריך לנגב אם משהגיע למים חשב עליו **מערה** ואין צריך לנגב (שם פרה ה ד). מהו ליתן תבלין מלמטן **ולערות** עליהן מלמעלן ר' יונה אמר אסור וכו' אחד שבישל בו ואחד **שעירה** לתוכו רותח (ירוש' מעש' א ו). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה למה משום וכו' שמא ישבת **ויערה** (שם שבת ב א). מהו **לערות** מן הקילות א״ר חנניה בריה דר' הלל מחלוקת ר' יונה ור' יוסי (שם ג ג). גוי תופש בפי הנוד וישראל **מערה** (שם ע״ז ה י). א״ל ר' ירמיה כך הורה רבי אמי הלכה למעשה ממלאן מים שלשה ימים **ומערן** ואמר רבא צריך **לערן** מעת לעת (שם בבלי לג.). היה הכהן מקבל בו דבר של קדש והכלי מתקדשת וכו' **ומערה** בכלי חול וכלי חול מתקדש (מד״ר שמות טו). ונתת מהודך **כמערה** מכלי לכלי (שם במדב' כא).—ושכבת זרע: אמר לה (לאשתו) על מנת וכו' שתהא ממלא **ומערה** לאשפה יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז ה).—וגחלים: בכל יום היה חותה בשל כסף **ומערה** בתוך של זהב וכו' בכל יום חותה בשל ד' קבין **ומערה** בתוך של ג' קבין וכו' (יומא ד ד). מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה ירד **ועירן** לתוך של זהב (תמיד ה ה).—ובסהמ״א: ותשתי כל הכוס **עד שתערו** כל הכוס (ר״י קרא, פי' איכה, ד״א, כג). וחבית שאין מכניסו לקיום **ועירו** ממנו יין והדיחוהו (ר״א, טו״ח עו ג). **המערה** כד של שמן תרומה ה״ז **מערה** עד שיפסוק העמוד ויתחיל השמן לנטוף מעט מעט (רמב״ם, תרומ' יא טו). אם **עירה** היין מכלי אל כלי נותן שמריו לתוכו (הוא, מכירה יח ח). ישראל הבא **לערות** כלי גדול מלא יין אסור לומר לעובד כוכבים לכתחלה לסייע **לערותו** (מרדכי, ע״ז תתמז). כל זה לא איירי אלא בשלא **עירה** הלוקח את היין לתוך כליו אלא הניחו בתוך כליו של מוכר אבל אם **עירהו** לתוך כליו וכו' (טוש״מ ה, מכירה כל). יש להסתפק אם צריך **לערות** על הידים ג״פ להעביר הרוח הרעה (הלבוש או״ח, כע״י ד טו). אסור ליתן תבלין בקערה **ולערות** עליהם מכלי ראשון (שם שבת שיח י). — ובהשאלה: כאדם שהוא **מערה** מפי החבית כך הייתה **מערה** לנו את המצות (והזהיר שמות לג יתרו).—ואמר המשורר: יוקשי בהתודתי בפלץ וצער יערב לך שיחי ונפשי אל **תער** (ר״י אבן אביתור, ארשת שפתי'). את דם זה בדם זה **לערות** הלכה למשה מסיני את המלא ברית בתורות מלא אחרי יי' (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). אחזה הימה **בערות** ים מימיהו (אד״ם הכהן, שלום עובר).—*ובמשמ' הסיר: ומאימתי התחלת מרחץ אמר רב אבין **משיערה** מעָפרתו הימנו (שבת ע:).—והריק, ואמר הפיטן: טוב **ערה** מנצלת עגלה גוי מפצלת טלאיו סך כבחוצלת אני חבצלת (משולש בר' קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). חרב **תער** מתוך תער ותעביר **תער** על גו נבלים (ר״י הלוי, יבשו אלי, קונט' הפיוט' יז).

—נפעי', נֶעֱרָה, יֵעָרֶה, — **נֶעֱרָה** המשקה מהכלי וכדומ', שעֵרוהו ממנו, ובהשאלה, **נֶעֱרָה** על פלוני רוח ממרום, בא עליו רוח הקדש, עברה משמים: **עד יֵעָרֶה עלינו** רוח ממרום (ישעי' לב טו).

—הפעי', הֶעֱרָה,—בהשאלה, **הֶעֱרָה נפשו למות**, מסר את עצמו למיתה: **תחת אשר הֶעֱרָה למות נפשו** ואת פשעים נמנה (שם נג יב).—ובתו״מ: מניין שהוא זקוק **להערו'** וכו' הכל מודין בשבע הזאות שלמטן שהוא צריך **להערות** דכתיב וכו' (ירוש' יומא ה ה). **לפי שהערו** ישראל נפשם למיתה בגלות כמה דתי' וכו' (מד״ר במדב' יג). — ובסהמ״א: דרך ארץ עשתה שלא **הערתה** תוך המעין מה שהותיר **אליעזר (חזקוני, פי' בראשי' כד כ)**.

ב.ערה[1], ממנו ב.ערה, ערוה, עריה, *הערָאָה.

ב.ערה, קל לא נמצא.

—הפע', הערה,—הערה את גופו, גלה אותו, עשהו ערם, entblössen; mettre à nu, dénuder; to lay bare: ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הערה והוא גלתה את מקור דמיה וכו' וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה כי את שארו הערה עונם ישאו (ויקר' כ יח-יט).—ובתו"מ, מהזדוגות זכר לנקבה, הערה באשה, הערה את אשה, עשה הערָאה, הכנים ראש העטרה[2]: אחד המערה ואחד הגומר קנה ולא חלק בין ביאה לביאה (יבמ' ו א). המסלסלת בבנה קטן והערה בה בית שמאי פוסלין (תוספת' סוט' ה ז). ואם שכב ישכב לרבות שתי שכיבות אם שכב ישכב לרבות למערה (ספרא מצורע פרק ז). הערו בה עשרה בני אדם ואחד גמר את הביאה כולהו בסקילה (ירוש' כתוב' ג ו). המערה בזכור מהו בזכור משכבי אשה כתיבא אלא המערה בבהמה מהו (רבינא, יבמ' כד:). תני רב יוסף שהכל הערו באמו (של גלית) (סוט' מב:). אם לא שכב איש אותך לרבות המערה אותה מכל צד (מד"ר במד' ט).—ובסהמ"א: המכנים ראש העטרה בלבד הוא הנקרא מערה מלשון את מקורה הערה (רמב"ם, אסורי ביאה א י). אין העדים נזקקין לראות המנאפים שהערו זה בזה (שם יט).—ובמשמ' העקרית, גלה: ולו נמצאה עמי יכלת להערה סתורי לבבי (רה"ג, JQR., NS. I, 233).

—פע', ערה, יערה, ערו, מק' ערות,—ערה את הדבר, גלהו, עשהו ערם, שיראוהו: ושפח יי' קדקד בנות ציון ויי' פתהן יערה (ישע' ג יז). ועילם נשא אשפה ברכב אדם פרשים וקיר ערה[3] מגן (שם כב ו). קול ישורר בחלון חרב בסף כי ארזה ערה (צפני' ב יד).—ובמשמ' עשהו ערם, עקר והחריב: זכר יי' לבני אדום את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה (תהל' קלז ז). מחצת ראש מבית רשע ערות יסוד עד צואר (חבק' ג יג).

[1] [כך בכנעני' (Lidzb. 345), ובערב': עַרִיַ a היה ערום.]

[2] [הערוך חבר את זה עם פע' מן ג.ערה, אבל מן יבמ' (כד.) מוכח שזה מן ב.ערה, וז"ל: אמר עולא מנין להערָאה מן התורה שנאמר וכו' את מקורה הערה, ע"כ.]

[3] [בת"י: דבקו, מן ג.ערה; ועי' רד"ק.]

—ואמר הפיטן: פלגי סוף זכרה בערו יסודיא פהד חטא שילה תכף סודיה (ר"א הקליר, שבת סורו מני, קינ'). הזכר לערים נוה נארו צרים אשר חומות ערערו ועד היסוד ערו ערו (אלילי מרעי, יוצ' שבת זכור). זרע מרעים ועם לא בינות ערו יסודותיך והרסו כל פנות (ייי אלהים, יוצ' שבת הפסקה ב). העביר המונו וערה גאונו ובימינו (ייי יגוני קראוני, סחרי לו"ג).—ואמר המשורר: פזורימו תקבץ מעילם ומשנער בבוא לפניך תפלת הערער רצץ שטנים האמרים ער ער בתק מריקי אבח מתער (ר"י אבן אביתור, ארשת שפתי). היום בקרב מועדי אל שאגו האמרים להם ערו ערו (רסב"ג, בימי יקותיאל). וישתומם המלך בראות פני הנער ערו כל מעיניו לבו ורוחו נפעמו (שלום הכהן, כיר דוד 48). ותרע עין שאול בדוד וקנאתו ערה (שם 87).

—התפ', התערה, תתערי,—ערה את עצמו: שישי ושמחי בת אדום יושבתי בארץ עוץ גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי (איכ' ד כא).—ואמר המשורר: שבט בני או כום עליכם עברה אל תשכרו בה עוד ואל תתערו (רסב"ג, בימי יקותיאל). יומם חתמו למו בגד ילבשו בלילות יתערו לא יתבששו (יל"ג, בירח בלילה).—*וכמו הפע', עשו הערָאה: ממאה ערלות גוים שנתערו בה (בערפה) כל הלילה (ר' ילמק, מד"ר רות ב).

—הפע', *הערה, הוערה,—הערה היסוד, ערו וגלו והחריבו אותו, ואמר המשורר: היום יסוד היכל פנימי הוערה היום בתוכו מוקדים בערו (רסב"ג, בימי יקותיאל).—והוערת, ואמר המקונן: וערו ערו עד היסוד הוערת ותמור עזי וזמרת קנים עליה נחרת (ר"א הקליר, איכה ישבה חבצלת, קינ').

ג.ערה, ממנו ג.ערת.

ג.ערה, קל לא נמצא.

—התפ', התערה,—מתערה, דבק, ובהשאלה, משריש[1]: ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן ויעבר והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא (תהל' לז לה-לו).—ואמר המשורר: בהם צדיק נדכה ונכאה ורשע מתערה ומתגאה (ראב"ע, חי בן מקיץ). לגן רענן ומתערה באי צביה שם תשמעי קול קורא כי הנני בא (ר"י אלחרזי, לגן רענן, ו, פרידלנדר 4).

—פע', *ערה, עירה,—חבר והדביק: עירה כל הפושח כולה (ספרא קדוש' פרק ה). אבל עי' ב.עדד, הערה.

[1] [כך רש"י, וראב"ע גזרו מן ב.ערה.]

—פעי, *עָרָה, רק ביני מְעָרֶה, מעורה,—דבוק ומחֻבר: אוכל שנפרס ומעורה[1]) מקצת ר' מאיר אומר אם אוחז בגדול והקטן עולה עמו הרי הוא כמוהו (טבול יום ג א). יחור של תאנה שנפשח ומעורה[1]) בקליפה רבי יהודה מטהר וחכ"א אם יכול לחיות תבואה שנעקרה ומעורה אפילו בשורש קטן טהור (עוקצ' ג ח). בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להן ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה (רב קטינא, יומא כד.). מהו כמער איש ולויות אמר רבה בר שילא כאיש המעורה בלויה שלו (שם כד:). השוחט את התרנגולת ומצא בה ביצים גמורות מותרות לאכלן בחלב ר' יעקב אומר אם היו מעורית[2]) בגידין אסורות (ביצ' ז.). נדלדלה כבד ומעורה בטרפשי' מהו (ר' זריקא, חול' מו.). האבר והבשר המדולדלין בבהמה ומעורין בחוט השערה יכול יטמאו טומאת נבלה ת"ל וכו' (שם קכז:). — ובספהמ"א: ואת האבר המדולדל כלומר שנחתך ממנה אבר ומעורה במקצת (רגמ"ה, חול' כג.). אבל ביצה מעורה היא באשכול (תוספ' המורי' כא). השתחוה לחצי דלעת וחצי האחר מעורה בו הרי זה אסור מספק שמא זה החצי כמו יד לחצי הנעבד (רמב"ם, עכו"ם ח ג). ואח"כ פסק עיקרו שהוא מעורה באילן הזקן (הוא, מ"ש וכ"כ, טו). — ואמר המליץ: ומה לי על פרישותם ולבם ליחודים כמער איש מעורים (פרכסים, לבי מודא, קבץ על יד א, 112).

ד. **ערד**,, ממנו עָרָה.

עָרָה,— ש"נ, מ"ר עָרוֹת: עָרוֹת[3]) על יאור על פי יאור וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (ישעי' יט ז). —*ובמשמ' מקום גלוי: כי ממערות צוריו האורבים קמו ומערות שיחיו ערות העיר ראו עת ביהודי אחיהו איש נלחמו (יל"ג, אהבת דוד ומיכל, ג).

***עֵרוּב**, עירוב, מ"ר עֵרוּבִים, עירובין,—שה"פ מן ו. עֵרֵב, —א) ערבוב, ערבוביה: שתי נשים שלקחו קניהן בעירוב או שנתנו דמי קניהן לכהן לאיזה שירצה כהן יקריב חטאת ולאיזה שירצה כהן יקריב עולה (ר' יוסי, קינ' א ד). ערוב מקואות כשפופרת הנוד בעוביה וכחללה כשתי אצבעות חוזרות למקומן (מקוא' ו ז). אילו ניטלין אחד מששים גידולי תרומה ועירובי תרומה (תוספתי תרומ' ה ז). על חמץ ברור חייב כרת ועל עירובו סופג ארבעים (ירוש' פסח' ג א). על המין דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלאו (ר"א, פסח' מג.).—עֵרוּבֵי דברים: כל פרשה זו עירובי דברים מה שאמר זה לא אמר זה (תוספת' סוט' ט ז). —עֵרוּב פרשיות: עירוב פרשיות[1]) כתוב כאן וכו' (רבי חייא בר יוסף, ב"ק קז.). אי קסבר עירוב פרשיות כתוב כאן ליבעי נמי מומחין ואי קסבר אין עירוב פרשיות כתוב כאן שלשה ל"ל וכו' (סנה' ג:).—ומ"כ: ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא יש לך קדשים שאינו אוכל בהן פרט לעירובין וליתר ממאה (ירוש' ערל' ב א). מה בין עירובין מה בין גידולין עירובין בעיינן הן גדולין כבר בטלו כמה דרבי שמעון מודי לרבנין בעירובי מעשר אבל בעירובי ביכורין כגידולין הן וכן היה ר"ש אומר אין הביכורין אוסרין את עירוביהן וגידוליהן מלוכל בירושלם (שם ביכור' ב ב).—ובספהמ"א: קבל ודע כי הדבר הזה שברון לחכמת' כי האבן הלא הם יאמרו כי היא מד' עירובי הארץ ואם השמים הם כמין האבן הנקראת מגניטים והם מארבעה עירובי' קשורם איך יעמדו הם על בלימה (ר"י הדסי, אשה"כ סעד יג). שהם אומרים כי כל היצורים מארבע עירובים הם (שם יז). דרך ארץ כמשמעו והוא עירובו עם הבריות עירוב יפה ומקבלן בסבר פנים יפות עד שאוהבין אותו רבים (ר"י אבן עקנין, ספי מוס' ב ב). אחר כך חקר המעורבים מהם העירוב הראשון אשר לא יצא בו אחד מהמעורבים ממהותו וחקר מיניהם (רש"ע פלקירא, רא"ש' חכמ' 84). — ב) *המזון המשמש לעָרֵב ולחַבר שתי רשויות או שני תחומין או את תבשיל יו"ט ושבת: השולח עירובו ביד חרש שוטה וקטן או ביד מי שאינו מודה בעירוב אינו עירוב ואם אמר לאחר לקבלו ממנו הרי זה עירוב (עירוב' ג ב). מתנה אדם על עירובו ואומר אם באו עובדי כוכבים מן המזרח עירובי למערב מן המערב

---

[1]) [רה"ג פרש: כמו מעורב, ע"כ; וכן פרש הערוך.] — [2]) [בירוש' גני' (עמ' 154), מנקד: מְעָרוֹת.]

[3]) [פרש רש"י, וז"ל: לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה ודומה לו רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על נילוס, ע"כ. וכן פרש רד"ק וגם רס"ג, והחדשים מפרשים: מקומות חשופים וגלויים.]

[1]) [פסוק שהוא מפרשה אחרת נתערב בזו שאינו מקומו (רש"י).]

עירובי למזרח (שם ה). נתנו **עירובן** במקום אחד ושכח אחד בין מן הפנימית בין מן החיצונה ולא עירב שתיהן אסורות (שם ו י). במה דברים אמורים בתחילת **עירוב** אבל בשיירי **עירוב** כל שהוא (רב יוסי, שם ז ט).—ומ"ר: במה דברים אמורים **בעירובי** תחומין אבל **בעירובי** חצירות מערבין לדעתו ושלא לדעתו וכו' (שם ז יא). בשעה שתיקן שלמה **עירובין** ונטילת ידים יצתה ב"ק ואמרה וכו' (שבת יד:). את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו וכו' מכאן סמכו חכמים **לעירובי** תבשילין מן התורה (ביצ' טו:). מאי לאין נכון לו וכו' למי שלא הניח **עירובי** תבשילין (שם). קיים אברהם אבינו אפילו **עירובי** תבשילין שנאמר וכו' (יומ' כח:). אפילו הלכות **עירובי** חצירות היה אברהם יודע (בשם ר' נתן, מד"ר ברא' מט).—ובספה"א: **העירוב** שעושים בני החצר זה עם זה הוא הנקרא **עירובי** חצירות (רמב"ם, עירובי' א ז). אין מערבין **עירובי** תחומין אלא לדבר מצוה (שם ו ו).—ואמר הפיטן: עדתי הטה נא אזניך לתגבורת שלטי עליזים **ערוב** הנערב להוצאת שבת תקון **ערובים** אשר יתקנו חוזים (ר"י בר ראובן, אזהרה אתכם, אזהרי, כג.).—ג) *ערוּבין, שם אחת המסכתות במשנה.

עֵרוּבִי, ערוּבִיי, ת"ז, נקי ערובית,—של ערוב, מערב ומערבב: לפי זה יאמר בהם שהם צורות עם השמים לא זולת וכמו שביארתי מהתקשרות המציאותיי לא **העירוביי** (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, סט.). הרכבה שכונית כמעשה האלדיג'ייא או הרכבה **ערוביית** כמעשה התריאק (כס"ע מפרוע, ענין כל, פי' על קאנון א"ס, 5, כ"י ביהמ"ד סכטר).

עֲרוּגָה, ש"נ, סמי' עֲרוּגַת, מ"ר עֲרֻגֹת, עֲרוּגוֹת,— א עֲרוּגַת בשמים וכדומ', שורה של אדמה תחוחה שזורעים ונוטעים בה הנטע Beet; plate-bande, carré; garden bed: והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מֵעֲרֻגוֹת מטעה וכו' הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש על עֲרֻגֹת צמחה תיבש (יחזק' יז ז-י). לחיו כַּעֲרוּגַת הבשם מגדלות מרקחים (שה"ש ה יג). דודי ירד לגנו לַעֲרוּגוֹת הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים (שם ו ב). — ובתו"מ: **ערוגה** שהיא ששה טפחים על ששה טפחים זורעים בתוכה חמשה זרעונים ארבעה בארבע רוחות **הערוגה** ואחד באמצע (כלא' ג א). כל מין זרעים אין זורעין **בערוגה** וכל מין ירקות זורעין **בערוגה** (שם ב).

ערוגות קטנות מקיפין אותן חרדל (רשב"ג, תוספת' כלא' ב ה). פירות **ערוגה** זו לכשתבוא שליש ותיעקר עשויין תרומה ומעשרות על פירות **ערוגה** זו לכשתביא שליש ותיעקר (ר"א בן יעקב, שם תרומ' ב ח). **ערוגה** שמקצתה נמוך ומקצתה גבוה לא יזלף מן הנמוך שבה לגבוה שבה וישקנה (שם, מו"ק א א). **ערוגה** בין **הערוגות** שנינו (שמואל, שבת פה:). אם משים אדם עצמו **כערוגה** זו שהכל דשין בה וכבושם הזה שהכל מתבשמין בה תלמודו מתקיים (ר"א, עירובי' כד.). אפילו אמר פירות **ערוגה** זו תלושים יהו תרומה על פירות **ערוגה** זו מחוברים וכו' דבריו קיימין (יבמ' פג:). לא חיצת הקנים בלבד אלא אפי' **ערוגה** קטנה של בשמים ויש לה שם בפני עצמה אינה נמכרת עמה (ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, ב"ב סט.). שנעשה כביצה המוזרת והיא היתה **כערוגה** מליאה מים (סנה' פב:). עד עכשיו אם יקלוט אדם מטר מאוירו של סדום ויתן **בערוגה** אינה מצמחת (ריב"ל, מד"ר ברא' כא). לאחד שהיתה לו ערוגת ירק מלאה השכים בבקר ומצאה שהוריקה (ר' חמא בר חנינא שם ויקר' יח). הוי כנד בקוע שאינו נפתח להכנים את הרוח **וכערוגה** עמוקה שהיא מחזקת את מימיה (כלה רבתי ג).—ובספר יצירה: שלש מים מרוה חקק וחצב בהן תהו ובהו רפש וטיט חקקו כמין ערוגה (ספ' יצירה א יא).—ובספה"א: עקר דבר זה כי **הערוגה** היא הנזרעת תלמים תלמים ואינה נזרעת משרים משרים **וערוגה** זו שאמרנו יש בכל רוח שני שני תלמים מכל מין ובאמצע תלם קטן טפח על טפח (תשו' גאו' הרכבי תיב). והיה אומר לבעל המוסיקה תראה לנו זמן הציצים בציציו **והערוגות** במיני בשמיהם (ר"י חריזי, מוסרי הפילוס' א יט). ויש מזרעוני גינה זרעונים שאין דרך בני אדם לזרוע מהם אלא **ערוגות ערוגות** קטנות כגון הלפת והצנון וכו' (רמב"ם, כלא' א ט).—ואמר המשורר: וגלות ננעלות ומקות ותעלות עליהן אילות כאילות היערים בכל ענות ערגות ואין להם פוגות לרות **הערגות** במים מגרים (דונש, דעה לבי חכמה). כשושנה סוגה נפוצים **בערוגה** ירצון במחוגה עלי קו כבירם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). ולך תוכה **ערוגה** מן ידידת מלאה על נהר אהב נטועה (הנ"ל, כשמה מאשר תתאו). הלא תראה מידעי שחקים **כערוגת** גן וכוכבים כשושנים והסהר כמו אגן (רשב"ג, הלא תראה). על

הערוגות תן לך מושב והיה בצלי ההדסים דר וכו' ערוגות ורדים תנה לך למצע ואל נא תשימם בצנות וצלצל (רמב"ע, הפרשים ג יב). ערוגותיו בלי רוקם וה'שב משבצים ושושנים יצועיו (הנ"ל, קלאי גביר, דיואן קמה, בודלי). רוח לאט רגלה בין הערגות ומלב ההדס גלתה אהבה מסתרת (ר"י הלוי, עין נדיבה). בנחליה הנצו הרמונים ובערוגותיה הזהירו השושנים (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר 141). ויצאנו אלי גנות ערוגות ערוכות (גנזי שכטר ג, דודקון 215). בשמיה ערוגות ערוגות יתניב שמחות וישמיד נוגות (שם 235). חיו לריחו שוכני עפר עת יזלו בשמי ערוגתו טורים שנים הם עלי שבעים על רצפת כבוד מנוחתו (עמנו', מחברי ז).—ב) *בהשאלה, דפן הריאה: ר' יוחנן ור"א דאמרי תרוייהו מקיפים בריאה אמר רבא לא אמרן אלא באותה ערוגה אבל מערוגה לערוגה לא (חולי' נ.). — ובספה"א: והוא שנמצא היתר בין שתי הערוגות מלמטה או מלמעלה שלא כסדר האונות (כ"מ בן אהרן, לדה לדרך ב א ו). והכרובים פורשי כנפים במדרגת הריאה המרחפת על הלב בשתי ערוגותיה (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב כו, מא:). — וצד של הזקן: תיקון רביעי של ז"א הם שני ערוגת הבושם המכסיי הלחיים הם השערות של הזקן ההולכים באורך משני צדדי הפנים ומכסים הלחיים (ר"נ בר"י אלטנן, עה"מ, כיסא דזעיר אנפין כע, קכע).

א. **עָרוֹד**, ש"ז, מ"ר *עֲרוֹדוֹת, *עֲרוֹדִים, — חמור הבר, פרא, Wildesel; onagre; wild ass: מי שלח פרא חפשי ומסרות ערוד מי פתח אשר שמתי ערבה ביתו ומשכנותיו מלחה (איוב לט ה-ו). — ובתו"מ: החמור והערוד אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלאי' א ו). ר"מ אומר משיכיר בין זאב לכלב ר"ע אומר בין חמור לערוד (בכור' ט:). היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה חתוכות בודק בבשרה אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה ואם לאו בידוע שהיא טמאה ובלבד שיכיר ערוד (בב סקלא, חולי' נט.). פרא למוד מדבר כשם שהערוד גדל במדבר ואין אימת אדם עליו כך וכו' (מד"ר דברי' ה).—ובספה"א: ויש ערוד שהוא ממין חיות והוא חמור הבר (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענלאו 29). — ומ"כ: ערודות היו נותרין בירושלם והיו עולי רגלים משתקעין בדם עד ארכובותיהן ובאו לפני חכמים ולא אמרו להם דבר (ר' חנינא, ירוש' שקלי' ח א).

—וערודים, ואמר הפיטן: ערודים עם עלים מדו זדו שעולים ענין לא מעלים אחזו לנו שועלים (ר' שלמה הבבלי, אור ישע מאושרים, יוצ' א פסח).

ב. ***עָרוֹד**, עֲרוֹד[1]), ש"ז, — מין זוחל ארסי: מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לו לר' חנינא בן דוסא. אמר להם הראו לי את חורו הראוהו את חורו נתן עקבו על החור יצא ונשכו ומת ערוד נטלו על כתיפו והביאו לבית המדרש אמר להם ראו בני אין ערוד ממית אלא החטא ממית באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא (ברכי' לג.). הצב למינהו להביא הערוד וכן הנפילים וסלמנדרא (חול' קכז.). פעם אחת הלכתי לוועד וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב ליומים יצא ערוד מביניהם (ר' הונא בר תורתא, שם). משל לאחד שנשכו הערוד והיה רץ ליתן רגליו במים נתנן לנהר וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים ושלח ידו והצילו וכו' א"ל לא אני הצלתיך אלא הערוד שנשכני (מד"ר שמות א).—ובספה"א: וערוד בא מן הצב שהוא ממיני השרצים ומן הנחש והב"ה בראו להפרע מן הרשעים (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענלאו 29).

עֶרְוָה, ש"נ, סמי' עֶרְוַת, עֶרְוָתָהּ, עֶרְוָתֶךָ, עֶרְוָתְךָ, עֶרְוָתוֹ, עֶרְוָתָהּ, עֶרְוָתָן, מ"ר *עֲרָיוֹת[2]),—א) עֶרְוָה באיש או באשה, המקום שאדם מתביש להראות, בפרט אבר הזכרות והנקבות, Blösse, Scham; nudité; nakedness, pudenda: וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה וירא חם אבי כנען את ערות אביו וכו' וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם (בראשי' ט כא-כג). ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו (שמות כ כו). ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד ירכים יהיו (שם כח מב). איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני יי' ערות אביך וערות אמך לא תגלה אמך הוא לא תגלה ערותה ערות אשת אביך לא תגלה ערות אביך הוא וכו' ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה (ויקר' יח ו-י). ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חסד הוא (שם כ יז). ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע

1) במדה"ג שכטר, סוף וישלח, מנקד: עֲרוֹד.
2) [כאלו מן עֶרְיָה.]

לך (יחזקי יו ח). **יען השפך נחשתך ותגלה עֶרְוָתֵךְ בתזנותיך וכו' לכן הנני מקבץ את כל מאהביך וכו' וגליתי עֶרְוָתֵךְ אלהם וראו את כל עֶרְוָתֵךְ ושפטתיך משפטי נאפות** (שם לו-לח). **לכן נתתיה ביד מאהביה וכו' המה גלו עֶרְוָתָהּ** (שם כג ט-י). **ותגל תזנותיה ותגל את עֶרְוָתָהּ ותקע נפשי מעליה** (שם יח). **ונגלה עֶרְוַת זנוניך** (שם כט). **והצלתי צמרי ופשתי (שנתתי) לכסות עֶרְוָתָהּ ועתה אגלה נבלתה לעיני מאהביה** (הושי ב יא-יב). — **עֶרְוַת אִמְּךָ**, בדבור של חרוף: **הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת עֶרְוַת אמך** (ש"א כ ל). — ובהשאלה, **עֶרְוַת הארץ**, מקום התרפה שלה, שדרך שם קל להאויב לבוא בה: **מרגלים אתם לראות את עֶרְוַת הארץ באתם ויאמרו אליו לא אדני וכו' לא היו עבדיך מרגלים ויאמר אליהם לא כי עֶרְוַת הארץ באתם לראות** (ברחשי מב ט-יב). — ובכלל, **חֶרְפָּה**: **כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת עֶרְוַת מצרים** (ישעי כ ד). **חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה כל מכבדיה הזילוה כי ראו עֶרְוָתָהּ** (איכי א ח). — **עֶרְוַת דבר**, דבר מגנה, כִּעוּר: **והיה מחניך קדוש ולא יראה בך עֶרְוַת דבר ושב מאחריך** (דברי כג יד-יח). **כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה עֶרְוַת דבר וכתב לה ספר כריתת** (שם כד א). — ובתו"מ: **האיש** (היוצא להתלות) **מכסים אותו פרק אחד מלפניו והאשה שני פרקים אחד מלפניה ואחד מלאחריה מפני שכולה ערוה** (ספרי דברי רכא). **א"ר אבהו שעשה לה דדים במקום בינה טעמא מאי א"ר יהודה כדי שלא יסתכל במקום ערוה** (ברכי י.). **טפח באשה ערוה וכו'[1]** (ר' יצחק, שם כד.). **קול באשה ערוה[1]** (שמואל, שם). **שער באשה ערוה[1]** (רב ששת, שם). **לבו רואה את הערוה מותר** (שם כד:). **אר"א לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה והכתיב ותהרין ב' בנות לוט מאביהן אר"ח שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שנייה** (מד"ר ברחשי מה). **שהיה זה בא ובועל והיה זה בא ובועל עד שהגו את מכתה והיא מר לה מר לה לערותה** (מד"ר איכי, דרכי ציון). **ראו המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים את בנות קין מהלכות גלויות בשר ערוה ומכחלות עיניהן כזונות ותעו אחריהן ולקחו מהן נשים**

[1]) [פרשו שם אפילו באשתו ולקריאת שמע, כלו' שאסור לקרא קריאת שמע אם הוא מְגַלֶּה לעיני הקורא.]

(פדר"א כב). **קיבל עליו מורידין אותו לבית הטבילה וכסוהו מים עד מקום הערוה ואומרים לו מקצת דקדוקי מצות וכו'** (מסכי גרים א, קירכהיים). — ובסהמ"א: **דוקא יושבת כדי שיהיו פניה שלמטה כבושות בקרקע וערותה מתכסה ואינה נראה** (ר"ח, חולי הגאי א, כספח', לוין 25). **ועשה את הערוה לזכר ולנקבה כדי להשתמש במשגל ולהזריע ולהוליד** (ר"ש דונולו, חכמוני א, סג:). **לאחד חתכו אבן מערותו וכשגדל בקש לקחת אשה ונתן החכם עצה שלא יתנו לו** (ספי חסידים תתתתסיח). **כי כאשר יראה הערוה יכיר אם הוא בעל מלה או איש אשר לו ערלה** (ר"י זבארה, שעשועי יב, דודסון 134). **המעי האחרון שהוא שוה ואין בו עיקום והוא שהרעי יוצא בו מן הערוה והוא דבוק בין עקרי הירכים** (ר' תנחום הירושלמי, ספר המספיק, הקדמי, בכר 8). — **גב הערוה**: **כשתראה השתן כמראה הדם דע כי ניתק גיד בכליות או במקום השתן ויש לו כאב בגב הערוה[1]** (ר"י זבארה, מרחות השתן ז, שעשועי, דודסון 172). — *ובמשמ' **אשה האסורה על גבר מטעם של שאר בשר**: **איזהו מעות שאינו יכול לתקון זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר** (ר' שמעון בן מנסיא, חגי' א ז). **כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה אסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת** (יבמי ג ג). **אמרו להן ב"ש** (לבה"א) **התרתם ערוה חמורה לא תתירו את הממון הקל וכו'** (שם טו ג). **הכל מודין באשת אחיו וכו' קנה בה ערוה היא וערוה פוטרת צרתה** (ר' יוחנן, ירוש' סוטי ו ב). **היו יושבין ומחשבין איזו ערוה חמורה** (ר' אלעזר, מד"ר דברי ב). — ובמשמ' **זנות**: **שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה** (ר' עקיבא, אבו' ג יג). **האשה שהלך בעלה למדינת הים וכו' קנס קנסו בה שתהא בודקת יפה וכו' מריח ערוה נגעו בה** (ר' יוחנן, ירוש' יבמי י א). **גיחזי אדם גדול בתורה היה אלא שהיו בו ג' דברים עין צרה ופריץ בערוה וכו'** (שם סנה' י ב). **שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו אומות העולם וגידרו עצמן מן הערוה הדא אמרת שאנשי מזרח גדורים מן הערוה** (מד"ר ברחשי ע). **אמר הקב"ה אתם להוטים אחר הערוה הייכם שאני מביא עליכם אומה שאינה מבקשת מכם לא כסף ולא זהב** (שם אסתי, ויפקד המלך פקידים). — **דבר עֶרְוָה**, דבר שבעֶרְוָה: **לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה** (גיטי

[1]) [דודסון סובר שצ"ל: גרב בערוה.]

ע י). שנייא היא שאין אדם עושה בדבר ערוה (ירוש' פאה א ב). הוי דבר שבערוה ואין דבר שבערוה פחות משנים (גיטי ב:). — ומ"ר עֲרָיוֹת: אין דורשין בעריות בשלשה (חגי' ב א). היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואות לאחיו וכו' (יבמ' א ב). שש עריות חמורות מאלו מפני שנשואות לאחרים צרותיהן מותרות (שם ג). כל העריות שאמרו צרותיהן מותרות (גיטי ח ו). מלמד שכל העריות קרויות טומאה (ספרא אחרי פרק יג). יבמה יבא עליה שומע אני אפי' באחת מכל עריות האמורות בתורה הכתוב מדבר (יבמ' ג:). מפני מה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים אלא ללמדך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ריב"ל, מד"ר ויקר' כד). —ובמשמ' זנות: ולא תתיחד אשה עמהן (עם גוים) מפני שהן חשודין על העריות (ע"ז ב א). גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן הפורש מהן על אחת כמה וכמה (מקבל שכר) (מכות ג טו). המוציא את אשתו משום שם רע לא יחזיר שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות (תוספתי גיטי ד (ג) ג). כל הנותן עינו בכוסו עריות כולן דומות עליו כמישור (ר' אמי, יומי עה.). רוב עובדי כוכבים פרוצים בעריות וכו' אין אפוטרופוס לעריות (כתובי יג:). — ובסהמ"א: כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו (כס"י, בראשי יט לג). — גלוי עֲרָיוֹת: על אלו דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו בעולם הבא על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים (תוספתי פאה א ב). על שבע מצוות נצטוו בני נח וכו' ועל קיללת השם ועל גילוי עריות (שם ע"ז ח ד). ירושלם בניין הראשון מפני מה חרבה מפני עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים שהיה בתוכה (שם מנחי' יג כב). ויושיען (את בנות יתרו) וכו' דבר של גלוי עריות באו לעשות עמהן (מד"ר שמות א). ועי' גִּלּוּי. —ומ"ר *עֲרָיִים, עריין, ואמר המליץ: ורוב שתית היין ישבר עצמותיך בעריין וחמור תאות המשגל ישים אותך כשגל (ר' עזרא הבבלי, תוכחי מוסר ח, מט.).

עֵרוּי, עירוי, ס"ז, — סה"פ מן א. עָרָה: מהו ליתן תבלין מלמטה ולערות עליהן מלמעלה ר' יונה אמר אסור ועירוי[1] ככלי ראשון הוא[2] (ירוש' שבת ג ג). כל גרמא אמר שאסור שפעמים שישראל מרפא ידיו ונמצא כל העירוי מחמת הגוי (ר' שמואל, שם ע"ז ה י). —ובסהמ"א: שאין העירוי דרך פליטה (ראב"ד, תמים דעים יח). ערוי נמי לא מפליט אלא כדי קליפה (התרומה, שבת רלד). לפי שהן מתקררין בעירויין (ר"נ על הרי"ף, שבת כ.). כיון דלהרבה פוסקים ובראשם הרשב"ם וכו' עירוי אין מבשל כלל (ר' חיים בר' נתן נטע, קונטי אבן הטועים 2). אינה סרה (רוח רעה) מן הידים אלא בעירוי דוקא ולא בשכשוך (הלבוש או"ח, כעי' ד יב).

עָרוּךְ, עֱרוּךְ, סות"ז, נקי עֲרוּכָה, מ"ר עֲרוּכוֹת. —א) מי שמוכן, מה שמסודר בסדר הגון: כעם עצום עֱרוּךְ מלחמה (יואל ב ה). —ובתו"מ: אין מעבירין לפני התיבה לא חיפנין ולא בישנין ולא טיבעוני' מפני שהן עושי' היהין חיתין ועיינין אאין אם היה לשונו ערוך מותר (ירוש' ברכי ב ד). עשיתם שלחן אני מציל אתכם מן הערוכה[1] ואערוך לפניכם שלחן לע"ל (מד"ר שמות כ). —ובסהמ"א: ויאמרו עשירי ארם אל פסילו הנה לך ספינה ערוכה בים ללכת לדרכה המלט ארץ יהודה (יוסיפון כנה). — ואמר המשורר: משה בשירה ערוכה ישורר מי כמכה בצאתי ממצרים (ראב"ע, אמי שמעו). ויצאנו אלי גנות ערוגות ערוכות בה כמו טורי מגלה (גנזי שכטר ג, דודקון 213). — *לִמּוּד, תלמוד עָרוּךְ: לימוד ערוך הוא בידינו שהשבת קובעת בין בדבר שנגמרה מלאכתו בין בדבר שלא נגמרה מלאכתו (רב נחמן, ביצי לד:). תלמוד ערוך הוא בפיו של ר' יוחנן הא מני אדמון הוא (שבועי מ:). — שלחן עָרוּךְ: שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר וכו' (ר' יוסי בר יהודה, שבת קיט:). — **שם של ספר הלכות לר' יוסף קרו. ועי' עֲרַךְ. —ב) **שם למִלּוֹן, כמו הֶעָרוּךְ של ר"נ מרומא וכדומ': עד שעמד חיוג ז"ל ומצא ערוך שעשאו חכמי לשון ישמעאל ללשונם וקרא אותו ולמד דרכיו ועשה כן ללשון הקדש (ר"ש פרחון, מחב', פרח). נתכוונתי לעשות ערוך ובכל ערך וערך אדבר בו כל צרכו (שם, הקדמי). כל זה אוסיף בזה הערוך (שם). הערוך הזה וכו' (שם, בסוף הספר).

עָרוּם, תוס"ז, מ"ר עֲרוּמִים, —מי שיש לו עָרְמָה, שיודע לרַמות בני אדם בחכמה ודעת, שלא ירגישו בו, חכם

---

1) [בגג' מנקד: וְעֵרוּי.] —2) [בלומ' כמו בשול.]

1) [הגיהנם שנאמר ערוך מאתמול (מ"כ), ועי' עֲרִיכָה.]

שיודע להזהר. hinterlistig, gescheit; ruse, prudent; crafty, sensible, במשמ' רָמאי: והנחש היה עָרום מכל חית השדה אשר עשה יי' אלהים ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראשי ג א). מפר מחשבות עֲרוּמִים ולא תעשינה ידיהם תשיה (איוב ה יב). כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון עֲרוּמִים (שם טו ה).—ובמשמ' חכם, פקח: אויל ביום יודע כעסו וכסה קלון עָרום (משלי יב יו). כל עָרום יעשה בדעת וכסיל יפרש אולת (שם יג יו). חכמת עָרום הבין דרכו (שם יד ח). פתי יאמין לכל דבר וְעָרום יבין לאשרו (שם יה). נחלו פתאים אולת וַעֲרוּמִים יכתרו דעת (שם יח). עָרום ראה רעה ויסתר ופתיים עברו ונענשו (שם כב ג).—ובתלמו': חסיד שוטה ורשע **ערום** ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מבלי עולם (ר' יהושע, סוטי ג ד). לעולם יהא אדם **ערום** ביראה מענה רך משיב חמה (אביי, ברכי יז.). אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו **ערום** עליהן (ר' יוסי בר' חנינא, סוטי כא:). אדם ובהמה תושיע ה' וכו' אלו בני אדם שהן **ערומין** בדעת ומשימין עצמן כבהמה (רב יהודה אמר רב, חולי ה:).—ואמר המשורר: מלל **ערום** אלי שמעו תאכלו מן העץ ולא תגועו (ראב"ע, אותות אל).—*שכל עָרום: אמנם השכל **הערום** יעיין ויחפש (ר"י עמדין, מגדל עוז, קו.).

עָרוֹם, עָרֹם, ת"ז, נקי עֲרֻמָּה, מ"ר עֲרֻמִּים, *עֲרֻמּוֹת,—מי שאין כסות לגופו, שאינו לבוש לבוש, nackt; nu; naked, והיו שניהם עֲרוּמִים ולא יתבששו (בראשי ב כה). ויפל עָרֹם כל היום ההוא וכל הלילה (ש"א יט כד). ויאמר יי' כאשר הלך עבדי ישעיהו עָרום ויחף שלש שנים וכו' כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים עָרום ויחף וכו' (ישעי כ ג-ד). פן אפשיטנה עֲרֻמָּה והצגתיה כיום הולדה (הושי ב ה). ואמיץ לבו בגבורים עָרום ינוס ביום ההוא (עמוי ב יו). אילכה שילל וְעָרוֹם אעשה מספד כתנים (מיכ' א ח). עָרֹם יצאתי מבטן אמי וְעָרֹם אשוב שמה (איוב א כא). כי תחבל אחיך חנם ובגדי עֲרוּמִים תפשיט (שם כב ו). עָרוֹם ילינו מבלי לבוש ואין כסות בקרה (שם כד ז). כאשר יצא מבטן אמו עָרוֹם ישוב ללכת כשבא (קהלי ה יד).—ובהשאלה, הדבר עָרום לפני פלוני, שהדבר אינו מכסה ואינו נסתר מעיני פלוני: עָרום שאול נגדו ואין כסות לאבדון (איוב כו ו).—ובתו"מ: ומפרישין אותו (את הדמאי) **ערום** בין השמשות וכו' (דמאי א ד). האיש נסקל **ערום** ואין האשה **קלת ערומה** (סוטי ג ח). האילם והשיכור **והערום** והסומ' ובעל קרי לא יתרומו (ירושי תרומי א ו). תיפתר שהיתה אשתו של עם הארץ יושבת עליו **ערומה** (ר' יסא, שם חגיגי ב ז). האוחז ס"ת **ערום** נקבר **ערום** וכו' אימא **ערום** בלא אותה מצוה (שבת יד.). רצונכם לראותה (את ושתי) אמרו אין ובלבד שתהא **ערומה** (מגי' יב:). שהיתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל ומפשיטן **ערומות** ועושה בהן מלאכה בשבת (שם). אלו אנשי ברבריא ואנשי מרטנאי שמהלכין **ערומים** בשוק שאין לך משוקץ ומתועב לפני המקום יותר ממי שמהלך בשוק **ערום** (יבמ' סג:). מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת וכו' אמרו חכמים ימות וכו' ואל תעמוד לפניו **ערומה** (סנה' עה.). ומה חיטה שנקברה **ערומה** יוצאה בכמה לבושין צדיקים שנקברים בלבושיהן עאכו"כ (שם צ:). ותקראן לעם לזבחי אלהיהן רבי אלעזר אומר **ערומות** פגעו בהן (סנה' קו.). כיון שראיתיה **ערומה** ובצרה גדולה נתמלאתי עליה רחמים ונתתי לה על שום ומבשרך לא תתעלם (מד"ר ויקר' לד). הנכנס לבית **הערומים** חולץ את תפיליו ורוחק ארבע אמות מבין **הערומים** (מסכ' תפילין, קירכהיים).—ובסהמ"א: מעשה בר' עקיבה שהיה מהלך בין קברות ופגע באדם אחד **ערום** ושחור כפחום (גנזי שכטר א, גינצבורג 238).—*ובלא הרבה בגדים: המשיא את בתו סתם לא יפחות לה מחמשים זוז פסק להכניסה **ערומה** לא יאמר הבעל כשתבא לביתי אכסנה בכסותי (כתוב' ו ה).—ובהשאלה: ומכספינו ומחמדינו אנו **ערומות** מהם וקלופים כבצל הנקלף (מד"ר בראשי לה). נכנס (דוד) למרחץ וראה את עצמו **ערום** אמר אוי לי שאני **ערום** מן המצוות (ספרי דבר' לו).—ובסהמ"א: ידענו בשכל שאין דבר מאלה לצורה אנושית כל עוד שיקחה השכל מופשטת **ערומה** מכל זה (ראב"ד, אמו"ר 35). והיסוד אי אפשר שיהא נמצא **ערום** מהצורה (רס"ע פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ד ד). ויועיל עוד למען דבר בלשון נקייה אם בוא יבוא לידנו ענין אשר לא ניתן להאמר **ערום** כאשר הוא (מכניא כהן, רוח חדשה מג).—ואמר המשורר: ויולד אנוש **ערם** וילך ונפשו מעמל תבל **ערמה** ויעזב כל פקדתו לאחר ולא ישא ביום לכתו מאומה (רמב"ע, תרשיש לבשה תבל). בך ולי בי ממך אני יד אל תרפי **מערום** שכל ובמדו בשתי תחפי (ראב"ע, שלמיר אל).

ערום, עירום, ס"ז, — סה"פ מן ערם: ובערוך [ערך כותש] פי' אם [הנופות] מסתכבין זה על זה ומערבין זה עם זה אסור וכו' מיהו קשיא דכי האי גוונא מיקרי עירום וכו' ועירום דקשיא לא קשיא מידי דעירום מיקרי על ידי אדם כותש מעצמן (ר"י בן מלכי צדק, כלאי' ה ג).

ערוץ[1], ס"ז, סמ' ערוץ[2]: מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב בערוץ נחלים לשכן חרי עפר וכפים (איוב ל ה-ו). —ואמר הפיטן: סימן שני למשולח בערוץ למדחפת איש שעיר (רסע"ג, באדני ילדקו, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני' קדמוני' ג. 15). הופע יי' הגלה בערוץ שגבך והט אזנך (הוא, גוף ספר הגלוי, סעדיאנה, סכטר 6). —וכמו ס"ת: בסוד אלוה ירוץ אז לשער היסוד סגן וראש בית אב ערוץ לשמע טוב מגלה סוד (הוא, באדני ילדקו, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני' ג. 15). —בערוץ יקהת לחיך עת כי תשחקי ירד הנעם לשכון משמים (יל"ג, הנה א, 5). —ונקי' ערוצה, ואמר המליץ: לתת גדר למחסיה הפרוצה לשומה כקדם נוראה וערוצה לעזר שונה העשק והמרוצה (קטע מזמן הגאו', סעדיאנה 66). והוא פעל עומד מענין עריץ כלומר תהיי ערוצה (רד"ק, ישעי' נז יב).

***ערור**, עירור, ס"ז, — סה"פ מן עורר: ולא יעורר על מתו אי זהו העירור מזכירתו בין המתים (ירוש' מו"ק א ה).

ערות, עירות, ס"נ, — שקידה וערנות, Wachsamkeit; vigilance: תמורת שחוק בכיה תמורת הרהור מחשבה שמחת הלב תמורת שינה שקידה הוא עירות (ר"ש דונולו, חכמוני ה, עג.).

ערטל[3], ממנו ערטיל, ערטילאי, *ערטל.

ערטיל, ת"ז, — ערום, בלא לבוש: פתאום ראיתים במקום הריח שליח רע וערטיל[4] יטיל (אבא מארי, מנחי קנאו', ספר הירח, הקדמ'. 122). עוד מעט ונשאר הדור נעור ורק שליח וערטיל[4] מעט מעט מתנונה והולך קמא קמא בטיל (ר' קלונימוס, אבן בחן, סג.).

1) [המחבר לא פרש ערך זה, ועפ"פ פרושו בערך ערץ יש לפרש: נורא, שעורצים ונבהלים מפניו. וכן ראב"ע והחדשים, ושאר מפרשינו פרשו מלשון שבר ונקיק.]
2) [לדעת רד"ק בשרשיו גם הנפרד ערוץ, במשקל גבול.]
3) [מן הארמ'.] — 4) [מן הארמ' (סוטי' ח:).]

ערטילאי, ת"ז, מ"ר ערטילאים, — אדם ערום, ריק ופוחז: מעשה היה בשני בני אדם שהיו שונאים זה לזה והלך האחד והשחיד ערטילאי אחד שיוציא לעז על בתו של חבירו שקדשה (מרדכי, קידוש' תקסט). והשותים בזמן הקבועי' עם אוהבי' וידועים ועם חסידים וצדיקי' ולא עם ערטלאים ורקים כי היין יוסיף חכמה וכו' (ספר אורחות צדיקים, שער השמחה, כז:).

***ערטל**, פ"י, — עשה שיהיה ערום ומגלה: לעתיד לבא הקב"ה מערטלו (את השמש) ומהשתקו ומנרתקו ומלהט אותו ברשעים (ר' נתן, מד"ר קהלת, וזרח השמש). —ואמר הפיטן: דביר קדשי ערטל וקרבני נבטל ותמידי ניטל (אלהי אזכרה, יוה"כ, כ"י בריטי' מוז').

—התפ', *התערטל, נתערטל, — נעשה ערום: וידעו כי ערומים הם אפילו מצוה אחת שהיתה בידן נתערטלו הימנה (מד"ר בראשי' יט). בא ליכנס לתיבה והיו רגליו מתערטלות[1] (ילקו' איוב כו). — ובסהמ"א: הלא דבר ידוע לכל ומפורסם שכבר נתערטלו הנפשות מן הגוף המת והניחוהו לרקבון (רמב"ן, שער הגמול, בסוף). ונקרא צבור תבואה שנדושה עריסה כמו ערמת חטים וכו' ע"ש שנתערטלה מן הקשים (רס"פ, יריעות שלמה א י, לא.). —ואמר הפיט אור יום הבא אמתיי יתערטיל ויניץ בגוים יבער ויבהל וילהט ותניץ (Kahle, Masor. d. West. כב).

—פעי', *ערטל, יערטל, יעורטל, — כמו התפ': בכבוד לשבח אז הוטל שבוע ירבור כמוס ונעוה יעורטל בהיכל אומר כבוד (רסע"ג, באדני ילדקו, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני' קדמונים ג, 14).

ערי, עריי — עי' עראי

עריבה, ס"נ, — סה"פ מן א. ערב: ולישון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחילת ז' שעות וכו' ועריבת הלילה בתחלת הלילה (רש"י, שמות יב ו). אם כן איך יקרא מעת ערב שהיא עריבת השמש עד בקר יום והנה הוא לילה (ראב"ע, שם שם כה). והערב האמתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור (שם יח יג). כי אז יראה אור הירח אחרי עריבת השמש (ר"א

1) [הערוך גורס: מתערכלות, ובמ"כ: מתעכלות.]

הקרלי, ספ' ג"ע, ענין קדוה"ח ג, ד:). כי אחרי המולד תהיה ראיית הלבנה אחר **עריבת** השמש (שם ה.).

***עֲרִיגָה**, ש"נ, — שה"פ מן א.עָרַג: **עריגת** האיל הוא קול וגם מצאנו **העריגה** ליתר הבהמות (דונש, על מנחם, ערג). ודונש שאמר כי **עריגה** לאיל ולא לאדם לא מלא דבריו (ר"יק, ספ' הגלוי, יג). ולשון **עריגה** לאיל כמו לשון געיה לשור ולשון שאגה ונהימה ונעירה לאריה (רד"ק, סה"ש, ערג). ומרוב **עריגת** נפשו עליך להסתופף בחצרות אהלך (בשמים ראש קיג).

עֶרְיָה, ש"נ, — א) מעמד אדם עָרֹם, Blösse; nudité; nakedness: ותבאי בעדי עדיים שדיים נכנו ושערך צמח ואת ערם **וְעֶרְיָה** ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים (יחזק' יו ז-ח). לא זכרתי את ימי נעוריך בהיותך עירם **וְעֶרְיָה** מתבוססת בדמיך היית (שם כב). והפשיטו אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך והניחוך עירם **וְעֶרְיָה** (שם לט). — ואמר המקונן: פצו מעשה **עריה** לנדיה פרשה ציון בידיה (ר"א הקליר, שבת קורו מני, קיני). — ואמר המשורר: וגפן וכו' אשר נותרה ימי חרף וזרע מפרי **עריה** התמאס ויינה טוב ורב לשתות ולרויה (ר"ש הנגיד, הבנות פליליה). או בת שבע מעל הגג ארנה רוחצת **עריה** לא אתחיל על חשק תמר לא אחשוב רע על אוריה (עמנו', מחברי ד). — ב) כמו **עֶרְוָה**[1], במשמ' אבר המין: נפגם הזוכן או **עריה** של נקבה במוקדשים נפגם הזנב מן העצם אבל לא מן הפרק (בכור' ו ה). — ומ"ר **עֲרָיוֹת**, עי' **עֶרְוָה**. — ובמשמ' זנות: ולא נפקד ממנו איש **לעריה** ולחטא (מד"ר שה"ש, כמגדל דוד). — ואמר הפיטן: למו השיבה נות יפיפיה לי איך תיסרוני ברמיה לערל וטמא תשגילוני **עריה** (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנוכ').

***עֲרָיָה**, ערויה, ש"נ, — כמו הערואה, הערויה: לצורך יצאת לידון **בערויה** שלא תאמר הואיל ואין חייבין עליה אלא משום טומאת **ערויה** לא נעשה בה את המערה כגומר (ירוש' סנה' ז ה).

***עֲרִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן עָרַךְ, — א) סדור של דבר: נאמר כאן **עריכה** ונאמר להלן וערך הכהן אותם מה **עריכה** שנא' להלן בתמיד של שחר אף **עריכה** שנא' כאן בתמיד של שחר הכתוב מדבר (ירוש' יומ' ב ה). וישמחו צדיקים בבנין עירך וכו' **ובעריכת** נר לבן ישי משיחך (תפלי הבינונ, ברכ' כט.). אמר הקב"ה בזכות הערכים אני מציל אתכם **מעריכת** גיהנם שכתב בה כי ערוך מאתמול תפתה (תנחומ' בחקותי ח, בובר). — **עֲרִיכַת שפתים**, שפה: והתורה (נקנית) בארבעים ושמונה דברים ואלו הן בתלמוד בשמיעת האזן **בעריכת** שפתים בבינת הלב וכו' (אבו' ו ה). — ואמר הפיטן: פרים וכבשים לשלמים ועולה **עריבת** שפה נערוך בתפלה (ר' שמעון בר יצחק, חנים פעלך, יוצ' ב ר"ה). — *ובמשמ' סדור של ספר וכדומ': והשלישי שיפלות הסדירה ומיעוט כח **העריכה** שאותו תלמוד סדירת יסודי עולם תלמידי הנביאים (גנזי שכטר ב, גינצבורג 408). — ב) **עֲרִיכַת העסה**: כל המנחות וכו' וחייבים על לישתה ועל **עריכתה** ועל אפיתה (מנח' ה ב). אחת שתי הלחם ואחת לחם הפנים לישתן **ועריכתן** בחוץ ואפייתן בפנים (שם, גמר' לה:). חביתי כהן גדול לישתן **ועריכתן** בפנים ודוחות את השבת (תנחומ' ויקר' ז, בובר). — ובסהמ"א: מקטפין טחין פניה (של העיסה) לאחר **עריכתה** (רש"י, פסח' לו.). וכן לענין **העריכה** יש להזהר שאותו הנוטל העיסה לפניו לחתוך לחתיכות קטנות לעורכין ולמרדדי הרקיקין (חה"י ג, יד.). היה נראה להקל אם בשעת הרדידה **והעריכה** הקמח הנזרק מתערב ומתגבל בעיסה (ר"ם מורפורגו, שמש לדקה, שו"ת א ט). — ג) *כמו **עֶרְכָּה**, הערכה: ויהי היום אשר רבו כמו רבו ביניהם הקטטות והמריבות מחמת היות בק"ק הנזכ' הסכמה קדומה שמשלש שנים ועד ג' יעשו **עריכה** ובהגיע תור וזמן זאת **העריכה** יחד אוספו כל אנשי הקהל לתקן באיזה אופן שיעשה **העריכה** (מהרשד"ם, שו"ת יו"ד, קנב). ופטרנו את כל עזבון הר' שלמה הנז' בכל מקום שהוא מלפרוע וכו' אם מעט ואם הרבה בין אם תעשה **עריכה** בין אם לא תעשה **עריכה** (ר"א ששון, תורת אמת, שו"ת א לו, כז:). מי שמת ובן אין לו לקבל עליו **העריכה** המוטלת על המת לוקחים מממונו סך ידוע ופוטרים את ממונו (שם ב מח, ע.). וכת אחד מהם מתעצמת עם שכנגדה על אשר עשו חמשה ממונים לבטל **העריכה** תוך זמן שלש שנים וכו' שאין יכולת לממונים הנ"ז לשנות **העריכה** בתוך זמן שלש שנים וכו' (ר"י מטראני, שו"ת א כז). בני העיר שיש להם הסכמה לעשות **עריכה** בכל ג' שנים על ידי ד' מעריכים שיוצאים בכל **עריבה** מכל קהל (ר"א, פרח מטה אהרן, שו"ת א כה).

---

[1] [עי' גם ביכלר (קב' היובל לר"י לוי).]

*עֲרִיכוּת, ש"ז, — כמו עֲרִיכָה, עֲרִיכוּת שפתים: ודבר גבורות וחין ערכו חן ניתן בעריכות[1] שפתים בשעה שבקש רחמים על הסדומיים (מד"ר בראשי' מט). —ובסהמ"א: עריכות מלשון עריכות שמעריכין עליהם הלחם (ערוך ערך ארב).

*עֲרִימוּת, ש"נ, — כמו עָרְמָה: איש מצרי גבר ערום ומה היתה ערימותיה אמ' בכל מקום גרמוני מוכר כושי וכאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד (מדה"ג שכטר, בראשי' לט א).

*עֶרְיָן, עריין, עָרְיָם, ש"ז, — חלק של העֹל שמשבר גושי עפר: הנוגע בעול וכו' בלחיין ובעריין[2] טמא (כלי' כא ג).

א. *עָרִים[3], ש"ז, מ"ר עֲרִיסִים, עריסין, — א) השתרגות הגפנים שעולות ומטפסות על כתל או גדר ועושות כעין סֻכָּה מלמעלה, Weinlaube; berceau, espalier; arbour: אי זו היא שכחה בעריס כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה (פאה ז ז). איזהו עריס הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר שהוא גבוה עשרה טפחים וכו' (כלא' ו א). עריס שהוא יוצא מן המדרגה וכו' (שם ג). עריס שהוא יוצא מן הכותל מתוך הקרן וכלה וכו' (שם ז). הקנים היוצאים מן העריס וחס עליהן לפסקן בנגדן מותר (שם ח). שלשה דברים אמר ר' ישמעאל לפני חכמים בכרם ביבנה על ביצה טרופה וכו' ועל גנה קטנה שהיא מוקפת עריס אם יש בה כמלא בוצר וסלו מכאן ומלא בוצר וסלו מכאן תזרע ואם לאו לא תזרע (עדי' ב ד). עריס שהיה לו נוטע כהילכתו או שהיה מכוון כשובך הזה עגול ואינו עריס (ר' שמעון, תוספת' כלא' ג ה). עריס שהעבירו על גבי קנים הרי הן קנים מחיצה (ר' יהודה, שם ד ד). ר' שמעון בן לקיש אמר בעריס המעוקם שנו וכו' ר' יוחנן אמר בעריס המכוון שנו (ירוש' שם ו א). —פסקי עָרִים: פסקי עריס[4] שמונה אמות ועוד (משנ' שם ו ו). אלו אוסרין ולא מקדשין מותר חרבן הכרם וכו' מותר פיסקי עריס מותר אפיפירות (שם ז ג). —ומ"ר: איזהו היא שיכחה בעריסין גדולים כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה בעריסין קטנים משיעבור הימנו (תוספת' פאה ג יו). — ובסהמ"א: אבל העושה כמו מטה או כמו שבכה גבוהה מעל הארץ כדי שיהיו האשכולות והשריגים נמשכין עליה והגביה נוף הגפנים מעל הארץ על אותה המטה והדלה אותו הרי זה נקרא עריס (רמב"ם, כלא' ח א). —ובכנוי לגן עדן, ואמר הפיטן: מצוה כהפרים מורד מעריס מורתי החרים מנות התרים (ר"מ בר' יצחק, אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח). — ב) כמו ב. עֲרִיסָה: ולקח רצועות ארוכות של משי לתינוקות להעציבם בעריסם (מדר' איכה, אין לה מנחם, בובר 133). תמלא בטנך ותשכב בעריס וכו' (ר' עזרא הבבלי, תוכחי' מוסי' י, כט:). —ומ"ר: עתה אל ימלט להם שריד ופליט עולל ויונק שבעריסיהם (הגזרות הישנות (תתנ"ו), 5).

ב. *עָרִים, ש"ז, מ"ר עֲרִיסִים, עריסין, כמו אָרִים: הבייר והבלן והספר והספן בזמן שבאין מכוח בעל הבית נוטלין מכוח בעל הבית מכוח עריס נוטלין מכוח עריס ואין משנין ממנהג המדינה (תוספת' ב"מ ט יד). האדמה פרט לעריסין ולחכורות וכו' שאין מביאין בכורים משום אותו הטעם שנ' ראשית בכורי אדמתך (מדר' תנא' כו ב).

ג. *עָרִים, ש"ז, — כמו א. עֲרִיסָה: לתת תרומה וראשית עריסך והלולי קדש מרקת (רקע"ג, תרי"ג מצות, קבץ מעש' ידי גאונ' קדמו' ג, 30). ותאכל את שארית העריס בחרונך תשאג עלי כלביא ועל אבותי קללה תביא (ר' עזרא הבבלי, תוכחי' מוסר י, כט:).

א. *עֲרִיסָה[1], ש"נ, כנ' עֲרִיסָתֵנוּ, עֲרִסֹתֵיכֶם, — בָּצֵק, עִסָּה, Teige; pâte; dough: והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה ליי' ראשית עֲרִסֹתֵכֶם[2] חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אתה מראשית עֲרִסֹתֵיכֶם תתנו ליי' תרומה לדרתיכם (במד' טו יט-כא). וראשית עֲרִיסוֹתֵיכֶם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך (יחזק' מד ל). ואת ראשית עֲרִיסֹתֵינוּ ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים (נחמי' י לח). —

---

1) [ס"א: בארוכות, ועי' הערת תיאוד'.]

2) בכ"י בודל' מנקד: והעֲרָיָן. [במדב"מ: ובערוים וכן בערוך, ועי' בפרוש רה"ג וברמב"ם.]

3) [אמר הרמב"ם (פאה ז ז): נקרא בלשון ערב עריש a), ע"ב; וכן בכושית: עריש.]

4) [בתוספת' (שם ד ח) הגרסה: תרים.]

a) عريش

---

1) עי' הערה לקמן.

2) אונקל' תרגם: אצותכון, והוא כנראה הכלי שלשין בו הבצק כמו משארת ואעפי"כ לפי הקבלה הכונה בעֲרִסָה הוא בצק [וכך השבע'], ואולי זו היא המלה עִסָּה, והדגש שם הוא במקום הריש (?).

ובתלמו׳: אלא עריסותיכם למה לי כדי עריסותיכם פאה (חולי קלה:). — ואמר הפיטן: עריסת החמץ וחלאתו תחם כאשר עלעו והוצאתי את בלעו (אסחלה רסיון, יולי לפס״ג). — ובמשמ׳ משארת, עֲרֵבָה: עיסה שנילושה בשתי קצות העריסה ואין באחד מן החלקים שיעור חלה אינה מתחייבת בחלה (ר׳ אהרן מברללוני, ספ׳ החינוך ספה).

ב.*עֲרִיסָה, ש״נ, מ״ר עֲרִיסוֹת.—א) מטה קטנה של תינוק, כלי עץ: Wiege; berceau; cradle מאימתי מקבלים טומאה המטה והעריסה משישופם בעור הדג (כלים טז א). בנות כותים נדות מעריסתן (נדה ד א). המיטה והכסא והספסל והקתדרא ועריסה שנתפרקה וכו׳ אין מסתפקין מהן ביום טוב (תוספת׳ יו״ט ג יח). לא היה יודע שיש תינוק בעריסה וישב עליו והרגו וכו׳ הרי זה גולה (שם מכו׳ ב ז). העושה זגין למכתשת ולעריסה ולמטפחות הספרים ולמטפחות התינוקות טהורין (שם כלי׳ ב״מ א יג). עריסה מאימתי מקבלת טומאה משתגמר מלאכתה (שם ה יב). עור העריסה שהוא עתיד לעשות לו טיבור טהור (שם ו ג). שלשה עריסית הן העשויה לשכיבה טמאה מדרס ושל בנות טמאה טמא מת ושל סיירין ושל ציורות טהורה מכלום (שם ב״ב ג ט). לווחי׳ שבספינה ושבעריסה ונקליטי המיטה וכו׳ הרי זה לא יחזיר (ירוש׳ שבת יב א). זכור אני שהיתה אמו (של ריב״ח) מולכת עריסתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה (ר׳ דוסא בן הרכינס, שם יבמ׳ א ו). אדם מפריש על בנו הקטן והוא נתון בעריסה (ר׳ יוחנן, שם סוט׳ ג א). אפילו בנו קטן המוטל בעריסה (ר׳ שמואל, ב״ב קלא:). מפני מה ראשיהם של בבליים ארוכים ושל בני מדינה זו מגולגלים וכו׳ מפני שאין במקומן עריסות וכל ימיו מתגדל על חיק אמו (אדר״נ נוסח׳ ב כב). לבן מלך שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מינקתו תוהא ובוהא (ר׳ תנחומא, מד״ר ברא׳ ב). לא נדנדה עריסה תחלה אלא בביתו של אברהם אבינו (ר׳ לוי, שם נג). לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיו זבובים שוכנים עליו וכיון שבאה מניקתו שחה עליו וברחו מעליו (ר׳ אבהו, שם סט). — ובספה״א: לנו ולמולדתנו למשפחותינו ומדרשו אפילו עצי עריסותינו גלה לנו (רש״י, ברא׳ מג ז). הכותב כל נכסיו מתנה לאחד מבניו וכו׳ אפילו היה בן קטן המוטל בעריסה לא עשאו אלא אפוטרופוס (טו״ע חו״מ מתנה רמו ז). — ב) *כמו א.עָרִיס: אפיפירות הם האריגות שעשו מן הקנים והעצים כגון עריסות להשכיב עליהם סריגי הערים וענפיו כשיאריכו (פי׳ הרמב״ם, כלא׳ ו ג).

*עֲרִיסוֹת, — עי׳ אֲרִיסוּת.

עֲרִיף, ש״ז, מ״ר כמו עֲרִיפֶה: וינהם עליו ביום ההוא כנהמת ים ונבט לארץ והנה חשך צר ואור חשך בעריפיה [1] (ישע׳ ה ל). — ובספה״א: ותקדר נפשו בעריפיה (רקע״ג, JQR., NS. III, 96). כל אויבינו יצעדו להפיצנו צר ואור חשך בעריפי זמננו (ר״ש בן ויגאל, שבט יהודה, 127). ולמה זה תדכא לב ילדך ותהיה חיץ בכליותי כמביא ותחשיך בעריפי אור ותשים זריחתו למול עיני כערבי (ר״י אברבנאל, זמן הכה בחן, אוה״ב ב, 72). סובי רפידת רקיע תעודה מסך לוטי על פי עריפיך שריון (ככדו של ר״א ששון, סו״ם תורת אמת, הקד׳). ומי אשר לו עינים לראות ולב להבין לא ירוץ אחרי קול הקורא ובפרט בעת הזה אשר נחשך אור החכמה בעריפיה בין אחינו בני ישראל (יאוועל, למודי הטבע, הקד׳). — ואמר הפיטן: צוה אור בעריפים בגדודי חילים (אגורה באהליך, יולי שבת ה אחה״פ). יצורי תבל צר והוא משגב מבצר ומאיר אור גם צר חשוכים בעריפי (ר״י נגיארה, אקדש אל, עולת תמיד, הקד׳). — ואמר המשורר: יבלה עפר ארץ והם יתחדשו יצרו עריפיה וישתרעו (רמב״ע, כנפי דמעות). וחשך האור בעריפו והדרך שם על פניו צעיפו (ר״י חריזי, מחבר׳ איתיאל יו). ובעת שיאמרו פלונית בין שדיה נאפופיה צר ואור חשך בעריפיה וכו׳ יאמרו פלונית שמש צדקה ומרפא בכנפיה (עמנו׳, מחב׳ א).

*עֲרִיפָה, ש״נ, — א) שה״פ מן א.עָרַף: כל היום כשר לקריאת המגילה וכו׳ ולעריפת העגלה ולטהרת המצורע (מגיל׳ ב ה). זקני אותה העיר רוחצין את ידיהם במים במקום עריפתה של עגלה ואומרים וכו׳ (סוט׳ ט ו). סמיכת זקנים ועריפת עגלה בשלשה (ר׳ שמעון, סנה׳ א ג). אין לי אלא זריקת דם והקטר חלבים מנין יציקות וכו׳ השקאת סוטה ועריפת העגלה וכו׳ ת״ל בני אהרן כל עבודה שבבני אהרן (תוספת׳ דמא׳ ב ז). אין מקדדין לא בערי הלוים ולא במקום עריפה בנחל (ר׳ חסדאי, ירוש׳ סוט׳ ה ו). ורחצו

[1] [ריב״ג חברו עם א.ערף ופרש: הריסותיה. רש״י ורד״ק חברוהו עם ב.ערף ופרשו: שמים או אפל. החדשים מתקנים באפנים שונים.]

את ידיהם על העגלה הערופה בנחל על מקום עריפתה של עגלה (ספרי דבר׳ רט). שנאמר יערף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה שנאמר וערפו שם את העגלה בנחל (תענ׳ ז.). מודה רבי שמעון לאחר עריפה שהוא אסור (כדה בר אבוה, בכור׳ י:). — ובסהמ״א: הכריתה הנעשית בעור החופה את העטרה נקראת מילה וכגון עריפה חבורה פצע וכו׳ (ר״א הקלאי, ג״ע, שחיטה ט, פז::). אסור להשתתף עמו (עם הכנעני) כדי להפקיע קדושתו הואיל ואפשר בפדיה או בעריפה (ר׳ אהרן בר׳ זרח, צדה לדרך א ה ג).—ב) סה״ס מן ג.ערף: ואין עריפה אלא לשון כנעני כאדם שהוא אומ׳ לחבירו ערוף לי את הסלע הזה ואין עריפה אלא פרוט לי (מדר׳ תהלים לב ג). —ג) *סה״ס מן ב.עָרַף: כי הסחיפה כשכיבה וכדליפה וכרעיפה וכעריפה (דונש, תשו׳ והכרעו׳ ר״ת, 77). אף בעריפת טל לבד היא ארץ דגן ותירוש (כוה שלוס, אביסלוס י ג, קעח.).—עֲרִיפַת הדם: כן יוצא מהנחירים מותרי הדם והוא עריפת הדם (ר״מ אלדבי, ש״א ד, י:). ופעמים יהיה לטוב כמו עריפה שתקרה בקדחת שורפת וחולי מורסת הראש על הנקיון או מהכאת הראש (שם). ואמנם פעמים תהיה עריפת הדם מהנחירים לרע והיא ההווה מפני חום חזק שיהא בתוך הגוף (שם).

עָרִיץ, ש״ז, מ״ר עָרִיצִים,—א) אדם תקיף, רשע בעל זרוע וחמס, Gewalttätiger, Tyran(n); homme violent; violent man, tyrant: והשבתי גאון זדים וגאות עָרִיצִים אשפיל (ישעי׳ יג יא). כי רוח עָרִיצִים כזרם קיר וכו׳ חרב בצל עב זמיר עָרִיצִים יענה (שם כה ד-ה). והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עָרִיצִים (שם כט ה). כי אפס עָרִיץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כ). גם שבי גבור יקח ומלקוח עָרִיץ ימלט (שם מט כה). והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עָרִיצִים (ירמ׳ טו כא). לכן הנני מביא עליך זרים עָרִיצֵי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך (יחזק׳ כח ז). אלהים זדים קמו עלי ועדת עָרִיצִים בקשו נפשי (תהל׳ פו יד). אשת חן תתמך כבוד וְעָרִיצִים [1] יתמכו עשר (משלי יא טז). ומלטוני מיד צר ומיד עָרִיצִים תפדוני (איוב ו כג). כל ימי רשע הוא מתחולל ומספר שנים נצפנו לֶעָרִיץ (שם טו כ). זה חלק אדם רשע עם אל ונחלת עָרִיצִים משדי יקחו (שם כז יג).— ב) ת״ז, גבור עָרִיץ, גוי עָרִיץ וכדומ׳: על כן יכבדוך עם עז קרית גוים עָרִיצִים ייראוך (ישעי׳ כה ג). ויי׳ אותי כגבור עָרִיץ על כן רדפי יכשלו ולא יכלו (ירמ׳ כ יא). ראיתי רשע עָרִיץ ומתערה כאזרח רענן (תהל׳ לז לה).—ובתלמו׳: ועל העיר האבילה וכו׳ הרמוסה ביד עריצים ויירשוה לגיונות ויהללוה עובדי פסילים (בשם ר׳ חייא, ירוש׳ ברכ׳ ד ג). הרב את ריבך והנוקם את נקמתך הגואלך והמושיעך מכף עריציך (בשם ר׳ יוחנן, שם מגיל׳ ד א). — ובתפלה: הפודנו מיד מלכים מלכנו הגאלנו מכף כל העריצים (ואמונה, תפל׳ ערבית). — ובסהמ״א: וישלחו בראשיהם את שני עריצים וכו׳ וילחמו באניבל (יוסיפון קמט). ושם איש ושמו שמעון איש פריץ וגבור ועריץ גבה קומה ורחב לבב (שם שעז). העריץ הוא הפכי לזה (למלך) כי הוא רודף אחר המועיל לעצמו (ר״י שטנוב, ספ׳ המדות לאריסטו ח י). כאנשי פרס ימצא היות האב עריץ (שם). אל תהי עריץ במושב זקנים ובמרד עם אל תתערב (ב״ז, ב״ס ז ז). ומתן השופט בן יוזבד העריץ התחבר ליורם ויהי איש עצתו (מפו, אה״ל ח).—ואמר המשורר: ומשלו הזדים בלכתו בשרידים והיו כעבדים קנוים ומכורים ושמנו עריצים והנגשים אצים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער הסיר 5). זמירי עריצים לספותה נאספים חלפו זמניה ויגוניה לא נחלפים (ר״י הלוי, איכה כלילת יפי). עשו מגדל פריצים ונבלה שפתם עריצים ומשם היו נפוצים יושבי העיר ההיא (ראב״ע, לאל רבה אמונתך). עריץ שלח בני פן תספה בהרוני מאסת את דבר יי׳ וימאסך ממלך (הוא, מי כמוך אבא). —ואמר המקונן: נשים בשרו כי בא עריץ בקרקע הבית נעליו החריץ (זכור את אשר עשה, קיני). למה עריץ חרף ואמר אי אלהימו (ואתה אמרת, שם). — ג) ש״ת, נק׳ מ״ר עֲרִיצוֹת, חזקות: בהראות להם חלשות אמריהם ובטול דבריהם מהשכל ומהנבואה ומתוך ספריהם בטענות נמרצות ועריצות (תלמידי ר״י בר׳ אברהם, הזוק אמונה, הקד׳).—ד) כמו עָרוּץ, נקיק הסלע: את אליליו אשר עשה לו להשתחוות ישליך האדם בהריצים ובעריצין שימצא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן (רש״י, ישע׳ ב כ).

עֲרִיצִי, ת״ז,—של עריץ, שיר עריצי, שיר על גבורים, Epik; épique; epic: השיר הלמודי העריצי הזוכותי הזה אשר כנהו מי שכנהו בשם איוב הוא

1) [השבע׳ גרסים: וחרוצים, וכן החד׳שים.]

נפלא נבדל ומשתנה בכל דרכיו מספרי הקודש אשר אספו עמו (הורוויץ, חקירות על ספר איוב, ליון ג, 22).

***עֲרִיצָה**, ש"נ, — שה"פ מן עָרַץ: ואין פחד לנגדך **ועריצה** (גנזי שכטר ג, דודסון 257).—וכמו עריצות: לגוי אכזרי ישיב גמול **ועריצת** חטאים תאבד (ב"ז, ב"מ לה יג).

***עֲרִיצוּת**, ש"נ, תכונת העָרִיץ, — **א**) תקיפות ואֹמץ: ואת אלהי ישראל יעריצו שיתנו לו **העריצות** והכח (רד"ק, סה"ש, ערץ). ומעלות הגוף כמו הבריאות והיופי והאמיצות **והעריצות** והחריצות והגסות וכו' (ר"י מקיר ליאון, כוס' לוס' ג יח). **והעריצות** היא תכונה מורכבת מהעריצות האמיצות והקלות (שם). —**ב**) אכזוריות ורשעות, בפרט של מושל, Tyrannie(y): כי זה לא יהיה רק בהתפרק הוא עצמו **בעריצות** ראשונה (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כט, ד"ה רב וחיים). —ורגיל בדבור ובספרות החדשה.

עֲרִירִי, ש"ז, מ"ר עֲרִירִים, — אדם שאין לו ילדים, kinderlos; sans enfent; childless: ויאמר אברם אדני יי' מה תתן לי ואנכי הולך עֲרִירִי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר (בראש' טו ב). חטאם ישאו **עֲרִירִים** ימתו וכו' עֲרִירִים יהיו (ויקר' כ כ-כא). — ובמליצה, למלך שזרעו לא ישב על כסאו: כה אמר יי' כתבו את האיש הזה עֲרִירִי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש ישב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה (ירמי' כב ל). —ואמר בן סירא: כי טוב אחד מאלף ומות **ערירי** מאחרית זדון (ב"ם גנזי' יו ג). — ובתו"מ: לצורך יצאת לידון **בערירי** (ירוש' סנה' ז ה). יש לו בנים קוברן אין לו בנים הולך **ערירי** (יבמ' כה). ותאמר שרי אל אברם חמסי וכו' אילו אמרת ואנו הולכים **ערירים** כמה דיהב לך כן יהב לי וכו' (מד"ר בראש' מה). — ואמר המשורר: קדם תפלה מי יחבש שברי רצוץ אנכי הולך **ערירי** שם לא אשאיר יגה בו אורי (רמב"ע, אזכרה רענן). צרי ניבם מחיה לב נדיבים ויומתו הנבלים בו **ערירים** (ר"מ הקרלאי, לקו"ק, 3). — והתערב בעם והיה מדיני ואין קיום לאישים **הערירים** (בתי הנפש והלחשים, ר"י פרים). —ובהשאלה: ואתגבר בשירתי ואחבוש פני שונאי לעולם בטמונים אשר המה **ערירי** לב ורעיון ואינם שומעים כי מאנים (רסב"ג, עטה הוד). ונודע שמו אלחרירי וכל אבי מליצות זולתו הולך **ערירי** (ר"י חריזי, תחכמוני,

סקדי). —ולא טוב היות האדם **ערירי** מחכמת הדקדוק (רד"ק, המכלול, הקדי).

עֶרֶךְ[1], ממנו עָרוּךְ, *עֲרִיכָה, עֵרֶךְ, עָרֹךְ, עֲרֹךְ, עֲרֹךְ, *עֹרֶךְ, *עֲרָכָה, עֶרְכָּה, מַעֲרָךְ, מַעֲרָכָה, מַעֲרֶכֶת, *הַעֲרָכָה, *הִתְעָרְכוּת.

עֵרֶךְ, ש"ז, כנ' עֶרְכּוֹ, עֶרְכֵּךְ, מ"ר *עֲרָכִים, ערכין, סמ' עֶרְכֵי, —**א**) שומת דברים בסדר קבוע, Ordnung; arrangement; order: ויערך עליו עֵרֶךְ לחם לפני יי' (שמות מ כג). והבאת את השלחן וערכת את עֶרְכּוֹ והבאת את המנרה והעלית את נרתיה (שם ד). —ובתו"מ: אילמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד **שערכה**[2]) של ארץ ישראל הוא (כ' אלא בר' חנינא, נדר' כב:). —עֶרְכֵי המלחמה, כמו מערכות: **בערכי** המלחמה מספקין מים ומזון (ירוש' סוט' ח א). כרם של שותפין אין חוזרין עליו **מערכי** המלחמה (רב פפא, בבלי שם מג:). —עֶרְכֵי המשנה, סדרי משנה: ויביאו את קרבנם לפני יי' שש עגלות צב כנגד ששה רקיעים וכו' ו' כנגד ששה **ערכי** משנה שש כנגד ששת ימי בראשית (מד"ר שה"ש, יפה את). — ובסהמ"א: **ערכים** וסדרים וחכמות תרנה (ר"י קטנוב, אסף ב, לה יג). כמו **הערך** והסדר הנמצא במוזיק (שם, בבאור). —ואמר הפיטן: פנים בינוניות למשנת **ערכיהם** פנים שוחקות לתלמוד חכמיהם (אלה העדות, יוצ' א שבוע'). לשנן מפעלות מציץ מחרכים לפניו קוראים ענין ארבעה **ערכים** (כנס יחים, יוצ' שבת פרש' החדש). ידעו תבונה להוות לאום נכונה להורות לידעי בינה **ערך** לבנה (אבי כל חוזה, שם). רך לרצות בשלש עשרה **ערכים** קשה לכעוס תת לאפים ארכים (ר' מאיר, סליח' בה"ב, תענית לבור). סובב בהקפתו סדר תקופתו סהר תכפתו סתר כפתו עשוי למועדים **עֲרָכָיו** מיועדים עבורו מועדים עדה ועדים (ר"מ בר' יצחק, אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח). —**ב**) עֵרֶךְ דבר, מה שהדבר שוה, מה שצריך וראוי לתת בעדו, Schätzung; évaluation; estimate: איש כי יפלא נדר **בְּעֶרְכְּךָ**[3]) נפשת ליי' והיה עֶרְכְּךָ הזכר מבן

---

1) [כך בארמ' היהודית, ובערב' עַרַךְ a), נלחם, מערכה b), מערכת מלחמה.]

2) [שכתוב בו ערך חלק של כל שבט ושבט (רש"י).] —3) [אמר ריב"ג (הרקמה ו), וז"ל: וכבר הוסיפוהו (כף) באחרונה מבלי שיהיה לה מקום וכו' אין לה חלק

a) عرك b) معركة

עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה עֶרְכְּךָ חמשים שקל כסף בשקל הקדש ואם נקבה הוא והיה עֶרְכְּךָ שלשים שקל (ויקר׳ כז ג-ד; גם ח; יב; יג; כג). איש כסף נפשות עֶרְכּוֹ (מ״ב יב ה). איש כְּעֶרְכּוֹ נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ לתת לפרעה נכה (שם כג לה). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה לא ידע אנוש עֶרְכָּהּ[1]) ולא תמצא בארץ החיים (איוב כח יב-יג). לא אחריש בדיו ודבר גבורות וחין עֶרְכּוֹ (שם מא ד). — הוא כְּעֶרְכּוֹ, דומה לו במעלה: ואתה אנוש כְּעֶרְכִּי אלופי ומידעי (תהל׳ נה יד). — ובתלמו׳: והערך בזמן הערך (ערכי׳ ד א). העשיר שאמר ערכי עלי ושמע העני ואמר מה שאמר זה עלי נותן ערך עשיר וכו׳ נותן ערך זקן וכו׳ נותן ערך ילד וכו׳ נותן ערך אלה וכו׳ נותנת ערך איש (שם ג-ד). ערך ראשי וערך כבדי עלי נותן ערך כלו וכו׳ חצי ערכי עלי נותן חצי ערכו ערך חציי עלי נותן ערך כלו (שם ה ב-ג). בערכך ערך כולו הוא נותן ולא ערך אברים (שם גמרי ד.). האומר ערכי עלי על מנת שלא לסדר מה שעל אשתי ובניי וכו׳ (ירוש׳ ב״ק ט ה). — ובסהמ״א: משמע דאין ערכן (של עכו״ם) נכנס לבדק הבית (רגמ״ה, ערכי ה:). — *ומ״ר: הערכין המטלטלין בשלשה (סנה׳ א ג). אין בערכין פחות מסלע (ערכי׳ ב א). יש בערכין להקל ולהחמיר (שם ג א). שלשה גיזברין מה היו עושין בהן היו פודין את ערכין את חרמין את הקדשות ואת מעשר (תוספתי שקלי׳ ב טו). לה׳ אלהיך אלו הערכים והחרמים וההקדשות (ספרי דבר׳ רסד). אמר דמי שדי עלי נשמעינה מן הדא ערכים המיטלטלין בג׳ ויש ערכים שאינן מיטלטלין (ירוש׳ מגילי ד ד). כל הלשונות משמשין לשון ערכין חוץ מלשון דמים (שם נזי׳ ב א). — ובסהמ״א במשמ׳ שויו וחשיבותו של פלוני או של דבר: ואל תתעלם מן המעשים המסוכנות בפה ובעין ובלמד שלהן וערכה לפי ערכה ואופניה ודרכה (דונש, תשו׳ על רסע״ג 36). ואז עלה ערך אמציה לחוח וערך יואש לארז (יוסיפון פרק סה, פרנקפ׳). מי שייטיב החיים וידחה האבל שידע האדם ערך העולם אצל עצמו וערך עצמו אצל העולם וכו׳ (ר״י א״ח, מבחר הפנינים לרשב״ג, 64). מה שאת רוצה שיקבל ממך עליו מי שהוא למטה ממך עם השתוות הערכים (שם, חו״ה, עבודת האלהים ה). וזה יהיה מן הכסילים שבבני אדם ועמי הארץ מפני מעוט ידיעתם וחלישות הכרתם את נפשותם וערכיהם וזה נקרא כניעה מדרך ההסכמה (שם הכניעה ב). אלהי לא נשאני לעמוד לפניך סבלי בפחיתות ערכי ומיעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך (שם חשבון הנפש ג). והכונה היתה באומה הזאת שיהיה ערכם מן האומות ערך המלך מן העם (שם, הכוזרי ד ג). והמשכלת היא שיודעת ערכה אצל הבעל ומתנהגה עמו כפי המכוון בה (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידי, קא:). ערך האדם כפי מה שיש לו ואם אין בידו מאומה ואינו חשוב לכלום (ר״י הרופא, מעלות המדות, מעלת הנדיבות, סט:). תתחבר לחבר מי שיכיר ערך עצמו ומי שאינו מכיר את עצמו אין טוב בחכמתו (ספר אורחת צדיקים, האהבה, יז.). — ואמר הפיטן: בדרך חיים הדריכו ופתן שנה ערך דחהו מגן וישליכו אל כל ראש דרך (רסע״ג, באדני ילדקו, עבודה, מעשי ידי גאונ׳ קדמונ׳ 3, 11). — ואמר המשורר: והצליח דרכו שלחו בו מלכו וערב חין ערכו במנחת כפרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער השיר 6). יהיר נמאס ערכו ויקם אל אחיו ויכו וכל בשר השחית דרכו (רשב״ג, מי כמוך שכן). אתה אחד לבדך אחד מאין חקר אחד מאין ערך ודמיון (ר׳ בחיי, יי׳ שפתי תפתח, בקשה, בסוף חו״ה, הולי יהודה). אין לך דמיון ואין לך ערך יחיד אשר לך תכרע כל ברך (ראב״ע, הלל תמלל). אמת כי הזריזות אין כערכה ואשרי איש אשר ילך בדרכה (ר״י חריזי, תחכמוני יט). — וַעֲרֹךְ דבר אל עֵרֶךְ דבר: ערוך לאיש גבור לבלתו מבני אדם כערך הארי אל האיל (רס״ט פלקירא, המבקש כה). שכל הקנינים הם הבל בערך קנינה ולמודה הנפשי (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יב, ד״ה אדם ערום). שהערך בין האמת לאותם הגדולים במה שלא צדקו גדול מהערך שיש ביני וביניהם (תמה ישרים, סו״ת, לד). — ג) בחכמת השיעור, במשמ׳ מֵמַד, Dimension: הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל לא אורך ולא רוחב ולא עומק וכו׳ והקו הוא ערך שיש לו שיעור באורך בלבד וכו׳ הגולם הוא ערך אשר יש לו אורך ורוחב ועומק (ראב״ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א). ויבין (בשכל) הערכים וההקשות שבחכמת השעור וצורות המופת אשר בחכמת הדבר (ר״י א״ח, חו״ה, הבחינה ה).

בשמוש וכו׳ שאיננה מצטרפת אליה כמו כף עבדך ובנך וכו׳ והוסיפוה לזרז את המדבר אליו, ע״כ.]

[1]) [השבע׳ והחדשים גרסים: דַּרְכָּהּ.]

והערכים ההם אין אנו יכולים לשער אותם וכו' כל שכן אם נדע הערכים הגלגליים ומעשיהם העוזרים על דעת החוזים בכל מה שרוצים להראותו בעולם הזה (הוא, הכוזרי ג כג). מה שאין לו תכלית אין לו חצי ולא כפל ולא ערך מספרי (שם ה יח). וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב וכו' (ראב"ע, שמות ג טו). כי החוק והחלוש מתדמים במין בהכרח ויקבצם גדר אחד וכן כל ערך אמנם יהיה בין שני הדברים תחת מין אחד כבר התבאר זה ג"כ בחכמות הטבעיות (ר"ש א"ת, מו"נ א לה). ושעור זה כלו בחצי קוטר הארץ עד שיהיה הכל מערך אחד בעצמו לא שיערך יציאת כל גלגל אל גלגלו (שם ב כד). — ובמשמ' יחס גוף או מספר אל גוף או מספר אחר, Proportion: והקשת מנין אל מנין או תמונה אל תמונה הוא ערך האחד אל השני (ראב"ע הכסיא, המשיחה והתשבורת א). מתרכבות בו צורות ומזגים ומדות מאביו ומאמו וקרוביו ואיכיות מן האוירים והארצות והמזונות והסיבות עם כחות הגלגלים והמזלות והחיילים בערכים ההוים מהם והכל שב אל הסבה הראשונה (ר"י א"ת, הכוזרי א א). כי הטבעים מוזמנים לקבול המעשה ההוא כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש (שם ג כג). רק היודע וכו' הכללים וכו' וחכמת המזלות וכו' וחכמת הערכים אז יוכל לעלות אל מעלה גבוהה (ראב"ע, יסוד מורא א). כי כוכבי הגלגל הגדול המקיף תנועתם אחת וערך מרחקיהם זה אל זה אחת שוה לעולם (שם יב). והנה העולה מכפלנו ט' ביז' הוא ג"כ קנ"ג וערך זה אל רמ"ז כערך המספר הראשון אל המרובע רמ"ז (הוא, ספר המספר ה). מיני הערכים על ג' דרכים האחד ערכי החשבון והם על הסדר כמו א' ב' ג' וכו' השני ערכי המדות כמו ד' ו' ט' וכו' והדרך השלישי ערכי חכמת הנגינות והיא חכמה מפוארת מאד כי ערכיה מורכבים מערכי החשבון וערכי המדות (שם ו). ונאמר כי זה יגרום להיות ערך צלע א"ב אצל צלע ד"ג מזה כערך צלע א"ב אצל צלע ד"ת מהנשאר מזה (ר"י הישראלי, יסוד עולם לב, י:). השער הששי (עוסק) בערכים והוא הקש קצתם אל קצת (רלב"ג מעשה חושב ו). שלא יתחייב איזה דבר שיזדמן מאיזה דבר שיזדמן אבל אמנם יהיה לעולם בין העלה והעלולה קצת ערך בהכרח (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ג, לב:). בהכפל כפלים או חלקיהם על מספר מה כאשר תכפיל על מספר אחר היה מין ה' (מהמספרים) והיא הערכים (ר"י בן בירגה, קצר המספר, כ"י בריטי' מוז'). המין הה' בערכים הכוונה ב' לדעת ערך מה שנעלם קצתו מפני ידיעתנו ערך אחר דומה לו בכללו (הוא, קלור המספר). דע כי החכמים עיינו במחקרי מזימותם ומצאו כי אין שום ערך קשתות העגולה זו אצל זו כערך יתריהם זה אצל זה (ר' ברוך משקלאוו, עמודי השמים לא). ואולם הערכים ההווים מהם חדלו לספור כי אין מספר (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א, יב:).—בְּעֶרֶךְ, ביחס אל: עיקר אפשר הוא ויכול להיות בין חמשת הדברים האלו ערך ידוע שהוא בערך מספר פלוני (ר"י הישראלי, יסוד עולם א ג, ו:). ויש מין אחד קל וכבד בערך אל דברי אחר רוצה לומר כמו האויר שהוא קל בערך אל המים וכבד בערך אל הארץ (אבי הרלב"ג, סעה"ש יג, לג.). והאויר הוא דק בערך אל המים ועב בערך אל האש וכן יסוד המים הוא עב בערך אל האויר ודק בערך אל העפר (ר"י א"ת, רוח חן ז, יט.). — ובחכמת הנגון, עֶרֶךְ הקולות, הסדור היחסי שלהם, Accord, Harmonie(y): קרוב לשמוע שצורות הטעמים הן לבושי לבושים אל האורה המשתלשלת מהקדשה על הגלגלים ככבי השמים וכסיליהם היינו לאותם אשר מהם יתחדשו ערכי הנגונים למיניהם (ר"ש ארקוולטיבדו, ערוגת הבשם כז, לב:). גבלו ראשונים אנשי השם בחכמת המוסיק"ה כי הנגון הנקרא אצלם (קונסונאנצ"ה) הוא מיוסד על אדני הערך וההסכמה בין הקולות (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה א, א.). כי בחכמה בתבונה ובדעת מה' מצעדיהם כוננו על יחסים וערכים נגוניים שלמים (שם, א:). רוחי בקרבי סובב הולך להמשילו (את האדם) לכנור הנקרא אורגאנ"ו בלשון לעז נעשה ביחסים וערכים ראוים להוציא קולו בנעימה רבה (שם ב::). כי ההנדסה מסתייעת מן התשבורת וכן המוסיק"ה לצורך ערכי נגוניה (שם יד, לט). התנועה המהירות אשר מיני כ"ז ישמיעו כאשר יופעמו בקול עמוק או גבוה יסובב ע"י ג' ערכים (פערהעלטניסע) והמה האורך העובי והפשטה (יאוועל, למודי הטבע ג ז, עא.).—ובמלאכת השיר, בנית החרוזים בסדר ידוע, Prosodie(y): לבי אומר לי כי יש בלי ספק מדות וערכים לשירי הקדש (ר"ע מן האדומים, מאור עינים ס, קד:). כן יש לנו לעשות בשירים אשר נחבר-על משקלי התנועות שיהיו ערכיהם

נאותים אל תכליתם (שם, קפ:).—ד) במשמ' מַס, כמו עֲרִיכָה והערכה: ועשינו מהיום ומעלה לחוק שהיתומי' לא יתנו כי אם משני שלישי' מערך ויכולת שלהם (פנקס ק"ק בומברג ד, קבץ על יד ז). ונתאספו כל השרים ויאמרו אל המלך הנה נותרנו ככלי ריק מן הערך הראשון (שארית ישראל כא). בעיר ארטא היתה להם הסכמה קדומה עשויה כתובה וחתומה מרבני וגאוני עולם ברצון כל העם אשר היו בם על ענין הערכים הנהוגים שם (כ"א הכהן, פרח מטה אהרן, שו"ת א כד, קה.). שתעשו ערכים בכל הקהלות (אלמושניכו, מאמץ כח א, יב:). הערך בזמן הערך כגון בערכי ימים טובים וכו' שאז ההוצאה מרובה וכו' (כ"א פאפו, פלא יועץ, לדקה, רלא). ונתחייב בשטר לתת ערך מן שבעה עשר אלפים ר"ט על משך יו"ד שנים (ר' יחזקאל לנדוי, נודע ביהודה, חו"מ כג, קכג.). — ה) במשמ' תה"פ, לא מדיק, בקרוב, כמו, ungefähr, approximativement; approximately: בעלי האמונה הזאת אשר לפנים רבו מאד הם כיום כפי שאומרים מאה וחמשים אלף נפש אשר ערך חלק החמשה עשר מהם חיים בקאירה (גוטלובר, ממלרים של פרנקל, 69).—ואמר המקונן: עורי והתנערי ערך יער נוערים (ליון ידידות, קינ'). — וכן בְּעֶרֶךְ, לפי הָעֶרֶךְ, רגיל בדבור ובספרות החדשה.— ז) עֶרֶךְ, בספר ערוך, במלון וכדומ',—כל פסקה שמדבר בה על מלה אחת וכדומ', Schlagwort; article de dictionnaire; article in a dictionary: ויש הרבה וילן והנם בערך וילון (ערוך ערך בלן). נשלם ערך דלית וכו' אתחיל ערך הא (שם סוף ערך ד). על שאנחנו מודים לך בערוך בערך הודאה פירש רב משה וכו' (תוספ' סוטי' מ.). וגם הערוך כתבו בערך פרש (כ"י מטרני, המכריע יט, עא:). ולי נראה על פי מה שכתוב בילקוט חדש ערך חולי ויסורים אשרי הגבר אשר תיסרנו יה גו' ומתורתך תלמדנו רצה לומר אשרי מי שיסוריו ולמודו בתורה ולא שאר יסורים (חורי ויטני, התפלה יד).

עֵרֶךְ, ש"ז,—עֵרֶךְ בגדים, כל הבגדים שלבש אדם בבת אחת: ויאמר לו מיכה שבה עמדי והיה לי לאב ולכהן ואנכי אתן לך עשרת כסף לימים וְעֵרֶךְ בגדים ומחיתך (שפטי' יז י).

עֲרֹךְ, ש"ז,— דמיון, Vergleichung; compar(a)ison: רבות עשית אתה יי' אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין עֲרֹךְ אליך אגידה ואדברה עצמו מספר (תהל' מ ו).— ובתפלי': אין ערוך לך ואין זולתך אפס בלתך ואין דומה לך (הכל יודוך, שחר' שבת).

עָרַךְ, פ"י, עָרְכָה, עָרַכְתָּ, עָרַכְתִּי, עָרְכוּ, עֹרְכִים, עֹרְכֵי, עָרוּךְ, עֲרוּכָה, עֲרֻכוֹת, עֲרֹךְ, לַעֲרֹךְ, עָרְכָה, עִרְכוּ, אֶעֱרֹךְ, אֶעֶרְכָה, תַּעֲרֹךְ, יַעֲרֹךְ, יַעַרְכֶנָּה, יַעַרְכֶנּוּ, יַעַרְכֶה, נַעֲרֹךְ, יַעַרְכוּ, יַעַרְכוּנִי, תַּעַרְכוּ,—א) עָרַךְ דָּבָר, שם אותו בסדר הראוי, הנצרך, ordnen; disposer; to arrange: ויבן שם אברהם את המזבח וַיַּעֲרֹךְ את העצים (בראש' כב ט). ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וְעָרְכוּ עצים על האש (ויקר' א ז). ויבנה את האבנים מזבח וכו' וַיַּעֲרֹךְ את העצים וינתח את הפר וישם על העצים (מ"א יח לג-לג).—ולחם על שלחן: והבאת את השלחן וְעָרַכְתָּ את ערכו (שמות מ ד). וַיַּעֲרֹךְ עליו ערך לחם לפני יי' (שם כג). ביום השבת ביום השבת יַעַרְכֶנּוּ לפני יי' תמיד (ויקר' כד ח).—ונרות: באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת יַעֲרֹךְ אתו (את נר התמיד) אהרן ובניו מערב עד בקר (שמות כז כא). על המנרה הטהרה יַעֲרֹךְ את הנרות לפני יי' תמיד (ויקר' כד ד).—ונתחים על האש: וְעָרְכוּ בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש (שם א ח). וְעָרַךְ עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים (שם ו ה). את שבעת המזבחת עָרַכְתִּי ואעל פר ואיל במזבח (במד' כג ד). — ושאר דברים: בפשתי העץ הָעֲרֻכוֹת לה על הגג (יהוש' ב ו). כי עָרוּךְ מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב מדרתה אש ועצים הרבה (ישע' ל לג). קולם כים יהמה ועל סוסים ירכבו עָרוּךְ כאיש למלחמה עליך בת ציון (ירמ' ו כג). עִרְכוּ מגן וצנה וגשו למלחמה (שם מו ג).—ובפרט עָרַךְ שלחן, סדר אותו בכל צרכי האכילה: עָרֹךְ השלחן צפה הצפית אכול שתה קומו השרים משחו מגן (ישע' כא ה). הָעֹרְכִים לגד שלחן והממלאים למני ממסך (שם סה יא). תַּעֲרֹךְ לפני שלחן נגד צררי (תהל' כג ה). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לַעֲרֹךְ שלחן במדבר (שם עח יט). טבחה טבחה מסכה יינה אף עָרְכָה שלחנה (משלי ט ב).— ודבר מפשט: כי ברית עולם שם לי עֲרוּכָה בכל ושמרה (ש"ב כג ה).—עָרַךְ לפלוני, ערך אליו דברים, תפלה, טענות וכדומ': יי' בקר תשמע קולי בקר אֶעֱרָךְ לך ואצפה (תהל' ה ד). אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך וְאֶעֶרְכָה לעיניך (שם נ כא). הנה נא עָרַכְתִּי משפט ידעתי כי אני אצדק (איוב יג יח). ולא עָרַךְ אלי מלין

(שם לג יד). אם תוכל השיבני עֶרְכָה לפני התיצבה (שם לג ה). הודיענו מה נאמר לו לא נַעֲרֹךְ מפני חשך (שם לז יט).—ואמר בן סירא: תן מ[נח]ה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי הוניך (ב"ס גני' לח יח).—ובתו"מ: יכול יהא כהן אחד עורך את כל האיברים ת"ל וערכו (ירוש' יומי ב ה). למלך בשר ודם שבנה ד' פלטרין בד' מדינות וכו' כשבא לרביעית אכל ושתה ושלף נעלו א"ל צאו והביאו לי כל אנשים גדולים שיש במדינה הזאת ויערכו לפני לח' (מד"ר במד' יד). ואני פותח ומשיב רוחות מעלה עננים ומוריד גשמים וכו' ומדשן פירות ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד (ר' חנניה בריה דר' אחי, שם שה"ש, מה יפו). ואערוך לפניכם שלחן הוא שאמר דוד וכו' (תנחו' בחקתי ו). —וכנוי לתשמיש: ההיא דאתא לקמיה דרבי אמרה לו רבי ערכתי לו שלחן והפכו (נדרי' כ:).—יש בי כח לערוך תפלה (ר' יהודה בר סימון, מד"ר ברחשי' עח). —ובסהמ"א: והתקין ברכה אחת וכו' וקבע אותה בתפלה כדי שתהיה ערוכה בפי הכל (רמב"ם, תפלה ב א). לאדם מערכי לב וכו' פי' האדם עורך בלבו כמה מערכות וחושב כמה מחשבות כדי להוציא בפה כפי מערכתו ומחשבתו (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי טז א). —ואמר המשורר: אלהים אמץ אם תחנות ערבת כמאה ברכות בכל יום שמך מברכת (ר"י אבן אביתור, אלהים אמץ, שער השיר 15). והכל בתוכו נתונים ערוכים ונכונים ברב כחו יכניעם ובגודל אונו יסיעם (ראב"ע, חי בן מקיץ). עלו חמושים ביד עורכי ערך עמם העלו עצמות אברך (גנזי שכטר ג, דודסון 132). ושמחה תבואהו ברננות וגילות להרעיף לו ברכות טלולות וממלאכי שחק עורכי זמירות ותהלות (ר' שמואל בן עלי, אגרי, הרכבי ג, 43).—וערך השיר: והוא לאביונים כמו אב לבנים וכפיו בעננים לעורכי השירים (דונש, דעה לבי חכמה). ידידי אל תריבני ותאמר ערוך השיר והחל המחולות (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 16).—ב) עָרַךְ מלחמה, וְעָרַךְ לבד, במשמ' זו: ויצא מלך סדום ומלך עמרה וכו' וַיַּעַרְכוּ אתם מלחמה בעמק השדים (ברחשי' יד ח). וַיַּעַרְכוּ אתם איש ישראל מלחמה אל הגבעה וכו' ויספו לַעֲרֹךְ מלחמה במקום אשר עָרְכוּ שם ביום הראשון (שפטי' כ כ-כב). וַיַּעַרְכוּ פלשתים לקראת ישראל ותטש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים (ש"א ד ב). ושאול ואיש ישראל נאספו ויחנו בעמק האלה וַיַּעַרְכוּ מלחמה לקראת פלשתים (שם יז ב). למה תצאו לַעֲרֹךְ מלחמה (שם ח). וַתַּעֲרֹךְ ישראל ופלשתים מערכה לקראת מערכה (שם כא). ויצאו בני עמון וַיַּעַרְכוּ מלחמה פתח השער וכו' וַיַּעֲרֹךְ לקראת ארם (ש"ב י ח-ט). וַיַּעַרְכוּ ארם לקראת דוד וילחמו עמו (שם יז). כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדולים מארץ צפון וְעָרְכוּ לה משם תלכד (ירמי' נ ט). עִרְכוּ על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ (שם יד). כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי בעותי אלוה יַעַרְכוּנִי (איוב ו ד). אנשי צבא למלחמה עֹרְכֵי צנה ורמח (דה"א יב ט). מזבלון יוצאי צבא עֹרְכֵי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף (שם לד).—ובמדר': יש בי כח לערוך מלחמה (ר' לוי, מד"ר ברחשי' עח).—ובסהמ"א: ואחת בעורכי המלחמה אומר אל תיראו ואל תחפזו (רמב"ם, מלכים ז ג). עת שעורכין המערכות והם קרבים להלחם משוח מלחמה עומד במקום גבוה וכל המערכות לפניו (שם ג).—וכהשאלה: ואמר החזקתי החכמה בימיני והשיר בשמאלי והיה כל העורך עמי מסכן (ר"י הבדרשי, ספ' הפרדס ח, אוצה"ס ג).—ג) עָרַךְ לפלוני, היה בְּעֶרְכּוֹ, היה דֹּמֶה לו: כי מי בשחק יַעֲרֹךְ ליי' ידמה ליי' בבני אלים (תהלי' פט ז).—ובמשמ' פ"י, עָרַךְ לפלוני, דִּמָּה לו: ואל מי תדמיון אל ומה דמות תַּעַרְכוּ לו (ישעי' מ יח).—עָרַךְ אותו, היה כערכו: לא תסלה (החכמה) בכתם אופיר בשהם יקר וספיר לא יַעַרְכֶנָּה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז וכו' לא יַעַרְכֶנָּה פטדת כוש בכתם טהור לא תסלה (איוב כח יז-יט).— הֲיַעֲרֹךְ שועך לא בצר וכל מאמצי כח (שם לו יט).— ובסהמ"א: אין לסלאות התבונה בכל פניני הדר ומי ערוך יערך לה מן כוכבי גיה (רסע"ג, ספ' הגלוי, הגוף הערבי, קפא). באחד מחמשה דרכים מתקיים השטר וכו' החמישי שיהא כתב ידם יוצא משטרות אחרות ועורכים ב"ד זה הכתב לאותו הכתב שבשטרות אחרות (שו"ע חו"מ, הלוא' מו ז).—ד) *עָרַךְ בצק, גלגל וסדר אותו במערוך; rollen (den Teig); rouler (la pâte); to roll (dough): שלש נשים עוסקות בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (פסחי' ג ד). נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו אבל מוליכין עמו פת לפלטר (ע"ז ד ט). כיצד ראיית הנגע האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים האשה כעורכת וכמניקה את בנה (נגעי' ב ד). עריבה שהיא טמא טמא מת אין לשין בה קמח של חולין ואין עורכין בתוכה בצק של תרומה אלא אם רצה מביא קמח

של חולין ונותן לתוכה ועורך בתוכה בצק של תרומה (תוספת' טהרו' ט טו). (לשד) משמש לשלשה לשונות הלייש והשמן והדבש כלייש זה שעורך בשמן ומקוטף בדבש (ספרי במד' פט). הלש והמקטף והעורך כולהן משום לש (ירוש' שבת ז ב).—ובסהמ"א: והדף שערך עליו המצות וכו' (ר' אלעזר מגרמיזא, הרוקח רעד). ולא קעביד מעשה לגמרי כשעורכו מאתמול והוא הולך מאליו ואפי' לערכו בשבת לא ידענו בו איסור ברור (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א מא, לז:).—ה) כמו הִפע' א), העריך והטיל מס: בעיר אחת היו חשודים ולא היו שוטרים חרם של מס מקצתם היו חשודים בא אחד לפני החכם אמר לו הנה אמרו לי פלוני תערוך על הקהל כמה יתן זה וכמה יתן זה (ספ' חסידים תתתרז).—ו) בחכמת השעור, עָרַךְ מספר וכדומ', מצא את ערכו ואת יחסו, כָּפַל אותו: וככה אלפים וטעם אלף שני פעמים אלף עָרוּךְ אלף על אלף (ראב"ע, יסוד מספר, 171). וטעם רבבות אלפי ישראל ערוכות על אלפים (שם). לפיכך אם תערוך מהלך כל אחד מהן לגלגל המקיף את העולם שהארץ באמצעו שהוא גלגל המזלות ישתנה הלוכו (רמב"ם, קדוה"ח יא יד). ואנחנו נחשוב בחשבון הודו י' אלפים משא הרדל בשעה שאנחנו כאשר נמדוד רביעית מדת חרדל וספרנוה וערכנוה יצא חשבון המדה ערכנוה על ששה יצא המדה הגדולה עוד על המדות אשר יתחבר מהם המשא (פי' ספ' יצירה לאבוסהל, כד). משל זה שתערוך פ' על שטח ה' וכו' והוא השרש היוצא ערכנו שרש המוצא וכו' ועלה ו' אלפים תת"פ ערכנום על שלשה דמיוני השרש היוצא וכו' (רלב"ג, מעשה חושב, 88).

—הִפע', הֶעֱרִיךְ, הֶעֱרִיכוֹ, יַעֲרִיךְ יַעֲרִיכֶנּוּ.—א) הֶעֱרִיךְ דָּבָר, אָמַד וְשָׂם את הדבר כמה הוא שוה, כמה צריך לשלם בעדו וכדומ', הטיל עליו ערך, schätzen, taxieren; estimer, imposer; to assess, tax: והֶעֱמִידוֹ לפני הכהן וְהֶעֱרִיךְ אתו הכהן על פי אשר תשיג יד הנדר יַעֲרִיכֶנּוּ הכהן (ויקר' כז ח). ואיש כי יקדיש את ביתו קדש לי"י וְהֶעֱרִיכוֹ הכהן בין טוב ובין רע כאשר יַעֲרִיךְ אתו הכהן כן יקום (שם יד). והכסף והזהב נתן יהויקים לפרעה אך הֶעֱרִיךְ את הארץ לתת את הכסף על פי פרעה איש כערכו (מ"ב כג לה).—ובתו"מ: אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו וכו' (ערכ' ו ה). אחד הנודר ואחד המעריך ואחד המקדיש אינו עובר עליו משום בל תאחר (תוספת' ר"ה א ג). עני שהעריך את עצמו אין אומרין לו וכו' (שם ערכ' ג טז). שביתת מצוה מנין שלא יקדיש ולא יעריך ולא יחרים ולא יגביה ולא יתרום וכו' (מכלת' אחרי פרק ז). אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין בזמן הזה (יומ' סו.). לכל ערכין שאתה מעריך לא יהו פחותין מסלע (תנ"י, ערכ' ז.). — ובסהמ"א: מעריכין נכסי הלוה ואם הוא עני וכו' אין נוטלין כל מה שיש לו אלא משיירין לו לפי כבודו (ערוך ערך סיל). וגם על עמו העריך מס כבד כי אף הכומרים נתנו לו מתנה (שארית ישראל כח). והביאה זאת פל' מבית אביה לבית בעלה בגדים וכלים ונישומו על ידי אנשים יהודים נאמנים והעריכו אותם לפי דעתם (נוסח כתובה ירושלמית, סדור מעיר א, קובץ על יד ט). שאלו מעריכי הזמן ההוא את פי הרבנים האלו אם הדין נותן להעריך את הש"צ שבק"ק מאחר שהם היו בעלי ממון רב וכו' קמו המעריכים שמחדש והעריכו את הש"צ שלא ברצון יחידי הק"ק (ר"ח פרחייא, תורת חסד, סו"ת, קלו). והסכימו כולם לברור ה' אנשים להעריך כל איש ואיש ולתת המס לפי אותה שומה (ר"י איסרלן, תרומת הדשן שמד). ולכן אומר להם ראובן אחינו בעד י' אלפים גסים הערכתם אותי עם כל נכסי וזהב וכסף (ר"א הכהן, פרח מטה אהרן כה). אחרי כן היו בוררים אנשים שיעריכום סך ממון כל א' וא' מהיחידים כפי הסדר אשר עשו הועד הכללי ויחליטו כמה יפרע בעול והללו נקראים מעריכים (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א, כ.).—ב) *כמו קל א): קשר שתי ידיו ושתי רגליו (של יצחק) ועקדו על גבי המזבח והעריך את האש ואת העצים והעריך אותו עליהם וכו' (פדר"א לא).—ובסהמ"א: ואם תתבונן אחי באלו הערכים אשר הערכנו יתבאר לך האמת בלתי ספק (ר"י גיקאטילה, גנת אגוז ב, ע.). על זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקולות אם מותר להכינו ולהעריכו כדי שילך ויקשקש כל השבת (לאנדא, האגור תקיט).—ג) כמו קל ד): עריכות שמעריכין עליהם הלחם (ערוך ערך ארב).—ובמשמ' השוה ודמה אותו: ובשנתמעטה חקירת התלמידי' וחלש היקשם כשתעריכהו להיקש שמאי והלל רבותיהם אז נפלה מחלוקת ביניהם עיונב בדברים רבים (ר"י אבוהב, מנוה"מ ג א ז).

—נִפע', *נֶעֱרַךְ,—א) שהעריכו אותו: הכל מעריכין

ונערכין וכו׳ שאינו נערך אלא זכר ודאי ונקבה ודאית וכו׳ פחות מבן חדש נידר אבל לא נערך (ערכ׳ א א). מרובה מדת מעריכין ממדת נערכין טומטום ואנדרוגינוס מעריכין ולא נערכין אף הכותי יהא מעריך ולא נערך (תוספתי שם).—ובסהמ״א: ונערכו כל הקהלות ע״י הרב הנז׳ ונגבה על ידו ונתון אל גנזי המלך (ר״י שמברי, שב׳ השכמ׳ א, כויבויר 138). —ומיד נפל מחלוקת גדול בין הנערכים הכופרים זה עם זה (ר״א היכיני, אגר׳ REJ., XXVI., 213). אם לא נתרצה הנערך להערכתם (דברי חכמים ודעת חכמה ב יז). אם איזה מהנערכים יהיו לו חוץ לעיר זה איזה קרן או הכנסה ישקיפו המעריכים והנכנסים ג״כ על הקרן הנ״ל (ר״ש מורפורגו, שמש צדקה, חו״מ, יו:).—ובמשב׳ היה שוה, היה דומה: אמר לו האיש היהודי (לשר) ומה כבוד תעשה לי שידומה ויערך למה שיעשה לי אדון הנשמות כאשר לא אתנצר (ר״ש בן וירגא, שבט יהודה, 65). — ב) היה בערך וביחס אל דבר, Verhältnissmässig; proportional: כל איש הוא נערך האברים על הרוב (ר״ש א״ת, מו״נ ב מז). — ובחכמת השעור: וכבר הראיתיך בתחילת הפרק דמיונות מכ׳ זה מהמספרים הנערכים (ר״י הישראלי, יסוד עולם י:). אמור מעתה כי הנפש הלזו חוברה לה ממספרים נערכים נגוניים (ר״י מוסקאטו, כפולי יהודה א ז, ב:). הבורא יתברך מכה ברוח פיו על גוף האדם השלם בהרכבת במספרים ושיעורים נערכים (שם ב:). ויה׳ מזה ששני מרובעים שצלעותיהם נערכים ר״ל שערך צלע הא׳ מזה אצל הא׳ מזה כערך צלע השני מזה אל צלע השני מזה (ברוך משקלאוו, עמודי השמים, ז.). — ג) דבר נֶעֱרָךְ, מְמֻצָּע, לא גדול ולא קטן ביותר, mittelmässig; moyen; medium: הלא ידעת כי כל דבר מתענג בדברים מתיחסים ודומים לטבעו ונפשנו מתענגת בדברים הנערכים חוש הראות מתענג באור נערך וממוצע ומתפעל מאור גדול (ר״י מוסקאטו, כפולי יהודה, א ז, ב.).

—פִּע׳, *עֵרַךְ,—כמו קל א), ערך מנחה: וגם בימים ההמה היה לכשדים אלוה והוא תנין גדול יושב במערה אחת והיו מערכים לו מנחה (יוסיפון לא).

—הָפְעַ׳, *הָעֳרַךְ,—א) שהעריכו וסדרו אותו: דין טרם הערך מראשית קדמה למלט שובבים מחרישית (ר״א הקליר, אף ארח, מוסף ר״ה א). שלום יקירנו השר היקר מ׳ מסעוד איש הזריזות והיראה טוב עין הוא יברך וטובות ונעימות לו תוערך ובנתיבות יושר יודרך (ר׳ שמואל, אגר׳, חרבין ב, 53). — ב) היה ביחס לדבר, כמו נִפְע׳ ב): כי המסוכים מהברואים ג׳ חלקים מהם מי שהוא מסוך באור לבד וכו׳ ומהם מי שהוא מסוך באור מוערך לחשך (משכית האורות לאבו חמד אלגזלי ג, בסוף שירי שלמה לדוקס א IX).—ג) שהעריכו אותו לצֹרך מס: ובשנת תצ״ו פסקו שכל מאה זוז יוערכו ששים וששה זוזים ושני שלישים (ר״י עמדין, מגילת יעבץ א, ג.).

*עֹרֵךְ, עורך, ש״ז, מ״ר סמ׳ עֹרְכֵי,—מי שעורך ומסדר דבר, עֹרֵךְ הדינים, מי שמסדר הטענות בבי״ד, Rechtsanwalt; avocat; advocate: אל תעש עצמך כעורכי[1]) הדיינין (ר׳ יהודה בן טבאי, אבו׳ א ח). שפתותיכם דברו שקר אלו עורכי הדיינין (ר״א בן מלאי משום ר״ל, שבת קלט.). עשינו עצמינו כעורכי הדיינין (ר׳ יוחנן, כתוב׳ נב:). — ובסהמ״א: עורכי הדיינין הם אנשים שלומדים הטענות והדינין עד שיהיו בקיאים בני אדם בדיניהם (ר״ש א״ת, אבו׳ א ח). אך מה שאמר אחרי רבים להטות והוא כדמות שאלה ותוכחה לעורכי הדיינים והמליצים (ר״י אברבנאל, פי׳ התורה, משפטים, ד״ה לא תטה). וטענות עורכי הדיינין לא יצילו ולא יועילו להגיד לאדם ישרו (ר׳ קלונימוס בן קלונימוס, אבן בחן, עט:).—וכן *עֹרֵךְ דין: אודיעך כי בכבוד גדול נבחר לעורך דין מושבע וכו׳ (יל״ג, אגרות ג כו).—עֹרֵךְ ספר, עתון וכדומ׳, Redakteur; rédacteur; editor: רגיל בדבור ובספרות.

*עֲרֵכָה, ש״נ, מ״ר עֲרֵכוֹת,—כמו עֵרֶךְ, מַעֲרָכָה: למודי ערכת לחם טהור מטהרים ומתקדשים (ר׳ שמואל, חרבין ב, 80). ואמנם העצלים אשר בכף עצמו הם ערוכים קצתם על קצתם בשתי ערכות (קאנון א א ב כ).

*עַרְכּוּב, — עי׳ עַרְקוּב.

א.*עַרְכִי[2]), ש״נ, מ״ר עַרְכִים, עַרְכָיִם, ערכאים, עַרְכָיוֹת, ערכאות,—בית דין של נכרים, משרד של בי״ד לקיום שטרות וכדומ׳ ושמירתם, ארכיון: אף מי שהיה חתום עד בערכי הישנה של ציפורי (ר׳ יוסי, קידוש׳ ד ה). כל השטרות העולים בערכאות[3]) של עובדי כוכבים אע״פ שחותמיהם עובדי כוכבים

---

[1]) [במדב״ם: כערכי, וכן בערוך דפו׳ רומי, ובפרוש למס׳ אבות במחז׳ ויטרי (עמ׳ 470). אומר, וז״ל: ויש גורסין כארכי באלף, והיא היא, ע״כ.]

[2]) [מן היוני: ἀρχεῖον, ἀρχή.]—[3]) בקטע כ״י גני׳, מנקד: בְּעַרְכִיוֹת [ובמדב״ם: בארכיות.]

כשירים (גיטי א ד). וכותב (המלוה ברבית) ומעלה בערכאים וכופר במי שאמר והיה העולם (תוספת׳ ב״מ ו יז). הכותב נכסיו לעשרה וכו׳ כתב והעלה להם בערכאים זכה להם הערכיים (שם ב״ב ח ג). גוים שאנסו אחד ונטלו ביתו והעמידו בו עבודה זרה דמיו מותרין וכותב ומעלה בערכיים (שם ע״ז ו ג). ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכים בא אחד וערער כנגדו על השדה וכו׳ בוא ואני כותב ואני חותם ואני מעלה בערכים (ספרי במד׳ קיז).—ובפסהמ״א: כל הדן בדייני עכו״ם ובערכאות שלהן אע״פ שהיו דיניהם כדיני ישראל הרי זה רשע (רמב״ם, סנה׳ כו ז). וכן שטרי הודאות שפלוני הודה לפלוני שהוא חייב לו או שטרי מחילות או פשרות שנעשו בערכאותם אינו כלום אפי׳ אם נמסרו בפני עדי ישראל וכתב א״א הרא״ש ז״ל אם הנהיג המלך שלא יעשה שום שטר אלא בפני הערכאות אז כל שטרות הנעשים בערכאות כשרים (טוחו״מ סח).—ובמשמ׳ דַּיָּן וסופר של הָעַרְכִּי: גוא״ן פרום מומר אשר מקדם בהיותו יהודי היה במיורקה שמו אברהם יחיון לפי מה שראינו עשה צואה ביד אנטוני אשלו״ן ערכי מיורקה (ריב״ש, סו״ת כב, ד״ה והנה הודיעך). וגם דוקא שיהא השטר נעשה בפני הערכאות דהיינו עדי ע״א חתומים על השטר ואחר כך יביאו השטר אל הערכי שהוא דיין ממונה על פי המלך (הלבוש חו״מ, סטרי סח א).—ספר, שטר הָעַרְכִּי: וספר הערכי שכותבין בו כל דבר כשר בשטר הערכי דמסתמ׳ לא היה כותבו בספרו אלא אם כן הוא אמת (שם).—סופר עַרְכִּי: והעלו בכתב כל מה שהניות להם הן חזקת בית הן מטלטלין עפ״י סופר ערכי (פסקי ריקאנטי, לז, עט).

ב. עֶרְכִּי, עֶרְכִּיִּי, ת״ז, נק׳ עֶרְכִּית, — של ערך ויחס, verhältnissmässig; proportionné; proportional: דומה לדבוק שדבקה בגוף שהי׳ באמצעות הרוח אותו שהוא בטבעו כמו אמצעי בין החומר והצורה באופן ערכיי בין עולם העליון לעולם הגופות (ר׳ הלל מוירונה, תגמו׳ הנפש ג, כז). הכמותי משתוה לערכי ולכן תשאר ההשואה הערכית לעולם (קטגוג, פי׳ ספ׳ המדות, לאריקטו ב ח ז). כי מהות הסדר הזה הוא ענין ערכי ר״ל שהמסדר מעריך הדבר׳ המתדמים זה לזה (סוה, דברי ריבות יג).

***עַרְכָן**, ש״ז,—מי שעֹרֵךְ את הבצק ומגלגלו, חדש ע״י ר׳ שלמה בר׳ שמואל (לקוט׳ מספ׳ המלילה, בכר 67).

עָרַל[1], ממנו עָרֵל, א. עָרֵל, עָרְלָה, *עָרְלָה, *עֲרֵלוּת.

עָרֵל, ת״ז, סמי׳ עֲרֵל, עֲרַל, מ״ר עֲרֵלִים, סמי׳ עַרְלֵי,— א) מי שלא נִמּוֹל unbeschnitten; incirconcis; uncircumcised: וְעָרֵל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (ברא׳ יז יד). המול לו כל זכר וכו׳ וכל ערל לא יאכל בו (שמות יב מח). כי עֲרֵלִים היו כי לא מלו אותם בדרך (יהוש׳ ה ז). —ובפרט כנוי לגוים שאין המילה נהוגה אצלם: ויאמר לו אביו ואמו האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה מהפלשתים הָעֲרֵלִים (שפט׳ יד ג). ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הָעֲרֵלִים (שם יה יח). ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הָעֲרֵלִים האלה (ש״א יד ו). כי מי הפלשתי הָעָרֵל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (שם יז כו). ויאמר שאול לנשא כליו (במערכה עם הפלשתים) שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הָעֲרֵלִים האלה ודקרני והתעללו בי (שם לא ד). אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלזנה בנות הָעֲרֵלִים (ש״ב א כ). עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא בך עוד עָרֵל וטמא (ישעי׳ נב א). כי כל הגוים עֲרֵלִים (ירמי׳ ט כה). מותי עֲרֵלִים תמות ביד זרים (יחזק׳ כח י). — ובהשאלה, עֲרַל שפתים, ששפתיו כאלו יש בהן חתיכה יתרה שאינה מניחה לו לדבר בשגירות לשון: ואיך ישמעני פרעה ואני עֲרַל שפתים (שמות ו יב; גם ל). — עֲרַל לב, בשר, שאינו רוצה לשמע ולקבל מָרוּת: או אז יכנע לבבם הֶעָרֵל ואז ירצו את עונם (ויקר׳ כו מא). וכל בית ישראל עַרְלֵי לב (ירמי׳ ט כה). בהביאכם בני נכר עַרְלֵי לב וְעַרְלֵי בשר להיות במקדשי לחללו את ביתי וכו׳ (יחזק׳ מד ז). כל בן נכר עֶרֶל לב וְעֶרֶל בשר לא יבוא אל מקדשי (שם ט).—אזנו עֲרֵלָה, ממאן לשמע, להכנע: על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה עֲרֵלָה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמי׳ ו י).—ובהשאלה, לאילן שלא נזמר: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וכו׳ שלש שנים יהיה לכם עֲרֵלִים לא יאכל (ויקר׳ יט כג). — ובתו״ם: הערל וכל הטמאים לא יאכלו

---

1) בערב׳ עַ׳רַל a).

a) غرل

בתרומה (יבמ' פ ח). קונם שאיני נהנה ל ע ר ל י ם מותר ב ע ר ל י ישראל ואסור במולי עכו״ם קונם שאינה נהנה למולים אסור ב ע ר ל י ישראל ומותר במולי אומות העולם (נדרי' ג יא). שחטו על מנת וכו' שיאכלוהו ע ר ל י ם שיקריבוהו ע ר ל י ם וכו' (זבחי' ג ו). לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על ערל זר וכו' על מה נחלקו על ע ר ל גוי (ר' יוסי בר' יהודה, תוספת' פסח' ז יג). הכל כשרין לשחוט אפילו כותי אפילו ע ר ל ואפילו ישראל משומד (שם חול' א א). ולא גזרינן ע ר ל ישראל משום ע ר ל נכרי (פסח' לב.). איזהו עבד ע ר ל שמותר לקיימו זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו (יבמ' מח:). הנבעלת לערל קשה לפרוש (רב הונא, מד״ר ברא' פ).—ובספה״א, ואמר המשורר: רחום הדרך ירשו ערלים במקום כרובים נתנו אלילים עד אן אלהי תסתיר ותעלים (ראב״ע, יחיד מרומים). נאסף יוסף ובניו נהמסו וערלים עול עליהם עמסו (הוא, אותות אל).—עֲרַל שפתים: אם היה רגיל מרבה בתחנה ובקשה ואם היה ע ר ל שפתים מדבר כפי יכלתו ובבל עת שירצה (רמב״ם, תפלה א ג).—ואמר המשורר: רב לך ע ר ל שפתים עד אן תמלל אלה (ראב״ע, אותות אל).—ובמשמ' גוי, נכרי, שאינו יהודי: הנני ראובן צועק על שמעון על סום אחד שהיה ממושכן בידינו והפקיד אותו ל ע ר ל אחד לשמרו ובא לוי ואמר אל ה ע ר ל שישאיל לו את הסום וכו' הנני שמעון משיב כי ודאי הסום הפקדנו ביד ע ר ל אחד ובא לוי ושאל הסום מן ה ע ר ל ובא אלי ה ע ר ל שלא יקשה בעיני כל [כך] טובת הנאת לוי (ר״ת, ספר הישר פה). ובעוד שהיה שוקל העופרת לתת לראובן בא מועד חג השבועות ואמר שמעון ל ע ר ל אחר שהיה חייב לו עופרת להוליכו למקום המיוחד הנזכר בימי החג ואומר ה ע ר ל שלא סר מכל אשר צוהו שמעון וכו' (ר״א ששון, תורת אמת, סו״ת לה).

א. עָרַל, פ״ע, עֲרַלְתֶּם,—עָרַל עָרְלָה, הניח את הערלה, ובהשאלה באילן, לא זמר אותו, לא אכל מפריו: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וַעֲרַלְתֶּם[1] ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל (ויקר' יט כג).

—הפע, הֶעֱרִיל, הֶעֱרִילָה,—עשה שיהיה עָרְלָה, ואמר הפיטן: לא תרביע ותזרע ותלבש כלאים ה ע ר י ל ה עצים נטועים (רסע״ג, באלהי ילדקו, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 53).

—התפ', הִתְעָרֵל,—נעשה עָרֵל: הדיוט אחד שהיה מוהל ולא פורע ומוצץ והיה מ ת ע ר ל הילד כבתחלה (אבן ירחי, המנהיג, מילה קכט).

ב. עָרַל, קל לא נמצא.

—נפעי, הֵעָרֵל, — כמו הֵרָעֵל: שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה וְהֵעָרֵל[1] תסוב עליך כוס ימין יי' וקיקלון על כבודך (חבק' ב יו).

עָרְלָה, ש״נ, סמי עָרְלַת, כנ' עָרְלָתוֹ, עָרְלָתָם, עָרְלַתְכֶם, מ״ר עֲרָלוֹת, סמ' עָרְלוֹת, כנ' עָרְלֹתֵיהֶם,—עור ראש הגויה, Vorhaut; prépuce; foreskin: לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו עָרְלָה כי חרפה הוא לנו (ברא' לד יד). ונמלתם את בשר עָרְלַתְכֶם והיה לאות ברית ביני וביניכם (שם יז יא). וערל זכר אשר לא ימול את בשר עָרְלָתוֹ ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (שם יד). וימל את בשר עָרְלָתָם וכו' ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר עָרְלָתוֹ וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר עָרְלָתוֹ (שם כג-כה). ותקח צפרה צר ותכרת את עָרְלַת בנה (שמות ד כה). וימל את בני ישראל אל גבעת הָעֲרָלוֹת (יהוש' ה ג). אין חפץ למלך במהר כי במאה עָרְלוֹת פלשתים (ש״א יח כה). ויך בפלשתים מאתים איש ויבא דוד את עָרְלֹתֵיהֶם (שם כז). ופקדתי על כל מול בְּעָרְלָה (ירמ' ט כד).—ובתו״מ: שאין ה ע ר ל ה קרויה אלא לשם עכו״ם (נדר' ג יא). מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים (ראב״ע, שם). יוצא דופן ומי שיש לו שתי ע ר ל ו ת וכו' מחללין עליו את השבת (שבת קלה:). נמשכה ע ר ל ת ו (של נבוכדנצר) שלש מאות אמה והיתה מחזרת על כל המסיבה כולה (שם קמט:). הפורש מן ה ע ר ל ה כפורש מן הקבר (פסח' לב.). בשעה שמל אברהם אבינו את עצמו ובניו ובני ביתו עשה ע ר ל ו תיהן גבעה וזרחה עליהן החמה והתליעו (ר' אבהו או ר' לוי, מד״ר שה״ש, עד שיפוח היום).—עָרְלַת הגוף: התהלך לפני והיה תמים אם ימול מן האוזן אינו תמים וכו' מן הלב אינו תמים וכו' הוי אומר זו ע ר ל ת הגוף וכו' (ר' עקיבה, שם ברא' מו).—ובספה״א: ערלה זו אין לך מתלעת ומבאשת [כאבר זה באדם]

---

[1]) [יהא נחשב בעיניכם כדבר ערלה (ראב״ע), וכן ריב״ג בשרשיו: ענינו האסור והתיעוב.]

[1]) [עי' רד״ק.]

והן מלין את בניהן ומנקין את עצמן (גנזי שכטר א, גינלבורג 4). וכל מי שהעורלה בבשרו גיהנם פותחת פיה ובולעת אותו (שם 221). ומצאתי עוד לרבותינו ז"ל שאמרו שלא שימש אברהם בשרה בעוד ערלתו בו כי לא קבלה אותה הצדקת טיפה מצד הערלה כי הערלה מאוסה וטמאה מכל טמאות שבעולם (הרקנטי, אבן יקרה, פי' התורה א, כג:). — עָרְלַת הגרון, להאה, Zäpfchen; luette; uvula: כשנפלה ערלת הגרון של תינוק משימה החיה אצבעה בפיו ומסלקת אותה הערלה (ערוך ערך אסוטי). ומותר להעלות אזנים בשבת וכו' אסטומכא דליבא וכן ערלת הגרון אבל מה שנהגו להעלות ערלת הגרון במשיכת השיער וכו' (ר' צדקיה ב"ר אברהם הרופא, שבלי הלקט, שבת קיז). — ובהשאלה, אילן שלא נזמר ולא הוחל לאכל פריו: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם עָרְלָתוֹ את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל (ויקרא יט כג). — ובמליצה, עָרְלַת הלב: ומלתם את עָרְלַת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר' י יו). — ובמשנה: הנוטע ברשות הרבים וכו' והעולה מאליו חייב בערלה (ערל' א 3). המעמיד בשרף הערלה אסור (ר' אליעזר, שם ז). נוטעין יחור של ערלה ואין נוטעין אגוז של ערלה (ר' יוסי, שם ט). — ובסהמ"א: תחת אלו שאמרנו יש רוחות טמאים ונקראים ערלה והם זמורי ערלה וענפי ערלה (ר"א די וידאש, ראשי' חכמ' יג). — *ושם של מסכת בסדר זרעים.

***עֲרֵלָה**, ערילה, עֲרֵלִית, עֲרֶלֶת, סות"ז, — אשה נכרית, שאינה יהודית, גויה: מנהג נשים כשיש בבית ערילה חשש מכשפה (לוי' מס' יאיר כתיב א, 89). פעם אחת ראתה ערילה אחת בשמחה זו וצוותה קודם מותה גן אחד היתה לה סמוך לקברות היהודים אותו הגן יהיה להן להיהודים (Wormser Minhagbücher. XXV, עפסטין). נחרב גם פרדס של קהל אשר נתנה להם הערילה (שם XXVI). ואותה הערלת נתנה גם לדלים גוים האגים (האגם) (שם). וכן ספרה הערלית לפני כמה וכמה אנשים שראתה הנטען יוצא בהשכמה מהקאמר שלה אחרי שהוציא ראשו לחוץ לראות אם אין שם איש (ר"ע איגר, שו"ת א לט, ד"ה אף דיש). וכשהיא רואה איזה ערלית טפילה או יהודית החשודית שאוכלת בנים או שנותנת עין הרע וכו' (תולדות אדם קיח).

***עֲרֵלוּת**, ש"נ, — כמו עָרְלָה, מצב הערל: פשיטא מומר ל ע ר ל ו ת וכו' אי מומר לדבר אחר היינו מומר לערלות (חולי' ד:). — ובסהמ"א: דלא תימא הוא הדין לזריקה דכולה ערילות מיהא פסלה ביה וכו' דמשמע בעבודה אחת הוא דפסלה ערלות (רש"י, פסחי' סא:). זאת עבודה שלמה בעינן בערילות (שם). אבל ערילות דלא נדחית אצל ציבור ולא הותר לעשות פסח ערלים (שם סע:).

א. ערם[1], ממנו א. עָרַם, עֲרֵמָה.

א. עָרַם, קל לא נמצא במקרא.

— נפעל, נֶעֱרַם, נֶעֶרְמוּ מים, נתקבצו זה על זה בגבה, gehäuft werden; s'amonceler; to be heaped up: וברוח אפך נֶעֶרְמוּ מים נצבו כמו נד נזלים (שמות יה ח). — ובסהמ"א: מקוה שמימיו מרודדין כובש אפילו חבילי קש וחבילי קנים בתוך המים ומן הצדדין עד שיערמו המים למעלה ויורד וטובל לתוכן (רמב"ם, מקוא' ח יג). — ואמר הפיטן: שאוניהם נערמו ונצבו כגדרים תעובים בם ושגבו ישע קודרים (גנזי שכטר ג, דודסון 81).

— קל *עָרַם, — עשה עֲרֵמָה: למה נקרא עירם שהוא עתיד לערום תסווריות למלך המשיח (ר' חנינא לפורתא, מד"ר ברא' סג).

ב. ערם[2], ממנו עָרוּם, ב. עָרַם, עָרְמָה, עֹרֶם, *עַרְמוּמִי, *ערמומית, *ערמימות, *עַרְמָנוּת, *עַרְמָתָן, *הערמה, ב. *מַעֲרִם.

ב. עָרַם, פ"ע, עָרַם, יַעֲרִם, — עשה דבר בערמה, בפקחות, listig, klug handeln; user de ruse, de finesse; to act shrewdly, craftily: לכו נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראהו שם כי אמר אלי עָרוֹם יַעְרִם[3] הוא (ש"א כג כב). אויל ינאץ מוסר אב ושמר תוכחת יַעְרִם[4] (משלי יה ה). לץ תכה ופתי יַעְרִם[3] והוכיח לנבון יבין דעת (שם יט כה). —

[1]) [כך בסור' ובערב' עַרַםa), ובסבא': ערם, סכר.] — [2]) בערב' ערםa), קצת במשמ' אחרת, בענין קושי ורשע וכדומ'.

[3]) כך הכתיב והנקוד, וראו בזה המדקדקים הגרמנים הפע' במשמ' פ"ע, אך כבר באר ברת (ZDMG. 43, 180), כי זה אחד מהפעלים בעלי ע"פ חרוקה שהיו נהיגים הרבה בלשון הקדומה, ונשמרו קצתם בנקוד הקדום בלי שנוי. — [4]) בקצת ספרים: יערים, מלא.

a) عرم

ואמר בן סירא: אם תחפוץ בני תתחכם ואם תשים לבך תערם (ב"ס גני' ו לב).

—הִפע', הֶעֱרִים, יַעֲרִימוּ,—א) הֶעֱרִים סוד על פלוני, חבל בסתר תחבולות ערמה על פלוני Ränke schmieden; intriguer; to plot, intrigue: על עמך יַעֲרִימוּ סוד ויתיעצו על צפוניך (תהלי' פג ד).—ובתו"מ, עשה עָרמה, בפרט להפטר מחובה, עשה בתחבולה למצא התר למה שאסור ע"פ הדין: כיצד מערימים על הבכור מבכרת שהיתה מעוברת אומר מה שבמעיה של זו וכו' (תמורי ה א). מערימין על מעשר שיני לפוטרו מן החומש (תוספתי מ"ש ד ג). מרבה אדם דגן בתבן ומערים עליו לפוטרו מן המעשרות (רבי הושעיה, ירוש' ברכי ה א). חנווני יכול להערים טבח אינו יכול להערים (שם פאה א ו). מערים אדם על פועליו להיות אוכלין תשע וקוצין אחת (שם מעשרי ב ז). אוכלין עראי מן העיסה וכו' אמר ר' חגיי לא שנו אלא עראי אבל קבע אסו' מפני שהוא מערים לפוטרה מן החלה (שם חלה ג א). ואין מטבילין את הכלים מתני' בכלים גדולים אבל בכלים קטנים מערים עליהן ומטבילין (שם שבת ב ז). בנה במקום שאין ראוי לבנות וכו' אלא שמערימין עליו ליכנס לשם בימות החמה ובימות הגשמים (רב, ירוש' ב"ק ע א). מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר (רב הושעיא, ברכי לא.). האשה מהו שתערים ותפרוף על האגוז להוציא לבנה קטן בשבת (שבת סה:). מטילין שכר במועד לצורך המועד וכו' אע"פ שיש להם ישן מערים ושותה מן החדש (שם קלט:). מערים ומוכר את שלו וחוזר וכותב לעצמו (רבי יהודה, מו"ק יט.). טענו חיטין וקדם והודה לו בשעורים אם כמערים חייב אם במתכוין פטור (שבועי מ:). נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם מה את מערים על השבועה מבול של מים אין את מביא וכו' אם כן לא יצאת ידי שבועה (ר' אחא, מד"ר ברא' מט).—ובספה"א: ובכל זה לא ידע דניאל את מזמתם כי עליו הערימו סודם (יוסיפון כא). ויען המלך את השרים לאמר הערמתם לשוא הסוד הזה על דניאל (שם כג). —ואמר הפיטן: קומי עבורי בהתל הערימוני קראתי למאהבי המה רמוני (ר"א הקליר, שבת סורו מני, יני'). צרים סופה כרגמתה צפונים הערימו מזימתה (גנזי שכטר ג, דודסון 98). צנות ורמהים צבאיו עטר צנועים בהשיג מערים להאטר (שם). קרן עמך תרים תקפוץ קץ ותערים מדלג על ההרים (ר' אפרים בר יצחק, אלהי בך אחבק, יוצ' שבת ד אחה"פ). זכור טפש מהערימה ירד ובתת עמי עד חרמה (זכור איש, יוצ' שבת זכור).—ואמר המשורר: מי יעמד בצר להשיב צוררים כי יעריםו סוד ויתערו (רשב"ג, בימי יקותיאל).

—הִתפ', ^°^הִתְעָרֵם,—כמו הִפע': הוכר הדבר שבערמה עשו להיתערם במצות ולגנוב דעת עליונה ודעת הבריות (גיאוניקה ב, גינצבורג 197).

עֹרֶם, ס"ז, כנ' עָרְמָם,—כמו עָרְמָה: לכד חכמים בְּעָרְמָם ועצת נפתלים נמהר (איוב ה יג).

ג. ^°^ערם[1], ממנו עָרוֹם, ^°^עָרַם, עֵרֹם, עַרְמוֹן, ^°^עַרְמוֹנִיִּי, ^°^עַרְמוֹנִית, ^°^עֲרֵמוּת, ^°^עִרְמֵם, א.מַעֲרֹם.

ג. ^°^עָרַם, קל לא נמצא.

—פִּע', ^°^עֵרַם,—עשה שיהיה ערום, הפשיט, entblössen; dénuder; to strip bare: אתה קלים הכבדת ומעדיי ערמוני קרבת בוא אלי ויחרימוני (ר"א הקליר, שבת סורו מני, קיני').

—הִפע', ^°^הֶעֱרִים, — כמו פִּע': המבייש את חבירו בערימות שמגלהו ומערימו בבית המרחץ פטור (לבוש חו"מ תכ לד).

—הָפע', ^°^הָעֳרַם, הוערם,—שערמו אותו, שנעשה ערום: חכתי לתשלום דרכמון לעולי גולה טבעו גם הם והוערמתי מגלה (ר"א הקליר, אלה אזכרה, יוצ' שבת שקלי'). הלעיטה רמש והיא משכה לעופר הוערמו ועטו עלים ולא עדי (אזכר סלה, עבודה, מחז' איטלי ב, קכט.).

עֵרֹם, עֵירֹם, מ"ר עֵירֻמִּים, — א) ת"ז, כמו עָרוֹם: ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עֵירֻמִּם הם ויתפרו עלי תאנה ויעשו להם חגרת (בראשי ג ז). את קולך שמעתי בגן ואירא כי עֵירֹם אנכי ואחבא (שם). לחמו לרעב יתן וְעֵירֹם יכסה בגד (יחזקי יח ז).—ב) ס"ז, מעמד אדם עָרֹם: ברעב ובצמא וּבְעֵירֹם ובחסר כל (דברי כח מח). — ג) תה"פ, במעמד של אדם עָרוֹם: שדים נכנו ושערך צמח ואת עֵרֹם ועריה (יחזקי יו ז;

---

1) [כך בערב': עֲרַם a), אבל רֹב החדשים גוזרים אותו מן ב.עור בתוספת מם; עי' ערבו.]

a) عرم

גס כב). והפשיטו אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך והניחוך עֵירֹם ועריה (שם לט; גם כג כט).—ובסהמ"א: כל בר ישראל דקרי ק"ש מיחייב בתפילין לבר מי שעושה מלאכתו ערום בשעת עירום (הלכ' הגאו' א א, לוין 41).

עֲרֵמָה, ערימה, ש"נ, סמי' עֲרֵמַת, מ"ר עֲרֵמוֹת, עֲרֵמִים, —עֲרֵמָה של תבואה, של עפר, הרבה תבואה, עפר וכיוצא בזה, מקבץ יחד זה על זה בעין כרי, Haufe; tas, amas; heap: ויבא (בעז לגרן) לשכב בקצה הערמה (רות ג ז). בטנך עֲרֵמַת חטים סוגה בשושנים (שה"ש ז ג). בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערמות ועמסים על החמרים (נחמ' יג יה). ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם וכו' הביאו ויתנו ערמות ערמות וכו' ויבאו יחזקיהו והשרים ויראו את הערמות ויברכו את יי' וכו' וידרש יחזקיהו על הכהנים והלוים על הערמות (דהי"ב לא ו-ט).—וערמת עפר במקום עי מפלה וכדומ': ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים עשים וכו' היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות (נחמ' ג לד). —וערמים: פתחו מאבוסיה סלוה כמו ערמים והחרימוה (ירמ' נ כו).—ובתו"מ: איזהו גרנן למעשרות הקשואין והדלועים וכו' משיעמיד ערימה (מעשר' א ה).— תורמין מן המוץ על הכרי אבל לא מן הכרי על הערימה (תוספתי תרומ' ג יז) היתה לו ערמה מורחת רצה לעשותה תרומה על מקום אחר עושה (שם ד טו). היתה לו ערימה של בצלים ושל גרוגרות ושל הרובין בראש גגו וכו' (שם מ"ר ג יט). נעשה (הים) ערימות ערימות שנאמר וברוח אפיך נערמו מים (מכי' בשלח ז). בא הכתוב ללמדך על מקדיש ערימתו עד שלא מירח שהוא פטור מן התרומה ומן המעשרות (רבי ישמעאל, ספרי במד' ה). גרפו עליו (על דמו של זכריהו הנביא) כל עפר ועשו כל ערמה ולא נח והיה הדם תוסס ומרתיח (מד"ר קהל', ועוד כלותי תסס הסמם).—ובסהמ"א: אפילו ערימות של חטים שנטמאה מקצתה תורמין מן הטהור שבה על הטמא שבה שתי אגודות או שתי ערימות אחת טמאה ואחת טהורה בצידה לא יתרום מן הטהור על הטמא לכתחלה (רמב"ם, תרומ' ה ז). היה העוף ספק טרפה כל הביצים שתלד בערימה ראשונה משהין אותן אם טענה ערימה שניה והתחילה לילד הותרו הראשונות (שוה, מאכל' אסור' ג יח). ערימה זו של חטים אני מוכר לך בכך וכך וכו' אף על פי שאין מדת הערימה ידועה וכו' הרי זה ממכרו קיים (שו"ע חו"מ רט א).—ואמר הפיטן: זה גם שלישי עש קוצותיו תלתלים הור ונעשה ערמות ותללים (גנזי שכטר ג, דודסון 57).—משולי עֲרֵמַת, תאר לחכמי ישראל: בלמדו ספר מפי משולי ערמת והבין ודקדק בדת רשומת (אלה אזכרה, קינ').—ואמר המליץ: פניו פני שור וזקנו על בטנו ערמת חטים (ר"י זבארה, שעשוע' יג, דודסון 131).

עָרְמָה, ש"נ,—כשרון של חכמה וחריפות השכל ברמיה ותחבולה, List, Klugheit; ruse, prudence; craftiness, cleverness: וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות (שמות כא יד). ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ויעשו גם המה בערמה וילכו ויצטירו ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים ומצררים וכו' (יהוש' ט ג-ז).—ובמשמ' פקחות וחכמה: לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה (משלי א ד). הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב (שם ח ה). אני חכמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא (שם יב).—ובמדר': אף אתה נתת ערמה למים והיו המים נלחמים בהם (בהמצרים) בכל מיני פורעניות (מכי' מסכ' דשיר' ו). לפי מה שהיתה ערמתו של נחש כך היתה מכתו (ר' מאיר, מדר' שמואל ז). אמר שלמה פתי הייתי ונתן בי הקב"ה ערמה נער הייתי ונתן בי מזמה וכו' מכמה שנים ואילך צריך אדם להיות בו ערמה מבן עשרים שנה (מדר' משלי א).—ובסהמ"א: שאחיו לא החזיק בשדה זו ולא נכנס אליה אלא עורמה היא מאחיו (רי"ף, שו"ת עה). אם יראה לדיין שיש בו ערמה דוהין את המלוה (שו"ע חו"מ, מלרכות קעה כח).—ואמר המשורר: בכח חכמותיו ומעוז ערמותיו ורב תחבולותיו בחלק מאמרים (דונש, דעה לבי סכמה). לך חכמה לך רוח יתרה לך דעה לך בינה וערמה ורחב יד כמו יורה ומלקוש ורחב לב כבין מזרח לימה (ר' יוסף אבן חסדאי, הלבנה חן, שער השיר 28). לרב לו ים חכמות ובינות גם ערמות ועצות ומזמות ולכל מצויים (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 21).

עַרְמוּמִי, ת"ז, נקי' עַרְמוּמִית,— עָרוּם, של עָרְמָה: יתארוה (את חכמת ההלצה) בשרד צורות המליצה ובחידוד ערמומי יפלה (ר"י סטנוב, דברי ריבות יג). והנה חכמתם זו הערמומית ימשיל המלך לזונה (שם).

***עַרְמוּמִית**, ש״נ, מ״ר ־עַרְמוּמִיּוֹת,—כמו עָרְמָה: כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית (ר׳ אבהו, סוט׳ כא:). מתוך שהתינוק מצוי בבית רבו נכנסת בו ערמומית תחלה (ר׳ שמואל בר רב יצחק, נדה מה:).—ובספה״א במ״ר: הלא שמענו כן ראינו שהרשעים ידרכון קשת וגו׳ וישתדלו בכל מיני נכלים וערמומיות לבלע רשע צדיק ממנו (ר״י מוסקאטו, נפוצ׳ יהוד׳ יע).— ואמר הפיטן: וברוח סוף הרתיח מעלפים ערמומית נלקחה (ויושע אור, יוצ׳ שבת א׳ אחה״פ). מזה המין ומזולתו מהערמומיות כי חיות הנה חיי הסלסול והשעשוע (כפאות לבית דוד, הקדמ׳, ה.).

עַרְמוֹן¹, ש״ז, מ״ר עַרְמֹנִים, ערמונים,—שם אילן גבה, חזק, Platane; plane-tree: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וְעַרְמוֹן ויפצל בהן פצלות לבנות (בראש׳ ל לז). ארזים לא עממוהו בגן אלהים ברושים לא דמו אל סעפתיו וְעַרְמֹנִים לא היו כפראתיו (יחזק׳ לא ח). —ובתלמו׳: הוסיפו עליהן אלונים ערמונים אלמוגים אלונים בלוטים ערמונים דולבי אלמוגים אלוים (ירוש׳ כתוב׳ ז יא).—ואמר המשורר: להצהיל הפנים תנו עוד ערמונים אגוזים בתאנים שבורים ומנקים (ראב״ע, כדוד הקיר אוני).—ובמשמ׳ מין עץ אגוז, Kastanie; châtaigne; chestnut: ערמונים בלע״ז קשטניא בערבי שמה בלוט (ר״מ אלדבי, ש״א ה ה, פז:). הערמונים נוטים לטבע חם ויבש מולידים הרבה מזון אך קשים הם לעיכול (ר״י להלון, אוהל״מ א ג טו). וזקנו נוטה לצבע הערמונים (מיץ, ספ׳ אילם לישר מקנדיה). ערמון בל״ר ובכל לשון הגויים נקרא קאסטני״א (ובל״א קעסטען בוים) ובל״ת קסטהאנ״י אגאג״א ד״ל על הערמונים פירותיו הם עוצרים מחזיקים האצטומכא (ר״ט כ״ץ, מעשה טוביה, פרדס רמונים א). האירופי הוא צמח בעל פרחים יפים שונים וכו׳ אם יקלוהו באש יאבד חריפותו והיה טעמו כטעם הערמונים (טייכהאק, תולד׳ הארץ ב, כו). ערמון (קאסטאניען בוים) גדל במדינת שפאניען צרפת פורטוגאל הרבה מאד (ר״ב ליכטא, רפאי למודים א ז, כז:). — והפרי של הָעַרְמוֹן: ערמונים פרי הם באמצע (ספר המסעדים, כ״י). והר״ם מרוטנבורק כתב ערמונים והבושים כיון שאין דרך לאוכלן חיין אלא מבושלים חיין שהכל מבושלים בורא פרי העץ (טוא״ח ברכ׳ רג). והמיני קשטיין האמור הם אשר לערמונים בינוים (ר״מ דיין, אמרי יושר ב). וערמונים הם הקשטיין הגדולים הנאכלים בין חי בין מבושל וצלויים (שם, הגהה). עוד כתב המשיג שהערמונים צלויים וקלויים במרחשת של גוים נקובה ככברה לית בהו משום גיעולי גוים (מים רבים, סו״ת יו״ד יע).—ודבור שוה חצי עַרְמוֹן, לא שוה כלום: הוא אלי ארז שלח נתון בתו לבנו לאשה כן יאמר משל קדמון הטיל בקושיות שוא טומין בקדשיו אין כל אשר השב שוה חצי ערמון (ר׳ זכריה כהן, תורת אמת, Monatsschr. 1894, 413).

עַרְמוֹנִיִּי, ת״ז,—של הָעַרְמוֹן: ובראש הגדול רשת א׳ של פארוקא וזנב של שערות מחובר לה מגוון ערמוניי וכו׳ שמצאו זה הרשת והשערות מגוון ערמוניי וכו׳ (פסקי ריקאנטי כח, כז:).

עַרְמוֹנִית, ש״נ, מ״ר עַרְמוֹנִיּוֹת,—פרי הָעַרְמוֹן: וכן אותן ערמוניות וחבושים שאין ראוין לאכלן חיין כמו מבושלין וכו׳ אך אותן ערמוניות שקורין לומבירד״ש מברך עליהן בורא פרי העץ (תוספ׳ ברכ׳ לח:).

עֵרֻמּוּת, ש״נ,—מצב של הערום, עָרוֹם: שאחר שאכלו מפרי עץ הדעת נפקחו עיני שניהם והבחינו שהיו ערומים לא שקודם זה לא היו מפרישין בין ההלבשה והערמות אלא כי בהיות שלא היה שולט בהם היצר לא היו יודעים שחרפה היא לאדם להראות מקום הערוה (ר׳ ח״מ ויטירבו, אמונת חכמים, טעם זקנים, כא.).

עַרְמִימוּת, ש״נ, מ״ר עַרְמִימִיּוֹת,—א) כמו עָרְמָה, עַרְמוּמִית: הבה נתחכמה לו אף אתה נתתה ערמימות למים וברוח אפיך נצבו כמו נד נוזלים (גנזי שכטר א, גינצבורג 352). כי מכח דמיון האדם יבאו תחבולות רבות וערמימיות (ר״י א״ח, רוח חן ד). —ב) כמו עֵרֻמּוּת: המבייש את חבירו בערמימות שמגלהו ומערימו בבית המרחץ פטור (לבוש חו״מ תכ לד).

***עָרְמֵם**, לא נמצא.

—התפ׳, *הִתְעַרְמֵם, — נעשה עָרוֹם: מתוך שיפשיטו ויתערממו מבגדיהם לא יחגרו על בגדיהם כי על מתניהם (רש״י, ישע׳ לב יא).

***עַרְמָנוּת**, ש״נ, מ״ר עַרְמָנֻיּוֹת,— עָרְמָה, עַרְמוּמִית: בילמדנו בריש שלח לך אנשים מפני שנכנסו עליו בטיכבי פירוש לשון יון ערמנות (ערוך ערך טכב). תחבולה ומלאכת ערמנות (שם ערך מכגון).

¹) לפי דעת קצת חכמי לשון אשורית כמו המלה: ...אנ באשור׳. קצת החכמים גורים אותו משרש ג.ערם.

אין באין עליו בעקיפין פי' בערמנות[1] (סס ערך עקף). ולא יודמן איזה זכר על איזה נקבה על דרך מקרה כמו הבהמות כי היה זה גורם להתגרות מין האדם קצתם לקצת בלי רחמים מצד ערמנותו והיה נפסד מין האדם (ר"א הקרחי, ג"ע, כסיס, פסיס', קמ"א::). — ומ"כ: והוא הרשע המשחיד לגוי סובב בערמניותיו ונושא אותה לעצמו (כ"י הדקי, אספ"כ, דבור לא תחמוד מ).

ערמתן, ש"ז, מ"ר ערמתנים, — ערום, רמאי: עכ"ז חשד אותנו לערמתנים ולא נאמנים (סאלים הכהלה כב).

ערנית,—כמו עירנית, ואמר המליץ: ובעת שיאמרו פלונית היא גרגרנית ובניה פניהם אחורנית יאמרו פלונית היא אהרניר סהרוגית ערנית (עמנוי, מחבר' ח). ועי' עירנית.

א. ערס, ממנו *עירוס א.*ע..ס, ב.*עריסה, א.*ערס, *ערס, *ערסל, *ערסל.

א.*ערס, קל לא נמצא.

—פעי', *ערס, — עשה שיסתבכו הענפים, עשה ערים: ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע וגדר שהוא נמוך מעשרה טפחים הרי אלו מצטרפות גבוה מעשרה טפחים אינן מצטרפות רבי יהודה אומר אם ערסן מלמעלה הרי אלו מצטרפות (כלא' ד ז). — ובסהמ"א: הנוטע שורה אחת של חמש גפנים או יותר וערסן על גבי כותל גבוה עשרה כיוצא בו וכו' (רמב"ס, כלא' ח ג).

ב. ערס ממנו ג.*עריס, א.עריסה, ב.*ערס, *ערסן.

ב.*ערס, קל לא נמצא.

—פעי', *ערס,—עשה עריסה, גלגל את הבצק: אף על פי שהיה רבן גמליאל פוטר את הארוסין בסוריא אוסר היה מלערס ואם עירס פטור (ר' אלעזר ברי צדוק, תוספתא' חלה ב ה). תני ר' חייה כן וכולן שבללן תבואה קמחים ובציקות מצטרפות עירס ראשי עיסיות (ירוש' שם א א). לשה מערב יו"ט וכו' עירס לא אמר אלא לש הא עירס לא (שם פסח' ג ג). הכא במאי עסקינן בשעירסן[2] אי הכי היינו בקתני עלה והוא שאכלן בבדי אכילת פרס ואי בשעירסן[3] שאכלו מיבעיא ליה (מנחי' עס:). — ובסהמ"א: דהא ודאי הירושלם מיירי בא"י ואפילו הכי לא קא אסר אלא היכא דלש אבל ערס שרי דהיינו גלגל (תוספ' ביצ' ע.).

—התפ', *התערס,—כמו פע': [ראשית] ערסתכם משיתערס מכאן אמרו אוכלים עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחיטים ותטמטם בשעורים (ספרי במד' קי).

—פע', *ערס, בינ' מערס, מעורס,—שערסו אותו: עירס ראשי עיסיות אמר ר' יוסי וההן נשוך לאו כמעורס הוא (ירוש' חלה א א). — ובסהמ"א: עד שנטל כמה פירורין דעירסן עד שנמצא בידו מעורס כזית (אור' הגא' א א, לוין 88).

1) [אצל קוהוט: בערמומיות.]

2) [הכא במאי עסקינן דיוצא בהן כגון שעירסן שקיבץ הפירורין ביחד ולשן וחיברן והוו כזית (רגמ"ה).]

3) [ואי בשעירסן שגבלן דהוה חתיכה אחת (הוא).]

***ערס**, ש"נ,—א) כמו ערש: שמואל מטען מן ערס לערס (ירוש' יו"ט א ו).—ובסהמ"א: אלו עורות מתטמאין במדרס עור שחשב עליו לשטיחה וכו' ועור שמניחין בערס תחת הקטן ועור הכר וכו' (רמב"ס, כלים כד א).—ואמר המשורר: רכב ערסי סועד באהבים (גנזי שכטר ג, דודסון 91).—ב) כמו ערסן: מעצתך אחלה ואוכל ערסי וכחמור אתפשט על ערסי (ר' עזרא הבבלי, תוכחי' מוסר, עב.).

***ערסיאל**, — שם מלאך: והשר של גיהנם שמו ערסיאל (ר"כ בר"י אלחנן, עה"ת, קיז.). ואינם שמים על לבם ערס"י דווים מה שיגיע להם מהממונה ערסיאל הבא לקחת נפשם אל פתחי גיהנם (אורי ויסעי, התשובה ח).

***ערסל**[1], ש"ז,—קליעה של חבלים המתוחים בין שני אילנות וכדומ' לשמש למטה, Hängematte; hamac; hammock: סולם העשוי לעלות בו בערסל והוא שכתוב כמלונה במקשה והוא מלונה לשומרי פירות (ערוך ערך אמדלא).

***ערסל**, לא נמצא.

—התפ', *התערסל, -- נסתבך כמו בקליעה: הגיבורים היו נותנין רגלם על התהום וסותמין אותו והיה בא ליכנס אל התיבה והיו רגליו מתערסלות[2] (מד"ר בראשי' לא, תיאודו' 286).

***ערסן**, ש"ז,—מאכל של גריסים, של שעורים[3]: אי זו היא מעשה רותחנה וכו' סולת ואורז זריד וערסן (ירוש' נדרי' ו ג). איכא דאמרי בערסן וכדרבה

1) [מן הארמ', ועי' תוספ' (עירוב' כה:).]

2) [ג"א: מתערבלות, עי' הערת תיאוד'; וקוהוט (עה"ס).] — 3) [עי' בבלי (שם מח:).]

בר יונתן דאמר רבה בר יונתן א"ר יחיאל **ערסן** יפה לחולה (יומי מז.).

***עָרַע**, קל לא נמצא.

—פע', *עֵרַע,—כמו א.ארע, פע': נמצא פסח **עירע** להיות בערב שבת וכו' אם עשית ראשונה כסדרן **יערע** הפסח בשיני בשבת (קטעי בן מאיר, JQR. NS. V. 1915. 548).

א.***עַרְעוּר**, ש"ז, מ"ר עַרְעוּרִים, סה"ס מן א.עִרְעֵר,—א) כמו ב.עַרְעָר, מחאה, טענה לבטל דבר או פלוני, Einwand; objection: אין לי וכו' לא דין ודברים וכו' ולא הרהור ולא **ערעור** לא בבית דין של ישראל ולא בבית דין של אומות העולם וכו' (ר"י הברצלוני, ספ' השטרי' נג, 74). וכל מי שיערער שום **ערעור** על תקנה זו ועל השוויה זו יהיו דבריו בטלין ומבוטלין (שם, 137). הם דברים יש בהן עיון וחקירה וראיותיהם נעלמות וכו' ולטוען בהם טענות ולמערער בהם **ערעורים** (ר"ם ח"ח, מו"נ ח עג). אין תשובה **וערעור** דברים לומר שאין קול השמים והרקיע נשמע להורות על היותם בעלי תכלית (ר"י מוקאטו, כפול' יהודי' ד, יג:).

ב.***עִרְעוּר**, ש"ז, מ"ר עִרְעוּרִים, סה"ס מן ב.עִרְעֵר.— שפשוף והדחה ע"י נוזל: ובתנאי שנכווין להגיר המותרות מגופם וכו' ולנקות הראש **בערעורים** ובלעיסות בקצת העתים (פרקי משה לרמב"ם ג). **ערעור** לוח מיץ תפוחים מתוקים וכו' יעורב יחד ויערער (כרבוני, הו"ח בקדמת סליסית, כ"י ביהמ"ד שכטר). ובזה נבינה למרות חפצנו מקומות חדשים מאד יפים לגידול המתגים הנשארים וכו' אחרי כל המשיחות הצריכות **והערעורים** (ילמק עוזים, הדיפתיריה, 29).

א.***עִרְעֵר**, ממנו א.*עִרְעוּר, א.עַרְעָר, א.עֲרָעֵר (?), ב.*עַרְעָר, ג.*עַרְעָר, *עַרְעָרוֹן.

א.**עִרְעֵר**[1], מקי' עַרְעֵר,—א) פ"י, עַרְעֵר חומה, וְעָזַע אותה, umwälzen; abattre; to overwhelm, destroy: כה אמר יי' צבאות חמות בבל הרחבה עַרְעֵר תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו (ירמי' נא נח).—ואמר הפיטן: הזכר לערים נוה נארו צרים אשר חומות **ערערו** (אלילי מרעי, יוצ' שבת זכור). ספוק ברושים ואלגומים מתוכנים **ערערים** כשדים ויניעו ראש שכנים (גנזי שכטר ג, דודסון 63).—ובתלמו' בהשאלה: נמחקה המגילה ואמרה איני שותה **מערערים**[1] אותה ומשקין אותה בעל כרחה (סוט' ג ג). לכשתטמא מים **מערערין** אותה ובודקין אותה (שם גמרי' יט:).—ובפהמ"א: וכן החולה שהריח דבר שיש בו חומץ וכיוצא בו מדברים **שמערערין** את הנפש דינו כעוברת (רמב"ם, מאכלי אסורי' יד טו). לבריא שהריח **וערערה** נפשו (ר"נ על הרי"ף, יומי ג:).—ואת האדמה: עורו פילי פי' הטפה היורדת בכח **מערערת** פילא כמו פילחא כדכתיב כמו פולח ובוקע בארץ (ר"ח, תעני' ד.).—ב) *פ"ע, עורר, ביחוד עורר התנגדות לדבר, טען כנגד דבר, einwenden; objecter; to object: נקבע הלכה כרבן גמליאל ולא **ערער** אדם על דבר (תוספת' שם ב ח). האוכל שדה שש שנים **ועירער** עליו שלש שנים הראשונות באחרונה אמר לו אתה מכרתה לי אתה נתתה לי במתנה וכו' (שם ב"ב ב ד). לפי שבא ראובן **ועירער** אמר דיי שקדמני יהודה למסעות (ספרי במד' נב). למלך בשר ודם שהיה לו בן בית ונתן לו שדה אחוזה במתנה ולא כתב ולא חתם ולא העלה לו בערכים בא אחד **וערער** כנגדו על השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבוא **ויערער** כנגדך על השדה בוא ואני כותב ואני חותם וכו' [כך] בא קרח **וערער** על הכהונה כנגדו אמר לו המקום כל מי שרוצה **יערער** כנגדך על הכהונה [כאן אני] כותב ואני חותם (שם קיז). אם בא **וערער** ערוו בטל (ר' מנה, ירוש' שבת יב ד). שאם בא **ועירער** ערוו בטל (ר' יוסי, שם גיט' ח ח). ואותו היום גברה ידן של ב"ה וקבעו הלכה כמותן ולא היה שם אדם **שערער** בדבר כלום (גי' כ:). תני בר קפרא **ערער** חזר **וערער** חזר **וערער** אם מחמת טענה ראשונה **ערער** אין לו חזקה (ב"ב לט:). מעשה בבני ברק באחד שמכר בנכסי אביו ומת ובאו בני משפחה **וערערו** לומר קטן היה בשעת מיתה (שם קנד.). והלא משמך אמרו יפה **ערערו** בני משפחה (שם קנד:). ואם היה כהן מטמא בחוצה לארץ לדון **ולערער** עמהם (ע"ז יג.). בזמן שאדם בא לבית המדרש ולא היו נוהגין בו כבוד או **שערער** עם חברו אל ילך ויאמר לאשתו כך וכך **ערערתי** עם חבירי (אדר"נ ז). שלא יעמוד

[1]) בערב': ערער a), זעזע, למשל, הפקק בבקבוק, ותלש מהאדמה וכו'.

a) عرعر

[1]) [לפי פרוש רש"י ור"ב מוספיא שיך זה ל־ב.עִרְעֵר, ועי' ג.עַרְעָר.]

עלי עשו ויערער על הבכורה (ר' הונא, מד"ר ברא"ש' סח). מיום שנבראו שמים וארץ הירח והכוכבים והמזלו' עולין להאיר על הארץ ואינן מערערין[1] זה עם זה (פדר"א כב). — ובסהמ"א: כתב בחליו ולא זיכה אותה לבעליה וכו' בטילין הן וכו' אבל אם אין שם יורשים לערער עימהן מה שכתב בכתב ינתנו להן (מעשים לבני א"י, תרביץ א, לוין 96). ראמי בר חמא ורב עוקבא בר חמא לקחו שפחה אחד נשתמש בה שנה ראשונה שלישית וחמישית ואחד נשתמש בה שנית רביעית וששית בא עירער ומערער בה בא לפני רבא אמר להם וכו' (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכי פסוקי, 74). וכיון שקנו העדים ממנה כי ידו כידה אין לשוב ולערער במה שנעשה (גנזי שכטר ב, גינצבורג 188). וערערה הבת ואמרה שמכרה בבת אחת (תשו' הגאו' הרכבי מ). ואף האנשים שהיו עמו בשיארא מעידים שלו נפלו ליסטים על השיארא ושלא יצא לשמעון זה שום גנבה בכל הדרך כל עיקור ולא צוח ולא עירער (תשו' הגאו' גנזי, אסף 146). שוף לי דאיקום בארעא כלומר אל תערער עלי אתה כלום וכו' (רש"י, ב"ב קסט.). ולא עירערו ולא מיחו מחמדים כלו ממתקים (הוא, מעש' הגא' סא, 55). טען זה הישראל הבא מחמת העכו"ם ואמר בפני לקחה העכו"ם שמכר לי מזה הישראל המערער עלי הרי זה נאמן (רמב"ם, טוען ונטען יד ו). שראה אותו בונה וסותר כל שהוא ומשתמש ולא מיחה בו ולא ערער הרי זה מחל (הוא, שכנים יד ב). ועדיין בעל הספר הזה מערער על דבריו (ראב"ד, תמים דעים, ס.). בענין התפלות ונוסח שבהם ומנהגים ישנים שערערו עליהם קצת מפרשים (המאירי, יומא ס, סוף). לא סר האחרון מהם לערער דעת הראשון ויקרב אל היושר והנכון ראשון ראשון עד שעמד על זה דעתם אשר הוא ירושה עתה בידם אשר לא ערער בו מערער מני אלף וחמש מאות שנה (ראב"ד, אמו"ר, 63). ובני אחות אמו ירדו א[ל] רמל[ה] וערערו והכל עזרו אותם (ד"ה יהודי מלרים וא"י ב, מן 148). ויש לנו לערער למערער בעז"ה (ר"א הקרא', ג"ע, שחיטה כא, לו:). יום יום הביעו ואליה תשעו ואך לא לערער ובני הקטורה אלהים נתנה לענו מתנה (ר"י מפיקא, מכתי קנאי, 8). כי אפשר לבעל דין לחלוק ולערער שלא יחוייב מצד הטענות האלו שיהיה חדוש מן האפס המוחלט (שם, 96). מי שמכר בין בנכסיו בין בנכסי אביו ומת ובאו קרוביו וערערו לומר שקטן היה בשעת המכר ובקשו לבדקו אין שומעין לו (טו"ע חו"מ, הונאה רלה יג). ושלא יהיה להם לערער ולתובע אליו שום דבר שבעולם מענין הבית הנ"ל (שריד מעיר ב, 4 קובץ על יד ט). ויהיה לו רשות לאחוואה חוואה ולמחאה מחאה וכו' ולגזור ולהשביע ולערער ולדון וכו' (שם 7).—ג) *במשמ' עשה שיפגש, הפגיע[1]: כי עת ופגע יקרה את כלם עת היא שפוגעת האדם ומערערת בו כל הדברים האלו (מד"ר קהלת, שבתי ורלה).

—התפ', הִתְעַרְעֵר, תִּתְעַרְעֵר,—הִתְעַרְעֲרָה החומה, נזדעזעה ונהרסה: כה אמר יי' צבאות חמות בבל הרחבה ערער תִּתְעַרְעַר ושעריה הגבהים באש יצתו (ירמ' נא נח).— ואמר בן סירא: פועל זאת [לא י]עשיר יבוזה מעוטים [ית]ערער (ב"ס גני' יט א).—ואמר המשורר: אל תעבירו קול בארץ הצבי פן ירגזון הריו ויתערערו (רסב"ג, בימי יקותיאל).—ואמר הפיטן: להר שעיר אסעיר ויערער תערער (ימי שכותי, יול' שבת א חמה"פ).—ובמשמ' גדלים כמו עַרְעָר: אך תולעת השני ותולעת עצי יער החרף כלים נאספים ומזורעם בקיץ עוד נשרצים ונרמשים וחיוי' ומתערערים כערער (ר"י הלוי, זמה"ב אב).

—פלפ', *עֻרְעַר, עורער,—שערערו וזעזעו והפילו אותו: למה לנצח עורער ביד עמים והיית משואה וצר ואיה אזוי מושב פה (ר"א קליר, אהלי זמר, קינ'). אל שני מקדשי יסודם כהיום נורערה על זרבות מעט מקדשי ומדרשי התורה (מי יתן, קינ'). זוד סנהדרי ערער זקנים שבתו משער מבית לבנון יער (רסב"י ברי אבון, אל אל חי, יול' שבת ב' זמה"פ).

ב. *עִרְעֵר[2], ממנו ב. *עִרְעוּר, ב*עִרְעֵר, ד. *עַרְעָר.

ב. *עִרְעֵר, פ"י,—שפשף והדיח את הגרון, הפה בדומ' בנוזלים, gargle to ; gargarizer ; gurgeln: החושש בגרונו לא יערערנו[3] בשמן אבל נותן הוא שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע (תוספתי שבת יב (יג) ט).—ובסהמ"א: אם ישחק הסרטן הנהרי בו ותערער בו על בעל המחנק וכאב השקדים יבריאהו (ראב"ע,

---

1) [בפדר"א עם פרוש הרד"ל, הגרסה: מעריין.]

1) [מן הארמ' ערע, פגש.]

2) [בערב' עַרְעַר a), באותה המשמ'.]

3) [בתוספת' (תרומ' ט יב), הגרסה: ירדנו, ובבבלי (ברכ' לו.): יערענו.]

a) غرغر

ספי הנסיונות ד ב, כ"י פרים). תערער גרונך ושינך וחכך כבשם מטהר לשונך וחכך (סלמה רופא ברגוים, פרוזי אבן סינא). אם נראו אותות הבלגם יערער וירחץ הראש במי בישול וכו' (כרבוני, א"ח ס ג, כ"י ביהמ"ד סכטר).

א.**עַרְעָר**[1], ס"ז,—שם שיח גדל במדבר ;Wachholder genièvre; juniper (?): והיה כְּעַרְעָר בערבה ולא יראה כי יבוא טוב (ירמ' יז ו). — ובהשאלה, עני, מסכן, שפל: פנה אל תפלת הָעַרְעָר ולא בזה את תפלתם (תהל' קב יח). — ובמדרי: אלא פנה אל תפלת הערער זה תפלתו של מנשה מלך יהודה שהיה ערער ממעשים טובים (מד"ר ויקי ל). — ובסהמ"א: שת לבו ורעיוניו לחילה פסגו ארמנותיה ויקם עמודיה ואדניה איך פנה טפל"ת הערער עשר גליות גלה (ר' יוסף טרויים, מכתי קנא' לר"י מפיסא, 4). — ואמר הפיטן: חסדו לי צח ומגיה תארי זרחה בלבוש אדום ישאג כארי והודיה אפציח בת אדום בערערי (גנזי סכטר ג, דודסון 79).

ב.***עַרְעָר**, ס"ז, כמו א.עִרְעוּר, — טענה לפסול דבר או פלוני: איזה הוא ערער אמרו האיך קפץ פלוני לכהונה שלא נטל חלקו מימיו ושלא נשא כפיו מימיו אין זה ערער שהוא בן גרושה או בן חלוצה נתין ממזר הרי זה ערער וכו' כל מי שיש לו ערער יבוא ויאמר (תוספת' כתוב' ג ב). נאמנת היה לומר זה יצא ראשונה אימתי בזמן שאין שם ערער אבל אם יש שם ערער אינה נאמנת (סס ב"ב ז ב). — קרא עַרְעָר: מעשה במשפח' בדרום שהיו קורין עליה ערער ושלח ר' את רומינוס לבדקן ומצא שנתגיירה זקנתה פחותה מבת ג' שנים ויום אחד והכשירה לכהונה (ר' יעקב בר אידי, ירוש' ביכורי א ה). אילו שטר שהוא מחותם בארבע עדי' יקרא עליו ערער זה מעיד על שנים וזה מעיד על שנים (ר' חגיי, סס סוט' א א). הרי שהיה אוכל שדה ובא בחזקת שהיא שלו וקרא עליו אחד ערער לומר שלי היא (בר קפרא, ב"ב קנד:). כגון שקרא עליו ערער ערער דמאי אילימא ערער דגזלנותא כל כמיניה נוגע בעדות הוא אלא ערער דפגם משפחה (ר' חמא בריה דרב איקא, סנה' כג:). — ובסהמ"א: משפחה שקרא עליה ערער והוא שיעידו שנים שנתערב בהן ממזר

[1]) בערב': עַרְעַר a), וגם עִרְעִר a), מין אילן.

a) عرعر b) غرغر

(רמב"ם, אסורי ביאה יט יח). וכן מקיימים השטר משטר שקרא עליו ערער והוחזק בבי"ד וכו' (בו"ע חו"מ מו ז). ואם יש עדים וכו' יוצא ממקום אחר משטר שקרא עליו ערער וכו' ויש מי שאומר שאין צריך שקרא עליו ערער דבהוחזק בבית דין סגי אפילו לא קרא ערער וכו' (סס לז). אפילו אם פוסלו בכלל המשפח' כגון שקראו ערער (לבוש חו"מ, דייכים יג ה).

ג.***עַרְעָר**, ס"ז, מ"ר עַרְעָרִים, — כלי של הסתת: כל כלי הסתת טמאין והערערין[1] עמהן (תוספת' כלים ב"מ ד ו).

ד.***עַרְעָר**, ס"ז,—כמו ב.עִרְעוּר, עשה עַרְעָר: מערערין אותה חוזרין לה לתוך גרונה כאדם הנחנק ע"י משקה נראה כעושה ערער (רש"י, סוט' יח:).

ה.***עַרְעָר**, ס"ז,—פגישה ומקרה: מקרה ושנוי אין בך נמצא ולא זמן וערער ולא כל שמצה (שיר היחוד, יום ג). לא משיגים לו איך וכמה לא מוצאים לו דבר דומה מקרה וערער ושנוי וטפל והכר ומסמך אור וגם אופל (סס יום ה).

***עִרְעוֹן**, ס"ז,—מי שמערער והורס, ואמר הפיטן: מחוץ ראש ערערון הרס אליו ישברון מחבש לב ישברון אין כאל ישורון (ר' יהודה בן מנחם, אגרת כהן, יולי ס"ח, מחז' איטלי ב, קצט).

א.**ערף**[2], ממנו *עֲרִיפָה, עֹרֶף, א.עָרַף.

עֹרֶף, ס"ז, כנ' עָרְפִּי, עָרְפְּךָ,־פֵּךְ, עָרְפְּכֶם, עָרְפּוֹ, עָרְפָּם. — הלק אחורי הראש ממול הצואר, באדם ובבהמה, Nacken, Genick; cou; neck, back of neck, ומליצה, ידו בְּעֹרֶף אויבו, הכהו והכניעו: יהודה אתה יודוך אחיך ידך בְּעֹרֶף איביך (ברא' מט ח). — קְשֵׁה עֹרֶף, מי שאינו שומע בקול זולתו ואינו מקבל מרותו ואינו שומע בעצתו, ועומד על דעתו, ואינו מותר על דעתו, hartnäckig; rétif; stiffnecked: ויאמר יי' אל משה ראית את העם הזה והנה עם קשה עֹרֶף הוא (שמות לב ט). לא אעלה בקרבך כי עם קשה עֹרֶף אתה (סס לג ג). — עֹרֶף קשה, עַקְשָׁנוּת: כי אנכי ידעתי את מריך ואת עָרְפְּךָ הקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים היה

[1]) [כך הגרסה בפרוש רה"ג ובר"ש לכלים ב). ובדפו' ובצוק"מ: והערעין, ועי' עֲרָיָן.]

[2]) [בערב' עָרַף a), רעמה של סוס, צואר.]

a) عرف

עם יי' (דבר' לא כז).—ערפו גיד ברזל, הוא קשה ערף: מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה (ישעי' מח ד). — הקשה ערפו, נהיה קשה ערף, מאן להכנע: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר' י יז). ולא שמעו ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו ביי' אלהיהם (מ"ב יז יד). ולוא שמעו אלי ולא הטו את אזנם ויקשו את ערפם הרעו מאבותם (ירמ' ז כו). כי הקשו את ערפם לבלתי שמוע את דברי (שם יט יה). איש תוכחות מקשה ערף פתע ישבר ואין מרפא (משלי כט א). ואבתינו הזידו ויקשו את ערפם ולא שמעו אל מצותיך (נחמ' ט יז). ויתנו כתף סוררת וערפם הקשו ולא שמעו (שם כט). וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים ויקש את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל יי' (דהי"ב לו יג). — נתן ערף, במשמ' פנה מפלוני, עזב אותו, זנח מאחריו: כי מעלו אבתינו ועשו הרע בעיני יי' אלהינו ויעזבהו ויסבו פניהם ממשכן יי' ויתנו ערף גם סגרו דלתות האולם (שם כט ו-ז).—נתן את האויב ערף אל פלוני, עשה שהאויב ינוס מפני פלוני: ונתתי את כל איביך אליך ערף (שמות כג כז). ואיבי תתה לי ערף (ש"ב כב מא).—הפך, פנה ערף לפני פלוני, הכה ונס לפניו: בי אדני מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו (יהוש' ז ח). ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם (שם יב). איך חתה הילילו איך הפנה ערף מואב (ירמ' מח לט). — הראהו ערף, שהוא פנה ערף: כרוח קדים אפיצם לפני אויב ערף ולא פנים אראם ביום אידם (שם יח יז). — אחז בערפו, כדי לנענעו, לזעזעו: שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפי ויפצפצני (איוב טז יב).—ובעוף: ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל (ויקר' ה ח). — ובתו"מ: השוחט מן העורף שחיטתו פסולה המולק מן העורף מליקתו כשרה (חול' א ד). גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי (אלישע בן אבויה, חגי' טו.). ואיזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד עורף הוי אומר זו קשת (ר' יוחנן, ע"ז כה.). מצות מליקה מחזיר סימנים לאחורי העורף ומולק (בני ר' חייא, חול' יט:). עד עכשיו קורין את ישראל בחוצה לארץ האומה של קשה עורף (ר' אבין, מד"ר שמות מב).—ערפו של עולם, המערב: יערף כמטר לקחי זה רוח מערבית שהוא ערפו[1]) של עולם שכולו לברכה (ספרי דבר' שו).—ובספה"א: משמוע ספיק היד על ערפך ירעשו הרואים מקול תוקןעי ב]פם (רסע"ג, ספ' הגלוי, רל). כמו שאמרו חכמי הערב אין בעורף בעבור כלומר שאם חלה האוהב את פני הברו לעשות דבר בעבורו מיד שהפך פניו ללכת שכח ציוויו ואין בערפו כתוב בעבור שיראהו כתוב שם (המאירי, פי' משלי כז יט). כדי שלא יתהנו מעורף שלי הקליפות (ר"כ בר"י אלמנן, עה"מ, עו:). — ערפי חזירים: מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן (רמב"ם, מלכים ח א)—ערף של חזרת: ויש ששונין הא דמגילה קדלי דחיזרי ומפרשין עורף של חזרת כלומר ראש של חסא (ערוך ערך קדל). — ערף של קרדום: קרדום שנפל עושפו הוא העורף אשר לעמת חודו (ר"י א"ת, קס"ם לריב"ג חרם). — ואמר המשורר: האת הדפתני ואין כח בך או יד יקותיאל עלי ערפנו (רשב"ג, כוכב אסר דרך). ביום כלות וחמות ריב יגרון באהל איש אזי תשכון בעתה ואשת חן באישה עין ימינה הלא תשית וערפה לחמותה[1]) (ראב"ע, ביום כלות, בהכא א. 85).

א.**ערף**, פ"י, ערפתו, ערפו, ערף, ערופה, יערף,—ערף את הבהמה וכדומ', שבר את ערפה, כרת את ראשה ממול ערפה: וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו (שמות יג יג). והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן וכו' וערפו שם את העגלה בנחל וכו' וכל זקני העיר וכו' ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה (דבר' כא ד-ו). — ערף כלב: שוחט השור מכה איש זובח השה ערף כלב וכו' (ישעי' סו ג). — ובהשאלה, ערף מזבח, הרס אותו: הוא יערף מזבחותם ישדד מצבותם (הוש' י ב).—ובתו"מ: ועורפין אותה (את העגלה) בקופיץ מאחוריה (סוט' ט ה). אשה אומרת ראיתי (את ההורג) ואשה אומרת לא ראית היו עורפין עד א' אומר ראיתי ושנים אומרים לא ראית היו עורפין וכו' (שם ח). אין שורפין את הפרה ואין עורפין את העגלה וכו' (תוספת' סנה' ג ד). חלל ולא הנוק חלל ולא מפרפר וכו' ר"א אומר בכולם היו עורפים (ספרי דבר' כה). בעי רב ירמיה ערף עז מהו

1) [רגמ"ה (ב"ב כה.), פרש: ערפי של שכינה; ורש"י פרש, וז"ל: אני שמעתי מחזקו של עולם על שם שהשכינה במערב ס"ל ואני אומר מאחוריו של עולם שהמערב קרוי אחור, ע"כ.]

1) [עי' רות (א יד).]

אווזין ותרנגולין טעמא מאי וכו' (זבחי ע:).—וְעָרַף אדם. הרג אותו: אם תלמיד חכם הגון הוא כטל ואם לאו עורפהו[1]) כמטר (רבה, תעני ז.).—ובהשאלה: ולמה נקרא שמה ערפה שהכל עורפין[2]) אותה מאחריה (סוטי מב:).—ובסהמ"א: הוא הפסיד ממונו של כהן שלא רצה ליתן לו שה בפדיונו מה שיזכה לו המקום לפיכך יופסד ממונו שיערפנו ולא יהנה ממנו (רגמ"ה, בכורי י:). שלא יערפנו עד שיפריש הכהן שה תחתיו (שם יג.).—ואמר המשורר: לו בם (בהלולים) זמן ישפט ודיניו יצדקו אז ערפו אותם ולא שחטו (רמב"ע, דיואן, כ"י בודלי).—ואמר הפיטן: ערף (עמד וקרץ) כבש וזרק והקטיר והיטיב ערכו' ונסכו (והביתין) בכושר ולא בפסול (אזכר סלה, סדר עבודה, מחזו' איטלי ב, קל.). עזוז הדריך בנעלים יופי פעמי נעלים ערף קמי בשעלים אחוז לנו שעלים (ר' משלם בר' קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). עֹרֶפֶת המון קמים פרעת דין ענמים (ר' משה בר' קלונימוס, אלוהים מפרך, יוצ' אחרי פסח). פתלתול המנקש ומעקש דרכים צרפהו ערפהו בלי היות סרובים (ר' שמעון בר יצחק, אויל המתעה, סליחי ער"ה).—עֲרוּפָה, העגלה הערופה: אמרה סנונה וצרופה בדולה בדתה מערופה גדלה כרענן לתרופה (אמרה סנונה, יוצ' פ' פרה).

—נִפעֹ', *נֶעֱרַף,—שערפו אותו: נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר משנערפה העגלה תקבר במקומה (סוטי ט ז). אמר הקב"ה יבוא דבר שלא עשה פירות ויערף במקום שאין עושה פירות (ר' יוחנן בן שאול, שם גמר' מו.). מהו והנה עם קשה עורף הוא א"ר יהודה בן פוליוה בשם ר' מאיר ראויים הן להערף (מד"ר שמות מב). וערפו שם את העגלה בנחל הוא הורג והיא נערפת אִם אדם חטא בהמה מה חטאת (שם קהלי ג, ד"ה אל תהי צדיק הרבה).

—התפ', *הִתְעָרֵף, נתערף,—כמו נפע': למה הדבר דומה לעגלה עו ופה שאעפ"י שנתערפה ואח"כ נמצא ההורג הרי זה יהרג (ספרא ויקרי פרק כח). הרי שנתערפה עגלה ואח"כ נמצא ההורג שומע אני יתכפר להם ת"ל ולארץ לא יכופר (ספרי במדי קפא).

---

1) [פרש רש"י: הרגהו; וכן מוכח משם: ואין עריפה אלא הריגה.]

2) [הפקירה עצמה כבהמה פנים כנגד עורף (רש"י).]

ב.ערף[1])

ממנו עָרִיף, ב.עָרַף, ״עָרֶף, עֲרָפֶל, *עִרְפֵל, ״עַרְפִלִּי, ״עַרְפִלִּיוּת.

ב.עָרַף, פ"י, הזיל, טִפטף, träufeln; tomber goutte à goutte; to drip: אף שמיו יַעַרְפוּ טל (דברי לג כח).—ואמר המשורר: יבכו צמאיה עלי ענן אשר פיהם למלקוש יערף פערו (רסב"ג, בימי יקותיאל). ומה יועיל בכות על המצוקים ומה יועיל לדמעה הערופה ומה אוחיל ועד כמה איחל והיום עוד ולא מלאה תקופה (הוא, מלילתי בדאגתי). לפירוד הגביר אעיר ואערוף דמעות בערוף ידי ערופה (הוא, זכועי על בכות ימים). יום הנדוד עיני כעבים ערפו ואמצאה תוך פי וחכי לענות (רמב"ע, התרשים ז מד). עב תערף או יזלו עינים וברק שחקים או יקוד מעים (שלמה אבן אלמועלים, עב תערף, סער השיר 130). אם לא כתבתיהו ועיני תערף וזמן מקנא יחרק שנים (שם).—ואמר המליץ: הנה עיניהם כמטר יערופו יזובו מים ונחלים ישטופו (עמנו', מחב' ג). הטוב כי תערופנה על שנינו בטוב המעשים פועה ושפרה (שם ח).—ובהשאלה, פ"ע, עָרַף הלֶקח כמו מטר: יַעֲרֹף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (דבר' לב ב).—ואמר הפיטן: יערף טובך כאמרך כי בי בעזרך (ר' מנחם בר מכיר, אמור וקדש, יוצ' שבת הפסקה א). יזיל עיני יערף על סור לאן ולאן רכב אלפי שנאן על חטא לישראל (עוה עוה, כנף רננים, כ:).—ואמר המשורר: אזיל מי דברתי ותערף בתחנתי כטל אמרתי (ריוב"ע, מזמרת שירתי). נטפי דמעות מערוף נגרעו או גחלי אש משרוף שקעו (הוא, נטפי דמעות). דמעי יערף כעבים על עם האלהים משלכים לבד כעשבים ארזי הגבהים (ר"י הלוי, כספי עם לבבי). יערוף לקחך כגשם כי אל חכמך והשואל בטובו לשם יקום נאמך (ראב"ע, אי יסן). — וא.עָרַף וב.עָרַף יחד: עיני כמו מטר עלי אהל אהובי ערפו הלכו כמו נחל עלי הוד משכנותם ערפו (ריוב"ע, התרשים ד סה). כזה וכזה אספדה מהם עדי יתבוננו בי הם ויתפלאו אשית חמסי על דמעות ערפו עד ערפו אותם ולא נרפאו (הוא, עד מה בגרון, Monatsschr. 1836, 33). אשר יהרם דביר בצעו ויהיה מזבחו ערף ועל רשעו ענן דמעו כמו מטר יהי ערף (הענק למריזי, ע).

״עֶרֶף, ש"ז,—נטיפה, נזילה, מטר: מים ערף ראשיתה המטר לעוברים שמה לרשתה (ר"א הקליר, יפתח אבן,

---

1) [כמו רעף. באשור' אֵרְפּוּ, ענן.]

הפלי נסס). סכם אתו ציר חתום בברכת טל שרידיו להתבודד בבטח ערף שמי טל (הוא, אאגרה, תפלי טל). —ומ״ר עֲרָפִים (?): הכי מצא (המלך שיצא למלחמה) אנוש זקן וישיש משחר לעבור ארץ **ערפים** (זכרי בן סעדי, ספי המוסר מה, כ״י תימני).

ג.עֲרָף, ממנו ג.*עָרַף.

ג.*עָרַף, פ״י,—עָרַף סלע, פרט אותו לפרוטות: ואין יערף אלא לשון בנעני משל [אין] אדם אומר לחבירו פרוט לי סלע זה אלא **ערוף** לי סלע זה (ספרי דברי סו).

***עַרְפָּד**, ש״ז,—מין חיה: עטלף לאחר שבע שנים נעשה ערפד ערפד לאחר שבע שנים נעשה קימוש (ב״ק עז.).—ואמר המליץ: עפר ואפר תחתיו ירפד ומשכורתו יהפך דמותו **בערפד** תכסהו כלימה וחרפה ועליו תקונן ערפה (ר׳ עזרא הבבלי, תוכחי מוסר ו, כו.).

עֲרָפֶל, ש״ז, מ״ר *עַרְפִלִּים,—אדים המתנשאים מהאדמה וממלאים את האויר, Nebel; brume; thick cloud: ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שמות כ כא). וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל (דברי ד יא). ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו (ש״ב כב י). ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי׳ את בית יי׳ אז אמר שלמה יי׳ אמר לשכן בערפל (מ״א ח יא-יב). הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יי׳ וכבודו עליך יראה (ישעי ס ב). וקויתם לאור ושמה לצלמות ישית לערפל (ירמי יג יז). והצלתי אתהם מכל המקומות אשר נפצו שם ביום ענן וערפל (יחזקי לד יב). יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (יואי ב ב). ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו (תהלי צז ב). ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט עבים סתר לו ולא יראה (איוב כב יג-יד). בשומי ענן לבשו (של הים) וערפל חתלתו (שם לח ט).—ואמר בן סירא: וישמיעהו את קולו ויגישהו לערפל (ב״ס גני״ מה ה).—ובתו״מ: וכסא הכבוד מלך אל חי רם ונשא שוכן עליהם בערבות וכו׳ וחשך וענן **וערפל** מקיפין אותו (חגי׳ יב:). מיד פתח הקב״ה את הרקיע ואת **הערפל** ויאמר בי נשבעתי וכו׳ (תנחו׳ וירא כב). — ובתפלה: מן השמים השמעת קולך ונגלית עליהם **בערפלי** טהר (אתה נגלית, מוסף ר״ה).—ובספה״א: והרביעי ידיעת הנמצאים המתחדשים באויר והוא ידיע׳ איכת שנוי האויר וכו׳ והיאך נולדים הרוחות **והערפל** והענן והמטר (כס״ע פלקירא, המבקש לז). ושתן הנשים המעוברות צלול ויש עליו כמו **ערפל** בראשו (ר׳ נתן פלקירא, צרי הגוף, ג ה, כ״י בריט׳ מוז׳).—ואמר הפיטן: והעמידו ונגש אל **ערפלו** ופנים בפנים דבר לו (אלה העדות, יוצ׳ א׳ שבועות). זה סיני כדך לא הכלים והטה אליו זבולים העטירו עננים **וערפלים** דר בו בשנאן אראלים (אתו קול עוז, קרובי ב׳ שבועות). איש גש **לערפלי** נורא יאמר לו עלה ומות בהר (אים אשר הקהן, מחז׳ איטלי ב, קלד.). כבוד אלהים ברום גבוהים שבילי אש במעלותיו לבדו דר בעז נאדר **ערפל** שת למרגלותיו (אביר הגביר, יוצ׳ שבת ר״ח).—ואמר המליץ: ויראינו אזי משה בגשתו **לערפליו** ועמדנו תמהים (עמנוי, מחבי ט). במסתרים נעלמים שמה **בערפלים** רבותים אראה נהר עדן היא עין החיים (עלי אחד ההרים, ליון א, 18).

***עִרְפֵּל**, לא נמצא.

—התפ׳, *התערפל, נעשה עבה כערפל (?): תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסולי לא ירחבון ולא ידחפון ולא **יתערפלון** (מדרי תהלי יח).

—פעו׳, *עֻרְפָּל, רק בינ׳ מְעֻרְפָּל,—עבה והשוך כמו ערפל: ומה שנראה שאינו משכיל אותם אין זו המניעה אליו מצד עצמו אלא מצד החומר שהוא המסך **המעורפל** המבדיל לבינו ובינם (ר׳ הלל מוירונה, תגמי הנפש, יח:). א״כ מעתה תגזור כך אפילו בהיותה שכל נמצא בחומר שהוא מסך עב ומחיצה **מעורפלת** בינה ובין האור הנצחי היא מדבקת בפועל שום דבוק (שם כ.). וזה המעמד הרע **המעורפל** שעמדה נפשותם כן י״ב הודש הוא הי׳ עיקר עונשם הגדול (שם לא:). הנה המין האנושי היה ממציאות יותר רחוק ויותר **מעורפלת** אלף פעמים ממציאותם (שם נג:).

***עַרְפִלִּי**, ת״ז, מ״ר עַרְפִלִּיִּים.— של עֲרָפֶל, מתכונת הערפל: וזה האות (הקשת) מתיחס מאד שהעננים העבים **הערפליים** יהיו סבה להמטיר תמיד עד שתשחת הארץ (כ״י קאהו, תולדות יצחק, כב:).

***עַרְפִלִּיּוּת**, ש״נ,—תכונת הערפלי, סגלת הערפלי: כי היו אז העננים כל כך חזקים מן **הערפליות** שנצוצי השמש לא היו יכולים להפריד בין חלקיהם

אלא בקושי גדול (ר״י אברבנאל, נחלת׳ ע, ד״ה אם קשתי כתתי).

ערץ[1], ממנו עָרִיץ, א.עָרַץ, °עֲרִיצוּת, עָרֶץ, °עֶרֶץ.

א.**עָרַץ**, תַּעֲרֹץ, תַּעֲרוֹץ, תַּעַרוֹצִי, תַּעַרְצוּ, לַעֲרֹץ, לַעֲרֹץ, אֶעֱרוֹץ, תַּעַרְצוּן, — א) פ״ע, עָרַץ מפני פלוני, ירא, פחד, נבהל מפחד, sich fürchten, schrecken; craindre, trembler; to fear, dread: ואמר אליכם לא תַעַרְצוּן ולא תיראו מהם (דברי א כט). לא תַעֲרֹץ מפניהם כי יי׳ אלהיך בקרבך (שם ז כא). שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תַּעַרְצוּ מפניהם (שם כ ג). הלא צויתיך חזק ואמץ אל תַּעֲרֹץ ואל תחת כי עמך יי׳ אלהיך בכל אשר תלך (יהוש׳ א ט).—ועָרַץ פלוני, פחד מפניו: אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני כי אֶעֱרוֹץ המון רבה ובוז משפחות יחתני ואדם לא אצא פתח (איוב לא לג-לד).—ובמשנה: אל תחפזו מקול הקרנות אל **תערצו** מפני קול צוחות (סוטה ח א).—ובסהמ״א: מרנא ורבנא יהושע יעלצו אהביו **ויערצו** אויביו (ר״י הלוי, אגר׳, סער הסיר 99). הטיתי שכמי לכתוב אליך הפעם אולי אוכל הועיל להקיצך משנתך אולי **אערוץ** להשביע נפשי באותיותיך (קונץ אגרות בוקסטורף א יב). השקטי בת נדיב אל **תערוצי** עבר אסון חלפה אימת מות (נפו, אה״ל ד). — ואמר הפיטן: ואומר כמימין כן **יערוץ** לוחם ותזנח רוח בחטא באפוף זהב (ר״א הקליר, זכור איכה אבו, קיני). — ואמר המשורר: מעוז גאונו ערצו עזים וכל גאים ושפוי ראש לפניו נדחפו (רמב״ע, דיואן קנז, בודלי). לב יודעים ימיך לא רצה לא יאכלו מתוקים המחצה **יערוצו** אם השמש יצא יצא אור **יערוצו** לצללים ירוצו ירוצו גבורים אל מימי הקרים (ראב״ע, אל אחד מה רבו).—ב) פ״י, עָרַץ את הארץ וכדומ׳, הביא עליה בהלה ופחד, פורענות, נגש אותו, רדפו: ובאו במערות צורים ובמחלות עפר מפני פחד יי׳ ומהדר גאונו בקומו לַעֲרֹץ הארץ (ישעי׳ ב יט). בל יוסיף (הרשע) עוד לַעֲרֹץ אנוש מן הארץ (תהלי׳ י יח). —ובהשאלה, עָרַץ עָלֶה: למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך העלה נדף תַּעֲרוֹץ ואת קש יבש תרדף (איוב יג כד-כה). — ובסהמ״א: בהיותו (הרשע) תקיף **ועורץ** שאר אנשים (רלב״ג, איוב טו כד).—ואמר הפיטן: עורר סערה בשאגת רעמים עוכר זדים במשברי ימים **ערץ** גאים והשפיל רמים (ר׳ שמעון בר יצחק, אתה האלהים, יוצ׳ ז פסח). גבור בקומו **לערוץ** בעברה מהדר גאונו מי לא יירא (שיר היחוד, יום ד). העונה באש **יערץ** כרוב גדלו הללוהו (אותותיכו התמהמהו, Monatsschr. 1894, 88). לחלל כל קדש **ולערץ** כל נערץ ולרמוס ברגל זדון כל פנת יקרת בני האדם (יל״ג, פרקים מקטעים, ספי׳ ה, 60).—ג) במשמ׳ נגדית, עָרַץ פלוני, התחזק, התגבר על צרה: עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תַּעֲרוֹצִי נלאית ברב עצתיך (ישעי׳ מז יב-יג).—ובמשמ׳ א) וג): יהידתי תנה מחסך בצורך ביום צרה ואל נא **תערוצי** ואם בטחו בני חיל בהילם בצור בטחי ואולי **תערוצי** (רמב״ע, התרשים ט פו-פז).

—הפעי׳, הֶעֱרִיץ, תַּעֲרִיצוּ, יַעֲרִיצוּ, מַעֲרִיץ, — א) הֶעֱרִיץ דבר כמו עָרַץ קל א), היה לו יראה ופחד מפני דבר: לא תאמרו קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ואת מוראו לא תיראו ולא תַעֲרִיצוּ (ישעי׳ ח יב). והקדיש את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יַעֲרִיצוּ (שם כט כג).—ובמדר׳: ובשתים מעופפים **ומעריצים** ומקדישים את שמו הגדול (פדר״א ד).—ובתפלה: וכלם פותחים את פיהם וכו׳ **ומעריצין** וממליכין את שם האל המלך הגדול (תתנרך, ברכי השחר). **נעריצך** ונקדישך כרוב שיח שרפי קדש (קדשה, מוסף שבת).— ובסהמ״א: ספר האגרון לשון הקדש אשר בחר בו אלהינו מני עד ומלאכי קדשה בו יזמרוהו סלה ובו **יעריצוהו** כל בני עליון (רסע״ג, האגרון, הקדמ׳, הרכבי כב). — ואמר הפיטן: [כונן] חופה במקדשך **להעריצך** ולהקדישך קדוש (Kahle, Mas. d. West., ז). יעמדו על ארצם יעבדו את **מעריצם** (שם יח). שמך טהור עינים כי מלאים עיניך **יעריצוך** (שם כ). הלשונות מאמירות **מעריצות** מעטירות הנשמות מאדירות בין להבין ולהורות (אמרות האל, יוצ׳ פרש׳ יתרו). כוון עת רצון כוי רקיעים לקוב **להעריץ** להמליץ סגלה מכתב מבאר לנקוב (האזינו אבירים, יוצ׳ שבת תשובי). — ואמר המשורר: הלא תרהו ואם לא תעריצו רב עליליה (ר״ש הנגיד, הבמות פליליה). ויסמך באל תמך עולם על זרועותיו ויעריצו שוב ורצוא צדיק דין עלילותיו (ר״י הלוי, יה שמך). **מעריציו**

[1] [כך בערב׳ עַרִצַ[a]), פָּחַד, רָעַד, וכן בסור׳.]

[a] عرص

נהרו ומשרתיו מהרו מהללו חדשו קדשו שלשו (הוא, ישען). מלאכים ממליכים מעריצים בכל פאות מקדישים מרעישים מרגישים ברוב תשואות וכו' שמו לעד ברוב רעד באימה הן יעריצון שאון שרפים ברום עפים כברקים ירוצצון (רמב"ע, מלאכים ממליכים). ירננו ויעריצו גזע אמונים ויקדישוך חיות ואופנים (דוד אבן פקודה, דממו שרפים, שער השיר 133). אלהיהם מעריצים במסלותם רצים כגבור עריצים לעד ולא נכשלים (ראב"ע, אלולים יהודך). שנאנים ואופנים סובבים כם מרכבתך תהלתך והלתך מעריצים תפארתך (ר"י אבן זבארה, הראלים וחשמלים). פאר קושר בתם ויושר להעריץ קדוש ישראל (שם).—ב) הֶעֱרִיץ את פלוני, חזקהו, נתן אמץ בלבו: את יי' צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם¹) (ישעי' ח יג). — ג) *הֶעֱרִיץ את פלוני, השׁ אליו רגש של רוממות והבה, verehren, bewundern; adorer, admirer; to venerate, admire, ואמר בן סירא: צרך לו עמך והשיע לך ושיחק לך והבטיחך עד אשר יועיל יהתל בך פעמים שלש יעריצך²) (ב"ס גנזי' יג ו-ז).—ובסהמ"א: יעריצוך אנשי המקום ויקראוך צפנת פענח (ר' זכריה הלוי, או"כ ג, 142). ואנשי הגליל וכו' אהבוהו (את יוסף) ויכבדוהו גם העריצוהו והקדישוהו (ר"ק סולמן, מלחמ' היהודי, מגוה 32).—ורגיל בדבור ובספרות החדשה.

—נִפעל, נַעֲרָץ,—שהכל יַעֲרִצוּ מפניו: אל נַעֲרָץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו (תהלי' פט ח). — ואמר הפיטן: הנערץ והנקדש בסוד שיח שרפי קדש (עשה למען שמך, מוסף ר"ה). דברו רץ בהוד נערץ בסוד קדושים מצבתו הלא ערוך בפי ברוך בכבוד מלך במרכבתו (אביר גביר, יוצ' שבת ר"ח). אוחילה יום זה לנערץ בסוד קדושים רבה ואחלה פניו לעבור על פשע והובה (ואתן שפל, יי שבת). טרם לשיכנך אימצת שחקים יה נערצת בריבבות משיקים (אלהי קדם, Elbog. Stud. 186).—ואמר המשורר: ומה נמרץ ומה נערץ במדבריו ועניני ומחשק שלחנוהו ביד כרי לארץ נוא (רשב"ג, שמואל את בנו לברע).—אנכי למשל אסטנים אנכי אהב את הנשגב והנערץ (יל"ג, אגרי' א קלה).

¹) כך בנוסחא המסורה, אך רגלים לדבר כי זה שבוש, וצ"ל: מַעֲרִצְכֶם, והוא שם, והוא כפל מן מוראכם, הדבר שאתם צריכים לירא מפניו.

²) [ואפשר שהוא שבוש מן יְרוֹשְׁשֶׁךָ.]

—הֻפעַל, הֻעֲרַץ,—שהעריצו אותו: אל נא לעולם תערץ ולעולם תקדש ולעולמי עולמים תמלוך ותתנשא (ר"א הקליר, אז קולך). תערץ בקרית מועד בסוד מלכים לה עד יי' ימלוך לעולם ועד (ר' אליה, אופל המוני, יוצ' א פסח). יערץ בסודם יחיד יסדם יקדו בסידם יוצק יסודם (אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח).

ב. עָרַץ, סמנו מַעֲרָצָה (?), ב. *עָרַץ.

ב. *עֵרֵץ, פי',—כרת ושבר¹): במערצה בכלי משחית העורץ ושובר אותם (הענפים) (רס"י, ישעי' י לג).

עֶרֶץ, ש"ז,—שם מליצי לשמים, ואמר הפיטן: כי ארבות שמי ערץ עד אביב יפתחו בלי פרץ (ר"א הקליר, יפתח ארץ, תפלי גשם). כן נתן קץ לימי הארץ מתחיל למנות מששת אלפי ערץ עד שהוא מכלה ברגעי ארץ (הוא, אז ראית, יוצ' פרש' שקלים). אי כה שבעת שופרות ערץ כה תעשה ששת ימים להפיל חומה לארץ (הוא, איכה את). ספר תו נא סדר זכרוניה בערץ עוד ותרוממנה לרשת ארץ (רסע"ג, אלהים אלי, מכין סרי"ג מלות, פתיחי, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ג, 27). לשרוף פרה ולטהר באש ובמים בערץ ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ (הוא, אנכי אש, אזהרי, שם 41). רתקו שרשיו כאדני ארץ ושברו ענפיו גשמי ערץ ושגשג שני שריגים בתרץ (קטע מזמן הגאוני', קנדיאנא סכטר 69). בעטו באד עולה מן הארץ ונאצו לממטיר על הארץ מה לנו למטרות ערץ (ר' משה בר' קלונימוס, מה מועיל, יוצ' אחרי פסח) ואהיה בערץ ושעשועי ירץ וקדמני במרץ מקדמי ארץ (ר"י בר' שמעון, אדון אמנכי, יוצ' א' שבוע'). כסא רם ונשא קדם לשמי ערץ כסא ישראל קדם לממלכות הארץ (יי' קנני, שם). קרא ליעקב הנחתם בשמי ערץ קרא לשבטים לקדושים אשר בארץ (במוקו מועדי אלך, שם). סגר אויבי לקרץ וירם קרני בערץ (ר"ש בר' משה, אנעים סידורי שירים, יוצ' א' פסח). קדוש השוכן בערץ ישביענו מפרי הארץ ומשמני הארץ (את עמי, יוצ' שבת חוה"מ סוכ'). ירושלים בנוית ערץ יכונן וישים לשם בארץ (תפלה תקח, סליחי' ער"ה). קדוש מרום ערץ ראה אם יש בי פרץ מיום עזבה את הארץ (ר"י בן ראובן אלברגלוני, פסחדי מיולדי). גוף יענה במרץ לפני שוכן שמי ערץ הלילה לך השופט כל הארץ (שם). תמלא שמך בערץ נעם כסאך להתרץ עליון על כל הארץ (אלהי אקראך,

¹) [עי' מַעֲרָצָה, הערה.]

יולי שנת לפני שבועי). תוקף ירידה עשירית ירץ שבטי ילקטו לאחד אחד בחרץ רנן ירננו כצבא ערץ (גנזי שכטר :, דודסון 81). ותנצל מבל קרץ ויאמרו בתבל ובערץ ברוך הבא בשם יי' (אל אשר לו הגדולה, סמה"ל, תשסה:). קול שבר וקול ההרץ ויללה וגיל בערץ ודבר האלהים במרץ (על משה, שם, תרעג.). הרדו צבא מרום בכסא ערץ עת שמעו כי בא שאון הקרץ (מסדך זכור, שם, תעה:). אם לא בריתי יומם ולילה תלמדו הוקת ערץ ושמי פאר בלי פרץ (Monatsschr. 1894. 86). ושחק וערץ יהדש בארץ בעוזו ויחרץ חמני אשרים (ר"נ הקראי, אחדם שבחות, לקו"ק עז). — וְאמר המשורר: ארץ וערץ ערבית ושחרית יום ולילה יביע אמר (ר"י אבן אביתור, אלהים אל, שער השיר 11). ואל שוכן ערץ לך יגדור פרץ ותהיה בארץ ברכה לדורות (רסנ"ג, ואומר אל תחסה). חדשיו חצץ שכן שמי ערץ ועך נזעך ונקרץ קרץ קמט נקמט לכלה וחרץ זכרו אבד מני ארץ זה חלק אדם (הוא, אנושים ועכושים). אשר נעלה עלי ערץ ונשגב ושת בינו ובינינו גבולות (הוא, קטע כ"י מהגניזה, JQR. NS. 1913. 71). יפיץ אורו פני ערץ לאחז בכנפות הארץ (רמב"ע, לגביר דעות, דיואן, צודלי). וחסיתי בשוכן ערץ והחוסה בו ינהל ארץ (שם). והתלונן בצל כנת בשמים עלי כל עץ בגן האל זקופה וכו' סעפיה בלב ערץ ולארות בשמיה עדי ארץ כפופה (הוא, ברשפי הבכי). יום לכלה והרץ יקום שוכן שמי ערץ למען הרגיע את הארץ (הוא, התבוננו ונדעה). מי בנה רקיעי ערץ מי גדר ים מאין פרץ מי הקים כל אפסי ארץ אלהי עולם אדני (ר"י הלוי, מי כמוך אין כמוך). במרומי ערץ כסא שבתך ובשכוני ארץ עז ממשלתך (הוא, במרומי ערץ, מוסף יוה"כ). העמדתם (את צבא מרום) ברום שמי ערץ לעלות אורהים ותצום עלי פני ארץ להיות זרחים (הוא, יזכרו פלאך). דג ועוף ובהמה ושרץ הרבה ויברכם מערץ פרו ורבו כי למלאת הארץ (הוא, מי כמוך ואין כמוך). ועליו נגזר חרץ וקרץ משמי ערץ וגופו השלך אל ארץ אחרת כיום (ראב"ע, האספו משכילים). והשרפים בשש עפים ברום ערץ יפארו בקול (ר"י בן זכאדה, אראלים וחשמלים, שער השיר 169). והחושבים להבין סודות שמי ערץ נבוכים הם בארץ (ר"י חריזי, תחכמוני, הקדמה 5). עלו בסלם שכלם עד חוג ערץ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (שם א). כל כוכב איש על דגלו באותיותיו וכמעט ברעו לו כוכבי ערץ וישבו אתו לארץ (שם כג). ובקצת הלילות יעלו עליהם אורים נוצצים משמי ערץ ולשונם תהלך בארץ (שם כה). לבשה האדמה גאון וגאה ותעט כמעיל קנאה וכמעט עלתה לרוב ערץ ותגעש ותרעש הארץ (שם מג). שוכן גבהי רום שמי ערץ בזרוע עוזו תולה ארץ (ר"י נגארה, יפלאו זמירות, עולת תמיד כג). ידו יסדה ארץ וגם טפחה ערץ סובב סובב במרץ בלי לאות ויגיעה (הוא, הנה אל, עולת חודש מז). אם על פני שדה כציץ פורח הן פורחות אורות בהדרת ערץ (אבן דנאן הספ"ר, כנף רננים, פזמוני, קז.).

א. ערק, ממנו עֹרֶק.

עֹרֶק, ש"ז, מ"ר כנ' עֹרְקֵי, — גידי הדם, Blutadern; vein(e)s: לילה עצמי נקר מעלי וְעֹרְקַי[1] לא ישכבון (איוב ל יז). — ובסהמ"א: ופזר העבדים מבית ומחוץ לעבדו ולשמרו (את ההיכל) הפנימיים המעים והגידים והמיתרים והעצבים והעורקים וכו' (ר"י א"ת, חו"ה עבודת האלהים ט). שהכבד מדרכו לבשל המזון מן האצטומכא ויהיה נמצא מן האצטומכא אל הכבד בערקים הנקראים בלשון ערבי מאסריסא (פי' ספר יצירה לאבוסהל, עד). עורקי הלב משתי קרומות מפני תנועת הרוח החזקה אשר בהם (רש"ט פלקירא, המבקש לט). ומחזק הלב הנחשל ומעורקים ובליות ליחות ישל (ר"י בן זבארה א, דודסון 12). יש מן האילנות שיש כח בעורקיו ושרשיו וכו' ויש בשרשיו ועורקיו מן הרפיון והם חלושים ויכלו להטיל מן הלהות הרבה כמו אילן תמר ודומה לו (אבי הרלב"ג, סעה"ש ג). אמנם העורקים להיות שמירתם לבד הדם נסתפק הטבע בעור אחד מהם (ר"י אברבנאל, ס"ג כג, ד"ה ויכלו). עשה הש"י תחבולה שיצאו בעצב החוטים ונמלאו החוטים בשר ושם עורק אחר כן ימלא

---

[1] [גידי אין להם מנוחה, גיד בלשון ערב עורק[a]), כך פרש דונש. לשון אחר ערקי רודפי המבריחין אותי (רש"י). ולשון אחר הוא דעת מנחם במחברת, וז"ל: ענין מנום הם וכל מנום בלשון ארמ' ערק כמשמעו, ע"כ. והשיג עליו דונש, וז"ל: העורקים הם הנסים כמשמע בלשון ארמית ועורקי לא ישכבון הם הגידים בלשון הערבי', ע"כ; ועי' הכרעת ר"ת (עמ' 85). וכמו דונש פרשו ריב"ג, ראב"ע, רד"ק ואחרים. ורב החדשים מפרשים מן הערבי עַרַק[b]), כרסם, ומפרשים שהכונה למכאובים המכרסמים את גופו, וזה רחוק.]

---

a) عورق b) عرق

העורק מקצה העצב (רפב"ן, תורה משפט, באורי לאיוב יו, כ:). שבאין בודאי לירי הפשט העור ג"כ בתחלה הניתוח או בסופו כדי לעיין יפה בכל הגידין והוורידין והעורקים וכו' (ר"י עמדין. סאילי יעבץ א מח, לד.). —ועם תארים שונים: העורקים הדופקים ובלתי דופקים בכל הגוף מתחברים באברים אשר יתחבר בהם והם שוקעות בהם (פרקי משה לרמב"ם א, א.). שהקרום האחד המורכב מעורקים דופקים וזולתי דופקים וכו' (רפ"ע פלקירא, המבקש לט). העורקים הדופקים צומחים מן הלב גופם עצבי ואין להם חוש ולא תנועה (ר' נתן פלקירא, צרי הגוף ה יג, כ"י בריטי מוזי'). והיה העורק המגיע אל הריאה מהלב מקרום אחד והוא הנקרא העורק הורידי (רפ"ע פלקירא, המבקש לה). והיה העורק הורידי מקרום אחד מפני שיהיה רך ויקל עליו להתקבץ ולהתפשט (שם לט). העורק המדיני הוא חולי ימצא בארצות החמות וזה כי יתהווה בשוק עורק גדול יצא קצתו בשוק ולא יסור מהיות צומח (חרוזי אבן סינא, פי' אבן רשד). בעורק המדיני הוא שיתחדש על קצת הגוף נגע מה שיתנפח ואחר יבעבע וכו' (קאנון ד ג ב כא). שאם יתערבו שיפנו במזון אל העורקים ולא יוכלו להפנות הלחות ולעליוני העורקים ולא בצד השתן שיקח בצד העורקים האלקים אלא אם ישתה (שם ז ד ו). וכאשר ירבה בו יציאת הדם ראוי לו להקיז העורק הנקרא מאבץ והו' בין האצבע הקטן ושכנו (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כ::). עורק הגדול (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, קיח.). הגיע וסת וכו' עורק זהב וכו' אי לתלות ימים הראשונים או דלמא כיון שבימים מועטים יעברו אלו הדמים של עורק זהב אין הפסד שתמתין מלספור (ר"מ סופר, חתם סופר יו"ד, קסה). —ואמר המליץ: ובגוף אחרי כן דם ישלח וכו' בעד עורקים אשר מנהו מקורם מלאים דם להשקות את שארם (ר"י בן זבארה, שעשועי, בתי הנפש, דודסון 163). ובמטוה עורקי לחיך לא רקמה יפעת ארגמן הכלילות השחר (יל"ג, חנה א, 4). יתר עפרת תבל מבטנה היא יצאו ובה ערקי החלד על כן התלבדו (הוא, מלחמות דוד בפלשתים, ספ' ו, 12).

ב. ערק, ממנו עָרָק.

עָרָק, פ"ע, עֹרְקִים, —עָרַק למקום, ברח שמה, הלך לו שמה: בחסר ובכפן גלמוד הָעֹרְקִים [1]) ציה אמש שואה ומשאה (איוב ל ג). —ובמדרש: כשהיה דוד נלחם היה זורק והורג שמונה מאות איש בזריקה אחת וכו' היה (דוד) מתגאה וכו' מה עשה לו הקב"ה זימן לו צבי אחד עורק לפניו וכו' (מדר' גולית הפלשתי, ביה"מ ילינק ד, 140). —ובסהמ"א: ומהמושבות זכי האויר אשר בהם דבקו ומרוב הון שקבצו וחטפו וגנבו וערקו האם נמצא באחד מהם שהוליך עמו דבר לקבר (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר א, ג:). אנשי הון הריקה ועל ערבתם מארצם ערקו (ב"ז ב"ם כט יט). ולזאת לבבי בחיל נמס ונדכה וגם יסוג לאחור ביד בושה ועורקת (ר' שמואל ארקוולטיכדו, ערוגי הבשם לב, קיה:). — ואמר המשורר: ואנשי לב מטו והיום נמעטו אבל שמנו בעטו אשר ציה עורקים (רלב"ע, כדוד הסיר). ועת הם יחשבו רוץ לפדות מהפדות ערקו (עמנו' פרנסים, לבי מודה, קובץ על יד ג, 109). —ופ"י, כמו הפע': נשמד לדורות נוגשים לה ערק ווי' עליהם יצא כברק (גנזי שכטר ג, דודסון 60).

—הפעי, *הֶעֱרִיק, —עשה שִׁנּוּס, הבריח: כי גם בלילה לא ישכבו אך ירדפוהו ויעריקו את איוב (ר"ת, תשו' דונש והכרעי ר"ת, עורקי). —ואמר הפיטן: הלד האריק חור הוריק חץ המריק חלף מעריק (ר' שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת ברא"ש). —ובמשמ' אויב, ואמר המקונן: מפה ומפה הביא עלי מעריק ובלעגי מעוג שני צר החריק (ר"א הקליר, איכה תפארתי, קינ').

***עָרָק**, עָרָק, ס"ז, —נפה [1]), Sieb; tamis; sieve: הקופה משיעשה שתי צפירות לרחב שלה והערק [2]) משיעשה בו צפירה אחת (כלים עז ג).

***עַרְקוֹב** [3]), ערכוב, ס"ז, —כמו אַרְכֻּבָּה, בֶּרֶךְ: זנב העגל שאינה מגיע לערקוב אמרו חכמים כל מרבית

---

[1]) [כך מפרשים כל המפרשים העברים ות"י והשבע'; והוא כמו בארמ' עֲרַק, והערב' עַרַק a). אבל רֹב החדשים מפרשים כמו שפרשו עֹרֶק, מכרסמים את הציה, וזה רחוק.]

[1]) [כך לפי פרוש רה"ג והערוך. ורמב"ם פרש: כלי משעם ג"כ כדמיון קופה וכו' ולזה יקרא ערק תרגום שרוך נעל ערק מסאנא, ע"כ. ור"ש הביא לשון התוספת' בקטוע, והוסיף: משמע שהם כלים שנעשין מנצרים דקין ואורגין אותן כשק, ע"כ. והלשון בתוספת' (כלים ב"מ ה יג), הוא כך: הערק משיעשה בה צבירה אחת חוץ מזה שעל גבי הארוג, ע"כ.]

[2]) [בכ"י פרמה מנֻקד: וְהָעֶרֶק.]

[3]) [כך בערב' עַרְקוּב b), באותה המשמ'.]

a) عرق b) عرقوب

העגלים כן כל זמן שהן מגדילין הם נמתחות לאיזה ערקוב אמרו רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר לערקוב שבאמצע הירך (בכורו׳ ו יא). לא היה שובר בו את הרגל אלא נוקבו מתוך ערכובו ותולה בו (תמי׳ ד ג).—ובסהמ״א: צומת הגידין מתחילין למעלה מן הערקוב והוא עצם קטן המחבר את הפרקים (ר״א בן חסדאי, לדה לדרך ב א יג).

א.עָרַר, ממנו מְעָרָה[1].

ב.עָרַר[2]), ממנו עֲרִירִי, א.עָרַר, ג.*עָרַר.

א.עָרַר, עֹרָה,—עשה את עצמו עָרוֹם, התפשט, התערטל, sich entblössen; se dénuder; to strip oneself: כמו ב.עָרָה, התפע׳, חרדו שאננות רגזה בטחות פשטה וְעֹרָה[3]) וחגורה על חלצים (ישעי׳ לב יא).

—פוע׳, עוֹרֵר, עוֹרְרוּ,—עשה שיהיה ערום, גלה, עִרְעֵר, כמו ב.עָרָה, פע׳, ובהשאלה עִרְעֵר והרס: הקימו בחוניו עוֹרְרוּ ארמנותיה שמה למפלה (ישעי׳ כג יג).

ב.*עָרַר, פ״ע,—עָרַר על דבר, או פלוני, כמו א.עִרְעֵר ב): ר׳ יהודה אומר אין מעלין לכהונה על פי עד אחד אמר רבי אלעזר אימתי במקום שיש עוררין אבל במקום שאין עוררין מעלין לכהונה על פי עד אחד (כתובו׳ ב ח). העורר על השדה והוא חתום עליה בעד אדמון אומר וכו׳ (שם יג ו). המביא גט בארץ ישראל וכו׳ אם יש עליו עוררים יתקים בחותמיו (גיטי׳ א ג). בו ביום נקבעה הלכה כדברי בית הילל ולא היה אדם עורר על דבר (תוספת׳ חגי׳ ב יא). מודה ר׳ יוסי בשנים שהיו עוררין על הבית ועל השדה וכו׳ (שם ב״מ א יז). מטמא כהן ויוצא חוצה לארץ לדיני ממונות וכו׳ ולהציל שדה מן הגוי ואפילו ליטור יוצא ועורר עליה (ירוש׳ ברכ׳ ג א). המביא גט בארץ ישראל וכו׳ מי עירר רב חסדא אמר הבעל עירר א״ר יוסי הלקוחות עוררין שלא תיטרף מידן (שם גיט׳ א ג). מסתברא מילתא דרב יוסף בעורר אבל בעומד בגופה של קרקע קנו מידו (כתובי׳ פג:). בימי אלכסנדרוס מוקדן באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה ובאו עמהם שתי משפחות רעות כנענים ומצרים (מד״ר בראשי׳ סא).—ובסהמ״א: לא אמר כלום לא קנאה (לשדה) זה העורר ולא אחר כל המחזיק בה (רגמ״ה, כריתי׳ כד:). שנים שהיו עוררין על השדה זה אומר שלי וזה אומר שלי ואין לאחד מהן ראיה וכו׳ (רמב״ם, טוען ונטען טו ד). ולא יהא בו כח לא בדיני ישראל ולא בדיני אומות העולם ועלי ועל יורשי אחרי לפצות ולהדיח ולהפיץ מעליו כל עורר וטוען בעולם (ר״י הברצלוני, ספר השטרות, 46).

—פִּעֵל, *שֶׁעֵרַר,— שֶׁעִרְעֲרוּ והרסו אותו, ואמר הפיטן: פזר ונותרתי כתורן בראש ההר צדק מלוני שערר כתל הר (ר״א הקליר, אלה אזכרה, יוצ׳ שבת שקלי׳).

ג.עָרַר, קל לא נמצא.

—הפע׳, *הֶעֱרִיר,—עשה אותו לַעֲרִירִי: רעל מור המרירו ותרבון הארירו והדם העריר ו ולשחת גררו (ר״א הקליר, אותו מהללת, קרוב׳ לפורים).

***עָרָר**, ס״ז,—כמו א.עִרְעוּר, ב.עַרְעָר: קרא ערר על חתימת ידי העדים על חתימת ידי הדיינין (ירוש׳ ר״ה ג א). הקורא ערר על מעשה בית דין לא הכל הימינו (בשם ר׳ יוחנן, שם כתוב׳ ט יא). א״ר יוסי חוטר שהחתמת׳ עליה מתחילה שיהא צ״ל בפני נכתב ובפני נחתם היקלתה עליה בסוף שאם בא ועירער עררו בטל ר׳ מנא סבר מימר בערר שחוץ לגופו אבל בערר שבגופו כערר שאין בו ממש וכו׳ לא שנייא הוא ערר שחוץ לגופו הוא ערר שבגופו הוא ערר שאין בו ממש הוא ערר שיש בו ממש (שם גיטי׳ א א). רושם לפניהן במים אם בא ועירר עררו קיים (שם ב ג). מעשה בשפחה בדרום שהיו קורין עליה ערר ושלח ר׳ את רומינוס לבודקה וכו׳ (ריב״ל, שם קידוש׳ ד ו).

ערש[1])، ממנו עֶרֶשׂ.

עֶרֶשׂ, עָרֶשׂ, ס״נ, כנ׳ עַרְשִׂי, עַרְשֵׂנוּ, עַרְשׂוֹ, מ״ר כנ׳ עַרְשֹׂתָם, — עֶרֶשׂ שישכב עליו אדם, מִטָּה, Bett,

[1]) [עי הערה לערך ההוא.]

[2]) [קרוב ל־ב.עור, ב.עָרָה.]

[3]) [אמר רד״ק בפרושו, וז״ל: צווי הנקבות בא בנו״ן הא ופעמים בנו״ן לבדה כמו קראן לו ופעמים בה״א לבדה כמו רגזה וכן פשטה ועורה וחגורה ויש אומרים כי ארבעתם מקור, ע״כ. וכפרוש השני תפש בשרשיו, וכן רש״י. אבל הנכון כפרוש הראשון, עי׳ Kö, I, 163.]

[1]) [כמו ערס וכו׳, באשור׳ אִרְשׁ, בארמ׳ ערסא, בכוש׳ עַרַת, מטה. בערב׳ עַרְשׁ a), סֻכָּה וכדומ׳.]

a) عرش

הנה עַרְשׂוֹ: Diwan; lit, divan; bed, couch (של עוג מלך הבשן) עַרְשׂ ברזל וכו׳ תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה (דבר׳ ג יא). כי אמרתי תנחמני עַרְשִׂי ישא בשיחי משכבי וחתתני בחלמות (איוב ז יג-יד). הנך יפה דודי אף נעים אף עַרְשֵׂנוּ רעננה (שה״ש א יז). השכבים על מטות שן וסרחים על עַרְשׂתָם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו׳ ו ד). בפאת מטה ובדמשק עָרֶשׂ (שם ג יב). יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי עַרְשִׂי אמסה (תהל׳ ו ז). אם אבא באהל ביתי אם אעלה על עֶרֶשׂ יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה׳ (שם קלב ג-ה). מרבדים רבדתי עַרְשִׂי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי מר אהלים וקנמון (משלי ז טז).—עֶרֶשׂ דְּוָי, מטה שהחולה שוכב עליה בחליו: ה׳ יסעדנו על עֶרֶשׂ דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל׳ מא ד).—ובסהמ״א: הפוחת את המעזיבה עד שעשה ארובה בתוך תקרת הבית כדי שתכנס בה רגל הערש והיתה רגל הערש סותמת את הארובה וכו׳ (רמב״ם, טומאת מת טז ד). ושים הארץ ערשך והכוכבי׳ נרך והחכמ׳ בקשתך ולמוד ועשה מהתורה עסקך ותהיה מבחר אנשי דורך (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פב.). ואם יטעם לי טעם מעדנות שרים הסרוחים על ערשותיהם כטעם עוגת רצפים תחת צל רתם (רס״ס, ד כוסות, כוס ישועה א). שמושי עֶרֶשׂ: ראובן נשא את רחל והכניסה לו בכתובתה מבית אביה קצת מדודין ותכשיטין ושמושי ערש (ר״מ פרפייא, תורת חסד, סו״ת, לג). והתכשיטין והשימושי ערש וכל מה שהכניסה האלמנה הנזכר לבעלה מדודים בעין (ר׳ אהרן הכהן, פרח מטה אהרן, סו״ת א קיד).—ואמר המשורר: זכרתיך בבור אבי בערש ליל הנחתי וגול וכרך מתוך שתי עיני תנומתי (ר״ש הנגיד, יחהר יום פקדתי). והמטה מקטרת לבונה והערש בכל בשם פשומה ונעמתי בחזוני עדי כי הקיצותי והנה אין מאומה (ר״י בן חסדאי, הללבי חן). שבעתי נדדים על ערשות אנושים הריצני פעמי למעונות קדשים (רמב״ע, נפשי אויתך). אם התגנב לראות אורה ספיר לחיה אדם צפה עדן חשק חברתם כי בהדסיו את ערשם חפה (ר״י הלוי, שלום לצביה). חברון בחלקו ולקח מאב המון השקלים צעיר וערשו כמדת ערש גביר הנפילים (רלב״ע, אחוד לבנים, כהנת א, 89). ואל חולה כפי בחי ססבתיו ועל ערש דוי אתו סעדתיו (ר״י בן זבארה, ראו ספר, שער הסיר 166). קורות הזמן תקעו בלבי ציר נאמן והשיבוני על ערש מזורים ויסרוני בשבט חלאים ויסורים (ר״י חריזי, תחכמוני מח). אשר ילבש לבוש רקמה וישכב בערש שן ועטה פז ודר דר הלא יזכור בעת ירד שאולה ושם ירקב ויעלה קוץ ודרדר (ספר הענק לחריזי, אות ד). מכם רדי נפשי ועל עפר שבי ערש לך רבדתי תמול שם תשכבי מצרף וכור לאל ובו תבחני (עמנו׳, מחב׳ ד).—ואמר הפיטן: שימה דמעתי בנאדך ערש מטטה עוז לי בך מעוז ומחסה (אקרא בשמך, סליחי׳ יום ג). רדוף מעשה הצדקה והחסד ולבקר פני חולים אשר בערש דוי מיוסרים מקום אשר אסירי המלך אסורים (ר״י בר׳ לאונן, את קולך, אזהרי, ע.). לכן קום אנוש דוה מערש רך ונאוה קומה בעוד לילה והיה נכון לבקר (ר׳ ישראל, אשיר עוז, ספ׳ הפזמוני, ג.).

א. **עָשׁ**, ש״ז, — כעין זבוב דק שאוכל בגד וכדומ׳, Motte; teigne, mite; moth: הן כלם כבגד יבלו עָשׁ יאכלם (ישעי׳ נ ט). כי כבגד יאכלם עָשׁ וכצמר יאכלם סס (שם נא ח). ואני כָעָשׁ לאפרים וכרקב לבית יהודה (הושי׳ ה יב). בתוכחות על עון יסרת איש ותמס כָּעָשׁ חמודו (תהל׳ לט יב). אף שכני בתי חמר וכו׳ ידכאום לפני עָשׁ (איוב ד יט). והוא כרקב יבלה כבגד אכלו עָשׁ (שם יג כח).—ואמר בן סירא: כי מבגד יצא עש ומאשה רעת אשה (ב״ס גני׳ מב יג).—ובמדר׳: כל חמדה שהיה מתאוה משה ליכנס לארץ המסת אותו כעש הזה שנכנס בבלים ומרקיבן (מד״ר דבר׳ ב).—ואמר המשורר: יעזב לאחרים רכושו יצועו רמה ועש לבושו יקר פדיון נפשו ישוב עמלו בראשו יום ענות אדם (רסב״ג, אזכי מה אדם). ועשש כעש עצמו וסר מאנוש טעמו ופרץ זמן כרמו ונשחתו זמירותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). ולו תעלה אל עש בשאול כרקב תבלה כבגד אכלו עש (ר״י בן זבארה, שעשועי׳ ג, דודסון 16). מי יערוך עש להעיש וכסיל לכבב כסילי או בן חמור לגמלי וכו׳ (ר״ם בונפיד, אטמון בחבי, דברי חפץ, אדלמן 22). — ומ״ר עֲשָׁשִׁים: מביא אז את העשים ויתושים קבוצים קבוצים (ר״י הדסי, אש״כ מג, כד.).

ב. **עָשׁ**, ש״ז. —כמו עַיִשׁ: עשה עָשׁ כסיל וכימה וחדרי תימן (איוב ט ט).—ובסהמ״א: החוקק אשמן לי את כסילי עש המגביהי שבת וכו׳ (רסע״ג, ספר הגלוי, כ״י). יודוך ה׳ אלהינו מאורות רקיע זיו חמה בהליכתו ולבנה בתחלת חדושה וכו׳ עש וכסיל עם סדר כימה (פרע״ג, הוספ׳ ותקונ׳, 24). ולא יסוף עדי עש תהי ספה וחוג צדק ומאדים (ר״מ הקלאי, לקו״ק פב).—ואמר המשורר:

זכרתימו (את הידידים) והמדבר כסותי ועל ראשי כסיל ערום ועריה ועש יורה נתיב שחק לבניו (ר"ש הנגיד, הכל היום). ודמעתי מעידה בעדות עש לבת עיני אשר היא לבניה עדי בקר שקדה (הוא, ואל תנסי). ואצעדה תהי עש על זרעי ובניה רבידי צורני (רמב"ע, הקילותי תנומה). איש יהיה משכיל בכל מדע וספר יחזה נפתל יהי עם עש ובית שמש לבבו יחזה (הוא, החרשים י נ). ועש עם כסיל לפנות בצפון ובדרום קצותיו ועל גבם הליכיו ועקבותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). נותי היא באלון צעננים ולי נפש עלי ראש עש מכונה (ר"י חריזי, תחכמוני ג). מי זה ירחם דל יליד שועים צנח לארץ מגדלתו היה תמול דורך עלי ראש עש ויסקלו אורים מסלתו (שם כג).— ועם כי: והאפל יכם שמש וסהר ולא יחשיך כסיל שחק ועשו (רמב"ע, דיואן קלה, בודלי). קומה צלח ורכב ודע כי הזמן רתם למרכבתך בנות עשנו לא נחזו לנו ימי נעם בכל תבל יגיל כי אם ביום פגשנו (הוא, לפני זמן נסיר). — בני, בנות עָשׁ[1]: אשר לבש מעיל צדק ואכן בנות עש ארגו אותו וטוו (הוא, דיואן כד). צלח ורכב נשיאי כי בני עש ומזלות למרכבתך רתומים (ר"י בן קהל, ויש אומרים, JQR. 1913, 80). חמשה חברו הברת בני עש ונגדם כתרות עיש כפופות (ר"י הלוי, יפי קול). לנחל בין אשר מלא גדותיו וכוכב בין בני עש משכנותיו (ראב"ע, לנחל בין, כהנא א, 63).—ובשתי המשמ' יחד: כללו של דבר הכוכבים כבה אורם מוזהר תמונתו ועש נמסה כעש לפני חמדתו (הוא, חי בן מקיץ). ושיאו רם עדי היה בעיניו גבול לשאול ועש אל עש חשבו (טדרוס הלוי, קטע כ"י גנזי בידי מפירק). בקום עש ורמה עלי עש וכימה (ר"ם בונאפיד, תנו קול רקיעים, דברי חכמים, פו).

ג· **עָשׁ**, ש"ז,—קן של צפרים, Nest; nid: בנה בָעָשׁ ביתו וכסכה עשה נצר (איוב כז יח).

* **עָשׁוֹן**, ש"ז, מ"ר עֲשׁוֹנִים, עישונין,—שם"פ מן עָשַׁן: כל מיתה שיש בה עישון ושריפה יש בהן ע"ז ושאין בה עישון ושריפה אין בה ע"ז (ירוש' ע"ז א ג).— ובספרה"א: ואין לך עשון בית גדול מן הדליקה (רס"י, בילי כב). כשמואל דאוכל נפש הוא עשון פירות זה ושוה לכל נפש (שם כג). כלו העלות עשן ועשון (ר"י אשת, ספ"ם לריב"ג, קטר). או בהדהה או בשתייה או בתחבושת או בעשון (ראב"ע, ספר הנסיונות א, כ"י פריז). וא"א לפעולת הכשוף מבלתי הבטה בענייני הכוכבים וכו' וירצהו הפעל ההוא או המאמר ההוא או העשון ולזה יעשה לנו מה שנרצה (ר"ש א"ה, מו"כ ג לז). ויקבל בהם עישון צפרני החמור או עישון סנדרוס וכו' (ר"מ אלדבי, ש"א ד, פו:). ומכאן אם יתקרר הראש יתעכב העישון הדמיי מלפלוש דרך חורי העור שבראש ויוליד כאב (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש א א).—ומ"ר: ולכן צריכים המכשפין ודורשים אל המתים קטרת ועשונים כדי לעשות האויר עד שיתנוצץ מתוכם הענינים המשתלחים באויר (ראב"ד, פי' ספ' יצירה, הקד'). ויתחכמו להם בכל מיני תחבול' והשבעה והלחשי' ועשונין בעטרן ובנפט ובגפרירת ולהסגירם באשישות (כי קלונימוס, בעלי חיים ג ב, יד:).

* **עַשׁוֹנִית**, ש"נ, מ"ר עֲשׁוֹנִיּוֹת,—מקום חזק וקשה בקרקע הים: תהומות יכסיומו וכי תהומות יש שם והלא עשונית היא ומה ת"ל יכסיומו אלא שעלה תהום התחתון ותהום העליון וכו' ירדו במצולות וכי [מצולות] יש שם והלא עשונית היתה (מכי' ומכי' דשירי ה). וכי תהומות יש שם והלא עשוניות היא וכו' (תנחו' בשלח יז).

עָשׁוֹק, ש"ז,—מי שדרכו לעשות עֹשֶׁק; Bedrücker; oppresseur; oppressor: עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עָשׁוֹק וגר יתום ואלמנה אל תנו אל תחמסו (ירמ' כב ג).

עָשׁוּק, ת"ז, מ"ר עֲשׁוּקִים,—מי שעשקו אותו, גזול, חמוס: כה אמר יי' צבאות עֲשׁוּקִים בני ישראל ובני יהודה יחדו (שם נ לג). האספו על הרי שמרון וראו מהומת רבות בתוכה וַעֲשׁוּקִים בקרבה (עמו' ג ט) עשה צדקות יי' ומשפטים לכל עֲשׁוּקִים (תהל' קג ו). לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך מרוב עֲשׁוּקִים יזעיקו ישועו מזרוע רבים (איוב לה ח-ט). והנה דמעת העֲשֻׁקִים ואין להם מנחם (קהל' ד א).—ובספרה"א, ואמר המשורר: אהה אבד לכל עָשׁוּק ולעני ולעניה ורב ספק בחק ראה ובכבד ובכליה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה). צבי המאריך לילי עֲשׁוּקָיו והוא יישן עלי משכב מלוניו (ד"ש יהודי ונלריס וא"י ב, מן 19).

עָשׁוֹת, ש"ז,—ברזל עשות, חתיכה עבה[1]) של ברזל: ברזל עָשׁוֹת קדה וקנה במערבך היה (יחזק' כז יט). —

---

1) [עי' עיש.]

1) [כך פרש ר' מנחם בר חלבו (הטחר שנה ג, 237), וז"ל: ברזל עבה ולועזין אזייר, ע"כ. דיפ"ג מפרש:

ובסהמ"א: ויש אומרים לשון מקרא נקרא ברזל עשות (ערוך ערך אסטמא). כי כאשר תעשה טס מברזל עשות ותלטשהו עד שתסור קדרותו ותמשחהו זמן ארוך במשיחות רבות ואח"כ תעמידנו נכח פניך אז יראה לך מן הצורה העליונה מה שנעלם ממך (ר"י א"ח, מו"ה, מסבון הנפש ד). והטס העשות היא הנפש האנושית והלטישה היא הנהגתה בחכמות ובמוסריים השכליים התוריים (שם).

עֲשִׁינָה, ש"נ,—כמו עִשּׁוּן: חפצנו מאד לדעת את דרך עשינת החאשיעש (גוטלובר, ממלכים של פרנקל, 20).

עֲשִׁיקָה, ש"נ, — כמו עֹשֶׁק, גזלה: ואז ימות מיתת עשיקה שנאמר וכו' שגורם שיעשוק לילית הבנים על שלישים ועל רבעים (ר"נ בר"י אלחנן, עה"מ, ריסא דזעיר אנפין ל, קמ:).—עֲשִׁיקַת הילדים, גזלת הילדים ע"י לילית: והנה המחשבה רעה גורמת עשיקת הילדים שנאמר עליהם דמעת העשוקים ואין להם מנחם (שם, תקוני התשובה י, יע.). אפרש בסוד תיקון ליל שבת כל הפרטים של החטאים הגורמים עשיקת הילדים (שם, ריסא דזעיר אנפין ל, קמ:). אין לך דבר שגורם פגם וקלקול למעלה כמו מחשבת הזווג ומחשבה רעה גורמת עשיקת הילדים על ידי לילית (חמדת הימים א ט, סז:).

עָשִׁיר, ש"ז, מ"ר עֲשִׁירִים, סמי עֲשִׁירֵי, כנ׳ עֲשִׁירֶיהָ, — מי שיש לו הון, נכסים, מקנה, ממון וכדומ', ההפך מן עני, דל, רש, Reicher; rich(e): כל העבר על הפקדים וכו' יתן תרומת יי' הֶעָשִׁיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל (שמות ל יד-יה). שני אנשים היו בעיר אחת אחד עָשִׁיר ואחד ראש לֶעָשִׁיר היה צאן ובקר הרבה מאד ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה (ש"ב יב א-ג). ויתן את רשעים קברו ואת עָשִׁיר[1]) במתיו (ישעי נג ט). אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עָשִׁיר בעשרו (ירמי ט כב). אשר עֲשִׁירֶיהָ מלאו חמס וישביה דברו שקר (מיכי ו יב). ובת צר במנחה פניך יחלו עֲשִׁירֵי עם (תהלי מה יג). גם בני אדם גם בני איש יחד עָשִׁיר ואביון (שם מט ג). הון עָשִׁיר קרית עזו (משלי י יה). גם לרעהו ישנא רש ואהבי עָשִׁיר רבים (שם יד כ). תחנונים ידבר רש וְעָשִׁיר יענה עזות (שם יח כג). עָשִׁיר ורש נפגשו עשה כלם יי' (שם כב ב). עָשִׁיר ברשים ימשול ועבד לוה לאיש מלוה (שם ז). נתן לְעָשִׁיר אך למחסור (שם יו). טוב רש הולך בתמו מעקש דרכים והוא עָשִׁיר (שם כח ו). חכם בעיניו איש עָשִׁיר ודל מבין יחקרנו (שם יא). עָשִׁיר ישכב ולא יאסף (איוב כז יט). היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עָשִׁיר ועתה בתי אל תיראי (רות ג י-יא). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לֶעָשִׁיר איננו מניח לו לישון (קהל' ה יא). נתן הסכל במרומים רבים וַעֲשִׁירִים בשפל ישבו (שם י ו). גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עָשִׁיר כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר (שם כ).—ואמר בן סירא: כבד ממך מה תשא ואל עשיר ממך מה תתחבר (ב"ס גני' יג ב). מאכל ארי פראי מדבר כן מרעית עשיר דלים (שם יט).—ובתו"מ: איזהו עשיר השמח בחלקו (אבו' ד א). עשירים היו בתשובות (ר' אימי, ירוש' כלאים ב ה). העניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים (ר' יודה, שם בביעי' ה ג). איזה עשיר כל שיש לו נחת רוח בעשרו (ר' מאיר, שבת כה:). רבי מכבד עשירים ר' עקיבא מכבד עשירים (עירוב' פו.). עשיר אומרים לו וכו' כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר (יומ' לה:). נמצא הלל מחייב את העניים רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים (שם). עשירים מקמצין (מנח' פו.). לעשיר שיצא בשעת הקיץ היו אנשים אומרין בגורן הוא וכו' (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר שמות טו). למה הדבר דומה לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין ונכנס לבודקו ומצאו כולו חומץ וכו' (ר' אבהו, שם במדי' ב). וכל מי שהוא עשיר אינו [משגיח] על דין דלים (פסיק' רבת' כג). — עֲשִׁירוֹ של עולם: ועשיר יענה עזות עשירו של עולם זה הקב"ה ענה אותו עזות (ר' תנחומא, מד"ר דברי ב). ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר עשירו של עולם (שם קהל' ג, גם במדען).—ובסהמ"א: עתיר נכסי זה הוא עשיר נכסים וכרמים שבחוץ (רגמ"ה, ב"ב קמה:). מלך אחד אמר לחכם אלו היית שואל ממני הייתי מספיק לך כל ימיך אמר לו ולמה אשאל לך ואני עשיר ממך אמר לו המלך ואיך אתה עשיר ממני אמר לו מפני שאני מסתפק במעט שבידי וכו' (ר"י א"ח, מבחר הפנינ' לרשב"ג, 19). העשיר

[... קלל. ורד"ק: זך וקלל. וי"ת: בעדקין דברזל, חוטי ברזל.]

[1]) אולי פשעים, או עריצים.

אשר בפז מסולא ועל כל **העשירים** בעשרו נעלה (רס"ע פלקירה, המבקש טו). **והעשיר** במסכנות מבטחים ועשה לו חלונות ועליות מרווחים (סם טז). כשיצטרך **העשיר** אל חרס ישבור כדו (סם). ודברי **העשיר** כסולת נקיה (סם יז). כי אם אתה **עשיר** בממון אתה עני בדעת (סם יח). כיון להעירנו ע"ז שלמה בהמירו **עשיר** בכסיל ללמדנו שכל **עשיר** הוא כסיל (ר"י אבן כספי, פרשות כסף, 32). ובדרכי שיר מזמור אשיר דל או **עשיר** יהיה יודעם (ר"מ אבן חביב, דרכי נעם, א).

***עֲשִׁירָה**, ש"נ, מ"ר עֲשִׁירוֹת, — אשה בעלת נכסים וממון: המדיר את אשתו שלא תתקשט באחד מכל המינין יוציא ויתן כתובה רבי יוסי אומר בעניות שלא נתן קצבה **ובעשירות** שלשים יום (כתוב' ז ג). תרם את השלישית ואמ' הרי זו לשום בבל ולשום מדי וכו' זו היתה **עשירה** מכולן (תוספת' שקל' ב ז). אלמנה בין שהיא ענייה ובין שהיא **עשירה** אינו רשאי למשכנה (סם ב"מ י י). יש מהם שהיו עניות והולכות המילדות ומגבות מים ומזון מבתיהם של **עשירות** ובאות ונותנות לעניות והן מחיות את בניהן (מד"ר שמות א). — ובהשאלה, חרוזה עֲשִׁירָה: הוצרך לומר אויימה בעבור שתהיה חרוזתו **עשירה** (ראב"ע, קהלת ס א).

***עֲשִׁירוּת**, ש"נ, — מצב העשיר, עֹשֶׁר: אין עניות במקום **עשירות** (ר' אחא בר יעקב, שבת קב:). עשרה קבין **עשירות** ירדו לעולם תשעה נטלו רומיים קדמונים ואחד כל העולם כולו (קידוש' מט:).

עשן, ממנו *עִשּׁוּן, *עֲשִׁינָה, עָשָׁן, עָשֵׁן, עֲשֵׁן, עָשֵׁן, *עֲשָׁנִי, *עֲשָׁנִיּוּת, ⁎⁎מַעֲשֵׁנָה.

עָשָׁן, סמי' עֲשַׁן, עֲשֶׁן, כנ' עֲשָׁנוֹ, עֲשָׁנָהּ, מ"ר *עֲשָׁנִים, — א) מה שעולה למעלה כמו ענן שחור מכל דבר בֹּער באש, כמו עץ וכיוצא בזה, Rauch; fumée; smoke: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עָשָׁן ולפיד אש (ברא' טו יז). ויעל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הכבשן (שמות יט יח). וימהרו ויציתו את העיר באש ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עֲשַׁן העיר השמימה (יהוש' ח יט-כ). והמועד היה לאיש ישראל עם הארב (הרב)[1] להעלות[ם] [2] משאת העשן מן העיר (שפט' כ לח). והמשאת החלה לעלות מן העיר עמוד עָשָׁן (סם מ). ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עָשָׁן (סם ט יז). לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עֲשָׁנָהּ (סם לד י). ענן יומם ועָשָׁן ונגה אש להבה לילה (ישע' ד ה). והבית ימלא עָשָׁן (סם ו ד). כמץ יסער מגרן וכְעָשָׁן מארבה (הוש' יג ג). דם ואש ותמרות עָשָׁן (יוא' ג ג). והבערתי בֶעָשָׁן רכבה (נחו' ב יד). מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עָשָׁן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל (שה"ש ג ו). — כלה בְּעָשָׁן: כי רשעים יאבדו וכו' כלו בֶעָשָׁן כלו (תהל' לז כ). כי כלו בְעָשָׁן ימי ועצמותי כמוקד נחרו (סם קב ד). — נמלח כֶּעָשָׁן: כי שמים כֶּעָשָׁן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישע' נא ו). — כהנדף עָשָׁן תנדף כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים (תהל' סח ג). — ומשל: כחמץ לשנים וכְעָשָׁן לעינים כן העצל לשלחיו (משלי י כו). — ובהשאלה, לאדי ההבל שיוצא מהפה, מהאף של בע"ח: מנחיריו (של הלויתן) יצא עָשָׁן כדוד נפוח ואגמן (איוב מא יב). — עָשָׁן באפו, כַּעַס וחרון: ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי חרה לו עלה עָשָׁן באפו ואש מפיו תאכל (ש"ב כב ח-ט). העם המכעסים אתי על פני תמיד וכו' אלה עָשָׁן באפי אש יקדת כל היום (ישע' סה ג-ה). — עָשָׁן בא, צרה גדולה, אויב: הילילי שער זעקי עיר נמוג פלשת כלך כי מצפון עָשָׁן בא ואין בודד במועדיו (ישע' יד לא). — ובתלמו': חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וכו' ואינה מעלה עשן (יומ' כא:). במוצאי יו"ט האחרון של חג הכל צופין **לעשן** המערכה נוטה כלפי צפון וכו' (ר' יצחק בר אבדימי, סם). — ומ"ר עֲשָׁנִים: והיו ב' **העשנים** מתאבכין ועולין לשמים (פסיק' רבתי כט-ל). — ובמשמ' פיח: כל **העשנים** יפין לדיו ושמן זית מן המובחר (רב שמואל בר זוטרא, שבת כג.). — ובתפלה: והרשעה כלה **כעשן** תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ (ובכן תן פחדך, ר"ה). — ובסהמ"א: בעל הכימיא"ה צריך למעשים ולמלאכות לא ישלם לו חפצו זולתם ואפשר שימיתיהו ריחם **ועשנם** (ר"י א"ת, מו"ה, הבטחון, פתיח'). שאין **עשן** בלא אש (ר"ש א"ת, יקוו המים ח, 34). משל **לעשן** העולה מן הקדירה כשיעלה למכסה יזלו מיד מים (רד"ק, סה"ש, אוד). בעלות העשן נודע האש ושבל אנוש בשיחתו (ב"ז ב"ס כ"ז ה). — ובמשמ' הבל ואד של הגוף, Dunst; vapeur; vapour: **והעשן** היוצא והוצרך

1) כפול מן הארב.
2) כפול מן משאת.

לבער מותרי המזונות אל כלים מכוחות דוחות (ר״י א״ת, הכוזרי ג כו). שאם יהיה הראש קרוב מאד להזה ולא היה דבר מפסיקו היה קיטור הלב ועשנו חם מאד ועבי הצואר מרחיק זה מזה והחום מתקרר ויהיה מזוג ברוחק המקום ודם העשן העכה מזדכך ונחלש ברוחק המקום (ר״י בן זבארה, שעשועי ט, דודסון 107). האדם בשתבואהו מהומה גדולה יחשכו עיניו ולא יכול לראות מפני עיכור רוח הראות ועשן האנחות העולה לראשו (ר״י חריזי, מו״נ ג ל). אם יארך איש לנום ולישן ראשו ימלא ליחות ועשן (שלמה רופא ברגויש, תרגי׳ חרוזי אבן סינא). כשהאדם עמל ומתנועע עשן האצטומכא מתפזר ויוצא דרך נקבי הגוף (המאירי, פי׳ משלי יט, ד״ס עללה). ורצוני באמרי עשן לא עשן האש אלא אידים יבשים (ראב״ד, אמו״ר 44). — ומ״ר: הבל הם עשנים עולים אל מוחם המזוהם ממרה שחורה המחליאה אותם (ר׳ זרחיה הלוי, או״נ ב. 128). אדמימות העננים והירח וכו׳ אינו אלא אות רבוי העשנים היבשים באויר (ר״ט כ״ץ, מעשה טוביה, עולם הגלגלי, כה.). כי האד העשני הנכנס שם כבר נתך ונפסד ועולה אל המוח עם יתר העשנים ונמות שם (אבי הרלב״ג, שעה״ש ט, לג:). אמר אפלטון בספרו כי הבורא נתן הצואר בין החזה והראש לבל תשחת הנפש האלהית ואשר יסודה ושרשה במוח הראש מקטורי הלב ומעשניו (שם לג:). והעכול השלישי הוא באברים ומותריו הם הזיעה והעשנים היוצאים מהם (שם לח.). שערות הראש הם נולדים ממותר העשנים העולים מן הלב דרך הקנה והם מלחיות אשיות שאינן נרגשות (ר״מ אלדבי, ש״א ד, מד::). אמנם בראש האשה לא נמצ׳ כי אם תפירה אחת עגולה וכו׳ לפי שהיא קרה אין לה כל כך עשנים כאיש ולכן די לה בעגולה אחת להוציא העשן ההוא (שם, מה:.). לפי שמרוב חמימותו מעלה עשנים ואדים עבים ונאים בלתי מבושלים אל המוח ומחשיכין אור השכל (שם עז::). — ואמר הפיטן: למה תהיה כבשושנים מבעיר עשנים זכור ברית ראשונים בטל מברך השנים (ר״א הקליר, זכור איכה, קינ׳). ימינך טפחה אותם על תהו ועמודיהם ירופפו ויתמהו מגערתך בעודם וכעשן תמלחם באחרית (רסע״ג, תפל׳ שחרי, רע״ג א, סד:). וממעל הורדו בבערת עשנים (אשישה, יולי שבת די אחה״ש). עשן גאות תתאבך ורקב יעלה על גבך והוא ימשול בך (ר׳ משה ברי חייה, את פני מבין, סליח׳ יוה״כ). — ואמר המשורר: נפש אשר עלו שאוניה אנה תשלח רעיוניה תהמה ותדמה כעלות אש שיעלו תמיד עשניה (רשב״ג, נפש אשר). לך תשפך דמעיה כנסך ואנחתה מקום עשן קטרתה (הוא, לך נפשי תספרי). לולי בת הגפנים כסה על הלב עשן היגונים ופנו אלינו הששונים ערף ולא פנים (ר״י חריזי, תחכמוני כז). נעורים עת כלות ככלות עשנים ויחולו להראות זקונים (רש״ט פלקירא, המבקש יא). עוד לא החליפו בתימו שרף לדשן את אור שמשם עוד הקדירו משאת העשן (יל״ג, מלחמות דוד בפלשתים א ספ׳ ו, 4).

עָשֵׁן, ת״ז, מ״ר עֲשֵׁנִים, — שֶׁעָשָׁן עולה ממנו: וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידם ואת קול השופר ואת ההר עָשֵׁן (שמות כ יח). — אוד עָשֵׁן: אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים הָעֲשֵׁנִים האלה (ישעי׳ ז ד).

עָשַׁן, פ״ע, עָשַׁנְתָּ, יֶעְשַׁן, יֶעְשַׁן, יֶעֶשְׁנוּ, — עלה ממנו עָשָׁן, העלה עָשָׁן, rauchen; fumer; to smoke: והר סיני עָשַׁן כלו מפני אשר ירד עליו יי׳ באש (שמות יט יח). המביט לארץ ותרעד יגע בהרים וְיֶעֱשָׁנוּ (תהל׳ קד לב). יי׳ הט שמיך ותרד גע בהרים וְיֶעֱשָׁנוּ (שם קמד ה), — ובהשאלה, עָשַׁן אפו, חרה, כָעַס: לא יאבה יי׳ סלח לו כי אז יֶעְשַׁן אף יי׳ וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה (דבר׳ כט יט). למה אלהים זנחת לנצח יֶעְשַׁן אפך בצאן מרעיתך (תהל׳ עד א). — ועשן סתם, במשמ׳ זו, עָשַׁן בדבר פלוני, כעס עליו: יי׳ אלהי צבאות עד מתי עָשַׁנְתָּ בתפלת עמך (שם פ ה). — ובמדר׳: כל מי שנותן עיניו עושנות יצרות בתלמידים בעה״ז מתמלא חופתו עשן לעולם הבא (מד״ר במד׳ כא). — ובספה״א: ועשנו כותלי הבית מחמת האש שהדליקו בבית (טוחו״מ, אונאה רלג ה). והנה עושנות אותו (את הטאבאק) בכלי מקטרות מפוארים (גוטלובר, מגלרים של פרנקל 146). — ואמר המשורר: ויעל מצלעי אש ולא אכלו רק יעשנו עיני באודים (רשב״ג, אהה לי מזמן). שחקים בחזותם עשנו חליו ודמעי הם אשר יאטנו (רמב״ע, אם אהלי נודי). — ואמר הפיטן: בם לרצות הקדימו אלהים ונרצה לכם ואל בכם ובבניכם יעשן אפו עשון (יחידה, סליחי ר״ה, סמח״ל, תמג.). — ובימי שעו׳ נקי׳: נותרה כסוכה נתנודדה כמלונה שרופה באש כסוחה עשונה (כלבת יונה, שם, תמה.).

— פע׳, *עִשֵּׁן, — עשה שיעלה עשן, הקטיר: מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ראש השנה (שביעי׳ ב ב).

פרטסקאות מעשנין מערב יום טוב וכשאורחין נכנסין היו פותחין אותן (תוספתי יו"ט ב יד). מאבקין עו, ה לה אבק מעשנין מתנינן לה (ירוש' סביעי ב ב). המעשן המתלע הקוט' הסך וכו' (סס סבת ז). הצולה והממגן השולק והמעשן כולהן משום מבשל (סס). מניין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין באילן ת"ל וכו' (מו"ק ג.). עישינו עלינו בית עישינו עלינו מערה הוא מת ואני נצלתי אינה נאמנת (יבמי קטו.). אדם שנכנסה בו רוח תזזית וכו' מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליו מים והיא בורחת (פסיקי דר"כ ז, בובר). והיו נשיו (של עשו) מעשנות ומקטרות לעבודה זרה שלהם (תנחומי תולדי ד).—ובמשמ' עשה פיח: כל השמנים יפין לדיו וכו' איבעיא להו לגבל או לעשן (סבת כג.).—ובסהמ"א: כדרך שאנו עושין במים לעשן שמעשנין כלי זכוכית בעשן השמן עד שנשארין ומגרדים אותה שחרורית ומשימין בדיו (ערוך ערך גבל). דג שמלחו עכו"ם ופירות שעישנן עד שהכשירן לאכילה הרי אלו מותרין (רמב"ס, מאכלי אסורות יז יז). לכאב השנים ישים עליו שומים כתושים וכו' או יעשנהו בלבונה או בזרע בצלים (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כח:). להתבודד בירכתי הספינה ולחשוב מחשבותיו לעשן לישן וכו' (גוטלובר, מוולכים סל פרנקל 3). — ואמר הפיטן: וכהתי צריך לעשן ידעתיך לאפוד ולחשן צוארך במגדל השן (מסלם בר' קלונימוס, אודך כי עניתני, יולי ב פסח). ועשן לפניהם קטרת סממנים וינחם אל מחוז חפצם שאננים (אמץ גבורותיך, יולי אחרי פסח). באו אכן פריצים ללשן בחרי אף המלך לעשן (ר' יוסף בר' שלמה, אודך כי אנפת, יולי שבת א הנוכי). פרז בין בדים מחתתו ועישן ויכסו צללים (רסע"ג, אלהים יה, Elbog., Stud. 125). טרם עישן רוקח בשתיות אבן פלל (רסב"ג, סס 138). צק ושם מחתה ועישן דקה (סס 163).

—פעי, *עֻשַּׁן, רק ב"י מְעֻשָּׁן, מעושן, נקי מְעֻשֶּׁנֶת, מעושנת, מ"ר מְעֻשָּׁנִים, מעושנים, מְעֻשָּׁנוֹת, מעושנות,—שעִשְּׁנוּ אותו: אין מביאין לא מתוק ולא מעושן ולא מבושל ואם הביא פסול (מנחי ח ו). אחוות הדם והמעושנת [1]) והמצוננת וכו' כשרה (חולי ג ה). ענבים מאונקות ומעושנות אין מביאין (ירוש' ביכורי א ג). הנודר מן המבושל מהו שיהא מותר מן המעושן וכו' (סס נדרי ו א). רבנין דקסרין שאלון מעושן מהו שיהא בו משום בישולי גוים וכו' (סס). — ובסהמ"א: אבל בימות החמה יהיה האויר כאלו הוא מעושן מפני האבק ויראה הירח קטן (רמב"ס, קדוה"ח יח ב). וענבים מאובקות ומעושנות לא נתקדשו (הוא, ביכורי ב ג). מליח אינו כרותח בגזירה זו והמעושן אינו כמבושל (הוא, מאכלי אסורי יז יז). צלי או שלוק או כבוש או מעושן ואפילו מין דגים קטנים (הלבוש או"ח תקכז ה). — ואמר המליץ: בשר מבאיש ונושן ומאכל מעשן (ר"י חריזי, תחכמוני מו).

—התפי, *הִתְעַשֵּׁן,—עִשֵּׁן את עצמו, נעשה מְעֻשָּׁן: נותנין מגמר תחת הכלי' מערב שבת והן מתעשנין והולכין בשבת (ירוש' שבת א ג). אין מכבין את הבקעת כדי לחוס עליה ואם בשביל שלא יתעשן הבית או הקדירה מותר (ביצי כב.). נסכים שמא יתעשנו ועולת העוף שמא תמות בעשן (ר' יוחנן, זבח' סד.). הקינקל הזה כמה כלים ניתנין עליו ואת נותן מוגמר תחתיו וכלם מתעשנים (רבי לוי, מד"ר דברי י). כשנכנס עשו מצא יעקב שהוא עומד ומבשל ועיניו מתעשנות (מדה"ג, שכטר, בראשי כה לא).—ובסהמ"א: בהמה שנתעשנה בעשן וכו' ושחטה וכו' (והזהיר, ויקרי מו). ראה משה שאפס מתעשנת לנגדו נשא עיניו למרום (מחזי ויטרי 325). ואין מכבין את האש כדי שלא תתעשן הקדרה או הבית (רמב"ס, יו"ט ד ו). שמא יתעשן המים והיין או שמא ימות העוף בעשן המזבח (הוא, מעשה הקרבנות ז יא). ואם הוא מכושף יתעשן בעשן של מת (ר"מ אלדבי, ש"א ד, סו.). במגפה ריח רע יתעשן מחורי הגוף כמו כן סרוחים על מטותם חולאים האלו (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג יא). ממהרין לצאת וכו' כדי יתעשן הבית והקדירה (מסכי פורים, אין קורין). — ואמר הפיטן: אש בער ומתעשן עת נער ועת ישן ואכל ושבע ודשן (ר"י בן ראובן, פסדתי מילרי, שער השיר 59). זרם מי מעין ויין ישן להנסיכה נסך ולהתעשן ונמר לבר להשליך בתוך הכבשן (לקו"ק כספסי 19).

—נפעי, *נֶעֱשַׁן, — כמו התפ': לולי שאתו פני עוכר בעוכרים ובעשנו נעשן (יצחק) והכהה מאורים (ר' שמעון בר יצחק, שעשוע יום יום, יולי ב שבוע').

—הפעי, *הֶעֱשִׁין, פ"ע,—כמו קל, העלה עשן: כי לשון פעל הוא העשין כלו (רשב"ס, שמות יט יח).—ופ"י, כמו פִע': המעשין את הפירות עד שהכשירן ה"ז ספק (רמב"ס, מעשרי ה יד). האבאק לא יעשינו את

1) [היתה במקום עשן ונסתכנה (רגמ"ה).]

לא יריחון אבל האפיו"ם ילעסו (ר"ם צלוק, סבי"ע ג, יג.). הטאבאק יעשינו מאד (שם, כז.).

—הפע', *הֶעֱשָׁן, הועשן, הועשנה,—כמו פע': איכה באוד הועשנה ותו[א]ר שושנה נשתנה ואור [הלבנה] מאד שו[נה] ומחדשים קינות בכל שנה (גנזי שכטר ג, דודסון 152).

***עֲשָׁנִי**, ת"ז, נק' עֲשָׁנִית, ונ"ר עֲשָׁנִיִּים,—של הֶעָשָׁן, מתכונת העשן, והאד, rauchig, dunstig; fumeux, vaporeux; smoky, vaporous: ומיסוד האויר והאש שהיה בהם נעשה מהם האיד ההוא העשני העולה למעלה לקלותו בטבעו (ר"י א"ם, רוח חן א). וישקוהו הסמנים אשר למוח מועילים ומנקים אותו מהאדים העשניים שהמחשבה מבלבלים (רש"ע פלקירא, המבקש כא). והאדים העשניים אם יכה אותו הקרירות בעלותם יכבד וירד למט' (שם לה). הריאה היא המקור לרוח העשני האשי המקיף בבעלי חיים (פי' קפי ילירי לאבוקסא, כא). והמראה הכרב:מית בגוונים הנה האחת תודע בעשנית וכו' ומין מהם יודע בעשני (פי' אבן רשד על מרוזי אבן סינא). וביוצא בו נמצא מקול הסירים והקוצים כשהם באש שיתילד בתוכם אד עשני (אבי הכלב"ג, סעה"ם א, ג:). למשוך המותר המתיילד במקומות ההם ולנקות הגוף מן המותר הרע ההוא העשני (שם ע, ל.). ועל כן לא נכון להשקותם יין ולא להאכילם מאכלים עשניים ולא למיניקותיהם כי אם מזוג היטב (שם י, לט:). ולדחות מעליו קיטור העשני היוצא ממנו (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כג.). ולכן צריכה (המינקת) להזהר מהמאכלים המרבים שינה כגון מאכלים עשניים (שם עה.). עיפוש הדומה לריח ביצים מעופשים או עיפוש עשני ריחו דומה לריח העשן (שם, עז.). בנשימה יש שתי תועלות אחת לנשב החמימות הטבעי שבלב להחליפו באויר הקר וכו' והוא הגוף העשני הוא הכרחי במציאות בגוף בעלי חיים (ר' מנחם בר"א בר' זרח, לדה לדרך א עז). שכל מאכל עשני מכביד הראש ומישן האוכלו כמו היין החדש (שם מ). ששם נתילד הברד באד העשני ההוא (ר"י אברבנאל, ש"ב כב, ד"ה והגעש ותרעש).—ובמשמ' כצבע הֶעָשָׁן: וכשהיה רוצה ברודים לא היה מקלף כלל כי הגוון ההוא היה שחור עשני (ר' בחיי, פי' התורה וילא, ד"ה מקל לבנה).

***עֲשָׁנִיּוּת**, ש"נ, —סגֻלת מה שהוא עֲשָׁנִי: אמנם תועלת הוצאת החום הוא הוצאת המותר השרוף מן הרוח והוא עשניותו כ: הריאה (קאנון ג י א ח). עשו היה אדמוני כלו כאדרת שער מורה על רתיחת דמו ורוב עשניותו (ר"י אברבנאל, פי' התורה, תולדות, ד"ה ואלה תולדות).

עשף, ממנו עֹשֶׁף.

***עֹשֶׁף[1]**, עושף, ש"ז,—הצד העליון החד והרחב של הקרדם, בהבדל מן בית בקוע, הצד היורד והמתעגל של הקרדם: קורדום שניטל עושפו[2] טמא מפני בית בקועו ניטל בית בקועו טמא מפני עושפו[2] נשבר מקופו טהור (כלים יג ג). קרדום שעשאו מן הטמא ועשפו[3]) מן הטהור טהור עשאו מן הטהור ועשפו[3] מן הטמא טמא (תוספת' שם ב"מ א ג).

א. עשק[4], ממנו עָשׁוֹק, עָשׁוּק, *עֲשִׁיקָה, עֹשֶׁק, עָשַׁק, עָשֹׁק, מַעֲשַׁקָּה.

עֹשֶׁק, ש"ז,—לקיחת דבר מחברו לא בצדק, בכח הזרוע, בעָוֶל וחמס, Gewalt, Bedrückung; violence; oppression: יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בְּעֹשֶׁק ונלוז (ישעי' ל יב). בצדקה תכונני רחקי מֵעֹשֶׁק כי לא תיראי (שם נד יד). היא העיר הפקד כלה עֹשֶׁק בקרבה (ירמי' ו ו). כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק והמרוצה לעשות (שם כב יז). לגר עשו בַעֹשֶׁק בתוכך (יחזק' כב ז). נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בַּעֹשֶׁק ואתי שכחת (שם יב).—ב) קצת במשמ' חֻצפה ולעג ועקיצה: פשע וכחש ביי' דבר עֹשֶׁק וסרה (ישעי' נט יג). אל תבטחו בְעֹשֶׁק ובגזל אל תהבלו (תהל' סב יא). ימיקו וידברו ברע עֹשֶׁק ממרום ידברו (שם עג ח). אם עֹשֶׁק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ (קהל' ה ז). כי הָעֹשֶׁק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה (שם ז ז).—ואמר בן סירא: שנואה לאדון ואנשים גאוה ומשניהם מעל עשק (ב"ס גני' י ז). אל

---

1) [בארמ': עושפא, עשפא; וכן בת"י במקום מחרשתו, למחרשות (ש"א יג כ-כא). ובערב' אִשְׁפִּי a), ועי' בפרוש רה"ג, רמב"ם ור"ש. ובסה"ש לריב"ג (ערך חרס), ועי' גם בְּקוּעַ, מָקוֹף.]—2) בכ"י פרמה, מנֻקד: עֻוֹשְׁפּוֹ.

3) [כך בדפו', וכך הגרסה ברמב"ם (הלכ' כלים יב ו), ואצל צוק"ם: ועשהו.]

4) [כך בארמ', ובאשור': צַשָׁקֻ, חזק ואמיץ; בערב' עַשֶׁק b), עֹשֶׁק.]

a) اِشفى b) عشق

תשחד כי לא יקח ואל תבטח על זבח מעשק (שם לג יד).—ובתו"ם: מה הגזל מיוחד שהוא של ממון אף עושק דבר של ממון (ספרא קדושים פרשה ב). עשק א"ר חסדא כגון שיחד לו כלי לעשקו (ב"מ מח.). איזה הוא עושק ואיזה גזל א"ר חסדא לך ושוב לך ושוב זה עושק יש לך בידי ואיני נותן לך זה הוא גזל (שם קיא.).—ובסהמ"א: ועשק זה שבא ממון חברו לידו ברצון חברו כגון בהלואה או בפקדון או שכירות וכשבא לתובעו אינו מחזירו ומחזיק בו בחזקה (טוחו"מ גזילה שנט). והעם הזה מפוזר בין הערים מהם מוכרין שמן ומהם עושים שעוה ומהם עושים נרות ואבוקות ואינן מוכרין בשווי (חה"י ב, עח::).—ואמר הפיטן: וראה את עניי ואל תראה את עוני פנה אל עשקי ואל תיפן אל קשיי (רסע"ג, תפלה, סדרע"ג ב, קם.).

א**עָשַׁק**, פ"י, עָשַׁק, עָשְׁקוּ, עֲשַׁקְתָּנוּ, עָשַׁקְתִּי, עָשְׁקוּ, עוֹשֵׁק, עֹשֵׁק, עֹשְׁקֵי, עֹשְׁקַי, עֹשְׁקֵיהֶם, עֲשׁוּקוֹת, עָשׁוּק, עֲשֻׁקִים, עֲשׁוּקוֹת, עָשְׁקָם, תַּעֲשֹׁק, יַעֲשֹׁק, יַעַשְׁקֻנִי, תַּעֲשֹׁקוּ, —עָשַׁק אתו, עשה לו עֹשֶׁק, עָשַׁק שכרו, לא שלם לו: וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עָשַׁק את עמיתו וכו' והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק אשר עָשָׁק או את הפקדון אשר הפקד אתו (ויקרי ה כא-כג). לא תַעֲשֹׁק את רעך ולא תגזל (שם יט יג). לא תַעֲשֹׁק שכר עני ואביון מאחיך או מגרך אשר בארצך בשעריך (דברי כד יד). והיית אך עָשׁוּק וגזול כל הימים ואין מושיע (שם כח כט). הנני ענו בי נגד יי' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עָשַׁקְתִּי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כפר וכו' ויאמרו לא עֲשַׁקְתָּנוּ ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה (ש"א יב ג-ד). מצרים ירד עמי בראשנה ואשור באפס עֲשָׁקוֹ ועתה מה לי פה נאם יי' (ישעי נב ד-ה). גר יתום ואלמנה לא תַעֲשֹׁקוּ ודם נקי אל תשפכו במקום הזה (ירמי ז ו). דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עוֹשֵׁק פן תצא כאש חמתי (שם כא יב). עם הארץ עָשְׁקוּ עשק וגזלו גזל ועני ואביון הונו ואת הגר עָשְׁקוּ בלא משפט (יחזקי כב כט). עָשׁוּק אפרים רצוץ משפט (הושי ה יא). כנען בידו מאזני מרמה לַעֲשֹׁק אהב (שם יב ח). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון הָעֹשְׁקוֹת דלים הרצצות אביונים (עמוי ד א). וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועָשְׁקוּ גבר וביתו ואיש ונחלתו (מיכי ב ב). ואלמנה ויתום גר ועני אל תַּעֲשֹׁקוּ ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכרי ז י). והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובְעֹשְׁקֵי שכר שכיר (מלאכי ג ה). ישפט עניי עם יושיע לבני אביון וידכא עוֹשֵׁק (תהלי עב ד-ה). לא הניח אדם לְעָשְׁקָם ויוכח עליהם מלכים (שם קה יד). עשיתי משפט וצדק בל תניחני לְעֹשְׁקָי ערב עבדך לטוב אל יַעַשְׁקֻנִי זדים (שם קיט קכא-קכב). עשה משפט לַעֲשׁוּקִים נתן לחם לרעבים (שם קמו ז). עֹשֵׁק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). גבר רש וְעֹשֵׁק דלים מטר סחף ואין לחם (שם כח ג). הטוב לך כי תַעֲשֹׁק כי תמאס יגיע כפיך (איוב י ג). ומיד עֹשְׁקֵיהֶם כח ואין להם מנחם (קהלי ד א).—עָשֻׁק בדם, מגֹעל, חַיָּב: אדם עָשֻׁק בדם נפש עד בר ינוס אל יתמכו בו (משלי כח יז).—עָשַׁק נהר: הן יַעֲשֹׁק נהר לא יחפז יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ כג)—ובמדר': והיתה (אשת פוטיפר) אומרת (ליוסף) בדבר הזה עשקתיך חייך שאני עושקתך בדברים אחרים (ר' הונא בשם רב אחא, מד"ר בראשי פז). —ובסהמ"א: ויש עשק שהוא טוב לעשוק ואין עון מגיע אל העושק עליו כאדם העושק מחלת רעהו ברפואה (ר"א בדרשי, חותם תכנית ע, עושק, 28). אותו איש הגורם לעשוק ילדיו הוא מגולגל עצמו בעונש הנזכר (ר"כ בר"י אלאמן, עה"ת, ריש דזעיר אנפין ג, קמ:). מי זה מצא ידו לעשוק ולא עשק לעול רעהו ולא עול (ב"ז ב"ם לא עז). — ואמר המשורר: אשר עשק לבב חכמי לבבות והייתי אני מראש עשקיו (רשב"ג, כאין נשאו). — ואמר הפיטן: תרקו ברקו ארקו סדקו עזקו תרוקו חקו עושקו לחשוקו קדוש (ר' ליאונטי בר' אברהם, אלהים בהכחילך, יוצ' ב שבועי' מחז' איטלי א, קכה.).

—נפעי, *נֶעֱשַׁק,—שעשקו אותו: מרוב עשוקים יזעיקו אלו הנעשקים ישועו מזרעו רבים אלו העושקים (מד"ר בראשי לא).

עֹשֶׁק, ש"ז, מ"ר עֲשֻׁקִים,— כמו עֹשֶׁק: ושבתי אני ואראה את כל הָעֲשֻׁקִים אשר נעשים תחת השמש (קהלי ד א).

ב·**עשק**, ממנו ב·עָשַׁק.

ב·**עָשַׁק**,—עָשַׁק לפלוני, הטה לו חסד, מחל לו מה שעשה שלא כהוגן, nachsichtig sein; être indulgent; to be indulgent: כסום עגור כן אצפצף אהגה

פיונה דלו עיני למרום יי' עָשְׁקָה לי ערבני מה אדבר ואמר לי והוא עשה (ישעי' לח יד-יט).

עשר, ממנו עָשִׁיר, *עֲשִׁירָה, *עֲשִׁירוּת, עֹשֶׁר, עָשַׁר.

עֹשֶׁר, ש"ז, —הון, נכסים, מקנה, כסף וזהב וכיוצא בזה שיש לו לאדם עָשִׁיר, Reichtum; richesse; riches: כי כל הָעֹשֶׁר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו (בראש' לא יו). והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עֹשֶׁר גדול (ש"א יז כה). יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עֹשֶׁר ולא שאלת נפש איביך וכו' וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עֹשֶׁר גם כבוד (מ"א ג יא-יג). ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לְעֹשֶׁר ולחכמה (שם י כג). קרא דגר ולא ילד עשה עֹשֶׁר ולא במשפט (ירמי' יז יא). אל יתהלל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ (שם ט כג). הבטחים על חילם וברב עָשְׁרָם יתהללו (תהל' מט ז). ויבטח ברב עָשְׁרוֹ יעז בהותו (שם נב ט). הון וָעֹשֶׁר בביתו וצדקתו עמדת לעד (שם קיב ג). ארך ימים כימינה (של החכמה) בשמאלה עֹשֶׁר וכבוד (משלי ג יו). אשת חן תתמך כבוד ועריצים יתמכו עֹשֶׁר (שם יא יו). בוטח בְּעָשְׁרוֹ הוא יפל (שם כח). כפר נפש איש עָשְׁרוֹ ורש לא שמע גערה (שם יג ח). עטרת חכמים עָשְׁרָם (שם יד כד). נבחר שם מֵעֹשֶׁר רב מכסף ומזהב חן טוב (שם כב א). שוא ודבר כזב הרחק ממני ראש וָעֹשֶׁר אל תתן לי (שם ל ח). יש אחד ואין שני וכו' גם עינו לא תשבע עֹשֶׁר ולמי אני עמל ומחסר נפשי מטובה (קהל' ד ח). יש רעה חלה ראיתי תחת השמש עֹשֶׁר שמור לבעליו לרעתו ואבד הָעֹשֶׁר ההוא בענין רע (שם ה יב-יג). גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עֹשֶׁר ונכסים והשליטו לאכל ממנו וכו' זה מתת אלהים הוא (שם יח). שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עֹשֶׁר וגם לא לידעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם (שם ט יא). בהראתו את עֹשֶׁר כבוד מלכותו (אסתי' א ד). ויספר להם המן את כבוד עָשְׁרוֹ ורב בניו (שם ה יא). והרביעי יעשיר עֹשֶׁר גדול מכל וכחזקתו בְּעָשְׁרוֹ יעיר הכל את מלכות יון (דני' יא ב). וְהָעֹשֶׁר והכבוד מלפניך (דהי"א כט יב). ויהי ליהושפט עֹשֶׁר וכבוד לרב (דהי"ב יח א). — ואמר בן סירא: בני בעשרך התהלך בענוה ותאהב מנותן מתנות (ב"ס גני' ג יז). טוב ורע חיים ומות ריש ועושר מיי' הוא (שם יא יד). טוב העושר אם אין עון ורע העוני על פי זדון (שם יג כד). ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (שם יד ג). —ובתלמו': כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר (ר' יונתן, אבות ד ט). משמת ר' אלעזר בן עזריה פסק העושר מן החכמים (ירוש' סוט' ט יז). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לנו וכו' חיים של עושר וכבוד (רב, ברכ' טז:). כל הרגיל לעשות צדקה זוכה הויין לו בנים בעלי חכמה בעלי עושר בעלי אגדה (ריב"ל, ב"ב ט:). —ובסהמ"א: העושר בידי אדם הוא פקדון (ראב"ע, משלי יח יז). העושר והגדולה היא עזיבת החמדה (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג 19). בני אין עֹשֶׁר כבריאות ולא נעימות כלב טוב (שם 58). ושאלו לאפלטון למה לא יאספו החכמה והעושר בגוף אחד אמר להפך שניהם (ר"י בן זבארה, שעשוע' ז, דודסון 71). ושאלו דיוגיניש מה הוא העושר אמר המנע מן התאוות (שם 93). העושר הטבעי הוא שיגיע האדם שלא ירעב ולא יתענה והמותר עמל אין חפץ בו (שם 175). העושר רוממות הנפש וכפישת התאוה (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופ' ב כ). אם מעשיו (של עשיר) תחקור אזי תמצא כי אין אלהים לו לבד עשרו (רש"ט פלקירא, המבקש טו). והעושר סבת שלום הבית והאהבה (שם טז). ואם תגביה כנשר ותשים קנך בין כוכבי העושר הזמן יורידך משם (שם יח). ומים תאסוף עם אש בידך בטרם תאסוף חכמה ועושר (שם כב). בחכמה הבט למעלה ממך ובעושר הבט למטה ממך (המאירי, מסיג גבול). העושר יחס למי שאין לו יחס ובעושר יקנו בני אדם עבדים ושפחות וכו' (ר' יוסף ברי יואל ביבאם, ספר בית מדות, מעלת העושר). כדאמרי אנשי ערך האדם כפי עשרו (מסכ' פורים, פרק פורים). — ואמר המשורר: ומשל לפנים הכי און עונים מסתר ועושר מכסה חטאים (רמב"ע, לאנשי לבנות).

עָשַׁר, עָשַׁרְתִּי, יַעְשַׁר, פ"ע, —עָשַׁר האדם, היה עָשִׁיר, reich sein; être riche; to be rich: ויאמר אפרים אך עָשַׁרְתִּי מצאתי און לי (הוש' יב ט). לא יֶעְשַׁר ולא יקום חילו (איוב טו כט).

—הפעי'. הֶעֱשִׁיר, הֶעֱשַׁרְתִּי, הֶעֱשַׁרְתָּ, מַעֲשִׁיר, הַעֲשִׁיר, אַעְשִׁיר, תַּעְשְׁרֶנָּה, יַעֲשֶׁר־שִׁיר, יַעְשְׁרֶנּוּ, תַּעֲשִׁיר, יַעֲשִׁירוּ, —א) פ"י, הֶעֱשִׁיר את פלוני, עשה שיהיה פלוני עשיר, bereichern; enrichir; to make rich: אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני

העשרתי את אברם (בראשי' יד כג). יי' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (ש"א ב ז). והיה האיש אשר יכנו יעשרנו[1] המלך עשר גדול (שם יז כה). בצאת עזבוניך מימים השבעת עמים רבים ברב הוניך ומערביך העשרת מלכי ארץ (יחזקי' כז לג). ברכת יי' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה (משלי י כב).—בהשאלה, העשיר את הארץ, האדמה, עשה שתתן הרבה פרי: פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים (תהלי' סה י). ראש עשה כף רמיה ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד). — ובתלמו': האומר אם מת הוא לא תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו לאו כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל את עצמו על הצבור (כתוב' מח.). — ב) פ"ע, העשיר, היה עשיר: ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו ויעשירו שמנו עשתו (ירמי' ה כז-כח). אשר קניהן יהרגן ולא יאשמו ומכריהן יאמר ברוך יי' ואעשר ורעיהם לא יחמול עליהן (זכרי' יא ה). אל תירא כי יעשר איש כי ירבה כבוד ביתו (תהלי' מט יז). אהב יין ושמן לא יעשיר (משלי כא יז). אל תיגע להעשיר מבינתך חדל (שם כג ד). ואץ להעשיר לא ינקה (שם כח כ). הנה עוד שלשה מלכים עמדים לפרס והרביעי יעשיר עשר גדול מכל (דני' יא ב).—ובתו"מ: המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי או העשיר העני (גיטי' ג ז). מחצב של אבנים טובות ומרגליות ברא לו הקב"ה מתוך אהלו וממנו העשיר משה (ר' חנין, ירוש' שקלי' ה ג). בתחלה קבעוה (את ההבדלה) בתפלה העשירו קבעוה על הכוס (ר' יוחנן, ברכו' לג.). הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין (ר' יצחק, ב"ב כה:). לבעל הבית שגדל יתום בתוך ביתו לימים העשיר אותו יתום ואמר אהניהו לבעל הבית מנכסי (ר' שמואל בר נחמני, שם קכג:). ממכת דם העשירו ישראל (ר' אבין הלוי, מד"ר בראשי' ט). ונעשה עבד ללבן עשרים שנה ולבסוף העשיר והוליד בנים וחזר בשלום (תנחומי' שמיני ג). והכירו הבלי העוה"ז אשר לא יתכבד איש אם לא יתבזה רעהו וכו' לא יעשיר זה אם זה לא יעני (ר"א גוריה די מודינה, למח לדיק ב).

—התפ', התעשר, מתעשר, — א) הראה את עצמו כאלו היה עשיר: יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (משלי יג ז).—ב) *נהיה עשיר: עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר (ר' יוסי, שבת קיט.). הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן (ר' יוחנן, פסח' מט.). עשרים וארבעה תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו שאילמלי מתעשרין אין כותבין (ריב"ל, שם נ:). לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר שנאמר וכו' (הוא, ב"ב כה:).

א.עשש[1]), ממנו עשש.

עשש, פ"ע, עששו, עששה, — עששה העין, נהיתה רכה, רפויה, אינה רואה היטב: עששה מכעס עיני (תהלי' ו ח).—ועששה העצם: כשל בעוני כחי ועצמי עששו (שם לא יא).—ואמר המשורר: וידי כתששה וזמי כיששה ועיני כעששה (רה"ג, הגמלה, JQR. NS. 1. 234). אלהים אלי אתה רפא משובת לב עקב ראה עצם עשש וגם נרקב רקב (רסב"ג, אלהים אלי אתה). דל מראות גופי ועיני עששה מרוב דמעי ועצמי נחרו (רמב"ע, התרשיש ד מה). העור הלא נכמר וכלה השאר גם עששה עצם וסף המות (הוא, עד אן בגלות, דיואן כט, בודלי). ועשש כעש עצמי וסר מאנוש טעמו ופרץ זמן כרמו ונשחתו זמירותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). רפו ידי וכשלו ברכי ועששו מכעס עיני ונפלתי מפחד על עיני (הוא, מי בן מקין, איגר 141). שפך כבדי אלי ארץ וגם נגרה עיני בדמעה עדי עתקה ועוששת (רסב"ן, לשבת פענח, קובץ על יד ז, 28). אך מי חכם ויבן זאת עד עמקה עששה עין בשר קצרו עפעפיה (שלום הכהן, כיר דוד 24). עש עשש אני וכלכים סבוני תולעת גועת וארי יטרפני (יל"ג, אדו"מ ז, 70).—ואמר הפיטן: עששנו מכעס ומאנחה יגענו כי יצרנו תמיד בנו הוא מתגרה (שלום שלום, סליחו' לו"ג, סמא"ל, תקכה:).

—פעי', *עשש, - עשה שיהיה עשש, החשיך, חכהה: זהר לשעות שש תארו להתאשש פחות משש כל עין יעשש (אבי כל חוזה, יול' פרשי' החדש).

—הפעי', *העשיש.—כמו פע': היום ההוא פיך יאלי יכבה יעשיש ויעלים את שני המאורות הגדולים

[1] כך נקוד המסורה, ואולי הוא קל.

[1] [חבריהו עם הארמ' הנוצרית של א"י: עששא חשך, והערב' עַשְׂעַשׁ a), וכן פרש רש"י (תהלי' ו ח), אב להלן (לא יח), פרש רש"י מן א.עש, רקב. ומנחם ושא המפרשים העברים פרשו גם תהלי' (ו ח) מלשון א.ע' וזה נכון. ואחרים מחברים אותו עם האשור': אשש והערב' עַ'תּ b).]

a) عسعس b) غث

(ר' משה בר' חייה, פלים' בהרי יוה"כ). עיניהם מעששים ורוחותם מבקשים ומהונם למו מרששים (ד"ס יהודי מלרים וא"י ב, מן 344).

ב. עָשֵׁשׁ, ממנו א. עָשׁ.

ג. עָשֵׁשׁ, ממנו ב. עָשׁ.

ד. עָשֵׁשׁ[1], ממנו עָשֵׁשׁ, °עֲשָׁשָׁה, א. *עֲשָׁשִׁית, ב. *עֲשָׁשִׁית.

עָשֵׁשׁ, קל לא נמצא.

—התפ', *הִתְעַשֵּׁשׁ, — התחזק, התעמל והתגושש: לגבור שנכנס במדינה ולא היו יודעים מה כחו אמר להם פקח אחד מאבנא דההוא מתעשש[2] אתון יודעין מה כהו (מדר' תהל' יט ח).

—נפע', °נֶעֱשַׁשׁ, — שעששו אותו, שיסדו אותו, ואמר הפיטן: בנינו על תהו השית בהו שם לממש ועב נעששית שמים וארץ בראשית ברא אלהים (ר' אהרן הקטן, קונט' הפיוט' ס).

°עֲשָׁשָׁה, ש"נ, מ"ר עֲשָׁשׁוֹת, חשך, Finsterniss; obscurité; darkness: כפות משיחכם בוששות חרפוני טוחי עששות כלפיד אש בחששות סמכוני באשישות (ר' משולם בר' קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח).

א. *עֲשָׁשִׁית, ש"נ, מ"ר עֲשָׁשִׁיּוֹת, — כמו עֶשֶׁת: היתה בהמתו טעונה טבל ועששיות מתיר את החבלים והשקין נופלין (שבת קנד:). יש לו טבל יש לו עששית וכל דבר שאינו ניטל בשבת אינו אוסר (עירובי פו.). — ובסהמ"א: ויש מי שמסתכל במראה של ברזל או בעששית ומדמין ואומרים (רמב"ם, עכו"ם יא ו). — *עֲשָׁשִׁיּוֹת של ברזל: עששיות[3] של ברזל היו מרתיחין מערב יום הכיפורים ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צינתן (ר' יהודה, תוספתי יוה"כ א כ). אם מן הארץ הוא מביא (את המבול) יש לנו עששיות של ברזל שאנו מחפין בהם את הארץ (רבה, סנהד' קח:). אין מוכרין להן עששיות של ברזל מ"ט משום דחלשי מינייהו כלי זיין (ר' אדא בר אהבה, ע"ז טו.). בשעה שהיה יהודה מעלה חמה היו שערות לבו בוקעות כליו ויוצאות והיה נותן עששיות של ברזל לתוך פיו ומוציאן כאבק (ר' חנין, מד"ר ברא"ש' צג). — ובסהמ"א: וכתבת עששיון ואין הוא כן אלא עששיות של ברזל (תשו' גאו' הרכבי סו). בחלק בגמ' דדור המבול ואם מן הארץ הוא מביא יש לנו אשיות ברזל שאנו מחפין את הקרקע פירוש כמו עששיות של ברזל והן חתיכות של ברזל (ערוך ערך אשיות). אמר לדבק טוב הוא על אותן שהיו מחזרי' אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל (רש"י, ישעי' מא ז). היה כהן גדול זקן או חולה מלבנין עששיות של ברזל באש (רמב"ם, עבודי יוה"כ ב ד). אלא עששיות של ברזל ר"ל חתיכות עבות של ברזל מלשון עשת שן היו מחמין מבערב ומניחין אותן באש עד למחר (המאירי, יומא ג, לג:). — ושל זכוכית ומתכות אחרות: עששיות של זכוכית מש"ש בלע"ז ואע"פ שהעששיות משתברין וכו' (רש"י, שבת קכד:). היתה (בהמה) טעונה עששיות של זכוכית מתיר השקים והן נופלין (רמב"ם, שם כא י). הרגיל לבכור שיפול בו מום וכו' שהלך בין ברזל ועששיות של זכוכית כדי שתקטע ידו ונקטעה וכו' (הנ"ל, בכורי ב ח). ובתוך [הבמה] עמודים של כסף וזהב יעששיות של כסף וזהב (מסעות ר' בנימין, גרינהוט 18). יוצאי מאונים של מוכרי עששיות של מתכות וכיוצא בהן שלשה טפחים (רמב"ם, כלים כא ה).

ב. *עֲשָׁשִׁית, ש"נ, מ"ר עֲשָׁשִׁיּוֹת, — א) כעין בית קטן עשוי זכוכית להדליק בתוכו נר שלא יכבה מפני הרוח[1], Lantern(e): עששית אע"פ שלא כבתה מברך עליה (תוספתי ברכ' ו (ה) י). צואה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה (רבה, ברכ' כה:). עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו למ"ש מכבה ומדליקה (ריב"ל, שבת כג.). אבל כוס וקערה ועששית לא יזיזם ממקומם (שם מז.). — וכמו אֶשֶׁשׁ: ראינוהו במים ראינוהו בעששית ראינוהו בעבים אין מעידין עליו (ר"ה כז.). — ובסהמ"א: מנהג שלנו נרות של בית הכנסת נותנים (אותם) בעששית ושמן צף על פני המים ודולק שמן והולך עד שמגיע למים וכובה (תשו' גאו' שערי תשובה רלט). וטוב שתקבל האשה קודם שתשב על המשבר איזה מצוה להיותה זריזה בה כגון ראש חודש שמשמרות הנשים וכו' ולנקות עשישות[2] של בה"כ ודברים הדומים לאלו (ר' אליהו, שבט מוסר

---

[1] [כמו אשש. ואולי ממנו גם עֶשֶׁת, עָשׁוֹת, והת' סמן נק'.] — [2] [בהוצ' בובר: מתגושש, וכן בילק' (תהל' תרעב); ועי' הערת בובר.]

[3] [בירוש' (יומא ג ה), הגרסה: עששות, עשתות, וכבר העירו על זה בתשו' הגא' (אסף 99).]

[1] [נראה שהוא אחד עם א. עֲשָׁשִׁית. ובראשונה היתה עשויה מן מתכת ומן עששיות של זכוכית.]

[2] [כך בדפו' וצ"ל: עששיות.]

כד). דכותא נמי בנ"ד הואיל ונהגו היתר בעששיות של זכוכית להשתמש מהם הבעלי בתים לצורך מילה ונישואים או אבל ודומיהם ה"ל לב ב"ד מתנה עליהם וכו' ומה לי עששיות ומה לי המנורות של נחושת וזרועות של עץ ודומיהן (ר"ש מורפורגו, שמש לדקה א ו). —ואמר הפיטן: ערך מאורי מופתו עששיות זוהרות בעיפתו (ר' יוסף בר שמואל, ארכן חסדך, יולי שבת ב אחה"פ). — ב) אחת המחצות שבעין: ויש בעין שבעה מחיצות ושלוש ליחות השבע מחיצות הם אלו הרשת והשליא וכו' וזריעת העששית וכו' (ר"א אלדבי, ש"א ד, מח:).

א.עשת, ממנו עֶשֶׁת, עָשׁוֹת [1].

עֶשֶׁת, ס"ז, מ"ר עֲשָׁתוֹת,—חתיכה פחות או יותר עבה וארוכה, כמו א.עֲשָׁשִׁית: ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עֶשֶׁת שן מעלפת ספירים (שה"ש ה יד). —ובתו"מ: העושה כלים מן העשת ומן החררה וכו' טהורין (כלים יא ג). מנורה היתה באה מן העשת ומן הזהב (מנחו' כח.). —ומ"ר: אין לי אלא שהרגו (ישראל בברזל) [בכלי ברזל] שיהא חייב השליך עליו עשתות וגולמים מנין ת"ל רוצח הוא מות יומת הרוצח מכל מקום (ספרי במדי' קס). לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמידן על גביהן ובנה עליהם פלטורים (רש"י, שם דבריו שמו). לשנים שנכנסו לעיר ביד זה עשתות של זהב וביד זה פרוטרוט זה שבידו עשתות של זהב אינו מוציא וחיה וזה שבידו פרוטרוט מוציא וחיה (ירוש' הורי' ג ז). לעשתות שאנן שהיו (בני דור המבול) קשים כעשתות (מד"ר ברא"ש' ל).—ובסהמ"א: אבל בגד לאו ורב ששת אמר אפילו בגד וכו' אבל עשת לאו ורב פפא אמר אפילו עשת אפשר שמכוין משקלותיו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי' 49). מעשה בבני ר' חונה בר אבון שלקחו שפחה בפרוטות ולא היה עמהן והניחו עשת במשכון לסוף הוקר באו לפני ר' חייא אמר להם פרוטות אין כאן עשת אין כאן (שם 81). כמו סדן של נפחים כלומר עשת וחיבור הקרקע חד הוא דהא כולה מחוברת (רש"י, קידוש' כז:). את הולם פעם הוא המתחיל בה כשהיא עשת ומכה בכל כחו (הוא, ישעי' מא ז). מקשה תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס (הוא, שמות כה לא). עשת זהב לקח ופעל בה קנים וגביעים בקורנוס (רשב"ם, שם). החצוצרה היתה נעשית מן עשת של כסף (רמב"ם, כלי המקדש ג ה). מסמרות שאין ידוע אם נעשו מן הכלים או מן העשת הרי הן טהורין (הוא, כלים ח ג). העושה כלים מן העשת של ברזל או מן החררה של מתכת וכו' הרי אלו טהורים (שם). שכל אחת מהן מהעשת והככר הראשון נשתלשלו (ר' שלמה יר"ו, REJ. XXVI. 221). וכל עשת מחשבותם בוער מאש אהבתו (ר' אליעזר מגרמיזא, ספר הרוקח, שורש אהבה). עשת ברזל וחצצרה (יל"ג, משלי יהודה ב ד).—ועֶשֶׁת בשמים: וייטב לך זכר מבושם כל עשת קציעה וקנמוניה וגם מר דרוריה (תשוי גא', JQR. 1918. IX. 159). — ואמר המשורר: ויתרעו לרץ משד וחמס עלי כסף עשות עשת ופימות (רמב"ע, דיואן קכה). השקי ושקי עפרה את פי בשפת שני ובלבנת שן ובגוף נקי אותי חבקי כי אין חשקי רק עשת שן (הוא, התכשים ד פו-פז).

עֶשֶׁת, עַשְׁתֵּי,—עי' עַשְׁתֵּי.

ב.עשת [1], ממנו א.עָשַׁת.

א.עָשַׁת, פ"ע, עָשְׁתוּ,—עָשַׁת האדם, נהיה עָבֶה וגם: שמנו עָשְׁתוּ גם עברו דברי רע (ירמ' ה כח).

—פעי', *עִשֵּׁת, רק בינ' מְעֻשָּׁת, מְעֻשָּׁתִים, מעושתים,— נעשה שמן מרב שמחה, ואמר המקונן: ציון מעושים בצערך וביפיך מעושתים אשר יורת חרס חדריך (ר' מאיר בן אלעזר, ציון לפירת, קינ').

—התפ', *הִתְעַשֵּׁת, - כמו קל: ותהיה כל כוונתו בעת אכילה שיאכל כדי לחיות בעוה"ז למען יוכל לבלות ימיו בעבודת הבורא כדי לזכות לחיי העוה"ב ולא יכוון להתענג במיני מעדנים למען יתעשת (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפ', כג:).

ג.עשת [2], ממנו ב.עָשַׁת, עֶשְׁתּוֹן, עַשְׁתּוּת.

ב.עָשַׁת, קל לא נמצא.

—התפ', הִתְעַשֵּׁת,—הִתְעַשֵּׁת האדם לפלוני, נמלך מדעתו עליו, חשב אחרת, חמל עליו, התפיס לו, sich bedenken; considérer; bethink himself: ויקרב אליו (אל יונה הנביא) רב החבל ויאמר לו מה לך נרדם קום

---

1) [עי' גם ד.עשש, הערה.]

---

1) שתע a) בערב' שאינו יודע לאות וכו'.

2) [כך בארמ'.]

a) سقّع

קרא אל אלהיך אולי יִתְעַשֵּׁת האלהים לנו ולא נאבד (יונ׳ א ו).—ובסהמ״א: ויניחו אותו ליום נקם ועברה השמור לכל מדיה ולא התעשתו לקחת איגרות מאת המלך להסירו (רסע״ג, ספ׳ המועדים, סעדיאנה 11). וספר להם (מר רב יהודאי גאון) כי מר רב נחשון גאון מחסיה נ״ע תבע ממנו לכתוב להביא משם ארבע איסרות מן האיטלקי ואף הוא כתב אל אספמיא להתעשות[1]) ולשלוח אליו (רב שרירא ורב האי גאון, תשו׳ גאו׳ הרכבי ספו). והנחם התעשת מחשבה אחרת להטיב להם (רס״י, שמות לב יב). וינחם האלהים נתעשת על הרעה לשוב ממנה (הוא, יונ׳ ג י). וכמו כן העקומות אשר על ראש הגבעה תצדד ותתעשת להוציא תשברתה על דרך השטח בארץ ישרה (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב ה). ועל הדרך הזה היו מתעשתין למדוד הקרקעות אשר אינן שטוחות וכו׳ וכשנדע המיתר הזה נתעשת לדעת את חצו להתגלגל ממנו אל דעת הקוטר (שם). ועליו הדבר להתעשת אל המלכות לתקן דבר לחוק האמת במליצתו (ד״ש יהודי מצרים וא״י ב, ענן 353). אם תאמר בלבבך תחת מה יתעשת האלהים להצליחנו ומה העבודה היתירה שאעבדנו לזכות להצלחה בטוחה מאתו יתב׳ וכו׳ (ר״מ אלשיך, משלי נ ו). נתועדנו כולנו וכו׳ לחקור לדרוש ולתקן כל צרכי העיר בתקנות וגדרים וכו׳ אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד (ר״א ברי חיים, פרח מטה אהרן, סו״ת א ה). התעשת לרצותם (את אבותיך) אם יש בך חסד (משלי ערב, ספ׳ דרך טובים).—ואמר המליץ: ישית עצות ויתעשת (רסע״ג, תוכחה, JQR. NS. III. 88).—ואמר המשורר: למי אגיד יגון לבי ומי ירגז לקרתי ומי ישמע מרי שִׂיחִי ויתעשת להותי (ר״ש הנגיד, ימסר יום). התעשת האלהים התעשת והופיע והרף מאף לרהים מיום דין והרגיע (רמב״ע, סרדים לבית תפלתם). יכפר בעד חובים על עצמם ערוכים ויתעשת ליונים בגלותם נבוכים (הוא, סדור תימני ליוה״כ, כ״י בריטי׳ מוז׳).—ואמר המקונן: קדוש יתעשת אמת לנו בושת (ר׳ פנחס בן יעקב, מעוני שמים, קינ׳).—ותפעם רוחו בקרבו יתעשת בטוהר נפשו (אהרן חוריבר, בה״פ תקפ׳, 40). אחינו מנדינו התעשתו לנו (יל״ג, שני יוסף בן שמעון ה).

—פע׳, *עִשֵּׁת,—חשב מחשבות, לקח עצה: צר ואויב הלטיש עיניו פיהו פער לשאף עניו עשת בשלו להשמיד קהל המוניו (ר׳ משולם, במתי מספר, סליח׳ תעני׳ אסתי׳).

—נפע׳, *נֶעֱשַׁת,—כמו פִּע׳: תשבי שם אזור שַׂק במתניו תחבשת מהר להודיע ישני מכפל אבות שלשת נחץ לרועה נאמן מה לך נרדם להעשת קום קרא אל אלהיך אולי יתעשת (ר׳ מנחם ברי מכיר יחיאל, אדם בקום, שם).

עֶשְׁתּוֹן, ש״ז, מ״ר ככי עֶשְׁתֹּנֹתָיו,—מחשבה, תחבולה, Gedanke, Anschlag; pensée, projet; thought, plan: אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה תצא רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו עֶשְׁתֹּנֹתָיו (תהל׳ קמו ג-ד). — ומ״ר סמי׳ *עֶשְׁתּוֹנֵי, ואמר בן סירא: כי רבים עשתוני בני אדם ודמיונות רעות מתעות (ב״ס גני׳ ג כד).—ובסהמ״א: אם באונס הלך לאותו מקום אין עליו כלום שהרי אנוס רחמ׳ פטריה ואם יסור האונס יעש כל עשתונת בעצה טובה לשוב אל דעת שותפו שהתנה (תשו׳ גאוני׳ הרכבי תכו). וכולן כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתונותיהם מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה (רמב״ם, יסודי התורה ז ב). ועשתונות מטרפות והאזנים תצילנה עד נחרשו והעינים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו (ר׳ יוסף בן תנחום הירושלמי, מכת׳ אל ר׳ דוד בן אברהם בן רמב״ם, קובץ על יד ז, 22). ויהי כאשר התעו אותי סעיפי מחשבותי ועשתונותי לחצוני לא יתנוני השב רוחי עד אוציא לפועל מזימות לבי (לנדא, האגור, נ.). ככר כתבתי לך בני במה שקדם שהאדם נפעל כפי פעולותיו שיעשה תמיד ורעיוניו וכל עשתונותיו נתפשות אחרי פועל ידיו (ר״א הלוי מברצלונה, ספ׳ החנוך סכד). תגיל הלב במלוי השמחה וימלא הפה שחוק מעשתונות הלב על החפץ ובעשות רצונה (רזיאל המלאך, י.). ומדברי אנשים חטאים לא תיראו כי כבודם עמל ואון כי היום... ומחר איננו כי שב אל אדמתו ואבדו עשתונותיו (תרג׳ ספ׳ חשמונים, סריד ופליט, קובץ על יד ז, 8). אכן בבוא ריעיו (של איוב) לנחמו עשתנות משתנות עברו על מחשבתו (ר׳ יוסף אבן יחייא, פי׳ איוב, הקדמי). תתעצם תשוקת משכיל ועשתונות משתנות (בה״ע תקפס, 16). עיניו כל תצפינה וכל עשתנות אדם יבחון (ב״ז ב״ס טו יט). לב נכון בעשתונותיו כל חרדה לא תזעזענו (שם כב טז). אמרתי הנה עת ללדת הריון מחשבותי ולשלח רצוצי עשתנותי חפשים (רס״פ,

[1]) [אולי הוא התפ׳ מן עשה.]

ידיעות שלמה א, הקדמ׳, ע:.). הציקות במעבה עשתנותיו חמלה וחנינה אהבה ונדיבות להחיות לב נדכאים (הוא, ד כוסות, כוס ישועי׳ ג). כי ראה (נפוליון) חשבונותיו מקולקלים ועשתנותיו אובדות בסדרי המלחמה החדשים אשר דמה לו קיסר רוסיא (רמא״ג, הארפתים ברוסיא, 13).—ואמר המשורר: וכרחוק פאת מזרח ליד מערב רחקו מאד מהשבותיו איש מעוז עשתנותיו (רנו״ע, בסס אל אשר אמר). ואבדו עשתנותיו וחלפו בהבל שנותיו ופשעיו וחטאותיו ובעתוהו כמרירי יום (הוא, האספו משכילים). בסרעפי בקרבי אגידה נצחך בעשתונות לבי גודל שבחך (הוא, אעירה שחר). —ואמר הפיטן: בלב נדכה ונשבר באנו להלותך ובשברון רוחות גם עשתונות קשטנו והכננו סתרי טוחות (ר׳ אליה בר שמעיה, יי׳ אלהי ישראל, סליחו׳ ד עי״ת). לכן נבוכות כל העשתונות ונבהלות כל החשבונות (שיר היחוד, יום ה). הסירו עשתונות קרב עד לא תיללו בקר וערב (גנזי שכטר ג, דודסון 157). יגביהו עוף עשתונותי יעלו לדוד דר חביון (ר״י נג׳ארה, יגביהו עוף, עולת תמיד מו). ובחטי מנית ופנג אסעד לבי וכרב יינות עד ימם ינון כדונג ויסופו כל עשתונות (הוא, יום אל, עולת הדש ז).—מי יוציאנו מאפלה לאורה ועשתנותינו כאש בוערה (ר׳ זכריה בן סעדיה אלאלאהרי, ספר המוסר, מחב׳ נה, קובץ על יד ט, מעמוני מסתרים 25).

עַשְׁתּוּת, ש״נ,—כמו עֶשְׁתּוֹן: לפיד בוז לְעַשְׁתּוּת[1] שאנן נכון למועדי רגל (איוב יב ה).

עַשְׁתֵּי[2],—מלה משמשת בעברית רק בצרוף עם מלת המספר עָשָׂר, עֶשְׂרֵה, עַשְׁתֵּי עָשָׂר כז׳, עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה נקב׳, במשמ׳ אַחַד עָשָׂר, אַחַת עֶשְׂרֵה: ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן עַשְׁתֵּי עשרה יריעת תעשה אתם וכו׳ מדה אחת לְעַשְׁתֵּי עשרה יריעת (שמות כו ז-ח). ביום העשירי נשיא לבני דן וכו׳ ביום עַשְׁתֵּי עשר יום נשיא לבני אשר וכו׳ (במד׳ ז סו-עב). וביום השלישי פרים עַשְׁתֵּי עשר (שם כט כ). ויהי בארבעים שנה בְּעַשְׁתֵּי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל (דבר׳ א ג). ותבא העיר במצור עד עַשְׁתֵּי

[1] [ס״א: עַשְׁתּוּת.]

[2] [הקדמונים שלנו התקשו בגזרונה של מלה זו, עי׳ ריב״ג (הרקמה מד); ראב״ע (ספר יסוד מספר, הוצ׳ פנקקר 167); רד״ק (מכלול, שרה״ש), אבל היא נמצאת גם באשור׳: אִשְׁתֵּין, אחד, אִשְׁתֵּין אֶשְׂרֵת, אחד עשר (Del., Handw. 153), וגם בארמ׳ המצרית ובערב׳ הדרומית.]

עשרה שנה למלך צדקיהו (מ״ב כה ב). עד תם עַשְׁתֵּי עשרה שנה לצדקיהו בן יאשיהו (ירמ׳ א ג). ארך האלם עשרים אמה ורחב עַשְׁתֵּי עשרה אמה (יחזק׳ מ מט). ביום עשרים וארבעה לְעַשְׁתֵּי עשר חדש הוא חדש שבט (זכרי א ז). ירמיהו העשירי מכבני עַשְׁתֵּי עשר (דה״א יב יד). לשכניהו העשירי לאלישיב עַשְׁתֵּי עשר ליקים שנים עשר (שם כד יא-יב). העשירי לחדש העשירי מהרי הנטופתי וכו׳ עַשְׁתֵּי עשר לְעַשְׁתֵּי עשר החדש בניה הפרעתני (שם כז יג-יד).

עַשְׁתֹּרֶת[1], ש״נ, מ״ר עַשְׁתָּרוֹת, סמי׳ עַשְׁתְּרוֹת־רֹת, —א) שם אלהות הכנענים, בפרט הצידונים והפלשתים, היא אלילת האהבה והמלחמה, Astarte: ויעזבו (בני ישראל) את יי׳ ויעבדו לבעל וְלָעַשְׁתָּרוֹת (שפטי׳ ב יג). אם בכל לבבכם אתם שבים לי׳ הסירו את אלהי הנכר מתוככם וְהָעַשְׁתָּרוֹת והכינו לבבכם אל יי׳ (ש״א ז ג). וישימו (הפלשתים) את כליו בית עַשְׁתָּרוֹת (שם לא י). וילך שלמה אחרי עַשְׁתֹּרֶת אלהי צדנים ואחרי מלכם שקץ עמנים (מ״א יא ה). ואת הבמות אשר על פני ירושלם וכו׳ אשר בנה שלמה מלך ישראל לְעַשְׁתֹּרֶת שקץ צידנים (מ״ב כג יג).—ב) מה שיולד מהצאן בכל שנה Zuwachs; produit; increase: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירושך ויצהרך שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרוֹת צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך (דבר׳ ז יג). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרוֹת צאנך (שם כח ד). ארור פרי בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרֹת צאנך (שם יח). ואכל (האויב) פרי בהמתך ופרי אדמתך וכו׳ שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרֹת צאנך (שם נא). — ובסהמ״א: למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים (רש״י, דבר׳ כח ד). ולא הבטיחוני אחוזת מרעים ועשתרות קרנים ושלח ושריון ככובע האמת ומגן הצדק (רמב״ם, לוחה לבנו).

עשב, ממנו עֵשֶׂב, עָשַׁב, °עִשְׂבָּה, ₪עִשְׂבִּיָּה.

עֵשֶׂב, כנ׳ עֶשְׂבְּךָ, מ״ר סמ׳ עִשְׂבוֹת, *עֲשָׂבִים,—צמח דק וירק שגדל בשדות מאליו ומשמש מאכל לבהמה וגם

[1] במואב׳: עשתר, בכנע׳: עשתרת, באשור׳: אִשְׁתַר, אִשְׁתַרְת [בארמ׳: עתר, ובערב׳ הדרומ׳: עתת׳ר. מקור המלה ומשמ׳ האמתית לא נתברר.

לאדם, צמח, Gras, Kräuter; herb(e), herbage, במשמ' שם קבוץ: הנה נתתי לכם את כל עֵשֶׂב זרע זרע אשר על פני כל הארץ (בראש' א כט). ונתתי עֵשֶׂב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת (דבר' יא יה). גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עֵשֶׂב (שם כט כב). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי דשא וכרביבים עלי עֵשֶׂב (שם לב ב). ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עֵשֶׂב (ירמ' יד ו). בפרח רשעים כמו עֵשֶׂב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד (תהל' צב ח). מצמיח חציר לבהמה וְעֵשֶׂב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ (שם קד יד). ויאכל (הארבה) כל עֵשֶׂב בארצם ויאכל פרי אדמתם (שם קה לה). וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עֵשֶׂב (שם קו כ). נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עֵשֶׂב רצונו (משלי יט יב).—עֵשֶׂב השדה: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עֵשֶׂב השדה טרם יצמח (בראש' ב ה). וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עֵשֶׂב השדה (שם ג יח). ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם ועל הבהמה ועל כל עֵשֶׂב השדה (שמות ט, כב; גם י יה). וישביהן קצרי יד חתו ויבשו היו עֵשֶׂב שדה וירק דשא (מ"ב יט כו). יתן להם לאיש עֵשֶׂב בשדה (זכר' י א).—עֵשֶׂב הארץ: ויאמר יי' אל משה נטה ידך על ארץ מצרים בארבה ויעל על ארץ מצרים ויאכל את כל עֵשֶׂב הארץ (שמות י יב; גם יה). והיה אם כלה לאכול את עֵשֶׂב הארץ ואמר (עמוס ז ב). ויציצו מעיר כְּעֵשֶׂב הארץ (תהל' עב יו). וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כְּעֵשֶׂב הארץ (איוב ה כה).—דשא עֵשֶׂב: ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עֵשֶׂב וכו' ותוצא הארץ דשא עֵשֶׂב מזריע זרע (בראש' א יא-יב).—ירק עֵשֶׂב: ולכל חית הארץ וכו' את כל ירק עֵשֶׂב לאכלה (שם ל). כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עֵשֶׂב נתתי לכם את כל (שם ט ג).—יָבֵשׁ הָעֵשֶׂב: עד מתי תאבל הארץ וְעֵשֶׂב כל השדה ייבש (ירמ' יב ד). ימי כצל נטוי ואני כְּעֵשֶׂב איבש (תהל' קב יב).—הוביש עֵשֶׂב: אחריב הרים וגבעות וכל עֶשְׂבָּם הוביש (ישע' מב יה).—ובמדר': אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדול (ר' סימון, ב"ר בראש' י). פעמים שעושה (מטר) בזכות איש אחד בזכות עשב אחד בזכות שדה אחד (שם ויקר' לה).—ובספה"א: עשב הנקרא בלשון ארם אריוא ובלשון יון כמומילון והוא כמו קוץ ושפל הוא מכל הקוצים כי לא הרבה יגדל כי קרובה ניצתו לארץ (אסף 78:). ס"א פטסים פי' עשב ששמו יבלא ובלשון קודש (חצובה) (ערוך ערך יבל). לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא (רש"י, בראש' א יא). מלת דשא צמחים ומלת עשב הוא פרטי (רדב"א, לקו"ק, נספח' 107). לא יתכן לאמר תעשיב יען דשא הוא הקטן הצומח ועשב הוא הגדול המזריע (רמב"ן, פי' בראש' א יא). דשא והוא עשב בלתי נזרע (ר' אברבנאל, פי' בראש', ד"ה ואחר ביאור). סלקא וכרפס ועשב יהודי והנדבי (קאנון ג יד ד יב). ויערב עמו (עם השמן) עשב יהודי (קבולי גליינוס ב, כ"י פריז). עשב הטחול (כ"י להלון, אולה"מ ע ז, עד:). עשב הזכוכית (יוסף וידאל, גרס המעלות, רפואות, כ"י פריז).—ואמר הפיטן: טיעת עצי עשב ישאו היום טובה להסב (ר"א הקליר, איומתי בקיל, יוצ' א קוכי). ולבו גם בו ידע סיג סבו וסר באוכל עשבו עד שהמלך במסבו (ר' שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' ב פסח).—תו"ר עִשְּׂבוֹת: גלה הציר ונראה דשא ונאספו עִשְּׂבוֹת הרים (משלי כז כה).—ובספה"א, ואמר המשורר: וזרע אשר נזרע וכל עץ אשר נטע וכל דשני ארץ ושיחיו ועשבותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר).—ומצוי בתו"מ, מ"ר עֲשָׂבִים: בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו וכו' (שביעי' ד א). המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק (שם ט ו). אין טומנין לא בגפת וכו' ולא בעשבים בזמן שהן לחין (שבת ד א). המוציא וכו' עשבים כמלא פי גדי וכו' (שם ז ד). המלקט עשבים אם לתקן כל שהן אם לבהמה כמלוא פי גדי (שם יב ב). אין מלקטין עשבים מגבי הזבל אבל מלקטין הימנו קישושות (תוספת' שביע' ב יד). (מצא) טלית מונחת בצד הגדר וכו' וחמור רועה בין העשבים אין זו אבידה (שם ב"מ ב יט). עשבים שתלשן והניחן בחלון וכו' הרי אלו ממעטין (שם אהיל' יד ו). שהתכלת דומה לים והים דומה לעשבים ועשבים דומין לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד (ירוש' ברכ' א ה). קצר לצורך עשבים חייב משום קוצר (שם שבת ז ב). היתה (בהמה) מהלכת ופולטת עשבים מהו (ר' ירמ', שם ב"ק א א). תלתן שהעלת מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (שם ב"ב ה א). ארבעה מלקטין עשבים מ"ם ובלבד שלא ישרשו (ר' לעזר, שם). אלו זכית היית נוטל עשבים מתוך גן עדן וטועם בהם כל מעדנים שבעולם עכשיו שלא זכית ואכלת את עשב השדה

(מד״ר בראשי׳ כ). ההרים מעלין עשבים והצדיקים יש להם מעשים טובים (שם ויקרי׳ כז). עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין אינו בא (ר׳ יוחנן בן תורתא, שם איכ׳, בלע ייי).—עִשְׂבֵי השדה: בני האדם דומין לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין (רב, עירובי׳ נד.). מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך וכו׳ פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו זה שהיה פקח נסתמא וזה שהיה סומא נתפקח (מד״ר במד׳ יח).—ובספהמ״א: וכמו שיש בעולם אילנות ועשבים טובים ורעים וכו׳ כעשבי סם המות וכקוצים ודרדרים כן בני אדם טובים ורעים הטובים נדמו לאילנות ולעשבים הטובים וכו׳ (ר״ש דונולו, חכמוני, פי׳ ספר יצירה א, סד:). והאדם שהוא במדרגה יותר מן החי אינו ניזון מן העשבים כי אם מן הנאותים למזגו (ר״ש אבן ויגנא, שבט יהודה 15). עשבי מזור מארץ הצמיח בם ירפאו מכאובות (צ״ז ב״ס לט ד).—ואמר הפיטן: טפחות ימי ורגעי יכלו ובלחיי עשבים יעלו והימים הראשונים יפלו (ר׳ משה ברי חייה, את פני מבין, סליחי׳ ספרד׳ יוה״כ).—ואמר המשורר: במלח פת אכול ורעה עשבים ואל תשאל אגורה מנדיבים (רה״ג, מוסר השכל יד). פרה ורבה בחדלך ראה העשבים לאכלך והחיות לעבדים לך ואתה הוה להם למלך (רא״ע, מי כמוך אפס ים). או בעשבים יבשו כי נשרפו או על דגי ים תמנו לגוע (ר״י חריזי, תחכמוני מו).

עָשַׁב, קל לא נמצא.

—נפעל, נֶעֱשַׁב, נֶעֱשָׁבִים,—נתכסה, נתמלא עֵשֶׂב: מקומות הנעשבים והנדשאים מזובי מים על ידי יאורים ואגמים (מנחם, מחבר׳, אם).

עִשְׂבָּה, עֶשְׂבָּה, ש״נ,—כמו עֵשֶׂב: עשב סרו בערבי עשבה אל סדור ופרושו עשבה שמחה וכרכום (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, שבת יד ג).

∞**עַשְׂבִיָּה**, ש״נ,—אסף של צמחים ועשבים מיֻבשים, Herbarium, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

א. **עשה**[1], ממנו א. עָשָׂה, *עֲשֵׂה, *עָשׂוּי *עֲשִׂיָּה, מַעֲשֶׂה, *מַעֲשִׂי, *מַעֲשִׂיָּה.

א. **עָשָׂה**, פ״י, עָשָׂנִי, עָשְׂךָ, עָשָׂהוּ, עָשָׂנוּ, עָשָׂם, עָשְׂתָה, עָשָׂתָה, עָשָׂת, עָשָׂתְנִי, עָשִׂיתָ־תָּה, עֲשִׂיתָנִי, עֲשִׂיתָהּ, עֲשִׂיתָם, עָשִׂית־תִּי (כתיב), עָשִׂיתִי, עֲשִׂיתַנִי, עֲשִׂיתִיו, עֲשִׂיתִיהוּ, עֲשִׂיתִם, עָשׂוּ, עָשׂוּנִי, עָשׂוּהוּ, עֲשִׂיתֶם, עֲשִׂיתֶן, עָשִׂינוּ, עֹשֶׂה, עוֹשֶׂה, עֹשֵׂה, עֹשֵׂנִי, עֹשׂוֹ, עֹשֵׂהוּ, עֹשָׂה, עֹשֵׂנוּ, עֹשִׂים, עֹשֵׂי, עוֹשֵׂי, עֹשָׂי, עֹשַׂיִךְ, עֹשָׂיו, עֹשֶׂיהָ, עֹשֵׂיהֶם, עֹשָׂה, עֹשׂת, עֹשׂוֹת, עָשׂוּי, עָשׂוּ, עֲשׂוּיִם, עֲשׂוּיָה, עֲשׂוּיָה, עֲשׂוּוֹת (כתיב), עֲשׂוּיוֹת (קרי), עָשׂה, עָשׂוֹ, עֲשׂה, עֲשׂוֹ, עֲשׂוֹת, עֲשׂת, עֲשׂוֹתִי, עֲשֹׂתִי עֲשׂוֹתְךָ, עֲשׂוֹתֵךְ, עֲשׂהוּ, עֲשׂתוֹ, עֲשׂוֹתוֹ, עֲשֹׂתָהּ, עֲשׂוֹתָהּ, עֲשֹׂתָם, עֲשׂוֹתָם, עֲשֵׂה, עֲשִׂי, עֲשׂוּ, אֶעֱשֶׂה, אַעַשׂ, אֶעֱשְׂךָ, אֶעֱשֶׂנָּה, תַּעֲשֶׂה, תַּעֲשֵׂה, תַּעַשׂ, תַּעֲשֶׂנּוּ, תַּעֲשֶׂהָ, תַּעֲשִׂי, תַּעֲשִׂין, יַעֲשֶׂה, יַעֲשֵׂה, יַעַשׂ, יָעַשׂ, יַעֲשֵׂהוּ, יַעֲשֶׂהָ, יַעֲשֶׂנָּה, יַעֲשֵׂם, תַּעֲשֶׂה, תַּעַשׂ, נַעֲשֶׂה, נַעֲשֵׂה, נַעַשׂ, נַעֲשֶׂנָּה, תַּעֲשׂוּ, תַּעֲשׂוּן, יַעֲשׂוּ, יַעֲשׂוּן, יַעֲשׂוּנִי, יַעֲשׂוּהָ, תַּעֲשֶׂינָה.— א) עָשָׂה דבר, עבד באיזה חמר ופעל שיהיה הדבר, יָצַר machen; faire, fabriquer; to make: ויתפרו עלה תאנה וַיַּעֲשׂוּ להם חגרת (בראשי׳ ג ז). ויאמר יי׳ אמחה את האדם וכו׳ מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים כי נחמתי כי עֲשִׂיתִם (שם ו ז). וילך (אברם) למסעיו וכו׳ אל מקום המזבח אשר עָשָׂה שם בראשנה (שם יג ד). וְעָשׂוּ ארון עצי שטים (שמות כה י). וְעָשִׂיתָ אתו שמן משחת קדש (שם ל כה). וַיַּעַשׂ (בצלאל) את כל כלי המזבח את הסירת ואת היעים וכו׳ (שם לח ג). והאיש מיכה לו בית אלהים וַיַּעַשׂ אפוד ותרפים (שפטי׳ יז ה). ויאמר (שמואל) זה יהיה משפט המלך וכו׳ את בניכם יקח וכו׳ וְלַעֲשׂוֹת כלי מלחמתו וכלי רכבו (ש״א ח יא-יב). ונתנו את הכסף המתכן על יד עֹשֵׂי המלאכה (מ״ב יב יב). ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו וכו׳ וְעָשׂוּ גנות ואכלו את פריהם (עמו׳ ט יד).—והנושא אלהים, ברא, יצר: וַיַּעַשׂ אלהים את הרקיע (בראשי׳ א ז). וישבת (אלהים) ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עָשָׂה (שם ב ב). והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עָשָׂה יי׳ אלהים (שם ג א). כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עָשִׂיתִי (ישעי׳ נז טז). וישבע המלך צדקיהו וכו׳ חי יי׳ את אשר עָשָׂה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך (ירמי׳ לח טז). דעו כי יי׳ הוא אלהים הוא עָשָׂנוּ ולא אנחנו (תהלי׳ ק ג). הלא בבטן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ ויכוננו ברחם אחד (איוב לא טו). — ובספהמ״א: אתה אלהי עשיתני ולא עשיתיני (דונש, תשו׳ על רסע״ג, 102).—ובניבי: ביום ההוא ישעה האדם על עֹשֵׂהוּ ועיניו אל קדוש ישראל תראינה (ישעי׳ יז ז). כי לא עם בינות הוא על כן לא

1) [כך במואב׳. ברת (Etym. Stud., 56), מחברו עם הערב׳ שַׂעַי a), עשה.]

a) سعي

ירחמנו עֹשֵׂהוּ ויצרו לא יחננו (סס כז יא). עשק דל חרף עֹשֵׂהוּ ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). האנוש מאלוה יצדק אם מֵעֹשֵׂהוּ יטהר גבר (איוב ד יז).— ואמר בן סירא: תחלת גאון אדם מועז ומעשהו יסור לבו (ב"ס גני' י יב)—ומ"ר: כי בעליך עֹשַׂיִךְ יי' צבאות שמו (ישעי' נד ה). ולא אמר איה אלוה עֹשָׂי[1] נתן זמירות בלילה (איוב לה י).—ובתלמו': באומרת יקדשו ידי לעושיהם דידים איתנהו בעלמא (ר' הונא בריה דרב יהושע, יבמ' נג.).—עָשָׂה דבר ל־: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה וַיַּעַשׂ משתה לכל עבדיו (בראשי' מ כ). לא תַעֲשֶׂה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת (שמות כ ד). בעת ההוא אמר יי' אלי פסל לך שני לוחת אבנים וכו' וְעָשִׂיתָ לך ארון עץ (דברי' י א). ומעיל קטן תַּעֲשֶׂה לו אמו (ש"א ב יט). וְעָשִׂתִי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ (ש"ב ז ט). והגיד לך יי' כי בית יַעֲשֶׂה לך יי' (סס יא). השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם וַעֲשׂוּ לכם לב חדש ורוח חדשה (יחזק' יח לא).—עָשָׂה מלאכה, עי' מלאכה.—עָשָׂה מעשה, עי' מַעֲשֶׂה.—עָשָׂה מלחמה: ויהי בימי אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר וכו' עָשׂוּ מלחמה את ברע מלך סדם ואת ברשע מלך עמרה וכו' (בראשי' יד א-ב). ואם לא תשלים עמך וְעָשְׂתָה עמך מלחמה וצרת עליה (דברי' כ יב). ימים רבים עָשָׂה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה (יהוש' יא יח). ויבא רחבעם ירושלם ויקהל את בית יהודה ובנימן מאה ושמונים אלף בחור עֹשֵׂה מלחמה (דה"ב יא א).—עָשָׂה שלום: וַיַּעַשׂ להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם (יהוש' ט טו). המשל ופחד עמו עֹשֶׂה שלום במרומיו (איוב כה ב).—ובמדרי': אומה שעשת שלום ביני ובין עולמי שאלולי היא הייתי מחריב את עולמי (בשם ר' אידי, מד"ר בראשי' סו).—ועם מפעל כפול, עָשָׂה דבר שיהיה לדבר אחר: לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים וְאֶעֱשֶׂה אתם מטעמים לאביך (בראשי' כז ט). ואתה קח לך בשמים ראש וכו' וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שמן משחת קדש (שמות ל כג-כה). שטו העם ולקטו (את המן) וטחנו ברחים וכו' וְעָשׂוּ אתו עגות (במדי' יא ח). אמר אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם וכו' את מחתות החטאים האלה בנפשתם וְעָשׂוּ אתם רקעי פחים (סס יז ב-ג). ותקח אמו (של מיכה) מאתים כסף ותתנהו לצורף וַיַּעֲשֵׂהוּ פסל ומסכה (שפטי' יז ד). כספם וזהבם עָשׂוּ להם עצבים (הושי' ח ד). עֹשֶׂה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט (תהלי' קד ד).—עָשָׂה פלוני כָּלָה: ותחס עיני עליהם משחתם ולא עָשִׂיתִי אותם כלה במדבר (יחזק' כ יז). עי' כלה.—ובתו"מ: הזורע את שדהו מין אחד אף על פי שהוא עושהו שתי גרנות נותן פאה אחת (פאה ב ה). היה קטן לא יעשנו גדול אחד לא יעשנו שנים (ב"ב ג ז). וכשאתה מתפלל אל תעשה תפלתך קבע (ר' שמעון, אבו' ב יג). הלוקח יין ליתן לתוך הקילור וקמח לעשות מלוגמא ורטייה פטור מן הדמאי וחייב בודאי (תוספתי דמאי א כה). חמשה אחין שהיו מלקטין ירק אחד מוכר לכולן ובלבד שעשאו פלטר (סס שביעי' ו כב). ודברת בם עשם עיקר ואל תעשם טפילה (ספרי דברי' לד). שעושין למדותיו של הקב"ה רחמים (ר' יוסי בר' בון, ירוש' ברכ' ה ג). ברח (ר"א בן הורקנוס) והלך לו אצל רבן יוחנן בן זכאי והיה אוכל קווזות אדמה עד שעשת פיו ריח רע (מד"ר בראשי' מב). עמד המלך ונטלה לאשה ועשאה מטרונה ונתן לה שלשלת אחת של י' מרגליות (ר' אבין בשם ר' אחא, סס שמות נד).—ובספה"א: כתבן עליו בכתובתה עשאתו עליו צאן ברזל (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק', 89). האומר עשיתי פלוני עבדי בן חורין והוא אומר לא עשאני חוששין (רמב"ם, עבדים ו ג). שאם יעשו הבתים עגולות כדמות אסטואנ"א סמוכות זו לזו ישאר מקום רב ביניהם שלא יקבלו תועלת ממנו לפיכך בנאום בתמונת הששיות ולא עשאום מעוגלים (ר"י חלבו, עקרים, הקד').—והמפעל השני עם ל: לך לך מארצך וממולדתך וכו' וְאֶעֶשְׂךָ לגוי גדול (בראשי' יב א-ב). ועתה הניחה לי וכו' וְאֶעֱשֶׂה אותך לגוי גדול (שמות לב י). על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע וכו' ושאריתו לאל עָשָׂה לפסלו (ישעי' מד יז-יז). וכסף הרביתי לה וזהב עָשׂוּ לבעל (הושי' ב י).—שמות שונים בתור מפעל: ויקח אברם את שרי אשתו וכו' ואת הנפש אשר עָשׂוּ בחרן וכו' (בראשי' יב ה). לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עָשָׂה את כל הכבד הזה (סס לא א). כחי ועצם ידי עָשָׂה לי את החיל הזה (דברי' ח יז). וַיַּעַשׂ (שאול) חיל ויך את עמלק (ש"א יד מח). וַיַּעַשׂ לו (אדניה) רכב ופרשים (מ"א א ה). ומשה ואהרן עָשׂוּ את כל המפתים האלה לפני פרעה (שמות יא י). מי כמכה באלים יי' וכו'

[1] [המחבר רשם בגליון התנ"ך שלו: עֹשַׂם.]

נורא תהלת עֹשֵׂה פלא (שם יח יא). וַיַּעַשׂ לה (יפתח לבתו) את נדרו אשר נדר (שפט' יא לט). ויבא (הלוי) הר אפרים עד בית מיכה לַעֲשׂוֹת דרכו (שם יז ח). אתה עתה תַּעֲשֶׂה מלוכה על ישראל (מ"א כא ז). והיו שתתיה מדכאים כל עֹשֵׂי שכר אגמי נפש (ישעי' יט י). לַעֲשׂוֹת עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי (שם ל א). ובכל אלהי מצרים אֶעֱשֶׂה שפטים (שמות יב יב). עי' שֶׁפֶט.— אם תַּעֲשֶׂה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמר (ברא' ל לא). ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי וַעֲשִׂיתֶם אתם (ויקר' כ כב). אם שמוע תשמע בקול יי' אלהיך לשמר לַעֲשׂוֹת את כל המצוה הזאת (דבר' יט ה). אלה הדברים עֲשִׂיתִם ולא עזבתים (ישעי' מב טז). מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו וְיַעֲשֵׂם כצל (קהל' ו יב). בני הזהר עֲשׂוֹת ספרים הרבה (שם יב יב). על אשר לא עָשְׂתָה את מאמר המלך אחשורוש (אסת' א יה).—ואמר בן סירא: כל העושה צדקה יש לו שכר (ב"ס גני' יו יד). לא תמוש עד יפקוד אל ושופט צדק יעשה משפט (שם לב כא-כב).—*ועם בּ: אל תעש עצמך כעורכי הדיינין (יהודה בן טבאי, אבו' א ח). עשאו כמין גאם ר' עקיבא מטמא (כלים כח ז). רבש"ע עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו ליצים (סנה' קא.).—ב) ובמשמ' הוציא מתוך עצמו, פרי, תבואה, חלב וכדומ': ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עֹשֶׂה פרי למינו (ברא' א יא). וַתַּעַשׂ הארץ בשבע שני השבע לקמצים (שם מא מז). וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית וְעָשָׂת את התבואה לשלש השנים (ויקר' כה כא). ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה וְעָשָׂה פרי למעלה (מ"ב יט ל). ויקו לַעֲשׂוֹת ענבים וַיַּעַשׂ באשים (ישעי' ה ב). והיה מרב עֲשׂוֹת חלב יאכל חמאה (שם ז כב). נטעתם גם שרשו ילכו גם עָשׂוּ פרי (ירמ' יב ב). ותהי לגפן וַתַּעַשׂ בדים ותשלח פארת (יחזק' יז ו). אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לַעֲשׂוֹת ענף ולשאת פרי (שם ח). קמה אין לו צמח בלי יַעֲשָׂה קמח אולי יַעֲשֶׂה זרים יבלעהו (הוש' ח ז). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עָשָׂה אכל (חבק' ג יז). מריח מים יפרח וְעָשָׂה קציר כמו נטע (איוב יד ט). כי כסה פניו בחלבו וַיַּעַשׂ פימה עלי כסל (שם טו כז).—ובתו"מ: ר' אליעזר אומר קרקע בית רובע חייב בפאה ר' יהושע אומר העושה סאתים (פאה ג ו). במעשיו שהוא עושה הרבה במקומו (שם ז א). כל שלשה אילנות לבית סאה אם ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי חורשין כל בית סאה בשבילן (שביע' א ג). היה אחד עושה ככר דבלה ושנים אין עושין או שנים עושין ואחד אינו עושה (שם ד). מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו עשה הבכיר הותר האפיל (שם ו ד). המקבל שדה מחבירו והובירה שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (ב"מ ט ג). אין פוסקין על החלב ועל הגיזין אלא עד שיעשו (תוספת' ב"מ ו ד). מאימתי התבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן (ספרי דבר' רל). למלך שהיה לו כרם והיו בו מאה גפנים והיו עושות כל שנה ושנה מאה חביות של יין וכו' (ירוש' ברכ' ב ח). מעשה באחד שזורע סאה של אפונים ועשת שלש מאות סאין (שם פאה ז ד). רוב השדות הללו עושות המינין הללו (ר' יונה, שם דמאי ב א). ולמה אמרו תאינים על ידי שפירותיהן גסין והן עושות הרבה (שם שביע' א ג). במה דברים אמורים באילן שהוא עושה שתי גרנות בשנה אבל באילן שהוא עושה גורן אחד בשנה וכו' אף על פי שחנטו קודם לזמן הזה הרי הן כלעתיד לבא (ר' נחמיה, שם ה א). בנות שוח שביעית שלהן שנייה מפני שעושות לשלש שנים (ר"ה טו:). אדם נוטע בי (בפרת) נטיעה והיא עושה לשלשים יום זורע בי ירק והוא עושה לג' ימים (בשם ר' לוי, מד"ר ברא' עז, תילודי'). מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת באמתו ולא היתה עושה פירות וכו' כיון שהרכיבו אותה עשת פירות (שם מ). מה קינמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות כך וכו' (ר' שמעון בן לקיש, שם מו). יושבים ומתפללים שתעשה ארץ ישראל פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם (שם במדי' ס). כלום שמעת מימיך אומרים השקה את הזית הזה שמן שהוא עושה שמן הרבה (ר' חייא בר אבא, פסיק' דר"כ ו).—ג) במשמ' הכין מזון: ויקח (אברהם) בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לַעֲשׂוֹת אתו (ברא' יח ז). וַיַּעַשׂ להם משתה ומצות אפה ויאכלו (שם יט ג). וַתַּעַשׂ אמו מטעמים כאשר אהב אביו (שם כז יד). ויאפו את הבצק וכו' כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עָשׂוּ להם (שמות יב לט). וגדעון בא וַיַּעַשׂ גדי עזים (שפט' ו יט). ויאמר מנוח אל מלאך יי' נעצרה נא אותך וְנַעֲשֶׂה לפניך גדי עזים (שם יג טו). ויבא הלך לאיש העשיר

ויחמל דקחת מצאנו ומבקרו לַעֲשׂוֹת לארח הבא לו ויקח את כבשת האיש הראש וַיַּעֲשֶׂהָ לאיש הבא אליו (ש"ב יב ד). ויאמר לו יהונדב וכו' ובא אביך לראותך ואמרת אליו תבא נא תמר אחתי ותברני לחם וְעָשְׂתָה לעיני את הבריה (שם יג ה). והנני מקששת שנים עצים ובאתי וַעֲשִׂיתִיהוּ (את הקמח) לי ולבני ואכלנהו (מ"א יז יב). — ובמדר': מה עשת עשתה סעודה גדולה ושיכרתו יותר מדאי ורמזה לשפחותיה ואמרה להן טלו אותו לבית אבא וכו' (פסיק' דר"כ כב). — ועם שמות אחרים: ואני אֶעֱשֶׂה את הפר האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים (מ"א יח כג). ואתה בן אדם עֲשֵׂה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם (יחזק' יב ג). ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב לטוביה לַעֲשׂוֹת לו נשכה בחצרי בית האלהים (נחמ' יג ז). — ובפרט קרבן: ויאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת וְעָשִׂינוּ ליי' אלהינו (שמות י כה). וירד (אהרן) מֵעֲשֹׂת החטאת והעלה והשלמים (ויקר' ט כב). ויצא (אהרן) וְעָשָׂה את עלתו ואת עלת העם (שם יו כד). וַעֲשִׂיתֶם אשה ליי' עלה או זבח (במד' יה ג). ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית יי' כי עָשָׂה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים (מ"א ח סד). ויעשו (הגוים שמלך אשור הושיבם בערי שומרון) להם מקצותם כהני במות ויהיו עֹשִׂים להם בבמות (מ"ב יז לב). ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה וְעֹשֶׂה זבח כל הימים (ירמי' לג יח). שבעת ימים תַּעֲשֶׂה שעיר חטאת ליום ופר בן בקר ואיל מן הצאן תמימים יַעֲשׂוּ (יחזק' מג כה). עלות מיחים אעלה לך עם קטרת אילים אֶעֱשֶׂה בקר עם עתודים (תהי' סו יה). — ואמר הפיטן: ונפשם מתפלשת בדמים מתבוססת ומאבות לבנים מורשה מסיני לעשות להם שלמי נדבה לרצון להם לפני יי' (יהי רלון, תעני' לצור, ונחד היעל' ב, רז.). — ובמשמ' תקן: וראית בשביה אשת יפת תאר וכו' וגלחה את ראשה וְעָשְׂתָה את צפרניה (דבר' כא יא-יב). ומפבשת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עָשָׂה רגליו ולא עָשָׂה שפמו ואת בגדיו לא כבס (ש"ב יט כה). — ד) עָשָׂה חג: וכי יגור אתך גר וְעָשָׂה פסח ליי' המול לו כל זכר ואז יקרב לַעֲשֹׂתוֹ (שמות יב מח). ושמרו בני ישראל את השבת לַעֲשׂוֹת את השבת לדרתם ברית עולם (שם לא יו). וידבר משה אל בני ישראל לַעֲשֹׂת הפסח ויַּעֲשׂוּ את הפסח וכו' (במד' ט ד-ה). על כן צוך יי' אלהיך לַעֲשׂוֹת את יום השבת (דבר' ה יה). חג המצות תַּעֲשֶׂה לך שבעת ימים (שם יו יג). ויחנו בני ישראל בגלגל וַיַּעֲשׂוּ את הפסח (יהוש' ה י). וישלח (מרדכי) ספרים אל כל היהודים וכו' לקיים עליהם להיות עֹשִׂים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו (אסתר ט כ-כא). — ובתלמו': אותה שנה (בחנוכת הבית בימי שלמה) לא עשו ישראל את יום הכפורים (ר' יוחנן, מו"ק ט.). — ה) עָשָׂה את פלוני: ויאמר שמואל אל העם יי' אשר עָשָׂה את משה ואת אהרן וכו' (ש"א יב ו). — ובמשמ' מנה: וַיַּעַשׂ (ירבעם) כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי (מ"א יב לא). וְעָשָׂה (מנשה) אוב וידענים (מ"ב כא ו). — ובתו"מ, שמות שונים: בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שכנים הרעים עושים וכו' (סוט' א ד). חלות תודה ורקיקי נזיר מה הן בחלה וכו' עשאן לעצמו פטור (תוספת' חלה א ו). דבר שחייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועשאו בשבת בין בשוגג בין במזיד אסור לו ולאחרים (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, שם שבת ב (ג) ו). אין אנו יודעים מה חשבון עשה עמכם אבה (שם ב"ק י כא). כל מי שהוא פטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט (חזקיה, ירוש' ברכ' ב ט). כל מקום שעשוית קישות ופול המצרי כדלעת יוונית את עשה דלעת מצרית כדלעת יוונית (שם כלא' ג ח). שאין לך עושה שלהבת אלא פשתן בלבד (ר' שמעון בר' יצחק, שם שבת ב ג). אשה שעשת כתונת לבנה צריכה למסור לציבור (שם שקל' ד א). אפילו חרב של שלום שכבר עשת רושם בימי יאשיהו (שם תעני' ג ו). אל תעש מום בעצמך (ר' ישמעאל בר' יוסי, פסח' קיב:). אבל אם אמר לו עשה עמי מלאכה היום מציאתו לבעה"ב (ב"מ קיח.). ב' אחין אחד עני ואחד עשיר והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד עשאן לשכר השכר לאמצע וכו' (ב"ב יג.). שהרוצה לעשות רפת בקר עושה ד' אמות על שש (ר' ישמעאל, שם לח:). אם אמרת באם על הבנים שכן לא עשה בה מזומן כשאינה מזומן תאמר באותו ואת בנו שעשה בו מזומן כשאינו מזומן (חול' עח:). כמותך ירבו עושי רצון המקום בישראל (מד"ר במד' י). — לא עָשָׂה כלום: המוכר מעשרו' שדהו לחבירו לא עשה כלום וולדי שפחתו לחבירו לא עשה כלום וכו' (ר' אבהו בשם ר"ש בן לקיש, ירוש' דמאי ו ג). יתומים שמכרו מדור אלמנה לא עשו ולא כלום (ר' נחמן, כתוב' קג.). — ועם מלת

חשאלה: מה אעשה שכנגדי חלוק עלי (ר' יוחנן, שם פד:). למלך שביקש לבנות פלטין והוה אותו מקום אפל מה עשה וכו' (ר' יהודה, מד"ר בראשי' ג). מה עשתה מלאה את הכד קמח (ר' לוי, שם מט). — ובסהמ"א: לעשות קיבוץ ולאגור ולספות פירשתי בתשובות אסופות (דונש, תשו' והכרעו' ר"ת, 74). היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ ויהיו מעשיו מסורים לו וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו (רמב"ם, תשובה ה ז).—ו) ושם מפשט בתור מפעל: ושמרו דרך יי' לַעֲשׂוֹת צדקה ומשפט (בראשי' יח יט). עֲשׂוּ משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק (ירמי' כב ג).—עָשָׂה חסד, עי' חסד.—ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עָשָׂה בישראל (בראשי' לד ז). ויחד יתרו על כל הטובה אשר עָשָׂה יי' לישראל (שמות יח ט). וזכרתם את כל מצות יי' וַעֲשִׂיתֶם אתם (במדי' טו לט). ושמרת וְעָשִׂיתָ את החקים האלה (דברי' יז יט). ואנכי לא חטאתי לך ואתה עֹשֶׂה אתי רעה להלחם בי (שפטי' יא כז). עָשָׂה יי' פרץ בשבטי ישראל (שם כא טו). כי נבל נבלה ידבר ולבו יַעֲשֶׂה און לַעֲשׂוֹת חנף ולדבר אל יי' תועה (ישעי' לב ו). ויתן את רשעים קברו וכו' על לא חמס עָשָׂה ולא מרמה בפיו (שם נג ט). וְעָשִׂיתִי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מיכי' ה יד). עֲשֵׂה עמי אות לטובה ויראו שנאי ויבשו (תהלי' פו יז).—ז) ובלא שם מפעל: ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה אולי יַעֲשֶׂה יי' לנו (ש"א יד ו). ברוך אתה בני דוד גם עָשֹׂה תַעֲשֶׂה וגם יכל תוכל (שם כו כה). רנו שמים כי עָשָׂה יי' (ישעי' מד כג). כה אמר יי' צבאות הנני צורפם ובחנתים כי איך אֶעֱשֶׂה מפני בת עמי (ירמי' ט ו). אם עונינו ענו בנו יי' עֲשֵׂה למען שמך (שם יד ז). יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עָשָׂה (תהלי' כב לב). גול על יי' דרכך ובטח עליו והוא יַעֲשֶׂה (שם לז ה). ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח וְעָשָׂה (דניי' ח כד). קום כי עליך הדבר ואנחנו עמך חזק וַעֲשֵׂה (עזרי' י ד). — ולפני פֹעל: יַעֲשֶׂה פרעה ויפקד פקדים על הארץ (בראשי' מא לד). ואתה תשמע השמים וְעָשִׂיתָ ושפטת את עבדיך (מ"א ח לב).—ובמשמ' סִבֵּב וגרם פעלה: ואת רוחי אתן בקרבכם וְעָשִׂיתִי את אשר בחקי תלכו (יחזקי' לו כז). והאלהים עָשָׂה שיראו מלפניו (קהלי' ג יד). — ח) במשמ' עָבַד, היה עסוק: ועתה מתי אֶעֱשֶׂה גם אנכי לביתי (בראשי' ל ל). תכבד העבדה על האנשים וְיַעֲשׂוּ[1] בה ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה ט). ואמלא אתו רוח אלהים וכו' לַעֲשׂוֹת בזהב ובכסף ובנחשת (שם לא ד). ויהי עבדך עֹשֶׂה הנה והנה והוא איננו (מ"א כ מ). דרשה צמר ופשתים וַתַּעַשׂ בחפץ כפיה (משלי' לא יג). איפה לקטת היום ואנה עָשִׂית יהי מכירך ברוך (רות ב יט). חצי נערי עֹשִׂים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגנים וכו' (נחמי' ד י).—וביחו': מה יתרון הָעוֹשֶׂה באשר הוא עמל (קהלי' ג ט).—ובתלמו': עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר (שביעי' ו ב). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת וכו' (כתובי' ה ה). כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ודבר שאינו עושה ואוכל ימכר (ב"מ ב ז). שמין פרה וחמור וכל דבר שדרכו לעשות ולאכול למחצה (שם ה ה). אלו אוכלין מן התורה העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה וכו' (שם ז ב). היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים בענבים לא יאכל בתאנים (שם ז). עושה בה (בבהמה של חברו) כל ימות החמה ומבקש למוכרה בימות הגשמים יכול לעכב על ידו עד שיעשה בה כל ימות הגשמים (תוספתי' שם ה ט). השוכר את הפועל לעשות עמו לגורן היום בדינר ולגורן יפה סלע אסור ליהנות הימנו (ב"ב פו:). עשה עמו בפומבי ובקש לעשות עמו בצינעא יכול לומר לו בפומבי אעשה עמך כדרך שעשית עמי (שם קמה:). — ט) ובמשמ' כללית, עָשָׂה מעשים, התעסק ביחס לפלוני או לדבר, התנהג עם פלוני, tun, handeln; faire, agir; to do, deal: ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עָשִׂיתָ לנו ומה חטאתי לך (בראשי' כ ט). וישבת עמו (עם לבן) ימים אחדים וכו' עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עָשִׂיתָ לו (שם כז מד-מה). ולבנתי מה אֶעֱשֶׂה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו (שם לא מג). מה זאת עָשִׂיתָ לנו להוציאנו ממצרים (שמות יד יא). מה לַעֲשׂוֹת עוד לכרמי ולא עָשִׂיתִי בו (ישעי' ה ד). והמלך מה יַעֲשֶׂה לנו (הושי' י ג). מה יַעֲשֶׂה בשר לי (תהלי' נו ה). אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תַּעֲשֶׂה לו (איוב לה ו). מה לַעֲשׂוֹת באיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסתי' ו ו).— ובמדר': מה הפרי נאכל אף העץ יהא נאכל והיא לא עשת כן וכו' (ר' יהודה בר' סלוס, מד"ר בראשי' ה, תיאודי'). לשואלת חמץ שנכנסת אצל אשת חבר אמרה לה מה בעליך עושה עימך א"ל כל טוב הוא עושה

1) [בשמרו' וכשבע': יִשְׁעוּ.]

עיטי (שם יע). אזלון ואמרין ליהויקים נבוכד נצר בעי לך אמר להו כך עושים דוחים נפש מפני נפש לא כן כתיב לא תסגיר עבד אל אדוניו (שם לד).— והשבועה, כה יַעֲשֶׂה... וכה יוסיף: כה יַעֲשֶׂה [1]) לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר (ש״א ג יז). עי׳ יסף, הִפע׳.—ועם תאור העשיה ע״י שם עם בְּ־: וַיַּעַשׂ נח ככל אשר צוה אתו אלהים כן עשה (בראש׳ ו כב). אוציאה נא אתהן (את הבנות) אליכם וַעֲשׂוּ להן כטוב בעיניכם (שם יט ח). כחסד אשר עשיתי עמך תַּעֲשֶׂה עמדי (שם כא כג). ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עֲשִׂיתֶם לו וכו׳ (שפט׳ ט טז). אולי יַעֲשֶׂה יי׳ אותנו ככל נפלאותיו (ירמ׳ כא ב). וַיַּעֲשׂוּ (היהודים) בשנאיהם כרצונם (אסת׳ ט ה). וְעָשָׂה (האיל) כרצנו והגדיל (דני׳ ח ד). ואת מלכיהם ואת עממי הארץ (נתת בידם) לַעֲשׂוֹת בהם כרצונם (נחמ׳ ט כד).—ועם בְּ־: אם באמת ובתמים עֲשִׂיתֶם ותמליכו את אבימלך (שפט׳ ט טז). ויהוא עָשָׂה בעקבה (מ״ב י יט). ויהיו מכשלים לפניך בעת אפך עֲשֵׂה בהם (ירמ׳ יח כג). וגם אני אֶעֱשֶׂה בחמה לא תחוס עיני ולא אחמול (יחזק׳ ח יח). לגר עָשׂוּ בעשק בתוכך (שם כב ז). ונתתי קנאתי בך וְעָשׂוּ אותך בחמה (שם כג כה). יען עֲשׂוֹת אדום בנקם נקם לבית יהודה וכו׳ (שם כה יב).— י) וביני׳ פָּעוּ׳: פקד פקדתי אתכם ואת הֶעָשׂוּי לכם במצרים (שמות ג טז). כל הזהב הֶעָשׂוּי למלאכה בכל מלאכת הקדש (שם לח כד). עלת תמיד הָעֲשֻׂיָה בהר סיני (במד׳ כח ו). ותקח (אביגיל) מאתים לחם וכו׳ וחמש צאן עשוות [2]) וכו׳ ותשם על החמרים (ש״א כה יח). ויצו המלך וכו׳ להוציא מהיכל יי׳ את כל הכלים הָעֲשׂוּיִם לבעל ולאשרה ולכל צבא השמים (מ״ב כג ד). אח עֲשׂוּיָה לברק מעטה לטבח (יחזק׳ כא כ). והנה לשכות ורצפה עָשׂוּי לחצר סביב סביב (שם מ יז). מהארץ עד מעל הפתח הכרובים והתמרים עֲשׂוּיִם (שם מא כ). אחריו החזיק נחמיה בן עזבוק וכו׳ עד נגד קברי דויד ועד הברכה הָעֲשׂוּיָה (נחמ׳ ג טז).— ובתו״מ: פועל שאינו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת ואומר זו ותשע הבאות אחריה עשויות מעשר על תשעים שאני אוכל זו עשויה תרומת מעשר עליהן (דמאי ז ג). עשר נטיעות וכו׳ היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצרכן (שביעי׳ א ו). שיעור כלי חרס ליטהר העשוי לאוכלין (כלים ג א). הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי (תוספת׳ תרומ׳ ג ח). העקל שהוא עשוי להכביד בו את הספינה (שם כלים ב״מ א א). עם הארץ שקבל עליו והיו לו טהרות ואמר בריא לי שלא נטמאו אלא בזמן שהן עשויות על גבי אחרים אסורות (שם טהרו׳ ט ו). רב אמר בעשויין צובר ושמואל אמר בעשויה שורה (ירוש׳ שביעי׳ א ב). הרי עשוי ככדור הרי הוא פסול ללולב וחייב במעשרות (שם מעשרו׳ א ד). שחוקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים (ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן, ברכו׳ נג.). ולמה היו הקנים עשויים כחצי קנה חלול כדי שלא יתיקרו על הלחם (מד״ר במד׳ ד). והלך לביתו בפחי נפש כשהוא עשוי דוגמא (תנחומ׳ קדוש׳ ח).—ובספה״א: שחיטה העשויה באלכסון בקולמוס או כשיני המסרק כשרה (טוי״ד כב). — *ובגד עָשׂוּי לפלוני, לפי מדתו: כיון שהלבישו (שאול לדוד) בגדיו וראה שעשויין לו מיד הכניס בו עין הרע (מד״ר ויקר׳ כו).—ובמשמ׳ רגיל לעשות, או לְהֵעָשׂוֹת: ובור ספינה קטנה והארון אף על פי שמקבלין טמאין שאינן עשויין ליטלטל אלא במה שבתוכן (ר׳ יהודה, כלים טו א). וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר כתב שהוא עשוי להשתנות (ירוש׳ מגיל׳ א יא). הכא בשוטא העשויה להשתנות לאחר מיתה קמיפלגי (יבמ׳ קכ.). סימנין עשויין להשתנות לאחר מיתה (ר׳ עקיבא- ב״ב קכה.). מאי טעמא דרב חסדא קסבר תרנגולת עשויה להטיל ביצתה באשפה ואינה עשויה להטיל ביצתה במקום מדרון (רבה, שבת מג:). הואיל ושוקי ירושלים עשויין להתכבד בכל יום (ר׳ שמעיה בר זירא, פסח׳ ז.). באשפה העשויה להפנות בלילה ואינה עשויה להפנות ביום (ר׳ פפא, ב״ק לב:). דברים העשוין להשאיל ולהשכיר ואמר לקוחין הן בידי אינו נאמן (ר׳ הונא בר אבין, ב״ב נב:). שאשפה של רבים אינה עשויה להתפנות (רמב״ם, שבת יז ה). — ואדם עָשׂוּי, רגיל: שלא בשעת מלאכה אדם עשוי לזורקו (את המקל שעשאו יד לקרדום) לבין העצים (ר׳ זירא, שבת מח:). אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ר׳ יצחק, ב״ק קיח:). שאין אדם עשוי שסותמים אורו בפניו ושותק (ר׳ נחמן, ב״ב ס.). אדם עשוי שלא להשביע את בניו (הוא, שם קעד:). אדם עשוי שלא להשביע את עצמו (הוא, סנהד׳ כט:). מר סבר אדם עשוי להטיל

1) [עי׳ בפרושו של סגל (שם).]
2) [כתיב: עֲשׂוּוֹת, קרי: עֲשׂוּיוֹת.]

נבלתו באשפה שבבית ומ"ם אין אדם **עשוי** להטיל וכו' (הוא, חול' יג.).—ובסהמ"א: אדם **עשוי** שאינו מגלה טענותיו אלא בבית דין (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק', 68). **עשוי** אדם לקרות לבן הבן בן (ר' חביבה, סס, 91). במה דברים אמורים שהמחזיק נאמן בדברים שאינם **עשוי'** להשאיל ולהשכיר (טו"ע חו"מ, חזקת מטלטלין קלג ה). אם היה המקום **עשוי** לשכר שוכרין אותו והולקין שכרו וכו' ואין אדם **עשוי** לטרות כל שלשים יום לפנות מחצר לחצר אלא משנה לשנה (סס, חלוקת סותפות קעא ח).—והדבור *מה הוא עָשׂוּי, מה מצבו, שלומו: אמר לו (ר' חייא) ר' אותה שינך מה היא **עשויה**[1]) אמר משעה שנתת ידיך עליה אתמול נתרפאה (מד"ר ברא' לו).—**יא) עָשָׂה** זמן, שהה, התעכב, verweilen; demeurer, s'arrêter; to tarry, spend time: היבם אינו מאכיל בתרומה **עשתה** ששה חדשים בפני הבעל וששה חדשים בפני היבם וכו' אינה אוכלת בתרומה (כתוב' ס ג). חמשים ושתים שנה **עשת** ביתר לאחר חורבן בית המקדש (ר' יוסי, ירוש' תענ' ד ח). **עשת** שנים עשר חדש לפני הראשון ואח"כ בא השני וכו' (ר' אבין בסס ר' הילא, סס כתוב' ה ג). אדם שהוא נוטל אשה **ועושה** עמה ימים הרבה אפילו העני אשתו אינו כופרת בו (מד"ר שמות לג). לשלשים יום היתה באה המכה (על המצרים) והיתה **עושה** שבעת ימים והולכת לה (סס דבר' ז). שתים עשרה שנה **עשה** בארץ ישראל מתקן בחומה ומשיב את ישראל איש לעירו ולאחוזתו (סע"ר ל). למלך בש"ו שנשבה בנו **ועשה** ימים הרבה אצל השבויין וכו' (פסיק' דר"כ יג, בובר). **עשו** עמכם יום אחד ועמי ששה (פסיק' רבתי כג). תשעים שנה **עשה** הקב"ה משלח ומעיד בישראל (ר' יעקב, סס לג). שאין ביהמ"ק **עושה** אלא ארבע מאות ועשר שנים (ר' ברכיה, סס מז). מעשה באדריאנוס המלך שהיה עובר למלחמה וכו' **עשה** שלש שנים במלחמה וחזר לאחר שלש שנים וכו' (תנחו' קדוש' ח). אומר להן השבולת הרי הגורן בא והכל מתפייסין ויודעין בשביל מי נזרעה השדה לא **עשה** זמן הרבה הרי הגורן בא (מדר' תהל' ב יג). **עשה** (ר' אליעזר בן הורקנוס) שמונה ימים ולא טעם כלום (פדר"א א). שלש עשרה שנה **עשה** דוד חולה ומוטל במטה (אגד' ברא' לח).—ועם ב"י אחרי המפעל של הזמן להורות על המשכת הפעלה בכל הזמן: שבע שנים **עשת** ארץ ישראל נשרפה (ירוש' כלא' ט ד). שלש עשרה שנה **עשה** רבי עקיבה נכנס אצל רבי ליעזר ולא היה יודע בו (סס פסח' ו ג). מעשה ברותם אחד שהציתו בו את האור **ועשה** דולק שמונה עשר חדש (מדה"ג סבטר, ברא' טו כג).—**יב)** עשה דבר על פלוני דמים, עשה עליו בסכום פלוני, שָׂם, העריך, קבע מחירו: זרע והוציא בסאה בסאתים לא יוציאם לאמצע לתוך שדהו עד **שיעשם** עליו דמים (תוספת' ב"מ ו ט). חיטים יש לי שאני נותן לך צא **ועשה** עלי כשער של עכשיו (ב"מ סג:). הם קאמר ליה בדמי חטיך **שעשית** עלי בשלשים דינר (סס).—ובינ' פָּעוּי, וְעָשׂוּי במחיר, נערך: הרי חיטיך **עשויות** עלי בשלשים דינרים והרי לך אצלי בהן יין (ב"מ ה א). הרי הן **עשויות** עליך למחצה לשליש ולרביע (תוספת' ב"מ ד טו). היו לפניו מאה צאן ואמ' לו הרי גיזיהן של אילו **עשויות** עליך במאה של זהב וכו' היו לפניו מאה כור ואמ' לו הרי קמה זו **עשויה** עליך במאה של זהב (סס ו ו).—ובסהמ"א: השם פרה מחבירו ואומר לו הרי פרתך **עשויה** עלי בשלשים דינרין ואני אעלה לך סלע בחדש וכו' (ר"י הברצלוני, ספ' השטרות, 91). הרי **עשויות** לפניך למחצה לשליש ולרביע במאה דינר של זהב (סס, 92).—**יג)** *ובמשמ' הצטרף ל־, כמויות קטנות מצטרפות לכמות גדולה: ומזה תוכל להבין כששלשת אלפים **עושים** ככר אחת כך שלש מאות אלף **עושין** ק' ככרים וכו' (רגמ"ה, בכורו' ה.). וז' וח' **עושים** שנים עשר (סבתי דונולו, ספ' המזלות, פניני סד"ל ו). שנים עשר אצבעות **עושות** זרת וי"ב אלף אצבעות **עושות** אלף זרתות נשארו לך ד' פעמים תחת חשבם יחד **עושים** שלשת אלפים ומאתים ושלשים ושנים (JQR. XVII, 1905, 279).—**יד)** *וְעָשׂ, כמו עָשָׂה: לא יתכן ממנו כלום **ועש** בעשן כעשן (דונס, תסו' על רסע"ג, 40). ואמר בפתרון ולחומי רשף חמות האש **ועש** לחומי שהוא רפה כמות החזק (סס 42).—ואמר הפיטן: גם באדמת חלד **עש** יצורים לרוב (ר' יוסי בן יוסי, אספר גדולות, Elbog., Stud. 118). למעל לרקיע **עש** בברכת מים (ר"א הקליר, אקשטה כסל, תפל' גשם). פלולים **עש** ובא היכל מנגד עדי צפונה (רסע"ג, אלהים יה מקדס, Elbog., Stud. 125). דמותו **עש** גולם וריקמו מעפר דיהרו לגן עדן ויישר לו דרך (סס, 158). כשיצר לויתן וזוגתו כן **עש** זיז שדי והורתו (ר' יהודה, אפחד,

---

1) [בתנחו' (ויחי ו, בובר) הגרסה: **עושה**.]

שבת סוה"מ סוכות). קצץ עץ משנה לתלות ולעצמו הכינו עליו להתלות ויהודי עש מלחמה בתחבלות (ר' שמעון בר יצחק, אמרו, יוצ' ז פסח). תחבולות עש רב עצה וגבורת שוכני חלד ללמד חכמה מגבורה (תחבולות, יוצ' אחרי פסח). זכור בזה על גמילות חסד גועל אח עש לזקנו חסד (זכור אים, יוצ' שבת זכור). את אומרי הבה נתחכמה עש בהם נקמה בזעם וחימה (גנזי שכטר ג, דודסון 57). כרובי צעצועים עש איתיאל ישב תחתימו ארון וכרובי יקותיאל (שם ג 61).

—נִפעל, נַעֲשָׂה, נֶעֶשְׂתָה, נֶעֱשָׂתָה, נַעֲשׂוּ, נַעֲשֶׂה, נַעֲשִׂים, נַעֲשׂוֹת, הֵעָשׂוֹת, הֵעָשׂוֹתוֹ, יֵעָשֶׂה, תֵּעָשֶׂה, תֵּיעָשֶׂה, תֵּעָשׂ, יֵעָשׂוּ, תֵּעָשֶׂינָה,—א) שעשו אותו, נַעֲשָׂה הדבר מן איזה חֹמר, נוצר: ועשית מנרת זהב טהור מקשה תֵּיעָשֶׂה המנורה (שמות כה לא). לא נַעֲשָׂה כן לכל ממלכות (מ"א י כ). אך לא יֵעָשֶׂה בית יי' ספות כסף וכו' (מ"ב יב יד). והיה כי תרבו וכו' לא יאמרו עוד ארון ברית יי' וכו' ולא יֵעָשֶׂה עוד (ירמ' ג יו). אלה חקות המזבח ביום הֵעָשׂוֹתוֹ (יחזק' מג יח).—וקרבן: ואם מנחת מרחשת קרבנך סלת בשמן תֵּעָשֶׂה (ויקר' ב ז). עשירת האפה סלת מנחה תמיד וכו' על מחבת בשמן תֵּעָשֶׂה וכו' (שם ו יג-יד). וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נַעֲשָׂה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אתה לו תהיה (שם ז ט). ושעיר עזים וכו' על עלת התמיד יֵעָשֶׂה ונסכו (במד' כח יה). — ובתו"מ: חטאת העוף היתה נעשית על קרן דרומית מערבית (זבח' ו ב). פרת חטאת ששחטה שלא לשמה וכו' פסולה וכו' ובבגדי לבן היתה נעשית (פרה ד א). בא הכתוב ולימד על הפרה שנעשית בסגן (ספרי במד' קכג). — ומזון: אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יֵעָשֶׂה לכם (שמות יב יו). ואשר היה נַעֲשֶׂה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וכו' (נחמ' ה יח). — והפרי שֶׁנַּעֲשֶׂה ע"י העץ: מכל אשר יֵעָשֶׂה מגפן היין וכו' לא יאכל (במד' ו ד). — וחג: לא נַעֲשָׂה כפסח הזה מימי השפטים (מ"ב כג כב). והימים האלה (של פורים) נזכרים וְנַעֲשִׂים בכל דור ודור (אסת' ט כח). — ועי' אלהים, נברא: בדבר יי' שמים נַעֲשׂוּ וברוח פיו כל צבאם (תהל' לג ו). — והחֹמר המשמש למלאכה: וחלב נבלה וחלב טרפה יֵעָשֶׂה לכל מלאכה (ויקר' ז כד). פשה הנגע בבגד וכו' או בעור לכל אשר יֵעָשֶׂה העור למלאכה (שם יג נא). הנה בהיותו תמים (עץ הגפן) לא יֵעָשֶׂה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר וְנַעֲשָׂה עוד למלאכה (יחזק' יה ה). — ב) ונושאים שונים: מעשים אשר לא יֵעָשׂוּ עשית עמדי (בראש' כ ט). ראיתי את כל המעשים שֶׁנַּעֲשׂוּ תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח (קהל' א יד). רע עלי המעשה שֶׁנַּעֲשָׂה תחת השמש (שם ב יז). ששת ימים יֵעָשֶׂה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון (שמות לא יה). כל כלי אשר יֵעָשֶׂה מלאכה בהם במים יובא (ויקר' יא לב). עי' מלאכה. — נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות יי' אשר לא תֵעָשֶׂינָה וכו' (שם ד ב). נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות יי' אשר לא תֵעָשֶׂינָה וכו' (שם ה יז). אמת נכון הדבר נֶעֶשְׂתָה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). עבר בתוך העיר וכו' והתוית תו על מצחות האנשים וכו' על כל התועבות הַנַּעֲשׂוֹת בתוכה (יחזק' ט ד). בגדה יהודה ותועבה נֶעֶשְׂתָה בישראל (מלאכי ב יא). ותאמר (בת יפתח) אל אביה יֵעָשֶׂה לי הדבר הזה (שפט' יא לז). אני יי' אדבר את אשר אדבר דבר וְיֵעָשֶׂה לא תמשך עוד (יחזק' יב כה). ואחיתפל ראה כי לא נֶעֶשְׂתָה עצתו וכו' ויצו אל ביתו ויחנק (ש"ב יז כג). מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות וְתֵעָשׂ (אסת' ה ו). ויאמר המלך מה נַּעֲשָׂה יקר וגדולה למרדכי על זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נַעֲשָׂה עמו דבר (שם ו ג). הגיע דבר המלך ודתו לְהֵעָשׂוֹת (שם ט א). — ובתו"מ: מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום (עקביא בן מהללאל, עדוי' ה ו). אין אומרים נעשה מרחץ נוי לאפרודיטי אלא אומרים נעשה אפרודיטי נוי למרחץ (ר' גמליאל, ע"ז ג ד). נימוק או שהירקיב או שנעשה כברה כשר (תוספת' גיט' ט יב). אין שורפין שתי פרות בבת אחת משנעשת אפר מביא אחרת ושורף על גבה ואינו חושש (שם נגע' א יג). נותנין מים על גבי שמרים וכו' מהו לכפותן ונעשית תיק מאיליה (ירוש' שבת כ א). אכסדרא לא נעשית אלא לתשמיש דבר (שם עירובי' א א). נעשה המעשה אין מצילין אותו בנפשו (שם סנה' ח ט). ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא (ברכ' ד.). וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית (שם לב:). וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות (ר' בנאה, תענ' ז.). וש"מ כתובה נעשית מותר לחברתה (כתוב' ל:). מחילות נעשות להם לצדיקים בקרקע (אביי, שם קיא.). מפני שכעורה ונעשת נאה שחורה ונעשת לבנה קצרה

ונעשת ארוכה (נדרי סו.). אמר הקב"ה עד שלא נעשית אומה שלי מועדי ה' מכאן ואילך אשר תקראו אתם (ר' יוחנן, מד"ר דבר' ב). בעולם הזה מי שהוא כלב לעשות ארי הוא יכול ומי שהוא ארי יכול להעשות כלב (שם רות ג). אמרת לי העלהו עולה לפני ונעשיתי עליו באכזרי ולא ריחמתי עליו אלא אני בעצמי כפתתי אותו (שם איכ', פתיח'). היה מכה בפטיש ומעצמה נעשית לכך הוא אומר מקשה תיעשה המנורה יוד מלא (תנחו' בהעלותך ג).—ובתפלה: וישתחוו לפניך כל הברואים ויעשו כלם אגדה אחת לעשות רצונך בלבב שלם (ובכן תן פחדך, ר"ה). —ובסהמ"א: לא עשה כלום כי לא נעשית מחשבתו (כ"ה, סבת ד.). מקצת הארץ הקרובה מן המים משתנית ומתפוררת ונעשית מים (רמב"ם, יסודי התורה ד ה). ויהיו מעשיו מסורים לו וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו (הוא, תשובה ה ד). סוכה שנעשית בהלכתה מכל מקום כשרה אע"פ שלא נעשית לשם מצוה (הוא, סוכה ה ט). אשה שהיתה אלמנה ונעשית גרושה ונעשית חללה ונעשית זונה ובא עליה כהן גדול אחר כך לוקה ארבע מלקיות על ביאה אחת (הוא, איסורי ביאה יז י). וכן חבית של שיטים וחבית הדפונה בשולי המחץ הואיל ונעשית כמו בית יד שנושאין בה המחץ ולא נעשית לקבלה אינה מקבלת טומאה (הוא, כלים יח א). כי בהסתכל האדם בשמש היטב או בכל אורה ידמה לו שיעשה הזוהר קרנים (רד"ק, סה"ש, קרן). שלא כדרך הבקיעה הנעשית על ידי הרעש שהיא נשארת כך בקוע תמיד (ר"י אלבו, עקרים כג). חמשה מעשים תמים יש בבהמה ואם הועדה לאחד מהם נעשית מועדת לאותו מעשה (טו"ע חו"מ, נזקי ממון ספט ו). — *נַעֲשָׂה דמים, נערך, נִשּׁוֹם במחיר: כל הנעשה דמים באחר כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו (קידוש' א ו). פסקה להכנים לו שני סלעים נעשית משה דינרים מה שחתן פוסק פחות חומש (תוספתי כתוב' ו ה). אין מטבע נעשה חליפין (ר' יוחנן, ב"מ מו.). — ובמשמ' נתמנה למשרה: למלך שבקש לעשות אופימטטאטא חוץ מדעתו של אפרכוס אמר לו עשה דבר פלוני א"ל כבר נעשית (ר' לוי, מד"ר שמות כח).—ג) בלא נושא: ויאמר לבן לא יֵעָשֶׂה כן במקומנו (ברא' כט כו). נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יֵעָשֶׂה (שם לד ז). אל תענני כי לא יֵעָשֶׂה כן בישראל (ש"ב יג יב). ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יֵעָשֶׂה לו (שמות ב ד). כמשפט הזה יֵעָשֶׂה לו (שם כא לא). כאשר עשה כן יֵעָשֶׂה לו (ויקר' כד יט). כאשר עשיתי כן יֵעָשֶׂה להם (יחזק' יב יא). אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יֵעָשֶׂה לבקרו (ש"א יא ז). כה יֵעָשֶׂה לאיש אשר יכנו (שם יז כז). כה יֵעָשֶׂה להם (ירמ' ה יג). ככה יֵעָשֶׂה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסת' ו ט).—ד) *נַעֲשָׂה כְּ־, נחשב כמו: למה הוא חותם בה (בברכה מעין שלש) בארץ נעשית כברכת הפועלים (ירוש' ברכ' ו א). כלתה מדתו בסוף העיר נעשית לו העיר כולה כד' אמות (ר' אידי בשם ריב"ל, עירוב' ס:). ב"ד שמכרו בלא הכרזה נעשו כמי שטעו בדבר משנה וחוזרין (ר' אמימר משמיה דר' יוסף, כתוב' ק:). שחט במקום נקב נעשה כמי ששחט עכו"ם וגמר ישראל שחט ופגע בו נקב נעשה כמי ששחט ישראל וגמר עכו"ם (ר' יוחנן, חול' יט:).

—פעֻ', עֻשָּׂה, עֻשֵּׂיתִי,—כמו נִפְע': לא נכחד עצמי ממך אשר עֻשֵּׂיתִי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ (תהל' קלט יה). — ובתלמו' ביחוד מְעֻשֶּׂה, מְעֻשֵּׂית, שנעשה בְּאֹנֶס: גט מעושה בישראל כשר ובנכרים פסול (גיטי ט מ). חליצה המעושית בבית דין של ישר' כשירה ובבית דין של גוים פסולה (תוספתי יבמ' יב יג).—ואמר הפיטן: בגדנו והרבינו חמות וכעסים למרמס אנו מעשים כי אין בנו מעשים (ר' אליה בר שמעיה, אחה חלקי, סליחי ה עשי"ת). — ואמר המשורר: איך אבוא עדיכם ובגדי תפשיטוני בגדי אמת הם אם לבשתי וירצוני וכו' ובאין לי גם המת לראות לא עשיתי (חדס הכהן, או"א י, 196).

—פִּע', *עִשָּׂה,—גרם שיעשה, הכריח לעשות: מעשה בחזקיהו המלך שעישה את הצבור לעשות פסח שיני (תוספתי פסח' ח ד). אין מעשין אלא לפסולין וכו' אין מעשין אלא אלמנה לכהן גדול (ר' שמואל, ירוש' גיט' ט י). ישראל שעיסו כמעשה גוים פסול (ר' ירמיה בשם רב, שם). מוצא שפתיך תשמור ועשית תשמור ועשית להזהיר ב"ד שיעשוך[1] (ר' שמואל בריה דר' יוסה, שם ר"ה א א). ועשית אזהרה לב"ד שיעשוך (שם בבלי ו.).

—הִפְע', *הֶעֱשָׂה, הֶעֱשִׂי,—כמו פִּע', גרם שיעשה: אף מפני שהעשי את הצבור לעשות פסח שיני (ר' שמעון, תוספתי פסח' ח ה). אף מפני שהיעשו את הציבור לעשות פסח שיני (בשם ר' שמעון, שם סנה' ב

---

1) בכ"י גני', הגרסה: שיעשיאוך.

יח). גדול[1]) המעשה[2]) יותר מן העושה (ר׳ אלעזר, ב״ב ט.). וראה ועשה וכי משה עשה את המשכן וכו׳ ליתן שכר למעשה כעושה (מד״ר שמות לה). כן עשו בני ישראל מעצמן לא הוצרכו שיעשיאום משה ואהרן (ר׳ אליעזר בר׳ שמעון, שם במד׳ ז). [השופט] דן את הדין והשוטר מעשה את הדין (ר׳ אלעזר, פסיק׳ רבתי לג).—ובסהמ״א: מעשה צדקה טורח המעשים את חבריהם (רש״י, ב״ב ט.). והודיע לו את הדרך אשר הלך בה ואת המעשה אשר עושה ומעשה לעם (ר״י קינברי, לקוט׳, ברלינר 14).

ב. **עָשֹׂה**, פ״י,—מִשֵּׁשׁ, מעך, כמו עִפָּה, עָסַס: ותפקדי את זמת נעוריך בַּעֲשׂוֹת ממצרים דדיך (יחזק׳ כג כא).—ואמר המשורר: ורמונים בגן שושן ואכן בראשי משמרות בשם תפושים וידיך בעברם על פניהם לאטם מעבים אתם ועשים (רמב״ע, הריס מר). תושיט ימינה כוס וידי מתחת פתיגיל שד לאט תעש (הוא, התרשיש ב קט).

—פִּע׳, עִשָּׂה,—כמו קל: שמה מעכו שדיהן ושם עִשּׂוּ דדי בתוליהן (יחזק׳ כג ג). ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה וכו׳ והמה עִשּׂוּ דדי בתוליה (שם ח). — ובסהמ״א: הריצי החלב וכו׳ ואפשר שנקראו כן לפי שמְעַשִּׂין אותן כשעושים אותם ודומה מלאכתן למלאכת החרוץ בדישה (רד״ק, סה״ש, חרץ).—ואמר המשורר: בחמדות עולם אפדה ליל אשר עשיתי דדי בו צבי החן וארדה משפתיו צוף יין כרמי ואנשק לחי אדומי (ר״י הלוי, שחלי מעפרי).—ובמשמ׳ לחץ ועשק: נצלו מיד פתרוסים אשר אותם מעשים והעטתו היות ששים (אות זה החדש, יוצ׳ שבת פרש׳ החדש). רמסוני ועשוני ודמיתי לקאת מדבר (אשר עשה, סליח׳ שבת שובה, סמח״ל, תקלח:).

—פֻּע׳, °עֻשָּׂה, רק בינ׳ מ״ר מְעֻשִּׂים,—שֶׁעֻשּׂוּ אותו, שלחצו אותו: מלט ממנו בניך המעשים מתח דינך הפר לעם מתבוססים (יי׳ אלהי הצבאות, סליחי שחרי יו״כ).

*°**עֲשֵׂה**[3]), ש״ז,—מצות עֲשֵׂה, מצוה חיובית Gebot; command(e)ment, בנגוד למצות לא תַעֲשֶׂה, אזהרה, Verbot; défense; prohibition: וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חיבים ונשים פטורות (קידוש׳ א ז). אין חיבין על עשה ועל לא תעשה שבמקדש (הור׳ ב ד). לעשות מצות עשה מצות לא תעשה (ר׳ אליעזר, מכי׳ ויסעים כ). כל לא תעשה שהוא בא מכח עשה עשה הוא (ירוש׳ קידוש׳ ד ו). וכא את אמר אין מצות עשה קודמת למצות לא תעשה (שם ב״מ ב יא). — ובסהמ״א: העשה הזה וכו׳ כאשר בתחילה מצות עשה (סמ״ג ב, מ״ע יז).—ומ״ר עֲשֵׂיִּם: רצוני לומר לעורר אתכם על מעשי המצות ולהזהיר על איזה ענייני׳ לא תעשיים ועשיים (של״ה, אס״ז ב.).

°**עִשּׂוּי**, ש״ז,—שה״פ מן עִשָּׂה, כמו עֲשִׂיָּה: כניסתי עמך זהו עשוי שירבה לפסוק בשביל כבודי (רש״י, כתוב׳ נג.). פי׳ עבודת הצדקה הוא העשוי שיש טורח שם (סמ״ג ב, מ״ע קסב).—ובמשמ׳ הכרח ואנס: וע״ד העשוי לא נתברר שהיה מעושה בשעת נתינת הגט רק נמצא לפי העדיות שתחלתו היתה באונס (רמ״א, שו״ת כה).

עָשׂוֹר, עָשֹׂר, ש״ז,—עשרה, קבוץ של עשרה יחד, Zehnzahl; décade: — א) במשמ׳ עשרה חדשים: תשב הנער אתנו ימים או עָשׂוֹר (בראש׳ כד נה).—ב) ושם כלי זמר בעל עשר נימים: עלי עָשׂוֹר ועלי נבל עלי הגיון בכנור (תהל׳ צב ד).—נֵבֶל עָשׂוֹר: הודו לי׳׳ בכנור בנבל עָשׂוֹר זמרו לו (שם לג ב). אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עָשׂוֹר אזמרה לך (שם קמד ט).—ובסהמ״א, ואמר המשורר: קחי התף והנבל ושירי בנגונך עלי עשור ומנים (רשב״ג, ולא יוכה). — ג) כמו עֲשִׂירִי, היום העשירי לחדש: בֶּעָשׂוֹר לחדש הזה ויקחו להם איש שה וכו׳ (שמות יב ג). בחדש השביעי בֶּעָשׂוֹר לחדש תענו את נפשתיכם (ויקר׳ טז כט). וּבֶעָשׂוֹר לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם (במד׳ כט ז). והעם עלו מן הירדן בֶּעָשׂוֹר לחדש הראשון (יהוש׳ ד יט). בחדש העשירי בֶּעָשׂוֹר לחדש בא נבכדנאצר מלך בבל (מ״ב כה א). ובחדש החמישי בֶּעָשׂוֹר לחדש וכו׳ בא נבוזראדן רב טבחים (ירמ׳ נב יב). בחמשי בֶּעָשׂוֹר לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרש את יי׳ (יחזק׳ כ א).—צום העָשׂוֹר, יו״כ, ואמר הפיטן: צפה בבת תמותה צום העשור עמותה צאן בהענשה מיתה (לפה, מוסי יו״כ). מסטין בבכל אסור ותקות אסירי בשור ונקדישך בצום העשור קדוש (כמשב, שם).—ובלא צום: אמצת עשור לכפור תמה (ר׳ משולם בר קלונימוס, אמלת, יוצ׳ יו״כ).

*°**עִשּׂוּר**, עישור, ש״ז, מ״ר עִשּׂוּרִים, עישורין,—שה״פ מן עִשֵּׂר, כמו מַעֲשֵׂר: עשור שאני עתיד למוד נתון

---

1) [באלפס. הגרסה: יותר כח.] — 2) [נראה שזהו פִּע׳, וכן מנֻקד בפרוש אצל ר״י אלנקאוה (מנוה״מ א, הוצ׳ ענלאו 36). וכך צריך לנקד גם במאמרים הבאים.] 3) [צווי של הפעל עשה, שמשמש כעין שם.]

ליהושע ומקומו מושכר לו עשור אחר שאני עתיד למוד נתון לעקיבא בן יוסף שיזכה בו לעניים (ר' גמליאל, מ"ש ה ט). אתרוג שוה לאילן בשלשה דרכים ולירק בדרך אחד וכו' שבשעת לקיטתו עשורו (הוא, ביכורי ב ו). נוטל את עישורו ועושה מעשר עני ומעשר שיני (ירושל' שביעי' ב ה). מעשה בר"ע שליקט אתרוג באחד בשבט ונהג בו שני עישורין (ר"ה יד.). מה פרי אדמתך צריכי' עישור אף פרי בטנך צריכי' עישור וזו המילה (מד"ר דבר' ג). — ובמשמ' החלק העשירי: כל אחת ואחת נוטלת עישור נכסים (רבי, תוספת' כתוב' ו ג). מאן תנא עישור נכסים (ר' זעירה, ירוש' כתוב' ו ו). — ומ"ר: נוטל שתי תאינים ושני עישורין ועישורו של עישור מעשרותיהם מעשרות (תוספתי דמאי ח יה). מאה מעשר תשעים טבל נוטל תשעים ושלשה חסר שני עשורין מיכן ואילך לפי חשבון (שם יח). וכמו עָשׂוֹר, כנוי לעשר ספירות: הלא אחיך שלומי אמוני ישראל מאמינים בעישור וכו' והמקובלים מאמינים בעישור (ר"י סמבוג, דברי ריבות ז, יז.).

*עֲשִׂיָּה, עשייה, ש"נ, מ"ר עֲשִׂיּוֹת, — שה"פ מן עָשָׂה: נאמר כאן עשיה בראש ונאמרה עשיה בצפרנים מה עשיה האמורה בראש העברה אף עשיה האמורה בצפרנים העברה (ר' אליעזר, ספרי דבר' ריג). מה עשית האמורה בראש ניוול אף עשיה האמורה בצפרנים ניוול (ר' עקיבא, שם). ת"ל וחדל לעשות החדל בשעת עשייה חייב שלא בשעת עשייה פטור (ר' זעירה, ירוש' פסח' ט ב). לא תעשו לכם אלילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם לא היא עשייה היא קימה א"ר הילא עשייה בתחילה קימה כל שאילו תפול לא יקימינה (שם ע"ז ד ד). מצות אימתי מברך עליהן ר' יוחנן אמר עובר לעשייתן (שם ברכ' ט ד). דבר שעשייתו מצוה פטור ושאין בעשייתו מצוה במחלוקת (שם שבת יט א). מידי קריאה כתיבה הכא עשייה כתיבה וכו' והימים האלה נזכרים ונעשים איתקש זכירה לעשייה מה עשייה למפרע לא אף זכירה למפרע לא (מגיל' יז.). אילו ישראל וכו' שהקדימו עשיה לשמיעה (רב הונא בשם ר' אחא, תנחו' ויקר' א). — ובמשמ' הכנה, תִּקּוּן: כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה כגון החרדל צריך למתוק התורמוסים צריך למתוק (ר' הושעיה, מד"ר ברא' יא). — ומ"ר: שיהיו כל עשיותיו (של חשן המשפט) שָׁוֹת (יומא עב.). אתיא מחטאת מצורע דכתיב ועשה הכהן את החטאת שיהו כל עשיותיו לשם חטאת (רבא, זבח' ח.). אין לוקחין פת מנחתום כותי וכו' אלא לאחר שלשה עשיות (כותים ב, קירכהיים). — ובסהמ"א: הקטרת נעשית בכל שנה ושנה ועשייתו מצות עשה (רמב"ם, כלי המקדש ב א). מודיעין אותן (את הגרים) כובד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות כדי שיפרושו (הוא, אסורי ביאה יג יד). ויהיה ידו כידי ופיו כפי ועשיתו כעשיתי (סריד מעיר קנז על יד ט, ד). — ובחכמת הקבלה, עֲשִׂיָּה בהבדל מן בריאה, יצירה: האצילות והבריאה היצירה והעשיה יאמר להם ג"כ רשימה חקיקה חציבה עשיה (פלח הרמון עז א). העשיה וכו' כולל עשר קלפות והרקיעים והמזלות וכל פרטי מעשה בראשית (שם ב). ואחר מדרגות היצירה עלה ברצונו ב"ה לעשות הויות רביעית והמציאם בדרך עשייה והם כל הדברים הנעשים מתחלת הנקודה שבסוף מדרג' היצירה (עסיס רמונים עז ז). ואם נבא לבריאה יצירה עשיה ירבו למעלה קושיות ותמיהות עד אין קץ שאין שום חכם ונבון יוכל לסבול אותם (רמח"ל, חוקר ומקבל, 3).

עֲשִׂירִי, עֲשִׂרִי, תוס"ז, נק' עֲשִׂירִיָּה, עֲשִׂירִית, עֲשִׂרִית, עֲשִׂירִת, מ"ר עֲשִׂירִיִּים, °עֲשִׂירִיּוֹת, — א) מספר סדורי שאחרי המספר תשעה, zehnte; dixième; tenth: ביום העֲשִׂירִי נשיא לבני דן אחיעזר בן עמישדי (במד' ז סו). לא יבא ממזר בקהל יי' גם דור עֲשִׂירִי לא יבא להם וכו' (דבר' כג ג). בחדש העֲשִׂירִי בעשור לחדש בא נבכדנאצר מלך בבל (מ"ב כה א). בחדש העֲשִׂרִי בא נבוכדראצר מלך בבל (ירמ' לט א). צום הרביעי וכו' וצום העֲשִׂירִי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה (זכר' ח יט). — וס"ז: בעֲשִׂירִי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (ברא' ח ה). העֲשִׂירִי יהיה קדש ליי' (ויקר' כז לב). בעֲשִׂרִי בשנים עשר לחדש (יחזק' כט א). — ובמשנה: כונסן לדיר וכו' ומונה בשבט וכו' והיוצא עשירי סוקרו בסיקרא (בכור' ט ז). יצאו תשיעי ועשירי כאחד תשיעי ועשירי מקולקלין (שם ח). — ובסהמ"א: ויאמר יוסף הכהן למלך הבחור היוני וכו' הלא תגיד אתה לי בן מי אתה העלם המלך ויענהו מזרע אלכסנדרוס ואני עשירי לבני בניו (יוסיפון פו, פרנקפ'). — ב) מספר חלקי, אחת מעֶשֶׂר: ועוד בה עֲשִׂירִיָּה ושבה והיתה לבער (ישע' ו יג). — עֲשִׂירִית: והעמר עֲשִׂרִית האיפה הוא (שמות יו לו). עֲשִׂירִת האפה סלת לחטאת (ויקר' ה יא).

עֲשִׂירִת האיפה קמח שערים (במד' ה יה). וַעֲשִׂירִת החמר האיפה (יחזק' מה יא). — ובסהמ"א: וכן אם אמר לו כל הריוח יהיה לך שלישו או עשיריתו בשכרך הואיל ויש לו עסק אחר הרי זה מותר (רמב"ם, שלוחין ו ג). — ומ"ר: וכל מעלה תחלק אל ס' דקים וכל דק לס' שניים וכן עד עשיריים (ר"ש אבינגדור, אספירא הגדול ג). ותלקו כל מעלה לששים חלקים וכל ראשון לששים שניים וככה עד עשיריים (ראב"ע, ספ' הטעמים, כ"י פריז). וכן אם מצא יתר מנין החמישיות או מנין העשיריות אחד אחד חייב להחזיר לו שמא האחדים שהיה מונה בהן החמשיות או העשיריות נתערבו עמהם (רמב"ם, מלוה ולוה ד י). ויגיע באחרונה הענין אצלם אל החלקים. אם עשיריים על דרך משל. או יותר דקים מהם (ר"ש א"ח, מו"כ א עג). — ג) מספר של עשר, כמו עָשׂוֹר, רק מ"ר: באטב"ח אלפא ביתא הוא א"ט ב"ח ג"ז ד"ו הרי עשיריות י"צ כ"פ ל"ע מ"ס הרי מאות (רש"י, סוכה נה:). אנו חושבין בכפל אחדים ועשיריות ומאיות (ר"י הברגלוני, פי' ספ' יצירה, 145). ומה שימשוך עליו מן העשיריות עד תשעים יקרא המעלה השניה והמאה וכו' (רלב"ג, מעשה חושב ג, 50). וכבר שמעתי אחד מן המתפלספים מספר בגנות המקובלים והיה אומר הנוצרים מאמיני השלוש והמקובלים מאמיני העשיריות (ריב"ש, שו"ת קנז).

עשק[1], ממנו עֵשֶׂק, עָשַׁק.

עֵשֶׂק, ש"ז, — ריב וקטטה, כמו עֵסֶק לרעה: ויקרא שם הבאר עֵשֶׂק כי התעשקו עמו (ברא' כו כ).

עָשַׁק, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— הִתפ', הִתְעַשֵּׂק, הִתְעַשְּׂקוּ, — התעסק עם פלוני לרעה, התקוטט עמו, hadern; contester; to contend: ויריבו רעי גרר וכו' ויקרא שם הבאר עשק כי הִתְעַשְּׂקוּ עמו (ברא' כו כ). — ואמר המשורר: התעוללו רק על בני עליון וגם רבו ברבי תם והתעשקו (ראב"ע, אולי נקרבה). — וכמו הִתְעַסֵּק: ומאז נטו קצתם (מהחכמים) אחרי המלאכה הזאת והתעשקו בה עשק מעט (ר"י א"ת, הרקמה, הקד').

— קל, *עָשַׁק, רק בינ' פעו' נק' עֲשׂוּקָה, — כמו עסוקה: ואני שושנת עמקים עשוקה במצות וחקים (בלולי אם, יוצ' שבת הגדול).

---

[1]) [כמו עסק, וכן בארמ'.]

עשר[1], ממנו עָשׂוֹר, *עִשּׂוּר, עֲשִׂירִי, עֶשֶׂר, עָשָׂר, עָשַׂר, עִשָּׂרוֹן, עֶשְׂרִים, מַעֲשֵׂר.

עֶשֶׂר, עָשָׂר ש"כ, זכ' עֲשָׂרָה, סמ' עֲשֶׂרֶת, מ"ר עֲשָׂרֹת, שם המספר תשעה ואחד, zehn; dix; ten, —

א) עֶשֶׂר: ויהיו כל ימי קינן עֶשֶׂר שנים ותשע מאות שנה (ברא' ה יד). ויחי יוסף מאה וָעֶשֶׂר שנים (שם נ כב). ערים עֶשֶׂר וחצריהן (יהוש' יח כד). עֶשֶׂר באמה רחבו על פני הבית (מ"א ו ג). ולבני קהת וכו' בגורל ערים עֶשֶׂר (דהי"א ו מו). — ב) עֲשָׂרָה: עֲשָׂרָה חמרים נשאים מטוב מצרים (ברא' מה כג). ולפני שם קבוץ: קח נא לאחיך איפת הקליא הזה וַעֲשָׂרָה לחם הזה (ש"א יז יז). עֲשָׂרָה בקר בראים (מ"א ה ג). לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים וַעֲשָׂרָה רכב וכו' (מ"ב יג ז). — ואחרי שם קבוץ: והשרים הרימו לקהל פרים אלף וצאן עֲשֶׂרֶת אלפים (דהי"ב ל כד). — ואחרי שם במ"ר: פרות ארבעים ופרים עֲשָׂרָה אתנת עשרים ועירם עֲשָׂרָה (ברא' לב טו). וביום הרביעי פרים עֲשָׂרָה אילם שנים וכו' (במד' כט כג). ויפלו חבלי מנשה עֲשָׂרָה (יהוש' יז ה). ואת הכירת עֲשָׂרָה על המכנות (מ"א ז מג). נס נא את עבדיך ימים עֲשָׂרָה (דני' א יב). — ובהשמטת השם: אולי ימצאון שם עֲשָׂרָה (ברא' יח לב). והיוצאת מאה תשאיר עֲשָׂרָה לבית ישראל (עמו' ה ג). ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר וכו' מאחיהם עֲשָׂרָה (עזר' ח כד). — בהשמטת השם שקל: עֲשָׂרָה זהב משקלם (של הצמידים) (ברא' כד כב). ועלי לתת לך עֲשָׂרָה כסף וחגרה אחת (ש"ב יח יא). — ובהשמטת שם המדה: בא אל ערמת עשרים והיתה עֲשָׂרָה (חגי ב טז). — ועם הא הידיעה: לא אשחית בעבור הָעֲשָׂרָה (ברא' יח לב). להביא אחד מן הָעֲשָׂרָה לשבת בירושלם (נחמ' יא א). — ג) עֲשֶׂרֶת: ויכתב על הלחת את דברי הברית עֲשֶׂרֶת הדברים (שמות לד כח). ויכום בבזק עֲשֶׂרֶת אלפים איש (שפט' א ד). ואנכי אתן לך עֲשֶׂרֶת כסף לימים (שם יז י). ויהי כַּעֲשֶׂרֶת הימים ויגף יי' את נבל (ש"א כה לח). — ד) וכמו מספר עגול ולא מדיק: ואביכן התל בי והחלף את משכרתי עֲשֶׂרֶת מנים (ברא' לא ז). וינסו אתי זה עֶשֶׂר פעמים (במד' יד כב). זה עֶשֶׂר פעמים תכלימוני (איוב יט ג). — ובתו"מ: בעשרה מאמרות נברא העולם (אבו' ה א). עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן (ריב"ל, סנה' ז:).

---

[1]) [משתף לכל הלשונות האחיות.]

והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו (בשלל סנחריב) (פס לד:). עשרה מכות הביא עליהם בנימוס המלכות וכו' לפי שהיו מעורבבין איש אחד בא על עשרה נשים וי' אנשים באים על אשה אחת (מד"ר שמות טו). —ומ"כ: ושמת עלהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עֲשָׂרֹת (שמות יח כא). שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עֲשָׂרֹת (דבר' א יה). —ובסהמ"א: וכן העשרה כי הם תחלת כלל העשרות והיודע השבון הודו יבין זה (ראב"ע, לחות, מ:). וכן אם יהיו במנין המסלול אחדים עם העשרות תקח מן היותר שבין שתי המנות האחדים (רמב"ם, קדוה"ח טו ז). — ובכנ': כי כל אדם נותן לבו בעשרותיו כי ישתנו בהן הטבעים (רמב"ן, בהעלתך, ד"ה וטעם).

עָשָׂר, ס"ז, נקי עֶשְׂרֵה,—כמו עֶשֶׂר, עֲשָׂרָה, בחבור עם האחדים למספרים מן עֶשֶׂר עד עֶשְׂרִים, **אחד**, עשתי עָשָׂר, אחת, עשתי עֶשְׂרֵה: ויקח (יעקב) את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עָשָׂר ילדיו וכו' (ברא' לב כג). עשתי עֶשְׂרֵה יריעת תעשה אתם (שמות כו ז). וביום השלישי פרים עשתי עָשָׂר אילם שנים וכו' (במד' כט כ). בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עֶשְׂרֵה שנה מלך בירושלם (מ"ב כג לו). —ובמשמ' מספר סדורי: ויהי בארבעים שנה בעשתי עָשָׂר חדש באחד לחדש וכו' (דבר' א ג). ובשנה האחת עֶשְׂרֵה בירח בול וכו' כלה הבית (מ"א ו לח). עד תם עשתי עֶשְׂרֵה שנה לצדקיהו בן יאשיהו מלך יהודה (ירמ' א ג). —**שני**, שנים עָשָׂר, שתי, שתים עֶשְׂרֵה: ויהיו בני יעקב שנים עָשָׂר (ברא' לה כב). ויבן (משה) מזבח תחת ההר ושתים עֶשְׂרֵה מצבה לשנים עָשָׂר שבטי ישראל (שמות כד ד). —ובמשמ' מספר סדורי: והוא (אלישע בן שפט) חרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים הֶעָשָׂר (מ"א יט יט). בשנת שתים עֶשְׂרֵה שנה ליורם בן אחאב וכו' מלך אחזיהו וכו' (מ"ב ח כה). —**שלשה** עָשָׂר, **שלש** עֶשְׂרֵה: והקרבתם וכו' פרים בני בקר שלשה עָשָׂר וכו' (במד' כט יג). ואת ביתו בנה שלמה שלש עֶשְׂרֵה שנה (מ"א ז א). —ובמשמ' סדורית: שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעמר ושלש עֶשְׂרֵה שנה מרדו (ברא' יד ד). ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עָשָׂר יום בו (אסת' ג יב). —**ארבעה** עָשָׂר, **ארבע** עֶשְׂרֵה: ארבע עֶשְׂרֵה שנה (עבדתיך) בשתי בנתיך (ברא' לא מא). אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל נפש ארבעה עָשָׂר (ברא' מו כב). —ובמשמ' סדורית: והיה לכם למשמרת עד ארבעה עָשָׂר יום לחדש הזה (שמות יב ו). ובארבע עֶשְׂרֵה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה (מ"ב יח יג). —**חמשה**, חמשת עָשָׂר, **חמש** עֶשְׂרֵה: כחמשת עָשָׂר אלף כל הנותרים מכל מחנה בני קדם (שפט' ח י). ויחי אמציהו וכו' אחרי מות יהואש וכו' חמש עֶשְׂרֵה שנה (מ"ב יד יז). —ואכרה לי בחמשה עָשָׂר כסף (הוש' ג ב). —וסדורי: ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין וכו' בחמשה עָשָׂר יום לחדש השני (שמות יו א). בשנת חמש עֶשְׂרֵה שנה לאמציהו וכו' מלך ירבעם וכו' (מ"ב יד כג). —**ששה** עָשָׂר, **שש** עֶשְׂרֵה: ותלד (זלפה) את אלה ליעקב שש עֶשְׂרֵה נפש (ברא' מו יח). ששה עָשָׂר אדנים (שמות כו כה). —סדורי: לאמר ששה עָשָׂר (דהי"א כד יד). —**שבעה** עָשָׂר, **שבע** עֶשְׂרֵה: שבעה עָשָׂר אלף ומאתים יצאי צבא למלחמה (דהי"א ז יא). יוסף בן שבע עֶשְׂרֵה שנה (ברא' לז ב). —סדורי: בחדש השני בשבעה עָשָׂר יום לחדש (ברא' ז יא). בשנת שבע עֶשְׂרֵה ליהושפט מלך יהודה (מ"א כב נב). —**שמנה**, שמנת עָשָׂר, **שמנה** עֶשְׂרֵה: וירק (אברם) את חניכיו וכו' שמנה עָשָׂר ושלש מאות (ברא' יד יד). ויעבדו בני ישראל את עגלון מלך מואב שמונה עֶשְׂרֵה שנה (שפט' ג יד). וישחיתו (בני בנימין) בבני ישראל עוד שמנת עָשָׂר אלף איש ארצה (פס כ כה). —סדורי: ובשנת שמנה עֶשְׂרֵה למלך ירבעם בן נבט מלך אבים על יהודה (מ"א יה א). להפצץ שמונה עָשָׂר (דהי"א כד יה). —**תשעה** עָשָׂר, **תשע** עֶשְׂרֵה: ויפקדו מעבדי דוד תשעה עָשָׂר איש (ש"ב ב ל). ויחי נחור אחרי הולידו את תרח תשע עֶשְׂרֵה שנה ומאת שנה (ברא' יא כה). —סדורי: לפתחיה תשעה עָשָׂר (דהי"א כד יו). היא שנת תשע עֶשְׂרֵה שנה למלך נבכדנאצר מלך בבל (מ"ב כה ח).

עָשַׂר, יַעְשֹׂר, פ"י,—לקח את החלק העשירי, המעשר, den Zehnten nehmen; prender la dime, décimer; to tithe: וזרעיכם וכרמיכם יַעְשֹׂר (ש"א ח יה-יז). —פעי', עִשֵּׂר, מְעַשְּׂרִים, עַשֵּׂר, אֲעַשְּׂרֶנּוּ, תְּעַשֵּׂר,—הבדיל את המעשר, כמו קל: וכל אשר תתן לי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לך (ברא' כח כב). עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר את כל תבואת זרעך (דבר' יד כב). והם הלוים הַמְעַשְּׂרִים בכל ערי עבדתנו (נחמ' י לח). —ובתלמו': גבאי צדקה בש"א נותנין את המעושר לשאינו מעשר ואת שאינו מעושר למעשר (דמאי ג א). תינוקות שטמנו תאנים לשבת ושכחו לעשרן לא יאכלו למוצאי שבת עד שיעשרו וכו'

ר' יהודה אומר אף הלוקט את הכלכלה לשלוח לחבירו לא יעכל עד שיעשר (מעש' ד ב). שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה עשרתן ערבתן הדליקו את הנר וכו' אין מעשרין את הודאי וכו' אבל מעשרין את הדמאי ומערבין וטומנין את החמין (שבת ב ז). עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות (ר' גמליאל, אבו' א טז). מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת באה (שם ה ה). היה לו באמצע מביא ומעשרן באמצע (בכור' ט ב). אינו נאמן לומר לו עישרתי ואינו נאמן לומר לו לתוך ביתי אני מכניסן (ירוש' מעשר' ב א). — ואמר הפיטן: פרח משבטיו לשרתך עשרת תמור עשרו לך הונו במצבת (ר' יוסי בן יוסי, אתה כוננת). —ובמשמ' *עשה עֲשָׂרָה, אמר שהוא עֲשָׂרָה: ולפיכך אודיעך שבעלי הקבלה הספירות חשבו לייחד השם ולברות מאמונת השלוש ועשרוהו וכו' מקצת בעלי הקבלה מאמינים ואומרים כי האלוהות עשר ספירות והעשרה הם אחד (ר"א אבולעפיה, גנזי הקבלה, יעלינק 19).

—הפעי, הֻעֲשַׂר, רק מק' לַעְשֵׂר, בַּעְשֵׂר [1], —כמו פִּע': כי תכלה לַעְשֵׂר את כל מעשר תבואתך וכו' (דבר' כו יב). והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בַּעְשֵׂר הלוים (נחמי' י לט).

—פעי, *עֻשַּׂר, רק בינ' מְעֻשָּׂר, מעושר, — שֶׁעֻשְּׂרוּ אותו: לא סקרו בסיקרא ולא מנאם בשבט או שמנאם רבוצים או עומדים הרי אלו מעושרים וכו' קפץ אחד וכו' מן המעושרים לתוכן כולן ירעו עד שיסתאבו (בכור' ט ז). לא ישמש חבר כמשתה עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (ירוש' דמאי ב ב). — ובחכמת השעור, *שטח בעל עשר צלעות: והשטח המרבה צלעים נחלק למינים רבים מהם מחומש והוא אשר צלעותיו חמש ומהם משושת או משושה אשר צלעותיו שש וכן המשובע וכו' עד המעושר ולמעלה ממנו (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א כ).

—התפ', *הִתְעַשֵּׂר, —כמו פִּע': ואלו דברים מתעשרין דמאי בכל מקום הדבילה והתמרים והחרובין וכו' (דמאי ב א). האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה (שביעי' ב ז). רבי אליעזר אומר הצלף מתעשר תימרות וכו' ר' עקיבא אומר אין מתעשר אלא אביונות מפני שהן פרי (מעשר' ד ו). מעשר בהמה נוהג בארץ ובחוצה לארץ וכו' ונוהג בבקר ובצאן ואינן מתעשרין מזה על זה בכבשים ובעזים ומתעשרין מזה על זה (בכור' ט א). כוסבר שזרעה לזרע וחשב עליה לירק מתעשרת זרע וירק (תוספת' מ"ר ג ז). אילן שחנט קודם חמשה עשר בשבט מתעשר לשעבר (רשב"ג, ירוש' שביעי' ה כא). ומה כבשים ועזים וכו' חדש וישן שאינן כלאים זה בזה אינו דין שיתעשרו מזה על זה (בכור' נג:).

עִשָּׂרוֹן, עִשָּׂרֹן, ש"ז, מ"ר עֶשְׂרוֹנִים, *עֶשְׂרוֹנוֹת, —חלק העשירי: וְעִשָּׂרֹן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין (שמות כט מ). וביום השמיני יקח (המטהר) שני כבשים וכו' ושלשה עֶשְׂרֹנִים סלת מנחה בלולה בשמן (ויקר' יד י). מנחה סלת עִשָּׂרוֹן בלול ברבעית ההין שמן (במד' כח ה). —עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד (שם כח יג). —ובתו"מ: הרי עלי עשרון יביא א' עשרונים [1]) יביא שנים פירשתי ואיני יודע מה פירשתי יביא ששים עשרון (מנחו' יג א). יביא מנחות של עשרונים [1]) מאחד ועד ששים (רבי, שם ב). —ומ"ר עֶשְׂרוֹנוֹת: אם הביא עשרון אחד משני עשרונות ולוג אחד משני לוגין יצא (שם גמרא, קה:). אם למדתי לכבש העומר שאף על פי שכפל עשרונתיו לא כפל נסכיו [אף איל העולה אעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל נסכיו] (ספרי במדי' קז). —ואמר המשורר: ומרוב עשרוני יתמהו השומעים שלש מאות וששה ושלשים ידועים (ראב"ע, בין שבת ומועד). ומי כרב משה זכות לקח בשיר תשע עשרוני הזכות לא נפל ארצה מכל דבריו ובלשון נופל על לשון לא קם איש כמהו ולא יקום אחריו (ר"י פראנסיס, מתק שפתים, 104).

***עֶשְׂרוֹנִי**, ת"ז, —של עִשָּׂרוֹן, של עֲשָׂרָה, décimal, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

---

[1]) [ריב"ג בשרשיו חבר אותו עם הקל, אבל הוסיף שאפשר שהוא הפעי' וז"ל: על משקל לשבב וכו' כשכב וכו' בשפל קול הטחנה אלא שהצרי הנה במקום הפתח שם וכו' ואיננו עוד נמנע שיהיה בעשר לעשר שני מקורים לפעל כבד על דמיון הפעיל רצוני לומר העשיר ויהיה העקר בהם בהעשר להעשר וחסרה ההא מן כל אחד מהם והעתקה תנועתה אל מה שלפניה, ע"כ. ובדעה זו שהוא הפעיל אחזו ראב"ע ורד"ק ולב החדשים.]

[1]) [במשנה שבגמרא ובמדב"ם, הגרסה: עשרונות.]

עֶשְׂרִים, —פעמים עֶשְׂרֵה, zwanzig; vingt; twenty:
זה עֶשְׂרִים שנה אנכי עמך (בראשי׳ לא לח). **עזים** מאתים ותישים עֶשְׂרִים (שם לב יה). עֶשְׂרִים קרשים לפאת נגב תימנה (שמות לו כג). ושלמה נתן לחירם עֶשְׂרִים אלף כר חטים (מ״א ה כה). — **הָעֶשְׂרִים: לא** אשחית בעבור הָעֶשְׂרִים (בראשי׳ יח לא). — ובמשמ׳ פדורית: ויהי בשנה השנית בחדש השני בְּעֶשְׂרִים בחדש נעלה הענן (במדי׳ י יא). ובשנת עֶשְׂרִים לירבעם מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה (מ״א יה ט). — ובתלמו׳: סנהדרין גדולה היתה של שבעים ואחד וקטנה של עשרים ושלשה (סנה׳ א ו). בן עשרים לרדוף (ר׳ יהודה בן תימא, אבו׳ ה כא). מכר לו עשרים וחמשה דינר של כסף בדינר של זהב אע״פ שמשך את הכסף לא קנה עד שימשוך את הזהב (ב״מ מה:). — ובסהמ״א: עשרה דומה לאחד ועשרים דומה לשנים שהם שני עשרות והיה ראוי שיקראוהו עשרים באשר יקראו ממאה מאתים ומאלף אלפים וכו׳ (ראב״ע, ספ׳ המספר, 1). — עֶשְׂרִים וארבע, שם לספרי המקרא, תנ״ך: ויהי כי ארכו לי שם הימים לעשות מלאכתי מלאכת שמים העיר השם יתברך רוח השר אשר עשיתי עמו ואמץ לבבו להדפיס עשרים וארבע (ר׳ יעקב בן חיים, מקראו׳ גדול׳, הקד׳). ולכן כל מה שיכולתי למצוא וללקט מהם מכל ספרי המסורה שהיו לי כולם לקטתי׳ ושמתים בעשרים וארבע זה (שם).

עֵת[1], סגו״ז, סמי׳ עֵת, כנ׳ עִתֵּךְ, עִתֵּךְ, עִתּוֹ, עִתָּהּ, עִתָּם, מ״ר עִתִּים, עִתּוֹת, כנ׳ עִתֹּתַי, סמי׳ *עִתּוֹתֵי[2], עיתותי, *עִתֵּי, זמן, Zeit; temps; time, —א): לכן המשכיל בָּעֵת ההיא ידם כי עת רעה היא (עמו׳ ה יג). לכן כה אמר יי׳ הנני חשב על המשפחה הזאת רעה וכו׳ כי עת רעה היא (מיכ׳ ב ג). ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר עד עת קץ (דני׳ יב ד; גם ט). גם עד הָעֵת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים (נחמ׳ ו א). מן הָעֵת ההיא לא באו בשבת (שם יג כא). — ואמר בן סירא: כי יש אוהב כפי עת ואל יעמוד ביום צרה (ב״ס גני׳ ו ח). עת רעה תשכח תענוג וסוף אדם יגיד עליו (שם יא כז). — ובתלמו׳: אמרו עליו על ר׳ עקיבא מימיו לא אמר הגיע עת לעמוד בביהמ״ד חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים (פסחי׳ קט.). — ובסהמ״א: וכן דברת בני האדם אין העת טוב לקצר או לזרוע וכן כשישתנה היום בענן ובזולתו יאמרו נשתנה העת (ר״א בדרשי׳, חותם תכנית, עת). כי יש אתו נימוס הנמצאות וסדרם בהוויתם ובטול הנימוס ההוא בעת ידוע (ר״י אברבנאל, פי׳ מפעל׳ אלהים י ח). — ובמשמ׳ חלק מן הזמן, עונה: אבל העם רב וְהָעֵת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ (עזרי׳ י יג). — ובסהמ״א: והדבר הפרטי אינו נמשך אלא בהמשך העת והוא חלק מחלקי הזמן (רש״ט פלקירא, לרי היגון 22). — ב) נסמך לשם או למקור שבא להגדיר ולהגביל את הזמן: ויאמר (יעקב) הן עוד היום גדול לא עֵת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו (בראשי׳ כט ז). ויתן יי׳ דבר בישראל מהבקר ועד עֵת מועד (ש״ב כד יה). ותור וסוס ועגור שמרו את עֵת באנה (ירמי׳ ח ז). וְעֵת צרה היא ליעקב וממנה יושע (שם ל ז). יום אידם בא עליהם עֵת פקדתם (שם מו כא). עֵת נקמה היא ליי׳ (שם נא ו). בת בבל כגרן עֵת הדריכה עוד מעט ובאה עֵת הקציר לה (שם לג). ואעבר עליך ואראך והנה עִתֵּךְ עֵת דדים (יחזק׳ יו ח). בטרם תגלה רעתך כמו עֵת חרפת בנות ארם (שם נז). ואני תפלתי לך יי׳ עֵת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך (תהל׳ סט יד). הידעת עֵת לדת יעלי סלע חלל אילות תשמר תספור ירחים תמלאנה וידעת עֵת לדתנה (איוב לט א-ב). עֵת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שה״ש ב יב). ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך והיתה עֵת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר (דני׳ יב א). — ואמר בן סירא: בעת מפקד אל תתאחר פטר לביתך ושלם רצון (ב״ס גני׳ לב יא). — ובתלמו׳: מאי דכתיב ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין (רשב״י, ברכו׳ ח.). אפילו מצאו חברו ואמר לו לין פה עת חמה הוא עת צינה הוא למחר משכים והולך (ר׳ יוסי ברי יהודה, עירוב׳ נג.). — ובסהמ״א: לעת הרחיצה לא מצאנו בו באור מספיק רק שבטמא יום אומר הכתוב ורחץ במים וטמא עד הערב ומראה שמעת הרחיצה עד ביאת השמש יש עת (ר״א הקראי, ג״ע, ענין טומאה וטהרה ג, קי.). — ונסמך לאמרת הצרוף: נסו הפנו העמקו לשבת

[1] [כך בכנעני (Lidzb. 347). ראב״ע (שמות כא י) חבר אותו עם עֹנָה והדגש בת׳ בנטיה לחסרון הנון. וקרוב לזה בארמ׳: כְּעַן, כְּעֶנֶת, כְּעֶת, ובאשור׳: אִנֻ, אִתֻּ, עת (Del., Handw. 96-97), ויש גורים אותו מן יָעַד, בהשמטתי במקום עדת.]

[2] [עי׳ הערה בסוף הערך.]

ישבי דדן כי איד עשו הבאתי עליו עֵת פקדתיו (ירמ' מט ח). בא יומך עֵת פקדתיך (שם נ לא). עֵת[1] נשברת מימים במעמקי מים מערבך וכל קהלך בתוכך נפלו (יחזק' כז לד). את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש עֵת אשר שלט האדם באדם לרע לו (קהל' ח ט).—ג) ועם אותיות היחס, בְּ: ויהי בְּעֵת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים (בראש' לא י). ויהי בְּעֵת לדתה והנה תאומים בבטנה (שם לח כז). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בְּעֵת צרתכם (שפטי' י יד). ויהי בְּעֵת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחלתי לאשה (ש"א יח יט). יי' חננו לך קוינו היה זרעם לבקרים אף ישועתנו בְּעֵת צרה (ישע' לג ב). הלוא זאת תעשה לך עזבך את יי' אלהיך בְּעֵת מולכך בדרך (ירמ' ב יז). בְּעֵת אפך עשה בהם (שם יח כג). ושמע זעקה בבקר ותרועה בְּעֵת צהרים (שם כ טז). כרתו זורע מבבל ותפש מגל בְּעֵת קציר (שם נ טז). ואתה חלל רשע נשיא ישראל אשר בא יומו בְּעֵת עון קץ (יחזק' כא ל). יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בְּעֵת אידם בְּעֵת עון קץ (שם לה ה). שאלו מיי' מטר בְּעֵת מלקוש (זכרי' י א).—ולפני אמרת הצרוף: לכן יפלו בנפלים בְּעֵת פקדתים יכשלו (ירמ' ו טו). בְּעֵת יזרבו נצמתו (איוב ו יז). וּבְעֵת החלו ברנה ותהלה נתן יי' מארבים על בני עמון וכו' (דהי"ב כ כב). וּבְעֵת החל העלה החל שיר יי' (שם כט כז).—ובמדר': ובעת שהוא שוכב עם אשת חבירו (מד"ר במדי' יא).—בָּעֵת ההיא: ויהי בָּעֵת ההוא ויאמר אבימלך וכו' (בראש' כא כב).—ועוד הרבה.—בכל עֵת: ושפטו את העם בכל עֵת (שמות יח כב). ויאמר יי' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עֵת אל הקדש (ויקר' טז ב). יחילו דרכו בכל עֵת (תהל' י ה; גם לד ב; סב ט; קו ג; קיט כ). אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירוך בכל עֵת (משלי ה יט; גם ו יד; ח ל; יז יז). אם על שדי יתענג יקרא אלוה בכל עֵת (איוב כז י). בכל עֵת יהיו בגדיך לבנים (קהל' ט ח). וכל זה איננו שוה לי בכל עֵת אשר אני ראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך (אסת' ה יג).—לְ: ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לְעֵת ערב לְעֵת צאת השאבת (בראש' כד יא). ויהי לְעֵת הערב ויקם דוד מעל משכבו וכו' (ש"ב יא ב). לְעֵת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישע' יז יד). והיה לְעֵת ערב יהיה אור (זכר' יד ז).—ויהי לְעֵת בוא השמש צוה יהושע וכו' (יהוש' י כז). ויהי לתשובת השנה לְעֵת צאת המלאכים וכו' (ש"ב יא א). ויהי לְעֵת זקנת שלמה וכו' (מ"א יא ד). רק לְעֵת זקנתו חלה (המלך אסא) את רגליו (שם טו כג). אל תשליכני לְעֵת זקנה (תהל' עא ט).—קוה לשלום ואין טוב לְעֵת מרפה והנה בעתה (ירמ' ח טו). תשיתמו כתנור אש לְעֵת פניך יי' באפו יבלעם ותאכלם אש (תהל' כא י). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לְעֵת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו (שם לב ו). ויאמר לה בעז לְעֵת האכל גשי הלם (רות ב יד). ומי יודע אם לְעֵת כזאת הגעת למלכות (אסת' ד יד).—לי נקם ושלם לְעֵת תמוט רגלם (דבר' לב לה).—*לְעֵת עתה, לְעֵת הזאת, עכשיו, בינתים, רגיל בדבור ובספרות החדשה.—מֵ־: נתת שמחה בלבי מֵעֵת דגנם ותירושם רבו (תהל' ד ח).—קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מֵעֵת היותה שם אני (ישע' מח טז). וּמֵעֵת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתים ותשעים (דני' יב יא). וּמֵעֵת אשר סר אמציהו מאחרי יי' וכו' (דהי"ב כה כז).—מֵעֵת עד עֵת, אל עֵת: ומים במשורה תשתה ששית ההין מֵעֵת עד עֵת תשתה (יחזק' ד יא). ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים מֵעֵת אל עֵת עם אלה (דהי"א ט כה).—ובתלמו' במשמ' היום והלילה, כ"ד שעות: המניח פירות להיות מפריש עליהן תרומה ומעשרות וכו' אם אבדו הרי זה חושש מעת לעת (ר' אלעזר בן שמוע, גיט' ג ח). כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה והמשמשת בעדים הרי זו כפקידה וממעטת על יד מעת לעת ועל יד מפקידה לפקידה (נדה א א). וכמה היא שריית בפושרין מעת לעת (שם ו א). הרואה קרי אינו מטמא בזיבה מעת לעת (זבים ב ג). תינוקות שלא הגיע זמנה לראות וראתה ראייה ראשונה ושנייה דייה שעתה שלישית מטמאה מעת לעת (תוספת' נדה א ח). אם בשלה בתוך כדי מעת לעת חייבות ואם לאו פטורות (ר' יוחנן, ירוש' מעשר' א ב). אמר יום אחד אסור מיום אחד שבת אחת חדש אחד שנה אחת שבוע אחד אסור מיום ליום מעת לעת (שם נדר' ח א). בדקה ומצאתה טהור וכו' אסורה לביתה עד מעת לעת (ר' אבהו, שם נדה א א). והא רבי מאיר אמר מטמא מעת לעת (שם ד). אם שהתה מעת לעת כשירה (ב"ק כ:). מעת לעת שבנדה עושה

1) [התרגומים מנקדים: עַתְּ (=עַתָּה) נִשְׁבֶּרֶת.]

משכב ומושב לטמא אדם לטמא בגדים (זעירי, נדה ה:).—ובסהמ"א: וכשתחשוב ז' ימים מעת לעת אתה מוצא מקצת מיום השמיני להשלמת ז' ימים (ר"ח, תענ' ו.). משום האי טעמא נמי לא מצרכינן שאלה לסוף מעת לעת דלא אתי למישרי מהיום מחצי יום ואילך (רש"י, נדרי ס:). נאדות של כותים צריכין מילוי ועירוי ג' ימים מעת לעת יתן מים חדשים ג' פעמים וכן גת של כותי צריך עירוי ג' ימים מעת לעת (רא"ש, סו"ת יע ב). האחד מהם הוא היום שמעת לעת והוא כולל היום עם הלילה הסמוך לו (ר"י הישראלי, יסוד עולם. כט:). שביום אחד שלם מעת לעת נפלו מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש (ר"י אברבנאל, ש"ב כד, ד"ה ויתן ה' דבר). מזמניהם הטבעים שהם מעת לעת (דוד גנז, נחמ' ונעי' לד). תיכף כמעת לעת הראשון היה פרטינע גדולה דהיינו רוח סערה (מגיד שיחות להר"ן מברסלב יו).—כָּ־, כְּ־: כָּעֵת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (במד' כג כג). מחר כָּעֵת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל (יהוש' יא ו). ותאמר לו אשתו (למנוח) לו חפץ יי' להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אלה וְכָעֵת לא השמיענו כזאת (שפט' יג כג). כי לא אתם נתתם להם כָּעֵת תאשמו (שם כא כב). וּכְעֵת מותה ותדברנה הנצבות עליה וכו' (ש"א ד כ). כָּעֵת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד (ישעי' ח כג). כָּעֵת במרום תמריא תשחק לסוס ולרכבו (איוב לט יח). ויהי לימים מימים וּכְעֵת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו עם חליו וימת בתחלואים רעים (דהי"ב כא יט).—כָּעֵת חיה, עי' חַי.—כָּעֵת מחר, עי' מָחָר.—ועם עַד: ואת מלך העי תלה על העץ עד עֵת הערב (יהוש' ח כט). לכן יתנם עד עֵת יולדה ילדה (מיכ' ה ב). עד עֵת בא דברו אמרת יי' צרפתהו (תהל' קה יט). ולברר וללבן עד עַת קץ כי עוד למועד (דני' יא לה).—ואמר בן סירא: עד עת ימלא לבו בי (ב"ס גני' ד יז). עד עת תעמוד לא יופיע (שם יב יה).—ד) ובמשמ' זמן מיֻחד, זמן מתאים לפעלה, שעת הכשר: ויאמר אליו (אלישע אל גחזי) לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך הַעֵת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וכו' (מ"ב ה כו). באה הצפירה אליך יושב הארץ בא הָעֵת קרוב היום מהומה ולא הד הרים (יחזק' ז ז). בא הָעֵת הגיע היום הקונה אל ישמח

והמוכר אל יתאבל (שם יב). הַעֵת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב (חגי א ד). אתה תקום תרחם ציון כי עֵת לחננה כי בא מועד (תהל' קב יד). עֵת לעשות ליי' הפרו תורתך (שם קיט קכו). לכל זמן וְעֵת לכל חפץ תחת השמים עֵת ללדת וְעֵת למות עֵת לטעת וְעֵת לעקור נטוע (קהל' ג א-ב).—ואמר בן סירא: ביד אלהים ממשלת תבל ואיש לעת יעמיד עליה (ב"ס גני' י ד). וגם אם בעיניו ידמיע אויב אם מצא עת לא ישבע דם (שם יב יו).—ועם כנ': ונתתי גשמיכם בְּעִתָּם ונתנה הארץ יבולה (ויקר' כו ד). ונתתי מטר ארצכם בְּעִתּוֹ יורה ומלקוש (דבר' יא יד). הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יי' בְּעִתָּהּ אחישנה (ישעי' ס כב). יי' אלהינו הנתן גשם ויורה ומלקוש בְּעִתּוֹ (ירמי' ה כד). ולבלתי היות יומם ולילה בְּעִתָּם (שם לג כ). והורדתי הגשם בְּעִתּוֹ (יחזק' לד כו). ולקחתי דגני בְּעִתּוֹ (הוש' ב יא). והיה (הצדיק) כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בְּעִתּוֹ (תהל' א ג). כלם אליך ישברון לתת אכלם בְּעִתּוֹ (שם קד כז). עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בְּעִתּוֹ (שם קמה יה). ודבר בְּעִתּוֹ מה טוב (משלי יה כג). את הכל עשה יפה בְּעִתּוֹ (קהל' ג יא).—ואמר בן סירא: אל תמנע דבר בעתו (ב"ס גני' ד כג). אין לאמר זה רע מזה כי הכל בעתו יגבר (שם לט כח).—ה) ובמשמ' קץ וסוף: וענה איים באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג וקרוב לבוא עִתָּהּ וימיה לא ימשכו (ישעי' יג כב). עיר שפכת דם בתוכה לבוא עִתָּהּ (יחזק' כב ג). כי גם לא ידע האדם את עִתּוֹ כדגים שנאחזים במצודה רעה (קהל' ט יב).—ובמשמ' מקרה: שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וכו' כי עֵת ופגע יקרה את כולם (שם יא).—ו) אחרי מלת השלילה: ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עֶת נדתה וכו' (ויקר' יה כה). העם הזה אמרו לא עֶת בא עת בית יי' להבנות (חגי א ב). אשר קֻמְּטוּ ולא עֵת נהר יוצק יסודם (איוב כב יו). אל תרשע הרבה ואל תהי סכל למה תמות בלא עִתֶּךָ (קהל' ז יז).—ואמר בן סירא: במקום מזמר אל תשפך שיח ובלא עת מה תתחכם (ב"ס גני' לב ד). מעשיכם עשו בלא עת והוא נותן שכרכם בעתו (שם נא ל).—ובסהמ"א: בא וראה ממי שהתפלל לשמנה עשרה בימות החמה ושכח והזכיר מוריד הגשם וכו' אין תפלתו תפלה וחוזר ומתפלל תפילה אחרת בשביל שהוסיף דבר אחד

בלא עת (בן בלאנוי, גנזי סכטר ב, גינצבורג 645). כל המוסיף הרי זה מחרף ומגדף וכל האומר הלל בלא **עיתו** הרי זה מחרף ומגדף (שם). — ואמר המשורר: אני הגבר הנדאב בלא **עת** יומי ערב ועוד **לא** יומי מלאו ימי (מנחם, אגרת לר' חסדאי אבן שפרוט). — ז) *חלק של העוֹנָה: העונה אחד מעשרים וארבעה לשעה **העת** אחד מעשרים וארבעה לעונה (ירוש' ברכ' א א). — ח) ומ״ר עִתִּים: מדוע משדי לא נצפנו עִתִּים וידעו לא חזו ימיו (איוב כד א). ולקץ שנים יתחברו ובת מלך הנגב תבא אל מלך הצפון לעשות מישרים ולא תעצור כוח הזרוע ולא יעמד וזרעו ותנתן היא ומביאיה והילדה ומחזקה בָּעִתִּים (דני' יא ו). ושב מלך הצפון וכו' ולקץ הָעִתִּים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב וּבָעִתִּים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב (שם יג-יד). ואתה משמים תשמע ותצילם כרחמיך רבות עִתִּים (נחמ' ט כח). ומבני יששכר יודעי בינה לָעִתִּים לדעת מה יעשה ישראל (דהי״א יב לג). וּבָעִתִּים ההם אין שלום ליוצא ולבא (דהי״ב טו ה). — ובתו״מ: וכי באיזה שעה הממונה בא לא כל הָעִתִּים שוות פעמים שהוא בא מקריאת הגבר או סמוך לו וכו' (תמיד א ב). איזהו מעונן וכו' ר' עקיבא אומר אילו נותנין עתים כגון אילו אומרין היום יפה לצאת מחר יפה ליקח היום חמה נחפת מחר גשמים יורדין וכו' (תוספתי שבת ז׳ ...). מעונן וכו' ר״ע אומר זה המחשב **עתים** ושעות ואומר וכו' (סנה' סה:). העושה תורתו **עתים** הרי זת מיפר ברית (בשם ר' סימון, ירוש' ברכ' ט ח). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפו״ר וכו' (רבא, שבת לא.). בשר ודם שאינו יודע לא **עתיו** ולא רגעיו ולא שעותיו הוא מוסיף מחול על קודש אבל הקב״ה הוא שיודע רגעיו **ועתיו** ושעותיו נכנס בו כחוט השערה (רסב״י, מד״ר בראש' י). — ובתפלה: בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה **עתים** ומחליף את הזמנים (תפל' ערבית). — ובסהמ״א: וכשם שהרעב בערב ודוחה אכילתו לערב שני אין יכול לאכול אפילו אכילה שלעת אחד וכל שכן שלכמה עתים (תשו' הגאו' הרכבי שלז). חקור חכמה ודע משפט ועתים ואף כי את בסוף ימים ועתים (רש״ע פלקירא, המבקש יג). — עִתִּים רחוקות, רחוקים: בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה לימים רבים וּלְעִתִּים רחוקות הוא נבא (יחזק' יב כז). — ובסהמ״א: שהוא כבורח מן הספקות או מן הדברים שאינם נמצאים כי אם **לעתים** רחוקות (ר' זרחיה הלוי, ספר המאור, הקדמה). אי אפשר **שלעתים** רחוקות לא ישתמש בהן בהמין (ר״ג, על הרי״ף, פסח' ח:). העולם הזה כמו בגד בלוי ישן אם תתמיד לבישתו ישבר (צ״ל ישחת) ויקרע ותשאר ערום ואם תניחהו בעצמו (צ״ל לעצמו) ותלבשהו לעתים רחוקים וכו' (ר' ידעיה בדרשי, הפרדס א, אוצה״ס ג). ויש לומר דאף אם לעתים רחוקים מצאו שם אדם יחשוב אותו ביותר לאלוה (פענח רזא, וארא, כז.). — צוק הָעִתִּים: ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק הָעִתִּים (דני' ט כה). — ובסהמ״א: יצעק מצוק **העתים** ולילה ויום לא יחרש (רש״ע פלקירא, המבקש עז). שהרי כמה סופרים יקרים [ומלמדים] חשובים מחמת צוק **העתים** וכובד הזמן משכירין עצמן רק עבור היציאה (מרדכי, ב״ב תסח). — עִתִּים מזמנים, מְזֻמָּנוֹת: יעמדו נא שרינו לכל הקהל וכל אשר בערינו ההושיב נשים נכריות יבא לְעִתִּים מזמנים ועמהם זקני עיר ועיר ושפטיה (עזרי י יד). ולקרבן העצים בְּעִתִּים מזמנות ולבכורים זכרה לי אלהי לטובה (נחמ' יג לא). — ובסהמ״א: יקרא **בעתים** מזומנים תורה שבכתב ודברי שמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה (רמב״ם, ת״ת א יב). — ובמשמ' מקרה, מאורע: ויאמר המלך לחכמים ידעי הָעִתִּים וכו' (אסת' א יג). עם כל מלכותו וגבורתו וְהָעִתִּים אשר עברו עליו ועל ישראל ועל כל ממלכות הארצות (דהי״א כט ל). — **ובסמי עִתֵּי, עיתי: יודוך יי' אלהינו עתי היום ושעות לילה שבתות וחדשי השנה (הוספי ותקוני לסרע״ג 25). וסדר זריחת השמש ובואה להעמיד עתי היום והלילה ועליתה וירידתה להמציא הקור והחום והקיץ והחורף (ר״י א״ת, סו״ה, היסוד ו). של כל עת ועת מעתי השנה וכו' לא נתבררה במחשבתנו ולא עלתה ברעיונינו צורתו (שם עבודי האלהים ח). וכמשפט הזה הם מתגלגלים עיתי היום והלילה (ר״י הישראלי, יסוד עולם, לו.). וכמו שהסכימו ע״ז חכמי האומות החוקרי' ששמו ליבם לידע ולכוין עיתי הלקות ושאר אותות צבא השמים (שם לז.). והמעוט שאין למטה ממנו הם ערב ובקר שהם עתי הקרבן וכו' וכן לערב מפני שהם עתי זמן הקרבת הקרבן (ר״א הקראי, ג״ע, ענין תפלה, פסיחי סט:). הדבור השלישי בעתי בקר וערב (שם). הואיל ואמר באמרו על נדתה עֵת השנית מן עת נדתה וכו' ומה טעם להגביל עתי היום ולא יום זולתו (שם, ענין טמאה וטהרה

ז, קיב::). — *עִתִּים... עִתִּים, לִפְעָמִים... לפעמים: **עתים** שהוא שונה כיצד היה השרץ תלוי בין הקירות וכו' (רשב"ג, תוספתי טהרי ד ב). מפקח בגל **עתים** פטור **עתים** חייב כיצד וכו' (ר"ש בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, פסחי לא.). חיות אש ממללות במתניתא תנא **עתים** חשות **עתים** ממללות (חגיי יג:). **עתים** חלים **עתים** שוטה כשהוא חלים הרי הוא כפיקח לכל דבריו (ר"ה כח.). **עתים** שאדם עושה מלאכה ומתנצל מן המיתה **ועתים** שאין אדם עושה מלאכה ומתחייב מיתה לשמים (ר"ע, אדר"נ יא). — ובסהמ"א: **עתים** ביום ובערב ובחצי לילה ובשחר תצא בלא סדרים עתה[1] תראה משמי שפרים **ועתים** נכסתה (מקברות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 496). — **בעת מן העִתִּים**: שהכל פעל האל ומעשהו וכו' והוא שנהו **בעת מן העתים** להיותו אז יותר טוב השינוי מההתמדה (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים י ח). — ואמר המשורר: אחרד **לעתי** וארגז תחתי וקול בן אמתי לך אקריבה (ר"י הלוי, יען ומקים). הלא **עתים** אחדים הם יעופון כחלום נוטה ותעש כל אשר תוכל לעיני כל ביד רמה (ראב"ע, קרא סיר זה). — מכתב עֵת, מ"ר מכתבי עִתִּים, עִתּוֹן: ושלא לקרוא ארבעה מכתבי **העתים** שהם כנגד ארבעה אבות נזיקין (ר"א לויפל, סע"י ב, 34). ועי' מכתב. — וכן כתב עֵת, כתבי עֵת, עי' כתב. — ומ"ר עִתּוֹת, עיתות: ויהי יי' משגב לדך משגב **לְעִתּוֹת** בצרה (תהלי ט י). למה יי' תעמד ברחוק תעלים **לְעִתּוֹת** בצרה (שם י א). בידך **עִתֹּתָי** הצילני מיד איבי ומרדפי (שם לא יו). — ובמדר': היודע שעותיו **ועתותיו** הוא חלקו (ר' יהודה בן בתירה, מכי' בא יג). — ובסהמ"א: ועכשיו לענין הטאה וכו' לאו כולהו רבנן נהיגי ביה אלא אנשים חשובים בלבד ולא **בכל עיתות** אלא בימי בעיתא ותעניתא (אוצ' הגא' א א, לוין 83). וכמו שהפקח לא יוכל לראות השמש וכו' אלא **בעתות** היום ובמקומות נשקפים שהשמש זורחת אליהם כך הפקח באור האלהי יש לו **עתים** ומקומות בהם רואה האור ההוא והעתים הם **עתות** התפלות (ר"י א"ת, הכוזרי ד ז). ואל תטעון במה שיקרה למעטים **ובעתות** מועטות ובדרך המקרה מאבוד המשתדל והנצל המופקר הפתי (שם ה כ). והדמיון בעבור שהוא פנימי וקרוב להדמות אל השכל ישאר עמו כמנהגו בשאר **עתות** השינה (הוא, רוס קן ד). אין בית דין של שבעים ואחד צריכין שיהיו יושבין כולן כאחד במקומן שבמקדש אלא בעת שיהו צריכין להתקבץ מתקבצין כולן ובשאר **העתות** כל מי שהיה לו עסק יצא לעשות חפצו (רמב"ם, סנהי ג ב). ואמתת המקרה ועניננו שלא ישאר ולא יתקיים שני זמנים ר"ל שתי **עתות** (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). מתפללים על חיי אחינו בכל רגעי **עיתותינו** להפיקם רצון בגיל ועלצון נצח (ר' שמואל בן עלי, אגרי, פרבין ב, 46). כתב רבינו האי גאון ז"ל יש **עתות** הבאות לפועל ויש **עתות** שאינם מהנות כלום (הרקנטי, אבן יקרה, פי' התורה, עז:). כי כל העולם כולו למקומותיו **ועתותיו** כגוף אחד מחובר אברים וכלים מכלים שונים (רש"פ, די כוסות, כוס ביד סי' ו). — ואמר המשורר: בידך **עתותי** ומה זה פי יענה וקצרו שפתותי וכל רגע הנה בקרבי אתותי ואן לבי יפנה (ראב"ע, אלהי הרוחות). — ואמר הפיטן: מתי תתנשא ותתרומם וזכר אמר פיך קומם בשלש **עתות** עמלק להמם (אלהים אל דמי, פרשי זכור). — והדבור *לְעִתּוֹתֵי[1] ערב: ר' יהודה אומר שחרית בעל הבית צריך שיאמר כל מה שילקטו עניים מן העומרים הרי זה הפקר ר' דוסתאי אומר **לעתותי** ערב (תוספת' פאה ג ה). השוכר את הפועל לעשות עמו מלאכה **ולעיתותי** ערב אמר לו הליך את הלגין זה במקום פלוני וכו' (שם, ע"ז ז (ח) י). למלך ששכר פועלים הרבה וכו' **לעיתותי** ערב באו אותם פועלים ליטול שכרן וכו' (ר' זעירא, ירוש' ברכ' ב ח). — ובסהמ"א: מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מרחוק בחצצרתי **בעתותי** קרב (אייכנבוים, אגרי לריב"ל, באר ילחק 13). — ואמר הפיטן: מסגרת סגרה **בעתותי** פסח נשמדה מדין בצליל שעורי עמר פסח (אמץ גבורותיך, יוצ' ב פסח). — ואמר המשורר: ואצדיק על אשר בא אל אמונה במוסרו **בעתותי** מצוקה (ר"ש הנגיד, ידידותך בתוך לבי). — ועִתּוֹתָיִם: גשתינו עדיך בזריזות ולא בעצלתים דהות רוע פורעניות המתרגשות **לעתותים** (ר' בנימין, אמנם, לו"ג).

עָתַד[2], ממנו עָתַד, עָתוּד, עַתּוּד, עָתִיד, עֲתִידָה, *עֲתִידוּת.

---

1) [כך בדפו', וצ"ל עִתִּים.]

1) [נכפל סיום הרבים כמו: מראשֹתֵי, במותֵי.]

2) בערב': עֲתֻדַ a) במשמ' הכנה. [וכך בארם'.]

a) عتد

עָתַד פעל׳ ואינו נהוג.

—פִעֵל, עִתֵּד, עַתְּדָה, — עִתֵּד את הדבר, הכין אותו בכל שיהיה מוכן ומזומן, bereiten; préparer; to prepare, make ready: הכן בחוץ מלאכתך וְעַתְּדָהּ בשדה לך אחר ובנית ביתך (משלי כד כז).—ובספה״א: ועתודותיהם שוסיתי סגלתם שעתדו לפגעי הזמן (ר״י א״ת, ספה״ש לריב״ג, עתד). ושלח הכרכיה לבקש דמו ועתד הרוצחים ששחקו ממנו והכיר בהם הקרוב להם והודו בהריגתו (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסו׳ א ג). לפתע פתאם ראו אנשים דבר ערוה או עון או דבר מצוה שלא זמנום ועתדום אנשים להעיד בפיהם (ר״י הדסי, אה״כ ספט, דבור לא תחמוד). — ואמר המשורר: מי עמד למוד ארץ וחרד וכו׳ מי עתד אצרות שלג וברד (רמב״ע, מי אל כמוך). דרכו במסלה כוכבי רום ועלו בית דלי בתחלה אזרו עז ומשלו עתדם עת גאלה אל בכחו ונהלו (ר״י הלוי, יה אהבה). אתה כוננת מישרים ועתדת יום פקדתך (הוא, אתה כוננת מישרים).

—התפ׳, הִתְעַתֵּד, הִתְעַתְּדוּ, — הִתְעַתֵּד הדבר, הוכן, נועד, bereitet, bestimmt sein; être préparé, destiné; to be prepared, destined: וישכון ערים נכחדות בתים לא ישבו למו אשר הִתְעַתְּדוּ לגלים (איוב טו כח). — ובספה״א: שבתם מן המלחמה הקטנה שוללים שלל התעתדו למלחמה הגדולה וכו׳ (ר״י א״ת, חוה״ל, יחוד המעשה ה).—ואמר הפיטן: גלתה גהוצה לעטות עדי מחפה לגלות בהתעתדי גדר בעדי (ר״א הקליר, איכה אספסה, קינ׳).—ואמר המשורר: ידידיו מהרו אל יין ידידות שתות היום במזרק המשושים ועוד התעתדו לכפל שמחות ופתחו ההנחות מאבסים (רמב״ע, הריח מר). הנם לצורות התכבדו נועדו והתעתדו זו עם זו יתאחדו ואלה מאלה נבדלים (ראב״ע, אלוהים מהודך).

—פעו׳, *עֻתַּד, בינ׳ מְעֻתָּד, מעותד,—כמו התפ׳: שנ׳ בתים לא ישבו למו אשר התעתדו לגלים ולמי הן מעותדין לאלו שהן גולין ישראל שגלו ממצרים (מד״ר במד׳ יט). מחר נהא מעותדים ועומדים על ראש הגבעה במשמעו דברי ר׳ יהושע ר׳ אלעזר המודעי אומר מחר נגזור תענית ונהא מעותדים על מעשה אבות[1] (ילקו׳ שמות רסד).—ובספה״א: שורה שלישית שאר הקהל והמקום הזה מעותד לדבר ומספידין שם לפי כבוד המת ונקרא ישדה בוכים (ערוך ערך סר). כי יוסיף באיש וכו׳ דעות ומעלות המדות יותר מאשר עותד והוכן אליו קודם (ראב״ע, ספר העצמים, יב). נלוה לזה שלא היו (שאר הנביאים) מעותדים ומזומנים כמוהו (שם יג). ומסרתים (את האגרות) ביד סוחר אחד מגינואה אוהבי שמצאתי בעיר בולונייא שהוא מעותד לעבור באלכסנדריאה (ר׳ הלל, תמדה גנוזה, כא:). אך לשקר שמרנו המעותד ההכרחי ואין לאל ידינו לדהותו הגזרה אמת ואנחנו בדאים (ר״י הבדרשי, בחינ׳ עול׳ עז). ומפני ההנהגה הדקה הזאת (שלא היו להוטים אחרי תאות המשגל) היו מעותדים לאריכות ימי חייהם (ר״י אברבנאל, פי׳ התורה, בראשי, ד״ה ויחי אדם א).—ובחכמת הרפואה, במשמ׳ עלול ל־: הכבד והטחול הם אברים היותר מהירים והיותר מעותדים לקבל הקושי כשיתרשל האדם בהם עשיית המאכלים הדבקים (פרקי משה להרמב״ם ג). עוד אמרת כי בימי החרף יען אתה מעותד לנזילות אינך מניח כי אם תפלה של יד (ריב״ש, סו״ת קלז). ויש מהגופים גופים מעותדים לכאב הראש והם גופים חלושי הראש וחלושי אברי העכול (קאנון ג א ב א). והביצה השלוקה למי שהוא מעותד לרעיפה (שם ה א ד). — מְעֻתָּד, מְעֻמָּד למשרה, candidat(e): מעותד לחבורה (דה״י יהודי מצרים וא״י א, מן 278).—ואמר המליץ: משנאי הם בהר ציון ואני בהר עיבל מעתד לקללה (עמנו׳, מחב׳ א).

עֲתָדָה, — עי׳ עֲתִידָה.

עַתָּה[1], עַתְּ (כתיב), עַתָּה, תה״פ של הזמן, — עכשיו, בזמן זה, nun, jetzt; maintenant, à present; now, at present,—א): וְעַתָּה הנה אשתך קח ולך (בראש׳ יב יט). עַתָּה ידעתי כי ירא אלהים אתה (שם כב יב), עַתָּה ידעתי כי גדול יי׳ מכל האלהים (שמות יח יא). עַתָּה ידעתי כי ייטיב יי׳ לי (שפטי׳ יז יג). עַתָּה ידעתי כי הושיע יי׳ משיחו (תהל׳ כ ז). עַתָּה הרחיב יי׳ לנו ופרינו בארץ (בראש׳ כו כב). אתה עַתָּה ברוך יי׳ (שם כט). — ואמר בן סירא: אל תאמר [מה] כי עש[י]תי חפצ[י] ומה עתה יעזב לי (ב״ס גני׳ יא כג)—ובנגוד לזמן העבר: כי במקלי עברתי את הירדן הזה וְעַתָּה הייתי לשני מחנות (בראש׳ לב יא). אביך הקשה את עלנו ואתה עַתָּה הקל מעבדת אביך הקשה (מ״א יב ד). צדק ילין בה וְעַתָּה מרצחים (ישעי׳ א כא). ואשם (אפרים) בבעל וימת וְעַתָּה יוספו לחטא וכו׳ (הוש׳ יג

1) [עי׳ גם מכי׳ (עמלק א).]

1) [כנראה מעקרו יחס הפֹּעל מן עת.]

א-ג). וְעַתָּה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם (איוב ל א). — אחרי אז: עודני היום חזק וכו' ככחי אז וככחי עַתָּה (יהוש' יד יא). זה הדבר אשר דבר יי' אל מואב מאז וְעַתָּה דבר יי' לאמר וכו' (ישעי' יו יג-יד). ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מֵעַתָּה (הוש' ב ט). — ובנגוד לזמן העתיד: אראנו ולא עַתָּה אשורנו ולא קרוב (במד' כד יז). הכף זבח וצלמנע עַתָּה בידך כי נתן לצבאך להם (שפט' ח ו). עַתָּה תתן ואם לא לקחתי בחזקה (ש"א ב יו). — ב) ובמשמ' סוף סוף: הנה באתי אליך עַתָּה היכל אוכל דבר מאומה (במד' כב לח). מה עשיתי עַתָּה ככם הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר (שפט' ח ב). ויאמר (יי') למלאך המשחית בעם רב עַתָּה הרף ידך (ש"ב כד יו). ויאמר (אליהו) רב עַתָּה יי' קח נפשי (מ"א יט ד). הלא שמעת למרחוק אתה עשיתי למימי קדם ויצרתיה עַתָּה הביאתיה (מ"ב יט כה). עַתָּה גם אני אדבר משפטים אותם (ירמ' ד יב). עַתָּה סבבום מעלליהם נגד פני היו (הוש' ז ב). — ג) מן העתיד הקרוב: האחד בא לגור וישפט שפוט עַתָּה נרע לך מהם (בראש' יט ט). ותאמר (לאה) עַתָּה הפעם ילוה אישי אלי (שם כט לד). עַתָּה תראה אשר אעשה לפרעה (שמות ו א). עַתָּה תראה היקרך דברי אם לא (במד' יא כג). עַתָּה ילחכו הקהל את כל סביבתינו (שם כב ד). עַתָּה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום (ש"ב כ ו). הנני עשה חדשה עַתָּה תצמח (ישעי' מג יט). עַתָּה ירעם יי' ככבש (הוש' ד יו; גם ה ז; ח ח יג; י ב). לכן עַתָּה יגלו בראש גלים (עמו' ו ז). עַתָּה תהיה מבוכתם (מיכ' ז ד). — ד) לפני צווי, כעין מלת הזרוז, במשמ' ובכן: עַתָּה קום צא מן הארץ הזאת (בראש' לא יג). עַתָּה שמע בקלי איעצך (שמות יח יט). עַתָּה לכה קבה לי אתו (במד' כב יא). עַתָּה בוא כתבה על לוח (ישעי' ל ח). — ואמר בן סירא: עתה ברכו נא את אלהי הכל המפליא לעשות בארץ (ב"ס גני' כ כב). — ה) וְעַתָּה, במשמ' ולפיכך, להביע כעין תוצאה של הקודם: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע וְעַתָּה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (בראש' ג כב). הן עם אחד ושפה אחת לכלם וכו' וְעַתָּה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (שם יא ו). ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך וכו' וְעַתָּה השבעה לי ביי' וכו' (ש"א כד כא-כב). ואבשלום וכו' מת במלחמה וְעַתָּה למה אתם מחרשים להשיב את המלך (ש"ב יט יא). כרם היה

לידידי בקרן בן שמן וכו' ויקו לעשות ענבים ויעש באשים וְעַתָּה יושב ירושלם ואיש יהודה שפטו נא ביני ובין כרמי (ישעי' ה א-ג). מצרים ירד עמי וכו' ואשור באפס עשקו וְעַתָּה מה לי פה (שם נב ד-ה). שאל ממני ואתנה גוים נחלתך וכו' וְעַתָּה מלכים השכילו הוסרו שפטי ארץ (תהל' ב ח-י). אך בצלם יתהלך איש וכו' וְעַתָּה מה קויתי יי' (שם לט ז-ח). — ואמר בן סירא: וגם בריתו עם דוד וכו' ועתה ברכו נא את יי' הטוב (ב"ס גני' מה כה). — ו) וְעַתָּה הנה, להביע את הטעם והסבה: וְעַתָּה הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שמות ג ט). וְעַתָּה הנה החיה יי' אותי כאשר דבר (יהוש' יד י). וְעַתָּה הנה המלך מתהלך לפניכם (ש"א יב ב). וְעַתָּה הנה ידעתי כי מלך תמלוך (שם כד כא). וְעַתָּה הנה אדניה מלך (מ"א א יח). וְעַתָּה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (ירמ' מ ד). — ז) עַתָּה זה: ותאמר האשה אל אליהו עַתָּה זה ידעתי כי איש אלהים אתה (מ"א יז כד). אדני שלחני לאמר הנה עַתָּה זה באו אלי שני נערים וכו' (מ"ב ה כב). ח) גם עַתָּה: ויאמר (יוסף) גם עַתָּה כדבריכם כן הוא (בראש' מד י). גם עַתָּה התיצבו וראו את הדבר הגדול הזה (ש"א יב יו). ומה גם עַתָּה (מ"א יד יד). וגם עַתָּה נאם יי' שבו עדי בכל לבבכם (יוא' ב יב). גם עַתָּה הנה בשמים עדי (איוב יו יט). — ט) מֵעַתָּה: השמעתיך חדשות מֵעַתָּה ונצרות ולא ידעתם (ישע' מח ו). הלוא מֵעַתָּה קראתי לי אבי אלוף נערי אתה (ירמ' ג ד). ואני מֵעַתָּה לא יעמד בי כח (דני' י יז). כי מֵעַתָּה יש עמך מלחמות (דה"ב יו ט). — מֵעַתָּה ועד עולם: מֵעַתָּה ועד עולם קנאת יי' צבאות תעשה זאת (ישעי' ט ו). ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך וכו' מֵעַתָּה ועד עולם (שם נט כא). ומלך יי' עליהם בהר ציון מֵעַתָּה ועד עולם (מיכ' ד ז). יהי שם יי' מברך מֵעַתָּה ועד עולם (תהל' קיג ב; גם קיה יח; קכא ח; קכה ב; קלא ג). — ורגיל בתו"מ במשמ' אם כן: מעתה זזף משיעלה עמוד השחר וכו' (ירוש' ברכ' א ב). מעתה אפילו משפסקו עובדי עבודה יהא אסור מפני מראית העין (שם שביעי' ג א). מעתה לא ידחו ליום הכניסה שלא יהו אומרין ראינו כפרים ועיירו' קורין כאחת מעתה חל להיות בשני הל להיות בחמישי וכו' (רב', שם מגיל' א ג). הנותן מעות לחבירו ליקח לו חטים ולקח לו שעורים אם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לו וכו' מעתה אפי' אמר לו ליקח לו חטים

ולקח לו חטים לא נתכוון המוכר לזכות אלא לבעל המעות וכו' (שם ב"ק ע ה). הרי למדנו שאין האשה דנה מעתה אין האש' מעידה (שם שבועי' ד א). אמר לה (ר' יהושע) כבר סעדתי מבעוד יום אמרה לו (האלמנה) מעתה אם סעדת מעטת בפת ובגריסין (דא"ר ו). — וכן אלא מֵעַתָּה: אלא מעתה העושה סוכתו בעשתרות קרנים וכו' (אביי, סוכה ב.). אלא מעתה אשם יהא פסול שלא לשמו דגמר עון עון מחטאת (מנחי ד.). — אמֹר מֵעַתָּה: אי אפשר לומר אלפים שכבר נאמר שלשת אלפים וכו' אמור מעתה אלפים בלח שלשת אלפים ביבש (ר' יוסי, תוספתי כלים ב"מ ה ג). כמה לקו באצבע עשר מכות אמור מעתה במצרים לקו עשר מכות וכו' (ר"י הגלילי, הגדה של פסח). כימים הראשונים מה הראשונים מרוצים אף שניים מרוצים אמור מעתה אמצעים בכעס (סע"ר ו). — כְּעַתָּה, כמו עַתָּה: ושוב לו בישול קאב"י מה שמקדם היו שותים בכאן הישמעאלים וכעתה נתפשט בכל ארצות הגוים (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג י). וכעתה נדבר אם למעלה מהטבור אות היא שהנגע במעיים הדקים ויותר מסוכן (שם ד ג). — י) עד עַתָּה: עם לבן גרתי ואחר עד עָתָּה (ברא' לב ה). כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה (דבר' יב ט). ולא השליכם מעל פניו עד עתה (מ"ב יג כג). — ואחרי מן: אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם אבתינו (ברא' מו לד). ורעה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך מנעריך עד עתה (ש"ב יט ח). ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה (יחזק' ד יד). לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה (שמות ט יח). מיום עזבה את הארץ ועד עתה (מ"ב ח ו). ותבוא (רות) ותעמוד מאז הבקר ועד עתה (רות ב ז). — יא) כי עַתָּה, להציע את הסיפא בפסוק של תנאי: לולי אלהי אבי וכו' היה לי כי עתה ריקם שלחתני (ברא' לא מב). עי' כִּי.

עֵתָּה, עֶתָּה, סגו"ז, מ"ר עֵתּוֹת, עִתּוֹת, — בלשון הפילוסופ' נקודה של הזמן, רגע שאין לו ארך, שאי אפשר לחלק אותו, Zeitpunkt; moment; point of time: הזמנים שלשה חולף ועומד ועתיד ואף על פי שהעומד פחות מכל עתה שמתי העתה כנקודה (ר"י א"ת, מו"ד א א). הפעל החולף נפרד מהעתיד בעתה וכו' אשר הוא הגבול בין שני הזמנים ועתה לא יתחלק כי הוא כנקודה במלאכת חכמת השעורים (שם, הקדמה א). והעתות אשר היה נפטר מן העבודה בימי עבודתו היה הולך בהם אל המרחץ ונשארה אדמתו שממה (שם, מו"ה, הפתיחה ג). ההקדמה השלישית שהזמן מחובר מעתות (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). ההקדמה השלישית הוא אמרם שהזמן מחובר מעתות רוצים בזה שהם זמנים רבים לא יקבלו החלוקה לקוצר מדותם (שם). כשתשים הדרך מדבקת יתחייב בהכרח התחלק העתה מן הזמן אשר הושם בלתי מתחלק וכו' וכן הזמן יגיע אל עתות לא יקבלו החלוקה (שם). כי הזמן אצלם כמו שידעת מחובר מעתות לא יחלקו (שם). אלו נמנאו[1] כל הנמצאות על יד התלמיד בעתת הזמן תהיה בריאת תמר בשתים עתות על יד האומן (עמנו', מחב' ב). שהזמן מחובר מעתות ר"ל הדעת האמתית בזמן הוא שהעתה אינו זמן ואינו מחובר ממנו כי יחס העתה אל הזמן כיחס הנקודה אל הקו וכמו שברבוי הנקודות לא יתחבר הקו ככה ברבוי העתות לא תמצא הזמן (אפודי, מו"נ א עג). ולזה תמצא שבבא יומם ימותו ברגע ובכמו שיעור העתה אשר יחלק הלילה לשני חציין שאינו בזמן אלא כמו שהנקודה בקו (רלב"ג, איוב לד לו). והעתה אינו נמצא בעצמו כי הוא תכלית העבר והתחלת העתיד (רש"ט, מו"נ ב, הקדמי'). והזמן ידומה שהעתה מחלק אותה בעבר ובעתיד ומשתף ביניהם (רלב"ד, אמו"ר 6). אבל העתה למה שלא ימצא בפעל לפי שהזמן עצמו בלתי נמצא בפעל וכ"ש בעתה וכו' ולזה יתחייב שיהיה העתה הראשון יחלוק הקודם והמתאחר (ר"ח קרישקש, אור יי' ג א א). מה שספקו על העתה בשאמרו כי העתה הוא אשר יחלוק בין הזמן הקודם מן המתאחר וכבר יהיה זמן קודם לעתה הראשון (ר"י אלבו, עקרים ב יח). משל בהויית האפרות מן הביצה שעזיבת ההיולי צורת ביצה ולבישתו צורת אפרוח לא ימלט או הוא בעתה אחד או בשני עתות שבעתה א' נפשט ממנו צורת ביצה ובעתה אחד לבש צורת אפרוח ונמנע שיהי' בשני עתות שאי איפשר ב' עתו' סמוכות זו לזו אלא שיהיה זמן בנתים שאם אין זמן ביניהם אלף עתות יהיו כלם עתת אחד וכו' והתשובה שהעתה אינו זמן אלא תכלית זמן והוא עצמו התחלת הזמן העתיד וכו' והעתה

1) [כך בדפו'; בהוצ' ברודי הגרסה נמצאו, ואולי צריך להגיה: נמנו.]

אינו מתחלק (ר״י קארו, תולדות יצחק, בראשי׳ יא:). **וא״א** להיות עתה שתהיה ראשית זמן וכו׳ העתה שבה התחיל מציאות הזמן (ר״י אברבנאל, פי׳ בראשי׳, ד״ה בראשית ברא). ואם אינו מהנמנע שימצא איש שלם בשכלו כל כך שיספיק בעתה אחת להנהיג דברים מתחלפים (שם, ד״ה ויברא אליו יי׳). כמו התנועות ההפכיות והנוטות והמתחלפות כפי המהירות בגלגל אחד ובעתה אחת (הנ״ל, מ״א ג, חכמת שלמה שער ב). ויותר טוב היה שמיד יענם כדי שתהיה ההמלכה באותה עתה (שם יב ה). אחר כך אזכור מה שטענו מהזמן והעתה שהביאו בשמיני מהשמע גם כן (הנ״ל, מפעלי אלהים ה א). ואמנם מפאת ה ע ת ה אמרו אם היה הזמן הוה היתה שם עתה ראשונה אין לפניה זמן והוא שקר לפי שטבע העתה ומהותה אינו כי אם מה שהוא תכלית הזמן החולף והתחלת העתיד (שם). והוא (רסע״ג) מבטל ענין העצם הפרדי והרקות והבור הזמן מ ע ת ו ת ומקיים מציאות החמר והצורה (שם ט ג). הנקדה מחברת הקו ו ה ע ת ה מחברת הזמן (ר״י אבן לטיף, רב פעלים כב). הרגע הוא ה ע ת ה והעת הוא חצי ה ע ת ה (רמ״ע מפאנו, אמרי טהורי׳, העתים ה). שהנה העתה אין דבר יותר קטן ומהיר מגנה (ר״מ אלבילדה, ראשי׳ דעת ג ג, מה.). ובדרך צחות נאמר כי העתה שלהם והיא הרגע הקטן כמימריה הוא יהיה העולם (ר״י מוסקאטו, כפולי יהודה מ, קיא:). אמנם בהניחנו המציאו׳ השופע תמיד לתנועה לא יתחייב מזה היות הזמן מחובר מ ע ת ו ת כמו שאמר זה החכם (כוה שלום א י, יב:).

עַתּוּד, ש״ז, מ״ר עַתּוּדִים, עַתֻּדִים, עַתּוּדֵי, — **זכר** מן העזים, he-goat; bouc; Bock: וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים (בראשי׳ לא י). אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה (במדי׳ ז יז). אילם חמשה עתדים חמשה (שם כג). חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים עם חלב כליות חטה (דברי׳ לב יד). למה לי רב זבחיכם יאמר יי׳ שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישעי׳ א יא). חרב ליי׳ מלאה דם הדשנה מחלב מדם כרים ועתודים מחלב כליות אילים (שם לד ו). נדו מתוך בבל ומארץ כשדים יצאו והיו כעתודים לפני צאן (ירמי׳ נ ח). אורידם ככרים לטבוח כאילים עם עתודים (שם נא מ). ערב וכל נשיאי קדר המה סחרי ידך בכרים ואילם ועתודים בם סחריך (יחזקי׳ כז כא). הנני שפט בין שה לשה לאילים ולעתודים (שם לד יז). לא אקח מביתך פר ממכלאתיך עתודים (תהלי׳ נ ט). האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה (שם יג). עלות מיחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים סלה (שם סו טו). כבשים ללבושך ומחיר שדה עתודים (משלי כז כו). — בהשאלה, גדולי העם, תקיפיו, שריו: עורר לך רפאים כל עתודי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים (ישעי׳ יד ט). בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו אילים כרים ועתודים פרים מריאי בשן כלם (יחזקי׳ לט יח). על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד כי פקד יי׳ צבאות את עדרו את בית יהודה (זכרי׳ י ג). — ובתלמו׳: בשעה שתלמידין קטנים כבוש לפניהן דברי תורה הגדילו ונעשו כעתודים גלה להם רזי תורה (בשם ר׳ שמואל בר נחמן, ירוש׳ ע״ז ב ח). לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים ואל ימכור אדם עתודים ויקח שדה (חולי׳ פד.). — ובסהמ״א: כאשר מצינו המלכות והמלכים והשרות והשרים נמשלו לפרות ולפרים כן נמשלו לעתודים ואלו העדים וכו׳ (דונש, תשו׳ והכרעו׳ ר״ת, 22). — ואמר המליץ: חון על עניים ומרודים שמו עליהם גדודים הבט וראה העתודים כל העולים על הצאן (ר׳ ישראל, ידידי רועי, ספר הפזמוני׳, קז.).

˙עַתּוּד, ש״ז, סה״ס — מן עתד, ואמר הפיטן: עצת זה לזה שמע במעמד עתוד שקלים מראש חדש ללמד (מעתיק פלוסים, יוצ׳ שבת שקלים).

עֲתוּדָה[1], ש״נ, מ״ר עֲתוּדוֹת, כנ׳ עֲתוּדֹתֵיהֶם, — מה שמוכן ומזמן אצל אדם לצרכיו, Vorrath; provision: כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתי ואסיר גבלות עמים ועתודתיהם[2] שושתי (ישעי׳ י יג).

˙עִתּוּם, ש״ז, סה״ס מן עתם, מ״ר עִתּוּמִים[3], — חשך ואפל: יקרך והודך כל יום יוכפלו וידי בן עלי בידיך

[1]) מן עתד, בערב׳ עתידה a), כלי שאשה שומרת בו כל צרכיה מוכנים לה [בפרט בשמים ותמרוקים, נרתיק]. — [2]) כך הקרי, והכתיב: ועתידתיהם, וכאן רגלים לדבר כי הקרי היתה קבלה בפיהם יען הכתיב הוא יותר דומה להמלה הרגילה עתיד ולא היה עולה על הדעת לשנותו למלה לא רגילה. ולכן יש להשב כי בזמן הקדום היו אומרים באמת עתידה ואח״כ התחילו לאמר במשמ׳ זו עתודה, אך הכתיב לא זז ממקומו. — [3]) [ואפשר ג״כ שהוא ביב׳ פעו׳ ושצריך לנקד: עֲתוּמֵי.]

a) عتيدة

יתקפו **עתומי** דרכיך באורך יגיהו לערך כאביו הורמו והונפו (קעדיאנה, 69).

∞**עִתּוֹן**, ש"ז, מ"ר עִתּוֹנִים,—גליון של חדשות וכדומ' המופיע לעת קבועה, Zeitung; journal; newspaper, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

°**עִתּוֹנַאי**, ש"ז, מ"ר עִתּוֹנָאִים,—סופר בעתונים, Journalist(e), נהוג בדבור ובספרות החדשה.

°**עִתּוֹנוּת**, ש"נ,—קבוץ של העתונים, Press(e); journalism(e): מה היא תעודתה של **העתונות העברית** (תעודת העתונות העברית, המליץ מג לז). מלבד תנאי החיים היתה גם **העתונות** העברית גורם כביר מטיף ומוכיח (שם). כי אלה הם מעשי **עתונותנו** להתפאר (שם).

°**עִתּוֹנִי**, ש"ז, נקי' עִתּוֹנִית,—א) של עתון.—ב) כמו עִתּוֹנַאי, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

°**עִתּוּר**, עיתור, ש"ז,—א) שם"פ מן עָתַר, תפלה: ישעי ואורי עניני וקרוב היה לי **בעיתורי** ועול ברזל השבירה ברחמים מצוארי (גנזי שכטר ג, דודסון 116). והחובה עלינו ועל כל ישראל להתמיד השאלה **והעיתור** בעד ממלכתה אל אלהי השמים (דוד בן דניאל, JQR [1]).—ב) במשמ' עֹשֶׁר וגֹדל[2]: סח ויהי הכל במלים **עתור** מלאכתו גמר והשלים פנה ליציר גדלו במפעלים ציווי פקדו והביאו במאבלים (אל אדון, קונטי' הפיוטי' יג, 6).

עִתִּי, ת"ז,—איש עִתִּי, שהוא מוכן ומזמן להעת הנצרכה לשליחות מה וכיוצא בזה, bestellt, bestimmt; prêt, désigné; ready, appointed: ושלח ביד איש **עִתִּי** המדברה (ויקרא' יז כא).—ואמר הפיטן: רגיל **ועיתי** הריצו להר צוק רץ מהיר למלאכתו (Elbog., Stud. 164).—ואמר המשורר: מה רבו גילי בעדתי כי נטהרתי מזדוני משולח הוא ביד איש **עתי** (ראב"ע, אזכירה סדר עבודה). וכסיל אשר הונו תמול שלח ארץ גורה על ידי **עתי** יאמר אלי אחיו ראו הושב בכספי וגם הנה באמתחתי (ר' עמנו' פרכסים, מחק ספתים, הקד' 23).—ומ"ר עִתִּיִּים, עִתִּיּוֹת, של העת, שעובר ואינו קים, zeitweilig; temporaire; temporary: ויזהר בו (בחורף) מהפירות **העתיים** (קאנון א ג ס א). הפעולה ראוי שתדמה לפועל כל מה שאפשר ובפרט הפעולה המתמדת הפועל אותה שראוי שתדמה יותר אליו מהפעולות **העתיות** הבלתי מתמידות עמו (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהי' ב ד). — **כתב עִתִּי**, עי' כְּתָב. מכתב עִתִּי, עי' מִכְתָּב. — ונקי' עִתִּית, מחברת עִתִּית, כמו מכתב עת: החכם שד"ל הפיץ השיר הזה ראשונה במחברת **עתית** ליטעראטור בלאט וכו' (דוקס, הערה בשירי שלמה, 80). וחלק אחד מפי' הזה שלחתי אל החכם יוסף קובאק נ"י בעיר לעמבערג למען יתן לו מקום במחברתו **העתית** אשר בשם ישורון תכונה (שם פתיחה).—וכן **ספר עִתִּי**: ספר **העתי** אשר יש בלבבי ליסד (יל"ג, אגרות א ו). לספר **עתי** נדרש ראשונה למצא רשיון (שם סא).

1) [מראה המקום נשמט בכ"י המחבר.]

2) [מן הארמ'.]

עָתִיד, מ"ר עֲתִידִים, *עתידין, נקי' *עֲתִידָה, עֲתִידוֹת,— א) ת"ז, שנועד לדבר מהדברים, bestimmt; désigné; appointed: כמלך **עָתִיד** לכידור (איוב יח כד). יקבהו אררי יום **הָעֲתִידִים** עֹרֵר לויתן (שם ג ח).—ובמשמ' מוכן ומזמן, bereit; prêt; ready: להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות **עֲתִדִים** ליום הזה (אסתר ג יד). ולהיות היהודיים **עֲתִידִים**[1] ליום הזה להנקם מאיביהם (שם ח יג).—ובספה"א: כל הדברים שהקדמנו כדי שיהיו **עתידים** ומוכנים לידיעת הראיה (כמו"ס, קדוה"ח יז א). — ובתו"ש, רגיל מאד לפני מקור להורות שהפעלה תֵּעָשֶׂה או מוכנת לַעֲשׂוֹת בזמן הבא: בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר אם **עתיד** לחזור למקומו קורא במקומו (מגילה ב ג). **עתיד** דור אחר לטהר כבר שלישי (ר' יוחנן בן זכאי, סוטה ה ב). מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא **עתיד** להפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב"מ ד ב). דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה **עתיד** ליתן דין וחשבון (ר' עקיבא בן מהללאל. אבות ג א). התורם ענבים לשוק **עתיד** לעשותן צמוקין תאינים (תוספתא תרומות ג יו). מה שאני **עתיד** לאכל מחר הוא מעשר (שם דמאי ה ד). מה שאני **עתיד** לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (שם ה). החותך יבלתו של חבירו **ועתיד** לחותכה לא יאמר לו תן לי מה שחבלתה בי (שם ב"ק ו כ). בן סורר ומורה לא היה ולא **עתיד** להיות (שם סנה' יא ו). והיה אם לא חפצת בה הכתוב מבשרך שאתה **עתיד** לשנאותה (ספרי דברי' ריד). קול ה' שובר ארזים שהוא **עתיד** לשבר כל בעלי שערים (ר' אלכסנדרי, ירוש' ברכ' ב ד). אפילו מה שתלמיד וותיק **עתיד** להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני

1) כך הקרי, והכתיב: עתודים, ואפשר שזה באמת טעות.

(ריב"ל, שם פיאה ב ו). מכיון שהוא עתיד לעשותו בצק חייב בחלה (ר' יוסי, שם חלה א ז). ויודע מספר כלכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם (ר' נחמן, ברכ' נח:). עתיד מן זה שתיפח במעיהם (יומא עה:). פרשה זו אליהו עתיד לדורשה (ר' יוחנן, מנח' מה.). —ובספה"א: אם עתיד לנקבה (את המחט) הרי היא כשאר גולמי כלי מתכות (רמב"ם, כלים ח ז).— *ונק': שאול ויהוא נמשחו מן הפך מפני שמלכותן עתידה לישבר (תוספתא סנה' ד יא). עתידה שעה שיהא אדם מבקש דבר מדברי תורה ואינו מוצא (שם עדיי' א א). בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה שסוף התורה עתידה להשתכח (מכי' בא יב). אבל התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד (שם בשלח פרש' השירה א). לבן מלך שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מֵניקתו תוהא ובוהא למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו (מד"ר בראש' ב). — ובתפלה: לבד הנשמה הטהורה שהיא עתידה ליתן דין וחשבון לפני כסא כבודך (ברכ' השחר). — ומ"ר: כמה גרים ועבדים עתידים להיכנס תחת כנפי השכינה (ספרי במד' פ). עתידין הן חבירין להתייגע מבתי כניסיות לבתי מדרשות (ר' חייה בר אבא, ירוש' שביע' ד י). עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין (ע"ז נד:). מלמד שצפה הקב"ה שעתידין אומות העולם לעשותן אלוהות (ר' חנינא. מד"ר בראש' ו). שהיה גלוי לפני הקב"ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדים תחת אדום (שם במד' יא). לכשיגיעו הגלויות לטוורוס אמנם הן עתידות לומ' שירה (ר' יוחנה בר סוסי, ירוש' חלה ד ח). עתידות נפשיהון של אלו לינטל בנשיקה (מד"ר שה"ש, ישקני). — ובספה"א: כי מלת אין לא תפול על העוברים כמו שאנו עתידים לבאר (רד"ק, מכלול, פדה"פ, ח:).—*הֶעָתִיד לבוא, הזמן הבא: ואם נעשית אפוטרופיא יורשין משביעין אותה על העתיד לבא ואין משביעין אותה על שעבר (כתוב' פז.).— ובספה"א: והיום אין לנו להתפלל שירות עד זמן העתיד לבוא (גנזי שכטר ב, גינצבורג 440).—*וכן לֶעָתִיד לבוא: ועל מה נחלקו על התורמל שבית שמאי אומר' לשעבר ובית הילל אומר לעתיד לבא (רשב"ג, תוספתא שביע' ב ו). מחשב אדם יצאותיו כמה הוציא בתוך ביתו וכמה הוציא לפועליו וכמה הוציא לאורחיו מן לשעבר אבל לא מן לעתיד לבוא (שם שבת יז ו).—ובפרט במשמ' העולם הבא, או ימות המשיח: ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא (ר' טרפון, אבות ב יז). לעתיד לבא מביא הקב"ה ס"ת [ומניחו] בחיקו ואומר וכו' (ר' שמלאי, ע"ז ג.). לעתיד לבא באין עכו"ם ומתגיירין (ר' יוסי, שם ג:). אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה וכו' (ר"ש בן לקיש, שם). לעתיד לבא כשיפתח הקב"ה לצדיקים אוצרות גן עדן הרשעים שאכלו נשך ותרבית עתידין להיות נושכין בשיניהם את בשרם (מד"ר שמות לא). אלו שהם נוהגים היתר בשפחות בעולם הזה עתידין הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבא (ר' יודן בשם ר' לוי, שם ויקר' כה). לעתיד לבא והיה מספר בני ישראל כחול הים (שם במד' כ).—ב) ס"ז, *הזמן הבא לאחר הזמן ההוה עתה, Zukunft; futur(e): לשו"א אייסרך בדברים כי רואה אני את העתיד כי לא תעזוב את הרעות (יוסיפון סג).—ומ"ר: אישר בתמורות מועצותם ומן החולפים אשפוט עתידים (שלמה דפיירו, אמרי נואם, הקד' כ"י בריט' מוזי').—ובדקדוק, הצורה של הפעל שפעֻלתו תֵעשה בזמן הבא: שיהיה העתיד מקצת הפעלים יפעול ויפעל יחדיו כאשר נאמר בעתיד נשך וכו' (כ"י א"ה, הרקמה יד). והצווי מן הפעל הקל אשר עתידו יפעול (שם).— זמן העָתִיד: ושמו [ועשו] לזמן העתיד יאמר ישמור יאכל וכו' וזולת אלה מהבנינים המורים על העתידות (שם א). להורות על יחיד מדבר בעדו או יחידה מדברת בעדה שפעלתם לזמן עתיד (רד"ק, מכלול פדה"פ, יו:).— ומ"ר עֲתִידִים: באחד לארבעה עתידים תעבור (אות האלף) (רסב"ג, אמן לאל עז). נבח העתידים אנבח ינבח (רד"ק, מכלול פדה"פ, עה.). ויש פעלים ימצאו מיוחדים עתידיהם בחולם כמו ישמר וכו' (שם יו:).

עֲתִידָה, ש"נ, מ"ר עֲתִדֹת, *עתידות,–מה שיקרה בעתיד לבוא: כי קרוב יום אידם וחש עֲתִדֹת למו (דבר' לב לה).—ובספה"א: על כי יזמו רע ותחשבנה שרירותם להזהר מאל שדי פן יפיצם בכל פאתי ארץ ויביאו מגורותם ויפצו בחסם ויתמהרו העתידות (רסע"ג, האגרון, הקד' נג). כי הביא מה שנתחלף בלשון והשוה בטעמים שהביא המאמרות העומדות שהם לא עברות ולא עתידות (דונש, תשו' על רסע"ג, 122). והיה האיש ההוא הוא המלך נקתניבור משכיל וחכם וראש על כל חרטומי מצרים ואביר המכשפים ומורידי כחות הכוכבים ויודעי העתידות (יוסיפון ו, פרכנקפ' לו:).

ולא פשעה באלהית כי חכמה ודעת וערמה בקרבה ומרוב חכמתה פעם בפעם עתידות ידעה (שם, גינצבורג· רג). וכן כח המשער אשר באדם שיגיד בו עתידות עצומות (ר״י א״ת, רוח חן ד). ויתחזק כח המשער הבא מכח המדמה בעבור שקבל שפע אלוהי עד שיודיע עתידות נוראו' שאין מטבע כח משער (שם). ואם יודע האלקים עלולתך אל מכות גדולות ונאמנות ממהר האלקים לשסות עתידותיהם במי המרים אשר בידך (רש״פ, ד׳ כוסות, כוס ביד ה׳ ו). קומת איש גמד הגבהת אל ראש כוכבים על חוג שמים יתהלך לחוג חוקי מסלוליו הליכותיו ועתידותיהם (שם, כוס ישועות ג).—ואמר המשורר: הקיצותי תנומת רעיוני לישן תאות נפשי ועיני וחלפות הזמן תרתי בלבי להשמיע עתידותיו לאזני (רמצ״ע, הקילוחי). אלהי תן בסודות בגלוי העתידות לילדים וילדות (רמצ״ע, ועל כל האודות). מדבר באין לשון ומביט בלי אישון וחשב באין רעיון וצופה עתידותיו (הוא, בשם אל, כהנא א, 200). למה און ותרפים מגידים העתידות ולמה היסודות ארבעה ולא חמש (הוא, שאלות, שם ג, 21).—ומ״י: אף אין מגיד אבל אין בכם שיגיד עתידה ותתקיים (רש״י, ישעי׳ מא כו). כשראה הנביא העתידה והטיב שיבא לישראל לעתיד וכו׳ אמר ארוממך (רד״ק, ספה״ש אמן). אמר הנביא כנגד אנשים שהיו רעי׳ שמעו ואת העתידה שאמרתי שאהריב בבל בעבורכם (הוא, ישעי׳ מח א).—וס״ת: זה הפסוק היא נבואה העתידה בימי המשיח או אולי היתה בבית שני אך הקרוב כי היא עתידה (שם כג יח).

עָתִיק, ת״ז,—כמו עָתֵק: כי לישבים לפני יי׳ יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עָתִיק (ישעי׳ כג יח).

א. **עַתִּיק**, ת״ז, מ״ר סמי׳ עַתִּיקֵי,—עַתִּיק מדבר, לקוח ממנו בכח, מופרש ממנו, losgerissen; enlevé; removed: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עַתִּיקֵי משדים (שם כח ט).—ואמר הפיטן: נשמת עוללים משדים עתיקים טס על כרוב קל שלו (ר׳ שמואל, קונטי׳ הפיוט׳ סא).

ב. **עַתִּיק**, ת״ז, מ״ר עַתִּיקִים,—א) יָשָׁן, מזמן קדום, alt; ancien; old, ancient: ויוקים ואנשי כזבה ויואש ושרף אשר בעלו למואב וישבי לחם והדברים עַתִּיקִים המה היוצרים וישבי נטעים וגדרה (דהי״א ד כב-כג).—ובסהמ״א: כי כל הכותב אשר יכתוב ספרים ואשר יגיד דברים עתיקים ראוי לכתוב בסדר בנחת לבלתי שכוח המעשי׳ אשר נעשו (יוסיפון כד).—ואמר הפיטן: כשר ומוסר מחנכים ומחזקים לשון למודים ודברים עתיקים (אמן, יוצ׳ ב שבועות).—ומ״י: ספק עתיק מפיגיה הפק ממתיק פגיה סלת סלת ספוגיה (אור. יוצ׳ א פסח).—*עַתִּיק יומין, תאר לאלהים[1] ופעמיך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין (ברכ׳ יז.). זה המכסה דברים שכיסה עתיק יומין וכו׳ זה המגלה דברים שכיסה עתיק יומין (פסח׳ קיט.).—וכן עַתִּיקוֹ של עולם: הדברים האלו אמורים מעתיקו של עולם (ילקו׳ דהי״א תתרעד).—ובחכמת הקבלה: ועל ידם נעשו פרצוף אחד שלם מ״ה לפניו ונקרא זכר וב״ן לאחוריו ונקרא נקבה אחוריהם ביתה ופניהם לחוץ ושמו עתיק (ר׳ עמנו׳ חי ריקי, משני׳ חסיד׳ עתיק א ג). והנה נודע כי שם בעתיק לית שמאלא כי כולא ימינא (ר״ח ויטאל, עץ חיים, לא.).

עַתִּיקָה, ס״נ,—סה״ש מן א. עָתֵק: וזו העלה היא חדשה וכו׳ ואנחנו נדע בשילתה עם עתיקת הגופות כי העתיקה לא יתם בה וכו׳ וזו ראיה על חידוש העלה וגם כי אנחנו נדע חידושה בעתיקת הגוף כי לולי חידושה לא נעתק (Stud. über Jeschu'a ben Jehuda, סריינר 29).

עַתִּיקוֹת, ס״נ במ״ר,—דברים וענינים השייכים להזמן העתיק, קדמוניות, Altertümer; antiquités; antiquities, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

א. **עַתִּיקוּת**, ס״נ,—סגלת הָעַתִּיק, Altertümlichkeit; antiquité; antiqueness, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

ב. **עַתִּיקוּת**, ס״נ: כשיהיה (כאב הכבד) מן החום עושה אנצה גדולה ושריפה ויובש וצמאה ועתיקות[2] הלשון והחך והחוטם (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כו.).

*__עֲתִירָה__, ס״נ, מ״ר עֲתִירוֹת,—סה״ש מן עָתַר, תפלה: בנה ביתך ושמע עתירתינו ורצינו בתוכו (ריב״ל, ירוש׳ ברכ׳ ב ד). והקב״ה שמע עתירתן של ישראל (פדר״א מו).—ובסהמ״א: והנני אשתחוה אפים ארץ ואשפוך את עתירתי לבקש מחילה וסליחה על דברתי (ר״י בר מכיר, מכמ׳ קנא׳, אבא מרי לט). ויתחנן ממנו בעתירה ובחנון דברים רכים ומתוקים (ר״י הדסי, אשה״כ, לא תמוד שטע ו).—ובתפלה: ותערב עליך

---

1) [מן דני׳ (ז ט).]

2) [? אולי שבוש מן עתימות, עי׳ עתם.]

עתירתנו כעולה וכקרבן (תפלי ס"ע).— ואמר הפיטן: עתירתי ברצונך הטיבה ענותי לא תבזה ואדובבה (ר"א הקליר, אדפק בלהרים, Elbog., Stud. 120). **עתירת** העתר בכל [תקופה] עשות זרוע קודש חסופה (Kahle, Masor. d. West., יח). שפכתי שיח לבקש **עתירה** (ר' שמעון ברי יצחק, סלחתי במלאכות, יוצ' ב ר"ה). אתה המאזין **עתירה** ביטה להושיע מהרה (מחזי איטלי א, מנוח כ). אזון תחן והסכת **עתירה** אף הפר ושכך עברה (אזון תחן, סליחי ה עשי"ת).— ואמר המשורר: ראה היום בצרתי שמע ושעה **עתירתי** זכר דבר ועבדך ואל אבוש בשברתי (ר"ש הנגיד, ראה היום). ותנתן לי היום בשפכי את **עתירתי** נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי (רמב"ע, כורא מכל ואיום). שמעה תפלתי ושועי האזן שער **עתירה** אל תהי ננעלת (ר"י נג'ארה, יושב בכסא הוד, עולת חדש לח).—ומ"כ: ומי יתן ויהיה כי אשר בך תהיינה חלאיך עצורות בעצמותי ותשוב את לכוחך ודי לי ממך שפוך **עתירות** (ד"ה יהודי מכרים וא"י ב, מן 15). וזכרתי ביום זכרון תרועה ידידי ואהזוני מצירות ויום התענית נפלה ענותי בבין שופכי תחנות **ועתירות** (תדמו כי יכילוני מגורות, קמח"ל, תבעד:).

עתל, ממנו השם עתליה.

עתם¹), ממנו ״עִתּוּם, עָתַם.

עָתַם, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע, נֶעְתַּם, — נֶעְתְּמָה ארץ וכדומ': כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן בעברת יי' צבאות **נֶעְתַּם**²) ארץ ויהי העם למאכלת אש איש אל אחיו לא יחמלו (ישעי ט יז-יח).

—ובמשמ' חשך, ואמר המשורר: וכל העולם חשך **ונעתם** ואחרי כמה שנים כתבו משנתם (קהל בן מללים, לקו"ק, 26). ואהבי מפלתם השקם קבעתם וגלה קץ נחתם והאר אור **נעתם** (ר"י הלוי, יוני גאיות). אור דעתו **נעתם** וקץ ישעו נכתם (ראב"ע, אל ישראל נקראת, ר"ה מחזי רומי ב). — ואמר הפיטן: גרון שרי מכתם לדוד לא יסף ושיר הימן **נעתם** ודמם שיר אסף (אשפו אמונים, יו"כ מינהי 6). יוצר אור בהיר לא **נעתם** שפתי הודך ינאמו (קמי הזמוני מינהי כא.). בצעיף הוד תתעלפי תם **נעתם** אלוף געתם וכו' (ר"י נג'ארה, יונתי מה לך נודדת, עולת תמיד יו). חלקי חשקי האר נא אור **נעתם** וכחותם שים זרע איש תם (לב אישים, שם לח).—וביני מ"כ: פיוט מזולולת בנבכי ים אני אורה **לנעתמים** ואם הורד זמן עדים אני ישר אני תמים (יהודה, יה שובה כלבי, ככי ושמחי, לט:).

—קל, ״עָתַם, תְּעָתוֹם, פ"י, — החשיך: והר יפול ביום אפך וארץ תאפיל **תעתום** וזכור נא לי ברית אבות אשר הם הלכו בתום (שומע לאביונים, סליחי ל"ג, קמח"ל, סקיו.).

—הפעי, ״הֶעְתִּים, — כמו קל: מזיו כלה נעימה חשכו כסל וכימה איך יריח האדימה הארתה **העתימה** חמה בתקופתה קרן הפוך ומימה קנאו מצורתה (ר' עמרם עמאר, ענו הבת, ככי ושמחי, יט:).

א.עתק¹), ממנו א.עָתִיק, ב.עַתִּיק, ״עֲתִיקָה, ״עֲתִיקוֹת, א.״עֲתִיקוֹת, ב.״עַתִּיקוֹת, א.עָתָק, ג.עָתָק, הֶעְתֵּק, הַעְתָּקָה, מַעְתִּיק.

א.עָתַק, קל לא נמצא בהכתובים הקדומים.

—הפעי, הֶעְתִּיקוּ, מַעְתִּיק, יַעְתֵּק, — א) פ"ע, הֶעְתִּיק ממקום למקום, עזב מקום אחד והלך למקום אחר, fortziehen; avancer; to move forward: **וַיַּעְתֵּק** משם ההרה מקדם לבית אל (בראשי יב ח). ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה **וַיַּעְתֵּק** משם ויחפר באר אחרת (שם כו כא-כב). — ובסהמ"א: ולא יתכן **שיעתיק** כי לא **יעתיק** אך מי שיש

¹) [עי' הערה הבאה.]

²) [אמר ריב"ג בשרשיו, וז"ל: אעתמת אלארצ' אי אט'למת, ובעבר': עתמה הארץ כלומ' חשכה, ע"כ. וכן ראב"ע ורד"ק בשרשיו, וז"ל: חשכה הארץ מלשון ערבי אל עתאמה a), ע"כ; וכן בפרושו. וכבר קדמום ר"י בן קריש (רסאלה, 79). גזרון זה קבלו רֹב החדשים, אבל אחרים מפקפקים אם יש באמת מובן זה לשרש הע־בי עתם b). השבע' תרגמו: συγκαυθήσεται, או συγκεκαύται, נשרפה. וכעין זה בת"י: חרובת (אבל בס"א: חרובה, וכן בשרשים לריב"ג ובשרשים לרד"ק), ולפי זה יש מהחדשים גֹורסים: נִצְּתָה. ורש"י אחרי שפרש לפי ענינו הוא מוסיף, וז"ל: או לשון נתך והגיע לארץ, ע"כ. ועי' פינסקר (לקו"ק קמז); שניאור זק"ש (אוצה"ס ז, 149); וגם בפרושו של קרוים.]

a) عتمة b) عتم

¹) [באשור' אֲתָיקוּ, נסע, הסיע, (Del., Handw. 159), בארמ' עתק, זקן, בערב' עָתְקַ a), **קדם, עבר, זקן, היה חפשי וכדומ'.**]

a) عتق

לו מקום (רלב״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כסכה ב, 59). — ואמר המשורר: אנחנו עם דלות וקלות עב סבלות בגלות תוך גלות בכל עת מעתיקים (רלב״ע, כדוד הסיר אוני). — ב) פ״י, הֶעְתִּיק דבר, עשה שהדבר יוסר ממקום אחד למקום אחר, versetzen; transferer; to remove: הַמַּעְתִּיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו (איוב ט ה). —ובתו״מ: הדוברות על צדיק עתק הדוברות על צדיקו של עולם דברים שהעתיק מבריותיו (ירוש׳ חגי׳ ב א). והדברים עתיקים וכו׳ הדברים הללו נאמר ממעתיקו[1]) של עולם (ב׳ איבו, מד״ר כות ב). — ובסהמ״א: ואמר רב האיי אין מנהגנו להעתיק את המת מקבר בקומו (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, ע״ן 335). על כן ארחיקנו משכונתי ואעתיקנו מגבולתי ואבלענו ממקומו טרם יבלעני (ר״י בן זבארה, שעשועי ב, דודסון 21). —ובהשאלה: אין הצווי מעתיק את הדבר מרוע אל היופי וכו׳ כי הדבר אשר הדעת מתעבת אותו לא יעתק מהרוע אל היופי (ר״מ גילכי, לקו״ק, 60). כמה גדולה מעלת המדה שתעתיק מדרגת הבהמות אל מעלת המלאכים (ר״י א״ס, הכו״כ א קי). יאמר עליה (על המוסיקא) שהיא מעתקת את הנפש ממדה אל הפכה (שם ב סה). כי איוב וכו העתיקוהו אלו הרעות הנופלות אל שיחליט המאמ׳ שאין השם ית׳ משגיח בתחתוני׳ (רלב״ג, פי׳ איוב ב). כשם שהעיר ענין הראייה על דעתם בתורה כן היה ראוי להעיר ענין החשבון וכו׳ ועוד על איזה אופן היה הרצון להעתיקם אל החשבון (ר״א הקראי, ג״ע, קדוה״ח ז). והי׳ מתחיל עמהם בניחותא מעט מעט באזהרות גדולות ומעתיקם מטבעיהם הרעים מדריגה אחר מדריגה כדי שלא יבהלו ולא יחרדו על העתקה (ר׳ הלל מוירונא, תגמו׳ הנפש, כג:). ונ״ל שהעתיקו (את אברהם) הקב״ה מענין לענין כדרך שמתחנכין התינוק כי אולי יהיה קשה עליו לקבל הכל בבת אחת (כלי יקר, פי׳ בראשי׳ יב א). ועתה נעתיק עצמינו לזה אשר העליל הטוען (רכה״ח, תשובת למשה ג, עטרת לבי, ע.). ואם ח״ו ויעבור איזה יחיד או רבים ויעתיקו עצמם מפנקס חברא״ג׳ ויקבעו עצמם בפנקס קהל אחר (תמח ישרים סו״ת, ריב קה::). —ומלים, הֶעְתִּיק מפלוני מלים, הסיר, הפסיק: ולא ערך אלי מלין ובאמריכם לא אשיבנו חתו לא ענו עוד העתיקו[2]) מהם מלים (אי״ ל״ב יד-יח). —ובמשמ׳ הֶעֱבִיר את המלה מן כונה אחת אל כונה אחרת: אחר כן הפלוסופים העתיקו שם התנועה ג״כ אל כל שינוי יהיה לגשם מעט מעט בדבקות והדרגה אם בבמה כמו הצמחים או הבעלי חיים יעתקו מהם מן הקוטן אל הגודל או מן הגודל אל הקוטן (רלב״ד, אמו״ר, 17). והעליה והירידה וכו׳ כל אחד מהם יורה בשרש הנחת הלשון על הענין זולת הענין אשר יורה עליו אצל המדקדקים כי הם העתיקו אלו השמות לענין אחר (רמב״ם, מלות ההגיון יג). ובאר לנו דברים שלא התבארו תחלה מהן העתיקנו ממלת חיות למלת כרובים (ר״ש א״ת, מו״נ ג ג). בעבור שהעתיקו מאחים ממש לאחי משפחה על כן הוצרך כיון שאמר החוצה לאיש זר (ר״א הקראי, ג״ע, כ״ים לא, קס.). — ג) והֶעְתִּיק דבר כתוב, כתב אותו על גליון אחר כמו שהיה כתוב בהראשון, copieren; copier; to copy: גם אלה משלי שלמה אשר הֶעְתִּיקוּ אנשי חזקיה מלך יהודה (משלי כה א). —ובסהמ״א: ולא כטופסי דשטרא כלומר לא כמו שמוצא שטר ומעתיקו דאין אדם יכול לגבות באותו טופס (רגמ״ה, ב״ב מד:). החכמים הקדמונים כל אחד ואחד העתיק לנפשו מה שלמד בין דבר שהוא הלכה בין שאינו הלכה וכשבא רבינו הקדוש להעתיק הוצרך לכתוב אותן הדברים שאינם הלכה (ר״ש הנגיד, מבוא התלמוד). כל הספרים שהעתיקו הקדמונים אחר המשנה (שם). וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים וכו׳ שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו ועליו סמכתי בספר התורה שכתבתי כהלכתו (רמב״ם, ספ׳ תורה ח ד). —ד) ובמשמ׳ הֶעְתִּיק מלשון אחת אל לשון אחרת, תרגם, übersetzen; traduire; to translate: פנו אליו כל יודעי דעת ומביני מדע ושיתו לבבכם ונפשכם להשכילו וכל המליצים אליו נהרו ועליו תעתיקו כל לשונות הארץ הבאה והיוצאת מתו עד תו (רסע״ג, הק׳ האגרון, הקדי כו). ואע״פ שצווי המת בלשון ארמית נאמר לא למדו רבותינו פירושו מלשון ארמית אלא העתיקוהו ללשון הקדש ולמדוהו ממנו וכו׳ (רוא, תשו׳ גאו׳ מי״נ ל). לתרגם את הפסוק ולהעתיקו מלשון ללשון זה הוא שאנו מגנין אותו כי יש דברים שהן משוקלין להעתק בכמה טעמים ואי אפשר למעתיק מלשון ללשון לאמרם כלם (תשו׳ גא׳ הרכבי רמח). ומה יעתיק איש

1) [עי׳ גם ב. עַתִּיק.]

2) ואולי זה צ״ע: המלים עפו מהם.

כמה וכמה מקראות כאלה אשר ודאי האוחז דרך אחת ואומ' זו העתקת המקרא הזה מבדה ומבדה הוא (שם, 126). היו בלשון קדר נכתבים על ספר ומפורשים **העתקתים** ללשון עבר כי הוא לאל קדש קדשים (ר״י א״ח, סה״ש לריב״ג, הקד'). מכיר אני האמת עם אותם שאמרו **המעתיק** מלשון ללשון צריך שיהיה בקי בדבר מאד ושיהיה בקי בשתי הלשונות (ראב״ד, השגות על רמב״ם, שבועות ו ט). ושלחנו לכם עם זה הכתב החלק השלישי ממורה הנבוכים בלשון ערבי ואשר שאלתם **שאעתיקנו** לכם אני בלשון הקדש (רמב״ם, אגרת לק״ק לוניל, חו״ר ב, 3). מי שירצה **להעתיק** מלשון אל לשון ויכוין לתרגם המלה האחת במלה אחת גם כן וישמור גם כן סדר המאמר וסדר הדברים יטרח מאד ותבא העתקתו מסופקת ומשובשת (הוא, קובץ אגרות בוקסטורף, 378). אבל המעתיקים רגילים **העתיק** השם הזה פעם בשם דעת ופעם בשם שכל ולא שמו בזה הבדל מבואר (ר' זרחיי, פי' משלי, השחר ב, 72). ולא יגיע המעתיק אל זה כי אם בידיעת הלשון אשר **יעתיק** אליו (ר״ש א״ת, מו״נ, פתיחי). וכמו שהעיר עליו החכם ר' יוסף אבן שם טוב **שהעתיק** אותו המאמר (שנכתב ספרדית) ללשון הקדש (ר״י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג, כח.).—ה) הֶעְתִּיק ענין, פרוש וכדומ', מסר בקבלה מדור לדור: וכל התקנות הכתובין בה אשר **העתקנו** מאבותינו עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע (גנזי מלכים, הלכי ק״ת. לג). בגיד הנש' ידוע כאשר **העתיקו** קדמונינו ז״ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת (ראב״ע, בראשי לב לג). או בדרך רחוקה אין לחפש כי כבר **העתיקו** חז״ל כמה היא הרחוקה (הוא, במדי ט ח). ומה **שהעתיקו** קדמונינו ז״ל על קרית שמע הוא האמת (הוא, דברי ו ג). דברים הנוהגים לדורות וכו' כמו **שהעתיקום** מפי משה רבינו (רמב״ם, מעשה הקרבנות ב טו).—ואמר המשורר: אילו ואיל העם השלים כאשר **העתיקו** זקני אותות ומעשים הם גדולים זה היום עשה יי' (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה).—ו) במשמ' תקן [1]), עשה שיתקדם: מתיקון הסעיף קודם שיגדל ובשישוב אילן יקשה לתקנו **ולהעתיקו** (ר״י א״ת, תקון מדה״כ לרסב״ג, כא). מוסר האדם לנפשו יצריכהו **להעתיקו** מהנכבדים אם היה בעל כבוד ומהשפלות אם היה בעל שפלות (רש״ט פלקירא, ראש' חכמ', 18).

1) [כך בערב'.]

יעשו לו (להילד) עוגות מקמח סלת וממסוכר יעשו לו כמין רקיק ויתנוהו בידו כדי שילחכהו וכו' **ויעתיקוהו** מעט מעט במאכלים (ר״מ אלדבי, ש״א ה 3).

—קל, יֶעְתַּק, — עָתֵק דבר ממקומו, כמו הפע', הֶעְתִּיק או הלך הדבר ממקום זה: ואולם הר נופל יבול וצור **יֶעְתַּק** ממקמו (איוב יד יח). הלמענך תעזב ארץ **וְיֶעְתַּק** צור ממקמו (שם יח 7).

—התפ', נתפ', *הִתְעַתֵּק, נתעתק,—שהֶעְתִּיקו והסירו אותו: והדברים עתיקים וכו' ר' איבו אמר אפי' דברים **שנתעתקו** מהם ההזירם (מד״ר רות ב).

—נפע', *נֶעְתַּק, — שהֶעְתִּיקו אותו, שהֶעְתִּיק את עצמו ממקום למקום, עָבַר: הביאו לו קינמון **הנעתקין** (שם אספי א א).—ובהשתמ״א: והקרוב שבדמיוני' בזה העתקת השמש בארץ שעור אמה **תעתק** בגלגל מילין הרבה (ר״י א״ת, מו״נ, משנון הנפש ה). שנשתנה מקומו שהיה במקום פלוני **ונעתק** משם והלך במקום אחר (הוא, כוס מן י). בצלו חמדתי וישבתי ולא **אעתק** כי פריו לחכי נמתק (ראב״ע, חי בן מקיץ, אגר 139). ואיני צריך לזכר דברי המעתיקים אשר אמרו שהנפשות בו **נעתקות** מגוף לגוף בכל מיני החיים עד שהן חוזרות באחרונה אל הגוף הראשון (ראב״ח הנשיא, ספר מגלת המגלה ב, הוצא בהקדמ' ספר העבור). **והנעתק** איננו זה אשר לא **יעתק** אבל **הנעתק** דבר מה והבלתי נעתק דבר אחר ואחד מהם והוא **הנעתק** הוא התחלת תנועות הגשם והבלתי **נעתק** הוא התחלת תנועת הנפש (ראב״ד, אמו״ר 91). קבוץ שבתאי וצדק משעה שהתקבצו באיזה מקום וכו' ואחר כן **יעתקו** קבוצם לשלוש אחר (ר״כ מערבי, אגר' תימן להרמב״ם, 33). יהיו עם אלהים **נעתקים** ממלכות למלכות מבבל למדי וממדי ליון (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 35). הראני לשכני מקום הנחה ורותה וכו' ובלבי **להעתק** מהנה ולשבת שמה (ר״י זבארה, שעשוע' ב, דודסון 22). טמאו החכמים הסולם **הנעתק** ולא טמאו הסולם המסומר (ר״א הקראי, ג״ע, טומאה וטהרה י, קנ::). אם תסכסכהו ישמע ממנו קול המים המסוכסכים ובן אם **יעתק** בעליו מצד אל צד ומשושו כמשוש נאד מלא לא כנאד נפוח (קאנון ג יד ד ח). — ובהשאלה: שאילו המילין לא **נעתקו** מן החרק אל הצרי אבל נעתק מן הקמץ אל הצרי וכו' ואילו היה אמת מה שאמר שהיו **נעתקין** מן החרק שהיא נקודה אחת אל הצרי שהוא שתי נקודות (דונש, תשו' על רסע״ג 107).

כיון שנשחט נעתק שם שה מעליו (ר"ח, פסח' פט.). וצריך שתבין הפרק הזה של שמע ישראל עד סופו ותראה היאך נעתקו בו דבריו מענין לענין (ר"י א"ח, חו"ה, היחוד פתיח'). ואחר שחויבנו להאמין ולקבל שלשת הענינים האלה אשר זכרנו נעתק מהם אל מה שאנו חייבין לחבר אליהם (שם). ואחר כן נעתק מחובות האברים אל מה שיש בו מעשה בלבד (שם). ואז תראה כי חסד האלהים עליו (על האדם) המציאו אחר אפס: והוא צאתו מתכונת היסודות אל הכונת הצמח ואחר כך יעתק מ כונת הצמח אל תכונת המזון וכו' (שם, הבחינה ה). רוב בני אדם בעת זקנתם אינם נעתקים ממה שהיו בו בימי בחרותם כאשר הם נעתקים רוב בני אדם מעת הנערות אל עת הבחרות אל המנהג הטוב (הוא, תקוי' מדה"נ לרשב"ג, כא). ולא היתה החכמה ביון אלא מעת שגברו ונעתקה החכמה אליהם מפרס (הוא, הכוזרי א סג). אחרי כן נעתק הקש כוה אל השמים (ראב"ד, אמו"ר 3). ואחרי כן זה השם נעתק אל כל שינוי (שם 13). ובכלל בכל מיני האיכות אשר כבר תארנום כאשר נעתק הגשם ממין מהם אל הפכו (שם 17). שהוא האחד הקיים שלא ישתנה ולא יעתק מלא פועל אל פועל (ספ' חרדים, יד.). ואילו היה מצוייר אליו האמת בזה לא היה נעתק בשום פנים (רלב"ג, איוב 3). שאנו מכירים זמן שנעתקו ישראל מן הראייה אל החשבון לדעת גם כן מאיזה זמן נעתקו מן החשבון אל הראייה כדברין (ר"א הקראי, ג"ע, קדוה"ח ז, ה:).—והמחלה: קדחת יום אם יהיה הצורך שיזון בעליה ויחטא הרופא עליו ולא יזונהו תעתק בגופים המרריים אל הדקה (קאנון ד א א ז). באותות העתק קדחת יומית אל קדחות אחרות (שם ה). כי בהכרח השכל העיוני יעתק מהשתמשותו האמיתי והמיוחד לו וישתמש ויאכל מפרי עץ הדעת (ר"ד מרוקו, זכות אדם, 19). — ובמשמ' עבר לדַבר מן ענין אחד אל ענין שני: ויהיה עליהם עוף השמים ישכון כאשר יברא העוף ואחר נעתק אל תדשא הארץ (ר"י א"ה, הכוזרי ה י). ואחר כן נעתק אל יהי מאורות באמרו עשה ירח למועדים (שם). ויאות האיש עמי להתוכח ואתנה לו מקום להיות נוצח וכו' ונעתקנו ממאמר אל מאמר (עמנו', מחברי ז). ואחר שהשלים בבני לאה נעתק לדבר בבני השפחות (ר"י אברבנאל, פי' ברא', ויחי, ד"ה זבולן לחוף ימים). ויעד להשיב עליהם בסוף הפרק אחר שנעתק לדבר בטענות אחרות (הוא, שמים חדשים א, ח.). ואחר שדבר עמו כל זה וכו' נעתק לומר אליו כי מי שלא יצוייר לו כן הנה באמת אי אפשר לו להיות שליח נאמן (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי י, ד"ה ברכת). והנה אחר אשר דבר מענין השליחות וכו' נעתק לדבר עמו מענין זה (שם יא, ד"ה לדקת). ואחרי שובי לדרוש שנעתקתי ממנו שלא במתכוין אומר אני וכו' (ר"י עשהאל, כסא' לבית דוד א ג, י:). — ונֶעְתַּק מלשון ללשון, נתרגם: רוב לשונות של בשמים מלשון עברי נעתקו אל לשונות נכרים (ערוך ערך אלבן). ולי נראה שמלת בלסמון אצל העמים נעתקה מלשוננו (שם ערך אופופלסמון). בלשון יוני מין תולעת ואולי נעתקה מלה זו מלשונינו יאכלם סס (ר"ב מוספיא, שם ערך זיז).

—הפע', הֶעְתַּק, הועתק, — שהעתיקו אותו, שהסירו והעבידו אותו: עתיקי משדים מועתקים מהשד רוצה לומר גמולים (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, עתק). — ובהשאלה: אמנם הוא מועתק ממה שאתה זוכר מדברי זולתך (ר"י א"ת, הכוזרי ה יט). וזו החכמה היתה מועתקת מקדם מאומה לאומה וזכרו שהיתה בכשדים ואחר כך במצרים ואחר כך הועתקה ליון וכו' (רש"ט פלקירא, ראש' הכמ', 69). אשר יועתקו ממה שהם עליו מההנהגות והעצות אל האמת וההנהגות הטובות (שם 77). לפי שהועתק מן המורגל היינו מן הדברים הגופיים שהורגלה בהם (ר' רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לז:). — ושהעבירו אותו מענין לענין: ואחר כן הועתק אל יקוו המים ותראה היבשה (ר"י א"ת, הכוזרי ה י). — שם מֻעְתָּק, שם המשמש בהוראה משאלת: והמועתקים הם השמות אשר הועתקו מדבר אחד לדבר אחר (רש"ט פלקירא, ראש' הכמ', 25). לא ישמחו בעליה (של חכמת השיר) אלא בשמות המושאלים והמועתקים אשר הם מהודות על האמת רחוקים (הוא, המבקש כו). ואולם השם הבא על המעט המועתק הנה הוא העתק שם נכרי (באור ספ' השירים לאריסטו כו). — שנמסר מדור לדור בקבלה: אותיות הם כמונו מה שבסוד המועתק מפי משה רבינו מפי הגבורה (תשו' גאו' ליק א). העבור היה מועתק להם (לבני ישראל) מן משה רבינו ע"ה להתנהג בו בגלות (ר"א הקראי, ג"ע ענין קדוה"ח ה, ז:). — שהעתיקו אותו מלשון אל לשון: הועתק גופו שלגט ותורפיו אל לשון אחר וחקרנוהו: ומצאנו בו את הצרכים שתיקנום חכמים כשר הוא (תשו' גאו' הרכבי רנה). במשעול ההעתקה הצר הלוה

אשר גדר מזה יגדר גדר צורך ידיעת הלשון המועתק ממנו ואופני שמושיו וכו' וגדר צורך ידיעת הלשון המועתק אליו וכל שרשיו וסעיפיו וכו' (ר"ש אה"ת, מו"כ פתיח').— ושהעתיקו מכתב לכתב: גם ההעתק שהועתק ממנו זה הספר היה מימים רבים ישן נושן ולא מתבארים אותיותיו (ראב"ע, ספת יתר **41**). טופס השטר שביד הסופר שחתומים עליו עדים ולא הועתק השטר אין דין שטר לאותו טופס וכו' (שו"ע חו"מ הלואה סא ג).

—פעי', ״עֻתַּק, בינ' מְעֻתָּק, מעותקה,—כמו הָפע': מר וזת מי שנפשו מרה ודעתו זהה ומעותקה מעליו (רס"י, כתוב' סע:).

ג.עתק׳ ממנו עָתִיק, עָתָק, עָתֵק, ב.עָתַק.

עָתָק, ס"ז,—דברים של גאוה וגסות ומְרִי, frech; insolent; arrogant: אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עָתָק מפיכם כי אל דעות יי' ולו נתכנו עללות (ש"א ב ג). תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עָתָק בגאוה ובוז (תהל' לא יט). עד מתי רשעים יי' עד מתי רשעים יעלזו יביעו ידברו עָתָק יתאמרו כל פעלי און (שם צד ג-ד).—ות"ז: אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר[1]) עָתָק וכו' כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים (שם עה ו-ח).—ובסהמ"א: אבל לא יגיע אל הלמוד הזה באמצעות חכמת ההגיון והפילוסופיא כאשר חושבים רבים מבני עמנו הדוברים עתק על רז"ל[2]).—ואמר המליץ: ואל פי באמר צדק חסמתיו ועדיו מדבר עתק בלמתיו (ר"י זבארה, שעשוע', הקדמ', דודקון **4**). כי בני עמנו דברו עתק עליו והורו חץ הלעג עליו ופלחו כסליו ואמרו כי לשוננו קצרה ומליצתה חסרה (ר"י הריזי, תחכמוני, הקדמ'). — ואמר המשורר: והשפילו קומה ואל תלכו רומה בנפש רע הומה ועתק צוארים (תלמידי דונש, תשו', שטרן **7**).— ות"ז: ועתה מקרוב בא הנה סוחר איש עב בצואר עתק והשלימני עד מאד בעל פה מצידך (הלל הספר מאכן כוד, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה, יח.). — ומ"כ: ברוך אתה וברוך טעמך אשר כליתני היום מבא בספקות חזקות ועתקות (חומת ישרים, סו"ח ב, יא:).

---

[1]) [החדשים מגיהים ע"פ השבע': בְּצוּר, כלומר: באלהים.]

[2]) [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

עָתֵק, ת"ז,—הון עָתֵק וכיוצא בזה, רב, גדול, מתקַיֵּם: עשר וכבוד אתי הון עָתֵק וצדקה (משלי ח יח).—ובסהמ"א: שלשת האחים המתאחים האורחים המשובחים מהון עתק והוט משולש לא במהרה ינתק (כ' משואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, **54**).

ב.עָתַק, פ"ע,—א) עָתַק האדם, הצליח, היה במעמד טוב מאד, glücken, gedeihen; prospérer, réussir; to prosper, succeed: מדוע רשעים יחיו עָתְקוּ גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (איוב כא ז-ח).—ואמר המשורר: אבד יקותיאל אשר האבדים בו עתקו חיל וגם גברו (רשב"ג, בימי יקותיאל). אוצרותי בהון עתוקים ופירותי כדבש מתוקים (כי עזרא הבבלי, תוכח' מוס', פה:). — ב) התגאה, התנהג בגאוה ובגסות רוח: מאד עתקו מליו בהכבד המכות עליו והוא מתעתע בהתליו (ראב"ע, מי כמוך אל). חמד פדה ובמורדי אורך רדה נפשם צדה עתקו דבריה (הוא, איפה בני עליון). עונך עצם על עון עתקי עתך סבבו צרים סביבך סוררים סילו נינך (גנזי שכטר ג, דודקון **151**).

—פעי', ״עִתֵּק,—עשה שיהיה רב, שיהיה הון עָתֵק: מדת שופרות תקלין חדתין ועתיקין נדבות אשר בם היו מעתקין סרו כמה מני והדברים עתיקין (אלה אזכרה, יוצ' שקל').

ג.עֶתֶק, עֲתָקָה,—עָתְקָה העין[1]): עששה בכעס עיני עָתְקָה בכל צוררי (תהל' ו ח). אך נפשה לא עתקה עששה מכעש אהבה לבעליה מגן ושמש (יל"ג, אדו"מ י, ספ' ג, **91**).

א.עתר[2])׳ ממנו א.״עִתּוּר, *עֲתִירָה, א.עָתַר, א.עָתָר, ב.״עֶתֶר, ״עֲתָרָה.

א.עָתַר, פ"ע, יֶעְתַּר,—עָתַר לאלה, התפלל אליו הרבה, בקש ממנו דבר beten, flehen; prier, implorer; to pray, supplicate,: וַיֶּעְתַּר יצחק ליי' לנכח אשתו כי עקרה הוא (בראש' כה כא). ויצא משה מעם פרעה וַיֶּעְתַּר אל יי' ויעש יי' כדבר משה (שמות ח כו-כז). וַיֶּעְתַּר מנוח אל יי' ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד אלינו וכו' וישמע האלהים בקול

---

[1]) [נתיישנה ונזדקנה (רס"י).]—[2]) [בערב' עַתַר[a], זבח קרבן, ומזה בעבר' התפלל.]

[a]) عتر

מנוח (שפט' יג ח-ט). יֶעְתַּר אל אלוה וירצהו (איוב לג כו).—ובסהמ"א: ואולם צריך להשתדל בשני המינים האחרונים ר"ל העותר והשר על אנשים אם האחרון והיא השר על אנשים צריך לכל אשר לפניו אם לא (ר"ש א"ת, יקוו המים טז). ואומר כי העותר בלשון פגיעה הוא קשור עם בית בנעתר כמו ואל תפגע בי (רד"ק, סה"ש, פגע). ומנהג חסידים הראשונים ז"ל לעתור ולרצות בקרב הימים האלה ועל זרעם להיות לבם פתוח בחכמה ובתבונה וכו' (סה"י ג, כה:).—ואמר המשורר: צורו בשובו עתרו בהתודותו מטעל קשרו נכח מרום דבירו ופרש כפיו אל הבית (ר"י הלוי, אבאלר קלח). — ואמר הפיטן: טרם קראוך עניתם יודעים לעתר ולרצך (אנשי אמנה אבדו, סליחו' יוס ה). למה תצעק האחוה אשר לי בדודים האלה ואין עותר ומפניך אסתר (ר"י פרכסים, מתק שפתים 103).

—נפע', נֶעְתַּר, נַעְתּוֹר, הֵעָתֵר, יֵעָתֵר,־תֵר,—נֶעְתַּר פלוני, נֶעְתַּר האלהים, נתרצה למי שעָתַר לו, קבל בקשתו ועשה רצונו, erhören; exaucer; to be entreated: ויעתר יצחק ליי' לנכח אשתו כי עקרה הוא וַיֵּעָתֶר לו יי' ותהר רבקה אשתו (ברא' כה כא). ונגף יי' את מצרים נגף ורפוא ושבו עד יי' וְנֶעְתַּר להם ורפאם (ישע' יט כב). ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת וַיֵּעָתֵר לנו (עזרא ח כג). כי לאלהים זעקו במלחמה וְנַעְתּוֹר להם כי בטחו בו (דהי"א ה כ). ויתפלל אליו וַיֵּעָתֶר[1] (אלהים) לו וישמע תחנתו (דהי"ב לג יג). ותפלתו וְהֵעָתֶר לו וכל חטאתו ומעלו (שם יט).—ובסהמ"א: ובני אדם המסיימין תפלתן קודם הצבור אין להם רשות להחזיר פניהם לצבור עד שיסיים שליח צבור תפלתו וכל אחד ואחד אומר לחבירו תעתר בתפילתך (אול' הגא' א א, לוין 75). ואני תמה על מה שנהגו בנתינת שלום במוצאי יוה"כ אחד לחברו תענה ותעתר ותעתר רוצה לומר תקובל תפלתך וכן אמר הפייט תזכו לשנים רבות תענו ותעתרו ואין זה על דרך לשון הפסוק כי הקב"ה הוא הנעתר כשמקבל התפלה (רד"ק, סה"ש, עתר). ויופיע לעשות משפט מדמי זאת נודע מני עד כי כל משוע נעתר וכל שופך שיח ישמע (מנחם, אגר' אל חסדאי). נפתולי אלהים נפתלתי [נתפללתי] בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי (רש"י, ברא' ל ח). — ואמר המשורר: וכל דל מזבות פר וכבש יהי נעתר בתורי המליקה (ר"ש הנגיד,

[1]) [מסנה' (קג.) משמע שגרסו: ויחתר.]

ידידותך). פני אדם וצת לבבי לבבו חמסי ע' צבי נתנני שבי בפרך ירד בי ולא נעתר לאח קרביו נצרבו (ר"י הלוי, פני אדם ולח).—ואמר הפיטן: אברהם וכל הנמהרים יצחק וכל הנעתרים יעקב וכל הנבחרים שבטים וכל הבחורים (גנזי שכטר ג, דודסון 185).—ואמר המליץ: לכן העירו והתעוררו והעתירו אולי תעתרו וביום חרון אף יי' תסתרו (ר"י אלחריזי, תחכמוני 3).

—הפע', הֶעְתִּיר, הֶעְתַּרְתִּי, הַעְתַּרְתֶּם, הַעְתִּירוּ, אַעְתִּיר, תַּעְתִּיר, — הֶעְתִּיר לאלהים, כמו עָתַר: ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר הַעְתִּירוּ אל יי' ויסר הצפרדעים ממני וכו' (שמות ח ד). הנה אנכי יוצא מעמך וְהַעְתַּרְתִּי אל יי' וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר (שם כה). הַעְתִּירוּ אל יי' ורב מהיות קלת אלהים וברד (שם ט כח). ועתה שא נא חטאתי אך הפעם וְהַעְתִּירוּ ליי' אלהיכם ויסר מעלי רק את המות הזה (שם י יז). כי אז על שדי תתענג ותשא אל אלוה פניך תַּעְתִּיר אליו וישמעך ונדריך תשלם (איוב כב כו-כז).—הֶעְתִּיר לפלוני, בשביל פלוני, לעזרת פלוני: ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אַעְתִּיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך (שמות ח ה).—ובעד פלוני: ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וכו' הַעְתִּירוּ בעדי (שם כד).—ואמר המשורר: יד תתיר לבן מעתיר בבית קדשך ופנית בני בכרי ובחירי שמו שמת וכנית (ר"י אבן גיאת, יד תתיר, שער השיר. 20).—ואמר הפיטן: אהבת יושב אהל בהעתירו מאהל אל אהל לטבטיח כה יהיה זרעך ייחל ושם שאר שבט ממנו ניחל (גנזי שכטר ג, דודסון 44).—צור קוננו מכתירים צרכנו בפלל מעתירים חזה נחזה בברורים חשכנו לעד מאורים (לאיכה ורחיכה, יול' ב פסח, מחז' איטלי' א, קיג.).

—פעי', *עִתֵּר,—כמו קל: והנה כי כן יאותה לנו להיות מעתרים עליהם גם אנו כמוהם שגם המה יזכו להזות בנועם יי' (סה"י ג, ה.).

—התפ', *הִתְעַתֵּר, נִתְעַתֵּר,—כמו נפע': ובאחרית ביאור נקודה זאת נתעתר אליך ונקשיב אזנינו אל כל אשר תשאל מאתנו (שחרית הנחלה קסו).

ב. עתר[1]), ממנו ב. *עִתּוּר, ב. עָתַר, ג. *עָתָר, עֲתֶרֶת.

ב. עָתַר, קל לא נמצא.

[1]) [כך בארמ', וכמו עָשַׁר. קדמונינו לא הפרידו את שני השרשים האלו.]

—נפעי, נֶעְתַּר, צִיּוּנִי מ״ר נקי׳ נַעְתָּרוֹת, — היה רב, יותר מדי, מיותר: נאמנים פצעי אוהב וְנַעְתָּרוֹת נשיקות שונא (משלי כז ו).

—הפעי, הֶעְתִּיר, הַעְתַּרְתֶּם, — עשה שיהיה רב, שיהיה יותר מדי, הרבה יותר מן הצֹּרך: ותגדילו עלי בפיכם וְהַעְתַּרְתֶּם עלי דבריכם (יחזק׳ לה יג).—ובסהמ״א: הנה העתרת עלי דבריך ודברת תועה ותחלת דבריך סכלות ואחרית פיך הוללות רעה (רס״ע פלקירלה, המבקש ים). ואמרו כי נקראו אל בית המלך שני משוגעים לצחק בהם והעתירו עליו דבריהם והכעיסוהו בהבליהם (כ״י זכאלרה, סעשוע׳ ז, דודסון 75). הנקבצתם והעתרתם דברים וכל איש רע ירב מכם משליו (ד״ס יהודי מלכים וא״י ב, מן 18). ואל תקוה ממני שאעתיר ואאריך בדברים להראותך זה (יהודה אריה די מודינא, ארי נוהס ג ל).—ואמר המשורר: ויען העשירו לשונות הגבירו כעל צור העתירו בחזק דבריהם (רמב״ע, דיואן כב, כולל׳). — ובמשמ׳ א. עָתַר וב. עָתַר יחד: ביום אשגה בעד נפשי לדודי אהיה מעתיר ועלי אם יהי מזיד במדבריו אהי מעתיר (הנ״ל, התרשים ו לד-לה).

א.* **עָתָר**, ס״ז, רק מ״ר כנ׳ עֲתָרַי,--מי שעותר, מתפלל, Anbeter; adorateur; worshipper, עֲתָרַי בת פוצי, תאר לישראל בגולה: מעבר לנהרי כוש עֲתָרַי[1] בת פוצי יובלון מנחתי (צפני ג י). — ואמר הפיטן: לגויי הארץ תחיש שאת נס ינון תגבר ומתניו תשנס עתרי תאסוף ונפוצות תכנס (סדורים כתובים, סדור מימני ליוה״כ כ״י בריטי׳ מוז׳).

ג. **עתר**[2], ממנו ב. עָתָר.

ב. **עָתָר**, ס״ז, — עֲתַר העשן וכדומ׳, קטור, ריח, Duft; odeur; odour: ואיש מקטרתו בידו וַעֲתַר ענן הקטרת עלה (יחזק׳ ח יא). — ובסהמ״א: והיה מקום חולה שומן חלבי הקרבנות ועתרם ועשן ענן הקטורת והשמנים בדרך האש (כ״י א״ת, הכוזרי ב כו). ואמר שמזבח העולה היה להדבק בקרבנות שעליו האש הגלויה והיא המסתבכת בשומן חלבי הקרבנות ועתרם (כ״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב כו).—ואמר המשורר: הריח מר מאחז תאפסים ואם רוח תנפף ההדסים וענן או עתר קנה וקדה וברק או ברק כסות עסיסים (רמב״ע, הריח מר). כאש אשר תשא קנה בשם ואך תשא עתר ריחו ותמציאנו ותחזק רוח ואל אף תעביר רוח נרדינו ודודאינו (הנ״ל, על אף משכחינו). בעלות כקנמון ריח שמני ירד כבוד עליון בעתר ענני (כ״י הלוי, כודע בכל המון).

א.* **עֶתֶר**, ס״ז, — כעין מזלג או קלשון שהופכים בו את התבואה, Heugabel, Gabel; fourche (à faner); pitchfork: תבואה שפססה בגורן וכו׳ מצטרפת מפני שהופכה בעתר (ר׳ יוסי, תוספת׳ עוקצ׳ א ה). הואיל וראויות להפכן (את ראשי השבלים) בעתר (ר״ש בן לקיש, סוכ׳ יד.). למה נמשלה תפלתן של צדיקים בעתר מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב״ה ממדת רגזנות למדת רחמנות (ר׳ ילחק, יבמ׳ סד.).—ובסהמ״א: כמין עתר שקורין פורקא (ר״ן, על הרי״ף, סכה מז:)—ואמר הפיטן: תתרות ברחמנות יהפוך בעתר לתבואות (ר׳ מנחם בן מכיר, אדע כי אין זולתך, יוצ׳ שבת תשובה).

ב.* **עֶתֶר**, עיתר, ס״ז,—תפלה, כמו עתירה: וקראו בסתר וחינן לו בעתר עורני שפטיה ורפא בתי מחולייה (יוחסין של אחימעץ, ניבויאור ב, 116).—ואמר הפיטן: ראוים לרצותך בעתר שטשנו בארבע פנות תרופה לא מצאנו (אנשי אמנה אבדו, קרע״ג ב, סליח׳ יום ה). עיתר מוסף היפקתי בשיחה עווני למענך סלחה ענני כי עמך הסליחה (ר״א הקליר, אדפק בלהכים, Elbog. Stud. 120). באשמורות נמצאתי בביתך שופך עתר ואתה המצא לי אל חוקר כל סתר (ר׳ אברהם, אל תרחיק ממני, סדר סליחי׳ רע״ג ב, 5). נא כל מדה נכונה נפשי נעם עליהם תבקשי נורא מרום וקדוש בעתר אליו הדרשי (ר׳ שלמה, שלש עשרה מדות, סליח׳ ער״ה). ראשו עטור פז כתר טהור צופה כל סתר ומאזין לקול עתר נעריץ בשפת יתר (ר׳ שמעון בר ילחק, דודי, יוצ׳ חוהמ״פ). ומרבים תחן ועתר פלל לחשנו העתר אתה אל מסתתר (אלה אלהים חיים, יוצ׳ יוה״כ). חלו פני בעתר לתבוע עלבונם (גומפלין, גולים הולכי דרך, תלת חסנים לגיגר, 51).—ובמשמ׳ דבור, דברים: למען כי רפואת מחלתי במו עתר שפתיך שמורות (ד״ס יהודי מלכים וא״י ב, מן 15).

ג.* **עֶתֶר**, ס״ז,— כמו עֲתֶרֶת: ושמעתי בשוקים וברחובות עתר מלותיך וראיתיך מבקש גדולה לעצמך בתוך קהלותיך על כן גמלתיך בהבירי עלילותיך (ר׳ יפה הלוי, לקו״ק, כספסי 24).

---

1) [המתפללין אלי (רש״י), וכך חברו מנחם. ורד״ק ואחרים פרשו שם אמה, ועי׳ בפרושו של מרגלית, הוצ׳ כהנא.]

2) [בארמ׳: עטר, עשן.]

יַעֲתָרָה, ס"נ, מ"ר עֲתָרוֹת, — **תפלה**, כמו עֲתִירָה: והנראה שצריך ל ע ת ר ה כמו שאמרנו וכו' וכן העותר אם צריך על ע ת ר ת ו להצלת המלאך וכו' רק העותר מספיק ב ע ת ר ת ו בפני עצמו (ר"ש א"ח, יקוו המים 107). — ואמר הפיטן: האזינה ושמע את פ·הִתנו האזינה ושמע את ע ת ר ת נ ו הביטה ושמע את פגיעתנו הביטה וראה את צרותינו (הוספ' והקונ' לסדר רע"ג, 30). – ומ"ר: למען כי אני אשוב ואשכח נמר איבה ואקשיב ה ע ת ר ו ת (רסב"ג, התלונג לאגוס, JQR. 1913. 70).

עֲתַרְיָאֵל, — שם מלאך: קמיע אחרת שלא ישלוט באדם שום כלי זין כתוב בקלף של צבי כשר ותלי בצוארך שמות הקדושים האלו **עתריאל** וריאל הורריאל וכו' (ספ' רזיאל המלאך, מד:).

עֲתֶרֶת, ס"נ, – א) עשֶׁר, שֶׁפַע, עֲתֶרֶת שלום וכיוצא בזה, Reichtum; abondance; abundance: וגליתי להם עֲתֶרֶת שלום ואמת (ירמ' לג ו). — ואמר הפיטן: עשה לישבאב מחולים עתרת שלום להיות נחילים (Kahle, Masor. d. West., יח). צריף אמר חסד ואמת צניף ע ת ר ת שלום ואמת (שם יו). – חיה והצלח בברכה ועתרת אתה וכל הפלטה הנשארת (יל"ג, אגרי א קכד). — ב) כמו עֲתָרָה: עתרת זו תפלה בזמן העתרת יש בה שלום הרי היא אמת ואם לאו אינה אמת (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענלאו 40).

תם כרך תשיעי
